

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

دائرة المعارف طهور:

کتابتاشی

موسس و فہنکی، سنری جام طهور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دائرة المعارف طهران: کتابشناسی

نویسنده:

واحد تحقیقات موسسه فرهنگی هنری جام طهران

ناشر چاپی:

موسسه فرهنگی هنری جام طهران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۳۳	دائرة المعارف طهور: کتابشناسی
۳۳	مشخصات کتاب
۳۳	کتاب کلامی و اعتقادی
۳۳	بحار الانوار
۳۶	احتجاج طبرسی یا الاحتجاج علی اهل اللجاج
۳۹	اکمال الدین و اتمام النعمه
۴۲	کتاب التوحید (شیخ صدوق)
۴۷	صحیفه سجادیه
۵۱	کتاب اوستا
۵۳	کتاب انیس الاعلام فی نصره الاسلام و الرد علی النصارى
۵۴	کتاب مفاتیح الجنان
۵۸	کتاب نفس المهموم
۶۱	کتاب مهج الدعوات و منهج العنايات
۶۴	کتاب تجرید الاعتقاد یا تجرید الکلام
۶۷	کتاب حق البقین
۷۰	کتاب احقاق الحق و ازهاق الباطل
۷۳	کتاب اصل الشیعه و اصولها
۷۶	کتاب مقتل الحسین ابومخنف
۷۹	کتاب عین الحیات
۸۱	کتاب اعلام الوری باعلام الهدی
۸۴	کتاب توحید علمی و عینی در مکاتب حکمی و عرفانی
۸۷	کتاب الله شناسی
۹۲	کتاب شیعه: مجموعه مذاکرات علامه طباطبائی با پرفسور هانری کربن

- ۹۶ کتاب علی علیه السلام و فلسفه الهی
- ۱۰۱ کتاب شیعه در اسلام
- ۱۰۵ کتاب امام شناسی
- ۱۰۸ کتاب ولایت در قرآن
- ۱۱۳ کتاب سرنوشت از دیدگاه علم و فلسفه
- ۱۱۵ کتاب راهنمای حقیقت (پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه)
- ۱۱۷ کتاب بحوث قرآنیة فی التوحید و الشریک
- ۱۱۹ کتاب اصول عقاید اسلامی و نگاهی به زندگانی پیشوایان معصوم علیهم السلام
- ۱۲۱ کتاب الهیات و معارف اسلامی (تبیین عقاید اسلامی در پرتو قرآن، حدیث و عقل)
- ۱۲۴ کتاب پیامبر رحمت (ص)
- ۱۲۷ کتاب تبیین براهین اثبات خدا (تعالی شأنه)
- ۱۳۱ کتاب حیات عارفانه امام علی (ع)
- ۱۳۳ کتاب ده مقاله پیرامون مبدأ و معاد
- ۱۳۶ کتاب راز بزرگ رسالت (تحلیلی از ۲۳ سال زندگی پیامبر اکرم)
- ۱۳۹ کتاب راه خداشناسی
- ۱۴۲ کتاب سرچشمه هستی
- ۱۴۵ کتاب مبانی توحید از نظر قرآن
- ۱۴۷ کتاب علی بن موسی الرضا (ع) و الفلسفه الالهیه
- ۱۴۹ کتاب علی بن موسی الرضا (ع) و القرآن الحکیم
- ۱۵۲ کتاب نقدی بر آیین وهابیت (توسل - شفاعت)
- ۱۵۴ کتاب فروغ ولایت (تاریخ تحلیلی زندگانی امیر مؤمنان علی (ع))
- ۱۵۶ کتاب شمیم ولایت
- ۱۵۸ کتاب کاوشهایی پیرامون ولایت (تحلیلی از مسائل مربوط به امامت و ولایت)
- ۱۶۲ کتاب شکوفایی عقل در پرتو نهضت حسینی
- ۱۶۳ کتاب حکمت علوی
- ۱۶۶ کتاب تجلی ولایت در آیه تطهیر

- ۱۶۸ کتاب عید ولایت
- ۱۷۰ کتاب ولایت علوی
- ۱۷۲ کتاب عصاره خلقت: درباره امام زمان (عج)
- ۱۷۵ کتاب ادب فنای مقربان: شرح زیارت جامعه کبیره
- ۱۸۳ کتاب خاتمیت از نظر قرآن و حدیث و عقل
- ۱۸۵ کتاب مرزهای توحید و شرک در قرآن
- ۱۸۸ کتاب اندیشه اسلامی
- ۱۹۲ هادی المضلین فی اصول الدین
- ۱۹۵ ظهور ولایت در صحنه غدیر
- ۱۹۷ جبر و اختیار
- ۲۰۰ خدا و معاد
- ۲۰۳ ولایت تشریحی و تکوینی (از دیدگاه علم و فلسفه)
- ۲۰۵ مدخل مسائل جدید در علم کلام
- ۲۱۱ منشور عقاید امامیه
- ۲۱۳ پیشوایی از نظر اسلام
- ۲۱۷ خدا و پیامبر اسلام
- ۲۲۱ رسالت جهانی پیامبران و برهان رسالت
- ۲۲۴ رهبری امت
- ۲۲۸ معاد انسان و جهان
- ۲۳۱ پلورالیزم دینی یا کثرت گرایی
- ۲۳۳ نسبت دین و دنیا (بررسی و نقد نظریه سکولاریسم)
- ۲۳۵ شریعت در آینه معرفت
- ۲۴۰ هرمنوتیک
- ۲۴۱ دین شناسی
- ۲۴۲ المبدأ و المعاد (ملاصدرا)
- ۲۴۶ القضا والقدر فی افعال البشر

- ۲۴۹ اسرار الحكم فى المفتتح و المختتم
- ۲۵۲ معاد در فلسفه و كلام اسلامى
- ۲۵۵ الحكمه العرشيه
- ۲۵۷ رساله المشاعر
- ۲۶۰ الشواهد الربوبيه
- ۲۶۴ خلق الاعمال (رساله جبر و تفويض)
- ۲۶۹ رساله الحشر
- ۲۷۲ المظاهر الالهيه فى اسرار العلوم الكماليه
- ۲۷۶ رساله قول ثابت
- ۲۷۷ رساله كلمه طيبه
- ۲۷۹ رساله يادآور در توحيد
- ۲۸۲ رساله عيديه (در ميلاد مسعود حضرت محمد (ص))
- ۲۸۴ رساله توحيد و معاد
- ۲۸۵ لوامع الحقايق فى الاصول العقايد
- ۲۸۶ نامه رهبران، آموزش كتاب تكوين (در عقايد اسلامى)
- ۲۸۹ سرمايه سعادت
- ۲۹۰ رسائل دلائل التوحيد
- ۲۹۲ الرساله الكماليه فى الحقايق الالهيه
- ۲۹۵ ياد معاد
- ۲۹۹ رساله نظام احسن در جهان هستى
- ۳۰۲ خدا و پيامبران
- ۳۰۴ مناظرات امام فخر رازى درباره مذاهب اهل سنت
- ۳۰۸ چهارده رساله
- ۳۱۱ زندگاني امامان عليهم السلام به زبان ساده
- ۳۱۴ معاد شناسى در پرتوى كتاب، سنت و عقل
- ۳۱۸ پژوهشى پيرامون زندگى على (ع)

- ۳۲۰ عقاید اسلامی در پرتو قرآن، حدیث و عقل
- ۳۳۲ توسل یا استمداد از ارواح مقدسه
- ۳۳۳ البراهین در علم کلام
- ۳۳۸ تفنید قول العوام بقدم الکلام
- ۳۴۰ المباحث المشرقیه فی علم الالهیات و الطبیعیات
- ۳۴۳ اساس التقدیس
- ۳۴۶ المطالب العالیه من العلم الالهی
- ۳۵۲ شرح اسماء الله الحسنی (لوامع البینات شرح اسماء الله و الصفات)
- ۳۵۴ اسرار التنزیل و انوار التأویل (تفسیر صغیر)
- ۳۵۶ محصل افکار المتقدمین و المتأخرین
- ۳۵۹ عصمه الانبیاء
- ۳۶۱ رجعت
- ۳۶۴ مجموعه رسائل اعتقادی
- ۳۶۹ سه رساله درباره حجت بن الحسن العسکری (ع)
- ۳۷۲ رساله نجات (اصول عقاید علامه مجلسی)
- ۳۷۶ نظم اللثالی
- ۳۸۰ کتاب اثبات صانع از ماتریالیسم تا ایدئالیسم
- ۳۸۳ کتاب در بحث از صفات جلالیه و جمالیه حضرت حق
- ۳۸۷ معراج پیامبر اسلام (ص)
- ۳۹۰ مجموعه ای از اعتقادات، ضروریات دین مبین اسلام، مذهب حقه امامیه
- ۳۹۲ آغاز و انجام
- ۳۹۵ بقای روح پس از مرگ
- ۳۹۸ الفصول فی الاصول
- ۳۹۹ اثبات امامت
- ۴۰۱ رساله امامت
- ۴۰۴ قصه حی بن یقظان

- ٤٠٧ تفسير آيه مودت
- ٤٠٩ معادشناسى
- ٤١٧ در حريم ولايت
- ٤١٩ رساله فيض الهى
- ٤٢٠ سر القدر و الحكمه العرشيه (رساله عرشيه)
- ٤٢٣ معراج نامه
- ٤٢٥ اعتقادات صدوق
- ٤٣١ كتاب صفات الشيعه
- ٤٣٥ كتاب فضائل الشيعه
- ٤٣٨ كتاب منتخب الرسائل
- ٤٤١ المبدأ و المعاد (ابن سينا)
- ٤٤٤ وهابيت و اصول اعتقاد
- ٤٤٧ اجوبه المسائل الحاجبيه (شيخ مفيد)
- ٤٤٩ كتاب الارشاد
- ٤٥٥ كتاب الجمل او النصره فى الحرب البصره
- ٤٦٠ كتاب الكافئه فى ابطال توبه الخاطئه
- ٤٦٣ المسائل السرويه
- ٤٦٥ النكت الاعتقديه
- ٤٧٠ تصحيح الاعتقاد بصواب الانتقاد
- ٤٧٢ تفضيل اميرالمؤمنين عليه السلام
- ٤٧٥ اسلام آيين برگزيده
- ٤٧٨ الافصاح فى امامه على بن ابيطالب (ع)
- ٤٨٢ كتاب الفصول المختاره من العيون و المحاسن
- ٤٨٧ كتاب المزار
- ٤٩١ ايمان ابى طالب
- ٤٩٤ رساله فى معنى المولى

۴۹۶	کتاب فروغ هدايت
۵۰۲	فصول العشره في الغيبه
۵۰۵	غوصی در بحر معرفت یا مجموعه رسالات
۵۰۸	عقاید اساسی اسلام
۵۱۱	اشک روان بر امیر کاروان
۵۱۴	مسأله النص علی علی علیه السلام
۵۱۵	تالیفات شریف رضی
۵۲۳	تعبیر جبر به جای تقدیر و سرنوشت در نظر متفکران غیرمسلمان
۵۲۶	آثار و اندیشه های شیخ صدوق
۵۲۹	بررسی آثار و اندیشه های شیخ طوسی
۵۳۱	بررسی آثار و اندیشه های خواجه نصیر الدین طوسی
۵۳۵	آثار و اندیشه های علامه حلی
۵۳۹	کتاب اخلاقی
۵۳۹	کتاب احیاء العلوم الدین
۵۴۳	کتاب جامع السعادات
۵۴۷	کتاب تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق
۵۴۹	کتاب آداب المتعلمین
۵۵۲	کتاب اخلاق منصورى
۵۵۵	کتاب اخلاق ناصرى
۵۵۹	کتاب انوار سهیلی
۵۶۲	کتاب عین الحیات
۵۶۴	کتاب اخلاق کارگزاران در حکومت اسلامی
۵۶۶	کتاب دنیاشناسی و دنیاگرایی در نهج البلاغه
۵۶۸	برگزیده ای از پندهای لقمان حکیم
۵۷۰	سنن النبی (ص)
۵۷۵	سیستم اخلاقی اسلام

- ۵۷۸ حسن و قبح عقلی یا پایه های اخلاق جاودان
- ۵۸۱ رساله سه اصل
- ۵۸۴ رساله اخلاق و توحید
- ۵۸۶ مقالات احمدیه در علم اخلاق
- ۵۸۸ حلیه المتقین
- ۵۹۱ کتاب درسهای اخلاق آیت الله آقا شیخ محمد تقی آملی
- ۵۹۳ برگزیده ای از پندهای لقمان حکیم
- ۵۹۴ کتاب اخلاق محتشمی
- ۶۰۱ اوصاف الاشراف
- ۶۰۴ رساله فی فضیله امیرالمؤمنین (ع)
- ۶۰۶ الادب الوجیز للولد الصغیر
- ۶۰۸ ظفرنامه
- ۶۱۰ رساله تحفه و رساله ترغیب بر دعا
- ۶۱۳ مصادقه الاخوان
- ۶۱۸ کتاب المواعظ
- ۶۲۱ شرح حدیث جنود عقل و جهل
- ۶۲۵ سر الصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفین)
- ۶۲۸ شرح چهل حدیث (اربعین حدیث)
- ۶۳۲ آداب نماز
- ۶۳۶ مفتاح الفلاح
- ۶۳۸ کتب فقهی و اصولی
- ۶۳۸ آل ابی رافع
- ۶۴۱ کتاب تذکره الفقهاء
- ۶۴۳ کتب آیات الاحکام
- ۶۴۶ کتاب العروه الوثقی (سید محمد کاظم طباطبایی یزدی)
- ۶۴۸ کتاب احقاق الحق و ازهاق الباطل

- ۶۵۱ کتاب تحریر الوسیله
- ۶۵۴ کتاب عدہ الاصول
- ۶۵۸ کتاب الاستبصار
- ۶۶۱ تہذیب الاحکام
- ۶۶۵ کتاب شرایع الاسلام
- ۶۶۸ کتاب جواهر الکلام
- ۶۷۳ کتاب جامع عباسی
- ۶۷۶ کتاب حق و تکلیف در اسلام
- ۶۷۹ کتاب الخمس
- ۶۸۱ الموجز فی الاصول الفقہ
- ۶۸۷ کتاب توضیح المسائل آیت اللہ سبحانی
- ۶۸۹ قانونگذاری در حکومت اسلامی
- ۶۹۱ شرح نبراس الہدی فی احکام الفقہ و اسرارها
- ۶۹۸ مناسک حج (آشتیانی)
- ۷۰۱ کفایہ الاصول
- ۷۰۵ فوائد الاصول
- ۷۰۸ اجتہاد و مذاہب اسلامی
- ۷۱۱ حاشیہ الکفایہ
- ۷۱۲ ادوار الفقہ الامامی
- ۷۱۶ المحصول فی علم اصول الفقہ
- ۷۱۷ کتاب قطرات من یراع بحر العلوم (شذرات من عقدها المنظوم)
- ۷۲۰ رسالہ حدود و قصاص و دیات
- ۷۲۵ کتاب بیست و پنج رسالہ فارسی
- ۷۳۲ کتاب ترجمہ رسالہ بدیعہ
- ۷۳۵ حاشیہ توضیح المسائل
- ۷۳۷ منتخب مسائل

- ٧٣٩ كتاب مناسك حج (آيت الله خوئي)
- ٧٤١ الفوائد الحائريه
- ٧٤٤ مقدمات
- ٧٤٧ كتاب مجموعه تعليقات (على كتاب المسائل الفقيهيه)
- ٧٥٠ اجود التقريرات
- ٧٥٣ تكمله منهاج الصالحين
- ٧٥٥ بدايه المجتهد و نهايه المقتصد
- ٧٦١ صلاه الجمعه
- ٧٦٣ كتاب حاشيه مجمع الفائده و البرهان
- ٧٦٥ كتاب زبده المقال في خمس الرسول و الال
- ٧٦٨ كتاب مصابيح الفروع يا كليات جامع الفروع
- ٧٧٥ كتاب مدينه المسائل
- ٧٧٧ كتاب رساله نجاه العباد
- ٧٧٩ كتاب جواهر الفقه
- ٧٨٣ كتاب مختصر الاحكام
- ٧٨٧ كتاب مناسك الحج
- ٧٩٠ كتاب مجمع المسائل
- ٧٩١ كتاب مصباح المقلدين در مسائل و فروع فقيه عامه البلوى
- ٧٩٤ كتاب مناسك حج (آيت الله سيستاني)
- ٧٩٦ كتاب حاشيه بر رساله ارث ملاهاشم خراساني
- ٧٩٩ كتاب رساله احكام براي جوانان و نوجوانان
- ٨٠٢ كتاب رساله في تعيين الفجر في الليالي المقمره
- ٨٠٤ كتاب رساله شريفه سراج المقلدين
- ٨٠٦ كتاب المقنع
- ٨١١ كتاب بدايع الدرر في قاعده نفى الضرر
- ٨١٤ كتاب توضيح المسائل آيت الله سيستاني

- رساله جامع المسائل ۸۱۷
- شرح جمل العلم و العمل ۸۱۸
- الجبيل المتين في احكام أحكام الدين ۸۲۲
- مشرق الشمسين و اكسير السعادتین ۸۲۸
- الاتناعشريه في الصلوه اليوميه ۸۳۲
- حرمه ذبائح اهل الكتاب ۸۳۵
- آثار و اندیشه های قاضی نعمان، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه ۸۳۷
- آثار و اندیشه های شیخ کلینی، یکی از اندیشوران شیعی ۸۴۰
- بررسی آثار و اندیشه های شیخ مفید ۸۴۳
- بررسی آثار و اندیشه های سید مرتضی علم الهدی ۸۴۷
- آثار و اندیشه های علامه حلی ۸۵۱
- کتاب فلسفی و منطقی ۸۵۴
- مطالعه ای در آثار سهروردی ۸۵۴
- کتاب تلویحات و مقاومات ۸۵۷
- مشارع و مطارحات ۸۶۰
- کتاب پرتونامه و هیاکل النور و الواح عمادی ۸۶۲
- ابن سینا در رساله الطیر ۸۶۵
- آواز پر جبرئیل، عقل سرخ و روزی با جماعت صوفیان ۸۷۰
- کتاب رساله فی حاله الطفولیه و رساله فی حقیقه العشق و واردات و تقدیسات ۸۷۴
- نگاهی گذرا به محتوای کتاب حکمه الاشراف ۸۷۷
- طبقات موضوعی آثار ابن سینا ۸۷۹
- آثار و تالیفات ابوحیان توحیدی ۸۸۲
- شرح های ابن رشد بر آثار دیگران ۸۹۰
- تالیفات امام محمد غزالی ۹۰۲
- نگاهی به آثار امام فخر رازی ۹۰۸
- عقل گرایی ابن طفیل در رساله حی ابن یقظان ۹۱۳

- ۹۱۸ کتاب فصوص الحکمه
- ۹۲۶ کتاب شناسی اسفار ملاصدرا
- ۹۳۵ معنای عرفانی عقلی اسفار اربعه
- ۹۴۱ منابع تحقیق درباره فلسفه اسلامی در ایران
- ۹۴۸ نگاهی به آثار و اندیشه های کندی
- ۹۶۲ آثار فلسفی به زبان فارسی از عهد سلجوقی تا قاجار
- ۹۶۹ محتوا و تأثیر آثار ابن سینا
- ۹۷۷ نگاهی به آثار قطب الدین شیرازی
- ۹۸۲ کتاب حکمه العین
- ۹۸۵ کتاب شفا
- ۹۸۷ ارغنون قاطیغوریاس
- ۹۸۸ کتاب تهافت الفلاسفه
- ۹۹۱ کتاب الاشارات و التنبيهات
- ۹۹۵ کتاب حکمه الاشراق
- ۹۹۸ کتاب الاعلام بمناقب الاسلام
- ۱۰۰۱ کتاب تقویم الایمان
- ۱۰۰۵ کتاب بدایه الحکمه
- ۱۰۱۰ کتاب نهایه الحکمه
- ۱۰۱۳ کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم
- ۱۰۱۹ کتاب علی علیه السلام و فلسفه الهی
- ۱۰۲۴ کتاب فلسفه اسلامی و اصول دیالکتیک
- ۱۰۲۸ کتاب مفاتیح الغیب (ملاصدرا)
- ۱۰۳۲ التصور و التصدیق
- ۱۰۳۵ اثبات صانع از ماتریالیسم تا ایدئالیسم یا از ماده پرستی تا خداپرستی
- ۱۰۳۸ شناخت در فلسفه اسلامی
- ۱۰۴۰ هستی شناسی در مکتب صدر المتألهین

- ١٠٤٢ ----- فلسفه تاريخ
- ١٠٤٤ ----- التنقيح في المنطق
- ١٠٤٨ ----- كتاب قاعدتان فلسفيتان في الحكمة المتعاليه
- ١٠٥٠ ----- تعليقات الشفا
- ١٠٥٥ ----- الحكمة المتعاليه في اسفار العقليه الاربعه
- ١٠٤٣ ----- كتاب شرح على ارجوزه يا لئلالى المنتظمه
- ١٠٤٩ ----- رساله في حدوث العالم
- ١٠٧٣ ----- كتاب رسائل حكيم سبزوارى
- ١٠٧٨ ----- كتاب شرح الهدايه الاثيريه
- ١٠٨١ ----- اللمعات المشرقيه في المباحث المنطقيه
- ١٠٨٤ ----- التصور و التصديق
- ١٠٩١ ----- كتاب مجموعه رسائل فلسفى صدر المتألهين
- ١٠٩٥ ----- كتاب اجوبه المسائل (النصيريه، العويصه، جيلافيه)
- ١٠٩٩ ----- رساله نظام احسن در جهان هستى
- ١١٠١ ----- ماركسيسم و نيروى محرك تاريخ
- ١١٠٣ ----- كتاب منطق الملخص
- ١١٠٧ ----- كتاب لباب الاشارات (شرحى بر الاشارات ابوعلى سينا)
- ١١٠٩ ----- اساس الاقتباس
- ١١١٤ ----- جبر و اختيار
- ١١١٨ ----- كتاب شناسى ملاصدرا (١): آثار و تاليفات
- ١١٤٢ ----- كتاب شناسى ملاصدرا (٢): آثار پيرامون
- ١١٥٩ ----- كتاب الهيات نجات
- ١١٤١ ----- حاشيه توضيح المسائل
- ١١٤٤ ----- كتاب نهافت التهافت
- ١١٤٤ ----- كتاب تلخيص ارسطوطاليس في الشعر
- ١١٤٩ ----- كتاب تلخيص الخطابه

- حدود یا تعریفات - ۱۱۷۲
- کتاب دانشنامه علائی - ۱۱۷۴
- کتاب رساله در حقیقت و کیفیت سلسله موجودات و تسلسل اسباب و مسببات - ۱۱۷۷
- مصارع المصارع - ۱۱۷۸
- عیون الحکمه - ۱۱۸۰
- کتاب النجاه من الغرق فی بحر الضلالات - ۱۱۸۳
- کتاب المباحثات - ۱۱۸۵
- کتاب القصیده المزدوجه و منطق المشرقین - ۱۱۸۷
- اتحاد عاقل به معقول - ۱۱۹۱
- نگاهی به رسائل اخوان الصفا، یکی از منابع اسماعیلیان - ۱۱۹۲
- آثار و اندیشه های ابوحاتم رازی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه - ۱۱۹۸
- آثار و اندیشه های ابوعبدالله نسفی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه - ۱۱۹۹
- آثار و اندیشه های حمیدالدین کرمانی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه - ۱۲۰۱
- آثار و اندیشه های ناصر خسرو، یکی از اندیشوران اسماعیلیه - ۱۲۰۳
- کتاب علمی - ۱۲۰۴
- کتاب الآثار الباقیه عن القرون الخالیه - ۱۲۰۴
- کتاب تاریخ ادبیات در ایران - ۱۲۰۸
- کتاب الفهرست (ابن ندیم) - ۱۲۱۱
- رساله بیست باب در معرفت تقویم - ۱۲۱۶
- کتاب احصاء العلوم - ۱۲۲۰
- رسائل اخوان الصفا - ۱۲۲۲
- کتاب تحریر مجسطی - ۱۲۲۶
- کتاب تحفه المؤمنین (تحفه حکیم مؤمن) - ۱۲۳۰
- کتاب تحریر اصول اقلیدس - ۱۲۳۴
- کتاب التذکره فی الهیئه (التذکره النصیریه) - ۱۲۳۷
- کتاب سرچشمه اندیشه - ۱۲۴۱

- ۱۲۴۳ فلسفه حقوق بشر
- ۱۲۴۸ مبانی حکومت اسلامی
- ۱۲۴۹ حکومت اسلامی در چشم انداز ما
- ۱۲۵۳ التنقیح فی المنطق
- ۱۲۵۶ کتاب شرح علی ارجوزه یا لئالی المنتظمه
- ۱۲۶۳ اللمعات المشرقیه فی المباحث المنطقیه
- ۱۲۶۹ رساله فی القطب و المنطقه
- ۱۲۷۳ حل مشکلات معینیہ
- ۱۲۷۶ ترجمه صور الكواكب عبدالرحمن صوفی
- ۱۲۷۹ رساله بیست باب در معرفت اسطرلاب
- ۱۲۸۲ شرح ثمره بطلمیوس در احکام نجوم
- ۱۲۸۴ زیج ایلخانی
- ۱۲۹۱ تنسوخ نامه ایلخانی
- ۱۲۹۴ رساله در روانشناسی
- ۱۲۹۸ درمان رماتیسم، نقرس و سیاتیک (عرق النساء)
- ۱۲۹۹ رساله جودیه
- ۱۳۰۲ کتاب قانون در طب
- ۱۳۱۴ رگ شناسی یا رساله در نبض
- ۱۳۱۷ قراضه طبیعیات
- ۱۳۲۰ معیار العقول
- ۱۳۲۳ رساله ادویه قلبیه
- ۱۳۲۶ جانور درمانی
- ۱۳۲۸ مخارج الحروف یا اسباب حدوث الحروف
- ۱۳۳۰ الارجوزه فی الطب (اشعار پزشکی بوعلی)
- ۱۳۳۳ مجموعه ابن سینا الکبری فی العلوم الروحانیه
- ۱۳۳۵ نمونه ای از توفیقات دانشمندان مسلمان در کشف علوم

- کتاب علوم قرآنی و تفسیر ۱۳۳۹
- کتاب تفسیر علی ابن ابراهیم قمی ۱۳۳۹
- کتاب الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم (تفسیر طنطاوی) ۱۳۴۲
- کتاب تفسیر منهج الصادقین ۱۳۴۵
- کتاب تفسیر فرات کوفی ۱۳۴۷
- کتاب تفسیر شبر ۱۳۴۹
- کتاب تفسیر نعمانی ۱۳۵۲
- کتاب تفسیر آلاء الرحمن فی تفسیر القرآن ۱۳۵۴
- کتاب التبیان فی تفسیر القرآن ۱۳۵۶
- کتاب جامع البیان عن تأویل القرآن (تفسیر طبری) ۱۳۶۱
- کتاب مجمع البیان فی تفسیر القرآن ۱۳۶۴
- کتاب تفسیر کبیر یا مفاتیح الغیب (تفسیر فخر رازی) ۱۳۶۸
- کتاب تفسیر منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام ۱۳۷۴
- کتاب الاتقان فی علوم القرآن ۱۳۷۸
- کتاب غرائب القرآن و رغائب الفرقان (تفسیر نیشابوری) ۱۳۸۱
- کتاب تفسیر البرهان ۱۳۸۴
- کتاب انوار التنزیل و اسرار التأویل (تفسیر بیضاوی) ۱۳۸۸
- کتاب جوامع الجامع ۱۳۹۰
- کتاب اطیب البیان فی تفسیر القرآن ۱۳۹۳
- کتاب المیزان فی تفسیر القرآن ۱۳۹۴
- کتاب قرآن در اسلام ۱۴۰۳
- کتاب تفسیر قرآن ۱۴۰۵
- کتاب سیمای انسان کامل در قرآن (تفسیر سوره فرقان) ۱۴۱۱
- کتاب نزاهت قرآن از تحریف ۱۴۱۳
- کتاب مثل های آموزنده قرآن در تبیین ۵۷ مثل قرآنی ۱۴۱۵
- کتاب قرآن و اسرار آفرینش؛ در سرزمین تبوک ۱۴۱۷

- ۱۴۲۲ کتاب علی بن موسی الرضا (ع) و القرآن الحکیم
- ۱۴۲۴ کتاب منشور جاوید قرآن (نخستین تفسیر موضوعی به زبان فارسی)
- ۱۴۳۰ کتاب مربی نمونه (تفسیر سوره لقمان)
- ۱۴۳۳ کتاب مقدمات فهم قرآن
- ۱۴۳۵ کتاب تفسیر موضوعی قرآن مجید
- ۱۴۴۰ کتاب تجلی ولایت در آیه تطهیر
- ۱۴۴۲ کتاب قرآن در کلام علی (ع)
- ۱۴۴۴ کتاب رسالت قرآن
- ۱۴۴۸ کتاب تسنیم، تفسیر قرآن کریم (دهاق تسنیم)
- ۱۴۵۲ کتاب شناخت شناسی در قرآن
- ۱۴۵۴ قرآن
- ۱۴۵۷ قرآن و معارف عقلی
- ۱۴۵۹ کتاب تفسیر صحیح آیات مشکله قرآن
- ۱۴۶۳ سه رساله فلسفی
- ۱۴۶۶ اسرار الآیات و انوار النبیات
- ۱۴۷۱ تفسیر آیه مبارکه نور
- ۱۴۷۴ تفسیر القرآن الکریم (سوره های طارق و اعلی و زلزال)
- ۱۴۷۹ تفسیر القرآن الکریم (سوره جمعه)
- ۱۴۸۲ تفسیر القرآن الکریم (سوره واقعه)
- ۱۴۸۴ تفسیر القرآن الکریم (سوره یس)
- ۱۴۸۸ رساله تفسیر آیه «قل الروح من امر ربی»
- ۱۴۸۹ کتاب رساله بیان نافع
- ۱۴۹۰ تفسیر سوره مبارکه واقعه
- ۱۴۹۲ قرآن در نهج البلاغه
- ۱۴۹۴ تفسیر سوره ابراهیم
- ۱۴۹۶ کتاب نهایه الایجاز فی درایه الاعجاز

- ۱۵۰۰ کتاب احکام بسمله و ما يتعلق بها من الاحكام و المعانى و اختلاف العلماء
- ۱۵۰۲ کتاب مرزهای اعجاز
- ۱۵۰۶ کتاب ترجمه تفسیر العنايات الرضويه
- ۱۵۰۹ کتاب البيان فى تفسير القرآن
- ۱۵۱۴ تفسير سوره حمد
- ۱۵۱۸ کتاب تفسير قرآن كريم (شلتوت)
- ۱۵۲۲ سيرى در قرآن كريم
- ۱۵۲۶ کتاب العروه الوثقى فى تفسير سوره الحمد
- ۱۵۲۹ کتب حديث شناسى
- ۱۵۲۹ بحار الانوار
- ۱۵۳۳ اکمال الدين و اتمام النعمه
- ۱۵۳۶ کتاب عيون اخبار الرضا
- ۱۵۳۸ کتاب تحف العقول
- ۱۵۴۱ کتاب انيس الاعلام فى نصره الاسلام و الرد على النصارى
- ۱۵۴۲ نهج البلاغه
- ۱۵۴۶ کتاب امالى (شيخ صدوق)
- ۱۵۴۹ کتاب الخصال
- ۱۵۵۲ کتاب البلد الامين
- ۱۵۵۵ کتب صحاح سته
- ۱۵۵۸ کتاب الاستبصار
- ۱۵۶۰ کلیات علم الرجال
- ۱۵۶۴ کتاب شرح اصول كافى
- ۱۵۶۹ کتاب گفتگو با قاضى دادگاه على قطيف پيرامون نهج البلاغه
- ۱۵۷۲ کتاب علل الشرايع
- ۱۵۷۶ کتاب ثواب الاعمال و عقاب الاعمال
- ۱۵۸۳ کتاب المواعظ

- ۱۵۸۷ کتاب من لایحضره الفقیه
- ۱۵۹۳ کتاب معانی الاخبار
- ۱۵۹۷ کتاب امالی (شیخ مفید)
- ۱۶۰۴ کتاب المقنع
- ۱۶۰۹ کتاب الوجیزه فی علم الدراییه
- ۱۶۱۱ بررسی کتابهایی با موضوع تاریخ عصر غیبت
- ۱۶۱۶ کتب ادبی و هنری
- ۱۶۱۶ کتاب پریشان
- ۱۶۱۹ تذکره الشعراء
- ۱۶۲۱ کتاب تاریخ ادبیات در ایران
- ۱۶۲۴ کتاب تاریخ ادبی ایران
- ۱۶۲۶ کتاب لغتنامه دهخدا
- ۱۶۲۹ کتاب الفیه فی النحو
- ۱۶۳۳ کتاب ایضاح المکنون
- ۱۶۳۴ کتاب انموذج
- ۱۶۳۷ کتاب احصاء العلوم
- ۱۶۴۰ کتاب البیان و التبیین
- ۱۶۴۴ کتاب الاغانی
- ۱۶۴۷ کتاب بوستان
- ۱۶۵۱ کتاب ادب الکاتب
- ۱۶۵۴ کتاب جامع المقدمات
- ۱۶۵۵ یاس در آتش
- ۱۶۵۸ الشعر و الشعرا من الذریه
- ۱۶۶۰ الراج و القراح
- ۱۶۶۲ دیوان اسرار (اشعار حاج ملاهادی سبزواری)
- ۱۶۶۶ مجموعه اشعار صدرالدین شیرازی

- ۱۶۶۸ کتاب شرح اسرار مثنوی مولانا جلال الدین محمد بلخی
- ۱۶۷۰ الشعر و الشعرا من الذریعه
- ۱۶۷۲ معیار الاشعار
- ۱۶۷۶ مخارج الحروف یا اسباب حدوث الحروف
- ۱۶۷۸ کتاب شرح تائیه دعبل خزاعی
- ۱۶۸۰ ابوتمام طائی؛ دیوان شعر
- ۱۶۹۰ باده عشق
- ۱۶۹۲ الصمدیه
- ۱۶۹۶ دیوان شیخ بهایی
- ۱۶۹۹ محرم راز
- ۱۷۰۳ المخلاه (توبره)
- ۱۷۰۵ کتب عرفانی
- ۱۷۰۵ کتاب احیاء العلوم الدین
- ۱۷۱۰ کتاب جامع الاسرار
- ۱۷۱۳ کتاب تمهیدالقواعد
- ۱۷۱۷ کتاب توحید علمی و عینی در مکاتب حکمی و عرفانی
- ۱۷۲۰ کتاب الله شناسی
- ۱۷۲۵ کتاب رسائل توحیدی
- ۱۷۲۸ کتاب رساله الولایه
- ۱۷۳۲ کتاب اسرار الصلوه
- ۱۷۳۴ کتاب عرفان حج
- ۱۷۳۶ کتاب جرعه ای از بیکران زمزم
- ۱۷۴۰ کتاب عرفان عمره
- ۱۷۴۲ کتاب حماسه و عرفان
- ۱۷۴۵ رساله سه اصل
- ۱۷۴۸ الواردات القلبیه فی معرفه الربوبیه

- عرفان و عارف نمایان ۱۷۵۱
- ایقاظ النائمین ۱۷۵۴
- کسر اصنام الجاهلیه ۱۷۵۶
- عین نضاح (تحریر تمهید القواعد) ۱۷۶۲
- روح مجرد ۱۷۶۴
- کتاب رساله سیر و سلوک منسوب به بحر العلوم ۱۷۶۸
- رساله لب اللباب در سیر و سلوک اولی الالباب ۱۷۷۰
- قصیده عینیہ ۱۷۷۳
- سر الصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفین) ۱۷۷۵
- آداب نماز ۱۷۷۹
- طلب و اراده ۱۷۸۲
- مصباح الهدایه الی الخلافه و الولایه ۱۷۸۴
- کتاب تاریخ و جغرافیا ۱۷۸۹
- کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر ۱۷۸۹
- کتاب تاریخ یعقوبی ۱۷۹۱
- کتاب تاریخ طبری ۱۷۹۴
- کتاب تاریخ ادبیات در ایران ۱۷۹۸
- کتاب تاریخ ادبی ایران ۱۸۰۱
- کتاب نفس المهموم ۱۸۰۳
- کتاب تحقیق ماللهند ۱۸۰۶
- کتاب آثار عجم (شیرازنامه) ۱۸۰۹
- کتاب التنبیه والاشراف ۱۸۱۳
- کتاب مقتل الحسین ابومخنف ۱۸۱۹
- کتاب انساب الاشراف ۱۸۲۰
- کتاب تاریخ مختصر الدول ۱۸۲۴
- فتوح البلدان ۱۸۲۹

- ۱۸۳۱ کتاب تاریخ اسلام (زندگانی پیامبر خاتم (ص))
- ۱۸۳۵ کتاب فروغ ابدیت (تجزیه و تحلیل کاملی از زندگانی پیامبر اکرم)
- ۱۸۳۸ یورش به خانه وحی
- ۱۸۴۲ یاس در آتش
- ۱۸۴۵ کتاب حیوه القلوب
- ۱۸۵۹ کتاب اسرار آل محمد (ص)
- ۱۸۶۹ بررسی نسخه خطی اخبار البلدان
- ۱۸۷۲ ترجمه مقدمه مؤلف البلدان
- ۱۸۷۴ سرگذشت نامه ها
- ۱۸۷۴ طبقات اعلام الشیعه
- ۱۸۷۷ اعیان الشیعه
- ۱۸۷۹ کتاب وفيات الاعیان
- ۱۸۸۱ کتاب تاریخ حکما یا اخبار العلماء باخبر حکماء
- ۱۸۸۳ کتاب ریحانه الادب
- ۱۸۸۵ کتاب معجم الادباء
- ۱۸۸۸ کتاب تنقیح المقال
- ۱۸۹۰ کتاب اسدالغابه
- ۱۸۹۳ کتاب آثار عجم (شیرازنامه)
- ۱۸۹۷ کتاب انساب الاشراف
- ۱۹۰۱ کتاب سفیر وحدت در سرزمین های ترکیه و اردن
- ۱۹۰۳ کتاب مهر استاد (سیره علمی و عملی استاد جوادی آملی)
- ۱۹۰۵ شمس الوحی تبریزی (سیره علمی علامه طباطبائی)
- ۱۹۰۸ یاس در آتش
- ۱۹۱۰ زندگانی حضرت زهرا (س)
- ۱۹۱۴ تذکره الشعراء
- ۱۹۱۶ شخصیت های اسلامی شیعه

- زندگانی امامان علیهم السلام به زبان ساده ۱۹۱۹
- پژوهشی پیرامون زندگی علی (ع) ۱۹۲۲
- کتاب هدیه الرازی الی المجدد الشیرازی ۱۹۲۳
- زندگینامه شیخ طوسی ۱۹۲۵
- کتاب جلاء العیون ۱۹۲۸
- تذکره الائمه (ع) یا ائمه معصومین (ع) ۱۹۳۵
- تاریخ پیامبران علیهم السلام ۱۹۳۹
- کتاب زندگانی امام حسین بن علی علیه السلام سیدالشهداء ۱۹۴۹
- مهر تابان ۱۹۵۴
- لمعات الحسین ۱۹۵۶
- کتاب معجم رجال الحدیث و تفصیل طبقات الرجال ۱۹۵۹
- کتاب علی امام البرره ۱۹۶۷
- ایمان ابی طالب ۱۹۶۹
- کتاب خاندان آیت الله بروجردی ۱۹۷۱
- شرح حال صدرالمتألهین شیرازی و سخنی در حرکت جوهریه ۱۹۷۴
- کتاب فرقه ها و ادیان ۱۹۷۵
- تورات ۱۹۷۵
- کتاب اوستا ۱۹۷۹
- کتاب انساب الاشراف ۱۹۸۲
- کتاب آئین وهابیت ۱۹۸۶
- کتاب فرهنگ عقاید و مذاهب اسلامی ۱۹۹۰
- کتاب وهابیت، مبانی فکری و کارنامه عملی ۱۹۹۱
- کتاب مذهبی صابئین ۱۹۹۵
- دساتیر دین نامه جعلی زرتشتیان ۱۹۹۶
- آموزه های دساتیری ۲۰۰۳
- کتاب اعتقادات فرق المسلمین و المشرکین ۲۰۱۱

- ۲۰۱۵ الكشف عن المناهج الادله فى عقائد المله
- ۲۰۱۷ نصيحت به فريب خوردگان باب و بها
- ۲۰۲۰ راويان حديث براثت
- ۲۰۲۲ كتابهاى اهل سنت ويژه حضرت مهدي عجل الله
- ۲۰۲۴ اسامى تعدادى از كتابهاى اهداشده به كتابخانه امام على عليه السلام
- ۲۰۳۹ نگاهى به رسائل اخوان الصفا، يكي از منابع اسماعيليان
- ۲۰۴۵ آثار و اندیشه هاى ابو حاتم رازى، يكي از انديشوران فرقه اسماعيليه
- ۲۰۴۶ آثار و اندیشه هاى ابو عبدالله نسفى، يكي از انديشوران فرقه اسماعيليه
- ۲۰۴۸ آثار و اندیشه هاى ابو يعقوب سجستاني، يكي از انديشوران فرقه اسماعيليه
- ۲۰۴۹ آثار و اندیشه هاى حميدالدين كرمانى، يكي از انديشوران فرقه اسماعيليه
- ۲۰۵۱ آثار و اندیشه هاى قاضى نعمان، يكي از انديشوران فرقه اسماعيليه
- ۲۰۵۳ آثار و اندیشه هاى مويد فى الدين شيرازى، يكي از انديشوران فرقه اسماعيليه
- ۲۰۵۴ كتب معارف دينى و متفرقه
- ۲۰۵۴ الاقبال
- ۲۰۵۵ خدمات متقابل اسلام و ايران
- ۲۰۵۸ كتاب الآثار الباقيه عن القرون الخاليه
- ۲۰۶۱ صحيفه سجديه
- ۲۰۶۵ كتاب ده گفتار
- ۲۰۶۷ كتاب مفاتيح الجنان
- ۲۰۷۱ كتاب مهج الدعوات و منهج العناية
- ۲۰۷۴ كتاب البلد الامين
- ۲۰۷۷ كتاب الاعلام بمنابق الاسلام
- ۲۰۷۹ كتاب ولايت فقيه در حكومت اسلام
- ۲۰۸۲ كتاب خلاصه تعاليم اسلام
- ۲۰۸۴ كتاب آموزش دين يا تعاليم اسلام
- ۲۰۸۸ كتاب در محضر علامه طباطبايى: پرسش و پاسخ هاى تفسيرى، اعتقادى، كلامى (۷۲۷ پرسش و پاسخ)

- ۲۰۹۲ کتاب تعدد زوجات و مقام زن در اسلام
- ۲۰۹۵ کتاب بررسی های اسلامی (مجموعه مقالات و رسائل علامه طباطبائی)
- ۲۱۰۰ سنن النبی (ص) - - - - -
- ۲۱۰۵ کتاب ولایت فقیه (ولایت فقهت و عدالت) - - - - -
- ۲۱۰۷ کتاب سیمای فرزندگان - - - - -
- ۲۱۱۱ کتاب اسلام و محیط زیست - - - - -
- ۲۱۱۳ کتاب آگاهی سوم یا علم غیب - - - - -
- ۲۱۱۴ کتاب اسرار الصلوه - - - - -
- ۲۱۱۸ کتاب اصالت روح از نظر قرآن - - - - -
- ۲۱۲۰ کتاب بنیان مرصوص امام خمینی (ره) در بیان و بنان حضرت آیه الله جوادی آملی - - - - -
- ۲۱۲۴ کتاب تفسیر انسان به انسان - - - - -
- ۲۱۲۶ کتاب حق و تکلیف در اسلام - - - - -
- ۲۱۲۹ کتاب زن در آینه جلال و جمال - - - - -
- ۲۱۳۱ کتاب سرچشمه اندیشه - - - - -
- ۲۱۳۲ کتاب سروش هدایت (مجموعه پیامهای آیه الله جوادی آملی) - - - - -
- ۲۱۳۵ کتاب نسیم اندیشه - - - - -
- ۲۱۳۷ کتاب سیمای اقتصاد اسلامی - - - - -
- ۲۱۳۹ کتاب قداست و امنیت حرم - - - - -
- ۲۱۴۱ کتاب منزلت عقل در هندسه معرفت دینی - - - - -
- ۲۱۴۳ کتاب ولایت فقیه (رهبری در اسلام) - - - - -
- ۲۱۴۸ کتاب حکمت نظری و عملی در نهج البلاغه - - - - -
- ۲۱۴۹ کتاب صهبای حج - - - - -
- ۲۱۵۳ کتاب حکمت عبادات - - - - -
- ۲۱۵۵ ظهور ولایت در صحنه غدیر - - - - -
- ۲۱۵۷ کتاب وحدت جوامع در نهج البلاغه - - - - -
- ۲۱۵۹ کتاب ارزش کار در اسلام - - - - -

- ۲۱۶۲ کتاب کرامت کارگر در اسلام
- ۲۱۶۴ نهج البلاغه و آگاهی از غیب
- ۲۱۶۷ کتاب مفاتیح الغیب؛ راهی به جهان غیب در روش استخاره
- ۲۱۶۹ کتابشناسی توصیفی تاریخ ادیان
- ۲۱۹۲ در ساحل تقریب
- ۲۱۹۵ رمز پیروزی مردان بزرگ
- ۲۱۹۶ یادداشت های ملاصدرا
- ۲۱۹۹ شرح الاسماء (شرح دعای جوشن کبیر)
- ۲۲۰۱ شرح دعاء الصبح
- ۲۲۰۵ بیست رساله
- ۲۲۰۷ رساله آداب دعا
- ۲۲۰۹ کتاب چهارده رساله فارسی
- ۲۲۱۱ رساله پرستش نامه
- ۲۲۱۳ کتاب رساله میزان القرائه
- ۲۲۱۴ رساله هدیه احمدیه
- ۲۲۱۷ طرائف الحکم یا اندرزهای ممتاز
- ۲۲۱۹ پیک رمضان
- ۲۲۲۱ نشانه های پرواپیشگی
- ۲۲۲۴ شوری در قرآن و نهج البلاغه
- ۲۲۲۷ توسل یا استمداد از ارواح مقدسه
- ۲۲۲۹ نهج البلاغه و آگاهی از غیب
- ۲۲۳۱ فلسفه زیارت
- ۲۲۳۵ کتاب جامع العلوم ستینی
- ۲۲۴۱ اجتهاد و مذاهب اسلامی
- ۲۲۴۳ المناظرات
- ۲۲۴۷ مشکاه الانوار

- تعبیر خواب ۲۲۵۱
- کتاب تحفه الزائر ۲۲۵۸
- زاد المعاد ۲۲۶۲
- کتاب اجوبه ملا محمدباقر مجلسی به ملا خلیل ۲۲۶۶
- هدیه رمضان ۲۲۶۸
- کتاب مجموعه رسائل ۲۲۷۱
- رساله فی فضیله امیرالمؤمنین (ع) ۲۲۷۴
- کتاب ملهمه ۲۲۷۷
- کتاب آداب الصلوه ۲۲۸۳
- دعای دوازده امام ۲۲۸۸
- انوار ملکوت ۲۲۹۰
- رساله نکاحیه ۲۲۹۶
- کتاب ترجمه رساله بدیعه ۲۲۹۸
- نگرشی بر مقاله بسط و قبض تئوریک شریعت عبدالکریم سروش ۲۳۰۳
- وظیفه فرد مسلمانان در احیای حکومت اسلام ۲۳۰۴
- نور ملکوت قرآن ۲۳۰۶
- پنج رساله ۲۳۱۱
- رسائل ابن سینا ۲۳۱۳
- رساله فی ماهیه الصلاه ۲۳۱۴
- دو رساله از ابن سینا ۲۳۱۷
- رساله الطیر ۲۳۲۰
- جواهر العقول ۲۳۲۲
- کتاب ترجمه رساله اقسام نفوس ۲۳۲۳
- اختیارات ۲۳۲۶
- کتاب فضائل الاشهر الثلاثه ۲۳۳۲
- شرح حدیث جنود عقل و جهل ۲۳۳۶

- ۲۳۳۹ شرح دعای سحر
- ۲۳۴۲ ولایت فقیه
- ۲۳۴۴ جهاد اکبر یا مبارزه با نفس
- ۲۳۴۷ اربعین
- ۲۳۴۹ کتاب مدرسه سیار
- ۲۳۵۳ وهابیت و اصول اعتقاد
- ۲۳۵۵ احسن الدروس
- ۲۳۵۹ کتاب المزار
- ۲۳۶۶ چهل پرسش پیرامون موضوعات اعتقادی و پاسخ آنها
- ۲۳۷۰ فواید هشتگانه
- ۲۳۷۱ شرح دعای سحر
- ۲۳۷۳ سیری در تعالیم اسلام
- ۲۳۷۵ صلح و جنگ در اسلام
- ۲۳۷۷ اشک روان بر امیر کاروان
- ۲۳۸۰ مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین
- ۲۳۸۴ خلاصه الحساب
- ۲۳۸۸ تحفه حاتمی
- ۲۳۹۱ کشکول شیخ بهایی
- ۲۳۹۴ تقسیم بندی کتابهای تالیف شده عالمان شیعه درباره حضرت مهدی(ع)
- ۲۳۹۹ درباره مرکز

مشخصات کتاب

سرشناسه: موسسه فرهنگی هنری جام طهور، ۱۳۹۵

عنوان و نام پدیدآور: دائرة المعارف طهور: کتابشناسی / واحد تحقیقات موسسه فرهنگی هنری جام طهور .

ناشر چاپی: موسسه فرهنگی هنری جام طهور، <http://www.tahoor.com>

مشخصات نشر دیجیتال: اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: نرم افزار تلفن همراه، رایانه و کتاب

موضوع: کتابشناسی

ص: ۱

کتاب کلامی و اعتقادی

بحار الانوار

کتابی است به زبان عربی که حدود ۳۲۰ سال قبل تدوین و تألیف شده است که میتوان آن را دائرة المعارف شیعه نامید. نویسنده این کتاب، مولی محمدباقر مجلسی، فرزند محمدتقی مجلسی اول است که خود به مجلسی دوم و علامه مجلسی معروف است که بین سالهای ۱۰۳۷ تا ۱۱۱۰ هجری قمری زندگی کرده. او از بزرگان تشیع و از اعلام قرن یازدهم و معاصر با ملا محسن فیض کاشانی و شیخ حر عاملی میباشد که به کثرت تألیف و اهتمام به اداره امور شرعی از جمله منصب شیخ الاسلامی و مرجعیت و فتوا مشهور است.

کتاب بحار الانوار که تألیف این بزرگ مرد عالم تشیع است، جامع ترین مجموعه حدیث شیعی است که در آن بخش عمده ای از آیات قرآن کریم همراه با تفسیر آنها به تناسب عناوین ابواب و موضوعات درج شده و تقریباً تمامی احادیث نبوی و بعضی احادیث قدسی و اخبار و روایات و معارف اهل بیت در آن گردآوری شده است. در این کتاب تمام اعتقادات، اصول دین، فروع دین، ایمان، کفر و تمام شعبات احکام و غیره در بابهای مختلف، اعلام و بزرگان شیعه از صحابه رسول اکرم و اصحاب ائمه (ص) تا قرن هشتم، اندیشه ها و آراء علمی و تجربی، تقریباً تمام طبقات و آراء طبی، نجومی، فلکی، ریاضی، معارف اجتماعی و آداب و سنن و مراسم و شعائر، کلیه وجوه و جلوه های تاریخ و فرهنگ تشیع، اساطیر و قصص تمام انبیاء از آدم تا خاتم و اثبات عصمت آنها و قصص و فرهنگ عامه (فولکلور) شیعه، و خلاصه تمام شئون اندیشه و عمل و عقائد و احکام اسلام و تشیع را از ملک تا ملکوت را در بردارد.

این کتاب برای هر کسی که جویای بابی از ابواب علوم آل محمد (ص) باشد، راهگشا است. خود مؤلف این وصف را در اول کتاب، توصیف کرده است. کتاب بحارالانوار، گنجینه بزرگ و ذی قیمتی است که علامه مجلسی رضوان الله تعالی علیه در جمع و تدوین آن رنج فراوان برده و در نتیجه نیتی بزرگ بر عالم تشیع دارد که به نظر بعضی از بزرگان، نظیر آن در عامه و خاصه نوشته نشده است. برای مثال، آقا بزرگ تهرانی در معرفی این کتاب می نویسد که قبل و بعد از آن، نظیرش دیده نشده است و تدوین هم نشده است و انصافاً هم که چنین دائره المعارف پرموضوعی که در ابواب مختلفی تدوین شده، نه در ده قرن اول تاریخ شیعه تا عصر او، و نه در سه قرنی که از وفات او می گذرد، در عالم تشیع و سایر مذاهب اسلامی تألیف و گردآوری نشده است.

این اثر عظیم را، علامه مجلسی در طی ۳۶ سال (از ۱۰۷۰ تا ۱۱۰۶ هجری قمری) با همکاری عده کثیری از فضلا و شاگردان ارشد خود به پایان برده است. تمام مجموعه عین متون و نص است که نشان دهنده روش علمی و عینی علامه و در درجه اول اهمیت است. البته شرح و بیانی در ذیل اغلب ابواب به قلم مجلسی اضافه شده ولی این توضیحات و تعلیقات از متون و نص اصلی ممتاز است. این کتاب گرانقدر در چاپ جدید در ۱۱۰ مجلد و ۲۳۲۷ باب و بالغ بر حدود ۴۰۰۰۰۰ چهل هزار صفحه است.

مطلبی که قابل ذکر است اینکه: عده ای انتقاد به آن دارند بر اینکه بعضی مطالب سست و بی اساس در آن آمده و در پاره ای از مجلدات آن، تناقضاتی است. مثلاً در بابی، روایتی یا معجزه ای را به امام هفتم نسبت داده و دقیقاً همان روایت یا معجزه را در جای دیگر به امام هشتم نسبت میدهد. هم چنین این انتقاد هم هست که اخبار ضعیفی در آن دیده می شود که نه موجب علم می شود نه عمل. در جواب باید گفت: قهراً اخبار ضعیفی در متن ابواب مختلفی دیده می شود، اما نظر مؤلف، جمع و ضبط احادیث بوده که حقا از عهده این مهم برآمده است، ولیکن هر محقق و خواننده میتواند متن حدیث را که از منابع مختلف نقل شده با سلسله سند آن حدیث و روایت مورد بررسی قرار دهد، اگر نقص یا تناقض دید، آن را با روایات کاملتر و سند صحیح تر تطبیق نماید و تکمیل کند. و باید گفت امثال اینگونه تناقض ها از برکات این کتاب است، زیرا اگر گردآوری روایات از کتب مختلف و جمع آن در باب واحد ذیل موضوع واحد نبود، این تناقض آشکار نمی شد.

این روشنگریها و تناقضات از برکات این کتاب عظیم و مهم است که باب بحث و فحص و دقت علمی را می گشاید و باب جهل و ضلالت و قول بلامتحقیق را می بندد. این بزرگوار، تمام آنچه از احادیث و روایات به او رسیده، در کتابش آورده ولی تشخیص بین صحت و سقم را به شم و شناخت محققان و احاطه علمی آنان واگذارده است بدون آنکه در جمع آوری و انتخاب روایات، فکر و نظر شخصی خود را حکم قرار دهد. البته آنچه که در بیانات ایشان در توجیه روایات متعارضه و متناقض و تأویل و رفع اختلاف آنها می یابیم به قصد صدور حکم بر صحت حدیث و قبولش نیست، بلکه این کار شأن هر مجموعه ای از جوامع حدیث است که در همه آن احادیث و روایات، ضعیف و صحیح و حسن است. وظیفه محدث، گرد آوردن و نقل و جمع آوری و تکثیر اسناد و روایات است، ولی بحث صحت و سقم حدیث و ضعیف و قوت آن یا فحص و تحقیق، وظیفه دیگری است که علم رجال و درایت، باید به آن بپردازد.

خلاصه بقول: اقل فایده جمع و تدوین علامه مجلسی این است که محققان هر موضوعی از معارف دینی، تمامی گمشده و آرزوی خود را در این مجموعه فراهم می یابند... و به این وسیله مجال ژرفکاوی در آنها را دارند.

منابع

کاظم مدیر شانه چی - علم الحدیث

سید محسن امین عاملی - اعیان الشیعه - صفحه ۹/۱۸۴-۱۸۲

دائرة المعارف تشیع ج ۳

کلید واژه ها

کتاب بحار الانوار علامه محمد باقر مجلسی حدیث حدیث شناسی علم کلام تشیع

ص: ۳

کتابی است کلامی از نیمه اول قرن ششم هجری قمری، به زبان عربی. از کتب معتبر شیعه که به «احتجاج طبرسی» مشهور و به کثرت فوائد، موصوف است. نویسنده آن، ابومنصور شیخ احمد بن علی بن ابیطالب طبرسی از محدثین موثق و علمای بزرگ نیمه اول قرن ششم هجری قمری است. این کتاب، محاجات و مناظرات پیغمبر اسلام و ائمه شیعه و استدلال های برخی از اصحاب ائمه در برابر مخالفان و افراد مختلف و پیروان ادیان غیر اسلامی، نسبت به اصول و فروع دین اسلام و مذهب شیعه اثنی عشری است. همچنین برخی از مکاتبات امام زمان (ع) که در زمان غیبت صغری از طریق نواب حضرت بوده و نیز ذکر توقیعاتی از ناحیه مقدسه به بعضی از علما، در قسمت آخر، درج شده است. نام دیگر «احتجاج» «الاحتجاج علی اهل اللجاج» است که ظاهراً ساخته دیگران می باشد و در خطبه مؤلف نیامده است.

انگیزه مؤلف برای تألیف:

مؤلف، انگیزه خود را از تألیف این کتاب، جمع آوری احادیثی عنوان کرده که در آنها، احتجاجات پیشوایان دین، روایت شده تا ثابت کند که نهی از احتجاج، برای افراد ضعیف و قاصر در دفاع از دین و عقاید است نه برای اشخاص مبرز و توانا بر اثبات حق و دفع باطل. وی در دیباچه کتاب می گوید: آنچه مرا وادار به گردآوری این کتاب کرد این بود که: دیدم عده ای از شیعیان امامیه به شدت از احتجاج پرهیز کرده و راه مناظره و جدل را اگر چه برحق باشد، نمی روند و می گویند اینکار بر ما روا نیست. از این رو من تصمیم به تألیف کتابی گرفتم که حاوی استدلالات و احتجاجات شیعه و بزرگان و ائمه شیعه باشد و آیات و روایاتی که مسلمانان را به احتجاج و «مجادله حسن» امر کرده، ذکر کنم تا ثابت کنم که نهی در این باب، فقط منحصر به ضعیفان و ناتوانان و جاهلان است که از عهده آن به خوبی بر نمی آیند، نه مبرزان و دانایانی که حق را بخوبی می توانند اثبات نمایند و مایه رفعت منزلت خود شده اند.

شیخ احمد بن علی بن ابیطالب طبرسی، کنیه او، ابومنصور، عالم، فقیه، متکلم و محدث بزرگ و موثق شیعه در نیمه اول قرن ۶ ه ق است. تاریخ تولد و وفات او مشخص نیست، فقط با قرائنی و به نقل از علامه سید محمد بحر العلوم، با سنجیدن ولادت و وفات، معاصران و شاگردان، او را از رجالی می دانند که اوائل قرن ششم ه ق را درک کرده است. اصلیت او، ایرانی و بعضی از اهالی طبرستان و برخی اهل طبرس، همان تفرش امروز می دانند. وی مورد اعتماد بزرگانی چون 'شهید اول'، شیخ حر عاملی و سید محمد بحر العلوم و خوانساری صاحب روضات الجنات بوده که او را به صفات عالم فاضل فقیه، محدث ثقه، ستوده و او را از یاران بزرگ پیشینیان گفته اند. از شاگردان مشهور وی، ابن شهر آشوب، عالم بزرگ قرن ششم هجری قمری است. مؤلف، معاصر با ابوالفتوح رازی و فضل بن حسن طبرسی، صاحب کتاب تفسیر مجمع البیان بود.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

- مقدمه که شامل: اخباری که متضمن نهی از جدل و مناظره و نکوهش آن، و انگیزه تألیف کتاب.
- احتجاجات و استدلال مأثور از پیغمبر اکرم (ص)، امیرالمؤمنین علی (ع) و سایر ائمه معصومین درباره اصول و فروع دین اسلام و مذهب شیعه حقه جعفری با افراد مختلف و مخالف.
- ذکر واقعه غدیر خم، ماجرای فدک و محاجه های حضرت علی (ع) و فاطمه زهرا و دیگر صحابه (و خطبه پیامبر در غدیر).
- محاجات امام (ع) با معاویه و اهل شام و خوارج و نقص کنندگان بیعت با او.

- در بخش پایانی، احتجاجات حضرت صاحب الزمان (ع)، مکاتبات آن حضرت در زمان غیبت صغری با نواب چهارگانه، توقیعات حضرت در زمان غیبت کبری.

کتاب احتجاج از دیدگاه صاحب‌بنظران:

مامقانی در تنقیح المقال: از قول شیخ حر عاملی که فرموده: «له کتاب الاحتجاج علی اهل اللجاج حسن و کثیر الفوائد» (کتاب احتجاج طبرسی کتابی نیکو که در مناظرات با مخالفین تألیف شده و دارای فوائد بسیاری است). علامه سید محمد بحر العلوم در مقدمه خود بر احتجاج و اهمیت احتجاج، بحثی مفید دارد.

نکته:

۱- کسانی که تألیف این کتاب را به 'فضل بن حسن طبرسی'، صاحب تفسیر مجمع البیان نسبت داده اند، اشتباه کرده و خطا رفته اند، این اشتباه به سبب اشتراک در شهرت طبرسی است.

۲- بیشتر احادیث و اخباری که در کتاب هست، به صورت مرسل (بدون سلسله کامل اسناد) است و این بدلیل اینست که این احادیث یا با حکم عقل موافقت دارد یا متواترند و یا درباره آن اجماع وجود دارد و یا در سیره ها و کتابهای مخالف و مؤلف مشهور هستند. اما مطالبی که از حضرت امام حسن عسکری (ع) آمده، چون به اندازه احادیث دیگر مشهور نیست، لذا با یک سند (از جمله، اخبار مذکور در تفسیر امام عسکری) ذکر شده است.

چاپ و شرح:

این اثر بارها به شیوه ای نفیس با حواشی و تعلیقات در ایران، عراق، لبنان، چاپ شده است. در زمان شاه طهماسب صفوی، توسط علی بن حسین زواری اصفهانی از علمای شیعه، در نیمه اول قرن دهم هجری قمری به فارسی ترجمه و بنام «کشف الاحتجاج» منتشر شد. (دائرة المعارف فارسی)

ص: ۶

ترجمه مشروح دیگر به قلم نظام الدین احمد غفاری مازندرانی، از دانشمندان قرن دهم هجری، که به کوشش پاکتچی در تهران چاپ و منتشر شده است. آخرین چاپ کتاب، به کوشش ابراهیم بهادری و محمد هادی، زیر نظر جعفر سبحانی در سال ۱۴۱۳ ه ق در قم شده است.

منابع

ابراهیم بهادری و- احتجاج

دائرة المعارف تشیع

محمدعلی مدرس خیابانی- ریحانه الادب

آثار کهن اسلامی ایرانی

کلید واژه ها

علم کلام کتاب الاحتجاج علی اهل اللجاج شیخ طبرسی تشیع مناظره مباحثه

اکمال الدین و اتمام النعمه

این کتاب به زبان عربی و درباره امام دوازدهم شیعه، حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه می باشد. این کتاب در موضوع خود از پر مطلب ترین و مستدل ترین کتابهاست. نویسنده آن، محمدبن علی، ابن بابویه معروف به شیخ صدوق از فقها و محدثین بزرگ شیعه که به دعای امام زمان (ع) به دنیا آمد، دوران کودکی و نوجوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر بزرگوارش گذراند و علوم و معارف را همراه با تربیت های علمی و اخلاقی در کنار آن فقیه فرزانه و عالم وارسته فرا گرفت و با حافظه و هوش و استعداد سرشاری که داشت، در سن کمتر از بیست سالگی هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها آموخت.

ایشان در سن جوانی که پدر را از دست داد، وظیفه سنگین نشر احادیث آل محمد و هدایت مردم را به عهده گرفت و در همین راستا شخصیتی نامدار و برجسته و با خیر و برکت او شامل حال مردم و خواص و عوام شد و همان دعائی را که امام عصر (ع) در نامه مبارکش با کلمات فقیه، خیر، مبارک و ینفع الله به برایش کرده بودند به وقوع پیوست.

ص: ۷

از این مرد بزرگ حدود سیصد اثر تألیفی به جای مانده است که مهمترین آنها کتاب «من لایحضره الفقیه» یکی از چهار کتب اربعه شیعه می باشد که ۵۹۶۳ حدیث را داراست. شیخ صدوق در سال ۳۸۱ هجری قمری دار فانی را وداع گفت. کتاب حاضر مورد سخن از آثار ارزشمند و بسیار مفید شیخ صدوق است که نام کتاب «اکمال الدین و اتمام النعمه» خود را از آیه ۴ سوره مائده که «الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی» است، گرفته است. شیعیان بالاتفاق می گویند این آیه بعد از واقعه غدیر خم نازل شد که طی آن پیغمبر به فرمان خدا، علی (ع) را به جانشینی خود و امامت مسلمانان منصوب کرد. صدوق علیه الرحمه، در آغاز این کتاب، علت تألیف آن را اینگونه بیان می کند که:

«یکسال که از زیارت حضرت رضا (ع) برمی گشتم، وقتی که به نیشابور رسیدم، عده ای از شیعیان که به ملاقات من آمدند، دیدم که درباره غیبت حضرت مهدی، امام زمان (ع)، شبهه هایی برایشان، حاصل شده و از راه منحرف شده و به آراء و عقاید دیگران روی آورده اند. من مدتی آنها را با استناد احادیث پیغمبر و اخبار ائمه علیهم السلام، راهنمایی کردم و سعی و کوشش زیادی در این راه نمودم، تا اینکه دانشمند بزرگ، شیخ نجم الدین ابوسعید محمدبن حسن صلت قمی، از بخارا بر ما وارد شد. من هم که مدتها بود شیفته دیدار او بودم؛ ساعتها به گفت و شنود و بحث و صحبت گذرانیدیم، تا اینکه یک روز، او داستانی برای من گفت که مردی فیلسوف و منطق دان، سخنانی درباره مهدی موعود گفته که مایه سرگردانی من شده و شبهه هایی برایم حاصل شده است. شیخ می گوید: من آنقدر برای او اخبار و حدیث از پیغمبر و ائمه علیهم السلام گفتم که شک او از بین رفت و دلش آرام شد. آنگاه او از من خواست که در این باره کتابی بنویسم. من هم به او نوید دادم که در برگشت به وطن (ری) اینکار را انجام می دهم. در این میان شبی امام زمان (ع) را در خواب دیدم که در مکه بود و بر در کعبه ایستاده، به ایشان نزدیک شدم و سلام کردم، حضرت پاسخ دادند و فرمودند: چرا درباب غیبت کتابی تألیف نمی کنی؟ گفتم مقداری کرده ام. حضرت فرمودند: آن را نمی خواهیم به تو فرمان میدهم که در این باره کتابی بنگاری و غیبت پیغمبران را یاد کنی و من از صبح همان شب نگارش این کتاب را شروع کردم.»

مؤلف محترم بعد از این مقدمه، اخبار و احادیث بسیار و داستانهای مستدل و مستند در باب امامت و امامان آورده و آنگاه روایات وارده از پیامبر و همه امامان معصوم تا امام یازدهم را درباره وجود و غیبت امام دوازدهم را بیان نموده است و در ضمن، شبهات مربوط به طول غیبت و عمر طولانی حضرت را برطرف می کند. پس از آن غیبت بعضی از پیامبران مانند حضرت آدم، نوح، صالح، یوسف، ابراهیم و موسی علیهم السلام را مطرح می کند. در قسمت های بعدی کتاب، جریان تولد امام زمان، کسانی که حضرت را دیده و با او گفتگو کرده اند و بعد علت غیبت حضرت و توقیعات وارده از ناحیه مقدسه را شرح داده و سپس کسانی که عمر دراز داشته اند، آنها را ذکر کرده است. در قسمت پایانی کتاب، فضیلت انتظار قیام قائم و علامات ظهور حضرت به رشته تحریر در آمده است.

این مسائل با ترتیبی کامل و آراسته در ۶۲ باب تنظیم شده است. ارزش و اعتبار این کتاب، گذشته از جامعیت و استحکام مطالب، به خاطر نزدیکی زمان تألیف آن با آغاز غیبت حضرت مهدی (ع) است؛ زیرا این کتاب در سال ۳۵۲ هجری قمری یعنی زمانی که سن حضرت هنوز به ۱۰۰ سالگی نرسیده بود، تألیف شد. اگر چه نام این کتاب را «کمال الدین و اتمام النعمه» گویند ولی صحیح آن «کمال الدین و تمام النعمه» می باشد. این کتاب در سال ۱۳۰۱ قمری به طریقه سنگی به چاپ رسیده است و در سالهای اخیر هم چاپ حروفی مرغوبی از آن منتشر شده است.

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه - ج ۲ صفحه ۲۸۳

شیخ صدوق - اکمال الدین و تمام النعمه - چاپ ۱۳۰۱ هجری قمری

کلید واژه ها

کتاب اکمال الدین و اتمام النعمه امام مهدی (عج) دوران غیبت شیخ صدوق زندگینامه حدیث شناسی حدیث

کتاب التوحید (شیخ صدوق)

کتاب التوحید از کتابهای متقدم و مهم کلام و اعتقادی شیعه امامیه است!

نویسنده:

نویسنده آن، محدث مشهور و دانشمند بزرگ، ابوجعفر محمدبن علی بابویه قمی معروف به 'ابن بابویه' و 'شیخ صدوق' که در قرن چهارم هجری قمری زندگی می کرد. وی از بنیانگذاران فقه شیعه و در صف اول محدثین و علمای مذهب شیعه و از ارکان فقهی است که در بین علما، بسیار ممتاز است. تألیفات بسیاری دارد. به گفته خود او، بالغ بر ۲۴۵ تألیف (نوشته در من لایحضره الفقیه) و بعضی تألیفات ایشان را تا حدود ۳۰۰ اثر گفته اند. او حدود ۷۰ سال عمر کرد و مقبره اش در شهر ری (منطقه ابن بابویه) می باشد.

موضوع و عناوین:

۱- این کتاب در موضوع توحید به معنای عام مشتمل است بر بیان وحدانیت ذات الهی، بیان صفات ثبوتی و سلبی، ذاتی و فعلی و نسبت آنها با ذات الهی، نفی تشبیه و رؤیت، حدوث و قدم و قضا و قدر، جبر و تفویض و مسائل و عناوین مرتبط با جبر و اختیار!

۲- دیگر از مباحث این کتاب، تمایز میان صفات ذات (سمع، بصر، علم و قدرت و...) و صفات فعل (کلام، اراده، خلق و...) است.

۳- علاوه بر این، شیخ با تکیه بر روایات، آیاتی را تفسیر می کند که ظاهر آنها تشبیه و تجسیم را تأیید می کند. مانند آیاتی که نوع اعضاء و جوارح (ید، وجه، ساق، عین، اذن) اوضاع و اوصاف جسمانی و انسانی (جنب، عرش، کرسی، خدعه، استهزاء و...) را برای خدا اثبات می کند. البته دقت او در گزینش این روایات، بقدری زیاد بوده که هیچ موردی در ناهمخوانی و ناسازگاری یا تکرار، در این اثر پیدا نمی شود. در موارد استثنایی هم بلافاصله با توضیحی، تعارض ظاهری را برطرف کرده است!

۴- کتاب التوحید منبع ارزشمندی است برای آگاهی از اختلافات اعتقادی جامعه شیعه در قرن های نخست اسلام، مانند آگاهی از نظریه تشبیهی منسوب به هشام بن سالم جوالیقی، و میثمی و نظریات تجسیمی برخی دیگر، قول به زیادت صفات بر ذات الهی، اختلاف موالی ابوجعفر (ع)، در باب علم خدا قبل از خلق، مخلوق یا غیرمخلوق بودن قرآن کریم.

به طور کلی در ۶۷ باب کتاب التوحید شیخ صدوق (ابن بابویه) مضامین متنوعی را درباره توحید از یک سو و عدل و اختیار از سوی دیگر جمع آوری کرده است. در باب توحید الهی صفات سلبی خدا (از قبیل نداشتن مکان و فرزند و جسمانیت و زمان و سکون و حرکت) و صفات ثبوتی و ایجابی خدا و صفاتی از قبیل وحدت ذات و نفی شریک و اعتقاد انسان به اینها برای آخرت هر فرد!

انگیزه مؤلف:

ابن بابویه انگیزه خودش را از تألیف این کتاب، رد نسبت تشبیه و جبر به شیعیان، ذکر کرده که مخالفان و خرده گیران شیعه امامیه مطرح می کرده و چهره مذهب شیعه را مخدوش جلوه می دادند و چه بسا همین امر، مانع گرایش به این مذهب می شد. غالبان با جعل احادیث دال بر جبر و تشبیه از عوامل این انتساب بودند، همچنانکه در حدیثی از امام رضا (ع) این موضوع معلوم شده است.

جایگاه کتاب التوحید و آثار مشابه:

شیعه و سنی، کتابهایی با عنوان توحید، تدوین کرده اند. علاوه بر توحید مفضل بن عمر جعفری کوفی، از یاران امام جعفر صادق (ع)، که رساله توحید را حضرت بر او املا کرده و او آن را به خط خودش نوشته است. افرادی مانند:

ص: ۱۱

۱- ابو محمد هشام بن حکم کوفی، استاد متکلمان شیعه امامی، از یاران نزدیک و شاگردان امام ششم و امام هفتم شیعیان،

۲- ابواحمد محمد بن ابی عمیر زیاد بن عیسی ازدی،

۳- ابو محمد فضل بن شاذان بن خلیل ازدی نیشابوری،

۴- شیخ ابوالحسن علی بن حسین بن بابویه قمی (پدر شیخ صدوق)،

۵- ابوسهل اسماعیل بن علی بن اسحاق بن ابی سهل نوبختی،

۶- ابوجعفر محمد بن حسین بن ابی الخطاب.

کتاب و شرح هایی که بر آن نوشته شده:

به علت جایگاه مهم کلامی و اعتقادی این کتاب، شرح های زیادی بر آن نوشته شده است:

۱- سید محمد خلیل بن رکن الدین حسینی کاشانی (از شاگردان ملامحسن فیض کاشانی)

۲- شاه محمد بن شمس الدین محمد اصطهباناتی شیرازی در قرن یازدهم با عنوان (حل العقاید)

۳- ملا محمد باقر بن محمد مؤمن مشهور به محقق سبزواری

۴- ابوالنصر محمد بن مسعود عیاشی، مفسر بزرگ شیعی

۵- جلال الدین محمد بن اسعد دوانی

۶- قاضی سعید قمی

۷- محدث، سید نعمت الله جزایری و عده دیگری که برای آگاهی به کتب مربوطه باید مراجعه شود.

نام التوحید:

ظاهرا نویسنده این کتاب (شیخ صدوق) در بکارگیری این معنای اصطلاحی توحید، از کتاب التوحید شیخ کلینی در کافی الگو گرفته ولی این کتاب مفصل تر، منظم تر و عناوین آن، گویاتر است. از این کتاب، نسخه های خطی متعددی در کتابخانه های ایران موجود است. برخی محققان تا ۹۲ نسخه خطی آن را شناسایی کرده اند. این کتاب بارها چاپ شده است که چاپهای سنگی آن بدین قرار است: تهران ۱۲۸۵، بمبئی ۱۳۲۱، چندین بار هم چاپ حروفی شده: در تهران ۱۳۷۵، تهران ۱۳۹۸، نجف ۱۳۸۶، بیروت ۱۳۸۷، قم ۱۴۲۵.

کتاب التوحید (شیخ صدوق) علم کلام اعتقاد تشیع شیخ صدوق کتاب شناسی

صحیفه سجادیه

کتاب صحیفه سجادیه، مجموعه ای از دعاها و مناجات امام چهارم شیعیان، زین العابدین علی بن الحسین حضرت سجاد (ع) است. مجموعه این ادعیه در دو صحیفه موجود است. یکی صحیفه صغیر که نزد فرقه زیدیه معتبر است و شیعه امامیه، آن را صحیفه ناقصه می داند و دیگر، صحیفه کبیر، که با نام صحیفه کامله سجادیه می باشد. صحیفه کامله سجادیه، در بین منابع اولیه تعالیم حیات بخش اسلام، بعد از قرآن کریم و نهج البلاغه امیرالمؤمنین علی (ع)، مجموعه با عظمت و میراث گرانبهایی است. این صحیفه بطور تواتر از سه طریق شیعه امامیه، طایفه زیدیه و فرقه اسماعیلیه از امام چهارم رسیده و از آن زمان تاکنون همیشه انیس و مونس صاحب‌دلان و راهنمای ارباب معرفت بوده است.

ساختار و تقسیم بندی صحیفه

صحیفه کامله، شامل ۵۴ دعا و مناجات، از علوم و معارف اسلامی است. اینها اگرچه در قالب دعاست ولی در لابلای آن، هر یک وسیله ای برای آشنایی با وظایف اهل ایمان در زندگی می باشد که به آسانی، همه را در راه تکامل و پیشرفت عقایدش، یاری می کند. صحیفه در چند بخش است:

۱- در حمد و ثنای خدا و پیامبرش و صلوات بر حاملان عرش و مؤمنین و....

۲- دعاهای انسان برای خود، دوستان، نزدیکان، فرزندان، والدین، همسایگان و مرزبانان....

۳- دعای انسان در صبح و شب، در سختی ها، در آموزش گناهان، در التجاء به خدا، در طلب حاجت ها.

۴- دعای انسان در موقع بیماری، هنگام پیشامدهای ناگوار، در تنگی روزی، در ادای قرض، در موقع مرگ.

۵- دعای انسان در نماز شب، توبه، شکرگزاری، بخشش و عفو، در طلب خیر و نیکی.

۶- دعای انسان در ایام ماه مبارک رمضان، روز جمعه، عید فطر، روز عرفه، عید قربان و و موقع هلال ماه.

۷- و در نهایت مناجاتی دیگر در هر مشکل و مهم و مسائل مختلف.

و به نوعی دیگر می توان دعاهاى صحیفه را به سه بخش تقسیم کرد:

الف: نیایش های عبادی و عرفانی

ب: دعاهاى تظلم و تقاضا

ج: نیایش های تعلیم و تعهد

ویژگی ممتاز صحیفه

این کتاب به انجیل اهل بیت و زبور آل محمد معروف است. بعضی دانشمندان هم «اخذ القرآن» گویند. ویژگی اش اینست که اگرچه در موضوع دعا و نیایش، مطرح شده ولی تمام مطالب آن، برمدار راز و نیاز و عرض حاجت نیست، بلکه شامل بسیاری از حقایق علوم آلی و نظری و قوانین و احکام شرعی و مسائل بسیار حساس سیاسی و اجتماعی و تربیتی و اخلاقی است که در شکل و قالب دعا، مورد توجه امام (ع) قرار گرفته است.

علت تدوین صحیفه

دوره امامت و زندگی علی بن الحسین امام چهارم (ع) که در نیمه دوم قرن اول هجری، در تاریک ترین دوران ظلم و استبداد حکومت آل ابوسفیان و اولاد مروان (بنی امیه) می گذشت، بخصوص که بعد از شهادت پدر بزرگوارش حسین بن علی (ع)، امام سجاد در شرایطی سخت و اختناق آمیز، دائما زیر نظر جاسوسان حکومت بود و هر گونه ارتباط مستقیم با دوستان و اطرافیانش از او سلب شده بود، در این موقعیت، ادعیه و مناجات آن حضرت که خود، امام معصوم و انسان کامل بود، چشمه جوشانی شد در بیان معارف دقیق و اصیل اسلام و تشیع و آثار این ادعیه، درس و تعلیم و تربیت مسلمین و شیعیان جهان گردید. از همین رو، این صحیفه نه تنها بصورت دعا، بلکه به عنوان کتابی علمی و اعتقادی و اجتماعی و تربیتی و سیاسی، و به تعبیری کتابی فلسفی و عرفانی و کلامی درباره جهانشناسی، خداشناسی و انسان شناسی در آمد و این صحیفه مبارک، پناهگاهی برای حفظ اسلام و نشر مکتب شیعه شد.

صحیفه کامله سجادیه، از متواترات می باشد و هیچ شک و شبهه ای نیست که نسبت این صحیفه الهیه به حضرت امام زین العابدین، حضرت سجاد می باشد و از زمان حضرت باقر (ع) تا به حال، آن را دست به دست و زبان به زبان، روایت کرده اند. صحیفه از طریق فرقه زیدیه متواتر است و دیده شده که بعضی از بزرگان این طایفه، در حوزه مقابله صحیفه، با منتهای خضوع و تعظیم بودند. ادعیه صحیفه کامله بنا بر روایت جعفر بن محمد حسنی که در خود صحیفه ذکر شده است، ۷۵ دعا بوده که راوی آن، متوکل بن هارون از اصحاب امام جعفر صادق (ع) است و می گوید: از من ۱۱ دعا ساقط شده و من ۶۴ دعا را روایت می کنم، ولی امروزه می بینیم که تعداد ادعیه در صحیفه ۵۴ دعاست. بنابراین از اصل صحیفه ۲۱ دعا افتاده است. خوشبختانه بزرگان علم و حدیث، کوشش کردند تا آن ادعیه را پیدا کنند و به صحیفه ملحق نمایند و همین کار نیز شد و البته به عنوان ملحقات، نه به عنوان ادخال در میان خود ادعیه، تا در عین دعاهاى آن دخل و تصرفی نشده باشد. اولین ملحقاتی که برای صحیفه گردآوری شد، اضافاتی بود که شیخ محمد تقی بن صوفی مظفر زیابادی قزوینی شاگرد شیخ بهائی انجام داد و بعد این جمع آوری و ملحقات، به عنوان صحیفه ثانویه سجادیه (تدوین شیخ حر عاملی صاحب وسائل الشیعه) صحیفه ثالثه سجادیه (تدوین میرزا عبدالله افندی صاحب ریاض العلماء، صحیفه رابعه سجادیه (تدوین میرزا حسین نوری صاحب مستدرک الوسائل) صحیفه خامسه سجادیه (تدوین سید محسن امین عاملی صاحب اعیان الشیعه) و صحیفه سادسه سجادیه (تدوین شیخ محمد صالح مازندرانی) انجام شده است.

حواشی و شروح زیادی بر این کتاب نوشته شده که از آن جمله:

۱- شرح محقق ثانی (به عربی است)

۲- شرح کفعمی

۳- شرح شیخ بهائی (بنام حدائق الصالحین)

۴- شرح فارسی ملا محمد هادی مترجم مازندرانی

۵- شرح میرداماد (بنام الفوائد)

۶- شرح محمدباقر مجلسی

۷- شرح سید علی خان (بنام ریاض السالکین) که از همه معروف تر است و شروح دیگری نیز نوشته شده است که بعضی از آنها به فارسی است از آن جمله:

۱- شرح مولی ابوالحسن زواری (صاحب روضه الانوار)

۲- شرح آقا حسین خوانساری (متوفی ۱۰۹۹ ق)

۳- ترجمه و شرح فیض الاسلام

۴- شرح میرزا محمدعلی مدرسی چهاردهی و غیر از اینها.

منابع

سید محمدحسین حسینی تهرانی - امام شناسی ج ۱۵

دائرة المعارف تشیع به نقل از سیره پیشوایان، الذریعه، فوائد الرضویه، ریاض العلماء، طبقات اعلام الشیعه و چند منبع دیگر

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

صحیفه سجادیه امام سجاد (ع) دعا مناجات تشیع اعتقاد علوم اسلامی کتاب شناسی

اوستا، نام کتاب دینی زردشتیان و شاید یکی از آثار و قدیمی ترین اثر مکتوب ایرانیان و موضوع های اخلاقی و دینی و داستانهای ملی، این کتاب در قدیم ظاهرا بسیار بزرگ بود و آن گونه که در روایات اسلامی آمده، بر روی ۱۲۰۰۰ پوست گاو نوشته شده بود که اسکندر رومی، بخش علمی آن را به یونانی ترجمه، و بقیه را پراکنده و سوزاند. بلاش (یکی از پادشاهان اشکانی) دستور جمع آوری آن را داد و سپس در دوره ساسانیان، 'اردشیر بابکان' به توسط «تنسر یا توسر» و بعد از او پسر اردشیر (شاپور اول) به جمع آوری و تدوین اوستا، پرداختند. در زمان شاپور دوم، 'آذرباد مهرپسندان' اوستا را بررسی و در زمان انوشیروان به دستور او، این کتاب بازبینی شد. البته از مجموع روایات زردشتی چنین برمی آید که گردآوری و نقل «اوستا» همواره به صورت شفاهی و سینه به سینه بود، تا آنکه در قرن ۴ میلادی، در زمان شاپور دوم، آن را با الفبایی که از روی الفبای زردشتی و پهلوی مسیحی (خط زبوری) اختراع شد، نگاشتند. در همین زمان ساسانیان، اوستا به زبان پهلوی (فارسی میانه) ترجمه و تفسیر شد که آنرا «زند» گویند و غالبا اوستا را با کلمه «زند» با هم می آورند و «زند اوستا» گویند. بعد شرحی درباره «زند» نوشته شد که به آن «پازند» گفتند، که زبانش روان تر و پاک تر از زبان «زند» است. زند، یعنی شرح و تفسیر و بیان.

اوستا در دوره های مختلف فراهم آمده، بخش کهن آن حدود ۱۰۰۰ سال قبل از میلاد است. اوستا، دارای ۲۱ نسک و در پنج قسمت است.

«یسنا» که دارای ۷۲ فصل که ۱۷ فصل آن گاتها را تشکیل می دهد و بخش جدید اوستا، ۴ قسمت دیگر (ویسپرد، ونیداد، یشتها، خرده اوستا).

خرده اوستا: به معنی اوستای کوچک. خلاصه ای است از اوستای دوره ساسانی، تدوین این کتاب را در زمان شاپور می دانند که شامل انواع نیایش ها، گاهها (سی روزه ها) و آفرینگان.

ویسپرد: ویسپ یعنی همه، رد یعنی حامی. ویسپرد از ۲۴ کرده (فصل) تشکیل شده و مطالب آن از «یسنها» گرفته شده است.

گاهان ویسنها: گاهان جمع گاه است و گاه، بازمانده گاتای اوستایی، به معنی سرود گاهان ۱۷ یسن (ستایش) است و به ۵ گاه، تقسیم شده است.

ونیداد: تصحیف ویدیوداد است، «ویدیوداد» به معنی قانون غیر دیوی است. ونیداد، نسک نوزدهم از نسکهای ۲۱ گانه اوستای دوره ساسانی است که بطور کامل باقی مانده است. ونیداد، ۲۲ فرگرد (=فصل) دارد که به غیر از فصل های اول و دوم، بقیه شامل قوانین دین زردشت است.

یشتها: یشت به معنای ستایش است. یشتها ۲۱، است که در ستایش اهورمزدا، امشاسپندان و ایزدان، سروده شده است. در بین این ها، فقط گاهان (گاتها) از خود زردشت می باشد.

چاپ و نشر:

ظاهرا اول بار در قرن ۱۸ میلادی بوسیله آتکیتل دوپرون^۱ به زبان فرانسه ترجمه و در ۱۷۷۱ در سه جلد در پاریس منتشر شد. بعدا مستشرقین بزرگ و بخصوص آلمانی ها به این کتاب توجه خاصی کرده و تمام کتاب یا قسمتی از آنرا ترجمه کردند مانند شپیگل (ترجمه آلمانی سه جلد)، دوهارله (ترجمه فرانسوی، ۱۸۸۱، پاریس)، دارمستتر (ترجمه فرانسوی، سه جلد) ۹۳/۱۸۹۲، پاریس، فریش ولف (ترجمه آلمانی ۱۹۱۰ شراسبورگ، یشتها در دو مجلد، یسنا در دو مجلد، «گاتها» و «ونیداد» به فارسی ترجمه و در بمبئی و ایران به چاپ رسید.

محسن ابوالقاسمی - راهنمای زبانهای باستانی ایران

ابراهیم پورداود - اوستا مقدمه بر گات ها

احمد تفضلی - تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب اوستا کتب دینی دین زرتشتی باورها ایران باستان کتاب شناسی

کتاب انیس الاعلام فی نصره الاسلام و الرد علی النصارى

کتابی است کلامی به زبان فارسی. این کتاب شرح استدلال های مؤلف کتاب در برتری اسلام بر دیگر مذاهب، و حقانیت آن در میان ادیان و استناد به آیات کتاب مقدس درباره پیش بینی ظهور پیغمبر اسلام (ص) است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا محمدصادق فخر الاسلام یا جدید الاسلام ارومی (رضائیه سابق در آذربایجان). پدرش از اهالی رضائیه سابق (ارومیه) در آذربایجان ایران، او در یک خانواده مسیحی متولد شد و در سلک روحانیت کلیسای نسطوریان آسوری در آمد. پس از تحصیل علم و دانش، از فضلا و دانشمندان کشیشان آنها شد. او پس از جستجو از حقیقت دین و توفیقات نامتناهی الهی، موفق به قبول دین مقدس اسلام شد و در محضر مرحوم حاج میرزا حسن مجتهد، به دین اسلام گروید و مذهب شیعه امامیه را پذیرفت. مؤلف این کتاب را به دستور و بنام پادشاه ایران 'ناصرالدین شاه قاجار' نوشت و از طرف او به لقب فخرالاسلام ملقب و به نام محمدصادق نامگذاری شد. فخرالاسلام، به تألیفات در اثبات حقانیت اسلام و قرآن و رد بر نصارا موفق شد و چندین اثر از خود به جا گذاشت. وی حدود سال ۱۳۳۰ ه ق، وفات یافت.

چاپ و نشر:

ص: ۱۸

این کتاب، در سال ۱۲۹۱ ق در دو جلد در ایران چاپ شد و بعد با تصحیح و تعلیق سید عبدالرحیم خلخالی سال ۱۳۵۱ ه ش، در شش جلد، منتشر شد.

منابع

آقابزرگ تهرانی - الذریعه

میرزا محمدصادق فخرالاسلام - انیس الاعلام

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب شناسی میرزا محمدصادق فخرالاسلام علم کلام اسلام کتب اسلامی تشیع کتاب انیس الاعلام

کتاب مفاتیح الجنان

مفاتیح الجنان مجموعه ای از دعاها، مناجات، زیارات، اعمال مخصوصه ایام سال و ماه و روزها و... که از طرف پیغمبر اکرم و ائمه (ع) صادر شده است. این مجموعه، با دقت و ترتیب خاص و با ذوق و سلیقه و احاطه وسیعی که مؤلف محترم آن بر آثار اهل بیت و کتب دعا و زیارات داشت، از بهترین و معتبرترین کتب و ادعیه، گردآوری شده و به جهت خلوص نیتی که نویسنده عالیقدرش برخوردار بود، در مدت کوتاهی، این کتاب عالمگیر و همانگونه که در حال حاضر دیده می شود، در تمام منازل، مساجد و اماکن متبرکه وجود دارد. مفاتیح الجنان، بعدها ملحقاتی توسط نویسندگان به آن اضافه شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

شیخ عباس فرزند محمدرضا... القمی، از علمای بزرگ، خاتم محدثین، مطلع و موثق و ادیب و متقی، در ضبط مطالب دقیق و به زبان فارسی و عربی فصیح مسلط بود. در سال ۱۲۹۴ ه ق، در شهر مقدس قم به دنیا آمد. اوایل طفولیت او در همان شهر بود که فنون ادبیه را یاد گرفت و آنقدر متبحر شد که او را «فرار» می گفتند. سال ۱۳۱۲ ه ق به نجف اشرف رفت و چند سال در خدمت بزرگانی چون آیه الله سید محمد کاظم یزدی طباطبائی فقه و علوم دیگر را آموخت، از آن جاییکه بیشتر به احادیث و رجال و درایه علاقمند بود، مدتی را در خدمت حاج میرزا حسین نوری کسب علم حدیث کرد. از جمعی مشایخ از جمله محدث نوری، سید حسن صدر موسوی صاحب «تکمله امل الامل» و عده دیگری اجازه روایت داشت. شیخ عباس صاحب تألیفات زیادی است. البته مطالبی را که فایده ای نداشت، از بیانش صرف نظر می کرد و معتقد بود که هرگاه سخن حقی از کسی بشنود، بگیرد و تعصبی مثل برخی افراد نسبت به اهل تسنن نداشت که اگر هر چه در کتب مؤلفین شیعه باشد، صحیح و آنچه در تواریخ اهل سنت، باطل است زیرا مثلاً از کتاب «کامل طبری» در آثارش روایت آورده و سنی بودن آن را مانع ندانسته است. شیخ عباس بعد از مدتی اقامت در نجف، به دلیل تنگی نفس و عارضه مزاجی، به شهر خود (قم) برگشت و همانجا ماند. از آنجاییکه او علاقه بسیار زیاد به تألیف داشت، قبل از ۲۰ سالگی اولین کتابش را که «فوائد الرجیة» است، به

خط خود نوشت و چاپ کرد. در سال ۱۳۳۷ ه ق، به شهر مشهد عزیمت و چند سال آنجا مجاور شد. در مشهد گاهی در فراغت خود، مخصوصاً در ایام اقامه عزاء، به وعظ و خطابه می پرداخت و به تقاضای جمعی از علما و طلاب، شبهای پنجشنبه و جمعه را درس اخلاق گذاشت که قریب ۱۰۰۰ نفر حاضر می شدند و هر درس حدود ۳ ساعت طول می کشید. وی سال ۱۳۵۲ مجدداً از مشهد به نجف اشرف عزیمت نمود و همانجا برای همیشه ماند. ضمناً ۴ سفر نیز به شام و بیروت کرد. چندین بار به خانه خدا و یک سفر هم به هندوستان رفت. این محدث بزرگ، سال ۱۳۵۹ ه ق، در ۲۳ ذیحجه الحرام در سن ۶۵ سالگی در نجف اشرف دار فانی را وداع گفت و در کنار مزار استادش محدث نوری در صحن مطهر حضرت علی (ع)، در ایوان سوم به خاک سپرده شد. تألیفات ایشان متجاوز از ۶۰ جلد است که اکثراً به چاپ رسیده است.

معمولا در صفحات اول مفاتیح الجنان، چند سوره از قرآن و تمام سوره های کوچک قرآن می باشد. اینها سوره هایی هستند که در بعضی از دعاها، باید خوانده شوند. بعد از آن، کتاب، شامل چند قسمت می باشد:

۱- بخشی در آداب، مقدمات و تعقیبات نمازها و خواص نمازها و سوره،

۲- اعمال شب و روز و ایام هفته،

۳- مناجات ها (مناجات خمسه عشر امام سجاد (ع)) و مناجات حضرت علی (ع)،

۴- دعاهاى معروف چون سمات، کمیل، جوشن صغیر و کبیر، مکارم اخلاق و...،

۵- بخش زیارات، که از زیارت رسول خدا شروع و تا زیارت دوازده امام و زیارت انبیاء عظام و امام زادگان (ع) و زیارت بعضی از بزرگان را شامل می شود،

۶- اعمال ماههای اسلامی (از محرم تا ذیحجه الحرام). اعمال ماههای رومی، خورشیدی،

۷- نمازهای مستحبی که شامل نمازهای چهارده معصوم، نماز ليله الدفن، نمازهای اول ماه، نماز حاجت، نماز فرزند برای آمرزش والدین و...،

۸- دعاهایی برای حل مشکلات معنوی و مادی،

۹- آداب عقیقه، استخاره و آداب آن،

۱۰- احکام و آداب مربوط به مردگان.

نکته ۱:

در کتب مفاتیح الجنان، چاپ های معمول و قدیمی تر، بعضی از این ادعیه و خواص سوره ها و تعویذها در حاشیه مفاتیح اند ولی چاپ های جدیدی اخیرا شده که تمام کتاب را به چند بخش تقسیم کرده و هر بخش را مخصوص به آن، نوشته است.

نکته ۲:

محدث عالیقدر، شیخ عباس قمی، مؤلف محترم مفاتیح الجنان، ملحقاتی به این کتاب، بعدها اضافه کرده که در بعضی از نسخ مفاتیح، به صورت «ملحقات مفاتیح الجنان» به چشم می خورد. این ملحقات، در همان تقسیم بندی، قید شده است. بسیاری از این ادعیه و زیارت به کتب معتبر و افراد موثقی چون اقبال (سیدبن طاوس) و مصباح (کفعمی) ارجاع داده شده است.

کتاب مفاتیح الجنان شیخ عباس قمی کتاب شناسی دعا زیارت مستحبات کتب حدیث شناسی زبان عربی کتب معارف دینی کتب کلامی

کتاب نفس المهموم

کتابی است در مقتل حضرت اباعبدالله (ع) به عربی! این کتاب را مؤلف محترم آن در مصیبت حضرت سیدالشهداء نوشته و از بهترین و معتبرترین مقاتلی است که تاکنون به رشته تحریر درآمده است. کتاب از ولادت حضرت شروع شده، سپس در مناقب حضرت و آنگاه تمام وقایع بیعت تا مرحله شهادت حضرت از اول تا به آخر را شرح می دهد. کتاب را عالم بزرگوار 'حاج میرزا ابوالحسن شعرانی' از علمای بزرگ ترجمه نموده و با پاورقی ها و گاهی اضافاتی که در بعضی قسمت ها نموده، ارزش و اعتبار بیشتری به کتاب داده است.

معرفی اجمالی نویسنده

شیخ عباس فرزند محمدرضا... القمی از علمای بزرگ صاحب مفاتیح الجنان، خاتم محدثین، مطلع و موثق و ادیب، در زهد و تقوا زیاد، در ضبط مطالب بسیار دقیق و در فارسی و زبان عربی فصیح بود. وی در سال ۱۲۹۴ ه ق در شهر مقدس قم به دنیا آمد. اوایل طفولیت او در همان شهر بود که فنون ادبیه را مطابق معمول آن زمان یاد گرفت و آنقدر متبحر شد که او را 'فرار' می گفتند. سال ۱۳۱۲ به نجف اشرف مشرف شد و چند سال نزد بزرگان و اساتید، تلمذ کرد. مخصوصاً از محضر سیدالفقهاء آیه الله سیدمحمد کاظم طباطبائی یزدی، فقه را آموخت، ولی از آن جائیکه بیشتر به احادیث و رجال و درایه علاقمند بود، مدتی را در خدمت 'حاج میرزا حسین نوری' کسب علم حدیث کرد. از جمعی مشایخ از جمله محدث نوری، سیدحسین صدر موسوی صاحب «تکلمه آمل الامل» و عده دیگری اجازه روایت داشت. او مطالبی را که فایده نداشت، از بیانش دوری می کرد و تعصبی در مطالب تشیع و اهل تسنن به خرج نمی داد زیرا مایل بود که از آثارش مردم بهره مند شوند هرچند که از کتاب «کامل طبری» روایت آورد. وی بعد از مدتی اقامت در نجف، به دلیل عارضه مزاجی و تنگی نفس به قم برگشت و همانجا ماند. در تمام این مدت، همی جز تألیف و جمع آوری احادیث نداشت.

علاقه ای که این عالم بزرگ به تألیف داشت، قبل از ۲۰ سالگی ایشان معلوم است که کتاب «فوائد الرجیبه» را به خط خود نوشته است و چاپ کرده است. شیخ عباس قمی سال ۱۳۳۷ ه ق، به مشهد رضوی عزیمت کرد و آنجا مجاور شد. ایشان گاهی در ایام فراغت، مخصوصاً ایام اقامه عزا، مردم را به وعظ و سخنان مفید موعظه میفرمود. در سال ۱۳۴۱ به تقاضای جمعی از آقایان طلاب و محصلین شهر مشهد، شبهای پنجشنبه و جمعه، درس اخلاق را شروع کرد و قریب ۱۰۰۰ نفر از طلاب و علماء شهر در مدرسه میرزا جعفر، حاضر می شدند که هر درس قریب سه ساعت طول می کشید. مرحوم شیخ عباس، سال ۱۳۵۲ مجدداً از مشهد به نجف اشرف مشرف شد و دیگر همانجا ساکن گشت. ضمناً ۴ مرتبه سفر به شهر شام و بیروت، چند مرتبه به خانه خدا و یک سفر هم به هندوستان رفت. محدث قمی (شیخ عباس قمی) سال ۱۳۵۹ ق در ۲۳ ذیحجه الحرام در سن ۵۶ سالگی در نجف اشرف دار فانی را وداع گفت. در صحن مطهر حضرت امیر (ع)، در ایوان سوم از ایوان های شرقی باب القبله کنار استادش، مرحوم محدث نوری مدفون است. مؤلفات مرحوم قمی، متجاوز از ۶۰ مجلد است که اکثر آنها به چاپ رسیده و نزد خواص و عوام، مشهور و مطبوع است.

ساختار اجمالی کتاب

کتاب یک مقدمه، چندین باب و یک خاتمه دارد.

مقدمه آن در مورد ولادت حضرت سیدالشهداء (ع) و داستان فطرس ملک است.

باب اول: در مناقب امام حسین، ثواب گریه بر حضرت، لعن بر قاتلان حضرت و اخباری که در شهادت حضرت وارد شده است.

ص: ۲۲

باب دوم: در ذکر وقایع بعد از بیعت مردم با یزید تا زمان شهادت حضرت! این باب خود بر چند فصل است. این فصول از زمان واقعه مرگ معاویه، بیعت گرفتن یزید از مردم، فرمان یزید بر بیعت امام حسین، خروج امام حسین از مدینه و ورود به مکه، جریانات کوفه و دعوت کوفیان از امام، اعزام مسلم بن عقیل به کوفه، شهادت مسلم بن عقیل، هانی بن عروه و عده ای دیگر از یاران امام قبل از واقعه کربلا (از قبیل میثم تمار، رشید هجری و...)، خروج امام از مکه به طرف عراق و کوفه، ملاقات با حر و ممانعت او از حرکت امام به سوی کوفه، ورود امام به سرزمین کربلا، وقایع مکالمات عمر سعد با امام حسین (ع)، جریانات قبل از عاشورا، شب عاشورا، شروع جنگ در روز عاشورا و شهادت ۷۲ نفر از لشکر حضرت اباعبدالله الحسین (ع) و شهادت حضرت را شامل می شود.

باب سوم، در وقایع بعد از شهادت حضرت امام حسین (ع) است که خود، چند فصل را داراست: غارت حرم حضرت حسین (ع)، ذکر وقایع عصر عاشورا، بردن اهل بیت از کربلا به کوفه، دفن حضرت اباعبدالله الحسین و سایر شهداء، ورود اهل بیت به کوفه و مجلس عبیدالله بن زیاد و خطبه حضرت زینب و امام زین العابدین (ع)، وقایع کوفه از فصل دهم، خبر شهادت امام در مدینه و فرستادن اهل بیت و سرهای شهداء به شام و ذکر وقایع شام و مجلس یزید و شهادت حضرت رقیه و بازگشت آنان از شام به مدینه.

باب چهارم، ناله ملائکه و گریستن آسمانها و زمین و اهل آن، بعد از شهادت حضرت را بیان می کند. آنگاه مرثیه و شیون جنیان بر حضرت و شرح حال دعبیل و مرثیه های اوست.

باب پنجم، ذکر فرزندان و تعداد زوجات اباعبدالله الحسین (ع)، فضیلت زیارت حضرت، ظلم و ستم خلفا بر قبر شریف اوست که خود، شامل چند فصل می باشد.

کتاب خاتمه ای دارد که در آن شرح حال توابین، خروج مختار و کشتن قاتلان امام حسین به دست او، بیعت مردم با مختار، کشته شدن عییدالله بن زیاد و آخرین مطلب عاقبت یزید و عاقبت کار مختار است.

منابع

حاج میرزا ابوالحسن شعرانی - ترجمه نفس المهموم

کلید واژه ها

کتاب نفس المهموم شیخ عباس قمی کتاب شناسی واقعه کربلا تاریخ اسلام کتب تاریخی زبان عربی تشیع

کتاب مهج الدعوات و منهج العنایات

این کتاب، از جمله نفایس کتب خطی در خزانه آستان قدس رضوی با حاشیه تذهیب طلاست. این کتاب، مجموعه ای از ادعیه، مناجات و حرزهای پیغمبر، امامان معصوم و بزرگان می باشد و در واقع، طریق دعا و شیوه آن و چگونگی مناجات ائمه و تعلیم دادن بسیاری از آنها به افراد و اصحاب خود و مسائلی از این قبیل را بیان کرده است. مؤلف، شخصا در این کتاب، ادعیه و زیاراتی انشاء کرده است. اصل کتاب به عربی و ادبیات آن مربوط به زمان صفوی است که به درخواست شاه سلطان حسین صفوی از عالم بزرگ آن زمان (محمدتقی فرزند علینقی طبسی) در قرن ۱۲ هجری، ترجمه و تصحیح شده و کتابت آن، در روز جمعه ۱۱ رجب سال ۱۱۱۷ ه ق، تمام شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

سید رضی الدین علی، فرزند شریف سعدالدین ابوالراهم سید موسی بن جعفر، از علمای بزرگ شیعه در قرن هفتم هجری است که در بین دانشمندان شیعه به 'سیدبن طاووس' معروف است. او در نیمه ماه محرم سال ۵۸۹ ه ق در شهر «حله» متولد شد که از طرف پدرش، نسب او به داود بن حسن مثنی از اولاد امام حسن (ع) می رسد و از طرف مادر پدرش، فرزند دختری شیخ طوسی است. سید بن طاووس، از جد و پدرش، علوم دینی را فرا گرفت، بعد در سال ۶۲۵ به بغداد که آن زمان مرکز خلافت عباسی بود، رفت. مدت ۱۵ سال آنجا ماند سپس به نجف و کربلا و کاظمین هجرت کرد و چندین سال در این شهرها بهره های علمی زیادی از بزرگان و علما، کسب کرد و مجددا در سال ۶۵۲ ه ق، یعنی در دوره هجوم مغولان به بغداد، دوباره به بغداد بازگشت و تا تصرف این شهر توسط سپاه مغول، در این شهر بود. سید در فقه، شعر و انشا و فنون ادبیه بسیار متبحر بود. این دانشمند بزرگ، با توجه به اینکه پای بند ارزش های دینی و شیعی بود و در هیچ شرایطی از مبانی و روش اهل بیت عدول نمی کرد، معذکک به خاطر حسن سلوک اجتماعی اش، بسیار مورد توجه خلفای وقت عباسی (المستنصر بالله) و دیگران بود و در حمله هلاکوخان به عراق، که منجر به فروپاشی خلافت عباسی شد، اقدامات او و پدر علامه حلی و خواجه

نصیرالدین طوسی، در قتل عام مردم عراق به ویژه شهر بغداد، بسیار مؤثر بود. این عالم ربانی و زاهد مشرب، در عین استادی در فقه، از فرط تقوای زیاد، در عمر خود، فتوی در احکام شرعیه نداد و دائماً به ادعیه و اوراد و سیر باطنی مشغول بود و همین حالات او بود که مورد توجه و عنایات حضرت بقیه الله الاعظم قرار گرفت و باب فیض ملاقات حضرت در عصر غیبت، برایش تا حدودی باز شد. (مراجعه به کتب مربوطه شود). نویسنده، تألیفات بسیار زیادی دارد که از آن جمله، همین کتاب حاضر است و سرانجام در سال ۶۶۴ ه ق، دار فانی را وادع کرد. مزارش در نجف اشرف می باشد.

کتاب، با زندگینامه مؤلف محترم (سید بن طاووس) بطور کامل شروع می شود. بخش اول، حرزهایی از پیغمبر تا امام حسن عسکری (ع) است. (حرز حضرت خدیجه و حضرت فاطمه زهرا (س) نیز در همین بخش می باشد). بخش ۲ قنوت های ائمه اطهار، از امام حسن مجتبی تا امام زمان (ع) می باشد که اسرار بسیاری در آن نهفته است. بخش ۳ شامل ادعیه رسول خدا در بیشتر جنگها، و ادعیه مخصوص دیگری از ائمه معصومین برای دفع شر اشرار و حوادث و بلاها، مناجات در هر شرایطی، تضرع و انابه به درگاه خدا از زبان پیغمبر و جبرئیل و بزرگان. بخش بعدی، دعاهایی است که به خاطر سید بن طاووس رسیده و شامل ادعیه پراکنده است. دعای حضرت آدم، ادعیه حضرت نوح، حضرت ادریس، حضرت یوسف و بعضی دیگر از پیامبران گذشته. در قسمت پایانی کتاب ادعیه برای سلامتی، رفع هم و غم و برای فرج و عافیت و چند دعا از نویسنده کتاب (سید بن طاووس) و بالاخره شرایط دعا کردن و وقت اجابت دعا، در صفحات آخر کتاب بیان شده است.

سخن مؤلف درباره این کتاب:

مؤلف می گوید: من تألیف این کتاب را خودم ننگاشتم، بلکه دعاها را از کتاب ها نشان می کردم و آن ها را به کاتبان میدادم، آنها براساس فهم و قابلیت خود، آن ها را نقل می کردند. اینکار به خاطر عجله زیادی بود که در تألیف این کتاب داشتم از این رو اگر در دعاها، اشتباه یا غلطی هست، به همین خاطر می باشد.

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه

سید ابن طاووس - مهج الدعوات و منهج العنايات

کلید واژه ها

کتاب مهج الدعوات و منهج العنايات کتاب شناسی سید ابن طاووس کتب دینی دعا مناجات زبان عربی

کتاب تجرید الاعتقاد یا تجرید الکلام

کتابی در علم کلام و به زبان عربی است که بسیار ارزشمند و محکم و در عین حال در متون، مختصر می باشد. نویسنده آن خواجه نصیرالدین طوسی، دانشمند بزرگ و فیلسوف ایرانی شیعه که در قرن نهم زندگی می کرد. او این کتاب را برخوردار از بهترین اسلوب و مشتمل بر دیدگاهها و اعتقاداتی که با دلیل برایش ثابت شده، معرفی می کند.

معرفی اجمالی نویسنده:

نصیر طوسی، محمدبن محمد! لقبش نصیرالدین و به خواجه نصیرالدین طوسی مشهور است. سال ۵۹۵ یا ۵۹۷ ه ق، به قولی در طوس و به قولی در جهرود از توابع استان قم در ایران بدنیا آمد. پدرش محمدبن حسن از علمای آن زمان که خودش استاد خواجه نصیر در علوم نقلی بود. خواجه نصیرالدین از بزرگترین ریاضیدانان و منجمین اسلامی و از علمای نادر در عالم اسلام و بلکه تمام مشرق زمین می باشد. خدماتی که به ایران و اسلام کرده، زبانزد خاص و عام است؛ از جمله اینکه در سالهای جوانی به امر ناصرالدین عبدالرحمان، حکمران اسماعیلی قهستان به 'الموت' (قزوین) رفت، سال ۶۵۴، وقتی که 'الموت' به دست مغولان افتاد، خواجه قیام کرد و به خدمت هلاکوخان مغول در آمد و وزیر او شد و با همین تدبیر، مغول خونخوار را تحت نفوذ خود آورد و با همراهی هلاکوخان به شهر بغداد رفت و خلافت عباسی را برچید. در بغداد به اصلاح و ارشاد مردم پرداخت و با همت زیاد در راه مذهب شیعه، تلاش بسیاری نمود.

ص: ۲۶

خواجه، رصدخانه مراغه را در مراغه که آن زمان پایتخت مغول بود، تأسیس کرد و تمام صناعت خود را در اصول نجوم و هیئت بکار برد. خودش ۱۶ سال فقط بعد از تأسیس آن زنده بود و کم کم آنجا به متروکه ای تبدیل شد و امروزه به «کوه رصد» معروف است. شهرت جاوید او به علت تحقیقاتی است که در مثلثات کرده و وی در تمام علوم و فنون مختلف، بالخصوص در علم کلام و حکمت، ریاضیات، الهیات و علوم اسلامی متبحر و مدارج این علم را نزد مسلمانان در کتاب «شکل القطاع» به اوج رسانید. از اساتید او می توان، پدرش، محقق حلی، قطب الدین مصری، فریدالدین داماد و از شاگردانش می توان علامه حلی و قطب الدین شیرازی را نام برد.

تألیفات او را تا حدود ۷۰ ذکر کرده اند که بیشتر عربی و بعضی به زبان فارسی است و اغلب آنها به زبان اروپائی ترجمه شده و در مدارس اسلامی تدریس و تدریس می شود. وفات این دانشمند بزرگ را در سال ۶۷۲ تا ۶۷۵ در بغداد گویند و مزارش در کاظمین می باشد. کتاب تجرید الاعتقاد از کتب مهم در بیان عقاید و مطابق با اعتقادات شیعی امامیه و فقط آراء خاص نویسنده است. کتاب دارای شش بخش است که به ترتیب عبارتست از: ۱- امور عامه ۲- جواهر و اعراض ۳- اثبات صانع و صفات او ۴- نبوت ۵- امامت ۶- معاد.

به دلیل رویکرد خاص کتاب به فلسفه و کلام، این کتاب نقطه عطفی در تاریخ کلام به حساب می آید. نویسنده در این کتاب، میان فلسفه مشایی و کلام شیعی، تلفیقی به وجود آورده که سبب نزدیکی هر چه بیشتر فلسفه و کلام در میان متفکران شیعه شده است. در بخش فلسفی، افکار خواجه در مواردی با آراء ابن سینا سازگار نیست، از جمله اینکه وی مکان را بعد میدانند نه سطح! به حدوث عالم اجسام معتقد است نه قدم آن، و از این قبیل در بخش امامت، بحث امامت حضرت علی (ع) و بیان مطاعن خلفای نخستین و عدم صلاحیت آنها برای خلافت رسول الله، ادله قطعی افضل بودن امام علی (ع) و نص بر امامت اثنی عشر و حکم محاربان آنها را بسیار جدی مطرح و اهتمام زیاد کرده، تا جائی که برخی از اندیشمندان غیر شیعه در نقد این بخش، خیلی سخت بر خواجه تاخته اند. در بحث توبه و وجوب ساقط شدن عقاب به واسطه آن، نویسنده با بسیاری از متکلمان معتزلی مخالفت کرده است.

نام کتاب:

این کتاب، تجرید الاعتقاد یا تجرید العقاید یا تجرید الکلام نام دارد. ظاهراً خواجه نصیرالدین، ابتدا آن را «تحریر العقاید» نام گذاشت، ولی بعدها تغییر داد.

ویژگی کتاب:

این کتاب در رشته خود بی نظیر و قابل توجه بزرگان و دانشمندان است. ویژگی این کتاب، اختصار فوق العاده آن است که در عین گرانبهاترین و محکمترین متون از مختصرترین متون کلامی شیعی است و به همین علت از زمان تألیف آن مشهور شد، با اینکه نویسنده محترم، بسیاری از کتابهایش را به اختصار نوشته، ولی این ویژگی در این کتاب به حدی است که شمس الدین محمود اصفهانی، آن را از «الغاز» یعنی چیستانها به حساب آورده است.

شرح و نشر کتاب:

دانشمندان فرقه های مختلف اسلامی، شرح ها و حواشی متعددی به فارسی و عربی بر این کتاب داشته اند، ولی ظاهراً اولین شرح را علامه حلی، معروفترین شاگرد خواجه بنام کشف المراد تدوین کرد. شرح فاضل قوشچی معروف به شرح جدید، شرحی از شیخ شمس الدین محمد اسفراینی بیهقی، شرحی از ملا عبدالرزاق لاهیجی بنام شوارق الالهام و شروحن دیگر. این کتاب برای اولین بار همراه با شرح علامه حلی در سال ۱۳۱۱ چاپ شد. از این کتاب، چاپهای مختلفی موجود است که در بین چاپ های صحیح، می توان به تصحیح محمدجواد حسینی جلالی که سال ۱۴۰۷ ه ق که در قم منتشر شد، اشاره کرد.

منابع

محمدعلی مدرس خیابانی- ریحانه الادب

غلامحسین مصاحب- دائره المعارف فارسی

دانشنامه جهان اسلام به نقل از تلخیص المحصل

ص: ۲۸

کتاب تجرید الاعتقاد یا تجرید الکلام خواجه نصیرالدین طوسی کتاب شناسی کتب کلامی علم کلام زبان عربی

کتاب حق الیقین

کتابی کلامی و اخلاقی به زبان فارسی و از کتب مهم و معتبر و مشهور شیعه، نویسنده آن، علامه محمدباقر مجلسی (مجلسی دوم) که این کتاب را بنام شاه سلطان حسین صفوی نوشت و به او تقدیم کرد. این کتاب یک دوره کامل اصول دین و عقاید رسمی شیعه اثنی عشری است که به ویژه در میان عموم شیعیان، بسیار رواج دارد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمدباقر فرزند علامه محمدتقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی بطور مطلق، همین (ملا محمدباقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گرانسنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقهای اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصا بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها بواسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظائف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزائری، ۲- میر محمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میر محمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزائری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او بطور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

کتاب دارای ۶ باب است: باب اول: در اقرار به وجود خدا و صفات کمالیه او.

باب دوم: در بیان صفاتی که باید از خداوند نفی کرد.

باب سوم: در بیان صفاتی که متعلق به افعال خداست.

باب چهارم: در بحث نبوت (نبوت عامه و اثبات نبوت خاصه پیغمبر اکرم (ص)، معجزات، فضائل و مناقب رسول خاتم).

باب پنجم: در باب امامت و امام و کارهای او به نیابت از پیامبر.

باب ششم: در باب معاد و پاداش و جزای انسانها. در باب ششم، علامه مفصل درباره مسائلی از قبیل ایمان و اسلام و کفر و ارتداد و احکام آنها، انواع گناهان، ضروریات دین، آداب و مستحبات، اخلاق زشت، چگونگی مردن، نکیر و منکر، قیامت، نفخ صور، روز رستاخیز، شفاعت خوبان برای بدان و قبولی آن، صراط، بهشت و دوزخ و وصف هر کدام و پاره ای از مباحث اخلاقی سخن گفته است. باید گفت که باب پنجم کتاب دارای نه مقصد است:

۱- وجوب نصب امام از سوی خدا و پیغمبر

۲- شرایط امامت

۳- صفات و خصایص امام بنا بر قول متکلمان شیعه

۴- راه شناخت امام

۵- بعضی از روایات که دلالت بر امامت امیرالمؤمنین علی (ع) دارد

۶- احادیث متواتر بر امامت و خلافت علی (ع)، مثل حدیث غدیر خم و غیره

۷- امامت امامان دیگر

۸- اثبات وجود امام دوازدهم و غیبت آن حضرت

۹- اثبات رجعت (بازگشت نیکان و بدان در زمان حکومت امام دوازدهم قبل از روز رستاخیز)

چاپ و نشر کتاب:

این کتاب در سال ۱۱۰۹ ه ق، تاکنون بارها و بارها در تهران چاپ شده و هنوز هم چاپ و نشر آن ادامه دارد.

منابع

آقابزرگ تهرانی - الذریعه

دائرة المعارف تشیع

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب حق یقین کتاب شناسی علامه محمدباقر مجلسی کتب کلامی کتب اخلاقی زبان فارسی تشیع

کتاب احقاق الحق و ازهاق الباطل

کتابی در مسائل اختلافی میان اهل سنت و شیعه، در سه حوزه کلام، اصول فقه و فقه، به ویژه مبحث امامت، به زبان عربی در قرن یازدهم هجری. نویسنده، قاضی نورالله بن سید شرف الدین شوشتری، از علما فقها و متکلمین و رجال شناس نامدار شیعه که ساکن هند بوده است. اثر بزرگ و مهم دیگر او، کتاب «مجالس المؤمنین» می باشد. کتاب احقاق الحق پاسخ و ردی است بر کتاب «ابطال نهج الباطل و اهمال کشف العاطل» دانشمند اهل تسنن، (قاضی فضل بن روزبهان اصفهانی) که آن، دفاعیه ای است بر کتاب «نهج الحق و کشف الصدق» علامه حلی، عالم بزرگ شیعه، متوفی ۷۳۶. احقاق الحق، بهترین کتابی است در رد علمای عامه (اهل تسنن)، مروری بر آن نشان می دهد که آگاهی و دانش او چقدر گسترده و توانایی و دقت او در مباحثات مذهبی و مناظراتش با سنی ها، قابل توجه است. 'شوشتری' مطالب آن را با بیانات منطقی و در خور فهم غالب مردم نوشته و تمام ماخذ آن را از کتب و احادیث اهل تسنن گرفته و به آن ها استشهاد نموده است. مبحث امامت این کتاب، بسیار مفصل است و تألیف کتاب که در سال ۱۰۱۴ ه ق، تمام شده، باعث شهادت نویسنده گشت.

ص: ۳۲

سید نورالله حسینی مرعشی شوشتری، مشهور به 'شهید ثالث'، قاضی عالم و فقیه، متکلم و رجال شناس معروف شیعه، فرزند سید شریف الدین، که سال ۹۵۶ ه ق، در شوشتر در خانواده اهل علم، متولد شد. نسب قاضی نورالله، با ۲۶ واسطه به حضرت سجاد، امام چهارم شیعیان می رسد. تحصیلات مقدماتی را در شوشتر گذراند، در سال ۹۷۹ ه ق، برای ادامه تحصیل به مشهد رفت، آنجا به تهذیب نفس و تحصیل در درس 'مولی عبدالواحد شوشتری' پرداخت. سال ۹۹۳ ه ق، یعنی در سن ۳۷ سالگی به علت فجاج و شورش های مکرر مشهد و دلایل دیگری به هند رفت و وارد «لاهور» شد. 'جلال الدین اکبر' پادشاه هند، از او پذیرایی کرد و علی رغم شیعه بودنش به خاطر توانایی ها و صلاحیت هایش، منصب قضاوت را به او داد. فتاوی قاضی شوشتری و علم او از فقه و حدیث اهل سنت، بی نظیر بود، به همین جهت، فتاوی او، بطور مستقیم، علمای سنی مذهب را تحت تأثیر برتری فقه جعفری قرار داد. وی در علم حدیث نیز استاد بود. در علم معقول و منقول مجرب و متبحر و در تفسیر و علوم قرآن و ریاضیات، صرف و نحو و ادبیات عرب، معانی و بیان و عروض و قافیه، صاحب تألیفاتی است. بعد از مرگ 'اکبر شاه هند'، رهبران سنی متعصب هندی، فشار را بر 'قاضی نورالله' روز به روز بیشتر کردند و سرانجام بعد از تألیف این کتاب (احقاق الحق) و مقالات آن که در انتقاد از سه خلیفه اول است، خشم آنها را برانگیخت و بعد از ۵ سال در ۱۸ جمادی الثانی سال ۱۰۱۹ ه ق، نواصب اهل سنت، راه را بر او گرفته و آنقدر با شاخه های خاردار او را زدند تا جان خود را از دست داد و شهید راه حقیقت گشت و از این رو، به گفته صاحب مستدرک 'حاج میرزا حسین نوری طبری' او را شهید ثالث نیز گویند. (مراجعه به زندگینامه این شخصیت بزرگ شود) قبر او در «اکبر آباد» هند و معروف می باشد.

کتاب، خلاصه ای از مجادلات شیعه و سنی، پیرامون عقاید اشعریه درباره خدا، نبوت، امامت، تفسیر قرآن، احادیث و فقه را شامل می شود. عمده مباحث، کلامی و به ویژه شامل مبحث امامت حضرت علی (ع) است. در عین حال، از نظر محتوا و سخنان و امثال، با اهمیت و ارزشمند می باشد. روش مؤلف در رد و نقد کتاب «ابطال نهج الباطل» قاضی روز بهان اینگونه است که: نخست عبارت 'علامه حلی' از کتاب «نهج الحق» او را با عبارت «قال المصنف رفع الله درجه» آورده و بعد عبارت 'روز بهان' را با عنوان «قال الناصب خفضه الله» مطرح می کند، آنگاه داوری خودش را با «اقول» به طور مفصل بیان و به نقد دیدگاه فضل الله و اثبات نظریات امامیه که در لابه لای نوشته های علامه حلی آمده، می پردازد و نظر مستدل خویش را در تجزیه و تحلیل حقایق از لحاظ تاریخی و منطقی ارائه می دهد. این کتاب، موجی از مخالفت علیه قاضی نورالله، پدید آورد.

اهمیت کتاب و حواشی آن:

بنابر توجه خاص و اهمیتی که علمای شیعه به این اثر کلامی داشتند، حواشی و تعلیقات زیادی بر آن نوشتند که از آن جمله می توان به سه تعلیقه شیخ مفیدالدین بن عبدالنبی شیرازی، مولا محمدهادی بن عبدالحسین و سید علاءالدوله، داماد مؤلف اشاره کرد. ضمناً به چند زبان ترجمه شده که از جمله، به فارسی توسط میرزا نائینی، ترجمه فارسی عهد صفوی و ترجمه اردو، می باشد. چاپ این کتاب در ایران برای اولین بار، سال ۱۲۷۳ ه ق، و بار دیگر با حواشی و تعلیقات مفصل در ۱۶ جلد توسط آیت الله مرحوم مرعشی نجفی است.

آیه الله مرعشی نجفی - احقاق الحق

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

علامه حلی - نهج الحق و کشف الصدق

کلید واژه ها

کتاب احقاق الحق و ازهاق الباطل قاضی نورالله شوشتری (شهید ثالث) علم کلام فقه اعتقاد کتب کلامی کتب فقهی تشیع امامت

کتاب اصل الشیعه و اصولها

کتابی کلامی در بیان پیدایش اصول مذهب شیعه و فروع آن به عربی، نویسنده کتاب 'شیخ محمد حسین آل کاشف الغطاء' از مراجع و علمای بزرگ نیم قرن اخیر و از رهبران جنبش اصلاح طلب و مبارز اسلامی است. وی در این کتاب، علاوه بر اینکه تاریخ شیعه و اصول محل اجماع علمای مذهب را توضیح داده، به شبهات در باب همین مذهب تشیع، پاسخ می دهد و این مذهب را شناسانده و نشان می دهد که از هر شائبه جعل و غلو، خالی است.

معرفی اجمالی نویسنده

او شیخ محمدحسین، فرزند 'شیخ علی آل کاشف الغطاء' عالم، فقیه، ادیب، مورخ، محدث، شاعر و از علمای مبارز و از مشهورترین افراد این خاندان پرآوازه عراق است. سال ۱۲۹۴ ه ق در نجف اشرف، متولد شد. پس از یادگیری مقدمات علوم و ادبیات، حساب و هندسه و هیأت، درس خارج فقه و اصول را در محضر آیه الله سید کاظم یزدی و دروس دیگر را نزد علمای مبرز دیگری چون آخوند خراسانی و حاج میرزا حسین نوری آموخت تا جائی که از فقهای اصولی و محقق بزرگ شد و مورد توجه علما و اساتیدش به ویژه 'سید کاظم یزدی' قرار گرفت و بسیاری از پاسخ سئوالات علمی و فقهی به او واگذار می شد. وی بعد از درگذشت برادرش شیخ احمد، با وجود مرجعیت عام آیه الله سیدابوالحسن اصفهانی، مرجع شده و افرادی در هند، ایران، افغانستان، مسقط، قطیف، سواحل و عشایر عراق از او تقلید می کردند. شیخ محمدحسن، در همین ایامی که به عنوان عالم دینی در میان مردم به ارشاد و اصلاح بود، چون از مسائل سیاسی و اجتماعی آگاهی کامل داشت، برای بیدار کردن ملل مسلمان و ستیز با امپریالیسم و صهیونیسم اهتمام زیاد به کار برد و سفرهایی به حجاز، شام، بیروت، مصر و پاکستان و سفر مهمی به فلسطین در سال ۱۳۵۰ ه ق کرد. در کنگره اسلامی به مناسبت بعثت رسول اکرم اسلام با حضور ۱۵۰۰ نفر از علمای مسلمان در بیت المقدس سخنرانی نمود. وی سال ۱۳۵۲ ه ق، برای اولین بار به ایران آمد و چند ماه ماند و به شهرهای زیادی رفت و به زبان فارسی، مردم را برای مبارزه با استعمار دعوت کرد. نیز در نبردهای مسلحانه با استعمار بریتانیا در جنگ جهانی اول و همچنین در قیام مردم عراق سال ۱۳۶۰ ه ق برابر با ۱۹۴۱ میلادی بر ضد انگلیس شرکت کرد. بطور کلی، دوران

زندگی او بر چهار محور ۱- تدریس و مرجعیت دینی ۲- سفرهای تبلیغی و سیاسی ۳- تحقیق و نگارش ۴- مبارزه با استعمار و صهیونیست سپری شد. از اشتغالات مهم او، نوشتن مقاله و کتاب بود که تا اواخر عمر با وجود بیماریهای زیاد، ادامه داشت و سرانجام در سال ۱۳۷۳ ه ق، در سن ۷۹ سالگی در عراق رحلت نمود.

ص: ۳۵

کتاب با مقدمه ای طولانی شروع می شود، سپس بحث ها و بخش های کتاب در موارد ذیل:

۱- بیان سرچشمه تاریخی مذهب تشیع (به اعتقاد نویسنده، تشیع از زمان رسول الله (ص) و به دست آن حضرت شکل گرفته است) اثبات این مطلب با دلیل و برهان از کتاب و سنت

۲- بیان اصول دین از دیدگاه تشیع (توحید، نبوت، امامت، عدل، معاد)

۳- مباحث و بخش های بعدی در باب دیدگاههای شیعه در مسائل تشریحی مانند نماز، روزه، حج، زکات و متعه، قضاوت، صید، اطعمه و اشره و....

۴- قسمت پایانی کتاب مربوط به چند مسئله مهم مانند «بداء» و «تقیه» است که بیشتر جنبه پاسخگویی دارد.

انگیزه مؤلف در نگارش این اثر

هدف و انگیزه او، در درجه اول، به وجود آوردن زمینه استوار برای یکپارچگی مسلمانان جهان در برابر دشمنان بیرونی و در واقع، تقویت تفاهم میان مذاهب اسلامی است و این امر، از طریق آشنا کردن برادران مسلمان با فرهنگ و عقاید و تعلیمات شیعه، ممکن می شود. وی تأکید می کند که قصد ندارد با طرح همه موارد اختلاف، آتش دشمنی بین اصحاب مذاهب اسلامی بیندازد.

ویژگی کتاب

یکی از مهم ترین ویژگی های این کتاب (اصل الشیعه و اصولها)، تبیین اصولی است که همگی علمای شیعه بر آن اجماع دارند و به اعتقاد مؤلف، آنچه به عنوان نظر شخصی در باب تشیع از طرف برخی اصحاب این مذهب اظهار می شود، به اندازه یک نظر شخصی اعتبار دارد و نباید آن را حمل بر اعتقاد عموم شیعیان و علمای مذهب کرد. همچنین مؤلف به ویژه میان شیعه اصولی و پای بند، با آنها که در عقاید خود افراط می کنند (غلاهِ) تفاوت عمده ای قائل است.

اولین بار در سال ۱۳۵۱ق برابر با ۱۹۳۲ میلادی در شهر صیدا چاپ شد. سال ۱۳۵۲ ق مجددا در صیدا به چاپ رسید. سال ۱۳۶۳ ق در نجف چاپ شد. ترجمه فارسی آن با عنوان «ریشه شیعه و پایه های آن» سال ۱۳۱۷ شمسی چاپ شد. چاپ جدیدی با مقدمه ای بلند، همراه با مقدمه ای کوتاه بر چاپهای قبل و فهرس و تعلیقات در سال ۱۴۱۵ ه ق در قم انجام گرفته است.

منابع

آقابزرگ تهرانی - نقباء البشر فی القرآن الرابع عشر

محمدحسین آل کاشف الغطاء - اصل الشیعه و اصولها

حمید عنایت - اندیشه های سیاسی در اسلام معاصر (ترجمه خرمشاهی)

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

فهرست کتابهای چاپی فارسی ۱۸۱۴/۲

کلید واژه ها

کتاب اصل الشیعه و اصولها محمدحسین آل کاشف الغطاء کتاب شناسی کتب کلامی اعتقاد تشیع زبان عربی

کتاب مقتل الحسین ابومخنف

'مقتل الحسین' شامل دقیق ترین آگاهی ها از واقعه کربلا است. شرحی است از کشته شدن حضرت سیدالشهداء (ع)، امام سوم شیعیان و سایر شهداء کربلا. و نیز سیاهکاری های بنی امیه که به وضوح، گفته شده است. نویسنده کتاب، لوط بن یحیی الازدی، مشهور به 'ابومخنف' محدث و مورخ بزرگ قرن دوم هجری قمری. این کتاب به مناسبت نام مؤلف آن به «مقتل ابومخنف» معروف و مهم ترین کتاب اوست که موجب شهرت زیادش شد. او از نظر زمانی نزدیکترین افراد به حوادث عاشورا و واقعه کربلاست.

معرفی اجمالی نویسنده:

لوط بن یحیی الازدی، کنیه اش 'ابومخنف' و مشهور به همین نام. تاریخ نگار و محدث بزرگ شیعه و از یاران امام جعفر صادق، امام ششم شیعیان (ع) که از آن حضرت روایت کرده و شاید بنا بر اقوالی، در خدمت آن حضرت شاگردی کرده و نیز از اخباریون قرن دوم هجری قمری. جد او 'مخنف بن سلیم ازدی' از اصحاب حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) که در جنگ جمل علمدار قبیله «ازد» و در همان جنگ نیز کشته شد.

ابومخنف از خاندانی بزرگ و مشهور کوفه است که علی رغم شهرتش از زندگی و احوالاتش اطلاعی در دست نیست. سال تولد او را محققان بنا بر حدس، سال ۷۰ ه ق، می دانند. وی به جمع آوری اخبار مربوط به حوادث تاریخی صدر اسلام پرداخت. اقدام او برای اینکار بعد از پیروزی 'عباسیان' در سال ۱۳۲ ه ق است. او در رأس مکتب اخباریان عراق بود، اهتمام بسیاری در نقل رویدادهای عراق داشت و از همین رو آثار بسیار کمی در نقل حوادث کشورهایمانند ایران، مصر و شام دارد. تألیفات زیادی در تواریخ و سیر و ملاحم و مغازی دارد که بنا به نظر اهل فن، نسبت به اخبار و فتوحات، اطلاعات او بر دیگران مقدم است. سال درگذشت او را 'یاقوت حموی' ۱۵۷ ه ق می داند ولی نقل دیگری قبل از سال ۱۷۰ ه ق است. نکته قابل توجه اینکه گویند که متأسفانه کتاب «مقتل الحسین ابومخنف» در گذر زمانها مفقود شده و در دست نیست. ظاهراً کامل ترین متنی که اکنون در دست است در کتاب «تاریخ طبری» درج شده است، هرچند که ممکن است طبری بطور کامل همه مطالب را ذکر نکرده باشد ولی در هر صورت، مهم ترین مأخذ مستند نویسندگان بعدی درباره واقعه کربلا، همین است که بعدها مورد توجه سخت علمای شیعه واقع شد و به آن اعتماد دارند.

نکته مهمی که در کتاب ریحانه الادب است، اینکه این مقتلی که در دست است و در آخر جلد دهم کتاب بحارالانوار چاپ شده و به 'ابومخنف' نسبت داده اند، از او نیست و معلوم هم نیست که چه کسی آن را نوشته است زیرا در مقایسه با 'مقتل ابومخنف' که در کتاب طبری نقل شده، معلوم می شود که ابداع ربطی به یکدیگر ندارند (این موضوع در کتاب ریحانه الادب) گفته شده است. شک و تردیدهای درباره کتابهای مقتل منسوب به ابومخنف موجب شده تا روایت طبری در کتابش اهمیت بیشتری پیدا کند از همین رو، بعضی افراد آن منقولات را از تاریخ طبری جدا کرده و منتشر ساخته اند که برای اولین بار بنام «مقتل الحسین» به اهتمام حسن غفاری سال ۱۳۹۸ ه ق، در قم چاپ شد. همین منقولات جدا شده بنام «وقعه الطف» سال ۱۳۶۷ ه ش، در قم چاپ شد (محمد هادی یوسفی غروی).

کتاب مقتل الحسین ابومخنف لوط ابن یحیی ازدی (ابومخنف کوفی) کتاب شناسی کتب تاریخی واقعه کربلا امام حسین (ع) تاریخ اسلام تشیع

کتاب عین الحیات

کتابی در مسائل گوناگون با مقدمه ای از شرح احوال ابوذر غفاری و مباحثی از خواص نفس و خودسازی، پند و وعظ، زهد و مذمت دنیا، مسائل اخلاقی و عرفانی، ضرورت وجود پیغمبر، روایات و عبارت و...، به زبان فارسی در قرن ۱۱ و ۱۲ ه. ق. نویسنده کتاب ملامحمدباقر مجلسی معروف به علامه مجلسی از بزرگترین علمای شیعه و محدثین و فقها. این کتاب از لحاظ سبک نگارش، ساده و روان و گاهی تأثیر نحو عربی در نثر فارسی دیده می شود. در طی مطالب کتاب، تمثیل ها و قصه هایی بیان شده که در نوع خود، شیرین و دلنشین و بعضی از آنها در ادبیات عرب و فارسی از تمثیل های ادبی است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی از بزرگان علما و فقهای امامیه، او مفسر، محدث، محقق، مدرس، متکلم و عالم علم درایه، رجال و سایر علوم دینی و امام جمعه اصفهان که در سال ۱۰۳۷ ه. ق متولد شد. پدرش ملا محمد تقی که به مجلسی اول نیز مشهور است. علامه مجلسی از طرف سلاطین وقت، شیخ الاسلام بود، حکم او نافذ و مورد توجه عوام و خواص بود. در ترویج دین اسلام و احیای شریعت نبوی، شاید کمتر کسی به پای او برسد، علاوه بر این، حفظ و حراست کشور و مملکت بواسطه کم تدبیری شاه سلطان حسین صفوی (پادشاه وقت) تماما به وجود علامه مجلسی و تدبیر و مدیریت او بود. لذا در سال وفات او شهر قندهار در تسخیر بیگانگان افتاد و بعد از آن نیز، حکومت و وضع سلطنت رو به انحطاط رفت. این بزرگمرد عالم تشیع، تألیفات زیادی به زبان عربی و فارسی دارد. کتاب گرانقدر «بحار الانوار» از مهمترین کتب اوست که در مورد اخبار و آثار اهل بیت عصمت، کتابی بدین احاطه و جامعیت تاکنون، تألیف نشده است. سید مهدی بحر العلوم، با همه عظمت و تبحری که در همه علوم داشت، آرزو می کرد که تمامی مصنفاتش در دیوان و نامه اعمال علامه مجلسی ثبت شود و در مقابل، یکی از تألیفات فارسی مجلسی که در حقیقت، احیای عمومی آثار ائمه اطهار و وسیله ارشاد و هدایت مردم است، در نامه عمل او درج گردد.

علامه محمدباقر مجلسی در سال ۱۱۱۱ هجری قمری، در ۲۷ ماه رمضان، از دنیا رحلت کرد. قبر شریف او در مسجد جامع عتیق اصفهان، در بقعه پدر بزرگوارش واقع شده و زیارتگاه مردم است. از شاگردان او می توان میرزا عبدالله افندی (صاحب کتاب ریاض العلماء) و ملا صالح مازندرانی و سید نعمت اله جزائری را نام برد. بنا بر نقل از میرزا عبدالله، شاگردانش بالغ بر ۱۰۰۰ نفر بودند.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

کتاب با مقدمه ای راجع به احوالات 'ابوذر غفاری' صحابه معروف پیامبر اسلام شروع می شود. و بعد شامل ۴ فصل و شرح وصیت رسول الله به 'ابوذر' است:

فصل اول: بحثی راجع به «رؤیت و دین خداوند». این مبحث، شامل دیدن با چشم سر، دین به معنای انکشاف و ظهور و بحثی در اینکه چون خداوند بنا بر اعتقاد شیعه جسم نیست، پس با چشم دیده نمی شود.

فصل دوم: غرض از خلقت آسمان و زمین و عرش و کرسی و جمیع مخلوقات، معرفت و عبادت است که این هر دو به یکدیگر وابسته اند.

فصل سوم: نیت که شرط عمل است.

فصل چهارم: راجع به حضور قلب در عبادات. فصل چهارم دارای ۱۰ اصل و ۵ فایده است.

- مطالبی در مورد ضرورت وجود نبی، معجزه، خاتمیت رسول اکرم (ص) و اوصاف و عصمت آن حضرت.

- بخشی از سفارش و وصیت پیغمبر به ابوذر غفاری.

- مسائلی درباره امامت و معاد.

- خصلت های پسندیده و ناپسند.

- صفات عارفان و انتقاد از صوفی ها.

ص: ۴۰

در بخش های آخرین کتاب مسائل گوناگونی از خواص نفس و خودسازی قاریان قرآن و قرائت قرآن و دعا، مهمان نوازی، پادشاهان عادل و ظالم و بالاخره مسائل اخلاقی و عرفانی و اذکار است. مؤلف، در خاتمه کتاب عنوان می کند که این اثر، از الطاف عام و اهب العطاياست.

منابع

علامه محمدباقر مجلسی - عین الحیوه (انتشارات علمیه)

کلید واژه ها

کتاب عین الحیات علامه محمدباقر مجلسی کتاب شناسی کتب اخلاقی کتب کلامی زبان فارسی تشیع داستان اخلاقی

کتاب اعلام الوری باعلام الهدی

کتابی کلامی و تاریخی در احوال و تاریخ زندگی پیامبر اسلام و ائمه معصومین (ص) و متضمن برخی مسائل کلامی و از آثار قرن ششم هجری قمری به زبان عربی است. نویسنده آن، مفسر بزرگ شیعه، ابوعلی فضل بن حسن طبرسی، فقیه و محدث و از علمای امامیه و صاحب تفسیر «مجمع البیان» است. به گفته خود مؤلف، چون سعادت دیدار خاندان نبوت و اهل بیت عصمت و خدمت به این بزرگواران را نداشته، لذا این کتاب را تألیف نمود تا خدمتی ماندگار به این خاندان انجام دهد. از همین رو، در این اثر، تاریخ زندگانی، فضایل و مناقب، معجزات، آثار و رویدادهای گوناگون و سخنان پیامبر اکرم و ائمه اطهار علیهم السلام را با ذکر احادیث و روایات و صحت امامت آنان و نقل شواهد قرآنی و نکات ظریف و دور از دید که پژوهشگران به دنبال آن می گردند، شرح داده است. ضمناً شبهات وارده در خصوص امام دوازدهم (صاحب الزمان) با دلایل عقلی و نقلی، پاسخ داده شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی فضل بن حسن بن فضل طبرسی، ملقب به 'امین الدین و امین الاسلام' از علمای بزرگ ایرانی شیعه و فقها و محدثین و مفسر بزرگ قرآن، قرن ششم هجری قمری. بنا بر گفته مؤلف در مقدمه تفسیر گرانقدرش (مجمع البیان) و زمان تألیف آن کتاب، که از ۶۰ سال سن بیشتر داشته در سال ۴۶۸ یا ۴۶۹ ه ق بوده و اصلیت او را بعضی به طبرستان (مازندران و گیلان) و بعضی به طبرس که همان تفرش امروز است، نسبت داده اند. به نقل از «تاریخ بیهق» او در مشهد (سناباد طوس) حدود ۵۴ سال ساکن بود. سال ۵۲۳ هجری قمری به سبزوار منتقل شد و همانجا ماند و به تعلیم و تدریس و تصنیف پرداخت و حدود ۲۵ سال آخر عمرش را آنجا گذراند و مدرسه دروازه عراق و اداره آن را بر عهده داشت. شیخ طبرسی در آنجا بسیار مورد عنایت و احترام سادات آل زیاره (از خاندان اصیل و شریف آن زمان در خراسان) بود. این عالم فرزانه در تمام علوم متداول زمان خود، مانند صرف و نحو، علوم ادبی، ریاضی و علوم دینی، شعر و تفسیر، متبحر و در نهایت مرتبه کمال و جامعیت بود. فرزند او شیخ حسن بن فضل و نوه اش علی بن حسن صاحب مشکوه الانوار و بعضی دیگر از خاندان و نزدیکانش همه از بزرگان علما و فضلا بودند. آثار بسیار زیادی از او برجای مانده که مهمترین آن «تفسیر مجمع البیان» است. وفات شیخ طبرسی در سال

۵۴۸ ه ق، در سبزوار بود که بعداً جنازه اش را به مشهد مقدس منتقل و در همانجا مدفون می باشد.

ص: ۴۱

کتاب با مقدمه ای در شرح حال مؤلف شروع می شود. کتاب اعلام الوری، دارای ۴ رکن، و هر رکن شامل چند باب و فصل است:

رکن اول: مربوط به سیره پیغمبر اسلام و حضرت فاطمه زهرا (س): شامل ۶ باب.

رکن دوم: درباره امام اول شیعه، علی بن ابیطالب (ع): شامل ۵ باب.

رکن سوم: مربوط به ائمه از فرزندان امام علی (ع) از امام دوم حسن بن علی تا امام یازدهم حضرت حسن عسکری (ع) شامل ۱۰ باب که هر باب به یکی از امامان، اختصاص یافته است.

رکن چهارم: درباره امامت ائمه اطهار و امامت حضرت امام زمان (ع). این مبحث خود شامل دو قسمت است: قسم اول: در دلالت بر امامت ائمه ۱۲ گانه که در ۳ فصل مرتب شده است. قسم دوم: در امامت امام زمان (ع) و دفع شبهات درباره زندگی آن حضرت و مسئله غیبت امام (ع) در ۵ باب. مؤلف در رکن آخر، به تفضیل در شرح زندگی امام عصر عجل اله تعالی فرجه و ولادت و امامت و غیبت آن حضرت با دلایل عقلی و نقلی، بحث کرده است.

نکته:

نکته مهم و قابل توجه درباره این اثر، مطابقت کامل باب ها به صورت حرف به حرف با کتاب «ربیع الشیعه» نوشته سیدبن طاووس است. با توجه به قول بسیاری از بزرگان شیعه و محققان، کتاب ربیع الشیعه، بی شک همین کتاب «اعلام الوری باعلام الهدی» است، ولی در چگونگی انتساب آن به سید بن طاووس، احتمالاتی داده اند که از آن جمله، مرحوم آقا بزرگ تهرانی با استدلال خود، این اشکال را چنین برطرف می کند که یکی از نسخان که «اعلام الوری» را نزد سیدبن طاووس می خوانده است، اشتباه آن را از خود سید و بنام «ربیع الشیعه» یاد کرده است، در حالی که هر دو یکی و از علامه شیخ طبرسی می باشد. بعضی نیز این اشتباه را ناشی از بدفهمی مستمعان و کسانی که سیدبن طاووس این کتاب (اعلام الوری) را بر آن ها می خوانده و توصیف به عبارت «ان هذا الکتاب ربیع الشیعه» می کرده، به غلط، نام آن دانسته اند.

کتاب اعلام الوری، برای اولین بار در سال ۱۳۱۱ ه ق در تهران چاپ شد. سال ۱۳۹۲ ه ق، در بیروت، دارالمعرفه چاپ شد. چاپ دیگری با تصحیح علی اکبر غفاری در دست است.

منابع

آقابزرگ تهرانی - الذریعه

شیخ طبرسی - اعلام الوری باعلام الهدی، بیروت، دارالمعرفه

احمد سمیعی - فرهنگ آثار ایرانی - اسلامی

کلید واژه ها

کتاب اعلام الوری باعلام الهدی شیخ طبرسی کتب کلامی کتب تاریخی تاریخ اسلام علم کلام تشیع ایران زبان عربی

کتاب توحید علمی و عینی در مکاتب حکمی و عرفانی

مجموعه ۱۴ نامه و مکاتبه فلسفی و عرفانی رد و بدل شده پیرامون توحید و مراتب ذات اسماء و صفات خداوند بین دو عالم عالیقدر، حاج سید احمد طهرانی معروف به 'کربلایی' و حاج شیخ محمدحسین اصفهانی معروف به 'کمپانی' درباره یک بیت از اشعار عطار نیشابوری در «منطق الطیر». این مجموعه که خود، به منزله گنجینه بزرگ علمی در مسائل مختلف معرفتی از دو دیدگاه «حکمت» و «عرفان» می باشد، پاسخی با بینش فلسفی و نظر فلاسفه و حکما یعنی «ادله علمی و برهانی» از مرحوم کمپانی و پاسخی با بینش عرفانی براساس نظر عرفاء یعنی «برهان و شهود و وجدان عینی»، از مرحوم سیداحمد کربلایی است.

نویسنده این مجموعه، مرحوم علامه حاج سید محمدحسین طهرانی، از علماء و عرفای عالیقدر و معاصر، قرن پانزدهم هجری قمری است. از آنجا که مباحث بسیار دقیق و عمیق توحیدی عرفانی و فلسفی نامه های دو طرف، حاوی مطالب عالی علمی، از دو منظر «حکمت و عرفان» و بسیار مهم و نیاز به تحلیل و بررسی داشت، مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانبهای المیزان) ضمن درس هایی در حوزه علمیه قم، سه نامه اول مرحوم سید و سه نامه اول مرحوم شیخ را در ایام پنجشنبه و جمعه، تدریس و بر هر یک از نامه ها، عنوان «تذیلات و محاکمات» قرار داده شد. بعد از رحلت ایشان، علامه سیدمحمدحسین حسینی طهرانی (نویسنده کتاب) نظرات خود را بر هشت نامه مانده آن دو بزرگوار اضافه کرده و شرح و تزییل نمودند و بدینسان این کتاب ارزشمند که نگرش توحیدی و معرفتی عارف حکیم را، بررسی کرده و حق را روشن ساخته، براساس تلاش های پی گیر او، تألیف و تدوین شد.

علامه آیه الله حاج سیدمحمدحسین حسینی طهرانی، عالم بزرگ و عارف، حکیم و فقیه معاصر (قرن ۱۵ هجری قمری) فرزند آیه الله حاج سید محمدصادق که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ هجری ق، در طهران بدنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بود، تحصیلات ابتدائی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. با پوشیدن لباس روحانیت، ادامه و در سن ۱۹ سالگی به شهر قم عزیمت کرد. در همان سالهای اول، جزو شاگردان خاص علامه سیدمحمدحسین طباطبائی (صاحب تفسیر المیزان) شد و از دروس حکمت و تفسیر و عرفان عملی ایشان بهره مند گردید. مدت هفت سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگی کسب علم نموده و در سال ۱۳۷۱ ه ق، در سن ۲۶ سالگی برای تکمیل دروس، عازم عراق و در شهر نجف ساکن شد. دروس فقه و اصول فقه و اصول و حدیث و رجال از محضر علماء بزرگ نجف استفاده فراوان برد و بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی و مؤانست و مرآوده با آیه الله حاج سیدجمال الدین گلپایگانی، مراحل عرفانی و سلوکی را پیمود، سپس با مرحوم سید هاشم حداد از عرفای بزرگ متأخر، آشنا و مجذوب وی شد.

علامه طهرانی در سن ۳۳ سالگی بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل اخلاقی و باطنی به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم دین و به امر استاد سلوکی خود، به تهران بازگشت. در خلال سالهای زندگی در تهران و ارشاد و هدایت مردم، بعد از رحلت آیه الله بروجردی و تحركات طاغوتی حکومت پهلوی، در همراهی رهبر فقید انقلاب اسلامی (آیه الله خمینی) از هیچ تلاشی مضایقه نکرد. این بزرگوار، پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. سال ۱۴۱۶ ه ق، در نهم ماه صفر، در مشهد مقدس، دار فانی را وادع گفت. مزار ایشان در قسمت جنوب شرقی صحن انقلاب، در آستانه کفشداری می باشد.

در زمان آخوند ملامحمد کاظم خراسانی، یکی از طلاب خوش ذوق نجف به نام شیخ اسمعیل تبریزی، متخلص به 'نائب' از آخوند خراسانی، در نامه ای، شعر عطار نیشابوری را آورد و معنای بیت دوم را از ایشان سؤال می کند.

دائما او پادشاه مطلق است *** در کمال عز خود مستغرق است

او به سر ناید ز خود آنجا که اوست *** کی رسد عقل وجود آنجا که اوست؟

مرحوم آخوند، جواب مختصری می دهد. شیخ اسمعیل همین سؤال را کتبا از مرحوم آیه الله شیخ محمدحسین اصفهانی (کمپانی) و مرحوم آیه الله حاج سیداحمد طهرانی (کربلایی) نیز می نماید و آنها، جواب هایی برای او می نویسند. از آنجا که شیخ براساس نظریه فلاسفه و حکما پاسخ می دهد و سید براساس نظریه عرفا، این دو جواب با هم مخالف در آمدند، لذا شیخ اسمعیل، ابتدا پاسخ شیخ را به حضور سیداحمد برده و ایشان، پاسخ مفصلی و مستدلی در رد آن مطالب می نویسد، پس از آن تا ۷ مرتبه، شیخ اسمعیل تائب، نامه هر یک از آن دو بزرگوار را به حضور دیگری برده و به این ترتیب مجموعا ۱۴ نامه، میان آنها رد و بدل می شود که هر کدام در روشننگری مطالب و ادای حق، موارد خاص خود را مطرح کرده و در آنها به تناسب مباحث، بسیاری از موارد اختلاف نظر فلاسفه و عرفا، روشن می شود.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

۱- مقدمه جامع علامه طهرانی شامل (تاریخچه و هویت اصل مکاتبات، شرح حال شخصیت ها و عرفای عالیقدری که در این میان از آنها سخن گفته شده (مرحوم کربلایی، مرحوم کمپانی، عطار نیشابوری و...)).

۲- سؤال شیخ اسمعیل تائب از مرحوم آخوند خراسانی درباره معنای شعر عطار

۳- ۷ نامه مرحوم کمپانی در شرح بیت عطار و پاسخ به ایرادات سید احمد

۴- ۷ نامه مرحوم سیداحمد در شرح بیت عطار و ایراد به کمپانی

۵- شش تذییل علامه طباطبایی که شامل ۳ تذییل بر ۳ نامه اول کمپانی و ۳ تذییل بر ۳ نامه اول سید احمد

۶- هشت تذییل علامه محمدحسین طهرانی که شامل ۴ تذییل بر ۴ نامه دیگر سیداحمد و ۴ تذییل بر ۴ نامه مرحوم کمپانی.

بطور کلی تمام مطالب متن و تزییلات، مربوط به مسائل توحیدی و مراتب ذات و اسماء و صفات حضرت حق، وحدت وجود، صرافت وجود و... نهایتاً جایگاه انسان کامل در نظام معرفتی در عالم وجود می باشد که با مطالب دقیق عرفانی و برهان های عقلی همراه است (مشتاقان را به اصل کتاب ارجاع می دهیم).

چاپ و نشر:

این کتاب اولین بار در سال ۱۴۱۰ ه ق، در تهران به چاپ رسید. ناشر کتاب: انتشارات حکمت در تهران.

منابع

سید محمدحسین حسینی طهرانی - توحید علمی و عینی

کلید واژه ها

کتاب توحید علمی و عینی در مکاتب حکمی و عرفانی علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی کتب عرفانی کتب فلسفی
فلسفه عرفان تشیع زبان فارسی

کتاب الله شناسی

کتابی است اعتقادی شامل مباحث کلامی و غیر کلامی، از موضوعات و مباحث مهم توحیدیه به زبان فارسی در قرن معاصر (۱۵ هجری قمری). اصل مباحث، یک دوره تفسیر آیه مبارکه (الله نور السموات و الارض.....) آیه ۳۵ تا آخر، از سوره مبارکه نور، بیست و چهارمین سوره از قرآن مجید، که در معرفت 'الله' و حضور خداوند در همه شریان هستی، امکان لقاء 'الله' و انحصار معرفت الله در لقاء الله. در این مباحث، از مسئله توحید ذاتی و اسمائی و افعالی ذات مقدس خداوند و کیفیت پیدایش عالم آفرینش، ربط حادث به قدیم، نزول نور وجود در مظاهر امکان، حقیقت ولایت و ارتباط موجودات به ذات باریتعالی و.... بحث شده است. مؤلف، علامه آیه الله سید محمدحسین حسینی طهرانی، از علما و فقها و عرفای بزرگ قرن ۱۵ هجری قمری. این کتاب که شامل مباحث فراوان توحیدیه، اعم از کلامی و غیر کلامی است، فقط در ۳ جلد تحریر شده که متأسفانه مؤلف بزرگوار آن، قبل از اتمام جلد سوم، رحلت نمود.

علامه آیه الله حاج سیدمحمدحسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیه الله حاج سید محمدصادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در طهران بدنیآ آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدائی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سالهای نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیه الله حاج شیخ حسین حلی، سیدابوالقاسم خوئی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به مؤانست و مراوده آیه الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیه الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیه الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سید هاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمؤمنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به طهران برگشت. بعد از رحلت آیه اله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیه الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همانجا رحلت فرمود.

جلد اول بعد از دو مقدمه کوتاه از مؤلف شامل مطالبی در تفسیر آیه نور در معرفه الله و نظر علامه طباطبایی و بحث روایی او در این آیه، حضور حضرت حق در همه شریان هستی، تطبیق آیه نور بر خمسه طیبیه، امکان لقاء الهی و وصول به حرم امن او و انحصار معرفه الله در لقاء الله، مطالبی درباره معراج رسول خدا، تفسیر آیه 'فمن كان يرجوا لقاء ربه'، فقرات مناجات و آیات و روایات و تفسیر توحیدی آنها و شعار توحیدی و مباحث بسیاری دیگر.

جلد دوم شامل مباحثی:

- هر راهی غیر از وصول به توحید صحیح و کامل، منحرف است.

- منطق قرآن هر گونه وجود و آثار وجود را منحصر فقط به خدا می داند.

- عشق متقابل خداوند و موجودات.

- معنی تشخیص وجود: لاهوالاهو

- رد کتاب «الانخبار الدخیله» راجع به توقیع وارد در ماه رجب. این مطلب به عنوان رساله ای در آخر این جلد، ملحق شده است.

جلد سوم شامل مباحثی چون:

- تفسیر سوره تکاثر، در مراتب معرفت خدا، مسائل توحیدی

- قائلین برای اثر وجودی غیر خدا، مبتلا به شرک خفی شده اند

- معنای صحیح وحدت وجود و ابطال حلول و اتحاد

- انحرافات حشویه، شیخیه و قشریه و بی بهره بودن آنها از خداوند

- انحرافات شیخ احمد احسائی و پیروان مکتب او در توحید.

اینها عناوین بسیار مختصری در رابطه با این مجموعه بود، لکن مباحث و مطالب بسیار عمیق و وسیع و گسترده با آیات و روایات متعدد و گفتار بزرگان و حکما و علما و اشعار عرفا به صورت فلسفی و حکمی مطرح و در هر ۳ جلد، تحریر شده است.

جمعی از فضلا- آیت نور (یادنامه علامه طهرانی)

سید محمدحسین حسینی طهرانی - الله شناسی

کلید واژه ها

کتاب الله شناسی علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی کتاب شناسی اعتقاد کتب کلامی کتب عرفانی تفسیر سوره نور زبان فارسی تشیع

کتاب شیعه: مجموعه مذاکرات علامه طباطبایی با پرفسور هانری کربن

جلد اول کتاب در سال ۱۳۳۹ به عنوان مکتب تشیع و در سال ۱۳۵۷ پس از تجدیدنظر کلی و اضافات و اصلاحات تحت عنوان شیعه: مجموعه مذاکرات با پرفسور هانری کربن و در سال ۱۳۷۰ تحت عنوان رسالت تشیع در دنیای امروز (گفتگویی دیگر با هانری کربن) منتشر شده است. متن کتابها مجموعه مذاکرات و نوشتجات استاد علامه سید محمدحسین طباطبایی با پرفسور هانری کربن فرانسوی استاد فلسفه در دانشگاه سوربن فرانسه و دانشگاه تهران و رئیس انستیتو فرانسه و ایران که یکی از مستشرقین نامی فرانسه و ایران شناس می باشد، در سال ۱۳۳۸ می باشد که با اضافه توضیحاتی برای تکمیل بحث و بررسی در اختیار علاقه مندان قرار گرفته است.

معرفی اجمالی علامه طباطبایی

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ

اسلام و محققى كم نظير است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پايان رسيد و دعوت حق را ليك گفت. آثاري كه علامه طباطبائي در تبريز تهيه كردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسايط ميان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولايت ۸. رساله در نبوت ۹. كتاب سلسله انساب طباطبائيان آذربايجان.

ص: ۴۹

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی های کتاب

این کتاب کوششی صادقانه برای اعلام پیام «ما حزب خدا و حامیان دین او هستیم» است و برای ایجاد حسن تفاهم و رفع بدبینی های بیجا و خنثی نمودن تبلیغات سوء نوشته شده است و اعلام می دارد که باید باب بحث و تحقیق علمی را همیشه باز نگه داشت و با کوشش پی گیر در این زمینه فرصت ها را از دست کسانی که می خواهند با نشر اباطیل بر وحدت اسلامی ضربه زنند، خارج ساخت.

ساختار بندی کتاب

کتاب شیعه: مجموعه مذاکرات با پروفیسور هانری کربن شامل:

۱- مکتب تشیع شامل:

- مقدمه

- مشکلاتی که شیعه پیش بینی می کرد: مشکل اول: سقوط ولایت و حکومت اسلامی، مشکل دوم: سقوط مرجعیت اهل بیت

- روش شیعه در علوم

- سؤالات دکتر کربن و پاسخ های علامه طباطبایی

۲- بیانات ائمه شیعه و اندیشه فلسفی: ۱- متن نامه مؤلف به عنوان تکمیل و تقسیم مباحث ۲- طرز تفکر فلسفی در بیانات

پیشوایان شیعه ۳- توضیحی جامع در مضامین احادیث نوشته ۴- مسئله ولایت (ارتباط نبوت و ولایت).

ص: ۵۰

۳- پاسخی بر نقد کتاب شیعه: در این فصل اطلاعات مفید و جالبی را که نتیجه تتبعات فراوانی در پیرامون شئون مختلف مربوط به شیعه است آورده شده است.

۴- توضیحات به قلم علی احمدی و هادی خسروشاهی.

۵- مدارک توضیحات.

کتاب رسالت تشیع در دنیای امروز شامل:

۱- مقدمه (گامی دیگر در راه)

۲- بشارت مذهب تشیع برای بشریت چیست؟

۳- راه های ارشاد انسان

۴- آثار و نتایج حلول کلیسا: این بخش یکی از مباحث مهم در این کتاب است که در باب مسیحیت و کلیسا و حلول کلیسا است و از جهت اهمیت آن توسط یکی از انتشارات این بخش در ابتدای کتاب در چاپهای بعدی قرار گرفته است.

۵- معادشناسی از نظر شیعه

۶- پیدایش سیر معنوی و عرفان

۷- به سوی حیات معنوی

۸- توضیحات و مدارک توضیحات.

در انتهای کتاب نیز متن فرانسوی مقدمه هانری کربن آورده شده است.

کتاب معنویت تشیع عنوان دیگری از همین کتاب است که به ضمیمه چند مقاله از علامه است و مقدمه آن به قلم علامه حسن زاده آملی است که شامل ۲۲ قسمت است: ۱- معنویت تشیع ۲- ولایت و رهبری ۳- انگیزه آفرینش ۴- نقش ماورای طبیعت در جامعه ۵- آیا اسلام امروز هم قابل اجراست؟ ۶- شخصیت اجتماعی زن ۷- چرا پیغمبر این همه ازدواج کرد؟ ۸- ازدواج موقت ۹- طرح کلی مالکیت ۱۰- مشروبات الکلی عامل عقبگرد انسانیت ۱۱- چرا باید دست دزد را قطع کرد؟ ۱۲- محمد (ص) در آیین اسلام ۱۳- سخنی درباره علم امام ۱۴- هدف از پیمانها ۱۵- اجتهاد و تقلید در شیعه ۱۶- تحقیقی کوتاه درباره مسیح و انجیل ۱۷- پیروی از خرافات ۱۸- آیا رؤیا حقیقت دارد؟ ۱۹- معجزه چیست؟ ۲۰- داستان شق القمر و ستاره زهره ۲۱- محکم، متشابه و تأویل در قرآن ۲۲- پیام به کنفرانس بزرگداشت تستری.

سید محمدحسین طباطبایی - شیعه: مجموعه مذاکرات با پرفسور هانری کربن

سید محمدحسین طباطبایی - معنویت تشیع (به اهتمام محمد بدیعی)

سید محمدحسین طباطبایی - رسالت تشیع در دنیای امروز

دایره المعارف تشیع - جلد ۱۰

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱ صفحه ۱۹۵

علمای بزرگ شیعه - صفحه ۴۴۰

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

قنبرعلی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

کلید واژه ها

کتاب شیعه سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب کلامی علم کلام اعتقاد اسلام تشیع گفتگو هانری کربن

کتاب علی علیه السلام و فلسفه الهی

این رساله شریفه و کتاب ارزنده، یکی از جزوه های سنگین و گرانبها و از جمله رساله های مختصر و مفیدی است که علامه سیدمحمدحسین طباطبایی در زمینه های مختلف علمی و مذهبی به زبان عربی، و به درخواست بعضی از برادران و دوستان عراقی در سال ۱۳۷۹ ه ق به رشته تحریر در آورده اند. موضوع بحث این رساله، همان طور که از نام آن پیداست، مطالب و مسائل فلسفی و مباحث الهی است که در لابه لای سخنان امام علی (ع) آمده و در مطای کتابها قرنهای محفوظ مانده و کمتر کسی به رموز و دقائق آنها پی برده است. علامه طباطبایی آنچه را که حضرت علی (ع) در جمله های کوتاه و عبارتهای فشرده خلاصه کرده، شرح و بسط داده و در پرتو فهم روحانی و در سایه نیروی فکری و ذوق فلسفی پرده هائی از روی سخنان علی (ع) کنار زده و حقایق و اسرار و رموزی را آشکار ساخته است.

ص: ۵۲

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی ها

از جمله مباحث رساله، فلسفه الهی اسلام یا کمال فلسفه است؛ مولف محترم با استادی و مهارت ویژه ای بیان می کند که چگونه فلسفه از مراحل ابتدایی رشد و نمو کرده و مراتب کمال را پیموده و در اسلام به اوج ترقی و کمال رسیده است. ایشان در پایان مقدمه، اجمالی از زندگی علی (ع) را بیان داشته است و یادآور می شوند که سخنان علی (ع) پیرامون معارف الهی و مسائل فلسفی جدا تک است.

نظرات دیگران

یکی از مترجمان این رساله، سید علوی است که در مقدمه ترجمه خود می گوید: «این رساله به طور کلی هدف فلسفه و به ویژه هدف و موضوع فلسفه الهی را روشن می کند و می کوشد بین فلسفه و دین هماهنگی و وحدت نظر ایجاد کند. این رساله با وصف اختصار و کوچکی حجمش به دریایی بس عمیق می ماند که در قرآن انواع جواهرات قیمتی و گرانقدر وجود داشته باشد.»

ص: ۵۴

این رساله دارای مقدمه ای مفصل است که توسط مؤلف کتاب نوشته شده است که دارای موضوعاتی به شرح زیر است:

فلسفه چیست؟ دین و فلسفه، فلسفه الهی، اجمالی از زندگانی امام علی (ع)، فلسفه الهی اسلام یا کمال فلسفه، نمونه هایی از سخنان امام علی (ع) و... و همچنین این رساله دارای ۱۳ فصل به شرح زیر است:

فصل اول: روش تحقیق و راه وصول به حقایق علمی و اشاره به گفتار امام علی (ع)

فصل دوم: مراحل پنجگانه شناخت خدا

فصل سوم: توحید حقیقی و نقل پاره ای از سخنان علی (ع)

فصل چهارم: تحقیقاتی راجع به توحید و شرح سخنان علی (ع) و طرح یک سلسله مسائل مشکل فلسفی

فصل پنجم: عدم امکان شناخت ذات باری و توضیح علم خدا به ماسوی و علم ماسوی به او

فصل ششم: در بیان پاره ای از صفت کمالیه الهی و کلام علی (ع) پیرامون آنها

فصل هفتم: در صفات باری تعالی ثبوتی و سلبی

فصل هشتم: چگونگی مشاهد خدا و حدیث ذغلب

فصل نهم: پاره ای از حقایق معارف الهی

فصل دهم: در چگونگی آفرینش و بیان علی (ع)

فصل یازدهم: بیان علی (ع) پیرامون جهان برین

فصل دوازدهم: معنای تقدیر و حدیث مربوط

فصل سیزدهم: معنای استطاعت بندگان

این کتاب توسط انتشارات مختلف از جمله انتشارات اسلامی بارها به چاپ رسیده است.

دايره المعارف تشيع- ج ١٠ صفحه ٤٦٦ - ٤٦٢

ص: ٥٥

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱ صفحه ۱۹۵

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

علمای بزرگ شیعه - صفحه ۴۴۰

قبر علی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

حسن افتخارزاده - فهرست مقالات و کتب فلسفی - صفحه ۲۱

کلید واژه ها

کتاب علی علیه السلام و فلسفه الهی سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی تشیع زبان عربی کتب فلسفی فلسفه اسلامی الهیات

کتاب شیعه در اسلام

کتاب شیعه در اسلام یکی از آثار مفید و بسیار ارزشمند مرحوم علامه سید محمدحسین طباطبایی است. این کتاب اساساً برای معرفی تشیع در مغرب زمین تألیف شده چرا که اغلب مطالعات و تحقیقات اندیشمندان مغرب زمین پیرامون شیعه عاری از تعصب و غرض ورزی نیست؛ چون مصادر تحقیقی آنان از اهل سنت و یا از فرقه اسماعیلیه می باشد. این کتاب یک تحقیق جدید با هدفی تازه است؛ منظور آن شناساندن شیعه و جوانب گوناگون آن به افرادی است که با عالم فکری اسلامی و شیعی آشنایی ندارند و مایلند از دیدگاهی کلی، نظری جامع به این بخش مهم از اسلام بیفکنند.

معرفی اجمالی نویسنده

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرش تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند؛ به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار

علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطباییان آذربایجان.

ص: ۵۶

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی های کتاب

یکی از ویژگی های این کتاب این است که مرحوم علامه بدون کوچکترین اهانت به اهل سنت و جماعت و در عین حال دفاع از اصالت شیعه و بیان علت پیدایش آن، هدف خود را دنبال کرده و کوشیده است تا نشان دهد که تشیع جنبه ای کاملاً اصیل از اسلام است بدون اینکه کوچکترین مقصودی در ایجاد تفرقه یا شکاف بین تشیع و تسنن در نظر باشد، برعکس با دفاع از اصالت شیعه گفتگوی بین دو بخش اصلی اسلام را آسانتر ساخته است، از آنجا که تقرب واقعی، فقط با حفظ اصالت طرفین امکان پذیر می باشد. یکی دیگر از ویژگی های این کتاب این است که علامه با لسانی ساده تقریباً تمام جوانب شیعه را از تاریخ گرفته تا حکمت و عرفان توضیح داده و در صفحاتی معدود بسیاری از مهمترین حقایق معارف اسلامی و شیعی را بیان کرده است.

نظرات دیگران

خوانندگان علاقه مند به مطالعه این کتاب می توانند با مطالعه این کتاب به رؤوس فکر شیعی احاطه یافته و کلیدهایی جهت باز کردن راه های تحقیق و تفحص بعدی به دست آورد. در واقع این اثر نفیس راهنمایی است که با کمک آن فردی که تاکنون با جهان معنوی شیعه نامأنوس بوده است، می تواند در این عالم وسیع قدم نهد و با اتکای به این راهنمای موثق یقین داشته باشد که گمراه نخواهد گردید و به مقصد نهایی خواهد رسید.

این کتاب توسط ناشرین، مکرراً طبع شده و مورد استفاده علاقه مندان داخل و خارج از کشور قرار گرفته است و همچنین این کتاب توسط یکی از شاگردان علامه، به زبان انگلیسی ترجمه شده و در آمریکا در سطح دانشگاهی تدریس شده است. این کتاب دارای یک مقدمه و سه بخش و یک خاتمه است که به شرح زیر می باشند:

بخش اول: کیفیت پیدایش و نشو و نمای شیعه، از آغاز پیدایش تا قرن چهاردهم هجری مورد بررسی قرار گرفته است، سپس انشعابات شیعه بیان گردیده و در پایان این بخش خلاصه ای از تاریخچه ی شیعه دوازده امامی آورده شده است.

بخش دوم: تفکر مذهبی شیعه، شامل سه طریق است: طریق اول: ظواهر دینی، اقسام ظواهر دینی، طریق دوم: بحث عقلی و طریق سوم: کشف.

بخش سوم: اعتقادات اسلامی از نظر شیعه دوازده امامی شامل: ۱- خداشناسی ۲- پیغمبر شناسی ۳- معادشناسی ۴- امام شناسی.

خاتمه شامل جمله خدا را بشناسید، به عنوان چکیده پیام معنوی شیعه بیان شده است و این همان جمله ای است که پیامبر اکرم (ص) برای نخستین بار دعوت جهانی خود را با آن آغاز نمودند.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی - شیعه در اسلام

دایره المعارف تشیع - ج ۱۰ صفحه ۲۲۴ به نقل از شیعه در اسلام

ولی فاطمی - پیشوایان اسلام

رضا مختاری - سیمای فرزندگان - ج ۱ صفحه ۵۸۰ - ۵۳۰

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱ صفحه ۱۹۵، ج ۴ صفحه ۴۵۴

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

کتاب شیعه در اسلام سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی تشیع اسلام اعتقاد کتب اسلامی

کتاب امام شناسی

مجموعه ای مهم از مباحث تفسیری، فلسفی، روایی، تاریخی و اجتماعی پیرامون مسائل کلی امامت و ولایت، چون خصوصیات امام و شرایط امامت و زعامت، لزوم عصمت و مطالب خاص امامت و ولایت امیرالمؤمنین علی (ع) و ائمه معصومین و لزوم عصمت آنها است. در ضمن بحث کاملی از شرایط نبوت و لزوم عصمت انبیا و آثار و خواص پیامبران در این کتاب شده که 'نبوت عامه' را شامل گشته است. هم چنین مباحث استدلالی علمی، برگرفته از قرآن مجید و روایات وارده از خاصه و عامه و ابحاث حلی و نقدی پیرامون ولایت و امامت آن بزرگواران مطرح شده است. نویسنده آن علامه آیه اله حاج محمدحسین حسینی تهرانی از علما و فقهای بزرگ قرن ۱۵ ه ق (معاصر) که نیمی از این مجموعه ۱۸ جلدی را به صورت سخنرانی و درس در ماه مبارک رمضان برای مخاطبین خود و نیم دیگر این مجلدات را بعداً به رشته تحریر در آورده است. هر جلد از این مجموعه بنام «امام شناسی» از دوره علوم و معارف اسلام، نامگذاری شده است.

معرفی اجمالی نویسنده

علامه آیه اله حاج سید محمدحسین حسینی تهرانی، فرزند مرحوم آیه الله حاج سید محمدصادق، در ۲۴ محرم ۱۳۴۵ هجری قمری، در طهران بدنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدائی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. با وجود پیشنهادهای زیادی برای ادامه تحصیل در خارج از کشور و پذیرش مسئولیت های مهم در رشته های مختلف لیکن او تحصیلات علوم دین و حوزوی را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی به شهر مقدس قم عزیمت کرد. در همان سال های اول جزو اولین شاگردان علامه طباطبائی شد و در درس حکمت و عرفان عملی و تفسیر از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و در سال ۱۳۷۱ ه ق در سن ۲۶ سالگی برای ادامه تحصیل به عراق رفت و در نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را از محضر علمای اعلام چون آیه الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خوئی، حاج سید محمود شاهرودی و آیه الله آقا بزرگ تهرانی، بهره مند بود. در همین ایام بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی و مؤانست و مراوده با آیه الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی مراحل عرفانی و سلوکی را پیمود. علامه تهرانی سال ۱۳۷۷ ه ق در ۳۳ سالگی پس از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین به طهران بازگشت. در خلال سالها زندگی در طهران در ارشاد و هدایت مردم اساسی ترین کار را تشکیل حکومت اسلام می دانست، از این رو بعد از رحلت آیه الله بروجردی و تحركات طاغوتی حکومت پهلوی با رهبر فقید انقلاب حضرت آیه الله خمینی همراه و در حذف حکومت طاغوت فعالیت وسیع و مؤثر را طراحی و اجرا نمود. علامه بزرگوار بعد از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران در سال ۱۴۰۰ ه ق به شهر مشهد هجرت و ۱۵ سال آخر عمر خود را در آنجا گذراند. وی سال ۱۴۱۶ ه ق در روز شنبه ۹ صفر در مشهد مقدس دار فانی را وداع گفت. مزارش در قسمت جنوب شرقی صحن انقلاب (عتیق) در آستانه کفشداری شماره ۴ حرم مطهر می باشد. بعضی از آثار ایشان از اینقرار است: ۱- معادشناسی - ۲- توحید علمی و عینی - ۳-

مهر تابان ۴- وظیفه فرد مسلمان در احیای حکومت اسلام، ولایت فقیه در حکومت اسلام، نور ملکوت قرآن....

ص: ۵۹

عناوین برگزیده و مطالب مهم این مجموعه ۱۸ جلدی عبارتست از:

جلد اول امام شناسی: عصمت انبیا و ائمه معصومین علیهم السلام، معنای امام و شرایط تحقق امامت و امهات آن، ولایت امیرالمؤمنین علی (ع) و برخی از احوالات آن حضرت و علل مخالفت معاندین با خلافت او.

جلد ۲ امام شناسی: تفسیر آیه اولوالامر، وصایت امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام از جانب رسول خدا، اخوت امیرالمؤمنین (ع) با رسول خدا.

جلد ۳: شناخت شیعه، مبدأ پیدایش تشیع و نام شیعه و صفات و نشانه های آن، برخی بدعت های عمر، تفسیر آیه تطهیر.

جلد ۴: فضائل امیرالمؤمنین علی (ع)، تفسیر آیه «و من عنده علم الكتاب»، میزان علم ائمه علیهم السلام.

جلد ۵: ولایت و اقسام آن (تشریحی، تکوینی)، کلمات عرفا و فلاسفه بزرگ درباره انسان کامل، تحقیق پیرامون حدیث (سلسله الذهب)، تفسیر آیه ولایت «انما ولیکم الله...».

جلد ۶: غدیر و واقعه مبسوط حجه الوداع، بحث مفصل درباره بناء اسلام بر سال و ماه قمری، تفسیر آیه «ان عدّه الشهور...».

جلد ۷: غدیر (آیه تبلیغ، حدیث ولایت «من کنت مولاه...»)، اثبات حقانیت علی (ع) در طول تاریخ.

جلد ۸: غدیر (تفسیر آیه اکمال دین، غضب خلافت) لقب امیرالمؤمنین مخصوص حضرت علی (ع) است، اعتراف عمر به حق بودن علی.

جلد ۹: غدیر (احتجاج ها به حدیث غدیر، روز عید غدیر و فضیلت آن)، تأسی به رسول الله در همه جهات از جمله لباس و عمامه بستن بر سر.

جلد ۱۰: کتاب امام شناسی شامل: حدیث منزلت، حدیث عشیره، نظر تفصیلی به اوضاع شهر مدینه در اواخر عمر رسول الله و خطبه های علی (ع) بعد از رحلت پیامبر، غزوه تبوک، داستان مسجد ضرار در مدینه.

جلد ۱۱: بحث اعلیّت و اعلیّت امیرالمؤمنین علی (ع)، جهالت مدعیان دروغین خلافت به معارف دینی، وهابی ها و جنایات آنها، قضاوت های....

جلد ۱۲: علوم امیرالمؤمنین علی (ع) (علم غیب حضرت و تقدم در علوم مختلف)، جمله «سلونی قبل ان تفقدونی».

جلد ۱۳: برخی وقایع جنگ احد و تفسیر آیه «و ما محمد الا رسول...»، ندای آسمانی «لافتی الا علی...»، آخرین روزهای حیات رسول الله و امر به آوردن قلم و منع عمر.

جلد ۱۴: (سیر کتابت حدیث، تقدم شیعه در تألیف)، معرفی مصحف علی (ع) و فاطمه زهرا و...، پیدایش اسرئیلیات در حدیث و سستی روایات ابوهریره.

جلد ۱۵: صحیفه سجاده، تعصب سنیان و تحریف آنان در روایات، زیدبن علی (ع) و قیام او.

جلد ۱۶ و ۱۷: تقدم و تأسیس شیعه در جمیع علوم و سیر علوم از زمان امام باقر تا امام یازدهم، دوران امام صادق و مذهب جعفری، احوال منصور دوانیقی، مأمون، شرح احوال ابوحنیفه، مالک بن انس، شافعی، احمدبن حنبل.

نکته:

قابل ذکر اینکه، اینها مهمترین عناوین از هر یک مجلدات امام شناسی است، لکن در لابلاي مجموعه، بحث های بسیاری از مطالب گوناگون و منطبق بر آیات قرآن و احادیث معتبر است که برای آگاهی از آن، مراجعه به فهرست هر جلد لازم است.

منابع

دوره های کتاب امام شناسی علامه طهرانی

سید محمدحسین حسینی طهرانی - آیت نور

کلید واژه ها

کتاب امام شناسی علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی کتاب شناسی امامت کتب اسلامی اعتقاد تشیع ویژگی های امام ولایت

کتاب ولایت در قرآن

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. مؤلف در این کتاب خود بحث ولایت را تشریح کرده و آن را از منظر قرآن بیان داشته است و به جهت اهمیت ولایت در لفظ و در قرآن به تشریح این موضوع مهم در اسلام از جنبه های گوناگون پرداخته است و در این راه از آیات قرآنی و نهج البلاغه و اصول کافی و غررالحکم و مفاتیح الجنان بهره برده

اند. مقدمه کتاب توسط مؤلف محترم حضرت آیه الله جوادی آملی در سال ۱۳۶۷ به نگارش در آمده است.

ص: ۶۱

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و از ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و عازم حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب مشغول شد و سپس به فراگیری کفایه الاصول و علوم نقلی و عقلی پرداخت و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شد. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم، عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را به عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، آیه الله بروجردی، علامه طباطبایی و امام خمینی (ره) و میرزا مهدی محی الدین الهی قمشه ای و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، اسرار الصلوه، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۱ درس بوده که به شرح زیر می باشد:

ص: ۶۲

- ۱- درس اول: ولایت در لغت و در قرآن و...
- ۲- درس دوم: ولایت چیست؟ وجود خارجی ولایت و...
- ۳- درس سوم: ماهیت ولایت، عاقبت ولایت باطل و...
- ۴- درس چهارم: ماهیت ولایت، عاقبت ولایت باطل و...
- ۵- درس پنجم: ولایت و موالات، ولایت در آیات و...
- ۶- درس ششم: گرایش به دنیا مانع تحقق ولایت، انحصار ولایت در آیات و...
- ۷- درس هفتم: ولی کیست؟ معنای مرآت، مظهریت انسان و...
- ۸- درس هشتم: توحید افعالی پایه ولایت و رهنمودهای پیامبر اسلام (ص) برای تحصیل ولایت و...
- ۹- درس نهم: آیاتی پیرامون اخلاص، خوف عقل و خوف نفس و...
- ۱۰- درس دهم: منشأ ولایت، اصالت معرفت، صمدیت و...
- ۱۱- درس یازدهم: نقش علم و عقل در حدوث و بقای ولایت و...
- ۱۲- درس دوازدهم: اصالت معرفت و...
- ۱۳- درس سیزدهم: عبادت ها و ولایت، تفاوت ولایت با تفویض و توکیل و...
- ۱۴- درس چهاردهم: ولایت تکوینی و ولایت تشریحی خداوند و...
- ۱۵- درس پانزدهم: نفی ولایت های عرضی و طولی، ظهور و تجلی ولایت الهی و...
- ۱۶- درس شانزدهم: حاکمیت الهی در آیات قرآن کریم، حکم الهی و حکم جاهلی و...
- ۱۷- درس هفدهم: سه برهان برای ربوبیت خداوند
- ۱۸- درس هجدهم: ولایت عامه و ولایت خاصه، نفی تفویض در ولایت و...
- ۱۹- درس نوزدهم: اثبات ولایت تکوینی برای غیر انبیاء از اولیاء الهی
- ۲۰- درس بیستم: (در ادامه درس نوزدهم) اثبات ولایت تکوینی

٢١- درس بیست و یکم: معرفت نفس و طریق کشف ولایت، مظاهر و مجالی ولایت الهی و...

ص: ٦٣

این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط مرکز نشر فرهنگی رجاء در تهران به چاپ رسیده و منتشر شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - ولایت در قرآن

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب ولایت در قرآن عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب اسلامی ولایت قرآن اعتقاد

کتاب سرنوشت از دیدگاه علم و فلسفه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. در میان مطالب متنوع و مختلفی که در این کتاب وارد شده است، اثبات یک مطلب اساس و هدف کتاب را تشکیل می دهد و آن این است که قضا و قدر با جبرگیری پیوندی ندارد و هرگز نباید جبرگیری را معلول اعتقاد به قضا و قدر دانست بلکه طراح و سازنده سرنوشت، خود انسان و جامعه است و بس. در این کتاب با ارائه فصول دهگانه این مطلب را به خوبی روشن می سازد. مقدمه کتاب توسط مؤلف محترم در سال ۱۳۵۲ نوشته شده است.

زندگینامه (آیت اله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق علیه السلام) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۰ فصل به شرح زیر است:

- فصل اول: عقیده ای به نام سرنوشت

- فصل دوم: قضا و قدر در منابع اسلامی

- فصل سوم: سرنوشت: سنن آفرینش

- فصل چهارم: سرنوشت: تشریح احکام

- فصل پنجم: سرنوشت: اندازه گیری حادثه و قطعیت آن

- فصل ششم: سرنوشت: مشیت ازلی

- فصل هفتم: سرنوشت: علم ازلی خداوند

- فصل هشتم: دو نوع سرنوشت

- فصل نهم: دعا و سرنوشت

- فصل دهم: بدا یا دستاویزی در دست افراد ناآگاه

این کتاب در سال ۱۳۸۲ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم نیز منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - سرنوشت از دیدگاه علم و فلسفه

کلید واژه ها

کتاب سرنوشت از دیدگاه علم و فلسفه کتاب شناسی جعفر سبحانی تبریزی قضا و قدر جبر سرنوشت اعتقاد

کتاب راهنمای حقیقت (پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه)

این کتاب به قلم استاد و فقیه متفکر و فرزانه حضرت آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی به رشته تحریر درآمده است. سؤال ها و پرسشهایی که در این مجموعه آمده است، توسط برخی از مسلمانان و زائران بیت الله الحرام پیرامون مذهب تشیع مطرح گردیده و به وسیله معاونت آموزش و پژوهش بعثه حج مقام معظم رهبری جمع آوری و تنظیم شده است که توسط آیت الله

جعفر سبحانی پاسخ داده شده است. موضوع این کتاب کلامی و فقهی است.

زندگینامه (آیه اله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق علیه السلام) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین و هایت و...

ص: ۶۵

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۰ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل نخست: پیرامون تاریخ تشیع و گسترش آن

۲- فصل دوم: عقاید شیعه

۳- فصل سوم: توسل به اولیای الهی

۴- فصل چهارم: منزلت قرآن نزد شیعه

۵- فصل پنجم: امامت در نزد شیعه

۶- فصل ششم: اهل بیت (ع)

۷- فصل هفتم: محدودیت در اسلام

۸- فصل هشتم: مسائل فقهی

۹- فصل نهم: مسائل تاریخی

۱۰- فصل دهم: صحابه

این کتاب توسط انتشارات مشعر در سال ۱۳۸۵ در تهران چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی - راهنمای حقیقت (پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه)

کلید واژه ها

کتاب راهنمای حقیقت کتاب شناسی جعفر سبحانی تبریزی کتب کلامی اعتقاد پرسش حج تشیع

کتاب بحوث قرآنیة فی التوحید و الشریک

این کتاب یکی از آثار و تألیفات حضرت آیت الله جعفر سبحانی است. این کتاب به زبان عربی است. بحث هایی درباره توحید و شرک در قرآن کریم وجود دارد که با توجه به اهمیت این دو مسئله (توحید و شرک) در عصر ما حضرت آیت الله جعفر سبحانی کتابی مختصر به زبان عربی در این باب به نگارش در آورده اند.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق علیه السلام) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و ... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و ...

این کتاب دارای یک مقدمه با عنوان کلمه التوحید و توحیدالکمه است و شامل ۵ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: تحدیدالایمان والکفر

۲- فصل دوم: التوحید و مراتبه و اقسامه

۳- فصل سوم: حقیقته العباده و مقوماتها

۴- فصل چهارم: تعریف العباده

۵- فصل پنجم: تطبیقات علی ضوء تعریف العباده

این کتاب در سال ۱۳۷۷ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم منتشر گردیده است.

منابع

بحوث قرآنیه فی التوحید و الشرك / جعفر سبحانی

کلید واژه ها

کتاب بحوث قرآنیه فی التوحید و الشرك جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب اسلامی زبان عربی اعتقاد توحید شرک باورها در قرآن

کتاب اصول عقاید اسلامی و نگاهی به زندگانی پیشوایان معصوم علیهم السلام

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب در معرفی اصول عقاید به ضمیمه نگاهی به زندگی پیشوایان معصوم (ع) است. در این کتاب یک دوره عقاید اسلامی همراه با دلیل و برهان آمده است و از طرف دیگر چون جوانان برای خود اسوه و الگو لازم دارند، زندگی علمی و اجتماعی و سیاسی پیشوایان معصوم (ع) هم به صورت موجز تشریح شده تا از این راه به ویژگیهای زندگی آنها پی برده و سرمشق خود قرار دهند و همچنین این کتاب به منظور تدریس در مراکز علمی و نهادها و ارگانها نگارش یافته است.

زندگینامه (آیه الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و

ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، *الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...*

این کتاب شامل ۱۳ فصل است که در هر فصل زندگی یکی از امامان دوازده گانه بیان شده است و در فصل دیگر زندگانی فاطمه زهرا (س) بیان شده است. همچنین این کتاب شامل مباحث دیگری نیز هست که برخی از آنها عبارتند از:

۱- نقش دین در ابعاد چهارگانه

۲- ریشه های مذهب در آفرینش انسان

۳- شناخت ارزشمند در اسلام کدام است؟

۴- راه های خداشناسی

۵- صفات خدا

۶- توحید در عبادت

۷- نقش دین در زندگی

۸- نبوت عامه- زندگانی امامان و پیشوایان اسلام

۹- و...

این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم نیز منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- اصول عقاید اسلامی و نگاهی به زندگانی پیشوایان معصوم (ع)

کلید واژه ها

کتاب اصول عقاید اسلامی جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی اعتقاد باورها اسلام چهارده معصوم (ع) اصول دین

کتاب الهیات و معارف اسلامی (تبیین عقاید اسلامی در پرتو قرآن، حدیث و عقل)

این کتاب یکی از آثار و تالیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. در این کتاب کوشش شده است که برای اثبات عقاید اسلامی از روشنترین براهین بهره گرفته شود و از هر نوع برهان پیچیده که برای انواع افراد یقین آفرین نیست، پرهیز گردد. نگارنده از نخستین روزی که دست به قلم گرفته پیوسته سعی نموده علاوه بر تفکر در اصل مطلب، در شیوه عرضه آن نیز بیاندیشد و از آسانترین راه، عمیق ترین برهان مطالب را بیان نماید. در این کتاب از آیات قرآنی بهره فراوان گرفته شده است.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۶ بخش به شرح زیر است:

۱- بخش اول: خدا و نظام آفرینش

۲- بخش دوم: خدا و صفات جمال و جلال

۳- بخش سوم: خدا و پیامبران

۴- بخش چهارم: خدا و پیامبر اسلام

۵- بخش پنجم: خدا و امامت

۶- بخش ششم: خدا و معاد

هر یک از بخش ها شامل ۲۰ درس است که مجموعاً شامل ۱۲۱ درس است. قبلاً هر یک از این بخش ها به طور مستقل چاپ و منتشر شده، اما در سال ۱۳۶۸ همگی در یک مجله با ویراستاری خاص منتشر شده است.

توضیح: جعفر سبحانی یک دوره عقاید اسلامی به صورت استدلالی و در سطح عالی در ۶ جلد تنظیم و منتشر نمود که مورد استقبال خوانندگان قرار گرفت و به درخواست علاقه مندان این مجموعه ۶ جلدی به همت جناب آقای رضا استادی، تلخیص شد و در شش بخش تنظیم گردید. این کتاب در سال ۱۳۷۶ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- الهیات و معارف اسلامی (تبیین عقاید اسلامی در پرتو قرآن و حدیث و عقل)

کلید واژه ها

کتاب الهیات و معارف اسلامی جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب معارف دینی اسلام الهیات قرآن اعتقاد باورها اسلام

کتاب پیامبر رحمت (ص)

این کتاب خلاصه ای از مجموعه مباحث گفتاری و نوشتاری حضرت استاد آیت الله عبدالله جوادی آملی است در پیرامون شخصیت گرانقدر نبی اکرم و سیره آن حضرت. نام کتاب برگرفته از آیه «و ما ارسلناک ان رحمه للعالمین؛ و ما تو را جز رحمتی برای جهانیان نفرستاده ایم» (انبیاء/۱۰۷) و پیامبر رحمت است. این کتاب طی سه بخش و فصول متعدد به مسئله ضرورت نبوت و پیامبر فاضل و سیره پیامبر اکرم (ص) پرداخته است.

آیت الله عبدالله جوادی آملی، فقیه و مفسر معاصر شیعه، در سال ۱۳۱۲ ه.ش در آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، اما چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنها را ترک گفته و عازم حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب مشغول شد و سپس به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداخت و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شد. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیزالله طبرسی، علامه طباطبایی، امام خمینی (ره)، آیت الله بروجردی و میرزا مهدی محی الدین الهی قمشه ای و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، اسرار الصلوه، ولایت فقیه، تفسیر موضوعی قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب از سه بخش و فصول متعدد به شرح زیر تشکیل شده:

۱- بخش اول: ویژگی های مشترک پیامبران

فصل اول: پیامبران اصول ثابت هستی

فصل دوم: سیره و صفات مشترک پیامبران (شامل ۱۵ اصل)

فصل سوم: عصمت

۲- بخش دوم: پیامبر افضل

فصل اول: پیامبر افضل

فصل دوم: منزلت رسول اعظم (ص)

فصل سوم: اعجاز پیامبر

۳- بخش سوم: سیره پیامبر

فصل اول: سیره توحیدی پیامبر

فصل دوم: سیره پیامبر در یاد معاد

فصل سوم: سیره احتجاجی رسول اعظم (ص)

مقدمه این کتاب توسط جناب آیت الله جوادی آملی در سال ۱۳۸۵ نوشته شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۵ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است و تنظیم و ویرایش آن بر عهده حجه الاسلام سید محمود صادقی بوده است و همچنین توسط جناب حجه الاسلام محمد کاظم بادپا ارائه شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - پیامبر رحمت (ص)

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب پیامبر رحمت (ص) عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی اعتقاد پیامبر اکرم سیره نبوی نبوت

کتاب تبیین براهین اثبات خدا (تعالی شأنه)

کتاب تبیین براهین اثبات خدا (تعالی شأنه) که از مجموع سلسله بحث های فلسفه دین است، از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب شامل براهینی است جهت اثبات وجود خدا که مؤلف محترم در هر یک از فصول این کتاب یکی از براهین را تشریح کرده است. کتاب حاضر عصاره محاضراتی است که در سال ۱۳۷۱ ه.ش با حضور عده ای از افاضل حوزه مقدسه قم انجام گرفته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ص: ۷۲

آیه‌الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده‌اند. آیه‌الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت، پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، مشهد را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم نقلی و عقلی پرداختند و پس از ۵ سال به حوزه علمیه قم رفتند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره‌های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده‌اند و هم‌اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می‌توان به آیه‌الله عزیزالله طبرسی و میرزامهدی محی‌الدین الهی قمشه‌ای و امام خمینی (ره) و آیه‌الله بروجردی و علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، ولایت فقیه، اسرارالصلوه، صه‌بای حج و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب دارای یک مقدمه است که شامل: ۱. قیاسات اقترانی و استثنایی ۲. تشابه مکتوب و تقائل شبهات ۳. برهان نظم ۴. علم حصولی و حضوری به واجب ۵. تحلیل مسئله علیت ۶. برهان آنسلم ۷. برهان اخلاقی و سودمندی ۸. تذکری پیرامون برهان فطرت ۹. تذکری پیرامون برهان اعجاز و این کتاب شامل دوازده فصل به شرح زیر است:

ص: ۷۳

۱- فصل اول: علم و سفسطه

۲- فصل دوم: علم و ایمان

۳- فصل سوم: برهان امکان و وجوب

۴- فصل چهارم: برهان حرکت و حدوث

۵- فصل پنجم: برهان امکان فقری

۶- فصل ششم: برهان وجودی آنسلم

۷- فصل هفتم: برهان صدیقین

۸- فصل هشتم: برهان نظم

۹- فصل نهم: برهان معجزه

۱۰- فصل دهم: برهان تجربه دینی

۱۱- فصل یازدهم: براهین اخلاقی

۱۲- فصل دوازدهم: برهان فطرت

این کتاب در رقم توسط مرکز نشر اسراء به چاپ رسیده است (سال ۱۳۷۴) و توسط حجه الاسلام حمید پارسانیا ویراستاری و مدون شده است. مقدمه کتاب گذشته از تبیین برخی از مباحث متن، مطالب دیگری را نیز به همراه دارد که در هنگام مرور بر متن تنظیم شده، با قلم راقم مسطور تدوین و نگارش یافته است. در انتهای کتاب فهرست آیات و روایات و اعلام و کتب و مأخذ و اماکن آورده شده است.

ویژگی های کتاب:

هر یک از فصل های کتاب به بررسی یکی از براهین اختصاص داده شده است و تقریر صحیح و کامل براهینی که از نوع سوم هستند، تبیین شده است. دو فصل نخست این کتاب به مسائل شناخت شناسی اختصاص یافته است. غالب نقدهای مقدمه و متن کتاب براساس ترجمه های رایجی تنظیم شده است که در زمینه فلسفه دین انجام شده و صحت و سقم این موارد به عهده مترجمان بوده و مطالب آن به نویسندگان متون اصلی، استناد داده نمی شود، زیرا عدم تطابق ترجمه با اصل، محتمل است (این کتاب به انگلیسی نیز ترجمه شده است).

عبدالله جوادی آملی - تبیین براهین اثبات خدا (تعالی شأنه)

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب تبیین براهین اثبات خدا (تعالی شأنه) عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی اعتقاد فلسفه دین اثبات خدا برهان

کتاب حیات عارفانه امام علی (ع)

این کتاب که نگاهی شاهدهانه به حیات عارفانه آن امام عارفان و قبله شاهدان است، در معرفی بلندای وجود علی (ع) که بیانگر واقعی و مناسبی برای ذیل دامان هستی اوست به کلمات حکیمانه و متکلمانه علی (ع) معنا می دهد و جلوه های راسخ و استواری علی (ع) به حکمت و کلام او روح می بخشد. این نوشتار ارزشمند که به قلم وزین حضرت استاد، آیهالله عبدالله جوادی آملی نگارش یافته و با دیده عرفان نگریسته و با قلم برهان نگاشته شده، نگاهی است به ابعاد شخصیت آن حضرت از منظر حیات عارفانه که در شش فصل تنظیم شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیهالله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیهالله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت، پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، مشهد را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند، پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم نقلی و عقلی پرداختند و پس از ۵ سال به حوزه علمیه قم رفتند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیهالله عزیزالله طبرسی، آیهالله بروجردی، امام خمینی (ره)، علامه طباطبایی و میرزا مهدی محی الدین الهی قمشه ای اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه،...

این کتاب شامل ۶ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: حیات و علم که مبحث های این فصل شامل رابطه حیات، اندیشه و انگیزه و تقسیم علم به حضوری و حصولی و مراتب معرفت و... است.

۲- فصل دوم: تفاوت عرفان با کلام و حکمت، شامل مبحث های زیر است: تمایز علم و معلوم و تفاوت عرفان با تجربه دینی و معلوم با لذات و بالعرض و نقش ابزاری برهان برای عرفان و...

۳- فصل سوم: جهان بینی عارفانه امام علی (ع)، شامل مبحث های زیر است: علم شهودی امام علی (ع) از زبان خویش، شهود قیامت، علم شهودی به کتاب تدوینی و تکوینی الهی و...

۴- فصل چهارم: سیرت و سنت عارفانه امام علی (ع)، شامل مبحث های زیر است: تفاوت اخلاق نظری و عملی با عرفان نظری و عملی، کوثر علوی، آب حیات، تولی و تبری عارفانه و...

۵- فصل پنجم: حیات عارفانه امام علی (ع) از منظر اهل بیت (ع)، شامل مبحث های زیر است: بدترین راه معرفت علی (ع)، علی مداری حق، علی از منظر فاطمه (س) و سایر اهل بیت (ع) و...

۶- فصل ششم: حیات عارفانه امام علی (ع) از منظر رجال علمی، شامل مبحث های زیر است: اعتراف به قصور، گونه گونه گونی ستایشگران علوی، مظهر علم شهودی خدا و نیایش و...

این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است و توسط علی اسلامی تنظیم و ویرایش شده است. در انتهای کتاب فهرست آیات و روایات، اشعار و اعلام و کتب و منابع آورده شده است.

عبدالله جوادی آملی - حیات عارفانه امام علی (ع)

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب حیات عارفانه امام علی (ع) عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی امام علی (ع) عرفان الگو و سرمشق تاریخ اسلام روایات تشیع

کتاب ده مقاله پیرامون مبدأ و معاد

کتاب ده مقاله پیرامون مبدأ و معاد یکی از آثار ارزشمند آیهالله عبدالله جوادی آملی است که شامل ده مقاله بوده، موضوعات این مقاله ها پیرامون مبدأ و معاد است. ابتدای کتاب، دست خطی از استاد آورده شده است که در توضیح این مجموعه می باشد و مقدمه کتاب نیز به قلم استاد جوادی آملی است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیهالله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیهالله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی، به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیهالله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیهالله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحی مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ده مقاله به شرح زیر است:

۱- مقاله اول: شرح حدیث: رأس الحکمه مخافه اله (مهمترین رسالت پیامبر (ص) و علماء)

۲- مقاله دوم: تأثیر حکماء در احیای تفکر اسلامی. این مقاله شامل دو بخش است:

بخش اول: تأثیر حکما در احیاء تفکر اسلامی (شامل ۴ فصل)

بخش دوم: نموداری از احیاء تفکر اسلامی توسط حکمای اسلامی (شامل ۵ شاهد است)

۳- مقاله سوم: فطرت در وحی و عقل که شامل دو بخش است:

بخش اول: فطرت از نظر وحی

بخش دوم: فطرت از نظر عقل

۴- مقاله چهارم: برهان صدیقین. این مقاله نیز شامل دو بخش است:

بخش اول: تفاوت اندیشه های متفکران درباره خداشناسی

بخش دوم: دقیقترین نظر در طرح برهان صدیق.

۵- مقاله پنجم: برهان تمانع. این مقاله شامل ۵ فصل است.

۶- مقاله ششم: قانون حرکت در قرآن کریم. این مقاله شامل دو فصل است.

۷- مقاله هفتم: برهان حرکت. این مقاله شامل ۷ فصل است.

۸- مقاله هشتم: نظام احسن جهان هستی. این مقاله شامل سه بخش است:

بخش اول: نظام احسن در عرفان

بخش دوم: نظام احسن در فلسفه و برهان

بخش سوم: نظام احسن در قرآن

۹- مقاله نهم: نظر ابن سینا درباره ثبوت، این مقاله شامل ۴ فصل و یک خاتمه است.

۱۰- مقاله دهم: معاد، این مقاله شامل دو بخش است:

بخش اول: ادله وجود معاد (شامل ۷ دلیل است)

بخش دوم: شبهات منکران معاد.

ص: ۷۸

این مجموعه در طی سنوات به مناسبت هایی در سطوح مختلف تنظیم شده است که بعضی از آنها مانند برهان تمانع و برهان صدیقین و قانون حرکت در قرآن کریم در سالهای ۱۳۵۵-۱۳۵۳ چاپ شده و بدون تجدیدنظر در این مجموعه قرار گرفته است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- ده مقاله پیرامون مبدا و معاد

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب ده مقاله پیرامون مبدا و معاد عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی معاد کتب کلامی اعتقاد اسلام تشیع

کتاب راز بزرگ رسالت (تحلیلی از ۲۳ سال زندگی پیامبر اکرم)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیهالله جعفر سبحانی تبریزی است. در دوران حکومت طاغوتی کتابی پیرامون رسالت پیامبر گرامی اسلام منتشر گردیده که از قماش همان کتابهای خاورشناسان بوده است، بعد از آن از استاد ارجمند جناب آقای سبحانی خواسته شد که در باب این موضوع کتابی را تألیف کنند و ایشان هم این خدمت را به نحو شایسته ای انجام دادند و هم اکنون این کتاب مورد استفاده عموم قرار گرفته است.

زندگینامه (آیهالله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان،

آئین وهايت و...

ص: ٧٩

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۰ بخش به شرح زیر است:

۱- انسان و گرایشهای معنوی

۲- پاسخ به سه سؤال فلسفی

۳- لزوم بعثت پیامبران

۴- وحی و الهام

۵- دلایل امکان وحی

۶- نظریه هایی درباره وحی

۷- فرضیه تجلی شخصیت باطن

۸- این توجیه ها تازگی ندارد

۹- قرآن و عهدین

۱۰- دو منبع پنداری برای وحی محمدی

۱۱- پیامبر و بشارات عهدین

۱۲- حوادث دوران ولادت پیامبر اسلام

۱۳- عقیده و عمل آن حضرت قبل از بعثت

۱۴- رویداد نزول وحی

۱۵- مسأله انقطاع وحی

۱۶- افسانه غرانیق

۱۷- راز معراج

۱۸- معجزات پیامبر اسلام

۱۹- قرآن و معجزات ممنوعه

۲۰- بررسی یازده آیه دیگر

این کتاب در سال ۱۳۵۸ توسط حوزه علمیه قم در قم منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی- راز بزرگ رسالت

کلید واژه ها

کتاب راز بزرگ رسالت جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی اعتقاد پیامبر اکرم رسالت تاریخ اسلام تشیع

کتاب راه خداشناسی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. این کتاب جزئی از اجزاء پنجگانه مجموعه نفیسی است که برای تحکیم مبانی ایمان در دل جوانان پیرامون اصول عقاید اسلامی به صورت جامع و زنده نوشته شده است. در این کتاب کوشش شده است که اصول اساسی خداشناسی را در یک شکل کاملاً علمی و منطقی از طرق متعدد که برای همگان قانع کننده باشد، تشریح کنند.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

ص: ۸۰

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، *الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین*، *موسوعه طبقات الفقها*، *معجم التراث و الموسوعه الرجالیه*، *فروغ ابدیت*، *سیمای فرزندگان*، *آئین وهابیت* و...

هدف از نگارش کتاب:

هدف از نگارش این کتاب کمک به هدفی مقدس یعنی عرضه کردن عقاید مذهبی در شکل صحیح و مطابق منطق روز بوده است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۸ فصل به شرح زیر است:

۱- چرا درباره خداوند مذهب تحقیق کنیم؟

۲- توحید از دیدگاه روانشناسی

۳- توحید از دیدگاه جامعه شناسی

۴- توحید فطری از نظر قرآن و حدیث

۵- چگونه بشر به خدا و مفاهیم مافوق طبیعت توجه نموده است.

۶- توحید استدلالی

۷- دلایل توحید در زیباترین جلوه گاه طبیعت

۸- دلایل خداشناسی در جهان نبات

۹- نشانه های توحید در جهان جانداران

۱۰- توحید از نظر پدیده حیات

۱۱- دلایل درخشنده توحید در بدن انسان

۱۲- توحید از نظر تکامل جنین

۱۳- برهان موازنه و کنترل در طبیعت

۱۴- توحید از نظر شعور حیوانی

۱۵- دلایل عقلی و فلسفی توحید

۱۷- تخصیص در قانون علیت روا نیست و اگر روا نیست پس صانع خدا کیست؟ (اشکال دوم)

۱۸- اشکالات دیگر مادیها

این کتاب توسط انتشارات زیبا در تهران در سال ۱۳۵۳ هجری شمسی چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی - راه خداشناسی

کلید واژه ها

کتاب راه خداشناسی جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب کلامی اعتقاد اسلام تشیع خداشناسی

کتاب سرچشمه هستی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. موضوع این کتاب خداشناسی بوده که مؤلف محترم یادآور نکته ای می شود که توجه دانشمندان و علاقه مندان علوم را به آن جلب کرده و آن اینکه هر یک از علوم طبیعی و مادی دارای دو جنبه است، جنبه طبیعی و الهی که از یک طرف علوم از نظام شگفت انگیز طبیعت و رموز نهفته در آن پرده بر می دارد و بشر را برای مهار کردن طبیعت مجهز می سازد و از طرف دیگر ما را به نیروی عظیم و قدرت فوق العاده ای رهبری می کند که این نظام را در دل ماده پدید آورده و به آن سامان بخشیده است و در نتیجه درس توحید و خداشناسی به ما می آموزد. در این کتاب سخنانی از چند دانشمند شهیر آورده شده است و مقدمه کتاب توسط مؤلف محترم در سال ۱۳۴۳ نوشته شده است.

ص: ۸۲

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، *الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین*، *موسوعه طبقات الفقها*، *معجم التراث و الموسوعه الرجالیه*، *فروغ ابدیت*، *سیمای فرزندگان*، *آئین وهابیت* و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۵ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: فطرت یا بزرگترین راهنمای توحید

۲- فصل دوم: آیا مادیگری دارای سیستم فلسفی بوده است؟

۳- فصل سوم: کشف علل طبیعی با خداشناسی مخالف نیست

۴- فصل چهارم: آیا قانون علیت یک اصل علمی است

۵- فصل پنجم: نظم و محاسبه در جهان آفرینش

۶- فصل ششم: نظم در عالم گیاهان

۷- فصل هفتم: نظم در کره خاک و اجرام کیهانی

۸- فصل هشتم: موازنه و کنترل در طبیعت

۹- فصل نهم: شرایط پیدایش حیات در روی زمین

۱۰- فصل دهم: یک برهان ریاضی برای توحید

۱۱- فصل یازدهم: خدای نادیده

۱۲- فصل دوازدهم: آیا خداوند صانعی دارد

۱۳- فصل سیزدهم: خداشناسی و پرورش سلول انسانی

۱۴- فصل چهاردهم: آیا منظومه شمسی ما خاموش خواهد شد؟

۱۵- فصل پانزدهم: شناخت صفات خدا

این کتاب در سال ۱۳۸۲ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی - سرچشمه هستی

کتاب سرچشمه هستی جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی اعتقاد اسلام خدانشناسی آفرینش طبیعت

کتاب مبانی توحید از نظر قرآن

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. در فصول دوازده گانه این کتاب کلیه مباحث مربوط به توحید و شرک از نظر قرآن مورد بررسی قرار گرفته است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و ... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین و هابیت و ...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۲ بخش به شرح زیر می باشد:

پیشگفتار: قرآن کتاب قرنها

۱- بخش نخست: خداشناسی فطری

۲- بخش دوم: مقصود از پیمان در عالم ذر چیست؟

۳- بخش سوم: ذرات جهان خدا را تسبیح می گویند

۴- بخش چهارم: براهین وجود خدا

۵- بخش پنجم: توحید ذاتی و یگانگی وجود او

۶- بخش ششم: بساطت ذات و توحید صفات

۷- بخش هفتم: توحید در خالقیت

۸- بخش هشتم: توحید در ربوبیت و کارگردانی جهان

۹- بخش نهم: توحید در حاکمیت

۱۰- بخش دهم: توحید در اطاعت

۱۱- بخش یازدهم: توحید در تقنین و تشریح

۱۲- بخش دوازدهم: توحید در عبادت و پرستش

این کتاب در سال ۱۳۶۱ توسط کتابخانه عمومی امام امیرالمؤمنین (ع) در اصفهان منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - مبانی توحید از نظر قرآن

کلید واژه ها

کتاب مبانی توحید از نظر قرآن جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب کلامی اعتقاد اسلام توحید شرک باورها در قرآن

این اثر ارزشمند یکی از آثار آیت الله عبدالله جوادی آملی است که به مناسبت کنگره جهانی بزرگداشت میلاد حضرت رضا (ع) در یازدهم ذی القعدة الحرام سال ۱۴۰۴ به نگارش در آمده است. این اثر گرانمایه، دو دهه به زبان عربی ثبت و مکتوب شده بود تا به همت خانم زینب کربلایی به فارسی ترجمه شد. در این کتاب استاد جوادی آملی به بیان معنای فلسفه الهی، و به توضیح سخنان امام رضا (ع) در این باب پرداخته اند.

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباي حج، ولایت فقیه و...

این کتاب در یک فصل به نام بهشت و چندین فصل دیگر به نام بوستان سامان داده شده است. در بهشت به بیان معنای فلسفه الهی و ضرورت یادگیری این نوع فلسفه پرداخته می شود و بوستانهای متعدد که به توضیح سخنان ولی رضوان، حضرت رضا (ع) می پردازد؛ به شرح زیر است:

۱- بوستان یکم: سخنان حضرت رضا (ع) در فضیلت عقل و تشویق مردم به تعقل

۲- بوستان دوم: استدلال از طریق مبادی عقلی در کلام حضرت رضا (ع)

۳- بوستان سوم: توحید از منظر حضرت رضا (ع) (که این بخش شامل ۶ فصل است)

۴- بوستان چهارم: گفتاری از علی بن موسی الرضا (ع) درباره نبوت (۲ فصل)

در انتهای کتاب فهرست آیات و روایات، اعلام و اشخاص، کتابها، اشعار و فهرست تفصیلی و فهرست قواعد فلسفی و اصول حکمی آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط خانم زینب کربلایی ترجمه شده و توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است و همچنین توسط حجه الاسلام مجید حیدری فر ویرایش شده است. عنوان فارسی این کتاب فلسفه الهی از منظر امام رضا (ع) می باشد.

منابع

عبدالله جوادی آملی - فلسفه الهی از منظر امام رضا (ع)

عبدالله جوادی آملی - علی بن موسی الرضا (ع) و الفلسفه الالهیه

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب علی بن موسی الرضا (ع) و الفلسفه الالهیه عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب کلامی روایات امام رضا (ع) زبان عربی

کتاب علی بن موسی الرضا (ع) و القرآن الحکیم

این کتاب یکی از آثار و تألیفات حضرت آیت الله عبدالله جوادی آملی به زبان عربی است که توسط زینب کربلایی به فارسی ترجمه شده است. این کتاب خلاصه ای است درباره قرآن حکیم در پیشگاه امام هشتم حضرت علی بن موسی الرضا (ع)، تا بدین وسیله مقام منبع حضرت در پرتو نور قرآن کریم آشکار گردد و از طرفی معارف عالی قرآن حکیم با بیان این قرآن ناطق روشن گردد، چون سرچشمه و مسیر و مقصد آن دو یکی است؛ همانگونه که آن دو همواره با حق همراهند و هرگز از یکدیگر جدا نمی شوند. این کتاب برای دومین کنگره بین المللی امام رضا (ع) نگاشته شده است که در سال ۱۴۰۶ ه.ق در جوار ملکوتی آن حضرت برگزار گردید.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار این کتاب در یک بوستان و چند بهشت سامان یافته است. مباحث مربوط به خود قرآن در بوستان مطرح شده است و شرایط و موانع شناخت قرآن نیز در بهشت ها بیان شده است، افزون بر آنکه در این بهشت ها معارف به دست آمده از قرآن نیز مطرح می شود. همه این معارف جز بعضی از موارد خاص با توجه به سخنان نورانی حضرت رضا (ع) بررسی می گردد. این کتاب در یک مقدمه که درباره موضوع کتاب و سرنگارش آن گفتگو می کند و در یک روضه که در آن از قرآن علمی و قرآن عینی و اشتراک آنها و امتناع فرق و اختراق آنها بحث می کند و در چهار خبت فراهم آمده که در خبت اولی از راه معرفت، شرایط معرفت و موانع معرفت قرآن بحث می کند و در خبت ثانیه از فرق بین تدبر در قرآن و استنطاق قرآن و مباحث مربوط گفتگو می کند و در خبت ثالثه به بحث تشویق و ترغیب قرآن به تحقیق و طرد پندار و آرزو می پردازد و در خبت رابعه به طرق قرآن در جهت تحصیل معرفت صحیح و نجات از گمراهی توجه می دهد؛ مثل تشویق به برهان عقلی و همچنین شهود قلبی و اجتناب از قیاس وهمی و تمثیل شیطانی.

۱- بهشت نخست: راه شناخت قرآن

۲- بهشت دوم: تفاوت تدبر در قرآن و به سخن در آوردن آن

۳- بهشت سوم: تشویق قرآن به تحقیق و دور انداختن آرزو

۴- بهشت چهارم: تشویق قرآن به تحصیل برهان عقلی و دریافت شهود قلبی.

در انتهای کتاب، فهرست تفصیلی و فهرست آیات و روایات و اعلام و کتب و منابع آورده شده است. این کتاب در بیروت و قم توسط دارالصفوه و مرکز نشر اسراء در سال ۱۳۸۲ و ۱۴۱۴ ه.ق منتشر شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - علی بن موسی الرضا و القرآن الحکیم

عبدالله جوادی آملی - قرآن از منظر امام رضا (ع)

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب علی بن موسی الرضا (ع) و القرآن الحکیم عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب کلامی علوم قرآنی قرآن امام رضا (ع)

کتاب نقدی بر آیین وهابیت (توسل - شفاعت)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله جعفر سبحانی است. آنچه در این رساله می گذرد مربوط به تحلیل مسائل پنجگانه است. خوانندگان در این کتاب تحت فصول پنجگانه ملاک شرعی بودن برخی امور و بلکه بالاتر از آن را لمس خواهند کرد و نصوص کتاب و سنت روشن خواهد ساخت که اسلام امور شرعی (عبادت خدا - یکتاپرستی) را یک امر مفید و سودمند می داند. مقدمه کتاب توسط مؤلف محترم در سال ۱۳۶۲ نوشته شده است.

زندگینامه (آیه الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه

و معجم المتكلمين، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجاليه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت
و...

ص: ۹۰

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۵ بخش به شرح زیر است:

۱- بخش نخست: استمداد از اولیاء خدا

۲- بخش دوم: شفاعت خواهی از اولیاء الهی

۳- بخش سوم: توسل به پیامبران و صالحان

۴- بخش چهارم: خداوند را به حق و مقام اولیاء سوگند دادن

۵- بخش پنجم: سوگند یاد کردن به غیر خدا

این کتاب در سال ۱۳۶۹ توسط انتشارات قدر منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - نقدی به آئین وهابیت

کلید واژه ها

کتاب نقدی بر آئین وهابیت جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب کلامی اعتقاد توسل شفاعت اولیای الهی وهابیت

کتاب فروغ ولایت (تاریخ تحلیلی زندگانی امیر مؤمنان علی (ع))

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب زندگی عادی و شخصی امام علی (ع) را ترسیم می کند. در ۵ فصل اول کتاب زندگی عادی امام (ع) به صورت گویا و مستند بیان شده است. نگارنده کتاب با صراحت هرچه تمامتر معترف است که نتوانسته است حتی نیمرخی روشن از چهره نورانی زندگی آن حضرت را در اوراق کتاب ترسیم نماید، ولی افتخار دارد که در ردیف خریداران یوسف در آمده است؛ هرچند که به این بهای اندک تار مویی از آن یوسف زمان نیز نصیبش نگردد. مقدمه کتاب توسط مؤلف محترم در سال ۱۳۶۸ نوشته شده است.

زندگی نامه (آیه الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله

خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل ۶ بخش و ۵۱ فصل به شرح زیر است:

- ۱- بخش اول: زندگی امام علی (ع) قبل از بعثت پیامبر (ص)
 - ۲- بخش دوم: زندگی امام علی (ع) پس از بعثت پیامبر و قبل از هجرت (۳ فصل)
 - ۳- بخش سوم: زندگی امام علی (ع) پس از هجرت و پیش از رحلت پیامبر (ص) (۱۰ فصل)
 - ۴- بخش چهارم: زندگی امام علی (ع) پس از درگذشت پیامبر (ص) و قبل از خلافت (۱۲ فصل)
 - ۵- بخش پنجم: رویدادهای دوران خلافت امام علی (ع) (۲۳ فصل)
 - ۶- بخش ششم: وقایع پس از نهروان و شهادت امام علی (ع) (۳ فصل)
- این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - فروغ ولایت (تاریخ تحلیلی زندگانی امیر مؤمنان علی (ع))

کلید واژه ها

کتاب فروغ ولایت جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی امام علی (ع) تاریخ اسلام ولایت خلافت شهادت تشیع

کتاب شمیم ولایت

کتاب شمیم ولایت یکی از آثار استاد آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب با پیشنهاد معاونت پشتیبانی و دفتر فرهنگ وزارت کار و امور اجتماعی، در ده جلد کتاب به قطع کوچک پیرامون موضوع ولایت و مشخصاً راجع به شخصیت امام علی (ع) از آثار حضرت استاد جوادی آملی در سالهای متمادی طبع و انتشار یافته است و سپس در آخرین چاپ خود ضمن بهره گیری از تمامی مباحث کتب ده گانه قبل و نیز جمع و صورت واحد پیدا کردن، همانا تنظیم و با کنار هم قرار گرفتن منطقی مباحث است که در بخش اول تمامی مباحث مربوط به اصل ولایت مطرح شده و در بخش دیگر آنچه که از این حقیقت در وجود مبارک حضرت علی (ع) تحقق یافته، در حد توان و امکان مورد بحث واقع شده و از آنجا که از مجموعه مباحث مطروح در این کتاب عطر دل انگیز ولایت شامه جان را می نوازد، این کتاب به نام شمیم ولایت نامگذاری شده است.

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله طبرسی، آیه الله بروجردی، امام خمینی و علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم و اسرارالصلوه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل دو بخش و ده فصل به شرح زیر است:

۱- بخش اول: اثبات ولایت؛ این بخش شامل ۵ فصل است:

فصل اول: ولایت در قرآن،

فصل دوم: عید ولایت،

فصل سوم: ولایت علوی،

فصل چهارم: ظهور ولایت در صحنه غدیر،

فصل پنجم: تجلی ولایت در آیه تطهیر

۲- بخش دوم: اوصاف ولایت؛ این بخش نیز شامل ۵ فصل است:

فصل اول: علی (ع) مظهر اسمای حسناى الهی،

فصل دوم: قرآن در کلام امام علی (ع)

فصل سوم: حکمت علوی: (عظمت مقام علی (ع) - حکمت نظری در نهج البلاغه)

فصل چهارم: کلیات، حوزه های اتحاد، تفرقه و اختلاف

فصل پنجم: دنیاشناسی و دنیاگرایی در نهج البلاغه (ویژگی های دنیای ممدوح و مذموم).

این کتاب در سال ۱۳۸۵ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است (آخرین چاپ) و توسط حجه الاسلام سید محمود صادقی تنظیم و ویرایش یافته است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - شمیم ولایت (برگرفته از آثار استاد)

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب شمیم ولایت عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی اعتقاد امام علی (ع) ولایت تشیع

کتاب کاوشهایی پیرامون ولایت (تحلیلی از مسائل مربوط به امامت و ولایت)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات استاد معظم حضرت آیه الله جعفر سبحانی است. در این کتاب کوشش شده است که سه موضوع از مسائل مربوط به ولایت با صحیح ترین متد (روش)، مورد بحث و بررسی قرار گیرد و در داوری از هر نوع بینش های غیر صحیح خودداری گردد. این کتاب در حقیقت جلد دوم کتاب رهبری امت است. موضوع این کتاب ۱- ولایت ۲- شفاعت و توسل است.

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از سرگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و ... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و ...

هدف از نگارش کتاب:

هدف از نگارش از این کتاب، ترسیم شخصیت و عظمت خاندان رسالت نیست، چرا که چنین هدفی در خور کتاب وسیع و گسترده ای است، هدف از نگارش، روشن کردن برخی از مباحث مربوط به ولایت آنان است که امروز از طرف افراد غیرمتخصص طرح و بحث می شود و موضوعات با کمال بی طرفی و با داوری روشن طرح و بحث گردیده است.

ساختار کتاب:

موضوعات در این کتاب به قرار زیر است:

۱- بخشی فشرده پیرامون شفاعت از نظر قرآن

۲- آیاتی که به اتفاق علمای اسلام درباره خاندان رسالت نازل شده است

۳- آگاهی پیامبران و پیشوایان از غیب

این کتاب شامل سه بخش به شرح زیر است:

۱- بخش اول: شفاعت، این بخش شامل درس اول و دوم و سوم است.

۲- بخش دوم: آیاتی که درباره خاندان رسالت نازل شده است. این بخش شامل درس چهارم تا درس نهم است.

۳- بخش سوم: آیا بشر می تواند از پس پرده غیب آگاه گردد؟ این بخش شامل درس دهم تا درس بیست و یکم است.

دروس این کتاب و دروس کتاب رهبری است که در حقیقت جلد اول این مجموعه است، هر دو جلد در شبهای جمعه در حسینیه بنی فاطمه تهران برای گروهی از جوانان با فضیلت به صورت درس القاء شده است که اکنون به صورت کامل تر چاپ و منتشر گردیده است. این کتاب توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم در سال ۱۳۸۴ به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

ص: ۹۶

جعفر سبحانی - کاوشهایی پیرامون ولایت (تحلیلی از مسائل مربوط به امامت و ولایت)

کلید واژه ها

کتاب کاوش هایی پیرامون ولایت جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب کلامی اعتقاد تشیع ولایت توسل شفاعت

کتاب شکوفایی عقل در پرتو نهضت حسینی

این کتاب محصول بحث هایی است که حضرت استاد آیه الله جوادی آملی به عنوان شکوفایی عقل در پرتو نهضت حسینی در ایام محرم ایراد فرموده اند که پس از تنظیم مباحث و ملاحظه نهایی و اضافات صورت گرفته و از سوی حضرت استاد با عنوان یاد شده به جامعه عملی عرضه شده است. استاد معظم از منظری، نهضت حسینی را مورد تحلیل و بررسی قرار داده اند تا چهره باطنی نهضت که عقل و عقلانیت اصیل و مستحکم و تثبیت شده با مصباح وحی است، وضوح بیشتری یابد.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباي حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل دو بخش به شرح زیر است:

۱. بخش اول: کلیات؛ این بخش شامل ۲ فصل است: ۱- فصل اول: سیره حسینی، ۲- فصل دوم: پیام نهضت حسینی

۲. بخش دوم: اثر نهضت حسینی؛ این بخش شامل ۶ فصل است:

۱- فصل اول: شکوفایی عقل

۲- فصل دوم: شکوفاگران عقل

۳- فصل سوم: اقدامات مخالفان شکوفایی عقل

۴- فصل چهارم: قیام حسینی برای شکوفایی عقل

۵- فصل پنجم: اثر قیام حسینی در شکوفایی عقل

۶- فصل ششم: تداوم اثر قیام حسینی برای شکوفایی عقل

در این کتاب فهرست آیات، روایات، اشعار، اعلام، کتب و منابع آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است و توسط سعید بندعلی ویرایش و تنظیم یافته است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - شکوفایی عقل در پرتو نهضت حسینی

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب شکوفایی عقل در پرتو نهضت حسینی عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب کلامی عقل نهضت امام حسین (ع)

کتاب حکمت علوی

این کتاب یکی از آثار آیت الله عبدالله جوادی آملی است. موضوع این کتاب علی بن ابی طالب (ع) و فلسفه اسلامی و اخلاق اسلامی و خداشناسی است. در این کتاب که حکمت علوی نام گرفته است، منظر حکیمانه علی (ع) با نگاهی به مجموع آثار آیت الله جوادی آملی تبیین شده است. این کتاب تلاش دارد صفحات خود را به بحث پیرامون حکمت نظری و عملی از منظر امام علی (ع) اختصاص دهد، حکمتی که خود آن حضرت بخشی از آن را در کتاب شریف نهج البلاغه ترسیم فرموده است.

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۳ بخش به شرح زیر است:

۱- بخش اول: عظمت مقام علی (ع): علی (ع) از زبان شاگردان

۲- بخش دوم: حکمت نظری در نهج البلاغه: امکان شناخت خدا- اثبات وجود خدا- ازلی بودن خدا- یگانگی خدا- ضرورت نبوت و معاد و...

۳- بخش سوم: حکمت عملی در نهج البلاغه: ملاک ارزشمندی انسان- رابطه علم با ترس از خدا- مصور رسالت دانشمندان- سفارش بر تقوا- زهد و بی رغبتی- تکیه بر خدا- یاد مرگ- عبرت از گذشتگان- جهاد در راه خدا- فهم دقیق دین- و...
این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط مرکز نشر اسراء در قم چاپ و منتشر گردیده است تنظیم این کتاب بر عهده سعید بندعلی بوده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - حکمت علوی

کلید واژه ها

کتاب حکمت علوی عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب کلامی امام علی (ع) نهج البلاغه فلسفه اسلامی اخلاق خداشناسی حکمت

کتاب تجلی ولایت در آیه تطهیر

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این مجموعه مختصر و سهل، لیکن وسیع و وزین، گزیده ای است از «شرح زیارت جامعه». این کتاب تفسیر است از سوره احزاب.

زندگینامه آیه الله عبدالله جوادی آملی

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر

اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۰۰

این اثر دارای ۴ بخش به شرح زیر است:

- ۱- بخش اول: در این بخش آیه به دور از هر گونه تعصب و پیش داوری مورد بررسی محتوایی قرار گرفته است که شامل: مفاد آیه- شرح واژه ها- اقسام اراده- توجیه صحیح- تفسیر آیه- خلاصه و نتیجه و...
۲- بخش دوم: در این بخش با تکیه بر روایات- که عمده آن از کتب اهل سنت است- به تعیین مصادیق آیه پرداخته شده است که شامل: تعیین مصادیق- تلاش بی حاصل- معیار برتری- مرجع تفسیر وحی- سر اختلاف در احادیث- ماجرای مباحثه از زبان فخر رازی- غبار تعصب و...
۳- بخش سوم: این بخش به نقل و نقد پاره ای از شبهات و اشکالات مربوطه اختصاص یافته است که شامل: شبهه ها (۱۰ شبهه)- توجیه مقبول- ریشه مغالطات و...
۴- بخش چهارم: در این بخش برخی از نکات پیرامون آیه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که شامل: ۱. طهارت‌های سه گانه و آیه تطهیر ۲. مقام مخلصین ۳. تلاش تعصب آمیز.
این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط مرکز نشر اسراء در قم چاپ و منتشر گردیده است و همچنین توسط محمد صفایی تنظیم شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- تجلی ولایت در آیه تطهیر

کلید واژه ها

کتاب تجلی ولایت در آیه تطهیر عبدالله جوادی آملی کتب تفسیری کتب کلامی تفسیر آیه تطهیر سوره احزاب کتاب شناسی تشیع

کتاب عید ولایت

این کتاب یکی از آثار آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این مجموعه مختصر برگرفته از آثار و نکات ارزنده ای است که به قلم آیه الله جوادی آملی نگارش یافته است. موضوع این کتاب ولایت است که به طور اجمال تشریح گردیده است. این نکات و مجلداتی دیگر در همین زمینه به پیشنهاد فرهنگ وزارت کار و امور اجتماعی فراهم آمده است.

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۶ بخش به شرح زیر است:

۱- بخش اول: عید ولایت در قرآن؛ این بخش شامل مباحث زیر می باشد:

برترین نعمت معنوی- امامت، تداوم رسالت- ولایت فقیه- تداوم امامت- و...

۲- بخش دوم: عید ولایت در تاریخ؛ این بخش شامل مباحث زیر می باشد:

جایگاه ولایت در دین- اشهاد در صحنه غدیر- اولویت ولی الهی

۳- بخش سوم: فاتح ولایت از زبان خودش؛ این بخش شامل: ستیغ بلند کمال- بنیان مرصوص ولایت - اولین گرونده به

پیامبر (ص)- دروازه شهر علم پیامبر (ص)- توحید ناب علوی- و...

۴- بخش چهارم: اولین مدافع ولایت؛ این بخش شامل: خطابه آتشین دختر پیامبر (ص)- فاطمه (س) در بستر بیماری- و...

۵- بخش پنجم: وارثان غدیر

۶- بخش ششم: اهمیت و آداب عید ولایت

این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط مرکز نشر اسراء در قم چاپ و منتشر گردیده است و همچنین تنظیم این کتاب بر عهده علی اسلامی بوده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- عید ولایت

کلید واژه ها

کتاب عید ولایت عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب کلامی ولایت عید غدیر قرآن تاریخ اسلام

کتاب ولایت علوی

این کتاب یکی از آثار آیه الله جوادی آملی است. این کتاب مختصر که برگرفته از نگاه تفسیری استاد جوادی آملی به برخی از آیات ولایتی قرآن است، افق مناسبی است برای ورود به حوزه ولایتی حضرت امیرالمؤمنین (ع) که مایه امنیت و موجب نجات از نار است.

زندگینامه آیه الله جوادی آملی

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و ...

این کتاب شامل ۳ بخش به شرح زیر است:

۱- بخش یکم: تفسیر آیه: الف) شأن نزول آیه ب) لغات آیه ج) مفاهیم آیه

۲- بخش دوم: ویژگی های ولی در آیه: الف) افامه نماز ب) انفاق

۳- بخش سوم: تولی و تبری: تولی خدا- تولی رسول خدا (ص)- چهره نورانی ولایت- برخی از فضایل امیرمؤمنان- مهماندار بهشت- برجسته ترین مظهر ولایت مطلقه- ارتداد از ولایت- ثمره پذیرش ولایت- و... این کتاب در سال ۱۳۸۴ توسط مرکز نشر اسراء در قم چاپ و منتشر گردیده است. تنظیم این کتاب بر عهده سعید بندعلی بوده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- ولایت علوی

کلید واژه ها

کتاب ولایت علوی کتاب شناسی عبدالله جوادی آملی باورها در قرآن ولایت امام علی (ع) کتب کلامی

کتاب عصاره خلقت: درباره امام زمان (عج)

این کتاب از آثار آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این مجموعه کوتاه و نفیس که در وصف آن عصاره خلقت، امام زمان (عج) است از مجموعه گفتار و نوشتار حضرت استاد خوشه چینی شده است که در اختیار اندیشمندان و علاقه مندان به فرهنگ دینی قرار گرفته است. این اثر نغز حاوی نکات عمیق و برجسته ای است که قطعاً برای اقشار و طبقات مختلف، کارآمد و مؤثر است و با تمام ایجاز و اختصار که دارد، می تواند خوانندگان گرامی را به عظمت و بزرگی آن مظهر کبریایی حق تعالی توجه داد و راه را برای هدف فوق استوار سازد.

زندگینامه (آیه الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت

داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۰۴

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل مباحث زیر می باشد:

۱. صبح میلاد
۲. فضیلت نیمه شعبان
۳. مراتب شب قدر
۴. دعای کمیل در شب نیمه شعبان
۵. جایگاه امامت در دو مکتب
۶. خلافت حق تعالی
۷. انتظار فرج
۸. آثار انتظار
۹. انتظار واقعی
۱۰. جلوه های انتظار
۱۱. اسرار نهانی غیبت
۱۲. منافع امام غایب
۱۳. در پس پرده غیبت
۱۴. و...

این کتاب در سال ۱۳۸۲ در مرکز نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - عصاره خلقت: درباره امام زمان (عج)

کلید واژه ها

کتاب ادب فنای مقربان: شرح زیارت جامعه کبیره

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. زیارت جامعه کبیره یکی از برترین زیاراتی است که با فقرات بلندش به اوج وجود ائمه اطهار (ع) نظر دارد و زمینه معرفت برتر و عرفان کامل تر را فراهم می سازد و نیز ادب حضور در فضا و آستان مقربان معصوم (ع) را به زائر می آموزد. معارف فراوان، عمیق و گسترده ای در این زیارت نهفته است که به تشریح و تبیین نیاز دارد تا هم مقام حقیقی آن ذوات مقدس مبرهن و روشن گردد و هم میزان تأثیر و کارآمدی آنان در همه عوالم وجود و شئون هستی دانسته شود. این کتاب نیز کوششی در راستای همین هدف است که با نام ادب فنای مقربان، شرح زیارت جامعه کبیره، در پرتو کلمات گفتارها و نوشتارهای استاد جوادی آملی که با تسلط به مبانی فلسفی، عرفانی و تفسیری و نیز با دلباختگی به آن گوهرهای مقدس وجود یعنی ائمه اطهار (ع) همراه شده است از کمال و جمال خاصی برخوردار بوده و قطعاً در مسیر معرفت و ارادت به آن شاخصه های الهی مؤثر و کارساز است.

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

ساختاربندی کتاب:

این مجموعه شامل ۵ جلد است و هر جلد شامل مباحثی به شرح زیر است:

۱- جلد اول: این جلد شامل مباحث زیر می باشد:

آسان ترین ابزار تکریم (السلام علیکم)- تحیت در عصر جاهلیت و...

مراد از بیت نوبت

معنای جایگاه رسالت

میزبانان ملائک

امتیاز انبیاء بر دیگران- اشکال وحی و...

سرچشمه های رحمت

گنجینه های علم

همراهی علم و حلم

سفره داران کرامت

رهبران الهی جامعه

ولی نعمت های نظام هستی

ائمه ریشه نیکان

نیاز جامعه- حکومت شرط اصلی سیاستمدار و...

پایه های آرامش زمین

معنای ابواب ایمان درباره ائمه

ائمه امنای الهی

خلاصه فضایل انسانهای کامل

پاسخ کوتاهتر به نیکی

امامان نور و ظلمت

پیشوایان نور

نشانه های تقوا

۲- جلد دوم: این جلد شامل مباحث زیر می باشد:

صاحبان عقل کامل

بهترین پناهگاه

میراث داران فضایل

مثل های برتر

برترین های دعوت

حجت های الهی

معرفت ذات الهی

مغموم برکت

تقسیم حکمت به نظری و عملی

عالمان اسرار

کاربرد کتاب در قرآن کریم

حاملان کتاب الهی

استمرار راه نبوت- حدود و اختیارات وحی پیامبر

ذراری رسالت

عالی ترین تحیات

فراخوانان به سوی خدا

راهنمایان به رضایت پروردگار

بندگان خالص

ریشه محبت

جایگاه توحید

آشکارکنندگان فرمانهای الهی

برتر از فرشتگان

۳- جلد سوم: این جلد شامل مباحث زیر می باشد:

ص: ۱۰۷

پیشوایان صالح

اقسام ولایت

مدافعان حمایتگر

ارجاع به اهل ذکر

فرمانروایان دینی

مصدق اولی الامر در روایات

باقی گذاردگان الهی

برگزیدگان خدا

ویژگی حزب اله

مخزن علوم الهی

حجت های الهی

امام، بزرگراه سعادت

انوار هدایت

مظاهر برهان

شهادت راستین به یگانگی خدا

آیین پایدار - معنای غلبه دین

پیامد شهادت به کمالات

هدف اساسی دین الهی

هدایت شدگان الهی

گستره معنای عصمت

انسان موجودی کریم

انواع قرب

برکات تقوا

صداقت، اساس هستی

هماهنگی با فطرت

ایستادگی در برپایی حق و عدل

عاملان به اراده خدا

فوز عبودیت

گزینش عالمانه

آگاهی از غیب

رازداران هستی

۴- جلد چهارم: در این جلد مباحث زیر تشریح شده اند:

برگزیدگان الهی

هدایت عزت آفرین

تأیید الهی، موهبتی ویژه

جانشینان الهی

حجت بر خلائق

یاوران دین حق

مراتب سر

گنجینه های علم الهی

امنای حکمت

ترجمان وحی

پایه های یکتاپرستی

گواهی اعمال در معاد

علم های طریق عبودیت

۵- جلد پنجم: این جلد شامل مباحث زیر می باشد:

بر بلندای عصمت

بزرگ دارندگان جلال الهی

آفرینش نو به نو شأن الهی - تکبیر خدا و تکبیر شأن او

تمجید کرم الهی

ملازمان یاد خدا

وفاداران به پیمان الهی

فرمانبرداران فروتن

ناصران همیشگی

ابزار دعوت

فداکاری برای کسب رضای خدا

پیشگامان صبر

ص: ۱۰۸

هر یک از عناوین مطرح شده در مجله ها، در فهرست تفصیلی کتاب به زبان عربی آورده شده است و هر کدام در متن کتاب توسط مولف محترم تشریح گردیده اند. در انتهای کتاب (هر جلد) فهرست آیات و روایات و اشعار و اعلام و کتب و منابع نیز آورده شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - ادب فنای مقربان: شرح زیارت جامعه کبیره

کلید واژه ها

کتاب ادب فنای مقربان عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب کلامی زیارت جامعه کبیره تقرب به خدا عرفان

کتاب خاتمیت از نظر قرآن و حدیث و عقل

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. همان طور که از عنوان کتاب پیداست، موضوع این کتاب پیرامون خاتمیت است که مؤلف محترم آن را از نظر قرآن و حدیث و عقل بررسی می کند؛ اینکه پیرامون خاتمیت در روایات و قرآن و احادیث و... چه مطالبی ذکر شده و چه معانی ای بیان گردیده است و در ضمن مطالب، ایشان به یکسری سؤالات و شبهات نیز پیرامون همین مطلب پاسخ داده اند.

زندگینامه آیه الله جعفر سبحانی تبریزی

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل مباحث زیر می باشد:

- خاتمیت از دیدگاه قرآن و حدیث و عقل

- خاتمیت از دیدگاه قرآن: نحوه تلفظ خاتم در خاتم النبیین - گفتار دانشمندان در معنای خاتم - تحریف حقیقت - و..

- خاتمیت از نظر روایات: خاتمیت در روایات پیامبر (ص)، در این بخش خاتمیت در روایات چهارده معصوم بیان گردیده است.

- پاسخ به یک رشته شبهات: ایده آلیست های قرن ۲۰ - گواه گفتار ما از قرآن، معنای دیگر است - و...

- پاسخ به یک رشته سؤالات علمی و اجتماعی و فلسفی: دلایل شیعه برای لزوم تعیین امام معصوم (ع) - مقررات غیر ثابت - تشریح غنی و وسیع - و...

این کتاب در سال ۱۳۶۹ توسط انتشارات مؤسسه سیدالشهدا (ع) در تهران چاپ و منتشر گردیده است. مترجم این کتاب رضا استادی بوده است.

منابع

جعفر سبحانی - خاتمیت از نظر قرآن و حدیث و عقل

کلید واژه ها

کتاب خاتمیت از نظر قرآن و حدیث و عقل عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب کلامی خاتمیت عقل حدیث قرآن

کتاب مرزهای توحید و شرک در قرآن

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب که به خامه استاد بزرگوار آیه الله سبحانی پیرامون برخی اعتقادات اسلامی از جمله توحید و شرک که از جنبه های قرآنی تدوین و تألیف گردیده، از جمله گام هایی است که در این میدان برداشته شده است. این کتاب از جهت جامعیت مطالب، اتقان استدلالها با استفاده از منابع شیعی و سنی و نیز اختصار و حجم کم، جزء بهترین کتابهای ایشان است. بیشترین سخن در این کتاب درباره توحید در عبادت است آن هم نه درباره اصل کلی آن که مورد اتفاق همه مسلمانان است، بلکه درباره مواردی که قصور شده که انجام آنها با این اصل کلی هماهنگ نیست و به اصطلاح علما و دانشمندان گفتگو درباره کبرای قیاس ایاک نعبد نیست بلکه سخن درباره موضوعات است که تصور شده از مصداق پرستش خداست.

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل ۵ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل نخست: تبیین ایمان و کفر: سنت پیامبر و تکفیر مسلمانان

۲- فصل دوم: اقسام و مراتب توحید: اول: توحیدت در ذات، دوم: توحید در خالقیت، سوم: توحید در ربوبیت، چهارم: توحید در تشریح قانونگذاری، پنجم: توحید در اطاعت و بندگی، ششم: توحید در حاکمیت، هفتم: توحید در عبادت

۳- فصل سوم: عناصر تشکیل دهنده عبادت: دیدگاه های موحدان در تدبیر جهان و انسان- عقیده مشرکان در تدبیر جهان

۴- فصل چهارم: تعریف عبادت: که سه تعریف برای آن بیان شده است

۵- فصل پنجم: بررسی کاربردی مفهوم عبادت: ۱. زیارت قبور ۲. مسافرت برای زیارت قبر پیامبر (ص) ۳. ساختن آرامگاه بر روی قبور ۴. ساختن مسجد بر روی قبور ۵. توسل به انبیاء و صالحان ۶. بهره مندی اموات از اعمال زنده ها ۷. تبرک به آثار انبیاء و صالحین ۸. جشن میلاد پیامبر (ص) و مسأله بدعت ۹. گریه بر اموات ۱۰. سوگند دادن خداوند به حق اولیای الهی ۱۱. سوگند به غیر خداوند ۱۲. نام گذاری فرزندان با پیشوند عبد

این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط نشر مشعر در تهران چاپ و منتشر گردیده است. ترجمه این کتاب به عهده مهدی عزیزان بوده است.

منابع

جعفر سبحانی - مرزهای توحید و شرک در قرآن

کلید واژه ها

کتاب مرزهای توحید و شرک در قرآن جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب کلامی توحید شرک قرآن باورها در قرآن توحید عملی عبادت

کتاب اندیشه اسلامی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است که به همراه محمد محمد رضایی نگارش یافته است. این کتاب با عنوان اندیشه اسلامی و با موضوع تعلیمات دینی در دانشگاه های پیام نور و دیگر دانشگاه ها جزء دروس عمومی دانشجویان به آنها تدریس می شود. این کتاب در حد خود کوششی است برای خردورزی و شناخت صحیح در باب سه موضوع: خودشناسی، خداشناسی، معادشناسی.

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فراگرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح اله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است.

ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیات امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۳ بخش و ۱۰ فصل به شرح زیر است:

۱- بخش اول: انسان و ایمان

فصل اول: انسان

فصل دوم: ایمان

۲- بخش دوم: مبدأ

فصل اول: اثبات وجود خدا

فصل دوم: صفات خدا

فصل سوم: مسئله شر

فصل چهارم: توحید و عبادت

۳- بخش سوم: معاد

فصل اول: کلیات

فصل دوم: مرگ

فصل سوم: بعد از مرگ

فصل چهارم: بهشت و جهنم

این کتاب در سال ۱۳۸۵ توسط دانشگاه پیام نور در تهران چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی، محمد محمدرضایی - اندیشه اسلامی

کلید واژه ها

کتاب کلامی کتاب اندیشه اسلامی جعفر سبحانی تبریزی زندگینامه کتاب شناسی علوم دینی

موضوعات کلامی عبارتند از ۵ اصل اعتقادی توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد؛ از این رو برخی از آثار کلامی شامل ۵ بخش اساسی مبتنی بر ۵ اصل اعتقادی یاد شده می‌باشند، هادی المضلین که یکی از آثار کلامی حکیم ملاحادی سبزواری است نیز تا حدودی این چنین است. مولف خود در مقدمه تصریح دارد که کتاب از ۵ بخش اساسی تشکیل شده است: ۱- توحید، ۲- عدل، ۳- نبوت و امامت، ۴- معاد، ۵- آنچه به تجربه ثابت شده است. درباره مولف این اثر حکم قطعی نداده اند چرا که دو احتمال وجود دارد:

۱. در برخی از منابع کتابشناسی مانند الذریعه و فهرست نسخه های خطی، این اثر به عنوان یکی از نوشته های حاج ملاحادی سبزواری معرفی شده است.

۲. اما در مقابل در هیچ یک از فهرست هایی که از آثار وی ارائه شده، نامی از این کتاب (هادی المضلین) نیست.

زندگینامه حاج ملاهادی بن مهدی سبزواری:

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تالیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزواری در گذشت. آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزواری (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر 'اسرار' تخلص می کرد.

ص: ۱۱۵

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمدعلی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملامحمد سبزواری، کاظم خراسانی، حاج فاضل، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، الراح والقراح، شرح دعای صباح، شرح الاسماء و...

ساختار بندی کتاب:

مقدمه مصحح: دورنمایه هادی المضلین، مولف هادی المضلین، معرفی نسخه ها و شیوه تصحیح

باب اول در توحید (در اقسام معانی توحید) شامل ۳ مطلب به شرح زیر:

۱. مطلب اول در اثبات توحید واجب الوجود است

۲. مطلب دوم در اثبات وحدت ذات الوهیت است

۳. مطلب سوم در اثبات توحید خدای تعالی است

باب دوم در عدل (در شعب عدیده عدل)

باب سوم در بیان نبوت و ولایت و بطلان معاندین اهل بیت عصمت و طهارت:

۱- فصل اول در نبوت و ولایت محمد و آل محمد (ص)

۲- فصل ثانی در بطلان معاندین

خاتمه در ابطال آرای نصارا و پاسخ شبهات آنها

باب چهارم: در معاد (در اقسام مراتب معاد که خلاق معتقد شده اند)

باب پنجم: در بیان آن چیزی که به تجربه تحقق یافته است

تعلیقات

تصویر نسخه های خطی

نمایه ها شامل: آیات، احادیث، اشعار، اعلام، گروه ها و قبایل، جایها، کتابها، منابع و مآخذ

این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط انجمن آثار و مفاخر فرهنگی در تهران منتشر شده است. تصحیح و تحقیق: علی اوجبی

منابع

ملاهادی سبزواری- هادی المضلین

کلید واژه ها

علم کلام ملاهادی سبزواری کتاب هادی المضلین کتب اسلامی

ظهور ولایت در صحنه غدیر

ص: ۱۱۶

این کتاب از آثار آیت الله عبدالله جوادی آملی است. در این مجموعه مختصر که حاوی نگاه دقیق تفسیری استاد جوادی آملی به آیه شریفه اکمال «... اليوم أكملت لكم دينكم وأتممت عليكم نعمتي ورضيت لكم الإسلام ديناً...» امروز دین شما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم و اسلام را برای شما (به عنوان) آیینی برگزیدم» (مأئده/ ۳) است تلاشی در راستای تثبیت ارکان اعتقادی در بخش امامت و ولایت صورت گرفته است تا پایه های اعتقادی را استوارتر و پایدارتر سازد. موضوع این کتاب غدیر خم است.

زندگینامه (آیت الله عبدالله جوادی آملی)

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحیق مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۱۷

این کتاب شامل ۳ بخش و به شرح زیر است:

بخش یکم: غدیر در قرآن: این بخش شامل مباحث زیر است: شرح واژه ها- اقسام یأس- دایره طمع کافران- خطر واقعی- اکمال دین و اتمام نعمت- معنای دین- تکامل در شرایع- نقد و بررسی احتمالات- کیفیت نزول آیه و...

بخش دوم: جایگاه غدیر در روایات؛ این بخش شامل مباحث زیر است:

۱. مکان نزول آیه ۲. زمان نزول آیه ۳. زمان نزول آیه در نگاه اهل سنت ۴. تلاشی غیر منصفانه ۵. آخرین فریضه (گزارشی از نزول آیه) ۶. مراحل ابلاغ ۷. متمم توحید ۸. حق بزرگ اهل بیت ۹. عید واقعی ۱۰. یأس اصلی دشمنان.

بخش سوم: نکته ها؛ این بخش شامل مباحث زیر است: ۱. تدین به دین ناقص ۲. انکار نص بر امامت علی (ع) ۳. استدلال به قیاس ۴. مسلک جبر ۵. نگرش سلطنتی به نبوت ۶. جمله معترضه ۷. قدرت بی پایان الهی ۸. معنای مولا.

این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط مرکز نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است و همچنین تنظیم این کتاب بر عهده محمد صفایی بوده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- ظهور ولایت در صحنه غدیر

کلید واژه ها

کتاب ظهور ولایت در صحنه غدیر عبدالله جوادی آملی ولایت امام علی (ع) عید غدیر قرآن زندگینامه

جبر و اختیار

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. در عصر ما مسئله مجبور یا آزاد ساختن انسان مورد توجه متفکران و صاحب نظران بوده و هر یک از دو مکتب جبر و اختیار با اشکال و صور جدیدی طرفداران و پیروانی را به خود اختصاص داده است. این کتاب عصاره ای از بحث های حضرت استاد سبحانی پیرامون مسئله مجبور یا آزاد بودن انسان است در بحث اصول به مناسبت مسئله «وحدت طلب و اراده» ایراد، کوشش شده است که مجموع مکاتب معروف پیرامون این دو موضوع به صورت مستند مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۴ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل نخست: سیر تاریخی مسئله جبر و اختیار

۲- فصل دوم: توحید در خاتمیت

۳- فصل سوم: علم پیشین خدا

۴- فصل چهارم: اراده پیشین و گسترده خدا

۵- فصل پنجم: تقدیر و سرنوشت

۶- فصل ششم: انواع هدایت ها و ضلالت ها

۷- فصل هفتم: عوامل هدایت و ضلالت

۸- فصل هشتم: هدایت های و ضلالت های الهی و آزادی انسان

۹- فصل نهم: گریزگاهی به نام کسب

۱۰- فصل دهم: علل سه گانه جبری گری فلسفی

۱۱- فصل یازدهم: مثلث شخصیت یا عوامل سازنده شخصیت

۱۲- فصل دوازدهم: تفویض یا وا نهادگی انسان

۱۳- فصل سیزدهم: اگزیستانسیالیسم و آزادی انسان

۱۴- فصل چهاردهم: نه جبر و نه تفویض، راهی سوم میان آن دو

این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر گردیده است. تنظیم این کتاب به عهده علی ربانی گلپایگانی بوده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- جبر و اختیار

خدا و معاد

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. نگارنده مدت ها پیش یک دوره عقاید اسلامی به صورت استدلالی و در سطح عالی در شش جلد تنظیم و منتشر نمود که به لطف خدا مورد استقبال خوانندگان قرار گرفت و چون گروهی از علاقه مندان درخواست کرده اند که آن را به صورت خلاصه و فشرده نیز در اختیار همگان قرار دهند از آقای رضا استادی از مدرسین حوزه علمیه قم تلخیص این کتاب ها را پذیرفته اند و این کار را نیز به صورت شایسته ای انجام دادند. هر یک از بخش ها شامل بیست درس است. این کتاب ششمین بخش از مجموعه یاد شده می باشد که به نام خدا و معاد منتشر گردیده است.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل بیست درس به شرح زیر است:

۱- درس اول: چرا درباره معاد بحث می کنیم؟

۲- درس دوم: آثار اجتماعی عقیده به معاد

۳- درس سوم: عقیده به معاد در میان ملل جهان

۴- معاد در تورات و انجیل

۵- قرآن و امکان بازگشت به زندگی جدید

۶- دلیل سوم بر امکان معاد

۷- دلیل چهارم بر امکان معاد

۸- دلایل لزوم رستاخیز انسان ها

۹- دلیل دوم و سوم به لزوم معاد

۱۰- دلیل چهارم

۱۱- آیا انسان علاوه بر تن، روح مجرد از ماده دارد؟

۱۲- دلیل تجربی وجود روح

۱۳- خواب های راستین گواه به وجود روح است

۱۴- چگونه خواب های راستین گواه به وجود روح است؟

۱۵- زندگی برزخی چیست؟

۱۶- کیفیت معاد در سرای دیگر

۱۷- کدامیک از بدن ها برانگیخته می گردد؟

۱۸- محکمه عدل الهی

۱۹- گواهان دادگاه الهی

۲۰- چه گروهی در آتش مخلدند؟

آخرین درس: هدف از کیفر چیست؟ (تناسخ چیست)

این کتاب در سال ۱۳۶۰ توسط انتشارات توحید در قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- خدا و معاد

کلید واژه ها

کتاب خدا و معاد جعفر سبحانی تبریزی اثبات معاد روح عدل الهی علم کلام زندگینامه

ولایت تشریحی و تکوینی (از دیدگاه علم و فلسفه)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. در این رساله دو موضوع ولایت تشریحی و ولایت تکوینی به گونه ای روشن مطرح گردیده هر چند درباره ولایت تکوینی بیش از ولایت تشریحی سخن گفته شده است. این رساله با واقع بینی و به اتکای آیات قرآنی راه سوم را برگزیده که مشایخ امامیه در تمام ادوار، همان را پیموده اند. این مجموعه در اوایل دهه پنجاه به صورت جیبی منتشر شده است که از نسخه های آن چیزی در دسترس نیست.

ص: ۱۲۲

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و ۴ بخش به شرح زیر است:

مقدمه: شامل مباحث زیر است:

نیروهای نهفته در درون انسان

تصرف در طبیعت

۱- ولایت تشریحی؛ این بخش شامل: فرق ولایت با ولایت- ولایت در اموال عمومی- تفویض تشریح احکام- زعامت سیاسی و اجتماعی و...

۲- ولایت تکوینی؛ این بخش شامل: نیروهای مرموز در درون انسان- نیرو بخشی بندگی خدا- مقصود از کمال چیست؟- آثار هفتگانه بندگی و...

۳- قرآن و قدرت نمایی اولیای الهی؛ این بخش شامل: قدرت نمایی یاران سلیمان و بنی سلیمان- تصرف یوسف (ع) در بینایی پدر- موسی و ولایت به تصرف در تکوین- تصرف های حضرت مسیح (ع)- تصرف های حضرت محمد (ص) و...

۴- پاسخ به چند پرسش پیرامون ولایت تکوینی

این کتاب در سال ۱۳۸۲ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- ولایت تشریحی و تکوینی

کلید واژه ها

کتاب ولایت تشریحی و تکوینی جعفر سبحانی تبریزی ولایت تکوین تشریح قرآن اولیای الهی فلسفه

مدخل مسائل جدید در علم کلام

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب مدخلی است بر مسائل جدید در علم کلام که به تشریح برخی از مسائل جدید می پردازد و همچنان که از نام آن پیداست کتاب جامعی نسبت به مسائل جدید در علم کلام نخواهد بود بلکه معدودی از مسائل را به عنوان مدخل و یا پیش درآمد بر چنین مسائل جدید مطرح می کند تا دیگران را بر پیمودن این راه تشویق کند.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختاربندی کتاب:

این اثر، مجموعه ای ۳ جلدی به شرح زیر است:

جلد اول: این کتاب شامل دو بخش و ۱۸ فصل به شرح زیر است:

بخش اول: این بخش شامل ۱۲ فصل است:

- فصل اول: مذهب تفکیک دین از خرد

- فصل دوم: برهان وجوب و امکان در سنجش فلاسفه غرب

- فصل سوم: برهان وجوب و امکان در سنجش پژوهشگران شرق

- فصل چهارم: برهان نظم در کشاکش تقریر و تحلیل

- فصل پنجم: برهان نظم در قلمرو نقد و تحلیل غریبان

- فصل ششم: برهان نظم و محاسبه احتمالات

- فصل هفتم: برهان نظم و مسئله شرور در فلسفه اسلامی

- فصل هشتم: نقد سخنان معترضان در مسئله شر

- فصل نهم: تحلیلی از پاسخ های متکلمان مسیحی از شرور

- فصل دهم: برهان حرکت

- فصل یازدهم: برهان حدوث

- فصل دوازدهم: فطریات و گرایش های درونی

بخش دوم: در این بخش عناوین یاد شده در زیر که همگی از مقوله ادعای تعارض علم با دین است مورد بررسی قرار گرفته اند:

۱- تحول انواع و حکم صنع

۲- تحول انواع و اندیشه معارضه با کتب آسمانی

۳- اعجاز و گزاره علمی

۴- اعجاز دلیل منطقی بر راستگویی

۵- گیرنده ای به نام وحی

۶- علم و اختیار انسان

جلد دوم: در سال ۱۳۸۳ این جلد بسان جلد نخست یک رشته مسائلی که غالباً ریشه غربی دارد و متکلمان مسیحی روی انگیزه های خاصی به طرح آنها پرداخته اند مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. این جلد شامل ۶ بخش به شرح زیر است:

ص: ۱۲۶

بخش اول: امکان ارتباط با جهان غیب؛ این بخش شامل: تبیین وحی - دو نظریه دیگر در تبیین وحی - تفسیر وحی در الهیات مسیحی.

بخش دوم: زبان دینی در فلسفه و کلام اسلامی

بخش سوم: آزمون دینی و تفسیرهای گوناگون

بخش چهارم: رابطه دین و اخلاق

بخش پنجم: تکامل معرفت دین در سنجش خرد

بخش ششم: کثرت گرایی یا پلورالیزم دینی

جلد سوم: این جلد مانند دو جلد پیشین نگرشی به یک رشته مسائل فلسفه دین است که به عنوان مسائل جدید در علم کلام مطرح شده است. (۱۳۸۳) این جلد شامل ۷ فصل به شرح زیر است:

فصل اول: هرمنوتیک؛ این فصل شامل: ۱- هرمنوتیک روش شناسی ۲- اقسام تأویل قرآن ۳- تأویل: جمل آیه بر خلاف ظاهر مستقر (هرمنوتیک فلسفی)

فصل دوم: آزادی در گستره های گوناگون؛ این فصل شامل: ۱- معیارهای آزادی ۲- جهان بینی های گوناگون و تعریف یکسان آزادی ۳- آزادی در جهان بینی الهی ۴- تعریف های دیگر از آزادی ۵- آزادی در خدمت انسان یا انسان در خدمت آزادی ۶- آزادی بیان

فصل سوم: مبانی فلسفی دموکراسی

فصل چهارم: انتظار بشر از دین

فصل پنجم: نیاز بشر به دین

فصل ششم: عرفی شدن دین؛ این فصل شامل: ۱- نخستین کاربرد عرفی شدن دین ۲- دومین کاربرد عرفی شدن دین (سکولاریسم)

فصل هفتم: جایگاه عقل در معرفت دین، این فصل شامل: ۱- لزوم به کارگیری عقل در معرفت دینی از دو راه. ۲- منزلت عقل در معرفت دینی.

این کتاب در سال ۱۳۸۲ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر گردیده است.

جعفر سبحانی تبریزی- مدخل مسائل جدید در علم کلام

کلید واژه ها

کتاب مدخل مسائل جدید در علم کلام جعفر سبحانی تبریزی علم کلام فلسفه اسلامی دین علم زندگینامه

منشور عقاید امامیه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. جویندگان حقیقت که می خواهند حقایق دینی را از طریق آخرین صاحب شریعت آسمانی پیامبر گرامی اسلام (ص) و عترت مطهر آن حضرت فرا گیرند، با مراجعه به این نگارش فشرده چراغی روشن فرا راه خویش خواهند یافت. آنان می توانند با مطالعه ای مجموعه اطمینان آور به واقعیت مکتب اهل بیت (ع) دست یابند.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل ۱۰ بخش و ۱۵۰ اصل به شرح زیر است:

۱- بخش نخست: راه های شناخت در اسلام (از اصل ۱ تا اصل ۵)، هستی از دیدگاه اسلام (از اصل ۶ تا اصل ۱۲)، انسان از دیدگاه اسلام (از اصل ۱۳ تا ۲۶)

۲- بخش دوم: توحید و مراتب آن (از اصل ۲۷ تا اصل ۳۳)

۳- بخش سوم: صفات خداوند (از اصل ۳۴ تا اصل ۴۳)

۴- بخش چهارم: عدل الهی (از اصل ۴۴ تا اصل ۴۷)، قضا و قدر (از اصل ۴۸ تا اصل ۵۰)، انسان و اختیار (از اصل ۵۱ تا اصل ۵۳)

۵- بخش پنجم: دلایل لزوم بعثت پیامبران (از اصل ۵۴ تا اصل ۶۱)، عصمت پیامبران (از اصل ۶۲ تا اصل ۶۹)

۶- بخش ششم: نبوت خاصه (از اصل ۷۰ تا اصل ۷۶)، ویژگی های نبوت پیامبر اسلام (ص) (از اصل ۷۷ تا اصل ۸۲)

۷- بخش هفتم: امامت و خلافت (از اصل ۸۳ تا اصل ۹۴)، امام دوازدهم (غیبت و ظهور) (از اصل ۹۵ تا اصل ۱۰۲)

۸- بخش هشتم: جهان پس از مرگ (از اصل ۱۰۳ تا اصل ۱۱۹)

۹- بخش نهم: ایمان و کفر و بدعت و تقیه و توسل و... (از اصل ۱۲۰ تا اصل ۱۳۵)

۱۰- بخش دهم: حدیث و اجتهاد و فقه (از اصل ۱۳۶ تا اصل ۱۴۱)، برخی از احکام فقهی مورد اختلاف (از اصل ۱۴۲ تا اصل ۱۵۰)

این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر گردیده است.

کتاب منشور عقاید امامیه جعفر سبحانی تبریزی توحید نبوت امامت معاد اعتقاد تشیع

پیشوایی از نظر اسلام

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب شامل مباحثی درباره خلافت و امامت می باشد و با توجه به ابعاد گوناگون امامت و بحث های مفید و سازنده ای که در این باره صورت گرفته است، مؤلف محترم سعی نموده که ابعادی از آن را برای خوانندگان روشن و آشکار سازد از جمله:

۱- بحث درباره امامت، بحث در ماهیت حکومت اسلام و شیوه فرمانروایی پس از درگذشت پیامبر (ص) تا عصر ما است و یک چنین بحث از بحث های مفیدی است که با سرنوشت ما کاملاً ارتباط دارد. ۲- پس از درگذشت پیامبر (ص) مرجع اخذ احکام و پناهگاه امت در مشکلات فکری و عقیدتی کیست؟ باید مردم در این مسائل به کدام مقام مراجعه کنند و...؟

در این کتاب هر دو موضوع مورد بررسی قرار گرفته است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۶ فصل به شرح زیر می باشد:

فصل اول: امامت و خلافت

فصل دوم: با خصوصیات دو مکتب آشنا شویم (تسنن و تشیع)

فصل سوم: امام حافظ اصول و فروع اسلام و نگهبان دین از تحریف است

فصل چهارم: سیاست خارجی و داخلی اسلام یا خطر مثلث

فصل پنجم: پایه رشد سیاسی و اجتماعی و ایمانی مسلمانان

فصل ششم: پایه آگاهی امت از احکام و فروع

فصل هفتم: آیا رشد فکری و قدرت دفاع علمی مردم به...

فصل هشتم: برداشت پیامبر (ص) و یاران او از مسئله رهبری

فصل نهم: تکامل روحی در پرتو نصب اما معصوم (ع)

فصل دهم: شیوه رهبری در امت های پیشین چگونه بوده است؟

فصل یازدهم: آیا حکومت حقه الهی بدون وجود امام معصوم امکان پذیر است؟

فصل دوازدهم: سه طرح برای حل گره زعامت و رهبری

فصل سیزدهم: آیا در قرآن مجید و احادیث پیامبر رهبر پس از پیامبر (ص) تعیین شده؟

فصل چهاردهم: دومین آیه

فصل پانزدهم: پیامبر اسلام (ص) در سخنان خود رهبر پس از خود را معرفی می کند

فصل شانزدهم: حدیث ثقلین

فصل هفدهم: حدیث سفینه نوح

فصل هجدهم: حدیث غدیر

فصل نوزدهم: مفاد حدیث غدیر چیست؟

فصل بیستم: خلفای اثنی عشر در احادیث اسلامی

فصل بیست و یکم: سکوت شکوهمند امام (ع)

فصل بیست و دوم: مکتب دوم مکتب انتخاب

فصل بیست و سوم: آیا انتخاب خلفا بر اساس مراجعه به افکار عمومی بود؟

ص: ۱۳۱

فصل بیست و چهارم: تراژدی سقیفه

فصل بیست و پنجم: سرگذشت سقیفه

فصل بیست و ششم: پس از بیعت سقیفه

این کتاب در سال ۱۳۷۴ توسط انتشارات مکتب اسلام در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- پیشوایی از نظر اسلام

کلید واژه ها

کتاب پیشوایی از نظر اسلام جعفر سبحانی تبریزی اثبات امامت حکومت اسلامی تشیع تسنن سقیفه بنی ساعده خلافت

خدا و پیامبر اسلام

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. نگارنده مدت ها پیش یک دوره عقاید اسلامی به صورت استدلالی و در سطح عالی در شش جلد تنظیم و منتشر نمود که مورد استقبال خوانندگان قرار گرفته و هم اکنون هر یک از جلدها به صورت خلاصه و فشرده در اختیار همگان قرار گرفته است که این کتاب جلد پنجم از این مجموعه است که موضوع آن پیامبر اسلام و معجزه ایشان (قرآن کریم) است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله

آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقہاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت،
سیمای فرزندگان، آئین و ہایت و...

ص: ۱۳۲

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۰ درس به شرح زیر می باشد:

۱. درس اول: دعوتی جدید و آیینی نو
۲. درس دوم: قرآن معجزه جاویدان پیامبر (ص)
۳. درس سوم: امتیازات قرآن
۴. درس چهارم: معجزه چیست؟ شرایط اعجاز
۵. درس پنجم: اعجاز قرآن از نظر فصاحت و بلاغت
۶. درس ششم: ناتوانی عرب از آوردن مانند قرآن
۷. درس هفتم: قرآن و بلیغان عرب
۸. درس هشتم: اعجاز قرآن از نظر هماهنگی
۹. درس نهم: اعجاز قرآن از نظر هماهنگی در مضمون
۱۰. درس دهم: اعجاز قرآن از نظر دیدگاه احکام و قوانین
۱۱. درس یازدهم: امتیاز اول و دوم قوانین قرآن
۱۲. درس دوازدهم: امتیاز سوم و چهارم آن
۱۳. درس سیزدهم: امتیاز پنجم و ششم آن
۱۴. درس چهاردهم: اعجاز قرآن از نظر جنبه های غیبی
۱۵. درس پانزدهم: خبرهای غیبی آن
۱۶. درس شانزدهم: چند خبر غیبی دیگر
۱۷. درس هفدهم: اعجاز قرآن از دیدگاه دانش های امروز
۱۸. درس هجدهم: قرآن و جاذبه عمومی

۱۹. درس نوزدهم: زوجیت در گیاهان موجودات جهان

۲۰. درس بیستم: اعجاز قرآن از دیدگاه معارف عقلی

این کتاب در سال ۱۳۷۰ توسط مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم در قم چاپ گردیده و منتشر شده است. برخی از مباحث این کتاب با کتاب برهان رسالت که تجزیه و تحلیلی از رسالت پیامبر اسلام است، یکی و یکسان است چرا که شاید موضوع هر دو کتاب «نبوت خاصه» می باشد.

ص: ۱۳۳

کتاب خدا و پیامبر اسلام جعفر سبحانی تبریزی اسلام پیامبر اکرم معجزه قرآن نبوت

رسالت جهانی پیامبران و برهان رسالت

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. نگارنده مقدر زیاده از اوقات خود را برای تحریر عقاید اسلامی به روش خاصی صرف نموده و به فضل الهی موفقیت‌هایی در این راه به دست آورده است و در این مدت توانسته است مباحث مربوط به توحید و صفات خدا و رسالت جهانی پیامبران (نبوت عامه) و رسالت خاص پیامبر اسلام (نبوت خاصه) را به طرز مفید و سودمندی که موافق با ذوق و پایه معلومات دانشجویان باشد به رشته تحریر در آورد.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب‌های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می‌توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می‌روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می‌کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت‌های علمی و فرهنگی ایشان می‌توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

دو کتاب رسالت جهانی پیامبران و برهان رسالت در یک مجلد به چاپ رسیده است که ساختار هر یک به شرح زیر می باشد:

- رسالت جهانی پیامبران

بخش اول: لزوم بعثت پیامبران

فصل اول: شبهات منکران بعثت

فصل دوم: دلایل چهارگانه لزوم بعثت

بخش دوم: طرق شناسایی پیامبران:

۱- اعجاز

۲- تصریح نبی پیشین پیامبر بعدی

۳- گردآوری قرائن و شواهد

بخش سوم: وحی: نقد و بررسی نظریات چهارگانه در تفسیر وحی

بخش چهارم: صفات و مشخصات پیامبران:

۱- عصمت یا مصونیت از گناه

۲- مصونیت از خطا و اشتباه

۳- اطلاعات وسیع و علم و دانش سرشار

۴- پیراستگی از عیوب و نقایص

- برهان رسالت:

در این کتاب پژوهشی فشرده درباره قرآن که قرن ها و عصرها است انجام گرفته و از زاویه های گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است و هر یک از بررسی ها مزد پژوهشگر را به حقانیت ادعای آورنده آن رهبری می نماید.

معجزه چیست؟

۱- اعجاز قرآن از نظر فصاحت و بلاغت

۲- اعجاز قرآن از نظر هماهنگی در اسلوب

۳- اعجاز قرآن از نظر هماهنگی در مضمون

۴- اعجاز قرآن از دیدگاه تاریخ

۵- اعجاز قرآن از دیدگاه قانون گذاری

۶- اعجاز قرآن از نظر خیرهای غیبی

۷- اعجاز قرآن از نظر دانش های روز

۸- اعجاز قرآن از دیدگاه معارف اسلامی

این کتاب در سال ۱۳۷۴ توسط انتشارات مکتب اسلام در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

ص: ۱۳۵

لازم به ذکر است که در تجزیه و تحلیل مسائل این کتاب از مکتب خاصی پیروی نشده و از طرح بحث های موسمی خودداری شده و فقط به ذکر دلایل روشن پرداخته و از دلایل مهم در اثبات و تحلیل مسائل، استفاده از کتاب و سنت بوده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- رسالت جهانی پیامبران و برهان رسالت

کلید واژه ها

کتاب رسالت جهانی پیامبران و برهان رسالت جعفر سبحانی تبریزی اثبات نبوت وحی رسالت پیامبر اکرم قرآن

رهبری امت

این کتاب از آثار آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است که شامل دروسی می باشد که ایشان در باب اهل بیت و امامان معصوم (ع) تدریس نموده اند. محتویات این کتاب قبلاً برای دانشجویان و جوانان با فضیلت، در شب های جمعه در حسینیه بنی فاطمه تدریس شده و تا حدود امکان توانسته است گروهی را با مکتب پر افتخار اهل بیت گرامی پیامبر (ص) و جانشینان راستین آن حضرت آشنا سازد.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت،

سیمای فرزندگان، آئین و هایت و...

ص: ۱۳۶

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۵ درس به شرح زیر است:

۱- درسی یکم: فلسفه شناسایی امام

۲- درس دوم: دو نظریه پیرامون امامت: ۱- نظریه دانشمندان اهل تشیع ۲- نظریه دانشمندان اهل تسنن

۳- درس سوم: کدام یک از این دو نظریه فوق صحیح است؟

۴- درس چهارم: پیامبر مقام امامت را یک منصب الهی می داند

۵- درس پنجم: امام از نظر شیعه یک پناهگاه فکری و عملی است

۶- درس ششم: خطر مثلث و دشمنان سه گانه اسلام

۷- درس هفتم: تکامل روحی و معنوی در پرتو وجود امام معصوم انجام می گیرد

۸- درس هشتم: انتصاب امام از جانب خداوند با اصول آزادی منافات ندارد

۹- درس نهم: حربه ای به نام مشورت

۱۰- درس دهم: تنها به قاضی نرویم

۱۱- درس یازدهم: تراژدی سقیفه

۱۲- درس دوازدهم: بررسی منطق اهل سقیفه

۱۳- درس سیزدهم: پیشوایی در نماز، گواه زعامت و فرمانروایی نیست

۱۴- درس چهاردهم: پیامبر گرامی دارای دو منصب بوده است

۱۵- درس پانزدهم: پایه اطلاعات خلفا از احکام الهی

۱۶- درس شانزدهم: گفتاری ارزنده از امام علی (ع) درباره راه شناسایی حق و باطل

۱۷- درس هفدهم: دلایل نقل بر پیشوایی امام علی (ع)

۱۸- درس هجدهم: نقشه های دشمن ها برای کوبیدن اسلام

۱۹- در س نوزدهم: واقعه تاریخ غدیر یک واقعه جاودانی است

۲۰- درس بیستم: هدف از آن اجتماع با شکوه در سرزمین غدیر چه بوده است؟

۲۱- درس بیست و یکم: چرا اکثریت صحابه حدیث غدیر را نادیده گرفتند؟

ص: ۱۳۷

۲۲- درس بیست و دوم: پیوند عترت با قرآن تا روز رستاخیز ناگسستنی است

۲۳- درس بیست و سوم: امتیازات رهبران آسمانی

۲۴- درس بیست و چهارم: دلایل عصمت پیامبران، مصونیت دیگر پیشوایان را نیز ثابت می کند.

۲۵- درس بیست و پنجم: مسئولیت های بزرگتر شرایط سنگین تری لازم دارد.

این کتاب در سال ۱۳۵۴ توسط کتابخانه صدر در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- رهبری امت

کلید واژه ها

کتاب رهبری امت جعفر سبحانی تبریزی اثبات امامت عصمت تشیع زندگینامه

معاد انسان و جهان

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. موضوع این کتاب معاد انسان و معاد جهان است. از مزایای این کتاب می توان به:

۱- در میان بحث های مربوط به معاد، مسئله بسیار مهم، اثبات بقای روح و روان پس از مرگ است. نکته اصرار بر بقای روح این است که بدون اثبات بقای آن وحدت و یگانگی انسان دنیوی با انسان اخروی بسیار مشکل و پیچیده است و این مسئله در این کتاب توسط مؤلف تشریح گردیده است.

۲- دیگر مزیت این کتاب این است که در بسیاری از مباحث خصوصاً بحث امکان حیات مجدد برای انسان روی آیات قرآن تکیه شده است و براهین محکم عقلی که قرآن در این مورد اقامه می کند به طور روشن تشریح شده است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه

طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۳۸

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۴ فصل به شرح زیر است:

۱. چرا درباره معاد بحث می کنیم؟

۲. آثار اجتماعی عقیده به معاد

۳. پیشینه تاریخی ایمان به رستاخیز

۴. معاد در عهد قدیم

۵. دلایل لزوم رستاخیز انسان ها

۶. دلایل فلسفی پیراستگی روح از ماده

۷. دلایل تجربی وجود روح

۸. چگونه رویاهای راستین گواه بر وجود روح است؟

۹. دلایل امکان معاد از نظر قرآن

۱۰. تناسخ چیست؟

۱۱. شبهه آکل و ماکول

۱۲. دادگاه عدل الهی

۱۳. آیا بهشت و دوزخ هم اکنون موجود است؟

۱۴. احباط و تکفیر

این کتاب در سال ۱۳۷۳ توسط انتشارات مکتب اسلام در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- معاد انسان و جهان

کلید واژه ها

پلورالیزم دینی یا کثرت گرایی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. موضوع این کتاب کثرت گرایی مذهبی است که از مسائل کلامی نو ظهوری است که کتاب و مقالات متنوعی در تبیین و تحکیم و یا رد و نقد آن نوشته شده است که یکی از این آثار کلامی کتاب پلورالیزم دینی یا کثرت گرایی، از تألیفات جعفر سبحانی است که ایشان در نتیجه ای که در پایان کتاب خود از این بحث می گیرند، یادآور می شوند که پلورالیزم به معنای وجود شرایع متعدد آن هم در زمان های متعدد و مخاطب های گوناگون، امری صحیح و پابرجاست اما پلورالیزم به معنای حقانیت همه شرایع و مایه نجات و رستگاری همگان، در همه زمان ها به هیچ وجه صحیح نیست.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

مباحث این کتاب شامل موارد زیر است:

۱. زادگاه این مسئله یا سیر تاریخی آن

۲. اخوان الصفا و مسئله کثرت دینی

۳. غزالی و مسئله کثرت گرایی

۴. دین و شریعت

۵. توحید و یکتا پرستی

۶. دین فقط دین اسلام است

۷. دین حق دین توحید است

۸. شریعت چیست؟

۹. انگیزه های طرح پلورالیزم

۱۰. لزوم عرضه آموزه های دینی به سخنان پیام آوران الهی

۱۱. قرائت هایی از پلورالیزم دینی: قرائت اول: پلورالیزم رفتاری، قرائت دوم: پلورالیزم رستگاری، قرائت سوم: پلورالیزم در عرضه معرفت شناسی.

این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- پلورالیزم دینی یا کثرت گرایی

کلید واژه ها

کتاب پلورالیزم دینی یا کثرت گرایی جعفر سبحانی تبریزی علم کلام فلسفه پلورالیزم دینی توحید

نسبت دین و دنیا (بررسی و نقد نظریه سکولاریسم)

این اثر ارزشمند که از تراوشات قلم و بیان حضرت استاد عبدالله جوادی آملی است در جهت الفت حقیقی، صحیح و منطقی بین دین و دنیا و نیز پاسخی به نغمه شوم جدایی و تفرقه است. موضوع این کتاب دنیوی گرایی است.

زندگینامه (آیت الله عبدالله جوادی آملی)

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۴۱

این کتاب در ۵ فصل تدوین گشته که به ترتیب عبارت است از: کلمات- زمینه های پیدایش- رد دلایل- دلایل رد سکولاریسم و نگرش های تطبیقی بین نوع دیدگاه های اسلام و سکولاریسم.

فصل اول: مفهوم سکولاریسم، حکومت دینی

فصل دوم: الف) علم گرایی ب) عقل گرایی ج) انسان محوری

فصل سوم: آرای گروه های سکولار، نقد آراء، دلایل سکولاریسم، شبهه تقابل احکام دینی و مصلحت مردم، پاسخ شبهه

فصل چهارم: ۱. مالکیت مطلق الهی ۲. مدنیت فطری ۳. ربوبیت فراگیر ۴. پیوستگی دنیا و آخرت ۵. رجوع به نقل

فصل پنجم: محور یکم: عقلانیت، محور دوم: اقتصاد

در انتهای کتاب فهرست تفصیلی آیات، روایات، اشعار، اعلام، کتب و منابع آمده است.

این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است و همچنین توسط علیرضا روغنی موفق تنظیم و توسط آقای سعید بندعلی ویرایش شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- نسبت دین و دنیا (بررسی و نقد نظریه سکولاریسم)

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب نسبت دین و دنیا عبدالله جوادی آملی انتقاد نظریه سکولاریسم دین دنیا زندگینامه

شریعت در آینه معرفت

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب ضمن اینکه راه معرفت صحیحی نسبت به شریعت را تصحیح و اثبات می کند، تحلیلی است عمیق بر نظریه قبض و بسط در معرفت شریعت و به نقدکشی و آشکار کردن ویرانی بنیان و اساس این تفکر که هم از نظر ماهیت این اندیشه موهوم و پنداری است و هم از نظر شکل و ساختار به کژ راه می رود. این کتاب حاصل ویرایش و تنظیم چند جلسه تدریس حضرت استاد است که این جلسات در سال های ۸-۱۳۶۷ در ادامه دروس تفسیر موضوعی ایشان به صورت هفتگی ضبط و پخش می شده است.

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک پیشگفتار و دو بخش به شرح زیر است:

پیشگفتار:

فصل اول: ثبات و تحول فهم شریعت

فصل دوم: معنای نسبیّت

فصل سوم: مبادی تصویری و تصدیقی مسئله قداست

فصل چهارم: احیای معرفت دینی

بخش اول:

حقیقت دین؛ این بخش شامل مباحث زیر می باشد:

۱. دین در قرآن

۲. اسلام دین واحد

۳. قرآن و کتاب های آسمانی

۴. ضرورت وجود دین

۵. قلمرو اجتماعی دین

۶. علم و دین

۷. عقاید و اخلاق و احکام در آیات قرآن

۸. و....

بخش دوم:

ثبات و تغییر معرفت دینی: این بخش شامل مباحث زیر می باشد:

۱. معرفت شناسی و فلسفه

۲. مراتب معرفت

۳. هستی‌شناسی معرفت

۴. نسبیت شناخت

۵. مبادی فلسفی و معرفت‌شناسی

۶. سفسطه و شکاکیت پیچیده

۷. تجرد و ثبات معرفت دینی

۸. و ...

مجموعه گفتارهایی که حضرت استاد جوادی آملی پیرامون این نظریه (قبض و بسط در معرفت شریعت) ایراد فرمودند، توسط آقای حمید پارسانیا به رشته تنظیم و تدوین در آمده و تمام کتاب مورد ملاحظه مجدد استاد فرزانه قرار گرفته و بر همین اساس به قلم خود مقدمه‌ای مبسوط بدان افزوده که باعث غنی و تعالی مستوفی مطالب کتاب شده است. در انتهای کتاب بخشی به نام ضمیمه وجود دارد که نظریه علامه طباطبایی در باب توحش طبعی و تمدن فطری انسان است. نشر رجاء برای اولین بار این کتاب را در سال ۱۳۷۲ چاپ و منتشر گردانیده است و در سال ۱۳۷۷ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر گردیده است.

ص: ۱۴۴

عبدالله جوادی آملی - شریعت در آینه معرفت

کلید واژه ها

کتاب شریعت در آینه معرفت عبدالله جوادی آملی فلسفه معرفت دین زندگینامه

هرمنوتیک

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب جزء مجموعه سلسله مسائل کلامی است. هرمنوتیک واژه ای یونانی است به معنی هنر تفسیر یا تفسیر متن. در این کتاب آنچه مورد بحث از طرف مؤلف محترم است دایره ای محدود به نام تفسیر متون و بالاخص متون دینی است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۴۵

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۳ بخش به شرح زیر است:

۱- هرمنوتیک روش شناسی

۲- تأویل در قرآن

۳- هرمنوتیک فلسفی

مباحثی که در این سه بخش مورد بررسی قرار گرفته است به شرح زیر می باشد: قرآن و تفسیر به باطن - تأویل در مقابل تنزیل - تأویل متشابه - استقراء در لغت و عرف - عرش در لغت و عرف - قلمرو احکام رفتاری - نقد نظریه کانت در پیش فرض ها - پیش فرض های مشترک و غیر مشترک - پیش فرض های تطبیقی - ترویج شکاکیت و نسبیّت - و....

این کتاب در سال ۱۳۸۵ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم به چاپ رسیده و سپس منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی - هرمنوتیک

کلید واژه ها

کتاب هرمنوتیک جعفر سبحانی تبریزی علم کلام تفسیر تأویل قرآن فلسفه زندگینامه

دین شناسی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب در جهت تبیین و تحلیل و روشن کردن چراغ دین و سراج هدایت اسلام است. بدیهی است که شبهات و پرسش های روز نسبت به مقوله دین بسیار متفاوت از گذشته است خصوصاً اینکه همه تجربیاتی که غرب از زمان رنسانس و تجددگرایی تاکنون در مبارزه با دین پیدا کرده، امروز در غالب شبهات دینی بومی شده و در افکار عمومی خصوصاً جوانان ارزشمند و با طهارت جامعه ما راه پیدا کرده است لذا از این منظر این کتاب با توجه به وضعیت فکری و فرهنگی روز، در فصول هماهنگ و مترتب عرضه گردیده است. این کتاب برخی مباحث حوزه فلسفه دین را نیز بررسی کرده و پیش روی اهل مطالعه و تحقیق قرار می دهد.

ص: ۱۴۶

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحق مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۶ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: تعریف دین

۲- فصل دوم: منشأ دین

۳- فصل سوم: گوهر و صدف دین

۴- فصل چهارم: زبان دین

۵- فصل پنجم: عقل و دین

۶- فصل ششم: پلورالیزم دینی

در انتهای کتاب فهرست تفصیلی، آیات، روایات، اشعار، اعلام، کتب و منابع نیز آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط مرکز نشر اسراء در قم چاپ و منتشر گردیده است. تحقیق و تنظیم این کتاب بر عهده آقای محمدرضا مصطفی پور است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - دین شناسی

کلید واژه ها

کتاب دین شناسی عبدالله جوادی آملی شناخت دین اسلام عقل شبهه زندگینامه

المبدأ و المعاد (ملاصدرا)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. این کتاب به زبان عربی نوشته شده است که مشتمل بر مباحث کلامی «الهیات، طبیعیات، کیفیت پیدایش و ظهور نفس ناطقه و مقامات و نهایات آن و مباحث نبوات و منامات» است. در اول کتاب اشاره اجمالی به مباحث وجود شده است. سبک کتاب به روش اسفار است هر چند در علم باری، معترض طریقه خود نشده و طریقه شیخ اشراق را بر سایر طرق در این زمینه (علم باری) ترجیح داده است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری

در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

مبدأ و معاد که پس از اسفار از بزرگ ترین کتاب های ملاصدرا است دارای دو فن است، یکی در ربوبیات مشتمل بر بحث در اقسام وجود و ماهیت و مبحث معرفت باری تعالی و صفات و افعال او، دومی در مباحث نفس شناسی و معاد و نبوات. این کتاب از جهت داشتن مبحث نبوات بر اسفار موجود امتیاز دارد. ترجمه فارسی مبدأ و معاد ملاصدرا در سال ۱۲۴۲ قمری به وسیله سیداحمد بن محمدحسینی اردکانی صورت گرفته است.

- مقدمه

- فن اول در بیان ربوبیات:

- مقاله اول: در اشاره به مبدأ وجود و به آنکه کدام وجود است که به مبدأ اول اختصاص دارد و آنکه حق سبحانه واحد است که هیچ کثرت در آن نیست و بسیط است که ترکیب دربار او تحقق ندارد یعنی وحدتش غایت وحدت است و بساطتش نهایت بساطت. (شامل ۱۲ فصل)

- مقاله دوم: در ذکر صفات واجب تعالی (شامل ۱۲ فصل)

- مقاله سوم: در افعال باری تعالی (شامل ۱۸ فصل)

ص: ۱۴۹

- فن دوم در نظر مختص به معاد و کیفیت تربیت موجودات معادیه:

- مقاله اول: در بیان کیفیت تکون عائدات از عناصر (شامل ۲۴ فصل)

- مقاله دوم: در معاد جسمانی (شامل ۲ فصل)

- مقاله سوم: در قسمتی دیگر از بیان در تحقیق معاد از برای انسان بر اسلوب عرفانی و نمط شهودی به لسان اهل توحید (شامل ۴ فصل)

- مقاله چهارم: در ذکر نبوات (شامل ۱۲ فصل)

این کتاب در سال ۱۳۶۲ توسط انتشارات مجتمع دانشگاهی ادبیات و علوم انسانی در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است. ترجمه کتاب بر عهده احمد حسینی اردکانی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی - مبدأ و معاد

ناهید باقری خرمدشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب المبدأ و المعاد ملاصدرا علم کلام معاد توحید زندگینامه

الفضا والقدر فی افعال البشر

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. این کتاب رساله ای در کلام و به زبان عربی است که در جواب درخواست گروهی از دوستان مولف تألیف شده است. وی رساله حاضر را در تبیین عنایت الهی، معنی قضا و قدر، لوح و قلم، اثبات حسن و کمال نظام عالم، کیفیت دخول شرور در قدر، اعمال اختیاری و اضطراری که از انسان سر می زند همراه با مسائلی دیگر نگاشته شده است. در بخشی پیرامون افعال عباد و اینکه آیا آدمیان مختارند یا مجبور، اقوال فلاسفه را با ادله آنان بیان نموده و در پایان عقیده خود را ارائه کرده است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

ص: ۱۵۰

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

مباحث این کتاب در ۶ فصل تنظیم گردیده است:

۱- فصل اول: معنی عنایت قضا و قدر

۲- فصل دوم: محل قضا و محل قدر

۳- فصل سوم: خلقت و نظم عالم در مجموع، اکمل و اتم است

۴- فصل چهارم: کیفیت دخول شر در قضای الهی

۵- فصل پنجم: کیفیت اقوال و افعال که به اختیار از ما واقع می شود

۶- فصل ششم: فایده طاعات و تأثیر دعا

در مقایسه این رساله با قضا و قدر عبدالرزاق کاشانی (۷۳۰ ه.ق) بر می آید صدرا از آن رساله فایده بسیار برده و حتی عنوان بسیاری از فصل های رساله خویش را از او گرفته باشد. (وضعیت نشر این کتاب به علت در دسترس نبودن اصل کتاب مشخص نمی باشد).

منابع

صدرالدین شیرازی - قضا و قدر

ناهید باقری خرمدشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب القضا والقدر فی افعال البشر ملاصدرا قضا و قدر حکمت الهی دعا زندگینامه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات گرانبهای حکیم ملاهادی بن مهدی سبزواری است. این کتاب یکی از متون فلسفی - کلامی دوران بعد از صدر است که به وسیله یکی از قوی ترین و نامدارترین فلاسفه ایران بعد از اسلام به رشته تصویر در آمده است. این کتاب دارای مزایایی است که سبب می شود در میان نوشته های حکیم سبزواری جاودانه مانده و همچون نگینی بر تالو بدرخشد. مشتمل بودن این اثر بر بیش از چهار دانش فلسفه، عرفان، کلام، فقه و برقراری رابطه هایی میان دانشی بین این فن ها و دانش های چهارگانه چهره خاصی به این تألیف بخشیده است. این اثر در دو مجلد تدوین شده است: مجلد اول: در حکمت علمیه؛ مجلد دوم: در حکمت عملیه.

زندگینامه حاج ملاهادی بن مهدی سبزواری:

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تألیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزواری در گذشت. آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزواری (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

ص: ۱۵۳

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمد علی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، شرح دعاء الصبح، شرح الاسماء و...

ساختار بندی کتاب:

- ترجمه مقدمه ایزوتسو بر غررالفرائد

- شرح حال سبزواری به قلم خود ایشان

- شرح حال سبزواری به نقل از داماد ایشان

- وضع زندگی سبزواری به نقل از دو فرزند ایشان

مجلد اول کتاب در حکمت علمیه:

- مقدمه کتاب

- باب اول: اثبات واجب الوجود

- باب دوم: در معرفت صفات حق تعالی

- باب سوم: در افعال حق تعالی

- باب چهارم: در خودشناسی و معارف نفس

- باب پنجم: در معرفت انجام شناسی و معاد

- باب ششم: در نبوت مطلقه

- باب هفتم: در امامت

مجلد دوم کتاب در حکمت عملیه:

- باب طهارت

- باب صلاه

- باب زکات

- باب صیام

این کتاب در سال ۱۳۶۱ توسط انتشارات مولی در تهران منتشر شده است و همچنین در سال ۱۳۸۳ توسط مطبوعات دینی در قم منتشر شده است.

منابع

ملاهادی سبزواری - اسرار الحکم

کلید واژه ها

کتاب اسرار الحکم ملاهادی سبزواری علم کلام فلسفه عرفان حکمت زندگینامه

معاد در فلسفه و کلام اسلامی

در این کتاب سعی شده که به نکات کلامی و فلسفی بیشتر توجه شود و مسائل جانبی دیگر که در جای خود حائز اهمیت اند، مورد غفلت واقع شده اند تا خواننده دچار تشتت فکری نشده از موضوع اصلی خارج نگردد. این کتاب به عنوان متن درسی برای درس کلام به نگارش در آمده است. این کتاب به کوشش و ترجمه آقای دکتر مهدی نجفی افرا نگارش یافته است.

ص: ۱۵۴

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تألیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزواری در گذشت. آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزواری (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمد علی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، شرح دعاء الصبح، شرح الاسماء و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۵ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: مبانی فلسفی و کلامی: ۱- حقیقت انسان ۲- امنیت و ماهیت نفس ۳- تناسخ و اقسام آن ۴- اعلام و اعاده معدوم ۵- لذت و الم ۶- ثواب و عتاب ۷- عالم مثال

۲- فصل دوم: معاد روحانی: ۱- مراتب نفس در زندگی اخروی ۲- جهان اصغر و اکبر ۳- الحاق به مثل نوریه و ادراک معانی کلی ۴- رابطه نفس با بدن دنیوی و عوالم اخروی ۵- معرفت و بهشت

۳- فصل سوم: معاد جسمانی: ۱- دیدگاه ها در مورد معاد ۲- کیفیت معاد جسمانی ۳- دیدگاه حکمای مشاء ۴- اعتراضات ملاصدرا ۵- معاد جسمانی و تناسخ ۶- نظر متکلمان در معاد جسمانی ۷- نظر حکمای اشراق در معاد جسمانی ۸- اصول فلسفی صدرا

۴- فصل چهارم: عینیت بدن اخروی و دنیوی: ۱- دلایل عینیت ۲- نفس و وحدت شخصی ۳- تمسک به دلیل نقلی ۴- تفاوت های بدن دنیوی و اخروی

۵- فصل پنجم: شبهات و پاسخ: ۱- تشبه آکل و ماکول ۲- شبهه مفسده تناسخ ۳- مکانی بودن بهشت و جهنم ۴- اعاده و حکمت ۵- امتناع اعاده معدوم ۶- شبهه تطابق

این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط انتشارات جامی در تهران منتشر شده است و ترجمه و کوششی بوده از دکتر مهدی نجفی افرا.

منابع

ملاهادی سبزواری- معاد در فلسفه و کلام اسلامی (همراه با ترجمه و شرح معاد منظومه)

کلید واژه ها

کتاب معاد در فلسفه و کلام اسلامی ملاهادی سبزواری معاد علم کلام اسلام زندگینامه

ص: ۱۵۶

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این رساله از متون موجز حکمت متعالیه در باب اثبات مبدأ و معاد است که تفصیل آن به کتاب اسفار احاله شده است. مؤلف به روشی فلسفی و با استفاده از آیات و احادیث این رساله عربی را تألیف نموده است با دو مشرق:

المشرق الاول: فی العلم بالله و صفاته و اسمائه و آیاته (دارای قواعد)

المشرق الثانی: فی المعاد یا علم المعاد (دارای اشراقات)

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتا به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریبا تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری در گذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

* المشرق الاول: فی العلم بالله و صفاته و اسمائه شامل قاعده عرشیه و قاعده مشرقیه و...

* المشرق الثانی: فی علم المعاد

- الاشراق الاول فی معرفه النفس

- الاشراق الثانی فی حقیقه المعاد (شامل ۷ اصل در حقیقت معاد و چگونگی حشر اجساد)

- الاشراق الثالث فی اموال تعرض فی الآخره شامل قاعده فی ان الموت حق، قاعده فی الحشر، قاعده فی النفختین و... (درباره حالاتی که در جهان جاوید پیش می آید)

- اشکال و جواب

- ختم و وصیه

این کتاب در سال ۱۴۲۰ ه.ق توسط موسسه تاریخ العربی در بیروت چاپ و منتشر گردیده است و تصحیح و تعلیق بر عهده محمد خلیل اللون فولادکار بوده است همچنین این کتاب توسط غلامحسین آهنی ترجمه و توسط انتشارات مهدوی در اصفهان به چاپ رسیده است.

- شارحانی که شرحی بر این کتاب نوشته اند: شیخ احمد احسائی، آخوند ملاعلی بن جمشید نوری، ملا محمد اسماعیل بن اصفهانی و...

منابع

صدرالدین شیرازی - الحکمه العرشیه

کتاب الحکمه العرشیه ملاصدرا حکمت معاد فلسفه زندگینامه

رساله المشاعر

یکی از تألیفات نفیس صدرالمتالهین رساله المشاعر است، این کتاب مشتمل بر مقدمه ای زیبا و کامل است که با اسلوب شیوا و قلم توانا مطالب کتاب را معرفی و برتری علم الهی بر سایر علوم و معارف را بیان نموده است. این رساله شامل بحث های فلسفی راجع به شناختن واجب الوجود، صفات الهی، اصول حقایق ایمان، حکمت، کلام و... به زبان عربی است. مولف در دیباچه یاد می کند که معرفت وجود و هستی شناسی را پایه فلسفه خود قرار داده است و اساس شناسایی خدا، رستاخیز، عالم مثال، اتحاد عاقل و معقول، جامعیت بسیط الحقیقه، اشتداد وجود و مانند اینها را بر روی همان هستی شناسی می گذارد. پیداست کتاب، مربوط به آغاز جوانی فیلسوف شیرازی نیست چنان که می گوید «پیش از این ماهیت را اصیل می پنداشتم تا اینکه از آن برگشتم و به اصالت وجود گرائیدم».

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتا به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریبا تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری در گذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب دارای فاتحه در مباحث وجود و جعل در ۸ شعر می باشد؛

۱. موقف اول درباره مجعول اول در ۳ منہج: ۱- هستی خدا و یگانگی او (۸ شعر)، ۲- اصول و صفات خدا (۴ شعر) ۳- آفرینش و کردار خدا (۳ شعر) و یک خاتمه

۲. موقف دوم درباره کیفیت جعل

- ساختاربندی به زبان عربی:

الفاتحه: فی تحقیق مفهوم الوجود و...

۱- المشرع الاول: فی بیان انه غنی عن التعریف

۲- المشرع الثانی: فی کیفیه شموله للاشیاء

۳- المشرع الثالث: فی تحقیق الوجود عینا

۴- المشرع الرابع: فی دفع شکوک آوردت علی عینیه الوجود

۵- المشرع الخامس: فی کیفیه اتصاف الماهیه بالوجود

۶- المشرع السادس: فی ان تخصص افراد الوجود

۷- المشرع السابع: فی ان الامه المجعول بالذات من الجاعل

۸- المشرع الثامن: فی کیفیه الجعل و الافاضه

١- المنهج الاول: فى وجوده تعالى (٨ مشعر)

٢- المنهج الثانى: فى نبذ من احوال صفاته (٤ مشعر)

٣- المنهج الثالث: فى الاشاره الى الصنع و الابداع (٣ مشعر)

ص: ١٤٠

- خاتمه الرساله

- فهرست مصادر تحقيق

- نمايه

این کتاب در سال ۱۳۴۰ توسط چاپ خانه ربانی به چاپ رسیده است و تصحیح و تحقیق کتاب بر عهده استاد سیدجلال الدین آشتیانی بوده است. شرح این کتاب توسط ملا محمد جعفر لاهیجی، شیخ احمد احسائی، مولی حسین تنکابنی و... بوده. شرح رساله المشاعر به تصحیح سید جلال الدین آشتیانی در سال ۱۳۷۶ توسط انتشارات امیرکبیر در تهران منتشر شده است. ترجمه و مقدمه و تعلیقات فرانسوی از هانری کربن (تهران، ۱۳۴۲) و ترجمه فارسی توسط بدیع الملک میرزا عمادالدوله می باشد.

منابع

صدرالدین شیرازی- رساله المشاعر

ناهید باقری- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب رساله المشاعر ملاصدرا فلسفه واجب الوجود حکمت علم کلام زندگینامه

الشواهد الربوبیه

«الشواهد الربوبیه فی المناهج السلوکیه» یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این کتاب دوره ای کامل و جامع و خلاصه ای از حکمت متعالیه و اثبات توحید و نبوت به زبان عربی است. امور اعتقادی با عرفان و تصوف آمیخته و شواهدی از آیات گرد آمده و بنا به گفته خود مولف از استدلال و تطویل اجتناب شده است. شواهد الربوبیه نگین ظریفی است که از میان دیگر آثار صدرالمتالهین و در کل حکمت متعالیه و فلسفه اسلامی به قول صدرالمتالهین «در مقام تسبیحی در آمده است که تسبیح گران در جوامع قدس بدان تسبیح گویند و یا حمایلی است که حورالعین در مجامع انس با آن زینت یابند».

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای

فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

ص: ۱۶۱

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

مطالب کتاب در ۵ مشهد است و هر مشهد از چندین شاهد و هر شاهد در چند اشراق مرتب شده، به عبارتی روان و شیوا تألیف شده است:

۱- مشهد اول: معانی عامه (و نیاز همه علوم به آنها) (فی الامور العامه):

۱. شاهد اول: وجود (شامل ۱۲ اشراق)

۲. شاهد دوم: اثبات نحو دیگری از شهود موسوم به وجود ذهنی (شامل ۱۰ اشراق)

۳. شاهد سوم: واجب الوجود (شامل ۱۲ اشراق)

۴. شاهد چهارم: سایر امور عامه (شامل ۱۰ اشراق)

۵. شاهد پنجم: احوال ماهیت و اعتبارهای آن (شامل ۷ اشراق)

۲- مشهد دوم: وجود خدا، ایجاد عالم آخرت و عالم دنیا (فی وجوده تعالی)

۱. شاهد اول: صنع و ابداع خداوند (شامل ۱۳ اشراق)

۲. شاهد دوم: صور مفارحه و مثل افلاطونی (شامل ۷ اشراق)

۳- مشهد سوم: مباحث مختص به علم معاد (فی علم المعاد)

۱. شاهد اول: اموری که نشئه اخروی بر آن مترتب است. (شامل ۱۳ اشراق)

۲. شاهد دوم: وجود نفس انسانی (شامل ۱۱ اشراق)

۳. شاهد سوم: تجرد و اثبات معاد نفوس (شامل ۱۰ اشراق)

۴- مشهد چهارم: اثبات حشر جسمانی (فی اثبات حشر الجسمانی)

۱. شاهد اول: اثبات نشئه آخرت (شامل ۹ اشراق)

۲. شاهد دوم: بحث تفصیلی احوال آخرت (شامل ۱۶ اشراق)

۳. شاهد سوم: عالم های سه گانه (شامل ۱۱ اشراق)

۵- مشهد پنجم: نبوت و ولایت (فی النبوات و الولایات)

۱. شاهد اول: اوصاف و ویژگی های نبی (شامل ۱۰ اشراق)

۲. شاهد دوم: اثبات نبی (شامل ۱۰ اشراق)

حواشی حکیم ملاهادی سبزواری: حواشی مشهد ۱، حواشی مشهد ۲، حواشی مشهد ۳، حواشی مشهد ۴، حواشی مشهد ۵.

در انتهای کتاب فهرست آیات و احادیث و اعلام و اصطلاحات آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۶ توسط انتشارات مولی در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است. ترجمه کتاب بر عهده علی بابایی بوده و حواشی کتاب از حکیم ملاهادی سبزواری است.

منابع

صدرالدین شیرازی- شواهد الربوبیه

ناهید باقری خرمدشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب شواهد الربوبیه ملاصدرا توحید اثبات نبوت ولایت معاد علم کلام زندگینامه

خلق الاعمال (رساله جبر و تفویض)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. در این رساله کلامی و عربی، پیرامون مسئله قدر در افعال و چگونگی خلق اعمال بحث می کنند. در آغاز رساله اقوال فلاسفه در این موضوع نقل شده پس از آن حق را که اهل بیت (ع) فرموده اند، می آورد. مولف در دیباچه رساله می نویسد: چون رخصت نداشتم از اسرار مسئله قدر سخن گویم و رازهای نهفته فاش سازم، به بازگو کردن سخنان دانشمندان اسلام و شمه ای از روش اهل الله بسنده می کنم. در بعضی از

نسخه ها این رساله با عنوان صبر و تفویض و در بعضی دیگر با عنوان خلق الاعمال آمده است (خلق الاعمال- جبر و تفویض
القدر و افعال العباد).

ص: ۱۶۳

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدود العالم، المشاعر، شرح شفاء، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب دارای مقدمه و عناوینی به شرح زیر است:

- چگونگی صدور فعل از آدمی

- نظریه مذهب اهل تفویض

- انتقاد از این نظریه

- نظریه پیرامون جبر

- انتقاد از نظریه فوق

- نظریه فلاسفه

- نظریه راسخان در علم

- نظریه مورد اختیار

- مثال هایی در مورد راه های چهارگانه

- یک مثال روشن در مذهب مختار

- اراده نفس مانند وجود آن است

- گلایه حکیم از روزگار

- متن عربی رساله خلق الاعمال

این رساله در کتابی به نام دو رساله فلسفی در بیان و اراده انسان چاپ شده است که یک رساله، رساله جبر و تفویض صدرالدین شیرازی است و رساله دیگر، رساله جبر و اختیار خواجه نصیرالدین طوسی است. این کتاب در سال ۱۳۶۳ توسط نشر علوم اسلامی در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

ملاصدرا- خلق الاعمال (رساله جبر و تفویض)

ناهید باقری خرم‌دشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

ص: ۱۶۵

کتاب خلق الاعمال ملاصدرا جبر اختیار انسان نفس زندگینامه

رساله الحشر

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. موضوع کتاب کلام و به زبان عربی می باشد. این کتاب با دو نام معرفی شده: ۱- حشرالعوام فی معاد الاشیاء و حشرها ۲- طرح الکونین و رفض العالمین؛ اما ملاصدرا خود برای آن نامی ننهاده است. در این رساله مباحث فلسفی در مورد اثبات و چگونگی معاد، حشر و بازگشت موجودات مطرح و تحقیق و تفصیل مسئله عقول را به کتاب «اسفار اربعه، باب عقل و معقول» ارجاع داده است. صدرالدین رساله را در جواب و درخواست یکی از پرسش کنندگان نگاشته که از او به اخی یاد می کند و معتقد است: حشر از آن آدمیان و زندگان نیست بلکه همه طبایع جماد و نبات نیز حشری دارند لذا ابتدا طبقات ممکنات را بدین شرح بر می شمرد: ۱- طبقه نخست: مفارقات عقلی که جهان آنها جهان قضای الهی است

۲- طبقه دوم: ارواح مدبر عقلی که تعلق به اجرام علوی و سفلی دارد

۳- طبقه سوم: ارواح مدبر جزئی و نفوس خیالی که تعلق به اجرام سفلی دখانی و ناری دارند

۴- طبقه چهارم: نبات و غیر نبات از لطایفی که به تحریک آن نفوس در اجسام متحرک سریان دارند

۵- طبقه پنجم: ابعاد و اجرامی که اسفل السافلین دارند

سپس به حشر هر یک از این طبقات می پردازد و مطالب را در ۸ فصل مرتب می کند.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتا به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریبا تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و

تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

ص: ۱۶۶

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب دارای هشت فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: در حشر عقول خالص (حشر العقول خاصه (با ۴ برهان))

۲- فصل دوم: در حشر نفوس ناطقه (حشر النفوس الناطقه)

۳- فصل سوم: در حشر نفوس حیوانی (حشر النفوس الحیوانیه)

۴- فصل چهارم: در حشر نبات و طبایع اجساد (حشر القوی النباتیه و غیر نباتیه)

۵- فصل پنجم: در حشر جماد و عناصر (حشر الجمادات و العناصر)

۶- فصل ششم: در بازگشت امور حسی طبیعی که دارای کون و فساد اند به جهان باقی (عود جمیع الحسیات)

۷- فصل هفتم: در معاد هیولای نخستین و اجسام مادی (معاد الهیولی الاولی و الاجسام المادیه)

۸- فصل هشتم: در آگاهی بر شرف این روش ما در اثبات معاد تمامی موجود حتی جماد و عناصر (وجه تعمیم المعاد لجمیع المذکورات)

این کتاب همچنین دارای یک مقدمه و یک خاتمه و وصیت است و در سال ۱۳۶۳ توسط انتشارات مولی در تهران منتشر گردیده است همچنین توسط محمد خواجوی ترجمه و تصحیح گردیده است.

ص: ۱۶۷

صدرالدین شیرازی - رساله الحشر

ناهد باقری خرمدهشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب رساله الحشر ملاصدرا علم کلام فلسفه معاد حشر زندگینامه

المظاهر الالهيه في اسرار العلوم الكماليه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. این کتاب رساله ای موجز و استدلالی در مباحث کلامی مبدأ و معاد است که با روشی فلسفی و شواهدی از آیات و اخبار به زبان عربی نوشته شده است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

ص: ۱۶۸

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

- مقدمه مصحح شامل: حکمت و فلسفه، خاستگاه حکمت

۱- سیر حکمت پیش از اسلام شامل: ۱- مغان، فیثاغورس، ۲- یونان قدیم، تالس ملطی، آناکسیمانوس، آناکسیماندروس، هرقلیتوس، کزنوفانوس، پرمینیدوس، زنون، ملیسوس، انباز و قلوس، ذیمقراطیس، ذره گرایان، آناکساگوراس، ۳- سوفسطائیان، سقراط حکیم، افلاطون، ارسطو، مکتب و آثار ارسطو، ماجرای فلسفه ارسطویی، کلییان، دوره یونانی گری، اپیکوریان، رواقیان، شکاکیان، ۴- افلوطین

۲- مسیر حکمت پس از اسلام شامل: ۱- حکام شیعی، فلسفه در شیعه، باطنی گرایی شیعی، عرفان شیعی و تصوف، تصوف. ۲- انتقال فلسفه اسلامی به اروپا، نهضت ترجمه در اروپا ۳- تحول تاریخی فلسفه و مکتب شیراز، ملاصدرا، شاگردان، فرزندان، کتب و آثار او، مکتب ملاصدرا، کتاب المظاهر الالهیه.

- توضیحی درباره نسخه ها و شیوه تصحیح

- تصاویر نسخه ها

- المظاهر الالهیه فی اسرار العلوم الکمالیه: این رساله مرتب بر یک مقدمه در اهمیت حکمت الهی و دو فن که هر فنی مشتمل بر ۸ مظهر و در خاتمه سخن پایانی است:

۱- فن اول: شناخت خدا و چگونگی افعال او

ص: ۱۶۹

۱. مظهر اول: مقصد عمده کتاب: حکمت حقیقی و مطلوب غایی

۲. مظهر دوم: اثبات وجود خدا

۳. مظهر سوم: توحید و وجوب الوجود

۴. مظهر چهارم: اسماء و صفات خدا

۵. مظهر پنجم: علم خدا به ذات خود و به غیرذات خود

۶. مظهر ششم: دوام الهیت خدا

۷. مظهر هفتم: حدوث عالم و هستی آن و مسبوق بودن جهان وجود به عدم زمانی

۸. مظهر هشتم: چگونگی آفرینش، معاد و اشاره به سلسله هبوط و صعود

۲- فن دوم: مبحث معاد:

۱. مظهر اول: اثبات معاد جسمانی

۲. مظهر دوم: دوباره زنده شدن انسان با تمامی قوا و جوارح در رستاخیز

۳. مظهر سوم: حقیقت مرگ

۴. مظهر چهارم: ماهیت قبر و عذاب و ثواب آن

۵. مظهر پنجم: رستاخیز

۶. مظهر ششم: حشر در رستاخیز

۷. مظهر هفتم: صراط

۸. مظهر هشتم: نامه اعمال

- سخن پایانی:

۱. میزان و حساب

۲. احوال قیامت

۳. نفخ

۴. نگهبانان دوزخ

۵. درخت طوبی و زقوم

۶. خلافت

۷. رویای صادقانه

۸. اندرز

این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط بنیاد حکمت اسلامی صدرا در تهران منتشر گردیده است تصحیح و تحقیق بر عهده سید محمد خامنه ای بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی- المظاهر الالهیه فی اسرار العلوم الکمالیه

ناهید باقری خرم‌دشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب المظاهر الالهیه فی اسرار العلوم الکمالیه ملاصدرا علم کلام معاد توحید زندگینامه

ص: ۱۷۰

این رساله یکی از آثار و تألیفات آیت الله میرزا احمد آشتیانی است. مولف این رساله را در جوانی نگاشته است. در این رساله مجملی از معارف دیانتی که به توفیق پروردگار حکیم، جهت آگاهی و بینایی مردمان توسط آیت الله حکیم میرزا احمد آشتیانی نوشته شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سید محمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ص: ۱۷۱

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۵ اصل به شرح زیر است:

اصل اول: در اثبات ذات مقدسی که پدید آورنده و نگهدار عالم است.

اصل دوم: در اثبات علم خداوند است

اصل سوم: در اثبات لزوم بعث نبی در حکمت الهیه

اصل چهارم: در اثبات امامت

اصل پنجم: در برزخ و معاد است

این رساله در همان سال ها، یعنی حدود نود سال قبل چاپ سنگی شده است و چند سال قبل هم به طرز بهتری توسط آقای کوشانپور چاپ دوم آن انجام شده و در سال ۱۴۰۳ چاپ سوم شده است و چاپ چهارم آن در کتاب بیست رساله است.

منابع

احمد آشتیانی - رساله قول ثابت

احمد آشتیانی - بیست رساله

کلید واژه ها

کتاب رساله قول ثابت احمد آشتیانی توحید علم الهی اثبات نبوت اثبات امامت اثبات معاد

رساله کلمه طیبه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. احمد بن محمد حسن آشتیانی به اشاره جمعی از دوستان، تجدید مذاکراتی در اصل توحید نموده است و لذا فهرست بیانات را در ضمن مقدمه و فصولی چند مرسوم داشت و به کلمه طیبه موسوم نمود.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچک ترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی

(۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سید محمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ص: ۱۷۲

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و ۸ فصل به شرح زیر است:

- مقدمه: در شناسائی خداوند که به سه قسم مصور شده است.

- فصل اول: شامل شش دلیل و برهان در خداشناسی.

- فصل دوم: ذات احدیت را هیچ قسم ترکیبی نیست.

- فصل سوم: حقیقت نوریه مقدسه که ذات حق است، قدیم و ازلی است.

- فصل چهارم: آن حقیقت ازلی واحد و یگانه است که تعدد موجب می خواهد و گرنه هر حقیقتی در ذات خود یکی است.

- فصل پنجم: مراد از وحدانیت آن ذات مقدس

- فصل ششم: حقیقت مقدسه نور و حیات را حدی نباشد

- فصل هفتم: حقیقت بسیطه حق متعال را هیچ عقلی دریابد و احاطه نماید.

- فصل هشتم: حقیقت مقدسه حیات و نور که عین ذات خداوندی است، عین علم و قدرت و اراده ذاتیه است.

این رساله در سال ۱۳۵۲ ه.ق نگاشته شده است و در سال ۱۳۵۳ ه.ق چاپ سنگی شده و در ۱۳۳۶ ه.ش و ۱۴۰۳ چاپ دوم و سوم شده است و چاپ چهارم در کتاب بیست رساله است.

منابع

احمد آشتیانی - رساله کلمه طیبه

کلید واژه ها

کتاب رساله کلمه طیبه احمد آشتیانی توحید صفات خدا ذات زندگینامه

رساله یادآور در توحید

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. استاد احمد آشتیانی برای یادآوری جوانان روشن فکر که سایر طبقات خامد الفکر را ارشاد و هدایت بنماید این رساله را تقریر نموده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه. ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل چندین عنوان به شرح زیر است:

- تذییل: و چون ایجاد، پدید نمودن و موجود نمودن چیزی است در محلی و موقعی که شخص آن چیز پیش از ایجاد در هیچ محلی و مکانی نبوده...

- تعقیب: انسان دارای دو جهت می باشد. جهت ماهیت و جهت وجود.

- تذکره: ذاتی که عالم به معلومی است...

- تبصره: تمام حسنات کمالیه از قبیل علم و قدرت و حیات، عین ذات مقدس خداوند متعال است.

- تأنیس: چگونگی وصف خداوند که مخلوقات دارای شعور در آن شرکت نداشته باشند.

- تنویر: شبهه نیست که محبوبیت هر محبوبی غیر از ذات خداوندی برای دارا بودن یک صفت حسن و کمالی است...

این رساله قبلا به ضمیمه دو رساله دیگر مولف (بیان نافع و عیدیه) در سال ۱۳۵۱ چاپ شده و بار دیگر در سال ۱۳۸۵ ه.ق به صورت جداگانه و نیز در سال ۱۴۰۳ چاپ شده است.

منابع

احمد آشتیانی - رساله یادآور در توحید

کلید واژه ها

کتاب رساله یادآور در توحید احمد آشتیانی توحید واجب الوجود زندگینامه

رساله عیدیه (در میلاد مسعود حضرت محمد (ص))

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. در این رساله مولف، با ذکر چندین آیه از قرآن به بیان توحید و یگانگی خداوند پرداخته و سپس به ذکر معجزات پیامبر و نبوت ایشان و... پرداخته است. این رساله بار نخست به ضمیمه دو رساله دیگر از مولف (یادآور در توحید و بیان نافع) در سال ۱۳۵۱ و بار دیگر به صورت جداگانه در سال ۱۳۸۶ ه.ق و بار سوم در سال ۱۴۰۳ چاپ شد.

ص: ۱۷۵

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

کتاب رساله عیدیه احمد آشتیانی توحید اثبات نبوت پیامبر اکرم معجزه

رساله توحید و معاد

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. یکی از امور مهمه ای که لازم است تمام افراد به آن امر به برهان عقل و اعلام شرع مقدس متدین و عقیده مند باشند (توحید) خداوند است. و اعتقاد با قیامت کبری یکی از اصول دین است که بالخصوص باید تمام افراد عقلا و شرعا به آن معتقد و متدین باشند. و اینها مباحثی است که مولف در این رساله خود به شرح آن پرداخته است. مولف این رساله را ظاهرا حدود سال ۱۳۹۰ ه.ق نگاشته است. چون سوره اذا وقعت الواقعة و ترجمه آن در پایان این رساله آمده بود به نام تفسیر سوره مبارکه اذا وقعت الواقعة در سال ۱۳۹۱ و ۱۴۰۳ ه.ق چاپ شد.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سید محمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

کتاب رساله توحید و معاد احمد آشتیانی عقل توحید معاد زندگینامه

لوامع الحقایق فی الاصول العقاید

این کتاب یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است که به زبان عربی نگاشته شده است. این کتاب شامل مباحث توحید، نبوت، امامت و معاد است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل دو جزء. چهار مبحث به شرح زیر است:

- جزء اول شامل: مبحث الاول فی التوحید- مبحث الثانی فی النبوه

- جزء دوم شامل: مبحث الثالث الامامه- مبحث الرابع فی المعاد

منابع

احمد آشتیانی- لوامع الحقایق فی الاصول العقاید

کلید واژه ها

کتاب لوامع الحقایق فی الاصول العقاید احمد آشتیانی توحید نبوت امامت معاد زندگینامه

نامه رهبران، آموزش کتاب تکوین (در عقاید اسلامی)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است که به زبان فارسی نگاشته شده است. این کتاب مشتمل بر مباحث و مطالبی در فلسفه و اصول و عقاید است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده

شده اند.

ص: ۱۷۹

این اثر شامل دو کتاب است که هر کتاب شامل چندین مقصد به شرح زیر است:

کتاب اول: شناخت حقیقت موجود و صفات آن

- مقدمه: اقسام علوم: علوم طبیعی و علوم ماوراء طبیعی - موضوع علوم و علم الهی

- مقصد اول: وجود و ماهیت - اصالت وجود و اعتباریت ماهیت - دلایل نقلی در اصالت وجود

- مقصد دوم: مباحث وجود شامل ۱۱ مبحث

- مقصد سوم: مباحث ماهیت: مبحث اول: مراد از ماهیت و اقسام آن - مبحث دوم: اقسام وحدت

- خاتمه: ربط حادث به قدیم

کتاب دوم: الهیات

- مقدمه: اقسام مردم در شناختن حقایق

- مقصد اول: شناخت خدا: مطلب اول: راه های اثبات صانع (شامل ۱۰ راه) - مطلب دوم: خواص واجب الوجود (شامل ۵

خاصه) - مطلب سوم: در کمالات الهیه و وجه اتحاد آنها (شامل ۳ لمعه)

- مقصد دوم: اثبات نبوت مطلقه: مقام اول: اثبات اصل نبوت - مقام دوم: در نبوت حضرت محمد بن عبدالله (ص)

- مقصد سوم: امامت: مطلب اول: امامت مطلقه - مطلب دوم: تحقیق طریق تشخیص امام

- مقصد چهارم: در معاد: برهانی بر بقاء عموم نفوس مدرکه - حال ارواح در قیامت صغری و برزخ - اقوال راجع به قیامت

کبری

احمد بن محمد حسن آشتیانی در مقام بیان راه رشد و نیل به سعادت ابدی این کتاب را نگاشته است و در آن از اقسام علوم و

علم الهی و وجود و ماهیت و شناخت خدا و نبوت و امامت و و معاد سخن به میان آورده است.

منابع

کتاب نامه رهبران، آموزش کتاب تکوین احمد آشتیانی فلسفه اصول دین زندگینامه

سرمايه سعادت

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است که به زبان فارسی نگاشته شده است. مولف در این رساله به تشریح مباحثی در توحید و نبوت و امامت پرداخته و همچنین مطالب مختصری در مبحث معاد در این رساله خود آورده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سید محمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

۱. توحید: راه شناسایی آفریننده جهان (اندیشه نمودن در آیات انفسیه و آفاقیه) مطلب اول: در اثبات یگانه و بی مثل و بی نظیر بودن آفریننده عالم

۲. نبوت: مطلب دوم در اثبات نبوت

۳. امامت: مطالبی مختصر در مبحث امامت

در انتهای کتاب نیز مبحث معاد آورده شده است شامل مطالبی درباره عود و بازگشت ارواح و عالم برزخ و مطالبی در این باب از قرآن کریم. این رساله ظاهراً در سال ۱۳۸۱ ه.ق نگاشته شده و تا سال ۱۳۸۹ ه.ق پنج بار چاپ شده است. این رساله به دستور آیت الله حکیم به عربی ترجمه و در عراق به نام اساس السعاده چاپ شد.

منابع

احمد آشتیانی - رساله سرمایه سعادت

کلید واژه ها

کتاب رساله سرمایه سعادت احمد آشتیانی توحید نبوت امامت معاد زندگینامه

رسائل دلایل التوحید

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. چون یکی از طرق استدلالیه انیه در باب توحید، کمتر مورد مذاکره و بحث میشد، چنانچه در ضمن رساله مرقوم شده است، استاد احمد آشتیانی برای یادآوری از آن طریق هم این رساله را تحریر نموده و برای تبرک و تیمن آن آیه مبارکه «آمن الرسول بما أنزل إليه من ربه والمؤمنون كل آمن بالله و ملائکته و کتبه و رسله لانفرق بین أحد من رسله و قالوا سمعنا و أطعنا غفرانک ربنا و إليك المصیر؛ فرستاده ما بدانچه از جانب پروردگارش به سوی او نازل شده ایمان آورده و مؤمنان همگی به خدا و فرشتگان و کتاب ها و فرستادگان او ایمان آورده اند (و گفتند) میان هیچ یک از فرستادگان او فرق نمی گذاریم و گفتند: شنیدیم و اطاعت کردیم، پروردگارا عفتت را می طلبیم و بازگشت (همه) به سوی توست.» (بقره/ ۲۸۵) را نوشته اند و سپس دلایل التوحید را در سه مورد تفضیل کرده اند. این رساله در سال ۱۳۴۹ و نیز در سال ۱۴۰۳ چاپ حروفی شده است.

ص: ۱۸۲

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

کتاب دلائل التوحید احمد آشتیانی توحید علم کلام زندگینامه

الرساله الکمالیه فی الحقایق الالهیه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات امام فخر رازی به زبان فارسی است. این کتاب در جهت شناخت باری تعالی تألیف گردیده است و تألیفی است در علم منطق و نجوم. او در این اثر خود به این مطلب اشاره میکند که شرف همه علم ها از ۵ چیز است:

الف) شرف معلوم و چون باری تعالی از همه معلومات شریف تر است باید که علم بدو از همه علم ها شریف تر بود.

ب) قوت براهین و چونکه برهان ها که در علم ها حقیقی خاصه غلم الهی گفته اند از مقدمه ها اولی مرکبست باید که علم ها حقیقی از همه علم ها شریف تر بود.

ج) حاجت مردم بوی و معلوم است که جمله سعادت ها دین و دنیا به شناختن باری تعالی باز بسته است پس باید که این علم از همه علم ها شریف تر بود.

د) نیازمندی دیگر علم ها به وی

ه) بدان که ضد این علم کفر است.

این کتاب توسط محمد باقر سبزواری تصحیح و چاپ گردیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضلالی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با

علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

این کتاب شامل ده مقاله، که هر مقاله شامل چندین فصل به شرح زیر است:

*مقاله نخستین: در منطق (شامل ۱۰ فصل): ۱. در ایساغوجی ۲. در تعریفات ۳. در قضایا ۴. در انواع قضایا ۵. در تناقض ۶. در عکس ۷. در قیاس ۸. در مختلطات ۹. در شرطیات ۱۰. در برهان

*مقاله دوم: در مقولات (شامل ۱۰ فصل): ۱. در احکام وجود ۲. در تقسیم موجود ۳. در تقسیم اجسام ۴. در مقولات ۵. در کم ۶. در کیف ۷. در مقولات نسبی ۸. در مقوله ان یفعل و ان ینفعل ۹. در متقابلان ۱۰. در لواحق مقولات

*مقاله سوم: در معرفت باری تعالی و این مقاله مرتب است بر ۲۰ فصل که برخی از آنها عبارتند از: شناخت واجب و ممتنع و ممکن - در اثبات واجب الوجود - در آنکه باری تعالی حق محض است - در حدوث عالم و...

*مقاله چهارم: در صفات واجب الوجود (شامل ۱۰ فصل) برخی از آنها عبارتند از: در بیان آنکه باری تعالی عالم است به ذات خود - در آنکه باری تعالی عالم است به کلیات - در بیان قادریت باری تعالی - در شرح صفات باری تعالی و...

*مقاله پنجم: در افعال باری تعالی (شامل ۳ فصل) ۱. در بیان تأثیر اول ۲. در بیان آنکه معلول اول عقل محض است ۳. در کیفیت صدور جمله ممکنات از عقل اول

*مقاله ششم: در احوال اجسام و حرکات و آنچه بدان تعلق دارد (شامل ۱۰ فصل) که برخی از آنها عبارتند از: در جزء لایتجزی - در هیولی و صورت - در حرکت - در زمان - در ماهیت زمان - در اثبات مکان و...

*مقاله هفتم: در بیان افلاک (شامل ۱۰ فصل) که برخی از آنها عبارتند از: در بیان آنکه فلک بسیط است- در بیان آنکه فلک نه گرم است و نه سرد- در اثبات نفوس فلکی- در اثبات عقول و...

*مقاله هشتم: در ارکان و عناصر (شامل ۱۰ فصل) که برخی از آنها عبارتند از: در ترتیب ارکان- در اثبات کون و فساد- در اثبات استحالت- در مزاج- در مراتب کائنات و...

*مقاله نهم: در علم نفس (شامل ۱۰ فصل) که برخی از آنها عبارتند از: در حد نفس- در شرح آثار نفس- در تعدید قوی- در حدوث نفس ناطقه- در سبب خوابیدن- در نفوس حیوانات و...

*مقاله دهم: در علم هیئات (شامل ۶ فصل) که برخی از آنها عبارتند از: در ترتیب افلاک- در عدد افلاک- در هیئات زمین و...

منابع

فخرالدین رازی- الرساله الکمالیه فی الحقایق الالهیه

کلید واژه ها

کتاب الرساله الکمالیه فی الحقایق الالهیه فخر رازی علم منطق علم نجوم توحید زندگینامه

یاد معاد

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جوادی آملی است که در سال ۱۳۶۱-۱۳۶۰ با حضور عده ای از برادران مباحثی پیرامون یاد معاد ارائه شد تا زمینه تذکره برای بعضی و تبصره برای بعض دیگر باشد و مجموع آن گفتارها در این کتاب جمع آوری شده است. مؤلف محترم در این کتاب خود از مراتب و درجات معاد و بیداری از خواب غفلت و یاد معاد و موانع یاد آن سخن گفته و این نوشتار او یادآور برخی مسائل پیرامون معاد برای خوانندگان علاقه مند است. استاد محترم در تألیف این کتاب خود از سوره های قرآنی و نهج البلاغه بسیار بهره برده است.

ص: ۱۸۶

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و هجده درس به شرح زیر است:

مقدمه، شامل عناوین: رجوع به خدا معادل صدور از اوست- ذکر خدا از اوصاف فعلی اوست- استغفار از هر لذتی که ذکر حق نباشد- دنیا و آخرت مقابل هم اند و...

درس اول: اخلاق در قرآن کریم، شامل عناوین:

راه تشخیص نورانیت- نمونه ای از ادب مع الغیر و...

درس دوم: حیات طیبه: نشانه دیگر حیات طیب

درس سوم: حیات طیب و آثار آن، شامل عناوین:

اثر حیات طیب- علامت بیماری دل- مراحل سقوط- داستان قاری نهروانی

درس چهارم: محبت و دوست یابی از آثار حیات طیب

درس پنجم: نقش محبت و دوستی

درس ششم: نقش یاد قیامت در وارستگی انسان: سه دلیل بر ضرورت معاد

درس هفتم: نقش یاد معاد در جهاد، شامل عناوین:

هدف بعثت انبیا- عمل صالح- حقیقت دین مسیحیت از دیدگاه قرآن و...

درس هشتم: نقش یاد قیامت در سازندگی انسان، شامل عناوین:

سخن ابن طاووس- سخن صدر المتالین- فرمایش امیر المومنین (ع)- سخن علامه طباطبایی- روایت شیخ کلینی و...

درس نهم: صحنه قیامت و حضور اعمال، شامل عناوین:

رابطه توحید و عدل- صحنه قیامت- توصیف دنیا- سخن شیخ مفید و...

درس دهم: سلامت مراحل سه گانه انسان و اوصاف قیامت، شامل عناوین:

وطن حقیقی انسان- فرمایش امام رضا (ع)- مراحل کامل اسلام- خواب برادر مرگ است و ...

درس یازدهم: موانع یاد قیامت، شامل عناوین:

زینت و لذت والا- علت سقوط هارون- کوته نظران دنیا طلب و...

ص: ۱۸۸

درس دوازدهم: هوی پرستی منشأ فراموشی و قیامت، شامل عناوین:

فرمایش امام سجاد در مورد مضحکه - کتاب اعمال در روز قیامت و...

درس سیزدهم: دفع شبهات منکران معاد، شامل عناوین:

شجر اخضر - نمونه هایی از قدرت خدا - سخن علامه امینی - خشم پلنگ و...

درس چهاردهم: کتاب اعمال و کیفیت آن، شامل عناوین:

خاسرین چه کسانی اند - کافر در قیامت آسایش ندارد و...

درس پانزدهم: تقسیم انسان از نظر قرآن، شامل عناوین:

واحد سنجش اعمال حق است - انسان ها سه دسته اند و...

درس شانزدهم: تفاوت نظام دنیا و آخرت، شامل عناوین:

عزت فقط برای خداست - قانون علیت در قیامت - معنی مرگ و مردن و...

درس هفدهم: انتقام الهی و کیفیت آن، شامل عناوین:

انواع انتقام - سنگینی بار قیامت - خسارت انسان در قیامت و...

درس هجدهم: نقش مراقبه و محاسبه در پرتو یاد معاد، شامل عناوین:

معنی رقیب - مؤمن و بهشت - ارث حقیقی و...

منابع

عبدالله جوادی آملی - یاد معاد

کلید واژه ها

کتاب یاد معاد عبدالله جوادی آملی یاد مرگ قیامت اعمال قرآن نهج البلاغه زندگینامه

رساله نظام احسن در جهان هستی

این رساله از آثار با ارزش حکیم متاله و فقیه عارف حضرت آیت الله جوادی آملی می باشد که به یادبود شهید مظلوم آیت

الله بهشتی به رشته تحریر در آمده است. این رساله به گفته مؤلف محترم به تناسب آشنایی معظم له با شهید مظلوم در جلسات درس فلسفه استاد علامه طباطبایی نگارش یافته است. موضوع این رساله پیرامون یکی از مسائل فلسفه الهی است.

ص: ۱۸۹

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل یک مقدمه و چندین عنوان به شرح زیر است:

مقدمه - سبب تألیف این رساله - نظام احسن در جهان هستی - نظام احسن در عرفان - نظام احسن در فلسفه و برهان - خیر وجودی است و شر عدمی - اتحاد نظر افلاطون و ارسطو درباره عدمی بودن شر - نقدی بر سخن حکیم سبزواری - نقدی بر سخن حکیم متاله شیخ اشراق - نظام احسن در قرآن - توحید افعالی از نظر قرآن کریم - دوزخ و بهشت در نظام احسن از نظر قرآن کریم - شیطان و فرشته در نظام احسن از نظر قرآن کریم.

منابع

عبدالله جوادی آملی - رساله نظام احسن در جهان هستی

کلید واژه ها

کتاب رساله نظام احسن در جهان هستی عبدالله جوادی آملی فلسفه نظم آفرینش خیر شر توحید

خدا و پیامبران

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است که حاوی مطالبی است حول موضوع اصول عقاید که استاد سبحانی آن را در حوزه های علمی برای دانشجویان تدریس می کرده اند و مسائلی که در این کتاب مورد بررسی قرار می گیرد: ۱- لزوم بعثت پیامبران ۲- راه شناسایی پیامبران ۳- حقیقت وحی چیست؟ ۴- شرایط جسمی و روحی پیامبران است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله

آثار ايشان، الكتب الكلاسيه و معجم المتكلمين، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجاليه، فروغ ابديت،
سيماى فرزندگان، آئين وهاييت و...

ص: ١٩١

این کتاب شامل چندین عنوان به شرح زیر است:

۱- خدا و پیامبران ۲- لزوم بعثت پیامبران از نظر وضع قوانین ۳- لزوم بعثت پیامبران از نظر تعلیم و آموزش ۴- حقیقت اعجاز چیست؟ ۵- معجزه پدیده بودن علت نیست ۶- چگونه اعجاز گواه بر راستگویی پیامبر است؟ ۷- چگونه معجزه را از غیر آن تمیز دهیم؟ ۸- دو راه دیگر برای شناسایی پیامبر ۹- وحی گیرنده مرموزی است. ۱۰- چرا وحی حس همگانی نیست- معانی وحی در لغت و قرآن ۱۱- آیا وحی زائیده نبوغ است؟ نارسایی تفسیر نبوت با نبوغ ۱۲- چگونه یک فرد در برابر گناه می تواند معصوم باشد ۱۳- چرا باید رهبران آسمانی در برابر گناه بیمه و معصوم باشند ۱۴- عصمت پیامبران از نظر خطا.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- خدا و پیامبران

کلید واژه ها

کتاب خدا و پیامبران جعفر سبحانی تبریزی اثبات نبوت پیامبران وحی عصمت زندگینامه

مناظرات امام فخر رازی درباره مذاهب اهل سنت

این کتاب یکی از کتاب های نفیس، جامع و در عین حال، متنوع امام فخر رازی است شخصیتی که در نیمه دوم قرن ششم و اوایل قرن هفتم هجری در میان ستارگان آسمان علم بی نظیر و نابغه ای بوده است. مطالب متنوع این کتاب که در ۱۶ فصل بیان شده است، متنهای مناظرات و مباحث علمی اوست که در سفرش به خراسان قدیم و شهرهای ماوراء النهر، با علما و فقهای مبرز مذاهب مختلف اسلام، از شافعی و حنفی، انجام داده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیلتی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی

مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ص: ۱۹۲

اهمیت کتاب:

این کتاب به سه جهت شایان توجه و اهمیت است:

۱- اول اینکه شامل مطالب و مسایل و موضوعات علمی و دینی، از زبان یک مرجع دینی و علمی است.

۲- دوم اینکه چگونگی افکار علمی و درجه جهان بینی علما را روشن می کند که در محافل علمی و دینی آن زمان، چه نوع افکار و مسائل مورد توجه عالمان قرار داشته است.

۳- سوم اینکه درجه قدرت علمی امام فخر رازی را در مناظرات علمی می نمایاند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۶ مساله و چندین عنوان به شرح زیر است:

۱. مسئله اول: مناظره رازی با فقهای بخارا

۲. مسئله دوم: مناظره رازی با نور صابونی

۳. مسئله سوم: اثبات صفات خداوند

۴. مسئله چهارم: مناظره رازی با قاضی شهر غزنین

۵. مسئله پنجم: صفت بقاء عین ذات خداست

۶. مسئله ششم: استدلال رازی برای حجیت قیاس

۷. مسئله هفتم: ورود رازی به شهر بخارا

۸. مسئله هشتم: مناظره رازی با فقهای بخارا

۹. مسئله نهم: ایراد فخر رازی به منجمان بخارا

۱۰. مسئله دهم: ایراد فخر رازی به سخن غزالی

۱۱. مسئله یازدهم: مفهوم قیاس به توصیف رازی

۱۲. مسئله دوازدهم: مناظره رازی با فقهای بخارا

۱۳. مسئله سیزدهم: اثبات مرفوع تکلیف مالایطاق

۱۴. مسئله چهاردهم: امتناع رؤیت خداوند

۱۵. مسئله پانزدهم: بیع فضولی

۱۶. مسئله شانزدهم: مناظره رازی با فرید گیلانی

عناوین دیگر:

۱- دلالت لفظ

۲- قاعده استصحاب

۳- مذهب ابوحنیفه - مذهب مالکی

۴- مذهب شافعی

*مذهب حنبلی و تحولات تاریخی آن

ص: ۱۹۳

* نهضت وهابی در مذهب حنبلی

* کلیاتی از عقاید و انتقادات وهابیان

۵- قیاس

۶- علم احکام نجوم

۷- طرد و عکس

۸- مذهب معتزله

۹- ابوالحسن اشعری و مذهب اشاعره

۱۰- ابومنصور ماتریدی

۱۱- محمد بن زکریای رازی

* عقاید فلسفی و کلامی محمد بن زکریای رازی

منابع

امام فخر رازی- مناظرات امام فخر رازی درباره مذاهب اهل سنت

کلید واژه ها

کتاب مناظرات امام فخر رازی درباره مذاهب اهل سنت فخر رازی مذهب تسنن علم کلام زندگینامه

چهارده رساله

این کتاب که در زمره آثار امام فخر رازی قرار گرفته است شامل چهارده رساله است که هشت رساله از این چهارده رساله متعلق به فخرالدین رازی است.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد،

صاحب نظر و مرجع فضلالی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراءالنهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراءالنهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختار بندی کتاب:

چهارده رساله به شرح زیر است که هر رساله شامل چندین فصل و یا باب است

رساله اول: در نفی مکان و جهت؛ و مشتمل است به دو فصل

رساله دوم: در خدا شناسی؛ با نسخه ملک که در ۶۶۰ کتابت شده مقابله گردید (در شش فصل)

رساله سوم: اصول دین یا تحصیل الحق؛ مشتمل بر یک مقدمه و هشت باب

رساله چهارم: جواب نامه تعزیت؛ نگارش فخر رازی در ده فصل

رساله پنجم: سیر نفس؛ (مشتمل بر یک مقدمه و دو فصل)

رساله ششم: کتاب الفرق فی الحوال المسلمین و المشرکین؛ مشتمل بر شش فصل و ده باب

رساله هفتم: در فلاح و کشاورزی؛ منسوب به فخر رازی مشتمل بر دوازده مسئله

رساله هشتم: ترجمه رساله الطیر

رساله نهم: مبدأ و معاد یا کلمات عشره اثیرالدین ابهری

رساله دهم: شرح رساله الطیر یا الشبکه و اطیر

رساله یازدهم: داستان سیمرغ و کوه قاف (سیاح و باز)

رساله دوازدهم: پرتو نامه شیخ اشراق؛ شامل ده فصل

رساله سیزدهم: روضه القلوب

رساله چهاردهم: در نفی حیز و جهت

منابع

امام فخر رازی و دیگران- چهارده رساله

کلید واژه ها

کتاب چهارده رساله فخر رازی علم کلام توحید اصول دین فلسفه زندگینامه

زندگانی امامان علیهم السلام به زبان ساده

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. ایشان در این اثر خود سعی نموده اند که مختصری از زندگی امامان معصوم (ع) را به زبانی ساده و روان بیان دارند تا خوانندگان علاقه مند را با زندگانی آنان و وقایعی که در آن رخ داده است آشناتر کند.

ص: ۱۹۵

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل ۱۲ بخش است که در هر بخش زندگانی یکی از امامان معصوم (ع) شرح داده شده است:

۱- زندگانی امیر مومنان (ع) این بخش شامل عناوین: نبرد با ناکثین، نبرد با قاسطین، نبرد با مارقین و...

۲- زندگانی امام حسن (ع) این بخش شامل عناوین: امام حسن مجتبی (ع) و جبهه های جنگ، متن پیام صلح، شهادت امام و...

۳- زندگانی امام حسین (ع) این بخش شامل: ۱. علل و موجبات قیام امام حسین (ع) ۲. نامه امام بر معاویه ۳. سخنرانی در سرزمین نی

۴- زندگانی امام زین العابدین (ع) این بخش شامل عناوین: امام سجاد و خطابه مسجد شام، دعا و نیایش و...

۵- زندگانی امام محمد باقر (ع)

۶- زندگانی امام جعفر صادق (ع) این بخش شامل عناوین: انگیزه های قیام، امام صادق و دانشگاه بزرگ جعفری و...

۷- زندگانی امام موسی کاظم (ع)

۸- زندگانی امام علی بن موسی الرضا (ع) این بخش شامل عناوین: دو مسئله مهم در زندگی امام، امام چرا مقام ولایت مهدی را پذیرفت، شهادت امام به دست مأمون و...

۹- زندگانی امام محمد تقی (ع) این بخش شامل: بیعت شوم مأمون

۱۰- زندگانی امام علی النقی (ع) این بخش شامل عناوین: ویژگی های این دوره از خلافت، سیاست حاکم به عصر امام هادی و...

۱۱- زندگانی امام حسن عسگری (ع)

۱۲- زندگانی حضرت مهدی (ع) این بخش شامل: ۱. خصوصیات حضرت مهدی (ع)، آیا حکومت واحد جهانی امکان پذیر است؟ ۲. صلح و صفا به جای خونریزی ۳. قرآن و آینده جامعه ها و...

جعفر سبحانی تبریزی- زندگانی امامان (ع) به زبان ساده

کلید واژه ها

کتاب زندگانی امامان (ع) به زبان ساده جعفر سبحانی تبریزی زندگی ائمه تاریخ اسلام

معاد شناسی در پرتوی کتاب، سنت و عقل

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. کتاب ارزشمند 'الالهیات علی هدی الکتاب و السننه و العقل' که از تألیفات استاد جعفر سبحانی است مشتمل بر یک دوره کامل کلام اسلامی از مبدأ شناسی تا معاد شناسی است و مجموعه ای است که حضرت استاد پس از سال های متمادی تدریس و نگارش کتاب های متعدد در زمینه عقاید اسلامی آن را به عنوان متن درسی در رشته عقاید و کلام برای مجامع فرهنگی و به ویژه حوزه های علمیه سامان داده اند و هم اکنون محور درس های عقاید در حوزه علمیه قم می باشد. این کتاب ترجمه بخش معاد کتاب الالهیات است که در موضوعات عقیدتی از نظر کتاب و سنت و عقل سخن گفته است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل ۱۷ فصل به شرح زیر است:

فصل اول: معاد در ادیان و آیین های گذشته: شامل عناوین:

معاد در عهد قدیم- معاد در عهد جدید- معاد در قرآن- قرآن و معاد در ادیان آسمانی- نام های معاد در قرآن و...

فصل دوم: براهین ضروری بودن معاد: شامل ۶ دلیل:

۱- صیانت آفرینش از بیهوده بودن ۲- معاد مقتضای عدل الهی است. ۳- معاد جایگاه تحقق وعده و وعید الهی است. ۴- معاد جلوه گاه رحمت الهی است. ۵- معاد، پایان سیر تکامل انسان است. ۶- معاد مقتضای ربوبیت است.

فصل سوم: انگیزه های انکار معاد و شبهات منکران شامل سه انگیزه:

۱- رهایی از قید و بندها ۲- حفظ سلطه ۳- تکذیب حق

*شبهات منکران بر معاد شامل ۱۰ مورد است که برخی از آنها عبارتند از:

نبودن دلیل بر معاد- معاد از افسانه های پیشینیان است- بازگرداندن مردگان، جادوست- احیای دوباره انسان کار دشواری است- عدم امکان آگاهی از اجزای پراکنده و...

فصل چهارم: تجرد روح انسانی شامل:

۱- براهین عقلی بر تجرد روح ۲- قرآن، تجرد نفس و جاودانگی آن

فصل پنجم: نمونه هایی از زنده گرداندن مردگان در ادیان گذشته شامل:

۱- ابراهیم و زنده ساختن مردگان ۲- زنده ساختن عزیر ۳- زنده ساختن طایفه ای از بنی اسرائیل ۴- احیای کشته بنی اسرائیل ۵- احیای هفتاد تن از قوم موسی ۶- مسیح مردگان را زنده می کند. ۷- بیدار شدن اصحاب کهف.

فصل ششم: مرگ، دريچه ای به سوی حیاتی نو شامل:

۱- واژه موت در لغت و قرآن ۲- آیا موت یک امر عدمی است. ۳- مرگ یک سنت همگانی است. ۴- چرا آدمی از مرگ هراس دارد؟ ۵- مرگ و اقسام آن

فصل هفتم: حیات برزخی شامل:

سؤال در قبر و عذاب قبر و نعمت های آن- نفخ صور و...

فصل هشتم: اشراط ساعت یا نشانه های رستاخیز شامل:

نشانه های قیامت در قرآن- بعثت پیامبر گرامی- نزول مسیح (ع)- آمدن بعضی از آیات پروردگار- پدیدار شدن دود در آسمان و...

فصل نهم: مشاهده قیامت یا حوادثی که هنگام قیامت رخ می دهد شامل:

۱- متلاشی شدن نظام کیهانی ۲- بیرون آمدن مردم از قبرها ۳- دادن کتاب ها ۴- حساب و گواهان ۵- میزان ۶- صراط ۷- اعراف ۸- لوای حمد ۹- حوض

فصل دهم: معاد جسمانی و روحانی شامل:

معیار جسمانی و یا روحانی بودن معاد- معاد روحانی از دیدگاه حکیمان و...

فصل یازدهم: رجعت شامل:

مقام اول: امکان رجعت مقام دوم: ادله وقوع رجعت

فصل دوازدهم: تناسخ، اقسام و براهین بطلان آن شامل:

صورت نخست: تناسخ مطلق صورت دوم: تناسخ محدود صورت سوم: تناسخ صعودی و...

فصل سیزدهم: ایمان و احکام آن

فصل چهاردهم: توبه و شرایط آن شامل:

۹ امر از جمله فلسفه توبه- حقیقت توبه- وجوب توبه- اثر توبه و...

فصل پانزدهم: شفاعت شامل ۸ امر از جمله:

آیات شفاعت و دسته بندی آنها- شفاعت در روایات- حقیقت شفاعت و اقسام آن- اشکالات مطرح شده درباره شفاعت و...

فصل شانزدهم: احباط و تكفير شامل:

ص: ۲۰۰

احباط - ادله منکران احباط - عوامل احباط و اسباب آن - تکفیر و...

فصل هفدهم: امر به معروف و نهی از منکر شامل:

شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر - مراتب امر به معروف و نهی از منکر - چند پرسش درباره معاد - شبهه آکل و ماکول و...

منابع

جعفر سبحانی تبریزی - معاد شناسی در پرتو کتاب، سنت و عقل

کلید واژه ها

کتاب معاد شناسی در پرتوی کتاب، سنت و عقل جعفر سبحانی تبریزی علم کلام شناخت معاد عقل قرآن زندگینامه

پژوهشی پیرامون زندگی علی (ع)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است که قبلاً به نام فرازهایی حساس از زندگی امیرمؤمنان در مکتب اسلام به چاپ رسیده است. این کتاب پیرامون مباحث زندگی امام علی (ع) قبل از بعثت پیامبر و بعد از آن و همچنین پس از درگذشت پیامبر گرامی اسلام می باشد و همچنین پیرامون مهاجرت های ایشان.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل چهار بخش به شرح زیر است:

بخش اول: زندگی امام علی (ع) قبل از بعثت پیامبر (ص) شامل: مثلث شخصیت علی (ع) - شخصیت موروثی علی (ع) - در آغوش پیامبر - علی در غار حرا و...

بخش دوم: زندگی امام علی (ع) پس از بعثت پیامبر و قبل از هجرت شامل: نخستین کسی که اسلام آورد - تعصب های ناروا - جنایتکار عصر بنی امیه - یورش به خانه وحی و...

بخش سوم: علی (ع) از مکه به مدینه مهاجرت می کند. شامل: مهاجرت علی از مدینه - ضبط وحی آسمانی - چگونه او داماد پیامبر شد - مهریه زهرا - شرح فداکاری امام (ع) و...

بخش چهارم: زندگی امام علی (ع) پس از درگذشت پیامبر (ص) شامل: علی و فدک - خاندان رسالت از دیدگاه علی (ع) - امام و مشکلات سیاسی خلیفه اول - علی و مشاوره های سیاسی خلیفه دوم - امام نیازهای علمی عثمان و معاویه را برطرف می کند - اتحاد مسلمانان و...

منابع

جعفر سبحانی تبریزی - پژوهشی پیرامون زندگی علی (ع)

کلید واژه ها

کتاب پژوهشی پیرامون زندگی علی (ع) جعفر سبحانی تبریزی زندگی شخصیت انسانی امام علی (ع) تاریخ اسلام

عقاید اسلامی در پرتو قرآن، حدیث و عقل

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. این کتاب برای تبیین عقاید اسلامی که از طریق خاتم پیامبران و فرزندان پاک او در پرتو عقل و خرد به دست ما رسیده است نگارش یافته و مسائل اعتقادی را در ۱۲۰ درس عرضه می نماید. در این کتاب کوششی شده است که برای اثبات عقاید اسلامی از روشن ترین براهین بهره گرفته شود و از هر نوع برهان پیچیده که برای نوع افراد، یقین آفرین نیست پرهیز گردد.

ص: ۲۰۲

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۶ بخش است و هر بخش شامل ۲۰ درس به شرح زیر است:

*خدا و نظام آفرینش:

درس اول: چرا درباره خدا به بحث و بررسی بپردازیم؟

درس دوم: آثار ارزنده ایمان به خدا

درس سوم: بحران های روحی و نگرانی ها

درس چهارم: تأثیر ایمان به خدا در کاهش بحران های روحی

درس پنجم: خداشناسی از راه فطرت

درس ششم: خداشناسی از راه استدلال

درس هفتم: سه اصل برهان نظم

درس هشتم: فرق تصادف با کارهایی که از روی تدبیر انجام می گیرد.

درس نهم: جلوه های نظم در جهان بالا

درس دهم: دلایل درخشنده توحید در وجود انسان

درس یازدهم: دلایل توحید در جهان نباتات

درس دوازدهم: بررسی برهان نظم از دیدگاه موازنه و کنترل

درس سیزدهم: راهیابی طبیعی موجودات زنده

درس چهاردهم: راهنمایی قرآن و پیشوایان معصوم (ع)

درس پانزدهم: با این اشکالات چگونه به خدا ایمان آوریم؟

درس شانزدهم: خدا را که آفریده است؟

درس هفدهم: سابقه گرایش به مادی گری و گفتار بعضی از دانشمندان درباره خدا

درس هجدهم: علل گرایش به مادی گری (اول و دوم)

درس نوزدهم: علل گرایش به مادی گری (سوم و چهارم)

درس بیستم: علل گرایش به مادی گری (پنجم و ششم و هفتم)

*خدا و صفات جمال و جلال:

درس بیست و یکم: خداوند یگانه (۱)

درس بیست و دوم: خداوند یگانه (۲)

درس بیست و سوم: مراتب توحید

ص: ۲۰۴

درس بیست و چهارم: تثلیث

درس بیست و پنجم: خداوند توانا

درس بیست و ششم: پاسخ چند پرسش

درس بیست و هفتم: خدای عالم و دانا

درس بیست و هشتم: خدای حی و زنده

درس بیست و نهم: آفریدگار بصیر و سمیع

درس سی ام: خداوند حکیم

درس سی و یکم: پاسخ چند سوال

درس سی و دوم: خدای غنی و بی نیاز

درس سی و سوم: صفات سلبی (۱)

درس سی و چهارم: صفات سلبی (۲)

درس سی و پنجم: خداوند عادل و دادگر

درس سی و ششم: چهار پرسش و پاسخ آن (۱)

درس سی و هفتم: چهار پرسش و پاسخ آن (۲)

درس سی و هشتم: صفات ثبوتیه و سلبيه

درس سی و نهم: توضیح یک شعر

درس چهلم: صفات خدا عین ذات اوست

*نبوت:

درس چهل و یکم: نبوت عامه

درس چهل و دوم: لزوم بعثت از نظر وضع قوانین

درس چهل و سوم: لزوم بعثت از نظر تعلیم و تربیت

درس چهل و چهارم: نارسایی های علوم انسانی در زمینه اقتصاد و اخلاق

درس چهل و پنجم: با حقیقت اعجاز آشنا شویم

درس چهل و ششم: آورنده معجزه باید مدعی نبوت باشد

درس چهل و هفتم: معجزه پدیده بدون علت نیست

درس چهل و هشتم: چگونه معجزه گواه بر راستگویی مدعی نبوت است

درس چهل و نهم: چگونه معجزه را از غیر آن تمیز دهیم؟

درس پنجاهم: دو راه دیگر برای شناسایی پیامبران

ص: ۲۰۵

درس پنجاه و یکم: وحی یا شعور مرموز

درس پنجاه و دوم: چرا وحی حس همگانی نیست؟

درس پنجاه و سوم: وحی از نظر لغت و قرآن

درس پنجاه و چهارم: آیا وحی زائیده نبوغ است؟

درس پنجاه و پنجم: چگونه ممکن است یک فرد در برابر گناه معصوم باشد؟

درس پنجاه و ششم: چرا باید پیامبران معصوم باشند؟

درس پنجاه و هفتم: گواه اول بر عصمت پیشوایان الهی از گناه

درس پنجاه و هشتم: گواه دوم بر عصمت پیشوایان آسمانی

درس پنجاه و نهم: مصونیت از خطا و اشتباه

درس شصتم: اطلاعات وسیع، علم و دانش سرشار

*خدا و پیامبر اسلام:

درس شصت و یکم: دعوتی جدید و آیینی نو

درس شصت و دوم: قرآن معجزه جاویدان پیامبر

درس شصت و سوم: امتیازات دیگر قرآن

درس شصت و چهارم: معجزه و شرایط آن

درس شصت و پنجم: اعجاز قرآن (۱)

درس شصت و ششم: اعجاز قرآن (۲)

درس شصت و هفتم: اعجاز قرآن (۳)

درس شصت و هشتم: اعجاز قرآن (۴)

درس شصت و نهم: اعجاز قرآن (۵)

- درس هفتادم: اعجاز قرآن (۶)
- درس هفتاد و یکم: اعجاز قرآن (۷)
- درس هفتاد و دوم: اعجاز قرآن (۸)
- درس هفتاد و سوم: اعجاز قرآن (۹)
- درس هفتاد و چهارم: اعجاز قرآن (۱۰)
- درس هفتاد و پنجم: اعجاز قرآن (۱۱)
- درس هفتاد و ششم: اعجاز قرآن (۱۲)
- درس هفتاد و هفتم: اعجاز قرآن (۱۳)
- درس هفتاد و هشتم: اعجاز قرآن (۱۴)

ص: ۲۰۶

درس هفتاد و نهم: اعجاز قرآن (۱۵)

درس هشتادم: اعجاز قرآن (۱۶)

*خدا و امامت:

درس هشتاد و یکم: امامت و تشیع

درس هشتاد و دوم: لزوم بحث درباره امامت و خلافت

درس هشتاد و سوم: خصوصیات دو مکتب شیعه و سنی

درس هشتاد و چهارم: بهترین راه برای رسیدن به حقیقت

درس هشتاد و پنجم: امام حافظ اصول و فروع اسلام

درس هشتاد و ششم: سیاست داخلی و خارجی اسلام

درس هشتاد و هفتم: پایه آگاهی امت از احکام و فروع

درس هشتاد و هشتم: پایه رشد فکری مردم

درس هشتاد و نهم: برداشت پیامبر گرامی و یاران او از مسئله رهبری

درس نودم: تکامل روحی امت در پرتو نصب امام معصوم (ع)

درس نود و یکم: آیا حکومت الهی بدون امام معصوم امکان دارد؟

درس نود و دوم: سه طرح برای حل گره امامت و رهبری

درس نود و سوم: آیات قرآن و احادیث، امام را تعیین کرده است

درس نود و چهارم: پیامبر اسلام امام را تعیین می کند (۱)

درس نود و پنجم: پیامبر اسلام امام را تعیین می کند (۲)

درس نود و ششم: پیامبر اسلام امام را تعیین می کند (۳)

درس نود و هفتم: پیامبر اسلام امام را تعیین می کند (۴)

درس نود و هشتم: پیامبر اسلام امام را تعیین می کند (۵)

درس نود و نهم: امامان دوازدهگانه در احادیث اسلامی

درس صدم: سکوت شکوهمند امام علی (ع)

*خدا و معاد:

ص: ۲۰۷

درس صد و یکم: چرا درباره معاد بحث می کنیم؟

درس صد و دوم: آثار اجتماعی عقیده به معاد

درس صد و سوم: عقیده به معاد در میان ملل جهان

درس صد و چهارم: معاد در تورات و انجیل

درس صد و پنجم: قرآن و امکان بازگشت به زندگی جدید (۱)

درس صد و ششم: قرآن و امکان بازگشت به زندگی جدید (۲)

درس صد و هفتم: قرآن و امکان بازگشت به زندگی جدید (۳)

درس صد و هشتم: دلایل لزوم رستاخیز انسان ها

درس صد و نهم: دلیل دوم و سوم بر لزوم معاد

درس صد و دهم: دلیل چهارم بر لزوم معاد

درس صد و یازدهم: آیا انسان علاوه بر تن، روح مجرد از ماده دارد؟

درس صد و دوازدهم: دلیل تجربی وجود روح

درس صد و سیزدهم: خواب های راستین گواه بر وجود روح

درس صد و چهاردهم: چگونه خواب های راستین گواه بر وجود روح است؟

درس صد و پانزدهم: زندگی برزخی چیست؟

درس صد و شانزدهم: کیفیت معاد در سرای دیگر

درس صد و هفدهم: کدام یک از بدن ها برانگیخته می گردد؟

درس صد و هجدهم: محکمه عدل الهی

درس صد و نوزدهم: چه گروهی در آتش مخلدند؟

درس صد و بیستم: هدف از کیفر چیست؟

جعفر سبحانی تبریزی- عقاید اسلامی در پرتو قرآن، حدیث، عقل

کلید واژه ها

کتاب عقاید اسلامی در پرتو قرآن، حدیث، عقل جعفر سبحانی تبریزی اسلام عقل توحید نبوت امامت معاد

ص: ۲۰۸

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. آنچه در این رساله می گذرد پاسخ پرسش هایی است که از طرف گروهی عنوان شده و می خواهند اذهان را آلوده سازند که این پنج پرسش عبارتند از:

۱. استغاثه و استمداد و حاجت خواهی از غیر خدا چگونه است؟
۲. درخواست شفاعت از پیامبران و پیشوایان معصوم جایز است یا نه؟
۳. در مقام درخواست چیزی از خدا، وسیله قرار دادن اولیای الهی چگونه است؟
۴. در مقام درخواست حاجت از خدا، سوگند دادن خدا به حق اولیا چگونه است؟
۵. آیا سوگند خوردن به غیر خدا مانند سوگند به قرآن، پیامبر و امام از نظر شرع چگونه است؟

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

- ۱- بخش نخست: استمداد از اولیا خدا: ارتباط با ارواح، برقرار است- مرکز کمالات انسان، همان روح است و...
- ۲- بخش دوم: شفاعت خواهی از اولیای الهی: دلایل جایز بودن درخواست شفاعت از اولیا خدا- درخواست شفاعت شرک است؟- شرک مشرکان به خاطر طلب شفاعت از بت ها بود و...
- ۳- بخش سوم: توسل به پیامبران و صالحان: عبادات امر توفیقی است- خیالبافی به جای واقع گرایی- دلایل جواز توسل- توسل به حق سائلان- حضرت آدم به پیامبر گرامی متوسل می شود- توسل پیامبر به پیامبران پیشین- بررسی احادیث استسقا- و...
- ۴- بخش چهارم: خداوند را به حق و مقام اولیا سوگند دادن
- ۵- بخش پنجم: سوگند یاد کردن به غیر خدا: دلایل ما بر جواز قسم به غیر خدا- دلایل وهابیان برای تحریم سوگند به غیر خدا- نظر پیشوایان شیعه در مسئله و...

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- توسل یا استمداد از ارواح مقدسه

کلید واژه ها

کتاب توسل یا استمداد از ارواح مقدسه جعفر سبحانی تبریزی توسل شفاعت روح اولیای الهی زندگینامه

البراهین در علم کلام

این کتاب یکی از آثار و تألیفات امام فخر رازی است که به زبان عربی نوشته شده و در دو جلد تدوین گشته است. این کتاب شامل ۴۰ مسئله در علم کلام است که ۳۰ مسئله اول در جلد اول و ۱۰ مسئله آخر در جلد دوم آورده شده است. مولف این اثر خود را البراهین البهائیه نام نهاده و آن را به فرمان یکی از سلاطین وقت نوشته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ص: ۲۱۰

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضایل زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندان و خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

این کتاب شامل ۴۰ مسئله به شرح زیر است که هر مسئله شامل چندین فصل و برهان است:

۱. المسئله الاولى: فی حدوث العالم شامل چندین فصل و برهان و شبهات فلاسفه در قدم عالم و جواب آنها- براهین مولف در ابطال اقوال فلاسفه
۲. المسئله الثانيه: فی ان المعدوم ليس بشيء و بیان ۴ برهان- ابطال اقوال معتزله در شیء بودن معدوم و بیان ۳ برهان- ذکر شبهات معتزله و جواب های آن
۳. المسئله الثالثه: فی اثبات العلم بالصانع شامل ۴ برهان و چندین مقدمه
۴. المسئله الرابعه: فی ان الله قدیم ازلی باق سرمدی
۵. المسئله الخامسه: فی ان حقیقه الله مخالفه لسائر الحقایق لعین ذاته
۶. المسئله السادسه: فی ان وجود الله تعالی هل هو نفس حقیقه ام لا
۷. المسئله السابعه: فی انه تعالی لس بمتحیز
۸. المسئله الثامنه: فی انه تعالی ليس فی مكان و لا فی جهه
۹. المسئله التاسعه: فی انه سبحانه و تعالی يستحيل ان تجل ذاته فی شیء و يستحيل ان تحل صفه من صفاته فی شیء- شبهه نصاری و جواب آن
۱۰. المسئله العاشره: فی استحاله كونه تعالی محلا للحوادث- بیان عقاید کرامیان و معتزله و ابوالبرکات- اقسام صفات و برهان بر رد کرامیان
۱۱. المسئله الحادیه عشر: فی بیان كونه تعالی قادرا- سوالات و اعتراضات فلاسفه و جواب های متکلمین
۱۲. المسئله الثانيه عشر: فی اثبات انه تعالی علم
۱۳. المسئله الثالثه عشر: فی انه تعالی مرید- چند سوال و جواب و شبهات فلاسفه

١٤. المسئلة الرابعه عشر: فى كونه تعالى حيا

١٥. المسئلة الخامسه عشر: فى اثبات ان الله تعالى علما و قدره و حيوه

١٦. المسئلة السادسه عشر: فى كونه سميعا و بصيرا

١٧. المسئلة السابعه عشر: فى كونه تعالى متكلمما

١٨. المسئلة الثامنه عشر: فى بقا الله تعالى

١٩. المسئلة التاسعه عشر: فى ان الله تعالى مرئى! (العاياذ بالله)

٢٠. المسئلة العشرون: فى بيان ان معرفته تعالى هل هى ممكنه ام لا

٢١. المسئلة الحادى و العشرون: فى التوحيد

٢٢. المسئلة الثانى و العشرون: فى خلق الافعال

٢٣. المسئلة الثالث و العشرون: فى انه لا يخرج شىء من العدم الى الوجود الا بقدره الله تعالى

٢٤. المسئلة الرابع و العشرون: فى بيان ان الله تعالى مرید لجميع الكائنات

٢٥. المسئلة الخامس و العشرون: فى ان الحسن و القبح يثبتان بالشرع

٢٦. المسئلة السادس و العشرون: فى انه هل يجوز ان يكون افعال الله تعالى و احكامه معلله بعلة البته ام لا

٢٧. المسئلة السابع و العشرون: فى اثبات الجوهر الفرد

٢٨. المسئلة الثامن و العشرون: فى حقيقه النفس

٢٩. المسئلة التاسع و العشرون: فى الخلا داخل العالم

٣٠. المسئلة الثلثون: فى المعاد

٣١. المسئلة الحادى و الثلثون: فى اثبات نبوه محمد (ص)- منكران و طوايف ششگانه آنان- شرايط متواتر- معجزات رسول دو

نوع است: حسى و عقلى- شبهات منكران معجزات پیامبران

٣٢. المسئلة الثانى و الثلثون: فى عصمه الانبياء- بيان عقايد و نقل اختلافات- اثبات عصمت ملائكه و انبياء و ١٧ داستان ١٦

شبهه و جواب آنها

۳۳. المسئله الثالث و الثلثون: فی ان هل الملائكه افضل ام الانبياء- دلائل افضل بودن پیغمبران

۳۴. المسئله الرابع و الثلثون: فی كرامه الاولياء- قصه مریم و اصحاب كهف- شبهات معتزله و ...

۳۵. المسئله الخامس و الثلثون: فی احكام الثواب و العقاب- گفتار معتزله بصره در استحقاق ثواب و ...

۳۶. المسئله السادس و الثلثون: فی ان وعيرالنساق منقطع- قول ابوعلی در اثبات احباط و ...

۳۷. المسئله السابع و الثلثون: فی شفاعت محمد (ص)

۳۸. المسئله الثامن و الثلثون: فی ان الدلائل السميعة هل يفيد اليقين ام لا- دلائل سمعی ظنی است که بر ده مقدمه ظنی موقوف است.

۳۹. المسئله التاسع و الثلثون: فی الامامه- امت را در امامت دو قول است. شامل ۲۰ دلیل

۴۰. المسئله الاربعين و هی خاتمه الكتاب: تصور و تصدیق و اختلاف نظر مصنف با حکما و ...

در انتهای کتاب فهرست اعلام و اماکن و طوایف و کتب آورده شده است.

منابع

امام فخر رازی- البراهین در علم کلام

کلید واژه ها

کتاب البراهین در علم کلام فخر رازی علم کلام فلسفه اصول دین زندگینامه

تفنیذ قول العوام بقدم الکلام

کتاب دیگری که از شیخ آقا بزرگ تهرانی به زبان عربی تألیف شده است کتاب «تفنیذ قول العوام بقدم الکلام» می باشد. از آنجا که بحث در قدیم یا حادث بودن قرآن کریم مسئله ای بود که از عصر مأمون عباسی فکر مسلمانان را به خود مشغول کرده بود به همین خاطر متفکران به بررسی این اندیشه پرداختند که آقا بزرگ تهرانی یکی از آن متفکران محسوب می شود. وی در کتاب خویش به نفی عقیده کسانی که قائل به قدیم بودن قرآن بوده و آن را مانند ذات باری تعالی قدیم مطلق می دانند می پردازد.

ص: ۲۱۴

آیت الله شیخ محمد محسن (آغا یا آقا بزرگ) تهرانی، عالم بزرگ شیعه، کتابشناس و رجالی بزرگ، در ۱۱ ربیع الاول سال ۱۲۹۳ هـ ق در تهران به دنیا آمد. پدرش ملاعلی تهرانی و مادرش 'بیگم' دختر حاج سیدعطار، از سادات جلیل القدر بود. قابل توجه است که نام خانوادگی پدر ایشان منزوی بود ولی هیچوقت آقابزرگ به این اسم و رسم نامیده نشد. در چهار و پنج سالگی هر روز قرآن را می آموخت. شیخ در سال ۱۳۰۳ هـ ق معمم شد و تا سال ۱۳۱۵ در تهران ساکن بود. مراحل مقدماتی را در مدرسه دانگی شروع کرد و بعد در مدرسه پامنار و سپس مسجد فخریه (مروی) امروز سایر علوم را تحصیل کرد. در طی این ۱۲ سال علوم مختلفی چون: ادبیات، منطق، تجوید قرآن، فقه، اصول، خط نسخ و نستعلیق را فرا گرفت و از اساتید مجرب و بزرگوار بهره مند شد. ایشان در سن ۲۲ سالگی هجرت خود را آغاز کرده و وارد عراق و نجف شد. در درس علمای بزرگی چون آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و علمایی دیگر به تکمیل فقه و اصول پرداخت و به اجتهاد رسید. علم حدیث را نزد حاج میرزا حسن نوری و بقیه علوم را در محضر عالمان بزرگوار آموخت. به طور کلی دوران زندگی این شخصیت بزرگ عالم تشیع یکسره در مطالعه و تحقیق و تألیف گذشت. مردی منزوی بود که با روحی سرشار از ذوق ایمان و عشق به علم و با پشتکاری عجیب، بزرگترین کتاب شناسی تشیع را تدوین کرد و در نجف چاپخانه ای تأسیس کرد به نام مطبعه السعاده تا تألیف بزرگ خود الذریعه را به چاپ برساند. آقا بزرگ ۲ بار ازدواج کرد و دارای ۵ پسر و ۴ دختر شد. ایشان در سال ۱۳۸۵ هـ ق در سن ۹۶ سالگی پس از یک بیماری طولانی در نجف اشرف درگذشت و بر طبق وصیتش در کتابخانه خود که آن را برای استفاده علما و طلاب وقف کرده بود به خاک سپرده شد. شیخ آقابزرگ از آنجا که اهمیت زیادی به روایت و نقل حدیث می داد، از اکثر علمای بزرگ شیعه و سنی اجازه روایت داشت و بسیاری از علمای شیعه از او اجازه روایت داشتند. ایشان بعد از 'محدث نوری' سرشناس ترین شیخ روایت است.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

- دستخطی از مولف کتاب

- زندگی نامه و آثار مولف

- آیا قرآن قدیم است یا حادث؟

- منشأ اندیشه قدیم بودن قرآن.

منابع

آقا بزرگ تهرانی - تفنید قول العوام بقدم الکلام

کلید واژه ها

کتاب تفنید قول العوام بقدم الکلام آقابزرگ تهرانی علم کلام قرآن زندگینامه

المباحث المشرقیه فی علم الالهیات و الطبیعیات

یکی از کتاب های امام فخر رازی که به زبان عربی است. کتاب «المباحث المشرقیه...» می باشد. کتاب حاضر با موضوع علم کلام تألیف شده و حاوی مسائل کلامی و اصولی می باشد. نویسنده در آن بیشتر از مسائل فلکی و متعلقات آن سخن گفته و مهمترین مسائل طبیعیات را تفسیر کرده است به طوری که اکثر مطالبی در این کتاب مطرح شده در کمتر کتاب کلامی ذکر شده است. لازم به ذکر است که این کتاب در ۲ مجلد گردآوری شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیلتی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با

علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختاربندی کتاب:

جلد ۱:

کتاب اول: امور عامه

- باب اول: وجود

- باب دوم: ماهیت.

- باب سوم: وحدت و کثرت.

- باب چهارم: وجوب و امکان و امتناع.

- باب پنجم: قدیم و حدوث.

کتاب دوم: احکام جوهرها و اعراض

فن اول: کمیت نفس.

فن دوم: کیفیت.

فن سوم: بقیه مقولات.

فن چهارم: علت ها و معلول ها.

فن پنجم: حرکت و زمان (شامل ۷۲ فصل).

جلد ۲: جوهر

فن اول: اجسام

- جوهری بودن اجسام

- احکام اجسام بسیط

- مزاج و کیفیت فعل و انفعال

- کائناتی که نفس ندارند

فن دوم: علم نفس

- احکام کلی نفس

- نیروی نباتی و احکام آن

- احساسات ظاهری

- احساسات باطنی

- تجرد نفس انسانی و حدوث و بقاء و سایر احکام آن

- حال نفس بعد از جدا شدن از بدن

- نفوس آسمانی

فن سوم: اثبات جوهرهای مجرد از اجسام در ذات و فاعلیت

- اثبات واجب الوجود و وحدانیت و برائت آن از مشابهت

- شمارش صفات خداوند

- افعال خداوند

- نبوت و توابع آن (اثبات ضرورت وجود نبی)

منابع

فخرالدین رازی - المباحث المشرقیه فی علم الالهیات و الطبیعیات

کلید واژه ها

کتاب المباحث المشرقیه فی علم الالهیات و الطبیعیات فخر رازی علم کلام واجب الوجود جوهر نفس اثبات نبوت زند گینامه

اساس التقدیس

یکی دیگر از کتاب های ارزشمند فیلسوف بزرگ امام فخر رازی کتاب «اساس التقدیس» می باشد که به زبان عربی است. نویسندگان آن در پی این است که وجود خداوند را ثابت کرده و صفاتی که برای خداوند اعضایی چون دست و پا و گوش و چشم و... را بیان می دارد تأویل کند و نیز صفاتی که برای خداوند افعالی چون خشم و غضب و مکر و حیاء و... را نشان می

دهد بر وجه تأویل توضیح دهد. آنچنان که رازی در مقدمه کتاب آورده این کتاب را به سلطان 'ابابکر بن ایوب' به عنوان پیشکش و تحفه ای تقدیم کرده است.

ص: ۲۱۷

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیله و فضیلت محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و نزد ضیاء الدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند.

زندگی امام فخر علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزندان جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیا الدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبان گیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر بن علی اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندان و خطابه به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

این کتاب شامل ۴ قسم به شرح زیر است:

۱- قسم اول: دلایلی دال بر تنزیه خداوند از جسمانیت (دلایل عقلانی - دلایل شنیداری)

۲- قسم دوم: تأویل اخبار و آیات متشابه (الفاظی چون نفس، صمد، نور، حجاب، وجه، عین، ید...)

۳- قسم سوم: بیان مذهب سلف.

۴- قسم چهارم: حکم متشابهات.

منابع

امام فخرالدین رازی - اساس التقدیس

کلید واژه ها

کتاب اسلامی علم کلام فخر رازی کتاب اساس التقدیس زندگینامه

المطالب العالیه من العلم الالهی

یکی دیگر از آثار و تألیفات امام فخر رازی کتاب «المطالب العالیه...» می باشد که به زبان عربی است و کتابی است با موضوع کلامی. نویسنده در این کتاب به بحث درباره وجود خداوند و بررسی دلایل وحدانیت خداوند می پردازد چرا که مهمترین مسئله ای که جدال در آن در میان مسلمین زیاد شده بحث کلامی راجع به خداست. او با طرح این مباحث توانست امتزاجی بین علم کلام با فلسفه تقلیدی ارسطو ایجاد کند.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیلتی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با

علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب در ۹ مجلد گردآوری شده است با موضوعات:

* جلد ۱ و ۲ مجلد در یک کتاب:

۱. بخش اول: دلایلی دال بر اثبات خداوند برای این عالم محسوس و بیان واجب الوجود بالذات بودن خداوند. (شامل ۱۷ فصل).

۲. بخش دوم: دلایلی دال بر توحید و تنزیه خداوند (شامل ۳ فصل)

* جلد ۳: ذکر صفات ایجابی خداوند

۱. باب اول: احکام دواعی و صوارف (شامل ۱۱ فصل)

۲. باب دوم: فرق بین قادر و موجب و تمرکز کلام در آن

۳. باب سوم: علم خداوند (شامل ۷ فصل)

۴. باب چهارم: اراده خداوند (شامل ۲ فصل)

۵. باب پنجم: خداوند شنونده و بینا (سمیع و بصیر)

۶. باب ششم: متکلم بودن خداوند.

۷. باب هفتم: خداوند قدیم و باقی

۸. باب هشتم: خداوند حی وزنده.

۹. باب نهم: سخنی در صفات (شامل ۱۱ فصل)

* جلد ۴ و ۵ در یک مجلد:

۴. بخش چهارم: مباحث حدوث و قدیم بودن خداوند و اسرار آفرینش.

۱. باب اول: مباحث قائلین به قدیم بودن خداوند (شامل ۱۲ مقاله).

۲. باب دوم: مباحث قائلین به حدوث بودن خداوند (شامل ۱۴ مقاله)

۵. بخش پنجم: زمان و مکان.

۱. باب اول: زمان در کلام (شامل ۱۱ فصل)

۲. باب دوم: تحقیق قول در مکان (شامل ۷ فصل)

* جلد ۶ و ۷ در یک مجلد:

۶. بخش ششم: هیولا.

۱. باب اول: ذاتیات جسم (شامل ۸ فصل)

ص: ۲۲۰

۲. باب دوم: ذکر دلایل نفاه جوهر فرد (شامل ۱۰ فصل)

۳. باب سوم: بقیه احکام اجسام (شامل ۳ فصل)

۴. باب چهارم: بحث راجع به هیولای اول و شاخه های آن (شامل ۳ فصل)

۷. بخش هفتم: ارواح عالی و سافل نفس.

۱. باب اول: مقدمات (شامل ۴ فصل)

۲. باب دوم: آیا نفس انسان جوهر مجرد از حجم و گنجایش است. (شامل ۷ فصل)

۳. باب سوم: صفات نفس بشری. (شامل ۲۳ فصل)

۴. باب چهارم: احوال ارواح به نام های جن و شیطان. (شامل ۳ فصل)

۵. باب پنجم: تفصیل کلام راجع به ارواح عالی فلکی. (شامل ۹ فصل)

*جلد ۸ و ۹ در یک مجلد:

۸. بخش هشتم: نبوت ها و آنچه به آن متعلق است.

۱. باب اول: ادعای نبوت از طریق معجزات. (شامل ۱۵ فصل)

۲. باب دوم: ادعای نبوت از طرق دیگر (قدرت نبوت بر تکمیل نقص ها)، (شامل ۷ فصل)

۳. باب سوم: سحر و اقسام آن. (شامل ۵ فصل)

۹. بخش نهم: جبر و اختیار یا قضا و قدر

۱. باب اول: بیان دلایل عقلی در اینکه افعال بندگان همه به تقدیر خداوند است و بنده استقلالی در کار و ترک آن ندارد.

(شامل ۳ فصل که هر یک از فصل ها شامل تعدادی برهان است)

۲. باب دوم: بیان دلایل قرآنی بر اینکه خالق اعمال بندگان خداست. (شامل ۴ فصل)

۳. باب سوم: دلایل خبری در مسئله انجام افعال (شامل ۲ فصل)

۴. باب چهارم: آثار رسیده از علمای گذشته راجع به قضا و قدر.

۵. باب پنجم: بیان شبهه عقلی در رد این اندیشه معتزله که انسان خودش آفریننده افعال و کارهایش است. (شامل ۲ فصل)

۶. باب ششم: بیان دلایل قرآنی در رد اندیشه معتزله که انسان خودش آفریننده افعال و کارهایش است (شامل ۲۰ نوع)

۷. باب هفتم: گرایش معتزله به اخبار.

۸. باب هشتم: شرح آثار روایت شده از صحابه و تابعین که معتزله در اثبات گفتارشان به آن تمسک جستند.

۹. باب نهم: بیان اینکه خداوند بنده را از ایمان به زور منع کرده است.

منابع

فخرالدین الرازی- المطالب العالیه من العلم الالهی

کلید واژه ها

کتاب المطالب العالیه من العلم الالهی فخر رازی علم کلام توحید صفات خدا زندگینامه

شرح اسماء الله الحسنی (لواعب البینات شرح اسماء الله و الصفات)

از دیگر آثار امام فخرالدین رازی کتاب «شرح اسماء الله الحسنی» می باشد که به زبان عربی تدوین شده است. امام فخر رازی از نویسندگانی است که ید طولایی در تصنیف و تألیف کتاب های مختلف در علوم مختلف دارد و تألیفات او در غایت اتقان و ترتیب است به طوری که ابن خلکان می نویسد: «او اولین کسی است که این ترتیب را در کتاب هایش به کار می گیرد و آنچه که دیگران قبل از او نیاورده اند را می آورد».

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضلالی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر

و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندان او خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ص: ۲۲۲

در ابتدای این کتاب شرحی از زندگی نامه مولف آمده است. سپس وارد بحث شده و به بررسی حقیقت اسم و مسمی و تسمیه می پردازد، فرق بین اسماء و صفات را می گوید و اندیشه مذاهب اهل علم راجع به اسماء و صفات را بازگو می کند. اسمای الهی را تقسیم می کند و از «لا اله الا الله» شروع کرده و یک به یک اسماء الهی که نزدیک به ۱۰۰ اسم می باشد را بررسی می کند و آنها را شرح می دهد. فخر رازی در شرح هر یک از اسماء ابتدا به بیان اینکه آیا این اسم در قرآن موجود است یا خیر می پردازد و آیه موجود را نیز ذکر می کند و در ذیل آن به ذکر آرای بزرگان و اهل علم می پردازد.

منابع

فخرالدین رازی - شرح اسماء الله الحسنى (لوامع البينات شرح اسماء الله و الصفات)

کلید واژه ها

کتاب شرح اسماء الله الحسنى فخر رازی علم کلام اسماء خدا صفات خدا قرآن زندگینامه

اسرار التنزیل و انوار التأویل (تفسیر صغیر)

کتاب «اسرار التنزیل...» یکی دیگر از کتاب های ارزشمند امام فخر رازی می باشد که به زبان عربی تألیف گردیده. این کتاب روش فکری اصیل فخرالدین رازی در درک والای وی در زیبایی شناسی قرآن را نشان می دهد. او با استفاده از بلاغت های قرآنی معانی و تأویلی و سری را بیرون می آورد. وی در این کتاب از حجت های عقلی و نقلی بسیار استفاده کرده و ذیل هر بحث و موضوعی و توضیح زیادی آورده و برای این کار از همه مبادی علوم موجود در عصر خودش که به آنها آگاهی داشته استفاده کرده. اضافه بر این دلایل نقلی قرآنی و حدیثی را هم می آورد و اهتمام وی بر آن است که وجوه و دلالت های احتمالی را نیز بیاورد و اقوالی را از صحابه ذکر کند که نزد هیچ یک از علما کلام و مفسرین آن زمان به جز فخر رازی نبوده.

ص: ۲۲۳

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیله‌ی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال‌های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال‌های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب‌هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

۱. نوع اول: معرفت ذات: فصل اول: اسرار کلمه «لا اله الا الله»

فصل دوم: فواید «لا اله الا الله»

فصل سوم: اسماء کلمه توحید

فصل چهارم: شرح مباحث متعلق به کلمه «لا اله الا الله»

فصل پنجم: فضیلت مومن

فصل ششم: اقامه دلیل بر وحدانیت خدا

۲. نوع دوم: دلایل دال بر اثبات صانع: باب اول: کیفیت دلالت آسمان و زمین بر اثبات صانع (۷ فصل)

باب دوم: دلایل مأخوذ از خورشید و ماه و ستارگان (۱۰ فصل)

باب سوم: استدلال خلقت انسان به وجود صانع

منابع

فخرالدین رازی - اسرار التنزیل و انوار التأویل

کلید واژه ها

کتاب اسرار التنزیل و انوار التأویل فخر رازی علم کلام قرآن توحید خلقت انسان زندگینامه

محصل افکار المتقدمین و المتأخرین

یکی دیگر از آثار نویسندگان و عالم بزرگ فخر رازی کتاب «محصل افکار...» می باشد که به زبان عربی تألیف شده است. این کتاب در بردارنده آرای کلامی است که در آن نویسنده آرای فرق مختلف از علما و حکما و متکلمین را آورده است. از جمله کسانی که در ذیل این کتاب نظراتی از خود ارائه داده اند خواجه نصیرالدین طوسی می باشد که در این خصوص کتابی به نام «تلخیص المحصل» دارد، وی در آن به شرح بعضی الفاظ کتاب رازی پرداخته و چیزهایی که احیاناً مولف کتاب نیاورده را ذکر کرده و به نقد کتاب رازی نیز دست زده است که به شکل پاورقی به این کتاب ضمیمه شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام

المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیله‌ی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراءالنهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراءالنهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال‌های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال‌های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب‌هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

- زندگی نامه مولف و آثار وی

- زندگی نامه خواجه نصیرالدین طوسی و آثار وی

- ارکان علم کلام

* رکن اول: مقدمات

مقدمه ۱:

- تصورات

- تصدیقات

مقدمه ۲: احکام نظر

مقدمه ۳: دلیل و اقسام آن

* رکن دوم:

- تقسیم معلومات

- تقسیم موجودات

- خواص ممکن بالذات و تعریف آن

- نظر متکلمین در تقسیم موجودات

- خواص قدیم و محدث

- نظر حکما در تقسیم ممکنات

- نظر متکلمین در تقسیم محدثات

- تقسیم اجسام

* رکن سوم: الهیات و نگاهی به ذات و صفات و افعال و اسماء

قسم اول: ذات

قسم دوم:

- صفات

- سخن در صفات ثبوتیه

قسم سوم: افعال

قسم چهارم: اسماء

رکن اول: نبوت

رکن دوم: معاد

رکن سوم: اسم ها و احکام

رکن چهارم: امامت

منابع

فخرالدین رازی - محصل افکار المتقدمین و المتأخرین

کلید واژه ها

کتاب محصل افکار المتقدمین و المتأخرین فخر رازی علم کلام تفکر دانشمندان زندگینامه

عصمه الانبیاء

عصمت الانبیاء کتاب گرانبهای دیگری است از نوشته های امام فخر رازی که به زبان عربی می باشد. در این کتاب نویسنده در پی آن است که به پاسخگویی شبهاتی بپردازد که راجع به عصمت انبیاء وارد شده چرا که در خصوص این مسئله از چهار جهت اختلاف وجود دارد:

اختلاف اول: به اعتقادات انبیاء در کفر و بدعت و تقیه و... مربوط می شود.

اختلاف دوم: مربوط به عصمت آنها در احکام و شرایع خداوند است.

اختلاف سوم: راجع به عصمت آنها در فتوا دادن است.

و اختلاف چهارم: در خصوص عصمت آنها در افعال و احوال است. به همین خاطر نویسندگان در این کتاب از آیات قرآنی و قصص انبیاء استفاده کرده تا حجت و دلیل بر رد نظرات مخالفین بیاورد. ابتدا شبهات را مطرح و سپس جواب آنها را می آورد.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضلالی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات در گذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

* وجوب عصمت انبیاء و ۱۵ دلیل آن

* عصمت ملائکه، عصمت آدم (ع)، قصه نوح (ع) و ۲ شبهه، قصه ابراهیم (ع) و ۷ شبهه، قصه یعقوب (ع) و ۵ شبهه، قصه یوسف (ع) و ۱ شبهه، قصه ایوب (ع) و ۱ شبهه، قصه شعیب (ع) و ۳ شبهه، قصه موسی (ع) و ۶ شبهه، قصه موسی (ع) و خضر (ع) و ۳ شبهه، قصه داوود (ع) و ۲ شبهه، قصه سلیمان (ع) و ۳ شبهه، قصه یونس (ع) و ۱ شبهه، قصه لوط (ع) و ۱ شبهه، قصه زکریا (ع) و ۱ شبهه، قصه عیسی (ع) و ۲ شبهه، قصه پیامبر اسلام (ص) و ۱۷ شبهه.

* و فصل آخر به بررسی ۳ شبهه از کسانی که گناه را برای پیامبران اثبات کرده اند می پردازد.

منابع

فخرالدین الرازی - عصمه الانبیاء

کلید واژه ها

کتاب عصمه الانبیاء فخر رازی علم کلام عصمت پیامبران شبهه زندگینامه

رجعت

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه محمدباقر مجلسی است که به زبان فارسی نوشته شده است. مبحث رجعت از دیرباز از موضوعات بحث انگیز و مورد اختلاف بوده و هست. عده ای از علما شیعه و از جمله علامه مجلسی آن را از اجماعیات و مسلمات شیعه دانسته و هیچ گونه شک و تردیدی را در آن روا ندانسته اند. این رساله برگرفته از کتاب حق یقین است که مؤلف محترم در این رساله به تحلیل مسئله رجعت از دیدگاه برخی از آیات و اخبار پرداخته است و در طی آن با گزارش این پدیده شگفت به ابرام مبانی آن و تبیین حکومت ائمه اطهار (ع) پس از قیام حضرت مهدی (عج) اهتمام ورزیده است. علامه در این کتاب چهارده حدیث وارده از ائمه اهل بیت (ع) را در باب رجعت ترجمه و به شرح آنها پرداخته است.

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقه‌های اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصاً بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میر محمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میر محمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

این کتاب شامل ۱۴ حدیث و عناوینی به شرح زیر است:

در اثبات رجعت- دابه الارض- معاد- سبیل الله- نصرت- عذاب ادنی- دو بار زندگی و مرگ- یاری در دنیا- روایات رجعت- رجعت حضرت امام علی (ع)- رجعت امام حسین (ع)- پادشاهی حضرت علی (ع) در رجعت- رجعت عایشه- خواندن دعای عهد باعث رجعت مؤمن- رجعت پیش از قیامت- باران ماه رجب و احیای اموات- رجعت داود رقی- دلالت آیه سوره نبأ بر رجعت- رجعت پیامبر اکرم (ص)- رجعت حضرت مهدی (عج)- رجعت اصحاب کهف- تخریب مکه و بنای مجدد آن و...

منابع

محمد باقر مجلسی- رجعت

کلید واژه ها

کتاب رجعت علامه محمد باقر مجلسی اعتقاد رجعت تشیع ائمه ظهور امام مهدی (عج)

مجموعه رسائل اعتقادی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه مجلسی است که به زبان فارسی نوشته شده است. در این کتاب ۷ رساله از رسائل اعتقادی علامه مجلسی گنجانده شده که به شرح زیر می باشد:

۱- رساله اول: رساله فرق میان صفات فعل و ذات است، در مرحله اول معنا و مراد از صفات فعل و ذات را بیان فرموده و عبارات محدثین همچون مرحوم کلینی و صدوق نقل نموده و سپس تحقیقی پیرامون کلام آن دو بزرگوار به رشته تحریر در آورده و بعد از آن چهار مسلک راجع به عدم زیادتی صفات از جماعتی از بزرگان نقل فرموده اند و سپس بحثی پیرامون اراده می کنند که آیا از صفات ذات است یا از صفات فعل و در خاتمه رساله جمع بندی راجع به حاصل کلام مرحوم صدوق و کلینی در فرق میان صفات ذات و صفات فعل می فرمایند. در اکثر تراجم از این رساله نام برده شده و در ذریعه از آن به رساله فی صفات الذات و صفات الفعل تعبیر شده و فرموده این رساله در حدود چهار صد بیت است.

ص: ۲۳۱

۲- رساله دوم رساله تحقیق مسئله بداء است در مرحله اول معنای بداء را در لغت بیان می فرمایند و سپس اقوالی را که در بداء قائل شده اند نقل می کند و بعد از آن مختار خود را مفصلاً بیان می نمایند و سپس فوایدی که در معتقد بودن به بداء می باشد به نحو مبسوطی با نقل بعض احادیث اهل بیت عصمت و طهارت (ع) رساله را به پایان می رسانند.

۳- رساله سوم: رساله جبر و تفویض است در مرحله اول حدیثی در کتاب توحید و عیون اخبار الرضا مرحوم صدوق از امام هشتم (ع) راجع به جبر و تفویض نقل می نمایند با ترجمه فارسی آن و همچنین حدیثی از امام دوم (ع) و سپس دو قول مشهور از میان اقوال در جبر و تفویض را نقل می کنند و دو قول عبارت است از مذهب اشاعره و مذهب معتزله و سپس مختار مذهب حق را در آن بیان می فرمایند که عبارت باشد از اینکه جبر و تفویض هر دو باطل است و امری در میان این دو امر حق است و این مطلب را با بسط تمام با نقل روایات رساله را به پایان می رسانند.

۴- رساله چهارم: رساله دفع شبهه حدیث جهل و معرفت است و حدیث عبارت از حدیثی است که مرحوم کلینی در اصول کافی از حضرت امام صادق (ع) روایت کرده که فرموده اند اختلاف واقع شده که مراد از معرفت و جهل در حدیث چیست؟ هفت وجه را در این باره ذکر می فرمایند و با رد و ایراد در وجوه مذکوره رساله را به پایان می رسانند.

۵- رساله پنجم: این رساله ترجمه چهارده حدیث پیرامون امام زمان (عج) و مسئله رجعت است که عبارت بوده باشند از: ۱. بشارت به خروج قومی در آخر الزمان و طلب نمودن حق را ۲. علایم قبل از ظهور حضرت ۳. تفسیری راجع به حروف مقطعه اول سور قرآن و استخراج ظهور حضرت از آن ۴. چگونگی ازدواج نرجس خاتون با امام حسن عسکری (ع) ۵. چگونگی ولادت با سعادت منجی بشریت حضرت صاحب الامر و الزمان (عج) ۶. سوالات سعد بن عبدالله از امام زمان (عج) در محضر امام حسن عسکری (ع) ۷. وقایع بعد از وفات امام حسن عسکری (ع) و مورد نظر قرار گرفتن امام زمان (عج) از طرف خلفای جور ۸. وقایع بعد از ظهور حضرت حجت (عج) ۹. خبر دادن پیغمبر اکرم (ص) به ظهور ائمه معصومین (ع) و دعای مخصوص هر یک از آنها ۱۰. علایم ظهور آن حضرت ۱۱. وقایع بعد از ظهور آن حضرت ۱۲. رجعت پیغمبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) ۱۳. رجعت تمام انبیا و اوصیا و خوبان و بدان ۱۴. وظیفه مردم در زمان غیبت

۶- رساله ششم: رساله بهشت و دوزخ است و این رساله در یک مقدمه و دو فصل است که مقدمه در بیان معاد جسمانی و دو فصل در احادیث وارده در احوال بهشت و دوزخ است.

۷- رساله هفتم: رساله حکمت و فلسفه شهادت امام حسین (ع) است و رساله ای است در بیان حکمت شهادت سید الشهداء، امام حسین بن علی، شهید کربلا، و رفع بعضی شبهات که در این باب به خاطر اکثر شیعیان می رسد.

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقه‌های اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصاً بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

مقدمه - رساله فرق میان صفات فعل و ذات - رساله تحقیق مسئله بدا - رساله جبر و تفویض - رساله دفع شبهه حدیث جهل و معرفت - ترجمه چهارده حدیث راجع به امام عصر و علایم ظهور و رجعت - رساله بهشت و دوزخ - رساله حکمت و فلسفه شهادت امام حسین (ع)

منابع

محمد باقر مجلسی - مجموعه رسائل اعتقادی

کلید واژه ها

کتاب مجموعه رسائل اعتقادی علامه محمدباقر مجلسی شهادت امام حسین (ع) ظهور امام مهدی (عج) اعتقاد تشیع

سه رساله درباره حجت بن الحسن العسکری (ع)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه مجلسی است که به زبان فارسی نوشته شده است و شامل سه رساله از رسائل علامه درباره حجت بن الحسن العسکری (ع) به شرح زیر است:

۱. باب چهاردهم از کتاب ارزنده تذکره الائمة در احوالات چهارده معصوم (ع)

۲. رساله ترجمه چهارده حدیث راجع به امام عصر و علایم ظهور و رجعت

۳. بخش زیارات حضرت ولی عصر (عج) از کتاب شریف تحفه الزائر

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقهی اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصا بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت

که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

ص: ۲۳۶

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میر محمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میر محمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

پیام آیت الله صافی گلپایگانی - مقدمه حجت الاسلام میر دامادی: اعتقاد به امام زمان (عج) - انتظار فرج و گشایش - آب حیات، بئر معطله - معرفت امام عصر (عج) - ولایت تکوینی - قدرت انبیا - دوستی امام عصر (عج) - نشر فرهنگ اهل بیت (ع) و ...

- تذکره الائمه: احوالات حضرت ولی عصر (عج) - احوالات آن حضرت از طریق براهمه هندوان - اقوال مجوس راجع به ظهور آن حضرت - اقوال عامه در غیبت آن حضرت - علامت خروج دجال - تاریخ ولادت حضرت صاحب الزمان (عج) - ترجمه چهل حدیث ابونعیم اصفهانی راجع به آن حضرت - توقیع آن حضرت در امر غیبت و انتظار فرج - بیان مکان آن حضرت در ایام غیبت - علامات حضور آن حضرت - روز ظهور آن حضرت و مدت دولت آن حضرت - علایم قبل از ظهور - علایم ظهور آن حضرت - وقایع بعد از ظهور - وظیفه مردم در زمان غیبت و ...

- تحفه الزائر: کیفیت زیارت حضرت صاحب الزمان (عج) - زیارت دیگر آن حضرت - دعای ندبه - دعای عهد - دعا برای آن حضرت - دعای غیبت - زیارت سرداب - کیفیت زیارت آن حضرت در سرداب سامرا - و ...

منابع

محمد باقر مجلسی - سه رساله درباره حجت بن الحسن العسکری (ع)

کلید واژه ها

کتاب سه رساله درباره حجت بن الحسن العسکری (ع) علامه محمدباقر مجلسی امام مهدی (عج) ظهور رجعت انتظار دعا

رساله نجات (اصول عقاید علامه مجلسی)

این رساله یکی از آثار و تألیفات علامه محمدباقر مجلسی است که به زبان فارسی و در اصول عقاید می باشد و برای جلوگیری از خرافات و حرف های بیهوده نابخردان مؤثر و قابل توجه است.

ص: ۲۳۸

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقه‌های اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصاً بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

ساختار بندی کتاب:

این رساله شامل دو مقدمه و چند باب است.

مقدمه:

باب اول: در اثبات صانع

باب دوم: در اثبات قدرت صانع

باب سوم: در علم

باب چهارم: در عدل و حکمت

باب پنجم: در نبوت

باب ششم: در اثبات نبوت

باب هفتم: در امامت

باب هشتم: در لزوم امام

مقدمه:

باب اول: در تطبیق حدیث شریف «من عرف نفسه فقد عرف ربه»

باب دوم: قال الله عز من قائل: «قل أرايتم إن كان من عند الله ثم كفرتم به من أضل ممن هو في شقاق بعيد؛ بگو به من خبر دهید اگر (قرآن) از نزد خدا (آمده) باشد و آن را انکار کرده باشید چه کسی گمراه تر از آن کس خواهد بود که به مخالفتی دور و دراز (دچار) آمده باشد» (فصلت / ۵۲)

باب سوم: در تفسیر سوره حمد و تطبیق فقرات معجز نظام آن بر اصول دین

باب چهارم: در تفسیر سوره توحید و تطبیق آن بر جمیع اصول دین

باب پنجم: در تفسیر سوره جحد و تطبیق آن بر اصول دین

منابع

محمد باقر مجلسی - رساله نجات

کتاب رساله نجات علامه محمدباقر مجلسی علم کلام اصول دین زندگینامه

نظم النالی

این کتاب یکی از آثار بسیار نفیس و گران قدر علامه ملا محمد باقر مجلسی است که گویای مقام علمی و اجتماعی ایشان است و نشانه ای است از مقام فقاہت و مرجعیت ایشان در دوران خویش. این کتاب جنبه رساله علمیه برای زمان حاضر ندارد بلکه جنبه مقام فقهی و نظری علامه مجلسی ملحوظ است و برای اطلاع از نظریات فقهی ایشان می توان به این کتاب مراجعه نمود و این کتاب مخصوص صاحب نظران و اهل علم و مجتهدان می باشد.

ص: ۲۴۱

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقه‌های اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصاً بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

مقدمه: طریق امتیاز فیما بین مسائل مذکوره- کتاب علم، در طریقه استنباط استدلال آداب تحصیل علم و تقلید و حکم مجتهد متجزی- کتاب توحید، یعنی مطالب متعلقه به اصل توحید- رساله صفات ذات و فعل- رساله تحقیق مسئله بدا- رساله تحقیق مسئله جبر و تفویض- کتاب حجت، ذکر بعضی امور متعلقه به نبی و وصی- رساله تفسیر آیه کریمه «و السابقون الاولون...» (توبه/ ۱۰۰)- کتاب معاد- احکام نیست- آداب صله رحم- کتاب ذکر و دعا و قرآن- بیان نجاسات- طریق تطهیر آب متنجس و یخ و برف نجس- طریق تطهیر ظروف و زمین و خشت و قالی و نمد و لحاف و...- حکم غسله بدن و جامه و...- احکام سرایت نجاسات- احکام شک در نجاسات- حکم بواطن و...- اقسام طهارت- کیفیت وضو- کیفیت غسل- احکام حیض- کیفیت تیمم- اعداد صلوات آداب و احکام جبیره- اوقات صلوات- احکام قبله- احکام لباس مصلی و مکان مصلی- احکام اذان و اقامه- احکام نیت نماز- احکام تکبیره الاحرام و قیام و قرائت و رکوع و سجود و تشهد و سلام و...- کیفیت نماز بر وجه تفصیل- فرق زن و مرد در افعال نماز- قواطع صلاه- احکام سهو و شک در نماز- متفرقات احکام سهو و شک- احکام نماز جماعت- احکام نماز جمعه و نماز قضا و نیابت و نماز عید و نماز آیات و نماز استسفا و نافله و...- آداب صوم و توابع آن- اقسام سفر و قواطع سفر- کتاب زکاه و خمس- آداب فطره ماه مبارک رمضان- بیان مصارف زکات- مصارف خمس و شروط آن- کتاب حج و زیارت- کتاب جهاد- کتاب امر به معروف و نهی از منکر- احکام غیبت- احکام توبه- احکام بیع نقد به نسیه و احکام ربا- کتاب رهن- کتاب ضمان- احکام شرکت- احکام مضاربه- احکام وصیت- احکام وقف- احکام موصی- احکام رضاع- احکام نظر و لمس- آداب خلوت- احکام ایلاء- احکام نفقات- آداب و شرایط طلاق- کتاب تدبیر و ایمان و نذر و کفارات- احکام جامدات و مایعات- کتاب لقطه- کتاب احیای موات- کتاب میراث- کتاب قضاء، بیان صفات قاضی- کتاب شهادت- کتاب حدود- کتاب قصاص و دیات- کتاب نوادر- و...

محمد باقر مجلسی - نظم اللثالی معروف به سوال و جواب از علامه محمدباقر مجلسی

کلید واژه ها

کتاب نظم اللثالی علامه محمدباقر مجلسی احکام فقهی فقه زندگینامه

کتاب اثبات صانع از ماتریالیسم تا ایدئالیسم

این کتاب که از تألیفات و تقریرات آقا شیخ محمدتقی آملی است در سال ۱۳۶۷ هجری قمری به درخواست جماعتی از دوستان با وفایشان نوشته شده است که هفته ای یک شب به قدر توانایشان از اصول دین و معارف الهی مذاکره می کردند.

معرفی اجمالی آقا شیخ محمدتقی آملی

محمدتقی آملی، فقیه امامی، فرزند مولا محمد آملی در روز چهارشنبه یازدهم ماه ذی قعدة الحرام موافق با سال ۱۳۰۴ ه.ق در تهران متولد شد. آقا شیخ محمدتقی آملی حقا از اعظم علمای معاصر و جامع معقول و منقول و مجتهد در فروع و اصول بود چنان که حائز منقبتین علم و عمل بود. هم در مراقبت حظی وافر داشت که دارای رتبت عندیت بود و هم در سلوک الی الله نصیب وافی داشت که واجد عزم و همت بود، و هم در تدریس توفیق والا داشت و هم در تصنیف ید طولی. هنگامی که به بدایت تعلیم رسید به مکتب رفت و بعد از آشنایی به خواندن و نوشتن فارسی به تعلم علوم عربیه که مهمترین کمالات آن عصر بود گماشت و سپس فقه و اصول را شروع کرد، مقدمات علوم را نزد پدر آموخت پس از آن نزد عالمان دیگری مانند شیخ عبدالنبی نوری و میرزا حسن کرمانشاهی درس خواند.

سپس در سال ۱۳۴۰ ق به نجف اشرف رفت و مدت چهارده سال از محضر استادانی چون میرزای نائینی و آقا ضیاء عراقی (اراکلی) و آقا سید ابوالحسن اصفهانی بهره یافت و همچنین ایشان شاگرد برجسته علامه میرزا علی آقا قاضی بوده است؛ سپس به تهران بازگشت و به تصنیف و تدریس مشغول شد. از شاگردان او می توان به آیت الله حسن زاده آملی، آیت الله سید رضی شیرازی، آیت الله یحیی عابدی، آیت الله مصطفی مجد جامعی، آیت الله محی الدین انواری و... اشاره کرد. جمعی از فقهای فاضل از محضرش بهره می بردند و بسیار گرامیش می داشتند. آملی فقیهی گوشه نشین بود و از پذیرفتن مسئولیت ریاست گریزان بود و تا پایان زندگی نیز در نوشتن رساله فتوایی خودداری کرد. از آثار او می توان به شرح عروه الوثقی و حاشیه بر شرح منظومه سبزواری اشاره کرد. وی در صبح دوشنبه ماه صفر ۱۳۷۹ ه.ق مطابق با اول شهریور ۱۳۳۸ در تهران دار فانی را وداع گفت.

این کتاب شامل دو بخش و چندین برهان به شرح زیر است:

۱. بخش اول: در اثبات صانع (شامل ۱۲ برهان) بعضی از عناوین این بخش عبارت است از:

برهان اول: فرضیه ی پیدایش اجسام عالم از مواد اتمی

برهان دوم: فرضیه ی عدم وجود عالم دیگری به غیر از عالم اجسام

برهان سوم: عدم وجود عالم دیگر اعم از عوالم ملائکه، جن، صور بلاماده، عقل و رای روح هر رای عالم محسوس

برهان چهارم: صرف نظر از براهین سه گانه قبل، فرضیه قدیم بودن اتم و حرکتش

برهان پنجم: صرف نظر از براهین سابق فرضیه ی منشأ بودن اتم در حدوث بودن این تصادفات و اینکه تمامی اجسام از آن حاصل شده است.

برهان ششم: بحث از چگونگی شکل ذرات اتمی متحرک به دور هسته ی مرکزی

برهان هفتم: وجود ذرات اتمی و هسته ی مرکزی احتیاج به مکان دارد

برهان هشتم: فرضیه ی قدیم بودن ماده اتمی و قوه و حرکتش

برهان نهم: محتاج بودن وجود مواد اتمی به علت

برهان دهم: با مطالعه ی عقاید پیشینیان موضوع دانستن مواد اتمی مذهب تازه ای نیست

برهان یازدهم: قائل شدن حالت خاصی برای مواد اتمی به جای روح (در ضمن بیان مذهب مادی)

برهان دوازدهم: سبب جدا شدن سیارات و ستارگان متحرک به گرد خورشید

خلاصه براهین مزبور

۲. بخش دوم در ذکر دلایل وجود واجب الوجود و بیان آنکه واجب الوجود واحد است.

برهان اول: برهان تمنع

برهان دوم: پی بردن به وحدت مصنوع که کاشف از وحدت صانع آن است

برهان سوم: واجب الوجود احدی الذات است

برهان چهارم: بیانی دیگر از ناحیه بساطت واجب الوجود

برهان پنجم: برهان فرجه

برهان ششم: برهانی است مبتنی بر مذهب حکما و راسخین در حکومت

برهان هفتم: برهان احمدی

برهان هشتم: دلیل یگانگی حق جل و علا

برهان نهم: فرستادگان از طرف خداوند متعال

برهان دهم: اتفاق اهل شرائع به وحدت واجب الوجود.

منابع

شیخ محمد تقی آملی - اثبات صانع از ماتریالیسم تا ایدئالیسم یا از ماده پرستی تا خدا پرستی

کلید واژه ها

کتاب فقهی علم اصول اثبات خدا کتاب اثبات صانع از ماتریالیسم تا ایدئالیسم محمد تقی آملی زندگینامه

کتاب در بحث از صفات جلالیه و جمالیه حضرت حق

این کتاب اقتباسی است از تقریرات مجلس بحث آقا شیخ محمد تقی آملی که در شبهای دوشنبه در مسجد مجد برگزار می شده است. این کتاب بخش ۵ از کتاب ماده پرستی تا خدا پرستی است.

معرفی اجمالی آقا شیخ محمد تقی آملی:

محمد تقی آملی، فقیه امامی، فرزند مولا محمد آملی در روز چهارشنبه یازدهم ماه ذی قعدة الحرام موافق با سال ۱۳۰۴ ه.ق در تهران متولد شد. آقا شیخ محمد تقی آملی حقا از اعظام علمای معاصر و جامع معقول و منقول و مجتهد در فروع و اصول بود چنان که حائز منقبتین علم و عمل بود. هم در مراقبت حظی وافر داشت که دارای رتبت عندیت بود و هم در سلوک الی الله نصیب وافی داشت که واجد عزم و همت بود، و هم در تدریس توفیق والا داشت و هم در تصنیف ید طولی. هنگامی که به بدایت تعلیم رسید به مکتب رفت و بعد از آشنایی به خواندن و نوشتن فارسی به تعلم علوم عربیه که مهمترین کمالات آن عصر بود گماشت و سپس فقه و اصول را شروع کرد، مقدمات علوم را نزد پدر آموخت پس از آن نزد عالمان دیگری مانند شیخ عبدالنبی نوری و میرزا حسن کرمانشاهی درس خواند. سپس در سال ۱۳۴۰ ق به نجف اشرف رفت و مدت چهارده سال

از محضر استادانی چون میرزای نائینی و آقا ضیاء عراقی (اراکي) و آقا سید ابوالحسن اصفهانی بهره یافت و همچنین ایشان شاگرد برجسته علامه میرزا علی آقا قاضی بوده است؛ سپس به تهران بازگشت و به تصنیف و تدریس مشغول شد. از شاگردان او می توان به آیت الله حسن زاده آملی، آیت الله سید رضی شیرازی، آیت الله یحیی عابدی، آیت الله مصطفی مجد جامعی، آیت الله محی الدین انواری و... اشاره کرد. جمعی از فقهای فاضل از محضرش بهره می بردند و بسیار گرامیش می داشتند. آملی فقیهی گوشه نشین بود و از پذیرفتن مسئولیت ریاست گریزان بود و تا پایان زندگی نیز در نوشتن رساله فتوایی خودداری کرد. از آثار او می توان به شرح عروه الوثقی و حاشیه بر شرح منظومه سبزواری اشاره کرد. وی در صبح دوشنبه ماه صفر ۱۳۷۹ ه. ق مطابق با اول شهریور ۱۳۳۸ در تهران دار فانی را وداع گفت.

ص: ۲۴۷

ساختار بندی کتاب:

سوم از صفات (سلبیه) حق تعالی آنکه مرئی نیست.

چهارم از صفات (سلبیه) حق تعالی آنکه محل حوادث نیست.

پنجم از صفات (سلبیه) حق تعالی آنکه جوهر و عرض نیست.

ششم از صفات (سلبیه) حق تعالی آنکه حلول در چیزی نمی کند.

هفتم از صفات (سلبیه) حق تعالی آنکه متحد با چیزی نمی شود.

هشتم از صفات (سلبیه) حق تعالی آنکه مثل و مانند ندارد.

نهم از صفات (سلبیه) حق تعالی آنکه ضدی بر او نیست.

دهم از صفات (سلبیه) حق تعالی آنکه ندی برای او نیست.

اول از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه غنی است.

دوم از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه ملک است.

سوم از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه جواد است.

چهارم از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه حق است.

پنجم از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه تام است.

ششم از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه حکیم است.

هفتم از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه قیوم است.

هشتم از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه جبار است.

نهم از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه قهار است.

دهم از صفات (ثبوتیه) حق تعالی آنکه خیر محض است.

دوم از اصول الدین عدل است.

بحث در معنی عدالت، حسن و قبح اشیاء، حکمت و مصلحت.

منابع

آقا شیخ محمد تقی آملی - در بحث از صفات جلالیه و جمالیه حضرت حق جل و علا

کلید واژه ها

کتاب کلامی کتاب در بحث از صفات جلالیه و جمالیه حضرت حق محمد تقی آملی زندگینامه

ص: ۲۴۸

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه محمد باقر مجلسی است که به زبان فارسی نوشته شده است. پدیده معراج که یکی از شگفت‌ترین واقعه‌های حیات حضرت ختمی مرتبت بوده است به تصریح در پاره‌ای از آیات قرآنی و احادیث بدان توجه شده است. در این راستا علامه مجلسی در کتاب شریف حیوه القلوب فصلی در این باب نگاشته و خلاصه آرای در خور توجه در این باب به روایت وی در این کتاب آمده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقهای اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصاً بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

این کتاب شامل عناوین مختلفی در باب معراج است که بعضی از آنها عبارتند از: تفسیر آیات معراج در سوره نجم- روایت جامع معراج آسمان اول تا هفتم- ورود و بازگشت بیت المعمور- درخت طوبی- سدره المنتهی- مخاطبه پیامبر و حق تعالی- شنیدن اذان- نماز جماعت در آسمان- چگونگی تخفیف در نماز- در بیان علت بسندگی به پنج نماز- در بیان علت عروج پیامبر به آسمان- صفت و کیفیت براق- راه رفتن براق- مرحبا بر پیغمبر- در چگونگی وضع رکوع و سجود و رکعت دوم و تشهد و سلام در نماز- سبب بعثت پیامبران- جایگاه حضرت علی در معراج- تعدد معراج و مقام 'قاب قوسین'- فاصله زمانی میان حضرت عیسی و خاتم- جایگاه شهر قم در معراج- مشاهده فرشته راضیه مرضیه- واقعه معراج از حجر اسماعیل- مشاهده مالک دوزخ- عروج از ابطح- نهر نور- ارزش طاعت و عبادت- در فضیلت حضرت فاطمه- دیدن زنان معذب- تفسیر آیه 'ثم دنی فتدلی'- سبب جهر و اخفاء قرائت نماز در ابتدا و انتهای زمان عروج- سلام جبرئیل به حضرت خدیجه (س)- ساختن کاخ های بهشتی به جای اذکار- انس گرفتن رسول اکرم (ص) با نام علی (ع)- تفسیر قول خداوند «و اسل من ارسلنا من قبلک من رسلنا اجعلنا من دون الرحمن الهه یعبدون؛ و از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم جویا شو آیا در برابر (خدای) رحمان، خدایانی که مورد پرستش قرار گیرند مقرر داشته ایم» (زخرف/ ۴۵)- خبر معراج به روایت از سید بن طاووس- ورود از سدره المنتهی تا عرش و دریافت مغیبات- گذشتن از حجاب ها و وصایت حضرت علی (ع)- بهشت در شب معراج- قصر حضرت علی (ع)- نزول اذان- خلقت گل سرخ- ورود ملائکه بر پیامبر در شب معراج.

محمد باقر مجلسی - معراج پیامبر اسلام (ص)

کلید واژه ها

کتاب معراج پیامبر اسلام (ص) علامه محمدباقر مجلسی معراج پیامبر اکرم قرآن زندگینامه

مجموعه ای از اعتقادات، ضروریات دین مبین اسلام، مذهب حقه امامیه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه ملا محمد باقر مجلسی است که به زبان فارسی نوشته شده است. این کتاب را مولف، به تقاضای یکی از طلاب در مشهد تألیف نموده است. علامه مجلسی به این کتاب عنایت خاصی ابراز کرده و در اجازه نامه ها که پس از تألیف این کتاب به شاگردان خود نوشته، نام برده و در وصیت نامه خود نیز از این کتاب یاد کرده است. این کتاب به زبان اردو و ترکی آذری نیز ترجمه شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقهی اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصا بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میر محمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میر محمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

۱. بخش اول: اصول عقاید

۲. بخش دوم: رهنمودهای عملی

- یادداشت های مترجم: کتابنامه صوفیه، کتابنامه اعتقادات- وصیت نامه علامه مجلسی- ترجمه وصیتنامه علامه- کتابنامه علامه مجلسی.

منابع

محمدباقر مجلسی- مجموعه ای از اعتقادات، ضروریات دین مبین اسلام

کلید واژه ها

کتاب مجموعه ای از اعتقادات، ضروریات دین مبین اسلام علامه محمدباقر مجلسی اصول دین اسلام تشیع زندگینامه

آغاز و انجام

این کتاب رساله ای است در مبدأ و معاد، که در نسخ قدیمی به نام مبدأ و معاد نیز ذکر شده است. این رساله را خواجه به تقاضای بعضی از دوستان خویش تألیف کرده و در آن از آغاز و انجام خلقت و قیامت و بهشت و جهنم و غیر آن به روش عرفانی بحث نموده است. این رساله در واقع سخن از شرح حال انسان در هر عالم است. جز این که در فصل دوم و هفدهم و برخی از مواضع دیگر در اثنای سخن به اختصار و ایجاز از آغاز یعنی مبدأ تعالی و آمدن انسان از فطرت اولی اشارتی نموده است. لذا سزاوار است که این رساله را یکی از رسائل در معرفت نفس یعنی روان شناسی بشناسیم و بدانیم.

نظر صاحب نظران:

حسن زاده آملی: «این رساله از آغاز و انجام شهرت یافت چنان که سید حیدر آملی در جامع الاسرار به آغاز و انجام آن را نام برده است، ولکن جناب خواجه آن را به اسم تذکره نام می برد که تذکره در آغاز و انجام است.»

معرفی اجمالی نویسنده:

ص: ۲۵۴

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوک، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۰ فصل به شرح زیر است:

۱. فصل اول: در صفت راه آخرت و ذکر سالکانش

۲. فصل دوم: در اشاره به مبدأ و معاد و آمدن از فطرت اولی و رسیدن به انجام و ذکر شب قدر و روز قیامت

۳. فصل سوم: در اشاره به هر دو جهان و ذکر مراتب مردم در این جهان و آن جهان

۴. فصل چهارم: در اشاره به مکان و زمان

۵. فصل پنجم: در اشاره به حشر خلائق

۶. فصل ششم: در ذکر احوال اصناف خلق در آن جهان و ذکر بهشت و دوزخ

۷. فصل هفتم: در اشاره به صراط

۸. فصل هشتم: در اشاره به صحایف اعمال و اکرام الکاتبین و نزول ملائک و شیاطین بر نیکان و بدان

۹. فصل نهم: در اشاره به حساب و طبقات اهل حساب

۱۰. فصل دهم: در اشاره به وزن اعمال و ذکر میزان

۱۱. فصل یازدهم: در اشاره به بطی آسمان ها

ص: ۲۵۶

۱۲. فصل دوازدهم: در اشاره به نفخ صور و تبدیل زمین و آسمان

۱۳. فصل سیزدهم: در اشاره به حال هایی که روز قیامت حادث می شود و وقوف خلق به عرصات

۱۴. فصل چهاردهم: در اشاره به درهای بهشت و دوزخ

۱۵. فصل پانزدهم: در اشاره به زبانیه دوزخ

۱۶. فصل شانزدهم: در اشاره به جوی های بهشت و آنچه در دوزخ به ازای آن بود

۱۷. فصل هفدهم: در اشاره به خازن بهشت و دوزخ و رسیدن مردم با فطرت اولی که در نشئه اولی بوده است.

۱۸. فصل هیجدهم: در اشاره به درخت طوبی و درخت زقوم

۱۹. فصل نوزدهم: در اشاره به حور عین

۲۰. فصل بیستم: در اشاره به ثواب و عقاب و عدل او.

در انتهای کتاب تعلیقاتی که بر هر فصل نوشته شده است، آورده شده است.

این رساله مکرر در تهران و شیراز به چاپ رسیده است.

منابع

خواجه نصیرالدین طوسی - آغاز و انجام

کلید واژه ها

کتاب آغاز و انجام خواجه نصیرالدین طوسی خلقت قیامت بهشت دوزخ زندگینامه

بقای روح پس از مرگ

این رساله نفیس، فشرده ای از اندیشه بلند و تابناک فیلسوف، ریاضی دان، دانشمند و سیاستمدار بزرگ ایرانی، خواجه نصیرالدین طوسی درباره تجرد روح انسان و بقای آن پس از مرگ می باشد. این کتاب برای نخستین بار در سال ۱۳۲۴ خورشیدی در مجله جلوه چاپ گردید. این کتاب در حدود خود بسیار مهم و در عین کوچکی از لحاظ کمیت، از حیث کیفیت بسی بزرگ و لطیف و ظریف می باشد. خواجه این رساله را برای شاگرد خود، مؤیدالدین، ستاره شناس مهندس که در رصدخانه مراغه به او کمک می کرده است، نوشته است.

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوک، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد: تجرد روح - آفریننده روح - بقای روح پس از مرگ - خاتمه

در این نسخه، به همراه متن کتاب، شرحی که توسط شیخ ابو عبدالله زنجانی نوشته شده نیز آورده شده که در چهار بخش منقسم گردیده که به شرح زیر می باشد:

بخش اول: زندگینامه خواجه نصیر الدین طوسی

بخش دوم: زندگینامه شارح و تعلیق نویس

بخش سوم: مقدمه شارح: توصیفی درباره کتاب - مذاهب فلاسفه یونان درباره ماده روح - مذهب افلاطون - مذهب ارسطو - عقیده ارسطو و استاد وی افلاطون، درباره نفس - عقاید فلاسفه اسلام درباره ماده و روح - نظریه اروپاییان درباره ماده و روح - عقاید اروپاییان درباره زندگی و حیات - نفس ناطقه - مغز - مخ - مخچه - بصل النخاع یا نخاع مستطیل - حواس ظاهر و باطن - چگونگی درک کردن - ذاکره - خاتمه

بخش چهارم: متن کتاب و شرح آن

منابع

خواجه نصیر الدین طوسی - بقای روح پس از مرگ

کلید واژه ها

کتاب بقای روح پس از مرگ خواجه نصیرالدین طوسی روح انسان مرگ زندگینامه

ص: ۲۵۹

خواجه در این فصول از فیلسوفان و اشعریان جبری خرده گرفته و اندیشه معتزلیان و امامیان را استوار بداشت. این کتاب همانند کتاب قواعد العقاید خواجه است که یک دوره کلام شیعی در آن آورده اما کوچک تر از آن می باشد. خواجه در این فصول درست به روش کلامیان رفته و رشته آشنایی خویش را با فیلسوفان گسسته است. خواجه این فصول را چنان که از دیباچه ترجمه تازی و دیباچه گزارش سیوری بر می آید به نام الفصول فی الاصول نامیده ولی در فهرست ها همان فصول خواننده شده است. طوسی از این فصول فارسی نخست همان فصل نخستین را که در توحید است نوشته سپس به درخواست دوستی دیگر فصل ها را بر آن افزوده و از اندیشه شیعی دوازده امامی کاوش نمود. ترجمه تازی فصول از رکن الدین محمد بن علی گرگانی استرآبادی است که در این کتاب نسخه تازی فصول نیز آورده شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانه زد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۴ فصل است که هر فصل شامل چندین اصل و تقسیم و هدایه و تبصره و مقدمه و نتیجه و الزام و نقض مذهب فلاسفه و نقض و جواب شبهه و فایده و لطیفه و ختم و ارشاد و تفسیر و حل شک است.

۱. فصل نخستین: توحید

۲. فصل دوم: عدل

۳. فصل سوم: نبوت و امامت

۴. فصل چهارم: معاد

منابع

خواجه نصیر الدین طوسی - الفصول فی الاصول

کلید واژه ها

کتاب الفصول فی الاصول خواجه نصیرالدین طوسی فلسفه علم کلام اصول دین تشیع

اثبات امامت

این مجلد سوم است از کتاب حیات القلوب تألیف خدم اخبار ائمه اطهار، محمدباقر بن محمدتقی، در بیان وجوب امام (ع)، منصوب بودن او از جانب ملک علام و عصمت او از گناهان صغیره و کبیره و اتصاف او به صفات کمالیه به غیر از نبوت و آیاتی که در شأن ائمه (ع) مجملاً نازل شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ص: ۲۶۱

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دار السلطنه اصفهان، ابتدای سال ۱۳۰۸ متولد شد. تولد ایشان در خانواده علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده یازدهم هجری و ده سال اول سده دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتاب ها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است. کتاب های فارسی و عربی او به منزله ستون فقرات عقاید شیعه امامیه در سیصد سال گذشته است و از با ارزش ترین آثار او می توان به حق الیقین در اعتقادات، عین الحیاه در اخلاق، حلیه الیقین در آداب احکام، حیاه القلوب در تاریخ پیامبران، جلاء العیون در تاریخ معصومین (ع) اشاره کرد.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می توان به ملا محمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمدصلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمد حسین خاتون آبادی، ملا محمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد.

علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد. و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمد تقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب مشتمل است بر دو باب:

۱- باب اول در بیان وجوب وجود امام (ع) در عصر و آنکه هیچ عصر خالی از امام نمی باشد و در وجوب اطاعت او و آنکه هدایت نمی یابند مردم مگر به او و آنکه می باید از گناه معصوم و از جانب خدا منصوص باشد و بیان بعضی از نصوص مجمل بر ایشان و برخی از فضایل ایشان و در آن ۹ فصل است.

۲- باب دوم در بیان آیاتی که در شأن ائمه اطهار (ع) مجملاً نازل شده است و در آن ۴۳ فصل است.

منابع

محمد باقر مجلسی - اثبات امامت (جلد سوم حياه القلوب)

کلید واژه ها

تشیع علامه محمد باقر مجلسی زندگینامه کتاب اثبات امامت

رساله امامت

این کتاب یکی از آثار و تألیفات خواجه نصیر الدین طوسی است. متن رساله به عربی نوشته شده است. خواجه این رساله را برای مجدالدین شهاب الاسلام علی بن نامور نوشته است. در الذریعه آمده که نسخه ای از آن نزد شهاب الدین تبریزی و یک نسخه در کتابخانه راغب پاشا در استانبول است. طوسی در این رساله امامت روی پنج پرسش 'چه، آیا، چرا، چگونه، که' (ما، هل، لم، کیف، من) از امامت کاوش نموده است.

ص: ۲۶۳

طوسی در تجرید و قواعد و فصول و این رساله در زمینه امامت پنج اصل دارد:

۱- اصل اول: لطف که به گفته عدلیان معتزلی و امامی، آن بر خدا بایستنی و واجب است.

۲- اصل دوم: اینکه به گواهی خرد بر خدا می باید که پیشوایی پاک سرشت برای راهنمایی و نگاهداری مردم بفرستد تا آنان گمراه نگردند. (وجوب عقلی امامت بر خدا)

۳- اصل سوم: نص جلی و آشکار که باید امام و پیشوا را خدا و پیامبر در میان مردم برگزینند.

۴- اصل چهارم: عصمت که شیعیان دوازده امامی و هفت امامی هر دو آن را در پیامبر و امام شرط می دانند.

۵- اصل پنجم: غیبت که از نعمانی و ابن بابویه قمی و شیخ طوسی کتابی جداگانه است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانه زد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوک، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

ص: ۲۶۴

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

رساله الامامه:

فصل (۱) مرتبه مسئله الامامه

فصل (۲) مسائل الامامه و هی خمس

المسئله الاولى ما الامام؟

المسئله الثانيه هل الامام موجود؟

و اثباته بمسکین

المسلک الاول

المسلک الثاني

المسئله الثالثه لم الامام موجود؟

و كونه لطفًا

المسئله الرابعه كيف الامام و بيان صفاته؟

العصمه

العلم

الشجاعه

الافضيله

الطهاره

الاقربيه

الآيات و المعجزات

الانفراد

المسئله الخامسه من الامام؟

اثبات مذهب الاثنا عشريه

ابطال مذهب السبعيه

فصل (۳) فى الغيبه

منابع

خواجه نصيرالدين طوسى - رساله امامت

كليد واژه ها

كتاب رساله امامت خواجه نصيرالدين طوسى اثبات امامت زندگينامه

قصه حى بن يقظان

اين داستان در كتابى با عنوان عروج در تنهاى داستان حى بن يقظان و شمه اى از احوال ايسال و سلامان آورده شده است كه اين كتاب حاوى داستان حى بن يقظان اثر ابن طفيل، ابن سينا و شهاب الدين سهروردى است. وضعيت نشر: (تهران، انتشارات قلم، ۱۳۸۶)؛ ۲۰۶ صفحه.

ص: ۲۶۵

داستان حی بن یقظان یکی از شیرین ترین و عمیقترین داستانهای فلسفی عالم اسلام است. نام حی بن یقظان از زمان شیخ الرئیس ابوعلی سینا برای اهل تحقیق و معرفت پیوسته نامی آشنا بوده است. اولین داستان را ابن طفیل اندلسی نوشته است، البته نوشتن این داستان را به سهروردی نیز نسبت داده اند، ولی اثری از آن باقی نمانده است. جامی شاعر معروف نیز این داستان را به نحوی به صورت شعر در آورده است. آخرین و شاید کاملترین این داستان را آیه الله صاحب الفصول به عربی نوشته و به فارسی ترجمه کرده است.

علاوه بر کتابهای آسمانی که به بهترین وجه، وظیفه رسالت شاخص بودن انبیاء، در یافتن و پیمودن مداوم راه حقیقت را بیان نموده اند، مردان حق یافته ای هم در طول قرون و اعصار پیوسته کوشیده اند که ذاتی بودن توحید فطری را در نفس انسانها اثبات نمایند. از جمله حاصل کوشش مردان فرهیخته و خداجوی تاریخ، کتاب حی بن یقظان است که با طرح این داستان، ذاتی بودن توحید در نفس انسان را به صورت تمثیل بیان کرده اند. حی بن یقظان یعنی زنده پسر بیداری که مرحوم استاد فروزانفر آن را 'زنده بیدار' ترجمه نموده است.

از آثار به جا مانده از این بزرگواران پیش گفته، ابوعلی سینا داستانی نقل نموده بلکه 'حی بن یقظان' را مردی راه رفته و به مقصود رسیده فرض نموده، سؤالات فراوانی مطرح کرده و جوابها از زبان 'حی بن یقظان' نقل نموده است.

پیش از آنکه ابن طفیل داستان حی بن یقظان را به رشته تحریر بکشد و از سلامان و ابدال ذکر به میان آورد ابوعلی سینا رساله ای به نام حی بن یقظان تألیف کرده و به قصه سلامان و ابدال در کتاب اشارات و تنبیهاات اشاره گونه ای نموده است و هیچ گونه مناسبتی میان گفتار ابن سینا و ابن طفیل موجود نیست مگر از جهت اشتراک لفظ و عنوان رساله. ابن طفیل اندلسی داستان را تقریباً کامل نقل نموده است، سیر تحول فکری یک نوزاد را که به طور خیالی در جزیره ای تنها و بدون تماس با هیچ انسانی افتاده بوده نقل کرده، رشد جسمی و فکری او را در اثر مشاهده طبیعت اطراف برشمرده است.

بر کتاب حی بن یقظان در طول تاریخ عده کثیری از نویسندگان و محققان اسلامی و غیر اسلامی، ایرانی و غیر ایرانی، شرح های فراوان نوشته و هر یک از دریچه ی نگاه خود، آن را دیده و اظهار نظر کرده اند. اما این حقیقت که داستان حی بن یقظان در واقع شرح حال هر انسانی است که از حسیض قوه تا اوج فعلیت تامه، می پیماید برای اهل نظر و رمز و راز، پوشیده نیست. در حقیقت انسانهایی که این داستان را این چنین دیده و خود را در آن یافته اند توانسته اند به مقام رفیع این نوشته نادر پی ببرند و به این وسیله مسیر خود را در هر مرحله اصلاح کنند.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تا کنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ ه. ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد.

خودش می گوید: «کتابهایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم.» ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پرمشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه. ق، کتاب قانون در طب خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان روبرو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تالیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پربار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه. ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وداع کرد.

ص: ۲۶۷

ساختار بندی کتاب:

۱- پیش گفتار

۲- داستان حی بن یقظان

۳- متن ابن طفیل

۴- متن ابن سینا

۵- متن سهروردی

منابع

ابن سینا- قصه حی بن یقظان

کلید واژه ها

عرفان فلسفه اسلامی توحید کتاب حی ابن یقظان ابوعلی سینا

تفسیر آیه مودت

این مجموعه، مواعظی است که علامه طهرانی از تاریخ هفدهم ربیع الاول ۱۳۹۱ هجری قمری تا هفتم جمادی الثانی همان سال، روزهای جمعه در مسجد قائم طهران ایراد نموده اند. این رساله از مجموعه مکتوبات خطی مؤلف از دوران تحصیل در هنرستان فنی مکانیک و سپس از سال ۱۳۶۴ هجری قمری که مطابق با اولین سال طلبگی ایشان در مدرسه حجتیه قم بوده است، آغاز شده و تا سال ۱۴۱۶ قمری که سال رحلت ایشان است ادامه یافته است. مجموعه این مکتوبات که به صورت دفترچه های جیبی و با عنوان 'یادداشت های مفید' و مجموعه های صحافی شده با عنوان جنگ، مواعظ، رساله تنظیم شده اند، حاوی مطالب متنوع قرآنی، تفسیری، حدیثی، رجالی، عرفانی و اخلاقی، فلسفی، فقهی، تاریخی، ادبی، اشعار، حکایات و وقایع، نقل قول از افراد مختلف، مطالبی در طب و فن و نجوم و... است که در قالب یادداشت و یا رساله علمی و یا مجموعه مواعظ و سخنرانی هایی که در مسجدشان (مسجد قائم طهران) ایراد کرده بودند و متن اولیه آن توسط مؤلف تدوین گردیده بود تا در موقعیت مناسب پس از اضافات به صورت کتاب تدوین و منتشر گردد، می باشند.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به

اتمام رسانند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

برخی از مطالب و موضوعات این کتاب به شرح زیر می باشد:

تفسیر آیه مودت- راه خدا همان مودت ذوی القربی است- طلوع و ظهور صفات محبوب در محب- آیات تمجید از محبین به خدا و اولیای خدا- روایات امام صادق (ع) و امام باقر (ع) درباره حب و بغض فی الله- روایات وارده از رسول خدا (ص) درباره مقام حضرت فاطمه زهرا (س)- معانی مختلف قربی از تفاسیر اهل تسنن- نظر فخر رازی در مورد مودت و رد آن- جریان فرار اصحاب در جنگ حنین- مقصود از قربی فقط ائمه طاهرین (ع) هستند- جریان سقط شدن حضرت محسن- ربا خواری موجب تغییر هویت انسانی می شود- اعتراض منافقین به آیه مودت- جریان آتش زدن درب خانه فاطمه زهرا (س)- پشیمانی ابوبکر در هنگام مرگ بر تعرض به خانه فاطمه زهرا (س) و...

منابع

سید محمد حسین حسینی طهرانی- تفسیر آیه مودت

کلید واژه ها

کتاب تفسیر آیه مودت علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی قرآن اهل بیت (ع) شهادت حضرت فاطمه (س)

معادشناسی

این کتاب که یکی از آثار ارزشمند علامه طهرانی است، شامل ۷۵ مجلس در کیفیت سیر و حرکت انسان در دنیا و عالم غرور و نحوه تبدیل نشأه غرور به عالم حقایق و واقعیات و ارتحال او به سوی خدا و غایه الغایات می باشد. این مجموعه شامل ۱۰ مجلد بوده که همگی آن به طبع رسیده و در آن مباحثی همچون: عالم صورت و برزخ و نحوه ارتباط ارواح در آنجا با این عوالم- کیفیت خلقت فرشتگان و وظایف آنها- نفخ صور و مردن تمام موجودات و سپس زنده شدن همه آنها و قیام انسان در پیشگاه حضرت احدیت- عالم حشر و نشر و حساب و کتاب و جزا و عرض و سؤال و میزان و صراط و شفاعت و اعراف و بهشت و دوزخ- با استفاده از آیات قرآن و اخبار معصومین و ادله عقلیه و فلسفیه و مطالب ذوقیه و عرفانیه به نحو اوفی و اوافر مطرح گشته است.

ص: ۲۶۹

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

ساختار بندی کتاب:

جلد اول:

مجلس ۱: حقایق و اعتباریات

مجلس ۲: زندگی موقت و حیات جاودان

مجلس ۳: سبب ترس از مرگ

مجلس ۴: عمر، بهترین سرمایه تکامل و تعالی

مجلس ۵: مجانست خواب و مرگ

مجلس ۶: عمل فرشتگان قبض ارواح و ملک الموت عین عمل خداست

مجلس ۷: قبض روح و مشاهدات در حال مردن با باطن است.

جلد دوم:

مجلس ۸: رستگاری در ایمان به خداست اختیارا و پیروی از احکام دین تعبدا

مجلس ۹: اولیاء خدا ترس و اندوه و سکرات مرگ را ندارند

مجلس ۱۰: الحاق مؤمنان به اولیای خدا و منکران به اولیای شیطان

مجلس ۱۱: تمایزات عالم طبع و عالم مثال و عالم قیامت

مجلس ۱۲: تمایزات عالم طبع و عالم برزخ و عالم قیامت

مجلس ۱۳: در برزخ دو راهی سعادت و شقاوت یکسره می گردد

مجلس ۱۴: جلوه انسان در عالم برزخ یا صورت ملکوتی اوست

جلد سوم:

مجلس ۱۵: تلازم مشاهده موجودات مثالیه و نسیان عالم کثرت

مجلس ۱۶: امید عفو برای مستضعفینی که راه وصول به حقایق را ندارند

مجلس ۱۷: کیفیت ارتباط عالم برزخ با عالم طبع و قبر

مجلس ۱۸: ارتباط ارواح با اهل دنیا

مجلس ۱۹: قرین بودن ملکوت برزخی انسان با او در برزخ

جلد چهارم:

مجلس ۲۰: علایم پیدایش قیامت

مجلس ۲۱: علایم قیامت

مجلس ۲۲: نفخ صور و زنده شدن مردگان

مجلس ۲۳: مراد از زنده شدگان به صور و افراد مورد استثناء

ص: ۲۷۱

مجلس ۲۴: کسانی که در اثر نفخ صور نمی میرند مخلصین هستند

مجلس ۲۵: انبیاء و ائمه متحقق به اسماء الله الحسنی هستند

مجلس ۲۶: معنای وجه الله و وجه موجودات

جلد پنجم:

مجلس ۲۷: در طلوعه قیامت، موجودات، با ربط خود به خدا ظهور دارند

مجلس ۲۸: خفاء جنبه وجه الخلقی و ظهور جنبه وجه الهی در قیامت

مجلس ۲۹: معاد بازگشت به خدا و شهود وجه الله است

مجلس ۳۰: قیامت در عرض عالم نیست، بلکه بر آن احاطه دارد

مجلس ۳۱: قیامت عالم نور و اشراق و بروز حقایق است

مجلس ۳۲: در قیامت، در عین نور و اشراق، کفار محجوبند

مجلس ۳۳: قیام انسان در پیشگاه خداوند عزوجل

مجلس ۳۴: رد طبیعین معاد را مبتنی بر اصول علمیه نیست.

جلد ششم:

مجلس ۳۵: معاد حتمی است و زنده شدن به واسطه اسم المحیی است

مجلس ۳۶: بارش باران حیات، برای حیات مردگان

مجلس ۳۷: شیئیت اشیاء به صورت آنهاست نه به ماده

مجلس ۳۸: در دفع شبهات وارده بر معاد جسمانی

مجلس ۳۹: دفع شبهه معاد جسمانی و بیان حق

مجلس ۴۰: معاد جسمانی عنصری و عالم عرض و حشر تمام موجودات

مجلس ۴۱: در تطایر کتب و کیفیت نامه ی اعمال.

جلد هفتم:

مجلس ۴۲: نامه عمل و وصول آن از راست یا چپ

مجلس ۴۳: امام مبین و کتاب تکوین و نسخه نامه عمل

مجلس ۴۴: گواهی بر اعمال و گواهان و شرایط آنها

مجلس ۴۵: شرط شهادت، احاطه علمیه بر پنهانی هاست

مجلس ۴۶: شهادت ملائکه بر انسان در روز قیامت

ص: ۲۷۲

مجلس ۴۷: شهادت اعضاء و جوارح در قیامت

مجلس ۴۸: شهادت زمان و مکان در قیامت

مجلس ۴۹: شهادت اعمال و قرآن در قیامت

مجلس ۵۰: معنای شهادت قرآن و بقیه اعمال در قیامت.

جلد هشتم:

مجلس ۵۱: در صراط و معنای آن در روز قیامت

مجلس ۵۲: در حقیقت صراط و انحصار مصداق اعلای آن به امیرالمؤمنین علی (ع)

مجلس ۵۳: صراط جهنم و راه به سوی بهشت

مجلس ۵۴: حقیقت میزان اعمال در روز قیامت

مجلس ۵۵: میزان عمل، پیغمبران و امامان هستند

مجلس ۵۶: در کیفیت حساب روز قیامت

مجلس ۵۷: اختلاف طبقات مردم در آسانی حساب

مجلس ۵۸: عمومیت سؤال و حساب برای تمام مردم.

جلد نهم:

مجلس ۵۹: عمومیت معاد برای تمام موجودات زمین و آسمان

مجلس ۶۰: شفاعت و مسائل کلی آن

مجلس ۶۱: شفاعت کنندگان در روز قیامت

مجلس ۶۲: اصناف شفیعیان در روز قیامت

مجلس ۶۳: کسانی که مورد شفاعت واقع می شوند

مجلس ۶۴: حقیقت شفاعت و ثبوت آن

مجلس ۶۵: منبر وسیله و لوای حمد، از آن رسول الله و آل اوست

مجلس ۶۶: ساقی حوض کوثر و نهرهای بهشت

جلد دهم:

مجلس ۶۷: اعراف و اهل آن

مجلس ۶۸: بهشت و تعیین محل آن

مجلس ۶۹: بهشت محل پاکان است

مجلس ۷۰: مراتب بهشت و نعمت های آن

مجلس ۷۱: جهنم و مبدأ پیدایش آن

مجلس ۷۲: اهل جهنم و درکات آن

مجلس ۷۳: خصوصیات و آثار جهنم

مجلس ۷۴: حقیقت جهنم، حجاب و بعد از رحمت خداست

مجلس ۷۵: خلود و به طور جاودان زیستن در بهشت و جهنم

ص: ۲۷۳

کتاب معادشناسی علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی اثبات معاد روح برزخ قیامت بهشت دوزخ

در حریم ولایت

زیارت جامعه کبیره از بهترین زیارت هایی است که از چشمه سار ولایت، جوشیدن گرفته و در قلب اصحاب خاص و اولیاء الله، روان گشته و سخاوتمندانه به برگ و بار نشسته است. این زیارت با مضامینی بلند و محتوایی عمیق، در حقیقت دوره کاملی از امام شناسی است که نیازمند شرح و توضیح فراوان از سوی کسانی است که خود از فیوضات معنوی آن بهره مند گشته اند، یکی از این افراد مرحوم آیت الله حاج شیخ محمد تقی بن محمد باقر اصفهانی است، که به شرح تفصیلی و اجمالی این زیارت همت گماشته است. در بین کتب عرفانی آقا نجفی کتابی که بیش از همه مورد توجه نامبرده بوده و در برخی از آثار به مناسبت از آن یاد می نموده همین کتاب 'شرح زیارت جامعه' می باشد و ایشان عنایت و توجه خاصی نسبت به این کتاب داشته اند چرا که همان طور که در یادداشت های خطی خود بیان داشته اند: روزی در خواب حضرت صاحب الزمان (عج) را دیده اند که آقا، ایشان را در آن چه در زیارت جامعه نوشته بودند تصدیق فرمودند.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله آقا شیخ محمد تقی اصفهانی که به 'نجفی' شهرت داشت، از مراجع قرن ۱۴ و علمای طراز اول ایران و شهر اصفهان، در سال ۱۲۶۲ هجری قمری به دنیا آمد. پدرش شیخ محمد باقر، از علمای بزرگ و از شاگردان صاحب جواهر و شیخ مرتضی انصاری است.

ص: ۲۷۴

پس از فرا گرفتن مقدمات علم حوزوی، به نجف اشرف رفت و از محضر اساتید بزرگ چون شیخ مهدی نجفی، میرزای شیرازی، سیدعلی شوشتری، کسب علم کرد و با اجازه متعددی که از این بزرگان و دیگران داشت دوباره به اصفهان برگشت. آقا نجفی اصفهانی، در کنار فعالیت های علمی اش، به فعالیت های اجتماعی پرداخت و در مقابل استبداد (ظل السلطان) حاکم مقتدر آن روز اصفهان، ایستاد و متهمین به خروج از دین را تعقیب کرد. از این رو، به دستور ناصرالدین شاه، او را در سال ۱۳۰۷ قمری به تهران آوردند و بار دیگر به دستور مظفرالدین شاه در سال ۱۳۲۱ قمری به تهران تبعید کردند که مدتی در تهران بود و بعد به اصفهان برگشت. آثار این بزرگمرد عالم تشیع، بالغ بر هفتاد عنوان و اکثر آنها به چاپ رسیده است. بعضی از آثار عبارتند از: اسرار الآیات، الاجتهاد و التقليد، ترجمه بحار الانوار، عنایه الرضویه، شرح اسماء الحسنی، جامع الانوار، و...

آیت الله شیخ محمد تقی اصفهانی (نجفی) سرانجام در سال ۱۳۳۲ هجری قمری در اصفهان دار فانی را وادع گفت. مقبره ایشان در نزدیکی امامزاده احمد بن علی بن امام محمد باقر در بقعه عالیہ مدفون است.

ساختار بندی کتاب:

مقدمه: سیری در حیات علمی، فرهنگی و سیاسی آقا نجفی اصفهانی

فصل اول: 'اسرار الزیارة و بهان الانابه'

فصل دوم: زیارت حضرت رسول (ص) ائمه بقیع (ع)

فصل سوم: زیارت حضرت امیرالمؤمنین علی (ع)

فصل چهارم: زیارت حضرت فاطمه زهرا (ع)

فصل پنجم: زیارت حضرت امام حسین (ع)

فصل ششم: زیارت حضرت امام رضا (ع)

ص: ۲۷۵

آقا نجفی اصفهانی - در حریم ولایت، ترجمه و تفسیر عرفانی زیارت جامعه کبیره

کلید واژه ها

کتاب در حریم ولایت آقا نجفی اصفهانی تفسیر زیارت جامعه کبیره ویژگی های امام زندگینامه

رساله فیض الهی

این رساله هر چند مختصر، اما از رسایل مهم شیخ ابوعلی سینا است. در این رساله شیخ اقسام وحی و کرامات و اصناف آیات و معجزات و فنون الهامات و منامات و انواع سحر و عیون مؤثره و شعب نیرنجات و طلسمات را بیان فرموده و حق را از باطل جدا ساخته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

۱. فصل اول در بیان سریان قوه عشق در تمام موجودات

۲. فصل دوم در بیان وجود عشق در بسائط غیرحیه

۳. فصل سوم در بیان وجود عشق در نفوس و صور نباتات

۴. فصل چهارم در بیان وجود عشق نفوس حیوانی

۵. فصل پنجم در بیان عشق ظرفا و صاحبان ذوق سلیم بصور حسنه

۶. فصل ششم در بیان عشق نفوس الهیه

۷. فصل هفتم در خاتمه فصول

منابع

ابن سینا- رساله فیض الهی

کلید واژه ها

کتاب رساله فیض الهی ابن سینا وحی کرامت الهام زندگینامه

سر القدر و الحکمه العرشیه (رساله عرشیه)

رساله عرشیه:

همان طور که در مقدمه این رساله اشاره شده است، بعضی از منسوبان از ابن سینا طلب کردند که رساله ای در علم توحید و اثبات واجب بنویسد به طوری که از روی دلیل و برهان بتواند به وجود حق تعالی و صفات و افعال او علم حاصل نماید؛ که ابن سینا هم ملتزم او را اجابت نموده و این رساله را که مشتمل بر سه اصل است نوشته است.

اصل اول در اثبات واجب تعالی- اصل دوم در توحید او- اصل سوم در نفی علل از او.

که در باب این سه اصل مسائلی و مطالبی را عرض نموده اند که بعضی از آنها عبارتند از: سخن در بیان صفات حق تعالی- صفت اول علم است- صفت دوم حیوات است- صفت سوم مرید است- صفت چهارم قدرت است- صفت پنجم و ششم سمیع و بصیر است- صفت هفتم تکلم است- سخن در کیفیت صدور افعال از حق تعالی- سخن در قضا و قدر به طور اختصار

چون شخصی از شیخ معنی این کلام صوفیه که گفته اند: «من عرف سر القدر فقد الحد» سؤال نموده حضرت شیخ هم در جواب فرمودند گر چه این مسئله خالی از اشکال نیست و اگر بخواهی که بنویسیم ناچار باید به طور رمز باشد زیرا که نمی توان آن را به همه کس تعلیم داد باید از کسانی که استعداد فهم آن را ندارند دریغ داشت به مفاد کلام معجز پیامبر (ص) که فرمودند: «القدر سر الله و لا تظهروا سر الله» و همچنین فرمایش مولای متقیان امام علی (ع) که در جواب مسائل فرمودند: «القدر بحر عمیق فلا تلجه» باز روای سؤال کرد حضرت فرمود: «انه طریق و عرفلا تسلكه» باز سؤال کننده تکرار سؤال نموده فرمود: «انه صعود عسر فلا تتكلفه» پس از آن شیخ می فرماید بدانکه سر قدر مبتنی بر سه مقدمه است که تا این مقدمات معلوم نشود معنی سر قدر واضح و هویدا نمی گردد.

۱- مقدمه اول آنست که خدای متعال سبب وجود تمام موجودات عوالم علوی و سفلی است...

۲- مقدمه دوم آنست که قدما از حکما گفته اند ثواب عبارت از حصول لذت است برای نفس...

۳- مقدمه سوم آن است که معاد یعنی بازگشت نفوس بشری به سوی عالم اصلی خود...

معانی:

۱. کسی که شناخت اسرار قدر را گمراه شد.

۲. قدر سریست از اسرار الهی ظاهر نسازید شما سر خدا را

۳. قدر دریایی است بی پایان داخل آن مشو

۴. قدر راهی است بسیار سخت از آن مسافرت مکن

۵. قدر بلندی است بی نهایت سخت پس متعرض آن مشو.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۲۷۹

۱. فهرست رساله فواید الدریه (رساله فواید الدریه، رساله ای است که ضیاءالدین دری در ترجمه سر القدر و الحکمه العرشیه نوشته است): مقدمه رساله عرشیه - مقایسه شیخ با ارسطو - مقایسه شیخ با فارابی - اثبات تشیع شیخ - اثبات عدم ارتکاب به مشرب خمر - مصنفات شیخ.

۲. فهرست رساله عرشیه: توحید - نفی علت از واجب - صفات حق تعالی - علم حق تعالی - صفت حیوات - صفت مرید - صفت قدرت - سمیع و بصیر - صدور افعال از حق تعالی - قضا و قدر

۳. فهرست رساله سر القدر: رساله در سر قدر

منابع

ابن سینا - سر القدر و حکمه العرشیه

کلید واژه ها

کتاب سر القدر و حکمه العرشیه ابن سینا توحید واجب الوجود علم کلام زندگینامه

معراج نامه

از جمله مباحث مربوط به نبوت خاتم الانبیاء (ص) مبحث معراج آن حضرت است. یکی از کوتاه ترین رساله هایی که در این زمینه به زبان فارسی نوشته شده است، معراجیه ابن سینا است. این رساله با همه اهمیتی که در شناخت مباحث مربوط به ختم نبوت در زبان فارسی دارد، آن چنان که سزاوار است مورد تأمل قرار نگرفته است.

همان طور که در مقدمه دست نوشته معراج نامه ابو علی سینا آمده: این رساله ای است در معراج که شیخ الرئیس ابوعلی سینا ساخته است؛ و ایشان سبب تألیف این رساله را اینگونه بیان می دارند: 'اما بعد به هر وقتی دوستی از دوستان ما اندر معراج سؤال ها می کرد و شرح آن بر طریق معقول می خواست و من به حکم خطر، محترزمی بودم تا در این وقت که به خدمت مجلس عالمی علایی پیوستم، این معنی بر رأی او عرضه کردم...'

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

مقدمه مؤلف: اندر سبب تألیف این رساله- فصل اندر پیدا کردن حال نبوت و رسالت- فصل اندر مقدمه معراج پیغمبر- فصل آغاز قصه معراج نبی (ص)

در انتهای کتاب، معراج نامه ابر قوهی هم چاپ گردیده که شامل عناوین زیر می باشد: در بیان جان و تن- در ذکر احوال نبوت- در معنای نطق- در بیان حقیقت قرآن- در آن که عروج به حسب جسم و روح تواند بود- تفسیر حدیث معراج- در چرایی اینکه معراج رسول (ص) به شب روی داد- در تأویل اوصاف شمایل و احوال- جبرائیل (ع) که در حدیث معراج مذکور است- در تأویل براق- در تأویل موانعی که رسول (ص) شب معراج دید- در تأویل مشهودات رسول (ص) آیات کبری را- در تأویل قرب رسول (ص) به حق تعالی- در چگونگی ثنا بنده خدای را سبحانه- در چگونگی خواستن علم از خدای تعالی- در چونی و چندی نمازهای شبانه روزی که در شب معراج بر امت رسول (ص) فرض شده است.

منابع

ابن سینا- معراج نامه

کلید واژه ها

کتاب معراج نامه ابن سینا معراج پیامبر اکرم نبوت زندگینامه

اعتقادات صدوق

اعتقادات کتاب اعتقادات یکی از کتب ارزنده ای می باشد که از قلم پربرکت و توانای شیخ صدوق تراوش نموده و متکلم نامی مرحوم شیخ مفید نیز که خود از شاگردان مرحوم شیخ صدوق بوده حواشی و پاورقی هایی بر آن اضافه نموده که اهمیت آن را دوچندان ساخته است. البته این کتاب و شرح آن به زبان و لغت عرب بوده و اهل فضل و آشنایان به این زبان از آن همواره استفاده می نموده اند.

ص: ۲۸۲

این اثر نفیس یکی از صدها کتب و رسائلی است که به قلم توانا و عالمانه صدوق در مسائل دینی و فقهی سمت تحریر و نگارش پذیرفته و در علت نگارش و سبب تألیف آن صاحب کتاب 'الذریعه الی تصانیف الشیعه' چنین نگاشته اند: «کتاب اعتقادات را شیخ صدوق در مجلس روز جمعه ۱۲ شهر شعبان ۳۶۸ هـ در نیشابور املاء فرموده و سبب این تألیف آن بوده که مشایخ حاضرین در مجلس از ایشان در خواست کردند وصف دین شیعه دوازده امامی را برای آنها به طریق اختصار املاء کند و لذا صدوق در این کتاب جمیع اعتقادات فرقه ناجیه از ضروریات و غیر ضروریات و وفاقیات و غیر وفاقیات ذکر کرده و در نظر داشته که بعدا شرح و تفسیری بر آن بنویسد لیکن برای او میسر نمی گردد و لذا مرحوم شیخ مفید بر آن شرحی می نگارد.»

معرفی اجمالی نویسنده ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم هـ ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگیش با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ هـ ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان او را که به زبان ساده و برهانه‌ها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبيرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ساختار بندی کتاب این کتاب شامل ۴۵ باب به شرح زیر می باشد:

- باب اول: اعتقاد امامیه در توحید و معرفت رب مجید

- باب دوم: در صفات ذات و صفات افعال

- باب سوم: اعتقاد در تکلیف

- باب چهارم: اعتقاد در افعال بندگان

- باب پنجم: اعتقاد در نفی و جبر و تفویض

- باب ششم: اعتقاد اراده و مشیت

- باب هفتم: اعتقاد در قضا و قدر

- باب هشتم: اعتقاد در فطرت و هدایت

ص: ۲۸۵

- باب نهم: اعتقاد در استطاعت
- باب دهم: اعتقاد در بدا
- باب یازدهم: اعتقاد در احتراز از جدل
- باب دوازدهم: اعتقاد در لوح و قلم
- باب سیزدهم: اعتقاد در کرسی
- باب چهاردهم: اعتقاد در عرش
- باب پانزدهم: اعتقاد در نفوس و ارواح
- باب شانزدهم: اعتقاد در موت و مرگ
- باب هفدهم: اعتقاد در سوال قبرها
- باب هجدهم: اعتقاد در رجعت
- باب نوزدهم: اعتقاد در بعث بعد از موت
- باب بیستم: اعتقاد در حوض کوثر
- باب بیست و یکم: اعتقاد در شفاعت
- باب بیست و دوم: اعتقاد در وعده و وعید الهی
- باب بیست و سوم: اعتقاد در آنچه بر بنده نوشته می شود
- باب بیست و چهارم: اعتقاد در عدل الهی
- باب بیست و پنجم: اعتقاد در اعراف
- باب بیست و ششم: اعتقاد در صراط
- باب بیست و هفتم: اعتقاد در عقبات قیامت
- باب بیست و هشتم: اعتقاد در حساب و میزان

- باب بیست و نهم: اعتقاد در بهشت و دوزخ

- باب سی ام: اعتقاد در کیفیت نزول وحی و کتب در امر و نهی

- باب سی و یکم: اعتقاد در قرآن و اینکه نزول آن در شب قدر بوده

- باب سی و دوم: اعتقاد در قرآن

- باب سی و سوم: اعتقاد در کمیت قرآن

- باب سی و چهارم: اعتقاد در شأن انبیاء و رسل و حجج و ملائکه

ص: ۲۸۶

- باب سی پنجم: اعتقاد در عدد انبیاء و اوصیای ایشان

- باب سی و ششم: اعتقاد در عصمت انبیاء و ائمه و ملائکه

- باب سی و هفتم: اعتقاد در نفی غلو و تفویض

- باب سی و هشتم: اعتقاد در ظالمان

- باب سی و نهم: اعتقاد در تقیه

- باب چهلم: اعتقاد در شأن اباء جناب نبوی (ص)

- باب چهل و یکم: اعتقاد در شأن علویان

- باب چهل و دوم: اعتقاد در احادیث مجمله و مفسره

- باب چهل و سوم: اعتقاد در خطر و اباحه

- باب چهل و چهارم: اعتقاد در احادیث وارده در طب

- باب چهل و پنجم: اعتقاد در اختلاف حدیثین.

منابع

ابوجعفر محمدبن بابویه قمی المشتهر بالصدوق - اعتقادات صدوق

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب اعتقادات شیخ صدوق زندگینامه کتاب شناسی

کتاب صفات الشیعه

صفات الشیعه صفات الشیعه کتاب کم حجم و کوچکی از رئیس المحدثین شیخ صدوق می باشد که حاوی ۷۱ حدیث درباره صفات شیعه است. زمان شیخ مصادف با ضعف دولت مرکزی اسلامی و خلفای عباسی بود و دولتهای شیعه مانند طاهریان، صفاریان، فاطمیان، علویان و مخصوصا دیالمه در پیدایش و نشو و نما بودند. استخوان بندی غالب این دولتها بر روی معارف شیعه و تعالیم آنها بنا شده بود و بالطبع در بسط و توسعه آن پرداخته و فشار اکثریت سنی ها بر اقلیت شیعیان خواه ناخواه کاسته می شد.

از پرسشهای مذهبی فراوانی که مردم از اقطار ممالک اسلامی از وی کرده اند نیرومندی و وسعت شیعه و تشیع در زمان او و

شخصیت ممتاز وی معلوم می شود و فعالیت او و امثالش برای تحکیم موقعیت دولتهای شیعی و قدرت دولتهای شیعی مذهب برای حفاظت او و امثالش و هردوی اینها برای پیشرفت مذهب جعفری عوامل مهمی بودند. در چنین زمانی بود که شیخ صدوق با فراغت خاطر توانست نقشه خود را عملی کرده و با مسافرتهای خود تعالیم جعفری را با قلم و بیان گسترش دهد.

ص: ۲۸۷

معرفی اجمالی نویسنده ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگی با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانهایی همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهرری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهرری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ساختاربندی کتاب این کتاب شامل ۷۱ حدیث می باشد و از جمله احادیث کتاب:

«قال الصادق جعفر بن محمد (ع) لیس من شیعتنا من انکر اربعه اشیاء: المعراج، المساله فی القبر، خلق الجنه و النار و الشفاعة؛ امام صادق فرمودند پیرو ما چهار چیز را منکر نمی شود: معراج، پرسش در گور، اینکه بهشت و دوزخ آفریده شده اند و شفاعت.»

منابع

ابوجعفر محمد بن بابویه قمی المشتهر بالصدوق - صفات الشیعه

کلید واژه ها

کتاب کلامی کتاب صفات الشیعه شیخ صدوق روایات احادیث تشیع

کتاب فضائل الشیعه

کتاب کم حجم و کوچکی از رئیس المحدثین شیخ صدوق می باشد که حاوی ۴۵ حدیث درباره فضائل شیعه است.

زمان شیخ مصادف با ضعف دولت مرکزی اسلامی و خلفای عباسی بود و دولتهای شیعه مانند طاهریان، صفاریان، فاطمیان، علویان و مخصوصا دیالمه در پیدایش و نشو و نما بودند. استخوان بندی غالب این دولتها بر روی معارف شیعه و تعالیم آنها بنا شده بود و بالطبع در بسط و توسعه آن پرداخته و فشار اکثریت سنی ها بر اقلیت شیعیان خواه ناخواه کاسته می شد.

از پرسشهای مذهبی فراوانی که مردم از اقطار ممالک اسلامی از وی کرده اند نیرومندی و وسعت شیعه و تشیع در زمان او و شخصیت ممتاز وی معلوم می شود و فعالیت او و امثالش برای تحکیم موقعیت دولتهای شیعی و قدرت دولتهای شیعی مذهب برای حفاظت او و امثالش و هر دو برای پیشرفت مذهب جعفری عوامل مهمی بودند. در چنین زمانی بود که شیخ صدوق با فراغت خاطر توانست نقشه خود را عملی کرده و با مسافرتها خود تعالیم جعفری را با قلم و بیان گسترش دهد.

ص: ۲۹۰

ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگی با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق و ساختار کتاب

یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

این کتاب شامل ۴۵ حدیث می باشد که از جمله احادیث کتاب:

«عن عطاء عن ابن عباس قال قال رسول الله (ص): حب علی بن ابیطالب یا کل السیئات کما تاکل النار الحطب؛ ابن عباس گفت رسول خدا فرموده دوستی علی بن ابیطالب (ع) گناهان را می خورد همانطور که آتش هیزم را.»

منابع

ابوجعفر محمد بن بابویه قمی المشتهر بالصدوق - فضائل الشیعه

کلید واژه ها

کتاب کلامی کتاب فضائل الشیعه شیخ صدوق روایات احادیث تشیع

کتاب منتخب الرسائل

کتاب منتخب الرسائل از آثار حجت الاسلام و المسلمین حاج آقا حسین طباطبایی بروجردی می باشد. این کتاب رساله ای است در مهمات مسائل دینیه مسمی به منهج الرشاد، در حقیقت در بیان خلقت انسان و اینکه خلقت او عبث و بی فایده نیست مطالبی آورده شده و تأکید بر این دارد که بر هر مکلفی لازمست که سعی در تحصیل ثمره وجود خود نماید، به عبادت پروردگار و معنی عبادت تعظیم و تذلل کند. حجت الاسلام طباطبایی بروجردی در این کتاب (که همان طور که از نام آن بر می آید مطالب آن منتخبی از رساله های ایشان است) بیان فرموده اند که کیفیت توجه همه انبیا و اوصیا و کتب نازل شده بر شخص مختلف است، به اختلاف حالات او، لیکن پیش از عروض همه تکالیف همینکه پسر داخل در سال پانزدهم شد یا قبل از آن محتلم شد و دختر داخل در سال دهم شد ابتدا لازم است در همان روز بلوغ بلکه ساعت اول بلوغ در صدد شش امر بر آید که این امور در کتاب منتخب الرسائل آورده شده است و به جهت هر یک از این شش امر در کیفیت و مقدار، تفصیلی است که اگر به آن عمل نکرد احکامی چند بر آن بار می شود که تفصیل هر یک از احکام در این کتاب آورده شده است.

ص: ۲۹۳

آیت الله حاج آقا حسین طباطبائی (بروجردی) مرجع شیعه و عالم مشهور قرن ۱۴ در سال ۱۲۹۲ هجری قمری در شهر بروجرد به دنیا آمد. پدرش حاج سیدعلی از علمای بروجرد و اکثر اجداد و دودمان او از دانشوران و علمای مشهور زمان خود بودند. حاج آقا حسین از هفت سالگی به مکتب رفت. قرآن و ادبیات و منطق را به سرعت یاد گرفت. در سن ۱۸ سالگی به اصفهان که آن زمان از مراکز مهم علمی بود، رفت. در طی ده سال از محضر اساتید بزرگی کسب علم کرد و به مراحل عالی علمی نائل شد که ۳ تن از اساتید او، به او اجازه اجتهاد دادند. همزمان با تحصیل، تدریس فقه و اصول را شروع کرد که عده زیادی از فضلا در جلسات او شرکت می کردند. حدود سال ۱۳۲۰ قمری به نجف اشرف رفت و به حوزه درس سید محمد کاظم خراسانی (آخوند) و شیخ الشریفه سید محمد کاظم یزدی طباطبائی حضور یافت.

پس از سالها اقامت در نجف در سال ۱۳۲۸ قمری به بروجرد برگشت، که این برگشت و اقامت در بروجرد ۳۶ سال طول کشید. در این مدت فعالیت های علمی و اجتماعی زیادی داشت. از همان سال اول، مبارزه منطقی و جدی علیه فرقه ضاله بهائیت و ریشه کن کردن آنها از آن خطه بود، با تشکیل کلاسهای درس و جمع آوری طلبه های فاضل، سنگ بنای حوزه ای را گذاشت که طی سالهای دراز، ثمرات و نتایج فوق العاده ارزشمندی داشت. آقای بروجردی، علاوه بر کارهای علمی و تحقیقی، برنامه های وسیعی در جهان اسلام و شئون اجتماعی مسلمانان داشت. این رجل بزرگ الهی، یادگارها و باقیات صالحات فراوانی از خود به جای گذاشت به طور خلاصه چند نمونه آن را ذکر می کنیم.

۱. مسجد اعظم در قم در کنار حرم مطهر حضرت معصومه (ع)

۲. کتابخانه مسجد اعظم

۳. مدرسه علمیه در نجف در کنار حرم امیرالمؤمنین (ع)

۴. حسینیه و حمام در سامرا

۵. مسجد هامبورگ در آلمان.

و بازسازی و مرمت چند مدرسه، کتابخانه و مسجد در شهرها و کشورهای مختلف مثل مدرسه فیضیه و مدرسه خان در قم، مدرسه بقعه در کربلا، مدرسه علمیه در کرمانشاه و بیمارستان نکوئی در قم.

سرانجام این عالم ربانی صبح روز ۵شنبه ۱۰/۱/۱۳۴۰، ۱۲ شوال سال ۱۳۸۰ قمری در سن ۸۸ سالگی روحش به عالم قدس شتافت.

ساختاربندی کتاب:

کتاب منتخب الرسائل دارای شش مقام یا کتاب می باشد که هر یک از این کتابها فصول و بابهای متعددی دارند:

۱- در بیان اصول دین: برخی از عناوین آن عبارتند از: در بیان مسائل متعلقه به تقلید- در مطهرات- در نجاسات - در واجبات و محرمات بیت الخلا رفتن - در اموری که واجب است وضو- در احکام جباير- در شکوک- در موجبات غسل- در بیان حقیقت غسل- در اسباب تیمم- کیفیت تیمم- در حیض- در احکام نفاس- در استحاضه- در احکام اموات که در آن شش فصل است.

۲- کتاب الصلاة: فصل اول: در نماز یومیه که پنج باب دارد، فصل دوم: در مقارنات نماز که هشت باب دارد.

۳- کتاب الصوم یا روزه: شامل ۳ باب می باشد: باب اول در بیان و شرایط و لواحق آن، باب دوم: در بیان حقیقت روزه، باب سوم در زکوه فطره

۴- کتاب الزکوه: سه باب دارد: باب اول در شرایط زکوه و آنچه به آن تعلق می گیرد، باب دوم در نصاب هر یک از اجناس زکوی و مقداری که باید از هر یک اخراج شود، باب سوم در مصارف زکوه و شروط آن و کیفیت دادن آن

ص: ۲۹۵

۵- کتاب الخمس: باب اول در آنچه خمس به آن تعلق می گیرد و شرایط آن، باب دوم در کیفیت قسمت و مصرف خمس

۶- کتاب النکاح- فصل در وصیت- فصل در ارث- فصل در غصب- فصل در قرض- فصل در نذر- فصل در وقف- فصل در حج- در رهن- اقرار- حجر- حدود- در صید و ذباحت- فصل در مسائل متفرقه.

منابع

آیت الله طباطبائی بروجردی- منتخب الرسائل

کلید واژه ها

کتاب کلامی کتاب منتخب الرسائل آیت الله حاج سید حسین طباطبائی بروجردی تکلیف انسان زندگینامه کتاب شناسی تشیع

المبدأ و المعاد (ابن سینا)

کتاب حاضر یکی دیگر از آثار فلسفی ابوعلی سینا فیلسوف بزرگ ایرانی است که به زبان عربی تألیف یافته است. چنان که شاگرد وی جرجانی می گوید در جرجان مردی به نام ابومحمد شیرازی بود که علاقه بسیاری به علم فلسفه داشت به همین خاطر در کنار خانه خود منزلی را برای ابوعلی سینا خرید و وی در آنجا ساکن شد و برای ابومحمد شیرازی کتاب المبدأ و المعاد را نگاهت.

وی در این کتاب به طور خلاصه و موجز به مطالب مبدأ و معاد می پردازد و این مطالب را بعدها در کتاب های دیگرش مثل نجات و شفا مفصلاً توضیح می دهد.

بوعلی این اثر را در سه مقاله تنظیم ساخته است. در مقاله اول به بحث درباره اثبات مبدأ اولیه و وحدانیت او و صفات شایسته او سخن می گوید. در مقاله دوم درباره ترتیب فیض رسانی از واجب الوجود به مخلوقات دیگر را بیان می دارد و درباره عقول، نفوس و عدل سخن می گوید و در مقاله آخر هم از بقای نفس و نبوت انبیا و کیفیت وحی بر آنها می نویسد.

ص: ۲۹۶

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ساختريندى كتاب:

المقاله الاولى: اثبات المبدأ الاول و وحدانيته و صفاته

الواجب الوجود و ممكن الوجود

واجب الوجود بذاته خير محض

اثبات واجب الوجود

صفات واجب الوجود

المبداء الاول ساب الزمان و الحركه لا بزمان

حركه الافلاك و وضعيه و حركه الكواكب مكانيه

...

المقاله الثانيه: ترتيب فيض الوجود عن اول موجود الى آخر موجود

الموجودات كيف تكون عن الاول و تعريف فعله

المعلول الاول واحد و انه عقل

العنايه و التدبير من العلل العاليه

امكان امور نادره عن النفس مغيره للطبيعه

...

المقاله الثالثه: بقاء النفس الانسانيه و السعاده الحقيقيه و الشقاوه الآخريه

النظر المختص بالنبدأ و النظر المختص بالمعاد

تكوين الحيوانات و قوى النفس الحيوانيه

مراتب تجريدات الصور عن الماده

النفس الناطقه تحدث مع حدوث البدن

منع التناسخ

السعادة و الشقاوه فى الاخره

النبوه و الانبياء يوحى اليهم بالمعقولات بلا تعلم بشرى

المعجزات و الكرامات المختصه بالانبياء

...

منابع

حسين بن عبدالله بن سينا- المبدأ و المعاد

كليد واژه ها

كتاب المبدأ و المعاد ابن سينا علم كلام معاد واجب الوجود نبوت وحى نفس

وهاييت و اصول اعتقاد

این کتاب و رساله شریفه از آثار محمدجواد بلاغی می باشد. بسیاری از شرح حال نگاران آورده اند که، علامه بلاغی در مناقشه فتوای شیخ ابن ابیلهد، دو رساله چاپ شده دارد؛ محمدعلی حکیم به نسخه ای از آن دست یافت که در نجف اشرف، در سال ۱۳۴۵ ه.ق به صورت سنگی چاپ شده بود، و چون بر آن هیچ اشاره ای به نام رساله نبود به نظر ایشان نام آن را وهاييت و اصول اعتقاد نهادند.

ص: ۲۹۸

در این کتاب مؤلف نخست موضوع توحید خدا در عبادت را بحث کرده، و پس از آن توحید خدای سبحان را در افعال آورده است و آنچه را که از بحثهای فرعی و زیر مجموعه های توحید افعالی است: مانند تبرک جستن به قبور و زیارت آنها و نماز در آنجا و افروختن چراغ ها در آن مکانها و توسل و استغاسه و شفاعت و قربانی ها و نذرها.

از این رو، این رساله با حجمی کوچک دارای محتوایی بزرگ است. از بحث های طولانی ملال آور یا مختصر آسیب زا به دور است. همه مباحث لازم را درباره این مطالب مهم در بر دارد، و افزون بر نرم خوبی و رعایت اوج ادب و احترام در مناقشه و مناظره، حق موضوع را به حجت قاطع و دلیل نقلی ثابت و قوی، و برهان عقلی قانع کننده به طور کامل، ادا کرده است.

در رابطه با حقیقت انتشار و چاپ این کتاب باید گفت که با توجه به فتوای شیخ عبدالله بن ابیلهد، (فقیه حنبلی) قاضی القضاات حجاز درباره بعضی از مسائلی که به زیارت قبور و شفاعت و مانند آن مربوط می شد، موجی از کنش ها را میان عالمان در رسانه های عمومی برانگیخت. عالمان بسیاری از مذاهب مختلف اسلامی، به زبان های گوناگون، درباره این فتوا و رساله نوشتند. یکی از آنها همین رساله است که ذکر شد. آنها را برای این نشر برگزیدند که همه جوانب بحث را در بر دارد، عبارتش روان، گویا و مختصر و مفید میباشد و ادله ای که بر آنها تکیه شده قوی و استوارند.

شیخ محمدجواد بلاغی فرزند شیخ حسن بن شیخ طالب... بلاغی نجفی، از علمای مشهور و فقیه اصولی، حکیم و محدث و از مجاهدین شیعه در قرن اخیر است. او در سال ۱۲۸۲ ه ق در نجف اشرف متولد شد. مقدمات علوم را نزد علمای آنجا فرا گرفت و آنگاه در سال ۱۳۹۶ ق به کاظمین رفت، در آنجا با دختر سیدموسی جزائری کاظمی ازدواج کرد. مجدداً سال ۱۳۱۲ ق به نجف برگشت. اساتید او عبارت بودند از حاج آقا رضا همدانی، آخوند ملامحمد کاظم خراسانی، سیدمحمد هندی، شیخ محمد طه نجف. علوم عقلی را نیز در محضر میرزا علامه برغانی حائری و میرزا علی نقی برغانی حائری، تحصیل کرد. بلاغی سال ۱۳۲۶ ق به سامرا هجرت کرد و شاگرد میرزا محمدتقی شیرازی شد و ده سال آنجا کسب فیض کرد.

چندین کتاب و رساله در آنجا تالیف و بعد در کاظمین ساکن شد. او در کنار استادش میرزای شیرازی با انگلیسی ها و استعمار و اشغال عراق، مبارزه کرد و بعد از دو سال به نجف (وطن خود) برگشت و در آنجا به تدریس و فتوی و تالیف و تصنیف مشغول شد. شیخ بلاغی در مدت اقامتش در کاظمین، توانست با تلاش زیاد با فضیلهای یهودی و نصرانی در بغداد دوستی و ارتباط برقرار کند و زبان عبری و ارمنی و انگلیسی و ادبیات آنها را بیاموزد، و اطلاعات عمیقی از کتب آنها و مذاهبشان به دست آورد. از این رو، این عالم بزرگ، از معدود علمای معاصر اسلامی است که توانست در مقابل مسیحیان و یهودیان و مادیون و هجوم فرهنگی غرب و تبلیغات آنها، مقاومت کند و با قلم و زبان به رد شبهات آنان پردازد و در نهایت توانست مجموعه ای از مباحث و احتجاجات علمی خود در رد یهود و نصارا فراهم، ولی از ذکر نام خودش بر مولفاتش ابا داشت. او مولفات نفیسی دارد که هر کدام در نوع خود کم نظیر و از مفاخر کتب شیعه است. شیخ جواد بلاغی سال ۱۳۵۲ ق، در سن ۷۰ سالگی رحلت نمود و در حجره سوم جنوب غربی صحن حضرت امیرالمومنین (ع)، در نجف اشرف مدفون است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل پنج فصل به شرح زیر می باشد:

فصل اول: توحید خدا در عبادت- زیارت قبور- تبرک جستن به قبور

فصل دوم: توحید خدای سبحان در افعال- توسل و درخواست فریادرس و شفیع- شفاعت

فصل سوم: بنا و ساخت آرامگاه بر قبور

فصل چهارم: نماز در آرامگاهها و افروختن چراغ در آنجا- نماز کنار قبور- افروختن چراغ ها

فصل پنجم: در قربانی ها و نذرها

منابع

محمدجواد بلاغی- وهابیت و اصول اعتقاد

کلید واژه ها

کتاب اسلامی وهابیت محمد جواد بلاغی نجفی کتاب وهابیت و اصول اعتقاد

اجوبه المسائل الحاجیه (شیخ مفید)

یکی دیگر از آثار شیخ مفید کتاب اجوبه المسائل الحاجیه می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. در آثار گذشتگان عناوین مختلفی برای این کتاب ذکر شده است از جمله «الاسئله الحاجیه»، «المسائل الحاجیه»، «الاسئله العکبریه» و «جوابات الاحدی و الخمسین مسئله» و...

شیخ در این کتاب عهده دار جواب گویی بر ۵۱ سوال مختلفی است که ابواللیث بن سراج الاوانی، همان کسی که شیخ برای طول بقای وی دعا کرده است، از ایشان پرسیده.

بیشتر سوال های سائل از معانی آیات و احادیث و دفع شبهات آنهاست. در این میان سوالاتی مرتبط با شئون نبوت و امامت نیز دیده می شود که در ادامه ترجمه تعدادی از این سوالات خواهد آمد.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی

شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه متعزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب‌ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ص: ۳۰۱

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده درگذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش این قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

منابع

شیخ مفید- اجوبه المسائل الحاجیه

کلید واژه ها

کتاب اجوبه المسائل الحاجیه شیخ مفید شبهه حدیث نبوت امامت زندگینامه

کتاب الارشاد

الارشاد

این کتاب در دو جلد (جزء) تنظیم شده جزء اول به حیات امام علی (ع) و جزء دوم به زندگانی دیگر ائمه (ع) اختصاص یافته است. بخش پایانی کتاب به امام مهدی (ع) است. در این بخش پس از بیان نام، کنیه و ولادت حضرت مهدی (ع) به دلایل عقلی بر وجود امام معصوم اشاره می شود. آن گاه با بهره گیری از آیات قرآن و روایات پیشوایان دین، ویژگیهای حضرت مهدی (ع) را بر می شمرد و از بشارت پیامبر (ص) به ظهور حضرت در آخرالزمان یاد می کند. مطالب اساسی این کتاب عبارتست از:

ص: ۳۰۲

ادله عقلی و نقلی بر امامت امام عصر (ع)، روایاتی که درباره حضرت مهدی (ع) رسیده است، اشخاصی که به فیض دیدار امام نائل شدند، کرامات و معجزات حضرت در عصر غیبت، علائم ظهور و حوادث پیش از ظهور حضرت، سال، روز و محل قیام، چگونگی گردآوری سپاه و مأموریت آنان، مسیر حرکت حضرت، مدت امامت و حکومت، جریانات آن روزگار، وضعیت روزگار ظهور، ویژگیهای حضرت مهدی (ع).

این کتاب با تحقیق موسسه آل البیت الاحیاء التراث قم در دو جلد ۳۶۳ و ۵۶۲ صفحه ای توسط انتشارات کنگره هزاره شیخ مفید نیز به چاپ رسید.

معرفی اجمالی نویسنده

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابوعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شبها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده درگذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ص: ۳۰۳

مجلد اول این کتاب در ۵۱۹ صفحه شامل عناوینی است از قبیل:

باب اول: در احوال حضرت امیرالمؤمنین (ع)؛ شامل ۶ فصل از جمله:

فصل در مدت امامت و عمر آن حضرت (ع)

فصل در کیفیت شهادت آن حضرت (ع)

و...

باب دوم: بیان شمه ای از فضائل و معجزات و کلمات و داوریهای شگفت انگیز امیرالمؤمنین (ع)؛ شامل ۶۲ فصل از جمله:

فصل در شمه ای اخبار وارده در فضیلت آن حضرت (ع)

فصل در پرچمداری آن جناب در جنگ خیر

فصل در داستان جنگ بنی النضیر

فصل در جریان فتح مکه

فصل در جنگ سلسله و تدبیر شجاعت علی (ع)

فصل در داوری های آن حضرت در زمان خلافت ابوبکر

و...

باب سوم: سخنان حکمت آمیز علی (ع)؛ شامل ۸۳ فصل از جمله:

فصل در مذمت دنیا

فصل در سخنان او پس از کشته شدن طلحه

فصل در خبر دادن آن حضرت از امور غیبی

فصل در داستان راهب و بیرون آوردن آب از چاه

فصل در ذکر شمه ای از فضائل آن حضرت (ع)

باب چهارم: در بیان فرزندان آن حضرت (ع).

*مجلد دوم: مجلد دوم این کتاب با ۵۸۲ صفحه شامل سرفصل های ذیل می باشد:

- باب اول: احوال حضرت امام حسن مجتبی (ع)
- باب دوم: فرزندان آن حضرت و شمه ای از احوال ایشان
- باب سوم: احوال حضرت امام حسین (ع)
- باب چهارم: در بیان شمه ای از فضائل حضرت سیدالشهداء (ع) و فضیلت زیارت...

- باب پنجم: فرزندان آن حضرت (ع)
- باب ششم: احوالات حضرت زین العابدین (ع) و دلایل امامت آن حضرت
- باب هفتم: شمه ای فضائل حضرت زین العابدین (ع)
- باب هشتم: فرزندان آن حضرت
- باب نهم: احوالات حضرت باقر (ع)
- باب دهم: شرح حال برادران آن حضرت (ع)
- باب یازدهم: فرزندان حضرت باقر (ع)
- باب دوازدهم: شرح حال حضرت صادق (ع)
- باب سیزدهم: شمه ای از احوال حضرت صادق (ع)
- باب چهاردهم: احوال فرزندان امام صادق (ع)
- باب پانزدهم: شرح حال حضرت موسی بن جعفر (ع)
- باب شانزدهم: شمه ای از معجزات و نشانه های آن حضرت (ع)
- باب هفدهم: شمه ای از مناقب آن جناب
- باب هجدهم: سبب و کیفیت شهادت آن بزرگوار
- باب نوزدهم: فرزندان آن حضرت (ع)
- باب بیستم: شرح حال حضرت رضا (ع)
- باب بیست و یکم: شمه ای از معجزات آن حضرت (ع)
- باب بیست و دوم: شهادت حضرت رضا (ع) و سبب آن
- باب بیست و سوم: شرح حال حضرت جواد (ع)
- باب بیست و چهارم: شمه ای نصوص وارده بر امامت آن حضرت (ع)

• باب بیست و پنجم: مقداری از معجزات و دلایل امامت ایشان

• باب بیست و هشتم: شهادت امام جواد (ع) و جای قبر آن حضرت

• باب بیست و هفتم: شرح حال امام هادی (ع)

• باب بیست و هشتم: شمه ای نصوص وارده بر امامت آن حضرت (ع)

ص: ۳۰۵

- باب بیست و نهم: مقداری از معجزات ایشان
- باب سی ام: آمدن حضرت هادی (ع) از مدینه به سامرا
- باب سی و یکم: شرح حال امام عسگری (ع)
- باب سی و دوم: شمه ای نصوص وارده بر امامت آن حضرت (ع)
- باب سی و سوم: شمه ای از معجزات و نشانه های آن حضرت (ع)
- باب سی و چهارم: وفات حضرت عسگری (ع) و جای قبر و فرزندان آن حضرت
- باب سی و پنجم: امام پس از آن حضرت و تاریخ ولادت او
- باب سی و ششم: شمه ای از ادله امامت آن حضرت
- باب سی و هفتم: نصوصی که درباره امامت آن حضرت رسیده است
- باب سی و هشتم: کسانی که آن حضرت را دیده اند
- باب سی و نهم: شمه ای از معجزات آن حضرت
- باب چهلم: علامات ظهور حضرت مهدی (عج) و مدت سلطنت او و...

منابع

شیخ مفید- الارشاد

کلید واژه ها

کتاب کلامی الارشاد شیخ مفید کتاب شناسی زندگینامه تشیع

کتاب الجمل او النصره فی الحرب البصره

این کتاب یکی از آثار گرانقدر شیخ جلیل القدر مفید می باشد که به زبان عربی تالیف یافته است. در اینکه این کتاب از تالیفات شیخ مفید است، ظاهراً نمی توان هیچ تردیدی کرد، زیرا در فهرست نجاشی و فهرست طوسی و معالم العلمای ابن شهر آشوب نام آن آمده است.

درباره جنگ جمل که نخستین درگیری و کشتار میان دو گروه از مسلمانان است و در آن (به اختلاف روایات) پانزده تا

بیست و پنج هزار از دو تن کشته شدند، کتابهای زیادی نوشته شده است. با مراجعه به فهرست ابن ندیم به راحتی می توان با یازده مؤلف آشنا شد که کتابی به نام جمل نوشته اند اما آنچه که مهم است این است که این نویسندگان گاهی تحت تأثیر اوضاع و احوال سیاسی بوده اند و بدیهی است که چیرگی سیاسی خاندان زبیر و تسلط امویان و مروانیان طی یک قرن و سپس پیروزی سیاسی - نظامی عباسیان، در نگارش این کتب و چگونگی برداشت و نتیجه گیری در باره این واقعه بی اثر نبوده است. از سوی دیگر مسئله امامت میان مسلمانان از دیدگاههای مختلف مطرح است، و طبیعی است که بررسی کنندگان جنگ جمل نیز آن را از دیدگاه خود تجزیه و تحلیل کنند. همچنین موضوع خروج و قیام بر ضد امام عادل و حاکم از نظر فرق مختلف متفاوت است. علاوه بر این قضاوت درباره امام علی (ع)، طلحه، عایشه و زبیر کار را بر مردم دشوار ساخته بود.

این شک و تردید در محیط بغداد (قرن چهارم و پنجم هجری) با توجه به رشد مکتبهای اعتزال و شیعه بیشتر مطرح بوده است. شاید به همین جهت است که شیخ مفید بر خود لازم می دیده است درباره جنگ تألیفی انجام دهد تا بتواند شک و تردید را بزدايد یا از آن بکاهد، در صورتی که این وظیفه را در مورد جنگ صفین احساس نمی کرده است در حالی که در جنگ جمل به سبب کشته شدن طلحه و زبیر و مطالبی که بعدها از سوی عایشه و خواهرزاده اش عبدالله بن زبیر و طرفداران عثمان مطرح می شد، دفاع از امیرالمؤمنین لازم بود. در واقع کتاب جمل شیخ مفید خط فاصل میان شیعه و معتزله در مسئله عصمت امام است و از این جهت حائز اهمیت می باشد. ضمناً در سراسر کتاب هیچ گونه شتم و ناسزا و نفرینی دیده نمی شود و مطالب در حیطة ادب و بحث و استدلال و مناظره علمی بیان شده است.

شیخ مفید در این کتاب به بیان اختلاف آراء فرقه های مسلمان می پردازد و رأی معتزله و حشویه و اشاعره را بررسی می کند و تسلط کامل او بر عقاید گوناگون در اینجا به خوبی آشکار می شود. اعتراضات گروههای مختلف را در مورد چگونگی بیعت با امیرالمؤمنین علی (ع) طرح کرده و پاسخ می دهد؛ طبیعی است که برخی پاسخها، پاسخ نقضی است و علل قیام مردم بر ضد عثمان و ریشه های آن را با استناد بیشتر به روایات اهل سنت بررسی کرده و شکافته است و بدون تردید برای شیعیان و عموم مسلمانان بسیاری از شک و تردیدها را زدوده است و سرانجام موضوع جنگ جمل و چگونگی آن را، با استناد به روایات سنی و شیعه و بیشتر اقوال اهل سنت بیان می کند. خود وی می نویسد: «من بیشترین استفاده را از احادیث و رجال عامه کردم و از نقل مطالب شیعه در این باره خودداری کردم و خواستم با استفاده از مطالب خودشان بطلان پاره ای از ادعاهای آنان را ثابت کنم.»

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذی‌قعدة سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم‌الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود.

گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب‌ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن‌الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می‌کند از او به عنوان 'ابن‌المعلم' (فرزند معلم) یاد می‌کند و ستایش می‌نماید. ابوعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شبها مختصری می‌خوانید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می‌گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده در گذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم‌الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می‌گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ساختاربندی کتاب:

از جمله مطالبی که شیخ در این کتاب بدانها پرداخته است به شرح زیر می باشد:

سخن در اختلاف نظر مردم درباره جنگ جمل و کشتار آن

اختلاف عقیده فرقه ها

عقیده معتزله

عقیده خوارج

عقیده شیعه

عصمت امیرالمؤمنین

حدیث منزلت

نظری درباره نصوص

جواز کشتن ناکثان

خطبه شقشقیه

عایشه علی را دشمن می دارد

زن و حجاب

خطبه عثمان

عقیده جاحظ درباره علی (ع)

فتنه جمل

ام سلمه عایشه را برحذر می دارد

نامه علی به ابوموسی اشعری

برخاستن زید و یارانش

خطبه اشتر

خطبه علی (ع) در ذوقار

عثمان بن حنیف و پیمان گسلان

شادی حفصه

خطبه عایشه در مرید

علی (ع) در بیت المال

موضع احنف بن قیس

خطبه طلحه

شروع جنگ

کشته شدن زبیر بن عوام

انگیزه کینه و دشمنی عایشه

فرستادن عایشه به مدینه

ابن عباس والی بصره

منابع

شیخ مفید- الجمل او النصره فی الحرب البصره

کلید واژه ها

کتاب کلامی کتاب الجمل او النصره فی الحرب البصره شیخ مفید جنگ جمل تاریخ اسلام

کتاب الکافئه فی ابطال توبه الخاطئه

این کتاب یکی دیگر از آثار شیخ مفید می باشد که به زبان عربی تالیف یافته است. گویی کتاب حاضر تکمله ای است بر کتاب دیگر شیخ به نام «الجمل او النصره فی الحرب البصره» که در آن شیخ به بررسی جنگ جمل از دیدگاه فرق مختلف پرداخته بود.

شیخ مفید در این کتاب به جمع آوری احادیث مربوط به طلحه، زبیر و عایشه همسر پیامبر (ص) در جریان جنگ جمل می پردازد. این کتاب به جنگ جمل و معرفی سه شخصیت اصلی آن یعنی عایشه، طلحه و زبیر پرداخته است و اینکه این افراد آگاهانه به جنگ با امیرالمؤمنین (ع) پرداختند و از این کار هم توبه نکردند.

ص: ۳۰۹

شیخ احادیث خود را به ۳ دسته کلی تقسیم می کند. ذکر روایات با سند کامل و دسته بندی آنها بر اهمیت این کتاب افزوده است.

معرفی اجمالی نویسنده

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابوعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شبها مختصری می خوانید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده در گذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ص: ۳۱۰

الفصل الاول: فی موقف طلحه و الزبير من عثمان و بيعتها مع علي (ع) و نكثها ← این فصل شامل ۱۵ روایت می باشد از جمله روایات:

عن محمد بن عيس النهدي عن ابيه عن الصلت بن دينار عن الحسن قال: بايع طلحه و الزبير عليا (ع) علي منبر رسول الله (ص) طائعين غير مكرهين.

الفصل الثاني: فی حرب الجمل ← این فصل شامل ۱۸ روایت درباره وقایع و گفتگوهای است که در جنگ جمل میان افراد رد و بدل شده است. از جمله این روایات:

عن اشعث عن ابن سيرين عن ابي الجليل (و كان من اخيار المسلمين) قال: دخلنا علي طلحه و الزبير حين قدما البصره فقلنا: اريتما مقدمكما، هذا شي عهد اليكما رسول الله ام رای اريتماه؟ فقالا: لا ولكننا اردنا ان نصيب من دنياكم.

الفصل الثالث: فی احكام محاربي اميرالمومنين (ع) ← این فصل شامل ۲۱ روایت می باشد که از جمله روایات آن:

عن ابراهيم بن عمر قال: حدثني ابي بكر بن عيسى قال: قال الزبير يوم الجمل لمولى له: ما ارانا بقيه يومنا الا كفارا.

منابع

الكافئه فی ابطال توبه الخاطئه / شيخ مفيد

کلید واژه ها

کتاب کلامی کتاب الکافئه فی ابطال توبه الخاطئه شيخ مفيد حديث جنگ جمل

المسائل السرويه

يكي دیگر از آثار ارزشمند شيخ جليل القدر مفيد می باشد که به زبان عربي تأليف یافته است. این کتاب با عناوين مختلفي چون: اجوبه المسائل السرويه، الاسئله السرويه، جوابات المسائل السرويه، رساله فی اجوبه المسائل السرويه، المسائل السرويه آمده است. و گویا نام المسائل السرويه برگرفته از نسبت سائل بر ساریه یکی از شهرهای مازندران است.

ص: ۳۱۱

شیخ مفید در این کتاب به سؤالاتی که در زمینه های مختلف علوم قرآن، فقه، حدیث، عقاید و کلام پرسیده می شود پاسخ می گوید. وی در پاسخ گویی کمال ایجاز را به کار می گیرد و در مواردی مطلب را به کتاب های دیگر خود ارجاع می دهد. شیوه شیخ در این کتاب گاه به پاسخ گویی سوال سائل می پردازد و گاه خود سؤالاتی فرضی که ممکن است برای کسی پیش بیاید را مطرح می کند و به آنها پاسخ می دهد.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده در گذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ص: ۳۱۲

ساختار بندی کتاب:

سوالات یازده گانه ای که شیخ در این کتاب به آنها پاسخ می دهد به قرار زیر است:

مسئله ۱: متعه و رجعت

مسئله ۲: اشباح، عالم ذر و ارواح

مسئله ۳: ماهیت روح

مسئله ۴: ماهیت انسان

مسئله ۵: عذاب قبر

مسئله ۶: زندگانی شهدا

مسئله ۷: حکم کسی که قائل به جبر و جواز رؤیت خداوند است

مسئله ۸: اختلاف در ظواهر آیات

مسئله ۹: صیانت قرآن از تحریف

مسئله ۱۰: ازدواج ام کلثوم دختر امیرالمومنین (ع) و دختران رسول خدا (ص)

مسئله ۱۱: اصحاب کبائر

منابع

شیخ مفید- المسائل السرویه

کلید واژه ها

کتاب المسائل السرویه شیخ مفید قرآن فقه اعتقاد علم کلام زندگینامه

النکت الاعتقادیه

یکی از آثار بسیار ارزشمند شیخ فاخر جهان اسلام، ابن معلم، شیخ مفید کتاب النکت الاعتقادیه می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است.

در معرفت خداوند و اصول دین انسان نمی توان به صرف تقلید اکتفا کرد چرا که این باعث می شود همیشه اوقات مردم در تشکیک باشند و ایمان کاملی که سبب پیشرفت اسلام و پایبند شدن به قوانین و احکام او باشد نداشته باشند. از این جهت علمای اعلام کتاب های بسیاری مفصلا و مختصرا در این باب تألیف نموده اند که از آن جمله کتاب 'نکت الاعتقادیه' شیخ مفید است که حاوی اصول اسلامی و فنون کلامیه در معرفت خداوند و اصول دین می باشد که در آن شیخ با دلایل عقلی و براهین قطعی به طرح مباحث می پردازد.

ص: ۳۱۳

آیت الله سید هبه الدین شهرستانی از جمله کسانی است که بر این کتاب حاشیه ای زده و به شرح و بسط مطالب کتاب پرداخته اند.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده در گذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ص: ۳۱۴

ساختار بندی کتاب:

فصل اول: در شناسایی پروردگار و صفات ثبوتیه و سلبیه

از جمله مسائلی که در این فصل طرح و بحث می شود:

- تعریف حادث و قدیم چیست؟

- چه دلیل است که هر ممکن الوجودی حادث است؟

- چه دلیل است که ایجاد کننده حوادث قادر و مختار است؟

- تعریف حی چیست؟ خداوند بینا و شنواست یا نه؟

فصل دوم: در عدل

از جمله مسائلی که در فصل دوم طرح و بحث می شود:

- خداوند عادل و حکیم است یا نه؟

- قبیح چیست و تعریف واجب کدام است؟

فصل سوم: در نبوت

از جمله مسائلی که در فصل سوم طرح و بحث می شود:

- تعریف لطف چیست؟

- پیغمبر این امت کیست؟

- تعریف معجزه چیست؟

فصل چهارم: در امامت

از جمله مسائلی که در فصل چهارم طرح و بحث می شود:

- تعریف و شناسایی امام چیست؟

- چه دلیل است که نصب امام در حکمت واجب است؟

- دلیل وجوب عصمت امام در چیست؟

- امام بعد از علی بن ابیطالب کیست؟ و چه دلیلی بر امامت هر یک از آنها مذکور شده است؟

فصل پنجم: معاد

از جمله مسائلی که در فصل پنجم طرح و بحث می شود:

- چه دلیلی بر زنده شدن دوباره مردگان وجود دارد؟

- چه دلیل است که آنچه پیغمبر از جانب خدا آورده و بیان کرده حق است؟

منابع

شیخ مفید- النکت الاعتقادیه

ص: ۳۱۵

کتاب النکت الاعتقادیه شیخ مفید معرفت خدا اصول دین تشیع زندگینامه

تصحیح الاعتقاد بصواب الانتقاد

از دیگر آثار شیخ مفید به زبان عربی می باشد. مؤلف، این کتاب را در شرح کتاب الاعتقادات شیخ صدوق نوشته و در آن به شرح و بررسی مباحث عقیدتی پرداخته است. شیخ مفید در این کتاب با بررسی استدلالی و بیان برهانی کتاب الاعتقادات، نظریات شیخ صدوق را رد یا اثبات می کند. وی در کتاب تصحیح الاعتقاد غنای فرهنگ شیعه و قدرت استدلال آن را در مباحث اعتقادی به تصویر کشیده است. مرحوم شیخ صدوق بعد از نگارش کتاب الاعتقادات وعده نگارش شرحی بر آن نیز می دهد؛ ولی موفق به آن نمی شود و شیخ مفید با نگارش این کتاب عهده دار شرح بر کتاب استاد بزرگوار خود گردیده است.

کتاب تصحیح الاعتقاد از اعتبار خاصی برخوردار است و از زمان نگارش تا حال، پیوسته مورد توجه علما و فقهای شیعه قرار داشته و در کتب مختلف از آن نقل شده است. این کتاب برای تحقیق در عقاید شیعه و شناخت مباحث عقیدتی مطرح در قرن چهارم و عصر شیخ مفید، کتابی ارزشمند و قابل توجه است.

این کتاب، با تحقیق حسین درگاهی به همت کنگره شیخ مفید، در سال ۱۴۱۳ ق چاپ شده و توسط سید علی مدرسی یزدی ترجمه و در سال ۱۳۷۱ ق به چاپ رسیده است. و علامه شهرستانی بر آن تعلیقه ای دارند.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ص: ۳۱۶

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوانید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده درگذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ساختار بندی کتاب:

از جمله مباحثی که در این کتاب مطرح شده است:

- معنی کشف الساق

- تأویل الید

- نفخ الروح

- نسبه النسیان الی الله تعالی لغه

- خلق افعال العباد

- المشیئه و الاراده

- تفسیر آیات القضاء و القدر

- تفسیر اخبار القضاء و القدر

ص: ۳۱۷

- معنی فطره الله تعالى

- معنی البداء

- معنی العرش

- فی النفوس و الارواح

- فی نزول الوحي

- فی العصمه

- فی الغلو و التفویض

- فی التقيه

- فی الحظر و الاباحه

- الطب فی الاحاديث المختلفه.

منابع

شيخ مفيد - تصحيح الاعتقاد

کلید واژه ها

شيخ مفيد كتاب تصحيح الاعتقاد بصواب الانتقاد اعتقاد تشيع زندگينامه

تفضیل امیرالمؤمنین علیه السلام

یکی دیگر از آثار ارزشمند و ماندگار شیخ مفید رساله تفضیل امیرالمؤمنین می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. مسئله تفضیل امیرالمؤمنین یکی از مسائلی است که از قدیم میان متکلمان مسلمان مورد بحث بوده است. این رساله نیز یکی از تألیفاتی است که به این موضوع می پردازد. شیخ مفید (ره) متکلم بزرگ امامیه در اواخر قرن چهارم و ابتدای قرن پنجم چندین کتاب در این باره تألیف کرده است که یکی از این تألیفات 'رساله تفضیل' می باشد. این رساله نمودار اعتقاد و باور اکثر متکلمان شیعه است که در آن به اثبات برتری امیرالمؤمنین علی (ع) بر همگان به جز حضرت ختمی مرتبت پرداخته است.

شیخ در مقدمه این رساله با آزاداندیشی خاص خود بدون هیچ تعصبی به ذکر اقوال گروه های مختلف شیعه در این مسئله پرداخته و تألیفاتی را که در موضوع تفضیل پیامبر و خاندان پاک ایشان بر دیگر انسان ها نگاشته شده، ذکر کرده اند. سپس

در هفت فصل به اثبات اندیشه و اعتقاد خود یعنی تفضیل و برتری امام علی (ع) می پردازد. رساله تفضیل با همه اختصار، نشانگر غنای دانش و روش مولف آن است چرا که با استناد به روایات عامه و خاصه و شواهد تاریخی و مقامات و ویژگی های امیرالمومنین (ع) مدعای خویش را اثبات می کند.

ص: ۳۱۸

لازم به ذکر است که این کتاب توسط علیرضا بهاردوست و محمد حسین شمسایی ترجمه و در موسسه پژوهش و مطالعات عاشورا به چاپ رسیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعدہ سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده در گذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ص: ۳۱۹

- مقدمه: بیان اقوال شیعه در این باره

- فصل ۱: استدلال به آیه مباحله در برتری امام علی (ع) بر همگان به جز نبی اکرم (ص)

- فصل ۲: استدلال از طریق این مطلب که پیامبر (ص) دوستی و محبت علی را دوستی خود و خشم و کینه ورزیدن با علی (ع) را خشم و کینه ورزیدن با خود و جنگ با علی را جنگ با خود قرار داده است.

- فصل ۳: استدلال به حدیث مرغ بریان

- فصل ۴: استدلال بر برتری علی (ع) در دنیا با بر مقام ایشان در قیامت

- فصل ۵: استدلال بر روایات شیعه بر برتری امام علی (ع)

- فصل ۶: استدلال بر روایات اهل سنت

- فصل ۷: استدلال بر افضل بودن علی (ع) به واسطه جهاد و کوشش ایشان.

منابع

شیخ مفید- تفضیل امیرالمومنین (ع)

کلید واژه ها

کتاب تفضیل امیرالمؤمنین علیه السلام شیخ مفید امام علی (ع) تشیع اثبات امامت علم کلام زندگینامه

اسلام آیین برگزیده

این کتاب یکی از آثار مرحوم شیخ محمد جواد بلاغی نجفی است، بلاغی آثار و تألیفات متعددی به زبان عربی در تفسیر و فقه و کلام دارد که از مهم ترین آنها کتاب 'الهدی الی دین المصطفی' است، که در دو جلد به سال های ۱۳۳۰-۱۳۳۲ در صیدا (لبنان) به چاپ رسیده است و کتاب حاضر ترجمه جلد اول آن است.

مؤلف با اینکه عرب بوده، فارسی و انگلیسی را نیک می دانسته و به زبان عبری هم آشنایی کامل داشته و همین تسلط بر زبان های مختلف رجوع او به منابع گوناگون را میسر ساخته و ارزش کار او را بیشتر کرده است.

در این کتاب با روش علمی و به ویژه با استناد به اعتقادات عهدین (تورات و انجیل) به ایرادات و اعتراضات مسیحیان نسبت به عقاید اسلامی و شبهات آنان نسبت به قرآن کریم پاسخ گفته و دفاعی جالب و مستدل از حریم مقدس اسلام به عمل آمده و با تبلیغات نادرست و مغرضانه برخی از کشیشان مسیحی مقابله ای مؤثر گردیده است. بدین سان، این کتاب را میتوان از کتب ارزشمند کلامی به شمار آورد.

این کتاب مشتمل بر رد اعتراضات و شبهاتی است که در دو کتاب منتشر شده از سوی مسیحیان، به ساحت مقدس اسلام وارد شده است: یکی کتابی است که کشیش جرجیس سایل انگلیسی متولد قرن ۱۷ میلادی نوشته و شخصی با نام مستعار هاشم عربی ترجمه کرده و مقاله ای هم به آخر آن افزوده. کتاب دوم، کتابی است به نام «الهدایه» که مؤلف آن ناشناخته است؛ به قولی نوشته جمعی از مسیحیان است ولی در آخر کتاب نوشته شده «بنده فقیر گوید» و از این جمله بر می آید که نویسنده آن یک نفر است چون شیخ محمد جواد بلاغی، دو کتاب مذکور را بر خلاف آیین تحقیق و آداب گفتار و امانت در بیان یافته بر آن شده که به منظور خدمت به معارف و اثبات حقیقت و انتقاد از تقلب و خیانت، به پاره ای از خیانت ها و اشتباهات آن دو کتاب اشاره کند و ترجیح داده ضمن ارشاد به راه دین، حق و هدایت و ایمان خالص و عرفان حقیقی، نقاط ضعف آن دو کتاب را روشن نماید.

جلد دوم کتاب هنوز ترجمه نشده که امید است بعضی از اهل علم به ترجمه آن همت گمارند.

شیخ محمد جواد بلاغی فرزند شیخ حسن بن شیخ طالب... بلاغی نجفی، از علمای مشهور و فقیه اصولی، حکیم و محدث و از مجاهدین شیعه در قرن اخیر است. او در سال ۱۲۸۲ ه ق در نجف اشرف متولد شد. مقدمات علوم را نزد علمای آنجا فرا گرفت و آنگاه در سال ۱۳۹۶ ق به کاظمین رفت، در آنجا با دختر سید موسی جزائری کاظمی ازدواج کرد. مجدداً سال ۱۳۱۲ ق به نجف برگشت. اساتید او عبارت بودند از حاج آقا رضا همدانی، آخوند ملامحمد کاظم خراسانی، سیدمحمد هندی، شیخ محمد طه نجف. علوم عقلی را نیز در محضر میرزا علامه برغانی حائری و میرزا علی نقی برغانی حائری، تحصیل کرد. بلاغی سال ۱۳۲۶ ق به سامرا هجرت کرد و شاگرد میرزا محمد تقی شیرازی شد و ده سال آنجا کسب فیض کرد. چندین کتاب و رساله در آنجا تألیف و بعد در کاظمین ساکن شد. او در کنار استادش میرزای شیرازی با انگلیسی ها و استعمار و اشغال عراق، مبارزه کرد و بعد از دو سال به نجف (وطن خود) برگشت و در آنجا به تدریس و فتوی و تألیف و تصنیف مشغول شد. شیخ بلاغی در مدت اقامتش در کاظمین، توانست با تلاش زیاد با فضلالی یهودی و نصرانی در بغداد دوستی و ارتباط برقرار کند و زبان عبری و ارمنی و انگلیسی و ادبیات آنها را بیاموزد و اطلاعات عمیقی از کتب آنها و مذاهبشان به دست آورد. از این رو، این عالم بزرگ، از معدود علمای معاصر اسلامی است که توانست در مقابل مسیحیان و یهودیان و مادیون و هجوم فرهنگی غرب و تبلیغات آنها، مقاومت کند و با قلم و زبان به رد شبهات آنان پردازد و در نهایت توانست مجموعه ای از مباحث و احتجاجات علمی خود در رد یهود و نصارا فراهم، ولی از ذکر نام خودش بر مؤلفاتش ابا داشت. او مؤلفات نفیسی دارد که هر کدام در نوع خود کم نظیر و از مفاخر کتب شیعه است. شیخ جواد بلاغی سال ۱۳۵۲ ق، در سن ۷۰ سالگی رحلت نمود و در حجره سوم جنوب غربی صحن حضرت امیرالمومنین (ع)، در نجف اشرف مدفون است.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب به بخش هایی چند که عبارت از مقدمات و مقاصد و خاتمه است تقسیم و تنظیم شده است:

مقدمه اول: کتب عهدین و رموز قراردادی آنها در این کتاب...

مقدمه دوم: مدت وحی تورات و انجیل...

مقدمه سوم: اختلاف ترتیب کتب عهدین با وحی آنها

مقدمه چهارم: حالات پیامبران عهدین هنگام تبلیغ

مقدمه پنجم: پاره ای از روش های بنی اسرائیل در دیانت خود

مقدمه ششم: عهدین از درجه حجیت ساقط اند...

مقدمه هفتم: شروط برهان و جدل و اخبار آحاد

مقدمه هشتم: رسالت و عصمت پیامبر

مقدمه نهم: ادله اثبات رسالت و نبوت

مقدمه دهم: موانع رسالت و نبوت

مقدمه یازدهم: نظر و تحقیق در دعوی رسالت

مقدمه دوازدهم: سنخ در شریعت الهی

مقدمه سیزدهم: دفع اعتراضات بر قرآن کریم

منابع

شیخ محمد جواد بلاغی نجفی - اسلام آیین برگزیده

کلید واژه ها

کتاب اسلام آیین برگزیده محمد جواد بلاغی نجفی شبهه مسیحیت اسلام قرآن

الافصاح فی امامه علی بن ابیطالب (ع)

این کتاب یکی دیگر از آثار اعتقادی علامه کبیر و متکلم شهیر، شیخ مفید می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. شیخ مفید در این کتاب برای اثبات حقانیت امیرالمومنین علی بن ابیطالب (ع) ابتدا مفهوم امامت را از نظر لغت و اصطلاح بررسی می کند و سپس با توجه به آیه قرآن بر حق بودن امامت و خلافت حضرت علی (ع) را اثبات می نماید و یک به یک روایات و ادعاهایی که به دروغ خلفا را ذی حق در منصب خلافت بر شمرده است رد و نقد می نماید که بدون تردید با این عمل برای شیعیان و عموم مسلمانان بسیاری از شک و تردیدها را زدوده است.

ص: ۳۲۳

نکته حائز اهمیت این است که در سراسر این کتاب نیز مانند دیگر آثار ایشان هیچ گونه شتم و ناسزا و نفرینی دیده نمی شود و مطالب در حیطه ادب و بحث و استدلال و مناظره علمی بیان شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده در گذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ص: ۳۲۴

آنچه در ادامه می آید از جمله مطالبی است که شیخ در این کتاب به آنها پرداخته است:

- معنای امامت در لغت و اصطلاح

- تعیین امام بعد از رسول اکرم (ص)

- دلیلی بر اینکه علی (ع) امام بعد از رسول اکرم (ص) است

- دلیل بر اینکه علی (ع) افضل از جمیع صحابه است

- دلیل فساد امامت مفضول بر فاضل

- اثبات نفاق بعضی از صحابه و اینکه متظاهر به ایمان بودند

- حدیث رایه

- ابطال گمان کسانی که روایتی را از نبی اکرم (ص) مبنی بر بهشتی بودن ده تن از صحابه نقل می کنند

- در جواب کسی که بر اساس آیه «والسابقون الأولون من المهاجرین و الأنصار والذین اتبعوهم یا حسان رضی الله عنهم ورضوا عنه وأعد لهم جنات تجری تحتها الأنهار خالدین فیها أبدا ذلک الفوز العظیم؛ پیشگامان نخستین از مهاجرین و انصار و افرادی که به نیکی از آنها پیروی کردند، خداوند از آنها خوشنود گشت، و آنها (نیز) از او خوشنود شدند و باغ هایی از بهشت برای آنان فراهم ساخته، که نهرها از زیر درختانش جاری است. جاودانه در آن خواهند ماند و این است پیروزی بزرگ» (توبه/ ۱۰۰) بر امامت ابوبکر و عمر و عثمان و اولویت آنها بر خلافت استدلال می کند

- در جواب آنکه خلفا و دیگران را تحت آیه شریفه «لقد رضی الله عن المؤمنین إذ بیاعونک تحت الشجره فعلم ما فی قلوبهم فأنزل السکینه علیهم وأثابهم فتحا قریبا؛ به راستی خدا هنگامی که مؤمنان، زیر آن درخت با تو بیعت می کردند از آنان خوشنود شد و آنچه در دل هایشان بود باز شناخت و بر آنان آرامش فرو فرستاد و پیروزی نزدیکی به آن ها پاداش داد» (فتح/ ۱۸) می آورد.

- در جواب آنکه گمان می کند اهل بصره، شام و نهروان کافر نیستند تا قتل آنها جایز شمرده شود

- در اثبات اینکه محاربان با امیرالمومنین (ع) کافر محسوب می شدند

- در جواب آنکه بر اساس آیه غار بر فضیلت ابوبکر استدلال می کند.

منابع

شیخ مفید- الافصاح فی امامه علی بن ابیطالب (ع)

کلید واژه ها

شیخ مفید اثبات امامت ولایت امام علی (ع) تشیع زندگینامه کتاب الافصاح فی امامه علی بن ابیطالب (ع)

کتاب الفصول المختاره من العیون و المحاسن

از آثار ارزنده شیخ مفید، کتاب الفصول المختاره است که به زبان عربی تألیف یافته است. در این کتاب، مجموعه ای از مناظرات مفید، با دیگر عالمان و متکلمان مذاهب اسلامی، که در موضوعات گوناگون انجام گرفته گردآوری شده است.

در این کتاب، مناظرات شیخ مفید با عالمانی از رده ابوبکر باقلانی، رمانی، ابن اخشید، قاضی عبدالجبار معتزلی، قاضی ابوبکر سیار و... در کلام، فقیه و اخلاق، درج گردیده است. این گفتگوها از سویی گسترش دامنه شناخت و اطلاعات مفید را می رساند و از سوی دیگر، قدرت بحث و مناظره فکری، بحث و مناظره ای به دور از هرگونه تعصب و جانبداری بی جای وی نمایانگر است. در این مناظرات، به دور از جار و جنجال، توهین و ناسزا، حقایق را با استدلال به قرآن و سنت و دلائل مورد پذیرش طرف گفتگو، روشن می کند؛ به گونه ای که عالمان در برابر دلائل استوارش سر تسلیم فرود می آورند. شیخ مفید، در این کتاب، گاه از مناظراتی که بین عالمان بزرگ شیعه و سنی، در گذشته واقع شده است، استفاده می کند.

ص: ۳۲۶

کتاب یاد شده، چنانکه از نام آن پیداست، گزیده ای است از دو کتاب شیخ مفید: المجالس المحفوظه فی فنون الکلام، و العیون و المحاسن. به طوری که در مقدمه عربی فصول المختاره سید مرتضی علم الهدی مسطور است شیخ مفید کتابی به نام (العیون و المحاسن مشهور به مجالس) تصنیف نموده و سید مرتضی از این کتاب فصولی برگزیده و (الفصول المختاره من العیون و المحاسن)، شهرت یافته است. اصل کتاب العیون و المحاسن در دسترس نیست و ظاهراً آنچه به جای مانده همین فصول المختاره است. این کتاب، تا کنون در نجف چندین بار به چاپ رسیده و در قم، افست شده است.

در اواخر قرن یازدهم، این کتاب را آقا جمال الدین بن آقا حسین محقق خوانساری، به تقاضای یکی از مقامات دولت شاه سلیمان صفوی ترجمه کرده است. وی، مقدمه کوتاهی را که سید مرتضی بر این کتاب داشته و در آن، به انگیزه تألیف و نام کتاب اشاره کرده نیاورده است! خان بابا مشار، مصحح این اثر، آن را در پاورقی ذکر کرده و ترجمه آن را نیز در متن گنجانده است. مترجم، توضیحات اضافی خود را، بین پرانتز با (ی، م ت) آورده است.

زندگینامه مختصری از شیخ مفید، سید مرتضی و آثار آنان و مترجم، در مقدمه کتاب آمده است. در ترجمه کتاب، عین آیات مورد استناد، آمده و پس از آن، ترجمه شده، ولی در احادیث به ترجمه فارسی آن اکتفاء شده است. شیخ مفید، در کتابهایش، به ویژه همین کتاب، به استادی ماهر در فن مناظره صحیح، جلوه می کند. این کتاب از آن جهت که مطالب کلامی فقهی و اخلاقی را به صورت مناظره آورده، کتابی است مفید و سودمند.

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذی‌قعدة سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب‌ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می‌کند از او به عنوان «ابن المعلم» (فرزند معلم) یاد می‌کند و ستایش می‌نماید. ابوعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شبها مختصری می‌خوانید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می‌گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده درگذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می‌گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ساختار بندی کتاب:

از جمله مباحث مطرح شده در این کتاب به شرح زیر می باشد:

جلد اول:

- مناظره در معنی مولی
- مناظره علی بن میثم با ابوالهذیل علاف در عقاید
- ابطال امامت ابوبکر از جهت اجماع
- مناظره با معتزله در حسد
- مناظره در امر خلافت
- مکالمه مأمون با امام رضا (ع) در مباحله
- قصیده فرزددق در مدح امام زین العابدین (ع)
- در قتل یحیی بن عمر
- ابیات کمیت در مدح
- مناظره یحیی برمکی و هشام بن حکم
- کلام امیرالمؤمنین در قضا و قدر
- سؤال فضال از ابوحنیفه در امر خلافت
- مناظره در قیاس و ابطال آن
- معنی نحو او اول کسی که آن را وضع کرده است
- در حدیث الطائر
- در ثبوت اجتهاد
- غیبت امام از دوستانش لطفی است

- مناظره در رجعت

- مناظره ابن لولو در متعه

- مناظره در احکام طلاق

- کلام امام محمد باقر (ع) در میراث

جلد دوم:

- در اینکه دختر میراث می برد نه عم

- در مسح پا

- اول خلافتی که بعد از رسول (ص) ظاهر شد

- بیان اسماء کسانیکه از امیرالمؤمنین (ع) روایت کرده اند که اسبق مردم بر رسول (ص) بوده

- کلام در شجاعت امیرالمؤمنین (ع)

- معنی نسبت امامیه

- فرق کیسانیه

- مناظره با علی بن عیسی رمانی در باب فدک

ص: ۳۲۹

- کلام متعلق به قدرت

- کلام متعلق به وعید

- در اینکه مناظره در مذهب امامیه قدمت دارد و از ائمه (ع) اخذ شده

- احادیث متعلق به آداب و اخلاق

- کلام در فدک.

منابع

شیخ مفید- مجالس در مناظرات- ترجمه محقق خوانساری

کلید واژه ها

کتاب کلامی کتاب الفصول المختاره من العیون و المحاسن شیخ مفید فقه زندگینامه

کتاب المزار

المزار

از دیگر آثار ابن معلم، شیخ مفید کتاب المزار می باشد که به زبان عربی نگاشته شده است. تألیفات شیخ، هم از نظر مقدار و کمیت دارای اهمیت است و هم از نظر کیفیت. آثار وی، در عین عمق و پرباری و اتقان، مختصر است. از عبارت پردازی و تکرار واژه ها و جملات به دور است. معانی بلند و عمیق را در عبارتی کوتاه بیان کرده است مگر در مواردی که مطلب پیچیدگی خاصی داشته و احتیاج به توضیح و تفسیر داشته است. کتاب المزار چنانچه از نام آن پیداست، دربر دارنده روایاتی در فضیلت و کیفیت زیارت قبور ائمه اطهار و رسول خدا (ص) می باشد. شیخ مفید در این رساله به بیان ادعیه منتخبه در زیارت اهل بیت (ع) نیز می پردازد.

شیخ مفید در آغاز کتاب انگیزه خود از نگارش این کتاب را این گونه بیان می فرماید: «با توجه به اینکه کتابی مستقل در زیارت ائمه (ع) از علمای اصحاب نگاشته نشده است تصمیم بر نگارش کتابی در شیوه زیارت دو امام بزرگوار حضرت علی و امام حسین (ع) گرفتم.» البته شیخ مفید در بخش دوم کتاب زیارت پیامبر و دیگر ائمه (ع) را نیز اضافه کرده است. این کتاب از معتبرترین منابع کتابهای زیارتی و دعا به شمار می آید، علما و بزرگان شیعه نیز بر آن اعتماد و استناد نموده اند مانند:

۱) شیخ الطائفه، ابوجعفر محمد بن حسن طوسی، یکی از برجسته ترین شاگردان شیخ مفید که در کتاب «تهذیب الأحکام» بخش های گسترده ای از این کتاب را نقل کرده است.

۲) سید غیاث الدین عبدالکریم بن طاووس در کتاب ارزشمند خود «فرحه الغری».

۳) شیخ تقی الدین ابراهیم بن علی بن حسن عاملی کفعمی در کتاب های «البلد الامین» و «المصباح».

با توجه به این که قبل از «کتاب المزار» کتاب معتبر دیگری مستقلا درباره شیوه زیارت ائمه (ع) نگاشته نشده این کتاب بسیار قابل توجه و ارزشمند می باشد.

شیخ مفید «کتاب المزار» را به سبک کتاب های روایی به نگارش در آورده است، یعنی قبل از هر روایت، سند آن را آورده و سپس از امام معصوم (ع) روایت را نقل می کند.

این کتاب با تحقیقی که از سوی موسسه الامام المهدی (ع) صورت گرفته به دو بخش تقسیم شده است؛ بخش اول آن شامل مناسک زیارت امیرالمومنین (ع) و امام حسین (ع) می باشد که در آن به ذکر فضیلت مسجد کوفه و مشاهده آن و... می پردازد و بخش دوم دربر دارنده اعمال مستحبه در زیارت نبی اکرم (ص) و حضرت زهرا (س) و سایر ائمه (ع) می باشد. پایان بخش مطالب آن به کیفیت زیارت قبور شیعیان و ذکر فضیلت و ثواب آن اختصاص دارد.

معرفی اجمالی نویسنده

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ص: ۳۳۱

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابوعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شبها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده درگذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش این قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ساختار بندی کتاب

این کتاب در دو بخش می باشد با عناوینی چون:

*بخش اول:

- فضل الکوفه

- فضل مسجد السهله

- فضل الكربلاء

- وجوب زیاره الحسین (ع)

- فضل زیاره اول رجب

- زیاره النصف من رجب

- فضل زیارته ليله الفطر

- فضل زیارته یوم عرفه

- الفعل و القول عند الخروج

ص: ۳۳۲

- القول عند الركوب

- اختيار اوقات السير

- اختيار المنازل

- الفعل و القول عند دخول الكوفه

- شرح الزيارة

- صلاة الزيارة

- الوداع

- فضل الصلاة فى المسجد الكوفه

- الصلاة يوم الغدير و دعائه

- القول عند ورود المشهد

- القول عند معاينه الجذث

- زياره على بن الحسين (ع)

- زياره عباس بن على (ع)

- الوداع

- فضل طين قبر الحسين (ع)

- مقدار ما يوخذ منها للانتفاع

- مايقول الرجل اذا اخذ من طين قبر الحسين (ع)

- دعاء يوم عرفه

*بخش دوم:

- مختصر فضل زياره رسول الله (ص)

- مختصر وداع سيدنا رسول الله (ص)

- مختصر فضل زياره فاطمه (س)

- زيارتها (س)

- مختصر زياره سيدنا علي بن الحسين زين العابدين، و ابي جعفر محمد بن علي باقر العلم، و ابي عبدالله جعفر بن محمد الصادق، و ابي الحسن موسى بن جعفر و ابي جعفر محمد بن علي بن موسى (ع)

- مختصر زيارتهم

- زياره جامعه لسائر الاثمه

- ثواب الحج و الزياره عن الاخوان بالاجر

- حكم من اراد ان يزور ابويه و اخوانه و مايقول اذا اراد ذلك

- فضل زياره قبور الشيعة

- النوادر.

منابع

شيخ مفيد - كتاب المزار

كليد واژه ها

كتب كلامي كتاب المزار شيخ مفيد زيارت ائمه تشيع كتاب شناسي

ايمان ابي طالب

اين كتاب يكي ديگر از آثار ارزشمند شيخ مفيد مي باشد كتاب «ايمان ابيطالب» است. درباره ابوطالب اختلاف نظر بسيار است و آنچه مهم است نوع برداشت ها از زندگي بزرگ مردی چون ابوطالب است. به شهادت تاريخ ابوطالب قسمت اعظم عمرش را در دفاع از اسلام و ارزش های راستين آن و نیز پيامبر اسلام گذرانده است و در اين مسير، خشم غضب قبيله خود، قریش را به جان خريده است، طعنه ها را پذيرفته است، رنج ها و سختی های شعب ابيطالب را که در واقع نوعی بايکوت و تحریم سياسی، اقتصادی و فرهنگي قریش عليه نهضت جوان و انقلابی اسلام به رهبری پيامبر است، تحمل نموده است و در واضع مختلف با گفتارهایی به نثر و شعر حمايت خود را از پيامبر اعلام نموده است.

معلم اکبر، شیخ مفید در کتاب 'اوائل المقالات' صفحه ۴۵ می نویسد: 'شیعیان امامیه در مورد این مطلب که پدران رسول خدا (ص) از آدم (ع) تا عبدالله به خداوند عزوجل ایمان داشته و موحد بوده اند اتفاق نظر دارند.'

سپس می افزاید: 'و شیعیان بر اینکه ابوطالب، مؤمن از دنیا رفت و آمنه بنت وهب، مادر پیامبر، بر آئین توحید بود، اجماع و وحدت نظر به طور کامل دارند.'

در کتاب ایمان ابی طالب شیخ به ذکر اشعار و گفتارهایی از ابیطالب عموی پیامبر و پدر امام علی (ع) می آورد و از این طریق ایمان ایشان بر خداوند و رسول خدا را اثبات می کند. مطالب کتاب بسیار مختصر و به زبان عربی می باشد. ابیات زیر از جمله ابیاتی است که در این کتاب آمده است:

ابی طالب یقول فی اللامیه السائره المعروفه:

لعمری لقد کلفت وجدا باحمد *** واجبته حب الحبيب المواصل

وجدت نفسی دونه و حمیته *** و دارأت عنه بالذری و الکلاکل

این قصیده مشهور با چنین مطلعی ۱۱۱ بیت است که اهل ادب، تاریخ و سیره آن را روایت کرده و افرادی چون ابن جنی و بغدادی آن را شرح داده اند.

از دیگر ابیات این قصیده بلند بالا بیت دیگری است که صراحتاً بر اقرار ابی طالب بر توحید و اعتراف بر حقانیت نبوت نبی اکرم دارد و آن بیت این است:

فایده رب العباد بنصره *** و اظهر دینا حقه غیر باطل

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعدہ سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوانید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده درگذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

منابع

شیخ مفید- ایمان ابیطالب

کلید واژه ها

کتاب ایمان ابیطالب شیخ مفید ایمان ابوطالب تاریخ اسلام زندگینامه

رساله فی معنی المولی

این کتاب یکی دیگر از آثار ارزشمند شیخ مفید در موضوع ولایت می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. برای کلمه 'مولی' نقش مهمی در بحث های امامت و خلافت وجود داشته است چرا که یکی از موارد استدلال شیعه بر امامت اهل بیت (ع) وجود کلمه مولی در حدیث غدیر می باشد. به همین سبب علمای شیعه از دیرباز بر این تکیه داشته اند که شیخ مفید از جمله علمایی است که دو رساله «اقسام المولی فی اللسان» و «رساله فی معنی المولی» را به اثبات این مطلب اختصاص داده است.

ص: ۳۳۵

رساله حاضر از جمله کتاب هایی است که شیخ بر اثر مناقشاتی که با متکلم معتزلی از جماعت بهشمیه (منسوب به ابی هاشم جبایی) داشته است نوشته است چرا که وی دلالت لفظ مولی بر امامت را منکر بوده و شیخ در این کتاب در پی اثبات این است که امامت از معانی لغوی کلمه مولی است و برای این کار از اشعار بزرگان شعرا، صحابه و دیگران و کلام اهل بیت (ع) برای استدلال استفاده می کند.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده در گذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ص: ۳۳۶

کتاب رساله فی معنی المولی شیخ مفید امامت خلافت تشیع زندگینامه

کتاب فروغ هدایت

کتاب فروغ هدایت یا مصباح الهدایه فی اقبات الولا-یه یکی از آثار ارجدار اسلامی می باشد که به قلم توانای سیدعلی الموسوی البهبهانی نوشته شده است. در این کتاب پیرامون مهمترین موضوع مذهبی یعنی اثبات امامت و پیشوایی حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) و فرزندان معصوم و پاک سرشت آن حضرت بحث می کند. مباحث این کتاب بر اساس تحقیق و بررسی های کلامی پی ریزی شده است، ولی در عین حال مؤلف عالی قدر، سعی کافی مبذول داشته اند که سطح آن درخور فهم عموم باشد.

قسمت عمده کتاب، ترجمه روایات و وقایع تاریخی است و ساده و مورد استفاده همه است، فقط در بعضی از موارد پای موضوعات علمی به میان آمده است. از این رو اگر خواننده محترم به قسمتی رسید که جنبه علمی داشت و فهم آن تا حدی برایش مشکل بود، اولاً- با کمی دقت ممکن است موضوع حل شود و ثانیاً قسمت های بعدی آن را از نظر دور ندارد، و با حوصله بیشتری آن را مطالعه کند، زیرا در آن صورت خواهد دید که چگونه مباحث علمی و تحقیقی با سبکی دلپذیر و روشی ساده و قلمی روان، مورد بحث و بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

علاوه بر اینها در این کتاب به قول خود مؤلف چون نوشتن حدیث و روشن ساختن جهات آن برای کمک به فهم خوانندگان و انتشار آن در بین آنان یکی از بهترین طرق حفظ حدیث است، لذا ایشان چهل حدیث در تفسیر چهل آیه قرآن مجید را که متعلق به مقام ولایت مولای متقیان علی (ع) و ائمه معصومین (ع) از دودمان آن حضرت باشد جمع آوری نموده سپس آن حدیث را به آن گونه که خداوند فهم معانی آن را برای مؤلف میسر گردانیده و دانستن آن را ارزانی داشته است شرح نموده اند.

میر سیدعلی موسوی (بهبهانی) در سال ۱۳۰۲ ق در بهبهان به دنیا آمد. مدتی در محضر مدرسین آن شهر چون میرزا محمدحسن بهبهانی، شیخ عبدالرسول بهبهانی و آقاسید محمدکاظم الشریعه، تحصیل علم کرد تا مجتهد مسلم شد. در اواخر سال ۱۳۲۲ ه ق زمانی که ۲۰ ساله بود، به قصد تکمیل تحصیلاتش به عتبات رفت و وارد حوزه های علمیه آنجا شد. سیدعلی بهبهانی سپس در درس آقا سیدمحسن کوه کمره ای که وارث حوزه و مکتب آقاشیخ هادی طهرانی بود، وارد شد. مصباح الهدایه فی اثبات الولاية و الاشتقاق یا کشف الاستار و اساس النحو و جامع المسائل و... از آثار و تألیفات او هستند.

او تمام عمرش را در حوزه های علمی نجف، کربلا، و اصفهان و رامهرمز و اهواز با اشتغالات علمی به پایان رساند و سرانجام در شب ۱۸ ذی القعدة سال ۳۹۵ ق در اهواز در سن ۹۳ سالگی دار فانی را وداع گفت. در همان شب خبر فوت ایشان به همه جا رسید و مردم برای تشییع جنازه او، به اهواز آمدند. گویند که شرکت کنندگان در تشییع این بزرگمرد عالم تشییع، ۱۰۰۰۰۰ نفر بودند. او را در دارالعلوم همان شهر اهواز، که از مؤسسات ایشان بود دفن کردند.

ساختار بندی کتاب

این کتاب شامل چهل حدیث به شرح زیر می باشد:

حدیث اول: تفسیر آیه «قل کفی بالله شهیدا؛ بگو میان من و شما گواه بودن خدا کافی است.» (اسرا/ ۹۶) مقام ولایت حضرت علی - مقام عصمت و...

حدیث دوم: تفسیر آیه «افمن کان علی بینه من ربه؛ آیا کسی که بر حجتی از جانب پروردگار خویش است.» (محمد/ ۱۴) بهترین فضائل حضرت علی، جانشین بلافاصل پیغمبر، و...

حدیث سوم: تفسیر آیه «و اعتصموا بحبل الله جميعا؛ و همگی به ريسمان خدا چنگ زنید.» (آل عمران/ ۱۰۳) زنان پیغمبر جزو اهل بیت نیستند، تنها راه نجات از گمراهی و...

حدیث چهارم: تفسیر آیه «یا ایها الذین آمنوا تقرأ الله و کونوا مع الصادقین؛ ای کسانی که ایمان آورده اید از خدا پروا کنید و با راستان باشید.» (توبه/ ۱۱۹)

حدیث پنجم: تفسیر آیه «وانی نعقار لمن تاب؛ و به یقین من آمرزنده کسی هستم که توبه کند.» (طه/ ۸۲) میزان دوستی و احترام خاندان پیغمبر و...

حدیث ششم: تفسیر آیه «وقفوهم انهم مسئولون؛ و بازداشتشان نمایید که آنها مسؤولند.» (صافات/ ۲۴) قرآنی که امیرالمومنین جمع آوری نمود و...

حدیث هفتم: تفسیر آیه «و القیا فی جهنم کل کفار عنید؛ هر کافر سرسختی را در جهنم فروافکنید.» (ق/ ۲۴) تقسیم بهشت و دوزخ به دست علی است و...

حدیث هشتم: تفسیر آیه «انما انت منذر و کل قوم هاد؛ [ای پیامبر] تو فقط هشداردهنده ای و برای هر قومی رهبری است.» (رعد/ ۷) علی راهنمای جهانیان است و...

حدیث نهم: تفسیر آیه «اخوانا علی سرر متقابلین؛ برادرانه بر تختهایی روبروی یکدیگر نشسته اند.» (حجر/ ۴۷) تحریف حدیث پیغمبر، علی وارث نبی اکرم، و...

حدیث دهم: تفسیر آیه «انی جاعلک للناس اماما؛ فرمود من تو را پیشوای مردم قرار دادم.» (بقره/ ۱۲۴) امامت عالی ترین منصب الهی و...

حدیث یازدهم: تفسیر آیه «اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم؛ خدا را اطاعت کنید و اولیای امر خود را [نیز] اطاعت کنید.» (نسا/ ۵۹) اولی الامر امیرالمؤمنین و ائمه اطهارند و...

حدیث دوازدهم: تفسیر آیه «فتلقى آدم من ربه كلمات؛ سپس آدم از پروردگارش کلماتی را دریافت نمود.» (بقره / ۳۷) کلماتی که خداوند به آدم القا کرد، و...

حدیث سیزدهم: تفسیر آیه «وانذر عشیرتک الاقربین؛ و خویشان نزدیکت را هشدار ده.» (شعرا / ۲۱۴) جانشین پیغمبر باید از خاندان او باشد، و...

حدیث چهاردهم: تفسیر آیه «و ربک یخلق ما یشاء و یختار؛ و پروردگار تو هر چه را بخواهد می آفریند و برمی گزیند.» (قصص / ۶۸) میزان دوستی امیرالمؤمنین، و...

حدیث پانزدهم: تفسیر آیه «ما اقاء الله علی رسوله؛ آنچه خدا از [دارایی] ساکنان آن قریه ها عاید پیامبرش گردانید.» (حشر / ۷) ذی القربی کیست؟ و...

حدیث شانزدهم: تفسیر آیه «واعلموا انما غنتم من شی؛ بدانید که هر چیزی را به غنیمت گرفتید.» (انفال / ۴۱) تحقیق درباره خمس، و...

حدیث هفدهم: تفسیر آیه «قل لا اسئلكم علیه اجرا الا الموده فی القربی؛ بگو به ازای آن [رسالت] پاداشی از شما خواستار نیستم مگر دوستی در باره خویشاوندان.» (شوری / ۲۳) موقعیت اهل بیت عصمت، و...

حدیث هجدهم: تفسیر آیه «یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه و سلموا تسلیما؛ ای کسانی که ایمان آورده اید بر او درود فرستید و به فرمانش به خوبی گردن نهید.» (احزاب / ۵۶)

حدیث نوزدهم: تفسیر آیه «فمن حاجک فیه من بعد ما جائک من العلم؛ پس هر که در این [باره] پس از دانشی که تو را [حاصل] آمده با تو محاجه کند.» (آل عمران / ۶۱) امیرالمؤمنین جان پیغمبر است، و...

حدیث بیستم: تفسیر آیه «انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت؛ خدا فقط می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزدايد و شما را پاک و پاکیزه گرداند.» (احزاب / ۳۳) اهل بیت پیغمبر در گفتار ابن ابی الحدید، و...

حدیث بیست و یکم: تفسیر آیه «فاستلوا اهل الذکر؛ و پیش از تو [نیز] جز مردانی را که به آنان وحی می کردیم.» (انبیا/ ۷)

حدیث بیست و دوم: تفسیر آیه «و اسئل من ارسلنا من قبلک من رسلنا؛ و از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم جویا شو.» (زخرف/ ۴۵)

حدیث بیست و سوم: تفسیر آیه «اولئک هم خیر البریه؛ آنانند که بهترین آفریدگانند.» (بینه/ ۷) علی بهترین مردم روی زمین، و...

حدیث بیست و چهارم: تفسیر آیه «ولما ضرب ابن مریم مثلاً؛ و هنگامی که [در مورد] پسر مریم مثالی آورده شد.» (زخرف/ ۵۷) علی همچون عیسی بن مریم، و...

حدیث بیست و پنجم: تفسیر آیه «سلام علی آل یس؛ درود بر پیروان الیاس.» (صافات/ ۱۳۰)

حدیث بیست و ششم: تفسیر آیه «و تعیها اذن واعیه؛ گوشهای شنوا آن را نگاه دارد.» (حاقه/ ۱۲) نگاهدارنده اسلام علی (ع) است، و...

حدیث بیست و هفتم: تفسیر آیه «و اذن من الله و رسوله؛ اعلامی است از جانب خدا و پیامبرش به مردم در روز حج اکبر.» (توبه/ ۳)

حدیث بیست و هشتم: تفسیر آیه «فی بیوت اذن الله ان ترفع؛ در خانه هایی که خدا رخصت داده که [قدر و منزلت] آنها رفعت یابد.» (نور/ ۳۶)

حدیث بیست و نهم: تفسیر آیه «الله نور السماوات والارض؛ خدا نور آسمانها و زمین است.» (نور/ ۳۵) تجزیه و تحلیل آیه نور و...

حدیث سیم: تفسیر آیه «والسابقون السابقون* اولئک المقربون؛ و سبقت گیرندگان مقدمند آنانند همان مقربان [خدا].» (واقعه/ ۱۰) صفات برجسته امیرالمؤمنین (ع) و...

حدیث سی و یکم: تفسیر آیه «طوبی لهم و حسن ماب؛ خوشا به حالشان و خوش سرانجامی دارند.» (رعد/ ۲۹) ریشه طوبی در خانه امیرالمؤمنین، و...

حدیث سی و دوم: تفسیر آیه «و من یطیع الله والرسول؛ کسانی که از خدا و پیامبر اطاعت کنند.» (نسا/ ۶۹) علی صدیق امت اسلام، و...

حدیث سی و سوم: تفسیر آیه «ان تقول نفس یا حسرتی علی ما فرطت فی جنب الله؛ تا آنکه [مبادا] کسی بگوید دریغا بر آنچه در حضور خدا کوتاهی ورزیدم.» (زمر/ ۵۶) جانشین پیغمبر را بشناسید، و...

حدیث سی و چهارم: تفسیر آیه «و ان تظاهر علیه؛ اگر علیه او به یکدیگر کمک کنید.» (تحریم/ ۴)

حدیث سی و پنجم: تفسیر آیه «و من الناس من یشری نفسه؛ و از میان مردم کسی است که جان خود را برای طلب خشنودی خدا می فروشد.» (بقره/ ۲۰۷) فداکاری علی (ع)، و...

حدیث سی و ششم: تفسیر آیه «یجعل لهم الرحمن ودا؛ [خدای] رحمان برای آنان محبتی [در دلها] قرار می دهد.» (مریم/ ۹۶) علی را دوست بدارید، و...

حدیث سی و هفتم: تفسیر آیه «مرج البحرین یتقان؛ دو دریا را [به گونه ای] روان کرد [که] با هم برخورد کنند.» (الرحمن/ ۱۹) دو دریای علم و عصمت، و...

حدیث سی و هشتم: تفسیر آیه «انما اولیکم الله رسوله والذین آمنوا؛ ولی شما تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند.» (مائده/ ۵۵) مصداق این آیه تنها علی (ع) است، و...

حدیث سی و نهم: تفسیر آیه «یا ایها الرسول بلغ ما انزلنا الیک فی من ربک؛ ای پیامبر آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده ابلاغ کن.» (مائده/ ۶۷) تعیین جانشین بلا فصل پیغمبر و...

حدیث چهلم: تفسیر آیه «الیوم اکملت لکم دینکم؛ امروز دین شما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم.» (مائده/ ۳) چرا پیغمبر خلافت امیرالمؤمنین را روشن ساخت، و...

کتاب کلامی کتاب فروغ هدایت سید علی بهبهانی اثبات امامت امام علی (ع) تشیع تفسیر قرآن

فصول العشره فی الغیبه

از دیگر آثار ارزشمند شیخ مفید فصول العشره می باشد که در موضوع غیبت حضرت ولی عصر (عج) به زبان عربی تألیف یافته است.

مطلبی که همواره در مسئله اعتقاد به وجود حضرت مهدی (عج)، مورد بحث و گفتگو قرار گرفته و عدم حل صحیح و کامل آن نسبت به وجود ایشان، موجب شک و تردید گردیده، تنها جنبه علمی و فلسفی آن بوده، نه جنبه کیفی و خارجی آن و به عبارت واضح تر آنچه که اعتقاد به غیبت حضرت مهدی (عج) را در انظار افراد دارای فکر و اندیشه، مورد اشکال قرار می دهد، این فکر است که غیبت فردی با آن خصوصیت و کیفیتی که شیعه ادعا می کند، آیا از نظر علمی و فلسفی امکان پذیر است یا نه؟ و کتاب حاضر با اینکه نهایت اختصار را در آغاز و انجام این بحث به کار برده، به بهترین وجه این جنبه را بررسی نموده و کاملاً اشکالات آن را حل کرده است، به گونه ای که برای شخص منصف و بی غرض، جای هیچ اشکال و ایرادی را نسبت به امکان وجود چنین فردی باقی نمی گذارد.

شیخ مفید در دیباچه کتاب الفصول درباره این رساله می نویسد: در دیگر نوشته های خود به مسایلی چون وجوب امامت، عصمت امام، ویژگی های امام، دلایل امامت ائمه معصومین (ع) نقد ادعای مخالفان، فلسفه غیبت و... پرداخته ام. در این نوشته به ده پرسش درباره مهدی، پاسخ می دهم. شیخ همچنین در اهمیت این کتاب می نویسد: در این اثر آنچه تمامی خردمندان بدان نیاز دارند، آورده شده و به گونه ساده، در دسترس همگان قرار گرفته است.

این کتاب به 'المسائل العشره فی الغیبه والاجوبه عن المسائل العشر' نیز معروف است و با این نام نیز به چاپ رسیده است. این کتاب با تحقیق فارس حسون و انتشارات کنگره هزاره شیخ مفید در ۱۰۳ صفحه منتشر شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده در گذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ص: ۳۴۴

انتقادات و پرسش های دهگانه این کتاب عبارتند از:

۱- آیا امام حسن عسکری (ع) فرزندی به نام مهدی داشته است؟ آیا این را فقط شیعه باور دارد، یا غیر شیعیان نیز بدان اعتراف دارند؟

۲- تکذیب وجود فرزند برای امام حسن عسکری (ع) از سوی جعفر بن علی (عموی امام زمان)

۳- امام حسن عسکری (ع) اگر فرزندی به نام مهدی داشت، چطور در وصیت خود، از او نام نبرده و به مادرش وصیت کرده است.

۴- دلیل بر ولادت مخفیانه و غیبت آن حضرت چیست؟

۵- غیبت طولانی، خلاف عادت پذیرفته نیست. چگونه می تواند فردی که در زمان های دور چشم به جهان گشوده تا این زمان (۴۱۱ هجری قمری) زنده باشد؟

۶- غیبت طولانی، با دست نیامدن و مشخص نبودن محل سکونت وی چگونه ممکن است؟

۷- بر فرض صحت غیبت، در صورت اجرا نکردن حدود بیان احکام، هدایت نکردن گمراهان، اقامه نکردن امر به معروف و نهی از منکر چه نفعی خواهد داشت؟

۸- به هر دلیلی که شیعه امامیه ادعای فطحیه، کیسانیه، ناووسیه و اسماعیلیه را در باب غیبت باطل می شمارد، به همان دلیل ادعای شیعه امامیه نیز، در غیبت حضرت مهدی باطل است.

۹- شیعه امامیه بر این باور است که خداوند غیبت آن حضرت را لازم دانسته و خداوند چیزی را اراده نمی کند، مگر آن که دارای مصلحت باشد. از سوی دیگر شیعه امامیه معتقد است که در مشاهده آن حضرت و اخذ معارف دین از وی، مصلحت کامل بندگان وجود دارد و با ظهور آن حضرت، همه مصالح تحقق می پذیرد. بنابراین چگونه خداوند غیبت حضرت را اراده نموده است.

۱۰- اگر امامیه بر غیبت امام عصر (ع) اصرار کند، باید در هنگام ظهور، معتقد به معجزه باشد، تا مردم او را بشناسند، در حالی که داشتن معجزه از ویژگی های پیامبران الهی است.

منابع

شیخ مفید- فصول العشره فی الغیبه

کلید واژه ها

کتاب فصول العشره فی الغیبه شیخ مفید غیبت امام مهدی (عج) زندگینامه تشیع

غوصی در بحر معرفت یا مجموعه رسالات

کتاب غوصی در بحر معرفت که شامل ۲۴ رساله علمی و فلسفی و عقلانی و عرفانی است، از جمله آثار با ارزش علامه بزرگوار آیت الله سید ابوالحسن رفیعی قزوینی می باشد. این کتاب به مناسبت بیست و چهارمین سال درگذشت ایشان انتشار یافته است. در حقیقت این بیست و چهار رساله در یک کتاب جمع شده است که کار خوانندگان را سهل کرده و می توانند با در دست داشتن این کتاب اکثر آثار و رسالات این علامه بزرگوار را مطالعه نمایند. موضوع هر رساله فرق کرده و هر کدام با محتوایی متفاوت است. دو رساله خطی متعلق به آیت الله رفیعی قزوینی توسط فرزندانشان، حاج آقا محسن رفیعی در دسترس ناشر قرار گرفته و در ابتدای کتاب چاپ شده است. و همچنین گواهی اجتهاد فرزند برومند ایشان نیز در انتهای مقدمه کتاب چاپ شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آقا سید ابوالحسن رفیعی قزوینی از مشاهیر و معاریف اساتید در نیم قرن اخیر بود، جامع المعقول و المنقول بود که در سال ۱۳۱۵ ق در قزوین چشم به جهان گشود. فلسفه را نزد حکیم کرمانشاهی و حکیم اشکوری آموخته بود. پس از تأسیس حوزه علمیه قم در سال ۱۳۴۰ به وسیله مرحوم حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، معظم له به قم مهاجرت کرد و ضمن استفاده از محضر آقای حائری، خود به تدریس شرح منظومه سبزواری و اسفار ملاصدرا پرداخت، فضلا از درسش استفاده می کردند. استاد بزرگ ما آیت الله خمینی شرح منظومه و قسمتی از اسفار را نزد او خوانده اند. او را بالخصوص از نظر حسن تقریر و بیان می ستودند. مرحوم رفیعی در زمان حیات مرحوم آقای حائری به قزوین مراجعت کرد. طالبان حکمت احیانا برای استفاده از محضرش به قزوین می رفتند. سال های آخر، تهران را محل اقامت قرار داد و از مراجع تقلید به شمار می رفت.

ص: ۳۴۶

علامه سید ابوالحسن رفیعی قزوینی پس از سال ها مجاهدت، نیمه شب سه شنبه ۲۴ دی ماه ۱۳۵۳ شمسی، برابر اول محرم ۱۳۹۵ قمری در سن ۸۵ سالگی در تهران به لقاء الله شتافت و در مسجد بالاسر آستان قدس فاطمی، کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه (س) به خاک سپرده شد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۴ رساله به شرح ذیل می باشد:

رساله (۱) معراج خاتم الانبیاء

رساله (۲) رجعت معصومین (ع)

رساله (۳) شرح حال ملاصدرا و حرکت جوهریه

رساله (۴) در بیان حقیقت عقل

رساله (۵) در بیان وحدت وجود

رساله (۶) در بیان حقیقت شب قدر

رساله (۷) در بیان تجلیه و تخلیه و تحلیه و فنا

رساله (۸) در بیان حدوث دهری

رساله (۹) در بیان اتحاد عاقل به معقول

رساله (۱۰) شبهه آکل و ماکول

رساله (۱۱) معاد

رساله (۱۲) شرح دعای سحر

رساله (۱۳) فی وجوب الرابط من الاسفار

رساله (۱۴) تشریح اجزاء حملیه

رساله (۱۵) در وجوب وجود

رساله (۱۶) تعلیقه در باب اراده

رساله (۱۷) تفسیر آیتین من سوره یونس

رساله (۱۸) تحقیق من اسفار الاربعه

رساله (۱۹) بیان الدور و تسلسل

رساله (۲۰) حاشیه بر قضایای ذاتیه

رساله (۲۱) در قوه مولده

رساله (۲۲) نامه ابوسعید بوعلی سینا

رساله (۲۳) حول عقائد الامامیه (۱)

رساله (۲۴) حول عقائد الامامیه (۲)

منابع

سید ابوالحسن رفیعی قزوینی - غوصی در بحر معرفت (مجموعه رسالات)

کلید واژه ها

ص: ۳۴۷

عقاید اساسی اسلام

کتاب عقاید اساسی اسلام که بر روی جلد آن به نام عقاید اسلامی و درخشش آن است از جمله آثار شیخ محمود شلتوت می باشد. این کتاب که حجم و اندازه آن کوچک است مفید و به زبان عربی راجع به عقاید اساسی اسلام که توسط عمران عزیزاده ترجمه شده و به زبان فارسی انتشار یافته است. دین اسلام به طور کلی از سه بخش اعتقادی، اخلاقی و عملی مرکب می باشد که در این کتاب یک سری اعتقادات اساسی و واقع بینی ها را عنوان کرده است.

عقاید اساسی همچون یگانگی خدا، جهان غیب، ایمان به پیامبران، ایمان به روز آخرت، و غیره بیان شده است. این کتاب به دو بخش که به صورت دو مقاله تقسیم می شود است: بخش اول، عقاید اساسی اسلام که ۴۷ صفحه دارد و به ۱۵ اصل مهم اساسی اسلام اشاره کرده سیزده اصل آن توسط محمود شلتوت و دو اصل دیگر توسط مترجم ضمیمه شده است. در قسمت دوم که ۴۸ صفحه دارد به زندگانی ابوذر که توسط مترجم ضمیمه شده است اشاره می کند.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام محمود، پیشوای اندیشمند، عالم، محقق، مفسر، فقیه اصولی، ادیب لغوی مصری، پدرش محمد نام داشت. ۱۳۱۰ ه.ق = ۱۸۹۳ م در روستای منشاء بنی منصور از توابع 'آیتای آلبارود' از تجیره مصر، به دنیا آمد. چون خانواده اش اهل علم و ادب بودند تا هفت سالگی تربیت او زیر نظر پدرش بود. بعد از فوت پدر، عمویش 'شیخ محمد عبدالقوی شلتوت' سرپرست او شد و او را به مکتب خانه فرستاد. در مدت کوتاهی قرآن را حفظ کرد. در سال ۱۹۰۶ میلادی به دانشگاه مذهبی اسکندریه رفت و سال ۱۹۱۸ م، فارغ التحصیل شد. آن زمان که ۲۵ ساله بود به دلیل ممتاز بودنش در دروس، همانجا استاد دانشگاه شد. در آن سال ۱۹۱۹ م که انقلاب مردمی مصر به رهبری 'سعد زغلول' شروع شد، شیخ با زبان و قلمش در این انقلاب شرکت کرد. سال ۱۹۲۸ م که 'شیخ محمد مصطفی المراغی' رئیس دانشگاه الازهر مصر شده بود، متوجه شیخ شلتوت و علم و نو اندیشی او شد. از این رو، شیخ را به عنوان استاد آن دانشگاه در سطوح عالی درسی، انتخاب کرد. او مشغول تدریس بود تا در سال ۱۹۳۰ م مدرس مراحل تخصصی شد و در سال ۱۹۳۷ م، رئیس دانشگاه شریعت شد. به نمایندگی دانشگاه، او در کنفرانس بین المللی شهر 'لاسه' در کشور هلند انتخاب شد. آنجا نوشتار خود را با عنوان «المسئولیه المدینه والجنائیه فی الشریعه الاسلامیه» ارائه داد که بسیار مورد توجه و تقدیر اعضای کنفرانس قرار گرفت.

شیخ شلتوت از بزرگان و پایه گذاران «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه» است. نهادی که سعی در ایجاد دوستی و برادری و زدودن تفرقه و تشتت موجود، بین اهل تسنن و شیعه و تحکیم روابط بین مذاهب اسلامی است و از آثار مثبت «دارالتقریب» صدور فتوای شیخ شلتوت، بر جواز عمل بر طبق فقه و مذهب شیعه امامیه و جعفری است.

از مشهورترین آثار او می توان به تفسیر قرآن کریم، نهج القرآن فی بناء المجتمع، الاسلام عقیده و شریعه، الفتاوی، القتال فی الاسلام و... اشاره کرد.

در سال ۱۹۵۷م، قائم مقام ریاست دانشگاه الازهر شد تا اینکه از طرف رئیس جمهوری در اکتبر سال ۱۹۵۸ یک سال بعد 'رئیس دانشگاه الازهر مصر' شد و تا آخر عمر در همین مقام و موقعیت بود.

این پیشوای دانشمند و عالم متفکر، در شب جمعه ۲۶ ماه رجب سال ۱۳۸۳ ه.ق در سن ۷۰ سالگی برابر با ۱۲ سپتامبر ۱۹۶۳ میلادی دار فانی را وداع گفت.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب دارای ۱۵ اصل است که ۱۳ اصل آن مربوط به نویسنده و دو اصل آخر که توسط مترجم ضمیمه شده است به شرح ذیل می باشد:

یگانگی خدا

اسلام تعدد الهه

جهان غیب (ملائکه)

جهان غیب دیگر (جن)

ایمان به پیامبران

اسلام میان پیامبران فرق نمی گذارد

خاتم الانبیاء

رسالت حضرت محمد جهانی و عمومی است

ایمان به روز آخرت

نعمت ها و عذاب های عالم آخرت

بهشت ابدی

جاودانگی آتش

عقاید اساسی اسلام، عقاید تمام ادیان آسمانی است

ص: ۳۴۹

محمود شلتوت - عقاید اساسی اسلام

کلید واژه ها

کتاب عقاید اساسی اسلام شیخ محمود شلتوت اعتقاد اسلام توحید معاد عالم غیب زندگینامه

اشک روان بر امیر کاروان

کتاب اشک روان بر امیر کاروان یا دمع الحسین علی خصائص الحسین (خصائص الحسین) از جمله آثار گرانقدر و پر ارزش علامه شیخ جعفر شوشتری که در زمان خودش وحید روزگار بود می باشد. این کتاب از مهم ترین و معتبرترین کتبی می باشد که در مصائب حضرت سید الشهداء تاکنون به رشته تحریر در آمده است. این کتاب در میان کتب و اسناد فرید و یگانه در آمده، اسلوبش عجیب، نکاتش غریب، مطالبش شریف، کنایاتش لطیف و نگارشش ممتاز می باشد.

در ابتدای کتاب چند خصوصیت ذکر شده: ۱- مقدمه اش بسیار جالب توجه است که در آن خواننده را یک مرتبه از خوف عذاب خدا در گودال یأس انداخته و بار دیگر قبل از هلاکت او را امیدوار می کند ۲- گوشه هایی از مصائب، که هم به حقیقت مبتنی است و هم برای بکاء در مجالس بسیار موثر است ۳- اتقان و اعتبار روایاتش است ۴- یکی از محاسن عجیب این کتاب این است که وقایع مختلف و حوادث متعدد که در دید ظاهری هیچگونه ارتباطی با همدیگر ندارند، آنها را زیر یک عنوان جمع آوری نموده ۵- تاریخچه ای از مجالس عزای آن ام مظلوم را به طرز عجیب بیان نموده که به این سبک و انتظام جای دیگر دیده نشده همچنین تقابل بکاء بر حسین با نماز و روزه، و تقابل سرزمین کربلا با زمین های دیگر، تقابل مدفنش با مدفن های دیگر و.... در این کتاب آورده شده است 'به طور کلی باید گفت: این کتاب از جلیل ترین کتاب هایی است که در واقعه کربلا نوشته شده بلکه هیچ کس مانند این کتاب ننوشته است'.

نکته مهمی که در کتاب وجود دارد اینکه مصائب سیدالشهداء و وقایع کربلا به طور پراکنده درج شده که پیدا کردنش بسیار مشکل است، حتی اینکه به وسیله فهرست خود مؤلف هم پیدا نمی شد، بنابراین برای حل این مشکل یک فهرست جدید موضوعی 'الفبایی' آورده شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

شیخ جعفر شوشتری فقیه نامداری است که در سال ۱۲۳۰ قمری در شوشتر متولد شد. در اوایل عمر برای تحصیل علم به همراه پدرش به نجف رفت و این در زمانی بود که شیخ انصاری در رأس حوزه علمیه نجف بود. در سال ۱۲۵۵ به شوشتر بازگشت. رساله علمیه منهج الرشاد را نوشت و حسینیه ای در شوشتر بنا کرد، مجددا در سال ۱۲۹۱ قمری با اهل و عیالش به عتبات عالیات بازگشت و در سال ۱۳۰۲ یک سفر تاریخی به ایران داشت که از مسیر نجف، کربلا، بغداد به قصد زیارت امام رضا (ع) حرکت کرد.

شیخ جعفر یک خطیب توانا با بیانی رسا و بلیغ بود. موعظه ها و سخنان او که از تقوا و زهد والایی نشأت می گرفت، آنچنان به او شهرت داده بود که فقاقت ایشان را تحت الشعاع قرار داده بود.

سه فرزند پسر ایشان به نام های ابراهیم، اسماعیل و محمد علی بودند. بعضی از اساتید ایشان: شیخ اسماعیل کاظمی، شیخ محمدحسن صاحب جواهر، شیخ مرتضی انصاری، شیخ علی بن جعفر کاشف الغطاء و... بسیاری از شاگردان و افراد هم از او اجازه روایت داشتند.

برخی از تألیفات ایشان هم به شرح زیر می باشد: منهج الرشاد، الخصائص الحسينیه، مجالس المواعظ، فواید المشاهد و نتائج المقاصد، و...

ص: ۳۵۱

رحلت این مرد الهی در ۲۰ یا ۲۸ صفر ۱۳۰۳ در سن ۷۳ سالگی بر اثر بیماری می باشد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب در ۱۲ عنوان کلی با زیر مجموعه هایی برای هر عنوان فهرست بندی شده که به شرح زیر می باشد:

مقدمه آیت الله جزایری

عنوان اول: ویژگی های امام حسین در عوالم وجود، انوار خمسه طیبه در آغاز خلقت و...

عنوان دوم: اخلاق حمیده و صفات برجسته امام حسین، شجاعت و عبادت امام حسین و...

عنوان سوم: ویژگی های اخلاقی امام حسین در روز عاشورا، ویژگی های نماز امام حسین و...

عنوان چهارم: رابطه خاص امام حسین با جد بزرگوارش، خصایص زمین کربلا و...

عنوان پنجم: الطاف خاص الهی بر امام حسین، هدف از آفرینش، آثار زیارت امام حسین و...

عنوان ششم: مناجات های امام حسین، علل گریه بر امام حسین، کیفیت گریه بر امام حسین و...

عنوان هفتم: خصایص زیارت امام حسین، برتری زیارت امام حسین بر حج و...

عنوان هشتم: سوگ حسینی در قرآن، رابطه امام حسین با حروف مقطعه و...

عنوان نهم: پیوند خاص امام حسین با خانه خدا، برتری امام حسین بر کعبه و...

عنوان دهم: پیوند خاص امام حسین با فرشتگان، خدمتگذاران از ملائکه و...

عنوان یازدهم: پیوند خاص امام حسین با پیامبران، امام حسین و حضرت آدم و...

عنوان دوازدهم: امام حسین آینه تمام نمای جد بزرگوارش.

بخش الحاقی: امام حسین در ادب فارسی - فهرست آیات، احادیث، اشعار عربی - منابع تحقیق.

منابع

جعفر شوشتري - اشک روان بر امیر کاروان

ص: ۳۵۲

کتاب اشک روان بر امیر کاروان شیخ جعفر شوشتی شخصیت انسانی امام حسین (ع) زیارت کربلا

مسأله النص علی علیه السلام

یکی دیگر از آثار ارزشمند شیخ مفید در اثبات حقانیت امام علی (ع) رساله 'مسئله النص علی علی (ع)' است که به زبان عربی تألیف یافته است.

حجم رساله بسیار اندک و به همراه نسخه خطی آن به چاپ رسیده است. شیخ در این رساله متصدی پاسخ به شبهات و سوالاتی است که در خصوص عملکرد امیرالمومنین علی (ع) در برابر خلفا وجود دارد. این سوالات به طور کلی در بردارنده مضامین ذیل می باشد:

- چرا علی (ع) بعد از پیامبر از مطالبه حق امامت خویش خودداری کرد؟

- برای چه علی (ع) در برابر خلفا سکوت کرد؟

- چرا به جای آشکار کردن مخالفت خود در برابر خلفا با آنها ارتباط دوستانه برقرار می کرد، در مجالسشان شرکت می نمود، با آنها نماز جماعت می خواند و از آنها هدیه دریافت می کرد؟

مقدمه ای بر این کتاب توسط سید محمدرضا حسینی جلالی نوشته شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعدہ سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوانید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده درگذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

منابع

شیخ مفید- مسأله النص علی علی (ع)

کلید واژه ها

کتاب مسأله النص علی علی علیه السلام شیخ مفید شبهه خلافت امام علی (ع) زندگینامه

تألیفات شریف رضی

تألیف و تصنیف:

۱- نهج البلاغه: از اعصار پیشین تا عصر حاضر، دانشمندان و محدثین با دقت تمام، همت به حفظ این کتاب گماشته و مانند قرآن کریم آنرا بعنوان تبرک حفظ می - کرده اند، از کسانی که نزدیک به دوران مؤلف، در شمار حافظان این کتاب بشمار آمده اند، قاضی جمال الدین محمد بن حسین بن محمد کاشانی است و چنانکه شیخ منتجب الدین در فهرست خود یاد کرده، نهج البلاغه را از حفظ می نوشته است. [و از حافظان این کتاب در دوران پیشین: خطیب ابو عبد الله محمد فارقی، در- گذشته سال ۵۶۴ است، چنانکه ابن کثیر در تاریخ خود ج ۱۲ ص ۲۶۰ و ابن جوزی در کتاب «منتظم» ج ۱۰ ص ۲۲۹ یاد کرده اند]. و در این دورانهای اخیر: از جمله، علامه پارسا، سید محمد یمانی مکی حائری در گذشته ۲۸ ربیع الاول سال ۱۲۸۰ در حائر مقدس حسینی. و از جمله دانشمند مورخ شاعر، شیخ محمد حسین مروت. معروف به «حافظ» عاملی. سرورمان سید صدر الدین کاظمی بنقل از علامه شیخ موسی شراره می گفت که این مرد تمام قاموس اللغه و شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید و چهل هزار قصیده از حفظ داشت. و بعضی از بزرگان می گفت که: کامل ابن اثیر را از اول تا باخر نیز حفظ داشته است، واقعا این فضل خدائی است که به هر که خواهد عطا فرماید. و نیز از دورانهای بسیار قدیم، نزدیک به عصر مؤلف، دانشمندان به شرح این کتاب شریف پرداخته، و تا کنون بیش از ۷۰ شرح بر آن نوشته اند، از جمله:

۱- سید علی ابن الناصر، معاصر سرورمان شریف رضی، به نام «اعلام نهج البلاغه» و آن اولین و قدیمی ترین شرح نهج البلاغه میباشد.

۲- احمد بن محمد، و بری، از دانشمندان قرن پنجم.

۳- ضیاء الدین، ابو الرضا، فضل الله راوندی، قسمتهائی از نهج البلاغه را در سال ۵۱۱ بعنوان تعلیق و پاورقی شرح نوشته.

۴- ابو الحسن، علی بن ابی القاسم: زید بن امیرک: محمد بن ابی علی: حسین بن ابی سلیمان: فندق بن ایوب بن حسن بن احمد بن عبد الرحمن بن عبید الله بن عمر بن حسن بن عثمان بن ایوب بن خزیمه بن عمر بن خزیمه بن ثابت: «ذو الشهادتین» از صحابه رسول خدا، این مرد که از بیهق نیشابور است، در شمار مشایخ ابن شهر آشوب بوده و نهج- البلاغه را در سال ۵۱۶ نزد شیخ حسن بن یعقوب قاری خوانده و شرحی بر آن نوشته بنام «معارج نهج البلاغه». در روز شنبه ۲۷ شعبان در سبزوار متولد شده و در سال ۵۶۵ دارفانی را وداع گفته است.

۵- ابو الحسین، سعید بن هبه الله، قطب الدین راوندی، در گذشته ۵۷۳، نام شرحش: «منهاج البراعه».

۶- شیخ ابو الحسین، محمد بن حسین بن حسن بیهقی نیشابوری، مشهور به- «قطب الدین کیدری» شرحی دارد به نام «حدائق الحقائق» در سال ۵۷۶ از این شرح فارغ شده.

۷- افضل الدین، حسن بن علی بن احمد ماهابادی، از اساتید شیخ منتجب الدین صاحب «الفهرست» در گذشته بعد از سال ۵۸۵ میباشد.

۸- قاضی، عبد الجبار. علامه نوری در «مستدرک» در شمار شارحین نهج البلاغه نام او را یاد کرده، و این نام بین جماعتی از دانشمندان معاصر شیخ طوسی مشترک است.

ص: ۳۵۵

- ۹- فخر رازی، محمد بن عمر طبری شافعی، در گذشته ۶۰۶، چنانکه «قفطی» در «تاریخ الحکماء» یاد کرده.
- ۱۰- ابو حامد، عز الدین، عبد الحمید، مشهور به «ابن ابی الحدید» معتزلی مدائنی، در گذشته ۶۵۵، شرح او معروف و متداول است، سلطان محمود طبری که ذکرش خواهد آمد، آنرا تلخیص کرده.
- ۱۱- سید، رضی الدین، ابو القاسم، علی بن موسی بن طاوس، حسینی در گذشته ۶۶۴.
- ۱۲- ابو طالب، تاج الدین، معروف به «ابن الساعی» علی بن انجب بن عثمان بن عبد الله بغدادی، در گذشته ۶۷۴. این دانشمند تألیفات فراوانی دارد، از جمله شرح نهج البلاغه است چنانکه در «منتخب المختار» ص ۱۳۸ آمده.
- ۱۳- کمال الدین شیخ میثم بن علی بن میثم، بحرانی، در گذشته ۶۷۹، سه شرح بر نهج البلاغه دارد: بزرگ کوچک. متوسط.
- ۱۴- شیخ احمد بن حسن ناوندی، از دانشمندان قرن هفتم، شاگرد شیخ جمال الدین ورامینی. حواشی فراوانی بر «نهج البلاغه» از تقریرات استادش ورامینی ثبت کرده.
- ۱۵- علامه حلّی، جمال الدین، ابو منصور، حسن بن یوسف بن مطهر، در گذشته ۷۲۶.
- ۱۶- شیخ، کمال الدین ابن عبد الرحمن بن محمد بن ابراهیم عتائقی حلّی، یکی از دانشمندان قرن هشتم، شرحی دارد در چهار جلد.
- ۱۷- یحیی بن حمزه علوی یمنی، از پیشوایان زیدیه، در گذشته ۷۴۹، در شرح خود، به حل مشکلات لغوی نهج البلاغه اکتفا کرده است.
- ۱۸- سعد الدین، مسعود بن عمر بن عبد الله تفتازانی شافعی، در گذشته ۷۹۱ یا ۷۹۲ یا ۷۹۳.
- ۱۹- سید افصح الدین محمد بن حبیب الله بن احمد حسینی، تاریخ فراغت از شرح، سال ۸۸۱.

- ۲۰- مولی، قوام الدین، یوسف بن حسن، مشهور به «قاضی بغداد» در حدود سال ۹۲۷ در گذشته است.
- ۲۱- ابو الحسن، علی بن حسن زواره از شاگردان محقق کرکی. شرحی بزبان فارسی دارد بنام «روضه الابرار» که در سال ۹۴۷ از نوشتن آن فراغت یافته.
- ۲۲- مولی جلال الدین، حسین بن خواجه شرف الدین عبد الحق اردبیلی معروف به «الهی» در گذشته سال ۹۵۰، شرحی بزبان فارسی نوشته بنام «منهج الفصاحه».
- ۲۳- مولی فتح الله ابن مولی شکر الله کاشانی، در گذشته ۹۸۸، شرحی فارسی بنام: «تنبيه الغافلین و تذکره العارفين».
- ۲۴- عز الدین، علی بن جعفر: شمس الدین آملی، از شاگردان شیخ علی بن هلال جزائری، شرح فارسی.
- ۲۵- مولی، عماد الدین علی قاری استرآبادی، از بزرگان قرن دهم، حاشیه بر نهج.
- ۲۶- مولی، شمس بن محمد بن مراد، در سال ۱۰۱۳، شرح ابن ابی الحدید معتزلی را ترجمه کرده است.
- ۲۷- شیخ بهائی عاملی، در گذشته ۱۰۳۱، شرحی بر نهج البلاغه نوشته که ناتمام مانده، این را «برقی» در نامه که بمن نگاشته، تذکر داده است.
- ۲۸- شیخ رئیس، ابو الحسن میرزا قاجار، شرحی نوشته، ناتمام. (نامه مزبور برقی).
- ۲۹- شیخ نور محمد، ابن قاضی عبد العزیز، ابن قاضی طاهر محمد، محلی شرح فارسی به سال ۱۰۲۸.
- ۳۰- مولی عبد الباقي خطاط صوفی، تبریزی، در گذشته ۱۰۳۹، شرح فارسی بنام «منهاج الولاية».
- ۳۱- مولی، نظام الدین، علی بن حسن جیلانی، شرحی بنام: «أنوار الفصاحه» نوشته در سه جلد، از نگاشتن جلد اول در تاریخ چهارم ربیع الاول ۱۰۵۳ فارغ شده.

۳۲- شیخ حسین بن شهاب الدین بن حسین عاملی کرکی، در گذشته ۱۰۷۶ در سن ۶۸ سالگی.

۳۳- فخر الدین، عبد الله بن مؤید بالله. شرح ابن ابی الحدید را تلخیص کرده بنام «العقد النضید المستخرج من شرح ابن ابی الحدید» نسخه یافت شده با تاریخ ۱۰۸۰.

۳۴- سید ماجد بن محمد بحرانی، در گذشته ۱۰۹۷، شرح او ناتمام مانده.

۳۵- شیخ محمد مهدی بن ابی تراب سهندی، شرح فارسی، تاریخ فراغ، ماه رمضان ۱۰۹۷.

۳۶- میرزا علاء الدین محمد گلستانه، در گذشته ۱۱۰۰، شرحی بنام «حدائق الحقائق» و شرحی کوتاه بنام «بهجه الحدائق».

۳۷- سید حسن بن مطهر بن محمد یمنی، جرموزی، حسنی (۱۱۱۰-۱۰۴۴). شوکانی در «البدر الطالع» ج ۱ ص ۳۱۱ از شرح او یاد کرده.

۳۸- مولی تاج الدین حسن، معروف به «ملاتاجا» پدر فاضل هندی، در گذشته ۱۱۳۷ شرحی دارد بزبان فارسی، در اصفهان دیده شده.

۳۹- مولی محمد صالح بن محمد باقر، روغنی، قزوینی، از بزرگان قرن یازدهم شرح فارسی، چاپ ایران.

۴۰- سید نعمه الله بن عبد الله، جزائری شوشتری، در گذشته ۱۱۱۲، شرحی در سه جلد.

۴۱- مولی، سلطان محمود بن غلامعلی طبسی قاضی، از شاگردان علامه مجلسی.

۴۲- مولی، محمد رفیع بن فرج گیلانی، در گذشته حدود ۱۱۶۰ در مشهد رضوی.

۴۳- شیخ محمد علی بن شیخ ابو طالب زاهدی، گیلانی اصفهانی، در گذشته ۱۱۸۱ در هند، برخی خطبه ها را شرح نوشته.

۴۴- سید عبد الله بن محمد رضا، شبر حسینی کاظمی، در گذشته ۱۲۴۲، دو شرح دارد.

۴۵- امیر محمد مهدی، خاتون آبادی اصفهانی، در گذشته ۱۲۶۳. شرح فارسی.

۴۶- حاج سید محمد تقی بن امیر محمد مؤمن حسینی قزوینی، در گذشته ۱۲۷۰. شرح فارسی.

۴۷- میرزا باقر نواب ابن محمد بن محمد لاهیجی اصفهانی. به فرمان سلطان فتحعلی شاه قاجار شرحی بفارسی نگاشته که در ایران چاپ شده.

۴۸- حاج نصر الله بن فتح الله دزفولی، به فرمان سلطان ناصر الدین شاه قاجار شرح ابن ابی الحدید را به فارسی ترجمه کرده و تحقیقاتی بر آن افزوده. تاریخ فراغ ۱۲۹۲.

۴۹- سید صدر الدین بن محمد باقر موسوی، دزفولی، از شاگردان آقا محمد بیدآبادی.

۵۰- سید مفتی عباس، در گذشته ۱۳۰۶ (یکی از شعراء «غدیر» در قرن چهاردهم). برقی ضمن نامه به من نوشته که شرحی بر نهج البلاغه دارد.

۵۱- مولی احمد بن علی اکبر مراغی تبریزی، در گذشته پنجم محرم ۱۳۱۰ تعلیق بر مشکلات نهج البلاغه دارد.

۵۲- شیخ بهاء الدین محمد (از شعراء غدیر در قرن چهاردهم) شرحی دارد (نامه برقی).

۵۳- استاد، محمد حسن، نائل مرصفی، مشکلات لغوی نهج را شرح کرده و به صورت پاورقی ذیل کتاب، در مصر به چاپ رسیده، سال ۱۳۲۸.

۵۴- شیخ محمد عبده، در گذشته ۱۳۲۳.

۵۵- حاج میرزا حبیب الله موسوی خوئی، در گذشته حدود ۱۳۲۶. شرحی مفصل به نام «منهاج البراعه».

۵۶- شیخ جواد طارمی ابن حاج مولی محرم علی زنجانی، در گذشته ۱۳۲۵.

نام آن: «شرح الاحتشام علی نهج بلاغه الامام».

۵۷- حاج میرزا ابراهیم خوئی، در سال ۱۳۲۵ شهید شده، شرحی بنام: «الدره النجفیه» دارد. در تبریز سال ۱۲۹۳ چاپ شده.

۵۸- جهانگیر خان قشقائی در گذشته ۱۳۲۸ در اصفهان.

۵۹- سید اولاد حسن بن محمد حسن هندی، در گذشته ۱۳۳۸، بنام «الاشاعه».

۶۰- شیخ محمد حسین بن محمد خلیل شیرازی، در گذشته ۱۳۴۰.

۶۱- سید علی اطهر کهجوی هندوی، در گذشته شعبان ۱۳۵۲.

۶۲- استاد محی الدین خیاط، ساکن بیروت. شرح او در سه جلد چاپ شده.

۶۳- سید ذاکر حسین اختر دهلوی، معاصر، شرح بزبان اردو.

۶۴- استاد محمد بن عبد الحمید مصری، شرح محمد عبده، باضافه بعضی افادات و تحقیقات او با هم چاپ شده.

۶۵- سید ظفر مهدی لکهنوی، شرح بزبان اردو.

۶۶- سید هبه الدین محمد علی، شهرستانی، شرحی بنام «بلاغ المنهج».

۶۷- شیخ محمد علی بن بشارت خیقانی، شرحی دارد که در قصیده شیخ احمد نحوی در ستایش همین شارح، یاد شده «و لقد کسی نهج البلاغه فکره ***» شرحاً فأظهر کل خاف مضمراً». در نامه برقعی به من نام این شارحان نیز یاد شده:

۶۸- میرزا محمد تقی الماسی، نوه علامه مجلسی. شرح فارسی، تمام نشده.

۶۹- شیخ عبد الله بحرانی، صاحب «عوامل».

۷۰- شیخ عبد الله بن سلیمان بحرانی، سماهیچی.

۷۱- حاج مولی علی، علیاری تبریزی.

۷۲- شیخ ملا حبیب الله کاشانی. صاحب تألیفات گرانبها.

۷۳- سید عبد الحسین حسینی، آل کمونه، بروجردی.

۷۴- میرزا محمد علی بن محمد نصیر، چهاردهی گیلانی، شرح در سه جلد.

۷۵- میرزا محمد علی قراچه داغی تبریزی.

۷۶- استاد محمد محیی الدین عبد الحمید، معلم دانشکده «اللغه العربیه» در دانشگاه «الازهر». شرح شیخ محمد عبده را دیده و مباحث مهمی بر آن افزوده که مجتمعا در ذیل نهج البلاغه در مطبعه استقامت مصر چاپ شده. مطلع شدیم که جمعی از بزرگان معاصر، در پیرامون «نهج البلاغه» تألیفات گرانبها و یادداشتهای پرارزشی تهیه کرده اند، از جمله:

۷۷- حاج میرزا خلیل، صیمیری، کمره ای، طهرانی، شرحی طولانی و مفصل در ۲۴ جلد ترتیب داده که برخی اجزاء مهم آن در تهران به طبع رسیده.

۷۸- سید محمود طالقانی، شرحی بس طولانی که برخی مجلدات آن بطبع رسیده.

۷۹- حاج سید علی نقی، فیض الاسلام، اصفهانی، در ۶ جلد با خط زیبا چاپ شده.

۸۰- حاج میرزا محمد علی، انصاری قمی، با نظم و نثر فارسی در چند جلد با سبکی زیبا چاپ شده.

۸۱- جواد فاضل، برخی خطبه ها را با زبانی شیرین و بیانی نمکین به فارسی برگردانده.

منابع

عبدالحسین امینی نجفی - الغدیر - جلد ۴ صفحه ۲۵۶، جلد ۷ صفحه ۲۹۷

فهرست منتجب الدین: ص ۱۷۶ رقم ۴۳۷.

البدایه و النهایه: ۳۲۳/۱۲ حوادث سنه ۵۶۴ ه

المنتظم: ۱۸۶/۱۸ رقم ۴۲۸۰.

تکمله أمل الآمل: ص ۳۷۶ رقم ۳۶۴.

معجم الأدباء: ۲۰۸/۵ [۲۱۹/۱۳]

مستدرک الوسائل: ۳/۴۹۶.

تاریخ الحکماء: ص ۳۹۶ رقم ۲۸۳.

کلید واژه ها

تعبیر جبر به جای تقدیر و سرنوشت در نظر متفکران غیرمسلمان

مسلمانان صدر اسلام بر اثر الهام از منبع وحی، مسأله «قضا» و «قدر» را آن چنان صحیح فرا گرفته بودند که هرگز آن را با اختیار و آزادی بشر در سرنوشت خود مخالف و منافی نمی دانستند در فتوحات مسلمانان نوشته اند که: بیماری «وبا» در شام شیوع پیدا کرده بود، همراهان «خلیفه» به وی گفتند که از مسیری که آمده است باز گردد و او نیز نظر آنان را تأیید کرد تا عواقب شوم «وبا» دامن گیر او نشود، وقتی یک نظر از حضار، به او اعتراض کرد که آیا از تقدیر خداوند فرار می کنید وی در پاسخ معترض گفت من به فرمان خداوند از سرنوشتی به سرنوشت دیگر فرار می کنم، برای تأیید نظر خلیفه یک نفر از حضار

گفت از پیامبر شنیده ام که فرمود هر گاه در نقطه ای «طاعون» ظاهر شد و شما در آن نقطه نبودید وارد آنجا نشوید و اگر طاعون در نقطه ای که بودید پیدا شد، از آن نقطه خارج نشوید (مبادا عامل سرایت به دیگران شوید)

ص: ۳۶۱

از این بیان روشن می شود: در نظر آنان، هرگز اعتقاد به مسأله قضا و قدر، دلیل بر نفی اختیار و آزادی اراده نبوده و میان مسأله قضا و قدر و مسأله «جبر» هزاران فرسنگ فاصله، وجود داشته است، و اگر گروهی از مستشرقان، جبری گری را نتیجه اعتقاد به قضا و قدر دانسته اند روی بی اطلاعی از معارف بلند و استوار اسلام است، و آنان پیرامون موضوعی سخن گفته اند که صلاحیت داوری در آن را نداشته اند یا بر اثر مطالعه کتابهای کلامی گروهی از «اشاعره» بوده است.

«آلبرماله» در تاریخ خود می گوید: اسلام در روز نخست جز اعتقاد به یکانگی خدا و رسالت محمد چیزی نبود، ولی بعدها متکلمان اسلام تعلیم دادند که خداوند سرنوشت هر کسی را معین می کند، و مشیت او تغییر ناپذیر است و این طریقه را «جبر» می گویند.

وی چون اعتقاد به «تقدیر» را ملازم با جبری گری می دانست، از این راه خواسته است که موضوع قضا و قدر را از تعالیم اسلام جدا سازد، و آن را زائیده فکر متکلمان قلمداد کند.

در صورتی که یک چنین پوزش، بسیار نابجا است و اگر کسی، اطلاعات مختصری از آن قرآن و حدیث داشته باشد، می داند که مسأله «تقدیر» از متون تعالیم اسلامی می باشد، ولی مشروط بر اینکه این اصل به طور صحیح تفسیر گردد و در تفسیر آن از پیوند دادن فکر «اشعری» با تعالیم اسلام بپرهیزد.

«گوستاولوبون» پس از یک رشته گفت و گو پیرامون قضا و قدر در اسلام، و این نتیجه آن جبری گری است در مقام اعتذار و پوزش می آید و می گوید: آیاتی که درباره قضا و قدر در قرآن وارد شده، بیش از آیاتی نیست که در این خصوص در کتاب مقدس ما درج شده است.

انتشار یک چنین تهمت ها و نتیجه گیری های غلط در میان اروپائی ها، مرحوم «سید جمال الدین اسد آبادی» را هنگام اقامت خود در پاریس، بر آن داشت که رساله ای در دفاع از مسأله قضا و قدر بنویسد و آن را در هفته نامه «العروه الوثقی» انتشار دهد، وی در آن رساله می نویسد:

«این گروه از اروپائیان چنین گمان کرده اند، که میان قضا و قدر و اعتقاد به مذاهب جبر، هیچ گونه فرقی نیست و انسان در پرتو اعتقاد به تقدیر بسان پر کاهی است که در هوا آویزان باشد، و با وزش باد از این سو به آن سو کشیده می شود. اعتقاد به سرنوشت سبب می شود که انسان در کردار و گفتار و سکوت و حرکت خود صاحب اختیار و اراده ای نباشد، و زمام امور خود را به دست یک نیروی خشن و کوبنده ای بسپارد و یک چنین ملت نیروهای طبیعی خود را به کار نمی برد، و انگیزه کار و کوشش از محیط فکر آنها بیرون می رود، با این وضع از جهان وجود به عدم رهسپار می شوند.

منابع

سرنوشت، جعفر سبحانی، صفحه ۱۴ تا ۱۷

کلید واژه ها

آثار و اندیشه های شیخ صدوق

شیخ صدوق که نام کاملش ابو جعفر محمد بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه مشهور به صدوق و ابن بابویه است. او در قم که یکی از کانونهای اندیشه شیعی بود دیده به جهان گشود و در دور آغازین حیاتش در محضر پدرش علی بن حسین بن موسی بن بابویه که گاه از او نیز با نام ابن بابویه یاد می کنند و در آن زمان پیشوای قمیین بود، و همچنین نزد محمد بن حسن بن احمد بن ولید و حمزه بن محمد احمد به تلمذ نشست و این دوره حدود بیست سال به درازا انجامید. صدوق پس از این دوره سفرهای خود را آغازید و تا پایان عمر به نواحی و مراکز مهمی چون ری، استرآباد، گرگان، نیشابور، مشهد، مرو رود، سرخس، ایلاق، سمرقند، فرغانه، بلخ و فرارود، همدان، بغداد، کوفه، فید، مکه و مدینه سفر کرد و در یکی از این سفرها در محضر بزرگان، حدیث شنید. آغازین سفر او پس از سال ۳۳۹ق. و ۹۵۰ و ۹۵۱م. به مقصد ری به دعوت رکن الدوله دیلمی انجام پذیرفت و در آنجا از کسانی همانند ابوالحسن محمد بن احمد بن علی مشهور به ابن جراره بردعی، یعقوب بن یوسف یعقوب، احمد بن محمد بن صفر صانع و ابوعلی بن عبدربه رازی اخذ حدیث کرد. چونانکه در استرآباد از ابوالحسن محمد بن قاسم، ابو محمد بن محمد استرآبادی، ابو محمد عبدوس بن علی عباس و محمد بن علی استرآبادی، در نیشابور از ابوعلی عطار، ابو منصور احمد بن ابراهیم بن بکر خوزی، ابوالطیب حسین بن احمد بن محمد رازی و ابوسعید محمد بن حسن محمد قمی، در مرو رود از ابویوسف رافع بن عبدالله بن عبدالملک و ابوالحسن محمد بن علی بن شاه، در سرخس از ابونصر محمد بن احمد بن ابراهیم بن تمیم سرخسی، در بغداد از ابوالحسن علی بن ثابت دوالیبی، و ابومحمد حسن بن محمد بن یحیی علوی معروف به ابن ابی طاهر، در کوفه از محمد بن بکران نقاش و کسانی دیگر، در فید از ابوعلی احمد بن ابی جعفر بیهقی، در بلخ از ابوعبدالله حسین بن محمد اشثانی رازی و کسانی دیگر، در ایلاق از ابوالحسن محمد بن عمرو بن علی بصری و ابومحمد شاشی و ابوالحسن علی بن عبدالله اسواری حدیث شنید، و در دیگر شهرهای فرارود نیز از مشاهیر آن سامان اخذ حدیث کرد.

در همین ایلاق بود که شیخ صدوق با شریف ابو عبدالله محمد بن حسن معروف به نعمت ملاقات کرد و پس از سخن به میان آمدن از من لایحضره الطیب رازی (د. ۳۶۴ق.) بر آن شد من لایحضره الفقیه را تألیف کند. صدوق از مشایخ فراوانی نقل حدیث کرد تا جایی که شمار مشایخ او را به ۲۵۲ تن رسانده اند. شمار فراوانی نیز از محضر او کسب علم و اخذ حدیث کردند که از آن جمله می توان از ابو محمد بن احمد بن محمد هشتم عجلی رازی صاحب الجامع فی الحدیث، ابوعلی حسن بن محمد شیبانی قمی مولف تاریخ قم، ابو عبدالله حسین بن عبدالله بن ابراهیم غضائری، شیخ مفید و علی بن احمد عباس پدر نجاشی، رجالی مشهور نام برد.

شیخ صدوق در سال ۳۸۱ق. / ۹۹۱م. و به روایتی نیز ۳۹۱ق. / ۱۰۰۱م. در ری در گذشت و در همان شهر به خاک سپرده شد. از شیخ صدوق آثار فراوانی برجای مانده است، شیخ طوسی مجموع آثار او را سیصد اثر دانسته و خود از چهل مورد از این آثار نام برده است. از این میان می توان از آثاری چون اعتقادات الامامیه یا الاعتقادات، الامالی، اثبات النص علی الائمه، اثبات الخلافه لامیرالمومنین، الرجعه، اکمال الدین و اتمام النعمه یا کمال الدین و تمام النعمه یاد کرد که بیشتر به جنبه های کلامی مربوط می شوند. چنان که کتاب ارزشمند او من لایحضره الفقیه را هم، که یکی از مجموعه های حدیثی معتبر شیعه است، نباید از یاد برد.

شیخ صدوق در فضایی که از یک سو از تردید شیعیان در دوره محنت و حیرت خبر می داد و از دیگر سو دیگر شاهد فعالیت و اندیشه های غالیان بود هم کوشید تعالیم و باورهای شیعه را اثبات و تقویت کند، چنان که در کتاب اکمال الدین به خوبی به مبحث غیبت و امام غایب پرداخت، و هم کوشید تا جایی که می تواند اندیشه شیعه را از انگاره های غالیان بپیراید، چنان که در الاعتقادات خود مبحثی به نفی غلو و تفویض اختصاص داد یا در من لایحضره در باب اذان و اقامه از بدعت گذاری غالیان در افزون شهادت ثالثه به اذان و اقامه سخن به میان آورد. رساله الاعتقادات شیخ صدوق به رغم اختصار، یکی از نخستین عقیده نامه های شیعه است که هرچند ساختار آن با کتابهای سنتی کلامی متفاوت است، اما به روشنی اعتقادات شیعه را در مسائل مختلف بیان داشته و از نظر سبک و روش بیان می توان آن را الفقه الاکبر ابوحنیفه یا الابانه و اللمع اشعری مقایسه کرد. همین کتاب را بعدها شیخ مفید مورد توجه و نقد قرار داد و بر آن تصحیحی نگاشت، گرچه که این تصحیح تفاوت ماهوی چندانی را در عقیده عمومی شیعه اقتضا نکرد. به نظر می رسد، اگر الاعتقادات صدوق را همراه با شرح یا نقد آن با آثار کلامی متأخر شیعه مقایسه کنیم خواهیم دید دورنمای اعتقادات شیعه در بسیاری از زمینه ها همان چیزی است که صدوق در رساله خود آورده و تفاوتهایی که در آثار متأخران دیده می شود عمدتاً نوعی تغییر ساختار یا افزودن استدلالهای کلامی و گاه فلسفی به همان باورها و درونمایه هاست. بدین سان صدوق را، گرچه در شمار محدثان باشد، باید از پیشگامان اندیشه شیعی دانست.

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۲۳۶ تا ۲۳۹

کلید واژه ها

تشیع شیخ صدوق محدثان علم کلام متکلمان

بررسی آثار و اندیشه های شیخ طوسی

شیخ طوسی نام کامل ابوجعفر محمد بن حسن بن علی طوسی است و از او با نام شیخ الطائفه و گاه به طور مطلق شیخ یاد می شود. او که خود سر فضل دوره ای نو در تاریخ تحول فکری شیعه بویژه در عرصه فقه و اصول به شمار می رود در سال ۳۸۴ق. / ۹۹۴م. یا ۳۸۵ق. / ۹۹۵م. در طوس دیده به جهان گشود. وی بیست و سه سال دوره آغازین زندگی را در طوس گذرانده سپس در سال ۴۰۸ق. / ۱۰۱۷م. راهی بغداد شد و در آن شهر بود که از محضر کسانی چون شیخ مفید (د. ۴۱۳ق.)، سید مرتضی (د. ۴۳۶ق.)، و ابن غضائری (د. ۴۱۱ق.) بهره برد. او همچنین در این مدت از مشایخی چون ابن عبدون بزاز (د. ۴۳۲ق.)، ابن حمّامی (د. ۴۳۹ق.)، ابن فحام (د. ۴۰۸ق.)، قاضی علی بن محسن تنوخی (د. ۴۴۷ق.)، ابن ابی الفوارس بغدادی (د. ۴۱۲ق.)، محمد بن محمد بن علی عبیدلی نسابه (د. ۴۳۷ق.)، ابوالفتح هلال بن محمد بن کسکری بغدادی معروف به صفار (د. ۴۱۴ق.) حدیث شنید و علم آموخت.

در میان استادان و مشایخ طوسی عالمانی از هر دو طایفه سنی و شیعه به چشم می خورند تا جایی که برخی گزارش کرده اند که شیخ در آغاز حیات علمی خود بر مذهب شافعی بود. به هر روی، شیخ طوسی زمانی افزون بر دو دهه از دانش سید مرتضی بهره جست و در محضر او بود و پس از درگذشت استادش در سال ۴۳۶ق. / ۱۰۴۴م. خود جانشین وی شد و رهبری علمی شیعه را در اختیار گرفت. شیخ طوسی پس از آن نیز به مدت دوازده سال دیگر در بغداد ماند و در این مدت به پرورش شاگردان و نشر اندیشه شیعی پرداخت تا جایی که به روایت دزفولی در مقدمه مقابسات الانوار شاگردان شیعی او بیش از سیصد تن و از اهل سنت نیز تعداد بی شماری بوده اند. از آن جمله می توان از کسانی چون آدم بن یونس نسفی، احمد بن حسین بن احمد نیشابوری خزاعی (د. ۴۸۰ق.)، اسحاق بن محمد بن حسن بن بابویه، اسماعیل بن محمد بن بابویه (د. ۵۰۰ق.)، تقی بن نجم حلبی (د. ۴۴۷ق.)، حسن بن حسین بن بابویه مشهور به حسکا (د. ۵۱۲ق.)، حسن بن عبدالعزیز بن حسن جیهانی، ابوالحسن لولوی، ابو علی حسن بن محمد بن حسن طوسی (د. ۵۱۱ق.)، فرزند ایشان و ملقب به مفید ثانی، حسن بن مهدی سلیقی، حسین بن فتح جرجانی، حسین بن مظفر حمدانی، سلیمان بن حسن صهرشتی، قاضی بن براج (د. ۴۸۱ق.)، محمد بن علی عثمان کراچکی (د. ۴۴۹ق.)، و منصور بن حسین آوه ای یاد کرد.

دوران اقامت شیخ طوسی در بغداد دوره ای است که به تدریج آرامش و شکوه شیعه رو به نابودی نهاد. برای نمونه این ناآرامیها از دوره سید مرتضی سبب بود تا در سال ۴۱۶ق. / ۱۰۲۵م. و پس از مرگ شرف الدوله جانشینی ابو طاهر جلال الدوله در شورشهایی که از سوی عیاران برپا شد خانه سید طعمه آتش شود، یا در سال ۴۲۲ق. / ۱۰۳۱م. و در پی مرگ قادر عباسی و بر کرسی نشستن قائم، میان اهل سنت و شیعیان بغداد درگیری و جنگ رخ دهد و به دنبال چیرگی اهل سنت محله شیعه نشین کرخ و خانه سید مرتضی غارت شد، و همچنین در سال ۴۴۸ق. / ۱۰۵۶م. خانه شیخ طوسی طعمه آتش شد و بدینسان شیخ بناگزیر این شهر را ترک گفت و راهی نجف شد. شیخ تا پایان عمر یعنی سال ۴۶۹ق. / ۱۰۶۷م. یا ۴۵۸ق. / ۱۰۶۵م. در نجف بود و گرد آمدن اصحاب بر مجلس درس او آغازی بر تشکیل حوزه مقدس اشرف شد.

شیخ طوسی آثار فراوانی از خود برجای گذاشت، چونانکه در جستارهای متأخر، از حدود پنجاه اثر برای وی نام برده شده است. از این میان، گذشته از دو اثر بزرگ التهذیب و الاستبصار که در شمار مجموعه های حدیثی معتبر نخستین و در واقع دو عنوان از چهار عنوان کتب اربعه شیعه را به خود اختصاص می دهد، شماری از آثاری شیخ به مباحث کلام و عقاید اختصاص دارد که مهمترین آنها عبارتند از:

۱- تلخیص الشافی: این کتاب گزیده ای از الشافی سید مرتضی است که در آن شیخ افزون بر نقل دیدگاههای علم الهدی، دیدگاههای ویژه خود را نیز ابراز داشته است.

۲- تمهید الاصول: این کتاب شرحی بر بخش نخست جمل العلم و العمل سید مرتضی است که به عقاید شیعه می پردازد و در قالبی همانند با عقیده نامه های اهل سنت اندیشه های شیعه را در مسائل مختلف عقیدتی بیان می کند. این کتاب از این جهت با آثاری چون شروح متوسط العقیده النسفیة قابل مقایسه است.

۳- رساله فی الاعتقادات: این رساله که خود یک عقیده نامه مختصر شیعی است دیدگاههایی را در باب مسائل عقیدتی بیان می کند.

با این همه، در مجموعه آثار و افکار شیخ الطائفه تمایل به استقلال هرچه بیشتر شیعه و دانش شیعی در برابر اهل سنت رخ می نماید. هرچند در مباحثی چون حدیث، اصول فقه، و نیز رجال شیعه، شیخ طوسی نماینده شیعه در روزگار خود است و بیشتر از این دیدگاه به او استناد می شود، اما رساله ها و کتابهای کلامی شیخ و رویکرد او در این آثار هم در جای خود نماینده ای از اندیشه کلامی شیعه است، هرچند عنصری ویژه را به آنچه استادان او (مفید و مرتضی) در این زمینه فراروی نهاده بودند نیفزوده باشد.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۲۴۸ تا ۲۵۰

کلید واژه ها

تشیع شیخ طوسی فقها محدثان کتب فقهی علم کلام

بررسی آثار و اندیشه های خواجه نصیر الدین طوسی

ابوجعفر محمد بن محمد بن حسن طوسی مشهور به خواجه نصیر الدین طوسی است در سال ۵۹۷ق. / ۱۲۰۱م در طوس دیده به جهان گشود. خواجه طوسی نخستین دوره حیات خود را در زادگاهش گذراند، هرچند که از این دوره آگاهیهای کمتری در اختیار است و همین اندازه می دانیم که «می گویند مقدمات علوم را از پدرش آموخت و چون پدرش پیرو مذهب شیعه بود او نیز شیعی اثنی عشری شد و پیش علما و استادانی درس خواند که آنها نیز شیعی بودند.» او پس از چندی راهی قم شد و احتمالاً در همان شهر بود که الغنیه ابن زهره را نزد معین الدین سالم بن بدران خواند. سپس به نیشابور که از مراکز علمی آن روزگار بود رفت و افزون بر بهره جستن از محضر فریدالدین عطار (د. ۶۲۷ق.)، ظاهراً در همان شهر در محضر کسانی چون سراج الدین سرخسی، فریدالدین داماد نیشابوری، ابوالسعادات اصفهانی، اسعد بن عبدالقادر اصفهانی و کمال الدین بن یونس موصلی به کسب علوم عقلی و نقلی پرداخت. زنجیره استادان او در معقول از طریق فریدالدین داماد نیشابوری با چند واسطه به شیخ الرئیس ابوعلی سینا، و در منقول از طریق پدرش محمد بن حسن به سید مرتضی و شیخ طوسی می رسد. در سالهای پایانی نیمه نخست سده هفتم و زمانی که هجوم مغولان متوجه خراسان بود، خواجه نصیر الدین تنها جای امن را برای استمرار بخشیدن به حیات علمی خود قلاع اسماعیلیه می دید و از این روی نزد اسماعیلیان قهستان رفت و در همان جا بود که کتاب اخلاق ناصری خود را با نام ناصرالدین عبدالرحیم بن ابی منصور حاکم وقت اسماعیلی مذهب قهستان تألیف کرد. هرچند در

برخی منابع از آن سخن به میان آمده که خواجه نصیرالدین طوسی را به اجبار به قلاع اسماعیلیه بردند یا او را ربودند، اما برخی از گزارشها نیز او را اسماعیلی می دانند و مرحوم مینیوی نیز در آخرین یادداشت خود این مسأله و نیز پناهنده شدن خواجه نصیر به هلاکوخان مغول را در سالهای پسین به ابداع کننده بودن او و نیاز وی به پشتیبان و پایگاه برای حمایت از ابداعای خود و به فعلیت رساندن آنها دانسته و یادآور شده است.

ص: ۳۶۷

این سخن که خواجه نصیر گفته باشد مرا در دستگاه اسماعیلیه زندانی یا همانند زندانی بداشتند بر ساخته نویسندگان پیرو مذهب شیعه اثنی عشری است تا او را از باطنی گری تبرئه کنند. خواجه نصیر الدین طوسی تا سقوط آخرین قلعه های اسماعیلیان در سال ۶۵۶ق. نزد آنان ماند و در همین دوران بود که مهمترین کتابهای فلسفی و کلامی عمومی خود از قبیل روضه القلوب، رساله التولی و التبری، تحریر مجسطی، اخلاق ناصری، روضه التسلیم، مطلوب المومنین و شرح الاشارات و التنبیها را به رشته تحریر در آورد. خواجه نصیر که از زمان سقوط قلاع اسماعیلیه به هلاکو پیوسته و بسان وزیر او در حضور و سفر همراهش بود در سال ۶۵۴ق. / ۱۲۵۶م. آشکارا از گرایش شیعی اثنی عشری خود پرده برداشت یا چنین تغییر عقیده ای را اعلام داشت و سپس در جریان فتح بغداد هلاکو را همراهی کرد، در این همراهیها بود که خواجه توانست از ریخته شدن خون شیعیان جلوگیری کند، یا خان مغول را به کارهای سازنده ای چون پایه گذاری رصدخانه مراغه که در سال درگذشت خواجه یعنی ۶۷۲ق. / ۱۲۷۳م. به پایان رسید وادار سازد.

ظاهرا پیوند و آشنایی خواجه با علامه حلی نیز به همین دوره مربوط می شود، چنان که گفته اند خواجه، فلسفه و کلام را از علامه آموخت و علامه ابن میثم بحرانی، استاد او در فقه و علوم دین شد. به هر روی، خواجه نصیر الدین طوسی در سال ۶۷۲ق. / ۱۲۷۴م. و در شرایطی که آثار ارزشمندی در فلسفه، کلام، ریاضیات و نجوم و همانند آن از خود به جای گذاشته بود در بغداد درگذشت. صاحب اعیان الشیعه از ۸۲ اثر برای خواجه یاد می کند که از این میان بخشی از آنها به علم کلام و عقاید مربوط می شود و از آن جمله می توان آثار زیر را شایسته توجه دانست:

۱- تجرید الاعتقاد: این کتاب یکی از آثار سنتی کلام شیعه است که مباحث کلامی را به صورتی سامان یافته بررسی می کند و در هر باب عقاید را در برابر عقاید دیگر فرقه ها و مشاهیر مهم در آن روزگار مطرح می کند. خواجه در این کتاب برخی از استدلالها و روشهای فلسفی را نیز به کار می گیرد، بی آنکه البته تسلیم محض دیدگاههای فیلسوفان شده باشد. مادلونگ، از همین روی، اندیشه ها و آراء خواجه نصیر را بیانگر مرحله ای از علم کلام می داند که برخی اصطلاحات و روشهای فلسفی بدین علم راه یافت، اما علم کلام هرگز در مسائل اصول تسلیم آنان نشد، و به دیگر سخن، ورود مباحث فلسفی محض به حوزه کلام تفسیر دین گرایانه و مدفعا نه ای را که در کلام مورد نظر است تحت تأثیر قرار نداد. کتاب تجرید از این دیدگاه با آثار فخر رازی در مکتب اشعری و آثار ابوالحسین بصری در مکتب معتزلی قابل مقایسه است و رویکردی همانند را نشان می دهد. این کتاب همچنین در بسیاری از مسائل جزئی از آراء ابوالحسین بصری معتزلی (د. ۴۳۶ق.)، اثر پذیرفته، هرچند که به تقلید کورکورانه از او نپرداخته است. سرانجام آخرین نکته آنکه خواجه در کنار علامه حلی «نمایندگان آخرین مکتب تفکر اصیل در کلام امامیه به شمار می آیند [و] آثار نسلهای بعدی بیشتر مشتمل است بر شروح، تلخیص ها و تکرارها.» به سبب اهمیت این کتاب شروح مختلفی بر آن نوشته شده و مهمترین آنها شرح علامه حلی با عنوان کشف المراد است که هنوز نیز جای خود را در متون رسمی کلام شیعی به اثر دیگری نداده است.

۲- الفصول النصیریه: این کتاب که به زبان فارسی است به شرح دیدگاه اثنی عشریه در مسأله امامت و فروع و جزئیات آن می پردازد.

۳- قواعد العقائد: این کتاب به صورتی فشرده به عقاید و کلام شیعه پرداخته و علامه حلی آن را در کتابی با نام کشف الفوائد شرح کرده است.

۴- تحریر الکلام: این کتاب نیز متنی سنتی در علم کلام است که در شش مبحث یا مقصد امور عامه، جواهر و اعراض، اثبات صانع و صفات او، نبوت، امامت و معاد سامان یافته و در آن دیدگاههای کلامی متداول روزگار او و نظریه شیعه در هر باب معرفی شده است.

همانگونه که گذشت آنچه خواجه نصیر الدین طوسی در کتابهای خود فراروی می گذارد تبیینی از عقاید دینی با دورنمایه های مدافعانه کلامی، اما با بهره جویی از ساختار و روشها یا اصطلاحهای فلسفی است و همین نکته به آثار او ویژگی درخور توجهی بخشیده است. این آراء و اندیشه ها امروزه نیز در محافل شیعی از اعتبار خاص خود برخوردار است و نوآوری چندانی افزون بر آنچه او و شارح دیدگاههایش یعنی علامه حلی مطرح کرده اند در آثار متأخران در حوزه کلام دینی شیعی دیده نمی شود.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۲۵۱ تا ۲۵۴

کلید واژه ها

خواجه نصیرالدین طوسی تشیع متکلمان علم کلام

آثار و اندیشه های علامه حلی

حسن بن یوسف بن مطهر مشهور به علامه حلی است که به سال ۶۴۸ق. / ۱۲۵۰م. در حله دیده به جهان گشود. پدر او یوسف بن مطهر مردی عالم و از بزرگان حله بود، تا جایی که چون خواجه نصیر الدین طوسی در سفر به حله درباره آگاهترین کسان این شهر در کلام و اصول پرسید او را به یوسف بن مطهر راه نمودند. هم اوست که که با مجدالدین بن طاووس و شمس الدین محمد پیشنهاد تسلیم حله به هلاکو را مطرح کرد و خود نیز به دربار هلاکو رفت و با اعلام وفاداری جان و مال مردم حله را رهایی بخشید. حسن بن یوسف حلی که بعدها علامه لقب گرفت نخستین دوران دانش اندوزی خود را نزد پدر گذراند و افزون بر آن در محضر دایی خویش نجم الدین جعفر بن محمد بن سعید حلی مشهور به محقق حلی (د. ۶۷۶ق.) دانش اندوخت، او، افزون بر این، از کسانی چون جمال الدین طاووس (د. ۶۷۳ق.)، رضی الدین طاووس (د. ۶۶۴ق.)، مفید الدین محمد بن جهم (د. ۶۸۰ق.)، خواجه نصیرالدین طوسی (د. ۶۷۲ق.)، نجم الدین عمر کاتبی قزوینی (د. ۶۷۵ق.)، شمس الدین محمد بن محمد بن احمد کیشی (د. ۶۹۵ق.)- این هر دو از فقهای شافعیه بودند- برهان الدین محمد بن محمد نسفی

(د. ۶۷۸ق.)، جمال الدین بن ایاز نحوی (د. ۶۸۱ق.)، تقی الدین عبدالله بن جعفر بن علی صباغ کوفی فقیه حنفی و کمال الدین بن میثم بحرانی علم آموخت. علامه حلی که مدتی را در مراغه و مدتی را نیز در سلطانیه سپری کرده بود، بیشتر عمر خود را در حله گذراند و افزون بر نشر معارف شیعی و تألیف آثار گرانسنگ خود، شاگردانی هم تربیت کرد کسانی چون فرزند وی فخرالدین مشهور به فخرالمحققین (د. ۷۷۱ق.)، خواهر زادگانش سید عمید الدین (د. ۷۵۴ق.) و سید ضیاء الدین اعرجی حسینی (د. پس از ۷۴۰ق.)، محمد بن علی جرجانی، قطب الدین محمد بن رازی بویه ای (د. ۷۷۶ق.)، شیخ حسین بن ابراهیم استرآبادی، ابوالفتوح بن علی آوی، مهنا بن سنان و تاج الدین بن معیه (د. ۷۷۶ق.) از آن جمله اند.

ص: ۳۷۰

علامه حلی افزون بر این خدمات علمی درباره سلطان محمد الجایتو یا خدابنده که از سال ۶۹۴ق. / ۱۲۹۴ و ۱۲۹۵م. به اسلام گرویده بود، جایگاه برجسته ای داشت و بر اثر پیوند او با ایلخان بود که وی رسماً در سال ۷۰۹ق. / ۱۳۰۹ و ۱۳۱۰م. به مذهب تشیع گروید و این مذهب را در حوزه فرمانروایی خود رسمی اعلام کرد و دستور داد نام دوازده امام در خطبه های نماز جمعه بیاورند و بر سکه ها نام آنانت را به جای نام خلفای چهارگانه حک کنند.

علامه حلی که در سال ۷۲۶ق. / ۱۳۲۶م. در حله درگذشت، آثار گوناگونی در زمینه های مختلف علوم اسلامی از تفسیر و حدیث گرفته تا فلسفه و کلام پدید آورد، و بخش مهمی از این آثار نیز به ما رسیده است. هرچند علامه خود در کتاب رجالی خلاصه الاقوال شماری از این آثار را یادآور شده، اما در یکی از جدیدترین جستارها درباره علامه حلی و آثار او، ۱۲۶ اثر از وی برشمرده شده است. از میان بخشی از آثار او، در زمینه علم کلام و عقاید است و مهمترین آنها عبارتند از:

۱- نهاییه المرام فی علم الکلام: این کتاب از مهمترین آثار علامه حلی و دربردارنده یک دوره کلام رسمی یا سنتی است.

۲- مناهج الیقین فی اصول الدین: این کتاب از نخستین آثار کلامی علامه است و وی در آن به تبیین اصول دین از دیدگاه شیعه پرداخته است.

۳- انوار الملکوت فی شرح الیاقوت: که شرحی بر کتاب الیاقوت ابواسحاق نوبختی است.

۴- منتهی الوصول فی علمی الکلام و الاصول: که بر شیوه قدما در دو بخش به مباحث اصول عقاید و اصول فقه پرداخته است.

ص: ۳۷۱

۵- کشف المراد: این کتاب نخستین بر تجرید الاعتقاد خواجه نصیر الدین طوسی است و به سبب همزمانی و رابطه علمی خواجه و علامه توانسته است نزدیکترین تفسیرها به دیدگاههای مولف متن را فراروی گذارد و به همین دلیل نیز دیگر شرحهای تجرید عمدتاً تحت تأثیر این شرح قرار گرفته اند.

۶- الباب الحادی عشر: این کتاب از رساله های مختصر علامه در علم کلام است و وی آن را به عنوان فصل یازدهم کتاب منهاج الصلاح فی اختصار المصباح نوشته و در آن کلیات مبانی کلامی و عقیده شیعه را به صورتی خلاصه مطرح کرده است.

۷- کشف الفوائد فی شرح قواعد العائد: این کتاب همان گونه که از نامش پیداست به شرح قواعد العقائد خواجه نصیر الدین طوسی می پردازد.

۸- منهاج الکرامه فی معرفه الامامه: علامه در این کتاب به استدلال بر امامت و بیان جزئیات آن می پردازد. این کتاب هم از شیعه و هم از سوی اهل سنت کتابی مهم تلقی شده و از همین روی بر آن نقدهایی نیز نگاشته اند.

۹- نهج الحق و کشف الصدق: علامه در این کتاب به تبیین اندیشه های کلام معتزلی و نقد آراء اشاعره می پردازد.

۱۰- الرساله السعديه: این رساله اثری مختصر در باب اصول عقاید است که علامه آن را به سعد الدین وزیر اهدا کرده است.

علامه حلی از رهگذر آثاری که یادشده و همچنین آثار فراوان دیگری در زمینه های فلسفه، منطق، فقه، اصول فقه، حدیث و رجال توانست بر دوره های پسین تأثیری شگرف گذارد. او که در کتابهای خود سخت بر عقاید اهل سنت و اندیشه های اشعریان می تازد، اندیشه شیعی را در قالب و ساختاری نزدیک به آنچه معتزلیان از خود به ارث گذاشتند و نیز با تمایل به آموزه های مکتب اعتزال در مسائلی چون اسماء و صفات، افعال انسان و اراده خداوند، جبر و اختیار و نیز اموری چون وعد و وعید مباحث اخروی بیان می دارد و افزون بر اینها به تبیین اندیشه امامت به عنوان برجسته ترین اندیشه شیعی و مرز میان شیعه و معتزله می پردازد. حلی، همچنین از قالب و مفرداتی از درونمایه اندیشه های فیلسوفان بهره می جوید و از این رهگذر است که می توان گفت: آنچه علامه در عرصه کلام و عقاید و در کتابهای خویش در این زمینه ترسیم کرده از سویی از استحکام و استواری و از سویی از تعهد دینی و مذهبی برخوردار است تا جایی که به صورتی برجسته اندیشه شیعی را در دوره تکامل یافتگی خویش نمایندگی می کند.

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۲۵۴ تا ۲۵۸

کلید واژه ها

علامه حلی تشیع فقها متکلمان علم کلام کتب فقهی

کتاب اخلاقی

کتاب احیاء العلوم الدین

کتاب احیاء علوم الدین مشهور به 'احیاء العلوم' یکی از بزرگترین کتابهای دینی و اخلاقی و عرفانی و مواعظ که همیشه در عالم اسلام، اهمیت داشته و مورد توجه علمای شیعه و سنی مذهب بوده است و مهم ترین و جامع ترین و معروفترین کتاب 'ابوحامد محمد غزالی'!

نویسنده کتاب:

نویسنده این کتاب، ابوحامد محمد بن محمد غزالی، در سال ۴۵۰ ه ق برابر با ۱۰۵۸ میلادی در طوس به دنیا آمد، در کودکی یتیم شد و خیلی زود بطور جدی مشغول یادگیری علم و علوم مختلف شد. مدتی در طوس و بعد نزد 'ابونصر اسماعیلی' در جرجان، علم آموخت ولی بعد زیر نظر معلمان مختلفی که برجسته ترین آنها 'امام الحرمین جوینی' بود تا سال ۴۷۸ ه ق، درسش را ادامه داد. او که بتدریج یک حکیم الهی و فقیه، متفکر با دیدی وسیع و قدرتمند شده بود، مدتها به عنوان رئیس مدرسه نظامیه خدمت کرد و تدریس کلام اشعری و فقه شافعی می کرد. غزالی مدت یازده سال، دیگر به تفکر و در تنهایی و خلوت نشست و به صورت تجربه عمیق شخصی، روش زندگی صوفیانه را برای خودش انتخاب کرد. این دوران، دوران فعالیت و خلاقیتی او بود، بطوری که از ۴۰۴ کتابی که منسوب به اوست، تعداد زیادی را در این دوران نوشت. مدتی بعد به ترغیب دیگران به زندگی علمی برگشت و زمانی هم در مدرسه نظامیه نیشابور، تدریس می کرد. بعد به طوس و خانقاه برگشت و به تعلیم و هدایت شاگردان در زمینه زندگی صوفیانه پرداخت. او در سال ۵۰۵ ه ق، در سن ۵۵ سالگی در همانجا از دنیا رفت!

ص: ۳۷۳

این کتاب را که غزالی در دوران کناره گیری از تدریس در مدرسه نظامیه، و بعد از بروز دگرگونی های روحی و شوریدگی های فکری و بر اثر انتخاب راه مجاهده و ترک مجادله، در ایام سفر و اقامت چند ساله اش به شام و قدس و حجاز نوشت و حاصل مراقبات صوفیانه و مطالعات عالمانه خود را در آن به یادگار گذاشت، در واقع کارنامه بزرگ غزالی در دوران عزلت و تنهایی اش می باشد. کتابی است بزرگ در حدود ۱۶۰۰ صفحه رحلی، طبق طرحی جامع در چهار فصل اساسی که هر کدام به ده بخش، یعنی ده کتاب تقسیم شده است.

موضوع و عناوین:

۱- ربع عبادات: این فصل در رابطه با پرستش و نماز، اسرار الزکوه، روزه، حج، آداب تلاوه قرآن، اذکار و دعوات و کتاب ترتیب الاوراد می باشد.

۲- ربع عادات: در رابطه با آداب و رسوم اجتماعی از قبیل: آداب خوردن، کسب و کار، حلال و حرام، نکاح، آداب برادری و اخوت، عزلت، سفر، امر به معروف و نهی از منکر، آداب السماع والوجد، معیشت و اخلاق النبوه.

۳- ربع مهلکات: کتاب شرح عجائب قلب، ریاضت نفس، شهوت ها، آفات زبان، در مذمت غضب و حقد و حسد، مذمت دنیا، مذمت بخل و حب مال، مذمت جاه و ریاء، مذمت کبر و عجب و غرور.

۴- ربع منجیات: (آنچه که رستگاری است). کتاب توبه، صبر و شکر، خوف و رجاء، فقر و زهد، توحید و توکل، محبت و شوق و انس و رضا، نیت و اخلاص و صدق، مراقبه و محاسبه، کتاب الفکر، کتاب ذکر الموت و مابعد.

در واقع، غزالی در این کتاب، اول علوم را به واجب عینی و واجب کفایی، بعد واجب کفایی را به شرعی و غیرشرعی، بعد غیرشرعی ها را به محمود و مذموم و مباح تقسیم می کند، سپس علوم شرعی پسندیده را در بخش اصول (کتاب، سنت، اجماع امت، آثار صحابه) و مقدمات (لغت و نحو و ...) و متممات (علم اصول، علم رجال و ...) جا می دهد و در بخش فروع به دو قسمت، آنچه که در این جهان به کار می آید و آن علم فقه است و کتب فقهی شامل آنست، و فقها (علمای دنیا) به آن می پردازند و آنچه به آخرت مربوط می شود. چون غزالی متوجه بود که این کتاب برای خواننده معمولی بسیار حجیم است، لذا در کتاب 'الاربعین' با چهل بخش، خلاصه ای از آن را نوشت که مثل چهل بخش کتاب 'احیاء' است ولی از لحاظ تقدم و تأخر با آن نمی خواند.

احیاء العلوم و واکنش دیگران:

این کتاب در زمان حیات مؤلف به سرزمین مغرب رفت. انتشار وسیع این کتاب در شهرها و ممالک اسلامی، خیلی زود واکنش هایی را به دنبال داشت. عده ای به او طعنه ها زدند، فقها او را به فروختن فقه به تصوف و به اقوال یونانیان متهم کردند. ابن عربی، مازری، طرطوشی، قاضی عیاض، ابن منتیر (از مالکیان)، ابن صلاح، یوسف دمشقی، برهان الدین بقاعی (شافعی)، بدرالدین زرکشی، ابن جوزی، ابن تیمیه، ابن قیم (از حنبلیان)، همه از مخالفان او بودند. از آنطرف در کنار این دشمنی ها و طعنه ها، احیاء العلوم طرفداران بسیار زیادی داشت و بصورت مرجعی غنی و اصیل در اخلاق و تصوف علمی درآمد. بطوری که بعضی افراد خط ایات آن را بر برهانیات بوعلی سینا ترجیح می دادند. (به نقل از کشکول شیخ بهائی) و بعضی می گفتند که اگر همه کتب اسلامی از بین برود و فقط این کتاب باقی باشد، جای همه آنها را پر می کند. بعضی هم در اطراف آن، کرامت ها و واقعه های غیبی و قدسی را بروز دادند، مثل اینکه: چون 'قاضی عیاض' فتوا به سوزاندن این کتاب داد، مورد نفرین غزالی قرار گرفت و مرد.

تلخیص و تهذیب کنندگان کتاب:

۱- بهترین و اولین تلخیص از این کتاب، توسط خود نویسنده 'غزالی' در نسخه فارسی، تحت عنوان 'کیمیای سعادت' نوشته شد که از مهمترین کتب اخلاقی و ادبی زبان فارسی است و چون نسخه اصلی و کامل 'احیاء العلوم' موجود نیست. متن کیمیای سعادت در مقام مقایسه، متنی کامل و موثق از تعالیم غزالی است.

۲- لباب الاحیاء، از برادرش احمد غزالی.

۳- منهاج القاصدین، از 'ابن الجوزی'.

۴- عین العلم از محمدبن عثمان بلخی ۱۸۵۶.

بعضی افراد هم مانند محمد زبیدی معروف به سیدمرتضی در ۱۲۰۱ ه ق بر این کتاب شرح نوشته اند. ولی در میان همه تلخیص ها و شرح ها و ترجمه های نگاشته شده بر کتاب احیاء، 'المحجج البیضاء فی تهذیب الاحیاء' نوشته ملامحسن فیض کاشانی، چاپ تهران ۱۳۴۰ هجری شمسی است که موقعیت ممتاز و والایی دارد. مرحوم فیض که خودش محدث و مؤلف زبردست و عالم اخلاقی بود، قدر کتاب احیاء العلوم را خوب فهمید و به همین دلیل به آن اهمیت داد.

توجه:

الف: کتب اخلاقی 'جامع السعادات' از ملامهدی نراقی و 'معراج السعاده' از ملااحمد نراقی به طور واضح، متأثر از احیاء العلوم است و مطالب بسیاری را از این کتاب آورده اند.

ب: سعدی شاعر بزرگ، در گلستان و بوستان خود، از افکار غزالی و خصوصاً 'احیاء العلوم' بسیار بهره گرفته است، آنجا که می گوید: «در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب»، و نیز مولوی در مثنوی اش، تأثیر زیادی پذیرفته است. به غیر از این کتب مشهور، تأثیر مستقیم و غیرمستقیم احیاء العلوم را در بسیاری از کتابهای بزرگ و کوچک در طول تاریخ فرهنگ اسلامی می توان دید.

ص: ۳۷۶

کتابهای بزرگ تمدن اسلامی

دائرةالمعارف بزرگ اسلامی

غلامحسین مصاحب - دائرةالمعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب احیاء علوم الدین غزالی کتب اخلاقی کتب عرفانی کتاب شناسی

کتاب جامع السعادات

کتابی در اخلاق اسلامی به زبان عربی، جامع ترین کتابی است که متأخران در علم اخلاق نوشته اند. از آنجا که عالمان دینی با وجود تعالیم اخلاقی (قرآن و روایات) خود را از تألیفی مستقل در باب اخلاق، بی نیاز می دیدند و معتقد بودند که با ظهور اسلام، نکته های اخلاقی به تفصیل تبیین شده، ولی مؤلف این کتاب جامع السعادات، تمام این تعالیم و معارف اخلاقی را به صورت اخبار و روایاتی که در جاهای مختلف پراکنده و دستیابی به آنها برای همه ممکن نبود و خلاصه ای از این شریعت و گزیده ای از آنچه که اهل حکمت و عرفان گفته اند، در این جا، جمع آوری و تألیف و تدوین کرده است، در واقع این کتاب مشتمل بر هر دو جنبه «عقلی نظری، فلسفی» و «دینی و علمی» با سبک و اسلوبی ویژه است.

معرفی اجمالی نویسنده:

مولی محمد مهدی نراقی، یکی از مجتهدان برجسته و عالم و حکیم و فقیه قرن دوازدهم و سیزدهم هجری است. پدرش ابوذر نراقی از کارمندان دولت ایران در قریه «نراق» بود. ملا محمد مهدی متولد در قریه نراق در ده فرسنگی کاشان در ایران است. البته از سال تولد او اطلاعی در دست نیست ولی بنا به قرائن، او از نوجوانی (۱۵ سالگی) از محضر درس اساتیدی استفاده می کرده و حدود ۳۰ سال شاگرد مولی اسماعیل خواجهی که ساکن در اصفهان بود، بهره علمی برد و در واقع رشد و ظهور علمی نراقی در نزد این استاد بزرگوار بوده است. او ظاهراً در اصفهان نزد دو عالم دیگر، شیخ محمد بن حکیم حاج زمان و شیخ محمد هرنندی، که هر دو استاد فلسفه بودند، درس خواند. شیخ نراقی، بعداً به کربلا و نجف رفت و در محضر بزرگانی در نهایت فقر و تنگدستی تحصیل علم کرد و نزد آخرین و بزرگترین استادش 'آقا وحید بهبهانی' فارغ التحصیل شد. جمعا نراقی هفت استاد داشت که فرزند او در یکی از اجازة هایش، آنان را «کواکب سبعه» نامیده است. او بعد از فراغت از تحصیل از کربلا به وطن خود برگشت و در کاشان ساکن شد و در آنجا مرکزی علمی بنیاد کرد، در حالی که آن زمان، کاشان از علم و علما خالی شده بود. بعدها آنجا یکی از مراکز مهم علمی در ایران شد. مؤلف ذوفنون بود و در علم فقه و اصول، ریاضی و هندسه و حساب و هیئت و فلسفه، تبحر کافی داشت. نراقی همراه پسرش به عراق بازگشت و به نجف اشرف، جهت زیارت عتبات و بعد از استادش 'وحید بهبهانی' رفت، ولی در همان جا به سال ۱۲۰۹ ق دار فانی را وداع کرد و به خاک

سپرده شد.

ص: ۳۷۷

کتاب جامع السعادات به تصریح مؤلف، یک بخش از حکمت عملی قدیم یعنی اخلاق را شامل می شود و درباره سایر بخش ها حرفی نمی زند زیرا غرض او از تألیف این کتاب، تنها بحث در چگونگی اصلاح نفس و تهذیب اخلاق است. این کتاب مشتمل بر ۳ باب است:

باب اول در مقدمات که در آن مباحث کلی و مبانی علم اخلاق مطرح شده از قبیل: تجرد و بقای نفس، تأثیر طبیعت آدمی و مزاج بر اخلاق، نقش تربیت در اخلاق، شرف علم الاخلاق به سبب شرافت موضوع و غایت آن، ترکیب حقیقت انسان از جهات متقابل و اینکه غایت سعادت، تشبیه به مبدأ است (این باب ۱۶ فصل دارد).

باب دوم در گونه های اخلاق شامل مباحثی چون فضائل چهارگانه (عدالت، شجاعت، حکمت، عفت)، اصلاح نفس پیش از اصلاح دیگران، دستیابی بر محبت، حد وسط در اخلاق یعنی اعتدال و اطراف آن (افراط و تفریط) در اخلاق.

باب سوم درباره اخلاق پسندیده که شامل یک مقدمه و چهار مقام است. مقدمه درباره نگهداری اعتدال و میانه روی در فضیلت ها و گفتار و کردار، درمان کلی و ویژه بیماری نفس سخن می گوید و چهار مقام در قوه عاقله، قوه غضبیه، قوه شهویه و فضایل و رذایل آن و مقام چهارم در باب رذایل و فضایل که مربوط به این سه قوای سه گانه یا متعلق به دو قوه از آنهاست.

مستندات جامع السعادات:

ملا- محمد مهدی نراقی در تألیف این کتاب به برخی از متون متقدم در علم اخلاق، استفاده کرده است و از گفتار حکمای پیشین و فیلسوفان یونانی فیثاغورس، افلاطون، ارسطو، ابوعلی مسکویه نقل قول کرده و از مطالب شارحان و حکمای اسلامی مانند ابوعلی سینا، ملاصدرا و فارابی استفاده نموده است. ظاهراً شیخ نراقی، در مباحث نظری اخلاقی، بیشتر از کتاب تهذیب الاخلاق ابوعلی مسکویه، اخلاق ناصری و خواجه نصیرالدین طوسی، بهره برده است. او 'ابوعلی مسکویه' را استاد اخلاق و از اولین دانشمندان مسلمانی می داند که کتاب اخلاقی تدوین کرده است.

نکته منفی:

یکی از مشکلات مهم کتاب که بعضی ها بر مؤلف خرده گرفته اند، اینست که احادیث مرسل زیادی آورده (حدیث مرسل یکی از دوازده قسم حدیث ضعیف است) و بدون اینکه به صحت و سقم آنها التفاتی داشته باشد، آنها را نقل کرده و مأخذ آنها را نگفته و به منابعی مانند «جامع الاخبار» و «مصباح الشریعه» تکیه دارد در حالی که می دانیم مطالب جعلی و ساختگی در این دو کتاب زیاد است.

چاپ و نشر:

این کتاب به کوشش سید محمد کلانتر با تصحیح علمی و انتقادی در سال ۱۳۶۸ ق در سه جلد در نجف اشرف چاپ شد. شیخ محمدرضا مظفر مقدمه ای در این کتاب دارد. قبلا این کتاب بارها در نجف و تهران و بمبئی چاپ شده است. سید جلال الدین مجتوبی این کتاب را به فارسی ترجمه و در سه جلد در سال ۱۳۷۷ شمسی به چاپ رساند. کتاب «معراج السعاده» نوشته ملانراقی، فرزند محمدمهدی نراقی، خلاصه ای از جامع السعادات است تا همین مباحث اخلاقی با عباراتی واضح برای همه مورد استفاده باشد.

منابع

آقابزرگ تهرانی - الذریعه

ملا محمدمهدی نراقی - جامع السعادات

فهرست کتابهای چاپی عربی ۲۴۳

فهرست کتابهای چاپی فارسی ۴/ ۴۸۱۶

دانشنامه جهان اسلام به نقل از محیط المحيط، دستور الاخلاق فی القرآن، علم اخلاق اسلامی، شرح الالهیات من کتاب الشفاء اخلاق ناصری

شیخ محمدرضا مظفر - علم اخلاق اسلامی

کلید واژه ها

کتاب جامع السعادات زبان عربی کتب اخلاقی اخلاق کتاب شناسی ملا محمدمهدی نراقی کتب اسلامی

ص: ۳۷۹

نام کامل کتاب «تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق»، در علم اخلاق و حکمت عملیه، به زبان عربی. این کتاب، یکی از معدود آثاری است که در آن تلاش شده تا اخلاق فلسفی، با بهره بردن از مبانی اخلاق نزد افلاطون و ارسطو تبیین شود. نویسنده، ابوعلی احمد مسکویه، که مشهور به 'ابن مسکویه' است. تهذیب الاخلاق، یکدوره کامل اخلاق فردی، خانوادگی و اجتماعی است که در بخش های مختلف آن، مطالب بسیاری درباره رفتارهای انسانی، برطرف کردن معظلات اخلاقی، شرایط همکاری اجتماعی و قوانین حاکمیت سیاسی، مطرح و به شیوه عینی و عملی، هدفها و راهکارهای روشنی، بیان شده است. از آنجا که حکمای بزرگ از ارسطو تا ابن مسکویه، سعی بر رستگاری و خوشبختی ویژه افراد بشر داشتند و آنرا در اخلاق و کردار نیکو می دانستند، لذا معتقد بودند که برای این منظور، باید به معرفت و شناخت نفس پرداخت و در واقع، کمال و غایت و قوا و ملکات نفس را شناخت و آنگاه علوم فکری را در بین انسانها رواج داد تا دل و مغز و اندیشه آدمی روشن و روح و احساسات و عواطف آنها، تلطیف شود. این کتاب، انگیزه مؤلف از همین مسئله است.

معرفی اجمالی نویسنده:

احمدبن محمدبن یعقوب رازی مسکویه، مورخ، فیلسوف، پزشک و حکیم ایرانی قرن ۴ و ۵ هجری قمری، اصلیت او از مشکویه از توابع شهر ری بود که عنوان پارسی است و معرب آن همان 'مسکویه' است. از دوران رشد و نوجوانی او، اطلاعی در دست نیست، اینقدر معلوم است که او، دو دهه اولیه عمرش را در ری گذراند و بعد به 'بویهیان' بغداد پیوست و حدود ۱۲ سال مصاحب و ندیم مخصوص 'ابومحمد مهلبی' (وزیر معزالدوله) بود. سپس ۷ سال نیز در خدمت و کتابدار 'ابوالفضل ابن عمید' وزیر رکن الدوله، در ری بود. وی بعدا در شیراز، در دربار پادشاهان دیالمه، ندیم و خازن کتابخانه و بیت المال 'عضدالدوله دیلمی' شد و تا بعد از مرگ او در همین شغل و سپس در درباره صمصام الدوله دیلمی، تقرب پیدا کرد و همچنان در خدمت بزرگان دیگری در شهر ری گشت. ابوعلی مسکویه، بعدها در اصفهان اقامت کرد و در همانجا از دنیا رفت. وفات او بنا بر مشهور، سال ۴۲۱ ه ق و طول عمرش را حدود یک قرن گفته اند. وی در لغت و منطق، ادبیات و فنون شعر و ریاضیات و اقسام فلسفه و حکمت نظری و در طب عملی و علمی، از تبحر و مهارت فوق العاده ای برخوردار بود.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

این کتاب هفت گفتار و مقاله است که در هر گفتاری، بخش های جداگانه ای درباره مسائل گوناگون اخلاق و رفتار انسانی است.

مقاله اول: تعریف نفس انسانی، فضائل نفسانی، قوای نفسانی و بحث از ۴ فضیلت، یعنی حکمت، عفت، شجاعت و عدالت، که نظرات حکمای یونانی (افلاطون، ارسطو) را مطرح می کند.

مقاله دوم: شامل مباحث اخلاق (بهترین صناعت برای نیکو کردن رفتار آدمی، نسبت میان نظر و عمل، مراتب نفس، شیوه تربیت کودکان).

مقاله سوم: خیر و خوشبختی و تفاوت میان خیر و سعادت و آراء گوناگون در این باره.

مقاله چهارم: درباره اعمال انسان، ظهور فضایل از کسی که نه سعید است و نه فاضل و بحث مختار بودن آدمی در عدالت یا ستمکاری.

مقاله پنجم: در باب انواع محبت، تعاون و اتحاد، رأی فلاسفه در باب دوستی و شرایط آن، بحث درباره رأی ارسطو راجع به سعادت کامل.

مقاله ششم: شامل امراض نفسانی، توصیه به محاسبه نفس برای دفاع در برابر رذایل.

مقاله هفتم: بازگرداندن سلامتی به نفس، درمان بیماریهای اخلاقی، مسئله مرگ، درمان اندوه و تأثیر ایمان در این مورد.

لازم به ذکر است که برخی این کتاب را به ۶ مقاله و بعضی به ۸ مقاله، مشتمل کرده اند که این، ناشی از چاپ ها و تلفیق و ترتیب مقالات بوده است.

ترجمه و چاپ و نشر:

۱- کتاب تهذیب الاخلاق، به فارسی ترجمه و بنام «کیمیای سعادت» نوشته میرزا ابوطالب زنجانی.

۲- ترجمه دیگری به فارسی بنام «اخلاق و راه سعادت» از بانو مجتهده امین، که افزوده هایی در متن نیز دارد.

۳- زریق، به انگلیسی ترجمه کرده است.

۴- محمد ارکون، به فرانسوی ترجمه کرده است که شرح مفصل و انتقادی بر این کتاب است.

۵- خواجه نصیرالدین طوسی، به امر ناصرالدین محتشم این کتاب را از عربی به فارسی ترجمه کرد و دو قسمت دیگر به آن اضافه نموده که بنام «اخلاق ناصری» آنرا اسم گذاری نمود.

چاپ کتاب از سال ۱۳۱۴ - ۱۳۱۶ قمری، بارها در ایران، مصر، لبنان و جاهای دیگر و آخرین چاپ آن سال ۱۴۰۱ ه ق در بیروت بوده است.

منابع

ابن مسکویه رازی- تهذیب الاخلاق، بیروت، دارالکتب العلمیه

دانشنامه جهان اسلام

فهرست کتابهای چاپی عربی ۲۲۹

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

کلید واژه ها

کتاب تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق ابوعلی مسکویه کتب اخلاقی حکمت عملی اخلاق کتاب شناسی زبان فارسی

کتاب آداب المتعلمین

کتابی درباره آداب تعلیم و تربیت اسلامی، رسم علم آموختن و دانستن‌های طالب علم و مراتب اخلاقی آنان به زبان عربی. این اثر، نقطه تحول در تاریخ تربیت اسلامی شرق تا اوایل قرن ۱۲ هجری. نویسنده آن 'برهان الدین زرنوجی' فقیه و عالم بزرگ قرن پنجم و ششم هجری قمری. در این کتاب به اقوال و آراء دانشمندان و شاعران استناد و از شعرا و اثر دانشمندان اهل تسنن بسیار یاد شده و اشعار و نکته‌هایی از آنها به مناسبت آمده، گرچه بعضی از نویسندگان، نام و سخنان آنها را یا حذف کرده و یا تغییر داده اند و بعضی تألیف آن را به خواجه نصیرالدین طوسی، نسبت داده اند. این اثر، چند بار تحریر و تلخیص شده که یکی از این تحریرها در حاشیه کتاب «الهدایه فی النحو» در کتاب جامع المقدمات است.

ص: ۳۸۲

برهان الدین زرنوجی، از شهر «زرنوج» در نزدیکی شهر بخارا بود و به همین دلیل به «زرنوجی» معروف شد. او شاگرد فقیه حنفی^۱ برهان الدین مرغنیانی^۱ نویسنده «الهدایه» بود. اگر چه وی به عنوان یک فقیه برجسته، مشهور شد ولی معلم بزرگی بود که عمیقا به فرآیند تعلیم و تربیت رسمی علاقه مند بود. او سال ۱۲۰۳ میلادی، رساله «تعلیم المتعلم» (آموزش فراگیر و روش یادگیری) را نوشت. زرنوجی سال ۵۱۹ ه ق برابر ۱۱۲۵ میلادی در گذشت.

انگیزه نویسنده از تالیف کتاب:

از نظر نویسنده، علی رغم تلاش زیادی که بسیاری از دانش جویان در راه کسب علم دارند، ولی قادر به تحصیل آن و بهره مند از ثمرات آن نیستند، به دلیل اینست که راه و روش تحصیل علم را نمی دانند و قدم در راه صحیح نگذاشته، لذا به مقصود نمی رسند. از این جهت، مؤلف سعی کرده تا راه کسب دانش علم را بنابر آنچه که در کتابها خواننده یا از بزرگان و اساتید شنیده، نشان داده و بطور ایجاز بیان کند.

ساختار کتاب آداب المتعلمین

این تحریر که در حاشیه کتاب الهدایه، در کتاب جامع المقدمات است، شامل ۱۲ فصل و فاقد ۲ فصل از متن اصلی کتاب و اشعار کتاب است.

فصل اول: در حقیقت و ماهیت علم، تعریف و فضیلت علم، وجه امتیاز انسان از حیوان، حرمت و وجوب بعضی از علوم، حرمت علم نجوم و ضرر آن. از همین موضوع، معلوم می شود که انتساب آداب المتعلمین به خواجه نصیر طوسی که خود منجم و ریاضی دان بود، کاملاً بی اساس است.

فصل دوم: هدف مطالعه علم آموزی برای بقا و احیای دین، بی توجهی به امور دنیوی.

فصل سوم: موضوعاتی چون، انتخاب رشته خاص با دلیل و ره صحیح، انتخاب استاد، انتخاب رفیق و دوست همدرس، ثبات در یادگیری، درک محضر استاد دانشمند، سفر برای پیدا کردن بهترین استاد، شرایط تحصیل، احترام به علم و کتاب، احترام به استاد.

فصل چهارم: شامل مباحثی چون: اوقات درس در شبانه روز، تکرار درس، همت و استقامت در آموختن.

فصل پنجم: اختصاص روزهایی در هفته برای تکرار، بازخوانی دروس گذشته، طی مراحل درسی به ساده دروس مشکل، حسن مباحثه برای دانش جویان.

فصل ششم تا نهم: مربوط به سن تحصیل، بی توجهی به امور دنیوی در تحصیل علم، پاکدامنی دانشجو، همه جا باید علم آموخت و آن را ضبط کرد.

فصل دهم: دانشجو باید از همنشینی با پرگویان و سخن چنان، اشرار و ظالمین دوری کند. دانشجو باید به آداب نیکو و سنت های خوب، تمسک پیدا کند.

فصل یازدهم: علل حفظ و تقویت حافظه و علل فراموشی (کم خوری، مباحثی چون نماز شب، قرآن خواندن، خوردن عسل و کندر. علل فراموشی چون: گناه، اندوه برای مسائل دنیا، خواندن سنگ مقابر، خوردن بعضی از خوراکیها).

فصل دوازدهم: علل کمی عمر و زیادی عمر، چون: خواب زیاد، اهمال در نماز، ترک دعا، جلوتر از استاد راه رفتن، بخل و اسراف، ترک مغفرت برای پدر و مادر و استاد، صله رحم، احترام به اساتید و بزرگان، رعایت بهداشت.

منابع

فهرست نسخ خطی آستان قدس

شیخ آقا بزرگ تهرانی - الذریعه

ص: ۳۸۴

کتاب آداب المتعلمین برهان الدین زرنوجی کتاب شناسی کتب اخلاقی تربیت اسلام تسنن زبان عربی آموزش

کتاب اخلاق منصوری

کتابی است در علم اخلاق از نظر حکمت و فلسفه اسلامی به زبان فارسی، در سال دهم هجری قمری، نویسنده آن 'غیاث الدین منصور دشتکی شیرازی' از علما و حکما بزرگ اسلامی است. این کتاب (اخلاق منصوری) در واقع، بخش حکمت عملی یا تهذیب اخلاق، از کتاب «دائرة المعارف بسیار مهمی بنام جام جهان نما» از خود نویسنده است که به علت اهمیت به عنوان اثری مستقل، تدوین و از مطالب و فحوای آن، راه تهذیب اخلاق و رفتار با خالق و چگونگی تحصیل ملکات فاضله در دنیا و آخرت و... نشان داده شده است. «اخلاق منصوری» با بیان استدلالی و با انشایی ادبی و شیوا نوشته شده، در عین حال تشبیهات و تمثیلات زیادی در آن بکار رفته و به افکار و آرای بزرگانی چون ارسطو، فارابی، افلاطون، ابن سینا، سهروردی، غزالی و صدرالدین محمود دشتکی (پدر مؤلف) استشهاد شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

غیاث الدین، منصور بن (میر) صدر الحکما یا صدرالدین محمد حسینی دشتکی، به 'غیاث الحکماء' و 'امیر غیاث الدین' معروف و به 'خاتم الحکماء'، استاد البشر و عقل حادی عشر در میان بزرگان تراجم، موصوف بود. وی متولد شیراز و در قرن دهم ه ق، زندگی می کرد. در علوم مختلف از جمله کلام، حکمت و فقه در آن دوران بی نظیر بود. منصور دشتکی در سن ۱۴ سالگی داعیه جدال و مناظره در مطالب علمی با 'علامه دوانی' را داشت. در سن ۲۰ سالگی از تحصیل علوم گوناگون فارغ شد و سال ۹۳۶ ه ق در زمان سلطنت شاه تهماسب صفوی او صدراعظم شاه و به لقب 'صدر صدور ممالک' ملقب شد. غیاث الدین منصور، عاقبت در نتیجه مباحثاتش با 'شیخ علی محقق کرکی' در محضر سلطان از صدارت استعفا داد و به شیراز رفت و همانجا ساکن شد و مدرسه «منصوریه» را تأسیس کرد و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت. از اساتید اولیه او، پدرش بود و از شاگردان مشهورش 'شرف جهان قزوینی' می باشد. تألیفات و آثار زیادی از او به جای مانده که برخی از آنها عبارتند از: همین کتاب اخلاق منصوری، «الاساس» در هندسه، «تعديل الميزان» در منطق، «الاشارات و التلویحات و التجريد» در حکمت، «معالم الشفا» در طب، «لوامع و معارج» در هیئت، «جام جهان نما» در فنون حکمت که یک دائرة المعارف بزرگی به فارسی می باشد. وفات غیاث الدین را بین سالهای ۹۴۰ تا ۹۴۸ در شیراز گفته اند که در بقعه ای از مدرسه منصوریه مدفون است.

کتاب حاوی دو بخش اصلی (دو مجلی) است: «مجله اول» در بیان ماهیت انسان اشاره به اینکه چگونه به سعادت و نیکبختی در دو سرا می شود دست پیدا کرد و این خود مشتمل بر ۴ تجلیه است: ۱- اثبات وجود انیت و ماهیت روح مجرد و نفس انسانی، مشتمل بر چند جلوه. ۲- در بیان هیكل انسان و بدن آدمی و تشبیه آن به حصار و قلعه، مشتمل بر ۳ جلوه، ۳- اشاره به اینکه جانشینی انسان بر خدا در روی زمین و نقد دیدگاه دوانی در این مطلب. ۴- بیان راه رسیدن به سعادت و خوشبختی که در آن دیدگاه حکما و عرفا در ماهیت کمال و سعادت حقیقی و نقش اخلاق، به تفضیل بیان و کاوش شده است. مؤلف در پایان این بحث اخیر به علل جبوط نفس و تعلق آن به بدن پرداخته است.

«مجله دوم» شامل سه تجلیه ۱- در تهذیب و بیان اصول اخلاق در دو حوزه عقل نظری ۲- کیفیت سلوک با خلق و خدا و فضایل و رذایل و قواعدی که رعایت آنها باعث حفظ صحت نفس است. ۳- آداب ملوک و مملکتداری و آنچه که بر پادشاهان واجب است.

مؤلف در عین اینکه از روش استدلالی استفاده کرده، ولی گاهی به آیات قرآن مجید و روایات معصومین علیهم السلام نیز استناد داشته و از اشعار فارسی و عربی بهره برده است. این کتاب که از نمونه های ارزشمند ادبی قرن دهم هجری و با نثر مسجع می باشد، از مهم ترین منابع علم اخلاق مانند «احیاء العلوم غزالی» و «اخلاق ناصری خواجه نصیر طوسی» و «تهذیب الاخلاق ابن مسکویه» استفاده نموده است. نسخه ای خطی از آن به شماره ۸۶ اخلاق در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است.

غیاث الدین دشتکی - اخلاق منصوری (با مقدمه عبدالله نورانی مندرج در مجله معارف)

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب اخلاق منصوری غیاث الدین منصور دشتکی کتاب شناسی کتب اخلاقی اخلاق فلسفه اسلامی زبان فارسی

کتاب اخلاق ناصری

کتابی مهم در اصول اخلاق یا حکمت عملی در دوره اسلامی و از متن های معتبر زبان فارسی، به فارسی در قرن هفتم هجری. مطالب کتاب، تلفیقی از دیدگاه فلسفی و علمی یونانی و دیدگاه اسلامی است که درباره انسان و خانواده و جامعه می باشد و ترکیبی از بعضی رساله های دوره اسلامی است که جمع آوری و تألیف شده است. نویسنده آن، خواجه نصیرالدین طوسی، دانشمند بزرگ ایرانی می باشد. او با نوشتن این اثر که اولین اثر مهم حکمت علمی بود، سنتی را بنیاد نهاد که نه در دوره اسلامی و نه در دوره یونانی؛ قبل از او سابقه نداشت. کتاب «اخلاق ناصری» ترجمه و تحریر «تهذیب الاخلاق» ابوعلی مسکویه، به اضافه دو قسمت دیگر (در تدبیر منزل و سیاست مدن) است که خواجه، خود به آن افزوده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوجعفر محمدبن محمد، لقبش نصیرالدین که به 'خواجه نصیرالدین طوسی' مشهور است؛ فیلسوف، دانشمند، ریاضی دان و از منجمین بزرگ ایرانی که در سال ۵۹۷ یا ۵۹۵ ه ق به قولی در طوس و به قولی در جهرود از توابع شهر قم، متولد شد. در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود. خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار بکار برد. به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلّی، قطب الدین مصری و فریدالدین داماد را نام برد. خواجه نصیر طوسی سال ۶۷۲ ه ق، دار فانی را وادع گفت.

کتابی که امروزه در درست است و مؤلف به تصدیق و تصریح خود از آثار حکمای قدیم استفاده و بنام «اخلاق ناصری» است؛ شامل یک مقدمه و ۳ بخش (مقاله) است:

بخش ۱ در حکمت خلقی (اخلاقی): این بخش که بیشتر مطالب آن برگرفته از کتاب تهذیب الاخلاق یا «طهاره الاعراق» ابوعلی مسکویه^۱ می باشد، مشتمل است بر مبادی در هفت فصل و مقاصد در ده فصل.

بخش ۲ در حکمت منزلی (تدبیر منزل): شامل ۵ فصل است که خواجه نصیر آنرا از رساله مختصر «تدبیر منزل» نویسنده گمنام، بنام 'آبروسن' یونانی گرفته و خود آنرا به مواعظ و آداب متقدمان و متأخران موشح کرده است.

بخش ۳ در حکمت مدنی (سیاست مدن): شامل ۸ فصل است که خواجه در تدوین آن بطور عمدۀ از رساله های «فصول المدنی» و «آراء اهل المدینه الفاضله فارابی» و رساله «السیاسه ابن سینا» استفاده کرده و در پایان این قسمت، فصلی از وصایای منسوب به افلاطون است.

انگیزه مؤلف و تألیف آن:

خواجه طوسی این کتاب را در زمانی که در «قهستان» در خدمت حاکم دانشمند آنجا^۱ ناصرالدین عبدالرحیم^۱ بود، بنا به درخواست او مبنی بر ترجمه کتاب «تهذیب الاخلاق» طهاره الاعراق^۱ ابوعلی مسکویه^۱ که از مهم ترین کتب عقلی در دوره اسلامی است، تألیف کرد و مقدمه ای موافق عقاید اسماعیلیان بر آن نوشت، ولی پس از رهایی از دست اسماعیلیان، مقدمه مزبور را عوض کرده و مدح ناصرالدین در آخر کتاب را نیز حذف نمود و اصلاحی در کتاب کرد و مقدمه جدید بر آن نوشته و فصلی به آن اضافه کرد. تحریر اخلاق ناصری در سال ۶۳۳ ه ق به پایان رسید.

کتاب از منظر صاحب‌نظران:

برخی از مؤلفان آثار در حوزه اخلاق، به خصوص فیلسوفانی از متأخرین، این کتاب را به عنوان الگویی در تدوین کلیات حکمت عملی داشته اند از جمله:

۱- قطب الدین شیرازی، شاگرد خواجه در دانشنامه مفصل خود بنام «دره التاج» که شامل تمام علوم زمان بود، بخش مفصلی را به حکمت عملی برگرفته از «اخلاق ناصری» اختصاص داد.

۲- جلال الدین دوانی، تحریر جدیدی از «اخلاق ناصری» بنام «اخلاق جلالی» گردآوری نمود.

۳- کمال الدین حسین واعظ کاشفی مؤلف کتاب «اخلاق محسنی».

شرح و چاپ:

تلخیص و شروح مختلفی از این کتاب در دست است که یکی از آنها به قلم خود خواجه نصیر بنام «اوصاف الاشراف»، شرحی از عبدالله شاهی بنام «توضیح الاخلاق» سال ۱۳۵۶ ش در تهران چاپ شده است.

سال ۱۳۶۰ ش چاپ دیگری.....

بارها در هندوستان نیز چاپ شده است.

«اخلاق ناصری» به قلم 'ویکتز' به انگلیسی ترجمه و سال ۱۹۶۴ م در لندن در مجموعه میراث فرهنگی ایرانی چاپ شده است. این کتاب به قلم 'شیخ رکن الدین جرجانی' به عربی ترجمه شده است.

ویژگی کتاب:

این اثر یکی از مهم ترین و ارزنده ترین متون فارسی قرن هفتم است که تحت تأثیر سب متداول در دوره مغول، واقع نشده و در آن خلاقیت و نوآوری بسیار است. با اینکه نثر کتاب سنگین و ترکیبات عربی زیاد دارد ولی هیچ تضییع و تکلفی در آن دیده نمی شود. در واقع، نمونه ای از نثر علمی است که هم موجز و ساده است و هم بویی از سبک متقدمان دارد.

ص: ۳۸۹

دائرة المعارف بزرگ اسلامی به نقل از الذریعه، ترتیب السعادات، دانشنامه علایی

خواجه نصیرالدین طوسی - اخلاق ناصری

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی کتاب شناسی کتب اخلاقی اخلاق حکمت عملی زبان فارسی تشیع

کتاب انوار سهیلی

کتابی اخلاقی و ادبی در قرن دهم هجری به زبان فارسی. نویسنده آن کمال الدین حسین بیهقی، معروف به واعظ کاشفی، نویسنده و عالم سبزواری. وی به خواهش امیر نظام الدین شیخ احمد سهیلی جغتائی می خواست که تحریر و ترجمه ای به نثر ساده از کلیله و دمنه کند و آنرا از اشعار و مثال های عربی پاک نماید، ولی در کارش موفق نشد و گرفتار اطناب و عبارت پردازی گشت و از اول «کلیله و دمنه بهرام شاهی» تا «باب الاسد» و «الثور» را حذف و در عوض مقدمه ای از خود بر آن نوشته و حکایت های زیادی از کتابهای گلستان و مثنوی و کتب دیگر را به آن اضافه کرد و به نام 'امیر احمد شیخ سهیلی جغتائی' از امرای معروف سلطان حسین بایقرا، تألیف و به همین مناسبت به «انوار سهیلی» مشهور شد. مندرجات کتاب، اخلاقی، تربیتی و حکمی است و در قالب داستان های آموزنده و دلپذیر بیان شده است.

معرفی اجمالی نویسنده

کمال الدین حسین فرزند علی بیهقی که متخلص به 'کاشفی' و به 'واعظ' و مشهور به 'واعظ سبزواری' و 'واعظ کاشفی' از علما و واعظ ایرانی در قرن دهم هجری و جامع علوم دینی در تفسیر، حدیث، عرفان، ادبیات و در نجوم و ریاضیات متبحر و در خطابه و وعظ و ارشاد شهرت والایی داشت. از ذاکران نامدار زمان سلطان حسین بایقرا بود که از سبزواری به هرات و نیشابور هجرت کرد. در هرات او به شیعه گئی متهم بود، زیرا مردم آنجا اهل تسنن و جماعت بودند و در سبزواری که مرکز تشیع بود، به او نسبت سنی میدادند. از این رو قضاوت در مورد عقیده او را موکول به کتب مربوطه می کنیم. کاشفی معاصر 'امیر علیشیر نوائی' است. پسر او 'فخرالدین صفی علی' نیز از بزرگان علما و داماد 'سعدالدین کاشغری' است که کتاب اسرار قاسمی پدرش را بنام «کاشف الاسرار» شرح نمود. آثار وی بسیار زیاد و متنوع می باشد از جمله: آئینه اسکندری، اخلاق محسنی، تفسیر حسینی، جامع الستین، عروس که نام اصلیش «جواهر التفسیر لتحفه الامیر» است و انوار سهیلی. واعظ کاشفی به قولی در سال ۹۰۶ ه ق و به قولی ۹۱۰ ه ق از دنیا رحلت نمود.

انوار سهیلی شامل ۱۴ باب و یک مقدمه است. عناوین ابواب به شرح زیر می باشد:

۱- اجتناب کردن از قول ساعلی

۲- سزای بدکاران

۳- موافقت دوستان و فواید معاضدت ایشان

۴- دشمنان و ایمن نبودن از مکر آنها

۵- غفلت و اهمال کردن

۶- تعجیل و شتاب در کارها

۷- تدبیر و حزم

۸- دوری از حسودان و اعتماد نکردن بر تملق آنها

۹- فضیلت عفو در پادشاهان

۱۰- مکافات دادن

۱۱- ضرر زیاده خواهی

۱۲- حلم و وقار و ثبات پادشاهان

۱۳- دوری شاهان از اهل خیانت و مکر

۱۴- در عدم التفات به انقلاب زمان و بنای کار بر قضا و قدر

مؤلف معانی عرفانی را در ضمن مطالب کتاب درج کرده است. نثر کتاب گاهی ساده و گاهی فنی است و در واقع، نویسنده در نثر کتاب مهارتی نشان نداده است.

شهرت انوار سهیلی

شهرت این کتاب در بین فارسی زبانان از آن زمان تاکنون بیشتر در هند بود و سالیان درازی برای کسانی که می خواستند زبان فارسی یاد بگیرند، بعنوان کتاب درسی رسمی و به گزارش 'ادوارد براون' برای امتحان زبان فارسی رؤسای اداره جات

هند، کتاب مهمی بود اما در ایران، این اثر نتوانست با «کلیله و دمنه بهرامشاهی» رقابت کند از همین رو، شهرت زیادی پیدا نکرد.

چاپ و نشر

کتاب، به ترکی ترجمه شده و ظاهراً فرنگیان بیشتر از همین ترجمه با این کتاب آشنا شدند.^۱ ادوارد دایستویک^۲ آن را به انگلیسی ترجمه و بعدها به زبان «اردو و پشتو» نیز ترجمه شد. سال ۱۸۲۱م برای اولین بار و مرتبه دیگر سال ۱۸۲۷ منتخبی از آن در لندن چاپ شد. سال ۱۸۵۱ م تمام کتاب در هارتفرد و سال ۱۳۴۱ ه ق، در برلین به چاپ رسید. در بمبئی، کلکته، لکهنو و ایران (تهران) هم بطور مکرر به چاپ رسیده است و نسخه های خطی متعددی در کتابخانه های ایران، کراچی، انگلیس محفوظ است.

ص: ۳۹۱

احمد سمیعی - فرهنگ آثار ایرانی، ادبی به نقل از سبک شناسی انوار سهیلی و چند کتاب دیگر

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب انوار سهیلی کمال الدین حسین بیهقی کتاب شناسی کتاب کلیله و دمنه کتب اخلاقی داستان اخلاقی زبان فارسی

کتاب عین الحیات

کتابی در مسائل گوناگون با مقدمه ای از شرح احوال ابوذر غفاری و مباحثی از خواص نفس و خودسازی، پند و وعظ، زهد و مذمت دنیا، مسائل اخلاقی و عرفانی، ضرورت وجود پیغمبر، روایات و عبارت و...، به زبان فارسی در قرن ۱۱ و ۱۲ ه. ق. نویسنده کتاب ملامحمدباقر مجلسی معروف به علامه مجلسی از بزرگترین علمای شیعه و محدثین و فقها. این کتاب از لحاظ سبک نگارش، ساده و روان و گاهی تأثیر نحو عربی در نثر فارسی دیده می شود. در طی مطالب کتاب، تمثیل ها و قصه هایی بیان شده که در نوع خود، شیرین و دلنشین و بعضی از آنها در ادبیات عرب و فارسی از تمثیل های ادبی است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی از بزرگان علما و فقهای امامیه، او مفسر، محدث، محقق، مدرس، متکلم و عالم علم درایه، رجال و سایر علوم دینی و امام جمعه اصفهان که در سال ۱۰۳۷ ه. ق متولد شد. پدرش ملا محمد تقی که به مجلسی اول نیز مشهور است. علامه مجلسی از طرف سلاطین وقت، شیخ الاسلام بود، حکم او نافذ و مورد توجه عوام و خواص بود. در ترویج دین اسلام و احیای شریعت نبوی، شاید کمتر کسی به پای او برسد، علاوه بر این، حفظ و حراست کشور و مملکت بواسطه کم تدبیری شاه سلطان حسین صفوی (پادشاه وقت) تماما به وجود علامه مجلسی و تدبیر و مدیریت او بود. لذا در سال وفات او شهر قندهار در تسخیر بیگانگان افتاد و بعد از آن نیز، حکومت و وضع سلطنت رو به انحطاط رفت. این بزرگمرد عالم تشیع، تألیفات زیادی به زبان عربی و فارسی دارد. کتاب گرانقدر «بحار الانوار» از مهمترین کتب اوست که در مورد اخبار و آثار اهل بیت عصمت، کتابی بدین احاطه و جامعیت تاکنون، تألیف نشده است. سید مهدی بحر العلوم، با همه عظمت و تبحری که در همه علوم داشت، آرزو می کرد که تمامی مصنفاتش در دیوان و نامه اعمال علامه مجلسی ثبت شود و در مقابل، یکی از تألیفات فارسی مجلسی که در حقیقت، احیای عمومی آثار ائمه اطهار و وسیله ارشاد و هدایت مردم است، در نامه عمل او درج گردد.

علامه محمدباقر مجلسی در سال ۱۱۱۱ هجری قمری، در ۲۷ ماه رمضان، از دنیا رحلت کرد. قبر شریف او در مسجد جامع عتیق اصفهان، در بقعه پدر بزرگوارش واقع شده و زیارتگاه مردم است. از شاگردان او می توان میرزا عبدالله افندی (صاحب کتاب ریاض العلماء) و ملا صالح مازندرانی و سید نعمت اله جزائری را نام برد. بنا بر نقل از میرزا عبدالله، شاگردانش بالغ بر ۱۰۰۰ نفر بودند.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

کتاب با مقدمه ای راجع به احوالات 'ابوذر غفاری' صحابه معروف پیامبر اسلام شروع می شود. و بعد شامل ۴ فصل و شرح وصیت رسول الله به 'ابوذر' است:

فصل اول: بحثی راجع به «رؤیت و دین خداوند». این مبحث، شامل دیدن با چشم سر، دین به معنای انکشاف و ظهور و بحثی در اینکه چون خداوند بنا بر اعتقاد شیعه جسم نیست، پس با چشم دیده نمی شود.

فصل دوم: غرض از خلقت آسمان و زمین و عرش و کرسی و جمیع مخلوقات، معرفت و عبادت است که این هر دو به یکدیگر وابسته اند.

فصل سوم: نیت که شرط عمل است.

فصل چهارم: راجع به حضور قلب در عبادات. فصل چهارم دارای ۱۰ اصل و ۵ فایده است.

- مطالبی در مورد ضرورت وجود نبی، معجزه، خاتمیت رسول اکرم (ص) و اوصاف و عصمت آن حضرت.

- بخشی از سفارش و وصیت پیغمبر به ابوذر غفاری.

- مسائلی درباره امامت و معاد.

- خصلت های پسندیده و ناپسند.

- صفات عارفان و انتقاد از صوفی ها.

ص: ۳۹۳

در بخش های آخرین کتاب مسائل گوناگونی از خواص نفس و خودسازی قاریان قرآن و قرائت قرآن و دعا، مهمان نوازی، پادشاهان عادل و ظالم و بالاخره مسائل اخلاقی و عرفانی و اذکار است. مؤلف، در خاتمه کتاب عنوان می کند که این اثر، از الطاف عام و اهب العطاياست.

منابع

علامه محمدباقر مجلسی - عین الحیوه (انتشارات علمیه)

کلید واژه ها

کتاب عین الحیات علامه محمدباقر مجلسی کتاب شناسی کتب اخلاقی کتب کلامی زبان فارسی تشیع داستان اخلاقی

کتاب اخلاق کارگزاران در حکومت اسلامی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. انگیزه هر کار اجتماعی پیوند مخصوصی است که بین کارگزار و مراجعه کننده به وی برقرار می شود و در تمام جهات تابع همان پیوند خواهد بود. براین اساس رابطه بین کارگزار و مراجعه کننده در تمام حکومت اسلامی یک امر مهم تلقی می گردد. این کتاب نیز مباحثی حول همین موضوع دارد و آن را برای خوانندگان علاقه مند روشن و آشکار می سازد.

زندگینامه (آیه الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه. ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحی مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل مباحث زیر می باشد:

- ۱- مراقبه و محاسبه، راه وصول به مقام عندالهی
 - ۲- اندوه و هراس را به ساحت والای ولی اله راهی نیست
 - ۳- یقین به احاطه خدای سبحان، مهمترین مانع آلودگی به گناه
 - ۴- زیورهای ناپایدار این جهان
 - ۵- از هجرت تا امامت اهل تقوی
 - ۶- مراحل ۵ گانه دنیا و منازل سه گانه آخرت
 - ۷- جهل اعتقادی و شهوت گرایی، دو عامل سقوط
 - ۸- تخصص و امانت، دو شرط صلاحیت کار گزاران
 - ۹- شهود قدرت خدای قدیر
 - ۱۰- نماز
 - ۱۱- اجرای عدالت
 - ۱۲- نقش عقل در تداوم یک نظام
 - ۱۳- لزوم رعایت نظر برای کار گزاران یک نظام حکومتی
 - ۱۴- وظیفه اصلی کار گزاران در نظام اسلامی
- این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط مرکز نشر فرهنگی رجاء در تهران چاپ شده و سپس منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- اخلاق کار گزاران در حکومت اسلامی

کلید واژه ها

کتاب اخلاق کارگزاران در حکومت اسلامی عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب اخلاقی حکومت اسلامی اخلاق

کتاب دین‌شناسی و دنیاگرایی در نهج البلاغه

این کتاب از آثار آیه الله عبدالله جوادی آملی است. موضوع این کتاب که دنیوی گرایی است توسط مؤلف محترم در فصول این کتاب مورد بررسی قرار گرفته است. این مجموعه مختصر انتخابی مناسب از مجموعه بیانات حضرت استاد است که به انگیزه دست یافتن به مباحث ایشان و ایجاد قلمرو وسیع تر برای استفاده علاقه مندان پدید آمده است.

زندگینامه (آیه الله عبدالله جوادی آملی)

ص: ۳۹۵

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختاربندی کتاب:

در این کتاب نخست، به بیان معانی دنیا در لغت و کتاب و سنت و اقسام آن پرداخته شده است. این کتاب شامل ۴ فصل به شرح زیر است:

ص: ۳۹۶

۱. فصل اول: ویژگی های دنیای ممدوح؛ این فصل شامل مباحث زیر می باشد: فریبنده نبودن دنیا- تهدید دنیا- راهنمایی دنیا- عبرت آموزی دنیا- دنیای متغیر- دنیا محل آزمون- گذرگاه بودن دنیا- و..

۲. فصل دوم: ویژگی های دنیای مذموم؛ این فصل شامل مباحث زیر می باشد: مراحل دنیای مذموم- حکمت و دنیای بازیچه- عطش آفرینی دنیا- دنیا زینت پست- حقارت دنیا- و...

۳. فصل سوم: آثار دوستی دنیا؛ این فصل شامل مباحث زیر می باشد: ۱- دوستی دنیا، ریشه خطاها ۲- دشمنی با آخرت ۳- خواب غفلت ۴- اضطراب ۵- دلبستگی به مقام دنیوی ۶- اعراض از یاد خدا ۷- محرومیت از معرفت حقیقی.

۴. فصل چهارم: راه درمان دنیاگرایی؛ این فصل شامل مباحث زیر می باشد: زهد- نشانه زهد- زهد راستین- زهد منفی- بی رغبتی به اهل دنیا- زهد امیرالمؤمنین (ع)- تأسی به زهد علی (ع)- و...

این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط مرکز نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است و همچنین توسط عباس رحیمیان محقق تنظیم و توسط سعید بندعلی ویرایش گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- دنیاشناسی و دنیاگرایی در نهج البلاغه

کلید واژه ها

کتاب دنیاشناسی و دنیاگرایی در نهج البلاغه کتاب شناسی عبدالله جوادی آملی کتب اخلاقی دنیاپرستی دنیا زهد

برگزیده ای از پندهای لقمان حکیم

این کتاب بازنویسی بخش ۱۹ از کتاب شریف حیاة القلوب است. علامه مجلسی با استفاده از قرآن مجید و سخنان گهر بار معصومین (ع) مطالب گرانبهایی را درباره حالات لقمان و سخنان حکمت آمیز او جمع آوری کرده و نگاشته است و از آنجا که به نثر قدیمی و تقریباً ادبی نوشته شده بوده، آقای حسین صالح آن را باز نویسی کرده و به زبان ساده و شیوا در اختیار عموم نوجوانان قرار داده است.

ص: ۳۹۷

علامه ملامحمد باقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده یازدهم هجری و ده سال اول سده دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملامحمد تقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می توان به ملامحمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملامحسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و ... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملامحمد مجلسی (پسر عموی علامه) و ... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمد تقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

بعضی از عناوین این کتاب عبارتند از:

ویژگیهای لقمان حکیم، پندهای لقمان حکیم در قرآن کریم، اندرزهای لقمان به فرزندش، قناعت، حقیقت دین، توبه به آخرت و ترک حسادت و تندخویی، نیکی و احسان، زیانکاری دزد، برترینها و بدترینها، آداب سفر، ترس از عذاب الهی، شرکت در جلسات، هدف از علم آموزی، نفی همنشینی با بدان، میان روی کردن در معاشرت، اثبات وجود مرگ، اثر نیکی کردن، امانت داری و پرهیز از ریاکاری، اهمیت و فکر، پرسشهای روز جزا، انجام وظیفه، کوشش در راه آخرت، آنچه که لقمان را عظمت بخشید، پندهای لقمان در روستای کومالش، زنان، توجه به آخرت و پرهیز از زشتیها، مهمترین حکمات حکمت آمیز و ...

منابع

محمد باقر مجلسی - برگزیده ای از پند های لقمان حکیم

کلید واژه ها

علامه محمد باقر مجلسی کتاب پندهای لقمان حکیم کتب اخلاقی حکمت

سنن النبی (ص)

کتاب سنن النبی (ص) تألیف علامه بزرگوار، حضرت آیت الله طباطبایی، تنها کتابی است که پیرامون آداب و سنن و روش رفتاری رسول خدا (ص) تدوین گردیده است و برای شیفتگان دین و طالبین معارف حقه، این کتاب گنجینه ای بس عظیم از معارف می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده:

سید محمد حسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یک سال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوش نویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمد حسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر

اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و عقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده و...

نظر علامه طباطبایی درباره کتاب سنن النبی (ص)

«این کتاب از جمله عنایات، الطافی است که خداوند سبحان امکان تألیف آن را به ما داد، بحثی از روایاتی که راویان مسلمان حدیث در کتاب های خود در مورد آداب و سنت های آقا و سرورمان حضرت رسول خدا (ص) آورده اند را تا آنجا که زمان اندک و فرصت کوتاه ما اجازه داد انتخاب نموده ایم».

ساختار کتاب

کتاب سنن النبی (ص)، دارای ۲۱ باب و ملحقات می باشد که به زبان عربی تألیف شده است که متن عربی این کتاب به فارسی شیوا و فصیح برگردانده شده است و برای مشتاقین به فراگیری علوم اهل بیت و علاقه مندان و پیروان مکتب پیامبر خاتم (ص) تهیه و تنظیم شده است. ابواب کتاب عبارتند از:

باب اول: شمایل پیامبر (ص)

باب دوم: آداب معاشرت پیامبر (ص)

باب سوم: آداب نظافت و احکام زینت پیامبر (ص)

باب چهارم: آداب سفر پیامبر (ص)

باب پنجم: آداب پوشیدنی های پیامبر (ص)

ص: ۴۰۰

باب ششم: آداب مسکن پیامبر (ص)

باب هفتم: آداب خوابیدن و بستر پیامبر (ص)

باب هشتم: آداب زناشویی و تربیت فرزند پیامبر (ص)

باب نهم: آداب غذاها و آشامیدنی ها و آداب سفر پیامبر (ص)

باب دهم: آداب خلوت ها و مستراح پیامبر (ص)

باب یازدهم: آداب مردگان

باب دوازدهم: آداب معالجه و مداوا

باب سیزدهم: آداب مسواک زدن

باب چهاردهم: آداب وضو گرفتن

باب پانزدهم: آداب غسل کردن

باب شانزدهم: آداب نماز

باب هفدهم: آداب روزه

باب هجدهم: آداب اعتکاف

باب نوزدهم: آداب صدقه

باب بیستم: آداب قرائت قرآن کریم

باب بیست و یکم: آداب دعا و ذکر تعدادی دعا و اذکار

ملحقات آداب جمع، ملحقات متفرقه، ملحقات شمائل پیامبر (ص).

به گفته علامه طباطبایی: «در این کتاب حرفی از مکروهات به میان نیامده چرا که روش حق بر آن قرار گرفته که از پیامبر (ص) هیچ کار مباح و مکروهی سر نزد و ادله عقلی و نقلی هم به این اصل استوار است، ناگفته پیداست که ما در این کتاب به جهت رعایت اختصار، سندهای احادیث را حذف نمودیم و فرقی میان روایات مسنده و مرسله نهادیم و برای سهولت در کار مراجعین نام کتاب ها و نویسندگان آنها را ذکر کرده تا اهل بحث بتوانند به اصل روایات نقل شده مراجعه نمایند و از

خداوند در این راه کمک طلبیدیم».

این کتاب با عناوین دیگر توسط مترجمانی چون محمدهادی فقهی، حسین قهستانی، حسین استادولی و عباس عزیزی و... ترجمه و توسط ناشرانی چون تهذیب و... منتشر شده است. متن این کتاب به همراه ترجمه در سال ۱۳۵۴ به چاپ رسیده است و همچنین این کتاب به زبان اردو در سال ۱۳۷۶ ترجمه و به چاپ رسیده است.

ص: ۴۰۱

محمد حسین طباطبایی - سنن النبی (ص)

دایره المعارف تشیع جلد ۱۰ - صفحه ۴۶۳ به نقل از بحارالانوار و

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه جلد ۱ - صفحه ۱۹۵ و جلد ۴ - صفحه ۴۵۴

فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

حسین قهستانی - ادب نبوت: مختصر سنن النبی (ص)

قنبر علی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

خان بابا مشار - مولفین کتب چاپی فارسی و عربی جلد ۲ - صفحه ۸۶۳

کلید واژه ها

کتاب سنن النبی (ص) سید محمد حسین طباطبایی سیره نبوی زندگی پیامبر اکرم اخلاق

سیستم اخلاقی اسلام

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب تفسیر سوره حجرات که مشتمل بر بسیاری از اصول اخلاقی و اجتماعی اسلام می باشد، است. مؤلف، اصولی را که در این سوره وارد شده است را به طوری که اکثر طبقات جامعه بتوانند از آنها بهره ببرند، تجزیه و تحلیل نموده است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت

های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندانگان، آئین وهابیت و...

ص: ۴۰۲

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل بیست فصل به شرح زیر است:

۱- مشخصات سوره

۲- انضباط اسلامی

۳- متانت در سخن گفتن

۴- گناه شایعه سازی

۵- مصونیت از گناه و خطا

۶- پیامبر باطن یا وجدان اخلاقی

۷- صلح پایدار

۸- اخوت اسلامی

۹- احترام به شخصیت مسلمان

۱۰- عیب جویی ممنوع

۱۱- نام و فامیل بد

۱۲- بدبینی

۱۳- کنجکاوی در اسرار مردم

۱۴- بدگویی پشت سر مردم

۱۵- اسلام و برتری نژادی

۱۶- اسلام و ایمان در قرآن

۱۷- فداکاری در راه هدف

۱۸- علم بی پایان خداوند

۱۹- بزرگ ترین نعمت

۲۰- آگاهی از غیب

این کتاب در سال ۱۳۴۹ توسط دارالتبلیغ اسلامی در قم به چاپ رسیده و سپس منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- سیستم اخلاقی اسلام

کلید واژه ها

کتاب سیستم اخلاقی اسلام جعفر سبحانی تبریزی کتب اخلاقی تفسیر سوره حجرات

حسن و قبح عقلی یا پایه های اخلاق جاودان

این کتاب از آثار آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. از مسائلی که از دیر زمان توجه پژوهشگران و صاحب نظران در مسائل اعتقادی را به خود جلب کرده است مسئله حسن و قبح در افعال انسانی می باشد که این کتاب شامل بحث هایی در این موضوع و در عقاید و کلام است که استاد این بحث ها را در حوزه علمیه قم در جمعی از فضلا تقریر کرده و سپس عصاره و فشرده آن را در محل انجمن حکمت و فلسفه موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی در تهران ایراد نموده اند.

ص: ۴۰۳

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل ۱۴ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: تاریخ طرح مسئله

۲- فصل دوم: آراء و نظریات در مسئله

۳- فصل سوم: مقصود از ذاتی بودن حسن و قبح چیست؟

۴- فصل چهارم: آیا نزاع کلی است یا جزئی؟

۵- فصل پنجم: ملاک های حسن و قبح

۶- فصل ششم: عقل نظری و عقل عملی

۷- فصل هفتم: حسن و قبح عقلی از...

۸- فصل هشتم: فضاییای خود معیار در حکمت عملی

۹- فصل نهم: دلایل منکران حسن قبح عقلی

۱۰- فصل دهم: نتایج مسئله تحسین و تقبیح عقلی

۱۱- فصل یازدهم: مبانی اخلاقی و مکاتب غربی

۱۲- فصل دوازدهم: حسن و قبح از دیدگاه....

۱۳- فصل سیزدهم: چگونگی ارتباط حکمت عملی با حکمت نظری

۱۴- فصل چهاردهم: حسن و قبح از دیدگاه علامه طباطبائی (ره)

در انتهای کتاب فهرست آیات قرآنی، احادیث، منابع و مأخذ و فهرست اعلام آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۶۸ توسط موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی در تهران چاپ و منتشر گردیده است. گردآوری و تنظیم این کتاب بر عهده آقای علی ربانی گلپایگانی بوده است.

کتاب حسن و قبح عقلی یا پایه های اخلاق جاودان جعفر سبحانی تبریزی کتب اخلاقی علم کلام زندگینامه

رساله سه اصل

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. موضوع این کتاب عرفان و اخلاق و به زبان فارسی در دفاع از فلسفه نگاشته شده است. رساله سه اصل پاسخ ملاصدرا است به مقام کوتاه نظران و ظاهر بینان و عالم نمایانی که به نام علم و دین با حکمت و عرفان که منشأ تفکرات دینی و حافظ نوامیس آسمانی است، خصومت می ورزند. این رساله که درباره سیر سلوک و تکامل اخلاقی و کشف علوم حقیقی و نیز موانعی که در نیل به وصال به حقیقت در راه سالک نهاده شده است، می باشد. به نظر صدرا موانع و حجاب هایی که اکثر مردم را از ادراک و کسب آن علم محروم می دارد مشتق از سه اصل می باشد که به مناسبت آن، این رساله را نیز سه اصل نامیده است، بنا به قول خودش این اصول بدین قرارند: ۱. اصل اول: جهل است به معرفت نفس که او حقیقت آدمی است ۲. اصل دوم: حب جاه و مال و میل به شهوات و لذات و سایر تمتعات ۳. اصل سوم: تسویلات نفس اماره است و تدلیسات شیطان مکاره و لعین نابکار که بد را نیک و نیک را بد می نماید.

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفاء، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

مقدمه مصحح شامل معرفی نسخه ها و روش تصحیح، شرح حال صدرالمتالهین، دوره های مختلف زندگی صدرالمتالهین، مواد فکری صدرالمتالهین، روش فلسفی صدرالمتالهین، تحلیل موضوعات رساله سه اصل، فهم بطون کلام الهی و...

- رساله سه اصل: این رساله مرتب بر یک مقدمه و ۱۴ باب به شرح زیر است:

۱- باب اول: در بیان اصل اول (جهل نسبت به شناخت نفس)

۲- باب دوم: در بیان اصل دوم (حب مال و جاه و شهوات)

۳- باب سوم: در بیان اصل سوم (تسویلات نفس اماره و تدلیسات شیطان)

۴- باب چهارم: فصل اول در بیان نتیجه اعراض از معرفت نفس و علم معاد

۵- باب پنجم: فصل دوم در بیان نتیجه اصل دوم که متابعت شهوت و...

۶- باب ششم: فصل سوم در بیان نتیجه اصل سوم از روسای شیاطین که...

۷- باب هفتم: فصل دیگر در بیان نصیحت و تنبیه بر طریق سعادت و شقاوت

۸- باب هشتم: فصل در بیان پیدا کردن راه خدای که مسلوک روندگان و مسلک بینندگان است

ص: ۴۰۷

۹- باب نهم: خاصیت علم حقیقی و برتری آن نسبت به علوم ظاهری

۱۰ و ۱۱- باب دهم و یازدهم: نور ایمان و لزوم تصفیه و تجلیه

۱۲- باب دوازدهم: شرح نظرات دین شناخت

۱۳- باب سیزدهم: امراض نفس

۱۴- باب چهاردهم: در دانستن عمل صالح و علم نافع

در انتهای کتاب فهرست آیات، احادیث، اقوال، اعلام و اصطلاحات آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۶ توسط انتشارات مولی در تهران منتشر گردیده است. تصحیح و مقدمه بر عهده محمد خواجهی بوده است. این رساله به انضمام منتخب مثنوی و رباعیات ملاصدرا به تصحیح دکتر سیدحسین نصر در سال ۱۳۴۰ به چاپ رسیده است.

منابع

محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی- رساله سه اصل

ناهید باقری خرم دشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب رساله سه اصل ملاصدرا عرفان اخلاق سیر و سلوک فلسفه

رساله اخلاق و توحید

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. احمد آشتیانی درباره این رساله خود چنین می نگارد: که چون در این اوقات به علت عارضه انصدام پا از حضور در مجلس بحث محروم شده ام به خاطر رسید که مختصری از مطالب اخلاقیه و مسئله توحید بنویسم که وسیله طلب آموزش و یادگیری برای دوستان باشد.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچک ترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و

افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل چندین عنوان به شرح زیر است:

- در قاعده حسن و قبح عقلی

- لطیفه: شیخ شبستری (ابیاتی از شیخ)

- تذکره: و اما وجود که با ماهیت است، وجود ظلی و فیض مقدسی است که از باری تعالی بر همه ماهیات فائض گردیده است.

- تعقیب: و اما حقیقتی که غیر وجود است که در اصطلاح از او تعبیر به ماهیت می شود.

- تبصره: صفات کمالیه ای که عین ذات مقدس پروردگار است.

این رساله را مولف ظاهرا در سال ۱۳۸۸ ه.ق نوشته و در همان سال در ۳۵ صفحه به ضمیمه دعای کمیل و نیز در سال ۱۴۰۳ چاپ شده است.

منابع

احمد آشتیانی - رساله اخلاق و توحید

کلید واژه ها

کتاب رساله اخلاق و توحید احمد آشتیانی اخلاق حسن عقلی قبح عقلی توحید زندگینامه

مقالات احمدیه در علم اخلاق

این کتاب یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است که به زبان فارسی نگاشته شده است. این کتاب شامل سه مقاله در بیان فواید خودشناسی (مقاله اول) و اصول اخلاق (مقالات دوم و سوم) است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچک ترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سید محمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و

افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ص: ۴۰۹

این کتاب شامل ۳ مقاله به شرح زیر است:

- مقاله اول: (خداشناسی، خودشناسی) در بیان شناسایی انسان از آغاز وجود و شرح خوی های زشت و چگونگی علاج آنهاست. به عبارتی دیگر این مقاله در بیان بزرگترین فواید خودشناسی است. این مقاله شامل عناوین زیر است: مبدئیت غذا جهت تکون انسان- کار روده ها و رگ ها و کبد- عملیات قلب و ریه در خون- حواس ظاهر و باطن- عقل نظری و عملی- نور ایمان و...

- مقاله دوم: (ذکر اخلاق و صورت ظاهر و باطن انسان) در آغاز ذکر اخلاق و توضیح توقف قوام انسانیت بر دارایی خوی های جمیله و عادات پسندیده است.

- مقاله سوم: (بیان اصول اخلاق نیکو) در ذکر و یاد نمودن هر خلقی بالخصوص و طرح سخنانی که لازم یا مناسب با شرح مفاسد یا محاسن آن خلق و ضد آنست. این مقاله شامل عناوین زیر است: محاسن و مساوی خلق نیک و بد- غضب و آثار زشت آن- کینه و لوازم و درجاتش- حسد و مراتب و اسبابش- راه های علاج حسد- اسباب بخل و علاج آن- اقسام خلق و انصاف بشر- ریا و آنچه به آن ریا شود- کبر و آثار و اقسامش- تکبر به علم و دانش- اخلاق و اعمال- علاج تکبر- مرگ و راه آسانی آن- خودبینی و آثار زشت آن- غرور و اقسام آن- نصایح و...

منابع

احمد آشتیانی- مقالات احمدیه در علم اخلاق

کلید واژه ها

کتاب مقالات احمدیه در علم اخلاق احمد آشتیانی خودشناسی اخلاق انسان زندگینامه

حلیه المتقین

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه ملا محمد باقر مجلسی است که به زبان فارسی می باشد. این اثر در بیان محاسن آداب و شایست و ناشایست در روایات و احادیث ائمه معصومین (ع) از دیدگان فقه شیعه می باشد که بر وجه اختصار تحریر شده است.

ص: ۴۱۰

علامه ملامحمد باقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده یازدهم هجری و ده سال اول سده دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملامحمد تقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می توان به ملامحمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملامحسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملامحمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمد تقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

این کتاب شامل ۱۴ باب و هر یک از ابواب مشتمل بر دوازده فصل به شرح زیر است:

۱. باب اول: در آداب پوشیدن لباس

۲. باب دوم: در آداب حلی و زیور پوشیدن و سر مه کشیدن و در آینه نظر کردن و خضاب کردن

۳. باب سوم: در آداب خوردن و آشامیدن

۴. باب چهارم: در فضیلت تزویج و آداب مجامعت و معاشرت زنان و کیفیت تربیت فرزندان و معاشرت ایشان

۵. باب پنجم: در آداب مسواک کردن و ناخن و شارب گرفتن و سر تراشیدن و شانه کردن و امثال این ها

۶. باب ششم: در آداب بوی خوش استعمال کردن و گل خوش بوییدن و روغن مالیدن

۷. باب هفتم: در آداب حمام رفتن و دارو کشیدن و امثال آن

۸. باب هشتم: در آداب خواب رفتن و بیدار شدن و بیت الخلا رفتن

۹. باب نهم: در آداب حجامت و تنقیه و ذکر بعضی از ادعیه و احراز خواص بعضی از ادویه و معالجه بعضی از امراض

۱۰. باب دهم: در آداب معاشرت مومنان و حقوق و اصناف ایشان

۱۱. باب یازدهم: در آداب مجالس و سلام و عطسه و مصاحفه و معافقه و امثال اینها

۱۲. باب دوازدهم: در آداب داخل شدن و بیرون رفتن

۱۳. باب سیزدهم: در آداب سوار شدن و راه رفتن و بازار رفتن و تجارت و زراعت نمودن و چهارپایان را نگاه داشتن

۱۴. باب چهاردهم: در آداب سفر کردن

خاتمه در بیان بعضی از فواید متفرقه

کتاب حلیه المتقین علامه محمدباقر مجلسی آداب فقه تشیع زندگینامه کتب اخلاقی

کتاب درسهای اخلاق آیت الله آقا شیخ محمد تقی آملی

این کتاب شامل درسهای اخلاق آقا شیخ محمد تقی آملی است که شبهای چهارشنبه در مسجد مجدالدوله تهران برگزار می شده و در سال ۱۳۳۴ شمسی توسط دو نفر از شاگردان ایشان تنظیم شده و به نام حیات جاوید به چاپ رسیده که به خاطر اغلاط فراوان آن هنگام حروفچینی و افتادگی از آیات و روایات بیش از یک بار چاپ نشده با اینکه این کتاب ارزنده پر از مطالب راهگشای علمی در امور اخلاقی است.

معرفی اجمالی آقا شیخ محمد تقی آملی

محمد تقی آملی، فقیه امامی، فرزند مولا محمد آملی در روز چهارشنبه یازدهم ماه ذی قعدة الحرام موافق با سال ۱۳۰۴ ه.ق در تهران متولد شد. آقا شیخ محمد تقی آملی حقا از اعظم علمای معاصر و جامع معقول و منقول و مجتهد در فروع و اصول بود چنان که حائز منقبتین علم و عمل بود. هم در مراقبت حظی وافر داشت که دارای رتبت عندیت بود و هم در سلوک الی الله نصیب وافی داشت که واجد عزم و همت بود، و هم در تدریس توفیق والا داشت و هم در تصنیف ید طولی. هنگامی که به بدایت تعلیم رسید به مکتب رفت و بعد از آشنایی به خواندن و نوشتن فارسی به تعلم علوم عربیه که مهمترین کمالات آن عصر بود گماشت و سپس فقه و اصول را شروع کرد، مقدمات علوم را نزد پدر آموخت پس از آن نزد عالمان دیگری مانند شیخ عبدالنبی نوری و میرزا حسن کرمانشاهی درس خواند. سپس در سال ۱۳۴۰ ق به نجف اشرف رفت و مدت چهارده سال از محضر استادانی چون میرزای نائینی و آقا ضیاء عراقی (اراکلی) و آقا سید ابوالحسن اصفهانی بهره یافت و همچنین ایشان شاگرد برجسته علامه میرزا علی آقا قاضی بوده است؛ سپس به تهران بازگشت و به تصنیف و تدریس مشغول شد. از شاگردان او می توان به آیت الله حسن زاده آملی، آیت الله سید رضی شیرازی، آیت الله یحیی عابدی، آیت الله مصطفی مجد جامعی، آیت الله محی الدین انواری و... اشاره کرد. جمعی از فقهای فاضل از محضرش بهره می بردند و بسیار گرامیش می داشتند. آملی فقیهی گوشه نشین بود و از پذیرفتن مسئولیت ریاست گریزان بود و تا پایان زندگی نیز در نوشتن رساله فتوایی خودداری کرد. از آثار او می توان به شرح عروه الوثقی و حاشیه بر شرح منظومه سبزواری اشاره کرد. وی در صبح دوشنبه ماه صفر ۱۳۷۹ ه.ق مطابق با اول شهریور ۱۳۳۸ در تهران دار فانی را وداع گفت.

بعضی از عناوین این کتاب عبارتند از:

فایده اخلاق چیست؟ - معرفت نفس - علت دیر رسیدن انسان به مراتب کمال - آیا قصد گناه کردن گناه است؟ - آیا توبه واجب فوری است؟ - رجا افضل از خوف است - مناجات امام سجاد (ع) - اندرز سگ به عابر - فرق خوف و خشیت - حالت شوق چیست؟ - توبه واقعی قبول می شود - تعداد گناهان کبیره - نماز واقعی - خطر کوچک شمردن گناه - اظهار گناه - الگوی به - حقیقت توبه - قدرت صبر - تقویت دینی - ماهیت گریه ها - مقام مقربین - عجز از شکر - اقسام توبه کنندگان - توبه از دیدگاه علوم مختلف - سهل شمردن گناه پنهان - فایده ی اعمال ما چیست؟ - معیار برتری علم - رحمت بیکران خدا - دل شکر آمیز - درس اشتیاق - انس ثمره ی محبت - حالت ادلال چیست؟ - علت اختلاف مردم در حجت - مقام جذبه - نشانه های محبت - رابطه ی دعا و رضا - ویژگی های رحیق مختوم - اسباب خوف محبان - ملائک خائف یا محب بودن - اثر کتمان محبت در تکامل انسان - قرب به خدا چیست؟ - غضب و اقسام و آثار بدنی و روحی آن - درمان خشم - حلم حضرت سلیمان - اسباب غضب و راه درمان آن - خدا همه ی مخلوقاتش را دوست دارد و...

منابع

حجه الاسلام صادق حسن زاده - درسهای اخلاق آیت الله آقا شیخ محمدتقی آملی

کلید واژه ها

کتاب درسهای اخلاق آیت الله آقا شیخ محمدتقی آملی کتب اخلاقی محمدتقی آملی زندگینامه کتاب شناسی

ص: ۴۱۴

این کتاب بازنویسی بخش ۱۹ از کتاب شریف حیوه القلوب است. علامه مجلسی با استفاده از قرآن مجید و سخنان گهر بار معصومین (ع) مطالب گرانبهایی را درباره حالات لقمان و سخنان حکمت آمیز او جمع آوری کرده و نگاشته است و از آنجا که به نثر قدیمی و تقریباً ادبی نوشته شده بوده، آقای حسین صالح آن را باز نویسی کرده و به زبان ساده و شیوا در اختیار عموم نوجوانان قرار داده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه ملامحمد باقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده یازدهم هجری و ده سال اول سده دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملامحمد تقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می توان به ملامحمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملامحسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملامحمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمد تقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

بعضی از عناوین این کتاب عبارتند از:

ویژگی های لقمان حکیم - پندهای لقمان حکیم در قرآن کریم - اندرزهای لقمان به فرزندش - قناعت - حقیقت دین - توبه به آخرت و ترک حسادت و تند خویی - نیکی و احسان - زیانکاری دزد - برترین ها و بدترین ها - آداب سفر - ترس از عذاب الهی - شرکت در جلسات - هدف از علم آموزی - نفی همنشینی با بدان - میان روی کردن در معاشرت - اثبات وجود مرگ - اثر نیکی کردن - امانت داری و پرهیز از ریاکاری - اهمیت و فکر - پرسش های روز جزا - انجام وظیفه - کوشش در راه آخرت - آنچه که لقمان را عظمت بخشید - پند های لقمان در روستای کومالش - زنان - توجه به آخرت و پرهیز از زشتی ها - مهم ترین حکمت حکمت آمیز و...

منابع

محمدباقر مجلسی - برگزیده ای از پندهای لقمان حکیم

کلید واژه ها

کتاب برگزیده ای از پندهای لقمان حکیم علامه محمدباقر مجلسی کتب اخلاقی لقمان حکیم

کتاب اخلاق محتشمی

اخلاق محتشمی کتابی است که از لحاظ موضوع در ردیف کتاب اخلاق ناصری خواجه است و از نظر سبک ترجمه متقدمان نمونه ارزنده ای به شمار می رود. شیوه تألیف این کتاب چنان است که نخست درباره هر موضوع اخلاقی از قبیل: آفات حرص و طمع، و اعراض از دنیا و اقبال بر آخرت و جز اینها آیه هایی از قرآن می آورد و سپس به یاد کردن حدیث های نبوی (از منبع های علویان) می پردازد و آنگاه از کلام حکما و دعاه نقل می کند. خواجه در صفحه نخست به تصریح از 'سجلات موالی' و 'دعوات موالینا لذکرهم السلام' و 'نکت رجال و دعاه ایشان' و 'عموم رفیقان' یاد می کند و در بسیاری از صفحه ها، گفته های اعیان و دیگر بزرگان فرقه اسماعیلیان را می آورد.

در این کتاب خواجه نثر متکلف تری برگزیده و کلمه های نامأنوس تری به کار برده است. این کتاب را خواجه برای خواجه ناصرالدین عبدالرحیم بن ابی منصور محتشم قهستان تألیف کرده است که از نوع کتب پند و امثال شرقی است و با آنکه در آن گاهی از حکمای یونان سخنانی نقل می کند فاقد جنبه فلسفی و تحلیل روحی فضائل و رذایل است. خواجه در این کتاب در هر بابی نخست آیات قرآنی و بعد احادیثی از پیغمبر اسلام و امامان شیعی و بعد سخنانی از دعوات اسماعیلی و حکمای یونان نقل می کند و بعد ترجمه فارسی آن را می آورد. ترجمه ها غالباً سلیس و روان و فصیح است.

این کتاب به جز متن اخلاق محتشمی مشتمل بر سه رساله دیگر نیز هست که عبارتند از:

۱. ترجمه رساله منسوب به داد به پارسی یا ابن مقفع به نام (ادب الوجیز للولد الصغیر) که موضوع آن پندها و دستورهایی است به نوزادان و جوانان درباره خویها و آئین های زندگی و اگر از آن داد به پارسی باشد بی شک مانند دیگر تألیفهای وی چون (ادب الکبیر و ادب الصغیر) از بزرگترین سرچشمه هایی تربیت و اخلاق نظری در جهان اسلام است. این رساله ۶۵ صفحه است.

۲. رساله در تولا و تبرا: در این رساله کوچک، خواجه طوسی مسئله تبرا و تولا را که از نشانه های تشیع است به شیوه فلسفی تجزیه و تحلیل می کند. این رساله ۹ صفحه است.

۳. مقاله فی فضائل امیرالمؤمنین (ع): در این رساله به روایت از پیامبر (ص) محمد (ص) و علی و حسن و حسین (ع) را با ۴ تن از پیامبران نخستین: نوح و ابراهیم و موسی و عیسی (ع) برابر می کند و حدیث های دیگر در فضیلت علی (ع) می آورد و از لحاظ لفظی در اولین و آخرین جمع اولین و آخرین به کار می برد. این رساله ۶ صفحه است.

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابوجعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب قهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد.

به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فریدالدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب

این کتاب دارای ۴۰ باب است در موضوع های مختلف اخلاق که به شرح زیر می باشد:

باب اول: فی الدین و معرفه الخالق

باب دوم: فی معرفه النبوه و الامامه و خلو الزمان عنه

باب سوم: فی الحب و البغض و التولی و التبری

باب چهارم: فی الاتحاد و الاتفاق و التوقی من الکبر و النفاق

باب پنجم: فی الجهاد و بذل النفس فی سبیل الله

باب ششم: فی العقل و العلم و شرفهما

باب هفتم: فی الطاعه و العباده و المواظبه علی الاعمال الضاله

باب هشتم: فی الدعاء و الصدقه و فوائدهما

باب نهم: فی التقوی و الزهد و خشیه الله تعالی

باب دهم: فی الشکر و الصبر

باب یازدهم: فی الرضا و التسلیم

باب دوازدهم: فی التوکل و الانقطاع الی الله

باب سیزدهم: فی فعل الخیر و التوقی عن الشر

باب چهاردهم: فی الاجتناب من البغی و الظلم

باب پانزدهم: في مذمه الدنيا

ص: ٤١٩

باب شانزدهم: فى الاعراض عن الدنيا و الاقبال على الاخره

باب هفدهم: فى معايب جمع المال

باب هجدهم: فى آفات الحرص و الطمع

باب نوزدهم: فى فضل الفقر على الغنى

باب بيستم: فى حفظ الامانه و الاحتراز من الخيانه

باب بيست و يكم: فى صدق الحديث و التحرز من الكذب

باب بيست و دوم: فى فوائد الصمت و حفظ اللسان

باب بيست و سوم: فى مضره هفوات اللسان

باب بيست و چهارم: فى حسن الخلق. مكارم الاخلاق

باب بيست و پنجم: فى الحلم و العفو و كظم الغيظ

باب بيست و ششم: فى آفات الحسد و الحقد و العداوه

باب بيست و هفتم: فى الحث على التواضع و خفض الجناح

باب بيست و هشتم: فى ذم التكبر و التجبر و الافتخار

باب بيست و نهم: فى فضائل السخاء و الكرم و الايثار

باب سى ام: فى رذائل البخل و الشح و الامساك

باب سى و يكم: فى الشجاعه و النجده و ثبات القدم

باب سى و دوم: فى العفه و قمع الشهوات

باب سى و سوم: فى الخله و الصداقه

باب سى و چهارم: فى مجالسه العلماء و الاخيار

باب سى و پنجم: فى الاجتناب عن مجالسه الاشرار و الجهال

باب سى و ششم: فى حضال السادات و صفات اهل الخير

باب سى و هفتم: فى الراى و التعبيه

باب سى و هشتم: فى طلب السعاده و ذكر الخير

باب سى و نهم: فى الامثال و الشواهد و الاداب و المواعظ

ص: ٤٢٠

کتاب اخلاقی کتاب اخلاق محتشمی خواجه نصیرالدین طوسی جهان بینی اسلامی تشیع زندگینامه

اوصاف الاشراف

این کتاب رساله ای است که توسط محمد بن محمد بن الحسن الطوسی، معروف به خواجه نصیرالدین طوسی از علمای بزرگ قرن هفتم هجری راجع به چگونگی سیر و سلوک و طلب کمال در شش باب به زبان فارسی نوشته شده است. این کتاب را خواجه پس از اخلاق ناصری تألیف کرده است و در آن اخلاق اهل سیر و سلوک و قواعد ایشان را به خواهش شمس الدین محمد جوینی وزیر ساخته است. نام این کتاب و مختصری از کتاب جهت معرفی آن در جلد دوم کتاب الذریعه آورده شده است. این رساله را شیخ رکن الدین تعریب کرده است.

نظر صاحب نظران: رکن الدین محمد بن علی جرجانی می گوید: کتب بسیاری از مؤلفات پیشینیان که در علوم ساخته اند مطالعه کرده ام و هیچ یک را به مانند مؤلفات خواجه ندیدم و از جمله رساله اوصاف الاشراف که خواجه آن را به فارسی نوشته و از این جهت نفعش عام نبود و آن را به عربی در آوردم.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد

مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

ص: ۴۲۱

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۶ باب و چندین فصل به شرح زیر است:

- ۱- باب اول: در مبدء حرکت، شامل ۶ فصل: ۱- در ایمان ۲- در ثبات ۳- در نیت ۴- در صدق ۵- در انابت ۶- در اخلاص
- ۲- باب دوم: در ازاله عوایق، در ۶ فصل: ۱- در توبه ۲- در زهد ۳- در فقر ۴- در ریاضت ۵- در محاسبه و مراقبت ۶- در تقوی
- ۳- باب سوم: در سیر و سلوک و احوال سالک، در ۶ فصل: ۱- در خلوت ۲- در تفکر ۳- در خوف و حزن ۴- در رجاء ۵- در صبر ۶- در شکر
- ۴- باب چهارم: در ذکر احوال مقارن سلوک، در ۶ فصل: ۱- در ارادت ۲- در شوق ۳- در محبت ۴- در معرفت ۵- در یقین ۶ (در سکون)
- ۵- باب پنجم: در حالاتی که اهل وصول را سانح شود، در ۶ فصل: ۱- در توکل ۲- در رضا ۳- در تسلیم ۴- در توحید ۵- در اتحاد ۶- در وحدت

ص: ۴۲۲

خواجه نصیرالدین طوسی - اوصاف الاشراف

کلید واژه ها

کتاب اوصاف الاشراف خواجه نصیرالدین طوسی سیر و سلوک کمال اخلاق

رساله فی فضیله امیرالمؤمنین (ع)

این رساله در کتابی به نام 'تصویر علی عالی در نثر اللالی' به کوشش محمد شیروانی، توسط چاپ میهن در سال ۱۳۵۵ در تهران چاپ گردیده است که این کتاب تألیفی است از دو رساله: ۱- در فضایل مولی علی (ع) از بیان فیلسوف نامور، خواجه نصیرالدین طوسی ۲- چهل کلمه عالی منتخب از کتاب نثر اللالی من کلام امیرالمؤمنین (ع)

در این رساله که خواجه به نگارش فضایل حضرت علی (ع) پرداخته است از سوره های قرآن بهره گرفته است، اینکه خداوند در مورد ابراهیم و یا نوح، سلیمان، ایوب، موسی، هارون و عیسی و... چه گفته و حال در باب همان موضوع در مورد علی چه می گوید به عنوان نمونه: نوح را گفت، «انه کان عبدا شکورا؛ راستی که او (نوح) بنده ای سپاسگزار بود.» (اسراء/ ۳) و علی را گفت «و کان سعیکم مشکورا؛ این بهشت با این نعمات و عظمت به حقیقت، پاداش اعمال شماست و سعیتان مشکور و مقبول است» (انسان/ ۲۲) و...

خواجه در اثنای رساله خاطر نشان می کند که هر خصلتی از خصال که کسی را بدان مستحق فضیلت و تقدیم کرد در همه صحابه پراکنده بود در امیرالمؤمنین (ع) مجتمع بود. و درجات فضل علی را اینگونه بیان می دارد (با استفاده از اقوال پیغمبر و آیه های قرآنی):

اول- درجه سبقت است در ایمان

دوم- درجه قرائت

ص: ۴۲۳

سوم- درجه علم به کتاب خدای تعالی

چهارم- درجه علم به حلال و حرام

پنجم- درجه علم به معرفت احکام

ششم- درجه مجاهدان

هفتم- درجه انفاق در راه خدای تعالی

هشتم- درجه صداقت

نهم- درجه زهد

دهم- درجه حلم.

رساله دوم کتابی است که اصل آن را عمرو بن بحر جاحظ (م-۲۵۵) از مجموع کلام مولی انتخاب کرده و رشید الدین محمد وطواط (م-۵۷۳) از اولادان عمر بن خطاب آن را به پارسی ترجمه کرده است که در این کتاب ۴۰ کلمه از آن انتخاب شده و در بخش دوم کتاب آورده شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلّی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلّی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

منابع

محمد شیروانی - تصویر علی عالی در نثر اللآلی

کلید واژه ها

کتاب رساله فی فضیله امیرالمؤمنین (ع) خواجه نصیرالدین طوسی فضایل اخلاقی امام علی (ع)

الادب الوجیز للولد الصغیر

این کتاب، رساله ای است مقصور بر آداب و مواعظ و اخلاق و نصایح که ابن مقفع آن را در تأدیب و تعلیم پسر خود ساخته است. مترجم، این رساله را در مقدمه 'الادب الوجیز للولد الصغیر' خوانده و آن را به عبدالله بن مقفع نسبت داده و نامی از خود نبرده است لیکن از مقایسه این ترجمه با اخلاق ناصری و قرائن دیگر انتساب آن به خواجه نصیر طوسی محقق می گردد.

این کتاب به گفته خواجه جزء مجموعه ای از رسائل عربی بوده است منتسب به منشی بلیغ ایرانی داذبه پسر داذجشنس یعنی عبدالله بن المقفع فارسی که از بلغای درجه اول روزگار و مقدم اساتید انشاء زبان تازی است. سبک انشاء فارسی اخلاق ناصری و الادب الوجیز خیلی شبیه به یکدیگر و عینا گویا ریخته یک قلم است با این تفاوت که اخلاق ناصری کتابی است علمی و الادب الوجیز کتابی ادبی است.

ص: ۴۲۵

اسم او به فارسی روزبه است، پیش از اسلام آوردن کنیت او ابو عمرو و پس از قبول مسلمانی بابی محمد گردید، و مقفع پدر او پسر مبارک است و اصل او از خود (ظاهراً فیروز آباد) شهری از کوره های فارس است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

سخن دیگران:

علامه فقید مرحوم عباس اقبال می گوید: «رساله الادب الوجیز که حالیه از پس نقاب اختفاء بیرون می آید و ادبیات زبان شیوای فارسی را با علان وجود خود زینتی تازه می بخشد، رساله ای است در نهایت سلامت عبارت و جزالت کلام و از نمونه های بسیار خوب نثر فارسی در قرن هفتم است...»

منابع

خواجه نصیر الدین طوسی - ترجمه الادب الوجیز للولد الصغیر

کلید واژه ها

کتاب الادب الوجیز للولد الصغیر خواجه نصیرالدین طوسی کتب اخلاقی تربیت زندگینامه

ظفرنامه

نام این کتاب که به ابن سینا انتساب داده شده است ظفرنامه یا پیروزی نامه است. در این کتاب که به شیوه سؤال و جواب است؛ بر اساس روایاتی که منقول است بیشتر پاسخ سؤالات ظفرنامه را از بزرگمهر می دانند که برخی از پرسش ها و پاسخ های مذکور در ظفرنامه با سؤال ها و جواب های مضبوط در بزم های هفت گانه خسرو انوشیروان با بزرگمهر و مؤبدان که فردوسی در شاهنامه به نظم آورده مشابهت و نزدیکی دارند.

ص: ۴۲۷

در اولین مأخذ که در آن ترجمه ظفرنامه از پهلوی به فارسی دری به شیخ رئیس ابوعلی سینا نسبت داده شده کتاب کشف الظنون است. اما سبک و اسلوب انشاء ظفرنامه با آن چه در این باب در تألیفات فارسی شیخ بوعلی دیده می شود اختلاف دارد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۴۲۸

سبب تألیف ظفرنامه:

سبب تألیف کتاب، جواب دادن به مسئله‌هایی است که به خسرو انوشیروان مشکل افتاده است تا علم به آن حاصل شود و شک از دل برخیزد و...

این کتاب از کتب بسیار قدیمی می باشد و ذکر نام خسرو انوشیروان و بزرگمهر در این کتاب شاید قرینه‌ای به قدمت آن باشد. در این کتاب که اساساً مبتنی بر پرسش و پاسخ است سخنان پند و حکمت و اندرز و مواعظ بسیاری دیده می شود، اصلی اخلاقی که صفت فلسفی داشته و چنان که در تألیفات اخلاقی پیوسته و منتظم مشهود است، وجود ندارد اما اظهار نظرها و تجربه‌ها و بیان احساساتی که در معنی و باطن به هم پیوسته اند و به صورت اندرز جلوه گر می شوند به تقریب بازنمای نظریه اخلاقی عمومی و ابدی هستند که تا حدی راه پیشرفت به سوی مذهب و تعلیمات اخلاقی منتظم را نشان می دهند.

ساختار بندی کتاب:

ظفرنامه‌ها - مصنف ظفرنامه - مترجم کتاب - سبب تألیف ظفرنامه - تاریخ تألیف رساله - وضع و ترتیب ظفرنامه - ارزش فلسفی ظفرنامه - نسخه‌های ظفرنامه - نسخه‌های اصلی و فرعی - ترجمه‌های ظفرنامه و...

منابع

ابن سینا - ظفرنامه

کلید واژه‌ها

کتاب ظفرنامه ابن سینا اخلاق حکمت پند و اندرز زندگینامه

رساله تحفه و رساله ترغیب بر دعا

رساله تحفه از نفیس‌ترین رسائل شیخ است که دلالت می کند بر حسن عقیده و نیت پاک و نورانیت روح شیخ.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطلق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع‌های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب‌هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ

کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۴۲۹

هنگامی که شیخ از امور دولتی کناره گرفته و از شواغل دنیوی دوری جستہ یکی از دوستان صمیمی که او را به نام برادر خوانده حضرت شیخ را نصیحت کرده و برای به دست آوردن ریاست و ذخیره کردن اموال ترغیب نموده، شیخ این رساله را در جواب آن دوست تألیف فرموده و در ابتدا معنی سعادت حقیقی و ریاست واقعی را برای او بیان کرده و آن را رساله تحفه نام نهاده و چندین مسئله مهم فلسفی را در آن گنجانده و در اطراف آن مسائل بحث شافی وافی کرده:

مسئله اولی: در بیان معنی سعادت و چگونگی رسیدن به نعیم آخرت است.

مسئله دوم: در بیان اثبات تجرد نفس ناطقه

مسئله سوم: در بیان آنکه نفس ناطقه قبول فساد نمی کند

مسئله چهارم: در بیان استمداد نفس ناطقه از فیض الهی

مسئله پنجم: در بیان آنکه اجرام علوی صاحب نفس ناطقه می باشند

مسئله ششم: در بیان حالات نفس ناطقه پس از مفارقت از بدن

مسئله هفتم: در بیان نمودن آن راهی که انسان را به سعادت عظمی می رساند و او را از شقاوت در عالم آخرت خلاصی می

دهد

مسئله هشتم: در بیان معنی عدالت در نظر حکما که خاتمه و نتیجه مسائل مذکوره است.

رساله ترغیب به دعا:

این رساله را شیخ برای راهنمایی واصلین به حق تألیف نموده که رساله تحریر و ترغیب است. این رساله از ۵ صفحه تجاوز نمی کند و در همین مختصر، شیخ فصاحتی را به کسانی که می خواهند در عدد اولیاء به شمار آیند و از جمله واصلین به حق گردند، می کند از جمله او در مورد بیدار شدن از خواب غفلت می گوید که راه چاره را غلبه بر هوای نفس و خیالات شیطانی می داند و همچنین گفتن اذکار را هم پیشنهاد می کند، همچنین او از مهار کردن نفس اماره و از انوار الهی و فیوضات نامتناهی حق و... می گوید.

برخی از عناوین این کتاب به شرح زیر می باشد:

معنی سعادت در نظر شیخ الرئیس - دلایل بر تجرد و جوهریت نفس ناطقه انسانی - در بیان آنکه نفس قبول فساد نمی کند - در بیان آنکه استمداد نفس است از فیض الهی - در بیان آنکه اجرام علوی صاحب نفس ناطقه اند - در بیان حالات نفس ناطقه پس از مفارقت از بدن - در بیان آن راهی که انسان را به سعادت می رساند - معنی عدالت به عقیده حکما - رساله ترغیب بر دعا.

منابع

ابن سینا - رساله تحفه و رساله ترغیب بر دعا

کلید واژه ها

کتاب رساله تحفه و رساله ترغیب بر دعا ابن سینا اخلاق دعا هوای نفس سعادت انسان زندگینامه

مصادقه الاخوان

این کتاب از کتاب های ارزشمند رئیس المحدثین محمد بن بابویه قمی می باشد که به زبان عربی نوشته شده است و به عنوان مجموعه حدیثی گرانبھایی در اختیار اهل علم و معرفت قرار گرفته است.

کتاب 'مصادقه الاخوان' که با نام 'حقوق برادران دینی در اسلام' نیز معروف است حاوی ۴۳ باب و ۱۲۵ حدیث درباره دوستی و برادری دینی اسلامی و حقوق برادری است. هرچند که اعتبار سند و عدم آن در اینگونه کتب که موضوعش اخلاق و آداب است چندان مؤثر نیست و همین قدر که انسان علم به مجعول بودن حدیثی نداشته باشد عمل به آن جایز است و صحت و سقم سند در امثال اینگونه موضوعات چندان مدخلیت نخواهد داشت اما فقیه عالی قدر سند تمامی روایات را یک به یک تا به امام معصوم (ع) ذکر کرده است.

ص: ۴۳۱

این کتاب به کوشش تنی چند از نویسندگان به فارسی ترجمه شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهای آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگی با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق (ع) در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علما قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

ص: ۴۳۲

مسئله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، مانند من لایحضره الفقیه، تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، الخصال، التوحید و...

خصایص تألیفات شیخ صدوق (ره):

یکی از خصایص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جواب گوی تعصبات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصایص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهان ها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعصبات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

ص: ۴۳۳

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهر ری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهر ری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب در بردارنده سی باب با عناوین ذیل می باشد:

باب اول: اقسام برادران

باب دوم: حدود برادران

باب سوم: مهربانی به برادران

باب چهارم: برگزیدگان برادران

باب پنجم: گرد آمدن و گفتگوی برادران

باب ششم: مواسات برادران

باب هفتم: حقوق برادران درباره همدیگر

باب هشتم: مؤمن برادر و آینه مؤمن است

باب نهم: اطعام برادران

باب دهم: سودمندی برادران

باب یازدهم: دوری کردن و هراس برادران از یکدیگر

باب دوازدهم: دوستی برادران

باب سیزدهم: ثواب خوشرویی با برادران

باب چهاردهم: رسیدگی به کارهای برادران

باب پانزدهم: نهی درخواست کاری از برادران

باب شانزدهم: زیارت برادران

باب هفدهم: توجه به برادران

باب هجدهم: دست دادن با برادران

باب نوزدهم: شاد کردن مؤمن

باب بیستم: بخل بر برادران

باب بیست و یکم: شکایت بردن پیش برادران

باب بیست و دوم: دیدار برادران و رنجاندن آنها

باب بیست و سوم: ثواب به هم زدن معامله به درخواست برادر مسلمان

باب بیست و چهارم: آزمایش برادران

باب بیست و پنجم: صداقت در برادری و اطمینان به برادران

باب بیست و ششم: خوار ساختن برادران

باب بیست و هفتم: معطر کردن برادران

باب بیست و هشتم: دعا درباره برادران

ص: ۴۳۴

باب بیست و نهم: پوشانیدن برادران

باب سی ام: کسانی که از برادری با آنها باید پرهیز کرد.

منابع

شیخ صدوق- مصادقه الاخوان

کلید واژه ها

کتاب مصادقه الاخوان شیخ صدوق اخلاق حقوق مسلمانان حدیث زندگینامه

کتاب المواعظ

این کتاب یکی از آثار گرانبهای علامه جلیل القدر، شیخ صدوق می باشد که مجموعه ای است حدیثی، دربر دارنده احادیث معصومین (ع) در مواعظ و نصایح.

نسخه اصل این کتاب را دانشمند معظم جناب آقای حاج شیخ عزیز الله عطاردی از کتابخانه صاحب 'عبقات الانوار' عکسبرداری کرده و خود آن را ترجمه نموده است. و میکروفیلم آن در کتابخانه خصوصی مترجم موجود می باشد. اکنون چاپهای مختلفی از این کتاب در دست است: (۱) چاپ انتشارات هجرت، ص ۱۳۹. ۲ به نام ترجمه مواعظ صدوق، انتشارات عطارد، ۱۶۰ ص، ۱۳۷۳. ۳ به نام مواعظ چهارده معصوم (ع)، بنیاد فرهنگی امام رضا (ع)، ۱۳۹ ص.

معرفی اجمالی نویسنده ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگیش با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

ص: ۴۳۵

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانه‌ها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

کتابی ناشناخته از صدوق شیخ عزیز الله عطاردی در ابتدای این کتاب می نویسد: «در ضمن مطالعه و تحقیق در کتابخانه ناصریه رساله ای خطی از آثار شیخ صدوق نظرم را جلب کرد، کاتب نسخه کتاب را به نام «لثالی الغوالی» ضبط کرده بود، و در فهرست کتابخانه نیز به همین عنوان ثبت شده است.

کاتب چون مشاهده کرده در آغاز نسخه نوشته شده: «و هذه لثالی غوالی و جواهر زواهر» پنداشته است که باید نام این کتاب 'لثالی الغوالی' باشد، و در فهرست آثار و تألیفات شیخ صدوق چنین کتابی به نظر نرسید، در آثار وی کتابی به نام «مواعظ» آمده است و نگارنده احتمال می دهد که باید همین رساله باشد زیرا موضوع کتاب مورد بحث در مواعظ و نصائح است.»

ساختار بندی کتاب از جمله بخشهای کتاب به شرح زیر می باشد:

- مقدمه

- وصیتهای حضرت رسول (ص)

- مواعظ حضرت رسول (ص)

- شیخی از اهل شام در خدمت امیرالمؤمنین (ع)

- حدیث زیدبن صوحان با امیرالمؤمنین (ع)

- وصیت امیرالمؤمنین (ع) به محمدبن حنفیه

- مواعظ حضرت صادق (ع)

- وصیتهای حضرت رسول (ص)

- وصیتهای حضرت صادق (ع)

- وصیتهای حضرت باقر (ع)

- موعظه امام سجاد (ع)

- سخنی از حضرت کاظم (ع)

- کلام حضرت رضا (ع)

منابع

ابوجعفر محمدبن بابویه قمی المشتهر بالصدوق-المواعظ

کلید واژه ها

کتاب اخلاقی کتاب المواعظ شیخ صدوق حدیث شناسی وصیت ائمه

شرح حدیث جنود عقل و جهل

کتاب شریف شرح حدیث جنود عقل و جهل از جمله آثار ارزشمند بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران امام خمینی می باشد.

این کتاب عرفانی- اخلاقی مشتمل بر مباحث ارزشمند عرفان نظری، فلسفه اسلامی، اخلاق، شرح احادیث انسان شناسی، تفسیر همراه با نصایح اخلاقی می باشد. این شرح که به قلم توانای امام (ره) به رشته تحریر در آمده است، از کتب بی نظیر در نوع خویش به حساب می آید. امام راحل از جایگاه رفیع علم و عمل و با سحر در علوم عقلیه و نقلیه به شرح حدیث نورانی جنود رحمان و شیطان پرداخته و در تبیین لطایف نهفته در آن گوی سبقت از صاحبان کتب عرفانی و اخلاقی و شرح حدیث ربوده و از نفس قدسی روح الهی در آن چنان دمیده که قلب سالک را مطمئن و قدم او را راسخ کند. شرح احادیث نورانی معصومین که مشتمل بر معارف بلند الهی است و به ید قدرت عارفی کامل امکان پذیر است و به همین جهت کمتر عالمی از علمای ربانی را توانایی انجام این مهم بوده است.

اهمیت این کتاب که آخرین کتاب امام در اخلاق است، فقط به واسطه تضلع مؤلف در علوم مختلف نیست بلکه مربی بودن امام راحل برای میلیون ها انسان حق طلب بهترین شاهد صدق نگارنده آن است. بر این کتاب پاورقی های متعددی به تناسب نگاشته شده تا اطلاعات جانبی را در اختیار خواننده قرار دهد و در بسیاری از پاورقی ها برای خوانندگان فارسی زبان که با منابع اصلی کتاب آشنایی ندارند توضیحاتی داده یا منابع فرعی معرفی شده است و در انتهای کتاب بعضی از فهرس فنی که دست یابی به مطالب کتاب را آسان می کند قرار داده شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

این کتاب به صورت مقاله، فصول و مقصد به شرح ذیل فهرست بندی شده است که به اختصار بیان می گردد.

مقاله اول: در نقل لفظ حدیث شریف است

مقاله دوم: در بیان شمه ای از حقیقت عقل و جهل و بیان مراد حدیث شریف

مقاله سوم: در شمه ای از خصایص و صفات این دو حقیقت عقلیه و جهلیه

مقاله چهارم: در بیان شمه ای از حقیقت اقبال و ادبار عقل و جهل کلی و جزئی

مقاله پنجم: در شرح اجمالی از بعضی الفاظ حدیث شریف

مقاله ششم: در بیان و شرح جنود عقل و جهل از بعضی وجوه که خود دارای ۲۵ مقصد است: ۱- در بیان خیر و شر. ۲- در بیان ایمان و کفر. ۳- در بیان تصدیق و ضد آن که جحود است. ۴- در رجاء و ضد آن که قنوط است. ۵- در بیان عدل و ضد آن که جور است. ۶- در رضا و ضد آن که سخط است. ۷- در شکر و ضد آن که کفران است. ۸- در طمع و ضد آن که یاس است. ۹- در توکل و ضد آن که حرص است. ۱۰ و ۱۱- در رأفت و رحمت و ضد آنها که قسوت و غضب است. ۱۲- در علم و ضد آن که جهل است. ۱۳- در فهم و ضد آن که حمق است. ۱۴- در عفت و ضد آن هتک است. ۱۵- در زهد و ضد آن رغبت است. ۱۶- در رفق و ضد آن که خرق است. ۱۷- در رهبت و ضد آن که جرئت است. ۱۸- در تواضع و ضد آن که کبر است. ۱۹- در توده و ضد آن که تسرع است. ۲۰- در حلم و ضد آن که سفه است. ۲۱- در صمت و ضد آن که هذر است. ۲۲- در استسلام و ضد آن که استکبار است. ۲۳- در تسلیم و ضد آن که شک است. ۲۴- در صبر و ضد آن که جزع است. ۲۵- در صفح و ضد آن که انتقام است.

سید روح الله مصطفوی خمینی-شرح حدیث جنود عقل و جهل

کلید واژه ها

کتاب شرح حدیث جنود عقل و جهل امام خمینی (ره) کتب اخلاقی عرفان عقل جهل

سر الصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفين)

کتاب شریف سر الصلوه یا معراج السالکین و صلوه العارفين اثری است از عارف کامل، مهاجر و مجاهد فی سبیل الله آیت الله خمینی (ره). تاریخ نگارش این اثر گرانقدر ۲۱ ربیع الثانی ۱۳۵۸ ه.ق مطابق با ۱۹ خرداد ۱۳۱۸ ه.ش بوده است. در این کتاب سعی در بیان اسرار نماز، راه وصول به حق در نماز، مهم ترین ارکان معراج حقیقی و سر تسلیم در نماز بیان شده است و از دیدگاه امام خمینی این کتاب شمه ای است از صلاه عارفين و سلوک معنوی اهل سلوک و به طور موجز و به زبان خواص اهل عرفان به نگارش در آمده و در رابطه با اسرار نماز و اسرار هر یک از ارکان اذکار نماز پرداخته است. در کتاب فوق که حضرت امام آن را به فرزندشان حاج سید احمد خمینی هدیه نموده اند نامه اخلاقی ایشان به حاج سید احمد آقا آورده شده که خود این نامه اخلاقی و عرفانی در حقیقت وصیت یک پدر به پسر و توصیه ها و پند و اندرزهای ایشان می باشد که بسیار پر محتوا و قابل تأمل است. کتاب سر الصلوه با مقدمه توضیحی آیت الله جوادی آملی که در رابطه با مطالب مندرج در کتاب و شرح و توضیحی بر آن می باشد شروع می شود و با نسخه خطی دست خط مبارک حضرت امام به پایان می رسد که در حقیقت عین مطالب کتاب که به وسیله موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی منتشر شده به قلم و دست خط خود امام در انتهای کتاب موجود است.

ص: ۴۴۱

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

این کتاب شامل ۶ فصل و با دو عنوان کلی مقاله اولی و مقاله ثانی می باشد که هر مقاله دارای فصولی بدین شرح است:

فصل اول: مقامات و مدارج انسان

فصل دوم: وصف نماز سالک و نماز ولی کاملی، که سیر را به آخر رسانده

فصل سوم: اشاره به صور ملکی و صورت ملکوتیه و سر اجمالی نماز اهل معرفت و اهل الله و آنکه اصل نمازها یک رکعت است.

فصل چهارم: در بیان حضور قلب و مراتب آن

فصل پنجم: در کیفیت حصول حضور قلب

فصل ششم: اموری که به تحصیل حضور قلب کمک می کند.

مقاله اولی: در مقدمات نماز که خود دارای ۱۰ فصل با عناوین زیر می باشد:

۱- در طهارت ۲- بیان اسرار تطهیر با آب و خاک ۳- شرح معانی روایتی از امام صادق (ع) درباره وضو ۴- روایتی درباره حیظه آدم و وضوی رسول الله در معراج ۵- در ستر عورت ۶- در ازاله نجاست ۷- در مکان مصلی ۸- در اباحه مکان ۹- در اسرار وقت ۱۰- در سر استقبال کعبه

مقاله ثانیه: در مقارنات نماز و مناسبات آن که خود دارای ۱۲ فصل با عناوین ذیل می باشد:

۱- در اسرار اذان و اقامه ۲- در اسرار قیام ۳- در اسرار نیت ۴- در سر تکبیرات افتتاحیه و رفع ید ۵- در بعض اسرار قرائت ۶- در سر استعاذه است ۷- در قرائت ۸- در اشاره اجمالی به تفسیر سوره شریفه توحید ۹- در بعض از اسرار رکوع ۱۰- در سر برداشتن از رکوع ۱۱- در سر سجود ۱۲- در سر تشهد و سلام - خاتمه در تکبیرات ثلاثه اختتامیه - دعا و ختم.

روح الله مصطفوی خمینی - سر الصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفین)

کلید واژه ها

کتاب سر الصلوه امام خمینی (ره) نماز عرفان اخلاق

شرح چهل حدیث (اربعین حدیث)

چهل حدیث یکی دیگر از آثار عالم ربانی، امام خمینی است. معظم له این کتاب را در شرح و بیان چهل حدیث از احادیث موروث از معصومان نگاشته اند. کتاب حاضر در اصل تقریرات امام خمینی بوده است. مضامین آن را در مدرسه فیضیه و ملا صادق در قم برای شاگردان خود ایراد فرموده بودند؛ سپس تصمیم گرفتند کتابی در همین زمینه تألیف کنند و این کتاب را در سال ۱۳۵۸ هجری شمسی به پایان رساندند. ۳۳ حدیث از احادیث این دفتر مربوط به اخلاقیات و مهلکات و منجیات است. در این قسمت وجه همت مصنف بزرگوار کتاب این است که، تمویهات نفس را آشکار کنند و مفاسد هر یک از ذمائم اخلاقی همچون کبر، ریا، غضب و حسد را شرح دهند و در خلال مطالب مواعظی درج کنند که در بازداشت نفس از معصیت سودمند قرار گیرد. در هر باب آیاتی از کلام آسمانی استشهاد کرده اند و گهگاه از سخنان ارباب ضمائر پاک نیز استفادت جسته اند؛ که در بین آنان در درجه اول معلم روحانی و ارجمند خود ایشان مرحوم شاه آبادی است که در زمان تألیف این کتاب در قید حیات بوده اند. آنچه در شرح این روایات مطمع و مطرح نظر معظم له بوده، بیدار ساختن خواننده و تنبه دادن به اوست که از مباشرت لذات دست بردارد و مباشر اعمال صالح گردد. هفت حدیث آخر کتاب، در شرح مطالبی است که از سنگین ترین و در عین حال عالی ترین و نفیس ترین مطالب و مباحث عرفانی محسوب می گردد. مباحثی از قبیل جبر و تقویض عرفانی، بحث ذات و اسماء و صفات حق تعالی، شناخت باری و آفرینش آدم بر صورت او و مانند آن، به طوری که باید گفت روش معظم له در توضیح احادیث چنین است که ابتدا حدیث را نقل می کنند؛ سپس آن را به فارسی ترجمه می کنند و آنگاه کلمات اصلی حدیث و گاه قالب تعبیرات و کلمات آن را شرح و معنا می کنند و در معنای حدیث، متعرض نکته ای که در شرح حدیث سودمند است می شوند؛ و پس از فراغ از شرح تعبیرات و اصطلاحات و تمهیدات لازم به شرح متن می پردازند و طی چند فصل شرح حدیث را به پایان می برند.

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

این کتاب شامل چهل حدیث است که هر کدام از احادیث مقامات و فصولی دارند که به شرح ذیل می باشد:

حدیث اول: جهاد با نفس؛ مقام اول نشئه ملک و ظاهر- مقام دوم: نشئه باطل و ملکوت-

حدیث دوم: ریا؛ مقام اول: ریا در عقاید مقام دوم: ریا در اخلاق و ملکات باطنی مقام سوم: ریا در اعمال حدیث سوم: عجب؛ که شامل مراتب در هر یک از درجات عجب، مفساد عجب، منشأ عجب و...

حدیث چهارم: کبر؛ که شامل درجات کبر به اعتبار کسی که تکبر با اوست، مفساد کبر، علاج کبر و...

حدیث پنجم: حسادت؛ شامل موجبات حسد، علاج عملی حسد و...

حدیث ششم: حب دنیا؛ که شامل سبب زیاد شدن حب دنیا در قلب و...

حدیث هفتم: غضب؛ شامل فواید قوه غضبه، علاج غضب و...

حدیث هشتم: عصبیت؛ که شامل مفساد عصبیت، صورت ملکوتی عصبیت و...

حدیث نهم: نفاق

حدیث دهم: هوای نفس و درازی آرزو

حدیث یازدهم: فطرت؛ که شامل معنای فطرت، تشخیص احکام فطرت و...

حدیث دوازدهم: تفکر؛ شامل فضیلت تفکر و...

حدیث سیزدهم: توکل

حدیث چهاردهم: خوف و رجاء

حدیث پانزدهم: امتحان و آزمایش مؤمنان

حدیث شانزدهم: صبر

حدیث هفدهم: توبه

حدیث هجدهم: ذکر خدا

حدیث نوزدهم: غیبت

حدیث بیستم: اخلاص

حدیث بیست و یکم: شکر

حدیث بیست و دوم: کراهت از مرگ

حدیث بیست و سوم: اصناف جویندگان علم

حدیث بیست و چهارم: اقسام علم

حدیث بیست و پنجم: شک و وسواس

ص: ۴۴۶

حدیث بیست و ششم: فضیلت علم

حدیث بیست و هفتم: عبادت و حضور قلب

حدیث بیست و هشتم: لقاء الله

حدیث بیست و نهم: وصایای رسول اکرم (ص) و امیرالمومنین (ع)

حدیث سی ام: اقسام قلوب

حدیث سی و یکم: عدم معرفت حقیقی حق تعالی و رسول اکرم (ص) و ائمه (ع)

حدیث سی و دوم: یقین (و حرص و رضا)

حدیث سی و سوم: ولایت و اعمال

حدیث سی و چهارم: مقام مؤمن نزد حق تعالی

حدیث سی و پنجم: معرفت اسماء حق و مسئله جبر و تقویض

حدیث سی و ششم: صفات حق

حدیث سی و هفتم: معرفت خدا و رسول و اولی الامر

حدیث سی و هشتم: آفرینش آدم به صورت خداوند

حدیث سی و نهم: خیر و شر

حدیث چهلم: تفسیر سوره توحید و آیات آغازین سوره حدید.

منابع

سید روح الله مصطفوی خمینی - شرح چهل حدیث (اربعین حدیث)

کلید واژه ها

کتاب شرح چهل حدیث (اربعین حدیث) امام خمینی (ره) اخلاق عرفان زندگینامه حدیث

آداب نماز

کتاب آداب الصلوه یا آداب نماز از آثار ارزشمند حضرت امام خمینی می باشد که تاریخ ختم نگارش آن در تاریخ دوم ربیع الثانی ۱۳۶۱ ه.ق است. در این کتاب به بیان تفصیلی آداب قلبی و اسرار معنوی نماز پرداخته که پیش از تألیف این کتاب در یکی از تصانیف گرانقدر حضرت امام به نام سر الصلوه همین معانی به طور موجز و به زبان خواص اهل عرفان به نگارش در آمده بود؛ لکن آن حضرت به این منظور که عده بیشتری از مطالب آن کتاب فایده برند به تألیف کتاب حاضر به زبانی ساده تر پرداختند. قبلاً مطاوی کتاب آداب الصلوه با توضیحات و تصرفات با عنوان پرواز در ملکوت به چاپ رسید اما چاپ های قبلی به عللی که شاید یکی از آنها نداشتن نسخه خطی بوده است به نحو مطلوب صورت نگرفت، از این رو ناشر این کتاب با رعایت امانتداری و کمال دقت پس از بررسی نسخه بدل ها و تطبیق با نسخه اصل که در اختیار موسسه است به چاپ و نشر این اثر همت گماشت. کتاب آداب نماز دارای دو مقدمه است که حضرت امام در سال ۶۳ ه.ش نگاشته اند و در آنها این اثر را به فرزند گرامیشان حاج سید احمد خمینی و خانم فاطمه طباطبایی همسر جناب سید احمد خمینی اهدا فرموده اند متن دست خط این دو مقدمه در این کتاب چاپ شده است. این چاپ همراه با پاورقی ها و توضیحاتی است که در آنها منابع و مأخذ احادیث و اقوال ذکر گردیده و جملات عربی داخل متن ترجمه شده است.

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

این کتاب شامل مقاله اولی، مقاله ثانیه و مقاله ثالثیه می باشد که هر کدام از این مقالات دارای باب ها و فصولی به شرح ذیل می باشد:

مقاله اولی: در آداب قلبیه و وظایف باطنیه نماز، بلکه تمام عبادات و مناسک که خود دارای ۱۲ فصل با عناوین ذیل است:

- ۱- یکی از آداب قلبیه ۲- مراتب چهار گانه مقامات اهل سلوک ۳- حقیقت و آثار خشوع ۴- اثر تکرار عبادات ۵- ادب محافظت نماز و عبادات دیگر ۶- ادب مراعات و رعایت اعتدال در عبادات ۷- ادب تفهیم به قلب ۸- ادب حضور قلب و نتایج آن ۹- روایاتی راجع به حضور قلب و مراتب آن ۱۰- دعوت و تشویق به تحصیل حضور قلب ۱۱- عدم حضور قلب ناشی از سستی ایمان ۱۲- حب دنیا منشا تشتت خیال.

مقاله ثانیه: در مقدمات نماز و بعضی آداب قلبیه آن که دارای ۵ مقصد به شرح ذیل است:

- ۱- در طهارت ۲- در شمه ای از آداب لباس ۳- در آداب قلبیه مصلی ۴- در آداب قلبیه وقت ۵- در بعضی آداب استقبال.

مقاله ثالثه: در مقارنات نماز که دارای ۸ باب با عناوین ذیل میباشد:

- ۱- در بعضی آداب اذان و اقامه ۲- در قیام ۳- در سر نیت و آداب آن ۴- در تفسیر سوره مبارکه حمد و توحید و قدر ۵- در شمه ای از آداب و اسرار رکوع ۶- در اشاره اجمالی به اسرار و آداب سجود ۷- در اشاره اجمالی به آداب تشهد ۸- در آداب سلام.

خاتمه کتاب: در آداب بعضی از امور داخله و خارجه نماز.

منابع

سید روح الله مصطفوی خمینی - آداب نماز

کلید واژه ها

کتاب آداب نماز امام خمینی (ره) آداب نماز معنویت عرفان

مفتاح الفلاح

از دیگر تألیفات شیخ جلیل القدر بهایی می باشد که یکی از ارزنده ترین کتب ادعیه در فرهنگ شیعی به شمار می رود. اهمیت این اثر یکی به لحاظ جلالت قدر و مقام رفیع علمی و معنوی گرد آورنده این اثر است که با شناخت دقیق و فهم عمیق خود از معارف معصومین (ع) مجموعه ای از احادیث متقن وارده در این باب را گردآوری نموده است.

اهمیت و ویژگی دیگر این مجموعه در این است که یک برنامه روحی و روانی برای تمام اوقات شبانه روز می باشد. به این معنا که انسان در هر ساعتی از ساعات که حال دعا و استغاثه داشته باشد می تواند با مضامینی عالی با معبود و معشوق یگانه خود راز و نیاز نموده و روح خود را در معرض اشراقات و انوار قدسیه الهی قرار دهد.

مرحوم محدث قمی در «سفینه البحار» می نویسد: «از قاضی معز الدین محمد بن تقی الدین اصفهانی که در زمان شاه عباس قاضی اصفهان بوده است و از فقها و متکلمین بوده و در علوم ریاضی مهارت تام داشته است و از مشایخ مجلسی اول بوده است... نقل است که گوید: «شبی یکی از امامان (ع) را در خواب دیدم، به من فرمود: کتاب «مفتاح الفلاح» را رونویس کن و بر دستورات آن مداومت نما.» چون بیدار شدم از همه علمای عصر از این کتاب سراغ گرفتم، همه به اتفاق گفتند تا به حال نامی از این کتاب نشنیده ایم و شیخ بهایی در آن وقت همراه لشکر سلطان به یکی از نواحی ایران رفته بود. چون به شهر آمد از او درباره آن کتاب پرسیدم. ایشان فرمود: من در این سفر کتاب دعایی نوشتم به نام «مفتاح الفلاح» و تا به حال نام آن را برای احدی از اصحاب بازگو نکرده ام، من خواب خود را برای شیخ باز گفتم، شیخ گریست و نسخه خود را به من داد و این نسخه نخستین است که از روی خط شیخ نوشته شده است.»

ص: ۴۵۰

معلم بزرگ مرحوم آیت الله مولی حسینقلی همدانی که به فرموده بعضی از مشایخ سیصد تن از اولیاء الله در محضر انوار او تربیت شده اند، می فرمود: «کتاب مفتاح الفلاح شیخ بهایی برای عمل کردن خوب است.»

شیخ بهایی این کتاب را در گنجه و در ماه صفر ۱۰۱۵ ق تمام کرده است و جمال الدین محمدبن حسین خوانساری معروف به آقا جمال خوانساری آن را به نام 'شاه سلیمان صفوی' ترجمه کرده است.

از این کتاب چند ترجمه فارسی دیگر توسط علمای پیشین به عمل آمده است که نسخ آن در کتابخانه ها به فراوانی موجود است که از جمله آنها می توان ترجمه و شرح علی بن طیفور بسطامی (از دانشمندان قرن یازدهم) با نام 'منهاج النجاح' را نام برد. صدرالدین محمد شاگرد شیخ بهایی نیز این کتاب را به فارسی ترجمه کرده است و ظاهراً در زندگی شیخ بهایی این ترجمه صورت گرفته و آن را به نام «آداب عباسی» نامیده؛ شاید به مناسبت آن که برای شاه عباس ترجمه کرده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرا شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

شیخ مطالب کتاب خویش را در ۶ باب تدوین نموده است که به شرح زیر می باشد:

باب اول: در بیان آنچه گذارده می شود در میانه طلوع صبح صادق تا طلوع آفتاب،

باب دوم: در بیان آنچه گذارده می شود در میانه طلوع آفتاب تا پیشین،

باب سوم: در بیان آنچه گذارده می شود در میان پیشین تا غروب،

باب چهارم: در بیان آنچه گذارده می شود در میانه غروب تا وقت خواب،

باب پنجم: در بیان آنچه گذارده می شود در میانه وقت خواب تا نصف شب،

باب ششم: در بیان آنچه گذارده می شود در میانه نصف شب تا طلوع صبح.

منابع

شیخ بهایی - مفتاح الفلاح

سعید نفیسی - مقدمه دیوان شیخ بهایی

کلید واژه ها

کتاب مفتاح الفلاح شیخ بهایی آداب دعا زندگینامه

کتاب فقهی و اصولی

آل ابی رافع

آل ابی رافع، از خاندانهای بزرگ شیعه، از تبار نخستین کسانی که اسلام آوردند. بزرگ و بنیانگذار این خاندان، ابورافع، صحابی معروف، آزاد کرده مولا پیامبر اسلام (ص) بود، که نجاشی او را در زمره سلف صالح برشمرده است. دیگر افراد این خانواده که در کتابهای رجال از آنان یاد شده و عبارتند از عییدالله بن ابی رافع و ۴ پسرش محمد و عون و عبدالله و فضل، برادرش علی بن ابی رافع، و نوادگانش عبدالرحمن بن محمد و عبدالله بن علی.

۱. ابورافع، از قبطنیان بود. درباره نام او اختلاف نظر است و در کتابهای گوناگون نامهایی چون اسلم، ابراهیم، ثابت، هرمز، سنان، قرمان، صالح، یزید، یسار و عبدالرحمن را برای او یاد کرده اند، ولی بیشتر نام او را اسلم دانسته اند. ابورافع نخست برده عباس بن عبدالمطلب بود. عباس او را به پیامبر (ص) بخشید. چون ابورافع خبر مسلمان شدن عباس بن عبدالمطلب را به پیامبر

داد، رسول اکرم(ص) او را به مژدگانی این پیام آزاد کرد. ابورافع در مکه پیش از هجرت مسلمان شد. او از جمله کسانی بود که برای فرار از ستم کفار قریش، با جعفر بن ابیطالب به حبشه مهاجرت کرد. تاریخ اسلام آوردن او دانسته نیست، ولی گفته اند زمانی مسلمان شد که هنوز مسلمانان به سوی مسجدالاقصی نماز می گزاردند. مشهور است که ابورافع با پیامبر به مدینه هجرت نکرد، بلکه تا جنگ بدر در مکه ماند و و پس از آن در مدینه به پیامبر پیوست؛ اما روایتی دیگر ناقض این قول است. پس از ورود به مدینه، پیامبر مولاہ خود سلمی را به ازدواج او درآورد، و عیدالله از او زاده شد. ابورافع پس از مهاجرت به مدینه، در همه جنگها حضور داشت و از نزدیکان و یاران پیامبر اسلام (ص) به شمار می رفت، چنانکه حضرت رسول درباره او فرمود: «هر پیامبری امینی دارد و امین من ابورافع است».

ص: ۴۵۲

ابورافع پس از درگذشت پیامبر، ملازمت امام علی(ع) را اختیار کرد و همراهش بود تا خلافت به وی رسید. وقتی معاویه در شام و طلحه و زبیر در بصره با خلافت امام علی(ع) به مخالفت برخاستند، ابورافع گفت که پیامبر اسلام این واقعه را پیش از این به او خبر داده و فرموده بود که علی(ع) بر حق است و مخالفان او بر باطلند. او در ۸۵ سالگی زمین و خانه اش را در خیبر و مدینه فروخت و در رکاب امام علی(ع) به کوفه مهاجرت کرد. در همین اوقات بود که می گفت «سپاس خدای را که به منزلتی دست یافتم که هیچ کس به آن نرسید، زیرا دو بیعت کردم: عقبه و رضوان؛ و به سوی دو قبله نماز گزاردم و سه بار هجرت کردم». او در کوفه از سوی امام علی(ع) به خزانه داری بیت المال منصوب شد و دو فرزندش عییدالله و علی نیز به دبیری امام پرداختند. براساس روایتی، ابورافع تا روزگار امام حسن(ع) زنده بود و پس از شهادت امیرالمؤمنین(ع) همراه امام حسن(ع) به مدینه بازگشت. اگر این روایت درست باشد باید پنداشت که در آن هنگام سن او از ۹۰ در گذشته بود. پس از بازگشت به مدینه، چون ابورافع قبلاً- زمین و خانه خود را فروخته بود، امام حسن(ع) نیمی از خانه امام علی(ع) و یک قطعه زمین در اطراف مدینه به اقطاع به او داد که پس از مرگ او، فرزندش عییدالله آن را به ۱۷۰٬۰۰۰ (احتمالاً درهم) بفروخت. در مورد تاریخ درگذشت ابورافع اختلاف است. برخی مرگ او را در سال شهادت امام علی(ع) نوشته اند. واقدی می گوید: او کمی پیش از عثمان یا کمی بعد از او درگذشته است. برخی نیز تاریخ مرگ او را در روزگار خلافت امام علی(ع) دانسته اند، اما چنانکه اشاره شد یکی از روایات نجاشی بر پیوند او با امام حسن(ع) تأکید دارد. ابورافع به جمع آوری و تدوین و تبویب احادیث همت گماشت و کتاب السنن و الاحکام و القضا یا را که نخستین کتاب فقهی بود، گردآوری کرد. ظاهراً در تاریخ اسلام، او نخستین کسی است که کتاب فقهی نوشته است. این کتاب شامل بابهای: نمار، روزه، حج، زکات و قضاء است و در آن از امام علی(ع) روایت شده است. از ابورافع روایتهای فراوانی به وسیله فرزندان و همسرش سلمی و دیگران نقل شده است. مسلمانان و به ویژه شیعیان او را در شمار راویان «ثقه» نهاده اند.

۲. عیدالله بن ابی رافع، از تابعین و بنا به قول شیخ مفید از اخیار شیعه و از خواص اصحاب امام علی (ع) و دبیر او بود و در جنگهای آن امام شرکت می جست. او دو کتاب نوشته است: الف قضایا امیرالمؤمنین، شاید نخستین کتابی باشد که درباره قضاوتهای امام علی (ع) نگاشته شده است. ب تسمیه من شهد مع امیرالمؤمنین الجمل و صفین والنهروان من الصحابه (طوسی، ص ۲۰۲). به احتمال قوی عیدالله در تاریخ اسلام نخستین کسی است که درباره رجال کتابی نوشته است. عیدالله در میان راویان شیعه «ثقه» شناخته شده است. او از پدرش ابو رافع و امام علی (ع) و ابوهریره روایت کرده است.

۳. علی بن ابی رافع، از فقهای تابعین است که روایات بسیاری از پیامبر (ص) به یاد داشته است. او از خواص امام علی (ع) به شمار می آمد و در تمام جنگ های آن حضرت حضور داشت. نزد امام فقه آموخت و در روزگار وی کتابی در فقه نوشت که نجاشی بدون ذکر عنوان، آن را یاد کرده است. از دیگر افراد این خاندان شرح حال روشنی به دست نیست.

منابع

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی

کلید واژه ها

کتاب فقهی اصحاب امام علی (ع) تشیع اصحاب پیامبر اکرم

کتاب تذکره الفقهاء

از مشهورترین کتب جامع فقهی استدلالی و تطبیقی شیعه امامیه، به زبان عربی!

نویسنده کتاب:

این کتاب، نوشته آیه الله جمال الدین ابومنصور، شیخ حسن بن یوسف بن المطهر، مشهور به 'علامه حلی' دانشمند بزرگ قرن هفتم و هشتم هجری! از فقهای بزرگ شیعه امامیه که در فقه و اصول، کلام، حکمت و حدیث، متبحر بود و در همه این ها تألیف دارد. او در حکمت و معقول، شاگرد خواجه نصیرالدین طوسی و کاتبی قزوینی و در کلام و فقه، شاگرد دائی اش (محقق حلی) و سیدبن طاووس، و ابن میثم بود! این عالم بزرگوار، در حله، یکی از شهرهای عراق، در سن ۷۸ سالگی، در سال ۷۲۶ ه ق، از دنیا رفت. قبر مطهرش، در نجف اشرف در جنب ضریح حضرت علی (ع) است. علامه حلی در تمام علوم و فنون اسلامی مهارت کامل داشت. کتابهای فقهی او که از جهت دقت نظر نقد و بررسی آراء، احاطه بر مبانی و قواعد و حسن استنباط او بین علما و صاحب نظران، درخشش خاصی دارد، تا امروز غالب آنها تدریس و شرح و تعلیق و ترجمه شده است.

ص: ۴۵۴

در این کتاب به طور مختصر فتاوا و ادله فقهی شیعه، با اشاره به مدارک بیان شده و آراء مخالف و داوری میان مذاهب به روش منصفانه ای آمده است. طبق گفته مؤلف، کتاب در چهار قاعده تنظیم شده، اما به جز دو قاعده 'عبادات و عقود' بقیه آن در دسترس نیست. هر قاعده مشتمل بر ۶ کتاب است. مؤلف در هر مسئله، ابتدا نظر مقبول خودش را در قالب نظریه فقهی شیعه که با آن موافق بودند، نوشته و بعد نام بعضی از صحابه و تابعین و فقهای موافق مذاهب دیگر را آورده و بطور اختصار به نقل و نقد و تحلیل ادله و آراء و اقوال عامه و خاصه پرداخته است. مؤلف، گاهی هم با توجه به اینکه احاطه بر آراء فقهی شیعه و سنی دارد، به نقد و پاسخ پرداخته است. این فقط در بیشتر مسائل فقهی و فروع است، اما در بعضی مسائل و بیشتر در آداب معاملات، فقط نظرات مخالفان را گفته است. نویسنده کتاب، گاهی نیز به آراء مذاهب دیگر مثل زیدیه و قاسمیه (شاخه ای از زیدیه؛ پیروان قاسم بن ابراهیم رسی) اشاره کرده است. این کتاب اولین کتاب مبسوط و به طرز دائره المعارف گونه فقهی است. ابواب طهارت تا رهن، زکاه، کتاب الحج، کتاب الجهاد، کتاب الضمان، کتاب النکاح، بخش هایی از تذکره الفقهاء است.

آراء فقهایی که در کتاب آمده است:

از میان فقهاء شیعه، آراء شیخ طوسی بسیار مورد توجه مؤلف در کتاب است و نیز نظریات شیخ صدوق، شیخ مفید، ابن جنید، ابن ابی عقیل، علی بن بابویه، سلار دیلمی، ابوالصلاح حلبی، در بین آراء بزرگان اهل تسنن، بیشتر به آراء شافعی پرداخته، گاهی نیز نظر بعضی از پیروان مذاهب چهارگانه مثل: محمد بن حسن شیبانی، ابویوسف، زفر، اسماعیل مزنی، و داد ظاهری، مورد توجه مؤلف بوده است. نویسنده کتاب، بعضی از آراء فقهی زیادی از صحابی و تابعین مثل: ابن عباس، ابن مسعود، ابن ابی لیلی، سفیان ثوری، ابراهیم نخعی، حسن بصری، انس بن مالک، مجاهد، عطاء بن ابی رباح، را ذکر کرده است.

انگیزه مؤلف:

علامه حلی (نویسنده کتاب) می نویسد: این تألیف به درخواست محبوبترین و عزیزترین فرد نزد من، فرزندم محمد (فخرالمحققین) انجام گرفت. ما در این کتاب، تصمیم گرفتیم که خلاصه فتاوی علمای را بیان کنیم و قواعد فقها را یادآوری نماییم.

چاپ کتاب:

این کتاب بارها در ایران و عراق به چاپ رسیده و آخرین چاپ آن با تحقیق مؤسسه آل البیت^۱ در قم صورت گرفته و حدود ۱۲ جلد آن تاکنون منتشر شده است. نسخه های دست نویس زیادی هم از آن در کتابخانه های مهم جهان موجود است. همچنین کتاب 'البیع' و بخشی از کتاب 'الدیون' با تصحیح و تعلیق سیدمرتضی خلخالی و شیخ محمدرضا مظفر، در سالهای ۱۳۷۴، ۱۳۷۵ ه ق در نجف اشرف منتشر شده است.

منابع

علامه حلی - تذکره الفقها

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه

مجله حوزه شماره ۲۳

دانشنامه جهان اسلام به نقل از آقابزرگ تهرانی، مقدمه ای بر فقه شیعه، کلیات و کتابشناسی و چند منبع دیگر

کلید واژه ها

کتاب تذکره الفقهاء کتب فقهی استدلال تشیع علامه حلی کتاب شناسی

کتاب آیات الاحکام

«آیات الاحکام» عنوان مشهور و اصطلاحی تعدادی از کتب فقهی استدلالی است که بر پایه آیات فقهی قرآن نوشته شده و عنوان یکی از مهمترین مباحث اسلامی در طول قرن هاست که مورد کاوش و گفتگو و کتابهای زیادی است. بعضی از این کتابها، نام های مخصوص دارند و بعضی دیگر بنام «آیات الاحکام» موسوم هستند. در اینجا برخی از این کتب که با همین نام (آیات الاحکام) تألیف شده اند، ذکر می شود.

ص: ۴۵۶

۱- آیات الاحکام: کتابی مذهبی و فقهی، به عربی، مبتنی بر تفسیر آیات قرآن بر حسب مذهب شیعه، نویسنده مقدس اردبیلی متوفی ۹۹۳ ه ق، از بزرگترین دانشمندان عالم اسلام. مؤلف از تألیف این تفسیر یا فقه قرآنی در سال ۹۸۹ ه ق، فراغت پیدا کرد. این کتاب بر ۱۸ کتاب ترتیب یافته، کتاب اول در طهارت و کتاب آخر، در شهادت و قضا است. آیات مربوط به هر قسمت در جای خود ذکر شده است. ضمناً در اول کتاب، تفسیر سوره «فاتحه الکتاب» آمده است. این کتاب در ایران مکرر چاپ و نشر شد.

۲- آیات الاحکام: این کتاب عربی در تمام ابواب فقهی از طهارت تا قضا و شهادت، بحث می کند. نویسنده: میرزا محمد بن علی بن ابراهیم استرآبادی، فقیه، محدث و عالم رجال، متوفی در سال ۱۰۲۸ هجری قمری است. مؤلف در این کتاب، تفسیر قسمتی از آیات قرآن که با احکام فقه ارتباط دارد بر حسب عقاید شیعه و با شرح و روایات و سخنان دانش پژوهان آورده است. در آخر کتاب، احادیث و اخبار و روایات موثق از ائمه اطهار علیهم السلام، آمده است. از این کتاب در «امل الامل و لولوه البحرین» بنام «شرح آیات الاحکام» ذکر شده است. نسخه های خطی این کتاب (از کتاب مکاسب تا آخر قضا و شهادت) در نسخه مدرسه عالی سپهسالار تهران و در کتابخانه های آستان قدس و کتابخانه ملی تهران موجود می باشد.

۳- آیات الاحکام یا تفسیر آیات الاحکام (کنزالعرفان): از کتاب های مهم فقهی شیعه و به عربی است. نویسنده: فاضل مقداد. کتاب مشتمل بر تفسیر قسمتی از آیات قرآن (بنابر عقیده شیعه) که مربوط به ابواب فقهی می باشد. مانند کتب فقهی ترتیب دارد. از کتاب طهارت شروع و به کتاب قصاص و دیات پایان گرفته است. چاپ تهران ۱۳۱۳ ه ق.

۴- آیات الاحکام یا تفسیر شاهی: کتابی مذهبی و فقهی به فارسی. این کتاب مبتنی بر تفسیر قسمتی از آیات قرآن بر حسب عقاید شیعه، از میرابوالفتح سید محمد، فرزند ابی سعید حسینی معروف به تاج سعیدی که به دستور شاه طهماسب، تألیف کرده است. این کتاب از باب طهارت شروع و آیات مربوط به هر موضوعی در کتاب مربوط به خود جمع و ترجمه و شرح شده، ظاهراً تاکنون چاپ نشده است.

۵- آیات الاحکام یا شرح آیات الاحکام: نویسنده آن سعید بن هبه الله قطب الدین راوندی که در سال ۵۷۳ ه ق، وفات کرد. این شرح در کتابخانه حاج آقا فرزند سید اسدالله فرزند سید حجه الاسلام اصفهانی (متوفی ۱۳۳۳ ق) موجود است. نسخه دیگری از این شرح، در کتابخانه شیخ هادی کاشف الغطاء در نجف است.

۶- آیات الاحکام: کتابی در احکام فقهی، تألیف محمدباقر بن محمدحسن قائنی بیرجندی از دانشمندان قرن ۱۳ هجری قمری. نویسنده این کتاب را در ماه شوال ۱۲۹۹ ه ق، به پایان رساند. نسخه خطی این اثر در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم می باشد. برخی دیگر از کتبی که در آیات الاحکام تحت نامهای خاصی تألیف شده اند عبارتند از: بدایع الکلام، تحصیل الاطمینان، تفسیر قطب شاهی، دلائل المرام، زبده البیان، قلاند الدرر، لب الالباب، مفاتیح الاحکام، منهاج الهدایه، النهایه (آقا بزرگ ۱/۰۴ به بعد).

منابع

غلامحسین مصاحب- دائرة المعارف فارسی

شیخ آقا بزرگ تهرانی- الذریعه

سید محسن امین عاملی- اعیان الشیعه

ابن یوسف شیرازی- فهرست کتابخانه مدرسه سپهسالار

ص: ۴۵۸

شیخ عباس قمی - فوائد الرضویه

شیخ عباس قمی - سفینه البحار

کلید واژه ها

کتاب آیات الاحکام کتب فقهی تفسیر قرآن تشیع زبان عربی کتاب شناسی

کتاب العروه الوثقی (سید محمد کاظم طباطبائی یزدی)

کتاب فقهی به گونه فقه فتوایی به زبان عربی. این کتاب به نوشته فقیه نامدار معاصر و عالم شیعی ایرانی در قرن ۱۴ ه ق، سید محمد کاظم طباطبائی یزدی است. در این کتاب چند باب از ابواب فقه به گونه بی سابقه مطرح شده است. کتاب در زمان حیات نویسنده، به عنوان رساله عملیه بود و بعد از وفات او، حدود ۱۰۰ سال اخیر، مورد توجه فضلا و بزرگان و یکی از کتابهای مطرح در حوزه های علمیه شیعه و گاهی به عنوان «درس خارج» استدلال می شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

سید محمد کاظم فرزند عبدالعظیم در سال ۱۲۴۷ ه ق در قریه ای در شهر یزد بدنیا آمد. دوران نوجوانی را برای کسب علوم دینی به اصفهان رفت و خدمت شیخ محمدباقر نجفی و صاحب روضات الجنات تلمذ کرد تا به درجه اجتهاد رسید. سپس برای ادامه تحصیل به نجف اشرف هجرت کرد و در محضر میرزای شیرازی (محمد حسن) و دیگر علما بهره های علمی زیادی برد تا بعد از وفات استاد بزرگش، به تدریس علوم پرداخت.

آیه الله یزدی بسیار مورد توجه عموم مردم مخصوصا علما بود. در زمان نهضت ملی ایران، تصمیم به قتل ایشان گرفته شد ولی رؤسا و شیوخ عرب در نجف، گرداگرد خانه اش را محاصره کرده و برای حفظ او تلاش زیادی شد، تا غائله رفع شد و خطر از آن بزرگوار برطرف و نتیجتا ریاست دینی به ایشان محول شد. این سید بزرگوار در بیشتر علوم مخصوصا در فقه جعفری، تبحر زیادی داشت، از همین رو، سرآمد فقهای زمان و مرجع تقلید شیعیان بود. حوزه درس او در نجف اشرف، مرجع استفاده علما و اساتید بود، مطالب عالی فقه را با بیانات سهل و ساده و شیوا، بیان می کرد. از شاگردان بزرگ او، شیخ علی مازندرانی است. از آثار خیریه این عالم ربانی، مدرسه بزرگی در نجف است. ۲۸ ماه رجب سال ۱۳۳۷ ه ق در نجف دار فانی را وداع کرد. فراش در صحن مقدس امیرالمؤمنین علی (ع) می باشد.

ص: ۴۵۹

این اثر دارای ۱۷ کتاب فقهی است. آغاز کتاب مباحثی پیرامون اجتهاد و تقلید مطرح و با ۷۲ مسئله به زوایای مختلف این بحث اشاره شده است. قسمت های بعدی مسائل مربوط به عبادات در فقه مانند طهارت، نماز، روزه، اعتکاف، خمس، حج، زکوه،... و در بخش معاملات در فقه، مباحث اجاره، مضاربه، شرکت، مزارعه، مساقات، ضمان، حواله، نکاح و وصیت مطرح شده اند.

ویژگی کتاب:

مهمترین ویژگی کتاب عبارت از متن، کثرت فروع به ویژه در مسائل مستحدثه و ترتیب و شماره گذاری در این فروع است. ۳۲۶۰ فرع فقهی دارد که ظاهراً اولین اثر فقهی است که مواد فروع آن با شماره گذاری از یکدیگر جدا شده اند.

شرح و حاشیه بر کتاب:

بعد از درگذشت این عالم بزرگ (سید محمد کاظم یزدی) بخش هایی با عنوان ملحقات عروه الوثقی منتشر شد که شامل مباحثی چون ربا، وقف، وکالت عدد، هبه و فضا بود و در بیشتر مسائل به صورتی فشرده به دلایل فقهی آن اشاره شده است. از زمان نشر کتاب عروه الوثقی تاکنون، نظرات فقهای معاصر پیرامون آراء و مسائل مطرح شده در این کتاب، بصورت حاشیه و شرح و یا تعلیقه، منتشر شده است که مهمترین فقهای که نظراتشان را مطرح کرده اند عبارتند از: میرزا حسین نائینی، شیخ عبدالکریم حائری، آقا ضیاءالدین عراقی، سید ابوالحسن اصفهانی، سید حسین بروجردی، سید عبدالهادی شیرازی، سید محسن حکیم، سید احمد خوانساری، روح الله خمینی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد رضا گلپایگانی. البته شروح دیگری بر این کتاب نوشته شده که در جای خود خواهد آمد.

این کتاب توسط شیخ عباس قمی به فارسی ترجمه شده و بنام «الغایه القصوی» در بغداد و تهران چندین بار چاپ و منتشر شده است.

منابع

سید محمد کاظم طباطبائی یزدی - العروه الوثقی

سید حسین مدرسی طباطبائی - مقدمه ای بر فقه شیعه

محمد علی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دائرة المعارف تشیع

کلیات و کتابشناسی

کلید واژه ها

کتاب العروه الوثقی کتاب شناسی کتب فقهی فقه احکام فقهی سید محمد کاظم طباطبائی یزدی زبان عربی

کتاب احقاق الحق و ازهاق الباطل

کتابی در مسائل اختلافی میان اهل سنت و شیعه، در سه حوزه کلام، اصول فقه و فقه، به ویژه مبحث امامت، به زبان عربی در قرن یازدهم هجری. نویسنده، قاضی نورالله بن سید شرف الدین شوشتری، از علما فقها و متکلمین و رجال شناس نامدار شیعه که ساکن هند بوده است. اثر بزرگ و مهم دیگر او، کتاب «مجالس المؤمنین» می باشد. کتاب احقاق الحق پاسخ و ردی است بر کتاب «ابطال نهج الباطل و افعال کشف العاطل» دانشمند اهل تسنن، (قاضی فضل بن روزبهان اصفهانی) که آن، دفاعیه ای است بر کتاب «نهج الحق و کشف الصدق» علامه حلی، عالم بزرگ شیعه، متوفی ۷۳۶. احقاق الحق، بهترین کتابی است در رد علمای عامه (اهل تسنن)، مرووری بر آن نشان می دهد که آگاهی و دانش او چقدر گسترده و توانایی و دقت او در مباحثات مذهبی و مناظراتش با سنی ها، قابل توجه است. 'شوشتری' مطالب آن را با بیانات منطقی و در خور فهم غالب مردم نوشته و تمام ماخذ آن را از کتب و احادیث اهل تسنن گرفته و به آن ها استشهاد نموده است. مبحث امامت این کتاب، بسیار مفصل است و تألیف کتاب که در سال ۱۰۱۴ ه ق، تمام شده، باعث شهادت نویسنده گشت.

سید نورالله حسینی مرعشی شوشتری، مشهور به 'شهید ثالث'، قاضی عالم و فقیه، متکلم و رجال شناس معروف شیعه، فرزند سید شریف الدین، که سال ۹۵۶ ه ق، در شوشتر در خانواده اهل علم، متولد شد. نسب قاضی نورالله، با ۲۶ واسطه به حضرت سجاد، امام چهارم شیعیان می رسد. تحصیلات مقدماتی را در شوشتر گذراند، در سال ۹۷۹ ه ق، برای ادامه تحصیل به مشهد رفت، آنجا به تهذیب نفس و تحصیل در درس 'مولی عبدالواحد شوشتری' پرداخت. سال ۹۹۳ ه ق، یعنی در سن ۳۷ سالگی به علت فجاج و شورش های مکرر مشهد و دلایل دیگری به هند رفت و وارد «لاهور» شد. 'جلال الدین اکبر' پادشاه هند، از او پذیرایی کرد و علی رغم شیعه بودنش به خاطر توانایی ها و صلاحیت هایش، منصب قضاوت را به او داد. فتاوی قاضی شوشتری و علم او از فقه و حدیث اهل سنت، بی نظیر بود، به همین جهت، فتاوی او، بطور مستقیم، علمای سنی مذهب را تحت تأثیر برتری فقه جعفری قرار داد. وی در علم حدیث نیز استاد بود. در علم معقول و منقول مجرب و متبحر و در تفسیر و علوم قرآن و ریاضیات، صرف و نحو و ادبیات عرب، معانی و بیان و عروض و قافیه، صاحب تألیفاتی است. بعد از مرگ 'اکبر شاه هند'، رهبران سنی متعصب هندی، فشار را بر 'قاضی نورالله' روز به روز بیشتر کردند و سرانجام بعد از تألیف این کتاب (احقاق الحق) و مقالات آن که در انتقاد از سه خلیفه اول است، خشم آنها را برانگیخت و بعد از ۵ سال در ۱۸ جمادی الثانی سال ۱۰۱۹ ه ق، نواصب اهل سنت، راه را بر او گرفته و آنقدر با شاخه های خاردار او را زدند تا جان خود را از دست داد و شهید راه حقیقت گشت و از این رو، به گفته صاحب مستدرک 'حاج میرزا حسین نوری طبری' او را شهید ثالث نیز گویند. (مراجعه به زندگینامه این شخصیت بزرگ شود) قبر او در «اکبر آباد» هند و معروف می باشد.

کتاب، خلاصه ای از مجادلات شیعه و سنی، پیرامون عقاید اشعریه درباره خدا، نبوت، امامت، تفسیر قرآن، احادیث و فقه را شامل می شود. عمده مباحث، کلامی و به ویژه شامل مبحث امامت حضرت علی (ع) است. در عین حال، از نظر محتوا و سخنان و امثال، با اهمیت و ارزشمند می باشد. روش مؤلف در رد و نقد کتاب «ابطال نهج الباطل» قاضی روز بهان اینگونه است که: نخست عبارت 'علامه حلی' از کتاب «نهج الحق» او را با عبارت «قال المصنف رفع الله درجه» آورده و بعد عبارت 'روز بهان' را با عنوان «قال الناصب خفضه الله» مطرح می کند، آنگاه داوری خودش را با «اقول» به طور مفصل بیان و به نقد دیدگاه فضل الله و اثبات نظریات امامیه که در لابه لای نوشته های علامه حلی آمده، می پردازد و نظر مستدل خویش را در تجزیه و تحلیل حقایق از لحاظ تاریخی و منطقی ارائه می دهد. این کتاب، موجی از مخالفت علیه قاضی نورالله، پدید آورد.

اهمیت کتاب و حواشی آن:

بنابر توجه خاص و اهمیتی که علمای شیعه به این اثر کلامی داشتند، حواشی و تعلیقات زیادی بر آن نوشتند که از آن جمله می توان به سه تعلیقه شیخ مفیدالدین بن عبدالنبی شیرازی، مولا محمدهادی بن عبدالحسین و سید علاءالدوله، داماد مؤلف اشاره کرد. ضمناً به چند زبان ترجمه شده که از جمله، به فارسی توسط میرزا نائینی، ترجمه فارسی عهد صفوی و ترجمه اردو، می باشد. چاپ این کتاب در ایران برای اولین بار، سال ۱۲۷۳ ه ق، و بار دیگر با حواشی و تعلیقات مفصل در ۱۶ جلد توسط آیت الله مرحوم مرعشی نجفی است.

آیه الله مرعشی نجفی - احقاق الحق

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

علامه حلی - نهج الحق و كشف الصدق

کلید واژه ها

کتاب احقاق الحق و ازهاق الباطل قاضی نورالله شوشتری (شهید ثالث) علم کلام فقه اعتقاد کتب کلامی کتب فقهی تشیع امامت

کتاب تحریر الوسیله

کتابی فقهی و رساله فتوایی در عبادات و معاملات و... به زبان عربی. این کتاب، جامع ابواب فقه به صورت غیراستدلالی است و اصطلاحات و نظریات دقیق فقهی، با عباراتی ساده بیان شده و مسائل 'مبتلا به' را بطور منظم در بردارد. نویسنده آن آیه الله سید روح الله موسوی خمینی، رهبر فقید انقلاب اسلامی ایران است. کتاب «تحریر الوسیله»، حاشیه بر «وسیله النجاه» تألیف آیه الله سید ابوالحسن اصفهانی است که نویسنده حدود یک سوم کل کتاب به آن اضافاتی کرده است. این اثر به سبک کتب فقهی فقهای شیعه، تحت عناوین خاصی مربوط به احکام عملی دینی، نگارش شده و به سیاق کتابهای «توضیح المسائل» فارسی، هر حکمی تحت عنوان «مسأله» تدوین یافته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ه ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) بدنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیه الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره دروس سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاحادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیه الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیه الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰

سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت‌هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات‌هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح‌الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله‌های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سالها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می‌برد، ولی هیچگاه از مبارزه بر علیه طاغوت و رژیم ستمشاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست برنداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۳ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دارفانی را وداع کرد.

کتاب با عنوان «المقدمه فی فروع التقلید» شروع و بعد از آن «کتاب الطهاره» و سپس تمام ابواب فقه متداول، طرح و بعد مسائل نو مستحدثه در قلمرو احکام، بیان شده است. مسائل مستحدثه تحریر الوسیله عبارتست از مباحث بیمه، سفته، سرقتی، عملیات بانکی، بلیط بخت آزمایی، تلقیح مصنوعی، تشریح، پیوند اعضا، تغییر جنسیت، رادیو و تلویزیون و مسائل دیگری از قبیل نماز و روزه مسافر در هواپیما، حج، نماز جمعه، قضا، شهادت، قصاص، دیات، امر به معروف و نهی از منکر، دفاع..... از این کتاب بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، به عنوان متمم قانون رفع خلأ قانونی، قضات دادگستری استفاده می کردند.

شرح و نشر و چاپ:

۱- این حاشیه در دوران اقامت آیه الله خمینی در قم و دروس تدریسی ایشان نوشته شد، ولی به احترام مرجع وقت 'حاج آقا حسین بروجردی' چاپ و نشر نشد، و در زمان تبعید در شهر 'بورسای ترکیه' از فراغت ۱۱ ماهه اجباری استفاده و در متن کتاب «وسیله النجاه» قرار داد و بنام «تحریر الوسیله» بعداً انتشار یافت.

۲- تحریر الوسیله چندین ترجمه و شرح دارد که مهمترین آنها، ترجمه فارسی محمدباقر موسوی همدانی، ۴ جلد ترجمه فارسی علی اسلامی و قاضی زاده، ۴ جلد شرح آیت الله فاضل لنکرانی بنام «تفصیل الشریفه فی شرح تحریر الوسیله»، ۱۴ جلد شرح سید مصطفی خمینی بنام «مستند تحریر الوسیله»، ۲ جلد شرح های دیگر حاج شیخ یوسف صانعی، محمد مؤمن قمی، مکارم شیرازی، نوری همدانی و غیره.

منابع

رضا استادی- کتابها و آثار علمی امام خمینی

ص: ۴۶۵

کتاب تحریر الوسیله امام خمینی (ره) کتب فقهی کتاب شناسی زبان عربی تشیع احکام فقهی

کتاب عده الاصول

کتابی در موضوع اصول فقه به زبان عربی در قرن پنجم هجری قمری، نویسنده آن شیخ الطائفه، محمدبن حسن طوسی مشهور به شیخ طوسی. این کتاب که آراء و نظریات اصولی شیخ طوسی در آن گرد آمده، دومین اثر جامع اصول فقه شیعه بعد از کتاب اصولی 'سید مرتضی' و یکی از مبسوط ترین کتابهای اصول، نزد قدما و به همراه همان کتاب اصولی سید مرتضی (الذریعه الی اصول الشریعه)، بهترین و مهمترین مجموعه های تدوین شده در قواعد و مبانی اصول فقه شیعه بعد از غیبت کبری و فقدان فقهای محدث تا عصر 'علامه حلی' است.

معرفی اجمالی نویسنده

ابوجعفر محمدبن حسن طوسی، فقیه، محدث رجالی، مفسر، ادیب، متکلم و محقق بزرگ شیعه که به 'شیخ الطائفه'، 'شیخ طوسی' و 'شیخ الامامیه' معروف است، سال ۳۸۵ ه ق در منطقه طوس در خراسان متولد شد. در همانجا مقدمات علوم دینی را آموخت، سال ۴۰۸ ه ق، یعنی در سن ۲۳ سالگی برای تحصیلاتش و تکمیل آن به بغداد رفت چون آن زمان، بغداد مرکز خلافت عباسیان و دارای مراکز علمی متعددی بود و دانشمندان زیادی در آنجا حضور داشتند، لذا شیخ طوسی توانست برای بهره مند شدن از تمام رشته های علوم و معارف اسلامی از محضر بزرگان و اساتیدی چون شیخ مفید، سید مرتضی (علم الهدی) و غضائری استفاده کند. او در شرایط جامعه آن روز بغداد که بین شیعیان و عموم اهل تسنن منازعات علمی و مذهبی جریان داشت (و این نزاع ها گاهی به خاطر تعصبات فرقه ای، به درگیری و خشونت میرسید و حوزه شیعه در تهدید و ناامنی قرار داشت) توانست نقش مثبت و وحدت بخشی در رفع تناقضات علمی و اجتماعی ایفا کند و از طریق سماع و قرائت و اجازه از بزرگان، روایت کند و به شهرت بی نظیر برسد. شیخ طوسی نزدیک به ۴۰ سال در بغداد زندگی و در تبلیغ مذهب شیعه، تلاش بسیاری نمود و چون مورد احترام و تعظیم همگان و حتی خلفا بود، دشمنانش او را سعایت کرده و نزد خلیفه، او را متهم به بدگویی از صحابه و خلیفه اول و دوم نمودند، اما شیخ در محضر خلیفه، چنان عباراتی گفت که خلیفه قانع شد. با این حال، مردمی که از او خشمگین بودند، خانه اش را سوزاندند و به آتش کشیدند. وی بعد از این به نجف اشرف رفت و اولین کسی شد که آنجا را مرکز علمی شیعه قرار داد. فضائل و کمالات این شخصیت بزرگ آنقدر است که در این مختصر نمی گنجد.

وفاتش در ۲۲ محرم سال ۴۶۰ ه ق در سن ۷۵ سالگی در نجف اشرف و مدفنش در همان خانه اش، که به مسجد طوسی مشهور و امروز به صحن امیرالمؤمنین (ع) متصل است. او صاحب تألیفات زیاد از جمله همین کتاب «عده الاصول» می باشد.

ص: ۴۶۶

عده الاصول، در ۲ جلد، ۱۲ باب و ۹۲ فصل تقسیم بندی شده است. هر باب به تناسب حجم بحث ها، دارای فصل های متعددی است. مباحث کتاب بطور اجمال از اینقرار است:

۱- ماهیت اصول فقه، خطاب، اقسام خطاب، حقیقت علم، بحث دلالت و... شیخ در این باب از ماهیت علم الاصول و از امور دیگری که ارتباط نزدیک با این موضوع دارد چون: مفهوم علم، علم ضروری، ظن، شک، دلالت، عقل، اماره، حسن و قبح و استعاره و غیره، بحث کرده است.

۲- مبحث خبر و اقسام آن (این باب بسیار گسترده است)

۳- اوامر

۴- نواهی

۵- عام و خاص (این قسمت شامل ۲۲ فصل که مفصل ترین ابواب کتاب است).

۶- مجمل و مبین

۷- ناسخ و منسوخ

۸- افعال

۹- اجماع

۱۰- قیاس (در این بحث قیاس، شیخ طوسی تمام مطالب استادش، سید مرتضی را، بدون کم و زیاد، از کتاب «الذریعه» او نقل کرده است.

۱۱- اجتهاد

۱۲- خطر و اباحه

در قسمتی از آراء و نظریات شیخ در کتاب، بحث درباره خبر متواتر و سه نظریه مربوط به آن است که با نظر استادش سیدمرتضی مخالفت دارد. نیز نظیر وی درباره اجماع، قیاس و بحث اجتهاد، از مباحث مهم دیگر کتاب می باشد.

عده الاصول در منظر صاحب نظران

سید حسن صدر: این کتاب را در برگیرنده تمامی بحث ها و مسائل علم اصول فقه می داند.

آقا بزرگ تهرانی: شیخ طوسی این کتابش را در دوره حیات استادش تألیف نموده و آن را بر دو بخش «اصول دین» و «اصول فقه» مشتمل کرده و بیشتر از سایر معاصرانش درباره اصلاح و تنقیح مبانی، توجه به خرج داده است.

ص: ۴۶۷

سید محمدباقر صدر و برخی دیگر محققان: این کتاب، اولین کتاب کامل در اصول فقه امامیه است.

چاپ و نشر

سال ۱۳۱۲ ه ق، در بمبئی منتشر شد. سال ۱۳۱۴ ه ق، با حاشیه ملا خلیل قزوینی در ایران منتشر شد. البته حاشیه ملا خلیل یک حاشیه گسترده در دو جلد است. سال ۱۴۱۷ ه ق، با تصحیح محمدرضا انصاری قمی، در قم چاپ و منتشر شد.

منابع

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

آقابزرگ تهرانی - الذریعه

شیخ طوسی - العده فی اصول فقه طوسی

سیدحسن صدر - تأسیس الشیعه لعلوم الاسلام - صفحه ۴۸۷

ابوالقاسم گرجی - تاریخ فقه و فقها - صفحه ۱۸۳ به بعد

دائرة المعارف تشیع

کلید واژه ها

کتاب عده الاصول شیخ طوسی کتاب شناسی کتب فقهی فقه زبان عربی تشیع علم اصول

کتاب الاستبصار

مجموعه ای از احادیث شیعی به زبان عربی درباره احکام فقهی، به ضمیمه سلسله طرق روایت مؤلف و یکی از کتب اربعه، یعنی از کتابهای معتبر چهارگانه حدیث و فقه شیعه امامیه است. این کتب اربعه یعنی این چهار مجموعه حدیث، از زمان تألیف تاکنون همواره مرجع و مأخذ و مورد اتفاق همه دانشمندان و فقیهان شیعه بوده و اکنون نیز اهمیت و اعتبار دارد. نویسنده کتاب، شیخ ابو جعفر محمد طوسی، معروف به 'شیخ طوسی' و نام کامل آن کتاب 'الاستبصار فی ما اختلف من الابصار' می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده

ابو جعفر محمد بن حسن بن علی طوسی، معروف به 'شیخ طوسی' و 'شیخ الطائفه' و 'شیخ الامامیه' فقیه اصولی و محدث رجالی، مفسر، ادیب کلامی، از علمای بزرگ شیعه که در سال ۳۸۵ ه ق، در منطقه طوس در خراسان (ایران) به دنیا آمد. در همان شهر، مقدمات علوم دینی را آموخت، سال ۴۰۸ ه ق یعنی در سن ۲۳ سالگی برای تکمیل تحصیلات خود به بغداد رفت،

چون آن زمان بغداد مرکز خلافت عباسیان و دارای مراکز علمی متعددی بود، لذا دانشمندان زیادی در آنجا حضور و رفت و آمد داشتند و این مسئله موجب شده بود که علوم و معارف اسلامی، رشد زیادی را در تمام رشته ها به وجود آورد؛ از همین رو شیخ توانست از محضر بزرگان و اساتیدی چون شیخ مفید، سیدمرتضی علم الهدی و غضائری استفاده کند و توانست از طریق سماع و قرائت و اجازه از بزرگان روایت کند و به شهرت بی نظیری برسد. شیخ الطائفه، نزدیک به ۴۰ سال در بغداد زندگی کرد و در تبلیغ مذهب شیعه، تلاش زیادی نمود و چون مورد احترام و تعظیم همگان و حتی خلفا بود، دشمنانش نزد خلیفه او را متهم به بدگویی از صحابه و خلیفه اول و دوم کردند. ولی او در محضر خلیفه، چنان عباراتی گفت که خلیفه قانع و او تبرئه شد، اما مردمی که از او خشمگین و ناراحت بودند، خانه اش را سوزاندند. شیخ طوسی بعد از این، به نجف اشرف هجرت کرد، او اولین کسی بود که آنجا را مرکز علمی شیعه قرار داد. فضائل و کمالات و خدمات این شخصیت بزرگ آنقدر است که در این مختصر نمی گنجد. وفات او در ۲۲ محرم سال ۴۶۰ ه ق، در سن ۷۵ سالگی در نجف اشرف و مدفنش نیز در همان شهر در خانه خود که امروزه مشهور به مسجد طوسی و به صحن امیرالمؤمنین علی (ع) متصل است. وی صاحب تألیفات بسیار، از جمله همین کتاب استبصار است.

ترتیب ابواب کتاب، بر پایه طبقه بندی معمول در آثار فقهی صورت گرفته است. روش مؤلف در کتاب اینکه نخست احادیث و اخبار مورد اعتماد خودش را در هر بابی، با فتوای خودش ذکر کرده، سپس احادیث و اخبار مخالف و متعارض آن را آورده، آنگاه به تأویل و جمع بین این دو دسته احادیث به ظاهر ناسازگار، پرداخته است. طبقه بندی کتاب بر اساس تقسیم مؤلف در ۳ جزء است: جزء اول و دوم در باب عبادات شامل کتاب طهارت، کتاب صلوه، زکوه، صیام (روزه)، دیون، شهادت، قضایا و... جزء سوم در باب معاملات و دیگر ابواب فقه. این سه جزء مشتمل بر ۹۱۵ باب و پنجهزار و پانصد و خرده ای حدیث است یعنی با اختلاف نقل ۵۵۱۱ و ۵۵۵۸ حدیث شده است. شیخ طوسی در این اثر، علاوه بر اینکه احادیث مربوط به هر باب را در یک جا گردآوری کرده، به نقد و بررسی سند و محتوایی آنها نیز توجه کرده است و در هر بابی پیشنهاد خود را برای رفع ناهمخوانی ظاهری میان احادیث یا ترجیح گروهی از روایات بر گروهی دیگر را ارائه داده است.

شرح و نشر کتاب

تألیف آثاری به عنوان شرح، تعلیق و حاشیه بر این کتاب (استبصار) از اواخر قرن ۱۰ ه ق بطور شاخص شده است که از مهم ترین آنها:

۱- شرح شهید ثانی

۲- شرح مجلسی بنام (ملاذ الاخبار) که تا کتاب 'صوم' است.

۳- شرحی از مولا محمدامین استرآبادی

۴- شرحی از میرسید احمد بن زین العابدین حسینی عاملی اصفهانی بنام 'مناهج الاخبار'

ص: ۴۶۹

بیشتر از ۲۰ شرح و حاشیه وجود دارد. این کتاب بارها به چاپ رسیده است از جمله سال ۱۳۰۷ ه ق در ۳ جلد در 'هند' چاپ سنگی شد. سال ۱۳۱۵ - ۱۳۱۷ ه ق در تهران مجدداً چاپ شد. سال ۱۳۹۰ ه ق در ۴ جلد چاپ علمی و انتقادی این کتاب در تهران منتشر شد.

منابع

دائرةالمعارف بزرگ اسلامی به نقل از الذریعه، ریاض العلماء، یارنامه شیخ طوسی و دهها منبع دیگر.

دائرةالمعارف تشیع

غلامحسین مصاحب - دائرةالمعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب الاستبصار شیخ طوسی کتاب شناسی کتب فقهی کتب حدیث شناسی احکام فقهی حدیث شناسی تشیع زبان عربی

تهذیب الاحکام

این کتاب، از مهم ترین و مفصل ترین منبع فقهی و یکی از چهار کتاب عمده حدیث و فقه شیعه (کتب اربعه) است. تمام احادیث فقهی در آن ذکر و تألیف آن، قبل از کتاب استبصار می باشد. نویسنده آن، شیخ الطائفه، ابوجعفر محمد طوسی، مشهور به شیخ طوسی است. در این کتاب، علاوه بر ذکر مستندات قطعی هر مسئله و احادیث مشهور، احادیث متعارض نیز آمده و شیوه رفع ناسازگاری این احادیث با همدیگر و تأویل آنها، بیان شده است. تفسیرهای کتاب، خاستگاه کلامی دارد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوجعفر محمدبن حسن بن علی طوسی معروف به شیخ طوسی و شیخ الطائفه و شیخ الامامیه، فقیه اصولی و محدث رجالی، مفسر، ادیب کلامی، از علمای بزرگ شیعه که در سال ۳۸۵ ه ق، در منطقه طوس در خراسان (ایران) متولد شد. در همان شهر، مقدمات علوم دینی را آموخت، در سال ۴۰۸ یعنی در سن ۲۳ سالگی، برای تکمیل تحصیلات خود به بغداد رفت، چون آن زمان، بغداد مرکز خلافت عباسیان و دارای مراکز علمی متعدد بود، لذا دانشمندان زیادی در آنجا حضور داشتند و این مسئله موجب شده بود که علوم و معارف اسلامی رشد زیادی را در تمام رشته ها به وجود آورد از همین رو شیخ طوسی توانست از محضر بزرگان و اساتیدی چون شیخ مفید، سیدمرتضی علم الهدی و غضائری استفاده کند و در شرایط جامعه آن روز بغداد، که بین شیعیان و عموم اهل تسنن، منازعات علمی و مذهبی جریان داشت و این نزاع ها گاهی به خاطر تعصبات فرقه ای به درگیری و خشونت می رسید و حوزه شیعه در تهدید و ناامنی قرار داشت و حتی بین مشایخ شیعه، وحدت و هماهنگی کامل نبود، شیخ نقش مثبت و وحدت بخشی در رفع تناقضات علمی و اجتماعی، ایفا کرد و توانست از طریق سماع

و قرائت و اجازہ از بزرگان، روایت کند و به شهرت بی نظیر برسد.

ص: ۴۷۰

او نزدیک ۴۰ سال در بغداد زندگی کرد و در تبلیغ مذهب شیعه، تلاش بسیاری نمود و چون مورد احترام و تعظیم خلفا و همه بود، دشمنانش نزد خلیفه او را متهم به بدگویی از صحابه و خلیفه اول و دوم کردند، ولی او در محضر خلیفه، چنان عباراتی گفت که خلیفه قانع شد اما مردمی که از او خشمگین بودند، خانه اش را سوزاندند. شیخ طوسی بعد از این به نجف اشرف رفت و اولین کسی بود که آنجا را مرکز علمی شیعه قرار داد. فضائل و کمالات و خدمات این شخصیت بزرگ آنقدر است که در این مختصر نمی گنجد. وفات او در ۲۲ محرم ۴۶۰ ه ق، در سن ۷۵ سالگی در همان نجف اشرف و مدفنش در همان خانه اش که امروزه به مسجد طوسی مشهور و به صحن امیرالمؤمنین متصل است واقع است. وی صاحب تألیفات بسیار از جمله همین کتاب تهذیب الاحکام است.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

ساختار این کتاب بر مبنای شرح مبسوط و استدلالی کتاب مقنعه تألیف شیخ مفید، استاد بزرگوار شیخ طوسی است. کتاب مقنعه شامل یک دوره فشرده از اصول عقاید و فروع دین می باشد و این کتاب (تهذیب الاحکام) شرح بخش دوم آن کتاب و مسائل مربوط به احکام فرعی است، اگرچه مؤلف (شیخ طوسی) ابواب زیارات را در کتابش اضافه کرده است. کتاب تهذیب الاحکام بر ۲۱ یا ۲۳ کتاب و تمام ابواب فقه است. شروع کتاب، مبحث طهارت و پایان کتاب، بحث دیات. طبق شمارش برخی صاحب نظران، شامل ۳۹۳ باب و ۱۳۵۹۰ حدیث و بعضی شمارش دیگر ۴۰۹ باب و ۱۳۹۸۸ حدیث می باشد. این اختلاف به خاطر اشتباه در شمارش و یا مستقل دانستن یا ندانستن برخی ابواب و احادیث ناشی شده است. قسمت پایانی کتاب، بخشی به عنوان مشیخه می باشد که مؤلف محترم، زنجیره سندها و روش خود را به منصفان و مؤلفان آن اصول و کتب، بیان کرده تا احادیث از حالت ارسال بیرون آید.

ص: ۴۷۱

۱- علامه بحر العلوم: این کتاب، غالباً فقیه را از دیگر کتاب حدیثی بی نیاز می کند.

۲- علامه حلی: این کتاب را اصل فقه خوانده است.

۳- سیدبن طاووس: تهذیب الاحکام و کافی از بزرگترین کتب فقهی است. وی از این کتاب در آثار خود بسیار نقل کرده است.

۴- ابن ادریس: شماری از احادیث جالب توجه آن را انتخاب کرده و در پایان کتاب السرائر آورده است.

۵- محمدتقی مجلسی: رتبه و اعتبار این کتاب را بعد از کافی و من لایحضر می داند.

در جوامع حدیثی متأخر مانند وسائل الشیعه، وافی و بحار الانوار نیز احادیث زیادی از تهذیب نقل شده است از طرف دیگر بعضی از علما، اشکالاتی در اسناد و متون احادیث منقول در کتاب دارند مانند: ابن ادریس حلی، ابن شهید ثانی، یوسف بحرانی، محمد کلباسی، تستری، خوانساری، نوری. البته باید گفت که خود شیخ طوسی درباره بسیاری از احادیث متعارض، به ضعف آنها تصریح کرده است.

جایگاه و اهمیت تهذیب:

۱- تهذیب الاحکام با داشتن بیشترین احادیث فقهی، در مقایسه با سایر کتب چهارگانه از مهمترین منابع استنباط فقهی امامیه به شمار می رود.

۲- برخی از عالمان مانند ابن حجر عقلانی، محمدباقر مجلسی، حسینی اشکوری این کتاب را تدریس می کردند.

۳- علاوه بر جنبه فقهی، از نظر حدیثی اهمیت به سزائی دارد.

۴- این کتاب، اولین تألیف شیخ طوسی است که خود در آثار دیگرش مکرر به این اثر ارجاع داده است.

شرح و نشر:

ص: ۴۷۲

۱- آقابزرگ تهرانی، ۱۶ شرح و ۲۰ حاشیه بر تهذیب معرفی کرده است.

۲- ملاذ الاخیار (اثر علامه مجلسی در ۱۶ جلد) شرح کامل بر تهذیب.

۳- از شیخ احمد احسائی، و غیر آن.

۴- نسخه های فراوانی از تهذیب در کتابخانه های اسلامی نگهداری می شود.

۵- نسخه دست نویس از حسین بن عبدالصمد حارثی، پدر شیخ بهائی، شامل بخش هایی از تهذیب موجود است.

این کتاب، اولین بار به تصحیح احمد شیرازی و باقر قوچانی در سال ۱۳۱۷ و ۱۳۱۸ چاپ سنگی شد. چاپهای دیگر به قطع وزیر در ده جلد است که در نجف و بیروت تصحیح و چاپ شده و سال ۱۳۷۶ شمسی در تهران چاپ شده است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از تهذیب الاحکام

دائرةالمعارف فارسی

محمدعلی مدرس تبریزی- ریحانه الادب

دائرةالمعارف تشیع به نقل از چندین منبع

کلید واژه ها

کتاب فقهی شیخ طوسی تهذیب الاحکام تشیع

کتاب شرایع الاسلام

کتابی مهم در کلیه ابواب فقه شیعه امامیه به زبان عربی در قرن هفتم هجری قمری که به صورت یک دوره کامل احکام اسلام و مسائل حلال و حرام آن بیان شده است. نویسنده این کتاب 'نجم الدین جعفر بن حسن' معروف به محقق یا 'محقق حلی' یا 'محقق اول'، از دانشمندان بزرگ و فقهای نامی است. نام اصلی این اثر «شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام» می باشد که از زمان 'محقق حلی' تا این زمان، جزو متون درسی حوزه های علمیه است. فضیلتی عرب در حوزه های علمی به جای «شرح لمعه» بیشتر این کتاب را تدریس و تدریس می کنند.

ص: ۴۷۳

نجم الدین شیخ جعفر فرزند حسن بن یحیی و معروف به 'محقق حلی' عالم و فقیه اصولی و مرجع بزرگ که در تحقیق و دقت نظر و فصاحت و شعر و ادب و تمام علوم متنوعه دین جامعیت کامل داشت، سال ۶۰۲ ه ق در شهر حله واقع در عراق متولد شد. پس از تحصیلات مقدماتی، ادبیات عربی را که زبان مادریش بود، فرا گرفت، در علم هیئت و ریاضیات و منطق و کلام، تبحر کامل پیدا کرد و سپس فقه و اصول را در محضر پدر دانشمندش و فقهای مشهور حله (سید فخار موسوی و ابن نما حلی) تکمیل نمود. وی سپس در سایه استعداد قوی و وسعت نظری که داشت به تحکیم مبانی فقه شیعه و اساس مکتب اجتهاد پرداخت. با شهامت و دقت کاملی که داشت، دائره فقه را توسعه داد و آزادی توأم با احترام نسبت به فقهای قبل از خود مانند 'شیخ طوسی' و بعد از خودش را برای تحقیق و بررسی و تجزیه و تحلیل فقه، اعطا کرد. از همین رو، نظریات و فتاوی وی از دقت نظر و تعمق و استقامت خاص و قابل تحسینی، برخوردار است. از معاصرین محقق حلی، خواجه نصیرالدین طوسی، دانشمند و حکیم مشهور ایرانی و یکی از بزرگترین شاگردان محقق، علامه حلی خواهرزاده او می باشد. وفات نویسنده و صاحب شرایع الاسلام (محقق حلی)، سال ۶۷۶ ه ق، در سن ۷۴ سالگی و در شهر حله و مدفن شریفش در همان شهر و زیارتگاه شیعیان است. آثار و تألیفات زیادی از او برجای مانده از جمله: النافع مختصر الشرایع، تلخیص الفهرست، استجاب التیلاهل العراق و....

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

کتاب شرایع، مشهورترین تألیفات محقق حلی و شاید مشهورترین کتاب فقه شیعه است. در این کتاب مطالب و موضوعات فقه، در ۴ باب مجزا، با عناوین ۱- عبادت، ۲- عقود ۳- ایقاعات ۴- احکام، تقسیم شده است.

عبادات: شامل ۱۰ کتاب به این قرار: طهارت، صلوٰه، زکوة، خمس، صوم، اعتکاف، حج، عمره، جهاد، امر به معروف، نهی از منکر.

عقود: شامل ۱۸ کتاب و از اینقرار: تجارت، رهن، افلاس، حجر، ضمان که شامل حواله و کفالت نیز هست، صلح، شرکت، مضاربه، مزارعه، مساقات، ودیعه، عاریه، اجاره، وکالت، وقف، هبه، سبق و رمایه، وصیت و نکاح.

ایقاعات: شامل ۱۰ کتاب به اینقرار: طلاق،ظهار، ایلاء لعان، عتق، تدبیر، مکاتبه، استیلا، اقرار، جعاله، ایمان و نذر.

احکام: شامل ۱۲ کتاب از اینقرار: صید و ذباحت، اطعمه و شربه، غضب، شفعه، احیای موات، لقطه، فرائض، قضا، شهادت، حدود و تعزیرات، قصاص و دیات.

غیر از این تقسیم بندی کلی، نویسنده در ترتیب نگارش و بیان احکام، ملتزم به قاعده معینی است و در ترتیب درونی ابواب، تقسیم بندی خاصی کرده است. در هر باب، ابتدا احکام واجب، سپس احکام مستحب، بعد مکروهات و در آخر محرمات آمده است.

ویژگی کتاب:

شرایع الاسلام، بسیار سلیس، روان، رسا با عبارات دقیق و شیوا و الفاظ مختصر و موجز است. نثر آن کاملا سنجیده، با الفاظ کم و معانی بسیار است.

اهمیت کتاب:

از زمان تألیف آن تاکنون، همواره مورد توجه محققان، دانش پژوهان، طلاب حوزه ها و دانشجویان دانشگاههای دنیا بوده است، از همین رو، ترجمه های متعددی به زبانهای فرانسه، روسی، انگلیسی، فارسی، ترکی شده است.

ص: ۴۷۵

شرح و چاپ:

شروح بسیاری بر این اثر، شده که بیشتر از ۲۰ شرح را علامه آقا بزرگ تهرانی از مشهورترین و مهمترین آنها «جواهر الکلام» نوشته فقیه اعظم شیخ محمدحسن نجفی صاحب جواهر، 'مسالك' شهید ثانی، 'مدارک' نوه شهید ثانی؛ سید محمد عاملی، اساس الاحکام، و... است. متن عربی آن بارها در ایران، عراق، لبنان چاپ شده است.

منابع

محقق حلی - شرایع الاسلام

آقابزرگ تهرانی - الذریعه - ج ۱۳

علی دوانی - مفاخر اسلام

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - فقهای نامدار شیعه

کلید واژه ها

کتاب شرایع الاسلام محقق حلی کتاب شناسی کتب فقهی تشیع زبان عربی احکام فقهی

کتاب جواهر الکلام

کتابی مشروح و استدلالی در فقه شیعه، در قرن سیزدهم هجری قمری به زبان عربی. این کتاب، شرح مبسوط کتاب «شرایع الاسلام» علامه محقق حلی متوفی ۶۷۶ ه ق، است. نویسنده کتاب شیخ محمدحسن نجفی اصفهانی، معروف به صاحب جواهر عالم و فقیه بزرگ شیعه در قرن ۱۳ ه ق. جواهر الکلام را می توان دایره المعارف فقهی شیعی نامید؛ زیرا از نظر گسترش و جامعیت نظرات و آراء دانشمندان و فقهای اثنی عشری، از تمام کتب قبل، برتر است. چنانکه در وصف آن گفته شده که: «نسبت جواهر به فقه، مثل نسبت کتاب بحار الانوار علامه مجلسی است، نسبت به اخبار اهل بیت اطهار علیهم السلام». مؤلف در این کتاب، تمامی فروع فقهیه را از اول تا آخر (عبادات، عقود، ایقاعات، احکام) با ادله آنها در کمال دقت نظر بررسی کرده و مسائل و موضوعات گوناگون و متنوع را از جنبه های مختلف با احاطه کامل بر اقوال علما و استناد به آیات قرآنی و روایات و استدلالات منطقی، تطبیق داده است. نام کامل کتاب «جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام» می باشد.

ص: ۴۷۶

شیخ محمدحسن نجفی، فرزند شیخ باقربن... شریف اصفهانی و معروف به صاحب جواهر و ملقب به شیخ الفقهاء از ارکان علمای شیعه و فقیه کامل که در زمان خودش نیز، مرجعیت عامه داشت. مراتب کمالات او، مورد قبول و مسلم شیعه و سنی است. اصلیت او عراقی و در نجف اشرف ساکن بود. در همانجا حوزه عظیمی برای علوم دینی داشته و ریاست مذهبی علمی عموم شیعیان از عرب و عجم را به عهده گرفت و شاگردان زیادی تربیت کرد. او شاگرد شیخ جعفر کاشف الغطاء و شاگرد شاگرد او سید جواد، صاحب «مفتاح الکرامه» است. دوران زندگی صاحب جواهر، زمینه رشد علمی و شکوفایی حوزه های علمیه، فراهم بود و این به دلیل نهضت نوین علمی در فقه و اصول (بعد از فروافتادگی سراسری در قرون ۱۱ و ۱۲ ه ق) و اواخر قرن دوازدهم به دست مؤسس بزرگ آقا محمدباقر وحید بهبهانی و سپس تلاش های شاگردان وی، در کربلا و سپس نجف بود. بخش بزرگی از این تحول و نشاط علمی، مرهون وجود گرانبهای «صاحب جواهر» است که بیانی شیرین و رسا، تدریس شیوا و دانش فراوان و جست و جوی پی گیرانه ای، در یافتن پاسخ برای مشکلات و مسائل فقهی و اصولی داشت. این عالم بزرگوار، آثار متعدد دیگری از خود، برجای گذاشته است. وفات شیخ محمدحسن، در اول شعبان سال ۱۲۶۶ ه ق، در نجف (مصادف با اوایل سلطنت ناصرالدین شاه در ایران) و مدفن او نیز در همان شهر نجف می باشد.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

کتاب جواهر الکلام، شرحی مزجی است و شامل چهار بخش کلی که عبارتست از:

۱- عبادات

۲- عقود

۳- ایقاعات

۴- احکام

۵- بخش مهمی درباره چگونگی استنباط احکام فقهی از احادیث

۶- اقوال و آراء فقهای متقدم و متأخر شیعه و عده ای از فقهای معاصر شیعه

۷- اقوال فقهای مذاهب دیگر مانند «زیدیان» و بعضی از فقهای بزرگ اهل تسنن مانند ابوحنیفه و شافعی^۱ (البته این آراء و اقوال در بعضی احکام آمده است).

علاوه بر مباحث فقهی و اصولی و قرآنی و حدیثی و ادبی، مطالب متنوع دیگری از جمله: عادات و سنت های متداول آن زمان، حوادث مهم آن زمان مانند «واقعه شیوع بیماری طاعون» و در مبحث نماز، ذکر امارات قبله، زاویه انحراف قبله شهرهای مختلف اسلامی.

ویژگی کتاب:

از ویژگی های مهم «جواهر الکلام» اینکه:

۱- فروع فقهی زیادی در هر موضوع را شامل شده است بطوری که بعضی مسائل که در هیچ منبع فقهی مطرح نشده، در این کتاب پیدا می شود.

۲- مؤلف ضمن این که مسائل جزئی فقهی را در ذیل متن شرایع مطرح کرده، در بعضی موارد، بابتی گشوده و با عنوان «فائده»، فوائد و امثالهم» آنچه را که محقق حلی و دیگران به آن پرداخته اند، بحث کرده است.

۳- تعبیر اختصاری زیادی در مورد نام اشخاص و آثار علمی آمده است مانند 'فاضل' برای علامه حلی، 'خراسانی' برای فاضل سبزواری، 'شارح الدروس' برای آقا حسین خوانساری و....

باید گفت که شیوه صاحب جواهر در این کتاب چنین است که نخست یک اصطلاح فقهی را آورده و به بحث درباره جنبه های ادبی و لغوی آن پرداخته و بعد عبارت متن «شرایع الاسلام» را به صورت مزجی ذکر کرده و با استدلال تفصیلی، ضمن اشاره به اقوال و آراء دانشمندان بزرگ شیعه، در هر مورد، آن را نقد کرده و رأی نهایی خود را با استدلال منطقی و استناد به آیات و روایات و اجماع و دلایل عقلی ثابت نموده است.

طیف گسترده ای از منابع فقهی، اصولی، کلامی، قرآنی، تاریخی، حدیثی و ادبی را در برمی گیرد که بخش مهمی از آن، کتب فقهی فقهای مشهور شیعه از زمان امامان علیهم السلام تا زمان خود مؤلف است که برخی از آنها عبارتست از: آثار شیخ صدوق، شیخ مفید، سیدمرتضی، محقق اردبیلی، شهید اول و ثانی، محمدباقر مجلسی، وحید بهبهانی و شاگردانش. تعداد این منابع را اگر چه ۵۵۱ اثر گفته اند لکن می دانیم که شمار قابل توجهی، منابع با واسطه بوده است. از منابع با واسطه اهل سنت، منابع فقه شافعی و حنفی بیشتر در کتاب به چشم می خورد. نیز بعضی از منابع فارسی زبانان چون «روض الجنان ابوالفتوح رازی»، «جامع عباسی شیخ بهائی» و «حدیقه المتقین مجلسی اول» استفاده شده است.

این کتاب:

- مؤلف، این کتاب را در ۲۵ سالگی اش شروع و بیشتر از ۳۰ سال طول کشید.

- این کتاب، بعد از تألیف، بسیار مورد اقبال و ستایش علماء شیعه قرار گرفت و این به دلیل شخصیت و اعتبار علمی مؤلف متن (محقق حلی) از یک سو و اعتبار علمی و شخصیت شارح (صاحب جواهر) و ویژگی های انحصاری کتاب از سوئی دیگر بود.

- این کتاب را «اثری بی نظیر در تاریخ اسلام»، «بزرگ ترین اثر فقهی»، «معجزه ای پایدار»، «برترین شگفتی عصر خود»، «مظهر نبوغ یک انسان» شمرده و گفته اند که هیچ فقیهی برای استنباط فقهی اش، از آن بی نیاز نیست. لازم به ذکر است که به رغم اهمیت و عظمت کتاب، پاره ای از آراء اصولی و دیدگاهها و استدلال های فقهی «صاحب جواهر» در محافل علمی فقهای امامی و مجالس درس، مورد بحث و نقد، قرار گرفته و می گیرد. آن چنان که از جانب شیخ انصاری و آیه الله حکیم، تحلیل و نقد شده است.

- این کتاب به علت شهرت و مقبولیتش، نام مؤلف و خاندانش را در ذیل خود قرار داده و نجفی در زمان فقها به «صاحب جواهر» معروف شد.

شرح و چاپ:

شروح و حواشی متعددی بر جواهر الکلام یا بخش‌هایی از آن تألیف شده که شرح حال آنها در کتاب «البدرالزاهر فی تراجم اعلام کتاب الجواهر» اثر ناصر کرمی قم ۱۴۲۴ آمده است. اولین چاپ در زمان حیات مؤلف ۱۲۶۲ هـ ق، در شش مجلد رحلی بود که تا سال ۱۳۷۶ هـ ق ۲۴ بار چاپ شد. چاپ جدید آن در فاصله سالهای ۱۳۷۷ تا ۱۳۹۸ هـ ق در ۴۳ جلد، در نجف، تهران و بیروت بود. چاپ اخیر این کتاب با تحقیقی کامل و استوار در مؤسسه نشر اسلامی قم در حال انجام است که تاکنون ۱۶ جلد آن منتشر شده است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از ۳۰ منبع

آقابزرگ تهرانی - الذریعه - صفحه ۵/۲۷۵، ۱۳/۴۷

محمدحسن نجفی - جواهر الکلام، تصحیح رضا استادی

مرتضی مطهری - خدمات متقابل اسلام و ایران

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب جواهرالکلام محمدحسن نجفی (صاحب جواهر) کتاب شناسی کتب فقهی فقه احکام فقهی تشیع زبان عربی

کتاب جامع عباسی

اولین کتاب فتوایی به زبان فارسی، در فقه عملی و به اصطلاح اولین رساله عملیه به فارسی بر پایه فقه شیعه در قرن یازدهم هجری قمری. این کتاب، جامع تمام مسائل و آرای فقهی مؤلف آن، بر مبنای فقه امامی است. البته در مواردی، مؤلف به اقوال و آرای دیگر اشاره کرده، بدون آنکه یک نظر را ترجیح دهد. در این اثر، مسائل و احکام و آداب شرعی، از باب «طهارت» تا «دیات» مطرح شده است.

ص: ۴۸۰

مؤلف: بهاء‌الدین عاملی، معروف به 'شیخ بهائی'، فقیه، حکیم، دانشمند ایرانی و شاعر شیعه می باشد. وی به درخواست شاه عباس کبیر اقدام به تألیف این کتاب کرد و در طرح خود، مطالب آن را در بیست باب گنجانده، لکن بعد از تألیف پنج باب نخست آن، یعنی باب حج، وفات یافت، شاگردش 'نظام‌الدین محمد ساوجی' به فرمان شاه عباس، آن را ادامه داد و پانزده باب باقی مانده را مطابق طرح استادش به پایان رساند و به شاه عباس تقدیم کرد و از این رو، نام 'جامع عباسی' بر آن گذاشته شد.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، بدنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقاتهایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان درگذشت. از اساتید او می توان ملاعبدهالله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدر شیرازی و مجلسی اول و ملا محمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۴۸۱

جامع عباسی شامل ۲۰ باب می باشد. ۱۹ باب کتاب، فقهی و ۱ باب آن، درباره زیارت چهارده معصوم و تولد و وفات آنهاست و فقهی نیست. آغاز - از باب طهارت و در باب دیات، ختم شده است. باید گفت که ترتیب ابواب و مقدار و اهمیت هر باب، با بقیه آثار فقهی هماهنگ نیست و فرق هایی دارد. بعضی از ابواب عبارتند از:

باب اول: طهارت

باب دوم: نماز

باب سوم: روزه و خمس

باب چهارم: روزه

باب پنجم: حج

باب ششم: شامل موضوعاتی چون وقف، صدقه، قرض الحسنه، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر

باب هفتم: شامل زیارت ۱۴ معصوم علیهم السلام و ایام ولادت و وفات آنها

باب دهم: درباره اجاره، عاریه، امانت، غصب، ضمانت، مزارعه، مساقات، شرکت، مضاربه، و کالت، جعاله، لقطه

باب سیزدهم و چهاردهم: مواردی از قبیل شکار حیوانات و ذبح حیوانات.

از ویژگی های کتاب:

۱- مهم ترین آن، اینست که اولین کتابی است که به زبان فارسی همه احکام شرعی مورد نیاز مردم را به زبانی آسان و روان و روشن، بیان کرده است بطوریکه همه مردم به سادگی آن را می فهمیدند.

۲- نگارش این اثر، نقطه عطفی در سیر نگارش متون فقهی است و حتی آن را اولین رساله عملیه به زبان فارسی می دانند، هرچند که بیشتر از رساله های عملیه امروزه، آداب و سنن و احکام فقهی، آمیخته شده است.

۳- این کتاب، علاوه بر توده مردم، مورد توجه فقها و از منابع و مراجع مهم آنان بود.

فقه‌های زیادی در زمان‌های بعد بر آن حاشیه نوشته و آن را به صورت رساله عملی خود در آوردند و فتواهای خود را در مواردی، مغایر با فتوای شیخ بهائی بیان کردند. بعضی از این حواشی فقط بر بخش‌هایی است که شیخ نوشته و بعضی بر همه ابواب. از جمله: حاشیه محمدبن علی عاملی معروف به 'ابن خاتون'، حسینعلی ملایری، عبدالله مامقانی. از متأخرین عبارتند از: عبدالله مازندرانی، محمدکاظم طباطبایی یزدی، سید اسمعیل صدر، ابوالقاسم دهکردی اصفهانی، که این دو نفر آخر، بر تمام ابواب حاشیه زده و دو نفر اول (عبدالله مازندرانی و محمدکاظم طباطبایی یزدی) تنها بر پنج باب نخست کتاب.

ترجمه:

جامع عباسی به زبان اردو در هند و به زبان عربی ترجمه شده است. چاپ کتاب از سال ۱۲۳۰ ق در ایران و هند بطور مکرر بوده و نسخه‌های خطی متعددی از آن وجود دارد.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از چندین منبع

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه‌ها

کتاب جامع عباسی شیخ بهائی کتاب‌شناسی کتب فقهی تشیع زبان فارسی فقه احکام فقهی

کتاب حق و تکلیف در اسلام

کتاب حق و تکلیف در اسلام؛ یکی از آثار و تألیفات گرانبهای آیه الله عبدالله جوادی آملی است و این کتاب به محضر عالمان و اندیشمندان و فرهیختگان حوزه مباحث علمی - حقوقی و دینی ارائه گردیده است و بدون شک این اثر در کنار تحقیقات و پژوهش‌های ارزشمند به عمل آمده، می‌تواند در نمایش اصیل چهره حقیقی دین و زدودن ابهامات، گام مؤثری محسوب شود، زمینه بازآفرینی اندیشه‌های نوین در عصر دین پژوهشی تلقی گردد.

ص: ۴۸۳

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را برعهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم و اسرارالصلوه، صهای حج، ولایت فقیه و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب با موضوع حق و تکلیف در اسلام در شش فصل تنظیم شده است که به شرح زیر می باشد:

۱- فصل اول: مفاهیم و کلیات: که در این فصل به کلیات مباحث و مفاهیم عمده اعم از حق و تکلیف و حکم و دین و... پرداخته شده است.

۲- فصل دوم: مبانی حق و تکلیف نزد مسلمانان و غربیان که در این فصل مبانی حق و تکلیف از نظر عالمان دینی و اندیشمندان غربی مورد بررسی قرار گرفته است.

۳- فصل سوم: منشأ و خاستگاه حق و تکلیف: این مبحث از منظرهای گوناگون اعم از منظر هستی شناسی، معرفت شناسی از نگاه دین و متفکران دیگر مورد توجه واقع شده است.

۴- فصل چهارم: اهداف و آثار حق و تکلیف: در این فصل به سر وجود یا هدف از ایجاد حق و تکلیف پرداخته شده و اینکه چگونه اصلاح، آبادانی دنیا و آخرت و آزادی، کمالات معنوی و سعادت انسانی در پرتو حق و تکلیف امکان پذیر است.

۵- فصل پنجم: بازگشت تکالیف به حقوق: در این فصل نظر عمیق و تحلیلی استاد نسبت به تعامل تکوینی و حقیقی بین تکالیف و حقوق و اینکه بازگشت هر تکلیفی به حق است، ارائه شده است.

۶- فصل ششم: حق در آموزه های دینی: در این فصل که فصل پایانی کتاب است به صورت مشخص به برخی از حقوق در جلوه های دینی اشاره و مورد توجه خاص قرار گرفته است.

۷- در انتهای کتاب فهرست آیات، روایات، اشعار، کتب، اعلام، منابع آمده است.

این کتاب از مجموعه سلسله بحث های فلسفه دین است که در سال ۱۳۸۴ در قم توسط انتشارات اسراء منتشر شده است و همچنین توسط مصطفی خلیلی تنظیم شده است.

عبدالله جوادی آملی - حق و تکلیف در اسلام

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب حق و تکلیف در اسلام عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی کتب فقهی تکلیف اسلام فلسفه دین

کتاب الخمس

کتاب الخمس یکی از تقریرات فقیه، آیه الله عبدالله جوادی آملی به زبان عربی است. همان طور که از عنوان کتاب مشخص است موضوع این کتاب حول موضوع و محور خمس است که اقسام آن اینکه به چه کسانی تعلق می گیرد و همچنین شرایط مستحقین خمس را حضرت استاد در این کتاب خود ذکر کرده و به تشریح آنان پرداخته است. آیه الله جوادی آملی در این کتاب خود از آیات قرآنی و روایات بهره فراوان گرفته اند.

زندگینامه آیه الله عبدالله جوادی آملی

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل ۲ بخش و یک خاتمه و چندین فصل به شرح زیر است:

۱- بخش اول: فیما يجب فيه الخمس؛ این بخش شامل ۷ فصل است: فصل اول: غنیمه دارالحرب، فصل دوم: المعدن، فصل سوم: الكفر، فصل چهارم: ما يخرج من البحر بالغوص، فصل پنجم: ما يفعل عن مؤنه السنه من أرباح التجارات و نحوها، فصل ششم: الارض التي اشتراها الذمی من المسلم، فصل هفتم: الحلال المختلط بالحرام.

فروع: شامل ۴ فصل: فصل اول: فی عدم اشتراط تعلق الخمس بشرائط التكليف، فصل دوم: فی عدم اعتبار الحول فی شیء من اقسام الخمس، فصل سوم: فی ان النصاب بعد لحاظ المونه، فصل چهارم: فی ان الخمس متعلق بالعين على نحو الكسر المشاع

۲- بخش دوم: فی تقسیم الخمس كما و كيفا، و شرائط المستحقين؛ شامل ۴ جهت است: الجهة الاولى: فی ان الخمس يقسم الى تسه اقسام، الجهة الثانية: فی ان سهم اله تعالى لرسوله و سهم رسوله للامام بعد ارتحاله، الجهة الثالثة: فی المراد من ذی القربى فی الآیه الكرسيه، الجهة الرابعه: فی الشرائط استحقاق الطوائف الثلاث

خاتمه: و فيها مقصدان؛ شامل دو مقصد است:

۱- مقصد الاول: فی الانفال:

القسم الاول من الانفال: الاض التي تملك من الكفار من غير قتال

القسم الثاني من الانفال: الارض الموات

القسم الثالث و الرابع: قطائع الملوک و صفایاهم، و صفوالمال

القسم الخامس: ما يغنمه المقاتلون يغير اذن الامام (ع) هل المعادن من الانفال؟

۲- القصد الثاني: فی حکم التصرف فی مال الامام (ع):

فصل: فی جواز التملك بالاحياء

فصل: فی تحليل المناكح و المتاجر و المساكن

فصل: فی بیان ان التحلیل لیس بنحو مطلق

فصل: فی ولایه الفقیه

در انتهای کتاب، فهرست آیات، روایات، اشعار، اعلام و کتب و منابع آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۶ توسط مرکز نشر اسراء در قم چاپ شده و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - الخمس

کلید واژه ها

کتاب الخمس عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب فقهی احکام فقهی خمس

الموجز فی الاصول الفقه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است که به زبان عربی نوشته شده است. این کتاب هم اینک در حوزه های علمی و دانشگاهی به عنوان متن درسی تدریس می شود و جایگاه ویژه خود را پیدا کرده است. موضوع این کتاب اصول فقه شیعه است که مهم ترین مسائل اصولی را مورد بحث قرار می دهد مسائلی که اساس استنباط احکام شرعی از منابع مشخص مربوط به احکام محسوب می شوند. مقصود مولف از تألیف این کتاب آشنا کردن مبتدیان با مسائل اصول فقه است با پرهیز از اختصاری که در تفهیم مطالب، اخلال ایجاد کند و زیاده روی ای که خواننده را خسته و دلزده کند.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله

آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت،
سیمای فرزندگان، آئین و هایت و...

ص: ۴۸۸

ساختاربندی کتاب:

این اثر مجموعه ای دو جلدی به شرح زیر است:

۱- جلد اول: شامل یک مقدمه و ۴ مقصد:

- مقدمه شامل ۱۲ امر:

- امر اول: تعریف علم اصول

- امر دوم: تقسیم بندی مباحث علم اصول

- امر سوم: وضع

- امر چهارم: تقسیم دلالت به تصویری و تصدیقی

- امر پنجم: حقیقت و مجاز

- امر ششم: نشانه های حقیقت و مجاز

- امر هفتم: اصول لفظیه

- امر هشتم: اشتراک و ترادف

- امر نهم: استعمال لفظ مشترک در بیش از یک معنا

- امر دهم: حقیقه شرعیه

- امر یازدهم: صحیح و اعم

- امر دوازدهم: بحث مشتق

۱- مقصد اول (اوامر):

فصل اول: ماده امر

فصل دوم: هیئت امر

فصل سوم: اجزاء

فصل چهارم: مقدمه واجب

فصل پنجم: تقسیمات واجب

فصل ششم: اقتضا کردن امر به شیء، نهی از ضد آن

فصل هفتم: نسخ وجوب

فصل هشتم: امر به امر فعل

فصل نهم: امر به شیء پس از امر به آن = امر دوباره به شیء

۲- مقصد دوم (نواهی):

فصل اول: ماده و صیغه نهی

فصل دوم: اجتماع امر و نهی در شیء واحد با دو عنوان مختلف

فصل سوم: آیا نهی از شیء، مقتضی فساد آن است

۳- مقصد سوم (مفاهیم):

امر اول: تعریف مفهوم و منطوق

امر دوم: تقسیم مدلول منطوقی به صحیح و غیر صحیح

امر سوم: نزاع در مفاهیم صغروی است

ص: ۴۸۹

امر چهارم: تقسیم مفهوم به موافق و مخالف - مفهوم شرط - مفهوم وصف - مفهوم غایت - مفهوم حصر - مفهوم عدد - مفهوم لقب

۲- جلد دوم: این جلد که در ادامه جلد نخست است دارای ۵ مقصد به شرح زیر است:

۴- مقصد چهارم (عموم و خصوص):

فصل اول: الفاظ عموم

فصل دوم: حقیقت یا مجاز بودن عام پس از تخصیص

فصل سوم: حجیت عام تخصیص خورده در مابقی

فصل چهارم: تمسک به عام قبل از فحوص از مخصص

فصل پنجم: تخصیص عام با مفهوم

فصل ششم: تخصیص کتاب با خبر واحد

فصل هفتم: آمدن استثناء پس از جملات متعدد

فصل هشتم: نسخ و تخصیص

۵- مقصد پنجم (مطلق و مقید و مجمل و مبین):

فصل اول: تعریف مطلق

فصل دوم: الفاظ مطلق

فصل سوم: مجاز شدن مطلق پس از تقید

فصل چهارم: مقدمات حکمت

فصل پنجم: تنافی مطلق و مقید

فصل ششم: محمل و مبین

۶- مقصد ششم (حجیت و امارات):

مقام اول: قطع و احکام آن:

فصل اول: حجیت قطع

فصل دوم: تجری

فصل سوم: قطع طریقی و موضوعی

فصل چهارم: قطع قطاع

فصل پنجم: آیا معلوم بالاجمال همانند معلوم بالتفصیل است

فصل ششم: حجیت عقل

فصل هفتم: عرف و سیره

مقام دوم: احکام ظن معتبر:

فصل اول: حجیت ظواهر کتاب

فصل دوم: شهرت فتوایی

فصل سوم: حجیت سنتی که با خبر واحد حکایت شود

فصل چهارم: سخن درباره اجماع

فصل پنجم: حجیت قول لغوی (عالم لغت)

ص: ۴۹۰

۷- مقصد هفتم (اصول عملیه):

فصل اول: اصل برائت

فصل دوم: اصل تخییر

فصل سوم: اصل احتیاط

فصل چهارم: استصحاب

۸- مقصد هشتم (در تعارض ادله شرعیه):

فصل اول: در جمع بین دو دلیل یا تعارض غیر مستقر

فصل دوم: تعارض مستقر یا اعمال ترجیح و تخییر

این کتاب در سال ۱۳۸۵ توسط انتشارات دارالفکر در قم چاپ و منتشر گردیده است و ترجمه این کتاب بر عهده استاد محسن غروی‌ان و سید محمدرضا طالبیان بوده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی - الموجز فی الاصول الفقه

کلید واژه ها

کتاب الموجز فی الاصول الفقه جعفر سبحانی تبریزی علم اصول فقه اسلام تشیع زندگینامه

کتاب توضیح المسائل آیت الله سبحانی

این کتاب مطابق با فتوای آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. انسان از نظر آیین مقدس اسلام دو نوع تکلیف دارد: ۱- تکلیف عقیدتی و قلبی ۲- تکلیف رفتاری و عملی. در این کتاب بخشی درباره تکلیف نخست به نام عقاید به صورت فشرده آمده آنگاه به بیان تکالیف رفتاری و عملی یک فرد پرداخته شده است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب

الصبيان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندانگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل دو بخش به شرح زیر است:

- اصول عقاید اسلامی:

تأثیر دین در ابعاد چهارگانه، ریشه های مذهب در آفرینش انسان، شناخت ارزشمند در اسلام کدام است، راه های خداشناسی، صفات خدا، با دیگر صفات ثبوتی و سلبی خدا آشنا شویم، نیاز بشر به راهنمایان آسمانی، عامل عصمت در پیامبران چیست؟، پیامبران و نواخ، پیامبر گرامی ما آخرین سفیر الهی است، دلایل نبوت پیامبر خاتم، قرآن و خبرهای غیبی، اعجاز قرآن از جهت های دیگر، با دیگر دلایل نبوت پیامبر اسلام آشنا شویم، جمع قرائن و شواهد، خلافت و امامت، امامت و تعیین جانشین، معاد انسان و جهان، معاد، تناسخ چیست؟

- احکام و وظایف شرعی:

۱- تقلید ۲- طهارت ۳- احکام نماز ۴- احکام روزه ۵- اعتکاف ۶- خمس ۷- احکام زکات ۸- احکام خرید و فروش ۹- شرکت ۱۰- صلح ۱۱- اجاره ۱۲- جعاله ۱۳- مضاربه ۱۴- مزارعه ۱۵- مساقات ۱۶- محجورین ۱۷- وکالت ۱۸- قرض ۱۹- حواله ۲۰- رهن ۲۱- ضامن شدن ۲۲- کفالت ۲۳- ودیعه (امانت) ۲۴- عاریه ۲۵- غصب ۲۶- لقطه ۲۷- نکاح یا ازدواج ۲۸- طلاق ۲۹- ارث ۳۰- احکام سر بریدن و شکار کردن حیوانات ۳۱- خوردنی ها و آشامیدنی ها ۳۲- نذر و عهد ۳۳- وقف ۳۴- وصیت.

این کتاب در سال ۱۳۸۶ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- توضیح المسائل

کلید واژه ها

کتاب توضیح المسائل جعفر سبحانی تبریزی کتب فقهی اسلام تکلیف

فانونگذاری در حکومت اسلامی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. محور اصلی این کتاب قوانین اجتماعی که زیر بنای یک اجتماع انسانی است، می باشد و مؤلف در این مجموعه مختصر و کوتاه خود، شرایط قانون گذار و قوانین اجتماعی در حکومت اسلامی و... را به طور اجمال مورد بررسی قرار داده است.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

مؤلف در ابتدا شرایط قانون گذار را به طور مختصر بیان کرده و سپس به تحلیل مسائل زیر به صورت فشرده پرداخته است:
- شرایط قانونگذار: الف) قانون گذار باید انسان شناس باشد. ب) از هر نوع سود جویی پیراسته باشد.

۱. نحوه قانون گذاری در حکومت اسلامی

۲. قوانین ثابت و متغیر

۳. نقش اجتهاد

۴. موقعیت مجتهدان و فقیهان

۵. مشکل اختلاف فتاوی در حکومت اسلامی و حل آن

۶. نقش مجلس شورای اسلامی چیست؟

۷. مذهب رسمی حکومت اسلامی به چه نحو تعیین می شود؟

۸. حقوق اقلیتها در حکومت اسلامی

این کتاب در سال ۱۳۶۴ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- قانونگذاری در حکومت اسلامی

کلید واژه ها

کتاب قانونگذاری در حکومت اسلامی جعفر سبحانی تبریزی قانونگذاری حکومت اسلامی زندگینامه

شرح نبراس الهدی فی احکام الفقه و اسرارها

این کتاب یکی از آثار و تألیفات حکیم ملاهادی بن مهدی سبزواری است. حکیم سبزواری این کتاب را که در علم فقه می باشد، شرح کرده است. نبراس الهدی منظومه ای است در اسرار و رموز عبادات. دو منظومه دیگر به نام های المقیاس فی الفقه و اسرار العباده هستند که در حقیقت همان منظومه شرح نبراس است که در الذریعه و دیگر کتاب شناسی ها در این باب بحث هایی صورت گرفته است که نتیجه همه یکی است و به منظومه شرح نبراس ختم می شود. این کتاب به زبان عربی نگارش یافته است.

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تألیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزواری در گذشت. آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزواری (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمد علی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحكم، شرح مثنوى، شرح دعاء الصباح، شرح الاسماء و...

مقدمه مؤلف

*محفل الطهاره:

- نبراس فى عدد النجاسات

- نبراس فى تعديد المطهرات

- نبراس فى آداب التخلّى

- نبراس فى اقسام الطهاره

- نبراس فى موجبات الغسل

*الكلام فى احكام الاموات:

- نبراس الحكام الاحتصار

- نبراس غسل الميت

- نبراس التكفين

- نبراس الدفن

- نبراس التيمم

- نبراس كيفيه التيمم

*محفل الصلاه:

- نبراس عدد الصلوات

- نبراس ركعات الصلاه اليوميّه

- نبراس عدد الرواتب من النوافل

- نبراس اوقات الصلوات

- نبراس القبلة (القبلة)

- نبراس لباس المصلى

- نبراس مكان المصلى

- نبراس اذان و اقامه

- و...

* الكلام فى مقارنات الصلاة:

- نبراس القيام فى الصلاة

- نبراس النيه فى الصلاة

- نبراس تكبير الاحرام

- نبراس القرائه

- نبراس الركوع

- نبراس السجده

- نبراس القنوت

- نبراس التشهد

- نبراس احكام شك فى الصلاة

- محفل الزكاه:

- نبراس ارکان الزكاه

- نبراس بيان آخر فى عدد ما فيه الزكاه

- نبراس شرائط زكاه

- نبراس الزكاه الفطره

- و...

* محفل الصيام:

- نبراس الصوم تعريفه و اقامسه و احكامه

- نبراس كفاره الصيام

- نبراس اقسام الصوم الواجب

- نبراس اقسام الصوم المندوب

- و...

* محفل حج:

- نبراس الحج مشيا و راكبا

ص: ٤٩٦

- نبراس شرائط وجوب الحج

- نبراس اقسام حج

- نبراس افعال حج الافراد

- نبراس احرام الاعتمار

- و...

- القول فى الطواف

- القول فى السعى

- القول فى التقصير

- حج تمتع

- القول فى مناسك منى

* محفل النكاح:

- نبراس احكام النكاح

- نبراس خطبه النكاح

- نبراس آداب العقد و مكروهاته

- نبراس اسباب تحريم النكاح سنته

- نبراس النكاح الاماء

- نبراس العيوب المنفسخه

- نبراس الولاده

- نبراس النفقات بهانكاح

- و...

این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط انتشارات بیدار در قم منتشر شده است. تحقیق از محسن بیدارفر.

منابع

ملاهادی سبزواری- شرح نبراس الهدی فی احکام الفقه و اسرارها

کلید واژه ها

کتاب شرح نبراس الهدی فی احکام الفقه و اسرارها ملا هادی سبزواری فقه احکام عبادی زندگینامه

مناسک حج (آشتیانی)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است که به زبان فارسی نگاشته شده است. مولف درباره نگارش این رساله می فرماید: در دو سفری که به مکه مشرف شدم از رفقا و دوستان مراجعاتی در مسائل حج به اینجانب می شد که بعضی از آن مسائل در مناسک های مدونه از طرف مراجع تقلید ذکر نشده بود و به ناچار برای جواب به کتب موضعه مراجعه می کردم پس از مراجعت در نظر گرفتم فروع مورد ابتلا را که طی دو سفر مذکور یادداشت شده بود با ملاحظه مدارک آنها جمع و در رساله ای درج و منتشر نمایم تا کسانی که تمکن از استنباط ندارند در رفاه باشند و در موارد اختلاف جانب احتیاط مراعات گردیده است تا موجب براءت ذمه باشد.

ص: ۴۹۷

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

- سه مقدمه:

مقدمه اول: در بیان شرایط وجوب حج و عمره

مقدمه دوم: در بیان زمان انجام هر یک از آنها

مقدمه سوم: در بیان مکان هایی که باید از آنجاها شروع به عمل نمود و آنها را میقات می نامند.

- اقسام حج و عمره و شرح احکام آنها:

فصل اول: در بیان حج تمتع و عمره تمتع شامل:

امر اول: کارهایی که در حال احرام، حرام است.

امر دوم: در بیان طواف.

امر سوم: در بیان نماز طواف.

امر چهارم: که در بیان سعی (هفت مرتبه سعی بین صفا و مروه)

- حج تمتع: اول: احرام، دوم: وقوف در عرفات، سوم: وقوف به مشعر الحرام، چهارم: در رمی جمره و شرایط آن، پنجم:

قربانی کردن در منا، ششم: حلق یا تقصیر، کارهایی که بتید در منی انجام داد، کارهایی که باید در مکه معظمه انجام شود

- کفارات

فصل دوم: در حج افراد و حج قرآن و عمره مفرده

فصل سوم: در بعضی از ادعیه و مستحبات متعلقه بالفعل عمره و حج: دعا هنگام غسل احرام- دعا هنگام در بر نمودن لباس

احرام- دعا هنگام نیت احرام و...

مستحبات نماز طواف- مستحبات و ادعیه قبل از سعی و هنگام سعی- مستحبات هنگام وقوف عرفات- مستحبات وقوف به

مشعر- در مستحبات رمی جمره- مستحبات حلق

منابع

احمد آشتیانی - مناسک حج

کلید واژه ها

کتاب مناسک حج احمد آشتیانی احکام فقهی حج زندگینامه

کفایه الاصول

ص: ۴۹۹

این کتاب یکی از آثار ارزشمند ملا محمد آخوند خراسانی است. کتاب کفایه از مهمترین و رایج ترین تألیفات عصر حاضر است. این کتاب در دو جلد و به زبان عربی نوشته شده است و چون بسیار موجز و دقیق به رشته تحریر در آمده و خالی از مطالب علمی و فلسفی و حکمتی و الهی نیست لذا درک محتویات آن برای کسانی که اهل فن نباشند ولو عرب زبان هم باشند مشکل است زیرا خواننده باید از مقدمات علمی فراوانی بهره مند باشد تا بتواند به رموز اشارات و غموض عبارات آن پی ببرد و اگر فاقد چنین مایه ای باشد در همان سطر اول کتاب در می ماند. کتاب کفایه گرچه همه کتاب هایی را که از پیش در اصول تألیف شده به کلی متروک و منسوخ نکرده ولی بیش از همه آنها میان طالبان علم و صاحبان دقت و فضل رواج یافته و مورد استفاده و نظر گردیده است و کتاب هایی را که پس از آن به دست مجتهدان و فضلاهی معاصر تألیف گشته به طور اطلاق از لحاظ تدریس و تدریس تحت الشعاع قرار داده است. خلاصه آنکه کتاب کفایه علاوه بر مزایا و جهاتی که در خود داشته و ترقی و تکمیل دانشمندان را ایجاب و از این رو ترجیحش را بر کتب این فن اقتضا مینموده است. آخوند خراسانی دو سال روی کفایه کار کرده است یعنی تألیف این کتاب دو سال از وقت او را گرفته است و این کتاب در سال های آخر عمر آخوند در نجف نوشته شده است و تاکنون بارها در شهرهای ایران و عراق تجدید چاپ شده است. نسخه خطی کتب کفایه از طرف خانواده کفایی به کتابخانه مجلس شورای ملی ایران اهدا گردیده است. تدریس مطالب کفایه قبل از تدوین آن ۶ سال طول کشیده و بعدها که کتاب به طبع رسیده این مدت تقریباً نصف گردیده است.

ملا محمد کاظم آخوند خراسانی، فقیه و مرجع تقلید شیعه و رهبر سیاسی عصر مشروطیت فرزند ملا حسین در سال ۱۲۵۵، در مشهد، در یک خانواده غیر معروف متولد شد و در ۲۲ سالگی به تهران مهاجرت کرد و مدت کوتاهی تحصیل فلسفه کرد سپس به نجف رفت، دو سال درس شیخ انصاری را درک کرد اما بیشتر تحصیلاتش نزد میرزای شیرازی بوده است. میرزای شیرازی در سال ۱۲۹۱ سامرا را محل اقامت خود قرار داد، ولی آخوند خراسانی از نجف دور نشد و خودش مستقلاً حوزه درس تشکیل داد. او از مدرسین بسیار موفق است، در حدود هزار و دویست شاگرد از محضرش استفاده می کردند و در حدود دویست نفر آنان، خود مجتهد بودند. فقها عصر اخیر، نظیر مرحوم آقا سید ابوالحسن اصفهانی، مرحوم حاج شیخ محمدحسین اصفهانی، مرحوم حاج آقا حسین بروجردی، مرحوم حاج آقا حسین قمی، و مرحوم آقا ضیاءالدین عراقی همه از شاگردان او بوده اند. شهرت بیشتر آخوند خراسانی، در علم اصول است. کتاب کفایه الاصول او، یک کتاب درسی مهم است و حواشی زیادی بر آن نوشته شده است. آرای اصولی آخوند خراسانی، همواره در حوزه های علمیه نقل می شود و مورد توجه است. آخوند خراسانی همان کسی است که فتوا به ضرورت مشروطیت داد. مشروطیت ایران، رهین اوست. وی در نجف به عنوان جانشین میرزای شیرازی و بزرگ ترین مرجع تقلید عالم شیعه مشخص گردید او در سال ۱۳۲۹ هجری قمری در نجف به طور ناگهانی درگذشت. مرگ او طبیعی تلقی نشد و اینکه عمال انگلستان او را مسموم ساخته اند محتمل می نماید.

این کتاب فراهم آمده است از مقدمه و هشت مقصد و خاتمه که مقدمه با ۵ مقصد، قسمت مباحث الفاظ را شامل و سه مقصد دیگر با خاتمه بیان، قسمت ادله عقلیه را متکفل می باشد. در مقدمه ۱۳ امر زیر که از مبادی فن است مورد بحث شده: ۱. موضوع علم ۲. وضع ۳. طبیعی بودن صحت استعمال لفظ ۴. صحت اطلاق لفظ و اراده نوع یا مثل یا شخص از آن ۵. الفاظ برای معانی من حیث هی هی، وضع شده، نه از حیث مراد بودن ۶. وضع مرکبات ۷. علائم حقیقت و مجاز، از از قبیل تبادل و غیر آن ۸. احوال ۵ گانه (تجوز- اشتراک- تخصیص- نقل- اضممار) و حکم تعارض آنها ۹. حقیقت شرعیه ۱۰. صحیح و اعم ۱۱. اشتراک ۱۲. استعمال لفظ در بیشتر از یک معنی ۱۳. مبحث مشتق و متعلقات آن- مهمترین فصول و مباحث مقصد نخست: معنی ماده امر و بحث از اتحاد طلب و اراده- معنی حقیقی- صیغه امر- دلالت جمله خبری بر وجوب- اقتضای اطلاق صیغه امر نسبت به وجوب توصلی و تعبدی و همچنین نسبت به وجوب نفسی عینی و تعینی- امر بعد از حظر- مره و تکرار- فور و تراخی- اجزاء- مقدمه واجب- امر به شی نسبت به اقتضای نهی از منکر و...

- مهمترین مباحث مقصد دوم: حقیقت مدلول ماده و صیغه نهی- اجتماع امر و نهی- نهی از شی نسبت به اقتضای فساد

- مهمترین مباحث مقصد سوم: تعریف مفهوم- مفهوم جمله شرطیه- مفهوم استثناء، لقب، عدد و ادات حصر

- مهمترین مباحث مقصد چهارم: تعریف عام و خاص- الفاظ و صیغ عموم- حجت بودن عامی که تخصیص در آن راه یافته- اجمال مخصص- خطابات شفاهی- تخصیص کتاب به خبر واحد و...

- مهمترین مباحث مقصد پنجم: تعریف مطلق و مقید- مقدمات حکمت- مطلق و مقید متنافی- مجمل و مبین

- در مقصد ششم و هفتم و هشتم که در قسمت مباحث ادله عقلیه است از امور زیر بحث شده است: ۱. اماراتی که به حکم شرع یا عقل دارای اعتبار است ۲. اصول عملیه ۳. تعادل و تراجیح یا تعارض

- مهمترین مباحث مقصد ششم: قطع و اقسام آن- امارات غیر علمی- ظواهر قرآن و سنت- اجماع منقول- تعارض اجماعات منقول و...

- مهمترین مباحث مقصد هفتم: اصل براءت، احتیاط، تخیر و استصحاب

- مهمترین مباحث مقصد هشتم: تعریف تعارض- تعارض میان اماره و اصل- تعارض میان امارات- تعارض میان ظاهر و اظهر- دایر شدن امر میان نسخ و تخصیص.

- در خاتمه در پیرامون امور مربوط به اجتهاد و تقلید گفتگو به عمل آمده است.

منابع

آخوند خراسانی- کفایه الاصول

کلید واژه ها

کتاب کفایه الاصول آخوند ملا محمد کاظم خراسانی علم اصول فقه زندگینامه

فوائد الاصول

این کتاب یکی از آثار و تألیفات ملا محمد آخوند خراسانی است که به زبان عربی تألیف گردیده است. این کتاب شامل مباحث مختلف فقهی و اصولی و کلامی است. این مباحث تحت عنوان فایده آمده اند. این کتاب در اصول فقه شیعه امامیه و در واقع تقریرات درس مرحوم میرزا محمد حسین غروی نائینی است که به وسیله شاگرد وی شیخ محمدعلی کاظمی خراسانی نوشته و تدوین شده است. این کتاب مهم و معتبر، مورد توجه علمای متأخر در حوزه های علمیه شیعه بوده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ص: ۵۰۳

ملا محمد کاظم آخوند خراسانی، فقیه و مرجع تقلید شیعه و رهبر سیاسی عصر مشروطیت فرزند ملا حسین در سال ۱۲۵۵، در مشهد، در یک خانواده غیر معروف متولد شد و در ۲۲ سالگی به تهران مهاجرت کرد و مدت کوتاهی تحصیل فلسفه کرد سپس به نجف رفت، دو سال درس شیخ انصاری را درک کرد اما بیشتر تحصیلاتش نزد میرزای شیرازی بوده است. میرزای شیرازی در سال ۱۲۹۱ سامرا را محل اقامت خود قرار داد، ولی آخوند خراسانی از نجف دور نشد و خودش مستقلاً حوزه درس تشکیل داد. او از مدرسین بسیار موفق است، در حدود هزار و دویست شاگرد از محضرش استفاده می کردند و در حدود دویست نفر آنان، خود مجتهد بودند. فقها عصر اخیر، نظیر مرحوم آقا سید ابوالحسن اصفهانی، مرحوم حاج شیخ محمدحسین اصفهانی، مرحوم حاج آقا حسین بروجردی، مرحوم حاج آقا حسین قمی، و مرحوم آقا ضیاءالدین عراقی همه از شاگردان او بوده اند. شهرت بیشتر آخوند خراسانی، در علم اصول است. کتاب کفایه الاصول او، یک کتاب درسی مهم است و حواشی زیادی بر آن نوشته شده است. آرای اصولی آخوند خراسانی، همواره در حوزه های علمیه نقل می شود و مورد توجه است. آخوند خراسانی همان کسی است که فتوا به ضرورت مشروطیت داد. مشروطیت ایران، رهین اوست. وی در نجف به عنوان جانشین میرزای شیرازی و بزرگ ترین مرجع تقلید عالم شیعه مشخص گردید او در سال ۱۳۲۹ هجری قمری در نجف به طور ناگهانی درگذشت. مرگ او طبیعی تلقی نشد و اینکه عمال انگلستان او را مسموم ساخته اند محتمل می نماید.

ساختاربندى كتاب:

اين كتاب شامل ١٦ فصل به شرح زير است:

١- فائده فى صيغ الامر و النهى و غيرها

٢- فائده فى اتحاد الطلب و للاراده

٣- فائده فى اخلال بذكر الاجل فى المتعه

٤- فائده فى صلح حق الرجوع

٥- فائده فى استعمال اللفظ فى اكثر من معنى

٦- فائده فى تقدم الشرط على المشروط

٧- فائده فى ان المشتق حقيقه فيما تلبس بالمبدا او الاعم منه

٨- فائده فى الشبهه المحصوره

٩- فائده فى معنى المتعارفين

١٠- فائده فى معنى المتراحمين

١١- فائده فى وجب اتباع الظهور

١٢- فائده فى التمسك بالمطلقات

١٣- فائده فى المدح و الذم فى الافعال

١٤- فائده فى الملازمه بين العقل و الشرع

١٥- فائده فى اجتماع الامر و النهى

١٦- فائده اخرى فى العلم الاجمالى بين اطراف الشبهه الغير محصوره

منابع

فوائد الاصول- فوائد الاصول

کتاب فوائد الاصول آخوند ملا محمد کاظم خراسانی علم اصول فقه علم کلام تشیع زندگینامه

اجتهاد و مذاهب اسلامی

این کتاب اثر علامه بزرگوار و مصلح عالی قدر شیعه حضرت آیت الله شیخ آقا بزرگ تهرانی است که به زبان عربی نوشته شده است و عنوان عربی آن 'تاریخ حصر الاجتهاد' است و نام کامل آن 'توضیح الرشاد فی تاریخ حصر الاجتهاد' می باشد. این کتاب در نوع خود کم نظیر است چرا که: الف) تحلیلی علمی بر مراحل اجتهاد و تاریخ پیدایش آن ب) بررسی عالمانه و محققانه ای پیرامون مراحل کمی و کیفی اجتهاد در مذاهب اسلامی ج) تجلی ارزش های مستور تشیع از ورای پرده های تحریف بر اساس منابع معتبر د) پاسخ علمی و مستدل به اشکالاتی که در اذهان بعضی پیرامون مسائل تاریخی وجود دارد ه) ارزیابی فراز و نشیب های تاریخ در بعد فرهنگی و علمی مذاهب معاصر اسلامی روی هم رفته تحقیقی کامل و جامع، مختصر و مفید در اصل اساسی اجتهاد است.

ص: ۵۰۵

آیت الله شیخ محمد محسن (آغا یا آقابزرگ) تهرانی عالم بزرگ شیعه، کتاب شناس و رجالی بزرگ در ۱۱ ربیع الاول سال ۱۲۹۳ هـ ق در تهران به دنیا آمد. پدرش ملاعلی تهرانی و مادرش 'بیگم' دختر حاج سید عطار، از سادات جلیل القدر بود. قابل توجه است که نام خانوادگی پدر ایشان منزوی بود ولی هیچوقت آقابزرگ به این اسم و رسم نامیده نشد. در چهار و پنج سالگی هر روز قرآن را می آموخت. شیخ در سال ۱۳۰۳ هـ ق معمم شد و تا سال ۱۳۱۵ در تهران ساکن بود. مراحل مقدماتی را در مدرسه دانگی شروع کرد و بعد در مدرسه پامنار و سپس مسجد فخریه (مروی) امروز سایر علوم را تحصیل کرد. در طی این ۱۲ سال علوم مختلفی چون: ادبیات، منطق، تجوید قرآن، فقه، اصول، خط نسخ و نستعلیق را فرا گرفت و از اساتید مجرب و بزرگوار بهره مند شد. ایشان در سن ۲۲ سالگی هجرت خود را آغاز کرده و وارد عراق و نجف شد. در درس علمای بزرگی چون آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و علمایی دیگر به تکمیل فقه و اصول پرداخت و به اجتهاد رسید. علم حدیث را نزد حاج میرزا حسن نوری و بقیه علوم را در محضر عالمان بزرگوار آموخت. به طور کلی دوران زندگی این شخصیت بزرگ عالم تشیع، یکسره در مطالعه و تحقیق و تألیف گذشت. مردی منزوی بود که با روحی سرشار از ذوق ایمان و عشق به علم و با پشتکاری عجیب، بزرگترین کتاب شناسی تشیع را تدوین کرد و در نجف چاپخانه ای تأسیس کرد به نام 'مطبعه السعاده' تا تألیف بزرگ خود الذریعه را به چاپ برساند. آقا بزرگ ۲ بار ازدواج کرد و دارای ۵ پسر و ۴ دختر شد. ایشان در سال ۱۳۸۵ هـ ق در سن ۹۶ سالگی پس از یک بیماری طولانی در نجف اشرف درگذشت و بر طبق وصیتش در کتابخانه خود که آن را برای استفاده علما و طلاب وقف کرده بود به خاک سپرده شد. شیخ آقا بزرگ از آنجا که اهمیت زیادی به روایت و نقل حدیث می داد، از اکثر علمای بزرگ شیعه و سنی اجازه روایت داشت و بسیاری از علمای شیعه از او اجازه روایت داشتند. ایشان بعد از 'محدث نوری' سرشناس ترین شیخ روایت است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین:

- اجتهاد در لغت و اصطلاح

- معانی عام اجتهاد

- گسترش اجتهاد

- سیر تکاملی اجتهاد در طول تاریخ

- مذاهب منقرضه

- اجتهاد در کلاس اهل بیت

- قرآن و عترت

- روایاتی در زمینه بطلان قیاس

- منابع اجتهاد

- خاستگاه عقلی اجتهاد

- اجتهاد باطل

- عوامل صعود و نزول مذاهب

- عوامل موثر در انحصار مذاهب

- پایه گذاران ارکان انسداد باب اجتهاد

در اثنای کتاب، زندگینامه مؤلف نیز ذکر شده است.

منابع

آقا بزرگ تهرانی - اجتهاد و مذاهب اسلامی

کلید واژه ها

حاشیه الکفایه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه طباطبایی است که به زبان عربی نوشته شده است و کتابی است اصولی پیرامون قوانین استنباط که در دو جلد تدوین شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

سید محمد حسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یک سال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوش نویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمی کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

ص: ۵۰۷

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده و...

ساختار بندی کتاب:

جلد اول: این مجلد شامل عناوین: موضوعات العلوم- تعریف علم الاصول- مبحث الوضع- المعانی الحرفیه- الصحیح و الاعم- بحث لمشتق- بحث الامور و النواهی- بحث التبعیدی و التوصلی- مقدمه الواجب- الواجب الاصل و التبعی- الکلام فی النواهی- اجتماع الامر و النهی- دلالت الیه علی الفساد- بحث المفاهیم- بحث العام و الخاص- بحث المطلق و المقید

جلد دوم: فی احکام القطع- العلم الاجمالی- مبحث الظن- حجیه الظاهر- حجیه خبر الواحد- اصاله البرائه- دوران الامر بین المحذورین- فی الاقل و الاکثر الارتباطیین- قاعده لا ضرر- الکلام فی الاستصحاب- قاعده التجاوز و الفراغ- اصاله الصحه فی عمل الغير- بحث التعادل و التراجیح- مباحث الاجتهاد و التقليد.

منابع

سید محمد حسین طباطبایی - حاشیه الکفایه

کلید واژه ها

کتاب حاشیه الکفایه سید محمد حسین طباطبایی استدلال فقه اجتهاد علم اصول زندگینامه

ادوار الفقه الامامی

از دیگر کتب عالم گرانقدر شیخ جعفر سبحانی که به زبان عربی تألیف گردیده کتاب «ادوار الفقه الامامی» می باشد. از آنجا که از زمان ظهور نبی مکرم اسلام فقه اسلامی هم پا به عرصه علوم گذاشت. پس از آن کتاب های زیادی در خصوص فقه اسلامی نوشته شد. بعد از چندین قرن متخصصین فن به بررسی تاریخ اکثر علوم و چگونگی سیر تکاملی آن پرداختند. شیخ جعفر سبحانی یکی از نویسندگان و بزرگان علم است که دست به چنین کاری زده و ادوار تاریخی فقه را مورد بررسی قرار داده، تاریخ فقهی که پس از وفات رسول خدا (ص) آغاز شده و تا روزگار ما ادامه دارد.

ص: ۵۰۸

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

۱- اطلاع از اسالیب متفاوت فقهی و مناہج و مسالک مختلف آن

۲- شناخت عواملی که به پیشرفت علم و تقدم آن کمک کرده.

۳- شناخت موانعی که در طول تاریخ بر سر راه فقه بوده مانند ظهور اخباریگری.

۴- تفکیک تاریخ فقه شیعیان و امامی ها و اهل تسنن.

۵- شناخت فقهای مشهوری که نقش مهمی در غنی سازی میراث فقه داشته اند.

ساختار بندی کتاب:

نویسنده در ساختار بندی کتاب تاریخ فقه را به ۷ دوره تقسیم می کند:

۱- دوره اول (۱۱-۲۶۰ هجری): عصر تلاش های حدیثی و اجتهادی (دوره شخصیت هایی چون: امام باقر (ع) و امام صادق (ع) - فضل بن شاذان و...)

۲- دوره دوم (۲۶۰-۴۶۰ هجری): عصر باب بندی شدن احادیث (دوره اشخاصی چون: شیخ صدوق - ابن قولویه - ابن عقیل - سید مرتضی و...)

۳- دوره سوم (۴۶۰-۶۰۰ هجری): عصر رکود (دوره: طوسی - ابوالفتوح رازی و...)

۴- دوره چهارم (۶۰۰-۱۰۳۰ هجری): تجدید حیات فقهی (شامل قرن های ۷-۸-۹-۱۰ و اوایل ۱۱ دوره: قطب الدین رازی - علامه حلی - میرزا محمد استرآبادی و...)

۵- دوره پنجم (۱۰۳۰-۱۱۸۵ هجری): ظهور حرکت اخباری گری (دوره: فیض کاشانی، محمدباقر مجلسی، حر عاملی و...)

۶- دوره ششم (۱۱۸۰-۱۲۶۰ هجری): افزایش فعالیت های فقهی (دوره حیات محقق بهبهانی و...)

۷- دوره هفتم (۱۲۶۰-۱۴۱۴ هجری): عصر ابداع فقهی (دوره: آشتیانی - حائری - امام خمینی و... به رهبری مرتضی انصاری)

منابع

جعفر سبحانی تبریزی - ادوار الفقه الامامی

کلید واژه ها

کتاب ادوار الفقه الامامی جعفر سبحانی تبریزی تاریخ فقه اسلام زندگینامه

ص: ۵۱۰

از دیگر کتب نویسنده بزرگ فخر رازی که به زبان عربی می باشد کتاب «المحصل...» می باشد. از آنجا که رازی از اصولیان و مفسرین بزرگ محسوب می شود، بار دیگر کتابی در زمینه اصول فقه تدوین نموده که از جایگاه والایی برخوردار می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیلتی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۰ فصل به شرح زیر است:

۱. فصل اول: تفسیر اصول فقه

۲. فصل دوم: مقدماتی که اصول فقه به آنها نیاز دارد

۳. فصل سوم: علم و ظن

۴. فصل چهارم: نظر، دلیل و اماره؟

۵. فصل پنجم: حکم شرعی

۶. فصل ششم: تقسیم احکام شرعی

۷. فصل هفتم: زشتی و زیبایی اشیاء تنها با شرع ثابت می شود.

۸. فصل هشتم: شکر منعم عقلا غیر واجب است.

۹. فصل نهم: حکم اشیاء قبل از شرع.

۱۰. فصل دهم: ضبط ابواب اصول فقه

*سخنی راجع به لغات: تقسیم الفاظ - اسم های مشتق - احکام مترادف و تاکید - اشتراک - حقیقت و مجاز - تعارض حاصل بین احوال الفاظ - تفسیر حروفی که در فقه نیاز شدیدی به دانستن آنها وجود دارد - کیفیت استدلال به سخن خدا و رسولش در احکام.

منابع

فخرالدین رازی - المحصول فی علم اصول الفقه

کلید واژه ها

کتاب المحصول فی علم اصول الفقه فخر رازی علم اصول فقه زندگینامه

کتاب قطرات من یراع بحر العلوم (شذرات من عقدها المنظوم)

یکی از آثار و تالیفات علامه بزرگ آخوند خراسانی کتاب «قطرات من یراع...» می باشد که به زبان عربی و با موضوعی

فقهی تألیف شده است. از آنجا که آخوند خراسانی از اصولیین بزرگ محسوب می شود کتابهای ایشان در این خصوص بسیار ارزشمند می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد کاظم آخوند خراسانی، فقیه و مرجع تقلید شیعه و رهبر سیاسی عصر مشروطیت، فرزند ملا حسین در سال ۱۲۵۵ در مشهد، در یک خانواده غیر معروف متولد شد و در ۲۲ سالگی به تهران مهاجرت کرد و مدت کوتاهی تحصیل فلسفه کرد سپس به نجف رفت و دو سال درس شیخ انصاری را درک کرد اما بیشتر تحصیلاتش نزد میرزای شیرازی بوده است. میرزای شیرازی در سال ۱۲۹۱ سامرا را محل اقامت خود قرار داد ولی آخوند خراسانی از نجف دور نشد و خودش مستقلاً حوزه درس تشکیل داد. او از مدرسین بسیار موفق است، در حدود هزار و دویست شاگرد از محضرش استفاده می کردند و در حدود دویست نفر آنان، خود مجتهد بودند. فقهای عصر اخیر نظیر مرحوم آقا سید ابوالحسن اصفهانی، مرحوم حاج شیخ محمدحسین اصفهانی، مرحوم حاج آقا حسین بروجردی، مرحوم حاج آقا حسین قمی و مرحوم آقا ضیاءالدین عراقی همه از شاگردان او بوده اند. شهرت بیشتر آخوند خراسانی در علم اصول است. کتاب کفایه الاصول او یک کتاب درسی مهم است و حواشی زیادی بر آن نوشته شده است. آرا اصولی آخوند خراسانی همواره در حوزه های علمیه نقل می شود و مورد توجه است. آخوند خراسانی همان کسی است که فتوی به ضرورت مشروطیت داد. مشروطیت ایران رهین اوست. وی در نجف به عنوان جانشین میرزای شیرازی و بزرگ ترین مرجع تقلید عالم شیعه مشخص گردید. او در سال ۱۳۲۹ هجری قمری در نجف به طور ناگهانی درگذشت. مرگ او طبیعی تلقی نشد و اینکه عمال انگلستان او را مسموم ساخته اند محتمل می نماید.

ص: ۵۱۲

این کتاب دربر دارنده ۷ کتاب از مرحوم آخوند خراسانی است که این ۷ مجموعه در یک مجموعه گردآوری شده است که این مجموعه ها به شرح ذیل می باشد:

۱- کتاب الوقف

۲- کتاب الرضاع

۳- کتاب الدماء الثلاثه (خون حیض، استحاضه، نفاس)

۴- کتاب الطهاره (من کتاب «اللمعات المنیره» فی شرح تکمله التبصره)

۵- کتاب الصلوه

۶- تعدادی از مسایل مختلفی که نویسنده فرصت اینکه کاملاً آنها را به پایان برساند را پیدا نکرده. شامل: رساله الفراق بین الزوج و الزوجه - العداله - الرهن و احکامه.

لازم به ذکر است که در شرح تکمله التبصره آخوند به آراء و نظرات عالم شهیر اسلام علامه حلی توجه داشته و آراء موافق را ابقا و آراء مخالف او را الغا نموده است. این کتاب ابسط از کتاب علامه و بسیار مفید و موجز می باشد و یک دوره مسائل فقه اسلامی را به طور مختصر در آن می توان یافت. و نیز کتاب «اللمعات المنیره» تالیف استدلالی ممتازی است که بر متن وجیزه تبصره علامه حلی نوشته شده و به علت گرفتاریهای بسیار، آخوند موفق به تکمیل آن نگردیده و باب طهارت تا مقداری از مبحث مکان در باب صلاه است که در دو جزء ترتیب یافته. تاریخ ختم باب طهارت دوم شوال سال ۱۳۲۹ است که آن را پنج ماه قبل از درگذشتش نوشته است.

منابع

قطرات من یراع بحرالعلوم (شذرات من عقدها المنظوم) / شیخ محمد کاظم خراسانی

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب قطرات من یراع بحرالعلوم آخوند ملا محمد کاظم خراسانی زندگینامه تشیع کتاب شناسی

ص: ۵۱۳

این رساله یکی از آثار و تألیفات علامه ملا محمدباقر مجلسی است که به زبان فارسی تألیف گردیده است. مولف در این رساله خود به توضیح حقوق جزا (فقه)، حدود (فقه)، قصاص (فقه)، دیات (فقه) پرداخته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقه‌های اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندی به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصاً بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

ص: ۵۱۴

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل دو قسم و چندین باب و مطلب است که به شرح زیر می باشد:

۱. قسم اول: در بیان حدود و تعزیرات که در آن چند باب است:

۱. باب اول: در بیان حدود زنا و لواطه و مساحقه (شامل ۵ فصل)

۱. در بیان حد زنا

۲. در حد لواطه و توابع آن

۳. در بیان حد مساحقه

۴. در بیان حد قیادت

۵. در بیان حد و طی بهائم و اموات

۲. باب دوم: در بیان حد فحش

۳. باب سوم: در حد خوردن شراب و سایر مسکرات

۴. باب چهارم: در بیان حد دزدی (شامل ۵ فصل)

۱. در بیان شرایط حد

۲. در نصاب قطع ید

۳. در بیان حد دزدی

۴. طریق ثبوت حد دزدی

۵. در بیان بقیه احکام

۵. باب پنجم: در بیان حد محارب (شامل ۳ فصل)

۱. در بیان معنای محارب

۲. در بیان حد محارب

۳. در بیان احکام

۶. باب ششم: در بیان حد مرتد (شامل ۳ مقصد)

۱. در بیان معنای ارتداد

۲. در بیان اقسام مرتد و احکام آنها

۳. در بیان سائر احکام

۷. باب هفتم: در بیان سایر حدود و بعضی از احکام متفرقه (شامل ۶ فصل در بیان حد سحر و جادو)

۸. باب هشتم: در بیان تعزیر (شامل ۳ فصل)

۱. در معنای تعزیر

۲. در بیان احکام تعزیر

۳. در بیان انواع تعزیرات (شامل ۵۰ مورد)

ص: ۵۱۶

۲. قسم دوم: در بیان قصاص و دیات که در آن دو مطلب است:

۱. مطلب اول: در بیان احکام قصاص (شامل ۷ فصل)

۱. در بیان اقسام قتل

۲. در بیان اقسام قتل عمد

۳. در بیان احکام اشتراک جنایات

۴. در بیان شرایط قصاص

۵. در بیان دعوی قتل و آنچه قتل با آن ثابت می شود

۶. در بیان کیفیت استیفای قصاص

۷. در بیان قصاص اعضا و جراحات و شرایط آنها

۲. مطلب دوم: در بیان احکام دیات (شامل ۷ فصل)

۱. در بیان مقدار و احکام دیات انواع قتل (در بیان مقدار دیه قتل عمد)

۲. در اسباب ضمان

۳. در بیان دیه اعضا بدن

۴. در بیان دیه جنایت بر منافع

۵. در بیان دیات جراحات های سر و بدن

۶. در بیان جنایات واقع بر جنین

۷. در بیان عاقله که دیه خطا بر او لازم است و احکام آن

- در بیان کفاره اقسام قتل

- در احکام جنایات بر حیوانات

کتاب رساله حدود و قصاص و دیات علامه محمدباقر مجلسی فقه علم اصول حقوق زندگینامه

کتاب بیست و پنج رساله فارسی

این کتاب یکی از آثار و تالیفات علامه ملا محمدباقر مجلسی است که به زبان فارسی می باشد. این کتاب مجموعه ای است از ۲۵ رساله فارسی (اعتقادی، فقه، حدیث، تفسیر، هیئت، متفرقات) که عبارتند از:

۱. رساله ی ترجمه ی توحیدیه امام رضا (ع): این رساله در معرفی ذات باری تعالی و توحید است و این خطبه ی شریفه در اکثر کتب حدیث منقول است. این خطبه که معروف گردید به خطبه ی توحیدیه پس از امر ولایتعهدی آن حضرت ایراد گردیده است و در این خطبه شریفه راه های معرفت و خدا شناسی به نحو مبسوط و جامعی بیان گردیده است.

ص: ۵۱۷

۲. رساله ی ترجمه ی قصیده ی دعبل خزاعی: دعبل از شعرا و بلغای مشهور عرب است و صاحب دیوان شعر است و از شیعیان خالص اهل بیت (ع) و مداح امام الجن و الانس علی بن موسی الرضا (ع) بوده است. در این رساله در ابتدا بحث از سند قصیده می شود و این قصیده در کتب شیعه و سنی وارد شده است و شرح مبسوطی از جریان متعلق به قصیده ایراد نموده و در این رساله ابتدا یک بیت یا دو بیت را ایراد می نماید و پس از ترجمه پیرامون بیت شعر صحبت می نماید و انصافا یکی از ترجمه های بسیار جالب و گویا بر این قصیده شریفه است.

۳. رساله تحقیق در حدیث عدم احتساب عمر زائران امام حسین (ع): این رساله پیرامون حدیث منقول از امام باقر و صادق (ع) است که فرمودند «به درستی که حق تعالی در عوض شهادت سیدالشهدا (ع) چند چیز به او عطا فرمود که یکی از آنها ایام زائران او در هنگام رفتن و برگشتن از اعجاز ایشان حساب می شود.»

۴. رساله ی تفسیر آیه ی نور: این رساله پیرامون حدیثی است که در اصول کافی در تفسیر آیه شریفه وارد شده و مرحوم علامه مجلسی این حدیث را ترجمه و شرح نموده اند.

۵. رساله تفسیر آیه ی و السابقون الاولون: سنیان به این آیه شریفه استدلال می کنند مانند به نیکی خلفای خود و امامت آنها مرحوم مجلسی هفت وجه جواب کوبنده به آنها می دهد و مطلب را بر خلاف مدعای آنها روشن می سازد. این رساله قبلا در ضمن کتاب نظم اللئالی معروف به سوال و جواب علامه مجلسی چاپ گردیده است.

۶. رساله ی آداب سلوک حاکم با رعیت: یکی از بهترین رساله هایی است که در این زمینه نوشته شده است در کیفیت معامله و رفتار حاکم با رعیت و زیردستان خود بیان می فرماید که این رساله در دو فصل است:

فصل اول: در ترجمه ی عهدنامه مالک اشتر که در نهج البلاغه ایراد گردیده.

فصل دوم: در بیان چند حدیث دیگر که در این باب وارد شده است.

۷. رساله ی آداب ماه شعبان: این رساله با بهره گرفتن از احادیث ائمه معصومین (س) درباره ی ماه شریف شعبان تألیف گردیده و اذکار و اوراد و ادعیه وارده در این ماه شریف اشاره گردیده است.

۸. رساله ی اختیارات ایام: این رساله در بیان آنچه از احادیث معتبره ی اهل بیت عصمت و طهارت (ع) معلوم می شود، از سعادت و نحوست ایام هفته و ماه به جهت ارتکاب اشغال و اعمال. این رساله در ۳ فصل و یک خاتمه است:

فصل اول: در اختیارات ایام ماه

فصل دوم: در اختیار ایام هفته

فصل سوم: در بیان امری چند که موجب رفع نحوست ایام و ساعات می شود، خاتمه در ترجمه حدیث شریف منقول از کتاب دانیال که مشتمل است بر احکام کسوت و خوف و حوادث و سال

۹. رساله ترجمه ثواب جوشن کبیر: این رساله ترجمه ی حدیثی است که مرحوم کفعمی در کتاب شریف بلد الامین روایت نموده از امام زین العابدین (ع) در فضیلت و ثواب خواندن دعای شریف جوشن کبیر.

۱۰. رساله ی آداب نماز: یکی از بهترین رساله هایی است که پیرامون اهمیت نماز و آداب آن نوشته شده است. در ابتدای رساله یک دور مختصر و بسیار مفید راجع به اصول الدین نوشته اند و بحثی از زمینه وجوه اعجاز قرآن نگاشته اند و سپس وارد مباحث وضو و نماز شده اند و احکام آن ها را بیان فرموده اند و در ضمن شرح تفسیری از سوره ی حمد و قدر و توحید نوشته اند.

۱۱. رساله ی بیان اوقات نماز: در این رساله ضابطه و قانونی برای استعمال اوقات نماز بیان گردیده و برای شناخت وقت فریضه ی ظهر و عصر و نوافل آنها ۲ راه بیان فرموده اند یکی از راه قدم و دیگری از راه ساعت، این رساله در سنه ی هزار و هفت تحریر گردیده.

۱۲. رساله ی فرق زنان و مردان در احکام طهارت و صلاه: در این رساله چهار فرق میان زنان و مردان در احکام وضو و نماز بیان گردیده.

۱۳. رساله ی شکیات نماز: این رساله یکی از رساله هایی است که جامع جمیع احکام شك و سهو در نماز می باشد و این رساله در یک مقدمه و ۵ فصل و خاتمه می باشد. مقدمه در بیان اصطلاحی چند است که در این رساله دانستن آنها ضروری است:

فصل اول: در بیان خللی است که از روی عمد واقع شود.

فصل دوم: از احکام سهو.

فصل سوم: در احکام شك.

فصل چهارم: در بیان متفرقات احکام شك و سهو.

فصل پنجم: در بیان احکام سجده ی سهو و سببی چند است که به آنها واجب می شود.

خاتمه در بیان علاج کثرت شك و سهو است.

۱۴. رساله ی زکات و خمس و اعتکاف: این رساله در ۳ فصل است:

فصل اول: در زکات است و در آن ۳ مبحث است:

۱. در وجوب زکات و عقاب مانع آن

۲. در اجناسی که در آنها زکات واجب می شود

۳. در مستحقین زکات

فصل دوم: در خمس است و در آن ۲ مبحث است:

۱. در چیزهایی که خمس در آن واجب می شود

۲. در مستحقین خمس

فصل سوم: در بیان فضیلت و کیفیت اعتکاف

۱۵. رساله تحدید صاع: احادیث تحدید صاع مختلف وارد شده است. مرحوم علامه مجلسی در مقام جمع بین این اخبار برآمده و نظریه ی خود و والد خود را در مقام جمع بین اخبار بیان می فرماید.

۱۶. رساله ی مال ناصبی: رساله ای است در معرفی ناصب و مخالف اهل بیت عصمت و طهارت (ع) و بیان حکم مال ناصبی، در این زمینه روایات زیادی ایراد می فرمایند و از دید ائمه معصومین (ع) ناصبی را معرفی می فرماید.

۱۷. رساله کفارات: در این رساله به نحو مبسوط راجع به احکام کفارت است و ۱۸ مورد از موارد وجوب کفاره را ذکر می نماید و سپس معترض احکام کفارات می گردد.

۱۸. رساله ی مفتوح الشهور: در این رساله راجع به ثبوت و اول ماه به نحو مفصل صحبت می شود و در چند مقصد ایراد می گردد.

۱. در بیان معنی ماه و سال شمسی و قمری

۲. در بیان حساب عدد کیسه

۳. در تحقیق احادیث خمس

۴. در حدیثی که در کافی مذکور است

۵. تحقیق در حدیث دیگر که در کتاب اقبال سیدبن طاووس مذکور است

۶. در حدیث دیگری است و نیز در کتاب اقبال مذکور است. این رساله در اواخر عمر شریف مؤلف تألیف گردیده و در ماه شوال سنه هزار و صد و نه هجری قمری.

۱۹. رساله ماه نو دیدن و ناخن چیدن: رساله ی مختصری است در بیان آن که هر ماه را بر روی چه چیز باید دید و چه سوره باید خواند و در باب ناخن چیدن چه روزهایی خوب است و چه روزهایی بد و همچنین در باب سر تراشیدن و جامه ی نو بریدن و پوشیدن هر روز چه خاصیت دارد.

۲۰. رساله ی صغیر آداب حج: رساله ای است مختصر در بیان واجبات حج و عمره و برخی از مستحبات هر دو در یک مقدمه و سر فصل مقدمه در بیان شرایط حج و عمره و افعال این دو بر سیل اجمال:

فصل اول: در آداب حج

فصل دوم: در افعال عمره ی تمتع

فصل سوم: در احکام حج تمتع

خاتمه در بیان زیارت نبی ائمه (ص)

۲۱. رساله ی کبیره ی آداب حج: این رساله مقصور به آداب و ادعیه اعمال حج می باشد و این رساله را مؤلف پس از تألیف رساله صغیره آداب حج تألیف نموده است. این رساله در سنه هزار و هشت هجری قمری به پایان رسیده است.

۲۲. رساله صواعق الیهود: رساله ای است مختصر در بیان حکم کفار و احکام جزیه بر اهل کتاب و در بیان چیزهایی است که سزاوار است حاکم مسلمانان بر ایشان شرط کند و همچنین در بیان اموری که ایشان را منع از آن باید کرد.

۲۳. رساله ی احکام و آداب اسب تاختن و تیر انداختن: رساله ای است مختصر در بیان احکام و آداب گرو بستن در اسب تاختن و تیر انداختن و همچنین در بیان چیزهایی که جایز است گرو بستن در آنها و چیزهایی که جایز نیست گرو بستن در آنها و در این رساله ده شرط برای گرو و دوانیدن اسب بیان می فرماید و هفت شرط برای گرو بر تیر انداختن و بیان احادیث وارده در فضیلت شمشیر زدن در راه خدا.

۲۴. رساله ی صیغ عقود نکاح: رساله ای است مختصر در تحریر انحاء صیغ عقود نکاح و انواع تعبیر است آن با در نظر گرفتن غایت احتیاط که در جمیع امور مستحسن و مرغوب فیه است. در این رساله در مرحله ی اول وجوه انشاء عقد نکاح دائم ذکر می شود و سپس صیغه ی متعه بیان می شود و در خاتمه بعضی از صیغ طلاق ذکر می شود.

ص: ۵۲۲

۲۵. مسائل ایادی سیبا: استفتائات فقهی است که از علامه مجلسی شده و به وسیله مرحوم ملا- محمدجعفر بن محمدطاهر خراسانی گردآوری شده است و این کتاب را پس از تألیف به نظر مرحوم علامه مجلسی رسانده و دارای ۲۸۶ مسأله می باشد در دوازده باب.

معرفی اجمالی نویسنده

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده ی یازدهم هجری و ده سال اول سده ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می توان به ملا محمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می توان به سید نعمت الله جزائری - میر محمد صلح خاتون آبادی - حاج محمد اردبیل - میر محمد حسین خاتون آبادی - ملا محمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمد تقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

ص: ۵۲۳

علامه محمد باقر مجلسی - بیست و پنج رساله فارسی

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب بیست و پنج رساله فارسی علامه محمدباقر مجلسی روایات تشیع

کتاب ترجمه رساله بدیعه

این کتاب شامل درسهای استدلالی و حلی در جهاد و قضاوت و حکومت زن است و مجموعه ای است تفسیری، روانی، فقهی، علمی و اجتماعی و حاوی بحثی از ولایت فقیه است.

نظر به اهمیت مباحث 'رساله بدیعه' که مزیف برخی اشکالات و توهمات در باب حقوق زنان می باشد، برای استفاده عموم به فارسی نیز ترجمه و مستقلاً چاپ گردیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه آیت الله حاج سید محمدحسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمدصادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدائی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سالهای نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد.

دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خوئی، سید محمد شاهرودی و آقابزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به مؤانست و مراده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمؤمنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود.

سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همانجا رحلت فرمود.

سبب تألیف کتاب

همان طور که علامه طهرانی در سبب تألیف این کتاب بیان داشته اند: «چون دیدم که فرهنگ آمیخته به کفر مادی از شرقی و غربی بر شریعت اسلامی حمله ور شده و اختلافاتی را که در حقوق اسلامی میان زن و مرد به حسب اقتضای فطرت و غریزه خاص هر یک وجود دارد، مورد ایراد قرار داده اند و وجود این اختلافات را سبب سلب حقوق طبیعی زنان در جامعه دانسته و موجب بازداشتن آنان از نیل به کمالات انسانی خود و جای گرفتن در کنج خانه و ذلت و سرافکنندگی می شمارند و درمقابل مشاهده کردم که گروهی در پاسخ این اعتراضات اظهار می دارند که: ممنوعیت ها و محرومیت هایی که در حقوق زن نسبت به مرد در نظام اسلام وجود دارد امری الهی است و در آن رعایت مصلحت عمومی منظور گردیده است و برای تشکیل و بقای جامعه ایده آل و مدینه فاضله، وجود یک سلسله محرومیت ها ضروری است و گروهی دیگر، اصلاً منکر اختلاف (در حقوق) شده، و هر دو جنس (زن و مرد) را در جمیع حقوق فردی و اجتماعی حتی در مواردی چون جهاد و قضاوت و حکومت مساوی دانسته اند. این بود که بر آن شدم که در اطراف این مسئله اسلامی به طور خلاصه آنچه را که از کتاب خدا و سنت پیامبر (ص) و معصومین (ع) وارد شده، به رشته تحریر در آورم، و آن را با براهین عقلی و فطری مؤید سازم و حقیقت مسئله و نقاط ضعف هر دو جواب فوق را روشن سازم.»

مباحث این کتاب به دو مرحله زیر تقسیم گردیده است:

۱. مرحله اول: بحث کلی در فلسفه حقوق زن و مرد به طور عام؛ (شامل ۵ جهت): جهت اول: نظام عالم با تمام کثرات آن نظامی است واحد، پیوسته و بر اساس حق، جهت دوم: نظام عالم، نظامی است جهت دار و هدایت شده؛ جهت سوم: در نظام عالم از حق هیچ موجودی فروگذار نمی شود؛ جهت چهارم: اختلاف قوای ظاهری و باطنی زن و مرد؛ جهت پنجم: تفکیک اعتبار های طبیعی، اجتماعی و سلوکی در زن و مرد.

۲. مرحله دوم: ادله شرعی فقهی پیرامون موقعیت زن در زمینه جهاد و قضاوت و حکومت (شامل چهار فصل): فصل اول: بحث در آیه: «الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض؛ مردان سرپرست زنانند به دلیل آنکه خدا برخی از ایشان را بر برخی برتری داده.» (نسا/ ۳۴) فصل دوم، بحث در آیه: «و لهن مثل الذی علیهن بالمعروف و للرجال علیهن درجه و الله عزیز حکیم؛ مانند همان [وظایفی] که بر عهده زنان است به طور شایسته به نفع آنان [بر عهده مردان] است و مردان بر آنان درجه برتری دارند و خداوند توانا و حکیم است.» (بقره/ ۲۲۸) فصل سوم: نظر فقها در عدم جواز تصدی مناصب حکومت و قضاوت برای زن؛ فصل چهارم: روایات در عدم تصدی زن، قضاوت و حکومت و افتاء را در عدم جواز ورود زنان به مجلس شورا.

منابع

سید محمدحسین حسینی طهرانی - ترجمه رساله بدیعه در تفسیر آیه «الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض»

ص: ۵۲۶

کتاب فقهی کتاب ترجمه رساله بدیعه علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی زندگینامه حقوق زن

حاشیه توضیح المسائل

آیت الله خوئی بعد از مطالعه و نظری که به رساله شریفه توضیح المسائل داشتند با رعایت حواشی، حاشیه ای بر آن نوشتند. در این کتاب مؤلف مطالب مورد نظر خود را در جدولی آورده که ابتدا مسئله را ذکر کرده سپس متن آن را و بعد حاشیه را.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرز آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

ص: ۵۲۷

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاهت، فرد شاخص و چهره بسیار ممتازی بود که ده ها اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او به یادگار مانده است. علاقه ایشان به گسترش اسلام در سطح جهان، انگیزه ای شده بود که ده ها مرکز مهم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جهان به وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز هشتم ماه صفر ۱۴۱۳ جان به جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء که جایگاه تدریس او بود به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

بعضی از عناوین این کتاب به شرح زیر می باشد:

احکام تقلید- احکام آبها- احکام تخلی- نجاسات- مطهرات- وضوء- احکام جنابت- استحاضه - حیض - نفاس - غسل مس میت- احکام اموات- غسل های مستحب- تیمم- احکام نماز- احکام قبله- لباس نماز گزار- مکان نماز گزار- اذان و اقامه- واجبات نماز- شکیات- نماز مسافر- نماز قضا- نماز جماعت- نماز آیات- اجیر گرفتن برای نماز- احکام روزه- احکام خمس- احکام زکات- احکام حج- احکام خرید و فروش- احکام شرکت- احکام صلح- احکام اجاره- احکام مزارعه- احکام مساقات- احکام وکالت- احکام حجر- احکام قرض- احکام حواله- احکام رهن- احکام ضامن شدن- احکام کفالت- احکام ودیعه- احکام عاریه- احکام نکاح- عیب هایی که به واسطه آنها می شود عقد را به هم زد- عده ای از زن ها که ازدواج با آنها حرام است- احکام شیر دادن- احکام طلاق- احکام غضب- احکام مالی که انسان او را پیدا می کند- احکام سر بریدن و شکار کردن حیوانات- احکام نذر و عهد- احکام قسم خوردن- احکام وقف- احکام وصیت- احکام ارث- احکام حدی که برای بعضی از گناهان معین شده است- احکام دیه.

ص: ۵۲۸

سید ابوالقاسم موسوی خوئی - حاشیه توضیح المسائل

کلید واژه ها

کتاب حاشیه توضیح المسائل سید ابوالقاسم موسوی خوئی احکام فقهی کتاب توضیح المسائل زندگینامه

منتخب مسائل

این کتاب از فتاوی حضرت آیت الله العظمی سید ابوالقاسم خوئی است و ایشان در این اثر خود از احکامی که در شریعت مقدسه اسلامیه بر عموم مکلفین مقرر شده است سخن رانده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرز آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

ص: ۵۲۹

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاہت، فرد شاخص و چهره بسیار ممتازی بود که ده ها اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او به یادگار مانده است. علاقه ایشان به گسترش اسلام در سطح جهان، انگیزه ای شده بود که ده ها مرکز مهم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جهان به وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز هشتم ماه صفر ۱۴۱۳ جان به جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء که جایگاه تدریس او بود به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

بعضی از عناوین این کتاب عبارتند از:

• تقلید و احکام آن: احتیاط و اقسام آن- شرایط مقلد و...

• طهارت: اعتبار طهارت در نماز- وضو و شرایط آن- غسل جنابت- شرایط و اقسام حائض- احکام ناسیه- نفاس و احکام آن- غسل میت- شرایط غسل دهنده- کفن و واجبات آن- غسل جمعه- احکام تیمم- نجاسات و احکام آنها و...

• نماز: نوافل یومیه- اوقات نماز- قبله و احکام آن- اذان و اقامه- شرایط لباس نماز گزار- نیت نماز- تکبیره الاحرام- قرائت- رکوع- سجده- تشهد- سلام- مبطلات نماز- شک در نماز- نماز احتیاط- سجده سهو- احکام نماز جماعت- قواطع سفر- نماز آیات- نماز استیجار- نماز قضا و...

ص: ۵۳۰

• روزه: شرایط وجوب روزه- ثبوت ماه در رمضان- نیت روزه- مفطرات روزه- احکام مفطرات و...

• زکات: زکات حیوان- زکات طلا و نقره- مصرف زکات- شرایط و مستحقین زکات و...

• خمس: وجوب خمس در غنیمت جنگ- وجوب خمس در معدن و گنج و غوص- حکم مال مخلوط به حرام- مستحقین خمس- سهم امام و...

منابع

سید ابوالقاسم موسوی خوئی- منتخب مسائل

کلید واژه ها

کتاب منتخب مسائل سید ابوالقاسم موسوی خوئی احکام عبادی فقه زندگینامه

کتاب مناسک حج (آیت الله خوئی)

این کتاب که یکی از آثار و تألیفات حاج سید ابوالقاسم خویی است، به زبان فارسی نوشته شده است و رساله ای است در مناسک حج که اغلب مسائل مورد ابتلا را در بر دارد و رساله منظم و مرتبی است که فهمیدن و مراجعه به آن آسان و مستحبات را از واجبات جدا نموده اند تا سبب اشتباه مؤمنین نگردد.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرز آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

ص: ۵۳۱

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاهت، فرد شاخص و چهره بسیار ممتازی بود که ده ها اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او به یادگار مانده است. علاقه ایشان به گسترش اسلام در سطح جهان، انگیزه ای شده بود که ده ها مرکز مهم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جهان به وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز هشتم ماه صفر ۱۴۱۳ جان به جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء که جایگاه تدریس او بود به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

وجوب حج - شرایط وجوب حج - وصیت به حج - احکام نیابت - اقسام عمره - اقسام حج - اعمال حج و عمره تمتع - شرایط حج تمتع - حج افراد - حج قرآن - میقات های احرام - احکام میقات ها - کیفیت احرام - تروک احرام - کفارات شکار - شرایط طواف - واجبات طواف - شک در عدد اشواط - نماز طواف - وجوب سعی - احکام سعی - تقصیر - احرام حج - وقوف در عرفات - وقوف در مزدلفه - درک وقوفین - واجبات منا - ذبح و نحر در منا - مصرف قربانی - طواف حج و نماز آن و سعی - احکام مصدود - احکام محصور - آداب و مستحبات حج - مستحبات سفر - مستحبات احرام - مکروهات احرام - آداب مسجد الحرام و مکه معظمه - آداب و مستحبات طواف - مستحبات وقوف به عرفات - مستحبات وقوف به مزدلفه - مستحبات رمی جمرات - مستحبات هدی - مستحبات حلق - مستحبات منا - طواف وداع - زیارت حضرت رسول اکرم (ص) - زیارت حضرت صدیقه - زیارت جامعه که هر یک از ائمه به آن زیارت می شود - دعاء الحسین (ع) یوم عرفه - دعاء الامام زین العابدین (ع).

ص: ۵۳۲

سید ابوالقاسم موسوی خوئی - مناسک حج

کلید واژه ها

کتاب مناسک حج سید ابوالقاسم موسوی خوئی احکام فقهی حج زندگینامه

الفوائد الحائریه

یکی دیگر از کتب ارزشمند شیخ محمد باقر بهبهانی می باشد که به زبان عربی تألیف گردیده است. این کتاب یکی از آثار گرانبهای ایشان در علم اصول می باشد. از آنجا که عصری که شیخ در آن می زیسته اخباری گری رواج داشت نمونه هایی از برخورد شدید با اخباریون را می توان در جای جای این کتاب مشاهده کرد.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه محمد باقر بن محمد اکمل وحید بهبهانی، در حدود ۱۱۱۸ ق در اصفهان به فاصله چند سال پس از درگذشت علامه مجلسی به دنیا آمد. پدر ارجمندش محمد اکمل از نوادگان شیخ مفید بود و در شمار مجتهدان شهر جای داشت و مادر پرهیزگارش از نوادگان ملا صالح مازندرانی، داماد علامه محمد تقی مجلسی، شمرده می شد.

هنگامی که محمد اکمل دار فانی را وداع گفت، محمد باقر با توجه به شرایط دشواری که با سقوط پایتخت صفویان و پیروزی افغانها به وجود آمد، بار سفر بست و در حدود ۱۱۳۵ ق رهسپار نجف شد. در آنجا از محضر پر فیض دانشوران برجسته ای چون حضرت سید محمد طباطبایی بروجردی و حضرت سید صدرالدین قمی بهره برد و اندوخته های علمی اش را کمال بخشید.

مرجع گرانپایه، شاگردان بزرگی چون: علامه بحرالعلوم، میرزا محمد مهدی شهرستانی، سید علی طباطبایی، شیخ جعفر کاشف الغطاء، ملا- مهدی نراقی و بسیاری دیگر را پرورش دادند که همگی در شمار اختران همیشه فروزان آسمان فقه شیعه جای گرفتند.

ص: ۵۳۳

علامه، گنجینه ای با بیش از هفتاد عنوان کتاب و رساله را به وجود آورد که برخی از آنها عبارتند از: شرح مفاتیح الفقه ملا محسن فیض کاشانی در ۸ جلد- الفوائد الحائریه- حاشیه بر مدارک- رساله ای در جبر و اختیار- فوائد الرجالیه- رساله ای در اصل برائت- التعليقه البهبهانیه- التحفه الحسینیة- اصول الاسلام و الايمان- الاستصحاب- التقیه- الاجتهاد و الاخبار- ابطال القیاس- اصاله الصحه فی المعاملات و عدمها و...

سرانجام علامه بزرگوار در سال ۱۲۰۵ ق بر اثر بیماری، به دیار باقی شتافت و دوستان ایشانشان پیکر پاکش را تا حریم مقدس سالار آزادگان همراهی کردند و در رواق شرقی آن آستان نورنشان، کنار آرامگاه شهیدان به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

کتاب حاضر در دو بخش کلی تألیف یافته است؛ بخش اول آن که همان 'الفوائد الحائریه العتیقه' می باشد مشتمل بر ۳۶ فایده و خاتمه است و بخش دوم آن با عنوان 'الفوائد الحائریه الجدیده'، شامل ۳۵ فایده می باشد که در اصل ملحقات 'فوائد الحائریه القدیمه' است.

الفائده الاولى: فی عظم خطر الفقه

الفائده الثانيه: فی دفع توهمین

الفائده الثالثیه: عدم ثبوت الاجزاء الواجبه و....

الفائده الرابعه: فی جواز اخذ عنوان المعاملات من غیر شارع

الفائده الخامسه: دفع توهمین

الفائده السادسه: جواز العمل بالظن و عدم جوازه

الفائده السابعه: رد دعوی الاخباریین من ان مرادهم من العلم هوالظن

الفائده الثامنه: رد الاخباریین حیث قالوا بعدم جواز التقليد

الفائده التاسعه: فی ابطال الوهم الثاني

الفائده العاشره: حجیه الخبر الواحد

الفائده الحادیه عشره: تنفیح المناط و حجیه القیاس المنصوص العله

الفائدة الثانية عشره: اذا خوطب جماعه هل يعم غير المشافهين؟

الفائدة الثالثه عشره: دفع توهم

الفائدة الرابعه عشره: النهى عن الشى هل يقتضى الفساد

الفائدة الخامسه عشره: فى النهى عن المعاملات

الفائدة السادسه عشره: ورود الامر فى مقام الحظر و توهمه

الفائدة السابعه عشره: مفهوم الشرط و غيره

الفائدة الثامنه عشره: دلالة الجمع المحلى باللام على العموم

الفائدة التاسعه عشره: عدم جواز العمل بالعام قبل الفحص عن المخصص

الفائدة العشرون: اذا تعارض الخبران

الفائدة الاحدى والعشرون: فى ذكر المرجحات المنصوص عليها

الفائدة الثانيه والعشرون: فى المرجحات التى اعتبرها الفقهاء زائدا عما فى النصوص.

الفائدة الثالثه والعشرون: الجمع بين الخبرين المتعارضين

الفائدة الرابعه والعشرون: اصاله البرائه

الفائدة الخامسه والعشرون: تمسك المجتهد باصل البرائه

الفائدة السادسه و العشرون: نقد المنصف للكلام المقدس الاردبيلى

الفائدة السابعه والعشرون: فى الاستصحاب

الفائدة الثامنه والعشرون: فى حجيه القرآن

الفائدة التاسعه والعشرون: التعدى عن مورد النص فى الفقه

الفائدة الثلاثون: طرق ثبوت الاحكام الشرعيه

الفائدة الحاديه والثلاثون: اقسام الاجماع

الفائده الثانيه والثلاثون: ما هو الاصل في فعل المعصوم؟

الفائده الثالثه والثلاثون: تعارض الادله و النصوص

الفائده الرابعه والثلاثون: علامات الحقيقه و المجاز

الفائده الخامسه والثلاثون: المشتق

الفائده السادسه والثلاثون: في ذكر شرائط الاجتهاد على سبيل الاجمال

خاتمه: خطوره طريق الاجتهاد.

منابع

محمد باقر بن محمد اڪمل بهبهانی - الفوائد الحائريه

كليد واژه ها

كتاب الفوائد الحائريه محمد باقر بن محمد اڪمل بهبهانی علم اصول فقه زندگينامه

مقدمات

كتاب حاضر يكي ديگر از كتاب هاي ارزشمند فيلسوف بزرگ ابن رشد مي باشد كه به زبان عربي تأليف يافته است. نام كامل اين كتاب 'المقدمات الممهديات لبيان ما اقتضته رسوم المدونه من الاحكام الشرعيات والتحصيلات المحكمات الشرعيات لامهات مسائلها المشكلات' است كه به نام المقدمات ابن رشد معروف است و با موضوع فقه مالكي مي باشد. چرا كه ابن رشد مالكي مذهب مي باشد. ابن رشد در اين كتاب به ذكر احكام شرايع مي پردازد و از ساختاربندي كتاب به خوبي مي توان مدخل هايي را يافت كه در فقه شيعه اثني عشري وجود ندارد.

ص: ۵۳۵

وی در ابتدای کتاب بحثی در خصوص وجوب استدلال، اسماء و صفات خداوند متعال و چگونگی شناخت احکام شرعی دارد و درباره وجوب طلب علم و چگونگی قیاس و اجماع سخن می گوید.

لازم به ذکر است که کتاب حاضر دو جلدی است و در یک مجلد چاپ شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابو الولید محمد بن احمد بن رشد، معروف به ابن رشد، در سال ۵۲۰ هجری قمری / ۱۱۲۶ میلادی در قرطبه یکی از مراکز اندیشه و علم در اسپانیا متولد شد. او در خانواده ای که سال ها مهد علم و فقاہت بود، پرورش یافت. پدر و جد پدری وی، هر دو منصب قاضی القضاہ اندلس را به عهده داشتند. ابن رشد در جوانی به اکثر علوم زمان خود دست یافت و در ریاضیات، طبیعیات، نجوم، منطق، فلسفه و طب مهارت یافت. در سال ۵۴۸ هجری به دعوت 'عبدالمؤمن' که در صدد تاسیس مدارس علمی بود، به مراکش رفت و در آن جا کتابی در طب عمومی، موسوم به 'الکلیات' نوشت.

آنچنان که مشهور است، ابن رشد بنا به توصیه 'ابن طفیل' در زمان ابو یعقوب (پسر و جانشین عبدالمؤمن) که مردی با فرهنگ و مطلع از فلسفه بود، به شرح آثار ارسطو پرداخت. معروف ترین کتاب وی، تفسیر او بر کتاب مابعدالطبیعه ارسطو است. در سال ۵۶۵ هجری قاضی 'اشبیلیه' شد و پس از دو سال، به قرطبه بازگشت و منصب قاضی القضاتی را بر عهده گرفت. پس از مرگ ابو یعقوب در سال ۵۸۰ هجری، پسرش ابو یوسف ملقب به 'المنصور' به جای او نشست. در آغاز، او ابن رشد را که دیگر مقامی بسیار ارجمند یافته بود، سخت مورد تکریم و احترام قرار داد؛ اما پس از ۱۰ سال بر اثر فشار افکار عمومی و یا به واسطه غرض ورزی های شخصی، ابن رشد مورد اتهام کفر و زندقه قرار گرفت و ناگهان از چشم خلیفه افتاد لذا فرمان داد کتاب هایش را بسوزانند. سپس او را با جمعی از اهل فلسفه و علم به قبیله یهودی نشینی در ۵۰ کیلومتری جنوب شرقی قرطبه موسوم به 'السیانه' تبعید کردند. البته ابن رشد پس از مدتی با شفاعت جمعی از بزرگان اشبیلیه مورد عفو خلیفه قرار گرفت و به مراکش فرا خوانده شد. ابن رشد در مراکش در صفر سال ۵۹۵ هجری قمری / ۱۱۹۸ میلادی، در سن هفتاد و دو سالگی وفات یافت و بعد از سه ماه جسد او را به قرطبه بردند و در آنجا به خاک سپردند.

ص: ۵۳۶

ساختاربندي كتاب:

اين كتاب شامل فصولي به شرح ذيل مي باشد:

فصل في الوضوء

كتاب الصلاه

كتاب الصيام

كتاب الاعتكاف

كتاب الحج

كتاب النذور و الايمان

كتاب الصيد

كتاب الذبائح

كتاب الضحايا

كتاب الاشربه

كتاب العقيقه

كتاب الرضاع

كتاب طلاق السنه

كتاب ارخاء الستور

كتاب الايمان باطلاق

كتاب الظهار

كتاب الايلاء

كتاب اللعان

کتاب ماجاء فی تحریم الربا فی الصرف

کتاب السلم واصل جوازه

کتاب بیوع الآجال

کتاب بیع الغرر

کتاب بیع الخيار

کتاب العیوب

کتاب المرابحه

کتاب الاستبراء

کتاب التجاره الی ارض الحرب

کتاب الجعل والاجاره

کتاب الرواحل والدواب

کتاب الدور.

منابع

ابن رشد- مقدمات

کلید واژه ها

کتاب مقدمات ابن رشد احکام فقهی مذهب مالکی زندگینامه

کتاب مجموعه تعلیقات (علی کتاب المسائل الفقهیه)

یکی دیگر از کتب ارزشمند آیت الله خویی می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. این کتاب در حقیقت حاشیه و تعلیقی بر کتاب المسائل الفقهیه اثر فقیه عالیقدر سید آقا حسین بروجردی طباطبایی می باشد. آیت الله خویی در ابتدای این کتاب تصریح کرده اند که:

«لا- باس بالعمل برسالة المسائل الفقهیه لفقیه اهل البيت آیه ا... العظمی سید آقا حسین البرودجردی الطباطبایی مع مراعاة

شیوه نگارش این کتاب که در ادامه نمونه ای از آن را خواهیم آورد اینچنین است که در ابتدای کتاب قسمتی از مسئله فقهی که از آیه الله بروجردی صادر شده و آیت الله خویی بر آن تعلیق زده اند را می آورد شماره مسئله را ذکر کرده و در کنار آن نظر آیت الله خویی را می آورد. در قسمت دوم کتاب مسائل الفقهیه که همان فتاوی آیت الله بروجردی می باشد را ذکر کرده است. این چینش و دسته بندی به خوانندگان این امکان را می دهد که هم به متن اصلی و هم حاشیه آن به سهولت دسترسی داشته باشند. لازم به ذکر است کتاب مرحوم بروجردی دارای ۱۵۵۸ مسئله می باشد.

مسئله: ۸۴ - متن: النجاسات اثني عشر - حاشیه: بل عشره كما سیأتی.

مسئله: ۲۳۱ - متن: ... الاحتیاط الواجب - حاشیه: لایجب الاحتیاط.

مسئله: ۱۱۵۳ - متن: ... ولا یجب جواب سلام - حاشیه: لو كان غیرالمسلم ذمیا فی غیر حال الصلاه فلاحتیاط. الواجب ان یقول فی جوابه: علیک.

مسئله: ۱۳۷۰ - متن: ... قضاها - حاشیه: لو علم بذلك بعد خروج الوقت فلا قضاء علیه.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان میرزا آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالیہ نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

ص: ۵۳۸

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاهت، فرد شاخص و چهره بسیار ممتازی بود که ده ها اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او به یادگار مانده است. علاقه ایشان به گسترش اسلام در سطح جهان، انگیزه ای شده بود که ده ها مرکز مهم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جهان به وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز هشتم ماه صفر ۱۴۱۳ جان به جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء که جایگاه تدریس او بود به خاک سپردند.

منابع

سید ابوالقاسم خویی - مجموعه تعلیقات (علی کتاب المسائل الفقهیه)

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب مجموعه تعلیقات سید ابوالقاسم موسوی خوئی زبان عربی علوم اسلامی احکام فقهی کتاب شناسی

اجود التقريرات

یکی دیگر از کتابهای آیت الله خویی می باشد که به زبان عربی تالیف یافته است. این کتاب در حقیقت تقریرات استاد ایشان میرزا محمدحسین غروی نائینی است که ایشان به رشته تحریر در آورده است که با موضوعی اصولی می باشد. آیت الله خویی خود در ابتدای این کتاب تصریح می دارند که آنچه را که به شخصه از استاد شنیده اند جمع آوری کرده و نوشته اند.

معرفی اجمالی نویسنده

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرز آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود. سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فراگرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمدحسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمدحسین نائینی، آیت الله شیخ محمدجواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمدباقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و... مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاہت، فرد شاخص و چهره بسیار ممتازی بود که ده ها اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او به یادگار مانده است. علاقه ایشان به گسترش اسلام در سطح جهان، انگیزه ای شده بود که ده ها مرکز مهم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جهان به وجود آورند. سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر بابرکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز هشتم ماه صفر ۱۴۱۳ جان به جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضرا که جایگاه تدریس او بود به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

الفصل الاول: فی تعریف العلم و موضوعه و فائده و رتبه

الفصل الثانی: فی جمله من المباحث اللغویه و قسمت اصلی کتاب شامل موضوعاتی از قبیل:

- فی الکی الطبیعی و وجوده و عدم وجوده

- فی تقسیم المقدمات و بیان ما هو الحق فی الشرط المتاخر من الجواز و الامتناع

- فی الفرق بین القضايا الخارجیه و القضايا الحقیقیه و الاثار المرتبه علی کل منها.

ص: ۵۴۰

- فی بیان تمیز الایم عن غیره عند التعارض

- فی اقسام التراحم فی القدره و غیر

- فی بیان ما هو المطلوب فی النهی

- فی بیان اصناف الموجودات

- فی بیان تقابل بین الصحه و الفساد

- فی بیان جواز تخصیص عمومی الکتاب بخیر واحد

منابع

سید ابوالقاسم خویی - هذا تقریرات

کلید واژه ها

زندگی فردی کتب فقهی متکلمان نویسندگان سید ابوالقاسم خویی

تکمله منهاج الصالحین

یکی دیگر از کتاب های آیت الله خویی می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. همان طوری که ایشان در مقدمه کتاب خود آورده اند پس از اینکه تعداد سوالات در زمینه قضاء، شهادت، حدود و قصاص و دیات را فراوان دیده تصمیم گرفتند به این مسائل پردازند تا کامل کننده منهاج الصالحین باشد.

این کتاب به عنوان رساله ای عملیه می باشد که آیت الله خویی در آن مختصر و مفید یک به یک مسائل را مطرح می کنند و حکم شرعی آن را نیز بیان می دارند. در مبحث قضاء به ۸۵ مسئله می پردازد و حکم آن را بیان می دارد، در بخش شهادت ۱۳۳ مسئله، ۳۰۵ مسئله در بحث حدود، در موضوع قصاص ۲۰۲ مسئله و ۴۳۱ مسئله در بخش دیات مطرح می نماید. ایشان در ابتدای هر مبحث در صورت لزوم توضیح کوتاهی درباره این واژه ها می آورند سپس حکم یک به یک آنها را ذکر می نمایند.

آیت الله خویی در پایان کتاب تصریح می دارند که در نقل روایات از مصادر اصلی و کتب اربعه استفاده کرده اند.

ص: ۵۴۱

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرز آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاہت، فرد شاخص و چہرہ بسیار ممتازی بود کہ ده ہا اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او بہ یادگار مانده است. علاقہ ایشان بہ گسترش اسلام در سطح جہان، انگیزہ ای شدہ بود کہ ده ہا مرکز مہم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جہان بہ وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز ہشتم ماہ صفر ۱۴۱۳ جان بہ جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء کہ جایگاہ تدریس او بود بہ خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

• کتاب القضاء: احکام الیمین - الیمین مع الشاہد الواحد - فصل فی القسمہ - فصل فی احکام الدعاوی - فصل فی دعوی الاملاک - فصل فی الاختلاف فی العقود - فصل فی دعوی الموارث.

• کتاب الشہادات

• کتاب الحدود: حد الزنی - اللواط - کیفیہ قتل اللائط - التفخیز - السرقة - بیع الحر - المحاربه، الارتداد.

• کتاب القصاص: قصاص النفس - شروط القصاص - فصل فی دعوی القتل و ما یثبت بہ - فصل فی احکام القصاص - فصل فی قصاص الاطراف.

• کتاب الديات: موجبات الضمان - فروع التسيب - فروع تراحم الموجبات - ديات الاعضاء - ديه الجنایه علی منافع الاعضاء - ديه الشجاج و الجراح - فصل فی ديه الحمل - فصل فی العاقله.

منابع

سید ابوالقاسم موسوی خوئی - تکمله منهاج الصالحین

کلید واژه ها

کتاب تکمله منهاج الصالحین سید ابوالقاسم موسوی خوئی احکام فقہی ديه قصاص ادای شہادت زندگینامہ

بدایہ المجتہد و نہایہ المقتصد

یکی دیگر از کتاب های ارزشمند ابن رشد می باشد کہ بہ زبان عربی تألیف یافته است. این کتاب دارای موضوعی فقہی است کہ در آن نویسنده در پی آن است کہ احکام فقہی ای کہ علما بر سر آن اختلاف و یا اتفاق دارند را بیاورد و بررسی کند. این کتاب در نوع خودش کتابی یگانه است ہم در موضوع و ہم در اختصار و ایجاز آن. مولف در آن بہ ذکر اقوال علمای مختلف در خصوص ہر مسئلہ فقہی می پردازد و مشخص می کند کہ این عقیدہ مخصوص بہ کدام گروه از علما می

باشد مخصوص ظاهریه، علمای مصر... وی پس از طرح آرای یکی از آنها را ترجیح داده و ذکر می کند. نویسنده در ابتدای کتاب راه های حمل و دریافت احکام شرعی را شرح می دهد و اسباب اختلاف بین علما را ذکر می کند. این کتاب در دو مجلد می باشد که هر دو جلد در یک مجلد چاپ شده است.

ص: ۵۴۳

این کتاب علی رغم اهمیتی که دارد دارای کاستی هایی می باشد که شارحین آن بعدها به رفع آنها پرداخته اند به عنوان مثال:

۱- در این کتاب احادیث بدون سند ذکر شده است در حالی که دانستن سند حدیث و صحت و سقم آن در استناد به حدیث از اهمیت قابل توجهی برخوردار است.

۲- گاهی احادیثی ذکر می شود که با لفظ آنچه در کتب حدیثی آمده متفاوت است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابو الولید محمد بن احمد بن رشد، معروف به ابن رشد، در سال ۵۲۰ هجری قمری / ۱۱۲۶ میلادی در قرطبه یکی از مراکز اندیشه و علم در اسپانیا متولد شد. او در خانواده ای که سال ها مهد علم و فقاوت بود، پرورش یافت. پدر و جد پدری وی، هر دو منصب قاضی القضاة اندلس را به عهده داشتند. ابن رشد در جوانی به اکثر علوم زمان خود دست یافت و در ریاضیات، طبیعیات، نجوم، منطق، فلسفه و طب مهارت یافت. در سال ۵۴۸ هجری به دعوت 'عبدالمؤمن' که درصدد تاسیس مدارس علمی بود، به مراکش رفت و در آن جا کتابی در طب عمومی، موسوم به 'الکلیات' نوشت.

آنچنان که مشهور است، ابن رشد بنا به توصیه 'ابن طفیل' در زمان ابو یعقوب (پسر و جانشین عبدالمؤمن) که مردی با فرهنگ و مطلع از فلسفه بود، به شرح آثار ارسطو پرداخت. معروف ترین کتاب وی، تفسیر او بر کتاب مابعدالطبیعه ارسطو است. در سال ۵۶۵ هجری قاضی 'اشبیلیه' شد و پس از دو سال، به قرطبه بازگشت و منصب قاضی القضاتی را بر عهده گرفت. پس از مرگ ابو یعقوب در سال ۵۸۰ هجری، پسرش ابو یوسف ملقب به 'المنصور' به جای او نشست. در آغاز، او ابن رشد را که دیگر مقامی بسیار ارجمند یافته بود، سخت مورد تکریم و احترام قرار داد؛ اما پس از ۱۰ سال بر اثر فشار افکار عمومی و یا به واسطه غرض ورزی های شخصی، ابن رشد مورد اتهام کفر و زندقه قرار گرفت و ناگهان از چشم خلیفه افتاد لذا فرمان داد کتاب هایش را بسوزانند. سپس او را با جمعی از اهل فلسفه و علم به قبیله یهودی نشینی در ۵۰ کیلومتری جنوب شرقی قرطبه موسوم به 'السیانه' تبعید کردند. البته ابن رشد پس از مدتی با شفاعت جمعی از بزرگان اشبیلیه مورد عفو خلیفه قرار گرفت و به مراکش فرا خوانده شد. ابن رشد در مراکش در صفر سال ۵۹۵ هجری قمری / ۱۱۹۸ میلادی، در سن هفتاد و دو سالگی وفات یافت و بعد از سه ماه جسد او را به قرطبه بردند و در آنجا به خاک سپردند.

ص: ۵۴۴

ساختريندى كتاب:

جلد ۱: ۳۹۹ صفحه

- كتاب الطهاره من الحدث

- كتاب الوضوء

- كتاب الغسل

- كتاب التيمم

- كتاب الطهاره من النجس

- كتاب الصلاه

- كتاب احكام الميت

- كتاب الزكاه

- كتاب زكاه الفطره

- كتاب الصيام

- كتاب الجهاد

- كتاب الايمان

- كتاب النذور

- كتاب الضحايا

- كتاب الذبائح

- كتاب الصيد

- كتاب العقيقه

- كتاب الاطعمه والاشربه

جلد ۲: ۴۰۴ صفحه

- كتاب النكاح

- كتاب الطلاق

- كتاب الايلاء

- كتاب الظهار

- كتاب اللعان

- كتاب البيوع

- كتاب الصرف

- كتاب السلم

- كتاب بيع الخيار

- كتاب بيع المرابحه

- كتاب الجعل

- كتاب القراض

- كتاب المساقاه

- كتاب الشركه

- كتاب الشفعه

- كتاب القسمه

- كتاب الرهون

- كتاب الحجر

- كتاب الصلح

- كتاب الكفاله
- كتاب الحواله
- كتاب الوكاله
- كتاب اللقطه
- كتاب الوديعه
- كتاب العاريه
- كتاب الغصب
- كتاب الاستحقاق احكامه
- كتاب الهبات
- كتاب الفرائض
- كتاب العتق
- كتاب الكتابه
- كتاب امهات الاولاد
- كتاب الجنایات
- كتاب القصاص
- كتاب الديات فى النفوس
- كتاب الديات فيما دون النفوس
- كتاب القسامه
- كتاب احكام الزنا

- کتاب القذف

- کتاب السرقة

- کتاب الاقضية

منابع

ابن رشد- بدایه المجتهد و نهایه المقتصد

کلید واژه ها

کتاب بدایه المجتهد و نهایه المقتصد ابن رشد احکام فقهی زندگینامه

صلاه الجمعه

(رساله فقهیه فی وجوب صلاه الجمعه عینا و یعیینا)

یکی دیگر از کتب ارزشمند آیت الله حسینی طهرانی می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. مبحث نماز جمعه یکی از مسائل دینی است که فقها در خصوص آن آرای متفاوتی دارند. عده ای با استناد به ادله هایی مطلقا آن را در زمان غیبت جایز نمی دانند. و عده ای دیگر آن را بر نماز ظهر ترجیح می دهند و گروهی مطلقا قائل به تخییر هستند و افرادی هم مانند آیت الله حسینی طهرانی آن را واجب تعیینی مطلق در عقد و اجتماع می دانند. ایشان معتقدند که نماز جمعه هم مانند حج و نماز واجب مشروط است. فتوای ایشان در این زمینه اینچنین آمده که:

«تكون صلاه جمعه فرضیه واجبه على الاطلاق على كافة المسلمين بدون اي شرط لا في العقد و لا في الاجتماع، لكن شرط التحقق و الصحه هو حضور الحاكم الجامع شرائط الفتيا المبسوط اليد و الاختيار.»

مصنف شدیداً به لزوم ایجاد حکومت اسلامی به عنوان یکی از ظروف قیام نماز جمعه معتقد بودند و برای تشکیل حکومت اسلامی در زمان خود تلاش بسیار کردند.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر

گرانقدر 'المیزان' شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره‌ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه‌های عرفان عملی خود، مجاهده‌ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره‌مند بود. سال ۱۳۷۷ هـ ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ هـ ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ هـ ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

الفصل الاول: فی الروایات الواردة فی صلاه الجمعه.

الفصل الثاني: اقوال الاصحاب حول مساله صلاه الجمعه.

الفصل الثالث: فی ادله القول المختار.

الفصل الرابع: فی ادله المشتركه بین القائلین بعدم وجوب صلوه الجمعه تعینا.

الفصل الخامس: فی ادله القائلین بالوجوب التخیری.

خاتمه: فی شرایط الجمعه.

منابع

سید محمد حسین حسینی طهرانی - صلاه الجمعه

کلید واژه ها

کتاب صلاه الجمعه علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی نماز جمعه احکام فقهی زندگینامه

کتاب حاشیه مجمع الفائدة و البرهان

این کتاب یکی از کتب ارزشمند علامه محمد باقر وحید بهبهانی می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. کتاب 'مجمع الفائدة و البرهان' یکی از کتب گرانمایه محقق اردبیلی با موضوعی فقهی می باشد. علامه در مقدمه حاشیه، انگیزه خود از نوشتن این کتاب را اینچنین عنوان می دارد: «رایته قد کبی جواده فی بعض المیادین، فأخذ يعترض علی علمائنا الاساطین، وذلك لما اعترف به طاب مضجعه، و علا مقعده، من عدم عثوره علی استاذ یقیمه و یسده، فرایت ان اتدارک ما فاته من دلیلهم، وعقل عن سواء سیلهم.» از آنجا که مقدس اردبیلی به بسیاری از اصول مسلم علمی مقبول نزد علما و عقلا بی اعتنا بود، علامه بهبهانی در حاشیه خود مکررا به موارد تخلف و اشتباه ایشان اشاره می کند.

این کتاب توسط موسسه علامه بهبهانی تنظیم و نشر شده که برای سهولت کار مراجعه کنندگان در آن باب بندی متن، مقابله با نسخه خطی آن، جدا کردن احادیث از متن، تنظیم پاورقی، بازخوانی نهایی و... صورت گرفته است.

علامه محمد باقر بن محمد اکمل وحید بهبهانی، در حدود ۱۱۱۸ ق در اصفهان به فاصله چند سال پس از درگذشت علامه مجلسی به دنیا آمد. پدر ارجمندش محمد اکمل از نوادگان شیخ مفید بود و در شمار مجتهدان شهر جای داشت و مادر پرهیزگارش از نوادگان ملا صالح مازندرانی (داماد علامه محمدتقی مجلسی) شمرده می شد.

هنگامی که محمد اکمل دار فانی را وداع گفت، محمد باقر با توجه به شرایط دشواری که با سقوط پایتخت صفویان و پیروزی افغانها به وجود آمد، بار سفر بست و در حدود ۱۱۳۵ ق رهسپار نجف شد. در آنجا از محضر پرفیض دانشوران برجسته ای چون حضرت سید محمد طباطبایی بروجردی و حضرت سید صدرالدین قمی بهره برد و اندوخته های علمی اش را کمال بخشید.

مرجع گرانیب، شاگردان بزرگی چون: علامه بحرالعلوم، میرزا محمدمهدی شهرستانی، سیدعلی طباطبایی، شیخ جعفر کاشف الغطاء، ملا- مهدی نراقی و بسیاری دیگر را پرورش دادند که همگی در شمار اختران همیشه فروزان آسمان فقه شیعه جای گرفتند.

علامه، گنجینه ای با بیش از هفتاد عنوان کتاب و رساله را به وجود آورد که برخی از آنها عبارتند از: شرح مفاتیح الفقه ملا محسن فیض کاشانی در ۸ جلد - فوائد حائریه - حاشیه بر مدارک - رساله ای در جبر و اختیار - فوائد الرجالیه - رساله ای در اصل برائت - التعلیق البهبهانیه - التحفه الحسینیه - اصول الاسلام و الایمان - الاستصحاب - التقیه - الاجتهاد والاخبار - اثبات التحسین و التقیح العقلین - ابطال القیاس - اصاله الصحه فی المعاملات و عدمها و...

سرانجام علامه بزرگوار در سال ۱۲۰۵ ق بر اثر بیماری، به دیار باقی شتافت و دوستداران ایشان پیکر پاکش را تا حریم مقدس سالار آزادگان همراهی کردند و در رواق شرقی آن آستان نورنشان، کنار آرامگاه شهیدان به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

- کتاب المتاجر: مقدمات التجاره، آداب التجاره، ارکان التجاره، فی اقسام الخیار
- کتاب الادیون: التوابع، الرهن، الحجر، الضمان، الحواله، الکفاله، الصلح، الوکاله
- کتاب الاجاره: فی شرائط الاجاره، فی احکام الاجاره، المزارعه و المساقاه، الجعاله، السبق و الرمايه، الشركه
- کتاب الصيد و توابعه: فی الاصطیاد، الذبح، الاطعمه و الاشربه، احکام المحرمات
- کتاب الارث: فی موانع الارث
- کتاب القضاء: صفات القاضی، آداب القضاء، کیفیه الحکم، فی الدعوی
- کتاب الجنایات: فی شرایط القصاص

منابع

محمدباقر الوحید البهبهانی - حاشیه مجمع الفائده و البرهان

کلید واژه ها

کتاب حاشیه مجمع الفائده و البرهان کتب فقهی آقاوحید بهبهانی زندگینامه احکام فقهی تشیع

کتاب زبده المقال فی خمس الرسول و الآل

کتاب حاضر یکی دیگر از بیانات مکتوب حاج آقا حسین طباطبایی بروجردی می باشد که توسط شاگرد و با اجازه ایشان به زبان عربی به رشته تحریر درآمده است.

زبده المقال کتابی فقهی است که در آن به مبحث خمس به طور کامل پرداخته است. در ابتدای کتاب مولف به شرح آیه خمس می پردازد و منظور از آیه شریفه «فان لله خمسہ و للرسول و لذی القربی و الیتامی و المساکین و ابن السبیل؛ هر چیزی را به غنیمت گرفتید یک پنجم آن برای خدا و پیامبر و برای خویشاوندان [او] و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان است.» (انفال/ ۴۱) را شرح می دهد. چنانچه به نظر می رسد تأکید مؤلف کتاب بر این است که منظور از ذی القربی در آیه حضرت علی (ع) و ذریه ایشان است.

حاج آقا حسین طباطبائی بروجردی به تفصیل در این کتاب به توضیح موارد خمس می پردازد و از جمله ممیزات کار ایشان این است که وی دلایل و احتجاجات خود را مستدل و مستند به آیات و روایات می سازد و گاهای بیانی فقه الحدیثی در ذیل برخی روایات بیان می دارد؛ احتمالات روایت را ذکر می کند و به تنبیه و توضیح آن می پردازد.

معرفی اجمالی نویسنده

آیت الله حاج آقا حسین طباطبائی (بروجردی) مرجع شیعه و عالم مشهور قرن ۱۴ در سال ۱۲۹۲ هجری قمری در شهر بروجرد به دنیا آمد. پدرش حاج سیدعلی از علمای بروجرد و اکثر اجداد و دودمان او از دانشوران و علمای مشهور زمان خود بودند. حاج آقا حسین از هفت سالگی به مکتب رفت. قرآن و ادبیات و منطق را به سرعت یاد گرفت. در سن ۱۸ سالگی به اصفهان که آن زمان از مراکز مهم علمی بود، رفت. در طی ده سال از محضر اساتید بزرگی کسب علم کرد و به مراحل عالی علمی نائل شد که ۳ تن از اساتید او، به او اجازه اجتهاد دادند. همزمان با تحصیل، تدریس فقه و اصول را شروع کرد که عده زیادی از فضلا در جلسات او شرکت می کردند. حدود سال ۱۳۲۰ قمری به نجف اشرف رفت و به حوزه درس سید محمد کاظم خراسانی (آخوند) و شیخ الشریفه سید محمد کاظم یزدی طباطبائی حضور یافت.

پس از سالها اقامت در نجف در سال ۱۳۲۸ قمری به بروجرد برگشت، که این برگشت و اقامت در بروجرد ۳۶ سال طول کشید. در این مدت فعالیت های علمی و اجتماعی زیادی داشت. از همان سال اول، مبارزه منطقی و جدی علیه فرقه ضاله بهائیت و ریشه کن کردن آنها از آن خطه بود، با تشکیل کلاسهای درس و جمع آوری طلبه های فاضل، سنگ بنای حوزه ای را گذاشت که طی سالهای دراز، ثمرات و نتایج فوق العاده ارزشمندی داشت. آقای بروجردی، علاوه بر کارهای علمی و تحقیقی، برنامه های وسیعی در جهان اسلام و شئون اجتماعی مسلمانان داشت. این رجل بزرگ الهی، یادگاریها و باقیات صالحات فراوانی از خود به جای گذاشت به طور خلاصه چند نمونه آن را ذکر می کنیم.

ص: ۵۵۰

۱. مسجد اعظم در قم در کنار حرم مطهر حضرت معصومه (ع)

۲. کتابخانه مسجد اعظم

۳. مدرسه علمیه در نجف در کنار حرم امیرالمؤمنین (ع)

۴. حسینیه و حمام در سامرا

۵. مسجد هامبورگ در آلمان.

و بازسازی و مرمت چند مدرسه، کتابخانه و مسجد در شهرها و کشورهای مختلف مثل مدرسه فیضیه و مدرسه خان در قم، مدرسه بقعه در کربلا، مدرسه علمیه در کرمانشاه و بیمارستان نکوئی در قم.

سرانجام این عالم ربانی صبح روز ۵شنبه ۱۳۴۰/۱/۱۰، ۱۲ شوال سال ۱۳۸۰ قمری در سن ۸۸ سالگی روحش به عالم قدس شتافت.

ساختاربندی کتاب

این کتاب شامل ۵ فصل به شرح زیر می باشد:

الفصل الاول: موارد وجوب خمس

الفصل الثانی: شرایط وجوب خمس

الفصل الثالث: مصارف وجوب خمس

الفصل الرابع: اموالی که پرداخت خمس آنها واجب است

الفصل الخامس: انفال.

منابع

حسین طباطبایی بروجردی- زبده المقال فی خمس الرسول و الآل

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب زبده المقال فی خمس الرسول و الآل سید محمدحسین بروجردی احکام فقهی خمس

کتاب مصابیح الفروع یا کلیات جامع الفروع

کتاب شریفه مصابیح الفروع از آثار آیت الله حاج آقا حسین طباطبایی بروجردی می باشد با توجه به متن کتاب و مطالبی که از آن برمی آید رساله ای است همانند دیگر رسالیت و کتب ایشان، از جمله جامع الفروع و منتخب الرسائل که تا حدودی مطالب این کتاب به مطالب کتاب های ذکر شده نزدیک می باشد اما دارای مطالب و احکامی بسیار جامع تر و کاملتر و همانطور که از نام کتاب برمی آید بعضی از مباحث آن به صورت مختصرتر در کتاب جامع الفروع آورده شده است.

ص: ۵۵۱

کتاب مصابیح الفروع رساله ای است فقهی و عملیه که به بیان احکام دین پرداخته و سعی در روشن کردن خوانندگان و مقلدین در مسائل فقهی و دینی می نماید و برای تایید هر چه بیشتر محتویات و احکام برای خوانندگان در حاشیه ابتدای کتاب به خط و مهر خود آیت الله طباطبائی بروجردی نوشته شده: «عمل به این رساله مجاز است.» آنطور که از متن و مقدمه کتاب برمی آید این کتاب به همت محمد ابن عبدالله مشتهر به موحدی قمی گردآوری و به چاپ رسیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج آقا حسین طباطبائی (بروجردی) مرجع شیعه و عالم مشهور قرن ۱۴ در سال ۱۲۹۲ هجری قمری در شهر بروجرد به دنیا آمد. پدرش حاج سیدعلی از علمای بروجرد و اکثر اجداد و دودمان او از دانشوران و علمای مشهور زمان خود بودند. حاج آقا حسین از هفت سالگی به مکتب رفت. قرآن و ادبیات و منطق را به سرعت یاد گرفت. در سن ۱۸ سالگی به اصفهان که آن زمان از مراکز مهم علمی بود، رفت. در طی ده سال از محضر اساتید بزرگی کسب علم کرد و به مراحل عالی علمی نائل شد که ۳ تن از اساتید او، به او اجازه اجتهاد دادند. همزمان با تحصیل، تدریس فقه و اصول را شروع کرد که عده زیادی از فضلا در جلسات او شرکت می کردند. حدود سال ۱۳۲۰ قمری به نجف اشرف رفت و به حوزه درس سید محمد کاظم خراسانی (آخوند) و شیخ الشریفه سید محمد کاظم یزدی طباطبائی حضور یافت.

پس از سالها اقامت در نجف در سال ۱۳۲۸ قمری به بروجرد برگشت، که این برگشت و اقامت در بروجرد ۳۶ سال طول کشید. در این مدت فعالیت های علمی و اجتماعی زیادی داشت. از همان سال اول، مبارزه منطقی و جدی علیه فرقه ضاله بهائیت و ریشه کن کردن آنها از آن خطه بود، با تشکیل کلاسهای درس و جمع آوری طلبه های فاضل، سنگ بنای حوزه ای را گذاشت که طی سالهای دراز، ثمرات و نتایج فوق العاده ارزشمندی داشت. آقای بروجردی، علاوه بر کارهای علمی و تحقیقی، برنامه های وسیعی در جهان اسلام و شئون اجتماعی مسلمانان داشت. این رجل بزرگ الهی، یادگارا و باقیات صالحات فراوانی از خود به جای گذاشت به طور خلاصه چند نمونه آن را ذکر می کنیم.

ص: ۵۵۲

۱. مسجد اعظم در قم در کنار حرم مطهر حضرت معصومه (ع)

۲. کتابخانه مسجد اعظم

۳. مدرسه علمیه در نجف در کنار حرم امیرالمؤمنین (ع)

۴. حسینیه و حمام در سامرا

۵. مسجد هامبورگ در آلمان.

و بازسازی و مرمت چند مدرسه، کتابخانه و مسجد در شهرها و کشورهای مختلف مثل مدرسه فیضیه و مدرسه خان در قم، مدرسه بقعه در کربلا، مدرسه علمیه در کرمانشاه و بیمارستان نکوئی در قم.

سرانجام این عالم ربانی صبح روز ۵شنبه ۱۳۴۰/۱/۱۰، ۱۲ شوال سال ۱۳۸۰ قمری در سن ۸۸ سالگی روحش به عالم قدس شتافت.

ساختاربندی کتاب:

کتاب مصابیح الفروع مشتمل بر سی و هفت مصباح است که هر کدام دارای فصل های مختلفی می باشد که به شرح بیشتر این مصابیح می پردازد:

۱. مصباح اول: در طهارت؛ (شامل ۱۰ فصل)

۲. مصباح دوم: در نماز و اقسام آن؛ (شامل ۹ فصل)

۳. مصباح سوم: در روزه؛ (شامل ۱۰ فصل) و در خاتمه این مصباح زکات فطره آورده شده که خود بر چهار فصل است.

۴. مصباح چهارم: در زکات؛ (شامل ۹ فصل)

۵. مصباح پنجم: در خمس؛ (شامل ۴ فصل)

۶. مصباح ششم: در نکاح؛ (شامل یک مقدمه و چند مسئله)

۷. مصباح هفتم: در رضاع

۸. مصباح هشتم: در طلاق و خلع و مبارات وظهار؛ که در آن چهار مبحث است که هر کدام از مباحث چند فصل دارد.

۹. مصباح نهم: در حج

۱۰. مصباح دهم: نذر و عهد و یمین؛ (شامل ۳ فصل)

ص: ۵۵۳

۱۱. مصباح یازدهم: در وقف و حبس و سکنی و عمری و رقیبی؛ (شامل ۲ فصل)

۱۲. مصباح دوازدهم: در تجارت؛ (شامل ۱۰ فصل)

۱۳. مصباح سیزدهم: در غصب

۱۴. مصباح چهاردهم: در لقطه

۱۵. مصباح پانزدهم: در صید و ذباجه

۱۶. مصباح شانزدهم: در اطعمه و اشربه

۱۷. مصباح هفدهم: در صلح

۱۸. مصباح هجدهم: در شفعه

۱۹. مصباح نوزدهم: در اجاره

۲۰. مصباح بیستم: در جعاله

۲۱. مصباح بیست و یکم: در عاریه

۲۲. مصباح بیست و دوم: در ودیعه

۲۳. مصباح بیست و سوم: در مقاربه

۲۴. مصباح بیست و چهارم: در شرکت

۲۵. مصباح بیست و پنجم: در وکالت

۲۶. مصباح بیست و ششم: در قرض

۲۷. مصباح بیست و هفتم: در رهن

۲۸. مصباح بیست و هشتم: در ضمان

۲۹. مصباح بیست و نهم: در کفاله

۳۰. مصباح سی ام: در حواله

۳۱. مصباح سی و یکم: در مزارعه

۳۲. مصباح سی و دوم: در مساقات

۳۳. مصباح سی و سوم: در حجر

۳۴. مصباح سی و چهارم: در وصیت

۳۵. مصباح سی و پنجم: در میراث

۳۶. مصباح سی و ششم: در حدود

۳۷. مصباح سی و هفتم: در دیات

خاتمه در متفرقات که اطراف بلاد از آیت الله اسستفتاء نموده اند و جواب فرموده اند.

منابع

آیت الله طباطبائی بروجردی - مصابیح الفروع یا کلیات جامع الفروع

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب مصابیح الفروع یا کلیات جامع الفروع آیت الله حاج سید حسین طباطبائی بروجردی احکام فقهی

ص: ۵۵۴

در اثر ضایعه رحلت حضرت آیه الله العظمی آقای عبدالنبی نجفی عراقی این رساله شریفه ناتمام و آن قسمت که در زمان حیات ایشان از چاپ خارج شده بود در دسترس قرار گرفت. این رساله به طریق سؤال و جواب است. که در هر فصل با توجه به موضوع آن سؤالاتی طرح و سپس جواب آنها توسط شیخ عراقی داده شده است و همچنین در هر باب مسائلی را ذکر کرده است.

معرفی اجمالی نویسنده

حاج شیخ عبدالنبی عراقی به سال ۱۳۰۷، در شب مبعث پیامبر اکرم (ص) در شهر اراک و در خانواده ای مذهبی دیده به جهان گشود.

خواندن و نوشتن را در مکتب شخصی به نام سید احمد و نیز نورعلی بگ می آموزد. پس از آن، ادبیات را نزد میرزا محمود، از بستگان پدری خود و نزد مرحوم میرزا هاشم و میرزا رضی و میرزا اسماعیل و... فرا می گیرد. وی سپس به شهر همدان هجرت می کند و به مدت دو سال، در مدرسه مرحوم آخوند در این شهر به تحصیل خود ادامه می دهد. آن گاه به زادگاه خود اراک باز می گردد و حدود چهار سال در درس اساتید مشهور شهر خود شرکت می کند.

در بیست سالگی، دروس سطح را به اتمام می رساند و درس خارج را آغاز می نماید. حدود دو سال در مجلس درس بزرگانی چون: آقا نورالدین عراقی، میرزا محمد علیخان و میرزا ابوالحسن چهارزانوی ادب می زند و در این مدت کوتاه، بهره وافر از محضر آنان می برد.

سال ۱۳۲۷، جهت تکمیل اندوخته ها و طی مدارج علمی بالاتر، رهسپار نجف اشرف می گردد و در حوزه نجف، گذشته از این که علوم ریاضی و هیئت و نجوم را نزد شیخ شمس الدین بخارایی می آموزد، در درس مراجع و علمای بزرگ حوزه هم شرکت می جوید.

ص: ۵۵۵

آیت الله عراقی به سال ۱۳۴۶ بنا به دعوت مرحوم آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی جهت تدریس در حوزه نجف، به عتبات هجرت می کند و در مسجد هندی به تدریس می پردازد. وی علاوه بر آگاهی به فقه و اصول و کلام، در علوم غریبه و تعبیر خواب نیز مهارت داشت.

عالم فرزانه آیت الله شیخ عبدالنبی عراقی، پس از عمری زهد و پارسایی، تلاش و کوشش و تبلیغ و ترویج فرهنگ ناب تشیع در رجب ۱۳۸۵ مطابق با آبان ۱۳۴۴ چشم از جهان فرو بست و به سوی دیار باقی شتافت و در جوار کریمه اهل بیت فاطمه معصومه (س) به خاک سپرده شد.

ساختار بندی کتاب:

هر فصل با نام کتاب ذکر گردیده است:

کتاب اصول الدین - کتاب اجتهاد - کتاب تقلید - کتاب طهاره - کتاب صلوه - کتاب صوم - کتاب اعتکاف - کتاب خمس - کتاب زکوه - کتاب فطره - کتاب جهاد - کتاب جهاد ال-کبر - کتاب امر به معروف - کتاب نهی از منکر - کتاب حج - کتاب عمره - کتاب بیع - کتاب اقاله - کتاب شرکه - کتاب قسمه - کتاب شفعه - کتاب صلح - کتاب اجاره - کتاب جعاله - کتاب مزارعه - کتاب مساقات - کتاب حجر - کتاب افلاس - کتاب وکاله - کتاب دین - کتاب قرض - کتاب حواله - کتاب کفاله - کتاب رهن - کتاب ضمان - کتاب ودیعه - کتاب عاریه - کتاب غضب - کتاب اقرار - کتاب اشهاد - کتاب قضاء - کتاب احیاء واموات - کتاب جامعه - کتاب لقطه - کتاب ضاله - کتاب هبه - کتاب مضاربه - کتاب نکاح - کتاب طلاق - کتاب خلع - کتاب مبارات - کتاب ظهار - کتاب ایلاء - کتاب لعان - کتاب صید و ذباحت - کتاب اطعمه و اشربه - کتاب نذر - کتاب عهد - کتاب قسم - کتاب کفاره - کتاب رق - کتاب عقق - کتاب تدبیر - کتاب مکاتبه - کتاب انعتاق - کتاب وقف - کتاب سکنی - کتاب عمری - کتاب رقبی - کتاب صدقه - کتاب وصیت - کتاب ارث - کتاب حدود - کتاب دیه - کتاب المختلفات.

ص: ۵۵۶

کتاب فقهی کتاب مدینه المسائل حاج شیخ عبدالنبی نجفی عراقی زندگینامه احکام فقهی

کتاب رساله نجاه العباد

کتاب نجاه العباد از آثار بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران آیت الله العظمی امام خمینی می باشد. این کتاب اولین رساله عملیه فارسی حضرت امام خمینی می باشد که در اوان مرجعیت ایشان جمع آوری گردیده است. کتاب فوق یک رساله عملیه است که بر طبق فتوای امام در رابطه با مسائل و احکام الهی تنظیم شده است. این رساله در بیشتر موارد ترجمه کتاب 'وسيله النجاه' و در برخی مسائل برگرفته از کتاب 'عروه الوثقی' است که با توجه به حواشی مرحوم امام بر این دو کتاب یا استفاده از نظرات شفاهی معظم له تنظیم گردیده است. اگر چه پس از ارتحال حضرت آیت الله بروجردی و با در دسترس قرار گرفتن رساله توضیح المسائل حضرت امام این اثر به دست فراموشی سپرده شده اما مراجعه به آن از لحاظ علمی در موارد بسیاری مفید است. بایستی خاطر نشان کرد که این رساله در راستای جمع آوری و حفظ آثار علمی حضرت امام خمینی به چاپ رسیده و فتاوی موجود در آن آخرین نظرات معظم نمی باشد به همین جهت موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی اقدام به احیا و نشر این رساله که بسیاری از خواص شاگردان معظم نیز از وجود آن آگاه نبودند و نسخ معدودی از آن باقی مانده نموده است.

معرفی اجمالی نویسنده

آیه الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیه الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت.

بعد از چهار سال دوره درسهای سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیه الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیه الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تالیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتا دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند.

در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سالها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه بر علیه طاغوت و رژیم ستمشاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست برنداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۳ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

احکام تقلید، احکام طهارت، احکام آبها، احکام تخلی، احکام وضو، غسلهای واجب، احکام جنابت، احکام غسل، احکام حیض، احکام محتضر، احکام کفن میت، آداب حنوط و جریدتین، احکام نماز میت، احکام دفن میت، غسلهای مستحب، تیمم، نجاسات، مطهرات، احکام ظرفها، احکام نماز، افعال نماز، احکام جماعت، احکام روزه، راه ثابت شدن اول ماه، روزه های مستحب، اعتکاف در مسجد، احکام زکات، احکام خمس، کتاب حج، معاملات محرمه، احکام خرید و فروش، در بعض احکام شفعه، احکام صلح، اجاره، جعاله، عاریه، ودیعه، مضاربه، شرکت، مزارعه، مساقات.

کتاب دین و قرض، کتاب رهن، کتاب حجر، کتاب ضمان، کتاب حواله و کفالت، کتاب وکالت، کتاب هبه، کتاب وقف، کتاب وصیت، کتاب نذر و قسم، کفارات، احکام کشتار، کتاب اطعمه و اشربه، غضب، احیا اموات، لقطه، کتاب نکاح، طلاق، کتاب خلق و مبارات.

منابع

امام خمینی - رساله نجاه العباد

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب رساله نجاه العباد امام خمینی (ره) زندگینامه احکام فقهی

کتاب جواهر الفقه

این اثر یکی از کتابهای قاضی ابن براج می باشد که به زبان عربی و با موضوع فقه استدلالی تألیف یافته است. این کتاب فقهی را، مصنف در جواب به سؤالات و مسائل مستحدثه به رشته تحریر در آورده است. از خصوصیات بارز این کتاب، خلاصه گویی نویسنده و استدلالی بودن جواب ها می باشد. مصنف به سؤالات به طور خلاصه همراه با دلیل جواب می دهد.

وی در خاتمه این کتاب، دو رساله یکی المسائل المیفارقیات، در فقه از سید مرتضی و دیگری الرساله الجعفریه در عقاید امامیه از شیخ طوسی را آورده است.

ص: ۵۵۹

چاپ اول این کتاب در یک جلد با تحقیق ابراهیم بهادری و مقدمه استاد جعفر سبحانی در سال ۱۴۱۱ ه. ق از طرف انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، به چاپ رسیده است.

معرفی اجمالی نویسنده

شیخ ابوالقاسم عبدالعزیز بن نحیر بن عبدالعزیز بن البراج، در مصر تولد یافت و در آن منطقه رشد و نما کرد. قاضی عبدالعزیز حلبی معروف به ابن البراج شاگرد سید مرتضی و شیخ طوسی بوده و از طرف شیخ طوسی به بلاد شام که وطنش بود فرستاده شد. بیست سال در طرابلس شام، قاضی بود. تحصیلات خود را ابتدا در زادگاه خویش، سپس در بغداد ادامه داد تا اینکه یکی از فقهای نامدار و وجهه و اعتبار شیعه در عصر خویش گردید. ابن براج متکلم، ادیب، شاعر، فقیه و قاضی عصر خود بوده است. او جانشین شیخ طوسی در شامات بوده نزد وی از منزلت والائی برخوردار بوده است، به طوری که شیخ کتاب «جمل العقود» را به درخواست ابن براج به رشته تحریر در آورده است.

او از علم وسیع و اطلاعات شایسته در زمینه فقه و علوم اسلامی برخوردار بوده است و تألیفات فراوان او نشان دهنده این وسعت اطلاعات و معلومات می باشد. او در سال ۴۲۹ ه. ق به جمع شاگردان علم الهدی پیوست و یکی از خواص شاگردان او قرار گرفت و در محضر او از منزلت و رتبت به سزایی برخوردار شد تا اینکه سید به رحمت ایزدی شتافت، او ملازمت شیخ الطائفه را داشت، تا اینکه نمایندگی شیخ را در حدود شام پذیرفت و خود یکی از مردان فقه و فقاهاست معروف آن دیار گردید. او از سوی جلال الملک در سال ۴۳۸ قضاوت منطقه طرابلس را پذیرفت و در آن منطقه به رتق و فتق امور مسلمین پرداخت.

ص: ۵۶۰

او تألیفات متعدد و نوشته های پرباری در فروع فقهی دارد که از آن میان می توان: الجواهر المعالم، المنهاج الکامل، روضه النفس، فی احکام العبادات المقرب المهدب الموجز، حسن التصریف، شرح جمل سید مرتضی را نام برد. او پس از تلاش فراوان و مجاهدت خستگی ناپذیر در راه تبلیغ و اجرای احکام اسلام، شب جمعه ۹ شعبان ۴۸۱ هـ ق در هشتاد سالگی در طرابلس درگذشت و با شکوه و احترام لازم مدفون گردید.

ساختار بندی کتاب

ابواب کتاب جواهر الفقه:

باب فی مسائل تتعلق بالطهاره

باب فی مسائل تتعلق بالصلاه

باب فی مسائل تتعلق بالزکاه

باب فی مسائل تتعلق بالصوم

باب فی مسائل تتعلق بالحج

باب فی مسائل تتعلق بالجهاد

باب فی مسائل تتعلق بالبیوع

باب فی مسائل تتعلق بالرهن

باب فی مسائل تتعلق بالضمان

باب فی مسائل تتعلق بالشراکه

باب فی مسائل تتعلق بالوکالات

باب فی مسائل تتعلق بالاقرار

باب فی مسائل تتعلق بالعاریه

باب فی مسائل تتعلق بالودیعه

باب فی مسائل تتعلق بالغصب

باب فى مسائل تتعلق بالشفعه

باب فى مسائل تتعلق بالمضاربه

باب فى مسائل تتعلق بالمساقاه

باب فى مسائل تتعلق بالاجارات و ضمان الاجير

باب فى مسائل تتعلق بالوقف و الصدقه و الهبه و ما يلحق بذلك

باب فى مسائل تتعلق باللقطه

باب فى مسائل تتعلق بالوصايا

باب فى مسائل تتعلق بالفرائض

باب فى مسائل تتعلق بالنكاح

باب فى مسائل تتعلق بالخلع

باب فى مسائل تتعلق بالطلاق

باب فى مسائل تتعلق بالظهار و اللعان

ص: ٥٦١

باب فى مسائل تتعلق بالعدد

باب فى مسائل تتعلق بالرضاع

باب فى مسائل تتعلق بالعتق والمكاتبه

باب فى مسائل تتعلق باليمين والحنث منها

باب فى مسائل تتعلق بالصيد

باب فى مسائل تتعلق بالاطعمه

باب فى مسائل تتعلق بالسبق والرمى

باب فى مسائل تتعلق بالقتل و القصاص و غيرهما

باب فى مسائل تتعلق بالحدود

باب فى مسائل تتعلق بالشهادات والدعاوى والبيانات

باب فى اعيان مسائل من العويص

العقائد الجعفرية

٥٠ مساله اعتقادي از شيخ طوسى

مسائل الميافارقيات

٦٦ مساله فقهى از سيد مرتضى.

منابع

قاضى عبد العزيز بن براج طرابلسى - جواهر الفقه

كليد واژه ها

كتاب جواهر الفقه كتب فقهى ابن البراج زندگينامه تشيع احكام فقهى

كتاب مختصر الاحكام

این کتاب از دیگر کتابهای مرجع عالی قدر آیت الله سید محمدرضا گلپایگانی می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. این کتاب برگزیده ای از رساله عملیه تفصیلی ایشان می باشد که به زبانهای فارسی، اردو و انگلیسی نیز چاپ شده است.

معرفی اجمالی نویسنده

آیت الله سید محمدرضا گلپایگانی، مرجع بزرگ تقلید شیعیان ایران، در ۸ ذی القعدة ۱۳۱۶ در روستا 'گوگد' در یک فرسخی شهرستان گلپایگان متولد شد. پدرش سید محمدباقر گلپایگانی، مردی پرهیزگار و عالم عامل که به زهد و تقوی معروف بود. آیت الله گلپایگانی از همان دوران کودکی مقدمات علوم و سپس دروس حوزوی را نزد اساتید بزرگ فرا گرفت. استعداد قوی و خوش فهمی و نبوغ سرشاری در تحصیل علم و کسب معرفت داشت. قبل از ۲۱ سالگی بود که در درس فقه و اصول مرحوم آیت الله حائری (مؤسس حوزه علمیه قم) شرکت می کرد و از شاگردان مبرز ایشان و پیوسته مورد توجه استادش بود. حدود ۱۹ سال در درس ایشان حاضر بود. آیت الله حائری نیز نسبت به او، احترام خاصی داشتند و هر زمان که آقای گلپایگانی در درس استاد، ایراد و اشکال می کرد استاد (آیت الله حائری) نیز به آن ایرادات توجه کامل داشتند.

ص: ۵۶۲

آیت الله گلپایگانی، بعد از گذراندن دوران تحصیل و رسیدن به مقامات علمی و معنوی، تدریس را شروع کرده و سپس سالهای متمادی که حدود ۷۵ سال گفته شده، ادامه می دهد. بیشتر از ۶۰ سال این تدریس، مربوط به تدریس دروس خارج فقه و اصول بود. وی در زمان آیت الله بروجردی، یکی از استوانه های بزرگ علمی حوزه قم بود و در همان زمان سه تا درس خارج تدریس می کرد.

این بزرگمرد عالم تشیع، در آذرماه ۱۳۷۲ شمسی برابر با ۱۴۱۴ ه ق، در سن ۹۸ سالگی در شهر قم دار فانی را وداع کرد و در صحن بزرگ قم، آیت الله صافی گلپایگانی بر ایشان نماز خواند و در کنار استادش (حائری) در حرم حضرت معصومه (س)، مدفون گشت.

ساختاربندی کتاب:

از جمله مطالب کتاب می توان به موارد زیر اشاره کرد:

احکام تقلید از مسئله ۱ تا ۸

احکام المیاء از مسئله ۹ تا ۲۹

اقسام النجاسات از مسئله ۳۰ تا ۵۷

اقسام المطهرات از مسئله ۵۸ تا ۸۴

بعض الاحکام الاوانی مسئله ۸۵ و ۸۶

بعض احکام التخلی از مسئله ۸۷ تا ۹۲

فی الوضوء از مسئله ۹۵ تا ۱۱۴

فی الحيض از مسئله ۱۲۹ تا ۱۴۰

فی الاستحاضه از مسئله ۱۴۱ تا ۱۵۳

فی احکام المحتضر از مسئله ۱۶۶ تا ۱۶۸

فی التیمم از مسئله ۱۹۴ تا ۱۹۶

فی واجبات الصلاه از مسئله ۲۲۹ تا ۲۶۲

...

منابع

آیت الله حاج سید محمد رضا گلپایگانی - مختصر الاحکام

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب مختصر الاحکام سید محمد رضا گلپایگانی زندگینامه کتاب شناسی احکام فقهی

ص: ۵۶۳

این اثر از دیگر آثار گرانبهای مرجع عالی قدر سید محمدرضا گلپایگانی می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. هدف از نوشتن این رساله تدوین اثری کامل و واضح در موضوع حج برای دستیابی سهل و آسان به واجبات و مستحبات آن می باشد.

در ابتدای کتاب آیاتی که در زمینه حج در قرآن آمده است ذکر می شود. این رساله در دو بخش تألیف یافته است. بخش اول مربوط به مناسک حج مطابق با فتاوی آقای گلپایگانی می باشد و در میان آنها مستحباتی که در مکه و بقاع مقدسه اطراف آن وجود دارد بیان می شود. در قسم دوم به اعمال مدینه منوره و زیاراتی که مخصوص مراقب شریفه موجود در آنجاست اختصاص دارد. در پایان این بخش بعضی از ادعیه های مهم مانند دعاء امام حسین (ع) و امام سجاد (ع) در روز عرفه و زیارت امام حسین (ع) در این روز مبارک انتخاب شده و به طور کامل بیان می شود در حالی که تمامی این دعاها با کتاب کامل الزیارات ابن قولویه، المصباح شیخ طوسی، و الاقبال سیدبن طاووس و مزارالبحار علامه مجلسی مقابله شده و صحیح آن در این کتاب آمده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله سید محمدرضا گلپایگانی، مرجع بزرگ تقلید شیعیان ایران، در ۸ ذی القعدة ۱۳۱۶ در روستا 'گوگد' در یک فرسخی شهرستان گلپایگان متولد شد. پدرش سید محمدباقر گلپایگانی، مردی پرهیزگار و عالم عامل که به زهد و تقوی معروف بود. آیت الله گلپایگانی از همان دوران کودکی مقدمات علوم و سپس دروس حوزوی را نزد اساتید بزرگ فرا گرفت. استعداد قوی و خوش فهمی و نبوغ سرشاری در تحصیل علم و کسب معرفت داشت. قبل از ۲۱ سالگی بود که در درس فقه و اصول مرحوم آیت الله حائری (مؤسس حوزه علمیه قم) شرکت می کرد و از شاگردان مبرز ایشان و پیوسته مورد توجه استادش بود. حدود ۱۹ سال در درس ایشان حاضر بود. آیت الله حائری نیز نسبت به او، احترام خاصی داشتند و هر زمان که آقای گلپایگانی در درس استاد، ایراد و اشکال می کرد استاد (آیت الله حائری) نیز به آن ایرادات توجه کامل داشتند.

ص: ۵۶۴

آیت الله گلپایگانی، بعد از گذراندن دوران تحصیل و رسیدن به مقامات علمی و معنوی، تدریس را شروع کرده و سپس سالهای متمادی که حدود ۷۵ سال گفته شده، ادامه می دهد. بیشتر از ۶۰ سال این تدریس، مربوط به تدریس دروس خارج فقه و اصول بود. وی در زمان آیت الله بروجردی، یکی از استوانه های بزرگ علمی حوزه قم بود و در همان زمان سه تا درس خارج تدریس می کرد.

این بزرگمرد عالم تشیع، در آذرماه ۱۳۷۲ شمسی برابر با ۱۴۱۴ ه ق، در سن ۹۸ سالگی در شهر قم دارفانی را وداع کرد و در صحن بزرگ قم، آیت الله صافی گلپایگانی بر ایشان نماز خواند و در کنار استادش (حائری) در حرم حضرت معصومه (س)، مدفون گشت.

ساختاربندی کتاب:

قسم اول: اعمال الحج و بعض مستحبات مکه المکرمه

فی وجوب الحج

شرائط وجوب الحج

انواع وجوب الحج

احکام النیابه

الوصیه بالحج

الحج المندوب

احکام العمرة

مستحبات الطواف

کفارات الاحرام

واجبات السعی

واجبات الهدی

مستحبات منی

زیاره قبر خدیجه الکبری

مستحبات وداع الكعبه والخروج منها

و...

قسم دوم: فى اعمال المدينه المنوره و زياره الرسول و عترته الطاهرين

آيات من القرآن الكريم

مستحبات مدينه المنوره

زياره الصديقه الطاهره (ع)

مسجد قبا

مسجد الاحزاب

وداع ائمه بقیع

دعا فى ليله عرفه

و...

منابع

آيت الله السيد محمدرضا الموسوى الكلپايگانى - مناسك الحج

كليد واژه ها

كتب فقهى كتاب مناسك الحج آيت الله سيد محمدرضا گلپایگانی زندگینامه حج

ص: ۵۶۵

این کتاب از دیگر آثار ارزشمند و گرانبهای آیت الله السید محمدرضا الموسوی گلپایگانی می باشد. از دوران زعامت مرحوم آیه الله العظمی بروجردی، مسائل فقهی مورد ابتلائی مردم، با عبارات ساده و روان در اختیار مقلدین قرار گرفته است. از آن دوران تا کنون، توضیح المسائل معیار و محور رسائل عملیه مراجع عالیقدر قرار گرفته است که نوعا مسائل جدید، و مسائل مستحدثه در داخل آن عناوین قرار می گیرد. مجمع المسائل، محتوی مسائل جدید و مستحدثه در اغلب ابواب فقهی می باشد، و نوعا متضمن مسائلی است که به صورت استفتاء از محضر آن فقیه عصمت و طهارت (ع) در طول دوران زعامت و مرجعیت خواسته شده است، و از سوی ایشان پاسخ لازم و تفصیلی با شرح و بسط کافی داده شده است. کتاب فوق در ۳ جلد، مشتمل بر آن نوع مسائلی است که کمتر در رساله های عملیه می توان آنها را به دست آورد.

معرفی اجمالی نویسنده

آیت الله سید محمدرضا گلپایگانی، مرجع بزرگ تقلید شیعیان ایران، در ۸ ذی القعدة ۱۳۱۶ در روستا 'گوگد' در یک فرسخی شهرستان گلپایگان متولد شد. پدرش سید محمدباقر گلپایگانی، مردی پرهیزگار و عالم عامل که به زهد و تقوی معروف بود. آیت الله گلپایگانی از همان دوران کودکی مقدمات علوم و سپس دروس حوزوی را نزد اساتید بزرگ فرا گرفت. استعداد قوی و خوش فهمی و نبوغ سرشاری در تحصیل علم و کسب معرفت داشت. قبل از ۲۱ سالگی بود که در درس فقه و اصول مرحوم آیت الله حائری (مؤسس حوزه علمیه قم) شرکت می کرد و از شاگردان مبرز ایشان و پیوسته مورد توجه استادش بود. حدود ۱۹ سال در درس ایشان حاضر بود. آیت الله حائری نیز نسبت به او، احترام خاصی داشتند و هر زمان که آقای گلپایگانی در درس استاد، ایراد و اشکال می کرد استاد (آیت الله حائری) نیز به آن ایرادات توجه کامل داشتند.

ص: ۵۶۶

آیت الله گلپایگانی، بعد از گذراندن دوران تحصیل و رسیدن به مقامات علمی و معنوی، تدریس را شروع کرده و سپس سالهای متمادی که حدود ۷۵ سال گفته شده، ادامه می دهد. بیشتر از ۶۰ سال این تدریس، مربوط به تدریس دروس خارج فقه و اصول بود. وی در زمان آیت الله بروجردی، یکی از استوانه های بزرگ علمی حوزه قم بود و در همان زمان سه تا درس خارج تدریس می کرد.

این بزرگمرد عالم تشیع، در آذرماه ۱۳۷۲ شمسی برابر با ۱۴۱۴ ه ق، در سن ۹۸ سالگی در شهر قم دار فانی را وداع کرد و در صحن بزرگ قم، آیت الله صافی گلپایگانی بر ایشان نماز خواند و در کنار استادش (حائری) در حرم حضرت معصومه (س)، مدفون گشت.

منابع

آیت الله السید محمدرضا الموسوی الگلپایگانی - مجمع المسائل

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب مجمع المسائل آیت الله سید محمدرضا گلپایگانی زندگینامه تشیع احکام فقهی

کتاب مصباح المقلدین در مسائل و فروع فقیه عامه البلوی

کتاب مصباح المقلدین از جمله آثار آیت الله محمدرضا محقق تهرانی می باشد. این کتاب رساله ای است که برخی از احکام فقهی در آن آمده و حکم آن به وسیله مؤلف محترم نگاشته شده است.

در این کتاب که با توجه به تاریخ تالیف آن قبل از کتاب سراج المقلدین چاپ شده حجم آن هم نسبت به آن کتاب بیشتر است. البته بایستی خاطر نشان کرد این رساله نیز یک رساله کامل فقهی نمی باشد و همه مسائل و احکام در آن گنجانده نشده است ولی احکام ذکر شده به همراه بیان قسمتی از جزئیات می باشد. مسائل مندرج در این رساله بیشتر در رابطه با مطهرات و احکام نماز و وضو و میت است و به مسائلی چون ارث، وصیت و... که در کتاب سراج المقلدین اندکی از احکام آن توضیح داده شده هیچ اشاره ای نشده است.

ص: ۵۶۷

حاج شیخ محمدرضا محقق تهرانی (فرزند مرحوم آقا حسین کرمانی و پدر بزرگوار شهید علی محقق) یکی از دانشمندان بنام و از مجتهدین معاصر تهران بوده است. ایشان در سال ۱۲۸۱ شمسی در تهران متولد شده مقدمات و ادبیات را در قم خوانده و پس از آن به مشهد مشرف شده و دروس نهایی را از آیت الله حاج شیخ هاشم قزوینی و آیت الله حاج شیخ کاظم دامغانی و حاج شیخ حسن پائین خیابانی استفاده و تکمیل نموده و در دروس خارج آقا محمد آقازاده کفائی و آیت الله العظمی حاج آقا حسین قمی شرکت نموده و دروس معارف را از مرحوم آیت الله میرزا محمد مهدی غروی اصفهانی استفاده کرده و پس از جریان مسجد گوهرشاد در سال ۱۳۱۴ شمسی و تبعید آیات عظام خراسان و تعطیلی حوزه علمیه مشهد ناچار به تهران برگشته و از محضر مرحوم آیت الله آقا میرزا محمد علی شاه آبادی بهره مند شده و سپس به قم آمده و از محضر آیات ثلاثه قم آیت الله حجت و آیت الله خوانساری و آیت الله صدر استفاده نموده و به تهران آمده و مدتی اقامت و پس از ورود آیت الله العظمی بروجردی باز به قم برگشته و مدت نه سال تمام به اتفاق باجنابش مرحوم آیت الله حاج شیخ محمد جواد خندق آبادی (سعید محمدی) به درس خارج معظم له شرکت و استفاده نموده سپس به مشهد عزیمت و به مدت دو سال توقف و به تدریس پرداخته و پس از آن به تهران بازگشته و در مدرسه مروی به تدریس فقه و اصول مشغول شده تا در سال ۱۳۵۸ شمسی که به علتی دروس را تعطیل و به تألیف موسوعه (کتاب هفتاد جلدی) حقایق الفقه در شرح شرایع الاسلام پرداخته و تا کنون حدود پنجاه جلد از آن چاپ و حدود بیست جلد دیگر در دست تألیف و طبع بوده است.

ایشان در مسجد خندق آباد واقع در خیابان مولوی اقامه جماعت می نمودند. وی خیلی نگران این بوده است که مبدا عمرش برای ادامه تألیفات کفاف ندهد لذا ایشان برای صرفه جویی در وقت حتی در بین نمازهای جماعتی که در مسجد برپا می نمودند مشغول تألیف کتاب می شدند. حدود ۲۰ جلد باقی مانده هنوز چاپ نشده است. وی در سال ۱۳۷۳ در روز عید فطر پس از جمع آوری و رسیدگی به امور فطریه های نمازگزاران نزدیک ظهر به لقای حق شتافت. مقبره ایشان در صحن مطهر حضرت معصومه روبروی مقبره آیت الله حاج شیخ محمد جواد خندق آبادی و آیت الله شیخ فضل الله نوری می باشد.

ساختاربندی کتاب:

برخی از عناوین این کتاب به شرح ذیل می باشد:

در اجتهاد و تقلید- در طهارت- در بیان آبها- در بیان احکام تخلی- در نجاسات- در مطهرات- در استعمال ظرف طلا و نقره- در نواقص وضو- در بیان افعال وضو- در غسل جنابت- در چیزهاییکه بر جنب حرام است- در کیفیت غسل- در تیمم- در کیفیت تیمم- در غسل مس میت- در احکام اموات- در کیفیت غسل- در کفن- در خون حیض- در احکام حیض- در احکام استحاضه- در نفاس- در غسل جمعه- در نماز و احکام نماز- نوافل و نماز غفيله- در وقت نماز مغرب و عشا- در ترتیب- در عدول از لاحق به سابق- نماز مستحبی در وقت واجبی- در قبله و احکام قبله- در احکام مکان- در پوشاندن عورت- در لباس- در اذان و اقامه- در واجبات نماز- در تکبیرها الاحرام- در قرائت حمد و سوره- در رکوع- در سجود- در احکام سجده- در مقارنات نماز- در مبطلات نماز- در شکایات- در نماز احتیاط- در سلام بیجا- در نماز قضا- در نماز آیات- شرایط نماز جماعت- در نماز مسافر.

ص: ۵۶۹

شیخ محمدرضا محقق طهرانی - مصباح المقلدین در مسائل و فروع فقیه عامه البلوی

کلید واژه ها

کتاب فقهی شیخ محمدرضا محقق طهرانی زندگینامه احکام عبادی

کتاب مناسک حج (آیت الله سیستانی)

کتاب مناسک حج از آثار آیت الله سید علی سیستانی می باشد. این کتاب که یکی از آثار با ارزش ایشان است در رابطه با موضوع حج و مناسک حج و احکام و شرایط حج تالیف شده است. آیت الله سیستانی در ابتدای این کتاب توضیح داده اند که بر هر مکلفی طبق شرایطی حج واجب است و وجوبش از کتاب و سنت قطعی ثابت شده و حج یکی از ارکان دین و وجوبش از ضروریات است و ترک آن با اعتراف به ثبوتش از گناهان بزرگ است. ایشان از همان ابتدای کتاب به روشن کردن خواننده به اینکه در چه زمانی حج بر او واجب می شود و بعد ذکر کلی احکام و اعمالی که بایستی در حج انجام دهد پرداخته و به خوبی، آنها را توضیح داده اند و علاوه بر توضیح شرایط و احکام حج به ذکر واجبات و مستحباتی که در حج بایستی فرد مکلف انجام دهد نیز پرداخته اند. در این کتاب متن عربی دعاهایی نیز از جمله دعای عرفه امام حسین (ع) و دعای امام سجاد و غیره آورده شده است.

در ابتدای کتاب، به مهر آیت الله سیستانی جهت تایید مسائل مندرج در کتاب، این مطلب آورده شده است: عمل به این رساله شریفه مناسک حج مجری و مبری ذمه است انشاءالله تعالی.

معرفی اجمالی نویسنده:

سید علی سیستانی در روز ۹ ربیع الاول سال ۱۳۴۹ ه. ق در شهر مقدس مشهد متولد گردید. خاندان ایشان که از سادات حسینی می باشند در عهد صفوی در اصفهان می زیستند که از طرف سلطان حسین صفوی جد اعلی ایشان سید محمد را به منصب شیخ الاسلامی در سیستان منصوب نمود و ایشان به آنجا منتقل شده و با خانواده شان در آنجا سکنی گزیدند. در سال ۱۳۶۰ ه. ق به امر پدر بزرگوارشان شروع به آموختن مقدمات علوم حوزوی نمود که از محضر اساتیدی چون: مرحوم ادیب نیشابوری و مرحوم سید احمد یزدی و شیخ هاشم قزوینی و مرحوم آیسی و مرحوم شیخ مجتبی قزوینی و علامه محقق میرزا مهدی اصفهانی و میرزا مهدی آشتیانی بهره فراوان برد. ایشان پس از فراگیری علوم ابتدائی، مقدمات و سطح، نزد برخی از اساتید و مدرسان به فراگیری علوم عقلیه و معارف الهیه پرداخت.

ص: ۵۷۰

سپس در سال ۱۳۶۸ ه. ق به شهر مقدس قم مهاجرت نموده و از محضر مرجع بزرگ آیت الله بروجردی در فقه و اصول بهره ی فراوان برد و از دانش و معرفت فقهی او به ویژه در علم رجال و حدیث استفاده ی بسیاری نمود. وی همچنین در درس فقیه و عالم فاضل سید حجت کوه کمره ای و تعدادی از علمای معروف آن دوره شرکت جست. در سال ۱۳۷۱ ه. ق معظم له از قم به نجف اشرف مهاجرت نمود که در محضر اساتید بزرگی همچون آیت الله خوئی و شیخ حسین حلی در فقه و اصول به مدت طولانی حاضر گردید و همچنین در این مدت هم در درس بزرگانی همچون آیت الله حکیم و آیت الله شاهرودی حاضر گردید.

بعضی از اساتید حوزه علمیه نجف اشرف نقل کردند، که عده ای از فضلا و علما از آیت الله خوئی، بعد از فوت آیت الله سید نصرالله مستنبط، خواستند که شرایطی را برای انتخاب جانشینی که دارای صلاحیت مرجعیت در حوزه علمیه نجف اشرف باشد، فراهم کند. وی آیت الله سیستانی را، برای علمشان و پاکی مسلکشان و نیز خط مشی استوارشان انتخاب کردند. ابتدا، نماز را در محراب آیت الله خوئی برپا کردند، سپس شروع به بحث و نگاشتن تعلیقات بر رساله آیت الله خوئی و مسلک ایشان پرداختند. بعد از رحلت آیت الله خوئی، حضرت آیت الله سیستانی یکی از تشیع کنندگان جنازه آن مرحوم بودند، و نماز میت را بر او گذاردند. پس از آن، زمام مرجعیت حوزه علمیه را به دست گرفتند، و شروع به فرستادن اجازات، تقسیم و پخش حقوق، و تدریس از روی منبر آیت الله خوئی در مسجد (خضرا) نمودند و به این صورت، آیت الله سیستانی شهرت زیادی در عراق، کشورهای خلیج فارس، هند، آفریقا و... مخصوصا در میان قشر جوانان پیدا کردند. حضرت آیت الله سیستانی یکی از علمای سرشناس و برجسته اند که مشهور به اعلیت هستند، و جمع کثیری از اهل علم و اساتید حوزه علمیه قم و نجف اشرف بر اعلیت ایشان گواهی می دهند.

این کتاب شامل موضوعاتی به شرح زیر می باشد:

وجوب حج - شرایط حج - وصیت به حج - احکام نیابت - حج مستحبی - اقسام حج - حج تمتع - واجبات عمره تمتع - واجبات حج - شروط حج تمتع - حج افراد - حج قرآن - میقاتهای احرام - واجبات احرام - تروک احرام - محرمات حرم - حدود حرم مکه و مدینه - مصرف کفارات - طواف - سعی در بین صفا و مروه - احکام سعی - احرام حج - واجبات منی - طواف حج و نماز آن و سعی - طواف نساء - احکام مصدود - احکام محصور - مستحبات و مکروهات احرام - مستحبات طواف - مستحبات سعی - مستحبات احرام تا وقوف در عرفات - دعا امام حسین (ع) در روز عرفه - دعا امام سجاد (ع) - مستحبات وقوف در عرفات و مزدلفه - طواف وداع - زیارت رسول (ص) - زیارت صدیقه زهرا (س) - زیارت جامعه ائمه بقیع (ع).

منابع

سید علی حسینی سیستانی - مناسک حج

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب مناسک حج آیت الله سید علی سیستانی حج زندگینامه

کتاب حاشیه بر رساله ارث ملاهاشم خراسانی

از زمانی که حضرت امام خمینی به اصرار فضلا و بزرگان حوزه علمیه، قدم به عرصه مرجعیت و هدایت عامه نهادند تا آنجا که فرصت یافتند، به نوشتن فروع فقهی (خواه به صورت مستقل یا به صورت حاشیه بر کتب فقهی) اقدام نمودند. رساله مرحوم خراسانی (ظاهرا) اولین بار مطابق با فتاوی مرحوم آیه الله العظمی حاج سید ابوالحسن اصفهانی نگارش یافت. حاشیه بر رساله ارث مرحوم خراسانی از اولین نوشته های فقهی فارسی حضرت امام می باشد که حدود سال ۱۳۷۲ ه.ق به رشته تحریر درآمده است. شاید علت حاشیه کردن این رساله از سوی ایشان، ناتمام بودن مبحث ارث در کتاب وسیله النجاه مرحوم آیه الله العظمی حاج سید ابوالحسن اصفهانی بوده باشد؛ زیرا اولین نسخه از این حاشیه به خط حضرت امام در انتهای نسخه خطی حاشیه بر وسیله النجاه در ادامه آن به تحریر درآمده است.

ص: ۵۷۲

اما باید توجه داشت که در مقام تعارض بین محتوای این رساله با سایر کتب فتوایی حضرت امام، ترجیح با آخرین فتوای ایشان است و مراجعه به این اثر (به تنهایی) مبری ذمه نخواهد بود.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیه الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت.

بعد از چهار سال دوره درسهای سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاحادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیه الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیه الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تالیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند.

ص: ۵۷۳

در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سالها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه بر علیه طاغوت و رژیم ستمشاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست برنداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۳ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ساختار بندی کتاب:

مقدمه در ذکر چند امر:

امر اول: در ذکر بعضی از روایات شریفه در فضیلت علم به فرائض

امر دوم: در بیان آنکه رحم شامل چه مقدار از قرابت است

امر سوم: در بیان حقوق به جا مانده از میت

فصل اول: در بیان درجه ارث نسبت به سایر مصارف ترکه میت

فصل دوم: در بیان مقتضی و موانع ارث

فصل سوم: در سهام و فرائض مقرر در قرآن مجید

فصل چهارم: در کیفیت ارث بردن طبقه اول

فصل پنجم: در کیفیت ارث بردن طبقه دوم

فصل ششم: در کیفیت ارث بردن طبقه سوم

فصل هفتم: در کیفیت توارث به اسباب در چهار عنوان:

عنوان اول: در کیفیت ارث بردن به سبب زوجیت

عنوان دوم: در کیفیت ارث بردن به ولای عتق

عنوان سوم: در کیفیت ارث بردن ولاء ضامن جریره

ص: ۵۷۴

عنوان چهارم: در ارث به ولای امامت است.

منابع

امام خمینی - حاشیه بر رساله ارث ملا هاشم خراسانی

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب حاشیه بر رساله ارث ملا هاشم خراسانی امام خمینی (ره) زندگینامه کتاب شناسی ارث

کتاب رساله احکام برای جوانان و نوجوانان

کتاب رساله احکام جوانان و نوجوانان از جمله آثار آیت الله العظمی سید علی حسینی سیستانی می باشد. این کتاب که رساله ای است مربوط به جوانان و نوجوانان، مسائل و احکام مربوط به آنها را توضیح داده و سعی در روشن کردن هر چه بیشتر نوجوانان و جوانان کرده تا بتوانند با مطالعه این کتاب به احکام و مسائل فقهی خود که با آن در این سنین سر و کار دارند آشنا شده و به آن عمل کنند. البته باید گفت این کتاب همان احکام و موضوعات توضیح المسائل ایشان است اما به صورت خاص فقط احکامی که مربوط به نوجوانان و جوانان می شود آورده شده. در این رساله به این مطلب اشاره شده است که هر کاری که انسان انجام می دهد در اسلام دارای حکم خاصی است و احکامی که تکلیف ما را نسبت به کارها مشخص می کند بر پنج قسم است: واجب، حرام، مستحب، مکروه و مباح؛ که احکام بر پایه این پنج قسم آمده است. البته در خود کتاب هم خاطر نشان شده است که آنچه در این کتاب آمده تمام مسائل احکام نیست بلکه بسیاری از قسمت های احکام که در درجه اول نیاز نوجوانان و جوانان نبوده در این رساله آورده نشده که در صورت نیاز می توانند به رساله توضیح المسائل مراجعه کنند.

ص: ۵۷۵

سید علی سیستانی در روز ۹ ربیع الاول سال ۱۳۴۹ ه. ق در شهر مقدس مشهد متولد گردید. خاندان ایشان که از سادات حسینی می باشند در عهد صفوی در اصفهان می زیستند که از طرف سلطان حسین صفوی جد اعلی ایشان سید محمد را به منصب شیخ الاسلامی در سیستان منصوب نمود و ایشان به آنجا منتقل شده و با خانواده شان در آنجا سکنی گزیدند. در سال ۱۳۶۰ ه. ق به امر پدر بزرگوارشان شروع به آموختن مقدمات علوم حوزوی نمود که از محضر اساتیدی چون: مرحوم ادیب نیشابوری و مرحوم سید احمد یزدی و شیخ هاشم قزوینی و مرحوم آیسی و مرحوم شیخ مجتبی قزوینی و علامه محقق میرزا مهدی اصفهانی و میرزا مهدی آشتیانی بهره فراوان برد. ایشان پس از فراگیری علوم ابتدائی، مقدمات و سطح، نزد برخی از اساتید و مدرسان به فراگیری علوم عقلیه و معارف الهیه پرداخت.

سپس در سال ۱۳۶۸ ه. ق به شهر مقدس قم مهاجرت نموده و از محضر مرجع بزرگ آیت الله بروجردی در فقه و اصول بهره ی فراوان برد و از دانش و معرفت فقهی او به ویژه در علم رجال و حدیث استفاده ی بسیاری نمود. وی همچنین در درس فقیه و عالم فاضل سید حجت کوه کمره ای و تعدادی از علمای معروف آن دوره شرکت جست. در سال ۱۳۷۱ ه. ق معظم له از قم به نجف اشرف مهاجرت نمود که در محضر اساتید بزرگی همچون آیت الله خوئی و شیخ حسین حلی در فقه و اصول به مدت طولانی حاضر گردید و همچنین در این مدت هم در درس بزرگانی همچون آیت الله حکیم و آیت الله شاهرودی حاضر گردید.

بعضی از اساتید حوزه علمیه نجف اشرف نقل کردند، که عده ای از فضلا و علما از آیت الله خوئی، بعد از فوت آیت الله سید نصرالله مستنبت، خواستند که شرایطی را برای انتخاب جانشینی که دارای صلاحیت مرجعیت در حوزه علمیه نجف اشرف باشد، فراهم کند. وی آیت الله سیستانی را، برای علمشان و پاکی مسلکشان و نیز خط مشی استوارشان انتخاب کردند. ابتدا، نماز را در محراب آیت الله خوئی برپا کردند، سپس شروع به بحث و نگاشتن تعلیقات بر رساله آیت الله خوئی و مسلک ایشان پرداختند. بعد از رحلت آیت الله خوئی، حضرت آیت الله سیستانی یکی از تشیع کنندگان جنازه آن مرحوم بودند، و نماز میت را بر او گذاردند. پس از آن، زمام مرجعیت حوزه علمیه را به دست گرفتند، و شروع به فرستادن اجازات، تقسیم و پخش حقوق، و تدریس از روی منبر آیت الله خوئی در مسجد (خضرا) نمودند و به این صورت، آیت الله سیستانی شهرت زیادی در عراق، کشورهای خلیج فارس، هند، آفریقا و... مخصوصا در میان قشر جوانان پیدا کردند. حضرت آیت الله سیستانی یکی از علمای سرشناس و برجسته اند که مشهور به اعلمیت هستند، و جمع کثیری از اهل علم و اساتید حوزه علمیه قم و نجف اشرف بر اعلمیت ایشان گواهی می دهند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل موضوعات زیر می باشد:

اجتهاد و تقلید- فرق بین احتیاط واجب و احتیاط مستحب- طهارت- مطهرات- وضو- غسل- تیمم- نماز- مبطلات نماز- شکیات نماز- نماز مسافر- نماز قضا- نماز جماعت- نماز جمعه- نماز آیات- نمازهای مستحبی- روزه- خمس- زکات- احکام خرید و فروش- قرض- امانتداری- عاریه- غصب- خوردن و آشامیدن- احکام سر بریدن حیوان- نگاه کردن، ازدواج- احکام سلام کردن- احکام قرآن- قسم خوردن.

ص: ۵۷۷

آیت الله سید علی حسینی سیستانی - رساله احکام برای جوانان و نوجوانان

کلید واژه ها

کتاب فقهی احکام فقهی کتاب رساله احکام برای جوانان و نوجوانان آیت الله سید علی سیستانی زندگینامه

کتاب رساله فی تعیین الفجر فی الیالی المقمره

از دیگر آثار فقهی رهبر کبیر انقلاب اسلامی امام خمینی (ره) که به زبان عربی تألیف یافته است؛ رساله ای است فقهی و استدلالی در بیان چگونگی تعیین طلوع فجر در «الیالی مقمره». مؤلف این کتاب جزو اولین کسانی است که در خصوص مسئله پیچیده تعیین طلوع فجر بدین صورت اقامه دلیل و برهان کرده است و این رساله از کاملترین رسائلی است که در این زمینه نوشته شده است. جهت روشن شدن اذهان یکی از فتاوی حضرت امام خمینی (ره) در خصوص تعیین فجر در لیالی مقمره را در ذیل می آوریم.

احتیاط لازم در شبهای مهتاب آن است که صبر کند تا سپیده صبح در افق ظاهر شود و غلبه کند بر روشنایی مهتاب، بلکه خالی از وجه نیست و این حکم در روشنی برق و شبهای ابر نیست و در روزه احتیاط کنند در شبهای مهتاب، اگرچه بعید نیست که لازم نباشد امساک قبل از آنچه که ذکر شد.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیه الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت.

ص: ۵۷۸

بعد از چهار سال دوره درسهای سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیه الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیه الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تالیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند.

در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سالها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه بر علیه طاغوت و رژیم ستمشاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست برنداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۳ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ساختار بندی کتاب:

از جمله مطالبی که در این رساله بدانها پرداخته شده است:

کیفیه ضوء الشمس علی وجه الارض

بیان منشاء الفجر

الوقت النجومی و الفجر

الفجر الصادق و الکاذب

کلام المحقق الهمدانی فی التفریح

کلام صاحب مصباح الفقیه فی الفجر

معنی الفجر و الخیط الابيض

الفرق بین الفجر الصادق و الکاذب

خبر علی بن مهزیار

الغیم کحجاب عارض

فی بیان الفرق بین التمثیل بنور الکهرباء و نور القمر و ما الی ذلك.

منابع

روح الله خمینی - رساله فی تعیین الفجر فی الیالی المقمره

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب رساله فی تعیین الفجر فی الیالی المقمره امام خمینی (ره) احکام فقهی زندگینامه زبان عربی

کتاب رساله شریفه سراج المقلدین

کتاب رساله سراج المقلدین از جمله آثار آیت الله محمدرضا محقق طهرانی می باشد. این کتاب که در حجمی بسیار اندک و اندازه ای بسیار کوچک است، از رسالتهای این مؤلف می باشد. در این کتاب مسائل و احکام فقهی آورده شده است، البته حکم تمام احکام فقهی در آن عنوان نشده و کامل نیست و مسائل مطرح شده نیز به طور کامل جزئیات و توضیح مسئله آن

نیامده. در حقیقت این اثر، یک رساله با ذکر احکام اولیه فقهی بدون ذکر جزئیات مسائل می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده

حاج شیخ محمدرضا محقق تهرانی (فرزند مرحوم آقا حسین کرمانی و پدر بزرگوار شهید علی محقق) یکی از دانشمندان بنام و از مجتهدین معاصر تهران بوده است. ایشان در سال ۱۲۸۱ شمسی در تهران متولد شده مقدمات و ادبیات را در قم خوانده و پس از آن به مشهد مشرف شده و دروس نهایی را از آیت الله حاج شیخ هاشم قزوینی و آیت الله حاج شیخ کاظم دامغانی و حاج شیخ حسن پائین خیابانی استفاده و تکمیل نموده و در دروس خارج آقا محمد آقازاده کفائی و آیت الله العظمی حاج آقا حسین قمی شرکت نموده و دروس معارف را از مرحوم آیت الله میرزا محمد مهدی غروی اصفهانی استفاده کرده و پس از جریان مسجد گوهرشاد در سال ۱۳۱۴ شمسی و تبعید آیات عظام خراسان و تعطیلی حوزه علمیه مشهد ناچار به تهران برگشته و از محضر مرحوم آیت الله آقا میرزا محمد علی شاه آبادی بهره مند شده و سپس به قم آمده و از محضر آیات ثلاثه قم آیت الله حجت و آیت الله خوانساری و آیت الله صدر استفاده نموده و به تهران آمده و مدتی اقامت و پس از ورود آیت الله العظمی بروجردی باز به قم برگشته و مدت نه سال تمام به اتفاق باجناقش مرحوم آیت الله حاج شیخ محمد جواد خندق آبادی (سعید محمدی) به درس خارج معظم له شرکت و استفاده نموده سپس به مشهد عزیمت و به مدت دو سال توقف و به تدریس پرداخته و پس از آن به تهران بازگشته و در مدرسه مروی به تدریس فقه و اصول مشغول شده تا در سال ۱۳۵۸ شمسی که به علتی دروس را تعطیل و به تألیف موسوعه (کتاب هفتاد جلدی) حقایق الفقه در شرح شرایع الاسلام پرداخته و تا کنون حدود پنجاه جلد از آن چاپ و حدود بیست جلد دیگر در دست تألیف و طبع بوده است.

ص: ۵۸۰

ایشان در مسجد خندق آباد واقع در خیابان مولوی اقامه جماعت می نمودند. وی خیلی نگران این بوده است که مبدا عمرش برای ادامه تألیفات کفاف ندهد لذا ایشان برای صرفه جویی در وقت حتی در بین نمازهای جماعتی که در مسجد برپا می نمودند مشغول تألیف کتاب می شدند. حدود ۲۰ جلد باقی مانده هنوز چاپ نشده است. وی در سال ۱۳۷۳ در روز عید فطر پس از جمع آوری و رسیدگی به امور فطریه های نمازگزاران نزدیک ظهر به لقای حق شتافت. مقبره ایشان در صحن مطهر حضرت معصومه روبروی مقبره آیت الله حاج شیخ محمد جواد خندق آبادی و آیت الله شیخ فضل الله نوری می باشد.

ساختار بندی کتاب:

برخی از عناوین این کتاب به شرح ذیل میباشد:

نجاسات - مطهرات - وضو - جنابت - غسل جنابت - حیض - استحاضه - نفاس - تیمم - غسل مس میت - نماز - شکایات - سجده سحو - نماز مسافر - نماز آیات - نماز جماعت - روزه - زکوه - زکوه فطره - خمس - معاملات - نکاح - طلاق - لعنه - شرایط سر بردن - شکار - وصیت - اجاره - وقف - حدود - حد قذف - قصاص و دیات - ارث.

منابع

محمدرضا محقق طهرانی - رساله شریفه سراج المقلدین

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب رساله شریفه سراج المقلدین شیخ محمدرضا محقق تهرانی زندگینامه احکام فقهی

کتاب المقنع

از دیگر کتابهای شیخ جلیل القدر صدوق می باشد که به زبان عربی نگاشته شده است و به عنوان مجموعه فقهی - حدیثی محسوب می شود. شیخ صدوق دو کتاب المقنع و الهدایه را به پیروی از کتاب الشرائع پدرش نوشته است وی در مقدمه المقنع می گوید: «این کتاب را کتاب المقنع نامیدم، زیرا هر کس آن را بخواند به آن اکتفا خواهد کرد، و سندهای آن را حذف نمودم»، به همین جهت فقهای متأخر از او، متون این گونه کتاب ها را به عنوان روایت مرسل تلقی می کردند.

ص: ۵۸۱

کتاب المقنع قبلا چند بار ضمن مجموعه الجوامع الفقهیه و گاهی همراه با کتاب های دیگر چاپ شده بود. و اینک محققان مؤسسه امام هادی (ع) تحقیق عمیق و با ارزشی بر آن انجام داده و متن صحیح کتاب را به همراه منابع و مصادر تمام متن کتاب، عرضه کرده اند. این تصحیح بر اساس چند نسخه خطی از کتاب و نیز مقابله با متون اصلی روایات و بعضی از کتاب های مهم فقهی مثل مسالک الافهام تألیف شهید ثانی انجام شده است. پاورقیهای بسیار زیاد کتاب که حدود $\frac{2}{3}$ حجم کتاب را به خود اختصاص داده، نشان دهنده تلاش بسیار مصححان آن است.

وجود مقدمه کوتاه ده صفحه ای و دوازده فهرست در پایان کتاب و نیز قیمت ارزان این کتاب از دیگر امتیازات آن است.

معرفی اجمالی نویسنده

ابوجعفر محمد بن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگی با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

ص: ۵۸۲

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، مانند من لایحضره الفقیه تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق (ره)

یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

ص: ۵۸۳

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانه‌ها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهر ری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهر ری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ساختار بندی کتاب:

ابواب الطهاره: شامل ۱۳ باب از جمله:

باب اول آن: باب الوضوء

باب دوم آن: باب السواك و فضله

باب سیزدهم آن: باب الصلاه علی المنافق

ابواب الصلاه: شامل ۲۹ باب از جمله:

باب اول آن: باب مواضع التی تکره الصلاه فیها

باب دهم آن: السهو فی الصلاه

ابواب الزکاه: شامل ۱۶ باب از جمله:

باب ششم آن: زکاه الغنم

باب چهاردهم آن: باب تکفین الموتی من الزکاه

باب الخمس

ص: ۵۸۴

باب الصدقه

ابواب الصوم: شامل ١٧ باب از جمله:

باب دهم آن: ابواب قضاء شهر رمضان

باب هفدهم آن: باب الفطره

باب الحج

باب ثواب الاعمال

باب النكاح

باب العقيقه

باب المتعه

باب الطلاق

باب المكاسب والتجارات

باب الربا

باب الدين

باب الكفالات

باب اللقطه

باب المزارعه والاجاره

باب القضاء والاحكام

باب الشفعه

باب الايمان والندور والكفارات

باب الصيد والذبائح

ابواب الحدود: شامل ۵ باب از جمله:

باب سوم آن: حد السرقة

باب الملاهی

باب العتق والتدبير والمکاتبه

باب الوصایا

باب الموارث

باب الديات

باب الدخول فی اعمال السلطان و طلب الحوائج الیه

باب النوادر.

منابع

ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) - المقنع

کلید واژه ها

کتاب المقنع کتب فلسفی شیخ صدوق فقه حدیث زندگینامه تشیع

کتاب بدایع الدرر فی قاعده نفی الضرر

کتاب حاضر رساله ای است تحقیقی، اجتهادی به زبان عربی در بحث «قاعده لاضرر» که در جمادی الاولی سال ۱۳۶۸ هجری قمری توسط رهبر کبیر انقلاب تألیف یافته است. قاعده لاضرر که از قواعد مهم فقهی است نشأه گرفته از حدیث مشهور و متواتر (لاضرر و لااضرار) است که در خصوص آن رساله های فراوانی نگاشته شده است که از جمله آنها «رساله فی قاعده لاضرر» از شیخ مرتضی انصاری می باشد.

امام خمینی در ابتدای این رساله احادیث مربوط به این قاعده را ذکر کرده و سپس به توضیح مطلب می پردازند؛ ایشان در این کتاب به تحلیل و نقد کلام شیخ انصاری در رساله وی پرداخته و در پایان نتیجه بحث را بیان می دارند.

ص: ۵۸۵

این رساله به همراه تعدادی دیگر از رساله های اصولی امام در مجموعه ای تحت عنوان «الرسائل» در سال ۱۳۸۵ هجری قمری در قم نیز به چاپ رسیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتبخانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیه الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند.

سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تاسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره دروس سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیه الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیه الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود.

ص: ۵۸۶

آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتا دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سالها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه بر علیه طاغوت و رژیم ستمشاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست برنداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۳ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ساختار بندی کتاب

از جمله مطالبی که در این کتاب آمده به شرح زیر می باشد:

ذکر الاحادیث المربوطه فی المقام

فصل فی حال ورود (لاضرر) فی ضمن القضا یا و مستقلا

فصل فی حال کلمتی (فی الاسلام) و (علی مومن) فی الحدیث

ص: ۵۸۷

فی الفرق بین الضرر و الضرار

فی احتمالات کلام الشیخ (قدس سره)

فصل حول المذهب المختار فی معنی الروایه

المختار وآراء الاعلام

التنبیه: فی الاشکال علی القاعده

فی جواب بعض الاعظم عن الاشکال

مناقشه الجواب المتقدم

التنبیه: فی حکومه القاعده علی ادله الاحکام الاولیه

التنبیه: فی تحمل الضرر و الاکراه علی الاضرار

التنبیه: فی ما یشکل التصرف فی ملکه موجبا لتضرر الغير

فی تقرير تعارض الضررين و جوابه

تقرير آخر للتعارض و جوابه

منابع

امام خمینی - بدایع الدرر فی قاعده نفی الضرر

کلید واژه ها

کتاب بدایع الدرر فی قاعده نفی الضرر امام خمینی (ره) کتب فقهی زندگینامه احکام فقهی

کتاب توضیح المسائل آیت الله سیستانی

کتاب رساله توضیح المسائل اثر ماندگار مرجع عالی قدر آیت الله سیدعلی حسینی سیستانی می باشد. ایشان در این کتاب به توضیح مسائل شرعی و احکام الهی پرداخته و مانند دیگر رسالات سعی در روشن کردن خوانندگان و مقلدین برای آگاهی از احکامی که خداوند دستور فرموده دارد. آیت الله سیستانی با استنباط از احکام الهی، فتوای مورد نظر خود را داده اند؛ و در این کتاب بیان فرموده اند که در رابطه با معرفی رسالات توضیح زیادی وجود ندارد چون خود آنها گویای محتویات و موضوعاتشان می باشند.

سیدعلی سیستانی در روز ۹ ربیع الاول سال ۱۳۴۹ ه. ق در شهر مقدس مشهد متولد گردید. خاندان ایشان که از سادات حسینی می باشند در عهد صفوی در اصفهان می زیستند که از طرف سلطان حسین صفوی جد اعلی ایشان سید محمد را به منصب شیخ الاسلامی در سیستان منصوب نمود و ایشان به آنجا منتقل شده و با خانواده شان در آنجا سکنی گزیدند. در سال ۱۳۶۰ ه. ق به امر پدر بزرگوارشان شروع به آموختن مقدمات علوم حوزوی نمود که از محضر اساتیدی چون: مرحوم ادیب نیشابوری و مرحوم سید احمد یزدی و شیخ هاشم قزوینی و مرحوم آیسی و مرحوم شیخ مجتبی قزوینی و علامه محقق میرزا مهدی اصفهانی و میرزا مهدی آشتیانی بهره فراوان برد. ایشان پس از فراگیری علوم ابتدائی، مقدمات و سطح، نزد برخی از اساتید و مدرسان به فراگیری علوم عقلیه و معارف الهیه پرداخت. سپس در سال ۱۳۶۸ ه. ق به شهر مقدس قم مهاجرت نموده و از محضر مرجع بزرگ آیت الله بروجردی در فقه و اصول بهره ی فراوان برد و از دانش و معرفت فقهی او به ویژه در علم رجال و حدیث استفاده ی بسیاری نمود. وی همچنین در دروس فقیه و عالم فاضل سید حجت کوه کمره ای و تعدادی از علمای معروف آن دوره شرکت جست. در سال ۱۳۷۱ ه. ق معظم له از قم به نجف اشرف مهاجرت نمود که در محضر اساتید بزرگی همچون آیت الله خوئی و شیخ حسین حلی در فقه و اصول به مدت طولانی حاضر گردید و همچنین در این مدت هم در دروس بزرگانی همچون آیت الله حکیم و آیت الله شاهرودی حاضر گردید.

بعضی از اساتید حوزه علمیه نجف اشرف نقل کردند، که عده ای از فضلا و علما از آیت الله خوئی، بعد از فوت آیت الله سید نصرالله مستنبط، خواستند که شرایطی را برای انتخاب جانشینی که دارای صلاحیت مرجعیت در حوزه علمیه نجف اشرف باشد، فراهم کند. وی آیت الله سیستانی را، برای علمشان و پاکی مسلکشان و نیز خط مشی استوارشان انتخاب کردند. ابتدا، نماز را در محراب آیت الله خوئی برپا کردند، سپس شروع به بحث و نگاشتن تعلیقات بر رساله آیت الله خوئی و مسلک ایشان پرداختند. بعد از رحلت آیت الله خوئی، حضرت آیت الله سیستانی یکی از تشیع کنندگان جنازه آن مرحوم بودند، و نماز میت را بر او گذاردند. پس از آن، زمام مرجعیت حوزه علمیه را به دست گرفتند، و شروع به فرستادن اجازات، تقسیم و پخش حقوق، و تدریس از روی منبر آیت الله خوئی در مسجد خضرا نمودند. و به این صورت، آیت الله سیستانی شهرت زیادی در عراق، کشورهای خلیج فارس، هند، آفریقا و... مخصوصا در میان قشر جوانان پیدا کردند. حضرت آیت الله سیستانی یکی از علمای سرشناس و برجسته اند که مشهور به اعلمیت هستند، و جمع کثیری از اهل علم و اساتید حوزه علمیه قم و نجف اشرف بر اعلمیت ایشان گواهی می دهند.

ساختار بندی کتاب

بعضی از موضوعات این کتاب به شرح زیر می باشد.

احکام تقلید- احکام طهارت- آب مطلق و مضاف- احکام آبها- احکام تخلی- نجاسات- مطهرات- احکام ظرفها- وضو- غسلهای واجب- احکام جنابت- استحاضه- حیض- نفاس- احکام محتضر- احکام بعد از مرگ- غسل های مستحب- تیمم- احکام نماز- احکام قبله- شرایط لباس نماز گزار- احکام مسجد- اذان و اقامه- ترجمه نماز- تعقیب نماز- مبطلات نماز- شکیات- نماز مسافر- نماز قضا- احکام روزه- کفاره روزه- احکام خمس- احکام زکوه- احکام حج- احکام خرید و فروش- معاملات حرام- احکام شرکت- احکام صلح- اجاره- جعاله- مزارعه- مساقات و مغارسه- وکالت- قرض- حواله دادن- رهن- ضامن شدن- کفالت- ودیعه- عاریه- نکاح- احکام نگاه کردن- احکام طلاق- غصب- احکام سر بریدن و شکار کردن حیوانات- آداب غذا خوردن- احکام نذر و عهد- و...

کتاب توضیح المسائل آیت الله سید علی سیستانی کتب فقهی احکام فقهی زندگینامه

رساله جامع المسائل

کتاب رساله جامع المسائل از آثار مرجع عالی قدر آیت الله سید علی بهبهانی می باشد. ایشان در این کتاب به توضیح مسائل شرعی و احکام الهی پرداخته و مانند دیگر آثار ایشان سعی در روشن کردن خوانندگان و مقلدین برای آگاهی از احکامی که خداوند دستور فرموده، دارد. آیت الله سید علی بهبهانی با استنباط از احکام الهی، فتوای مورد نظر خود را داده اند و آن را در کتابی با عنوان جامع المسائل در اختیار اهل دین و مقلدینشان قرار داده اند.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرسید علی موسوی (بهبهانی) در سال ۱۳۰۲ ق در بهبهان به دنیا آمد. مدتی در محضر مدرسین آن شهر چون میرزا محمد حسن بهبهانی، شیخ عبدالرسول بهبهانی و آقا سید محمد کاظم الشریعه، تحصیل علم کرد تا مجتهد مسلم شد. در اواخر سال ۱۳۲۲ ه ق زمانی که ۲۰ ساله بود، به قصد تکمیل تحصیلاتش به عتبات رفت و وارد حوزه های علمیه آنجا شد. سید علی بهبهانی سپس در درس آقا سید محسن کوه کمره ای که وارث حوزه و مکتب آقا شیخ هادی طهرانی بود، وارد شد. مصباح الهدایه فی اثبات الولاية و الاشتقاق یا کشف الاستار و اساس النحو و... از آثار و تألیفات او هستند.

او تمام عمرش را در حوزه های علمی نجف، کربلا و اصفهان و رامهرمز و اهواز با اشتغالات علمی به پایان رساند و سرانجام در شب ۱۸ ذی القعدة سال ۳۹۵ ق در اهواز در سن ۹۳ سالگی دار فانی را وداع گفت. در همان شب خبر فوت ایشان به همه جا رسید و مردم برای تشییع جنازه او، به اهواز آمدند. گویند که شرکت کنندگان در تشییع این بزرگمرد عالم تشیع، ۱۰۰۰۰۰ نفر بودند. او را در دارالعلوم همان شهر اهواز، که از مؤسسات ایشان بود دفن کردند.

عناوین این کتاب به شرح زیر می باشد:

در مسائل تقلید- احکام طهارت- در بیان نجاسات- راه ثبوت نجاسات- در بیان مطهرات- احکام ظرف ها- احکام تخلی- جاهایی که وضو واجب است- مبطلات وضو- دعاهای وارده در موقع وضو- غسل های واجب- احکام حیض- احکام حائض- احکام نفاس- احکام استحاضه- غسل مس میت- احکام حال احتضار- احکام غسل میت- احکام حنوط- احکام نماز میت- دستور نماز میت- مستحبات دفن میت- غسل های مستحب- احکام تیمم- احکام نماز- احکام اوقات نماز- احکام قبله- احکام لباس نمازگزار- احکام مسجد- احکام نماز مسافر- شرایط امام جماعت- احکام جماعت- احکام استیجاری- احکام روزه- احکام روزه قضا- احکام روزه مسافر- احکام زکات- مصرف زکات- مسائل متفرقه زکات- احکام خمس- مصرف خمس- احکام حج- شرایط طواف- حج تمتع- واجبات منی- احکام معاملات- در فضیلت تجارت و کسب- معامله سلف- بیع صرف- احکام شرکت- احکام قرض- احکام صلح- احکام رهن- احکام ضمانت- احکام اجاره- احکام جعاله- احکام مزارعه- احکام مساقات- احکام محجورین- احکام وکالت- احکام حواله- احکام کفالت- احکام ودیعه- احکام عاریه- احکام غصب- احکام ضمان- احکام احیای موات- احکام لقطه- احکام ذبح و صید حیوانات- احکام چیزهایی که خوردنی و آشامیدنی است- احکام نذر و عهد- احکام قسم خوردن- احکام وقف- فضیلت نکاح- احکام نکاح- احکام نظر کردن- مسائل متفرقه زناشویی- احکام شیر دادن- احکام طلاق- احکام رجوع- احکام وصیت- احکام ارث- احکام حدود- احکام دیات- مسائل متفرقه.

منابع

سید علی بهبهانی- رساله جامع المسائل

کلید واژه ها

کتاب رساله جامع المسائل سید علی بهبهانی احکام فقهی زندگینامه

شرح جمل العلم و العمل

ص: ۵۹۱

کتاب حاضر یکی دیگر از کتاب های فقهی شیعه است که حدود دو هزار سال بر عمر آن گذشته است. کتاب «جمل العلم و العمل» نوشته سید مرتضی در دو بخش فرائض اعتقادی (علم کلام) و فرائض عملی (بخش عبادات علم فقه) تألیف یافته است. بر قسمت اول این کتاب شاگرد بزرگ سید مرتضی یعنی شیخ طوسی گزارشی محققانه و مفصل نگاشته است و بر قسمت دوم آن شاگرد دیگر سید، یعنی ابن براج شرح بسیطی نوشته است که به «شرح جمل العلم والعمل» معروف گشته.

بخش عبادات جمل العلم شامل ابواب نماز و صوم و حج و زکات است که چون بیشتر آنها مشروط به طهارت می باشد و طهارت جز با آب و خاک صورت نمی گیرد، طبق مرسوم، احکام آبها و مطالب مربوط به طهارت را قبل از ورود در مطالب اصلی، در آغاز کتاب ذکر فرموده است. در ابواب کتاب طهارت، اختلافی که با مشهور مشاهده می شود، آوردن احکام اموات است در آخر کتاب صلوه؛ در صورتی که معمولاً در آخر احکام طهارت و به مناسبت غسل ها آورده می شود.

از امتیازات این کتاب، در برداشتن اقوال جماعتی از صحابه رسول اکرم (ص) و تابعین و فقهای قرن اول و دوم هجری است که ممکن است پاره ای از اقوال مزبور جز در این کتاب نباشد و پیداست که این امر تا چه حد برای اطلاع بر تاریخ فقه و حقوق اسلامی اهمیت دارد. بنای شارح در این کتاب پس از ذکر مسئله، نقل اقوال فقهای عامه است و سپس قول مشهور امامیه و احیاناً نظر خواص خود با استدلال بر مختار خویش.

در این کتاب از ذکر اقوال شاذ و نادر خودداری شده است. جز در چند مورد که اهم آن، تعیین روز اول ماه رمضان (یوم الشک) به حساب عدد است؛ که قول جمعی از اصحاب حدیث 'اخباریان' بر آن بوده است. قاضی ابن براج ابتدا به رد آنها پرداخته و سپس اخباری را که وجوب صوم را به رؤیت هلال لازم می شمارد ذکر فرموده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

شیخ ابوالقاسم عبدالعزیز بن نحیر بن عبدالعزیز بن البراج، در مصر تولد یافت و در آن منطقه رشد و نما کرد. قاضی عبدالعزیز حلبی معروف به ابن البراج شاگرد سید مرتضی و شیخ طوسی بوده و از طرف شیخ طوسی به بلاد شام که وطنش بود فرستاده شد. بیست سال در طرابلس شام، قاضی بود. تحصیلات خود را ابتدا در زادگاه خویش، سپس در بغداد ادامه داد تا اینکه یکی از فقهای نامدار و وجهه و اعتبار شیعه در عصر خویش گردید. ابن براج متکلم، ادیب، شاعر، فقیه و قاضی عصر خود بوده است. او جانشین شیخ طوسی در شامات بوده نزد وی از منزلت والایی برخوردار بوده است، به طوریکه شیخ کتاب «جمل العقود» را به درخواست ابن براج به رشته تحریر در آورده است.

او از علم وسیع و اطلاعات شایسته در زمینه فقه و علوم اسلامی برخوردار بوده است و تألیفات فراوان او نشان دهنده این وسعت اطلاعات و معلومات می باشد. او در سال ۴۲۹ ه ق به جمع شاگردان علم الهدی پیوست و یکی از خواص شاگردان او قرار گرفت و در محضر او از منزلت و رتبت به سزایی برخوردار شد تا اینکه سید به رحمت ایزدی شتافت، او ملازمت شیخ الطائفه را داشت، تا اینکه نمایندگی شیخ را در حدود شام پذیرفت و خود یکی از مردان فقه و فقاهاست معروف آن دیار گردید. او از سوی جلال الملک در سال ۴۳۸ قضاوت منطقه طرابلس را پذیرفت و در آن منطقه به رتق و فتق امور مسلمین پرداخت.

ص: ۵۹۳

او تألیفات متعدد و نوشته های پرباری در فروع فقهی دارد که از آن میان می توان: الجواهر- المعالم- روضه النفس فی احکام العبادات- المقرب- حسن التصریف- شرح جمل سید مرتضی را نام برد. او پس از تلاش فراوان و مجاهدت خستگی ناپذیر در راه تبلیغ و اجرای احکام اسلام، شب جمعه ۹ شعبان ۴۸۱ هـ ق در هشتاد سالگی در طرابلس درگذشت و با شکوه و احترام لازم مدفون گردید.

ساختار بندی کتاب:

مقدمه

اساتید و مشایخ قاضی

شاگردان قاضی

تعریف فقه:

ادله احکام فقهیه

سنت واجماع و اقسام آن

* کتاب الطهاره:

فی منزوحات البئر

فی الوضوء

فی الدماء الثلاثه

* کتاب الصلاه:

فی القبله

فی القنوت

فی الخلل

فی احکام الصلوه الضروره

* کتاب الجنائز:

فى الكفن

فى صلوظ المىت

* كتاب الصوم:

فى النىه

فى الصوم المتطوع

* كتاب الاعتكاف:

* كتاب الحج:

فى اشهر الحج

فى ضروب الحج

* كتاب الزكوه:

فى شروط وجوب الزكوه

فى زكاه الابل

فى زكوه الفطره

...

منابع

ابن البراج- شرح جمل العلم و العمل

كلىد واژه ها

كتاب شرح جمل العلم و العمل ابن البراج فقه تشىع زند گىنامه

الحبل المتين فى احكام احكام الدين

كتاب شريف الحبل المتين تألىف عالم ربانى و مروج علوم آل البيت (ع) مرحوم شىخ محمد بهاءالدين عاملى مى باشد كه به

زبان عربی تألیف یافته است. این کتاب مجموعه ای فقهی - حدیثی می باشد و از معدود کتاب هایی است که در زمینه مسائل فقهی جامع احادیث صحیح و حسن و موثق می باشد، و منبع بسیار خوبی برای احادیث مختص به استدلال فقهی محسوب می شود علاوه بر آن که در بردارنده ۱۵۸۰ حدیث غیر تکراری است که احادیث به تمامه در آن ذکر شده است. این سخن را قول مصنف در کتاب وجیزه اش تأیید می کند؛ شیخ در این خصوص می نویسد: «فجمعت فی کتاب «الحبل المتین» خلاصه ما تضمنته الاصول الاربعیه من الاحادیث الصحاح والحسان والموثقات التي منها تستنبط اهمات الاحكام الفقهیه و اليها ترد مهمات المطالب لفرعیه و سلکت فی توضیح مبانیها و تحقیق معانیها مسلکا یرتضیه الناضرون بعین البصیره و یحمده المتناولون بید غیر قصیره.»

ص: ۵۹۴

امتیاز دیگر این کتاب وضوح در عبارات، رصانت اسلوب، دقت در تعابیر، ایجاز در کلام، اشباع در معنی و ترتیب مطالب است به صورتی که در آن ابتدا شیخ بهایی احادیث مختص هر موضوع را به طور کامل می آورد و به شیوه ای موجز به شرح احادیث می پردازد سپس آرای فقهی گذشتگان و هم عصران خودش در زمینه موضوع مورد بحث را می آورد و بعضی را رد و تعدادی را می پذیرد.

گویا هدف ایشان تألیف تمامی ابواب فقه بوده اما تنها موفق به نوشتن کتاب الطهاره و کتاب الصلاه می شود. «الوجیزه فی علم الدرایه» که اثر معروف شیخ بهایی می باشد به عنوان مقدمه در ابتدای این کتاب چاپ شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرای شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۵۹۵

ساختار بندی کتاب:

جلد اول: کتاب الطهاره

المقصد الاول: فی الطهاره

فی الوضوء: این بخش شامل ۱۲ باب می باشد از قبیل:

فی صفة وضوء رسول الله (ص) و الائمة

فی تحديد الوجه و الحكم فی تخليل الشعر

فیما یمسح من الراس و القدمین و جواز النكس

فی تعیین الكعبین

فی ترتیب الوضوء

فی الموالاه فی الوضوء

فیما ورد فی وحده الغسلات و تعددها

فی آداب الخلوه

فی احكام تتعلق بموجبات الوضوء

فی الاغسال: این بخش شامل غسل های واجب و مستحب می باشد که از جمله ابواب آن:

فی غسل الجنابه

فی غسل الحيض

فی غسلی الاستحاضه و النفاس

فی غسل الاموات (فصل فی الاحتضار و آدابه- فی تغسیل الرجل محارمه- فی التعزیه و ثواب المصاب و الطعام لاهل المیت و انتفاعه بما یهدی...)

فی الاغسال المسنونه

فى التيمم: شامل پنج فصل مى باشد از قبيل:

فى كيفيه التيمم

فيما يتيمم به

فى نبذه مما يتعلق بالتيمم

المقصد الثانى: فى ازاله النجاسه و احكام المياه

فى تعداد النجاسات و كيفيه التطهير: شامل چهار فصل از قبيل:

فى نجاسه الكلب و اخويه

فى نجاسه الميته و الدم و الخمر

فى احكام المياه و التطهير من النجاسات: شامل هفت فصل از قبيل:

فى حكم البثر عند ملاقاته النجاسه

فى مقادير الترح

فى نبذه من احكام الاوانى

خاتمه: فيما يتبع مباحث الطهاره من الاستحمام و ازاله الشعر و قص الاظفار و الاكثحال و السواك و نحو ذلك.

ص: ٥٩٦

جلد دوم: كتاب الصلاه

الباب الاول: المقصد الثالث: فى اعداد الصلوات اليوميه والرواتب، و بيان اوقاتها: شامل ٨ فصل از قبيل:

فى اعداد اليوميه و الرواتب

فى وقتى الظهر و العصر و وقت نوافل الزوال

فى وقت صلاه الصبح

فى اوقات القضاء و التنفل فى وقت الفريضة

المقصد الرابع: فى مكان المصلى: شامل ٤ فصل:

فى حكم الصلاه داخل الكعبه و بين المقابر و الصلاه الرجل و المرأه متقاربين

فى حكم الصلاه فى السفينه

فى مكان السجود

المقصد الخامس: فى لباس المصلى

فى وجوب ستر العوره فى الصلاه و حكم فاقد الساتر

فى حكم الصلاه فى جلد الميتة و...

المقصد السادس: فى القبلة

الباب الثانى: فى افعال الصلاه اليوميه

فيما يتقدمها من الاذكار...

فى مقارنات الصلاه من الافعال و التروك و...

منابع

شيخ بهايى - الحبل المتين فى احكام احكام الدين

كليد واژه ها

مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین

یکی از برجسته ترین آثار شیخ بهایی در حوزه علوم و معارف اسلامی، کتاب مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین (یا مجمع النورین و مطلع النیرین) می باشد. مؤلف در این کتاب، با بهره گیری از آیات الاحکام و روایات فقهی، به ارائه فقه استدلالی شیعه می پردازد. شیخ بهایی قصد داشته است تا مباحث این کتاب را در چهار باب عبادات، عقود، ایقاعات و احکام دنبال نماید، اما از این میان تنها توانست بخشی از مبحث عبادات را به اتمام برساند و نگارش ادامه مباحث برای وی فراهم نیامد.

نگارنده در این کتاب، مخاطب خویش را با خود به کوچه باغ های فقه و شریعت می برد و او را با شیوه عملکرد فقها در استنباط احکام آشنا می سازد. به عبارت دیگر کتاب او نه تنها تصویری نسبتاً جامع از فتاوی و آرای فقهی نگارنده و دیگر فقیهان شیعه ارائه می دهد، بلکه مبانی استنباط احکام را نیز برای ما بازگو ساخته و فقه شیعی را به عنوان فقه مبتنی بر اصول و برخاسته از آیین ناب محمدی معرفی می سازد.

نویسنده در نگارش این کتاب، پس از مقدمه ای کوتاه در علم رجال و درایه، به مبحث اصلی خویش می پردازد. وی بنا بر شیوه رایج در کتب فقهی شیعه، نگاشته خویش را از باب طهارت آغاز ساخته، ابتدا آیات مرتبط با موضوع را مورد تبیین و بررسی قرار داده و در این مسیر، از علوم مختلف لغوی و صنایع ادبی و نیز، از مباحث اصولی و منطقی بهره می جوید. آنگاه روایات مرتبط با مسئله را در جهت تبیین بیشتر آیات، موضوع سخن قرار می دهد و در این روند، از بیان هیچ گونه نکته تأثیر گذار در فهم روایات مضایقه نمی کند. چنانچه گاه با بررسی سند روایت، میزان اعتبار آن را برای ما آشکار می سازد؛ زمانی با نسخه یابی و توجه به نسخ متعدد روایت، زیادت ها و کاستی های احتمالی در آن را برای ما بازگو می نماید؛ گاه براهین عقلانی و مبانی اصولی را ابزار فهم روایت قرار می دهد؛ زمانی عنایت به قرینه های کلامی و مقامی را دستمایه تبیین بهتر روایت می سازد؛ گاهی با طرح مباحث ادبی و لغوی به روشنگری در زمینه روایت می پردازد و سرانجام، زمانی در تبیین روایت از قواعد صرف و نحو زبان عربی مدد می گیرد.

آن چه در مباحث این کتاب حائز اهمیت است، شیوه مولف در تعادل و تراجیح روایت و جمع میان اخبار متعارض است. نیز تدبیر نگارنده در حل معضلات فقهی و تفسیری از دیگر نکات قابل ملاحظه در کتاب مزبور می باشد؛ چنانچه وی در جای جای این کتاب، به اختلاف دیدگاه فقها و مفسران اشاره می نماید و با تکیه بر مبانی اصولی و نیز با بهره گیری از سایر ذخایر علمی خویش، به تبیین دیدگاه اصح و نقد آرای دیگر همت می گمارد.

علامه محقق بهاء الدین محمدبن حسین مازندرانی خواجهائی بر این کتاب تعلیقه ای نوشته اند و تحقیق این مجلد توسط سید مهدی رجایی صورت گرفته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرای شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۵۹۹

ساختاربندي كتاب:

از جمله مباحث اين كتاب:

الاصول الاربعه

معنى الحديث والخبر والسنة

ما يشترط فى قبول الخبر

كفايه تزكيه العدل الواحد

قبول روايت مشايخ الاجازه

الاشتراك و التمييز بين الرواه

رموز اسانيد الاحاديث وغيرها

كتاب الطهاره:

الطهاره المائيه، احكام الوضوء

المراد من المرفق و الكعب

كيفية الوضوء و احكامه و نواقضه و ما يتبع ذلك

آداب الخلوه

الاغسال الواجبه

موجبات غسل الجنابه

احكام الحيض

تفسير آيه الحيض

احكام الاستحاضه

احكام النفاس

احكام غسل الميت

احكام التکفين و التحنيط و وضع التربه و الجريده

احكام غسل مس الاموات

الطهاره التراييه فيما ورد فى الكتاب العزيز من بيان التيمم

كيفيه التيمم

حكم ماء البئر

احكام الدم و المنى

نجاسه الكافر

الاحاديث الوارده فى نجاسه الكافر

الكلام فى تعريف الخمر و نجاسته

فيما تطهره الشمس و النار و الارض

آداب الاستحمام و الاطلاع بالنوره

آداب السواك و الاخذ من الشارب و الخضاب و غيرها.

منايع

شيخ بهايى - مشرق الشمسين و اكسير السعادتين

كليد واژه ها

كتاب مشرق الشمسين و اكسير السعادتين شيخ بهايى فقه احكام عبادى تشيع زندگينامه

الاثنا عشرية فى الصلوه اليوميه

كتاب شريف 'الاثنا عشرية فى الصلوه اليوميه' تأليف عالم ربانى و مروج علوم آل البيت (ع) مرحوم شيخ محمد بهاء الدين عاملى مى باشد كه به زبان عربى تأليف يافته است. كتاب «اثنى عشرية خمس» كه به نام «رساله اثنى عشرية» يا «رسائل خمس اثنى عشرية» نيز معروف است، از جمله آثار شيخ مى باشد كه چون اين كتاب را تدريجا تمام کرده است به نام هاى

مختلف نامیده شده. گویا نخست سه قسمت آن را انتشار داده و آن سه قسمت به نام اثنی عشریات ثلث معروف شده است و پس از انتشار قسمت چهارم به نام اربع اثنی عشریات و بعد از قسمت پنجم به نام اثنی عشریات خمس معروف گشته است؛ که قسمت های پنج گانه آن به قرار زیر است:

ص: ۶۰۰

۱- رساله فی الطهاره ۲- رساله فی الصلوه (رساله مذکور) ۳- رساله فی الزکوه ۴- رساله فی الصوم ۵- رساله فی الحج.

شیخ بهایی تألیف رساله فی الصلوه به شیوه ای بسیار جالب مسائل مربوط به نماز را به دو دسته افعال و تروک تقسیم کرده است سپس هر یک از افعال و تروک را به سه دسته لسانی، جنانی و ارکانی تقسیم می کند که روی هم رفته دوازده (اثنی عشر) نوع می شود. سپس هر نوع را محصور به دوازده مصداق می کند که در این صورت روی هم رفته ۱۴۴ مصداق ذکر کرده است. به این طریق است که شیخ تمام آنچه درباره نماز از واجبات و محرمات وجود دارد را در رساله ای مختصرا و به دور از ایجاز و اطاله بیان می دارد.

بر این کتاب شروحن نیز نوشته شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبدهالله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرا شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۶۰۱

الافعال- الواجه- الواجه اللسانیه- الواجه الجنانیه- الواجه الارکانیه

الافعال- المستحبه- المستحبه اللسانیه- المستحبه الجنانیه- المستحبه الارکانیه

التروک- الواجه- الواجه اللسانیه- الواجه الجنانیه- الواجه الارکانیه

التروک- المستحبه- المستحبه اللسانیه- المستحبه الجنانیه- المستحبه الارکانیه

منابع

شیخ بهایی- الاثناعشریه فی الصلوه الیومیه

سعید نفیسی- مقدمه دیوان شیخ بهایی

کلید واژه ها

کتاب الاثناعشریه فی الصلوه الیومیه شیخ بهایی فقه تشیع نماز واجبات زندگینامه

حرمه ذبائح اهل الكتاب

یکی دیگر از آثار فقهی عالم ربانی و مروج علوم آل البيت (ع) مرحوم شیخ محمد بهاء الدین عاملی می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. چنانچه شیخ در ابتدای رساله می نویسد این اثر را به درخواست ابوالمظفر الشاه عباس الحسینی الموسوی الصفوی تألیف نموده است. در مقدمه خود می نویسد: 'رسولی از ملک روم بدین دیار آمد و اظهار داشت علمای روم پس از مسئله امامت بزرگترین نکته ای که در تشیع علمای شما دارند آن است که ذبایح اهل کتاب را حرام می دانید در حالی که خداوند در آیه «الیوم أحل لكم الطيبات وطعام الذين أوتوا الكتاب حل لكم وطعامكم حل لهم والمحصنات من المؤمنات والمحصنات من الذين أوتوا الكتاب من قبلکم إذا آتیتموهن أجورهن محصنین غیر مسافحین ولا متخذی أخذان ومن یکفر بالإیمان فقد حبط عمله وهو فی الآخرة من الخاسرین؛ امروز چیزهای پاکیزه بر شما حلال شده است طعام اهل کتاب بر شما حلال است و طعام شما نیز بر آنها حلال است و نیز زنان پارسای مؤمنه و زنان پارسای اهل کتاب، هرگاه مهرشان را بپردازید، به طور زناشویی نه زناکاری و دوست گیری، بر شما حلالند و هر کس که به اسلام کافر شود عملش ناچیز شود و در آخرت از زیانکاران خواهد بود» (مائده/ ۵) بر حلالیت این ذبایح اشاره دارد. به همین سبب شاه عباس از خواست رساله ای در این باب بنویسم و چون این رساله را نوشتم به دیار روم فرستادند.^۱

شیخ در این رساله ابتدا نظرات علمای اسلام در خصوص حکم ذبایح اهل کتاب را بیان می دارد و چنانچه شیخ می نویسد جمهور علمای امامیه مانند شیخ مفید، شیخ طوسی، سید مرتضی، ابی حمزه و ابن ادریس و... بر حرمت ذبایح اهل کتاب اتفاق دارند، خواه هنگام ذبح نام خداوند بر آنها برده شود و خواه نشود. در این نظر حنابله با جمهور علما اتفاق دارند؛ اما حنفی ها، شافعی ها و مالکی ها قائل به اباحه ذبایح اهل کتاب هستند. در این میان افرادی چون شیخ صدوق و ابن عقیل معتقدند اگر بر ذبایح آنها نام خداوند برده شود ذبیحه آنها بر ما حلال است.

در این کتاب شیخ حجت هر یک از مذاهب بر ادعایشان را بیان می دارد و سپس به احتجاج و نقد مخالفین حرمت ذبایح اهل کتاب می پردازد.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدررا شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۶۰۳

ساختار بندی کتاب:

ترجمه المؤلف، اصله و نسبه، مولده و وفاته، حياته الاجتماعيه و السياسيه، اساتذته و تلاميذه، مولفاته، شعره.

موضوع البحث، بحث معاصر عن ذبايح اهل الكتاب

هذه الرساله، اسلوب التحقيق

المقدمه في سبب التأليف

مذاهب علماء الاسلام

حجه الاماميه

احتجاج المذاهب الاخرى

احتجاج الحنابله في تحقيق البحث

المصادر.

منابع

شيخ بهايي - حرمه ذبايح اهل الكتاب

كليد واژه ها

کتاب حرمه ذبايح اهل الكتاب شيخ بهايي احكام فقهی تشيع اهل کتاب زندگينامه

آثار و اندیشه های قاضی نعمان، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

قاضی نعمان از شخصیت‌های شناخته شده در محافل امامی است و در حالی که پاره ای منابع از وی در شمار مشاهیر شیعیان اسماعیلی یاد می کنند، برخی حتی او را از شیعه امامیه قلمداد کرده اند و برخی از منابع طرفدار اسماعیلیه نیز پیشینه دینی و مذهبی قاضی نعمان را به تقیه معنا می کنند. نام کامل او ابوحنیفه بن ابی عبدالله محمد بن منصور بن حیون تمیمی مشهور به قاضی نعمان یا ابوحنیفه شیعی و برخاسته از خاندانی مشهور به دانش و فضل است. ولادت او در حدود ۲۹۰ق. / ۹۰۳م. بوده، در گذشت وی را به سال ۳۶۳ ق. / ۹۷۴م. و نیز ۳۵۱ق. / ۹۶۲م. روایت کرده اند، هر چند از این میان روایت نخستین مشهورتر است. اما صرف نظر از این اختلاف نظرها آنچه در مورد قاضی نعمان بی تردید پیداست این است که وی حدود ۳۱۳ق. / ۹۲۵م. به خدمت عبيدالله مهدی در آمد و سپس به چهار خلیفه نخست فاطمی در سمتهای مختلفی چون خازنی کتابخانه قصر و قاضی طرابلس و منصوبیه خدمت گزارد و در دوره معز به اوج نام آوری خود رسید. او در همین دوره و در شرایطی که

داعیانی احادیث بر ساخته را ترویج می کردند، به فرمان معز کتاب مهم خود دعائم الاسلام را فراهم ساخت و این کتاب بعدها عمده ترین یا یگانه منبع فقه اسماعیلی شد و در میان اثنی عشریه نیز شهرت و اعتبار یافت. به رغم آنکه بخشی از آثار قاضی نعمان از میان رفته، اما او میراث گرانبهایی از دانش و فرهنگ را برای اسماعیلیان برجای نهاده است. ادریس عماد الدین داعی اسماعیلی از ۴۲ کتاب برای او نام برده و در منابع متأخر نیز ایوانف در گزارش خود درباره منابع ادبیات اسماعیلی فهرست منقحی از آثار او فرارو نهاده است. این فهرست شامل کتابهایی در فقه، اخبار و روایات، رد بر مخالفان، عقاید و سرانجام تاریخ و مواعظ است و افزون بر ۴۷ اثر مسلم، چهار اثر دیگر را نیز به او منسوب است در بر می گیرد. از این میان برجسته ترین آثار او عبارتند از:

ص: ۶۰۴

۱- دعائم الاسلام: این کتاب که در دو جلد تألیف یافته و در جلد نخست آن به عبادات و در جلد دوم به معاملات پرداخته شده از همان دوران معز، متن بنیادین فقه اسماعیلی بوده و هنوز نیز مهمترین منبع فقهی اسماعیلی بویژه نزد اسماعیلیان طیبی و از جمله بهره‌های هند است. این کتاب را آصف فیضی در دو جلد در قاهره منتشر کرده و احادیث آن در منابع شیعه اثنی عشری نیز مورد توجه و استناد است.

۲- الهمه فی آداب اتباع الائمة: این کتاب در بردارنده مباحثی در زمینه امامت و وظایف مردم در برابر امام است و کامل حسین آن را در قاهره منتشر کرده است.

۳- اساس التأویل: این کتاب از منابع فاطمی در زمینه تفسیر یا تأویل باطنی قرآن کریم است و عارف تامر آن را در سال ۱۹۶۰ م. در بیروت منتشر کرده است.

۴- رساله افتتاح الدعوه: این کتاب قدیمترین اثر در ادبیات اسماعیلی است که به سال ۳۴۶ ق. تألیف یافته و در بردارنده تاریخ تحلیلی دوره نخست فاطمیان مصر و شرایط و اوضاع استقرار این خلافت است. خانم وداد القاضی در سال ۱۹۷۰ م. چاپ این اثر را در بیروت به انجام رسانده است.

۵- اختلاف اصول المذهب: این کتاب در بردارنده مبانی و روش استنباط احکام از دیدگاه امامیه است و مولف در آن به نقد ادله عقلی معتبر نزد مذاهب فقهی اهل سنت و اثبات انحصار طرق احکام به قرآن و سنت معصومین می‌پردازد. این کتاب را نیز مصطفی غالب در ۱۹۷۳ م. در بیروت چاپ کرده است.

۶- تأویل الدعائم: قاضی نعمان در این کتاب به تأویل باطنی احکام و مقررات شریعت می پردازد. هرچند دفتر زندگی مولف پیش از به پایان بردن این کتاب بسته شده اما به هر روی این کتاب یکی از مهمترین آثار اسماعیلی در زمینه تأویل احکام ظاهر و بیان معانی نهفته و درونی آنهاست. کتاب تأویل الدعائم را محمدحسن اعظمی در سال ۱۹۶۹ م. در قاهره به چاپ رسانده است. در شرایطی که داعیان و متفکران اسماعیلیه شرق به فلسفه و مباحث شناخت، خلقت، ابداع و همانند آن پرداخته اند، اهمیت کار قاضی نعمان نماینده متفکران و داعیان اسماعیلی فاطمی، در فراهم نهادن سامانی روشن و مدون برای فقه اسماعیلی است، به گونه ای که دعائم الاسلام او هنوز جای خود را در میان اسماعیلیان و در حوزه فقه و اصول به کتابی دیگر نداده است.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۶۸ تا ۱۷۰

کلید واژه ها

تشیع فقها قاضی نعمان کتب فقهی فرقه اسماعیلیه

آثار و اندیشه های شیخ کلینی، یکی از اندیشوران شیعی

کلینی، نام کامل او ابوجعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی است، در سده سوم هجرت در کلین که یکی از آبادیهای پشاپویه در نزدیکی ری بود دیده به جهان گشود و ظاهراً نخستین مراحل حیات علمی خود را نیز در کلین گذراند و از آن پس به بغداد رفت و تا پایان عمر در این شهر زیست. کلینی که دوران غیبت صغری را درک کرده، یک سال پیش از پایان این دوره یعنی به سال ۳۲۸ق./ ۹۳۹م. و یا در سال ۳۲۹ق./ ۹۴۰م. در بغداد درگذشت و در همان شهر به خاک سپرده شد.

ص: ۶۰۶

ابن اثیر در جامع الاصول خود از او به عنوان مجدد سده سوم یاد کرده و در برخی از تحقیقات معاصر نیز از او به عنوان مجدد سده چهارم نام برده شده است. کلینی از مشایخی روایی چون احمد بن ادریس بن احمد اشعری قمی (د. ۳۰۶ق.)، احمد بن عبدالله بن امیه، ابن عقده (د. ۳۳۳ق.)، علی بن ابراهیم قمی (زنده به سال ۳۰۷ق.)، سعد بن عبدالله بن ابی خلف اشعری قمی (د. ۳۰۰ق.)، علی بن محمد رازی کلینی معروف به علان، علی بن محمد ابی القاسم بندگان، ابوالحسن علی بن محمد برقی، محمد بن جعفر رزاز، ابوجعفر محمد بن حسن بن فروخ (د. ۲۹۰ق.)، صاحب بصائرالدرجات و پایه گذار فقه امامی در ایران، محمد بن عبدالله بن جعفر حمیری قمی و کسانی از این دست نقل حدیث کرده و شماری چون احمد بن ابراهیم مشهور به ابن ابی رافع حمیری، ابوالحسین احمد بن کاتب کوفی، ابوغالب احمد بن محمد بن سلیمان رازی (د. ۳۶۸ق.)، جعفر بن محمد بن جعفر مشهور به ابن قولویه (د. ۳۶۸ق.)، صاحب کتاب کامل الزیارات، ابوعبدالله محمد بن ابراهیم بن جعفر نعمانی مشهور به ابن ابی زینب صاحب کتاب الغیبه، ابو عبدالله محمد بن احمد بن عبدالله بن قضاعه صنوانی و ابومحمد هارون بن موسی بن احمد شیبانی تلعبکری (د. ۳۸۵ق.)، از او نقل حدیث کرده اند. از شش کتاب با عناوین الکافی، تفسیر الرویا، الرد علی القرامطه، رسائل الاثمه، کتاب للرجال و ما قیل فی الاثمه من الشعر برای کلینی یاد شده که از این میان مهمترین اثر او کتاب الکافی است. اهمیت این کتاب در تاریخ اندیشه شیعه بدان باز می گردد که این اثر در دوران غیبت صغری تألیف یافته و از این روی در کنار کتابهایی چون بصائرالدرجات ابوجعفر قمی (د. ۲۹۰ق.) و دعائم الاسلام قاضی نعمان ابوحنیفه شیعی (د. ۳۶۳ق.)، از نخستین منابع مکتوب اندیشه و آیین شیعی است که به ما رسیده است. نکته دیگری که بر اهمیت این کتاب می افزاید آن است که کتاب یاد شده در بردارنده همه گزاره های بنیادین در اندیشه و همچنین فقه و آیین شیعی امامی است و بویژه در «کتاب الحج» شالوده های حدیثی بحث امامت را از دیدگاه شیعه فراروی می گذارد، و همین شالوده است که بعدها بستر اندیشه مدون شیعه در باب امامت شده است.

در تصویری که کلینی در این کتاب درباره امامت فراروی می گذارد هرچند از پاره ای از انگاره های غالبان چون واگذاری کار خلق و رزق و میراندن و زنده کردن به امامان خبری نیست، اما از اموری چون عرضه اعمال بندگان بر امامان علیهم السلام، آگاهی امامان از همه دانشهایی که به فرشتگان، پیامبران و رسولان رسیده است، خیر داشتن آنان از آنچه بوده است و خواهد بود و همچنین از تفویض در امور دین سخن به میان آمده و شاید همین امور سبب شده است بعدها آگاهی از غیب به طور مطلق به امامان شیعه نسبت داده شود.

همانندی مباحث موجود در عقیده نامه های متأخر از کلینی همانند الاعتقادات شیخ صدوق بویژه در مباحث امامت گواهی بر اثر گذاری دانشنامه شیعی در اندیشه کلامی شیعه است. به سبب همین جایگاه ممتاز الکافی است که بر آن شروح و تعلیقات فراوانی نوشته شده و برخی برخلاف آنچه امروز نزد اهل تحقیق پذیرفته است، همه احادیث آن را صحیح پنداشته اند. آثاری چون شرح ملاصدرا (د. ۱۰۶۰ق.)، شرح محمد صالح مازندانی (د. ۱۰۸۰ق.)، شرح خلیل بن غازی قزوینی (د. ۱۰۸۹ق.)، مراه العقول علامه مجلسی (د. ۱۱۱۱ق.) و شرح میرداماد نمونه هایی از شروح کافی کلینی هستند که ضمناً از جایگاه این کتاب در اندیشه شیعی و شایستگی اهتمام آن از زاویه جستارهای فلسفی و کلامی خبر می دهد. به هر روی، هرچند کلینی در دسته بندی سنتی در گروه محدثان و فقیهان جای می گیرد، اما دست کم در باب اندیشه امامت می توان او را یکی از بزرگترین اسلاف اندیشه شیعه اثنی عشری دانست.

بررسی آثار و اندیشه های شیخ مفید

شیخ مفید نام کامل ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان حارثی عکبری بغدادی مشهور به ابن المعلم است. او که بی گمان سرآمد متکلمان شیعی در سده چهارم و اوایل سده پنجم است در سال ۳۳۶ق. / ۹۴۸م. یا ۳۳۸ق. / ۹۵۰م. در عکبرا، شهری بر کرانه خاوری دجله و میانه راه موصل و بغداد، دیده به جهان گشود و به سال ۴۱۳ق. / ۱۰۲۲م. در بغداد درگذشت. او در روزگاری می زیست که مکتب خردورزان کلامی مسلمانان دوران شکوه خود را پشت سر می نهاد و در این میان حکمران خاندان بویه در عراق، زمینه را برای ظهور هرچه قدرتمندتر اندیشه های معتزلی و شیعی فراهم آورده بود. مفید که منابع سنی و شیعه او را به عنوان سرآمد متکلمان شیعه در روزگار خود به رسمیت می شناسند در دوران دانش اندوزی خود از شماری از محدثان و فقیهان آن دوران علم آموخت که از آن جمله می توان از کسانی چون ابوالقاسم علی بن محمد بن رفاء، ابوالقاسم جعفر بن موسی بن قولویه قمی (د. ۳۶۸ق.)، ابوجعفر صدوق (د. ۳۸۱ق.)، ابوغالب احمد بن موسی بن محمد بن سلیمان زراری (د. ۳۶۸ق.)، ابو عبدالله محمد بن عمران مرزبانی (د. ۳۸۴ق.)، ابوبکر محمد بن عمر بن محمد بن سالم جعابی (د. ۳۵۵ق.)، ابو عبدالله حسین بن علی بن ابراهیم جعل بصری (د. ۳۶۹ق.)، ابوعلی محمد بن احمد بن جنید اسکافی (د. ۳۸۱ق.) و علی بن عیسی رقانی (د. ۳۸۴ق.) نام برد. او همچنین از طریق دو تن از استادان خود در کلام یعنی مظفر بن محمد خراسانی مشهور به ابوالجیش که از وابستگان ابوسهل نوبختی بود و ابوالحسن علی بن عبدالله بن وصیف مشهور به ناشیء اصغر که او نیز از شاگردان نوبختی بود با کلام خاندان نوبختی که سوی مخالف مکتب حدیث قمین بود آشنایی و پیوند یافت. بعدها از رهگذر همین آشنایی با دو مکتب یاد شده بود که شیخ مفید توانست مکتبی واسطه به دست دهد که با تأکید بر جنبه های عقلگرایانه، دورنمایه های مذهب شیعه را نیز در خود حفظ کند.

شماری از ناموران اندیشه شیعی از محضر شیخ مفید علم آموختند که مشاهیری چون سیدمرتضی علم الهدی (د. ۴۳۶ق.)، سید رضی (د. ۴۰۶ق.)، شیخ طوسی (د. ۴۶۰ق.)، رجالی معروف، نجاشی (د. ۴۵۰ق.)، سلاربن عبدالعزیز دیلمی (د. ۴۶۳ق.)، ابوالفتح محمد بن علی کراجکی (د. ۴۴۹ق.) و ابویعلی محمد بن حسن بن حمزه جعفری (د. ۴۶۳ق.) از آن جمله اند.

شیخ مفید آثار علمی فراوانی در دانش شیعی پدید آورد که شمار آنها را دویست یا افزون بر دویست اثر دانسته اند. در گزارشی تحلیلی که سید عبدالعزیز طباطبایی از آثار شیخ مفید به دست داده این نکته یادآوری گردیده که از مجموعه آثار او افزون بر نود اثر، یعنی نیمی از آن آثار شناخته شده، به مباحث کلامی شیعی اختصاص دارد و به دفاع از عقاید شیعه، تهنید آنها و مباحثی از این دست می پردازد و از این نود و نه اثر نیز سی و سه تای آنها مربوط به مسأله امامت و جزئیات و فروغ آن است. در میان آثار کلامی شیخ مفید که بر اندیشه دوره های پسین اثر گذشته است باید از آثار زیر یاد کرد:

- اوائل المقالات فی المذهب و المختارات، که کلیات اندیشه کلامی شیعه دوازده امامی را فراروی می نهد و به مقایسه آن با برخی از دیدگاههای مهم دیگر در آن روزگار می پردازد.

- شرح الاعتقادات یا تصحیح الاعتقاد بصواب الانتقاد که مولف در آن به نقد و تصحیح الاعتقادات استاد خود شیخ صدوق دست می یازد و از این رهگذر آموزه های صدوق را با مکتب خود هماهنگ می سازد.

- الاشاره، که یکی از نخستین کتابهای جامع در موضوع زندگی امامان شیعه است و بر آن شروح و حاشیه‌هایی نوشته‌اند و بیشتر کسانی که به سیره امامان می‌پردازند از آن بهره‌جسته‌اند.

- العیون و المحاسن، که مناظرات مفید با مخالفان را در بردارد و سید مرتضی تلخیصی از آن با نام الفصول المختاره من العیون و المحاسن فراهم نهاده است.

- الافصاح فی الامامه، که به بحث درباره امامت امیرمؤمنان علیه السلام و ابطال دلایل مخالفان اختصاص دارد.

- الجمل و النصره لسید العتره فی حرب البصره، که به دفاع از امیرمؤمنان علیه السلام و اثبات برحق بودن آن حضرت در نبرد جمل می‌پردازد.

خوشبختانه آثار ابن المعلم به مناسبت برگزاری کنگره هزاره درگذشت شیخ مفید از سوی این کنگره در سال ۱۴۱۳ق. / ۱۳۷۱ش. چاپ شده و امروز در اختیار است. بسیاری از آثار او نیز پیش از این کنگره یا پس از آن به زبان فارسی و زبانهای دیگر برگردانده شده است. شیخ مفید در عرصه اندیشه کلامی و نیز مکتب فقهی شیعه جایگاهی در خور توجه دارد. او در عرصه فقه توانست به سلطه گسترده اهل حدیث که تا نیمه دوم قرن چهارم تقریباً یکه تاز میدان بودند پایان دهد و در برابر گرایش ظاهرگرایی که این مکتب از آن دفاع می‌کرد عقلگرایی را به فقه هم بگشاند و راه استدلال و تعقل و اجتهاد اصطلاحی را در فقه شیعه بگشاید. او در عرصه کلام و عقاید نیز راهی را ادامه داد که پیش از او به همت کسانی چون الاحوص داوود بن اسد بصری و عبدالرحمن بن احمد بن جبرویه عسکری از رجال سده سوم هجری فراروی نهاده شد و بعدها کسانی از خاندان نوبختی همانند ابوسهل اسماعیل بن علی (د. ۳۰۰ق.) و ابو محمد حسن بن موسی (د. ۳۰۰ یا ۳۱۰ق.) بدان استمرار بخشیده بودند و جریان رو به رشد گرویدن از اعتزال به تشیع امامی آن را قوت استحکام بخشیده بود.

شیخ مفید به رغم در پیش گرفتن رویکرد خردورزانه در هر دو باب فقه و کلام از در غلتیدن به زیاده انگاری در امان ماند، چونانکه در فقه با آراء استاد خود ابن جنید که طرفدار قیاس بود به مخالفت برخاست و کتاب النقص علی ابن الجنید فی اجتهاد الرأی را به همین منظور تألیف کرد. او در باب کلام و عقاید نیز با آنکه از سویی به تصحیح عقاید استاد خود صدوق پرداخت از سویی دیگر تا اندازه ایی به کلام شیعی در برابر معتزله استقلال داد و بیشترین همت خود را متوجه مسأله امامت ساخت، مسأله ای که ملاک جدایی این دو اندیشه از همدیگر بوده و هست. در اندیشه شیخ مفید به عنوان یکی از نمایندگان برجسته کلام شیعی از اصول پنجگانه توحید، عدل، امامت و معاد دفاع می شود و سازمان یافته ترین اثر او در این خصوص بخشی از اوائل المقالات است.

دیدگاههای مفید در باب اصول توحید، عدل، نبوت و معاد در کلیات و چهارچوب، تقریباً همان چیزی است که در آثار معتزله دیده می شود و از این زاویه بخشی از مکتب اعتزال را نمایندگی می کند. اما او در باب امامت تفاوت دیدگاه شیعه امامیه با معتزلیان بصره و بغداد را روشن می سازد و این اصل را که مورد انکار معتزلیان است تقریر و تبیین می کند. وی معتقد است هر کس باید به حضور یک امام معصوم و پیراسته از خطا در جهان معتقد باشد. از دیدگاه او امامان دوازده گانه شیعه، امامانی معصوم از خطا هستند و در وظایف شرعی امامت از سوی آنان قصوری نمی ود. در دیدگاه شیخ مفید گرچه از دادن وصف آگاهی از غیب به امامان خودداری می شود و از این سخن به میان می آید که امامان دیگران در معرض بیماری و آسیب قرار دارند اما به این نیز تمایل نشان داده می شود که امامان از بسیاری از امور و از همه دانشها و مهارتها و زبانها آگاهی داشته باشند. شیخ چنین چیزی را به لحاظ عقلی در شمار امور ممتنع نمی داند. شیخ مفید گذشته از مقوله های دینی و اصول عقاید، در کتاب اوائل المقالات خود از امور عامه کلام که خود آنها را «الطیفغ من الکلام» می نامد نیز بحث می کند و پس از تعریف جواهر به اجزایی که اجسام از آنها پدید می آیند از انفکاک ناپذیری جواهر از اعراض سخن به میان می آورد و بقاء را در جواهر امری مستمر معرفی می کند که فقط به ارتفاع بقاء از میان می رود. او سپس از اموری چون عدم، معدوم، فلک و ترکیب شدن اجسام از طبایع سخن به میان می آورد و آنگاه از افعال تولیدی بحث می کند تا از این رهگذر چاره ای برای معضل جبر و اختیار و اراده خدا و اراده بندگان بجوید. دیدگاههای او در این مباحث عمدتاً با دیدگاه مکتب خردورانه اعتزال همسویی دارد و در مواری که با برخی از معتزلیان تفاوت نظری هست وی خود بدان تصریح می کند. روی هم رفته ساختار مباحثی که شیخ مفید در آثار کلامی خود از جمله اوائل المقالات مطرح می کند ساختاری با کلیات همسنگ و هم سیاق با مکتب اعتزال به نظر می رسد و نسلهای پسین به تکمیل و منظم تر کردن این ساختار پرداخته اند، آنگونه که شاید بتوان نمونه ای از این ساختار نظم یافته تر را در آثار شاگردان او بویژه الذخیره سید مرتضی و المعارف ابوالصلاح حلبی دید.

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۲۳۹ تا ۲۴۳

کلید واژه ها

متکلمان تشیع شیخ مفید فقها معتزله کتب فقهی علم کلام

بررسی آثار و اندیشه های سید مرتضی علم الهدی

سید مرتضی نام کاملش ابوالقاسم علی بن حسین بن موسی بن محمد مشهور به سید مرتضی یا شریف مرتضی و علم الهدی است. او در سال ۳۵۵ق.م/۹۶۶م. در بغداد و در خاندانی که به دانش و فضل مشهور بودند درحالی که پدرش شریف حسین ملقب به طاهر، نقیب علویان بغداد بود دیده به جهان گشود و به سال ۴۳۴ق.م/۱۰۴۲و۱۰۴۳م. در همین شهر درگذشت. سید مرتضی که نسبش از سوی پدر به امام موسی کاظم علیه السلام و از سوی مادر به ناصر اطروش و در نتیجه به علویان طبرستان و از آن پس به امام زین العابدین علیه السلام می رسد از محضر عالمان خود در زمینه های مختلفی چون ادب و اصول عقاید و فقه علم آموخت، چنان که ادب را نزد عبدالرحیم بن نباته خطیب (د.۳۷۴ق.)، محمد بن عمران کاتب معروف به مرزبانی (د.۳۸۴ق.)، فرا گرفت، کلام و فقه را نزد شیخ مفید تحصیل کرد و از کسانی چون حسین بن علی بن حسین معروف به وزیر مغربی (د.۴۱۸ق.)، ابوالقاسم علی بن حبشی کاتب، سهل بن احمد دیباجی (د.۳۸۰ق.)، حسین بن علی بن حسین بن بابویه قمی برادر شیخ صدوق دانش آموخت و حدیث شنید. نامورانی از شیعه هم نزد او دانش آموختند که از آن جمله اند: محمد بن حسن مشهور به شیخ طوسی (د.۴۶۰ق.)، حمزه بن عبدالعزیز مشهور به سلار (د.۴۶۳ق.)، قاضی عبدالعزیز بن تحریر بن براج طرابلسی (د.۴۸۱ق.)، ابوالحسن سلیمان بن حسن صهرشتی، ابوالفتح محمد بن علی کراچکی (د.۴۴۹ق.)، ابوعبدالله جعفر بن محمد دوریستی، یعقوب بن ابراهیم فقیه بیهقی، ابوالصلاح تقی الدین حلبی (د.۴۴۷ق.)، ابویعلی محمد بن حسن بن حمزه علوی (د.۴۶۳ق.)، عمادالدین محمد بن معبد حسنی و قاضی علی بن محسن تنوخی.

ص: ۶۱۳

سیدمرتضی در سایه برخورداری از موقعیت برجسته علمی و اجتماعی ای که در دستگاه آل بویه و همچنین نزد خلیفگان عباسی داشت توانست آثار مکتوب فراوانی بیافریند و در آنها به تبیین، تدوین و نشر عقاید، فقه و ادب شیعی پرداختد. محسن امین عاملی هشتاد و هشت اثر برای او نام برده و رشید صفار در مقدمه خود بر الذخیره شمار این آثار را به ۱۲۳ مورد رسانده است. بخش عمده ای از این آثار به کلام و عقاید و دفاعیه ها و مناظره ها اختصاص دارد که از آن جمله است:

- الشافی فی الامامه: کتابی جامع در موضوع امامت است و وی در آن به تبیین دیدگاههای امامیه و نقد دیدگاههای معتزله در این باب و همچنین پاسخ به اشکالهایی که از سوی آنان و بویژه قاضی عبدالجبار در کتاب المغنی بر اندیشه مطرح شده است، می پردازد. این کتاب را شیخ طوسی در اثری با نام تلخیص الشافی خلاصه کرده و البته با افزوده هایی دیگر از خود برجای گذاشته است.

- الذخیره فی علم الکلام: این کتاب با نام ذخیره العالم و بصیره المتعلم در اصل دنباله کتابی با نام المخلص فی اصول الدین بوده و سید در آن متنی کلامی را در قالب ساختار سنتی کتب کلامی فراروی می نهد. وی در آن بحث خود را از فروع عدل یعنی اموری چون افعال تولیدی و استطاعت و احکام آن آغاز می کند، سپس به مباحث تکلیف می پردازد و آنگاه از فروع چون اعاده، شناخت و طرق آن، لطف، اصلح، آلام، عوض، اجل، رزق، اسعار و افعال سخن به میان می آورد. بخش دیگری از این کتاب به مبحث نبوت و فروع آن یعنی اعجاز، اخبار، نسخ و همانند آن اختصاص دارد، و بخش سوم کتاب درباره امامت است، بخشی دیگر از این کتاب هم به مبحث وعید و امور اخروی مربوط می شود و در آن به مسأله اسماء و احکام نیز پرداخته شده و سپس در ادامه از امر به معروف و نهی از منکر و مسأله اسماء خداوند و چگونگی اطلاق این اسماء سخن به میان آمده است. از این روی کتاب الذخیره یک کتاب سنتی کلام شیعی است که صرف نظر از ناقص بودنش می تون آن را با آثار سنتی اهل سنت از دوره باقلانی به بعد و یا با آثار متأخرتر شیعی چون تجرید الاعتقاد خواجه نصیرالدین طوسی و کشف المراد علامه حلی مقایسه کرد.

- انقاذ البشر من القضاء و القدر يا انقاذ البشر من الجبر و القدر: این رساله به رغم اختصار به مسأله قضا و قدر و موضع شیعه در این باب می پردازد.

- تنزیه الانبیاء: سید درلین کتاب به تبیین نظریه عصمت از دیدگاه شیعه می پردازد و اختلاف نظر شیعه با دیگران و از آن جمله معتزله را بیان می دارد.

- الاصول الاعتقادیه: این اثر در واقع یکی دیگر از عقیده نامه های مختصر شیعی که بسان دیگر عقیده نامه ها به مباحثی چون خدا و اسماء و صفات، نبوت، امامت، قیامت، امور اخروی می پردازد.

افزون بر اینها باید از آثار مختصر دیگری چون نیمه نخست جمل العلم و العمل که یک عقیده نامه مختصر شیعی است، الاعتراض علی من یثبت حدوث الاجسام، تفضیل الانبیاء علی الملائکه، الجواب عن الشبهات فی خبر الغدیر، الحدود و الحقایق، عله مبیعه علی، مسأله فی الاستثناء، مسأله فی الحسن و القبح العقلی، مسأله فی خلق الاعمال، مسأله فی العصمه، مسأله فی نفی الرویه و المنع من تفضیل الملائکه علی الانبیاء، در زمینه کلام و عقاید یاد کرد، هرچند این مجموعه علاوه بر آثار ارزشمند دیگر سید در علم اصول فقه و فقه است که سرآمد همه آنها نیز الذریعه اوست. مکتب و اندیشه های سید مرتضی در دو عرصه کلام و فقه - یا در اصطلاح قدیم، اصول و فقه - استمرار همان مکتبی است که استاد او شیخ مفید آن را پایه گذاشت و بر محور حجیت دادن به عقل و روشهای عقلانی در کار استنباط فقهی استوار است و به سختی بر رویکردهای اهل حدیث می تازد.

انکار حجیت خبر واحد از سوی سید نمونه ای از این رویکرد است و در کتاب الذریعه به خوبی می تواند دفاع سید از روشهای عقلانی را دید، تا جایی که او حتی گاه به پذیرش قیاس هم نزدیک می شود و دست کم از امکان عقلی آن دفاع می کند. سید هر چند در کلام تحت تأثیر رویکرد معتزلی است و در کتابهای او از جمله الذخیره به خوبی می توان این حقیقت را لمس کرد، اما اگر معتزله را نه یک رویکرد عمومی، بلکه یک فرقه بدانیم او در شمار فرقه معتزله نیست و از این جهت نیز رویارویی سخت او با رجال معتزلی و از جمله نقدهای تند او بر قاضی عبدالجبار در کتاب الشافی فی الامامه گواهی بر این سخن است. به هر روی، آن گونه که مکتب شیخ طوسی در فقه سبب شد عصر پس از او روزگار مقلدان شود، در عرصه کلام و عقاید نیز پس از دوران شیخ مفید، سید مرتضی و ابوالصلاح حلبی دوره ای است که عمدتاً به تقلید از اندیشه های این بزرگان در این حوزه سپری شده و از همین روی پس از آثاری چون اوائل المقالات مفید، الذخیره و الشافی سید مرتضی و تقریب المعارف حلبی تا ظهور خواجه نصیر الدین طوسی و علامه حلی، آثار نوآور کلامی عمده ای به چشم نمی خورد، هر چند که پس از سید مرتضی شاگرد او شیخ طوسی کتاب تلخیص الشافی را نیز فراروی نهاده باشد.

منابع

دکتر حسین صابری - کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۲۴۴ تا ۲۴۷

کلید واژه ها

ص: ۶۱۶

آثار و اندیشه های علامه حلی

حسن بن یوسف بن مطهر مشهور به علامه حلی است که به سال ۶۴۸ق. / ۱۲۵۰م. در حله دیده به جهان گشود. پدر او یوسف بن مطهر مردی عالم و از بزرگان حله بود، تا جایی که چون خواجه نصیر الدین طوسی در سفر به حله درباره آگاهترین کسان این شهر در کلام و اصول پرسید او را به یوسف بن مطهر راه نمودند. هم اوست که که با مجدالدین بن طاووس و شمس الدین محمد پیشنهاد تسلیم حله به هلاکو را مطرح کرد و خود نیز به دربار هلاکو رفت و با اعلام وفاداری جان و مال مردم حله را رهایی بخشید. حسن بن یوسف حلی که بعدها علامه لقب گرفت نخستین دوران دانش اندوزی خود را نزد پدر گذراند و افزون بر آن در محضر دایی خویش نجم الدین جعفر بن محمد بن سعید حلی مشهور به محقق حلی (د. ۶۷۶ق.) دانش اندوخت، او، افزون بر این، از کسانی چون جمال الدین طاووس (د. ۶۷۳ق.)، رضی الدین طاووس (د. ۶۶۴ق.)، مفید الدین محمد بن جهم (د. ۶۸۰ق.)، خواجه نصیرالدین طوسی (د. ۶۷۲ق.)، نجم الدین عمر کاتبی قزوینی (د. ۶۷۵ق.)، شمس الدین محمد بن محمد بن احمد کیشی (د. ۶۹۵ق.) - این هر دو از فقهای شافعیه بودند - برهان الدین محمد بن محمد نسفی (د. ۶۷۸ق.)، جمال الدین بن ایاز نحوی (د. ۶۸۱ق.)، تقی الدین عبدالله بن جعفر بن علی صباغ کوفی فقیه حنفی و کمال الدین بن میثم بحرانی علم آموخت. علامه حلی که مدتی را در مراغه و مدتی را نیز در سلطانیه سپری کرده بود، بیشتر عمر خود را در حله گذراند و افزون بر نشر معارف شیعی و تألیف آثار گرانسنگ خود، شاگردانی هم تربیت کرد کسانی چون فرزند وی فخرالدین مشهور به فخرالمحققین (د. ۷۷۱ق.)، خواهر زادگانش سید عمید الدین (د. ۷۵۴ق.) و سید ضیاء الدین اعرجی حسینی (د. پس از ۷۴۰ق.)، محمد بن علی جرجانی، قطب الدین محمد بن رازی بویه ای (د. ۷۷۶ق.)، شیخ حسین بن ابراهیم استرآبادی، ابوالفتوح بن علی آوی، مهنا بن سنان و تاج الدین بن معیه (د. ۷۷۶ق.) از آن جمله اند.

علامه حلی افزون بر این خدمات علمی درباره سلطان محمد الجایتو یا خدابنده که از سال ۶۹۴ق. / ۱۲۹۴ و ۱۲۹۵م. به اسلام گرویده بود، جایگاه برجسته ای داشت و بر اثر پیوند او با ایلخان بود که وی رسماً در سال ۷۰۹ق. / ۱۳۰۹ و ۱۳۱۰م. به مذهب تشیع گروید و این مذهب را در حوزه فرمانروایی خود رسمی اعلام کرد و دستور داد نام دوازده امام در خطبه های نماز جمعه بیاورند و بر سکه ها نام آنانت را به جای نام خلفای چهارگانه حک کنند.

علامه حلی که در سال ۷۲۶ق. / ۱۳۲۶م. در حله درگذشت، آثار گوناگونی در زمینه های مختلف علوم اسلامی از تفسیر و حدیث گرفته تا فلسفه و کلام پدید آورد، و بخش مهمی از این آثار نیز به ما رسیده است. هرچند علامه خود در کتاب رجالی خلاصه الاقوال شماری از این آثار را یادآور شده، اما در یکی از جدیدترین جستارها درباره علامه حلی و آثار او، ۱۲۶ اثر از وی برشمرده شده است. از میان بخشی از آثار او، در زمینه علم کلام و عقاید است و مهمترین آنها عبارتند از:

۱- نهاییه المرام فی علم الکلام: این کتاب از مهمترین آثار علامه حلی و دربردارنده یک دوره کلام رسمی یا سنتی است.

۲- مناهج الیقین فی اصول الدین: این کتاب از نخستین آثار کلامی علامه است و وی در آن به تبیین اصول دین از دیدگاه شیعه پرداخته است.

۳- انوار الملکوت فی شرح الیاقوت: که شرحی بر کتاب الیاقوت ابواسحاق نوبختی است.

۴- منتهی الوصول فی علمی الکلام و الاصول: که بر شیوه قدما در دو بخش به مباحث اصول عقاید و اصول فقه پرداخته است.

ص: ۶۱۸

۵- کشف المراد: این کتاب نخستین بر تجرید الاعتقاد خواجه نصیر الدین طوسی است و به سبب همزمانی و رابطه علمی خواجه و علامه توانسته است نزدیکترین تفسیرها به دیدگاههای مولف متن را فراروی گذارد و به همین دلیل نیز دیگر شرحهای تجرید عمدتاً تحت تأثیر این شرح قرار گرفته اند.

۶- الباب الحادی عشر: این کتاب از رساله های مختصر علامه در علم کلام است و وی آن را به عنوان فصل یازدهم کتاب منهاج الصلاح فی اختصار المصباح نوشته و در آن کلیات مبانی کلامی و عقیده شیعه را به صورتی خلاصه مطرح کرده است.

۷- کشف الفوائد فی شرح قواعد العائد: این کتاب همان گونه که از نامش پیداست به شرح قواعد العقائد خواجه نصیر الدین طوسی می پردازد.

۸- منهاج الکرامه فی معرفه الامامه: علامه در این کتاب به استدلال بر امامت و بیان جزئیات آن می پردازد. این کتاب هم از شیعه و هم از سوی اهل سنت کتابی مهم تلقی شده و از همین روی بر آن نقدهایی نیز نگاشته اند.

۹- نهج الحق و کشف الصدق: علامه در این کتاب به تبیین اندیشه های کلام معتزلی و نقد آراء اشاعره می پردازد.

۱۰- الرساله السعديه: این رساله اثری مختصر در باب اصول عقاید است که علامه آن را به سعد الدین وزیر اهدا کرده است.

علامه حلی از رهگذر آثاری که یادشده و همچنین آثار فراوان دیگری در زمینه های فلسفه، منطق، فقه، اصول فقه، حدیث و رجال توانست بر دوره های پسین تأثیری شگرف گذارد. او که در کتابهای خود سخت بر عقاید اهل سنت و اندیشه های اشعریان می تازد، اندیشه شیعی را در قالب و ساختاری نزدیک به آنچه معتزلیان از خود به ارث گذاشتند و نیز با تمایل به آموزه های مکتب اعتزال در مسائلی چون اسماء و صفات، افعال انسان و اراده خداوند، جبر و اختیار و نیز اموری چون وعد و وعید مباحث اخروی بیان می دارد و افزون بر اینها به تبیین اندیشه امامت به عنوان برجسته ترین اندیشه شیعی و مرز میان شیعه و معتزله می پردازد. حلی، همچنین از قالب و مفرداتی از درونمایه اندیشه های فیلسوفان بهره می جوید و از این رهگذر است که می توان گفت: آنچه علامه در عرصه کلام و عقاید و در کتابهای خویش در این زمینه ترسیم کرده از سویی از استحکام و استواری و از سویی از تعهد دینی و مذهبی برخوردار است تا جایی که به صورتی برجسته اندیشه شیعی را در دوره تکامل یافتگی خویش نمایندگی می کند.

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۲۵۴ تا ۲۵۸

کلید واژه ها

علامه حلی تشیع فقها متکلمان علم کلام کتب فقهی

کتاب فلسفی و منطقی

مطالعه ای در آثار سهروردی

تألیفات سهروردی متنوع و برخوردار از تحرک و پویایی است و اغلب از توضیح و تفسیر مبحثی صرفاً فلسفی به سراغ داستان با روایتی عمیقاً عرفانی می رود. آثار وی به سبکهای متفاوتی نوشته شده است، یعنی مشائی، عرفانی و اشراقی. گرچه در چند دهه اخیر، بسیاری از کارهای سهروردی به همت سید حسین نصر و هانری کربن به مردم معرفی شده، شماری از آثار وی هنوز منتشر نشده مانده است. از جمله آثار منتشر نشده سهروردی، می توان به تألیفات وی درباره علوم طبیعی، ریاضیات و منطق اشاره کرد که قسمتهائی از دو اثر مهم مطارحات و مقاومات است، و نیز کتاب تلویحات. به علاوه، تمام متون عربی الواح عمادی، لمحات، و واردات و تقدیسات در دسترس نیست.

هانری کربن در جبرئیل سرخ بخشهای زیادی از آثار فارسی سهروردی را ترجمه کرده است. به علاوه، ترجمه کربن از تمام حکمه الاشراق جز بخش منطق آن و نیز شرح قطب الدین شیرازی و ملاصدرا بر حکمه الاشراق منابع بسیار خوبی است برای طالبان افکار سهروردی. و.م. تکستن نیز در رسالات عرفانی و مشاهداتی شهاب الدین یحیی سهروردی خود پاره ای از رسالات عرفانی فارسی سهروردی را ترجمه کرده است. کوششی چند برای طبقه بندی آثار سهروردی شده است. طبقه بندی لوئی ماسینیون از کتابهای سهروردی طبق دوره ای که آنها را تألیف کرده، به شرح زیر است:

ص: ۶۲۰

۱- آثار دوره جوانی سهروردی (کارهای اولیه)

۲- تألیفات مشائی

۳- نوشته هائی که ترکیبی از اندیشه های ابن سینا و پلوتینوس را نشان می دهند.

اشکال این طبقه بندی این است که سهروردی عمر زیادی نکرد و اکثر آثار او زمانی تصنیف شد که او کاملاً جوان بود. به علاوه چگونه می توان چرائی تألیفات کتابهائی از قبیل الواح عمادی را که یکی از نخستین کارهای اوست و مع ذلک شامل مطالبی با بار سنگین اشراقی است، توضیح داد؟ این اثر به سلطان عماد که در ۵۸۱/۱۱۸۱ حکومت می کرده، اهدا شده است، و با توجه به اینکه سهروردی در ۵۸۷/۱۱۸۱ به قتل رسیده، باید این کتاب را تقریباً همان زمان تألیف کرده باشد که حکمه الاشراق را. سید حسین نصر و هانری کربن بر سر یک طبقه بندی بر اساس ساختار آثار سهروردی کمابیش توافق دارند، و آن به قرار زیر است:

۱- سهروردی چهار رساله بزرگ نوشت که حاوی اصول عقاید اوست: تلویحات، مقاومات، مطارحات و بالا-خره حکمه الاشراق. سه تألیف اول به شیوه مشائی نوشته شده، هر چند که شامل انتقادهائی بر پاره ای از مفاهیم این مکتب فلسفی است.

۲- تألیفات کوتاه تر، که پاره ای از آنها از نظر مبادی اعتقادی اهمیت دارند اما باید آنها را به عنوان توضیحاتی بیشتر بر مقالات اعتقادی بزرگ تر به شمار آورد. این کتابها عبارتند از:

هیاکل النور، الواح عمادی، پرتونامه، فی اعتقاد الحکماء، لمحات، یزدان شناخت، و بستان القلوب. بعضی از این کتب به عربی و بعضی به فارسی است. آثار فارسی او جزو بهترین تألیفات ادبی در زبان فارسی است. ممکن است سهروردی خود برخی از این رسالات را از عربی به فارسی برگردانده باشد.

ص: ۶۲۱

۳- سه‌روردی شماری رساله رمزی به فارسی نوشت. این رساله‌ها دارای زبانی بسیار نمادین است که رموز زرتشتی، هرمسی و اسلامی را تلفیق می‌کند. این رساله‌ها شامل نوشته‌های زیرین است: عقل سرخ، آواز پر جبرئیل، قصه الغربه الغریبه، لغت موران، رساله فی حاله الطفولیه، روزی با جماعت صوفیان، صفیر سیمرغ، رساله فی المعراج، پرتونامه. هدف از این رسالات نشان دادن سفر روح به سوی اتحاد با خدا و شوق فطری انسان برای کسب معرفت است.

۴- شماری رساله فلسفی و مربوط به تشریف به فرقه تصوف نیز نوشت، که عبارتند از: ترجمه وی از رساله الطیر ابن سینا و شرح فارسی او بر اشارات و تنبیهات ابن سینا. رساله‌ای نیز دارد به نام رساله فی حقیقه العشق که مبتنی بر رساله فی العشق ابن سیناست و شروحنی بر آیاتی از قرآن و پاره‌ای از احادیث... به علاوه، گفته می‌شود که ممکن است سه‌روردی شرحی نیز بر فصوص فارابی نوشته که مفقود شده است.

۵- و بالاخره، دسته‌ای هم مصنفات او در ادعیه، اوراد و اذکار است، که سه‌روردی آنها را واردات و تقدیسات می‌نامد.

این تألیفات مهم سه‌روردی، علی‌رغم خلاصه‌های ترجمه شده‌ای که از آنها در جبرئیل سرخ هانری کربن به چشم می‌خورد، مورد کمترین عنایت قرار گرفته است. در ذیل این نوشتار بررسی کوتاهی درباره کارهای سه‌روردی انجام شده است. در این بررسی، تأکید روی رسالات عرفانی سه‌روردی، اهمیت و جایگاه آنها در مکتب اشراق بوده است. سه‌روردی اکثر کتابهایش را طی معدود سالهائی نوشت و بنابراین نمی‌توان آنها را بر حسب قدیم تر و جدیدتر از هم متمایز دانست. افکار او، که بر روی هم الگوی نظری کاملی را تشکیل می‌دهند، چنانچه جدا از هم مطمح نظر قرار گیرند، نظم و نسقی ندارند. اما اگر در کلیتشان مورد مطالعه قرار گیرند، نظام فلسفی منسجم و به هم پیوسته‌ای را تشکیل می‌دهند که در آن ادعاهای مختلف نسبت به این حقیقت و آن حقیقت، اعتبار و معنا پیدا می‌کنند.

مطالعه ای دقیق در مصنفات فارسی سهروردی، با تأکید بر جنبه معرفت شناختی آنها، وجود یک نظریه علم را، که عموماً به علم حضوری معروف است، آشکار می سازد. هدف از نسج در هم تنیده اسطوره و نماد در فلسفه سهروردی بیان روشن نظریه علم حضوری اوست، که موضوعی مهم و بنیادی در مکتب تفکر اشراقی است. سهروردی، که مدعی است نخست حقیقت را کشف کرده و سپس در پی یافتن مبنائی عقلانی برای حکمت تجربی خویش رفته، متفکری بود که برای نزدیک کردن بحث و جدال منطقی و تصفیه باطن تلاش می کرد. بنابراین، تفسیر جامعی از مکتب اشراق سهروردی باید دارای دو بعد متمایز الگوی فلسفی او، یعنی عملی و نظری، باشد.

منابع

مهدی امین رضوی- سهروردی و مکتب اشراق- ترجمه مجدالدین کیوانی- نشر مرکز ۱۳۷۷- صفحه ۳۱-۲۸ و ۵۵

کلید واژه ها

تحقیق سهروردی فلاسفه مکتب اشراق کتب فلسفی کتب عرفانی فلسفه مشاء

کتاب تلویحات و مقاومات

تلویحات:

سهروردی این کتاب را به عنوان نخستین گام در جهت ریختن شالوده فلسفه اشراق خود، به سنت مشائی به رشته تحریر در آورد. او در این باب چنین می گوید: «... و من، پیش از نوشتن این کتاب (حکمه الاشراق) و حین انجام آن، وقتی موانع مرا از ادامه کار باز می داشت، کتاب هایی به سنت مشائین برای شما نوشتم و اصول فلسفی ایشان را در آن کتاب ها خلاصه کردم. در میان آنها، اثر کوتاهی به نام التلویحات اللوحیه العرشیه است که شامل قواعد بسیاری است و علی رغم حجم کوچکش تمام قواعد فلسفی مشائین در آن خلاصه شده است، و به ترتیب درجه بعد از کتاب لمحات می آید.»

ص: ۶۲۳

در این اثر، سهروردی مقولات منطق ارسطویی را با کاهش دادن آنها از ده به چهار، تعبیری مجدد می‌کند و حرکت را به عنوان مقوله جدیدی معرفی می‌کند و ضمناً می‌گوید این نه ارسطو بلکه یکی از فیثاغورسیان به نام آخوتاس (ارخوطس) بود که آن مقولات را کشف کرد. با این استدلال که کمیت را می‌توان به کیفیت تقلیل داد (یعنی، خطی کوتاه 'ضعیف تر' از خطی دراز است)، سهروردی تفاوت‌های کمی را به تفاوت‌های کیفی تبدیل می‌کند.

در میان دیگر موضوعات بحث در تلویحات، کلیات و جزئیات، حقیقی و ذهنی، وجود و ماهیت است. به جای تأیید اصالت وجود، که ابن سینا مدافع آن بود، سهروردی مدافع اصالت ماهیت است. مسئله بودن واجب الوجودها و براهین ابن سینا در تأیید بودن (تنها یک) واجب الوجود و نیز برداشتی اشراقی از ارسطو، جزو دیگر موضوعات مورد بحث این کتاب است.

سهروردی در تلویحات شرح مشاهده یا رؤیتی را گزارش می‌کند که در آن به تصور خود، معلم اول، ارسطو، را می‌بیند و گفتگوهایی با وی انجام می‌دهد. این ملاقات، که در حالت خلسه شبیه به خواب رخ داد، بر رشد و گسترش نظریه او درباره تاریخ فلسفه و تمایزی که او میان 'حکمت' و فلسفه در شکل استدلالی آن قائل است، تأثیر عظیمی داشت.

ارسطویی که سهروردی بدو اشاره دارد، ارسطوی 'تئولوجیا'، یعنی در واقع پلوتینوس، است. سهروردی از ارسطو می‌پرسد که آیا مشائیون چون فارابی و ابن سینا فیلسوفانی واقعی هستند و ارسطو پاسخ می‌دهد که: نه، یک در هزار. بلکه، صوفیانی چون بسطامی و تستری حکمای حقیقی اند.

آنگاه سهروردی بحث می کند که چگونه حکمت و علم الاشراق با هرمس شروع شد و در مغرب زمین به شخصیت هایی چون فیثاغورس، انبازقلس امیدکلس، اغاثادیمون (=شیث)، اسقلینوس و امثالهم منتقل شد تا اینکه به او رسید. در شرق، این علم به دو طریق عمده انتقال یافت، یکی شاه موبدان کهن ایرانی از قبیل کیومرث، فریدون، کیخسرو و دیگری صوفیانی مانند ابویزید بسطامی، ابوالحسن خرقانی و سرانجام (حسین) منصور حلاج، که تأثیر عمیقی بر سهروردی داشتند.

بهترین چیزی که طالب علم پیش از بحث در حکمت اشراق می تواند بدان تکیه کند، راهی است که من در التلویحات ذکر کرده ام، در خلال بحثی که میان من و حکیم امام الباحتین ارسطو در گرفت.

مقاومات:

مقاومات، که در سنت مشائین و به سبک تلویحات نوشته شده شرح روشن تری بر اندیشه های اشراقی به دست می دهد. سهروردی در مقدمه مقاومات می گوید:

این مختصری است به منزله پیوستنی بر کتابم موسوم به تلویحات که در آن به اصلاح موارد لازمی که قدما در آثار خود آورده اند، مبادرت شده است، و به جهت موجز بودن تلویحات، ذکر آنها در آن اثر میسر نبوده است، زیرا آنچه به اندک بسطی نیاز دارد، با ساخت آن کتاب سازگار نیست و در موضوعات مهمی که فروگذار شده، ایجاز مقصود را بر نمی آورد. این موارد را در اینجا به همراه نکته های مشهوری آوردم و آن را مقاومات نامیدم. مستعینا بالله و متوکلا علیه.

مقاومات را باید ضمیمه ای بر تلویحات به شمار آورد گرچه کمتر ایضاحی و بیشتر جدلی است. سهروردی اشاره می کند که مقاومات راهنمایی برای درک بهتر تلویحات است و مبانی اعتقادی مشائی در آن کامل تر تحلیل شده است.

ص: ۶۲۵

مهدی امین رضوی - سهروردی و مکتب اشراق - ترجمه مجدالدین کیوانی - صفحه ۳۱-۳۴

کلید واژه ها

کتاب تلویحات و مقاومات سهروردی فلسفه مشاء مکتب اشراق

مشارع و مطارحات

این یکی از آثار مهم سهروردی و طولانی ترین نوشته اوست، که شامل آمیزه ای از مباحث استدلالی (یونانی) و اشراقی است. او در بخش مقدماتی کتاب آن را به همه کسانی توصیه می کند که تبحری در علوم استدلالی به دست نیاورده و بنابراین مسیر خود را در جهت حکمت متعالی اشراق مسدود کرده اند.

مقدمه این کتاب دارای اهمیت زیادی است، زیرا هدف و جایگاه کتاب را در میان دیگر آثار سهروردی توضیح می دهد و به وجود حلقه ای از یاران معنوی وی اشاره می کند. همانگونه که سهروردی بیان می کند: این کتاب شامل سه علم است که من بنا به خواسته شما برادران نوشته ام و در آن مباحث و ضوابطی آورده ام که در کتاب های دیگر یافت نمی شود، و جداً سودمند و نافع است.

آنها نتیجه استنباطات و تأملات خود من است، مع هذا، در این ضوابط از مآخذ مشائین منحرف نشده ام و چنانچه نکات و لطائفی درج کرده ام، آنها مأخوذ از اصول شریفه حکمت اشراق است که بی گمان برتر از آن چیزی است که مشائین اندیشیده اند.

کسی که انصاف دهد، پس از تأمل در کتاب های مشائین، در می یابد که این کتاب حاوی مطالب تازه ای است. هر کس که در علوم بحثی دستی ندارد، راه او به طرف فهم حکمت اشراق من مسدود است و لازم است که المشارع پیش از حکمه الاشراق و بعد از کتابی کوچک به نام تلویحات مطالعه شود. باید دانست که من در این کتاب ترتیبی را رعایت نکرده ام و در بعضی مواضع خود را ملتزم به علمی نکرده ام، بلکه غرضم طرح بحث بوده است، گرچه ممکن است کار به (بررسی) علوم متفرقه کشیده شده باشد. وقتی شخصی که به فلسفه استدلالی علاقه مند است این بخش را خوب فهمید و علم خود را از این لحاظ استحکام بخشید، می تواند به ریاضت های زاهدانه آغاز کند و به عرصه اشراق وارد شود تا بتواند بعضی از مبادی اشراق را به عیان ببیند.

ص: ۶۲۶

اما صور سه گانه مذکور در حکمت اشراق به صورت علایم رمزی است که بر کسی روشن نیست و علم به اینها انسان را حاصل نمی آید مگر بعد از اشراق. سرآغاز حکمت بریدن از دنیا، وسط آن مشاهده انوار الهی، و آخر آن بی نهایتی است. و من این کتاب را کتاب 'المشارع و المطارحات' نام نهاده ام.

از مطالب بالا آشکار می شود که این کتاب سهروردی تنها به سنت مشائین نوشته نشده، بلکه شامل پاره ای از تجارب عرفانی او نیز هست.

در بخش هفتم این کتاب، روش استدلالی را یکسو می نهد تا به شرح و بسط موضوعاتی از قبیل حیات پس از مرگ، واجب الوجودها و غیره پردازد. مسائل ما بعد الطبیعه ای و معرفت شناختی که وی به آنها می پردازد، در بزرگترین اثرش حکمه الاشراق به تفصیل بررسی شده است. سهروردی در اهمیت رساله مقومات می گوید:

ای برادران به شما وصیت می کنم که از هرچه جز خدا ببرید و بر تجرید مداومت ورزید، و کلید این امور در کتاب من حکمه الاشراق به ودیعت نهاده شده است. مسائلی که ما اینجا آورده ایم، هیچ جای دیگر بحث نکرده ایم. آن را بر اسلوبی ویژه ترتیب داده ایم که بر اثر انتشار آن ضایع نشود.

مشارع و مطارحات یکی از معدود جاهایی است که سهروردی به موضوع زبان اشراق می پردازد؛ این کتاب برای فهم حکمت اشراق و لسان اشراق بسیار مهم است. با توجه به چنین تحلیلی که ضمن بحث نور و ظلمت صورت می گیرد، سهروردی تا آنجا پیش می رود که تجارب عرفانی خویش را ارزیابی می کند.

مهدی امین رضوی - سهروردی و مکتب اشراق - ترجمه مجدالدین کیوانی - صفحه ۳۴-۳۶

کلید واژه ها

کتاب مشارع و مطارحات سهروردی حکمت مکتب اشراق فلسفه عرفان

کتاب پرتونامه و هیاکل النور و الواح عمادی

پرتونامه:

این اثر به زبان فارسی بوده و بررسی کاملی از مسائل فلسفی عمده ای را دربر می گیرد که با موضوعاتی از قبیل زمان، مکان و حرکت آغاز می شود و بحثی را مطرح می کند که بسیار شبیه 'کوگیتو' دکارت (بخشی از جمله معروف دکارت (به زبان لاتین) 'کوگیتو ارگوسوم؛ می اندیشم پس هستم.') و 'صور معلقه' ابن سینا است.

آراء فلسفی سهروردی در پرتونامه عموماً قابل قیاس با آراء ابن سیناست. او پس از بحث درباره وجود واجب الوجود و سلسله مراتب وجود و رابطه بین وجودشناسی و ارزش اخلاقی موجودات، مسأله شر، اختیار و جبر را در چارچوب حکمت اشراقی بررسی می کند و چون واجب الوجود خیر محض است و ذات او کامل ترین موجودات و معقولیات است، پس، از او خیر محض موجود شود و اگر در وجود چیزی واقع باشد که در او شری باشد، خیرش بیش از شر بود.

سهروردی در باب بقاء روح، غم و شادی، و رابطه آنها با وضعیت روح پس از ترک تن دلائلی اقامه می کند. در پایان، پرتونامه پیامبران و پیامبری، معجزات و اتفاقات نادر و نامعمول را مورد بحث قرار داده است. این قسمت به سبک مصنفات اشراقی او نوشته شده و بار دیگر فصولی که در آنها از نمادهای زرتشتی استفاده فراوان می کند، تفاوت دارد.

هیاکل النور

ص: ۶۲۸

یکی از مهمترین و معروف ترین رسالات فارسی سهروردی است. بعضی از شارحان سهروردی پیشنهاد کرده اند که کاربرد گسترده از کلمه هیکل دال بر این است که او احتمالاً زیر نفوذ اسماعیلیه قرار داشته است.

در نخستین بخش هیاکل النور، سهروردی تعریفی از اینکه جسم چیست به دست می دهد. در فصل دوم، او مسأله عقل و جسم، تعامل آنها و ماهیت 'نفس ناطقه' را، که متمایز از جسم است، بحث و بررسی می کند. وی همچنین به مسأله 'هویت شخصی' عنایت دارد و در باب اینکه تشکیل دهنده هویت یک فرد چیست بحث می کند. سهروردی در فصل سوم مفاهیم مختلف وجود از قبیل واجب و ممکن را بررسی می کند. مع ذلك، در فصل چهارم است که آراء فلسفی سهروردی با عمق و گستردگی زیادتری مورد بحث قرار گرفته است.

او سپس به بحث مسأله قدم و حدوث عالم در زمان، و رابطه خداوند با آن ادامه می دهد. همچنین، او در مورد رابطه بین حرکت اجرام سماوی، کیفیاتی که او به آن اجرام نسبت می دهد، و فرآیند اشراق یا نوربخشی را تحقیق می کند. او در بخش بعدی هیاکل النور مسائلی از قبیل بقاء روح و اتحاد آن را با عالم ملکوت، پس از رفتن آن از قالب تن، مورد بررسی قرار داده است.

الواح عمادی

سهروردی در مقدمه کتاب فوق بیان می کند که این اثر به سبک و سیاق اشراقیون نوشته شده است. با وجود این، وی با بحثی در معناشناسی آغاز می کند و سپس به بررسی موضوعاتی از قبیل روح، نیروهای آن و رابطه اش با نورالانوار ادامه می دهد. نخستین بخش کتاب شماری از موضوعات فلسفی مانند واجب الوجود و صفات آن، مسأله مخلوقیت و جاودانگی عالم و حرکت را بحث می کند. سهروردی، در این کار، اشارات گسترده ای به آیات قرآنی و حدیث دارد.

وی در بخش بعدی کتاب به شرح و تأویل اسطوره های ایران باستان می پردازد و تعبیراتی ابراز می دارد که در تبیین و تنظیم معرفت شناسی تالهی (theosophic epistemology) او اساسی است. این مطلب مخصوصاً در آخرین قسمت های این کتاب آشکار می شود، آنجا که درباره سرنوشت روح انسانی به شیوه ای بحث شده که شباهت معادشناسی اسلامی و آئین زرتشتی را به وضوح نشان می دهد. اینجا سهوردی بحث می کند که تطهیر و تزکیه از طریق زهد و ریاضت شرط لازم اشراق است. همان گونه که وی بیان می دارد: 'وقتی نفس طاهر گردد، روشن شود به نور حق تعالی!'

آنگاه سهوردی می گوید که زهد و تصفیه مانند آتش است که، به مجرد قرار گرفتن آهن در آن، آن را منور می سازد. آهن که، در این مورد، روح یا 'نفس ناطقه' است نه تنها به سبب خصلت مسلط نورالانوار بلکه به واسطه شوق باطنی روح انسانی به سوی کمال، می تواند منور گردد. نوری که نقش منور کننده جسم و روح را دارد به نظر سهوردی نور مجرد است که وی آن را خره می نامد. حضور این نور در روح انسانی است که به شخص امکان می دهد صاحب آن شوق باطنی شود که برای سلوک در طریق معنوی لازم است.

سهوردی روح انسانی را همچون درختی ترسیم می کند که میوه آن یقین، یا مشکوتی، است که با آتش الهی منور می شود. سهوردی در مصنفات خود رویارویی موسی و بوته آتشناک را در همین بافت مشاهده می کند و داستان آن را در تأیید این دعوی اشراقی خود که تنها آتش الهی می تواند روح انسانی را نور ببخشد، مورد استفاده قرار می دهد. سهوردی می گوید دلیل نوشتن این کتاب نشان دادن 'مبدأ' و سرنوشت انسان است. او این گونه آغاز سخن می کند: «قواعدی که از آن چاره نیست در معرفت مبدأ فطرت و بازگشت آخرت آنچه بر رأی حکمای الهیات و اصول فضلالی حکمتند.»

در پایان سهروردی یکی از داستانهای فردوسی، شاعر ایرانی که شاهکار به یاد ماندنی وی شاهنامه، دایره‌المعارفی از اساطیر ایرانی است، برداشتی عرفانی عرضه می‌کند. در بحث مشبعی که سهروردی درباره برداشت خود از چهره هائی، همچون فریدون، ضحاک و کیکاووس کرده، آنان را تجلیاتی از نور الهی می‌بیند. سید حسین نصر در اهمیت این اثر می‌گوید: «الواح عمادی یکی از صفحات درخشان آثار سهروردی است که در آن داستانهای ایران باستان و حکمت و عرفان قدیم در لوای معنی باطنی قرآن کریم به هماهنگی و آشتی درآمده است. سهروردی از این داستانها تعبیری درباره نفس انسانی کرده است که همانا حکمت و عرفان اسلامی در تأیید آن همواره کوشیده است.»

منابع

مهدی امین رضوی - سهروردی و مکتب اشراق - ترجمه مجدالدین کیوانی - نشر مرکز ۱۳۷۷ - صفحه ۴۲-۳۸

کلید واژه ها

کتاب فلسفی سهروردی کتاب پرتونامه کتاب هیاکل النور کتاب الواح عمادی مکتب اشراق واجب الوجود

ابن سینا در رساله الطیر

ابن سینا در رساله الطیر این اثر رساله الطیر را اصلاً ابن سینا نوشته و سهروردی آن را به فارسی ترجمه و مجدداً نگارش کرده است. رساله الطیر با به کارگیری زبان پرندگان که قبلاً نیز ابن سینا، عطار نیشابوری و احمد غزالی آن را به کار برده بودند، پرده از شماری تعالیم رمزی برمی‌دارد. داستان درباره سرنوشت مشتی پرنده گرفتار در دام صیادان است، که شرح می‌دهند چگونه تلاش آنان برای نجات خود به موانعی برخورد و چگونه بر آن موانع دست یافته‌اند. این کتاب سفر روحانی انسان را از منزلگاه اصلی خود به عالم صورت و این که چگونه تعلقات جهان مادی می‌تواند مانع شوق انسان به بازگشت به مبدأ روحانی او گردد، ترسیم می‌کند.

ص: ۶۳۱

طریقت در این کتاب، سهروردی اشاره ای دارد به اینکه چگونه قوای انسانی که به جانب جهان معقول هدایت می شود روح را از سفر روحانی خود و دستیابی به اشراق باز می دارد. سهروردی خطرات طریقت را به شکل زیر وصف می کند:

«ای برادران حقیقت، همچنان از پوست پوشیده بیرون آئید که مار بیرون آید، و هم چنان روید که مور رود که آواز پای شما کس نشنود، و بر مثال کژدم باشید که پیوسته سلاح شما پس پشت شما بود که شیطان از پس برآید، و زهر نوشید تا خوش زیبید. پیوسته می پرید و هیچ آشیانه معین مگیرید که همه مرغان را از آشیانها گیرند و اگر بال ندارید که بپرید به زمین فرو خزید... و همچون شترمرغ باشید که سنگهای گرم کرده فرو برد و چون کرکس باشید که استخوانهای سخت فرو خورد، و هم چون سمندر باشید که پیوسته میان آتش باشد تا فردا به شما گزندی نکند، و هم چون شب پره باشید که به روز بیرون نیاید تا از دست خصمان ایمن باشید.»

سهروردی به منظور دادن مجموعه ای از دستوره‌های عملی به آنان که در طریقت صوفیانه گام برمی دارند نمادهای یاد شده را به کار می برد. مثلاً، پوست انداختن اشاره دارد به ترک خود خویش گفتن، و مانند مور راه رفتن اشاره ای است به شیوه ای که شخص باید بر جاده حقیقت برود بدان سان که احدی از آن خبردار نشود. نوشیدن زهر به وجهی نمادین دلالت دارد به تحمل دردها و ناکامی‌هایی که شخص باید در طریقت تجربه کند. منظور سهروردی از به کار بردن حدیث 'مرگ را دوست دارید تا زنده مانید'، مرگ روحانی است. مفهوم صوفیانه فنا، مرگ و زادن مجددی است که سهروردی آن را خود در شعری وصف می کند:

ص: ۶۳۲

گر پیشتر از مرگ طبیعی مردی *** برخور که بهشت جاودانی بردی

ور زانک درین شغل قدم نفشردی *** خاکت بر سر که خویشتن آزرده

(قس. موتوا قبل ان تموتوا (حدیث)؛ بمیر ای دوست پیش از مرگ اگر می زندگی خواهی) (سنائی)

سهروردی مشکلات راه را با مقایسه ضمنی آنها با خوردن ریگ داغ توسط شتر مرغ و خوردن استخوانهای سفت و محکم توسط کرکسان مجسم می کند. تحمل چنین رنجی برای کسی که می خواهد در طریقت پیشرفتی حاصل کند و به مقامی برسد لازم است. استفاده سهروردی از سمندر در چند سطح مختلف تفسیر می شود. سمندر رمز طلا در کیمیا و طلا نماد عقل قدسی است. ممکن است اشاره وی به حضرت ابراهیم (ع) باشد که در آتش افکنده شد، اما می تواند به آتش درون او نیز اشاره داشته باشد. طبق یک افسانه مشهور، چنانچه سمندر در آتش برود و نسوزد، در برابر هر چیزی مقاوم خواهد شد. بنابراین، آنان که با عشق الهی، که همچون آتش می سوزاند، خوگر شده اند، ناخالصیهای خود را به درون آتش ریخته اند. آنان این آتش را بلعیده اند و تصفیه شده اند.

سرانجام، سهروردی به ما تذکر می دهد که باید مثل شب پره ای باشیم که به شب پرواز می کند و به روز پنهان می ماند. شب نماینده جنبه رمزی و نهانی و روز نماینده جنبه ظاهری است. بدین ترتیب سهروردی از نمادهای ادبیات سنتی صوفیانه استفاده می کند که شب را نمادی از فضای باطنی و روحی قرار می دهد و از این رهگذر جولانگاهی مقدس فراهم می سازد تا انسان بتواند در آن به پرواز آید.

سفر روحانی انسان و قصه پرندگان در رساله الطیر سهروردی با گزارش قصه پرندگان که 'آزادانه پرواز می کردند' اما به دام صیادان افتادند، سفر روحانی انسان را ترسیم می کند. 'پرواز آزادانه' در اینجا نمادی از وضعیتی است که انسان در ازل قبل از خلقت زندگی می کرده و به دام افتادن اشاره دارد به آمدن او به قلمرو وجود مادی. این تغییر بیانگر انتقال از بی صورتی به عالم صور است.

زندانیان جهان مادی، که همان 'زندان تن' در ادب فارسی است، چون به اسارت خود واقفند می توانند سفر خویش را به سوی اصل و منشأ خود آغاز کنند.

پرنده ای که خود را در اسارت می بیند نماد انسان این جهانی است. سازگاری با چنین شرایطی و قبول آن، به عقیده سهروردی، بزرگ ترین خطر برای سفر روحانی است. وی از زبان مرغان چنین می گوید: «روی به جستن حيله آوردیم تا به چه حيلت خویش را برهانیم. يك چند هم چنان بودیم تا بر آن خو کردیم و قاعده اول (آزادی) فراموش کردیم و با این بندها بیارامیدیم و با تنگی قفس تن در دادیم.»

وصف سهروردی از سفر روحانی در رساله الطیر با پرواز مرغان که خود را از بعضی بندها آزاد کرده اند، دنبال می شود. تعبیر صوفیانه نکته مذکور این است که انسانهایی که گرفتار عالم صور شده اند می توانند با نیروی اراده، خود را تا حدی از این وضع نجات دهند؛ مع ذلك، برای بریدن همه بندهای علائق، به راهنمایی پیری نیازمندند.

گرچه امکان دستیابی به مرحله اشراق بالقوه برای انسان وجود دارد، این کار بدون شوق درونی و تصمیم به انجام آن سفر روحانی صورت نخواهد پذیرفت. این نکته وقتی روشن می شود که قهرمان اصلی داستان از مرغان دیگر می خواهد که به او نشان دهند چگونه خویشتن را آزاد کردند.

مرغان پس از قطع مرحله ریاضت و تحمل سختیها، به منازل و مقامات مختلفی از طریقت می رسند و تصور می کنند زمان استراحت است.

سهروردی به ما هشدار می دهد که مبادا در یک مکان آرام بگیریم، گرچه 'زیبایی' راه، که به گفته او چنان است که 'عقل از تن جدا می کرد' فوق العاده و سوسه انگیز است. سرانجام فضل الهی، به صورت ندائی که مرغان را به ادامه سفر دعوت می کند، موجب می شود که بر میل خود به توقف چیره شوند. آنگاه سهروردی می پردازد به شرح روبرو شدن مرغان با خداوند که، باز طبق توصیف خود سهروردی، از نور جمالش 'دیده ها متحیر شد'. نورالانوار به مرغان می گوید که 'بند از پای شما کس گشاید که بسته است و من رسولی به شما فرستم تا ایشان را (آنان که بند بر پای شما گذاشته اند) الزام کند تا بندها از پای شما بردارد.'

اصول استنتاجی از رساله الطیر اصول زیر را می توان از رساله الطیر استنتاج کرد:

۱- این خاکدان برای روح انسانی در حکم زندانی است.

۲- لازم است که روح سفری به سوی نورالانوار در پیش گیرد.

۳- فضل الهی که به واسطه چنین تجربه ای حاصل می شود سالک را کمک می کند تا واپسین رشته های علائق دنیوی را ببرد.

۴- کسی نورالانوار را تجربه می کند که بتواند خود را از زندان عالم مادی رها سازد.

مهم است که داستانهای سهروردی و سبک ادبی ویژه آن به صورت بخش اصلی از تعالیم اشراقی مورد بررسی قرار گیرد. در حالی که وی در حکمه الاشراق تحلیلی نظری از تفکر اشراقی عرضه می کند، در تألیفات فارسی خود جنبه عملی تعالیم اشراقی خود را، که بدون آن نظام فکری او در حکمت الهی کامل نخواهد بود، تشریح می کند. نظام معرفت شناختی سهروردی نهایتاً متکی بر آن نوع از حکمت است که با به کارگیری تعالیم اشراقی حاصل می شود و دقیقاً همان چیزی است که وی سعی می کند در داستانهای عرفانی خود ترسیم کند. در واقع، دستورها و راهنماییهای او در مورد کسب حقیقت در دیگر آثارش حتی از این نیز صریح تر و مشخص تر است.

مهدی امین رضوی - سهروردی و مکتب اشراق - ترجمه مجدالدین کیوانی - نشر مرکز ۱۳۷۷ - صفحه ۴۷-۴۲

کلید واژه ها

ابن سینا کتاب رساله الطیر عرفان سیر و سلوک انسان روح ادبیات

آواز پر جبرئیل، عقل سرخ و روزی با جماعت صوفیان

آواز پر جبرئیل

این اثر بسیار رمزی درباره طالب حقیقتی است که به خانقاهی دو در می رود، که یکی از درها روی به شهر و دیگری روی به صحرا دارد. طالب حقیقت که به صحرا رفته است دو پیر روحانی را ملاقات می کند و در باب معمای خلقت، مقامات طریقت و خطرات آن سؤالاتی از آنان می کند.

گفتگویی که به دنبال (آن پرسش ها) در می آید عناصر اساسی تعالیم اشراقی و آداب ورود به طریقت را که برای درک اسرار قرآنی لازم است، روشن می کند.... در آواز پر جبرئیل، که به عنوان یکی از آثار کلاسیک ادب فارسی معروف شده، سهروردی عناصر بنیادی معرفت شناسی خود را از دیدگاه حکمت الهی بحث می کند. او در آنجا چنین می گوید: بیشتر چیزها که حواس تو مشاهده آن می کند همه از آواز پر جبرئیل است.

در این رساله بسیار رمزی، سهروردی از نمادهای سنتی عرفان و شماری از نمادهای دیگر که منحصر به خود اوست و نمی توان آنها را در ادبیات صوفیانه قدیم فارسی یافت، حداکثر استفاده را می کند.

منظور اصلی کتاب در اول آن بیان شده است:

... از ابوعلی فارمذی پرسیدند که چو نیست که کبودپوشان بعضی اصوات را آواز پر جبرئیل می خوانند؟ گفت: بدان که بیشتر چیزها که حواس تو مشاهده آن می کند همه از آواز پر جبرئیل است.

ص: ۶۳۶

می توان گفت که نظریه سهروردی در باب علم در این قصه عرفانی بحث شده است. او به زبانی استعاری نقشه ای برای پروراندن قوه ای در وجود ما عرضه می کند که قادر به کسب علم به طور مستقیم و بدون واسطه است. سهروردی با تکیه بر نمادهای سنتی شعر و نثر صوفیانه، به تشریح جر و بحث های میان تجربه گرایان، عقلگرایان و هواداران شیوه عرفانی شناخت، می پردازد.

عقل سرخ

در عقل سرخ، قصه با این پرسش آغاز می شود که آیا مرغان زبان یکدیگر را می فهمند. عقاب که بدوا پاسخی مثبت داده، بعدا اسیر صیادان می شود؛ چشمانش را می بندند و تدریجا باز می کنند. عقاب به مردی سرخ روی بر می خورد که مدعی است 'اولین فرزند آفرینش' است. او (هم) سالخورده است زیرا نماینده انسان کاملی است که پیش از آفرینش، به صورت مثالی، در کمال محض می زیسته و هم جوان است زیرا از دیدی هستی شناختی با خداوند که ازلی و بنابراین، قدیم ترین موجود است، بسیار فاصله دارد.

سپس سهروردی نمادهای زرتشتی کوه قاف، داستان زال، رستم و دیگر قهرمانان حماسی را که در شاهنامه به تصویر کشیده شده اند، به کار می برد. قاف نام کوهی است که بر قله آن سیمرغ، نماد ذات الهی، اقامت دارد. زال، که با مویی سپید به دنیا آمد و نمادی از خرد و پاکی است، پای کوه قاف رها شد. سیمرغ زال را به آشیانه خود برد و او را پرورش داد تا بزرگ شد و با رودابه ازدواج کرد و رستم از او زاده شد.

رستم، قهرمان شاهنامه، که غالباً روح ایران حماسی تصور می شود، مردی است که نهایتاً بر نفس خود دست یافت. اگرچه فردوسی، سراینده شاهنامه، بر جنبه های حماسی و تاریخی اساطیر ایرانی تأکید دارد، سهروردی توجه خود را بر اشارات عرفانی و رمزی آن متمرکز می کند.

در این کتاب نظریه سهروردی درباره علم به زبانی نمادین شبیه زبان آواز پر جبرئیل بیان شده است. وی ضمن استفاده از مثنوی نمادهای جدید، پاره ای از موضوعات دیرین فلسفه و عرفان اسلامی، از قبیل تمایز میان قوه عقلانی، که او آن را عقل جزئی می نامد، و عقلی که او آن را عقل کلی می خواند، مطرح می کند. سهروردی در این کار بر نمادهای زرتشتی و منابعی از ایران باستان سخت تکیه می کند. دقیقاً تعامل بین عقل جزئی و عقل کلی است که اساس دستیابی به علم را تشکیل می دهد. همچون دیگر آثاری که در موضوع حکمت الهی است، سهروردی نظریه علم خود را در پس شبکه تودرتوی اسطوره ها و نمادهایی پنهان می کند که فقط در صورتی شخص می تواند راز آنها را بگشاید که با مجموعه نمادهای سنتی صوفیه آشنا باشد.

روزی با جماعت صوفیان

این داستان در خانقاهی شروع می شود که جماعتی از صوفیان از پایگاه معنوی مشایخ خود و آراء آنان درباره آفرینش سخن می گویند. سهروردی که در مقام شیخی حرف می زند، پرسش هایی را که صرفاً در پی توضیح و تعلیل چیستی عالم و ساختار افلاک است، رد می کند. او این پرسش ها را سطحی می شمرد و عقیده دارد که کسانی هستند که ظاهر را می بینند و کسانی که علم افلاک را می فهمند و بالاخره کسانی هستند که درباره عالم فلکی به خبرگی می رسند؛ اینان دانشی مردان واقعی اند.

سپس سهروردی به ذکر توصیه ها و تعلیماتی می پردازد که در بالفعل ساختن قوه ای که به افراد امکان می دهد تا بدون واسطه شناخت حاصل کنند، اساسی است. سخن او چنین است:

... هرچه به نزد تو عزیز است، از مال و ملک و اسباب و لذت نفسانی و شهوانی.... (همه را به دور بیفکن)... اگر از این دستور پیروی کنی، زود دیده روشن شود.

سهروردی در میان آمیزه ای از افسانه، نماد، مابعدالطبیعه سنتی اسلام، همچنان بر رابطه میان کوشش برای کسب علم باطنی و به کار بستن زهد و ریاضت تأکید می کند. ریاضت چشم باطن را که از نظر سهروردی راه شناخت است می گشاید، شناختی که اگر شخص قرار است به بعد باطنی اسلام علم پیدا کند، مهم و اساسی است. به عقیده سهروردی، علم حقیقی زمانی ممکن می شود که به تجربه گرایی و عقلگرایی خاتمه داده شود.

سهروردی این گونه گزارش می کند: شیخ گفت چون دیده اندرونی گشاده شود دیده ظاهر بر هم نهادن و لب بر هم بستن و این پنج حس ظاهر را دست کوتاه باید کردن و حواس باطن را در کار باید انداختن تا این بیمار چیز اگر گیرد به دست باطن گیرد و اگر بیند به چشم باطن بیند و اگر شنود به گوش باطن شنود و... پس آنگه پرسیدی که چه بیند؟ (پاسخ خود درونی این است که) خود بیند آنچه بیند و باید دیدن.

بنابراین، بستن پنج حس ظاهر از نظر سهروردی شرط لازم برای گشودن حواس باطنی است که برای احراز حقیقت ضروری است. کتاب روزی با جماعت صوفیان اشاره دارد به حالات و مقامات مختلف طریقت و اینکه چگونه خاصان می توانند به پاکی دل و صفای نظر برسند. سهروردی در این کتاب از گفتگوهای خود با جماعتی صوفی و نظر مشایخ آنها درباره دستیابی به حقیقت و مقایسه رأی خود با رأی آنان سخن می گوید.

این اثر مختصر شامل اشارات مهمی به مفاهیم تمثیلی و استعاری و اینکه چگونه مقامات مختلف طریقت را می توان به کمک آنها وصف کرد. در این کتاب فوق العاده نمادین، رابطه میان صفای قلب و حدی که شخص می تواند علم کسب کند و نیز رابطه میان تنسک و معرفت شناسی، با استفاده از نمادهای صوفیانه، مورد بررسی قرار گرفته است.

منابع

مهدی امین رضوی - سهروردی و مکتب اشراق - ترجمه مجدالدین کیوانی - صفحه ۴۷-۵۱

کلید واژه ها

سهروردی آثار فردی صوفیان کتاب آواز پر جبرئیل کتاب عقل سرخ کتاب روزی با جماعت صوفیان

کتاب رساله فی حاله الطفولیه و رساله فی حقیقه العشق و واردات و تقدیسات

رساله فی حاله الطفولیه در این کتاب، سهروردی از دیدار خود با شیخی سخن می گوید که اسرار الهی را بر او آشکار می کند و او نیز به نوبه خود آن اسرار را پیش افراد نااهل فاش می کند.

شیخ او را به سبب آنکه 'در قیمتی را پیش خوکان ریخته' تنبیه می کند. سهروردی همچنین تلمیحی دارد به مشکل بازگفتن اسرار به کسانی که بیرون از حلقه اهل معینند. از آنجائی که حکمه خالده یا جاویدان خرد جز از طریق ادراک حسی به دست می آید، دشوار بتوان این گونه علم را به آنان که آمادگی پذیرش آن را ندارند باز گفت.

سپس، سالک که از کرده پشیمان شده شیخ را باز می یابد و او اسراری از قبیل اصول اخلاقی طریقت و آدابی مانند سماع (موسیقی و رقص صوفیانه) را به وی می گوید. تشریح بسیاری از نکات ظریف عرفانی، آشنائی کامل سهروردی را با غوامض طریقه متصوفه ظاهر می سازد.

ص: ۶۴۰

سهروردی این نکته را ضمن گفتگوئی نمادین میان بطی و سمندری بیان می کند. عقیده بر این است که عبور سمندر از آتش او را در برابر همه آفات مصون کرده است. بط از لذت نوشیدن آب سرد در وسط فصل زمستان داد سخن می دهد، در حالیکه سمندر از سرما رنج می برد. هر یک از این دو می توانند مطابق با تجربه خود تعبیری متفاوت از 'آب سرد' عرضه کنند.

تا اینجا، سهروردی خلاصه ای از دستورالعملهای رمزی مورد نیاز سالکی را که در طریقه معنوی گام برمی دارد ارائه می کند: طریقه ای که با شوقی درونی آغاز می شود و با انجام ریاضاتی زیر نظر شیخی ادامه می یابد. هدف رساله فی حاله الطفولیه ترسیم طریقت معنوی و سفر سالک از ابتدای این طریقه است که سهروردی آن (طریقه) را به طرزی نمادین همان طفولیت می داند.

اهمیت داشتن یک راهنما برای احتراز از خطرات راه، و نیز مقامات مختلف تحولات درونی جزو موضوعاتی است که سهروردی به تفصیل شرح می دهد. اصل اساسی آموزشهای معنوی این کتاب عرضه راهنمایی عملی برای طی طریقت روحانی است.

رساله فی حقیقه العشق این کتاب سهروردی نه تنها یکی از نمونه های اعلای ادب فارسی است، بلکه شامل پاره ای از عمیق ترین آراء فلسفی او نیز هست. او با آیه ای از قرآن آغاز می کند و سپس به بحث درباره علم و رابطه آن با عقل می پردازد:

«بدان که اول چیزی که حق سبحانه و تعالی بیافرید گوهری بود تابناک، او را عقل نام کرد که اول ما خلق الله تعالی العقل، و این گوهر را سه صفت بخشید: یکی شناخت حق و یکی شناخت خود و یکی شناخت آن که نبود پس بود.»

این رساله وقتی به نقطه اوجش می‌رسد که سهروردی در فصل ششم نقشه‌ای تخیلی از عالم تصویر می‌کند. گفته شده که این کتاب بر اساس رساله العشق ابن سینا نوشته شده است. با وجود این، باید یادآور شد که این اثر از لحاظ صورت و محتوا با آن دیگری تفاوت دارد.

بستان القلوب، یزدان شناخت و لغت موران بستان القلوب جهت گیری فلسفی قوی تری دارد و سهروردی در آن به موضوعاتی از قبیل مابعدالطبیعه، مکان، زمان و حرکت می‌پردازد.

این کتاب و نیز یزدان شناخت هر دو به شیوه‌ی مشائی نوشته شده و نه تنها حاوی بحثی است درباره مسائل دیرین فلسفه، بلکه در جای جای آن بحثهایی در باب روش حصول علم نزد حکمای الهی شده است. و بالاخره، سهروردی در کتاب دیگر خود به نام لغت موران ذات علمی را وصف می‌کند که برای شناخت خداوند بدان نیاز است. نفس و آفرینش از جمله موضوعاتی است که 'ایشان (مشائیون) تا حجاب از میان برنخیزد و علم شهودی حاصل نگردد، بر سر آن خلاف خواهند داشت.' وقتی این علم حاصل شد، جام جم تو را خواهد برد، و 'هر چه خواهی در آن مطالعه توانی کرد و بر کائنات مطلع و بر مغیبات (پنهان شده‌ها، پوشیده‌ها) واقف شوی!'

واردات و تقدیسات این نوشته‌ها، به سبب خصلت عبادی و مذهبی‌شان، از حیث صورت و محتوا از دیگر مصنفات سهروردی متمایزند. علی‌رغم اهمیت اینها در تدوین اندیشه‌های سهروردی در باب فرشته‌شناسی، توجهی که مستحق‌آند به آنها نشده است. سهروردی در این نوشته‌ها رابطه کرات و خصائص آنها را با خصائص قوای باطنی انسان وصف می‌کند.

تقدیس او از نیر اعظم، که قدرت و شکوهش مقتضی طاعت و تسلیم (مخلوقات) است، عنوان کردن خورشید فلکی، هورخش، و نیز رابطه میان فرشتگان زرتشتی و موجودات روحانی از جمله موضوعاتی است که سهروردی در این دسته نوشته های خود بحث می کند. بر خواننده آثار سهروردی است که آنها را چون کتابهایی جدا جدا و مستقل از هم در نظر نگیرد، بلکه آنها را به صورت مجموعه ای از آراء به هم مرتبط و مبسوطی منظور دارد که هر جزء آن را فقط می توان با توجه به کل آثار به درستی فهم کرد، ضمن اینکه اعتبار آن کل مأخوذ از اجزاء آن است.

منابع

مهدی امین رضوی - سهروردی و مکتب اشراق - ترجمه مجدالدین کیوانی - نشر مرکز ۱۳۷۷ - صفحه ۵۴-۵۱

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی کتب فلسفی سهروردی کتاب رساله فی حاله الطفولیه کتاب رساله فی حقیقه العشق کتاب شناسی

نگاهی گذرا به محتوای کتاب حکمه الاشراق

این چهارمین کتاب در اصول عقاید سهروردی و شاهکار اوست. این اثر که عناصر مختلف سنت اشراقی را ترکیب می کند در عرض چند ماه به سال ۵۸۲/۱۱۸۲ تألیف شد. سهروردی معتقد است که محتوای این کتاب به توسط شبحی روحانی بر وی نازل شده است.^۱ این حقایق و اسرار را روح القدس در روزی عجیب دفعتاً بر نفس من القاء کرد... و کتابت آن فقط در چند ماه صورت گرفت.^۱

تعالیم فلسفی و حکمی که در این کتاب بحث شده اساس پیشرفت های بعدی را در قلمرو 'عرفان فلسفی' بنیان نهاد؛ از تأثیر عمیق آن در تبیین و تدوین جنبه باطنی تشیع ذکری نمی کنیم.

ص: ۶۴۳

با وجود شرح های متعدد بر حکمه الاشراق، از قبیل شروح قطب الدین شیرازی و احمد بن هروی، مقدمه خود سهروردی بر کتابش شاید روشن‌گرترین همه باشد، در آنجا می‌گوید: این کتاب، از برای کسانی است که هم طالب حکمت ذوقی اند و هم جویای حکمت بحثی (نویسنده اصطلاح **discursive** (=استدلالی) و **yunani** را معادل 'بحث' سهروردی قرار داده است. پس دانش یا فلسفه بحثی یعنی فلسفه ای که مبتنی بر روش های استدلالی است). کسانی که تنها جویای حکمت بحثی اند و نه متألهند و نه خواستار تأله، نصیبی از این کتاب نمی‌برند. ما این کتاب و رموز آن را جز با کسانی که مجتهد متألهند یا طالب تأله بحث نخواهیم کرد.

فلسفه اشراق را می‌توان تقریباً به دو بخش تقسیم کرد؛ نخست شامل بحث فلسفه و منطق مشائی و دیگر موضوعات مربوط که به نظر بسیاری اهمیتش کمتر از بخش دوم است. قسمت دوم شامل مصنفات اشراقی اوست که به زبانی مخصوص نوشته و در تاریخ فلسفه اسلامی بی‌نظیر است. سهروردی در این کتاب تفسیری فلسفی از سفر روح به دست می‌دهد که آغازش تطهیر و تزکیه و پایانش اشراق است. این بخش از کتاب که به هر حال استدلالی است بسیاری از مسائل سال‌های سال فلسفه را به زبانی غیر از زبان مورد استفاده مشائین، بحث می‌کند.

سهروردی بخش دوم حکمه الاشراق را با وصفی از ماهیت بدیهی نور و طبقه بندی موجودات مختلف به اعتبار شفافیت آنها و تقسیم نور به انواع متعدد و مختلف، یعنی واجب و ممکن، آغاز می‌کند. همچنین، سهروردی در این بخش منشأ عقل را نوری می‌داند که همه عقول را منور ساخته و ایرانیان قدیم آن را بهمن می‌نامیدند. سهروردی (حکمه الاشراق ۲/۱۲۸) بهمن را نور اقرب و نور عظیم نیز می‌خواند و این نخستین نوری است که از نورالانوار آفریده شد. بهمن (نخستین امشاسپند) یا نور قاهر اقرب به نوبه خود باعث پدید آمدن نور قاهر دوم (اردیبهشت) می‌شود.

سهروردی پس از بحث درباره مراتب طولی و عرضی عالم فرشتگان، تحلیلی اشراقی از رؤیت و دیدن، نقش نور و رابطه اینها با اشراق عرضه می‌دارد.

سهروردی در حکمه الاشراق روال ثابتی ندارد زیرا غالباً از شاخی به شاخی دیگر می‌برد و موضوع واحدی را در چندین و چند جا مطرح می‌کند. مثلاً انواع مختلف نور و روابط آنها با یکدیگر اغلب در بسیاری از جاهای کتاب به تفصیل بررسی شده است. او با استفاده از چارچوبه فلسفه اشراقی، به بحث کیهان‌شناسی، مخصوصاً حرکات اجرام سماوی و نیز ادراک حسی و قوایی که روح انسانی را تشکیل می‌دهد، می‌پردازد.

در میان مهمترین موضوعات مورد بررسی در این بخش، معرفت‌شناسی اشراقی، معروف به علم حضوری، تصفیه نفس و زهد و ریاضت است. سهروردی، که موضوع علم حضوری را در بسیاری از جاهای نوشته‌اش بحث می‌کند، درباره اینکه چگونه نفس به ذات خود علم پیدا می‌کند و چگونه ما می‌توانیم کیفیت این علم مستقیم و بلا واسطه را تعلیل کنیم، تحلیلی به دست می‌دهد. در اواخر این کتاب، سهروردی خاطر نشان می‌کند که دریافت‌کننده این علم شدن زهد و تنسک می‌طلبد.

منابع

مهدی امین رضوی - سهروردی و مکتب اشراق - ترجمه مجدالدین کیوانی - صفحه ۳۶-۳۸

کلید واژه‌ها

کتاب‌نگاهی گذرا به محتوای کتاب حکمه الاشراق سهروردی کتاب حکمه الاشراق فلسفه مکتب اشراق

طبقات موضوعی آثار ابن سینا

گرچه بسیاری از نوشته‌های شیخ‌الرئیس مانند کتاب الانصاف در بیست مجلد درباره محاکمه بین فلسفه مشرقی و مغربی و لسان‌العرب در ده مجلد به کلی از بین رفته است، بیش از دویست و پنجاه کتاب و رساله و نامه از او در دست است (هنوز کاملترین فهرستی که از نوشته‌های ابن سینا تهیه شده است فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا به قلم دکتر یحیی مهدوی است «تهران ۱۳۳۳»). بعضی از این آثار مانند شفا و قانون بسیار قطور و مفصل و برخی دیگر از قبیل رساله الفعل و الانفعال و رساله فی سرالقدر خلاصه و موجز است.

ص: ۶۴۵

گرچه اکثر این کتب شامل مطالبی است که در عین حال مربوط به فلسفه و علوم و دین است.

می توان به طور کلی به حسب مطلب آثار شیخ را به چهار گروه تقسیم کرد: کتب و رسائل فلسفی، کتب دینی، رسائل طبیعی و ریاضی و جهانشناختی، و بالاخره رسائل تمثیلی و عرفانی. البته این تقسیم بندی مطلق نیست بلکه بسیاری از کتب شیخ شامل چند موضوع است و نمی توان آنان را به یک گروه محدود کرد.

مصنفات فلسفی

مصنفات شیخ که بیشتر جنبه فلسفی دارد عبارت است از شفا و نجات و دانشنامه علائی و عیون الحکمه و اشارات و تنبیهات و رسائل کوتاه معتابیهی در منطق و مطالب متفرقه فلسفی.

آثار دینی

آثار دینی او بیشتر تفاسیری است که بر سوره های قرآن مجید نگاشته است مانند تفسیر سوره اخلاص و سوره ناس و سوره اعلی و نیز رسالاتی درباره زیارت و قضا و قدر و معاد و رساله نیروزیه که بیشتر جنبه رمزی دارد و به علوم غریبه مربوط است. در تفاسیر خود بر قرآن کریم ابن سینا کوشش معلم ثانی را برای تلفیق دین و فلسفه ادامه داده و در هماهنگی و وفاق بین فلسفه عقلی و تعالیم آسمانی زحمات فراوانی کشیده است. این هدف را در قرون بعدی شیخ اشراق شهاب الدین سهروردی و علی بن ترکه اصفهانی و میرداماد دنبال کردند و بالاخره ملاصدرا به تلفیق کامل بین عرفان و شرع و استدلال نائل آمد. (رجوع شود به مقدمه راقم این مسطور بر رساله سه اصل صدرالدین شیرازی، تهران ۱۳۴۰، ص ۲۰-۱۲)

ص: ۶۴۶

آثار شیخ رئیس در جهان‌شناسی و طبیعیات و ریاضیات نه تنها شامل مباحثی است که امروزه در علوم طبیعی و ریاضی مطرح می‌شود، بلکه اصولی که پایه جمیع علوم طبیعی و در واقع یک فلسفه طبیعی است نیز در آنها مورد بحث قرار گرفته است مخصوصاً در بخش طبیعیات و ریاضیات شفا و نجات و دانشنامه علائی.

به علاوه رسائل متعددی درباره سلسله مراتب وجود و افلاک و عقول و نیز علوم جزئی طبیعی و ریاضی مانند علم جو و روانشناسی و موسیقی از شیخ باقی مانده است. در علم پزشکی نیز علاوه بر قانون، بوعلی رسائلی چند در امراض گوناگون و مسائل مختلف طبی و ابیات الارجوزه فی الطب را نگاشت که نسخه اکثر آنان موجود است.

آثار تمثیلی و عرفانی

گروه چهارم شامل کتبی است که محتویات و نحوه بیان آن از نوشته های مذکور در فوق ممتاز است. گرچه متأسفانه کتاب الحکمه المشرقیه که در آن شیخ رئیس از علم الخواص صحبت به میان آورده به احتمال قوی معروض تطاول ایام شده است، از این گروه هنوز سه حکایت عرفانی حی بن یقظان و رساله الطیر و سلامان و ابسال (به نقل از خواجه نصیرالدین طوسی در شرح اشارات) که در واقع یک حکایت در سه قسمت است و نیز رساله العشق و بعضی نوشته های موجز دیگر باقی است.

انماط آخر اشارات نیز متعلق به این گروه است گرچه بخش اول آن خلاصه ای از فلسفه کتاب شفاست. در این آثار شیخ جهان طبیعت را از نظری مورد مطالعه قرار می‌دهد که با نظر مشائیان کاملاً متفاوت است.

سیدحسین نصر - نظر متفکران اسلامی درباره طبیعت - خوارزمی ۱۳۷۷ - صفحه ۲۷۱-۲۶۹

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی کتب فلسفی ابن سینا علوم طبیعی عرفان

آثار و تالیفات ابوحیان توحیدی

ویژگی آثار ابوحیان به گفته ی یاقوت، ابوحیان طبعی تند داشت و طعن مردم از ویژگیهای بارز آثار اوست. وی حتی بسیاری از استادان خود از جمله ابوعلی سینا و ابن مسکویه را مورد انتقاداتی گزنده قرار داده است. با این حال اوصافی که ابوحیان از اطرافیانش در جای جای آثارش به دست داده، چه از لحاظ ادبی و چه از دیدگاه انتقادی قابل تأمل است. از دیگر ویژگیهای آثار ابوحیان روح ناامید و مأیوس اوست. وی در نوشته هایش پیوسته زبان به شکایت می گشاید و بر آلام خود می گرید. ابوحیان ظاهراً تنها نویسنده ی اسلامی است که از خودکشی بحث کرده است، اما بارزترین ویژگی آثار وی آمیختگی ادب و فلسفه در آنهاست که از خصوصیات شیوه ی فلسفی ابوسلیمان است. تمامی این اوصاف نثری پدید می آورد که سبب می گردد نگارنده اش حتی به عنوان بهترین نثر نویس عرب معرفی گردد. به واقع نمی دانیم پس از آنکه ابوحیان کتابهایش را سوزاند، چه مقدار از آنها به کلی از میان رفت. آنچه اکنون به دست ما رسیده، عناوین چندی است که یاقوت و چند منبع دیگر نام می برند که به شرح آنها می پردازیم:

آثار چاپ شده ۱- الاشارات الالهیه. این کتاب تنها اثری است که از آثار ابوحیان در تصوف بر جا مانده و شامل ۵۴ رساله رد مواعظه و ادعیه ی صوفیه است. از فقراتی از کتاب چنین استنباط می شود که ابوحیان این اثر را در دوران کهنسالی تألیف کرده است. ابوحیان در این اثر به بسیاری از اصطلاحات مرسوم بین متصوفان اشاره کرده است. زکریا ابراهیم به تأثرات ابوحیان از مزامیر داوود (ع) و تعلیمات عیسی (ع) نیز در این کتاب اشاره دارد. بخش اول این اثر به کوشش عبدالرحمن بدوی در قاهره (۱۹۵۰م) به چاپ رسیده است. ظاهراً قسمتهایی از الاشارات الالهیه که ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه نقل کرده، از جزء دوم کتاب است که مفقود شده است.

ص: ۶۴۸

۲- الامتاع و المؤمنه. این کتاب شرح مجالس ابوحیان با ابن سعدان وزیر است که بر سیاق داستانهای هزار و یک شب، در ۴۰ شب ترتیب یافته است. بدینسان که وزیر مسئله ای مطرح می کرد و ابوحیان با خاطری آسوده به آن پاسخ می گفت. موضوعات این مجالس را مطالب گوناگونی درباره ی فلسفه، اخلاق، کلام، شریعت، تصوف، ادب و حساب تشکیل می دهد و اگر چه از جنگهای ادبی ابوحیان است، امامسائل فلسفی متعددی در جای جای کتاب بیان شده است. هر مجلس با شعری یا لطیفه ای با عنوان «ملحه الوداع» یا «خاتمه المجلس» پایان می پذیرد. نوع مطالب، بیانگر چگونگی محافل اشرافی- فرهنگی آن روزگار است، اما در عین حال جوش و خروش جامعه نیز در این کتاب منعکس شده است و ابوحیان در این موارد دقیقا نویسنده ای مردمی است. از دیگر فواید کتاب، اطلاعی است که درباره ی نویسندگان رسائل اخوان الصفاء به دست می دهد. در حقیقت همدلی و نزدیکی افق فکری ابوحیان با اخوان الصفاء لاقلا در مرحله ای از زمان قابل قبول است و مشابهت او با اخوان الصفاء کم نیست. یکی دیگر از نکات برجسته ی کتاب الامتاع مباحثه ی ابوسعید سیرافی با متی بن یونس در مقایسه میان نحو و منطق است. به درستی مشخص نیست که آنچه در کتاب آمده، عین مذاکرات مجالس شبانه با ابن سعدان است و یا ابوحیان هنگام گردآوری در آن داخل و تصرف نموده است. این اثر پس از ۳۷۳ ق تألیف شده است. چنان که از مقدمه ی ابوحیان بر کتاب برمی آید، وی ان را به در خواست ابوالوفاء بوزجانی گرد آورد.

۳- الرساله البغداديه، به كوشش عبود شالجي در بيروت (۱۹۸۰ م) به چاپ رسیده است.

۴- البصائر و الذخائر. این كتاب به گفته ی مؤلف در بین سالهای ۳۵۰-۳۶۵ ق تألیف شده است، اگر چه ذكر برخی حوادث تاریخی همچون وفات ابوالقاسم دارکی گویای آن است که مؤلف در سالهای بعد نیز تصرفاتی در كتاب کرده است. منابع این كتاب عبارت است از قرآن مجید، سنت و عقل و تجربه. مایه ی اصلی این اثر، یادداشتهایی است که ابوحنیان هنگام استساخ برای خود برمی داشته است و از منابع اصلی كتاب خود آثاری چون النوادر ابن اعرابی، الکامل مبرد، عیون الخبر ابن قتیبه، مجالسات ثعلب، المنظوم و المثور ابن ابی طاهر و غیره را برمی شمارد. روش كتاب، همان روش جاحظ در البیان است که موضوعات مختلف به طور پراکنده و بدون نظمی خاص در کنار یکدیگر قرار گرفته اند. گرچه این اثر بر نقل و روایت استوار است، اما نقل او با نقد همراه است و گاه پرسشهای تفکرانگیز به میان می آورد. ابوحنیان در این اثر اطلاعات سودمندی هم درباره ی فرق مختلف کلامی همچون امامیه و نیز صوفیه آورده که مغتنم است. ابوحنیان ضمن بیان مطالب گاه از حدود ادب و اخلاق فراتر می رود و مسائلی رکیک و سخیف بیان می دارد. كتاب که در ۱۰ جزء نگارش یافته، مفصل ترین اثر ابوحنیان است.

۵- حکایه ابی القاسم البغدادی. این كتاب را نخستین بار آدام متر چاپ کرده و نام مؤلف آن را ابومطهر ازدی ذکر نموده است، اما مصطفی جواد در مقاله ای که با عنوان «حکایه ابی القاسم البغدادی هل هی لابی حیان التوحیدی» در ۱۹۶۴ م در مجله ی الاستاذ به چاپ رساند، كوشش کرد تا با توجه به مشتركات این اثر و الامتاع و المؤمنسه، آن را به ابوحنیان نسبت دهد، علاوه بر این نکات مشترك، توجه ابوحنیان به اصطلاحات و دشنامهای اوباش و عوام در البصائر و الذخائر می تواند مؤید نظر مصطفی جواد باشد.

ص: ۶۵۰

۶- «رساله الحیاه» گفتاری است در بیان معانی دهگانه ی حیات که به گفته ی او کنه معنای نهم و دهم یعنی کاربرد کلمه ی حیات درباره ی ملائکه و کاربرد کلمه ی حی درباره ی خدا برای بشر معلوم نیست. این رساله در حقیقت مجموعه ای است از نظریات فلاسفه و متفکران درباره ی زندگی پس از مرگ، همچنین گزیده هایی از آراء فلاسفه ی یونان چون فیثاغورس و سقراط و افلاطون را درباره ی حیات و مرگ در بر می گیرد. از عبارتهای پایانی رساله چنین برمی آید که ابوحیان آن را در واپسین سالهای زندگی و احتمالاً پس از ۳۹۰ ق تألیف کرده است. این رساله توسط ابراهیم کیلانی در بیروت (۱۹۵۱م) ضمن ثلاث رسائل و بار دیگر به کوشش همو در مجموعه ی رسائل ابی حیان التوحیدی به چاپ رسید.

۷- «رساله السقیفه» مطالب این رساله که نشان دهنده ی منازعات اهل سنت و شیعه در روزگار آل بویه است، بر زبان ابوبکر، عمر، ابوعبیده و حضرت علی (ع) جاری شده است. ابن ابی الحدید که این رساله را ضمن شرح نهج البلاغه نقل کرده است، به طور مشروح به بحث در محتوای رساله پرداخته و صریحاً می گوید که این رساله در حقیقت ساخته و پرداخته ی خود ابوحیان است و او این رساله را نیز مانند موارد مشابه دیگر از زبان ابوحامد مروودی بیان کرده است. ظاهراً در سالهای بعد ابوحیان خود تصریح کرده که این رساله را در مقابله به «رافضه» بر ساخته است. علاوه بر ابن ابی الحدید منابع دیگر از یک بار در ثلاث رسائل و بار دیگر در مجموعه ی رسائل ابی حیان التوحیدی به چاپ رسیده است.

۸- «الصدقه و الصدیق» ابوحیان تألیف این کتاب را در حدود ۳۷۱ ق و به درخواست ابن سعدان آغاز کرد، اما با شروع وزارت ابن سعدان و اشتغال وی بدین امر، رساله ناتمام باقی ماند تا اینکه در ۴۰۰ ق آن را به اتمام رسانید. کتاب مجموعه ای از سخنان منثور و منظوم پیشینیان و متأخران در باب دوست و دوستی است. او نه تنها زیباترین سخنان علما و ادبای پس از اسلام و پیش از آن را جمع آورده، بلکه از نقل سخنان علمای یونان و فارس و... نیز غافل نبوده است. گرچه بین آغاز تا اتمام رساله ۳۰ سال فاصله افتاده است، اما در تمامی این مدت روحیه ی ابوحیان، روحیه ی فردی ناامید، مأیوس و دل شکسته از مردم روزگار است که نشان از رنج دائمی او در طول حیات دارد. خلاصه ی نظر ابوحیان دوستی این است که جز میان دین داران حقیقی، دوستی راستین بعید و یا بسیار نادر است. این کتاب بارها از جمله در قاهره (۱۹۷۲ م) و به کوشش علی متولی صلاح به چاپ رسیده است.

۹- «رساله فی العلوم». ابوحیان این اثر را در پاسخ کسی که گفته بود «منطق راهی در فقه ندارد و فلسفه ربطی به دین ندارد و حکمت را اثری در احکام نیست» نگاشته است. ابوحیان در این رساله به دفاع از علم پرداخته، سعی به ارائه ی تعریف علوم مختلف از فقه، کلام، نحو، بلاغت و تصوف می کند.

۱۰- «رساله فی علم الکتابه». در منابع از این اثر ذکری به میان نیامده و تنها در متن آن از ابوحیان به عنوان مؤلف نام برده شده است. با این همه قراین موجود در متن رساله صحت انتساب آن را به وی تأیید می کند. این رساله که نتیجه ی سالها کار نسخه نگاری ابوحیان است، از نخستین آثاری است که در زمینه ی انواع خط، قلم و کتابت عربی به رشته ی تحریر در آمده است. این رساله یک بار توسط روزنتال همراه با ترجمه ی انگلیسی در ۱۹۴۸ م و مجدداً به وسیله ی ابراهیم کیلانی در ثلاث رسائل و نیز رسائل ابی حیان التوحیدی به چاپ رسیده است. همچنین ترجمه ی فارسی در شماره ی ۳۴ مجله ی مشکوه (۱۳۷۱ش) چاپ شده است.

۱۱- «مثالب الوزیرین» یا اخلاق الوزیرین، کتابی است که ابوحنیفه در مقابله با کج رفتاریهای ابن عمید و صاحب بن عباد، در هجو این دو وزیر نگاشته است. او با مهارت تمام به ریشخند خصوصیات جسمی و روحی آن دو پرداخته و به ویژه از ابن عباد انتقام گرفته است. قدرت ابوحنیفه در وصف و ترسیم به خوبی در این کتاب هویدا است. برخی از متأخران، نگارش چنین کتابی را با طبع عرفانی یک صوفی سازگار ندانسته و بر او خرده گرفته اند و در میان پیشینیان اعتقاد بر این بوده که این اثر شوم است و حتی داشتن آن بدبختی می آورد. بعید نیست که چنین باوری از جانب طرفداران صاحب بن عباد برای منع مردم از خواندن این کتاب شایع شده باشد. از جهت نثر و تواناییهای ادبی این کتاب را بهترین اثر ابوحنیفه می توان محسوب داشت.

۱۲- المقابسات، ابوحنیفه این اثر را در فاصله ی سالهای ۳۶۰ تا ۳۹۰ ق جمع آوری کرده است. این کتاب شامل ۱۰۶ مجلس از نوع محافل فلسفی سده ی ۴ ق است که با حضور فیلسوفانی چون ابوسلیمان سجستانی و ابوالفتح نوشجانی، غلام زحل و جز آنان تشکیل می شد. این اثر از آن روی که اطلاعات منحصر و جالبی درباره ی فلاسفه ی نیمه ی دوم سده ی ۴ ق که بیشتر منابع از آن غفلت کرده اند، به دست می دهد، از جهت تاریخ فلسفه قابل توجه و حائز اهمیت است. نکته ی قابل بررسی در المقابسات آن است که معلوم نیست آیا ابوحنیفه در نقل این مجالس امانتدار بوده و یا اینکه بعضی مذاکرات و مباحث این کتاب را به ابتکار خود نگاشته است. با این همه وی نماینده ی صادقی از حال و هوای محافل فلسفی آن روزگار است. در این کتاب، ابوحنیفه همچون افلاطون که محاورات سقراط را (یا به عبارت بهتر محاوراتی از قول سقراط را) به قلم آورده، خواننده را با نظریات گوناگون درباره ی یک مسئله آشنا می کند و در بیشتر موارد (بدون آنکه خود داور می کند و رأی خاص را برگزیند) امر انتخاب را به عهده ی خواننده می گذارد.

ابوحیان با چیرگی و توانایی، پیچیده ترین مسائل فلسفی کتاب را در پوششی از الفاظ زیبا و عبارات ادبی بیان نموده است و اگر در الامتاع آنجا که به ادب مشغول است، از فلسفه نیز غافل نیست، در المقابسات که به فلسفه می پردازد، از بیان الفاظ ادبی دور نمانده است و از همین جاست که یاقوت از او با عبارت «ادیب الافلاسفه و فیلسوف الادیباء» یاد کرده است درباره ی المقابسات مطالعات زیادی از سوی محققان غربی و اسلامی صورت گرفته، ولی هنوز زمینه های بکر تحقیقی درباره ی این کتاب فراوان است چابهای متعددی از کتاب صورت گرفته که از آن جمله است چاپ سندوبی (قاهره، ۱۳۴۷ ق / ۱۹۲۹ م) و چاپ محمد توفیق حسین (بغداد، ۱۹۷۰ م).

۱۳- الهوامل و الشوامل. تألیف این کتاب مربوط به ایامی است که ابوحیان در ری دربار ابن عمید به سر می برده است. کتاب مشتمل بر پرسشها (الهوامل). پاسخهایی (الشوامل) است که میان ابوحیان و ابوعلی مسکویه فیلسوف و مورخ مشهور و کتابدار ابن عمید مبادله شده است. ابوحیان در این پرسشها گویی به صدای بلند می اندیشد، نظیر همین سؤالات را بعدها در حوزه ی ابوسلیمان نیز مطرح ساخت. گرچه ابوحیان در الامتاع و المؤانسه با لحنی استهزا آمیز از ابوعلی مسکویه نام می برد و او را به سبب پرداختن به کیمیا سرزنش می کند، اما از لحن سؤالها چنین برمی آید که هنگام طرح آنها به ابوعلی به دیده ی استاد خود می نگریسته است. ۱۷۵ پرسش در این کتاب آمده است که مسائل گوناگون فلسفی، علمی، اجتماعی، روانی و... را در بر می گیرد. این کتاب در ۱۹۵۱ م به کوشش احمد امین و احمد صقر به چاپ رسیده است.

مجموعه رسائل ابوحيان رسائل ابراهيم كيلانی ضمن مجموعه ای با عنوان رسائل ابی حیان التوحیدی از منابع مختلف جمع آوری کرده و به چاپ رسانده است، این رسائل علاوه بر رساله های «السقیفه»، «فی علم الکتابه»، «الحیاه» و «فی العلوم» که پیش از این بدانها اشاره شد، عبارتند از: «رساله الی ابی الفتح بن العمید»؛ «رساله الی ابی الوفاء المهندسی البوزجانی»؛ «رساله الی الوزير ابی عبدالله العارض» و «رساله الی القاضی ابی سهل علی بن محمد».

الحج العقلی اذاضاق الفضاء عن الحج الشرعی. چنان که گذشت در برخی از منابع، ابوحيان به الحاد متصف شده است و از آنجا که در بین دیگر آثار وی مطلبی که مؤید این اتهام باشد، یافت نشده، جمعی وجود این کتاب را تأییدی بر این مدعا دانسته اند. خوانساری که خود کتاب را ندیده، آن را مشابه آنچه حسین بن منصور حلاج در نوشته هایش از آن به عنوان «حج فقرا» تعبیر کرده، می داند، اما ابوحيان د ۳۵۳ ق خود به حج دفته و به گفته ی جنید شیرازی او مدتی مجاور بیت الله بوده است. غالباً منابع به وجود نسخه ای از این کتاب اشارتی ندارند و آن را در شمار کتابهای از دست رفته ی ابوحيان معرفی می کنند. اما محمد کردعلی از کتابی با نام الحجج تألیف توحیدی در مجموعه ی کتب ابوحيان نام می برد که نسخه ای از آن در لنینگراد موجود است و زکریا ابراهیم نیز گرچه نسخه را ندیده، اما آن را همان الحج العقلی معرفی می کند.

الرد علی ابن جنی فی شعر المتنبی. نسخه ای از این کتاب در حلب نگهداری می شود.

سید نیز به نسخه ای تحت عنوان رساله فی التشویق الی الحیاه الدائمه و البقاء السرمد اشاره دارد.

آثار یافت نشده ی ابوحیان برای ابوحیان کتابهای دیگری نیز ذکر کرده اند که امروزه نشانی از آنها در دست نیست. از جمله ی این کتابهاست:

۱- الرساله فی اخبار الصوفیه که به نظر می رسد در طبقات اهل تصوف تألیف شده باشد؛

۲- تفریظ الجاحظ. ابوحیان که سخت شیفته ی جاحظ بوده و در شیوه ی نگارش او را سرمشق خود قرار داده است، با زیباترین و شیواترین عبارات وی را ستوده است. هر چند این رساله را در دست نداریم، اما یاقوت که خود از شیفتگان جاحظ ابوحیان است، پاره هایی مفصلی از کتاب را ذیل احوال جاحظ، ابوسعید سیراقی و احمد بن داوود دینوری نقل کرده است؛

۳- الزلفی (یا الزلفه). این کتاب نیز مورد استفاده ی مؤلفان دیگر را گرفته است؛

۴- المحاضرات و المناظرات. این کتاب در سالهای ۳۸۲-۳۸۳ ق برای ابوالقاسم مدلجی وزیر صمصام الدوله در شیراز تألیف شده و چنان که از عنوان آن برمی آید، مجموعه ای از مباحث ادبی و لغوی را دربرمی گرفته است.

منابع

عبدالله نصری - حدیث اندیشه - سروش - ۱۳۸۳

مجله ی مشکوه - شماره ی ۳۴ - ۱۳۷۱ ش

غلامحسین ابراهیم دینانی - ماجرای فکر فلسفی در اسلام - طرح نو - ۱۳۸۲

کانون ایرانی پژوهش

کلید واژه ها

فلاسفه اسلامی ابوحیان توحیدی کتب فلسفی اندیشه جهان بینی

شرح های ابن رشد بر آثار دیگران

ابن رشد در سراسر سده های میانه و نیز در دوران رنسانس اروپا پیش از هر چیز به عنوان شارح بزرگ نوشته های ارسطو مشهور بوده است و این عنوان به حق به وی داده شده است. وی را می توان یکی از بزرگ ترین مفسران آثار ارسطو در همه ی دورانها به شمار آورد. شهرت و نفوذ تفاسیر و شرحهای او بر نوشته های ارسطو تا بدان حد رسیده بود که در سده های میانه شعاری در این باره معروف شده بود که می گفت « طبیعت تفسیر شده از سوی ارسطو و ارسطوی تفسیر شده از سوی ابن رشد ». ابن رشد افزون بر تفسیرها و شرحهای خود بر آثار ارسطو، دارای نوشته های مستقلی است که هر یک از ارزش ویژه

ی فلسفی و پژوهشی برخوردار است.

ص: ۶۵۶

• شیوه ابن رشد در شرح آثار ارسطو:

شرح‌های ابن رشد بر آثار ارسطو به سه دسته تقسیم می‌شوند: شرح‌های مفصل و بزرگ که «تفسیر» یا «شرح» نامیده می‌شوند، شرح‌های متوسط موسوم به «تلخیص» و خلاصه‌های نوشته‌های ارسطو که «جامع» و در جمع «جوامع» نام دارند. شیوه‌ی کار ابن رشد در «تفسیرها» چنین است که نخست پاره‌هایی از متن ارسطو را از ترجمه‌ی عربی آنها نقل می‌کند و سپس به تفسیر دقیق و ژرف آنها می‌پردازد و در این رهگذر از آنچه از تفاسیر شارحان یونانی ترجمه شده به عربی در دست داشته است، بهره می‌گیرد و گاه نیز از آنها انتقاد می‌کند، و سرانجام برداشت خود را از متن ارسطو توضیح می‌دهد. در شرح‌های متوسط یا «تلخیصها»، کلمات اول متن ارسطو را نقل و سپس بقیه‌ی مطالب را به زبان خودش شرح می‌دهد و توضیحات و نظریات شخصی و مطالبی از منابع فیلسوفان اسلامی نیز بر آنها می‌افزاید، به گونه‌ای که اثر به صورت نوشته‌ی مستقلی آشکار می‌شود که گفته‌های ارسطو و ابن رشد به هم آمیخته شده و نمی‌توان آنها را از یکدیگر تشخیص داد. اما شیوه‌ی کار ابن رشد در خلاصه‌ها یا «جوامع» چنین است که وی در آنها همیشه از سوی خود سخن می‌گوید، در حالی که عقاید و نظریات ارسطو را بیان می‌کند و در این رهگذر از نوشته‌های دیگر وی برای توضیح و تکمیل متن در دست، بهره می‌گیرد و از خودش نیز مطالبی بر آنها می‌افزاید. اما از لحاظ زمان بندی تاریخی این نوشته‌ها، این پرسش به میان می‌آید که کدام دسته بر دیگری تقدم زمانی داشته است؟

• زمان بندی جوامع، تلخیصها و تفسیرها:

در طی سده های میانه و رنسانس عقیده بر این بود که ابن رشد «جوامع» را در جوانی، «تلخیصها» را در میان سالی و «تفسیرها» را در دوران سالخوردگی پدید آورده بوده است. رنان نیز بر این عقیده است که ابن رشد تفسیرهای بزرگ را پس از آن دو دسته ی دیگر نوشته بوده، چنان که در پایان ترجمه ی عبری «تفسیر بزرگ طبیعت» ارسطو، که آن را در ۵۸۲ق/۱۱۸۶م نوشته بوده است، می آید که «من در جوانی شرح کوتاه تر دیگری از این کتاب داده ام». وی همچنین در برخی «تلخیصها» وعده می دهد که شروح مفصل تری بر آنها بنویسد. از سوی دیگر بسیاری از نوشته های ابن رشد، که اصل عربی آنها گم شده، در پایان دارای زیرنویسهایی است که در ترجمه ی عبری آنها حفظ شده و تا اندازه ای به تعیین زمان بندی آنها یاری می کند. ما در اینجا عناوین مجموع نوشته های ابن رشد را که اکنون با اصل عربی یا ترجمه ی لاتینی و عبری در دست است، می آوریم:

• تفسیرها یا شروح مفصل ابن رشد:

۱. تفسیر مابعدالطبیعه دست نوشته ی آن در لیدن است. این اثر را موریس بویژ (Maurice Bouyges) با دقت تدوین و در سه جلد طی سالهای ۱۹۳۸، ۱۹۴۲ و ۱۹۴۹م، در مطبعه ی الکاثولیکیه در بیروت منتشر کرده است. ترجمه لاتینی آن در «مجموعه ی آثار ارسطو» (Opera omnia)، همراه با «مجموعه ی تفاسیر ابن رشد قرطبی»، در ونیز، ۱۵۶۰م، چاپ شده است.

ص: ۶۵۸

۲. شرح کتاب البرهان (تفسیر بزرگ بر کتاب «تحلیلهای پسین یا دومین» ارسطو) که اصل عربی آن گم شده است. ترجمه ی لاتینی آن در «مجموعه ی آثار ارسطو» چاپ شده است.

۳. شرح کتاب النفس (تفسیر بزرگ بر کتاب «درباره ی روان» ارسطو)، اصل عربی آن گم شده است. ترجمه ی لاتینی، در همان مجموعه چاپ شده است. همین اثر را اف. استوارت کرافورد (F. Stuart Crawford) تدوین و همراه مقدمه و فهرس بسیار سودمند، منتشر کرده است.

۴. شرح السماء و العالم (تفسیر بزرگ بر کتاب «درباره ی آسمان» ارسطو)، اصل عربی آن گم شده است.

• شرحهای متوسط (تلخیصات) ابن رشد:

۱. تلخیص الخطابه (شرح متوسط بر کتاب «سخنوری، رتوریکا»ی ارسطو). دست نوشته های آن در فلورانس، ولیدن موجود است. متن عربی آن به کوشش عبدالرحمن بدوی، زیر همان عنوان تدوین و در قاهره (۱۹۶۰م) منتشر شده است. ترجمه عربی آن به وسیله ی توکوس نیز در دست است. این کتاب به کوشش محمد سلیم سالم در قاهره (۱۹۶۷م) به چاپ رسیده است.

۲. تلخیص مدخل فرفوروس که دست نوشته آن در فلورانس و لیدن موجود است.

۳. تلخیص کتاب المقولات (ارسطو) دست نوشته در فلورانس و لیدن. این کتاب را موریس بویژ در ۱۹۳۲م در بیروت منتشر کرده است. دست نوشته ی دیگری از این کتاب در مجموعه ی «منطق ارسطو» در کتابخانه ی مجلس شورای ملی تهران، و نیز در کتابخانه ی دانشگاه تهران، و کتابخانه ی ملک (اکنون در آستان قدس رضوی) یافت می شود. این اثر همراه با مقدمه ای به زبان فرانسه در بیروت به چاپ رسیده است.

۴. تلخیص کتاب العباره (پری هر مه نیاس، ارسطو) دست نوشته ها در فلورانس و لیدن، و نیز کتابخانه ی مجلس شورای ملی تهران یافت می شود. محمد سلیم سالم آن را در قاهره، مرکز تحقیق التراث، سال ۱۹۷۸ م به چاپ رسانید.

۵. تلخیص کتاب القیاس (شرح متوسط بر «تحلیلهای نخستین» ارسطو). دست نوشته ها در فلورانس و لیدن و در مجموعه ی کتابخانه ی مجلس شورای ملی تهران.

۶. تلخیص کتاب البرهان (شرح متوسط بر «تحلیلهای پسین یا دومین» ارسطو). دست نوشته ها در فلورانس و لیدن، و کتابخانه مجلس شورای ملی.

۷. تلخیص کتاب الجدل (شرح متوسط بر «توییکا»ی ارسطو). دست نوشته ها در فلورانس و لیدن. متن این کتاب به کوشش چارلز باتروث و احمد عبدالمجید هریدی نخست در ۱۹۷۹م (قاهره) و بار دوم با همکاری محمد سلیم سالم در ۱۹۸۰ م منتشر شده است.

۸. تلخیص کتاب السفسطه (شرح متوسط بر «رد بر سفسطیان» ارسطو) دست نوشته ها در فلورانس و لیدن. نخستین چاپ این کتاب به سال ۱۹۷۳م توسط مرکز تحقیق التراث در ۱۹۰ صفحه منتشر شد. مجموعه ی تلخیصها نامبرده ی ابن رشد از «منطق ارسطو» به کوشش جیرار جهامی در ۳ جلد در ۱۹۸۲م در سلسله ی منشورات الجامعه اللبنانیه با عنوان ابن رشد، تلخیص منطق ارسطو منتشر شده است.

۹. تلخیص کتاب الشعر (شرح متوسط بر «درباره ی شعر» ارسطو) دست نوشته ها در فلورانس و لیدن. متن عربی آن نخست به کوشش فاوستولازینیو در سال ۱۸۷۰م در پیزا، فلورانس منتشر شد؛ چاپ دوم به کوشش عبدالرحمن بدوی زیر عنوان فن الشعر و شروحه العربیه للفارابی و ابن سینا و ابن رشد، با حواشی و توضیحات، در قاهره (۱۹۵۳م) منتشر شده است. همچنین به کوشش محمد سلیم سالم در قاهره (۱۹۷۱م) منتشر شده است.

۱۰. تلخیص السماع الطبیعی (شرح متوسط بر «درباره ی طبیعت» ارسطو) دست نوشته در موزه ی بریتانیا. همچنین دست نوشته ای در کتابخانه ی ملک (اکنون در آستان قدس رضوی) و در کتابخانه ی وزیری یزد موجود است.

۱۱. تلخیص السماء والعالم (شرح متوسط بر «درباره ی آسمان و جهان» ارسطو) دست نوشته ها در لیدن. همچنین دست نوشته ای در کتابخانه ی ملک (اکنون در آستان قدس رضوی) و دست نوشته ی دیگری در کتابخانه وزیری یزد موجود است.

۱۲. تلخیص الکون و الفساد (شرح متوسط بر «درباره ی پیدایش و تباهی» ارسطو) دست نوشته ها در بودلیان، آکسفورد، کتابخانه ی ملی پاریس، دست نوشته های عبری، همچنین دست نوشته ای در کتابخانه ی ملک (اکنون در آستان قدس رضوی) و دست نوشته ی دیگری در کتابخانه ی وزیری یزد موجود است. چاپ جدید به کوشش اف. ه. فوبس و اس. کورلاند (F.H. Fobes, Kurland)، کمبریج، ماساچوستز (آمریکا)، ۱۹۵۶م

۱۳. تلخیص الاثار العلویه (شرح متوسط بر «متورولوژیکا یا پدیده های جوی» ارسطو). دست نوشته ها در بودلیان، آکسفورد، کتابخانه ی ملی پاریس؛ همچنین در کتابخانه ی ملک (اکنون در آستان قدس رضوی) و دست نوشته ی دیگری در کتابخانه ی وزیری یزد موجود است.

۱۴. تلخیص کتاب النفس (شرح متوسط بر «درباره ی روان» ارسطو). دست نوشته ها در کتابخانه ی ملی پاریس، دست نوشته ای در کتابخانه ی ملک و دست نوشته ی دیگری در کتابخانه ی وزیری یزد موجود است. دست نوشته های عبری و متن عربی آن به کوشش احمد فؤاد الاهوانی در قاهره (۱۹۵۰م) منتشر شده است.

۱۵. تلخیص ما بعد الطبیعه (شرح متوسط بر «متافیزیک یا مابعد الطبیعه ی» ارسطو) دست نوشته ی عربی در کتابخانه ی ملک و دست نوشته ی دیگری در کتابخانه ی وزیری یزد موجود است. این کتاب به کوشش عثمان امین در قاهره (۱۹۵۸م) به چاپ رسیده است. بدوی به ضمیمه ی کتابی زیر عنوان ارسطو طالیس، فی النفس، در ۱۹۵۴م در قاهره منتشر کرده است؛ چاپ دیگری از آن در سال ۱۹۶۱م به کوشش هلموت گتیه، در ویسبادن، آلمان غربی، انتشار یافته است.

• خلاصه ها (جوامع) ابن رشد:

۱. جوامع کتب ارسطو طالیس فی الطبیعیات و الالهیات (خلاصه هایی از کتاب «درباره ی طبیعت» و متافیزیک ارسطو). دست نوشته ی آن در کتابخانه ی ملی مادرید، اسپانیا. خلاصه ی متافیزیک برای نخستین بار به کوشش مصطفی القبانی، در قاهره (بی تاریخ) و سپس به کوشش کارلوس کوئروس رودریگز همراه ترجمه ی اسپانیایی و مقدمه ای مهم، در ۱۹۱۹ م منتشر شده است. ترجمه ی آلمانی نیز به وسیله ی فان دن برگ در ۱۹۲۴م در لیدن انتشار یافته است. همه ی آن نوشته ها در مجموعه ای زیر عنوان رسائل ابن رشد میان سالهای ۱۹۴۶-۱۹۴۷م در حیدرآباد دکن چاپ و منتشر شده اند، و این عناوین را در بردارد: «السماع الطبیعی»، «السماء و العالم»، «الکون و الفساد»، «الاثار العلویه»، «کتاب النفس»، «مابعد الطبیعه».

۲. الضروری فی المنطق؛ خلاصه همه ی نوشته های منطقی ارسطو به اضافه ی مدخل فرفور یوس (ایساگوگه، ایساگوچی). دست نوشته ها به خط عبری در کتابخانه ی ملی پاریس، و کتابخانه ی دولتی مونیخ.

۳. کتاب الحیوان؛ خلاصه ی کتابهای ارسطو: «درباره ی اعضاء جانوران» و «درباره ی پیدایش جانوران» متن عربی آن تا کنون یافت نشده است.

۳. جوامع سیاسه افلاطون (خلاصه و شرح مختصر کتاب «سیاست» پولیتیا یا جمهوری افلاطون). عنوان اصلی آن در فهرست کتابخانه ی اسکوریال، آمده است. متن عربی آن گم شده است. متن ترجمه ی عبری آن همراه با ترجمه ی انگلیسی به کوشش روزنتال زیر عنوان «تفسیر ابن رشد بر جمهوری افلاطون» در ۱۹۵۶م، در کمبریج، انگلستان منتشر شده است. «شرح بر جمهوری افلاطون» ترجمه ی انگلیسی از تنها نسخه ی موجود عبری از لرنر و ایتاکا، لندن، ۱۹۷۴م.

• برخی شرحهای دیگر:

الف - شرح رساله اتصال العقل بالانسان لابن الصائغ (شرح بر نوشته ی ابن باجه با همان عنوان)، که نام آن در فهرست اسکوریال آمده است؛

ب - تلخیص شرح ابی نصر لمقاله الاولى من القیاس (تلخیص نوشته ی فارابی بر کتاب یکم «تحلیلهای نخستین ارسطو»)، که نام آن در فهرست اسکوریال آمده است؛

ج - مقاله فی نظر ابی نصر الفارابی فی المنطق و نظر ارسطاطالیس، که ابن ابی اصیبعه از آن نام می برد (۳/۱۲۶)؛

د- شرح مقاله الاسکندر فی العقل (شرح بر نوشته ی اسکندر افرودیسی «درباره ی عقل»)، نام آن در فهرست اسکوریال آمده است. ترجمه ی عبری آن نیز موجود است.

• نوشته های مستقل:

۱. تهافت التهافت، رد بر تهافت الفلاسفه غزالی، چاپها: قاهره، ۱۳۰۳، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰-۱۳۲۱ ق؛ نیز به کوشش موریس بویژ، بیروت، المطبعه الکاثولیکیه، ۱۹۳۰ م. ترجمه ی انگلیسی با حواشی و یادداشتهای بسیار سودمند از فان دنن برگ، در دو جلد، لندن (۱۹۵۴م)، چاپ دوم، هر دو جلد در یک مجلد، لندن (۱۹۸۵م).

ص: ۶۶۳

۲. فصل المقال فيما بين الشريعة والحكمة من الاتصال. متن آن بار نخست به اهتمام مارکوس یوزف مولر در مونیخ (۱۸۵۹م) بر اساس دست نوشته ی اسکوریال تدوین و به همراه دو رساله ی دیگر از ابن رشد: منهاج الادله فی عقاید المله و ضمیمه ی فصل المقال منتشر شد. بر پایه ی همین چاپ، هر سه رساله در سالهای ۱۳۱۹، ۱۳۱۷، ۱۳۱۳ و ۱۳۲۸ ق در قاهره چاپ و منتشر شده اند. لئون گوتیه نیز آن را با ضمیمه در ۱۹۴۲م به همراه ترجمه ی فرانسوی در الجزائر منتشر کرده است؛ ترجمه ی آلمانی از یوزف مولر، مونیخ، ۱۸۷۵م؛ ترجمه ی انگلیسی از جورج حورانی، لندن (۱۹۶۱م)، متن عربی آخرین بار، همراه ضمیمه و فصلی از مناهج به کوشش جورج حورانی تدوین و در بریل، لیدن (۱۹۵۹م) منتشر شده است. محمد عماره، چاپ جدید آن همراه با تصحیح چاپهای پیشین را در قاهره (۱۹۷۲م) منتشر کرده است.

۳. الکشف عن مناهج الادله فی عقاید المله. دست نوشته در کتابخانه ی ملی مادرید، اسکوریال. چاپها: از یوزف مولر، مونیخ، ۱۸۵۹م و بر پایه ی آن چاپهای قاهره، ۱۳۱۹، ۱۳۱۷، ۱۳۱۳ق. این کتاب آخرین بار به کوشش محمدقاسم با استفاده از دست نوشته ی اسکوریال، همراه مقدمه ای در علم کلام، در قاهره (۱۹۶۴م) منتشر شده است.

۴. ضمیمه ی نصل المقال (ضمیمه لمسئله العلم القديم التي ذكرها ابوالوليد في فصل المقال) در همان چاپها و ترجمه های شماره ی بالا.

۵. مقاله فی اتصال العقل بالانسان. دست نوشته در اسکوریال. ترجمه ی آلمانی از هر تس (سه رساله، برلین، ۱۸۶۹م)، ترجمه ی عبری مونک، ترجمه ی اسپانیایی از موراتا (۱۹۲۳م).

۶. کتاب فی الفحص هل يمكن للقلع الذی فینا و هو الموسوم بالهیولانی ان یعقل الصور المفارقة باخره، او یمكن ذلک، و هو المطلوب الذی کان ارسطو طالیس وعدنا بالفحص عنه فی کتاب النفس. (رساله ی پژوهشی در این باره که آیا عقلی که در ما هست و هیولانی نامیده می شود، می تواند صورتهای مفارق را تعقل کند یا نه و این همان مسئله است که ارسطو پژوهش درباره ی آن را در کتاب النفس وعده داده است). متن عربی آن در دست نیست. دست نوشته های ترجمه ی لاتینی در کتابخانه ملی پاریس، کتابخانه ی سن مارک در ونیز. ترجمه آلمانی از هانس، زیر عنوان «رساله ی ابن رشد درباره ی امکان اتصال» یا «درباره ی عقل مادی»، هاله (۱۸۹۲ م).

۷. مقاله فی جوهر الفلک. متن عربی آن گم شده است. در فهرست کتابخانه ی اسکوریال و نیز نزد ابن ابی اصبیه، از چند اثر مستقل زیر عنوان مقاله فی الجرم السماوی نام برده می شود. رنان می گوید: «این رساله مشتمل بر چندین مقاله است که در ادوار مختلف نوشته شده است و یکی از معروف ترین آثار به زبان عبری و لاتینی است و معمولاً به همراه کتاب العلل، یا فی الخیر المحض (منسوب به پروکلوس) با آن رساله در مجموعه ی نوشته های ارسطویی جای گرفته است».

● نوشته های کلامی و فقهی:

۱. بدایهالمجتهد و نهایه المقتصد فی الفقه. این کتاب چندین بار چاپ شده است: فاس، ۱۳۲۷؛ قاهره، ۱۳۲۹، ۱۳۳۵ و استانبول ۱۳۳۳ق. آخرین بار در دو جلد، بیروت ۱۹۸۲م.

ص: ۶۶۵

۲. اختصارالمستصفی^۱ (خلاصه مستصفی اثر غزالی در اصول فقه). متنی از آن در دست نیست، اما نام آن در چندین منبع، از جمله در فهرست اسکوریال آمده است.

۳. المسائل الطبولیه، در فهرست اسکوریال آمده است.

۴. مختصرالمجسطی. اصل عربی آن در دست نیست. دست نوشته های ترجمه ی عبری آن در بسیاری از کتابخانه ها یافت می شود. به لاتینی ترجمه نشده است.

۵. ما یحتاج الیه من کتاب اقلیدس فی المجسطی، در فهرست اسکوریال آمده است.

۶. مقاله فی حرکه الفلک (در عیون الانباء)، و کلام له علی حرکه الجرم السماوی.

• نوشته هایی در صرف و نحو:

الضروری فی النحو، کلام له علی الکلمه و الاسم المشتق. در فهرست اسکوریال آمده است.

• نوشته های پزشکی:

۱. تلخیص کتاب الحمیات لجالینوس (شرح متوسط بر کتاب گالنوس «درباره ی تبها»). دست نوشته در اسکوریال.

۲. تلخیص الاعضاء الآلمه (شرح متوسط بر «اندامهای دردمند» اثر گالنوس).

۳. تلخیص القوی الطبیعیه (شرح متوسط بر نوشته ی گالنوس به همین عنوان)، در فهرست اسکوریال آمده است.

۴. تلخیص المزاج (اثر گالنوس)، در فهرست اسکوریال و عیون الانباء آمده است.

۵. تلخیص الاسطقسات لجالینوس (شرح متوسط بر نوشته ی گالنوس «درباره ی عناصر بنا بر نظر هیپوکراتس = بقراط») در فهرست اسکوریال و عیون الانباء آمده است.

۶. تلخیص الخمس مقالات الاولی من کتاب الادویه المفرده لجالینوس (شرح متوسط بر «داروهای ساده» اثر گالنوس)، در فهرست اسکوریال و عیون الانباء آمده است. مجموعه ی این نوشته ها زیر عنوان: «تلخیصات الی جالینوس»، ویراسته ی دلاکوئیشیون باثکت دبنیتو (De la Concepcion Vazquezde Benito)، در ۱۹۸۴ م در مادرید منتشر شده است.

۷. رسائل ابن رشد الطیبه، به کوشش جورج شحانه قنواتی، سعید زائد و تنظیم ابراهیم مدکور، در قاهره (۱۹۷۸م) به چاپ رسیده است.

۸. شرح ارجوزه ابن سینا فی الطب (شرح متوسط بر شعر ارجوزه فی الطب ابن سینا)، در فهرست اسکوریال آمده است؛ دست نوشته ها در پاریس، آکسفورد، لیدن، چستر بیٹی، ایرلند و نیز کتابخانه ی کمبریج. رنان می گوید این اثر یکی از معروف ترین آثار ابن رشد است.

۹. کتاب الکلیات (درباره ی کلیات پزشکی). رنان می گوید «این اثر یک دوره ی کامل پزشکی در هفت کتاب است»؛ دست نوشته های عربی در کتابخانه ی ملی مادرید، کتابخانه ی ساکرومونه در گرانا، در تطوان منتشر شده است.

منابع

تاریخ فلسفه اسلامی، حنا الفاخوری، مترجم آیتی، انتشارات علمی- فرهنگی، ۱۳۸۴،

کانون ایرانی پژوهشگران فلسفه و حکمت

کلید واژه ها

تالیفات امام محمد غزالی

غزالی غزالی از آن عده محققان و مؤلفان است که آثارشان به کثرت معروف است چنانکه پیش گفتیم در یک جا می نویسد: «چهل سال در دریای علوم غواصی کرد و در علوم دین نزدیک به هفتاد کتاب تصنیف کرده پس دنیا را چنانکه بود بدید و جملگی را بینداخت.» شاید غیر از موضوعات دینی درباره موضوعات دیگر هم کتاب نوشته باشد که نام نبرده یا ما نمی دانیم. در هر صورت غیر از خود او دیگران هم بیشتر از هفتاد کتاب و رساله از او نقل کرده اند. خوشبختانه بیشتر این آثار بر جای مانده است که برخی از آنها را به ترتیب اهمیت ذکر می کنیم.

احیاء علوم الدین احیاء علوم الدین مهمترین کتاب عربی غزالی است در مواعظ و حکم و اخلاق و مسائل دینی، که آن را در سفر شام و بیت المقدس پرداخته است. در اهمیت این کتاب همین بس که گفته اند: «لوزهبیت کتب الاسلام و بقی الاحیاء لاغنی عما ذهب؛ اگر تمام کتابهای اسلامی از میان برود و تنها احیاء باقی بماند، مسلمانان از آنچه از میان رفته بی نیاز می باشند.» این کتاب بر چهار قسم تقسیم می شود یکی در عبادات، دو دیگر در عادات، سه دیگر در مهلکات، چهارم در منجیات. هر کدام از این چهار قسم شامل ده کتاب است که مجموعاً چهل کتاب یا چهل بخش می شود. این کتاب پیوسته مورد نظر اهل معرفت بوده و موافقان و مخالفان زیادی داشته است و درباره آن رساله ها نوشته و تلخیص و شرح کرده اند.

ص: ۶۶۷

نخست خود امام این کتاب را خلاصه کرد و آن را: «المرشد الامین الی موعظه المتقین» نام نهاد و نیز تلخیص برادرش را به نام «لباب الاحیاء» باید نام برد. شاید مهمترین شرحی که بر «احیاء» نوشته شده است همان است که مؤلف «تاج العروس» سید محمد حسینی معروف به مرتضی زبیدی (تولد ۱۱۴۵ / وفات ۱۲۰۵) نوشته و آن را اتحاف الساده المتقین نامیده است. این شرح در سال ۱۳۰۲ هجری در ۱۳ مجلد در فاس چاپ شده و باز در سال ۱۳۱۱ در مصر در ده مجلد چاپ گردید.

زبیدی از طرفداران جدی امام بود و همواره از او دفاع می کرد. از طرفداران دیگر امام زین العابدین ابوالفضل عبدالرحیم بن حسین عراقی است که احادیث این کتاب را بیرون آورد و در سال ۷۵۱ کتابی در چند مجلد پرداخت در صحت احادیث و سند آنها. پس از آن هم در سال ۷۶۰ کتابی مختصرتر به نام المغنی عن حمل الاسفار پرداخت.

از مخالفان غزالی یکی ابوالفرج بن الجوزی است (در گذشته ۵۹۷ ه.ق) که منهاج القاصدین را در شرح احیاء علوم الدین غزالی نوشت و سپس به نظر خود کتابی پرداخت در اغلاط احیاء العلوم، که آن را «اعلام الاحیاء بأغلاط الاحیاء؛ آگاهانیدن زندگان به غلطهای احیاء» نامید. پسر ابن الجوزی یعنی ابوالمظفر ابن الجوزی هم غزالی را انتقاد کرد که کتابش را بر مذهب صوفیان وضع کرده است. اما غزالی از پیش در جواب بعضی از این گونه اعتراضات کتاب الاملاء علی مشکل الاحیاء را نوشته بود.

المنقذ من الضلال المنقذ من الضلال این کتاب از بهترین آثار غزالی است، زیرا در نوع خود کم نظیر است، که در آن شرح و چگونگی خروج از شک و وصول به نور یقین آمده است.

مقاصد الفلاسفه: این کتاب شاید یکی از بهترین و آسان ترین کتب حکمت مشاء است که غزالی برای تفهیم مقاصد فیلسوفان نوشت تا پس از آن کتاب تهافت الفلاسفه را بر اساس آن در رد فیلسوفان تألیف کند و نشان دهد که بدون فهم و کورکورانه عقاید فیلسوفان را رد نکرده است. خود می گوید: «فینبغی أن نحقق مذهبهم اولاً- للتفهيم، ثم نشتغل بالاعتراض، فان الاعتراض على المذهب قبل تمام التفهيم رمى في عمایه؛ شایسته است که نخست روش آنان را بررسی کنیم، آنگاه به اعتراض پردازیم. زیرا اعتراض بر مذهبی پیش از آنکه آن را به خوبی دریابند، سنگ انداختن در تاریکی است!» این کتاب به سال ۱۸۸۸ با شروح در لندن چاپ شد و در سال (۱۵۰۶) به لاتین ترجمه شده بوده است.

تهافت الفلاسفه غزالی در این کتاب با سلاح خود فیلسوفان، یعنی برهان و استدلال و قواعد فلسفه، به ابطال عقاید آنها پرداخته، در بیست مسئله از مسائل مختلف تناقض آراء و لغزشهای آنها را بیان کرده: در سه مسئله حکم به کفر فیلسوفان داده است و در هفده مسئله به بدعتشان منسوب داشته است. آن سه مسئله که در آن فیلسوفان با تمام مسلمانان مخالفت کرده اند عبارت است از:

۱. می گویند: ابدان و اجساد محشور نمی شوند و آنچه پاداش می بیند و عقاب می یابد ارواح مجرده اند و ثوابها و عقابها جسمانی نیست بلکه روحانی است.
۲. می گویند: خدای تعالی کلیات را می داند و به جزئیات عالم نیست و این کفر صریح است و حق آن است که به اندازه ذره ای در آسمانها و زمین از دانش او بر کنار نیست.

۳. می‌گویند: عالم قدیم و ازلی است و این خلاف حدوث عالم است که در شریعت آمده است .

آن هفده مسئله که در باب آنها فیلسوفان را به بدعت و انحراف و کجروی متهم و منسوب می‌دارد عبارت است از: ۱- عجز فیلسوفان از اثبات صانع؛ ۲- عجز فیلسوفان از اقامه دلیل بر محال بودن دو خدا؛ ۳- ابطال مذهب فیلسوفان در نفی صفات؛ ۴- ابطال عقیده فیلسوفان به اینکه می‌گویند: ذات باری به جنس و فصل منقسم نمی‌شود؛ ۵- ابطال قول فیلسوفان که می‌گویند مبدأ اول موجود بسیط بدون ماهیت است؛ ۶- عجز فیلسوفان از اثبات اینکه: خدا جسم نیست؛ ۷- در بیان اینکه قول به دهر و نفی صانع بر فیلسوفان لازم می‌آید؛ ۸- عجز فیلسوفان از اثبات اینکه مبدأ اول عالم به غیر است؛ ۹- در ابطال قول فیلسوفان که گویند: خدا جزئیات را نمی‌داند؛ ۱۰- ابطال قول فیلسوفان که گویند: آسمان حیوانی متحرک بالاراده است؛ ۱۱- ابطال قول فیلسوفان راجع به غرض محرک آسمان؛ ۱۲- در ابطال قول ایشان که گویند: نفوس آسمانی تمام جزئیات را می‌دانند؛ ۱۳- در ابطال قول ایشان راجع به محال بودن خرق عادات؛ ۱۴- درباره قول ایشان که: نفس انسان جوهری است قائم به نفس و جسم و عرض نیست؛ ۱۵- قول ایشان درباره محال بودن فنای نفوس بشری؛ ۱۶- در ابطال انکار فیلسوفان به رستاخیز و حشر اجساد؛ ۱۷- در ابطال مذهب ایشان در ابدیت عالم .

پس از بحث مستوفی درباره هر یک از این مسائل و بیان عجز و تهافت حکیمان و تقریر ادله ایشان ، غزالی در آخر این کتاب چنین می‌گوید: «اگر کسی پرسد حال که مذاهب این جماعت را بیان کردی، آیا به طور قطع حکم به کفرشان می‌کنی؟! گویم: آری بی هیچ تردید تکفیر آنها در سه مسئله حتمی است . نخست: مسئله قدم عالم و اینکه تمام جواهر قدیمند؛ دوم قول ایشان که خدای تعالی به جزئیاتی که از اشخاص حادث می‌گردد عالم نیست؛ سوم انکارشان به بعث اجساد و حشر آنها که این سه با اسلام سازگار نیست و معتقد آن تکذیب کننده انبیاء است ولیکن باقی مسائل چیزهایی است که مذهبشان به معتزله نزدیک است.»

صاحب تاریخ الحکماء می گوید که غزالی بسیاری از مطالب این کتاب را از تألیفات یحیی نحوی انتحال کرده است ، ولیکن چون آن تألیفات به دست ما نیست ، این قول را از او باور نتوانیم داشت . قاضی ابوالولید محمدبن احمدبن رشدالمالکی (در گذشته ۵۹۵ ه.ق) نیز به دفاع از فیلسوفان برخاست و کتاب تهافت التهافت را در رد تهافت الفلاسفه نوشت و گفت: «هر چه غزالی در این کتاب نوشته ، خالی از برهان و عاری از یقین است .» در آخر کتاب می نویسد: «شکی نیست که غزالی شریعت و دین هر دو را خراب کرد و راه خطا رفت » و سپس می گوید: «اگر ضرورت طلب حق در میان نبود اصلا در این باره سخن نمی گفتم .»

بسیط و وسیط و وجیز در فقه ، این کتابها را بسیاری از دانشمندان شرح و تلخیص کرده اند.

جواهرالقرآن: که مشتمل بر زبده قرآن است ، کتاب منقسم به علوم و اعمال است و اعمال هم به دو قسم: ظاهری و باطنی تقسیم می گردد، اعمال باطنی نیز منتهی به تزکیه و تحلیل می شود.

المضنون به علی غیر اهل: که در سال ۱۳۰۹ در ضمن مجموعه ای خطی در مصر چاپ شد، اما در انتساب این کتاب به غزالی تأمل است . غزالی در کتاب جواهرالقرآن نوشته که: «برخی کتابها نوشته ام که به غیر اهلش مضمون است .» سبکی می گوید: «یقین دارم که این کتاب از آن غزالی نیست ولیکن یافعی آن را از غزالی می داند.»

فضایح الباطنیه: که شامل تعالیم قرامطه و اسماعیلیان و غیر ایشان از طوایف باطنیه است . کتاب مذکور در موضوع خود سخت سودمند است . این کتاب به سال ۱۹۶۸ م به کوشش عبدالرحمن بدوی چاپ شده است .

غرایب الاول فی عجایب الدول: که در آن سلطان محمد پسر ملکشاه سلجوقی را مورد خطاب قرار می دهد.

سرالعالمین و کشف ما فی الدارین: که از نظام حکومتها و دولتها بحث می کند.

تنزیه القرآن عن المطاعن: که به سال ۱۳۲۹ در مصر چاپ شده است .

المنحول: در علم اصول است، این کتاب را غزالی در دوران نوجوانی نوشت و همین کتاب بود که دستاویز جماعتی غوغا قرار گرفت و از روی آن گفتند: غزالی در امام ابوحنیفه طعن کرده است .

المستصفی: در اصول فقه و آن کتاب کلانی است در دو مجلد. در مقدمه این کتاب می گوید: «من لم يعرف المنطق فلا ثقه له فی العلوم اصلا؛ هر کس منطق نداند هیچ اعتمادی به دانسته های او نیست!»

بزرگترین و اصیلترین کتاب فارسی غزالی کیمیای سعادت نام دارد، که در اخلاق و مسائل دینی پرداخته و تلخیص گونه ای فارسی است از احیاء علوم الدین غزالی و «نظیر آن کتابی به فارسی در این موضوع نوشته نشده» و تاریخ تألیفش میان سالهای ۴۹۰ - ۵۰۰ است.

دیگر از نوشته های فارسی غزالی نصیحه الملوک است که آن را برای سلطان محمد بن سنجر سلجوقی نوشته و این کتاب در میان مردم دست به دست می گشته و عموی شرف الدین مبارک بن المستوفی الاربلی آن را به تازی برگردانده است . در حدود بیست تا سی جلد دیگر از رسائل و کتب غزالی چاپ شده و یا وجود آن در کتابخانه های بزرگ عالم سراغ داده شده که در اینجا از ذکر آنها خودداری شده است.

ص: ۶۷۲

سید حسین نصر- تاریخ فلسفه اسلامی - حکمت- تهران- ۱۳۸۲

هانری کربن- تاریخ فلسفه اسلامی- مترجم؛ جواد طباطبایی- کویر- ۱۳۸۳

کانون ایرانی پژوهشگران حکمت

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی غزالی کتب فلسفی کتاب شناسی علوم اسلامی علم کلام

نگاهی به آثار امام فخر رازی

امام ابو عبدالله محمد بن عمر بن حسین بن حسین تیمی بکری طبرستانی رازی، ملقب به «فخرالدین» و معروف به ابن خطیب و خطیب ری یکی از حکیمان نامبردار و از جمله متکلمان زبردست ایران است. تولد امام روز ۲۵ رمضان سال ۵۴۴ در ری بود و وفاتش در سال ۶۰۶ هجری، روز اول شوال، در هرات اتفاق افتاد. امام ابتداء نزد پدر مشغول تحصیل شد، پس از مرگ وی پیش مجدالدین گیلانی تلمذ کرد و آن گاه که مجدالدین گیلانی جهت تدریس به مراغه دعوت شد فخرالدین نیز در مصاحبت او بود و زمانی دراز علم کلام را پیش وی می خواند و می گوید: در این مدت کتاب شامل امام الحرمین جوینی (۴۱۹-۴۷۸ ه.ق) را که در علم کلام پرداخته، حفظ می کرد. چون فخرالدین قامت بر کشید و ببالید، رهسپار خراسان شد و در آنجا بود که به آثار ابوعلی سینا (در گذشته ۴۲۸ ه.ق) واقف شد و به مطالعه آنها مشغول گشت.

فخرالدین پس از تحصیل به ماوراءالنهر مسافرت کرد و در نزد غیاث الدین و برادرش شهاب الدین که از پادشاهان غور بودند، تقرب حاصل کرد، لیکن این تقرب و منزلت دیری نپایید. زیرا امام به واسطه اعتراضات و انتقاداتی که در مسئله تجسیم و تشبیه بر کرامیه می کرد، کرامیان در صدد قتل وی برآمدند و حتی زهر در طعامش کردند. کرامیه که پیروان ابو عبدالله محمد بن کرام (در گذشته ۲۵۵ ه.ق) از اهل سیستان هستند.

ص: ۶۷۳

ابوعبدالله اعتقاد داشت که خدا بر عرش مستقر است و اسم جوهر بر او قابل اطلاق است و در کتاب عذاب القبر خود گوید که ذات و گوهر خدا واحد است و به قسمت بالای عرش مماس است و همو حلول و تناسخ را جایز می دانست. داوود طیبی گوید: «در اول که امام به هرات بود، فقیر و تنگدست بود و چیزی نداشت و من در یکی از مدارس مجهول و گمنام او را دیدم که مریض بود. از تنگدستی خویش به من شکایت کرد. من از بازرگانان نامدار چیزی از زکوه مالشان بگرفتم و به وی دادم تا به خراسان برود.» چون فخر رازی معروف شد و کم کم کتابهای او به ظهور رسید، مردم به تعلیم و تعلم آن مشغول شدند و کتابهای گذشتگان را فراموش کردند و این بدان سبب بود که امام در تألیف و تصنیف و شرح کتابهای متقدمان روشی تازه داشت.

در شهر هرات ارباب مذاهب به محضر درسش حاضر می شدند و اشکالها و سؤالهای خود را از او می پرسیدند و او همه را به بهترین صورت ممکن جواب می گفت. به سبب وجود او و نفوذ مواعظ و سخنان وی جمع کثیری از کرامیان به مذهب تسنن برگشتند و امام در هرات به جایی رسید که او را شیخ الاسلام لقب دادند. چون امام در حکمت و کلام تبحر داشت و از ذوق شاعرانه هم بی نصیب نبود، آن گاه که استدلال می کرد، سخنش متین و استوار بود و زمانی که مقصودش ترغیب مردم بود به استادی مهارت بی نظیری خلق را به انجام مقصود برمی انگیخت و بدین جهت بود که همه به مقام علمی او اعتراف داشتند، او را به انواع می ستودند. از صفات مهم امام تکثیر و توفیر دلیل است بر اثبات یک مدعا، در دفتر هفتم مثنوی که منسوب به مولانا جلال الدین بلخی است چند بیتی آمده که مؤید این مطلب است:

کوه و دریا و درخت و برگ و شاخ *** جمله مخلوقات این کاخ فراخ

شاهدی بر وحدت ذات خدا *** دیده عقل ای برادر برگشا

فخر رازی رحمه الله علیه... آن امین الله موثوق علیه غیر این جمله براهین و دلیل بر کمال ذات خلاق جلیل از کمال عقل فرد کم علیل کرده اخراج او هزار و یک دلیل.

مؤلفات امام فخر رازی

از امام آثار بسیار ذکر کرده اند که ما مهم ترین آنها را در ذیل نقل می کنیم:

۱. تفسیر قرآن معروف به تفسیر کبیر که خود آن را «مفاتیح الغیب» نامیده است. اما تمام عجایب و شگفتیهای علوم را تا روزگار خویش در آن گرد آورده است.

۲. تفسیر قرآن معروف به تفسیر صغیر که خود آن را اسرارالتنزیل و انوارالتأویل نامیده است.

۳. تفسیر سوره فاتحه که یک جلد جداگانه بوده، ولی ابن القفطی گوید که: «در تفسیر سوره فاتحه، کتابی در ۱۲ جلد به خط ریز و کوچک خود نوشته است.»

۴. المطالب العالیه در علم کلام. ولی ابن القفطی گوید: «مطالبی عالی در حکمت است.» ولی ظاهراً قول ابن القفطی اشتباه است چه این کتاب در مطالب کلامی بحث می کند.

۵ - نهایه العقول

۶- کتاب الاربعین فی اصول الدین

۷- المحصل

۸- البیان و البرهان فی الرد علی اهل الزيغ و الطغیان

۹- المباحث العمادیه

۱۰- تحصیل الحق

۱۱- تهذیب الدلائل

۱۲- عیون المسائل

١٣- ارشاد النظر الى لطائف الاسرار

١٤- أجوبه المسائل البخاريه

١٥- المعالم در كلام

ص: ٦٧٥

۱۶- المحصول در اصول فقه

۱۷- لباب الاشارات در فلسفه که خلاصه اشارات شیخ رئیس ابوعلی سینا است و الحق امام در خلاصه کردن و پیراستن این کتاب هنر کرده است.

۱۸- شرحی بر مفصل علامه جارالله زمخشری (وفات ۵۳۸ هجری)

۱۹- شرح وجیز غزالی، که آن را تمام نکرده و فقط فصل عبادات و نکاح را در سه جلد پرداخته است.

۲۰- شرح سقط الزند ابوالعلاء معری فیلسوف و شاعر عرب (در گذشته ۴۴۹ ه.ق)

۲۱- در طب شرح کلیات قانون

۲۲- الجامع الکبیر الملکی

۲۳- تعجیز الفلاسفه به فارسی

۲۴- المباحث المشرقیه در فلسفه

۲۵- الزبده

۲۶- جامع العلوم معروف به «ستینی» در تعریف و شرح ۶۰ علم از علوم؛

غیر از کتابهای مزبور ابن القفطی در تاریخ الحکماء ۳۰ تألیف دیگر از امام فخر نام می برد. ابن خلکان کتابهای امام را بسیار ستوده و گوید: «کتابهای او در زمان حیاتش در اغلب بلاد عالم منتشر شده بود و دانش پژوهان به تعلیم و تعلم مطالب آنها مشغول بودند.»

۲۷ - شرح الاشارات.

۲۸ - طریقه فی الخلاف.

۲۹ - کتاب فی مناقب الشافعی.

۳۰ - عیون الحکمه.

۳۱ - شرح الاسماء الحسنی.

پایگاه اطلاع رسانی کانون ایرانی پژوهشگران فلسفه و حکمت

پایگاه اطلاع رسانی بنیاد حکمت اسلامی صدرا

پایگاه اطلاع رسانی حوزه

کلید واژه ها

فلاسفه اسلامی فلسفه اسلامی فخر رازی زندگینامه کتب فلسفی

عقل گرایی ابن طفیل در رساله حی ابن یقظان

حی بن یقظان آنچه به وسیله ی ابوبکر بن محمد زکریای رازی در قرن چهارم هجری و در شرق جهان اسلام با نوعی جسارت و گستاخی مطرح می گردد دو قرن بعد از آن در غرب جهان اسلام به وسیله ی ابوبکر بن طفیل با نوعی ظرافت و زیرکی و در هاله ای از ابهام و پیچیدگی صورت وقوع می یابد. زکریای رازی با صراحت تمام ادعا می کرد که اگر مردم به مقتضای عقل خود عمل کنند به سعادت خواهند رسید و دیگر نیازی به احکام دین نخواهند داشت. ولی ابن طفیل هرگز به این درستی و بی پروایی سخن نمی گوید. او خلاصه ی اندیشه های خود را به صورت داستان در آورده و تحت عنوان حی بن یقظان در قالبی بدیع و زیبا ارائه کرده است.

ص: ۶۷۶

داستان حی بن یقظان که به فارسی می توان آن را «زنده ی بیدار» نامید یکی از شیرین ترین و عمیق ترین داستانهای فلسفی در جهان اسلام به شمار می آید. باید توجه داشت که قصه ی حی بن یقظان قبل از ابن طفیل نیز مورد توجه بوده و دو تن از بزرگترین فلاسفه ی اسلامی یعنی ابن سینا و سهروردی هر یک به نوعی به آن پرداخته اند. البته آنچه ابن طفیل در این داستان آورده غیر از آن چیزی است که ابن سینا و سهروردی به آن توجه داشته اند. این نکته را نیز باید یادآور شویم که نام رساله ی شیخ شهاب الدین سهروردی در حقیقت حی بن یقظان نیست بلکه او داستان خود را تحت عنوان قصه الغریبه الغریبه به رشته ی تحریر درآورده است. ولی چنان که خود شیخ اشراق در مقدمه ی آن داستان ابراز می دارد، خواندن رساله ی حی بن یقظان ابن سینا او را بر آن داشت که برای تکمیل و تتمیم آن به نوشتن این رساله بپردازد. جنبه ی تکمیلی داشتن رساله ی سهروردی از آن جهت است که داستان او از جایی آغاز می شود که رساله ی ابن سینا بدان جا پایان می پذیرد. به هر حال آنچه ابن طفیل از داستان حی بن یقظان خود می خواهد غیر از آن چیزی که ابن سینا و سهروردی در جستجوی آن گام برمی دارند.

قصه ی حی بن یقظان؛ داستان وجود و تکامل قصه ی حی بن یقظان بدان گونه که ابن طفیل آورده داستان وجود و تکامل شخصی است فرضی، که در یکی از جزایر هند نزدیک به خط استوار از قطعه ی گلی بزرگ که مخمر شده و شایسته ی آن بوده است که اعضای انسان از آن در وجود آید تولد یافته است، و این امر مبتنی بر عقیده ی کسانی است که تولد انسان را بی وجود پدر و مادر روا می دانند، و اختیار جزایر هند بدون تردید اشاره است به روایات مذهبی که به موجب آن آدم از بهشت به سرزمین هند و جبل سرانندیب فروافتاد و نسل بشر از آنجا آغاز شد. ابن طفیل به ملاحظه ی عقیده ی مخالفین و آنان که برای تولد انسان، وجود پدر و مادر را ضروری می شمارند پیدایش حی بن یقظان را به طرز دیگری نیز روایت می کند. بدین طریق که در جزیره ی دیگری که در برابر جزیره ی مزبور واقع شده بود خواهر پادشاه آنجا با مردی که شایسته می دانست به طور پنهانی و بدون رضایت برادر ازدواج کرد و باردار شد. وقتی طفل متولد گشت از بیم برادر او را به صندوقی قرار داد و سرش را استوار ساخت و سپس به دریا افکند، آب دریا آن صندوق را به جزیره ی مقابل برد و بنابر هر دو فرض ماده آهوایی که بچه اش را عقاب ربوده بود ناله ی طفل را شنید و شیرش داد و بر اثر خوردن شیر همان آهو بود که طفل، رشد و نمو پیدا کرد. ابن طفیل چگونگی رشد این طفل را تا آخرین مدارج کمال و بالاترین مراحل سلوک بیان می کند و آن را نمونه ی کامل و مثال اعلی برای سیر و صعود انسان می شناسد.

مسائل مهم قصه ی حی بن یقظان در خلال نقل این داستان مسائل بسیاری مورد توجه ابن طفیل قرار می گیرد که هر یک از آنها در پیدایش تمدن و فرهنگ بشری نقش عمده و اساسی داشته اند. این مسائل به ترتیب عبارتند از ۱- تقلید اصوات و وضع لغت، ۲- اختراع لباس و تهیه ی مسکن، ۳- آماده ساختن وسایل و ابزار دفاعی مانند چوب دستی و نیزه و امثال آن، ۴- بهره گیری از حیوانات اهلی، ۵- کشف آتش و به کار بردن آن در پختن غذا و رفع نیازمندیهای دیگر. ۶- آگاهی انسان به اهمیت اعضا و جوارح خود و همچنین تشریح آنها و سرانجام کشف نقش اساسی قلب در ساختمان بدن.

به راستی پیام اصلی این داستان چیست و موضع ابن طفیل در این باب کدام است؟ کسانی که درباره ی داستان حی بن یقظان به بررسی و مطالعه پرداخته اند یکسان سخن می گویند. زیرا این داستان به گونه ای بیان شده که می توان آن را به وجوه مختلف و کاملاً متفاوت تفسیر نمود. سخنهایی که به نحو رمز گفته می شود همواره تفسیرپذیر خواهد بود. در این مسئله نیز نیست که آنچه ابن طفیل در این داستان آورده رمز گونه و رازآلوده است. در نظر این فیلسوف کلمه ی «حی» رمز عقل است و کلمه ی «یقظان» رمزی است که از خداوند حکایت می نماید. البته عقلی که با کلمه ی «حی» به آن اشاره می شود آن چنان وسیع و گسترده است که در متن جهان نفوذ کرده و از طریق تمثیل به اشکال مختلف و متناسب جلوه گر می گردد.

در هر حال مرموز بودن این داستان موجب شد که برداشت اشخاص از مضمون و محتوای آن به هیچ وجه یکسان و یک نواخت نباشد. کسانی بر این عقیده اند که مقصود ابن طفیل از این داستان اثبات خلود و جاودانگی نفس ناطقه ی انسان است که از بد حادثه چند روزی به بدن مادی تعلق گرفته و قوای بدنی را به عنوان ابزاری برای وصول به مراحل کمال به کار می برد و سرانجام از این جهان مادی به عالم دیگر انتقال می یابد. برخی بر این عقیده اند که ابن طفیل خواسته است ابتدای خلقت انسان را نشان دهد و دو نظریه ای که در نظر او معقول و موجه بوده ابراز داشته است. کسانی دیگر به گونه ای دیگر اندیشیده و گفته اند: آنچه در این داستان آمده شرح غریب و تنهایی انسان است. کسانی که رساله ی حی بن یقظان را با کتاب تدبیرالموتوحد ابن باجه مقایسه کرده اند بر این نظر بیشتر تأکید دارند. نظر دیگر این است که ابن طفیل رابطه ی میان فرد و اجتماع را مورد توجه قرار داده و به این نتیجه رسیده است که منشأ جامعه فرد است.

خودکفایی عقل، اساس داستان حی بن یقظان استاد غلامحسین ابراهیمی دینانی اکیدا اعتقاد دارند که داستان حی بن یقظان بر اساس خودکفایی عقل استوار گشته و هرگونه نیازمندی انسان به غیر عقل، در آن مردود شناخته می شود. در این قصه، داستان انسان فرد و تنهایی سروده می شود که در یک جزیره ی دور افتاده، بدون ارتباط با هرگونه فکر و فرهنگ و بدون تماس و معاشرت با جنس بشر، مراحل تکامل و تعالی را طی می کند و بر اثر روشن نور عقل به مقام مکاشفه و شهود نیز نائل می گردد. درست است که این انسان تنها، سرانجام به نبوت و رسالت پیغمبران اعتراف کرده و احکام الهی را با جان و دل می پذیرد ولی رسیدن به این مقام تنها در پرتو عقل میسر گشته و هیچ عامل دیگری در آن مؤثر نبوده است.

ابن طفیل دریافت حقیقت را نتیجه ی کوشش و نظر دانسته، مکاشفه و شهود را نیز منفک از عقل و نظر نمی شناسد.

سخنان این فیلسوف نشان می دهد که او به استقلال عقل باور داشته و نور خرد را برای رسیدن به سرمنزل حقیقت کافی می شمارد و در اینجاست که می توان گفت آنچه فیلسوف اندلس در داستان حی بن یقظان ابراز داشته با سخنان فیلسوف ری بی تناسب نیست. ابوبکر محمدبن زکریای رازی در شهر ری مقابل شیخ ابوحاتم رازی ایستاد و گفت: «عقل مستقل است و در دریافت حقیقت، به غیر خود نیازمند نیست.» ابوبکر بن طفیل نیز در اندلس همین نوا را نواخت و با سرودن داستان زنده ی بیدار ادعا کرد که عقل در وصول به حقیقت مستقل است و در این طریق نیازی به غیر خود ندارد. بی تردید فضای فکری و فرهنگی این دو فیلسوف تفاوت داشت و فاصله ی زمانی آنان با یکدیگر نیز چندان کوتاه نبود.

تفاوت عقل گرایی ابن طفیل و رازی کسانی که با تاریخ فرهنگ اسلامی آشنایی دارند به خوبی می دانند که آنچه در قرن چهارم هجری واقع شد به هیچ وجه با قضایای قرن ششم آن هم در مغرب جهان اسلام یعنی اندلس قابل مقایسه نیست. بنابراین، صراحت و گستاخی فیلسوف ری در بیان عقاید و ابراز اندیشه، به همان اندازه طبیعی است که مرموز بودن سخنان فیلسوف اندلس طبیعی می نماید. مقصود ما این نیست که این دو فیلسوف تنها از جهت سبک بیان و اسلوب سخن با یکدیگر تفاوت دارند، بلکه این واقعیت را نیز باید پذیرفت که نوع اندیشه ی آنان در عین مشابهت و قرابت یکسان نیست. فیلسوف ری بر اثر اتکا و اعتقاد به عقل، تعلیمات پیغمبران و دستورهای آنان را لازم و ضروری نمی دانست، در حالی که فیلسوف اندلس از روی صدق و اخلاق احکام شریعت و اوامر الهی را می پذیرفت و به آنها احترام می گذاشت. او معتقد بود عقل سالم و خرد روشن بین، سرانجام به همان نتیجه می رسد که از راه شرع و مذهب می توان به آن دست یافت. اعمال مذهبی و مراسم دینی نیز بر نکات و لطایفی مبتنی است که عقل و خرد آن را تأیید می کند.

به این ترتیب فیلسوف ری و فیلسوف اندلس هر دو به استقلال عقل و توانایی خرد روشن بین، باور دارند و آن را نیازمند به غیر خود نمی شناسند ولی نتیجه ای که محمدبن زکریای رازی از سخن خود می گیرد غیر از نتیجه ای است که ابن طفیل بر سخن خود بار می کند. فیلسوف ری لزوم بعث پیغمبران را انکار می نماید در حالی که فیلسوف اندلس به لزوم بعث پیغمبران و ضرورت وجود آنان سخت باور دارد و آن را مقتضای عقل سالم و خرد روشن بین می شناسد.

منابع

ذبیح الله صفا- تاریخ علوم عقلی- دانشگاه تهران- ۱۳۳۱ ه ش.

ابن طفیل- زنده ی بیدار- ترجمه ی بدیع الزمان فروزانفر- بنگاه ترجمه و نشر کتاب- چاپ چهارم ۱۳۶۰

کانون ایرانی پژوهشگران فلسفه و حکمت

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی کتاب حی ابن یقظان ابوبکر ابن طفیل اندیشه عقل داستان تاریخی کمال سعادت

کتاب فصوص الحکمه

مقدمه دکتر همتی نگارنده این مطالب علاوه بر تحصیل کلاسیک دانشگاهی، این توفیق را نیز داشته است که سال ها از محضر درس عالمان و عارفان سترگی چون حکیم الهی آیت الله روشن بهره مند باشد. وی فلسفه فارابی را بر محور «فصوص الحکمه» اثر فارابی نزد این عارف بزرگ تعلیم گرفته و جدای از آن، منظومه، فصوص قونوی، رسائل قیصری، اشارات بوعلی و معارف قرآنی و عرفان را نیز نزد آن استاد فرزانه و فیلسوف فقیه تلمذ کرده است. آنچه پیش رو دارید، کوتاه شده نوشتاری از دکتر همتی است که در اصل مقدمه و مدخلی برای تقریر درس های استاد روشن درباره فلسفه فارابی بر محور کتاب «فصوص الحکمه» بوده که در سال ۱۳۵۸ نگاشته شده است.

ص: ۶۸۱

مباحثی که در کتاب «فصوص الحکم فارابی» آمده است، از حیث تقسیم بندی علوم مربوط می شود به «الهیات خاص» یا «الهیات بالمعنی الاخص» یعنی بحث از دلایل اثبات وجود خدا، صفات و افعال او. فارابی در این کتاب، بحثی از «امور عامه» یا «الهیات عام» به میان نمی آورد و مجوز بحث ها همان شناخت خداوند و صفات کمالیه اوست و نسبتی که با جهان و آفریده ها دارد.. به عبارت روشن تر، کتاب «فصوص» فارابی بحث از علت و معلول، حادث و قدیم، ثابت و سیال، عینی و ذهنی، واحد و کثیر، قوه و فعل، به میان نمی آید، زیرا این مطالب در ردیف مسایل الهیات عام یا متافیزیک و فلسفه اولی قرار می گیرند، نه خداشناسی و بحث از ذات و صفات و افعال باری تعالی.

«الهیات عام» یا امور عامه یا مابعدالطبیعه یا فلسفه اولی، فلسفه علیا، علم اعلی، علم کلی و به قول بوعلی در «دانشنامه علائی»، «علم پیشین» و «دانش برین» همه نام هایی هستند برای فلسفه نظری که در عرف امروزیان «متافیزیک» نام گرفته است که موضوع آن سخن گفتن از احکام و عوارض هستی مطلق یا «موجود بماهو موجود» است. به تعبیر دیگر، الهیات عام همان دانش فراگیر و پرگستره «فلسفه» است که فیلسوفان مسلمان در نسل های متوالی همواره در تعریف آن و تعیین و گزینش موضوع آن، وفاق و همسان اندیشی داشته و چنین گفته اند: «فلسفه عبارت است از علم به احوال موجود از آن جهت که موجود است، نه از آن جهت که تعین خاص دارد. مثلا، جسم یا کم، یا کیف، یا انسان، یا گیاه است و غیره.»

«الهیات خاص» یا «الهیات بالمعنی الاخص» آن چیزی است که امروزه غربیان از آن به «تئولوژی» تعبیر می کنند و در زبان فارسی «خداشناسی» گفته می شود. پس از نظر حکیمان اسلامی، الهیات خاص بحث در زمینه شناخت خداوند و صفات و افعال اوست. حکیمان مسلمان این علم را با «ارزش ترین علم ها درباره با ارزش ترین معلوم ها» می دانند.

مشکوک بودن انتساب فصوص الحکم به فارابی کتاب «فصوص الحکمه» در بین مورخان فلسفه اسلامی و کسانی که در مقام کاوش در سیر تفکر فلسفی اسلامی بوده اند، هیاهویی برپا کرده است. هنوز به درستی معلوم نیست که کتاب «فصوص الحکمه» واقعا از آن حکیم ابونصر فارابی است یا متعلق به شیخ الرئیس ابوعلی سینا، یا از آن مؤلف دیگری است. درباره انتساب «فصوص» به فارابی، دو گونه اظهار نظر شده است. برخی از محققان برآنند که این کتاب از آن فارابی است و دسته ای دیگر از پژوهشگران و خاورشناسان تأکید می کنند که این کتاب به ابن سینا تعلق دارد. در میان دسته اول، کسانی همچون هانری کربن؛ خاورشناس معروف فرانسوی و سیدحسین نصر وجود دارند. و در بین دسته دوم، کسانی همچون سلیمان پینس، خلیل الجبر و والتزر معتقدند چنین اثری را، تألیف نکرده است.

ما با رأی اندیشمندان معاصر کاملا موافقیم که گفته اند: «به هر حال این که کتاب فصوص، از فارابی یا از ابن سینا باشد، چندان اهمیت ندارد و اگر اهل فلسفه بیشتر مشغول این قبیل نزاع ها بشوند، از اصل بحث دور می مانند.» (دکتر داوری، فلسفه فارابی)

علاقه خاص فارابی به تصوف، بیش از هر جا در کتاب معروف وی «فصوص الحکمه» آشکار می شود که از زمان وی تا کنون، پیوسته در مشرق زمین مؤثر بوده و تا زمان حاضر در مدارس قدیمه تدریس می شود. با آن که صحت انتساب این کتاب به فارابی در این اواخر مورد تردید قرار گرفته، دلیلی که اقامه شده، کافی به نظر نمی رسد و بیشتر احتمال آن است که این کتاب از فارابی یا دست کم از یکی از شاگردان وی بوده باشد. از ظاهر کتاب چنین برمی آید که برای بیان اصول فلسفه مشایی نوشته شده ولی در باطن مشتمل بر یک دوره عرفان است و به همین منظور است که در زمان حاضر در ایران تدریس می شود. در قرن های متوالی، چندین شرح و تفسیر بر این کتاب نوشته شده، که مهمترین آنها شرح اسماعیل حسینی فارانی است و این خود گواه آن است که این کتاب چه تأثیر عظیمی در جهان اسلامی داشته است.

ویژگی های کتاب «فصوص» از معنی واژه «فص» شروع می کنیم، فصوص در زبان عربی جمع فص است و فص به معنی «نگین انگشتری» است و فصوص الحکم یعنی گوهرهای حکمت. شاید وجه نامگذاری کتاب «فصوص» این باشد که حکیم فارابی در پی آن است تا به ما بگوید که الهیات خاص و مباحث خداشناسی، به منزله نگین های حکمت است. همانطور که ارزش و شرافت انگشتری به نگین اوست، الهیات خاص نیز به منزله نگینی است در انگشتری الهیات عام و به آن ارزش و ارج و والایی می بخشد. بوعلی نیز به ما تعلیم فرموده است که الهیات به معنی خاص، «افضل علوم است به افضل معلوم ها و اشرف علوم است به اشرف معلوم». زیرا که نزد حکیمان الهی، شرافت علم به شرافت موضوع اوست و موضوع این علم، ذات مقدس خداوند است که منشأ تمام خیرها و زیبایی ها است. پس این علم، شریف ترین دانش هاست، زیرا موضوع آن شریف ترین موضوعات است. همانطوری که، خود فلسفه یعنی متافیزیک یا الهیات، فراگیرترین و عامترین دانش هاست زیرا که موضوع آن فراگیرترین و عام ترین موضوعات است.

همانگونه که قبلاً گفته شد، موضوع علم الهی خاص یا الهیات خاص وجود باری تعالی است و این بی نیازترین و غنی ترین و بسیطترین موجود است، بلکه تعبیر درست تر این است، که بگوییم تنها موجود بی نیاز و بسیط و غنی، همان اوست و دیگر موجودات، حدوثاً و بقائاً بدو محتاجند و از ناحیه افاضه اوست که اینان جامه هستی در بر کرده اند و گرنه از ذات خود، تهی از وجود و عدمند و وجودشان عین نیاز و تعلق و احتیاج به اوست.

۱. طرح بحث «ماهیت و وجود»: از نکات جالب و حیرت زایی که در حقیقت از ویژگی های بسیار مهم این کتاب محسوب می شود، یکی این است که ما برای نخستین بار می بینیم که «موجود ممکن» مرکب از ماهیت و وجود، دانسته شده است، همان که قرن ها بعد در «شرح منظومه» حاج ملاهادی سبزواری می خوانیم که: «کل ممکن زوج ترکیبی له ماهیه و وجود».

۲. اقامه «برهان صدیقین»: ویژگی دیگری که در این کتاب به چشم می خورد، این است که باز می بینیم، فارابی برای نخستین بار در این کتاب به طریقه صدیقین از نظر در خود هستی و حقیقت آن، اثبات ذات واجب تعالی می کند. به گفته صاحب نظران و فیلسوفان بصیر معاصر، این «برهان صدیقین» در میان براهین مختلف خداشناسی اتقن و اسد براهین است و برهانی است که اگر چه مقدمات دشواری دارد ولی حقا استوار و خدشه ناپذیر است، که هستی خداوند را اثبات می کند و در روایات و ادعیه ماثوره از ائمه معصومین (ع) اشارات فراوانی به این مطلب هست، از قبیل: «یا من دل علی ذاته بذاته» و یا در «دعای ابوحمزه ثمالی» می خوانیم که: «بک عرفتك و انت دللتنی علیک و دعوتنی الیک و لولا انت لم ادر ما انت».

۳. طرح بحث «علم اجمالی در عین کشف تفضیلی خداوند»: و اما در باب «علم خداوند» هم، فارابی در این کتاب نظریه ای را ابراز می دارد که اگرچه می توان در آن تشکیک کرد، لیکن حاوی نکاتی است که از ویژگی های این کتاب به شمار می آید. فارابی در باب «علم خداوند» همان نظری را ابراز می دارد که قرن ها پس از او توسط مؤسس «حکمت متعالیه» صدر محققان و فیلسوفان اسلامی، ملاصدرای شیرازی ارایه شده است و علم خداوند تعالی را به اشیاء، عین علم او به ذات خویش می داند. سخن فارابی در این مورد چنین است: «ان علمه تعالی بالاشیاء عین علمه بذاته و يتحد الكل بالنسبه الی ذاته فهو الكل و خده» یعنی خدای تبارک و تعالی، علمش به ذات خود، عین علم او به موجودات است، پس حق تمام اشیاء است به یکتایی و فردانیت زیرا (بسیط الحقیقه کل الایا و لیس بشیئی منها) و داخل در اشیاء است از احاطه وجود و خارج از اشیاء است در ماهیت و حدود. و این نظر، همان نظر مرحوم ملاصدرا است که به «علم اجمالی در عین کشف تفضیلی» معروف است.

۴. طرح بحث «علم النفس» و «هماهنگی بین حکمت و شریعت»: نکته دیگر، این که رساله «فصوص» فارابی، یک رساله فلسفی-عرفانی است. فصل مشبعی در «علم النفس» دارد، فاصله میان برهان و عرفان در این رساله از میان برداشته شده است. پای عقل با راه دل و پای دل با راه عقل در پیمودن و سلوک به سوی مقصد، اعلا عمیقا تعاون و همیاری دارند. به علاوه کوشش برای ایجاد هماهنگی بین حکمت و شریعت و عقل و شرع در این رساله، کاملاً مشهود است. فارابی در برخی از فص‌ها، استناد به آیات قرآن می‌کند و گاهی هم فقط به ذکر مضمون آیه ای اکتفا می‌ورزد ولی خود آیه را نمی‌آورد. آشنایان با تاریخ فلسفه اسلامی به خوبی می‌دانند که فارابی از پیشگامان وادی «تطابق دین و فلسفه» و هماهنگی عقل و شرع است و کوشش‌های فراوانی برای «وحدت دین و فلسفه» انجام داده است.

فارابی بر این اعتقاد است که دین و فلسفه «منشأ صدور واحد» دارند. او معتقد است که مصدر اصلی دین و فلسفه «عقل فعال» است. کوششی که فارابی به منظور ایجاد تفاهم و هماهنگی بین دین و فلسفه آغاز کرد، بعدها توسط حکیمانی همچون ابن رشد، خواجه نصیر، ابن سینا، غزالی و... تداوم یافت و با صدرالمتألهین ملاصدرای شیرازی فیلسوف کبیر اسلامی و مؤسس حکمت متعالیه اسلامی به اوج خود رسید.

از این‌ها که بگذریم، فارابی مردی بود که تا پایان عمر مجرد زیست، کمتر به داخل شهر می‌آمد و اکثراً در کنار جوی‌ها و باغات شهر دیده می‌شد و از او نقل شده است که در مجلس سیف الدوله ادعا کرد که هفتاد زبان می‌داند. از اساتید او می‌توان ابوبشر متی و یوحنا بن حیلان را نام برد و از شاگردان او معروف‌تر از همه یحیی بن عدی، فیلسوف نصرانی است که خود صاحب تألیفات و آثار فراوانی است.

بیش از صد اثر کوچک و بزرگ به فارابی نسبت داده اند. از مهمترین آثار او تفسیرهایی است که بر کتاب «مابعدالطبیعه» یا متافیزیک ارسطو نگاشته است. برخی از محققان را عقیده این است که، اگر فارابی نبود، بوعلی هم نبود و برخی از این هم فراتر رفته و گفته اند که اگر فارابی نبود، فلسفه اسلامی هم نبود. دلیل اینان بر این مطلب گفته خود بوعلی است که گفت: «من شانزده بار (و در برخی منابع چهل بار) مابعدالطبیعه ارسطو را مطالعه کردم و چیزی از آن نفهمیدم تا این که روزی در بازار به پسرکی برخوردی که کتابی قطور در دست داشت، دیدم شرح فارابی بر «مابعدالطبیعه» ارسطو است، آن را خریداری کرده و به خانه بردم و مطالعه کردم و از روی شرح فارابی به درک آراء و اندیشه های معلم اول موفق شدم.» و بنابراین، اگر شروح فارابی بر آراء و اندیشه های ارسطو نبود، بوعلی چنانکه خود معترف است به درک آنها نایل نمی آمد و اگر بوعلی نبود، فلسفه اسلامی قوام و کیان کنونی خود را نمی داشت. فارابی در علم منطق هم صاحب نظر است و تقسیم علم (آگاهی و معرفت) به تصور و تصدیق، از ابتکارات اوست. ما در اینجا فهرست مختصر آثار او را می آوریم:

منطق:

۱- التوطئه فی المنطق ۲- المدخل الی المنطق ۳- شرح کتاب ایساخوجی فرفور یوس ۴- شرح قاطیغوریاس ارسطو (کتاب المقولات) ۵- تعلیقات آنالوطیقا الاولی ارسطو ۶- کلام له فی الشعر و القوافی

طبیعیات:

۱- کتاب فی الخلاء. ۲- کتاب فی مایصح و مالا یصح من احکام النجوم.

ص: ۶۸۷

۱- اغراض، مابعدالطبیعه ارسطو. ۲- کتاب فی الواحد و الواحد.

اخلاق و علم مدنی:

۱- التنبیه علی سبیل السعاده. ۲- فصول المدنی. ۳- تلخیص النوامیس افلاطون. ۴- فی المله الفاضله.

مسایل متفرقه:

۱- الجمع بین رأی الحکیمین افلاطون الهی و ارسطاطالیس. ۲- جواب مسایل سئل عنها. ۳- عیون المسایل.

آثاری در رد مدعیان فلسفی خود و دفاع از ارسطو ۱- رد بر جالینوس (دفاع از ارسطو). ۲- الرد علی یحیی النحوی (دفاع از ارسطو) ۳- رد آراء محمدبن زکریای رازی ۴- رد بر ابن راوندی.

نکته مهمی که در حیات فکری و فلسفی فارابی از اهمیت چشمگیری برخوردار است، این است که او به «فلسفه سیاسی» اهمیت زیادی می داده است. سوگمندها باید گفت که پرداختن به فلسفه سیاسی در نزد فیلسوفان و حکیمانی که پس از فارابی آمده اند، مورد غفلت واقع گشته است. فلاسفه بعد از فارابی، یا اصلاً به این مطلب مهم و رشته ارزشمند نپرداخته یا بسیار کم به این مبحث شریف و ضروری عنایت داشته اند و لذاست که ما امروز در این زمینه به شدت فقیریم و امیدواریم با نهضت نوینی که اخیراً و پس از انقلاب اسلامی در کشورمان پدیدار و برپا گشته است و عزم بازشناسی و احیای حیات فکری و فلسفی مسلمانان را دارد و توجه و اقبالی که جوانان نیک نفس و دین باور کشورمان به علوم اسلامی و تفکر فلسفی اسلامی نشان می دهند، هر چه زودتر این کمبود برطرف گردد و ما یک فلسفه سیاسی مدون و منطبق با قواعد شریعت مطهر اسلام داشته باشیم، زیرا اسلام، خود بنیانگذار نظم سیاسی و اجتماعی است و کاملاً «صبغه سیاسی» و بلکه ماهیتی سیاسی دارد و در زمینه سیاست، سخن ها دارد و دریغ است که این بعد شریف و پرارج مغفول واقع گردد.

پایگاه اطلاع رسانی کانون ایرانی پژوهشگران فلسفه و حکمت

پایگاه اطلاع رسانی بنیاد حکمت اسلامی صدرا

همایون همتی - کیهان فرهنگی - شماره ۲۱۷

کلید واژه ها

کتاب فصوص الحکمه فارابی کتب فلسفی خداشناسی الهیات اندیشه وجود ماهیت

کتاب شناسی اسفار ملاصدرا

اسفار نگارش ماندگارترین اثر ملاصدرا، الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه، در شکل ابتدایش در سال (۱۰۳۷هـ/ ۱۶۲۸م) به پایان رسید. بی اغراق می توان گفت که این اثر، همچون قله ای بر فراز هزار سال حیات فکری اسلامی قرار گرفته و آبشخور دستاوردهای معنوی برای ایرانیان و بخش مهمی از مسلمانان شبه قاره ی هند است. با این حال، این اثر تا دوران جدید، برای دنیای اطرافش عملاً ناشناخته باقی مانده بود؛ چنان که حتی از جانب برخی از افراد مشهور که درباره ی ایران مطالعاتی داشتند، مورد بدفهمی قرار گرفته است. به طوری که کنت دوگوبینو آن را «سفرنامه» پنداشته و ا.ج. براون آن را مجموعه ای از «چهار کتاب» تصور کرده است. (اصطلاح «اسفار» جمع «سفر» به معنای «مسافرت کردن»، با «اسفار»ی که جمع «سفر» به معنای «کتاب» است و از واژه ی عبری *sefer* مشتق شده، اشتباه است.) چندین دهه ی دیگر طول کشید و آشنایی نزدیک تری با نوشته های ملاصدرا پدید آمد تا اینکه معنای عنوان این کتاب، و نه محتوایش؛ معلوم شد. هانری کربن پس از سالها مطالعه ی فلسفه ی اسلامی، و به ویژه فلسفه ی اسلامی حکمای ایرانی، راجع به اسفار نوشت که این کتاب «اثر عظیم ملاصدرا، و جامع فلسفه ی ایران شیعی است.»

اسفار شامل تقریباً همه ی معضلاتی است که در مکاتب متقدم کلام، فلسفه و عرفان اسلامی مورد بحث واقع شده، و در واقع برای فهم کامل آن، خواننده به شناختی از همه ی این مکاتب نیاز دارد. این اثر تا امروز در ایران، در رده ی بالاترین متن برای (مطالعه در) حکمت اسلامی بوده است و طلاب، تنها پس از آنکه بر متون معروف کلام، فلسفه ی مشایی و فلسفه ی اشراقی، و به ویژه اصول کاملاً مهم عرفان، تسلط پیدا کرده باشند، آن را می خوانند. مواجهه ی این کتاب با اکثر معضلات، تلفیقی است از روی کردی سازه شناختی و مابعدالطبیعی با رویکردی «تاریخی»؛ بدین معنا که نویسنده ابتدا آراء مکاتب مختلف پیش از خود را مورد بحث و تحلیل قرار می دهد، و تنها پس از آن، به آراء خاص خود، که برای همگیشان دلایل منطقی و برهانهای لازم را تدارک دیده، می پردازد. بنابراین، اسفار دریایی است از آموزه های مابعدالطبیعی اسلامی و منبع سرشاری است برای تاریخ فکری اسلام و حتی حدود خاصی یونان؛ که در عین حال، حکایت از دانش بیکران مؤلفش نیز دارد.

اسفار؛ تارهای الهام و پودهای استدلال این اثر نشان می دهد که وی می بایستی به کتابخانه ی بسیار غنی دسترسی داشته باشد. زیرا بسیاری از ارجاعات در اسفار به منابعی است که از ابتدای دوره صفویه نایاب شده بود و حتی فاضل ترین علمای مسلمان چند قرن اخیر نیز به سختی بدانها دسترسی پیدا می کردند. اسلوب تقریر اسفار در میان آثار ملاصدرا، و در واقع در کل فلسفه ی اسلامی، منحصر به فرد است. در اینجا، نه تنها بصیرت و جدیت یک مابعدالطبیعه دان با دقت و توجه وسواس گونه ی یک تاریخ دان و محقق در هم آمیخته، بلکه شهودها و اشراقهای یک فرد عارف صاحب بصیرت، با ذکاوت و توانایی یکی از بهترین منطق دانان برای انجام تحلیلی نظام مند، در هم تنیده شده است. وی در هر بحثی، پس از ارائه ی آراء شخصیت‌های متقدم مسلمان و یونانی، شروع به اثبات رأی خاص خود از طریق اسلوبی دقیق و منطقی می کند.

سپس ناگهان تحقیق عرشی مطرح می شود؛ یعنی حقیقتی که مستقیماً از الهامی سرچشمه گرفته که در آن، حقایق عرفانی نازل شده از مافوق بر قلب حکیم، به صورتی عریان رخ می نمایند. می توان گفت که تار و پود متن اسفار از تارهای این بارقه های الهام و پودهای این تبیینها و استدلالهای منطقی بافته شده و در لا به لای این شبکه ی تار و پود، گزارشهایی از آراء مراجع سنتی متقدم پاشیده شده است؛ آرایبی که تماماً مورد تحلیل قرار گرفته و آنگاه رد شده و یا مورد قبول قرار گرفته است. بدینسان، این اثر به عنوان سند تمام عیاری از ملاصدرا باقی مانده، که نگارش آن ظاهراً از دوره ی دوم حیات وی آغاز شده است، اما کار بر روی آن تا زمان رحلتش تداوم یافته است. می توان گفت که دیگر نوشته های وی، همگی کودکانی هستند که از این مادر، زاده شده اند و هر کدام یکی از فصول یا مباحث اسفار را مورد شرح بیشتری قرار داده اند.

افتخار بزرگ لقب مدرس اسفار اسفار سفر عقلی کاملی است که ذهن را از طریق مراحل تجرید، به مشاهده ی عالم ربوبی می برد و از آنجا به مشاهده ی نظام آفرینش، که از منظر مابعدالطبیعی محض (به معنای واقعی کلمه) در آن نگریسته می شود، و از این رو، حتی طبیعیات و علم النفس هم در آینه ی حقایق مابعدالطبیعی نگریسته می شوند. چنین برنامه ی عظیمی طبیعتا نیاز به آمادگی گسترده ای دارد و از این رو، پیش از آنکه بتوان به مطالعه ی خود اسفار مبادرت نمود، سالها مطالعه در منطق، کلام، فلسفه ی مشایی، حکمت اشراقی و عرفان، ضرورت دارد. علاوه بر این، مطالعه خود این اثر مستلزم یک دوره ی طولانی جد و جهد است. تدریس این کتاب، آن گونه که به عالی رتبه ترین طلاب در حلقه های سنتی تدریس می شود، اغلب شش سال طول می کشد؛ با وجود اینکه «سفر» یا کتابی به بحث از طبیعیات (= العلم الطبیعی) می پردازد و غالبا به نام «کتاب الجواهر و الأَعراض» معروف است، معمولا در جلسات متعارف درس و بحث تدریس نمی شود. همیشه محصلان انگشت شماری وجود داشته اند که توانسته اند همه ی در و مرجانهای این دریای عظیم خرد را به چنگ آورند و استادان بسیار اندکی بوده اند که صلاحیت گشودن همه ی رموز آن را داشته اند. در ایران، لقب «مدرس اسفار» افتخار بزرگی است که به هر کسی ارزانی نمی شود.

امروزه در ایران، شمار استادانی که می توان آنها را کسانی به شمار آورد که واقعا بر همه ی این متن تسلط دارند و می توانند تمام معضلاتی را که در پس ظاهر این زبان ساده و واضح نهفته است، تبیین کنند، از شمار انگشتان دست تجاوز نمی کند. تا آنجا که به محتوای این تقریرات عقلی عظیم مربوط می شود، باید گفت که این تقریرات، تا جایی که ممکن است با وفاداری کامل به تلقی خود ملاصدرا از مباحث مربوطه در اسفار عرضه می شود؛ هر چند که وی به برخی از معضلات، بیش از یک بار پرداخته است. از این رو، برای فهم برخی از این استدلالها و نتیجه گیریها و احصاء همه ی مسائلی که وی از آنها بحث کرده، باید که بخشهای متعددی از اسفار را به هم مرتبط ساخت و مباحثی را که به موضوع واحدی تعلق دارند، اما به طور پراکنده آمده اند، تحت عنوان واحدی جمع کرد.

اولین سفر و مراحل هشتگانه آن اولین سفر، که به مابعدالطبیعه و وجودشناسی اختصاص دارد، دوباره مشتمل است بر مقدمه ای در باب معنای فلسفه، تقسیمات و هدف آن، که در پی آن، ده بخش (به نام مراحل، جمع مرحله) می آید. مرحله ی اول به نوبه ی خود به سه منهج (جمع آن: مناهج) (که به معنای راه یا جاده است) تقسیم می شود، و هر منهج نیز به نوبه ی خود، به فصول (جمع فصل) متعددی تقسیم می گردد. منهج اول درباره ی وجود فی نفسه است و بنیانی مابعدالطبیعی و وجود شناختی برای کل کتاب تدارک می بیند. مناهج دوم و سوم [به ترتیب] به حالات و درجات وجود می پردازند، مشتمل بر تمایزی - مسبوق به این سینا- بین وجود واجب، ممکن و ممتنع؛ و نیز به «وجود ذهنی» که یکی از شالوده های «حکمت متعالی» است و در فلسفه ی مشایی اسلامی متقدم یافت نمی شود. مرحله ی دوم با بحث در باب احکام مربوط به وجود و عدم ادامه می یابد و در واقع، بسط مرحله ی اول است.

مرحله سوم مربوط می شود به مشکل مهم «جعل» یا آنچه علت به معلول می دهد، که طبعاً مسئله ی علیت را به همراه دارد. مسئله ی تشکیک وجود و مراتب «قوت» و «ضعف» نور وجود نیز در دو فصل آخر این بخش مورد بحث قرار می گیرد. ملاصدرا، پس از بحث از وجود، در مرحله ی چهارم به مسئله ی ماهیت و مقولات منطقی متعددی که به آن تعلق دارند، برمی گردد. بدینسان، در باب مسئله ی جنس، نوع و فصل بحث می شود و نویسنده از این سه، به مسئله ی رابطه ی ماده و صورت، و سرانجام در فصل آخر این بخش، به بحث مثل افلاطونی می پردازد. مثل افلاطونی مسئله ای است که ملاصدرا بارها و بارها در سراسر اسفار به آن برمی گردد.

در مرحله ی پنجم، بار دیگر به مسائل مربوط به وجود برمی گردد و رابطه ی بین وحدت و کثرت، و معنای ربط و تقابل آنها را به طور مفصل مورد تحلیل قرار می دهد. همین دلمشغولی در مرحله ی ششم، که درباره ی علت و معلول است، نیز منعکس شده است. این مرحله یکی از طولانی ترین بخشهای اسفار، و از مراحل است که بیشترین رنگ و بوی عرفانی را دارد. این بحث، بیش از هر چیزی، شهودی از ارتباط متقابل همه ی اشیأ با یکدیگر و وابستگی وجودی و مقهوریت آنها در برابر واحد است که در حجاب تفکر منطقی مطرح شده است.

مرحله هفتم و هشتم درباره حرکتند؛ مرحله ی هفتم عمدتاً در باب محرک اول و رابطه اش با متحرک بحث می کند، و مرحله ی هشتم در باب حرکت به طور کلی. این بحث نیز به نوبه ی خود به مسئله ی ربط بین حادث و قدیم، و به طور کلی به مسئله ی خلقت می انجامد، که موضوع مرحله ی نهم را شکل می دهد. سفر اول، با یک بخش باز هم طولانی دیگر خاتمه می یابد؛ یعنی مرحله ی دهم، که در باب عقل و معقول، و بین عالم و معلوم، و مراتب شناخت به طور کامل مورد بررسی قرار می گیرد.

سفر دوم و طبیعیات سفر دوم، که بحث از «طبیعیات»، به بررسی این موضوع تحت سرفصل مقولات سنتی مختلف منطبق ارسطویی می پردازد. بدینسان، این سفر به یک مقدمه (که به تعریف این ده مقوله می پردازد) و فصول متعددی موسوم به فنون (جمع فن، به معنی art) تقسیم می شود، که در این فصول به طور مشروح در باب هر یک از مقولات متمایز بحث می کند. فصل (فن) اول به (مقوله ای) کم، طبقه بندیهای مختلف آن، امتداد، مکان، مسئله ی وجود خلأ و مانند آن می پردازد. فصل دوم که مبسوطترین بخش این سفر است، به (مقوله ای) کیف و اقسام چهارگانه ی آن می پردازد. تحت این سرفصل، مسائلی همچون کیفیات مختلف لمسی، بصری و سمعی، قوه، کیفیات نفسانی، و کیفیات مختص به کم همچون حلقوی بودن، اشکال هندسی و غیره مورد ملاحظه قرار گرفته اند. سرانجام در فصل سوم همه ی مقولات دیگر مورد ملاحظه قرار گرفته اند. سرانجام در فصل سوم، همه ی مقولات دیگر مورد بحث قرار می گیرند، به این شیوه که در هر مورد، مسائل مربوط به «طبیعیات» مورد بررسی واقع می شود. فصل چهارم به مسئله ی جوهر، طبقه بندی آن، اجسام، ویژگیهای آنها، هیولا- و صورت، مانند آن باز می گردد.

در این فصل است که بیش از هر جای دیگر می توان تقریری از طبیعیات ملاصدرا یافت. فصل پنجم از سرشت حادث عالم مادی و نوبه نو شدن دائمی آن بحث می کند. در اینجا، وی با ملاحظه ی آراء فیلسوفان باستان که از بسیاری از آنها با ذکر نام یاد می شود همچون طالس، آناکسیمنس، امپدکلس، فیثاغورث، سقراط، افلاطون و ارسطو، به بحث از مسئله ی خلق از عدم، و قدم عالم می پردازد. همچنین آراء «اهل اشراق و شهود عرفانی»، از بین آن دسته از اولیا و عرفایی که دغدغه ی فراتر رفتن از هستی مادی را داشته اند نیز جداگانه مورد بحث قرار می گیرد. سرانجام، فصل ششم این سفر به شیوه ی قابل ملاحظه ای در باب رابطه ی طبیعت با احکام مابعدالطبیعیات، کیفیت انفعال و قبول آن نسبت به افاضه های عالم غیر مادی، شبکه ی ارتباطی ای که همه ی پدیده های طبیعی را به عالم ربوبی متصل می کند، و سلسله مراتبی در عالم طبیعت، که مستقیماً با درجه ی قابلیت اشیا نسبت به فیض الاهی ارتباط دارد، بحث می کند.

سفر سوم در ۹ موقف ملاصدرا پس از بحث از طبیعیات، اکنون در سفر سوم به علم مربوط به ذات، اسماً و صفات الاهی می پردازد؛ علمی که در زبان سنتی اسلامی، «الاهیات بالمعنی الأخص» خوانده می شود و می توان آن را به **theodicy** ترجمه کرد. این کتاب مشتمل است بر ده موقف (جمع آن: مواقف)، که تمامی ابعاد الاهیات بالمعنی الأخص را که در منابع مختلف سنتی مورد ملاحظه واقع شده، در بر می گیرد. موقف اول به بحث از خدا به عنوان واجب الوجود و براهین مختلف ارائه شده در باب وجود و وحدت وی و بساطت ذات او می پردازد. در این بخش توجه خاصی به آراء حکمای اندکی پیش از ملاصدرا شده، به ویژه جلال الدین دوانی و سید صدرالدین شیرازی، که این دومی اغلب با خود ملاصدرا اشتباه گرفته می شود. موقف دوم به صفات الاهی، یعنی صفات ثبوتیه و صفات سلبيه، و رابطه ی صفات با ذات می پردازد. در موقف مفصل و بسیار مهم سوم، ملاصدرا به مسئله ی دشوار علم خدا به جهان برمی گردد. در اینجا، سرفصلهای کلی آراء تقریباً همه ی مکاتب متقدم فلسفه، کلام و عرفان، طرح و مورد بحث واقع می شود و ملاصدرا نهایتاً نظریه ی معروف خودش را ارائه می کند، که یکی از مشخصه های بارز «حکمت متعالیه» و مبتنی بر این ایده است که علم خدا به اشیا، همان واقعیت یا وجود آنهاست.

ملاصددا پس از بحث صفت علم، در موقف چهارم به دیگر صفت ذاتی خدا، یعنی قدرت، می پردازد؛ یا به عبارت دیگر، به این مسئله که نحوه ی عمل اراده ی خدا در جهان خلقت چگونه است. منازعه ی طولانی بین فلاسفه و متکلمان اشعری درباره ی مسئله ی اراده ی الاهی و ارتباط آن با علم نیز کاملاً مورد بحث قرار می گیرد.

در موقف مختصر پنجم و ششم، به دو صفت اصلی دیگر از صفات الاهی می پردازد: حیات و سمع؛ و سپس در موقفی طولانی تر، یعنی موقف هفتم، به صفت الهی تکلم پرداخته، در همین جا، مسئله ی کتب آسمانی، به ویژه قرآن و خلق ابعاد باطنی آن، را نیز مورد بحث قرار می دهد. موقف طولانی هشتم، از مشیت و اینکه تقدیر و اراده ی الاهی چگونه در این عالم عمل می کند، بحث می کند. در اینجا، علاوه بر برخی مسائل دینی اساسی دیگر، مسئله ی خیر و شر، و اینکه شر چگونه می تواند علی رغم سیطره ی الاهی بر همه ی اشیاء، در عالم وجود پیدا کند، مورد تحلیل قرار می گیرد و از نشانه های حکمت الاهی در مخلوقات، هم در عالم صغیر و هم در عالم کبیر عشقی که در همه ی اشیاء سریان دارد، نیز بحث می شود.

موقف نهم به افعال الاهی، و لذا به مخلوقات، یعنی سطوح تجلی ای که از صادر اول و عالم عقول آغاز می شود، می پردازد. موقف دهم و پایانی درباره ی مسئله ی (چگونگی جمع بین) دوام تجلی الاهی و محدودیت و زمان مندی وجود مخلوقات است و از این رو، دوباره به ناچار، به حل تعارض دشوار بین عقیده ی دینی به خلق عالم از عدم، و نگرش فلسفی راجع به «قدم» آن، که مربوط به یک صفت قدیم الاهی، یعنی فیاضیت و خلق مدام است، برمی گردد. ملاصدرا در مسئله ی رابطه ی بین زمانمند و بی زمان یا جهان و خدا (حادث و قدیم) بار دیگر بینش ژرفی را مطرح می سازد مبتنی بر آموزه ی حرکت جوهری؛ که این نیز یک مشخصه ی بارز دیگر از «حکمت متعالیه» وی است. در سراسر این سفر، مسائل عقلی با مباحثی که از منابع نقلی استخراج شده، در هم تنیده می شود، و برای بسیاری از مسائل حساس مربوط به قرآن و حدیث، توضیحی ارائه می گردد.

سفر آخر و علم النفس کتاب یا سفر آخر اسفار، به «علم النفس» (روانشناسی سنتی) و معاد شناسی اختصاص داده شده، به گونه ای که ملاصدرا، در یازده فصل، که این بار عنوان ابواب (جمع باب، به معنای دروازه) را به خود می گیرند، درباره ی همه ی مراتب رشد نفس از لحظه ای که جنین شکل می گیرد تا رستاخیز نهایی و لقاء الله بحث می کند. اغراق نیست اگر گفته شود که در هیچ اثر دیگری در تاریخ اسلام با این مسئله چنین گسترده و عمیق برخورد نشده است. این اثر نحوه برخورد نظام مند ابن سینا، در کتاب ششم طبیعیات شفا را با دریافتهای اشراقی ابن عربی در الفتوحات المکیه اش تلفیق نموده، و از حیث محتوی بیشتر با دومی پیوند دارد تا با اولی. فصل (باب) اول این سفر چهارم با تعریف نفس و (ارائه ی) دلایلی بر وجود آن آغاز می شود. پس از اثبات وجود نفس، ملاصدرا در باب دوم به نفس حیوانی می پردازد و بر استقلال آن از ماده یا «جاودانگی» آن دلیل می آورد. قوای مختلف نفس حیوانی که با بدن وی ارتباط دارند نیز مورد بحث قرار می گیرند.

در فصل طولانی سوم، بررسی مفصلی درباره نفس نباتی انجام می شود، که در اینجا هم همه ی آن قوا به همان ترتیب، یکی یکی ذکر و توصیف می شوند. در باب چهارم، ملاصدرا به نفس حیوانی بازمی گردد و درباره ی قوایی که اختصاصا به آن تعلق دارند، بحث می کند. حواس بیرونی توضیح داده می شود و توجه خاصی به مسئله رؤیت می شود. آن گاه وی، در حالی که عملکرد حواس ظاهری را آشکار کرده، در باب پنجم به حواس باطنی می پردازد، که با حس مشترک، آغاز و با سایر قوای باطنی مطرح در علم النفس، ادامه می یابد. ملاصدرا به ویژه بر وحدت نفس و این واقعیت که «النفس فی وحدتها کل القوی» تأکید دارد.

وی همچنین برخی آراء ابن سینا درباره ی نفس را مورد انتقاد قرار می دهد. در فصل ششم، برهانی بر تجرد و استقلال کامل نفس از ماده اقامه می شود و در فصل هفتم، درباره ی رابطه ی نفس با عالم جسمانی و مسئله ی دشوار وحدت نفس بحث می شود. در فصل هشتم، آراء کسانی که به تناسخ و ایده های مشابه آن معتقدند مورد بحث و بررسی و رد قرار می گیرد. سه فصل پایانی این سفر، به اعجاب انگیزترین مسائل مربوط به مراتب اعلا ی کمال ممکن برای نفس بشری، و مسائل مربوط به رستاخیز روحانی و جسمانی اختصاص دارد. در باب آخر، یعنی بحث از معاد جسمانی، ملاصدرا به آموزه های قرآن راجع به حیات پس از مرگ می پردازد و معنای لذائد و آلام قبر، رستاخیز همه ی اشیاء، ساعت، صور، قیامت صغری و قیامت کبری را توضیح می دهد. در این باب، درجات بهشت و جهنم، معنای آنها، و مراتب کمالی که به سطوح مختلف بهشت می انجامد نیز تبیین می شود. این اثر با فصلی در باب وضعیت کسانی که در ملکوت و دوزخ سکنی گزیده اند، و نقل قولی از الفتوحات المکیه ابن عربی پایان می پذیرد.

حاشیه نگاران بر اسفار کاملاً طبیعی است که این تقریر بی سابقه از آموزه های سنتی، مورد شروح فراوانی قرار گیرد. بسیاری از حکمای شامخ سه قرن گذشته، حواشی و شروحی بر برخی بخشها، یا در مواردی بر همه ی اسفار نوشته اند. برخی کاملاً شناخته شده اند و برخی دیگر همانند بسیاری از سایر آثار این چند قرن گذشته، در کنج کتابخانه هایی در ایران، پاکستان و هند پنهان مانده، و در انتظار تحقیق و بررسی هستند. در حاشیه ی بیشتر نسخه های خطی اسفار دست نوشته هایی وجود دارد که بازگو کننده ی تأملات استاد یا شاگردی است که از نسخه ی مورد بحث استفاده کرده است. گاه، حواشی چند نسل از حکما در یک نسخه ی واحد ضبط شده؛ که گواهی است بر نقش دائمی ای که اسفار در حیات عقلی ایران در طی سه قرن گذشته ایفا کرده است. از میان حواشی و شروح معروف تر اسفار، می توان بر موارد زیر انگشت گذاشت: حواشی و شروح آقا محمد بیدآبادی، ملاعلی نوری اصفهانی، ملا اسماعیل اصفهانی، حاج ملاهادی سبزواری، ملاعلی مدرس زنوزی، آقا محمدرضا قمشه ای، میرزا هاشم گیلانی رشتی اشکوری، ملا- آقا قزوینی، میرزا محمدهاشم موسوی خوانساری، محمد بن معصوم زنجانی، و سید محمدحسین طباطبایی.

جامع ترین حواشی بر اسفار، حواشی سبزواری است که سفرهای اول، سوم و چهارم را شامل می شود، و در حاشیه ی نسخه ی چاپ سنگی اسفار منتشر شده است. پس از حواشی سبزواری، مفصل ترین حواشی به ملاعلی مدرس زنوزی تعلق دارد، که بسیاری از مراجع سنتی، آن را به عنوان پرمغزترین و عمیق ترین شرحی که تا کنون بر این اثر نوشته شده قلمداد می کنند. حواشی حکیم معاصر، سید محمدحسین طباطبایی، که در پاورقیهای چاپ اخیرا منتشر شده ی اسفار آمده است، پس از مراجعه و مقابله با بیشتر این حواشی قدیمی نوشته شده و مورد مهم دیگری را به فهرست شارحان این شاهکار استثنایی افزوده است؛ فهرستی که قبل از این شرح هم، به اندازه ی کافی اعجاب آور بود.

منابع

پایگاه اطلاع رسانی بنیاد حکمت اسلامی صدرا

پایگاه اطلاع رسانی حوزه

کلید واژه ها

کتاب فلسفی اسفار ملاصدرا کتاب شناسی مابعدالطبیعه سیر و سلوک

معنای عرفانی عقلی اسفار اربعه

اسفار به معنی سفرها نگارش ماندگارترین اثر ملاصدرا، الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه، در شکل ابتدایش در سال (۱۰۳۷م/۱۶۲۸) به پایان رسید. بی اغراق می توان گفت که این اثر، همچون قله ای بر فراز هزار سال حیات فکری اسلامی قرار گرفته و آبشخور دستاوردهای معنوی برای ایرانیان و بخش مهمی از مسلمانان شبه قاره ی هند است. با این حال، این اثر تا دوران جدید، برای دنیای اطرافش عملا ناشناخته باقی مانده بود؛ چنان که حتی از جانب برخی از افراد مشهور که درباره ی ایران مطالعاتی داشتند، مورد بدفهمی قرار گرفته است. به طوری که کنت دو گوینو آن را «سفرنامه» پنداشته و ا.ج. براون آن را مجموعه ای از «چهار کتاب» تصور کرده است. (اصطلاح «اسفار» جمع «سفر» به معنای «مسافرت کردن»، با «اسفار»ی که جمع «سفر» به معنای «کتاب» است و از واژه ی عبری **sefer** مشتق شده، اشتباه است.) چندین دهه ی دیگر طول کشید و آشنایی نزدیک تری با نوشته های ملاصدرا پدید آمد تا اینکه معنای عنوان این کتاب، و نه محتوایش؛ معلوم شد. هانری کربن پس از سالها مطالعه ی فلسفه ی اسلامی، و به ویژه فلسفه ی اسلامی حکمای ایرانی، راجع به اسفار نوشت که این کتاب «اثر عظیم ملاصدرا، و جامع فلسفه ی ایران شیعی است.»

ص: ۶۹۸

پیشینه کاربرد اصطلاح «الحکمه المتعالیه» عنوان «الحکمه المتعالیه فی الأسفار العقلیه الاربعه»، که نویسنده آن را از روی دقت انتخاب کرده، اهمیت نمادین بسیار عمیقی دارد. تا آنجا که به اصطلاح «الحکمه المتعالیه» که هم به عنوان نام این کتاب، و هم به عنوان نام کل مکتب وی آمده، مربوط می شود، باید گفت که ملاصدرا این اصطلاح را وضع نکرده، بلکه قبلاً نیز (مثلاً) در شرح داوود قیصری بر فصوص الحکم ابن عربی آمده است؛ اما ملاصدرا به آن، معنای جدید و متمایزی بخشید که از آن زمان به بعد با مکتب وی یکی دانسته شد. آنچه ما آن را «حکمت متعالیه» ترجمه می کنیم، به هیچ وجه نباید با «مقولات استعلایی» کانت یا با فلسفه ی متعالی امرسون خلط شود. آموزه های ملاصدرا، بیش از آنکه فلسفه باشند، حکمتند؛ چرا که از صرف تفکر اندیشه ی بحثی استدلالی نشأت نگرفته، بلکه نهایتاً ثمره ی شهودی از عالم ربوبی هستند؛ و این حکمت، به معنای واقعی کلمه، متعالی است. زیرا از شناختی از جهان سرچشمه گرفته که از شأن و منزلت وجود شناختی انسان در این وجود زمینی، تعالی می یابد و فراتر می رود و فوق شعور روزمره ی وی قرار می گیرد.

اسفار با مقدمه ای آغاز می شود که برای رسیدن به فهم و درکی از خود ملاصدرا بسیار اهمیت دارد. زیرا او در آن از تجارب باطنی سخن می گوید که وی را تدریجاً به کشف «حکمت متعالیه» رهنمون شده اند. وی همچنین به شیوه ای واضح و دقیق، فشارهای اجتماعی ای را که بر وی وارد می شده و موانعی را که برخی از فقها و مراجع دینی ظاهرگرا در مسیر وی پدید می آوردند، برمی شمرد. مقدمه ی اسفار از آنجا که بیش از هر چیزی، یک زندگی نامه ی فکری خودنوشت است، باید در ردیف سه اصل طبقه بندی شود.

سیر و سلوک کلید فهم آثار حکمی و عرفانی عبارت «الأسفار العقلیه الأربعة» که بقیه ی عنوان این شاهکار بی سابقه را تشکیل می دهد، به بیان نمادین، دلالت می کند بر [ضرورت] سلوک به جانب مقصد این اثر، که عبارت است از هدایت انسان از مرتبه ی جهالت به مرتبه ی اشراق و آگاهی واقعی. نماد سلوک، نمادی جهانشمول است و تقریباً در همه ی ادیان یافت می شود و هجرت از نفس به سوی خدا، اغلب بر حسب اصطلاحات مربوط به «مسافرت» بیان می شود. همین نام تائوئیسم از تائو یا «راه» مشتق شده، و در خود اسلام نیز نامهایی که هم برای قانون الاهی (شریعت) و هم برای راه باطنی (طریقت) گذاشته شده، در لغت به معنای مسیر و یا معبر هستند. مخصوصاً عرفا در آثارشان بر نماد سیر و سلوک اصرار می ورزند. برخی از آثار عرفا همچون منطق الطیر عطار نیشابوری، تماماً بر اساس چنین بیان نمادینی بنا شده است. حتی ابن عربی رساله ای نوشته که در عنوانش نام «الأسفار» را گنجانده و در آن از معنای صیغه ی مفرد اسفار، یعنی سفر، در الاصطلاحات الصوفیه اش بحث می کند.

سفرهای چهارگانه از نگاه آقا محمدرضا قمشه ای ملاصدرا کاملاً از این سنت آگاه بود و در واقع، در مقدمه ی اسفار خاطرنشان می سازد که عرفان متضمن چهار سفر است. اما وی بیان نمادین سفر را برای توصیف فرآیند عقلی ای به کار می گیرد که انسان از طریق آن، معرفت کاملی به دست می آورد، نه برای تکامل «وجودی» ای که در آثار کلاسیک عرفانی از آن سخن گفته شده است. اسفار وی به معنای مراحل تحصیل معرفت کامل مابعدالطبیعی است. آقا محمدرضا قمشه ای، یکی از عرفای برجسته ی ایرانی در قرن گذشته، معنای چهار سفری را که کل اسفار بر اساس بیان نمادین آن بنا شده، به طور کامل در عبارات زیر بیان کرده است: بدان که «سفر» عبارت است از حرکت از موطن یا موقفی به سمت مقصدی، باطنی مراحل و پیمودن منازل، و آن یا صوری و ظاهری است که نیازی به بیان ندارد، یا معنوی، که آن طور که اهل شهود اعتبار می کنند.

الف) اسفار از منظر اهل شهود و سلوک: اول، سفر از خلق به جانب حق (السفر من الخلق الى الحق) با کنار زدن حجابهای ظلمانی و نورانی که بین سالک و حقیقت وی که ازلا- و ابدا با او است، وجود دارد، و اگر می خواهی بگو با ترقی از مقام نفس به مقام قلب، و از مقام قلب به مقام روح، و از مقام روح به مقصد اقصی و به جهت کبری... پس مقامات کلی برای انسان، این سه می باشد. و آنچه که گفته شده که بین بنده و پروردگارش هزار حجاب هست، به این سه مقام کلی برمی گردد. پس هنگامی که سالک، با رفع آن حجب مذکور، به مقصود رسید، جمال حق را مشاهده می کند و ذاتش در او فانی می شود، و گاه به این مقام، مقام «فناً فی الذات» می گویند و سر و خفی در این مقام است.... و گاهی مقام روح (عقل) با نظر به تفصیل شهود معقولات اعتبار می شود، آن گاه مقامات هفت تا می شوند: مقام نفس، مقام قلب، مقام عقل، مقام روح، مقام سر، مقام خفی، و مقام اخفی. این مقامات به اعتبار اینکه آن حالت برای سالک ملکه شده باشد، چنین نامیده می شوند، اما اگر هنوز به صورت ملکه درنیامده باشند، مقام نامیده نمی شوند، بلکه همان مراتب و لأ عشق و محبتی می باشند که عارف همیشه زنده، ملای رومی بدان اشاره کرده است که:

هفت شهر عشق را عطار گشت *** ما هنوز اندر خم یک کوچه ایم

هنگامی که سالک، ذاتش در خدای تعالی فانی شد، سفر اولش به پایان می رسد و وجودش وجود حقانی الاهی می شود.

با پایان سفر اول، سالک سفر دوم را در پیش می گیرد و آن، سفر از حق به سوی حق است به وسیله ی حق (السفر من الحق الی الحق بالحق). این سفر به وسیله ی حق (بالحق) صورت می گیرد؛ زیرا که آن سالک، «ولی» شده و وجودش وجود حقانی گردیده است. پس سلوک را از موقف ذات به سمت کمالات، یکی پس از دیگری، در پیش می گیرد تا اینکه جمیع کمالات را مشاهده می کند و به همه ی اسماً الله جز اسم مستأثر (اسمی که وی بر او هیچ استیلا-یی ندارد) عالم می شود. آن گاه ولایت وی تام می گردد و ذات و صفات و افعالش، در ذات و صفات و افعال خدا فانی می شود. پس به وسیله ی او می شنود، به وسیله ی او می بیند، به وسیله ی او راه می رود و به وسیله ی او اشیاء را در دست می گیرد و در اینجا، (مقام) سر، (مقام) فنای ذاتش است، و (مقام) خفاً، (مقام) فنای صفات و افعالش است، و (مقام) اختفاً، [مقام] فنای از فنا شدن است، و می توان گفت که سر، فنای در ذات است که پایان سفر اول و آغاز سفر دوم به شمار می آید، و خفاً، فنای در الوهیت است، و اخفی فنای از این دو فناست، که دیگر دایره ی ولایت تمام می شود و سر دوم به پایان می رسد و فنای وی منقطع شده، سفر سوم را در پیش می گیرد.

سفر سوم، سفر از حق به سوی خلق است به وسیله ی حق (السفر من الحق الی الخلق بالحق). سالک در این موقف در مراتب افعال سلوک می کند و محو وی زایل می گردد و برای وی صحو تام حاصل می گردد. وی باقی به بقای الله می شود و در عوالم جبروت و ملکوت و ناسوت سفر می کند و این عوالم را، همگی، به عینه و همراه با لازمه های آنها مشاهده می کند، و برای او حظ و بهره ای از نبوت حاصل می شود، و از معارف مربوط به ذات باری تعالی و صفات و افعالش خبر می دهد (ینبیء) و همه ی اینها به وسیله ی حق (بالحق) است، چون وجودش حقانی است و التفات به اینها وی را از توجه به حق باز نمی دارد...

ب) اسفار از منظر فیلسوفان شامخ و حکمای راسخ: و اما فیلسوفان شامخ و حکمای راسخ، در آفاق و انفس نظر می کنند و آیات خدای تعالی را در اینها ظاهر می بینند و علایم وی را در اینها نمایان. پس با آثار قدرت وی بر وجوب وجود و ذاتش استدلال می کنند و... آنها کل وجود و کمال وجود را مستهلک در وجود و کمالات وجود او می بینند، بلکه هر وجود و کمالی را پرتوی از پرتوهای نور او و جلوه ای از جلوات ظهور او می بینند، و این سفر اول از اسفار چهارگانه ی عقلی است در مقابل سفر اول اهل سلوک از اهل الله (= عرفا)، و این همان سفر از خلق به حق است، سپس در وجود، نظر می کنند و در نفس حقیقت آن تأمل می نمایند. پس بر ایشان آشکار می گردد که آن، واجب بذاته و لذاته است و با وجوب ذاتی او بر بساطت و وحدانیت و علم و قدرت و حیات و اراده و سمع و بصر و کلام و سایر اوصاف کمالی او استدلال می کنند... و این سفر دوم از سفرهای چهارگانه ی عقلی است در مقابل سفر دوم اهل سلوک؛ و این همان سفر از حق به سوی حق، به وسیله ی حق است.

سپس به وجود او و غایت و احدیت او نظر می کنند و وحدانیت فعل او و کیفیت صدور کثرت از وی و ترتیب و نظام کثرات تا حدی که سلسله های عقول و نفوس را نظم می بخشد، بر ایشان مکشوف می شود و در عوالم جبروت و ملکوت، در اعلی و اسفل آنها، تا جایی که به عالم ملک و ناسوت منتهی می شود، تأمل می کنند... و این سفر سوم از سفرهای چهارگانه ی عقلی است در مقابل سفر سوم سالکین؛ و این همان سفر از حق به سوی خلق به وسیله ی حق است.

سپس در خلقت آسمانها و زمین نظر می افکنند و به بازگشت اینها به سوی خدا، عالم، و از سود و زیانهای اینها و آنچه سعادت و شقاوتشان در دنیا و آخرت در گرو آن است، آگاه می شوند، پس به معاش و معاد آنها عالم می گردند، از مفاسد، نهی و به مصالح، امر می نمایند، در امر آخرت نظر می کنند و به آنچه در آن است، از بهشت و جهنم و ثواب و عقاب و صراط و حساب و میزان و... علم پیدا می کنند... و این سفر چهارم از سفرهای چهارگانه ی عقلی است در مقابل سفر چهارم اهل الله؛ و این همان سفر از خلق به سوی حق به وسیله ی حق است.

و این کتاب از این حیث که در آن بحث از امور عامه و جواهر و اعراض، متکفل سفر اول است؛ و از این حیث که در آن بحث از اثبات ذاته تعالی بذاته، و اثبات صفات خداست، متکفل سفر دوم؛ و از این حیث که در آن بحث از اثبات جواهر قدسیه و نفوس مجردة است، متکفل سفر سوم؛ و از آن حیث که در آن بحث از احوال نفس و اموری که در روز قیامت برایش پیش می آید، وجود دارد، متکفل سفر چهارم است.

منابع

محمدتقی مصباح یزدی- آموزش فلسفه- انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی- ۱۳۶۶

غلامحسین دینانی- ماجرای فکر فلسفی در اسلام- طرح نو- ۱۳۸۳۱

پایگاه اطلاع رسانی بنیاد حکمت اسلامی صدرا

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی کتاب شناسی ملاصدرا اسفار عقل عرفان سیر و سلوک

منابع تحقیق درباره فلسفه اسلامی در ایران

ص: ۷۰۴

• بسط فلسفه اسلامی: با پیدایش تمدن اسلامی و آشنایی مسلمانان با علوم و فلسفه و معارف تمدن های پیشین، به خصوص تمدن یونان، نهضت عالمگیر فلسفه اسلامی به وجود آمد، نهضتی که از بدو امر تا به امروز سرزمین اصلی آن ایران بوده است. لذا تاریخ فلسفه در ایران، در واقع تاریخ جریان اصلی فلسفه اسلامی است و حتی می توان گفت که به استثنای نهضت فلسفی در مصر در دوره فاطمی، و مکتب بزرگ اندلس، فلسفه ی اسلامی اصولاً همان فلسفه ای است که در سرزمین فرهنگ ایران نضج گرفته و در قرون متمادی مشارب و مکاتب بسیاری به قلمرو وسیع خود افزوده و شعاع نفوذ خود را به تمدن اسلامی هند از یک سو، و به مناطق شامات و اناطولی یا ترکیه فعلی، از سوی دیگر گسترده است.

• فلسفه در ایران:

بدون اغراق باید اذعان داشت که مکتب بزرگ فلسفی در ایران، که از کندی و فارابی آغاز شده و به دست ابن سینا به اولین مرحله کمال خود رسیده است و سپس با شیخ اشراق، قدم به عالم ذوق و شهود نهاده، با صدرالدین شیرازی، معروف به ملاصدرا، به تلفیق بین شرع و استدلال و عرفان برآمده است و به دست استادان بزرگ حکمت در دوره ی اخیر مانند ملاعلی نوری، و حاجی ملاهادی سبزواری، تا عصر حاضر استمرار داشته است، یکی از درخشان ترین خدمات ایران به تمدن اسلامی و فرهنگ جهانی است. زیرا اگر چه در ریاضیات و طب و علوم مشابه، سایر بلاد اسلامی نیز سهم بوده اند، در فلسفه سهم ایران در دامن فرهنگ عظیم اسلامی فرید و یکتا است و از این جهت در خور تحقیق دقیق است و از مهم ترین فصول تاریخ فرهنگی ایران و اسلام به شمار می آید.

ص: ۷۰۵

لکن به رغم اهمیت این نهضت فلسفی، متأسفانه هنوز بسیاری از نکات سیر فلسفه در ایران، در پرده‌ی ابهام مانده است. مخصوصاً تاریخ هفت قرن اخیر که به علت عدم رابطه آن با تمدن اروپایی و نیز از بین رفتن مکتب‌های مستقل فلسفی در جهان عرب، مورد بررسی دانشمندان مغرب زمین و عرب قرار نگرفته است و به استثنای یکی دو مورد، اصولاً در جهان خارج مجهول و گمنام است. هنوز بسیاری از مسائل اساسی تاریخ فلسفه در ایران، که رابطه‌ی نزدیکی با نهضت‌های دینی و علمی و عرفانی، و از سوی دیگر با تحولات و دگرگونی‌های اجتماعی و سیاسی قرون ماضی دارد، مجهول است و حتی اکثر متون مهم فلسفی در گوشه و کنار، دور از دسترس علاقه‌مندان باقی مانده و هنوز به زیور طبع آراسته نشده است.

• منابع تحقیق درباره تاریخ فلسفه: اگر به منابع تحقیق درباره تاریخ فلسفه در ایران، بنگریم با چند نوع مأخذ و منبع مختلف مواجه می‌شویم که هر یک سهمی در روشن ساختن سیر فلسفه دارد. اهم این منابع به این قرار است:

۱- تواریخ حکما و فلاسفه:

یکی از انواع تاریخ نویسی که در دوره‌ی اسلامی متداول شد و مبتنی بر نمونه‌های موجز و ساده‌ی یونانی و سریانی بسط و تکمیل یافت، تاریخ حکما و فلاسفه است که طبعاً اولین منبع محققان تاریخ فلسفه است. از تاریخ الحکمای حنین بن اسحاق، و پسر او اسحق بن حنین، و صوان الحکمه از ابوسلیمان سجستانی، و تتمه صوان الحکمه از بیهقی، و طبقات الاطباء ابن جلیجل، و فهرست ابن ندیم و الامد علی الابد ابوالحسن عامری، و طبقات الامم قاضی صاعد اندلسی و نزهه الارواح شهرزوری، و تاریخ الحکماء ابن القفطی، و عیون الانباء ابن ابی اصیبعه گرفته تا محبوب القلوب قطب الدین اشکوری، و روضات الجنات میرزا محمد خوانساری، و مجالس المومنین قاضی نورالله شوشتری، و نامه دانشوران و ریحانه الادب محمدعلی تبریزی، مجموعه‌ای از تاریخ حکما در دست است که در آن نتایج یک دوره‌ی بیش از هزار سال آثار و افکار حکما و فلاسفه اسلامی به طور کلی و ایران بالخصوص درج و ضبط شده و در دسترس دانشمندان امروز قرار گرفته است.

بین این منابع هنوز بسیاری از مهم ترین آن ها مانند کتب ابوالحسن عامری، و ابوسلیمان سجستانی، و شهرزوری به طبع نرسیده است، گرچه نسخه های کامل و یا دست کم قسمت هایی از بسیاری از این نوع مراجع موجود است.

۲- کلمات قصار و گفته فلاسفه:

در حالیکه تواریخ حکما بیشتر درباره ی شرح زندگی و آثار حکیمان است، نوع دوم از منابع که کتاب های شامل گفتار آنان است طریق بهتری است جهت آشنایی با افکار فیلسوفان. این نوع کتب از قبیل مختارالحکم ابن فاتک آمری و سمرالفلاسفه از عبدالستار لاهوری که شامل گفتار حکمای یونان نیز هست، نه تنها منبع مهمی برای آشنایی با برخی مآخذ یونان است که اصل آن در دست نیست، بلکه بعضی از مسائل فلسفی مخصوصا مسائل متعلق به قرون اولیه تمدن اسلامی را روشن می سازد.

۳- فهرست کتب و مآخذ و اعلام:

فهرست نویسان اسلامی که در صدد ذکر نام و آثار دانشمندان اسلامی برآمده اند، ضمنا مطالب بس مهمی درباره ی فلاسفه جمع آوری کرده اند. کشف الظنون و اعیان الشیعه و الذریعه نمونه های بارزی از این نوع منابع است. گاه گاهی نیز حکیم یا محقق بزرگی خود به جمع آوری و نقد آثار دانشمند دیگر کمر همت بسته است، مانند فهرست مصناف رازی که به دست ابوریحان بیرونی جمع آوری شده و از زنده ترین منابع تاریخ فلسفه و علوم قرن چهارم است. اهمیت این نوع کتب بیش از همه در روشن ساختن ارتباط بین کتب مهم فلسفی و آشنایی فلاسفه با منابع پیشین و نیز آشکار ساختن آثاری است که در دوره های بعدی فلسفه به فراموشی سپرده شده است.

ص: ۷۰۷

از آن جا که بسیاری از کتب بزرگ تاریخی در دوره ی اسلامی با سیر انبیا و حکما نیز سر و کار داشته است، اکثر این کتب اطلاعات سودمندی درباره سیر فلسفه دربر دارد، کتبی از قبیل تواریخ طبری و یعقوبی و ثعالبی و التنبیه و الاشراف مسعودی و تاریخ بیهقی، و در دوران بعدی جامع التواریخ و تاریخ عالم آرای عباسی و روضه الصفا و ناسخ التواریخ و غیره، همه فصولی درباره ی تاریخ فلسفه و علوم مخصوصا علوم مربوط به عصر نگارنده در بر دارد. همچنین تاریخ های مختصرتر، یا محدود به یک ناحیه و دوره، یا درباره شرح اوضاع و احوال و امور فرهنگی یک عصر، مانند چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی و تذکره ها و تواریخ ادبی نیز حاکی از مطالب فراوانی درباره ی تاریخ فلسفه است.

۵- کتب کلامی و ملل و نحل و مباحثات و مناظرات دینی:

از آن جا که آغاز فلسفه ی اسلامی با پیدایش کلام توام بوده و همواره منازعه و مناظره بین متکلمین و فلاسفه ادامه داشته است، از بهترین منابع تاریخ فلسفه در ایران، همانا کتب کلامی و ملل و نحل و فرق و مناظرات علمی و کلامی است. آثار جاحظ و بغدادی و ابوحیان توحیدی و شهرستانی و امام فخر رازی مخصوصا المباحث المشرقیه حاوی نکات دقیق درباره ی مسائل اساسی فلسفی و نظریات حکمای بزرگ درباره ی آن هاست. اسباب تاسف است که تاکنون استفاده ی بیشتری از این گونه منابع، در تحقیقات درباره تاریخ فلسفه ی اسلامی، نشده است.

همچنین کتب عرفانی اگرچه ظاهراً دور از مطالب فلسفه‌ی استدلالی است، رابطه‌ی مهمی با فلسفه داشته است، مخصوصاً بعد از قرن ششم هجری هنگامی که سهروردی باب نوینی در حکمت گشود و ابن عربی عرفان را به صورت علمی و نظری در آورد. شرح‌هایی که بر فصوص الحکمه ابن عربی نگاشته شده است از مهم‌ترین منابع سیر فلسفه و حکمت است در ایران، در هفت قرن اخیر، و به علت عدم توجه به این منابع است که بسیاری از مسائل فلسفی این دوره مبهم مانده است.

بالاخره باید به خود متون فلسفی، نه تنها از لحاظ این که منبع افکار فلسفی است بلکه به عنوان مآخذ تاریخ فلسفه در ایران، توجه کرد. اکثر کتب قدیم تاریخی به ذکر نام آثار فلاسفه و یا برخی حوادث برجسته‌ی حیات آن‌ها اکتفا کرده است و کمتر می‌توان شرح حال جامع و عمیقی از حکما، مانند شرح شهرزوری در نزهه الارواح از سهروردی و یا شرح حال بوعلی از بوزجانی به دست آورد و حتی از این امر مشکل‌تر، امکان پی بردن به سیر افکار فلسفی از منابع متداول است. فقط بررسی دقیق رسائل کندی و فارابی و بوعلی می‌تواند تحول افکار مشایی را در این دوره روشن سازد، یا متن شفا خود از تاریخ فلسفه در قرون قبلی حکایت می‌کند و کتاب تعلیقات شیخ الرئیس نیز مباحث فلاسفه و منطقیون قبل از خود را منعکس می‌سازد، و یا برخی کتب که زیاد شرح شده است مانند اشارات با شروح فخرالدین رازی و خواجه نصیرالدین طوسی و قطب‌الدین رازی، سیر چند قرن فلسفه‌ی مشایی را در بردارد. همچنین می‌توان در شرح‌های متعددی که بر کتاب کلامی تجرید از خواجه نصیرالدین طوسی و فصوص الحکم ابن عربی نوشته شده است، برخی از مهم‌ترین تحولات فلسفی قرون هفتم تا دهم را جست و جو کرد.

بین متون فلسفی به عنوان منبع تاریخ فلسفه، هیچ یک اهمیت اسفار ملاصدرا را ندارد، که علاوه بر بحث مسائل حکمی سیر افکار را نیز ذکر کرده است. ملاصدرا با کتب و رسائل زیادی آشنایی داشته است که اکنون در دست نیست. بنابراین در کاوش های تاریخ فلسفه اسلامی، از شاهکار فلسفی او یعنی کتاب اسفار، می توان بهره های فراوان برد.

• وظیفه محققان: مهم ترین وظیفه ی محققان در مرحله ی کنونی، چاپ دقیق و منقح متون مهم فلسفی و تحقیق درباره ی آن هاست، متونی که بیشتر آن ها هنوز در دسترس نیست و محقق ناچار است به جای تفحص در سیر و تحول افکار و مباحث فلسفی وقت خود را برای خواندن نسخ مشکل، معمولاً- به علت عدم فهرست های لازم، جست و جوی اسم ها و مطالب گوناگون صرف کند. امید می رود که در مرحله ی فعلی تحقیق با علاقه ای که به شناختن تاریخ ایران دیده می شود، قدمی نیز در این راه برداشته شود تا تاریخ فکری ایران که سایه ی خود را بر جمیع شئون اجتماعی و فرهنگی این سرزمین افکنده است تا حدی روشن شود. هنگامی که به آنچه اکنون از تاریخ فلسفه ی اسلامی در ایران در دست است می نگریم، این امر آشکار می شود که در حالیکه در همه ی ادوار احتیاج به تحقیقات گوناگون زیاد است، دست کم در برخی موارد مسائل نسبتاً بررسی شده است. با آنکه در موارد دیگر، مسائل و موانع اساسی هنوز پابرجاست. مثلاً تحقیقات دانشمندان مغرب زمین و نیز برخی محققان عرب تا حدی سیر فلسفی سه قرن اول فلسفه اسلامی را روشن ساخته است. نیز بر اثر تحقیقات سالیان اخیر نکات درخشان تر نهضت های فلسفی دوره ی صفویه، کم و بیش، معروف شده است در حالیکه تحولات بعدی این مکتب ها یعنی، استمرار مکتب ملاصدرا و یا پیروان مکتب مشایی از قرن دهم تا سیزدهم، به هیچ وجه روشن نیست.

سید حسین نصر- معارف اسلامی در جهان معاصر- انتشارات علمی-فرهنگی ۱۳۸۲

غلامحسین دینانی- ماجرای فکر فلسفی در اسلام- طرح نود ۱۳۸۳

کلید واژه ها

ایران فلسفه اسلامی تحقیق تاریخ فلاسفه اسلامی تمدن کتب

نگاهی به آثار و اندیشه های کندی

زندگی ابویوسف بن اسحاق کندی، در حدود سال ۱۸۵ ق / ۷۹۶ م، در کوفه، در خانواده ای از اعیان عرب قبیله ی کنده، در جنوب شبه جزیره ی عربی زاده شد و به همین دلیل، لقب افتخارآمیز «فیلسوف العرب» یافت. پدر او، والی بصره بود و کندی، همه ی دوران کودکی خود را در آن شهر سپری کرد و تعلیم یافت. آن گاه، او عازم بغداد شد و از حمایت دو خلیفه ی عباسی، مأمون و معتصم (۲۱۸ ق / ۸۳۳ م - ۲۷۷ ق / ۸۴۲ م) برخوردار شد. امیراحمد، فرزند معتصم، دوست و حامی کندی بود و کندی، چندین رساله به نام او کرد، اما در زمان خلافت متوکل (۲۳۲ ق / ۸۴۷ م - ۲۴۷ ق / ۸۶۱ م) کندی، مانند یاران معتزلی خود، مورد بی مهری قرار گرفت و در بغداد، در حدود ۲۶۰ ق / ۸۷۳ م، سال تولد اشعری و آغاز غیبت صغرای امام دوازدهم شیعیان، در تنهایی وفات یافت.

این فیلسوف، در بغداد، با نهضت علمی ایجاد شده به دنبال ترجمه ی متنهای یونانی به عربی، ارتباط داشت. خود او را نمی توان مترجم متنهای قدیم دانست، اما به عنوان اشراف زاده ای ثروتمند، شمار بسیاری از همکاران و مترجمان مسیحی را به خدمت گرفت و اغلب، ترجمه ها را از نظر اصطلاحات عربی که برای آنان دشوار می نمود، «تصحیح می کرد». بدینسان، اثولوجیای مشهور و منسوب به ارسطو را عبدالمسیح حمصی برای او ترجمه کرد. این کتاب، تأثیری ژرف بر اندیشه ی او گذاشت. افزون بر این، کتاب جغرافیا اثر بطلمیوس و بخشی از کتاب مابعدالطبیعه اثر ارسطو را نیز اوستاسیوس برای او ترجمه کرد. در فهرست ابن ندیم، دویست و شصت عنوان به نام او ضبط شده، اما افسوس که اکثر آنها از میان رفته است.

ص: ۷۱۱

تألیفات و آثار کندی در مغرب زمین، به طور عمده، چند رساله را که در سده های میانه به زبان لاتین ترجمه شده بود، می شناختند: رساله در خطاهای فیلسوفان، رساله ی ماهیات پنج گانه (ماده، صورت، حرکت، مکان، زمان)، رساله در خواب و رؤیا و رساله ای در باب عقل. خوشبختانه، چند سال پیش در استانبول حدود سی رساله از او به دست آمد و از آن پس، برخی از آنها از جمله الفلسفه الاولی، رساله فی تصنیف کتب ارسطو و اصل عربی رساله فی العقل که برای معرفت شناسی اخلاف او، اهمیت ویژه ای داشته است، به حلیه طبع آراسته شد.

بنابراین، آثار باقی مانده از کندی، برخلاف آنچه برخی از تذکره نویسان، در اسلام، در مورد او نوشته اند، مانند شهرزوری به عنوان مثال، او را نه تنها ریاضیدان و عالم هندسه، بلکه فیلسوف به معنای کاملی که در آن زمان داشته، می شناساند. کندی، به همان اندازه به الهیات علاقه مند بود که به نجوم، هیئت، موسیقی، حساب و هندسه توجه داشت. رساله ای از او، درباره ی مجسمات الافلاطونیه الخمسه، با عنوان فی ما نسب القدماء کل واحد من المجسمات الخمس الی العناصر باقی مانده است. کندی، به شاخه های متفاوت علوم طبیعی، به عنوان مثال، داروشناسی (صیدله) علاقه مند بوده است. رساله ی او، با عنوان فی معرفه قوه العقاقیر المركبه با افکار جابر بن حیان، درباره ی درجات قوای طبیعی (فصل چهارم، بخش دوم) ارتباط دارد خلاصه اینکه کندی، نمونه ی فیلسوفی با اندیشه ای همه جانبه بود، چنان که فارابی، ابن سینا، نصیرالدین طوسی و بسیاری دیگر چنین بودند.

کندی آثار بسیاری از خود به جای گذاشته است و تألیفات متعددی در معارف و علوم مختلف دارد که از تبحر او در فنون حکمت یونان و ایران و هند حکایت می کند و باز نشان می دهد که آثار علمی و وجودی او در حد اعلی بوده و کتابهای او خود کتابخانه ی بزرگی است که شامل تمام علوم در رشته های مختلف است و فهرست آنها چند صفحه را پر می کند؛ به طوری که بیشتر گفتیم بعضی، آنها را ۲۶۵ کتاب و رساله اعلام کرده اند. ما در اینجا قسمتی از آنها را نقل می کنیم تا ثمره ی وجودی و علمی او را نشان داده باشیم و مشرب او در وجهه ی نظریات و آراء و افکاری وی از عناوین کتابها معلوم شود.

تألیفات او در فلسفه و منطق ۱- رساله و نامه ی او به علی بن جهم، در وحدانیت خدا و تناهی جرم عالم.

۲- نامه و رساله ی او به احمد بن محمد خراسانی در توضیح تناهی جرم عالم.

۳- رساله ای در عقل.

۴- رساله ای در آنکه جوهرهایی یافت می شوند که جسم نیستند.

۵- رساله ای در مقدار و کمیت کتابهای ارسطاطالیس و آنچه از آنها برای تحصیل فلسفه لازم است.

۶- رساله ای در بیان سببی که قدما اشکال خمسه را اسطقسات نامیده اند.

۷- رساله و نامه ی او به احمد بن معتصم، در ظهور و پیدا بودن آنکه جرم اقصی اظهار اطاعت از خدا می کند.

۸- گفتاری در نفس، که مختصر است.

۹- کتابی در توضیح علت فاعله ی قریبه، در کون و فساد،

ص: ۷۱۳

۱۰- کتابی در فلسفه ی اولی، که برای معتصم نوشته است.

۱۱- رساله ای در بیان حدود اشیاء و قواعد و رسوم آنها.

۱۲- رساله ای در بیان ماهیت چیزهای که ممکن نیست نهایت نداشته باشند و آنهایی که گفته می شود نهایت ندارند.

۱۳- رساله ای در مورد فاعل حق و اول و تام و فاعل ناقص که فاعلیت او مجازی است.

۱۴- کتاب جواهر پنج گانه.

این رساله ها در سال ۱۹۵۰ میلادی در ضمن مجموعه ای از رساله های فلسفی کندی چاپ شده و استاد محمد عبدالهادی ابوریده آنها را برای چاپ آماده کرده و شرحی هم در مورد آنها نوشته است.

کندی رساله های دیگری به این عناوین دارد:

۱. در جزر و مد.

۲. در علت لاجوردی فضا.

۳. در سبب آنکه در بعضی جاها همیشه باران می بارد.

۴. در سبب یخ و برف و برق و صاعقه و رعد و زمهریر.

۵. در ماهیت خواب و خواب دیدن.

۶. در علت ایجاد مه.

۷. در آنکه عناصر و جرم اقصی کروی شکل هستند.

این رساله ها همه چاپ شده و در ضمن مجموعه ی سابق الذکر است.

تألیفات او در ریاضیات و فلک، قسمتی از آنها به شرح زیر است:

۱- رساله ای در مقدمه ی حساب، در پنج مقاله.

۲- رساله ای در استعمال حساب هندی، در چهار مقاله.

۳- رساله ای در خطوط و ضرب با دانه ی جو.

۴- رساله ای در حیلہ های عددی و علم و اخفای آنها.

ص: ۷۱۴

۵- رساله ای درباره ی اینکه کره بزرگ ترین اشکال جرمی است و دایره بزرگ تر از اشکال بسیط است.

۶- رساله ای در علل اوضاع نجومی.

۷- رساله ای در صنعت اسطرلاب.

۸- رساله ای در اغراض کتاب اقلیدس.

۹- رساله ای در اختلاف مناظر.

۱۰- رساله ای در تقسیم مثلث و مربع و عمل آنها.

۱۱- رساله ای در تقسیم دایره به سه قسم.

۱۲- کتابی در براهین مساحت در مورد حسابهای بانکی.

۱۳- رساله ای در استخراج خط نصف النهار و سمت قبله.

۱۴- رساله ای در استخراج ابعاد به وسیله ی ذات الشعبتین.

۱۵- رساله ای در انتخاب و اختیار روزها.

این دو رساله ی اخیر خطی او در کتابخانه ی لیدن موجود است که در سال ۶۰۸ هجری باز نوشته شده است.

وی کتابهایی در موضوعات دیگر دارد:

۱. کتاب فی کیمياء المطر و التصعيدات، که نسخه ای از آن در کتابخانه ی ایا صوفیا به شماره ی ۳۵۹۴ موجود است و تاریخ

این نسخه ی خطی به ماه جمادی سال ۴۰۵ هجری بر می گردد.

۲. کتاب اخطار و تنبیه بر خدعه ی کیمیاگران.

۳. کتاب در ابطال دعوی کسانی که ادعای صنعت کیمیا دارند.

۴. کتاب طب بقراطی.

۵. کتاب در غذا و دارو.

۶. کتاب در جزء لایتنجری.

۷. کتاب در بیان ظواهر فلکی.

۸. رساله ای در نسبتهای زمانی.

۹. رساله ای در بیان آنکه سطح دریاها کروی است.

۱۰. گفتاری در آئینه های که می سوزانند.

ص: ۷۱۵

اینها غیر از رساله های متعدد او در موسیقی و کرویات و حساب و فلکیات و منطقیات و جدلیات و نفسیات و غیر آنهاست که جای ذکر همه ی آنها نیست پیش از آنکه بررسی ما در مورد کندی تمام شود، ناچاریم بگوییم که تألیفات و آثار او دلالت بر شمول دانش او در تمام میدانهای معرفت بشری دارد و می رساند که درک هدف و وجهه ی نظر و مشرب و افکار او در آن عصر، جز برای عقول بزرگ امکان نداشته و شامل مترقی ترین فرهنگ در عصر او بوده است.

کندی و معتزله کندی، با اینکه روابط نزدیکی با معتزله که پیش از متوکل، در دستگاه خلافت عباسیان مقام و منزلتی داشتند، به هم رسانده بود، اما در زمره ی آنان به شمار نمی آمد. بحث او با مباحث اهل کلام تفاوت داشت. راهنمای او در بحث، احساس مطابقت کامل میان تحقیق فلسفی و وحی نبوی بود. بحثهای کندی، با مباحث حکمت نبوی مطابقت دارد. درباره این حکمت گفته شده است که آن، بیان فلسفی حقیقی دیانتی نبوی مانند اسلام بوده است. کندی یقین داشت که سرچشمه و ضامن نظریه هایی مانند خلق عالم از عدم، معاد جسمانی و نبوت جدال عقلی نیست. به این دلیل، معرفت شناسی او، میان علم انسانی - شامل منطق، علوم چهارگانه حساب، موسیقی، هندسه، فلکیات و نیز فلسفه - و علم الهی که فقط به پیامبر داده شده است، قائل به تمیز بود. با وجود این، اینجا، همیشه، بحث از دو صورت یا مرتبه ی معرفتی است که بی آنکه در تضاد باشند، در هماهنگی کامل اند. همین طور، این فیلسوف، در رساله ی خود درباره ی دوام دولت عرب، از مجرای محاسباتی که از علوم اوایل و به ویژه نجوم و نیز از تفسیر نصوص قرآنی اخذ شده، مدت این دولت را ششصد و نود و سه سال می داند.

نظرات فلسفی کنندی الف) خلق از عدم: کنندی، با قبول اندیشه ی خلق از عدم، ابداع عالم را نتیجه ی فعل خدا می داند و نه صدور و تنها پس از اثبات اینکه عقل اول، در وجود خود، به فعل اراده ی خدا وابسته است، کنندی، مانند نوافلاطونیان، فکر صدور عقول را می پذیرد (این ترتیب عقول، به طور کامل با ترتیب آن، در تکوین عالم اسماعیلیان مطابقت دارد). همین طور، کنندی، میان عالم فاعلیت الهی و عالم فاعلیت طبیعت که عالم کون و فساد است، قائل به تمیز است. از برخی جهات، نظرات فلسفی کنندی، ریشه در نظرات یحیی نحوی دارد، همچنان که از برخی جهات دیگر، به مکتب نوافلاطونیان آنتی برمی گردد. تمایزی را که کنندی میان جواهر اولی و جواهر ثانی وارد می کند، اعتقاد او به اعتبار ستاره شناسی، علاقه ی او به علوم خفیه و نیز تمایزی که میان حقیقت فلسفی و حقیقت وحی شده - که به صورت *ars hieratica* نوافلاطونیان متأخر لحاظ می کند. نقاط مشترکی میان فیلسوفان عرب و نوافلاطونیانی مانند ابرقلس به شمار می آید؛ این نظرات، شباهتهایی نیز با صابئین حران دارد.

ب) جمع حکمت و شریعت: بوریده می گوید: ممکن است کنندی را نخستین فیلسوف بدانیم، فلسفه ی او به ویژه فلسفه ی ماوراءالطبیعه ی او، سایه های دینی و عقیدتی داشته است و افکار او در همان مسیری حرکت می کرد که اسلام در آن مسیر می رفت و نوع افکار و معتقدات او تکان دهنده بود و کمتر نظیر آن در حکما و فلاسفه ی معاصر او دیده می شود. کوشش او در توفیق بین دین و عقل یکی از مظاهر این مشرب است، وی با فلسفه و نظریه ی هندی برهمنی که اساس آن بر عقل پایه گذاری شده و تنها عقل را مصدر کافی در تمام معارف می داند و می گوید با بودن عقل دیگر احتیاجی به پیامبران نیست، به شدت معارضه کرده است. دلیل پیروان آن نظریه این است که اگر آنچه انبیاء می آورند موافق احکام عقل است دیگر به کوشش آنان احتیاجی نیست، و اگر مخالف عقل است باید آنها را رد کرد. ولی کنندی در مقام دفاع از مسئله ی نبوت بر آمده قول براهمه را رد کرده و نظریه ی آنها را پوچ دانسته و رساله ای در تثبیت نبوت و کتابی هم در اثبات نبوت از طریق منطق نوشته است. ولی ما تا کنون، به دلایل او در رد خصم و اثبات نظریه ی وی بر نخورده ایم. فقط این مطلب شهرت دارد، اما مدارک اصلی که این امور را توضیح دهد در دسترس ما نیست. شاید روش او در این باب و معارضه با نظر براهمه، عین طریقه ای بوده است که فلاسفه ی متأخر آن را پیش گرفته اند و خلاصه اش این است:

اول: ادراک عقل به حسن بعضی از چیزها، مثل آنکه نیکی و نیکوکاری را خوب می داند. دوم: ادراک عقل به قبح و بدی از امور، مثل ادراک قبح ستم و خیانت. سوم: آنکه عقل حسن و قبح بعضی از امور، مثل بعضی از عبادات را درک نمی کند و حکمی در آنها ندارد و چیزی از آن را نمی داند مگر به واسطه و وسیله ای از قبیل شرع یا عرف.

کندی، از اثولوجیای منسوب به ارسطو و نیز از اسکندر افرویدیسی تأثیر پذیرفته بود. شرح اسکندر افرویدیسی بر رساله ی نفس، الهام بخش تقسیمات چهارگانه ی عقل، در رساله فی العقل کندی بود که از آن پس، تأثیری عظیم گذاشت و موجب طرح مشکلات و ارائه ی راه حل‌های متفاوت، نزد فیلسوفان مسلمان و مسیحی شد. همین طور، کندی در باب اهمیتی که به ریاضیات قائل بود، از نوفاثاغورثیان تأثیر پذیرفته بود. ابن ندیم در الفهرست، رساله ای از او درباره ی ضرورت مطالعه ی ریاضیات برای آگاهی کامل از فلسفه ذکر کرده است. این تأثیرها در دورنمای عمومی اسلام که کندی، حقایق آن را همچون چراغی فرا راه فیلسوف می داند، جای می گیرد. او، به حق، پیشگام و نخستین مشایی به معنای خاص کلمه در فلسفه در عالم اسلام که به آن اشاره شد، خوانده شده است. اگر مغرب زمین، کندی را به واسطه ی چند رساله ای که ذکر شد، به عنوان فیلسوف شناخت، او، به عنوان ریاضیدان و استاد نجوم نیز شناخته شده است. ژروم کاردان، در رساله ی *De subtilitate* (کتاب شانزدهم) درباره ی کندی گفته است که او، یکی از چهره های دوازده گانه ی فکری تاریخ بشری بود که بیشترین تأثیر را داشته اند.

کندی رساله هایی در موضوعات متعدد دارد که ظواهر آنها نشان می دهد مشرب او همان است که در بالا به آن اشاره کرده ایم. از جمله ی آنها نامه ای است به احمدبن المتعمصم در تجویز اجابت دعا از طرف خدای عز و جل از کسی که از او اجابت خواسته است، رساله ای در انتهای جرم عالم و رساله ای که به محمدبن جهم درباره ی وحدانیت خدا فرستاده و رساله ی او در روشن ساختن وحدانیت خدا و رساله ی گفتار او با ابن راوندی در توحید، رساله ی او در افعال خدا که همگی ناشی از عدل است و... و ما هنگامی که عناوین این رساله ها و کتابها را می خواهیم متوجه می شویم که عناصر و عوامل دینی تا چه درجه در افکار او مؤثر بوده اند، و تشخیص می دهیم که او در مقام کوشش در جمع بین دین و فلسفه بوده است؛ از اینجاست که بیهقی می گوید «کندی در بعضی از مصنفات خود، بین اصول شرع و اصول معقولات را جمع کرده است.» خود کندی در رساله خویش به نام 'الابانه عن سجودالجرم الاقصی' که از خدا اطاعت می کند تصریح کرده و می گوید: «به جان خودم سوگند که گفتار محمد راستگو (ص) و آنچه از طرف خدای عز و جل بیان کرده، همه ی آنها با مقایسه ای عقلی منطبق است و فقط کسانی آنها را یکی نمی دانند که از نعمت عقل محروم بوده و به نقت جهل با مردم پیوسته اند.»

در جایی که متعرض علم انبیاء و رسولان می شود و علم آنها را با سایرین مقایسه می کند و در آنجا می گوید: «علم رسولان و پیامبران ویژه ی آنان است که خدای متعال آنها را مخصوص به آن کرده و رسول بدون طلب و تحصیل و بحث به آنها می رسد و هیچ وسیله ای اعم از ریاضیات، منطق، برهان و زمان در آن تأثیر نداشته و فقط به صرف اراده ی خداست. طهارت نفس و تسلیم به حق و تأیید و پشتیبانی حق و الهام و پیغامهای او به آنها، به صورت فعلیت در می آید و این گونه علم مخصوص پیامبران بوده و از واردات قلبی آنهاست و سایر افراد بشر از آن سهمی ندارند، و اینها نشانه ی فارق بین رسولان و سایر ابنای بشر است.

زیرا غیر از انبیاء کسی راهی در تحصیل این علم مهم ندارد، مثل پاسخی که رسول اکرم در جواب مشرکان بیان فرمود. رسول اکرم (ص) به همه چیر عالم بود، و علم او اول نداشت و تمام هم نمی شد، بلکه سرمدی و ابدی بود، مشرکان در حال طعن بر او با اعتقاد به اینکه او جوابی ندارد که بدهد، از او پرسیدند: ای محمد، این استخوانهای پوسیده را چه کسی زنده می کند؟ فوری خدای یکتا جل شأنه به او وحی کرد که بگو: آن کس که آنها را از اول ایجاد کرد، و او هرگونه خلقی را به وجود می آورد، تا آنکه می گوید: او به مجرد آنکه گفت به وجود آی، به وجود آمده است. کدام بشر می تواند، با فلسفه ی بشری در گفتاری به کوتاهی و اختصار این آیات شریفه مطلبی را به طور جامع و کامل و توضیح کافی، به صورتی که خدای تعالی فرموده است بگوید؟ «استخوانهای پوسیده را کسی که از اول آنها را خلق کرده زنده می کند» و قدرت او قدرتی است که آسمانها و زمین را خلق کرده و وجود چیزی را با نقیض آن اثبات می کند. بدیهی است هر زبان و هر منطقی عاجز از چنین امری است و تمام بشر تا آخر در این باب عجز و قصور دارند و البته عقول جزئی را بدان دسترسی نیست.»

آراء فیزیکی از جهت دیگر، می بینیم که کندی تحت تأثیر فلسفه ی طبیعی رفته و اثرش در افکار و تألیفات او همان گونه که در فلسفه ی الهی دیده می شود. در فلسفه ی طبیعی هم بارز است و از تألیفات بسیار او این نکته به خوبی مفهوم می شود. وی در فلک، در حساب، در موسیقی، در هندسه، در ظواهر طبیعت، از قبیل ابر و باران و رعد و برق و قوس قزح و رنگ آبی آسمان و سردی و گرمی و چیزهای دیگر مطالعه کرده، چنان که بعضی از مسائل ماوراءالطبیعه را هم تفسیر نموده است. مثلاً در ماهیت خواب دیدن و غیره، ولی مسئله ی ریاضیات بیشتر توجه او را جلب کرده است که رساله ای به نام فی انه لاتنال الفلسفه الا بالریاضیات نوشته و گفته است: «انسان وقتی فیلسوف می شود که ریاضیات را بداند». او در این باب اهتمام داشته و رساله ای در نتهای موسیقی تألیف نموده است و این رساله را در وقتی تألیف کرده است که اروپا چند قرن بعد از آن نتهای موسیقی را شناخت. کندی حروف و اعداد را در طب نیز به کار برد و در باب دواهای ترکیبی نیز نظریاتی دارد. دی بور می گوید: «در واقع کندی عمل داروها را هم شبیه به موسیقی بر مبنای تناسب هندسی قرار داده است و قضیه ی داروها را از راه تناسب در کیفیات محسوس، گرمی و سردی و تری و خشکی بنا گذاشته است.»

از دلایل اهتمام او به ریاضیات این است که نظریه ی فلسفی مشهور «عدم تناهی ازلی در اجسام» را رد کرده به اینجا می رسد که می گوید: محال است جسمی وجود داشته باشد که نهایی به صورت فعلیت (یعنی نهایت خارجی) نداشته باشد و این نظر را با اعتماد به مقدمات ریاضی بیان داشته و از رموز ریاضی کمک گرفته است. خلاصه ی آن مقدمات (یعنی همان استدلالی که در باب بطلان لایتناهی از طرف فلاسفه ی اسلام عنوان شده) این است:

۱- اشیاء متجانس که هیچ یک از آنها بزرگ تر از دیگری نباشد متساوی هستند.

۲- اشیائی که ابعاد بین نهایت آنها متساوی باشد متساوی هستند، چه بالقوه و چه بالفعل.

۳- اشیاء متناهی ممکن نیست نهایی نداشته باشند.

۴- اگر بر یکی از آنها که متجانس هم بودند چیزی زیاد کنیم البته غیر متساوی می شوند، یا آنکه چیزی بر آن اضافه کنیم، البته بزرگ تر از آنها خواهد شد، و بزرگ تر از آن خواهد بود که قبل از اضافه کردن بوده است.

۵- اگر از یک چیز کم کنیم، باقی مانده کمتر از وقتی خواهد شد که از آن کم نشده بود.

۶- اگر از یکی از آنها چیزی کم کنیم و دوباره بر آن بیفزاییم، در نتیجه و حاصل همان است که قبلا بود.

۷- ممکن نیست یکی از دو شیء متجانس که هر دو بی نهایتند کمتر از دیگری باشد.

۸- شیء کوچک تر از هر دو شیء متجانس یا به اندازه ی شیء بزرگ تر است یا قسمتی از آن.

ص: ۷۲۱

۹- اشیاء متجانس که هر یک از آنها متناهی هستند، جمعا متناهی هستند.

این برهان در نظر فلاسفه ی اسلام، بهترین پایه بر دلیل تطبیق برای بطلان لایتناهی محسوب شده و دیگران این برهان را از کندی استفاده کرده اند و در کتابهای فلسفی طوسی و آنچه به دوانی و فلاسفه ی دیگر نسبت داده اند، به طوری که کراچکی در کتاب خود کتزالفوائد نقل کرده، صورتهای متعددی از این برهان دیده می شود. موضوع قابل توجه این است که کندی بسیاری از نظریات خود را بر پایه ی تجربه و امتحان قرار داده، چنان که در رساله ی مربوط به جزر و مد به بعضی از این آزمایشها اشاره کرده است.

همکاران و شاگردان کندی کندی، همکاران و شاگردانی داشت. دو بلخی: ابومعشر بلخی، منجم معروف و ابوزید بلخی، فیلسوف آزاداندیش که با گفتن اینکه اسماء الهی یاد شده در قرآن از زبان سریانی گرفته شده اند، از غوغای عوام باکی به خود راه نمی داد. پرآوازه ترین شاگرد وی، احمدبن طیب سرخسی بود (سرخس در خراسان در مرز فعلی ایران و ترکستان روسیه). سرخسی که حدود سال ۲۱۸ ق / ۸۳۳ م متولد و در ۲۸۶ ق / ۸۹۹ م فوت شد، چهره ای جذاب بود. آثار او که امروزه از میان رفته اند، از لا به لای نقل قولهای پراکنده، شناخته شده اند.

در اینجا باید از اختراع الفبایی برای آوانویسی یاد کنیم که ابوحمزه ی اصفهانی، به تفصیل، درباره ی آن سخن رانده است. در بحث او، درباره ی نامهایی که در زبان عربی به رواقیان دلالت دارد، اطلاعاتی به همان اندازه گرانمایی را مدیون او هستیم که خاطره ی رواقیان در سنت اسلامی رنگ باخته است. این امر مانع از آن نیست که اندیشه هایی از منشأ رواقی، از همان آغاز، وارد شده و نقشی اساسی، در همه جریانهای ضد مشایی ایفا کنند. رواقیان را گاهی اصحاب رواق (رواق)، به معنای ایوان سرپوشیده)، گاهی اصحاب اسطون (به معنای طارم، Stoa) و گاهی اصحاب مظال (جمع مظله، یعنی خیمه و خرگاه از این اصطلاح ترجمه ی لاتیینی Philosophi Tabernaculorum گرفته شده است نامیده اند) سرخسی، میان این سه اصطلاح (رواقیان، اصحاب اسطون و اصحاب مظال) به تفاوت قائل شده و به سنتی اشاره می کند که سه اصطلاح را به سه مکتب مربوط می داند. گروه نخست، در اسکندریه، گروه دوم، در بعلبک و گروه سوم، در انطاکیه، به تعلیم مشغول بودند. در این باره، کتابی جداگانه لازم است. نظریه ی عناصر، نزد جابر، مستلزم تفسیری رواقی مآب از داده های مشائی است. گاهی، سهروردی را نیز رواقی دانسته اند. بالاخره، جعفر کشفی، موضع رواقیان را با اهل تأویل قرآن یکی می دانست.

ص: ۷۲۲

شیخ عبدالله نعمه - فلاسفه شیعه - انتشارات علمی و فرهنگی

هانری کربن - فلسفه اسلامی - ترجمه: سیدجواد طباطبایی - تهران - نشر کویر - ۱۳۸۰

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی ابویوسف یعقوب ابن اسحاق کندی اندیشه کتب فلسفی عقل حکمت

آثار فلسفی به زبان فارسی از عهد سلجوقی تا قاجار

سلجوقیان عصر سلجوقیان دورانی طلایی برای نثر فارسی ادب و عرفان بود. طی این دوره بزرگترین شاهکارهای نثر فارسی تصوف مانند کشف المحجوب هجویری، اسرارالتوحید ابوسعید، آثار خواجه عبدالله انصاری، ترجمه فارسی رساله القشیریه و تفسیر عرفانی و رمزی شگفت انگیز بر قرآن یعنی کشف الاسرار میبیدی، به وجود آمدند که تمامیشان به طور غیر مستقیم در بسط و پیشرفت بعدی حکمت مهم بودند.

اما راجع به آثار صوفیانه این دوره که بلافاصله مکاتب بعدی حکمت را تحت تأثیر قرار داد، به ویژه باید آثار غزالی و عین القضات همدانی را نام برد. در غرب آثار فارسی غزالی هرگز آن گونه که باید، مورد تحقیق و مطالعه دقیق قرار نگرفته اند. کیمیای سعادت و نصیحه الملوک او که هر دو به فارسی نوشته شده اند، قرن‌ها مسلمانانی را که به اخلاق و سیاست علاقه مند بودند، تحت تأثیر قرار داده اند؛ در حالی که مکتوبات فارسیش شامل راه حل خیلی از جنبه های ظریف و لطیف فکری او هستند. برخی از آثار او مانند ایهاالولد در اصل ترجمه های عربی یک اثر فارسی یعنی فرزندنامه او هستند. حتی یک اثر فارسی مهم از غزالی درباره آخرت شناسی (زاد آخرت) وجود دارد که کاملاً مغفول مانده و تا به حال چاپ نشده است.

اما راجع به عین القضات کتابهای تمهیدات، رساله جمالی و نامه های او که همگی به فارسی هستند، مرحله مهمی را در سیر ظهور عقلی تصوف معین و مشخص می کنند که کمال کامل خود را در دستان ابن عربی و پیروان مکتب او یافت. این نوع نوشته ها طبیعتاً مکاتب بعدی فلسفه اسلامی را که در بیشتر آنها «عرفان» عامل تشکیل دهنده اصلی بود، تحت تأثیر قرار داده اند.

اما درباره فلسفه به معنای اخص باید گفت که این فلسفه طی دوره سلجوقیان، متحمل افول و زوال شد و در این زمان آثار فلسفی اندکی نسبت به قبل و بعد، به عربی و فارسی نوشته شدند. با وجود این، آثار فلسفی مهمی طی این دوره به فارسی پخته و روان تألیف شد. خیام نه فقط خطبه الغراء عربی ابن سینا را به فارسی ترجمه کرد بلکه همچنین چندین رساله فلسفی فارسی مستقل نوشت که از میان آنها رساله وجود بخصوص قابل توجه است. همچنین گزیده هایی درباره گیتی شناسی و هستی شناسی به زبان فارسی ظاهر شد که دارای اهمیت فلسفی (ویژه ای) هستند که از میان آنها می توان نزهه نامی علایی از شاهمردان ابن ابی خیر و کیهان شناخت از قطان مروزی را نام برد.

ظهور آثار فلسفه اشراق به زبان فارسی در دوره سلجوقیان مهمترین مکتوبات فلسفی فارسی این دوره متعلق به مکتب مشائی نیست بلکه متعلق به مکتب جدید اشراق است که به دست سهروردی تأسیس شد. سیزده رساله فارسی سهروردی، که صحت و سندیت دو تا از آنها بیشتر توسط برخی از محققان محل بحث و تردید قرار گرفته بود ولی اکنون تردیدی در انتساب آنها به او وجود ندارد، در زمره برجسته ترین شاهکارهای زبان فارسی هستند. سهروردی در زبانی که در آن واحد رمزی و سلیس است، آثاری را به فارسی نوشت که موضوعاتی از قبیل منطوق و فلسفه طبیعی تا حکایات رمزی و عرفانی را شامل می شود. سهروردی نه فقط در گشایش یک بعد عقلانی جدید در اسلام موفق شد بلکه همچنین در گسترش امکانات زبان فارسی برای بیان حوزه کاملی از موضوعات، از مناظرات و مباحثات بسیار دقیق منطقی و متافیزیکی، تا شاعرانه ترین توصیفات تحول معنوی روح انسان، توفیق یافت.

همانند خود حکمت اشراق، که پلی بین عالم منطوق و جذبه وحدت روحانی است، زبان فارسی (که سهروردی به آن کمال بخشید) به نیرومندترین ابزار برای بیان همه نوع عقاید حکمی و فلسفی از قبیل آرای منطقی تا آرای صرفا عرفانی و رمزی که در سنت عقلانی اسلامی موجود بود، تبدیل گشت.

رفیق هم مدرسه ای سهروردی در اصفهان یعنی فخرالدین رازی، همچون غزالی، متکلمی مخالف فلسفه بود. اما باز شبیه غزالی و حتی شاید بیشتر از او، عمیقا در گسترش بعدی فلسفه اسلامی متنفذ و پرنفوذ شد. فخرالدین رازی چندین رساله به فارسی نوشت مانند: جامع العلوم که خلاصه ای از علوم است، رساله در اصول عقاید درباره اصول ادیان، و رسالات الکمالیه درباره کلام. آثار او در این زمان نمونه شاخصی برای نوشتن نه فقط فلسفه بلکه همچنین کلام به زبان فارسی است؛ نمونه ای که طی قرون بعدی، زمانی که کلام شیعی وارد صحنه شد و کم کم جایگزین مکتب اشعری در ایران شد، قویا ادامه یافت.

اوج و گسترش فلسفه با زبان فارسی به وسیله بابا افضل کاشانی مجموعه آثاری که دارای اهمیت عمده ای برای نثر فلسفی فارسی است و درست در پایان قرن ششم / دوازدهم و آغاز قرن هفتم / سیزدهم به ظهور رسید، رسائل افضل الدین کاشانی است که عرفا! به بابا افضل معروف است که هم حکیم و هم صوفی بود. او خویشاوند نصیرالدین بود و فیلسوفانی را که بعد از حمله مغول پدید آمدند از جهات مختلف تحت تأثیر قرار داد. افضل الدین نویسنده سیزده رساله به همراه چندین نامه و جواب به سؤالات گوناگون به زبان فارسی بسیار زیبایی است. این رسائل نظریات مکتب مشائی را با آرای صوفیانه و عقاید هرمسی ترکیب می کنند و بیانگر گسترش بعدی فلسفه اسلامی به زبان فارسی هستند که در آن، مکاتب مختلف فلسفی به تدریج با یکدیگر ترکیب و تلفیق شدند. مکتوبات بابا افضل، به همراه نوشته های سهروردی، اوج نثر فلسفی را به زبان فارسی به نمایش می گذارند که در آنها عالیتین مطالب عقلانی، در زبانی که بیشترین وضوح و زیبایی را دارد، بیان می شوند.

با ورود مغولان و در سراسر عصر تیموری، تعداد بسیاری از آثار فلسفی به زبان فارسی پدیدار شد. شخصیت اصلی در احیای علوم عقلی بعد از حمله مغول یعنی خواجه نصیرالدین طوسی، آثار فلسفی متعددی به زبان فارسی نوشت مانند: اقسام الحکمه، بقاء نفس، جبر و اختیار، ربط الحادث بالقدیم، العلم الاکتسابی و نیز دو اثر مهم اخلاقی که اخلاق ناصری بسیار مشهور است و اخلاق محتشمی که شهرت کمتری دارد. شاگرد و همکار او قطب الدین شیرازی، نویسنده کتاب دره التاج است که حجیم ترین گزیده از فلسفه مشائی به زبان فارسی است.

البته آثار مهمی نیز به زبان عربی نوشته شد؛ هم به وسیله خواجه نصیرالدین و هم قطب الدین و هم دیگر پیروان مکتب آنها مانند دبیران کاتبی قزوینی، نویسنده حکمه العین و اثیرالدین ابهری که نوشته کلاسیک مشهورش کتاب الهدایه مدت چندین قرن به صورت متن پایه برای مطالعه فلسفه تبدیل شد. اما متون فارسی ای که دارای کیفیت عقیدتی و ادبی والایی هستند، موازی با متون عربی تألیف شدند و همین صفت ویژه مکتب خواجه نصیرالدین طوسی است.

آثار فلسفی فارسی ابن ترکه در قرن ۸ هجری قمری از قرن هفتم / سیزدهم تا قرن دهم / شانزدهم طی دوره کمتر شناخته شده ای از گسترش فلسفه اسلامی در ایران، آثار مهمی به زبان فارسی پدید آمدند که فقط بخش کوچکی از آنها تا کنون مطالعه شده است. نقطه تحول مهم این دوره، رسائل صائن الدین ابن ترکه است که در قرن هشتم / چهاردهم زندگی می کرد و تقریباً چهل رساله به زبان فارسی نوشت که از تلفیق نهایی بین مکاتب مشائی، اشراقی و عرفانی که در قرن دهم / شانزدهم توسط صدرالدین شیرازی صورت پذیرفت، خبر می دهند. این رسائل تا کنون حتی در خود ایران مغفول مانده اند و فقط بعد از چاپ و انتشار آنها، مقبولیت عمومی را که شایسته آن هستند در میان خوانندگان که بسیار وسیعتر از معدود افرادی هستند که در این زمینه با نسخ خطی آشنا هستند، به دست خواهند آورد.

دومین مجموعه مهم از آثار این دوره به فارسی، مکتوبات و آثار جلال الدین دوانی است که البته او نیز مانند ابن ترکه، قطب الدین و سهروردی رسائلی به زبان عربی نوشت. از آثار فارسی او اخلاق جلالی، که به تقلید از اخلاق ناصری نوشته شده، عمدتاً به دلیل مقبولیتش در هند و ترجمه آن به انگلیسی طی قرن گذشته، در غرب مشهور است. اما او نیز تعدادی از آثار خود را به زبان فارسی نگاشت که به کلام و تصوف و نیز فلسفه مربوط می شوند. نوشته های او همانند نوشته های ابن ترکه، تمایل به ترکیب مکاتب مختلف اسلامی دارد؛ که در این مورد آثار او بیشتر ترکیبی از کلام و فلسفه را به نمایش می گذارند.

وضعیت زبان فارسی در دوره صفویه عجیب اینکه با ظهور حکومت صفوی که آغاز تأسیس دولت ملی در ایران بود، استفاده از زبان فارسی در علوم عقلی به جای افزایش، تقلیل یافت. میرداماد، مؤسس 'مکتب اصفهان'، اگرچه اشعار فارسی زیبایی می سرود، اما فقط یک اثر فلسفی فارسی موسوم به جذوات را نوشت. بزرگترین حکیم این عصر صدرالدین شیرازی نیز، فقط یک اثر مهم فارسی به نام رساله سه اصل نگاشت؛ مابقی رسائل تعلیمی متعدد او به عربی است. فقط در میان شخصیت‌های متأخر عصر صفوی مانند ملامحسن فیض کاشانی نویسنده کلمات مکنونه؛ عبدالرزاق لاهیجی نویسنده گوهر مراد؛ و قاضی سعید قمی نویسنده کلید بهشت است که ما دوباره علاقه بیشتری در آثار آنان به زبان فارسی می یابیم؛ اگرچه حتی در این موارد نیز بیشتر آثار به عربی است. با این حال کاشانی و لاهیجی شاعران مهم زبان فارسی نیز بودند و در حقیقت بخش عمده ای از تعالیم مابعدالطبیعی خود را در شعر تعلیمی بیان می داشتند. روی هم رفته طی عصر صفوی، شبه قاره هند شاید فعالترین عرصه برای نثر فارسی در حوزه علوم عقلی بود؛ در حالی که در خود ایران، در به کارگیری زبان فارسی (علمی و فلسفی) در مقایسه با ادوار قبل و بعد، افت و کاهش چشمگیری وجود داشت.

طی دوره قاجار، تجدید حیات محسوس و نمایان نثر فارسی و بازگشت به نوشتن آثار فلسفی به فارسی وجود داشت. اگرچه عربی همچنان زبان اصلی علوم عقلی بود. در طی دوره قاجاریه به ویژه از زمان ناصرالدین شاه، زمانی که تهران مرکز مطالعه فلسفه سنتی گردید، نهضت ترجمه آثار مهم و اصیل علوم اسلامی به ویژه فلسفه به زبان فارسی شروع شد. به عنوان نمونه، چندین آثار ملاصدرا در این زمان، در نهضتی که تا اندازه ای شبیه اقدام قرون پنجم/ یازدهم و ششم/ دوازدهم برای ترجمه آثار ابن سینا و دیگر بزرگان به زبان فارسی است، از عربی به فارسی ترجمه شد. موازی با این جنبش، بیشتر حکمای برجسته آن عصر آثار مهمی را به زبان فارسی نگاشتند. حاجی ملاهادی سبزواری، معروفترین شخصیت عصر خود در حکمت، یکی از آثار مهم خود به نام اسرار الحکم را به فارسی نوشت و همچنین چندین رساله مستقل در حکمت به این زبان تألیف کرد.

ملا عبدالله زنوزی عمدتاً دو رساله درباره آخرت شناسی موسوم به لمعات الهیه و انوار جلیه را به زبان فارسی نوشت؛ در حالی که پسر او ملاعلی زنوزی که شاید مبتکرترین حکیم عصر خود باشد، تمامی آثار خود را، که از آن میان بدایع الحکم از همه معروفتر است، به فارسی نگاشت. این گرایش در میان حکمای سنتی در عصر پهلوی ادامه یافت؛ چنان که در نوشته های بزرگان و استادانی چون سید محمد کاظم عصار، سید ابوالحسن رفیعی قزوینی، و علامه طباطبایی می توان آن را مشاهده کرد که تمامی این بزرگان هم به زبان عربی و هم به زبان فارسی می نوشتند.

بسیاری از متون فلسفی فارسی که در خود ایران و نیز در شبه قاره و ترکیه نوشته شده اند، چاپ نشده باقی مانده و به ندرت مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته اند. چند اثری که در اینجا ذکر شد، فقط نقطه های اوج چند قله کوه هستند. مابقی این رشته جبال در زیر ابرها پنهان مانده است و تنها تحقیق و تتبع صبورانه و دقیق می تواند به تدریج ابرها را پراکنده ساخته تا تشریح کاملی از این حوزه، محسوس و نمایان شود.

تقریباً هر کتابخانه ای که اخیراً در ایران فهرست نویسی شده، نسخ خطی مهمی را آشکار ساخته است که قبلاً در این حوزه ناشناخته بود. این متون استعداد محققان را فرا می خواند که کاملاً بی چشمداشت، چاپ این آثار را انجام دهند تا آنها را برای خوانندگان بیشتری فراهم کرده و قابل استفاده سازند.

مجموعه عظیمی از آثار عرفانی و فلسفی فارسی، بخش مهمی از میراث عقلانی اسلامی است که بدون شناخت آنها بیشتر فصول تاریخ فلسفه و علوم اسلامی کاملاً مبهم و نامعلوم خواهد ماند. علاوه بر این، این مجموعه برای حیات عقلانی عصر حاضر ایران، افغانستان و حتی تاجیکستان و مسلمانان شبه قاره هند، بیشترین اهمیت را داراست. زیرا این آثار می توانند (بیش از آثاری که به عربی است و امروزه در این سرزمینها توسط افراد معدودی خوانده می شوند) تفکر و حیات مسلمانان این نواحی را در آینده، تحت تأثیر قرار دهند. این میراث عقلانی غنی اسلام که به تنهایی می تواند سلاح لازم و ضروری را برای مبارزه با تأثیرات مرگبار سکولاریسم و مدرنیسم فراهم کند، طبعاً برای عالم فارسی زبان از طریق آثاری که به زبان خودش نوشته شده، به آسانی قابل دسترسی و حصول است. برای عموم مردم با فرهنگ جدید در این سرزمینها که بدبختانه شناختشان از عربی قدیمی و کلاسیک محدود است، این متون مستقیم ترین راه دسترسی به 'بهشت خردی' را که در آغوش اسلام به وجود آمد و گرانبهاترین میراث برای همه مسلمانان است، فراهم می کنند. اما راجع به محققان و متخصصان در حوزه فلسفه اسلامی، این مجموعه آثار فارسی، مکملی لازم برای آثار عربی اصیل هستند.

بدون آنها منظره و چشم اندازهای وسیع علوم عقلانی اسلامی نمی توانند به طور کامل مشاهده شوند؛ مناظری که گرچه بسیاری از گروههای قومی - نژادی در انجام و اجزای آن مشارکت داشته اند، اما اساسا مقدر بود که به زبان عربی، ولی تا اندازه مهمی نیز، به فارسی بیان شوند.

منابع

سیدحسین نصر - سنت عقلانی اسلامی در ایران - صفحه ۱۱۷-۱۱۲

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی کتب فلسفی تاریخ قاجاریه سلجوقیان زبان فارسی

محتوا و تأثیر آثار ابن سینا

فضای علمی فرهنگی زمانه تولد ابن سینا ابن سینا در سال ۳۷۰ هجری (سال ۹۸۰ عصر مسیحی) در خراسان متولد شد که به همراه بغداد مهمترین مرکز فعالیت عقلانی در عالم اسلامی طی قرن چهارم (قرن دهم میلادی) بود. زمانی که او چشمانش را به این جهان گشود، فیلسوفانی مانند کندی، فارابی، ابوالحسن عامری، و ابوسلیمان سجستانی قبلا پایه های فلسفه مشائی را در اسلام تأسیس کرده بودند. مکتب کلامی معتزله قبلا برجسته ترین نمایندگان را مانند نظام و ابوهذیل علاف پرورده بود. اشعریان از طریق ابوالحسن اشعری و ابوبکر باقلانی مرکز حوزه عقلانی در بغداد را، تا جایی که کلام در نظر بود، تسخیر کرده بودند و به حملات خود بر ضد فلسفه ادامه دادند.

دیگر مکاتب فلسفه اسلامی مانند مکاتب هرمتی، فیثاغورسی و اسماعیلی، شخصیت‌های مهمی مانند جابر بن حیان، و ابویعقوب سجستانی را پدید آورده بود. تصوف مکاتب بغداد و خراسان شاهد حیات و تعالیم اساتید برجسته ای مانند جنید، حلاج و بایزید بسطامی بوده است. همین طور علم اسلامی قبلا بعضی از علمای برجسته خود را مانند محمدبن موسی خوارزمی در ریاضیات و محمدبن زکریای رازی در طب پدید آورده بود.

ص: ۷۳۰

جذب معارف گذشته و بسط مکتب جدید ابن سینا وارث تمامی این مکاتب و تعالیم آنها بود. او تعالیم آنها را آموخت و عناصری از آنها را به درون جهان بینی خویش جذب کرد. علاوه بر اینها، او نه فقط از مکاتبی که از آنها پیروی کرده بود بلکه حتی از مکاتبی که آنها را رد و نقد کرد، تحت تأثیر قرار گرفت. در حقیقت آثار او نه فقط آرای مشائی ای که وی آنها را تکمیل نموده یا آموزه های صوفیانه ای را که از آنها دفاع می کرد منعکس می کند؛ بلکه علم کلام را نیز که او درصدد برآمد تا آن را به طور کامل به ویژه در شکل اشعری اش رد نماید، نمایان می سازد.

همین اولین فصل آخرین شاهکار او کتاب الاشارات و التنبیها با عنوان 'درباره جوهریت اجسام' (فی تجوهر الاجسام) علاقه و توجه او را درباره این فرض کلامی که تمامی اجسام از اتم ساخته شده اند، منعکس می سازد. ابن سینا آثار متعددی را با آگاهی کامل از همین حیات عقلانی غنی اسلامی که قبل از او وجود داشت، نوشت.

تأثیر جاودانه ابن سینا بر حیات عقلی اسلام تقدیر آن بود که خود او به قدری در آن حیات عقلانی اسلامی مشارکت کند که مهر خود را بر فلسفه مشائی اسلامی برای تمام اعصار بعدی و اثر نازدودنیش را بر تمامی فرهنگ و تفکر اسلامی به جا گزارد. تا به امروز او نخستین نمونه از فیلسوف- دانشمندان اسلامی باقی مانده است؛ شخصیتی که هم منطقدان، متعاطی مابعدالطبیعه و هم مرد علم بود، حکیم یا خردمندی که چنین نقش محوری در کل فرهنگ اسلامی سنتی بازی کرده است. زمانی که ابن سینا در ۴۲۸ هـ / ۱۰۳۷ م وفات یافت، اثر جاویدان و ماندگاری را هم بر فلسفه و هم بر طب نهاده بود و هر دو این اصول را به شکلی بسط و توسعه داد که تأثیری وسیع و جامع، هم در درون و هم در برون عالم اسلامی برای هزار سال بعد گذاشت که در حقیقت تا به امروز (نیز) زنده است. خط سیر نسبتاً کوتاه حیات او بر گستره زمان می رفت که تأثیری بسیار بیشتر از آن مدت زمان کوتاه داشته باشد؛ زیرا مقدر بود که او چشم انداز عقلانی ای را که دارای اهمیت ماندگاری برای تمامی سنت عقلانی اسلامی بود، باز کند.

حجم وسیع آثار ابن سینا قلم کثیرالتألیف ابن سینا، ۱۸۰ رساله ای را که بیشتر آنها از دست رفته اند برجا گذاشت. چهل آثار دیگر یا به او نسبت داده می شود یا به حلقه بی واسطه شاگردان او؛ و در حقیقت ممکن است همان گونه که توسط شاگردانش جمع آوری، رونویسی و بازنویسی شده، نظریات خاص خود او بوده باشد. از این آثار بیشترشان به علوم، بعضی به موضوعات صرفاً مذهبی (مانند تفاسیری بر قرآن) برخی به زبان، دستور زبان، عروض و همانند آن و بخش عمده ای به فلسفه اختصاص یافته است.

با این حال، آنچه در تفکر ابن سینا حائز اهمیت است، این است که تفکر فلسفی ابن سینا نه فقط به معنای دقیق کلمه در آنچه که آثار فلسفی او هستند، بلکه در آثار علمی و دینی (او) نیز یافت می شود. تفاسیر قرآنی او که در دوران جدید به زحمت به طور جدی مطالعه شده است، منبعی مهم از 'فلسفه دینی' او هستند؛ آن چنان که این مقوله امروزه درک می شود؛ در حالی که آثار علمی او به ویژه نخستین کتابش قانون، منبعی غنی از فلسفه طبیعی او هستند.

تقسیم دوگانه آثار ابن سینا تا جایی که به خود آثار فلسفی مربوط است، این آثار به دو مقوله تقسیم می شود. آنهایی که با فلسفه مشائی سر و کار دارد و آنهایی که بر الحکمه المشرقیه یا 'فلسفه مشرقی' می پردازد.

۱- آثار مشائی: در طبقه بندی اول، بدیهی است که الشفای معروف، دایره المعارف فلسفی عظیم او و خلاصه تفکر مشائی اسلامی و رسالات کوتاهتر او (که از رسالات چندصفحه ای تا متون صد یا دویست صفحه ای را دربرمی گیرد) وجود دارند که با موضوعات مشخصتری مانند منطق، معرفت شناسی، سلسله عقول، معاد و غیره سر و کار دارند. این آثار کوتاه، کاملاً مرتبط و سازگار با محتویات شفا و نجات هستند و فقط در جزئیات و انواع یا روشهای برهان با آن تفاوت دارند. این آثار او این قول را که ابن سینا در زندگی نامه اش اظهار نموده، مبنی بر اینکه او از زمانی که هیجده ساله بوده چیز 'جدیدی' نیاموخته بلکه دانشی را که در جوانی تحصیل کرده در اواخر حیاتش بسیار عمیقتر و ژرفتر شده است، اثبات می کنند. هیچ تکامل تدریجی در این آثار وجود ندارد؛ آن گونه که انسان در مورد بیشتر متفکران جدیدی که از مراحل گوناگون گذر کرده اند و فلسفه های نخستینشان را رشد و توسعه می دهند، مشاهده می کند.

به نظر می‌رسد که ابن سینا در اوایل حیات به موقعیتی عقلانی رسیده باشد که از آنجا به سوی پایان وجود خاکیش حرکت کرده است؛ حتی 'فلسفه مشرقی' نتیجه تحول و تکامل تدریجی ای نبود که او را به این امر سوق داده باشد که کم‌کم فراتر از فلسفه مشائی حرکت کرده و نهایتاً آن را ترک نماید؛ بلکه برعکس، ساحت عقلانی دیگری بود که در برابر او گشوده شده بود و از لحاظ سلسله مراتب در بالای تفکر مشائی قرار داشت. این 'فلسفه مشرقی' از تحول و تکامل درونی فلسفه مشائی او در یک مرحله بسیار پیچیده پدید نیامد؛ ولو اینکه تقریباً تمامی این آثاری که در آنها نظریات 'فلسفه مشرقی' یافت شوند، طی نیمه آخر حیات او نوشته شده باشند.

۲- آثار مشرقی: تا جایی که به 'فلسفه مشرقی' مربوط است، بازسازی متون واقعی ای که فلسفه مشرقی مبتنی بر آنهاست، بسیار کار مشکلی است؛ چرا که آثار عمده در باب این موضوع، همان گونه که خود ابن سینا تصریح می‌کند، مفقود شده‌اند. تا حد زیادی، در سایه بازسازی برجسته و درخشان هانری کربن است که مآخذ و متون این جنبه دیگر فلسفه سینوی شناخته شده است. می‌توان گفت که از آثار برجای مانده ابن سینا، آخرین شاهکار او الاشارات و التنبیها، به ویژه سه بخش آخر آن، سه حکایت تمثیلی یعنی حی بن یقظان، رساله الطیر، و سلامان و ابرسال و نیز برخی از اشعار و رسالات عرفانی به مجموعه آثاری متعلق هستند که مربوط به 'فلسفه مشرقی' می‌باشند؛ آن گونه که البته منطق المشرقیین به همین مجموعه تعلق دارد، که کلیدی برای فهم و درک منظور ابن سینا از 'فلسفه مشرقی' مورد بحث و مشاجره است.

حکایات تمثیلی 'فلسفه مشرقی' (یا حکمه‌المشرقیین) ابن سینا طرح‌های جهان‌مثنائی را تغییر نداد، بلکه مفاد و مفهوم آن را عوض کرد. عالم هستی، به جای اینکه واقعیت خارجی باشد که باید آن را تبیین کرد، غاری شد که عارف باید از میان آن به سوی واقعیت مطلق، که مافوق تمامی مراتب ظهورات هستی است، سفر نماید. علم و معرفت، از جمله منطق، به عنوان ابزار صعود به مراتب وجود تبدیل شد و فلسفه با سلوک معنوی پیوند یافت و طریقی شد برای جذب‌ه‌ای که از آن رویای عالی، ناشی می‌شود و با زیبایی بسیاری در حکایات تمثیلی ابن سینا شرح داده شده است که شامل بیشتر آنچه که از آثار او در زمینه 'فلسفه مشرقی' باقی است، می‌شوند. در حکایات تمثیلی، نه فقط ابن سینا راه جدیدی را در حیات عقلانی اسلامی آغاز می‌کند که بعداً به تأسیس چشم انداز عقلانی جدیدی توسط سهروردی منجر شد، بلکه استاد فلسفه مثنائی اسلامی، شکل جدیدی از نوشتار فلسفی در اسلام ایجاد کرد (یعنی آثار) تخیلی یا روایی که مقدر بود توسط بیشتر فیلسوفان اسلامی که پس از آن آمدند، از جمله سهروردی دنبال شود.

تأثیر ابن سینا بر مغرب اسلامی نزدیکترین شاگردان او مانند بهمنیار، جوزجانی و معصومی، تعالیم استاد را طی دهه‌های میانی قرن پنجم (قرن دهم از تاریخ مسیحیت) ادامه دادند اما بر اثر استیلاء کلام، مکتب مثنائی به زودی در سرزمین‌های شرقی عالم اسلامی برای مدت مدیدی که تا قرن هفتم (قرن ۱۳ م) ادامه یافت، تحت الشعاع قرار گرفت. طی این دوره در مغرب به ویژه در اندلس و مراکش بود که فلسفه مثنائی به بار نشست. در قرن پنجم و ششم (قرن ۱۱ و ۱۲ از سال میلادی) هر فیلسوف عمده این منطقه، خواه ابن باجه، ابن طفیل یا ابن رشد، به درجات مختلف تحت تأثیر ابن سینا قرار گرفتند. این مطلب به ویژه در مورد ابن رشد صادق است، که تفسیری متفاوت از فلسفه مثنائی اسلامی با ابن سینا داشت؛ تفسیری با ماهیت عقل‌گرایانه تر، که غرب را بسیار بیشتر از عالم اسلامی تحت تأثیر قرار داد، در صورتی که تأثیر ابن سینا در ممالک اسلامی بسیار بیشتر از تأثیر فیلسوف اندلسی بود.

شرح‌ها و تفسیرهای برجسته بر حکمت‌مشاء در قرن هفتم (۱۳ م) بود که نصیرالدین طوسی با پاسخگویی به انتقادهایی که توسط فخرالدین رازی علیه ابن‌سینا و بخصوص اشارات شده بود، به فلسفه ابن‌سینا نیرویی تازه بخشید. اثر نصیرالدین طوسی (موسوم به) شرح‌الاشارات و التنبیهات یکی از بزرگترین شاهکارهای تفکر اسلامی، به فلسفه ابن‌سینا و مکتب‌مشائی‌جان تازه‌ای بخشید و این مکتب را قادر ساخت که قرون متمادی به عنوان چشم‌اندازی عقلانی و زنده در عالم اسلام زنده بماند و تا به امروز هم به قوت خود باقی است. از آن زمان تا کنون آثار متعددی درباره تأثیر ابن‌سینا منتشر شده است که از کتاب عظیم دره‌التاج قطب‌الدین شیرازی، از شاگردان طوسی تا محاکمات قطب‌الدین رازی را در قرن بعد دربرمی‌گیرد و شامل تفاسیر مهمی بر شفا توسط سیداحمد علوی و صدرالدین شیرازی طی دوره صفوی می‌گردد.

تأثیر ابن‌سینا بر فلسفه اشراق و اسماعیلی تأثیر ابن‌سینا در مکاتب فلسفی اسلامی غیر‌مشائی نیز دارای اهمیت زیادی بود. بدون اطلاع کافی از تعالیم ابن‌سینا، درک مکتب اشراق غیر ممکن است. در حقیقت، تفکر ابن‌سینا تا حد زیادی در ارتباط و متناسب با مکتب سهروردی در هندوستان گسترش یافت. فلسفه اسماعیلی دوره فاطمی نیز، آن‌گونه که از آثار مشهورترین شارح و مفسر آن ناصر خسرو دیده می‌شود، تحت تأثیر ابن‌سینا قرار گرفت. اسماعیلیان خود از اهمیت فلسفی ابن‌سینا کاملاً آگاه بودند و گاهی حمیدالدین کرمانی معاصر ابن‌سینا، را که شرحی بسیار نظام‌مند از فلسفه فاطمی نوشت، «ابن‌سینای اسماعیلی» می‌شناختند.

تأثیر ابن سینا بر حکمت متعالیه علاوه بر این، تقریباً تمامی فیلسوفان برجسته اسلامی بعدی مانند میرداماد در ایران و شیخ احمد سرهندی در هند، عمیقاً مدیون و مرهون ابن سینا بودند و 'حکمت متعالیه' صدرالدین شیرازی را که چشم انداز عقلانی جدیدی را به عالم اسلامی عرضه داشت، بدون توسل به تعالیم ابن سینا هرگز نمی توان درک کرد.

تأثیر ابن سینا بر کلام و اصول فقه اگرچه کلام مخالف فلسفه مشائی بود، اما با این حال از جهات بی شماری از آن تأثیر پذیرفت. حملات متألهان یا متکلمان بر ضد فلسفه مشائی، در حقیقت متوجه ابن سینا بود؛ آنها همگی احساس می کردند که با ایران نمودن تفکر بزرگترین شخصیت در میان فیلسوفان این مکتب، می توانند (خود) آن مکتب را نیز از میان بردارند. اما در این جریان، خود کلام هم در موضوعات مورد بحث و هم در مفاهیم مشخصی که از مکتب مشائی گرفته بود، تحت تأثیر ابن سینا قرار گرفت. البته از این شق دوم مهمترین مفهوم، مفهوم 'واجب الوجود' است که به مجموعه واژگان کلام متأخر و حتی به تفکر دینی عمومی جامعه اسلامی وارد شد. علاوه بر این، آنچه که 'کلام متأخر' را، بیش از همه به تأثیر ابن سینا باز می گردد. کلام متأخر دقیقاً به دلیل نزاعی که توسط کلام علیه فلسفه عموماً و ابن سینا خصوصاً برپا شد، غالباً کلام فلسفی نامیده می شود، کشمکش که تأثیر متقابلی هم بر کلام متأخر و هم بر فلسفه داشت.

همین طور، تحقیق درباره روشهایی که در اصول، به ویژه اصول شیعی که طی قرن گذشته به اوج تکاملش دست یافت، به کار می روند، تأثیر بارز منطق ابن سینا را نشان می دهد که کاملترین و با اسلوبترین شرح منطق صوری (ارسطویی) را در عالم اسلامی تشکیل می داد و تأثیری وسیع تقریباً بر هر شاخه ای از معرفت به جای گذاشت.

تأثیر ابن سینا بر غرب لاتین در غرب، فقط نیم قرن پس از تصنیف کتاب شفا، که به خاطر ترجمه ناقص لاتینیش به *sufficiencia* معروف است، این کتاب در پاریس تعلیم داده می شد. از بین دیگران، کشیش ر.د.و.ک از 'مکتب ابن سینایی لاتینی' در قیاس با مکتب معروف 'ابن رشدی لاتینی' کاملاً به حق سخن گفته است.

کتاب مجموعه الهیات قدیس توماس بدون ابن سینا غیر قابل تصور است و حتی بیشتر آموزه های 'مجتهد آسمانی' یعنی فلسفه دنس اسکوتوس دقیقاً مرتبط با فلسفه ابن سیناست که در بین فیلسوفان یهودی مانند ابن داوود نیز بسیار پرنفوذ بود. اگرچه غرب هرگز 'فلسفه مشرقی' را درک نکرد و فضای غرب چنان تحلیل گرایانه شد که به مکتب ابن سینایی بسان تفسیر عقل گرایانه ای که در مکتب ابن رشدی لاتینی از ابن رشد می شد، اجازه رشد و نمود نداد، با این حال تأثیر ابن سینا در اروپای قدیم وسطی وسیع و عمیق بود.

در حقیقت او چنان مشهور شده بود که برخی از رسائل نویسندگان متقدم مسیحی به او نسبت داده می شد و چندین رساله لاتینی مجهول مبتنی بر آرای او انتشار یافتند. علاوه بر این، کتاب قانون و دیگر آثار طبی ابن سینا در باختر (مغرب زمین) بسیار مشهور و معتبر شدند و به منزله ابزاری برای نشر آرا و نظریات او در عالم لاتین، آثار فلسفی او را تکمیل نمودند؛ تأثیری که حتی در طی رنسانس و تا انقلاب علمی قرن هفدهم ادامه داشت.

منابع

سیدحسین نصر - سنت عقلانی اسلامی در ایران - صفحه ۱۴۸-۱۴۵ و ۱۵۹-۱۵۶

کلید واژه ها

ص: ۷۳۷

نگاهی به آثار قطب الدین شیرازی

قطب الدین قطب الدین محمد (۱۲۳۶-۱۳۱۱) در یک خانواده معروف که بسیاری از اعضای آن پزشک و صوفی بودند، متولد شد. پدر او ضیاء الدین مسعود، هم شیخ صوفی منسوب به طریقه شهاب الدین سهروردی و هم طبیبی معروف بود. قطب الدین تحت هدایت و راهنمایی او تحصیلات ابتدایی خود را در طب و تصوف فرا گرفت. قطب الدین در زمان فوت پدرش فقط چهارده سال داشت. با این حال، وظایف پدرش به عنوان طبیب و چشم پزشک در بیمارستان مظفری شیراز به او محول شد؛ جایی که وی ده سال در آنجا ماند.

طلب معرفت و ملاقات با شخصیت های بزرگ زمان خویش در بیست و چهار سالگی، عشق به تحصیل، قطب الدین را به ترک حرفه خود در بیمارستان وادار کرد؛ تا خود را کاملاً وقف مطالعاتش در طبابت نماید. او قانون ابن سینا را نزد چند تن از معروفترین اساتید عصر خود خواند اما نتوانست استادی بیابد که او را به طور کامل اقناع نماید. بدین جهت وی شهر به شهر به دنبال استادی می گشت تا بتواند او را در طب و فلسفه ابن سینا راهنمایی کند؛ شخصیتی که وی را بسیار مجذوب خود ساخته بود. قطب الدین در سفرهایش با بسیاری از مشایخ صوفی که به اجتماعاتشان رفت و آمد داشت، ملاقات کرد. او در خراسان، عراق و آناتولی به سیر و سفر پرداخت و با بیشتر نویسندگان طب آن عصر دیدار کرد. او همچنین طی این سفرها توسط محیی الدین احمد بن علی، شاگرد نجم الدین کبری، رسماً به تصوف مشرف شد.

حدود سال ۱۲۶۲ م، قطب الدین در مراغه به مشهورترین استاد خود، نصیرالدین طوسی، پیوست. هوش و بصیرت بالای او به زودی او را به عنوان بزرگترین شاگرد طوسی گردانید. او نجوم و فلسفه ابن سینا به ویژه اشارات و التنبیهاث وی را نزد طوسی خواند.

پس از دوره ای که طی آن ارتباط نزدیکی با حلقه نصیرالدین یافت، مراغه را به قصد خراسان ترک کرد تا نزد فیلسوف معروف دیگری یعنی نجم الدین دبیران کاتبی قزوینی تحصیل نماید. مطالعاتش بعدها وی را به قزوین و بغداد کشاند و در آنجا در مدرسه نظامیه اقامت گزید. از آنجا رهسپار قونیه شد و مرید صوفی نامدار و شاگرد ابن عربی، صدرالدین قونیوی شد و نزد وی به مطالعه علوم دینی مانند تفسیر قرآن و حدیث پرداخت. پس از فوت صدرالدین، قونیه را ترک گفت تا در شهرهای سیواس و مالانیا حاکم شرع شود و در آنجا دوره ای را شروع کرد که طی آن برخی از آثار مهمش نگاشته شد.

در دربار ایلخانان مغول قطب الدین وقتی بعدها به تبریز حرکت کرد، توجه پسر هلاکوخان احمد تکودار را، که در آن زمان بر ایران حکومت می کرد، به خود جلب کرد. تکودار او را به عنوان سفیر خود به دربار مملوک حاکم مصر، سیف الدین قلاونی فرستاد. این سفر اهمیت علمی مهمی برای او داشت؛ چرا که طی این دوره به برخی از تفاسیر مهم قانون ابن سینا، که به مدت طولانی به دنبال آنها بود و در آماده سازی تفسیر مهمش بر این اثر، برای او سودمند افتاد، دست یافت. او در سال ۱۲۸۳ م. سرانجام شروع به نوشتن این تفسیر، که بیشتر باقیمانده حیات او را به خود مشغول داشت، کرد. قطب الدین از مصر به تبریز بازگشت و در آنجا با شخصیت‌های علمی مهم عصر خود مانند مورخ و وزیر دانشمند، رشیدالدین فضل الله، ملاقات کرد. در این مراکز خلافت ایلخانان بود که تقریباً پس از چهارده سال که عمدتاً در انزوا و عزلت سپری گشت و خود را وقف نوشتن نمود، وفات یافت. عشق او به تحصیل در ایران ضرب المثل شد؛ او لقب افتخاری علامه را که در عهد قرون وسطی نادر بود، دریافت کرد و ابوالفداء مورخ، لقب الممتحن، یعنی 'استاد جامع علوم'، را به وی اعطا کرد. او همچنین به 'عالم ایرانیان' معروف شد. و در شطرنج بازی استاد بود و بهترین نوازنده عود شناخته می شد و بیشتر وقت (فراغت) خود را با این سرگرمیها می گذراند.

آثار قطب الدین شیرازی اگرچه قطب الدین در زمره بزرگترین متفکران و دانشمندان اسلام بود، اما فقط دو اثر از او چاپ شده است: دره التاج و شرح حکمه الاشراق؛ اثر دوم نیز به صورت چاپ سنگی است. بقیه آثار او به صورت خطی موجودند. مجموعه کامل تفکر و اندیشه قطب الدین شناخته نخواهد شد مگر اینکه این آثار چاپ و در دسترس مطالعه قرار گیرند.

آثار هندسی قطب الدین به شرح ذیل است:

۱- ترجمه فارسی تحریر اصول اقلیدس نصیرالدین طوسی.

۲- رساله فی حرکات الدرجه و النسبه بین المستوی و المنحنی.

آثار مربوط به نجوم و جغرافیا به شرح ذیل است:

۳- نهاییه الادراک فی درایه الافلاک. نهاییه الادراک که مهمترین اثر نجومی قطب الدین می باشد، مشتمل بر چهار کتاب: مقدمه، افلاک، زمین، و 'مقدار' افلاک است. در این اثر بخشهایی درباره گیتی شناسی، جغرافیا، علم مساحی (علم پیدایش سطح کره زمین)، هواشناسی (علم آثار جو)، مکانیک و نورشناسی آمده است که هم نظریات علمی کهن ابن هیثم و بیرونی و هم فرضیات علمی جدید را در نورشناسی و حرکت سیارات منعکس می سازند. این اثر در حدود سال ۱۲۸۱ میلادی تکمیل و به همت سینان پاشا شرح و تفسیر شده است.

۴- اختیارات مظفری. این اثر که یکی از شاهکارهای قطب الدین می باشد، مشتمل بر آرای خاص او درباره نجوم است و شاید بهترین اثر در علم نجوم به زبان فارسی به شمار آید. این اثر خلاصه نهاییه است و همانند آن از چهار بخش تألیف شده و اندکی قبل از سال ۱۳۰۴ نوشته شده است.

ص: ۷۴۰

۵- التحفه الشاهیه فی الهیئه. این اثر اندکی پس از نهاییه (در سال ۱۲۸۴) برای حل کاملتر مسائل و مشکلاتی که در کتاب پیشین پدید آمده بود، تألیف شد. این اثر به همراه نهاییه، شاهکار قطب الدین در نجوم ریاضی به شمار می آید. 'ویدمن' درباره این دو اثر می نویسد: «به عقیده من، قطب الدین به کمک ریاضی، بهترین گزارش عربی را از نجوم (گیتی شناسی) ارائه داده است.» این اثر مانند نهاییه در تاریخ اسلامی بعدی مشهور و نامدار شد و به همت سیدشریف و علی قوشچی شرح و تفسیر شده است.

۶- کتاب فعلت فلا تلم فی الهیئه

۷- کتاب التبصره فی الهیئه

۸- شرح التذکره النصیریّه. شرحی بر کتاب معروف تذکره نصیرالدین طوسی و نیز بر بیان مقاصد التذکره محمدبن علی الحمادی.

۹- خرد العجائب

۱۰- خلاصه اصلاح المجسطی لجابرین افلاح

۱۱- حل مشکلات المجسطی. اثری که ظاهراً مفقود شده است.

۱۲- تحریر الزیج الجدید الرضوانی

۱۳- الزیج السلطانی. این جداول هم به قطب الدین و هم به محمدبن مبارک شمس الدین میرک البخاری نسبت داده شده اند.

آثار پزشکی آثار طبی قطب الدین شامل کتابهای ذیل است:

۱۴- کتاب نزهة الحکماء و روضه الاطباء، همچنین معروف به تحفه السعدیه و شرح کلیات القانون. این بزرگترین اثر قطب الدین، در پنج مجلد است. او در سرتاسر حیاتش بر روی آن کار کرد و آن را به محمد سعدالدین، وزیر ارغون شاه و حاکم ایلخانی ایران، اهدا نمود.

۱۵- رساله فی البرص

۱۶- شرح الارجوزه (شرحی بر ارجوزه ابن سینا)

ص: ۷۴۱

۱۷- رساله فی بیان الحاجه الی الطب و آداب الاطباء و وصایاهم.

آثار فلسفی ۱۸- دره التاج لغره الدیاج فی الحکمه. این اثر علمی و فلسفی دایره‌المعارف گونه به فارسی، شامل مقدمه ای در علم و طبقه بندی علوم است؛ مشتمل بر پنج کتاب (جمله) که به منطق، متافیزیک، فلسفه طبیعی، ریاضیات و عدل الهی می پردازد؛ و دارای یک نتیجه گیری چهاربخشی در دین و تصوف است. مقدمه و کتابهای مربوط به منطق، متافیزیک و عدل الهی به همت سیدمحمد مشکات منتشر شده است (تهران، ۱۹۳۸-۱۹۴۱)، و کتاب چهارم در ریاضیات، به استثنای بخشهای معینی در هندسه، به دست سیدحسن طبسی منتشر شده است. (تهران، ۱۹۳۸-۱۹۴۴)

بخشهای فلسفی دره التاج عمیقا تحت تأثیر آثار ابن سینا و سهروردی قرار دارد؛ بخش هندسه عمدتاً ترجمه فارسی اصول اقلیدس با شروح و تفاسیر الحجاج و ثابت بن قره است.

بخش نجوم ترجمه خلاصه المجسطی عبدالملک بن محمد شیرازی، و بخش موسیقی هم از فارابی، ابن سینا و عبدالمؤمن اقتباس شده است. در بخشهای مربوط به دین و اخلاق، قطب الدین از آثار ابن سینا و فخرالدین رازی، و در تصوف یا باطنی گزایی از مناهج العباد الی المعاد سعدالدین فرغانی، شاگرد مولانا جلال الدین رومی و صدرالدین قونوی، استفاده کرده است.

۱۹- شرح حکمه الاشراق. بهترین تفسیر شناخته شده بر حکمه الاشراق سهروردی، که به چاپ سنگی طبع و نشر شده است. (تهران، ۱۸۹۷)

۲۰- شرح کتاب روضه الناظر. شرحی بر روضه الناظر نصیرالدین طوسی درباره مسائل وجودشناسی.

۲۱- شرح النجات. شرحی بر کلیات النجاه ابن سینا.

۲۲- الشرح و الحاشیه علی الاشارات و التنبیهات. شرحی بر آخرین شاهکار فلسفی ابن سینا، اشارات.

ص: ۷۴۲

۲۳- حاشیه علی حکمه العین. اولین شرح بر کتاب حکمه العین اثر معروف نجم الدین دبیران کاتبی، که بعدها بیشتر تفاسیر بر اساس آن تألیف شد.

۲۴- انموذج العلوم.

۲۵- وجیزه فی التصور و التصدیق

۲۶- رساله در علم اخلاق. رساله ای به فارسی که ظاهراً مفقود است.

مابقی آثار قطب الدین، درباره علوم زبان و مسائل منحصر دینی است، و نیازی نیست که در اینجا به آنها پرداخته شود. او همچنین اشعاری چند با کیفیت عالی بر جای گذاشته است.

منابع

سیدحسین نصر- سنت عقلانی اسلامی در ایران- صفحه ۲۳۹-۲۳۵

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی فلاسفه اسلامی قطب الدین شیرازی کتب فلسفی زندگینامه سیاست

کتاب حکمه العین

کتابی است در بحث حکمت طبیعی و الهی (مباحث الهیات و طبیعات حکمت، به زبان عربی). نویسنده کتاب نجم الدین علی کاتبی قزوینی، معروف به 'دبیران' فیلسوف و منطق دان شیعی و منجم رصدخانه مراغه و از شاگردان خواجه نصیرالدین طوسی. این کتاب بنا به خواهش گروهی از طالبان علم، بحث های الهی و طبیعی را شامل و تتمه تکمله ای بر کتاب «عین القواعد»، در منطق اوست. حکمه العین، به سبب اختصار و جامعیت، شهرت بسیار زیادی دارد.

زندگی اجمالی نویسنده:

نجم الدین علی بن عمر بن علی کاتبی قزوینی و معروف به 'دبیران' و کنیه او، ابوالحسن و ابوالعالی و موصوف به 'علامه' از علما و حکمای بزرگ و دانشمندان و فیلسوفان ایرانی، تولدش سال ۶۰۰ ه ق و مدت عمر او ۷۵ سال بوده است. در منطق و ریاضیات و هندسه و فنون حکمت، تبحر زیاد داشت و در آلات رصدیه، بسیار ماهر بود. وی از شاگردان خواجه نصیرالدین طوسی است که در سال ۶۵۷ ه ق، به دستور خواجه و به امر هلاکو خان مغول برای کمک و همکاری با گروهی دیگر به رصدخانه مراغه، احضار شدند.

ص: ۷۴۳

نجم الدین کاتبی، در قزوین تدریس می کرد. حوزه درسی اش مجمع فضلا و بزرگان بود. او نیز تألیفات متعددی در منطق و حکمت و... دارد. مذهب او را شافعی گفته ولی به تشیع، علاقه زیادی داشت. از شاگردان او 'علامه حلی' در دروس معقول و قطب الدین محمود شیرازی می باشند. دبیران (کاتبی قزوینی) سال ۶۵۷ ه ق، وفات یافت.

ساختار و تقسیم بندی اجمالی کتاب:

نگارش «حکمه العین» دارای متنی کوتاه و پرمغز در فلسفه است. در آغاز، الهیات و بعد طبیعیات را آورده و اینگونه تقسیم بندی کرده است:

بخش اول (بخش الهیات و مسائل الهی) شامل ۵ مقاله:

مقاله اول در ۵ بحث (وجود و عدم - ماهیت - کثرت و وحدت - وجوب، امکان، امتناع - حدوث و قدم)

مقاله دوم در علت و معلول، شامل ۶ بحث است:

۱- در پیدایش به چه چیز نیاز است؟

۲- گفته فخر رازی در اثبات خدا

۳- یک معلول نمی تواند دو علت داشته باشد

۴- از یکی، جز یکی نژاید (قاعده صدور)

۵- یک چیز نمی تواند از یک راه هم علت باشد هم معلول

۶- یک چیز نمی تواند بی نهایت حرکت داشته باشد

مقاله سوم شامل: جواهر و اعراض، هیولی، نفس ناطقه، نفس فلکی و عقل

مقاله چهارم: در اثبات واجب و صفاتش

مقاله پنجم: در نفس ناطقه

بخش دوم، در موضوعات طبیعی شامل ۵ مقاله:

۱- در احکام جسم

۲- در حرکت 'افلاک'

۳- حرکت در 'ارض'

۴- حرکت در نفس های نباتی

ص: ۷۴۴

نویسنده در متون کتاب، اگر چه به راه ابن سینا می رود ولی بر او، انتقاد نیز دارد. مثل اینکه قول او را (در میان دو حرکت) یعنی رفتن به بالا و بازگشت به پائین، رد می کند.

شرح و نشر کتاب:

بزرگان از اهل سنت و تشیع حواشی و شروح زیادی بر آن نوشته اند از جمله: قطب الدین محمود شیرازی، میرک نجاری (شمس الدین محمد مبارکشاه)، میرسید شریف جرجانی، ملارفیعا گیلانی، آقا جمال خوانساری و علامه حلی که نام شرح خود بر این کتاب حکمه العین را (ایضاح المقاصد) گذاشته که مخصوصا در بین شیعه، مشهور و بسیار معتبر است.

منابع

علامه حلی - ایضاح المقاصد

آقابزرگ تهرانی - الذریعه

دائرة المعارف بزرگ تشیع

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

نجم الدین علی کاتبی قزوینی کتاب حکمه العین حکمت الهیات فلسفه علوم عقلی

کتاب شنا

این کتاب دانشنامه عظیمی در علوم عقلی و مشروح ترین کتاب 'ابن سینا' در فلسفه و اولین کتابی است که در عالم اسلام، با این گستره در نوع خود و با این اسلوب و شرح و بسط در تمام اقسام حکمت نظری، در تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی می باشد. نویسنده این کتاب، ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن علی بن سینا مشهور به ابوعلی سینا است. او از دانشمندان بزرگ جهان و ایران و اسلام، فیلسوف، حکیم و طبیب و مؤسس حوزه فلسفه «مشاء» در تاریخ فلسفه اسلامی است که در سال ۳۷۰ هجری قمری و در ماه صفر در بخارا به دنیا آمد. پدرش اهل بلخ بود و از عاملان دودمان سامانی که در دوره حکومت نوح بن منصور سامانی از بلخ به بخارا آمد و آنجا ساکن شد.

گفته اند این پدر که از داعیان اسمعیلی بود، از موقع کودکی فرزندش را نزد دانشمندان آن گروه می برد و لذا فرزندش ابن سینا پیش از سن بلوغ، بعضی از دانشها را فرا گرفت و کم کم با نبوغ و استعداد سرشاری که داشت در تمام زمینه های علوم و دانش، به فراگیری مشغول شد و تمام دوران عمر خود را به تالیفات و نشر علوم و... پرداخت.

کتاب شفا، دایره المعارفی است به عربی و مهمترین و مشروح ترین نوشته حسین بن عبدالله، ابن سینا این کتاب را حدود دو سال در دهه دوم قرن پنجم هجری نگاشته است، البته نمی توان تاریخ دقیق آن را مشخص کرد زیرا در دوره های گوناگونی از زندگی خود که با حوادث گوناگونی همراه بوده، آن را به رشته تحریر در آورد. کتاب شفا چهار بخش اصلی دارد که هر یک از بخش ها به چند فن و هر فن به چند مقاله و هر مقاله دارای فصولی است.

بخش منطق که خود در ۴ جلد است، بخش طبیعیات شامل ۳ جلد که بحث قوانین حرکت و تغییر و موضوعاتی چون علم النفس (روانشناسی) و جانورشناسی و گیاه شناسی و زمین شناسی، بخش ریاضیات در ۲ جلد که مباحث هندسه، حساب، موسیقی و علم هیئت و بخش الهیات در یک جلد که مباحث اولی و مباحثی از سیاست و اخلاق نگاشته شده است. بعد از وفات ابن سینا، شاگرد بزرگ و معروفش 'جوزجانی' در حفظ و نشر این کتاب، بسیار کوشش کرد و خود برخی از اجزاء آن را نوشت.

دوره کامل این کتاب از سال ۱۹۵۲ تا ۱۹۸۴ میلادی، به مناسبت هزاره میلاد ابن سینا یعنی در سال ۱۳۷۰ قمری در قاهره زیر نظر ابراهیم مدکور و به کوشش دیگر محققان عرب و در ایران در سال ۱۳۶۴ شمسی عینا چاپ و منتشر شده است. بخش هایی از این کتاب نیز، به زبان های فارسی، انگلیسی، فرانسه و آلمانی ترجمه شده است. شفاء در تاریخ فلسفه اسلامی دارای جایگاهی خاص و تاریخی مستقل است و در منابع فلسفی پس از خود بسیار تاثیر گذار بوده، و این تاثیر منحصر به شرق جهان اسلام نیست، بلکه به غرب جهان اسلام و نیز به مسیحیت منتقل شد. ترجمه لاتینی آن نیز، بر اندیشه های فلاسفه قرون وسطی در اروپا مانند راجر بیکن، آلبرت کبیر، و توماس آکوئیناس تاثیر گذاشت.

این کتاب همواره مأخذ و مرجع حکمای بعد و سند و حجیتی برای صاحبان نظر و اندیشه بوده و متن جامعی برای طالبان فلسفه به شمار رفته است تا جائی که منتقدان او و دشمنان فلسفه یونان مانند ابوحامد محمد غزالی و امام فخر رازی و عبدالکریم شهرستانی، آن را معتبرترین کتب مصنفه در باب فلسفه مشائی دانسته اند. کتاب شفا، از آغاز تألیفش همواره کتب درسی بوده و در حوزه های مختلف فلسفی جهان اسلام خصوصاً ایران تدریس شده و امروزه، معتمدترین راهنما برای کسانی است که خواستار آگاهی و چگونگی فلسفه در دنیای اسلامی هستند، می باشد. تاکنون دهها نفر شرح و تعلیق و حواشی بر کتاب شفاء ابوعلی سینا نوشته و برخی از بخش های آن را تلخیص کرده اند.

منابع

دائرة المعارف تشیع - جلد ۱۰

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی ابن سینا کتاب شفا کتب فلسفی علم منطق

ارغنون قاطیغوریاس

ارغنون، نام مجموعه آثار ارسطو در علم منطق است که شامل آنالوطیقا، باری ارمیناس، بوطیقا، ریطوریکا، سوفسطیقا، طویقا، قاطیغوریاس می باشد. ارغنون معرب لفظ یونانی ارگانون به معنای آلت و وسیله! ظاهراً این لفظ و عنوان را بعد از زمان ارسطو، به این آثار اطلاق کردند تا نشان بدهند که منطق، جزء فلسفه نیست، بلکه آلتی است برای تحقیقات فلسفی! ارغنون از چند رساله ترکیب شده که نام های آن در مأخذ اسلامی در بالا ذکر شد و یکی در تحلیل که آن دو رساله در مورد قیاس و برهان است. یکی در جدل، یکی در سفسطه و مغالطه. اسامی رسالات مذکور در یونانی چیزهایی شبیه به اسامی بالاست و لفظ و نام قاطیغوریاس در منابع یونانی 'کانگوریای' می باشد که شامل همان مقولات عشر یعنی مقوله جوهر و ۹ مقوله عرض می باشد.

ص: ۷۴۷

کتاب تهافت الفلاسفه

کتابی است در رد فلاسفه یونان و اسلام (مخصوصا فارابی و ابن سینا) به زبان عربی! تهافت الفلاسفه را تناقض گویی فیلسوفان نیز گویند. مؤلف در این کتاب با انگیزه های اعتقادی، به شدت از فلاسفه انتقاد کرده و آنها را به زعم خودش، مورد سرزنش قرار می دهد و در چندین مورد تناقضات اقوال فلاسفه را روشن و بعضی از آنها را مستلزم کفر می شمرد.

معرفی اجمالی نویسنده کتاب:

ابوحامد محمد بن محمد... طوسی، معروف به زین الدین و ملقب به حجه الاسلام و با شهرت امام محمد غزالی، یکی از علما و متفکرین بزرگ اسلام و فقهای شافعی و اشعری مذهب است. او در سال ۴۵۰ ه ق، در قریه ای در شهر طوس بدنیا آمد. پدرش مردی درویش و عابد بود، به دلیل هوش و استعداد فراوانش، خیلی زود مقدمات علوم دینی را فرا گرفت و بعد از مرگ پدر نزد وصی او احمد بن محمد راذکانی و امام ابونصر اسماعیلی، فقه را آموخت سپس به نیشابور رفت و در حوزه علمیه (امام الحرمین، فقیه مشهور شافعی) که آن زمان مرکز بزرگ علمی بود، شاگرد شد و توانست در زمان حیات استادش، خیلی زود جزو علما و محققین عارف مسلک در آید و تألیف را شروع کند. وی به اصرار پسر خواجه نظام الملک (وزیر معروف الب ارسالان و ملکشاه سلجوقی) و به درخواست سلطان سنجر به مدرسه نظامیه نیشابور رفت و مورد احترام و تأیید زیاد قرار گرفت و با عده ای از فضلائی که در خدمت وزیر بودند، مباحثه و مناظراتی داشت و بر همه غالب شد و از این رو، شهرتش بسیار زیاد گشت. امام غزالی قبلا در سال ۴۸۴ ه ق، در حالی که ۳۴ ساله بود، به تدریس در مدرسه نظامیه بغداد که بزرگترین دانشگاه آن عصر بود، دعوت شد و تدریس را شروع کرد و این در حالی بود که ۳۰۰ نفر از فضلا و علمای وقت، در محضر درسش حاضر می شدند. وی بعد از مدتی دچار بحران روحی شد و در اثر روح حقیقت طلبی اش با بزرگان مذاهب دیگر مأنوس و با عقاید آنها آشنا شد. کم کم میل به انزوا و خلوت و دوری از مقامات دنیوی و جاه طلبی پیدا کرد و به همین علت، خود را از قیل و قال مدرسه کنار کشید و منزوی شد و به زهد و تصوف متمایل گشت، سپس به حج رفت و در برگشت مجددا در مسجد اموی در دمشق شروع به تدریس کرد. غزالی بیشتر عمر و اوقاتش را به فکر و ذکر و عبادت مشغول بود. مدتها هم در بیت المقدس، به همین منوال گذراند تا سرانجام در سال ۵۰۰ ق به طوس برگشت. تا آخر عمر نیز در کنار خانه اش، مدرسه ای برای طلاب علم و خانقاهی برای صوفیه تشکیل داد و اوقاتش را در این اماکن تقسیم نمود و همانجا به تدریس و ریاضت و عبادت مشغول بود. ابوحامد غزالی، حدود سال ۵۰۵ یا ۵۰۷ ه ق در طوس از دنیا رفت و همانجا در 'طایران طوس' مدفون شد.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

این کتاب شامل ۴ مقدمه، ۲۰ مسئله و ۱ خاتمه است.

مقدمه اول: در این باب است که رئیس فلاسفه، ارسطوست، او که آراء فلاسفه را به نیکی تلخیص کرد.

مقدمه دوم: اینکه بعضی از آراء فلاسفه با «دین» سر و کاری ندارد و مربوط به علوم طبیعی است ولی بعضی از آراء آنها، متعرض دین می شود مانند (قول به قدم عالم) و اینجاست که باید توقف کرد.

مقدمه سوم: در بیان تناقض گویی فیلسوفان است.

مقدمه چهارم: در بیان این نکته که تمسک فیلسوفان به ریاضیات و منطق، به نسبت با اصول دین ضروری نیست.

قسمت بعدی کتاب، مسائل بیست گانه ای که غزالی به نظر خود، فیلسوفان را در آن مسائل تعجیر یا تکفیر کرده است:

۱- اتصال خدا با عالم (این شامل چهار مسئله اول کتاب است)،

۲- یگانگی خدا و عجز فلاسفه از اثبات آن (مسئله ۵ کتاب)،

۳- صفات خدا (از مسئله ششم تا دوازدهم کتاب را شامل است)،

۴- علم خدا به جزئیات (مسئله ۱۳ کتاب)،

۵- مسائل فلکی و طبیعی (مسائل ۱۴ تا ۱۶ کتاب)،

۶- سببیت مسئله ۱۷ کتاب،

۷- نفس انسانی مسئله ۱۸ و ۱۹ کتاب،

۸- بعث اجساد و حشر ارواح مسئله ۲۰ کتاب.

امام محمد غزالی در پایان کتاب که کمتر از یک صفحه است، فلاسفه را در ۳ مسئله تکفیر می کند: ۱- قدم عالم، ۲- علم نداشتن خدا به جزئیات ۳- انکار بعث اجساد و حشر ارواح. او می گوید: این سه عقیده، کفر صریح است و هیچیک از فرقه های اسلامی بدین امور اعتقاد ندارند.

این کتاب از طریق ترجمه 'عبری' در مغرب زمین شناخته شد. چاپ آن در بیروت در سال ۱۹۲۷ میلادی شده است.

منابع

دکتر علی اصغر حلبی - تهافت التهافت

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب تهافت الفلاسفه کتاب شناسی کتب فلسفی فلاسفه غزالی فلسفه یونان فلسفه اسلامی زبان عربی

کتاب الاشارات و التنبيهات

کتابی فلسفی و عرفانی، از مهم ترین منابع حکمت مشایی در قرن چهارم و به زبان عربی است. این کتاب، از مهم ترین اثر مؤلف (ابن سینا) می باشد که با این عنوان و اسم کتاب، ممکن است به طور تحت اللفظی به اشاره ها و هشدارها و بطور معنادار، به عنوان تذکرها و سرزنش های دوستانه، مشاهده ها و موعظه ها یا دستورها و انتقادات، بحث و نقد شده است. روش مؤلف در برخورد با هر موضوع، این بوده که او در آغاز، نظرها و مشاهده های خود را در مورد موضوع مطرح می کند، سپس یک ارزیابی انتقادی از نظرهای دیگران (پیشینیان و معاصرانش) دارد تا آنها را در اشتباه ها و شبهه هایشان اصلاح و نصیحت کند. خودش در پیش گفتار کتاب می گوید: «من اصول و نکته های کلی حکمت را در این اثر (اشاره ها و موعظه ها) برای شما که نگران تشخیص حقیقت هستید، تدوین کرده ام. با هدایت بینش خودتان، باید تشخیص اصول و کلیات و تعیین جزئیات خاص تر، برایتان آسان باشد.» این کتاب، در سه بخش منطق، طبیعات و مابعدالطبیعه است که هر یک به نظامی واحد پرداخته است.

ص: ۷۵۰

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک، و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ ه ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد.

خودش می گوید: «کتابهایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم». ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود، ولی از طرفی پزشکی پرمشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب قانون در طب خود را نوشت. در دوران زندگی که بیشتر با حکومت غزنویان روبرو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد، تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت، ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پربار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دار فانی را وادع کرد (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ساختار و محتوای اجمالی کتاب:

کتاب در سه بخش عمده منطق، طبیعیات، مابعدالطبیعه است که در ۹ نمط نوشته شده است:

نمط اول: در بیان شناسایی حقیقت اجسام،

نمط دوم: در بیان جهات و اجسام نخستین و دومین آنها،

نمط سوم: نفس ارضی و سماوی،

نمط چهارم: وجود و علل آن،

نمط پنجم: صنع و ابداع،

نمط ششم: در بیان غایات و مبادی آن،

نمط هفتم: تجرید (هستی های مجرد از ماده)،

نمط هشتم: در بیان شادمانی و نیکبختی،

نمط نهم: در بیان مقامات عرفا.

وجه تسمیه کتاب:

چون ابوعلی سینا، مطالب مهم و عمده فلسفی را تحت عنوان 'اشاره' در هر فصل آورده و توضیحات آن یا مطالبی را که به نظر بدیهی بوده و تنها نیاز به آگاه کردن و توجه ذهن داشته، تحت عنوان 'تنبيه' آورده است، لذا کتاب را 'الاشارات و التنبيهات' نامیده است.

ویژگی کتاب:

مزیت و ویژگی این کتاب دوجانبه است. اولاً- یکی از کارهای کامل او و به جهت اختصار، فصاحت و بلاغت، شاهکار وی است. ابن سینا آن را برای آگاه ترین دانش پژوهان فلسفه زمان خودش نوشت از همین رو، آن را مختصر، موجز و در سبکی پیچیده بیان کرد.

شرح و نشر:

از آنجا که این کتاب، بسیار مهم بوده، شرح ها و حواشی و تعلیمات زیادی بر آن نوشته اند. بعضی آن را تلخیص کرده و حتی قسمت هایی از آن را به شعر در آورده اند. از مهم ترین شروح آن، شرح امام فخر رازی بر قسمت مابعدالطبیعه آن است

که البته در ضمن شرح، اشکالات و انتقاداتی نیز به ابن سینا وارد کرده است. کتاب بنام 'لباب الاشارات' است. شرح مهم دیگر، شرح خواجه نصیرالدین طوسی است که در آن، به بعضی از اعتراضات امام فخر رازی نیز پاسخ داده است، کتاب بنام شرح الاشارات یا حل مشکلات اشارات و تنبیهات است. هم چنین کتاب 'محاکمات' از قطب الدین رازی است که بین دو شرح امام فخر و خواجه نصیرالدین، قضاوت نموده است.

ص: ۷۵۲

کتاب اشارات در قدیم، به فارسی ترجمه شده که بعضی از نسخه‌ها، ترجمه همه کتاب را شامل می‌شود ولی برخی ترجمه‌ها، قسمت منطق را ندارد که از آن جمله، می‌توان به ترجمه اشارات در سال ۱۳۱۶ هجری شمسی اشاره کرد. از نمونه نسخه‌های کامل اشارت: ترجمه فارسی در سال ۱۳۲۲ هجری شمسی در تهران است.

منابع

حسین نصر- سه حکیم مسلمان

ابن سینا- الاشارات و التنبیهات- ترجمه دکتر ملکشاهی

غلامحسین مصاحب- دائرة المعارف فارسی

کتاب‌های بزرگ تمدن اسلامی

کلید واژه‌ها

کتاب الاشارات و التنبیهات ابن سینا کتاب‌شناسی کتب فلسفی فلسفه مشاء فلسفه زبان عربی عرفان

کتاب حکمه الاشراق

این کتاب درباره اصول اعتقادی فلسفه اشراق که یکی از شاخه‌های فلسفه اسلامی می‌باشد، به زبان عربی در قرن ششم هجری قمری است. در این کتاب، بعد عرفانی نویسنده کتاب را نیز که موسس مکتب اشراق در سنت فلسفه اسلامی است بررسی می‌کند، زیرا معتقد است که بحث و استدلال فلسفی برای طالبان سلوک در طریق 'اشراق' آموزشی واجب است. گرچه حجم کتاب کم است اما حاوی دانش و معارف بسیار زیادی و متضمن خلاصه‌ای از مسائل حکمی مورد اعتقاد شیخ است.

وجه تسمیه: علت نامگذاری این شاخه از فلسفه به 'اشراق' این است که که پیروان آن معتقدند که معرفت کامل، تنها از طریق اشراق باطن (یعنی روشن شدن قلب) به دست می‌آید.

زندگینامه اجمالی نویسنده

شیخ شهاب الدین یحیی فرزند حبش بن امیرک سهروردی، حکیم و فیلسوف ایرانی بنیانگذار و موسس حکمت و فلسفه اشراق در قرن ۶ هجری قمری و شاعر بزرگ! حدود سالهای ۵۴۵ تا ۵۵۰ هجری قمری، در سهرورد، روستایی از شهر زنجان متولد شد. او به شیخ اشراق، شیخ مقتول، شهاب الدین سهروردی، مشهور است. بعضی از مولفین به علت نزدیکی نسبت و لقب، او را با شهاب الدین عمر سهروردی اشتباه می‌کنند. شیخ اشراق، در اوایل جوانی، در مراغه نزد مجدالدین جبلی استاد امام فخر رازی تحصیل علم کرد. حکمت و اصول فقه را یاد گرفت. سفری به اصفهان رفت و بسیاری از کتب فلسفی را در آنجا آموخت و در جوانی به سیرو سلوک و ریاضت پرداخت و پیرو افکارش، ابتدا راه تصوف را پیش گرفت. از مردم کناره

گیری می کرد و فقط طالب مصاحبت با اهل علم بود و اوقات زیادی را به اعتکاف می گذراند. برای دیدار با مشایخ صوفی، به سرزمین های اسلامی سفر کرد. از جمله سفری به عراق و شام داشت و آنطور که مشهور است در علوم غریبه نیز تبحر پیدا کرد.

ص: ۷۵۳

در سی سالگی به حلب رفت، همان وقتی که ملک ظاهر فرزند صلاح الدین ایوبی، حاکم آنجا بود. حاکم شیفته او شد. مجالس مناظره و بحث متعددی ترتیب می داد و همه علما و حکما را دعوت می کرد. در یکی از این مناظرات با علمای سوریه، سهروردی در ضمن مباحثش، اندیشه های حکما و درستی آن را روشن و نظر مخالفان حکما را تضعیف و اهل مجلس را مجاب کرد. همین مناظره ها و مخالفت ها، و دانش وسیع و هوش سرشار و گرایش او به اسرار و عوالم باطنی اش، کم کم دشمنی و کینه عده ای از فقهای دربار ملک ظاهر را باعث شد تا از حاکم بخواهند که به اتهام داشتن اعتقاد او به اندیشه های ضد دین و فساد و عقاید، او را از بین ببرد. وقتی که ملک ظاهر، امتناع کرد فقها، عریضه ای نوشته و نزد پدر حاکم (صلاح الدین ایوبی) بردند و او به پسرش، دستور قتل سهروردی را داد. حاکم نیز از سر بی میلی، فرمان پدرش را اجرا کرد و بدین ترتیب، شیخ اشراق، در سال ۵۸۷ ه ق، حدود ۴۰ سالگی، به قتل رسید. البته اقوال مختلفی نیز در مورد مرگ او هست. مرگ او همانند زندگیش اسرارآمیز بود. بی شک سهروردی از نظر نبوغ، عمق و وسعت فکر، دوام کار و علم و دانش، خلاقیت و نوآوری، قدرت ترکیب آراء و افکار مختلف، نگرش جهان مشمول و تسلط در زبانهای عربی و فارسی، در تاریخ تفکر جایگاه ویژه و ممتازی دارد که از بسیاری جهات قابل مقایسه با جایگاه دیگران نیست.

محتوا و ساختار کتاب به طور اجمال

ص: ۷۵۴

مطالب در حکمه الاشراق روال و نظم ثابتی ندارد و موضوع واحدی در چند جا مطرح شده است. کتاب در ۵ مقاله و به ۲ بخش کلی تقسیم می شود. بخش اول: شامل بحث فلسفه و منطق مشایی و موضوعات مربوطه دیگر. به نظر بسیاری، اهمیت بخش اول کمتر از بخش بعدی (دوم) است. در این بخش، که به هر حال استدلالی است، بسیاری از مسائل قدیمی فلسفه، به زبانی غیر از اصطلاحات معمول مشائین، بحث می شود. بخش دوم: اهم موضوعاتی که در این بخش بحث شده، عبارت است از:

۱- توصیف ماهیت نور و طبقه بندی موجودات مختلف به اعتبار شفافیت آنها و تقسیم نور به انواع متعدد واجب و ممکن.

۲- مراتب طولی و عرضی عالم فرشتگان، نقش نور و رابطه آن با اشراق.

۳- در چارچوب فلسفه اشراق، به بحث در کیهان شناسی و حرکات اجرام سماوی، ادراک حسی و قوای روح انسانی، پرداخته است.

۴- مباحث بسیار مهم معرفت شناسی اشراقی که به علم حضوری معروف است، کیفیت علم نفس به ذات خود و تصفیه نفس و زهد و ریاضت، هر کدام از اینها به تفصیل مطرح شده است.

نکته: تعالیم و مطالبی که در این کتاب توسط مولف محترم (سهروردی) مطرح شده تاثیرات اساسی و چشمگیری در نظرات فلاسفه بزرگ، حتی در تاسیس حکمت متعالیه گذاشته است.

منابع

مهدی امین رضوی - سهروردی و مکتب اشراق

سید جعفر سجادی - حکمه الاشراق سهروردی

دائرة المعارف فارسی مصاحب

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب حکمه الاشراق سهروردی مکتب اشراق

کتاب الاعلام بمناقب الاسلام

ص: ۷۵۵

کتابی است در موضوع «تطبیق عقل و دین» و مسئله «اتحاد عاقل و معقول» از فیلسوف اسلامی در قرن چهارم هجری قمری، ابوالحسن عامری نیشابوری. او ظاهراً اولین کسی است که در این زمینه، تألیفی مستقل دارد. این اثر او، مربوط به دوران کمال فکری اوست. نویسنده در این کتاب، برتری اسلام بر سایر ادیان را بررسی نموده و در آخر، به شبهه های دشمنان اسلام پاسخ گفته است.

گزیده هائی از کتاب از نظر نویسنده:

۱- طبق نظر ابوالحسن، «دین صحیح و عقل صریح» با هم منافات ندارند و اتحاد بین ایندو حلال بسیاری از مشکلات است. مقصود او از «دین صحیح» دینی است که از هر گونه تحریف دور و به طور مستقیم از سرچشمه وحی، نشأت گرفته باشد. نیز «عقل صریح» عقل خالص به دور از هر گونه شائبه اوهام است. این فیلسوف آشنا به اصطلاحات منطق، نقل را ماده عقل می داند و معتقد است که در فهم حقایق الهی و معارف دینی و ابراز آن، نقل بدون عقل و عقل بدون نقل، مفید و منشأ اثر نیستند. گویا وی با این روش خود، می خواسته بین عقل گرایان و اهل نقل سازش و اتحاد برقرار کند.

۲- فلسفه: عامری بر معقول بودن احکام دینی تأکید و هماهنگی میان فلسفه و دین را بطور مفصل، مورد بحث و بررسی قرار داده و از سخنان منکران این مسئله، انتقاد می کند.

۳- حدیث: نقش حدیث در فهم حقایق الهی: با اینکه ابوالحسن، عقل و استدلال را در فهم حقایق مهم میدانند، لیکن از اهمیت نقل و نقش حدیث در این زمینه غافل نیست. علم حدیث نسبت به سایر علوم دینی، در مقام اساس و ماده و به سایر علوم، مقدم است زیرا اخبار و احادیثی که در مورد همه رشته های علوم وارد است یا از کتب آسمانی یا نقل از پیامبران و پیشوایان دینی و یا میراث بزرگان و حکیمان است، بنابراین از این مهم نباید غافل شد.

ص: ۷۵۶

قسمت پایانی کتاب، شبهاتی است که نویسنده آنها را رد کرد و جواب داده است. برخی از آنها:

شبهه ۱- اینکه پیشرفت اسلام را به شمشیر نسبت داده اند. ج: در پاسخ این شبهه، وی جهاد توصیه کرده است و...

شبهه ۲- اختلافات فرقه ای مسلمانان را به حساب اسلام می گذاشتند.

شبهه ۳- بیان قرآن را مبهم می دانستند. ج: عامری ابهامات قرآنی را تحلیل و تقسیم بندی کرده و هر یک را به جای خود موجه دانسته است و این خود امتیازی است که قرآن، عقول ممتاز را راضی می سازد و کتاب دینی لازم نیست که حتما عوام فهم باشد.

دیدگاه صاحب نظران:

ابوسلیمان سجستانی: او را هم رای گروه اخوان الصفا میداند.

ابوحیان توحیدی: چون 'ابوزید بلخی' را فیلسوف زیدی و استاد عامری می داند، در مورد عامری می گوید که وی هدف بلخی را دنبال کرده و از همین رو در سرگردانی بود، به صورتی که گاه به 'ابن عمید' پناه می برد و گاه به سپهسالار نیشابور. رویهمرفته در مورد این نویسنده، سخنان مبهم زیاد گفته شده گویا او با محافل و باورهای صوفیان آشنا و مأنوس بوده است. او را قشریان معاصرش به دلیل اعتقاد به قدم عالم و مسائلی از این قبیل به الحاد متهم و قصد جان او را کردند.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوالحسن محمدبن ابی ذر یوسف، عامری نیشابوری، فیلسوف، عارف و منطق دان قرن چهارم ه ق حدود سال ۳۰۰ ه ق در شهر نیشابور (خراسان) بدنیا آمد. مقدمات علوم دینی را همانجا آموخت، سپس سفری به یکی از قرای بلخ کرد. آنجا نزد 'ابوزید بلخی' فلسفه را یاد گرفت و بعد از مرگ او، به بخارا رفت و بعد به «چاچ» و آنجا فقه و کلام آموخت و مجدداً به بخارا برگشت. وی در فاصله سالهای ۳۴۲ تا ۳۵۲ ه ق، در نیشابور اقامت کرد و سال ۳۵۳ ه ق به شهر ری رفت و ۵ سال ساکن شد و همانجا به تدریس و تألیف مشغول و خدمت ابوعلی مسکویه و آن جا از حمایت و محضر 'ابوالفضل ابن عمید' وزیر آل بویه و فرزندش 'ابوالفتح' برخوردار شد. دو گزارش از مسافرتهای او به بغداد در سالهای قبل از ۳۶۰ و ۳۶۴ ه ق شده است. اگر چه در بغداد با کم لطفی دانشمندان آنجا مواجه شد و آزرده خاطر به نیشابور برگشت. ابوالحسن سال ۳۸۱ در گذشت.

عامری از مهمترین فلاسفه ای است که در فاصله زمانی دو فیلسوف بزرگ یعنی فارابی و ابن سینا بوده است. او علاوه بر اینکه در فلسفه صاحب نظر بود و کتب و رسائل مهمی در این زمینه داشت در باب اخلاق و دین، تحقیق و بررسی کرده و اثرات ارزشمندی از خود دارد. کتاب «الاعلام بمناب الاسلام» از مقام و منزلت دین اسلام گفته است.

منابع

محمد ابن شاکر کتبی - فوات الوفيات

دائرة المعارف بزرگ اسلامی به نقل از: الاعلام به مناب الاسلام، الامدعلی الابد، مجله معارف مرکز نشر دانشگاهی

کلید واژه ها

کتاب الاعلام بمناب الاسلام ابوالحسن عامری نیشابوری کتاب شناسی اسلام فلسفه اسلامی کتب فلسفی کتب دینی عقل دین

کتاب تقویم الایمان

کتابی فلسفی که یک دوره کامل اصول فلسفه را به اختصار بیان کرده است. این کتاب به زبان عربی و در قرن یازدهم هجری قمری می باشد. نویسنده کتاب میر محمد باقر شمس الدین محمد استرآبادی، مشهور به 'میر داماد' فقیه، حکیم و فیلسوف شیعه و از علمای نادر روزگار است. نام های دیگر این اثر، ۱- «التصحیحات و التقویات» که نویسنده در شرح این کتاب آورده ۲- «تقویم الایمان و تمیم العرفان» که در کتاب کشف الحقایق میر سید احمد علوی عاملی گفته شده است. ۳- در بعضی از نسخه های خطی نیز با عنوان «تقویم الحکمه الایمانیه» آمده است.

اهمیت کتاب:

اهمیت تقویم الایمان، از چند جهت بوده از جمله:

الف- حاوی برخی مباحث و تقریرها و ادله نو و ابداعات 'میر داماد' است که در سایر آثار او، نیست. مانند نظریه وحدت حمل، برهان خاص بر حدوث دهری، حصر تعداد مقولات در دو مقوله جوهر و عرض.

ص: ۷۵۸

ب- در این اثر، ساختار و شاکله نظام فلسفی 'میرداماد' در آن به اختصار ترسیم شده است. تقویم الایمان به جهت اهمیت آن، کتاب درسی بوده و میرداماد، آنرا برای بعضی از شاگردانش، تدریس می کرده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرمحمدباقر فرزند شمس الدین محمد استرآبادی از فلاسفه بزرگ و متبحر قرن یازدهم و از علمای شیعه که ساکن اصفهان بود و در تمام علوم عقلی و نقلی جامع و در فنون غریبه و ریاضی و فقه و تفسیر و حدیث و رجال نیز، سرآمد روزگارش بود و به ادبیات عرب تسلط داشت و در اشعارش به «اشراق» متخلص بود. پدر بزرگ مادری او محقق کرکی معروف به محقق ثانی و دایی اش شیخ عبدالعالی و چون پدر او داماد محقق ثانی بود، به داماد، شهرت پیدا کرد و این شهرت، بعد از فوت پدرش، به عنوان لقب برای همین 'میرداماد' شد. میرداماد با شیخ بهائی، معاصر و معاشر بود و هر دو در دستگاه شاه عباس صفوی مقرب بودند. وی حوزه تدریس بزرگی در اصفهان داشت که شاگردان بسیار والا- و مبرز چون ملاشمسا گیلانی، ملا رجبعلی تبریزی، آقا حسین خوانساری، ملا محمدباقر سبزواری و عده دیگری از افاضل از تربیت شدگان این حوزه هستند. همچنین ملاصدرای شیرازی، بزرگترین فیلسوف اسلامی از شاگردان او بود. 'میرداماد' علاوه بر مراتب علمیه، در زهد و تقوی و عبادت، و انجام فرائض دینی و مباحثات و مستحبات، از نوادر است. در تمام اوقات تکلیف خود به جمعه و جماعت و ادای نوافل یومیه، استمرار داشته است. یک نافلة از او ترک نشد، چهل سال در موقع خواب دراز نکشید، هر شب ۱۵ جزء یعنی نیمی از تمام قرآن را می خواند. آثار بسیاری در حکمت و فلسفه از او برجای مانده است. برای آگاهی کامل به کتب مربوطه مراجعه شود. وفات او در سال ۱۰۴۱ ه ق و مدفنش در نجف اشرف می باشد.

ص: ۷۵۹

تقویم الایمان از یک «رصد» که شامل ۵ «فصل» است تشکیل شده، هر فصل شامل بخش هایی چون: تقویم، تصحیح، توصیه، تحکمه، محاققه و تقویم، ظن و تقویم، وهم و تقویم، تشکک و تثبیت می باشد.

فصل اول: این فصل به منزله مدخل کتاب است که در آن بعضی از مبادی و مباحث مربوط به امور عامه آمده است؛ از قبیل تعریف علم الهی (یعنی فلسفه)، موضوع و مسائل فلسفه، تقسیم موجود به واجب و ممکن. تقسیم ممکن به جوهر و عرض. ملاک نیاز ممکن به علت و تساوق وجود و تشخص.

فصل دوم: این فصل بیشتر براهین اثبات واجب و ابطال دور و تسلسل اختصاص دارد. برهان ضرورت- برهان الوهیت- برهان جزء و کل- برهان قوه و فعل- برهان شخصیت- برهان وسط و طرف- برهان تصانیف- برهان حیثیات- برهان اسد و اخصر- برهان ترتب.

فصل سوم: مؤلف در این فصل بیشتر به تبیین و اثبات صفات سلبی پرداخته است.

فصل چهارم: تحلیل بعضی صفات سلبی واجب بالذات و مباحث دیگری چون، چگونگی عروض اضافه بر واجب الوجود- کیفیت عروض سلوب بر ذات واجب الوجود- تقدم سرمدی واجب الوجود- حدوث و قدم دهری.

فصل پنجم: آخرین فصل است که شامل بحث های معرفت شناسی و آراء مؤلف درباره علم به ویژه علم الهی است. بیشترین مبحث این فصل درباره:

۱- تعریف و تقسیم علم

۲- معلوم در علوم حصولی و حضوری

۳- علم جواهر مفارق

۴- ترتیب و ترتب علوم و ادراکات

۵- اتحاد عقل و عامل و معقول

۶- علم فعلی و انفعالی

۷- نقد نظر ابن سینا در این باب

۸- چگونگی انکشاف صور متعدد برای نفس آدمی

نثر کتاب تقویم الایمان:

از آنجا که 'میرداماد' به تمام فنون ادبی احاطه داشته، نثر او به ویژه در آثار فنی مثل «تقویم الایمان» خاص و ویژه است که همین سبب شده تا بعضی ها با استناد به آن، وی را صاحب سبک بدانند. او واژگان غریب و نامأنوسی بکار برده است و گاهی نیز در ترکیب و ساختار عبارتها از قواعد معمول عدول کرده است.

شرح و چاپ:

شرح های مختلفی بر این اثر نوشته شده که مشهورترین آن ها عبارتند از:

۱- شرح مقدمه تقویم الایمان. این کتاب شرح مبسوطی از خود نویسنده (میرداماد) است بر خطبه «تقویم الایمان» در بیان و اثبات فضائل حضرت علی (ع).

۲- کشف الحقایق، که آنرا شاگردش میرسید احمد علوی نوشته که مهم ترین و عمیق ترین شرح است.

۳- عرش الایقان: نوشته میرعبدالحسیب از نوادگان میرداماد.

۴- شرح ملاشمسای گیلانی.

نسخه های خطی متعددی از آن موجود است که بعضی ناقص هستند.

منابع

سید جلال الدین آشتیانی - چهره های درخشان

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دانشنامه جهان اسلام به نقل از تقویم الایمان، القبسات و چند منبع دیگر

کلید واژه ها

کتاب تقویم الایمان میرداماد کتاب شناسی کتب فلسفی فلسفه تشیع زبان عربی فلسفه اسلامی

بدایه الحکمه کتابی فلسفی، به زبان عربی، از تألیفات مرحوم علامه طباطبایی است. بدایه الحکمه کتاب مختصر و مفیدی است که یک دوره از حکمت الهی در آن گنجانده شده است و کتابی است کاملاً استدلالی که در آن جز دلیل و برهان یافت نمی شود، نوشتاری است پیراسته از حشو و زوائد، متین و استوار، و به جرأت می توان گفت که مقامش در حکمت متعالیه همسان منزلت اشارات بوعلی در حکمت مشاء است. عباراتش گرچه موجز است اما مغلق نیست، در عین اختصار جامع است و مهمترین عناوین و موضوعات و حکمت الهی را در بردارد. این کتاب در واقع چکیده فلسفه صدرائی موسوم به حکمت متعالیه است که با توجه به آخرین سیر تکاملی آن تنظیم شده است. علامه فقید کتاب بدایه الحکمه را به درخواست بعضی از نزدیکانش به منظور تدریس فلسفه در حوزه های علمیه نگارش کرده و هم اکنون به عنوان نخستین متن درسی فلسفه برای جویندگان حکمت الهی معروف می باشد و نسبت به سایر متون فلسفی از مزایای بسیار برخوردار است. علامه بدایه را در سال ۱۳۹۰ ه ق در حالی که ۶۷ سال از عمر شریفش می گذشت تألیف نمود.

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی های کتاب

۱- اکتفا نمودن به اسلوب برهانی و پرهیز از به کار بردن مطالب شعری و ذوقی که برای یک متن فلسفی بسیار ضروری است.

۲- رعایت نظم منطقی در چینش مراحل و فصول به گونه ای که از مطالب پیشین، مطالب پسین را می توان استنتاج کرد.

۳- اهتمام به مسائل مهمتر و کلیدی و اجتناب از مباحث غیرلازم مانند طبییات.

۴- اجتناب از خلط میان علوم اعتباری با علوم حقیقی و اجتناب از بهره گیری از روش تجربه و حس در فلسفه نظری.

نظرات دیگران

در بین آثار متعدد علامه طباطبایی به حق می توان دو کتاب فلسفی بدایه الحکمه و نهایه الحکمه را بسان دو گوهر درخشان و پر تألؤ بر حلقه حکمت صدرایی دانست. به راستی که این دو کتاب توانستند زلال حکمت متعالیه را در ساغر پیراسته خود بریزند و از خس و خاشاک اوهام پاک و منزّه بدارند تا به کام تشنه کامان رسانیده، صفحه زرین حقیقت را در جان آنان ورق بزند.

ص: ۷۶۳

بدایه الحکمه در سال ۱۳۹۷ ق، سپس مکررا به چاپ رسیده است و به فارسی نیز ترجمه شده و توسط علی شیروانی، محمدعلی گرامی ترجمه و توسط حسین حقانی و کمال حیدری شرح داده شده است و توسط حوزه علمیه قم و جامعه مدرسین و دیگر ناشرین بارها به چاپ رسیده است. این کتاب دارای ۱۲ مرحله و ۱۱۰ فصل است. مقدمه درباره تعریف فن (فلسفه) و موضوع و هدف آن:

مرحله اول: ۱۲ فصل، در کلیات مباحث وجود.

مرحله دوم: ۱ فصل، در انقسام وجود به خارجی و ذهنی.

مرحله سوم: ۳ فصل، در انقسام وجود به «ما فی نفسیه» و «ما فی غیره».

مرحله چهارم: ۹ فصل، در موارد سه گانه.

مرحله پنجم: ۸ فصل، در ماهیت و احکام آن.

مرحله ششم: ۱۱ فصل، در مقولات دهگانه.

مرحله هفتم: ۱۱ فصل، در علت و معلول.

مرحله هشتم: ۱۰ فصل، در انقسام وجود به واحد و کثیر.

مرحله نهم: ۳ فصل، در سبق و لحوق و قدوم و حدوث.

مرحله دهم: ۱۶ فصل، در قوه و فعل.

مرحله یازدهم: ۱۲ فصل، در علم و عالم و معلوم.

مرحله دوازدهم: ۱۴ فصل، در آنچه متعلق به واجب تعالی است.

منابع

محمدحسین طباطبایی - بدایه الحکمه - صفحه ۲۴۴-۲۳۸

دایره المعارف تشیع - ج ۳ صفحه ۱۳۶، ج ۱۰ صفحه ۴۶۲ به نقل از بحارالانوار و ...

علی شیروانی - ترجمه و شرح بدایه الحکمه - ج ۱

عبدالرحيم عقيقي بخشايشي - طبقات مفسران شيعه - ج ١ صفحه ١٩٥، ج ٢ صفحه ٢٥٢

ص: ٧٦٢

کلید واژه ها

کتاب بدایه الحکمه سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب فلسفی فلسفه حکمت متعالیه ملاصدرا زبان عربی تشیع

کتاب نهایی الحکمه

کتاب نهایی الحکمه کتابی فلسفی و به زبان عربی، از تألیفات مرحوم علامه سیدمحمدحسین طباطبایی است. علامه فقید کتاب بدایه الحکمه را به عنوان اولین متن درسی برای جویندگان حکمت الهی تألیف نمودند و نهایی الحکمه را برای کسانی که به خوبی بدایه را فرا گرفته و با مسایل فلسفی اسلامی آشنایی حاصل کرده اند، نگاشته اند. در واقع اگر بدایه برای مرحله ابتدایی فلسفه است، نهایی برای مرحله پایانی آن تنظیم گردیده و در اکثر مراحل نهایی الحکمه مباحث مفصل تر از آنچه در بدایه الحکمه است، بررسی گردیده اند. یعنی اقوال و آراء بیشتری مطرح گردیده و درباره برخی مسایل عمیق تر مطالب ذکر شده اند و به اشکالات نیز پاسخ های دقیق تری داده شده است. دشواری فهم مطالب نهایی الحکمه مربوط به همین موارد است یعنی سطح مسایل مورد بحث نهایی بالاتر از سطح بدایه است، والا در اغلب موارد عبارات نهایی گویاتر است به طوری که می توان از آن برای تبیین عبارات بدایه استفاده کرد. کتاب نهایی الحکمه به منظور تدریس فلسفه در حوزه های علمی نگارش یافته و هم اکنون این کتاب بسان بدایه الحکمه به عنوان متن درسی فلسفه معروف می باشد و نسبت به سایر متون فلسفی از مزایایی برخوردار است. کتاب نهایی الحکمه ۵ سال پس از بدایه الحکمه در سال ۱۳۹۵ ه ق تألیف گردیده است.

ص: ۷۶۵

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی های کتاب

- ۱- اکتفا نمودن به اسلوب برهانی و پرهیز از به کاربردن مطالب شعری و ذوقی که برای یک متن فلسفی بسیار ضروری است.
- ۲- رعایت نظم منطقی در چینش مراحل و فصول به گونه ای که از مطالب پیشین، مطالب پسین را می توان استنتاج کرد.
- ۳- اهتمام به مسائل مهمتر و کلیدی و اجتناب از مباحث غیرلازم مانند طبیعیات.
- ۴- اجتناب از خلط میان علوم اعتباری با علوم حقیقی و اجتناب از بهره گیری از روش تجربه و حس در فلسفه نظری.

نظرات دیگران

بدایه و نهاییه با ارائه مسیری مستقیم و هموار نمودن پستی ها و بلندی ها، طریقی بدیع و راهی رفتنی در برابر پویندگان حکمت متعالیه و فلسفه اسلامی گشوده است. راهی که با بهره گیری از نور برهان، مصباح ذخایر فراوان عقلی و مشکوه میراث علمی گذشتگان، افق درخشان حکمت نظری را نمایانده است تا ابواب حقیقت را با مفتاح عقل بگشاید.

ص: ۷۶۷

این کتاب توسط جامعه مدرسین و ناشرین دیگر، بارها در قم و اصفهان و تهران به چاپ رسیده و همچنین توسط علی شیروانی و مصباح یزدی و علی اوجبی ترجمه شده است. نهاییه الحکمه دارای ۵ مرحله و ۲۴ فصل است که عبارتند از:

مرحله اول: ۵ فصل، فی احکام الوجود الکلیه.

مرحله دوم: ۳ فصل، فی الوجود المستقل والرباط.

مرحله سوم: ۱ فصل، فی انقسام الوجود الی ذهنی و خارجی.

مرحله چهارم: ۸ فصل، فی مواد القضايا.

مرحله پنجم: ۷ فصل، فی الماهیه و الحکامها.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی - نهاییه الحکمه - صفحه ۱۱-۱

دایره المعارف تشیع - ج ۳ صفحه ۱۳۶، ج ۱۰ صفحه ۴۶۲ به نقل از بحارالانوار و ...

غلامحسین بنی آدم - کتابشناسی منتصب فلاسفه اسلامی - صفحه ۳۲

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱ ص ۱۹۵، ج ۴ صفحه ۴۵۴

علی دوانی - مفاخر اسلام - ج ۱۲ صفحه ۲۷۲-۲۶۷

خان بابا مشار - مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی - ج ۲ صفحه ۸۶۳

حسن افتخارزاده - فهرست مقالات و کتب فلسفی - صفحه ۲۱

کلید واژه ها

کتاب نهاییه الحکمه سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب فلسفی حکمت متعالیه فلسفه تشیع زبان عربی

کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم یکی از آثار فلسفی استاد بزرگوار، علامه طباطبایی است که مشتمل بر چند جلد بوده و این کتاب در مقام دفاع از عقاید الهیون و قائلان به ماوراء الطبیعه تألیف شده است. این کتاب یک معرفی اجمالی از فلسفه اسلامی از سه قرن و نیم پیش تاکنون است که متأسفانه کماهو حقه هنوز در جهان معرفی نشده است و قهرا از طرف طبقه جوان و تحصیل کرده های جدید خودمان نیز که معمولاً- اطلاعاتشان در این زمینه ها از طرق اروپایی است، توجهی که می بایست به آن نشده است. در این کتاب در عین اینکه از تحقیقات گرانبهای هزار ساله فلسفه اسلامی استفاده شده است، به آراء و تحقیقات دانشمندان بزرگ اروپا نیز توجه کامل شده است.

ص: ۷۶۸

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند؛ به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تالیفات گرانها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی های کتاب

در میان متفکرین اسلامی علامه طباطبایی مسائلی را اولین بار به صورت فلسفه زبانی مطرح کرد، به عنوان مثال اولین بار مفهوم سازی ذهن و چگونگی پیدایش مفاهیم سلبی در مقاله پنجم اصول فلسفه و روش رئالیسم مطرح گردید و یا در مقاله ششم از بحث اعتباریات قیام زبان به اجتماع را با تحلیل فلسفی مطرح نموده اند. ایشان در کتابهای فلسفی خود از کلام الهی و نحوه ی آن به لحاظ فلسفی و تفاوت آن با کلام بشری نکات ارزنده ای مطرح نموده اند. در بیان منش فلسفی علامه طباطبایی بایستی از موارد ذیل نیز نام برد که سابقه نداشته و پدیده تازه ای در حکمت متعالیه به شمار می روند:

۱- تنقیح مباحث زاید و منسوخ از عرضه مباحث فلسفی و ارائه اصول موضوعه تازه ای که در علوم جدید به ثبوت رسیده اند.

۲- پیگیری از پیشینه ی تاریخی مسائل فلسفی و توجه به سیر تاریخی آن.

۳- عنایت به مباحث علم شناسی و دین شناسی فلسفی.

۴- پیدایش نکات عرفانی در بیان مسائل فلسفی.

۵- ارائه سبک نوینی در ادبیات فلسفی و وارد کردن اصطلاحات تازه آن.

این کتاب مشتمل بر یک دوره مختصر است، مهمات مسائل فلسفه را بیان می کند و سعی شده است که حتی الامکان ساده و عمومی باشد تا جمیع اشخاصی که ذوق فلسفی دارند با داشتن اطلاعات مختصری به فراخور حال خود استفاده کنند و لذا از ذکر دلیل ها و براهین متعدد در هر مورد خودداری شده و برای اثبات هر مدعا ساده ترین راه ها و بسیط ترین براهین انتخاب شده است. در این کتاب هم مسائلی که در فلسفه قدیم نقش دارد و هم مسائلی که در فلسفه جدید حائز اهمیت است، مطرح می شود و چنانکه در جای خود توضیح داده شده، در ضمن کتاب به قسمتهایی برخورد می کنیم که در هیچ یک از فلسفه اسلامی و فلسفه اروپایی سابقه ندارد.

ساختار کتاب

کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم مشتمل بر ۵ جلد بوده و ۱۴ مقاله در این مجلدها گنجانده شده است که به شرح زیر می باشند:

مقاله اول: فلسفه چیست؟، مقاله دوم: فلسفه و سفسطه، مقاله سوم: علم و ادراک، مقاله چهارم: علم و معلوم، مقاله پنجم: پیدایش کثرت در علم، مقاله ششم: ادراکات اعتباریه، مقاله هفتم: مباحث وجود، مقاله هشتم: امکان و وجوب، مقاله نهم، علت و معلول، مقاله دهم: امکان و فعلیت حرکت - زمان، مقاله یازدهم: حدوث و قدم - تقدم و تاخر - معیت، مقاله دوازدهم: وحدت و کثرت، مقاله سیزدهم: مهیت جوهر و عرض، مقاله چهاردهم: خدای جهان و جهان.

ص: ۷۷۱

در ضمن این فصول و مقالات آراء بسیاری از دانشمندان قدیم و جدید، چه الهی و چه مادی مورد بحث و انتقاد قرار گرفته و به علت خاصی به مادیت جدید (ماتریالیسم و دیالکتیک) بیشتر توجه شده است. این کتاب دارای پاورقی های مفصل و بسیار ارزشمندی می باشد که توسط شهید مرتضی مطهری نوشته شده است که در توضیح مقاصد کتاب بسیار مفید است. همچنین مقدمه مفصل کتاب نیز توسط شهید مطهری نگارش یافته است. کتاب توسط انتشارات دارالعلم و انتشارات صدرا منتشر شده و همچنین در ۲۰ حلقه نوار کاست (۶۰ دقیقه) ضبط شده است.

هدف نگارش کتاب

هدف نگارش کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم همانگونه که فیلسوف شهید مطهری فرموده اند؛ به وجود آوردن یک سیستم فلسفی عالی براساس استفاده از زحمات گرانمایه هزار فلاسفه اسلامی و ثمره تحقیقات وسیع و عظیم دانشمندان مغرب زمین به همراه به کاربردن قوه ابداع و ابتکارات، به همین جهت در این سلسله مقالات هم مسایلی که در فلسفه قدیم نقش عمده را دارد و هم مسایلی که در فلسفه ی جدید حائز اهمیت است، طرح شده و در ضمن قسمتهایی دارد که نه در فلسفه اسلامی و نه در فلسفه اروپایی سابقه دارد.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی - اصول فلسفه و روش رئالیسم - جلد ۱ صفحه ۱۰-۳۴

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - جلد ۱ صفحه ۱۹۵ و جلد ۴ صفحه ۴۵۴

غلامحسین بنی آدم - کتابشناسی منتخب فلاسفه اسلامی - صفحه ۳۱

حسن افتخارزاده - فهرست مقالات و کتب فلسفی - صفحه ۲۱

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

ص: ۷۷۲

کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب فلسفی فلسفه اسلامی ماوراء الطبیعه تشیع
ماتریالیسم دیالکتیک

کتاب علی علیه السلام و فلسفه الهی

این رساله شریفه و کتاب ارزنده، یکی از جزوه های سنگین و گرانبها و از جمله رساله های مختصر و مفیدی است که علامه سیدمحمدحسین طباطبایی در زمینه های مختلف علمی و مذهبی به زبان عربی، و به درخواست بعضی از برادران و دوستان عراقی در سال ۱۳۷۹ ه ق به رشته تحریر در آورده اند. موضوع بحث این رساله، همان طور که از نام آن پیداست، مطالب و مسائل فلسفی و مباحث الهی است که در لابه لای سخنان امام علی (ع) آمده و در مطایق کتابها قرنهای محفوظ مانده و کمتر کسی به رموز و دقائق آنها پی برده است. علامه طباطبایی آنچه را که حضرت علی (ع) در جمله های کوتاه و عبارتهای فشرده خلاصه کرده، شرح و بسط داده و در پرتو فهم روحانی و در سایه نیروی فکری و ذوق فلسفی پرده هائی از روی سخنان علی (ع) کنار زده و حقایق و اسرار و رموزی را آشکار ساخته است.

معرفی اجمالی نویسنده

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرش تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و

انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب
طباطبایان آذربایجان.

ص: ۷۷۳

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی ها

از جمله مباحث رساله، فلسفه الهی اسلام یا کمال فلسفه است؛ مولف محترم با استادی و مهارت ویژه ای بیان می کند که چگونه فلسفه از مراحل ابتدایی رشد و نمو کرده و مراتب کمال را پیموده و در اسلام به اوج ترقی و کمال رسیده است. ایشان در پایان مقدمه، اجمالی از زندگی علی (ع) را بیان داشته است و یادآور می شوند که سخنان علی (ع) پیرامون معارف الهی و مسائل فلسفی جدا تک است.

نظرات دیگران

یکی از مترجمان این رساله، سید علوی است که در مقدمه ترجمه خود می گوید: «این رساله به طور کلی هدف فلسفه و به ویژه هدف و موضوع فلسفه الهی را روشن می کند و می کوشد بین فلسفه و دین هماهنگی و وحدت نظر ایجاد کند. این رساله با وصف اختصار و کوچکی حجمش به دریایی بس عمیق می ماند که در قرآن انواع جواهرات قیمتی و گرانقدر وجود داشته باشد.»

ص: ۷۷۴

این رساله دارای مقدمه ای مفصل است که توسط مؤلف کتاب نوشته شده است که دارای موضوعاتی به شرح زیر است:

فلسفه چیست؟ دین و فلسفه، فلسفه الهی، اجمالی از زندگانی امام علی (ع)، فلسفه الهی اسلام یا کمال فلسفه، نمونه هایی از سخنان امام علی (ع) و... و همچنین این رساله دارای ۱۳ فصل به شرح زیر است:

فصل اول: روش تحقیق و راه وصول به حقایق علمی و اشاره به گفتار امام علی (ع)

فصل دوم: مراحل پنجگانه شناخت خدا

فصل سوم: توحید حقیقی و نقل پاره ای از سخنان علی (ع)

فصل چهارم: تحقیقاتی راجع به توحید و شرح سخنان علی (ع) و طرح یک سلسله مسائل مشکل فلسفی

فصل پنجم: عدم امکان شناخت ذات باری و توضیح علم خدا به ماسوی و علم ماسوی به او

فصل ششم: در بیان پاره ای از صفت کمالیه الهی و کلام علی (ع) پیرامون آنها

فصل هفتم: در صفات باری تعالی ثبوتی و سلبی

فصل هشتم: چگونگی مشاهد خدا و حدیث ذغلب

فصل نهم: پاره ای از حقایق معارف الهی

فصل دهم: در چگونگی آفرینش و بیان علی (ع)

فصل یازدهم: بیان علی (ع) پیرامون جهان برین

فصل دوازدهم: معنای تقدیر و حدیث مربوط

فصل سیزدهم: معنای استطاعت بندگان

این کتاب توسط انتشارات مختلف از جمله انتشارات اسلامی بارها به چاپ رسیده است.

دايره المعارف تشيع - ج ١٠ صفحه ٤٦٦ - ٤٦٢

ص: ٧٧٥

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱ صفحه ۱۹۵

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

علمای بزرگ شیعه - صفحه ۴۴۰

قبر علی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

حسن افتخارزاده - فهرست مقالات و کتب فلسفی - صفحه ۲۱

کلید واژه ها

کتاب علی علیه السلام و فلسفه الهی سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی تشیع زبان عربی کتب فلسفی فلسفه اسلامی الهیات

کتاب فلسفه اسلامی و اصول دیالکتیک

این کتاب یکی از آثار و تألیفات استاد جعفر سبحانی تبریزی است. در این کتاب مؤلف به مقایسه میان اصول دیالکتیک و آرای فلاسفه اسلامی در مورد چهار اصل انجام گرفته و به صورت سی فصل به ارباب فضل و کمال به ویژه پژوهشگران فلسفه تقدیم کرده اند. روش نگارش به صورت تطبیقی است تا برتری یکی از دو مکتب بر دیگری روشن گردد. مقدمه کتاب توسط مؤلف محترم در سال ۱۳۵۸ نوشته شده است. موضوع این کتاب فلسفه تطبیقی است.

زندگینامه (آیه الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان،

آئین و ہابیت و...

ص: ۷۷۶

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۳۰ فصل به شرح زیر است:

فصل اول: مسائل فلسفی را از مسائل علمی بازشناسیم

فصل دوم: محدودیتهای سه گانه علوم

فصل سوم: ویژگی های مکاتب مادی

فصل چهارم: کاربردهای سه گانه متافیزیک، دیالکتیک، ایده آلیسم

فصل پنجم: مارکسیسم در سه بعد فلسفی، تاریخی، اقتصادی

فصل ششم: اصل نخست از دیالکتیک

فصل هفتم: نمونه های از وحدت تضاد در فلسفه دیالکتیک

فصل هشتم: تفاوت آری، تبعیض نه

فصل نهم: اصل امتناع تناقض در فلسفه اسلامی

فصل دهم: وحدت تضاد یا دیالکتیک در فلسفه هگل

فصل یازدهم: تناقض در دستگاه اندیشه

فصل دوازدهم: تحقق تناقض در طبیعت

فصل سیزدهم: نارساییهای فلسفی مثلث هگل

فصل چهاردهم: تکاپوی فرد و جامعه و مثلث هگل

فصل پانزدهم: تفاوت دیالکتیک مارکس با هگل

فصل شانزدهم: وحدت بر اعتراف تضاد در فلسفه مارکس

فصل هفدهم: مارکسیسم و اشکالات وحدت تضاد

فصل هجدهم: آیا تضاد در طبیعت نقش آفرینشگری دارد؟

فصل نوزدهم: حرکت، اصل دوم دیالکتیک

فصل بیستم: آیا حرکت یک اصل فراگیر است؟

فصل بیست و یکم: آیا در جهان چیزی قطعی، ملی، مطلق داریم؟

فصل بیست و دوم: با حرکتهای مکانیکی و دینامیکی آشنا شویم

فصل بیست و سوم: حرکت در فلسفه اسلامی

فصل بیست و چهارم: گذشته و آینده از هم جدا نیست

فصل بیست و پنجم: آیا هر حرکتی مایه تکامل است؟

فصل بیست و ششم: حرکت در مقوله های عرض و جوهر

ص: ۷۷۷

فصل بیست و هفتم: دلایل حرکت در جوهر

فصل بیست و هشتم: اصل سوم دیالکتیک

فصل بیست و نهم: نتایج اصل همبستگی

فصل سی ام: اصل چهار دیالکتیک (اصل جهش و انقلاب)

این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - فلسفه اسلامی و اصول دیالکتیک

کلید واژه ها

کتاب فلسفه اسلامی و اصول دیالکتیک جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب فلسفی فلسفه اسلامی فلسفه دیالکتیک

کتاب مفاتیح الغیب (ملاصدرا)

این کتاب یکی از آثار تالیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. این کتاب در زمینه تفسیر فلسفی و به زبان عربی است. ملاصدرا پس از مدح بسیاری از قرآن می نویسد: «حکمت حقیقی درک معانی قرآنی است بنابراین بر آن شدم که در ۲۰ فاتحه از ماهیت، مقدمات و فهم مسائل علم تأویل قرآن مطالبی بیاورم که در قرآن شناسی اهمیت فراوانی دارد.» لذا در این کتاب در صدد بیان مبدا و معاد، اسرار و نکات عرفانی مستفاد از قرآن است که در نوع خود مزید می باشد. ابتدا یک دوره فلسفه الهی را بر پایه مبانی خود در اسفار و شواهد الربوبیه ذکر می کند، علم الهی را به تعریف می کشد و سپس مسائل آن را شرح می دهد و در ضمن این شرح مباحث فلسفی دیگر را مورد توجه قرار می دهد که حاصل این بحث ها چیزی اضافه بر اسفار نیست. این کتاب همچون مقدمه ای برای تفسیر صدررا محسوب می گردد.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا)

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمآلهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتا به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریبا تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و

فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

ص: ۷۷۸

اساتید: شیخ بهاء الدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب

این کتاب شامل ۲۰ مفتاح به شرح زیر است:

- محتوی جزء الاول من کتاب مفاتیح الغیب

- مقدمه مصحح، مقدمه مولف

۱- المفتاح الاول: فی اسرار الحکمیة المتعلقة بالقرآن علی طریق اهل العرفان (شامل ۱۲ فاتحه)

۲- المفتاح الثانی: فی الاشارة ابی الاغراض الرحمانیه و المقاصد الالهیه (شامل ۹ فاتحه)

۳- المفتاح الثالث: فی ماهیه العلم و مفهومه و بیان شرفه و فضله (شامل ۸ مشهد)

۴- المفتاح الرابع: فی مراتب الكشف و مبادیه و اقسام الالهامات و الخواطر و الوسوس و اسبابها من الملائکه و الشیاطین (شامل ۱۸ مشهد)

۵- المفتاح الخامس: فی معرفه الربوبیه من اثبات وجود الباری و نعوت جماله و جلاله و اسمائه و افعاله (شامل ۳ مشهد)

۶- المفتاح السادس: فی ماهیه المیزان، الموضوع فی القرآن (شامل ۷ مشهد)

۷- المفتاح السابع: فی الكشف عن معرفه ذات الحق و اسماء و صفاته و آیاته و آثاره (شامل ۳ مشهد)

۸- المفتاح الثامن: فی معرفه افعاله تعالی و اقسامها (شامل ۴ فصل)

۹- المفتاح التاسع: فی احوال الملائکه علی نمط آخر و شرح کثرتهم، تباین انواعهم و اصنافهم و بیان اوصافهم (شامل ۵ فصل)

۱۰- المفتاح العاشر: فی الاشاره الی اقسام الاجسام و اموالها (شامل ۴ فصل)

- محتوی الجزء الثانی من کتاب مفاتیح الغیب:

۱۱- المفتاح الاحادی عشر: فی اثبات الجواهر العقلیه و هی خزائن علم الله و قدرته و کیفیه وجودها

۱۲- المفتاح الثانی عشر: فی اثبات حدوث العالم... حدوثا بعد مالم یوجد بعدیه زمانیه

۱۳- المفتاح الثالث عشر: فی اثبات العالم الروحانی و دارالنفوس البشریه (شامل ۸ مشهد)

۱۴- المفتاح الرابع عشر: فی طریق سلوک العبد الی الله سبحانه (شامل ۶ مشهد)

۱۵- المفتاح الخامس عشر: فی شرح ماهیه الانسان من مبدا تكونها... الی ان ینتهی قیامه عندالله (شامل ۳ باب و ۴ اشراق و ۹ مشهد)

۱۶- المفتاح السادس عشر: فی الاشاره الی ملکوت اسماء و اثبات النفوس الفلکیه و عقولها المفارقه (شامل ۵ لمعه)

۱۷- المفاتیح السابع عشر: فی علم المعاد و تحقیق حشر النفوس و کیفیه رجوعها الی الله تعالی (شامل ۸ اشراق)

۱۸- المفتاح الثامن عشر: فی اثبات الحشر الجسمانی و بعث الابدان و ما وعده الشارع و اوعده علیه (شامل ۷ مشهد)

۱۹- المفاتیح التاسع عشر: فی نبذ من احوال القیامه و مقاماتها (شامل ۲۰ مشهد)

۲۰- المفتاح العشرون فی الاشاره ابی الرياضه و تقسیمها

این کتاب در سال ۱۴۲۴ ه.ش توسط مؤسسه تاریخ عربی در بیروت منتشر گردیده است. مقدمه توسط محمد خواجوی، تعلیقات مولی علی النوری.

ترجمه مفاتیح الغیب: حسام الدین شیرازی که از صدرنشینان مجلس قاجارها بود روزی اصل عربی کتاب مفاتیح الغیب را نزد مخبرالدوله می بیند و می پسندد و به ترغیب مخبرالدوله آن را ترجمه می کند. حاشیه مفاتیح الغیب فی التفسیر: حاج ملاهادی سبزواری.

صدرالدین شیرازی - مفاتیح الغیب

ناهید باقری خرم‌دشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

دایره المعارف تشیع - جلد دهم

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب مفاتیح الغیب ملاصدرا کتاب شناسی تفسیر قرآن

التصور و التصدیق

این کتاب یکی از آثار و تالیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این کتاب رساله ای در منطق و به زبان عربی است که به خواش یکی از دوستان مولف نگاشته شده است. تحقیقی در تصور و تصدیق و تعریف این دو و تقسیمات علم در ۳ فصل می باشد و با استناد به گفته های ابن سینا و بعضی از فلاسفه دیگر مطالبی دارد. در این کتاب از سخنان قطب الدین رازی در شرح شمسیه و شرح مطالع و رساله تصور تصدیق خرده گرفته است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا)

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتلهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود:

۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت.

۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتا به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید.

ص: ۷۸۱

۳- مرحله تالیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تالیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تالیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میر ابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و ملا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و سه فصل به شرح زیر است:

- مقدمه شامل: اندر رسیدن و گرویدن، تفاوت میان علم حضوری و حصولی، علوم بدیهی و علوم اکتسابی، علم افزایش است نه کاهش.

ص: ۷۸۲

۱- فصل اول: تقسیم علم به تصور و تصدیق شامل: تقسیم منطقی - شرط وحدت در تقسیم، تقسیم علم، بررسی در چیستی تصور و تصدیق...

۲- فصل دوم: شامل: هستی تصور و تصدیق، تفسیر و ارزیابی گفتار متاخرین، هم آهنگی آراء و فلاسفه، فرق میان تصدیق و حکم، گفتگویی با خواجه طوسی.

۳- فصل سوم: شامل: تقسیم حاصر یا حصر تقسیم علم، گواهی از سخن ابن سینا، تفسیر معیت در سخن ابن سینا، دفاع از ابن سینا، یک مغالطه منطقی، سخنی با علامه قطب الدین رازی، تصدیق و تصور را چگونه به دست آوریم و...

- ساختاربندی اصل کتاب:

- مقدمه التحقيق: شامل: ترجمه الصدر شیرازی، الرساله، نسبتها و عنوانها، منهج الصدر شیرازی فی رساله، مسلک الصدر شیرازی و....

- مقدمه مؤلف

- فصل فی العلم و تعریف شامل: تعریف العلم و نسبه الی المعلوم، تقسیم العلم الی الحضورى والحصولی، مقسم التصور و التصدیق و...

- فصل فی تقسیم العلم الی التصور و التصدیق شامل مقدمات:

۱- بیان معنی التقسیم

۲- اعتبار الوحده فی المقسم

۳- تقسیم لتلك الوحده المعتره

۴- کیفیه انقسام العلم الی التصور و التصدیق و...

- فصل فی تقرير الحق والمذاهب الاربعه شامل: تقسیم الی التصور و التصدیق، تحقیق فی معناها، المذاهب الاربعه و...

- فصل فی تایید الحق بعبارات القوم شامل: عباره السهروردی فی المطارحات ما است شعره المؤلف من عباره السهروردی، عباره ابن کموفه فی شرح التحويلات و...

- فصل فی جواز تقسیمی العلم شامل: بیان جواز تقسیمی العلم، تاییده بعبارہ الاشارات و تعقیب عبارات القطب شیرازی، سایر اقسام العلم، طریقہ المؤلف فی الجمع بین عبارات ابن سینا و...

این کتاب در سال ۱۳۴۱ توسط موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران در تهران به چاپ رسیده همچنین در سالهای ۱۳۶۱ و ۱۳۶۷ و ۱۳۸۱ نیز منتشر شده است.

آگاهی و گواهی: ترجمه و شرح انتقادی رساله تصور و تصدیق

محقق: مهدی شریعتی

مترجم: مهدی حائری یزدی

منابع

صدرالدین شیرازی- رساله تصور و تصدیق

ناهید باقری خرمدشتی- کتابشناسی جامع صدرا

کلید واژه ها

ملاصدرا فلسفه اسلامی ادبیات عرب کتاب التصور و التصدیق علم منطق

اثبات صانع از ماتریالیسم تا ایدآلیسم یا از ماده پرستی تا خداپرستی

این کتاب که از تألیفات و تقریرات آقا شیخ محمدتقی آملی است در سال ۱۳۶۷ هجری قمری به درخواست جماعتی از دوستان باوفایشان نوشته شده است که هفته ای یک شب به قدر توانایی از اصول دین و معارف الهی مذاکره می کردند.

معرفی اجمالی آقا شیخ محمدتقی آملی:

محمدتقی آملی، فقیه امامی، فرزند ملامحمد آملی در روز چهارشنبه یازدهم ماه ذی قعدة الحرام موافق با سال ۱۳۰۴ ه.ق در تهران متولد شد. آقا شیخ محمدتقی آملی حقا از اعظام علمای معاصر و جامع معقول و منقول و مجتهد در فروع و اصول بود چنان که حائز منقبتین علم و عمل بود. هم در مراقبت حظی وافر داشت که دارای رتبت عندیت بود و هم در سلوک الی الله نصیب وافی داشت که واجد عزم و همت بود، و هم در تدریس توفیق والا داشت و هم در تصنیف ید طولی. هنگامی که به بدایت تعلیم رسید به مکتب رفت و بعد از آشنایی به خواندن و نوشتن فارسی به تعلم علوم عربیه که مهمترین کمالات آن عصر بود گماشت و سپس فقه و اصول را شروع کرد، مقدمات علوم را نزد پدر آموخت پس از آن نزد عالمان دیگری مانند شیخ عبدالنبی نوری و میرزاحسن کرمانشاهی درس خواند. سپس در سال ۱۳۴۰ ق به نجف اشرف رفت و مدت چهارده سال از محضر استادانی چون میرزای نائینی و آقاضیاء عراقی (اراکلی) و آقا سید ابوالحسن اصفهانی بهره یافت و همچنین ایشان شاگرد برجسته علامه میرزا علی آقا قاضی بوده است؛ سپس به تهران بازگشت و به تصنیف و تدریس مشغول شد. از شاگردان او می توان به آیت الله حسن زاده آملی، آیت الله سیدرضی شیرازی، آیت الله یحیی عابدی، آیت الله مصطفی مجد جامعی، آیت الله محی الدین انواری و ... اشاره کرد. جمعی از فقهای فاضل از محضرش بهره می بردند و بسیار گرامی اش

می داشتند. آملی فقیهی گوشه نشین بود و از پذیرفتن مسئولیت ریاست گریزان بود و تا پایان زندگی نیز در نوشتن رساله فتوایی خودداری کرد. از آثار او می توان به شرح عروه الوثقی و حاشیه بر شرح منظومه سبزواری اشاره کرد. وی در صبح دوشنبه ماه صفر ۱۳۷۹ ه. ق مطابق با اول شهریور ۱۳۳۸ در تهران دار فانی را وداع گفت.

ص: ۷۸۴

این کتاب شامل دو بخش و چندین برهان به شرح زیر است:

۱. بخش اول: در اثبات صانع (شامل ۱۲ برهان) بعضی از عناوین این بخش عبارت است از:

برهان اول: فرضیه ی پیدایش اجسام عالم از مواد اتمی

برهان دوم: فرضیه ی عدم وجود عالم دیگری به غیر از عالم اجسام

برهان سوم: عدم وجود عالم دیگر اعم از عوالم ملائکه، جن، صور بلاماده، عقل و رای روح هر رای عالم محسوس

برهان چهارم: صرف نظر از براهین سه گانه قبل، فرضیه قدیم بودن اتم و حرکتش

برهان پنجم: صرف نظر از براهین سابق فرضیه ی منشأ بودن اتم در حدوث بودن این تصادفات و اینکه تمامی اجسام از آن حاصل شده است.

برهان ششم: بحث از چگونگی شکل ذرات اتمی متحرک به دور هسته ی مرکزی

برهان هفتم: وجود ذرات اتمی و هسته ی مرکزی احتیاج به مکان دارد

برهان هشتم: فرضیه ی قدیم بودن ماده اتمی و قوه و حرکتش

برهان نهم: محتاج بودن وجود مواد اتمی به علت

برهان دهم: با مطالعه ی عقاید پیشینیان موضوع دانستن مواد اتمی مذهب تازه ای نیست

برهان یازدهم: قائل شدن حالت خاصی برای مواد اتمی به جای روح (در ضمن بیان مذهب مادی)

برهان دوازدهم: سبب جدا شدن سیارات و ستارگان متحرک به گرد خورشید - خلاصه براهین مزبور

۲. بخش دوم در ذکر دلائل وجود واجب الوجود و بیان آنکه واجب الوجود واحد است.

برهان اول: برهان تمنع

برهان دوم: پی بردن به وحدت مصنوع که کاشف از وحدت صانع آن است

برهان سوم: واجب الوجود احدی الذات است

برهان چهارم: بیانی دیگر از ناحیه بساطت واجب الوجود

برهان پنجم: برهان فرجه

برهان ششم: برهانی است مبتنی بر مذهب حکما و راسخین در حکومت

برهان هفتم: برهان احمدی

برهان هشتم: دلیل یگانگی حق جل و علا

برهان نهم: فرستادگان از طرف خداوند متعال

برهان دهم: اتفاق اهل شرائع به وحدت واجب الوجود

منابع

شیخ محمدتقی آملی - اثبات صانع از ماتریالیسم تا ایدآلیسم یا از ماده پرستی تا خدا پرستی

کلید واژه ها

کتاب پرستش محمدتقی آملی فلسفه

شناخت در فلسفه اسلامی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. موضوع این کتاب فلسفی است که از ۲ مسئله مهم: ۱- ارزش معلومات و اینکه دانش ما از جهان خارج از ذهن ما حکایت می کند و در این حکایت شک و تردید نداریم. ۲- ابزار شناخت و تعداد و نقش آنها در معرفت های بشری؛ به صورت گسترده ای بحث شده است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی

تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۷ فصل به شرح زیر است:

فصل اول: انگیزه های بحث درباره شناخت

فصل دوم: تعریف شناخت

فصل سوم: ارزش معلومات

فصل چهارم: ابزار شناخت

فصل پنجم: مراحل شناخت

فصل ششم: ملاک شناخت

فصل هفتم: معیار استواری شناخت

این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط انتشارات برهان در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- شناخت در فلسفه اسلامی

کلید واژه ها

کتاب شناخت در فلسفه اسلامی جعفر سبحانی تبریزی شناخت فلسفه اسلامی زندگینامه

هستی شناسی در مکتب صدر المتألهین

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. نگارنده در طول ممارست خود با مسائل کلامی و فلسفی این مطلب را لمس کرده است که آشنایی با افکار بلند این فیلسوف (صدر المتألهین) در این دو مسئله علاوه بر این که کلید آشنایی با دیگر افکار او است وسیله حل بسیاری از مسائل فلسفی می باشد از طرف دیگر این دو مسئله تاکنون به صورت منظم به نحوی که با افق فکر پژوهشگران فلسفی امروز وفق دهد نگاشته نشده است از این جهت تصمیم گرفت این دو موضوع را به شیوه یاد شده به طور مستند و مبسوط بنویسد و از این راه خدمتی به شیفتگان این فن بنماید.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و

تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۹ فصل به شرح زیر می باشد:

۱- فلسفه چیست؟

۲- توضیحاتی پیرامون وجود و ماهیت

۳- سیر مسئله اصالت وجود

۴- تحریر محل نزاع

۵- دلایل اصالت وجود

۶- دلایل قول با اصالت ماهیت

۷- ثمره های بحث: اصالت وجود و یا اصالت ماهیت

۸- برای اشتراک وجود دو مرحله است (اشتراک در مفهوم و در حقیقت)

۹- حقیقت وجود از نظر وحدت و کثرت.

این کتاب در سال ۱۳۵۰ توسط مرکز انتشارات دارالتبلیغ اسلامی در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- هستی شناسی در مکتب صدرالمتألهین

کلید واژه ها

کتاب هستی شناسی در مکتب صدرالمتألهین جعفر سبحانی تبریزی تفکر ملاصدرا فلسفه وجود

فلسفه تاریخ

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است که از سلسله مسائل جدید کلامی و فلسفی می باشد. موضوع این کتاب تاریخ و فلسفه است. نگارنده در این کتاب خود، فلسفه تاریخ را در یک اصل بیان کرده است و آن علل تکامل جامعه و عوامل سازنده تاریخ است و دیگر اصل و مسائل را به خود آن علم واگذار کرده است. در این کتاب، بر عوامل هشت گانه که محرک تاریخ هستند تأکید شده است و در صورت تک عاملی آن هم به نام شرایط اقتصادی بررسی هایی انجام گرفته است.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک پیشگفتار و ۵ فصل به شرح زیر است:

پیشگفتار: فلسفه تاریخ یا قوانین کلی حاکم بر تاریخ و جامعه

فصل نخست: بحث های مقدماتی در شناسایی عامل سازنده تاریخ؛ در این فصل از تغییرات بنیادی و غیر بنیادی در تاریخ؛ اصالت فرد و اجتماع؛ همبستگی جامعه و مارکسیسم؛ ارزش تاریخ؛ نقش محیط های جغرافیایی و... بحث شده است.

فصل دوم: زمینه سازان تحول؛ در این فصل از محدود بودن اطلاعات کاوشگران و صاحب نظران تک عاملی و... بحث شده است.

فصل سوم: عوامل محرک تاریخ؛ در این فصل از قدرت طلبی و کمال جویی، تأثیر دین، تأثیر پیامبران، ناسیونالیسم ملی گرایی و... بحث شده است.

فصل چهارم: نیروی محرک تاریخ از دیدگاه قرآن؛ در این فصل از سنت های الهی، تأثیر وضع مادی در رفتار انسان، تضاد در طبیعت و جامعه و... بحث شده است.

فصل پنجم: مارکسیسم و نیروی محرک تاریخ؛ در آن فصل از بینش ابزاری مارکسیسم، ارزیابی جبر تاریخ در مکتب مارکس، حکومتی مارکسیسم به دست خویش و... بحث شده است.

این کتاب در سال ۱۳۸۵ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی - فلسفه تاریخ

کلید واژه ها

کتاب فلسفه تاریخ جعفر سبحانی تبریزی جامعه تاریخ فلسفه مارکسیسم

التنقیح فی المنطق

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. متن اصلی کتاب آنقدر خلاصه تنظیم شده است که به معما می ماند و این منظور و هدف مؤلف است که کتاب را بیشتر برای معلم و مرور او نوشته است همان گونه که هر کس که مایل به منطقی بودن است باید این معماها را به سادگی درک کند. مؤلف در مقدمه کتاب می نویسد: 'در این کتاب به تو منطقی ارمغان می دهم فصولش از فصول پالوده و تو را به اصولی هدایت می کنم دست به نقصان نیالوده، منطقی که به

یاری آن اگر هوش پیشه گیری و سخن نیک پذیری طریق بسط و تحقیق و بحث و تفصیل را بر تو آسان کند.^۱

ص: ۷۸۹

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدود العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۹ اشراق به شرح زیر است:

- مقدمه مترجم

- ترجمه کتاب التنقیح فی المنطق

- مقدمه کتاب التنقیح فی المنطق

۱- اشراق اول: در ایساغوجی

۲- اشراق دوم: در اقوال شارحه

۳- اشراق سوم: در باری ارمیناس

۴- اشراق چهارم: در جهات قضایا و تصرفات در آنها

۵- اشراق پنجم: در ترکیب ثانی

۶- اشراق ششم: در قیاس خلف

۷- اشراق هفتم: آنچه در اصناف به آن احتیاج می شود

۸- اشراق هشتم: در برهان

۹- اشراق نهم: در سوفسطیقی یا مغالطه

این کتاب در سال ۱۳۸۴ توسط انتشارات حسینیه ارشاد در تهران منتشر گردیده است. ترجمه کتاب بر عهده غلامرضا یاسی

پور بوده است. ترجمه ای دیگر از استاد دکتر عبدالمحسن مشکوه الدینی نیز موجود است.

منابع

محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی - التنقیح فی المنطق

کلید واژه ها

کتاب التنقیح فی المنطق ملاصدرا علم منطق فلسفه زندگینامه

کتاب قاعدتان فلسفیان فی الحکمه المتعالیه

این کتاب یکی از آثار و تالیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. مؤلف در این رساله به بررسی سیره یکی از نبوغ عصر، فیلسوف بزرگ محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی پرداخته است که پس از تقدیم زندگینامه آن بزرگوار، آراء و افکار فلسفی او را به صورت مختصر در دو مسئله آورده و به خوانندگان علاقه مند تقدیم کرده است: ۱. اصاله الوجود و اعتباریه الماهیه. ۲. التشکیک فی الوجود دون الماهیه؛ این دو مسئله اساس هر شناخت فلسفی به شمار می رود که در دو جایگاه سیرت و حیات صدرالدین شیرازی آشکار است. این کتاب به زبان عربی نگارش یافته است.

ص: ۷۹۱

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فراگرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح اله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است.

ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیات امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب دارای دو مقام و دو مساله به شرح زیر است:

۱. المقام الاول: صدر المتالهين سيرته و حياته

۲. المقام الثاني: في الفلسفه و العلوم و الحد المائز بينهما

* المساله الاولى: اصاله الوجود:

۱- بداهه الوجود و غناؤه عن التعريف

۲- السير التاريخي لمسأله اصاله الوجود

۳- تحرير محل النزاع

۴- اصاله الوجود و براهينها

۵- اصاله الماهيه و ادله القائلين بها

۶- ثمرات البحث

- المساله الثانيه: اشتراك الوجود في مرحلتين:

۱. في وحده مفهوم الوجود

۲. حقيقه الوجود حقيقه واجده مشكله

این کتاب در سال ۱۳۸۲ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی - قاعدتان فلسفیتان فی الحکمه المتعالیه

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب قاعدتان فلسفیتان فی الحکمه المتعالیه جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی ملاصدرا

تعليقات الشفا

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این کتاب حاشیه ای فلسفی به زبان عربی است حاوی شرحی بر قسمت الهیات شفا اثر شیخ الرئیس ابوعلی سینا، به معنی اعم (امور عامه) با عنوان های «قال- قال» به علاوه شرحی بر طبیعیات شفا می باشد. ملاصدرا مبانی مورد قبول شیخ الرئیس را توضیح می دهد و الفاظ مشکل آن را شرح می نماید، گاهی هم از آن انتقاد و عقاید مخصوص خود را ذکر می کند. ملاصدرا در تعلیقات از روش معمول و مرسوم خود در سایر آثارش که به حکمت ذوقی و سلوک عرفانی توجه خاص دارد عدول کرده و صرفاً به پیروی از متن به حکمت بحثی اکتفا کرده است. ملاصدرا در تعلیقات بیشتر به تقریر و تبیین نظر ابن سینا و دفاع از او پرداخته است.

ص: ۷۹۳

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

- مقدمه شامل:

۱- ابن سینا، شیخ الرئيس، ابوعلی حسین بن عبدالله

۲- کتاب شفا و حواشی و تعلیقات و شروح آن

۳- تعلیقات ملاصدرا بر الهیات شفا

۴- معرفی نسخ مورد استناد

۵- روش تصحیح

- تعلیقات علی الهیات الشفاء شامل ۶ مقاله به شرح زیر:

۱. مقاله الاولی (شامل ۸ فصل) فی ابتداء طلب موضوع الفلسفه الاولی لتبیین انیته فی العلوم

۲. مقاله الثانی: فی الجوهر (شامل ۴ فصل)

۳. مقاله الثالثه: فی المقولات التسع العرضیه (شامل ۱۰ فصل)

۴. مقاله الرابعه: فی بعض الاحوال الموجود (شامل ۳ فصل)

۵. مقاله الخمسه: فی تحقیق وجود الکلیات و احوال الماهیات (شامل ۹ فصل)

۶. مقاله السادسه: فی معرفه العلل و احوالها (شامل ۵ فصل)

در انتهای کتاب فهرست آیات قرآنی، نام اشخاص، نام گروه ها، نام کتاب ها، اصطلاحات و تعبیرات، منابع و مآخذ و فهرست

تفصیلی کتاب آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۲ توسط بنیاد حکمت اسلامی صدرا در تهران در دو جلد منتشر شده است.

ص: ۷۹۵

ملاصدرا- تعلیقات الشفا

ناهید باقری خرم‌دشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب تعلیقات الشفا ملاصدرا کتاب شفا ابن سینا فلسفه

الحکمه المتعالیه فی اسفار العقلیه الاربعه

این کتاب یکی از آثار و تالیفات محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این کتاب دوره کامل فلسفه صدررا به زبان عربی، ام‌الکتاب تالیفات او و جامع همه آنها و شامل ۴۷ جزء است. وی فلسفه را با ذوق حکماء اشراق و عرفا و متصوفه آمیخت و سبکی خاص به وجود آورد که همان حکمت متعالیه است. صدررا این کتاب را «اسفار اربعه» نام نهاده که بدین نام نیز مشهور است و بزرگترین و جامع‌ترین تالیف فلسفی اوست. مولف موضوع حرکت جوهریه را به صورت اساسی‌ترین مسائل فلسفه درآورد و بسیاری از مباحث را بر آن استوار ساخت. صدررا معتقد است عرفا و سالکین طریق حق، ۴ سیره عقلی را باید در ۴ سفر طی کنند به این ترتیب:

۱- سفر از خلق به سوی حق.

۲- سفر با حق در حق.

۳- سفر از حق به خلق با حق.

۴- سفر در خلق با حق.

چهار سفر مذکور در مباحث کتاب اینگونه مرتب گشته است:

۱- امور عامه (مباحث وجود- علم و اقسام آن)

۲- علم طبیعی (بحث نخست احکام جواهر و اقسام اولی آن است، بحث آخر در بیان اینکه موجودات طبیعی در فضیلت و شرف متفاوتند و مواد جسمی آماده قبول فیض وجودی به طور تدریجی هستند)

۳- علم الهی (علوم عقلی)

۴- علم نفس از مبدا و معاد

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود:

۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت.

۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتا به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید.

۳- مرحله تالیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردیخان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تالیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تالیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

شیخ بهاء‌الدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر
و...

شاگردان

ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها ملامحسن فیض کاشانی و ملا عبدالرزاق لاهیجی بودند که
هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار

الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه
المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۴ سفر است که در ۹ جلد و ۴۷ جزء به شرح زیر تنظیم گردیده است:

۱- سفر اول: سفر از خلق به سوی حق

۱. مرحله اول: وجود و اقسام اولی آن

- منهج اول: احوال نفس وجود (شامل ۹ فصل)

- منهج دوم: اصول کیفیات و عناصر عقود و خواص آنها (شامل ۲۲ فصل)

- منهج سوم: اشاره به نشئه و گونه دیگری از وجود غیر اینگونه مشهود (شامل ۵ فصل)

۲. مرحله دوم: دنباله و تتمه احکام وجود (شامل ۱۴ فصل)

۳. مرحله سوم: در تحقیق جعل و آنچه بدان بستگی دارد (شامل ۵ فصل)

۴. مرحله چهارم: در ماهیت و لواحق آن (۹ فصل)

۵. مرحله پنجم: در وحدت و کثرت و لواحق آدم از هویت و اقسام آن و غیریت و اصناف تقابل که معروفند. (۷ فصل)

۶. مرحله ششم: در علت و معلول (شامل ۳۹ فصل)

٧. مرحله هفتم: قوه و فعل (شامل ٤٠ فصل)

ص: ٧٩٨

۸. مرحله هشتم: تتمه و دنباله حرکت و احکام آن (فصل ۱۵)

۹. مرحله نهم: قدم و حدوث و بیان اقسام تقدم و تاخر آن (فصل ۹)

۱۰. مرحله دهم: عقل و معقول (شامل: ۱- طرف اول (فصل ۲۸) ۲- طرف دوم (فصل ۸) ۳- طرف سوم (فصل ۳))

در این سفر نظر مولف بیشتر معطوف بر اثبات مواضع و نظریات فلسفی خود و ابطال موارد مخالفان نظر خویش است و تقریباً تمامی این سفر یعنی مراحل دهگانه آن، گفتگو و جدل با صاحب نظران پیشین اعم از حکما و متکلمان عام و خاص بوده است.

۲- سفر دوم: سفر با حق در حق

- جزء الاول: المرحلة فی العلم الطبيعي

۱. الفن الاول: فی مقوله الكم و اثبات وجودها و وجود اقسامها

۲. الفن الثاني: الباب الول فی احکام کلیه فی مقوله کیف مقدمه (شامل ۵ باب و ۳ مقاله)

۳. الفن الثالث: فی بقیه المقولات العرضیه (شامل ۲ مقاله)

۴. الفن الرابع: فی البحث عن احکام الجواهر و اقسامها الاولیه

- جزء الثاني: فی احکام الجواهر

۱. الفن الاول: فی تجوهر الاصباغ الطبيعيه - المقدمه (فصل ۹)

۲. الفن الثاني: فی البحث عن حال الهيولى (فصل ۷)

۳. الفن الثالث: فی تصاحب الهيولى و الصوره (فصل ۶)

۴. الفن الرابع: فی اثبات الطبائع الخاصه للأجسام (فصل ۱۱)

۵. الفن الخامس: فی ان نحو وجود الأجسام على سبيل التجدد (فصل ۵)

۶. الفن السادس: فی يتسلمه العام الطبيعي من العالم الالهى من المبادى (فصل ۱۸)

۳- سفر سوم: سفر از حق به خلق با حق

۱. موقف اول: وجود واجب (۱۲ فصل)
۲. موقف دوم: صفات واجب (۵ فصل)
۳. موقف سوم: علم حق تعالی (۱۳ فصل)
۴. موقف چهارم: قدرت حق تعالی (۱۴ فصل)
۵. موقف پنجم: حی بودن حق تعالی
۶. موقف ششم: سمیع و بصیر بودن حق تعالی
۷. موقف هفتم: متکلم بودن حق تعالی (۱۵ فصل)
۸. موقف هشتم: عنایت حق تعالی (۲۳ فصل)
۹. موقف نهم: فیض حق تعالی (۸ فصل)
۱۰. موقف دهم: دوام وجود و بخشش حق تعالی (۵ فصل)

۴- سفر چهارم: سفر در خلق با حق

۱. باب اول: احکام نفس (۲ فصل)
۲. باب دوم: ماهیت نفس (۵ فصل)
۳. باب سوم: قوای نباتی (۱۵ فصل)
۴. باب چهارم: قوای نفوس حیوانی (۱۲ فصل)
۵. باب پنجم: ادراکات باطنی (۶ فصل)
۶. باب ششم: تجرد نفس ناطقه (۲ فصل)
۷. باب هفتم: حالات نفس ناطقه (۷ فصل)
۸. باب هشتم: ابطال تناسخ (۸ فصل)
۹. باب نهم: فطرات نفس انسانی (۵ فصل)

۱۰. باب دهم: معاد روحانی (۱۱ فصل)

۱۱. باب یازدهم: معاد جسمانی (۳۴ فصل)

این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط موسسه تاریخ عربی در بیروت به چاپ رسیده و منتشر گردیده است. ترجمه این کتاب بر عهده محمد خواجه‌جوی بوده است که در سال ۱۳۷۸ توسط انتشارات مولی در تهران منتشر گردیده است.

منابع

صدرالدین شیرازی - الحکمه المتعالیه فی اسفار العقلیه الاربعه

صدرالدین شیرازی - ترجمه اسفار اربعه - ترجمه محمد خواجه‌جوی

ناهید باقری خرم‌دشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

ص: ۸۰۰

احمد صدر حاج سید جوادی - دایره المعارف تشیع - جلد دهم

غلامحسین مصاحب - دایره المعارف فارسی - جلد دوم

کلید واژه ها

فلسفه اسلامی کتب فلسفی اسفار ملاصدرا کتاب شناسی

کتاب شرح علی ار جوزه یا لئالی المنتظمه

این اثر نفیس حکیم ملاهادی سبزواری مشتمل بر یک دوره منطق و فلسفه به اختصار بلکه برزخ بین تفصیل و اجمال است. مؤلف اول یک دوره منطق و فلسفه را در سلک نظم کشیده بعد خود به آن شرح نوشته و بعد از شرح به قسمت حکمت آن حواشی نوشته است. این کتاب به واسطه اشمال به نظم پیچیده و معقد است. حکیم سبزواری از قرار اظهار خود، شرح منظومه را در عنفوان جوانی تألیف نموده است. این کتاب منتخبی است از کتاب اسفار و سایر آثار آخوند ملاصدرا که اغلب عبارات آن را می توان در مواضع مختلف اسفار و سایر کتب آخوند نشان داد. بر شرح منظومه حواشی متعددی نوشته شده است.

زندگینامه حاج ملاهادی بن مهدی سبزواری

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تألیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزواری در گذشت.

ص: ۸۰۱

آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزوار (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاحادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمدعلی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، حاج فاضل، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، الراح و القراح، شرح دعای صباح، شرح الاسماء و...

ساختار بندی کتاب

المقدمه:

۱. غوص فی تقسیم العلم الی التصور و التصدیق

۲. غوص فی تقسیم مباد لاستخراج اللثالی مواد، سباحه فی بعض مباحث الالفاظ

۳. غوص فی الکلّی و الجزئی

۴. غوص فی النسب الاربع

۵. غوص فی ذکر اقسام الجزئی للکلّی

۶. غوص فی ایساغوجی

۷. غوص فی الفرق بین الذاتی والعرضی

۸. غوص فی المعرفات

۹. غوص فی المطالب

۱۰. غوص فی اقسام ما هو فی شیئیه المهیته

۱۱. غوص فی مشارکه الحد و البرهان فی الحدود

۱۲. غوص فی القضايا

۱۳. غوص فی ان الحد لا یکسب بالبرهان

١٤. غوص فى لعيه عدم اعتبار المشخصيه فى العلوم

١٥. غوص فى بعض اقسام الموجهات المهمه

١٦. غوص فى باقى المركبات

١٧. غوص فى ارجاع الشيخ المتاله

١٨. غوص فى العكس المستوى

١٩. غوص فى التناقض نقل القول بعض القدا

٢٠. غوص فى القياس

٢١. غوص فى الاستقراء والتمثيل

٢٢. غوص فى الصناعات الخمس

٢٣. غوص فى مقدمات صناعات اخرى غير البرهان

- انواع مغالطه

- خاتمه الكتاب

- قسمت فلسفه (المنظومه المسماه بغرر الفرائد):

ص: ٨٠٢

١- المقصد الاول فى الامور العامه:

- الفريده الاولى فى الوجود و العدم (غرر ١- تا ١٧)

- الفريده الثانيه فى الوجود و الامكان (غرر ١٨ تا ٢٣)

- الفريده الثالثه فى القدم و الحدوث (غرر ٢٤ تا ٢٨)

- الفريده الرابعه فى الفعل و القوه (غرر ٢٩)

- الفريده الخامسه فى الماهيه و لواحقها (غرر ٣٠ تا ٣٩)

- الفريده السادسه فى الواحده و الكثره (غرر ٤٠ تا ٤٣)

- الفريده السابعه فى العله و المعلول (غرر ٤٤ تا ٥٣)

٢- المقصد الثانى فى الجوهر و العرض:

- الفريده الاولى فى رسم الجوهر و ذكر اقسامه

- الفريده الثانيه فى رسم العرض و ذكر اقسامه

- الفريده الثالثه فى البحث عن اقسام العرض (غرر ٥٤ تا ٥٧)

٣- المقصد الثالث فى الالهيات بالمعنى الاخص:

- الفريده الاولى فى احكام ذات الواجب بهر برهانه (غرر ٥٨ تا ٦٣)

- الفريده الثانيه فى احكام صفاته علت آياته (غرر ٦٤ تا ٨٠)

- الفريده الثالثه فى افعاله تعالى (غرر ٨١ تا ٩٣)

٤- المقصد الرابع فى الطبيعيات:

- الفريده الاولى فى حقيقه الجسم الطبيعى (غرر ٩٤ تا ١٠٣)

- الفريده الثانيه فى لواحق الجسم الطبيعى (غرر ١٠٤ تا ١١٢)

- الفريده الثالثه فى باقى لواحق عام جسم طبيعى (غرر ١١٣ تا ١١٨)

- الفريده الرابعه فى الفكلييات (غرر ١١٩ تا ١٢١)
- الفريده الخامسه فى العنصريات (غرر ١٢٢ تا ١٢٧)
- الفريده السادسه فى احوال النفس (غرر ١٢٨ تا ١٤٢)
- الفريد السابعه فى بعض احكام النفوس الفلكيه (غرر ١٤٣ تا ١٤٤)

ص: ٨٠٣

٥- المقصد الخامس فى النبوات و المنامات:

- الفريده الاولى فى المشتركات بينهما (غرر ١٤٥ تا ١٤٩)

- الفريده الثانيه فى اصول المعجزات و الكرامات

- الفريده الثالثه فى بيان صدور الافعال الغريبه عن النفس الانسانيه.

٦- المقصد السادس فى المعاد:

- الفريده الاولى فى المعاد الروحانى

- الفريده الثانيه فى المعاد الجسمانى

- الفريده الثالثه فى بيان كون البدن المحشور يوم النشور عين البدن الدنيوى

- الفريده الرابعه فى دفع شبهات تورء على القول بالمعاد الجسمانى

٧- المقصد السابع فى شطر من علم الاخلاق:

- الفريده الاولى فى الايمان و الكفر

- الفريده الثانيه فى التوبه

- الفريده الثالثه فى التقوى

- الفريده الرابعه فى الصدق

- الفريده الخامسه فى الانابه

- الفريده السادسه فى المحاسبه و المراقبه

- الفريده السابعه فى الاخلاص

- الفريده الثامنه فى التوكل

- الفريده التاسعه فى الرضا

- الفريده العشر فى التسليم

وضعیت نشر این کتاب نامعلوم است. نسخه خطی آن مربوط به ربیع الاول ۱۳۰۵ هجری قمری است.

منابع

حکیم ملاحادی سبزواری - شرح علی ارجوزه یا لئالی المنتظمه

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب شرح علی ارجوزه یا لئالی المنتظمه ملاحادی سبزواری کتاب شناسی علم منطق فلسفه اسلامی

رساله فی حدود العالم

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این رساله در باب یکی از مهمترین مباحث هستی شناسی یعنی حدود عالم یا پیدایش جهان است. رساله ای فلسفی و به زبان عربی است. مولف چنین می نگارد: «بر آنم که مسئله حدود عالم را به بحث کشم که از مشکلات فلسفه است و در اثر غموض و دقت طریقتش ذهن ها از ادراک آن عاجز مانده و در هر مذهبی شکوک بسیار بر آن عارض گردیده است و تا حد امکان حقیقت را از پرده ها بیرون آورم.» ملاصدرا ابتدا عقاید متکلمان و متشرعان را باز می گوید و نشان می دهد در بعضی از این عقاید چه سخافت ها نهفته است پس عقیده فیلسوفان را می آورد و سپس قول خود را باز می گشاید.

ص: ۸۰۴

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

- مقدمه مصحح:

۱. مسئله حدوث عالم و نظریه صدرالمألهین شامل: نگاهی به ریشه ها، دیدگاه صدرالمألهین، سخن پایانی

۲. گذری بر مباحث رساله حدوث شامل یک مقدمه و ۱۲ فصل و بخش پایانی است

۳. روند تصحیح متن رساله شامل شناسنامه نسخه های خطی، ویژگی های نسخه ها، پیرایش نسخه ها و آرایش متنهایی و...، تصاویر نسخه ها

- رساله فی الحدوث: شامل مقدمه و ۱۲ فصل:

- مقدمه در بیان سبب تألیف کتاب

۱. فصل اول: مبحث امکان و وجوب

۲. فصل دوم: قوه و فعل

۳. فصل سوم: حرکت و سکون

۴. فصل چهارم: اثبات طبیعت در هر متحرک

۵. فصل پنجم: تأکید نظریه تجرد جوهر نطقی

۶. فاعل مباشر در همه حرکات طبیعت است

۷. قدیم ترین حرکات، حرکت دوری است

۸. اثبات زمان

۹. تقدم زمان بر هر شی

۱۰. نتیجه آنچه گفته شد

۱۱. ربط حادث به قدیم

۱۲. چگونگی وجود عقل فعال

ص: ۸۰۶

خاتمه: اقوال اعظام حکماء گذشته درباره حدوث و قدوم عالم

تمه فی ذکر اعتقادات الفلاسفه القدماء الذین هم غیر هولاء الاصول الاعلون فی حدوث العالم

- تکمله الرساله: بما سنج لنافی هذه الحاله من الکلام و لم نکن نرثها من اولئک الاکابر العظام والاولیاء الکرام

در انتهای کتاب فهرست آیات، احادیث، نام اشخاص و گروه ها و نام کتاب ها و رساله ها و نام مکان ها و اصطلاحات و تعبیرات و فهرست منابع آورده شده است.

این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط بنیاد حکمت اسلامی صدرا در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است. تصحیح و تحقیق کتاب بر عهده دکتر سید حسین موسویان بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی- رساله فی الحدوث عالم

ناهید باقری خرمدشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب رساله فی حدوث العالم ملاصدرا فلسفه آفرینش جهان زندگینامه

کتاب رسائل حکیم سبزواری

این کتاب مجموعه رسائل کلامی و فلسفی و عرفانی حکیم متاله و عارف بزرگ حاج ملاهادی بن مهدی سبزواری است که تقریباً بیست و پنج سال قبل توسط جلال الدین آشتیانی جمع آوری شده و در دسترس طالبان معرفت قرار گرفته است. این مجموعه مشتمل به ۱۹ رساله فارسی و عربی است.

زندگینامه حاج ملاهادی بن مهدی سبزواری:

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت

از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تالیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزوار درگذشت.

ص: ۸۰۷

آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزوار (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمدعلی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، حاج فاضل، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، الراح و القراح، شرح دعای صباح، شرح الاسماء و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و ۱۹ رساله به شرح زیر است:

- مقدمه شامل: سخنی در تدوین و تالیف تاریخ فلسفه از عصر میرداماد تا زمان حاضر (۴۰۰ سال اخیر)

- در بیان آنکه صدرالمتألهین به واسطه تحقیقات، رشته فلسفه اسلامی را رونق خاص بخشید.

- در بیان منزلت و مرتبه سعید شهید شریک اشراق در فلسفه اسلامی.

- در بیان مقام و مرتبه فیلسوف علامه ابن رشد در حکمت اسلامی.

- معرفی آثار و افکار متأله محقق حکیم سبزواری و بیان خصوصیات.

- رسائل شامل:

- هدایه الطالبین در معرفت انبیاء و ائمه معصومین (به فارسی) مشتمل بر مباحث نبوت و امامت در ۶ فصل.

- جواب مسائل آقامیرزا ابوالحسن رضی (اقامه براهین بر وجود نفس و جواب از مناقشه ی مسائل)

- جواب مسائل شیخ محمد ابراهیم واعظ تهرانی (در حقیقت طینت و معانی آن)

- جواب مسائل سید صادق سمنانی (اقامه براهین بر توحید و دفع مناقشات مسائل)

- جواب مسائل یکی از فضلاء قم (بیان حقیقت طینت و کیفیت ظهور اختلاف در موجودات و...)

- جواب مسائل میرزا بابای گرگانی

- جواب مسائل ملا احمد دامغانی

- جواب مسائل ملا اسماعیل عارف بجنوردی (متن عربی) (تحقیق در بیان مراد از حدیث موجود در تفسیر صافی)

- جواب مسائل ملا اسماعیل عارف بجنوردی (تحقیقات عالیّه در جواب مشکلات مسائل فاضل در سیر انشقاق قمر و نقل کلام سید محقق داماد)

- جواب مسائل ملا اسماعیل بجنوردی

- جواب مسائل ملا احمد یزدی (بیان اقوال در حقیقت وجود و تحقیق در افکار قائلان به توحید عامی و خاصی و...)

- جواب مسائل فاضل تبتی (نقل سؤال عالمانه فاضل در مساله عالم مثال، نزولی، صعودی و...)

- جواب مسائل ملا اسماعیل عارف بجنوردی

- المحاکمات و المقاومات، شرح رساله العلم بحرینی

- رساله در اشتراک وجود و صفات الهیه بین حق و خلق (جواب سؤال حکیم سبزواری از یکی از دوستان)

- رساله در مشارکت حد و برهان (جواب سوال یکی از فضلا به عربی)

- جواب مسائل سید سمیع خلخالی (تحقیق در بیان کلام معجز نظام علی بن ابیطالب (ع))

- جواب مسائل ملا اسماعیل میان آبادی

- شرح حدیث علوی «معرفتی بالنورانیه...» که به خواهش ذوالفقار علی خان بسطامی نوشته شده است. (بانضمام سؤال سائل و قصیده ای که در وصف فیلسوف سروده است)

این کتاب در سال ۱۳۷۰ توسط انتشارات اسوه و به کوشش مرحوم میرزا محمد قمی (ره) به چاپ رسیده است. تعلیق و تصحیح: سید جلال الدین آشتیانی.

منابع

جلال الدین آشتیانی - رسائل حکیم سبزواری (مشمول بر مباحث مهم عرفانی و فلسفی و مسائل اعتقادی)

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب رسائل حکیم سبزواری ملا هادی سبزواری کتاب شناسی فلسفه اسلامی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است که به زبان عربی نگارش یافته است. متن این کتاب فلسفی از اثیرالدین فضل بن عمر ابهری سمرقندی از اکابر علمای نیمه دوم قرن ۷ ه.ق در فلسفه مشاء است که فیلسوفان اسلامی شروح بسیار بر آن زده اند. از جمله شرح فرجی ملاصدرا که بیشتر مقاصد مؤلف هدایه را به عربی مطرح می کند و کمتر مشرب خود را بیان می دارد، شاید از اولین آثار صدررا باشد چنانچه در این کتاب حرکت جوهریه را منکر است و بر استحاله آن اقامه دلیل می کند در حالیکه در اسفار خود با اصرار فراوان آن را اثبات و ادله استحاله را ابطال می نماید. مطالب هدایه تحت عنوان الحکمہ به دو گونه تقسیم می گردد: ۱- حکمت نظری ۲- حکمت عملی.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا)

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتا به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریبا تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاء الدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و ۳ قسم و یک خاتمه به شرح زیر است:

۱. قسم الاول فی تعریف الحکمه:

- الفن الاول: فی ابطال الجزء (شامل ۱۰ فصل)

- الفن الثانی: فی الفلکیات (شامل ۸ فصل)

- الفن الثالث: فی العنصریات ای العناصر و ما یحدث منها من الموالید (۳ فصل)

۲. قسم الثانی فی الطبیعیات

۳. قسم الثالث فی الالهیات:

- الفن الاول فی تقسیم الوجود (شامل ۷ فصل)

- الفن الثانی فی العلم بالصانع و صفاته (شامل ۱۰ فصل)

- الفن الثالث فی الملائکه و اثبات العقل (شامل ۴ فصل)

خاتمه فی اموال النشاه الاخره للنفس

- فی بیان المعاد الروحانی

- هدایه فی بیان احوال النفس

- هدایه فی بیان ان الادراک و اللذه

- هدایه فی بیان سعاده و شقاوه

این کتاب در سال ۱۳۱۱ ه.ق به چاپ رسیده است اما وضعیت نشر این کتاب نامعلوم است.

منابع

صدرالدین شیرازی - شرح الهدایه الاثیریة

ناهید باقری خرم‌دشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

ص: ۸۱۱

کتاب فلسفی کتاب شرح الهدایه الاثیریة ملاصدرا زندگینامه کتاب شناسی

اللمعات المشرقیة فی المباحث المنطقیة

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این کتاب رساله ای است مختصر در منطق به زبان عربی و دارای ۹ اشراق. در این رساله هیچ یک از آثار ملاصدرا یاد نشده و به روشی خاص نزدیک به سبک منطق حکمت اشراق نگارش یافته است. آرای وی در این رساله خلاصه ای از نظرات صدرا در تعلیقات منطق حکمت اشراق است. وی بر منطقیون به خصوص متأخران اعتراضاتی داد، آنگونه که نام این رساله بر پشت یکی از نسخ آن «رساله ای در نقد منطق» نوشته شده است. ملاصدرا در این رساله قضیه سالبه محموله را که به گفته خود او در تعلیقات از ابداعات متأخران است، از موجه معدوله و یا سالبه محصله جدا نمی داند. از دیگر آرای صدرا در این رساله به پیروی از شیخ اشراق، الغاء جهات قضایا و برگرداندن همه قضایای موجهه به موجه کلیه حملیه ضروریه است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری در گذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدود العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۹ اشراق به شرح زیر است:

۱- اشراق اول در ایساغوجی شامل:

- مقدمه در تعریف علم منطق، شامل ۱۰ لمعه:

۱. لمعه اول: اقسام تصدق و تصور

۲. لمعه دوم: اقسام دلالت

۳. لمعه سوم: لفظ مفرد و مرکب

۴. لمعه چهارم: تعریف جزئی و اقسام کلی

۵. لمعه پنجم: اقسام لفظ متکثر المعنی

۶. لمعه ششم: نسب اربع

۷. لمعه هفتم: اقسام حمل و محصولات

۸. لمعه هشتم: کلیات خمس

۹. لمعه نهم: تعریف نوع و جنس و فصل و عرض عام و خاصه

۱۰. لمعه دهم: کلی - منطقی - طبیعی - عقلی

۲- اشراق دوم در اقسام اقوال شارحه، شامل ۲ لمعه:

۱. لمعه اول: حد و رسم

۲. لمعه دوم: تشکیل حد تام و ناقص، ذکر موارد خطا در تعریفات

۳- اشراق سوم در باریرمیناس: مقدمه در وجود عینی، ذهنی، لفظی، کتبی

۱. لمعه اول: اقسام قضیه خبریه (حمله، متصله، منفصله)

ص: ۸۱۳

۲. لمعه دوم: اقسام قضیه (شخصیه، طبیعیه، مهمله، محصوره)

۳. لمعه سوم: اقسام قضیه (خارجیه، حقیقیه، ذهنیه)

۴. لمعه چهارم: معدوله و محصله (موجب و سالبه)

۵. لمعه پنجم: شرایط مهمله و مسوره

۶. لمعه ششم: اجزاء قضایای شرطیه

۴- اشراق چهارم در جهت قضایا (جهت و اقسام آن):

۱. لمعه اول: وجوب، امکان، امتناع

۲. لمعه دوم: تقسیم ثنائی و ثلاثی در جهات و توضیح امکان ذاتی

۳. لمعه سوم: بازگشت قضایا به موجب کلیه ضروریه

۴. لمعه چهارم: تناقض و شرایط آن

۵. لمعه پنجم: شرط وحدت عمل در تناقض

۶. لمعه ششم: عکس و اقسام و شرایط آن

۷. لمعه هفتم: عکس نقیض

۵- اشراق پنجم در ترکیب دوم «حجت» یا تشکیل قیاس و بیان اشکال:

۱. لمعه اول: تعریف قیاس بیان و اجزاء آن

۲. لمعه دوم: تعریف یکایک اشکال قیاسی

۳. لمعه سوم: شرایط صحت شکل اول و ضرور نتیجه آن

۴. لمعه چهارم: شرایط صحت شکل دوم و ضرور نتیجه آن

۵. لمعه پنجم: شرایط صحت شکل سوم و ضرور نتیجه آن

۶. لمعه ششم: قیاس های اقترانیه شرطیه حل و عقد در اشکالات وارده بر انتاج قیاس های شرطیه و جواب آن

۷. لمعه هفتم: قیاس های استثنایی

۶- اشراق ششم در قیاس خلف:

۱. لمعه اول: قیاس بسیط و مرکب

۲. لمعه دوم: تعریف قیاس خلف و بیان اقسام آن

۳. لمعه سوم: قیاس دور

ص: ۸۱۴

۷- اشراق هفتم در اقسام حجت (استقراء - تمثیل)، قیاس و مبادی هر یک از آنها

۸- اشراق هشتم: برهان صناعات خمس:

۱. لمعه اول: مطالب تصویری و تصدیقی

۲. لمعه دوم: برهان لمی و آنی

۳. لمعه سوم: موضوع، مبادی و مسائل علوم

۴. لمعه چهارم: طریق اکتساب حد

۹- اشراق نهم در مغالطه و اقسام آن:

۱. لمعه اول: مغالطات صور و مادی

این کتاب توسط موسسه مطبوعاتی نصر در تهران منتشر شده است و سال انتشار آن مشخص نیست. ترجمه و شرح کتاب بر عهده دکتر عبدالمحسن مشکوه الدینی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی- اللمعات المشرقیه فی المباحث المنطقیه

ناهید باقری خرم‌دشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب اللمعات المشرقیه فی المباحث المنطقیه ملاصدرا فلسفه علم منطق قیاس زندگینامه

التصور و التصدیق

این کتاب یکی از آثار و تالیفات صدرالدین شیرازی، ملاصدرا است. این کتاب رساله ای در منطق و به زبان عربی است که به خواهش یکی از دوستان مولف نگاشته شده است. تحقیقی در تصور و تصدیق و تعریف این دو و تقسیمات علم در ۳ فصل می باشد و با استناد به گفته های ابن سینا و بعضی از فلاسفه دیگر مطالبی دارد. در این کتاب از سخنان قطب الدین رازی در شرح شمسیه و شرح مطالع و رساله تصور تصدیق خرده گرفته است. زندگینامه صدرالدین شیرازی، ملاصدرا: محمدبن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و

تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت.

ص: ۸۱۵

۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید.

۳- مرحله تالیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تالیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلیل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تالیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میر ابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدود العالم، المشاعر، شرح شفاء الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و سه فصل به شرح زیر است:

ص: ۸۱۶

مقدمه شامل: اندر رسیدن و گرویدن، تفاوت میان علم حضوری و حصولی، علوم بدیهی و علوم اکتسابی، علم افزایش است نه کاهش.

۱- فصل اول: تقسیم علم به تصور و تصدیق شامل: تقسیم منطقی، شرط وحدت در تقسیم، تقسیم علم، بررسی در چستی تصور و تصدیق...

۲- فصل دوم: شامل هستی تصور و تصدیق، تفسیر و ارزیابی گفتار متاخرین، هم آهنگی آراء و فلاسفه، فرق میان تصدیق و حکم، گفتگویی با خواجه طوسی.

۳- فصل سوم: شامل تقسیم علم، گواهی از سخن ابن سینا، تفسیر معیت در سخن ابن سینا، دفاع از ابن سینا، یک مغالطه منطقی، سخنی با علامه قطب الدین رازی، تصدیق و تصور را چگونه بدست آوریم و...

ساختار بندی اصل کتاب

مقدمه التحقيق: شامل ترجمه الصدر شیرازی، الرسالة، نسبت ها و عنوان ها، منهج الصدر شیرازی فی رساله، مسلک الصدر شیرازی و....

- مقدمه مولف

- فصل فی العلم و تعریف شامل تعریف العلم و نسبه الی المعلوم، تقسیم العلم الی الحضوری والحصولی، مقسم التصور والتصدیق و...

- فصل فی تقسیم العلم الی التصور والتصدیق شامل مقدمات:

۱- بیان معنی التقسیم

۲- اعتبار الوحده فی المقسم

۳- تقسیم لتلك الوحده المعتره

۴- کیفیه انقسام العلم الی التصور و التصدیق و...

فصل فی تقرير الحق والمذاهب الاربعه شامل: تقسیم الی التصور و التصدیق، تحقیق فی معناها، المذاهب الاربعه و...

فصل فی تایید الحق بعبارات القوم شامل: عباره السهروردی فی المطارحات ما است شعره المؤلف من عباره السهروردی، عباره ابن کموفه فی شرح التحويلات و...

فصل فی جواز تقسیمی العلم شامل: بیان جواز تقسیمی العم، تاییده بعباره الاشارات و تعقیب عبارات القطب شیرازی، سایر

اقسام العم، طريقه المؤلف فى الجمع بين عبارات ابن سينا و...

ص: ٨١٧

این کتاب در سال ۱۳۴۱ توسط موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران در تهران به چاپ رسیده همچنین در سالهای ۱۳۶۱ و ۱۳۶۷ و ۱۳۸۱ نیز منتشر شد است.

آگاهی و گواهی: ترجمه و شرح انتقادی رساله تصور و تصدیق

محقق: مهدی شریعتی

مترجم: مهدی حائری یزدی

منابع

صدرالدین شیرازی- رساله تصور و تصدیق

ناهید باقری خرمدشتی- کتاب شناسی جامع صدرا

کلید واژه ها

ملاصدرا زندگی فردی فلاسفه کتب فلسفی

کتاب مجموعه رسائل فلسفی صدر المتألهین

این کتاب مشتمل بر آثار ناشناخته و چاپ نشده صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) به زبان عربی است که شامل: اتحاد عاقل و معقول، اجوبه المسائل نصیری، حشریه، خلق الاعمال، لمیه در اختصاص فلک به موضع معین، اجوبه المسائل ملامظفر حسین کاشانی، اصالت جعل وجود، خلسه، شواهد الربوبیه، فوائد، اجوبه المسائل ملاشمسای گیلانی، تنقیح در منطق، دیباچه عرش التقدیس، معراج، تفسیر سوره توحید. موضوع این کتاب فلسفه اسلامی- عرفان است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا)

محمدبن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدر المتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتا به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریبا تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد،

اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

ص: ۸۱۸

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب

- مقدمه شامل دیباچه، حیات صدر المتألهین، اساتید، شاگردان، فرزندان، تالیفات، اندیشه پژوهش، معرفی رساله و...

- نصوص شامل:

۱- رساله اتحاد عاقل و معقول

۲- اجوبه المسائل ملاشمسای گیلانی

۳- اجوبه المسائل ملامظفر حسین کاشانی

۴- اجوبه المسائل نصیری

۵- رساله اصالت جعل وجود

۶- رساله تنقیح در منطق

۷- رساله حشریه

۸- رساله خلسه

۹- دیباچه عرش التقدیس

۱۰- رساله خلق الاعمال

۱۱- رساله شواهد الربوبیه

۱۲- فوائد: ۱. رد شبهات ابلیسه ۲. شرح حدیث کنت کتزا مخفیا ۳. در بیان کیفیت ترکیب ماده و صورت ۴ و ۵. ذیل آیه

۱۳- رساله لميه در اختصاص فلک به موضع معين: حل الاشکالات الفلکيه

۱۴- رساله خراج

۱۵- تفسير سوره توحيد (۱)

۱۶- تفسير سوره توحيد (۲)

۱۷- رساله وجود

۱۸- رساله حل شبه جذر امم

- مقدمه عربی شامل: النصوص، الفهارس، الفهرس التفصیلی، الآيات، الاحاديث، الشعر، الاصطلاحات، الاعلام، الاماكن، الكتب و الرسول، الملل و الفرق، بعض مصادر التحقيق، نمونه های نسخ خطی.

این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط انتشارات حکمت در تهران منتشر شده است و تحقیق و تصحیح کتاب بر عهده حامد ناجی اصفهانی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی - مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهین

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهین ملاصدرا کتاب شناسی فلسفه اسلامی

کتاب اجوبه المسائل (النصیریه، العویصه، جیلافیه)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. مؤلف در این رساله به پرسشهای شمس الدین خسروشاهی و ملاشمسای گیلانی و یکی از شاگردان خود در ۵ مسئله فلسفی پاسخ داده است. این رساله به زبان عربی است.

- الاجوبه عن الاسوله النصیریه عن شمس الخسروشاهی: پاسخ ملاصدرا به سؤالات خواجه نصیرالدین طوسی از شمس الدین عبدالحمید عیسی خسروشاهی. شمس الدین خسروشاهی به سؤالات خواجه پاسخ نداده و ملاصدرا نخست متن نامه و سؤالات خواجه را نقل کرده و سپس به پاسخ آن پرداخته است.

- اجوبه المسائل العویصه عن مظفر حسین کاشانی: پاسخ ملاصدرا به ۳ سوال فلسفی در باب نفس از مظفر حسین کاشانی است.

مسئله ها:

۱. درباره علم نفس به نیروهای خود

۲. نیروها و اعضای بدن که تابع مزاجند...

۳. تحولات شگفت انگیز اجسام نباتی و حیوانی...

۴. تبدل طبیعت در نطفه به بقاء قوه فاعلی...

۵. بقاء نفوس انسانی جدا از ماده...

- اجوبه المسائل جیلافیه: این نسخه نیز پاسخ ملاصدرا به یکی از شاگردان یا دوستان خود (شمسای گیلانی از بزرگان فلسفه در قرن یازدهم) در ۵ مسئله فلسفی به زبان عربی است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

ص: ۸۲۰

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر است:

- مقدمه مصحح

۱- معرفی رساله اجوبه المسائل النصیریة: نسخه های خطی، پرسشهای خواجه از شمس الدین خسروشاهی، پاسخ صدرالمتألهین به پرسشهای خواجه.

۲- معرفی رساله اجوبه المسائل العویصه: نسخه های خطی، مسائل این رساله و پاسخ های صدرالمتألهین.

۳- معرفی رساله اجوبه السائل الجیلافیة: نسخه های خطی، پرسشهای شمسی کیلانی، پاسخ های صدرالمتألهین

۴- تصاویر نسخه ها

- فهرستها

این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط بنیاد حکمت اسلامی صدرا در تهران منتشر گردیده است. تصحیح و تحقیق این رساله بر عهده دکتر عبدالله شکبیا بوده است. ۱- اجوبه المسائل / صدرالدین شیرازی

۲- کتاب شناسی جامع ملاصدرا / ناهید باقری خرمدشتی

منابع

صدرالدین شیرازی - اجوبه المسائل

ناهید باقری خرمدشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

رساله نظام احسن در جهان هستی

این رساله از آثار با ارزش حکیم متاله و فقیه عارف حضرت آیت الله جوادی آملی می باشد که به یادبود شهید مظلوم آیت الله بهشتی به رشته تحریر در آمده است. این رساله به گفته مؤلف محترم به تناسب آشنایی معظم له با شهید مظلوم در جلسات درس فلسفه استاد علامه طباطبایی نگارش یافته است. موضوع این رساله پیرامون یکی از مسائل فلسفه الهی است.

ص: ۸۲۲

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل یک مقدمه و چندین عنوان به شرح زیر است:

مقدمه - سبب تألیف این رساله - نظام احسن در جهان هستی - نظام احسن در عرفان - نظام احسن در فلسفه و برهان - خیر وجودی است و شر عدمی - اتحاد نظر افلاطون و ارسطو درباره عدمی بودن شر - نقدی بر سخن حکیم سبزواری - نقدی بر سخن حکیم متاله شیخ اشراق - نظام احسن در قرآن - توحید افعالی از نظر قرآن کریم - دوزخ و بهشت در نظام احسن از نظر قرآن کریم - شیطان و فرشته در نظام احسن از نظر قرآن کریم.

منابع

عبدالله جوادی آملی - رساله نظام احسن در جهان هستی

کلید واژه ها

کتاب رساله نظام احسن در جهان هستی عبدالله جوادی آملی فلسفه نظم آفرینش خیر شر توحید

مارکسیسم و نیروی محرک تاریخ

این کتاب یکی از آثار و تالیفات آیت الله جعفر سبحانی است. در این کتاب مولف به بررسی عقاید فلسفی مارکس که زیر بنای عقاید اقتصادی او را تشکیل می دهد می پردازد و به تجزیه و تحلیل نظریه مارکس درباره علل تحولات تاریخی جامعه انسانی می پردازد و این کتاب پژوهشی است پیرامون نیروی محرک تاریخ.

معرفی اجمالی نویسنده:

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فراگرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تاسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تاسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیات امنای دایره المعارف اسلامی و اشاره کرد و از جمله آثار ایشان،

الكتب الكلاميه و معجم المتكلمين، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجاليه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان،
آئین وهابیت و...

ص: ۸۲۴

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۱ فصل به شرح زیر است:

۱. فلسفه تاریخ چیست؟

۲. شرایط و زمینه ها را از علل موثر و سازنده جدا سازیم

۳. بینش ابزاری

۴. آیا تاریخ تنها محصول مبارزه طبقاتی است

۵. عامل درونی تکامل تاریخ

۶. ناسیونالیسم و قوم گرایی

۷. حوادث پیش بینی نشده

۸. نیاز های مادی و معنوی اساس تکامل است

۹. نقش شخصیت های آفرینش گر در تاریخ

۱۰. محکومیت مارکسیسم به دست خودش

۱۱. نیروی محرک از دیدگاه قرآن

منابع

جعفر سبحانی - مارکسیسم و نیروی محرک تاریخ

کلید واژه ها

فلسفه مارکسیسم تاریخ کتب فقهی زندگینامه

کتاب منطق الملخص

کتاب «منطق الملخص» یکی دیگر از آثار فخرالدین رازی متکلم، مفسر و منطق دان قرن ششم هجری است که به زبان عربی می باشد. این کتاب به شیوه الاشارات بوعلی و در سه دانش منطق، طبیعی و الهیات تدوین شده است. روی آورد فخر در این اثر ارایه نظام سازگار از منطق با پیروی از نظام دو بخشی ابن سینا است اما ملاحظات انتقادی و تکلیمی فراوانی را درخصوص

آراء بوعلی می آورد. منطق الملخص به شیوه منطق نگاری دو بخشی است. فخر در دیگر آثار خود مانند «شرح عیون الحکمه» تحلیل دیدگاههای خاص خود را به این کتاب ارجاع می دهد. قلم فخر روان، خالی از صعوبت و در عین حال گزیده نویسنده است.

در موضعی که دیدگاه یقینی ندارد، به طور صریح بیان می کند که در اینجا از متوقفین هستیم. در این کتاب بر آن است تا گزارش مختصر و روشن از مباحث متقدمان و محصل آراء اقدمین را همراه با زیادات نفیس از جانب خود بیاورد. فارابی، ابن سینا، ابوالبرکات بغدادی و ابن سهلان ساوی منطق دانانی هستند که فخر در مواضع مختلف به آنها ارجاع می دهد. کاتبی قزوینی بر ملخص شرح انتقادی و دایره المعارف گونه ای با عنوان «المنصص فی شرح الملخص» نوشته است. کاتبی بر مأخذ مهمی دسترسی داشته است و آراء فخر را در تطبیق با مبانی وی و نیز در پرتو آراء متقدمان و متأخران مورد توضیح و نقد قرار می دهد.

ص: ۸۲۵

امام فخرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهرری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیله و فضیلت زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فراگرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراءالنهر سفر کرد.

ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراءالنهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سالهای پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود.

امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد - ضیاءالدین - شمس الدین. امام فخر در سالهای پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتابهایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر بن علی اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب در سه بخش به شرح زیر می باشد:

۱- بخش اول: کیفیت اقتناص تصورات - قسم اول: مقدمات: مباحث ماهیت - نوع و جنس - فصل - عرض عام...

- قسم دوم: مقاصد و سخن از حدود و رسوم: تصورات غیراقتسابی، حد غیر ممکن و رسم ممکن، مناسبت بین حدود و رسوم، حدی که نیاز به برهان ندارد...

۲- بخش دوم: تصدیقات - احکام قضایا: قضایای حملیه، احکام شرطیات

- قیاس

* المقاصد قسم اول: قیاس های ساده در حملیات

قسم دوم: مختلطات در اشکال اربعه

قسم سوم: شرطیات

قسم چهارم: قیاسهایی که حد وسط در آنها کاملاً تکرار نمی شود

قسم پنجم: استثناءها

* ملحقات در اشاره به بعضی توابع قیاس

۳- بخش سوم: برهان: تعریف برهان، مبادی برهان، مغالطه ها...

ص: ۸۲۷

کتاب فلسفی کتاب منطق الملخص فخر رازی علم منطق کتاب شناسی الهیات

کتاب لباب الاشارات (شرحی بر الاشارات ابوعلی سینا)

کتاب «الاشارات و التنبیها» یکی دیگر از کتابهای فلسفی شیخ ابوعلی سینا می باشد. در این کتاب شیخ نظر خاصی به حقایق و دقایق عرفان داشته و امهات و اصول سیر و سلوک و وصول در این کتاب بر وجه استقلال، مورد بحث و فحص و تشریح و تنقیح و بیان و توضیح قرار گرفته و به بهترین وجهی روشن گشته است. از جمله کسانی که بر کتاب اشارات شیخ شرحی نوشته اند، فاضل علامه فخرالدین رازی است که تلاش وی بر آن بوده که با تفسیری واضح مخفیات آن را روشن سازد و به نیکوترین تعبیری مبهمات آن را توضیح دهد. از آنجا که فخر رازی در رد مطالب صاحب کتاب راه مبالغه را پیموده و در نقض قواعد وی از حد اعتدال گذشته به طوری که بعضی از صاحب نظران «شرح» وی را «جرح» خوانده اند چرا که شارحان را شرط است که نسبت به آنچه که شرح آن را بر عهده گرفته اند تا حد استطاعت یاری و مساعدت کنند و تا جایی که امکان دارد به یاری و مساعدت پردازند تا شارح و مفسر باشند نه ناقض و معترض، مگر اینکه به چیزی برخورد کنند که احتمال صحت آن کم است که در این مورد به طور تعریض یا بر وجه تصریح به آن می نگرند اما اینکه فخر رازی در شرح خویش بر کتاب اشارات گاهی بر مطالب آن تاخته و آنها را معرض اشکال و ایراد ساخته است کاری بی سابقه نبوده بلکه پیش از او نیز چنین کاری شده. شگفت این است که فخرالدین گاهی در مقام دفاع برآمده و اشکال کننده را به ترس از خدا و رعایت تقوی پند و اندرز داده.

امام فخرالدین ابو عبد... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهرری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات؛ استاد، صاحب نظر و مرجع فضیله و زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فراگرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراءالنهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند.

زندگی امام فخر علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراءالنهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سالهای پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سالهای پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتابهایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر بن علی اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۶ روش به شرح زیر است:

۱. روش اول: ترکیب نظری

۲. روش دوم: ترکیب خبری

۳. روش سوم: جهات قضایا

۴. روش چهارم: مواد قیاس

۵. روش پنجم: حجتها

۶. روش ششم: برهان (جوهر اجسام، جهات و اقسام آن، نفس زمینی و آسمانی، وجود و علت‌های آن، ساختن و ابداع، غایات و مبادی آن، تجرید، بهجت و سعادت، مقامات عارفین، اسرار آیات).

منابع

فخرالدین رازی - لباب الاشارات (شرحی بر الاشارات و التنبیهاث ابوعلی سینا)

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب لباب الاشارات فخر رازی عرفان زندگینامه کتاب شناسی

اساس الاقتباس

این کتاب گرانبها که در حد خود بی مثل و نظیر است پس از کتاب منطق شفا شیخ الرئيس ابوعلی سینا بهترین و جامع ترین کتابی است که در فن منطق تألیف شده و شاید از ابتدا ترجمه و نقل علوم عقلی از یونانی تاکنون کتابی به تحقیق و بسط و جامعیت مانند این کتاب در این علم به زبان فارسی تألیف نشده باشد. اساس الاقتباس کتابی است در علم منطق، این کتاب پس از منطق شفا بزرگ ترین و مهم ترین کتابی است که در این علم تألیف شده است. تاریخ تألیف این کتاب چنان که در آخر اغلب نسخ خطی این کتاب ذکر شده سال ۶۴۳ است و بنابراین تألیف این کتاب پس از تألیف اخلاق ناصری و پیش از تألیف شرح اشارات بوده است. این کتاب به زبان فارسی تألیف گردیده و آن را رکن الدین به عربی ترجمه کرده است.

وجه تسمیه این کتاب به اساس الاقتباس به درستی معلوم نیست و شاید از آن روی که این کتاب در فن منطق است و منطق هم اساس اقتباس علوم می باشد خواهی این نام را برای کتاب مناسب دیده و تألیف خود را بدین نام نامیده است.

مزیتی که این کتاب را بر کتب دیگر این فن متمایز کرده است یکی این است که این کتاب به فارسی ساده تألیف شده و دیگر آنکه از ایرادات و اعتراضاتی که غالباً مفید فایده نیست و جز سرگردانی خواننده نتیجه ای ندارد خالی می باشد و دیگر اینکه شامل تمام فنون منطق است و هر یک از فنون منطق به طور مستوفی در این کتاب مورد بحث قرار گرفته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلّی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلّی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

خواجه در تألیف این کتاب بر روش کتاب منطق شفا، آن را به ۹ بخش تنظیم کرده و هر یک را مقاله نامیده که هر مقاله آن به چند فن و هر فن به چند فصل منقسم شده است که عبارتند از:

مقاله اول در مدخل منطق که آن را به یونانی ایساغوجی خوانند. شامل ۴ فن به شرح زیر است:

۱. در مباحث الفاظ (۳ فصل)

۲. در مباحث کلی و جزوی (۴ فصل)

۳. در مباحث ذاتی و عرضی (۴ فصل)

۴. در مباحث کلیات خمسه (۵ فصل)

مقاله دوم در مقولات عشر که آن را به یونانی قاطیغوریاس نامند. شامل ۹ فصل به شرح زیر است:

۱. ابتدا سخن در مقولات

۲. در معرفت موضوع که اسم هر جوهر و عرض بی آن متصور نشود

۳. در تعریف جوهر و بیان انواع او و فرق میان جوهر و عرض

۴. در تعریف کمیت و بیان انواع و اقسام او

ص: ۸۳۲

۵. در معرفت کیفیت و بیان انواعش

۶. در معرفت مقوله مضاف و انواعش

۷. در شش مقوله باقی

۸. در معرفت اقسام تقابل

۹. در اقسام تقدم و تأخر و معیت

مقاله سوم در اقوال جازمه که آن را به یونانی آنالوطیقای دوم یا ابودقطنیا و یا باری ارمیناس نامند. شامل دو فن به شرح زیر است:

۱. در معرفت اقوال جازمه و احوال انواع و اصناف قضایا (۱۶ فصل)

۲. در جهات قضایا و اعتبار آن در ابواب تناقض و عکس آنچه تعلق به آن دارد. (۱۱ فصل)

مقاله چهارم در علم قیاس که آن را به یونانی آنالوطیقای اول خوانند. شامل دو فن به شرح زیر است:

۱. فن اول در قیاس و آن دو قسم است:

- قسم اول در تعریف قیاس و اقسامش و بیان قیاسات حملی (۱۰ فصل)

- قسم دوم در قیاسات شرطی اقترانی و استثنایی (۸ فصل)

۲. فن دوم در لواحق و عوارض قیاس و ذکر تألیفاتی که شبیه بود به قیاس (۱۲ فصل)

مقاله پنجم در برهان که آن را به یونانی آنالوطیقای دوم یا ابودقطنیا نامند. مشتمل بر دو فن:

۱. فن اول در برهان (در کیفیت اکتساب تصدیقات یقینی به برهان؛ ۱۸ فصل)

۲. فن دوم در حد (در کیفیت اکتساب تصورات تام به حد؛ ۱۲ فصل)

مقاله ششم در جدل که آن را به یونانی طویبقا خوانند. مشتمل بر ۳ فن:

۱. فن اول در مقدمات (۵ فصل)

۲. فن دوم در مواضع (۶ فصل)

۳. فن سوم در وصایا (۳ فصل)

مقاله هفتم در مغالطه که آن را به یونانی سوفسطیقا خوانند. شامل سه فصل:

۱. در بیان تبکیت مغالطی و ذکر صناعت مغالطه و منفعت آن

۲. در حصر اسباب غلط و مغالطه که داخل بود در نفس تبکیت

۳. در بیان اسباب مغالطه از امور خارجی و ذکر آنچه مسائل و مجیب را در این صناعت نافع بود.

مقاله هشتم در خطابه که آن را به یونانی ریطوریکا خوانند. شامل ۳ فن:

۱. فن اول در اصول و قواعد خطابت (۴ فصل)

۲. فن دوم در اعداد انواع (۸ فصل)

۳. فن سوم در توابع و آنچه بر آن ماند (۴ فصل)

مقاله نهم در شعر که آن را به یونانی بوطیقا خوانند. شامل ۳ فصل:

۱. در اشاره به ماهیت و منفعت شعر و آنچه به آن تعلق دارد.

۲. در تحقیق تخیل و محاکات و بیان وجوه استعمال آن

۳. در احوال الفاظ و اشاره به صفت های شعری بر سبیل اجمال

منابع

خواجه نصیرالدین طوسی - اساس الاقتباس

کلید واژه ها

کتاب اساس الاقتباس خواجه نصیرالدین طوسی علم منطق علوم عقلی فلسفه یونان زندگینامه

جبر و اختیار

خواجه در مورد این رساله خود چنین می گوید: به حکم آنکه بعضی برادران بر سبیل حسن ظن بمحرر این سوا، تصور آن داشتند که در مباحث عقل چشم دیدار دارد، اقتراح کردند که آنچه او را روشن شده است در مسئله جبر و قدر، که از جمله مسائل مشکله است که میان اصناف خلق دائر باشد و اکثر افهام از وصول به تحقیق آن قاص، بر سیاق تریر مقدمات علمی که

دانستن آن مطلوب و بسیار مطالب دیگر بی آن که ممکن نباشد، کرده شد.

ص: ۸۳۴

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۰ فصل به شرح زیر است:

۱. فصل اول: در حکایت مذاهب در این موضع و اشارت به حجت هر قومی
۲. فصل دوم: در ذکر وجوب و امکان و امتناع و احکام هر یک
۳. فصل سوم: در ذکر اسباب و علل و اشاره به معنی جبر و اختیار
۴. فصل چهارم: در آنکه سبب تا موجب نباشد مسبب از او صادر نشود.
۵. فصل پنجم: در کیفیت استناد اتفاقیات بعلم بر طریق اجمال
۶. فصل ششم: در بیان آنکه وجوب فعل از فاعل منافی اختیار او نباشد.
۷. فصل هفتم: در ذکر قومی و افعال انسانی و فرق میان آنچه به اختیار او بود و آنچه نبود.
۸. فصل هشتم: در بحث از قدرت و ارادت و کیفیت صدور افعال اختیاری از هر دو.
۹. فصل نهم: در آنچه حامل این مباحث است در این مطلوب و حل بعضی شبه مذکوره.
۱۰. فصل دهم: در آنکه اطلاق اختیار به این معنی بر باری تعالی شاید یا نشاید؟

ص: ۸۳۶

کتاب جبر و اختیار خواجه نصیرالدین طوسی فلسفه علت و معلول جبر اختیار اراده

کتاب شناسی ملاصدرا (۱): آثار و تالیفات

فهرستی که پس از این سطور آماده، لیستی است از کتابها و مقالاتی که به طور خاص مربوط به زندگی، آثار و اصول فلسفی مکتب صدرالمتالهین بوده که در هفت قسمت مستقل تنظیم شده اند: قسمت نخست آثار و تالیفات چاپی ملاصدرا با گزارشی از دفعات چاپ - شرح ها - ترجمه ها و نقدهای مربوطه است؛ در قسمت دوم و سوم آثار خطی و منحول ملاصدرا به همراه منابع و ماخذ کتابخانه ای ذکر شده اند. قسمت چهارم و پنجم در دو بخش مجزا، تالیفات تک نگاری ها اعم از کتاب یا مقالات مربوط به ملاصدرا را در خود جای داده و تا جایی که مقدور بوده، گذشته از فهرست مقالات، کتابخانه ها و مجلاتی که مورد استفاده قرار گرفته اند، به متن مقالات و کتابها مراجعه شده است.

قسمت ششم گزارش مصاحبه ها و کنفرانس هایی است که با حضور مدرسان فلسفه اسلامی و به مناسبت های مختلف در رابطه با افکار و آرای ملاصدرا برگزار شده اند و بالاخره قسمت هفتم گزیده هایی از تالیفات تاریخی - رجالی و فلسفی است که نویسندگان آنها در بخشی از اثر خود معترض زندگی نامه و نظریات ملاصدرا شده اند.

برای سهولت مقام اثر مندرج در کتابشناسی حاضر، مقاله یا کتابی در چند مورد ذکر شده است؛ مثلاً کتاب «حرکت و زمان در فلسفه اسلامی» اثر مرتضی مطهری هم ذیل عنوان اصلی «الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه» آمده، چون شرحی از آن کتاب (مبحث قوه و فعل) بوده و هم در ترتیب الفبائی تک نگاری ها درباره ملاصدرا ذکر شده که حاکی از تحلیل افکار فلسفی ملاصدرا بوه و مربوط به حکمت متعالیه است. از آنجا که هدف اصلی از تنظیم کتابشناسی حاضر اراده منابع تحقیقی درباره افکار فلسفی و دوران حیات ملاصدرا بوده و چون دست یابی به پایان نامه ها و نسخه های خطی آثار منتشر شده ملاصدرا در مراکز آموزشی و دانشگاهی و کتابخانه ها مشکل بوده، از ذکر این گونه آثار صرف نظر شد.

الف- آثار و تالیفات ملاصدرا:

۱- (رساله) اتحاد عاقل و معقول:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتالهین)، انتشارات حکمت، تهران ۱۳۷۵ ش.

۲- اتصاف الماهیه بالوجود:

۱-۱- چاپ سنگی (مجموعه رسائل آخوند)، تهران، ۱۳۰۲ق.

۱-۲- چاپ سنگی (حاشیه رساله تصور و تصدیق)، تهران، ۱۳۱۱ق.

۳- اجوبه المسائل شمس الدین محمد الجیلانی (ملاشمسا):

۱-۳- چاپ سنگی (حاشیه مبدا و معاد)، تهران، ۱۳۱۴ق.

۲-۳- تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتالهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۴- اجوبه المسائل النصیریہ:

۱-۴- چاپ سنگی (حاشیه شرح الهدایه)، تهران، ۱۳۱۳ق.

۲-۴- چاپ سنگی (حاشیه تهذیب الاخلاق)، تهران، ۱۳۱۴ق.

۳-۴- سه مساله فلسفی از خواجه نصیر تا ملاصدرا، ترجمه و نگارش غلامحسین ابراهیمی دینانی، تهران، معارف، دوره ۳، ش ۲، مرداد و آبان ۱۳۶۵ش.

۴-۴- مجله تخصصی کلام اسلامی، تصحیح علی اصغر حقدار، قم، س ۴، ش ۱۵، پائیز ۱۳۷۴ ش.

۵-۴- تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتالهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ش.

۵- اجوبه المسائل (جواب مسائل بعض الخلان):

تصحیح سید جلال الدین آشتیانی (رسائل فلسفی)، انتشارات دانشکده الهیات، مشهد، ۱۳۹۲ق.

۶- اجوبه المسائل ملامظفر حسین کاشانی:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتالهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ش.

۷- اسرارالایات و انوار البینات:

۷-۱- چاپ سنگی، تهران، ۱۳۱۹ق، با حواشی آخوند نوری.

۷-۲- تصحیح محمدخواجهوی، انجمن حکمت و فلسفه ایران، تهران، ۱۳۶۰ش.

۷-۳- ترجمه محمد خواجهوی، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، ۱۳۶۳ش.

ص: ۸۳۸

۸- (رساله) اصالت جعل وجود:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهلین)، انتشارات حکمت تهران، ۱۳۷۵ ش.

۹- اکسیرالعارفین فی معرفه الحق والیقین:

۹-۱- چاپ سنگی (مجموعه رسائل آخوند) تهران ۱۳۰۲ ق.

۹-۲- ترجمه ژاپنی، انجمن بررسیهای اسلامی، توکیو

۱۰- ایقاظ النائین:

تصحیح محسن موید، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، ۱۳۶۱ ش.

۱۱- [رساله فی] التشخص:

چاپ سنگی (مجموعه رسائل آخوند) تهران، ۱۳۰۲ ق.

۱۲- التصور و التصدیق:

۱۲-۱- چاپ سنگی (ملحق جوهر النضید)، تهران، ۱۳۱۱ ق.

۱۲-۲- انتشارات بیدار، تصحیح بیدارفر، قم، ۱۳۶۲ ش.

۱۲-۳- آگاهی و گواهی، ترجمه مهدی حائری یزدی، معارف، ش ۱۲، فروردین ۱۳۵۰ ش.

۱۲-۴- آگاهی و گواهی، ترجمه و شرح انتقادی مهدی حائری یزدی، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه، تهران، ۱۳۶۰ ش.

۱۲-۵- معرفی «آگاهی و گواهی»، ترجمه تصور و تصدیق ملاصدرا، دکتر حائری، نشر دانش، س ۲، ش ۱، آذر و دی ۱۳۶۰ ش.

۱۳- رسالتان فی التصور و التصدیق (همراه رساله قطب رازی):

تحقیق مهدی شریعتی، موسسه اسماعیلیان، قم، ۱۴۱۶ ق.

۱۳-۱- نظری و نقدی به کتاب رسالتان فی التصور و التصدیق، محمود یوسف ثانی، خردنامه صدرا، ش ۴، تیر ۱۳۷۵ ش.

۱۴- تعلیقات شرح حکمه الاشراق:

چاپ سنگی (ملحق شرح حکمه الاشراق قطب الدین شیرازی)، تهران، ۱۳۱۵ ق.

۱۵- تعلیقات علی الالهیات من الشفاء:

چاپ سنگی (ملحق الهیات الشفاء)، تهران، ۱۳۰۳ ق.

۱۶- تفسیر القرآن الکریم:

۱-۱۶- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجوی، با حواشی آخوند نوری، قم، ۱۳۶۴ ش، ۷ جلد، چاپ دوم، ۱۳۷۳ ش.

ص: ۸۳۹

- ۱-۱-۱۶- گزارشی از تفاسیر صدرالمتهین بر قرآن کریم، صدرالدین طاهری، خردنامه صدرا، ش ۱، اردیبهشت ۱۳۷۴ ش.
- ۱۶-۲- تفسیر آیه الکرسی (تفسیر سوره قرآنیه)، چاپ سنگی، تهران، ۱۳۲۲ ق.
- ۱-۱۶-۲- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجوی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۴.
- ۱۶-۳- تفسیر آیه النور (تفسیر سور قرآنیه).
- ۱-۱۶-۳- چاپ سنگی، تهران، ۱۳۱۳ ق.
- ۱۶-۳-۲- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجوی، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۲ ش.
- ۱-۱۶-۳-۲- ترجمه تفسیر آیه النور، محمد خواجوی، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۲ ش.
- ۱۶-۴- تفسیر سوره الاعلی (تفسیر سور قرآنیه)
- ۱-۱۶-۴- چاپ سنگی (همراه کشف القواعد)، تهران، ۱۳۱۲ ق.
- ۱۶-۴-۲- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجوی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۷.
- ۱-۱۶-۴-۲- ترجمه تفسیر سوره الاعلی، محمد خواجوی، انتشارات مولی، تهران.
- ۱۶-۵- تفسیر سوره الحمد و البقر (تفسیر سور قرآنیه).
- ۱-۱۶-۵- چاپ سنگی (به همراه کشف المراد).
- ۱۶-۵-۲- انتشارات، تهران، ۱۳۹۳ ق.
- ۱۶-۵-۳- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجوی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۱ و ۲ و ۳.
- ۱۶-۶- تفسیر سوره الجمعه (تفسیر سور قرآنیه).
- ۱-۱۶-۶- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجوی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۷.
- ۱-۱۶-۶-۱- ترجمه تفسیر سوره الجمعه، محمد خواجوی، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۳ ش.
- ۱۶-۷- تفسیر سوره الحديد (تفسیر سور قرآنیه).
- ۱-۱۶-۷- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجوی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۶.

۸-۱۶- تفسیر سوره الزلزال (تفسیر سور قرآنیه)

۸-۱۶-۱- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجه‌جوی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۷.

۸-۱۶-۱-۱- ترجمه تفسیر سوره الزلزال، محمد خواجه‌جوی، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۳ ش.

۹-۱۶- تفسیر سوره السجده (تفسیر سور قرآنیه).

ص: ۸۴۰

۱-۹-۱۶- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجهی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۶.

۱۰-۱۶- تفسیر سوره الطارق (تفسیر سور قرآنیه).

۱-۱۰-۱۶- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجهی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۷.

۱-۱۰-۱۶- ترجمه تفسیر سوره الطارق، محمد خواجهی، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۳ ش.

۱۱-۱۶- تفسیر سوره الواقعه (تفسیر سور قرآنیه).

۱-۱۱-۱۶- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجهی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۷.

۱-۱۱-۱۶- ترجمه تفسیر سوره الواقعه، محمد خواجهی، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۳ ش.

۱۲-۱۶- تفسیر سوره یس (تفسیر سور قرآنیه).

۱-۱۲-۱۶- انتشارات بیدار، تصحیح محمد خواجهی، تفسیر القرآن الکریم، ج ۵.

۱-۱۲-۱۶- التفسیر الکریم، تصحیح عبدالله الفاطمی، بی نا، تهران، ۱۳۵۲ ش، چاپ دوم، مطبعه الحکمه، قم، ۱۳۵۱ ش.

۱۷- تفسیر سوره توحید (۱):

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۱۸- تفسیر سوره توحید (۲)

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۱۹- (رساله) تنقیح در منطق:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۲۰- حدوٲ العالم:

۱-۲۰- چاپ سنگی (مجموعه رسائل آخوند) تهران، ۱۳۰۲ ق.

۲-۲۰- چاپ سنگی (حاشیه مبدا و معاد) تهران، ۱۳۱۴ ق.

۳-۲۰- چاپ سنگی (حاشیه کشف الفوائد)، تهران، ۱۳۱۲ ق.

۴-۲۰- انتشارات مولی، تصحیح محمد خواجهی، تهران، ۱۳۶۳ش.

۱-۴-۲۰- آفرینش جهان (ترجمه حدوث العالم)، محمد خواجهی، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۳ ش.

۴-۲۰- انتشارات مولی، تصحیح محمد خواجهی، تهران، ۱۳۶۳ش.

۱-۴-۲۰- ترجمه رساله الحشر، محمد خواجهی، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۳ ش.

ص: ۸۴۱

۵-۲۰- تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتألهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ش.

۲۱- (الرساله) العشر:

۱-۲۱- چاپ سنگی (مجموعه رسائل آخوند) تهران، ۱۳۰۲، ق

۲-۲۱- چاپ سنگی (حاشیه مبدا و معاد) تهران، ۱۳۱۴ق.

۳-۲۱- چاپ سنگی (حاشیه کشف الفوائد)، تهران، ۱۳۱۲ق.

۲۲- الحکمہ العرشیه:

۱-۲۲- چاپ سنگی (ملحق رساله المشاعر)، تهران، ۱۳۱۵ق.

۲-۲۲- ترجمه الحکمہ العرشیه، غلامحسین آهنی، انتشارات دانشگاه اصفهان، ۱۳۴۱ش، چاپ دوم: انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۱ش.

۳-۱۹- the wisdom of the throne. (an introduction to the philosophy of mulla sadra) james winston marris. Princeton university press. Princeton, new jersey. ۱۹۸۱

۱-۳-۲۲- معرفی ترجمه انگلیسی «عرشیه» ملاصدرا، علی پایا، نشر دانش، س ۲، ش ۶، مهر و آبان ۱۳۶۱ش.

۴-۲۲- شرح العرشیه، شیخ احمد الاحسائی، چاپ سنگی.

۵-۲۲- شرح العرشیه، مولی اسماعیل اصفهانی، چاپ سنگی (حاشیه عرشیه)، تهران، ۱۳۱۵ق.

۱-۵-۲۲- چاپ سنگی (حاشیه اسرارالایات)، تهران، ۱۳۱۹ق.

۲۳- الحکمہ المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه:

۱-۲۳- چاپ سنگی، تهران، ۱۲۸۲ق، با حواشی سبزواری، ۴ جلد (رحلی).

۲-۱-۲۳- چاپخانه حیدری، قم ۱۳۸۳ق، با حواشی ملاهادی سبزواری، ملاعلی نوری- محمداسماعیلی- آقاعلی مدرس- هیدجی- محمدحسین طباطبایی، ۹ جلد (مصحح).

۳-۱-۲۳- دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۹۸۱م، افست.

۴-۱-۲۳- مؤسسه الطباعه و النشر وزاره الشقافه و الارشاد الاسلامی، تهران، ۱۴۱۴ق، تصحیح و تعلیق حسن حسن زاده آملی

(مفاتیح الاسرار لسلاک الاسفار).

۲-۲۳- رساله بیان حقیقت وجود (نخستین ترجمه اسفار بفارسی)، میرلطف الله حسینی سلامی، تصحیح جلال الدین همائی، جاویدان خرد، س ۴، ش ۲، پاییز ۱۳۶۰ ش.

ص: ۸۴۲

۳-۲۳- فلسفه عالی (رساله وجود- توحید)، جواد مصلح، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۷ش، چاپ دوم: ۱۳۵۳ش.

۱-۳-۲۳- تاملی در فلسفه عالی، یونس نادایانی، کیهان اندیشه، ش ۵۳، قم، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۳ش.

۴-۲۳- اسفار، جواد مصلح، معارف اسلامی، ش ۲۳، دی ۱۳۵۴ش.

۱-۴-۲۳- اسفار، جواد مصلح، معارف اسلامی، ش ۲۳/۲۴، ۱۳۵۵ش.

۵-۲۳- روانشناسی فلسفی (علم النفس)، جواد مصلح، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۲۹ش.

۶-۲۳- جایگاه حکمت الهی (ترجمه مقدمه ج ۶ اسفار)، محسن غرویان، کیهان انیشه، ش ۴۳، مرداد و شهریور ۱۳۷۱ش، چاپ دوم: مقالات فلسفی، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴ش.

۷-۲۳- در معرفت عشق (فصولی از موقف هشتم الهیات اسفار)، محمدرضا جوزی، هفته نامه سروش، ۱۳۷۰ش، چاپ دوم: فصلنامه فارابی، دوره ۶، ش ۲ و ۳، بهار و تابستان ۱۳۷۳ش.

۸-۲۳- نگاهی به قدیمترین نسخه کامل کتاب «اسفار»، احمد توپسرکانی، خردنامه صدرا، ش ۲، تهران، شهریور ۱۳۷۴ش.

۹-۲۳- در آمدی به کتاب اسفار، مهدی حائری یزدی، ایران نامه، ش ۸ و ۹، ۱۳۶۸ش. (فهرست مقالات فارسی، ایرج افشار، ج ۵، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۷۴ش.

۱۰-۲۳- سبیل الرشاد (حاشیه مباحث معاد اسفار)، آقاعلی مدرس، چاپ سنگی، تهران، ۱۳۱۰ق.

۱۱-۲۳- تعلیقات بر اسفار، محمد خلیل رجائی، مجله دانشکده ادبیات شیراز، ش ۷، بهمن ۱۳۴۱ش.

۱۲-۲۳- حرکت و زمان در فلسفه اسلامی، مرتضی مطهری، ۲ جلد، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۶۶-۱۳۷۱ش.

۱-۱۲-۲۳- معرفی حرکت و زمان در فلسفه اسلامی، محسن کدیور، آینه پژوهش، س ۳، ش ۴، آذر و دی ۱۳۷۱ش.

۱۳-۲۳- شرح حکمت متعالیه (اسفار اربعه)، عبدالله جوادی آملی، ۴ بخش، انتشارات الزهراء، تهران، ۱۳۶۸-۱۳۷۲ش.

۱-۱۳-۲۳- درنگی در شرح حکمت متعالیه، محسن غروی‌ان، آینه پژوهش، س ۱، ش ۳، مهر و آبان ۱۳۶۹ ش.

۱۴-۲۳- الاسفار الاربعه، دائره المعارف تشیع، ج ۲، ص ۱۴۰، بنیاد خیریه و فرهنگی شط، تهران، ۱۳۷۲ ش.

۱۵-۲۳- فهرست ابواب و فصول کتاب «اسفار»، محمد ابراهیم آیتی، انتشارات دانشکده معقول و منقول، تهران، ۱۳۴۰ ش.

۱۶-۲۳- فهرست موضوعی کتاب «الحکمه المتعالیه فی الاسفار الاربعه»، محسن میری و محمدجعفر علمی، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۴ ش.

۱-۱۶-۲۳- معرفی فهرست موضوعی کتاب «اسفار»، علی اصغر حقدار، آینه پژوهش، س ۷، ش ۳۶، قم، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۵ ش.

۱۷-۲۳- نرم افزار کتاب «اسفار»، ۸ دیسک، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم، ۱۳۷۴ ش.

۲۴- (رساله) خلسه:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۲۵- (رساله) حل شبهه جذر اسم:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۲۶- خلق الاعمال:

۱-۲۶- چاپ سنگی (مجموعه رسائل آخوند)، تهران، ۱۳۱۲ ق.

۲-۲۶- چاپ سنگی (حاشیه کشف الفوائد)، تهران، ۱۳۱۲ ق.

۳-۲۶- (جبر و تفویض)، بی نا، به اهتمام محمدعلی روضاتی، اصفهان، ۱۳۴۰ ش.

۴-۲۶- جبر و اختیار (ترجمه خلق الاعمال)، زین العابدین قربانی، موسسه انتشارات بعثت، تهران، ۱۳۵۶ ش.

۵-۲۶- جبر و تفویض، منصور احمدی، یادواره ملاصدرا (۲)، انتشارات نهضت زنان مسلمان، تهران، ۱۳۶۰ ش.

۶-۲۶- تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۲۷- دیباچه عرش التقدسی میرداماد:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۲۸- دیوان شعر و منتخب رباعیات و مثنویات.

۲۸-۱- انتشارات دانشکده معقول و منقول، تصحیح حسین نصر، تهران، ۱۳۴۰ ش.

۲۸-۱-۱- انتشارات مولی، تهران، ۱۶۰ ش، چاپ سوم ۱۳۶۵ ش.

۲۹- سریان نور وجودالحق فی الموجودات:

چاپ سنگی (مجموعه رسائل آخوند)، تهران، ۱۳۰۲ ق.

۳۰- سه اصل:

۳۰-۱- انتشارات دانشکده معقول و منقول، تصحیح حسین نصر، تهران، ۱۳۴۰ ش.

۳۰-۱-۱- انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۰ ش، چاپ سوم ۱۶۵ ش.

۳۱- شرح الاصول من الکافی:

۳۱-۱- چاپ سنگی، تهران، ۱۲۸۲ ق، همراه مفاتیح الغیب، با حواشی آخوندی نوری، چاپ دوم (افست): انتشارات محمودی، تهران، ۱۳۹۱ ق.

۳۱-۲- تصحیح محمد خواجهی، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، ۱۳۶۰ ش، ۳ جلد.

۳۱-۲-۱- ترجمه شرح اصول کافی، محمدجواد خواجهی، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، ۱۳۶۰ ش، ۳ جلد.

۳۲- شرح الهدایه الاثیریة:

چاپ سنگی، تهران، ۱۳۱۳ ق.

۳۲-۱- مرآت الاکوان (تحریر شرح هدایه ملاصدرا شیرازی)، احمد بن محمد حسینی اردکانی، مقدمه و تصحیح و تحقیق: عبدالله نورانی، دفتر نشر میراث مکتوب و شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۳۳- الشواهد الربوبیه فی المناجیح السلوکیه:

۳۳-۱- چاپ سنگی، تهران، ۱۲۸۶ ق، با حواشی سبزواری.

۳۳-۲- دانشگاه مشهد، تصحیح و تعلیق سیدجلال الدین آشتیانی، مشهد، ۱۳۴۶ ش، چاپ دوم: مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۶۰ ش.

۱-۲-۳۳- معرفی «الشواهد الربوبیه»، تصحیح آشتیانی، علی پایا، نشر دانش، س ۲، ش ۳، فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۱ ش.

۳-۳۳- ترجمه و تفسیر «الشواهد الربوبیه»، جواد مصلح، انتشارات روش، تهران، ۱۳۶۶ ش.

۴-۳۳- گزارشی از ترجمه ابوالقاسم یزدی از «الشواهد الربوبیه» غلامحسین حجتی نیا، کیهان اندیشه، ش ۶۱، مرداد و شهریور ۱۳۷۴ ش.

ص: ۸۴۵

۳۴- (رساله) شواهد الربوبیه:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهلین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۳۵- فوائد شامل:

۱- رد شبهات ابلیسیه

۲- شرح حدیث کنت کنتر «مخفیا»

۳- در بیان کیفیت ترکیب ماده و صورت

۴ و ۵- ذیل آیه امانت و مواد ثلاث:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهلین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۳۶- (الرساله) القدسیه فی اسرار النقط الحسیه:

چاپ سنگی (حاشیه مبدا و معاد)، تهران ۱۳۱۴ ق.

۳۷- القضا و القدر:

چاپ سنگی (مجموعه رسائل آخوند)، تهران، ۱۳۰۲ ق.

۳۸- کسر اصنام الجاهلیه:

۱-۳۸- انتشارات دانشکده معقول و منقول، تصحیح محمدتقی دانش پژوه، تهران، ۱۳۴۰ ش.

۲-۳۸- عرفان و عارف نمایان، محسن بیدارفر، انتشارات الزهراء، تهران، ۱۴۰۵ ق.

۳-۳۸- ترجمه کسر اصنام الجاهلیه، محسن شفاهی.

۳۹- اللمعات المشرقیه فی المباحث المنطقیه:

انتشارات آگاه، ترجمه و شرح عبدالحسین مشکوه الدینی (منطق نوین)، تهران، ۱۳۶۲ ش.

۴۰- (رساله) لمیه در اختصاص فلک به موضع معین:

تحقیق تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهلین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۴۱- المبدأ و المعاد:

۴۱-۱- چاپ سنگی، تهران، ۱۳۱۴ ق.

۴۱-۲- انجمن فلسفه ایران، تصحیح و تعلیق سید جلال الدین آشتیانی، تهران، ۱۳۵۴ ش.

۴۱-۳- عقاید سیاسی ملاصدرا (بخشی از مبدأ و معاد)، نشر دانش، س ۲، ش ۶، مهر و آبان ۱۳۶۱ ش.

۴۱-۴- نقد و معرفی کتاب «المبدأ و المعاد» ملاصدرا، رضا داوری، جاویدان خرد، س ۲، ش ۲، ۱۳۵۵ ش.

ص: ۸۴۶

۴۱-۵- ترجمه مبدا و معاد، احمد بن محمد الحسنی اردکانی، بکوشش عبداللہ نورانی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۶۲ ش.

۴۱-۵-۱- معرفی ترجمه مبدا و معاد، علی اصغر حلبی، نشر دانش، س ۳، ش ۶، مهر و آبان ۱۳۶۲ ش.

۴۲- متشابهات القرآن:

انتشارات دانشگاه فردوسی (رسائل فلسفی آخوند)، تصحیح و تعلیق سیدجلال الدین آشتیانی، مشهد، ۱۳۹۳ ق، چاپ دوم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۶۲ ش.

۴۳- المسائل القدسیه:

انتشارات دانشگاه فردوسی (رسائل فلسفی آخوند)، تصحیح و تعلیق سیدجلال الدین آشتیانی، مشهد، ۱۳۹۳ ق، چاپ دوم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۶۲ ش.

۴۴- (رساله) مزاج:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتهلین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۴۵- المشاعر:

۴۵-۱- چاپ سنگی، تهران، ۱۳۱۵ ش، با حواشی اردکانی.

۴۵-۲- انتشارات طهوری، تهران، ۱۳۶۳ ش (چاپ دوم)، با ترجمه و شرح حال فارسی بدیع الملک میرزا عمادالدوله و ترجمه و تعلیق فرانسوی هانری کربن، چاپ اول (۱۳۴۲ ش)، انستیتو ایران و فرانسه.

۴۵-۲-۱- نقد کتاب «المشاعر» صدرالدین شیرازی، تصحیح هانری کربن، حسین نصر، راهنمای کتاب، س ۷، ش ۱، پائیز ۱۳۴۳ ش.

۴۵-۳- انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۵۰ ش (چاپ دوم)، با شرح ملامحمدجعفر لاهیجی، تصحیح و تعلیق سیدجلال الدین آشتیانی، مقدمه جلال الدین همائی - حسین نصر - هانری کربن - (چاپ اول، مشهد، انتشارات زوار، ۱۳۸۳ ق).

۴۵-۳-۱- نکاتی درباره رساله «المشاعر» جواد طباطبائی، معارف، دوره ۲، ش ۱، فروردین - تیر ۱۳۶۴ ش.

۴۵-۳-۱-۱- درباره انتقادات راجع به مقاله رساله مشاعر، جلال الدین آشتیانی، معارف، دوره ۲، ش ۳، ۱۳۶۴ ش.

۴-۴۵- عمادالحکمه (ترجمه و شرح المشاعر)، بدیع الملک میرزا عمادالدوله، به اهتمام هانری کربن، انتشارات طهوری، تهران، ۱۳۴۲ ش (چاپ اول)، ۱۳۵=۶۳ ش (چاپ دوم).

۴۵-۶- le livre des penetrations kmetaphysiques (kitab al-Mashair), Instital francair d -iranologie de Teheran, ۱۹۶۸-۵۱

۴۵-۷- شرح المشاعر، شیخ احمد احسائی، چاپ سنگی.

۴۵-۸- برداشتی از: مشاعر ملاصدرا، سیدحسن امین، موسسه انتشارات فراهانی، تهران، بی تا.

۴۶- المظاهر الالهیه فی اسرار العلوم الکمالیه:

۴۶-۱- چاپ سنگی (حاشیه مبدا و معاد)، تهران، ۱۳۱۴ ق.

۴۶-۲- دانشکده الهیات، تصحیح و تعلیق سید جلال الدین آشتیانی، مشهد، ۱۳۸۰ ق.

۴۶-۳- المظاهر الالهیه، منیره احمد سلطانی، کیهان فرهنگی، س ۳، ش ۱۲، اسفند ۱۳۶۵ ش.

۴۶-۴- سخنی چند درباره «المظاهر الالهیه»، احمد شفیعه، مقالات و بررسیها، اردیبهشت ۱۳۶۶ ش.

۴۷- المعاد الجسمانی (زادالمسافر):

انجمن حکمت و فلسفه ایران، با شرح و تصحیح سیدجلال الدین آشتیانی (شرح بر زادالمسافر ملاصدرا)، تهران ۱۳۵۹ ش.

۴۸- مفاتیح الغیب:

۴۸-۱- چاپ سنگی (به ضمیمه شرح اصول کافی)، تهران، ۱۲۸۲ ق، چاپ دوم (افست)، انتشارات محمودی، تهران، ۱۳۹۱ ق.

۴۸-۲- موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تصحیح محمد خواجهی، تهران، ۱۳۶۳ ش.

۴۸-۳- ترجمه مفاتیح الغیب (کلید رازهای قرآن)، محمد خواجهی، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۵ ش.

۴۸-۴- قوای نفسانی (ترجمه مفاتیح الغیب)، جعفر سجادی، معارف اسلامی، ش ۹، ۱۳۴۸ ش.

۴۸-۵- معرفی ترجمه ای از مفاتیح الغیب ملاصدرا، مهدی محقق، مقالات و بررسیها، دفتر ۲، ۱۳۴۹ ش، چاپ دوم: بیست گفتار.

۴۸-۶- مفاتیح الغیب صدرالمتالهین، بهاءالدین خرمشاهی، معارف، دوره ۱، ش ۲، مرداد- آبان ۱۳۶۳ ش.

۴۹- الواردات القلیبه فی معرفت الربوبیه:

۴۹-۱- چاپ سنگی (مجموعه رسائل آخوند)، تهران، ۱۳۰۲ ق.

۴۹-۲- انجمن فلسفه ایران، ترجمه و تصحیح احمد شفیعیها، تهران، ۱۳۹۹ ق.

۵۰- (رساله) وجود:

تحقیق و تصحیح حامد ناجی اصفهانی (مجموعه رسائل فلسفی صدرالمتالهین)، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۵ ش.

۵۱- نامه به میرداماد:

۵۱-۱- شرح حال و آراء فلسفی ملاصدرا، سید جلال الدین آشتیانی، انتشارات زوار، مشهد، ۱۳۸۲ ق، چاپ دوم: نهضت زنان مسلمان، تهران، ۱۳۶۰ ش.

۵۱-۲- صدرالمتالهین و نامه او به میرداماد- گفتار میرداماد درباره او، مهدی ولایی، نامه آستان قدس، س ۱، ش ۹.

ب- نسخه های خطی

۱- (رساله فی) اثبات الباری، کتابخانه رضا، رامپور، شماره ۱۵۴۶ (نصر، حسین، معارف اسلامی در جهان معاصر (ملاصدرا در هندوستان)، ص ۱۳۰، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۱ ش).

۲- حاشیه بر رواشع السماویه (میرداماد)، آشتیانی، جلال الدین، ص ۲۲۵. دانش پژوه و نصر این حاشیه را جزو آثار مشکوک ملاصدرا آورده اند.

۳- (رساله) الفکر والایمان، کتابخانه رضا، رامپور، شماره ۸۳۴، (نصر، ص ۱۳۱).

۴- نام به میرداماد، ریو ۴۱۷/۳ ذیل. (آشتیانی، ص ۲۲۳).

۵- نامه دیگری به میرداماد، راهنمای کتاب، ش ۸-۹، (بیدارفر، ص ۱۰۷).

ج- آثار (منحول و مشکوک):

۱- اثبات شوق الهیولی للصوره (بیدارفر، ص ۹۲، زنجانی، ص، مصحح).

۲- آداب البحث و المناظره (بروکلمن ۵۸۹: ۵۲)

۳- (رساله فی) اثبات واجب الوجود (بروکلمن ۵۸۹: ۵۲ نسخه رامپور) (آشتیانی این رساله را از صدر دشتکی دانسته است،

ر.ک.: شرح حال و آراء فلسفی ملاصدرا، ص ۲۲۴).

ص: ۱۴۹

۴- (رساله فی) اجوبه الاسئله (بروکلمن ۵۸۹: ۵۲)

۵- الامامه

۶- (رساله فی) بحث المغالطات (بروکلمن ۵۸۹: ۵۲)

۷- (رساله فی) بدء وجود الانسان

۸- (رساله فی) تجريد مقالات ارسطو (بروکلمن ۵۸۹: ۵۲)

۹- حاشیه انوار التنزیل

۱۰- حاشیه رواشع السماویه

۱۱- حاشیه الروضه البهیة (الذریعه: ۶/۹۶) (آشتیانی از میرزا ابراهیم پسر ملاصدرا دانسته، ص ۲۲۴).

۱۲- رساله فارسی، مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، س ۲۳، (بیدارفر، ص ۱۰۷)

۱۳- حاشیه شرح التجريد (آشتیانی از صدرالدین دشتکی دانسته، ص ۲۲۴).

۱۴- (رساله فی) رموز القرآن (بروکلمن ۵۸۹: ۵۲)

۱۵- شبهه الجذر الاسم (بروکلمن ۵۸۹: ۵۲) (آشتیانی از دشتکی دانسته، ص ۲۲۵)

۱۶- شرح حدیث نبوی (ص) خلق الله الارواح... (بیدارفر، ص ۱۰۵ به نقل از: ملاصدرا، ج ۲، ص ۲۴۳).

۱۷- طرح الکونین (بیدارفر، ص ۱۰۱، نصر، ص ۱۲، آشتیانی، ص ۲۱۳ همان رساله فی الحشر دانسته اند).

۱۸- (رساله فی) الفوائد (بروکلمن ۵۸۹: ۵۲)

۱۹- القواعد الملکوتیه

۲۰- (رساله فی) المباحث الاعتقادیه (بروکلمن ۵۸۹: ۵۲)

۲۱- (رساله) المسائل القدسیه (فی اسرار النقطه الحسیه)

ادامه دارد...

در قسمت بعدی به آثار پیرامون ملاصدرا پرداخته خواهد شد.

قبسات، پژوهشنامه فصلانه در حوزه ی فلسفه، دین و فرهنگ سال سوم و چهارم شماره دهم و یازدهم (ص ۱۹۹-۱۸۸)

کلید واژه ها

کتاب شناسی ملاصدرا (۲): آثار پیرامون

در بخش دوم به آثار پیرامون ملاصدرا اعم از کتاب مقاله و کنفرانس پرداخته خواهد شد.

الف: کتاب

۱- آشتیانی، جلال آلدین، شرح حال و آراء فلسفی ملاصدرا، انتشارات زوار، مشهد، ۳۴۰ ش، (چاپ دوم انتشارات نهضت زنان مسلمان، تهران، ۱۳۶۰ ش).

ص: ۸۵۰

- ۱-۱- نقد کتاب «شرح حال و آراء فلسفی ملاصدرا»، حسین نصر، راهنمای کتاب، س ۵، ش ۱۰، دی ۱۳۴۱ ش. را تشکیل می دهند.
- ۲- آشتیانی، جلال الدین، هستی از نظر فلسفه و عرفان، انتشارات زوار، مشهد، ۱۳۸۰ ق، (چاپ دوم: انتشارات نهضت زنان مسلمان، تهران، ۱۳۶۰ ش، چاپ سوم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۶).
- ۳- آل یاسین، جعفر، صدرالدین شیرازی مجدد الفلسفه الاسلامیه، مطبعه المعارف، بغداد، ۱۳۷۵ ق.
- ۴- ابراهیمی، نادر، مردی در تبعید ابدی (براساس داستان زندگی ملاصدرای شیرازی)، انتشارات فکر روز، تهران ۱۳۷۵ ش.
- ۵- احسانی، احمد، شرح العرشیه، چاپ سنگی.
- ۶- احسانی، احمد، شرح المشاعر، چاپ سنگی.
- ۷- اصفهانی، اسماعیل، شرح العرشیه، چاپ سنگی (حاشیه عرشیه)، تهران، ۱۳۱۵ ق.
- ۸- حائری یزدی، مهدی، آگاهی و گواهی، «ترجمه و شرح انتقادی تصور و تصدیق»، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه، تهران، ۱۳۶۰ ش.
- ۸-۱- معرفی «آگاهی و گواهی»، نشر دانش، نس ۲، ش ۱، آذر و دی ۱۳۶۰ ش.
- ۹- حسن زاده آملی، عرفان و حکمت متعالیه، انتشارات قیام، قسم، ۱۳۷۴ ش، (چاپ اول: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، دومین یادنامه علامه طباطبایی، تهران، ۱۳۶۳ ش).
- ۱۰- حسن زاده آملی، حسن، قرآن و عرفان و برهان از هم جدایی ندارند، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، ۱۳۷۰ ش.
- ۱۱- حسینی اردکانی، احمد بن محمد، مرآت الاکوان (تحریر شرح هدایه ملاصدرا شیرازی)، مقدمه و تصحیح و تحقیق: عبدالله نورانی، دفتر نشر میراث مکتوب و شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۷۵ ش.
- ۱۲- جوادی آملی، عبدالله، شرح حکمت متعالیه (اسفار اربعه)، ۴ بخش، انتشارات الزهراء، تهران، ۱۳۶۸-۱۳۷۲ ش.

۱-۱۲- درنگی در شرح حکمت متعالیه، محسن غروی‌ان آینه پژوهش، س ۱، ش ۳، مهر و آبان ۱۳۶۹ ش.

۱۳- خواجه‌وی، محمد، لوامع العارفین فی احوال صدرالمتالهین، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۶۶ ش.

۱۴- راشد، حسنعلی، دو فیلسوف شرق و غرب (صدرالمتالهین و انیشتین)، بی تا، تهران، ۱۳۱۸ ش. (چاپ دوم: ۱۳۴۶ ش، چاپ سوم: موسسه انتشاراتی فراهانی، تهران، ۱۳۵۵ ش)

۱۵- الزنجانی، ابی عبدالله، الفیلسوف الفارسی الکبیر صدرالدین الشیرای حیاتہ و شخصیتہ واهم اصول فلسفتہ، قدم لها: محمد صادق الضیائی، تهران، مکتبه الصدر، الطبعه الرابعه، ۱۳۹۲ ق؛ به کوشش علی اصغر حقدار، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۶ ش.

۱۶- سبحانی، جعفر، هستی شناسی در مکتب صدرالمتالهین، بی نام، قم، ۱۳۹۸ ق، (چاپ دوم: نشر قیام، قم، ۱۴۰۰ ق)

۱۷- سجادی، جعفر، مصطلحات فلسفی صدرالدین شیرازی، انتشارات نهضت زنان مسلمان، تهران، ۱۳۶۰ ش، (چاپ دوم).

۱۸- سروش، عبدالکریم، نهادنا آرام جهان، موسسه فرهنگی صراط، تهران، بی تا، (چاپ دوم).

۱۹- Fazlurrahman: The philosophy of Mulla sadra. State university of new York press, Aibany ۱۹۷۵

۲۰- اعوانی، غلامرضا، نقد و معرفی کتاب «فلسفه ملاصدرا» فضل الرحمن، جاویدان خرد، س ۳، ش ۲، پائیز ۱۳۵۶ ش.

۲۱- Corbin, H: Mollasadra Shirazi: Le Livre des Penetrations Metaphysiques, texte - Introd. Et trad. Française. Paris. Maisontleuve, ۱۹۶۴

۲۲- کرین، هانری، ملاصدرا، ترجمه و اقتباس ذبیح الله منصوری، سازمان انتشارات جاویدان، تهران، ۱۳۷۲ ش، (چاپ پنجم).

۲۳- مدرس زنوزی، علی، سبیل الرشاد (حاشیه مباحث معاد اسفار)، چاپ سنگی، تهران، ۱۳۱۰ ق.

۲۴- مشکوه الدینی، عبدالحسین تاثیر و مبادی آن یا کلیات فلسفه طبیعی صدرالدین شیرازی (ملاصدرا)، کتابخانه ابن سینا، مشهد، ۱۳۴۷ ش.

۲۵- مشکوه الدینی، عبدالحسین، نظری به فلسفه صدرالدین شیرازی «ملاصدرا»، بنیاد فرهنگ ایران، تهران، ۱۳۴۷، (چاپ دوم: انتشارات آگاه، تهران، ۱۳۶۱ ش.)

۲۶- مطهری، مرتضی، حرکت و زمان در فلسفه اسلامی، ۴ جلد، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۶۶-۱۳۷۵ ش.

۲۷- میری، محسن و محمدجعفر علمی، فهرست موضوعی کتاب «الحکمه المتعالیه فی الاسفار الاربعه»، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۴ ش.

۲۷-۱- معرفی فهرست موضوعی کتاب «اسفار»، علی اصغر حقدار، آینه پژوهش، س ۷، ش ۳۶، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۵ ش.

Nasr. Hossein. Sadral-Din Shirazi and his Transcendent Theosophy. Imperial - ۲۸
Iranian Academy of Philosophy, ۱۹۷۸

Nasr, Hossein, Sadral-din Shirazi den hikmat Mutaaliyah. Tras. Bharudin Ahamad. - ۲۹
(Kuala Lumpur: Dewan Bahasa den Pustaka. ۱۹۹۲ (M

۳۰- نصر، حسین (به اهتمام و مقدمه)، یادنامه ملاصدرا، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۰ ق.

.Horton. Max. Die philophischey System von schirazi/ strass. Bury ۱۹۱۳ - ۳۱

ب: مقالات

۵۲- آشتیانی، جلال الدین، انتقاد بر انتقاد، راهنمای سخن، س ۶، ش ۴ و ۵، تیر و مرداد ۱۳۴۲ ش.

۵۳- آشتیانی، جلال الدین، انتقاد بر انتقاد بر انتقاد، راهنمای کتاب، س ۶، ش ۱ و ۲، فروردین و اردیبهشت ۱۳۴۲ ش.

۵۴- الاشتیانی، السيد جلال الدین، اصاله الوجود عند صدرالدین الشیرازی، تعریب السيد عمار ابورغیف، الفكر السلامی، السنه الاولی، العدد الثانی، ربيع الثانی - جمادی الثانیه ۱۴۱۴ ق.

۵۵- آیتی، محمد ابراهیم، فهرست ابواب و فصل کتاب اسفار، انتشارات دانشکده علوم معقول و منقول، ۱۳۴۰ ش.

۵۶- ابراهیمی دینانی، غلامحسین، سه مساله فلسفی از خواجه نصیر تا ملاصدرا، معارف، دوره ۳، ش ۲، مرداد- آبان ۱۳۶۵ ش.

ص: ۸۵۳

۵۷- ابراهیمی دینانی، غلامحسین، اسماء و صفات حق در نظر صدرالمتالهین براساس اشتراک معنوی وجود، خردنامه صدرا، ش ۱، اردیبهشت ۱۳۷۴ ش.

۵۸- ابراهیمی دینانی، غلامحسین، حکمت متعالیه ملاصدرا در آینه احادیث، خردنامه صدرا، ش ۱۰، زمستان ۱۳۷۶.

۵۹- احمدی، احمد، حرکت جوهری و رابطه آن با خلق جدید، سیر عرفان و فلسفه در جهان اسلام (مجموعه مقالات سومین کنگره فرهنگی)، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۷ ش.

۶۰- ارل کیلیچ، محمود، ملاصدرا در دایره اندیشمندان ترک، خردنامه صدرا، ش ۹ و ۸، تابستان و پاییز ۷۶.

۶۱- اصغری، امیرحسین، سیری در آثار و احوال صدرالمتالهین (۱)، روزنامه اطلاعات، ش ۱۵۶۲۸، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۷۵ ش.

۶۲- اصغری، امیرحسین، مشرب فلسفی ملاصدرا (۲)، روزنامه اطلاعات، ش ۱۵۶۲۹، ۱۲ اردیبهشت ۱۳۷۵ ش.

۶۳- امانت، عباس، درباره ایرادات از تفسیری که درباره علم المعاد، ملاصدرا کرده ام، ایرانشناسی، ش ۱، ۱۳۶۸.

۶۴- امیر معزی، محمدعلی، معرفی چند اثر تازه به طبع رسده صدرالمتالهین، ایران نامه، ش ۷، ۱۳۶۸ ش.

۶۵- انوار، عبدالله، نظریات ملاصدرا در حرکت جوهری و وجود ذهنی، موج، ش ۱.

۶۶- ایمانپور، منصور، حرکت جوهری و ماورالطبیعه، خردنامه صدرا، ش ۱۰، زمستان ۱۳۷۶.

۶۷- البغدادی، علی، المدرسه التفکیکیه و المدرسه الصدرائیه (۲)، الفکر السلامی، س ۷، ش ۱۳ و ۱۴، محرم الحرام - جمادی الاخره ۱۴۱۷ ق.

۶۸- بهشتی، احمد، مواد ثلاث از امور واقعی است یا اعتباری؟ نظر صدرالمتالهین در این باره چیست، خردنامه صدرا ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.

۶۹- پیر مرادی، محمدجواد، بررسی نظریه حدوث جسمانی نفس و معاد جسمانی از دیدگاه ملاصدرا، مصباح، س ۴، ش ۱۴، تابستان ۱۳۷۴ ش.

- ۷۰- پیشوایی، محمد، نظرات مقایسه ای بحث المعرفه از نظر ابن سینا و سهروردی و ملاصدرا، مقالات و بررسیها.
- ۷۱- تویسرکانی، احمد، نگاهی به قدیمترین نسخه کامل کتاب «اسفار»، خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.
- ۷۲- ثبوت، اکبر، حوزه فرنگی محل و کتاب «شرح الهدایه»، کیهان اندیشه، ش ۵۸، بهمن و اسفند ۱۳۷۳ ش.
- ۷۳- ثبوت، اکبر، شرح هدایه در، هند، خردنامه صدرا، ش ۳، فروردین ۱۳۷۵ ش.
- ۷۴- جمال پور، بهرام، ملاصدرا سه اندیشه فلسفی را به هم آمیخت، تلاش، ش ۵۲، آبان ۱۳۵۴ ش.
- ۷۵- جوادی آملی، عبدالله، ریحی مختوم (مقاله)، قیسات، ش ۱۰ و ۱۱ زمستان و بهار ۷۷ و ۷۸.
- ۷۶- جوادی آملی، عبدالله، حکمت متعالیه مجموعه فهم و شهود، خردنامه صدرا، ش ۳، فروردین ۱۳۷۵ ش.
- ۷۷- حائری یزدی، مهدی، درآمدی به کتاب «اسفار»، ایران نامه، ش ۸ و ۹، ۱۳۶۸ ش.
- ۷۸- حائری یزدی، مهدی، زبان برتر در فلسفه ملاصدرا، همشهری، شنبه ۱۷ تیر ۱۳۷۴ ش.
- ۷۹- حجازی، محمدرضا، وجود و علم در فلسفه صدرالمتالهین، معرفت، س ۳، ش ۱۰، پائیز ۱۳۷۳ ش.
- ۸۰- حجتی نیا، غلامحسین، گزارشی از ترجمه ابوالقاسم یزدی از «الشواهد الربوبیه»، کیهان اندیشه، ش ۶۱، مرداد و شهریور ۱۳۷۴ ش.
- ۸۱- حجتی نیا، غلامحسین، شارحان و محشیان آثار ملاصدرا، اندیشه حوزه، س ۲، ش ۵، تابستان ۱۳۷۵ ش.
- ۸۲- حکمت، علی اصغر، از الکندی تا مولی صدرا، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، س ۱۰، ش ۳، فروردین ۱۳۴۲ ش.
- ۸۳- حکیم، هنگامه، بعد چهارم گمانه ملاصدرا پیرامون حرکت جوهری اشیاء، بنیاد، س ۱، ش ۳، ۱۳۵۶ ش.

- ۸۴- حقدار، علی اصغر، فلسفه نوصدرایی (حکمت متعالیه در دوران معاصر)، کیهان هوائی، ش ۱۱۰۵، ۱۱ آبان ۱۳۷۳ ش.
- ۸۵- حقدار، علی اصغر، علامه طباطبایی فیلسوف نوصدرائی، کیهان هوائی، ش ۱۱۰۸، ۸ آذر ۱۳۷۳ ش.
- ۸۶- حقدار، علی اصغر، مبانی حکمت متعالیه از دیدگاه صدرالمتهین، کلام اسلامی، س ۳، ش ۱۲، زمستان ۱۳۷۳ ش.
- ۸۷- حقدار، علی اصغر، کتابشناسی ملاصدرا، آینه پژوهش، س ۶، ش ۳۱، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۴ ش.
- ۸۸- حقدار، علی اصغر، گفتاری در صدراشناسی (۱)، اندیشه حوزه، س ۱، ش ۲، پائیز ۱۳۷۴ ش.
- ۸۹- حقدار، علی اصغر، گفتاری در صدراشناسی (۲)، اندیشه حوزه، س ۱، ش ۳، زمستان ۱۳۷۴ ش.
- ۹۰- حقدار، علی اصغر، گفتاری در صدراشناسی (۳)، اندیشه حوزه، س ۱، ش ۴، بهار ۱۳۷۵ ش.
- ۹۱- حقدار، علی اصغر، ملاصدرا و شناخت فراعقلانی، کیهان اندیشه، ش ۶۵، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۵ ش.
- ۹۲- حقدار، علی اصغر، استاد شهید مطهری و فلسفه نوصدرائی (۱)، روزنامه اطلاعات، ش ۲۰۷۵۴، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۷۵ ش.
- ۹۳- حقدار، علی اصغر، استاد شهید مطهری و فلسفه نوصدرائی (۲)، روزنامه اطلاعات، ش ۲۰۷۵۵، ۱۲ اردیبهشت ۱۳۷۵ ش.
- ۹۴- حقدار، علی اصغر، فلسفه نوصدرائی (تبارشناسی فلسفه دوره اسلامی)، اندیشه حوزه ش ۱۱-۹، پائیز ۱۳۷۵.
- ۹۵- حقدار، علی اصغر، کتابشناسی ملاصدرا، قسبات، ش ۱۰ و ۱۱، زمستان و بهار ۷۸ و ۱۳۷۷.
- ۹۶- حلبی، علی اصغر، بٹ شکوی یاد درد دل یک حکیم، یغما، س ۳۰، ش ۱۲، ۱۳۷۶ ش.
- ۹۷- حلبی، علی اصغر، درد دل حکیم - سخنان ملاصدرا، تلاش، ش ۸.
- ۹۸- خامنه ای محمد، نگاهی به زندگی - شخصیت و مکتب صدرالمتهین (۲)، خردنامه صدرا، ش ۱، شهریور ۱۳۷۴ ش.

- ۹۹- خامنه ای، محمد، نگاهی به زندگی - شخصیت و مکتب صدرالمتهین (۲)، خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.
- ۱۰۰- خامنه ای، محمد، نگاهی به زندگی - شخصیت و مکتب صدرالمتهین (۳)، خردنامه صدرا، ش ۳، فروردین ۱۳۷۵ ش.
- ۱۰۱- خامنه ای، محمد، عرض عابریحیه فیلسوف الشرق صدرالمتهین و مذهبہ الفلسفی (۱)، تعریب: محمد غفرانی، خردنامه صدرا، ش ۳، فروردین ۱۳۷۵ ش.
- ۱۰۲- خامنه ای، محمد، نگاهی به زندگی - شخصیت و مکتب صدرالمتهین (۴)، خردنامه صدرا، ش ۴، تیر ۱۳۷۵ ش.
- ۱۰۳- خامنه ای، محمد، عرض عابریحیه فیلسوف الشرق صدرالمتهین و مذهبہ الفلسفی (۲)، تعریب: محمد غفرانی، خردنامه صدرا، ش ۴، تیر ۱۳۷۵ ش.
- ۱۰۴- خامنه ای سید محمد، همایش جهانی نکوداشت صدرالمتهین، قبسات، ش ۱۰ و ۱۱، زمستان و بهار ۷۸ و ۱۳۷۷.
- ۱۰۵- خرمشاهی، بهاء الدین، مفاتیح الغیب صدرالمتهین، معارف، دوره ۱، ش ۲، مرداد- آبان ۱۳۶۳ ش.
- ۱۰۶- خسروجردی، احمد، سیری در روان شناسی صدرالمتهین، مقالات و بررسیها، دفتر ۱۹/۲۰، ۱۳۵۳ ش.
- ۱۰۷- خسروجردی، احمد، سئوالی از ملاصدرا یا سخنی با ملاصدرا، هشتمین کنگره تحقیقات ایرانی، ش ۳، ۱۳۵۸ ش.
- ۱۰۸- داناسرشت، اکبر، پاسخ دو انتقاد، راهنمای کتاب، س ۶، ش ۴، و ۵، تیر و مرداد ۱۳۴۲ ش.
- ۱۰۹- داناسرشت، اکبر، درباره حرکت جوهری ملاصدرا، راهنمای کتاب، ش ۵.
- ۱۱۰- دانش پروه، محدثقی، فهرست نگارشهای صدرای شیرازی، انتشارات دانشکده علوم معقول و منقول، ۱۳۴۰ ش.
- ۱۱۱- دباشی، حمید، دیدگاهی بر افکار اجتماعی ملاصدرا: نظام اجتماعی در جهانی سرمدی، ایران نامه، ش ۳، ۱۳۶۴ ش.
- ۱۱۲- ذکاوتی قراگوزلو، علیرضا، نکته گیریهای ملاصدرا بر بوعلی، معارف، دوره ۸، ش ۱، فروردین - تیر ۱۳۷۰ ش.

۱۱۳- ذکاوتی فراگوزلو، علیرضا، انتقاد بر ملاصدرا در مصر ما، کیهان فرهنگی، س ۸، ش ۷، دی ۱۳۷۰ ش.

۱۱۴- راشد، حسینعلی، روح در نظر فیلسوف شیرازی، مهر، ش ۶.

۱۱۵- رجائی، محمدخلیل، تعلیقات بر اسفار، مجله دانشکده ادبیات شیراز، ش ۷، بهمن ۱۳۴۱ ش.

۱۱۶- رحیمیان، سعید، مقایسه تطبیقی برخی مبانی نظامهای فلسفی سینوی. رشدی و صدرائی (در پرتو بررسی انتقادات ابن رشد به ابن سینا)، خردنامه صدرا، ش ۳، فروردین ۱۳۷۵ ش.

۱۱۷- رحیمیان، سعید، مقایسه تطبیقی برخی مبانی نظامهای فلسفی: سینوی، رشدی و صدرایی (۲)، خردنامه صدرا، ش ۴، تیر ۱۳۷۵ ش.

۱۱۸- رفیعی قزوینی، ابوالحسن، شرح حال صدرالمتالهین شیرازی و سخنی در حرکت جوهریه، انتشارات دانشکده علوم معقول و منقول، ۱۳۴۰ ش.

۱۱۹- زمانیان، محمدتقی، سیری در افکار ملاصدرا، دانشکده، س ۱، ش ۳، تابستان ۱۳۵۴ ش.

۱۲۰- سجادی، جعفر، قوای نفسانی (ترجمه مفاتیح الغیب)، معارف اسلامی، ش ۹، ۱۳۴۸ ش.

۱۲۱- سجادی، جعفر، بحث در علم یا وجود ذهنی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، س ۲۲، نش ۹۱/۹۲، ۱۳۵۴ ش.

۱۲۲- سجادی، جعفر، از احساس تا قوه قدسیه از نظر صدرالدین شیرازی، مهر، ش ۱۱.

۱۲۳- سجادی، جعفر، تاثیر اخوان الصفا، حمیدالدین کرمانی در صدرالدین شیرازی، مجله دانشکده ادبیات، س ۹، ش ۴.

۱۲۴- سجادی، جعفر، حرکت جوهری در گذرگاه تاریخ، سیمرغ، س ۱، ش ۴ و ۵، ۱۳۶۹ ش.

۱۲۵- سجادی، جعفر، حرکت از دیدگاه ملاصدرا، سیر عرفان و فلسفه در جهان اسلام (مجموعه مقالات سومین کنگره فرهنگی)، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۷ ش.

۱۲۶- شکیبا، عبدالله، شناخت از دیدگاه صدرالمتالهین (۱)، خردنامه صدرا، ش ۳، فروردین ۱۳۵۷ ش.

- ۱۲۷- شکیبا، عبدالله، شناخت از دیدگاه صدرالمتالهین (۲)، خردنامه صدرا، ش ۴، تیر ۱۳۷۵ ش.
- ۱۲۸- طباطبائی، محمدحسین، صدرالدین محمد ابراهیم شیرازی مجدد فلسفه اسلامی در قرن ۱۱ هجری، دانشکده علوم معقول و منقول، ۱۳۸۰ ق.
- ۱۲۹- طاهری، صدرالدین، گزارشی از تفاسیر صدرالمتالهین بر قرآن کریم، خردنامه صدرا، ش ۱، اردیبهشت ۱۳۷۴ ش.
- ۱۳۰- طبری، احسان، دیالکتیک در اندیشه برخی از متفکران ایرانی (دیالکتیک صدرالدین شیرازی)، دنیا، دوره ۲، ش ۲، ۱۳۳۹ ش.
- ۱۳۱- عبادی شاهرودی، علی، حرکت تالیفی جوهر و نظریه نسبیت، کیهان اندیشه، ش ۵۸، بهمن و اسفند ۱۳۷۳ ش.
- ۱۳۲- عابدی شاهرودی، علی، حرکت تالیفی جوهر و نظریه نسبیت، کیهان اندیشه، ش ۵۸، بهمن و اسفند ۱۳۷۳ ش.
- ۱۳۳- عابدی شاهرودی، علی، بررسی مقدماتی تئوری زمان، کیهان اندیشه، ش ۶۳، آذر و دی ۱۷۴ ش.
- ۱۳۴- عابدی شاهرودی، علی، حرکت و مسافت، کیهان اندیشه، ش ۶۴، بهمن و اسفند ۱۳۷۴ ش.
- ۱۳۵- عباس رضوی، اطهر، تاثیر حکمت اشراق و فلسفه میرداماد و ملاصدرا در شبه قاره هند و پاکستان، جاویدان خرد، س ۴، ش ۲، پائیز ۱۳۶۰ ش.
- ۱۳۶- عزیزاده، بیوک، تمایز ماهیت مکتب فلسفی ملاصدرا از دیگر مکتب ها، خردنامه صدرا، ش ۱۰، زمستان ۱۳۷۶.
- ۱۳۷- غروی، محسن، امکان وجود فقری در فلسفه، کیهان اندیشه، شماره ۵۰، مهر و آبان ۱۳۷۲ ش.
- ۱۳۸- غروی، محسن، آیا حرکت جوهری اشتدادی است؟ قیاسات شماره ۱۰ و ۱۱ ت زمستان و بهار ۷۸ و ۱۳۷۷.
- ۱۳۹- فلاطوری، جواد، درباره حرکت جوهری، راهنمای کتاب، ش ۵.
- ۱۴۰- قاضیان رحمت الله، منابع مواد ثلاث از امور عامه اسفار، مقالات و بررسیها.

- ۱۴۱- کاکائی، قاسم، شیراز مهد حکمت زادگاه ملاصدرا، خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.
- ۱۴۲- کدیور، محسن، اندیشه های جدید و ارزش تفکر فلسفی صدرالمتهین، کیهان اندیشه، ش ۵۰، مهر و آبان ۱۳۷۲ ش.
- ۱۴۳- کرن، هانری، مقام ملاصدرای شیرازی در فلسفه ایران، ترجمه حسین نصر، مجله دانشکده ادبیات، س ۱۲، ش ۱، مهر ۱۳۴۳ ش.
- ۱۴۴- کرمانی، طوبی، اشاره ای به سه مکتب فلسفی اسلامی: مشایی، اشراقی و صدرائی درباره زمان، خردنامه صدرا، ش ۴، تیر ۱۳۷۵ ش.
- ۱۴۵- کریمی زنجانی اصل، محمد، حکمت صدرائی، سیاست از چشم اندازی دیگر، ماهنامه چیستا، آذر و دی ۱۳۷۷.
- ۱۴۶- گرامی، محمدعلی، جنبش ذاتی طبیعت (۱)، کیهان اندیشه، ش ۶۰، خرداد و تیر ۱۳۷۴ ش.
- ۱۴۷- گرامی، محمدعلی، جنبش ذاتی طبیعت (۲)، کیهان اندیشه، ش ۶۱، مرداد و شهریور ۱۳۷۴ ش.
- ۱۴۸- گرامی، محمدعلی، جنبش ذاتی طبیعت (۳)، کیهان اندیشه، ش ۶۳، آذر و دی ۱۳۷۴ ش.
- ۱۴۹- گرامی، محمدعلی، جنبش ذاتی طبیعت (۴)، کیهان اندیشه، ش ۶۵، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۵ ش.
- ۱۵۰- مبینی، حسن، اصالت وجود در حکمت متعالیه و فلسفه غرب، کیهان اندیشه، ش ۴۹، مرداد و شهریور ۱۳۷۲ ش.
- ۱۵۱- محقق داماد، مصطفی، امامت و ولایت از دیدگاه صدرا، خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.
- ۱۵۲- محمدی، مجید، ملاصدرا و فلسفه نبوت، کیهان اندیشه، ش ۴۳، مرداد و شهریور ۱۳۷۱ ش.
- ۱۵۳- مجتهدی، کریم، ملاصدرا به روایت هانری کرن، خردنامه صدرا، ش ۹ و ۸، تابستان و پاییز ۱۳۷۶.
- ۱۵۴- مدرسی چهاردهی، مرتضی، اشعار عرفانی صدرالدین شیرازی، مهر، ش ۱۰.
- ۱۵۵- مدرسی چهاردهی، مرتضی، حکمت و عرفان صدرالدین شیرازی، مهر، ش ۱۱.

- ۱۵۶- مرتضوی، جمشید، بحثی درباره وجود از نظر صدرالمتالهین، مجله دانشکده ادبیات تبریز، ش ۲۴، ۱۳۵۱ ش.
- ۱۵۷- مرتضوی، جمشید، بحثی در حرکت جوهری و حقیقت بعد رابع، دانشکده ادبیات تبریز، ش ۲۶، ۱۳۵۳ ش.
- ۱۵۸- مرتضوی، جمشید، چند نکته از فلسفه اسپی نوزا و ملاصدرا، مجله دانشکده ادبیات تبریز، ش ۲۸، ۱۳۵۵ ش.
- ۱۵۹- مظفر محمدرضا، [زیست نامه صدرالمتالهین] ترجمه روحانی نژاد حسین، قیسات شماره ۱۰ و ۱۱، زمستان و بهار ۷۸ و ۱۳۷۷.
- ۱۶۰- معلمی حسن، معرفت شناسی از دیدگاه حکمت متعالی، قیسات شماره ۱۰ و ۱۱، زمستان و بهار ۷۸ و ۱۳۷۷.
- ۱۶۱- مهاجر محسن، فلسفه سیاسی ملاصدرا، قیسات شماره ۱۰ و ۱۱، زمستان بهار ۷۸ و ۱۳۷۷.
- ۱۶۲- مشکوه الدینی، عبدالحسین، اصول فلسفی معتزله و اثر آن در افکار صدرالدین شیرازی، نخستین کنگره تحقیقات ایرانی، ش ۳، ۱۳۵۴ ش.
- ۱۶۳- مشکوه الدین، عبدالحسین، بساطت تصدیق به روش صدرالدین شیرازی و ارتباط این مساله با مساله کثرت با وحدت وجود، منطق و مباحث الفاظ به اهتمام مهدی محقق و توشی هیکوایزوتسو، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۰ ش.
- ۱۶۴- مصباح یزدی، محمدتقی، نکاتی پیرامون اصالت وجود در فلسفه ملاصدرا، کیهان فرهنگی، س ۸، ش ۶، آذر ۱۳۷۰ ش.
- ۱۶۵- مصباح یزدی، محمدتقی، حرکت جوهریه و ارتباط آن با مسئله زمان، خردنامه صدرا، ش ۱، اردیبهشت ۱۳۷۴ ش.
- ۱۶۶- مصلح، جواد، مبانی فلسفی و معتقدات شخصی صدرالمتالهین، انتشارات دانشکده علوم معقول و منقول، ۱۳۴۰ ش.
- ۱۶۷- مصلح، جواد، اصول فلسفه صدرالدین شیرازی، جشن نامه هانری کربن زیر نظر حسین نصر، انجمن فلسفه ایران، ۱۳۵۶ ش.
- ۱۶۸- مصلح، جواد، بحث فلسفی (۱)، معارف، ش ۲۴/۲۵، ۱۳۵۵ ش.

۱۶۹- مصلح، جواد، بحث فلسفی (۲)، معارف، ش ۲۶، ۱۳۵۵ ش.

۱۷۰- مصلح، جواد، اسفار (۱)، معارف اسلامی، ش ۲۳، ۱۳۵۴ ش.

۱۷۱- مصلح، جواد، اسفار (۲)، معارف اسلامی، ش ۲۴، ۱۳۵۵ ش.

۱۷۲- مصلح، جواد، اصول فلسفه صدرالدین شیرازی (۱)، همشهری، یکشنبه ۱ بهمن ۱۳۷۴ ش.

۱۷۳- مصلح، جواد، اصول فلسفه صدرالمتالهین (۲)، همشهری، دوشنبه ۲ بهمن ۱۳۷۴ ش.

۱۷۴- موسوی بهبهانی، علی، نظریه میرداماد و ملاصدرا در مساله حدوث و قدم عالم، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، س ۲۳، ش ۲-۱، ۱۳۵۵ ش.

۱۷۵- موسوی بهبهانی، علی، رای المیرداماد و الملاصدرا فی مساله حدوث العالم و قدمه، الفکر الاسلامی، ش ۳۲-۳۱، ۱۳۵۵ ش.

۱۷۶- موسویان، حسین، گذری بر نظریه ملاصدرا در باب حمل و مقایسه آن با دیدگاه کانت، خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.

۱۷۷- مویدی، محسن، صدرا و عدمیت ممکنات، خردنامه صدرا، ش ۳، فروردین ۱۳۷۵ ش.

۱۷۸- نافذ، محمدرضا، قوای مدرک وب یان حقیقت ادراک از نظر ابن سنا و ملاصدرا، مقالات و بررسیها.

۱۷۹- نژاد سلیم، رحیم، جهان یک سیاله روان، کیهان اندیشه، ش ۳۳، آذر و دی ۱۳۶۹ ش.

۱۸۰- نژاد سلیم، رحیم، ابتکار صدرالمتالهین در علت و معلول، کیهان اندیشه، ش ۴۷، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۲ ش.

Nasr, Hossein. Milla Sadra (in Encyclopedi of Pholosophy. Mcmillan. New York - ۱۳۰
۴۱۳-۴۱۱, vol ۵, ۱۹۶۶).

Nasr, Hossein. Milla sadra vellahi Hikmet. Trans. Mustata Armagan. Istanbul: - ۱۳۱
(T. insan Yayinlari, ۱۹۹۰).

۱۳۲- نصر، حسین، مابعدالطبیعه صدرالدین شیرازی و فلسفه اسلامی در ایران دوره قاجار، ترجمه جواد قاسمی، مشکوه، ش ۳۲، ۱۳۷۱ ش.

۱۳۳- نصر، حسین، ملاصدرا در هندوستان، راهنمای کتاب، س ۴، دی ۱۳۴۰ ش.

۱۳۴- نصر، حسین، آشنایی با ملاصدرا در مغرب زمین، دانشکده معقول و منقول، ۱۳۴۰ ش.

۱۳۵- نفیسی، سعید، صدرالدین شیرازی، جهان نو.

۱۳۶- ولایی، مهدی، صدرالمتالهین و نامه او به میرداماد- گفتار میرداماد درباره او، نامه آستان قدس، س ۱، ش ۹.

۱۳۷- همائی، جلال الدین، تجدد امثال و حرکت جوهری، جاویدان خرد، ش ۳، ۱۳۵ ش.

۱۳۸- هاشمی گلپایگانی محمدرضا، کاربرد نظریه حرکت در تبیین رابطه ی انسان ا پدیده حرکت اختیاری، قیسات شماره ۱۰ و ۱۱، زمستان و بهار ۷۸ و ۱۳۷۷.

۱۳۹- یاسمی، رشید، حرکت جوهری، یادنامه دینشاه ایرانی، نص ۱۷۳-۱۹۹، (فلسفه ملاصدرا).

۱۴۰- یزدی مطلق (فاضل)، محمود، گزارشی از نسخه های خطی آثار حکیم صدرالمتالهین شیرازی موجود در کتابخانه های مشهد مقدس، خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.

۱۴۱- یوسف ثانی، محمود، استلزام محال در برهان خلف از نظر ملاصدرا، خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.

۱۴۲- یربئی سیدیحیی، فلسفه امامت از منظر صدرا، قیسات، شماره ۱۰ و ۱۱، زمستان و بهار ۷۸ و ۱۳۷۷.

۱۴۳-؟، اصولی که معاد صدرالدین بر آن استوار است مکتب اسلام، س ۳۰، ش ۲، خرداد ۱۳۶۹ ش.

۱۴۴-؟، تاثیر حکمت اشراق و فلسفه میرداماد و ملاصدرا در هند و پاکستان، جاویدان خرد، س ۴، ش ۲، پائیز ۱۳۶۰ ش.

۱۴۵-؟، سرگذشت و آثار ملاصدرا، راهنمای کتاب، ش ۴.

۱۴۶-؟، فلسفه ملاصدرا به زبان سان بنالی، مقالات و بررسیها، بهمن ۱۳۷۰ ش.

د. مصاحبه ها و کنفرانس ها

ص: ۸۶۳

۱- تحلیل اندیشه های صدرالمتالهین: غلامرضا اعوانی محمد خامنه ای- رضا داوری- غلامحسین ابراهیمی دینانی- محسن کدیور- مصطفی محقق داماد، کیهان اندیشه، ش ۵۷، آذر و دی ۱۳۷۳ ش. (چاپ دوم: خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش).

۲- تفکر و موقعیت صدرالمتالهین در فلسفه: غلامرضا اعوانی - غلامحسین ابراهیمی دینانی - رضا داوری - مصطفی محقق داماد، خردنامه صدرا، ش ۱، اردیبهشت ۱۳۷۴ ش.

۳- تمهیدات و انگیزه ها در کنگره جهانی ملاصدرا، محمد خامنه ای، کیهان اندیشه، ش ۵۸، بهمن و اسفند ۱۳۷۳ ش.

۴- حکمت متعالیه زبان برتر حکمت، مهدی حائری یزدی، خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.

۵- گفتگو درباره حکمت متعالیه: غلامرضا اعوانی غلامحسین ابراهیمی دینانی - محمد اسماعیل صائنی مهدی دهباشی، کیهان اندیشه، ش ۴۸، خرداد و تیر ۱۳۷۲ ش.

۶- ملاصدرا حکیمی متاله - فرید در برهانیات و ناظر هوشمندی در عرفانیات، جلال الدین آشتیانی، خردنامه صدرا، ش ۲، شهریور ۱۳۷۴ ش.

۷- مرحوم مطهری و همچنین مرحوم طباطبائی از پیروان صدیق ملاصدرا بودند، عبدالکریم سروش، هفته نامه سروش، س ۳، ش ۱۴۳، اردیبهشت ۱۳۶۱ ش.

۸- موقعیت و عظمت ملاصدرا و مکتب او، محمد خامنه ای و دیگران، خردنامه صدرا، ش ۳، فروردین ۱۳۷۵ ش.

۹- حکمت صدرایی، ماهیت و مختصات، عبدالله جوادی آملی، علی اکبر رشاد، احمد واعظی و عبدالله نصری، قبسات، شماره ۱۰ و ۱۱، زمستان و بهار ۷۸ و ۱۳۷۷.

ه. گزیده ها

(کتاب - مجموعه)

۱- آشتیانی، جلال الدین، «منتخبات فلسفی از صدرالحکماء ملاصدراى شیرازی»: منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، ج ۱، قسمت ایرانشناسی انستیتو ایران و فرانسه، تهران، ۱۳۵۰ ش، (چاپ دوم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۶۳ ش)، ص ۹۸.

ص: ۸۶۴

۲- اقبال لاهوری، محمد، «صدرالدین شیرازی»: سیر فلسفه در ایران، ترجمه آریان پور، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۵۷ ش، ص ۱۳۰.

۳- امین، محسن، «المولی صدرالدین محمد بن ابراهیم شیرازی»: اعیان الشیعه، ج ۷، چاپ دوم: دارالتعارف، تهران، ص ۳۲۱.

۴- بیدارفر، محسن، «حول الكتاب و المؤلف (ملاصدرا)»: تفسیر القرآن الکریم، ج ۱، انتشارات بیدار، قم، ۱۳۶۳ ش، (چاپ دوم: ۱۳۷۳ ش)، ص ۱۱.

۵- پرتو، ابوالقاسم، «جنبش گوهری»: اندیشه های فلسفی ایران، انتشارات اساطیر، تران، ۱۳۷۳ ش، ص ۲۸۳.

۶- تنکابنی، محمد، قصص المعلماء، بی نا، تهران، ۱۳۱۳ ق، ص ۳۲۹.

۷- حقیقت، عبدالرفیع، «ملاصدرای شیرازی»: تاریخ علوم و فلسفه ایرانی از جاماسب تا حکیم سبزواری، تهران، ۱۳۷۲ ش، ص.

۸- حلبی، علی اصغر، «صدرالدین شیرازی»: تاریخ فلسفه در ایران و جهان اسلامی، انتشارات اساطیر، تهران، ۱۳۷۳ ش، ص ۴۷۲.

۹- خوانساری، محمد، «محمد بن ابراهیم شیرازی»: روضات الجنات، ج ۲، چاپ سنگی، طهران، ۱۳۰۶ ق، ص ۳۳۱.

۱۰- داناسرشت، اکبر، افکار سهروردی و ملاصدرا با خلاصه ای از حکمت الاشراق و اسفار، تهران، ۱۳۱۶ ش (چاپ سوم: ۱۳۴۸ ش).

۱۱- طباطبائی، محمدحسین، «تاریخ حیات و روش فلسفی ملاصدرا»: مجموعه مقالات و پرسشها و پاسخها، ج ۲، بکوشش هادی خسروشاهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۱ ش، ص ۳.

۱۲- طباطبائی، محمدحسین، «انتقاد بر انتقاد یادنامه ملاصدرا»: مجموعه مقالات و پرسشها و پاسخها، ج ۲، بکوشش هادی خسروشاهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۱ ش، ص ۲۱.

۱۳- طباطبائی، محمدحسین، «بحثی درباره ملاصدرا»: مجموعه مقالات و پرسشها و پاسخها، ج ۲، بکوشش هادی خسروشاهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۱ ش، ص ۳۳.

- ۱۴- طباطبائی، محمدحسین، «اصالت وجود و هدف حیات»: مجموعه مقالات و پرسشها و پاسخها، ج ۲، بکوشش هادی خسروشاهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۱ش، ص ۱۰۵.
- ۱۵- فخری، ماجد، «توسعه بعدی حکمت الاشراق صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) و اخلافش»: سیر فلسفه در جهان اسلام، ترجمه فارسی زیر نظر نصرالله پور جوادی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران ۱۳۷۲ش، ص ۳۲۵.
- ۱۶- کرین، هانری، «ملاصدرا شیرازی و شاگردان او»: تاریخ فلسفه اسلامی، ج ۲، ترجمه جواد طباطبائی، انتشارات کویر، تهران، ۱۳۷۰ش، ص ۱۵۷.
- ۱۷- مدرسی چهاردهی، مرتضی، تاریخ فلسفه اسلام، ج ۱، انتشارات علمی، تهران، ۱۳۳۶ ش، ص ۱۷۹.
- ۱۸- مدرس تبریزی، محمدعلی، «ملاصدرا»: ریحانه الادب، ج ۲، مطبعه سعدی، طهران، ۱۳۳۱ ش، ص ۴۵۸.
- ۱۹- مطهری، مرتضی، «حکمت صدرالمتهین»: مجموعه آثار، ج ۱۳، انتشارات صدرا، تهران ۱۳۷۳ ش، ص ۲۴۹.
- ۲۰- مطهری، مرتضی، «فلسفه ملاصدرا»: مجموعه آثار، ج ۱۳، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۷۳ش، ص ۲۷۱.
- ۲۱- نصر، حسین، «صدرالدین شیرازی (ملاصدرا)»: تاریخ فلسفه در اسلام، ج ۲، ترجمه فارسی زیر نظر نصرالله پورجوادی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۶۸ ش، ص ۴۷۵.
- ۲۲- نصر، حسین، «ملاصدرا در هندوستان»: معارف اسلامی در جهان معاصر، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران، چاپ سوم: ۱۳۷۱ ش، ص ۱۲۳.
- ۲۳- نصر، حسین، «آشنایی با ملاصدرا در مغرب زمین»: معارف اسلامی در جهان معاصر، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران، چاپ سوم: ۱۳۷۱ ش، ص ۱۳۳.
- ۲۴- نعمه، عبدالله، «ملاصدرا»: فلاسفه شیعه، ترجمه سید جعفر غضبان، سازمان انتشارات و آموزش اسلامی، تهران، ۱۳۶۹ ش، ص ۴۷۷.

منابع

قبسات، پژوهشنامه فصلانه در حوزه ی فلسفه، دین و فرهنگ سال سوم و چهارم شماره دهم و یازدهم (ص ۲۱۲- ۲۰۰)

ص: ۸۶۶

کتاب الهیات نجات

هدف از نگارش این کتاب بر شمردن کلیات 'علم الهی' بوده است چرا که از نظر مؤلف هر یک از علوم طبیعی و ریاضی و همین طور سایر دانش های جزئی، فقط از حال برخی از موجودات بحث می کنند و هیچ یک از آنها عهده دار بررسی و نگرش در احوال 'موجود مطلق' و لواحق ذاتی و مبادی آن نیست. (که منظور ابن سینا در اینجا تعریف فلسفه و بیان فرق علم و فلسفه است) روشن است که باید دانشی وجود داشته باشد که از موجود مطلق و لواحق ذاتی و علل آن بحث کند و از آنجا که خدای تعالی نه تنها مبدأ معلول معینی بلکه مبدأ همه موجودات معلول است پس ناگزیر همین دانش است که باید 'علم الهی' خوانده شود. (از دیرباز فلسفه را علم الهی نامیده اند و مباحث فلسفی را به عنوان الهیات شناخته اند).

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۸۶۷

ساختار بندی کتاب:

• مقاله اول از بخش الهیات نجات:

۱. فصل اول: در بیان این موضوع که واحد با موجود، به اعتباری، مساوق است و از این جهت، شایستگی آن را دارد که موضوع این دانش (علم الهی) واقع شود

۲. فصل دوم در بیان اعراض ذاتی و غیر ذاتی (غریب)

۳. فصل سوم در بیان اقسام موجود و اقسام واحد

۴. فصل چهارم در اثبات ماده و بیان ماهیت صورت جسمیه

۵. فصل پنجم در بیان اینکه صورت جسمیه در همه اجسام همراه با ماده است

۶. فصل ششم در بیان اینکه ماده، مجرد از صورت نیست

۷. و... (این مقاله شامل ۲۱ فصل است)

• مقاله ی دوم از بخش الهیات نجات:

۱. فصل اول در بیان معنای واجب و ممکن

۲. فصل دوم در بیان اینکه واجب بالذات، واجب الغیر نمی شود و...

۳. فصل سوم در بیان اینکه تا وجود چیزی به حد وجوب نرسد، تحقق نمی یابد.

۴. فصل چهارم در بیان کمال وحدانیت واجب الوجود و...

۵. فصل پنجم در بیان بسیط بودن واجب

۶. و... (این مقاله شامل ۴۰ فصل است)

منابع

ابن سینا- الهیات نجات

کلید واژه ها

حاشیه توضیح المسائل

آیت الله خویی بعد از مطالعه و نظری که به رساله شریفه توضیح المسائل داشتند با رعایت حواشی، حاشیه ای بر آن نوشتند. در این کتاب مؤلف مطالب مورد نظر خود را در جدولی آورده که ابتدا مسئله را ذکر کرده سپس متن آن را و بعد حاشیه را.

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرز آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاہت، فرد شاخص و چہرہ بسیار ممتازی بود کہ ده ہا اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او بہ یادگار مانده است. علاقہ ایشان بہ گسترش اسلام در سطح جہان، انگیزہ ای شدہ بود کہ ده ہا مرکز مہم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جہان بہ وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز ہشتم ماہ صفر ۱۴۱۳ جان بہ جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء کہ جایگاہ تدریس او بود بہ خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

بعضی از عناوین این کتاب بہ شرح زیر می باشد:

احکام تقلید- احکام آبہا- احکام تخلی- نجاسات- مطہرات- وضوء- احکام جنابت- استحاضہ - حیض- نفاس- غسل مس میت- احکام اموات- غسل های مستحب- تیمم- احکام نماز- احکام قبلہ- لباس نماز گزار- مکان نماز گزار- اذان و اقامہ- واجبات نماز- شکیات- نماز مسافر- نماز قضا- نماز جماعت- نماز آیات- اجیر گرفتن برای نماز- احکام روزہ- احکام خمس- احکام زکات- احکام حج- احکام خرید و فروش- احکام شرکت- احکام صلح- احکام اجارہ- احکام مزارعہ- احکام مسابقات- احکام وکالت- احکام حجر- احکام قرض- احکام حوالہ- احکام رهن- احکام ضامن شددن- اجکام کفالت- احکام ودیعہ- احکام عاریہ- احکام نکاح- عیب هایی کہ بہ واسطہ آنها می شود عقد را بہ ہم زد- عدہ ای از زن ها کہ ازدواج با آنها حرام است- احکام شیر دادن- احکام طلاق- احکام غضب- احکام مالی کہ انسان او را پیدا می کند- احکام سر بریدن و شکار کردن حیوانات- احکام نذر و عہد- احکام قسم خوردن- احکام وقف- احکام وصیت- احکام ارث- احکام حدی کہ برای بعضی از گناہان معین شدہ است- احکام دیہ.

ص: ۸۷۰

کتاب حاشیه توضیح المسائل سید ابوالقاسم موسوی خوئی احکام فقهی کتاب توضیح المسائل زندگینامه

کتاب تهافت التهافت

کتاب حاضر یکی دیگر از کتابهای ارزشمند فیلسوف بزرگ ابن رشد است که به زبان عربی تألیف یافته است. تهافت التهافت مشهورترین کتاب ابن رشد است و جواب (یا ردی) است بر کتاب 'تهافت الفلاسفه' اثر غزالی که در آن، غزالی به بیان اشتباهات و خطاهای فلاسفه پرداخته است. در واقع ابن رشد در کتاب 'تهافت التهافت' به اتهامات و دعاوی غزالی، پاسخ کافی داده است و خطاها و لغزش های وی را بیان نموده و با روشی کاملاً استدلالی و برهانی، از مبانی فلسفی دفاع کرده است.

تهافت به معنای تناقض و تناقض گویی است و تهافت الفلاسفه یعنی تناقض گویی فلاسفه. از ترجمه انگلیسی کتاب تهافت التهافت نیز که وندنبرگ آن را 'بی ارتباطی بی ارتباطی' ترجمه کرده برمی آید که تهافت را به معنی تناقض می داند؛ و بدین رفته است که تهافت عبارت از تناقض در آراء و عدم هماهنگی و پیوستگی میان آنها است و به نظر مترجم این نظر از نظرهای دیگر به محتوای کتاب و موضوع آن نزدیک تر است، زیرا قصد غزالی نیز در کتاب 'تهافت الفلاسفه' فیلسوفان نیست (اگرچه نام کتاب تهافت فیلسوفان است) بلکه بیشتر به عدم ارتباط و انسجام مباحث فلسفی آنان و نبودن ملازمه میان مقدمات منطقی و نتایج آنها نظر دارد. (پایان سخن وندنبرگ)

غزالی در این کتاب اشاره به فیلسوفانی می کند که اهمیت آنها و دقت نظرشان در جهان اسلام مورد انکار هیچکس نیست. وی مردان پرآوازه ای چون سقراط، افلاطون، جالینوس، و به خصوص ارسطو در میان یونانیان و ابن سینا و فارابی در میان مسلمانان را به تحقیر متفلسف و یا فیلسوف نما می خواند و می کوشد در بیست مورد تناقض گویی آنها را آشکار سازد. باید گفت غزالی در انتخاب کلمه تهافت (که به معنی تناقض به کار برده) نهایت قساوت را در مورد فلسفه و فلاسفه به کار برده است. اما هدف ابن رشد از نامگذاری این کتاب به تهافت التهافت این بوده است که تناقضاتی که غزالی بیان کرده را ناصحیح می داند و افکار غزالی را متناقض با اصل می داند. قصد وی در این نامگذاری این بوده که تناقضات غزالی در کتاب تهافت الفلاسفه را بیان دارد و نظر به شخص غزالی و عقاید کلی آن ندارد به همین خاطر منصور وی از تهافت التهافت یعنی 'تهافت کتاب الغزالی المسمی تهافت الفلاسفه' که به طور اختصار 'تهافت التهافت' نام گرفته است.

ابوالولید محمد بن احمد بن رشد، معروف به ابن رشد، در سال ۵۲۰ هجری قمری / ۱۱۲۶ میلادی در قرطبه یکی از مراکز اندیشه و علم در اسپانیا متولد شد. او در خانواده ای که سال ها مهد علم و فقاہت بود، پرورش یافت. پدر و جد پدری وی، هر دو منصب قاضی القضاہ اندلس را به عهده داشتند. ابن رشد در جوانی به اکثر علوم زمان خود دست یافت و در ریاضیات، طبیعیات، نجوم، منطق، فلسفه و طب مهارت یافت. در سال ۵۴۸ هجری به دعوت 'عبدالمؤمن' که در صدد تأسیس مدارس علمی بود، به مراکش رفت و در آن جا کتابی در طب عمومی، موسوم به 'الکلیات' نوشت.

آنچنان که مشهور است، ابن رشد بنا به توصیه 'ابن طفیل' در زمان ابویعقوب (پسر و جانشین عبدالمؤمن) که مردی با فرهنگ و مطلع از فلسفه بود، به شرح آثار ارسطو پرداخت. معروفترین کتاب وی، تفسیر او بر کتاب مابعدالطبیعه ارسطو است. در سال ۵۶۵ هجری قاضی 'اشبیلیه' شد و پس از دو سال، به قرطبه بازگشت و منصب قاضی القضاة را بر عهده گرفت. پس از مرگ ابویعقوب در سال ۵۸۰ هجری، پسرش ابویوسف ملقب به 'المنصور' به جای او نشست. در آغاز، او ابن رشد را که دیگر مقامی بسیار ارجمند یافته بود، سخت مورد تکریم و احترام قرار داد؛ اما پس از ۱۰ سال بر اثر فشار افکار عمومی و یا به واسطه غرض ورزی های شخصی، ابن رشد مورد اتهام کفر و زندقه قرار گرفت و ناگهان از چشم خلیفه افتاد لذا فرمان داد کتاب هایش را بسوزانند.

سپس او را با جمعی از اهل فلسفه و علم به قبیله یهودی نشینی در ۵۰ کیلومتری جنوب شرقی قرطبه موسوم به 'السیانه' تبعید کردند. البته ابن رشد پس از مدتی با شفاعت جمعی از بزرگان اشبیلیه مورد عفو خلیفه قرار گرفت و به مراکش فرا خوانده شد. ابن رشد در مراکش در صفر سال ۵۹۵ هجری قمری / ۱۱۹۸ میلادی، در سن هفتاد و دو سالگی وفات یافت و بعد از سه ماه جسد او را به قرطبه بردند و در آنجا به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب

مسائل بیست گانه ای که غزالی به نظر خود به فیلسوفان خرده گرفته و ابن رشد آنها را رد کرده می توان اینگونه تقسیم کرد:

۱- اتصال خدا با عالم: شامل چهار مسئله اول کتاب (قدم عالم - ابدیت عالم و زمان - خدا فاعل و صانع عالم است - عجز فیلسوفان از اثبات وجود صانع)

۲- یگانگی خدا و عجز فیلسوفان از اثبات آن (مسئله پنجم)

۳- صفات خدا (از مسئله ششم تا دوازدهم را دربر می گیرد)

۴- علم خدا به جزئیات (مسئله سیزدهم)

۵- مسائل فلکی و طبیعی (از مسئله چهاردهم تا شانزدهم)

۶- سببیت (مسئله هفدهم)

۷- نفس انسانی (مسئله هجدهم و نوزدهم)

۸- بعث اجساد و حشر ارواح (مسئله بیستم)

منابع

ابن رشد - تهافت التهافت

غزالی - تهافت الفلاسفه

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب تهافت التهافت ابن رشد زندگینامه کتاب شناسی

کتاب تلخیص ارسطو طاليس فی الشعر

کتاب حاضر یکی دیگر از تلخیصات ابن رشد به حساب می آید که به زبان عربی تألیف یافته است. کتاب شعر ارسطو از

مهمترین کتابهایی است که عرب‌ها از آثار این فیلسوف نقل کرده‌اند. آثاری که در آن عصاره فکر یونانی زمان وی منعکس است. اثری که ادبیات اروپای قدیم و جدید و ادبیات عرب از آن تاثیر پذیرفت. موضوع کتاب ارسطو صناعت شعر و انواع شعر می‌باشد. ارسطو از شعر به عنوان فنی از فنون نقل قول سخن می‌گوید و هدف شعر را لذت بخش بودن آن می‌داند آن هم نه لذت بردن صانع و شاعر بلکه لذت ناظر و شنونده.

ص: ۸۷۳

در قرن ۷ه فیلسوفی به نام ابن رشد سر بر آورد که به تلخیص کتاب شعر ارسطو پرداخت. کسی که شیوه ی ارسطو را به عربی نقل کرد و شرح داد. سعی وی بر آن بوده که قواعد ارسطو را بر شعر عربی تطبیق دهد.

معرفی اجمالی نویسنده

ابوالولید محمد بن احمد بن رشد، معروف به ابن رشد، در سال ۵۲۰ هجری قمری / ۱۱۲۶ میلادی در قرطبه یکی از مراکز اندیشه و علم در اسپانیا متولد شد. او در خانواده ای که سال ها مهد علم و فقاہت بود، پرورش یافت. پدر و جد پدری وی، هر دو منصب قاضی القضاہ اندلس را به عهده داشتند. ابن رشد در جوانی به اکثر علوم زمان خود دست یافت و در ریاضیات، طبیعیات، نجوم، منطق، فلسفه و طب مهارت یافت. در سال ۵۴۸ هجری به دعوت 'عبدالمؤمن' که در صدد تأسیس مدارس علمی بود، به مراکش رفت و در آن جا کتابی در طب عمومی، موسوم به 'الکلیات' نوشت.

آنچنان که مشهور است، ابن رشد بنا به توصیه 'ابن طفیل' در زمان ابویعقوب (پسر و جانشین عبدالمؤمن) که مردی با فرهنگ و مطلع از فلسفه بود، به شرح آثار ارسطو پرداخت. معروفترین کتاب وی، تفسیر او بر کتاب مابعدالطبیعه ارسطو است. در سال ۵۶۵ هجری قاضی 'اشبیلیه' شد و پس از دو سال، به قرطبه بازگشت و منصب قاضی القضاتی را بر عهده گرفت. پس از مرگ ابویعقوب در سال ۵۸۰ هجری، پسرش ابویوسف ملقب به 'المنصور' به جای او نشست. در آغاز، او ابن رشد را که دیگر مقامی بسیار ارجمند یافته بود، سخت مورد تکریم و احترام قرار داد؛ اما پس از ۱۰ سال بر اثر فشار افکار عمومی و یا به واسطه غرض ورزی های شخصی، ابن رشد مورد اتهام کفر و زندقه قرار گرفت و ناگهان از چشم خلیفه افتاد لذا فرمان داد کتاب هایش را بسوزانند.

ص: ۸۷۴

سپس او را با جمعی از اهل فلسفه و علم به قبیله یهودی نشینی در ۵۰ کیلومتری جنوب شرقی قرطبه موسوم به 'السیانه' تبعید کردند. البته ابن رشد پس از مدتی با شفاعت جمعی از بزرگان اشبیلیه مورد عفو خلیفه قرار گرفت و به مراکش فرا خوانده شد. ابن رشد در مراکش در صفر سال ۵۹۵ هجری قمری / ۱۱۹۸ میلادی، در سن هفتاد و دو سالگی وفات یافت و بعد از سه ماه جسد او را به قرطبه بردند و در آنجا به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب

ابن رشد در این کتاب سخن ارسطو را بیان کرده و سپس برای روشن شدن مطلب و توضیح آن از اشعار عربی به عنوان نمونه و مثال می آورد. وی این اثر را به درخواست امیر مراکش ابی یعقوب بن عبدالمؤمن در دولت موحدین تألیف کرده است.

مقدمه ای بر این کتاب توسط دکتر محمد سلیم سالم نوشته شده است که در آن عقاید کلی ارسطو در کتاب شعرش را بازگو می کند و مطالب مهمی را در این خصوص به خواننده ارائه می دهد چرا که به شیوه ای منسجم و مفید نظرات وی و استادش افلاطون را با هم مقایسه می کند.

منابع

ابوالولید بن رشد - تلخیص کتاب ارسطوطالیس فی الشعر

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب تلخیص ارسطوطالیس فی الشعر ابن رشد شعر زندگینامه کتاب شناسی

کتاب تلخیص الخطاب

کتاب حاضر یکی دیگر از کتابهای ارزشمند ابن رشد می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. ابن رشد در این کتاب به تلخیص کتاب 'الخطابه' ارسطو می پردازد. به نظر می رسد خصوصیت مشترک تلخیصات ابن رشد این است که وی در کتابهای خود کلام ارسطو را با لفظ 'قال' شروع می کند و بعد از اینکه چند جمله از اوائل سخن او را آورده و بعد از آن به شرح می پردازد بدون اینکه مشخص کند که این کلام خود اوست یا ادامه سخن ارسطو است. علی رغم اینکه استطرادهایی در کلام وی دیده می شود و مثالهایی از جانب خودش عنوان می دارد اما در کل ترتیب نص ارسطو را رعایت می کند و به آن مقید است. تفاوت تلخیصات وی با تفسیرات وی نیز در این است که او در تفسیراتش کلام ارسطو را جمله به جمله ذکر می کند سپس عبارت تفسیر می کند و کلامش کاملاً از متن سخنان ارسطو متمایز است.

ابن رشد در تلخیص خود تمام مطالب و فصول نص ارسطو را ذکر نمی کند. همچنین بسیاری از مثالهایی را که ارسطو آورده است را حذف کرده زیرا وی مثالهای یونانی را برای خواننده عرب مجهول می داند و آن را با جو اسلامی ای که در آن زندگی می کند هماهنگ نمی داند به همین خاطر این مثالهای یونانی را به نظیر آنها در اسلام تبدیل می کند و شاهد مثالهایی از فقه و تاریخ اسلامی و زبان عربی می آورد. حقیقتاً وی در این خصوص تلاش بسیار کرده به خصوص در مقاله سوم آنجایی که در صدد آن است که قواعد و نمونه هایی که ارسطو ذکر کرده را با لغت و ادبیات و خطبه های عربی تطبیق دهد.

معرفی اجمالی نویسنده

ابوالولید محمد بن احمد بن رشد، معروف به ابن رشد، در سال ۵۲۰ هجری قمری/ ۱۱۲۶ میلادی در قرطبه یکی از مراکز اندیشه و علم در اسپانیا متولد شد. او در خانواده ای که سال ها مهد علم و فقاوت بود، پرورش یافت. پدر و جد پدری وی، هر دو منصب قاضی القضاة اندلس را به عهده داشتند. ابن رشد در جوانی به اکثر علوم زمان خود دست یافت و در ریاضیات، طبیعیات، نجوم، منطق، فلسفه و طب مهارت یافت. در سال ۵۴۸ هجری به دعوت 'عبدالمؤمن' که در صدد تأسیس مدارس علمی بود، به مراکش رفت و در آن جا کتابی در طب عمومی، موسوم به 'الکلیات' نوشت.

آنچنان که مشهود است، ابن رشد بنا به توصیه 'ابن طفیل' در زمان ابویعقوب (پسر و جانشین عبدالمؤمن) که مردی با فرهنگ و مطلع از فلسفه بود، به شرح آثار ارسطو پرداخت. معروفترین کتاب وی، تفسیر او بر کتاب مابعدالطبیعه ارسطو است. در سال ۵۶۵ هجری قاضی 'اشبیلیه' شد و پس از دو سال، به قرطبه بازگشت و منصب قاضی القضاتی را بر عهده گرفت. پس از مرگ ابویعقوب در سال ۵۸۰ هجری، پسرش ابویوسف ملقب به 'المنصور' به جای او نشست. در آغاز، او ابن رشد را که دیگر مقامی بسیار ارجمند یافته بود، سخت مورد تکریم و احترام قرار داد؛ اما پس از ۱۰ سال بر اثر فشار افکار عمومی و یا به واسطه غرض ورزی های شخصی، ابن رشد مورد اتهام کفر و زندقه قرار گرفت و ناگهان از چشم خلیفه افتاد لذا فرمان داد کتاب هایش را بسوزانند.

سپس او را با جمعی از اهل فلسفه و علم به قبیله یهودی نشینی در ۵۰ کیلومتری جنوب شرقی قرطبه موسوم به 'السیانه' تبعید کردند. البته ابن رشد پس از مدتی با شفاعت جمعی از بزرگان اشبیلیه مورد عفو خلیفه قرار گرفت و به مراکش فراخوانده شد. ابن رشد در مراکش در صفر سال ۵۹۵ هجری قمری / ۱۱۹۸ میلادی، در سن هفتاد و دو سالگی وفات یافت و بعد از سه ماه جسد او را به قرطبه بردند و در آنجا به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

- تلخیص معانی مقاله الاولی

القول فی المدح والذم

القول فی الشکایه والاعتذار

القول فی الشهود

القول فی العقود

القول فی العذلب

القول فی الایمان

- مقاله الثانیه

القول فی الغضب

القول فی المسکنات فی الغضب

القول فی الصداقه والمحبه

القول فی الخوف

القول فی الحیاء والخجل

القول فی اثبات المنه وشکرها

القول فی الاهتمام

القول فی النفاسه

القول في الحسد

القول في الغطبه

القول في الاسى والاسف

القول في الخلقيات

القول في اخلاق الشباب

القول في المشايخ

القول في سن الكهول

القول في مواضع التوبيخ

- مقاله الثالثه

القول في الالفاظ المفرده

القول في اجزاء الخطب

منابع

ابوالوليد محمد بن رشد- تلخيص الخطابه

كليد واژه ها

كتب فلسفى كتاب تلخيص الخطابه ابن رشد زندگينامه

حدود يا تعريفات

اين كتاب يکى از تأليفات فشرده ابن سينا است که به زبان فارسى نوشته شده و به عربى و فرانسى نيز ترجمه شده است. ابن سينا اين رساله را به خواهش يکى از دوستان و به اصرار ايشان به رشته تأليف کشيده و در طى آن از هفتاد و دو کلمه فلسفه مشاء تعريف منطقى کرده و در آغاز رساله، صعوبت تعريف و دشوارى قبول پيشنهاد ياران را با صراحت خاطر نشان کرده است.

عنوان رساله الحدود یا تعریفات است (جمع حدود) که مراد از آن در این کتاب قصاص یا کیفر شرعی و مرز و اندازه و معانی دیگر واژه حد نیست بلکه مقصود حد منطقی است یعنی تعریف چیزی به جنس قریب و فصل قریب آن.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۸۷۸

این کتاب شامل یک مقدمه و ۷۲ تعریف است که تعاریف شامل واژه های زیر است:

تعریف حد، رسم، عقل، نفس، صورت، هیولی، موضوع، ماده، عنصر، اسطقس، رکن، طبیعت، طبع، جسم، جوهر، عرض، ملک (فرشته)، فلک، ستاره، خورشید، ماه، جن، آتش، هوا، آب، زمین، جهان، حرکت یا جنبش، دهر، زمان، آن (لحظه)، نهایت، بی نهایت، نقطه، خط، سطح، بعد (فاصله)، مکان، خلاء (تهی)، ملاء (پری)، عدم، سکون، سرعت، کندی (بطؤ)، اعتماد و میل، سبکی، سنگینی (ثقل)، حرارت (گرما)، برودت (سردی)، رطوبت، خشکی (بیوست)، خشن (زبر)، صاف، سخت، نرم، سست، شکننده، شفاف، تخلخل، اجتماع، دواماس، متداخل، متصل (پیوسته)، اتحاد، تتالی (پیوستگی)، توالی، علت، معلول، ابداع، خلق (آفرینش)، احداث، قدم (دیرینگی).

منابع

ابن سینا - حدود یا تعریفات

کلید واژه ها

کتاب حدود یا تعریفات ابن سینا فلسفه علم منطق زندگینامه

کتاب دانشنامه علانی

شناخته ترین و جامع ترین کتابی که شیخ در اقسام حکمت به زبان فارسی نوشته همین کتاب است که بنابر تصریح خود او در مقدمه کتاب آن را به نام علاء الدوله ابو جعفر محمد بن دشمنزیار کاکویه نوشته است. کتاب مشتمل است بر منطق، الهیات (علم برین) طبیعیات (علم زیرین) و ریاضیات، لیکن قسمت ریاضی آن چنانچه جوزجانی در مقدمه نخست فعلی ریاضیات می گوید 'ضایع شده' و بعدها جوزجانی آن را از روی مصنفات دیگر شیخ ترجمه و تلخیص کرده و به قسمتهای اصلی افزوده است. بخش های سه گانه آن یعنی منطق، الهیات و طبیعیات بار دیگر در سال ۱۳۳۰ و ۱۳۳۱ چاپ شده است.

این کتاب به نام 'حکمت علانی' یا علائیه معروف است ولی در 'عیون الانبیا' تألیف ابن اصیبه نام این کتاب 'دانش مایه' ضبط شده و در 'نزهت نامه علانی' تألیف شهردان نام این کتاب 'دانشنامه علانی' است. این کتاب در دو جلد به طبع رسیده جلد اول مشتمل بر مقدمه مصحح و منطق و الهی و جلد دوم مشتمل بر طبیعیات و هندسه و هیئت و ارثماطیقی و موسیقی.

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تا کنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطبق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: «کتابهایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم.»

ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پرمشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب قانون در طب خود را نوشت. در دوران زندگی که بیشتر با حکومت غزنویان روبرو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پربار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دار فانی را وداع کرد.

کتاب منطق: برخی از عناوین این بخش عبارتند از: تقسیم علم به تصور و تصدیق - بیان علت احتیاج علم به علم منطق و فایده آن - آغاز علم منطق - تقسیم لفظ به مفرد و مرکب - پدید کردن لفظ کلی و جزئی - باز نمودن کلی ذاتی و عرضی - باز نمودن جنس و نوع و فصل و خاصه و عرض عام - تعریف خاصه و عرض عام - تعریف برسم - فرق بین خبر و انشاء - قضیه محصله و معدوله - تعریف قضیه شرطیه و مقدم و تالی - فرق میان موضوع و محمول با مقدم و تالی - پیدا کردن قیاس اقترانی - شروح حدود و نتیجه و اشکال سه گانه - قیاسهای مرکب و استثنایی از متصلات و منفصلات - قیاس خلف - نمودن حال استقراء - وهمیات - مشهودات - مقبولات و مسلمات - مشبهات - اقسام مسائل علم های برهانی - اقسام مطالب - و...

کتاب الهیات: این بخش شامل عناوین زیر می باشد: آغاز علم برین - تقسیمات علوم - موضوعات علوم نظری - بداهت وجود اقسام جوهر - بیان مذاهب در اصل جسم - ابطال مسلک عدم ترکیب در جسم - اثبات هیولی و صورت - اثبات تلازم ماده و صورت - تعریف اقسام عرض - اقسام تقابل - اقسام قوه فعلی - اقسام فاعل - برهان تطبیق - پیدا کردن حال ممکن الوجود - دانستن معنی خواست واجب الوجود - موجب اجسام ترکیب ناپذیر - اجسام بسیطه و مرکبه و اقسام بسیط - و...

منابع

ابن سینا- دانشنامه علائی

ص: ۸۸۱

کتاب فلسفی کتاب دانشنامه علائی ابن سینا حکمت زندگینامه علم منطق الهیات

کتاب رساله در حقیقت و کیفیت سلسله موجودات و تسلسل اسباب و مسببات

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تا کنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: «کتابهایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم.»

ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب قانون در طب خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان روبرو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پربار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دار فانی را وداع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۸۸۲

ابوعلی سینا در این رساله خود به مسئله آفرینش عنایت و توجهی خاص داشته و گذشته از این رساله در اغلب آثار فلسفی خود به بحث درباره آن پرداخته است. این رساله را شیخ به زبان فارسی تالیف نموده و عقاید و نظریات خود را درباره خلقت عالم و کیفیت صدور موجودات از مبدأ اول یعنی صانع جهان مبتنی و مستند به اصل قدم و ازلیت خالق و حدوث مخلوقات و موجودات آورده است.

ساختار بندی کتاب:

روش نگارش این کتاب بر اساس سؤال و جواب است که برخی از سئولات به شرح زیر می باشد که پس از ذکر هر سؤال جواب آن به طور کامل آورده شده است.

۱. چیست موجب وجود اول حق تعالی و تقدس لامحاله؟

۲. چیست فارق میان وجودی که اول حق راست و وجودی که دیگر موجودات است؟

۳. چیست موجب ایجاد موجودات؟

۴. و...

منابع

کتاب رساله در حقیقت و کیفیت سلسله موجودات و تسلسل اسباب و مسببات ابن سینا

کلید واژه ها

کتاب رساله در حقیقت و کیفیت سلسله موجودات کتب فلسفی ابن سینا آفرینش کتاب شناسی

مصارع المصارع

خواجه نصیر در این کتاب به تحلیل و بررسی کتاب مصارع الفلاسفه شهرستانی پرداخته که در واقع پاسخ به شبهات و اشکالاتی است که دیدگاه کلام اشعری نسبت به فلسفه دارد. شهرستانی در کتاب مصارع الفلاسفه (کشتی گرفتن با فلاسفه) به نقد و روش و مباحث ابن سینا پرداخته و در مواردی نیز تعابیر گزیده ای نسبت به ابن سینا به کار برده است. خواجه در این کتاب (مصارع المصارع) ضعف ها و نادرستی های دیدگاه شهرستانی در انتقاد از فلسفه و ابن سینا را آشکار می کند و مغالطه های شهرستانی را به خوبی نشان می دهد.

ص: ۸۸۳

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختار بندی کتاب:

برخی از عناوین این کتاب عبارتند از:

– حصر اقسام وجود

– اثبات واجب الوجود

– توحید واجب الوجود

– علم واجب الوجود و تعلق آن به امور کلی و جزئی

– حدود عالم

– بحث و جدل با عقل ها

– اشکالات

منابع

خواجه نصیرالدین طوسی - مصارع المصارع

کلید واژه ها

کتاب مصارع المصارع خواجه نصیرالدین طوسی انتقاد مصارع الفلاسفه فلسفه زند گینامه

عیون الحکمه

این اثر یکی دیگر از کتاب های حکیم بزرگ ایرانی ابن سینا می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. این کتاب شامل حکمت نظری که شامل ۳ قسم منطق، طبیعیات و الهیات می باشد است. این اثر نوشته ای موجز و مختصر است چرا که معانی عامه در این سه قسم را ذکر کرده و به تفصیل آنها نپرداخته است. عیون الحکمه این سینا کتابی است بسیط؛ زیرا تنها اصول

عام را که مقرر بین اهل حکمت است را بیان می کند، بدون اینکه در اختلافات و آراء و ترجیح یکی بر دیگری و نقد مذهب مؤلفین و تأیید مذهب خاصی که مولف متعهد به آن است؛ وارد شود. به همین خاطر جای توضیح و تفسیر در آن وجود دارد. به همین منظور فخر رازی از جمله کسانی است که به شرح این کتاب پرداخته است.

ص: ۸۸۵

عبدالرحمن بدوی در دیباچه این کتاب معتقد است که برای این کتاب دو نام وجود دارد به نام های 'الموجز' و 'عیون الحکمه' که نام اصلی آن ظاهراً 'الموجز' و نام مشهور آن که به خاطر محتوای آن مشهور شده 'عیون الحکمه' است. تاریخ تألیف این کتاب معلوم نیست اما از شواهد و قرائنی که در شرح فخر رازی آمده گویی بین سال های ۵۹۵ تا ۶۰۰ هجری نوشته شده و از آنجا که ابن سینا اشاره می کند که در سال های پختگی فکر و اندیشه اش نوشته است گویی در ده سال آخر عمرش یعنی بین سال های ۴۱۸ تا ۴۲۸ هجری نوشته است.

ابن سینا در نگارش این کتاب منتهای ایجاز را انتخاب کرده است چرا که تنها مباحث را به اندازه یک یا دو سطر توضیح می دهد و معنی کلی و عام آن را می گوید مثلاً در تعریف فصل آورده است: 'الفصل: هو المقول علی کلی فی جواب ای ماهو'، سپس به تعریف کلمه النوع می پردازد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ ه ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماة الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

این کتاب شامل ۳ بخش کلی به شرح زیر می باشد:

(۱) المنطقیات: الجنس الکلی الذاتی - الاسم - القول - القضايا - القیاس - استقراء - تمثیل و...

(۲) الطبیعیات: الحکمه و اقسامها: فی المصادر التي يجب تقديمها على العلم الطبيعي - الجبهه الجسم البسيط و المركب - فی الزمان - فی النبات - فی الانسان.

(۳) الالهیات: فی موضوع الالهیات - فی اثبات القوى - فی الوجود و بیان اقسامه الی الجوهر و العرض

منابع

ابن سینا - عیون الحکمه

کلید واژه ها

کتاب عیون الحکمه ابن سینا فلسفه علم منطق الهیات حکمت زندگینامه

کتاب النجاه من الغرق فی بحر الضلالت

کتاب حاضر یکی دیگر از آثار ارزشمند ابن سینا می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. این کتاب در اصل گزیده ای است از کتاب شفا که با موضوع منطق، طبیعیات، ریاضیات، موسیقی و الهیات می باشد. ابن سینا کتاب النجاه را با موضوع منطق آغاز می کند زیرا دانستن علم منطق را راهی برای جلوگیری از خطا و اشتباه ذهن می داند و سپس با این اندیشه و ذهن مصون از خطا در پایان به سمت الهیات روی آورده و در پی شناخت خدا قدم برمی دارد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تا کنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: «کتابهایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم.»

ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب قانون در طب خود را نوشت. در دوران زندگی که بیشتر با حکومت غزنویان روبرو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پربار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دار فانی را وداع کرد.

ساختار بندی کتاب

این کتاب در یازده بخش تألیف یافته که به شرح زیر می باشد:

الجزء الاول الى الجزء الثالث: فی المنطق

الجزء الرابع الى الجزء السادس: فی الطبيعيات

الجزء السابع الى الجزء العاشر: فی الرياضيات

الجزء الحادی عشر: فی الالهيات

برخی از عناوین برگزیده کتاب

وی در بخش منطق آن به موضوعات منطقی چون تصور و تصدیق، نوع، جنس، ذاتی و عرضی و... می پردازد.

بخش طبیعیات به موضوعات و مباحثی چون امور طبیعی و غیر طبیعی برای اجسام، نفس ناطقه، اثبات اینکه فلک مشتمل بر مبداء حرکتی مستدیری است و در اثبات حدوث نفس و... سخن می گوید.

سپس وارد علم ریاضیات می شود و هندسه و حساب و آنچه که در دانستن این علم نیاز است را بیان می کند. در این بخش اصول هندسه را شرح می دهد که به نوعی این بخش مختصر کتاب اقلیدس یا اصول الهندسه است. در ادامه مبحث ارثماتیقی یا علم الحساب را مطرح می کند. علم هیئت و آنچه در شناخت احوال حرکات اجرام و ابعاد مدار آسمان در طول و عرض به آنها نیاز است و آنچه زیجها به آن می پردازند موضوع دیگری است که ابن سینا در ادامه به آنها اشاره می کند. پایان بخش مبحث ریاضیات ابن سینا دانستنیهای موسیقی است. بخش های موسیقی آن شامل نغمه، اصوات، اجناس، ایقاع، انتقالات، آلات و... می باشد.

در علم الهیات روشن و موجز از احوالات معاد، چگونگی اخلاق و افعال نافعه سخن می گوید؛ وی در این قسمت مباحث شناخت آفریننده هستی و اثبات یگانگی خدا، واجب الوجود بذات بودن خداوند و مباحث مربوط به آن را بررسی می کند.

منابع

ابن سینا- النجاه من الغرق فی بحر الضلالات

کلید واژه ها

کتاب فلسفی کتاب النجاه من الغرق فی بحر الضلالات ابن سینا زندگینامه الهیات

کتاب المباحثات

یکی از کتاب های ابوعلی سینا می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. این کتاب در بردارنده هفت مباحثه ابن سینا با موضوع فلسفی می باشد. کتاب مباحثات شیخ شبیه به کتاب تعلیقات وی می باشد و تألیف آن به واسطه سوال و جواب هایی بوده که بین ابوعلی سینا و شاگردانش صورت گرفته است. مشهور این است که سوال کننده بهمنیار بن نریمان شاگرد شیخ بوده اما از خلال مباحثات معلوم می شود که علاوه بر بهمنیار ابی منصور بن زیله در طرح سوالات یا جمع آن با بهمنیار مشارکت داشته است. اما قرائنی وجود دارد که شخص سومی را هم در این دایره وارد می سازد زیرا در مباحثه سوم آمده: «هذا الجواب من بابہ الشیخ الکرمانی» که گویا این مباحثه در جواب اعتراض کرمانی است بر برهانی که شیخ در اثبات نفس به آن اعتقاد دارد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ ه ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در

سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۸۸۹

این کتاب از چند جهت حائز اهمیت می باشد: اولاً از آنجا که مباحثات بین شیخ و شاگردانش صورت می گیرد تکلفاتی که مولفین مقید به آن می شوند در آن دیده نمی شود و به روحیه واقعی شیخ از میان این گفتگوها می توان پی برد. به عنوان مثال اعتماد شدید ایشان به آرای خود و شدت غضب شیخ بر معترضین بر اقوالش به خوبی معلوم است. ثانیاً از آنجا که در شأن شیخ نیست که در اثبات سخنش به آراء دیگران استناد کند به همین خاطر مباحثات وی خالی از ذکر اقوال مختلف است به همین خاطر خواننده به آسانی رای و مقصود حکیم ابوعلی سینا را در می یابد. ثالثاً شیخ در مواردی که اطلاعاتی درباره مطلب ندارد به صراحت اظهار عجز می نماید و این چیزی است که در کمتر کتابی دیده می شود.

منابع

ابن سینا- المباحثات

کلید واژه ها

کتاب المباحثات ابن سینا فلسفه علم منطق زندگینامه

کتاب القصیده المزدوجه و منطق المشرقین

یکی از آثار گرانمایه استاد بزرگ منطق، شیخ الرئیس ابوعلی سینا می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. منطق المشرقین از جمله آثاری است که شیخ در اواخر سالهای عمر خویش نگاشته است و به همین دلیل از متانت و پختگی بیشتری برخوردار است. القصیده المزدوجه (المرجوزه) نیز جمله اشعاری است که ابن سینا در جواب به سؤال ابی الحسن سهل بن محمد السهلی (در گرگانج) به سرودن آن مبادرت ورزیده و برادرش علی را به حفظ آن سفارش نموده است.

منطق المشرقین: این کتاب دربردارنده مفاهیم منطقی مشائیان می باشد که ابن سینا به طور کامل در آن به توضیح مباحث می پردازد.

ص: ۸۹۰

القصیده المزدوجه: این قصیده در بردارنده ۲۹۶ بیت شعر می باشد که در آن ابن سینا مفاهیم مختلف علم منطق را به صورت شعر سروده است. از جمله:

- ابیاتی در الفاظ مفرده:

اللفظ اما مفرد فی المبنی *** لیس لجزء منه جزو المعنی

- ابیاتی در الفاظ خمسه:

ان من الذاتی ما معناه *** یكون حقا فی جواب ما هو

- ابیاتی در مقولات ده گانه:

وکل نعت فهو اما جوهر *** قوامه بنفسه مقرر

- ابیاتی در قضایا:

والقول اما قابل لصدق *** والكذب - كالانسان هو ذونطق

- ابیاتی در عکس:

ان نکس الموضوع و المحمول *** فی القول و هو مثل ماتقول

معرفی اجمالی نویسنده

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تا کنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: «کتابهایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم.»

ص: ۸۹۱

ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب قانون در طب خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان روبرو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پربار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دار فانی را وداع کرد.

ساختار بندی کتاب:

مقدمه: زندگینامه ابن سینا

القصیده المزدوجه: موضوع ابیات آن عبارتند از:

المقدمه

الالفاظ المفردة

الالفاظ الخمسه

المقولات العشر

القضايا

النقيض

العكس

القياس

القياس المستثنى

الاستقراء

التمثيل

مواد المقدمات

البرهان

المطالب

الجدل، الخطاب، الشَّع، المغالطه

الحد

منطق المشرقين: شامل مباحثي از جمله:

ذكر العلوم

اللفظ المفرد

الكلّي والجزئي

اصناف التعريف

امتحان الحد

التصديق

تحقيق ايجاب الحملی

التناقض

نقيض المطلقه اللازمه

نقيض الموجهه المطلقه الجزئيه

منابع

شيخ الرئيس ابوعلی سینا- القصيده المزدوجه و منطق المشرقين

کليد واژه ها

کتاب فلسفی کتاب القصيده المزدوجه و منطق المشرقين ابن سینا زندگينامه شعر

ص: ۸۹۲

اتحاد عاقل به معقول رساله ای است به قلم وزین و رصین علامه آیت الله حاج ابوالحسن رفیعی قزوینی که در نهایت ایجاز و اتقان نوشته شده است. این رساله وجیز و عزیز با مدخلی از طرح آرا و عقاید حکمای متأخر و متقدم در خصوص مبحث مهم و عالی الشان اتحاد عاقل به معقول آغاز میشود، سپس تصویر کلی مبحث مورد نظر با توضیحات لازم در اطراف آن، همراه با ذکر برهان و ادله عقلی در سه فصل و یک خطابه ادامه می یابد.

حکیم بزرگوار، در این رساله بعد از ذکر بیان معقول و تشریح حقیقت معقول بالذات، به تقسیم اتحاد بین دو شیء اشاره می فرماید و این اتحاد را بر سه قسم تقسیم می نماید. معظم له بعد از تمهید این مطالب، بر خلاف نظریه برخی از حکما (شیخ رئیس و حاج ملا- هادی) اتحاد عاقل به معقول را در تعقل حقایق اشیاء می داند و روی همین اصل به اثبات اتحاد مدرک خویش می پردازد.

نکته گفتنی در باب رساله حاضر اینکه، جزء جزء این مباحث با تعلیقات پر مغز محقق بارع حضرت علامه آقای حسن حسن زاده آملی تبیین شده است. قلم و محتوای این کتاب از نظر درک و بیان بسیار سنگین بوده و فقط اهل فن متوجه می شوند و برای عوام درک آن مشکل است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آقا سید ابوالحسن رفیعی قزوینی از مشاهیر و معاریف اساتید در نیم قرن اخیر بود، جامع المعقول و المنقول بود که در سال ۱۳۱۵ ق در قزوین چشم به جهان گشود. فلسفه را نزد حکیم کرمانشاهی و حکیم اشکوری آموخته بود. پس از تأسیس حوزه علمیه قم در سال ۱۳۴۰ به وسیله مرحوم حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، معظم له به قم مهاجرت کرد و ضمن استفاده از محضر آقای حائری، خود به تدریس شرح منظومه سبزواری و اسفار ملاصدرا پرداخت، فضلا از درسش استفاده می کردند. استاد بزرگ ما آیت الله خمینی شرح منظومه و قسمتی از اسفار را نزد او خوانده اند. او را بالخصوص از نظر حسن تقریر و بیان می ستودند. مرحوم رفیعی در زمان حیات مرحوم آقای حائری به قزوین مراجعت کرد. طالبان حکمت احیانا برای استفاده از محضرش به قزوین می رفتند. سال های آخر، تهران را محل اقامت قرار داد و از مراجع تقلید به شمار می رفت.

علامه سید ابوالحسن رفیعی قزوینی پس از سال ها مجاهدت، نیمه شب سه شنبه ۲۴ دی ماه ۱۳۵۳ شمسی، برابر اول محرم ۱۳۹۵ قمری در سن ۸۵ سالگی در تهران به لقاء الله شتافت و در مسجد بالاسر آستان قدس فاطمی، کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه (س) به خاک سپرده شد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب دارای سه فصل، یک خطابه و تعلیقات به شرح زیر می باشد:

فصل اول: مراد از معقول آن امریست که مورد ادراک عقلی قرار گرفته است.

فصل دوم: در بیان تشریح حقیقت معقول بالذات

فصل سوم: در اقسام اتحاد بین دو شیء و تصور آن

خطابه - تعلیقات

منابع

ابوالحسن رفیعی قزوینی - اتحاد عاقل به معقول

کلید واژه ها

کتاب اتحاد عاقل به معقول سید ابوالحسن رفیعی قزوینی فلسفه علم منطق عقل زندگینامه

نگاهی به رسائل اخوان الصفا، یکی از منابع اسماعیلیان

بی گمان پیشرفت، تدوین و گسترش اندیشه های اسماعیلی و شکل گیری مکتبی فراگیر برای این شاخه بزرگ از شیعه به گونه ای که بتواند نظام جهانشناختی و سامانه فقهی مشخصی را فراروی نهاد وامدار تلاش اندیشورانی برجسته همانند ابوحاتم رازی، ابوعبدالله نسفی (نخشبی)، قاضی نعمان، ابویعقوب سجستانی، حمیدالدین کرمانی، مویدالدین شیرازی، ناصر خسرو و کسانی از این دست است. پیش از این دانشوران باید از کیالی و همچنین مجموعه ای که خود را اخوان الصفا نامیدند و بخشی از بنیادهای اندیشه اسماعیلی را فراهم ساختند یاد کرد.

اخوان الصفا

برای کسانی که در فلسفه به طور عموماً و در فلسفه اسماعیلی به طور خاص مطالعه می کنند نام رسائل اخوان الصفا نامی آشناست. این رسائل مجموعه ای فراهم آمده از پنجاه و دو رساله است که موضوعهای مختلفی از دانشهای آن روزگار را در برمی گیرد و یکی از منتهای مرجع در فلسفه اسماعیلی بشمار می رود. در این باره که اخوان الصفا چه کسانی بودند و مولف

این رسائل کیست اختلاف نظرهای فراوانی رخ نموده و فرضیه های متفاوتی مطرح شده است.

ص: ۸۹۴

- یکی از قدیمترین گزارشها در این باره روایتی است که از ابو حیان توحیدی (د. ۴۱۴.ق. ۱۰۲۳.م.) نقل می شود و وی در آن، رسائل را به چهار تن یعنی ابوسلیمان محمد بن معشر بستی معروف به مقدسی، ابواحمد نهرجوری، ابوالحسن علی بن هارون زنجانی و عوفی نسبت می دهد. این گزارش با اندک تفاوتهایی مورد توجه منابع دوره های پسین نیز قرار گرفته است.

- گزارش دیگری که منابع اسماعیلی بدان تمایل نشان می دهند این است که اصل رسائل را عبدالله اکبر یعنی عبدالله بن محمد بن اسماعیل به حدود اربعه، حرم (چهار داعی ویژه که همراه و رازدار اویند.) خود املا کرده و بدین ترتیب این رسائل فراهم آمده است. این نظریه، محدود بودن شمار رسائل را به عدد ۵۲ و همخوانی آن با تعداد رکعات نمازها- با احتساب و تیره به دو رکعت- که در دعائم الاسلام بر آنها تأکید شده و همچنین برابری عدد ۵۲ با نام محمد بن اسماعیل در حساب ابجد را گواه خود می گیرد.

- در گزارشهایی دیگر از منابع اسماعیلی همین روایت مورد توجه قرار گرفته است، با این تفاوت که در آنها به جای عبدالله اکبر از احمد بن عبدالله مستور نام برده می شود.

- برخی دیگر به خطا از مسلم بن وضاح مجریطی (د. ۳۹۵.ق.) به عنوان مولف رسائل اخوان الصفا نام برده اند.

- یکی از تحقیقات معاصر اسماعیلی نیز این نتیجه گیری را فراروی نهاده که در دوران احمد مستور گروهی از عالمان اسماعیلی مذهب، ۵۲ رساله فلسفی فراهم نهادند و آنها را به رویت امام احمد وفی رساندند و او نیز آنها را رسائل اخوان الصفا و خلاص الوفاء نامید و آنها را در رساله ای دیگر به نام رساله الجامعه خلاصه کرد و افزون بر آن رساله ای دیگر نیز به نام جامعه الجامعه فراهم ساخت که همه دانشهای آن رسائل را در بردارد. مصطفی غائب پس از طرح این نتیجه گیری با استناد به برخی از مخطوطات سری اسماعیلی فهرستی را از نویسندگان این رسائل فراروی می نهد که در بردارنده دوازده تن به شرح زیر است: ابوسلیمان بستی معروف به مقدسی، علی بن هارون زنجانی، ابواحمد مهرجانی، ابوالحسن عوفی، ابو حیان توحیدی، زید بن رفاعه، محمد ابوالفرج، ابوسلیمان محمد بن طاهر سجستانی، ابوزکریا عمری، عبدالسلام بن حسین بصری، ابوسفیان و سرانجام حلوانی.

- سرانجام برخی هم گفته اند: اخوان الصفا در بردارنده مجموعه ای از رجال با گرایشهای علوی، باطنی، اسماعیلی، معتزلی، فیثاغورثی، افلوپینی، و مجوسی است. اما به رغم این اختلافها «اکنون متخصصان موافقت دارند که رسائل به صورت پنهانی به وسیله حلقه ای از کاتبان و دانشمندان که به اسماعیلیه وابسته بوده اند در نیمه قرن چهارم/دهم در حدود زمان فتح مصر به دست فاطمیان، در بصره تألیف شده است.» البته این برداشت مخالف تحقیقات اخیر همدانی است که معتقد است «رسائل به وسیله گروهی از داعیان اسماعیلیه پیش از دوره فاطمی با همکاری عده ای از دانشمندان غیراسماعیلی میان سالهای ۲۶۰ق./ ۸۷۳م. و ۲۹۷ق./ ۹۰۹م. نوشته شده است.» نظریه اخیر با این عقیده که ممکن است آرزوی وحدت بخشیدن به اسماعیلیان غیرفاطمی و جمعیت اسماعیلی مخالف شرقی بر پایه عقیده و آرمان مشترک مولفان رسائل را به این دانشنامه واداشته باشد همخوانی دارد. به هر روی، صرفنظر از همه این اختلاف نظرها پیداست که رسائل اخوان الصفا در اندیشه اسماعیلی جایگاهی برجسته از آن خود ساخته و افزون بر این، در اندیشه متأخران نیز اثر گذاشته است. چونانکه دی بور می نویسد: «آراء اخوان الصفا در کلیات خود، نزد فرقه های فراوانی در جهان اسلام همانند باطنیه، اسماعیلیه، حشاشین، و دروزیان رخ نمود و حکمت یونانی توانست از رهگذر اخوان الصفا در شرق خانه گزیند.» هرچند آن گونه که دفتری می نویسد: رسائل اخوان الصفا هیچگونه اثری بر طرز تفکر اسماعیلی معاصر خود، از جمله عقایدی که اسماعیلیان فاطمی تبلیغ می کردند نداشته است و هیچ یک از نویسندگان دوره کلاسیک فاطمی بدانها اشاره نکرده اند، اما واقعیت آن است که در دوره های واپسین، این رسائل بسیار مورد توجه اسماعیلی مذهببان قرار گرفته است، چونانکه دفرموردی یادآور می شود که سنان بن سلیمان ملقب به راشدالدین پیوسته به مطالعه رسائل اخوان الصفا می پرداخت، یا مک دونالد می گوید: اسماعیلیان تعالیم اخوان الصفا را گرفتند و در دژهای کوهستانی خویش بر این تعالیم افزودند. این توجه و اهتمام به رسائل در دوره های متأخر به اندازه ای است که به گفته همدانی اسماعیلیان قرآن را کتاب عامه و رسائل اخوان الصفا را کتاب پیشوایان می دانند. رسائل اخوان الصفا با وصفی که درباره پدید آوردنگانش گذشت کتابی است مشتمل بر پنجاه و دو رساله که در چهار بخش سازمان یافته است:

- بخش اول به ریاضیات اختصاص دارد و عمدتاً مبتنی بر اندیشه ریاضی فیثاغورثیان جدید است و اصل را در هستی و پیدایش بر اعداد می‌گذارد و بویژه به ابتدای حقایق عالم هستی بر عدد چهار تأکید می‌ورزد. مباحث مربوط به اعداد، هندسه، نجوم، موسیقی و منطق در این بخش می‌گنجد. این مباحث مشخصاً اثر پذیرفته یا برگرفته از آراء فلاسفه یونان است، چونانکه مباحث آنان در منطق از مقدمه فرفوریوس و آراء ارسطو فراتر نمی‌رود و به گفته دی بور «در آن ابتکار اندکی به چشم می‌خورد یا به کلی فاقد ابتکار است.» این بخش چهارده رساله را در بر دارد.

- بخش دوم ویژه طبیعیات است و در آن از اموری چون هیولی و صورت، زمان و مکان و حرکت، آثار علوی، عالم اجسام و طبایع چهارگانه سخن به میان آمده و بخش عمده‌ای از آن بر مکتب ارسطویی مبتنی و بخشی نیز افلاطونی است. این بخش در بردارنده هفده رساله است.

- بخش سوم مربوط به نفسانیات و عقلانیات است و در آن با رویکردی نو افلاطونی از مراتب صدور و فیض، عقل و معقول، ادوار واکوار، ماهیت عشق و بعث و قیامت، عدل و معلولات و حدود و رسوم بحث می‌شود. این بخش مشتمل بر ده رساله است.

- سرانجام بخش چهارم به علوم شرعی و الهی اختصاص دارد و در آن با بحث از آراء و دیانات، ماهیت طریق خدا، ماهیت رفتارها، مسأله ایمان، چگونگی دعوت، احوال روحانیان و قربانیها و عیدها و اموری چون سحر و عزائم سعی شده است تا میان دین و فلسفه نوعی سازگاری ایجاد شود. البته اخوان الصفا برای رسیدن به چنین هدفی، از دین برداشتی عقلانی و تا اندازه‌ای نیز عرفانی به دست می‌دهند که از سویی می‌تواند آموزه‌های دیگر ادیان را هم در برگیرد و از سویی دیگر سختگیریهای دینی را و حتی اموری چون کیفر الهی اخروی را هم بر نمی‌تابد و بدانها تفسیری مجازی می‌دهد و قیامت کبری را نیز رجوع نفس کلی به عالم روحانی خود می‌داند. این بخش دارای یازده رساله است. شیوه‌ای که صاحبان رسائل اخوان الصفا برگزیده بودند به دست دادن تدوین و بیانی روشن از اندیشه بشری موجود در آن روزگار و از آن جمله فلاسفه هند و یونان بود. کار اخوان را از این زاویه با آنچه معتزله انجام می‌دادند همانند دانسته اند. البته این شیوه متفاوت از شیوه‌ای است که طرفداران جنبش اسماعیلی داشتند و هدف آنان آماده کردن مردم برای قیامت در آینده بود. افزون بر این، قرامطه که با بخشی از اسماعیلیان نخستین یا دست کم در اصول و کلیات با آن هم‌رأی بودند، در برخورد با فلسفه بیگانه و از جمله فلسفه یونان و هند آن را اقتباس کامل نمی‌کردند، بلکه با مطالعه آثار این فلسفه‌ها اذهان را برای پذیرش بخشهایی از این فلسفه آماده می‌کردند. رسائل اخوان الصفا به سبب همین گستردگی اندیشه بر متفکران پسین اثر گذاشت، چنانکه «آنها در حوزه فلسفه به نظریه سیاسی آرمانی امامی «استعداد النبوه» فارابی و ابن سینا و نظریه «تنویر ده عقول ابن سینا الهام بخشیدند.» روش اخوان در برخورد با میراث اندیشه بشری روشی بر تسامح است که البته اخذ و اقتباس و درهم آمیختن را روا می‌شمرد، چنانکه «برای مثال، تأثیراتی از علوم نجوم بابلی قدیم و عناصر بسیاری از سر منشأهای مسیحی - یهودی، ایرانی و هندی در رسائل یافت می‌شود. بیش از همه اینها، رسائل تاثیر مکتبهای مختلف حکومت هلنی را نیز نشان می‌دهد. رسائل... سراسر مشحون است به اندیشه‌ها و عقاید هر مسی، افلاطونی، ارسطویی، نو فیثاغورسی و بویژه نو افلاطونی»، و همین خود یکی از زمینه‌های پیوند دادن اندیشه اسماعیلیه متأخر به اندیشه‌های غیراسلامی و یونانی و مسیحی است، البته مشروط به آنکه تأثیر رسائل اخوان الصفا بر اندیشه‌های اسماعیلی پذیرفته شود.

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۵۳ تا ۱۵۸

کلید واژه ها

تشیع فلسفه فلسفه یونان فلاسفه فرقه اسماعیلیه رسائل اخوان الصفا

آثار و اندیشه های ابوحاتم رازی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

ابوحاتم رازی، یکی از فلاسفه اسماعیلیان شرق و از نخستین نظریه پردازان فلسفی اسماعیلی مذهب است. وی که نام کاملش احمد بن مدان لثی و رسانی رازی است از مشاهیر دعوت اسماعیلی در شرق است که از سوی غیاث، داعی اسماعیلی ری، به نیابت او برگزیده شد و سپس رئیس داعیان ری شد. ابوحاتم برخاسته از پشاپویه، از نواحی ری بود که پس از داعیان اسماعیلی چهارگانه خلف حلاج، احمد پسر او، غیاث و ابوجعفر کبیر پنجمین داعی اسماعیلی در آن سامان شد. چنانکه دفتری می نویسد: ابوحاتم پس از به دست گرفتن امور، دعوت اسماعیلی و فعالیتهای مربوط به این دعوت را در دهه نخست سده چهارم به صورت چشمگیری گسترش داد و ضمن اعزام داعیانی به اصفهان، آذربایجان، طبرستان و گرگان توانست امیر احمد بن علی را که از ۳۰۷ ق. / ۹۱۹ م. تا ۳۱۱ ق. / ۹۳۴ م. بر ری حکومت داشت به کیش اسماعیلی در آورد. پس از سیطره سنجان بر ری در حدود ۳۱۳ ق. / ۹۲۵ م. ابوحاتم به طبرستان رفت و در آنجا نیز توانست اسفاربین شیرویه و سردار او مرداویج بن زیار را به آیین اسماعیلیان در آورد. مرداویج بعدها احتمالاً- بدان که پیش بینی ابوحاتم در مورد زمان ظهور مهدی موعود تحقق نیافته بود به ابوحاتم بی مهری کرد و وی نیز بناگزیر ری- مرکز حکمرانی مرداویج - را دیگر بار ترک گفت و به آذربایجان رفت. ابوحاتم سرانجام در سال ۳۲۲ ق. / ۹۳۴ م. در گذشت و با درگذشت او اسماعیلیان جبال دچار بی سامانی شدند تا آنکه دو تن به نامهای عبدالملک کوبی و اسحاق رهبری آنان را در اختیار گرفتند.

ص: ۸۹۸

ابوحاتم از خود آثاری چند برجای گذاشت که مهمترین آنها عبارتند از:

۱- کتاب الزینه: این کتاب از کهنترین کتابهای اسماعیلی درباره آداب دعوت است و بخشی از آن را همدانی در قاهره منتشر کرده است.

۲- اعلام النبوه: این کتاب از مهمترین کتابهای فلسفه اسماعیلی و دربردارنده مباحثی درباره دیدگاه اسماعیلیان در خصوص پیامبران و نفس، هیولی، زمان و مکان است و عمدتاً بر پایه مناظره‌هایی سامان یافته که میان ابوحاتم رازی از یک سو و محمد بن زکریای از سوی دیگر صورت پذیرفته و در آن زکریای رازی با عنوان ملحد یاد شده است.

۳- الاصلاح: کتاب الاصلاح دربردارنده نقدی است که ابوحاتم رازی بر دیدگاههای نسفی در کتاب المحصول وارد ساخته و در آن با برخی از مفردات اندیشه نسفی و رویکرد اباحیگری آن مخالفت کرده است. نظام کلی اندیشه فلسفی ابوحاتم دارای رویکردی نوافلاطونی و گنوسی است و در آن از سلسله مراتب حقیقت عقول از عالم علوی به سفلی سخن می‌آید و بنابراین در کلیت، صورتی از همان اندیشه اسماعیلیان شرق است. البته، در این میان طرح برخی از مفردات اندیشه اسماعیلی چون دوره ستر و ظهور، برای نخستین بار نیز به ابوحاتم نسبت داده اند.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۶۰ تا ۱۶۲

کلید واژه ها

فلسفه تشیع فلاسفه فرقه اسماعیلیه

آثار و اندیشه های ابو عبدالله نسفی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

ابو عبدالله نسفی، او که نام کاملش ابو عبدالله محمد بن احمد نخشبی (نسفی) بر فرعی است از شاگردان برجسته حسین بن علی مروزی و از مردمان بخره از روستاهای اطراف نخشب بوده است. وی از رهبران نهضت فکری اسماعیلی در شرق بود که به ترتیب پس از ابو عبدالله خادم، ابوسعید عرانی و حسین بن علی مروزی داعی بزرگ اسماعیلیان شرق شد و رهبری فکری این گروه را در خراسان و فرارود در اختیار گرفت. او که اساساً از مردمان نخشب یا نسف بود مدتی به بخارا سفر کرد و سپس به نخشب برگشت. او در سفر بعدی خویش توانست امیر نصر سامانی را به کیش اسماعیلی در آورد. همین امر در جای خود سبب ناخرسندی سنیان شد و از همین رو امرای لشکر سامانی او را از حکمرانی خلع کردند و امیر نوح اول را جانشین او کردند. زمانی پس از بر کرسی نشستن نوح (سال ۳۳۱ق. / ۹۳۴م.) و در حالی که اسماعیلیان فرارود مورد تعقیب و آزار قرار گرفته بودند، نسفی و یارانش نیز در همان سال و به روایتی دیگر سال بعد، به قتل رسیدند. سنگینی این رخداد و ماجراهای پیشین و پسین بر اوضاع اسماعیلیان شرق آن اندازه که آن را «المحنة العظمی» نام نهادند. نسفی که از او به عنوان سرآمد فیلسوفان دوره اسماعیلی قدیم یاد می‌شود آثاری دربردارنده اندیشه های اسماعیلیان فراهم نهاده که عبارتند از: المحصول،

عنوان الدین، الدعوه الناجیه (المنجیه)، اصول الشرع که کتابی فقهی استف عنوان الدین و کتاب المصاییح. از این میان مهمترین کتاب او همان المحصول است که ظاهراً اندکی پیش از استقرار خلافت فاطمی یا در سالهای آغازین آن تألیف شده و مشتمل بر دو بخش بوده است: بخش نخست آن به مباحث فلسفی درباره مابعد الطبیعه پرداخته و نوعی نظام مابعد الطبیعی نوافلاطونی را ترسیم می کرده و از رهگذر همین مباحث اندیشه های نوافلاطونی به فلسفه اسماعیلیان راه یافته است. بخش دوم این کتاب هم درباره ادوار هفتگانه در تاریخ بشر بوده است. هرچند این کتاب بسان دیگر کتابهای نسفی برجای نمانده، اما ظاهراً در روزگار خود و زمانی پس از آن مورد توجه دیگر اسماعیلیان و اندیشمندان مذهب قرار گرفته است، چونانکه ابوحاتم رازی کتابی در انتقاد از آن بویژه رویکرد اباحیگری آن با نام الاصلاح نوشت و در برابر، ابویعقوب سجستانی کتاب النصره را به دفاع از المحصول استاد خود نوشت. کتاب الریاض کرمانی هم که بخشی از المحصول را برای ما نقل کرده و به ما رسانده، خود ناظر به نزاع الاصلاح و النصره است و البته می کوشد از دیدگاههای ابوحاتم که بعدها در جناح موافقان دولت فاطمی قرار گرفته، حمایت کند. نسفی که در کنار ابوحاتم رازی و ابویعقوب سجستانی در شمار نمایندگان مکتب ایرانی یا مکتب اسماعیلی مخالف بود از کسانی است که دست کم در آغاز با ظهور امامت فاطمی مخالفت می ورزیدند و همچنان از امامت محمد بن اسماعیل و ختم امامت به او دفاع می کردند. او در کتاب المحصول خود که نخستین اثر فلسفی اسماعیلیان است برای بار دیگر از امامت محمد بن اسماعیل و از اینکه او به نام مهدی ظهور خواهد کرد، دفاع کرده و همین اثر توانسته است در وحدت بخشیدن به اسماعیلیان شرق که به امامت فاطمی روی خوشی نشان نمی دادند و خود نیز فاقد دستگاه رهبری مرکزی ای بودند اثر بسزایی داشته باشد. اهمیت نسفی افزون بر این نکته در این است که اندیشه های نوافلاطونی را به نظام تفکر اسماعیلی درآورد. این اهمیت آن اندازه است که از دیدگاه ساموئل استرن احتمالاً وی موسس فلسفه اسماعیلی بوده است. دفتری در توضیح این مسأله می نویسد: «او قدیمترین متفکر اسماعیلی است که فلسفه نوافلاطونی یا به عبارتی دقیقتر نوعی فلسفه جدید الولاده نوافلاطونی اسلامی را وارد اندیشه اسماعیلی کرد. عقاید مابعد الطبیعی و جهانشناختی النسفی که ریشه های نوافلاطونی داشت شالوده نظامهایی را که ابوحاتم رازی و مهمتر از او السجستانی به وجود آوردند گذاشت. جهانشناسی جدید نوافلاطونی اسماعیلی که بعضی از جزئیات آن بحث و منازعه در میان سه مولف مکتب ایرانی برانگیخت، عقیده شایع جماعات اسماعیلی شرقی در طول قرن چهارم/ دهم و قرن پنجم/ یازدهم گردید. بعدها پایگاه مرکزی دعوت فاطمی در طی خلافت المعز آن را پذیرفت و جایگزین جهانشناسی اولیه اسماعیلیه کرد.»

آنگونه که از این تحلیل نیز پیداست نکته دیگر هم در اهمیت و جایگاه نسفی آن است که شیوه وی سنگ بنای تحقیقات و تأملات بعدی در فلسفه اسماعیلیان شد و از آن جمله یکی از کسانی که به طور مشخص روش او را پی گرفت و از اندیشه های او حمایت کرد شاگرد برجسته نسفی، یعنی سجستانی بود.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۶۲ تا ۱۶۴

کلید واژه ها

فلسفه تشیع فلاسفه فرقه اسماعیلیه

آثار و اندیشه های حمیدالدین کرمانی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

حمیدالدین کرمانی نام کامل او حمیدالدین احمد بن عبدالله کرمانی ملقب به حجه العراقین است. درباره او بسان دیگر داعیان اسماعیلی که عمدتاً فعالیت‌های سری داشتند اطلاعات کمتری در اختیار است. همین اندازه پیداست که وی احتمالاً از مردم کرمان بود، به سال ۳۵۲ق. / ۹۶۳م. زاده شد و بیشترین فعالیت‌های خود را در عراق، بویژه بغداد و بصره و از آن پس در نواحی شمال شرق عراق و نیز نواحی مرکزی ایران پی گرفت. تأثیر فعالیت‌های او در عراق آن اندازه بود که توانست مقلد بن یوسف، کارگزار حکومت عباسی در موصل را به کیش اسماعیلی درآورد و کاری کند که در سال ۳۸۲ق. / ۹۹۲م. در موصل بر منبر به نام خلیفه فاطمی وقت یعنی عزیز خطبه بخوانند. کرمانی که خود از بزرگان اسماعیلیه شرق و یکی از پرکارترین نویسندگان و فیلسوفان اسماعیلی و از شاگردان ابویعقوب سجستانی بود ظاهراً برای نخستین بار در دوره خلافت عزیز به مصر رفت و دیگر بار نیز در هنگامی که گروه‌های تندرو اسماعیلی همانها که سلف دروزیان شدند - درباره حاکم راه غلو در پیش گرفته و او را تا حد خدایی بالا برده بودند به دعوت ختکین، داعی الدعاه وقت مصر، روانه آن سامان شد و در سال ۴۰۷ یا ۴۰۸ق. / ۱۰۱۶ یا ۱۰۱۷ م. به قاهره رسید. وی در آنجا در مباحثی که درباره ماهیت امامت فاطمیان رخ نموده بود دخالت کرد و چندی بعد به عراق بازگشت. او کتاب راحه العقل خود را در همین زمان تألیف کرد. کرمانی به روایتی در سال ۴۰۸ق. / ۱۰۱۷ و ۱۰۱۸ م. و به روایت پذیرفته تر پس از ۴۱۱ق. / ۱۰۲۰ و ۱۰۲۱م. در گذشته است. کرمانی از فلاسفه پرکار اسماعیلی و در واقع حلقه واسطه ای میان دانشوران اسماعیلیه شرق و اسماعیلیه فاطمی است و آثار فراوانی از خود بر جای گذاشته است. شمار آثار او را افزون بر سی کتاب و رساله دانسته اند و از جمله مهمترین آنهاست:

ص: ۹۰۰

۱- المصباح فی اثبات الامامه: وی در این کتاب پس از طرح مباحثی درباره خلقت و نبوت از امامت، عصمت و تعیین امام از رهگذر نص سخن به میان آورده است.

۲- راحه العقل: این کتاب از مهمترین کتابهای فلسفی اسماعیلی است که در آن در چهار چوب ساختاری مبتنی بر تقسیم های هفت تایی فصول و مباحث، از توحید و صفات خداوند و سپس فیض و ابداع و سلسله مبدعات بحث شده است.

۳- الریاض فی الحکم بین (الصادین) صاحبی الاصلاح و النصره: همانگونه که از نام کتاب پیداست، کرمانی این کتاب را در داوری میان نظریه های سه تن از اندیشوران اسماعیلی یعنی نسفی، ابوحاتم رازی و ابویعقوب سجستانی نوشت و در آن ضمن به دست دادن تصویری از نظریات نسفی در المحصول و نقد آن از سوی ابوحاتم رازی در الاصلاح و پاسخ به این نقد در النصره سجستانی به نقد و داوری درباره آنها پرداخت. مباحث این کتاب درباره نفس یا منبعث اول، عقل یا مبدع اول، حرکت و سکون، هیولی و صورت، اقسام عام، وقف و قدر، شریعت آدم و وصی نوح و توحید و مبدع اول است.

۴- الرساله الدریه فی معنی التوحید الموحد و الموحد که در باب توحید است.

۵- مباسم البشارات بالامام الحاکم بأمرالله

۶- تنبیه الهادی و المهتدی که به رد عقاید مخالفان اعم از سنیان و شیعیان دوازده امامی می پردازد.

جایگاه کرمانی و اندیشه او بدان باز می گردد که وی در آثار خود و بویژه راحه العقل ضمن دفاع از عقاید اسماعیلی، می کوشد تا فلسفه اسماعیلی را به صورتی سامان یافته به تصویر کشد و نظام جهانشناختی اسماعیلی را که از فلسفه یونان اثر پذیرفته است ترسیم کند. هرچند «فاطمیان نظام جهانشناسی کرمانی را نپذیرفتند، این جهانشناسی با بعضی تغییرات و اصلاحات بعدها مورد بهره برداری دعوت طیبی در یمن قرار گرفت و بلکه جایگزین نظام قدیمتر که مبتنی بر آثار النسفی، السجستانی و ابوحاتم بود شد.»

به هر روی، کرمانی یکی از نمایندگان اسماعیلیه شرق است که بیشترین تلاش را در تدوین اندیشه اسماعیلیه بویژه در باب و سلسه مبدعات انجام داده و تحلیلی کامل را در این باره فرارو نهاده است.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۶۶ تا ۱۶۸

کلید واژه ها

فلسفه فلاسفه تشیع فرقه اسماعیلیه

آثار و اندیشه های ناصر خسرو، یکی از اندیشوران اسماعیلیه

ناصر خسرو، نام کامل او ابومعین ناصر بن خسرو بن حارث قبادیانی مروی بلخی است. وی در سال ۳۹۴ق. / ۱۰۰۴م. در قبادیان بلخ زاده شد و در خانواده ای که از کارگزاران حکومت و دارای گرایشهای اسماعیلی بود تربیت یافت. او در دوره پیش از سیطره سلجوقیان بر خراسان با غزنویان بلخ همکاری داشته است. او پس از فرمانروایی سلجوقیان نیز با حکومت جدید همکاری می کند و از جانب چغری بیگ سلجوقی، کارگزار دیوان در مرو می شود اما هنگامی که ناصر خسرو پنجمین دهه از زندگی خود را آغاز می کند، در او تحولی روحی پدید می آید و در نتیجه این تحول روحی سفر مشهور و طولانی خود را در پیش می گیرد. برخی منابع نیز این سفر را ناشی از تحول نمی دانند و نتیجه سفارش حجت اسماعیلی خراسان به او برای آشنایی بیشتر با تعالیم اسماعیلی قلمداد می کنند. به هر رو، ناصر خسرو سفر خود را در سال ۴۳۷ق. / ۱۰۴۵م. آغاز می کند و پس از عبور از نقاط مختلفی از ایران، شام و فلسطین و نیز به جای آوردن حج، در سال ۴۳۹ق. / ۱۰۴۷م. وارد قاهره می شود و تا سال ۴۴۱ق. / ۱۰۵۰م. در پایتخت خلافت عباسی می ماند. در همین دوره است که با موید فی الدین که همزمان با او به قاهره رسیده آشنا می شود و به دیدار مستنصر نایل می آید. بازگشت ناصر خسرو از سفر از طریق حجاز، یمامه، بحرین، جنوب عراق و مناطق مختلفی از ایران صورت پذیرفته و وی سرانجام در سال ۴۴۴ق. / ۱۰۵۲م. به بلخ رسیده است. ناصر خسرو از این دوره به بعد فعالیت خود را با نام حجت خراسان در بلخ متمرکز می سازد و این فعالیت را به دیگر نواحی خراسان قدیم و از جمله نیشابور و سپس مازندران گسترش می دهد و سرانجام در پی مخالفتهای سنیان معتصب و متهم شدن به کفر و الحاد به ناگزیر به دره یمگان می گریزد و از حدود ۴۵۳ق. / ۱۰۶۱م. تا پایان زندگی در آنجا می ماند و مهمترین آثار خود را در این دوره غربت فراهم می نهد. ناصر خسرو پس از سال ۴۶۵ق. / ۱۰۷۲ و ۱۰۷۳م. درگذشت، اما از خود آثار ارزشمندی در ادبیات اسماعیلی برجای گذاشت. آثار ناصر خسرو به زبان فارسی است و شماری از آنها به عربی، فرانسه، آلمانی و زبانهای دیگر ترجمه شده است. از جمله آثار او باید از موارد زیر یاد کرد:

ص: ۹۰۲

۱- زاد المسافرین: کتاب اصلی فلسفی حکیم ناصر خسرو است که تألیف آن در ۴۵۳ ق. در یمگان انجام پذیرفته است.

۲- وجه دین: کتابی است در باب تأویل، چندان که می توان آن را صورتی فارسی شده از تأویل الدعائم قاضی نعمان دانست. این کتاب برای نخستین بار در سال ۱۳۰۳ ش. در برلین و بعدها نیز در تهران چاپ شده است.

۳- خوان الاخوان: کتابی است در فلسفه و مواعظه که با زبانی ساده به تبیین اندیشه های اسماعیلیان و به مقوله هایی چون خلق و ابداع و عقل و نفس و همانند آن پرداخته است. افزون بر اینها باید از آثاری چون سفرنامه و دیوان ناصر خسرو هم یاد کرد که خود افزون بر اشاره به عقاید اسماعیلی و پاره ای از رخدادهای، در ادب فارسی نیز جایگاهی درخور توجه دارند. ناصر خسرو در شمار اسماعیلیان نزاری دانسته می شود و گفته اند چون در قاهره بود مستنصر جانشینی نزار را به وی خبر داده بود.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۷۲ تا ۱۷۳

کلید واژه ها

تشیع ناصر خسرو فلاسفه فرقه اسماعیلیه

کتاب علمی

کتاب الآثار الباقیه عن القرون الخالیه

کتاب به نام «الآثار الباقیه عن القرون الخالیه» به عربی است و یکی از آثار مهم و معتبر 'ابوریحان بیرونی' می باشد. موضوع اصلی کتاب، عبارتست از گاه شماری و گاه شناسی ملت های باستانی و در ضمن آن، به نکات و مطالب ارزشمندی درباره مسائل نجومی، جشنها و اعیاد اقوام گوناگون، مراسم فرقه های مذهبی، گزارشی راجع به مدعیان نبوت و مطالبی بدیع در تاریخ ملوک بابل، کلد، مصر، ایران، روم و یونان، پرداخته شده است.

ص: ۹۰۳

ابوریحان محمد بن احمد هروی خوارزمی بیرونی، محقق و حکیم مشهور و فیلسوف و ریاضی دان و هند شناس بزرگ ایرانی! وی در سال ۳۶۵ ه ق = ۹۷۳ میلادی، در شهر «کش» پایتخت خوارزم، در خانواده ای که ظاهراً با خاندان سلطنتی انس داشتند بدنیا آمد و تحت حمایت و سرپرستی 'ابومنصور بن علی بن عراق' رشد کرد. ابونصر منصور، ستاره شناس برجسته و ریاضی دان آن زمان بود که ابوریحان در دوران جوانی اش، در این رشته ها زیر نظر او تخصص یافت و در واقع، استادش بود. ابوریحان به دلیل استعداد و کیفیت بالای آموزش خود در هنگام تحصیل و تحقیق علمی، قبل از هجده سالگی، اولین مشاهده ستاره شناسی اش انجام و مدت ۷ سال در همان شهر (کش) با دانشمندان دیگر رابطه برقرار کرد بطوری که سال ۳۸۷ ه ق، با همکاری 'ابوالوفاء بوزنجانی' یک مشاهده قمری در بغداد انجام داد تا تفاوت طولی را بین دو پایتخت، تعیین کند. به دلیل اوضاع نامساعد، خوارزم را ترک و به «ری» و سپس به گیلان سفر و سال ۸-۳۸۷ ه ق، کتاب مقالید علم الهیئه و غیره را در زمینه ستاره شناسی به پایان رساند!! ابوریحان از گیلان به جرجان رفت و به دنبال علوم و تحقیقاتش، اواخر ۳۹۰ ه ق، نگارش همین کتاب «الاثار الباقیه» را شروع و یکسال بعد، بعد از تکمیل کتاب، آنرا شمس المعالی قابوس بن وشمگیر زیاری (پادشاه) هدیه کرد. ابوریحان تبحر زیادی در علوم اسلامی متون هندوان و فلسفه یونانی داشت ولی شهرت او بیشتر در ریاضیات و نجوم و هیئت و جغرافیا بود! این کتاب، عالمانه ترین و مهم ترین اثر این دانشمند بزرگ در میان دهها آثار اوست. با قضاوت در مورد جزئیات معلوم است که او اطلاعات مفصل و گرانبهای این کتاب را طی سالیان زیاد و با زحمت و تلاش فراوان جمع آوری کرده بود.

کتاب الاثار الباقیه دارای پیشگفتار و ۲۱ فصل است. در پیشگفتار، انگیزه اش را درباره تألیف کتاب می گوید و بعد روش کارش را توضیح می دهد.

فصل اول: در بیان ماهیت شب و روز و آغاز هر کدام از نظر اعراب، رومیان و ایرانیان، آنگاه درباره مبدأ شبانه روز نجومی و عقیده فقها را در مورد روز شرعی مطرح می کند.

فصل دوم: در بیان ماهیت و مبدأ سال و ماه و اقسام کیسه ها.

فصل سوم: در باب ماهیت تاریخ هجری، میلادی، رومی و غیر آن و اختلاف اقوام درباره آنها و بعد عقاید ملت‌های گوناگون (ایرانیان، یهودیان، مسیحیان) درباره اندازه عمر جهان می گوید.

فصل چهارم: درباره اختلاف امت ها در ماهیت ذوالقرنین و بعد هم گفتارهای گوناگونی را مطرح می کند.

فصل پنجم: از ماههای ایرانی، خمسه مسترقه، ماههای مجوس خوارزم، ماههای عبرانیان و از این قبیل.

فصل ششم: درباره چگونگی استخراج برخی تاریخ ها از تاریخ دیگر! تاریخ پادشاهان و مدت شاهی آنها.

فصل هفتم: در بیان ادوار و چگونگی پیدایش ماهها و سالها در نزد یهود، سخنی درباره اولین اجتماع نیرین در سالهای اسکندری.

فصل هشتم: درباره تاریخ مدعیان نبوت و اقوامی که به آنها گرویدند. ضمناً سخنانی درباره بودا، صابئین و زرتشت.

فصل نهم: درباره جشن های ایرانیان، نوروز و علت پیدایش آن.

فصل دهم، یازدهم و دوازدهم: درباره جشن های سغدیان و اعیاد اهل خوارزم.

فصل سیزدهم: روزها و ماهها و جشن های رومیان. چگونگی شیرین کردن آب شور، حقیقت نور و گرمی آفتاب و از این قبیل.

فصل چهاردهم و پانزدهم: ماهها و روزهای مقدس و جشن های یهودیان و مسیحیان و اعمالی که باید انجام دهند.

فصل شانزدهم: درباره روزه ترسایان و جشن های آنها، بعضی از اعتقادات مسیحیان در مورد تاریخ زندگی حضرت عیسی مسیح (ع).

فصل هفدهم: درباره نصارای نسطوری و روزه آنها و جدول های مربوط به آنان.

فصل هجدهم: درباره جشن های مجوس قبل از ظهور زرتشت و اعیاد صابیان.

فصل نوزدهم: شرح ایامی که اعراب جاهلی داشتند. علت نامگذاری، مبدأ ماههای عربی و بازارهای آنان بحث می کند.

فصل بیستم: درباره ایام مسلمانان شامل عاشورا و سابقه آن و وقایع مهم هر یک از ماهها برای مسلمین. در پایان این فصل اشاره ای به غدیر خم دارد.

فصل بیست و یکم: در توضیح طلوع و غروب ماه، سپس مباحثی درباره اختلاف هندیان و اعراب در تقسیم منازل ماه، جهت بادها، و سخنی درباره اسطربلاب.

در پایان مسئله تسطیح کره بر سطح مستوی و ترسیم نقشه های جغرافیایی و شیوه ابدائی خودش بنام «اسطوانی» را شرح می دهد.

نظریه یکی از صاحب نظران انگلیسی:

مستشرق جدید 'سی. ادوارد. شاو' از 'ابوریحان بیرونی' قدرشناسی می کند و می گوید: این کتاب، یک اثر استاندارد، ولی صرفاً در زمینه ادبیات شرق است. البته او می خواست که ابوریحان، جهانی نشود. این مستشرق انگلیسی، در متنی از ابوریحان، تعریف بی نظیری می کند و عقیده دارد که اثر او، ویژگی های ممتاز یک منبع اصلی را دارد و ندرتاً چیز دیگری جای گزین آن خواهد شد.

چاپ و نشر:

ص: ۹۰۶

۱- در دوره ناصرالدین شاه قاجار، وزیر علوم (علی قلی میرزا اعتضاد السلطنه) شرحی به زبان فارسی بر این کتاب نوشت. این کتاب را اکبر دانا سرشت به فارسی برگردانده و ترجمه آن در سال ۱۳۲۱ و ۱۳۶۳ ش، در تهران منتشر شد.

۲- کتاب با متن عربی اش، برای اولین بار، توسط 'کارل ادوارد زاخائو' خاورشناس آلمانی، با مقدمه ای محققانه در سال ۱۸۷۸ میلادی در «لاپزیک» چاپ شد. زاخائو، ترجمه انگلیسی آن را در لندن با حواشی و شرح زیاد، منتشر کرد. نام این کتاب در منابع متأخر، به ۲ صورت دیگر نیز آمده است: ۱- الاثار الباقیه عن الفروع الخالیه ۲- الاثار الباقیه عن الامم الخالیه.

منابع

ابوریحان بیرونی - الاثار الباقیه

ابوریحان بیرونی - التفهیم

علی اکبر دهخدا - لغتنامه دهخدا

ای. ان. بلاچ - کتابهای بزرگ تمدن اسلامی ترجمه زهرا آقامحمد شیرازی

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

نامه دانشوران

کلید واژه ها

کتاب الاثار الباقیه عن القرون الخالیه ابوریحان بیرونی ادیان آداب و رسوم علم نجوم علوم طبیعی کتاب شناسی

کتاب تاریخ ادبیات در ایران

کتابی است درباره تاریخ ادبیات ایران در دوره اسلامی که بسیار جامع و مفصل می باشد. کتابهای تاریخ ادبیات، به معنای متداول امروزی، در ایران، چندان سابقه ای ندارد اینگونه آثار، بیشتر در تذکره های شاعران نقل می شد. نوشتن این تاریخ به معنای نوین، در قرن اخیر به دنبال کارهای اروپائیان به ویژه 'ادوارد براون' شروع شد و نگارش تاریخ ادبیات فارسی به شیوه متداول در اروپا و به صورت تحقیقی و مبسوط، در واقع همین کتاب به قلم 'ذبیح الله صفا' است.

ص: ۹۰۷

دکتر ذبیح الله صفا، نویسنده، پژوهشگر و استاد ادبیات ایرانی، در سال ۱۲۹۰ شمسی در شه میرزاد از استان سمنان متولد شد. با شروع تحصیلات خود و تحصیلات متوسطه در رشته ادبی در مدرسه «دارالفنون» تهران، برای ادامه تحصیل در همین رشته (ادبیات) وارد دانشگاه شد. بعد از دوره کارشناسی و احراز مقام اول، وارد دوره دکترای ادبیات و در سال ۱۳۲۲ شمسی، از رساله دکترای خود با عنوان «حماسه سرایی در ایران» دفاع کرد. وی بعد از مدتی به سمت دانشیاری در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، استخدام و بعد به مقام استادی دانشگاه رسید و مدتها مسئول انتشارات دانشگاه و سردبیر مجله دانشکده ادبیات و رئیس دانشکده ادبیات دانشگاه تهران بود. او ضمناً معاون کمیسیون ملی یونسکو در ایران بود. دکتر صفا، دارای تألیفات متعدد و متنوعی است که مهم ترین آنها، دوره هشت جلدی تاریخ ادبیات در ایران (در ۶۰۰۰ صفحه) است که مفصل ترین و جامع ترین کتاب موجود در زمینه تاریخ ایران بعد از اسلام است. او دهها تألیف کوچکتر و دهها مقاله در مجله های معتبر ادبی درون مرزی و برون مرزی نیز دارد. همچنین متون فارسی متعددی را تصحیح و چاپ کرده است. ذبیح الله صفا، در اردیبهشت ۱۳۷۸ شمسی در سن ۸۸ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ساختار کتاب:

کتاب دارای چند جلد است و با آنکه ظرف مدت بیشتر از چهل سال نوشته شده ولی از طریقی تقریباً یکسان برخوردار است؛ به این ترتیب که مؤلف در هر جلد، قبل از اینکه سرگذشت شاعران و نویسندگان هر دوره و آثار آنان را بنویسد، برای آشنا شدن خواننده با اوضاع و احوال آن دوره، فصولی را به اوضاع سیاسی و اجتماعی، وضع علوم و دانش و مباحث دینی و کلامی آن دوره اختصاص داده است. مؤلف، سپس به وضع کلی ادبیات و علوم ادبی می پردازد و در دو بخش جداگانه، شاعران و نویسندگان مشهور آن دوره را معرفی و زندگی و آثار و افکار آنان را بیان کرده است.

جلد اول: تاریخ ادبیات در ایران، از اول زمان اسلامی تا دوره سلجوقی

جلد دوم: از میانه قرن پنجم تا اوایل قرن هفتم است

جلد سوم: در دو بخش از اوایل قرن هفتم تا پایان قرن هشتم

جلد چهارم: از پایان قرن هشتم تا اوایل قرن دهم

جلد پنجم: از اول قرن دهم تا میان قرن دوازدهم

جلد پنجم کتاب که شامل ۳ بخش است بعد از انقلاب اسلامی و قسمت عمده آن در خارج از ایران یعنی در آلمان، تنظیم و تألیف شده است. انتظار می رفت که مجلدات بعدی کتاب، دست کم تا سده حاضر، یکی پس از دیگری نشر پیدا کند که متأسفانه عمر مؤلف (ذبیح الله صفا) کفاف نداد.

موارد دیگر کتاب:

۱- در این کتاب علاوه بر نقد، موضوعات دیگری چون، سبک شناسی و جامعه شناسی مطرح شده است.

۲- منابع کتاب اغلب موثق و مورد اعتماد است زیرا مؤلف مقید بوده که برای هر مورد، به نسخه های خطی و گاه منحصر به فرد، مراجعه کند.

۳- زبان کتاب تقریباً یکدست و علمی و جا افتاده و الهام گرفته از سنت های ادب گذشته فارسی است.

۴- مندرجات این کتاب در محدوده زبان فارسی جدید (دری) یعنی ادبیات ایران در دوره اسلامی منحصر است و از دوره پیشین زبان فارسی (فارسی باستان و میانه) یعنی ادبیات ایران پیش از اسلام در آن، سخنی گفته نشده است. در حالی که در عنوان کتاب حتی پس از تجدید نظر در چاپ های اخیر، چنین محصور نیست.

ص: ۹۰۹

این کتاب در ۵ جلد و ۸ جلد در ایران با ۵۹۰۷ صفحه، چندین بار به صورت دوره ای و چندین بار در مجلدات جداگانه چاپ شده است. در چاپ سال ۱۳۷۲ شمسی، مؤلف نام کتاب را به تاریخ ادبیات در ایران و در قلمرو و زبان فارسی تغییر داد. خلاصه ای از این کتاب به درخواست استادان رشته زبان و ادبیات فارسی، برای دوره کارشناسی قرار گرفت که جلد اول آن در ۱۳۵۵ ش چاپ شد و سال ۱۳۷۴ شمسی، به چاپ چهاردهم رسید.

منابع

دائرة المعارف تشیع به نقل از چند منبع

گلچین معانی - تاریخ تذکره های فارسی

ذبیح الله صفا - جشن نامه

مجله ایران شناسی

تاریخ های ادبیات عربی و تاریخ های ادبیات فارسی در مرور

کلید واژه ها

کتاب تاریخ ادبیات در ایران ذبیح الله صفا کتاب شناسی کتب ادبی کتب تاریخی ایران ادبیات زبان فارسی

کتاب الفهرست (ابن ندیم)

این کتاب اثر معروف ابن ندیم است. این کتاب نه تنها به مثابه دانشنامه ای است که تاریخ فرهنگ، ادبیات و مذهب را از ادوار قبل از اسلام تا عصر نویسنده (سده ۴ق) به شکل بدیعی به تصویر می کشد، بلکه خصوصیات کتاب شناسی نیز دارد و چنانکه از مقدمه کوتاه آن بر می آید، ابن ندیم مصمم بوده است؛ تا فهرستی از کلیه آثار که به زبان عربی توسط نویسندگان عرب و غیرعرب تألیف شده بوده، با تراجم مؤلفان آنها به دست دهد، اما مطالعه الفهرست نشان می دهد که محتوای این کتاب گسترده تر از آن است که مؤلف خود در مقدمه وعده داده است. گرچه پیش از تألیف الفهرست، آثاری معدود و مختصر با عنوان فهرست تألیف شده بوده، ولی شیوه تدوین آن آثار با روش ابن ندیم بسیار متفاوت است، به طوری که می توان الفهرست را یگانه کتاب شناسی عمومی ۴ سده نخستین اسلامی و حتی مدتها بعد از آن به شمار آورد. با وجود اینکه در سده ۴ق دانشنامه هایی چون احصاء العلوم فارابی، رسائل اخوان الصفا، مفاتیح العلوم خوارزمی و جوامع العلوم ابن فریعون تألیف شد، هیچ یک نه تنها از لحاظ وسعت و دقت، بلکه از نظر روش نیز با الفهرست قابل مقایسه نیستند.

الفهرست شامل ده مقاله است: ۱. کتب مقدس مسلمانان، یهودیان و مسیحیان، البته با عنایت بیشتری به علوم قرآنی، همراه مقدمه ای در باب خط و زبانهای ملل مختلف؛ ۲. نحو و لغت؛ ۳. تاریخ، انساب و موضوعات وابسته به آن؛ ۴. شعر و شاعران؛ ۵. علم کلام و متکلمان؛ ۶. فقه، حدیث، فقها و محدثان؛ ۷. فلسفه و علوم قدیم؛ ۸. افسانه، سحر و جادو و...؛ ۹. مذاهب و ادیان غیرالهی؛ ۱۰. کیمیا.

تاریخ تألیف الفهرست چنانکه در موارد متعدد بدان تصریح شده، سال ۳۷۷ ق است و ظاهراً ابن ندیم پس از این تاریخ نیز برخی اطلاعات را بر آن افزوده است. به احتمال قوی سال ۳۷۷ ق، تاریخ تنظیم اطلاعاتی بوده است که پیش تر ضبط شده بودند. ابن ندیم همانگونه که در مقدمه کتابش متذکر می شود، الفهرست را به کسی که از وی تنها با عنوان «السید الفاضل» یاد می کند، تقدیم کرده است. بعید نیست که مراد ابن ندیم، عیسی بن علی ابن جراح بوده باشد، زیرا تنها از وی با عنوان «سیدنا» یاد کرده است. ابن ندیم در الفهرست به بررسی و نقد اقوال پیشینیان خود، همت گماشته و گاهی نیز درباره انتساب کتابها به نویسندگان، به بحث پرداخته، یا کتابی را خواننده و درباره آن اظهار نظر کرده است. وی گاه در مورد راویان و محدثان از اصطلاحات حدیثی همچون «ثقه فی الحدیث» استفاده کرده و در بعضی مواضع به روش محدثان به راویان کتابها نیز اشاره کرده است. گاه به تحریرهای گوناگون یک کتاب پرداخته و در برخی موارد به مشهور یا متروک بودن کتابی اشاره کرده است. ابن ندیم، گرچه در مقدمه کتاب وعده داده است که تنها از مؤلفان و آثار آنان یاد کند، اما در موارد بسیاری از دانشمندانی نام برده که صاحب تألیف نبوده اند. وی به نقل آنچه پیشینیان ذکر کرده بودند، چندان رغبتی نداشته، چنانکه در بخش مربوط به طبقات شعرا خود به این مطلب اشاره کرده است. ابن ندیم از ذکر احوال و آثار معاصران خود غافل نبوده، گرچه گاهی دیده می شود که به کسان بسیار مشهوری چون یعقوبی، اشاره نکرده است.

ابن ندیم در تألیف الفهرست از طیف وسیعی از مآخذ گوناگون استفاده کرده است. وی در کنار تألیفاتی چون تفسیر تئودرس بر تورات و پیناکس جالینوس، اطلاعات شفاهی افراد آگاه، از مسلمان و غیرمسلمان، چون امام موبد و یونس القس، اطلاعات بومیان مناطق مورد بحث، یا کسانی که در آن مناطق زندگی کرده بودند، بهره برده است و ضمن معاشرت با روحانیان ادیان و فرق و شرکت در جلسات آنان، مصاحبت با منجمان و کیمیاگران و بهره گرفتن از کتابخانه های خصوصی بغداد و موصل، به معلومات خود افزوده است. ابن ندیم خود در موارد متعدد تصریح می کند که اطلاعاتش را از نسخه دست خط مؤلف یا از فردی «ثقه» اخذ کرده است. با آنکه اطلاعات ارائه شده در بخشهایی از الفهرست را در آثار متقدم تر نیز می توان یافت، ولی بسیاری از مطالب آن منحصر به فرد است. همچنین نظر به اینکه بسیاری از منابع ابن ندیم اکنون در دسترس نیست، کتاب الفهرست مشتمل بر اطلاعاتی است که در جای دیگر نمی توان یافت، مثلاً در بخش مربوط به شعرا، اطلاعاتی در خصوص میزان اشعار بسیاری از شعرا ارائه شده است که در مآخذ دیگر به آن صورت یافت نمی شود. همچنین است اطلاعاتی که ابن ندیم درباره خوارج و فقهای آنان به دست داده است.

در بخش مربوط به معتزله، ابن ندیم براساس منابع خود اطلاعاتی عرضه داشته که در مقایسه با مطالب کتابهای مربوط به طبقات معتزله قابل توجه است. همین گونه است بخشهای مربوط به فلاسفه، اطبا و تاریخ نهضت ترجمه که از جهت کمیت و کیفیت بر آنچه به صورت پراکنده در آثار قدیم تر، و حتی متأخرتر آمده است، برتری دارد. این نکته نیز قابل توجه است که مطلب کتاب طبقات الاطباء و الحكماء ابن جلجل که در ۳۷۷ ق تألیف شده است، به هیچ روی به گستردگی مطالب ارائه شده در الفهرست نیست. همچنین کتاب صوان الحکمه که از لحاظ ارائه اطلاعات در باب فلاسفه با الفهرست تفاوتی چشمگیر دارد، ظاهراً پس از الفهرست تألیف شده است، زیرا ابن ندیم در شرح حال استاد خود ابوسلیمان سجستانی به صوان الحکمه او اشاره ای نکرده است. ابن ندیم در تألیف بخش مربوط به اطبا و حکما از آثار کسانی چون اسحاق بن حنین، در کنار اطلاعات معاصران خود چون ابوسلیمان سجستانی، عیسی بن علی ابن جراح، یحیی بن عدی و ابوالخیر ابن خمار بهره برده است. در بخش مربوط به مانویه، از میان مذاهب و ادیان غیرتوحیدی، اطلاعات ابن ندیم حائز اهمیت بسیار است و به عنوان یکی از مهم ترین منابع برای شناخت آیین به شمار می رود. اطلاعات ابن ندیم در باب دیگر مذاهب، گرچه در مقایسه با آثار برخی از معاصرانش اهمیت بسیار دارد، با این وصف در بعضی از موارد همتای کتب ویژه ملل و نحل نیست.

نسخه های خطی: نسخه های موجود الفهرست دارای اختلافات بسیار و اساسی است. به طوری که تجدد در چاپ خود از این کتاب نشان می دهد، تفاوت نسخه های چستربیتی و شهید علی پاشا که اساس طبع وی هستند با نسخه های دیگر که برخی از آنها اساس چاپ فلوگل بوده اند قابل توجه است، خاصه آنکه در بعضی نسخه ها بخشهایی وجود دارد که در نسخه های دیگر اصلاً از آنها نشانی نیست. در مورد این اختلافات، به طور قطع نمی توان چیزی گفت، اما باید احتمال افتادگی بخشهایی از الفهرست در نسخه های ناقص و نیز اضافات ناسخان را همواره در نظر داشت. از متن کتاب نیز این مطلب مسلم می شود که ابن ندیم پس از تحریر الفهرست در ۳۷۷ق، مطالبی به نسخه دست نویس خود اضافه کرده است. از این رو، بعید نیست نسخه هایی که از دست نوشته هایی غیر از نسخه نهایی استنساخ شده اند، فاقد برخی بخشهای آن باشند. همچنین باتوجه به آشفتهگیهای بخش مربوط به معتزله در نسخ مختلف، احتمال آن می رود که این آشفتهگیها حاصل روحیه اعتزال ستیزی ناسخان باشد.

گفتنی است که نسخه کوپرلی با دیگر نسخه های الفهرست این تفاوت را دارد که تنها شامل فن اول از مقاله اول و ۴ مقاله پایانی کتاب است و در مقدمه آن که در ۳۷۷ق تحریر شده و با سایر نسخ فرق دارد، چنین آمده است: «این کتاب فهرست کتابهای علوم قدیمه است، از تصانیف یونان، فرس و هند که به لغت عرب موجود است». از این رو محققانی چون هلموت ریترو و یوهان فوک معتقدند که ابن ندیم در ۳۷۷ق دو تحریر از کتاب خود، یکی شامل ۱۰ مقاله و دیگری ۴ مقاله فراهم ساخته است. حاجی خلیفه نیز در کشف الظنون، ذیل عنوان فهرس العلوم، همین نسخه را معرفی کرده است. فوک نیز باتوجه به تفاوت روش و محتوای ۴ مقاله آخر و ۶ مقاله اول الفهرست، به بیان اختلاف این دو تحریر پرداخته است، اما قرائن مذکور برای اثبات نظر این محققان کافی به نظر نمی رسد و احتمال آن هست که ناسخ نسخه کوپرلی، نسخه ای از الفهرست را که تنها شامل فن اول از مقاله اول و ۴ مقاله آخر کتاب بوده است، اساس کار خود قرار داده، با تغییر مقدمه و عناوین مقالات، آن نسخه را تهیه کرده باشد. به هر حال به نظر می رسد که تا کشف منابع یا نسخه های جدیدی از الفهرست، در مورد این مسأله باید با احتیاط سخن گفت.

چاپها: الفهرست ابن ندیم نخستین بار به وسیله فلوگل تصحیح و پس از مرگ وی به کمک رودیگر و مولر در لایپزیک به چاپ رسید. در چاپ فلوگل بخش مربوط به معتزله ناقص است و افتادگیهای این بخش چندین بار توسط دیگران به چاپ رسیده است. الفهرست بار دیگر در ۱۳۴۸ق در قاهره به چاپ رسید و پس از آن رضا تجدد در ۱۳۵۰ش در تهران چاپ کاملی از آن ارائه کرد که به سبب استفاده از نسخه های چسترییتی و شهید علی پاشا حائز اهمیت است. الفهرست در ۱۳۴۳ش در تهران به وسیله تجدد به فارسی ترجمه و منتشر شد و در ۱۹۷۰م در نیویورک توسط بایارد داج به انگلیسی ترجمه گردید و در ۲ مجلد به چاپ رسید.

برخی از تحقیقاتی که در مورد بخشهای ویژه ای از الفهرست صورت گرفته، از این قرار است: در فلسفه: مولر، «فلاسفه یونانی در روایات عربی»، هاله، ۱۸۷۲م؛ در ریاضیات؛ زوتر، مقاله «فهرست ریاضی دانان در الفهرست» در «رساله هایی در تاریخ ریاضیات»، زوریخ، ۱۸۹۲م، ج ۴۵؛ در کیمیا: برتلو، «شیمی در قرون وسطی»، پاریس، ۱۸۹۳م و فوک، «ادبیات عربی درباره کیمیا براساس گفتار الندیم»، آمبیکس، ۱۹۵۱م، ج ۴؛ در ایران شناسی: گری، «مواد ایرانی در الفهرست»، موزئون، ۱۹۱۵م، ج ۳؛ درباره مانیک کسلر، مانی، برلین، ۱۸۸۹م و فلوگل، «تعالیم و آثار مانی براساس الفهرست»، لایپزیک، ۱۸۶۲م.

برخی از تحقیقات دیگری که درباره ابن ندیم و الفهرست به عمل آمده و می تواند مکمل این مقاله باشد، اینهاست: ابراهیم ایباری، «الفهرست لابن الندیم»، تراث الانسانیه، ج ۳؛ محمدجواد مشکور، «کتاب الفهرست للندیم المعروف خطأ باین الندیم»، مجله مجمع اللغة العربیه بدمشق، ج ۵۲، جزء ۲؛ بایارد داج، «حیاه ابن الندیم»، مجله مجمع اللغة العربیه بدمشق، ج ۴۵، جزء ۳؛ همو، «کتاب الفهرست لابن الندیم»، همان مجله، ج ۴۵، جزء ۴. همچنین عبداللطیف محمدالعبد خلاصه ای از الفهرست را با عنوان نوادر المعارف تهیه کرده است.

به گزارش یاقوت ظاهرا حسین بن علی وزیر مغربی زیاداتی بر الفهرست نوشته بوده که این مطلب با توجه به سال درگذشت وزیر از اهمیت بسیاری برخوردار است. در مورد تاریخچه بهره گیری از الفهرست می دانیم که شیخ طوسی در الفهرست خود در موارد متعدد و پس از وی نجاشی در رجال از الفهرست ابن ندیم بهره گرفته اند. پس از آن در سده های ۶ و ۷ ق نیز کسانی چون ابن شهر آشوب، یاقوت، ادریسی و ابن ابی اصیبعه از این کتاب در تألیفات خود نام برده یا استفاده کرده اند. برخی در همین ۲ سده ادعا کرده اند که الفهرست را به خط مؤلف در اختیار داشته اند. ابن ندیم علاوه بر الفهرست، کتابی با عنوان الاوصاف و التشبیهات نیز داشته است که اکنون از آن نشانی در دست نیست.

منابع

مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی

کلید واژه ها

کتاب الفهرست ابن ندیم کتب علمی کتاب شناسی ادیان فرهنگ زبان عربی

رساله بیست باب در معرفت تقویم

رساله کوتاهی است در گاه شماری و شناخت تقویم و احکام نجوم و اختیارات، به زبان فارسی. این مختصری است در معرفت و شناخت تقویم تام و مشتمل بر ۲۰ باب است. نام آن «رساله در معرفت تقویم» یا «مختصر در معرفت تقویم» است. تقویم تام، کاملترین شکل تقویم در قیاس با تقویم شمسی یا قمری یا سایر تقویم هاست. نویسنده آن، ملا عبدالعلی بیرجندی، منجم و ریاضی دان ایرانی است. در این رساله، تقریباً به رئوس مطالب اکتفا شده و تألیف آن در سال ۸۳۳ ه ق تمام شده است. بعضی از مباحث این کتاب، راجع به ایام هفته، تواریخ مشهور، اوقات صلوه و ارتفاع سمت قبله، تاریخ خطائیان، موضع آفتاب، رأی حکمای هند درباره وجوه، می باشد.

ص: ۹۱۵

نظام الدین ملا عبدالعلی بیرجندی، منجم و محدث و ریاضیدان ایرانی در قرون ۹ و ۱۰ ه ق، نام پدرش محمد ابن حسین می باشد. بیرجندی را با القاب 'فاضل بیرجندی' و 'محقق بیرجندی' نیز نامیده اند. از تاریخ تولد او، اطلاع دقیقی در دست نیست. درباره مذهب وی نیز، اقوال مختلفی وجود دارد. در بعضی از نسخه های خطی آثارش، او را حنفی دانسته، ولی برخی با استناد به بخشی از آثار دیگرش، وی را شیعه می دانند که ظاهراً به تشیع بیشتر مشهور است. شاید وجود چند نام بیرجندی در زمانهای مختلف، باعث شده با اقوال گوناگونی درباره مذهب و آثار او باشد. وی شاگرد خواجه غیاث الدین کاشانی در علم حدیث و شاگرد سیف الدین احمد تفتازانی و کمال الدین قنوی و اساتید دیگر در علوم مختلف بود. وی در علم نجوم و ستاره شناسی تبحر کامل داشت و سالها به استخراج تقویم پرداخت و دوران زندگی طولانی داشت، مدتی شیخ الاسلام هرات بود و چون مؤلفی پرکار و بطور مستمر تلاش در تألیف داشت، از این رو، تصنیفات و آثار بسیاری از او برجا مانده است. بیرجندی بنا بر قول مشهور، سال ۹۳۴ ه ق، وفات کرد و مدفن او در گورستان مشهد است.

ساختار و تفسیم بندی کتاب:

باب های بیست گانه این رساله بدین قرار است:

۱- در معرفت و شناخت حساب جمل

۲- در معرفت ایام هفته و تواریخ مشهور (عرب، رومی و فرس)

۳- در معرفت بروج و کواکب و...

۴- در معرفت سیر کواکب و رجعت و استقامت آنها

۵- در معرفت و شناخت میل آفتاب و عروض کواکب و جوزهرات آنها

۶- در شناخت ساعات و غایت ارتفاع و... نصف النهار

۷- در معرفت نظر و تناظر و... انتکاث و تحویل سال و عکس.

۸- در معرفت شرف و هبوط کواکب و اوجات و...

۹- در شناخت طالع اجتماع و استقبال...

۱۰- در شناخت نظامات و... و رؤیت اهله

۱۱- در معرفت انتقالات ماه و ممالجات و حالات او

۱۲- در معرفت منازل ماه و ساعات شب

۱۳- در معرفت اوقات نماز و ارتفاع سمت قبله

۱۴- در معرفت تاریخ خطائیان

۱۵- در معرفت زواید تقویم

۱۶- در معرفت احوال بروج و ارباب مثلثات و احوال کواکب و ساعات

۱۷- در معرفت خطوط کواکب

۱۸- در معرفت بیوت دوازده گانه و مدلولات کواکب و منسوبات آنها

۱۹- در معرفت احوال انظار و مانند آن

۲۰- در معرفت اصولی که در اختیارات بکار می آید.

بیرجندی در این رساله، سعی کرده است که مباحث را کوتاه و از طولانی شدن بحث خودداری کند.

شرح و چاپ:

بر این رساله، شرحی نوشته شده توسط مظفر ابن محمد قاسم گنابادی معروف به 'مولی مظفر' که بارها در ایران و بمبئی، چاپ شده و این شرح به شاه عباس اول تقدیم شده است. رساله «بیست باب در معرفت تقویم» نیز بارها در ایران (تهران، تبریز) چاپ و نسخه های متعددی از آن در کتابخانه های مرکزی آستان قدس، دانشگاه تهران و... وجود دارد.

دانشنامه بزرگ اسلامی به نقل از الذریعه، فهرست الفبائی کتب خطی کتابخانه آستان قدس، رساله بیست باب

ص: ۹۱۷

کتاب بیست باب در معرفت تقویم نظام الدین عبدالعلی بیرجندی علم نجوم زبان فارسی کتاب شناسی کتب علمی

کتاب احصاء العلوم

احصاء العلوم یعنی شمارش دانش ها. کتابی است در تعریف علوم مهم رایج در همان زمان حیات مؤلف و طبقه بندی و تقسیم بندی آن علوم که شاید از اولین نمونه ها در نوع خودش، در جهان اسلام باشد. این کتاب، دانش پژوهان را کمک می کند تا موضوع هر علمی را که می خواهند یاد بگیرند، خوب بشناسند. نویسندگان، فیلسوف برجسته اسلامی ایرانی، ابونصر محمد بن محمد فارابی در قرن چهارم هجری قمری از آل بویه است. مؤلف در این اثرش علوم زمان خودش را نام برده، آنها را تعریف کرده، شاخه های هر یک را برشمرده و راجع به فایده و موضوع هر کدام بحث کرده است. این کتاب، تأثیر مهمی بر آثار نویسندگان شرق و غرب در تبویب دانش ها و تقسیم بندی مباحث فلسفی داشت.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابونصر محمد بن محمد بن محمد طرخان حکیم و فیلسوف بزرگ ترک ملقب به 'معلم ثانی' در قبال ارسطو و معروف به 'فارابی' که در «وسیج از توابع فاراب در ترکستان» حدود سال ۲۶۰ ه ق، متولد شد، در همان شهر، علوم ابتدائی را خواند و در بعضی از بلاد ایرانی، زبان فارسی و زبانهای دیگر را یاد گرفت، سپس به بغداد رفت. وی در آنجا زبان عربی، علم منطق و بعضی دیگر علوم در طب، موسیقی و تمام فنون فلسفه را آموخت. او به حران سفر کرد و در حوزه درس 'یوحنا بن حیلان' حکیم نصرانی به تکمیل آن درس پرداخت (لذا یوحنا استاد فلسفه فارابی و یکی از مسیحیان نستوری است که بعد از فتوحات اسلامی، در انطاکیه مستقر شده و از آنجا به حران و مرو رفته بود). یکی دیگر از معاصرین و شاید از اساتید فارابی 'متی ابن یونس' از فلاسفه مسیحی و مشایی پیرو ارسطو در بغداد و از مترجمین و مفسرین کتب فلسفی یونانی بود. فارابی سفرهایی نیز به مصر و شام داشت ولی بیشتر سالهای عمرش را در بغداد گذراند. سال ۳۳۰ ه ق به دعوت 'سیف الدوله حمدانی شیعی' به دربار او رفت و مدتی در حلب ماند. وی بسیار زاهد و به دنیا بی رغبت بود و مانند صوفیان زندگی می کرد و لباس می پوشید و همواره در کنار آب و جاهای پردرخت می نشست و مشغول تألیف بود. اهل علم هم در همان احوال از او استفاده های علمی می کردند. وفات او را بین سالهای ۳۰۷ یا ۴۴۴ ه ق، حدود هشتاد سالگی در دمشق گفته اند. کتابهای بسیار زیاد و متنوعی در فنون و علوم مختلف دارد که یکی از آنها همین «احصاء العلوم» است. برای مراجعه به احوالات کامل فارابی به کتب مربوطه مراجعه شود.

۱- فصل اول: در علم زبان که شامل دو بخش الفاظ و قوانین الفاظ است و هر کدام تقسیم بر چند شاخه شده است.

۲- فصل دوم: در علم منطق که شامل تعریف منطق و فایده آن بطور اختصار و تناسب آن با علوم نحو و عروض و چگونگی استفاده از منطق و انواع آن (این فصل، مهمترین بخش کتاب با دیدگاه تحلیلی و تقسیم بندی موجه است). در این فصل از انواع قیاس بحث شده است.

۳- فصل سوم: در علوم تعلیمی ریاضیات که شامل بر هفت شاخه که عبارت از حساب و هندسه، مناظر، نجوم، موسیقی، اتقال و حیل (مکانیک).

۴- فصل چهارم: در علوم طبیعی و الهی، در علوم طبیعی و اقسام هشتگانه آن یعنی: سماع طبیعی، سماء و عالم، کون و فساد، آثار علوی در «مرکبات»، و آثار علوی در «عناصر»، و آنچه درباره گیاهان و آنچه در کتاب «الحيوان» و «کتاب النفس» آمده است و علوم الهی که خود تقسیم بر ۳ بخش است: ۱- بحث در باب وجود، ۲- مبادی برهین و ۳- بحث در آنچه که جسم نیست.

۵- فصل پنجم: در علوم مدنی (اخلاق و سیاست) و علم فقه و کلام که هر کدام در ۲ بخش است. تعریف انواع حکومت، تعریف سعادت و شقاوت و تعریف سیاست در همین بخش آمده است.

کتاب از دیدگاه صاحب نظران:

بسیاری از دانشمندان «احصاء العلوم» را سنگ بنای تدوین دایره المعارف و دانش نامه ها دانسته اند. خوارزمی در کتابش «مفاتیح العلوم»، ابوعلی سینا در «اقسام العلوم»، ابن خلدون در مقدمه، کوپری زاده در «مفاتیح السعاده» از این کتاب تأثیر و بهره گرفته اند. راجر بیکن، در قرن سیزدهم میلادی این کتاب را ستوده و محققان را به خواندن آن توصیه کرده است.^۱ ژروم دو موراوی،^۲ در رساله موسیقی خودش، فصلی از کتابش را به تقسیم موسیقی از نظر فارابی اختصاص داده و تمام بخش موسیقی (احصاء العلوم) را در آن آورده است. نویسندگان موسیقی شناس دیگری در قرون ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ میلادی از این کتاب بسیار استفاده کرده اند و بطور کلی «احصاء العلوم» در شرق و غرب بسیار مشهور و پرآوازه است.

بارها به زبان های اسپانیایی و لاتین ترجمه شده که در بین آنها ترجمه 'گوندیسالینوس' و 'گراردوس کرمونسیس' معروفتر و دقیق تر است. ترجمه ای از آن به زبان «عبری» در دست است. 'ویدمان' بخشی از آن را به آلمانی ترجمه کرده است. 'جرج فارمر' تحقیقات مفصلی درباره این کتاب و تأثیرش بر نویسندگان کرد و سال ۱۹۶۵ میلادی بخش موسیقی کتاب را با تصحیحات و حاشیه های مفید، منتشر کرد. سال ۱۹۴۸ م در قاهره نشر شد. سال ۱۹۵۳ م در مادرید چاپ شد. سال ۱۳۴۸ شمسی، ترجمه به فارسی و در تهران منتشر شد.

منابع

احمد سمیعی - آثار کهن اسلامی، ایرانی

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب احصاء العلوم فارابی کتاب شناسی کتب ادبی کتب علمی علم

رسائل اخوان الصفا

این مجموعه، نوشته ها و متونی است شامل ۵۲ رساله در باب معارف و علوم مختلفه و بخش های فلسفه اعم از علمی و عملی، به قلم عده ای از نویسندگان در اواسط قرن چهارم هجری قمری. هویت نویسندگان و مؤلفان واقعی این رسائل معلوم نیست و قرنهایست که مبهم و سؤال برانگیز مانده است؛ زیرا آنها نامشان را مخفی می کردند. از این رو درباره آن، اختلاف نظر است و بیشتر با حدس و گمان، نام افراد نقل شده است. فقط گفته شده که ظاهراً یک گروه از علمای بصره با عقیده غالب فلسفی، بعنوان نویسندگان بهم پیوسته و چندین رساله (رسائل) در موضوع مختلف را ارائه دادند و عنوان (رسائل اخوان الصفا و خلان الوفاء) را بر آن نهادند.

ص: ۹۲۰

آیا «اخوان الصفا» از قرمطیان یا اسماعیلیان بودند و یا حداقل با آنها پیوندی نزدیک داشتند؟ آیا این نوشته ها محصول کار یکنفر، دو نفر یا چند نفر بوده است؟ آیا این افراد، گروهی روشنفکر و دانشمند دور از اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دوران خلافت عباسیان در قرن چهارم هجری، انگیزه دگرگونی بنیادی در زمینه های ذهنی برای جهان بینی دینی، سیاسی و اجتماعی برای گروههای خاصی در جامعه اسلامی آن زمان داشتند که دست به تألیف این رسائل و انتشار دانش خود زدند؟ این سؤالات و بسیاری دیگر تاکنون بسیاری از محققان را مشغول کرده و تنها از بعضی منابع، امکان جواب هایی فراهم شده است.

جواب

الف- این محفل عالمانه برادرانه با اعضای متغیر آن، احتمالاً حدود ۵۰ سال که طی آن رساله هایی در موضوع های مختلف نوشتند و به فعالیت خردمندانه خود ادامه دادند تا اینکه ظاهراً در سال ۳۷۳ ه ق، ۵۰ رساله آنها منتشر شد.

ب- رسائل، گرچه همفکری نویسندگان طرفدار 'اسماعیلیه' را منعکس می کند، اما گاهگاهی نیز، خط ضد اسماعیلی را دنبال می کند. بنابراین در حالی که فکر و رأی اسماعیلی آشکار است، هیچ مدرک ضبط شده ای مبنی بر تولید و نشر رسائل، با جنبش اسماعیلیه و رابطه آنها، وجود ندارد.

ج- طبق نظر 'ابن القفطی' مورخ مصری و از حکام ایوبی در کتاب 'تاریخ الحکماء' این رسائل، عبارتست از یک سلسله 'مقالات مشوقه' که دارای ادله و احتجاجات ظاهری نیست، بلکه به قصد آشنا کردن عموم مسلمین، مخصوصاً آنها که مستعد هستند در مبانی فلسفه اخوان الصفا، نوشته شده است.

ص: ۹۲۱

د- به گزارش 'ابوحیان توحیدی' از ادبا و حکما و نویسندگان بزرگ در قرن ۴ ق که از بهترین منابع تاریخی است، این گروه دانش ها و هنرهای گوناگونی داشتند و باورشان این بود که شریعت با انواع نادانی ها و گمراهی ها آلوده شده و تنها راه پالودن آن، فلسفه است از این رو، اگر فلسفه یونانی با شریعت عربی و اسلام، آمیخته شود کمال دست می دهد و اصلاح صورت می گیرد. آنها با این هدف این رساله ها را فراهم آوردند و عنوان «رسائل اخوان الصفا و خلائن الوفاء» را بر آن گذاشتند. 'ابوحیان' می گوید که من بعضی از آنها را خوانده ام و به رغم ستایشی که از نویسندگان رسائل می کند، از محتوای کلی آن انتقادهایی بر آن دارد.

نامهای مؤلفان رسائل

بنا بر مشهور و به نقل اکثر منابع ۱- ابوسلیمان محمدبن معشر بستی یا (بیستی) مشهور به مقدسی ۲- ابوالحسن علی هارون زنجانی یا 'زهرون زنجانی' ۳- ابواحمد مهرجانی ۴- عوفی ۵- زیدبن رفاعه، حتما جزو نویسندگان این کتاب بوده اند. در نقل های دیگر تألیف این رسائل به 'احمدبن عبدالله' و 'مسلمه مجریطی' و دیگران، نسبت می دهند. مجریطی کسی است که برای اولین بار، رسائل را به «اندلس» برده است. ادعای این گروه اینست که به همه کلیات دانش ها احاطه ندارند و آنچه که در رسائل آورده اند و یا خود به آنها پی برده اند، همه برگرفته از کتب حکما و پیشینیان در هنرهای علمی است و علوم و اسرار قانونهای الهی را از جانشینان پیامبران و یاران آنها اخذ کرده اند.

متن هایی که از این کتاب در دست است، شامل ۵۲ رساله است در حالی که در چند جا اخوان به ۵۱ و ۵۰ رساله اشاره دارند. رسائل شامل ۴ بخش عمده ریاضی، طبیعی، الهی، اقسام منطق و حکمت عملی است. هر بخش چندین رساله و هر رساله چندین فصل دارد.

رسائل ریاضی: شامل ۱۴ رساله: ۱- عدد ۲- هندسه ۳- ستاره شناسی ۴- موسیقی ۵- جغرافیا ۶- نسبت های عددی و هندسی ۷- صنایع علمی نظری و انواع آن ۸- صنایع هنرهای عملی و حرفه ای ۹- اختلاف اخلاق و علت های آن ۱۰- در مدخل منطق (ایساغوجی) ۱۱- درباره مقولات دهگانه (قاطیغوریاس) ۱۲- در کتاب العبارة ارسطو (پبری هرمیناس) ۱۳- تحلیل های نخستین 'انولوپیکا الاولى' ۱۴- تحلیل های پسین 'انولوپیکا الثانية'.

رسائل طبیعی: شامل ۱۷ رساله: ۱- در هیولا- و صورت ۲- درباره آسمان و جهان ۳- پیدایش و تباهی ۴- آثار جوی ۵- چگونگی پیدایش معادن ۶- ماهیت طبیعت ۷- گونه های گیاهان ۸- انواع جانوران ۹- ترکیب پیکر انسان ۱۰- حس و محسوس ۱۱- درباره تکوین نطفه ۱۲- گفته فلاسفه که انسان جهانی کوچک است ۱۳- در چگونگی پیوستن نفوس جزئی به پیکرهای انسان ها ۱۴- توانایی انسانها در شناختها ۱۵- ماهیت مرگ و زندگی ۱۶- ماهیت لذتها و دردهای جسمی و روحی ۱۷- علل اختلاف زبان ها

رسائل نفسانی عقلی: شامل ۱۰ رساله: ۱- مبادی عقلی از نظر فیثاغورث ۲- مبادی عقلی به عقیده اخوان الصفا ۳- نقل فلاسفه به اینکه جهانی انسانی بزرگ است ۴- عقل و معقول ۵- در دورها و کورها و اختلاف دوران ها و قرن ها ۶- در ماهیت عشق ۷- در ماهیت رستاخیز و صور اسرافیل ۸- کمیت انواع حرکتها و اختلاف آنها و ۹- درباره علتها و معلولها ۱۰- درباره حدها و رسم ها

رسائل قانون های الهی و شریعت های دینی: شامل ۱۱ رساله: ۱- عقاید و مذاهب ۲- چگونگی راه به خدا رسیدن ۳- اعتقاد اخوان الصفا ۴- چگونگی معاشرت اخوان الصفا و همکاری و رابطه بین آنها ۵- در ماهیت ایمان و خصال مؤمنین ۶- ماهیت قانون الهی و وضع شرعی ۷- چگونگی دعوت به سوی خدا ۸- چگونگی کردار روحانیون، فرشتگان مقرب و شیاطین و جن ۹- انواع سیاست ها ۱۰- نظم و ترتیب کل جهان ۱۱- ماهیت سحر و افسون و جادو ...

چاپ و نشر

این کتاب بطور مکرر چاپ و منتشر و رساله هایی از آن ترجمه شده است. بارها در قاهره، بمبئی، کلکته و سال ۱۹۵۷ میلادی در ۴ جلد در بیروت منتشر شد. بخشی از آن به زبان های اروپایی و انگلیسی و همچنین به فارسی ترجمه شده و یک خلاصه عربی از آن بنام «مجمل الحکمه» به فارسی نقل شده است. تلخیص ها و نظم هایی نیز از این رسائل در دست است که از آن جمله «خلاصه الوفاء» از ف. ه. دیتریستی، ترجمه و طبع شده است.

منابع

ابن خلکان اربلی - وفیات

ای. ان. بلاچ - کتابهای بزرگ تمدن اسلامی (ترجمه زهرا آقامحمد شیرازی)

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

کلید واژه ها

رسائل اخوان الصفا اخوان الصفا اسماعیلیه کتاب شناسی کتب علمی زبان عربی علوم عقلی علوم طبیعی

کتاب تحریر مجسطی

کتابی در نجوم و هیئت و از مهمترین کتابهای نجومی عالم اسلام به زبان عربی. در قرن هفتم هجری. این کتاب، در واقع، متن بازنویسی شده کتاب «مجسطی بطلمیوس» به نوشته خواجه نصیرالدین طوسی است. خواجه نصیر، این اثر را در ادامه روش فکری و سنت علمی اسلامی که باعث شده بود شرح ها و خلاصه های متعددی بر کتاب (مجسطی بطلمیوس) نوشته شود، بازنویسی مشهور خود را با عنوان «تحریر مجسطی» تألیف کرد. اولین شرح مجسطی در عالم اسلام، شرح 'جابر بن حیان' است. در این کتاب براهین مسایل هیئت و بیرون کشیدن جیوب (سینوس و کسینوس) و سهام و «اوتار» و «زوایا» و شناخت «افزارهای رصد» و نتایج آن و «اوساط ستارگان» و تعدیلات آن و بسیاری مسایل نجومی دیگر، بحث شده است.

ص: ۹۲۴

ابوجعفر محمدبن محمد، لقبش نصیرالدین که به خواجه نصیرالدین طوسی مشهور است، فیلسوف، دانشمند شیعه ایرانی، از بزرگترین منجمین و ستاره شناسان اسلامی، که در سال ۵۹۷ یا ۵۹۵ ه ق به قولی در طوس و به قولی در «جهرود» از توابع شهر قم بدنیا آمد. به علت هوش زیاد و غایت دانش و نهایت بینش، بیشتر علوم و معارف علمی و مذهبی را در ایام نوجوانی و جوانی آموخت تا اینکه از علمای نادر شیعه در عالم اسلام و حتی در تمام مشرق زمین و شهره آفاق گشت. به امر ناصرالدین عبدالرحمن (حکمران اسماعیلی قهستان) به «الموت» برده شد. سال ۶۵۴ ه ق، که «الموت» بدست مغولان و هلاکوخان مغول افتاد، و در زمانی که مسلمانان مخصوصا ایرانیان در اثر حمله مغول، قتل عام می شدند و به هیچ کس رحمی نمی شد، خواجه نصیر، با تدابیر لازم خود، وزارت هلاکو را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را تحت نفوذ خود در آورد و در حقیقت بر عقل هلاکو مسلط شد. سال ۶۵۶ در حمله هلاکو به بغداد، او هلاکو را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله و برچیدن خلافت عباسیان، نقش بسیار مهمی داشت. خواجه نصیر تا آنجا که می توانست در ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، کوشید. به دستور هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را که امروزه اسمی بی مسمی از آن برجای مانده، تأسیس کرد و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلّی، قطب الدین مصری و فریدالدین داماد را نام برد. وی سال ۶۷۲ ه ق، دار فانی را وادع کرد.

خواجه نصیر در نگارش این کتاب (تحریر مجسطی) از روش مترجمان مجسطی استفاده کرده است. کتاب مقدمه بسیار کوتاهی دارد و آنگاه شامل ۱۳ مقاله و ۱۴۱ فصل و ۱۹۶ شکل می باشد به اینقرار:

مقاله اول: کلیاتی درباره علم نجوم و بعضی مبادی مثلثات کروی.

مقاله دوم: بعضی محاسبات نجومی مثل یافتن سعه المشرق.

مقاله سوم: طول سال شمسی و قمری و شرح چند تقویم مختلف.

مقاله چهارم: درباره حرکات مختلف ماه.

مقاله پنجم: درباره برخی حرکات سیارات و اختلاف منظر ماه.

مقاله ششم: درباره اجتماع و استقبال سیارات و خسوف و کسوف.

مقاله هفتم: حرکت ثوابت و جداول مختصات ستارگان در نیمه شمالی آسمان.

مقاله هشتم: جداول مختصان ستارگان در نیمه جنوبی آسمان.

مقاله نهم: درباره بعضی اصول حرکت های سیارات و حرکت های مختلف عطارد.

مقاله دهم: موضوع حرکت های مختلف زهره.

مقاله یازدهم: درباره حرکت خارج از مرکز سیارات پنجگانه پس از زهره (به تعبیر قدما، سیارات علوی).

مقاله دوازدهم: موضوع رجوع سیارات.

مقاله سیزدهم: درباره حرکت های عرضی سیارات.

خواجه نصیرالدین طوسی، در این کتاب، انتقادهایی بر آراء بطلمیوس مطرح کرده است. همچنین وی اضافاتی در کتاب آورده که در متن های قبلی و در خود مجسطی نیست و مهمترین آنها، شرح تقویم های جدید است.

علت تألیف کتاب تحریر مجسطی

نویسنده اولاً به دلیل خواهش یکی از دوستانش مبنی بر تألیف این کتاب و ضمناً به دلیل نبودن بعضی از مطالب لازم در متن های خلاصه شده قبلی، «تحریر مجسطی» را نوشت. او می گوید: «می خواستم متنی تهیه نمایم که ضمن حذف بحث های

نظری کتاب، ترتیب فصول در آن رعایت شده و ترتیب شکل‌ها نیز، براساس متن اصلی، دست‌نخورده بماند و در عین خلاصه‌نویسی و دوری از پیچیدگی، بررسی‌ها و آرای متأخران را بیاورم.» وی این اثر را در موقع زندگی در «الموت» و بنام 'حسام‌الدین حسین بن محمد سیواسی' دانشمند اسماعیلی مذهب معاصر خود، نوشت.

ص: ۹۲۶

حواشی و تلخیص هایی از این کتاب وجود دارد که یکی از آنها را 'غیاث الدین منصور دشتکی شیرازی' با نام «تکمله المجسطی» نوشته است. از «تحریر مجسطی» نسخه های خطی زیادی در دست است. «تحریر مجسطی» سال ۱۱۴۴ ه ق، توسط 'خیرالله خان بن لطف الله مهندس لاهوری' به فارسی ترجمه شد با عنوان «تقریب التحریر»، همچنین مترجم «جنگانه» این کتاب را به زبان «سنسکریت» برگردانده است.

منابع

آقابزرگ تهرانی- الذریعه- ج ۳ صفحه ۳۹۰ و ۳۹۱

فهرست نسخه های خطی کتابخانه مشهد

دانشنامه جهان اسلام به نقل از: الشفاء، الرياضیات ابن سینا، علم الهیئه، تاریخ مختصر الدول، ابن خلدون و دهها منبع دیگر

کلید واژه ها

کتاب تحریر مجسطی خواجه نصیرالدین طوسی کتاب شناسی کتب علمی علم نجوم تشیع زبان عربی

کتاب تحفه المؤمنین (تحفه حکیم مؤمن)

کتابی در طب قدیم و ادویه و عمدتا درباره «مفردات پزشکی» به زبان فارسی. نویسنده کتاب 'میرمحمد حسینی تنکابنی، معروف به 'حکیم مؤمن' می باشد. این کتاب از زمان نگارش در ۱۰۸۰ ه ق، حدود سه قرن از کتابهای مهم پزشکی و اطباء در ایران بود. اکثر مطالب کتاب، طبی و حاوی بیشترین تجربیات نویسنده و پدرش در نباتات و معجون ها و شربت های متفرقه، حبوبات، سفوفات متنوعه، ادویه مفرده و مرکبه و چگونگی ساخت داروهاست.

معرفی اجمالی نویسنده

میرمحمد مؤمن حسینی تنکابنی دیلمی، فرزند محمد زمان و مشهور به 'حکیم مؤمن' پزشک و داروشناس معروف و نامدار ایرانی در نیمه دوم قرن یازدهم هجری. سال وفات او مشخص نیست. پدر و جد او 'میر عطاء الله' هر دو پزشک بودند. حکیم مؤمن در زمان شاه سلیمان صفوی زندگی می کرد و در دربار شاه سلیمان (۱۰۷۷-۱۱۰۵ ه ق) خدمت می نمود و پزشک مخصوص شاه بود. وی این کتاب را در زمان او و بنام او (شاه سلیمان) تألیف نمود. حکیم مؤمن، به دلیل اشتباهاتی که در نوشته های قبل از خود، در کتابها دید و عطاران کم دانش به آن اکتفا کرده و باعث شده بود که بیشتر ادویه های سودمند به ادویه بی خاصیت تبدیل شوند، دانسته ها و تجربه های خود و پدرش را جمع آوری و به رشته تحریر در آورد. به این نویسنده، اثر دیگری بنام «تبصره المؤمنین» منسوب است که در رد شیخ الاسلام ها و ائمه جمعه گمارده حکومت و معارضان عرفان و تصوف از قبیل محمدطاهر شیرازی، شیخ الاسلام قم می باشد (دائرة المعارف تشیع به نقل از چند منبع).

نامهای متعدد کتاب

تحفه المؤمنین، تحفه حکیم مؤمن، تحفه سلیمانی، تحفه الحکیم نامهای متعدد این کتاب است.

ساختار اجمالی کتاب

این کتاب مشتمل بر ۵ تشخیص و سه دستور است، اگر چه در تمام نسخه های موجود فقط ۲ دستور آمده است.

تشخیص اول: علت اختلاف اقوال پزشکان در ماهیات و قوه، اندازه دارو و

تشخیص دوم: ذکر خواص و تأثیر دارو و شرح لغات خاصی که در کتاب هست.

تشخیص سوم: در ابتدا تاریخچه مختصری از پزشکان معروف و آثار آنها ذکر شده، سپس چند هزار عنوان اصلی و فرعی اغذیه و ادویه و خواص آنها به ترتیب الفبا و ...

تشخیص چهارم: مداوای سموم (مسمومیت ها)

تشخیص پنجم: درباره اوزان، که مقیاس های توزین ادویه، معرفی شده است.

نویسنده در این اثرش، نقل قولهایی از حکمای هند دارد، نیز از 'ابن تلمیذ' (متوفی ۵۶۰ ه ق) و داود انطاکی، محمدبن زکریای رازی، علی بن حسین انصاری شیرازی که کتابش بنام «اختیارات بدیعی» است، همچنین از 'جالینوس' در موارد متعددی، نقل قول هایی کرده است.

اما دستور اول در کتاب

طرز به عمل آوردن ادویه مفرده

اما دستور دوم در کتاب

طرز به عمل آوردن ادویه مرکبه و حبوبات و سایر مرکبات است.

ویژگی کتاب

از مهمترین ویژگی کتاب، کاربرد زیاد واژه های مترادف از زبان ها و گویش های مختلف است. مثل یونانی، سریانی، رومی، عبرانی، فارسی و از پانزده گویش عربی (مثل مغربی، مصری، بیت المقدسی، عربی اندلسی و...) نیز واژه هایی از زبان بربری، قبطی، حبشی در کتاب دیده می شود. حکیم مؤمن از واژه های گویش فارسی، واژه های رایج در اصفهان، گیلان، طبرستان، شیراز، گویش پهلوی، جرجان، قزوین و در کتاب آورده است. تألیف این کتاب سال ۱۰۸۶ ه ق بوده است.

از تحفه المؤمنین نسخه های خطی متعددی در شبه قاره هند باقی است. تعدادی نسخه های خطی از متن کامل یا بطور منتخب در «ازبکستان» موجود است. یک نسخه خطی این کتاب بصورت مینیاتور مذهب، به کنگره آمریکا هدیه داده شده است. نسخه هایی از آن نیز در کتابخانه ملک و آستان قدس رضوی است. یک پزشک اهل مدینه بنام مصطفی یوسف زاده (مشهور به شورانی یا شیروانی) کتاب را به عربی ترجمه کرده است که بنام تحفه المسلمین و تحفه اهل السنه، چاپ شده است. این کتاب در قرن ۱۳ توسط پزشکی به ترکی ترجمه و منتشر شد بنام «غنیه المسلمین» و نیز تحفه المؤمنین بارها و بارها چاپ سنگی شده و در تهران نیز چاپ سربی شده است.

منابع

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دانشنامه جهان اسلام به نقل از تحفه المؤمنین (ابراهیم پورهادی)، ایران نامه، فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، تحفه حکیم مؤمن و چند منبع دیگر

کلید واژه ها

کتاب تحفه المؤمنین (تحفه حکیم مؤمن) میرمحمد حسینی تنکابنی کتاب شناسی کتب علمی علم طب زبان فارسی

کتاب تحریر اصول اقلیدس

کتاب تحریر، متن بازنویسی شده کتاب «اصول» اقلیدس به زبان عربی و مهمترین کتاب در ریاضیات دوره اسلامی است. نویسنده کتاب، خواجه نصیرالدین طوسی می باشد. کتاب «اصول» نوشته اقلیدس (مشهورترین ریاضی دان دوران باستان معروف به پدر هندسه) اولین و مشهورترین اثر او در علم هندسه است که در آن ریاضیات یونانی تا سال ۳۰۰ قبل از میلاد، بصورت علمی، تنظیم و عرضه شده و تا زمان حاضر، مبنای تعلیم هندسه مقدماتی بوده است. نخستین کسی که این کتاب را از یونانی به عربی ترجمه کرد، حجاج بن یوسف مطری کوفی و در زمان هارون الرشید بود. دانشمندان جهان اسلام، برای رفع کاستی ها و آسان تر کردن استفاده از این کتاب (اصول اقلیدس) به عنوان یک کتاب درسی، کوشش زیادی کردند و تلخیص ها و تحریرهایی از آن فراهم آوردند؛ مانند 'محیی الدین مغربی' و 'اثیرالدین ابتری' ولی «تحریر اصول اقلیدس» خواجه نصیرالدین طوسی، همه را تحت الشعاع خود قرار داد و به صورت یکی از پرخواننده ترین متن های دوره اسلامی در آمد.

ابوجعفر محمدبن محمد، لقبش 'نصیرالدین' که به 'خواجه نصیرالدین طوسی' مشهور است. فیلسوف، دانشمند شیعه ایرانی و از بزرگترین ریاضی دانان و منجمین اسلامی، سال ۵۹۷ یا ۵۹۵ ه ق به قولی در طوس و به قولی در جهرود از توابع شهر قم بدنیآ آمد. او از علمای نادر شیعه در عالم اسلام و تمام مشرق زمین بود، از نظر هوش زیاد و غایت دانش و نهایت بینش شهره آفاق می باشد. خدمات اسلامی و ایرانی او، زبانزد خاص و عام است. به امر ناصرالدین عبدالرحمن (حکمران اسماعیلی قهستان) به «الموت» برده شد. سال ۶۵۴ ه ق که «الموت» به دست مغولان و 'هلاکوخان' افتاد و در زمانی که مسلمانان مخصوصا ایرانیان در اثر حمله و هجوم لشکر مغول قتل عام می شدند، شهر به شهر می رفتند و به هیچ کس رحمی نمی شد. این نابغه دوران (خواجه نصیرالدین) قیام کرد و به مذمت 'هلاکوخان' در آمد، وزارت او را قبول کرد و به این وسیله، مغول خونخوار را تحت نفوذ خودش در آورد و در حقیقت بر عقل 'هلاکوخان مغول' مسلط شد. سال ۶۵۶ ه ق، در حمله 'هلاکو' به بغداد، او به همراه هلاکو به بغداد رفت و در برانداختن حکومت ۵۲۴ ساله عباسیان و برچیدن خلافت آنها، با تدابیر لازم، به این حکومت پایان داد و تا آنجا که می توانست در احیای این خاک پاک و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام زیاد و تمام بکار برد. خواجه نصیر، به امر هلاکوخان مغول، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس کرد و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. امروزه، اسمی بی مسمی، از آن به جای مانده است، نیز در مراغه کتابخانه بسیار مهمی بنا نمود که آن زمان، بیشتر از چهارصد هزار کتاب در آنجا بود. شهرت جاوید این شخصیت بزرگ، بیشتر به علت تحقیقاتی است که در مثلثات کرده است. تألیفات زیادی نیز در ریاضی، نجومی، علم کلام و... به عربی و به فارسی دارد که یکی تنقیح هندسه اقلیدس، معروف به تحریر اقلیدس است. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلّی، قطب الدین مصری و فریدالدین داماد را نام برد. وفات او در سال ۶۷۲ ه ق است.

تقسیم بندی اجمالی کتاب:

مطالب کتاب (تحریر اصول اقلیدس) بدین قرار است:

مقاله اول: درباره تعریف مقدماتی، اصول موضوعه و اصول متعارفی هندسه

مقاله دوم: درباره تبدیل مساحت ها و جبر هندسی

مقاله سوم: شامل قضایایی درباره دایره ها، وترها و اندازه گیری زاویه های مربوط به آنها

مقاله چهارم: درباره ترسیم های هندسی (ترسیم چند ضلعی های منظم محاطی و محیطی)

مقاله پنجم: درباره نظریه تناسب

مقاله ششم: درباره کاربرد نظریه تناسب در هندسه مسطحه

مقالات هفتم تا نهم: جمله‌گی درباره نظریه مقدماتی اعداد (از جمله تناسب های مسلسل، تصاعدهای هندسی و اعداد اول)

مقاله دهم: درباره اعداد گنگ با استفاده از ترسیم آنها به صورت پاره خط های نامتوافق

مقالات یازده تا سیزدهم: درباره هندسه فضایی

مقاله چهارده و پانزده: مقالات الحاقی به صورت متمم هایی درباره هندسه مسطحه و فضایی

این کتاب، مشتمل بر خلاصه اثبات های قضایای اصول به همراه بیشتر از ۲۰۰ یادداشت در توضیح متن که معمولاً با عبارت «اقول» شروع شده و به حدود ۱۸۰ قضیه این رساله منضم شده است. این یادداشت ها را خود خواجه نصیرالدین نوشته است. در بعضی از این یادداشت ها، حالت هایی به برخی قضایای اقلیدس، اضافه شده است.

نقش کتاب تحریر اقلیدس

خواجه طوسی، قبل از «تحریر» اقلیدس، «تحریر مجسطی بطلمیوس» را پدید آورد و علاوه بر اینها، تحریرهایی از آثار ریاضی 'ارشمیدس' و 'آپولونیوس' و چند دانشمند یونانی دیگر فراهم کرد که تمام اینها برای فراگیرنده ریاضیات، مانند پلی بود که او را به مطالعاتش می رساند، ولی این کتاب یعنی تحریر اقلیدس نقش زیادی در نظام آموزشی مدرسه های آن زمان داشت و رواج آن، ناشی از موقعیت خواجه نصیر بود که ریاست مهمترین نهاد آموزشی عصر خود در نجوم ریاضی، یعنی «رصدخانه مراغه» را بر عهده داشت.

از «تحریر اصول اقلیدس» نسخه های خطی متعدد، باقی است. هم چنین تلخیص ها، شرح ها و حاشیه هایی نیز بر آن نوشته شده است مانند: حاشیه 'علی بن محمد شریف جرجانی' متوفی ۸۱۶، حاشیه 'قاضی زاده رومی' متوفی ۹۳۱. این کتاب بارها به صورت ناقص یا کامل به فارسی ترجمه شده که اولین بار ترجمه از 'قطب الدین محمود شیرازی'، شاگرد خواجه نصیر طوسی است. در سال ۱۲۹۸ ق در تهران چاپ شد. (۲) دیگر ملامهدی نراقی با نام «توضیح الاشکال»، (۳) خیرالله خان مهندس لاهوری متوفی ۱۱۶۱ با نام «تقریر التحریر» ترجمه به فارسی کرده اند. دو نمونه نیز از ترجمه های ناقص این کتاب در هندوستان به چاپ رسیده است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از الشفاء الرياضیات، برهان خواجه نصیربر مصادرات اقلیدس الخامسة، مجله کلیه الادب و چند

منبع دیگر

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

خواجه نصیرالدین طوسی کتاب شناسی کتب علمی علم ریاضی تشیع زبان عربی کتاب تحریر اصول اقلیدس

کتاب التذکره فی الهیئه (التذکره النصیریة)

کتابی مهم در علم هیأت و شناخت اشکالات الگوی بطلمیوسی جهان و از عمده ترین آثار نجومی به زبان عربی. نام دیگر این کتاب، «التذکره النصیریة فی الهیئه» است. نویسنده آن خواجه نصیرالدین طوسی، دانشمند قرن هفتم می باشد. خواجه طوسی، این کتاب را برای عرضه کردن «حکایت» فشرده ای از مجسطی بطلمیوس، تألیف کرده است. منظور خواجه از حکایت نوعی اثر نوعی است که در آن، دستاوردهای نجوم بطلمیوسی آورد شود، بدون آنکه برای رسیدن به این دستاوردها، از استنباط ها و برهان های مطرح شده، ذکری به میان آید.

ص: ۹۳۲

ابوجعفر محمدبن محمد، لقبش نصیرالدین و معروف به خواجه نصیرالدین طوسی فیلسوف، دانشمند و از بزرگترین ریاضی دانان و منجمین اسلامی و ایرانی. سال ۵۹۷ یا ۵۹۵ ه ق، به قولی در طوس و به قولی در «جهرود» از توابع شهر قم (ایران) متولد شد. او از علمای نادر شیعه در عالم اسلام و تمام مشرق زمین بود و به علت هوش زیاد و غایت دانش و نهایت بینش، شهره آفاق و از نظر خدمات اسلامی و ایرانی اش، زیانزد خاص و عام شد. به امر ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی قهستان)، به الموت برده شد. سال ۶۵۴ ه ق که «الموت» به دست مغولان و 'هلاکوخان مغول' افتاد و در زمانی که مسلمانان، مخصوصاً ایرانیان در اثر حمله و هجوم لشکر مغول قتل عام می شدند و شهر به شهر می رفتند و به همه ظلم می شد، خواجه نصیرالدین قیام کرد و به خدمت هلاکوخان در آمد و وزارت او را قبول کرد و به این وسیله، مغول خونخوار را تحت نفوذ خود در آورد و در حقیقت بر عقل هلاکوخان، مسلط شد. سال ۶۵۶ ه ق، خواجه در حمله هلاکو به بغداد، او را همراهی و در برانداختن، خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان و برچیدن حکومت آنها، با تدابیر لازم خود بسیار مؤثر بود. خواجه نصیر تا آنجا که توانست در راه ترویج علم و ادب و ارشاد و اصلاح و به پا داشتن مذهب شیعه جعفری، اهتمام زیاد بکار برد. شهرت جاویدش، به دلیل تحقیقاتی است که در مثلثات کرده. او رصدخانه بزرگ مراغه را به دستور هلاکوخان، تأسیس و تا ۱۶ سال خودش سرپرستی آنجا را به عهده داشت. خواجه طوسی در سال ۶۷۲ ه ق، دار فانی را وداع کرد.

چند نکته کتاب:

۱- خواجه طوسی، این کتاب را بعد از نگارش کتاب «تحریر اقلیدس» و «تحریر مجسطی» تألیف کرده است.

۲- این کتاب (تذکره فی الهیئه) متن کتاب درسی و نیز کتابی برای آشنایی عموم مردم با علم نجوم است.

۳- خواجه نصیرالدین، این اثرش را به درخواست 'عزالدین زنجانی' دوست و همکار خود در مراغه نوشت. او اولین متن این کتاب را بعد از سقوط قلعه «الموت» که به دست هلاکوخان مغول در سال ۶۵۴ ه ق واقع و او به دربار 'هلاکو' رفت، تألیف کرد. اگر چه چندین بار در این کتاب، بازنگری کرده و حتی بعد از انتشار آن، تا اواخر عمرش در بغداد، یعنی در سال ۶۷۲ ه ق، همیشه به جزئیات آن، توجه داشت و در صدد رفع خطاهای آن بود.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

کتاب شامل چهار باب و هر باب مشتمل بر چندین فصل است:

باب اول: شامل ۲ فصل در مقدمات. مبانی ریاضی و فیزیکی (نجوم و کیهان شناسی)، برگرفته از هندسه اقلیدسی (هندسیات) و فیزیک ارسطویی (طبیعیات).

فصل اول از باب اول: بعضی از مهمترین تعاریف هندسی.

فصل دوم از باب اول: مهمترین قوانین حاکم بر اجسام از دید فیزیک ارسطویی.

باب دوم: در مورد ساختار اجرام آسمانی.

فصل اول از باب دوم: ذکر پایه های بطلمیوسی مانند کروی بودن زمین و آسمان. در این فصل، ساکن بودن زمین در مرکز عالم را اثبات کرده است.

فصل دوم از باب دوم: اطلاعات اساسی کیهان نگاشتی که از فلک نهم که عامل حرکت شبانه روزی آسمان است، شروع شده و به ستارگان ثابت و هفت سیاره میرسد.

ص: ۹۳۴

فصول بعدی: درباره دایره های عظیمه در نجوم کروی، ثوابت (ستاره ها)، اختلاف منظر، مطالب کلی درباره انواع فلک های سیارات.

فصل یازدهم باب دوم: این فصل اهمیت خاصی دارد، زیرا خواجه در آن، الگوهای تازه خود را که برای اولین بار در حل مشکلات معینیه آورده، مطرح کرده است.

باب سوم: درباره شکل کره زمین! در این باب موضوع های مختلفی مطرح شده مانند مطالبی درباره نجوم کروی وابسته به مکان مانند مطالع، اطلاعات جغرافیائی مناطق مختلف زمین، زمان سنجی و قبله یابی. مباحث مفصل این باب در مورد اطلاعات جغرافیائی، نشان از عرضه کیهان نگاری جامعی در کتاب از تمام عالم می باشد.

باب چهارم: این باب، مشخصا درباره کیهان شناسی است. مقدار ابعاد سیارات و فاصله آنها از زمین و اندازه زمین، در این بحث آمده است. طوسی در اینجا، اندازه کل عالم را تقریبا بیست هزار برابر شعاع زمین دانسته است.

امتیازات:

۱- التذکره فی الهیئه، به عنوان مقدمه ای بر علم هیئت، حداقل مدت ۵ قرن، مورد استفاده افرادی بود که می خواستند بطور جدی، این علم را یاد بگیرند.

۲- الگوهای خواجه طوسی، منجمان متأخر دوره اسلامی را تحت تأثیر قرار داد و تا چند قرن بعد از او، الهام بخش تلاش های متعدد دیگری برای اصلاح دستگاه بطلمیوسی بود.

۳- ویژگی برجسته کتاب اینکه، پیش از آنکه خلاصه تحریر مجسطی یا شرحی بر آن باشد، اثری کیهان نگاشتی است که تصویری از عالم بر مبنای الگوهای ریاضی مجسطی عرضه کرده است.

شروح و حواشی:

بیشتر از چهارده شرح و حاشیه بر این کتاب که بسیاری از دانشمندان، این حواشی و شروح را نوشته اند که از آنها، صدها نسخه باقی مانده است: از مهمترین آنها می توان: ۱- توضیح التذکره از 'نظام الدین حسن نیشابوری' مشهور به 'نظام اعرج' ۲- بیان التذکره را نام برد.

ص: ۹۳۵

کتاب دوبار چاپ شده است:

۱- چاپ عباس سلیمان با نام «التذکره فی علم الهیئه مع دراسه لاسهامات الطوسی الفلکیه» (۱۹۹۳)

۲- چاپ جمیل رجب همراه با ترجمه انگلیسی و تعلیقات آن.

۳- 'کارادووو' بخشی از این کتاب را به فرانسه ترجمه کرده است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از احوال و آثار خواجه نصیر، حل مشکلات معینیه، فهرست نسخه های خطی کتابخانه آستان قدس و آیه الله مرعشی نجفی و نسخ خطی کتابخانه ملی

دائرة المعارف بزرگ تشیع

کلید واژه ها

کتاب التذکره فی الهیئه خواجه نصیرالدین طوسی کتاب شناسی کتب علمی علم هیأت علم نجوم زبان عربی تشیع

کتاب سرچشمه اندیشه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله عبدالله جوادی آملی است. این مجموعه ۶ جلدی که با عنوان سرچشمه اندیشه نامگذاری شده از این نقطه نظر گردآوری شده که صاحبان فکر و نظر و پویندگان معارف ژرف و عمیق، اگر بخواهند به سر حلقه مباحث و به عبارت دیگر سرچشمه اندیشه های استاد دست یابند، شایسته است که به آثار قلمی مقالات و رساله های تخصصی که در حوزه قرآن و معارف قرآن و عترت و علوم عقلی و عرفانی نگارش یافته است، مراجعه نمایند تا بدین وسیله اشکالات و شبهات و یا حتی اگر نواقص و کاستی در آثار بیانی استاد شاهد و به ذهن می رسد، برطرف شده و اندیشه و نظر ناب و خالص در اختیار علاقه مندان قرار گیرد.

زندگینامه (آیت الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۲۳ ه.ش در آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند. و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداختند و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شدند ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، مشهد را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شدند. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب مشغول شدند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از

خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره)، علامه طباطبایی و میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، ولایت فقیه و...

ص: ۹۳۶

مجموعه ۶ جلدی استاد جوادی آملی به شرح زیر است:

- ۱- جلد اول: مجموعه مقالات و مقدمات قرآنی: بخش یکم: قرآن شناسی شامل اصول کلی شناخت قرآن کریم، تأویل و تفسیر، نکاتی پیرامون تفسیر قرآن کریم
- ۲- جلد دوم: مجموعه مقالات و مقدمات قرآن و عترت، بخش دوم: قرآن و عترت، بخش سوم: معارف قرآن
- ۳- جلد سوم: مجموعه مقالات و مقدمات فلسفی شامل مباحث: برهان صدیقین، برهان حرکت، قانون حرکت در قرآن، نظام احسن جهان هستی و... است.
- ۴- جلد چهارم: مجموعه مقالات و مقدمات کلامی شامل مباحث: معرفت دینی، فطرت در وحی و عقل، آینده جهان از نظر اسلام، خطوط کلی حکمت نظری و عملی و... است.
- ۵- جلد پنجم: مجموعه مقالات و مقدمات عرفانی شامل مباحث: حکمت عبادات، ذکر و حکمت آن، هماهنگی عرفان و حماسه، نیایش سالکان و... است.
- ۶- جلد ششم: مجموعه مقالات و مقدمات عربی (به زبان عربی، باب اول: مباحث قرآنی، باب دوم: در منطق و فلسفه، باب سوم: در کلام، باب چهارم: در اخلاق و عرفان، باب پنجم: در فقه اجتماعی

منابع

عبدالله جوادی آملی - سرچشمه اندیشه

کلید واژه ها

کتاب سرچشمه اندیشه عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب علمی کتب معارف دینی علوم قرآنی قرآن فلسفه علم کلام عرفان

فلسفه حقوق بشر

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله عبدالله جوادی آملی است. مطالب این کتاب که تحت نظر و اشراف حضرت استاد تنظیم و تدوین شده مباحث و درس های حضرت مؤلف پیرامون تبیین مبانی و منابع حقوق بشر که به عبارتی فلسفه حقوق بشر است می باشد گرچه به طور ضمنی به برخی از مواد حقوق بشر نیز اشاره و تحلیل کوتاهی از آن به عمل آمده است. تدوین و کتابت مقدمه مبسوط و عمیق این کتاب ارزشمند است که به قلم استاد مؤلف نگاشته شده و از اتقان و صلابت خاصی برخوردار است و همانطوری که در خود مقدمه تذکار داده شده سطح مطالب و مباحث مقدمه با خود کتاب تفاوت

چشمگیری داشته و تنها محققین و دانش پژوهان این رشته با التفات و دقت خاص به اشارات و نکات عمیق آن می توانند بهره مند شوند.

ص: ۹۳۷

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختاربندی کتاب:

مقدمه کتاب شامل ۱۴ فصل و متن اصلی کتاب شامل فصل به شرح زیر است:

مقدمه:

فصل اول: مبدأ فاعلی و غایی حقوق بشر

فصل دوم: فرق بین طبیعت و فطرت

فصل سوم: وصف هر موجودی تابع هستی او است

فصل چهارم: فرق طب و حقوق

فصل پنجم: تفکیک تقنین حقوق بشر از اجرا و قضا

فصل ششم: فرق بین تساوی قانون و تساوی در برابر قانون

فصل هفتم: تفکیک حقوق از سیاست، اخلاق و...

فصل هشتم: قدرت، منشأ حق نیست

فصل نهم: منشأ پذیرش حقوق مشترک

فصل دهم: حقوق مشترک متنوع بر استحقاق مشترک است

فصل یازدهم: اثبات استحقاق مشترک

فصل دوازدهم: محور اشتراک حقیقی انسان ها

فصل سیزدهم: راه های استنباط حقوق از منبع مشترک

فصل چهاردهم: حسن و قبح عقلی

متن اصلی:

فصل اول: حق و مسائل پیرامون آن

فصل دوم: حق تعیین حقوق بشر، تنها از آن خداست

فصل سوم: کلیاتی در باب منابع و مبانی حقوق بشر

فصل چهارم: پایه های اعتقادی بحث حقوق بشر در اسلام

فصل پنجم: منابع حقوق بشر در اسلام

فصل ششم: مبانی حقوق بشر در اسلام

فصل هفتم: مطالعه تطبیق حقوق بشر

فصل هشتم: مزایای نظام حقوق بشر در اسلام

فصل نهم: نگاهی به اعلامیه جهانی حقوق بشر

این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط انتشارات اسراء در قم منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - فلسفه حقوق بشر

کلید واژه ها

کتاب فلسفه حقوق بشر عبدالله جوادی آملی حقوق بشر اسلام انسان

ص: ۹۳۹

این کتاب یکی از آثار آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. پس از انقلاب اسلامی و کمی پیش از آن از طرف افراد با فضیلت در این زمینه طرح هایی ارائه گردید که هر کدام می تواند بعدی از ابعاد حکومت اسلامی را روشن سازد و هرگز کتابی که بتواند پاسخگوی بسیاری از پرسش ها در زمینه حکومت اسلامی باشد تاکنون منتشر نشده است. از این جهت تدریس مباحث مربوط به حکومت اسلامی در موسسه امام صادق (ع) توسط آیت الله جعفر سبحانی آغاز گردید که این کتاب شامل بحث های ایشان در باب حکومت اسلامی می باشد. ایشان در این اثر خود سعی کرده اند موضوع کتاب اسلامی را برای خوانندگان علاقه مند به طور واضح و روشن بیان کنند.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۷ فصل به شرح زیر می باشد:

۱. فصل اول: بحث های مقدماتی پیرامون حکومت

۲. فصل دوم: سیستم حکومت اسلامی پس از پیامبر (ص)

۳. فصل سوم: سیستم حکومت اسلامی در عصر غیبت

۴. فصل چهارم: صفات ویژه حاکم و رهبر اسلامی

۵. فصل پنجم: ارکان حکومت اسلامی

۶. فصل ششم: ویژگی های حکومت اسلامی

۷. فصل هفتم: وظائف و برنامه های حکومت اسلامی

در انتهای کتاب فهرست منابع و اعلام و آیات و روایات و مطالب آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۰ توسط انتشارات توحید، موسسه علمی و فرهنگی سیدالشهداء (ع) در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است. ترجمه و نگارش این کتاب بر عهده آقای داود الهامی بوده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- مبانی حکومت اسلامی

کلید واژه ها

کتاب مبانی حکومت اسلامی جعفر سبحانی تبریزی حکومت اسلامی دوران غیبت زندگینامه

حکومت اسلامی در چشم انداز ما

این کتاب که هفتمین کتاب از مجموعه سلسله مسائل جدید کلامی است یکی از آثار و تألیفات حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. موضوع این کتاب اسلام و دولت و سیاست است. سخن در این رساله فشرده درباره طرح حکومت اسلامی در دوران وجود امام معصوم و منصوص از جانب خدا نیست بلکه سخن درباره زمانی است که امام معصوم در پس پرده غیبت به سر می برد و به عللی دسترسی به وی امکان پذیر نیست. در این دوران باید دید شیوه حکومت اسلامی چگونه است. نگارنده در این کتاب به اتکای آیات و احادیث و تجزیه و تحلیل های عقلی، طرحی را ارائه می دهد که شاید دارای نکات قابل توجهی باشد که به ضمیمه دیگر طرح ها، بتواند نیم رخی از سیمای حکومت اسلامی را ترسیم کند.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب دارای ۱۰ بخش و یک خاتمه به شرح زیر است:

بخش اول: حکومت و دولت، پدیده ای اجتناب ناپذیر

بخش دوم: بیم از تشکیل حکومت چرا؟

بخش سوم: حکومت حق مختص خدا

بخش چهارم: حکومت های رایج

بخش پنجم: حکومت اسلام، حکومت واحد جهانی

بخش ششم: قانونگذاری مخصوص خدا

بخش هفتم: اراده ملت، سرچشمه قدرت

بخش هشتم: ارکان حکومت اسلامی

بخش نهم: پاسخ به یک رشته از پرسش ها

بخش دهم: طرح های سه گانه برای حکومت اسلامی

خاتمه: حقوق اقلیت های دینی و مذهبی در حکومت اسلامی

این کتاب در سال ۱۳۸۵ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر گردیده است.

ویژگی کتاب:

در این کتاب حکومت اسلامی به دو صورت مورد بررسی قرار گرفته است:

۱. آنجا که حاکم و پیشوای مسلمانان از طرف پیامبر معین گشته است.

۲. روزگاری که دسترسی به چنین حاکم امکان پذیر نباشد.

در هر دو فصل دیدگاه اسلام به صورت روشن بیان شده است.

منابع

کتاب حکومت اسلامی در چشم انداز ما جعفر سبحانی تبریزی حکومت اسلامی دوران غیبت سیاست

التنقیح فی المنطق

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. متن اصلی کتاب آنقدر خلاصه تنظیم شده است که به معما می ماند و این منظور و هدف مؤلف است که کتاب را بیشتر برای معلم و مرور او نوشته است همان گونه که هر کس که مایل به منطقی بودن است باید این معماها را به سادگی درک کند. مؤلف در مقدمه کتاب می نویسد: 'در این کتاب به تو منطقی ارمغان می دهم فصولش از فصول پالوده و تو را به اصولی هدایت می کنم دست به نقصان نیالوده، منطقی که به یاری آن اگر هوش پیشه گیری و سخن نیک پذیری طریق بسط و تحقیق و بحث و تفصیل را بر تو آسان کند.'

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفاء الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۹ اشراق به شرح زیر است:

- مقدمه مترجم

- ترجمه کتاب التنقیح فی المنطق

- مقدمه کتاب التنقیح فی المنطق

۱- اشراق اول: در ایساغوجی

۲- اشراق دوم: در اقوال شارحه

۳- اشراق سوم: در باری ارمیناس

۴- اشراق چهارم: در جهات قضایا و تصرفات در آنها

۵- اشراق پنجم: در ترکیب ثانی

۶- اشراق ششم: در قیاس خلف

۷- اشراق هفتم: آنچه در اصناف به آن احتیاج می شود

۸- اشراق هشتم: در برهان

۹- اشراق نهم: در سوفسطیقی یا مغالطه

این کتاب در سال ۱۳۸۴ توسط انتشارات حسینیه ارشاد در تهران منتشر گردیده است. ترجمه کتاب بر عهده غلامرضا یاسی

پور بوده است. ترجمه ای دیگر از استاد دکتر عبدالمحسن مشکوه الدینی نیز موجود است.

منابع

محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی - التنقیح فی المنطق

کلید واژه ها

کتاب التنقیح فی المنطق ملاصدرا علم منطق فلسفه زندگینامه

کتاب شرح علی ار جوزه یا لئالی المنتظمه

این اثر نفیس حکیم ملاحادی سبزواری مشتمل بر یک دوره منطق و فلسفه به اختصار بلکه برزخ بین تفصیل و اجمال است. مؤلف اول یک دوره منطق و فلسفه را در سلک نظم کشیده بعد خود به آن شرح نوشته و بعد از شرح به قسمت حکمت آن حواشی نوشته است. این کتاب به واسطه اشتمال به نظم پیچیده و معقد است. حکیم سبزواری از قرار اظهار خود، شرح منظومه را در عنفوان جوانی تألیف نموده است. این کتاب منتخبی است از کتاب اسفار و سایر آثار آخوند ملاصدرا که اغلب عبارات آن را می توان در مواضع مختلف اسفار و سایر کتب آخوند نشان داد. بر شرح منظومه حواشی متعددی نوشته شده است.

ص: ۹۴۵

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تالیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزواری درگذشت.

آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزواری (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمدعلی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، حاج فاضل، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحكم، شرح مثنوى، الراح و القراح، شرح دعای صباح، شرح الاسماء و...

ساختاربندي كتاب

المقدمه:

١. غوص في تقسيم العلم الى التصور و التصديق
٢. غوص في تقسيم مباد لاستخراج اللثالي مواد، سباحه في بعض مباحث الالفاظ
٣. غوص في الكلبي و الجزئي
٤. غوص في النسب الاربع
٥. غوص في ذكر اقسام الجزئي للكلبي
٦. غوص في ايساغوجي
٧. غوص في الفرق بين الذاتى والعرضى
٨. غوص في المعارف
٩. غوص في المطالب
١٠. غوص في اقسام ما هو في شئيه المهيمه
١١. غوص في مشاركه الحد و البرهان في الحدود
١٢. غوص في القضايا
١٣. غوص في ان الحد لا يكسب بالبرهان
١٤. غوص في لعيه عدم اعتبار المشخصيه في العلوم
١٥. غوص في بعض اقسام الموجهات المهمه
١٦. غوص في باقى المركبات
١٧. غوص في ارجاع الشيخ المتاله

١٨. غوص فى العكس المستوى

١٩. غوص فى التناقض نقل القول بعض القدماء

٢٠. غوص فى القياس

٢١. غوص فى الاستقراء والتمثيل

٢٢. غوص فى الصناعات الخمس

٢٣. غوص فى مقدمات صناعات اخرى غير البرهان

- انواع مغالطه

- خاتمه الكتاب

- قسمت فلسفه (المنظومه المسماه بغرر الفرائد):

١- المقصد الاول فى الامور العامه:

- الفريده الاولى فى الوجود و العدم (غرر ١- تا ١٧)

- الفريد الثانيه فى الوجود و الامكان (غرر ١٨ تا ٢٣)

- الفريده الثالثه فى القدم و الحدوث (غرر ٢٤ تا ٢٨)

ص: ٩٤٧

- الفريده الرابعه فى الفعل و القوه (غرر ٢٩)
- الفريده الخامسه فى الماهيه و لواحقها (غرر ٣٠ تا ٣٩)
- الفريده السادسه فى الوحده و الكثره (غرر ٤٠ تا ٤٣)
- الفريده السابعه فى العله و المعلول (غرر ٤٤ تا ٥٣)
- ٢- المقصد الثانى فى الجوهر و العرض:
- الفريده الاولى فى رسم الجوهر و ذكر اقسامه
- الفريده الثانيه فى رسم العرض و ذكر اقسامه
- الفريده الثالثه فى البحث عن اقسام العرض (غرر ٥٤ تا ٥٧)
- ٣- المقصد الثالث فى الالهيات بالمعنى الاخص:
- الفريده الاولى فى احكام ذات الواجب بهر برهانه (غرر ٥٨ تا ٦٣)
- الفريده الثانيه فى احكام صفاته علت آياته (غرر ٦٤ تا ٨٠)
- الفريده الثالثه فى افعاله تعالى (غرر ٨١ تا ٩٣)
- ٤- المقصد الرابع فى الطبيعيات:
- الفريده الاولى فى حقيقه الجسم الطبيعى (غرر ٩٤ تا ١٠٣)
- الفريده الثانيه فى لواحق الجسم الطبيعى (غرر ١٠٤ تا ١١٢)
- الفريده الثالثه فى باقى لواحق عام جسم طبيعى (غرر ١١٣ تا ١١٨)
- الفريده الرابعه فى الفكليات (غرر ١١٩ تا ١٢١)
- الفريده الخامسه فى العنصریات (غرر ١٢٢ تا ١٢٧)
- الفريده السادسه فى احوال النفس (غرر ١٢٨ تا ١٤٢)
- الفريد السابعه فى بعض احكام النفوس الفلكيه (غرر ١٤٣ تا ١٤٤)

٥- المقصد الخامس فى النبوات و المنامات:

- الفريده الاولى فى المشتركات بينهما (غرر ١٤٥ تا ١٤٩)

- الفريده الثانيه فى اصول المعجزات و الكرامات

- الفريده الثالثه فى بيان صدور الافعال الغريبه عن النفس الانسانيه.

ص: ٩٤٨

٦- المقصد السادس فى المعاد:

- الفريده الاولى فى المعاد الروحانى

- الفريده الثانيه فى المعاد الجسمانى

- الفريده الثالثه فى بيان كون البدن المحشور يوم النشور عين البدن الدنيوى

- الفريده الرابعه فى دفع شبهات تورى على القول بالمعاد الجسمانى

٧- المقصد السابع فى شطر من علم الاخلاق:

- الفريده الاولى فى الايمان و الكفر

- الفريده الثانيه فى التوبه

- الفريده الثالثه فى التقوى

- الفريده الرابعه فى الصدق

- الفريده الخامسه فى الانابه

- الفريده السادسه فى المحاسبه و المراقبه

- الفريده السابعه فى الاخلاص

- الفريده الثامنه فى التوكل

- الفريده التاسعه فى الرضا

- الفريده العشر فى التسليم

وضعت نشر اين كتاب نامعلوم است. نسخه خطى آن مربوط به ربيع الاول ١٣٠٥ هجرى قمرى است.

منابع

حكيم ملاحادى سبزوارى- شرح على ارجوزه يا لثالى المنتظمه

كليد واژه ها

اللمعات المشرقیه فی المباحث المنطقیه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این کتاب رساله ای است مختصر در منطق به زبان عربی و دارای ۹ اشراق. در این رساله هیچ یک از آثار ملاصدرا یاد نشده و به روشی خاص نزدیک به سبک منطق حکمت اشراق نگارش یافته است. آرای وی در این رساله خلاصه ای از نظرات صدرا در تعلیقات منطق حکمت الاشراق است. وی بر منطقیون به خصوص متأخران اعتراضاتی داد، آنگونه که نام این رساله بر پشت یکی از نسخ آن «رساله ای در نقد منطق» نوشته شده است. ملاصدرا در این رساله قضیه سالبه محموله را که به گفته خود او در تعلیقات از ابداعات متأخران است، از موجه معدوله و یا سالبه محصله جدا نمی داند. از دیگر آرای صدرا در این رساله به پیروی از شیخ اشراق، الغاء جهات قضایا و برگرداندن همه قضایای موجهه به موجه کلیه حمله ضروریه است.

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلیل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۹ اشراق به شرح زیر است:

۱- اشراق اول در ایساغوجی شامل:

- مقدمه در تعریف علم منطق، شامل ۱۰ لمعه:

۱. لمعه اول: اقسام تصدق و تصور

۲. لمعه دوم: اقسام دلالت

۳. لمعه سوم: لفظ مفرد و مرکب

۴. لمعه چهارم: تعریف جزئی و اقسام کلی

۵. لمعه پنجم: اقسام لفظ متکثر المعنی

۶. لمعه ششم: نسب اربع

۷. لمعه هفتم: اقسام حمل و محصولات

۸. لمعه هشتم: کلیات خمس

۹. لمعه نهم: تعریف نوع و جنس و فصل و عرض عام و خاصه

۱۰. لمعه دهم: کلی - منطقی - طبیعی - عقلی

۲- اشراق دوم در اقسام اقوال شارحه، شامل ۲ لمعه:

۱. لمعه اول: حد و رسم

۲. لمعه دوم: تشکیل حد تام و ناقص، ذکر موارد خطا در تعریفات

۳- اشراق سوم در باریرمیناس: مقدمه در وجود عینی، ذهنی، لفظی، کتبی

۱. لمعه اول: اقسام قضیه خبریه (حمله، متصله، منفصله)

ص: ۹۵۱

۲. لمعه دوم: اقسام قضیه (شخصیه، طبیعیه، مهمله، محصوره)

۳. لمعه سوم: اقسام قضیه (خارجیه، حقیقیه، ذهنیه)

۴. لمعه چهارم: معدوله و محصله (موجب و سالبه)

۵. لمعه پنجم: شرایط مهمله و مسوره

۶. لمعه ششم: اجزاء قضایای شرطیه

۴- اشراق چهارم در جهت قضایا (جهت و اقسام آن):

۱. لمعه اول: وجوب، امکان، امتناع

۲. لمعه دوم: تقسیم ثنائی و ثلاثی در جهات و توضیح امکان ذاتی

۳. لمعه سوم: بازگشت قضایا به موجب کلیه ضروریه

۴. لمعه چهارم: تناقض و شرایط آن

۵. لمعه پنجم: شرط وحدت عمل در تناقض

۶. لمعه ششم: عکس و اقسام و شرایط آن

۷. لمعه هفتم: عکس نقیض

۵- اشراق پنجم در ترکیب دوم «حجت» یا تشکیل قیاس و بیان اشکال:

۱. لمعه اول: تعریف قیاس بیان و اجزاء آن

۲. لمعه دوم: تعریف یکایک اشکال قیاسی

۳. لمعه سوم: شرایط صحت شکل اول و ضرور نتیجه آن

۴. لمعه چهارم: شرایط صحت شکل دوم و ضرور نتیجه آن

۵. لمعه پنجم: شرایط صحت شکل سوم و ضرور نتیجه آن

۶. لمعه ششم: قیاس های اقترانیه شرطیه حل و عقد در اشکالات وارده بر انتاج قیاس های شرطیه و جواب آن

۷. لمعه هفتم: قیاس های استثنایی

۶- اشراق ششم در قیاس خلف:

۱. لمعه اول: قیاس بسیط و مرکب

۲. لمعه دوم: تعریف قیاس خلف و بیان اقسام آن

۳. لمعه سوم: قیاس دور

ص: ۹۵۲

۷- اشراق هفتم در اقسام حجت (استقراء - تمثيل)، قیاس و مبادی هر یک از آنها

۸- اشراق هشتم: برهان صناعات خمس:

۱. لمعه اول: مطالب تصویری و تصدیقی

۲. لمعه دوم: برهان لمی و آنی

۳. لمعه سوم: موضوع، مبادی و مسائل علوم

۴. لمعه چهارم: طریق اکتساب حد

۹- اشراق نهم در مغالطه و اقسام آن:

۱. لمعه اول: مغالطات صور و مادی

این کتاب توسط موسسه مطبوعاتی نصر در تهران منتشر شده است و سال انتشار آن مشخص نیست. ترجمه و شرح کتاب بر عهده دکتر عبدالمحسن مشکوه الدینی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی- اللمعات المشرقیه فی المباحث المنطقیه

ناهید باقری خرمدشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب اللمعات المشرقیه فی المباحث المنطقیه ملاصدرا فلسفه علم منطق قیاس زندگینامه

رساله فی القطب و المنطقه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. در این رساله نخست فلک مجسمی بسیط و متشابه الاجزاء تخیل شده است و پس از آن سوال از لمیت اختصاص قطب و منطقه آن مثلاً به موضع خاص هر یک در فلک پیش آمده است و صدرالمتألهین نیز بر مبنای تخیل مذکور جواب داده است و لکن سخن در اصل تخیل افلاک مجسم است. بحث از فلک هم در طبیعیات و الهیات فلسفه به میان آمده است و هم در کتب هیئت و هر یک را در اثبات آن نظری خاص است. اصول سه گانه ای که جناب صدرالمتألهین در جواب سوال از لمیت اختصاص قطب و منطقه و دیگر احوال فلکی تقریر فرموده است و هر یک در کمال اتقان است. این رساله یک رساله فلسفی و به زبان عربی است.

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفاء، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر است:

- مقدمه مصحح

- رساله القطب و المنطقه

- تعلیقات

- تصاویر نسخه ها

- فهرست ها

۱- فصل اول: در معرفی رساله و اشاره به سوال و جواب آن به صورت اجمال است

۲- فصل دوم: در تقریر جواب صدر المتألهین بدان سوال فلکی است

۳- فصل سوم: مطلب خاص نگارنده در پیرامون موضوع رساله است

این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط بنیاد حکمت اسلامی صدرا در تهران منتشر گردیده است. تصحیح و تحقیق کتاب بر عهده آیت الله حسن حسن زاده آملی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی- رساله فی القطب و المنطقه

ناهید باقری خرمدشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

حل مشکلات معینیه

خواجه برای ابوالشمس معین الدین پسر وزیر ناصرالدین محتشم رساله ای به نام المعینیه نگاشته بود، و چون دید که فراگرفتن این رساله برای همه دشوار است به درخواست ابوالشمس به نگارش این کتاب حل مشکلات معینیه پرداخت تا اگر این شاهزاده بخواهد بدان بنگرد بر او آسان باشد. در برخی نسخه ها این کتاب را ذیل کتاب معینیه و یا شرح معینیه نیز خوانده اند. این کتاب را هم مانند خود معینیه و اخلاق ناصری دو دیباچه است یکی که طوسی در آن از همان پادشاهزاده ایران یاد بستود. دیگری که کوتاه است و در آن هیچ یادی از او نشده است، گویا برای اینکه نام و نشانی از آئین اسماعیلی و یادی از فرمانروای صباحی در آن نشده باشد. رساله معینیه رساله ای در علم هیئت بوده است.

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابوجعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به الموت رفت. سال ۶۵۴ ه.ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار بکار برد. به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تاسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فریدالدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با نرگس خانوم دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب

مواردی که خواجه به حل مشکلات آن پرداخته مربوط می شود به:

- باب سوم از مقالات دوم: در آن که چون تمام عرض کوکبی از ثوابت زیاده از فصل عرض بلد بر میل ممکن بود که بعد از آنکه ابدی الظهور یا ابدی الخفاء بوده باشد او را خفائنی یا ظهوری مادی شود.

- باب چهارم از مقالات دوم: در آنکه فلک خارج مرکز جهت آفتاب جرابر تدویر اختیار کرده اند.

- باب پنجم از مقالات دوم: در آنکه شکی که بر حرکت مرکز تدویر ماه بر محیط حامل و مشابه آن حرکت بر حوالی مرکز عالم واردست.

- آخر باب هیأت ماه: فصل در شرح مدار مرکز تدویر قمر و چگونگی حدوث مدار مرکز فلک تدویر ماه از جهت حرکت مایل و حامل.

- فصل در هیئت افلاک تدویر ستارگان بر مذهب ابوعلی بن الهیثم بن ابوعلی از مبردان علم ریاضی بوده است (رساله ای در بیان افلاک)

- باب دهم از مقالات دوم: فصل در شرح معرفت مواضع اقامت کواکب از فلک تدویر.

ص: ۹۵۷

- در فصل سیزدهم آمده: در بیان تفاوت احوال خسوف و کسوف از جهت تفاوت عرض و میزان.

- باب نهم از مقالات سوم: در تصور تعدیل الایام بلالیها.

- باب دوازدهم از مقالات سوم: در صئرت دایره هندی و سمت بلاد و میزان در معرفت خط نصف النهار.

منابع

خواجه نصیرالدین طوسی - حل مشکلات معینیه

کلید واژه ها

کتاب خواجه نصیرالدین طوسی تاریخ اسلام زندگینامه علم نجوم دانشمندان فلسفه

ترجمه صور الکواکب عبدالرحمن صوفی

اصل این کتاب به زبان عربی است که در سال ۳۵۳ هجری قمری برای عضدالدوله دیلمی در شیراز تصنیف شده است و مصنف آن عبدالرحمن بن عمر بن سهل الصوفی الرازی از اهالی ری بوده پس از آنکه به خدمت عضدالدوله دیلمی رسید سمت منجمی او را یافت و کتاب صور الکواکب را برای این پادشاه تصنیف کرد و مبنای آن را بر کتاب مجسطی نهاد ولی به آن اکتفا نکرد و همه ستارگان را یکایک شخصا رصد کرد و طول و عرض و اقدار آنها را به دست آورد و در آن کتاب ثبت نمود. ترجمه فارسی کتاب بر عهده خواجه نصیر طوسی بوده است.

تصاویر اصل کتاب عربی نسخه مربوط به کتابخانه الغ بیگ بسیار زیبا و خوب و مخصوصا اقدار ستارگان را تقریبا با مقیاس صحیح رسم کرده بود. در این کتاب صورت های فلکی نیز ذکر شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و

فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلّی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

ص: ۹۵۸

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

صور شمالی: کواکب دب اصغر- کواکب دب اکبر- کواکب تنین- کواکب قیقاوس- کواکب عوا- کواکب اکیلی شمالی- کواکب الجائی- کواکب شلیاق- کواکب دجاجه(طائر)- کواکب ذات الکرسی- کواکب برشاوش- کواکب ممسک الاعنه- کواکب حوا و حیه- کواکب حیه حوا- کواکب سهم- کواکب عقاب (نسر طائر)- کواکب دلفین- کواکب قطعه الفرس- کواکب فرس اعظم- کواکب مرأه ممسلسله- کواکب مثلث.

صور بروج: کواکب حمل- کواکب ثور- کواکب جوزا- کواکب (توآمان)- کواکب سرطان- کواکب اسد- کواکب سنبله (عذرا)- کواکب میزان- کواکب عقرب- کواکب قوس (رامی)- کواکب جدی- کواکب دلو (ساکب السماء)- کواکب حوت (سمکتین).

صور جنوبی: کواکب کلب اصغر- کواکب سفینه- کواکب شجاع- کواکب باطیه- کواکب غراب- کواکب قنطورس- کواکب سب- کواکب مجمره- کواکب اکیلی جنوبی- کواکب حوت جنوبی.

ملحقات: صور جدید شمالی- صور جدید جنوبی- جداول صور فلکی.

تعلیقات: جداول ما بازاء کواکب در زیجات و کاتالوگ.

در انتهای کتاب فهرست اعلام- اماکن- و مأخذ به زبان های خارجی و فارسی آورده شده است.

منابع

ص: ۹۵۹

کتاب ترجمه صور الکواکب خواجه نصیرالدین طوسی علم نجوم زندگینامه

رساله بیست باب در معرفت اسطرلاب

اسطرلاب یکی از آلات علمی دوران گذشته است که از روزگار پیش منجمان از برای ستاره شناسی و پیدا کردن افق و اوقات صبح و شام و دوری و نزدیکی کواکب و ارتفاع آفتاب و تعیین بلندی کوه ها و عرض رودخانه ها و طول و عرض بلاد و اکثر اعمال نجومی به کار می برده اند.

این رساله یکی از آثار و تألیفات خواجه نصیرالدین طوسی است، رساله کوچکی است به فارسی در معرفت اسطرلاب و طریق عمل به آن. نام بیست باب اسمی نیست که مؤلف خود بر آن نهاده باشد لیکن چون آن را به بیست باب مرتب کرده به این جهت به بیست باب مشهور گشته است.

مؤلف الذریعه نوشته است که بیست باب را خواجه از کتاب بزرگی که به نام صد باب در اصطرلاب تألیف کرده بود مختصر کرده است و چون مؤلف در تحریر قواعد این علم در این رساله نوعی اختصار به کار برده و بر ذکر اصول و مهمات مسائل اکتفا فرموده از این جهت عده بسیاری از دانشمندان به شرح و تفسیر آن پرداخته و مشکلات آن را توضیح داده اند:

۱. مفتاح بیست باب اسطرلاب از مولی محمد مشتهر به کیا جرجانی

۲. مطلع الانوار شرح بیست باب اسطرلاب از فصیح بن عبدالکریم بسطامی

۳. و مهمترین شرح، شرح نظام الدین ملا عبدالعلی بن محمد بن حسین بیرجندی است.

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۰ باب به شرح زیر است:

۱. باب اول در القاب آلات و خطوط و دوا بر اسطرلاب
۲. باب دوم در معرفت ارتفاع گرفتن از آفتاب و ستاره
۳. باب سوم در معرفت طالع از ارتفاع
۴. باب چهارم در معرفت ارتفاع از طالع
۵. باب پنجم در معرفت دائر و ساعات مستویه و معوجه و اجزاء ساعات
۶. باب ششم در معرفت میل آفتاب و غایت ارتفاع او و بعد کوكب
۷. باب هفتم در معرفت مطالع بروج به خط استواء بلد و درجات ممر
۸. باب هشتم در معرفت خانهای دوازده گانه
۹. باب نهم در معرفت ساعات صبح و شفق
۱۰. باب دهم در معرفت ظل از ارتفاع و ارتفاع از ظل
۱۱. باب یازدهم در معرفت طالع سال مستقبل از طالع سال ماضی
۱۲. باب دوازدهم در معرفت عرض بلد و تحقیق آن
۱۳. باب سیزدهم در معرفت طالع وقت در شهری که آن را صفیحه نباشد

۱۴. باب چهاردهم در معرفت ارتفاع قطب فلک البروج

۱۵. باب پانزدهم در معرفت سمت از ارتفاع و ارتفاع از سمت

۱۶. باب شانزدهم در معرفت تقویم آفتاب

۱۷. باب هفدهم در معرفت بالای اشخاص هر نفع از زمین و پهنای رودها

۱۸. باب هجدهم در معرفت عمل کردن بر صفيحه آفاقی

۱۹. باب نوزدهم در معرفت راستی و کثرت اسطرلاب

۲۰. باب بیستم در معرفت ستاره چند که بر اسطرلاب ها نقش کنند.

منابع

خواجه نصیر الدین طوسی - رساله بیست باب در معرفت اسطرلاب

کلید واژه ها

کتاب رساله بیست باب در معرفت اسطرلاب خواجه نصیرالدین طوسی علم نجوم جغرافیا زندگینامه

شرح نمره بطلمیوس در احکام نجوم

صد کلمه یا نمره یکی از قدیمی ترین کتاب های احکام نجوم است که متن یونانی و عربی آن در دست است و از جمله کتبی است که شارحان قرون اولیه اسلامی ارزش زیادی برای آن قائل بودند زیرا که بزرگانی چون صوفی رازی و خواجه نصیر الدین طوسی و... بر آن شرحی نوشته اند. این کتاب شرح خواجه نصیرالدین طوسی بر کتاب نمره بطلمیوس است و این شرح را به فرمان وزیر هولاکوخان، خواجه شمس الدین محمد بن محمد جوینی، صاحب دیوان و پسرش بهاءالدین که در آن زمان حکمران اصفهان بود به رشته تحریر در آورده است. صد کلمه اگر چه در احکام نجوم است اما خواجه بعضی کلمات آن را از نظر فلسفی مد نظر قرار داده و به شرح آن پرداخته است. خواجه نصیرالدین طوسی در آغاز شرح بعضی از کلمه ها، ابتدا مفهوم آن را به زبان فلسفی و از طریق منطق توضیح داده است. خواجه هر بخش از این کتاب را کلمه نامیده و بعد به ترجمه فارسی آن پرداخته است. تألیف و ترجمه کتاب در نهم ماه جمادی الاول سال ۶۷۰ به اتمام رسیده است. قدیمی ترین نسخه این کتاب در کتابخانه ملی پاریس است.

ص: ۹۶۳

بطلمیس، کلادیوس منجم و ریاضی دان و جغرافی دان صاحب کتابی است به نام اربعه که درباره احکام نجوم است و این کتاب ثمره یا صد کلمه خلاصه آن کتاب است. بطلمیوس پس از تألیف کتاب اربعه برای شاگردش سورس، آن چهار مقاله را خلاصه کرده و ثمره نامید. این کتاب به جهت اینکه مشتمل بر صد کلمه و عبارت است، آن را به یونانی انطوریطا نامیده اند. این کتاب نتیجه رساله های چندیست که بطلمیوس تألیف کرده و نوشته است و مجموع آن رسائل را به عربی (الکتب الاربع یا المقالات الاربع) نامیده اند.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوک، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

ص: ۹۶۴

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

بطلمیوس و کتاب ثمره - شرح ثمره و جنبه فلسفی آن - ثوانی نجوم و نحوست آنها - گیسودار - ذوالجمه - نیزک یا شهاب - نقطه اعتدال بهاری و اصحاب طلسمات - رقعہ کژدم - ویژگی های نثر - شیوه جمع بستن کلمات - مبحث اعداد - به کار بردن کلمات عربی - متن کتاب - متن عربی 'صد کلمه'!

در انتهای کتاب فهرست نام کسان و نام کتاب ها و نام جای ها و اصطلاحات نجومی و... آورده شده است.

منابع

خواجه نصیرالدین طوسی - شرح ثمره بطلمیوس در احکام نجوم

کلید واژه ها

کتاب شرح ثمره بطلمیوس در احکام نجوم خواجه نصیرالدین طوسی علم نجوم زندگینامه

زیج ایلخانی

'زیج نزد منجمان نام کتابی است که احوال و حرکات کواکب و مانند آن که از رصد معلوم نمایند در آن ثبت کنند.'

زیج ایلخانی اثری است گرانبها از خواجه نصیرالدین طوسی که به زبان فارسی است و خواجه آن را با همکاری بعضی از دانشمندان در رصدخانه مراغه تحت سرپرستی عالیه هلاکوخان فراهم کرده است.

ص: ۹۶۵

زیچ ایلیخانی کتابی است مشتمل بر ۴ مقاله: ۱- در معرفت تاریخ ۲- در معرفت روش کواکب و مواضع آنها در طول و عرض و توابع آن ۳- در معرفت اوقات و طالع های هر وقتی ۴- در بقیه اعمال نجومی

خواجه در مقدمه این کتاب مختصری از تاریخ چنگیز مغول و اولاد وی را ذکر کرده است که بسیار جالب و مهم است. زیچ ایلیخانی طوسی در مشرق زمین و در چین بسیار مورد توجه بوده است. ظاهراً قدیمی ترین نسخه این کتاب در کتابخانه ملی پاریس است. این کتاب را شروح و تلخیصات چندیست از جمله:

۱- کشف الحقایق تألیف حسن بن محمد نیشابوری

۲- الزیچ الخاقانی فی تکمیل الزیچ الایلیخانی از غیاث الدین جمشید بن مسعود کاشانی

۳- و...

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلّی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلّی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

ص: ۹۶۶

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

خواجه این زیج ایلخانی را بر چهار مقالت بنا نهاد:

۱. مقالت اول: در معرفت تواریخ (مشمول بر مقدمه و دو باب در ذکر تاریخ ها):

باب اول در شرح تاریخ قتا و معرفت سال ها و ماه ها که مشتمل بر دوازده فصل است:

فصل اول: در شرح اقسام شبانه روز

فصل دوم: در اعتبار دور در روزها

فصل سوم: در معرفت سال ها خطایان و اقسام شبانه روز

فصل چهارم: در اعتبار دورها

فصل پنجم: در معرفت مبادی اقسام سال های شمسی

فصل ششم: در معرفت مبدأ آرام ای به حسب امر اوسط در هر سال

فصل هفتم: در معرفت حصه آفتاب و حصه ماه در اول هر سال

فصل هشتم: در استخراج تعدیل آفتاب

فصل نهم: در استخراج تعدیل ماه

فصل دهم: در معرفت اوایل ماه ها

فصل یازدهم: در معرفت دور چهارم فصل ها

فصل دوازدهم: در معرفت تاریخ قتای از تاریخ عرب

باب دوم: در تاریخ هایی که دیگر طوایف به کار می دارند، این باب مشتمل بر هفت فصل است:

فصل اول: در تاریخ رومیان

فصل دوم: در تاریخ عربی

فصل سوم: در تاریخ فرس (فارسی)

فصل چهارم: در استخراج این سه تاریخ از یکدیگر

فصل پنجم: در تاریخ محدث (تاریخ ملکی)

فصل ششم: در تاریخ جهودان

فصل هفتم: در ایام مشهود از هر تاریخی

۲. مقاله دوم: در معرفت روش ستارگان سیاره و مواضع ایشان در طول و عرض و توابع آن مشتمل بر ۱۵ فصل:

فصل اول: در استخراج اوساط آفتاب و دیگر کواکب

فصل دوم: در تقویم کواکب هفتگانه

فصل سوم: در عرض قمر و کواکب خمسه متحیره

فصل چهارم: در قسمت تقویم کواکب

فصل پنجم: در نطاقت کواکب

فصل ششم: در معرفت ساعات

فصل هفتم: در معرفت اجتماع و استقبال

فصل هشتم: در معرفت خسوف ماه

فصل نهم: در کسوف آفتاب

فصل دهم: در معرفت وقت رسیدن آفتاب

فصل یازدهم: در معرفت رؤیت هلال و ظهور و اخفای کواکب متحیره

فصل دوازدهم: در مزاجات قمر و انتقالات او و اتصالات کواکب به یکدیگر

فصل سیزدهم: در تسویه البیوت

فصل چهاردهم: -

فصل پانزدهم: -

۳. مقالات سوم: در معرفت اوقات و طالع های هر وقتی، شامل ۱۴ فصل:

فصل اول: در معرفت حسب و سهم حسب هر قوس

فصل دوم: در معرفت ظل، مقیاس ظل عمودی باشد قایم بر سطح افق

فصل سوم: در معرفت مسل فلک البروج

ص: ۹۶۸

فصل چهارم: در معرفت بهد هر نقطه

فصل پنجم: در معرفت غایت ارتفاع کواکب

فصل ششم: در معرفت تعدیل النهار و قوس النهار

فصل هفتم: در معرفت مطالع خط استوا

فصل هشتم: در معرفت مطالع بلد جون

فصل نهم: در معرفت مطالع خمر هر کواکب

فصل دهم: در مطالع طلوع و غروب کواکب

فصل یازدهم: در معرفت طالع از ارتفاع

فصل دوازدهم: در عکس عمل مذکور یعنی در معرفت ارتفاع کواکب از طالع

فصل سیزدهم: در معرفت طالع از ساعات

فصل چهاردهم: در معرفت تصحیح ساعات نصف النهار

۴. مقالات چهارم: در باقی اعمال نجومی، مشتمل بر ۲ باب:

باب اول: در آنچه تعلق به طوابع موالید دارد مشتمل بر ۷ فصل:

فصل اول: در نمودارات

فصل دوم: در آفاق کواکب

فصل سوم: در مطالع مصحح کواکب

فصل چهارم: در مطارح شعاعات کواکب

فصل پنجم: در تسیرات

فصل ششم: در انتهای موالید

فصل هفتم: در مزدارات موالید

باب دوم: در دلایلی که تعلق به طالع عالم دارد، مشتمل بر ۴ فصل:

فصل اول: در تسیرات

فصل دوم: در انتهات

فصل سوم: در مزدارات

فصل چهارم: در سال های اعظم کواکب

منابع

خواجه نصیرالدین طوسی - زیج ایلخانی

کلید واژه ها

کتاب زیج ایلخانی خواجه نصیرالدین طوسی علم نجوم تاریخ زمان زندگینامه

تنسوخ نامه ایلخانی

رساله تنسوخ نامه یکی از آثار مهم و پر ارزشی است که در شناخت گوهرها و دانستن منافع سنگ ها و معرفت فلزات و اطایب و نفایس و غرایب ساخته شد و در میان کتاب هایی که به فارسی در این فن تألیف شده هیچ کتابی جامع مزایا و خصوصیتی که در این کتاب است، نیست. این کتاب با آنکه بس مختصر است پس از کتاب الجواهر بیرونی (کتاب الجواهر فی معرفه الجواهر بیرونی از کتب بی نظیری است که در علم جواهر شناسی تألیف شده است). معتبرترین سند علمی و فنی است و گرانبها ترین گنجینه لغات و اصطلاحات و تعبیرات کهنه و اصیل فارسی است. حاجی خلیفه در کشف الظنون در دو جا از این کتاب یاد کرده، در یک جا آن را تشویق نامه ایلخانی و در جای دیگر تنسوق نامه ذکر کرده است. حمدالله مستوفی در کتاب نزهه القلوب و ابوالحسن فراهانی در شرح دیوان انوری از این کتاب خواجه یاد کرده اند.

ص: ۹۶۹

خواجه طوسی در این کتاب علاوه بر ذکر منافع و خواص و صفات گوهرها و سنگ های بیش بها از تمام چیزهای نفیس و نادر و غریب از جواهر کانی و ساخته های زر و سیم و عطریات و معجونات و تریاق های سودمند بحث کرده آن را 'تنسوخ نامه ایلخانی' نامیده است و در یک موضع هم آن را جواهرنامه خوانده است.

نام این رساله در کتاب الوافی بالوفیات و همچنین در کتاب وفوات الوفیات ابن شاکر و کشف الحجب و الاستار کتاب الجواهر و در کتاب مطلع الشمس رساله در صفات جواهر و خواص احجار و بعضی نیز آن را رساله جوهریه ضبط کرده و در کشف الظنون تنسوخ نامه ایلخانی آمده است. رساله ای است به فارسی که خواجه برای هلاکوخان ساخته و مشتمل بر ۴ مقاله است.

مزیت کتاب: شیوه تعبیرات و رسایی الفاظ و پختگی عبارات و خالی بودن از الفاظ و معانی نادرست از خصایص و مزایای این کتاب است که در کتب دیگری که به فارسی در این فن ساخته شده نمی توان یافت.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلّی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلّی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

ص: ۹۷۰

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختاربندی کتاب:

۱. مقاله اول: در کیفیت مرکبات عالم سفلی و معدنیات و غیر آن و علل معادن:

فصل اول: در کیفیت وجود عناصر که اصولند

فصل دوم: در علل معادن به طریق کلی

فصل سوم: در کیفیت تحجر جواهر معدنی

فصل چهارم: در علل الوان جواهر

۲. مقاله دوم: در جواهر که از جمله حجریات باشد و کیفیت حال معادن و خاصیت و منفعت و مضرت و قیمت و جلا دادن و آنچه مناسب این نوع باشد: در نعت و معرفت یاقوت، زمرد، الماس، لعل، فیروزه، بیجاده، مروارید، عقیق، لاجورد، دهنج، یشب، جمس، بلور، جزع، بسد، پادزهر، مقناطیس، سنگی که زر را جذب می کند، حجر الحلق، حجر الظفر، حجر گاوینس، جاوینس، حجر التیس، خرمهره، مهره مار، حجر خمار، حجر یرقان، حجر عقاب، حجر باغض الخل، حجر سنباده، مینا، آلات چینی، مرقسیناء، مغنیسیا، کهربا، سندروس، حجر الحی، سنگ زیت، حجر الیهود، حجر چینی، حجر الدم، حجر القمر، حجر کرکی، حجر ضد، حجر اللبني، حجر القبور، حجر البرد، حجر موش، حجر باران، حجر نیلوفر، حجر مثقالی، سرطان بحری، ارنب بحری، حجر نوم، حجر ضد نوم، حجر طلق، حجر رخام، حجر توتیا، حجر ائمد، شاذنج، زرنیخ، بورق، شب، حجر زاج، حجر نوشادر، احجار مختلف که از ارسطو نقل کرده اند، احجاری که مناسبتی با شرف جوهر ندارد.

ص: ۹۷۱

۳. مقاله سوم: در شرح فلزات سبعه: در بیان اصول فلزات سبعه به طریق اجمال، در صفت و معرفت کبریت، زیبق، زر، نقره، مس، رصاص، اسرب، آهن، خارصینی، آهن چینی، انواع معمولات و ممزوجات که از فلزات ساخته اند، اسفیدروی، بت روی، طالیقون، دندان ماهی، عاج، آبنوس، ختو، نروک، روغن بلسان، سقنقور، معاجین نفیس همچون تریاق و مشرودیطوس، دارویی که مغولان شناسند.

۴. مقاله چهارم: در عطرها: در معرفت مشک، عنبر، عود، کافور، صندل، زعفران، زباد، معرفت لادن، مومیایی، در ترکیب مثلث و کیفیت عمل آن.

در انتهای کتاب تعلیقات و فهرست لغات نادر و اصطلاحات طبی و صنعتی با معنب آنها- فهرست جواهر و سنگ ها و عطرها و حیوانات و نباتات و فهرست الوان و رنگ ها و فهرست جواهر و سنگ ها و نباتات و بعضی لغات دیگر با معادل انگلیسی آنها و فهرست نام اشخاص و نام جای ها و طوایف آورده شده است.

منابع

خواجه نصیرالدین طوسی - تنسوخ نامه ایلخانی

کلید واژه ها

کتاب تنسوخ نامه ایلخانی خواجه نصیرالدین طوسی علم زندگینامه طبیعت

رساله در روانشناسی

این رساله نفیس و گرانمایه از تألیفات شیخ الرئیس بوعلی سینا به زبان فارسی می باشد و چنانچه خود ایشان در باب این رساله می فرماید: 'در این رساله جز اسرار و نکات از علم نیاوردم و این اسرار و علم در کتب یا موجز باشد یا مرموز و من از حد مرموزی تصریح آوردم و حجاب برداشتم به تمامی، تا برادرانی که بعد از این مطلع شوند بر این معانی و اسرار این معانی و اسرار پوشیده و مهمل و ضایع نماید چه در زمانه خویش نیافتم کسانی که به تعلم حاصل کنند استعداد ادراک این رموز و اسرار دارند و حرام کردم بر کسانی که بر اسرار این رساله و رموز این مقاله مطلع شوند و واقف گردند و به کسانی دهند که معاند و نا اهل و جاهل و شریر باشند.'

ص: ۹۷۲

به طور خلاصه، این رساله ای است در روشن کردن ماهیت نفس مردم و احوال آن، از بقا و فنا و سعادت و شقاوت در آخرت و دیگر احوال ها.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۹۷۳

ساختار بندی کتاب:

اول- در بیان حد نفس

دوم- در بیان حد قوت های نفس

سوم- در شرح سبب اختلاف فعل ها و قوت در یافتن نفس

چهارم- در بیان آن قوتی که صورت جزئی در یابد که آن دریافتن جز به آلت جزئی نتواند بود

پنجم- در ذکر قوتی که به صورت کلی در یابد که این دریافتن به آلت جسمانی نتواند بود

ششم- در بیان کیفیت استعانت نفس به بدن و شرح آن وقت که وی را حاجت باشد به این استعانت و آن وقتی که مستغنی شود از این استعانت و آن وقتی که بدن ضرر کند و مانع باشد نفس را از مقصود خویش

هفتم- در درست کردن ثبات نفس مردم بذات خویش و مستغنی شدن از بدن و هر چه بدین تعلق دارد

هشتم- در تصحیح حدوث نفس با حدوث بدن

نهم- در ذکر برهان بر بقای نفس و نامردن نفس به مردن بدن

دهم- در برهان امتناع انتقال نفس از بدنی به بدن دیگر

یازدهم- در ذکر آنکه قوت های نفسانی جمله آلت نفس واحد است

دوازدهم- در بیان عقل نظری و کیفیت بیرون آمدن او از قوه به فعل

سیزدهم- در بیان نبوت و احوال خواب

چهاردهم- در غایت رتبی که در حق نفس مردم ممکن باشد از شرف در این عالم

پانزدهم- در دلالت بر حال نفس چون از بدن مفارقت کند و شرح اصناف سعادت و شقاوت

شانزدهم- در خاتمت این فصول.

منابع

ابن سینا- رساله در روانشناسی

کتاب رساله در روانشناسی ابن سینا روان شناسی نفس جسم زندگینامه

درمان رماتیسم، نقرس و سیاتیک (عرق النسا)

در این رساله علاوه بر توضیح و تشریح مطالب و معالجه بیماران یک دوره قواعد و دستور طب قدیم به طور خیلی سهل و ساده نوشته شده تا اشخاصی که از علم طب قدیم بی خبرند بتوانند بدون اشکال به مزجه و طبایع مرضی پی ببرند و طبق هر یک از طبایع دستور دارو دهند. در این رساله عملاً نشان داده شده که با وجود ترقیات معیر العقول طب جدید باز در خیلی از مواقع و ناخوشی ها دستورات و معالجات ابوعلی سینا هنوز برتری خود را از دست نداده است.

علت تألیف کتاب:

ابن سینا در مقدمه این کتاب خاطر نشان کرده است که: نظر به اینکه مرض رماتیسم و نقرس و سیاتیک در ایران زیاد است و کمتر خانواده ایست که یکی از افراد آن کم و بیش بدان مبتلا نباشد از این رو به تألیف این کتاب دست زده و روش معالجات آن را گفته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطلق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

بعضی از عناوین کتاب به شرح زیر می باشد:

در بیماری های مفاصل، فضولات هضم کبدی و عروقی موجب درد مفاصل است، مسهل خفیف نافع، مقی قوی (قی آورنده قوی)، شربت ها برای اسهال، حب مرجان، ضمادات نافع در مفاصل، مالیدنی ها، استحمامات و اقسام آن، مسکنات، داغ کردن، در علاج مفاصل خشک و کهنه شده، جلوگیری از دردهای مفاصل، معالجه مخصوص به عرق النساء و زانو که سخت شده باشد، مرهم مسکن عرق النساء، باد مفاصل از بواسیر و نقرس، دارء الرقص یا روماتیسم عصبی، فشارخون و علاج آن، نقرس (صفاوی) و...

منابع

ابن سینا- درمان روماتیسم، نقرس و سیاتیک (عرق النساء)

کلید واژه ها

کتاب درمان روماتیسم، نقرس و سیاتیک (عرق النساء) ابن سینا علم طب سلامتی

رساله جودیه

این رساله منسوب به شیخ ابوعلی سینا است که ظاهراً آن را جهت سلطان محمود غزنوی تألیف کرده است. این رساله شامل یک دوره دستورهای طبی برای سلاطین است که به سال ۱۰۷۱ ه.ق تحریر یافته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ ه.ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه.ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در

واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۹۷۶

ساختار بندی کتاب:

عناوین کتاب به شرح زیر می باشد:

علل امراض

- باب اول در علاج چشم

- باب دوم در علاج درد دندان

- باب سوم در بیان درد معده و در بیان قی آمدن

- باب چهارم در دفع کرم و کدو دانه و دانه کودکان (منظور همان کرم کدو در کودکان است)، دفع قولنج، دفع خون شکم، دفع درد ناف و زهار، دفع کلف

- باب در دفع تب و خارش اندام، در گشادن آواز، در دفع مار گزیده و کیک گزیده، در دفع موش و موریکته، دفع بیرون آمدن مقعد، دفع بواسیر، دفع آماس، درد دفع خایه

- باب در بیان قوت باه

- باب در دفع استسقاء، گشودن حیض، دفع خون آمدن زنان به علت زبان

- باب در دفع پشت درد، دفع مگس

در انتهای کتاب فهرست اسامی رجال و اماکن و مأخذ و منابع آورده شده است و همچنین مقدمه نویسنده در ابتدای کتاب عناوینی را به شرح زیر آورده است:

قسمت اول: طب یونان و انتقال آن به ایران

قسمت دوم: ترجمه و تألیف کتب طبی

قسمت سوم: اختصاصات طب ایرانی اسلامی

قسمت چهارم: ابن سینا

قسمت پنجم: نتیجه زحمات و نبوغ پزشکان اسلامی بالاخص ایرانیان به عالم طب

قسمت ششم: بحث و تحقیق در رساله جودیه.

کتاب رساله جودیه ابن سینا علم طب سلامتی بهداشت زندگینامه

کتاب قانون در طب

این کتاب به طور قطع یکی از پر افتخارترین کتاب های پزشکی جهان در طول تاریخ می باشد. ابن سینا این اثر خود را در طی سال های ۴۱۴-۴۰۳ ه ق یعنی بیش از هزار سال پیش نگاشته است. این کتاب مشروح ترین و مهم ترین کتاب های طبی شیخ الرئیس است و در تفصیل و دقت تنها شاید کتاب 'الحاوی' امام محمد زکریای رازی با آن پهلو تواند زد. از این رو از همان آغاز مطمح نظر متطببان و جویندگان پزشکی بوده است. بنا بر قول ابو عبید جوزجانی شیخ این کتاب را به شاگردان خویش تدریس می کرده است.

ص: ۹۷۷

ابن سینا این کتاب را به خواهش یکی از دوستان صدیقش تألیف کرده و این کتاب مشتمل بر قواعد کلی و جزئی طب در ایجاز و اختصار است. ابتدا درباره کلیات دانش طب (امور عامه)، در زمینه دو جنبه نظری و علمی آن سخن گفته و بعد به بحث درباره احکام کلی داروهای ساده (ادویه مفرده) و سپس به احکام جزئی آن داروها پرداخته است. سپس به بیان کیفیت بیماری ها که به هر یک از اندام های بدن عارض می شود روی آورده که در این بحث به تشریح هر یک از اندام ها و وظایف (فیزیولوژی) آنها پرداخته است.

تشریح اندام های ساده و بحث مربوط به وظایف آنها در نخستین کتاب کلیات آمده است و ابن سینا هر جا که به توصیف اندامی پرداخته، حفظ الصحه آن را هم بیان کرده و هر بیماری را که بر اندامی عارض شود با علل و اسباب آن بیماری و راه علاج آن، همراه با براهین لازم که مؤید صحت گفتار و حسن پندار او است، ذکر کرده است.

بعد از ذکر کلیات، بیماری های جزئی را شرح داده و در این قسمت، شناسایی بیماری و علل بیماری و دلایل اثبات آن را مورد نظر قرار داده و شرح جزئیات را دنبال کرده و علاج بیماری مشروح را ابتدا به روش عمومی و کلی و بعد به طریقه اختصاصی به وسیله هر یک از داروهای ساده و مرکب شرح داده است.

داروهای ساده مذکور و فواید آن را برای بیماران در کتاب ادویه مفرده جدول بندی کرده و همچنین به ذکر داروهایی مانند مرهم ها (اصباغ) که استعمال خارجی دارند و به کار بردن آن را در معالجات سودمند می دانسته پرداخته است.

پس از فراغت از این بحث به جزئیات بیماری هایی که ویژه اندام معینی نیستند پرداخته و در آن اسلوب شناساندن بیماری های مربوط به آراستگی ظاهر تن (بیماری های پوست و مو) را گنجانده است. سپس در بخش آخر که آن را کتاب اقربادین نامیده است که در ترکیب داروهاست و به گفته خود ابن سینا^۱ این کتابی است که هر کس دعوی حرفه طبابت کند و بخواهد در این پیشه توشه ای به دست آورد لازم است آن را داشته باشد و بر محتوای آن آگاه گردد چرا که این کتاب مطالبی در بر دارد که هر طبیبی اقلا باید آنها بداند.^۱

به طور خلاصه ابن سینا این نوشته های خود را در پنج کتاب گردآوری کرده است:

کتاب اول: در امور کلی طب (کلیات علم طب)

کتاب دوم: در داروهای ساده (ادویه مفرده)

کتاب سوم: در بیماری های جزئی که به طور آشکار و نهان بر اندام های آدمی، از سر تا قدم عارض می شوند.

کتاب چهارم: در بیماری های جزئی که ویژه یک اندام خاص نیست (عمومی است) و همچنین بیماری های مربوط به آراستگی ظاهر تن

کتاب پنجم: در ترکیب داروها و این همان کتاب اقربادین است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ ه ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را ننشیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

همان طور که گفته شد کتاب قانون طب شامل ۵ کتاب است. کتاب اول و دوم هر کدام در یک مجلد منتشر شده اند اما کتاب سوم به دلیل حجم زیاد خود سه مجلد را در بر گرفته است. همچنین دو بخش پایانی کتاب چهارم را با کتاب پنجم در یک مجلد گنجانده اند. به این ترتیب در مجموع هفت مجلد است که پنج کتاب قانون را شامل می شود.

مجلد اول: در چهار فن است و بحث از توصیف علم طب، تشریح، علت بیماری و بهداشت و حفظ سلامت بدن و انواع معالجات دارد.

مجلد دوم: در این کتاب با ادویه مفرده (داروهای تکی) آشنا می شویم و مشخصات و خواص هر یک از این داروها را که اکثرا گیاهیند می شناسیم.

مجلد سوم: (بخش اول از کتاب سوم) در کتاب سوم، ابن سینا به تفصیل، هر یک از اعضای بدن را معرفی و تشریح می کند و سپس به بیماری های آنها می پردازد و روش معالجه ارائه می دهد. این کتاب در بیست و دو فن است. مجلد سوم دوازده فن اول از کتاب سوم را در بر می گیرد.

مجلد چهارم: (بخش دوم از کتاب سوم) این مجلد نیز شامل ۳ فن و دو گفتار از کتاب سوم است.

مجلد پنجم: (بخش سوم از کتاب سوم) که از گفتار سوم فن شانزدهم تا پایان کتاب سوم (فن بیست و دوم) را شامل است.

مجلد ششم: شامل پنج بخش اول کتاب چهارم: در این پنج بخش مباحث تب و بررسی علل آن، پیش بینی حال بیمار از پیش درآمدها، ورم و جوش، گسستگی پیوندها و شکسته بندی.

مجلد هفتم: شامل دو بخش واپسین کتاب چهارم و کتاب پنجم دو بخش واپسین از کتاب چهارم درباره سم ها و آرایش و پیرایش است و سپس کتاب پنجم به نام اقربادین است که در زمینه داروهای ترکیبی، خواص، طرز تهیه و مواد مصرف آنها سخن می گوید.

ساختار بندی جلد اول (۵۲۴ صفحه)

□ فن اول: در توصیف علم طب و موضوعات آن در امور طبیعی (مشمول بر ۶ تعلیم):

۱. تعلیم اول: در تعریف طب

۲. تعلیم دوم: بحث در ارکان

۳. تعلیم سوم: در بیان مزاج ها

۴. تعلیم چهارم: درباره اخلاط

۵. تعلیم پنجم: در چگونگی اندام و انواع آن، مشتمل بر ۵ جمله: ۱. در استخوان (۳۰ فصل) ۲. ماهیچه ها (۳۰ فصل) ۳. عصب (۶ فصل) ۴. شراین (۵ فصل) ۵. وریدها (۵ فصل)

۶. تعلیم ششم: درباره قوا (مشمول بر شش فصل)

□ فن دوم: بیماری، علت و نشانه های آن (مشمول بر سه تعلیم):

۱. تعلیم اول: بیماری ها (۸ فصل)

۲. تعلیم دوم: علل، مشتمل بر دو جمله:

الف) عوارضی که از یک عادت پیدا می شود (۱۹ فصل)

ب) در علل پدیده های جسمی (۲۹ فصل)

۳. تعلیم سوم: عرض ها و علایم (۱۱ فصل و دو جمله): ۱. نبض (۱۹ فصل) ۲. ادرار و مدفوع (۱۳ فصل)

□ فن سوم: درباره تندرستی و بیماری و ناگزیری مرگ (مشمول بر ۵ تعلیم):

۱. تعلیم اول: پرورش (۴ فصل)

۲. تعلیم دوم: ورزش، برنامه مشترک اشخاص بالغ (۱۷ فصل)

۳. تعلیم سوم: بهداشت پیران (۶ فصل)

۴. تعلیم چهارم: مزاج خوب (۵ فصل)

۵. تعلیم پنجم: انتقال فصلی به فصل دیگر (۱ فصل و ۱ جمله): فصل: ویژگی های فصول سال جمله: برنامه مسافران (۸ فصل)

□ فن چهارم: انواع معالجت بر حسب بیماری های عمومی (۳۲ فصل)

برخی از فصول عبارتند از: کلیاتی درباره معالجه، اسهال و دستوره‌های آن، حالات داروهای مسهل، حجامت، قی، زالو، رگ زدن (فصد)، داروهای مالشی (اطلیه)، معالجه ورم‌ها، تسکین درد و...

ساختار بندی جلد دوم (۳۸۲ صفحه)

همان طور که گفته شد این جلد درباره ادویه مفرده است که ابن سینا این جلد را بر دو جمله تقسیم کرده است:

جمله اول: در ذکر قوانین طبیعی درباره به کار بردن داروها که هر طبیعی باید آن را بداند و با این قوانین آشنا باشد. (شامل ۶ گفتار):

۱. شناسایی مزاج داروهای مفرده ۲. شناسایی مزاج داروهای مفرده از راه تجزیه ۳. شناسایی مزاج داروهای مفرده از راه سنجش ۴. آشنایی با کنش قوای داروهای مفرده ۵. حالت هایی که از خارج به دارو عارض می شود ۶. چیدن گیاهان دارویی و نگهداری آنها

جمله دوم: در شناسایی قوای جزئی داروهای مفرده (شامل چندین لوح و یک قاعده)

لوح اول: کنش و خواص درمانی (اثرات فارکولوژیکی دارو)

لوح دوم: اثرات آرایش، زینت (کاربرد در زیبایی)

لوح سوم: در ورم‌ها و جوش‌ها (کاربرد در بیماری های ورم‌ها و جوش‌ها)

لوح چهارم: زخم و قرحه (کاربرد در زخم و قرحه)

لوح پنجم: متعلقات مفاصل (کاربرد در مفاصل)

لوح ششم: قسمت های سر (کاربرد در قسمت سر)

لوح هفتم: چشم و متعلقات آن (کاربرد در چشم و متعلقات آن)

لوح هشتم: سینه و اعضای تنفسی (کاربرد در سینه و اعضای تنفسی)

لوح نهم: اندام های غذا (کاربرد در احشاء داخلی)

لوح دهم: اندام های دفع کننده

لوح یازدهم: تبها

لوح دوازدهم: زهرها

قاعده بر دو قسم است:

۱. قسمت اول شامل جداول جداگانه ای است برای شناخت دارو های مفرده

۲. قسمت دوم: شامل ۲۸ فصل که هر فصل نام چندین دارو را در بر دارد که به ترتیب حروف ابجد چیده شده اند.

ساختار بندی جلد سوم (شامل سه بخش است در سه جلد)

این جلد از حیث حجم از دو جلد قبل بیشتر است و شامل ۲۲ فن است. که هر فن شامل چندین گفتار و هر گفتار شامل چندین فصل است. در این مجلد بیماری هایی شرح داده شده است که در رویه تن و اندرون به صورت آشکار و نهان پدید آیند.

بخش اول از کتاب سوم: ۵۷۶ صفحه

فن اول: شناسایی بیماری های سر و مغز

فن دوم: بیماری های عصب

فن سوم: در تشریح و بیماری های چشم

فن چهارم: گوش

فن پنجم: بینی

فن ششم: دهان و زبان

فن هفتم: دندان

فن هشتم: لثه و لب

فن نهم: گلو

فن دهم: ریه و سینه

فن یازدهم: درباره قلب

فن دوازدهم: پستان و احوال آن

بخش دوم از کتاب سوم: ۴۴۰ صفحه

ص: ۹۸۳

فن سیزدهم: مری و معده

فن چهاردهم: کبد و چگونگی آن

فن پانزدهم: کیسه زهره و سپرز

فن شانزدهم: روده و مقعد

بخش سوم از کتاب سوم (۴۵۸ صفحه)

فن هفدهم: بیماری های مقعد

فن هجدهم: حالات کلیه

فن نوزدهم: مثانه و بول

فن بیستم: اندامان تناسلی مردان

فن بیست و یکم: چگونگی ابزار بچه آور

فن بیست و دوم: بیماری های پایدار اطراف بدن

ساختار بندی جلد چهارم (۵۹۷ صفحه)

کتاب چهارم به بحث درباره بیماری هایی اختصاص دارد که تنها اندامی را شامل نیست و به سراسر تن آدمی مربوط است.

بخش اول: تبها به طور عام

بخش دوم: پیش بینی حال بیمار از پیش در آمدها

بخش سوم: ورم و جوش

بخش چهارم: گسستگی پیوندها به جز شکست و بست

بخش پنجم: شکسته بندی

ساختار بندی جلد پنجم (۵۴۶ صفحه)

دو بخش پایانی کتاب چهارم:

بخش ششم: بحثی مختصر و مفید درباره سم ها

بخش هفتم: آرایش و پیرایش

کتاب پنجم: اقرا بادین (دارو سازی): گفتار علمی-مقدماتی راجع به نیاز به داروهای ترکیبی

جمله اول: داروهای ترکیبی به ترتیبی که در کتاب های دارو سازی آمده اند (شامل ۱۲ گفتار):

۱. تریاق ها و معجون های بزرگ

۲. ایارج ها (معجون های مسهل)

۳. گوارشی ها

۴. داروهای در دهن ریختنی و کفلمه کردنی برای بزرگسالان و کودکان

۵. انگشت پیچ ها (لیسیدنی ها)

۶. شربت ها و رب ها

ص: ۹۸۴

۷. مرباها و انبه جات

۸. قرص ها

۹. آب پزها و حب ها

۱۰. روغن ها

۱۱. مرهم ها و ضمادها

۱۲. اختصاص داروهای ترکیبی در علاج بیماری ها

جمله دوم از کتاب اقرابادین (دارو سازی):

گفتار اول: چگونگی بیماری های سر و علاج آنها

گفتار دوم: علاج بیماری های چشم

گفتار سوم: بیماری های گوش، قرحه بینی و معالجه آنها

گفتار چهارم: دندان و هر چه مربوط به دندان است

گفتار پنجم: علاج بیماری های دهان، گلو و اندامان درونی فوقانی

گفتار ششم: علاج بیماری های داخلی

گفتار هفتم: علاج درد مفاصل، نقرس و عرق النسا

گفتار هشتم: علاج داءالثعلب (درد روباه)

منابع

ابن سینا- قانون در طب

کلید واژه ها

کتاب قانون در طب ابن سینا علم طب بیماری بهداشت

رگ شناسی یا رساله در نبض

رگ شناسی به جای معرفت النبض به کار رفته همچنان که گیاه شناسی و زمین شناسی را به جای معرفت النبات و معرفت الارض استعمال می کنند و مقصود آن تشریح رگ ها یا علم وظایف اعصاب نیست بلکه مقصود علم به احوالی است در رگ جنبنده که آن را بتازی نبض خوانند و کلمه رگ گرچه بر چسب لغت لفظی عام است و هر عصبی را از ورید و شریان شامل می شود ولی مصنف خود آن را در همین رساله گاهی به معنی حال روح و گاهی به معنی دو حرکت انقباض و انبساط که نبض خوانند استعمال کرده است. ابن سینا این کتاب را به فرمان علاء الدوله نوشته است و کتاب را به زبان فارسی نگاشته است.

ص: ۹۸۵

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

۱. فصل اول: در اصل هایی که اول باید دانست (مبحث عناصر چهار گانه)
۲. فصل دوم: در بیان تحلیل بدن و سبب حیات برخی حیوانات در حالی که مدتی تغذیه نمی کنند.
۳. فصل سوم: در بیان اینکه دل به منزله شریان همه تن است و...
۴. فصل چهارم: در بیان اینکه همواره بین حرکت انقباض و انبساط سکونی فاصله است.
۵. فصل پنجم: در اندازه حرکت و تعریف نبض و اقسامی که از آن پدید می آید و...
۶. فصل ششم: بحث در استواء و اختلاف، بحث در باب نظام و عدم نظام و بحث در جنس وزن و زمان حرکت.
۷. فصل هفتم: گفتار در نبض مستوی و مختلف.
۸. فصل هشتم: اقسام نبض مرکب که نام های مخصوص دارد.
۹. فصل نهم: در سبب های نبض

منابع

ابن سینا- رگ شناسی یا رساله در نبض

کلید واژه ها

کتاب رگ شناسی یا رساله در نبض ابن سینا زندگینامه علم طب

قراضه طبیعیات

این کتاب از تألیفات ابن سینا است که کتاب نفیسی است از نثر علمی فارسی در مباحثات طبیعیات. ظاهراً در اواخر قرن پنجم یا در اوایل قرن ششم هجری تألیف شده است. قراضه یعنی ریزه و خرده هایی است که از قطع چیزی ساقط شود. 'قراضه الطبیعیات' یعنی خرده ها و اجزایی از طبیعیات و این معنی با ملاحظه مطالب متن کتاب تأیید می شود زیرا مؤلف از اجزا متفرق طبیعیات بحث می کند. احتمالاً ابن سینا این کتاب را به فرمان امیری تألیف کرده اما نام او در متن کتاب مذکور نیست و تنها مؤلف صفات و فضایی از امیر مذکور را نقل کرده است. موضوع این کتاب مباحث مختلف علوم طبیعی است.

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

فصل اول اندر مسائل حیوانی (شامل ۱۶ باب) برخی از ابواب به شرح زیر است: چراست که مردم از جمله حیوان راست قامت آمد، چراست که چشم و دهان را انطباق است و گوش و بینی را نیست، چراست که بعضی از حیوان را دندان پیش زبرین نیست و بعضی را هست، چراست که نکهت مردم گرم باشد و چون بدمد سرد باشد و...

فصل دوم اندر مسائل نباتی (شامل ۸ باب) برخی از ابواب به شرح زیر است: چراست که سفال گوز بیرونست و سفال خرما از اندرون، چراست که نیلوفر به شب اندر روشنایی سرخ نماید و به روز بنفسجی نماید، چراست که سرکه بر زمین همی بریزی برجوشد و...

فصل سوم اندر مسائل معدنی (شامل ۱۰ باب) برخی از ابواب به شرح زیر است: چراست که یاقوت سرخ را که اندر آتش بتابی سپید شود و چون از آتش برون آری بلون خویش باز آید، بیجاده و کهربا کاه را چگونه کشند، چراست که زر بسیماب گداخته و سررشته گردد و...

فصل چهارم اندر مسائل نوادر (شامل ۱۶ باب) برخی از ابواب به شرح زیر است: چراست که هبا اندرون خانه به بینند و بیرون به صحرا نبینند، چراست که آب اندر کوزه به زمستان یخ بندد کوزه بشکافد، چراست که اندر صحرا نشنوی و اندر کوه بشنوی، سبب مجره چیست و...

در انتهای کتاب فهرست نام های تاریخی، نام های جغرافیایی و جای ها، نام های مؤلفات، واژه ها و اصطلاحات و... آورده شده است.

منابع

ابن سینا- قراضه طبیعیات

ص: ۹۸۹

معیار العقول

از دیگر آثار ارزشمند دانشمند بزرگ ایرانی ابوعلی سینا می باشد که به زبان فارسی تألیف یافته است. رساله حاضر موسوم است به معیار العقول در فن جراثقال که علمای قدیم اسلامی آن را صناعت یا علم حیل می گفتند و امروزه به علم مکانیک معروف است. اصطلاح قدما در علم صناعت حیل اختصاص به جراثقال ندارد بلکه کل اعمال و حیلها و تدابیر ریاضی و طبیعی که در نظر عوام عجیب و ممتنع و با موازین علمی مطابق و ممکن باشد آن را حیل می گفتند و جراثقال یکی از فنون حیل ریاضی است.

در رساله حاضر، آلات بسیط و مرکب جرثقیل را از هم جدا کرده و آلات بسیطه را در ابواب دوم تا چهارم شرح داده آنگاه باب پنجم را در خصوص ترکیب آلات آورده. وی آلات بسیط را پنج چیز شمرده است بدین قرار:

۱- محور ۲- مخل ۳- بکره ۴- لولب ۵- اسفین

این اسامی پنج گانه عین اصطلاحاتی است که در کتب فن حیل و جراثقال قدیم در زمان شیخ و قبل از وی به کار می رفته و هم اکنون در کتب مکانیک جدید به کار می رود با این تفاوت که در کتب مکانیک جدید گاهی به جای اصطلاح (محور) کلمه (دولاب) را که از معربات و کلمات دخیله عربی مأخوذ از فارسی است به کار می برند.

تألیف این رساله را به فیلسوف نامدار ایران ابوعلی سینا نسبت داده اند اما اسلوب انشاء یعنی سبک جمله بندی و استعمال کلمات و ترکیبات فارسی که در این رساله دیده می شود با مقایسه به سبک نثر قرن ۴ و ۵ به حسب ظاهر صحت انتساب را تأیید نمی کند اما اینکه کسی هم مؤلف رساله را غیر از شیخ بزرگوار بشناسد، تاکنون پیدا نشده است. پس این رساله را در جزو مؤلفات فارسی شیخ محسوب کرده اند تا خلافتش معلوم و محقق گردد.

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ساختار بندی کتاب:

باب اول: در ذکر نام های آلات جرثقیل

باب دوم در شرح آلات بسیط جرثقیل شامل:

فصل اول: محور

فصل دوم: بکره و کثیر الرفع

فصل سوم: مخل = بیرم

فصل چهارم: لولب

فصل پنجم: اسفین = فانه

باب سوم: در آنکه آلات سه گانه محور و بکره و مخل را چگونه از قوت به فعل باید آوردن شامل:

فصل اول: به فعل آوردن محور

فصل دوم: به فعل در آوردن بکره

فصل سوم: به فعل در آوردن مخل

باب چهارم: در آلات مرکبه جرثقیل شامل:

فصل اول: در ترکیب محور و بکره

فصل دوم: در ترکیب محور و بیرم

فصل سوم: در ترکیب محور و لولب

فصل چهارم: در ترکیب چهار آلت بیرم و محور و بکره و لولب

باب پنجم: در مطالب متفرقه و ختم کتاب

منابع

ابن سینا- معیار العقول

رساله ادویه قلبیه

یکی از شاخص ترین کتب در تاریخ پزشکی ایران و اسلام پیرامون داروهای قلبی رساله ادویه قلبیه ابوعلی سینا است. این اثر یکی از آثار کم حجم و گرانقدر پزشکی و فیلسوف نامدار ایران اسلامی است که نسخ متعددی از آن به صورت خطی و مواردی هم چاپ سنگی در کتابخانه های ایران و کشورهای دیگر قابل دستیابی است. کتاب تفریح القلوب ترجمه فارسی رساله ادویه قلبیه است که مترجم آن حکیم احمدالله خان دهلوی است. تاریخ ترجمه سال ۱۲۰۸ ق بوده که توسط انتشارات موسسه مطالعات تاریخ پزشکی در ۲۰۷ صفحه چاپ گردیده است.

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ساختار بندی کتاب:

ابن سینا کتابش را با مقدمه ای پیرامون روانشناسی، علم النفس آغاز می کند و سپس طی شانزده فصل مطالب کتاب را رده بندی می نماید:

فصل اول: پیرامون سرشت اندام های تن

فصل دوم: پیرامون تعلق زندگانی به اجسام

فصل سوم: پیرامون نیروها و استعدادها

فصل چهارم: لذت و شادمانی و تعلق این دو به روح

فصل پنجم و ششم: سبب های پدید آورنده شادمانی و اندوه

فصل هفتم: پیرامون انفعالاتی که پیامد ناتوانی قلب پدید می آید

فصل هشتم: کنش پذیری های احوال خون

فصل نهم: کنش پذیری های اندیشه و روان

فصل دهم: گونه های دارویی و غذاهای شادی آور

فصل یازدهم: خاصیت ها

فصل دوازدهم: پیرامون تأثیر داروها بر اندام ها

فصل سیزدهم: تأثیر برخی داروهای نیرو بخش قلب

فصل چهاردهم: فرهنگواره ای پیرامون شرح اوصاف عقاقیر دارویی

فصل پانزدهم: پادزهرها، تریاقات

فصل شانزدهم: برخی داروهای ترکیبی

منابع

ابن سینا- رساله ادویه قلبیه

جانور درمانی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات ابوعلی سینا در علم طب قدیم است. مطالب کتاب را در سه فصل گنجانده که ابتدا پیرامون اثر داروها سخن رانده سپس از ادویه مفرده گفته و در آخر نام یک صد داروی حیوانی و جانوری را آورده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ساختار بندی کتاب:

۱. فصل اول پیرامون اثر داروها و مزاج آنها؛ شامل شش گفتار:

گفتار اول: مزاج داروهای مفرده

گفتار دوم: شناسایی قوای مزاج داروها از راه آزمایش

گفتار سوم: شناسایی مزاج داروهای مفرده از طریق قیاس

گفتار چهارم: شناسایی اعمال داروهای ساده

گفتار پنجم: تأثیر عوامل خارجی بر دارو

گفتار ششم: تولید دارو و نگهداری آن

۲. فصل دوم درباره ادویه مفرده؛ شامل ۱۲ لوح و یک قاعده:

لوح اول: لوح افعال و خواص

لوح دوم: کاربرد دارو در آرایش

لوح سوم: اثر دارو بر دمل ها و جوش ها

لوح چهارم: تأثیر دارو در زخم ها و قرحه ها

لوح پنجم: اثر دارو در مفاصل و ابزار مفاصل

لوح ششم: کاربرد دارو در بیماری های ناحیه سر

لوح هفتم: کاربرد دارو در بیماری های مربوط به چشم

لوح هشتم: کاربرد دارو در بیماری های دستگاه تنفسی و سینه

لوح نهم: کاربرد دارو در اندام های تغذیه

لوح دهم: در اندام های دفعی

لوح یازدهم: در انواع تب

۳. فصل سوم شامل یک صد داروی حیوانی و جانوری؛ از جمله:

آفتاب پرست، آب دهان، ابریشم، اردک، ازدهای دریایی، اسب، استخوان الاغ، انسان، بال، بلدرچین، پرستو و...

منابع

ابن سینا- جانور درمانی

کلید واژه ها

کتاب جانور درمانی ابن سینا زندگینامه علم طب بهداشت بیماری

مخارج الحروف یا اسباب حدوث الحروف

از جمله مؤلفات شیخ الرئیس رساله ای است در بحث از چگونگی پدید آمدن حرف های گفتار و توصیف حرف های زبان عربی و بعضی حرف ها که در عربی نیست. از این رساله دو روایت یا دو انشای مختلف وجود دارد. اختلاف این دو روایت به حدی است که آن را به کاتب و نسخه نویس نمی توان نسبت داد. این کتاب به زبان فارسی و آلمانی و انگلیسی و روسی ترجمه گردیده است.

ص: ۹۹۵

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

۱. فصل اول فی سبب حدوث الصوت (در سبب پدید آمدن آواز)

۲. فصل دوم فی سبب حدوث الحروف (در سبب پدید آمدن حرف ها)

۳. فصل سوم فی تشریح الحنجره و اللسان (در تشریح حنجره و زبان)

۴. فصل چهارم فی الاسباب الجزئیه لحرف حرف من حروف العرب (در سبب های جزئی یک یک حرف های تازی)

۵. فصل پنجم فی الحروف الشبیهه بهذه الحروف (در حرف هایی که به این حروف مانند است و در زبان تازی نیست)

۶. فصل ششم فی ان هذه الحروف قد تسمع من حركات غیر نطقیه (در اینکه این حروف از حرکت های غیر گفتاری نیز شنیده می شود).

منابع

ابن سینا- مخارج الحروف یا اسباب حدوث الحروف

کلید واژه ها

متاب مخارج الحروف یا اسباب حدوث الحروف ابن سینا علم لغت شناسی زبان ادبیات عرب

الارجوزه فی الطب (اشعار پزشکی بوعلی)

کتاب Poem in Medicine یا ترجمه انگلیسی «الارجوزه فی الطب» ابوعلی سینا چاپ دانشگاه کانزاس ایالت متحده می باشد که نبوغ و تجربه و دانش ابن سینا در آن منعکس است. ترجمه این کتاب از متن فرانسوی بوده و مقدمه آن را دکتر ماژو (Major) که از برجسته ترین استادان فن نشانه شناسی پزشکی است نوشته است.

وقتی کتاب اشعار پزشکی بوعلی سینا را خواننده مطالعه می کند به نکات جالبی برخورد می نماید که پی به تیز هوشی و نبوغ و تجربیات شگرف ابن سینا می برد.

نکات جالبی که در میان اشعار پزشکی بوعلی سینا گنجانده شده است مربوط به صدها سال پیش است حال آنکه دانشمندان و پزشکان خبره ما اخیراً به این نکات دست یافته اند از جمله: پوشیدن لباس سبز در اطاق عمل، استفاده از سوزن سه گوش جهت بخیه زدن، تشخیص جنس جنین بعد از چند هفته و...

در مورد کتاب 'الارجوزه فی الطب' می توان گفت که خلاصه ای از طب آن روز بوده و برای آنکه محصلین طب آن روز بتوانند بهتر آن را حفظ کنند و به یادشان بماند بوعلی آن را با شعر بیان کرده است. اهمیت این کتاب کم از قانون نبوده و بعضی آن را برتر از قانون نیز می دانند.

کتاب ارجوزه که تماما به شعر می باشد قدرت و فصاحت کلام ابن سینا را در شعر گفتن و در گفتن یک کتاب طبی به شعر می رساند و بدین بیت آغاز می شود:

الطب حفظ صحته برء مرض *** من سبب فی بدن منذ عرض

و در بعضی نسخ شروع آن با حمد و ستایش از واجب الوجود است:

الحمد لله لمليک الواحد *** رب السماوات العلی الماجد

بر این کتاب شروحي گذاشته شده است از جمله شرح ابن رشد و الجوهر النفیس تألیف موسی ابن ابراهیم بغدادی و شرح ابن طملوس و...

نظر صاحب نظران:

یکی از دانشمندان درباره این کتاب گفته است: نظیر الارجوزه فی الطب که در شعر است کتابی طبی هرگز به وجود نیامده و نخواهد آمد.

ابن الزهر (پزشک اندلسی) که توجه زیادی به قانون نداشت، معتقد بود که این کتاب به اندازه یک کتابخانه ارزش دارد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در

واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۹۹۸

قسمت دوم: طب عملی و انشعابات آن، بازگرداندن سلامتی به وسیله دارو و رژیم، اعمال جراحی، توضیح بعضی از داروها از جمله: بنفشه، نعناع، هل، گشنیز و زنجبیل و سیر و زیره و زعفران و به و سماغ و دارچین و مشک و صبر و رازیانه و خیار و...

بعضی از دیگر عناوین کتاب: تقسیم بندی بخش های طبیعی بدن، غذا و نوشیدنی ها، خواب، حرکت و استراحت، احساس، علائم بیماری ها، نبض، ساعت غذا، رژیم های غذایی، بهداشت مسافر، نحوه زایمان، دوران نقاهت، بهداشت پیران، انواع داروها، مواد مسهل، خاصیت و اثر داروها، نرم کننده ها، راه به کار بردن داروها، نحوه حجامت و...

منابع

ابن سینا- الارجوزه فی الطب

کلید واژه ها

کتاب الارجوزه فی الطب ابن سینا شعر علم طب زندگینامه

مجموعه ابن سینا الکبری فی العلوم الروحانیه

یکی دیگر از کتاب های ارزشمند ابوعلی سینا می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است و با موضوع علوم غریبه می باشد. در توصیف این کتاب آمده است که: «فهذه مجموعه ابن سینا الکبری فی فن الروحانی و الطب و السماء و الآفاق و النجوم» وی در ابتدای کتاب به خواننده و دارنده کتاب وصیتی می کند که در حفظ آن کوشا باشد همانطور که پدر از فرزندش نگهداری می کند زیرا در نوشتن این کتاب رنج بسیار برده و تلاش بسیار کرده است.

حکیم بزرگ در این کتاب آیات، اوراد و اذکاری را ذکر می کند که هر کدام از آنها برای رفع مطلبی مهم توصیه می شود.

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ابواب بسیاری می باشد از جمله:

باب قضاء الحوائج

باب لحل العقود

باب خواص آیه الکرسی

باب ابطال السحر و...

منابع

ابن سینا- مجموعه ابن سینا الکبری فی العلوم الروحانیه

کلید واژه ها

کتاب مجموعه ابن سینا الکبری فی العلوم الروحانیه ابن سینا علوم غریبه زند گینامه

نمونه ای از توفیقات دانشمندان مسلمان در کشف علوم

سفارش موکد اسلام به علم، اختصاص به رشته خاصی از علوم ندارد، بلکه شامل تمام رشته های علوم می باشد، هر چند بر تحصیل علم فقه و علوم دینی تأکید زیادی دارد. علم به احکام دین و یا علم به قوانین و کشف سنن طبیعت و اختراع صنایع سودمند، یک سلسله علوم و اموری است که اسلام آموختن آنها را «واجب کفائی» شناخته است و در قرآن هر مناسبتی پیش آمده، آدمی را به اندیشیدن و بهره جستن از خرد خویش برای پی بردن به اسرار جهان آفرینش امر کرده است. بنابراین، تقسیم علوم به علوم دینی و غیردینی و یا علوم جدید و علوم قدیم، یک اصطلاح جدید است و اسلام هر علم و فنی که به صلاح جامعه و مفید به حال مردم است، مسلمانان را به اخذ و نشر آن امر می کند و در طول تاریخ نیز علوم برحسب فائده ای که از آنها به دست می آید، نزد مسلمانان مطلوب بود و هر علمی که اکنون به عنوان «علوم جدید» تلقی می شود از «علوم قدیمه» دور و بیگانه نیست، بلکه ریشه ای در علوم قدیمه دارد، منتهی مانند هر چیز دیگر برحسب مرور زمان تکامل پیدا کرده است. مسلمانان از هنگام طلوع اسلام به کسب علوم گوناگون و توسعه فرهنگ شوق و علاقه فراوانی داشتند و توفیقی که در این راه پیدا کردند، بی شک عظیم است و از میان مسلمانان در رشته های مختلف علوم متخصصان و مکتشفان و مخترعان بزرگی برخاستند و آثار گرانبهایی از خود به یادگار گذاشتند. در این جا به عنوان نمونه به برخی از دانشمندانی که موفق به کشف علمی شده اند، اشاره می کنیم:

۱- «جابر بن حیان» یکی از شاگردان امام صادق (ع) از بزرگترین متخصصان علوم طبیعی و پدیر شیمی جدید بوده است و مورخان درباره تألیفات او اظهار نظرهای گوناگون کرده اند، از ۲۳۲ جلد تا ۳۹۰۰ جلد کتاب به او نسبت داده اند. و مورخ مسیحی (جرجی زیدان) درباره وی چنین نوشته است: «او برای همیشه از میان شرقی ها حجتی برای غربی ها است.» «گوستاولوبون» درباره او می نویسد: «اقدام و شهر علمای اسلام، جابر است، تصانیف او، مانند یک دایره المعارف علمی، مشتمل بر خلاصه ای از مسائل شیمی مسلمین است. در این تصنیفات ترکیبی ذکر شده است که قبلا معلوم نبوده است. و این دانشمند نسبت به عصر خود کمتر از پاستور و سایر علما و دانشمندان غرب نبوده است.

۲- «یعقوب بن اسحاق کندی» (متوفای ۲۶۰ ه) که او را فیلسوف عرب می نامیدند، با علوم یونانی و ایرانی و هندی نیز آشنائی کامل داشت و غیر از فلسفه، در علم دیگر نیز تألیفات داشته است. کندی که تألیفات او بالغ بر ۲۷۰ مجلد می باشد، حتی از ده یک آنها هم امروز نشانی نمانده است و ظاهرا ۱۵ جلد از این کتابها مربوط به «هواشناسی» بوده است. قسمتی از آثار او در قدیم به لاتینی ترجمه شده و از بعضی آثار او فقط ترجمه لاتینی باقی است و شاید بتوان گفت گرایش به تحقیق تجربی هم به وسیله آثار علمی او از دنیای اسلام به اروپای غربی راه یافت.

۳- «حسن بن هیثم» (متولد سال ۳۰۴ ه) از ریاضی دانان به نام به شمار می آید و تعداد کتب او درباره علم «مناظر» که در آن از شعاع های منکسر و مستقیم و منعکس و همچنین از تصاویر در آئینه های مقعر بحث می شود، از پنجاه جلد متجاوز می باشد، هر چند اغلب این کتابها بر باد رفته است، ولی به قول «دکتر گوستاولوبون فرانسوی» از دیدن همین تصانیف مختصر هم که در دسترس ما می باشند، به خوبی معلوم می شود که در این علم، مسلمین تا چه درجه ترقی حاصل کرده بودند، از جمله تصانیفی که بسی تعجب آور است «کتاب مناظر الحسن» است که فعلا موجود می باشد. کتاب مذکور به زبان لاتینی و ایتالیائی ترجمه شده و این همان کتابی است که «کیپلر» در کتاب مناظر خود از آن زیاد از حد استفاده نموده است.

۴- از دانشمندان ریاضی، می توان از امثال: محمودبن موسی خوارزمی و محمدبن ابراهیم فزاری و حجاج بن یوسف بن مطر یاد کرد که مولفات فراوانی در ریاضیات دارند که معروف ترین آنها کتاب «حساب و جبر و مقابله» خوارزمی است که به لاتین نیز ترجمه شده است و این کتاب در قرون وسطی نزد اروپائیان فوق العاده اهمیت یافت و تا سال ۱۶۰۳ میلادی مبنای مطالعات ریاضی اروپائیان بود.

۵- مسلمانان در علم هئیت و نجوم و علوم فضائی نیز تحقیقات بسیار ارزنده ای داشتند و از دانشمندان فلکی و علوم فضائی می توان از ابومعشر بلخی نام برد که وی مجموعه «زیحاتی» داشت که در آن حرکات سیارات از روی طریقه هندی و رصد گنک دژ محاسبه شده بود. اگر چه اصل آن نمانده است، اما آثار دیگر او از خیلی قدیم به زبان لاتینی ترجمه و مکرر چاپ شده است و این همه او را در نجوم در تمام قرون وسطی شهرت جهانی بخشید. و همچنین از جمله کسانی که از هئیت بطلمیوس انتقاد کرده است «خواجه نصیرالدین طوسی» را باید ذکر کرد. این عالم بزرگ و جامع شیعه نه فقط موسس واقعی رصدخانه عظیم مراغه و زیج ایلخانی بود، بلکه آشنائی علماء اسلام را با تحقیقات چینی ها نیز فراهم آورد. خواجه قطع نظر از تحریر اقلیدس و مطالعات راجع به مثلثات در کتاب تذکره، از هئیت بطلمیوسی به شدت انتقاد نمود و خود نظریات بدیعی پیشنهاد نمود که به ضرورت اظهار طرح تازه ای که بعدها به وسیله «کوپرنیک» عرضه شد، کمک کرد. یکی دیگر از دانشمندان فلکی «ابن یونس» است که ابزاری برای تعیین و سنجش ارتفاع شمس اختراع کرد و دیگر ابوالعباس فرغانی و ابو عبدالله محمدبن جابر بتانی و سه پسر موسی بن شاکر و خیامی و دیگران هستند.

۶- معروف ترین پزشکان اسلامی «محمدبن زکریای رازی» است. رازی بی شک نابغه ای بوده است که در آسمان پر عظمت علم طب طلوع کرد و در علم طب، تحول و دگرگونی های فراوانی پدید آورد و در بیمارستان ها تمام اقوال و نظریات طبی قدماء را در بیماران امتحان نمود. با روش تجربی خود که همه جا به کار می بست، توانست راههای جدیدی در معالجات به دست آورد و برای بیماری ها داروهای تازه ای را کشف کند. مهمترین آثار رازی «کتاب حاوی کبیر» است و این کتاب بزرگترین و جامع ترین کتابی است که یک پزشک توانسته است پدید آورد و در واقع، دائرالمعارف بزرگ طبی است و شامل اقوال و تحقیقات اطباء یونانی، سریانی، ایرانی، هندی، و عرب به علاوه تجارب شخصی ۵۰ ساله خود درباره بیماری های گوناگون می باشد و ترجمه لاتین آن تا این اواخر جزو کتب درسی دانشگاههای اروپا بوده است. اما عظیم ترین اثر علمی در طب اسلامی «قانون» ابن سینا است، بدین جهت او را «ملک الأطباء» نامیده اند. اهمیت او در علم طب از این جهت است که طب اسلامی را به منتهای کمال رسانید و کتاب قانون او نیز دائره المعارف طبی است و نویسنده در آن، اقوال اطباء یونانی، هندی، ایرانی را در انواع معالجات بیان می دارد، ترجمه لاتین آن نیز بارها در اروپا چاپ شده و در آنجا مدت مدیدی بر هر کتاب دیگر مقدم بود، و برای اطباء اروپا مانند انجیل مقدس تلقی می شد، حتی تا اوائل قرن نوزدهم از برنامه درسی و رسمی دانشگاههای جهان متمدن حذف نشده بود. طبای اسلامی اندلس هم در پیشرفت طب سهم بزرگی داشته اند، از جمله آنها «ابن رشد اندلسی» حکیم معروف است که نشان داد یک تن دو بار آبله نمی گیرد.

۷- مسلمانان در رشته های دیگر چون: علم زیست شناسی، جغرافیا، تاریخ و جامعه شناسی و فلسفه و... فعالیت های زیادی داشتند و آثار علمی آنان در هر رشته، بسیار غنی و متنوع و آموزنده و جالب است و نشان می دهد که چشم انداز تحقیقات مسلمانان در هر زمینه، خیلی بیش از ملت های دیگر بوده است، در این باره می توان از کندی، دمیری، قزوینی، ابن بطوطه، مسعودی، ابن حوقل و ابن خلدون و... نام برده که صاحب تألیفات فراوانی در رشته های گوناگون علوم می باشند.

منابع

آیت الله جعفر سبحانی - مبانی حکومت اسلامی - از صفحه ۵۰۵ تا ۵۱۰

کلید واژه ها

علم اسلام ریاضی طب نجوم دانشمند

کتاب علوم قرآنی و تفسیر

کتاب تفسیر علی ابن ابراهیم قمی

این تفسیر معروف به 'تفسیر قمی' به شیوه روایی است که با دیدگاه حدیثی نوشته شده و غالب روایات را از طریق پدرش نقل می کند. او از اساتید و مشایخ ثقه الاسلام، محمد بن یعقوب کلینی می باشد. این تفسیر به روش 'مأثور' روایات مربوط را جمع آوری کرده است. این تفسیر مورد استناد کتب اربعه است و یکی از منابع این کتب و مربوط به قرن ۳ و ۴ هجری قمری است.

معرفی اجمالی مولف و نویسنده کتاب

شیخ ابوالحسن علی بن ابراهیم قمی، از بزرگان و موثقین حدیث و روایات، از مفسران بزرگ شیعه و محدثین امامیه و عالم و فقیه می باشد که در قرن سوم و چهارم زندگی میکرد. پدرش ابراهیم بن هاشم قمی، از علما و مشایخ بزرگ است و زمان دو امام معصوم شیعه را درک کرده است. علی بن ابراهیم، زمان امام یازدهم شیعه، حضرت امام حسن عسکری (ع) را درک کرده و تا سال ۳۰۷ قمری، زنده بود. او همیشه مورد تعظیم و تکریم رجالیون بود و بهترین دلیل بر عظمت مقام او، نقل فراوان حدیث و روایات در کتاب گرانقدر «کافی» مشهورترین کتب معتبر حدیث شیعه، که تألیف شیخ کلینی است که کلینی خودش، شاگرد این مفسر بزرگ بود. علی بن ابراهیم، کنیه اش ابوالحسن بوده ولی به 'شیخ اقدم' مشهور بود. اولین کسی است که احادیث کوفین را در 'قم' رواج داد. در شهرها و کشورهای مختلف اسلامی، از دانشمندان بسیاری از خاص و عام، اخذ حدیث می کرد و یا از آنها اجازه حدیث می گرفت. این مرد بزرگ در اواسط عمر و یا به نقل بعضی ها در اواخر عمر نابینا شد. او سه پسر داشت که همگی از اصحاب حدیث می باشند. آثار او را بیشتر از ۱۵ جلد کتاب گفته اند که از میان کتابهای پر ارزش او، این تفسیر بطور کامل بدست آمده است. تفاسیر و کتب دیگری بنام، اخبار القرآن و روایات نوادر القرآن، کتاب الناسخ و المنسوخ، شرایع، حیض، توحید و شرک و غیر از اینهاست.

این تفسیر پایه و مایه بسیاری از تفاسیر شیعه است و روایات آن از امام صادق و امام باقر علیهما السلام، با واسطه های کمی روایت شده است. این تفسیر با دیدگاه حدیثی نوشته شده، از همین رو، مؤلف از ظاهر آیات، با استناد به روایات به آسانی دست کشیده است. این کتاب از تفاسیر تأویلی است و تأویلهای دور از ذهن در آن زیاد است. از همین جهت نیز، بسیاری از آیات به فضائل اهل بیت یا ردایل دشمنانشان تفسیر شده که معنای باطنی آیات است. این تفسیر تنها روایات نیست بلکه آیات و کلمات بدون استناد روشن به روایات، تفسیر شده و شأن نزول آیات نیز به تفصیل بیان گردیده است. قصص انبیاء، وقایع زمان پیامبر و مباحث فقهی، حجم زیادی از این کتاب است. در این کتاب، گاهی معانی مختلف واژه های مشترک در قرآن، ذکر شده و از آیات دیگر و روایات و حتی اشعار شاعران بر تفسیر یک آیه، دلیل آورده است. در مقدمه تفسیر، مباحث کلی علوم قرآنی، بصورت تقسیم بندی آیات، در حدود پنجاه عنوان به نقل از 'علی بن ابراهیم' مطرح است، سپس با ذکر آیه یا آیه هایی به توضیح این عناوین پرداخته شده. در این مقدمه از ناسخ و منسوخ، محکم و متشابه، خاص و عام و سبک خاصی در قرآن بنام «منقطع معطوف» سخن گفته شده است. مفسر از تحریف قرآن صحبت کرده و از آیات قرآن برای رد مذاهب مختلف غیراسلامی مانند بت پرستان، زنادقه و دهریه و بعضی از فرقه های اسلامی مانند، معتزله، قدریه و دیدگاههای نادرست دیگر استفاده می کند. روش تفسیر قرآن به قرآن، با دیدگاهی تأویلی، در مواضع زیادی در این تفسیر دیده می شود و به هرحال این کتاب تفسیر، از زمان های قدیم جزو مأخذ تفسیر و حدیث شیعه امامیه است که از امام محمد باقر و روایات مأثور از ایشان از طریق 'ابی الجارود' و روایات امام ششم (ع) (امام جعفر صادق) از طریق همین مفسر علی بن ابراهیم قمی است.

۱- شیخ آقا بزرگ علامه تهرانی در «الذریعه» می گوید: تفسیر علی بن ابراهیم در حقیقت، تفسیر امام محمد باقر (ع) و امام جعفر صادق (ع) است.

۲- علامه حلی، در «علامه الاقول» مفسر را موثق و ارزشمندی کتاب را تأیید کرده است.

۳- شیخ صدوق نیز گاهی به واسطه پسرش احمد بن علی و گاهی بواسطه دیگری، از آن روایت کرده است.

۴- در کتاب بحارالانوار مجلسی، روایات در ابواب مختلف آمده است و در فصل اول مقدمه این کتاب (بحارالانوار)، یکی از مصادر خود را همین کتاب تفسیر تألیف شیخ بزرگوار و موثق 'علی بن ابراهیم قمی' گفته است.

۵- از طرفی، نقل‌هایی در تأویل الآیات و برخی کتب دیگر از این مفسر، که با احادیث و مطالب تفسیر موجود، تفاوت‌هایی دارد، سبب شده که به مطالب این تفسیر، برخی نتوانسته‌اند که اعتماد کامل کنند (مثل کوتاه بودن واسطه‌ها در بسیاری از اسناد و روایات مرسل و روایات ضعیف) ولی چون این احتمال هست که او در دوران زندگیش نابینا شده بود، مطالب تفسیری را برای شاگردان خود گفته و شاگردانش آنها را نوشته و تنظیم کرده باشند. از این کتاب تفسیر، نسخه‌های مختلفی داشته که از جمله آنها، نسخه‌ای است که به روایت نوه مؤلف، به دست ابن طاووس، رسیده که او می گوید: تمام کتاب در چهار جزء در دو مجلد قرار گرفته است.

چاپ و نشر

چاپ این تفسیر برای اولین بار در سال ۱۳۱۳ ق در تهران چاپ سنگی شد. چاپ‌های بعدی این کتاب در «بمبئی و تبریز» انجام شد. بهترین طبع این کتاب در سال ۱۳۸۶ یا ۱۳۸۷ ق در نجف اشرف بود که سید طیب موسوی جزائری، آنرا تصحیح نمود و در دو مجلد با مقدمه مختصر شیخ آقا بزرگ تهرانی، به چاپ رسید. این نسخه صحیح در سال ۱۴۰۴ ق و ۱۳۶۷ شمسی در شهر قم، به طریق افسست تجدید چاپ شد.

ص: ۱۰۰۷

دانشنامه جهان اسلام- ج ۷ به نقل از آقا بزرگ تهرانی، علل الشرایع، مختصر بصائر الدرجات، تفسیر القمی، لسان المیزان و چندین منبع دیگر

دائرة المعارف تشیع- ج ۴ و ۱۱ به نقل از الاستبصار، تنقیح المقال، تهذیب الاحکام، الذریعه، جامع الرواق و چندین منبع دیگر
محمدعلی مدرس خیابانی- ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب تفسیر علی ابن ابراهیم قمی علی ابن ابراهیم قمی تفسیر قرآن حدیث شناسی کتاب شناسی کتب تفسیری

کتاب الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم (تفسیر طنطاوی)

کتابی است در تفسیر قرآن کریم که به شیوه «ترتیبی» است و تنها دوره کامل تفسیری است که با گرایش به علوم تجربی نگاشته شده و مؤلف آن شیوه مخصوصی را انتخاب و سعی بر این داشته تا علوم جدید را با آیات قرآنی وفق دهد. طنطاوی تمام ذلت و حقارت مسلمانان را معلول دوری آنها از علم می دانست و به همین جهت اقدام خود را در تألیف این تفسیر تلاشی برای جبران این وضع می دانست. نام تفسیر «الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم» است که بنام نویسنده آن (طنطاوی) مشهور شده است که در ۲۶ مجلد و در واقع یک دائرة المعارف جامع عمومی در الهیات و طبیعیات و ریاضیات و علوم غریبه و جدید و غیره است.

معرفی اجمالی نویسنده

طنطاوی ابن جوهری، از عالمان بزرگ و حکما و فضیلا اهل تسنن مصری و اشعری است که در سال ۱۲۸۷ ه ق، متولد شد. او خطیب و نویسنده، شخصی مذهب بود و در تفسیر قرآن متبحر و از علوم جدید هم بهره زیاد داشت. طنطاوی از اساتید دانشگاه (الانزهر و دارالعلوم) قاهره بود و از بزرگان لغت عرب و به زبان و لغت انگلیسی کاملا آشنا بود. او در محافل و مجالس علمی و ادبی حاضر و بیشتر وقت خود را صرف آیات قرآن و تفکر در بدایع عالم هستی می کرد و بحث های زیادی با افراد مختلف در زمینه های گوناگون داشت. طنطاوی ضمنا از هواخواهان نهضت ملی بود. وی با تمام اشتغالات خود و محاسرات متنوع علمی و ادبی اش، تألیفات و آثاری در اخلاق، تفسیر و فلسفه و... دارد. بعضی از این آثار که بیشتر رساله هایی است با عناوین پرمحتوا، از این قرار است: ۱- الارواح ۲- اصل العالم (مباحث فلسفی در جغرافیای طبیعی) ۳- ابن الانسان ۴- التاج المرصع به جواهر القرآن و العلوم ۵- جواهر التقوی ۶- السر العجیب فی حکمه تعدد ازواج النبی صلی الله علیه و آله و سلم و غیر اینها.... که همه در قاهره و مصر چاپ و رواج دارد. این مفسر در سال ۱۳۵۸ ه ق = ژانویه ۱۹۴۰ میلادی، از دنیا رفت.

- ۱- در این تفسیر، آیات سوره های بلند قرآن، با توجه به پیوستگی موضوع، به دسته های متعددی با اندازه های متفاوت تقسیم می شود.
- ۲- در تفسیر هر سوره، مؤلف بیشتر از همه به «بسمله» توجه کرده و هر «بسمله» را مختص به آن سوره و با توجه به مضمون سوره تفسیر کرده است.
- ۳- طنطاوی پیوند هر سوره را با سوره قبل و هر دسته آیات از یک سوره را با دسته بعد، بیان می کند.
- ۴- در این تفسیر، اول توضیح مختصری با عنوان (التفسیر اللفظی) است و بعد در مواردی، نکته ها و نتیجه گیری ها و توضیحات مفصل تری با عناوین مختلف داده شده است.
- ۵- مؤلف، مطالب گوناگون و مختلف را دسته بندی کرده و عناوینی مثل در، یاقوت، زبرجد و جوهره در آن دارد و موضوعات متفرقه دیگری نیز، مانند لطیفه و حکایت مطرح می کند.
- ۶- موضوعات کلامی در این تفسیر طنطاوی (الجواهر) بیان شده است.
- ۷- در بحث ملائکه و جن و غیر مادی بودن آنها، دیدگاهش را گفته است.
- ۸- آیات فقهی در این تفسیر، به اختصار مطرح شده است. به اختلاف مذاهب اهل تسنن در بیان مسئله فقهی توجه کرده ولی دیدگاه فقهی شیعه را مطرح نمی کند. در بعضی موارد، اضافه بر مذاهب چهارگانه، دیدگاه بعضی از صحابه و تابعین را می گوید و بیشتر از همه به نظر ابوحنیفه و شافعی^۱ اهتمام دارد.
- ۹- طنطاوی، در تفسیر امور خارق العاده، معجزات پیغمبران و امدادهای غیبی، عذاب های الهی، ظاهر آیات را توجه دارد و داستانهای قرآن را حکیمانه می داند و تأکید می کند که هر قصه ای، موعظه ای و نتیجه ای در بر دارد.

۱۰- نهایتاً این نویسنده، با تأمل در قرآن به تناسب آیات، درباره مسائل اجتماعی بحث می کند و تفرقه بین کشورهای اسلامی و شیوه حکومتی آنها را مورد انتقاد قرار داده است.

نکته ویژه کتاب

مهمترین ویژگی این تفسیر (الجواهر) توجه به علم است. به نظر طنطاوی، قرآن کریم در بیش از ۷۵۰ آیه به صراحت از علم گفته است. مسلمانان را به اندیشیدن در طبیعت و فراگیری علوم تشویق و امر کرده است. این مفسر، دقت و نظر در طبیعت را از هر عبادتی بالاتر می داند و شناخت خدا و صفاتش را با مطالعه طبیعت و فراگیری علوم طبیعی، محقق می داند. او همه علوم را مطلوب و واجب کفایی می داند و عنایت خدا را به علم طبیعت، بیشتر از احکام فقه تلقی می کند.

آراء صاحب نظران در تفسیر طنطاوی

این تفسیر، از منابع متعددی، بهره مند است. از اندیشمندان مسلمان مانند غزالی، فخر رازی، سیوطی، ابن سینا و اخوان الصفا و از حکمای غیر مسلمان مانند: کنفسیوس، ارسطو، افلاطون، فیثاغورث و گالیله و از معاصران مسلمان مانند سیداحمدخان، جمال الدین اسدآبادی، شکیب ارسلان، فرید وجدی و دانشمندان غربی مثل ادوارد براون، تولستوی، انیشتین، داروین، شوپنهاور و حتی افرادی مانند توماس جفرسون و گاندی، نقل قول شده است.

چاپ و نشر

این تفسیر اولین بار در سال ۱۳۴۱ ه ق، در مصر چاپ شد بعداً چندین مرتبه، مؤسسات مختلف آن را منتشر کرده اند.

منابع

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

غلاحسین مصاحب - دائره المعارف فارسی

ص: ۱۰۱۰

دانشنامه جهان اسلام- ج ۷ به نقل از ۱- کتابنامه بزرگ قرآن کریم ۲- اتجاهات التجديد في تفسير القرآن الكريم في مصر

کلید واژه ها

کتاب تفسیر طنطاوی کتب تفسیری قرآن طنطاوی ابن جوهری کتاب شناسی تسنن تفسیر علوم قرآنی

کتاب تفسیر منهج الصادقین

این کتاب تفسیر قرآن به زبان فارسی است و از تفاسیر شیعه در قرن دهم هجری می باشد. تا سی چهل سال اخیر، تنها تفسیر فارسی متداول بود. این تفسیر در چند جلد بزرگ در تبریز چاپ سنگی شده که نسخه مورخه ۹۸۳ ق، از این کتاب از مخطوطات کتابخانه آستان قدس می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده:

نویسنده تفسیر منهج الصادقین، مرحوم ملا فتح الله فرزند ملا شکرالله کاشانی است. او عالمی بزرگ، فقیه، محقق، متکلم و مفسر متبحر و از بزرگان شیعه در اواخر قرن دهم هجری می باشد. ملافتح الله از شاگردان 'علی بن حسن زواری' است که به واسطه او از 'محقق کرکی' روایت می کند. این مفسر از برجستگان علمای دربار شاه طهماسب صفوی بود که در تمام علوم دینی متداوله، متبحر و خصوصا در تفسیر، بحری بی پایان است که تألیفات بسیاری نیز دارد. غالب تألیفاتش، به زبان فارسی است: بعضی از تألیفات او عبارتست از:

۱- ترجمه قرآن به فارسی (این کتاب غیر از سه فقره تفسیر قرآن مذکور است)، ترجمه بعضی از آیات قرآن به زبان فارسی است.

۲- تنبیه الغافلین و تذکره العارفین (شرح فارسی نهج البلاغه که در ایران چاپ شده است).

۳- ترجمه احتجاج طبرسی که بنام «کشف الاحتجاج» می باشد که برای شاه طهماسب تألیف و یک نسخه خطی آن در خزانه شیخ صفی در شهر اردبیل آذربایجان، بنظر میرزا عبدالله افندی، صاحب ریاض العلماء، رسیده است.

ص: ۱۰۱۱

۴- زبده التفسیر (تفسیر قرآن به زبان عربی).

۵- منهج الصادقین فی الزام المخالفین که همین تفسیر مذکور و اثر معروف این عالم بزرگ می باشد. ملافتح الله کاشانی، در سال ۹۸۸ ه ق از دنیا رحلت نمود. ماده تاریخ وفات او با کلمه «ملاذ الفقهاء» مطابق است. گفته می شود که تفسیر منهج الصادقین در واقع، شرح «مواهب علیه» یا «تفسیر حسینی» که بین سال های ۸۹۷ تا ۸۹۹ ه ق، تألیف شده است و این تفسیر قرآن به زبان فارسی می باشد. ملاحسین کاشفی (بیهقی) از علما و مفسران بزرگ ایرانی و متبحر در تمام علوم دینی و فنون غریبه! کاشفی، این کتاب تفسیر را به 'علی شیر نوائی' اهدا کرده است. این تفسیر مشتمل بر مطالب اخلاقی و عرفانی و از لحاظ تمثیل و استشهاد به اشعار فارسی، قابل ملاحظه است.

چاپ و نشر:

این تفسیر (منهج الصادقین) مکرر چاپ شده و چاپ آخر آن در ده مجلد به تحقیق ابوالحسن شعرانی در سالهای ۴۱-۱۳۴۰ شمسی به شیوه حروفی و مجددا در ده مجلد در سال ۱۳۵۱ شمسی در تهران به تحقیق علی اکبر غفاری، با مقدمه و پاورقی ابوالحسن مرتضوی چاپ و نشر شده است.

منابع

دائرة المعارف به نقل از اعیان الشیعه، الذریعه، روضات الجنات، ریاض العلماء، فهرست کتب خطی آستانقدس رضوی، احیاء الہ اثر من القرآن العاشر و غیره

محمدعلی مدرس خیابانی- ریحانه الادب

مرتضی مطهری- خدمات متقابل اسلام و ایران- ج ۲

کلید واژه ها

کتاب تفسیر منهج الصادقین کتب تفسیری کتاب شناسی تفسیر قرآن ملافتح الله کاشانی زبان فارسی تشیع

ص: ۱۰۱۲

این کتاب تفسیر قرآن به زبان عربی و به شیوه «روایی» در قرن چهارم هجری قمری است که به تفسیر «فرات کوفی» مشهور است. تفسیر فرات، براساس ترتیب سوره ها تنظیم شده و برخلاف مفسران متقدم شیعه مانند قمی و عیاشی^۱ تنها آیاتی را که در شأن نزول و فضائل و تفسیر یا تأویل خاندان عصمت و طهارت و اعتقادات شیعه درباره ائمه و صحابه و تابعین بوده، برگزیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

نویسنده شیخ ابوالقاسم فرات، فرزند ابراهیم بن فرات کوفی است. او از مفسران شیعه در زمان غیبت صغری و محدثین امامیه است که با توجه به اسناد تفسیرش، در اواخر قرن سوم و تا اوایل قرن چهارم هجری زندگی می کرد. عده ای او را 'زیدی' می گویند ولی علمای بزرگی چون شیخ صدوق، مصرا او را از «امامیه» میدانند و با یک واسطه از «فرات» روایت نقل می کند. شیخ صدوق در آثار خود مانند «الامالی، خصال، معانی الاخبار و...» این احتمال را می دهد که فرات، نخست زیدی مذهب بوده و بعد به «امامیه» گرویده است و روایات شیخ صدوق هم در زمان امامی بودن اوست و نیز از موارد نقل شیخ صدوق از این تفسیر «فرات»، نام او در اسناد برخی روایات 'سیدبن طاووس' آمده است.

بعضی از مشایخ (اساتید) فرات در روایات تفسیرش عبارتند از: حسن بن سعید اهوازی کوفی که از اصحاب امام هشتم شیعیان حضرت رضا (ع) و امام نهم و دهم بوده است. ولی چون در فهرست کامل راویان در تفسیر فرات، درباره زیدی یا عامی بودن بعضی از مشایخ دیگر او (مانند محمدبن منصور مرادی، محدث زیدی اوایل قرن سوم هجری) و توجه به این اساتید زیدی مذهب، و وجود روایتی از 'زیدبن علی' در اختصاص به عصمت پنج تن آل عبا در این تفسیر و نیز عدم تصریح فرات به دوازده امام علیهم السلام، این احتمال را داده اند که 'فرات' موقع نوشتن این تفسیر، زیدی بوده است. ولی باز روایات او از صادقین و امام رضا علیهم السلام و وجود روایات متعدد دال بر خروج حضرت مهدی و روایاتی درباره سرچشمه نورانی ائمه که برخلاف دیدگاههای زیدیه در این باره است، احتمال زیدی بودن 'فرات' را ضعیف می کند.

۱- تفسیر 'فرات' در برخی جوامع تفسیری شیعی و سنی، بعد از خود کمرنگ بوده و نام این تفسیر در کتب تراجم و رجال کهن نیامده و افرادی مانند کشی، نجاشی، شیخ طوسی از رجال متقدم، هیچ اطلاعی درباره 'ابوالقاسم فرات' نداده‌اند.

۲- از رجال متأخر نیز، علامه حلی، ابن داود و محمدبن علی اردبیلی، هیچ نگفته‌اند.

۳- برعکس محدثانی چون علی بن بابویه قمی، حسن بن محمدبن سعید هاشمی از این تفسیر برای شیخ صدوق نقل کرده و برخی متأخران با توجه به اینکه روایات این تفسیر به امام رضا (ع) ختم شده، فرات را در شمار اصحاب آن حضرت یا امام نهم و دهم می‌دانند.

۴- از قرن چهارم به بعد، محدثانی مانند شیخ حر عاملی و علامه مجلسی، فرات و تفسیرش را معتبر و موثق می‌دانند. مجلسی او را امامی و روایات او را در بالاترین درجه حسن می‌داند. بطور کلی مسلم اینست که این تفسیر مورد قبول علمای امامیه می‌باشد و از مأخذ مفسران شیعه، در طول تاریخ تفسیر است.

تقسیم و ساختار تفسیر

این تفسیر بر ترتیب سوره‌های قرآن کریم، است. آغاز آن سوره «فاتحه الكتاب» و پایان آن سوره «الناس» می‌باشد. مفسر، احادیث و آیات و روایات از طریق ائمه معصومین را آورده و آیاتی که در شأن نزول و تفسیر و تأویل قریب و بعید آنها و اکثر آیاتی که در شأن نزول و فضائل حضرت امیرالمؤمنین و خاندان عصمت نازل شده، انتخاب و سخن گفته است. در این تفسیر، روایتی درباره تعالیم و اعتقادات شیعی از ائمه شیعه علیهم السلام و یا صحابه و بعضی از تابعین، آمده است!! مقدمه این تفسیر، نوشته فرات نیست! مصحح این تفسیر 'محمد الکاظم' در مقدمه خود، ۱۲۶ نفر از مشایخ این مفسر را با ذکر سند ضبط کرده است.

نسخه های خطی و چاپی از این تفسیر امروزه در دست است که تمام آنها از روایت ابوالخیر مقداد بن علی حجازی مدنی، از ابوالقاسم عبدالرحمن حسنی علوی، از فرات روایت شده است. ظاهراً نسخه های خطی، همه اش از قرن دهم به بعد است و این احتمال هست که سلسله اسناد، بین قرن پنجم تا دهم حذف شده است. این تفسیر برای اولین بار در سال ۱۳۵۴ ه ق، در نجف اشرف به اهتمام و مقدمه شیخ محمدعلی غروی اردوبادی چاپ شد. این چاپ بعداً در قم، افسست گردید که ۷۶۶ حدیث دارد. این تفسیر با تحقیق و تصحیح آقای شیخ محمد الکاظم در ۷۲۰ صفحه توسط وزارت ارشاد اسلامی در سال ۱۴۱۰ ه ق، در تهران با ۷۷۵ حدیث به چاپ رسید.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از الذریعه، طبقات اعلام الشیعه، کتابنامه بزرگ قرآن، تفسیر الخبری، فضل زیاره الحسین و چند منبع دیگر

دائرة المعارف تشیع به نقل از الذریعه، تفسیر فرات، اعیان الشیعه، فوائد الرضویه و ...

کلید واژه ها

کتاب تفسیر فرات کوفی کتاب شناسی کتب تفسیری تفسیر قرآن تشیع شیخ ابوالقاسم فرات حدیث شناسی زبان عربی

کتاب تفسیر شبر

کتاب تفسیر قرآن شبر، از مشهورترین تفسیرهای قرن سیزدهم هجری است. تفسیر شبر برابر با تفسیرهای سه گانه شبر است که به زبان عربی و به شیوه مزجی و شیوه روانی است. این تفسیر قرآن با ۳ نام و سه نوع تفسیر در دسترس است.

معرفی اجمالی نویسنده:

سید عبدالله علوی حسینی موسوی فرزند سید محمدرضا شبر کاظمی که به 'شبر' مشهور بود. او از علمای بزرگ شیعه و از فقهای و مجتهدین و محدثین امامیه در قرن سیزدهم هجری است. در سال ۱۱۸۸ ه ق، در نجف اشرف، در یک خانواده علمی مذهبی بدنیا آمد. از نوجوانی به تحصیل علم مشغول شد و با جدیت در انجام وظائف و علوم دینی همت زیادی بکار برد. به همراه پدرش به کاظمین رفت و همانجا نزد پدر و 'سید محسن اعرجی' شاگرد بود تا به مقام بلندی از علوم رسید و در تمام علوم دینیه متبحر شد.

ص: ۱۰۱۵

سید عبدالله که بسیار متعبد و متقی بود، در قضای حوائج برادران مسلمان خود، بسیار مواظبت و ممارست داشت. وی معاصر 'شیخ جعفر کاشف الغطاء' و 'میرزای قمی' است و در زمان خودش، به «مجلس ثانی» معروف بود. از شاگردان مشهور این عالم بزرگ می توان شیخ جعفر جبللی، شیخ احمد بلاغی، سید علی عاملی و شیخ محمد اسماعیل خالصی، شیخ اسماعیل و شیخ مهدی فرزندان شیخ اسدالله دزفولی کاظمی را نام برد. سید شبر که بسیار پرکار بود و در راه علم تلاش زیادی داشت، آثار زیاد و ارزنده ای از خود به جا گذاشته که در زمینه های فقه، کلام، اصول، حدیث، رجال و تفسیر بوده که اینها را بیشتر از هفتاد عنوان گفته اند. این عالم بزرگ، سال ۱۲۴۲ ه ق، در شهر کاظمین در سن ۵۴ سالگی از دنیا رفت و در کنار پدر خود، در رواق مطهر کاظمین، مدفون است.

ساختار و تفسیر شبر

این تفسیر قرآن شبر را با نام «صفوه التفاسیر» و «الجواهر الثمین فی تفسیر القرآن المبین» ذکر کرده اند. برخی نیز سه فقره تفسیر بنام «الکبیر، الوسیط، الوجیز» گفته اند.

۱- صفوه التفاسیر: اولین و بزرگترین تفسیر قرآن سید شبر که معروف به تفسیر کبیر نیز هست و صاحب «روضات» و «الذریعه» این تفسیر را به نام تفسیر الکبیر می خوانند که در دو جلد است که به گفته یکی از شاگردان مؤلف، در ۶۲۰۰ سطر تألیف شده. جلد اول از سوره حمد تا سوره یوسف و جلد دوم از سوره رعد تا پایان قرآن کریم که نسخه زمان مؤلف از جلد دوم در کتابخانه آیه الله مرعشی در قم، موجود است. مؤلف، در این اثر خود به طور مزجی قرآن را تفسیر کرده و بیشتر جنبه روانی دارد و مباحث دیگر کمتر است.

ص: ۱۰۱۶

۲- الجواهر الثمین فی تفسیر القرآن الکریم: در دو مجلد بزرگ به زبان عربی است، که به شیوه «مزجی» و شیوه «روانی» است که بدون مقدمات وارد بحث تفسیر شده. جلد اول از سوره فاتحه الکتاب تا سوره نحل و جلد دوم از سوره اسری تا آخر سوره های قرآن می باشد. این تفسیر بیش از ۳۴۰۰۰ سطر می باشد. صاحب الذریعه^۱ شیخ آقا بزرگ تهرانی^۱ نسخه اصلی به خط مؤلف را دیده است. البته بعضی ها این تفسیر را به غلط، تفسیر کبیر سید شبر می دانند.

۳- تفسیر الوجیز یا تفسیر صغیر: این کوچکترین تفسیرهای سه گانه شبر است که در یک جلد به زبان عربی و به شیوه روائی و از معروفترین تفاسیر قرن سیزدهم است. این سومین تفسیر مؤلف است که از دو تفسیر «الکبیر و الوسیط» تلخیص شده و بسیار مختصر و به شیوه «مزجی» است. خود مؤلف در اول کتاب، اشاره هایی به این نام دارد. این تفسیر بارها به صورتهای مختلف و از جمله با عنوان تفسیر «شبر» در عراق و مصر و لبنان و ایران به چاپ رسیده است. تفسیر اول و دوم مؤلف، در سال ۱۲۳۹ ه ق، تمام و تألیف شده است. بطور کلی این تفسیر با سبک ساده و روان است و مطالب برای مبتدیان، مفهوم می باشد.

منابع

دائرة المعارف تشیع به نقل از الکرام البرره (آقابزرگ تهرانی)

شیخ عباس قمی - الفوائد الرضویه

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه

ابن ابی جامع - تفسیر الوجیز و چند منبع دیگر

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب ج ۳ و ۴

ص: ۱۰۱۷

کتاب تفسیر شبر سید عبدالله شبر زبان عربی کتاب شناسی کتب تفسیری قرآن تفسیر تشیع

کتاب تفسیر نعمانی

کتاب تفسیر قرآن نعمانی، از تفاسیر قرن چهارم هجری قمری است. این تفسیر به زبان عربی در یک جلد و به شیوه «روائی و کلامی» می باشد. این تفسیر که به تفسیر نعمانی مشهور شده، تفسیر به معنای رایج کلمه نیست که به تفسیر تمام آیات قرآن بپردازد، بلکه نوعی تقسیم بندی موضوعی قرآن است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعبدالله محمدبن ابراهیم کاتب نعمانی معروف به 'ابن' یا 'ابی زینب' از مفسران و محدثان بزرگ شیعه در قرن چهارم هجری قمری است. او عالمی بزرگ بود که روایت بسیاری داشت و از شاگردان محمدبن یعقوب کلینی است. به عالم ربانی موصوف و به نعمانی مشهور بود. جد مادری وزیر مغربی 'سالف الاشاره' است. یعنی فاطمه مادر وزیر، دختر او بوده است. نعمانی منسوب به نعمان، شهری بین واسط و بغداد و یا به قولی نعمان منسوب به مصر بود که بعدا به شام رفت و در همانجا ماند و از دنیا رفت.

ساختار تفسیر نعمانی:

این تفسیر، تفسیر کامل قرآن به معنای رایج نیست، بلکه تقسیم بندی موضوعی آیات است. این تفسیر، حدیثی از امام صادق (ع) را درباره قرآن و انواع و اقسام آیات آن ذکر می کند که آن حضرت فرمودند: شیعیان از امام علی (ع)، درباره قرآن سؤال کردند و حضرت به اجمال، قرآن و انواع و اقسام آیات آن را وصف می کنند. از جمله این سؤال ها، بحث ناسخ و منسوخ است که حضرت علی (ع)، شانزده مورد نسخ آیات را توضیح داده اند. اولین آیه نازل شده، محکم و متشابه، وحی و اقسام آن، معانی مختلف خلقت، موضوع قضا و قدر، کفر و شرک و نور در قرآن، تحریف و مراد از آن و سوالاتی دیگر که از حضرت علی (ع) شده و حضرت بعد از هر سؤال، آیات هر موضوع را بیان کرده اند. نیز آیات رد بر ملحدان و زنادقه و دهریه و پیروان مذاهب و مکتب ها، آیات مبین غزوات پیغمبر اسلام، و مباحثی مربوط به امامت، در پاسخ حضرت علی به سؤال کنندگان است. در این تفسیر، حدود شصت موضوع قرآنی به صورت گفتگو میان امام (ع) و راوی، مطرح و بیشتر از ۵۰۰ آیه توضیح داده شده است.

۱- به جهت اهمیت این تفسیر، علامه مجلسی، تمامی این تفسیر را در بحارالانوار، در کتاب القرآن تحت عنوان «ماوردعن امیرالمومنین صلوات اله علیه فی اصناف آیات القرآن و انواعها به روایه النعمانی...» نقل کرده است.

۲- شیخ حر عاملی، شرح حال این مفسر را در «امل الامل» نوشته و می گوید که از مؤلفات او تفسیر قرآن کریم است که من قطعه از آن را دیده ام. سپس شیخ آقا بزرگ تهرانی، بر گفتار حر عاملی می نویسد: که مقصود حر عاملی، احتمالاً مقدمه مفسر بر تفسیر خود باشد که شامل روایات مبسوط است. باید گفت که: به علت نقل این روایت امام صادق (ع)، از امام علی (ع)، در موضوع تفسیر آیات قرآن این کتاب، به مرور به تفسیر نعمانی مشهور شده است.

راوی این روایت، جعفر بن محمد بن قولویه، از سعد بن عبدالله اشعری، یکی از صحابه امام حسن عسگری (ع) و شیخ طوسی است. اگر چه احتمال ضعیفی داده شده که تفسیر نعمانی، همان کتاب ناسخ القرآن و منسوخه و محکمه و متشابهه، تألیف سعد بن عبدالله اشعری باشد یا روایتی که او در این کتاب آورده است. خلاصه تفسیر نعمانی به اضافه خطبه مختصری تحت عنوان تفسیر «المحکم و المتشابه» که البته در کتب رجالی از آن نامی آورده نشده، از زمان محمدباقر مجلسی و شیخ حر عاملی و... به سید مرتضی علم الهدی، نسبت داده شده است که در تهران در سال ۱۳۱۲ ق، چاپ سنگی شده است.

چاپ تفسیر:

حسن فرید گلپایگانی، تفسیر نعمانی را شرح کرده و بنام «بینات الفرید» به چاپ رساند.

ص: ۱۰۱۹

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دانشنامه جهان اسلام

دائرة المعارف تشیع

کلید واژه ها

کتاب تفسیر نعمانی کتب تفسیری تفسیر قرآن کتاب شناسی زبان عربی تشیع محمد ابن ابراهیم کاتب نعمانی

کتاب تفسیر آلاء الرحمن فی تفسیر القرآن

تفسیری از قرآن مجید در دوران معاصر (قرن چهاردهم) و از تفاسیر مهم شیعه به زبان عربی. این تفسیر که از اول قرآن شروع شده، متأسفانه تا آیه ۵۸ سوره نساء و آیه ۶ سوره مائده، بیشتر نیست و چون مؤلف بزرگوار، از دنیا رحلت نمود، تفسیر ناتمام مانده است. در این تفسیر، گاهی مؤلف با بهره گیری از روش «مزجی» در زمینه های گوناگون، از فلسفه و لغت و روایات برای تبیین یک مفهوم استفاده کرده است ولی ظاهراً روش او در تفسیر، روش مأثور یا روایی است.

معرفی اجمالی مؤلف:

شیخ محمدجواد بلاغی فرزند شیخ حسن بن شیخ طالب.... بلاغی نجفی، از علمای مشهور و فقیه اصولی، حکیم و محدث و از مجاهدین شیعه در قرن اخیر است. او در سال ۱۲۸۲ ه ق در نجف اشرف متولد شد. مقدمات علوم را نزد علمای آنجا فرا گرفت و آنگاه در سال ۱۳۹۶ ق به کاظمین رفت، در آنجا با دختر سید موسی جزائری کاظمی ازدواج کرد. مجدداً سال ۱۳۱۲ ق به نجف برگشت. اساتید او عبارت بودند از حاج آقا رضا همدانی، آخوند ملا محمد کاظم خراسانی، سیدمحمد هندی، شیخ محمدطه نجف.

علوم عقلی را نیز در محضر میرزا علامه برغانی حائری و میرزا علی نقی برغانی حائری، تحصیل کرد. بلاغی سال ۱۳۲۶ ق به سامرا هجرت کرد و شاگرد میرزا محمدتقی شیرازی شد و ده سال آنجا کسب فیض کرد. چندین کتاب و رساله در آنجا تألیف و بعد در کاظمین ساکن شد. او در کنار استادش میرزای شیرازی با انگلیسی ها و استعمار و اشغال عراق، مبارزه کرد و بعد از دو سال به نجف (وطن خود) برگشت و در آنجا به تدریس و فتوی و تألیف و تصنیف مشغول شد.

ص: ۱۰۲۰

شیخ بلاغی مدت اقامتش در کاظمین، توانست با تلاش زیاد با فضلای یهودی و نصرانی در بغداد دوستی و ارتباط برقرار کند و زبان عبری و ارمنی و انگلیسی و ادبیات آنها را بیاموزد، و اطلاعات عمیقی از کتب آنها و مذاهبشان بدست آورد. از این رو، این عالم بزرگ، از معدود علمای معاصر اسلامی است که در مقابل مسیحیان و یهودیان و مادیون و هجوم فرهنگی غرب و تبلیغات آنها، مقاومت کند و با قلم و زبان به رد شبهات آنان پردازد و در نهایت توانست مجموعه ای از مباحث و احتجاجات علمی خود در رد یهود و نصارا فراهم، ولی از ذکر نام خودش بر مؤلفاتش ابا داشت. او مؤلفات نفیسی دارد که هر کدام در نوع خود کم نظیر و از مفاخر کتب شیعه است. شیخ جواد بلاغی سال ۱۳۵۲ ق، در سن ۷۰ سالگی رحلت نمود و در حجره سوم جنوب غربی صحن حضرت امیرالمؤمنین (ع)، در نجف اشرف مدفون است.

ساختار کتاب:

کتاب دو بخش است. در یک جلد مقدمه و تفسیر سوره های بقره و آل عمران. مقدمه این تفسیر دارای عناوین گوناگون و مطالبی به شرح زیر که در آن بررسی شده است. حقیقت اعجاز، دلالت آن بر حقانیت پیغمبران، تنوع معجزات، فلسفه فرستادن قرآن به عنوان یک معجزه برای اعراب جاهلی. امتیاز قرآن بر دیگر معجزات از جهات گوناگون (تاریخی، استدلالی، علم غیب و...)، چگونگی جمع آوری قرآن در یک مصحف و زمان آن، عدم تحریف لفظی قرآن به ویژه از دیدگاه شیعه امامیه، اختلاف قرائات، نیاز به تفسیر قرآن و شرایط و شئون آن، نقد تفسیرهایی چون «الدر المنثور و کشاف»، بحث عام و خاص و ادراک عقلی و قلبی.

ص: ۱۰۲۱

بخش اول کتاب ۳۹۲ صفحه و بخش دوم که شامل تفسیر سوره نساء تا آیه ۵۸ است. در پایان جزء دوم، مؤلف آیه ۶ از سوره مائده را تفسیر کرده است. بخش دوم این تفسیر در ۱۴۹ صفحه می باشد. این کتاب تفسیر، شامل مطالب متنوع دیگری از جمله: بقاء نفس بعد از مرگ، شفاعت، جبر و اختیار، تعدد زوجات در اسلام، محکمت و متشابهاات، وضع انجیل ها، میراث پیغمبر، نبوت مسیح، ازدواج موقت، حرمت میگساری و سابقه آن در ادیان گذشته، تیمم و وضو.

دیدگاه آقا بزرگ تهرانی در تفسیر آلاء الرحمان

صاحب «الذریعه» آقا بزرگ تهرانی می فرماید: این تفسیر قرآن یکی از گرانمایه ترین آثار مؤلف و مناسب ترین و شایسته ترین تفسیر قرآن برای این زمان است. مفسران نیز بعد از او در ایران از پژوهش های او، بهره بردند. این آخرین کتاب مؤلف قبل از فوت او بود که ناتمام ماند.

چاپ و نشر

چاپ اول این تفسیر در سال ۱۳۵۱=۱۹۳۳ میلادی در شهر صیدا (لبنان) انجام شد.

منابع

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه

دائرة المعارف بزرگ اسلام از آلاء الرحمن فی تفسیر القرآن، تفسیر نوین، فهرست چاپی عربی و ...

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

فهرست آستان قدس رضوی ۴/۴۶۲

شیخ آقابزرگ تهرانی - اعلام الشیعه

کلید واژه ها

کتاب تفسیر آلاء الرحمن فی تفسیر القرآن کتب تفسیری قرآن محمد جواد بلاغی نجفی کتاب شناسی زبان عربی تشیع

کتاب النبیان فی تفسیر القرآن

تفسیر نبیان از مهمترین تفاسیر شیعه و اولین تفسیر معتبر و کامل شیعی به زبان عربی از قرآن کریم است. این تفسیر در قرن پنجم هجری قمری تدوین شده است، آنرا تفسیر کلامی، تفسیر بلاغی نیز می خوانند. این تفسیر، جامع انواع علوم و فنون متعلق به تفسیر قرآن، همچون صرف و نحو و اشتقاق و معانی و بیان و حدیث و فقه و کلام و تاریخ است و شامل قرائت و قصص و اعتقادات دینی و ناسخ و منسوخ و وجوه ادبی و نقل روایات و احادیث از ائمه معصومین می باشد و مفسر آن، علاوه

بر نقل روایات مأثور، با تکیه بر عقل و توجه به علوم مختلف، با ارزیابی آرای تفسیری گذشتگان و معاصران خود پرداخته است.

ص: ۱۰۲۲

شیخ ابوجعفر محمد، فرزند حسن بن علی طوسی که به 'شیخ طوسی' و 'شیخ الطائفه' و 'شیخ الامامیه' مشهور است. او از فقها و علمای بزرگ شیعه، محدث رجالی، مفسر، ادیب، متکلم و محقق است که در رمضان سال ۳۸۵ هـ ق در منطقه طوس (خراسان) بدنیا آمد. دوران او، حاکمیت «آل بویه» بر سرزمین ایران و حمایت از علما و دانشمندان و حوزه های علمیه بود. شیخ در همان شهر مقدمات علوم را آموخت و به گفته 'علامه حلی' جهت تکمیل علوم در سال ۴۰۸ ق یعنی در سن ۲۳ سالگی عازم بغداد شد و از همین زمان بود که شخصیت شیخ، در سایه ترقیات روزافزونی شناخته و مطرح شد.

آن زمان، بغداد مرکز خلافت عباسیان و از نظر علمی در اوج اقتدار بود و دو گروه شیعه و اهل سنت در آن شهر مراکز معتبر و دانشمندان بزرگی داشتند. از این رو، شیخ طوسی نزدیک به ۴۰ سال در بغداد زندگی کرد و از محضر علمای بزرگی چون، شیخ مفید، سید مرتضی علم الهدی و غضائری و... بهره های فراوان برد و شاگرد آنها بود. این شخصیت ها هر کدام به نحوی در ساختار شخصیتی او مؤثر بودند ولی به دلیل شرایط زمانی که در آن موقع بر حوزه شیعه حاکم بود، شیخ طوسی سبک و شیوه جدیدی در پیش گرفت و توانست از این راه، بر بسیاری از اختلافات و تشتت ها و تناقضات علمی و اجتماعی، فائق آید. این عالم بزرگ، اولین کسی است که نجف اشرف را مرکز علمی دینی قرار داد.

او مهمترین حلقه ای است که متقدمان را به متأخران وصل کرد. بیشتر از سیصد دانشمند از مکتب شیخ به درجه عالی اجتهاد نائل شدند. این عده از شاگردان شیخ، فقط از طایفه شیعه بودند و چنانچه بخواهیم بقیه شاگردان او از اهل تسنن و تشیع را در تمام فنون به شمار آوریم، خواهیم دید که این مرد بزرگ، چقدر عظیم المنزله و موقعیت بی نظیری داشته است. شیخ طوسی در بین دانشمندان شیعه، فردی پرکار و کثیرالتألیف است. نزدیک به ۵۰ کتاب در فقه، اصول، تفسیر، کلام، ادعیه، رجال و تاریخ دارد که در علم تفسیر، این کتاب گرانقدر (تبیان) را نوشته که جامع علوم قرآن و در میان تفاسیر بی نظیر است. شیخ مدت ۱۲ سال آخر عمرش را در نجف اشرف زندگی کرد و در ۲۲ محرم سال ۴۶۰ ق، در همانجا در گذشت که همان شب او را در منزلش غسل داده و به خاک سپردند.

ساختار و تقسیم بندی تفسیر تبیان:

این کتاب، تفسیر کل قرآن و در ده جلد، تدوین شده است، از آغاز سوره «الحمد» تا سوره «الناس». مفسر در آغاز هر سوره، نام آن و علت تسمیه سوره، مکی یا مدنی بودن آن را می گوید و چنانچه ناسخ یا منسوخ یا نکته مهم دیگری درباره آن لازم باشد، شرح داده است. سپس به بررسی آیات قرآن و تفسیر و شرح و اختلاف قرائات و معنای لغوی واژه ها، پرداخته و از اشعار عربی و جنبه دستوری، صرف و نحو و گاه نکات بلاغی، سخن گوید. او استدلال به گفته بزرگان می کند و بالاخره به شرح و تفسیر معنای کلی آیات با نقل از نظرات مفسران شیعه و سنی، می پردازد. شیخ در این تفسیر، معانی آیات قرآن را به چهار دسته تقسیم کرده است:

ص: ۱۰۲۴

۱- آیاتی که علم آنها مختص خداوند است (زمان قیامت)،

۲- آیاتی که ظاهرشان با معنای درونی آنها یکی است و هر کس عربی بداند معنا را متوجه می شود (حرمت قتل نفس در سوره انعام آیه ۱۵۱)،

۳- آیات مجمل که ظاهرشان حاکی از تفصیل معنایشان نیست و کیفیت اجرای جزئیات حج / ۹۱ آل عمران که باید معنا از بیانات پیغمبر و ائمه به دست آورد.

۴- آیاتی که در آنها واژه ای است که دارای دو یا چند معنا را احتمال میدهند.

بخش دیگر این تفسیر، تقسیم آیات محکم و متشابه و دلایل و فواید آیات متشابه در قرآن است. آخرین مبحث این کتاب، موضوع نسخ آیات قرآن است که شیخ در مقدمه نیز به تفصیل آن پرداخته است. در این تفسیر بحث های کلامی و رد بر مخالفان از جمله وعیدیه، تناسخه، حشویه خوارج، مشبهه، مرجئه، معتزله و غلاه، بسیار دیده می شود و به سبب تبحر شیخ طوسی، در فقه شیعه و مذاهب اهل سنت، مباحث فقهی و اصولی زیادی مطرح و به اختلاف آرای شیعه با مذاهب فقهی اهل سنت اشاره شده است.

دیدگاه و انگیزه شیخ از تفسیر «تبیان» خود:

شیخ طوسی در کتاب «فهرست» خود می گوید که کتابی بی نظیر از تفسیر قرآن دارد. او اشاره دارد به اینکه انگیزه اش برای نوشتن این تفسیر، این بود که هیچیک از علمای شیعه را ندیده بودم که کتابی در تفسیر تمام قرآن و مشتمل بر همه انواع علوم و معانی آن نوشته باشند. تنها بعضی از آنها به ذکر روایات موجود در کتب حدیث از صحابه یا ائمه پرداخته اند، بی آنکه شرحی برای آن بیان کنند، یا در تفسیر مبهمات آن کوشش نمایند.

ص: ۱۰۲۵

از این تفسیر، نسخه های قدیمی و نفیس در کتابخانه های عمومی و خصوصی موجود است. این کتاب تفسیر، برای اولین بار بین سالهای ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۵ ه ق، در دو مجلد در قطع رحلی در تهران چاپ شد. سپس در بین سالهای ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۲ ه ق، در ده مجلد، در نجف اشرف با مقدمه مفصل شیخ آقا بزرگ تهرانی، چاپ مجدد شد و این چاپ، بارها در جاهای مختلف افست شده است، از جمله در بیروت توسط «داراحیاء التراث العربی» مکررا افست شده است. این تفسیر به همت مؤسسه النشر الاسلامی، تصحیح شده که جلد اول آن علاوه بر مقدمه شیخ آقا بزرگ، دارای تاریخچه ای از تفسیر قرآن نزد شیعه، به قلم جعفر سبحانی است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از منهج الطوسی فی تفسیر القرآن، در یادنامه شیخ الطائفه طوسی، امل الامل، الشیخ الطوسی مفسرا، البیان فی تفسیر القرآن، البرهان فی علوم القرآن و چند منبع دیگر.

دائرة المعارف تشیع به نقل از الذریعه، فهرست کتابهای اهدائی به دانشگاه تهران، فهرست کتابخانه مرعشیه قم، فهرست کتابخانه مجلس، مقدمه التبیان به قلم آقابزرگ تهرانی.

کلید واژه ها

کتاب التبیان فی تفسیر القرآن شیخ طوسی کتاب شناسی علوم قرآنی تفسیر قرآن کتب تفسیری تشیع زبان عربی

کتاب جامع البیان عن تأویل القرآن (تفسیر طبری)

تفسیر طبری، یکی از قدیمی ترین و جامع ترین تفسیرهای عربی روائی قرآن در قرن سوم هجری در بین مسلمانان است. این تفسیر اگر چه عنوانش در خود کتاب ذکر نشده ولی طبری در کتاب دیگرش (تاریخ طبری) آن را «جامع البیان عن تأویل القرآن» نامیده است. البته این تفسیر صرفا تفسیر روائی نیست، زیرا در آن به مباحث و مسائل کلامی توجه شده و نظرات مؤلف در نقل احادیثی دال بر موضع کلامی اش، بیان شده است مانند آیه ۱۷۲ سوره اعراف.

ابوجعفر محمدبن جریر بن یزید طبری، محدث و فقیه، مفسر و مورخ قرن سوم بود که در اوایل سال ۲۲۵ هـ ق، در آمل که آن زمان از توابع طبرستان بود، به دنیا آمد. در نوجوانی، علوم مختلفی را از علمای عراق و شام و مصر آموخت و بعد در بغداد ساکن شد و تا زمان وفاتش نیز آنجا بود. طبری در علوم بسیاری تبحر پیدا کرد و حافظ و عارف به قرآن و معانی و احکام شد. اطلاعات او راجع به صحابه و تابعین و زمان های بعد از آن، زیاد و در مسائل راجع به ایام و اخبار مردم، آگاهی کامل داشت. از همین رو، کتابی بنام «تاریخ طبری» دارد. زهد و ورع و خشوع و کثرت تألیفات و نوشته هایش، او را بسیار مشهور ساخت. لذا کتاب تفسیر قرآن او که بنام «جامع البیان عن تأویل القرآن» است به تفسیر طبری شهرت پیدا کرد. طبری بر مذهب اهل تسنن بود ولی چون در گفته هایش، حقایقی را توضیح داده برخی به او اتهام شیعه می زدند. از همین جهت بعد از وفاتش، از ترس مردم عوام، او را شبانه دفن کردند. وی در سال ۳۱۰ هجری قمری در سن ۸۶ سالگی در بغداد از دنیا رفت.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

این کتاب، با خطبه و مقدمه ای شروع و بعد از مطالبی در باب بلاغت و اعجاز و فصاحت سخن می گوید سپس به روایت های ناظر به نزول قرآن که بر هفت وجه آمده و به ایراداتی در این باب، جواب گفته است. در این کتاب، راجع به تأویل قرآن صحبت شده و تأویل مطلوب و مقبول قرآن را تنها منوط به وجود نصی از پیغمبر می داند و این تأویلات قرآن به دو دسته تقسیم شده، بخشی از تأویلات از طریق تأمل در احادیث نبوی و دسترسی به نصی از پیغمبر و بخشی دیگر در حیطه علم خداوند، مثل زمان نزول عیسی بن مریم، نفخ صور، و زمان قیامت. این تفسیر، ابتدا آیه یا آیاتی را با عنوان «القول فی تأویل قوله تعالی» آورده و غالباً با جمله «يقول الله جل ثناوه» سخن را شروع کرده، بعد با اقوال صحابه و تابعین و تابعین تابعین، آیات را تفسیر و بررسی و در آخر، یا قول مرجح را قبول و یا با استدلال در رد اقوال گوناگون، نظر خودش را بیان کرده است. مؤلف در موارد متعدد از روش تفسیر قرآن با قرآن برای تبیین آیات استفاده نموده است. او از اختلاف قرائت نیز سخن گوید.

طبری در این تفسیر، در رد کسانی که می گویند در قرآن چیزهایی است غیر کلام عربی و تفسیر اسماء قرآن و شعر و غیر آن، مطالبی آورده است و نیز ذکر فضائل اهل بیت، در آن به چشم می خورد. این تفسیر عمدتاً با ذکر سلسله سند کامل هر حدیث و روایت حدیث، تدوین شده است و به صحت و نقد سند، چندان اعتنایی ندارد و احادیثی را اگر چه با عقل سازگار نبوده، نقل کرده است. از همین رو، احادیث ضعیف السند و اسرائیلیات در این تفسیر فراوان است. به همین جهت بعضی بر او خرده گرفته و انتقادهایی شده است.

مصادر تفسیر طبری:

تفسیر طبری از تفاسیر قبل خود مانند تفسیر ابن عباس و سعید بن جبیر و حسن بصری و عکرمه و ضحاک بن مزاحم و عبدالله بن مسعود و تفسیر ابن جریر و مقاتل بن حیان، قتاده بن دعامة، استفاده کرده است. همچنین روایت یونس بن بکر در اختیار طبری بوده که از مصادر مهم آن در این تفسیر، بخصوص در بخش های مربوط به داستان آفرینش، استفاده شده است و در مأخذ تاریخی و سیره و اخبار، از نوشته های محمد بن سائب کلبی و فرزندش هشام و محمد بن عمر واقدی، اخذ کرده است.

تفسیر طبری در دیدگاه دیگران:

این تفسیر مورد توجه علمای بعد از طبری قرار گرفت. ابن ندیم، آن را کتابی خواند که بهتر از آن نوشته نشده است. ابوحامد احمد اسفراینی فقیه: اگر کسی برای دستیابی به این کتاب، تا چین سفر کند، کار چندان بزرگی نکرده است. ابن تیمیه حنبلی مسلک: تفسیر طبری را باید از صحیح ترین تفاسیر بدانیم. این تفسیر تأثیر زیادی بر مفسران بعد از خود گذاشت و غالب مفسران در تفسیر آیات، به نظر او اشاره کرده اند، از جمله: علی بن احمد واحدی (متوفی ۴۶۸)، عالمان اندلسی، شیخ طوسی، محمد بن احمد قرطبی (متوفی ۶۷۱)، ابوبکر محمد بن عبدالله ابن عربی مالکی (متوفی ۵۴۳). هر چند که باید بگوئیم که شیخ طوسی در مقدمه تفسیرش، به افراط طبری در تفصیل مطالب اشاره کرده و آن را نقص کار او می داند ولی مکرراً در تفسیر خود، از آراء طبری بهره برده است.

ص: ۱۰۲۸

از این تفسیر، نسخه های خطی متعدد به ویژه در کتابخانه های ترکیه مانند «ایاصوفیه و نورعثمانیه» موجود است. اولین چاپ آن در سال ۱۳۲۱/۱۹۰۳ م در قاهره بود. دارالکتب العلمیه، در ۱۲ جلد متن کامل تفسیر را چاپ کرد. محمدحسن اسماعیل، آراء فقهی طبری در این تفسیر را با عنوان «الاحکام الفقهیه الامام ابطری» در بیروت چاپ کرد. بخش هایی از این تفسیر به قلم 'محمدباقر خالصی' به فارسی ترجمه شده است. قسمتی از آن به قلم 'جان کوپر' در ۱۹۸۷ م در آکسفورد به انگلیسی ترجمه شده است. قسمتی از این تفسیر به قلم 'پیر گوده' در ۱۹۸۳ م در پاریس به فرانسه ترجمه شده است. از تفسیر طبری، نیز گزیده هایی با نام های مختلف، در دست می باشد.

منابع

یاقوت حموی- معجم الادباء

دانشنامه جهان اسلام به نقل از: ۱- علم القرئات، ۲- مقدمه فی اصول التفسیر، ۳- آداب الرافدین، ۴- الشیخ الطوسی مفسرا، ۵- تاریخ البطری، ۶- تاریخ التراث العربی ج ۱، و دهها منبع دیگر

کلید واژه ها

کتاب تفسیر طبری ابوجعفر محمد ابن جریر طبری کتب تفسیری کتاب شناسی تسنن تفسیر علوم قرآنی حدیث شناسی علم کلام زبان عربی

کتاب مجمع البیان فی تفسیر القرآن

مجمع البیان، از تفاسیر مهم قرن ششم و به زبان عربی است. سبک و شیوه تدوین و تبویب این تفسیر در میان همه تفسیر های اهل سنت و شیعه، چه فارسی و چه عربی بی سابقه و کم نظیر است، زیرا نظامی متین و خاص و مرتب با روش علمی و ساده دارد و ویژگی اش همین است که این نظم و ترتیب در عرضه مباحث می باشد. تفسیر مجمع البیان در مسائل ادبی از نحو و لغت و اشتقاق و تصریف و... مباحث مشروح و مبسوطی را دارد که جنبه نحو و لغت در آن قوی تر است. در مباحث لغوی به طور دقیق با کمک اشعار عربی، مباحثی را مطرح می کند و در مباحث نحوی و ادبی، تکیه گاه دیگران است.

ص: ۱۰۲۹

شیخ ابوعلی، فضل بن حسن بن فضل طبرسی، مفسر، فقیه کامل و محدث جلیل القدر و موثق و از علمای مشهور امامیه قرن ششم هجری است. سال تولد او را بین سالهای ۴۶۰ تا ۴۷۰ هجری قمری گویند. لقب این بزرگوار را امین الاسلام و امین الدین و کنیه او همان شیخ ابوعلی، می باشد. آنطور که در کتاب «تاریخ بیهق» آمده، این عالم بزرگوار در شهر سناباد طوس مشهد وطنش بوده و مدت ۲۵ سال در سبزوار از شهرهای استان خراسان، مقیم بود. در تمام این سالها، به تعلیم و تدریس و تألیف مشغول و همیشه مورد تکریم و عنایت بزرگان و مخصوصاً سادات آل زیاره^۱ که از سادات و خاندانهای اصیل و شریف خراسان بودند، قرار داشت. طبرسی، از شیخ ابوعلی پسر شیخ طوسی معروف به مفید ثانی و شیخ عبدالجبار قاری رازی که از فقهای شیعه در ری بود، روایت می کند. صحیفه الرضا (ع) از جمله مرویات اوست. از اساتید او، شیخ حسن بن حسین بابویه قمی، شیخ ابوالحسن عبیدالله محمد بیهقی، جعفر بن محمد الدرویستی (درشتی) و دیگران می باشند. وی استاد بسیاری از بزرگان و راویان عرفان خود از جمله، شیخ عبدالله دوریستی، شیخ حسن بن فضل صاحب مکارم الاخلاق (که پسر خودش) می باشد، شیخ منتجب الدین صاحب فهرست، ابن شهر آشوب مازندرانی صاحب مناقب و قطب راوندی شارح «نهج البلاغه» و دیگران از اکابر وقت بود. پسرش شیخ حسن و نوه اش صاحب مشکوه الانوار و بعضی از سلسله و نزدیکانش همه از بزرگان و عالمان بودند. خودش نیز در فنون متداول زمان و علوم مانند نحو و صرف و شعر و ادبیات و ریاضی، فقه و تفسیر، بسیار متبحر و در مرتبه عالی بود. شیخ طبرسی، در دو مسئله از مسائل فقهی، فتوای خاص دارد: ۱- بحث رضاع ۲- در معاصی. مؤلفات این دانشمند بزرگ بیشتر از ۲۰ است که بعضی از آنها موجود و از بقیه جز نام، چیزی در دست نیست. سال وفات او، همچنان به نقل از تاریخ بیهقی که فقط ۱۵ سال بعد از مرگ او نوشته شده، در شب عید قربان سال ۵۴۸ در سن حدود هفتاد و چند سالگی در سبزوار بود. او را به مشهد مقدس منتقل و مزارش اکنون در ۲۵۰ متری شمال شرقی حرم مطهر حضرت رضا (ع)، در کنار خیابان طبرسی، در فلکه شمالی است.

نکته: داستانی در برخی از منابع متأخر در سبب کتاب پراج تفسیر مجمع البیان ذکر شده مبنی بر اینکه، طبرسی (صاحب تفسیر) با مرض سگته، از دنیا می رود. او را به خاک می سپرند بعد به هوش می آید و چون خودش را در آن حال می بیند، نذر می کند که اگر نجات پیدا کند، تفسیری بنویسد. اتفاقاً کفن دزدی، نبش قبر او را به طمع کفن او می کند و او نجات می یابد. این داستان در مورد او بکلی نادرست و افسانه ای بیش نیست. سبب تألیف کتاب تفسیر مجمع البیان آنست که از قول خود مفسر و مؤلف کتاب، در اول مقدمه مجمع البیان، گفته شده (رجوع شود).

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

این تفسیر کم نظیر که در نهایت اشتهاست، حاوی ده جلد می باشد و مفسر از منابع شیعه و اهل تسنن بدون تعصب، استفاده کرده است. مؤلف در مقدمه این تفسیر هفت فن را در موضوعات تفسیر و مفسرین یاد کرده است:

فن اول: در تعداد آیات قرآن و فائده دانستن آن،

فن دوم: اسامی قراء مشهور و طرق روایات آنان،

فن سوم: در تفسیر و تأویل آیات،

فن چهارم: اسامی قرآن و معنای آنها،

فن پنجم: علوم قرآن مجید،

فن ششم: ذکر بعضی از اخبار مشهور در فضل قرآن،

فن هفتم: در مستحبات قاری قرآن، در تحسین و کیفیت قرائات و تزئین صوت هنگام خواندن قرآن، در این تفسیر از نظر قرائت و اختلاف قرائات، بیاناتی تحت عنوان «الحججه» شده است.

تفسیر مجمع البیان، از نظر لغت و اعراب کلمات و بعد از نظر اسباب نزول و معنای آیه، ابحاثی دارد. همچنین احکام آیه و قصص را بیان کرده و در بعضی جاها به اشعار، استشهاد می کند. در پایان، تحت عنوان نظم، ربط و پیوند معنایی آیات به یکدیگر و ربط هر آیه به آیات قبل و بعد آن آیه و نیز ارتباط سوره های قرآن را بازگو کرده است. جلد اول تفسیر، شامل مقدمات و بعد تفسیر سوره حمد و بعد تا آیه ۱۸۲ سوره بقره است. پایان جلد دهم این تفسیر، در ۱۵ ذی القعدة ۵۳۴ یا ۵۳۶ هجری قمری می باشد. تألیف این تفسیر گرانسنگ حدود ۷۵ ماه طول کشیده است. مفسر به صراحت در مقدمه گفته است که از تفسیر التبیان شیخ طوسی استفاده کرده و در واقع اساس کارش بوده است.

ص: ۱۰۳۱

عبدالجلیل رازی در کتاب «النقض» خود گوید: «اگر شیعه امامیه بخواهد از مفسران خود لافی بزند...، از تفسیر امام محمدباقر و از قول جعفر الصادق و امام حسن عسگری علیهما السلام و بعد از آن از تفسیر شیخ کبیر ابوجعفر طوسی و شیخ محمد قتال و تفسیر خواجه ابوعلی طبرسی باید بزند که آن اولی‌ها همه معصوم و آخری‌ها همه عالم و امین و معتمد بودند».

بنابراین طبرسی از نظر عبدالجلیل، خبیر و عالم و امین بوده است. مؤلف تاریخ بیهقی ابوالحسن علی بیهقی شیعه در کتابش گوید: «این امام در نحو فرید عصر بود و در علوم دیگر به درجه افادت رسید. شیخ منتخب‌الدین رازی شاگرد طبرسی در کتاب فهرست می‌نویسد: «الشیخ الامام، امین‌الدین ابوعلی و الفضل بن الحسن... الطبرسی ثقة فاضل دین عین... الخ دیگران نیز مانند علامه حلی، ابن شهر آشوب مازندرانی (شاگرد خودش)، قاضی نورالله شوشتری، علامه مجلسی، شیخ یوسف بحرانی و خوانساری صاحب «روضات الجنات» و مامقانی و سید محسن عاملی و دیگران... هر یک به زبانی در عدل و وثاقت و فضل و جلالت او سخن گفته‌اند. (برای مطالعه این مطالب می‌توان به کتاب طبرسی و مجمع البیان مراجعه شود).

چاپ و نشر:

این ده جلد تفسیر، یکبار در صیدا و دو بار در تهران و تبریز در دو مجلد بزرگ، چاپ شده است. امروزه نسخه‌های کهن و نفیس خطی از این تفسیر در کتابخانه‌های عمومی و خصوصی در دست است و بیشتر از ۱۵ نسخه از این تفسیر در کتابخانه آیت‌الله مرعشی (قم) وجود دارد. این تفسیر بارها در ایران و مصر و لبنان به طبع رسیده است. یکی از بهترین چاپ‌های آن به تحقیق حاج سید هاشم رسولی محلاتی در سال ۱۳۷۹ ه ق است که بعد مکرر از سوی انتشارات «داراحیاء التراث العربی» تجدید چاپ شد. در حدود ۲۰ سال قبل نیز به کوشش عده‌ای از فضلا از جمله احمد بهشتی و محمد مفتاح به فارسی ترجمه و منتشر شد.

ص: ۱۰۳۲

دائرة المعارف تشیع - ج ۱۰ و ۴

شیخ طبرسی - تفسیر مجمع البیان

آقابزرگ تهرانی - الذریعه

آیت الله محمدهادی معرفت - التفسیر و المفسران - ۲/۹۹

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب مجمع البیان فی تفسیر القرآن کتاب شناسی شیخ طبرسی کتب تفسیری تفسیر قرآن زبان عربی علم نحو

کتاب تفسیر کبیر یا مفاتیح الغیب (تفسیر فخر رازی)

تفسیر کلامی و عقلی در قرن ششم و هفتم و یکی از چند تفسیر مهم و برجسته قرآن کریم به زبان عربی است. نام اصلی این تفسیر «مفاتیح الغیب» است ولی به سبب حجم زیادش، به «تفسیر کبیر» معروف شده! مفسر این کتاب 'اشعری مذهب' است و در این تفسیر نه به صراحت، بلکه عملاً در جای جای آن، به دفاع از مذهب کلامی ابوالحسن اشعری پرداخته و آرای مخالفان او، به ویژه «معتزله» را رد کرده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

فخرالدین محمد، ابو عبدالله رازی، فقیه، حکیم، متکلم و مفسر بزرگی در جهان اسلام در قرن ششم و هفتم است که سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ ه ق در شهر ری در ایران دنیا آمد. پدرش ضیاء الدین عمرین حسین رازی است که اصلاً از طبرستان (آمل) می باشد، عالم فقه و اصول بود و در وعظ و خطابه تبحر داشت. فخرالدین محمد رازی را به 'امام فخر رازی' و 'فخر رازی' و 'ابن الخطیب' به سبب پدرش می شناسند. او از زمان تحصیل علم، نزد پدرش شاگرد بود و سلسله اساتید خودش را از پدرش و او از استادش و او از استاد خود تا 'ابوالحسن اشعری' متوفی ۳۳۴ ه ق، رئیس مذهب اشاعره می رساند. وی در اصول و کلام مذهب اشعری و در فروع و فقه مذهب شافعی داشت. برای فراگیر علم و تدریس و تقریر خطابه های علمی به شهرهای بزرگ و مراکز علمی از جمله خوارزم سفر کرد. در آنجا با معتزله به بحث و مجادله افتاد و سرانجام از آنجا اخراج شد. بعداً به ماوراء النهر و شهرهای بخارا، سمرقند، خجند و... با فقها و علما مناظراتی کرد و بر همه فائق آمد و هیچکس یارای جر و بحث و مناظره با او نبود، گاهی هم در مباحثه تند می شد و بدگویی می کرد. او سخنرانی ماهر و مورد احترام فوق العاده پادشاهان و حکام زمان خودش بود. ثروت زیادی داشت، در علوم فقه، تفسیر، کلام، فلسفه، طب و ریاضیات متبحر بود و در تمام این زمینه ها تألیفاتی دارد که تألیفاتش نیز مثل خودش، شهرت و اهمیت زیادی پیدا کرد و در سراسر ممالک اسلامی مورد بحث

و تحقیق قرار گرفت. امام فخر رازی، در اواخر زندگی در هرات ساکن بود. در آن زمان، هرات نیز در تصرف محمد خوارزمشاه^۱ بود. وی روز دوشنبه عید فطر سال ۶۰۶ ه ق، در هرات حدود ۶۲ سالگی از دنیا رفت و او را در نزدیکی هرات در «مزداخان» به خاک سپردند.

ص: ۱۰۳۳

برخی این تفسیر را به سبب طرح مباحث کلامی فراوان، دائره المعارفی در علم کلام می دانند. فخرالدین رازی (امام فخر رازی) در این تفسیر با رویکردی عقلی، به تفسیر آیات می پردازد و معارف و علوم آن زمان را به مناسبت ذکر کرده، بنابراین، تفسیر پر از اقوال حکما و فلاسفه و نزاع های عقلی است. او در تفسیر آیات، مباحث مربوط به آیه را به طور منظم دسته بندی و برای رد کردن آرای مخالفان خود (مثل معتزله و کرامیه) مطالب آنان را به تفصیل بیان می نماید. وی به اختلافات کلامی غله ها و مذاهب گوناگون نیز توجه داشته و از اشاعره، امامیه، ثنویه، جبریه، خوارج و روافض یاد کرده است. این تفسیر بر مقدمه و ابوابی تنظیم شده و مقدمه خود نیز، شامل فصولی است. تفسیر مجموعا شامل ۳۲ جزء است ولی تعداد مجلدات آن در چاپهای مختلف، فرق می کند. در همان فصل اول از مقدمه به تفسیر «اعوذ بالله من الشیطان الرجیم» پرداخته است. مفسر هر سوره را با ذکر نام آن، محل نزول، تعداد آیات و اقوال مربوط به آن شروع کرده و سپس با ذکر یک یا دو یا چند آیه از آن سوره، توضیح کوتاهی درباره مناسبت آن با آیه قبل می دهد و اگر روایت یا حدیثی از پیغمبر، صحابه یا تابعین باشد، آنها را بررسی و در پایان نظرش را می گوید. با توجه به اینکه محور غالب مباحث کلامی آیات قرآن است، برخی از مباحث کلامی فلسفی این تفسیر را در اینجا مطرح می کنیم:

۱- معرفت خدا و اینکه آیا در این معرفت نظر و استدلال جائز است یا نه؟

۲- ایمان و اسلام (تفاوت این دو)،

۳- کلام الهی و بحث از حدوث و قدوم،

۴- رؤیت خدا،

۵- عدل الهی،

۶- جبر و اختیار و قضا و قدر،

۷- اعجاز قرآن،

۸- اراده خداوند،

۹- مسائل تجسیم، تثلیث، معاد، عصمت انبیا، شفاعت پیغمبر، عقیده شیعه در امامت معصوم و احتمال آن، لزوم وجود معصوم در هر زمان با این توضیح که فخر رازی و اشاعره عقیده دارند که مجموع امت معصوم است نه یک نفر، و این برخلاف اعتقاد شیعه است و مباحث دیگر.....

فخر رازی، در میان مفسران بیشتر از دیگران در تبیین آیات باران کوشش کرده است. او در بعضی موارد، علی رغم صیغه کلامی عقلی تفسیر، از شیوه قرآن به قرآن در تفسیر آیات استفاده می کند. در این تفسیر گاهی اشارات صوفیانه شده و برخی آیات، طریق عارفانه ای دارد.

معرفی تفسیر از نظر برخی صاحب نظران:

قاضی نورالله شوشتری: فخر الدین رازی، اساس تفسیر خودش را از تفسیر 'ابوالفتوح رازی' گرفته و برای رفع توهم، بعضی از تشکیکات خود را بر آن اضافه کرده است.

حلبی: قول شوشتری را رد می کند و معتقد است که چون امام فخر رازی، عقل گرا بوده، بسیاری اوقات با خواندن تفاسیر عقلی از جمله تفاسیر شیعی، متأثر گشته و برخلاف عقاید اشاعره سخن گفته است.

ذهبی: این تفسیر از نوع تفسیر به رأی جائز است.

علامه طباطبائی: از طرفی این تفسیر را تفسیری کلامی می گوید و از طرف دیگر، تفسیر متکلمان را تطبیق نامیده و رد کرده است.

سبب اشتها تفسیر کبیر:

یکی از دلایل شهرت و اعتبار تفسیر کبیر، تأثیر آن بر تفاسیر بعدی است. از جمله، بیضاوی در انوارالتنزیل، نیشابوری در غرائب القرآن، آلوسی در روح المعانی، علامه طباطبائی در المیزان و سید محمد رشید رضا در المنار، از شیوه استدلال و محتوای تفسیر کبیر و روش آن بسیار استفاده کرده اند. طنطاوی نیز در «الجواهر» قرآن را به همان شیوه فخر رازی تفسیر کرده است.

نکات منفی و تفسیر کبیر از دیدگاه صاحب نظران:

چون این تفسیر به دلیل مهارت فخر رازی در علوم مختلف، سرشار از همه گونه مباحثی است و به یک دایره المعارفی تبدیل شده، بنابراین به نظر برخی از علمای تفسیر، این حجم مطلب، اهمیت تفسیر را کم کرده است.

ابوحیان غرناطی (مفسر قرن ۷ و ۸): در تفسیر فخر رازی مطالبی است که در علم تفسیر، نیازی به آن نیست.

ابن تیمیه: در آن جز تفسیر، از هر موضوعی سخنی پیدا می شود.

سیوطی: این تفسیر مملو از سخنان حکما و فلاسفه است ولی بحث های تفسیری آن با آیات بی ارتباط است.

ابن خلکان: در این تفسیر مطالب غریب و ناآشنا فراوان است.

برخی نیز بر محتوای آن، خرده گرفته اند و از این جهت آن را عیب زیادی می دانند از جمله:

'ابوشامه مقدسی' متوفی ۶۵۵ ه ق: فخر رازی در تفسیرش شباهت جدی مخالفان اسلام و اهل سنت را به بهترین شکل مطرح کرده، ولی از حل آنها عاجز مانده است.

اقبال الاهوری: تفسیر کبیر را مانع فهم درست قرآن می داند.

ص: ۱۰۳۶

نظر مفسر تفسیر کبیر و پاسخ او به مخالفان:

او در ابتدای این تفسیر، دلیل تنوع و تفصیل مطالب را بیان می کند و به خرده گیران جواب می دهد و می گوید: «انگیزه من در تنوع و تفصیل مطالب، تقویت دین و القای یقین و برطرف کردن شک و شبهه است. زمانی گفتم که می توان از فواید سوره حمد ده هزار مسئله استنباط کرد ولی برخی حسودان و جاهلان و گمراهان و دشمنان قیاس به نفس کرده و حرف مرا باور نکردند و انکار کردند لذا وقتی شروع به نوشتن کردم، برای اثبات سختم «تفسیر تفصیلی سوره حمد» را نوشتم.»

چاپ کتاب:

تفسیر کبیر مجموعاً شامل ۳۲ جزء است ولی تعداد مجلدات آن در چاپهای گوناگون، مختلف است. نسخه های خطی متعددی از این تفسیر در دست است. پژوهش های زیادی نیز درباره این تفسیر شده است. دو تلخیص از این تفسیر به نام های «التنوير في التفسير في مختصر التفسير الكبير» نوشته محمد ابن ابی القاسم ربیعی متوفی ۷۰۹ ه ق، «الواضح في تلخیص تفسیر القرآن» نوشته محمد بن محمد نسفی متوفی ۶۸۷ ه ق، چاپ شده است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از مناهج المفسرین، لسان المیزان، طبقات الشافعیه، تهذیب التفسیر الکبیر، الاتقان فی علوم القرآن و دهها منبع دیگر

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

یاقوت حموی - معجم الادباء

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب تفسیر کبیر یا تفسیر فخر رازی فخر رازی کتاب شناسی کتب تفسیری تفسیر قرآن علم کلام زبان عربی تسنن

ص: ۱۰۳۷

تفسیر منسوب به امام حسن عسکری (ع)، از تفاسیر روایی شیعه متعلق به قرن سوم هجری قمری است. متن این تفسیر فقط تا اواخر آیات در سوره بقره می باشد. این تفسیر، مملو از روایات و احادیثی راجع به فضائل قرآن و تأویل و آداب قرائت قرآن و احادیثی راجع به فضائل اهل بیت علیهم السلام و عیوب دشمنان آنهاست. بحث های متعددی درباره سیره نبوی و مناسبات آن حضرت با یهودیان نیز مطرح شده است.

انتساب تفسیر به امام عسکری (ع):

مطالب این تفسیر را 'محمد بن قاسم استرآبادی خطیب' مشهور به مفسر جرجانی از دو نفر از راویان شیعه، یعنی 'ابوالحسن علی بن محمد بن یسار' و 'ابویعقوب یوسف بن محمد بن زیاد' نقل کرده است. در مقدمه ای کوتاه، این دو نفر در تفسیر، گفته اند که: ما بعد از به قدرت رسیدن پیشوای 'زیدیه' یعنی 'حسن بن زید علوی' از ترس و وحشت، مجبور شدیم تا از شهر خود مهاجرت و به سامرا در خدمت امام حسن عسکری رفتیم. حضرت از دیدن ما خوشحال شد و بعد از ده روز توقف در محضر امام، حضرت موضوعاتی به ما املاء کرد که احادیثی در فضیلت قرآن و اهل قرآن بود. بعد از آن، امام عسکری تفسیر قرآن را شروع کرد و مدت هفت سال که در خدمت بودیم، هر روز آنچه امام متن تفسیر را تقریر می کرد، می نوشتیم.

امام عسکری (ع):

ابومحمد حسن بن علی العسکری، فرزند امام هادی علی النقی (ع)، و امام یازدهم شیعیان جهان است که در سال ۲۳۲ هجری قمری در سامرا متولد شد. سال ۲۵۴ ق، به امامت رسیدند و بعد از ۶ سال امامت، در سال ۲۶۰ هجری ق، در سن ۲۸ سالگی در زمان 'معتضد' عباسی و به دست خلیفه عباسی به شهادت رسید.

این کتاب تفسیری، دارای دو جزء می باشد. جزء اول آن، تفسیر بسم الله و تمام سوره فاتحه الكتاب و تا آیه ۱۱۴ سوره بقره، و جزء دوم از آیه ۱۵۹ بقره (ان الذین یکتُمون) شروع و تا آخر آیه ۱۷۹ سوره (ولکم فی القصاص حیوه) ... ادامه دارد. در این تفسیر، تماماً روایات و احادیث از معصومین، به ویژه از پیامبر نقل و در حقیقت، نمونه عالی از یک تفسیر مأثور است. بیشتر روایات طولانی و مفصل است. بطوری که گاهی یک روایت، چندین صفحه را در بر گرفته است. از همین رو، در بعضی موارد، ساختار زوایی از بین رفته و در برخی موارد روایات، آشفتگی وجود دارد. بیشتر تأویلات در این تفسیر، درباره معجزات پیامبر و امامان است. با اینکه به مصادیق اشاره شده ولی به اسباب نزول آیات، کمتر توجه شده است. مباحث صرفی و نحوی و بلاغی نیز، در آن دیده نمی شود. آنچه بیشتر در این تفسیر به چشم می خورد و محتوای آنرا تشکیل داده، به ترتیب اهمیت و کمیت عبارتست از:

۱- معجزات انبیا و حضرت محمد مصطفی (ص) و علی (ع)،

۲- فضایل و کرامات امیرالمؤمنین،

۳- اهمیت و شأن قرآن،

۴- تکیه و توسل به معصومین و اهل بیت پیغمبر،

۵- ادای حقوق مؤمنین،

۶- برتری و فضایل اصحاب پیغمبر نسبت به یاران و صحابه سایر انبیا گذشته،

۷- توجه و رعایت اوامر الهی و پرهیز از معاصی،

۸- قصص و داستانهایی نظیر قضیه غدیر خم، قصه روز سبت یهودیان، قصه ذبح گاو بنی اسرائیل و قصه سعد بن معاذ و ...

در این کتاب تفسیری، علاوه بر استفاده زیاد حدیث، در بعضی موارد، به ندرت، مفردات آیه معنی شده است.

اعتبار و وثاقت تفسیر:

با وجود قدمت این تفسیر، ولی در اینکه این تفسیر منسوب به 'امام حسن عسکری (ع)' هست یا نه نظرات متعددی وجود دارد و همیشه در بین علمای امامیه، مورد بحث بوده که آیا این تفسیر، مورد وثوق است یا خیر؟ چون عده ای از محدثین و فقهای متقدم و متأخر، صحت انتساب آن را به امام عسکری، مورد تردید قرار داده و حتی مطلقاً انکار کرده اند. از طرف دیگر، عده زیادی از علما و محدثین قدیم و جدید، نه تنها این تفسیر را رد نکرده اند، بلکه آن را مستند می دانند و در آثار و کتب خود، استفاده های روایی زیادی کرده اند. چند نفر از مخالفین و موافقین را نام می بریم.

موافقان تفسیر:

عده ای که موافق با این تفسیرند و معتقدند که این تفسیر مانند سایر کتب حدیثی است که در آن هم اخبار صحیح و هم اخبار ضعیف هست ولی کل این کتاب یا قسمت عمده آن، معتبر است و هیچ جعلی در آن نیست، از جمله:

۱- شیخ صدوق (متوفی ۳۸۱ ه ق) اولین عالم شیعی است که مطالب زیادی از این تفسیر در کتب خود، نقل کرده. البته درباره وثاقت یا عدم اعتبار آن هیچ حرفی نزده است. شیخ صدوق متن تفسیر را مستقیماً از استرآبادی، گرفته است.

۲- شیخ طبرسی صاحب کتاب 'احتجاج'.

۳- قطب راوندی، صاحب 'الخراج' که در همین کتابش، بسیار از این تفسیر نقل کرده است.

ص: ۱۰۴۰

۴- علامه مجلسی صاحب کتاب 'بحار' که خود در این کتاب می گوید: تفسیر امام عسکری از کتب معروف است و شیخ صدوق به آن اعتماد کرده است.

۵- شیخ حر عاملی صاحب کتاب وسائل الشیعه.

۶- فیض کاشانی.

۷- سیدهاشم بحرانی.

۸- شیخ انصاری.

از متأخرین نیز، آقا بزرگ تهرانی، این تفسیر را بنا بر رأی شیخ صدوق معتبر می داند.

مخالفان تفسیر:

عده ای از علما و محدثین، حجیت آن را نفی کرده و می گویند که این تفسیر جعلی است. از جمله:

۱- ابن غضائری، صاحب کتاب 'الضعفا' می گوید: شیخ صدوق از تفسیری روایت می کند که به وسیله دو نفر مجهول الحال، روایت شده است (یوسف بن محمد بن زیاد، علی بن محمد بن یسار). این تفسیر از جعلیات 'سهل ابن احمد دیباجی' است.

۲- علامه حلی، در رد تفسیر عسکری، عینا نظر غضائری را نقل می کند.

۳- علامه شیخ محمدجواد بلاغی، صاحب تفسیر آلاء الرحمن.

۴- میرزا ابوالحسن شعرانی صاحب کتاب 'حاشیه مجمع البیان' می گوید: مصنف مجمع البیان از این تفسیر چیزی را نقل نکرده است. سپس می گوید: که 'محمد بن قاسم استرآبادی' راوی و مدون تفسیر، جعلی است و سهل بن احمد دیباجی او را ساخته و منکر احادیث موجود در تفسیر می باشد و آن را معتبر نمی داند. از علمای معاصر نیز، مرحوم آیت الله العظمی سید ابوالقاسم خوئی، حجیت این تفسیر را زیر سوال برده و در کتاب 'معجم رجال الحدیث' خود، می گوید: هر دو راویان این تفسیر جعلی هستند و مجهول الحال می باشند. اینها نمونه هایی از صحبت های مخالفین و موافقین تفسیر امام العسکری (ع) بود.

ص: ۱۰۴۱

محمد ابن قاسم استرآبادی - التفسیر المنسوب به امام العسگری

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه ج ۴

محمدجواد بلاغی - آلاء الرحمن ج ۱

رضا استادی - رساله ای در چاپ جدید کتاب تفسیر العسگری

هر یک از گفته ها از کتابهای مربوطه، منبع آن در همان کتاب است.

کلید واژه ها

کتاب تفسیر منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام کتاب شناسی امام حسن عسگری (ع) کتب تفسیری قرآن محمد ابن قاسم استرآبادی علوم قرآنی

کتاب الاتقان فی علوم القرآن

کتابی به گونه دایره المعارف، از مهمترین و جامع ترین کتب در تاریخ بیش از هزار ساله علوم قرآنی و قرآن و در زمینه تحقیق های مربوط به قرائت، نگارش و درک قرآن و آثار مرجع در این زمینه، به زبان عربی. این کتاب به علت جامعیتش بر تمام آثاری که توسط علمای دیگر که به طور انفرادی انجام شده، ارجح است. نویسنده آن جلال الدین عبدالرحمن سیوطی، فقیه، محدث و دانشمند معروف مصری است. الاتقان، شرحی مفصل از حروف، کلمه ها، شأن و محل نزول، کتابت، ایجاز، ناسخ و منسوخ و دیگر قواعد قرآن، علم تفسیر و مفسران قرآن را مورد بحث قرار داده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

جلال الدین عبدالرحمن بن ابی بکر.... سیوطی، یا ابوبکر محمد جلال الدین سیوطی، مکنی به 'ابوالفضل' از دانشمندان مشهور و نویسندگان پرآثار مصری که در سال ۸۴۹ ه ق در «اسیوط» یا «سیوط» در قاهره متولد شد. اجدادش ایرانی و از چند نسل قبل از او در بغداد زندگی می کردند و بعدا در مصر، اقامت کردند. پدرش قاضی و مدرس علم فقه در قاهره بود. سیوطی حدود ۸ سالگی قرآن را حفظ کرد. او علاوه بر آن که حافظ قرآن بود، حدود صد هزار حدیث از برداشت و سه اثر در علم حدیث تألیف کرده است. وی به تحصیل در تمامی علوم متداول آن زمان پرداخت و به خصوص در فقه و حدیث و مبانی و تفسیر و بیان و بدیع و نحو و تاریخ و لغت متبحر و بر معاصرین خودش، مقدم و در ادبیات و رجال و تراجم احوال و علوم دیگر، صاحب تألیفات شد. از ۱۷ سالگی کار نویسندگی را شروع کرد. سال ۸۶۹ ه ق، سفری به مکه برای حج داشت و بعد به قاهره برگشت و در سال ۸۷۲ ه ق بر کرسی تدریس پدرش نشست و سال ۸۹۱ ه ق در مدرسه بزرگی، مدرس شد. او بعد از ۱۵ سال، سال ۹۰۶ ه ق، از آن کناره گرفت و بر کنار و در سن ۴۰ سالگی منزوی شد و زندگی را وقف مطالعه و

نگارش کرد و با پشتکاری که داشت بیشتر از ۵۰۰ اثر به صورت کتاب و رساله از خود به جا گذاشت که بعضی از آن مختصر و بعضی بسیار مهم و مفصل است. وی سال ۹۱۱ در سن ۶۱ سالگی در قاهره از دنیا رفت. از آنجا که نویسنده، توجه خاصی به قرآن داشت، حدود شش کتاب در این زمینه نوشته که مهمترین آنها همین «الاتقان» است. این کتاب در دو جلد با هشتاد فصل است که هر کدام از آنها «نوع» نام دارد.

ص: ۱۰۴۲

- جلد اول فقط در مقدمات علوم تفسیر و رسوم تنزیل است. بعضی از موضوعات و مباحث مورد بحث عبارتند از: شناخت آیات مکی و مدنی، شناخت آیاتی که در سفر و حضر بر پیامبر نازل شد، اولین قسمتی که از قرآن نازل شده، شناخت آخرین آیه قرآن، شأن نزول آیات، گردآوری و تدوین قرآن، آداب تلاوت قرآن، آنچه در قرآن به غیر از لغت عرب است، در شناخت ادواتی که مفسر به آن نیاز دارد (بحث زبانی، ادبی و بلاغی)، در شناخت قواعد مهمی که مفسر به آن نیاز دارد، در شناخت محکم و متشابه، اعراب، عام و خاص، مقدم و موخر، مجمل و مبین، مطلق و مقید، مفهوم و منطوق، حقیقت و مجاز، تشبیه و استعاره های قرآنی، مباحثی درباره حروف مقطعه، مناسبت آیات و سوره، اعجاز و امثال قرآن، سوگندهای قرآنی، جدل های قرآن، بحث در مبهمات، موضوعاتی در بیان فاضل و افضل و فضایل. (بحث درباره اینکه آیا قرآن غث و سمین دارد و یا خیر، در رسم الخط و آداب نوشتن قرآن، در شناخت تفسیر و تأویل و نیاز به آن، در شناخت شروط مفسر و آداب تفسیر و طبقات مفسرین (زندگینامه).

روش نویسنده:

مؤلف، ابتدا موضوع را بیان کرده و نام مشهورترین افرادی که درباره آن موضوع تألیفاتی دارد، برده و بعد فایده آن موضوع و اهمیت و نقش آن را در شناخت و تفسیر معانی قرآن، مستدل مطرح می کند. سپس به نکات ریز و مسائل مربوط به آن با استشهاد به قرآن و حدیث و سخن بزرگان می پردازد. در موارد زیادی، نظر خودش را در آخر فصل می گوید.

ص: ۱۰۴۳

منابع مهم تألیف (الاتقان):

البرهان فی علوم القرآن (علی بن ابراهیم مشهور به حوفی)

فنون الافنان فی علوم القرآن و المجتبی فی علوم تتعلق بالقرآن (ابن جوزی)

جمال القراء (علم الدین سخاوی)

المرشد الوجیز (ابوشامه مقدسی)

مواقع العلوم من مواقع النجوم (جمال الدین بلقینی)

البرهان فی علوم القرآن (بدرالدین زرکشی)، که این کتاب، اصلی ترین منبع تألیف «الاتقان» است.

ترجمه و نشر:

۳ ترجمه از آن به زبان فارسی: ۱- ترجمه ای ظاهراً متعلق به زمان قاجاریه ۲- عنوان دائره المعارف قرآن، ترجمه محمدجعفر اسلامی ۳- دو جلد، ترجمه سیدمهدی حائری قزوینی. در مصر و قاهره و کلکته نیز چاپ شده است.

منابع

محمدعلی مدرس خیابانی- ریحانه الادب

محمدباقر موسوی خوانساری- روضات الجنات

غلامحسین مصاحب- دائره المعارف فارسی

ای. ان. بلاچ- کتابهای بزرگ تمدن اسلامی (ترجمه زهرا آقامحمد شیرازی)

کلید واژه ها

کتاب الاتقان فی علوم القرآن جلال الدین سیوطی کتاب شناسی علوم قرآنی قرآن کتب تفسیری زبان عربی کتب حدیث شناسی

کتاب غرائب القرآن و رغائب الفرقان (تفسیر نیشابوری)

نام اصلی کتاب «غرائب القرآن و رغائب الفرقان» و مشهور به «تفسیر نیشابوری» و از تفاسیر قرن هشتم هجری قمری است. این تفسیر از بهترین و جامع و مفیدترین تفاسیر قرآن است. نویسنده آن 'نظام اعرج' از علماء و مفسرین بزرگ می باشد. به گفته خوانساری، صاحب «روضات الجنات» از بهترین شروح کتاب خدا (قرآن) و جامع ترین تفاسیری که دارای فوائد لفظیه و

معنویه است و مورد استفاده خواص و عوام نیز می باشد.

ص: ۱۰۴۴

نظام الدین حسن بن محمد، ملقب به نظام الدین و نظام نیشابوری و معروف به نظام اعرج از ادبا و علما و مفسرین بزرگ در قرن هشتم هجری است. این مرد فاضل و عارف و محقق به جهت علم و دقت نظر و تبصرش در بین متأخرین، از شهرت خاصی برخوردار و زبانزد همه بود. تألیفات متنوعه او، بهترین معرف مقامات علمی اوست. به نقل از برخی مانند «کلام ذریعه» او را شیعه و به نقل بعضی دیگر همچون «ریحانه الادب» او را از بزرگان اهل تسنن می دانند. در «کشف الظنون» جملاتی از مقدمه تفسیر او نقل شده که به حسب ظاهر، منافی تشیع است ولی در «روضات الجنات» بطور حدسی حتی او را به ملامحمدتقی مجلسی اول، نسبت داده اند. تحقیق مطلب، به عهده علاقمندان است.

ساختار کتاب بطور اختصار:

این تفسیر در ۳ مجلد بزرگ، دارای یازده مقدمه و شامل جهات مختلف از احکام و قوف، قرائات، ذکر شماره حروف و کلمات و عدد آیات و نکات دقیق عربی است. سپس در تفسیر آیه، به تأویل آن می پردازد. در این اثر به اینکه این تفسیر خلاصه تفسیرهای مفاتیح الغیب فخر رازی و الکشاف زمخشری و تفاسیر دیگر است، اشاره شده است. نظام نیشابوری تفسیر دیگری دارد بنام «لب التأویل» که به شیوه تأویل الایات کمال الدین عبدالرزاق کاشانی تصنیف نموده است. سید محسن امین عاملی گوید که این تفسیر با تفسیر دیگر نیشابوری به چاپ رسیده است. تفسیر نیشابوری قبلاً در ۳ مجلد در تهران چاپ شده است. سال ۱۳۱۳ ه ق در یک مجلد بزرگ چاپ شد. در مصر و دهلی نو، تجدید چاپ شده است.

دائرة المعارف تشیع به نقل از:

سید محسن امین عاملی - اعیان الشیعه ۵/۲۴۸

محمدباقر خوانساری - روضات الجنات ۳/۱۰۲

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب ۶/۱۹۷

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - مفسران شیعه

حاجی خلیفه - کشف الظنون

کلید واژه ها

کتاب تفسیر نیشابوری نظام اعرج کتاب شناسی کتب تفسیری قرآن زبان عربی

کتاب تفسیر البرهان

یکی از مهم ترین تفاسیر روایی شیعی در قرن یازدهم و اوایل قرن ۱۲ ه ق، به زبان عربی. نویسنده سیدهاشم بن سلیمان حسینی توبلی بحرانی، عالم شیعه اخباری مسلک، مفسر، محدث و مؤلف است. وی در این تفسیر که به شیوه روایی است، موضوعات علوم شرعی، قصص، اخبار نبوی و مهم تر از همه فضایل اهل بیت امامیه را بیان کرده و بعد احادیث و روایات مأثوره از اهل بیت علیهم السلام و تناسب آنها با آیات قرآنی در ذیل آن آورده است. تفسیر 'البرهان'، بسیاری از اخبار و اسرار علم قرآن که در زمینه تفسیر در کتابهای ناشناخته کهن آمده، گردآوری کرده و خوانندگان را به روایات بسیاری که بر مفسران این زمان، پنهان مانده رهنمون است.

معرفی اجمالی نویسنده:

سیدهاشم سلیمان حسینی توبلی، مشهور به 'بحرانی' مفسر و محدث و مؤلف بزرگ شیعه و از علمای اخباری مسلک و از نوادگان سیدمرتضی علم الهدی که به واسطه او نسبش به امام هفتم حضرت موسی بن جعفر (ع) میرسد. سال تولد او را حدود ۱۰۵۰ ه ق، در خانواده ای روحانی در «کتکان» از قراء توبلی حاکم نشین آن روز بحرین، نقل کرده اند. وی ظاهراً دوران مهمی از تحصیل خود را در موطنش گذراند و سفرهایی به مشهد در ایران و نجف داشته است. در مشهد در محضر عبدالعظیم بن عباس استرآبادی، عالم اخباری از شاگردان شیخ بهائی بود. در نجف نیز، از شیخ فخرالدین طریحی رماحی، اجازه روایت دریافت کرد. از دیگر مشایخ روایی او نیز، به گفته ای در «البرهان» کلینی، صدوق و شیخ طوسی بودند. وی در بحرین از موفقیت ممتازی برخوردار بود و غیر از تدریس و تألیف، زعامت فقهی و مرجعیت دینی - اجتماعی را بر عهده داشت، به قضاوت و رسیدگی به امور حسبه می پرداخت و در رسیدگی به مظلومان و امور ستمدیدگان و برخورد با سلاطین و حکام

بحرین و پایداری در امر به معروف و نهی از منکر بسیار جدی و از همین رو، محبوبیت زیادی در بین مردم داشت. علی رغم تألیفات زیاد او و با وجود عنوان مرجعیتش، هیچ رساله فتوایی در آثار او دیده نشده است. برخی عقیده مندند که بر اثر تقوای زیاد، از نوشتن رساله خودداری کرده است. بحرانی در سال ۱۱۰۷ یا ۱۱۰۹ ه ق وفات کرد و در «توبلی» (زادگاهش) مدفون شد که بعدها مقبره اش زیارتگاه خاص و عام قرار گرفت.

ص: ۱۰۴۶

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

کتاب دارای یک مقدمه و ۱۶ باب است که در این ۱۶ باب، مسائل قرآنی و دیدگاههای تفسیری را بیان می کند. از جمله اینکه اول:

- در فضیلت و برتری عالم و متعلم،

- و بعد در فضیلت قرآن،

- و بعد ثقلین (ثقل اکبر و ثقل اصغر)،

- باب دیگر قرآن کریم به ترتیب نزول، جمع آوری نشده است،

- خودداری از تفسیر به رأی، مفسر صریحا دیگران را از دست زدن به تفسیر نهی می کند، اگر چه تعبیر او از تفسیر در اینجا به تأویل، بسیار نزدیک است.

- ظاهر و باطن قرآن،

- باب بعدی چرا قرآن به زبان عربی نازل شده است؟

- احادیث ناموافق با قرآن،

- اولین و آخرین سوره های نازل شده،

- در باب پانزدهم، مؤلف همبستگی عترت و قرآن و تأکید بر اینکه باطن و علم قرآن، نزد ائمه معصومین است، پرداخته و در باب شانزدهم، منابع تفسیر خود را معرفی و بعضی از اصطلاحات رایج تفسیری را گفته است. بحرانی در این تفسیر، فقط روایات و اخبار را آورده و در پایان هر بخش بصورت جداگانه، سلسله اسناد احادیث ضبط شده و احادیث اهل سنت را ذکر کرده است.

امتیاز تفسیر «البرهان»

۱- مزیت این تفسیر بر اینست که روایات تفسیری آن از منابع مهمی مانند تفسیر العیاشی، تفسیر منسوب به علی بن ابراهیم قمی، تفسیر منسوب به امام حسن عسگری و دیگر متون روایی شیعی، اعم از متون حدیثی یا تفسیری گرفته شده است.

ص: ۱۰۴۷

۲- در این تفسیر، فضایل اهل بیت علیهم السلام، فضایل سور و آیات، احکام مربوط به محل نزول (مکی و مدنی)، بیان شأن نزول، مقاصد و معانی آیات، نقل شده است. حسی که به فضای این تفسیر می دهد، حاکی از دفاعی کلامی برای اثبات حقانیت و معرفی فضایل اهل بیت است.

چند نکته:

- چون مؤلف، مقید به تفسیر آیات براساس روایات ائمه اطهار علیهم السلام بوده، در هر مورد که نتوانسته مناسب آیه، روایاتی بدست آورد، تفسیر آن را رها کرده لذا نمی توان این تفسیر را (البرهان) تفسیر کامل همه قرآن کریم، به شمار آورد.

- مؤلف در توجیه روش خود در این تفسیر، مبنی بر اینکه تفسیر قرآن باید براساس روایات نقل شده از ائمه معصومین باشد، علم تنزیل و تأویل را فقط مختص آنان، یعنی کسانی که قرآن در بیت شان نازل شده، میدانند و تأکید دارد بر اینکه علوم قرآنی، جایی جمع و متمرکز نمی شود مگر نزد اوصیای پیامبر (ص) و غیر از ائمه اطهار، هیچکس یارای آن را ندارد که تفسیری از قرآن ارائه دهد.

- این تفسیر، از این جهت که روایات ضعیف در آن نیز آمده و تخریج حدیث در آن صورت نگرفته با نقد جدی روبروست.

- این تفسیر سال ۱۳۵۷ شمسی در ۴ جلد تجدید چاپ شده است.

منابع

آقابزرگ تهرانی - طبقات اعلام الشیعه

سیدهاشم بحرانی - البرهان فی تفسیر القرآن

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

کلید واژه ها

کتاب تفسیر البرهان سیدهاشم بحرانی کتاب شناسی کتب تفسیری کتب حدیث شناسی قرآن تفسیر حدیث شناسی تشیع زبان

عربی

ص: ۱۰۴۸

کتاب «انوار التنزیل و اسرار التأویل» معروف به «تفسیر بیضاوی» در قرن هفتم هجری و به زبان عربی. نویسنده آن، عبدالله بن عمر بیضاوی، حکیم، متکلم، مفسر، محدث و مورخ ایرانی و قاضی و فقیه شافعی با گرایش اشعری مسلک می باشد. این تفسیر، تطبیق آیات قرآن با قواعد نحویه است، موارد مربوط به اعراب و معانی و بیان و حکمت و کلام را از «کشاف زمخشری و تفسیر کبیر فخر رازی» در این تفسیر آورده است و در مجموع یکی از مهم ترین و معتبرترین و متداول ترین تفاسیر در سده های اخیر در بین علما و فضلا و از قرن دهم قمری، اصلی ترین معرف برای شخصیت «بیضاوی» است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ناصرالدین ابوسعید عبدالله بن عمر بن محمد شیرازی معروف به بیضاوی، مفسر، فقیه، قاضی شافعی با گرایش کلامی اشعری که در شهر «بیضا» از توابع شیراز متولد شده است. به علت قضاوت و منسب قاضی در شیراز، نیز به او لقب شیرازی و کنیه اش را بعضی 'ابوالخیر' گویند. معاصر علامه حلی و خواجه نصیر طوسی است. اصلی ترین استاد او در فقه، پدرش بوده است لیکن محضر اساتید دیگری از عالمان منطقه آذربایجان را درک کرده است. وی در زمان اتابکان فارس در شیراز در سال ۶۷۰ ه ق، قاضی القضاة منطقه فارس شد و در همین دوران قضاوتش نیز سفرهایی به تبریز داشته است و در همین سفرها به علت ارتباطش با 'محمد کجوجانی' ظاهرا به ترکیه نفس پرداخته است. او در تبریز به تدریس مشغول بود. براساس مجموعه اطلاعات گوناگونی که در دست است، وی بخشی از دوران زندگیش را در تبریز گذرانده و بنا به نقل تاریخ حدود صدسالگی در همان شهر از دنیا رفته و در همانجا (تبریز) در مقبره چرنداب، مدفون شد. گویا قبرش تا دوره صفویه شناخته شده بوده است. تألیفات ارزشمند و زیادی از او برجای مانده است که از جمله تألیفاتش در زمینه علوم عقلی و نقلی غالبا جزو کتب درسی حوزه های علمیه اسلامی است.

۱- مقدمه ای در بیان روش تفسیری مؤلف.

۲- تفسیر هر یک از سوره های قرآن. در آغاز هر سوره نام و محل نزول سوره و پایان تفسیر هر سوره، احادیث مربوط به فضیلت و ثواب قرائت همان سوره ذکر شده است. مباحث لغوی و نحوی و اشاره به اختلافات نحوی دو مکتب بصره و کوفه و استشهاد فراوان به اشعار عرب از دیگر مطالب ادبی تفسیر است. این تفسیرش، از تفاسیر زمخشری و راغب اصفهانی و تفسیر فخر رازی استفاده کرده و بازیافته ها و باریک اندیشی های خودش را به آن اضافه کرده است.

ویژگی عمده تفسیر بیضاوی:

۱- در عین اینکه پرمحتوا است، ولی کم حجم می باشد. از این رو آنرا «سید المختصرات» گویند.

۲- با اینکه تفسیر درایی است اما روایات تفسیری در آن آمده است.

۳- در نقل اسرائیلیات، امساک کرده است.

۴- مباحث فقهی بطور مختصر و براساس مذهب شافعی گردآوری شده است.

۵- سبکی دلنشین و مطلوب دارد.

شرح و چاپ:

بیش تر از چهل شرح و حاشیه و تعلیقه، به گفته 'حاجی خلیفه' بر این تفسیر نوشته شده که در بین آنها حاشیه محیی الدین محمد معروف به شیخ زاده و قوجوی مفید تر و آسان تر است. همچنین شیخ بهائی و جلال الدین سیوطی حاشیه و تعلیقه نوشته اند. این تفسیر چاپهای متعدد شده است از جمله:

۱- دو جلد چاپ بمبی ۱۲۷۱ ه ق.

۲- تصحیح و طبع (هانری فیشر، مستشرق آلمانی) همراه با ترجمه آلمانی در ۷ جزء و ۲ جلد.

ص: ۱۰۵۰

۳- یک جلدی همراه با متن قرآن در وسط صفحات.

خلاصه، این تفسیر با عنوان «مختصر تفسیر البیضاوی» نیز در دست است.

منابع

بیضاوی- انوار التنزیل و اسرار التأویل به تصحیح هانری فیشر و چاپ تهران به خط کاظم جناب

قاضی ناصرالدین بن عمر- بیضاوی

غلامحسین مصاحب- دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب انوار التنزیل و اسرار التأویل (تفسیر بیضاوی) عبدالله ابن عمر بیضاوی کتاب شناسی کتب تفسیری قرآن تسنن علم نحو زبان عربی

کتاب جوامع الجامع

تفسیر «جوامع الجامع» از تفاسیر ادبی و لغوی و نحوی قرآن مجید در قرن ۶ هجری قمری و یکی از بهترین تفاسیر موخر شیعی است. نویسنده آن 'شیخ طبرسی' صاحب تفسیر بزرگ مجمع البیان می باشد. طبرسی، بعد از مجمع البیان، ۲ تفسیر دیگر نوشته که یکی از آنها «الکافی الشافی» و تفسیر دیگر، همین «جوامع الجامع» است.

معرفی اجمالی نویسنده

ابوعلی فضل بن حسن، ملقب به 'امین الاسلام' یا 'امین الدین' فقیه، محدث و مفسر بزرگ شیعه که در قرن ششم هجری زندگی می کرد. بعضی اصلیت او را از طبرستان (مازندران) گفته و بعضی از محققین، «طبرس» را همین «تفرش» امروزه می دانند. سلسله خاندان و خویشاوندانش همه از بزرگان علم و اهل فضل و کمال بودند. فرزندش شیخ رضی الدین ابونصر حسن معروف به حسن بن فضل صاحب کتاب «مکارم الاخلاق» و نوه او 'ابوالفضل علی بن حسن'، صاحب «مشکات الانوار» می باشند. طبرسی سال ۵۲۳ ه ق در سبزوار که از توابع خراسان بود، اقامت کرد. او ظاهراً ایام جوانی را در مشهد (خراسان) به یادگیری علوم و معارف اسلامی پرداخته بود و بعداً در سبزوار به تعلیم و تربیت و تدریس مشغول شد و ۲۵ سال آخر عمرش را آنجا گذراند. آن زمان، سبزوار، مرکز شیعیان بلوک بیهق بود. وی در بین علمای نامی، جایگاهی بسیار بزرگ دارد و کمتر کتاب مذهبی و به خصوص تفسیر قرآن است که از ذکر نام و آثار و افکار او، خالی باشد. مع الوصف، در نهایت تعجب باید گفت که شرح حال او به اختصار و اجمال بیان شده است. وی در تمام رشته علمی از ادبیات عرب تا حدیث و فقه و اصول و تفسیر و استاد مسلم بود. در علوم و حساب و جبر و مقابله نیز تبحر کافی داشت. اشعاری بسیار دارد که در زمان جوانی اش، آنرا انشاء کرده است. این شخصیت بزرگ در شب عید قربان سال ۵۴۸ ه ق، از دنیا رحلت نمود. اساتید وی، همه از عالمان

بزرگ شیعه و سنی بودند از جمله:

ص: ۱۰۵۱

۱- شیخ ابوعلی طوسی (فرزند برومند شیخ طوسی)

۲- دانشمند نامی، ابو عبدالله جعفر بن محمد دوریستی که از شاگردان شیخ مفید بوده است.

۳- حاکم موفق بن عبدالله عارف نوغانی که از علمای عامه بود.

از شاگردان او نیز می توان:

۱- قطب الدین راوندی

۲- محمد بن علی بن شهر آشوب مازندرانی (فقیه و عالم عالیمقدار) را نام برد. شیخ تألیفات و تصنیفات گرانبها و زیادی داشت که تفسیر مجمع البیان و همین تفسیر جوامع الجامع از جمله آنهاست.

معرفی اجمالی کتاب

این تفسیر در چهار مجلد بزرگ به زبان عربی است و میان علما، معتبر و متداول و مشهور است. از نظر بلاغت و اختصار، سرشار از نکات علمی و فوائد بسیار و کشف مبهمات است. در این تفسیر، مؤلف به مباحث نحوی، لغوی و بلاغی پرداخته و آرای نحویان بصره و کوفه را بررسی کرده و از امثال آن بهره برده است. مؤلف بعد از تألیف مجمع البیان، چون بر تفسیر کشف زمخشری (عالم معروف اهل تسنن) اطلاع پیدا کرد، تفسیری دیگر بنام «الکافی الشافی» نوشت و بعد از آن بنا به خواهش و اصرار فرزندش 'ابونصر حسن بن فضل' تفسیری مختصر و جامع فوائد تفسیر کبیرش و لطائف تفسیر کشف، نوشت و نام آن را «جوامع» گذاشت. سن او در این زمان نگارش تفسیر، بیشتر از هفتاد سال بود. طول تدوین این تفسیر را، در ۱۲ ماه به عدد ائمه معصومین شیخ طبرسی تصریح کرده یعنی از صفر ۵۴۲ تا محرم ۵۴۳؛ یازده ماه و ۶ روز زمان برده است.

ص: ۱۰۵۲

- نسخه های متعددی از این تفسیر موجود است که قدیمی ترین آن به تاریخ ذیقعدہ ۷۶۳ ه ق، در مجلس شورای اسلامی است.

- چاپ سنگی آن در ۱۳۰۲ ه ق و بعد در سال ۱۳۲۱ ق در تهران شد.

- چاپ آخر آن توسط انتشارات دانشگاه با مقدمه و تعلیقات آقای گرجی در سال ۱۳۴۷ شمسی در تهران انجام شد.

- یک نسخه خطی آن که تفسیر نصف اول قرآن و سه نسخه خطی دیگر که تفسیر تمام قرآن است در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری تهران موجود است.

منابع

محمدعلی مدرس خیابانی- ریحانه الادب

دائرة المعارف تشیع به نقل مجمع البیان - الذریعه، تاسیس الشیعه، التفسیر و المفسرون ۲/۹۹

دانشنامه جهان اسلام- ج ۴/۶۴۳

علی دوانی- مفاخر اسلام

کلید واژه ها

کتاب جوامع الجامع شیخ طبرسی کتاب شناسی کتب تفسیری قرآن زبان عربی تشیع علم نحو لغت شناسی

کتاب اطیب البیان فی تفسیر القرآن

تفسیری از قرآن مجید به زبان فارسی، در ۱۴ جلد که جلد اول آن سال ۱۳۴۱ شمسی تمام شده و بقیه مجلدات آن، بعد از سال ۱۳۴۱ به اتمام رسیده است. این کتاب تفسیر، شامل تفسیر تمام قرآن بر پایه اصول اعتقادی شیعه و بر مبنای احادیث و روایات شیعه است. نویسنده آن، حاج سید عبدالحسین طیب می باشد. به گفته وی نگارش این تفسیر به دستور امام هشتم شیعیان حضرت رضا (ع) و امام دوازدهم حضرت مهدی (عج) در خواب بوده که به او داده شده است. در مقدمه این تفسیر، ۱۰ مطلب طی ۱۲ گفتار برای بصیرت خواننده در قرائت کتابهای تفسیر قرآن، از مؤلف آمده است که عبارتست از:

ص: ۱۰۵۳

۱- فضیلت قرآن و وجوب تمسک به آن

۲- عدم تحریف قرآن و توجیه اخبار تحریف

۳- تفسیر قرآن و روش مفسران و کتابهای تفسیری

۴- اختلاف قرائات و تحقیق کلام در کتابت قرآن

۵- فضیلت قرآن در حفظ و یاد گرفتن و یاد دادن قرآن

۶- اعجاز قرآن و وجوه آن

۷- وجوب احترام قرآن و حرمت و هتک آن

۸- شفاعت و خصومت قرآن و بحث مختصری درباره شفاعت

۹- کیفیت نزول قرآن و مراتب نزول

۱۰- استعاذه و حقیقت آن، بحثی راجع به مستعید و مستعاذبه و مستعاذمه

منابع

سید عبدالحسین طیب - اطیب البیان فی تفسیر القرآن

کلید واژه ها

کتاب اطیب البیان فی تفسیر القرآن سید عبدالحسین طیب کتاب شناسی کتب تفسیری قرآن تفسیر تشیع زبان فارسی حدیث شناسی

کتاب المیزان فی تفسیر القرآن

تفسیر گرانسنگ المیزان، الهام بخش و ام التفاسیر معاصر شیعی است. مؤلف عالیقدر آن علامه بزرگوار آیت ا.... سید محمدحسین طباطبایی تبریزی یکی از مفاخر بزرگ مفسران قرون اسلامی هجری می باشد. این تفسیر کامل ترین و مهمترین تفاسیر موجود قرآن و سرچشمه دیگر تفاسیر معاصر است. تفسیر المیزان یکی از تفاسیر قرآن به قرآن، به زبان عربی است. در وادی تفسیر به جرأت می توان گفت متن کتاب و سنت، زیرساخت اصلی و محوری آن را شکل می دهد. همان طور که قرآن مخزن همه علوم است، تفسیر المیزان مخزن همه آراء و افکار علوی است که این حکیم الهی از آن بهره مند شده و به دیگران رسانده است.

معرفی اجمالی نویسنده سیدمحمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

بیانات صاحب نظران

شهید مطهری (ره): از آغاز تألیف تفسیر تاکنون تفسیری مانند المیزان نوشته نشده است.

مقام معظم رهبری در وصف علامه طباطبایی: علامه مجموعه ای از معارف و فرهنگ اسلام بود، فقیه و حکیم و آگاه، از اندوخته های فلسفی شرق و غرب بود و ...

استاد محمد هادی معرفت: مفسران در گذشته و حال بسیارند جز آنکه در میان همه آنها معدود تفاسیری چشم گیر و قابل توجه می باشند، از آن جمله تفسیر المیزان نوشته ی استاد علامه است.

نظریه علامه طباطبایی در باب تفسیر و تأویل

حق در مورد تفسیر آن است که آن حقیقت واقعیه است که بیانات قرآنی اعم از حکمتها و موعظه ها به آن استناد پیدا می کند و تأویل برای مقام آیات قرآن، اعم از محکمه و متشابه وجود دارد. البته تأویل مفهومی نیست که الفاظ به آن احاطه پیدا نماید. خداوند متعال آنها را به قید لفظ می آورد تا مقاصد را به اذهان سامع نزدیک سازد، آنها همانند مثلها هستند که در موردی مثل زده می شود تا مقاصد روشن شود و بر حسن فهم شنونده تقریب ذهن به عمل آید. علامه با احاطه ای که بر آیات قرآنی داشته در تفسیر یک آیه، تمامی آیات را مورد توجه قرار می داده و از آنها مؤیدی بر نظر تفسیری خود استنباط می کرده است؛ چرا که از نظر وی هیچ آیه ای ناقص آیه دیگری نیست. این مسأله باعث نمی شد که علامه از تأثیرات و دلایل نقلی و احادیث استفاده نکند. از دیدگاه علامه سنت، مؤید کتاب و کتاب مفسر سنت بودند.

ص: ۱۰۵۵

المیزان از بزرگترین آثار علمی علامه طباطبایی، و به حق در نوع خود کم نظیر و مایه مباحثات و افتخار شیعه و پس از تفسیر تبیان شیخ طوسی (م ۴۶۰ ق) و مجمع البیان طبرسی، بزرگترین و جامعترین تفسیر شیعی و از نظر قوت علمی و مطلوبیت روش تفسیری بی نظیری است.

ساختار کتاب اصل تفسیر المیزان به عربی در ۲۰ مجلد وزیری نوشته شده است و تألیف آن ۱۳۲۹ ه ق پایان یافته است. ترجمه فارسی آن به همت جمعی از فضلاء و مدرسین حوزه علمیه قم در ۴۰ مجلد توسط آقایان حجج الاسلام، ناصر مکارم شیرازی، شیخ محمدجواد کرمانی، محمدتقی مصباح یزدی، محمدرضا صالحی کرمانی، سیدمحمد خامنه ای، عبدالکریم بروجردی، سید محمدباقر موسوی همدانی فراهم گردیده است. همچنین ترجمه دیگری در ۲۰ جلد که تماماً توسط سید محمدباقر موسوی همدانی ترجمه و منتشر شده است. اصل این کتاب در حدود ۸۰۰۰ صفحه قطع وزیری است و فارسی آن در حدود ۱۶۰۰۰ صفحه یا کمی بیشتر است. این تفسیر، مرجع تألیفات و تحقیقات بسیاری از محققین نیز قرار گرفته است. علامه در تفسیر گرانقدر خود نکات بسیار مهم و معارفی مربوط به اسماء خدای سبحان و صفات و افعال او و وضع الفاظ و کلام خدا و نحوه تکلمه موجودات، نحوه سخن گفتن خداوند با انسان، زبان تمثیلی و نسبت آن با تأویل، زبان قرآن و معارفی مربوط به انسان در زندگی قبل از دنیا، بعد از دنیا و در دنیا است و معارفی مربوط به اخلاق نیک و بد انسان و دهها بحث مفید که امروزه در کلام جدید به شدت مطرح است، را عنوان کرده و دیدگاه قرآن را درباره آن به دقت روشن فرموده اند. ایشان در تفسیر خود نخست چند آیه از قرآن کریم را آورده، سپس به طور جداگانه قسمت قسمت از آیه را مجدداً یاد می کند و به تفسیر آن می پردازد و نیز اول تحت عنوان بیان، بحث هایی فلسفی، اجتماعی، تاریخی، علمی و اخلاقی پیش می آورد، سپس با بحث روائی و نقل روایات، سخنان خویش را پایان می بخشد.

ویژگی مهم این تفسیر به کارگیری تفسیر قرآن به قرآن است. این روش در کار مفسر تنها در کنار هم گذاشتن آیات برای درک معنای واژه خلاصه نمی شود، بلکه موضوعات مشابه و مشترک در سوره های مختلف را کنار یکدیگر قرار می دهد، تحلیل و مقایسه می کند و برای درک پیام آیه به شیوه تدبری و اجتهادی توسل می جوید. یکی از ابعاد چشم گیر المیزان، جامعه گرایی این تفسیر است. بی گمان این خصیصه از اندیشه و گرایشهای اجتماعی مؤلف برخاسته است و به مباحثی چون: حکومت، آزادی، عدالت اجتماعی، نظم اجتماعی، مشکلات امت اسلامی، علل عقب ماندگی مسلمانان، حقوق زن و دهها موضوع روز، روی آورده است. از مسائل بارز در المیزان، توجه به شبهات و اشکالات مخالفان و نقد و بررسی آنهاست و یکی دیگر از جنبه های تفسیر، عنایت به بحث های علمی و فلسفی و کلامی است. آنچه که سیره خاص المیزان است، این است که جز در روایات معصومین (ع) در تفاسیر پیشینیان به ندرت دیده می شود و بعد از آن همه هنوز به ابتکار خویش باقی است، همانا شناسایی آیات کلیدی و ریشه ای قرآن است. مرحوم علامه از آیات کلیدی قرآن کریم به عنوان غرر آیات یاد می فرمود که درخشش چشمگیر آنها نه تنها راهگشای بسیاری از آیات دیگر قرآن بود، بلکه پایه محکمی برای حل بسیاری از احادیث خواهد بود. ویژگی دیگر این تفسیر در آن است که به اخبار و احادیث از پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) اعتناء تام و تمام نشان می دهد.

شیوه تفسیر استاد جوادی آملی، روشهای تفسیری علامه را در چند فصل یادآوری نموده اند:

۱- تفسیر قرآن به قرآن: در کیفیت استدلال یا استمداد از آیه ای برای آیه دیگر، سیره مفسران آیات الاحکام چنین بوده که در استنباط حکم فقهی از قرآن، آیات مقیده را شاهد تقید آیات مطلقه قرار می دادند و همچنین آیات خاصه را سند تخصیص آیات عامه می دانند.

۲- ضرب قرآن به قرآن: توجه به این نکته ضرورت دارد که بین تفسیر قرآن به قرآن و ضرب قرآن به قرآن تفاوتی وجود دارد و این تفاوت بین تفسیر قرآن به قرآن با ضرب قرآن به قرآن، بعض به بعض - که یک نوع تفسیر به رأی است - موضوع امتیاز است و قهرا امتیاز حکمی هم خواهند داشت.

۳- شیوه تفسیری مرحوم علامه:

۱- مرحوم علامه اطلاع نسبتا وسیعی نسبت به مقام ظواهر قرآن داشتند و از هر آیه را که طرح می نمودند، طوری درباره آن بحث می کردند که سراسر قرآن کریم مطمح نظر بود.

۲- مرحوم علامه سیری طولانی و عمیق در سنت سلسله معصومین (ع) داشتند و لذا هر آیه که طرح می شود، طوری آن را تفسیر می کردند که اگر در بین سنت معصومین (ع) دلیل یا تأییدی وجود دارد، از آن به عنوان استدلال یا استمداد بهره برداری شود.

۳- مرحوم علامه تبحری کم نظیر در تفکر عقلی داشتند و لذا هر آیه را طوری تفسیر می نمودند که اگر در بین مبادی بین و یا مبین عقلی دلیل یا تأییدی وجود داشت، از آن در خصوص معارف عقلی به عنوان استدلال یا استمداد بهره برداری شود.

ص: ۱۰۵۸

۴- مرحوم علامه در علوم نقلی صاحب نظر بوده و از مبانی مسلمة آنها اطلاع کافی داشتند و لذا اگر شواهدی از آنها راجع به آیه مورد بحث وجود نمی داشت، هرگز آیه را بر وجهی حمل نمی نمودند که با مبانی آن رشته از علوم نقلی متناقض باشد بلکه بر وجهی حمل می کردند که تبیینی با آنها نداشته باشد.

۵- مرحوم علامه به همه محکومات قرآن آشنا بودند و می فرمودند برجسته ترین آیه محکمه همانا «لیس کمثله شیء» است و در شناخت متشابهات نیز ماهر بودند.

۶- مرحوم علامه آشنایی کامل به مبادی برهان و شرایط مقدمات آن داشتند و لذا هرگز برای فرضیه علمی ارج برهانی قائل نبودند.

۷- مرحوم علامه آشنایی کامل به مبانی عرفان و خطوط کلی کشف و اقسام گوناگون شهود داشتند و لذا درعین دعوت به تهذیب نفس و استفاده روش تزکیه از قرآن و حمایت از ریاضت شروع هرگز کشف عرفانی خود یا دیگران را معیار تفسیر قرار نمی دادند.

۸- مرحوم علامه در تشخیص مفهوم از مصداق، کارآزموده بودند و هرگز تفسیر را با تطبیق خلط نمی کردند.

۹- مرحوم علامه تنزل قرآن کریم را به طور تجلی می دانستند، نه تجافی لذا معارف طولی آن را مورد نظر داشته و هر یک از آنها را در رتبه خاص خویش قرار می دادند.

۱۰- مرحوم علامه معارف دینی را جزء ماورای طبیعت می دانستند نه طبیعت، لذا آنها را منزله از احکام ماده و حرکت دانسته و افزونی و کاهش مادی را در حریم آنها روا نمی دیدند.

۱۱- آشنایی کامل مرحوم علامه با قرآن کریم نه تنها موجب شد که آیات و حکمات قرآن را با ارجاع یکدیگر حل کنند بلکه در تفسیر حروف مقطعه نیز همین سیره حسنه را اعمال می نمودند.

استاد علامه، موضوعاتی که در قرآن در موارد متعددی تکرار شده را یکجا جمع آوری و یک بحث مستوفی، مفصل درباره موضوع آنها انجام داده اند، سپس هر وقت به آن مطلب می رسیدند با بیان اجمالی به همان مرکز اولی حواله می دادند.

مزایا و محاسن المیزان

۱- جمع دو شیوه تفسیری ترتیبی و موضوعی

۲- وحدت موضوعی در هر سوره

۳- روح کلی حاکم بر قرآن

۴- شناخت ارتباط آیات قرآن

۵- جایگاه فطرت پاک در رسیدن به حقایق قرآن.

منابع

علامه طباطبایی- تفسیر المیزان- ج ۱، صفحه ۲۰ و ۵۵

دایره المعارف تشیع- ج ۴ صفحه ۵۷۵، ج ۱۰ صفحه ۴۶۶-۴۶۲

بهاء الدین خرمشاهی- دانشنامه قرآن- ج ۱ صفحه ۷۷۰

موسوی همدانی- ترجمه تفسیر المیزان- ج ۱ صفحه ۲۵-۱۸

عبدالرحیم عتیقی بخشایشی- طبقات مفسران شیعه- ج ۱ صفحه ۱۹۵، ج ۴ صفحه ۴۵۴-۴۳۹

محمد شفیعی- مفسران شیعه- صفحه ۲۰۱

محمد هادی معرفت- تفسیر و مفسران- ج ۲ صفحه ۴۹۸-۴۹۷

راحله ملکی پور- کتابشناسی- صفحه ۳۴۵

قنبر علی کرمانی- کتابشناسی علامه طباطبایی

غلامحسین صدری افشار- فرهنگ فارسی اعلام- صفحه ۴۷۱

کلید واژه ها

کتاب المیزان فی تفسیر القرآن سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب تفسیری تفسیر قرآن علوم قرآنی زبان عربی
تشیع

ص: ۱۰۶۰

کتاب قرآن در اسلام نوشته محمدحسین طباطبایی، از ریشه دارترین مدارک آیین مقدس اسلام است. علامه در این نوشته کوتاه که در نوع خود کم نظیر است، قرآن را در جنبه های مختلف بررسی کرده و دیدگاه های عقلی و منطقی آن را معرفی نموده است. موضوع این کتاب موقعیت قرآن مجید در جهان اسلام است، اینکه قرآن چیست، چه ارزشی برای مسلمانان دارد، کتابی است جهانی و همیشگی، وصیی است آسمانی نه مولود فکر بشری و رابطه آن با دیگر علوم و اوصاف آن.

معرفی اجمالی نویسنده

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند؛ به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

هدف و ویژگی کتاب

یکی از ویژگی ها و یا می توان گفت یکی از اهداف این کتاب بیان موقعیت قرآن مجید است، به طوری که کتاب مقدس خود دلالت می کند، نه به طوری که درباره اش اعتقاد داریم و میان این دو حروف و غرض فرق بسیار است و به بیانی دیگر موقعیتی را که برای قرآن مجید - با دلیل یا بی دلیل - قائل می شویم، اگر موقعیتی باشد که مناقض و مخالف بیان قرآنی است، ارزشی مسلم نخواهد داشت و اگر چیزی باشد که بیان قرآنی از آن ساکت است، با اختلاف انظار که در میان مسلمانان است، نمی توان همه را به پذیرفتن آن واداشت. تنها موقعیتی را می شود به حساب آورد که قرآن مجید خود دلالت بر آن داشته باشد و این کتاب شامل بیان همین موقعیت قرآن مجید است.

ساختار کتاب

این کتاب توسط ناشرین مختلف از جمله دارالکتب اسلامیة منتشر شده است. این کتاب دارای فهرست اعلام، فهرست اماکن، فهرست کتابهای یاد شده، فهرست آیات قرآنی و فهرست روایات می باشد و همچنین دارای ۵ بخش اصلی می باشد که عبارتند از:

ص: ۱۰۶۲

بخش اول: قرآن مجید چه ارزشی در میان مسلمانان دارد؟

بخش دوم: چگونگی تعلیم قرآن مجید.

بخش سوم: وحی قرآن مجید.

بخش چهارم: رابطه ی قرآن مجید با علوم.

بخش پنجم: ترتیب نزول قرآن و انتشارش در میان مردم.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی - قرآن در اسلام

دایره المعارف تشیع - جلد ۱۰ صفحه ۴۶۲ و جلد ۳ صفحه ۱۳۶

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه جلد ۱ صفحه ۱۹۵ و جلد ۴ صفحه ۴۵۴

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

حسن افتخارزاده - فهرست مقالات و کتب فلسفی - صفحه ۶۲

کلید واژه ها

کتاب قرآن در اسلام سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی قرآن علوم قرآنی تشیع

کتاب تفسیر قرآن

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب شامل تفسیر سه سوره قرآن است که در سه بخش مجزا و با عناوین متفاوت نگارش یافته است:

نظام اخلاقی اسلام (تفسیر سوره حجرات): این بخش حدود سی سال پیش نگارش یافته و اصول و ارزشهای اسلامی که در سوره حجرات وارد شده به صورت دلپذیر در آن تفسیر شده است. مقدمه این بخش در سال ۱۳۷۶ توسط مؤلف محترم نوشته شده است و پیشگفتار در سال ۱۳۵۹ نوشته شده است.

احمد موعود انجیل (تفسیر سوره صف): نگارنده برای آشنا ساختن جوانان با کتاب و معجزه جاویدان آن حضرت کوششی در تفسیر سوره صف انجام داده اند.

دوست نماها (تفسیر سوره منافقون): مباحث مربوط به تفسیر این سوره نیز به صورت سلسله مقالاتی در مجله درسهایی از

مکتب اسلام منتشر شده است و با اضافات کامل به صورت کتاب به نگارش درآمده است.

ص: ۱۰۶۳

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، *الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین*، *موسوعه طبقات الفقها*، *معجم التراث و الموسوعه الرجالیه*، *فروغ ابدیت*، *سیمای فرزندگان*، *آئین وهابیت* و ...

ساختار بندی کتاب:

مباحث مطرح شده در هر بخش به شرح زیر است:

نظام اخلاقی اسلام (تفسیر سوره حجرات):

۱- مشخصات سوره حجرات

۲- انضباط اسلامی

۳- متانت در سخن گفتن

۴- گناه شایعه سازی

۵- مصونیت از گناه و خطا

۶- پیامبر باطن با وجدان اخلاقی

۷- صلح پایدار

۸- اخوت اسلامی

۹- احترام به شخصیت مسلمان

۱۰- عیب جویی ممنوع

۱۱- نام و فامیل بد

۱۲- بدبینی

۱۳- کنجاوی در اسرار مردم

۱۴- بدگویی پشت سر مردم

۱۵- اسلام و برتری نژادی

۱۶- اسلام و ایمان در قرآن

۱۷- فداکاری در راه هدف

۱۸- علم بی پایان خداوند

۱۹- بزرگترین معمت

۲۰- آگاهی از غیب

احمد موعود انجیل (تفسیر سوره صف):

۱- خصوصیات سوره صف

۲- مقام ذرات جهان خدا را تسبیح می گویند

۳- گفتار بدون کردار

۴- جهاد در راه خدا

۵- جمعیت مزاحم و آزارده

۶- مسیح از آمدن پیامبری به نام احمد بشارت می دهد

۷- پرسشهایی در مورد فارقلیط و پاسخ آنها

۸- نور حق به خاموشی نمی گراید

۹- بهترین تجارت و بازرگانی

۱۰- چهره حواریون در انجیل و قرآن

دوست نماها (تفسیر سوره منافقون):

۱- خصوصیات سوره منافقون

۲- نفاق و دورویی

۳- آثار شوم نفاق

۴- نشانه های نفاق

۵- منافقان و مسأله استغفار

۶- توطئه خطرناک منافقان

۷- دنیا از دیدگاه اسلام

ص: ۱۰۶۵

این کتاب در سال ۱۳۸۵ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - تفسیر قرآن

کلید واژه ها

کتاب تفسیر قرآن جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی علوم قرآنی کتب تفسیری تفسیر سوره منافقون سوره صف سوره حجرات اسلام

کتاب سیمای انسان کامل در قرآن (تفسیر سوره فرقان)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب تفسیری است فشرده و در عین حال گویا بر سوره فرقان که یکی از سوره های کلی قرآن است می باشد. قرآن در سوره فرقان طی تعالیم چهارگانه خود سیمای انسان کامل را ارائه نموده و با کوتاه ترین عبارات، گمشده انسان را در حکمت عملی به او معرفی می کند.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۰۶۶

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل چندین مبحث و عنوان است که بعضی از آنها به قرار زیر است:

۱- ویژگی های سوره فرقان

۲- دلایل جهانی بودن اسلام

۳- مالکیت خداوند بر جهان هستی

۴- فرمانروای مطلق هستی

۵- خالق مقام هستی

۶- انگیزه های پرستش

۷- حربه تهمت

۸- بهانه های کودکانه

۹- نتیجه فرار از واقعیت ها

۱۰- چرا پیامبران ساده زیستند؟

۱۱- غرور سرچشمه الحاد

۱۲- تعیین کنندگان سرنوشت انسان

۱۳- علت نزول تدریجی قرآن

۱۴- سرنوشت های عبرت انگیز

۱۵- هواپرستی بدترین بت پرستی

۱۶- سایه های متحرک نشانه ای از قدرت اوست

۱۷- دو رکن اساسی تربیت

۱۸- پاداش امامت

۱۹- حقیقت توکل چیست؟

۲۰- انگیزه های سجده به خدا

۲۱- نشانه های بندگان خدا

۲۲- سرانجام زندگی بندگان خدا

۲۳- و...

محتویات این کتاب قبلا- به صورت مقالاتی در مجله وزین مکتب اسلام چاپ شده و اکنون به صورت کامل تری به خوانندگان تقدیم شده است. مقدمه این کتاب توسط مؤلف محترم در سال ۱۳۷۷ نوشته شده است.

منابع

جعفر سبحانی - سیمای انسان کامل در قرآن

کلید واژه ها

کتاب سیمای انسان کامل در قرآن جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب تفسیری تفسیر سوره فرقان انسان کامل حکمت عملی اسلام

کتاب نزاht قرآن از تحریف

استاد حکیم و مفسر قرآن، حضرت آیت الله عبدالله جوادی آملی در این اثر وزین از منظرهای مختلف، هم بر نفوذناپذیری و تحریف ناشدنی بودن قرآن سخن راسخ و قلم استوار راندند و هم در مقام جواب شبهات و پاسخ از سوالات برآمده، از باب «رجوما للشیاطین»، شبهات باطله آنان را دفع کردند. این اثر از مجموعه آثار بیانی و قلمی ای است که استاد قبل از تدریس و تدوین تفسیر ترتیبی تسنیم، بدان همت گمارده و دو دهه قبل در جمع طلاب و اساتید حوزه علمیه قم آن را تدریس فرموده اند.

ص: ۱۰۶۷

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه. ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند.

از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

این اثر پایدار و ماندگار در چهار فصل به شرح زیر تنظیم شده است:

۱- فصل اول که کلیات است و به مفاهیم و مباحث کلی پرداخته است.

۲- فصل دوم: ادله عقلی و نقلی، اعم از قرآن و سنت مورد بررسی قرار گرفته، نظرات اساتید و شخصیت های عالم اسلام در طی قرون گذشته مورد بررسی و احیاناً نقد قرار داده است.

۳- فصل سوم: در این فصل به شواهد تاریخی و اهتمام ائمه (ع) به نزاهت قرآن از تخریب پرداخته شده است.

۴- فصل چهارم: که فصل پایانی کتاب است، بررسی و نقد شبهات مدعیان تحریف را موضوع خود قرار داده است.

در انتهای کتاب، فهرست آیات، روایات، اشعار و کتب و اعلام، منابع آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط مرکز نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و منتشر شده است و همچنین آقای علی نصیری محقق این اثر بوده اند.

منابع

عبدالله جوادی آملی - نزاهت قرآن از تحریف

نرم افزار اسراء - زندگینامه استاد عبدالله جوادی آملی

کلید واژه ها

کتاب نزاهت قرآن از تحریف عبدالله جوادی آملی قرآن تحریف کتب اسلامی کتاب شناسی علوم قرآنی

کتاب مثل های آموزنده قرآن در تبیین ۵۷ مثل قرآنی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. مؤلف در این کتاب خود بعد از نگارش یک مقدمه و شش فصل به تبیین ۵۷ مثل آموزنده قرآن پرداخته است. در هر مثل مؤلف به تفسیر لغات آیه پرداخته و سپس آن را تبیین کرده و به توضیح آن پرداخته است. نگارنده این مثل های آموزنده را از آیات قرآنی برگرفته است و به قرآن پژوهان تقدیم نموده است. مؤلف برای نگارش این اثر خود از سوره های قرآنی و نهج البلاغه و المیزان و مثنوی و مجمع الامثال و ... بهره گرفته است.

ص: ۱۰۶۹

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، *الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین*، *موسوعه طبقات الفقها*، *معجم التراث و الموسوعه الرجالیه*، *فروغ ابدیت*، *سیمای فرزندگان*، *آئین وهابیت* و ...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۶ فصل به شرح زیر است:

- فصل اول: مثل و مثل

- فصل دوم: مثلهای رایج در محاورات مردم

- فصل سوم: سیمای مثلهای قرآن

- فصل چهارم: مثل صریح و کامن یا آشکار و پنهان

- فصل پنجم: ویژگی مثلهای مکی و مدنی

- فصل ششم: آیاتی که از آنها به عنوان مثل بهره می گیرند.

این کتاب در سال ۱۳۸۲ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - مثل های آموزنده قرآن در تبیین ۵۷ مثل قرآنی

کلید واژه ها

کتاب مثل های آموزنده قرآن در تبیین ۵۷ مثل قرآنی جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی قرآن داستان قرآنی علوم قرآنی کتب تفسیری تشیع

کتاب قرآن و اسرار آفرینش؛ در سرزمین نبوک

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب شامل تفسیر دو سوره قرآن است که در دو بخش مجزا و با عنوانی متفاوت نگارش یافته است:

قرآن اسرار آفرینش (تفسیر سوره رعد): این بخش که به صورت تفسیری نارسا برای سوره رعد نگاشته شده و این سوره علاوه بر اسرار آفرینش در موضوعات گوناگونی بحث و گفتگو نموده است، اما از آنجا که در آغاز این سوره از اسرار آفرینش به طرز بدیعی سخن به میان آمده؛ به طوری که در هیچ سوره ای این اندازه عنایت به بیان اسرار خلقت دیده نمی شود، نام این بخش با الهام از نخستین فصول کتاب، قرآن و اسرار آفرینش انتخاب شده است. این کتاب قبلا به صورت سلسله مقالاتی در مجله مکتب اسلام در بخش تفسیر چاپ شده است و اکنون به صورت کتاب و به نحو کامل تری به خوانندگان تقدیم شده است. مقدمه این بخش توسط مؤلف محترم در سال ۱۳۵۴ نوشته شده است.

در سرزمین تبوک (تفسیر سوره توبه): جوانان علاقه مند به انقلاب اسلامی با قرائت تفسیر سوره توبه که به زبان فارسی و روان نگارش یافته است با حقایق آشنا می شوند که نمونه های آن را در کشور خویش مشاهده می کنند و سرانجام حقیقتی مکشوف می شود و آن است که: اصول نفاق در دیروز و امروز یکسان است. مقدمه این بخش توسط مؤلف محترم در سال ۱۳۷۹ نوشته شده است.

زندگینامه (آیت اله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۰۷۲

ساختار بندی کتاب:

مباحثی که در هر بخش مطرح گردیده است به شرح زیر می باشد:

قرآن و اسرار آفرینش (تفسیر سوره رعد):

۱- خصوصیات سوره رعد- هدف و مزایای سوره رعد

۲- پژوهشی در مورد حروف مقطعه قرآن

۳- نکات پنج گانه: ۱. قرآن و جاذبه عمومی ۲. استیلا بر عرش قدرت ۳. قرآن و تسخیر خورشید و ماه ۴. حرکات عمومی

کرات آسمانی ۵. تدبیر جهان خلقت با خداست

۴- چگونگی علم خداوند به موجودات

۵- پاسدارانی که از ما مراقبت می کنند

۶- چرا پرستش مخصوص خداست؟

۷- نشانه های حق و باطل

۸- نشانه های صاحبان خرد

۹- قرآن عالی ترین جلوه گاه معارف عقلی

۱۰- امکان تغییر سرنوشت

۱۱- گواهان رسالت پیامبر اسلام و...

در سرزمین تبوک (تفسیر سوره توبه):

۱- خصوصیات سوره توبه

۲- براءت از مشرکان

۳- راه دعوت اسلام

۴- دلایل بر داشتن امان

۵- تحریک احساسات دینی

۶- تحریف قوانین اسلامی

۷- جهاد جانفرسا

۸- سال و ماه اسلامی

۹- پاداش مجاهدان

۱۰- تشکیل دولت اسلامی و مبارزه با اهل کتاب

۱۱- پیشوایان منحرف یهود و نصارا

۱۲- نشانه های منافقین و مؤمن و...

این کتاب در سال ۱۳۸۴ توسط موسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - قرآن و اسرار آفرینش؛ در سرزمین تبوک

بهاء الدین خرمشاهی - دانشنامه قرآن - صفحه ۷۱۱

کلید واژه ها

کتاب قرآن و اسرار آفرینش؛ در سرزمین تبوک جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی علوم قرآنی کتب تفسیری تفسیر سوره
رعد سوره توبه قرآن آفرینش

ص: ۱۰۷۳

این کتاب یکی از آثار و تألیفات حضرت آیت الله عبدالله جوادی آملی به زبان عربی است که توسط زینب کربلایی به فارسی ترجمه شده است. این کتاب خلاصه ای است درباره قرآن حکیم در پیشگاه امام هشتم حضرت علی بن موسی الرضا (ع)، تا بدین وسیله مقام منبع حضرت در پرتو نور قرآن کریم آشکار گردد و از طرفی معارف عالی قرآن حکیم با بیان این قرآن ناطق روشن گردد، چون سرچشمه و مسیر و مقصد آن دو یکی است؛ همانگونه که آن دو همواره باحق همراهند و هرگز از یکدیگر جدا نمی شوند. این کتاب برای دومین کنگره بین المللی امام رضا (ع) نگاشته شده است که در سال ۱۴۰۶ ه.ق در جوار ملکوتی آن حضرت برگزار گردید.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحی مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار این کتاب در یک بوستان و چند بهشت سامان یافته است. مباحث مربوط به خود قرآن در بوستان مطرح شده است و شرایط و موانع شناخت قرآن نیز در بهشت ها بیان شده است، افزون بر آنکه در این بهشت ها معارف به دست آمده از قرآن نیز مطرح می شود. همه این معارف جز بعضی از موارد خاص با توجه به سخنان نورانی حضرت رضا (ع) بررسی می گردد. این کتاب در یک مقدمه که درباره موضوع کتاب و سرنگارش آن گفتگو می کند و در یک روضه که در آن از قرآن علمی و قرآن عینی و اشتراک آنها و امتناع فرق و اختراق آنها بحث می کند و در چهار خبت فراهم آمده که در خبت اولی از راه معرفت، شرایط معرفت و موانع معرفت قرآن بحث می کند و در خبت ثانیه از فرق بین تدبر در قرآن و استنطاق قرآن و مباحث مربوط گفتگو می کند و در خبت ثالثه به بحث تشویق و ترغیب قرآن به تحقیق و طرد پندار و آرزو می پردازد و در خبت رابعه به طرق قرآن در جهت تحصیل معرفت صحیح و نجات از گمراهی توجه می دهد؛ مثل تشویق به برهان عقلی و همچنین شهود قلبی و اجتناب از قیاس وهمی و تمثیل شیطانی.

۱- بهشت نخست: راه شناخت قرآن

۲- بهشت دوم: تفاوت تدبر در قرآن و به سخن در آوردن آن

۳- بهشت سوم: تشویق قرآن به تحقیق و دور انداختن آرزو

۴- بهشت چهارم: تشویق قرآن به تحصیل برهان عقلی و دریافت شهود قلبی.

در انتهای کتاب، فهرست تفصیلی و فهرست آیات و روایات و اعلام و کتب و منابع آورده شده است. این کتاب در بیروت و قم توسط دارالصفوه و مرکز نشر اسراء در سال ۱۳۸۲ و ۱۴۱۴ ه.ق منتشر شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - علی بن موسی الرضا و القرآن الحکیم

عبدالله جوادی آملی - قرآن از منظر امام رضا (ع)

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب علی بن موسی الرضا (ع) و القرآن الحکیم عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب کلامی علوم قرآنی قرآن امام رضا (ع)

کتاب منشور جاوید قرآن (نخستین تفسیر موضوعی به زبان فارسی)

این کتاب که چهره تازه ای از تفسیر قرآن یا نخستین تفسیر موضوعی به زبان فارسی است، یکی از آثار و تألیفات ارزشمند آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. یکی از گام های مؤثری که باید مفسران اسلامی در تشریح و تفهیم مقاصد عالی قرآن بردارند، این است که دگرگونی بس عمیقی در شیوه تفسیر به وجود آورند و از تکرار شیوه واحدی در تفسیر قرآن که همان تفسیر قرآن به صورت سوره به سوره یا آیه به آیه است خودداری نمایند، بار دیگر توجه خود را به شیوه دیگری از تفسیر که همان تفسیر قرآن به صورت موضوعی است، معطوف دارند. نگارنده به خاطر همین هدف مقدس که دیگران را نیز به آن دعوت می کند گامی بس کوتاه در طریق آن برداشته و برای نخستین بار تفسیر موضوعی به زبان فارسی به نسل نوحاسته و تشنه حقایق بس بلند قرآن تقدیم می نماید. در این کتاب حدود بیست موضوع از مباحث عقلی و اجتماعی و اخلاقی قرآن که مورد توجه نسل جوان و... مطرح شده به صورت روشن و موضوعی مورد بررسی قرار گرفته است. این کتاب ۱۴ جلدی است که ۱۲ جلد آن به چاپ رسیده است.

ص: ۱۰۷۶

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب ۱۲ جلدی است که جلد نخست آن شامل ۲۴ اصل به شرح زیر است:

- اصل نخست: یکتاپرستی

- اصل دوم: نیکی به پدر و مادر

- اصل سوم: فرزندکشی

- اصل چهارم: مبارز با فساد جنسی

- اصل پنجم: احترام به جان انسان

- اصل ششم: حمایت از یتیم

- اصل هفتم: ابعاد قسط و عدل

- اصل هشتم: تکلیف در حدود قدرت

- اصل نهم: عدالت در گفتار

- اصل دهم: وفاداری به پیمان ها

- اصل یازدهم: مسئولیت انسان درباره ابزار شناخت

- اصل دوازدهم: امکان شناخت جهان

- اصل سیزدهم: اسراف و تبذیر

- اصل چهاردهم: تعصب های کور

- اصل پانزدهم: زبان در قرآن

- اصل شانزدهم: شکر و سپاس

- اصل هفدهم: آزمایشهای الهی

- اصل هجدهم: از خود بیگانگی

- اصل نوزدهم: داستانهای قرآن

- اصل بیستم: قلب و فؤاد

- اصل بیست و یکم: زندگی اجتماعی طرحی است در آفرینش

- اصل بیست و دوم: بعد جهانی جامعه

- اصل بیست و سوم: قانون مندی جامعه و تاریخ

- اصل بیست و چهارم: سنت های تغییرناپذیر

۱- جلد اول: مسائل اجتماعی و اخلاقی: در این جلد فرمانهای دهگانه که در سوره انعام آیه های ۱۵۲ و ۱۵۱ داده شده و همچنین دستوراتی که در سوره اسراء از آیه های ۲۲ تا ۳۹ بیان گردیده است به صورت موضوعی تفسیر شده اند.

ص: ۱۰۷۸

۲- جلد دوم: پیرامون توحید و مراتب آن: در این جلد، در فصول دوازده گانه، مسائل مربوط به توحید از قبیل خداشناسی فطری و پیمان در عالم ذر، تسیخ و ثناگویی ذرات جهان، براهین نه گانه وجود خدا در قرآن و... به صورت موضوعی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۳- جلد سوم: پیرامون اخلاقی و عرفانی: در این جلد مسائلی چون جهاد در اسلام، هجرت در قرآن، حق و باطل در کتاب آسمانی، اخلاص در عمل، نور و ظلمت و... مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

۴- جلد چهارم: پیرامون منافقان و ستون پنجم: این جلد از دو بخش تشکیل شده: بخش اول درباره نفاق و منافقان و حرکت آنان در حوادث مختلف صدر اسلام و بخش دوم که در آن درباره مراحل آفرینش انسان، بقای روح پس از مرگ، ابعاد روان انسان و... به صورت موضوعی تفسیر شده است.

۵- جلد پنجم: پیرامون عصمت پیامبران و امامان: در این جلد پیرامون مراتب و دلایل عصمت، دستاویزهای کلی مخالفان عصمت و اندیشه های بی پایه آن درباره عصمت پیامبرانی چون حضرت آدم و نوح و یوسف و موسی و سلیمان و ایوب (ع) بحث شده و ضمناً عصمت امام در نظر قرآن نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

۶- جلد ششم: پیرامون نبوت پیامبر اسلام (ص): این جلد ویژه بحث حول موضوعاتی مربوط به پیامبر خاتم (ص) از قبیل اخذ میثاق مؤکد از پیامبران پیشین، دوران کودکی آن حضرت و نزول وحی و مسئله انقطاع آن و معراج و... است که به صورت موضوعی تفسیر شده اند.

۷- جلد هفتم: پیرامون حیات پیامبر در قرآن: در این جلد حیات پیامبر پس از هجرت، غزوات و نیز صلح و بیعت ایشان در حدیبیه و فتح مکه، مباحثه و مقام اهل بیت (ع) و ویژگی های پیامبر و... به صورت موضوعی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

۸- جلد هشتم: پیرامون شفاعت و احباط و تکفیر: در این جلد نظریه دانشمندان اسلام درباره شفاعت، انواع شفاعت، نتیجه شفاعت، پاسخ به انتقادات ناروا از شفاعت، سرانجام شفاعت در احادیث و ادبیات عربی و فارسی و... مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

۹- جلد نهم: پیرامون معاد و روز بازپسین: در این جلد معاد در برنامه پیامبران پیشین، دلایل قطعی بودن معاد، منکران معاد، سرانجام کیفیت معاد از نظر جسمانی و روحانی و... مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

۱۰- جلد دهم: پیرامون مصلحان آسمانی: در این جلد بعثت پیامبران از دیدگاه قرآن، علل بحث، وحی و اقسام آن، شرایط لازم در پیامبران از قبیل عصمت و علم و دانش سرشار و طرق اثبات نبوت و... مورد بررسی قرار گرفته است.

۱۱- جلد یازدهم: پیرامون قصص انبیاء: در این جلد سرگذشت حضرت آدم در محورهای شش گانه، سرگذشت حضرت ادریس و زندگی حضرت نوح و هود و صالح و ابراهیم خلیل و اسماعیل و لوط، اسحاق و یعقوب تا حضرت یوسف (ع) به صورت موضوعی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

۱۲- جلد دوازدهم: پیرامون قصص انبیاء: این جلد به دنبال جلد یازدهم حیات و زندگی سراسر عبرت و درس پیامبران را موضوع سخن قرار می دهد. در این جلد زندگانی حضرت شعیب (ع) و به دنبال آن زندگی حضرت موسی بن عمران (ع) و فرزندش سلیمان بن داوود (ع) و سرانجام حیات پیامبرانی چون ایوب و یونس و زکریا و یحیی و مسیح از نظر قرآن مورد بحث و بررسی قرار می گیرد.

این کتاب در سال ۱۳۶۰ توسط کتابخانه عمومی امام امیرالمؤمنین علی (ع) در اصفهان منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی - منشور جاوید قرآن (نخستین تفسیر موضوعی به زبان فارسی) - جلد ۱۲-۱

طبقات مفسران شیعه - ج ۳ (نامه استاد آیت اله جعفر سبحانی)

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - معجم یا فرهنگ مفسران - صفحه ۱۱-۴

بهاءالدین خرمشاهی - دانشنامه قرآن - صفحه ۷۶۴

کلید واژه ها

کتاب منشور جاوید قرآن جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب تفسیری قرآن باورها در قرآن زبان فارسی تشیع

کتاب مربی نمونه (تفسیر سوره لقمان)

این کتاب که تفسیر سوره لقمان است از تألیفات آیه الله جعفر سبحانی است. این کتاب تفسیری است تحلیلی بر ارزشهای اخلاقی اسلامی و حاوی یک رشته اصول اخلاقی و اجتماعی است که پدری دلسوز و مربی نمونه فرزند خود را با آنها آشنا کرده است و نام این مربی نمونه لقمان حکیم است که با بینش کاملاً صحیح و واقع بینانه چنین اصولی را در اختیار ما نهاده است و از نظر اهمیت به پایه ای رسیده است که خداوند بزرگ آنها را در کتاب آسمانی ما نقل کرده است.

زندگینامه (آیه الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه

و معجم المتكلمين، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجاليه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت
و...

ص: ۱۰۸۱

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۳ فصل به شرح زیر است:

- ۱- خصوصیات سوره لقمان
- ۲- پژوهشی پیرامون حروف مقطعه قرآن
- ۳- نشانه های نیکوکاران
- ۴- سرگرمی های ناسالم
- ۵- انحراف در دستگاه رهبر
- ۶- یک اعجاز علمی قرآن
- ۷- اسرار آفرینش کوه ها
- ۸- لقمان و سپاسگذاری
- ۹- لقمان و تربیت اولاد
- ۱۰- لقمان و مبارزه با شرک
- ۱۱- احترام به پدر و مادر
- ۱۲- اطلاعات و فرمانبرداری محدود
- ۱۳- همه چیز حساب دارد
- ۱۴- لقمان و یاد خدا
- ۱۵- لقمان و نظارت ملی
- ۱۶- لقمان و استقامت
- ۱۷- لقمان و میانه روی در رفتار و گفتار
- ۱۸- هدف نهایی خلقت

۱۹- روح بت پرستی

۲۰- علم و قدرت بی پایان

۲۱- حق مطلق و باطل مطلق

۲۲- توحید استدلالی و فطری

۲۳- آیا این علوم مخصوص خداست

محتویات این کتاب قبلا در مجله وزین مکتب اسلام طی سالهای ششم و هفتم مجله منتشر گردیده و هم اکنون به صورت کامل تری در اختیار خوانندگان قرار گرفته است. این کتاب توسط انتشارات توحید در قم در سال ۱۳۷۳ چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی - مربی نمونه (تفسیر سوره لقمان)

کلید واژه ها

کتاب مربی نمونه (تفسیر سوره لقمان) جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب تفسیری تفسیر سوره لقمان لقمان حکیم اخلاق

کتاب مقدمات فهم قرآن

این کتاب یکی از آثار آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب شامل نکاتی از درسهای تفسیر حضرت استاد امجد به همراه خلاصه کتاب تسنیم (جلد اول) است که علی رغم اختصارش پاسخی بوده است، در جهت برآوردن نیاز انسان به معارف. این کتاب گامی است برای رسیدن به درک بهتر قرآن کریم و لذا با توجه به اختصارش خواننده را در صورت احتیاج به اصل کتاب تسنیم یا کتاب قرآن در قرآن و یا کتاب قرآن در اسلام اثر مرحوم علامه طباطبایی (ره) ارجاع داده است.

ص: ۱۰۸۲

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل دو فصل به شرح زیر است:

۱- فصل او: مقدمات فهم قرآن؛ این فصل شامل مباحث زیر می باشد:

ویژگی های قرآن، بهره مندی از قرآن، قرآن سنت و اهل بیت (ع)، شرح و بسط برخی معانی، نکاتی از تفسیر و تفاسیر، ختم کلام.

۲- فصل دوم: خلاصه کتاب تسنیم، جلد اول؛ این فصل شامل مباحث زیر می باشد:

قرآن کریم زبان جهانی فطرت، شیوه های تبیین معارف در قرآن، تفاوت قرآن با کتب علمی، امکان و ضرورت تفسیر قرآن کریم، منابع تفسیر قرآن، اقسام تفسیر قرآن، تفسیر قرآن به قرآن، تفسیر به رأی، تفسیر قرآن به عقل، و...

این کتاب در سال ۱۳۸۶ توسط مؤسسه مطالعات خانواده در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - مقدمات فهم قرآن

کلید واژه ها

کتاب مقدمات فهم قرآن کتاب شناسی عبدالله جوادی آملی تشیع علوم قرآنی کتب تفسیری تفسیر قرآن

کتاب تفسیر موضوعی قرآن مجید

این تفسیر همان طور که از نام آن پیداست، به صورت موضوعی و به زبان فارسی توسط مفسر معاصر شیعه حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی تنظیم شده است و تاکنون ۱۷ جلد از آن نشر یافته است و محصول گفتارهای تفسیری از تلویزیون جمهوری اسلامی ایران است که از سال ۱۳۶۰ شروع شده و پس از آن از نوار پیاده شده و به طبع رسیده است. مباحث هر جلد متفاوت با دیگر جلدها است.

زندگینامه (آیه الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به

خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۰۸۴

مفسر در آغاز جلد نخست، مقدمه ای مبسوط در عظمت قرآن به نگارش در آورده و وعده بحث درباره اصل تفسیر، تفسیر قرآن به قرآن و تفسیر موضوعی را به نوشتار دیگر احاطه داده است. ترتیب مباحث هر جلد به شرح زیر می باشد:

۱- جلد اول: قرآن در قرآن: این جلد در فصول ۵ گانه خود به مباحث حقیقت قرآن، اعجاز قرآن، رسالت قرآن و جاودانگی قرآن و فهم قرآن می پردازد، در حقیقت این جلد در معرفی و شناخت قرآن است.

۲- جلد دوم: توحید در قرآن: در این جلد پس از طرح مباحث کلی توحید در سه بخش و طی فصول متعدد مباحث قرآن و راه های شناخت و براهین توحیدی قرآن، مراتب توحید، موحدان در قرآن و... را مورد ملامت قرار می دهد.

۱- بخش یکم: قرآن و راه های شناخت خدا ۲- بخش دوم: مراتب توحید ۳- بخش سوم: نفی شرک

۳- جلد سوم: وحی و نبوت در قرآن: مقدمه مشتمل بر مباحث ضرورت نبوت و راه های شناخت نبوت است و کتاب شامل سه بخش به شرح زیر می باشد:

۱. بخش اول: وحی ۲. بخش دوم: نبوت عام ۳. بخش سوم: نبوت خاص

۴- جلد چهارم و پنجم: معاد در قرآن: این جلد شامل ۱۲ بخش به شرح زیر است:

۱. بخش اول: یاد معاد ۲. بخش دوم: دنیا و آخرت ۳. بخش سوم: منکران معاد ۴. بخش چهارم: امکان معاد ۵. بخش پنجم: ضرورت وقوع معاد ۶. بخش ششم: مرگ و قبر و برزخ ۷. بخش هفتم: شهید و شهادت ۸. بخش هشتم: نشانه های قیامت ۹. بخش نهم: نام ها و حوادث قیامت ۱۰. بخش دهم: سؤال در قیامت ۱۱. بخش یازدهم: گواهان رستاخیز ۱۲. بخش دوازدهم: نامه اعمال

۵- جلد ششم و هفتم: سیره پیامبران در قرآن: این جلد شامل ۱۰ بخش به شرح زیر است:

۱. بخش اول: سیره مشترک پیامبران ۲. بخش دوم: سیره حضرت آدم ۳. بخش سوم: سیره حضرت ادریس ۴. بخش چهارم: سیره حضرت نوح ۵. بخش پنجم: سیره حضرت هود ۶. بخش ششم: سیره حضرت صالح ۷. بخش هفتم: سیره حضرت ابراهیم ۸. بخش هشتم: سیره حضرت لوط ۹. بخش نهم: سیره حضرت اسحاق ۱۰. بخش دهم: سیره حضرت یعقوب

۶- جلد هشتم و نهم: سیره رسول اکرم (ص) در قرآن: شامل یک مقدمه و ۴ بخش به شرح زیر است:

مقدمه: اصل ثابت و حاکم بر جهان هستی

۱. بخش اول: شاخصه های برتری رسول اکرم (ص) بر پیامبران

۲. بخش دوم: احتجاجهای توحیدی رسول اکرم (ص)

۳. بخش سوم: سیره توحیدی و شئون رسول اکرم (ص)

۴. بخش چهارم: سیره رسالتی پیامبر اکرم (ص)

۷- جلد دهم: مبادی اخلاق در قرآن: این کتاب عهده دار تبیین برخی از مبادی اخلاق از منظر وحی است و در بخش یکم از رابطه جهان بینی و اخلاق و در بخش دوم از رابطه انسان و اخلاق و در بخش سوم درباره اهمیت و آثار اخلاق بحث می کند. بخش پایانی کتاب نیز عنایت علمی و عملی فرزندانگن بشری به اخلاق را مورد ارزیابی قرار می دهد.

۸- جلد یازدهم: مراحل اخلاق در قرآن: این جلد شامل سه بخش به شرح زیر است:

۱. بخش اول: موانع نظری و عملی سیر و سلوک

۲. بخش دوم: مراحل مانع زدایی از سیر و سلوک

ص: ۱۰۸۶

۹- جلد دوازدهم: فطرت در قرآن: در این جلد مباحث فطرت از منظر قرآن، راه های شکوفایی و رشد فطرت، راه های از بین بردن موانع رشد فطرت و تبیین فطرت از اره محبت در اختیار علاقه مندان به معارف قرآنی قرار گرفته است.

۱۰- جلد سیزدهم: معرفت شناسی در قرآن: استاد جوادی آملی محور مغفول (معلم و عامل معرفت) را به طور محوری و اصل، در عین پرداختن به سایر محور های مطالعاتی در حوزه معرفت شناسی تبیین نموده است. وی مطالب و مباحث مورد نظر را با انبیاء بر آموزه ها و معارف قرآن کریم طرح نموده است. از موارد شاخصی که در این اثر در کنار سایر مباحث و مسائل معرفت شناسانه بر اساس نگاه قرآنی شکل گرفته است عبارتند از: تمایز معرفت حصولی از شناخت شهودی، امتیاز شناخت نشأت گرفته از فطرت درون- و...

۱۱- جلد چهاردهم: صورت و سیرت انسان در قرآن: بخش اول: صورت آدمی در کتاب الهی (مبادی سه گانه انسان در قرآن)، بخش دوم: سیرت الهی انسان در قرآن کریم.

۱۲- جلد پانزدهم: حیات حقیقی انسان در قرآن: بخش اول: ترسم نهایی انسان بر اساس حکمت نظری و عملی قرآن، بخش دوم: سیری کوتاه در برخی از نظرات انسان شناختی.

۱۳- جلد شانزدهم: هدایت در قرآن: بخش اول: کلیاتی درباره هدایت، بخش دوم: منشأ و مظاهر هدایت خداوند، بخش سوم: انواع رسالت ها و هدایت های قرآن، بخش چهارم: راهیابی انسان به هدایت قرآن، بخش پنجم: مبدأ و مظاهر ضلالت و راه گریز از آن.

۱۴- جلد هفدهم: جامعه در قرآن: این جلد در شش بخش که هر یک مشتمل بر چندین فصل است زیربنای شکل گیری جامعه اسلامی و الهی را مورد بررسی قرار داده و به واکاوی گوشه هایی از فرهنگ اصیل دینی آنگونه که باید باشد، پرداخته است. برخی مباحث آن عبارتند از: ساختار جوامع انسانی- اسلام آیین زندگی- جامعه در قرآن- اسلام در جهان معاصر- اسلام و جامعه- موانع و راهکارها- و...

این تفسیر در سال ۱۳۶۳ توسط مرکز نشر فرهنگی رجاء به چاپ رسیده و منتشر گردیده است و همچنین با نظم بهتری توسط دارالصفوه بیروت ترجمه شده و سپس چاپ گردیده است. این کتاب توسط ناشرین متفاوت در سالهای مختلف به چاپ رسیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- تفسیر موضوعی قرآن مجید (ج ۱ تا ۱۷)

بهاءالدین خرمشاهی- دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب تفسیر موضوعی قرآن مجید کتاب شناسی کتب تفسیری عبدالله جوادی آملی تفسیر قرآن زبان فارسی

کتاب تجلی ولایت در آیه تطهیر

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این مجموعه مختصر و سهل، لیکن وسیع و وزین، گزیده ای است از «شرح زیارت جامعه». این کتاب تفسیر است از سوره احزاب.

زندگینامه آیه الله عبدالله جوادی آملی

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر

عاهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۰۸۸

این اثر دارای ۴ بخش به شرح زیر است:

- ۱- بخش اول: در این بخش آیه به دور از هر گونه تعصب و پیش داوری مورد بررسی محتوایی قرار گرفته است که شامل: مفاد آیه- شرح واژه ها- اقسام اراده- توجیه صحیح- تفسیر آیه- خلاصه و نتیجه و...
 - ۲- بخش دوم: در این بخش با تکیه بر روایات- که عمده آن از کتب اهل سنت است- به تعیین مصادیق آیه پرداخته شده است که شامل: تعیین مصادیق- تلاش بی حاصل- معیار برتری- مرجع تفسیر وحی- سر اختلاف در احادیث- ماجرای مباهله از زبان فخر رازی- غبار تعصب و...
 - ۳- بخش سوم: این بخش به نقل و نقد پاره ای از شبهات و اشکالات مربوطه اختصاص یافته است که شامل: شبهه ها (۱۰ شبهه)- توجیه مقبول- ریشه مغالطات و...
 - ۴- بخش چهارم: در این بخش برخی از نکات پیرامون آیه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که شامل: ۱. طهارت‌های سه گانه و آیه تطهیر ۲. مقام مخلصین ۳. تلاش تعصب آمیز.
- این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط مرکز نشر اسراء در قم چاپ و منتشر گردیده است و همچنین توسط محمد صفایی تنظیم شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- تجلی ولایت در آیه تطهیر

کلید واژه ها

کتاب تجلی ولایت در آیه تطهیر عبدالله جوادی آملی کتب تفسیری کتب کلامی تفسیر آیه تطهیر سوره احزاب کتاب شناسی تشیع

کتاب قرآن در کلام علی (ع)

این کتاب از آثار آیه الله عبدالله جوادی آملی است. محور این کتاب گفتگو درباره - معرفت قرآن از بیرون- از دیدگاه حضرت علی (ع) است و همچنین مطالبی راجع به اهل بیت عصمت و طهارت (ع) به ویژه حضرت علی (ع) درباره قرآن شناسی است.

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۵ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: علم انسان کامل

۲- فصل دوم: علی بن ابی طالب (ع) معرف قرآن حکیم

۳- فصل سوم: بررسی نظام فاعلی قرآن

۴- فصل چهارم: بررسی نظام داخلی قرآن

۵- فصل پنجم: بررسی نظام غایی قرآن

این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط مرکز نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و سپس منتشر گردیده است و همچنین این کتاب توسط سعید بندعلی تنظیم گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- قرآن در کلام علی (ع)

کلید واژه ها

کتاب قرآن در کلام علی (ع) کتاب شناسی عبدالله جوادی آملی علوم قرآنی امام علی (ع)

کتاب رسالت قرآن

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب مجموع چند مقاله که در سالهای ۱۳۶۸-۱۳۶۷ برای کنفرانس علوم و مفاهیم قرآنی در دارالقرآن کریم قم و سمینار بین المللی محمد بن جریر طبری آملی و نیز جهت شرح پیام حضرت امام خمینی (ره) به میخائیل گورباچف رهبر شوروی تدوین و سرانجام پیرامون سانحه سنگین سوگ امام راحل (ره) تنظیم شده است.

زندگینامه (آیه الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به

خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۰۹۱

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل چهار بخش است به شرح زیر:

۱- رسالت قرآن:

۱. فصل اول: رسالت قرآن کریم در هدایت

۲. فصل دوم: رسالت قرآن کریم در معرفت

۳. فصل سوم: رسالت قرآن کریم در معاشرت

۴. فصل چهارم: رسالت قرآن کریم در معیشت

۵. فصل پنجم: رسالت قرآن کریم در سیاست

۶. فصل ششم: رسالت قرآن کریم در شقاقت

۲- آوای توحید: (ندآالتوحید) این بخش شامل یک مقدمه و ۱۲ فصل است که مؤلف در مقدمه این بخش به شرح این مباحث پرداخته است:

- نامه امام خمینی قده حاوی معارف عمیق است

- ابتکار امام خمینی در دین شناسی

- نبوغ امام خمینی در فقه شناسی

- مدت ملاقات با رهبر شوروی

- کیفیت ابلاغ پیام

- نحوه دریافت پیام

- سری بودن نامه تاریخی امام (ره)

- خلاصه جواب رهبر شوروی

- پاسخ نهایی هیئت اعزامی

- تاریخ تدوین شرح پیام و...

۳- رهرو خستگی ناپذیر وادی عشق: این بخش متن سخنرانی اساتید و محققان و دانشجویانی است که در دانشکده الهیات مشهد مقدس در خرداد ۱۳۶۸ به مناسبت ارتحال جانکاه امام (ره) است که بعد از بازنگری و افزودن و کاستن برخی مطالب در معرض دید مطالعه کنندگان قرار گرفته است. این مطالب ابتدا در مجله مشکوه به چاپ رسیده است.

۴- ادب نقد:

۱. فصل اول: سیره تفسیر طبری

۲. فصل دوم: معرفت خدای سبحان در تفسیر طبری

۳. فصل سوم: معرفت وحی و رسالت در تفسیر طبری

ص: ۱۰۹۲

۴. فصل چهارم: معرفت امامت در تفسیر طبری

۵. فصل پنجم: معرفت مسائل فقهی در تفسیر طبری

این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط مرکز نشر رجاء در تهران چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - رسالت قرآن

کلید واژه ها

کتاب رسالت قرآن عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب تفسیری قرآن امام خمینی (ره) ابوجعفر محمد ابن جریر طبری
شوروی خطابه

کتاب تسنیم، تفسیر قرآن کریم (دهاق تسنیم)

تسنیم، یکی از تفاسیر ترتیبی قرآن کریم است که توسط حضرت استاد آیه الله عبدالله جوادی آملی به نگارش درآمده است. تفسیر «دهاق تسنیم» با خصیصه ای تازه و روشی نو، از ابداعات مؤلف مفسر است که به خیل عظیم تفاسیر قرآنی پیوسته است. این تفسیر، در حال تدوین است که هم اکنون تا جلد سیزدهم آن چاپ و منتشر گردیده است و جلد چهاردهم آن نیز در دست چاپ قرار دارد که به زودی در دسترس خوانندگان علاقه مند قرار خواهد گرفت. از آنجا که این تفسیر تشنگان چشمه توحید را با قدح های لبریز و پیاپی معرفتی خود سیرآب می کند و شراب مشابه و اکل متشابه آن جنت عدن را به یاد می آورد، آن را دهاق تسنیم نامیده اند.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله:

تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۰۹۳

این تفسیر هم از نظر اسلوب هم از نظر ساختار اصلی مشرب تفسیری قیم المیزان را پی می گیرد اما تفاوت های چشمگیری در هر دو جهت آن مشاهده می شود:

الف) قالب های فقهی، کلامی، عرفانی، حکمی آن از قلب قرآنی بهره دارد و هرگز نه تنها محدوده های تنگ این علوم، وسعت دریای معارف آیات الهی را تحدید نکرده، بلکه خود از این تلزم فسیح وسعت یافته و صبغه قرآنی گرفته است.

ب) جامع نگری قرآن در همه عرصه های انسانی، حقیقت بارز دیگری است که در این تفسیر به گونه ای شفاف نمایانده شده است.

ج) یکی از ممیزه های اصلی این تفسیر تدوین و نگارش آن در زمان تحقق نظام اسلامی و آزادی دین است.

د) از خصایص ارزشمند این کتاب که می تواند از این رهگذر نیز تکلمه ای بر المیزان محسوب شود این که طرح مباحث فقهی و تفسیر آیاتی که متضمن احکام و حدود الهی است در این تفسیر به صورت جامع و مبسوط مورد پردازش قرار گرفته است.

جلد اول از این مجموعه تفسیر شامل: ۱. پیشگفتار مفسر ۲. سوره حمد است. پیشگفتار مفسر شامل ۱۰ فصل به شرح زیر است:

۱. فصل اول: زبان قرآن کریم

۲. فصل دوم: ویژگی های تفسیر قرآن

۳. فصل سوم: تفسیر قرآن به قرآن

۴. فصل چهارم: تفسیر قرآن به سنت

۵. فصل پنجم: تفسیر قرآن به عقل

۶. فصل ششم: تفسیر به رأی

۷. فصل هفتم: جایگاه آرای مفسران و شأن نزول در تفسیر

۸. فصل هشتم: شأن نزول، فضای نزول و جو نزول قرآن

۹. فصل نهم: شبهات نو ظهور و فهم قرآن

۱۰- فصل دهم: اوصاف قرآن در نگاه اهل عصمت

در تفسیر هر سوره ابتدا پیشگفتاری از سوره آمده و سپس آن را از دیدگاه قرآن و عترت تشریح کرده و سپس نام های سوره و مکان نزول و ترتیب نزول و تعداد آیات و غرر آیات و خطوط کلی معارف سوره، انسجام سوره و ثواب تلاوت آن ذکر شده است و سپس به تفسیر هر آیه در بحثهای جداگانه پرداخته شده است که در ابتدا یک گزیده تفسیر آمده و پس از آن لطایف و اشارات و سپس بحث روایی آیات ذکر شده است. جلد دوم کتاب تا جلد نهم از این مجموعه تفسیر آیات سوره بقره را در بر دارد.

ویژگی های کتاب:

۱. از نشانه های بارز این تفسیر گشودن ابواب سپهر معارف و اسرار الهی است که در قالب نکات و لطایف بدیع آورده شده است.

۲. از خصایص زنده تفسیر دهاق تسنیم، تبیین مشربهای مختلف تفسیری اعم از کلامی، حکمی، عرفانی و نظایر آن است.

۳. از نکات برجسته این تفسیر تبیین جایگاه هر یک از ثقل اکبر (قرآن) و ثقل اصغر (روایات) و نحوه ارتباط آن دو با یکدیگر در تفسیر قرآن است.

۴. از برجستگی های آموزنده این تفسیر روش اخلاقی طرح مباحث آن است.

۵. از جمله امتیازات شایسته این تفسیر آن است که اگرچه این کتاب محصول تراوشات اندیشه بلند و افکار ناب مؤلف حکیم آن است لیکن از این جهت که غالب مباحث آن در حوزه های درسی در جمع وسیعی از فضیلات سخت کوش حوزه بوده است، از اتقان علمی ویژه برخوردار است و قابلیت های فراوانی را در خود فراهم آورده تا بتواند پاسخگویی نظرات، شبهات و سؤالات مختلف باشد.

ص: ۱۰۹۵

این کتاب در سال ۱۳۸۴ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - تسنیم، تفسیر قرآن کریم - جلد اول - نهم

بهاء الدین خرمشاهی - دانشنامه قرآن کریم و قرآن پژوهشی

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب تسنیم، تفسیر قرآن کریم عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب تفسیری تفسیر قرآن

کتاب شناخت شناسی در قرآن

این کتاب یکی از آثار و تألیفات حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب حاصل تدریس مؤلف محترم در سال تحصیلی ۱۳۶۷ است که هم اکنون با عنوان شناخت شناسی در قرآن در اختیار خوانندگان قرار گرفته است. موضوع این کتاب شناخت مراحل و ابزار و راه ها و ریشه آن است که مؤلف محترم به طور مختصر و روشنی آن را برای علاقه مندان به این موضوع، بیان کرده است.

زندگینامه (آیه الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل مقدمه ای مفصل و ۱۶ فصل به شرح زیر است:

- مقدمه شامل مباحث زیر می باشد: جایگاه شناخت شناسی - منطق و فلسفه و شناخت شناسی - احکام شناخت شناسی - آراء صاحب نظران درباره شناخت شناسی و...

۱- فصل اول: ارکان و مبانی شناخت

۲- فصل دوم: طرح مسئله شناخت در آیات قرآن کریم

۳- فصل سوم: طرح دعاوی منکرین شناخت در قرآن کریم

۴- فصل چهارم: وجود خطا و راه های تشخیص اشتباه

۵- فصل پنجم: شناخت عقلی و میزان منطقی

۶- فصل ششم: مصادرات، اصول موضوعه و شناخت های فرضی

۷- فصل هفتم: ثبات قضایایی یقینی و حرکت های علمی

۸- فصل هشتم: شناخت شهودی و دانش مفهومی

۹- فصل نهم: علم و ایمان

۱۰- فصل دهم: منابع شناخت

۱۱- فصل یازدهم: ابزارهای شناخت

۱۲- فصل دوازدهم: راه های شناخت

۱۳- فصل سیزدهم: مراحل شناخت

۱۴- فصل چهاردهم: ریشه شناخت

۱۵- فصل پانزدهم: شرایط موانع شناخت

۱۶- فصل شانزدهم: معیار شناخت

این کتاب در سال ۱۳۷۰ توسط انتشارات اسلامی در قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - شناخت شناسی در قرآن

کلید واژه ها

کتاب شناخت شناسی در قرآن عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی علوم قرآنی قرآن شناخت آموزش

قرآن

قرآن، اسم کتاب مقدس و آسمانی اسلام است که از طرف خداوند توسط فرشته وحی (جبرئیل) بر آخرین پیامبر، حضرت محمد (ص) در شب بعثت نازل شده است. این کتاب که بزرگترین معجزه پیغمبر خاتم است، هم کتاب هدایت و راهنما و هم کتاب وعظ و پند برای همه مردم دنیاست. الفاظ این کتاب به صورت عربی و بر وفق آنچه در لوح محفوظ ثبت است، یکبار به طور اجمال و دفعتاً بر قلب (قوای دراکه) پیامبر اکرم در یکی از شبهای دهه آخر ماه رمضان (لیله القدر) نازل شده و یکبار هم به طور تفصیل و تدریج در طول ۲۳ سال دوران پیغمبری آن حضرت فرود آمده است. طبق دقیق ترین آمار، تعداد کل کلمات قرآن ۷۷۸۰۷ کلمه و ۳۸۲۰۶۸۶ آیه و ۱۱۴ سوره و ۳۰ جزء می باشد. این اختلافی که در شماره آیات است فقط مربوط به این است که در بعضی قرآن ها، ۲ آیه یک حساب شده و در بعضی قرآن ها، ۲ آیه همان دو آیه به حساب آمده است.

ص: ۱۰۹۷

آیات قرآنی به مکی و مدنی یعنی آیاتی که در مکه و حوالی آن و مدینه و اطراف آن نازل شده است و به محکم و متشابه یعنی آیاتی که معنای آن واضح و بدون ابهام و آیاتی که معنای باطنش در ظاهر، واضح نیست و ناسخ و منسوخ یعنی آیاتی که یکی از احکام آیات قبل خود را نسخ کرده و آیات منسوخ یعنی احکام آیاتی که توسط آیه بعد از خود نسخ شده اند، تقسیم شده اند. هر زمان که آیه ای بر پیامبر نازل می شد، آن حضرت بر اصحاب خود می خواندند، عده ای از آنها فوراً با نوشت افزارهای بسیار ساده و ابتدائی با خطی که هیچ نقطه و علامتی نداشت (خط کوفی)، آن را بر پوست و چوب درخت خرما و یا بر استخوانهای شانه و دنده گوسفند و یا چرم و یا کمی کاغذ می نوشتند، البته این کتابت با نظارت مستمر و مستقیم خود پیغمبر بود و عده ای از صحابه هم آن آیات را حفظ و از بر می کردند و لذا در زمان حیات پیغمبر نوشته می شد ولی به صورت پراکنده بود و مدون نبود تا اینکه بعد از رحلت پیامبر، در زمان ابوبکر که با شورشیان برگشته از اسلام و پیامبران دروغین جنگ شد که به جنگهای «رده» مشهور است، عده ای از این حافظان قرآن کشته شدند و این ضایعه عظیمی در جامعه نوپای اسلام بود، از این رو ابوبکر اقدام کرد تا (زید بن ثابت) یکی از کاتبان جوان را مأمور کند تمام نوشته های پراکنده قرآنی را جمع نماید. زید قرآن را به شکل صحیفه صحیفه جمع آوری کرد، آن را در جعبه ای نهادند و کسی را مأمور و نگهبان آن کردند.

این جمع آوری حداکثر تا سال ۱۳ هجری قمری تا زمانی که ابوبکر زنده بود طول کشید. بعداً طبق وصیت ابوبکر در اختیار عمر قرار گرفت و بعد از عمر، عثمان در سال ۲۴ قمری به خلافت رسید، در زمان او با فتوحات شگرف مسلمانان و رفتن قرآن به سرزمین های دیگر، اختلافات و مشکلات زیادی در قرائت قرآن پیش آمد و این زنگ خطری برای عثمان بود تا قرآن و جامعه اسلامی را از خطر پراکندگی برهاند. لذا عثمان انجمنی را مأمور کرد که با نظارت مستقیم و اشراف کامل علی بن ابیطالب (ع) تمام قرآن را گردآوری و تدوین نمایند و به این ترتیب کار نهایی قرآن، بر مبنای صحایف بازمانده از رسول الله (ص) و نسخه های اختصاصی که نزد بعضی افراد بود و با تکیه به حفظ حافظان و شهادت شاهدان، انجام شد و مصحف امام یعنی مصحف نمونه و رسمی و نهایی که معروف به مصحف عثمانی بود در فاصله ۴ تا ۵ سال پایان پذیرفت.

محتوای این کتاب آسمانی بسیار متعدد و متنوع و بی نظیر است و شامل مسائل توحید، نبوت، آفرینش آسمانها و زمین، اشاره به شرایع و کتب پیشین، شگفتی های آفاق و انفس، بحث درباره شیطان و جن و موضوع معاد و مسائل پس از آن و بهشت و دوزخ و دنیا و آخرت، احکام اخلاقی، احکام فقهی و وعظ و پند و قصص انبیاء و اقوام گذشته و عبرت از اینها و وصف فرشتگان و وصف انسانها و اعمال آنها و صدها و صدها موضوع دیگر که طبق ساختار ظاهرا ناپیوسته، همه و همه در کنار همدیگر آمده است. این قرآن به زبان عربی بسیار شیوایی است که مایه اعجاب فصحای عرب و بعدها اقوام دیگر شده و در تاریخ زبان عربی، سابقه و همانندی نداشته و هیچکس نتوانسته یک آیه یا یک سوره مانند آن را بیاورد. از هر گونه خطا و افزود و کاست محفوظ بوده یعنی هیچ تحریفی در آن صورت نگرفته است. متن آن مقدس و متواتر و قطعی الصدور است. تلاوت آن مستحب مؤکد می باشد و ایمان به آن به توصیفی که گفته شد از ضروریات دین اسلام و مذهب تشیع است.

بهاء الدین خرمشاهی - تفسیر المیزان - قرآن کریم

کلید واژه ها

ادیان الهی اسلام کتب دینی قرآن تاریخ اسلام علوم قرآنی

قرآن و معارف عقلی

این کتاب از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. سوره حدید پنجاه و هفتمین سوره قرآن و از سور مدنی است، با امعان نظر در این سوره هدف کلی و خاصی از آن به دست می آید. این هدف همانا بیان یک سلسله معارف عقلی در مسائل مربوط به جهان آفرینش، سرنوشت انسان و نبوت است که جهان بینی الهی در اندیشه مسلمانان را بنیان می نهد و فلسفه حیات انسان و ارسال پیامبران را به خوبی تبیین می کند. چنانچه که فصول این کتاب هدف سوره حدید را به خوبی روشن می سازد (بیان یک سلسله معارف عقلی و مسائل مربوط به ماورای طبیعت). نام کتاب، قرآن و معارف عقلی در نظر گرفته شد و مقصود از آن بیان برخی از معارفی است که در قرآن آمده است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۷ فصل به شرح زیر می باشد:

- ۱- خصوصیات سوره و هدف آن
- ۲- همه چیز خدا را تسبیح می گوید
- ۳- حکومت جهان هستی در دست اوست
- ۴- قرآن، خدا را چنین معرفی می کند
- ۵- آفرینش آسمان ها و زمین در شش دوره
- ۶- عرش خداوند چیست؟
- ۷- کسی که همیشه با ما و همه جا حاضر است
- ۸- اختلاف شب و روز
- ۹- قرآن و خدمت به نوع
- ۱۰- تجسم اعمال در جهان دیگر
- ۱۱- هوس رانی قساوت می آورد
- ۱۲- مقصود از شهدا و صدیقین در قرآن چیست؟
- ۱۳- ادوار پنجگانه عمر
- ۱۴- پناهگاهی در کشاکش حوادث زندگی
- ۱۵- هدف از اعزام پیامبران چیست؟
- ۱۶- رهبانیت از نظر عقل و فطرت
- ۱۷- همه پیامبران به سوی هدف دعوت می کنند

این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط موسسه بوستان کتاب در قم به چاپ رسیده و سپس منتشر گردیده است.

جعفر سبحانی تبریزی- قرآن و معارف عقلی: تفسیر سوره حدید

کلید واژه ها

کتاب قرآن و معارف عقلی جعفر سبحانی تبریزی تفسیر سوره حدید قرآن عقل زندگینامه

کتاب تفسیر صحیح آیات مشکله قرآن

این کتاب یکی از آثار و تالیفات آیت اله جعفر سبحانی تبریزی است. نزدیک به ربع قرن پیش در شهرستان تبریز کتابی به نام تفسیر آیات مشکله قرآن به قلم آقای یوسف شعار منتشر شد. مولف آن کتاب بدون ملاحظه اصول و قواعد تفسیر به توضیح یک رشته آیات پرداخت و در نتیجه دچار لغزشهایی نابخشودنی گردید. پس از انتشار آن کتاب، آیت اله جعفر سبحانی نقدی بر آن کتاب به نام تفسیر صحیح آیات مشکله قرآن نوشت و منتشر ساخت و در این کتاب خود برخی از علل اشتباهات نویسنده تفسیر را نیز بیان کرده است.

ص: ۱۱۰۱

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فراگرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح اله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است.

ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیات امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل ۳۰ مطلب به شرح زیر است:

- ۱- مطلب یکم: تفسیر آیه ۲۳ سوره شوری (مقصود از الموده فی القربی چیست؟)
- ۲- مطلب دوم: تفسیر آیه ۱۱۳ سوره توبه (آیا آزر پدر ابراهیم بوده است؟)
- ۳- مطلب سوم: تفسیر آیه ۳ سوره مائده (آیا این آیه درباره علی (ع) است؟)
- ۴- مطلب چهارم: تفسیر آیه ۲۳۴ سوره بقره (آیا در عده وفات آیه ای نسخ شده است؟)
- ۵- مطلب پنجم: تفسیر آیه ۳۰ سوره مریم (آیا عیسی در دوران کودکی پیامبر بوده است؟)
- ۶- مطلب ششم: تفسیر آیه ۲۳۷ سوره بقره (مقصود از الذی بیده عقده النکاح کیست؟)
- ۷- مطلب هفتم: تفسیر آیه ۱۶ سوره نمل (آیا وراثت در مال است یا در علم؟)
- ۸- مطلب هشتم: قرآن و شفاعت خواهی
- ۹- مطلب نهم: تفسیر آیه ۱۳۹-۱۴۹ سوره صافات (آیا حضرت یونس نافرمانی نمود؟)
- ۱۰- مطلب دهم: تفسیر آیه ۲۳ سوره اعراف (آیا آدم و حوا خدا را نافرمانی کردند؟)
- ۱۱- مطلب یازدهم: تفسیر آیه ۱۰ و ۱۱ سوره آل عمران (مقصود از تشبیه چیست؟)
- ۱۲- مطلب دوازدهم: تفسیر آیه ۳۰ سوره بقره (مقصود از خلافت آدم چیست؟)
- ۱۳- مطلب سیزدهم: تفسیر آیه ۹۹ سوره حجر (آیا مقصود از یقین، مرگ است؟)
- ۱۴- مطلب چهاردهم: تفسیر آیه ۴۵ سوره زخرف (پرسش از پیامبران چگونه بوده است؟)
- ۱۵- مطلب پانزدهم: تفسیر آیه ۲۳۷ سوره بقره (آیا تفسیر این آیه نیازی به اولویت دارد؟)
- ۱۶- مطلب شانزدهم: تفسیر آیه ۱۹ سوره آل عمران (آیا شریعت اسلام کاملترین شرایع آسمانی است؟)

۱۷- مطلب هفدهم: تفسیر آیه ۱۱۰ سوره اسراء (جهر و اخفای در نمازهای ظهر و عصر)

۱۸- مطلب هجدهم: تفسیر آیه ۱۱ سوره جمعه (مقصود از خیرالرازقین چیست؟)

۱۹- مطلب نوزدهم: تفسیر آیه ۸۵ سوره قصص (آیا معاد به معنی وطن است؟)

۲۰- مطلب بیستم: تفسیر آیه ۳ سوره نساء (آیا متعلق عدالت در این دو آیه یکی است؟)

۲۱- مطلب بیست و یکم: تفسیر آیه ۷ سوره اعراف (آیا از اعمال و کردار بشر روز قیامت سوال نخواهد شد؟)

۲۲- مطلب بیست و دوم: تفسیر آیه ۵۴ سوره بقره (مقصود از فاقتلوا انفسکم چیست؟)

۲۳- مطلب بیست و سوم: چرا سوره توبه بسم اله ندارد؟

۲۴- مطلب بیست و چهارم: تفسیر آیه ۴۰ سوره نحل (آیا شکر در قرآن به معنی عبادت است؟)

۲۵- مطلب بیست و پنجم: تفسیر آیه ۱۷۲ سوره بقره (جمله شرطیه متعلق به چیست؟)

۲۶- مطلب بیست و ششم: تفسیر آیه ۷ سوره آل عمران (محکمه و متشابه در قرآن)

۲۷- مطلب بیست و هفتم: تاویل در قرآن

۲۸- مطلب بیست و هشتم: تفسیر آیه ۴ و ۵ و ۶ سوره احقاف (آیا این آیه گواه بر بطلان توسل است؟)

۲۹- مطلب بیست و نهم: تفسیر آیه ۵۶ و ۵۷ سوره اسراء (موجود ممکن و مالکیت سود و زیان)

۳۰- مطلب سی ام: روش صحیح تفسیر قرآن

این کتاب شامل بحث های استاد جعفر سبحانی است که توسط آقای سیدهادی خسروشاهی تنظیم گردیده است. این کتاب در سال ۱۳۷۱ توسط انتشارات توحید در قم چاپ و منتشر گردیده است.

کتاب تفسیری کتاب تفسیر صحیح آیات مشکله قرآن جعفر سبحانی تبریزی علوم قرآنی زندگینامه کتاب شناسی

سه رساله فلسفی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی است.

متشابهات القرآن: این رساله یکی از آثار نفیس آخوند ملاصدرا است. از همان آغاز اسلام آشکار بود که برخی از آیات قرآن ساده و روشن و برخی دیگر چند پهلو و تأویل پذیرند. پس از پیدایش مذاهب گوناگون چون هر مذهبی برای اثبات راه خود به آیتی چند از قرآن استدلال می کرد و دشمنان ایشان برای پاسخ دادن، آن آیات را متشابه می خواندند اندک اندک بعد از سده سوم عده ای به گردآوری و مشخص ساختن آیات متشابه پرداختند. ملاصدرا در این رساله علوم قرآنی، به زبان عربی از فواید آمدن چنین آیاتی در قرآن و تفسیر برخی از آنها از دیدگاه عرفان و فلسفه الهی گفتگو می کند و معتقد است که می توان از راه تاویل و مکاشفه معنی حقیقی آنها را دریافت. وی با بیان آرای گروه های مختلف رای خود را به روشی عرفانی - فلسفی اثبات می کند.

المسائل القدسیه: این رساله یکی از آثار نفیس ولی ناتمام و ناقص آخوند ملاصدرا است که مشتمل است بر مباحث امور عامه نظیر موضوع علم حکمت و فلسفه اعلی و مباحث وجود و ملحقیات آن و مسئله وجود ذهنی و ظهور ظلی حقایق وجودیه در موطن ادراک مشهد علم و نقل اقوال و آراء و عقاید و تقریر مشکلات این مبحث و تحریر طرق حل مشکلات و ازاحه شبهات و اجوبه از نقوص و ایرادات غیرقابل انحلال به سبک حکمت مشهور و بالاخره حل جمیع سکوک و ایرادات به سبک و طریقه انیقه مولف علامه و فیلسوف اعظم صدر الصدور و بدر البدور رضی الله.

اجوبه المسائل: جواب سوال های یکی از شاگردان و یا دوستان صدرالمتألهین است که تاکنون جزء آثار او به حساب نیامده بود. در این رساله به بحث غایی پاسخ داده می شود. مسائلی فلسفی چون اختیار در مبدأ وجود و نفی عبث از افعال الهی و امثال آن مطرح شده و در آن باره تحقیق می شود.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

ص: ۱۱۰۶

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

*متشابهات القرآن: شامل ۵ فصل و عناوین زیر است:

۱- الفصل الاول: فی اظهار شیء من لوازم العلوم المکاشفه

۲- الفصل الثانی: فی نقل ما ذهب الیه بعض المفسرین علی قاعده التنزه البحت

۳- الفصل الثالث: فی التنبیه علی فساد مذاهب الیه اهل التعطیل من سوء التأویل

۴- الفصل الرابع: فی الاشاره الی مذاهب الیه اهل التحصیل فی التأویل...

۵- الفصل الخامس: فی اظهار شیء من لوازم العلوم المکاشفه

*تعلیقات متشابهات القرآن

*دیگر عناوین: (بیان وجوه فرق بین تفسیر و تأویل، نقل و تحقیق، بیان حجیت ظواهر کتاب، بیان معنای محکم و متشابه و تحقیق در وجوه فرق بین حکم و متشابه، بیان وجوه فرق بین محکم و متشابه، تعریف علم تفسیر و بیان وجوه فرق بین تعاریف مفسران، بیان اتحاد قرآن و عترت و...)

*المسائل القدسیه: شامل ۳ مقاله و عناوین دیگر است:

-المقاله الاولى: فی الوجود و احکامه لانه اول کل فکر و الیه ینتهی مبادی کل علم و صناعه

ص: ۱۱۰۷

- مقاله الثانيه: في احكام واجب الوجود بحسب المفهوم

- مقاله الثالثه: في اثبات الوجود الذهني و الظهور الظلي

- عناوين ديگر: (روش ملاصدرا در تحرير مباحث علمي، منابع کارهای علمي ملاصدرا، سبک فلسفه ملاصدرا در بين مشارب حکمي و عرفاني، فهرست آثار آخوند ملاصدراي شيرازي)

*اجوبه المسائل: شامل ۵ مسئله و پاسخ آنها:

- المساله الاولى - الجواب

- المساله الثانيه - الجواب

- المساله الثالثه - الجواب

- المساله الرابعه - الجواب

- المساله الخامسه - الجواب

این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط دفتر تبليغات اسلامي حوزه علميه قم در قم منتشر گردیده است. مقدمه و تصحيح بر عهده استاد سيد جلال الدين آشتياني بوده است.

منابع

صدرالدين شيرازي - سه رساله فلسفي

ناهد باقري خرمدهشتي - کتاب شناسي جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب سه رساله فلسفي ملاصدرا آیات متشابه قرآن حکمت فلسفه زندگينامه

اسرار الآيات و انوار النبیات

اسرار الآيات و انوار النبیات یکی از آثار و تألیفات محمدبن ابراهيم صدرالدين شيرازي (ملاصدرا) به زبان عربي است. موضوع این کتاب خداشناسي، جنبه های قرآني و فلسفه اسلامي است. مؤلف آیاتي از قرآن کریم را بدون رعایت ترتیب به عربي تفسير نموده، مبتنی بر اصولی که در فلسفه برای خود اتخاذ کرده است به عبارتی این رساله را به ظاهر برای اثبات عقاید فلسفي خویش تحرير و مطالب فلسفه يونان را از میان آیات قرآن استخراج کرده است به این ترتیب که اگر ظاهر آیه ای اتفاقاً

موافقتی داشته باشد فیهالمراد و اگر نه با توسل به تأویلات آن را توجیه می نماید.

ص: ۱۱۰۸

ملاصدرا می نویسد: «در این رساله انوار الهی، اسرار مسائل ربانی و مقاصد قرآنی را از آیات و سور قرآن جمع آوری کرده و نشان داده ام که مباحث حیات انسانی بر کدام آیه یا سوره مبتنی است و غرض از فلان سوره کدام حکمت است و همچنین ملاصدرا در مقدمه با تقسیم فلسفه به ۶ قسمت علمی و عملی چنین می نگارد: چون قواعد مسائل فرعی را دانشمندان گذشته چندین بار از قرآن استخراج کرده اند فقط به مسائل اصولی می پردازیم.»

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتلهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب مرتب بر یک مقدمه، سه طرف و هر طرف چندین مشهد، جمعا ۱۲ مشهد که آخرین آن در معنی شجره طوبی و زقوم است:

* مقدمه در بیان راه روندگان به سوی خدا (۷ قاعده)

* طرف اول: در بیان علم ربوبی (علم ذات ربوبیت)

۱- مشهد اول: در بیان شناخت حق تعالی (شامل ۵ قاعده)

۲- مشهد دوم: در بیان صفات و اسماء حق تعالی (شامل ۱۳ قاعده)

۳- مشهد سوم: در بیان تداوم الهیت و رحمت خداوند (شامل ۵ قاعده)

* طرف دوم: در بیان افعال الهی و ظهور و بازگشت آنها بدو

۱- مشهد اول: در حدوث عالم (شامل ۱ قاعده)

۲- مشهد دوم: در تحقیق پایان دنیا و نابودی آن (شامل ۷ قاعده)

۳- مشهد سوم: در احکام موجودات در رجوع به خداوند (۱۳ قاعده)

۴- مشهد چهارم: در بیان نبوت و احکام آن (شامل ۴ قاعده)

* طرف سوم: در بیان علم معاد و بیان برانگیخته شدن نفوس و بدن ها

۱- مشهد اول: در بیان فطرت نخستین انسان و بازگشت بدان

۲- مشهد دوم: در اشاره به علم قیامت (ساعت) و راز رستاخیز (شامل ۴ قاعده)

۳- مشهد سوم: در تحقیق چگونگی قبر و عذاب و ثواب آن

۴- مشهد چهارم: در بیان برانگیختن و حشر خلائق (شامل ۲ قاعده)

۵- مشهد پنجم: در بیان صراط

۶- مشهد ششم: در اشاره به دمیدن صور (شامل ۱ قاعده)

۷- مشهد هفتم: در اشاره به پراکنده شدن نامه های اعمال

۸- مشهد هشتم: در بیان میزان و حساب (شامل ۲ قاعده)

۹- مشهد نهم: در بیان بهشت و دوزخ اشاره به درهای...

۱۰- مشهد دهم: در اشاره به شراره های آتش و تعداد آن

۱۱- مشهد یازدهم: در اشاره به مراتب بهشت و گودال های دوزخ

۱۲- مشهد دوازدهم: در بیان راز درخت طوبی و درخت زقوم (شامل ۱ قاعده)

در انتهای کتاب فهرست آیات آورده شده است.

این کتاب در سال ۱۳۶۰ توسط انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است و همچنین در سال ۱۳۸۵ توسط انتشارات حکمت در تهران منتشر گردیده است با تصحیح محمد موسوی. ترجمه و تعلیق کتاب بر عهده محمد خواجهی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی- اسرار الآیات و انوار النبیات

ناهید باقری خرمدشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب اسرار الآیات و انوار النبیات ملاصدرا خداشناسی فلسفه اسلامی قرآن زندگینامه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این کتاب تفسیری است به زبان عربی ذیل عنوان های «فصل، لمعه، هدایه، تنبیه» که به روش خاص ملاصدرا در شرح آیه نور «اللّٰهُ نُورُ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ» نگارش یافته است. در این کتاب، تأویلی از ابن سینا و شرحی از خواجه نصیرالدین طوسی آورده شده است.

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری در گذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفاء، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل مقدمه مترجم و مقدمه کتاب که در تحقیق معنی نور است و همچنین شامل چندین فصل به شرح زیر است:

- فصل در معنی اضافه نور بر آسمان ها و زمین

- فصل در فرموده حق تعالی که صفت نور او به چراغ دانی ماند.

- فصل در فرموده حق تعالی افروخته از درخت مبارک زیتون

- فصل، تقدیسی در تأویل آیه نور در عالم انسانی و همچنین در عالم آفاق و انس

- فصل، تأویلی دیگر از ابن سینا و شرحی از خواجه نصیرالدین طوسی

- فصل در فرموده حق تعالی: هر که را خدا خواهد به نور خود هدایت کند و آن نور، نور محمدی است که...

- فصل در شرح ماهیت انسان کامل و عالم صغیر

- و...

این کتاب در سال ۱۳۶۲ توسط انتشارات مولی در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است. ترجمه و تصحیح کتاب به عهده محمد خواجهی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی - تفسیر آیه مبارکه نور

ص: ۱۱۱۳

کتاب تفسیر آیه مبارکه نور ملاصدرا زندگینامه تفسیر علوم قرآنی

تفسیر القرآن الکریم (سوره های طارق و اعلی و زلزال)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است.

- تفسیر سوره طارق: در این مکتوب عربی مختصری از اسرار سوره طارق از دیدگاه فلسفی بیان می گردد مفسر در ابتدای تفسیر می نویسد: آنچه در زیر می آید نکته ها و رموزی است که خدای بزرگ بر قلب این بنده آبق اضافه کرده و من نیز سر آن دارم که این رموز را به سلک نظم کشم و در دسترس عموم گذارم. ایشان نخست هر آیه را ذکر می کند سپس به تقاضای جایگاه بحث با عقیده و نظر فلسفی خود آن آیه را تفسیر می کند. - تفسیر سوره اعلی: تفسیری عرفانی - فلسفی به زبان عربی است که در ۱۰ تسبیح مرتب شده و بارها با کشف الفواید به چاپ رسیده است.

- تفسیر سوره زلزال: تفسیری عرفانی - فلسفی و به زبان عربی است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدود العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بند کتاب:

- ترجمه تفسیر سوره طارق شامل: مقدمه مترجم، مقدمه مولف، مقدمه تفسیر:

۱. در تفسیر آیه: قسم به آسمان و ستاره شب رو

۲. در تفسیر آیه: تو چه دانی که ستاره شب رو چیست؟

۳. در تفسیر آیه: هیچ کس نیست فکر نگهبانی بر اوست

۴. در تفسیر آیه: انسان بنگرد از چه خلق شده است

۵. در تفسیر آیه: از آبی جهنده که از ما بین پشت و...

۶. در تفسیر آیه: که خدا به باز آوردنش تواناست

۷. در تفسیر آیه: روزی که نهان ها آشکار می شود

۸. در تفسیر آیه: انسان نه نیرو دارد نه یار

۹. در تفسیر آیه: به آسمان بازگشت دار و زمین شکاف دار

۱۰. در تفسیر آیه: که این گفتاری قاطع است و شوخی نیست

۱۱. در تفسیر آیه: که آنها نیرنگی کنند و من نیز تدبیر می کنم

۱۲. در تفسیر آیه: کافران را مهلتی ده، اندکی مهلتشان ده

بعد از ذکر ۱۲ مورد، عناوینی در تفسیر سوره طارق به شرح زیر آمده است: لعمه اشراقی، رهنمودهای عقلی، یادآوری،

مناجات، كشف

ص: ۱۱۵

- تفسیر سوره اعلی: شامل مقدمه مولف و ۷ تسیح به شرح زیر:

- تسیح اول در تفسیر آیه های ۱-۳

- تسیح دوم در تفسیر آیه های ۴-۵

- تسیح سوم در تفسیر آیه های ۶-۹

- تسیح چهارم در تفسیر آیه های ۱۰-۱۳

- تسیح پنجم در تفسیر آیه های ۱۴-۱۶

- تسیح ششم در تفسیر آیه ۱۷

- تسیح هفتم در تفسیر آیه های ۱۸-۱۹

- تفسیر سوره زلزال شامل مقدمه مولف و مواد زیر است:

۱- در تفسیر آیه: هنگامی که زمین به لرزش خویش بلرزد

۲- در تفسیر آیه: و زمین گرانیه‌های خویش برون کند

۳- در تفسیر آیه: و انسان گوید آن را چه شده است

۴- در تفسیر آیه: آن روز زمین اخبار خویش بگوید

۵- در تفسیر آیه: برای آنکه پروردگارت به آن وحی کرده است

۶- در تفسیر آیه: آن روز مردمان متفرق بروند

۷- در تفسیر آیه: تا اعمال خویش بینند

۸- در تفسیر آیه: هر که هم وزن ذره ای نیکی کرده باشد

دیگر عناوین: آگهی دادن، دلیل کلامی، اشاره ای نوری، یادآوری، هدایت حکمت آمیز، حکمت الهی، حکمت قرآنی

این کتاب در سال ۱۳۶۳ توسط انتشارات مولی در تهران چاپ و منتشر گردیده است و ترجمه و تعلیق کتاب بر عهده محمد خواجه‌وی بوده است.

صدرالدین شیرازی - تفسیر سوره های طارق و اعلی و زلزال

ناهید باقری خرم‌دشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

ملاصدرا تفسیر عرفان فلسفه کتاب تفسیر القرآن الکریم سوره طارق سوره اعلی سوره زلزله

ص: ۱۱۱۶

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. تفسیری است به زبان عربی در ۱۲ مطلع و هر یک در چندین اشراق و یک خاتمه. نویسنده در مقدمه می نویسد: چون این سوره مشتمل بر امهات ربوبی است از جمله معرفت مبدأ و معاد، بعث، انزال کتاب، ماهیت کتاب، رسول و هدایت عقول، بر آن شدم که به قدر توان ربوبیات مستفاد از این سوره را بیان دارم. بدین ترتیب شرحی درباره اصول مسائل ربوبی، مبانی قواعد الهیات و جوهر و عرض انسانی ذکر می شود. ملاصدرا موجودات را تقسیم می کند به: ۱. موجود بنفسه و قیوم بذاته ۲. موجود بغیره و قائم به مدد غیره، وی پس از آنکه حال هر یک از این موجودات را بر می شمارد به تفسیر سوره جمعه می پردازد و برای بیان مقصود خود مطالبی از قرآن می آورد.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۲ مطلع و تقریباً ۵۳ اشراق و دو بخش به شرح زیر است:

۱. بخش اول: ترجمه تفسیر سوره جمعه:

- مطلع اول: اشراق نخستین در تفسیر «یسبح» (شامل ۳ اشراق)

- مطلع دوم: در لغت

- مطلع سوم: سایه بانای فرش - در اعراب و حرکات آیه

- مطلع چهارم: سایه بانای قمری در بیان آنچه درباره این فضل و برتری گفته شده است.

- مطلع پنجم: اشراق نخستین در آنکه مقصود از این تمثیل کیست (۵ اشراق)

- مطلع ششم: اشراق نخستین در لغت (۷ اشراق)

- مطلع هفتم: اشراق اول در خواندن (قرائت) (۸ اشراق)

- مطلع هشتم: اشراق اول در لغت و قرائت (۱۴ اشراق)

- مطلع نهم: اشراق نخستین در اشاره به آنچه گفته شده (۲ اشراق)

- مطلع دهم: اشراق نخستین در مقصود از ذکر و اثر آن (۴ اشراق)

- مطلع یازدهم: اشراق نخستین در آنچه که درباره این آیه گفته اند (۳ اشراق)

- مطلع دوازدهم: اشراق نخستین در بیان معنی آیه به صورت فشرده (۶ اشراق)

بخش پایانی در مواعظ و پند از قرآن و حدیث و سخنان عرفا و حکما

۲. بخش دوم: متن تفسیر سوره الجمعه (همان ۱۲ مطلع و خاتمه به زبان عربی)

این کتاب در سال ۱۳۶۳ توسط انتشارات مولی در تهران چاپ و منتشر گردیده است. ترجمه و تعلیق بر عهده محمد خواجوی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی - تفسیر سوره جمعه

ناهید باقری خرم‌دشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب تفسیر سوره جمعه ملاصدرا تفسیر قرآن سوره جمعه زندگینامه

تفسیر القرآن الکریم (سوره واقعه)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. تفسیر سوره واقعه که در این کتاب آورده شده است توسط ملاصدرا به نگارش در آمده و تفسیری است حکیمانه و عارفانه و به زبان عربی. ایشان ابتدا شان نزول آیه را می آورد و بعد مباحثی از قبیل مبدأ و معاد و روح و وجود را با موازین فلسفی در ذیل آیات به بحث می گذارد.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰

هجری قمری در گذشت.

ص: ۱۱۱۹

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل دو بخش به شرح زیر است:

۱- بخش اول ترجمه تفسیر سوره واقعه است که این بخش شامل مقدمه مترجم، مقدمه مولف،

- در تفسیر «وقتی آن واقعه واقع شد»، «فرو گذارنده و بردارنده است»، «وقتی زمین با لرزش بلرزد»، «و شما سه گونه باشید»، «سمت راستی ها و چپی ها»، «آنان خودشان مقربانند»، «در بهشت های پر نعمت»، «بر تخت های زریف»، «گروهی از پیشینیانند و اندکی از پسینیانند»، «رو به روی هم تکیه زده اند» و...

۲- بخش دوم: متن تفسیر سوره الواقعه (عربی)

این کتاب در سال ۱۳۶۳ توسط انتشارات مولی در تهران منتشر شده است و تصحیح و ترجمه کتاب بر عهده محمد خواجهی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی - تفسیر سوره واقعه

ناهید باقری خرم‌دشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب تفسیر القرآن الکریم (سوره واقعه) ملاصدرا تفسیر قرآن سوره واقعه زندگینامه

تفسیر القرآن الکریم (سوره یس)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. ایشان سوره یس را در این کتاب به زبان عربی و با اصول خاص خود، از ابتدا تا انتها تفسیر می کند و با اشارات حکیمانه و عارفانه در تفسیر، نظر خود را اثبات می نماید. این

رساله علاوه بر فواید و مطالب دقیق حکیمانه و عرفانی شامل اسرار قرآنی و مطالب ادبی و دینی می باشد. مقدمه کتاب از بهترین انشائات و حاوی محکم ترین ادله عقلی و نقلی است و بر لزوم تعقل و تفکر در قرآن و عالم و عدم کفایت تقلید از این و آن در مباحث علمی اقامه دلیل می کند. در این تفسیر از شبهات ابلیسیه سخن رفته است، وی متن شبهات را از ملل و نحل نقل می کند و به اختصار از آن می گذرد و در ضمن به تفصیل درباره معاد سخن می راند.

ص: ۱۱۲۰

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری در گذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل مقدمه مصحح و مقدمه مؤلف و عناوین زیر است:

- «یس و القرآن الحکیم...» (یس / ۱-۶)

- «لقد حق القول علی اکثرهم فهم...» (یس / ۷-۹)

- «و سوا علیهم ءأنذرتهم ام لم تنذرهم...» (یس / ۱۰-۱۲)

- قاعده فرقانیه، بیان کیفیت تحصیل الملكات، زیاده کشف، أثر الاعمال و علت الخلود

- قصه رسل عیسی، الاشاره الی المعاد و الاستدلال علیه بآیاته تعالی فی خلقه الاشاره الی آیاته تعالی فی خلق اسماء و مافیها، آیاته تعالی فی خلقه مافی الارض و الاستدلال علی المعاد، القیامه، زمانها و کیفیت قیامها، اهل الجنه، الشیطان و الملك و مبادئ افعال الانسان، جهنم و احوال الناس فی المحشر، الغایه من العلم المادی وجود الانسان و شرح النعم، خاتمه.

این کتاب در سال ۱۳۶۱ توسط انتشارات بیدار در قم منتشر شده است و تصحیح کتاب بر عهده محمد خواجهوی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی - تفسیر القرآن الکریم (سوره یس)

ناهید باقری خرمدشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب تفسیر القرآن الکریم (سوره یس) ملاصدرا تفسیر عرفان سوره یس زندگینامه

ص: ۱۱۲۲

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. این رساله در بیان حقیقت روح و تجرد آن و بیان داستان اصحاب کهف است. و همچنین مولف نظر خود را درباره روح نیز بیان داشته است و برای ثبات تجرد روح به ۶ وجه استدلال کرده است. این رساله ظاهراً چاپ نشده بود نسخه ماشین شده آن را آیت الله حاج میرزا محمد باقر آشتیانی، توسط حاج شیخ حسن سعید، برای چاپ در اختیار گذاردند؛ چاپ اول آن در سال ۱۴۰۳ انجام شد.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سید محمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه. ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ص: ۱۱۲۳

کتاب بیست رساله احمد آشتیانی تفسیر قرآن روح اصحاب کهف زندگینامه

کتاب رساله بیان نافع

این رساله یکی از آثار و تالیفات میرزا احمد آشتیانی است. چون آیه ۲۱ سوره مبارکه بقره از جمله آیات قرآنی که مرشد به راه حق و مشتمل بر دعوت به خداپرستی است، این آیه به ضمیمه آیه دیگری هم که موصول به آن آیه و محتوی است بر اتمام حجت بر نزول قرآن از جانب خداوند به بیان تهدید آمیز مخبر از پیش آمد ناگوار برای منکرین بعد از تمامیت حجت بر آن، به خاطر استاد احمد آشتیانی رسید در بیان این دو آیه رساله ای را تحریر نمایند.

معرفی اجمالی نویسنده

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

این کتاب شامل متنی است که تفسیر آیه ۲۱ سوره مبارکه بقره می باشد. در انتهای کتاب مولف دعایی را که مرحوم مجلسی در کتاب مقباس المصایح از کلینی از امام صادق (ع) نقل فرموده و برای حفظ دین و جان و مال کاملاً مفید است و از تعقیبات مشترک نمازهای یومیه می باشد ذکر کرده است. این رساله قبلاً یکبار به ضمیمه دو رساله دیگر مؤلف (عیدیه و یادآور در توحید) در سال ۱۳۵۱ و ظاهراً یکبار به صورت جداگانه و نیز در سال ۱۴۰۳ چاپ شده است.

منابع

احمد آشتیانی - رساله بیان نافع

کلید واژه ها

کتاب تفسیری کتاب رساله بیان نافع احمد آشتیانی قرآن کتاب شناسی زندگینامه

تفسیر سوره مبارکه واقعه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است که به زبان فارسی نگاشته شده است. این کتاب شامل تفسیری است مختصر از سوره اذا وقعت الواقعة که مولف آن را در رمضان ۱۳۹۱ نگاشته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه. ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده

شده اند.

ص: ۱۱۲۵

این کتاب دارای دو قسم است که اول تفسیر سوره آورده شده و در قسم دوم سوره اذا وقعت الواقعة به همراه ترجمه آن نوشته آورده شده است. مولف محترم در ضمن تفسیر خود از آیه های سور دیگر نیز بهره گرفته اند.

منابع

احمد آشتیانی - تفسیر سوره مبارکه واقعه

کلید واژه ها

کتاب تفسیر سوره مبارکه واقعه احمد آشتیانی تفسیر سوره واقعه زندگینامه

قرآن در نهج البلاغه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جوادی آملی است. عناصر محوری حضور قرآن در نهج البلاغه و رهنمود نهج البلاغه درباره قرآن را سه رکن اساسی تشکیل می دهد:

۱. تطبیق محتوای نهج البلاغه با مضمون قرآنی و تعلیل مطالب آن با آیات کتاب خدا و ظهور مطالب قرآنی در سخنان علی بن ابیطالب (ع)

۲. استشهاد امیرالمومنین (ع) به آیات خاص قرآن و تمسک آن حضرت (ع) به بخشی از آیات الهی قرآن حکیم

۳. تعریف، ترغیب و تبیین حقیقت قرآن کریم از زبان علی بن ابیطالب (ع) در نهج البلاغه.

آن چه در این کتاب مطرح شده، تبیین حریم بحث در این رساله مختصر است و آن اینکه دو عنصر محوری اول و دوم از مدار کلام کنونی خارج است و آنچه رسالت این رساله تعیین می کند گفتگویی درباره عنصر محوری سوم از دیدگاه نهج البلاغه است که معرف قرآن از بیرون با دیدگاه کتاب مزبور باشد. بخشی از مطالب این کتاب راجع به اهل بیت عصمت و طهارت (ع) به ویژه علی بن ابی طالب (ع) در قرآن شناسی و برخی از آن ناظر به سخنان امیرالمومنین (ع) درباره چگونگی قرآن است و از هر دو بخش نمونه مختصری ارایه می شود که به منزله فهرست اجمالی معارف حضرت علی (ع) درباره کتاب الهی است.

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحق مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل پنج فصل به شرح زیر است:

۱. فصل اول: شامل عناوین: انسان کامل، قرآن تکوینی است، اطلاق کتاب الاهی، بر موجود طبیعی و...

۲. فصل دوم: شامل عناوین: استحقاق علی بن ابیطالب (ع) برای معرفی قرآن، عظمت اهل بیت (ع)، علی (ع) از زبان خودش، عظمت علمی و عملی علی (ع)، هماهنگی حقیقت انسان کامل با حقیقت قرآن و...

۳. فصل سوم: بررسی نظام فاعلی قرآن، در نهج البلاغه

۴. فصل چهارم: شامل عناوین: بررسی نظام داخلی قرآن در نهج البلاغه، چگونگی تفسیر قرآن در نهج البلاغه، تفسیر قرآن به قرآن در حدیث رسول اکرم (ص) و...

۵. فصل پنجم: بررسی نظام غایی قرآن در نهج البلاغه، هدف آفرینش جهان و نظام غایی قرآن در نهج البلاغه و...

منابع

عبدالله جوادی آملی - قرآن در نهج البلاغه

کلید واژه ها

کتاب قرآن در نهج البلاغه عبدالله جوادی آملی شناخت قرآن نهج البلاغه امام علی (ع)

تفسیر سوره ابراهیم

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جوادی آملی است. متن این کتاب شامل مباحث دروسی است که مؤلف محترم در کلاس های خود در جهت فراگیری معارف الهی مطرح ساخته است و مخاطبان ایشان دانشجویانی بودند که شوق آشنایی با قرآن کریم را داشتند و استاد محترم در یکی از جلسات سوره مبارکه ابراهیم (ع) را برای آن مشتاقان توحید تفسیر کرد.

زندگینامه (آیت الله عبدالله جوادی آملی)

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال

عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۱۲۸

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و ۸ درس به شرح زیر است:

* مقدمه مؤلف

* تفسیر موضوعی سوره ابراهیم شامل:

درس اول: هدف از رسالت و تأثیر قرآن کریم و وحی الهی

درس دوم: نمونه ای از عملکرد انبیاء در برخورد با مستکبرین

درس سوم: پایداری انبیاء در برابر تهدید کافران و طاغیان

درس چهارم: مسئله گمراهی و مقدار تأثیر و نفوذ شیطان در انسان

درس پنجم: تمثیلی در تشریح حق و باطل و عواقب سوء کفران نعمت

درس ششم: وظیفه انسان در بهره برداری از نعمت های الهی و دریافت کمال به مقدار استعداد

درس هفتم: سیره ابراهیم خلیل از نظر دعا و نیایش

درس هشتم: نظم کارهای خدا در برابر ستم گران و عدم تخلف وعده های الهی

* پرسش و پاسخ

در انتهای کتاب فهرست آیات، احادیث و روایات و اصطلاحات و تعبیرات آورده شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - تفسیر سوره ابراهیم

کلید واژه ها

کتاب تفسیر سوره ابراهیم عبدالله جوادی آملی تفسیر سوره ابراهیم قرآن زندگینامه

کتاب نهایی الایجاز فی درایه الاعجاز

این کتاب یکی از آثار ارزشمند فیلسوف بزرگ فخر رازی می باشد که به زبان عربی تالیف شده است. آنچنان که فخر رازی

در ابتدای کتابش می گوید امام عبدالقاهر جرجانی عالم بزرگ در علوم بلاغت صاحب کتابهایی با نام «دلایل الاعجاز» و «اسرار البلاغه» بود که در خصوص بیان و بدیع و بلاغت در آنها موضوعاتی آمده که در آثار قبل از او وجود نداشت. به همین خاطر رازی تصمیم گرفت که بهترین های کتاب را خلاصه کند و اطلاعات و دانش خود را به آن بیفزاید و این خلاصه و زیاده را «نهایه الایجاز فی درایه الاعجاز» نام نهاد.

ص: ۱۱۲۹

رازی در این کتاب در پی آن است که کتابهای عبدالقاهر جرجانی را به ترتیب اصول بیاورد و باب بندی کند و از اطناب و زیاده گویی بپرهیزد و در یک کلام از اطناب ممل و ایجاز مخلی که در این دو اثر آمده در کتاب خودش اثری نباشد. لازم به ذکر است که این کتاب ارزشمند قدیمی می باشد که یک نسخه آن در مخزن کتب چاپی کتابخانه آستان قدس رضوی موجود می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهرری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیله و مرجع فضیله زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فراگرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراءالنهر سفر کرد.

ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراءالنهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سالهای پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود.

ص: ۱۱۳۰

امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد - ضیاءالدین - شمس الدین. امام فخر در سالهای پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتابهایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر بن علی اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندان و خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختار بندی کتاب

فصل اول: اعجاز قرآن در فصاحت آن

فصل دوم: اهمیت علم فصاحت

۱. بخش اول: مفردات شامل دو قسم:

قسم اول: دلالت لفظی (جناس - اشتقاق - سجع - تضمین - ترصیع و...)

قسم دوم: دلالت معنوی: (احکام مبتدا و خبر - حقیقت و مجاز - تشبیه - تمثیل - استعاره - کنایه و...)

۲. بخش دوم: شعر (النظم) شامل شش باب:

باب اول: حقیقت شعر و اقسام آن (مطابقت - مقابله - اقتباس - تلمیح - لف و نشر - تجاهل العارف - اغراق و تقسیم - تفریق و...)

باب دوم: تقدیم و تاخیر

باب سوم: فصل و وصل

باب چهارم: حذف و اضمار

باب پنجم: مباحث متعلق به «ان و انما».

باب ششم: مباحث متفرقه.

منابع

ص: ۱۱۳۱

کتاب تفسیری کتاب نهاییه الایجاز فی درایه الاعجاز فخر رازی قرآن کتاب شناسی

کتاب احکام بسمله و ما يتعلق بها من الاحکام و المعانی و اختلاف العلماء

کتاب «احکام بسمله و...» اثر نویسنده شهیر فخر رازی، کتابی است عربی در خصوص احکام فقهی با موضوع بسمه ... الرحمن الرحیم که در پی پاسخگویی به دو سوال می باشد: سوال اول: اینکه آیا بسمله ای که در سوره فاتحه آمده آیه محسوب می شود یا برای تبرک است؟ و سوال دوم: اینکه آیا در نماز بر فرد مسلمان واجب است که بسمله را بلند ادا کند یا خیر؟ نویسنده در پی آن است که در خصوص این دو سوال دلایل و نظرات مذاهب مختلف را بیاورد و سپس به بررسی آراء و نظراتی که با نظر او مخالفند می پردازد و برای رد نظریه آنها دلایلی می آورد.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام فخرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضلالی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فراگرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراءالنهر سفر کرد.

ص: ۱۱۳۲

ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراءالنهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سالهای پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود.

امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد - ضیاءالدین - شمس الدین. امام فخر در سالهای پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتابهایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر بن علی اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

- مقدمه

- فضیلت آغاز کلام بذكرالله

- تحقیق در اختلاف علماء در بسمله

ص: ۱۱۳۳

- جمع مصاحف (نوشته ها) بر کتابت بسمله
- آمدن جبرئیل با بسمله
- امر به قرائت بسمله
- بسمله چه زمانی نازل شد
- حکم بسمله نزد اهل مدینه
- احادیثی که به بلند گفتن (جهر) بسمله تصریح کرده اند
- اعتراض بر روایات جهر بسمله
- تعداد مکث هایی که پیامبر هنگام قرائت نماز داشتند
- اختلاف بین گذشتگان
- اقوال علماء در حدیث انس
- علت حدیث انس در مخالفت با جهر بسمله
- بازگشت دارقطنی از نظریه جهر به بسمله
- آیا جهر به بسمله بدعت است؟
- اولین کسی که در مدینه بسمله را بلند ادا نکرد
- رد ابن زبیر بر کسی که بسمله را بلند ادا نمی کند.

منابع

الامام فخر الرازی- احکام بسمله و ما يتعلق بها من الاحکام و المعانی و اختلاف العلماء

کلید واژه ها

کتاب فقهی کتاب احکام بسمله فخر رازی علوم قرآنی کتاب شناسی تفسیر

کتاب مرزهای اعجاز

این کتاب شامل مباحثی مربوط به اعجاز قرآن است که مؤلف عالیقدر موضوعات مربوط به اعجاز قرآن را در مدخل تفسیر خود 'البیان' به سبک بدیع و دلپذیر، مطرح نموده و با بیانی شیوا و دلائلی قاطع و استوار جهات مختلف اعجاز قرآن را به طور محققانه تجزیه و تحلیل نموده است و به مقام پرسشها و خرده هائی که در این زمینه وجود دارد پاسخ قاطع داده است. بر اثر اهمیت شایان توجهی که این فصل از کتاب داشت و به درخواست گروهی علاقه مند، استاد جعفر سبحانی به ترجمه این کتاب دست زدند و آن را به فارسی سلیس و روانی ترجمه کردند.

ص: ۱۱۳۴

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرز آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاہت، فرد شاخص و چہرہ بسیار ممتازی بود کہ ده ہا اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او بہ یادگار مانده است. علاقہ ایشان بہ گسترش اسلام در سطح جہان، انگیزہ ای شدہ بود کہ ده ہا مرکز مہم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جہان بہ وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز ہشتم ماہ صفر ۱۴۱۳ جان بہ جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء کہ جایگاہ تدریس او بود بہ خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

۱. معجزہ چیست؟
۲. نبوت باید توأم با دلیل باشد
۳. معجزہ باید ہماہنگ با فن رایج زمان باشد
۴. اعجاز قرآن از نظر الہی
۵. اعجاز قرآن از نظر عدم اختلاف در مضمون و اسلوب
۶. اعجاز قرآن از نظر قانون گذاری
۷. قرآن و حقایق ثابت و خلل ناپذیر
۸. قرآن و مسئلہ خبر از غیب
۹. قرآن و اسرار آفرین
۱۰. پندارهای بی اساس پیرامون اعجاز قرآن
۱۱. یک نویسنده مسیحی در صدد معارضہ با قرآن برآمده است.
۱۲. معجزات دیگر پیامبر اسلام (ص).

منابع

علامه سید ابوالقاسم خوئی - مرزهای اعجاز

کلید واژه ها

کتاب تفسیری کتاب مرزهای اعجاز قرآن معجزه سید ابوالقاسم موسوی خوئی کتاب شناسی

کتاب ترجمه تفسیر العنایات الرضویه

ص: ۱۱۳۶

این کتاب از جمله آثار آقا نجفی اصفهانی است که باید آن را تفسیری از آیات گزینشی دانست که برای مؤلف محترم جای کاوش داشته است تا جایی که اگر آیات کاویده در این کتاب شماره شود عددی قابل توجه به کف خواهد آمد.

از ویژگیهای این کتاب وجود متعدد معانی یک آیه است و از امتیازات برجسته این کتاب طرح اشکالات عالمانه ای است که به مصداق 'هم سؤال از علم خیزد و هم جواب' از مؤلف محترم بیان گردیده است.

معرفی اجمالی نویسنده

آیه الله آقا شیخ محمدتقی اصفهانی که به 'نجفی' شهرت داشت، از مراجع قرن ۱۴ و علمای طراز اول ایران و شهر اصفهان، در سال ۱۲۶۲ هجری قمری به دنیا آمد. پدرش شیخ محمد باقر، از علمای بزرگ و از شاگردان صاحب جواهر و شیخ مرتضی انصاری است.

پس از فرا گرفتن مقدمات علم حوزوی، به نجف اشرف رفت و از محضر اساتید بزرگ چون شیخ مهدی نجفی، میرزای شیرازی، سیدعلی شوشتری، کسب علم کرد و با اجازه متعددی که از این بزرگان و دیگران داشت دوباره به اصفهان برگشت.

آقا نجفی اصفهانی، در کنار فعالیت های علمیش، به فعالیت های اجتماعی پرداخت و در مقابل استبداد (ظل السلطان) حاکم مقتدر آن روز اصفهان، ایستاد و متهمین به خروج از دین را تعقیب کرد. از این رو، به دستور ناصرالدین شاه، او را در سال ۱۳۰۷ قمری به تهران آوردند و بار دیگر به دستور مظفرالدین شاه در سال ۱۳۲۱ قمری به تهران تبعید کردند که مدتی در تهران بود و بعد به اصفهان برگشت. آثار این بزرگمرد عالم تشیع، بالغ بر هفتاد عنوان و اکثر آنها به چاپ رسیده است. بعضی از آثار عبارتند از اسرار الآیات، اسرار الزیارة ریال، الاجتهاد و التقليد، ترجمه بحار الانوار، عنایه الرضویه، شرح اسماء الحسنی، جامع الانوار، و...

ص: ۱۱۳۷

آیه الله شیخ محمد تقی اصفهانی (نجفی) سرانجام در سال ۱۳۳۲ هجری قمری در اصفهان دار فانی را وادع گفت. مقبره ایشان در نزدیکی امامزاده احمد بن علی بن امام محمد باقر در بقعه عالیّه مدفون است.

ساختار بندی کتاب:

برخی از عناوین این کتاب به شرح زیر می باشد:

شناخت نبوت عامه و خاصه - نمونه هایی از تحریفات تورات و انجیل - اقسام هدایت معنوی و ظاهری - بیان معنی مظهریت و جامعیت - توضیح علم حصولی و علم حضوری و دلایل آن - تفسیر آیه کریمه 'الذین یؤمنون بالغیب؛ آنان که به غیب ایمان می آورند.' (بقره/۳) - بیان معانی مربوط به صلوه - در بیان معنی رب - ملازمه بین حکم عقل و شرع - اقسام انفاق حرام و احکام فرعی آن - کیفیت نزول فیوضات ربانیه - در حقیقت معنی توکل به خداوند - اخص بودن اسلام از ایمان - در بیان ایمان اختیاری - تفسیر حدیث 'المؤمن مرآه المؤمن' - بطلان عقیده اشاعره - باب حجیت ظن و فروع آن - جنت جسمانی و روحانی - ارواح سه گانه ی انسان - اقسام هدایت خداوند - مقام های ربوبیت - تفسیر آیه «ختم الله علی قلوبهم و علی سمعهم و علی ابصارهم غشاوه؛ خداوند بر دلهای آنان و بر شنوایی ایشان مهر نهاده و بر دیدگانیشان پرده ای است و آنان را عذابی دردناک است.» (بقره/۷) - بطلان استدلال حکماء و صوفیه - عصمت ائمه (ع) - بیان عین الحیوه بودن حضرت قائم (عج) - وجوب وفاء به عهد - بیان معنی ریب و شک - بیان معنی (باء) در بسم الله الرحمن الرحیم - شرح تفاوت بین احد و واحد - مراتب و منازل نزول قرآن - تفاوت بین قرآن و حدیث قدسی - کتاب تکوینی و کتاب تشریحی - وجوه مختلف معنی ثقلین - معانی قضاء - معانی صراط - مراتب کفر و اقسام آن - لزوم تدبر در قرآن - تفسیر اولوالالباب - بیان معانی معاد - و...

ص: ۱۱۳۸

کتاب تفسیری کتاب ترجمه تفسیر العنایات الرضویه آقا نجفی اصفهانی علوم قرآنی کتاب شناسی زندگینامه

کتاب البیان فی تفسیر القرآن

این کتاب یکی از آثار ارزشمند فقیه شیعی معاصر، آیه الله خویی که به زبان عربی تالیف یافته است، می باشد. کتابی مهم در تفسیر و علوم قرآنی. این کتاب مشتمل است بر برخی مباحث علوم قرآنی از جمله اعجاز، تحریف، نسخ، و نیز تفسیر سوره حمد. به رغم خواسته و هدف مؤلف در ارائه تفسیر سوره های دیگر قرآن، البیان تنها مشتمل بر تفسیر سوره حمد است. این مجموعه در واقع، حاصل درسهای آیت الله خویی در حوزه علمیه نجف است. (رجوع کنید به خویی، معجم رجال الحدیث، ج ۲۲، ص ۱۹)

مؤلف البیان در بحثهای مقدماتی، و نیز در تفسیر سوره حمد، آشکارا از بحثهای کلامی استادش، علامه بلاغی، در آلاء الرحمن اثر پذیرفته است. تأثیر این کتاب در حوزه علوم قرآنی، به ویژه در بحث تحریف ناپذیری قرآن کریم، بسیار بارز است، تا جایی که برخی آثار، نوعی ملخص یا مبسوط البیان به شمار می روند. توجه عالمان و قرآن پژوهان اهل سنت نیز نشانه دیگری از گستره حضور این اثر است.

معرفی اجمالی نویسنده

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرزا آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

ص: ۱۱۳۹

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاهت، فرد شاخص و چهره بسیار ممتازی بود که ده ها اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او به یادگار مانده است. علاقه ایشان به گسترش اسلام در سطح جهان، انگیزه ای شده بود که ده ها مرکز مهم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جهان به وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز هشتم ماه صفر ۱۴۱۳ جان به جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء که جایگاه تدریس او بود به خاک سپردند.

محتوای کلی و ساختار بندی کتاب:

مؤلف در آغاز، به اجمال، از شیوه تفسیر خود سخن گفته، سپس در فصل نخست با عنوان «فضل قرآن» جایگاه قرآن را در پرتو آیات آشکار ساخته و بر لزوم تدبیر در آن تأکید کرده است. در فصل دوم، در بحث از «اعجاز قرآن» به تبیین لغوی اعجاز، معنای اصطلاحی آن و فرق آن با سحر پرداخته است. وی برترین معجزه را آن می داند که با برترین جریان روزگار همآوردی کند، از این رو با تبیین جایگاه بلاغت و فصاحت در روزگار جاهلی، به اثبات برتری قرآن در اعصار و ماندناپذیری آن در بیان و عرضه حقایق والا می پردازد.

بحث قرائت، که از پیشینه ای کهن و اهمیتی ویژه برخوردار است، به تفصیل در البیان، مطرح شده است. مؤلف به جایگاه قرائت در آرای قرآن پژوهان اشاره می کند و با تصریح به عدم تواتر قرائت های هفتگانه می گوید: عدم تواتر قرائت ها سخنی مشهور در میان شیعه است و بعید نمی نماید که در میان عامه نیز چنین باشد (ص ۱۲۳). مؤلف برای اثبات عدم تواتر قرائت ها، ابتدا قاریان دهگانه را معرفی می کند و سپس چگونگی گزارش قرائت های آنها را باز گفته از آنجا که مؤلف تواتر قرائت ها را نفی کرده، در ادامه بحث، پیوند «قرائت های هفتگانه» را با حدیث «احرف سبعه» گسسته دانسته و تأکید کرده است که این حدیث به هر معنایی که باشد، پیوندی با موضوع قرائت های هفتگانه ندارد. وی در تأیید این نظر خود، آرای تنی چند از مفسران و قرآن پژوهان بزرگ عامه را آورده است.

ص: ۱۱۴۱

مؤلف پس از نقد حجیت قرائتها، با استناد به روایتی از کافی، تأکید می‌کند که در نماز قرائتی صحیح است که به روزگار امامان (ع) متعارف بوده باشد. (ص ۱۶۷) بحث از روایت «احرف سبعة» در علوم قرآنی بسی درازدامن است. مؤلف، گونه‌های مختلف نقل آن را آورده و پس از نقد تمامی آنها، تصریح کرده است که به دلیل تهافت و تناقض روایات و عدم امکان جمع، نمی‌توان آنها را پذیرفت. (ص ۱۷۱-۱۹۳) از اینرو، وی روایات «احرف سبعة» را یکسره مردود می‌شمارد. مهمترین بحث البیان، بحث «تحریف ناپذیری» قرآن کریم است. مؤلف تحریف را معنی کرده، انواع و ابعاد آن را نمایانده و محل نزاع بحث را روشن کرده است. وی ضمن تصریح به اینکه محققان هرگز به تحریف عقیده نداشته‌اند، «نسخ التلاوه» را گونه‌ای از تحریف دانسته است. وی در اثبات تحریف ناپذیری قرآن، به آیات قرآن، سنت، روایات فضائل سوره‌ها و فضیلت قرائت قرآن استناد کرده است. (ص ۲۰۷-۲۳۵) بحث وی از مصحف حضرت علی (ع) و نقد سندی و محتوایی روایتها شایان توجه است. از جمله اهم دلایل معتقدان تحریف، چگونگی جمع قرآن است.

آنان بر این باورند که چون قرآن در زمان رسول الله (ص) جمع نشده، به هنگام جمع آن در زمان خلفا تحریف صورت گرفته است. بدین سان، مؤلف به بحث از جمع قرآن پرداخته و پس از نقد و بررسی روایتها و تحلیل ابعاد بحث و فرضهای مختلف آن، به نتیجه رسیده است که قرآن به همین صورت کنونی به روزگار رسول اکرم جمع بوده است.

مؤلف پس از اثبات سلامت، استواری و وحیانی بودن قرآن، به بحث «حجیت ظواهر» آن می‌پردازد، و برای اثبات آن، به دلایل عقلی، قرآنی و روایی استناد می‌کند؛ آنگاه دلایل کسانی را گزارش می‌کند که به عدم حجیت ظواهر قرآن اعتقاد دارند. مؤلف که در بخشهای پیشین دلایل تحریف را نقد کرده است، در این بخش، دیگر دلایل آنان را به نقد کشیده، بر حجیت ظواهر قرآن تأکید می‌کند. (ص ۲۶۳-۲۷۳) در بحث از حجیت ظواهر قرآن، که عملاً حجیت تمامت آیات آن است، چگونگی «نسخ» آیاتی از قرآن مطرح می‌شود. از اینجا مؤلف به بحث از «نسخ» می‌پردازد، مؤلف در پی بحث از نسخ به بداء هم پرداخته و دیدگاه شیعه را در این باره باز گفته است. (ص ۲۷۷-۳۹۴) بحث از اصول تفسیر، از دیگر بحثهای کتاب است که مؤلف در آن، تکیه بر دیدگاه مفسران را در تفسیر ناستوار می‌داند، و بر استناد به ظواهر کتاب، با توجه دقیق به معانی واژگان در ادب عربی، و خردورزی تأکید می‌کند و برای روایات صحیح در تبیین آیات، جایگاه ویژه‌ای قایل می‌شود و اشکالهای پذیرفتن خبر واحد در تفسیر و حجیت آن را پاسخ می‌گوید. (ص ۳۹۷-۴۰۲)

«حدوث یا قدم قرآن»، که از نزاعهای کهن معتزله و اشاعره است، بحث پایانی بخش علوم قرآنی این کتاب است. مؤلف آن را از بحثهای دخیل در فرهنگ اسلامی دانسته و از جمله آثار ورود بحثهای فلسفه یونان در حوزه فرهنگ اسلامی تلقی می کند. وی در این بحث، به نقد دیدگاه اشاعره پرداخته، دیدگاه معتزله و شیعه را در حدوث کلام الهی استوار می داند. (ص ۴۰۵۴۱۳)

تفسیر سوره حمد، بخش پایانی کتاب است که مؤلف در پرتو توجه به قرآن و سنت، و تأمل در لغت و ادب عربی، آیات را تفسیر کرده است. بحث لغوی کلمه «عبادت» و بحث فقهی واژه «بسمله» از جمله بحثهای سودمند و راهگشای کتاب است. بینش فقهی و دقتهای اصولی مؤلف در جای جای تفسیر وی آشکار است. در تعلیقات این اثر، از حدیث ثقلین، ترجمه قرآن، جبر و اختیار، شفاعت و مانند آن بحث شده است. (ص ۴۹۹ ۵۲۸)

البیان بار نخست در سال ۱۳۷۵ در نجف به چاپ رسید. هاشم هاشم زاده هریسی و محمدصادق نجمی آن را با عنوان بیان، در علوم و مسائل کلی قرآنی، به فارسی ترجمه کرده اند. ترجمه کاملی از آن نیز به زبان اردو، به مترجمی محمد شفاء نجفی، در ۱۴۱۰/۱۹۸۹ در اسلام آباد به چاپ رسیده است. همچنین، دو فصل «جمع و تدوین قرآن» و «مصونیت قرآن از تحریف» توسط اصغرعلی جعفر در ۱۹۸۷ به انگلیسی منتشر شده است. فصل «حجیت ظواهر قرآن» نیز به ترجمه مجاهد حسین در مجله التوحید در ۱۹۸۹ منتشر شده است. انتشارات دانشگاه آکسفورد هم ترجمه انگلیسی کاملی از البیان به قلم عبدالعزیز ساشادینا در ۱۹۹۸ منتشر کرده است.

ص: ۱۱۴۳

برگرفته از پایگاه اطلاع رسانی بنیاد دایره المعارف اسلامی

کلید واژه ها

کتاب تفسیری کتاب البیان فی تفسیر القرآن علوم قرآنی سید ابوالقاسم موسوی خوئی کتاب شناسی تشیع تحریف

تفسیر سوره حمد

این کتاب یکی دیگر از آثار ارزشمند رهبر کبیر انقلاب اسلامی امام خمینی (ره) می باشد که کوشیده اند تا مقاصد قرآن را در آثار و سخنان خود بیان کنند و راهی برای تربیت نفوس فراهم آورند. این مجموعه تفسیری است عرفانی بر سوره حمد که امام خمینی در سال های اول پیروزی انقلاب در پنج جلسه بیان فرمودند و مکرر چاپ شده است. ایشان در کتاب 'سر الصلاة'، سوره حمد و توحید را به طور مختصر با اشاراتی عرفانی تفسیر کرده اند. و نیز در کتاب 'آداب الصلاة' سوره حمد و توحید و انا انزلناه را به گونه ای مفصل تر تفسیر کرده اند. تفسیر امام بر فاتحه الکتاب مشحون از نکات دقیق لطایف عرفانی است که این اثر را در جایگاهی برتر و بالاتر از دیگر آثار قرار می دهد. کتاب حاضر از سوی موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی در چهار بخش تنظیم یافته است تا مجموعه کاملی از آثار امام پیرامون سوره حمد در اختیار جویندگان معارف قرآنی قرار گیرد.

بخش اول: تفسیر موجزی است از سوره حمد که در کتاب گرانسنگ 'سر الصلاة' به مناسبت بحث قرائت آمده است. این اثر در سال ۱۳۱۸ ش نوشته شده است.

بخش دوم: تفسیری است که می توان آن را تفصیل و تبیین تفسیر سوره حمد کتاب سر الصلاة دانست که در سال ۱۳۲۱ ه ش به مناسبت بحث قرائت در کتاب آداب الصلاة نگاشته اند.

ص: ۱۱۴۴

بخش سوم: مجموعه پنج جلسه درس تفسیر ایشان است که در سال ۱۳۵۸ ه ش از تلویزیون ایران پخش شده است.

بخش چهارم: فرازهای پراکنده ای که در معنی 'بسم الله' و دیگر فقرات سوره حمد در آثار مکتوب و شفاهی ایشان وجود داشته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیت الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاحادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ص: ۱۱۴۵

ساختار بندی کتاب:

* بخش اول: تفسیر سوره حمد از کتاب «سرالصلوه»

در اشاره اجمالی به بعضی اسرار سوره حمد

بیان اجمالی در فرق بین 'بسم الله' در سور مختلف

'بسم الله' جامع ترین و محیط ترین اسماء تعالی

اشارات و تفسیر سوره حمد بنا بر ذوق اهل معرفت

* بخش دوم: تفسیر سوره حمد از کتاب «آداب الصلاه»

تفسیر آیه «بسم الله الرحمن الرحيم»

وظیفه سالک در وقت تسمیه

بین رحمت رحمانیه و رحمت رحیمیه

تفسیر «الحمد لله»

ایفاظ ایمانی ربوبیت تکوینی و تشریحی حق تعالی

ترجیح قرائت مالک بر ملک

تنبیه ادبی معنای دین

تنبیه اشراقی نکته از غیبت به خطاب در سوره حمد

* بخش سوم: دروس تفسیر سوره حمد

- جلسه اول: از جمله مطالب آن:

قرآن برتر از تفسیر مفسران

علت نامگذاری موجودات و معنای اسمای حق

شمول اسماء الله بر همه اشیاء و فنای «اسم» بر «مسما»

حب نفس منشا تمام بدبختی ها

- جلسه دوم: از جمله مطالب آن:

بیان احتمال تعلق «بسم الله» به «استعین» و معنای استعانت به «اسم الله»

تحقق هجرت از راه مجاهد با نفس

مبدأ صدور افعال علت تغییر در سنخ افعال

- جلسه سوم: از جمله مطالب آن:

بیان چگونگی ربط موجودات به حق تعالی

اشاره به احتمالات مختلف در معنای حمد

بیان تجلی پروردگار بر کوه صعق موسی

- جلسه چهارم: از جمله مطالب آن:

در بیان نحوه فاعلیت حق تعالی

ص: ۱۱۴۶

جلوه و متجلی از هم جدا نیستند

عدم مقابل برای ذات حق تعالی

- جلسه پنجم: از جمله مطالب آن:

علت روی گردانی اهل عرفان از تعابیر عامه

توصیه ای برای رفع سوء تفاهم

ادعیه ای مشحون از معارف و شارح قرآن

* بخش چهارم: اشارات تفسیری درباره سوره حمد از سایر آثار حضرت امام (ره)

اهمیت و فضیلت سوره حمد

تفسیر «بسم الله الرحمن الرحيم؛ به نام خداوند رحمتگر مهربان» (حمد / ۱)

تفسیر «الحمد لله رب العالمين؛ ستایش خدایی را که پروردگار جهانیان» (حمد / ۲)

تفسیر «الرحمن الرحيم؛ رحمتگر مهربان» (حمد / ۳)

تفسیر «مالک يوم الدين؛ (و) خداوند روز جزاست» (حمد / ۴)

تفسیر «ایاک نعبد وایاک نستعین؛ (بار الها) تنها تو را می پرستیم و تنها از تو یاری می جوییم» (حمد / ۵)

تفسیر «اهدنا الصراط المستقیم؛ ما را به راه راست هدایت فرما» (حمد / ۶)

تفسیر «غیر المغضوب علیهم و لا الضالین؛ راه آنان که گرامیشان داشته ای نه (راه) مغضوبان و نه (راه) گمراهان» (حمد / ۷)

منابع

روح الله موسوی خمینی - تفسیر سوره حمد

کلید واژه ها

کتاب تفسیر سوره حمد امام خمینی (ره) تفسیر عرفان سوره حمد زندگینامه

کتاب تفسیر قرآن کریم (شلتوت)

کتاب تفسیر قرآن کریم از جمله آثار علامه بزرگوار، رئیس سابق دانشگاه الازهر مصر، استاد شیخ محمود شلتوت است. در این کتاب به تفسیر ده جزء اول قرآن یعنی ۹ سوره ابتدای قرآن پرداخته شده و شیخ در تفسیرش بر حقانیت دین اسلام تاکید می کند. علامه شلتوت در تفسیرش شیوه تفسیر موضوعی را برگزیده و آن نوعی از تفسیر است که مجموعه آیات از سوره های مختلف را در یک موضوع بحث می کند و یکجا جمع آوری می نماید. از میان این موضوعات احکام شرعی، نصایح و اندرزها و درس آموزی و عبرتها را می شود استخراج کرد. بعضی نوشته اند که: شیخ در این تفسیر از روشی استفاده نموده که شیخ محمد عبده استفاده کرده است و هدفش این بوده که تفسیری بنویسد تا با وحدت موضوعی که در هر سوره قائل بوده، مطالب سوره حول محورهای همان سوره باشد. در واقع کاری که شیخ کرد این بود که تفسیر قرآن کریم را از اسرائیلیات عاری نمود. اسرائیلیات نکاتی بودند که موجب بروز اختلافات شده و قرآن کریم را نیز کوچک کرده بود. شیخ با این روش، تفسیر قرآن را از بند آراء متفرق فرقه های مختلف نجات داد و این تفسیر باعث شد تا قرآن که وسیله ای برای تفرقه شده بود به وسیله ای برای وحدت اسلامی تبدیل شود.

مؤلف در این تفسیر، کمتر به مطالب حاشیه ای پرداخته و در تمام موارد از صنعت ایجاز استفاده کرده و از روش پسندیده تفسیر قرآن به قرآن بهره جسته و جز به ندرت شائبه تعصب در برابر آن به چشم نمی خورد. همانطور که گفته شد این کتاب فقط شامل تفسیر ده جزء اول بوده که شاید علت ناتمام ماندن این اثر گرانقدر فرا رسیدن پیک اجل و مرگ نابهنگام این بزرگمرد بوده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام محمود، پیشوای اندیشمند، عالم، محقق، مفسر، فقیه اصولی، ادیب لغوی مصری، پدرش محمد نام داشت. ۱۳۱۰ ه. ق = ۱۸۹۳ م در روستای منشاء بنی منصور از توابع آیتای آلبارود^۱ از تجیره مصر، به دنیا آمد. چون خانواده اش اهل علم و ادب بودند تا هفت سالگی تربیت او زیر نظر پدرش بود. بعد از فوت پدر، عمویش^۲ شیخ محمد عبدالقوی شلتوت^۳ سرپرست او شد و او را به مکتبخانه فرستاد. در مدت کوتاهی قرآن را حفظ کرد. در سال ۱۹۰۶ میلادی به دانشگاه مذهبی اسکندریه رفت و سال ۱۹۱۸ م، فارغ التحصیل شد. آن زمان که ۲۵ ساله بود به دلیل ممتاز بودنش در دروس، همانجا استاد دانشگاه شد. در آن سال ۱۹۱۹ م که انقلاب مردمی مصر به رهبری^۴ سعد زغلول^۵ شروع شد، شیخ با زبان و قلمش در این انقلاب شرکت کرد.

سال ۱۹۲۸ م که^۶ شیخ محمد مصطفی المراغی^۷ رئیس دانشگاه الازهر مصر شده بود، متوجه شیخ شلتوت و علم و نواندیشی او شد. از این رو، شیخ را به عنوان استاد آن دانشگاه در سطوح عالی درسی، انتخاب کرد. او مشغول تدریس بود تا در سال ۱۹۳۰ م مدرس مراحل تخصصی شد و در سال ۱۹۳۷ م، رئیس دانشگاه شریعت شد. به نمایندگی دانشگاه، او در کنفرانس بین المللی شهر^۸ لاهه^۹ در کشور هلند انتخاب شد. آنجا نوشتار خود را با عنوان «المسئولیه المدینه والجنائیه فی الشریعه الاسلامیه» ارائه داد که بسیار مورد توجه و تقدیر اعضای کنفرانس قرار گرفت.

ص: ۱۱۴۸

شیخ شلتوت از بزرگان و پایه گذاران «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه» است. نهادی که سعی در ایجاد دوستی و برادری و زدودن تفرقه و تشنت موجود، بین اهل تسنن و شیعه و تحکیم روابط بین مذاهب اسلامی است و از آثار مثبت «دارالتقریب» صدور فتوای شیخ شلتوت، بر جواز عمل بر طبق فقه و مذهب شیعه امامیه و جعفری است.

از مشهورترین آثار او می توان به تفسیر قرآن کریم، نهج القرآن فی بناء المجتمع، الاسلام عقیده و شریعه، الفتاوی، القتال فی الاسلام و... اشاره کرد.

در سال ۱۹۵۷م، قائم مقام ریاست دانشگاه الازهر شد تا اینکه از طرف رئیس جمهوری در اکتبر سال ۱۹۵۸ یکسال بعد رئیس دانشگاه الازهر مصر^۱ شد و تا آخر عمر در همین مقام و موقعیت بود.

این پیشوای دانشمند و عالم متفکر، در شب جمعه ۲۶ ماه رجب سال ۱۳۸۳ ه.ق در سن ۷۰ سالگی برابر با ۱۲ سپتامبر ۱۹۶۳ میلادی دار فانی را وداع گفت.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۹ قسمت از ۹ سوره ابتدای قرآن با موضوعات هر یک از آنها به شرح ذیل می باشد:

سوره فاتحه مکی است و هفت آیه دارد.

سوره بقره مدنی است و دویست و هشتاد و شش آیه دارد. (داستان سر بردن گاو، طرح هدفهای این سوره، اصول دین در نظر خدا و...)

سوره آل عمران مدنی است و دویست آیه دارد. (دو هدف اساسی سوره، نداهای الهی به گروه مومنان و...)

سوره نسا مدنی است و صد و هفتاد و شش آیه دارد. (توجه بر امر زنان و تنظیم خانواده و همسران، پیکار در اسلام و هدفها و...)

ص: ۱۱۴۹

سوره مائده مدنی است و یکصد و بیست آیه دارد. (نجاهای الهی در این سوره، و...)

سوره انعام مکی است و صد و شصت و پنج آیه دارد. (مقایسه بین سوره انعام و سوره های مدنی پیش از آن، تحلیل علمی تفصیلی و صیای دهگانه و...)

سوره اعراف مکی است و دویست و شش آیه دارد. (هدف سوره اعراف و روشهای آن در دعوت، وزن و ترازو و موارد آنها در قرآن و منظور از آنها و...)

سوره انفال مدنی است و هفتاد و پنج آیه دارد. (سوره 'بدر' سوره ای که مشکلات مؤمنان را پس از جنگ بدر حل می کند و...)

سوره توبه مدنی است و صد و بیست و نه آیه دارد. (دو هدف اصلی این سوره، هدف مهم تاریخی آن با سوره انفال و...)

منابع

علامه شیخ محمود شلتوت - تفسیر قرآن کریم - تفسیر ده جزء اول قرآن (شامل نه سوره)

کلید واژه ها

کتاب تفسیری کتاب تفسیر قرآن کریم شیخ محمود شلتوت کتاب شناسی زندگینامه

سیری در قرآن کریم

کتاب سیری در قرآن کریم از جمله آثار علامه بزرگوار شیخ محمود شلتوت می باشد. برای توضیح ابتدایی باید گفت نه تنها یک موضوع در یک سوره، بلکه در کل قرآن به طور پراکنده وجود دارد و برای همین است که برای دریافت مراد قرآن باید به خود قرآن مراجعه کرد. با این وجود تبیین موضوع های سوره ها که موضوع این کتاب است، کاری بس دشوار بوده و تنها از قرآن پژوهانی چون علامه شلتوت که عمری را به پژوهش در آن پرداخته اند برآمدنی است.

ص: ۱۱۵۰

در این کتاب انتقال سریع آیات از موضوعی به موضوع دیگر آنقدر فراوان است که به سادگی نمیتوان تعیین کرد که هر سوره چه هدف خاصی را دنبال می کند و دریافت مقصد در هر سوره کاری بس دشوار می نماید و این راز ماندگاری این کتاب شگفت انگیز است که بر خلاف دیگر کتاب ها از نظم معمول پیروی نمی کند و خواننده را همچنان به تدبیر و تفکر وامی دارد. شیخ شلتوت از قرآن کریم تفسیری روشن و حال آنکه از اسرائیلیات ارائه نمود، اسرائیلیاتی که عامل خطرناک در تزلزل اعتقادات بسیاری از مردم بود و برداشتی نادرست از دین عرضه می کرد.

این کتاب به مناسبت تشکیل کنفرانس اندیشه های اسلامی در تهران که موضوع آن قرآن کریم بوده به چاپ رسیده است. نویسندگان در لا- به لای بررسی سوره ها به آیاتی که با موضوع آن در ارتباط باشد هم اشاره کرده و هیچ اشاره ای به نشانی آیات نشده است، ضمن استخراج، از ترجمه ارزشمند استاد فولادوند استفاده شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام محمود، پیشوای اندیشمند، عالم، محقق، مفسر، فقیه اصولی، ادیب لغوی مصری، پدرش محمد نام داشت. ۱۳۱۰ ه. ق. = ۱۸۹۳ م در روستای منشاہ بنی منصور از توابع 'آیتای آلبارود' از تجیره مصر، به دنیا آمد. چون خانواده اش اهل علم و ادب بودند تا هفت سالگی تربیت او زیر نظر پدرش بود. بعد از فوت پدر، عمویش 'شیخ محمد عبدالقوی شلتوت' سرپرست او شد و او را به مکتب خانہ فرستاد. در مدت کوتاهی قرآن را حفظ کرد. در سال ۱۹۰۶ میلادی به دانشگاه مذهبی اسکندریہ رفت و سال ۱۹۱۸ م، فارغ التحصیل شد. آن زمان که ۲۵ ساله بود به دلیل ممتاز بودنش در درس، همانجا استاد دانشگاه شد. در آن سال ۱۹۱۹ م که انقلاب مردمی مصر به رهبری 'سعد زغلول' شروع شد، شیخ با زبان و قلمش در این انقلاب شرکت کرد. سال ۱۹۲۸ م که 'شیخ محمد مصطفی المراغی' رئیس دانشگاه الازہر مصر شده بود، متوجه شیخ شلتوت و علم و نو اندیشی او شد. از این رو، شیخ را به عنوان استاد آن دانشگاه در سطوح عالی درسی، انتخاب کرد. او مشغول تدریس بود تا در سال ۱۹۳۰ م مدرس مراحل تخصصی شد و در سال ۱۹۳۷ م، رئیس دانشگاه شریعت شد. به نمایندگی دانشگاه، او در کنفرانس بین المللی شهر 'لاہه' در کشور هلند انتخاب شد. آنجا نوشتار خود را با عنوان «المسئولیتہ المدینہ والجنائیہ فی الشریعہ الاسلامیہ» ارائه داد که بسیار مورد توجه و تقدیر اعضای کنفرانس قرار گرفت.

ص: ۱۱۵۱

شیخ شلتوت از بزرگان و پایه گذاران «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه» است. نهادی که سعی در ایجاد دوستی و برادری و زدودن تفرقه و تشتت موجود، بین اهل تسنن و شیعه و تحکیم روابط بین مذاهب اسلامی است و از آثار مثبت «دارالتقریب» صدور فتوای شیخ شلتوت، بر جواز عمل بر طبق فقه و مذهب شیعه امامیه و جعفری است.

از مشهورترین آثار او می توان به تفسیر قرآن کریم، نهج القرآن فی بناء المجتمع، الاسلام عقیده و شریعه، الفتاوی، القتال فی الاسلام و... اشاره کرد.

در سال ۱۹۵۷م، قائم مقام ریاست دانشگاه الازهر شد تا اینکه از طرف رئیس جمهوری در اکتبر سال ۱۹۵۸ یک سال بعد 'رئیس دانشگاه الازهر مصر' شد و تا آخر عمر در همین مقام و موقعیت بود.

این پیشوای دانشمند و عالم متفکر، در شب جمعه ۲۶ ماه رجب سال ۱۳۸۳ ه.ق در سن ۷۰ سالگی برابر با ۱۲ سپتامبر ۱۹۶۳ میلادی دار فانی را وداع گفت.

ساختار بندی کتاب:

مقاصد قرآن، سوره فاتحه، مردم در برابر قانون خداوند.

سوره بقره: گروه های بشری در قرآن، ضرب المثل در قرآن و...

سوره آل عمران: پاداش شهیدان، عبرت از شکست و...

سوره نساء: انسان ها همه از یک اصل هستند، سرپرستی یتیم و...

سوره انعام: نادیده گرفتن حجت ها توسط معاندان، وظیفه پیام آوران و...

سوره اعراف: شأن نزول سوره های مکی، وظیفه و حق پیام آور و...

سوره یونس: داوری فطرت، درباره قرآن، بیم و مهلت و...

سوره هود: عناصر دعوت الهی، کتابی محکم و خلل ناپذیر و...

ص: ۱۱۵۲

سوره کهف: داستان‌ها و مثال‌هایی برای پند و عبرت، خیر ذوالقرنین و...

سوره مریم: زکریا و یحیی، دعای اجابت شده، داستان مریم و...

سوره طه: معنای شقاء، داستان موسی، پرسش و پاسخ و...

سوره نمل - سوره قصص: وجه نامگذاری سوره، فرعون وحشت زده، تولد موسی و...

سوره عنکبوت: مردم در برابر پیام‌های جدید، فرجام صبر ابراهیم، لوط و قومش و...

سوره غافر: عبرت آموزی از این داستان و...

سوره فصلت: سرکشی، همنشینان بد، قرآن، وحی خداوند به پیامبر و...

سوره شوری: وحی روح است، وحدت دین خدا و...

سوره ملک: خداوند صاحب فضل بزرگ است، نظامی استوار و...

سوره قلم: هشدار، آزمایش با ثروت و فرزندان و...

سوره حاقه: معنای حاقه، بیم و انداز، پاداش مومن و...

سوره معارج: عذابی دفع ناشدنی، عروج، فهم و اجتهاد و...

سوره نوح: دعوت نوح و اصول آن، فایده‌های دعوت و...

سوره جن: جن و انسان، تکلیف و مسئولیت و...

سوره مزمل و مدثر: یا ایهاالمزمل، یا ایهاالمدثر، توصیف دوزخ و...

سوره قیامت: ثمره ایمان به پاداش، نفس لوامه و...

منابع

محمود شلتوت - سیری در قرآن کریم، نگاهی به اصلی‌ترین مفاهیم بیست و شش سوره از قرآن

کلید واژه‌ها

کتاب سیری در قرآن کریم شیخ محمود شلتوت قرآن شناخت تفسیر زندگینامه

از آثار گرانبهای یکی از چهره های برجسته و نوابغ جهان اسلام و از فضلا و دانشمندان قرن یازدهم هجری عالم ربانی بهاء الدین عاملی است که به زبان عربی تالیف یافته است. این کتاب تفسیری است مزجی از آیات و روایت که در آن خلاصه ای از آنچه از نبی اکرم (ص) و اهل بیت و مفسران متقدم و متاخر در تفسیر رسیده است، آمده.

شیخ این تفسیر را بعد از اتمام حاشیه‌هایی بر انوارالتنزیل، کشف و مجمع البیان نوشته است و امتیاز آن در این است که مفسر غایت ایجاز را در آن به کار گرفته است و در این تفسیر نکات و لطائفی را آورده است که تا زمان وی کسی آنها را در تفاسیر خود نیاورده بود. به عنوان مثال شیخ در خصوص علل التفات از غیبت به خطاب در آیه «ایاک نعبد و ایاک نستعین؛ تنها تو را می‌پرستیم و تنها از تو یاری می‌خواهیم.» (حمد/۴) ۱۴ وجه را بیان می‌دارد و در پاورقی می‌نویسد: «اجتماع هذه الوجوه الاربعه عشر فی هذه التفسیر من جمله مزایا التي امتاز بها عن باقي التفاسیر.»

چنانچه بر نظر می‌رسد شیخ بهایی قصد تفسیر تمام قرآن را داشته است یا اینکه آن را به طور کامل تفسیر کرده است اما به دست ما نرسیده چرا که:

اولاً: در آن به تفسیر سوره فاتحه اکتفا نکرده بلکه آیاتی از سوره بقره را نیز تفسیر کرده است. پس تفسیر او تنها به سوره حمد اختصاص نداشته است.

ثانیاً: در اجازه‌ای که وی به شاگرد خود سید محمدباقر حسینی داده است از آن با عنوان «تفسیر کبیر» یاد کرده است که در مقابل تفسیر صغیرش «عین الحیاه» قرار دارد؛ حال اینکه تفسیر صغیر وی که مسمی با عین العیاه می‌باشد هرچند تفسیری مختصر است اما حجم و محتوای آن از عروه الوثقی بیشتر است.

مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی این کتاب را به ضمیمه 'الرحله' نوشته والد شیخ بهایی شیخ حسین در سال ۱۳۸۰ ش چاپ کرده است.

ص: ۱۱۵۴

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود.

در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقاتهایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان درگذشت. از اساتید او می توان ملاعبدهالله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرای شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تالیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ساختار بندی کتاب

ترجمه المؤلف

آثاره العلمیه

تفسیر سوره حمد

لفظ سوره

اسماء السوره

نزول السوره

البسمله

قراءه البسمله فی الصلاه

تفسیر آیات السوره

خاتمه: فضل سوره الفاتحه

سوره البقره

نزول السوره و عدد آیاتها

حروف المقطعه المفتتح بها السور

منابع

شیخ بهایی - العروه الوثقی فی تفسیر سوره الحمد

کلید واژه ها

کتاب تفسیری العروه الوثقی فی تفسیر سوره الحمد شیخ بهایی علوم قرآنی کتاب شناسی زند گینامه

کتاب حدیث شناسی

بحار الانوار

کتابی است به زبان عربی که حدود ۳۲۰ سال قبل تدوین و تألیف شده است که میتوان آن را دائره المعارف شیعه نامید. نویسنده این کتاب، مولی محمدباقر مجلسی، فرزند محمدتقی مجلسی اول است که خود به مجلسی دوم و علامه مجلسی معروف است که بین سالهای ۱۰۳۷ تا ۱۱۱۰ هجری قمری زندگی کرده. او از بزرگان تشیع و از اعلام قرن یازدهم و معاصر با ملامحسن فیض کاشانی و شیخ حر عاملی میباشد که به کثرت تألیف و اهتمام به اداره امور شرعی از جمله منصب شیخ الاسلامی و مرجعیت و فتوا مشهور است.

کتاب بحارالانوار که تألیف این بزرگ مرد عالم تشیع است، جامع ترین مجموعه حدیث شیعی است که در آن بخش عمده ای از آیات قرآن کریم همراه با تفسیر آنها به تناسب عناوین ابواب و موضوعات درج شده و تقریباً تمامی احادیث نبوی و بعضی احادیث قدسی و اخبار و روایات و معارف اهل بیت در آن گردآوری شده است. در این کتاب تمام اعتقادات، اصول دین، فروع دین، ایمان، کفر و تمام شعبات احکام و غیره در بابهای مختلف، اعلام و بزرگان شیعه از صحابه رسول اکرم و اصحاب ائمه (ص) تا قرن هشتم، اندیشه ها و آراء علمی و تجربی، تقریباً تمام طبقات و آراء طبی، نجومی، فلکی، ریاضی، معارف اجتماعی و آداب و سنن و مراسم و شعائر، کلیه وجوه و جلوه های تاریخ و فرهنگ تشیع، اساطیر و قصص تمام انبیاء از آدم تا خاتم و اثبات عصمت آنها و قصص و فرهنگ عامه (فولکلور) شیعه، و خلاصه تمام شئون اندیشه و عمل و عقائد و احکام اسلام و تشیع را از ملک تا ملکوت را در بردارد.

ص: ۱۱۵۶

این کتاب برای هر کسی که جویای بابی از ابواب علوم آل محمد (ص) باشد، راهگشا است. خود مؤلف این وصف را در اول کتاب، توصیف کرده است. کتاب بحارالانوار، گنجینه بزرگ و ذی قیمتی است که علامه مجلسی رضوان الله تعالی علیه در جمع و تدوین آن رنج فراوان برده و در نتیجه نیتی بزرگ بر عالم تشیع دارد که به نظر بعضی از بزرگان، نظیر آن در عامه و خاصه نوشته نشده است. برای مثال، آقا بزرگ تهرانی در معرفی این کتاب می نویسد که قبل و بعد از آن، نظیرش دیده نشده است و تدوین هم نشده است و انصافاً هم که چنین دائره المعارف پرموضوعی که در ابواب مختلفی تدوین شده، نه در ده قرن اول تاریخ شیعه تا عصر او، و نه در سه قرنی که از وفات او می گذرد، در عالم تشیع و سایر مذاهب اسلامی تألیف و گردآوری نشده است.

این اثر عظیم را، علامه مجلسی در طی ۳۶ سال (از ۱۰۷۰ تا ۱۱۰۶ هجری قمری) با همکاری عده کثیری از فضلا و شاگردان ارشد خود به پایان برده است. تمام مجموعه عین متون و نص است که نشان دهنده روش علمی و عینی علامه و در درجه اول اهمیت است. البته شرح و بیانی در ذیل اغلب ابواب به قلم مجلسی اضافه شده ولی این توضیحات و تعلیقات از متون و نص اصلی ممتاز است. این کتاب گرانقدر در چاپ جدید در ۱۱۰ مجلد و ۲۳۲۷ باب و بالغ بر حدود ۴۰۰۰۰۰ چهل هزار صفحه است.

مطلبی که قابل ذکر است اینکه: عده ای انتقاد به آن دارند بر اینکه بعضی مطالب سست و بی اساس در آن آمده و در پاره ای از مجلدات آن، تناقضاتی است. مثلاً در بابی، روایتی یا معجزه ای را به امام هفتم نسبت داده و دقیقاً همان روایت یا معجزه را در جای دیگر به امام هشتم نسبت میدهد. هم چنین این انتقاد هم هست که اخبار ضعیفی در آن دیده می شود که نه موجب علم می شود نه عمل. در جواب باید گفت: قهراً اخبار ضعیفی در متن ابواب مختلفی دیده می شود، اما نظر مؤلف، جمع و ضبط احادیث بوده که حقا از عهده این مهم برآمده است، ولیکن هر محقق و خواننده میتواند متن حدیث را که از منابع مختلف نقل شده با سلسله سند آن حدیث و روایت مورد بررسی قرار دهد، اگر نقص یا تناقض دید، آن را با روایات کاملتر و سند صحیح تر تطبیق نماید و تکمیل کند. و باید گفت امثال اینگونه تناقض ها از برکات این کتاب است، زیرا اگر گردآوری روایات از کتب مختلف و جمع آن در باب واحد ذیل موضوع واحد نبود، این تناقض آشکار نمی شد.

این روشنگریها و تناقضات از برکات این کتاب عظیم و مهم است که باب بحث و فحص و دقت علمی را می‌گشاید و باب جهل و ضلالت و قول بلامتحقیق را می‌بندد. این بزرگوار، تمام آنچه از احادیث و روایات به او رسیده، در کتابش آورده ولی تشخیص بین صحت و سقم را به شرم و شناخت محققان و احاطه علمی آنان واگذارده است بدون آنکه در جمع آوری و انتخاب روایات، فکر و نظر شخصی خود را حکم قرار دهد. البته آنچه که در بیانات ایشان در توجیه روایات متعارضه و متناقض و تأویل و رفع اختلاف آنها می‌یابیم به قصد صدور حکم بر صحت حدیث و قبولش نیست، بلکه این کار شأن هر مجموعه‌ای از جوامع حدیث است که در همه آن احادیث و روایات، ضعیف و صحیح و حسن است. وظیفه محدث، گرد آوردن و نقل و جمع آوری و تکثیر اسناد و روایات است، ولی بحث صحت و سقم حدیث و ضعیف و قوت آن یا فحص و تحقیق، وظیفه دیگری است که علم رجال و درایت، باید به آن بپردازد.

خلاصه بقول: اقل فایده جمع و تدوین علامه مجلسی این است که محققان هر موضوعی از معارف دینی، تمامی گمشده و آرزوی خود را در این مجموعه فراهم می‌یابند... و به این وسیله مجال ژرفکاوای در آنها را دارند.

منابع

کاظم مدیر شانه چی - علم الحدیث

سید محسن امین عاملی - اعیان الشیعه - صفحه ۹/۱۸۴-۱۸۲

دائرة المعارف تشیع ج ۳

کلید واژه ها

کتاب بحار الانوار علامه محمد باقر مجلسی حدیث حدیث شناسی علم کلام تشیع

ص: ۱۱۵۸

این کتاب به زبان عربی و درباره امام دوازدهم شیعه، حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه می باشد. این کتاب در موضوع خود از پر مطلب ترین و مستدل ترین کتابهاست. نویسنده آن، محمد بن علی، ابن بابویه معروف به شیخ صدوق از فقها و محدثین بزرگ شیعه که به دعای امام زمان (ع) به دنیا آمد، دوران کودکی و نوجوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر بزرگوارش گذراند و علوم و معارف را همراه با تربیت های علمی و اخلاقی در کنار آن فقیه فرزانه و عالم وارسته فرا گرفت و با حافظه و هوش و استعداد سرشاری که داشت، در سن کمتر از بیست سالگی هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها آموخت.

ایشان در سن جوانی که پدر را از دست داد، وظیفه سنگین نشر احادیث آل محمد و هدایت مردم را به عهده گرفت و در همین راستا شخصیتی نامدار و برجسته و با خیر و برکت او شامل حال مردم و خواص و عوام شد و همان دعائی را که امام عصر (ع) در نامه مبارکش با کلمات فقیه، خیر، مبارک و ینفع الله به برایش کرده بودند به وقوع پیوست.

از این مرد بزرگ حدود سیصد اثر تألیفی به جای مانده است که مهمترین آنها کتاب «من لایحضره الفقیه» یکی از چهار کتب اربعه شیعه می باشد که ۵۹۶۳ حدیث را داراست. شیخ صدوق در سال ۳۸۱ هجری قمری دار فانی را وداع گفت. کتاب حاضر مورد سخن از آثار ارزشمند و بسیار مفید شیخ صدوق است که نام کتاب «اکمال الدین و اتمام النعمه» خود را از آیه ۴ سوره مائده که «الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی» است، گرفته است. شیعیان بالاتفاق می گویند این آیه بعد از واقعه غدیر خم نازل شد که طی آن پیغمبر به فرمان خدا، علی (ع) را به جانشینی خود و امامت مسلمانان منصوب کرد. صدوق علیه الرحمه، در آغاز این کتاب، علت تألیف آن را اینگونه بیان می کند که:

«یکسال که از زیارت حضرت رضا (ع) برمی گشتم، وقتی که به نیشابور رسیدم، عده ای از شیعیان که به ملاقات من آمدند، دیدم که درباره غیبت حضرت مهدی، امام زمان (ع)، شبهه هایی برایشان، حاصل شده و از راه منحرف شده و به آراء و عقاید دیگران روی آورده اند. من مدتی آنها را با استناد احادیث پیغمبر و اخبار ائمه علیهم السلام، راهنمایی کردم و سعی و کوشش زیادی در این راه نمودم، تا اینکه دانشمند بزرگ، شیخ نجم الدین ابوسعید محمدبن حسن صلت قمی، از بخارا بر ما وارد شد. من هم که مدتها بود شیفته دیدار او بودم؛ ساعتها به گفت و شنود و بحث و صحبت گذرانیدیم، تا اینکه یک روز، او داستانی برای من گفت که مردی فیلسوف و منطق دان، سخنانی درباره مهدی موعود گفته که مایه سرگردانی من شده و شبهه هایی برایم حاصل شده است. شیخ می گوید: من آنقدر برای او اخبار و حدیث از پیغمبر و ائمه علیهم السلام گفتم که شک او از بین رفت و دلش آرام شد. آنگاه او از من خواست که در این باره کتابی بنویسم. من هم به او نوید دادم که در برگشت به وطن (ری) اینکار را انجام می دهم. در این میان شبی امام زمان (ع) را در خواب دیدم که در مکه بود و بر در کعبه ایستاده، به ایشان نزدیک شدم و سلام کردم، حضرت پاسخ دادند و فرمودند: چرا درباره غیبت کتابی تألیف نمی کنی؟ گفتم مقداری کرده ام. حضرت فرمودند: آن را نمی خواهم به تو فرمان میدهم که در این باره کتابی بنگاری و غیبت پیغمبران را یاد کنی و من از صبح همان شب نگارش این کتاب را شروع کردم.»

مؤلف محترم بعد از این مقدمه، اخبار و احادیث بسیار و داستانهای مستدل و مستند در باب امامت و امامان آورده و آنگاه روایات وارده از پیامبر و همه امامان معصوم تا امام یازدهم را درباره وجود و غیبت امام دوازدهم را بیان نموده است و در ضمن، شبهات مربوط به طول غیبت و عمر طولانی حضرت را برطرف می کند. پس از آن غیبت بعضی از پیامبران مانند حضرت آدم، نوح، صالح، یوسف، ابراهیم و موسی علیهم السلام را مطرح می کند. در قسمت های بعدی کتاب، جریان تولد امام زمان، کسانی که حضرت را دیده و با او گفتگو کرده اند و بعد علت غیبت حضرت و توقیعات وارده از ناحیه مقدسه را شرح داده و سپس کسانی که عمر دراز داشته اند، آنها را ذکر کرده است. در قسمت پایانی کتاب، فضیلت انتظار قیام قائم و علامات ظهور حضرت به رشته تحریر در آمده است.

این مسائل با ترتیبی کامل و آراسته در ۶۲ باب تنظیم شده است. ارزش و اعتبار این کتاب، گذشته از جامعیت و استحکام مطالب، به خاطر نزدیکی زمان تألیف آن با آغاز غیبت حضرت مهدی (ع) است؛ زیرا این کتاب در سال ۳۵۲ هجری قمری یعنی زمانی که سن حضرت هنوز به ۱۰۰ سالگی نرسیده بود، تألیف شد. اگر چه نام این کتاب را «کمال الدین و اتمام النعمه» گویند ولی صحیح آن «کمال الدین و تمام النعمه» می باشد. این کتاب در سال ۱۳۰۱ قمری به طریقه سنگی به چاپ رسیده است و در سالهای اخیر هم چاپ حروفی مرغوبی از آن منتشر شده است.

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه - ج ۲ صفحه ۲۸۳

شیخ صدوق - اکمال الدین و تمام النعمه - چاپ ۱۳۰۱ هجری قمری

کلید واژه ها

کتاب اکمال الدین و اتمام النعمه امام مهدی (عج) دوران غیبت شیخ صدوق زندگینامه حدیث شناسی حدیث

کتاب عیون اخبار الرضا

کتابی به زبان عربی، در سیره و شرح احوال و اخبار زندگی امام هشتم شیعیان، امام رضا (ع) و احادیثی که از آن حضرت روایت شده است. احادیث این کتاب، یا گفته های خود امام (ع) است، یا احادیثی است که از اجداد بزرگوار خود، روایت کرده اند.

نویسنده کتاب

محمد بن علی بن بابویه، ابوجعفر معروف به شیخ صدوق، نویسنده این کتاب است که از بینانگذاران و ارکان فقه شیعه و در صف اول محدثین و علمای مذهب شیعه اثنی عشری می باشد. این نویسنده در قرن چهارم هجری قمری زندگی می کرد. سفرهای طولانی در بلاد اسلامی داشت و ارتباط او با رجال و امرای سیاسی و حضورش در محافل آنها و محافل علمی، توفیقات بیشتری برای ترویج مذهب و فقه و اصول و کلام شیعه آورد و چون اسناد و آراء او صحیح و مورد قبول و تصدیق غالب فقها بود او به 'صدوق' معروف شد. این بزرگمرد استاد بسیاری از علمای معروف بوده که از او روایت حدیث کرده اند، مشهورترین آنها شیخ مفید، ابن شاذان، غضائری و... بودند که محضر درس شیخ صدوق را درک کردند. شیخ صدوق (ابن بابویه) تألیفات بسیار زیادی دارد که بعضی تعداد آن را در ۳۰۰ عنوان نوشته اند. یکی از تألیفات او، همین کتاب «عیون اخبار الرضا» است که ایشان تألیف و به 'صاحب بن عباد' وزیر آل بویه اهداء نمود و این وقتی بود که نویسنده محترم (شیخ صدوق) دو قصیده 'صاحب بن عباد' از اشعارش در مدح حضرت رضا (ع) برای او فرستاد و او مشاهده کرد.

ص: ۱۱۶۲

ابواب این کتاب در نسخه ها مختلف است. در بعضی نسخه ها ۶۹ باب، در بعضی ۷۳ باب و عده ای هم ابواب کتاب را ۱۳۹ باب می دانند و بعضی هم ۷۱ باب. در این کتاب، به موضوعاتی چون نص امامت حضرت رضا (ع)، صفات و نشانه های امام، مناظرات اجداد حضرت با مخالفان، مسئله ولایتعهدی آن حضرت، رد موضوع اخلاق حضرت، در موضوع معجزات حضرت، پرداخته است.

اهمیت کتاب

این کتاب از جنبه های گوناگون اهمیت دارد، جایگاه ویژه ای در منابع روایی و مجموعه های حدیث شیعه دارد. یکی از جنبه هایی که می توان به آن اشاره کرد، پرداختن کتاب به عصمت انبیاست. می توان گفت که اگر روایات مربوط به عصمت انبیا از طریق این کتاب به دست ما نمی رسید چه بسا گفته های ائمه اطهار علیهم السلام، در این زمینه در پرده ابهام می ماند و پاسخ روشن حضرت رضا (ع) به شبهه های مأمون (۱۹۸-۲۱۸ ق) و فرقه های گوناگون درباره عصمت پیغمبران، بر ما روشن نبود و شناخته نمی شد.

چاپ و نشر

این کتاب ارزشمند، برای اولین مرتبه در سال ۱۲۷۵ ه ق، در تهران چاپ سنگی شد. بعد از آن بارها در نجف و قم، چاپ شده است. سال ۱۳۱۷ ه ق، چاپ معروف حاج نجم الدوله، در تهران شد. چند بار هم این اثر به فارسی ترجمه شده که یکی از آنها کتاب «کشف النقاب» به قلم آقا نجفی اصفهانی متوفی ۱۳۳۳ ق است. این ترجمه سال ۱۲۹۷ ه ق، در اصفهان چاپ شد. باید گفت که سید نعمت اله جزایری، شرحی بر این کتاب بنام «لوامع الانوار» نوشت.

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه ۱۵/۳۷۵

شیخ صدوق - عیون اخبارالرضا (ع) قم

فهرست نسخه های خطی کتابخانه آیت اله مرعشی

فؤاد سزگین - تاریخ تراث العربی

سید اعجاز حسین موسوی کنتوری - کشف الحجب و الاستار

غلامحسین مصاحب - دائره المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب عیون اخبارالرضا شیخ صدوق تشیع حدیث شناسی کتب حدیث شناسی کتاب شناسی

کتاب تحف العقول

کتاب تحف العقول از کتابهای بزرگ و مشهور حکمت ها و موعظه ها از آل رسول الله است!

نویسنده کتاب:

ابومحمدحسن، حرانی یا حلبی، معروف به 'ابن شعبه' از علمای بزرگ قرن چهارم هجری! پدرش علی بن الحسین نام داشت، از تاریخ تولد و وفات او اطلاعی در دست نیست. 'ابن شعبه' عالمی فقیه، محدث متبحر، از مشایخ شیخ مفید و معاصر شیخ صدوق 'ابن بابویه' می باشد. این نویسنده از 'شیخ جلیل ابوعلی محمدبن همام، متوفی ۴۳۶ ه ق روایت کرده و از همین جهت او را از بزرگان قرن چهارم می دانند. شیخ مفید هم از او روایت کرده است.

عناوین کتاب:

این کتاب شریف، با حجم کم مطالب سودمندی از آداب و سنن، نصایح، موعظه ها، کلمات قصار، پند و اندرز و سفارشات پیامبر اکرم و ائمه اطهار دارد. در این کتاب، گزیده هایی از سخنان و روایات از پیامبر بزرگ (ص) تا امام یازدهم شیعه حضرت امام حسن عسگری (ع) در زمینه های گوناگون اعتقادی، اجتماعی، اخلاقی و فقهی و... جمع آوری شده است. در قسمت پایانی کتاب، چهار بخش به ترتیب به مطالب کتاب اضافه شده است.

۱- مناجات خدای عزوجل با حضرت موسی بن عمران (ع)

۲- مناجات خداوند با حضرت عیسی بن مریم (ع)

۳- مواعظ حضرت عیسی (ع)، در انجیل و غیر انجیل و حکمت های آن پیغمبر

۴- وصیت 'مفضل بن عمر' یکی از اصحاب امام صادق (ع) به شیعیان

این کتاب از موقع تألیف تا الآن همیشه مورد اعتماد دانشمندان و فقهاء بزرگ شیعه و محدثین بوده، زیرا مواعظ آن، شفای روح و آداب و سنن آن، بهترین راه خوشبختی و رستگاری است. این اثر، یکی از منابع و مأخذ کتابهای مهمی چون بحارالانوار، وسائل الشیعه و... می باشد.

نظریه بزرگان نسبت به تحف العقول و مؤلف آن:

۱- شیخ مرتضی انصاری، در اول کتاب 'مکاسب' خود، حدیث مبسوطی را که اساس بسیاری از احکام معاملات است، از همین کتاب (تحف العقول) روایت کرده است.

۲- عارف ربانی، شیخ حسین بحرانی، در رساله اخلاق و سلوک خود، ضمن سخنانش می گوید: «خوشحالم که در این باب، حدیث عجیب و وافیه و شافی از کتاب 'تحف العقول' تألیف 'ابن شعبه' نقل می کنم. او از قدما اصحاب ما است که شیخ مفید از او روایت نقل کرده و روزگار ماندش را نیاورده است.»

۳- شیخ حر عاملی، در کتاب 'امل الآمل' درباره این کتاب گوید: «حسن کثیرالفوائد مشهور»، این کتاب نیکویی است که فواید زیاد دارد و مشهور است و مؤلف آن، فاضل محدث می باشد.

۴- علامه مجلسی، در فصل دوم از مقدمه بحارالانوار گوید: «به یک نسخه قدیمی از کتاب 'تحف العقول' برخوردم، نظم این کتاب، دلالت به رفعت شأن مؤلفش دارد و مواعظ و اصول معلومی در کتاب است که نیاز به سند ندارد.»

ص: ۱۱۶۵

۵- سید جلیل محمدباقر خوانساری، صاحب روضات الجنات گوید: حرانی یا حلبی (در بعضی از نسخ) فاضلی است فقیه، متبحر، هشیار، بلندپایه، آبرومند، و کتابش مورد اعتماد اصحاب است.

۶- شیخ ابراهیم قطیفی، از معاصرین محقق کرکی، در کتاب 'الوافیه...' ضمن ترجمه ای از کتاب 'التمحیص' که منسوب به همین مؤلف است، حدیثی نقل می کند و کلامش چنین است: «الحديث الاول مارواه العالم...؛ حدیث اول چیزی است که روایت کرده عالم فاضل عامل فقیه بنیه، ابومحمد الحسن بن علی بن شعبه الحرانی، از امیرالمؤمنین»، به این معنا که حدیث را بدون واسطه از امیرالمؤمنین (ع) آورده است و نیازی به سند دیگری نیست، زیرا حرانی موثق و مورد اطمینان همه بوده است.

در مجموع دانشمندان بزرگ به احادیث این کتاب اعتماد داشتند و آنها را در آثار و مجموعه های بزرگ روائی و فقهی خود مورد استناد قرار دادند.

سخن مؤلف:

مؤلف محترم در مقدمه کتاب، بعد از اینکه انگیزه تألیف و شیوه کار خود را می گوید، می نویسد که: «من سندها را نیاوردم تا حجم کتاب بزرگ نشود و رعایت اختصار کردم، هرچند که بیشتر این احادیث را به طور سماع گرفته ام و چون بیشتر آنها آداب و حکمت هایی است که خود، گواه درستی و صحت انتساب است... لذا ارزش علمی کتاب، کم نشده است.»

چاپ و نشر:

این اثر، برای اولین بار در سال ۱۳۰۳ ق در ایران و بعد بارها در عراق و ایران و لبنان چاپ شد. چاپ حروفی بدون توضیح، در نجف سال ۱۳۸۳. این کتاب به فارسی ترجمه شده و منتشر شده است. نسخه های خطی آن نیز در چندین کتابخانه عمومی و شخصی موجود است.

ص: ۱۱۶۶

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه

ابن شعبه - مقدمه تحف العقول (چاپ بیروت)

سید محسن امین عاملی - اعیان الشیعه

ابن شعبه - تحف العقول (ترجمه آیهاالله کمره ای)

مکاتب

کلید واژه ها

کتاب تحف العقول کتب حدیث شناسی چهارده معصوم (ع) ابومحمدحسن حرانی (ابن شعبه) کتاب شناسی

کتاب انیس الاعلام فی نصره الاسلام و الرد علی النصارى

کتابی است کلامی به زبان فارسی. این کتاب شرح استدلال های مؤلف کتاب در برتری اسلام بر دیگر مذاهب، و حقانیت آن در میان ادیان و استناد به آیات کتاب مقدس درباره پیش بینی ظهور پیغمبر اسلام (ص) است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا محمدصادق فخر الاسلام یا جدید الاسلام ارومی (رضائیه سابق در آذربایجان). پدرش از اهالی رضائیه سابق (ارومیه) در آذربایجان ایران، او در یک خانواده مسیحی متولد شد و در سلک روحانیت کلیسای نسطوریان آسوری در آمد. پس از تحصیل علم و دانش، از فضلا و دانشمندان کشیشان آنها شد. او پس از جستجو از حقیقت دین و توفیقات نامتناهی الهی، موفق به قبول دین مقدس اسلام شد و در محضر مرحوم حاج میرزا حسن مجتهد، به دین اسلام گروید و مذهب شیعه امامیه را پذیرفت. مؤلف این کتاب را به دستور و بنام پادشاه ایران 'ناصرالدین شاه قاجار' نوشت و از طرف او به لقب فخرالاسلام ملقب و به نام محمدصادق نامگذاری شد. فخرالاسلام، به تألیفات در اثبات حقانیت اسلام و قرآن و رد بر نصارا موفق شد و چندین اثر از خود به جا گذاشت. وی حدود سال ۱۳۳۰ ه ق، وفات یافت.

ص: ۱۱۶۷

چاپ و نشر:

این کتاب، در سال ۱۲۹۱ ق در دو جلد در ایران چاپ شد و بعد با تصحیح و تعلیق سید عبدالرحیم خلخالی سال ۱۳۵۱ ه ش، در شش جلد، منتشر شد.

منابع

آقابزرگ تهرانی - الذریعه

میرزا محمدصادق فخرالاسلام - انیس الاعلام

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب شناسی میرزا محمدصادق فخرالاسلام علم کلام اسلام کتب اسلامی تشیع کتاب انیس الاعلام

نهج البلاغه

این کتاب مشتمل بر خطبه ها، نامه ها، فرمان ها، حکمت ها و کلمات قصار حضرت علی، امیر مومنان (ع) به عربی می باشد. البته مطالب و بیانات آن حضرت در زمان رسول خدا، در جنگ ها، در نمایندگی حضرت از طرف رسول الله در شهرها و بلاد مختلف ثبت و ضبط نشده، حتی مطالبی را که با موافقت خلفا، بیان می کرد، باز هم ثبت نشده بلکه نهج البلاغه فقط برخی از مطالب امام (ع)، از دورانی است که به ریاست ظاهری رسیده و گلچینی از بیانات و فرمایشات حضرت است که مولف کتاب (سید رضی) از سال ۴۰۰ ه ق، به جمع آوری آن که برای هدف خود ما (راه بلاغت) مفید می دانست ضبط و به رشته تحریر در آورد.

معرفی اجمالی مولف نهج البلاغه

محمد بن ابی احمد، کنیه اش ابوالحسن و ملقب به رضی و مشهور به سید رضی و شریف رضی از علمای بزرگ شیعه و از شعرای بزرگ زمان خود و برادر والا گهر سیدمرتضی علم الهدی است که در سال ۳۵۹ ه ق در بغداد متولد شد. نسب او با پنج واسطه به امام موسی بن جعفر (ع) می رسد. ریاست و نقابت سادات علوی، حتی در زمان پدرش به او محول شد. در زهد و تقوی و ورع، در کمال نفس، در علم و ادب، وثاقت و علو همت و فنون شعری و علوم قرآنی و.... دانشمند زمان و متبحر و یگانه دوران بود. حدود ده سالگی، شعر گفتن را شروع کرد و در هر موضوعی که می خواست، شعری در نهایت بلاغت می سرود. شدت هوش و استعدادش آنچنان بود که نحو را قبل از ده سالگی از ابن السیرافی نحوی یاد گرفت. یکی از اساتیدش شیخ مفید می باشد. حافظ کل قرآن بود و بالاخره جامع جمیع علوم و صفات حسنه و تالیفات زیاد در علوم دینی و فنون ادب و تنوع علمی او در زمینه های گوناگون، موافق هر غریبه و آشناست و نیازی به اقامه برهان و بینه نیست. این عالم بزرگوار، در

سال ۴۰۴ ه ق، در بغداد، در سن ۴۵ سالگی دار فانی را وداع کرد. مزار شریف وی، در محله کرخ بغداد واقع و زیارتگاه همگان می باشد.

ص: ۱۱۶۸

سخنان آن حضرت در این کتاب بر مدار سه اصل است:

باب اول: خطبه ها و اوامر

باب دوم: نامه ها و رسائل و وصایا

باب سوم: کلمات قصار، حکمت آمیز و مواعظ

ساختار نهج البلاغه، سخنانی شگفت انگیز در مورد توحید، عدل، خلقت، زن و مرد، تقوا، مذمت دنیا، شیطان، نکوهش بعضی از صحابه پیغمبر، امتیازات خاندان رسالت، اوصاف متقین، مومنین، منافقین، توضیح بعضی از آیات قرآن، درباره بنی امیه، یاد مرگ، دولتها و ملتها، اوصاف آل محمد، فضائل و رذایل اخلاقی، مشاوره، توبه، توکل، شکر و کفر نعمت، عاقل و جاهل، انواع جهاد، راه آسایش دنیا، عدالت و صدها موضوع دیگر است که هر کدام تشنگان معرفت را سیراب خواهد کرد. سخنان حضرت در طرح اینگونه بحث ها، همچون قرآن کریم است که به زبان موعظت، از هر پدیده محسوس یا معقولی نمونه ای روشن و قابل درک در جلوی چشم شنونده قرار می دهد، بعد کم کم و آرام آرام، او را با خود به سر منزلی می برد که باید بدان برسد. (به درگاه خدا و آستان پروردگار)!

نکته ۱: تالیف این کتاب گرانسنگ، قطعا به دست سید رضی بوده است و هیچ شکی در آن نیست و اینکه بعضی از اهل علم، آن را به برادرش سیدمرتضی علم الهدی نسبت داده اند کاملا اشتباه و بدون تحقیق بوده است. زیرا علاوه بر اینکه خود مولف، صراحتا در کتاب مجازات تبویه و در حقائق التاویل، ذکر کرده است قرائنی وجود دارد که این امر را نشان می دهد. از جمله نجاشی متوفی سال ۴۵۰ ه ق، که معاصر هر دو برادر و به شرح حال و تالیفات آنها، کاملا آگاه بوده، تالیف آن را در کتاب رجالش بدون تردید و احتمال خلاف، به سید رضی نسبت می دهد.

نکته ۲: بعضی از اهل علم، فقط برخی از مطالب کتاب را به امیرالمومنین علی (ع) نسبت می دهند و نظر به این دارند که انتساب بعضی از خطبه های نهج البلاغه به علی (ع)، جای تردید و شک است. از جمله درباره خطبه هایی که در آن بعضی از اصطلاحات و مسائل کلامی که در قرون بعد، متداول شده است. ولی نه تنها علمای شیعه به طور قطع و اجماع آن را از خود حضرت می دانند، بلکه ابن ابی الحدید شارح نهج البلاغه از اهل تسنن، همین مطلب را عنوان کرده و با دلایل و براهین محکم و متقن، ثابت می کند که تمام مندرجات کتاب، حتی خطبه شقشقیه، بدون استثناء از کلمات خود امیرالمومنین علی (ع) می باشد و مدتها قبل از سید رضی که هنوز متولد نشده و حتی قبل از پدر او، در بعضی از کتب عالمان اهل سنت، درج شده است.

اهمیت نهج البلاغه در شیعه و اهل تسنن

این کتاب، به جهت اینکه سخنان و نامه ها و نامه های امام اول شیعیان را داراست، در بین شیعه، اهمیت و رواج فوق العاده ای داشته و آن را بعد از قرآن کریم، مهمترین کتاب می دانند. در بین اهل تسنن نیز، به علت فصاحت و بلاغت بی نظیرش، مورد توجه بسیاری از علمای آنها بوده و هست.

چاپ و نشر

به دلیل اهمیت این کتاب، شروحاتی از علمای اهل سنت و تشیع بر تمامی کتاب و یا بر بعضی از آن نوشته شده و به هر دو زبان فارسی و عربی، بارها در تهران، تبریز، مصر، بیروت، استانبول و... چاپ شده است. یکی از مهمترین شرح نهج البلاغه از اهل تسنن، شرح ابن ابی الحدید است که مشتمل بر نکات ادبی، تاریخی و کلامی نیز می باشد که به فارسی نیز ترجمه و تاکنون بارها چاپ شده است. یکی از معروفترین شرح علمای شیعه، شرح قطب راوندی و دیگر شرح ابن میثم از شاگردان خواجه نصیرالدین طوسی است.

ص: ۱۱۷۰

باید گفت که از سالی که شریف رضی این مجموعه را گردآوری کرد، سالها یعنی بلکه حدود ۵۰۰ سال گذشت تا پژوهندگان نخستین ترجمه فارسی را در قرن دهم از هجرت و در زمان حکومت صفویان، صورت دادند. قدیمی ترین ترجمه، شرح و ترجمه جلال الدین حسین فرزند شرف الدین اردبیلی معاصر اسماعیل صفوی است و بعد از آن ترجمه و شرح ملافتح الله کاشانی، متوفی ۹۸۸ که آن را «تنبيه الفافلین» نام گذاشت و از آن به بعد، شرح ها و ترجمه های مختلف و مداوم، در جریان بوده است. (برای اطلاع بیشتر به مقاله نهج البلاغه چیست؟ از دانشمند فقید ابن یوسف شیرازی مراجعه شود.)

منابع

محمدعلی مدرس تبریزی- ریحانه الادب

دائرة المعارف فارسی (مصاحب)

سید جعفر شهیدی- نهج البلاغه- ترجمه محمد دشتی

کلید واژه ها

کتاب اسلامی نهج البلاغه سید رضی تشیع امام علی (ع)

کتاب امالی (شیخ صدوق)

«امالی» اصطلاحی است در فرهنگ اسلامی به ویژه در حوزه حدیث، فقه و ادب عرب و عنوانی است برای بعضی کتابها که مطالب آن کتاب به شیوه خاصی که از سخنان استادی شنیده شده، گردآوری و مکتوب توسط مستمعان می شود. به اینصورت که مطالب را استاد یا شیخ روایت، در مجلس های جداگانه می گوید و املا می کند و شاگردان می نویسند و سپس نوشته را بر همان استاد عرضه می کنند. در پایان، مجموع مطالب دیکته شده در کتابی جمع آوری و نام آن را «مجالس» یا «امالی» می گذارند. امالی شیخ صدوق، کتابی پرمحتوا و ذی قیمت و عربی است و بنام «مجالس» نیز نامیده می شود. نویسنده آن، ابوجعفر محمد معروف به 'ابن بابویه' و 'شیخ صدوق' است.

ص: ۱۱۷۱

ابوجعفر محمد بن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم بدنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگیش با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است. تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهر ری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهر ری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقده حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

کتاب مشتمل بر ۹۷ مجلس و هر مجلس احادیث و مسائل و مباحث مختلفی را در بر دارد و در واقع گنجینه ای است از معارف دینی، اصول اعتقادی، دستورات اخلاقی و مباحث شیرین و متنوع مذهبی. بعضی از این مجالس در مشهد مقدس و بعضی در شهر ری تقریر شده و چهار مجلس آخر کتاب در دهه آخر ماه شعبان سال ۳۶۸ ه ق در مشهد مقدس نیز املاء شده است. آوردن همه مباحث ۹۷ مجلس غیر ممکن است، ولی برای نمونه ۱- شیخ صدوق در مجلس ۶۶: شامل بخشی از امالی الرسول یعنی نخستین و معتبرترین امالی که پیامبر اکرم املاء کرده و امیرالمؤمنین علی (ع) با خط خود نوشته، شامل بسیاری از آداب و سنن و احکام حلال و حرام می باشد. شیخ صدوق در اسناد این احادیث، آن را به امام ششم می رساند. ۲- مجلس ۹۳: شرح جامعی از مذهب تشیع، عقاید و جهان بینی آن، احکام و برنامه های عملی آن مانند مسائل زکاه، خمس، حج و مناسک آن، وصیت، ارث، ازدواج، دستورات اخلاقی و معاشرتی، مسائل حکومتی و سیاسی تشیع و خلاصه ای از همه ابعاد مذهب تشیع.

چاپ و نشر:

این کتاب برای اولین بار در سال ۱۳۰۰ ه ق در تهران چاپ شد و بعداً هم مکرراً به چاپ و نشر بوده است.

منابع

محمدعلی مدرس خیابانی- ریحانه الادب

آقابزرگ تهرانی- الذریعه

دائرة المعارف تشیع

کلید واژه ها

کتاب امالی (شیخ صدوق) شیخ صدوق کتاب شناسی کتب حدیث شناسی حدیث شناسی علوم اسلامی زبان عربی تشیع

ص: ۱۱۷۳

کتابی اخلاقی و روایی به زبان عربی. نام کامل آن «الخصال المحموده و المذمومه» است. کتاب در نوع و موضوع خودش جدید و بی نظیر می باشد و پر از حقایق نفیس و اخلاق زیبا، احکام واجب، حوادث تاریخی، احکام فقهی، نصایح و مواعظ عبرت انگیز و سخنان حکمت آمیز است. مطالب این کتاب، فقط احادیث و روایات پیامبر و ائمه معصومین می باشد. نویسنده آن ابوجعفر محمد، معروف به شیخ صدوق است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوجعفر محمد (مشهور به شیخ صدوق) و ابن بابویه از بنیانگذاران فقه شیعه، عالم و محدث بزرگ در قرن چهارم در شهر قم (ایران) بدنیا آمد. پدرش علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی از برجسته ترین علما و فقها آن زمان بود. شیخ صدوق، دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوی پدر خود گذراند و از محضر او، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایات با سلسله سند آنها را به حافظه خود بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. نویسنده تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان عجل اله تعالی فرجه زندگی و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد و در تمام ایام، از اساتید بسیاری در تمام علوم و فنون استفاده کرد، از طرفی دوران عمرش با حکومت چند نفر از خلفای بنی عباس یعنی (از زمان مقتدر عباسی تا آخرین خلیفه عباسی) همزمان بود. سال ۳۵۵ ه ق، به بغداد رفت. بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است. تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار و ائمه اطهار، جای هیچ شک و شبهه ای نیست. این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهر ری اقامت داشت و سال ۱۳۸۱ ه ق در حدود ۷۰ سالگی در همان شهر وفات کرد. مزارش در ابن بابویه نزدیک شهری ری و مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ص: ۱۱۷۴

کتاب دارای باب های مختلفی است، از باب یک شروع شده و تا باب ۴۰۰ ادامه دارد. این ابواب، شامل خصلت ها و موضوعات پسندیده و ناپسند و پاداش و کیفر آنها در نزد خداوند است. اینها خصلت هایی است که سند آن فقط در احادیث و روایات پیغمبر و امامان بزرگوار شیعه می باشد. ویژگی کتاب اینکه:

۱- کتاب با شیوه ای نو، تنظیم یافته است به اینصورت که به بخش های یکی، دوتایی، سه تایی و... تقسیم شده و در هر بخش فقط احادیثی آمده که شماره مطلب آن هم عدد، با شماره آن بخش است. مثلاً «باب الاربعه» چهار یا «جهارتایی ها» اینگونه آمده است: چهار خصلت است که هر کسی شامل آن باشد از دکتر و دارو، بی نیاز است تا گرسنه نشده ای غذا نخور، قبل از اینکه سیر شوی از غذا دست بردار، غذا را خوب بجو، قبل از خواب به دستشویی برو. پس در «باب الاربعه» فقط مطالب ۴ تائی آمده است و همینطور مثلاً- در «باب الواحد» احادیثی هستند که دارای یک مطلب و یک موضوع می باشند مثل این حدیث که پیامبر می فرماید: «خوشا به حال کسی که هوس آنی را به جهت قیامتی که ندیده است ترک کند.»

ویژگی ۲- با اینکه کتاب حجم زیادی ندارد، ولی چون حاوی معارف مهمی از اسلام و احکام فقهی و غیر آن است، هیچ فقیه، ادیب، مورخ، مفسر، واعظ و خطیب و حکیمی در هر زمان خود را از مطالب نفیس آن بی نیاز ندانسته اند و دانشمندان هر عصر، از روایات اینگونه ای در کنار هم، بهره مند شدند.

از باب یک «باب الواحد» شروع شده و تا باب ۴۰۰ ادامه دارد. باینصورت که: باب ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰. باب بیست و بعد از آن، باب سی و بعد از آن، باب چهل و بعد از آن (این باب مطالب بسیاری را در بردارد). باب پنجاه و بعد از آن. در باب ۶۰ و بعد از آن، مطلبی نیست. باب هفتاد و بعد از آن (این باب، نیز مطالب زیادی را شامل است. در باب هشتاد و بعد از آن، دو حدیث با عدد هشتاد و یک حدیث با عدد ۹۵ و یکی با عدد ۹۷ و یک حدیث هم راجع به اینکه ثواب استغفار و ثواب تهلیل در صورتی که ۱۰۰ مرتبه گفته شود. قسمت آخر کتاب چند روایت از صد و بالاتر از صد، گفته شده و یک حدیث هم، حدیث ۴۰۰ یعنی اربع و مائه می باشد. آخرین روایات کتاب، درباره روایاتی است که هزار و ما بعد آن است.

چاپ و نشر:

کتاب خصال از سال ۱۳۰۲ ه ق تاکنون، بارها در تهران و قم و دیگر نقاط چاپ شده است. چاپ علمی و انتقادی آن به کوشش علی اکبر غفاری در سال ۱۳۶۲ شمسی در قم انجام شد. مرحوم شیخ باقر کمره ای و مرتضی مدرس گیلانی آن را به فارسی ترجمه کرده اند.

منابع

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه - صفحه ۱۶۲

شیخ صدوق - خصال

کلید واژه ها

کتاب الخصال شیخ صدوق کتاب شناسی کتب حدیث شناسی کتب اخلاقی حدیث شناسی اخلاق زبان عربی تشیع

ص: ۱۱۷۶

نام کامل این کتاب «البلد الامین و الدرع الحصین من الادعیه و الاعمال و الاوراد و الاذکار» است. از کتب مشهور و معتبر دعا، آداب دینی و امور عبادی، که از زمان تألیفش تاکنون همیشه مورد استفاده و توجه عموم عباد به خصوص دانشمندان بوده و هست. نویسنده آن، شیخ تقی الدین ابراهیم... جبعی، معروف به کفعمی است. این کتاب، بزرگتر از «مصباح کفعمی» تألیف دیگر نویسنده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

شیخ تقی الدین ابراهیم، فرزند زین الدین علی حارثی لویزی جبعی، معروف به 'کفعمی' از علمای ممتاز قرن نهم هجری قمری که در سال ۸۴۰ ه ق، در کفعم یکی از روستاهای جبل عامل در لبنان متولد شد. پدرش از بزرگان فقها و مردی با تقوا بود. کفعی، محدث، ادیب و شاعر و از بزرگان شیعه بود که در نهایت فصاحت و بلاغت در علوم ادبیه و علوم گوناگونی، ید طولای و تبحر کافی داشت و تألیفات بسیار زیادی از او به جا مانده است. برادرش شمس الدین محمد بن علی، جد عالی شیخ بهائی رحمه اله علیه بود (متصل به زمان ظهور شاه اسمعیل صفوی اول بود). وی مدتی در کربلا اقامت کرد ولی اواخر عمرش به جبل عامل مراجعت کرد. سال ۹۰۵ ه ق، در همان روستای «کفرعیما» که کفعم، مخفف آنست، از دنیا رفت. نقل است که آن قریه به مرور زمان خراب و قبر شریف او، در زیر خاک ها، پنهان مانده بود تا اینکه بعد از قرن یازدهم هجری، در موقع شخم زدن زمین، قبری ظاهر می شود که روی آن نوشته بودند «هذا قبر الشیخ ابراهیم بن علی الکفعمی رحمه الله» که به این صورت مزارش معلوم و تعمیر شد و اکنون برجاست.

ص: ۱۱۷۷

ساختاری از کتاب:

کتاب، با مقدمه کوتاهی شروع می شود سپس مطالب آن از اینقرار است:

آداب تطهیر

مختصری از احکام وصیت و نماز میت

تعقیبات نماز

ادعیه هنگام خواب

ادعیه و اعمال ایام هفته

ادعیه و اعمال ماهها (از ماه رجب تا جمادی الاخر)

آداب استخاره

زیارات و نمازهای مستحب

تمام ادعیه صحیفه سجادیه

تمام ادعیه سر که روایت شده از امام باقر (ع) است

مناجات هایی از امام جواد (ع)

نویسنده دعاهائی دیگر و نیز فهرست منابع کتاب را ضمیمه کرده است. در قسمت آخر کتاب، مختصر دعوات الاسماء، در شرح چهل اسم خداوند، از شهاب الدین سهروردی را نقل کرده است. از امتیازات این کتاب اینکه: لغات و عبارات مختلف ادعیه و زیارات را آورده و آنگاه فواید و نکات زیادی راجع به آن مطرح کرده است. کتاب «البلد الامین» یکی از منابع کتاب بحار الانوار مجلسی، و تمام کتب ادعیه دیگر از جمله مفاتیح الجنان شیخ عباس قمی است.

چاپ و نشر:

از این اثر، نسخه های بسیار نفیس خطی وجود دارد که بارها چاپ شده است. بهترین چاپ به اهتمام مکتبه الصدوق، توسط علی اکبر غفاری در سال ۱۳۸۳ ه ق است.

منابع

دائرة المعارف تشیع به نقل از كشف الحجب و الاستار (سید اعجاز حسین کنتوری)، الذریعه (آقابزرگ تهرانی)

فهرست نسخه های خطی در کتابخانه مشهد، فهرست کتابهای چاپی و عربی

کلید واژه ها

کتاب البلد الامین تقی الدین ابراهیم جبعی (کفعمی) کتب دینی دعا احکام عبادی کتب حدیث شناسی حدیث شناسی زبان

عربی تشیع

ص: ۱۱۷۸

«صحاح سته» عنوان عمومی شش مجموعه بزرگ از کتب حدیث در اهل تسنن است. این کتاب در نزد اهل سنت از موفق ترین و معتبرترین کتب حدیث می باشد. مؤلفان این کتب، ایرانی هستند، اعم از ایرانی نژاد یا ایرانی عرب نژاد. اینکه از چه زمانی، این اعتبار و موثقت، نسبت به این کتب (صحاح سته) داده شده، مشخص نیست زیرا از اواخر قرن ۶ م ه ق به بعد است که این عنوان (صحاح سته) دیده می شود. صحاح سته، یعنی (شش صحیح) که عبارتست از ۱- صحیح بخاری ۲- صحیح مسلم ۳- سنن ابوداود ۴- جامع ترمذی ۵- سنن نسائی ۶- سنن ابن ماجه. معرفی مختصری از هریک از اینها در ذیل آمده است.

۱- صحیح بخاری: نام دیگر این کتاب «الجامع الصحیح» و معروف به «صحیح بخاری» است. نویسنده ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری محدث معروف قرن سوم ه ق که اصلاً اهل بخارا و متولد سال ۱۹۳ ه ق و وفاتش سال ۲۵۶ ه ق در یکی از قراء سمرقند است. این اثر، شامل ۹۷ کتاب و ۳۴۵۰ باب می باشد. عده احادیث آن بالاتر از هفت هزار حدیث که با حذف احادیث مکرر ۲۶۰۲ حدیث دارد. استخراج این احادیث از ۶۰۰۰۰۰۰ (ششصد هزار) حدیث در طی ۱۶ سال بوده است. البته در کتاب، مطالب و ابواب دیگری از جمله، آغاز خلقت، بهشت و دوزخ، پیامبران به ویژه پیامبر اسلام و تفسیر قرآن هست. صحیح بخاری، نزد اهل تسنن، اعتبار و اهمیت خاص و ویژه ای دارد. بعضی از علمای اهل تسنن معتقدند که بعد از کتاب خدا، صحیح تر از آن نیست. البته عده ای از همین بزرگان اهل سنت، از جمله حافظ دار قطبی آن را نقد کرده اند. انتقاد دیگری بر این کتاب هست که عمدتاً از ناحیه علمای شیعه می باشد و آن اینکه، با اینکه مؤلف، معاصر با امام هادی و امام عسکری (ع) (امام دهم و یازدهم شیعیان) بوده، ولی به جز تعداد معدودی از ۲ یا ۳ امام شیعه، هیچ حدیثی را از طریق امامان شیعه و فرزندان آنها، نقل نکرده است. این کتاب که مجموعه احادیث نبوی است، بارها در مصر و هند و اروپا چاپ و شروح زیادی بر آن نوشته شده است.

۲- صحیح مسلم: نام دیگر این کتاب «الجامع الصحیح» که مجموعه احادیث به طریق اهل سنت است. نویسنده ابوالحسن مسلم بن حجاج نیشابوری، متولد ۲۶۱ هـ ق در نیشابور است. صحیح مسلم، دومین کتاب از «صحاح سته» که با «صحیح بخاری» به «صحیحین» مشهور و اهل سنت، بعد از «صحیح بخاری» آنرا معتبرترین کتب حدیث می دانند. مجموعه احادیث (صحیح مسلم) را بین ۱۲۰۰۰ تا ۷۰۰۰ حدیث، حدوداً نقل شده که اینها به ابواب مرتب، دسته بندی شده است. این کتاب بارها در هند و مصر و استانبول چاپ و شروح متعددی بر آن نوشته شده است.

۳- سنن ابی داود یا سنن ابوداود: یکی دیگر از «صحاح سته» مجموعه احادیث به طریق اهل سنت است. نویسنده، سلیمان بن اشعث معروف به 'ابوداود مقانی' متولد سال ۲۰۲ هـ ق و اهل سیستان است. به گفته وی، ۵۰۰۰۰۰ (پانصد هزار) حدیث نبوی نوشته که از میان آنها حدود ۴۸۰۰ (چهار هزار و هشتصد) حدیث را انتخاب و در این کتاب آورده است. این کتاب که در بین اهل تسنن بسیار شهرت و رواج دارد، بعد از تألیف، به نظر 'احمد بن حنبل' یکی از چهار امام اهل تسنن که معاصر 'ابوداود سجستانی' بود، رسید و مورد تشویق و تحسین قرار گرفت. 'سنن ابی داود' با شروح متفرقه، بارها در مصر و جاهای دیگر چاپ شده است. وفات ابوداود سجستانی که یک ایرانی عرب نژاد است بین سالهای ۲۷۲ تا ۲۷۵ هـ ق است.

۴- جامع ترمذی: نام کتاب، «الجامع الصحیح» و معروف به «سنن ترمذی» یکی از «صحاح سته» است. نویسنده آن، ابوعیسی محمدبن عیسی ترمذی، محدث معروف قرن سوم و از شاگردان 'بخاری' است که سال ۲۷۹ هـ ق، از دنیا رفته است. این کتاب که مجموعه احادیث نبوی به زبان عربی است، مهمترین اثر (ترمذی) می باشد. بارها در مصر و هند و استانبول چاپ و شروح متعدد و مختصری بر آن نوشته شده است.

۵- سنن نسائی: مجموعه ای از احادیث نبوی و یکی از کتب «صحاح سته» است. نویسنده آن ابو عبدالرحمن احمد بن علی شعیب نسائی از محدثین اهل سنت و اهل نساء از توابع خراسان می باشد. نسائی اول کتاب (سنن) خود را تألیف و بعد احادیث غیر صحیح و ضعیف السند آنرا خلاصه و استخراج کرد و نام «المجتبی» بر آن گذاشت. این کتاب (سنن نسائی) همین «المجتبی» یا «السنن الصغیر» و در اصطلاح اهل حدیث، هر جا حدیثی از کتاب نسائی یکی از صحاح سته نقل کنند، مرادشان همین کتاب «المجتبی» است. باید گفت که: «سنن الکبیر» نیز بنام مؤلفش به «سنن نسائی» معروف است. سیوطی تبلیغاتی بر آن نوشته است. نسائی سال ۳۰۳ ه ق حدود هشتاد سالگی وفات کرد.

۶- سنن ابن ماجه: مجموعه ای از احادیث نبوی و یکی از کتب «صحاح سته» است. نویسنده آن، ابو عبدالله محمد بن یزید بن ماجه قزوینی معروف به 'ابن ماجه' از محدثین اهل تسنن، متولد قزوین در قرن سوم ه ق می باشد. نام اولیه کتاب «السنن» و معروف به «سنن ابن ماجه» که شامل ۴۰۰۰ حدیث است. این کتاب به جهت احادیث ضعیف، ابتدا آنقدر مورد توجه نبود، ولی از اواخر قرن ۶ م ه ق جزء «صحاح سته» شد. غیر از شرحی که جلال الدین سیوطی بر آن نوشته، شروح دیگری نیز دارد. وفات نویسنده آن ۲۷۳ ه ق است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام

مرتضی مطهری - خدمات متقابل ایران و اسلام

محمد علی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

احمد سمیعی - فرهنگ آثار ایرانی و اسلامی

ص: ۱۱۸۱

کتاب حدیث شناسی حدیث شناسی پیامبر اکرم تسنن صحاح سته کتاب شناسی اسلام زبان عربی

کتاب الاستبصار

مجموعه ای از احادیث شیعی به زبان عربی درباره احکام فقهی، به ضمیمه سلسله طرق روایت مؤلف و یکی از کتب اربعه، یعنی از کتابهای معتبر چهارگانه حدیث و فقه شیعه امامیه است. این کتاب اربعه یعنی این چهار مجموعه حدیث، از زمان تألیف تاکنون همواره مرجع و مأخذ و مورد اتفاق همه دانشمندان و فقیهان شیعه بوده و اکنون نیز اهمیت و اعتبار دارد. نویسنده کتاب، شیخ ابوجعفر محمد طوسی، معروف به 'شیخ طوسی' و نام کامل آن کتاب 'الاستبصار فی ماختلف من الابصار' می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده

ابوجعفر محمد بن حسن بن علی طوسی، معروف به 'شیخ طوسی' و 'شیخ الطائفه' و 'شیخ الامامیه' فقیه اصولی و محدث رجالی، مفسر، ادیب کلامی، از علمای بزرگ شیعه که در سال ۳۸۵ ه ق، در منطقه طوس در خراسان (ایران) به دنیا آمد. در همان شهر، مقدمات علوم دینی را آموخت، سال ۴۰۸ ه ق یعنی در سن ۲۳ سالگی برای تکمیل تحصیلات خود به بغداد رفت، چون آن زمان بغداد مرکز خلافت عباسیان و دارای مراکز علمی متعددی بود، لذا دانشمندان زیادی در آنجا حضور و رفت آمد داشتند و این مسئله موجب شده بود که علوم و معارف اسلامی، رشد زیادی را در تمام رشته ها به وجود آورد؛ از همین رو شیخ توانست از محضر بزرگان و اساتیدی چون شیخ مفید، سید مرتضی علم الهدی و غضائری استفاده کند و توانست از طریق سماع و قرائت و اجازه از بزرگان روایت کند و به شهرت بی نظیری برسد. شیخ الطائفه، نزدیک به ۴۰ سال در بغداد زندگی کرد و در تبلیغ مذهب شیعه، تلاش زیادی نمود و چون مورد احترام و تعظیم همگان و حتی خلفا بود، دشمنانش نزد خلیفه او را متهم به بدگویی از صحابه و خلیفه اول و دوم کردند. ولی او در محضر خلیفه، چنان عباراتی گفت که خلیفه قانع و او تبرئه شد، اما مردمی که از او خشمگین و ناراحت بودند، خانه اش را سوزاندند. شیخ طوسی بعد از این، به نجف اشرف هجرت کرد، او اولین کسی بود که آنجا را مرکز علمی شیعه قرار داد. فضائل و کمالات و خدمات این شخصیت بزرگ آنقدر است که در این مختصر نمی گنجد. وفات او در ۲۲ محرم سال ۴۶۰ ه ق، در سن ۷۵ سالگی در نجف اشرف و مدفنش نیز در همان شهر در خانه خود که امروزه مشهور به مسجد طوسی و به صحن امیرالمؤمنین علی (ع) متصل است. وی صاحب تألیفات بسیار، از جمله همین کتاب استبصار است.

ص: ۱۱۸۲

ترتیب ابواب کتاب، بر پایه طبقه بندی معمول در آثار فقهی صورت گرفته است. روش مؤلف در کتاب اینکه نخست احادیث و اخبار مورد اعتماد خودش را در هر بابی، با فتوای خودش ذکر کرده، سپس احادیث و اخبار مخالف و متعارض آن را آورده، آنگاه به تأویل و جمع بین این دو دسته احادیث به ظاهر ناسازگار، پرداخته است. طبقه بندی کتاب بر اساس تقسیم مؤلف در ۳ جزء است: جزء اول و دوم در باب عبادات شامل کتاب طهارت، کتاب صلوه، زکوه، صیام (روزه)، دیون، شهادت، قضایا و... جزء سوم در باب معاملات و دیگر ابواب فقه. این سه جزء مشتمل بر ۹۱۵ باب و پنجهزار و پانصد و خرده ای حدیث است یعنی با اختلاف نقل ۵۵۱۱ و ۵۵۵۸ حدیث شده است. شیخ طوسی در این اثر، علاوه بر اینکه احادیث مربوط به هر باب را در یک جا گردآوری کرده، به نقد و بررسی سند و محتوایی آنها نیز توجه کرده است و در هر بابی پیشنهاد خود را برای رفع ناهمخوانی ظاهری میان احادیث یا ترجیح گروهی از روایات بر گروهی دیگر را ارائه داده است.

شرح و نشر کتاب

تألیف آثاری به عنوان شرح، تعلیق و حاشیه بر این کتاب (استبصار) از اواخر قرن ۱۰ ه ق بطور شاخص شده است که از مهم ترین آنها:

۱- شرح شهید ثانی

۲- شرح مجلسی بنام (ملاذ الاخبار) که تا کتاب 'صوم' است.

۳- شرحی از مولا محمدامین استرآبادی

۴- شرحی از میرسید احمد بن زین العابدین حسینی عاملی اصفهانی بنام 'مناهج الاخبار'

ص: ۱۱۸۳

بیشتر از ۲۰ شرح و حاشیه وجود دارد. این کتاب بارها به چاپ رسیده است از جمله سال ۱۳۰۷ ه ق در ۳ جلد در 'هند' چاپ سنگی شد. سال ۱۳۱۵ - ۱۳۱۷ ه ق در تهران مجددا چاپ شد. سال ۱۳۹۰ ه ق در ۴ جلد چاپ علمی و انتقادی این کتاب در تهران منتشر شد.

منابع

دائرةالمعارف بزرگ اسلامی به نقل از الذریعه، ریاض العلماء، یارنامه شیخ طوسی و دهها منبع دیگر.

دائرةالمعارف تشیع

غلامحسین مصاحب - دائرةالمعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب الاستبصار شیخ طوسی کتاب شناسی کتب فقهی کتب حدیث شناسی احکام فقهی حدیث شناسی تشیع زبان عربی

کلیات علم الرجال

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. آنچه در این کتاب بررسی می شود برخی قواعد و نکات کلی علم رجال است که استاد سبحانی در ضمن تدریس فقهی، افزون بر روشن ساختن وضع راویان سند، به آنها اشاره کرده اند. این کتاب به زبان عربی است و ترجمه آن به تقاضای عده ای از طلاب، جهت استفاده بهتر و بیشتر از اثر گرانقدر و با صلاحدید حضرت مستطاب مولف صورت گرفته است. منابع مولف در ارائه سلسله مباحث کتاب، نوشتارهای اساتید این فن در مقدمات یا خاتمه های کتاب های رجالی است که پاره ای از نوشته ها مختصر، برخی مفصل هستند و ایشان تنها به مطالب مهم و اساسی و کلیدی این علم شریف که فراگیری و فهم آن برای فراگیران آسان است، بسنده کرده اند.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب: این کتاب شامل ۸ فصل و یک خاتمه به شرح زیر است:

۱- فصل اول؛ مبادی تصویری علم رجال: این فصل شامل مباحث زیر است: تعریف علم رجال، موضوع علم رجال، مسائل علم رجال و...

۲- فصل دوم؛ نیاز به علم رجال: این فصل شامل ادله طرفداران و منکران علم رجال است.

۳- فصل سوم؛ منابع اولیه علم رجال: این فصل شامل: الف) اصول هشتگانه رجالی. ب) رجال ابن غضائری است.

۴- فصل چهارم؛ منابع ثانوی علم رجال: این فصل شامل موارد زیر می باشد:

الف) اصول چهارگانه رجالی ب) جوامع رجالی در زمان های بعد ج) جوامع رجالی تدوین یافته بر اسلوب قدما د) تکامل نگارش جوامع رجالی

۵- فصل پنجم؛ توثیق های ویژه

۶- فصل ششم؛ توثیق های عمومی

۷- فصل هفتم؛ میزان اعتبار کتب اربعه: این فصل شامل موارد زیر می باشد:

۱- میزان اعتبار احادیث کافی

۲- میزان اعتبار احادیث «من لایحضره الفقیه»

۳- میزان اعتبار احادیث «تهذیب» و «استبصار»

۸- فصل هشتم؛ فرقه های شیعی در کتب رجالی شامل: ۱. کیسانیه ۲. زیدیه ۳. ناووسیه ۴. اسماعیلیه ۵. فطحیه یا افطحیه ۶. واقفیه ۷. خطاییه ۸. مغیره ۹. غالیان

و خاتمه: فواید رجالی.

این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط انتشارات قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است و همچنین ترجمه این کتاب بر عهده علی اکبر روحی و مسلم قلی پورگیلانی بوده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- کلیات علم الرجال

کلید واژه ها

کتاب کلیات علم الرجال جعفر سبحانی تبریزی علم رجال راویان حدیث فرقه تشیع زندگینامه

ص: ۱۱۸۶

ملاصدرا این کتاب یکی از آثار و تالیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این کتاب شرح کتاب عقل و جهل و علم، توحید و حجه کافی تا حدیث ۵۱۳ به زبان عربی است. شارح مقام احادیث را با سلسله اسنادشان نقل و در ذیل آن شرح روایت و نوع روایت را ذکر می کند سپس شرح حدیث را به تفصیل با بیان شافی و وافی حاوی نکات حکمی و لطائف عرفان و جهات رجالی پیرامون سندها و... و با روشی فلسفی می آورد. وی طریق خود را با سلسله شیخ بهایی و میرداماد روایت می کند. صدرا حدیث مشهور هشام را در مورد عقل و جهل به طور مبسوط در ۲۱ مشهد شرح نموده است.

محمدبن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری در گذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفاء الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب این شرح در ۴ جلد نگارش یافته است:

جلد اول: کتاب العقل والجهل

جلد دوم: کتاب فصل العلم و کتاب الحجج

جلد سوم: کتاب التوحید (القسم الاول)

جلد چهارم: کتاب التوحید (القسم الثانی)

ساختار بندی جلد اول (کتاب العقل و الجهل) - المقدمه علی شرح اصول کافی لعلی العابدی الشاهرودی

- المبحث الاول فی العقل

- المبحث الثانی: النبوه

- المبحث الثالث الامامه

- المبحث الرابع: تالیفات الشیعه حول احادیث

- النبى (ص) و اوصیائه (ع)

- المبحث الخامس: فی عدد اخر من الاصول

- التي نضطر الى تقدسها قبل الكتاب (شامل ۸ فائده)

- مقدمه الشارح (صدر المتألهین)

- مقدمه المؤلف (الکلبینی)

- الباب الاول باب العقل و الجهل: (۳۴ حديث و ۳ مشهد و ۸ فصل)

این جلد در سال ۱۳۶۶ توسط موسسه مطالعات فرهنگی در تهران منتشر گردیده است.

ساختار بندی جلد دوم: (کتاب فصل العلم و کتاب الحجّه) - باب فرض العلم (شامل ۹ حدیث)

- باب صفه العلم و فضله و فضل العلماء و هو الباب الثالث (شامل ۹ حدیث)

ص: ۱۱۸۸

- باب اصناف الناس و هو الباب الرابع (شامل ٤ حديث)
- باب ثواب العالم و المتعلم و هو الباب الخامس (شامل ٦ حديث)
- باب صفة العلماء و هو الباب السادس (شامل ٧ حديث)
- باب حق العالم و هو الباب السابع (شامل ١ حديث)
- باب فقد العلماء و هو الباب الثامن (شامل ٦ حديث)
- باب مجالسه العلماء و صحبتهم و هو الباب التاسع (شامل ٥ حديث)
- باب سوال العالم و تذاكره و هو الباب العاشر (شامل ١٠ حديث)
- باب بذل العلماء و هو الباب الحادى عشر (شامل ٤ حديث)
- باب النهى عن القول بغير علم و هو الباب الثانى عشر (شامل ٩ حديث)
- باب من عمل بغير علم و هو الباب الثالث عشر (شامل ٣ حديث)
- باب استعمال العلم و هو الباب الرابع عشر (شامل ٧ حديث)
- باب السمتاكل بعلمه و المباهى به و هو الباب الخامس عشر (شامل ٥ حديث)
- باب لزوم الحججه على العالم... و هو الباب السادس عشر (شامل ٤ حديث)
- باب النوادر و هو الباب السابع عشر (شامل ١٥ حديث)
- باب الروايه الكتب و فضل الكتابه... و هو الباب الثامن عشر (شامل ١٥ حديث)
- باب التحليلد و هو الباب التاسع عشر (شامل ٣ حديث)
- باب البدع و الراى و المقائيس و هو الباب العشرون (شامل ٢٢ حديث)
- باب الردالى الكتاب و السنه... و هو الباب الواحد و العشرون (شامل ١٠ حديث)
- باب الاخذ بالسنه و هو الباب الثالث و العشرون (شامل ١٢ حديث)

- کتاب الحججه:

- باب الاضطرار الى الحججه (شامل ۵ حديث)

- باب طبقات الدنيا و الرس و هو الباب الثانى من كتاب الحججه (شامل ۴ حديث)

- باب الفرق بين الرسول و النبى و المحدث و هو الباب الثالث (شامل ۴ حديث)

- باب ان الحججه لا يقوم لله على خلقه الا بالامام و هو الباب الرابع (شامل ۴ حديث)

- باب ان الارض لا تخلو من حجه و هو الباب الخامس (شامل ۱۳ حديث)

- باب انه مولم لكن فى الارض الا رجلا... و هو الباب السادس (شامل ۵ حديث)

- باب معرفه الامام و الرد عليه و هو الباب السابع (شامل ۱۴ حديث)

- باب فرض طاعه الائمه (ع) و هو الباب الثامن (شامل ۱۷ حديث)

- باب ان الائمه شهداء الله على خلقه و هو الباب التاسع، فى معنى الشهيد (شامل ۵ حديث)

- باب ان الائمه هم الهداه و هو الباب العاشر (شامل ۴ حديث)

- باب ان الائمه و لاه امرالله و خزنه علمه (شامل ۱ حديث)

- الفهارس

این کتاب در سال ۱۳۶۷ توسط پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در تهران منتشر شده است. تصحیح کتاب بر عهده محمد خواجهوی بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی - شرح اصول کافی

ناهید باقری خرمدشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب حدیث شناسی کتاب شرح اصول کافی ملاصدرا کتاب شناسی روایات احادیث

کتاب گفتگو با قاضی دادگاه عالی قطیف پیرامون نهج البلاغه

این کتاب یکی از آثار و تالیفات جعفر سبحانی است. در این کتاب اشکالاتی پیرامون نهج البلاغه مطرح شده و مؤلف محترم که از مفاخر شیعه و اسطوانه های علمی حوزه به شمار می رود به جوابهای مستدل و مستند شبهات را برطرف و تشنگان دانش و معرفت را از آبشخور نهج البلاغه سیراب می کند. این کتاب در جهت مناقشه و پاسخگویی از ادله و مطالب آن کتاب با زبانی نرم و ملایم و همراه با گفتگویی سازنده تنظیم و تالیف شده است و مولف آن را به حضور جناب شیخ صالح بن عبدالله درویش تقدیم کرده است.

ص: ۱۱۹۰

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فراگرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح اله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است.

ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیات امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

اشکالات شیخ صالح درویش قاضی دادگاه عالی قطیف در یک نگاه:

۱. اشکال اول: سخنان نهج البلاغه از امام علی نیست/ پاسخ اشکال اول
۲. اشکال دوم: در نهج البلاغه دلیل بر الهی بودن منصب امامت وجود ندارد/ پاسخ اشکال دوم
۳. اشکال سوم: اگر امام از طرف خدا منصوب بود چرا بیعت مردم را رد می کرد/ پاسخ اشکال سوم
۴. اشکال چهارم: آیا تعریف امام از خلفای پیشین دلیلی بر تایید آنها نیست/ پاسخ اشکال چهارم
۵. اشکال پنجم: آیا احتجاج امام با بیعت ابوبکر و عمر حقانیت خلافت آنها را اثبات نمی کند/ پاسخ
۶. اشکال ششم: آیا تجلیل امام از خلیفه بیانگر مقبولیت او نیست/ پاسخ
۷. اشکال هفتم: با وجود تعریف امام از عثمان، بدگویی از وی چرا؟/ پاسخ
۸. اشکال هشتم: آیا مدح امام از صحابه، بیانگر عدالت آنها نیست؟/ پاسخ
۹. اشکال نهم: تکفیر و سب مخالفان علی (ع) بر خلاف رفتار خود ایشان است./ پاسخ
۱۰. اشکال دهم: امام از عملکرد شیعه ناراضی بوده است./ پاسخ
۱۱. اشکال یازدهم: چرا شیعه در مصیبت ها با دستورات امام خود مخالفت می کنند./ پاسخ
۱۲. اشکال دوازدهم: چرا شیعیان در حق امام غلو می کنند./ پاسخ
۱۳. اشکال سیزدهم: چرا شیعیان عقیده دارند که ائمه از زمان مرگ خود آگاهی دارند./ پاسخ
۱۴. اشکال چهاردهم: آیا بر امامان شیعه وحی می شود./ پاسخ

منابع

گفتگو با قاضی دادگاه عالی قطیف پیرامون نهج البلاغه - جعفر سبحانی

کلید واژه ها

کتاب علل الشرائع

علل الشرائع یکی از آثار بزرگ و ماندگار شیخ جلیل القدر محمد بن علی بن بابویه قمی معروف به شیخ صدوق است که به زبان عربی تألیف یافته است. این اثر شامل روایاتی است که در زمینه علل و حکمت های احکام دین می باشد که شیخ صدوق با واسطه چند راوی یکایک آن ها را از پیامبر اسلام و اهل بیت نقل نموده است. علل الشرائع مشتمل بر ۳۸۵ باب و ۱۹۰۷ حدیث می باشد و همچنان که از نامش پیداست حاوی احادیثی است که بیانگر حکمت احکام و علت برخی اشیا و حوادث تاریخی و تکوینی است.

با ظهور اسلام و تشریح احکام اسلامی به طور قطع برای عده ای این سؤال پیش می آمد که علت احکام با این کیفیت و کمیت که بندگان به آن مأمورند چیست و چرا باید این تکالیف واجبه را انجام دهند و یا از آنچه که شارع مقدس آنها را نهی فرموده دوری کنند. کتاب علل الشرائع مشتمل بر منافع بسیار و فوائد بی شمار و متضمن احادیث شریفه و احوالات بعضی از انبیاء است که شاید از اولین کتابهایی باشد که برای پاسخگویی به این سؤالات تألیف یافت. هرچند تمامی علتهایی که رئیس المحدثین (رضی الله عنه) بیان می دارد علتهای تامه حکم نیست که اندکی از اسرار احکام است. چه بسا که در هر حکمی علتهای بسیار باشد ولی عقول همه کس به آنها نرسد به همین دلیل معصوم (ع) درخور عقلهای ضعیف بشری این علتها را بیان فرموده که در واقع و نفس الامر همه حق است و همه علت است.

کتاب شریف علل الشرایع یک بار به قلم علامه شیخ محمدتقی اصفهانی مشهور به آقا نجفی در سال ۱۲۹۷ ه.ق و یک بار توسط سید هدایت الله مسترحمی در سال ۱۳۹۸ ه.ق ترجمه شده است. مرحوم شیخ ابراهیم کفعمی این کتاب را مختصر کرده و آن را اختصار علل الشرائع نامیده است.

معرفی اجمالی نویسنده ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه.ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامن علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگی با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه.ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق (ره) یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانهایی همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ساختار بندی کتاب این کتاب دربر دارنده ی ۳۸۵ باب می باشد که در زیر به نمونه هایی از آنها اشاره می شود:

در باب اول علت شباهت فرزند به عمو و دائی خود، بیان می شود.

در باب هفتم علت آنکه پیغمبران و ائمه (ع) افضلند از تمام ملائکه، بیان می شود.

در باب نهم علت آفرینش بشر و اختلاف احوال آنها بیان می شود.

در باب چهل و یکم علت آنکه حضرت یعقوب مبتلا به فراق حضرت یوسف شد، بیان می شود.

در باب شصت و یکم علت آنکه حضرت موسی (ع) آرزوی مرگ کرد و قبر او نامعلوم است، بیان می شود.

در باب هفتاد و نهم علت دوستی و دشمنی مردم با یکدیگر، بیان می شود.

در باب هشتاد و نهم علت آنکه کف دست مو ندارد، بیان می شود.

در باب نود و هشتم علت آنکه خداوند از نظر مردم پنهان است، بیان می شود.

در باب صد و هشتم علت آنکه رسول خدا (ص) بر اطفال سلام می کرد، بیان می شود.

در باب صد و هجدهم علت و چگونگی پیدایش عشق، بیان می شود.

...

منابع

ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) - علل الشرایع

کلید واژه ها

کتاب حدیث شناسی کتاب علل الشرایع شیخ صدوق کتاب شناسی زندگینامه

ص: ۱۱۹۶

ثواب الاعمال دو کتاب کم حجم و کوچک به نام ثواب الاعمال و عقاب الاعمال که از جمله سیصد کتاب کبیر و نفیس و پرارزش عالم ربانی و محدث بزرگوار و دانشمند عالی مقام جهان تشیع 'شیخ صدوق' است.

نویسنده کتاب در قسم اول که ثواب الاعمال است آنچه را که موجب سعادت و رسیدن به مقام کمال و قرب حق است تا آنجا که میسر و ممکن بوده آورده و ثوابهایی را که از امامان معصوم (ع) بر یک یک آنها مقرر شده، ذکر کرده تا موجب رغبت و بیداری غافلان و بی خبران گردد و از سستی و فتور به نشاط آیند و انگیزه انجام عمل نیک در آنها پدید آید. این کتاب مشتمل بر احادیثی در زمینه پاداش اعمال نیک است و انگیزه نویسنده در خلق چنین اثری، روایت مشهور «المدال علی الخیر کفاعله» بوده است.

از این یادگار ارزشمند چند ترجمه وجود دارد:

(۱) ترجمه علی اکبر غفاری، چاپ هفتم، کتابفروشی صدوق، قطع وزیری، ۷۱۴ ص، ۱۳۶۳.

(۲) ترجمه ابراهیم محدث بندرریگی، انتشارات اخلاق، وزیری، ۶۷۲ ص، بهار ۱۳۷۷.

(۳) ترجمه شیخ محمدتقی اصفهانی، معروف به آقا نجفی.

(۴) ترجمه میرزا عبدالکریم مقدسی ارومی.

کتاب دوم با نام عقاب الاعمال است که شیخ در آن به بیان جزای کارهای ناپسند می پردازد و سیئاتی را که باعث فقر و بدبختی و گرفتاری و رنج و زیان و عذاب است به فراخور کتاب از روایات ائمه هدی نقل کرده تا نفوس از آن بترسد و از سوء عاقبت و رسوایی بهراسد و پیرامون گناه و نافرمانی نگردد.

هرچند که اعتبار سند و عدم آن در اینگونه کتب که موضوعش اخلاق و آداب است چندان مؤثر نیست و همینقدر که انسان علم به مجعول بودن حدیثی نداشته باشد عمل به آن جایز است و صحت و سقم سند در امثال اینگونه موضوعات چندان مدخلیت نخواهد داشت اما فقیه عالی قدر سند تمامی روایات را یک به یک تا امام معصوم (ع) ذکر کرده است.

کتاب ثواب الاعمال و عقاب الاعمال گزیده ای دارد با نام پاداشها و کیفرها که آقای علی افراسیابی ۱۶۱ حدیث از احادیث روح بخش معصومین (ع) را در دو بخش «پاداشها» و «کیفرها» گزینش و ترجمه کرده است.

«کیفر بسیاری از گناهان» ترجمه آخرین خطبه پیامبر (ص) است و از کتاب ارزنده فوق با ترجمه استاد غفاری انتخاب و با تحقیق و ویرایش مختصری به صورت جداگانه چاپ شده است.

معرفی اجمالی نویسنده ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگی با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق (ره) یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانه‌ها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ساختار بندی کتاب کتاب اول: ثواب الاعمال

این کتاب شامل ۱۵ بخش می باشد که از جمله مطالب بخشها به شرح زیر می باشد:

۱. بخش اول ← ثواب اذکار:

- ثواب ذکر لا اله الا الله

- ثواب یکبار تسبیحات اربعه

- ثواب صدبار سبحان الله

۲. بخش دوم ← آنچه مربوط به طهارت و نماز است:

- ثواب وضو برای نماز مغرب

- ثواب مسواک زدن

- ثواب تراشیدن مو

۳. بخش سوم ← آنچه مربوط به حج و عمره است:

ص: ۱۲۰۰

- ثواب به جا آوردن حج یا عمره

- ثواب آنکه با شخص حاجی مصافحه کند

۴. بخش چهارم ← آنچه مربوط به روزه است:

- ثواب شخص روزه دار

- ثواب روزه ماه رجب

۵. بخش پنجم ← آنچه مربوط به زیارت و عزاداری است:

- ثواب زیارت قبر امام حسین (ع)

- ثواب احسان به دوستان اهل بیت (ع)

۶. بخش ششم ← آنچه مربوط به قرآن و تلاوت آن است:

- ثواب قاریان قرآن

- ثواب کم حافظه ای که با کوشش بسیار قرآن را یاد می گیرد

۷. بخش هفتم ← آنچه مربوط به ثواب تلاوت هر سوره است.

۸. بخش هشتم ← حسنات و اعمال نیک:

- ثواب آنکه از گناهان کبیره پرهیزد

- ثواب دانشجو و طالب علم

۹. بخش نهم ← آنچه مربوط به حقوق و احسان و صدقه است:

- ثواب خوشحال ساختن مؤمن

- ثواب آنکه گرسنه ای را سیر کند

۱۰. بخش دهم ← آنچه مربوط به صدقه و بخشش و انفاق است:

- ثواب قرض الحسنه دادن به مؤمن

- ثواب صدقه در روز

۱۱. بخش یازدهم ← آنچه مربوط به اداء حق مؤمن است:

- ثواب یاری کردن برادر مؤمن

- ثواب رفع پریشانی مؤمن

۱۲. بخش دوازدهم ← ذکر و دعا و صلوات:

- دعای وقت خواب و ثواب آن

- ثواب صلوات

- ثواب دعا در پنهانی

۱۳. بخش سیزدهم ← آنچه مربوط به انگشتی است:

ص: ۱۲۰۱

- ثواب به دست کردن انگشتر عقیق

۱۴. بخش چهاردهم ← آنچه مربوط به فضایل اخلاق است:

- ثواب تواضع و فروتنی

- ثواب کسب حلال

۱۵. بخش پانزدهم ← آنچه مربوط به بیماری و موت و زیارت قبور و گرفتاریهاست:

- ثواب مؤمنی که بیمار شود

- ثواب یک شب سردرد کشیدن

کتاب دوم: عقاب الاعمال

این کتاب شامل ابوابی می باشد از قبیل:

- کیفر آنکه بمیرد و امام خود را نشناسد

- کیفر ترک صلوات در نماز

- کیفر شهادت دادن به ناحق

- کیفر آنکه غسل جنابت را ترک کند

- کیفر آنکه عیب جویی مؤمنین کند

- کیفر خوردن گل

- کیفر آنکه با خواندن قرآن کسب روزی کند.

منابع

ابی جعفر محمد بن علی بن الحسین بن موسی بن بابویه القمی - ثواب الاعمال و عقاب الاعمال

کلید واژه ها

کتاب حدیث شناسی کتاب ثواب الاعمال و عقاب الاعمال شیخ صدوق کتاب شناسی روایات احادیث تشیع

این کتاب یکی از آثار گرانبهای علامه جلیل القدر، شیخ صدوق می باشد که مجموعه ای است حدیثی، دربر دارنده احادیث معصومین (ع) در مواعظ و نصایح.

نسخه اصل این کتاب را دانشمند معظم جناب آقای حاج شیخ عزیز الله عطاردی از کتابخانه صاحب 'عبقات الانوار' عکسبرداری کرده و خود آن را ترجمه نموده است. و میکروفیلم آن در کتابخانه خصوصی مترجم موجود می باشد. اکنون چاپهای مختلفی از این کتاب در دست است: (۱) چاپ انتشارات هجرت، ص ۱۳۹. ۲ به نام ترجمه مواعظ صدوق، انتشارات عطارد، ۱۶۰ ص، ۱۳۷۳. ۳ به نام مواعظ چهارده معصوم (ع)، بنیاد فرهنگی امام رضا (ع)، ۱۳۹ ص.

ص: ۱۲۰۲

معرفی اجمالی نویسنده ابوجعفر محمد بن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگی با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانهایی همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

کتابی ناشناخته از صدوق شیخ عزیز الله عطاردی در ابتدای این کتاب می نویسد: «در ضمن مطالعه و تحقیق در کتابخانه ناصریه رساله ای خطی از آثار شیخ صدوق نظرم را جلب کرد، کاتب نسخه کتاب را به نام «لثالی الغوالی» ضبط کرده بود، و در فهرست کتابخانه نیز به همین عنوان ثبت شده است.

کاتب چون مشاهده کرده در آغاز نسخه نوشته شده: «و هذه لثالی غوالی و جواهر زواهر» پنداشته است که باید نام این کتاب 'لثالی الغوالی' باشد، و در فهرست آثار و تألیفات شیخ صدوق چنین کتابی به نظر نرسید، در آثار وی کتابی به نام «مواعظ» آمده است و نگارنده احتمال می دهد که باید همین رساله باشد زیرا موضوع کتاب مورد بحث در مواعظ و نصائح است.»

ساختاربندی کتاب از جمله بخشهای کتاب به شرح زیر می باشد:

- مقدمه

- وصیتهای حضرت رسول (ص)

- مواعظ حضرت رسول (ص)

- شیخی از اهل شام در خدمت امیرالمؤمنین (ع)

- حدیث زیدبن صوحان با امیرالمؤمنین (ع)

- وصیت امیرالمؤمنین (ع) به محمدبن حنفیه

- مواعظ حضرت صادق (ع)

- وصیتهای حضرت رسول (ص)

- وصیتهای حضرت صادق (ع)

- وصیتهای حضرت باقر (ع)

- موعظه امام سجاد (ع)

- سخنی از حضرت کاظم (ع)

ابوجعفر محمد بن بابویه قمی المشتهر بالصدوق - المواعظ

کلید واژه ها

کتاب اخلاقی کتاب المواعظ شیخ صدوق حدیث شناسی وصیت ائمه

کتاب من لایحضره الفقیه

من لایحضره الفقیه این کتاب یکی از آثار شیخ اجل، صدوق الطائفه، ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه قمی، متوفای ۳۸۱ه است که طبق خواهش شریف ابوعبدالله، محمد ابن حسن، معروف به نعمت، در قصبه ایلاق بلخ به جمع و تالیف آن پرداخته و خود در ابتدای آن تصریح کرده که از کتب متقدمین اصحاب، از قبیل حریز بن عبدالله سجستانی، شیخ اجل حلبی، احمد بن عیسی، ابن ابی عمیر و شیخ برقی، استخراج و استفاده نموده و در این انتخاب آنچه مورد اعتماد و فتوا بین وی و پروردگارش بوده ذکر و ایراد کرده است. شیخ صدوق همچنین با تکیه بر تصانیف عده ای از بزرگان شیعه همانند علی بن مهزیار اهوازی، حسین بن سعید اهوازی و... کتاب خود را نوشت و این عده علاوه بر آنکه عموماً حیات چند نفر از امامان را درک کرده و از وکلا و معتمدان آنان به شمار می رفتند، ضمناً هر یک در عصر خود از فحول علمای شیعه و از چهره های موثق و معتبر علمی بودند.

این کتاب که احادیث فقهی را بر حسب فروع آن دسته بندی کرده است از زمان تالیف تا کنون مورد توجه محققان واقع شده و به عنوان دومین کتاب از کتب اربعه شیعه به شمار آمده است. من لایحضره الفقیه شامل ۹۰۴۴ حدیث در سی کتاب فقهی از طهارت تا نوادر (بخش وصایای رسول اکرم، امیرالمؤمنین و...) و ۶۶۳ باب طبقه بندی شده است.

ص: ۱۲۰۶

این کتاب گرانسنگ معروف ترین اثر مرحوم صدوق است و یکی از چهار کتاب پایه و مرجع شیعه است که از نظر اتقان و اعتبار، پس از کتاب الکافی، صحیح ترین و استوارترین کتابها به شمار می آید و در عین اختصار، یک دوره کامل احکام دین بر مبنای مکتب اهل بیت (ع) ارائه کرده است.

چنانچه برمی آید شیخ صدوق کتاب خود را به عنوان یک خودآموز فقهی که بتواند پاسخگوی مسائل شرعی مردم باشد نوشته است تا یک کتاب درسی برای حوزه های علمی و دینی. او ضمناً جهت سهولت دستیابی به این روایات نخست روایات کتاب را با حذف یا تعلیق سند درج کرد. اما به عوض در پایان کتاب به تنظیم مشیخه یا سند نامه ای اقدام کرد تا اتصال سند روایات را نشان دهد.

معرفی اجمالی نویسنده ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگی با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق (ره) یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانه‌ها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیّرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

انگیزه تألیف کتاب در خصوص انگیزه تألیف این کتاب، شیخ صدوق خود در مقدمه کتاب می نویسد: «چون دست قضای الهی مرا به بلاد غربت کشاند و بنا به تقدیر خدایی به قصبه ایلاق از سرزمین بلخ وارد شدم، در این نقطه شریف الدین ابوعبدالله معروف به نعمت بر من وارد شد و با مجالست خویش، مسرت مرا تداوم بخشید به طوری که از مصاحبت وی سینه ام گشوده گشت... او در اثنای سخنان خود به من خاطر نشان ساخت که محمدبن زکریای رازی کتابی در موضوع طب نوشته و آن را من لا یحضره الطیب نامگذاری کرده است. او به من یادآور شد که کتاب رازی در نوع خود کتابی شافی و وافی به مقصود است و به همین ترتیب از من خواست تا کتابی در فن فقه، حلال و حرام، شرایع و احکام پردازم که این کتاب چکیده جامعی از مصنفاتم در این زمینه باشد و آن را به کتاب من لایحضره الفقیه نامگذاری کنم تا او بتواند به آن مراجعه کند، به مطالب آن اعتماد نماید و تکیه گاه او در اخذ فتوا باشد... من درخواست وی را اجابت کردم و این کتاب را برای او با حذف سند نوشتم تا طرق آن زیاد نشود گرچه فوائد آن زیاد است.»

«ضمناً من در تالیف این کتاب تنها به ذکر روایاتی پرداختم که به آن فتوا داده و به صحت آنها حکم می‌کنم و علاوه بر آن معتقد هستم که این روایات بین من و خدای من حجت است.»

اصل کتاب چهار مجلد و مشتمل بر ۵۹۲۰ حدیث است در موضوع فقه، حلال، حرام، شرایع و احکام که مؤلف آن را در ۶۲ سالگی تألیف کرده است و دویست و چهل و ششمین کتاب وی به شمار می‌رود.

کتاب من لایحضره الفقیه مکرراً انتشار یافته و اخیراً چاپ منقحی از آن توسط فاضل محترم آقای غفاری در تهران انجام شده است. نسخه‌های خطی این کتاب نیز بسیار است که از آن جمله نسخه‌ای مصحح با دستخط بلاغ مجلسی اول و محقق سیزواری در کتابخانه مدرسه نواب مشهد می‌باشد.

بر این کتاب شروح و حواشی کثیری نگاشته شده که بعضی به اتمام رسیده و برخی فقط شامل شرح بخشی از کتاب است. از جمله آنها:

شرح عربی من لایحضره الفقیه به نام روضه المتقین (۱۴ جلد)، نوشته ملا محمدتقی مجلسی پدر علامه مجلسی

شرح فارسی آن به نام لوامع صاحبقرانی در ۱۰ جلد نوشته و نیز توسط محمدتقی مجلسی

شرح من لایحضره الفقیه، نوشته سید امیرمحمد صالح بن امیر عبدالواسع داماد علامه مجلسی

شرح من لایحضره الفقیه، نوشته شیخ بهائی

شرح من لایحضره الفقیه به نام معاهد التنبیه، نوشته شیخ ابوجعفر محمد بن حسن بن زین الدین شهید ثانی

شرح من لایحضره الفقیه، نوشته ملا صالح مازندرانی.

ص: ۱۲۱۰

و از جمله حواشی که بر این کتاب نوشته شده است، حاشیه ای است بر تمام من لایحضره الفقیه از سلطان العلماء و حاشیه مولانا مراد تفریشی و حاشیه ای که ظاهراً از سید صادق موسوی از شاگردان شیخ حر عاملی و به خط شریف وی است. نام پانزده حاشیه بر این کتاب را در کتاب الذریعه، ج ۶، ص ۲۲۳ می توان یافت.

گزیده هایی از این کتاب نیز به فارسی منتشر شده است از جمله:

۱. گزیده من لایحضره الفقیه، ترجمه و تحقیق از محمدباقر بهبودی، تهران: انتشارات کویر، ۲ جلد، ۱۳۷۰. (این کتاب گزیده ای از روایات است که نویسنده آنها را صحیح دانسته و به همراه ترجمه و متن حدیث آورده است.)

۲. گلچین صدوق، محمدحسین صفاخواه، انتشارات فیض کاشانی، ۲ جلد، ۱۳۷۶. کتاب مشتمل بر حکایات و روایات گزینش شده از کتاب فوق است.

ساختاربندی کتاب این کتاب در ۶ مجلد و شامل عناوینی است چون:

جلد اول: (سال نشر ۱۳۶۷ ش، ۵۶۰ صفحه) کتاب صلاه در باب نماز، وضو، غسل، تیمم، فضیلت نماز، قبله، اذان و اقامه، اذان و اقامه و تعقیبات نماز.

جلد دوم: (سال نشر ۱۳۶۹ ش، ۵۵۲ صفحه) شامل ادامه کتاب صلاه، کتاب زکاه، کتاب صوم و کتاب اعتکاف.

جلد سوم: (سال نشر ۱۳۶۸ ش، ۵۸۰ صفحه) در باب حج، علل و اسرار حج، سفر و آداب سفر، آداب مسافر، زیارت قبور ائمه و زیارت قبور شهیدان.

جلد چهارم: (سال نشر ۱۳۶۷ ش، ۵۶۲ صفحه) شامل کتاب قضاء در ابواب داوری ها، شرایط داوری، باب عدالت، شهادت دادن به دروغ، باب وکالت و باب آزاد کردن بنده و احکام آن. کتاب المعیشه در باب شغل ها، تجارت و آداب آن، باب خرید و فروش، باب صید و شکار و سر بریدن حیوانات، تعهدات به سوگند و نذر و کفاره.

ص: ۱۲۱۱

جلد پنجم: (سال نشر ۱۳۶۸ ش، ۵۸۰ صفحه) کتاب زناشویی، کتاب طلاق، کتاب حدود و کتاب دیات.

جلد ششم: (سال نشر ۱۳۶۹ ش، ۵۹۶ صفحه) شامل باب وصیت، کتاب فرائض و مواریث، سهم میراث پدر و مادر متوفا، باب میراث فرزندان، باب میراث اجداد، باب میراث مردگان.

منابع

ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) - من لایحضره الفقیه

مجید معارف - تاریخ عمومی حدیث

کاظم مدیر شانه چی - علم الحدیث

کلید واژه ها

کتاب حدیث شناسی کتاب من لایحضره الفقیه شیخ صدوق کتاب شناسی احکام فقهی روایات احادیث

کتاب معانی الاخبار

معانی الاخبار معانی الاخبار از دیگر کتابهای ارزشمند و معروف شیخ صدوق می باشد که در ۲ مجلد و به زبان عربی تألیف یافته است. این کتاب حاوی احادیثی است که جنبه تحریف زدایی از چهره واقعیت ها را دارد و بازگوکننده تأویل و بیان واقعی الفاظ شبهه انگیزی است که در آیات قرآن و یا در سنت آمده و دارای چند احتمال است و معمولاً دست آویز بدخواهان شده بود و به همین دلیل شیعیان آن مسائل را از ائمه راستین اسلام پرسیده و پاسخ دریافت داشته اند. به راستی این کتاب همچون چراغ نورانی هدایت جهت شناخت واقعی اسلام و معرفت و بینایی و شناخت حقایق اسلام راستین است. کتاب حاضر در صدد است تا به دید مسلمین جهت الهی داده و به آنان بصیرت و معرفت بیخشد تا در دامن شیادان دین ساز نیفتند.

مؤلف علت تألیف کتاب را شناساندن مفهوم صحیح احادیث و روایات ائمه (ع) به مردم ذکر کرده و این هدف خود را به کلام امام صادق (ع) استناد داده که امام صادق (ع) می فرمایند: «... منظور و مقصود سخنان و کلمات مرا درک کنید، زیرا هر جمله دارای چندین مفهوم می باشد و هر کس می تواند آن را به مقصود خود تأویل کرده و دروغ هم نگفته باشد.» از این رو مؤلف بر آن است تا مفهوم و منظور اصلی احادیث ذی الوجوه را بیان و به فهم مقصود اصلی ائمه (ع) کمک کند تا اسلام واقعی در بین مسلمانان منتشر شود.

ص: ۱۲۱۲

شیخ صدوق در معانی الاخبار می‌کوشد تا به توضیح و تشریح واژه‌های مشکل و مجمل قرآن کریم و روایات بپردازد. او در این جهت از خود آیات قرآن کریم و احادیث کمک گرفته، بسیاری از لغات مشکل قرآن کریم و احادیث را معنا می‌کند، سپس وقتی معنای لغتی را از روایات یا آیات در نمی‌یابد، سراغ کتاب‌های معتبری مانند «غریب القرآن» ابوعبید قاسم بن سلام و «غریب الحدیث» می‌رود و بحث را تکمیل می‌کند.

شیخ صدوق در این اثر نشان می‌دهد که هر چند حفظ و نقل احادیث و آیات قرآن کریم و تدوین آن‌ها به تنهایی لازم و ارزشمند است، ولی هرگز کافی نیست. باید علاوه بر آن به عمق معانی آیات و حقیقت سخنان گهربار معصومین (ع) آگاهی یافت و به مفاهیم مورد نظر آن‌ها به طور دقیق پی برد.

احادیث معانی الاخبار در موضوعات مختلفی است که در یک دسته بندی کلی می‌توان گفت اهم احادیث آن در پنج موضوع است؛ احادیث تفسیری، فقهی، کلامی، اخلاقی و تاریخی. اما حجم بسیار زیادی از این کتاب به احادیث تفسیری اختصاص دارد، هم چنان که حجم نسبتاً قابل توجهی از متون روایی شیعه را به خود اختصاص داده است. این روایات در بسیاری از مواقع در حل مشکلات تفسیری بسیار مفید و قابل استفاده است.

این کتاب ارزشمند را جناب آقای شیخ عبدالعلی محمدی شاهرودی به فارسی ترجمه کرده است.

معرفی اجمالی نویسنده ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه.ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته‌ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگیش با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه.ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق (ره) یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

ص: ۱۲۱۴

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانه‌ها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ساختار بندی کتاب کتاب معانی الاخبار حاوی ۴۲۹ باب در موضوعات مختلف و متنوع است که در هر باب از یک تا ۱۰۵ حدیث وجود دارد. آخرین باب کتاب باب «نوادر المعانی» است که بر اساس سنت غالب نویسندگان، موضوعاتی که تحت عنوان خاصی نیامده است، در این باب قرار می گیرد؛ لذا تعداد احادیث این باب از همه ابواب بیشتر است و شامل ۱۰۵ حدیث است. برخی از ابواب این کتاب شامل یک تا یازده حدیث است، هم چنین یک باب شانزده حدیث و یک باب هفده حدیث را در بردارد.

ص: ۱۲۱۵

کتاب حدیث شناسی کتاب معانی الاخبار شیخ صدوق روایات احادیث ائمه کتاب شناسی تحریف قرآن

کتاب امالی (شیخ مفید)

از آثار ارزشمند شیخ مفید، کتاب الامالی، است. این کتاب، مهمترین اثر حدیثی بر جای مانده از مفید به شمار می آید که دارای ۳۸۷ حدیث از پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) در مباحث گوناگون است. شیوه روایت در این کتاب به گونه املاء بوده است. کتاب های شیخ مفید از معتبرترین منابع روایی شیعه به شمار می آید و در طول هزار سال پیوسته مورد توجه و عنایت علما و فقهای شیعه بوده است. کتاب امالی ایشان نیز از جمله کتاب های معتبر او است. علامه مجلسی درباره این کتاب می فرماید: «ما به نسخه هایی بسیار قدیمی از این کتاب دست یافته ایم که دلایل و قرائنی بر صحت و اعتبار آن وجود دارد.»

شیخ مفید و بسیاری دیگر از علمای شیعه در مجالس خود روایات اهل بیت (ع) را می خواندند و شاگردانشان، آنها را می نوشتند و نام آن را امالی می گذاشتند، یعنی نوشته شده در جلسه ای که استاد در آن املا می گوید. شیوه امالی نویسی از رایج ترین شیوه های نقل روایات اهل بیت (ع) در میان علمای اسلام بوده است. خصوصا در آن زمان هایی که امکانات چاپ و نشر کتاب به راحتی این زمان نبوده است. اولین کتاب امالی در تاریخ اسلام منسوب به حضرت رسول خدا (ص) می باشد که آن را بر حضرت علی (ع) املاء فرمودند و توسط شیخ صدوق از امام جعفر صادق (ع) بخش هایی از آن به دست ما رسیده؛ اما نسخه اصلی این کتاب در دست امام زمان (ع) می باشد.

شیخ مفید این کتاب را در طول ۷ سال، در ماه های مبارک رمضان و در ۴۲ جلسه برای یاران خود املاء کرده اند. نجاشی این کتاب را 'امالی متفرقات' نامیده زیرا از سال ۴۰۴ تا ۴۱۱ هجری املائی آن به طول انجامیده است. این کتاب برای دستیابی به سخنان آن بزرگواران در زمینه مسائل اخلاقی، عقیدتی و تاریخ اسلام کتابی بس ارزشمند و قابل توجه است.

امالی شیخ مفید، از محکم ترین و استوارترین کتب حدیثی است؛ زیرا روایات آن، به دست ایشان گزینش شده اند و سره از ناسره مشخص شده است. این مجالس، به جز مجلس بیست و سوم از روایان مختلفی نقل شده است. بر خلاف امالی طوسی، که روایات گزینش شده در هر مجلسی از یک راوی است ولی امالی شیخ مفید روایات گزینش شده در هر مجلس، از یک راوی نیست، بلکه از روایان متعدد است.

محدثان امالی، در موضوع امامت، کسانی هستند که در نزد اهل سنت از اعتبار ویژه ای برخوردارند. شیخ مفید، در این موضوع، روایات مورد پذیرش فریقین را نقل کرده است. اکثر روایات این کتاب، درباره دو موضوع مهم و اساسی ذیل است:

۱. اعتقادات، امامت و فلسفه سیاسی در اسلام. ۲. اخلاق اسلامی و فضائل انسانی.

روایات امالی، روایاتی است اعتقادی، اخلاقی، تاریخی، قرآنی و... البته مفید، در این مجالس به مقتضای زمان، به دو موضوع، امامت و اخلاق بیشتر اهمیت داده است و، در نخستین مجلس، با روایتی درباره ثبت کارهای انسان در نامه اعمال، همه آنان را به محاسبه نفس فرا می خواند. در دومین روایت پذیرش اعمال را مشروط به ولایت ائمه معصومین (ع) می داند.

ص: ۱۲۱۷

در روایاتی که ایشان گزینش کرده، موضوع امامت، از سه زاویه مطرح شده است:

۱. اهمیت ولایت، اثبات امامت علی (ع) و ائمه معصومین (ع).

۲. عدم شایستگی دیگران برای خلافت.

۳. پاسخ به برخی از سؤالات و شبهاتی که در این موضوع مطرح شده است.

این کتاب، در نجف و ایران به چاپ رسیده است. اخیراً، از سوی انتشارات جامعه مدرسین، با تحقیق حسین استاد ولی و علی اکبر غفاری تجدید چاپ شده است.

آقای غفاری، در مقدمه، گفتار برخی از عالمان و فهرست نگاران را درباره شیخ مفید، آورده است و پس از آن، تحت عنوان: مشایخه الذین روی عنهم، رحمهم الله، فی هذا الکتاب، به تفصیل مشایخ حدیثی مفید را، در این کتاب، نام برده و تعداد آنها را ۳۶ نفر دانسته است. و با عنوان: مشایخه المذکورون فی غیر هذا الکتاب، بیست و پنج نفر از مشایخ او را آورده است. پس از آن، اسامی شانزده تن از شاگردان و فهرست آثار وی را، با توجه به مقدمه تهذیب الاحکام و منهج المقال، نقل کرده است.

مصحح، این کتاب را با چندین نسخه خطی و چاپی مقابله کرده و پاورقیهای سودمندی نیز بر آن افزوده است. کتابی که هم اکنون در دسترس است، دارای چهل و دو مجلس است.

معرفی اجمالی نویسنده

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعده سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ص: ۱۲۱۸

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابوعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شبها مختصری می خوابید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده در گذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش این قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

ساختار بندی کتاب

این کتاب شامل ۴۲ مجلس می باشد که در ذیل هر کدام از آنها دسته ای از احادیث آمده است که از جمله موضوعات آن:

مجلس اول: شامل دوازده حدیث از قبیل:

ولایت شرط قبولی اعمال است

چهار چیز از گنجهای نیکی است

فضیلت خدمت مومن

در شناخت مقام علی (ع) افراط و تفریط روا نیست

ص: ۱۲۱۹

دل به دل راه دارد

استحباب دعای امام کاظم (ع)

حضور امام رفتن جز برای آموختن شایسته نیست

مجلس دوم: شامل نه حدیث از قبیل:

اسباب داخل شدن بهشت دوستی اهل بیت است

پندی از محمد بن حنفیه

لزوم شناخت مقام اهل بیت (ع)

شهادت خلفا بر امیرالمؤمنین بودن علی (ع)

نهی از ترک دعا به خاطر ناچیز بودن حاجت

مجلس سوم: شامل ده حدیث از جمله:

دانش با مردن دانشمند از بین می رود

علم غیب امامان از ران تعلیم پیامبر است

داستانی از جنگ جمل و گذشت علی (ع)

مؤمن باید واعظ خویش باشد

مجلس چهارم: شامل نه حدیث از قبیل:

فضیلت دانشجو

درباره ابدال و نجباء

استحباب ترک سخن در غیر ضرورت

مجلس پنجم: شامل یازده حدیث از جمله:

بیماری موجب پاک شدن گناهان است

خبر قلم و دوات و منع خلیفه دوم

آثار صبر در برابر معصیت

عمل بی دانش موجب دوری از هدف است

مجلس ششم: شامل شانزده حدیث از قبیل:

اشترای ولایت در قبولی اعمال

جوانمردی در سفر و حضر

آخرین سخنرانی پیامبر (ص) و حدیث ثقلین

سخن عمر به هنگام مرگ

صفات و نشانه های دینداران

استحباب صدقه دادن در صبح زود

مجلس هفتم: شامل سیزده حدیث از جمله:

شرط استجاب دعا رضای دل از خدا است

رفتار علی (ع) در جنگ جمل

خداوند علم را پیش از جهل آفرید

نزدیکترین مردم در قیامت به رسول خدا (ص)

ص: ۱۲۲۰

مجلس هشتم: شامل یازده حدیث از قبیل:

سریعترین خیرها و شرها

از سه دسته باید تعجب کرد

فضیلت دوستان در راه خدا

دشمن علی به مرگ جاهلی می میرد

مجلس نهم: شامل شش حدیث از جمله:

هر امامی راهنما بر امام دیگر است

یکی از دعاهای صبح و شام

مجلس دهم: شامل هشت حدیث از جمله:

علی فقیه ترین و آشنا ترین مردم به سنت است

ابوقحافه پدر ابوبکر حکومت او را انکار می کند

دعاء خضر که پس از هر نمازی خوانده می شود

مجلس یازدهم: شامل هشت حدیث

مجلس دوازدهم: شامل ده حدیث

مجلس سیزدهم: شامل ده حدیث

مجلس چهاردهم: شامل هفت حدیث

مجلس پانزدهم: شامل هشت حدیث

مجلس شانزدهم: شامل هفت حدیث

مجلس هفدهم: شامل ده حدیث

مجلس هجدهم: شامل هشت حدیث

مجلس نوزدهم: شامل نه حدیث

مجلس بیستم: شامل شش حدیث

مجلس بیست و یکم: شامل هفت حدیث

مجلس بیست و دوم: شامل نه حدیث

مجلس بیست و سوم: شامل چهار و هفت حدیث

...

منابع

شیخ مفید- امالی

کلید واژه ها

کتاب حدیث شناسی کتاب امالی شیخ مفید کتاب شناسی روایات احادیث تشیع

کتاب المقنع

از دیگر کتابهای شیخ جلیل القدر صدوق می باشد که به زبان عربی نگاشته شده است و به عنوان مجموعه فقهی - حدیثی محسوب می شود. شیخ صدوق دو کتاب المقنع و الهدایه را به پیروی از کتاب الشرائع پدرش نوشته است وی در مقدمه المقنع می گوید: «این کتاب را کتاب المقنع نامیدم، زیرا هر کس آن را بخواند به آن اکتفا خواهد کرد، و سندهای آن را حذف نمودم»، به همین جهت فقهای متأخر از او، متون این گونه کتاب ها را به عنوان روایت مرسل تلقی می کردند.

ص: ۱۲۲۱

کتاب المقنع قبلا چند بار ضمن مجموعه الجوامع الفقهیه و گاهی همراه با کتاب های دیگر چاپ شده بود. و اینک محققان مؤسسه امام هادی (ع) تحقیق عمیق و با ارزشی بر آن انجام داده و متن صحیح کتاب را به همراه منابع و مصادر تمام متن کتاب، عرضه کرده اند. این تصحیح بر اساس چند نسخه خطی از کتاب و نیز مقابله با متون اصلی روایات و بعضی از کتاب های مهم فقهی مثل مسالک الافهام تألیف شهید ثانی انجام شده است. پاورقیهای بسیار زیاد کتاب که حدود $\frac{2}{3}$ حجم کتاب را به خود اختصاص داده، نشان دهنده تلاش بسیار مصححان آن است.

وجود مقدمه کوتاه ده صفحه ای و دوازده فهرست در پایان کتاب و نیز قیمت ارزان این کتاب از دیگر امتیازات آن است.

معرفی اجمالی نویسنده

ابوجعفر محمد بن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگیش با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

ص: ۱۲۲۲

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، مانند من لایحضره الفقیه تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق (ره)

یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

ص: ۱۲۲۳

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانه‌ها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهر ری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهر ری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ساختار بندی کتاب:

ابواب الطهاره: شامل ۱۳ باب از جمله:

باب اول آن: باب الوضوء

باب دوم آن: باب السواك وفضلہ

باب سیزدهم آن: باب الصلاه علی المنافق

ابواب الصلاه: شامل ۲۹ باب از جمله:

باب اول آن: باب مواضع التی تکره الصلاه فیها

باب دهم آن: السهو فی الصلاه

ابواب الزکاه: شامل ۱۶ باب از جمله:

باب ششم آن: زکاه الغنم

باب چهاردهم آن: باب تکفین الموتی من الزکاه

باب الخمس

ص: ۱۲۲۴

باب الصدقه

ابواب الصوم: شامل ١٧ باب از جمله:

باب دهم آن: ابواب قضاء شهر رمضان

باب هفدهم آن: باب الفطره

باب الحج

باب ثواب الاعمال

باب النكاح

باب العقيقه

باب المتعه

باب الطلاق

باب المكاسب والتجارات

باب الربا

باب الدين

باب الكفالات

باب اللقطه

باب المزارعه والاجاره

باب القضاء والاحكام

باب الشفعه

باب الايمان والندور والكفارات

باب الصيد والذبائح

ابواب الحدود: شامل ۵ باب از جمله:

باب سوم آن: حد السرقة

باب الملاهی

باب العتق والتدبير والمکاتبه

باب الوصایا

باب الموارث

باب الديات

باب الدخول فی اعمال السلطان و طلب الحوائج الیه

باب النوادر.

منابع

ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه قمی (شیخ صدوق) - المقنع

کلید واژه ها

کتاب المقنع کتب فلسفی شیخ صدوق فقه حدیث زندگینامه تشیع

کتاب الوجیزه فی علم الدرایه

یکی از آثار بسیار مشهور شیخ بهایی به زبان عربی می باشد. وجیزه شیخ بهایی از اولین آثار آثاری است که در زمینه علم درایه نگاشته شده است به گونه ای که پس از شهید ثانی مهمترین کتابها در این موضوع متعلق به شیخ بهایی و پدر وی است. مطالب این کتاب در کمال اختصار بیان شده است و از دو جنبه درخور توجه است:

الف) به لحاظ ساختار کتاب، شیخ بهایی در این مجموعه شیوه ای ابتکاری در ارائه اقسام حدیث داشته که با شیوه دوگانه شهید ثانی و فاقد دسته بندی والدش متفاوت است. او اقسام را با توجه به ویژگیهای مشترک و متمایز، در اقسام متعددی تنظیم کرده.

ص: ۱۲۲۵

ب) مباحث این رساله، به رغم اختصار، به دلیل صاحب نظر بودن مؤلف آن، متضمن مباحثی نو و مطالبی بدیع است که در پرداختن به این موضوع، مراجعه بدان را ضروری می سازد.

بر این کتاب شرح های متعددی نگاشته شده است که از مهمترین آنها، نهاییه الدراییه از سید حسن صدر (م. ۱۳۵۴) می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود.

در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقاتهایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبدهالله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرا شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تالیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۱۲۲۶

مطالب این کتاب را می توان در یک مقدمه و ۶ فصل تقسیم کرد با موضوعاتی از قبیل:

مقدمه: تعریف علم درایه

فصل: ما یتقوم به معنی الحدیث متنه و سلسه رواته الی المعصوم (ع) سنده

فصل: کیفیه الصدق فی المتواترات و الاحاد

فصل: فی انواع حدیث ضعیف

فصل: انحاء تحمل الحدیث

فصل: فی کیفیه جرح و تعدیل الراوی

فصل: آداب کتابه الحدیث

خاتمه

منابع

شیخ بهایی - الوجیزه فی علم الدرایه

شادی نفیسی - درایه الحدیث

کلید واژه ها

حدیث شناسی کتب دینی کتاب الوجیزه فی علم الدرایه شیخ بهایی کتاب شناسی

بررسی کتابهایی با موضوع تاریخ عصر غیبت

رویداد غیبت امام دوازدهم (عجل الله تعالی فرجه الشریف) از دو دیدگاه «اعتقادی» و «تاریخی» قابل بررسی است. از نیمه اول قرن چهارم هجری (دهم میلادی) بسیاری از دانشمندان، غیبت آن حضرت را تنها از دیدگاه «اعتقادی» بررسی کرده اند، در حالی که بدون تردید این رویداد جنبه «تاریخی» نیز دارد. ظاهراً ارتباط نزدیک بین غیبت و امامت باعث جای گرفتن این موضوع در مباحث کلامی شیعه و نادیده انگاشتن تدریجی جنبه های تاریخی آن شده است.

بررسی منابع

برای بررسی تاریخ امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف و عصر غیبت، می توان از کتابهایی که در خصوص موضوع «غیبت» نوشته شده و نیز برخی کتابهای «رجالی» و «تاریخی»، سود برد. در ذیل به بررسی اجمالی هر سه خواهیم پرداخت.

الف- کتاب هایی که در موضوع «غیبت» نوشته شده است

ص: ۱۲۲۷

در یک نگاه کلی می توان کتاب هایی را که در خصوص موضوع «غیبت» نگاشته شده به لحاظ تاریخ نگارش آنها، به سه گروه تقسیم کرد. اول آنچه که در طول زندگی یازده امام علیه السلام تا هنگام شهادت امام عسکری علیه السلام (۲۶۰هـ/۸۷۴م) نوشته شده و دو دیگر آنچه که در فاصله غیبت صغری و غیبت کبری (۲۶۰-۳۲۹هـ/۸۷۴-۹۴۱م) و از آغاز غیبت کبری (بعد از ۳۲۹هـ) تاکنون نگارش یافته است.

۱- کتاب هایی که در موضوع غیبت، قبل از (۲۶۰هـ/۸۷۴م) نوشته شده است. اصحاب و شاگردان ائمه علیهم السلام در طول زندگی یازده امام، در حدود ۴۰۰ کتاب نوشته اند که به «اصول چهارصدگانه» (الاصول الاربعماه) مشهورند، این اصول و نوشته ها در قرون بعدی (چهارم و پنجم)، براساس جوامع روایی شیعه را تشکیل می دادند. در برخی از این آثار و نوشته ها، با نقل احادیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم و امامان علیهم السلام پیرامون غیبت امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف بحث و گفتگو شده است. به عنوان نمونه از کتاب های امامیه، می توان به دو کتاب «الملاحم» و «القائم» از «علی بن مهزیار» (وکیل امام نهم و دهم) و «المشیخه» از «حسن بن محبوب» (۲۲۴هـ/۸۳۸م) و «الغیبه» اثر فضل بن شاذان (۲۶۰هـ/۸۷۴م) اشاره نمود.

۲- کتاب هایی که در موضوع غیبت، در سال های «غیبت صغری» (۲۶۰-۲۳۹هـ/۸۷۴-۹۴۱م) نگارش یافته است. آثار و نوشته های این دوره غالباً بر مبنای آثار قبل از سال (۲۶۰هـ/۸۷۴م) نگارش یافته است. نویسندگان این آثار، از فقها یا مبلغینی بودند که در فعالیت های مخفی «نهاد وکالت» که توسط امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف رهبری می شد شرکت داشتند. از این رو، اطلاعات مهمی را ثبت کرده اند که نمی توان آنها را در کتب تاریخی که در آن ایام گردآوری شده، یافت. به عنوان نمونه می توان کتاب های «الغیبه» نوشته «ابراهیم بن اسحاق نهاوندی» و «الغیبه و الحیره» از «عبدالله بن جعفر حمیری»، متوفای بعد از (۲۹۳هـ/۹۰۵م) و «الامامه التبصره من الحیره» اثر «ابن بابویه» (۳۲۹هـ/۹۴۰م) را نام برد. «کلینی» (۲۳۹هـ/۹۴۰م) نیز بخش قابل توجهی از «کتاب الکافی» را تحت عنوان «الحجه» به مسأله غیبت اختصاص داده است. او این مطالعه را با تکیه بر اطلاعات مهمی در وضعیت کلی امامت، بین سال های (۲۶۰-۳۳۹هـ/۸۷۴-۹۴۰م)، با تأکید خاص بر نقش سفرای امام در این دوران انجام می دهد. «کلینی» احادیثی منسوب به امامان را درباره غیبت امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف ثبت می کند. او این اطلاعات را از نویسندگان قدیمی «واقفیه» و «امامیه» همچون «حسن بن محبوب» (۲۲۴هـ/۸۳۸م)، «عبدالله بن یعقوب عصفری» (۲۵۰هـ/۸۶۴م) و «حسن بن سماعه» (۲۶۳هـ/۸۷۷م) روایت می کند. گذشته از اینها و کلاسی امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف مأخذ اصلی اطلاعات او در زمینه فعالیت های مخفی امامیه بوده اند.

۳- کتاب هایی که در موضوع غیبت، بعد از (۳۲۹/هـ ۹۴۱م) نوشته شده است. رویداد «غیبت کبری» در سال (۳۲۹/هـ ۹۴۱م) سر فصل جدیدی را در تاریخ امامیه پایه گذارد. غیبت امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف از یک سو به دلیل به دلیل طولانی شدن و از سوی دیگر به دلیل پاسخگویی به شبهات جدید، آثار و نوشته های دیگری را می طلبد. از این رو، فقها و علمای شیعه به این مهم پرداختند و آثاری گرانسنگ از خود به یادگار گذاشتند. آثار این دوره را می توان اساس عقیده بعدی امامیه در موضوع غیبت دانست. پنج اثر این دوره عبارتند از: «الغیبه» اثر «نعمانی» (۳۶۰/هـ ۹۷۰م) «کمال الدین و تمام النعمه» از «صدوق» (۳۸۱/هـ ۹۹۱م)، «الفصول العشره فی الغیبه» و «الارشاد» اثر «شیخ مفید» (۴۱۳/هـ ۱۰۲۲م) و «الغیبه» تألیف «شیخ طوسی» (۴۶۰/هـ ۱۰۶۷م).

ب- کتاب های رجالی

کتاب های رجالی، به لحاظ این که از زندگینامه علمی راویان و گردآورندگان احادیث و گرایش های اعتقادی و سیاسی هریک از آنان را برای تعیین میزان وثاقت گفتگو می کند یکی از منابع اصلی برای تحقیق در تاریخ سیاسی امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف می باشد؛ زیرا خواننده را قادر می سازد تا روابط بین امامان و پیروان و وکلای آنها به ویژه رابطه امام با وکلا و وکلا با علمای امامیه را، در عصر غیبت صغری کشف کند. علمای امامیه چهار کتب رجال مربوط به محدوده بحث حاضر در قرون (۱۰/هـ ۱۱م) را گردآوری کرده اند که عبارتند از «معرفه الناقلین عن الائمه الصادقین» تألیف «کشی»، «الفهرست» و «الرجال» اثر «شیخ طوسی» و «فهرست اسماء مصنفی الشیعه» اثر «نجاشی».

ص: ۱۲۲۹

مقصود از کتاب های تاریخی، منابع تاریخ عمومی است که به برخی از نویسندگان و آثار آنان در این زمینه اشاره می گردد:

۱- «طبرسی» متوفای (۹۲۲/۵۳۱۰م) در دوران «غیبت صغری» می زیست. اثر او «تاریخ الرسل و الملوک» که به «تاریخ طبری» شهرت دارد، عاری از هرگونه اطلاعاتی درباره فعالیت های وکلای امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف است (که همین می تواند مشعر به پنهانی بودن فعالیت های آنان باشد)؛ در عین حال فعالیت های مبارزاتی دیگر گروه های شیعه؛ مانند «اسماعیلیه» را تا تشکیل حکومت آنان در سال (۹۰۸/۵۲۹۶م) دنبال می کند؛ وی همچنین کاربرد حدیث نبوی را درباره مهدی قائم به وسیله این گروه ها، در تلاش آنان برای دستیابی به قدرت در طول زمان «غیبت صغری» پیگیری می نماید.

۲- «مسعودی» متوفای (۹۵۷/۵۳۴۶م) در دوره «غیبت کبری» می زیست و اطلاعات مهمی را در رابطه با رفتار خشونت آمیز عباسیان نسبت به امامان و پیروان آنها و تأثیر سیاست را بر وقوع غیبت به دست می دهد. این نکات را می توان از کتاب های او، موسوم به «مروج الذهب»، «التنبیه و الاشراف» و «اثبات الوصیه» (منسوب به او) دریافت.

۳- «ابن اثیر» متوفای (۱۲۳۲/۵۶۳۰م) در اثر خود «الکامل فی التاریخ» گزارش مفید مربوط به شکاف و اختلافات میان وکلای امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف و نقش «غلات» را در ایجاد اختلافات، به ویژه «شلمغانی» برمی شمارد.

از این منابع و مآخذ دست اول که بگذریم، در دوران معاصر و دهه های اخیر نیز کتاب های تحقیقی و در خور ستایشی پیرامون غیبت و تاریخ آن و زندگی سیاسی امام دوازدهم عجل الله تعالی فرجه الشریف نوشته شده که می تواند نقش به سزایی در روشن نمودن تاریخ سیاسی آن حضرت و سازمان مخفی و کلا و پرده برداشتن از حقایق تاریخی آن عصر داشته باشد. در ذیل به برخی از آنها اشاره می شود:

«منتخب الاثر فی الامام الثانی عشر علیه السلام»، «آیت الله صافی گلپایگانی»

«تاریخ الغیبه الصغری» و «تاریخ الغیبه الکبری»، «سید محمد صدر»

«تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم علیه السلام»، «دکتر جاسم حسین».

«حیاه الامام محمد مهدی علیه السلام»، «باقر شریف القرشی».

منابع

پورسید آقایی، جباری، عاشوری و حکیم- تاریخ عصر غیبت- از صفحه ۲۳ تا ۲۷

کلید واژه ها

امام مهدی (عج) تاریخ تاریخ نقلی کتاب کتب تاریخی کتب رجال

کتاب ادبی و هنری

کتاب پریشان

کتاب پریشان اثری است ادبی از شاعر معروف دربار محمد شاه و ناصرالدین شاه قاجار بنام میرزا حبیب الله قآنی، که بر سبک و اسلوب گلستان سعدی می باشد لیکن برخلاف گلستان، به ابواب تقسیم بندی نشده و چنانکه از نامش پیدا است فاقد نظم و ترتیب موضوعی است. قآنی در این کتاب نثر و نظم و جد و هزل را درهم آمیخته و نام این جمع را به گفته خودش به مناسبت حالش پریشان گذاشت. در این اثر که نثر نسبتاً روانی دارد آداب و نصایح و سرگذشت و لطایف و مطالبی در باب احوال قآنی است.

معرفی اجمالی نویسنده

حبیب الله فرزند محمدعلی گلشن که در سال ۱۲۲۳ ه.ق، در شیراز بدنیا آمد. او تحصیلاتش را در شهر مشهد گذراند و سپس به تهران رفت و به دربار محمدشاه قاجار، راه یافت و بعد نزد ناصرالدین شاه مقرب شد. او اولین شاعر ایران بود که به زبان فرانسه آشنا شد. تخلص این شاعر ایرانی در ابتدا حبیب بود ولی بعداً شجاع السلطنه قاجار که والی کرمان و خراسان بود به مناسبت نام فرزندش (اوکتای قآن) به او تخلص قآنی را پیشنهاد کرد. قآنی در انواع شعر، خصوصاً مسمط و ترکیب بند، مهارت داشت و با اینکه از متقدمین تقلید می کرد، خودش سبک به خصوص در شعر داشت و از همین جهت بعد از او، سالها مورد تقلید بعضی از شاعران بود. این خصوصیت بیشتر بازی با کلمات و لفاظی کردن و ایراد کلمات مطمئن است ولی از نظر معنی تازگی و ابداعی در اشعار او نیست. قآنی سال ۱۳۷۰ یا ۱۳۷۲ ه ق در تهران درگذشت قبر او در حضرت عبدالعظیم نزدیک مقبره رازی است.

کتاب پریشان مشتمل بر ۱۱۳ حکایت کوتاه و بلند و متنوع است. این حکایات گاهی پر از تعابیر نازیبا و در موارد زیادی، معانی زشت دارد لکن ظاهراً از این نوع حکایت، نتیجه حکمی و اخلاقی بدست می آید یا در لابه لای آن، معانی عرفانی می نشانند که با محتوا و لحن، تباین آشکار دارد. گاهی بیان شاعر به هزل رسیده و گاهی به ندرت، لودگی را به حرمت شکنی کشانده است. در این حکایات، از ریاکاری روحانی نماها، قاضیان و دیگر ماموران حکومتی و تقلب و تدلیس ارباب حرف و غیر اینها، به زبان در قالب لطیفه و بذله گویی انتقاد شده و در حکایاتی دیگر بی وفایی زنها نسبت به شوهران را وصف می کند. کتاب پریشان با نصیحت ابنای ملوک در سی و سه پند تمام شده است که به گونه شبیه هزل و دور از اخلاق و تربیت می باشد. بطور کلی، این کتاب را می توان به اینصورت ارزیابی کرد که گاه مفرح و گاه ملال آور که ادعایی بر انسجام و صدرنشینی در ادب فارسی ندارد و اگر در آن زمان، به مذاق همعصران نویسنده خوش و گوارا بوده امروزه چه بسا جوابگوی نیاز هنری نباشد. نویسنده پریشان در مواردی به آیات قرآنی و احادیث، استشهاد کرده و مضامین قصص قرآنی را برای بیان مقصودش به کار برده است.

زبان کتاب

زبان این اثر، مسجع است و نویسنده در آن از صنایع بدیع و فنون بلاغی، استفاده کرده و با مهارت و زبان آوری و تسلط بر چم و خم آن، از مضامین سنتی بهره گرفته که این موضوع را در مسمطات و ترکیب بندهایش می توان دید. قآانی تمام این اثر را به جز چند بیتی که خودش نیز در خاتمه آورده (جز دو سه بیتی ز عرب و ز عجم) خود سروده و گفته است و به شیوه سعدی، نظم و نثر را بهم بافته است. این کتاب به خواهش یکی از بزرگان و بنام محمدشاه قاجار، تالیف شده و در ۲۰ رجب سال ۱۲۵۲ که او ۳۲ ساله بود به پایان رسیده است.

ص: ۱۲۳۲

کتاب پریشان به ضمیمه دیوان قاآنی و جداگانه مکرر در تهران و هند چاپ شده است.

منابع

غلامحسین مصاحب- دائرة المعارف فارسی

تصحیح اسماعیل اشرف شیراز- پریشان قاآنی

کلید واژه ها

حبیب الله قاآنی شعر کتاب پریشان ادبیات اسلامی زندگینامه

تذکره الشعراء

کتاب تذکره الشعراء، معروف به (تذکره دولتشاه) کتابی تاریخی و ادبی، در شرح احوال شاعران به فارسی، مشتمل بر دیباچه ای به نظم و نثر در منقبت خلفا و ذکر خیر 'سلطان حسین بایقرا' شرح حال مؤلف و مقدمه ای در زندگی نامه ده نفر از شعرای عرب زبان!

نویسنده کتاب:

نویسنده این کتاب 'دولتشاه بن علاء الدین سمرقندی' است که این کتاب را به 'امیر علیشیر نوائی' تألیف کرده است. دولتشاه، از امیر زادگان و رجال قرن نهم بود، پدرش 'امیر علاء الدین اسفراینی' از ندیمان شاهرخ تیموری بود. دولتشاه که از نزدیکان سلطان حسین بایقرا و امیر علیشیر نوائی بود، بر خلاف سنت خانوادگی اش از امارت دست برداشت و به کسب فضایل پرداخت و در پنجاه سالگی تألیف این کتاب را شروع کرد. انگیزه اش از تألیف کتاب، نبودن کتابی در این موضوع بود.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

در این کتاب، اطلاعات مورد نیاز از دیوان شعرا و کتابهای تاریخی گردآوری شده و شنیده های خود شاعر نیز به آن اضافه شده است. تاریخ و زندگی نامه حدودا ۱۵۰ شاعر نامدار از ظهور اسلام تا زمان زندگی از شعرای متقدم و متوسط ایران دولتشاه در آن آمده است. بعد از مقدمه ای در ذکر ده تن از شاعران عرب زبان، شعرای پارسی گو، به هفت طبقه تقسیم شده اند که آخرین طبقه به شعرای هم زمان دولتشاه اختصاص دارد و در خاتمه ذکر احوال و شرح زندگی و مکارم چند تن از بزرگان آن زمان که زنده بودند، از جمله جامی و امیر علیشیر نوائی آمده و کتاب با شعری از مقامات ابوالغازی سلطان حسین بهادر تمام شده است!

اهمیت کتاب:

این کتاب به جهت اهمیت آن، مرجع بسیاری از تذکره نویسان بوده است و به جهت در بر داشتن شرح حال بسیاری از شاعران متقدم و معاصر مؤلف، اثری ارزنده است و از این رو بارها در ایران و هندوستان چاپ شده است. (ظاهراً بعد از 'باب الالباب' در نوع خود قدیمترین تذکره ای است که به زبان فارسی در دسترس است).

نکته انتقادی:

قابل ذکر است که در زندگینامه شاعران در این کتاب، در چند مورد، مطالب دور از واقع آمده که نشان می دهد نویسنده در تحقیق و پژوهش خود، ضعف داشته و سطحی نگری کرده، البته تنزل ادبی آن زمان هم، مؤثر بوده است. در واقع، باید گفت که 'دولت‌شاه' در تنظیم و تألیف این تذکره، به خواندنی بودن آن، توجه کرده و به جنبه تحقیقی آن دقت نداشته است.

چاپ و نشر:

کتاب برای اولین بار در سال ۱۳۰۵ ه ق، در بمبئی و بعد در سال ۱۳۱۸ به تصحیح 'ادوارد براون' در 'لیدن' در سال ۱۹۲۴ م در لاهور و دو چاپ در تهران و الله آباد، منتشر شد. در قرن دهم به ترکی ترجمه و تلخیص شد که یک ترجمه ترکی آن با عنوان 'سفینه الشعراء' در استانبول چاپ شد. طبقات (۱-۳) این کتاب به انگلیسی (طبع بمبئی) سال ۱۹۰۹ میلادی و خلاصه کتاب نیز به انگلیسی (طبع وین) سال ۱۸۱۸ میلادی ترجمه شده است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام

امیر علیشیر نوائی - تذکره مجالس النفائس

تاریخ ادبی ایران - جلد ۲

ص: ۱۲۳۴

ادبیات تاریخ زندگینامه شعرا تذکره الشعراء کتاب

کتاب تاریخ ادبیات در ایران

کتابی است درباره تاریخ ادبیات ایران در دوره اسلامی که بسیار جامع و مفصل می باشد. کتابهای تاریخ ادبیات، به معنای متداول امروزی، در ایران، چندان سابقه ای ندارد اینگونه آثار، بیشتر در تذکره های شاعران نقل می شد. نوشتن این تاریخ به معنای نوین، در قرن اخیر به دنبال کارهای اروپائیان به ویژه 'ادوارد براون' شروع شد و نگارش تاریخ ادبیات فارسی به شیوه متداول در اروپا و به صورت تحقیقی و مبسوط، در واقع همین کتاب به قلم 'ذبیح الله صفا' است.

معرفی اجمالی نویسنده:

دکتر ذبیح الله صفا، نویسنده، پژوهشگر و استاد ادبیات ایرانی، در سال ۱۲۹۰ شمسی در شه میرزاد از استان سمنان متولد شد. با شروع تحصیلات خود و تحصیلات متوسطه در رشته ادبی در مدرسه «دارالفنون» تهران، برای ادامه تحصیل در همین رشته (ادبیات) وارد دانشگاه شد. بعد از دوره کارشناسی و احراز مقام اول، وارد دوره دکترای ادبیات و در سال ۱۳۲۲ شمسی، از رساله دکترای خود با عنوان «حماسه سرایی در ایران» دفاع کرد. وی بعد از مدتی به سمت دانشیاری در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، استخدام و بعد به مقام استادی دانشگاه رسید و مدتها مسئول انتشارات دانشگاه و سردبیر مجله دانشکده ادبیات و رئیس دانشکده ادبیات دانشگاه تهران بود. او ضمنا معاون کمیسیون ملی یونسکو در ایران بود. دکتر صفا، دارای تألیفات متعدد و متنوعی است که مهم ترین آنها، دوره هشت جلدی تاریخ ادبیات در ایران (در ۶۰۰۰ صفحه) است که مفصل ترین و جامع ترین کتاب موجود در زمینه تاریخ ایران بعد از اسلام است. او دهها تألیف کوچکتر و دهها مقاله در مجله های معتبر ادبی درون مرزی و برون مرزی نیز دارد. همچنین متون فارسی متعددی را تصحیح و چاپ کرده است. ذبیح الله صفا، در اردیبهشت ۱۳۷۸ شمسی در سن ۸۸ سالگی دار فانی را وداع کرد.

کتاب دارای چند جلد است و با آنکه ظرف مدت بیشتر از چهل سال نوشته شده ولی از طرحی تقریباً یکسان برخوردار است؛ به این ترتیب که مؤلف در هر جلد، قبل از اینکه سرگذشت شاعران و نویسندگان هر دوره و آثار آنان را بنویسد، برای آشنا شدن خواننده با اوضاع و احوال آن دوره، فصولی را به اوضاع سیاسی و اجتماعی، وضع علوم و دانش و مباحث دینی و کلامی آن دوره اختصاص داده است. مؤلف، سپس به وضع کلی ادبیات و علوم ادبی می پردازد و در دو بخش جداگانه، شاعران و نویسندگان مشهور آن دوره را معرفی و زندگی و آثار و افکار آنان را بیان کرده است.

جلد اول: تاریخ ادبیات در ایران، از اول زمان اسلامی تا دوره سلجوقی

جلد دوم: از میانه قرن پنجم تا اوایل قرن هفتم است

جلد سوم: در دو بخش از اوایل قرن هفتم تا پایان قرن هشتم

جلد چهارم: از پایان قرن هشتم تا اوایل قرن دهم

جلد پنجم: از اول قرن دهم تا میان قرن دوازدهم

جلد پنجم کتاب که شامل ۳ بخش است بعد از انقلاب اسلامی و قسمت عمده آن در خارج از ایران یعنی در آلمان، تنظیم و تألیف شده است. انتظار می رفت که مجلدات بعدی کتاب، دست کم تا سده حاضر، یکی پس از دیگری نشر پیدا کند که متأسفانه عمر مؤلف (ذبیح الله صفا) کفاف نداد.

موارد دیگر کتاب:

۱- در این کتاب علاوه بر نقد، موضوعات دیگری چون، سبک شناسی و جامعه شناسی مطرح شده است.

ص: ۱۲۳۶

۲- منابع کتاب اغلب موثق و مورد اعتماد است زیرا مؤلف مقید بوده که برای هر مورد، به نسخه های خطی و گاه منحصر به فرد، مراجعه کند.

۳- زبان کتاب تقریباً یکدست و علمی و جا افتاده و الهام گرفته از سنت های ادب گذشته فارسی است.

۴- مندرجات این کتاب در محدوده زبان فارسی جدید (دری) یعنی ادبیات ایران در دوره اسلامی منحصر است و از دوره پیشین زبان فارسی (فارسی باستان و میانه) یعنی ادبیات ایران پیش از اسلام در آن، سخنی گفته نشده است. در حالی که در عنوان کتاب حتی پس از تجدید نظر در چاپ های اخیر، چنین محصورى نیست.

چاپ و نشر کتاب:

این کتاب در ۵ جلد و ۸ جلد در ایران با ۵۹۰۷ صفحه، چندین بار به صورت دوره ای و چندین بار در مجلدات جداگانه چاپ شده است. در چاپ سال ۱۳۷۲ شمسی، مؤلف نام کتاب را به تاریخ ادبیات در ایران و در قلمرو و زبان فارسی تغییر داد. خلاصه ای از این کتاب به درخواست استادان رشته زبان و ادبیات فارسی، برای دوره کارشناسی قرار گرفت که جلد اول آن در ۱۳۵۵ ش چاپ شد و سال ۱۳۷۴ شمسی، به چاپ چهاردهم رسید.

منابع

دائرة المعارف تشیع به نقل از چند منبع

گلچین معانی - تاریخ تذکره های فارسی

ذبیح الله صفا - جشن نامه

مجله ایران شناسی

تاریخ های ادبیات عربی و تاریخ های ادبیات فارسی در مرور

کلید واژه ها

کتاب تاریخ ادبیات در ایران ذبیح الله صفا کتاب شناسی کتب ادبی کتب تاریخی ایران ادبیات زبان فارسی

ص: ۱۲۳۷

کتابی درباره ادبیات فارسی و شرح احوال و آثار شاعران و نویسندگان ایرانی است. مؤلف این کتاب 'ادوارد گرانویل براون' خاورشناس انگلیسی می باشد. او اولین کسی است که تاریخ ادبیات فارسی را از آغاز ظهور آن تا اوایل قرن ۴ به شیوه ای تحلیلی و انتقادی بررسی و سیر و تحول تاریخی آن را به صورت گسترده و منسجم و جامع عرضه کرد. قبلا کتابهای دیگری به زبانهای اروپائی در این باره بود، ولی هیچیک از لحاظ وسعت تحقیق و جامعیت با این کتاب برابر نیست.

وجه تسمیه کتاب

'براون' سعی کرد تا تاریخ مردم ایران و چگونگی حیات فرهنگی آنها را، آنطور که در ادبیاتشان محسوس است، عرضه کند. از همین رو به آثار فارسی افراد غیرایرانی که در خارج از ایران نوشته شده، کمتر توجه داشت و در عوض، به شرح احوال و افکار و آثار ایرانیانی را که به عربی نوشته اند، به تناسب کارش، با تفصیل بیشتر بیان کرد. به همین علت نام کتاب را به جای 'تاریخ ادبیات فارسی'، 'تاریخ ادبی ایران' گذاشت.

ساختار و تقسیم بندی کتاب

براون بیشتر مطالب کتاب را از آثار چاپ شده و تحقیقات دانشمندان غربی و ایرانی گرفته و از نسخه های خطی و منابع کتابخانه های انگلستان و سایر کشورهای اروپائی و ایرانی استفاده کرده است. این کتاب در چهار جلد است:

جلد اول: از قدیمی ترین دوران تا فردوسی است. در این جلد توضیح و تشریح مبادی و مقدمات تاریخ ادبیات ایران است و از نظر مؤلف، مدخل تمامی کتاب به شمار می آید. نیمه اول این کتاب شامل تاریخ قبل از اسلام و نیمه دوم که از اولین سالهای اسلامی تا اوایل زمان غزنویان است، شرح فتوحات مسلمانان در ایران و فرهنگ اسلامی در این سرزمین است. تأسیس مکاتب فکری و فلسفی و کلامی، ظهور....

ص: ۱۲۳۸

جلد دوم: از فردوسی تا سعدی است. در فصل اول این جلد، اصول نقد شعر و اشکال و انواع نظم فارسی، بحث شده است. فصل بعدی از اول حکومت غزنویان، شرح اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در سده پنجم و احوال و آثار شاعران و... همان زمان و مطالبی مربوط به فردوسی، اسدی، بوعلی سینا و... است. فصل سوم تا فصل ششم نیز، به تاریخ زمان سلجوقی و رویدادهای مهم آن و شرح احوال شعراء و نویسندگان و فصل هفتم، تاریخ عصر مغول، خونریزی های چنگیز و هلاکو، انقراض عباسیان و... در پایان این جلد، شرحی راجع به اوضاع علمی و ادبی آن زمان و آثار شعرای آن دوران (عطارد، مولوی، سعدی) است.

جلد سوم: عهد مغول. مراسلات میان پادشاهان مغول و امپراتورات ممالک غربی، سفیران مسیحی و مبلغان در کشمکش های فرزندان هلاکو خان یا ایلخانان مغول با یکدیگر... در فصل بعدی این جلد، تاریخ نگاران و جغرافیانویسان را معرفی کرده و از کتب مهم فارسی و عربی در این زمینه سخنانی گفته است، به ویژه مطالبی راجع به آثار خواجه رشیدالدین فضل الله است. در فصل بعدی، درباره شعر و ادب آثار صوفیه در آن دوران، اوضاع تاریخی و سیاسی عصر تیمور، و لشگرکشی های او... سپس بررسی به احوال و آثار تاریخ نگاران آن دوران و بررسی مجمل در باره فرقه حروفیه و... تا پایان این جلد، تاریخ و اوضاع علمی و ادبی را تا اول زمان صفوی شامل است.

جلد چهارم: ادوار جدید. در این جلد، تحولات تاریخی و اوضاع و احوال اجتماعی و سیاسی و ادبی ایران در دوره های صفویه، افشاریه، زندیه، و قاجاریه بحث شده که عمده ترین مبحث تا فصل چهارم، ظهور سلسله صفوی و رواج تشیع در ایران و رسمی شدن آن و... می باشد. پس از آن راجع به 'ازبکان' در شرق، زوال دولت صفوی، آشوبهای افغانه و بعد نادرشاه افشار و زمامداری کریم خان و شکست لطفعلی خان و سرانجام تأسیس سلسله قاجاریه و اوضاع حکومت این سلسله و اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در آن دوران و...

بخش دوم جلد چهارم بیشتر به اوضاع و احوال دینی و فرهنگی و ادبی اختصاص دارد از جمله: شرح احوال شاعران عصر صفوی در ایران و هند، شعر دینی و مرثیه خوانی، ادبیات شیعی و دینی و نویسندگان و متفکران شیعه مذهب، ادبیات بایه و بهائیه بطور پراکنده و مشروطیت و... می باشد. نویسنده کتاب البته درباره مشروطیت و ادبیات آن، دو کتاب جداگانه دارد.

نکته

در هر چهار جلد این کتاب، سهوها و اشتباهات و نارسایی هایی زیاد، هست که مترجمان فارسی در حواشی و توضیحات و ضمیمه هایی که بر اصل کتاب افزودند، اشاراتی داشته و سعی کرده اند که بر اساس تحقیقات جدید، نادرستی ها را جبران کنند.

چاپ و نشر

این مجلدات در چند دهه اخیر به فارسی ترجمه و چاپ شده. چاپ اول جلد اول از زمان ۱۳۳۳ شمسی شروع و تا چاپ اول جلد چهارم تا سال ۱۳۶۹ بوده است. مترجمان مختلفی این چهار جلد را ترجمه و به چاپ رسانده اند. این چهار جلد از ۱۲۸۱ تا ۱۳۰۳ شمسی، در انگلستان منتشر شده است.

منابع

ادوارد براون- تاریخ ادبی ایران؛ از قدیم ترین روزگاران تا زمان فردوسی، از فردوسی تا سعدی

بهرام مقدادی- از صفویه تا عصر حاضر

کلید واژه ها

کتاب تاریخ ادبی ایران ادوارد براون کتاب شناسی کتب ادبی کتب تاریخی زبان فارسی ایران ادبیات

کتاب لغتنامه دهخدا

کتاب لغتی دایره المعارف گونه، به فارسی و در واقع بزرگترین فرهنگ نامه پارسی است که تا امروز تألیف و منتشر شده است. این اثر بزرگ از این نویسنده، تقریباً در برگیرنده کلیه واژگان فرهنگهای خطی و چاپی مهم پارسی و عربی است و در نقل آنها، بسیاری از غلط های گذشتگان تصحیح شده است. از طرف دیگر بسیاری از لغات های ترکی، مغولی، هندی، فرانسوی، انگلیسی، آلمانی و روسی متداول در زبان فارسی نیز در این فرهنگ نامه داخل است. نویسنده محترم، مواد آن را با مراجعه به متون بسیار متعدد و منظم و معتبر نظم و نثر ادبی و علمی فارسی و عربی، جمع آوری کرده است.

ص: ۱۲۴۰

علی اکبر دهخدا، ادیب و شاعر معاصر ایرانی از نویسندگان آزادیخواه و رجال مشروطیت است که در سال ۱۲۵۷ شمسی = ۱۲۹۷ هـ ق، در تهران متولد شد. پدرش 'خان بابا' اهل قزوین بود. دهخدا در نه سالگی پدرش را از دست داد و با سرپرستی مادرش، تحصیلات خود را شروع کرد. اوایل جوانی، زبان عربی و علوم دینی و معارف اسلامی را نزد شیخ غلامحسین بروجردی و سپس از محضر شیخ هادی نجم آبادی، بهره مند شد. بعد از افتتاح مدرسه سیاسی در تهران، به آنجا رفت و همین که فارغ التحصیل شد، در وزارت امور خارجه استخدام گشت. در طول خدمت در وزارت امور خارجه، به اروپا رفت. با دانش های جدید آنجا آشنا شد و زبان فرانسه خود را تکمیل کرد و به ایران برگشت و آن موقع، آغاز نهضت مشروطیت ایران بود. او به همراه مدیر روزنامه 'میرزا جهانگیرخان شیرازی'، سردبیر و نویسنده روزنامه مهم «صور اسرافیل» شد و آن را منتشر کرد و بیشتر سرمقالاتش را تحت عنوان «چرند و پرند» که در نوع خود، بی نظیر بود، انتشار میداد. این مقالات تأثیر زیادی در افکار عمومی داشت. به خصوص اینکه، با سلاح طنز و تمسخر، مفاسد و نابسامانی های اجتماع را می گفت و انتقاد می کرد. این روزنامه در کودتای انقلاب مشروطیت تعطیل و موقع انحلال مجلس، دهخدا به دستور محمدعلی شاه قاجار، با بقیه آزادیخواهان به اروپا تبعید شد. در سوئیس مجدداً ۳ شماره از این روزنامه را منتشر کرد و بعد به ترکیه رفت و در اسلامبول نیز روزنامه سروش را انتشار داد. بعد از خلع محمدعلی شاه، علی اکبر دهخدا به تهران برگشت و در دوره دوم مجلس، نماینده شد. هنگام جنگ جهانی اول، دهخدا به ایل بختیاری ها پناه برد و همین ایام بود که طرح این لغتنامه را ریخت و چون جنگ تمام شد و او به تهران برگشت، ضمن اشتغال کارهای دولتی، تا سال ۱۳۲۰ شمسی، ریاست مدرسه سیاسی در دانشکده حقوق و علوم سیاسی را به عهده گرفت. بعد از بازنشستگی، دیگر یکسره به کار لغتنامه مشغول شد. البته بعد از روی کار آمدن دولت مصدق، مجدداً به ضمیمه سیاست آمد و باز مقاله نوشت و مصاحبه کرد. بعد از کودتای ۱۳۳۲ شمسی و سقوط دولت مصدق، به او اتهاماتی زده شد و حقوق او را قطع کردند و او از کارها کنار گرفت. علی اکبر دهخدا که برخی در عرف اهل تحقیق به او علامه دهخدا گویند، در ۷ اسفند سال ۱۳۳۴ شمسی، در سن ۹۷ سالگی در گذشت.

این کتاب، محصول کوشش های مداوم ۴۵ ساله دهخدا و عده ای از دوستان اوست. دهخدا، با دقتی که در فرهنگ های فارسی کرده بود، متوجه شد که خطاهای موجود در این فرهنگ، از فرهنگی به فرهنگ دیگری منتقل شده و غلط خوانی و غلط نویسی نیز بر غلط های آن اضافه شده است؛ از این رو، کاری صحیح بر پایه دقیق علمی انجام داد. به اینصورت که اول متن های نظم و نثر را خواند بعد لغت ها و ترکیب ها را علامت گذاری کرد سپس عده ای به عنوان دستیار با راهنمایی او اولین کلمات را روی برگه های کوچکی نوشتند، این یادداشت ها به صورت الفبایی بیشتر از سه میلیون است که ماده نخستین لغت نامه است. لغتنامه حدودا دویست هزار عنوان لغت دارد، بیشتر این لغت ها، مستند به شاهدهای متعدد است. علامه دهخدا، منظورش از آوردن این شواهد گوناگون از نظم و نثر، علاوه بر روشن ساختن معنی لغت، دو نکته دیگر را در نظر داشت: ۱- سیر تاریخی تحول کلمه نشان داده شود، ۲- تحول معنی آن در طول تاریخ زبان 'دری' روشن شود. ترکیبات لغت ها در لغت نامه آمده و برای بیان تلفظ هر کلمه، در جلد آن، حروف حرکت دار به کار رفته است. علاوه بر این مزایا، یک دوره مفصل دستور زبان فارسی آمده و بسیاری از لغت های محلی نواحی مختلف ایران در آن ضبط شده است. در این لغتنامه، سعی شده که اغلب مفاهیم و اصطلاحات متقدمان را از متن های مختلف، تدوین و آنها با لغت های فرانسوی مطابق شود. در مورد اعلام رجال و مکان ها، تحقیقات و پژوهش های دقیقی شده و اسناد و مدارک ارزشمندی برای هر موضوع در فیش ها، هست. در این کتاب، تصویر نباتات، حیوانات، رجال، نقشه اماکن، جدول ها، آمارهای اقتصادی و الفبای ملت های مختلف در برابر لغت های مربوطه، آورده شده است.

چاپ این لغتنامه در سال ۱۳۱۹ شمسی، در چاپخانه بانک ملی شروع و یک جلد آن در ۴۶۸ صفحه چاپ شد ولی به علت جنگ جهانی دوم و ارتباط دامنه آن با ایران، چاپ آن متوقف شد تا اینکه در ۲۵ دی ماه سال ۱۳۲۴، مجلس شورای ملی، به پیشنهاد جمعی از نویسندگان، هزینه چاپ آن را پذیرفت که از آن موقع با همکاری گروهی از دانشمندان با علی اکبر دهخدا، در یادداشت برداری، ترجمه، تدوین و تألیف مطالب، اولین مجلد آن در ۵۰۰۰ صفحه در سال ۱۳۲۵ منتشر و از آن به بعد در جزوه های ۱۰۰ صفحه ای بطور مستمر، چاپ شد. سال ۱۳۵۹ شمسی، در ۲۶۵۷۵ صفحه به قطع رحلی، کار این کتاب ارزشمند پایان پذیرفت. گفتنی است که نام تمام کسانی که در تألیف لغتنامه همکاری و همفکری داشته اند در تکمله مقدمه آمده است.

منابع

علی اکبر دهخدا- خاطرات دهخدا از زبان دهخدا

محمد دبیرسیاقی- مقالات دهخدا

ایرج افشار- نامه های سیاسی دهخدا

حمید زرین کوب- طلعه زبان داستان در ادبیات معاصر

غلامحسین مصاحب- دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب لغتنامه دهخدا علی اکبر دهخدا کتاب شناسی زبان فارسی کتب ادبی ادبیات لغت شناسی

کتاب الفیه فی النحو

الفیه به مجموعه اشعاری گفته می شود که ۱۰۰۰ بیت باشد و برای بیان اصول و قواعد علوم مختلف، مخصوصاً در علم نحو عربی به کار می رود. اولین کسی که در دستور زبان عربی «الفیه» سرود ابن معطی^۱ از نحوین مغربی تبار بود. بعد از او ابن مالک^۱ اندلسی منظومه ۲۷۹۰ بیتی خود را با الهام گرفتن از «الفیه ابن معطی» اما وسیع تر و جامع تر خلاصه کرد.

ص: ۱۲۴۳

این کتاب مجموع ۱۰۰۰ بیت شعر عربی در بیان قواعد علم نحو عربی به «بحر رجز» است. سراینده آن 'جمال الدین ابو عبدالله' معروف به 'ابن مالک' نحوی، بزرگ عرب است. او کتاب «الکافیة الشافیة» خود را که ۲۷۹۰ بیت شعر بود، به ۱۰۰۰ یا ۱۰۰۲ بیت شعر در «بحر رجز» تلخیص کرد و نام «الخلاصه» بر آن گذاشت ولی با عنوان «الفیه» مشهور شد.

معرفی اجمالی نویسنده و سراینده کتاب

ابو عبدالله جمال الدین محمد فرزند عبدالله بن مالک طائی جیائی، مشهور به 'ابن مالک' نحوی، ادیب، لغوی و ناظم و شاعر زمان موحدون در «اندلس» در قرن هفتم هجری قمری. تولد او حدود ۶۰۰ ه ق و از قبیله «طی» که آنها بعد از فتح اسلامی، به اندلس رفتند و او در بحرانی ترین دوران اندلس، در «جیان» بدنیا آمد. ابتدا قرآن و نحو را در همان جا آموخت و در جوانی به مصر رفت. ظاهراً چون آن زمان به خاطر جنگ های صلیبی و هجوم تاتارها و اختلافات داخلی بین فرزندان ایوبی در مصر بر سر حکومت بود، ابن مالک آنجا را مناسب ندید و به حجاز مهاجرت کرد و از آنجا به شام رفت و در دمشق ساکن شد. در آنجا در خدمت چند تن از بزرگان ادامه تحصیل داد و بعد به «حلب» مسافرت کرد و آنجا از محضر دانشمندانی چون: 'ابن یعیش' بهره مند شد و در ضمن به تدریس نحو و قرائت پرداخت. وی بعد از طی مدرج علمی در دستور زبان عربی و نحو، تلاش زیادی کرد و کار تدریس را برای همیشه شروع نمود و در کنار آن به تألیف پرداخت و خیلی زود مشهور شد. سپس مدتی در «حماه» بود و آنجا نیز تدریس و تألیف داشت و همین کتاب (الخلاصه = الفیه) را نوشت و مجدداً به دمشق برگشت و آنجا دیگر بر کرسی استادی نشست. از شاگردان او غیر از پسرش بدرالدین محمد، ابن جماعه، ابن نحاس و دیگران بوده اند. مذهب او ابتدا مالکی و بعد شافعی شد. ابن مالک در دمشق سال ۶۷۲ ه ق درگذشت و در دامنه کوه قاسیون مدفون است. مقام علمی او در لغت، قرائات، حدیث، شعر و به خصوص «نحو» آنقدر والا است که به مقام «شافعی» در فقه همانند کرده اند.

ص: ۱۲۴۴

ابن مالک شهرت خودش را مدیون این کتابش (الفیه) می‌داند. کتاب ۷۱ باب دارد، با «باب الکلام و مایتالف منه» شروع و با باب «الادغام» تمام شده است. چون «ایجاز» که لازمه اینگونه کتب است در آن زیاد دیده می‌شود لذا پیچیدگی هائی در مطالب کتاب هست که باید شرح و تبیین می‌شد از این رو، علاوه بر خود مؤلف، معاصرانش و بعد نحویون شروع زیادی بر آن نوشته اند از جمله:

۱- فرزندش بدرالدین

۲- ابوحیان غرناطی

۳- ابومحمد عبدالرحمن مشهور به 'ابن عقیل'

۴- جلال الدین سیوطی که شرح او (سیوطی) در حوزه های علمی ایران در زمره کتب درسی طلاب علوم دینی و شرح ابن عقیل در حوزه های عربی تدریس می‌شود.

شرح فارسی و چاپ

چند شرح فارسی از جمله:

۱- شرح سلطان محمدبن علی کاشانی

۲- شرح محمدصادق بروجردی

۳- شرح عبدالله بن شاه منصور قزوینی طوسی

۴- ضیاءالدین حسین

۵- شرحی بسیار کوتاه و مفیدی برای استفاده دانشجویان توسط بهمنیار در کرمان چاپ شده است.

این کتاب بارها به چاپ رسیده: ۱- سال ۱۲۵۱ و ۱۲۵۳ ق در بولاق ۲- ۱۸۳۳ میلادی در پاریس. سال ۱۸۸۷ م در قسطنطنیه، در بیروت و جاهای دیگر. باید گفت که این منظومه به زبانهای فرانسه و ایتالیائی ترجمه شده و در ایران و تهران بطور مکرر چاپ شده است.

منابع

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

احمد بهمنيار- تحفه احمديه

عبدالرحمن سيوطى - البهجه المرضيه

ص: ١٢٤٥

کتاب الفیه فی النحو ابن مالک کتاب شناسی کتب ادبی ادبیات عرب زبان عربی شعر علم نحو

کتاب ایضاح المکنون

یکی از مهم ترین آثار ارزشمند در «کتاب شناختی» تمدن اسلامی. نام دیگر این کتاب «ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون عن اسامی الکتب و الضنون» است. همچنانکه از نام این اثر پیدا است، این کتاب به عنوان ذیل و تکمله بر کتاب «کشف الظنون» حاجی خلیفه، نوشته شده است. نویسنده آن، اسماعیل پاشا بغدادی است. مطالب این کتاب، در بعضی موارد، دقیق تر از «کشف الظنون» و در موارد بسیاری اشتباهات آن را تصحیح کرده، البته روش کار و شیوه تدوین اسماعیل پاشا، با حاج خلیفه در کتابش فرق دارد. او چون در بغداد زندگی می کرد و با دانشمندان شیعه معاشرت داشت، در این کتاب، بسیاری از تألیفات علمای شیعه را آورده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

اسماعیل فرزند محمدمین و معروف به 'اسماعیل پاشا' بغدادی؛ کتابشناس و زندگینامه نویس مشهور عثمانی در سال ۱۲۵۵ ه ق در بغداد دنیا آمد. از زندگی او اطلاع روشنی نداریم. نسبش بنا به گفته او، به 'بابان' یکی از خاندانهای کرد، می رسد از این رو به 'بابان زاده' و 'بابانی' نیز مشهور است. در بغداد در مدرسه ای که اجدادش برای آموزش فنون نظامی تأسیس کرده بودند، به تحصیل پرداخت و با درجه افسری وارد تشکیلات نظامی عثمانی شد. سال ۱۲۹۲ ه ق، به استانبول منتقل و همزمان با اعلام مشروطیت، با درجه «میرلوا» رئیس یکی از شعبات ژاندارمری شد. بغدادی در کنار کارهای نظامی و اداری، به تألیف و نگارش پرداخت. در دوران زندگیش، از کتابخانه های عمومی و خصوصی زیادی در کشورهای مختلف جهان دیدن کرد که از جمله آنها کتابخانه ایاصوفیه در استانبول، سلطان محمود اول عثمانی، حسین رضا پاشا و کتابخانه دانشگاه «زیتونه» تونس است. وی چند ماه از بازنشستگی، در قریه «مقری کوی»، نزدیک استانبول از دنیا رفت و همانجا مدفون شد.

ص: ۱۲۴۶

ساختار کتاب بطور اجمال:

تنظیم کتاب به ترتیب حروف الفبایی است.

الف- اطلاعاتی درباره هر اثر، که عبارت از: نام کتاب، نام مؤلف، سال تولد و وفات مؤلف، محل کتابت کتاب، زبان کتاب، محل نگهداری کتاب (چون بعضی از کتابخانه ها را دیده بود) و آثار دیگر مؤلف.

ب- نام و معرفی آثار مؤلفان شیعه (که خود، مطلب مهمی است و حاج خلیفه به دلیل محدودیت حکومت عثمانی، کمتر به آن پرداخته است).

اطلاعات مؤلف، ذیل هر عنوان، گاهی مفصل و گاهی بسیار مختصر است چون ظاهراً در مواردی نتوانسته اطلاعات کاملی درباره آن اثر بدست آورد.

چاپ و نشر:

بغدادی در طول ۳۰ سال کار مداوم، این اثر مفید را برجا گذاشت ولی موفق به چاپ آن نشد، لیکن بعد از فوت او، نسخه دست نویس منحصر به همین فرد کتاب ایضاح، به دولت ترکیه واگذار شد و 'محمد شرف الدین یالتقیا' و 'رفعت بیگله کلیسی' در سال ۱۳۱۴ شمسی برابر با ۱۹۴۵ میلادی در دو مجلد بزرگ به چاپ رساند و منتشر کرد. چاپ دیگر در «مکتبه المثنی در بغداد» شد. ظاهراً یکبار نیز در ایران چاپ شده است.

منابع

آشتیانی - چاپ جدید کشف الظنون

مجله یادگار (خرداد ۱۳۲۴ سال اول)

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

منشورات مکتبه المثنی

کلید واژه ها

کتاب ایضاح المکنون اسماعیل پاشا بغدادی کتاب شناسی کتب ادبی تشیع تمدن اسلامی

کتاب انموذج

کتابی مختصر و مفید در نحو زبان عرب به زبان عربی. نویسنده آن، ابوالقاسم محمود زمخشری از بزرگان علمای اهل تسنن در نحو و بلاغت و فقه و حدیث و تفسیر و این کتاب تلخیص اثر دیگر نویسنده بنام «المفصل فی صنعه الاعراب» از

معروفترین کتب نحویه می باشد که برای مبتدیان علم نحو، به عنوان مقدمه در دروس حوزوی مورد استفاده است. نویسنده در «انموذج» در نهایت ایجاز، تقریباً تمام مسائل نحو و اندکی از صرف (ثنیه، جمع، تصغیر و...) را گفته و نکته جالب کتاب، روش علمی مؤلف در تعریف اصطلاحات و مفاهیم (اسم، فعل، صفت، مصغر و جز آن) و ارائه قواعد بر حسب موازین صوری است.

ص: ۱۲۴۷

ابوالقاسم محمود بن عمر خوارزمی زمخشری، ملقب به 'جارالله' (به مناسبت سالها مجاورت در مکه معظمه) سال ۴۶۷ ه ق در «زمخشر» از روستاهای خوارزم متولد شد. این عالم ایرانی در تفسیر و نحو و لغت و ادب و علوم مختلف دیگر صاحب فضل و استاد بود. در ضمن مسافرتهايش برای تحصیل علم و دیدار با بزرگان، مدتی طولانی در مکه اقامت کرد. وی که مذهب معتزلی داشت، به 'فخر خوارزم' نیز معروف بود. طلاب از بلاد دور در درس او حاضر می شدند و از حوزه درسی اش، بهره می بردند. زمخشری سال ۵۳۸ ه ق در جرجانیه خوارزم در گذشت و همانجا مدفون شد. از او تألیفات متعدد و متنوعی بر جای مانده که هر کدام تبحر علمی او را اثبات می کند، از جمله همین کتاب انموذج که برخی «نموذج» گفته اند.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

کتاب با مقدمه کوتاهی در تعریف کلمه و کلام شروع و در ۳ باب تنظیم است:

باب اول: درباره تعریف اسم و اقسام آن (۱۵ صنف)، اعراب و معرب و مبنی و توابع آن.

باب دوم: درباره فعل و اقسام آن (ماضی، مضارع، امر، متعدی و غیرمتعدی، افعال قلوب، ناقصه و مقاربه، مدح و ذم و تعجب)، (۱۱ صنف).

باب سوم: درباره حروف (۲۳ صنف).

چندین شرح بر این کتاب نوشته شده که بهترین و معروفترین آن از 'جمال الدین محمدبن عبدالغنی اردبیلی' است که از کتب درسی طلاب علوم دینی و عربی در ایران است و در کتاب «جامع المقدمات» درج و مکرر چاپ شده است. این رساله سال ۱۸۵۹ میلادی در شهر کریستیانپا (پایتخت نروژ) چاپ شد. سال ۱۸۷۹ میلادی در شهر غازان به چاپ رسید. در ایران و هند نیز بطور مکرر چاپ شده است.

احمد سمیعی - فرهنگ آثار ایرانی و اسلامی

یاقوت حموی - معجم الادباء

کلید واژه ها

کتاب انموذج زمخشری کتاب شناسی کتب ادبی ادبیات عرب علم نحو زبان عربی تسنن

کتاب احصاء العلوم

احصاء العلوم یعنی شمارش دانش ها. کتابی است در تعریف علوم مهم رایج در همان زمان حیات مؤلف و طبقه بندی و تقسیم بندی آن علوم که شاید از اولین نمونه ها در نوع خودش، در جهان اسلام باشد. این کتاب، دانش پژوهان را کمک می کند تا موضوع هر علمی را که می خواهند یاد بگیرند، خوب بشناسند. نویسندگان آن، فیلسوف برجسته اسلامی ایرانی، ابونصر محمد بن محمد فارابی در قرن چهارم هجری قمری از آل بویه است. مؤلف در این اثرش علوم زمان خودش را نام برده، آنها را تعریف کرده، شاخه های هر یک را برشمرده و راجع به فایده و موضوع هر کدام بحث کرده است. این کتاب، تأثیر مهمی بر آثار نویسندگان شرق و غرب در تبویب دانش ها و تقسیم بندی مباحث فلسفی داشت.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابونصر محمد بن محمد بن محمد طرخان حکیم و فیلسوف بزرگ ترک ملقب به 'معلم ثانی' در قبال ارسطو و معروف به 'فارابی' که در «وسیج از توابع فاراب در ترکستان» حدود سال ۲۶۰ ه ق، متولد شد، در همان شهر، علوم ابتدائی را خواند و در بعضی از بلاد ایرانی، زبان فارسی و زبانهای دیگر را یاد گرفت، سپس به بغداد رفت. وی در آنجا زبان عربی، علم منطق و بعضی دیگر علوم در طب، موسیقی و تمام فنون فلسفه را آموخت. او به حران سفر کرد و در حوزه درس 'یوحنا بن حیلان' حکیم نصرانی به تکمیل آن درس پرداخت (لذا یوحنا استاد فلسفه فارابی و یکی از مسیحیان نسطوری است که بعد از فتوحات اسلامی، در انطاکیه مستقر شده و از آنجا به حران و مرو رفته بود). یکی دیگر از معاصرین و شاید از اساتید فارابی 'متی ابن یونس' از فلاسفه مسیحی و مشایی پیرو ارسطو در بغداد و از مترجمین و مفسرین کتب فلسفی یونانی بود. فارابی سفرهایی نیز به مصر و شام داشت ولی بیشتر سالهای عمرش را در بغداد گذراند. سال ۳۳۰ ه ق به دعوت 'سیف الدوله حمدانی شیعی' به دربار او رفت و مدتی در حلب ماند. وی بسیار زاهد و به دنیا بی رغبت بود و مانند صوفیان زندگی می کرد و لباس می پوشید و همواره در کنار آب و جاهای پردرخت می نشست و مشغول تألیف بود. اهل علم هم در همان احوال از او استفاده های علمی می کردند. وفات او را بین سالهای ۳۰۷ یا ۴۴۴ ه ق، حدود هشتاد سالگی در دمشق گفته اند. کتابهای بسیار زیاد و متنوعی در فنون و علوم مختلف دارد که یکی از آنها همین «احصاء العلوم» است. برای مراجعه به احوالات کامل فارابی به کتب مربوطه مراجعه شود.

۱- فصل اول: در علم زبان که شامل دو بخش الفاظ و قوانین الفاظ است و هر کدام تقسیم بر چند شاخه شده است.

۲- فصل دوم: در علم منطق که شامل تعریف منطق و فایده آن بطور اختصار و تناسب آن با علوم نحو و عروض و چگونگی استفاده از منطق و انواع آن (این فصل، مهمترین بخش کتاب با دیدگاه تحلیلی و تقسیم بندی موجه است). در این فصل از انواع قیاس بحث شده است.

۳- فصل سوم: در علوم تعلیمی ریاضیات که شامل بر هفت شاخه که عبارت از حساب و هندسه، مناظر، نجوم، موسیقی، اتقال و حیل (مکانیک).

۴- فصل چهارم: در علوم طبیعی و الهی، در علوم طبیعی و اقسام هشتگانه آن یعنی: سماع طبیعی، سماء و عالم، کون و فساد، آثار علوی در «مرکبات»، و آثار علوی در «عناصر»، و آنچه درباره گیاهان و آنچه در کتاب «الحيوان» و «کتاب النفس» آمده است و علوم الهی که خود تقسیم بر ۳ بخش است: ۱- بحث در باب وجود، ۲- مبادی برهین و ۳- بحث در آنچه که جسم نیست.

۵- فصل پنجم: در علوم مدنی (اخلاق و سیاست) و علم فقه و کلام که هر کدام در ۲ بخش است. تعریف انواع حکومت، تعریف سعادت و شقاوت و تعریف سیاست در همین بخش آمده است.

کتاب از دیدگاه صاحب نظران:

بسیاری از دانشمندان «احصاء العلوم» را سنگ بنای تدوین دایره المعارف و دانش نامه ها دانسته اند. خوارزمی در کتابش «مفاتیح العلوم»، ابوعلی سینا در «اقسام العلوم»، ابن خلدون در مقدمه، کوپری زاده در «مفاتیح السعاده» از این کتاب تأثیر و بهره گرفته اند. راجر بیکن، در قرن سیزدهم میلادی این کتاب را ستوده و محققان را به خواندن آن توصیه کرده است.^۱ ژروم دو موراوی،^۲ در رساله موسیقی خودش، فصلی از کتابش را به تقسیم موسیقی از نظر فارابی اختصاص داده و تمام بخش موسیقی (احصاء العلوم) را در آن آورده است. نویسندگان موسیقی شناس دیگری در قرون ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ میلادی از این کتاب بسیار استفاده کرده اند و بطور کلی «احصاء العلوم» در شرق و غرب بسیار مشهور و پرآوازه است.

ترجمه و چاپ و نشر:

بارها به زبان های اسپانیایی و لاتین ترجمه شده که در بین آنها ترجمه 'گوندیسالینوس' و 'گراردوس کرمونسیس' معروفتر و دقیق تر است. ترجمه ای از آن به زبان «عبری» در دست است. 'ویدمان' بخشی از آن را به آلمانی ترجمه کرده است. 'جرج فارمر' تحقیقات مفصلی درباره این کتاب و تأثیرش بر نویسندگان کرد و سال ۱۹۶۵ میلادی بخش موسیقی کتاب را با تصحیحات و حاشیه های مفید، منتشر کرد. سال ۱۹۴۸ م در قاهره نشر شد. سال ۱۹۵۳ م در مادرید چاپ شد. سال ۱۳۴۸ شمسی، ترجمه به فارسی و در تهران منتشر شد.

منابع

احمد سمیعی - آثار کهن اسلامی، ایرانی

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب احصاء العلوم فارابی کتاب شناسی کتب ادبی کتب علمی علم

کتاب البیان و التبین

کتابی در انواع بیان، مواعظ، منتخبی از خطب بلیغ، احوال سخنوران برجسته و مشاهیر اسلام، لطایف، اشعار و... در قرن سوم هجری به زبان عربی. نویسنده آن، عمرو بن بحر جاحظ بصری، نویسنده بزرگ عرب می باشد. این کتاب از مهمترین آثار او و از امهات کتب ادبی عرب است. «کتاب التبیان» دو تحریر ظاهرا داشته که نام دیگر آن «البیان و التبین» است که در اواخر عمر 'جاحظ' و در سنین کمال ادبی او تألیف شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعثمان، عمرو بن بحر، معروف به 'جاحظ' از پیشگامان بلاغت و تحلیل فن خطابه، ادیب، نویسنده، متکلم معتزلی، مؤسس فرقه جاحظیه، حدود سال ۱۵۰ ه ق که با اختلاف ۱۶۰ نیز گفته اند، در بصره بدنیا آمد. به مناسبت چشمان برآمده به 'جاحظ' لقب گرفت. امرار معاش او در بصره از فروش نان و ماهی بود، ولی به دلیل عشق و شور زیاد به تحصیل علم و هوش و استعداد فوق العاده اش، نزد اساتید بزرگ زمان، علوم مختلف را آموخت و به محافل معتزله راه یافت. اساتید او 'ابوعبیده م ۲۰۹'، 'اصمعی م ۲۱۶'، 'ابوزید انصاری'، در لغت و ادبیات بودند. از طریق علمای کلام و همنشینی با 'حنین بن الحاق' و 'سلمویه' با فرهنگ یونان آشنا شد و بر اثر مطالعات زیاد در کتابهای 'ابن مقفع' و مجالس 'ابوعبیده' در فرهنگ و ادب فارسی تبحر زیادی پیدا کرد. 'جاحظ' همزمان با چندین خلیفه عباسی (از مهدی تا معتز) مورد توجه و احترام آن خلفا بود. وی در

کلام، حدیث، تفسیر، تاریخ و علوم طبیعی و ادبیات عرب کتابهای زیادی داشت و بیشتر تألیفات خودش را به درباریان تقدیم می کرد. از همین رو کتابهایی که درباره امامت نوشته بود، مورد توجه مأمون، خلیفه عباسی شد و به دربار راه پیدا کرد. اگرچه با وجود علم زیاد و کثرت تألیفاتش، در تدابیر امور عجز داشت. 'جاحظ' ملازم خاص 'عبدالملک زیات' وزیر واثق بود و بعد از اینکه 'زیات' به دستور متوکل کشته شد، او نیز فرار کرد. بیشتر دوران جوانی خود را در بغداد و مدتها در سامرا اقامت داشت و بعد به بصره برگشت. در سالهای آخر عمر نیمی از بدنش فلج شد و در همانجا (بصره) در سال ۲۵۵ یا ۲۵۶ ه ق بر اثر بیماری از دنیا رفت. تألیفات و آثار او بسیار زیاد است.

ص: ۱۲۵۱

نکات بلاغی و مسائل علم بیان، بطور پراکنده و بی نظم و ارتباط، در این کتاب زیاد هست، ولی اگر بخواهیم آنها را دسته بندی کنیم، عمدتاً در این چهار عنوان خلاصه می شود:

۱- بحث در صحت مخارج حروف.

۲- در سلامت لغات و دوری از تنافر نامطبوع حروف.

۳- بحث در جمله و ایجاز و اطناب و رعایت حال مخاطب.

۴- حالات خطیب و هیئت و وضع او.

همچنین حکایات و لطایفی درباره معلمان هست که آنها را بقولی از لطیفه های یونانی گرفته است و نیز بسیاری از اشارات تاریخی و تحلیل فن خطابه و فواید بلاغی در آن گفته شده است.

از دیدگاه صاحب نظران:

حاجی خلیفه: این کتاب را «کتاب کبیر» می گوید.

ابن خلدون: آنرا یکی از چهار کتاب اصول فن ادب و از ارکان آن می داند.

در اهمیت این کتاب گویند که هیچ کاتب و شاعر و خطیبی از آن بی نیاز نیست. 'جاحظ' تحریر اول این کتاب را به 'احمد ابن ابی داود' قاضی با نفوذ و متعصب معتزلی تقدیم کرد و او ۵۰۰۰ دینار به او جایزه داد.

چاپ و نشر:

اولین چاپ این کتاب بطور منتخب سال ۱۳۰۱ ه ق در مطبعه الجوائب قسطنطنیه بود. اولین چاپ کامل آن سال ۱۳۱۱ ه ق در «المطبعه العلمیه» در قاهره صورت گرفت.

منابع

۱- معجم الادبا

۲- دائره المعارف فارسی

۳- دانشنامه جهان اسلام

کلید واژه ها

کتاب البيان و التبیین جاحظ بصری کتاب شناسی کتب ادبی ادبیات عرب معتزله خطابه زبان عربی

ص: ۱۲۵۲

کتاب «الآغانی» دائرة المعارف بزرگی در زمینه شعر و ادب و هنر، قصه و افسانه، انساب و ایام، مثالب قبایل اعراب و موسیقی عرب در عصر جاهلی و بعد از اسلام و نیز دوران اموی و زمان اول عباسیان است. این کتاب از منابع مهم برای تاریخ تطور و تحول شعر و موسیقی در زبان عربی و همچنین سند اصالت موسیقی ایرانی در فرهنگ عربی است و چون موضوعات کتاب بسیار وسیع و گسترده است، لذا بحث هائی از قبیل اوضاع اجتماعی، فرهنگی و زندگی درباری و مردم عادی و شهری و صحرائی، آداب و خلیات و عادات عرب، در لابلاى کتاب آمده است. نویسنده آن 'قاضی ابوالفرج علی بن حسین اصفهانی' نویسنده و ادیب، در قرن چهارم هجری قمری است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوالفرج علی بن حسین بن محمد اصفهانی، مورخ، شاعر، ادیب نحوی و موسیقی شناس که در اصفهان سال ۲۸۴ ه ق بدنیا آمد. اجداد او، مروان حمار، آخرین خلیفه اموی است. خانواده اش هم محدث و عالم و مذهبشان شیعه بود. ابوالفرج مقدمات علوم را در اصفهان و برای تکمیل آن به بغداد رفت و همانجا اقامت کرد. از زمان جوانی به جمع آوری اخبار ادبا و موسیقی دانان و ضبط احادیث و اشعار و ترانه ها، شوق داشت و آنقدر نبوغ و پشتکار و دقت نظر از خود در هر فنی نشان داد و علم و استعداد خود را بکار گرفت که خیلی زود در جهان اسلام آن روز، مشهور و مورد تشویق آل بویه در «ری» و «بغداد» و «آل حمدان در شام» و «امویان در اندلس» قرار گرفت. او سال ۳۵۶ ه ق در بغداد وفات کرد.

ص: ۱۲۵۳

«آغانی» در لغت به معنای نغمه ها و ترانه ها و سروده ها و اصطلاحاً به کتابهایی اطلاق شده که حاوی اشعار و سخنان موزون یا متن ترانه ها و سروده های زبان عربی به همراه بیان وزن، آهنگ، سبک و سیاق آنها باشد. قدیمی ترین کتاب از این نوع اثر، از 'یونس کاتب' متوفی ۱۳۵ هـ ق است و بعد از او چندین کتاب به همین نام و همین صورت تألیف شد، اما هیچکدام به اهمیت و اعتبار کتاب «الآغانی» ابوالفرج اصفهانی، یعنی کتاب مذکور شهرت پیدا نکرد و در عالم علم و ادب مقبول واقع نشد.

ساختار اجمالی کتاب:

- کتاب در ۲۱ جلد و براساس صد ترانه (صد آواز) که مغنیان بزرگ مانند ابراهیم موصلی و اسماعیل بن جامع سهمی و... برای هارون الرشید خلیفه عباسی در سالهای ۱۶۹ - ۱۹۳ و الواثق بالله، خلیفه عباسی ۲۲۷ - ۲۳۲ انتخاب و مورد تأیید شده بود، آغاز و سپس شرح و توضیح هر کدام داده شده است.

- اشعار و آوازهای زبان عربی که با اشعار دیگر سازگار بوده، در قسمت های بعدی کتاب اضافه شده است.

- شرح احوال و انساب شاعران، موسیقی دانان، سرایندگان، نوازندگان و بزرگانی که نامشان به مناسبتی در کتاب آمده است.

- اشعار و آوازهای مشهور که شعر یا آهنگ آن به یکی از خلفا یا خانواده او مربوط می شد و به این ترتیب زندگینامه نزدیک به ۴۰۰ نفر از شاعران عرب در «آغانی» درج شده است.

- بخش هایی راجع به اجتماع، فرهنگ و زندگی، مسائل خانواده، چگونگی ازدواج، تربیت فرزند و طرز معیشت عامه مردم به خصوص موالی و غلامان، کتاب را شامل می شود.

اهمیت «الغانی» از دیدگاه بزرگان:

بیشتر امرا و عالمان و ارباب ذوق و ادب، نسخه ای از آن را همراه خود داشتند. نقل است که 'صاحب بن عباد' وزیر دانشمند آل بویه که در کتابخانه اش صد و هفده هزار جلد کتاب داشت و در مسافرت هایش چندین بار شتر از کتب متنوعه خود می برد، بعد از تألیف (الغانی) تنها این کتاب را در سفر به همراه داشت. نظیر داستان بالا، در مورد 'عضدالدوله دیلمی' و دیگران گفته شده است. این کتاب، برای علما، خطبا و طلاب ایرانی، همیشه جزو کتاب درس و مطالعه بوده است.

تالیف کتاب:

تاریخ شروع تألیف کتاب، معلوم نیست ولی مدت تألیف آن را ۵۰ سال گفته اند که نویسنده (ابوالفرج اصفهانی) از سن شانزده سالگی مشغول به آن شده است. در ثبت روایات در کتاب، نظم طبقاتی و الفبائی و تاریخی رعایت نشده است.

اهداء به پادشاه حلب:

مؤلف بعد از پایان کتاب، یک نسخه کامل از آن را به خط خود نگاشت و آنرا به پادشاه حلب (سیف الدوله حمدانی) که همیشه مشوق دانشمندان و ادیبان بود، تقدیم و اهدا کرد و هزار دینار انعام و جایزه گرفت (هر دینار معادل یک اشرفی طلایی هیجده نخود ایرانی است). 'مستنصر' خلیفه اموی اندلس نیز یک نسخه از این کتاب خواست و بعد از دریافت آن هزار دینار برای ابوالفرج فرستاد.

چاپ و نشر:

اولین چاپ در مصر سال ۱۲۸۵ قمری در ۲۰ جلد شد و بعد قسمت های از قلم افتاده آن در جلد ۲۱ توسط 'رودنف برونو' مستشرق امریکائی در سال ۱۳۰۹ ق = ۱۳۸۸ میلادی در هلند به چاپ رسید. چاپ دوم در ۲۱ جلد همراه با چهار جلد ترجمه فرانسوی فهرست های کتاب، سال ۱۳۲۲ و ۱۳۲۳ ق شد. از آن زمان به بعد بارها با تحقیقات و تصحیحات جدید، چاپ شده است. جزء اول کتاب توسط محمدحسین مشایخ فریدنی به زبان فارسی ترجمه شده است. «الغانی» تلخیص نیز شده است. از جمله 'ابن مغربی'، 'ابن باقیا'، 'جمال الدین محمدبن مکرم (صاحب لسان العرب)' و 'شیخ محمد خضری' از معاصران از همین افراد هستند.

ص: ۱۲۵۵

یاقوت حموی- معجم الادباء

محمدحسین مشایخ فریدنی- الاغانی

بنیاد فرهنگ ایران ۱۳۵۸ ش

محمدعلی مدرس خیابانی- ریحانه الادب

ابن ندیم- الفهرست

کلید واژه ها

کتاب الاغانی ابوالفرج علی ابن حسین اصفهانی کتاب شناسی کتب ادبی هنر موسیقی قوم عرب زبان عربی

کتاب بوستان

کتاب بوستان، یکی از شاهکارهای ادبی و مثنوی اخلاقی و اجتماعی و تربیتی که از هنری ترین و شاعرانه ترین مثنوی حکمی، اخلاقی در ادب فارسی است که سراینده آن 'سعدی شیرازی' شاعر پرآوازه ایرانی در قرن هفتم هجری قمری است. نام اولیه کتاب «سعدی نامه» بوده که نسخه های قدیمی، همین نام را داشتند ولی نسخه های متأخر و جدید بنام «بوستان» است که ظاهراً اهل ذوق این اسم را شاید به قرینه «گلستان» برای آن انتخاب کردند و شاید براساس دو بیت از مقدمه کتاب (بیت های ۱۰۲ و ۱۲۶). بوستان سعدی از نظر یکدستی و انسجام لفظی و معنوی کلام در ادب فارسی بی نظیر است. هیچیک از مثنوی هایی که قبل از آن در بحر متقارب سروده شده، جامعیت آن را ندارند. شاید بتوان گفت: نه تنها در زبان فارسی بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و حکمت و معرفت مثل و نظیر ندارد. در واقع این مثنوی، در حکمت عملی و ادبیات پندآموز و آمیخته به چاشنی عرفانی، با معانی بلندش جایگاه بسیار والایی دارد. سعدی آن را در زمان سیر و سفر و سیاحت هایش به جاهای مختلف و در برگشت به شیراز، سرود و سال ۶۵۵ ه ق، در فاصله دو عید که احتمالاً عید فطر و قربان بود، به پایان برد.

ص: ۱۲۵۶

نام او محل اختلاف است. بعضی 'مشرف الدین، ابن مصلح الدین' گویند و برخی نام او را 'مصلح الدین' می دانند. کنیه اش 'ابوعبدالله' و تخلص او 'سعدی' و به شیخ سعدی، شیخ شیراز و 'افصح المتکلمین' و 'شیخ بطور مطلق' معروف است. تاریخ ولادت و نام پدر او، بطور دقیق معلوم نیست. تولد او بین سالهای ۵۷۱ تا ۶۰۶ ه ق و در شیراز بوده و در کودکی از پدر یتیم شده، قبیله و خانواده اش از اهل علم و دین بودند. سعدی بعد از تحصیل مقدمات علوم، از شیراز به بغداد رفت و در آنجا در مدرسه نظامیه و حوزه های دیگر درسی، به تکمیل علوم دینی و ادبی پرداخت و به مصاحبت با 'ابوالفرج ابن الجوزی' و محضر 'شهاب الدین عمر سهروردی' نائل شد. سفرهایی به عراق، شام، حجاز کرد و زیارت حج خانه خدا نمود و مدتی در شام به وعظ و سیاحت و عبادت پرداخت و زمان سلطنت 'اتابک ابوبکر ابن سعد' از اتابکان سلغری در اواسط قرن هفتم که فرمانروایی فارس را داشت، به شیراز برگشت. سال ۶۵۵ ه ق، کتاب «بوستان» و یکسال بعد کتاب «گلستان» خود را تصنیف و به نام اتابک ابوبکر و پسرش 'سعد' تألیف نمود. وی در نزد این بزرگان و دیگران، قدر و منزلت رفیعی داشت، مخصوصاً 'سعد' پسر اتابک ابوبکر که ارادت خاصی به شیخ داشت و شیخ انتساب به او را برای خود تخلص قرار داد و به 'سعدی' متخلص شد. وی بعد از زوال سلغریان، مجدداً از شیراز به سرزمین های مختلفی چون هند، یمن، بلخ، ترکستان و... رفت و ظاهراً در برگشت از این سفرها، از طریق آسیای صغیر به آذربایجان رفت و ملاقاتی با 'شمس الدین جوینی' و برادرش 'عطا ملک جوینی' کرد. بنا بر نقل برخی، احتمال ملاقات او با 'جلال الدین رومی' در همین ایام بوده است. شیخ شیراز، در مدت اقامتش در دیار عرب، تبحر زیادی در ادبیات عرب پیدا کرد. او در اواخر عمر در شیراز بود و بنا بر مشهور عزلت گزید و به خلوت و ریاضت بود و بین سالهای ۶۹۰ تا ۶۹۵ در همانجا از دنیا رفت و در کنار شهر شیراز، همین جایی که امروز مقبره اوست، مدفون شد. آثار او بسیار زیاد و متنوع می باشد که یکی از آنها همین کتاب «بوستان» است.

ساختار اجمالی کتاب

بوستان یا سعدی نامه، در بحر متقارب (هم وزن شاهنامه فردوسی) بنا بر نقل های مختلف، بیشتر از چهار هزار بیت و تا پنجهزار بیت گفته اند. این کتاب یک دیباچه که شامل این اختلاف به علت شمارش ادبیات است (توحید، ستایش پیغمبر اکرم و...) سپس ۱۰ باب به این شرح دارد:

باب اول: در عدل و تدبیر و رأی

باب دوم: در احسان

باب سوم: در عشق و شور و مستی

باب چهارم: تواضع

باب پنجم: در رضا

باب ششم: در قناعت

باب هفتم: در تربیت

باب هشتم: در شکر بر عافیت

باب نهم: توبه و راه صواب

باب دهم: مناجات و ختم کتاب

شیخ سعدی، در سرودن بوستان، به فردوسی و نظامی توجه داشته و با شعر این دو شاعر مانوس بود و این موضوع از مضامین بوستان به دست می آید.

بوستان از منظر برخی صاحب نظران

ادیب نیشابوری: «بوستان» به تنهایی می تواند با «شاهنامه» برابری کند.

فروغی: هیچ مثنوی در هیچ زبانی به پایه آن نمی رسد.

این کتاب از همان زمان سعدی در میان فارسی زبانان در ایران و هند و چین تا آسیای صغیر رواج پیدا کرد.

ترجمه و شروح:

شرح های زیادی بر «بوستان» به زبان های فارسی، ترکی، هندی (اردو و پنجابی) نوشته شده و ترجمه های آن به زبان ترکی، لاتین، فرانسه، پاکستانی، آلمانی، هلندی و انگلیسی شده است. این ترجمه ها بعد از قرن ۱۷ میلادی برابر ۱۱ ه ق شروع شد.

ص: ۱۲۵۸

نسخه های خطی بسیار زیادی از بوستان در کتابخانه های بزرگ دنیا است که آمار آن را بیشتر از ۳۰۰ نسخه گفته اند. این کتاب مکرر در ایران و هند چاپ شده و آخرین چاپ انتقادی آن به اهتمام غلامحسین یوسفی در سال ۱۳۶۳ شمسی بوده است.

منابع

سعدی - بوستان سعدی

محمدتقی بهجت - بهجت الفقیه (ستایش سعدی از خودش)

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب بوستان سعدی کتاب شناسی کتب ادبی شعر زبان فارسی

کتاب ادب الکاتب

از مهمترین کتابهای ادبی زبان عرب در ادب و فرهنگ کتابت در قرن سوم هجری قمری. نام های دیگر آن: «آداب الکاتب» و «آداب الکتبه» است. نویسنده، عبدالله بن مسلم دینوری، مشهور به 'ابن قتیبه' عالم، فقیه و ادیب شناس مشهور قرن سوم ه ق. وی در این اثر صفات و فضیلتی را که یک کاتب بامهارت و هوشمند باید داشته باشد، بیان کرده، سپس آشنایی نویسندگان با واژه ها و ترکیبات و ریشه های آنها و فراگیری آئین آن و نیز معلومات و دانش صحیح با علوم (علم ریاضی و هندسه، فقه و حدیث، اخبار و تاریخ) را ضروری می داند و معتقد است که پاکدامنی و بردباری و فروتنی لازمه تعهد شغل دبیری و نویسندگی است. 'ابن قتیبه' قبل از آموختن ادب فارسی، کسب ادب نفسانی را توصیه کرده است. نویسنده در کتابش گاهی مذهب ادبی کوفیان و بصریان را درهم آمیخته و آراء مستقلی از خود نشان داده است.

معرفی اجمالی نویسنده

ابومحمد عبدالله بن مسلم ابن قتیبه دینوری، مورخ، ادیب، نویسنده و دانشمند بزرگ اهل تسنن در زمان عباسیان (البته در آن زمان عباسی، بسیار خفقان و محدودیت عقیده و مذهب بود). تاریخ تولد و مرگ او، اختلافی است، ولی اکثرا سال ۲۱۳ ه ق را سال تولد او می دانند. اصلیت او ایرانی است ولی با مهاجرت پدر عالم او به شهرها، در کوفه یا بغداد بدنیا آمد. در کوفه نشو نما یافت و بعد به بصره رفت و به گفته خودش: از جوانی تا پیری علم آموخت. از اساتید مهم و مسلم او 'ابن راهویه' و 'جافط' بودند. حدود ۲۷ سالگی به «دینور» حوالی کرمانشاهان و شرق همدان، رفت و مدتی طولانی آنجا ماند و از همین رو به «دینوری» مشهور شد. در همین دوره بیشتر آثارش را تألیف کرد و از طرف نخست وزیر 'ابوالحسن عیبالله بن یحیی

خاقانی^۱ به عنوان قاضی دینور منصوب شد. مدت ۱۷ سال قضاوت کرد و بعد در سن ۴۴ سالگی مجدداً به بغداد رفت و تا پایان عمر آنجا ماند. مدت ۱۹ سال آخر عمر خود را در مدرسه (نحو) بغداد به تدریس و تکمیل آثارش پرداخت. بنا به نقل اکثر مورخان، وفات او سال ۲۷۶ ه ق می باشد. 'ابن قتیبه'^۲ را می توان از شاگردان مکتب اصمعی به خصوص در زمینه علم حدیث خواند. از وی یک پسر بنام 'احمد'^۳ که اهل علم بود و احمد پسری بنام 'عبدالواحد'^۴ داشت که کار علمی پدرش را دنبال کرد.

ص: ۱۲۵۹

کتاب، شامل مقدمه و چهار بخش که هر بخش به ابوابی تقسیم شده که مجموع آنها ۲۰۹ باب است. در مقدمه ویژگی های کتاب، چشم انداز فرهنگی، سیاسی را برای نویسندگان آینده با روشی عالمانه ترسیم کرده است. او از جامعه فرهنگی آن زمان انتقاد کرده و می گوید که متأسفانه مردم از ادب گریزان شده و بازار نیکی کساد گشته و دانشمندان گمنام مانده اند.

بخش اول: «کتاب المرفه» شرح و توضیح کلمات و اصطلاحات سخت.

بخش دوم: «کتاب تقویم الید» نحوه نگارش و املاء.

بخش سوم: «کتاب تقویم اللسان» قرائت و تلفظ صحیح کلمات و ترکیبات.

بخش چهارم: «کتاب الابنیه» در باب اشتقاق فعل و اسم.

هر یک از این بخش ها به ابوابی تقسیم شده است. امتیاز این کتاب در اولین قرون هجری قمری کاملاً بارز و روشن است که به گفته 'ابن خلدون' یکی از چهار کتاب اصلی و اساسی در نوع خود (فن ادب) و یکی از شاهکارهای ادبیات عرب است. ابن قتیبه، این کتاب را به ابوالحسن عبیدالله بن یحیی خاقانی وزیر متوکل و معتمد عباسی، بعنوان اولین اثر خود تقدیم کرد.

شروح و چاپ

این کتاب اولین بار سال ۱۳۰۰ ه ق، در قاهره چاپ شد. شروح متعددی بعد از مرگ نویسنده بر آن نوشته شده که مهمترین آنها عبارتست از: ۱- شرح ادب الکاتب (جو الیقی) ۲- کتاب الاقتضاب (بطلمیوسی)

گزیده از این کتاب را 'اسپرول' همراه با ترجمه و تعلیقات به انگلیسی برگردانده است. مقدمه کتاب را 'لوکنت' به فرانسه ترجمه کرده است. ادب الکاتب بارها در مصر، اروپا، استانبول چاپ شده است. ۲ نسخه خطی آن در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری تهران موجود است.

ص: ۱۲۶۰

دائرة المعارف بزرگ اسلامی به نقل از دهها منبع

احمد سمیعی - فرهنگ آثار ایرانی اسلامی

کلید واژه ها

کتاب ادب الکاتب ابن قتیبه دینوری کتاب شناسی کتب ادبی نویسندگی تسنن زبان عربی

کتاب جامع المقدمات

مجموعه ای از کتابهای «صرفی و نحوی و غیره» به زبان فارسی و عربی. این مجموعه دارای چندین رساله مختلف است که طلاب علوم دینی، در حوزه های علمی شیعه، به عنوان اولین کتاب، یکایک آن را خوانده و با مسائل صرف و نحو و منطق و... آشنا شده و برای دروس سنگین تر و مهم تر، مقدمه ای می شود. نویسندگان های این رسالات، چند نفر از جمله: میر سید شریف جرجانی، ملامحسن فیض و...

فهرستی از جامع المقدمات:

۱- شرح امثله: تفصیل کامل یک دوره صرف افعال عربی (به زبان فارسی) نوشته میرسیدشریف جرجانی

۲- صرف میر با حواشی آن: رساله ای در صرف افعال عربی و مهمورات و معتلات، نوشته میرسیدشریف جرجانی

۳- شرح التصریف: شرح رساله چهارم (التصریف) نوشته مسعود ابن عمر قاضی تفتازانی

این چند کتاب در جامع المقدمات، کتب در علم 'صرف' است. کتب نحوی از اینقرار است:

۱- عوامل، رساله ای درباره عوامل اعراب زبان عربی (به زبان عربی) نوشته عبدالقاهر جرجانی

۲- شرح عوامل، رساله ای در شرح کتاب عوامل (به زبان عربی) نوشته ملا نظرعلی گیلانی

۳- عوامل ملامحسن، رساله ای در عوامل اعراب (به زبان عربی) نوشته ملامحسن فیض

۴- عوامل منظومه، رساله ای منظوم در علم نحو «عوامل اعراب» (به زبان فارسی)، سروده 'کمال الدین بن حسام'. وی این رساله خود را بنام 'سلطان غیاث الدین بن فخرالدین' از امیران سیستان و غور، سروده است.

۵- الهدایه، رساله ای در نحو عربی (به زبان عربی) نوشته ابو عبدالله زبیر بن احمد شافعی معروف به 'زبیر بصری'

۶- شرح انموذج، کتابی در علم نحو عربی (به زبان عربی) متن از جارالله زمخشری و شرح آن از 'جمال الدین محمد بن عبدالغنی اردبیلی'

۷- صمدیه، رساله ای فشرده و مفید در علم نحو (به زبان عربی)، نوشته 'شیخ بهائی'. وی این کتاب را برای برادرش عبدالصمد نوشته و از همین رو به این نام گذاشته است.

علاوه، چند رساله دیگر در این کتاب هست:

۱- کبری، رساله ای مختصر در علم منطق صوری (به زبان فارسی) نوشته میرسیدشریف جرجانی

۲- صیغ مشکله، رساله ای در شرح برخی صیغه های افعال عربی است که برخلاف قاعده است. مؤلف این رساله، ناشناخته است که چگونگی تحول آن را بیان کرده و دلیل صرفی آن را گفته است.

۳- آداب المتعلمین: رساله ای درباره چگونگی رفتار دانش آموز، چگونه درس خواندن و مطالعه، احترام به استاد، (به زبان عربی) منسوب به خواجه نصیرالدین طوسی.

تمام این رسالات، بنام کتاب جامع المقدمات، در دسترس است که بارها بطور مکرر در ایران چاپ شده است. از بهترین چاپ های آن در دو جلد با حاشیه «مدرس افغانی» سال ۱۳۶۵ هجری شمسی در تهران، است.

منابع

آقابزرگ تهرانی - الذریعه ۵/۷۴

خان بابا مشار - فهرست کتابهای چاپی فارسی ۲/۱۵۰۴

خان بابا مشار - فهرست کتابهای چاپی عربی ۲۴۵

کلید واژه ها

کتاب جامع المقدمات کتاب شناسی کتب ادبی علم نحو زبان عربی زبان فارسی تشیع

یاس در آتش

ص: ۱۲۶۲

این کتاب یاس در آتش شهادت حضرت فاطمه زهرا (س) در آینه اسناد تاریخی اهل سنت است. یکی از آثار و تالیفات آیت اله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب گرد آمده اعترافات تاریخ نگاران و حدیث پردازان اهل سنت است که بالاتفاق از یک واقعیت تلخ تاریخی پرده برداشته اند. آنان همگان بر این باورند که پس از رحلت رسول خدا جنایتی بزرگ بر اهل بیت او به ویژه حضرت فاطمه زهرا رفت و لذا نتوانسته اند این حقیقت دردناک را منکر گردند. علیرغم اینکه در عصر حاضر برخی کوشیده اند آن حادثه دردناک را افسانه و به دور از واقعیت جلوه دهند اما این کار گویای بی اطلاعی از تاریخ یا تعصب بی جهت بیش از اندازه آنان است. استاد جعفر سبحانی این مجموعه را در پاسخ به این گونه افراد به نحوی مطلوب، گویا و در عین حال با اختصار تدوین و به زیور طبع آراسته اند.

زندگینامه (آیت اله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت اله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت اله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزامحمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فراگرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت اله روح اله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است.

ص: ۱۲۶۳

ایشان پس از درگذشت آیت اله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به تاسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تاسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تالیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیات امنای دایره المعارف اسلامی و اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

در ابتدای کتاب بعد از مقدمه مباحثی به شرح زیر آمده است:

- حوادث دردناک پس از رحلت پیامبر (ص)

- علی، بیعت ابوسفیان را نمی پذیرد.

- خطبه امیرالمومنین پس از حوادث سقیفه

- ماجرای سقیفه

- عصمت حضرت زهرا در کلام پیامبر (ص) و... همچنین این کتاب شامل دو فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: تاریخ نگاران از هجوم و تهدیدات دستگاه خلافت به خانه فاطمه زهرا (س) سخن می گویند.

۲- فصل دوم: ابوبکر نسبت به حمله به خانه فاطمه و گشودن در آن اعتراف و اظهار پشیمانی می کند.

۳- در اسناد معتبر تاریخی.

این کتاب به زبان عربی با این عنوان: الحجج الفراء علی شهادة الزهراء نوشته شده است که توسط سید ابوالحسن عمرانی ترجمه گردیده است. این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی در قم به چاپ رسیده است و همچنین توسط سید ابوالحسن عمرانی در شیراز به طبع رسیده است.

ص: ۱۲۶۴

جعفر سبحانی - یاس در آتش (شهادت حضرت فاطمه زهرا (س) در آئینه اسناد تاریخی اهل سنت)

کلید واژه ها

ادبیات حضرت فاطمه (س) تسنن جعفر سبحانی تبریزی کتاب یاس در آتش زندگینامه

الشعر و الشعرا من الذریه

این کتاب یکی از آثار و تالیفات آقابزرگ تهرانی است. این کتاب جزء هفتم از کتاب المذریعه الی تصانیف الشیعه است که مختصری از تاریخ شعر و شعرا است. در این کتاب دیوان شاعران که به صورت مستقل چاپ گردیده است، ذکر شده و به ترتیب حروف الفبا آورده شده اند که ابتدا آن دیوان آئینه مشروطه است و خاتمه آن دیوان دیهیم است و تعداد ۱۹۹۱ دیوان در این کتاب ذکر گردیده است.

معرفی اجمالی نویسنده

آیه الله شیخ محمد محسن (آغا یا آقابزرگ) تهرانی، عالم بزرگ شیعه، کتابشناس و رجالی بزرگ، در ۱۱ ربیع الاول سال ۱۲۹۳ ه ق در تهران به دنیا آمد. پدرش ملا علی تهرانی و مادرش 'بیگم' دختر حاج سید عطار، از سادات جلیل القدر بود. قابل توجه است که نام خانوادگی پدر ایشان منزوی بود ولی هیچوقت آقابزرگ به این اسم و رسم نامیده نشد. در چهار و پنج سالگی هر روز قرآن را می آموخت. شیخ در سال ۱۳۰۳ ه ق معمم شد و تا سال ۱۳۱۵ در تهران ساکن بود. مراحل مقدماتی را در مدرسه دانگی شروع کرد و بعد در مدرسه پامنار و سپس مسجد فخریه (مروی) امروز سایر علوم را تحصیل کرد.

در طی این ۱۲ سال علوم مختلفی چون: ادبیات، منطق، تجوید قرآن، فقه، اصول، خط نسخ و نستعلیق را فرا گرفت و از اساتید مجرب و بزرگواری بهره مند شد. ایشان در سن ۲۲ سالگی هجرت خود را آغاز کرده و وارد عراق و نجف شد. در درس علمای بزرگی چون آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و علمائی دیگر به تکمیل فقه و اصول پرداخت و به اجتهاد رسید. علم حدیث را نزد حاج میرزا حسن نوری و بقیه علوم را در محضر عالمان بزرگوار آموخت. به طور کلی دوران زندگی این شخصیت بزرگ عالم تشیع یکسره در مطالعه و تحقیق و تألیف گذشت. مردی منزوی بود که با روحی سرشار از ذوق ایمان و عشق به علم و با پشتکاری عجیب، بزرگترین کتاب شناسی تشیع را تدوین کرد و در نجف چاپخانه ای تاسیس کرد به نام مطبعه السعاده تا تالیف بزرگ خود المذریعه را به چاپ برساند. آقا بزرگ ۲ بار ازدواج کرد و دارای ۵ پسر و ۴ دختر شد. ایشان در سال ۱۳۸۵ ه ق در سن ۹۶ سالگی پس از یک بیماری طولانی در نجف اشرف در گذشت و بر طبق وصیتش در کتابخانه خود که آن را برای استفاده علما و طلاب وقف کرده بود به خاک سپرده شد. شیخ آقابزرگ از آنجا که اهمیت زیادی به روایت و نقل حدیث می داد، از اکثر علمای بزرگ شیعه و سنی اجازه روایت داشت و بسیاری از علمای شیعه از او اجازه روایت داشتند. ایشان بعد از 'محدث نوری' سرشناس ترین شیخ روایت است.

این کتاب شامل ۱۹۹۱ دیوان است که به ترتیب حروف الفبا ذکر شده اند که برخی از آنها عبارتند از:

دیوان آئینه مشروطه: دیوان آبانی، آتش و...

دیوان آتش پاره: دیوان آتشی بغدادی، آتشی شیرازی، آتشی شیروانی و...

دیوان آغور لوخان، دیوان آغولی شیرازی، دیوان آقائی، دیوان آملی، دیوان ابراهیم ادهم، دیوان ابن حجه، دیوان ابن معصوم، دیوان ابن هانی الاهوازی، دیوان ابی تراب، دیوان السلطان ابی سعید ابی الخیر، دیوان احمد اصفهانی، دیوان احمد دیلمی، دیوان اختر، دیوان الاخستیکی، دیوان ادیب الممالک، دیوان ادیب نیشابوری، دیوان اردستانی، دیوان اسیری لاهجی، دیوان اشعری، دیوان اعتصامی، دیوان اقبال لاهوری، دیوان امامی هروی، دیوان امیر حسن دهلوی، دیوان امیر معزی، دیوان بابا اصفهانی، دیوان بحر العلوم، دیوان بیاضی، دیوان تائب تبریزی، دیوان ثنائی، دیوان جواهر الاسرار، دیوان حاجب شیرازی، دیوان حفظ شیرازی، دیوان حسن شاملو، دیوان خاقانی شیروانی، دیوان دشتی، دیوان دهخدا قزوینی، دیوان دیهیم لاهجانی.

منابع

آقا بزرگ تهرانی - الشعر و الشعرا من الذریه

کلید واژه ها

ادبیات آقابزرگ تهرانی کتاب الشعر و الشعرا من الذریه کتب ادبی

الراح والقراح

این کتاب پرداخته بدیع و یکی از نگاشته های ادبی حکیم ملاهادی بن مهدی سبزواری است، رساله ای است پیش بها که علیرغم خردی حجم آن، ارزشمند است و پاس داشتنی. سازواره الراح والقراح تشکیل دهنده صورت علمی این کتاب است یعنی دو جزء عمده مقدار ابواب کتاب و نحوه چینش آن ابواب در کنار یکدیگر. سازواره این کتاب نشان دهنده مطالبی همچون مقدار صنایع بدیعی مطرح شده و نحوه چینش آنها در این رساله است. طرح واره ای که سبزواری به هنگام تدوین کتاب به عنوان روشی کارا در تدوین یک رساله بدیعی در خاطر داشت بر آن اساس نظام پرداخته خود را استوار دانست و تفاوت اساسی این رساله با آثار دیگران در همین بخش است. این رساله در ۲ جلد و به زبان عربی نگاشته شده است.

ص: ۱۲۶۶

زندگینامه حاج ملاهادی بن مهدی سبزواری:

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تألیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزواری در گذشت. آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزواری (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمد علی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، ادیب نیشابوری و...

ص: ۱۲۶۷

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، شرح دعاء الصباح، شرح الاسماء و...

ساختار بندی کتاب:

- مقدمه: تعریف علم البدیع

- الصنایع المعنویه:

شامل: المطابه - طباق السلب - التدیج - ایهام التضاد - المقابله - مراعه - القطیر - ایهام التناسب - الارصاد - المشاکله - المزواجه - العکس و التیدیل - الرجوع - التوزیه - اللف والنشر - الجمع - التفریق - التقسیم - الجمع مع التفریق - الجمع مع التقسیم - الجمع مع التفریق و التقسیم - التجرید - مخاطبه الانسان نفسه - المبالغه - المذهب الکلامی - حسن التعلیل - التفریع - تاکید المدح مباشیبه بالذم - الاستتباع - الادماج - التوجیه - تجاهل العارف - القول بالموجب.

- الصنایع اللفظیه:

شامل: الجناس - رد العجز علی الصدر - السجع - الترصیع - الموازنه - المماثله - القلب - التشریع - لزوم مالایزم - المسلسل.

در انتهای کتاب فهرست آیات قرآنی - احادیث - اعلام - کتب - اشعار و... آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط انجمن آثار و مفاخر فرهنگی در تهران منتشر شده است. مقدمه و تحقیق: مجید هادی زاده.

منابع

ملاهادی سبزواری - الراح و القراح

کلید واژه ها

کتاب الراح و القراح ملاهادی سبزواری کتب ادبی زندگینامه آثار فردی

دیوان اسرار (اشعار حاج ملاهادی سبزواری)

حکیم ملاهادی بن مهدی سبزواری صاحب ذوقی شاعرانه بوده و مضامین حکمی و عرفانی و فلسفی را به نظم در آورده است. از لحاظ ادبی شعرش متوسط ولی شورانگیز و دلپذیر و پر معنی می باشد و چنان که خود گفته تخلص اسرار می کرده است. اغلب نزدیک به تمام غزلیات او رنگ و بوی اشعار لسان الغیب را دارد و به استقبال او رفته و از افکار او الهام گرفته است.

زندگینامه حاج ملاهادی بن مهدی سبزواری:

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری

متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تألیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزواری درگذشت. آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزواری (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

ص: ۱۲۶۸

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمد علی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، شرح دعاء الصبح، شرح الاسماء و...

ساختار بندی کتاب:

* اسرار و شخصیت مداحی حکیم سبزواری:

۱- پیغمبر اکرم (ص)

۲- ساقی کوثر

۳- پنج تن آل کسا

۴- حافظ (لسان الغیب)

۵- محمد شاه قاجار

* اسرار و صنایع بدیعی لفظی و معنوی: اسرار در هنر شعر بسیار به صنایع بدیعی اعم از لفظی و معنوی نظر داشته و بیشتر صنعتی که به کار برده عبارت است از: تجنیس، مراعه النظیر، تشبیه، توریه، اشتقاق. این اثر حکیم سبزواری با عناوین مختلف به چاپ رسیده از جمله: دیوان اسرار، مطلع الانوار، کلیات اشعار فارسی حکیم سبزواری، دیوان اشعار و...

۱- بخش اول: پیشگفتار مصحح

۲- بخش دوم: فهرست تفصیلی مندرجات

۳- بخش سوم: مقدمه در شرح احوال و آثار و افکار حکیم سبزواری شامل:

۱- فصل اول: شرح زندگی حکیم سبزواری

۲- فصل دوم: حالات و کرامات حکیم سبزواری

۳- فصل سوم: حوزه سبزواری

۴- فصل چهارم: تألیفات حکیم سبزواری

۵- فصل پنجم: موسیقی شناسی حکیم سبزواری

۶- فصل ششم: شعر و شاعری و شعور اجتماعی حکیم سبزواری

۷- فصل هفتم: پایان مقدمه و نتیجه کلام

۴- بخش چهارم: دیوان اسرار: ۱- غزلیات ۲- اشعار متفرقه اسرار

۵- بخش پنجم: اشعار فرزند زادگان حاج ملاهادی سبزواری

این کتاب در سال ۱۳۷۰ توسط نشریات ما در تهران منتشر شده است. مقدمه از استاد علی فلسفی و به کوشش احمد کرمی، چاپ دیگر کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط انتشارات بعثت در تهران بوده که با تصحیح و متد حسن امین بوده است.

ص: ۱۲۶۹

مجموعه اشعار صدرالدین شیرازی

این مجموعه اشعار که حاوی موضوعات مختلفی می باشد و آن را صدرالمتألهین بر طبق مبانی فلسفی خویش به نظم در آورده است، بیشتر بر محور تجسم اعمال و روز رستاخیز دور می زند، چون کتاب مستقلی محسوب می گردد لذا آقای محمد خواجوی در ضمن تصحیح آن، آیات و اخباری را که در متن بدان ها اشاره شده و یا کنایه رفته است همگی را تخریج و ترجمه کرده است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتألهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلیل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری در گذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفاء، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

مجموعه اشعار شامل توحید که بعضی از عناوین آن عبارتند از: در بیان چگونگی ایجاد به گونه صنع و ابداع...، در نعت سدر المرسلین (ص)، در منقبت حضرت امیر مومنان (ع)، اهل بیت (ع)، در نسبت قرآن با سایر کتب سماویه، در مذمت مسلک ارباب تقلید و منقبت مشرب ارباب توحید، در صفت مدرسه و مدرس و مدرسه نشینان، تمثیل، در بیان آفرینش انسان کامل، در تسبیح موجودات، در اشاره به روز قیامت و فنای خلاق، در بیان تجسم اعمال در خیر و شر و...

* اشعار در تفسیر آیه نور

* رباعیت

* منتخب مثنوی

در انتهای کتاب فهرست آیات، احادیث، اقوال و اعلام آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۶ توسط انتشارات مولی در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

- منتخب مثنوی و اشعار پراکنده ملاصدرا: صدرا را منظومه مستقلی است که پس از سرودن این مجموعه اشعار در حال های مخصوصی که به مصداق: «ان الله فی ایام دهر کم نفحات من رحمه الافتعروضوا لها» برایش حاصل می آمده است. از برخی از ابیات آن اشعار به ویژه ابیاتی که خطاب به ساقی فیض رسای معنوی می باشد از منازل و مناجاتی که با فیاض مطلق داشته الهام گرفته که منتج بدین منظومه مستقل گردیده است و آن را یا خود و یا پس از او شاگردان و یا افرادی دیگر به اعتبار آنکه برخی از اشعار و ابیات مجموعه در آن منظومه وجود دارد به نام «منتخب مثنوی» نامیدند.

ص: ۱۲۷۱

- رباعیات و دو بیتی های صدرا: صدرا چند رباعی هم سروده که در سرودن این اشعار بیشتر توجه به بیان معانی بلند عرفانی و فلسفی داشته و اکثر همان گونه که در تجسم اعمال و روز رستاخیز داشته است. روش او در سرودن این اشعار مثنوی همانند روش مولانا در مثنوی معنوی بوده و توجهی چندان به صنایع شعری و کنایات و اشارات و اغراق و ایهام و مراعات نظیر و امثال اینها نداشته و افکارش فقط بر محور فلسفه تاله یعنی حکمت متعالیه که خود مؤسس آن بوده است، دور می زند. با این همه چیزی از آن و صنایع هم کم ندارد. شعر روی جلد (کتاب اشعار ملاصدرا):

زاهد ز بهشت خان و مان می سازد *** عابد به عمل بدان جهان می نازد

عارف به معارف درون می نازد *** عاشق ز برای دوست جان می بازد

منابع

صدرالدین شیرازی - مجموعه اشعار صدرالدین شیرازی

کلید واژه ها

کتاب مجموعه اشعار صدرالدین شیرازی ملاصدرا شعر فلسفه توحید

کتاب شرح اسرار مثنوی مولانا جلال الدین محمد بلخی

یکی از آثار نفیس حکیم ملاهادی بن مهدی سبزواری همین شرح است که به ایبات مشکل هر دفتری از دفترهای مثنوی مولانا جلال الدین محمد بلخی نوشته است. حاج ملاهادی به مثنوی علاقه خاصی داشته و همیشه این کتاب را مطالعه می نموده است. از این شرح احاطه حکیم بر آثار عرفا «نظما و نثرا» و سیر او در کتب این طایفه و انغمار او در جذب و سلوک و سیعه باع و کثرت اطلاع از اقوال عرفا و تسلط فیلسوف به اخبار و احادیث و آیات و ماثوراتی که در کتب اهل تحقیق در سیر و سلوک به آنها استدلال و استشهاد شده است ظاهر و هویدا است. حکیم علاوه بر تسلط به آثار و اخبار اسلامی و احاطه به تفسیر و حدیث، چون خود ذوق شعری دارد در مباحث عرفانی جا به جا به آیات و اخبار و آثار و اشعار عرفانی استشهاد می نماید و در سایر تالیفات فارسی خود، همین رویه را مراعات می کند.

ص: ۱۲۷۲

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزواری شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تالیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزواری درگذشت.

آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزواری (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمدعلی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، حاج فاضل، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، الراح و القراح، شرح دعای صباح، شرح الاسماء و...

ساختار بندی کتاب

۱- شرح اسرار بر دفتر اول

۲- شرح اسرار بر دفتر دوم

۳- شرح اسرار بر دفتر سوم

۴- شرح اسرار بر دفتر چهارم

۵- شرح اسرار بر دفتر پنجم

۶- شرح اسرار بر دفتر ششم

این کتاب توسط کتابخانه سنایی منتشر شده است (تاریخ و مکان نشر معلوم نیست).

منابع

شرح مثنوی / حکیم سبزواری

کلید واژه ها

کتاب ادبی کتاب شرح اسرار مثنوی ملا هادی سبزواری زندگینامه

الشعر و الشعرا من الذریعه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آقا بزرگ تهرانی است. این کتاب جزء هفتم از کتاب الذریعه الی تصانیف الشیعه است که مختصری از تاریخ شعر و شعرا است. در این کتاب دیوان شاعران که به صورت مستقل چاپ گردیده است، ذکر شده و به ترتیب حروف الفبا آورده شده اند که ابتدا آن دیوان آئینه مشروطه است و خاتمه آن دیوان دیهیم است و تعداد ۱۹۹۱ دیوان در این کتاب ذکر گردیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله شیخ محمد محسن (آغا یا آقا بزرگ) تهرانی، عالم بزرگ شیعه، کتابشناس و رجالی بزرگ، در ۱۱ ربیع الاول سال ۱۲۹۳ ه ق در تهران به دنیا آمد. پدرش ملاعلی تهرانی و مادرش 'بیگم' دختر حاج سیدعطار، از سادات جلیل القدر بود. قابل توجه است که نام خانوادگی پدر ایشان منزوی بود ولی هیچوقت آقابزرگ به این اسم و رسم نامیده نشد. در چهار و پنج

سالگی هر روز قرآن را می آموخت. شیخ در سال ۱۳۰۳ ه ق معمم شد و تا سال ۱۳۱۵ در تهران ساکن بود. مراحل مقدماتی را در مدرسه دانگی شروع کرد و بعد در مدرسه پامنار و سپس مسجد فخریه (مروی) امروز سایر علوم را تحصیل کرد. در طی این ۱۲ سال علوم مختلفی چون: ادبیات، منطق، تجوید قرآن، فقه، اصول، خط نسخ و نستعلیق را فرا گرفت و از اساتید مجرب و بزرگواری بهره مند شد. ایشان در سن ۲۲ سالگی هجرت خود را آغاز کرده و وارد عراق و نجف شد. در درس علمای بزرگی چون آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و علمایی دیگر به تکمیل فقه و اصول پرداخت و به اجتهاد رسید. علم حدیث را نزد حاج میرزا حسن نوری و بقیه علوم را در محضر عالمان بزرگوار آموخت. به طور کلی دوران زندگی این شخصیت بزرگ عالم تشیع یکسره در مطالعه و تحقیق و تألیف گذشت. مردی منزوی بود که با روحی سرشار از ذوق ایمان و عشق به علم و با پشتکاری عجیب، بزرگترین کتاب شناسی تشیع را تدوین کرد و در نجف چاپخانه ای تأسیس کرد به نام مطبعه السعاده تا تألیف بزرگ خود الذریعه را به چاپ برساند. آقا بزرگ ۲ بار ازدواج کرد و دارای ۵ پسر و ۴ دختر شد. ایشان در سال ۱۳۸۵ ه ق در سن ۹۶ سالگی پس از یک بیماری طولانی در نجف اشرف درگذشت و بر طبق وصیتش در کتابخانه خود که آن را برای استفاده علما و طلاب وقف کرده بود به خاک سپرده شد. شیخ آقابزرگ از آنجا که اهمیت زیادی به روایت و نقل حدیث می داد، از اکثر علمای بزرگ شیعه و سنی اجازه روایت داشت و بسیاری از علمای شیعه از او اجازه روایت داشتند. ایشان بعد از 'محدث نوری' سرشناس ترین شیخ روایت است.

این کتاب شامل ۱۹۹۱ دیوان است که به ترتیب حروف الفبا ذکر شده اند که برخی از آنها عبارتند از:

دیوان آئینه مشروطه: دیوان آبانی - آتش و ...

دیوان آتش پاره: دیوان آتشی بغدادی - آتشی شیرازی - آتشی شیروانی و ...

دیوان آغور لوخان - دیوان آغولی شیرازی - دیوان آقائی - دیوان آملی - دیوان ابراهیم ادهم - دیوان ابن حجه - دیوان ابن معصوم - دیوان ابن هانی الاهوازی - دیوان ابی تراب - دیوان السلطان ابوسعید ابوالخیر - دیوان احمد اصفهانی - دیوان احمد دیلمی - دیوان اختر - دیوان الاخستیکی - دیوان ادیب الممالک - دیوان ادیب نیشابوری - دیوان اردستانی - دیوان اسیری لاهیجی - دیوان اشعری - دیوان اعتصامی - دیوان اقبال لاهوری - دیوان امامی هروی - دیوان امیر حسن دهلوی - دیوان بحر العلوم - دیوان تائب تبریزی و ...

منابع

آقا بزرگ تهرانی - الشعر و الشعرا من الذریعه

کلید واژه ها

کتاب الشعر و الشعرا من الذریعه آقابزرگ تهرانی تاریخ شعر شعرا زندگینامه

معیار الأشعار

خواجه بزرگوار طوس به اقتضای سبک خاص و نثر مخصوص که داشت تحقیقات ارجدار عروضی خود را در کتابت و نثری عرضه داشته که بیشتر بر خوانندگان امروز آشنا نیست. این کتاب یک رساله فارسی جامع در عروض و قافیه فارسی و عربی است که تا امروز از کتاب های عمده و از مأخذ معتبر این علم به شمار می رفته است. مرحوم علامه قزوینی در مقدمه کتاب 'المعجم...' انتساب این کتاب را به خواجه طوسی تردید کرده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در

برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

ص: ۱۲۷۵

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲ فن و ۲۰ فصل به شرح زیر است:

پیشگفتار

۱. فصل اول: در حد شعر و تحقیق آن

۲. فصل دوم: در اسباب اختلاف اوزان و قوافی

۳. فصل سوم: در دیگر صناعت ها که شعر را به آن تعلق باشد.

۱. فن اول: در علم عروض؛ شامل ۱۰ فصل:

فصل اول: در اشاره به اجزای اولی شعر

فصل دوم: در کیفیت اعتبار حروف متحرک و ساکن در شعر و...

فصل سوم: در اجزای قافیه شعر که از حروف متحرک و ساکن مؤلف باشد

فصل چهارم: در ارکان شعر که مؤلف بود از این اجزا

فصل پنجم: در بحر ها و دوایر و فک بحر ها از یکدیگر

فصل ششم: در تغییرات ارکان و القاب آن

فصل هفتم: در تفضیل اوزان مستعمل از هر بحری

فصل هشتم: در تغییر به زیادت که تعلق به ارکان ندارد

فصل نهم: در معانی بعضی القاب مذکور

فصل دهم: در بیان فایده و منفعت علم عروض.

۲. فن دوم: در علم قافیه، شامل ۱۰ فصل:

فصل اول: در حد قافیه و اقسام آن

فصل دوم: در بیان حروف و حرکاتی که اجزای قافیه باشند بر مذهب عرب - حرکات قافیه

فصل سوم: در احکام این حروف و حرکات

فصل چهارم: در انواع قوافی به نزدیک عرب

فصل پنجم: در عیوب قوافی به نزدیک عرب

فصل ششم: در حروف و حرکات قوافی به نزدیک پارسی گویان

فصل هفتم: در انواع قوافی نزدیک پارسی گویان

فصل هشتم: در قافیه اصلی و معمول و ذکر شایگان

فصل نهم: در بعضی احکام قوافی بر مذهب پارسی گویان

فصل دهم: در عیوب قوافی پارسی

منابع

خواجه نصیرالدین طوسی - معیار الاشعار

کلید واژه ها

کتاب معیار الاشعار خواجه نصیرالدین طوسی ادبیات شعر زندگینامه

مخارج الحروف یا اسباب حدوث الحروف

از جمله مؤلفات شیخ رئیس رساله ای است در بحث از چگونگی پدید آمدن حرف های گفتار و توصیف حرف های زبان عربی و بعضی حرف ها که در عربی نیست. از این رساله دو روایت یا دو انشای مختلف وجود دارد. اختلاف این دو روایت به حدی است که آن را به کاتب و نسخه نویس نمی توان نسبت داد. این کتاب به زبان فارسی و آلمانی و انگلیسی و روسی ترجمه گردیده است.

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

۱. فصل اول فی سبب حدوث الصوت (در سبب پدید آمدن آواز)

۲. فصل دوم فی سبب حدوث الحروف (در سبب پدید آمدن حرف ها)

۳. فصل سوم فی تشریح الحنجره و اللسان (در تشریح حنجره و زبان)

۴. فصل چهارم فی الاسباب الجزئیه لحرف حرف من حروف العرب (در سبب های جزئی یک یک حرف های تازی)

۵. فصل پنجم فی الحروف الشبیهه بهذه الحروف (در حرف هایی که به این حروف مانند است و در زبان تازی نیست)

۶. فصل ششم فی ان هذه الحروف قد تسمع من حركات غیر نطقیه (در اینکه این حروف از حرکت های غیر گفتاری نیز شنیده می شود).

منابع

ابن سینا- مخارج الحروف یا اسباب حدوث الحروف

کلید واژه ها

متاب مخارج الحروف یا اسباب حدوث الحروف ابن سینا علم لغت شناسی زبان ادبیات عرب

کتاب شرح تائیه دعبل خزاعی

به نظم آورنده این قصیده تائیه، شاعر نامدار عرب دعبل بن علی بن رزین خزاعی (۱۴۸- ۲۴۶ ه) است.

شارح این اثر علامه محمد باقر مجلسی است که این اثر خود را ترجمه نامیده است و هدف او آن بوده که قصیده دعبل را برای عامه فارسی زبانان به زبان ساده ترجمه نماید. به همین جهت اگر در ترجمه شعری احتمال دیگری نیز وجود داشته باشد جای ایرادی به شارح نیست چه این امر باعث تطویل می شده که با هدف شارح مغایر بوده است. شارح در آغاز شرح می گوید این قصیده را به درخواست شاه سلطان حسین صفوی به رشته تحریر در آورده و در نظر دارد که قصیده فرزدق و یکی از قصائد سید حمیری را در مدح اهل بیت نیز ترجمه و به آن ملحق کند. شارح در این دفتر به دو اثر دیگر خود اشاره می کند، یک بار به بحار الانوار و سه بار به حیوه القلوب.

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده‌ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده‌ی یازدهم هجری و ده سال اول سده‌ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده‌ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می‌توان به ملا محمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می‌توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملا محمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمدتقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

مقدمه در بیان نسب و برخی از احوال دعبل است.

فصل اول در بیان سندها و اخبار متعدده که متعلق به قصیده دعبل است.

مطلع اول: شامل ۲۷ بیت - مطلع دوم شامل ۱۲۴ بیت

منابع

علامه محمدباقر مجلسی - شرح تائیه دعبل خزاعی

کلید واژه ها

کتاب ادبی کتاب شرح تائیه دعبل خزاعی علامه محمدباقر مجلسی زندگینامه شعر

ابوتمام طائی؛ دیوان شعر

دیوان شعر ابی تمام

می گویند: ابو تمام شعر خود را مدون نکرده است. لیکن آنچنانکه در ص ۳۲۴ «بغیه الوعاه» آمده است، از خواندن عثمان بن مثنی قرظی م ۲۷۳ دیوان شاعر را برای خود او، چنین بر می آید، که شعر وی در روزگار زندگی خودش فراهم آمده، و پس از آن گروهی از اعلام و ادیبان به ترتیب و تلخیص و شرح و حفظ آن همت گمارده اند که از آن جمله اند:

۱- ابو الحسن محمد بن ابراهیم کیسان در گذشته بسال ۳۲۰ که وی را شرحی بر اشعار ابی تمام است.

۲- ابو بکر محمد بن یحیی صولی م ۳۲۵/۶ که دیوان شاعر را به ترتیب حروف معجم در قریب به ۳۰۰ برگ فراهم آورده است.

۳- علی بن حمزه اصفهانی. که اشعار شاعر را به ترتیب انواع مرتب کرده است.

۴- ابو منصور محمد بن احمد از هری شافعی م ۳۸۰ که شرحی بر اشعار شاعر دارد.

۶- خالغ حسین بن محمد رافعی که در حدود سال ۳۸۰ زنده بوده و شرحی بر دیوان شاعر دارد.

۷- وزیر حسین بن علی مغربی در گذشته به سال ۴۱۸، که کتاب اختیار و گزینش شعر ابی تمام دارد.

۸- ابو ریحان محمد بن احمد بیرونی در گذشته بسال ۳۴۰ شرحی بر دیوان ابی تمام دارد که حمومی آن را به خط خود ابو ریحان دیده است.

۹- ابو العلاء احمد بن عبد الله معری متوفی بسال ۴۴۹، که تلخیصی از دیوان شاعر با شرح آن بنام «ذکری حبیب» دارد.

۱۰- ابو زکریا یحیی بن علی خطیب تبریزی متوفی ۵۰۲ که شارح دیوان اوست.

۱۱- ابو البرکات ابن مستوفی مبارک اربلی م ۶۳۷ که شرحی بر دیوان ابو تمام در ۱۰ جلد دارد.

۱۲- ابو الفتح ضیاء الدین نصر بن محمد متوفی ۶۳۷ که حافظ شعر وی بود.

۱۳- ابو الحجاج یوسف بن محمد انصاری م ۶۷۲ که دیوان شعر و حماسه را از حفظ می کرد.

۱۴- محی الدین خیاط «۱» که شرحی بر دیوان ابی تمام دارد.

۱۵- دکتر ملحم ابراهیم اسود، وی شرحی بر دیوان ابی تمام دارد که در مصر چاپ شده است.

نسخه چاپی دیوان ابی تمام ظاهراً بر ترتیب «صولی» است که مرتب بر حروف است. با این تفاوت که اشعار افتاده آن بسیار است. زیرا «نجاشی» در صفحه ۱۲ فهرستش گفته است: ابو تمام را در باره خاندان پیغمبر اشعار فراوانی است. و احمد بن حسین (ره) یادآوری کرده که از دیوان شاعر نسخه کهنه ای دیده است که شاید نوشته در روزگار خود شاعر یا نزدیک به زمانه او بوده و در آن از امامان شیعه تا امام جواد (ع) که ابو تمام در زمان وی در گذشته است یاد نموده، لیکن در دیوان چاپی ابی تمام از این اشعار بسیار چیزی جز همان چکامه رائیه ای که در این کتاب آورده ایم، یافت نمی شود. بنابراین یا آن دستی که باید امین در چاپ باشد، این چکامه ها را بگناه طبع انداخته است، مثل سایر کتب که با آنها نیز چنین کاری کرده اند و یا آنکه در هنگام چاپ به چنین دستنویسی، دسترسی نیافته و یا آنکه نسخه چاپی دیوان همان نسخه مذکور اختصاری «ابو العلاء معری» است.

یکی از آثار ابی تمام که آن را بصورت تألیف در آورده است، دیوان حماسه ای است که بزرگان به آن روی آورده و مردم روزگاران از آن بهره ها برده اند. ابی تمام در این کتاب عیون شعر و وجوه کلام عرب را فراهم آورده است وی این اثر را در خانه «ابی الوفاء ابن سلمه» در همدان آنگاه که نزول برف و باران وی را ناگزیر به پناهندگی به این شهر کرده بود گرد آورد و این کتاب را در ده باب که هر بابی از آن ویژه فنی است مرتب کرد و گروه بسیاری از سرشناسان ادب به شرح آن همت گماردند که از آن جمله اند:

۱- ابو عبد الله محمد بن قاسم ماجیلویه برقی.

۲- ابو الحسن علی بن محمد سمیساطی در گذشته در اواسط قرن چهارم.

۳- ابو الحسین احمد بن فارس بن زکریای لغوی رازی که بسال ۳۹۶ در گذشته است.

۴- ابو عبد الله حسین بن علی بن عبد الله نمری متوفی بسال ۳۸۵ و بنا بر آنچه در ص ۲۴ جلد ۳ «معجم الادباء» آمده است «ابی محمد اسود حسن غندجانی» ردی بر این «نمری» در شرح حماسه، دارد.

۵- ابو الفتح عثمان بن جنی در گذشته به سال ۳۹۲ او را کتابی بنام (المنهج) در اشتقاق شعراء حماسه و شرحی بر مستغلق حماسه است.

۶- ابو الحسن علی بن زید بیهقی.

۷- ابو هلال حسن بن عبد الله بن سعید عسکری که تا سال ۳۹۵ زنده بوده است.

۸- ابو المظفر محمد بن آدم بن کمال هروی نحوی در گذشته سال ۴۱۴

۹- شیخ ابو علی احمد بن محمد مرزوقی اصفهانی متوفی ۴۲۱.

۱۰- ابو العلاء احمد بن عبد الله تنوخی متوفی ۴۴۹.

۱۱- ابو الحسن علی بن احمد بن سیده اندلسی متوفی ۴۵۸.

۱۲- ابو الحسین عبد الله بن احمد بن حسین شاماتی متوفی ۴۷۵.

۱۳- ابو القاسم زید بن علی بن عبد الله فارسی متوفی ۴۶۷.

۱۴- ابو حکیم عبد الله بن ابراهیم بن عبد الله خبری متوفی ۴۷۶.

۱۵- ابو الحجاج یوسف بن سلمان شنتمری متوفی ۴۷۶. وی دیوان حماسه را بر حروف مرتب و آن را شرحی بزرگ کرده است.

۱۶- ابو زکریا یحیی بن علی خطیب تبریزی م ۵۰۲ که وی را سه شرح بر دیوان حماسه است.

۱۷- ابو الحسن علی بن عبد الرحمن اشبیلی در گذشته سال ۵۱۴.

۱۸- ابو المحاسن مسعود بن علی بیهقی متوفی ۵۴۴.

۱۹- ابو البرکات عبد الرحمن ابن محمد انباری متوفی ۵۷۷.

۲۰- ابو اسحق ابراهیم بن محمد حضرمی اشبیلی متوفی ۵۸۴.

۲۱- ابو محمد قاسم بن محمد دیمرتی اصفهانی.

۲۲- شیخ علی بن حسن شمیم حلی در گذشته بسال ۶۰۱.

۲۳- ابو البقاء عبد الله بن حسین بن عبد الله عکبری بغدادی متوفی ۶۱۶.

۲۴- ابو علی حسن بن احمد استرابادی لغوی نحوی

۲۵- المولوی فیض حسین. شرح مختصری بر حماسه دارد که آن را (الفیضی) نامیده است.

۲۶- شیخ لقمان

۲۷- الشیخ سید بن علی مرصفی ازهری معاصر.

به فهرست نجاشی و ابن ندیم و معجم الادباء و بغیه الوعاه و الذریعه رجوع کنید.

ص: ۱۲۸۳

گروه بسیاری در حماسه سازی از ابی تمام تبعیت کرده اند که از آنها ایند:

۱- ابو عباده ولید بن عبیده، بحتری متوفی ۲۸۴.

۲- ابو الحسین احمد بن فارس لغوی رازی در گذشته به سال ۳۶۹

۳- دو فرزند هاشم که هر دو بنام خالدند، یکی ابو بکر و دیگری ابو عثمان سعید متوفی ۳۷۱

۴- ابو هلال حسن بن عبد الله عسکری نحوی.

۵- ابو الحجاج یوسف بن سلیمان شتتوری در گذشته بسال ۶۷۶

۶- ابو حصین محمد بن علی اصفهانی دیمرتی.

۷- ابو دماش که ابن ندیم وی را از دانشمندان نحو و لغت شمرده است.

۸- ابو العباس محمد بن خلف مرزبانی.

۹- ابو السعادات هبت الدین علی معروف به ابن شجری متوفی ۵۴۲

۱۰- شیخ علی بن حسن شمیم حلی در گذشته بسال ۶۰۱

۱۱- ابو الحجاج یوسف بن محمد اندلسی متوفی ۶۵۴

۱۲- صدر الدین علی بن ابی فرج بصری کشته در سال ۶۵۹

۱۳- ابو الحجاج یوسف بن محمد انصاری در گذشته بسال ۶۷۲

آثار ادبی ابی تمام:

۱- الاختیارات من شعر الشعراء. الاختیار من شعر القبایل.

۲- اختیار المقطعات المختار من شعر المحدثین.

۳- نقائص جریر و الاخل و الفحول: که گزینه هائی از قصائد جاهلیت و اسلام است که به «ابن هرمة» پایان می پذیرد، ابن ندیم در ص ۲۳۵ فهرست خود و دیگران این آثار را از او یاد کرده اند.

کسانی که در گزارش زندگی ابی تمام کتاب نوشته اند:

ص: ۱۲۸۴

اخبار و نوادر و خوش بزمی ها و نکته سنجی ها و آداب و اشعار به جا مانده از زمان زندگی «ابی تمام» را گروهی گرد آوری کرده اند که از آن جمله اند:

- ۱- ابو الفضل احمد بن طاهر متوفی ۲۸۰. وی را کتابی است بنام (سراقات- النحویین من ابی تمام).
- ۲- ابو بکر محمد بن یحیی اصولی در گذشته بسال ۳۳۶ که کتاب (اخبار ابی تمام) از اوست و این کتاب با فهرستش در ۳۴۰ صفحه چاپ شده است.
- ۳- ابو القاسم حسن بن بشر آمدی بصری متوفی ۳۷۱ که کتاب (الموازنه بین ابی تمام و البحتری) در ۱۰ جزء دارد و یاقوت حموی در ص ۵۹ ج ۲ معجم الادباء در پیرامون این موازنه گفتگوئی دارد. و نیز این «آمدی» را ردی است بر «ابن عمار» در خطائی که بر «ابی تمام» گرفته است.
- ۴- فرزندان هاشم یعنی دو خالد یکی بنام ابو بکر محمد و دیگری بنام ابو عثمان سعید متوفی بسال ۳۷۱ که آن دو کتاب (اخبار ابی تمام و محاسن شعره) دارند.
- ۵- ابو علی احمد بن محمد مرزوقی اصفهانی متوفی بسال ۴۲۱ که کتابی بنام (الانتصار من ظلمه ابی تمام) دارد و از انتقاداتی که بر ابی تمام کرده اند، دفاع نموده.
- ۶- ابو عبد الله محمد بن عمران مرزبانی متوفی ۴۴۴ که کتاب (اخبار ابی تمام) در تقریبا ۱۰۰ برگ نوشته است.
- ۷- ابو حسین علی بن محمد عدوی سمیساتی که کتاب (اخبار ابی تمام و المختار من شعره) و کتاب (تفضیل ابی نواس علی ابی تمام) از اوست.

۸- ابو ضیاء بشر بن یحییٰ نصیبی که کتاب (سرقات البحتری من ابی تمام) از اوست.

۹- احمد بن عبید الله قطر بلی معروف به «فرید» که کتابی در خطاهای ابی تمام در اسلام و غیر آن، تصنیف کرده است.

۱۰- شیخ یوسف بدیع، قاضی موصل متوفی ۱۰۷۳ که کتاب (هبه الایام فیما یتعلق بابی تمام) در ۳۰۹ صفحه نوشته و به سال ۱۳۵۲ در مصر چاپ شده است.

۱۱- شیخ محمد، علی بن ابی طالب زاهدی جیلانی در گذشته بسال ۱۱۸۱ در نبارس هند.

۱۲- سرور ما محسن امین عاملی مؤلف اعیان الشیعه

۱۳- عمر فروخ که از نویسندگان عصر حاضر است و تالیفی درباره این شاعر دارد که در بیروت در ۱۰۰ صفحه چاپ شده است.

و شرح حال و زندگی ابی تمام را در ص ۱۳۳ طبقات ابن معتز، فهرست این ندیم ص ۲۳۵، تاریخ طبری ص ۹ ج ۱۱، فهرست نجاشی ص ۱۰۲ تاریخ خطیب ۸ ص ۲۴۸. مروج الذهب ۲ ص ۲۸۳ و ۳۵۷. معجم البلدان ۳ ص ۳۷ تاریخ ابن عساکر ۴ ص ۱۸-۶۷. نزهه، الباء ص ۲۱۳. تاریخ ابن خلکان ۱ ص ۱۳۱ رجال ابن داود. خلاصه علامه. مرات الجنان ۲ ص ۱۰۲ معاهد التنصیص ۱ ص ۱۴۱ شذرات الذهب ۲ ص ۷۲. مجالس المؤمنین ص ۴۵۸. کشف الظنون ۱ ص ۵۰۱.

ریاض الحبنه زنوزی در روضه رابعه. امل الامل ص ۸. منتهی المقال ص ۹۶ منهج المقال ص ۹۲. تکلمه امل الامل که از سید ما، صدر کاظمی است دائره المعارف بستانی ۲ ص ۵۶. دائره المعارف اسلامی ۱ ص ۴۲۰ دائره المعارف فرید وجدی ۲ ص ۶۸۵-۶۹۳ و غیر آن، می توان یافت.

ص: ۱۲۸۶

ترجمه الغدير، ج ٤، ص: ٢٢٩؛

بغية الوعاه: ص ٣٢٤، ٤٠٤، [٤٢٣ / ٢ / ٣١٥ رقم ٢٠٦٤، ص ٣٥٩ رقم ٢١٨٩]

تاريخ الأمم و الملوك: ١٢٤ / ٩ حوادث سنه ٢٢٨ هـ

تاريخ ابن خلّكان: ٣٠ / ١، [١٣٣ / ١ / ١١٤ رقم ٤٧]

فهرست النجاشى: ص ١٠٢ [ص ١٤١ رقم ٣٦٧]

شذرات الذهب: ١٤٣ / ٣ حوادث سنه ٢٣١ هـ

فهرست ابن النديم: ص ٢٣٥ [ص ١٩٠]

رجال العلامه الحلّى: ص ٦١ باب ١٣

تكملة أمل الآمل: ص ٢٦٠ رقم ٢٢٦

تاريخ مدينه دمشق: ١٥٢ / ٤ - ١٦٣

رجال النجاشى: ص ١٤١ رقم ٣٦٧

لسان الميزان: ٣٧٩ / ٢ رقم ٢٧٩٦

معجم المطبوعات [٢٩٦ - ٢٩٧]

الطبقات لابن أبى أصيبعه: ٢٠ / ٢

رجال ابن داود: ص ٦٩ رقم ٣٧٦

بغية الوعاه: ١٣٦ / ٢ رقم ١٦٣٤

وفيات الأعيان: ١١ / ٢ رقم ١٤٧

الفهرست لابن النديم: ص ١٩٠

معاهد التنصيص: ٣٨ / ١ رقم ٦

نزهه الألباء: ص ۱۵۵ رقم ۴۵

ریاض الجنه: ۱/ ۳۷۵ رقم ۶۱

معجم الأدباء: ۷/ ۲۶۵، ۸/ ۸۵

مجالس المؤمنین: ۲/ ۵۴۰

طبقات الشعراء: ص ۲۸۲

أمل الآمل: ۱/ ۵۰ رقم ۴۱

منتهی المقال: ص ۱۵۰

كشف الظنون: ۱/ ۷۷۰

مروج الذهب: ۴/ ۷۷

معجم البلدان: ۲/ ۹۴

کلید واژه ها

باده عشق

این کتاب شامل مجموعه شعری دیگری از اشعار عرفانی رهبر کبیر انقلاب اسلامی می باشد که با درخواست و تلاش پیگیر خانم فاطمه طباطبایی سروده اند. باده عشق در بر دارنده بخشی از غزلیات و رباعیات حضرت امام خمینی (ره) و نامه ای عرفانی از آن بزرگوار به خانم فاطمه طباطبایی (همسر گرامی مرحوم حجت الاسلام و المسلمین حاج سید احمد خمینی) است. در این کتاب امام خمینی (ره) توصیه های بسیار مفیدی در جهت کسب علم، تهذیب نفس و اخلاص در عمل بیان فرموده اند. کتاب باده عشق، دارای مقدمه ای به قلم خانم فاطمه طباطبایی می باشد و تمامی غزلیات و رباعیات این دفتر تراوشات ذوقی روح خدا از سال ۶۳ تا ۶۸ می باشد مضاف بر اینکه بعضی از رباعیات به صورت مرتب و غیر مرتب موشح به کلمه فاطمی (فاطمه طباطبایی همسر گرامی مرحوم حجت الاسلام و المسلمین حاج سید احمد خمینی) می باشد.

ص: ۱۲۸۷

ابیات زیر بیت های آغازین یکی از غزل های زیبای ایشان است:

الا یا ایها الساقی برون بر حسرت دل ها *** که جامت حل نماید یکسره اسرار مشکل ها

بمی بر بند راه عقل را از خانقاه دل *** که این دارالجنون هرگز نباشد جای عاقل ها

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

الصمدیه

از آثار گرانبهای یکی از چهره های برجسته و نوابغ جهان اسلام و از فضلا و دانشمندان قرن یازدهم هجری عالم ربانی بهاء الدین عاملی است که به زبان عربی تألیف یافته است. نخستین گام ورود به معارف شکوهمند اسلامی، آشنایی کامل به زبان قرآن است. این آشنایی برای طالبان آن، با فراگیری دو علم صرف و نحو آغاز می شود. یکی از مهم ترین و دقیق ترین آثار شیخ بهایی در نحو، «الفوائد الصمدیه» معروف به صمدیه است که مرحوم شیخ به برادر کوچکش، عبدالصمد دیکته کرده و سپس در اختیار اهل فضل قرار داده است و جزو کتب درسی در مرحله متوسط علم نحو در حوزه های علمیه است. شیخ بهایی با نگارش کتاب صمدیه، نزدیک به پنج قرن است نام خود را در قالب اصلی ترین کتاب های دینی، در راستای آشنایی با علوم اسلامی، یعنی جامع المقدمات حفظ کرده است. این در حالی است که تاریخ او را به عنوان عالمی نحوی نمی شناسد و به اثر او، تنها به دید بررسی آثار بزرگان علم نحو می نگرد.

این اثر با حجم بسیار کم، حاوی یک دوره کامل نحو است که در کمال ایجاز و اختصار و در کمال فصاحت و بلاغت می باشد و به یقین می توان گفت که در عبارات آن اعجازی به کار رفته است و به گفته خودش در آن در و گوهرهای گرانبهای به کار رفته که جز اهل فن و ادب کسی به حقیقت آنها پی نخواهد برد.

شروحي بر اين كتاب نوشته شده است از جمله:

* شرح سيد علي خان بن احمد مدني به نام «الحدائق النديه في شرح فوائد الصمديه (شيخ بهائي)»

* «الدره الثمينه في شرح الصمديه» نوشته محمدجواد ذهني تهراني،

* «القواعد العربيه في شرح الفوائد الصمديه» نوشته علي حسيني،

* «شرح الصمديه» نوشته صادق مهدي حسيني و

* «شرح نموداري صمديه» مرتضي نظري.

معرفي اجمالي نويسنده:

محمدبن عزالدين شيخ حسين جبعي عاملي حارثي همداني، فقيه، محدث، مفسر رياضي، حكيم، اديب، شاعر به زبان فارسي و عربي و جامع علوم عقليه و نقليه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ايراني شيعه، كه در سال ۹۵۳ هجري قمری در «بعلبك» جبل عامل، به دنيا آمد. در همان كودكي همراه پدرش به ايران آمد و نزد او عربي، تفسير و حديث را ياد گرفت و سپس نزد علمای ديگر در قروين و ديگر شهرهای ايران، تحصيلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمي و رسيدن به کمالات، به دستور شاه عباس رياست علمي مذهبي اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شيخ علي منشار'، لقب 'شيخ الاسلامي' از طرف شاه عباس صفوي به او تفويض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس كبير پياده به مشهد مقدس سفر كرد. وی سفرهای ديگري به هرات، آذربايجان، دمشق، فلسطين و مصر و عراق نمود. در هر شهري مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هايي با بعضي از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهي نيز مباحثات علمي و مذهبي با پيشوايان مذاهب ديگر داشت و بالاخره به ايران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتيد او می توان ملاعبدهالله يزدی، صاحب حاشيه تهذيب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فيض کاشاني، ملاصدرا شيرازي و مجلسي اول و ملامحمد صالح مازندراني می باشند. آثار و تأليفات بسياري داشته و كشكول شيخ بهائي و طومار شيخ بهائي از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۱۲۹۰

ساختار بندی کتاب:

مطالب این کتاب در چهار بخش کلی اسماء، افعال، مباحث جمله و مفردات تقسیم بندی می شود که از جمله مطالب آنها:

تعریف کلمه و کلام

تعریف فعل و مختصات آن

تعریف حرف و مختصات آن

تقسیمات اسم...

اسماء

معرب و مبنی

مرفوعات

مونث آوردن فعل

اقسام خبر

نواسخ مبتدا و خبر

موارد حذف فعل در مفعول مطلق

مجرورات

بازگشت ضمیر

اسمائی که مانند فعل عمل می کنند...

در افعال

نواصب

جوازم

عمل نکردن افعال قلوب

باب تنازع عاملین...

مباحث جمله و توابع آن

جملاتی که محل اعراب دارند

جملاتی که محل اعراب ندارند

جمله خبریه

جمله حالیه

جمله مفعول بها

جمله مضاف الیه

جمله جواب شرط

جمله تابع از مفرد...

مفردات

همزه

ان

ام

بل

حتی

قد

قط...

منابع

شیخ بهایی کتاب الصمدیه ادبیات عرب علوم اسلامی

دیوان شیخ بهایی

یکی دیگر از آثار ادبی بهاءالدین محمد عاملی معروف به شیخ بهایی فرزند شیخ عزالدین حسینی بن الصمد از علمای بزرگ جبل عامل لبنان است؛ که در اکثر علوم عصر خویش به درجه استادی نائل گشت و آثار بر جای مانده از او همه حکایت از تبحر، استادی و جامعیت او می کنند.

در این کتاب ابیات پراکنده و رباعیات شیخ، در دیگر آثار ایشان، با تلاش های استاد سعید نفیسی گردآوری شده و به ترتیب حروف هجا ثبت شده است که روی هم رفته ۲۶۱ بیت می شود و در کنار این چهار منظومه چاپ شده است.

ص: ۱۲۹۱

از اشعار فارسی شیخ بهایی گذشته از چند غزل و قطعه و رباعی و ابیات پراکنده که در سفینه ها و مولفات وی باقی مانده چند مثنوی جداگانه مستقل باقی مانده است:

منظومه ای به وزن و سیاق و روش و حتی به لحن و زبان خاص مثنوی جلال الدین محمد بلخی مولوی که شامل ۱۴۳۴ بیت است و بدین بیت آغاز می شود:

گر شما را غفلت و آلائش است *** پیش ما هم رحمت و بخشایش است

شیخ در این منظومه مضامین عارفانه دقیق و دل نشین را در کمال خوبی پرورانده است و اگر در سه جای این منظومه تخلص خود را نیاورده بود، ممکن نبود کسی تصور کند از شیخ بهایی است. اصل مضمون این منظومه داستانی است که شاهی طوطی بی داشته و آن را بسیار گرامی می شمرده و برای آن که طوطی بیناتر و داناتر شود و از مردم کشور او را خبر رساند و با دلسوزی تمام او را از خود دور کرده و به سفر در جزیره ای نزد دانشمندی فرستاده است که جهان گردیده و جهان دیده شود و او را از آنچه بیند آگاه کند و چون در این منظومه داستان طوطی به پایان نرسیده و نتیجه از بازگشت آن گرفته نشده، می توان حدس زد که نا تمام مانده است یا اینکه نسخه ناقص است.

منظومه دوم همان مثنوی «سوانح السفر الحجاز» معروف به نان و حلوا است که به همان وزن و سیاق مثنوی مولوی سروده شده و بسیار معروف و رایج است. شیخ در منظومه «نان و حلوا» جمیع مشاغل و مساعی آدمی زادگان، را باطل و بی حاصل خوانده، هرچه در این دارالغرور اندوخته اند، جز معرفت و اطاعت خداوند یکتا، همه را پوچ و نتیجه غفلت و موجب ندامت می شمارد.

ص: ۱۲۹۲

این منظومه چندین بار در ایران و خارج از ایران جداگانه یا با کتاب های دیگر چاپ شده و نسخه های کامل آن شامل ۴۰۸ بیت است و به این بیت آغاز می شود:

ایها اللاهی عن العهد القديم *** ایها الساهی عن النهج القویم

منظومه شیر و شکر که در کشکول آن را درج کرده است. این مثنوی شامل ۱۴۱ بیت و در بحر خبب که از بحور متداول در میان شعرای عرب است می باشد و پیش از شیخ بهایی کسی در زبان فارسی به این وزن مثنوی نسروده است و بیت اول آن این است:

ای مرکز دایره امکان *** وی زبده عالم کون و مکان

مثنوی دیگری به همان وزن مثنوی مولوی و نان و حلوا که به نام 'نان و پنیر' خوانده شده که شامل ۳۰۹ بیت می باشد و با این بیت آغاز می شود:

ای که روز و شب زنی از علم لاف *** هیچ بر جهلت نداری اعتراف

چنانچه از اشعار شیخ پیداست در غزل و رباعی بهایی سبک شعرای متصوف ایران را در کمال خوبی پیش گرفته و اغلب سخن او به غزلیات معروف فخرالدین عراقی شاعر متصوف قرن هفتم ایران و گاهی نیز به اشعار حافظ شبیه شده است. معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدر شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ساختار بندی کتاب:

غزلیات

مثنویات

۱- نان و حلوا

۲- شیر و شکر

۳- نان و پنیر

اشعار پراکنده

مثنویات پراکنده

مستزاد

مخمس

قطعات

رباعیات

پند اهل دانش و هوش به زبان گربه و موش

منابع

شیخ بهایی - دیوان شیخ بهایی - مقدمه استاد سعید نفیسی

کلید واژه ها

کتاب دیوان شیخ بهایی شیخ بهایی شعر زندگینامه

محرم راز

این اثر از دیگر آثار رهبر کبیر انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره) می باشد. این کتاب شامل تعدادی از غزلیات و رباعیات عرفانی حضرت امام خمینی (ره) است به ضمیمه نامه ای از آن حضرت که در تاریخ ۲۶ ربیع الثانی ۱۴۰۸ هجری قمری (۲۸ آذرماه ۱۳۶۶ شمسی) به یادگار برای مرحوم حجت الاسلام و المسلمین حاج سید احمد خمینی نگاشته اند.

'... و اکنون وقت آن است که وصیت و نصیحت پدرانه به احمد فرزند خود بکنم. پسرم! تو با آنکه در هیچ شغلی از شغل های سران اسلامی ایدهم الله وارد نیستی این سیلی های طاقت فرسا را که می خوری برای آن است که فرزند منی و به حسب فرهنگ غرب و شرق باید من و هر کس به من نزدیک و به ویژه تو که از هر کس نزدیک تری مورد تهمت و آزار و افترا واقع شود. در حقیقت جرم تو این است که فرزند منی و این در نظر آنان کم جرمی نیست، البته بالاتر از اینها هم باید بگویند و خواهند گفت و باید منتظر و مهیا باشی، اما اگر ایمان و اعتقاد به حق تعالی داشته باشی و اعتماد به حکمت و رحمت بی پایان او بکنی، خواهی این تهمت ها و افتراها و آزارهای بی پایان را تحفه ای از دوست برای سرکوب نفسانیت خود بدانی و ابتلایی و امتحانی است الهی برای خالص کردن بندگان خود؛ پس سیلی ها را بخور و شکر خداوند را به جای آور...'!

از غزلیات بسیار زیبا و معروف حضرت امام غزل شرح جلوه است که در ابتدای بخش غزلیات این کتاب آمده است و با این ابیات آغاز می شود:

دیده ای نیست نبیند رخ زیبای تو را *** نیست گوشی که همی نشنود آوای تو را

هیچ دستی نشود جز بر خوان تو دراز *** کس نجوید به جهان جز اثر پای تو را

از جمله رباعیات ایشان:

از دست تو در پیش که فریاد برم *** از دادستان همچو تویی داد برم

گر لطف کنی نوازیم با نظری *** صاحب نظران را همه از یاد برم

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست برداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و

در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ص: ۱۲۹۵

سید روح الله مصطفوی خمینی - محرم راز

کلید واژه ها

کتاب محرم راز امام خمینی (ره) شعر عرفان زندگینامه

المخلاه (توبره)

از دیگر آثار ارزشمند علامه جلیل القدر بهایی می باشد که به زبان عربی تألیف یافته است. مولف خود کتاب «المخلاه-توبره» را کتابی فاخر دانسته و در آغاز کتاب کَشکول در باره اش می نویسد:

'...همان کتاب که از هر چیزی نیک ترین و از شیرین ترینش را در خود دارد و در آغاز جوانی بدان پرداخته ام و آن را تکه تکه گرد کرده، انتظام داده و آنچه را که به روزگار حاصلم گشته بود و چیزهایی را که دل خواهد و دیده لذت دهد، در آن نهاده ام... نسیم قدسی که مشام را آهنگین می کند و دستاوردهای انسی که دل های پوسیده را زنده می کند و ابیات نغزی که به روانی از ساغر نوشیده می افتد و داستان هایی مفتون کننده که به نفاست با روح آدمی در می آمیزد و عروسان معانی که گویی مرواریدهای پراکنده است و مسائلی گران قدر که شایسته است با حروف نور بر سیمای حور نگاشته آید...'

به سخن دیگر المخلاه (توبره) نیز چون کَشکول مجموعه و تألیفی از مطالب گوناگون، نظم و نثر، لطیفه و نغز، پند و اندرز و نوادر حکایات و ظرایف کرامات است که چند سالی از این جا و آن جا گرد و بازنویسی شده است.

از آنجا که شیخ بهایی در این کتاب بسیاری از مطالب را با 'گفت' می آغازد بی آنکه نشانه ای از فاعل این فعل در جایی بنویسد و همین امر از ارزش کتاب به عنوان منبع و مرجع می کاهد.

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرا شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

از جمله لطایف شیخ در کتاب:

سکوت خویش را کالایی دیدم و پاسش داشتم چرا که اگر سودی نبرم زیان نیز نکنم.

افلاطون گفت: به دیدار آن که تو را گران داند، مرو و با آنکه دروغگویت شمردن حدیث مکن و با آن کس که به تو گوش فرا ندهد سخن مگوی.

ای علی! خوردنی با نمک بیاغاز و با نمک به پایان رسان چرا که نمک هفتاد بیماری را درمان می کند.

مورچه از بوی زیره به خاصیتی گریزد و وزغ از جایی که زعفران است پرهیزد و..

منابع

شیخ بهایی - المخلاه (توبره)

کلید واژه ها

کتاب المخلاه (توبره) شیخ بهایی پند و اندرز شعر روایات زندگینامه

کتاب عرفانی

کتاب احیاء العلوم الدین

کتاب احیاء علوم الدین مشهور به 'احیاء العلوم' یکی از بزرگترین کتابهای دینی و اخلاقی و عرفانی و مواظظ که همیشه در عالم اسلام، اهمیت داشته و مورد توجه علمای شیعه و سنی مذهب بوده است و مهم ترین و جامع ترین و معروفترین کتاب 'ابوحامد محمد غزالی'.

نویسنده کتاب:

نویسنده این کتاب، ابوحامد محمد بن محمد غزالی، در سال ۴۵۰ ه ق برابر با ۱۰۵۸ میلادی در طوس به دنیا آمد، در کودکی یتیم شد و خیلی زود بطور جدی مشغول یادگیری علم و علوم مختلف شد. مدتی در طوس و بعد نزد 'ابونصر اسماعیلی' در جرجان، علم آموخت ولی بعد زیر نظر معلمان مختلفی که برجسته ترین آنها 'امام الحرمین جوینی' بود تا سال ۴۷۸ ه ق، درسش را ادامه داد. او که بتدریج یک حکیم الهی و فقیه، متفکر با دیدی وسیع و قدرتمند شده بود، مدتها به عنوان رئیس مدرسه نظامیه خدمت کرد و تدریس کلام اشعری و فقه شافعی می کرد. غزالی مدت یازده سال، دیگر به تفکر و در تنهایی و خلوت نشست و به صورت تجربه عمیق شخصی، روش زندگی صوفیانه را برای خودش انتخاب کرد. این دوران، دوران فعالیت و اخلاقی او بود، بطوری که از ۴۰۴ کتابی که منسوب به اوست، تعداد زیادی را در این دوران نوشت. مدتی بعد به ترغیب دیگران به زندگی علمی برگشت و زمانی هم در مدرسه نظامیه نیشابور، تدریس می کرد. بعد به طوس و خانقاه

برگشت و به تعلیم و هدایت شاگردان در زمینه زندگی صوفیانه پرداخت. او در سال ۵۰۵ ه ق، در سن ۵۵ سالگی در همانجا از دنیا رفت!

ص: ۱۲۹۸

این کتاب را که غزالی در دوران کناره گیری از تدریس در مدرسه نظامیه، و بعد از بروز دگرگونی های روحی و شوریدگی های فکری و بر اثر انتخاب راه مجاهده و ترک مجادله، در ایام سفر و اقامت چند ساله اش به شام و قدس و حجاز نوشت و حاصل مراقبات صوفیانه و مطالعات عالمانه خود را در آن به یادگار گذاشت، در واقع کارنامه بزرگ غزالی در دوران عزلت و تنهایی اش می باشد. کتابی است بزرگ در حدود ۱۶۰۰ صفحه رحلی، طبق طرحی جامع در چهار فصل اساسی که هر کدام به ده بخش، یعنی ده کتاب تقسیم شده است.

موضوع و عناوین:

۱- ربع عبادات: این فصل در رابطه با پرستش و نماز، اسرار الزکوه، روزه، حج، آداب تلاوه قرآن، اذکار و دعوات و کتاب ترتیب الاوراد می باشد.

۲- ربع عادات: در رابطه با آداب و رسوم اجتماعی از قبیل: آداب خوردن، کسب و کار، حلال و حرام، نکاح، آداب برادری و اخوت، عزلت، سفر، امر به معروف و نهی از منکر، آداب السماع والوجد، معیشت و اخلاق النبوه.

۳- ربع مهلکات: کتاب شرح عجائب قلب، ریاضت نفس، شهوت ها، آفات زبان، در مذمت غضب و حقد و حسد، مذمت دنیا، مذمت بخل و حب مال، مذمت جاه و ریاء، مذمت کبر و عجب و غرور.

۴- ربع منجیات: (آنچه که رستگاری است). کتاب توبه، صبر و شکر، خوف و رجاء، فقر و زهد، توحید و توکل، محبت و شوق و انس و رضا، نیت و اخلاص و صدق، مراقبه و محاسبه، کتاب الفکر، کتاب ذکر الموت و مابعد.

در واقع، غزالی در این کتاب، اول علوم را به واجب عینی و واجب کفایی، بعد واجب کفایی را به شرعی و غیرشرعی، بعد غیرشرعی ها را به محمود و مذموم و مباح تقسیم می کند، سپس علوم شرعی پسندیده را در بخش اصول (کتاب، سنت، اجماع امت، آثار صحابه) و مقدمات (لغت و نحو و ...) و متممات (علم اصول، علم رجال و ...) جا می دهد و در بخش فروع به دو قسمت، آنچه که در این جهان به کار می آید و آن علم فقه است و کتب فقهی شامل آنست، و فقها (علمای دنیا) به آن می پردازند و آنچه به آخرت مربوط می شود. چون غزالی متوجه بود که این کتاب برای خواننده معمولی بسیار حجیم است، لذا در کتاب 'الاربعین' با چهل بخش، خلاصه ای از آن را نوشت که مثل چهل بخش کتاب 'احیاء' است ولی از لحاظ تقدم و تأخر با آن نمی خواند.

احیاء العلوم و واکنش دیگران:

این کتاب در زمان حیات مؤلف به سرزمین مغرب رفت. انتشار وسیع این کتاب در شهرها و ممالک اسلامی، خیلی زود واکنش هایی را به دنبال داشت. عده ای به او طعنه ها زدند، فقها او را به فروختن فقه به تصوف و به اقوال یونانیان متهم کردند. ابن عربی، مازری، طرطوشی، قاضی عیاض، ابن منتیر (از مالکیان)، ابن صلاح، یوسف دمشقی، برهان الدین بقاعی (شافعی)، بدرالدین زرکشی، ابن جوزی، ابن تیمیه، ابن قیم (از حنبلیان)، همه از مخالفان او بودند. از آنطرف در کنار این دشمنی ها و طعنه ها، احیاء العلوم طرفداران بسیار زیادی داشت و بصورت مرجعی غنی و اصیل در اخلاق و تصوف علمی درآمد. بطوری که بعضی افراد خط ایات آن را بر برهانیات بوعلی سینا ترجیح می دادند. (به نقل از کشکول شیخ بهائی) و بعضی می گفتند که اگر همه کتب اسلامی از بین برود و فقط این کتاب باقی باشد، جای همه آنها را پر می کند. بعضی هم در اطراف آن، کرامت ها و واقعه های غیبی و قدسی را بروز دادند، مثل اینکه: چون 'قاضی عیاض' فتوا به سوزاندن این کتاب داد، مورد نفرین غزالی قرار گرفت و مرد.

تلخیص و تهذیب کنندگان کتاب:

۱- بهترین و اولین تلخیص از این کتاب، توسط خود نویسنده 'غزالی' در نسخه فارسی، تحت عنوان 'کیمیای سعادت' نوشته شد که از مهمترین کتب اخلاقی و ادبی زبان فارسی است و چون نسخه اصلی و کامل 'احیاء العلوم' موجود نیست. متن کیمیای سعادت در مقام مقایسه، متنی کامل و موثق از تعالیم غزالی است.

۲- لباب الاحیاء، از برادرش احمد غزالی.

۳- منهاج القاصدین، از 'ابن الجوزی'.

۴- عین العلم از محمدبن عثمان بلخی ۱۸۵۶.

بعضی افراد هم مانند محمد زبیدی معروف به سیدمرتضی در ۱۲۰۱ ه ق بر این کتاب شرح نوشته اند. ولی در میان همه تلخیص ها و شرح ها و ترجمه های نگاشته شده بر کتاب احیاء، 'المحججه البیضاء فی تهذیب الاحیاء' نوشته ملامحسن فیض کاشانی، چاپ تهران ۱۳۴۰ هجری شمسی است که موقعیت ممتاز و والایی دارد. مرحوم فیض که خودش محدث و مؤلف زبردست و عالم اخلاقی بود، قدر کتاب احیاء العلوم را خوب فهمید و به همین دلیل به آن اهمیت داد.

توجه:

الف: کتب اخلاقی 'جامع السعادات' از ملامهدی نراقی و 'معراج السعاده' از ملااحمد نراقی به طور واضح، متأثر از احیاء العلوم است و مطالب بسیاری را از این کتاب آورده اند.

ب: سعدی شاعر بزرگ، در گلستان و بوستان خود، از افکار غزالی و خصوصاً 'احیاء العلوم' بسیار بهره گرفته است، آنجا که می گوید: «در هر نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب»، و نیز مولوی در مثنوی اش، تأثیر زیادی پذیرفته است. به غیر از این کتب مشهور، تأثیر مستقیم و غیرمستقیم احیاء العلوم را در بسیاری از کتابهای بزرگ و کوچک در طول تاریخ فرهنگ اسلامی می توان دید.

ص: ۱۳۰۱

کتابهای بزرگ تمدن اسلامی

دائرةالمعارف بزرگ اسلامی

غلامحسین مصاحب - دائرةالمعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب احیاء علوم الدین غزالی کتب اخلاقی کتب عرفانی کتاب شناسی

کتاب جامع الاسرار

کتابی در عرفان و به زبان عربی. نویسنده، سید رکن الدین حیدر حسینی آملی، عارف و مفسر شیعه در قرن هشتم هجری است. این کتاب، جامع اسرار انبیا و اولیاء، به حسب ظاهر و باطن و متصف به مقام محمدی است و هدف اصلی آن «تبیین توحید» می باشد. نویسنده کوشیده تا نشان دهد حقیقت تشیع و تصوف، یکی است. به گفته نویسنده کتاب، بهره برداری از این کتاب، منوط به توجه تام و صفای ذهن و خلوص اعتقاد و تسلیم کامل و یا با مدد گرفتن از عارف کامل، محقق می شود. انگیزه مؤلف، پاسخ (به درخواست گروهی از برادران دینی و صالح و سالک خود، مبنی بر اینکه کتاب جامعی بر اسرار انبیا و اولیاء و اسرار توحید و اقسام آن و حقایق و رموز توحید را بنویسد و براساس قاعده موحدان و محققان اهل الله و صوفیان و موافق با اصول و قواعد مذهب شیعه دوازده امامی، اصول و فروع و شبهات و مغالطه های آن اسرار را، بررسی نماید، بطوریکه تنازع «صوفیه و شیعه» از بین برود و در رفع اختلاف آنها، به کتاب دیگری نیاز نباشد) بوده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

بهاء الدین سید حیدر بن علی بن حیدر (عبیدی حسینی آملی) معروف به 'صوفی' مفسر و عارف مشهور شیعه در قرن هشتم هجری قمری است. فقیه و عالم جلیل القدر و از نوادگان علویان مازندران که خاندانش در آنجا به تشیع، مشهور بودند، از همان کودکی به کسب علم و معرفت پرداخت و بعد از زادگاهش آمل برای بهره مندی بیشتر از علم و دانش، به استرآباد، خراسان و اصفهان رفت، در برگشت از سفر نزد 'فخرالدین حسن بن کیخسرو' آخرین پادشاه آل باوند رفت و از ندیمان مخصوص او شد و بعد از مدتی در سالهای ۷۳۴ تا ۷۶۱ ق به دربار شاه غازی رفت و مدتها در نزد او و برادران شاه بود و جایگاه و موقعیت بلندی پیدا کرد و مال زیادی اندوخت. او در همین ایام، تحولی بزرگ در درونش پیدا شد و به دنبال حقیقت جوئی افتاد، ثروت و زندگی و خانواده اش را گذاشت و به قصد زیارت بارگاه پیغمبر اکرم و ائمه اطهار، از وطنش بیرون آمد، مدتی در اصفهان ماند و بعد با مشایخ صوفیه به حج رفت و در برگشت، به شهرهای نجف، کربلا، بغداد و حله نزد اساتیدی چون نصیرالدین علی بن محمد کاشانی (از فقها و متکلمان شیعه) و فخرالمحققین محمد بن حسن حلّی کسب علم کرد و سال ۷۶۱ ه ق از فخرالمحققین اجازه گرفت. از سالهای آخر عمر او، اطلاعی در دست نیست. این سید بزرگوار،

مدت ۲۰ سال که فقیه و متکلم متعصب بود با این انقلاب درونی اش، تعصب را کنار گذاشت و به تسامح گرایید و عرفان و تشیع را در هم آمیخت. ائمه شیعه را عارف و آنها را صاحب معرفت کشفی می داند. او تألیفات متعدد سودمندی دارد که این کتاب مهمترین اثر اوست که در دوران کهولت و در نجف اشرف، تألیف آن تمام شد.

ص: ۱۳۰۲

نام های کتاب:

این اثر، جامع الانوار، مجمع الاسرار، منبع الانوار، و همین جامع الاسرار و منبع الانوار، نامیده شده است.

ساختار اجمالی کتاب:

کتاب جامع الاسرار، شامل ۳ اصل و هر اصل، شامل ۴ قاعده است. اصل اول: در باب توحید و اقسام آن (که بزرگترین اصل است). ۴ قاعده آن عبارتست از: ۱- بیان فضیلت توحید ۲- تعریف توحید ۳- تقسیم توحید ۴- چگونگی توحید

اصل دوم: تحلیل حقیقت توحید (با تکیه به آیات قرآن و احادیث پیامبر و روایات ولایی و سخنان مشایخ). ۴ قاعده آن عبارتست از: ۱- کلام الله ۲- کلام انبیا ۳- کلام اولیاء الله ۴- گفتار مشایخ عرفان.

اصل سوم: در باب توابع و لواحق اسرار شریعت های الهی. تمام قواعد این اصل سوم، بر سه مفهوم بنیادین عرفان شیعه است. قاعده ۱: بیان شریعت، طریقت، حقیقت. قاعده ۲: اسرار نبوت، رسالت و ولایت که خود، مشتمل بر ۲ بحث است. قاعده ۳: بحث وحی و الهام و کشف، تفاوت علوم کسبی و علوم ارثی و کیفیت تحصیل علوم رسمی و علوم حقیقی. قاعده ۴: در بیان اسلام و ایمان و یقین. مؤلف در موارد متعددی در این کتاب، آراء دیگران را بدون تصرف، نقل و سپس آنرا نقد و بررسی کرده است.

ویژگی کتاب:

از ویژگی های این کتاب، تنوع در روش است به اینصورت که مؤلف از دلایل آیات و روایات و دلایل عقلی، مواهب شهودی و مکاشفات خودش و مکاشفات مشایخ دیگر، صحبت کرده و گاهی در اثبات مسائلی مانند عصمت امامان، از مباحث 'کلامی' استفاده کرده است. بعضی از ابتکارات مؤلف (سید حیدر) در کتاب، ارجاع حضرات خمس به حضرات ثلاث، ارائه وحدت وجود در قالب توحید وجودی، طرح مسائل عرفانی در فضا و چارچوب کاملاً شیعی و به عبارتی، تأکید بر ارائه وجه عرفانی شیعه است. او بر تثلیث عالم (بصورت اعم) تأکید کرده و سعی در ارائه تثلیثی مطالب عرفانی دارد. اساسی ترین بحث کتاب اینکه «شیعیان حقیقی صوفیان اند و صوفیان حقیقی، شیعیان هستند».

ص: ۱۳۰۳

جامع الاسرار از دیدگاه صاحبنظران:

حکما و عرفای بزرگی مانند 'شیخ بهائی' و 'قطب الدین نیریزی' (متوفی ۱۱۷۳) با این کتاب آشنا بودند و مؤلف آن را سید جلیل القدر و عارف معتقد به وحدت وجود گفته اند.

چاپ و نشر کتاب:

از جامع الاسرار، نسخه های خطی متعددی از زمان های گوناگون در دست است و این نشان می دهد که کتاب، نزد اندیشمندان و محققان، شناخته شده بوده است. این کتاب به تصحیح 'عثمان اسماعیل یحیی' و 'هانری کربن' و با مقدمه ای از هر کدام از اینها، به انضمام کتاب شناسی آثار سید حیدر آملی که 'عثمان یحیی' تنظیم کرده، سال ۱۳۴۷ شمسی چاپ و سال ۱۳۶۸ ش تجدید چاپ شد.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از ۱۰ منبع

دائرة المعارف تشیع

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب جامع الاسرار سید حیدر حسینی آملی کتاب شناسی کتب عرفانی عرفان زبان عربی صوفیه تشیع

کتاب تمهید القواعد

کتابی فلسفی در عرفان نظری، به زبان عربی، نویسنده کتاب 'صائن الدین علی بن محمد ترکه اصفهانی' معروف به 'ابن ترکه' حکیم و عارف قرن ۸ و ۹ ه ق. نام کامل کتاب «التمهید فی شرح رساله قواعد التوحید» می باشد. این کتاب شرحی است بر کتاب «قواعد التوحید» ابوحامد صدرالدین محمد ترکه اصفهانی حکیم و عارف قرن ۷ و ۸ هجری قمری و پدر یا پدر بزرگ نویسنده کتاب. مطالب کتاب، بیانات استدلالی و بیشتر عرفانی در اثبات واجب الوجود و صفات کمالیه او و افعال حق تعالی و رابطه انسان و جهان با مبدأ اعلاست.

ص: ۱۳۰۴

صائن الدین علی که حکیم، عارف، فقیه و شاعر و ادیب قرن ۸ و ۹ ه ق و به 'ابن ترکه'، 'ترکه خجندی' و نام های دیگری معروف و کنیه او ابو محمد است. پدرش 'محمد' و پدر بزرگش 'ابو حامد صدرالدین ترکه اصفهانی' حکیم و عارف قرن ۷ و ۸ ه ق بزرگ خاندان اهل علم ترکه اصفهانی در قرون ۷ تا ۱۰ ه ق می باشد. صائن الدین مشهورترین و مهمترین شخصیت این خاندان است. تاریخ ولادت او حدودا سال ۷۷۰ ه ق و مکان تولدش احتمالا در اصفهان بود. سالها نزد برادر بزرگش که از علما آن زمان بود، علوم دینی مثل حدیث، تفسیر، فقه و اصول را یاد گرفت. در سال ۷۸۹ ه ق که تیمور اصفهان را تصرف کرد، بعدا به حجاز و مصر و شام سفر کرد و به همراه برادرانش به سمرقند رفت و از مشایخ صوفیه و علما بهره مند شد. مجددا به ایران آمد و زمانی که خبر درگذشت تیمور را در سال ۸۰۷ شنید، به اصفهان رفت. مدتی آنجا گوشه نشین بود تا اینکه در سال ۸۱۲ ه ق، زمان حکومت اسکندر، صائن الدین در دستگاه حکومتی در شیراز وارد شد. با کشته شدن اسکندر او مجددا عزلت گزید و چون دشمنانش برای او بدگویی می کردند، به خراسان رفت و از طرف شاهرخ، منصب قضاوت به او داده شد. بعد از این انتصاب، او به صوفی گری و خارج شدن از مذهب سنت و جماعت، متهم و سال ۸۳۰، به حبس و تبعید و مصادره اموال محکوم شد. تاریخ درگذشت صائن الدین محمد را حدود سال ۸۳۵ یا ۸۳۶ ه ق، گفته اند. از اساتید او شیخ سراج الدین بلقینی در مصر می باشد. وی ظاهرا از محضر 'شمس الدین محمد بن حمزه فناری' مؤلف مصباح الانس، بهره مند بوده است. این حکیم بزرگ یکی از شخصیت های مؤثر و بانفوذی بود که قبل از ملاصدرا در صدد تلفیق حکمت مشائی و اشراقی و عرفانی برآمد، از همین رو مهمترین حلقه رابط میان ابن سینا و غزالی و سهروردی و ابن عربی و خواجه نصیرالدین طوسی از یک سو و حوزه فلسفی اصفهان و حکمت متعالیه ملاصدراست. بعضی آثار او به عربی و بعضی دیگر آثارش به فارسی است.

مؤلف، در آغاز بحثی اجمالی درباره مبادی تصویری و تصدیقی عرفان و مسائل آن و سپس برخی واژه های متداول و مشترک در عرف حکمای مشایی و عارفان دارد.

- اولین بحث مهم کتاب اشتراک معنوی وجود و اثبات آن (مؤلف توجیه می کند که چرا این مطلب را اولین بحث خود قرار داده است).

- حقیقی بودن وجود و اصاله الوجود (وحدت وجود بین اصاله الوجود، بی میناست).

- بحث بعدی کتاب، وجوب حقیقت وجود (در این مبحث، بعد از نقل استدلالات ملاصدرا، نویسنده کتاب، دلایل دیگری را بیان می کند که حقیقت وجود، مقید به هیچ قیدی حتی قید اطلاق نیست).

- مبحث هویت مطلق وجود واجب و کیفیت صدور اسماء حسنی از آن، مسئله علم واجب به ذات خود و به صفات لازمه ذات!

- نقل و نقد آراء مشائیان درباره علم واجب به ذات خود (در این بخش به مناسبت، شرح فیض اقدس و مقدس و نفس رحمانی).

- در این قسمت کتاب نظر مؤلف درباره مرتبه انسانیت (که این مرتبه جامع جمیع مراتب ظهور و آخرین و کاملترین آن).

- در ادامه بحث قبل، مسئله ضرورت وجود انسان کامل و استدلال بر قول ابن عربی!

- پاسخ به اشکالات وارده به عرفان عملی، خطوط کلی برنامه های عرفان عملی. صائن الدین اصفهانی در این بحث، روشن می کند که بسیاری از روش ها و اعمال منسوب به اهل عرفان، تهمت است و به این مطلب که روش های راستین عرفان، مورد تأیید عقل و شرع است می پردازد.

- آخرین مطلب کتاب تمهیدالقواعد: توصیه به تحصیل علوم حقیقی و نظری (از جمله علم منطق) برای سالک. (این علوم، معیاری است برای کشف راستین از توهمات در معارف ذوقی، البته برای سالکی که مرشد ندارد!!)

کتاب تمهیدالقواعد از منظر بزرگان و فلاسفه

۱- این کتاب از زمان تألیفش، همیشه نزد عرفا و حکما، اهمیت خاصی داشته و بر جریانهای حکمی و عرفانی بعدی، اثرگذار بوده است.

۲- کتاب سالها، کتاب درسی بوده و اساتیدی مثل: سید رضی لاریجانی، آقامیرزاهاشم اشکوری، سیدابوالحسن رفیعی قزوینی، محمدحسین فاضل تونی، آقامیرزا محمود قمی، علامه سید محمدحسین طباطبایی، عبدالله جوادی آملی آنرا تدریس کرده اند.

۳- سید جلال الدین آشتیانی: این کتاب بهترین اثر در اثبات وجود مطلق و برخی مسائل مترتب بر آن است.

۴- محسن جهانگیری: تمهیدالقواعد، از کتب محکم و معتبر در عرفان نظری و مؤلف آن، در عداد شارحان و مبلغان عرفان وحدت وجودی 'ابن عربی' است.

۵- هانری کربن: تمهیدالقواعد، برای مطالعه حکمت شیعی بسیار مهم است.

چاپ و نشر:

اولین بار، در تهران چاپ سنگی به اهتمام شیخ احمد شیرازی سال ۱۳۱۵ ه ق، سال ۱۳۵۵ ش چاپ مجدد همراه با حاشیه 'آقا محمدرضا قمشه ای' و 'میرزا محمود قمی'، سال ۱۳۶۰ ه ش با همان حواشی و مقدمه 'سیدجلال الدین آشتیانی' چاپ در تهران سال ۱۳۸۱ ش، چاپ در قم با ویرایش دوم.

منابع

ابن ترکه اصفهانی - تمهیدالقواعد (ترجمه سید جلال الدین آشتیانی)

عبدالله جوادی آملی - تحریر تمهیدالقواعد

آقابزرگ تهرانی - علی بن محمد ترکه اصفهانی

ص: ۱۳۰۷

کتاب تمهید القواعد صائن الدین ابن ترکه اصفهانی کتاب شناسی کتب عرفانی عرفان عملی تسنن زبان عربی

کتاب توحید علمی و عینی در مکاتب حکمی و عرفانی

مجموعه ۱۴ نامه و مکاتبه فلسفی و عرفانی رد و بدل شده پیرامون توحید و مراتب ذات اسماء و صفات خداوند بین دو عالم عالیقدر، حاج سید احمد طهرانی معروف به 'کربلایی' و حاج شیخ محمدحسین اصفهانی معروف به 'کمپانی' درباره یک بیت از اشعار عطار نیشابوری در «منطق الطیر». این مجموعه که خود، به منزله گنجینه بزرگ علمی در مسائل مختلف معرفتی از دو دیدگاه «حکمت» و «عرفان» می باشد، پاسخی با بینش فلسفی و نظر فلاسفه و حکما یعنی «ادله علمی و برهانی» از مرحوم کمپانی و پاسخی با بینش عرفانی براساس نظر عرفاء یعنی «برهان و شهود و وجدان عینی»، از مرحوم سیداحمد کربلایی است.

نویسنده این مجموعه، مرحوم علامه حاج سید محمدحسین طهرانی، از علماء و عرفای عالیقدر و معاصر، قرن پانزدهم هجری قمری است. از آنجا که مباحث بسیار دقیق و عمیق توحیدی عرفانی و فلسفی نامه های دو طرف، حاوی مطالب عالی علمی، از دو منظر «حکمت و عرفان» و بسیار مهم و نیاز به تحلیل و بررسی داشت، مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانهای المیزان) ضمن درس هایی در حوزه علمیه قم، سه نامه اول مرحوم سید و سه نامه اول مرحوم شیخ را در ایام پنجشنبه و جمعه، تدریس و بر هر یک از نامه ها، عنوان «تذیلات و محاکمات» قرار داده شد. بعد از رحلت ایشان، علامه سیدمحمدحسین حسینی طهرانی (نویسنده کتاب) نظرات خود را بر هشت نامه مانده آن دو بزرگوار اضافه کرده و شرح و تزییل نمودند و بدینسان این کتاب ارزشمند که نگرش توحیدی و معرفتی عارف حکیم را، بررسی کرده و حق را روشن ساخته، براساس تلاش های پی گیر او، تألیف و تدوین شد.

علامه آیه الله حاج سیدمحمدحسین حسینی طهرانی، عالم بزرگ و عارف، حکیم و فقیه معاصر (قرن ۱۵ هجری قمری) فرزند آیه الله حاج سید محمدصادق که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ هجری ق، در طهران بدنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بود، تحصیلات ابتدائی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. با پوشیدن لباس روحانیت، ادامه و در سن ۱۹ سالگی به شهر قم عزیمت کرد. در همان سالهای اول، جزو شاگردان خاص علامه سیدمحمدحسین طباطبائی (صاحب تفسیر المیزان) شد و از دروس حکمت و تفسیر و عرفان عملی ایشان بهره مند گردید. مدت هفت سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگی کسب علم نموده و در سال ۱۳۷۱ ه ق، در سن ۲۶ سالگی برای تکمیل دروس، عازم عراق و در شهر نجف ساکن شد. دروس فقه و اصول فقه و اصول و حدیث و رجال از محضر علماء بزرگ نجف استفاده فراوان برد و بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی و مؤانست و مرآوده با آیه الله حاج سیدجمال الدین گلپایگانی، مراحل عرفانی و سلوکی را پیمود، سپس با مرحوم سید هاشم حداد از عرفای بزرگ متأخر، آشنا و مجذوب وی شد.

علامه طهرانی در سن ۳۳ سالگی بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل اخلاقی و باطنی به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم دین و به امر استاد سلوکی خود، به تهران بازگشت. در خلال سالهای زندگی در تهران و ارشاد و هدایت مردم، بعد از رحلت آیه الله بروجردی و تحركات طاغوتی حکومت پهلوی، در همراهی رهبر فقید انقلاب اسلامی (آیه الله خمینی) از هیچ تلاشی مضایقه نکرد. این بزرگوار، پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. سال ۱۴۱۶ ه ق، در نهم ماه صفر، در مشهد مقدس، دار فانی را وادع گفت. مزار ایشان در قسمت جنوب شرقی صحن انقلاب، در آستانه کفشداری می باشد.

در زمان آخوند ملامحمد کاظم خراسانی، یکی از طلاب خوش ذوق نجف به نام شیخ اسمعیل تبریزی، متخلص به 'نائب' از آخوند خراسانی، در نامه ای، شعر عطار نیشابوری را آورد و معنای بیت دوم را از ایشان سؤال می کند.

دائما او پادشاه مطلق است *** در کمال عز خود مستغرق است

او به سر ناید ز خود آنجا که اوست *** کی رسد عقل وجود آنجا که اوست؟

مرحوم آخوند، جواب مختصری می دهد. شیخ اسمعیل همین سؤال را کتبا از مرحوم آیه الله شیخ محمدحسین اصفهانی (کمپانی) و مرحوم آیه الله حاج سیداحمد طهرانی (کربلایی) نیز می نماید و آنها، جواب هایی برای او می نویسند. از آنجا که شیخ براساس نظریه فلاسفه و حکما پاسخ می دهد و سید براساس نظریه عرفا، این دو جواب با هم مخالف در آمدند، لذا شیخ اسمعیل، ابتدا پاسخ شیخ را به حضور سیداحمد برده و ایشان، پاسخ مفصلی و مستدلی در رد آن مطالب می نویسد، پس از آن تا ۷ مرتبه، شیخ اسمعیل تائب، نامه هر یک از آن دو بزرگوار را به حضور دیگری برده و به این ترتیب مجموعا ۱۴ نامه، میان آنها رد و بدل می شود که هر کدام در روشنگری مطالب و ادای حق، موارد خاص خود را مطرح کرده و در آنها به تناسب مباحث، بسیاری از موارد اختلاف نظر فلاسفه و عرفا، روشن می شود.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

۱- مقدمه جامع علامه طهرانی شامل (تاریخچه و هویت اصل مکاتبات، شرح حال شخصیت ها و عرفای عالیقدری که در این میان از آنها سخن گفته شده (مرحوم کربلایی، مرحوم کمپانی، عطار نیشابوری و...)).

۲- سؤال شیخ اسمعیل تائب از مرحوم آخوند خراسانی درباره معنای شعر عطار

۳- ۷ نامه مرحوم کمپانی در شرح بیت عطار و پاسخ به ایرادات سید احمد

۴- ۷ نامه مرحوم سیداحمد در شرح بیت عطار و ایراد به کمپانی

۵- شش تذییل علامه طباطبایی که شامل ۳ تذییل بر ۳ نامه اول کمپانی و ۳ تذییل بر ۳ نامه اول سید احمد

۶- هشت تذییل علامه محمدحسین طهرانی که شامل ۴ تذییل بر ۴ نامه دیگر سیداحمد و ۴ تذییل بر ۴ نامه مرحوم کمپانی.

بطور کلی تمام مطالب متن و تذیلات، مربوط به مسائل توحیدی و مراتب ذات و اسماء و صفات حضرت حق، وحدت وجود، صرافت وجود و... نهایتاً جایگاه انسان کامل در نظام معرفتی در عالم وجود می باشد که با مطالب دقیق عرفانی و برهان های عقلی همراه است (مشتاقان را به اصل کتاب ارجاع می دهیم).

چاپ و نشر:

این کتاب اولین بار در سال ۱۴۱۰ ه ق، در تهران به چاپ رسید. ناشر کتاب: انتشارات حکمت در تهران.

منابع

سید محمدحسین حسینی طهرانی - توحید علمی و عینی

کلید واژه ها

کتاب توحید علمی و عینی در مکاتب حکمی و عرفانی علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی کتب عرفانی کتب فلسفی
فلسفه عرفان تشیع زبان فارسی

کتاب الله شناسی

کتابی است اعتقادی شامل مباحث کلامی و غیر کلامی، از موضوعات و مباحث مهم توحیدیه به زبان فارسی در قرن معاصر (۱۵ هجری قمری). اصل مباحث، یک دوره تفسیر آیه مبارکه (الله نور السموات و الارض.....) آیه ۳۵ تا آخر، از سوره مبارکه نور، بیست و چهارمین سوره از قرآن مجید، که در معرفت 'الله' و حضور خداوند در همه شریان هستی، امکان لقاء 'الله' و انحصار معرفت الله در لقاء الله. در این مباحث، از مسئله توحید ذاتی و اسمائی و افعالی ذات مقدس خداوند و کیفیت پیدایش عالم آفرینش، ربط حادث به قدیم، نزول نور وجود در مظاهر امکان، حقیقت ولایت و ارتباط موجودات به ذات باریتعالی و.... بحث شده است. مؤلف، علامه آیه الله سید محمدحسین حسینی طهرانی، از علما و فقها و عرفای بزرگ قرن ۱۵ هجری قمری. این کتاب که شامل مباحث فراوان توحیدیه، اعم از کلامی و غیر کلامی است، فقط در ۳ جلد تحریر شده که متأسفانه مؤلف بزرگوار آن، قبل از اتمام جلد سوم، رحلت نمود.

علامه آیه الله حاج سیدمحمدحسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیه الله حاج سید محمدصادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در طهران بدنیآ آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدائی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سالهای نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیه الله حاج شیخ حسین حلی، سیدابوالقاسم خوئی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به مؤانست و مراوده آیه الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیه الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیه الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سید هاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمؤمنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به طهران برگشت. بعد از رحلت آیه اله بروجردی و تحركات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیه الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همانجا رحلت فرمود.

جلد اول بعد از دو مقدمه کوتاه از مؤلف شامل مطالبی در تفسیر آیه نور در معرفه الله و نظر علامه طباطبایی و بحث روایی او در این آیه، حضور حضرت حق در همه شریان هستی، تطبیق آیه نور بر خمسه طیبه، امکان لقاء الهی و وصول به حرم امن او و انحصار معرفه الله در لقاء الله، مطالبی درباره معراج رسول خدا، تفسیر آیه 'فمن كان يرجوا لقاء ربه'، فقرات مناجات و آیات و روایات و تفسیر توحیدی آنها و شعار توحیدی و مباحث بسیاری دیگر.

جلد دوم شامل مباحثی:

- هر راهی غیر از وصول به توحید صحیح و کامل، منحرف است.

- منطق قرآن هر گونه وجود و آثار وجود را منحصر فقط به خدا می داند.

- عشق متقابل خداوند و موجودات.

- معنی تشخیص وجود: لاهوالاهو

- رد کتاب «الانخبار الدخيلة» راجع به توییچ وارد در ماه رجب. این مطلب به عنوان رساله ای در آخر این جلد، ملحق شده است.

جلد سوم شامل مباحثی چون:

- تفسیر سوره تکاثر، در مراتب معرفت خدا، مسائل توحیدی

- قائلین برای اثر وجودی غیر خدا، مبتلا به شرک خفی شده اند

- معنای صحیح وحدت وجود و ابطال حلول و اتحاد

- انحرافات حشویه، شیخیه و قشریه و بی بهره بودن آنها از خداوند

- انحرافات شیخ احمد احسائی و پیروان مکتب او در توحید.

اینها عناوین بسیار مختصری در رابطه با این مجموعه بود، لکن مباحث و مطالب بسیار عمیق و وسیع و گسترده با آیات و روایات متعدد و گفتار بزرگان و حکما و علما و اشعار عرفا به صورت فلسفی و حکمی مطرح و در هر ۳ جلد، تحریر شده است.

جمعی از فضلا- آیت نور (یادنامه علامه طهرانی)

سید محمدحسین حسینی طهرانی- الله شناسی

کلید واژه ها

کتاب الله شناسی علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی کتاب شناسی اعتقاد کتب کلامی کتب عرفانی تفسیر سوره نور زبان فارسی تشیع

کتاب رسائل توحیدی

رسائل توحیدی نوشته محمدحسین طباطبایی به زبان عربی شامل چهار رساله است که پیرامون توحید ذاتی، اسماء حسنا، افعال خداوند سبحان و وسائط میان او و عالم طبیعت می باشد. نگارش این رسائل آنگونه که مؤلف بزرگوار خود در پایان هر یک از رسائل متذکر می گردند، در سالهای ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ (ه ق) و تنظیم نهایی آن در سال ۱۳۶۱ ه ق انجام گرفته است.

معرفی اجمالی نویسنده

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند؛ به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمی کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت.

آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطباییان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و عقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی های کتاب

یکی از ویژگی های این کتاب این است که مؤلف گرانقدر با تبحر کامل در علوم عقلی و نقلی مطالب مطروحه را ابتدا مستدل و مبرهن ساخته و سپس با آیات و روایات فراوانی به تأیید و اقامه ی دلیل نقلی بر آن مطالب می پردازند. در یک فصل ادله عقلی و در فصل پس از آن شواهد نقلی، اعم از آیات و روایات، ذکر می گردد و بدین وسیله هماهنگی کامل میان عقل و وحی را به نمایش می آورند. کتاب از هر دو بعد دارای اهمیت خاصی است، ابتکار و نوآوری هم در پاره ای از براهین به چشم می خورد و هم در استفاده نکات و دقائق از شواهد نقلی.

ص: ۱۳۱۵

رسائل توحیدیه مکرراً توسط ناشرین منتشر شده و توسط مترجمانی چون، علی شیروانی ترجمه گردیده، این کتاب شامل چهار رساله و چندین فصل به شرح زیر است:

۱- رساله توحید: این رساله درباره وحدت حقه وجود و توحید اطلاق ذات اقدس اله سخن می گوید و شامل چندین فصل است که عبارتند از: فصل اول: کلام سوفسطائی و سخن فیلسوف. فصل دوم: وحدت حقه وجود، فصل سوم: نزاهت ذات ا... در همه قیود، فصل چهارم: شواهد نقلی بر نزاهت ذات واجب از همه قیود، فصل پنجم: اسلام و توحید اطلاق.

۲- رساله اسماء الهی: در این رساله سخن از اسم ها و اوصاف حضرت حق که همان تعینات آن ذات مقدس است، می باشد و دارای چندین فصل است که عبارتند از: فصل اول: تقسیم اسماء الهی، فصل دوم: دلالت کتاب و سنت به آنچه گذشت، فصل سوم: مقام احدیت، واحدیت و دیگر تعینات، فصل چهارم: شواهدی از کتاب و سنت، فصل پنجم: اسمی که مبدأ دیگر اسماء است، فصل ششم: اسم اعظم در بیانات معصومین (ع).

۳- رساله افعال الهی: در این رساله پیرامون افعال الهی و متفرعات آن بحث می شود که شامل چندین فصل است که عبارتند از: فصل اول: فاعل حقیقی در همه افعال خداست، فصل دوم: شواهدی از قرآن کریم، فصل سوم: عالم ماده و مرتبه قضا و قدر، فصل چهارم: شواهدی از روایات، فصل پنجم: سعادت و شقاوت ذاتی، فصل ششم: شواهدی از آیات و روایات. فصل هفتم: نفی جبر و تفویض، و جمع بین اختیار و تقدیر، فصل هشتم: شواهدی از روایات، فصل نهم: نحوه انتزاع دیگر افعال الهی، فصل دهم: شواهدی از کتاب و سنت.

۴- رساله و سائط: در این رساله سخن درباره موجوداتی است که واسطه فیض هستند میان حق تعالی و عالم ماده، شامل چندین فصل است که عبارتند از: فصل اول: عوالم کلی وجود، فصل دوم: شواهدی از آیات و روایات بر وساطت اسماء الهی در تنزل وجود، فصل سوم: حجب قلم و لوح و.... و در آخر شیطان، شیطان مجرد و غیرمادی و تکمیل بحث.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی- رسائل توحیدی (ترجمه علی شیروانی هرنندی)

دایره المعارف تشیع- ج ۱۰ صفحه ۴۶۲

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی- طبقات مفسران شیعه- ج ۱ صفحه ۱۹۵

غلامحسین صدری افشار- فرهنگ فارسی اعلام- صفحه ۴۷۱

علی دوانی- مفاخر اسلام- ج ۱۲ صفحه ۲۷۲- ۲۶۷

قنبرعلی کرمانی- کتابشناسی علامه طباطبایی

کلید واژه ها

کتاب رسائل توحیدی سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب عرفانی توحید خداشناسی تشیع زبان عربی قرآن

کتاب رساله الولایه

یکی از آثار نفیس و کم نظیر علامه سید محمدحسین طباطبایی رساله الولایه است که به زبان عربی نوشته شده و در عین اختصار و ایجاز، مطالب محوری را مطرح ساخته و از رازهای نهفته ی دین پرده برداشته است. مرحوم علامه چون خود همانند بعضی از اساتید خاص خویش سالک طریق وصول به مقام رفیع ولی و راهی این راه بود؛ لذا توانست سفرنامه ای بنویسد که همان رساله ولایت است. مؤلف در این رساله از 'ولایه' و 'ولی' شدن سخن گفته است و کمال حقیقی انسان را در سایه پذیرش ولایت الهی امکان پذیر دانسته یعنی انسان در ذات خدا فانی و در بقاء او باقی شود و چنین کسی لایق عنوان ولی می گردد.

ص: ۱۳۱۷

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند؛ به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی های کتاب

یکی از علل پرجاذبه و دلنشین بودن این رساله این است که خود مؤلف مراحل وصول به مقام رفیع ولی ا... را طی کرده است و در واقع حالات و مشاهدات خود را به عنوان یک سفرنامه ی عرفانی گزارش نموده است. در بعضی از مباحث رساله این مطالب را یادآور شده اند که این سخنان در کتابهای دیگران نیست. ایشان تعبیری به این بلندی و عزت و عظمت را در هیچ جایی بیان نکرده اند چرا که ایشان بیش از هر چیز به رساله ولایت اهمیت می دادند و معنای آن را اینگونه بیان کرده اند: «معنای ولایت آن است که انسان به جایی برسد که عالم و آدم را تحت تدبیر خدای سبحان ببیند و لاغیر...».

نظرات دیگران

این رساله ارزنده شاهکار علامه طباطبایی است، چنانکه آیت ا... جوادی آملی آن را بهترین اثر ایشان دانسته و آیت ا... حسن زاده آملی فرموده: «مأدبه ای آسمانی آراسته برای نفوس مستعده به نور ولایت است». مرحوم علامه از تعداد علمای رأی این راه بود که به مقدار اینکه راه را طی کرده توانست برای دیگران باز گو کند یعنی مشهود را مبرهن کند و حضور را حصول و مشهود را مفهوم و عرفان را برهان کند و به قلم بیاورد و بتواند آنچه را یافت مستدل کند.

ص: ۱۳۱۹

این کتاب از جهت اهمیتی که دارد، توسط ناشرین مختلف در سالهای متمادی به چاپ رسیده است و توسط مترجمانی چون حسن زاده آملی و صادق حسن زاده و... ترجمه شده است. این کتاب شامل ۵ فصل به شرح زیر می باشد:

فصل اول: در این فصل مرحوم علامه برای ظاهر دین، باطنی را اثبات کرده است و دلایل عقلی و نقلی را در این خصوص به کار گرفته است.

فصل دوم: در این فصل مرحوم علامه برای روشن شدن کیفیت و نوع اسرار و حقایق دین به بیان ارتباط عالم ماده و عالم مثال و علم عقل با یکدیگر پرداخته است.

فصل سوم: در این فصل مرحوم علامه راهیابی به باطن عالم و اسرار غیب و ارتباط با ماوراء طبیعت را برای همگان امکان پذیر دانسته و آن را منحصر به انبیاء الهی نساخته است.

فصل چهارم: در این فصل مرحوم علامه طریق وصول و دستیابی به شهود حقایق و لقاء... را بیان کرده اند.

فصل پنجم: که آخرین فصل کتاب است مولف محترم تصریح می کند که این فصل توضیح گونه ای است برای مطالب فصل دوم.

مؤلف در این کتاب ۲۲ حدیث از امام علی (ع) درباره معرفت نفس و اهمیت آن ذکر کرده است.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی - طریق عرفان (مترجم صادق حسن زاده)

دائرة المعارف تشیع - ج ۱۰ صفحه ۴۶۳

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱ صفحه ۱۹۵، ج ۴ صفحه ۴۵۴

قنبرعلی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

ص: ۱۳۲۰

کلید واژه ها

کتاب رساله الولایه سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب عرفانی ولایت عرفان زبان عربی تشیع کمال ذات

کتاب اسرار الصلوه

کتاب اسرارالصلوه یکی از آثار و تألیفات ارزشمند آیه الله عبدالله جوادی آملی است. استاد جوادی آملی با بهره گیری فراوان از بحر قرآن و به تبع آن عرفان و به دنبال آن حکمت، به نگارش کتابی با عنوان اسرارالصلوه به زبان عربی همت گماشته و با رویکردی تازه که یکی از مهمترین آنها بحث ارتباط وثیق عالم اعتبار با عالم تکوین است، به بیان بخشی دیگر از دریای معارف این حقیقت والای الهی پرداخته اند. این کتاب توسط علی زمانی قمشه ای با عنوان رازهای نماز ترجمه و منتشر شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرارالصلوه، صهباي حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۳۲۱

این کتاب شامل یک مقدمه، سرآغاز و ۵ بخش به شرح زیر است:

- مقدمه کتاب شامل دو مقام است: ۱. مقام نخست: دلیل عقلی همراه با دلیل نقلی ۲. مقام دوم: دلیل نقلی به پشتوانه دلیل عقلی.

سرآغاز کتاب شامل بحث‌های: اسرار مقدمات نماز و اسرار طهارت و فهم حدیث و... است. بخش‌های مختلف کتاب به شرح زیر می‌باشند:

بخش اول: در اسرار تکبیرهای شروع نماز و ۴ حدیث

بخش دوم: در راز نیت (عبادتهای سه گانه، نقش اخلاص و عقل و روح عمل و...)

بخش سوم: در راز قرائت (اسم اعظم و ویژگی‌های بسم الله و رازهای سوره حمد و...)

بخش چهارم: در راز قیام و رکوع و سجود (حال نمازگزار در نماز، اهمیت سجده و معاد و...)

بخش پنجم: در راز قنوت، تشهد، سلام (تعقیبات نماز، حیات ذکرها و...)

در انتهای کتاب فهرست آیات و روایات و اشعار و اعلام و کتب و منابع نیز آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۳ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است.

ترجمه این کتاب:

این کتاب در ۵ بخش در سال ۱۳۷۳ با عنوان اسرار الصلوه منتشر شده و از آنجا که بسیاری از علاقه‌مندان و آشنایان با آثار استاد اظهاری علاقه کردند که با ترجمه فارسی، نفع این معارف را عمومی‌تر کرده تا همگان از آن بهره‌گیرند، جناب حجه الاسلام آقای علی زمانی قمشه‌ای که از اساتید و فضیلتی حوزه علمیه قم بودند، این کتاب را ترجمه کردند که ترجمه آن در سال ۱۳۸۳ چاپ و منتشر شده است.

عبدالله جوادی آملی - اسرار الصلوه

عبدالله جوادی آملی - رازهای نماز (مترجم؛ علی زمانی قمشه ای)

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب اسرار الصلوه عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی نماز قرآن کتب عرفانی کتب معارف دینی عرفان حکمت

کتاب عرفان حج

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله عبدالله جوادی آملی است. موضوع این کتاب همان طور که از عنوان کتاب پیداست، حج است که مؤلف محترم به طور مختصر اعمال حج، مکانهای مقدس مکه و... را برای خوانندگان علاقه مند تشریح کرده است و ایشان برای تشریح مطالب این کتاب از غررالحکم، وسائل الشیعه، قرآن کریم، اصول کافی، آداب الحرمین و نهج البلاغه بهره گرفته است. در این کتاب اسرار حج از زبان امام سجاد (ع) نیز نقل شده است.

زندگینامه آیت الله عبدالله جوادی آملی:

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۳۲۳

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل مباحث زیر می باشد:

۱. کعبه جلوه عرش خدا در زمین

۲. ابراهیم و اسماعیل، معماران کعبه

۳. تزکیه روح در حج

۴. کعبه مرکز برادری و مساوات

۵. حضور امام زمان (عج) در حج

۶. تفاوت حج با دیگر عبادات

۷. جامه احرام، جامه طاعت

۸. محرمات احرام

۹. حجرالاسود

۱۰. مقام ابراهیم

۱۱. ارکان کعبه

۱۲. اسرار عرفات

۱۳. آب زمزم

۱۴. درجات ایمان

۱۵. نشانه قبولی حج

۱۶. نقش ولایت در پذیرش حج

۱۷. و...

این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط مرکز نشر مشعر در قم به چاپ رسید و منتشر گردیده است.

عبدالله جوادی آملی - عرفان حج

کلید واژه ها

کتاب عرفان حج عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب عرفانی حج اعمال قرآن نهج البلاغه تشیع امام سجاد (ع)

کتاب جرعه ای از بیکران زمزم

این کتاب یکی از آثار آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب پژوهشی پیرامون اسرار جمع است. در عرصه تحقیق و تألیف و ترجمه، آثار گوناگونی پیرامون حقایق و معارف حج، آشنایی با اماکن مقدسه، تاریخ و سرگذشت شخصیت های بزرگ اسلام، بررسی رویدادها و عرضه خاطرات و به ویژه آموزش مسائل و آداب حج وجود دارد که این کتاب تلاشی است در همین راستا که برای حجاج و معتمران توشه و راهنمایی نیکو باشد. متن این کتاب به زبان عربی تحت عنوان 'وجیزه حول اسرار الحج' است.

زندگینامه آیه الله عبدالله جوادی آملی

ص: ۱۳۲۴

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و ۱۰ پیوست و ۵ جهت و یک خاتمه به شرح زیر است:

ص: ۱۳۲۵

۱. پیوست نخست: در بیان اینکه کعبه مثالی است از برای عرض.

۲. پیوست دوم: در بیان اینکه کعبه بر توحید محض پایه گذاری شد.

۳. پیوست سوم: در بیان اینکه قواعد کعبه تنها بر خلوص ناب بنیان نهاده شد و بالا آمد.

۴. پیوست چهارم: در بیان اینکه کعبه پاک است و جز پاکان بر آن دست نمی ساینند.

۵. پیوست پنجم: در بیان اینکه کعبه کهن ترین خانه است که برای مردم قرار داده شده است.

۶. پیوست ششم: در بیان اینکه کعبه مدار رهایی و محور آزادی است.

۷. پیوست هفتم: در بیان اینکه کعبه محل اجتماع و امنیت مردم است.

۸. پیوست هشتم: در بیان اینکه کعبه، بیت الحرام، قیامی است برای مردمان.

۹. پیوست نهم: در بیان اینکه حرمت و عزت کعبه به دلیل حرمت حق و عزت اوست.

۱۰. پیوست دهم: در بیان اینکه حج از مهمترین مظاهر اسلام است.

۱- جهت اول: در بیان اینکه حج، توحید مجسم است.

۲- جهت دوم: در بیان اینکه حج، وحی مجسم است.

۳- جهت سوم: در بیان اینکه حج، معاد مجسم است.

۴- جهت چهارم: در بیان اینکه حج، نمایشگر حکومت والای اسلامی است.

۵- جهت پنجم: در بیان اینکه حج، نمایشگر خلق عظیم است.

خاتمه: در وداع با کعبه و در برخی ویژگی های حجه الوداع.

این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط نشر مشعه در تهران چاپ و منتشر گردیده است و همچنین توسط علی حجتی کرمانی ترجمه شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - جرعه ای از بیکران زمزم

کتاب جرعه ای از بیکران زمزم عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب عرفانی حج آداب زبان عربی حجه الوداع تاریخ اسلام

کتاب عرفان عمره

این کتاب یکی از آثار و تألیفات حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب که مخاطب اصلی آن عمره گزاران هستند، برگرفته از کتاب جرعه ای از صهبای حج و با لحاظ اصلاحات و اضافات صورت گرفته در آن و گاه اضافه نکاتی بدیع از حضرت استاد جوادی آملی درباره حج و عمره است و همچون اصل خویش، مجموعه ای کامل است که از آغاز تا انجام سفر را در برمی گیرد.

زندگینامه (حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحیق مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۳۲۷

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۳ بخش و ۱۷ فصل به شرح زیر است:

۱- بخش یکم: جایگاه و فضیلت عمره

فصل اول: تجسم توحید

فصل دوم: شمه ای از فضایل عمره

۲- بخش دوم: اسرار مناسک و اماکن عمره

فصل اول: سر عمره و ثمرات آن

فصل دوم: احرام در میقات

فصل سوم: وجوب احرام برای ورود به حرم الهی

فصل چهارم: ادب ورود به مسجدالحرام

فصل پنجم: طواف کعبه

فصل ششم: استلام حجر الاسود

فصل هفتم: نماز طواف در مقام ابراهیم

فصل هشتم: تبرک به آب زمزم

فصل نهم: سعی بین صفا و مروه

فصل دهم: تقصیر

فصل یازدهم: پایان عمره

۳- بخش سوم: متمم عمره

فصل اول: عمره تام

فصل دوم: ارتباط عقلی و عاطفی با اهل بیت (ع)

در انتهای کتاب، فهرست آیات، روایات، اشعار و اعلام و کتب و منابع آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۴ توسط مرکز نشر مشعر در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - عرفان عمره

کلید واژه ها

کتاب عرفان عمره عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب عرفانی حج آداب عرفان

کتاب حماسه و عرفان

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. در این کتاب اصول و بنیانهایی از این دو فضیلت انسانی (حماسه و عرفان) شناسایی شده تا با تبیین جایگاه هر یک، زنگارهای باطلی که موجب دور نگهداشتن یکی از دیگری است، زدوده شده و اتحاد و ائتلاف این دو و اینکه هر یک مکمل دیگری است با بیان سیره عملی و علمی شاخصه های معصوم عالم اسلام یعنی امامان بزرگوار (ع)، ترسیم شده است. این مجموعه هماهنگی بیانات مؤلف حکیم است که در محرم سال ۱۴۱۱ (ه.ق) در سطح عموم با ملاحظه شرایط زمانی و مکانی خاص خود ایراد شده است.

ص: ۱۳۲۸

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و ...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل مقدمه ای مفصل و ۳ بخش ۷ فصل به شرح زیر می باشد:

مقدمه شامل مباحث زیر است: جنگ و صلح در نظام آفرینش - توحید، حق فطرت - دین، روح معنوی جامعه - شرافت شهادت - هماهنگی حماسه و عرفان - و...

۱. بخش اول: هماهنگی آیین اسلام با فطرت

فصل ۱: نکاتی پیرامون آیه میثاق

فصل ۲: زوایای توحید

۲. بخش دوم: فضیلت حماسه و عرفان

۳. بخش سوم: عارفان حماسه ساز و حماسه سازان عارف

فصل اول: امیر عارفان و سرآمد حماسه سازان

فصل دوم: سیر مظلومان و پیشاهنگ شهیدان

فصل سوم: مظاهر عرفان در حادثه عاشورا

فصل چهارم: جلوه های حماسی عاشورا

فصل پنجم: سید ساجدان و زینت عابدان

در انتهای کتاب فهرست آیات، روایات، ادعیه، اشعار، اعلام، کتب و منابع و فهرست تفصیلی آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۷ توسط مرکز نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است و همچنین با تنظیم و ویرایش حجه الاسلام حسین رضوانی توسط مرکز فرهنگی نشر رجاء در سال ۱۳۷۲ به طبع رسیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - حماسه و عرفان

کلید واژه ها

کتاب حماسه و عرفان عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب عرفانی عرفان حماسه فضایل اخلاقی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی است. موضوع این کتاب عرفان و اخلاق و به زبان فارسی در دفاع از فلسفه نگاهشسته شده است. رساله سه اصل پاسخ ملاصدرا است به مقام کوتاه نظران و ظاهر بینان و عالم نمایانی که به نام علم و دین با حکمت و عرفان که منشأ تفکرات دینی و حافظ نوامیس آسمانی است، خصومت می ورزند. این رساله که درباره سیر سلوک و تکامل اخلاقی و کشف علوم حقیقی و نیز موانعی که در نیل به وصال به حقیقت در راه سالک نهاده شده است، می باشد. به نظر صدرا موانع و حجاب هایی که اکثر مردم را از ادراک و کسب آن علم محروم می دارد مشتق از سه اصل می باشد که به مناسبت آن، این رساله را نیز سه اصل نامیده است، بنا به قول خودش این اصول بدین قرارند: ۱. اصل اول: جهل است به معرفت نفس که او حقیقت آدمی است ۲. اصل دوم: حب جاه و مال و میل به شهوات و لذات و سایر تمتعات ۳. اصل سوم: تسویلات نفس اماره است و تدلیسات شیطان مکاره و لعین نابکار که بد را نیک و نیک را بد می نماید.

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفاء، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

مقدمه مصحح شامل معرفی نسخه ها و روش تصحیح، شرح حال صدرالمتالهین، دوره های مختلف زندگی صدرالمتالهین، مواد فکری صدرالمتالهین، روش فلسفی صدرالمتالهین، تحلیل موضوعات رساله سه اصل، فهم بطون کلام الهی و...

- رساله سه اصل: این رساله مرتب بر یک مقدمه و ۱۴ باب به شرح زیر است:

۱- باب اول: در بیان اصل اول (جهل نسبت به شناخت نفس)

۲- باب دوم: در بیان اصل دوم (حب مال و جاه و شهوات)

۳- باب سوم: در بیان اصل سوم (تسویلات نفس اماره و تدلیسات شیطان)

۴- باب چهارم: فصل اول در بیان نتیجه اعراض از معرفت نفس و علم معاد

۵- باب پنجم: فصل دوم در بیان نتیجه اصل دوم که متابعت شهوت و...

۶- باب ششم: فصل سوم در بیان نتیجه اصل سوم از روسای شیاطین که...

۷- باب هفتم: فصل دیگر در بیان نصیحت و تنبیه بر طریق سعادت و شقاوت

۸- باب هشتم: فصل در بیان پیدا کردن راه خدای که مسلوک روندگان و مسلک بینندگان است

ص: ۱۳۳۲

۹- باب نهم: خاصیت علم حقیقی و برتری آن نسبت به علوم ظاهری

۱۰ و ۱۱- باب دهم و یازدهم: نور ایمان و لزوم تصفیه و تجلیه

۱۲- باب دوازدهم: شرح نظرات دین شناخت

۱۳- باب سیزدهم: امراض نفس

۱۴- باب چهاردهم: در دانستن عمل صالح و علم نافع

در انتهای کتاب فهرست آیات، احادیث، اقوال، اعلام و اصطلاحات آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۶ توسط انتشارات مولی در تهران منتشر گردیده است. تصحیح و مقدمه بر عهده محمد خواجهی بوده است. این رساله به انضمام منتخب مثنوی و رباعیات ملاصدرا به تصحیح دکتر سیدحسین نصر در سال ۱۳۴۰ به چاپ رسیده است.

منابع

محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی- رساله سه اصل

ناهید باقری خرم دشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب رساله سه اصل ملاصدرا عرفان اخلاق سیر و سلوک فلسفه

الواردات القلیه فی معرفه الربوبیه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) است. این کتاب رساله ای عرفانی- فلسفی به زبان عربی، مشابه کتاب شواهد الربوبیه است در ابواب «خداشناسی، اثبات صانع، وجود، علم واجب الوجود، آیا صادر از واجب الوجود خیر محض است یا خیر مستولی بر شر؟». ملاصدرا مسائل نغز الهی را به نام رازهایی که بر او گشوده شده بی آنکه از کسی گرفته و تقلیدی باشد به روش عرفان و اشراق با عنوان های فیض آورده است که شامل ۴۰ فیض می گردد. در این رساله مدرسان، درباریان، محدثان و فقیهان را نکوهش می کند. بیت هایی به پارسی در متن دیده می شود. این رساله به نام التسیحات القلیه فی معرفه الربوبیه نیز خوانده می شود.

ص: ۱۳۳۳

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدود العالم، المشاعر، شرح شفاء، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل موارد و عناوین زیر است:

۱. پیشگفتار

۲. آشنایی با ملاصدرا

۳. آثاری که تاکنون درباره ملاصدرا نوشته شده است.

۴. نوشته های ملاصدرا

۵. چند کلمه درباره رساله الواردات القلبیه

۶. چگونگی نسخه های رساله الواردات القلبیه

۷. متن عربی، اختلافات رساله در نسخه ها، آیات قرآن و احادیث و اشعار

۸. فهرست مطالب ترجمه

۹. ترجمه فارسی

۱۰. فرهنگ لغات و اصطلاحات رساله

۱۱. فهرست منابع و ماخذ

۱۲. فهرست اعلام و آیات و احادیث

این کتاب در سال ۱۳۵۸ توسط انجمن فلسفه ایران در تهران چاپ و منتشر شده است و ترجمه و تصحیح کتاب بر عهده دکتر

احمد شفیعیها بوده است.

منابع

صدرالدین شیرازی- الواردات القلبیه فی معرفه الربوبیه

ناهید باقری خرم‌دشتی- کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب الواردات القلبیه فی معرفه الربوبیه ملاصدرا عرفان فلسفه

عرفان و عارف نمایان

این کتاب که ترجمه کتاب کسر اصنام الجاهلیه است، یکی از آثار صدرالدین شیرازی به شمار می رود که ترجمه ای از محسن بیدارفر است. در پایان نامه کتاب توضیح این مطلب بیان گردیده است که غرض از این رساله نکوهش شخص یا اشخاص معینی نیست بلکه هدف بیان کردن شیوع فساد در دوران خود است و نشان دادن راه راست و طریق شناخت افراد صالح و عرفای کامل.

ص: ۱۳۳۵

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و ۴ گفتار و ۲۴ فصل و یک خاتمه به شرح زیر است:

۱. گفتار اول: در بیان این معنی است که برترین مقام، رسیدن به معرفت الهی است (شامل ۳ فصل).

۲. گفتار دوم: در این گفتار بیان می کند گو اینکه برترین مقام، داشتن علم است ولی نه هر علمی بلکه برترین همه علم الهی است (شامل ۹ فصل).

۳. گفتار سوم: در ذکر صفات نیکان است، افرادی که رتبه شان پایین تر از مقربین است (شامل ۹ فصل).

۴. گفتار چهارم: ذکر نصایح و مواعظی از قرآن و سنت و اقوال بزرگان که موجب ترغیب و شوق افراد پاک نهاد گردد گو اینکه افراد دل مرده را سودی ندهد (شامل ۳ فصل).

این کتاب در سال ۱۳۴۰ از طرف دانشکده علوم معقول و منقول در تهران به تحقیق محمدتقی دانش پژوه منتشر گردیده است و همچنین در سال ۱۳۷۱ توسط انتشارات الزهراء به چاپ رسیده و منتشر گردیده است. ترجمه این کتاب بر عهده محسن بیدارفر بوده است.

ص: ۱۳۳۷

محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی - عرفان و عارف نمایان ترجمه محسن بیدارفر

ناهدید باقری خرم دشتی - کتاب شناسی جامع ملاصدرا

کلید واژه ها

کتاب عرفان و عارف نمایان ملاصدرا ترجمه کتاب کسر اصنام الجاهلیه عرفان خدانشناسی علم الهی

ایفاظ النائمین

این کتاب که یکی از آثار صدرالمتالهین شیرازی است که بنا بر مشرب حکمت ذوقی و اسلوب شهودی نگاشته شده است. مؤلف در این کتاب خود در پاره ای از موارد به مطالب اسفار اربعه و سایر مؤلفات خود استناد کرده است. صدرالمتالهین در ایفاظ النائمین نیز مانند کتاب ها و رسائل دیگرش بحث خود را از وجود آغاز می کند. این کتاب به زبان عربی بوده و عصاره ای از آرای شهودی و ذوقی و در حقیقت مکمل سایر آثار کشفی ملاصدرا در مباحث وجود انسان، مراتب سلوک روحانی، خلاقیت نفس و تجرد خیال و عوالم برزخ و حشر و رستاخیز است.

زندگینامه صدرالدین شیرازی (ملاصدرا):

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدود العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل موارد و عناوین زیر می باشد:

۱- مقدمه مصحح

۲- ایقاز النائین

۳- انسان گرایی

۴- اشاراتی به کیفیت تصحیح

۵- خطبه مؤلف در بیان علم توحید

۶- تمهید

۷- ارشاد

۸- اعلام

۹- تسجیل

۱۰- وهم و تنبیه

۱۱- ایقاز

۱۲- هدایه

۱۳- افاضه

۱۴- تجلیات

۱۵- لمعات کشفیه

۱۶- نفحات قدسیه

۱۷- اشراقات الهیه

۱۸- تنبیه

۱۹- تنبیه

۲۰- مراتب الناس

۲۱- مقام جمعی

۲۲- منابع شرح حال و آثار صدرالمتالهین

۲۳- فهرست احادیث

این کتاب در سال ۱۳۶۱ توسط موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی در تهران چاپ و منتشر گردیده است و مقدمه و تصحیح کتاب بر عهده دکتر محسن مویدی بوده است.

منابع

محمدبن ابراهیم صدرالدین شیرازی- ایقاظ النائمین

کلید واژه ها

کتاب ایقاظ النائمین ملاصدرا فلسفه عرفان وجود نفس سیر و سلوک

کسر اصنام الجاهلیه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات صدرالدین شیرازی (ملاصدرا) به زبان عربی است. همان طور که از نام این رساله پیداست در رد تصوف دروغین و در ذم و نکوهش متصوفان نادان و ریاکار نگارش یافته است. محتوای کتاب بر خلاف نام بدیع و نو ظهورش، کهنه و دیرینه است و در آن، سخن تازه و مطلب جدیدی که در آثار اسلاف صدرا نیامده باشد به چشم نمی خورد، پایه و اساس کار صدرا در این رساله انتقاد از صوفیان دروغین است که در تاریخ فرهنگ اسلامی سابقه ای دیرینه دارد.

ص: ۱۳۳۹

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری درگذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدود العالم، المشاعر، شرح شفا، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب حاوی یک مقدمه و ۴ مقاله و هر مقاله شامل فصول و خاتمه است:

- مقاله اول: ریاضت به علم نیاز دارد

- مقاله دوم: نتیجه عبادت معرفت است

- مقاله سوم: صفات ابرار

- مقاله چهارم: مواعظ و ذم دنیا

۱- مقاله الاولى: فی ان لارته عندالله من المعرفه بذاته و صفاته و افعاله و... شامل:

- فصل فی ان من شرع فی المجاهده و الرياضه

- فصل فی بطلان شطحيات المتصوفين

- فصل فی ان النظر فی حقایق الاشياء

۲- مقاله الثانيه: فی ان الغايه القصوى فی العبادات البدنيه و... شامل:

- فصل فی بيان ان ای المعارف هی الغايه الحقيقه الوجود الانسان

- فصل فی ان فائده كل صفة كمالیه هی استعدادها لتطهيره لفيضان المعارف

- فصل فی اثبات التفاضل بين علوم المكاشفه و ان اجلها و اشرفها هی معرفه الله

- فصل فی زياده التبيين لهذا الحرام بوجه تفصیلی

- فصل فى بيان تفاضل الاحوال

- فصل توضيح القول فى تفاضل الاعمال

ص: ١٣٤١

- فصل فى ان العالم الربانى مقصود اولى للايجاد و التكوين

- فصل فى سؤالخاتمہ

- فصل فى ذكر نبذ من علامات المحبين الله و اوصافهم

٣- المقالة الثالثة: فى ذكر صفات الابرار و العالمين شامل:

- فصل فى الاشاره الى كيفيه الوصول الى منازلهم

- فصل فى الاشاره الى صفه العشق و الشوق

- فصل فى توضيح القول بان مبدأ الاعمال فى الانسان...

- فصل فى انه لا يعبدالله تعالى من الله

- فصل فى منفعة العبادات فى جلب المنافع الروحانيه و...

- فصل فى تفصيل ما ذكر و كشف ما ستر فى بيان وجوه التناسب فى الصحه و القسم بين الظاهر و الباطن و...

- فصل فى بيان الغرض من الافعال و الاعمال الانسانيه فى العبادات و الاطاعات الشرعيه

- فصل فى بيان السبب فى كون الاعمال القبيحه

- فصل فى بيان سبب الاغاليط التى توجب عدم التمييز بين الاخيار و الاشرار

٤- المقالة الرابعه: فى مواظ حكيمة و نصايح عقليه و مخاطبات روحانيه فى ذم الدنيا و اهلها شامل:

- فصل فى نهى الله عن النظر الى متاع الدنيا

- فصل فى وصايا نبويه فى الزهد عن الدنيا و اهلها

- فصل فى وصايا بعض الانبياء و اولياء

- فصل فى وصايا فيثاغورس

- فصل فى ذكر طرف يسير من وصايا الحكماء و مواظهم

- خاتمہ

این کتاب در سال ۱۳۴۰ توسط انتشارات جامعه طهران در تهران به چاپ رسیده و منتشر گردیده است و همچنین در سال ۱۳۸۱ توسط بنیاد حکمت اسلامی صدرا در تهران منتشر شده است. تصحیح و تحقیق و مقدمه از دکتر حسین جهانگیری است. در انتهای کتاب فهرست آیات قرآنی، اشعار فارسی و عربی، نام اشخاص، مکان ها، گروه ها و نام کتاب ها، اصطلاحات و تعبیرات و فهرست منابع آورده شده است و همچنین دارای پیوست اضافات، منابع احادیث و توضیحات می باشد (این کتاب توسط محسن بیدارفر ترجمه شده است که با نام عرفان و عارف نمایان در سال ۱۳۴۰ و ۱۳۷۱ منتشر گردیده است).

ص: ۱۳۴۲

صدرالدین شیرازی - کسر اصنام الجاهلیه

ناهید باقری خرم‌دشتی - کتاب شناسی جامع صدرا

کلید واژه ها

کتاب کسر اصنام الجاهلیه ملاصدرا عرفان صوفیان

عین نضاح (تحریر تمهید القواعد)

این کتاب شرحی است بر تمهید القواعد^۱ علی بن محمد ترکه اصفهانی^۲ که خود شرحی است بر القواعد التوحید^۳ محمد بن حبیب... ترکه اصفهانی^۴ است. این کتاب ۳ جلدی است و موضوع آن عرفان و تصوف است. در بین همه متون عرفانی کتاب شریف تمهید القواعد ابن ترکه جایگاه ویژه ای دارد که بارزترین مشخصه این کتاب که در دیگر متون عرفانی به ندرت یافت می شود نظری کردن و به عقل و برهان نشان دادن حقایق عرفانی است. استاد جوادی آملی بارها در این کتاب و کتاب عرفانی خود تأکید دارند که عرفان در دو باب گفتگو می کند که یکی توحید چیست؟ و دیگری موحد کیست؟ این دو مسئله از مشکل ترین مباحث عرفان نظری است: اثبات وحدت شخصی و توجیه کثرات، این اثر قدیم عرفانی بار نخست در سال ۱۳۷۲ توسط نشر محترم الزهرا طبع و نشر گردید.

زندگینامه (آیت الله عبدالله جوادی آملی)

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

- مقدمه شارح: محبت اصلی و نزدیک ترین راه آن، تمهید القواعد و مدرسان رسمی آن، برخی مطالب درباره اصل عرفان
- تحریر تمهید القواعد: تمهیدی درباره منزلت عرفان و مکانت عارف
- خطبه کتاب: نقش انبیاء و رسول خاتم (ص) در ادراک توحید حقیقی - ویژگی های تمهید القواعد و...
- مقدمه کتاب: موضوع علم عرفان - مبادی علم عرفان - مسائل علم عرفان - مفاهیم و اصطلاحات و...
- توحید عرفانی و اثبات وحدت شخصی وجود: روش - اشارات - اشتراک معنوی وجود - وجوب حقیقت وجود و...
- موحد و انسان کامل: ضرورت و مظهریت تام انسان کامل - اشارات - اشکالاتی بر مبادی نظری مظهریت تام انسان - اشکالاتی بر مبانی عرفان عملی و وصول به کون جامع - پاسخ اشکالات
- تکمیل و متمیم وحدت شخصی وجود و ارجاع تشکیک از بود به نمود: نقل و نقد براهین وحدت موجود - فراغت عرفان از بحث در اشتراک معنوی مفهوم وجود اشکال در اصل موضوع عرفان نظری - برهان صدیقین به لسان آیات و روایات - موانع و حجب اثبات وحدت شخصی وجود و...
- وحدت اطلاقی وجود در قرآن و سنت: اهمیت وحدت اطلاقی وجود - زبان عرفانی اسمایی قرآن - خدا، مالک حقیقی - حدیث قدسی گنج پنهان - امام هفتم و بیان توحید ناب در قرآن و...
- بیان موحد کامل: توحید و اتحاد و وحدت و درجات موحد - حیات کبرای موحد کامل - نقش بی همتای توحید در تزکیه و...

منابع

عبدالله جوادی آملی - عین نضاخ (تحریر تمهید القواعد)

کلید واژه ها

کتاب عین نضاخ (تحریر تمهید القواعد) عبدالله جوادی آملی عرفان زندگینامه

ص: ۱۳۴۴

یکی از شاگردان مکتب اخلاقی و عرفانی فرید عصر و حسنه دهر، عارف بی دلیل مرحوم آیت الله حاج سید میرزا علی آقای قاضی؛ مرحوم سید جلال و عارف نبیل اهل توحید حاج سید هاشم موسوی حداد می باشد که از قدیمی ترین تلامذه آن آیت الله محسوب و از قدرتمند ترین شاگردان وی در سلوک راه تجرید و در نور دیدن و پشت سر گذاشتن عالم ملک و ملکوت و ورود در عالم جبروت و لاهوت و اندکاک محض و فنای صرف در ذات احدیت حضرت حق جل و علا می باشد.

در این کتاب نحوه تشریف حضرت علامه به محضر حضرت حداد و کیفیت زندگانی و سیره عملیه و حالات و مقامات توحیدیه و احوال شاگردان ایشان ذکر گردیده و در ضمن بیان سفره ها معظم له، به ذکر مباحث دقیق توحیدیه و سلوک الی الله و لزوم تبعیت از استاد و دفاع از عرفان و عرفا بالله و رد تهمت های ناروا بر محیی الدین و معنای وحدت وجود و... پرداخته شده است.

سبب تألیف کتاب:

چنان که علامه طهرانی در باب تألیف این اثر خود می گوید: 'از آنجایی که ولد ارشد و افضل و اعلم آیت الله حاج سید میرزا علی قاضی؛ جناب حاج سید محمد حسن قاضی طباطبایی تبریزی کتابی را بالنسبه مفصل و مشروح در احوالات والد ارجمندشان مرحوم قاضی در دست تألیف دارند که در جلد دوم این مجموعه شرح حالات و ترجمه تلامذه و شاگردان آن بزرگمرد الهی آمده است و چندین بار با پیام شفاهی و اینک با رقیمه کریمه خود کتبا از حقیر خواسته اند تا درباره حضرت آقا حاج سید هاشم حداد آنچه را که می دانم بنویسم و خدمت ایشان تقدیم کنم، لهذا حقیر بر آن شدم که رساله ای گرچه مختصر باشد، آن هم آنچه در حدود فهم و ادراک حقیر بوده است در اینجا گرد آورده و به ایشان و به ارباب سلوک و معرفت تقدیم کنم.'

ص: ۱۳۴۵

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

این کتاب شامل ۱۲ بخش به شرح زیر می باشد:

۱. بخش نخستین: مقدمه تشرف و توفیق به محضر و ملازمت حضور حداد
 ۲. بخش دومین: سفر اول حقیر به اعتاب عالیات در سنه ۱۳۸۱ ه.ق به غیر از سفر بیت الله حرام
 ۳. بخش سومین: سفر دوم حقیر به اعتاب عالیات در سنه ۱۳۸۳ هجری قمری
 ۴. بخش چهارمین: سفر سوم حقیر به اعتاب عالیات در سنه ۱۳۸۵ هجری قمری
 ۵. بخش پنجمین: سفر دو ماهه زیارتی حضرت آقا حاج سید هاشم به ایران و توقف در طهران و زیارت حضرت امام علی بن موسی الرضا (ع)
 ۶. بخش ششمین: سفر چهارم حقیر به اعتاب عالیات در سنه ۱۳۸۷ هجری قمری
 ۷. بخش هفتمین: سفر پنجم حقیر به اعتاب عالیات در سنه ۱۳۸۹ هجری قمری
 ۸. بخش هشتمین: سفر ششم حقیر به اعتاب عالیات در آخر سنه ۱۳۹۰ و اول سنه ۱۳۹۱
 ۹. بخش نهمین: سفر هفتم حقیر به اعتاب عالیات در سنه ۱۳۹۱ هجری قمری
 ۱۰. بخش دهمین: سفر هشتم حقیر به اعتاب عالیات در سنه ۱۳۹۴ هجری قمری
 ۱۱. بخش یازدهمین: سفر نهم و دهم حقیر به اعتاب عالیات در سنه ۱۳۹۵ و سنه ۱۳۹۶ ه.ق
 ۱۲. بخش دوازدهمین: سفر حقیر به شام برای زیارت قبر بی بی زینب (س) و ملاقات با حضرت آقا حاج سید هاشم در عاشورای سنه ۱۴۰۰ هجری قمری
- برخی از عناوین برگزیده و مطالب مهمه کتاب:

مراد از عرفان خداوند- فنا در ذات اوست- خداست که خود را می شناسد- همه باید در راه سیر و سلوک الی الله قدم نهند- جواب مدعیان عدم احتیاج به استاد در سیر و سلوک الی الله- معنی ولایت، عبودیت صرفه و محو نیست شدن در ذات خداست- بررسی و تحلیل پیرامون شخصیات محیی الدین عربی و بیان دیدگاه های مختلف- عرفای غیر شیعه در طول تاریخ یا عارف نبوده اند و یا تقیه می نموده اند- بحث فقهی در جواز بوسیدن عتبه و طواف دور ضریح ائمه (ع)- علل اشتها حضرت امام رضا (ع) به امام غریب و به غوث هذه الامه و غیاثها- آیات داله بر وحدت وجود در قرآن کریم و تحقیقی از مصنف درباره وحدت وجود- شیخ احمد احسائی بدون استاد ریاضت کشید و در وادی خطیر گرفتار آمد- شرحی از عشق و

اشتیاق مرحوم حداد- کیفیت تهجد و حالات فنا فی الله حضرت حاج سید هاشم- صبر و تحمل حداد در شدائد و امتحانات الهیه، ناگفتنی است- تعبد شدید حاج سید هاشم به احکام شرعیه- بیان حداد که: التزام به طاعات و تجنب از معاصی بدون توجه به خدا مجوسیت محضه است- سلوک حضرت حداد مبنی بر لزوم استاد بود- کلام حداد: معانی غامضه اسرار الهیه و ادعیه ائمه بدون توحید قابل فهم نیست- کلام قاضی و حداد: وصول به توحید بدون ولایت محال است- تحفظ و خودداری اکید حاج سید هاشم از بروز کرامات و خوارق عادات- امتحان الهی و فتنه شدید در میان مجتمع اصحاب و محبان حاج سید هاشم حداد.

ص: ۱۳۴۷

سید محمد حسین حسینی طهرانی - روح مجرد (یادنامه موحد عظیم و عارف کبیر حاج سید هاشم موسوی حداد)

کلید واژه ها

کتاب روح مجرد اخلاق عرفان سید هاشم موسوی حداد سیر و سلوک علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی

کتاب رساله سیر و سلوک منسوب به بحر العلوم

در این رساله، علاوه بر شرح حال مرحوم علامه بحر العلوم و صحت انتساب این رساله به ایشان، حقیقت و مقصد سلوک الی الله، کیفیت و آثار سلوک الی الله، و طریق ذکر علامه بحر العلوم با شرحی تفصیلی از حضرت علامه طهرانی بیان گردیده است.

معرفی اجمالی شارح

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدائی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سالهای نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد.

دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خوئی، سید محمد شاهرودی و آقابزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به مؤانست و مرآوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سید هاشم موسوی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیر المؤمنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود.

ص: ۱۳۴۸

سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همانجا رحلت فرمود.

ساختار بندی کتاب

این کتاب شامل دو بخش به شرح زیر است:

۱. بخش اول: طرح کلی از حقیقت سلوک الی الله و مقصد آن، و شرح منازل عالم خلوص و عوالم قبل و بعد از آن: فصل اول: خاصیت عدد چهل در ظهور استعدادات، فصل دوم: معرفت اجمالی مقصد، فصل سوم، دخول به عالم خلوص و معرفت آن، فصل چهارم: سیر در منازل چهل گانه عالم خلوص.

۲. بخش دوم: در طریق سلوک و مسافرت الی الله به دو بیان: فصل اول: بیان اجمالی در طریق سلوک الی الله، فصل دوم، بیان تفصیلی در طریقه سلوک الی ... فصل سوم: آثار سلوک، فصل چهارم: طریق ذکر مؤلف (ره)

نظر صاحب نظران

علامه طهرانی روزی در خدمت استاد علامه طباطبایی عرض می کند که: «حقیر با وجودی که کتب اخلاق و سیر و سلوک و عرفان را بسیار مطالعه نموده ام هیچ کتابی مانند این رساله جامع و شامل و متین و اصولی و مفید و روان و در عین حال مختصر و موجز نیافتم.» علامه طباطبایی از این سخن تعجب کردند و فرمودند: «این نظیر عبارتی است که از مرحوم قاضی شنیدم چه ایشان می فرمود: کتابی بدین پاکیزگی و پر مطلبی در عرفان نوشته نشده است.»

ص: ۱۳۴۹

حضرت آیه الله حاج شیخ عباس قوچانی که وصی مرحوم قاضی هستند می گویند «مرحوم قاضی به این رساله عنایت بسیاری داشته ولی کرارا می فرموده است که من اجازه به جا آوردن اوراد و اذکاری را که در این رساله آورده است به کسی نمی دهم.»

همان طور که در اعیان شیعیه و الذریعه آمده است می توان نتیجه گرفت که نسبت این رساله به بحرالعلوم اقرب و اقوی است. خصوصاً با ملاحظه حالات آن مرحوم که دارای مقام صفای باطن و نورانیت ضمیر بوده و از اسرار و مغیبات بهره وافی داشته است.

منابع

رساله سیر و سلوک منسوب به بحرالعلوم / علامه آیه الله العظمی سید مهدی بن سید مرتضی طباطبایی نجفی - مقدمه و شرح: علامه طهرانی

کلید واژه ها

کتاب عرفانی کتاب رساله سیر و سلوک سید محمد مهدی بحرالعلوم زندگینامه علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی

رساله لب اللباب در سیر و سلوک اولی الالباب

اصل این رساله، اولین دوره از درس های اخلاقی و عرفانی حضرت علامه مفسر و حکیم و عارف آیت الله طباطبایی در حوزه علمیه قم می باشد که توسط حضرت علامه به عنوان تقریرات به رشته تحریر در آمده و با تنقیحات و اضافاتی از ایشان طبع گردیده است. در این کتاب کیفیت سیر و سلوک الی الله به طور اجمالی و تفصیلی، شرح تفصیلی عوالم مقدم بر عالم خلوص، مباحثی همچون شرایط لازم سلوک، مراتب مراقبه، لزوم استاد و طرق مختلفه نفی خواطر، به سبکی جامع و شیوا مطرح گردیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید

ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحركات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

ص: ۱۳۵۰

*مقدمه مؤلف: فطری بودن گرایش به عوالم غیب، صراط مستقیم یعنی جمع میان ظاهر و باطن، دعوت قرآن کریم به تعقل و تزکیه توأما، توصیه صدرالمتألهین به خضوع قلب همراه با فراگیری علوم عقلی، سلسله عرفانی یک قرن اخیر

*معرفت اجمالی و طرح کلی سلوک الی الله: گرفتاری بشر در ظلمت مادیت، سیر و سلوک در اصطلاح عرفا، صعوبت عبور از عالم برزخ و کثرت انفسیه، ورود سالک به عالم روح، مقصد سالک ملازمت است با وجه الله، مراقبه و مراتب و آثار آن، مقصود عرفا از 'می'، مشاهده سالک نفس خود را، استغراق در ذات ربوبی و 'بقا به معبود'، عالم خلوص و اقسام آن، قطع علاقه از ذات خود، و...

*شرح تفصیلی عوالم مقدم بر عالم خلوص: اسلام اکبر، ایمان اکبر، هجرت کبری، جهاد اکبر، اسلام اعظم، ایمان اعظم، هجرت عظمی و جهاد اعظم، مودت ارادی، مقام 'صلوح' و...

*شرح اجمالی طریق و کیفیت سلوک الی الله: لزوم جستجوی دلیل در اثبات حقایق دین، تأثیر تضرع و ابتهاج در حصول ایمان به عالم معنا، گفتگوی حضرت ادریس (ع) با حضرت علامه طباطبایی در خواب، علم و عمل مورت یکدیگرند و...

*شرح تفصیلی طریق و کیفیت سیر الی الله: شرایط لازم سلوک (که شامل ۲۵ مورد است)، طریقه نفی خواطر در رساله بحر العلوم، مراتب مراقبه، منظور عرفا از (عنقا) و (سیمرغ) و...

منابع

سید محمد حسین حسینی طهرانی - رساله لب اللباب در سیر و سلوک اولی الالباب

کلید واژه ها

کتاب رساله لب اللباب در سیر و سلوک اولی الالباب اخلاق عرفان سیر و سلوک علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی

ص: ۱۳۵۱

قصیده عربیه عینیه مشتمل بر مطالب عرفانیه و مآرب روحانیه از سیر طبیعی نفس و سلوک غریزی روح و هبوط در مدارج ناسوتیه و صعود در مدارج ملکوتیه و محتوی است بر تنبیهات و تشویقات سالک در طی طرق و مسالک به قطع علایق بدنیه و رفع عوائق جسمانیه که از لوازم تکمیل نفوس بشریه و از مناظم اکمال مقامات انسانیه است که ترک آنها موجب زیان و خسارات ابدیه و باعث حرمان از نعم و آلاء حقیقیه است و نیز مشعر است به یک نوع استفهام و یک نحو استعلام از اینکه این طائر قدس جاودانی که آن را نفس انسانی می خوانند برای چه در این فرودگاه ظلمانی و این جایگاه زندانی نزول و حلول نموده است و...

مجموع این قصیده که در غالب نسخ بیست و یک بیت است و در بعضی بیست بیت که غدت مفارقه الخ را ندارد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

نظر صاحب‌نظران:

همان‌طور که حکیم الهی در مقدمه آورده است «قصیده عربیه عینیه» ابن سینا در میان قصائد عربیه دیگر مانند خود ایشان در میان علماء و حکما است. چرا که قطع نظر از صنایع شعریه و محسنات بدیعیه و قواعد لفظیه و معنویه و قوانین و نکات ادبیه و تمثیلات و تشبیهات خطاییه و استعارات و کنایات بیانیه که از شرایط و اجزای فصاحت و بلاغت محسوبند مشتمل است بر مطالب عرفانیه.

ساختار بندی کتاب:

در ابتدای این کتاب اشعاری به خامه محمدعلی حکیم الهی فریدنی در باب قصیده عینیه ابن سینا و در اوصاف و آثار شیخ آورده شده است.

بعد از یک مقدمه کوتاه، تاریخ ولادت و وفات شیخ که در ابیاتی گنجانده شده است (به خامه حکیم الهی) آورده شده است.

سپس قصیده عربیه عینیه شیخ آورده شده که بعد از هر بیت معنی آن (چم) و سپس بیت فارسی آن آورده شده و مراد از آن را بیان کرده است (چامه) (هربیتی از آن را به علامت چم به فارسی سره کلمه به کلمه معنی کرده و زیر آن نوشته است پس از آن همان بیت را به علامت چامه به دو بیت فارسی سره معنی کرده و مراد از آن را بیان کرده است).

علاوه بر این پاسخ اجمالی آن نیز به ده بیت فارسی سره سروده است به همان نظر، پس از آن به وجه تکمیل و به طریق تعلیل به یازده بیت عربی نیز آن را جواب داده است. به نحوی که با براهین عقلیه موافق و با آیات قرآنیه مطابق است.

ص: ۱۳۵۳

جهت مثال:

هبطت اليك من المحل الأرفع *** ورفاء ذات تعزز و تمنع

چم

فرود آمد به سوی تو از جایگاه بلندتر

کبوتری خداوند چیرگی و بزرگی

چامه

فرود آمد از جایگاه بلند *** ترا یک کبوتر بسی ارجمند

بود آن کبوتر ترا آنروان *** که باشد بزیر و ببالا روان

ساختاربندی به صورت خلاصه:

- بیست و یک بیت عربی با عنوان (پرسش تازی)

- ده بیت عربی با عنوان (پاسخ تازی): پاسخ به چامه تازی به نظر شیخ

- ده بیت فارسی (پاسخ پارسی): پاسخ به چامه پارسی به نظر شیخ

- یازده بیت عربی (پاسخ تازی): پاسخ به چامه تازی به نظر حکیم الهی

- ده بیت فارسی (پاسخ پارسی): پاسخ به چامه پارسی به نظر حکیم الهی

منابع

ابن سینا- قصیده عینیه

کلید واژه ها

کتاب قصیده عینیه ابن سینا شعر عرفان سیر و سلوک نفس انسان

سر الصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفين)

کتاب شریف سر الصلوه یا معراج السالکین و صلوه العارفين اثری است از عارف کامل، مهاجر و مجاهد فی سبیل الله آیت الله

خمینی (ره). تاریخ نگارش این اثر گرانقدر ۲۱ ربیع الثانی ۱۳۵۸ ه.ق مطابق با ۱۹ خرداد ۱۳۱۸ ه.ش بوده است. در این کتاب سعی در بیان اسرار نماز، راه وصول به حق در نماز، مهم ترین ارکان معراج حقیقی و سر تسلیم در نماز بیان شده است و از دیدگاه امام خمینی این کتاب شمه ای است از صلاه عارفین و سلوک معنوی اهل سلوک و به طور موجز و به زبان خواص اهل عرفان به نگارش در آمده و در رابطه با اسرار نماز و اسرار هر یک از ارکان اذکار نماز پرداخته است. در کتاب فوق که حضرت امام آن را به فرزندشان حاج سید احمد خمینی هدیه نموده اند نامه اخلاقی ایشان به حاج سید احمد آقا آورده شده که خود این نامه اخلاقی و عرفانی در حقیقت وصیت یک پدر به پسر و توصیه ها و پند و اندرزهای ایشان می باشد که بسیار پر محتوا و قابل تأمل است. کتاب سر الصلوه با مقدمه توضیحی آیت الله جوادی آملی که در رابطه با مطالب مندرج در کتاب و شرح و توضیحی بر آن می باشد شروع می شود و با نسخه خطی دست خط مبارک حضرت امام به پایان می رسد که در حقیقت عین مطالب کتاب که به وسیله موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی منتشر شده به قلم و دست خط خود امام در انتهای کتاب موجود است.

ص: ۱۳۵۴

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

این کتاب شامل ۶ فصل و با دو عنوان کلی مقاله اولی و مقاله ثانی می باشد که هر مقاله دارای فصولی بدین شرح است:

فصل اول: مقامات و مدارج انسان

فصل دوم: وصف نماز سالک و نماز ولی کاملی، که سیر را به آخر رسانده

فصل سوم: اشاره به صور ملکی و صورت ملکوتیه و سر اجمالی نماز اهل معرفت و اهل الله و آنکه اصل نمازها یک رکعت است.

فصل چهارم: در بیان حضور قلب و مراتب آن

فصل پنجم: در کیفیت حصول حضور قلب

فصل ششم: اموری که به تحصیل حضور قلب کمک می کند.

مقاله اولی: در مقدمات نماز که خود دارای ۱۰ فصل با عناوین زیر می باشد:

۱- در طهارت ۲- بیان اسرار تطهیر با آب و خاک ۳- شرح معانی روایتی از امام صادق (ع) درباره وضو ۴- روایتی درباره حیظه آدم و وضوی رسول الله در معراج ۵- در ستر عورت ۶- در ازاله نجاست ۷- در مکان مصلی ۸- در اباحه مکان ۹- در اسرار وقت ۱۰- در سر استقبال کعبه

مقاله ثانیه: در مقارنات نماز و مناسبات آن که خود دارای ۱۲ فصل با عناوین ذیل می باشد:

۱- در اسرار اذان و اقامه ۲- در اسرار قیام ۳- در اسرار نیت ۴- در سر تکبیرات افتتاحیه و رفع ید ۵- در بعض اسرار قرائت ۶- در سر استعاذه است ۷- در قرائت ۸- در اشاره اجمالی به تفسیر سوره شریفه توحید ۹- در بعض از اسرار رکوع ۱۰- در سر برداشتن از رکوع ۱۱- در سر سجود ۱۲- در سر تشهد و سلام - خاتمه در تکبیرات ثلاثه اختتامیه - دعا و ختم.

روح الله مصطفوی خمینی - سر الصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفین)

کلید واژه ها

کتاب سر الصلوه امام خمینی (ره) نماز عرفان اخلاق

آداب نماز

کتاب آداب الصلوه یا آداب نماز از آثار ارزشمند حضرت امام خمینی می باشد که تاریخ ختم نگارش آن در تاریخ دوم ربیع الثانی ۱۳۶۱ ه.ق است. در این کتاب به بیان تفصیلی آداب قلبی و اسرار معنوی نماز پرداخته که پیش از تألیف این کتاب در یکی از تصانیف گرانقدر حضرت امام به نام سر الصلوه همین معانی به طور موجز و به زبان خواص اهل عرفان به نگارش در آمده بود؛ لکن آن حضرت به این منظور که عده بیشتری از مطالب آن کتاب فایده برند به تألیف کتاب حاضر به زبانی ساده تر پرداختند. قبلا مطاوی کتاب آداب الصلوه با توضیحات و تصرفات با عنوان پرواز در ملکوت به چاپ رسید اما چاپ های قبلی به عللی که شاید یکی از آنها نداشتن نسخه خطی بوده است به نحو مطلوب صورت نگرفت، از این رو ناشر این کتاب با رعایت امانتداری و کمال دقت پس از بررسی نسخه بدل ها و تطبیق با نسخه اصل که در اختیار موسسه است به چاپ و نشر این اثر همت گماشت. کتاب آداب نماز دارای دو مقدمه است که حضرت امام در سال ۶۳ ه.ش نگاشته اند و در آنها این اثر را به فرزند گرامیشان حاج سید احمد خمینی و خانم فاطمه طباطبایی همسر جناب سید احمد خمینی اهدا فرموده اند متن دست خط این دو مقدمه در این کتاب چاپ شده است. این چاپ همراه با پاورقی ها و توضیحاتی است که در آنها منابع و مأخذ احادیث و اقوال ذکر گردیده و جملات عربی داخل متن ترجمه شده است.

ص: ۱۳۵۷

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

این کتاب شامل مقاله اولی، مقاله ثانیه و مقاله ثالثیه می باشد که هر کدام از این مقالات دارای باب ها و فصولی به شرح ذیل می باشد:

مقاله اولی: در آداب قلبیه و وظایف باطنیه نماز، بلکه تمام عبادات و مناسک که خود دارای ۱۲ فصل با عناوین ذیل است:

- ۱- یکی از آداب قلبیه ۲- مراتب چهار گانه مقامات اهل سلوک ۳- حقیقت و آثار خشوع ۴- اثر تکرار عبادات ۵- ادب محافظت نماز و عبادات دیگر ۶- ادب مراعات و رعایت اعتدال در عبادات ۷- ادب تفهیم به قلب ۸- ادب حضور قلب و نتایج آن ۹- روایاتی راجع به حضور قلب و مراتب آن ۱۰- دعوت و تشویق به تحصیل حضور قلب ۱۱- عدم حضور قلب ناشی از سستی ایمان ۱۲- حب دنیا منشا تشتت خیال.

مقاله ثانیه: در مقدمات نماز و بعضی آداب قلبیه آن که دارای ۵ مقصد به شرح ذیل است:

- ۱- در طهارت ۲- در شمه ای از آداب لباس ۳- در آداب قلبیه مصلی ۴- در آداب قلبیه وقت ۵- در بعضی آداب استقبال.

مقاله ثالثه: در مقارنات نماز که دارای ۸ باب با عناوین ذیل میباشد:

- ۱- در بعضی آداب اذان و اقامه ۲- در قیام ۳- در سر نیت و آداب آن ۴- در تفسیر سوره مبارکه حمد و توحید و قدر ۵- در شمه ای از آداب و اسرار رکوع ۶- در اشاره اجمالی به اسرار و آداب سجود ۷- در اشاره اجمالی به آداب تشهد ۸- در آداب سلام.

خاتمه کتاب: در آداب بعضی از امور داخله و خارجه نماز.

منابع

سید روح الله مصطفوی خمینی - آداب نماز

کلید واژه ها

کتاب آداب نماز امام خمینی (ره) آداب نماز معنویت عرفان

طلب و اراده

بحث طلب و اراده و حواشی آن، از موضوعات مهم علم اصول و از کهن ترین مسائل اعتقادی بشر و یکی از پر جنجال ترین و غامض ترین بحث های مذهبی است. دامنه این بحث به لحاظ محتوا و مضمون به وسعت میدان بحث و مناظره ای است که از دیرباز میان حکمای یونان و بعد اشعریان و اعتزالیان، و سپس متأخرین از حکما در گرفت، ولی چون اغلب آن اندیشمندان در رفع اشکال و حل مسائل مطروحه به اختصار کوشیده اند، نزاع دامن گیر و اشکالات فزونی گرفت تا اینکه حضرت امام در سیر تدریس خارج اصول شان وقتی به این مبحث می رسند افادات درسی را به صورت رساله ای جداگانه رقم می زنند و برای رفع این معضل تاریخی، ریشه های فلسفی و عرفانی و روایتی این بحث را دقیقاً پی گیری کرده و ارتباط مسئله را بر جبر و تفویض و سعادت و شقاوت ذاتی و موجبات آن دو، عمیقانه به تجزیه و تحلیل کشیده اند.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش،

زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست برداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ص: ۱۳۶۰

ساختاربندی کتاب:

از جمله مباحثی که در این کتاب مطرح می شود:

- مسئله جبر و تفویض

- ریشه تاریخی جبر و تفویض

- صفات حق تعالی عین ذات اوست

- اهم دلایل اشاعره بر اراده انسانی و اراده الهی

- پاسخ استدلال محقق خراسانی

- جبر و تفویض در آیات قرآنی

- در بیان مذهب حق: نه جبر و نه تفویض

- در مشیت مطلقه الهی

- در ارتباط علم و اراده الهی با فعل آدمی

- در اینکه ماهیت امکانی منشأ اثر نیستند

- در اختلاف سرشت ها

- در انطباق احکام الهی با فطرت آدمی

منابع

روح الله مصطفوی خمینی - طلب و اراده

کلید واژه ها

کتاب طلب و اراده امام خمینی (ره) علم اصول فلسفه جبر اختیار

مصباح الهدایه الی الخلافه و الولایه

این کتاب یکی از درخشان ترین آثار عرفان اسلامی در دوره متأخر است که به قلم حضرت امام خمینی (ره) به زبان عربی به

رشته تحریر در آمده است. آغاز کلام این رساله، در بیان مرام حدیث معروف و مشهور منسوب به حضرت ختمی مرتبت خطاب به ذات مقدس لایزالی است که عرض می کند: «شناختم تو را آنچنان که حق شناختن است و نپرستیدیم تو را آنچنان که حق پرستیدن است».

چنانچه امام در مقدمه می نویسند این کتاب اثری است عرفانی که خاص خواص نگارش یافته است و مطالب مطروحه در آن جنبه عمومیت ندارد و امام با کمال تواضع علمی گاهی به خواننده هشدار می دهد که 'گمان نمی کنم این مطالب را در غیر این کتاب بینی'!

ص: ۱۳۶۱

در مقدمه این کتاب چنین آمده:

'در این رساله به یاری خدای تعالی که ولی هدایت در آغاز و انجام است گوشه ای از حقیقت خلافت محمدی و نمی از دریای حقیقت ولایت علوی... برای تو کشف نمایم که چگونه این دو حقیقت در عوالم غیب و شهادت سریان داشته و در مراتب نزول و صعود نفوذ دارند و ما این مطالب را به طور اجمال و با زبان اشاره خواهیم گفت.

و اینکه حقیقت نبوت نیز در همه عوالم به طور دوام و بقاء و به گونه ازلی و ابدی جاری است و این همه در دو مشکوه آمده... سپس برای تو خواهم گفت که حقیقت درختی که پدر ما آدم از آن نهی شده بود چیست؟... و سزاوار است که آن را مصباح الهدایه الی الخلافه و الولایه (چراغ راهنمایی فرا راه خلافت و ولایت) بنامیم...!

مشکوه اول: در بعضی از اسرار خلافت محمدی و ولایت علوی در حضرت علمی است که می توان آنها را کشف نمود و اندکی از مقام نبوت که در زبان اولیای معرفت به طور رمز و اشاره بیان شده است.

مشکوه دوم: در بیان بعضی از اسرار خلافت و ولایت و نبوت در نشأه عینی و در دو عالم امر و خلق است که به طور رمز و در پرده گفته می شود.

کتاب مصباح الهدایه با مقدمه بسیار مفصل و جامع استاد سید جلال آشتیانی نیز به چاپ رسیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از

جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست برداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ص: ۱۳۶۲

ساختاربندی کتاب:

از جمله مباحثی که در این کتاب آمده است به شرح زیر می باشد:

عدم امکان معرفت غیب مطلق

وجه جمع میان کثرت و وحدت

نخستین مستفیض و نخستین ظهور

حقیقت خلافت محمدی

حقیقت لیل القدر

نبوت در عالم اسماء

تجلی دو اسم حکم و عدل

سر اعتراض موسی به خضر

سر آیه «الله نور السموات و الارض»

سخن حکیم قمشه ای درباره اعیان

برهان امام بر تعیین مشیت مطلقه

حقیقت عقلیه و جهان وجود

شرح حدیث عقل

معنای خلافت و نبوت و ولایت عقل

مراتب اسمای الهی

ظهور قیامت کبری در همه عوالم

اسفار اربعه

سر اختلاف مقامات انبیاء

سید روح الله مصطفوی خمینی - مصباح الهدایه الی الخلافه و الولایه

کلید واژه ها

کتاب مصباح الهدایه الی الخلافه و الولایه امام خمینی (ره) نبوت ولایت عرفان

کتاب تاریخ و جغرافیا

کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر

کتاب 'مروج الذهب و معادن الجواهر' یعنی 'مرغزار طلا و معادن سنگ های گرانبها'، کتابی است به عربی در تاریخ عمومی و تاریخ جهانی و تمدن بشری مخصوصا تاریخ عرب و خلفای اسلام تا زمان خلافت مطیع عباسی.

معرفی نویسنده:

ابوالحسن علی بن حسین مسعودی حدود سال ۲۸۳ ه ق برابر با ۸۹۶ میلادی متولد شد و در قرن چهارم مشهور شد! در بغداد رشد کرد و تعلیم دید. او برای کسب علم به سفرهای طولانی رفت تا اینکه یک محقق فرهنگی و مورخ و جغرافی دان شد، به ایران سفر کرد. به سند و کشورهای در امتداد خط ساحلی هند و بیشتر به سیلان رفت. بعد به شهرهای ماداگاسکار، آذربایجان، جرجان، سوریه و در پایان نیز به مصر رفت و در 'فسطاط' ساکن شد. مسعودی، عالم و محقق بود و روحیه پژوهش علمی داشت، پدیده های مختلف فیزیکی و فرهنگی را نقادانه، مشاهده و ارزیابی کرد و مطالعاتش در زمینه های مختلف دانش از قبیل تاریخ، جغرافیا، کیهان شناسی، هواشناسی، ستاره شناسی، حقوق، فلسفه و شیوه تطبیقی بود. وی مشاهدات و ایده های خودش را بطور خیلی دقیق، در آثار زیادی ثبت کرد که ۳۶ تای آن در 'الفهرست' آمده ولی تنها متن کامل دو اثر او باقی مانده است که یکی از آنها همین کتاب 'مروج الذهب و معادن الجواهر' می باشد. مسعودی سال ۳۴۵ ه ق برابر با ۹۵۶ میلادی، در سن ۶۲ سالگی در 'فسطاط' از دنیا رفت!

ص: ۱۳۶۳

موضوعات این کتاب، تاریخ نوع بشر، بلکه تاریخ کل جهان آن زمان را شامل می شود. مروج الذهب مشتمل بر ۱۳۲ باب و از منابع مهم تاریخ اسلام و قبل از اسلام است. کتاب با بحثی راجع به خلقت زمین شروع می شود. مسعودی در این کتاب افراد مشهور روی زمین در آن زمان را از لحاظ نژاد، زبان و فرهنگ به هفت گروه تقسیم کرده است:

۱- ایرانی ها

۲- کلدی ای ها و... عربها و کسانی که به آن ها مربوط بودند.

۳- یونانی ها؛ اسلاوها و فرانک ها

۴- لیبیایی و مصری ها

۵- ترک ها

۶- هندیها

۷- چینی ها

طبقه بندی نژادها و فرهنگ های دنیا توسط انسان شناس های جدید، اساسا الگوی مشابهی دارد.

مؤلف و کتاب از دیدگاه صاحب نظران:

۱- ابن خلدون در قرن هشتم، این اثر را در مقدمه و تاریخ 'العبر' خود ذکر می کند و از آن تعریف ارزشمندی دارد. او می گوید که آثار مسعودی یک منبع اساسی است که مورخان بعد به او وابسته بودند. ابن خلدون، مؤلف را شخصیتی می داند که در میان معدود مورخان بزرگ، منبع موثقی است و از او به عنوان کسی که برای اولین بار، رابطه نزدیکی بین تاریخ و جغرافیا دید، تعریف می کند.

۲- ماکس میراف، مسعودی را 'پلینی عرب' مینامد. اگر چه این مقایسه خوبی است ولی موقعیت های مسعودی، جهانی و بالاتر از پلینی و دیگر پیشینیان است. عالمان برجسته دیگری مثل 'جرج سارتن' و دیگران در زمان خودشان که آثار مسعودی به خصوص، مروج الذهب را مطالعه کرده اند، همه اصالت و نبوغ همه جانبه او را میدانند!

چاپ:

۱- این کتاب، قسمت مربوط به هند آن، با ترجمه لاتین، سال ۱۳ در بن، توسط ایوهان گیلدمایستر، چاپ شد.

۲- قسمتی از این کتاب، توسط 'شپرنگر' به انگلیسی ترجمه و سال ۱۸۴۱ به چاپ رساند.

۳- متن کتاب را با ترجمه فرانسوی «باریه دومنار و پاوه دوکورتی» در ذیل متن عربی در ۹ جلد در پاریس به چاپ رساندند. از آن به بعد هم متن کتاب مکرر در مصر چاپ شد.

۴- میرزا حیدرعلی فخرالادباء، سال ۱۳۱۶ ه ق، آن را به دستور ظل السلطان به فارسی ترجمه کرد. نسخه خطی آن در کتابخانه مجلس شورای اسلامی موجود است.

منابع

کتابهای بزرگ تمدن اسلامی

غلامحسین مصاحب- دایرهالمعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر کتب تاریخی مسعودی تاریخ اسلام کتاب شناسی

کتاب تاریخ یعقوبی

تاریخ یعقوبی از قدیمی ترین تاریخ های عمومی و کتابی تاریخی به زبان عربی است. این کتاب، در دو جلد، خلاصه ای است از تاریخ جهان از آغاز تا اواسط قرن سوم هجری! در این کتاب تاریخ، از قرآن مجید و مأخذ اسلامی و کتب عهدین از جمله اناجیل اربعه، نقل و اقتباس شده است!!

معرفی اجمالی نویسنده:

احمدبن ابی یعقوب بن.... واضح یعقوبی و معروف به 'یعقوبی' و 'ابن واضح' و 'ابن الیعقوبی' است، که ایرانی و اصلیت او از اصفهان است. او از نویسندگان بزرگ بود و نسبش تا عباسیان می رسد. از مورخین مشهور و جغرافی دان همان قرن سوم هجری است که با 'ابوحنیفه دینوری' معاصر می باشد. سال ۲۶۰ هجری در ارمنستان و هند و مصر و بلاد مغرب و اکثر بلاد اسلامی، سیاحت ها داشت که در خلال این سفرها، کتاب «البلدان» را نوشت. جد یعقوبی، واضح از شیعیان فداکار بود که جان خود را در این راه، فدا کرد. خودش نیز مذهب شیعه داشت که مواردی از تاریخ و جغرافیای او، بر این مطلب، گواه است. زیرا در کتاب تاریخ، داستان «غدیر خم» و «حدیث ثقلین» را نقل کرده و آیه «اکمال دین» درباره نصب شدن علی (ع) به خلافت پیغمبر اسلام و امامت مسلمانان را تصریح کرده است. با اینهمه، یعقوبی، باورهای شخصی خود را در نگارش تاریخ

دخالت نداده، از این رو، او را یک مورخ بی طرف و معتمد می دانند. وفات یعقوبی را بین سالهای ۲۷۸ و ۲۸۴ گفته اند.

ص: ۱۳۶۵

۱- در اول کتاب، مقدمه ای راجع به تاریخ قبل از اسلام بوده که اکنون در دست نیست اما در بخش فعلی کتاب جلد اول از میانه داستان آفرینش شروع شده است.

۲- سرگذشت پیغمبران از حضرت آدم تا حضرت عیسی (ع). سپس تاریخچه ای از پادشاهان و ملل جهان گفته شده است. او در قسمت پادشاهان فارس و ایران، به فرهنگ و تاریخ ایران پرداخته و درباره نظام کشورداری و دولت ساسانیان، اطلاعات ارزشمندی دارد. از همین جهت، این کتاب از قدیم ترین و مهم ترین منابع برای شناخت دوره ساسانیان، پادشاهان بربری، شاهان موصل و نینوا، بابل، هند، یونان و روم، چین و مصر و آفریقا و یمن و شام و عراق می باشد.

جلد دوم

جلد دوم این کتاب، به تاریخ اسلام اختصاص دارد. شرح زندگی پیغمبر اسلام از ولادت تا بعثت، هجرت، غزوات، سفیران عرب، کاتبان و همسران پیامبر، بعضی خطبه ها و نامه های او، حجه الوداع، وفات و اوصاف و انساب پیغمبر را نگاشته است. قسمت بعدی، راجع به خلفای راشدین و مبحث بعد، دوران حکومت امویان و عباسیان تا روزگار معتمد عباسی (۲۵۶-۲۷۹ ق) است. روش یعقوبی در این کتاب، تحقیق در روایات و گزینش آنهاست که برخلاف برخی از مورخان اخباری مانند «طبری» سلسله اسناد روایات را نگفته، بلکه گزارشی جامع از اخبار و روایات جمع آوری کرده است و اطلاعاتی که داده از جمله خطبه ها و وصایای سیاسی و اخلاقی و نامه های رسمی، دقیق و گاه منحصر به فرد است. او در اثر خودش، مباحث جغرافیائی را نیز مطرح کرده و به گاه شماری ایرانی و رومی، توجه نشان داده است و در ذکر ولادت حضرت عیسی و پیامبر و دوره خلافت خلفا، اطلاعات نجومی داده که برگرفته از منجمانی چون محمدبن موسی خوارزمی، ماشاء الله یهودی است.

ویژگی ممتاز این کتاب، در ذکر احوال امامان شیعه علیهم السلام است. او درباره شخصیت ابوطالب، حدیث غدیر خم، حدیث ثقلین و سرگذشت و سخنان ائمه معصومین تا امام نهم را به مناسبت ذکر وفات این بزرگواران، سخن می گوید که این خود، دلیلی بر شیعه بودن اوست. در کتاب، ماجرای سقیفه، خلفا و امام حسن (ع) و طلحه و زبیر و زبیریان و قیام زیدبن علی (ع) آمده و حتی در وفات امام موسی کاظم (ع) به ذکر روایت عباسی بسنده کرده است.

چاپ و نشر

تاریخ یعقوبی برای اولین بار به کوشش 'هوتسما' از روی نسخه خطی کتابخانه کمبریج در معرفی مؤلف و نقد کتاب، در دو جلد منتشر شد. بخش مربوط به مغرب این کتاب در سال ۱۸۶۰ میلادی به کوشش 'دخویه' خاورشناس هلندی به چاپ رسید که این اولین اثر بود که از این مؤلف در جهان منتشر شد. سال ۱۸۶۱ میلادی، این کتاب با کوشش فرد دیگری از هلند چاپ شد و چاپ جدیدی از این کتاب در سال ۱۳۷۹ق=۱۹۶۰ میلادی، در بیروت شد. کتاب تاریخ یعقوبی توسط شادروان دکتر محمدابراهیم آیتی بیرجندی، در سال ۱۳۳۳ ق به فارسی برگردانده و سال ۱۳۴۲ شمسی در تهران چاپ شد.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از تاریخ نگاری در اسلام، مجمل التواریخ و القصص، تاریخ الیعقوبی و ...

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دائرة المعارف تشیع

کلید واژه ها

کتاب تاریخ یعقوبی کتب تاریخی احمد یعقوبی کتاب شناسی تاریخ اسلام زبان عربی

کتاب تاریخ طبری

ص: ۱۳۶۷

این کتاب تاریخ عمومی از آغاز آفرینش تا سال ۳۰۲ هجری قمری است. نام اصلی کتاب «تاریخ الامم و الرسل و الملوک» و به عربی است ولی به «تاریخ طبری» معروف شده است. کتاب به علت روش خاص مؤلف، اثری منحصر به فرد و معتبر است.

معرفی اجمالی نویسنده

ابوجعفر محمدبن جریربن یزید طبری، محدث و فقیه و مورخ قرن سوم بود که در اوایل سال ۲۲۵ ه ق در آمل که آن زمان از شهرهای طبرستان بود بدنیا آمد، بعد از علمای عراق و شام و مصر، علوم مختلف را یاد گرفت و در بغداد ساکن بود و تا زمان وفاتش هم در آنجا ماند. طبری در علوم زیادی تبحر داشت و حافظ و عارف به قرآن و معانی و احکام آن بود. اطلاعاتش راجع به صحابه و تابعین و افراد بعد از آنان زیاد بود و در مسائل راجع به ایام و اخبار مردم، آگاهی کامل داشت و از همین رو، کتابی در تفسیر قرآن نگاشته و تألیفاتی در فقه و حدیث و نحو و لغت و عروض دارد. کتاب تفسیر قرآن او بنام «جامع البیان عن تاویل القرآن» می باشد و بعد از این کتاب، تاریخ طبری را شروع کرد.

از زهد و ورع او، سخن گویند و از کثرت تألیفات و نوشته هایش نیز بسیار مشهور است. او بر مذهب اهل تسنن بود ولی برخی چون به تشیع او را متهم می کردند، این بود که بعد از وفاتش از ترس مردم عوام، او را شبانه دفن کردند. البته او بر مذهب اهل سنت بود ولی چون در گفته هایش، بعضی حقایق را به مردم آگاهی داده بود، از همین جهت برخی او را شیعه می گفتند. طبری در سال ۳۱۰ ه ق، در سن ۸۶ سالگی در بغداد از دنیا رفت.

ص: ۱۳۶۸

تاریخ طبری از دو بخش «تاریخ جهان» و «تاریخ اسلام» تشکیل شده است. قسمت تاریخ اسلام آن، به ترتیب سال شمار هجری و منحصر به رویداد های سیاسی و شرح جنگ هاست. این بخش با زندگی پیغمبر شروع می شود و تا پایان سال ۳۰۲ ادامه دارد. در این قسمت مجموعه ای از روایات گوناگون است. به اینصورت که ابتدا سلسله راویان و سپس خبر، گزارش شده است. از این رو، تاریخ طبری، صرفاً نقلی است و از مؤلف هیچ نظری نیست و مطالب بدون در نظر گرفتن صحت و سقم آن، ضبط و نوشته شده است.

در قسمت تاریخ جهان، ترتیب آن موضوعی است. درباره زمان و ماهیت آن از ابتدای خلق آدم و حوا و ابلیس و نقل از راویان اخبار و سپس عقاید ادیان و امت های گوناگون و آراء زرتشت را آورده است. طبری، در این کتاب، ذکر تاریخ پادشاهان اشکانی، ایران و روم و پیغمبران را آورده است. او در کتابش زندگی رسول اکرم و نسبت آن حضرت، ازدواج ها و غزوات و فتوح و جنگ های بزرگ مسلمانان با ایرانیان و احوال اصحاب و خلفای راشدین را ذکر می کند و بعد ذکر خلافت امویان و عباسیان را تا سال ۲۴۹ می گوید. این کتاب حدود ۵۰۰ ورق است.

۱- نکته کتاب:

باید بگوئیم که طبری، اگر چه روایات متعدد و متنوع راجع به هر واقعه ای را با امانتداری کامل و در نوع خود بی نظیر آورده و از اینطریق خدمت بزرگی کرده است ولی از طرف دیگر، مطالب غیرواقعی و افسانه های حماسی و خلطها و سهوهای در این کتابش دیده می شود. از همین جهت باید محتوای هر روایت بررسی شود، از شیوه نقل او معلوم است که از منابع مکتوب استفاده کرده است.

طبری، داستان آفرینش و تاریخ پیامبران بنی اسرائیل را عمدتاً از قول راویان مسلمان و به استناد آیات قرآن شرح داده، همچنین عقاید ایرانیان درباره آفرینش و اینکه بعضی ها کیومرث را اولین انسان می دانند، در کتاب آورده است و صرفاً در بخش تاریخ ایران، از منابع ایرانی استفاده کرده است.

طبری هرگاه از منابعی که اجازه نقل حدیث از آنها را داشته استفاده کرده، با بیان «حدثنا» «اخبرنا» «کتب الی» گفته و هرگاه از منابعی که اجازه نقل حدیث آن را نداشته، استفاده کرده، با ذکر «قالوا» «حدثوا» «روی» «ذکر»، مطلب را بیان کرده است.

کتاب تاریخ طبری، به سبب جامعیت بخش تاریخ اسلام آن، در بین تواریخ اسلامی بی نظیر است. شیوه تدوین مطلب (کنار هم قرار دادن روایات مختلف و گاه متضاد درباره یک واقعه) ارزش کتاب را برای محققین به مراتب بیشتر و امکان نقد و ارزیابی را فراهم کرده است. این کتاب، تا قرن هفتم که ابن اثیر^۱ (متوفی ۶۳۰) کتاب «الکامل» خودش را تا حوادث ۳۰۲ براساس آن نوشت، بر تاریخ نگاری مسلمانان تأثیر مستقیم داشت.

چاپ و نشر:

بین سالهای ۱۲۹۶ تا ۱۳۱۹ ق = ۱۸۷۹ تا ۱۹۱۰ میلادی، دخویه با همکاری گروهی از خاورشناسان، متن کامل تاریخ طبری را در سیزده مجلد همراه با سه جلد ضمیمه آن در «لیدن» چاپ کرد. این کتاب چندین بار ترجمه شده است. ابوعلی بلعمی در قرن چهارم، تاریخ طبری را تهذیب و به فارسی برگرداند که اکنون دردست است. همین کار را ابوالقاسم پاینده با حذف اسناد و روایتهای مکرر به انضمام «صله تاریخ طبری» نیز کرد و در ۱۶ مجلد منتشر ساخت. بعضی از خاورشناسان از جمله 'باسورث' و 'روزنتال' زیر نظر 'احسان یارشاطر' متن کامل این کتاب را به انگلیسی ترجمه کرد و در ۳۸ جلد چاپ کردند. باید گفت که طبری بر تاریخ خود ذیل نوشت. بعداً نیز ذیل هایی بر کتاب او نوشته شد که از آن جمله «صله تاریخ ابطری» نوشته غریب بن سعد قرطبی و «تکمله تاریخ طبری» نوشته محمدبن عبدالملک همدانی است.

دانشنامه جهان اسلام به نقل از تاریخ طبری، مجله المجمع العلمی العراقی (ج ۱، ۲، ۳، ۸)، الغدیر فی اثرات الاسلامی ابن ندیم تراثنا (طبری)

کلید واژه ها

کتاب تاریخ طبری ابوجعفر محمد ابن جریر طبری کتب تاریخی کتاب شناسی تاریخ اسلام زبان عربی تسنن

کتاب تاریخ ادبیات در ایران

کتابی است درباره تاریخ ادبیات ایران در دوره اسلامی که بسیار جامع و مفصل می باشد. کتابهای تاریخ ادبیات، به معنای متداول امروزی، در ایران، چندان سابقه ای ندارد اینگونه آثار، بیشتر در تذکره های شاعران نقل می شد. نوشتن این تاریخ به معنای نوین، در قرن اخیر به دنبال کارهای اروپائیان به ویژه 'ادوارد براون' شروع شد و نگارش تاریخ ادبیات فارسی به شیوه متداول در اروپا و به صورت تحقیقی و مبسوط، در واقع همین کتاب به قلم 'ذبیح الله صفا' است.

معرفی اجمالی نویسنده:

دکتر ذبیح الله صفا، نویسنده، پژوهشگر و استاد ادبیات ایرانی، در سال ۱۲۹۰ شمسی در شه میرزاد از استان سمنان متولد شد. با شروع تحصیلات خود و تحصیلات متوسطه در رشته ادبی در مدرسه «دارالفنون» تهران، برای ادامه تحصیل در همین رشته (ادبیات) وارد دانشگاه شد. بعد از دوره کارشناسی و احراز مقام اول، وارد دوره دکترای ادبیات و در سال ۱۳۲۲ شمسی، از رساله دکترای خود با عنوان «حماسه سرایی در ایران» دفاع کرد. وی بعد از مدتی به سمت دانشیاری در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، استخدام و بعد به مقام استادی دانشگاه رسید و مدتها مسئول انتشارات دانشگاه و سردبیر مجله دانشکده ادبیات و رئیس دانشکده ادبیات دانشگاه تهران بود. او ضمناً معاون کمیسیون ملی یونسکو در ایران بود. دکتر صفا، دارای تألیفات متعدد و متنوعی است که مهم ترین آنها، دوره هشت جلدی تاریخ ادبیات در ایران (در ۶۰۰۰ صفحه) است که مفصل ترین و جامع ترین کتاب موجود در زمینه تاریخ ایران بعد از اسلام است. او دهها تألیف کوچکتر و دهها مقاله در مجله های معتبر ادبی درون مرزی و برون مرزی نیز دارد. همچنین متون فارسی متعددی را تصحیح و چاپ کرده است. ذبیح الله صفا، در اردیبهشت ۱۳۷۸ شمسی در سن ۸۸ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ص: ۱۳۷۱

کتاب دارای چند جلد است و با آنکه ظرف مدت بیشتر از چهل سال نوشته شده ولی از طرحی تقریباً یکسان برخوردار است؛ به این ترتیب که مؤلف در هر جلد، قبل از اینکه سرگذشت شاعران و نویسندگان هر دوره و آثار آنان را بنویسد، برای آشنا شدن خواننده با اوضاع و احوال آن دوره، فصولی را به اوضاع سیاسی و اجتماعی، وضع علوم و دانش و مباحث دینی و کلامی آن دوره اختصاص داده است. مؤلف، سپس به وضع کلی ادبیات و علوم ادبی می پردازد و در دو بخش جداگانه، شاعران و نویسندگان مشهور آن دوره را معرفی و زندگی و آثار و افکار آنان را بیان کرده است.

جلد اول: تاریخ ادبیات در ایران، از اول زمان اسلامی تا دوره سلجوقی

جلد دوم: از میانه قرن پنجم تا اوایل قرن هفتم است

جلد سوم: در دو بخش از اوایل قرن هفتم تا پایان قرن هشتم

جلد چهارم: از پایان قرن هشتم تا اوایل قرن دهم

جلد پنجم: از اول قرن دهم تا میان قرن دوازدهم

جلد پنجم کتاب که شامل ۳ بخش است بعد از انقلاب اسلامی و قسمت عمده آن در خارج از ایران یعنی در آلمان، تنظیم و تألیف شده است. انتظار می رفت که مجلدات بعدی کتاب، دست کم تا سده حاضر، یکی پس از دیگری نشر پیدا کند که متأسفانه عمر مؤلف (ذبیح الله صفا) کفاف نداد.

موارد دیگر کتاب:

۱- در این کتاب علاوه بر نقد، موضوعات دیگری چون، سبک شناسی و جامعه شناسی مطرح شده است.

ص: ۱۳۷۲

۲- منابع کتاب اغلب موثق و مورد اعتماد است زیرا مؤلف مقید بوده که برای هر مورد، به نسخه های خطی و گاه منحصر به فرد، مراجعه کند.

۳- زبان کتاب تقریباً یکدست و علمی و جا افتاده و الهام گرفته از سنت های ادب گذشته فارسی است.

۴- مندرجات این کتاب در محدوده زبان فارسی جدید (دری) یعنی ادبیات ایران در دوره اسلامی منحصر است و از دوره پیشین زبان فارسی (فارسی باستان و میانه) یعنی ادبیات ایران پیش از اسلام در آن، سخنی گفته نشده است. در حالی که در عنوان کتاب حتی پس از تجدید نظر در چاپ های اخیر، چنین محصورى نیست.

چاپ و نشر کتاب:

این کتاب در ۵ جلد و ۸ جلد در ایران با ۵۹۰۷ صفحه، چندین بار به صورت دوره ای و چندین بار در مجلدات جداگانه چاپ شده است. در چاپ سال ۱۳۷۲ شمسی، مؤلف نام کتاب را به تاریخ ادبیات در ایران و در قلمرو و زبان فارسی تغییر داد. خلاصه ای از این کتاب به درخواست استادان رشته زبان و ادبیات فارسی، برای دوره کارشناسی قرار گرفت که جلد اول آن در ۱۳۵۵ ش چاپ شد و سال ۱۳۷۴ شمسی، به چاپ چهاردهم رسید.

منابع

دائرة المعارف تشیع به نقل از چند منبع

گلچین معانی - تاریخ تذکره های فارسی

ذبیح الله صفا - جشن نامه

مجله ایران شناسی

تاریخ های ادبیات عربی و تاریخ های ادبیات فارسی در مرور

کلید واژه ها

کتاب تاریخ ادبیات در ایران ذبیح الله صفا کتاب شناسی کتب ادبی کتب تاریخی ایران ادبیات زبان فارسی

ص: ۱۳۷۳

کتابی درباره ادبیات فارسی و شرح احوال و آثار شاعران و نویسندگان ایرانی است. مؤلف این کتاب 'ادوارد گرانویل براون' خاورشناس انگلیسی می باشد. او اولین کسی است که تاریخ ادبیات فارسی را از آغاز ظهور آن تا اوایل قرن ۴ به شیوه ای تحلیلی و انتقادی بررسی و سیر و تحول تاریخی آن را به صورت گسترده و منسجم و جامع عرضه کرد. قبلا کتابهای دیگری به زبانهای اروپائی در این باره بود، ولی هیچیک از لحاظ وسعت تحقیق و جامعیت با این کتاب برابر نیست.

وجه تسمیه کتاب

'براون' سعی کرد تا تاریخ مردم ایران و چگونگی حیات فرهنگی آنها را، آنطور که در ادبیاتشان محسوس است، عرضه کند. از همین رو به آثار فارسی افراد غیرایرانی که در خارج از ایران نوشته شده، کمتر توجه داشت و در عوض، به شرح احوال و افکار و آثار ایرانیانی را که به عربی نوشته اند، به تناسب کارش، با تفصیل بیشتر بیان کرد. به همین علت نام کتاب را به جای 'تاریخ ادبیات فارسی'، 'تاریخ ادبی ایران' گذاشت.

ساختار و تقسیم بندی کتاب

براون بیشتر مطالب کتاب را از آثار چاپ شده و تحقیقات دانشمندان غربی و ایرانی گرفته و از نسخه های خطی و منابع کتابخانه های انگلستان و سایر کشورهای اروپائی و ایرانی استفاده کرده است. این کتاب در چهار جلد است:

جلد اول: از قدیمی ترین دوران تا فردوسی است. در این جلد توضیح و تشریح مبادی و مقدمات تاریخ ادبیات ایران است و از نظر مؤلف، مدخل تمامی کتاب به شمار می آید. نیمه اول این کتاب شامل تاریخ قبل از اسلام و نیمه دوم که از اولین سالهای اسلامی تا اوایل زمان غزنویان است، شرح فتوحات مسلمانان در ایران و فرهنگ اسلامی در این سرزمین است. تأسیس مکاتب فکری و فلسفی و کلامی، ظهور....

ص: ۱۳۷۴

جلد دوم: از فردوسی تا سعدی است. در فصل اول این جلد، اصول نقد شعر و اشکال و انواع نظم فارسی، بحث شده است. فصل بعدی از اول حکومت غزنویان، شرح اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در سده پنجم و احوال و آثار شاعران و... همان زمان و مطالبی مربوط به فردوسی، اسدی، بوعلی سینا و... است. فصل سوم تا فصل ششم نیز، به تاریخ زمان سلجوقی و رویدادهای مهم آن و شرح احوال شعراء و نویسندگان و فصل هفتم، تاریخ عصر مغول، خونریزی های چنگیز و هلاکو، انقراض عباسیان و... در پایان این جلد، شرحی راجع به اوضاع علمی و ادبی آن زمان و آثار شعرای آن دوران (عطار، مولوی، سعدی) است.

جلد سوم: عهد مغول. مراسلات میان پادشاهان مغول و امپراتورات ممالک غربی، سفیران مسیحی و مبلغان در کشمکش های فرزندان هلاکو خان یا ایلخانان مغول با یکدیگر.... در فصل بعدی این جلد، تاریخ نگاران و جغرافیانویسان را معرفی کرده و از کتب مهم فارسی و عربی در این زمینه سخنانی گفته است، به ویژه مطالبی راجع به آثار خواجه رشیدالدین فضل الله است. در فصل بعدی، درباره شعر و ادب آثار صوفیه در آن دوران، اوضاع تاریخی و سیاسی عصر تیمور، و لشگرکشی های او... سپس بررسی به احوال و آثار تاریخ نگاران آن دوران و بررسی مجمل در باره فرقه حروفیه و... تا پایان این جلد، تاریخ و اوضاع علمی و ادبی را تا اول زمان صفوی شامل است.

جلد چهارم: ادوار جدید. در این جلد، تحولات تاریخی و اوضاع و احوال اجتماعی و سیاسی و ادبی ایران در دوره های صفویه، افشاریه، زندیه، و قاجاریه بحث شده که عمده ترین مبحث تا فصل چهارم، ظهور سلسله صفوی و رواج تشیع در ایران و رسمی شدن آن و... می باشد. پس از آن راجع به 'ازبکان' در شرق، زوال دولت صفوی، آشوبهای افغانه و بعد نادرشاه افشار و زمامداری کریم خان و شکست لطفعلی خان و سرانجام تأسیس سلسله قاجاریه و اوضاع حکومت این سلسله و اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در آن دوران و....

بخش دوم جلد چهارم بیشتر به اوضاع و احوال دینی و فرهنگی و ادبی اختصاص دارد از جمله: شرح احوال شاعران عصر صفوی در ایران و هند، شعر دینی و مرثیه خوانی، ادبیات شیعی و دینی و نویسندگان و متفکران شیعه مذهب، ادبیات بایه و بهائیه بطور پراکنده و مشروطیت و... می باشد. نویسنده کتاب البته درباره مشروطیت و ادبیات آن، دو کتاب جداگانه دارد.

نکته

در هر چهار جلد این کتاب، سهوها و اشتباهات و نارسایی هایی زیاد، هست که مترجمان فارسی در حواشی و توضیحات و ضمیمه هایی که بر اصل کتاب افزودند، اشاراتی داشته و سعی کرده اند که بر اساس تحقیقات جدید، نادرستی ها را جبران کنند.

چاپ و نشر

این مجلدات در چند دهه اخیر به فارسی ترجمه و چاپ شده. چاپ اول جلد اول از زمان ۱۳۳۳ شمسی شروع و تا چاپ اول جلد چهارم تا سال ۱۳۶۹ بوده است. مترجمان مختلفی این چهار جلد را ترجمه و به چاپ رسانده اند. این چهار جلد از ۱۲۸۱ تا ۱۳۰۳ شمسی، در انگلستان منتشر شده است.

منابع

ادوارد براون- تاریخ ادبی ایران؛ از قدیم ترین روزگاران تا زمان فردوسی، از فردوسی تا سعدی

بهرام مقدادی- از صفویه تا عصر حاضر

کلید واژه ها

کتاب تاریخ ادبی ایران ادوارد براون کتاب شناسی کتب ادبی کتب تاریخی زبان فارسی ایران ادبیات

کتاب نفس المهموم

کتابی است در مقتل حضرت اباعبدالله (ع) به عربی! این کتاب را مؤلف محترم آن در مصیبت حضرت سیدالشهداء نوشته و از بهترین و معتبرترین مقالاتی است که تاکنون به رشته تحریر درآمده است. کتاب از ولادت حضرت شروع شده، سپس در مناقب حضرت و آنگاه تمام وقایع بیعت تا مرحله شهادت حضرت از اول تا به آخر را شرح می دهد. کتاب را عالم بزرگوار 'حاج میرزا ابوالحسن شعرانی' از علمای بزرگ ترجمه نموده و با پاورقی ها و گاهی اضافاتی که در بعضی قسمت ها نموده، ارزش و اعتبار بیشتری به کتاب داده است.

ص: ۱۳۷۶

شیخ عباس فرزند محمدرضا... القمی از علمای بزرگ صاحب مفاتیح الجنان، خاتم محدثین، مطلع و موثق و ادیب، در زهد و تقوا زیاد، در ضبط مطالب بسیار دقیق و در فارسی و زبان عربی فصیح بود. وی در سال ۱۲۹۴ هـ ق در شهر مقدس قم به دنیا آمد. اوایل طفولیت او در همان شهر بود که فنون ادبیه را مطابق معمول آن زمان یاد گرفت و آنقدر متبحر شد که او را 'فرار' می گفتند. سال ۱۳۱۲ به نجف اشرف مشرف شد و چند سال نزد بزرگان و اساتید، تلمذ کرد. مخصوصاً از محضر سیدالفقهاء آیه الله سیدمحمد کاظم طباطبائی یزدی، فقه را آموخت، ولی از آن جائیکه بیشتر به احادیث و رجال و درایه علاقمند بود، مدتی را در خدمت 'حاج میرزا حسین نوری' کسب علم حدیث کرد. از جمعی مشایخ از جمله محدث نوری، سیدحسین صدر موسوی صاحب «تکلمه آمل الامل» و عده دیگری اجازه روایت داشت. او مطالبی را که فایده نداشت، از بیانش دوری می کرد و تعصبی در مطالب تشیع و اهل تسنن به خرج نمی داد زیرا مایل بود که از آثارش مردم بهره مند شوند هرچند که از کتاب «کامل طبری» روایت آورد. وی بعد از مدتی اقامت در نجف، به دلیل عارضه مزاجی و تنگی نفس به قم برگشت و همانجا ماند. در تمام این مدت، همی جز تألیف و جمع آوری احادیث نداشت.

علاقه ای که این عالم بزرگ به تألیف داشت، قبل از ۲۰ سالگی ایشان معلوم است که کتاب «فوائد الرجیبه» را به خط خود نوشته است و چاپ کرده است. شیخ عباس قمی سال ۱۳۳۷ هـ ق، به مشهد رضوی عزیمت کرد و آنجا مجاور شد. ایشان گاهی در ایام فراغت، مخصوصاً ایام اقامه عزا، مردم را به وعظ و سخنان مفید موعظه میفرمود. در سال ۱۳۴۱ به تقاضای جمعی از آقایان طلاب و محصلین شهر مشهد، شبهای پنجشنبه و جمعه، درس اخلاق را شروع کرد و قریب ۱۰۰۰ نفر از طلاب و علماء شهر در مدرسه میرزا جعفر، حاضر می شدند که هر درس قریب سه ساعت طول می کشید. مرحوم شیخ عباس، سال ۱۳۵۲ مجدداً از مشهد به نجف اشرف مشرف شد و دیگر همانجا ساکن گشت. ضمناً ۴ مرتبه سفر به شهر شام و بیروت، چند مرتبه به خانه خدا و یک سفر هم به هندوستان رفت. محدث قمی (شیخ عباس قمی) سال ۱۳۵۹ ق در ۲۳ ذیحجه الحرام در سن ۵۶ سالگی در نجف اشرف دار فانی را وداع گفت. در صحن مطهر حضرت امیر (ع)، در ایوان سوم از ایوان های شرقی باب القبله کنار استادش، مرحوم محدث نوری مدفون است. مؤلفات مرحوم قمی، متجاوز از ۶۰ مجلد است که اکثر آنها به چاپ رسیده و نزد خواص و عوام، مشهور و مطبوع است.

کتاب یک مقدمه، چندین باب و یک خاتمه دارد.

مقدمه آن در مورد ولادت حضرت سیدالشهداء (ع) و داستان فطرس ملک است.

باب اول: در مناقب امام حسین، ثواب گریه بر حضرت، لعن بر قاتلان حضرت و اخباری که در شهادت حضرت وارد شده است.

باب دوم: در ذکر وقایع بعد از بیعت مردم با یزید تا زمان شهادت حضرت! این باب خود بر چند فصل است. این فصول از زمان واقعه مرگ معاویه، بیعت گرفتن یزید از مردم، فرمان یزید بر بیعت امام حسین، خروج امام حسین از مدینه و ورود به مکه، جریانات کوفه و دعوت کوفیان از امام، اعزام مسلم بن عقیل به کوفه، شهادت مسلم بن عقیل، هانی بن عروه و عده ای دیگر از یاران امام قبل از واقعه کربلا (از قبیل میثم تمار، رشید هجری و...)، خروج امام از مکه به طرف عراق و کوفه، ملاقات با حر و ممانعت او از حرکت امام به سوی کوفه، ورود امام به سرزمین کربلا، وقایع مکالمات عمر سعد با امام حسین (ع)، جریانات قبل از عاشورا، شب عاشورا، شروع جنگ در روز عاشورا و شهادت ۷۲ نفر از لشکر حضرت اباعبدالله الحسین (ع) و شهادت حضرت را شامل می شود.

باب سوم، در وقایع بعد از شهادت حضرت امام حسین (ع) است که خود، چند فصل را داراست: غارت حرم حضرت حسین (ع)، ذکر وقایع عصر عاشورا، بردن اهل بیت از کربلا به کوفه، دفن حضرت اباعبدالله الحسین و سایر شهداء، ورود اهل بیت به کوفه و مجلس عیدالله بن زیاد و خطبه حضرت زینب و امام زین العابدین (ع)، وقایع کوفه از فصل دهم، خبر شهادت امام در مدینه و فرستادن اهل بیت و سرهای شهداء به شام و ذکر وقایع شام و مجلس یزید و شهادت حضرت رقیه و بازگشت آنان از شام به مدینه.

باب چهارم، ناله ملائکه و گریستن آسمانها و زمین و اهل آن، بعد از شهادت حضرت را بیان می کند. آنگاه مرثیه و شیون جنیان بر حضرت و شرح حال دعبل و مرثیه های اوست.

باب پنجم، ذکر فرزندان و تعداد زوجات اباعبدالله الحسین (ع)، فضیلت زیارت حضرت، ظلم و ستم خلفا بر قبر شریف اوست که خود، شامل چند فصل می باشد.

کتاب خاتمه ای دارد که در آن شرح حال توابین، خروج مختار و کشتن قاتلان امام حسین به دست او، بیعت مردم با مختار، کشته شدن عیدالله بن زیاد و آخرین مطلب عاقبت یزید و عاقبت کار مختار است.

منابع

حاج میرزا ابوالحسن شعرانی - ترجمه نفس المهموم

کلید واژه ها

کتاب نفس المهموم شیخ عباس قمی کتاب شناسی واقعه کربلا تاریخ اسلام کتب تاریخی زبان عربی تشیع

کتاب تحقیق ماللهند

کتابی به گونه دائره المعارف در هند شناسی در قرن پنجم هجری قمری و به زبان عربی است. نام کامل آن «البیرونی فی تحقیق ماللهند من مقوله مقبوله فی العقل او مزدوله» می باشد و به کتاب «الهند» مشهور است. نویسنده آن 'ابوریحان بیرونی' دانشمند بزرگ ایرانی است. کتاب، با موضوعاتی درباره عقاید دینی، آراء فلسفی، ادبیات، تقویم، نجوم، جغرافیا و آداب و رسوم هند، و عمدتاً نه منحصر، راجع به مردم هندوستان است. از لحاظ تاریخی، اولین کتابی است که شرح علمی، عینی و کامل یک فرهنگ را نشان داده و از جنبه تاریخ ادیان نیز اهمیت دارد. البته در لابلای گزارشهای نویسنده، اطلاعاتی از تاریخ سیاسی هند نیز می توان پیدا کرد.

معرفی اجمالی نویسنده:

ص: ۱۳۷۹

ابوریحان محمدبن احمد بیرونی خوارزمی دانشمند مشهور و پرآوازه ایرانی، در سال ۳۶۲ ه ق در بیرون شهر کاث که در اصطلاح امروز یعنی در حومه و خارج شهر کاث پایتخت شهر خوارزم که در آن زمان پایتخت خوارزمشاهیان آل عراق بود، بدنیا آمد. از دوره اولیه زندگی او و خانواده اش و نیاکانش اطلاعی در دست نیست، ولی قدر مسلم اینکه ۲۵ سال اولیه زندگی را در خوارزم گذراند و در این مدت، علوم مختلف از قبیل فقه، کلام، صرف و نحو، جغرافیا، معدن شناسی، ریاضیات، ستاره شناسی و پزشکی و غیره را آموخت. تحقیق های پیشرفته ای انجام و آثار بسیاری در زمینه های گوناگون نوشت که به نقل تاریخ، به ۱۸۰ کتاب رسید. ابوریحان به زبانهای باستانی و زبانهای بومی آسیای مرکزی آشنا بود و زبان عربی را که زبان علمی جهان اسلام بود، برای نگارش به زبان فارسی ترجیح داد. او از زادگاهش به بخارا رفت و آنجا از حمایت پادشاه سامانی 'منصور دوم پسر نوح دوم' برخوردار شد. ظاهراً ۷ سال هم به عنوان ندیم و مشاور مورد اعتماد و حتی برای اجرای مأموریتهای سیاسی حساس، در خدمت خوارزمشاه ابوالعباس مأمون بن مأمون بود که از طرف دیگر، سلطان محمود غزنوی برای مأمون اتمام حجتی فرستاد تا همه دانشمندان برجسته را به غزنه بفرستد. از این رو 'بیرونی' به غزنه رفت و در خدمت سلطان محمود غزنوی در آمد. وی بقیه عمرش را که باید بیشتر از سه دهه باشد، در نزد محمود، مسعود و مودود غزنوی و جانشینان آنها بود و در تاریخ نامعلومی بعد از هشتاد سالگی و بعد از سال ۴۴۲ ه ق، در غزنه از دنیا رفت. بیرونی با ابن سینا معاصر و با او مکاتبه و مباحثه هایی داشته است.

این کتاب، مهمترین اثر ابوریحان بیرونی در هند شناسی است؛ شامل یک مقدمه و ۸۰ باب است. مقدمه شامل موضوعاتی از جمله: ۱- شرحی در اهمیت درستی اخبار ۲- علل پیدایش روایات غلط ۳- نقد آراء مسلمانان درباره ادیان دیگر ۴- تحقیقات و آراء (ابوالعباس ایرانشهری، فیلسوف قرن ۳ و ۴ ه ق) درباره ادیان هندی، ۵- انگیزه تألیف کتاب.

باب اول: مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم و معارف هند، نویسنده علت های عقب ماندن مسلمانان از حکمت و دانشهای «هندوان» و مبانی افکار و عقاید و آداب آنها سخن گفته است.

بابهای دوم تا سیزدهم: شامل موضوعات دین و فلسفه هندی و مسائل مربوط به آن. بحث از ذات خدا، وحدت موجودات، تناسخ و چگونگی و غایت آن، احوال بعد از مرگ، طبقات چهارگانه جامعه هندوی و حدود و وظایف و خصوصیات هر طبقه و

بابهای ۱۴ تا ۶۲: راجع به علوم هندی، اعم از مسائل جهان شناختی و جغرافیائی و موضوعات مربوط به تاریخ و تقویم و مقیاس ها.

بابهای ۶۳ تا ۷۲: راجع به آداب و رسوم چهار طبقه هندویی و موضوعاتی از قبیل زیارت، ازدواج، صدقه دادن، خوراکی ها، اعیاد و ایام مقدس آنها، و پاره ای از اصول شرعی و فقهی و اجتماعی مردم هند.

بابهای ۷۸ تا ۸۰: مباحثی درباره نجوم هندی.

بیشتر این ابواب دارای مقدمه کوتاهی درباره کلیات مطالب است. هر باب ۳ بخش را شامل می شود. بخش اول، طرح مسئله، بخش دوم، آراء هندیان درباره آن مسئله و اقوال مختلف، بخش سوم، مقایسه موضوعات نا آشنا با آراء یونانیان و موضوعات مشابه.....

چند نکته:

نویسنده، این اثرش را در طول یک دوره ۵ ماهه در «غزنه» نوشت. نویسنده در بررسی و معرفی علوم و معارف هندی، تلاش زیادی کرده که آثار او در این زمینه بیشتر از ۲۷ اثر است. وی در موارد مختلف، از کتابهای دینی و فلسفی و نجومی هندوان مثل «یوگه سوتره» و «بهگود گیتا» موضوعات و مطالبی گاه مفصل، آورده است.

نشر و چاپ:

کتاب «تحقیق ماللهند» به زبانهای آلمانی، روسی، هندی، اردو، مالایایی و بنگالی ترجمه شده است. سال ۱۳۰۴ شمسی برابر با ۱۹۲۵ میلادی، با تصحیح و مقدمه «زاخاو» به انگلیسی ترجمه و با عنوان «کتاب الهند» منتشر شد. سال ۱۳۳۷ شمسی برابر با ۱۹۵۸ میلادی با تصحیح در حیدرآباد چاپ شده است. دو بخش اول و بخش های دیگری از آن به زبان فارسی ترجمه شده است.

منابع

ابوریحان بیرونی - البیرونی فی تحقیق ماللهند

داریوش شایگان - ادیان و مکتب های فلسفی هند

مجتبی مینوی - بررسی هایی درباره ابوریحان به مناسبت هزاره تولد او

مسعودی - مروج الذهب

ای. ان. بلاچ - کتابهای بزرگ تمدن اسلامی

کلید واژه ها

کتاب تحقیق ماللهند ابوریحان بیرونی کتاب شناسی هندوستان کتب تاریخی جغرافیا زبان عربی

کتاب آثار عجم (شیراز نامه)

آثار عجم یا «شیراز نامه»؛ کتابی در جغرافیا و تاریخ، آثار باستانی به انضمام زندگینامه شخصیت ها و شاعران منطقه فارس و مطالبی درباره عقاید و آئین مذهبی مردم آنجا و بعضی از مناطق دیگر ایران و جهان به زبان فارسی. نویسنده کتاب، محمد نصیر حسینی، فرصت شیرازی و مشهور به 'فرصت' از دانشمندان و شعرا قرون اخیر. در این کتاب به جز شرح اوضاع تاریخی و جغرافیائی فارس که موضوع بنیادی کتاب است، مباحث دیگری از جمله: اطلاعات تاریخی مناطق دیگر ایران، احوال بزرگان قبل از اسلام و بعضی از شعرای عرب و غیر اینها، شده است.

میرزا محمد نصیر حسینی شیرازی، متخلص به «فرصت» و ملقب به 'فرصت شیرازی و فرصت الدوله' ادیب، شاعر برجسته و نویسنده ایرانی اواخر زمان قاجاریه که سال ۱۲۷۱ ه ق در شیراز بدنیا آمد. پدرش میرزا جعفر که به 'بهجت' تلخیص داشت و در اصفهان مقیم بود و بعدا به شیراز رفت. مادرش دختر رجبعلی خان متخلص به 'تسلی' است. فرصت، بعد آموختن مقدمات و ادبیات عربی و ادبی، حکمت، هیئت و نجوم، ریاضیات، اسطرلاب و جغرافیا را نزد اساتید فن، فرا گرفت. وی در بعضی از فنون دیگر چون نقاشی و صورت گری، تبحر زیادی پیدا کرد و با زبان انگلیسی نیز به خوبی آشنا شد. فرصت الدوله، مسافرت هائی به گوشه و کنار فارس برای مطالعه و تحقیق داشت و یک سفر مهم نیز به عتبات عالیات از طریق زمین و دریا کرد که حاصل این مطالعات و پژوهش خود را در همین کتاب (آثار عجم) تحریر کرده است. وی سال ۳۳۹ ق در شیراز در گذشت. تألیفاتی چون بحورالالغان، دیوان اشعار، اشکال المیزان در منطق از آثار اوست.

ساختار اجمالی کتاب:

به گفته مؤلف کتاب، این اثر مشتمل بر دو جزء در یک مجلد است. موضوعات به این قرار است:

۱- تاریخ شاهان و بزرگان، احوال شعرا، عرفا و هنرمندان فارس و بعضی عقاید آنها

۲- اطلاعاتی تاریخی، جغرافیائی و باستانشناسی در مورد مناطق دیگر ایران و مجاورین آن

۳- مختصری از تاریخ اسلام و یاران پیامبر، حکما قبل از اسلام، عرفا متقدم و مؤخر، احوال علما و دانشمندان و شعرای عرب

۴- موضوعات علمی در مورد حکمت، ریاضیات، معانی و بیان...

۵- گزیده ای از اشعار شعرای عرب و فارس

۶- بعضی از اشعار مؤلف کتاب

۷- شرح آثار باستانی سرزمین هائی مانند مصر، بابل و غیره

۸- سفرنامه نویسنده (فرصت الدوله در سفری که از شیراز، از طریق بوشهر به بغداد رفت، شرح مفصلی از آنرا با تمام مشاهدات خود ذکر و توصیفی از طاق کسری، آثار باستانی کرمانشاهان، طاق بستان و بیستون و آثار تاریخی سایر نقاط، داده است.

۹- اوضاع شیراز در همان زمان، توصیف بناها، بقعه ها، باغات، مساجد و ... شیراز و ذکر احوال حکما، اطبا، خوش نویسان و شعرای آن شهر

۱۰- فهرستی از حاکمان شیراز (از زمان محمد بن یوسف ثقفی ۷۴ ق تا رکن الدوله محمد تقی میرزا پسر محمد شاه قاجار ۱۳۱۳ ق) حکومت فرمانروایانی چون عبدالملک بن مروان اموی تا مظفرالدین شاه قاجار را، در بردارد. این بخش کتاب در واقع مهم ترین بخش «آثار عجم» است.

چگونگی تألیف کتاب:

تألیف «آثار عجم» در دو زمان بوده است. ابتدا، فرصت شیرازی بر اساس طرح و سفارش یکی از مقامات انگلیسی، تألیف آن را شروع و تصاویر آثار باستانی و تاریخی را رسم کرد و توسط یکی از پارسیان زرتشتی برای مقام انگلیسی فرستاد، ولی آن شخص در بین سفر فوت کرد و این کار ناتمام ماند. سال ۱۳۱۰ بعد از چند سال وقفه، نظام السلطنه مافی، حاکم فارس، از وی خواست تا این اثر خود را از نو تدوین کند، لذا این بار مؤلف کتابش را مفصل تر نوشت و نام «آثار عجم» بر آن گذاشت و در فاصله سالهای ۱۳۱۰ تا ۱۳۱۳ ه ق، در شیراز تمام شد.

ص: ۱۳۸۴

چاپ و نشر:

به دلیل آشنایی کافی مؤلف با زبان انگلیسی در تألیف این اثر به جز آثار فارسی از آثار تألیفی انگلیسی بهره مند بوده و گاهی به آن اشاره دارد. اولین بار، سال ۱۳۱۴ ه ق، آثار عجم در بمبئی چاپ شد. سال ۱۳۵۴ ه ق، در تهران... میرزا ابوالحسن اصطهباناتی و شیخ مفیدی شیرازی، در چاپ اول کتاب مقدمه هایی نوشته اند.

منابع

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

فرست الدوله شیرازی - آثار عجم

احمد گلچین معانی - تاریخ تذکره های فارسی (دانشگاه تهران)

کلید واژه ها

کتاب آثار عجم فرصت الدوله شیرازی کتاب شناسی کتب رجال جغرافیا زبان فارسی

کتاب التنبیه والاشراف

کتابی در جغرافیا و تاریخ و نجوم به زبان عربی نوشته علی بن حسین مسعودی. این کتاب، حاوی خلاصه ای از اطلاعات همه کتابهای او و تحلیل آنها و مطالبی که یادآور «تنبيه» و منظری برای تألیفات و آثار قبلی نویسنده کتاب و متضمن مباحث تازه و تکمیلی می باشد. از نظر تاریخ علوم و ادیان نیز، اهمیت دارد و شامل مباحثی در فلسفه، نجوم، ادیان قدیم، عقاید، پزشکی و بعضی از آداب و رسوم رایج نزد اقوام و مذاهب است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوالحسن علی بن حسین مسعودی، جغرافی دان و مورخ عرب و عالم بزرگ امامیه و از روات شیعه و مورد وثوق عامه و خاصه در قرن چهارم. حدود سال ۲۸۳ ه ق برابر با ۸۹۶ میلادی در بابل (عراق) متولد شد و در بغداد، دوران رشد و تعالی او بود، اگر چه اصلیت او مصری است و از اولاد عبدالله بن مسعود صحابی بود، ظاهراً شهرت او به 'مسعودی' هم از همین روست. وی برای تحصیل علوم و معارف به کشورهای هندوستان، سیلان، ارمنستان، بلاد چین، ماداگاسکار و هرات و شام و فلسطین و در ایران به شهرهای فارس، کرمان، جرجان و آذربایجان سیاحت های زیادی کرد و بسیاری از حقایق تاریخی و جغرافیایی را از اهل فن و بصیرت به دست آورد و به مقامات علمی بالایی رسید. سرانجام در فسطاط مصر اقامت کرد. او مشاهدات و ایده های خود را بطرز خیلی دقیق، در آثار زیادی ثبت و تألیفات و کتاب های متعددی که حدود ۳۶ تای آن در 'الفهرست' آمده، در اختیار عموم مردم قرار داد. یکی از این آثار، همین کتاب 'التنبیه والاشراف' می باشد. مسعودی با مرحوم

کلینی، صاحب کافی و صندوق اول معاصر بود. تاریخ وفات او سال ۳۴۵ یا ۳۴۶ در مصر می باشد. مسعودی را باید به عنوان بنیانگذار دو نظام مهم تاریخ تمدن و جغرافیای انسانی دانست. منظور او از تاریخ 'تاریخ کل خلقت و تاریخ جهانی' است.

ص: ۱۳۸۵

ساختار و تقسیم بندی اجمالی کتاب:

مؤلف در مقدمه، ۶ کتاب تاریخی خود و هدف از تألیف این کتاب که هفتمین کتاب تاریخی اوست، ذکر می کند. در آغاز کتاب، فصل هایی را جمع به مباحث جغرافیائی و کیهانی به این شرح است:

۱- اطلاعات عمومی درباره جغرافیای طبیعی!

۲- افلاک و هیئت آن و ستارگان و تأثیرهای آن

۳- ترکیب عناصر

۴- تقسیم زمان، فصلها و ویژگی های آن

۵- بادهای چهارگانه و وزش گاه ها و تأثیر آنها

۶- کره زمین و مساحت و شکل آن و مطالبی درباره ویژگی های هر ناحیه و تأثیر آن در ساکنان زمین

۷- اقلیم های هفتگانه و طول و عرض آن و تأثیر آب و هوا

بخش بعدی کتاب، بخش تاریخی آن است که مشتمل بر تاریخ عمومی جهان در دو قسمت تنظیم شده:

۱- تاریخ قبل از اسلام

۲- تاریخ اسلام و بعد از آن

تاریخ قبل از اسلام شامل:

۱- امت ها و اقوام هفتگانه در دوران قدیم و روزگار باستان. (ایرانیان، کلدانیان، ترکان، اروپائیان، هندیان، تیبئیان و عامه افریقائیان).

۲- پادشاهان ایران از گذشته دور تا ساسانیان

۳- پادشاهان یونان

۴- پادشاهان روم

۵- رویدادهای مهم مسیحیت

۶- روم و ولایات آن، مبادله اسیران مسلمان و رومیان

۷- تاریخ پیامبران و پادشاهان و سرگذشت ملت ها

تاریخ اسلام و بعد آن (تا رویدادهای سال ۳۴۵ ه ق برابر یا مقارن با یازدهمین سال خلافت مطیع عباسی)

ص: ۱۳۸۶

۱- زندگی و سیره پیامبر اسلام، رویدادهای بعد از هجرت تا سال دهم هجری که با نامگذاری ویژه هر سال آغاز می شود. نویسنده در این قسمت با توجه به اختلاف روایات، مباحث را جامع، مرتب و در عین حال مختصر نگاشته است.

۲- دوران خلفای راشدین

۳- امویان

۴- عباسیان، که بخش پایانی کتاب را تشکیل داده است.

او در این بخش، بسیار مختصر سخن گفته و تا خلیفه عباسی معاصر خودش یعنی 'المطیع لله' عباسی را بیان کرده و فقط به روز جلوس خلیفه و وفات و ویژگی های شخصی او بسنده کرده است.

نکاتی در اهمیت کتاب:

۱- با اینکه کتاب 'التنبیه والاشراف' حجمش کم (۱/۵ کتاب مروج الذهب نویسنده) ولی علائق علمی نویسنده کاملاً مشهود و به نوعی، اثری مستقل و از جهاتی نسبت به 'مروج الذهب' مبسوط تر است.

۲- این کتاب از دو قرن پیش همواره مورد توجه محققان بوده است.

۳- به گفته نویسنده کتاب، سال ۳۴۴ ه ق نگارش آن شروع و در همان سال نیز، تمام شده است و سال بعد در مصر پس از بازنگری کتاب، مطالبی به آن اضافه کرد که امروزه همین در دست است.

۴- این، آخرین تألیف مسعودی و هفتمین کتاب در سلسله تألیفات تاریخی اوست.

ویژگی کتاب:

۱- آنچه که در این اثر، جلب توجه می کند، پیوستگی تاریخ و جغرافیای علمی است که مؤلف محترم با توجه به تأثیر جغرافیا و عوامل محیطی در زندگی انسان این دو دانش را به طرز ممتاز و ابتکاری در هم آمیخته است.

ص: ۱۳۸۷

۲- بیشتر منابع نویسنده (مسعودی) بر اساس مشاهدات غیبی اوست که حاصل سفرها و سیاحت هایش می باشد مثل آثار باستانی، مناره اسکندریه، وصف اهرام مصر، بیت الذهب (معبدی در هند) و... و منابع شفاهی اش، دیدار و گفتگو با علما و مشایخ بلاد مختلف و مناظراتش با دانشمندان یهود و دیدارش با علمای مسیحی و اطلاعاتی که از این طرق مختلف، درباره همه مسائل و مباحث دینی و فلسفی و عقیدتی و... بدست آورده است زیرا این محقق نامی، مطالب منابع مکتوب را درست نپذیرفت و آنها را با مشاهدات عینی خویش، مقایسه و نقد و گاهی نیز به مناقشه با آراء دیگران پرداخت.

چاپ و نشر:

اولین بار در سال ۱۲۲۵ ه ق برابر با ۱۸۱۰، مستشرق فرانسوی به نام 'سیلوستر دوساسی' تعلیقاتی بر آن نوشت. سال ۱۳۱۲ ه ق برابر با ۱۸۹۴: 'دخویه' خاورشناس هلندی متن کامل آن را در کتابی در 'لیدن' چاپ کرد. سال ۱۳۵۷ ه ق به تصحیح عبدالله اسماعیل صاوی، در قاهره چاپ شد. این کتاب به دو زبان فرانسه و اردو، ترجمه و چاپ اخیر آن در بیروت انجام شد. مرحوم ابوالقاسم پاینده آن را به فارسی ترجمه و سال ۱۳۴۹ ش در تهران منتشر کرد.

منابع

فهرست کتابهای چاپ های عربی ۲۲۰

آقابزرگ تهرانی - الذریعه

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دانشنامه جهان اسلام به نقل از تاریخ التراث العربی، منهج المسعودی و چند منبع دیگر

کلید واژه ها

کتاب التنبیه و الاشراف مسعودی کتاب شناسی کتب تاریخی جغرافیا زبان عربی علم نجوم تشیع

ص: ۱۳۸۸

'مقتل الحسین' شامل دقیق ترین آگاهی ها از واقعه کربلا است. شرحی است از کشته شدن حضرت سیدالشهداء (ع)، امام سوم شیعیان و سایر شهداء کربلا- و نیز سیاهکاری های بنی امیه که به وضوح، گفته شده است. نویسنده کتاب، لوط بن یحیی الازدی، مشهور به 'ابومخنف' محدث و مورخ بزرگ قرن دوم هجری قمری. این کتاب به مناسبت نام مؤلف آن به «مقتل ابومخنف» معروف و مهم ترین کتاب اوست که موجب شهرت زیادش شد. او از نظر زمانی نزدیکترین افراد به حوادث عاشورا و واقعه کربلاست.

معرفی اجمالی نویسنده:

لوط بن یحیی الازدی، کنیه اش 'ابومخنف' و مشهور به همین نام. تاریخ نگار و محدث بزرگ شیعه و از یاران امام جعفر صادق، امام ششم شیعیان (ع) که از آن حضرت روایت کرده و شاید بنا بر اقوالی، در خدمت آن حضرت شاگردی کرده و نیز از اخباریون قرن دوم هجری قمری. جد او 'مخنف بن سلیم ازدی' از اصحاب حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) که در جنگ جمل علمدار قبیله «ازد» و در همان جنگ نیز کشته شد.

ابومخنف از خاندانی بزرگ و مشهور کوفه است که علی رغم شهرتش از زندگی و احوالاتش اطلاعی در دست نیست. سال تولد او را محققان بنا بر حدس، سال ۷۰ ه ق، می دانند. وی به جمع آوری اخبار مربوط به حوادث تاریخی صدر اسلام پرداخت. اقدام او برای اینکار بعد از پیروزی 'عباسیان' در سال ۱۳۲ ه ق است. او در رأس مکتب اخباریان عراق بود، اهتمام بسیاری در نقل رویدادهای عراق داشت و از همین رو آثار بسیار کمی در نقل حوادث کشورهایمانند ایران، مصر و شام دارد. تألیفات زیادی در تواریخ و سیر و ملاحم و مغازی دارد که بنا به نظر اهل فن، نسبت به اخبار و فتوحات، اطلاعات او بر دیگران مقدم است. سال درگذشت او را 'یاقوت حموی' ۱۵۷ ه ق می داند ولی نقل دیگری قبل از سال ۱۷۰ ه ق است. نکته قابل توجه اینکه گویند که متأسفانه کتاب «مقتل الحسین ابومخنف» در گذر زمانها مفقود شده و در دست نیست. ظاهراً کامل ترین متنی که اکنون در دست است در کتاب «تاریخ طبری» درج شده است، هرچند که ممکن است طبری بطور کامل همه مطالب را ذکر نکرده باشد ولی در هر صورت، مهم ترین مأخذ مستند نویسندگان بعدی درباره واقعه کربلا، همین است که بعدها مورد توجه سخت علمای شیعه واقع شد و به آن اعتماد دارند.

نکته مهمی که در کتاب ریحانه الادب است، اینکه این مقتلی که در دست است و در آخر جلد دهم کتاب بحارالانوار چاپ شده و به 'ابومخنف' نسبت داده اند، از او نیست و معلوم هم نیست که چه کسی آن را نوشته است زیرا در مقایسه با 'مقتل ابومخنف' که در کتاب طبری نقل شده، معلوم می شود که ابدا ربطی به یکدیگر ندارند (این موضوع در کتاب ریحانه الادب) گفته شده است. شک و تردیدهای درباره کتابهای مقتل منسوب به ابومخنف موجب شده تا روایت طبری در کتابش اهمیت بیشتری پیدا کند از همین رو، بعضی افراد آن منقولات را از تاریخ طبری جدا کرده و منتشر ساخته اند که برای اولین بار بنام «مقتل الحسین» به اهتمام حسن غفاری سال ۱۳۹۸ ه ق، در قم چاپ شد. همین منقولات جدا شده بنام «وقعه الطف» سال ۱۳۶۷ ه ش، در قم چاپ شد (محمدهادی یوسفی غروی).

منابع

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

کلید واژه ها

کتاب مقتل الحسین ابومخنف لوط ابن یحیی ازدی (ابومخنف کوفی) کتاب شناسی کتب تاریخی واقعه کربلا امام حسین (ع) تاریخ اسلام تشیع

کتاب انساب الاشراف

کتابی در نسب شناسی و تاریخ قوم عرب و تاریخ قرن اول اسلام به زبان عربی! این کتاب را شاید بتوان بزرگترین اثر تاریخی برجای مانده از قرن سوم هجری قمری دانست، زیرا نویسنده تاریخ دوران اسلامی را در قالب «تبارشناسی» آورده و در عین حال، در خلال سرگذشت هر خلیفه تاریخ پیوسته ای از زمان او را نقل و یک دوره تاریخ قرن اول هجری بر مبنای «انساب» عرب را ذکر کرده است. از این رو، باید آن را از جهتی نسب شناسی و از دیدگاه دیگر، اثر تاریخی به شمار آورد. هرگز چنین روشی در تاریخ نگاری مسلمانان در قرن سوم ه ق. تکرار نشد.

ص: ۱۳۹۰

نویسنده آن احمد بن یحیی بن جابر، معروف به «بلاذری» مترجم، ادیب، از برجسته ترین تاریخ نگاران و نسب شناس بزرگ اسلامی و اخباری قرن سوم ه ق است. انساب الاشراف، مجموعه ای بزرگ از روایات تاریخی درباره انساب و تاریخ قبایل و تیره ها و خاندان های عرب قبل از اسلام و به ویژه زمان اسلام، اخبار و وقایع و اتفاقاتی که در اطراف یا به مشارکت قوم عرب، رخ داده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

احمد بن یحیی بن جابر بن داود، تاریخ نگار برجسته و نسب شناس اخباری، ادیب، نویسنده، شاعر، مترجم در قرن سوم هجری قمری. کنیه او را ابوالحسن، ابوجعفر و ابوبکر گویند. تاریخ تولد و مرگ او به درستی روشن نیست و احوال و اخبار روشنی از او در دست نیست. نسب او فقط تا داود، گفته شده است. تاریخ تولد او را در بغداد به طور احتمالی بین سالهای ۱۷۰ تا ۱۸۰ ه ق و به قولی بین سالهای ۱۹۰ تا ۲۰۰ ه ق گفته اند. جدش جابر، کاتب 'خطیب' مصر در زمان هارون الرشید عباسی بود. شهرتش به بلاذری، ظاهراً به علت مصرف زیاد محلو حب بلاذری، به خاطر تقویت ذهن و حافظه اش بود که آنرا نوشید و همین امر، در عقلش خلل پدید آورد و در اواخر عمر، جنون به او دست داد و در بیمارستان در بند شد و بعد هم از دنیا رفت. البته بعضی از اقوال، این موضوع را برای جد او 'جابر' گفته اند. بلاذری، در حمص و انطاکیه، علم آموخت، در عراق از مجالس درس بزرگانی چون، محمد بن سعد کاتب واقدی، استفاده ها کرد و بیشتر زندگیش را در عراق گذراند. بعضی او را از نژاد ایرانی می دانند. وی در جوانی به دربار مأمون عباسی راه پیدا کرد. اشعاری در مدح او سرود، بعد از او در سال ۲۱۸ ه ق، در دوره 'معتصم' و 'واثق بالله' گمنام بود ولی در زمان متوکل عباسی، با او مجالست داشته و بعد از او، از سالهای ۲۴۷ تا ۲۵۵ ه ق، موقعیت خود را در دستگاه عباسی حفظ کرد و سرانجام در اواخر دوره خلیفه معتمد یا در اوایل خلافت معتضد عباسی، حدود سال ۲۷۹ ه ق، درگذشت. آثار متعددی در زمینه تاریخ و انساب دارد، بنظر می رسد که وی بیشتر به گردآوری روایت های تاریخی اهتمام داشته است.

ص: ۱۳۹۱

هر چند که لفظ «اشراف» و «شریف» اصطلاحاً بر خاندان رسول اکرم (ص) و اعضای قبیله قریش اطلاق می شود ولی در این کتاب نظر نویسنده به گروه خاصی از اعراب نیست؛ بلکه به گفته محققان اشراف در اینجا بطور مطلق، بزرگان عرب و احتمالاً کسانی که از نژاد خالص عرب بوده اند، می باشند. کتاب انساب الاشراف، با شرح مختصری از شجره عربهای نسل حضرت اسماعیل، از حضرت نوح پیغمبر تا قبایل اجداد قریش (خاصه عدنان) نیاکان حضرت رسول اکرم و فرزندان عدنان. سیره پیامبر اکرم، شرح احوال صحابه، خاندان بنی هاشم مانند 'عباسیان، علویان' تا فرزندان عبدمناف و اخبار و انساب فرزندان 'عبد شمس'، (جد پیغمبر، عبدالمطلب و فرزندان او و اخبار مربوط به آنها) از بزرگترین فصل های کتاب بعد از سیره پیامبر اکرم، اخبار مربوط به دوره خلافت امیرالمؤمنین علی (ع) است. فصلی راجع به «سقیفه» است. بخشی درباره دیگر عشیره های قریش، از جمله شرح احوال ابوبکر و عمر. (در شرح احوال عمر، تفاوت فاحشی با بخش های دیگر کتاب دیده می شود و زندگی وی را در مراحل بالایی توضیح می دهد). فصلی از مطالب راجع به امویان است که از آنها به خوبی یاد شده است. قسمت پایانی کتاب، اخبار و انساب قبایل الیاس بن مضر و فرزندان آنها، شامل: قیس بن ذبیان، فراهه، عبس، سلیم تا قبیله ثقیف. مطالبی راجع به خلیفه 'مهدی عباسی' و ذکر مختصری از خلیفه 'هارون الرشید' و 'معتصم عباسی' نقل است. در طول کتاب، گاهی روایاتی مربوط به دوران خودش (بلاذری) نقل کرده است. مؤلف، به مناسبت هائی از افراد غیر عرب، مانند ابومسلم خراسانی، ابن مصفع و سنباد، مفصلاً موضوعاتی مطرح کرده است. غیر از موضوعاتی درباره رویدادهای شام، عراق، عربستان، رخدادهای ایران از جمله: سیاست های حاکمان سرزمین های شرقی مانند زیادبن ابیه و ویرانگری های خوارج در ایران و اخبار مربوط به آنان مطرح شده است که بخشی مهم از کتاب است. بعضی از این اخبار، در هیچ مأخذ دیگری به این تفصیل، ذکر نشده است. مؤلف قبل از پایان کتاب، از دنیا رفته است.

مأخذ و منابع کتاب:

بلاذری، در نوشتن این اثر از منابع ارزشمندی استفاده کرده از جمله: مهمترین مأخذ او، 'تاریخ الاشراف' هیثم بن عدی طائی و ابومخنف، از طبقه اخباریان، طبقات ابن سعد، کتاب هشام بن محمد کلبی، محمد بن عمر واقدی، ابن اسحاق و بعضی روایت های منفرد از اشخاص گوناگون.

نامهای مختلف کتاب:

نام این کتاب به گونه های مختلفی است، شاید مهم ترین علت آن، تلفیق میان اخبار و انساب در این اثر بزرگ باشد.

مسعودی: تاریخ

ذهبی: ضمن شرح احوال نویسنده او را صاحب التاريخ الكبير گفته است.

ابن ندیم: الاخبار و الانساب

یاقوت حموی: جمل نسب الاشراف.

اکنون این کتاب تحت عناوین «انساب الاشراف» و «جمل من انساب الاشراف» در دست است.

شرح و چاپ:

از این اثر، نسخه های کامل در دست نیست یا هنوز شناسایی نشده است. تمام کتاب در ۱۳ مجلد و ۲۰ جلد و ۴۰ جلد چاپ شده، این اختلاف ناشی از تجدیدهای متفاوت در چاپ است. مجلدات این کتاب به اینصورتها چاپ شده است: ج ۱، در قاهره، محمد حمید الله. ج ۲ و مقداری از ج ۳: محمدباقر محمودی در بیروت. مطالب مربوط به امام حسین و السنه، در قم، قسمت دوم ج ۳، در بیروت. ج ۴: در اورشلیم، چاپ 'ماکس شلو سینگر'. ج ۵: در بیت المقدس با ویرایش و کوشش (س-د-گوستاین) و چاپ مجدد آن توسط 'احسان عباس' در بیت المقدس، بیروت. ج ۱۱: تاریخ یک مؤلف مجهول، توسط 'گرایفسوالد، آلمان'. افراد دیگری چون 'عبدالعزیز الدوری'، 'احسان صدقی العمدا' همچنین 'سهیل زکار' و 'ریاض زرکلی' در ۱۳ جلد چاپ و نشر آن در سال ۱۹۹۶ میلادی = ۱۳۷۵ شمسی، کوشش زیادی کردند. این کتاب، موضوع بعضی پژوهش های مستقل قرار گرفته و لازم به ذکر است که تحقیق و چاپ کامل انساب الاشراف، جزو برنامه های انتشارات جمعیت خاورشناسان آلمان قرار دارد.

ص: ۱۳۹۳

احمد سمیعی - فرهنگ آثار ایرانی اسلامی

یاقوت حموی - معجم الادباء (یاقوت حموی)

دائرة المعارف بزرگ اسلامی به نقل از چند مأخذ

دانشنامه جهان اسلام

کلید واژه ها

کتاب انساب الاشراف بلاذری قوم عرب کتاب شناسی کتب تاریخی تاریخ اسلام زبان عربی اخباریون

کتاب تاریخ مختصر الدول

کتابی تاریخی از وقایع و تاریخ عمومی دنیا از اول آفرینش تا زمان حیات مؤلف در قرن هفتم هجری به زبان عربی. این کتاب شامل مطالب مهمی در تاریخ ایران باستان، اسماعیلیان، خوارزمشاهیان، تاریخ جهان اسلام و مغولان می باشد. نویسنده آن 'گریگوریوس' به زبان عربی یا 'مارگریغوریوس' به زبان سریانی، از دانشمندان مسیحی یعقوبی مذهب و مورخ و طیب قرن هفتم ه ق است. مؤلف این کتاب را از کتاب دیگر خود که «تاریخ ابن عبری» و زبان سریانی نوشته است، تلخیص و به زبان عربی ترجمه کرده و در اواخر عمر، به درخواست دوستان مسلمانش در مراغه، یکی از شهرهای ایران، مطالبی در تاریخ اسلام و مغول، به آن اضافه کرده و نام آن را «تاریخ مختصر الدول» یا «مختصر تاریخ الدول» گذاشته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوالفرج یوحنا مارگریغوریوس، مشهور به 'ابن العبری'، اسم تعمیدش یوحنا بود و چون به جامه روحانیت در آمد، نام 'گریغوریوس' یا 'گریگوریوس' گرفت. وی از مورخین و پزشکان مشهور و دانشمندان قرن هفتم ه ق است که سال ۶۲۳ هجری در شهر ملطیه ارمنستان کوچک که امروزه ناحیه ای در قسمت شمالی (الجزیره) است، متولد شد. پدرش، تاج الدین اهرن یا هارون، پزشکی حاذق و متدین و دانشمند بود که از علم فلسفه نیز آگاهی داشت. وی نزد پدر خود و چند تن از دانشمندان شهر، به تحصیل علوم پرداخت، از جمله مبادی و طب و زبان سریانی و عربی و یونانی را فرا گرفت. در حمله مغول با پدر خود به انطاکیه رفت، مدتی آنجا تحصیل علوم کرد و بعد طریق رهبانیت و زهد را پیش گرفت و کم کم مشهور شد، ولی بعداً ترک راه کرد و به طرابلس رفت و در سال ۶۴۴ ه ق، در جوانی به مقام اسقفی رسید و چند سال در آن مقام بود. سال ۶۵۰ ق، مأمور اسقف نشین حلب شد و با توسل به امیر دمشق، توانست ریاست روحانی خود را بر یعقوبیان حلب، به رسمیت بشناساند. او بعداً نیز به مقام مفریانی (سراسقفی) مشرق، منصوب شد. به نقل تاریخ، کلیسای مشرق از سه قرن و نیم پیش به این طرف سراسقفی به پایه علمی ابن عبری نداشته است. ابن العبری تا پایان عمرش مدت ۲۰ سال در این مقام بود و سفرهای متعددی در نواحی مختلف عراق، آذربایجان، سوریه، ملطیه کرد و بنای کلیساها و صومعه ای در تبریز و مراغه و... تعمیر و

توسعه داد. او به مناسبت وجهه روحانی و علمی خود با بزرگان حکومت ایلخانی و دانشمندان مسلمان شهرهای مختلف رابطه داشت. با همه دشواری‌ها و مشکلات کلیسایی یعقوبی، اوقات فراغت خود را به مطالعه و تألیف و تدریس می‌پرداخت و سرانجام در سال ۳۸۵ هـ ق در مراغه آذربایجان از دنیا رفت. جنازه او را به موصل بردند و در دیر «مارمتی» در کناره شهر دفن کردند.

ص: ۱۳۹۴

مختصرالدول، تاریخ دولت های دهگانه است که شامل هشت دولت مربوط به قبل از اسلام که تقریباً یک سوم کل کتاب است، دولت نهم تاریخ پادشاهان عرب مسلمان و در واقع تاریخ اسلام از ابتدای اسلام تا سقوط بغداد، دولت دهم دوران مغول.

مشروح دولت ها (بخش ها)

- ۱- دولت اولیا درباره ویژگی ها و فرهنگ ملل باستان، آفرینش آدم و حوا و فرزندان آنها تا درگذشت حضرت موسی پیامبر.
- ۲- دولت بنی اسرائیل، شامل تاریخ بنی اسرائیل تا روزگار سموئیل (سموئیل پیغمبر).
- ۳- دولت پادشاهان اسرائیل، سرگذشت آنها از زمان سموئیل تا لشکرگشی بخت النصر آشوری به اورشلیم، اسارت یهودیان.
- ۴- دولت پادشاهان کلدانی، روزگار بخت النصر و فرزندان او.
- ۵- دولت پادشاهان ایران، سرگذشت پادشاهان هخامنشی طبق رویدادهای تاریخ یهود.
- ۶- دولت پادشاهان بت پرست یونانی ها دوره اسکندر و جانشینان او.
- ۷- دولت پادشاهان فرنگ، مطالبی راجع به تاریخ سرزمین روم از روزگار «آوگوستوس» تا زمان «پوستی ینانوس» سوم.
- ۸- دولت پادشاهان مسیحی یونانی، شامل مطالبی درباره تاریخ فرمانروایی روم شرقی (بیزانس). بخش عمده این کتاب، عنوان دولت ۹، شامل مطالبی درباره پادشاهان عرب مسلمان که تاریخ جهان اسلام را در بردارد. زندگی حضرت پیغمبر اکرم (ص)، خلفای راشدین و امویان تا پایان دوره عباسیان.
- ۹- دولت مغولان: از هلاکوخان مغول، اباقا، تا ارغوان ایلخان حدود سال ۶۸۴ ق چون مؤلف خود در این زمان شاهد وقایع بوده است، اطلاعات کتاب بسیار با اهمیت است. آخرین رویداد تاریخی کتاب، قتل 'شمس الدین جوینی' به دستور 'ارغوان' در ۵ شعبان همان سال است.

ویژگی کتاب:

بعضی از ویژگی های تاریخ مختصرالدول عبارتست از:

۱- شرح زندگی فرهنگی هر دوره تاریخی، سرگذشت و آثار بزرگانی چون سلیمان، فیثاغورس، هرمر (اومیروس)، اقلیدس، طالس (تالس/تالیس)، راشمیدس، زردشت، مانی.

۲- چگونگی ساخته شدن شهرها.

۳- توصیف کاملی از مذاهب و فرقه های دینی و علوم و فلسفه اسلامی.

۴- شرح زندگی یهودیان و مسیحیان هر زمان.

منابع کتاب مختصرالدول:

از مأخذ عمده ای که مؤلف از آن استفاده کرده؛ راجع به تاریخ خوارزمشاهیان، اسماعیلیان و مغولان، کتاب تاریخ جهانگشا. در تاریخ اسلامی، کتاب الکامل فی التاریخ 'ابن اثیر' و در تاریخ علوم، مطالب کتاب بیشتر مبتنی بر کتاب «تاریخ الحکماء» 'ابن قفطی' است.

ترجمه:

اولین بار در سال ۱۰۷۳ ه ق = ۱۶۶۳، به لاتین ترجمه و در 'آکسفورد' منتشر شد. متن عربی کتاب با مراجعه به اصل سریانی آن و منابع تاریخی اسلامی، تصحیح و حواشی و فهرستهایی در سال ۱۳۰۷ ه ق / ۱۸۹۰، در بیروت چاپ و منتشر شد. ترجمه آلمانی در ۱۷۸۳ منتشر شد. ترجمه فارسی توسط 'حشمت الله ریاضی و محمدعلی تاج پور' و در سال ۱۳۶۴ شمسی در تهران به چاپ رسید. ترجمه دیگری به فارسی توسط عبدالمحمد آیتی و در سال ۱۳۷۷ ش، در تهران چاپ شده است.

منابع

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

دانشنامه جهان اسلام به نقل از تاریخ ایران باستان، الاثار الباقیه، قانون مسعودی، تاریخ مغول، و چند منبع دیگر

تاریخ و تمدن ملل اسلامی

کلید واژه ها

کتاب تاریخ مختصر الدول ابن العبری کتاب شناسی کتب تاریخی تاریخ مسیحیت زبان عربی

از مهمترین و معتبرترین کتابها درباره فتوحات اسلامی و تاریخ فتوحات و چگونگی فتح هر یک از نواحی کشورهای اسلامی از زمان پیامبر اکرم (ص) تا زمان حیات نویسنده، یعنی (نیمه دوم قرن سوم ه ق) به زبان عربی. نویسنده: احمد بن یحیی بلاذری، مورخ بزرگ، تاریخ نگار و نسب شناس، شاعر و مترجم زبان فارسی به زبان عربی، اخباری در قرن سوم هجری قمری. مولف، حوادث و فتوحات را از هجرت پیامبر اسلام، شروع و به وصف فتوح اسلام بر حسب سرزمین ها و ولایات، در فصل هایی جداگانه پرداخته، مانند فتوحات داخل جزیره العرب، فتوح شام و شهرهای آن، فتح مصر و مغرب از جمله فتح اسکندریه، فتوح اندلس و غیره، در ضمن این موضوعات، به برخی جنبه های تشکیلات حکومتی و اداری پرداخته است. اطلاعات جغرافیائی کتاب بسیار مفید و سودمند و بخشی از کتاب، مسئله مالکیت زمین و آب، احکام اراضی و خراج است که حائز اهمیت زیادی می باشد.

نام کتاب:

این کتاب، خلاصه ای است از اثر بزرگمهر و اصل کتاب «البلدان الکبیر» که مولف، موفق به اتمام آن نشده و از آنجا که موضوع «فتوحات» بر بقیه مطالب کتاب غالب است، نام آن از قرون بعدی، به «فتوح البلدان» نامگذاری شد.

معرفی اجمالی نویسنده:

احمد بن یحیی بن جابر، معروف به بلاذری، از برجسته ترین تاریخ نگاران و نسب شناس بزرگ اسلامی، نسبش فقط تا سه نسل قبل از او در تاریخ هست (احمد بن یحیی بن جابر بن داود). از تاریخ تولد و مرگ و دوران زندگی، اطلاع روشنی در دست نیست. جد او جابر، کاتب «خصیب» عامل خراج مصر در زمان هارون الرشید از خلفای عباسی بود. تولد بلاذری در بغداد و به احتمال زیاد بین سالهای ۱۷۰ تا ۱۸۰ ه ق و به نقلی بین سالهای ۱۹۵ تا ۲۰۰ ه ق بود. او بیشتر زندگی را در عراق گذراند. در شهرهای، حمص و انطاکیه، علم آموخت و به شهر شام، حلب، منبج رفت و از شیوخ آنها، بهره مند شد. بنابر حدس برخی، او را عرب می دانند ولی از سوی دیگر، بعضی از تبار ایرانی گفته اند و اینکه وی مترجم زبان فارسی به عربی بوده، موید این مطلب است.

ص: ۱۳۹۷

نشو و نمای او در بغداد بود، در جوانی به دربار مامون عباسی راه پیدا کرد و اشعاری در مدح او سرود، بعد از مرگ مامون، در دوره معتصم و واثق عباسی، گمنام زندگی کرد ولی در زمان خلافت متوکل، از مقربین دربار بود و از سال ۲۴۷ ه ق به بعد، با روی کار آمدن منتصر و بعد مستعین، خلفای دیگر، موقعیت خود را در دستگاه حکومتی، حفظ کرد. در زمان معتمد عباسی، دچار فقر و تنگدستی و مشکلات دیگری شد و اواخر خلافت معتمد و به قولی اوایل حکومت معتضد عباسی، حدود سال ۲۷۹ ه ق، بر اثر خوردن محلول حب بلاذر و افراط در نوشیدن آن (اختلال حواس پیدا کرد و) به جنون کشیده شد و سرانجام در بیمارستان بغداد در گذشت. ظاهراً او را بلاذری گفتن به همین جهت است.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

کتاب فتوح البلدان، به گونه روایی تدوین شده و در آن اخبار مربوط به فتوحات مسلمانان در نواحی مختلف به ترتیب نقل شده است.

- فتوحات داخل جزیره العرب از جمله: فتح فدک، مکه و طائف، اخبار رده، جنگهای پیغمبر اکرم.

- فتوح شام و شهرهای آن.

- فتح قبرس، جزیره، ارمنستان، مصر، مغرب، افریقیه، اندلس، عراق، ایران و نواحی مختلف آن تا خراسان و سند.

- مباحثی چون: احکام زمین های خراج، دیوان عطا در خلافت عمر، اتم خاتم - تاریخ و تغییر خط عربی.

- استعمال مهر و ضرب و نشر مسکوکات (سکه)

- برگرداندن دیوان فارسی به تازی و عربی. تغییر زبان رسمی دیوان های دولتی از یونانی و فارسی به عربی.

ص: ۱۳۹۸

- بخش هایی از این کتاب راجع به تسخیر عراق، ری، جبال، آذربایجان، گرگان، اهواز، کرمان و ... است. به نقل از مسعودی، با اینکه کتاب و موضوعاتش درباره فتوحات است که بهتر از آن سراغ نداریم، ولی اطلاعات جغرافیایی در کتاب، بسیار مفید و سودمند می باشد.

ویژگی کتاب:

یکی از ویژگی «فتوح البلدان» استفاده از ماخذی است که امروزه در دسترس نیست و اطلاعات آن در دیگر منابع، پیدا نمی شود مانند نوشته های 'ابوعبیده معمر بن مثنی' لغوی معروف. مطلبی در این زمینه درباره اعراب دارد که نخستین بار در دوره خلافت عثمان و در زمان حکومت عبدالله بن عامرین کریم در خراسان از جیحون عبور کردند.

ترجمه فتوح البلدان و چاپ:

از کتاب ۲ ترجمه فارسی در ۲ قسمت شده است. یکی بخش مربوط به ایران (ترجمه دکتر آذرتاش آذرنوش) و دیگر ترجمه کامل کتاب توسط 'احمد توکل' سال ۱۳۳۷ در تهران چاپ شده است. چاپ های متعددی داشته که مهمترین آنها توسط 'میخائیل یان دخویه' با مقدمه ای به زبان لاتین، در نیویورک بین سالهای ۱۹۱۶ و ۱۹۲۴ منتشر شد. چاپ های دیگر در آلمان، بیروت و قاهره داشته است.

منابع

تاریخ و تمدن ملل اسلامی

دانشنامه جهان اسلام

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

کلید واژه ها

تاریخ اسلام کتب تاریخی فتوح البلدان حوادث تاریخی

کتاب تاریخ اسلام (زندگانی پیامبر خاتم (ص))

این کتاب یکی از آثار و تألیفات حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب در ضمن فصولی، مجموع حوادث بزرگ و چشم گیر حیات رسول گرامی اسلام (ص) را به گونه ای فشرده ترسیم می نماید و برای تکمیل بحث بخشی از حوادث پس از رحلت آن حضرت بازگو می کند و از ذکر رویدادهای جزئی خود خودداری می نماید.

ص: ۱۳۹۹

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، *الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین*، *موسوعه طبقات الفقها*، *معجم التراث و الموسوعه الرجالیه*، *فروغ ابدیت*، *سیمای فرزندانگان*، *آئین وهابیت* و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۲ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: وضع سیاسی و اقتصادی و فرهنگی عربستان در عصر رسالت

۲- فصل دوم: پدر و نیاکان پیامبر (ص)

۳- فصل سوم: از ولادت تا جوانی

۴- فصل چهارم: حوادث دوران جوانی

۵- فصل پنجم: از بعثت تا دعوت های سری

۶- فصل ششم: دعوت خویشاوندان

۷- فصل هفتم: از تطمیع و تهدید تا مهاجرت به حبشه

۸- فصل هشتم: نقشه قریش به ضد پیامبر

۹- فصل نهم: از وفات ابوطالب تا معراج

۱۰- فصل دهم: از سفر طائف تا مقدمات هجرت

۱۱- فصل یازدهم: مهاجرت به مدینه

۱۲- فصل دوازدهم: حوادث سال دوم هجرت

۱۳- فصل سیزدهم: حوادث سال سوم هجرت

۱۴- فصل چهاردهم: حوادث سال چهارم هجرت

۱۵- فصل پانزدهم: حوادث سال پنجم هجرت

۱۶- فصل شانزدهم: حوادث سال ششم هجرت

۱۷- فصل هفدهم: حوادث سال هفتم هجرت

۱۸- فصل هجدهم: حوادث سال دهم هجرت

۱۹- فصل نوزدهم: حوادث سال نهم هجرت

۲۰- فصل بیستم: حوادث سال دهم هجرت

۲۱- فصل بیست و یکم: حوادث سال یازدهم هجرت

۲۲- فصل بیست و دوم: تاریخ خلفا

این کتاب در سال ۱۳۷۷ توسط انتشارات امام عصر (عج) چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- تاریخ اسلام (زندگانی پیامبر خاتم (ص))

کلید واژه ها

کتاب تاریخ اسلام (زندگانی پیامبر خاتم (ص)) جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب تاریخی تاریخ اسلام پیامبر اکرم

ص: ۱۴۰۱

کتاب فروغ ابدیت (تجزیه و تحلیل کاملی از زندگانی پیامبر اکرم)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات ارزشمند آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب عالی ترین و جامع ترین کتابی است که پیرامون زندگانی پیامبر عالیقدر اسلام (ص) روی مدارک صحیح و اصیل اسلامی با تجزیه و تحلیل کامل نوشته شده است. این کتاب تاریخی است روشن و گویا از زندگی پیامبر بزرگ اسلام (ص) که به اتمکاء بزرگترین مدارک تاریخی اسلام تهیه شده است و با قلمی کاملاً روان و شیوا نگارش یافته است. در این کتاب به بیان وقایع مهم و حوادثی که آموزندگی بیشتر می دارند، پرداخته شده است و از تفصیل و بیان رویدادهای جزئی خودداری شده است.

زندگینامه (آیه الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۴۰۲

مزایای مهم این کتاب:

یکی از مزایای این کتاب این است که تنها به ذکر حوادث تاریخی قناعت نشده بلکه سعی شده تجزیه و تحلیل لازم درباره علل حوادث گوناگون و نتایج آنها و چنان که شیوه یک نویسنده محقق است، به عمل آید تا هدف نهایی که همان آموزنده بودن تاریخ است، به طور کامل تأمین گردد. امتیاز مهم دیگر این کتاب این است که با مدارک تاریخی شیعه کاملاً منطبق است و از افسانه‌ها و خرافاتی که دستهای آلوده به تاریخ زندگی پیشوای بزرگ اسلام آمیخته است، خالی می‌باشد.

ساختار بندی کتاب:

برخی از عناوین و مباحث مطرح شده در این کتاب به شرح زیر است:

۱- شبه جزیره عربستان یا گهواره تمدن اسلامی

۲- عرب پیش از اسلام

۳- اوضاع روم و ایران دو امپراطوری بزرگ جهان

۴- نیاکان پیامبر اسلام (ص)

۵- میلاد پیامبر (ص)

۶- دوران کودکی پیامبر (ص)

۷- بازگشت به آغوش خانواده

۸- دوران جوانی

۹- از شبانی تا تجارت

۱۰- از ازدواج تا بعثت

۱۱- نخستین جلوه حقیقت

۱۲- نخستین وحی

۱۳- انقطاع وحی

۱۴- دعوت عمومی

۱۵- داوری قریش درباره قرآن

۱۶- نخستین هجرت

۱۷- حربه های زنگ زده

۱۸- افسانه غرائق

۱۹- محاصره اقتصادی

۲۰- مرگ ابوطالب

۲۱- معراج از نظر قرآن و حدیث و تاریخ

۲۲- سفری به طائف

۲۳- پیمان عقبه

۲۴- سرگذشت هجرت

۲۵- نخستین عمل مثبت پیامبر (ص)

ص: ۱۴۰۳

۲۶- تظاهرات نظامی و مانورهای جنگی

۲۷- تبدیل قبله

۲۸- جنگ بدر

۲۹- یگانه بانوی اسلام ازدواج می کند

۳۰- فتح مکه

۳۱- غزوه احزاب

۳۲- رسالت پیامبر (ص)

۳۳- حجه الوداع و بت پرستی در شبه جزیره عربستان

۳۴- و...

این کتاب در سال ۱۳۵۱ توسط مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم در قم (۲ج) منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی- فروغ ابدیت (تجزیه و تحلیل کاملی از زندگانی پیامبر اکرم (ص))

کلید واژه ها

کتاب فروغ ابدیت جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب تاریخی تاریخ اسلام پیامبر اکرم حوادث تاریخی تشیع

یورش به خانه وحی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این رساله با مصادر و مدارک قطعی، واقعیت هتک حرمت خانه حضرت فاطمه زهرا (س) را روشن می سازد به گونه ای که برای هیچ دیر باوری جای شک و تردید باقی نمی گذارد.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب

الصبيان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل یک پیشگفتار و دو بخش به شرح زیر است:

- پیشگفتار: خانه های رفیع

- جامعه اسلامی پس از رحلت رسول خدا (ص): ۱. عصمت زهرا (س) در لسان رسول خدا (ص) ۲. حرمت خانه حضرت زهرا (س) از دیدگاه قرآن و سنت. ۳. هتك حرمت خانه حضرت زهرا (س)

۱- بخش نخست: تصمیم بر هتك حرمت، اسامی شخصیت هایی که تصمیم شیخین بر هتك حرمت خانه حضرت زهرا (س) را نقل کرده اند:

۱. ابن ابی شیبیه و کتاب المصنف

۲. بلاذری و کتاب انساب الاشراف

۳. ابن قتیبه و الامامه و السیاسه

۴. طبری و تاریخ او

۵. ابن عبد ربّه و العقد الفرید

۶. ابن عبدالبر و کتاب الاستیعاب

۷. ابی الفداء و کتاب المختصر فی اخبار البشر

۸. نویری و نهاییه الارب فی فنون الادب

۹. سیوطی و مسند فاطمه

۱۰. متقی هندی و کنز العمال

۱۱. دهلوی و ازاله الخفاء

۱۲. محمد حافظ ابراهیم و قصیده عمریه

۱۳. عمر رضا کحاله و کتاب اعلام النساء

۲- بخش دوم: یورش به خانه وحی، اسامی کسانی که یورش به خانه وحی را تصریح کرده اند:

١٤. ابو عبيد و كتاب الاموال

١٥. محمد بن سعد و كتاب الطبقات الكبرى

١٦. طبرانى و المعجم الكبير

١٧. ابن عبد ربه و العقد الفريد

١٨. خليل بن ابيك الصفدى در كتاب الوافى بالوفيات

١٩. مبرد و كتاب الكامل

٢٠. مسعودى و مروج الذهب

٢١. ابن ابى دارم و كتاب ميزان الاعتدال

ص: ١٤٠٥

۲۲. ابن عساکر و مختصر تاریخ دمشق

۲۳. ابن ابی الحدید و شرح نهج البلاغه

۲۴. جوینی و کتاب فرائد السمطین

۲۵. شمس الدین ذهبی و تاریخ الاسلام

۲۶. علی بن ابی بکر هیشمی و مجمع الزوائد

۲۷. ابن حجر عسقلانی و لسان المیزان

۲۸. متقی هندی و کنز العمال

۲۹. عبدالفتاح عبدالمقصود و کتاب الامام علی

۳۰. احتجاج به فعل خطیفه

- بخش پایانی

این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط دفتر انتشارات اسلامی در قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی - یورش به خانه وحی

کلید واژه ها

کتاب یورش به خانه وحی جعفر سبحانی تبریزی تاریخ اسلام شهادت حضرت فاطمه (س)

یاس در آتش

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب گرد آمده اعترافات تاریخ نگاران و حدیث پردازان اهل سنت است که بالاتفاق از یک واقعیت تلخ تاریخی پرده برداشته اند. آنان همگان بر این باورند که پس از رحلت رسول خدا (ص) جنایتی بزرگ بر اهل بیت او به ویژه حضرت فاطمه زهرا (س) رفت و لذا نتوانسته اند این حقیقت دردناک را منکر گردند. علیرغم اینکه در عصر حاضر برخی کوشیده اند آن حادثه دردناک را افسانه و به دور از واقعیت جلوه دهند اما این کار گویای بی اطلاعی از تاریخ یا تعصب بی جهت بیش از اندازه آنان است. استاد جعفر سبحانی این مجموعه را در پاسخ به این گونه افراد به نحوی مطلوب، گویا و در عین حال با اختصار تدوین و به زیور طبع آراسته اند.

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

در ابتدای کتاب بعد از مقدمه مباحثی به شرح زیر آمده است:

- حوادث دردناک پس از رحلت پیامبر (ص)

- علی، بیعت ابوسفیان را نمی پذیرد

- خطبه امیرالمومنین پس از حوادث سقیفه

- ماجرای سقیفه

- عصمت حضرت زهرا در کلام پیامبر (ص) و... همچنین این کتاب شامل دو فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: تاریخ نگاران از هجوم و تهدیدات دستگاه خلافت به خانه فاطمه زهرا (س) سخن می گویند.

۲- فصل دوم: ابوبکر نسبت به حمله به خانه فاطمه و گشودن در آن اعتراف و اظهار پشیمانی می کند.

۳- در اسناد معتبر تاریخی.

این کتاب به زبان عربی با این عنوان: 'الحججه الفراء علی شهادة الزهراء' نوشته شده است که توسط سید ابوالحسن عمرانی ترجمه گردیده است. این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی در قم به چاپ رسیده است و همچنین توسط سید ابوالحسن عمران در شیراز به طبع رسیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- یاس در آتش: شهادت حضرت فاطمه زهرا (س) در آینه اسناد تاریخی اهل سنت

کلید واژه ها

کتاب یاس در آتش جعفر سبحانی تبریزی تاریخ اسلام شهادت حضرت فاطمه (س) تسنن

کتاب حیوه القلوب

این کتاب یکی از آثار و تالیفات با ارزش علامه ملا محمدباقر مجلسی است که به زبان فارسی نوشته شده است. حیوه القلوب در قصص و احوالات پیغمبران عظام و اوصیاء ایشان (ص) می باشد و جز کتب اخبار محسوب می گردد. موضوع این کتاب مستطاب بیان فضایل و کمالات و مناقب و معجزات و تواریخ حالات اجداد گرام و آباء فخام عالی نسب است و چون مطالعه این کتاب موجب حیوه ابدی دل‌های اهل ایمان می گردد آن را به «حیوه القلوب» مسمی گردانیده است.

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده‌ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده‌ی یازدهم هجری و ده سال اول سده‌ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده‌ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می‌توان به ملا محمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می‌توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملا محمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمدتقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

این اثر سه جلدی است که به شرح زیر می باشد:

۱. جلد اول: وضعیت نشر: (انتشارات شرکت معارف اسلامیه قم، قم، ۱۳۸۲ ق)

باب اول: در بیان امور و احوال چند که در میان جمیع پیغمبران و اوصیاء ایشان مشترک است و در آن ۴ فصل است.

باب دوم: در بیان فضایل و تواریخ و قصص آدم و حوا و اولاد گرام ایشانست مشتمل بر ۷ فصل

باب سوم: در بیان قصص حضرت ادریس (ع) است.

باب چهارم: در بیان قصص حضرت نوح (ع) و مشتمل بر ۲ فصل

باب پنجم: در بیان قصص حضرت هود (ع) و قوم آن حضرت و قصه شدید و شداد و ارم ذات العماد و مشتمل بر ۲ فصل.

باب ششم: در بیان قصه حضرت صالح (ع) و ناقه آن حضرت و قوم اوست.

باب هفتم: در بیان قصه های حضرت ابراهیم خلیل الرحمن (ع) و اولاد امجاد آن حضرت است و مشتمل بر ۶ فصل.

باب هشتم: در بیان قصر حضرت لوط (ع) و قوم آن حضرت است.

باب نهم: در قصص ذوالقرنین (ع) است.

باب دهم: در بیان قصه های حضرت یعقوب و حضرت یوسف (ع).

باب یازدهم: در بیان غرائب قصص ایوب (ع).

باب دوازدهم: در بیان قصص شعیب (ع).

باب سیزدهم: در بیان قصص حضرت موسی و حضرت هارون (ع) است و در آن یازده فصل است.

باب چهاردهم: در بیان قصص حضرت حزقیل (ع).

باب پانزدهم: در بیان قصص حضرت اسماعیل (ع) که حق تعالی او را در قرآن مجید 'صادق الوعد' نامیده است.

باب شانزدهم: در بیان قصه های حضرت الیاس و یسع و الیاس (ع).

باب هفدهم: در بیان قصه حضرت ذوالکفل است.

باب هجدهم: در بیان قصه ها و حکمت های حضرت لقمان حکیم (ع).

باب نوزدهم: در بیان قصص اشمویل (ع) و طالوت و جالوت است.

باب بیستم: در بیان سایر قصص حضرت داود (ع) و مشتمل بر ۳ فصل است.

باب بیست و یکم: در بیان قصه اصحاب سبت است.

باب بیست و دوم: در بیان قصص حضرت سلیمان بن داود (ع) و مشتمل بر ۴ فصل است.

باب بیست و سوم: در بیان قصه قوم سبا و اهل ثرثار است.

باب بیست و چهارم: در بیان قصه حنظله (ع) و اصحاب ارس.

باب بیست و پنجم: در بیان قصص حضرت اشعیا و حضرت حبقوق (ع).

باب بیست و ششم: در بیان قصص حضرت زکریا و یحیی (ع) است.

باب بیست و هفتم: در بیان قصص حضرت مریم دختر عمران مادر عیسی (ع) است.

باب بیست و هشتم: در بیان قصص حضرت روح الله عیسی بن مریم (ع) است و مشتمل بر ۶ فصل است.

باب بیست و نهم: در بیان قصه های ارمیا و دانیال و عزیر (ع) و غرائب قصص بخت النصر است.

باب سی ام: در بیان قصص حضرت یونس بن متی و پدر آن حضرت است.

باب سی و یکم: در بیان قصه اصحاب کهف و اصحاب رقیم است.

باب سی و دوم: در بیان قصه اصحاب اُخدود و پیغمبر مجوس است.

باب سی و سوم: در بیان قصه حضرت جرجیس (ع) است.

باب سی و چهارم: در بیان قصه حضرت خالدین است.

باب سی و پنجم: در بیان احوال پیغمبرانی که تصریح به اسم شریف ایشان نشده است.

باب سی و هشتم: در بیان نوادر اخبار غیر پیغمبران از بنی اسرائیل و غیر ایشان است.

باب سی و هفتم: در بیان احوال بعضی از پادشاهان زمین است.

۲. جلد دوم: وضعیت نشر: (کتابفروشی جعفری، مشهد)

در بیان تاریخ ولادت و وفات و معجزات و غزوات و سایر احوال شریفه ی حضرت خاتم النبیین و اشرف المرسلین و سیدالمحیین محمد بن عبدالله حبیب اله العالمین و بیان آباء طاهرین و اصحاب متدینین آن حضرت مشتمل است بر ۶۵ باب:

باب اول: در بیان نسب شریف و خلقت با کرامت آن جناب و احوال والدین و اجداد عالی شأن آن حضرت است. (شامل ۶ فصل)

باب دوم: در بیان بشاراتی است که انبیاء و اوصیاء (ع) و غیر ایشان برای بعثت و ولادت آن حضرت داده اند و احوال بعضی از مومنان که در زمان فتره بودند.

باب سوم: در بیان تاریخ ولادت شریف حضرت سیدالبشر (ص) و بیان غرائب و معجزاتی است که در آن وقت به ظهور آمده.

باب چهارم: در بیان احوال شریف آن حضرت.

باب پنجم: در بیان فضایل حضرت خدیجه.

باب ششم: در بیان اسامی سامیه و نقش خواتیم کریمه و دواب و اسلحه و غیر آنها است از آنچه به آن حضرت منسوب بوده است. (شامل ۴ فصل)

باب هفتم: در بیان خلقت با برکت و شمایل کثیره الفضایل آن حضرت.

ص: ۱۴۱۲

باب هشتم: در بیان اخلاق حمیده و اطوار پسندیده و سیر و سنن آن حضرت.

باب نهم: در بیان قلیلی از مناقب و فضایل و فصایص آن حضرت.

باب دهم: در بیان وجوب اطاعت و محبت و ولایت و نهی از مخالفت آن حضرت.

باب یازدهم: در بیان وجوب تعظم و توقیر و آداب معاشرت آن جناب.

باب دوازدهم: در بیان عصمت آن حضرت.

باب سیزدهم: در بیان وفور علم آن حضرت.

باب چهاردهم: در بیان اعجاز قرآن مجید.

باب پانزدهم: در بیان آنکه نظیر معجزات جمیع پیغمبران (ع) از آن حضرت به ظهور آمده است.

باب شانزدهم: در بیان معجزاتی است که متعلق است به اجرام سماویه و آثار علویه.

باب هفدهم: در بیان معجزه چند است که از آن حضرت در جمالات و نباتات ظاهر شده.

باب هجدهم: در بیان معجزاتی است که در حیوانات ظاهر شده.

باب نوزدهم: در بیان استجابت دعای آن حضرت در زنده کردن مردگان و سخن گفتن با ایشان و شفای بیماران و.....

باب بیستم: در بیان معجزاتی است که از آن حضرت در کفایت شر دشمنان ظاهر شده.

باب بیست و یکم: در بیان معجزات آن حضرت از مستولی شدن بر شیاطین و جنیان و...

باب بیست و دوم: در معجزات و خبر دادن از مغیبات و...

باب بیست و سوم: در بیان مبعوث گردیدن آن حضرت به رسالت

باب بیست و چهارم: در بیان کیفیت معراج پیغمبر اکرم (ص).

باب بیست و پنجم: در بیان هجرت حبشه

باب بیست و ششم: در بیان دخول شعب ابی طالب

باب بیست و هفتم: در بیان کیفیت هجرت آن حضرت به سوی مدینه

باب بیست و هشتم: در بیان نزول آن حضرت در مدینه و بنای مسجد

باب بیست و نهم: در بیان جوامع و نوادر غزوات آن حضرت

باب سی ام: در بیان کیفیت جنگ بدر

باب سی و یکم: در بیان غزوات و وقایعی که بعد از جنگ بدر تا غزوه احد واقع شد.

باب سی و دوم: در بیان جنگ احد

باب سی و سوم: در بیان غزوه حمراء الاسد

باب سی و چهارم: در بیان غزوات و وقایعی است که در مابین جنگ احد و غزوه احزاب واقع شد.

باب سی و پنجم: در بیان جنگ خندق.

باب سی و ششم: در بیان غزوه بنی قریظه.

باب سی و هفتم: در بیان غزوات و وقایعی است که در مابین غزوه احزاب و غزوه مدینه واقع شد.

باب سی و هشتم: در بیان غزوه مدینه.

باب سی و نهم: در بیان فتح خیبر.

باب چهلم: در بیان عمره قضا و نوشتن نامه ها به پادشاهان و سایر وقایع.

باب چهل و یکم: در بیان غزوه موته.

باب چهل و دوم: در بیان غزوه ذات السلاسل.

باب چهل و سوم: در بیان فتح مکه معظمه.

باب چهل و چهارم: در بیان غزوه حنین و...

باب چهل و پنجم: در بیان غزوه تبوک و قصه عقبه و مسجد ضرار.

باب چهل و ششم: در بیان نزول سوره بقره.

باب چهل و هفتم: در بیان قصه میاهله.

ص: ۱۴۱۴

باب چهل و هشتم: در بیان سایر وقایع تا حجه الوداع

باب چهل و نهم: در بیان حجه الوداع و آنچه در آن سفر شریف واقع شد.

باب پنجاهم: در بیان نوادر اخبار آن حضرت و بعضی از احوال اصحاب آن حضرت و...

باب پنجاه و یکم: در بیان احوال اولاد امجاد آن حضرت.

باب پنجاه و دوم: در بیان زنان آن حضرت و مجمل احوال ایشان.

باب پنجاه و سوم: در بیان قصه ی تزویج زینب و بعضی از اموال زید بن حارثه.

باب پنجاه و چهارم: در بیان احوال ام سلمه.

باب پنجاه و پنجم: در بیان احوال شقاوت مآل عایشه و حفصه

باب پنجاه و ششم: در بیان احوال خویشان و خدمتگذاران و ملازمان و آزاد کرده های آن حضرت

باب پنجاه و هفتم: در بیان فضیلت مهاجران و انصار و صحابه و تابعان و بعضی از مجملات احوال ایشان

باب پنجاه و هشتم: در بیان فضایل بعضی از اکابر صحابه

باب پنجاه و نهم: در بیان فضایل سنیه و اخلاق علیه و رفعت شأن و سایر احوال حضرت سلمان فارسی

باب شصتم: در بیان احوال خیر مآل محرم اسرار ربانی ابوذر غفاری و فضایل و مناقب اوست

باب شصت و یکم: در بیان بعضی از فضایل و احوال مقداد بن اسود کندی

باب شصت و دوم: در بیان فضایل امت پیغمبر (ص) و بعضی از احوال ایشان

باب شصت و سوم: در بیان وصیت پیغمبر اکرم (ص) و سایر وقایعی که نزدیک ارتحال آن حضرت به عالم قدس واقع شد.

باب شصت و چهارم: در بیان کیفیت وقوع مصیبت کبری و داهیه عظمی یعنی وفات سید انبیاء محمد مصطفی (ص) و کیفیت تغسیل و تکفین و دفن و نماز بر آن حضرت

باب شصت و پنجم: در بیان احوالی چند است که بعد از دفن آن حضرت واقع شده و آنچه نزد ضریح مقدس آن حضرت ظاهر گردید و غرائب احوال روح مقدس آن بزرگوار.

۳. جلد سوم: وضعیت نشر: (۱۳۶۲ - جاویدان)

در بیان وجوب وجود امام (ع) و منصوب بودن او از جانب لک علام و عصمت او از گناهان صغیره و کبیره و انصاف او به صفات کمالیه به غیر از نبوت و آیاتی که در شان ائمه (ع) مجملاً نازل شده و آن مشتمل است بر دو باب:

۱. باب اول: در بیان وجوب وجود امام (ع) در هر عصر:

فصل اول: در وجوب امامت و آنکه هیچ زمانی خالی از امام نمی باشد.

فصل دوم: در بیان آنکه امام می باید معصوم باشد از جمیع گناهان.

فصل سوم: در بیان آنکه امامت نبض خدا و رسول می باشد در بیعت و اختیار مردم.

فصل چهارم: در بیان وجوب معرفت امام است و آنکه مردم معذور نیستند در ترک ولایت امام حق و آنکه هر که بمیرد و امام خود را نشناسد مرده خواهد بود با کفر و نفاق.

فصل پنجم: در بیان آنکه هر که انکار یک امام کند چنان است که همه را انکار کرده باشد.

فصل ششم: در وجوب اطاعت ائمه حق است.

فصل هفتم: در بیان آنکه هدایت نمی توان یافت که از جهت ائمه حق و ایشانند وسیله میان خدا و خلق.

ص: ۱۴۱۶

فصل هشتم: در حدیث ثقلین و امثال آن.

فصل نهم: در بیان سایر نصوص متفرقه ایشان که مجملا در ضمن اخبار مختلفه وارد شده است

۲. باب دوم: در بیان آیاتی که در شأن ائمه مجملا نازل شده و در آن چند فصل است:

فصل اول: در تاویل سلام علی آل یس.

فصل دوم: در بیان آنکه اهل ذکر اهل بیتند و آنکه بر شیعه سوال از ایشان واجب است و بر ایشان جواب واجب نیست.

فصل سوم: در بیان آنکه ایشانند اهل علم قرآن و راسخون در علم و انزار کنندگان به قرآن

فصل چهارم: در بیان آنکه آیات و بینات خدا و کتاب خدا ایشانند در بطن قرآن

فصل پنجم: در بیان آنکه بر گزیده ی بندگان و آن ابراهیم ائمه (ع) اند

فصل ششم: در بیان وجوب وجود محبت اهل بیت (ع) است

فصل هفتم: در تأویل والدین و والد و ارحام و ذی القربی بر رسول خدا (ص) و ائمه هدی

فصل هشتم: در بیان آنکه در قرآن امانت به معنی امامت است.

فصل نهم: در بیان آیاتی که دلالت بر وجوب متابعت اهل بیت (ع) می کند.

فصل دهم: در تأویل آیات نور در اهل بیت (ع)

فصل یازدهم: در بیان آنکه ایشانند شهدا و گواهان به خلق

فصل دوازدهم: در بیان اخباری که مشتمل است بر تأویل آیات مؤمنین و ایمان مسلمین و اسلام به اهل بیت رسالت و ولایت

ایشان و...

فصل سیزدهم: در بیان احادیثی که دلالت می کند بر آنکه ایشان ابرارند و متقیان و سابقان و مقربان و...

ص: ۱۴۱۷

فصل چهاردهم: در بیان اخباری که در باب تأویل صراط و اشتباه اینها با ائمه (ع) وارد شده است.

فصل پانزدهم: در تأویل آیاتی که مشتمل است بر صدق و صادق و صدیق.

فصل شانزدهم: در بیان اخباری که در تأویل حسنه و حسنی به ولایت و سیئه بعد از ایشان وارد شده است.

فصل هفدهم: در بیان آنکه نعمت و نعیم در آیه کریمه مفسر است به ولایت اهل بیت و...

فصل هجدهم: در بیان اخباری است که در تأویل شمس و قمر و نجوم و بروج و امثال آنها به ائمه (ع) وارد شده است.

فصل نوزدهم: در بیان آن است که آنها جبل الله المتین و عروه الوثقی و امثال اینها اند.

فصل بیستم: در تفسیر حکمت به معرفت ائمه و اولو النهی بایشان

فصل بیست و یکم: در تفسیر صافون و مسجون و صاحب مقام معلوم و حمله عرش و سفره کرام برره بائمه

فصل بیست و دوم: در تأویل اهل رضوان و درجات بائمه و اهل سخط و عقوبت باعدای ایشان.

فصل بیست سوم: در آنکه ناس اهل بیت (ع) و شبیه به ناس شیعیان ایشانند و غیر ایشان نشناسند.

فصل بیست و چهارم: در تأویل بحر و لؤلؤ و مرجان به ایشان

فصل بیست و پنجم: در تأویل ماء معین و بئر معطله و قصر مشید و سحاب و مظر و ظل و فواکه و سایر منافع ظاهره است به

ائمه (ع) و...

فصل بیست و ششم: در بیان تأویل نحلست بائمه

فصل بیست و هفتم: در بیان تأویل سبع مثانی است بائمه (ع)

ص: ۱۴۱۸

فصل بیست و هشتم: در بیان آنکه علما در قرآن ائمه (ع) اند و اولوالباب شیعیان ایشانند.

فصل بیست و نهم: در بیان آنکه ایشانند متوسمون و بر روی هر کس نظر کنند میدانند ایمان و نفاق او را

فصل سی ام: در تأویل آیات آخر قرآن در شأن ائمه (ع)

فصل سی و یکم: در تأویل شجره طیبه باهل بیت (ع)

فصل سی و دوم: در بیان تأویل آیات ائمه (ع) است.

فصل سی و سوم: در تأویل آیات که مشتملند به امام و امامت در شأن ائمه (ع)

فصل سی و چهارم: در نزول سلم و استلام در ائمه (ع)

فصل سی و پنجم: در بیان آنکه ایشانند خلفای خدا که می خواهد ایشان را متمکن گرداند در زمین و...

فصل سی و ششم: در بیان آنکه کلمه و کلمات در قرآن مجید مؤدیست به اهل بیت (ع) و ولایت ایشان

فصل سی و هفتم: در بیان آنکه ایشان داخلند در حرمت‌های الهی

فصل سی و هشتم: در تأویل آیات عدل و معرفت و احسان و قسط و میزان به ولایت ائمه (ع)

فصل سی و نهم: در تأویل جنب الله و یدالله و امثال اینها برسول خدا و ائمه (ع)

فصل چهلم: در آنکه ائمه (ع) خانه های علمند و معدن حکمت‌هایند و...

فصل چهلم و یکم: در بیان آیاتی که در محبت ملائکه نسبت به ایشان و شیعیان ایشان نازل شده

فصل چهلم و دوم: در بیان آنکه آیات صبر و عسر و یسر در شأن ائمه و...

فصل چهل و سوم: در بیان آیاتی که در مظلومیت ائمه (ع) نازل شده است.

منابع

علامه محمد باقر مجلسی - حیوه القلوب

کلید واژه ها

کتاب تاریخی کتاب حیوه القلوب علامه محمدباقر مجلسی زندگینامه داستان تاریخی پیامبران تاریخ اسلام

کتاب اسرار آل محمد (ص)

اسرار آل محمد (ص) کتابی حدیثی و تاریخی که به فرموده امام صادق (ع) الفبای شیعه و سری از اسرار آل محمد (ص) است. اولین تالیف بعد از وفات پیامبر گرامی اسلام (ص) در مجموعه ای از موضوعات حدیث تاریخ و معارف مسلمین که در طول چهارده قرن (۱۴۰۰ سال) همچنان محفوظ مانده و امروزه به دست ما رسیده است.

کتاب مسائل مربوط به مظلومیت و غربت اهل بیت پیامبر (ص) و بدعت ها و جنایات غاصبین خلافت بعد از آن حضرت را بیان کرده و نکات ظریف و دقیقی از تاریخ اسلام را بازگو نموده که خود می تواند پایه تولی و تبری نیز بوده و زیربنای مذهب تشیع را شامل شود. فضائل اهل بیت (ع) و دوازده امام شیعیان و ذکر نام آنها و امامتشان. احتجاجات و اتمام حجت های حضرت علی (ع) و امام مجتبی و امام حسین و اصحابشان در برابر خلفای راشدین و بیانات و سخنان ائمه معصومین در باب معارف دین.

و مطالب مربوط به تبری شامل: پیشگویی پیغمبر اکرم درباره اختلافات امتش و فتنه های بعد از او.
غصب حقوق اهل بیت عصمت و آزار کردن آنها و شهادت حضرت زهرا (س) و حضرت محسن (ع).
رفتار منافقین در زمان پیغمبر خدا (ص) و اخبار کاملی از خلافت بعد از آن حضرت و اسرار سقیفه.

ص: ۱۴۲۰

موضوعاتی راجع به مطاعن غاصبین خلافت به خصوص اصحاب صحیفه ملعونه! گوشه هایی مهم از اخبار جنگهای جمل، صفین و نهروان و فتنه های معاویه بعد از علی بن ابیطالب (ع) و جنایات معاویه نسبت به شیعیان.

مؤلف در اولین فرصت زمانی و مکانی به فکر اقدام بزرگی افتاد و آن کتابت و ثبت دیده ها و نوشته هایش بود. از این رو از اوائل سال ۱۴ه. ق دیده ها و مشاهداتش را ثبت کرده و شنیده هایش را از امیرالمؤمنین علی (ع) و اصحاب خاص آن امام چون سلمان، ابوذر، مقداد و غیر آنها... نیز ضبط و ثبت نموده است.

نام های کتاب نام اصلی و معروف این کتاب کتاب سلیم بن قیس هلالی کوفی است که به اختصار آن را کتاب سلیم می گویند. این نام از زمان امام صادق (ع) تا کنون به همین اسم معروف است که برای اولین بار در کلام آن حضرت می بینیم که می فرماید: «هرکس از شیعیان و محبین ما کتاب سلیم بن قیس هلالی را نداشته باشد چیزی از امر ولایت ما نزد او نیست...»

و اگرچه در طول این چهارده قرن علمای متقدم و متاخر هر کجا که این کتاب را در سخنانشان مطرح می کردند همین نام مشهور را ذکر می نمودند اما به مناسبت های مختلفی چند نام دیگری به جهت خاص برای آن ذکر شده است.

۱- صحیفه سلیم به معنای مجموعه نوشتار

۲- کتاب حدیث سلیم بن قیس با توجه به جنبه احادیث کتاب

۳- کتاب سقیفه ناظر به مطالب بسیاری درباره سقیفه که در آن هست.

ص: ۱۴۲۱

۴- کتاب فتن با توجه به جنبه تاریخی کتاب و جریانات ۷۵ سال بعد از رحلت پیامبر اسلام (ص)

۵- وفاه النبی به علت اولین حدیث کتاب که در بیشتر نسخه های خطی با همین عنوان آمده که برخی آن را نام کتاب تصور کرده اند.

۶- اصل سلیم بن قیس از آن جهت که این کتاب از مهمترین کتابهای اصول چهارصدگانه شیعه به حساب می آید.

نویسنده کتاب کیست؟ ابوصادق سلیم بن قیس هلالی عامری کوفی از رجال مشهور شیعه و اصحاب امیرالمؤمنین علی (ع) که امام دوم و سوم و چهارم و پنجم شیعیان را درک کرده است. شیخ مفید او را از شرطه الخمیس می داند. (شرطه الخمیس فدائیان حضرت علی (ع) بودند) وی محدث فقیه، دانشمندی متقی و از فرزندان حضرت اسماعیل بن ابراهیم پیغمبر بود که اجدادش در اطراف عربستان ساکن بوده و بعدا به شام و عراق رفتند و لذا سلیم در کوفه (عراق) زندگی می کرد.

۲ سال قبل از هجرت پیامبر اکرم (ص) در کوفه به دنیا آمد و در هنگام وفات آن حضرت ۱۲ سال داشت. از این رو مورخین او را از تابعین دانسته اند. این بزرگوار بسیار عبادت می کرد و از شهرت همیشه پرهیز داشت.

در زمان نوجوانی (حدود پانزده سالگی) که اوائل خلافت عمر بن الخطاب بود از کوفه به مدینه آمد و آنجا متوجه شد که شرایط فرهنگی و اوضاع حاکم بر جامعه در جوی نامناسب و جاهلانه پیش می رود گروهی اهل بیت پیغمبرشان را رها کرده و وصی و خلیفه آن حضرت (حضرت علی بن ابیطالب (ع)) را خانه نشین کرده و خلفای دیگری را برای خود انتخاب و سیاست منع شدید از نقل و تدوین سنت پیامبر را مطرح کرده اند تا مردم را از دین خدا و معارف الهی دور نموده و فقط نامی از اسلام بر جامعه مسلمین حکمفرما باشد.

ص: ۱۴۲۲

لذا مخفیانه مشغول جمع آوری و تدوین تاریخ و معارف صحیح اسلام شد تا از این راه نسل های آینده بتوانند از حقایق و واقعیت ها آگاه شده و جهالت ها و ضلالت های حاکمان غاصب را با بصیرت کامل نظاره کنند.

برای رسیدن به این هدفش ارتباط خود را با حضرت علی (ع) و اصحاب گرامش چون سلمان، ابوذر و مقداد و برخی دیگر یاران محکم کرد تا بتواند از فیوضات آنها بهره مند و به دور از چشم حاکمان و عاملان حکومتی و مانعین از تالیف و تدوین تاریخچه حوادث را از بعد رحلت پیامبر اسلام از زبان این شاهدان عینی و مورد اعتماد برای آیندگان به رشته تحریر در آورد. او در اینکار موفق شد و توانست در طول ۳۰ سال مستقیماً در کنار آن حضرت و سپس امام حسن مجتبی (ع) و بعداً حضرت سیدالشهداء مطالب دقیق و قوی را گرفته و با تلاش و فعالیت مستمر تمام اسناد تاریخ را ضبط و ثبت کرده است. ناگفته نماند که او در همین دوران در جنگ های جمل، صفین و نهروان شرکت داشت.

حدود سن پنجاه سالگیش مصادف بود با دوران معاویه که او زیاد بن ابوسفیان را حاکم کوفه کرد سلیم در آن هنگام با تقیه کامل خودش را از شر آنها حفظ نمود و سال ۵۸ ه. ق ۲ سال قبل از مرگ معاویه که امام حسین (ع) در منی، عده زیادی را از صحابه و تابعین جمع و برای آنها خطبه ای ایراد کرد. سلیم فرمایشات آن حضرت را به طور کامل در کتابش نوشت و بعد از این ایام که شصت سالگی را گذرانده بود دیگر در صفحات تاریخ مطلبی از احوال او دیده نمی شود. و از همین رو در جریان واقعه کربلا و شهادت حسین بن علی (ع) نامی از او نیست که به گفته مورخین به احتمال قوی او در زندان ابن زیاد بوده است. وی بعداً از اصحاب خاص حضرت سجاد (ع) بود و نوشته هایش را بر آن حضرت عرضه نمود و مورد تایید واقع شد.

ص: ۱۴۲۳

در زمان حجاج بن یوسف ثقفی از شهر خود فرار کرد و چون او دنبالش می گشت، به ابان بن عیاش در شهر نوبندجان فارس^۱ در ایران پناه گرفت و در منزل او به صورت میهمان وارد شد و چون از اخلاق و روحیات ابان^۱ آسوده خاطر گشت، کتابش را به عنوان امانتی گرانقیمت، قبل از مرگش به او سپرد تا او به آیندگان تحویل دهد.

وی در اواخر سال ۷۶ه.ق در سن هفتاد و هشت سالگی در همانجا از دنیا رفت و ظاهراً همانجا مدفون شد. (حدود سال ۹۰ه.ق هم در تاریخ، سال مرگش آمده است)

روند حفظ کتاب در ۱۴۰۰ سال سلیم بیشتر از ۶۰ سال از عمر با برکتش را در راه احیاء ولایت و اخبار دوران اهل بیت (ع) سپری کرده و از آن توشه برداشته بود. اکنون که به کهنسالی رسیده و هفتاد و چند سال را پشت سر گذاشته باید فکر می کرد که چگونه این امانتش را (کتابش) را حفظ کند تا به سر منزل مقصود برسد و الا به دست ناهلان افتاده و نابود می شود. از این رو مدتی بعد از آشنایش با ابان کم کم به فکر تربیت عقیدتی او افتاد گفته شده وی در آغاز مذهبش مخالف شیعه بود. لذا با حقایق اسلام و معارف آشنایش کرد و وقایع پس از رحلت پیغمبر اکرم (ص) را برای او شرح داده و از این راه او را متوجه شرایط و جو حاکم بر جامعه مسلمین نمود و بعد مدتی او را با این عقاید آزمایش کرد و چون زمینه کار آماده شد و منظورش تحقق پیدا کرد و ابان از نظر اعتقادی و امانتداری مورد اطمینان سلیم قرار گرفت طی برنامه ای دقیق با ۳ شرط اساسی با دست مبارکش کتاب را به او تحویل و برایش قرائت کرد و در مورد آن عهد و پیمان الهی گرفت که از اینقرار است:

ص: ۱۴۲۴

۱- تا سلیم زنده است از کتاب و مطالب آن به کسی خبر ندهد.

۲- بعد از وفات او کتاب را جز به موثقین از شیعه خبر ندهد.

۳- ابان موقع مرگش کتاب را به شخصی از شیعیان مطمئن و دیندار بسپارد.

و بعد تمام محتوا و مطالب کتاب را برای او خواند و او با دقت کامل توجه نمود و هیچ نقطه ابهامی برایش نماند.

ابان، خود نیز عالم، فقیه، عابد، زاهد و از اصحاب امام چهارم و پنجم و ششم بوده و زمان امام ششم از دنیا رفته است. وی بعد از وفات سلیم در همان نوبندجان به مطالعه کتاب پرداخت و شخصا همه موضوعات را دریافت و تصمیم گرفت برای آگاهی بیشتر به شهرهای بزرگ اسلامی سفر کرده و به همراه کتاب اطلاعات بیشتری از دینش کسب نماید. لذا در اولین قدم عازم بصره نزدیکترین منطقه به شهر فارس شد و آنجا این کتاب را به حسن بصری نشان داد. او بعد از مطالعه آن را تایید و گفت: «تمام احادیث آن حق است که از شیعیان امیرالمؤمنین علی (ع) و غیر ایشان شنیده ام.»

پس از آن از بصره به سفر حج عازم شد و کتاب را همراه خود برد و آنجا ملاقات هایی با اصحاب پیامبر (ص) و تابعین داشت و سپس به مدینه رفت و کتاب را به محضر امام چهارم شیعیان حضرت سجاد (ع) تقدیم کرد. و مورد تایید آن حضرت قرار گرفت و به دنبال این ملاقاتها مطالعات وسیع تری را شروع و دیدارهای زیادی با محدثین بزرگ و علمای دینی آن زمان برقرار کرد و سالها در حالی که ارتباط خود را با امام سجاد (ع) و اصحاب آن حضرت و سپس امام پنجم حضرت محمد باقر (ع) و امام جعفر صادق (ع) حفظ کرد، در نگهداری و مراقبت از کتاب تمام سعی و کوشش خود را به کار گرفت. هرچند که در این راه بسیار مورد تهمت های ناروا و مخالفت های شدید قرار گرفت و اعتراضات زیادی به او شد. اما او توانست این امانت گرانبها را تا آخر عمر محفوظ نگه داشته و از شر بدخواهان و معاندین دور کرده و سالم به دست عمر بن ادینه یکی دیگر از بزرگان شیعه سپرد و تا آن زمان کسی جز ابان مطالب آن را بازگو نکرده بود.

و اینگونه این امانت گرانبها که با اقتباس از انوار علوم ائمه و مردان بزرگ الهی تالیف شده و حاصل دسترنج عمر شریف یکی از محبین و ارادتمندان خاندان وحی بوده سالها با چنگ و دندان حفظ و تا امروز به این نسل و در این عصر به سلامت رسیده است.

اشکال مخالفین بر کتاب در طول این چهارده قرن افرادی معترض مطالب کتاب سلیم شده و به آن اشکالاتی وارد کرده اند هرچند که جواب همه آنها در خود کتاب به طور روشن و واضح داده شده است. اما در اینجا به نکاتی اشاره می شود.

الف: بعضی گفته اند که اولین مؤلف در اسلام حضرت علی بن ابیطالب (ع) است و اولین کتابهای تالیف شده را مصحف علی (ع)، مصحح فاطمه (س) حدیث جاثلیق تألیف سلمان فارسی، کتاب سنن تالیف ابورافع و کتاب فرمان امیرالمومنین علی (ع) به مالک اشتر که مؤلفش اصبع بن نباته است نام برده اند.

ولی پاسخ آنها این است که اولاً: مصحف علی (ع) که آن حضرت معارف دین و قرآن را با املائی پیامبر خدا (ص) می نوشت و یا مصحف فاطمه زهرا (س) که بعد از رسول الله (ص) در ارتباط آن حضرت با ملائکه و جبرئیل تدوین و تالیف گشته و کتاب جعفر و جامعه که نزد علی (ع) بوده آری بر کتاب سلیم تقدم داشته ولی همه اینها ناموس دین و لوح محفوظ و در دست ائمه و تا کنون نزد حضرت بقیه الله الاعظم (ص) حفظ و نگهداری می شود.

ثانیا این کتابها با علم لدنی و تعلیم الهی به دست آن بزرگواران رسیده و تدوین شده و نمی توان آن را به عنوان یک کتاب عادی تلقی نمود و از آن گذشته در دسترس عموم مردم نیست و هیچ مقایسه ای با کتاب سلیم که در اختیار همه قرار گرفته نمی شود کرد.

ص: ۱۴۲۶

ثالثاً دیگرانی که نام مؤلف بر آنها می‌گذارند یا معاصر سلیم بوده و یا بعد از او پس مقدم بر این کتاب نیستند. و از طرفی افرادی مانند ابن غضائری و دیگران به او و کتابش شبهه وارد کرده و یا اشکالاتی به مطالب آن داده‌اند، در این رابطه باید گفت با بررسی‌های انجام شده گفته‌هایی مانند ابن غضائری در کتاب رجال منسوب به او از نظر علمای رجال قابل اعتماد و اطمینان نیست و علمای بزرگ این ادعاها را باطل و بی‌اساس دانسته‌اند و افرادی چون علامه مجلسی اول، شیخ حر عاملی، میرزای استرآبادی، وحید بهبهانی، آیه الله خویی، علامه مامقانی و سید خوانساری و بسیاری دیگر جواب همه شبهات و اشکالات را داده‌اند.

تایید کتاب از منظر بزرگان بزرگان و اندیشمندان پس از مطالعه کامل کتاب نظرشان را چنین گفته‌اند.

مطالعه اول تا آخر کتاب سلیم در حکم به صحت آن کافی است و در این کتاب مطلب خاصی که دلالت بر جمل یا تحریف کند وجود ندارد. نمونه‌هایی هم که به عنوان اشکالی مطرح شده هرگز دلالت بر جعل و تحریف در کتاب نداشته و خلاصه هیچ دلیلی بر جعل بودن آن نمی‌توان پیدا کرد. از اینها گذشته نقل احادیث کتاب سلیم در طول چهارده قرن توسط علمای شیعه دلیل روشنی است بر اینکه کتاب از هر گونه جعل و آفتی دور بوده و گرنه اینگونه مورد توجه قرار نمی‌گرفت.

شجره اسناد و راویان احادیث کتاب موجود است به اینصورت که: اسناد از سلیم بن قیس شروع شده و بعد از او ابان بن عیاش راوی از سلیم است. آنگاه نام افرادی که احادیث سلیم را از ابان روایت کرده‌اند (۱۴ نفر) آمده است. راویان بعدی از هر یک از ۱۴ نفر روایت کرده و سپس طبقات بعدی راویان ذکر شده است. برای دستیابی به این شجره اسناد، به جلد سوم متن عربی کتاب و نیز مدارک پایان هر حدیث در ترجمه فارسی مراجعه شود. ضمناً در خود کتاب فارسی کلیه اسنادی که به سلیم منتهی می‌شود با نام راویان حدیثش آمده است.

ص: ۱۴۲۷

تایید ائمه اطهار و علما بر کتاب در مورد این کتاب امضای ائمه معصومین (س) بر آن و صحت محتوای آن از طرف ایشان مورد توجه قرار گرفته است. ۳ روز این کتاب در محضر امام چهارم شیعیان حضرت سجاد (ع) و دو نفر صحابه به طور کامل قرائت شد و آن حضرت بعد از اینکه مطالب آن را شنیدند فرمودند: «سلیم راست گفته است خداوند او را رحمت کند اینها احادیث ماست که نزد ما شناخته شده است.»

امام صادق (ع) فرمودند: «هرکس از شیعیان و محبین ما کتاب سلیم بن قیس هلالی نزد او نباشد چیزی از امر ولایت ما نزد او نیست و از مسائل مربوط به ما چیزی نمی داند. آن کتاب الفبای شیعه و سری از اسرار آل محمد (ص) است.»

خود سلیم کتابش را بر سلمان و ابوذر عرضه کرده و آنها آن را تایید نموده اند.

ابوالطفیل از علمای بزرگ قرن اول است که ابان این کتاب را نزد او برد و او پس از مطالعه فرمود: «هر حدیثی که در این کتاب است از علی (ع) و سلمان و ابوذر و مقداد شنیده ام.»

ابن ندیم از علمای قرن چهارم می گوید: «اصل عقیده شیعه دوازده امامی را سلیم بن قیس در کتابش ذکر کرده است.»

شیخ طوسی از علمای قرن پنجم می گوید: «سلیم بن قیس که کنیه اش ابوصادق است کتابی دارد که به این اسناد به دست ما رسیده است.» (فهرست شیخ طوسی ص ۸۱)

شیخ ابن شهر آشوب از علمای قرن ششم: «سلیم بن قیس هلالی صاحب احادیث است و کتابی دارد.»

ص: ۱۴۲۸

سیدجمال الدین بن طاووس از علمای قرن هفتم: «در این کتاب مطالبی است که همانا دلالت بر موثق بودن مولف و صحت کتابش دارد.»

علامه سید مصطفی تفرشی از علمای قرن یازدهم می فرماید: «صدق و درستی از اول تا آخر احادیث این کتاب پیداست.»

و همینطور تا علامه امینی که گفته است: «کتاب سلیم از اصول مشهور و متداول از زمان های قدیم است که نزد محدثین شیعه و غیر شیعه و تاریخ نویسان مورد اعتماد است.»

و از غیر شیعه ابن ابی الحدید متوفای قرن هفتم می گوید: «سلیم مذهبش معروف است... و کتاب معروف او، بین شیعه به نام کتاب سلیم خوانده می شود.» (شرح نهج البلاغه ج ۱۲)

ملا- حیدرعلی فیض آبادی گفته است: «صحت این... کتاب نزد محققین شیعه مورد اتفاق است که به طور یقینی از لسان ترجمان وحی صادر شده چرا که همه علوم ائمه (ع)، به امثال این کتابها بر می گردد.»

اینها نمونه ای بود از بسیاری از علما و بزرگان شیعه و غیر شیعه از قرن اول تا امروز که به عنوان یک سند معتبر نقل شده است. بیشتر از ۵۰ سال است که کتاب از اصول آن که به زبان عربی و در نجف اشرف چاپ شده و بعد از آن در طول ۵۰ سال به صورتهای گوناگونی نشر و چاپ شده است. بیشتر از ۲۰ سال است که به زبان اردو ترجمه و چاپ شده است و ترجمه فارسی آن ۱۵ سال قبل برای اولین بار بوده است. البته از سال ۱۴۰۰ ه.ق برای اولین مرتبه اقدام به ترجمه فارسی کتاب شده اما با توجه به مراحل که چندین سال آنها را طی کرده و بالاخره در سال ۱۴۱۵ ه.ق ترجمه کاملی به صورت کتاب حاضر که به نام اسرار آل محمد از چاپ بیرون آمد و این نام فارسی با الهام از حدیث امام صادق (ع) گذارده شد.

ص: ۱۴۲۹

با توجه به همه مطالب گفته شده این کتاب برای هر محققى در تاریخ و حدیث اسلامى لازم و باید در تحقیقات اسلامى مورد توجه قرار گیرد و از این رو برای قدرشناسى جای شکرگزارى به درگاه خداوند را دارد.

منابع

سلیم بن قیس - اسرار آل محمد - نقل از: اعیان الشیعه، رجال برقى، معجم الحدیث، بحار الانوار، احقاق الحق و دهها منبع دیگر

دائرة المعارف بزرگ شیعه

کلید واژه ها

کتاب تاریخی کتاب اسرار آل محمد (ص) سلیم ابن قیس تاریخ اسلام تشیع روایات احادیث

بررسی نسخه خطی اخبار البلدان

درباره نسخه خطی البلدان مرحوم قزوینی چنین می گوید: «آقای احمدزکی ولیدی، از علمای ترک شرقی، در مشهد مقدس، در کتابخانه آستانه قدس رضوی، یک نسخه بسیار قدیمی از «مسالك و الممالک» ابن الفقیه کشف کرده است، که در آخر آن رساله ابن فضلان کاملاً مسطور است. و به اعتقاد ایشان (رجوع به ایرانشهر سال چهارم ۴۶-۴۷) این رساله را مولف در آخر کتاب خود علاوه نموده است.»

کراچکوفسکی گوید: «حدود پانزده سال است که نسخه ای خطی در شهر مشهد به دست آمده است که شامل قسمت دوم از اصل کتاب بزرگ ابن فقیه است و تقریباً از شرح کوفه آغاز می شود. امید است بحث و جستجوی دقیق، مطالب و فواید مهمی را که در آن است روشن سازد.» این نسخه، چنانکه کراچکوفسکی گفت، نیمی از اصل کتاب است، اما به خوبی پیدا نیست که نیمی از اصل مفصل کتاب «اخبار البلدان» ابن فقیه است، یعنی همان کتابی که مقدسی می گوید در ۵ مجلد است، و ابن ندیم می گوید در حدود هزار ورق، یا نه، زیرا در نسبت همین نیمه موجود، چنان اندازه ای که مقدسی و ابن ندیم می گویند موجود نیست.

ص: ۱۴۳۰

آنچه مسلم است این است که این نسخه با چاپ دخویه شباهت کامل دارد، و حتما می تواند اصل آن مختصر باشد، و همین قسمت موجود، از همه چاپ شده دخویه اندکی بیشتر است.

نسخه از شرح شهرهای عراق می آغازد، بدینگونه: «بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله رب العالمين. و صلى الله على نبيه محمد و آله أجمعين الطاهرين. هذا بقيه القول على العراق و البصره و أخبار دار فتحها، والوقت الذى بنيت، و مافيه من العجائب، و القول فى الأبله، و القول فى البطايح، والقول فى الواسط، و القول فى النبط والخوز، و القول فى بغداد و أخبار كور دجله، و القول فى سر من رأى...»

نام کتاب در این نسخه «اخبار البلدان» ضبط شده است، و چنانکه روشن است، در آن تفصیلهای بیشتری در مورد شهرها و آبادیها و قصص و اخبار آمده است، و قصاید و قطعات فراوانتر و مفصلتری ذکر شده است، و همه جا، هر چیز، به خصوص ارقام مالی، با دقت و تعداد ذکر شده است، و اگر خراج استانی را در «مختصر البلدان» چاپی مجموع مقداری می بینیم، در این نسخه ریز آن داده شده است که هر دهکده ای مثلا چقدر خراج داشته است. و همینگونه، سایر مسائل، و به ویژه قصاید بسیار و فواید دیگری از نوع حکایات و اخبار و امثال و شواهد و حکم پیشینیان. و گاه می شود که قصیده ای که در متن چاپی ذکر شده است، در آن چندین بیت افزوده دارد یا ترتیب ابیات متفاوت است.

در اوایل نسخه، به هم ریختگی مشهود است، بدینسان که ضمن سخن درباره کوفه، مقداری مطلب، از صفحه طرف چپ (ب) ورق ۹، تا آخر صفحه طرف راست (الف) ورق ۱۰ مربوط به همدان است. و از جمله قصیده ای است در ۳۴ بیت، که ۳۱ بیت آن (با اختلاف چندی در برخی ابیات و ترتیب آنها) در متن چاپی صفحه ۲۳۱-۲۳۳ آمده است.

ص: ۱۴۳۱

البته پیداست که این غلطکاران از صحافان است.

در مورد بغداد نیز به تفصیل، تحت عنوان «القول فی مدینه السلام بغداد» سخن می گوید، و از ورق ۳۰ (ب) تا ورق ۷۴ ویژه بغداد است و سپس «سر من رأی».

مولف گاه گاه به یاد کردن فواید فلکی، و نجومی، از جمله مثلثات کوبی می پردازد، و در تناسب بلاد با بروج و طبایع کواکب، سخن می گوید. (ر. ک: ورق ۱۰۰ به بعد)

باید دانست که ترکیب این نسخه، در همین قسمت موجود، با متن چاپی فرق دارد، و در مواردی، از جمله شهر نهاوند و نیز سیر آذربیدجان (فراهان) خلطی کتابتی روی داده است. (ر. ک: ورق ۱۲۷ ب و ورق ۱۳۷ الف) و آنچه از تصفح نسخه برآمد، معلوم داشت که بخش مربوط به آذربایجان و ارمینیه نیز از آن افتاده است.

نسخه با این عبارات به انجام می رسد: «تم الكتاب بحمد الله تعالى إلى هاهنا، تألیف أحمد بن محمد بن إسحاق الهمدانی المعروف بابن الفقيه من كتاب أخبار البلدان، والحمد لله رب العالمين، و صلى الله على نبيه محمد خاتم النبيين ورسول رب العالمين.» و سپس رساله ابودلف مسعر بن مهلهل ینبعی، و بعد رساله احمد بن فضلان کتابت شده است. از تعبیر «من کتاب اخبار البلدان» (اگر «من» را متعلق به «تم» یا «الکتاب» در «تم الكتاب» و تبعیضیه بگیریم)، می توان استیناس کرد که این نسخه نیز خود اختصاری است از اصل کتاب «اخبار البلدان»، که به این موضوع اشارت رفت. این بود نظری بسیار اجمالی درباره این نسخه.

باری، اصل این نسخه در کتابخانه آستان قدس رضوی، مشهد، به نام «أخبار البلدان» و به شماره عمومی ۵۲۲۹ موجود است. نسخه عکسی آن نیز، که از روی همان نسخه آستان قدس گرفته شده است، در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، به شماره ۶۱۹۱ عکسی (فیلم ۳۰۰۷) موجود است. ما پس از تحصیل نسخه عکسی از نسخه دانشگاه، آن را با متن چاپی تطبیق کردیم، و در مواردی برای توضیح یا تعدیل عبارت متن چاپی، از آن بهره بردیم و هم فواید و نکات بسیاری در پای صفحه ها و در تعلیقات کتاب از آن نسخه ها آوردیم. بدینگونه، این ترجمه مشتمل بر نکاتی از این مقوله است که اصل متن چاپی دخویه از آنها خالی است، و گاه این نکات در فهم یا روشن کردن یا تعدیل سخن مولف، لازم و مورد توجه خواهد بود.

کتاب اخبار البلدان جغرافیا ابن فقیه همدانی کتب تاریخی

ترجمه مقدمه مؤلف البلدان

مؤلف البلدان در کتاب خود مقدمه ای نگاشته ای است که در زیر می آوریم:

گفتار درباره فارس و کرمان و مکران و سیستان و زمین داور و شهرهای جبل (کوهستان) چونان کرمانشاهان و همدان و به ویژه سپاهان (اگرچه آن خود مستقل است) و گفتار درباره ری و قزوین و ابهر و زنجان (زنگان)، و شهرهای آذربایجان و ارمنستان و خوره های آن، و اخبار خزر و یاجوج و مأجوج (گلیم گوشان)، خبر سد و سازنده آن، و اخبار باب الابواب (دربند) و بنیاد نهنده آن. و گفتار در تاریخ خراسان و طبرستان و رویان، و ترک و تاریخ و نژاد آنان، و اخبار شاهان و حکمرانان ترک و شهرهای ایشان.

ما در آغاز کتاب، پوزش خواستیم. و علت دراز شدن کتاب را گفتیم. اکنون اگر در پیوند و نگارش آن، لغزشی روی داده است و چیزی نابجای آمده است، یا شهری و اقلیمی را در جای خویش نیاورده ایم، که هرکس در آن نگردد و آن را خواند، چون به لغزشی رسد یا از خطایی آگاه شود، بر ما ببخشاید که حکیمان گفته اند: «کسی که خواست به نویسندگی پردازد، یه به نگارش کتاب دست یازد، یا خویشتن به سرایش شعر بدارد، پس آنگاه خطبه ای فراهم کرد، یا رساله ای نگاشت، یا چکامه ای سرود، باید فریفته خویش و هنر خویش نشود و آن را به خود نسبت ندهد و از آن خویش نخواند، بلکه لازم است که آن اثر را در میان چند رساله یا شعر یا خطبه یا داستان جای دهد و نزدیک دانایان برد. آنگاه چون دید بدان گوش فرا دادند و پسندیدند و خواستار شدند و آفرین کردند، به خود نسبت دهد و از آن خویش بشناساند.»

و در چنین حالی، اگر دریافتی که کس بدان گوش فرا نداد و دلنشین نگشت، پیشه ای دگر گیر و رأی قطعی آنان را راهنمای راستین خود ساز. من کس دیده ام که بسیار دشوار پسند بوده است، لیکن به هنگام داوری درباره شعر یا کتاب خویش، سخت اندک مایه و بی تمیز نمودار شده است.

گویند: هر کس کتابی کرد، خویشتن آماج ساخت. اگر نیکو نوشت، نکو رأی در شمار آمد؛ اگر بد نوشت، بد گویی دید.

نیز گویند: کس تا کتابی نوشته است یا شعری نسروده است، آسوده است. و زهیر بن ابی سلمی، یکی از سه شاعر برجسته (عرب) روزگار پیشین، چنان بود که بیشتر قصاید خود را «حولیات محککه» می نامید.

و حطیئه چنین می گفت: نیکوترین شعر، حولی منقح است؛ یعنی که سالی بر آن رفته باشد و در همه سال پیوسته پیراسته شده باشد.

و کتاب، خود گواه ارزش خویش است و شاهد قوت استدلال نویسنده است. کتاب، نویسنده را به آن کسان که او را ندیده اند، می شناساند، تا به ستایش او پردازند. و آنان که هرگز در یاد او نبوده اند، فراوان در وصفش سخن گویند. کتاب خوبیها و شایستگیهای نویسنده را، حتی در میان مردم دور و دوردست، پراکنده می کند.

جای کتاب دلهاست، و جولانگاهش گوشها. بدینگونه، هر چه سخن پیراسته تر و الفاظ شیرینتر و معنیها دلکشر باشد، دلها به سوی آن کتاب بیشتر کشیده شود، و گوشها آزمند شنیدن و فراگرفتنش شود. از اینجاست که نویسندگان مقبول همگان شوند. صفایی که کتاب به دلها بخشد، فزونتر از خرمی است که باران به گلستانهای نگارین دهد. و اگر کتابی سبک و بی ارج بود، هرگز به دلی راه نیابد، زیرا لفظ زیبا و نگارش استوار، موثرترین جادوها و افسونهاست.

کتاب آینه خردهاست، که با آن، راه و آیین حکمت و دانایی روشن شود، و آزمونهای پیشینیان را باز شناسند. هنگامی که کتاب، پرداختی استوار و پیوندی زیبا و نگارشی نیکو داشت، و ابهام و پیچیدگی در آن نبود، در دلها نشیند و ذوقها را بیدار و آماده سازد. چه، کتاب گوهرها را به رشته کشد و مسائل همانند را در کنار یکدیگر نهد. و این زیبایی نگارش و استواری ترکیب است که رونق کتاب را فزون کند و از دسترس ابتذال و وقوع اعتراض به دورش دارد.

از همین روست که یکی از نویسندگان گوید: من سخنی ندیده ام که از سخنان احمد بن یوسف، در وصل زیباتر، و در فصل استوارتر، و در بیم دادن سخت تر و در پوزش خواهی قانع کننده تر، و در رفع اختلاف یا ایجاد آن، نافذتر باشد.

نویسنده دیگری گوید: سخن ابراهیم بن عباس (صولی) یکدست است. قریحه، تار آن را بسته است، و استعداد سرشار، پودش را کشیده است؛ آنسان که آغازش به انجامش پیوسته است، و در هر جای درآمدن به پایانش بسته است.

نیز احمد بن یوسف می گفت: در رسائل عبدالحمید (کاتب)، الفاظ سخته و تجربه های پخته است... اینک امید چنان دارم که این کتاب در بردارنده معانی باشد که خواسته ایم، و جامع مسائل فنی گردد که در نظر گرفته ایم. انشاءالله.

منابع

محمد رضا حکیمی - عقل سرخ - صفحه ۲۵۶-۲۵۹

کلید واژه ها

کتاب تاریخ جغرافیا فتوح البلدان

سرگذشت نامه ها

طبقات اعلام الشیعه

کتاب طبقات اعلام الشیعه، دائره المعارفی حدود ۲۰ جلد در شرح احوال و آثار عالمان و رجال شیعه از قرن چهارم تا چهاردهم هجری قمری. نویسنده این کتاب، رجالی بزرگ و فقیه و کتاب شناس نامدار شیعه امامیه در سده اخیر، شیخ آقابزرگ طهرانی یا شیخ الباحثن آقابزرگ طهرانی است که به شکل آقابزرگ هم نوشته شده است.

ص: ۱۴۳۵

شیخ، از سال ۱۳۲۹ قمری به گردش و جست و جو در کتابخانه‌ها مشغول بود و برای بدست آوردن احوال و آثار علما و ادبای شیعه در طی قرون گذشته، کوششی خستگی ناپذیر به خرج داد تا سرانجام موفق شد احوال دانشمندانی را که هر یک در روزگار خود، چون ستاره درخشانی می درخشیدند و امروز جز نامی یا چند سطری در پشت یک کتاب کهن و اوراق موریانه زده، از ایشان چیزی باقی نمانده است را زنده کند و در دسترس همگان قرار بدهد. در این کتاب، علاوه بر شرح زندگانی بزرگان شیعه، از فضای حاکم بر زندگانی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی شیعیان، سخن گفته شده و در واقع به علت همین پس زمینه است که این کتاب را می توان در زمره معتبرترین تاریخ شیعه به شمار آورد. ضمناً شیخ آغابزرگ در این کتاب، پاسخی مناسب به «جرجی زیدان» و پیروان سنی مذهب او داد.

شیخ آقا بزرگ، کتاب طبقات اعلام الشیعه را برحسب تعداد قرون غیبت امام مهدی (ع) به یازده بخش تقسیم کرده و هر بخش را به قرنی از سده چهارم هجری تا چهاردهم هجری اختصاص داده است و علت اینکه شرح حال علمای شیعه سه قرن نخست اسلام را گردآوری کرد، این بود که آنها با حضور یکی از امامان دوازده گانه علیهم السلام، حق اجتهاد نداشته و به نام «رواه» یعنی جمع آوری کنندگان اخبار شیعه شناخته می شده اند و شرح احوال و آثار آنان به تفصیل در کتب شیعه آمده است. در این کتاب، مطالب مربوط به هر قرن، با ترتیب حروف الفبای نام بزرگان شیعه آغاز، مرتب و تنظیم شده و نامی ویژه به آن داده شده است. این کتاب در سه مرحله منتشر شده.

ص: ۱۴۳۶

مرحله اول در زمان حیات مؤلف بوده و چون مؤلف اطلاعات خود درباره قرن های اخیر را کاملتر از قرن های گذشته می دید، تصمیم گرفت برخلاف ترتیب تاریخی، انتشار کتاب را از عصر حاضر شروع نماید و قسمتی از مطالب مربوط به سده ۱۳ و ۱۴ را در زمان حیات خود، در نجف اشرف چاپ و منتشر کرد. در مجلدات ۱۴ که خود در ۴ جلد تنظیم شده ۲۲۲۸ دانشمند معاصر معرفی شده اند و در مجلد قرن ۱۳ که خود در ۲ جلد تنظیم شده ۱۵۶۲ نفر از دانشمندان قرن سیزدهم را معرفی می نماید. باید یادآوری کنیم که هنوز بخشی از این کتابهای مربوط به قرن ۱۳ و ۱۴ و یادداشت هایی که به خط خود شیخ می باشد، چاپ نشده و در کتابخانه موقوفه نجف موجود است.

مرحله دوم، بعد از فوت مؤلف بزرگوار، توسط فرزند بزرگ ایشان دکتر علینقی منزوی انجام شد. ایشان مسوده های کتاب را از نجف به بیروت برد و تصحیح و چاپ آنها را زیر نظر خود انجام داد.

در مرحله سوم هم، مجدداً دکتر علینقی منزوی فرزند شیخ آقا بزرگ، که در سال ۱۳۱۴ شمسی، از بیروت به تهران آمد و استاد دانشکده ادبیات تهران شد، چاپ و نشر بقیه مجلدات کتاب گرانقدر و ارزشمند (طبقات اعلام الشیعه) را در تهران انجام داد. ناگفته نماند که کتاب در هر «سده» نام مخصوص ویژه ای دارد. مثلاً سده دوازدهم، با عنوان «الکواکب المنتشرة فی قرن الثانی» می باشد. در انتهای بسیاری از مجلدات، فهرستی از کتابهای معرفی شده در متن آمده است.

منابع

ص: ۱۴۳۷

آقابزرگ تهرانی کتاب طبقات اعلام الشیعه زندگینامه تشیع علم رجال دانشمندان

اعیان الشیعه

کتابی در شرح زندگی و احوال بزرگان شیعه به تألیف سید محسن امین عاملی، فقیه مورخ، ادیب دانشمند، خاتم مجتهدان شام، شاعر بزرگ و رهبر شیعیان که مقام مرجعیت بزرگ را دارا بود. مؤلف در زمان ۱۲۸۴ قمری در جبل عامل در جنوب لبنان متولد شد. پدرش سید عبدالکریم و نسبش به زیدبن علی بن الحسین (ع) می رسد. وفات این بزرگمرد عالم تشیع، در یکشنبه چهارم رجب ۱۳۱۷ قمری و سن او در هنگام وفاتش ۸۷ سال بود.

این کتاب، جامع ترین تذکره و یا دائره المعارفی است در احوالات رجال شیعه در دولت های اسلامی و شرح عقاید تشیع در اصول و فروع. مؤلف در این کتاب احوال علمای اثنی عشریه، اعم از فقها و اصولین و متکلمین و مفسرین و مورخین و نسابین و فلاسفه و منطقیان و جغرافی دانان و منجمان و پزشکان و نحویان و صرفیان و علمای بلاغت و معانی و بیان و عروض و مصنفان و کاتبان و سایر ارباب دانش و هنر شیعه را که از آغاز اسلام تا زمان زندگی و حیات خودش ۱۱۷۳۳ نفر بوده اند، جمع آوری کرده و مقام و سابقه خدمت شیعیان را به فرهنگ و تاریخ اسلام، خاطر نشان و جاودانه ساخته است. هم چنین به مسائلی مانند پیدایش مذهب شیعه و شرح باورهای شیعیان که همزمان با پیدایش اسلام و برابر با نص آشکار قرآن و تعلیمات عالییه اسلامی است، پرداخته و حرف ها و گفتارهای متعصبان و یا مفرضان سیاسی و ناآگاهان را بررسی و نقد و رد کرده است و خدمات گرانبهای دانشوران شیعی را به فرهنگ و تمدن اسلامی با تفصیل و روشنی شرح می دهد.

مؤلف بیشتر از ۵۰ سال رنج کشید و در سفر و حضر اوقات خود را در جمع کردن منابع آن صرف نمود. می خواست آن را در ۱۰۰ مجلد پانصد تا هشتصد صفحه ای تألیف کند ولی عمرش به طبع و نشر بیشتر از ۳۳ مجلد که یک دوره کامل رجال شیعه است، وفا نمود و اجزاء دیگر همچنان غیر مرتب به صورت یادداشت ها و مسودات باقی ماند. پس از وفات او، فرزندش سید حسن امین، در سال ۱۴۰۳ ه ق، بار دیگر آن کتاب را در ده مجلد به قطع بزرگ در ۵۲ جلد، در بیروت انتشار داد. این مؤلف ارجمند با تألیف این کتاب، بدون هیچ مبالغه، خود را در صف بزرگان علمای رجال و تاریخ اسلام از قبیل ابن حجر عفرانی، خطیب بغدادی، یاقوت حموی و ابن خلکان و ابن عساکر دمشقی قرار داد و در ردیف شیخ آقا بزرگ تهرانی صاحب کتاب «الذریعه» و شیخ عبدالحسین امینی تبریزی نجفی صاحب کتاب «الغدیر» در مقام رفیع شیعه درخشید. کتاب ارزشمند اعیان الشیعه در ۵۵ جلد نوشته شده و بارها به چاپ رسیده و در سن ۸۶ سالگی مؤلف در روز عید فطر ۱۳۷۰ قمری به پایان سیده است. ساختار و تقسیم بندی این کتاب بطور مختصر به شرح ذیل است:

جلد اول، مقدمه است.

جلد ۲ - شرح زندگی پیامبر و حضرت زهرا صلوات الله علیهم.

جلد ۳ و ۴ - تاریخ زندگی امام اول تا امام یازدهم شیعیان و سپس شرح تولد امام زمان علیهم السلام و غیبت ایشان و نشانه های ظهور مهدی آل محمد صلوات الله علیهم اجمعین.

ص: ۱۴۳۹

جلد ۵ به بعد: شرح احوال دیگر شخصیت های شیعه به ترتیب حروف الفبایی نام شخص و پدر اوست که از ابی بن ابی طالب شروع شده و تا جلد ۵۲ به یونس بن یعقوب بن قیس پایان می یابد.

مجلدات دیگر مستدرکات و یک جلد نیز که جلد ۵۲ است شرح حال و آثار نویسنده و مؤلف محترم (امین عاملی) به قلم خود اوست که در سن ۸۶ نوشته و فرزندش، تکمله ای متضمن مرثی و مقالاتی که علماء و ادبا عرب به نظم و نثر بعد از وفات سید محسن نوشته اند بر آن اضافه کرده است.

منابع

سید محسن امین عاملی - اعیان الشیعه - ج ۱۰ صفحه ۳۳۳-۴۴۶

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه - ج ۲ صفحه ۲۴۸

کلید واژه ها

کتاب اعیان الشیعه سید محسن امین عاملی زندگینامه کتاب علم رجال تشیع حکومت اسلامی تاریخ اسلام

کتاب وفيات الاعیان

این کتاب با نام «وفیات الاعیان و انباء ابناء الزمان» از مهمترین کتب فن رجال است که سرگذشت دانشمندان ایران و اسلام را نوشته است. در این کتاب شرح حال ۸۴۶ نفر از بزرگان علما، امرا، وزرا و عرفا، به ترتیب حروف معجم (تهجی) آمده است و تنها به ذکر سال وفات و تولد، و احیانا شعری یا رساله ای از بزرگان و علما اکتفا شد. در تدوین این کتاب، از سرگذشت صحابه و تابعین و خلفای راشدین، به علت شهرت آنان ذکری نشده، فقط از چند نفر اینها، آن هم خیلی مختصر، گفته شده است زیرا به اعتقاد نویسنده کتاب که می گوید ذکر حال این سه گروه در نوشته های دیگران بسیار است.

ص: ۱۴۴۰

ابوالعباس شمس الدین احمد بن شهاب الدین محمد بن ابراهیم... ابن خلکان، که مشهور هم به 'ابن خلکان' است. او قاضی، مورخ و ادیب مشهور، شافعی مذهب، در اربل، سال ۶۰۸ ه ق، متولد شد. خانواده اش همه از علما و فقها بودند و به تصریح پسر او، خود را به خالد ابن برمکی، منسوب می داشتند. او در جوانی به حلب رفت، مدتی نزد بزرگان و اهل علم شاگردی کرد و بعد به موصل و «دمشق راهی شد و سپس در سال ۶۳۵ ه ق، به مصر رفت. سالها در مصر نایب قاضی و بعد به فرمان 'سلطان بیبرس' از ممالیک، او قاضی القضاة دمشق شد و در همین دوران تدریس در ۷ مدرسه معروف آنجا (شام) را بر عهده گرفت. این نویسنده بارها از منصب قضاوت عزل و دوباره قاضی شد و در اواخر عمرش، دیگر به تدریس مشغول بود. او همیشه اهتمام زیادی به فقه و اصول داشت و در تاریخ و نحو و ادب عرب، ماهر و شیفته شعر و دل بسته به مطالعات تاریخی بود. ابن خلکان نویسنده کتاب در مذهب اهل تسنن و جماعت، تعصب زیادی داشت و این باور او در لابه لای سطور کتابش و داوری هایش، به خوبی پیداست. وی در ۷۳ سالگی از دنیا رفت و قبر او در دامنه کوه «قاسیون» در دمشق، می باشد.

تدوین کتاب

ابن خلکان، تدوین این کتاب را در سال ۶۵۴ ه ق، در قاهره شروع کرد و در سال ۶۵۹ ه ق زمانی که به شرح 'یحیی بن خالد بن برمک' رسید، به دمشق منتقل شد. او ناچاراً کارش را متوقف کرد ولی در سال ۶۹۹ ه ق، مجدداً به قاهره برگشت و نوشتن کتاب را ادامه داد و سرانجام تألیف این کتاب را در سال ۶۹۹ (البته به روایتی هم در سال ۶۷۲ ه ق) به پایان رساند.

نویسنده کتاب، خودش زحمت کتاب را بر عهده گرفت. از این رو نسخه دستنویس او در موزه بریتانیا، کاتالوگ شماره ۱۵۰۵ می باشد. کتاب وفیات الاعیان، به زبان های ترکی و اروپائی ترجمه و بارها در ایران و مصر به چاپ رسید. بر آن تکمله ای نوشته شده بنام «فوات الوفیات» توسط محمدبن شاکر کتبی، متوفی ۷۶۴ ه ق که این مهمترین و معروفترین تکمله، نسبت به این کتاب در شرح حال ۵۷۲ نفر از بزرگان می باشد. 'دسلان' این کتاب را در سال ۷۱-۱۸۴۲ م، به انگلیسی ترجمه کرد.

منابع

احمد سنجرى- منظر الانسان ترجمه (وفیات الاعیان)

غلامحسین مصاحب- دائره المعارف فارسى

کلید واژه ها

کتاب وفیات الاعیان علم رجال ابن خلکان اربلی تسنن کتاب شناسی

کتاب تاریخ الحکما یا اخبار العلماء باخبار الحکماء

'تاریخ الحکما' یا 'اخبار العلماء باخبار الحکماء' کتابی تاریخی به عربی. کتاب مشتمل است بر زندگینامه و آثار فیلسوفان، منجمان، ریاضی دانان و اطبای یونانی و اسلامی، از عرب و عربی نویس، از قدیم تا زمان مؤلف.

نویسنده کتاب:

جمال الدین ابوالحسن علی قفطی (ابن القفطی) که در سالهای (۵۶۰ تا ۶۴۶ ه ق) زندگی می کرد. او مورخ و از رجال و وزراء و حکام ایوبی حلب بود که در شهر (قفط) در مصر علیا، به دنیا آمد. در قاهره رشد کرد و رونق گرفت و از بزرگترین کتابدوستها در عالم اسلام بود. فضلا از جمله (یاقوت حموی) از حمایت او برخوردار بودند. معروفترین اثرش همین کتاب است!

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

ص: ۱۴۴۲

این کتاب در سه بخش تألیف شده است و زندگینامه ۴۱۵ نفر را شامل می شود:

بخش اول به ترتیب حروف اول نامها و مشتمل بر شرح حال ۳۵۴ نفر.

بخش دوم، بر اساس کنیه و در آن ۴۶ نفر معرفی شده اند.

بخش سوم، بر اساس کنیه ابناء و شرح حال ۱۵ نفر است.

نام ها بر حسب حروف هجاء، مرتب است و در هر حرفی تقدم اشخاص بر حسب تقدم زمانی آنها در نظر گرفته شده.

شرح حال افراد، گاه مفصل و گاهی کوتاه و گاهی فقط به نام آنها اشاره شده است. برای مثال: قفطی، حکمای یونان و اتباع آنان را به سه فرقه تقسیم می کند:

الف: دهریون، که منکر صانع و عالم را قدیم و حرکت را دوری می دانند.

ب: طبیعیون که هر چند به مبدأ قادر حکیم، قائلند ولی منکر معاد و بعث و روز قیامت اند. این دو فرقه از زمره «زنادقه» می باشند.

ج: فرقه سوم به تعبیر او الهیون یعنی متأخران از حکمای یونان، مانند سقراط، افلاطون و ارسطو که آن دو فرقه را رد کرده اند، اما چون آراء آنها مستند به قرآن و قول پیغمبران نبوده، به گمراهی افتاده و از اموری که تحقیق عقلی به آنها راه ندارد، دور مانده اند!

ابن قفطی، در تاریخ الحکما، قسمت هایی از مواعظ انبیا را نقل کرده است و شرح حال آنهایی که بیشتر به حکمت معروف بودند، اشاره کرده است. متأسفانه اصل این کتاب که ظاهراً به نام 'اخبار العلماء باخبار الحکما' بوده از میان رفته، ولی 'محمد بن علی خطیبی زوزنی' کمتر از یکسال بعد از وفات قفطی، سال ۶۴۷ ه ق آن را خلاصه کرد و به نام 'المنتخبات الملتقطات من کتاب تاریخ الحکما' در دسترس قرار داد که به 'مختصر زوزنی' مشهور و امروزه به عنوان اختصار، به آن تاریخ الحکما می گویند! جرجی زیدان نام دیگر تاریخ الحکما را 'روضه العلماء' گفته است!

ص: ۱۴۴۳

اهمیت کتاب از دیدگاه بزرگان:

آلدو میلی (مستشرق ایتالیایی) این کتاب را از منابع اساسی تاریخ علوم دوره اسلامی می داند! آوگوست مولر، به تحقیق و تصحیح این کتاب پرداخت ولی عمرش وفا نکرد، لذا یولیوس لیپرت، دنبال کار او را گرفت.

چاپ و نشر:

کتاب در سال ۱۹۰۳ م توسط یولیوس لیپرت، در 'لایپزیگ' چاپ شد. از روی همین چاپ، طبع بدون تحقیقی از آن در ۱۹۰۸ م در مصر منتشر شد. 'دخویه' و 'سوتر' ملاحظات مهمی بر این چاپ نوشته اند.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از:

ابن ابی اصیبعه - عیون الانباء فی طبقات الاطباء

جرجی زیدان - تاریخ آداب اللغه العربیه

محمد رضا شجاع رضوی و اسدالله علوی - علوم اسلامی و نقش آن

غلامحسین مصاحب - دائرهالمعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب تاریخ الحکما کتب رجال ابوالحسن جمال الدین قفطی کتاب شناسی

کتاب ریحانه الادب

کتابی در شرح حال علما، فقها، عرفا، حکما، ادبا، اطبا، فضلا و شعرای بزرگ اسلامی که با القاب و کنیه خاصی مشهور بودند و بصورت ساده و سلیس و روان و فارسی نوشته شده است.

نویسنده:

آقا میرزا محمدعلی فرزند محمدطاهر تبریزی خیابانی که معروف به مدرس یا مدرس تبریزی است، در تبریز در سال ۱۲۹۶ ه ق متولد شد. در نوجوانی، به تحصیل مقدمات و ادبیات عرب و کتب متداوله و متعارفه فقهی مشغول شد و قسمتی از ریاضیات را در مدرسه طالبیه تبریز خواند. در خلال این دروس، به اخذ معقول در خدمت استادش میرزا علی لنکرانی که از شاگردان بزرگ فیلسوف یگانه ابوالحسن جلوه بود، نائل شد. آقا محمدعلی سپس در حوزه درسی فقه و اصول علامه محقق، حاج میرزا ابوالحسن مجتهد معروف به 'انگجی' و آقا میرزا صادق مجتهد تبریزی که هر دو از مراجع تقلید احکام دینیه بودند،

بهره های فراوان علمی کسب نمود. ضمناً در ادبیات فارسی و عربی، لغت و علوم متنوعه فقه، حدیث، درایه و حکمت، کلام، هیئت و نجوم قدیم متبحر بود. وی در همین ایام، تعلیقه ای بر کتاب طهارت ریاض، موسوم به «حیاض الزلائل فی ریاض المسائل» نوشت و از آن به بعد، برای انجام خدمات علمی، شروع به تألیفات تازه و مطالعه و تحقیق نمود و به این جهت علاقمند بود که از مردم گوشه گیری کند تا شاید به برنامه های اساسی و مورد علاقه اش بیشتر بپردازد. از این رو، ۱۲ سال آخر عمرش، با وجود فراهم بودن وسائل و امکانات زندگی، در حجره ای در مدرسه سپهسالار قدیم تهران انزوا اختیار کرد و از معاشرت و رفت و آمد دوری نمود و توانست با فراغت زیاد، به تألیفات و مطالعات بیشماری، توفیق پیدا کند. یکی از تألیفات او، همین کتاب «ریحانه الادب فی تراجم المعروفین بالکنیه او اللقب» می باشد. فرهنگ بهارستان، فرهنگ نوبهار، قاموس المعارف، نثر اللئالی از دیگر تألیفات اوست. مؤلف محترم این کتاب در اول شعبان ۱۳۷۳ ه ق = ۱۳۳۳ شمسی، در سن ۷۷ سالگی از دنیا رحلت کرد و چندین اثر دیگر، از تألیفات ارزشمند اوست.

ص: ۱۴۴۴

کتاب، شرح حال بیش از ۵۰۰۰ نفر از بزرگان علمی است. این کتاب، با نظم و ترتیب در اسامی مؤلفین و مؤلفات تدوین شده است. در این کتاب، افراد مشهوری که با نام خودشان معرفی نشده و به لقب یا کنیه مشهور بودند، آن القاب و کنیه آورده شده و به شرح حال افراد تحت القاب خاص که یا بواسطه رشته علمی، مرتبه علمی، شهر مورد اقامت، شغل خاص و گاهی نام پدر و نیاکان و غیره بودند، پرداخته است. کتاب یک مقدمه و یک پایان و پنج باب دارد. باب اول حاوی شرح حال معروفین به لقب است. ۴ باب دیگر در ترجمه حال اشخاص که به لفظ «اب» یا «ابن» یا «ام» یا «بنت» مشهورند که این ابواب بنا بر ترتیب است. ضمناً بعضی از خانواده های معروف به «نبی» یا «آل» نیز، به عنوان پایان در ذیل باب چهارم، تدوین شده. هم چنین مؤلف در معرفی علمای خاص علم رجال و بعضی از مذاهب در علم رجال را با اشاره اجمالی به عقاید و نظرات فرقه های گوناگون مانند «اسماعیلیه و فطحیه» و غیره... در محل ترتیبی کتاب، به رشته تحریر در آورده است. ریحانه الادب، به ترتیب حروف الفباء «از الف تا یاء» می باشد.

منابع

محمدعلی تبریزی خیابانی - ریحانه الادب - ج ۱-۲ و ۵-۶

علی ابن عبدالعظیم خیابانی تبریزی - علمای معاصر

کلید واژه ها

کتاب ریحانه الادب محمد علی مدرس تبریزی خیابانی کتب رجال زبان فارسی کتاب شناسی

کتاب معجم الادباء

کتابی در شرح احوال و اخبار و آثار و انساب و اشعار از علمای نحویون و لغت شناسان و قراء مشهور، مورخان، نویسندگان معروف و اصحاب وسایل و خطاطان و هر صنفی از ادب، به زبان عربی. نویسنده کتاب (یاقوت حموی) از ادبای مشهور و جغرافی دان بزرگ اسلامی.

ص: ۱۴۴۵

یاقوت بن عبدالله که اصلیت او 'رومی' است و سال تولدش بنابر حدس، ۵۷۴ یا ۵۷۵ ه ق است. در جنگی که اعراب با رومیان داشتند و اعراب پیروز شدند، یاقوت در حالی که کودکی خردسال بود، اسیر شد و به بغداد آورده شد و در زمانی که ۵ یا ۶ ساله بود، تاجری از مردم حماه، از شهرهای شام، بنام 'عسکر ابن ابی نصر حموی' او را خرید و به حماه برد. به همین علت، لقب او 'حموی' گردید. چون مولایش (عسکر) سواد نداشت و فقط به تجارت مشغول و آشنا به امور بازرگانی بود، یاقوت را به مکتب خانه فرستاد تا تحصیل علم کند و امور حساب و کتاب و تجارت او را به عهده بگیرد. یاقوت از این فرصت استفاده کرده و به جهت حافظه و استعدادش خیلی زود به فراگیری علوم پرداخت و توانست بسیاری از علم نحو و لغت را یاد بگیرد. به جهت امرار معاش و امر تجاری مولایش به شهرهای زیادی از جمله مصر، شام، عمان و نواحی آنها و جزیره کیش سفرها کرد و در اثر همین سفرها مخصوصاً جزیره کیش که محل برخورد بازرگانان کشورهای دیگر بود، با اهل علم و ادب آشنا شد.

سال ۵۹۴ ه ق، در حالی که ۲۰ ساله بود، تاجر او را آزاد کرد لذا یاقوت به استنساخ کتب پرداخت و از همین راه، زندگیش را گذراند. در نتیجه اطلاع از مطالب بعضی کتابهای خوارج، تعصب مذهبی شدیدی نسبت به عقاید اهل سنت و جماعت پیدا کرد. در فاصله سالهای ۵۹۶ تا ۶۰۰ ه ق، ۲ کتاب بزرگش 'معجم الادباء' و 'معجم البلدان' را تألیف نمود. سال ۶۱۲ سفری به مصر داشت و بعد به دمشق و سال ۶۱۳ به حلب رفت. در آنجا مباحثه ای مذهبی با یک مرد شیعه نمود و چون فکر و عقیده منحرف خودش را بروز داد و نام مقدس حضرت علی (ع) را خارج از اصول و ادب به زبان آورد، اهالی آنجا تصمیم به قتل و اعدام او گرفتند. بناچار او به سمت مشرق زمین و نیشابور و خراسان فرار کرد. در سن ۴۰ سالگی به شعر روی آورد و سال ۶۱۴ بود که به «مرو» رفت و آنجا مقیم شد و از کتابخانه های آنجا بسیار استفاده کرد و بیشتر کتابهایش را آنجا تألیف نمود. بعداً به خوارزم رفت و سال ۶۱۶، از ترس حمله مغول و تاتار به حلب برگشت. او در آخرین سفرش به مصر که برای تجارت رفته بود، دوباره به حلب رفت و همانجا بیمار شد و در سن ۵۱ یا ۵۲ سالگی در سال ۶۲۶ ه ق، همانجا در گذشت.

تقسیم و ساختار اجمالی کتاب:

در این کتاب، تاریخ ولادت، وفات، آثار افراد و در بعضی قسمت ها اشعاری از شعرا آمده است و نسب افراد تا جایی که برای نویسنده ممکن بوده، آمده است. عنوانها در کتاب، به ترتیب حروف هجا آمده، اگر چه این ترتیب، به دقت گاهی رعایت نشده، و گاهی مثلا شرح حال شعرا و زمره شرح حال ادبا آمده است. در کتاب، منبع روایات آمده که نزدیک به ۲۵۰ منبع است، ولی به جهت ایجاز مطلب، سند روایات حذف شده است.

شرح حال بعضی افراد در کتاب، بطور مفصل آمده مثل شرح حال صاحب بن عباد، ابوحنیفان توحیدی، ابوالفتح بن عمید و وزیر مهلبی، محمد بن جریر طبری و شافعی. ولی شرح حال بسیاری مختصر گفته شده است.

نامهای متعدد کتاب:

ارشاد الاریب فی معرفه الادیب، معجم الادباء، اخبار الادباء، کتاب الادباء، اخبار النحویین، ارشاد الالباء الی معرفه الادباء. این نامها را نویسنده، خود به کتابش داده و فدری بنام 'ابن شعار' به آن معجم گفته است.

چاپ و نشر

این کتاب را نخستین بار، خاورشناس بزرگ انگلیسی (د، س، مارگلیوت) چاپ کرد. چاپ 'مارگلیوت' هفت جلد است و سال ۱۹۰۷ در قاهره به طبع رسید. بعدا (ابراهیم یازجی) نیمی از کتاب را تصحیح کرد که عمر او به پایان رسید و نیم دیگر کتاب توسط (نسپاس حمصی) تصحیح و سالهای ۱۹۲۵ و ۱۹۲۷ در قاهره چاپ شد که ۱۰۴۱ شرح حال را در برداشت. بار سوم، کتاب در ۲۰ جزء و ده جلد به همت (احمد فرید رفاعی) نشر شد و آخرین چاپ کتاب توسط دکتر احسان عباس در ۷ جلد که ۶ جلد آن متن کتاب و یک جلد شامل مقدمه و شرح حال نویسنده است. لازم به ذکر است که عناوینی از کتاب مفقود شده است.

ص: ۱۴۴۷

محمدعلی مدرس خیابانی- ریحانه الادب

یاقوت حموی- معجم الادباء (ترجمه عبدالمحمد آیتی)

کلید واژه ها

کتاب معجم الادباء کتاب شناسی کتب رجال ادبا یاقوت حموی زبان عربی

کتاب تنقیح المقال

«تنقیح المقال فی احوال الرجال» یا «تنقیح المقال فی علم الرجال» کتابی جامع و وسیع در علم رجال، به زبان عربی. این اثر، شاید وسیع ترین کتاب رجالی شیعه امامیه و مفصل ترین اثر در علم رجال باشد. نویسنده آن «شیخ عبدالله مامقانی» عالم و فقیه شیعه قرن ۱۳ و ۱۴ است. در این کتاب، مؤلف شرح احوال اصحاب ائمه و تابعین و صحابه پیغمبر و دیگر راویان را تا قرن چهارم هجری و بعضی از علمای حدیث و مؤلفان معروف در علم رجال را آورده است. به تعبیر خود مؤلف، اهل تحقیق با دسترسی به این کتاب، از مراجعه به کتب پیشین، بی نیاز هستند.

معرفی اجمالی نویسنده:

حاج شیخ عبدالله فرزند محمدحسن مامقانی از علمای بزرگ شیعه در قرن حاضر، محدث، فقیه اصولی رجالی و ادیب و مرجع تقلید گروه زیادی از شیعیان در سال ۱۲۹۰ ه ق، در شهر نجف بدنیا آمد. اگر چه اصلیتش از «مامقان» از حوالی شهر تبریز بود. وی از ۵ سالگی شروع به تعلیم قرآن کرد و بعد به تحصیل مقدمات علوم دینی و متداوله پرداخت. بعد از تکمیل ادبیات در سال ۱۳۰۸ ه ق، در حوزه درس اصولی استدلالی و سال بعد در حوزه فقه استدلالی با تمام تلاش و سعی و اهتمام، توانست به درجات عالی علمی و کمالات نفسانی و مقامات معنوی برسد. مامقانی به دستور استادش^۱ شیخ حسن خراسانی ملقب به میرزا^۲ شروع به تألیف کرد و از سال ۱۳۰۹ ه ق، «باب دیات» و بعد «باب نکاح» و همینطور به تدریج تألیفات و تصنیفات دیگری تا اینکه همین کتاب «تنقیح المقال»، تحریر و تا آن زمان ۶۳ مجلد از او، از کتاب «منتهی المقاصد» مؤلف، تألیف شده بود. بنا به نقل از همین کتاب، مامقانی به برکت عنایت حضرت صادق (ع) در عالم رؤیا، بدین مقام، مشرف شده بود. آیه الله مامقانی، در نیمه شعبان ۱۳۵۱ ه ق، دار فانی را وداع و در نجف در مقبره پدر بزرگوارش مدفون است.

ص: ۱۴۴۸

تعداد رجال ذکر شده در این کتاب ۱۶۳۰۷ نفر است. این کتاب شامل مقدمه، متن و خاتمه است.

۱- مقدمه دارای چهار مقام، شامل تعریف موضوع جایگاه علم رجال، ۳۰ فایده از اصول و قواعد علم رجال.

۲- متن اصلی دارای چهار فصل، اسماء، القاب، کنیه ها، نام های زنان راوی حدیث. در هر کدام از این فصول، نام راوی و نسب او، و اقوال و آراء رجالی موجود در باره او، به ترتیب حروف الفبا و با شماره ذکر و از نامهای مشابه، متمایز گشته و در نهایت نتیجه گیری شده است.

۳- خاتمه دارای ده بخش، موارد آن در همین اصول و قواعد است.

ویژگی کتاب:

این اثر، فهرستی با عنوان «نتایج التنقیح فی تمییز السقیم من الصحیح» در اول کتاب دارد که در این فهرست، اوصاف راویان از نظر «ثقه، حسن، موثق، مجهول، مهمل و موارد خاص»، در مقابل نام هر راوی، آمده که این در حکم چکیده آراء مؤلف در مورد رجال ذکر شده در کتاب است که از ویژگی مهم کتاب به شمار می آید و به عنایت حضرت صادق (ع) در عالم رؤیا بدین مقام، مشرف شده بود.

تنقیح المقال از دید صاحب نظران:

برخی این کتاب را مورد انتقاد قرار دادند و برخی بسیار آن را ستوده اند.

محمدتقی شوشتری: از نظر جامعیت و جمع آوری اقوال رجالیان، آنرا متقن می داند ولی بسیار از آن، انتقاد کرده است و در این زمینه کتابی با نام «قاموس الرجال» نوشت.

آقا بزرگ تهرانی: با ستودن این اثر و مؤلفش، ولی معتقد است که باید کتاب، بازنگری و بررسی شود.

نکته: نکته قابلی که باید گفت اینکه تنقیح المقال که آخرین اثر آیه الله مامقانی است، بطرز عجیبی در مدت کمتر از ۳ سال تألیف و تربیت و تهذیب و بازبینی به پایان رسید و این به خاطر عشق و علاقه فراوان او به کار و اینکه از تمام اوقات خود، نهایت استفاده را می کرد. به تاریخ مرداد ۱۳۰۸ ش، شروع و مهر ماه ۱۳۱۰ ش، نگارش و در زمان حیات مؤلف به چاپ رسید که این امر را خارق العاده و از تأییدات خاص الهی می داند.

چاپ و نشر:

این اثر، مجموعاً در ۳ جلد در نجف و قم چاپ شده است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از ماضی النجف و حاضرها، کیهان فرهنگی ۱۳۶۴، اصول علم رجال و چند منبع دیگر

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

علی ابن عبدالعظیم خیابانی تبریزی - علمای معاصر

کلید واژه ها

کتاب تنقیح المقال شیخ عبدالله مامقانی کتاب شناسی تشیع علم رجال کتب رجال کتب حدیث شناسی حدیث شناسی

کتاب اسدالغابه

کتابی مهم و مرجع در علم رجال، بین قرن ۶ و ۷ هجری قمری، به زبان عربی. این اثر معتبر، مشتمل بر زندگینامه هفت هزار و پانصد یا هفت هزار و هفتصد و سه تن از اصحاب پیامبر اکرم (هر دو قول هست). در شرح احوال و شناخت صحابه رسول الله (ص). نویسنده، ابوالحسن علی بن ابوالکرم محمد، معروف به 'ابن اثیر'، نویسنده بزرگ شافعی در حدیث و تاریخ و ادب. نام اصلی کتاب «اسدالغابه فی معرفه الصحابه» است. مؤلف، محتویات کتابهای 'ابن منده اصفهانی' و 'ابونعیم اصفهانی' و 'ابن عبدالبر نمری قرطبی' و 'ابوموسی اصفهانی' را جمع کرده و اشتباهات آنها را تصحیح نموده و خودش مطالبی نیز، بر آن اضافه کرده است.

ص: ۱۴۵۰

ابوالحسن علی، پدرش ابی الکریم محمد... شیانی موصلی جزری لقبش عزالدین و معروف به 'ابن اثیر' است. ذکر این نکته ضروری است که 'ابن اثیر' کنیه سه برادر دانشمند معروف جزیره «ابن عمر» در حوالی شهر موصل عراق است که در فنون علمی مختلف از ادب و تاریخ و حدیث و غیره، مشهور بودند. ابوالحسن (عزالدین مذکور) برادر دوم است که سال ۵۵۵ هجری قمری در جزیره «ابن عمر» بدنیا آمد. از دوران کودکی و نوجوانی حفظ قرآن و علوم مقدماتی فقه و... را شروع و بیشتر از این اطلاعاتی نداریم ولی در دوران جوانی به دلیل انتقال پدرش به موصل که در دستگاه 'آل زنگی' بود، به همراه دو برادرش در موصل اقامت کرد و از اساتید علوم در هر فن، بهره کافی برد، در شام و بغداد نیز تحصیل علم کرد. او اساتید خودش را در کتاب «الکامل» خود معرفی کرده است. وی در زمان خودش، از محدثان مشهور و در علم تاریخ و انساب و سیر و وقایع و ایام مشهوره عرب، متبحر و در علوم غریبه نیز مهارت داشت. 'ابن خلکان' که او را ستوده و با او در حلب ملاقاتی داشته، می گوید که 'ابن اثیر' حافظ حدیث بوده و تاریخ را از برداشت و انساب عرب را می دانست و به اخبار آن ها آگاه بود. 'ابن جوزی' نیز، از او به عنوان استاد یاد کرده است. وی سال ۶۳۰ یا ۶۳۲ ه ق در موصل درگذشت.

ساختار کتاب (اسدالغابه)

بنا بر نقل ۷۷۰۳ زندگینامه از یاران مرد و زن پیامبر اسلام در این کتاب، ۱۰۲۲ زندگینامه از زنان و ۶۶۸۱ زندگینامه از مردان است. این یاران بعضی به اسم، بعضی با کنیه و بعضی هم با نام و هم با کنیه، یاد شده اند. قسمت آغازین این کتاب:

ص: ۱۴۵۱

الف- مقدمه درباره ۱- شیوه نگارش، ۲- منابع و اسناد، ۳- تعریف واژه صحابی است. سپس در ادامه، شرح زندگانی پیامبر اکرم و حوادث مهم دوران زندگی حضرت از قبیل معجزات، تاریخ وفات و عمر آن پیغمبر و غیره. بنا بر نظر مؤلف مبنی بر اینکه شناخت مصحوب شناخت صاحب، باید مقدم شود، لذا مطالبی در مقدمه راجع به پیامبر و وجوه زندگی ایشان، نوشته است.

ب- بخش های کتاب به ترتیب حروف الفبا به طور دقیق تنظیم و به اسم هر نفر، یک باب در هر بخش اختصاص دارد. در این ابواب، تا آنجا که گستره تحقیق اجازه داده، مؤلف تاریخ و محل تولد، پدر و مادر، خویشاوندی، سال اسلام آوردن، میزان همراهی آن صحابه با پیغمبر اکرم، شرکت در حوادث، مسئولیت ها، انتساب به قبایل و غیره آن صحابی را بیان کرده است.

ج- غیر از زندگینامه اصحاب، به تناسب حال اشخاص، حوادث مهم و مشهوری (هجرت به حبشه و مدینه و بیعت عقبه) البته اطلاعات داده شده، در مورد افراد، به یک میزان نیست، بستگی به مقدار آگاهی موجود، نسبت به آن صحابه و اشتها او داشته، در نتیجه در مورد بعضی افراد، سخن بسیار گفته شده و نسبت به برخی فقط به این عنوان که راوی حدیثی بوده، یا مثلاً حضورشان در حادثه ای، یادی از آنها شده است.

نکته: اسدالغابه، فقط کتاب روایی نیست، بلکه 'ابن اثیر' در موارد زیادی تحلیل کرده و اگر تفاوت یا تعارضی بین روایات بوده، آنرا نقد کرده و نظرش را با دلیل و برهان درباره صحت و یا اشتباه آن موضوع، بیان کرده است.

اسناد کتاب: غیر از چهار کتاب مشهور که در اول ذکر کردیم، مؤلف ۱۶ کتاب دیگر را که بطور عمده از آن استفاده کرده و نیز منابع دیگر که به آن استناد شده، در کتاب آورده است و بنا به گفته خودش، بین کتابهای قبلی همسازی کرده و تنها به گفته عده ای اکتفا نکرده است.

چاپ و نشر:

به دلیل اهمیت این کتاب مرجع، بارها در ممالک مختلف به چاپ رسیده است:

در مصر، سال ۱۳۸۰ ه ق در ۵ جلد

در قاهره، سال ۱۳۸۴ ه ق در ۵ جلد

در بیروت، سال ۱۲۸۷ ه ق در ۵ جلد

در تهران، سال ۱۳۴۲ شمسی در ۵ جلد

بهترین چاپ این اثر با تحقیق و تعلیق محمدابراهیم البناء، محمد احمد عاشور و محمود عبدالوهاب فاید، در ۷ جلد، در بیروت چاپ و منتشر شده است (در دار احیاء التراث العربی).

منابع

دائرة المعارف بزرگ اسلامی

احمد سمیعی - فرهنگ آثار ایرانی اسلامی

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

کلید واژه ها

کتاب اسد الغابه عزالدین ابن اثیر جزری کتاب شناسی کتب رجال علم رجال حدیث شناسی کتب حدیث شناسی تسنن زبان عربی اصحاب پیامبر اکرم

کتاب آثار عجم (شیراز نامه)

آثار عجم یا «شیراز نامه»؛ کتابی در جغرافیا و تاریخ، آثار باستانی به انضمام زندگینامه شخصیت ها و شاعران منطقه فارس و مطالبی درباره عقاید و آئین مذهبی مردم آنجا و بعضی از مناطق دیگر ایران و جهان به زبان فارسی. نویسنده کتاب، محمد نصیر حسینی، فرصت شیرازی و مشهور به 'فرصت' از دانشمندان و شعرا قرون اخیر. در این کتاب به جز شرح اوضاع تاریخی و جغرافیائی فارس که موضوع بنیادی کتاب است، مباحث دیگری از جمله: اطلاعات تاریخی مناطق دیگر ایران، احوال بزرگان

قبل از اسلام و بعضی از شعرای عرب و غیر اینها، شده است.

ص: ۱۴۵۳

میرزا محمد نصیر حسینی شیرازی، متخلص به «فرصت» و ملقب به 'فرصت شیرازی و فرصت الدوله' ادیب، شاعر برجسته و نویسنده ایرانی اواخر زمان قاجاریه که سال ۱۲۷۱ ه ق در شیراز بدنیا آمد. پدرش میرزا جعفر که به 'بهجت' تلخیص داشت و در اصفهان مقیم بود و بعدا به شیراز رفت. مادرش دختر رجبعلی خان متخلص به 'تسلی' است. فرصت، بعد آموختن مقدمات و ادبیات عربی و ادبی، حکمت، هیئت و نجوم، ریاضیات، اسطرلاب و جغرافیا را نزد اساتید فن، فرا گرفت. وی در بعضی از فنون دیگر چون نقاشی و صورت گری، تبحر زیادی پیدا کرد و با زبان انگلیسی نیز به خوبی آشنا شد. فرصت الدوله، مسافرت هائی به گوشه و کنار فارس برای مطالعه و تحقیق داشت و یک سفر مهم نیز به عتبات عالیات از طریق زمین و دریا کرد که حاصل این مطالعات و پژوهش خود را در همین کتاب (آثار عجم) تحریر کرده است. وی سال ۳۳۹ ق در شیراز در گذشت. تألیفاتی چون بحورالالحن، دیوان اشعار، اشکال المیزان در منطق از آثار اوست.

ساختار اجمالی کتاب:

به گفته مؤلف کتاب، این اثر مشتمل بر دو جزء در یک مجلد است. موضوعات به این قرار است:

۱- تاریخ شاهان و بزرگان، احوال شعرا، عرفا و هنرمندان فارس و بعضی عقاید آنها

۲- اطلاعاتی تاریخی، جغرافیائی و باستانشناسی در مورد مناطق دیگر ایران و مجاورین آن

۳- مختصری از تاریخ اسلام و یاران پیامبر، حکما قبل از اسلام، عرفا متقدم و مؤخر، احوال علما و دانشمندان و شعرای عرب

ص: ۱۴۵۴

۴- موضوعات علمی در مورد حکمت، ریاضیات، معانی و بیان...

۵- گزیده ای از اشعار شعرای عرب و فارس

۶- بعضی از اشعار مؤلف کتاب

۷- شرح آثار باستانی سرزمین هائی مانند مصر، بابل و غیره

۸- سفرنامه نویسنده (فرصت الدوله در سفری که از شیراز، از طریق بوشهر به بغداد رفت، شرح مفصلی از آنرا با تمام مشاهدات خود ذکر و توصیفی از طاق کسری، آثار باستانی کرمانشاهان، طاق بستان و بیستون و آثار تاریخی سایر نقاط، داده است.

۹- اوضاع شیراز در همان زمان، توصیف بناها، بقعه ها، باغات، مساجد و ... شیراز و ذکر احوال حکما، اطبا، خوش نویسان و شعرای آن شهر

۱۰- فهرستی از حاکمان شیراز (از زمان محمدبن یوسف ثقفی ۷۴ ق تا رکن الدوله محمدتقی میرزا پسر محمد شاه قاجار ۱۳۱۳ ق) حکومت فرمانروایانی چون عبدالملک بن مروان اموی تا مظفرالدین شاه قاجار را، در بردارد. این بخش کتاب در واقع مهم ترین بخش «آثار عجم» است.

چگونگی تألیف کتاب:

تألیف «آثار عجم» در دو زمان بوده است. ابتدا، فرصت شیرازی بر اساس طرح و سفارش یکی از مقامات انگلیسی، تألیف آن را شروع و تصاویر آثار باستانی و تاریخی را رسم کرد و توسط یکی از پارسیان زرتشتی برای مقام انگلیسی فرستاد، ولی آن شخص در بین سفر فوت کرد و این کار ناتمام ماند. سال ۱۳۱۰ بعد از چند سال وقفه، نظام السلطنه مافی، حاکم فارس، از وی خواست تا این اثر خود را از نو تدوین کند، لذا این بار مؤلف کتابش را مفصل تر نوشت و نام «آثار عجم» بر آن گذاشت و در فاصله سالهای ۱۳۱۰ تا ۱۳۱۳ ه ق، در شیراز تمام شد.

ص: ۱۴۵۵

به دلیل آشنایی کافی مؤلف با زبان انگلیسی در تألیف این اثر به جز آثار فارسی از آثار تألیفی انگلیسی بهره مند بوده و گاهی به آن اشاره دارد. اولین بار، سال ۱۳۱۴ ه ق، آثار عجم در بمبئی چاپ شد. سال ۱۳۵۴ ه ق، در تهران... میرزا ابوالحسن اصطهباناتی و شیخ مفیدی شیرازی، در چاپ اول کتاب مقدمه هایی نوشته اند.

منابع

شیخ آقابزرگ تهرانی - الذریعه

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

فرصت الدوله شیرازی - آثار عجم

احمد گلچین معانی - تاریخ تذکره های فارسی (دانشگاه تهران)

کلید واژه ها

کتاب آثار عجم فرصت الدوله شیرازی کتاب شناسی کتب رجال جغرافیا زبان فارسی

کتاب انساب الاشراف

کتابی در نسب شناسی و تاریخ قوم عرب و تاریخ قرن اول اسلام به زبان عربی! این کتاب را شاید بتوان بزرگترین اثر تاریخی برجای مانده از قرن سوم هجری قمری دانست، زیرا نویسنده تاریخ دوران اسلامی را در قالب «تبارشناسی» آورده و در عین حال، در خلال سرگذشت هر خلیفه تاریخ پیوسته ای از زمان او را نقل و یک دوره تاریخ قرن اول هجری بر مبنای «انساب» عرب را ذکر کرده است. از این رو، باید آن را از جهتی نسب شناسی و از دیدگاه دیگر، اثر تاریخی به شمار آورد. هرگز چنین روشی در تاریخ نگاری مسلمانان در قرن سوم ه ق. تکرار نشد.

نویسنده آن احمد بن یحیی بن جابر، معروف به «بلاذری» مترجم، ادیب، از برجسته ترین تاریخ نگاران و نسب شناس بزرگ اسلامی و اخباری قرن سوم ه ق است. انساب الاشراف، مجموعه ای بزرگ از روایات تاریخی درباره انساب و تاریخ قبایل و تیره ها و خاندان های عرب قبل از اسلام و به ویژه زمان اسلام، اخبار و وقایع و اتفاقاتی که در اطراف یا به مشارکت قوم عرب، رخ داده است.

ص: ۱۴۵۶

احمد بن یحیی بن جابر بن داود، تاریخ نگار برجسته و نسب شناس اخباری، ادیب، نویسنده، شاعر، مترجم در قرن سوم هجری قمری. کنیه او را ابوالحسن، ابوجعفر و ابوبکر گویند. تاریخ تولد و مرگ او به درستی روشن نیست و احوال و اخبار روشنی از او در دست نیست. نسب او فقط تا داود، گفته شده است. تاریخ تولد او را در بغداد به طور احتمالی بین سالهای ۱۷۰ تا ۱۸۰ ه ق و به قولی بین سالهای ۱۹۰ تا ۲۰۰ ه ق گفته اند. جدش جابر، کاتب 'خطیب' مصر در زمان هارون الرشید عباسی بود. شهرتش به بلاذری، ظاهراً به علت مصرف زیاد محلو حب بلاذری، به خاطر تقویت ذهن و حافظه اش بود که آنرا نوشید و همین امر، در عقلش خلل پدید آورد و در اواخر عمر، جنون به او دست داد و در بیمارستان دربند شد و بعد هم از دنیا رفت. البته بعضی از اقوال، این موضوع را برای جد او 'جابر' گفته اند. بلاذری، در حمص و انطاکیه، علم آموخت، در عراق از مجالس درس بزرگانی چون، محمد بن سعد کاتب واقدی، استفاده ها کرد و بیشتر زندگیش را در عراق گذراند. بعضی او را از نژاد ایرانی می دانند. وی در جوانی به دربار مأمون عباسی راه پیدا کرد. اشعاری در مدح او سرود، بعد از او در سال ۲۱۸ ه ق، در دوره 'معتصم' و 'واثق بالله' گمنام بود ولی در زمان متوکل عباسی، با او مجالست داشته و بعد از او، از سالهای ۲۴۷ تا ۲۵۵ ه ق، موقعیت خود را در دستگاه عباسی حفظ کرد و سرانجام در اواخر دوره خلیفه معتمد یا در اوایل خلافت معتضد عباسی، حدود سال ۲۷۹ ه ق، درگذشت. آثار متعددی در زمینه تاریخ و انساب دارد، بنظر می رسد که وی بیشتر به گردآوری روایت های تاریخی اهتمام داشته است.

هر چند که لفظ «اشراف» و «شریف» اصطلاحاً بر خاندان رسول اکرم (ص) و اعضای قبیله قریش اطلاق می شود ولی در این کتاب نظر نویسنده به گروه خاصی از اعراب نیست؛ بلکه به گفته محققان اشراف در اینجا بطور مطلق، بزرگان عرب و احتمالاً کسانی که از نژاد خالص عرب بوده اند، می باشند. کتاب انساب الاشراف، با شرح مختصری از شجره عربهای نسل حضرت اسماعیل، از حضرت نوح پیغمبر تا قبایل اجداد قریش (خاصه عدنان) نیاکان حضرت رسول اکرم و فرزندان عدنان. سیره پیامبر اکرم، شرح احوال صحابه، خاندان بنی هاشم مانند 'عباسیان، علویان' تا فرزندان عبدمناف و اخبار و انساب فرزندان 'عبد شمس'، (جد پیغمبر، عبدالمطلب و فرزندان او و اخبار مربوط به آنها) از بزرگترین فصل های کتاب بعد از سیره پیامبر اکرم، اخبار مربوط به دوره خلافت امیرالمؤمنین علی (ع) است. فصلی راجع به «سقیفه» است. بخشی درباره دیگر عشیره های قریش، از جمله شرح احوال ابوبکر و عمر. (در شرح احوال عمر، تفاوت فاحشی با بخش های دیگر کتاب دیده می شود و زندگی وی را در مراحل بالایی توضیح می دهد). فصلی از مطالب راجع به امویان است که از آنها به خوبی یاد شده است. قسمت پایانی کتاب، اخبار و انساب قبایل الیاس بن مضر و فرزندان آنها، شامل: قیس بن ذبیان، فراهه، عبس، سلیم تا قبیله ثقیف. مطالبی راجع به خلیفه 'مهدی عباسی' و ذکر مختصری از خلیفه 'هارون الرشید' و 'معتصم عباسی' نقل است. در طول کتاب، گاهی روایاتی مربوط به دوران خودش (بلاذری) نقل کرده است. مؤلف، به مناسبت هائی از افراد غیر عرب، مانند ابومسلم خراسانی، ابن مصفع و سنباد، مفصلاً موضوعاتی مطرح کرده است. غیر از موضوعاتی درباره رویدادهای شام، عراق، عربستان، رخدادهای ایران از جمله: سیاست های حاکمان سرزمین های شرقی مانند زیادبن ابیه و ویرانگری های خوارج در ایران و اخبار مربوط به آنان مطرح شده است که بخشی مهم از کتاب است. بعضی از این اخبار، در هیچ مأخذ دیگری به این تفصیل، ذکر نشده است. مؤلف قبل از پایان کتاب، از دنیا رفته است.

مأخذ و منابع کتاب:

بلاذری، در نوشتن این اثر از منابع ارزشمندی استفاده کرده از جمله: مهمترین مأخذ او، 'تاریخ الاشراف' هیثم بن عدی طائی و ابومخنف، از طبقه اخباریان، طبقات ابن سعد، کتاب هشام بن محمد کلبی، محمد بن عمر واقدی، ابن اسحاق و بعضی روایت های منفرد از اشخاص گوناگون.

نامهای مختلف کتاب:

نام این کتاب به گونه های مختلفی است، شاید مهم ترین علت آن، تلفیق میان اخبار و انساب در این اثر بزرگ باشد.

مسعودی: تاریخ

ذهبی: ضمن شرح احوال نویسنده او را صاحب التاريخ الكبير گفته است.

ابن ندیم: الاخبار و الانساب

یاقوت حموی: جمل نسب الاشراف.

اکنون این کتاب تحت عناوین «انساب الاشراف» و «جمل من انساب الاشراف» در دست است.

شرح و چاپ:

از این اثر، نسخه های کامل در دست نیست یا هنوز شناسایی نشده است. تمام کتاب در ۱۳ مجلد و ۲۰ جلد و ۴۰ جلد چاپ شده، این اختلاف ناشی از تجدیدهای متفاوت در چاپ است. مجلدات این کتاب به اینصورتها چاپ شده است: ج ۱، در قاهره، محمد حمید الله. ج ۲ و مقداری از ج ۳: محمدباقر محمودی در بیروت. مطالب مربوط به امام حسین و السنه، در قم، قسمت دوم ج ۳، در بیروت. ج ۴: در اورشلیم، چاپ 'ماکس شلو سینگر'. ج ۵: در بیت المقدس با ویرایش و کوشش (س-د-گوستاین) و چاپ مجدد آن توسط 'احسان عباس' در بیت المقدس، بیروت. ج ۱۱: تاریخ یک مؤلف مجهول، توسط 'گرایفسوالد، آلمان'. افراد دیگری چون 'عبدالعزیز الدوری'، 'احسان صدقی العمدا' همچنین 'سهیل زکار' و 'ریاض زرکلی' در ۱۳ جلد چاپ و نشر آن در سال ۱۹۹۶ میلادی = ۱۳۷۵ شمسی، کوشش زیادی کردند. این کتاب، موضوع بعضی پژوهش های مستقل قرار گرفته و لازم به ذکر است که تحقیق و چاپ کامل انساب الاشراف، جزو برنامه های انتشارات جمعیت خاورشناسان آلمان قرار دارد.

ص: ۱۴۵۹

احمد سمیعی - فرهنگ آثار ایرانی اسلامی

یاقوت حموی - معجم الادباء (یاقوت حموی)

دائرة المعارف بزرگ اسلامی به نقل از چند مأخذ

دانشنامه جهان اسلام

کلید واژه ها

کتاب انساب الاشراف بلاذری قوم عرب کتاب شناسی کتب تاریخی تاریخ اسلام زبان عربی اخباریون

کتاب سفیر وحدت در سرزمین های ترکیه و اردن

این کتاب یکی از آثار و تألیفات حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب سرگذشت دو سفر کوتاه مؤلف به کشور ترکیه و اردن است. ایشان تأثیر سفر خود را از نزدیک لمس کرده و پس به گردآوری یادداشتهای سفر اقدام نموده و اکنون به صورت مجموعه این کتاب تقدیم به خوانندگان گرامی نموده است. در این کتاب مطالب مثبت و مفیدی که از طرف هیأت اعزامی از ایران در آنجا مطرح گردید، به گونه ای فشرده آورده شده است. خوانندگان در این مجموعه منطق شیعه را در کنگره های ترکیه و مجامع علمی کشور اردن هاشمی را نیز مطالعه خواهند کرد. این کتاب قبلا تحت عنوان «منطق شیعه در کنگره ها و مجامع علمی» توسط مکتب اسلام منتشر شده است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیه الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیه الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیه الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیه الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه

و معجم المتكلمين، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجاليه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت
و...

ص: ۱۴۶۰

این کتاب شامل دو فصل به شرح زیر می باشد:

۱- فصل اول: سمپوزیوم بین المللی شیعه در تاریخ و امروز؛ این فصل شامل مباحث زیر می باشد: بازدید از مراکز فرهنگی، حدیث در شیعه، وحدت اسلامی، در کاخ سلطان عبدالحمید، حجیت روایات اهل بیت (ع) و...

۲- فصل دوم: گزارشی از سفر به اردن هاشمی؛ این فصل شامل گزارشات زیر می باشد: نشستی با سفیر اردن در تهران، بازدید از دانشگاه آل البیت (ع)، مشترکات شیعه و سنی، سؤالات و پرسشها، بازدید از مؤسسه آل البیت (ع)، زیارت قبور شهدای موته، دیدار با شخصیت های اردنی، اهل بیت در قرآن مجید، اعتراض ها و پرسش ها، پایان دیدار و...

این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط مرسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی - سفیر وحدت در سرزمین های ترکیه و اردن

کلید واژه ها

کتاب سفیر وحدت در سرزمین های ترکیه و اردن کتاب شناسی سفرنامه جعفر سبحانی تبریزی تشیع اردن ترکیه

کتاب مهر استاد (سیره علمی و عملی استاد جوادی آملی)

این کتاب که برگرفته از آثار گفتاری و نوشتاری و بخش عمده آن مصاحبه های اختصاصی حضرت استاد عبدالله جوادی آملی در زمینه های مختلف است، حاوی نکات مهم و مورد نیاز اقشار مختلف به ویژه برای دانش پژوهان و جستارگران راه معنویت و کمال است که از آنها پرسش دارند. تدوین و تنظیم این کتاب به عهده انتشارات اسراء بوده است. این کتاب هرگز به انگیزه بیان زندگینامه یا خاطرات تنظیم نشده است، بلکه رویکرد آن بررسی سیره علمی و عملی استاد در حیات معنوی ایشان بوده و این خود شیوه ای ارزشمند و مجرب است که همگان مخصوصاً طلاب محترم و دانشجویان عزیز می توانند از آن بهره بگیرند.

ص: ۱۴۶۱

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل دو بخش و پنج فصل به شرح زیر است:

۱- بخش اول: فعالیت های علمی

۱. فصل اول: زندگی و تحصیل در آمل

۲. فصل دوم: تحصیل در حوزه علمیه تهران

۳. فصل سوم: هجرت به حوزه علمیه قم

۲- بخش دوم: فعالیت های اجتماعی

۱. فصل اول: فعالیت های سیاسی

۲. فصل دوم: سفرهای تبلیغی برون مرزی

این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط مؤسسه نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - مهر استاد (سیره علمی و عملی استاد جوادی آملی)

کلید واژه ها

کتاب مهر استاد کتاب شناسی عبدالله جوادی آملی اخلاق معنویت کمال

شمس الوحی تبریزی (سیره علمی علامه طباطبایی)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب مجموعه بیانات و بنانات حضرت استاد درباره استاد و مرادشان علامه طباطبایی است. آنچه در این کتاب آمده گرچه ناظر به بخش های مختلف و ابعاد گوناگون وجودی آن استاد بزرگوار است ولی رویکرد عمده و اساسی آن مباحث تفسیری و شرح و وحی الهی است. آیه الله جوادی آملی در مورد این کتاب خود فرموده اند: «ما عشق و ارادت خود را به علامه طباطبایی در این کتاب اظهار کردیم.»

زندگینامه (حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و

تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۴۶۳

این کتاب از سه بخش شکل گرفته که هر یک از بخشها دارای فصول متعددی است که عهده دار تبیین زوایای وجودی آن اصیل و آن قدوه کم بدیل است که این بخش ها و فصول به شرح زیر می باشد:

۱- بخش اول: علامه و قرآن کریم

۱. فصل اول: حیات قرآنی علامه (سیره علمی و عملی)

۲. فصل دوم: تفسیر و علوم قرآنی

۲- بخش دوم: علامه و علوم قرآنی

۱. فصل اول: ویژگی های فکری

۲. فصل دوم: مشی فلسفی

۳. فصل سوم: ابتکارات عقلی و فلسفی

۴. فصل چهارم: تلاشهای علمی

۳- بخش سوم: علامه و عرفان

۱. فصل اول: حیات عرفانی و اخلاقی علامه

۲. فصل دوم: عرفان نظری

۳. فصل سوم: عرفان عملی

در انتهای کتاب، فهرست آیات و روایات و اشعار و اعلام و کتب و منابع آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۶ توسط مرکز نشر اسراء در قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - شمس الوحی تبریزی (سیره علمی و عملی علامه طباطبایی (قدس سره))

کلید واژه ها

کتاب شمس الوحی تبریزی عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی اخلاق سید محمدحسین طباطبایی علوم اسلامی دانشمندان

این کتاب یاس در آتش شهادت حضرت فاطمه زهرا (س) در آینه اسناد تاریخی اهل سنت است. یکی از آثار و تالیفات آیت اله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب گرد آمده اعترافات تاریخ نگاران و حدیث پردازان اهل سنت است که بالاتفاق از یک واقعیت تلخ تاریخی پرده برداشته اند. آنان همگان بر این باورند که پس از رحلت رسول خدا جنایتی بزرگ بر اهل بیت او به ویژه حضرت فاطمه زهرا رفت و لذا نتوانسته اند این حقیقت دردناک را منکر گردند. علیرغم اینکه در عصر حاضر برخی کوشیده اند آن حادثه دردناک را افسانه و به دور از واقعیت جلوه دهند اما این کار گویای بی اطلاعی از تاریخ یا تعصب بی جهت بیش از اندازه آنان است. استاد جعفر سبحانی این مجموعه را در پاسخ به این گونه افراد به نحوی مطلوب، گویا و در عین حال با اختصار تدوین و به زیور طبع آراسته اند.

حضرت آیت اله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت اله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزاحمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فراگرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت اله روح اله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است.

ایشان پس از درگذشت آیت اله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به تاسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تاسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تالیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیات امنای دایره المعارف اسلامی و اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و ...

ساختار بندی کتاب:

در ابتدای کتاب بعد از مقدمه مباحثی به شرح زیر آمده است:

- حوادث دردناک پس از رحلت پیامبر (ص)

- علی، بیعت ابوسفیان را نمی پذیرد.

- خطبه امیرالمومنین پس از حوادث سقیفه

- ماجرای سقیفه

- عصمت حضرت زهرا در کلام پیامبر (ص) و... همچنین این کتاب شامل دو فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: تاریخ نگاران از هجوم و تهدیدات دستگاه خلافت به خانه فاطمه زهرا (س) سخن می گویند.

۲- فصل دوم: ابوبکر نسبت به حمله به خانه فاطمه و گشودن در آن اعتراف و اظهار پشیمانی می کند.

۳- در اسناد معتبر تاریخی.

این کتاب به زبان عربی با این عنوان: الحجج الفراء علی شهادة الزهراء نوشته شده است که توسط سید ابوالحسن عمرانی ترجمه گردیده است. این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی در قم به چاپ رسیده است و همچنین توسط سید ابوالحسن عمرانی در شیراز به طبع رسیده است.

منابع

جعفر سبحانی - یاس در آتش (شهادت حضرت فاطمه زهرا (س) در آئینه اسناد تاریخی اهل سنت)

کلید واژه ها

ادبیات حضرت فاطمه (س) تسنن جعفر سبحانی تبریزی کتاب یاس در آتش زندگینامه

زندگانی حضرت زهرا (س)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه محمدباقر مجلسی است. این کتاب ترجمه، تحقیق و استدراک بر تاریخ فاطمه الزهرا از کتاب بحارالانوار (جلد ۴۳) است. در این مجموعه سعی شده است که به جز بخش مربوط به زندگانی حضرت فاطمه (س) از کتاب بحارالانوار در بردارنده تمامی احادیث و روایات مربوط به آن حضرت که به مناسبتهای خاص در سایر بخش های کتاب مذکور است نیز باشد.

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده‌ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده‌ی یازدهم هجری و ده سال اول سده‌ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده‌ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می‌توان به ملا محمدصالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می‌توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمد حسین خاتون آبادی، ملا محمد مجلسی (پسرعموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمدتقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

نگارنده در این نوشتار سه نوع فعالیت علمی و تحقیقی را درباره ی حضرت فاطمه (س) ضروری و مهم می داند:

۱. جمع آوری کلیه روایات، احادیث و نقلیات تاریخی مربوط به حضرت فاطمه (س) از تمام منابع شیعه و غیر شیعه

۲. بررسی فنی و علمی درباره ی احادیث و روایات جمع آوری شده

۳. الگو سازی از زندگانی حضرت (س) و نیز سایر ائمه و بزرگان برای استفاده ملت مسلمان است

ساختار بندی کتاب زندگانی حضرت زهرا (س)

باب اول: ولادت فاطمه (س) سیما و شمایل و برخی از تواریخ مربوط به وی (شامل ۴ ضمیمه)

باب دوم: نام های حضرت فاطمه (س) و برخی از فضایل آن حضرت (شامل ۶ ضمیمه)

باب سوم: فضایل و مناقب حضرت فاطمه (س)

باب چهارم: شیوه ی زندگی و برخی از مکارم اخلاق حضرت فاطمه (س)

باب پنجم: ازدواج حضرت فاطمه (س)

باب ششم: کیفیت معاشرت حضرت فاطمه با حضرت علی (ع)

باب هفتم: ظلم ها و ستم هایی که بر حضرت فاطمه (س) شده و بیماری و شهادت وی (ضمائم باب هفتم شامل ۶ بخش و ۷

فصل: شامل راویان خطبه فدکیه در قرن اول تا هفتم هجری)

باب هشتم: تظلم خواهی حضرت فاطمه (س) در روز قیامت و کیفیت حشر آن حضرت.

باب نهم: اولاد و ذریه حضرت فاطمه (س) و فضل آنها و اینکه فرزندان رسول خدا (ص) هستند.

باب دهم: موقوفات و صدقات حضرت فاطمه (س): شامل ۸ ضمیمه، ضمیمه ۴ شامل ۷ فصل و ضمیمه ۵ شامل ۶ فصل که

برخی از عناوین این فصول و ضمائیم به شرح زیر است: آیه مباحله، آیه مودت، حدیث کساء، شخصیت عبادی و ایمان و یقین

حضرت فاطمه (س)، خصوصیات نمازها و عبادتهای حضرت فاطمه (س)، آشنایی با برخی از نمازهای حضرت فاطمه (س)،

آشنایی با تسبیح حضرت زهرا (س) و اقسام آن، آشنایی با حرزها و تعویذهای حضرت فاطمه (س)، آشنایی با برخی دعای

حضرت فاطمه (س)، دعاها منسوب به حضرت فاطمه (س) و...

محمدباقر مجلسی - زندگانی حضرت زهرا (س)

کلید واژه ها

حضرت فاطمه (س) علامه محمدباقر مجلسی زندگینامه تاریخ اسلام کتب تاریخی کتاب زندگانی حضرت زهرا (س)

تذکره الشعراء

کتاب تذکره الشعراء، معروف به «تذکره دولتشاه» کتابی تاریخی و ادبی، در شرح احوال شاعران به فارسی، مشتمل بر دیباچه ای به نظم و نثر در منقبت خلفا و ذکر خیر 'سلطان حسین بایقرا' شرح حال مؤلف و مقدمه ای در زندگی نامه ده نفر از شعرای عرب زبان!

نویسنده کتاب:

نویسنده این کتاب 'دولتشاه بن علاءالدین سمرقندی' است که این کتاب را به 'امیر علیشیر نوائی' تألیف کرده است. دولتشاه، از امیرزادگان و رجال قرن نهم بود، پدرش 'امیر علاءالدین اسفراینی' از ندیمان شاهرخ تیموری بود. دولتشاه که از نزدیکان سلطان حسین بایقرا و امیر علیشیر نوائی بود، بر خلاف سنت خانوادگی اش از امارت دست برداشت و به کسب فضایل پرداخت و در پنجاه سالگی تألیف این کتاب را شروع کرد. انگیزه اش از تألیف کتاب، نبودن کتابی در این موضوع بود.

ساختار و تقسیم بندی کتاب:

در این کتاب، اطلاعات مورد نیاز از دیوان شعرا و کتاب های تاریخی گردآوری شده و شنیده های خود شاعر نیز به آن اضافه شده است. تاریخ و زندگی نامه حدوداً ۱۵۰ شاعر نامدار از ظهور اسلام تا زمان زندگی از شعرای متقدم و متوسط ایران دولتشاه در آن آمده است. بعد از مقدمه ای در ذکر ده تن از شاعران عرب زبان، شعرای پارسی گو، به هفت طبقه تقسیم شده اند که آخرین طبقه به شعرای هم زمان دولتشاه اختصاص دارد و در خاتمه ذکر احوال و شرح زندگی و مکارم چند تن از بزرگان آن زمان که زنده بودند (از جمله جامی و امیر علیشیر نوائی) آمده و کتاب با شعری از مقامات ابوالغازی سلطان حسین بهادر تمام شده است!

ص: ۱۴۶۹

اهمیت کتاب:

این کتاب به جهت اهمیت آن، مرجع بسیاری از تذکره نویسان بوده است و به جهت در بر داشتن شرح حال بسیاری از شاعران متقدم و معاصر مؤلف، اثری ارزنده است و از این رو بارها در ایران و هندوستان چاپ شده است (ظاهراً بعد از 'باب الالباب' در نوع خود قدیم ترین تذکره ای است که به زبان فارسی در دسترس است).

نکته انتقادی:

قابل ذکر است که در زندگینامه شاعران در این کتاب، در چند مورد، مطالب دور از واقع آمده که نشان می دهد نویسنده در تحقیق و پژوهش خود، ضعف داشته و سطحی نگری کرده، البته تنزل ادبی آن زمان هم، مؤثر بوده است. در واقع، باید گفت که 'دولت‌شاه' در تنظیم و تألیف این تذکره، به خواندنی بودن آن، توجه کرده و به جنبه تحقیقی آن دقت نداشته است.

چاپ و نشر:

کتاب برای اولین بار در سال ۱۳۰۵ ه ق در بمبئی و بعد در سال ۱۳۱۸ به تصحیح 'ادوارد براون' در 'لندن' در سال ۱۹۲۴ م در لاهور و دو چاپ در تهران و الله آباد، منتشر شد. در قرن دهم به ترکی ترجمه و تلخیص شد که یک ترجمه ترکی آن با عنوان 'سفینه الشعراء' در استانبول چاپ شد. طبقات (۱-۳) این کتاب به انگلیسی (طبع بمبئی) سال ۱۹۰۹ میلادی و خلاصه کتاب نیز به انگلیسی (طبع وین) سال ۱۸۱۸ میلادی ترجمه شده است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام به نقل از: امیر علیشیر نوائی، تذکره مجالس النفاثس

ادوارد براون- تاریخ ادبی ایران جلد ۲ (از فردوسی تا سعدی)

ص: ۱۴۷۰

کتاب تذکره الشعراء دولتشاه بن علاءالدین سمرقندی تاریخ ادب زندگی شعرا

شخصیت های اسلامی شیعه

این کتاب از آثار آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. در این کتاب کوشش شده است که زندگانی گروهی از یاران رسول خدا (ص) که گرایش صمیمانه ای به نخستین پیشوای شیعه حضرت امیرمؤمنان علی (ع) داشتند به گونه ای دلپذیر تشریح گردد و سیمای معصوم و پاک آنان ترسیم شود. چهره هایی که در این کتاب از یاران رسول خدا و نخستین تربیت یافتگان مکتب او ترسیم شده است با آنچه که از آنها در اذهان نوع مردم، موجود است کاملاً مغایرت دارد و همه آنان با بررسی هایی که در این کتاب درباره آن انجام گرفته است تولد جدیدی پیدا کرده و تصویر ما از این افراد به گونه دیگری می گردد.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب دو جلدی است به شرح زیر:

جلد اول: در این جلد ۱۷ شخصیت تشریح شده اند:

۱- نویسنده وحی

۲- استاد بزرگ قرائت قرآن

۳- پایه گذار فقه و حدیث در شیعه

۴- مرد شعر و جهاد

۵- زاهدی بزرگ

۶- مرد حماسه و شجاعت

۷- پناهگاه امت در روز فتنه کیست؟

۸- سرباز مجاهد

۹- مبارز قهرمان و یار راستین علی (ع)

۱۰- یار جانباز حضرت علی (ع)

۱۱- فاتح دژها

۱۲- مرز دوستی با علی (ع)

۱۳- مؤذن پیامبر اسلام (ص)

۱۴- مردی پاک از دودمانی بزرگ

۱۵- شهید صفین

۱۶- سرباز مجاهد و فرماندار لایق

۱۷- مجاهد زاهد

جلد دوم: در این جلد ۱۱ نفر به طور کامل تشریح شده اند و ۱۳ نفر به طور مختصر:

۱۸- فرمانده جوان

۱۹- نخستین زائر کوی شهیدان

۲۰- فرمانده سلحشور

۲۱- دشمن رهبران گمراه

۲۲- گوینده توانا، سلحشور قهرمان

۲۳- دشمن منافقان

۲۴- افسر سواره شجاع

۲۵- نامه رسان شجاع

۲۶- یار جانباز علی (ع)

۲۷- رازدار پیامبر و منافق شناس

۲۸- کاتب و منشی پیامبر (ص) و در انتها شرح حال کوتاه و متخصری از ۱۳ شخصیت دیگر آورده شده است. این کتاب شامل بحث های استاد محقق جعفر سبحانی است که تحقیق آن به عهده آقای مهدی پیشوایی بوده است. این کتاب در سال ۱۳۵۴ (جلد اول) و سال ۱۳۵۹ (جلد دوم) توسط انتشارات توحید در قم چاپ و منتشر گردیده است.

ص: ۱۴۷۲

هدف و ویژگی کتاب:

علاوه بر تشریح زندگانی گروهی از یاران رسول خدا، در این کتاب کوشش شده است که حتی الامکان مطالب کتاب به طور مستند از منابع اصیل و دست اول اسلامی نقل گردد و هدف از تألیف این کتاب اثبات اصالت شیعه و مکتب فکری تشیع و بر انداختن تهمت های ناروا از محیط مذهب شیعه بوده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- شخصیت های اسلامی شیعه

کلید واژه ها

کتاب شخصیت های اسلامی شیعه جعفر سبحانی تبریزی تشیع امام علی (ع) اصحاب پیامبر اکرم

زندگانی امامان علیهم السلام به زبان ساده

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. ایشان در این اثر خود سعی نموده اند که مختصری از زندگی امامان معصوم (ع) را به زبانی ساده و روان بیان دارند تا خوانندگان علاقه مند را با زندگانی آنان و وقایعی که در آن رخ داده است آشنا تر کند.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل ۱۲ بخش است که در هر بخش زندگانی یکی از امامان معصوم (ع) شرح داده شده است:

۱- زندگانی امیر مومنان (ع) این بخش شامل عناوین: نبرد با ناکثین، نبرد با قاسطین، نبرد با مارقین و...

۲- زندگانی امام حسن (ع) این بخش شامل عناوین: امام حسن مجتبی (ع) و جبهه های جنگ، متن پیام صلح، شهادت امام و...

۳- زندگانی امام حسین (ع) این بخش شامل: ۱. علل و موجبات قیام امام حسین (ع) ۲. نامه امام بر معاویه ۳. سخنرانی در سرزمین نی

۴- زندگانی امام زین العابدین (ع) این بخش شامل عناوین: امام سجاد و خطابه مسجد شام، دعا و نیایش و...

۵- زندگانی امام محمد باقر (ع)

۶- زندگانی امام جعفر صادق (ع) این بخش شامل عناوین: انگیزه های قیام، امام صادق و دانشگاه بزرگ جعفری و...

۷- زندگانی امام موسی کاظم (ع)

۸- زندگانی امام علی بن موسی الرضا (ع) این بخش شامل عناوین: دو مسئله مهم در زندگی امام، امام چرا مقام ولایت مهدی را پذیرفت، شهادت امام به دست مأمون و...

۹- زندگانی امام محمد تقی (ع) این بخش شامل: بیعت شوم مأمون

۱۰- زندگانی امام علی النقی (ع) این بخش شامل عناوین: ویژگی های این دوره از خلافت، سیاست حاکم به عصر امام هادی و...

۱۱- زندگانی امام حسن عسگری (ع)

۱۲- زندگانی حضرت مهدی (ع) این بخش شامل: ۱. خصوصیات حضرت مهدی (ع)، آیا حکومت واحد جهانی امکان پذیر است؟ ۲. صلح و صفا به جای خونریزی ۳. قرآن و آینده جامعه ها و...

جعفر سبحانی تبریزی- زندگانی امامان (ع) به زبان ساده

کلید واژه ها

کتاب زندگانی امامان (ع) به زبان ساده جعفر سبحانی تبریزی زندگی ائمه تاریخ اسلام

پژوهشی پیرامون زندگی علی (ع)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است که قبلاً به نام فزاهایی حساس از زندگی امیرمؤمنان در مکتب اسلام به چاپ رسیده است. این کتاب پیرامون مباحث زندگی امام علی (ع) قبل از بعثت پیامبر و بعد از آن و همچنین پس از درگذشت پیامبر گرامی اسلام می باشد و همچنین پیرامون مهاجرت های ایشان.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۴۷۵

این کتاب شامل چهار بخش به شرح زیر است:

بخش اول: زندگی امام علی (ع) قبل از بعثت پیامبر (ص) شامل: مثلث شخصیت علی (ع) - شخصیت موروثی علی (ع) - در آغوش پیامبر - علی در غار حرا و...

بخش دوم: زندگی امام علی (ع) پس از بعثت پیامبر و قبل از هجرت شامل: نخستین کسی که اسلام آورد - تعصب های ناروا - جنایتکار عصر بنی امیه - یورش به خانه وحی و...

بخش سوم: علی (ع) از مکه به مدینه مهاجرت می کند. شامل: مهاجرت علی از مدینه - ضبط وحی آسمانی - چگونه او داماد پیامبر شد - مهریه زهرا - شرح فداکاری امام (ع) و...

بخش چهارم: زندگی امام علی (ع) پس از درگذشت پیامبر (ص) شامل: علی و فدک - خاندان رسالت از دیدگاه علی (ع) - امام و مشکلات سیاسی خلیفه اول - علی و مشاوره های سیاسی خلیفه دوم - امام نیازهای علمی عثمان و معاویه را برطرف می کند - اتحاد مسلمانان و...

منابع

جعفر سبحانی تبریزی - پژوهشی پیرامون زندگی علی (ع)

کلید واژه ها

کتاب پژوهشی پیرامون زندگی علی (ع) جعفر سبحانی تبریزی زندگی شخصیت انسانی امام علی (ع) تاریخ اسلام

کتاب هدیه الرازی الی المجدد الشیرازی

این کتاب را علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی در شرح حال مرجع بزرگ شیعه در آغاز قرن چهاردهم میرزا محمد حسن شیرازی (معروف به میرزای بزرگ و میرزای شیرازی) نوشته است. این کتاب تحقیقی است ارزشمند درباره زندگانی مقتدای بزرگ پیشوای شیعه در عصر خود، میرزا حسن شیرازی (۱۲۳۰ - ۱۳۱۲ ه.ق) شخصیت نادر و صاحب تأثیری که در قضیه معروف امتیاز تنباکو نقش بزرگ خود را ایفا کرد. این کتاب با اینکه سالیانی دراز بر تألیف آن می گذرد اخیراً در نجف اشرف به چاپ رسیده است.

ص: ۱۴۷۶

آیه‌الله شیخ محمد محسن (آغا یا آقابزرگ) تهرانی، عالم بزرگ شیعه، کتابشناس و رجالی بزرگ، در ۱۱ ربیع الاول سال ۱۲۹۳ هـ ق در تهران به دنیا آمد. پدرش ملاعلی تهرانی و مادرش 'بیگم' دختر حاج سید عطار، از سادات جلیل القدر بود. قابل توجه است که نام خانوادگی پدر ایشان منزوی بود ولی هیچوقت آقابزرگ به این اسم و رسم نامیده نشد. در چهار و پنج سالگی هر روز قرآن را می‌آموخت. شیخ در سال ۱۳۰۳ هـ ق معمم شد و تا سال ۱۳۱۵ در تهران ساکن بود. مراحل مقدماتی را در مدرسه دانگی شروع کرد و بعد در مدرسه پامنار و سپس مسجد فخریه (مروی) امروز، سایر علوم را تحصیل کرد. در طی این ۱۲ سال علوم مختلفی چون: ادبیات، منطق، تجوید قرآن، فقه، اصول، خط نسخ و نستعلیق را فرا گرفت و از اساتید مجرب و بزرگواری بهره مند شد.

ایشان در سن ۲۲ سالگی هجرت خود را آغاز کرده و وارد عراق و نجف شد. در درس علمای بزرگی چون آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و علمائی دیگر، به تکمیل فقه و اصول پرداخت و به اجتهاد رسید. علم حدیث را نزد حاج میرزا حسن نوری و بقیه علوم را در محضر عالمان بزرگوار آموخت. به طور کلی دوران زندگی این شخصیت بزرگ عالم تشیع، یکسره در مطالعه و تحقیق و تألیف گذشت. مردی منزوی بود که با روحی سرشار از ذوق ایمان و عشق به علم و با پشتکاری عجیب، بزرگترین کتاب شناسی تشیع را تدوین کرد و در نجف چاپخانه ای تأسیس کرد به نام مطبعه السعاده تا تألیف بزرگ خود الذریعه را به چاپ برساند. آقا بزرگ ۲ بار ازدواج کرد و دارای ۵ پسر و ۴ دختر شد. ایشان در سال ۱۳۸۵ هـ ق در سن ۹۶ سالگی پس از یک بیماری طولانی در نجف اشرف درگذشت و بر طبق وصیتش در کتابخانه خود که آن را برای استفاده علما و طلاب وقف کرده بود به خاک سپرده شد. شیخ آقابزرگ از آنجا که اهمیت زیادی به روایت و نقل حدیث می‌داد، از اکثر علمای بزرگ شیعه و سنی، اجازه روایت داشت و بسیاری از علمای شیعه از او اجازه روایت داشتند. ایشان بعد از 'محدث نوری' سرشناس ترین شیخ روایت است.

تقسیمات کتاب بر ۵ فصل است:

۱. فصل اول: در تاریخ ولادت میرزای شیرازی و تحصیلات او و مهاجرت او به سامرا و رحلت او. (از میلاد تا پرواز به ملاء اعلی)

۲. فصل دوم: در ذکر پاره ای از اخلاق و اوصاف و سیرت و مواهب و سعادت او. (فرازهایی پیرامون شناخت میرزای شیرازی)

۳. فصل سوم: در ذکر گروهی از شاگردان او یعنی عالمانی که به دست وی تربیت یافتند و به مراحل عالی علم و عمل و تالیف و خدمات دینی و رهبری های اجتماعی و جرح و تعدیل حوادث رسیدند.

۴. فصل چهارم: درباره ویژگی های احوال و قدرتهای روحی او.

۵. فصل پنجم: در ذکر آثار او.

منابع

آقا بزرگ تهرانی - هدیه الرازی الی المجدد الشیرازی

کلید واژه ها

کتاب رجال کتاب هدیه الرازی الی المجدد الشیرازی زندگینامه شیخ آقا بزرگ تهرانی تشیع

زندگینامه شیخ طوسی

این کتاب به قلم توانای فقیه شیعی آقا بزرگ تهرانی نگاشته شده است. این کتاب با تمامی اختصار و ایجازش مشتمل بر نام بسیاری از رجال شیعی و کتاب های آنان است. شیخ طوسی که همه زندگی خود را در راه خدمت به دین و مذهب صرف نمود و به همین منظور شایستگی مقامی والا را در جهان اسلام به ویژه در مذهب شیعه احراز کرد و به جهت افاده علمی فراوانش در زمره بزرگترین دانشمندان و ارکان زمان در آمد تا آنجا که همواره نام وی با شگفتی و بزرگداشتی هر چه تمام تر بر زبان ها جاری می شود، از این جهت آقا بزرگ تهرانی به نگارش زندگینامه ایشان دست زدند.

ص: ۱۴۷۸

آیت الله شیخ محمد محسن (آغا یا آقا بزرگ) تهرانی، عالم بزرگ شیعه، کتابشناس و رجالی بزرگ، در ۱۱ ربیع الاول سال ۱۲۹۳ ه ق در تهران به دنیا آمد. پدرش ملاعلی تهرانی و مادرش 'بیگم' دختر حاج سیدعطار، از سادات جلیل القدر بود. قابل توجه است که نام خانوادگی پدر ایشان منزوی بود ولی هیچوقت آقابزرگ به این اسم و رسم نامیده نشد. در چهار و پنج سالگی هر روز قرآن را می آموخت. شیخ در سال ۱۳۰۳ ه ق معمم شد و تا سال ۱۳۱۵ در تهران ساکن بود. مراحل مقدماتی را در مدرسه دانگی شروع کرد و بعد در مدرسه پامنار و سپس مسجد فخریه (مروی) امروز سایر علوم را تحصیل کرد. در طی این ۱۲ سال علوم مختلفی چون: ادبیات، منطق، تجوید قرآن، فقه، اصول، خط نسخ و نستعلیق را فرا گرفت و از اساتید مجرب و بزرگوار بهره مند شد. ایشان در سن ۲۲ سالگی هجرت خود را آغاز کرده و وارد عراق و نجف شد. در درس علمای بزرگی چون آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و علمایی دیگر به تکمیل فقه و اصول پرداخت و به اجتهاد رسید. علم حدیث را نزد حاج میرزا حسن نوری و بقیه علوم را در محضر عالمان بزرگوار آموخت. به طور کلی دوران زندگی این شخصیت بزرگ عالم تشیع یکسره در مطالعه و تحقیق و تألیف گذشت. مردی منزوی بود که با روحی سرشار از ذوق ایمان و عشق به علم و با پشتکاری عجیب، بزرگترین کتاب شناسی تشیع را تدوین کرد و در نجف چاپخانه ای تأسیس کرد به نام مطبعه السعاده تا تألیف بزرگ خود الذریعه را به چاپ برساند. آقا بزرگ ۲ بار ازدواج کرد و دارای ۵ پسر و ۴ دختر شد. ایشان در سال ۱۳۸۵ ه ق در سن ۹۶ سالگی پس از یک بیماری طولانی در نجف اشرف درگذشت و بر طبق وصیتش در کتابخانه خود که آن را برای استفاده علما و طلاب وقف کرده بود به خاک سپرده شد. شیخ آقابزرگ از آنجا که اهمیت زیادی به روایت و نقل حدیث می داد، از اکثر علمای بزرگ شیعه و سنی اجازه روایت داشت و بسیاری از علمای شیعه از او اجازه روایت داشتند. ایشان بعد از 'محدث نوری' سرشناس ترین شیخ روایت است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر است:

- مقدمه شیخ آقا بزرگ تهرانی

- نسب شیخ طوسی

- ولادت و پرورش شیخ

- هجرت شیخ به نجف اشرف

- مقام و مرتبت علمی شیخ

- آثار و تألیفات شیخ

- مشایخ و اساتید شیخ

- شاگردان شیخ

- وفات و قبر شیخ

- فرزندان و نوادگان شیخ

- آثار شیخ ابوعلی

- وفات شیخ ابوعلی.

در انتهای کتاب مقدمه شیخ طوسی بر تفسیر التبیان نیز آورده شده است.

فهرست اعلام- اماکن- قبائل و فرق و جماعات- آیات- احادیث- قوافی- کتب و... در انتهای کتاب آمده است.

منابع

آقا بزرگ تهرانی- زندگینامه شیخ طوسی

کلید واژه ها

کتاب زندگینامه شیخ طوسی شیخ آقا بزرگ تهرانی کتب رجال زندگینامه شیخ طوسی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه ملا محمدباقر مجلسی است. یکی از مسائلی که بسیار قابل اهمیت است، اطلاع بر احوال سعادات مآل پیشوایان دین و مقربان رب العالمین است که موجب قوت ایمان و یقین می شود و در هنگام نزول حوادث دوران و حدوث نوائب زمان تفکر در آلام و مصائب ایشان و راضی شدن به قضای ربانی و دفع وسواس شیطانی تأثیر عظیم دارد، که در این باب کتب بسیاری به عربی و فارسی تألیف گردیده است که در کتاب بحارالانوار در چند جلد نوشته شده و همچنین در حیاة القلوب به صورت مختصر به نگارش در آمده است اما آنچه که به خاطر فاطر رسید این است که کتاب و چیزی در این باب به لغت فارسی تألیف نماید که مقصود بر ذکر ولادت و شهادت سیدالمرسلین و ائمه طاهرین (ص) بوده باشد بر وجهی نوشته شود که همه ی خلق را از آن بهره بوده باشد و به ترجمه ی الفاظ روایات معتبره اقتصار نموده مقید به حسن عبارات و تنوع استعارات نگردد و از غیر احادیث معتبره که از کتب افاضل محدثان امامیه رضوان الله علیهم اخذ نموده چیزی نقل نماید تا مؤمنان به خواندن و شنیدن آن به ثواب احیاء احادیث ائمه دین (ع) که اشرف طاعات و ارفع سعادت است فایز گردند و به محزون گردیدن و گریستن بر مصائب جلیله ی برگزیدگان رب العالمین به درجات مقربین برسند.

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده‌ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده‌ی یازدهم هجری و ده سال اول سده‌ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده‌ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می‌توان به ملا محمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می‌توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملا محمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمدتقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

ساختار بندی کتاب:

مقدمه: ثواب گریستن بر مصائب

۱. باب اول: در بیان ولادت و وفات اشرف کاینات و مخدوم اهل سموات و شافع روز عرصات ابوالقاسم محمد مصطفی (ص) و بعضی از اموال کریمه و مناقب شریفه ی آن حضرت این باب مشتمل بر ۶ فصل است:

فصل اول: نام و نسب حضرت رسول (ص)

فصل دوم: ابتدای نور رسول خدا (ص)

فصل سوم: ولادت با سعادت آن حضرت

فصل چهارم: وصایای حضرت رسول (ص)

فصل پنجم: وفات حضرت رسول (ص)

فصل ششم: غرائب بعد از دفن آن حضرت

۲. باب دوم: در بیان تاریخ ولادت با سعادت و وفات و بعضی از اموال کریمه و مناقب سیده ی نساء عالمین فاطمه زهرا (س)، شامل ۸ فصل است:

فصل اول: ولادت حضرت فاطمه (س)

فصل دوم: فضائل حضرت فاطمه (س)

فصل سوم: فضائل و مناقب و معجزات فاطمه (س)

فصل چهارم: در سیر و مکارم اخلاق فاطمه (س)

فصل پنجم: در تزویج امیرالمؤمنین (ع) و زهرا (س)

فصل ششم: در معاشرت امیرالمؤمنین (ع) و فاطمه (س)

فصل هفتم: در شهادت و ستم هائی که به فاطمه (س) شد

فصل هشتم: در تظلم حضرت فاطمه (س)

۳. باب سوم: در بیان تاریخ ولادت و شهادت سید اوصیاء زبده ی اصفیاء اسد الله الغالب امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (ع)

این فصل شامل ۵ فصل است:

فصل اول: در ولادت حضرت علی (ع)

فصل دوم: در خبر دادن شهادت امیرالمؤمنین (ع)

فصل سوم: در کیفیت شهادت حضرت امیرالمؤمنین (ع)

ص: ۱۴۸۲

فصل چهارم: در کیفیت کفن و دفن و غسل امیرالمؤمنین (ع)

فصل پنجم: در احوال قاتل امیرالمؤمنین (ع)

۴. باب چهارم: در بیان تاریخ ولادت و شهادت ثانی ائمه هدی و قره العین محمد مصطفی (ص) امام حسن مجتبی، این فصل شامل ۶ فصل است:

فصل اول: ولادت و اسم و لقب آن حضرت

فصل دوم: فضایل آن حضرت

فصل سوم: در مکارم اخلاق آن حضرت

فصل چهارم: در معجزات آن حضرت

فصل پنجم: در احوالات بعد از شهادت امام حسن (ع) و علت صلح امام

فصل ششم: در کیفیت شهادت

۵. باب پنجم: در بیان تاریخ ولادت و شهادت حضرت سیدالشهدا و خامس آل عبا و امام شهدا و پیشوای اهل صبر و ابتلا و گل بوستان رسالت و سر و جویبار امامت و خلافت امام شهید مظلوم ابی عبدالله الحسین (ع) و بعضی از احوال و مناقب و معجزات آن حضرت، این فصل شامل ۲۳ فصل است و برخی از آنها عبارتند از:

فصل اول: در ولادت آن حضرت

فصل دوم: در فضایل و مناقب آن حضرت

فصل سوم: در مکارم اخلاق آن حضرت

فصل چهارم: در نص خلافت و امامت و معجزات سیدالشهدا (ع)

فصل پنجم: بیان ثواب گریستن بر مصائب حضرت سیدالشهدا (ع)

فصل ششم: ذکر مصائب امام حسین (ع)

فصل هفتم: وقایع بعد از شهادت و ...

۶. باب ششم: در بیان ولادت و شهادت حضرت سیدالساجدین و قبله العارفين و قدره الموحدین امام چهارم علی بن الحسین

زين العابدين شامل ٣ فصل است:

ص: ١٤٨٣

فصل اول: ولادت و شهادت امام زین العابدین (ع)

فصل دوم: شداید و احزانی که به آن حضرت وارد شد

فصل سوم: جوری که بر شیعیان آن حضرت وارد شد

۷. باب هفتم: در بیان تاریخ ولادت و وفات و بعضی از حالات در درج امامت و خلافت و مهر سپهر عصمت و جلالت امام پنجم ابی جعفر محمد بن علی باقر علوم الاولین و الاخرین، این باب شامل ۲ فصل است:

فصل اول: احوالات امام محمد باقر (ع)

فصل دوم: اتفاقات میان آن حضرت و مخالفان

۸. باب هشتم: در بیان تاریخ ولادت و وفات و بعضی از حالات مبین مشکلات و الحقایق و موضوع المسالك و الطرائق امام المغرب و المشارق امام ششم حضرت ابو عبدالله جعفر بن محمد الصادق (ع)، این باب شامل ۴ فصل است:

فصل اول: احوالات امام جعفر صادق (ع)

فصل دوم: جوری که از جابران آن حضرت وارد شد

فصل سوم: تاریخ شهادت آن بزرگوار

فصل چهارم: ستم هایی که در زمان آن حضرت به شیعیان واقع شد

۹. باب نهم: در بیان تاریخ احوال حضرت سید بشر و شافع محشر و نوربخش شمس و قمر امام هفتم ابوالحسن موسی بن جعفر (ع)، این باب شامل ۳ فصل است:

فصل اول: احوالات امام موسی کاظم (ع)

فصل دوم: تاریخ شهادت آن حضرت

فصل سوم: ستم هایی که در زمان آن حضرت بر خویشان و شیعیان واقع شد

۱۰. باب دهم: در بیان تاریخ احوال زنده اصغیا و امام اتقیا و پناه غربا و شهید زهر جفا امام هشتم حضرت ابوالحسن علی بن موسی الرضا (ع)، این باب شامل ۲ فصل است:

فصل اول: احوالات حضرت رضا (ع)

فصل دوم: خبر دادن اجدادشان شهادت آن بزرگوار را

۱۱. باب یازدهم: در بیان تاریخ ولادت و وفات امام عباد و نور بلاد امام نهم حضرت ابی جعفر محمد بن علی جواد (ع) و بیان اسم و لقب و کیفیت آن جناب، این باب شامل ۲ فصل است:

فصل اول: احوالات امام محمد تقی (ع)

فصل دوم: شهادت و بعضی احوال آن حضرت

۱۲. باب دوازدهم: در بیان تاریخ ولادت گل بوستان مرتضوی امام محمد علی نقی (ع) این باب شامل یک فصل است:

احوال امام علی النقی (ع)

۱۳. باب سیزدهم: در بیان تاریخ ولادت و اسم و لقب و کیفیت امام حسن عسگری (ع)، این باب شامل ۲ فصل است:

فصل اول: احوالات امام حسن عسگری (ع)

فصل دوم: تاریخ شهادت آن حضرت

۱۴. باب چهاردهم: در بیان تاریخ ولادت موفور سعادت حضرت صاحب الزمان و خلیفه الرحمن حجه بن الحسن (ع) است.

منابع

علامه محمد باقر مجلسی - جلاء العیون

کلید واژه ها

کتاب رجال کتاب جلاء العیون علامه محمدباقر مجلسی زندگینامه ائمه

تذکره الائمه (ع) یا ائمه معصومین (ع)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه محمدباقر مجلسی است که به زبان فارسی نوشته شده است. مولف در این رساله چگونگی احوالات کلمات الله التامات اعنی حضرت ائمه معصومین (ع) و مدت حیات و سبب وفات و سنین عمر و عدد فرزندان و ازدواج و مواضع مشاهر ایشان و احوالات زندگانی و حوادثی که بر ایشان واقع شده بر سبیل ایجاز و اختصار می نماید و آن را به 'تذکره الائمه' موسوم ساخت.

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقه‌های اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصاً بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا-رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

این کتاب شامل یک مقدمه و ۱۴ باب و یک خاتمه است به شرح زیر:

۱. باب اول: در احوال حضرت رسالت پناه (ع) (حضرت محمد (ص))

۲. باب دوم: در ذکر احوال حضرت سیده النساء فاطمه الزهرا (س)

۳. باب سوم: در احوال شاه ولایت امیرالمؤمنین (ع)

۴. باب چهارم: در احوال امام حسن مجتبی (ع)

۵. باب پنجم: در احوال سید الشهداء، امام حسین (ع)

۶. باب ششم: در احوال سید الساجدین (ع)

۷. باب هفتم: در بیان حضرت باقر (ع)

۸. باب هشتم: در ذکر احوالات حضرت امام جعفر صادق (ع)

۹. باب نهم: در احوال حضرت کاظم (ع)

۱۰. باب دهم: در ذکر احوال حضرت امام رضا غریب (ع)

۱۱. باب یازدهم: در ذکر احوال امام محمد تقی (ع)

۱۲. باب دوازدهم: در ذکر احوال امام علی النقی (ع)

۱۳. باب سیزدهم: احوالات امام حسن عسگری (ع)

۱۴. باب چهاردهم: در احوالات خاتم الاوصیاء: اسامی و کلاهی آن حضرت و جماعتی که آن حضرت را دیده اند- در

علامات ظهور آن حضرت- در احوال ائمه اثنی عشر (ع)

منابع

محمدباقر مجلسی- تذکره الائمه یا ائمه معصومین (ع)

کلید واژه ها

کتاب تذکره الائمه (ع) یا ائمه معصومین (ع) علامه محمدباقر مجلسی زندگی ائمه

تاریخ پیامبران علیهم السلام

این کتاب یکی از آثار و تألیفات با ارزش علامه محمدباقر مجلسی است که به زبان فارسی نوشته شده است. این کتاب در ۱۰ جلد تدوین شده و از حضرت آدم آغاز و به حضرت محمد (ص) ختم گردیده است. موضوع این کتاب قصه های قرآنی است و داستان پیامبران است که در قرآن آمده است.

ص: ۱۴۸۸

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقه‌های اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصاً بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا-رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

ساختار بندی کتاب:

جلد اول: تاریخ پیامبران (۱) حضرت آدم (ع)؛ ۱۳۵ ص

- حضرت آدم (ع):

۱. فصل اول: در بیان فضیلت حضرت آدم و حوا (ع) و علت تسمیه ایشان و ابتدای خلق ایشان و بعضی از احوال ایشان است.
۲. فصل دوم: در خبر دادن جناب مقدس ایزدی، ملائکه را از خلق آدم و امر کردن ایشان را به سجده او و امتناع نمودن ابلیس لعین
۳. فصل سوم: در بیان ترک اولی که حضرت آدم و جواد (ع) صادر شد و آنچه بعد از آن جاری شد تا فرود آوردن ایشان به زمین.
۴. فصل چهارم: در بیان فرود آمدن حضرت آدم و حوا (ع) به زمین و کیفیت آن و توبه ایشان و سایر احوالی که بعد از فرود آمدن بود تا هنگام وفات ایشان

۵. فصل پنجم: در بیان احوال اولاد آدم (ع) و کیفیت به هم رسیدن نسل از ذریه آدم

۶. فصل ششم: در بیان وحی هایی که به آدم (ع) نازل شد

۷. فصل هفتم: در بیان وفات حضرت آدم (ع) و مدت عمر شریف آن حضرت و وصیت - حضرت ادریس (ع)

در بیان قصص حضرت ادریس (ع) است.

جلد دوم: تاریخ پیامبران (۲) حضرت ابراهیم (ع)؛ ۱۲۸ ص

- حضرت نوح (ع):

۱. فصل اول: در بیان ولادت و وفات و مدت عمر و نام ها و نقش نگین و احوال و اولاد و اخلاق پسندیده و بعضی از مجملات احوال آن حضرت
۲. فصل دوم: در بیان مبعوث شدن حضرت نوح (ع) است بر قوم و آنچه میان او و قوم او گذشت تا غرق شدن ایشان و سایر احوال آن حضرت.

ص: ۱۴۹۱

- حضرت هود (ع): در قصه هود (ع) و قوم او عباد است.

- حضرت صالح (ع): در بیان قصه های حضرت صالح (ع) و ناقه آن حضرت و قوم اوست.

- حضرت ابراهیم (ع):

۱. فصل اول: در بیان فضایل و مکارم اخلاق و نام های جلیل و نقش نگین آن حضرت است

۲. فصل دوم: در بیان قصه های آن حضرت از هنگام ولادت تا شکستن بت ها و آنچه گذشت میان آن حضرت و ظالمان آن زمان خصوصا نمرود، آزر

۳. فصل سوم: در بیان آنکه حق تعالی به ابراهیم (ع) نمود ملکوت آسمان ها و زمین را و سؤال کردن آن حضرت از خدا زنده کردن مرده را و آنچه وحی به آن حضرت رسید و علومی که از او ظاهر شده است

۴. فصل چهارم: در بیان مدت عمر شریف و کیفیت وفات و بعضی از نوادر احوال آن حضرت

۵. فصل پنجم: در بیان احوال اولاد و ازدواج مطهرات آن حضرت و کیفیت بنا کردن خانه کعبه و ساکن گردانیدن اسماعیل (ع) در آن مکان

۶. فصل ششم: در بیان مأمور شدن ابراهیم (ع) به ذبح فرزندش

جلد سوم: تاریخ پیامبران (۳) حضرت یوسف (ع)؛ ۱۲۸ ص

- حضرت لوط (ع): در بیان قصص حضرت لوط (ع) و قوم آن حضرت است.

- حضرت ذوالقرنین (ع): در قصص ذوالقرنین (ع) است.

- حضرت یعقوب (ع): در بیان قصه های حضرت یعقوب و حضرت یوسف (ع)

- حضرت ایوب (ع): در بیان غرایب قصص ایوب (ع)

ص: ۱۴۹۲

- حضرت شعیب (ع): در قصه های حضرت شعیب (ع)

جلد چهارم: تاریخ پیامبران (۴) حضرت موسی (ع)؛ ۱۲۸ ص

- حضرت موسی و هارون (ع):

۱. فصل اول: در بیان نسب و فضایل و بعضی از احوال ایشان است

۲. فصل دوم: در بیان ولادت موسی و هارون (ع) و سایر احوال ایشان است تا نبوت ایشان

۳. فصل سوم: در بیان مبعوث گردانیدن حضرت موسی و حضرت هارون (ع) است بر فرعون اصحاب او، و آنچه در میان ایشان گذشت تا غرق شدن فرعون و اتباع او

۴. فصل چهارم: در بیان بعضی از فضایل و احوال آسیه زوجه فرعون و مؤمن آل فرعون، (س) است.

۵. فصل پنجم: در بیان احوال بنی اسرائیل بعد از بیرون آمدن از دریا و حیران شدن ایشان در زمین و سایر احوالی که در این مدت بر ایشان وارد شد.

۶. فصل ششم: در بیان نازل شدن تورات و گوساله پرستیدن بنی اسرائیل و سؤال رؤیت نمودن ایشان است

۷. فصل هفتم: در بیان قصه هارون است.

۸. فصل هشتم: در بیان قصه ی گاو کشتن بنی اسرائیل و زنده شدن آن به امر الهی

۹. فصل نهم: در بیان قصه ملاقات موسی و خضر (ع) و سایر احوال و قصص خضر (ع) است.

۱۰. فصل دهم: در بیان مواعظ و حکمت هایی است که حق تعالی به حضرت موسی (ع) وحی نموده یا از آن حضرت منقول گردیده و بعضی از نوادر احوال آن حضرت است.

۱۱. فصل یازدهم: در بیان کیفیت وفات حضرت موسی و هارون و احوال حضرت یوشع (ع) و ذکر قصه بلعم بن باعور است.

ص: ۱۴۹۳

جلد پنجم: تاریخ پیامبران (۵) حضرت اسماعیل (ع)؛ ۱۲۸ ص

- حضرت حزقیل (ع): در بیان قصص حضرت حزقیل (ع)

- حضرت اسماعیل (ع): در بیان قصص حضرت اسماعیل (ع) که حق تعالی او را در قرآن مجید 'صادق الوعد' نامیده است.

- حضرت الیاس و یسع (ع) در بیان قصه های حضرت الیاس و یسع (ع)

- حضرت ذوالکفل (ع): در بیان قصه های حضرت ذوالکفل (ع).

- حضرت لقمان حکیم (ع): در بیان قصه ها و حکمت های حضرت لقمان حکیم (ع)

- حضرت اشمویل و طالوت و جالوت: در بیان قصه های اشمویل و طالوت و جالوت

- حضرت داود (ع):

۱. فصل اول: در بیان فضایل و کمالات و معجزات و وجه تسمیه و کیفیت حکم و قضا و مدت عمر و وفات آن حضرت است

۲. فصل دوم: در بیان ترک اولای حضرت داود (ع)

۳. فصل سوم: در بیان وحی هایی است که بر آن حضرت نازل شده و حکمت هایی است که از آن جناب به ظهور رسیده و بعضی از نوادر احوال آن حضرت است.

جلد ششم: تاریخ پیامبران (۶) حضرت سلیمان (ع)؛ ۱۲۰ ص

- اصحاب سبت: در بیان قصه های اصحاب سبت است

- حضرت سلیمان (ع):

۱. فصل اول: در بیان فضایل و کمالات و معجزات و حالات آن حضرت

۲. فصل دوم: در بیان قصه گذشتن آن حضرت به وادی موران و سایر معجزات آن حضرت که در باب و حوش و طیور به ظهور پیوسته است

ص: ۱۴۹۴

۳. فصل سوم: در بیان قصه آن حضرت با بلقیس است

۴. فصل چهارم: در بیان مواعظ و احکام و وحی هایی که به آن حضرت نازل گردیده و نوادر احوال آن حضرت است تا وفات او و آنچه بعد از وفات آن حضرت سانس شد.

- قوم سبأ و ثرثار: قصه های قوم سبأ و اهل ثرثار

- حضرت حنظله (ع) و اصحاب رس: در بیان قصه های حنظله (ع) و اصحاب رس است.

- حضرت شعیا و حیقوق (ع): در بیان قصه های حضرت شعیا و حیقوق (ع)

- حضرت زکریا و یحیی (ع): در بیان قصه های حضرت زکریا و یحیی (ع) است.

- حضرت مریم (ع): در بیان قصه های حضرت مریم دختر عمران مادر عیسی (ع) است.

جلد هفتم: تاریخ پیامبران (۷) حضرت عیسی (ع)؛ ۱۲۸ ص

- حضرت عیسی (ع):

۱. فصل اول: در بیان ولادت آن حضرت است.

۲. فصل دوم: در بیان فضایل و کمالات و آداب و سیر و سنن و معجزات و تبلیغ رسالات و مدت عمر و سایر مجملات حالات آن حضرت است.

۳. فصل سوم: در بیان قصه های تبلیغ رسالت آن حضرت و فرستادن رسولان به اطراف برای هدایت خلق و احوال حواریان آن حضرت است.

۴. فصل چهارم: در بیان قصه نزول مائده بر قوم حضرت عیسی (ع) به دعای آن حضرت است.

۵. فصل پنجم: در بیان وحی هایی که بر حضرت عیسی نازل گردیده و مواعظ و حکمت هایی که از آن حضرت صادر شده است.

ص: ۱۴۹۵

۶. فصل ششم: در بیان بالا رفتن عیسی (ع) به آسمان و فرود آمدن آن حضرت در آخر الزمان و احوال حضرت شمعون بن حمون الصفا است.

جلد هشتم: تاریخ پیامبران (۸) حضرت یونس (ع)؛ ۱۰۸ ص

- حضرت ارمیا و دانیال (ع): در بیان قصه های غرایب قصه های بخت النصر است.

- حضرت یونس (ع): در بیان قصه های حضرت یونس بن متی و پدر آن حضرت است.

- اصحاب کهف و اصحاب رقیم: در بیان قصه های ایشان است.

- اصحاب اخدود و پیغمبر مجوس: در بیان قصه های ایشان است.

- حضرت جرجیس (ع): در بیان قصه ایشان است.

- حضرت خالد بن سنان (ع): در بیان قصه های ایشان است.

- سایر پیامبران: در بیان احوال پیغمبرانی که تصریح به اسم شریف ایشان نشده است.

جلد نهم: تاریخ پیامبران (۹) حضرت محمد (ص)؛ ۱۱۱ ص

۱. فصل اول: در بیان ابتدای پیدایش نور شریف آن حضرت است.

۲. فصل دوم: حفر زمزم و قربانی کردن عبدالله

۳. فصل سوم: ولادت و ایام شیر خوارگی تا زمان بعثت

۴. فصل چهارم: فضایل حضرت خدیجه (ع) و ازدواج حضرت پیامبر (ص) با او

۵. فصل پنجم: در ذکر اسامی شریف پیامبر (ص)

۶. فصل ششم: فضایل پیامبر (ص) و بعضی از خصوصیات اخلاقی و جسمانی آن بزرگوار

۷. فصل هفتم: اخلاق و رفتار پسندیده و سیرت پیامبر (ص)

۸. فصل هشتم: کیفیت معراج پیغمبر اکرم (ص)

۹. فصل نهم: هجرت به حبشه

۱۰. فصل دهم: حوادث شعب ابوطالب و وفات حضرت خدیجه (ع) و حضرت ابوطالب (ع)

جلد دهم: تاریخ پیامبران (۱۰) حضرت محمد (ص)؛ ۱۱۸ ص

۱. فصل اول: در بیان کیفیت هجرت آن حضرت به سوی مدینه طیبه و علت آن است.

۲. فصل دوم: در کیفیت جنگ بدر است.

۳. فصل سوم: در بیان جنگ احد است.

۴. فصل چهارم: در بیان جنگ خندق است که آن را غزوه احزاب می نامند.

۵. فصل پنجم: در بیان فتح خیبر است و بازگشت جعفر طیار از حبشه.

۶. فصل ششم: در بیان فتح مکه است.

۷. فصل هفتم: در بیان قصه مباحله است.

۸. فصل هشتم: در بیان حجه الوداع است و آنچه در آن سفر واقع شد.

۹. فصل نهم: در بیان وصیت پیامبر (ع) و وقایعی که نزدیک وفات او واقع شد.

منابع

محمد باقر مجلسی - تاریخ پیامبران علیهم السلام

کلید واژه ها

کتاب تاریخ پیامبران علیهم السلام علامه محمدباقر مجلسی تاریخ پیامبران داستان قرآنی زندگینامه

کتاب زندگانی امام حسین بن علی علیه السلام سیدالشهداء

این کتاب ترجمه جلد اول از کتاب الدمعه الساکبه فی احوال النبی و العتره الطاهره از محمد باقر بهبهانی است که در شرح حال و زندگانی چهارده معصوم (ع) می باشد در هشت جلد. (مجلدهای دیگر کتاب در دست تحقیق است).

معرفی اجمالی نویسنده

علامه محمد باقر بن محمد اکمل وحید بهبهانی، در حدود ۱۱۱۸ ق در اصفهان به فاصله چند سال پس از درگذشت علامه مجلسی به دنیا آمد. پدر ارجمندش محمد اکمل از نوادگان شیخ مفید بود و در شمار مجتهدان شهر جای داشت و مادر

پرهیزگارش از نوادگان ملا صالح مازندرانی (داماد علامه محمدتقی مجلسی) شمرده می شد.

ص: ۱۴۹۷

هنگامی که محمد اکمل دار فانی را وداع گفت، محمد باقر با توجه به شرایط دشواری که با سقوط پایتخت صفویان و پیروزی افغانها به وجود آمد، بار سفر بست و در حدود ۱۱۳۵ ق رهسپار نجف شد. در آنجا از محضر پرفیض دانشوران برجسته ای چون حضرت سید محمد طباطبایی بروجردی و حضرت سید صدرالدین قمی بهره برد و اندوخته های علمیش را کمال بخشید.

مرجع گرانپایه، شاگردان بزرگی چون: علامه بحرالعلوم، میرزا محمد مهدی شهرستانی، سید علی طباطبایی، شیخ جعفر کاشف الغطا، ملا- مهدی نراقی و بسیاری دیگر را پرورش دادند که همگی در شمار اختران همیشه فروزان آسمان فقه شیعه جای گرفتند.

علامه، گنجینه ای با بیش از هفتاد عنوان کتاب و رساله را به وجود آورد که برخی از آنها عبارتند از: شرح مفاتیح الفقه ملامحسن فیض کاشانی در ۸ جلد - فوائد حائریه - حاشیه بر مدارک - رساله ای در جبر و اختیار - فوائد الرجالیه - رساله ای در اصل براءت - التعلیق البهبهانیه - التحفه الحسینیه - اصول الاسلام و الایمان - الاستصحاب - التقیه - الاجتهاد و الاخبار - ابطال القیاس - اصاله الصحه فی المعاملات و عدمها و...

سرانجام علامه بزرگوار در سال ۱۲۰۵ ق بر اثر بیماری، به دیار باقی شتافت و دوستداران ایشان پیکر پاکش را تا حریم مقدس سالار آزادگان همراهی کردند و در رواق شرقی آن آستان نورنشان، کنار آرامگاه شهیدان به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

۱. فصل اول: مجلس اول در خلقت، حمل، کیفیت ولادت و ایام کودکی آن حضرت، مجلس دوم در وجه تسمیه، کنیه، لقب، ذکر احوال بعضی از ملائکه که به برکت آن حضرت نجات یافته و خوشبخت شدند.

ص: ۱۴۹۸

۲. فصل دوم: مجلس اول در ذکر بعضی از فضائل آن حضرت - مجلس دوم در بیان دلایل امامت و خلافت امام حسین (ع).

۳. فصل سوم: مجلس اول در بیان جملاتی از معجزات آن حضرت قبل از شهادتشان.

۴. فصل چهارم: مجلس اول در مکارم اخلاق، زهد، عبادت، شجاعت آن حضرت؛ مجلس دوم در بیان گوشه ای از سخاوت و کرم آن حضرت، مجلس سوم در بیان استدلالهای آن حضرت در مقابل معاویه و یارانش.

۵. فصل پنجم: مجلس اول در کلیات آنچه که انبیاء از شهادت امام حسین (ع) خبر داده شده و... مجلس دوم در خبر دادن خداوند به رسول خدا در مورد شهادت و زمان حمل و بعد از تولد امام حسین (ع) را توسط جبرئیل و... مجلس سوم در اخباری که خداوند، پیامبر را به شهادت امام حسین (ع)، امام حسن (ع) و شهادت مادر و پدرشان آگاه ساخته و تربیت حسین را به جبرئیل سپرد و...

۶. فصل ششم: مجلس اول در اخبار وارده از پیامبر اسلام (ص) در شهادت امام حسین (ع) - مجلس دوم در خبر دادن امیرالمؤمنین (ع) از شهادت امام حسین (ع) - مجلس سوم در خبر دادن امام حسن (ع) و بعضی اصحاب آن حضرت از شهادت امام حسین (ع) - مجلس چهارم در اینکه مصیبت حسین از بزرگترین مصیبتهاست و مردم با قتل او ذلیل شدند و... ذکر گوشه ای از احوال حضرت شعیب (ع) و حضرت زکریا (ع) و حضرت یحیی (ع) و حضرت یونس (ع)

۷. فصل هفتم: مجلس اول در آن چه که در ایام محرم و عاشورا وارد است - مجلس دوم در ثواب گریه و حالت گریه و گریاندن برای امام حسین (ع) و... - مجلس سوم در مقام شهدای همراه امام حسین (ع) و...

۸. فصل هشتم: مجلس اول در وقایعی که در مدینه بر ایشان گذشت - مجلس دوم در وقایع پس از خروج حضرت از مدینه و در مسیر مکه

۹. فصل نهم: مجلس اول در فرستادن امام حسین (ع) پسر عمویش مسلم بن عقیل را به کوفه - مجلس دوم در چگونگی شهادت حضرت مسلم بن عقیل (ع) - مجلس سوم در چگونگی شهادت فرزندان مسلم بن عقیل (ع)

۱۰. فصل دهم: مجلس اول در بیان بعضی حالات حضرت هنگام تصمیم بر خروج از مکه و حوادثی که تا نزول به خزیمه واقع شده - مجلس دوم در قضایای کسانی که حضرت را در بین راه دیده و خبر شهادت مسلم را داده اند و...

۱۱. فصل یازدهم: مجلس اول درباره ی اینکه ابن زیاد، عمر بن سعد ملعون را به جنگ با امام حسین (ع) فرستاد و... - مجلس دوم آنچه از شب تا صبح عاشورا واقع شد - مجلس سوم آنچه که در صبح عاشورا واقع شد که به امر جنگ منجر شد

۱۲. فصل دوازدهم: مجلس اول در جنگ یاران آن حضرت و شهادت ایشان - مجلس دوم در بیان جنگ نزدیکان و اهل بیت امام حسین (ع) و کیفیت شهادت ایشان

۱۳. فصل سیزدهم: مجلس اول در وداع امام (ع) با خانواده اش و شهادت حضرت علی اصغر (ع) و... - مجلس دوم در شهادت عبدالله بن حسن (ع) و کیفیت شهادت حضرت اباعبدالله الحسین و جریاناتی که بعد از آن اتفاق افتاد و... - مجلس سوم در بیان اتفاقاتی که بر اهل بیت آن حضرت پس از شهادتشان حادث شد و...

علامه محمد باقر بهبهانی - زندگانی امام حسین بن علی (ع) سید الشهداء

کلید واژه ها

کتاب تاریخی زندگینامه امام حسین (ع) محمدباقر بن محمد اکمل بهبهانی کتاب زندگانی امام حسین بن علی علیه السلام

مهر تابان

پس از ارتحال حضرت آیت الله علامه محمد حسین طباطبایی؛ به پاس ادب به تربت پاک او، علامه طهرانی آنچه از حقایق و وقایعی که راجع به ایشان می دانستند را در یادنامه مفصلی تحت عنوان مهر تابان نگاشته و به طبع رسانیده اند.

این کتاب، یادنامه و مصاحبات تلمیذ و علامه، عارف بالله و بامرالله: سید محمد حسین طباطبایی تبریزی بوده و شامل دو بخش می باشد. حضرت علامه مؤلف در بخش نخست این کتاب به بیان زندگینامه علامه طباطبایی و روش علمی، فلسفی، عرفانی، تفسیری ایشان و احوال جمعی از بزرگان پرداخته، در بخش دوم، برخی از مصاحبات خود با علامه طباطبایی را که شامل ابحاث قرآنی، فلسفی، عرفانی، اخلاقی، علمی، تاریخی می باشد، آورده اند.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مرآده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید

انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

ص: ۱۵۰۱

۱- بخش نخست: یادنامه (شرح احوال علامه طباطبایی): برخورد اولین ملاقات با علامه طباطبایی- رویه و روش علامه طباطبایی در درس- جامعیت علامه طباطبایی در علم و عمل- سلسله نسب علامه طباطبایی- دوران طفولیت علامه- در احوال آقای الهی برادر علامه و زوجه علامه طباطبایی- تدوین تفسیر المیزان و کیفیت آن- مصاحبه های علامه با هانری کربن- قریحه و ذوق شعری علامه طباطبایی و...

۲- بخش دوم: مصاحبات (ابحاث قرآنی، ابحاث فلسفی، ابحاث عرفانی، ابحاث اخلاقی، ابحاث علمی، ابحاث تاریخی): حروف مقطعه اوایل سوره ها- مراد از احقاف- آیات وارده در قرآن کریم در نفی تثلیث- در تشکیک وجود و وحدت عرفا- در حقیقت توحید حضرت حق تعالی و تقدس- در احوال مرحوم قاضی- کیفیت نزول وحی به رسول خدا- عالم برزخ برای همه مردم است- بهشت و دوزخ الان موجود هستند- راجع به ابجد کبیر و ابجد صغیر- در حقیقت خلقت روح و فرشتگان- راجع به آنکه اسلام ناسخ ادیان است- در تغییر محل آیه تطهیر- در اثبات عدم تحریف قرآن کریم- کیفیت نزول تورات به حضرت موسی- کیفیت نزول انجیل به حضرت عیسی- مکتب افلاطون و...

منابع

سید محمد حسین حسینی طهرانی- مهر تابان

کلید واژه ها

کتاب مهر تابان سیر و سلوک سید محمد حسین طباطبایی فلسفه عرفان دین علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی

لمعات الحسین

این رساله، عین برخی از کلمات حضرت سیدالشهدا (ع) است که علامه طهرانی با ذکر مدارک، از کتب معتبره نقل کرده است و از شرح و بسط خودداری شده تا آنکه به واسطه ایجاز و اختصار، قابل آن باشد که بر روی پرده ها و تابلوها نوشته شده و در مجالس و محافل، در مرآی و منظر حاضرین قرار گیرد و در عین حال به واسطه سادگی قابل استفاده عموم برادران دینی بوده باشد. این کتاب به زبان فارسی نوشته شده است و جزء ابحاث تاریخی محسوب می گردد.

ص: ۱۵۰۲

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

خطبه سیدالشهدا راجع به اصلاح مردم- در علت قیام حضرت سید الشهداء (ع)- وصیت حضرت به محمد ابن حنفیه- مواعظ حضرت سید الشهداء «نفسوا فی المکارم و سارعوا فی المغانم»- تحریض و تشویق بر کارهای پسندیده- نامه حضرت درباره خیر دنیا و آخرت- پند و اندرزهای حضرت امام حسین (ع)- جمع نمودن حضرت اصحاب را در منا- خطبه حضرت در منا در زمان معاویه- دعوت حضرت، اصحاب را برای تبلیغ ولایت- فقرات منا شده حضرت با اصحاب و تابعین- خطبه آن حضرت در وقت خروج از مکه- خیر لی مصرع انا لاقیه- اشعار حضرت در جواب فرزدق- مذمت حضرت از اهل دنیا- خطبه حضرت در وقت ممانعت حر- گفتار حضرت در پاسخ تهدید حر- گفتار حضرت در آمادگی برای شهادت- «الموت خیر من اکوب العار»- خطبه حضرت- خطبه حضرت برای اصحاب خود و اصحاب حر- خطبه حضرت در شب عاشورا در جمع اصحاب- دعای حضرت در صبح عاشورا- خطبه حضرت در صبح عاشورا- بیان حضرت فضائل خود را- «ولا اقر لکم قرار العبید»- خطبه غرای حضرت در روز عاشورا- تمثیل حضرت به ابیات فروه- مذمت حضرت اهل کوفه را- تبری جستن آن حضرت از مذلت- لعن فرمودن حضرت بر لشکر کوفه- اشعار رجزیه حضرت در روز عاشورا- ترجمه اشعار رجزیه حضرت- ذکر حضرت فضایل خود را در اشعار رجزیه- ندای حضرت بر پیروان آل ابوسفیان- مبارزه حضرت سید الشهداء (ع)- شهادت حضرت سید الشهداء (ع)- حالات آن حضرت در هنگام شهادت و...

در انتهای این کتاب اشعار مرحوم نیر تبریزی و اشعار مرحوم آیت الله شعرانی و اشعار مؤلف در مدح حضرت سید الشهداء آورده شده است.

کتاب لمعات الحسین تاریخ اسلام خطابه امام حسین (ع) عاشورا علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی

کتاب معجم رجال الحديث و تفصیل طبقات الرجال

یکی دیگر از کتابهای ارزشمند آیت الله خویی می باشد که به زبان عربی تالیف یافته است. این کتاب مفصلترین مجموعه رجالی شیعه و دایره المعارف گونه ای است که به شیوه ای علمی به بررسی و کاوش درباره زندگی و شخصیت رجال حدیث و سنت می پردازد در تحقیقات رجالی می تواند ماخذی معتبر به شمار آید.

این کتاب از جهاتی قابل توجه است، از جمله: توضیح اسماء متحدی که در عناوین مختلفند اما در شخص متحدند، تمیز مشترکات احادیث از راه نقل تمامی روایات فرد و کسی که از او نقل می کند، روشن ساختن طبقات رواه و تبیین اختلاف نقل در کتابها. در این موارد گاه اختلاف بین کتب اربعه است و گاه در نسخه منقول از آنها، مثل اختلافی وافی با وسائل و اختلاف در ضبط اسمهای رجالی یا وصف آنها. این کتاب در مشخص ساختن روایات راویان در کتب حدیث و فقه شیعه و استادان و شاگردان راوی، بی نظیر است. در مدخل 'معجم رجال الحديث' ضمن شش مقدمه، موضوعاتی در علم رجال مورد بحث و کاوش قرار گرفته است.

معرفی اجمالی نویسنده

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرزا آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

ص: ۱۵۰۵

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاهت، فرد شاخص و چهره بسیار ممتازی بود که ده ها اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او به یادگار مانده است. علاقه ایشان به گسترش اسلام در سطح جهان، انگیزه ای شده بود که ده ها مرکز مهم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جهان به وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز هشتم ماه صفر ۱۴۱۳ جان به جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء که جایگاه تدریس او بود به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب

این کتاب در ۲۳ مجلد به شرح ذیل گردآوری شده است:

جلد ۱:

مقدمه نخست: ضرورت مراجعه به علم رجال در استنباط احکام شرعی

مقدمه دوم: معیارهایی که در تشخیص و ثاقت و حسن راویان کارسازند.

مقدمه سوم: در باب 'توثیقات عمومی'

مقدمه چهارم: دیگر بار از توثیقات عمومی سخن رفته است.

مقدمه پنجم: سخن گرد صحت احادیث کتب اربعه می گردد.

مقدمه ششم: مولف به اختصار به معرفی اصول پنجگانه رجالی پرداخته و در درستی نسبت کتاب «رجال» به ابن الغضائری تردید می افکند.

- فهرست کتب اجزاء الکافی (اجزاء سبعة و الروضه)

- از حرف الف شروع می شود و تا «اح» ادامه دارد.

- تفصیل طبقات الرواه (از «ابان» تا «ابراهیم الکرخی»)

جلد ۲:

المعجم: از حرف «اح» شروع می شود و تا «اد» ادامه دارد (احمد - ادرع)

الطبقات: احمد - احمد بن هلال.

جلد ۳:

المعجم: از حرف «اد» شروع می شود تا «ث و» ادامه دارد (ادریس - ثویربن یزید)

الطبقات: اسباط - ثعلبه.

جلد ۴:

المعجم: از حرف «ج» شروع می شود تا «ح س» ادامه دارد (جابر - الحسن بن علویه)

الطبقات: جابر - الحسن بن عطیه.

ص: ۱۵۰۷

جلد ۵:

المعجم: شامل حرف «ح س» می باشد (الحسن بن علی بن مهزیار-الحسین بن ظریف)

الطبقات: الحسن بن علی - الحسین بن سیف.

جلد ۶:

المعجم: از حرف 'ح س' شروع و تا 'ح ی' ادامه دارد. (الحسین بن عاصم - حیدره بن اسامه)

الطبقات: الحسین بن عبدالله - حنان بن سدير.

جلد ۷:

المعجم: باب 'الخاء' می باشد و تا 'زی' ادامه دارد. (خارجه بن محمد - زین العابدین بن نورالدین)

الطبقات: خالد بن جریر - زید الشحام ابواسامه.

جلد ۸:

المعجم: باب 'السين' می باشد. (السائب بن عماره- سيف النبي)

الطبقات: سالم - سيف التمار.

جلد ۹:

المعجم: باب 'الشین' می باشد و تا 'ع ب' ادامه دارد. (شاذان - عبدالرحمن الهاشمی)

الطبقات: شریف بن سابق - عبدالرحمن العزرمی.

جلد ۱۰:

المعجم: شامل حرف 'ع ب' می باشد. (عبدالرحیم - عبدالله الهاشمی)

الطبقات: عبدالرحیم القصیر - عبدالله الهاشمی.

جلد ۱۱:

المعجم: از حرف 'ع ب' آغاز و تا 'ع ل' ادامه دارد. (عبدلی بن الحسن - علی بن حنظله)

الطبقات: عبدالملك - على بن الحكم.

جلد ۱۲:

المعجم: از حرف 'ع' ل' آغاز و تا 'ع' م' ادامه دارد. (على بن الخازن - عماره بن مهاجر)

الطبقات: على بن خالد - عمار الساباطي.

جلد ۱۳:

المعجم: از حرف 'ع' م' آغاز و تا 'ف' ی' ادامه دارد. (عمر - فيهس)

الطبقات: عمر بن ابان - الفضيل بن يسار.

جلد ۱۴:

المعجم: از حرف 'ق' ف' آغاز و تا 'ح' م' ادامه دارد. (قابوس - محمد بن احمد بن الصلت القمي)

ص: ۱۵۰۸

الطبقات: القاسم - محمد بن احمد.

جلد ۱۵:

المعجم: شامل حرف 'م ح' می باشد. (محمد بن احمد بن العباس - محمد بن الحسين بن ابي الخطاب)

الطبقات: محمد بن احمد بن علی - محمد بن الحسين بن ابي الخطاب.

جلد ۱۶:

المعجم: شامل حرف 'م ح' می باشد. (محمد بن الحسين بن احمد - محمد بن علی بن متیل)

الطبقات: محمد بن حفص - محمد بن علی بن الحسين ابو جعفر.

جلد ۱۷:

المعجم: شامل حرف 'م ح' می باشد. (محمد بن علی بن محبوب - محمد بن ياسين)

الطبقات: محمد بن علی بن محبوب - محمد بن همام.

جلد ۱۸:

المعجم: شامل حرف 'م ح' تا 'ن' می باشد. (محمد بن يحيى - منصور الصيقل)

الطبقات: محمد بن يحيى - منصور الصيقل.

جلد ۱۹:

المعجم: شامل حرف 'م ن' تا 'ه ي' می باشد. (منقذ بن الصباح - الهيثم النهدي)

الطبقات: منهال القصاب - الهيثم بن واقد.

جلد ۲۰:

المعجم: شامل باب 'ي' می باشد. (ياسر - يونس السبناني)

الطبقات: ياسر الخادم - يونس بن يعقوب.

جلد ۲۱:

المعجم: شامل دارندگان پیشوند 'ابو' می باشد. (ابو ابراهیم - ابو عیینه الرومی)

الطبقات: ابواسامه - ابوعلی بن راشد.

جلد ۲۲:

المعجم: شامل دارندگان پیشوند 'ابو' و 'ابن' می باشد. (ابو غالب ابی هاشم - ابن الغضائری)

الطبقات: ابو غالب الرازی - ابن عباس.

جلد ۲۳:

المعجم: شامل 'فهرس الرجال المترجمین' و 'باب الالقب' می باشد. (ابن فضال - هرنیه البادهیه)

الطبقات: ابن فضال - السکونی.

منابع

ابوالقاسم خویی - معجم رجال الحدیث و تفصیل طبقات الرجال

کلید واژه ها

کتاب رجال کتاب معجم رجال الحدیث و تفصیل طبقات الرجال سید ابوالقاسم موسوی خوئی زندگینامه تشیع

ص: ۱۵۰۹

یکی دیگر از آثار گرانمایه آیت الله خوئی می باشد. شامل ارجوزه ای است به زبان عربی که توسط سید محمد مهدی السید حسن الموسوی الخراسانی شرح داده شده است. این کتاب در بردارنده اشعاری است متعلق به آیت الله خوئی با نام 'علی امام البرره' در بیان فضیلت مولی متقیان، امیر البرره حضرت علی (ع) می باشد.

شارح در این کتاب در ذیل هر بیت شعر توضیح مبسوط و کاملی می آورد و در شرح آن از آیات و روایات و اشعار و اقوال مهمی که مضمون بیت به آنها استناد دارد استفاده می کند. و به شکل مبسوط مصادر احادیث را عنوان می سازد و شرح می دهد. به عنوان نمونه ایشان برای حدیث «التصدق بالخاتم فی الصلاه حال الركوع» که به عنوان سبب نزول آیه ولایت گفته شده، شصت منبع ذکر می کند.

تبحر آیت الله خوئی در زمینه شعر به حدی است که ایشان در ۶ بیت پایانی خود با آوردن جملاتی چون 'حق علی قد غصب'، 'حق وصی قد غصب'، 'علی حقه قد غصب' و... علاوه بر اینکه قصد این را داشتند که از حق حضرت علی (ع) دفاع کنند، تاریخ اتمام این ارجوزه را با نوشتن این جملات و حساب ابجدی آنها بیان داشته اند که گویی این ارجوزه در سال ۱۴۰۱ ه پایان یافته است.

معرفی اجمالی نویسنده

آیت الله العظمی حاج سید ابوالقاسم خوئی، در شب نیمه رجب ۱۳۱۷ ه ق در شهرستان خوی از توابع آذربایجان غربی، در یک خانواده علمی و مذهبی دیده به جهان گشود. والد بزرگوار او، مرحوم آیت الله سید علی اکبر خوئی، از شاگردان مبرز آیت الله شیخ عبدالله مامقانی بود.

ص: ۱۵۱۰

سید ابوالقاسم جوان در سن ۱۳ سالگی در نجف شروع به فرا گرفتن ادبیات عرب، منطق و سطوح عالی نمود و در حدود ۲۱ سالگی بود که شایستگی آن را پیدا نمود تا در درس خارج بزرگترین مدرس حوزه علمیه نجف، یعنی مرحوم آیت الله العظمی شیخ الشریعه اصفهانی حاضر شود و خوشه چین علوم و معارف او گردد البته جز آن استاد بزرگ، اساتید دیگری هم در رشته های مختلف و در مقاطع تحصیلی متفاوت داشته است از جمله: آیت الله العظمی شیخ ضیاء الدین عراقی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، آیت الله العظمی شیخ محمد حسین نائینی، آیت الله شیخ محمد جواد بلاغی، سید ابوالقاسم خوانساری، سید حسین بادکوبه ای، حاج سید علی قاضی و...

در طول شصت و هفت سال تدریس، انبوهی از علما و فضلا از محضر درس ایشان بهره گرفته اند از جمله: آیت الله حاج شیخ صدرا بادکوبه ای، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله حاج شیخ مجتبی لنگرانی، آیت الله حاج سید علی سیستانی، آیت الله حاج سید علی بهشتی و...

مجموع آثار چاپ شده از معظم له حدود ۴۳ جلد می باشد از جمله: تکمله منهاج الصالحین، منتخب الرسائل، مناسک حج، معجم رجال الحدیث، تلخیص المنتخب، و...

شادروان آیت الله العظمی خوئی (ره) در سلسله نور و رحمت فقاهت، فرد شاخص و چهره بسیار ممتازی بود که ده ها اثر ماندنی و بنای خیر جاودان از او به یادگار مانده است. علاقه ایشان به گسترش اسلام در سطح جهان، انگیزه ای شده بود که ده ها مرکز مهم اسلامی و تبلیغی در نقاط مختلف جهان به وجود آورند.

سرانجام این مرد بزرگ پس از یک عمر با برکت، دچار بیماری سختی گردید و در یکی از بیمارستان های بغداد، طرف عصر روز هشتم ماه صفر ۱۴۱۳ جان به جان آفرین سپرد. ایشان را در صحن شریف در مدخل مسجد الخضراء که جایگاه تدریس او بود به خاک سپردند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب همراه با شرح آن در ۳ مجلد گردآوری شده:

جلد اول: ۹۷ بیت از ارجوزه به همراه شرح آن.

جلد دوم: از بیت ۹۸ تا ۱۱۲ به همراه شرح آن.

جلد سوم: از بیت ۱۱۳ تا ۱۶۶ به همراه شرح آن.

منابع

سید ابوالقاسم خویی - علی امام البرره

کلید واژه ها

کتاب علی امام البرره سید ابوالقاسم موسوی خوئی زندگینامه شعر امام علی (ع) کتب ادبی

ایمان ابی طالب

این کتاب یکی دیگر از آثار ارزشمند شیخ مفید می باشد کتاب «ایمان ایطالب» است. درباره ابوطالب اختلاف نظر بسیار است و آنچه مهم است نوع برداشت ها از زندگی بزرگ مردی چون ابوطالب است. به شهادت تاریخ ابوطالب قسمت اعظم عمرش را در دفاع از اسلام و ارزش های راستین آن و نیز پیامبر اسلام گذرانده است و در این مسیر، خشم غضب قبيله خود، قریش را به جان خریده است، طعنه ها را پذیرفته است، رنج ها و سختی های شعب ایطالب را که در واقع نوعی بایکوت و تحریم سیاسی، اقتصادی و فرهنگی قریش علیه نهضت جوان و انقلابی اسلام به رهبری پیامبر است، تحمل نموده است و در واضح مختلف با گفتارهایی به نثر و شعر حمایت خود را از پیامبر اعلام نموده است.

ص: ۱۵۱۲

معلم اکبر، شیخ مفید در کتاب 'اوائل المقالات' صفحه ۴۵ می نویسد: 'شیعیان امامیه در مورد این مطلب که پدران رسول خدا (ص) از آدم (ع) تا عبدالله به خداوند عزوجل ایمان داشته و موحد بوده اند اتفاق نظر دارند.'

سپس می افزاید: 'و شیعیان بر اینکه ابوطالب، مؤمن از دنیا رفت و آمنه بنت وهب، مادر پیامبر، بر آئین توحید بود، اجماع و وحدت نظر به طور کامل دارند.'

در کتاب ایمان ابی طالب شیخ به ذکر اشعار و گفتارهایی از ابیطالب عموی پیامبر و پدر امام علی (ع) می آورد و از این طریق ایمان ایشان بر خداوند و رسول خدا را اثبات می کند. مطالب کتاب بسیار مختصر و به زبان عربی می باشد. ابیات زیر از جمله ابیاتی است که در این کتاب آمده است:

ابی طالب یقول فی اللامیه السائره المعروفه:

لعمری لقد کلفت وجدا باحمد *** واجبته حب الحبيب المواصل

وجدت نفسی دونه و حمیته *** و دارأت عنه بالذری و الکلاکل

این قصیده مشهور با چنین مطلعی ۱۱۱ بیت است که اهل ادب، تاریخ و سیره آن را روایت کرده و افرادی چون ابن جنی و بغدادی آن را شرح داده اند.

از دیگر ابیات این قصیده بلند بالا بیت دیگری است که صراحتاً بر اقرار ابی طالب بر توحید و اعتراف بر حقانیت نبوت نبی اکرم دارد و آن بیت این است:

فایده رب العباد بنصره *** و اظهر دینا حقه غیر باطل

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذیقعدہ سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ص: ۱۵۱۳

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می کند و ستایش می نماید. ابویعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شب ها مختصری می خوانید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده درگذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

منابع

شیخ مفید- ایمان ابیطالب

کلید واژه ها

کتاب ایمان ابیطالب شیخ مفید ایمان ابوطالب تاریخ اسلام زندگینامه

کتاب خاندان آیت الله بروجردی

کتاب خاندان آیت الله بروجردی از جمله آثار مرحوم آیت الله طباطبایی بروجردی می باشد. این کتاب شامل دو بخش است بخش اول شامل پیشگفتار راجع به سابقه خاندان طباطبایی و مردان نامی آنها از علما و فقها و حکما و مراجع تقلید که از میان آنها برخاسته اند و شرح حال اجمالی آیت الله بروجردی و بخش دوم: ترجمه رساله انساب خاندان آیت الله بروجردی. این کتاب کم حجم و پر محتوا، بازگو کننده نسبت عالی و شناخت رجال بزرگ خاندان آن مرجع فقیه از خود او تا ابراهیم طباطبایی است که با دو واسطه به حضرت امام حسن مجتبی (ع) می پیوندند. یکی از شاگردان گمنام آن مرجع فقیه در صدد برآمد این اثر نفیس را که آیت الله بروجردی سخت به آن علاقه داشت ترجمه کند و از این راه دین خود را به آن بزرگوار ادا نماید تا به علاوه نخستین شرح حال جامعی که به نام کتاب شرح زندگانی آیت الله بروجردی نوشته شده و در سال ۱۳۴۰ شمسی به مناسبت چهلیم درگذشت او منتشر شده تکمیلی برای شرح حال او و خاندان بزرگش باشد. در این کتاب، گذشته از بحث پیرامون خاندان طباطبایی بروجردی از رابطه آنها با خاندان بزرگ علامه مجلسی جد مادری سید محمد طباطبایی خاندان وحید بهبهانی و بعضی از خاندان های بزرگ علمی و دینی دیگر و نحوه رابطه نسبی و سببی آنها با هم سخن رفته است.

ص: ۱۵۱۴

آیت الله حاج آقا حسین طباطبائی (بروجردی) مرجع شیعه و عالم مشهور قرن ۱۴ در سال ۱۲۹۲ هجری قمری در شهر بروجرد به دنیا آمد. پدرش حاج سیدعلی از علمای بروجرد و اکثر اجداد و دودمان او از دانشوران و علمای مشهور زمان خود بودند. حاج آقا حسین از هفت سالگی به مکتب رفت. قرآن و ادبیات و منطق را به سرعت یاد گرفت. در سن ۱۸ سالگی به اصفهان که آن زمان از مراکز مهم علمی بود، رفت. در طی ده سال از محضر اساتید بزرگی کسب علم کرد و به مراحل عالی علمی نائل شد که ۳ تن از اساتید او، به او اجازه اجتهاد دادند. همزمان با تحصیل، تدریس فقه و اصول را شروع کرد که عده زیادی از فضلا در جلسات او شرکت می کردند. حدود سال ۱۳۲۰ قمری به نجف اشرف رفت و به حوزه درس سید محمد کاظم خراسانی (آخوند) و شیخ الشریفه سید محمد کاظم یزدی طباطبائی حضور یافت.

پس از سالها اقامت در نجف در سال ۱۳۲۸ قمری به بروجرد برگشت، که این برگشت و اقامت در بروجرد ۳۶ سال طول کشید. در این مدت فعالیت های علمی و اجتماعی زیادی داشت. از همان سال اول، مبارزه منطقی و جدی علیه فرقه ضاله بهائیت و ریشه کن کردن آنها از آن خطه بود، با تشکیل کلاسهای درس و جمع آوری طلبه های فاضل، سنگ بنای حوزه ای را گذاشت که طی سالهای دراز، ثمرات و نتایج فوق العاده ارزشمندی داشت. آقای بروجردی، علاوه بر کارهای علمی و تحقیقی، برنامه های وسیعی در جهان اسلام و شئون اجتماعی مسلمانان داشت. این رجل بزرگ الهی، یادگارها و باقیات صالحات فراوانی از خود به جای گذاشت به طور خلاصه چند نمونه آن را ذکر می کنیم.

۱. مسجد اعظم در قم در کنار حرم مطهر حضرت معصومه (ع)

۲. کتابخانه مسجد اعظم

۳. مدرسه علمیه در نجف در کنار حرم امیرالمؤمنین (ع)

۴. حسینیه و حمام در سامرا

۵. مسجد هامبورگ در آلمان.

و بازسازی و مرمت چند مدرسه، کتابخانه و مسجد در شهرها و کشورهای مختلف مثل مدرسه فیضیه و مدرسه خان در قم، مدرسه بقعه در کربلا، مدرسه علمیه در کرمانشاه و بیمارستان نکوئی در قم.

سرانجام این عالم ربانی صبح روز ۵شنبه ۱۰/۱/۱۳۴۰، ۱۲ شوال سال ۱۳۸۰ قمری در سن ۸۸ سالگی روحش به عالم قدس شتافت.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۴ فصل به شرح زیر است:

پیشگفتار: مطالبی در خصوص خاندان طباطبایی و مردان نامی آنها. از امام حسن مجتبی (ع) تا ابراهیم طباطبایی (خاندان آیت الله بروجردی) کتاب خاندان آیت الله بروجردی - نحوه انتساب خاندان آیت الله بروجردی با علامه مجلسی اول

فصل اول: نسبت پدری سید محمد طباطبایی. تزییلات فصل اول

فصل دوم: نسبت مادری سید محمد طباطبایی و جهات انتساب وی به علامه مجلسی

فصل سوم: حالات و مقامات تالیفات و تاریخ حیات سید محمد طباطبایی

فصل چهارم: اعقاب و دودمان سید محمد طباطبایی - سید مرتضی بروجردی جد چهارم آیت الله بروجردی - سید جواد بروجردی جد سوم آیت الله بروجردی - حاج میرزا محمود بروجردی - میرزا علی نقی طباطبایی جد دوم آیت الله بروجردی - میرزا احمد طباطبایی جد اول آیت الله بروجردی - پدر بزرگوار آیت الله بروجردی.

منابع

خاندان آیت الله بروجردی / آیت الله طباطبایی بروجردی

ص: ۱۵۱۶

کتاب رجال کتاب خاندان آیت الله بروجردی آیت الله حاج سید حسین طباطبائی بروجردی زندگینامه

شرح حال صدرالمتألهین شیرازی و سخنی در حرکت جوهریه

کتاب شرح حال صدرالدین شیرازی از آثار عالم بزرگ حضرت آیت الله حاج سید ابوالحسن رفیعی قزوینی می باشد. این کتاب که بسیار کم حجم می باشد از دو بخش تشکیل شده است: بخش اول آن مربوط می شود به توضیح مختصری از شرح حال، مصنفات و آثار، تلامید و شاگردان صدرالمتألهین شیرازی که در ۴ صفحه به صورت مختصر توضیح داده شده و بخش دوم آن مقاله ایست مربوط به سخن در حرکت جوهریه و تحولات ذاتیه، که در ۱۰ صفحه باقی مانده کتاب آورده شده. این مقاله که به نوشته خود مؤلف توضیح یکی از افکار عالیه مرحوم صدرالمتألهین است و برای توجه هرچه بیشتر متفکران و خوانندگان به شخصیت بزرگ آن مرحوم نگاشته شده است. در انتهای کتاب ترجمه انگلیسی کتاب نیز آورده شده که به وسیله سید حسین نصر به انگلیسی ترجمه شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آقا سید ابوالحسن رفیعی قزوینی از مشاهیر و معاریف اساتید در نیم قرن اخیر بود، جامع المعقول و المنقول بود که در سال ۱۳۱۵ ق در قزوین چشم به جهان گشود. فلسفه را نزد حکیم کرمانشاهی و حکیم اشکوری آموخته بود. پس از تأسیس حوزه علمیه قم در سال ۱۳۴۰ به وسیله مرحوم حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، معظم له به قم مهاجرت کرد و ضمن استفاده از محضر آقای حائری، خود به تدریس شرح منظومه سبزواری و اسفار ملاصدرا پرداخت، فضلا از درسش استفاده می کردند. استاد بزرگ ما آیت الله خمینی شرح منظومه و قسمتی از اسفار را نزد او خوانده اند. او را بالخصوص از نظر حسن تقریر و بیان می ستودند. مرحوم رفیعی در زمان حیات مرحوم آقای حائری به قزوین مراجعت کرد. طالبان حکمت احیانا برای استفاده از محضرش به قزوین می رفتند. سال های آخر، تهران را محل اقامت قرار داد و از مراجع تقلید به شمار می رفت.

ص: ۱۵۱۷

علامه سید ابوالحسن رفیعی قزوینی پس از سال ها مجاهدت، نیمه شب سه شنبه ۲۴ دی ماه ۱۳۵۳ شمسی، برابر اول محرم ۱۳۹۵ قمری در سن ۸۵ سالگی در تهران به لقاء الله شتافت و در مسجد بالاسر آستان قدس فاطمی، کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه (س) به خاک سپرده شد.

ساختار بندی کتاب:

قسمت اول: شرح حال صدرالمتالهین (شرح حال صدرالمتالهین شیرازی: مقام شامخ علمی صاحب ترجمه- مقام زهد صاحب ترجمه- مصنفات آن مرحوم- تلامیذ و شاگردان او- مدفن آن مرحوم)

قسمت دوم: سخنی در حرکت جوهریه و تحولات ذاتیه که دارای دو مقدمه اولی و ثانیه است (سخن در حرکت جوهریه و تحولات ذاتیه: مقدمه اولی - مقدمه ثانیه)

منابع

ابوالحسن رفیعی قزوینی - شرح حال صدرالمتالهین شیرازی و سخنی در حرکت جوهریه

کلید واژه ها

کتاب شرح حال صدرالمتالهین شیرازی سید ابوالحسن رفیعی قزوینی زندگی ملاصدرا علم جوهر ذات

کتاب فرقه ها و ادیان

تورات

تورات، لفظ عربی شده کلمه «تورا» به زبان عبری است که به معنای تعلیم و آموزش یا ارشاد است، یهودیان آن را ناموس، شریعت و قانون می دانند، اما «تورات» در متداول ترین کاربرد، نام پنج سفر کتاب اول عهد عتیق (تورات) و از کتاب مقدس یهودیان است که به 'اسفار خمسه' نیز مشهور است. واژه تورات، گاه بر کل 'عهد عتیق' اطلاق می شود. این تورات را به عقیده یهودیان، خداوند از طریق موسی کلیم الله، یکی از پیامبران اولوالعزم (صاحب کتاب) در کوه سینا به بنی اسرائیل در پنج کتاب (سفر) ابلاغ کرده است. از همین رو، اعتقاد به آسمانی بودن تورات از ضروریات دین یهود است!! بیشتر یهودیان معتقد هستند که تورات به دو صورت کتبی و شفاهی، در مدت چهل سال اقامت بنی اسرائیل در بیابان بر موسی نازل شد و او آن را بر قوم خود آموخت و این مطالب بر سطح دو لوح سنگی بود. در این کتاب (تورات) که دستورات اصلی مربوط به راه و رسم زندگی اخلاقی و جسمانی آمده است، از ابتدای آفرینش شروع و با بیان مرگ حضرت موسی، قبل از تسخیر کنعان توسط بنی اسرائیل، تمام شده است. باید گفت که یکی از مجموعه کتابهای دینی یهودیان که به اختصار «تنخ» می گویند، 'تورا' یا 'اسفار خمسه' معروف به شریعت حضرت موسی است!

این پنج سفر کتاب اول یا این پنج کتاب سفر از کتاب مقدس عبارتند از:

۱- سفر تکوین یا پیدایش؛ در اینجا داستان آفرینش جهان و سلسله النسب انسان، سرگذشتی از آدم و حوا، نوح، ابراهیم، لوط، اسماعیل، اسحاق، یعقوب و فرزندان اوست و با سرگذشت مرگ حضرت یوسف (ع) به پایان می رسد.

۲- سفر خروج؛ در اینجا مطالبی چون ماجرای بردگی بنی اسرائیل در مصر، تولد و پیامبری حضرت موسی، خروج بنی اسرائیل از مصر و سرگردانی آنها در بیابان است. در این سفر خروج، احکام بسیاری گفته شده و اعطای ده فرمان یا «احکام عشره» به حضرت موسی در همین بخش است.

۳- سفر لاویان؛ شامل احکام دینی و شرعی و آداب و قواعدی است که در واقع به منزله کتاب راهنمای کاهنان بنی اسرائیل از «سبط لاوی» و آداب عبادت در معبد و حدود طهارت و پاکی و نهی از زنا با محارم و سایر روابط جنسی و اوقات مقدس و اعیاد خاص است.

۴- سفر اعداد؛ شامل مسافرت بنی اسرائیل در دشت (بیابان) و حوادثی که بین راه مصر و سرزمین موعود بر این قوم گذشت و فتح اراضی کنعان است.

۵- سفر تثئیه؛ تکرار شرایع و مقررات و فرمان های اسفار قبلی از زبان حضرت موسی خطاب به بنی اسرائیل به طور اختصار و تعیین یوشع به عنوان رهبر بنی اسرائیل و در نهایت، درگذشت حضرت موسی پیغمبر است و چون تکرار احکام و گزارش های قبلی است، گاه آن را «تکرار تورات» یا «تورت مکرر» گویند.

در سنت یهودیت و مسیحیت، تورات را به موسی نسبت می دهند ولی چنین برداشتی ندارند که عین الفاظ تورات، وحی الهی است. لذا از این نظر با مسلمانان فرق دارند، زیرا مسلمین تورات تحریف نشده را عین وحی الهی می دانند!!

تورات در زندگی عبادی و عقیده یهودیان

یهودیان ملتی به معنای واقعی اهل کتابند ولی از آنجا که فرقه های مختلفی هستند، نظرات گوناگونی نیز در بین آنها دیده می شود. با این وصف، بر اساس بندهای ۸ و ۹ اعتقادنامه ۱۳ ماده ای یهودیان که ابن میمون (متوفی ۶۰۱) تنظیم کرده، هر یهودی راست اعتقاد باید گواهی دهد که همه توارا (توراه) مقدس از جانب خداوند وحی شده و در هیچ زمانی تغییر نیافته و نخواهد یافت. تورات مرجع اصلی قوانین و مقررات زندگی روزمره یهودیان است. قرائت تورات، یکی از مهمترین وظایف مؤمنان یهودی است که عمدتاً باید یا به صورت روزانه و یا روزی دو بار (صبح و شام) سه پاراشا یعنی 'بخش' از تورات را که با کلمات «بشنو ای اسرائیل» شروع می شود، بخواند و یا به صورت هفتگی در کنیسه قرائت شود.

هر هفته روز شنبه (شباط) به طور معمول یک پاراشا (بخش) کامل از روی توراتی که با دست بر طوماری از پوست حیوان حلال گوشت نوشته شده، خوانده می شود. به این ترتیب هر ۵۴ پاراشای تورات که شامل ۵۸۴۵ پاسوق یعنی آیه است در مدت یکسال یک دور قرائت شده است. باید گفت که قرائت تورات، خود، مراسم خاصی دارد که بهتر است در جای مربوطه مطالعه شود. قرائت تورات علاوه بر شنبه، روزهای دوشنبه و پنجشنبه در اول هر ماه، ایام عید، و در روزه های عمومی، در مراسم تکلیف نوبالغان پسر و دختر مرسوم است.

ص: ۱۵۲۰

کلمه تورات ۱۸ بار و عناوین دیگری از آن مانند کتاب صحف موسی و... در قرآن ذکر شده است. قرآن کریم تصریح دارد که خداوند تورات را به وسیله وحی بر موسی (ع) نازل کرده، سوره های آل عمران آیه ۳، سوره مائده آیه ۴۴ در قرآن گفته شده که حضرت عیسی مسیح و پیامبر اسلام، تصدیق کننده آن هستند. سوره های مائده آیه ۴۶ و در آیه ۵ سوره جمعه آمده است: کسانی که تورات بر آنها عرضه شده و سپس حق را چنانکه باید و شاید به جای نمی آورند، مانند درازگوشی هستند که کتابهایی حمل می کنند و نکته مهم که در قرآن اشاره شده اینکه یهودیان انتظار پیغمبر آخرالزمان حضرت محمد (ص) را داشته و وصف او را در تورات داشتند. (اعراف / ۱۵۷)

تحریف تورات

تحریف یا تغییر و در لغت به معنی گردانیدن سخن و خصوصا در مورد تغییر دادن کتاب است. تحریف در تورات، ریشه در قرآن کریم دارد که تأکید شده است که کتابهای آسمانی یهودیان و مسیحیان (تورات و انجیل) تحریف شده است.

آیه ۷۵ سوره بقره: گروهی از یهودیان کلام خدا را می شنوند و به رغم اینکه آنرا می فهمند، تحریفش می کنند.

آیه ۷۹ سوره بقره، آیه ۷۸ سوره آل عمران، همین معنا را دارد که کسانی به دست خود، کتابی می نویسند و می گویند که از جانب خداست.

آیه ۴۶ سوره نساء و آیه ۱۳ سوره مائده، به مسئله تحریف کلام از جانب اهل کتاب اشاره دارد.

آیه ۴۱ سوره مائده، باز همین نکته را با تعبیر دیگری آورده است.

در مصادیق این تحریف به موضوعات مختلفی اشاره شده که باید در قسمت مربوطه مطالعه شود. فقط یک موضوع تحریف شده مهم را در اینجا بیان می‌کنیم و آن، وصف پیغمبر اسلام و بشارت به پیامبری اوست. همچنانکه در قرآن هم بیان شده، در تورات و انجیل هم آمده ولی یهود و نصارا، آن را تحریف کردند. علامه طباطبایی: از آیه ۴۳ سوره آل عمران اینطور برمی‌آید که توراتی که اینک در دست یهودیان است، شامل بخشی از تورات واقعی است که بر موسی نازل شده و بخشی از آن هم دچار تحریف و تغییر شده است.

قدمت تورات

در مورد قدمت آن، آرای مختلفی بین محققان است. ظاهراً مجموعه 'اسفار خمسه' در حدود سال ۴۰۰ قبل از میلاد بسته شده است، به این معنی که دیگر متن جدیدی را برای افزودن به آن نمی‌پذیرفتند و در نهایت حدود سال ۱۰۰ میلادی (اسفار خمسه - تورات) تثبیت شد و از این تاریخ به بعد نمی‌توان برای آن سیری تاریخی مستقل از عهد عتیق در نظر گرفت. به نظر برخی نیز بخش‌هایی از آن متعلق به ۱۰ قرن قبل از میلاد و جدیدترین بخش آن نیز مربوط به ۵ قرن قبل از میلاد است.

منابع

دانشنامه جهان اسلام

دائرة المعارف تشیع

کلید واژه‌ها

یهودیت تورات کتاب حضرت موسی (ع) بنی اسرائیل تحریف

کتاب اوستا

اوستا، نام کتاب دینی زردشتیان و شاید یکی از آثار و قدیمی‌ترین اثر مکتوب ایرانیان و موضوع‌های اخلاقی و دینی و داستانهای ملی، این کتاب در قدیم ظاهراً بسیار بزرگ بود و آن گونه که در روایات اسلامی آمده، بر روی ۱۲۰۰۰ پوست گاو نوشته شده بود که اسکندر رومی، بخش علمی آن را به یونانی ترجمه، و بقیه را پراکنده و سوزاند. بلاش (یکی از پادشاهان اشکانی) دستور جمع‌آوری آن را داد و سپس در دوره ساسانیان، 'اردشیر بابکان' به توسط «تنسر یا توسر» و بعد از او پسر اردشیر (شاپور اول) به جمع‌آوری و تدوین اوستا، پرداختند. در زمان شاپور دوم، 'آذرباد مهرپسندان' اوستا را بررسی و در زمان انوشیروان به دستور او، این کتاب بازمینی شد. البته از مجموع روایات زردشتی چنین برمی‌آید که گردآوری و نقل «اوستا» همواره به صورت شفاهی و سینه به سینه بود، تا آنکه در قرن ۴ میلادی، در زمان شاپور دوم، آن را با الفبایی که از روی الفبای زردشتی و پهلوی مسیحی (خط زبوری) اختراع شد، نگاشتند. در همین زمان ساسانیان، اوستا به زبان پهلوی (فارسی میانه) ترجمه و تفسیر شد که آنرا «زند» گویند و غالباً اوستا را با کلمه «زند» با هم می‌آوردند و «زند اوستا» گویند. بعد شرحی درباره «زند» نوشته شد که به آن «پازند» گفتند، که زبانش روان تر و پاک تر از زبان «زند» است. زند، یعنی شرح و

تفسير و بيان.

ص: ١٥٢٢

اوستا در دوره های مختلف فراهم آمده، بخش کهن آن حدود ۱۰۰۰ سال قبل از میلاد است. اوستا، دارای ۲۱ نسک و در پنج قسمت است.

«یسنا» که دارای ۷۲ فصل که ۱۷ فصل آن گاتها را تشکیل می دهد و بخش جدید اوستا، ۴ قسمت دیگر (ویسپرد، ونیداد، یشتها، خرده اوستا).

خرده اوستا: به معنی اوستای کوچک. خلاصه ای است از اوستای دوره ساسانی، تدوین این کتاب را در زمان شاپور می دانند که شامل انواع نیایش ها، گاهها (سی روزه ها) و آفرینگان.

ویسپرد: ویسپ یعنی همه، رد یعنی حامی. ویسپرد از ۲۴ کرده (فصل) تشکیل شده و مطالب آن از «یسنها» گرفته شده است.

گاهان ویسنها: گاهان جمع گاه است و گاه، بازمانده گاتای اوستایی، به معنی سرود گاهان ۱۷ یسن (ستایش) است و به ۵ گاه، تقسیم شده است.

ونیداد: تصحیف ویدیوداد است، «ویدیوداد» به معنی قانون غیر دیوی است. ونیداد، نسک نوزدهم از نسکهای ۲۱ گانه اوستای دوره ساسانی است که بطور کامل باقی مانده است. ونیداد، ۲۲ فرگرد (=فصل) دارد که به غیر از فصل های اول و دوم، بقیه شامل قوانین دین زردشت است.

یشتها: یشت به معنای ستایش است. یشتها ۲۱، است که در ستایش اهورمزدا، امشاسپندان و ایزدان، سروده شده است. در بین این ها، فقط گاهان (گاتها) از خود زردشت می باشد.

چاپ و نشر:

ظاهرا اول بار در قرن ۱۸ میلادی بوسیله آتکیتل دوپرون^۱ به زبان فرانسه ترجمه و در ۱۷۷۱ در سه جلد در پاریس منتشر شد. بعدا مستشرقین بزرگ و بخصوص آلمانی ها به این کتاب توجه خاصی کرده و تمام کتاب یا قسمتی از آنرا ترجمه کردند مانند شپیگل (ترجمه آلمانی سه جلد)، دوهارله (ترجمه فرانسوی، ۱۸۸۱، پاریس)، دارمستتر (ترجمه فرانسوی، سه جلد) ۹۳/۱۸۹۲، پاریس، فریش ولف (ترجمه آلمانی ۱۹۱۰ شراسبورگ، یشتها در دو مجلد، یسنا در دو مجلد، «گاتها» و «ونیداد» به فارسی ترجمه و در بمبئی و ایران به چاپ رسید.

محسن ابوالقاسمی - راهنمای زبانهای باستانی ایران

ابراهیم پورداود - اوستا مقدمه بر گات ها

احمد تفضلی - تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

کتاب اوستا کتب دینی دین زرتشتی باورها ایران باستان کتاب شناسی

کتاب انساب الاشراف

کتابی در نسب شناسی و تاریخ قوم عرب و تاریخ قرن اول اسلام به زبان عربی! این کتاب را شاید بتوان بزرگترین اثر تاریخی برجای مانده از قرن سوم هجری قمری دانست، زیرا نویسنده تاریخ دوران اسلامی را در قالب «تبارشناسی» آورده و در عین حال، در خلال سرگذشت هر خلیفه تاریخ پیوسته ای از زمان او را نقل و یک دوره تاریخ قرن اول هجری بر مبنای «انساب» عرب را ذکر کرده است. از این رو، باید آن را از جهتی نسب شناسی و از دیدگاه دیگر، اثر تاریخی به شمار آورد. هرگز چنین روشی در تاریخ نگاری مسلمانان در قرن سوم ه ق. تکرار نشد.

نویسنده آن احمد بن یحیی بن جابر، معروف به «بلاذری» مترجم، ادیب، از برجسته ترین تاریخ نگاران و نسب شناس بزرگ اسلامی و اخباری قرن سوم ه ق است. انساب الاشراف، مجموعه ای بزرگ از روایات تاریخی درباره انساب و تاریخ قبایل و تیره ها و خاندان های عرب قبل از اسلام و به ویژه زمان اسلام، اخبار و وقایع و اتفاقاتی که در اطراف یا به مشارکت قوم عرب، رخ داده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

احمد بن یحیی بن جابر بن داود، تاریخ نگار برجسته و نسب شناس اخباری، ادیب، نویسنده، شاعر، مترجم در قرن سوم هجری قمری. کنیه او را ابوالحسن، ابوجعفر و ابوبکر گویند. تاریخ تولد و مرگ او به درستی روشن نیست و احوال و اخبار روشنی از او در دست نیست. نسب او فقط تا داود، گفته شده است. تاریخ تولد او را در بغداد به طور احتمالی بین سالهای ۱۷۰ تا ۱۸۰ ه ق و به قولی بین سالهای ۱۹۰ تا ۲۰۰ ه ق گفته اند. جدش جابر، کاتب 'خطیب' مصر در زمان هارون الرشید عباسی بود. شهرتش به بلاذری، ظاهراً به علت مصرف زیاد محلو حب بلاذری، به خاطر تقویت ذهن و حافظه اش بود که آنرا نوشید و همین امر، در عقلش خلل پدید آورد و در اواخر عمر، جنون به او دست داد و در بیمارستان در بند شد و بعد هم از دنیا رفت. البته بعضی از اقوال، این موضوع را برای جد او 'جابر' گفته اند. بلاذری، در حمص و انطاکیه، علم آموخت، در عراق از مجالس

درس بزرگانی چون، محمد بن سعد کاتب واقدی، استفاده ها کرد و بیشتر زندگیش را در عراق گذراند. بعضی او را از نژاد ایرانی می دانند. وی در جوانی به دربار مأمون عباسی راه پیدا کرد. اشعاری در مدح او سرود، بعد از او در سال ۲۱۸ ه ق، در دوره 'معتصم' و 'واثق بالله' گمنام بود ولی در زمان متوکل عباسی، با او مجالست داشته و بعد از او، از سالهای ۲۴۷ تا ۲۵۵ ه ق، موقعیت خود را در دستگاه عباسی حفظ کرد و سرانجام در اواخر دوره خلیفه معتمد یا در اوایل خلافت معتضد عباسی، حدود سال ۲۷۹ ه ق، درگذشت. آثار متعددی در زمینه تاریخ و انساب دارد، بنظر می رسد که وی بیشتر به گردآوری روایت های تاریخی اهتمام داشته است.

ص: ۱۵۲۴

هر چند که لفظ «اشراف» و «شریف» اصطلاحاً بر خاندان رسول اکرم (ص) و اعضای قبیله قریش اطلاق می شود ولی در این کتاب نظر نویسنده به گروه خاصی از اعراب نیست؛ بلکه به گفته محققان اشراف در اینجا بطور مطلق، بزرگان عرب و احتمالاً کسانی که از نژاد خالص عرب بوده اند، می باشند. کتاب انساب الاشراف، با شرح مختصری از شجره عربهای نسل حضرت اسماعیل، از حضرت نوح پیغمبر تا قبایل اجداد قریش (خاصه عدنان) نیاکان حضرت رسول اکرم و فرزندان عدنان. سیره پیامبر اکرم، شرح احوال صحابه، خاندان بنی هاشم مانند 'عباسیان، علویان' تا فرزندان عبدمناف و اخبار و انساب فرزندان 'عبد شمس'، (جد پیغمبر، عبدالمطلب و فرزندان او و اخبار مربوط به آنها) از بزرگترین فصل های کتاب بعد از سیره پیامبر اکرم، اخبار مربوط به دوره خلافت امیرالمؤمنین علی (ع) است. فصلی راجع به «سقیفه» است. بخشی درباره دیگر عشیره های قریش، از جمله شرح احوال ابوبکر و عمر. (در شرح احوال عمر، تفاوت فاحشی با بخش های دیگر کتاب دیده می شود و زندگی وی را در مراحل بالایی توضیح می دهد). فصلی از مطالب راجع به امویان است که از آنها به خوبی یاد شده است. قسمت پایانی کتاب، اخبار و انساب قبایل الیاس بن مضر و فرزندان آنها، شامل: قیس بن ذبیان، فراهه، عبس، سلیم تا قبیله ثقیف. مطالبی راجع به خلیفه 'مهدی عباسی' و ذکر مختصری از خلیفه 'هارون الرشید' و 'معتصم عباسی' نقل است. در طول کتاب، گاهی روایاتی مربوط به دوران خودش (بلاذری) نقل کرده است. مؤلف، به مناسبت هائی از افراد غیر عرب، مانند ابومسلم خراسانی، ابن مصفع و سنباد، مفصلاً موضوعاتی مطرح کرده است. غیر از موضوعاتی درباره رویدادهای شام، عراق، عربستان، رخدادهای ایران از جمله: سیاست های حاکمان سرزمین های شرقی مانند زیادبن ابیه و ویرانگری های خوارج در ایران و اخبار مربوط به آنان مطرح شده است که بخشی مهم از کتاب است. بعضی از این اخبار، در هیچ مأخذ دیگری به این تفصیل، ذکر نشده است. مؤلف قبل از پایان کتاب، از دنیا رفته است.

مأخذ و منابع کتاب:

بلاذری، در نوشتن این اثر از منابع ارزشمندی استفاده کرده از جمله: مهمترین مأخذ او، 'تاریخ الاشراف' هیثم بن عدی طائی و ابومخنف، از طبقه اخباریان، طبقات ابن سعد، کتاب هشام بن محمد کلبی، محمد بن عمر واقدی، ابن اسحاق و بعضی روایت های منفرد از اشخاص گوناگون.

نامهای مختلف کتاب:

نام این کتاب به گونه های مختلفی است، شاید مهم ترین علت آن، تلفیق میان اخبار و انساب در این اثر بزرگ باشد.

مسعودی: تاریخ

ذهبی: ضمن شرح احوال نویسنده او را صاحب التاريخ الكبير گفته است.

ابن ندیم: الاخبار و الانساب

یاقوت حموی: جمل نسب الاشراف.

اکنون این کتاب تحت عناوین «انساب الاشراف» و «جمل من انساب الاشراف» در دست است.

شرح و چاپ:

از این اثر، نسخه های کامل در دست نیست یا هنوز شناسایی نشده است. تمام کتاب در ۱۳ مجلد و ۲۰ جلد و ۴۰ جلد چاپ شده، این اختلاف ناشی از تجدیدهای متفاوت در چاپ است. مجلدات این کتاب به اینصورتها چاپ شده است: ج ۱، در قاهره، محمد حمید الله. ج ۲ و مقداری از ج ۳: محمدباقر محمودی در بیروت. مطالب مربوط به امام حسین و السنه، در قم، قسمت دوم ج ۳، در بیروت. ج ۴: در اورشلیم، چاپ 'ماکس شلو سینگر'. ج ۵: در بیت المقدس با ویرایش و کوشش (س-د-گوستاین) و چاپ مجدد آن توسط 'احسان عباس' در بیت المقدس، بیروت. ج ۱۱: تاریخ یک مؤلف مجهول، توسط 'گرایفسوالد، آلمان'. افراد دیگری چون 'عبدالعزیز الدوری'، 'احسان صدقی العمدا' همچنین 'سهیل زکار' و 'ریاض زرکلی' در ۱۳ جلد چاپ و نشر آن در سال ۱۹۹۶ میلادی = ۱۳۷۵ شمسی، کوشش زیادی کردند. این کتاب، موضوع بعضی پژوهش های مستقل قرار گرفته و لازم به ذکر است که تحقیق و چاپ کامل انساب الاشراف، جزو برنامه های انتشارات جمعیت خاورشناسان آلمان قرار دارد.

ص: ۱۵۲۶

احمد سمیعی - فرهنگ آثار ایرانی اسلامی

یاقوت حموی - معجم الادباء (یاقوت حموی)

دائرة المعارف بزرگ اسلامی به نقل از چند مأخذ

دانشنامه جهان اسلام

کلید واژه ها

کتاب انساب الاشراف بلاذری قوم عرب کتاب شناسی کتب تاریخی تاریخ اسلام زبان عربی اخباریون

کتاب آئین وهابیت

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. در این رساله کلیات مسائل مورد اختلاف وهابیان با سایر طوائف اسلامی عنوان شده است و از طریق کتاب و سنت، نظریه اسلام نیز روشن شده است و این تنها رساله ای نیست که در این مورد نگاشته شده است بلکه قبلا دو رساله دیگر هم نوشته شده است: ۱- مفاهیم القرآن ۲- توسل به ارواح مقدسه و این کتاب سومین رساله ای است که به جامعه اسلامی تقدیم گردیده است. موضوع این کتاب معارف است.

زندگینامه (آیه اله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۰ فصل به شرح زیر است:

- ۱- فصل اول: زندگانی پایه گذار مسلک وهابیت
- ۲- فصل دوم: وهابیان و تعمیر قبور اولیاء خدا
- ۳- فصل سوم: مسجدسازی در کنار قبور صالحان
- ۴- فصل چهارم: زیارت قبور مؤمنان از نظر کتاب و سنت
- ۵- فصل پنجم: آثار سازنده زیارت قبور شخصیت های مذهبی
- ۶- فصل ششم: برگزاری نماز و دعا نزد قبور اولیاء
- ۷- فصل هفتم: توسل به اولیاء الهی
- ۸- فصل هشتم: آیا بزرگداشت موالد و وفیات اولیاء خدا بدعت است؟
- ۹- فصل نهم: تبرک و استشفاء به آثار اولیاء
- ۱۰- فصل دهم: توحید در عبادت و پرستش (یا دستاویز وهابیان)
- ۱۱- فصل یازدهم: استمداد از اولیاء خدا در حال حیات
- ۱۲- فصل دوازدهم: استمداد از ارواح اولیاء الهی
- ۱۳- فصل سیزدهم: طلب شفاعت از اولیاء خدا
- ۱۴- فصل چهاردهم: بررسی علایق وهابیها درباره منع درخواست شفاعت
- ۱۵- فصل پانزدهم: آیا اعتقاد به سلطه غیبی، مایه شرک است؟
- ۱۶- فصل شانزدهم: خداوند را به حق و مقام اولیاء سوگند دادن
- ۱۷- فصل هفدهم: سوگند به غیر خدا
- ۱۸- فصل هجدهم: نذر برای اهل قبور

۱۹- فصل نوزدهم: ندای اولیاء الهی

۲۰- فصل بیستم: ابعاد سیاسی و اجتماعی حج

این کتاب در سال ۱۳۶۴ توسط انتشارات مؤسسه دارالقرآن کریم، دفتر انتشارات اسلامی در تهران و قم چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- آئین وهابیت

کلید واژه ها

کتاب آئین وهابیت جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی وهابیت زیارت نذر شفاعت چهارده معصوم (ع) اسلام

ص: ۱۵۲۸

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. نگارنده در این کتاب که به عنوان تبیین فرهنگ عقاید و مذاهب اسلامی نگارش یافته است، مستلزم است که آراء و عقاید هر طایفه ای را از رسمی ترین کتابهای آنان بگیرد و آنگاه به تحلیل آن پردازد. مؤلف در ۵ جلد گروه هایی را از فرقه های اسلامی انتخاب نموده و در مجموعه بحث های ملل و نحل به مقایسه بین مذاهب اسلامی پرداخته و آن را به خوانندگان تقدیم داشته است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و ... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و ...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۵ بخش به شرح زیر است:

- بخش اول و دوم: عقاید اهل حدیث و حنابله و اشاعره

- بخش سوم: عقاید ابن تیمیه و عقاید محمد بن عبدالوهاب (وهابیت)

- بخش چهارم: بررسی عقاید ماتریدیه و معتزله

- بخش پنجم: فرقه خوارج

این کتاب در سال ۱۳۷۳ توسط انتشارات توحید در قم منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - فرهنگ عقاید و مذاهب اسلامی

کلید واژه ها

کتاب فرهنگ عقاید و مذاهب اسلامی جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی فرقه ادیان

کتاب وهابیت، مبانی فکری و کارنامه عملی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. این کتاب به تحلیل مکتب وهابیت پرداخته است و حقایق علمی را در لباس بس ساده بیان نموده است. موضوع این کتاب وهابیت - دفاعیه ها و ردیه ها است.

زندگینامه (آیه الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد

تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و ... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۵۳۰

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۰ فصل به شرح زیر است:

- ۱- فصل اول: اتحاد رمز پیروزی
- ۲- فصل دوم: ابن تیمیه، زمان، زندگی و اندیشه
- ۳- فصل سوم: وهابیت پیشینه فکری و کارنامه عملی
- ۴- فصل چهارم: مرزهای توحید و شرک در عبادت
- ۵- فصل پنجم: بدعت در دین
- ۶- فصل ششم: زیارت قبور پاکان (رسم انسانی - سنت رحمانی)
- ۷- فصل هفتم: سفر برای زیارت مرقد پیامبر اسلام (ص)
- ۸- فصل هشتم: بزرگداشت قبور پاکان
- ۹- فصل نهم: زندگی پس از مرگ یا حیات برزخی
- ۱۰- فصل دهم: توسل به پیامبر (ص) و اولیاء الهی
- ۱۱- فصل یازدهم: شفاعت یا تطهیر و پالایش گناهکاران
- ۱۲- فصل دوازدهم: درخواست شفاعت از شافعان راستین
- ۱۳- فصل سیزدهم: مقامات و قدرت نماییهای اولیاء الهی
- ۱۴- فصل چهاردهم: تبرک به پیامبر (ص) و آثار بازمانده از وی
- ۱۵- فصل پانزدهم: بزرگداشت موالید اولیای الهی
- ۱۶- فصل شانزدهم: نام گذاری فرزندان با پیشوند عبد و غلام
- ۱۷- فصل هفدهم: عمل نیک و اهداء پاداش آن
- ۱۸- فصل هجدهم: سوگند دادن به خدا به حق بندگان برگزیده او

۱۹- فصل نوزدهم: سوگند به غیر خدا

۲۰- فصل بیستم: گریه بر فراق عزیزان

این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم چاپ و منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - وهابیت، مبانی فکری و کارنامه عملی

کلید واژه ها

کتاب وهابیت، مبانی فکری و کارنامه عملی جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی فرقه وهابیت اعتقاد

ص: ۱۵۳۱

مقدس ترین کتاب مذهبی مندائی ها کنزابه معنای گنج است که آن را سید رارابا یعنی کتاب بزرگ گویند.

صابئین در مجموع ده کتاب مذهبی دارند:

۱- کینزاربا یا سدره یا صحف آدم، پیرامون خلقت و پیدایش موجودات و سرگذشت انسان و صفات خداوند به بحث پرداخته است. تألیف این کتاب به اوائل قرن هشتم میلادی می رسد.

۲- دراشه ادیهیا یا ادار فشادهیی یا سدرادیهی، یعنی تعالیم یحیی که پیرامون زندگی یحیی و تعالیم او بحث می کند.

۳- قلیتا (قلستا)، درباره احکام و مراسم ازدواج و غسل تعمید بحث می کند.

۴- سدرادنشماتا، درباره آداب تلقین اموات و چگونگی دفن و جدائی روح از بدن و دستورات مربوطه می باشد.

۵- دیونان یا دیوان، شامل دستورات مذهبی و آداب و سنن صابیان است.

۶- اسفرملوئین یا اسفارمالاشیا، درباره حوادث آینده و پیشگوئی و آینده نگری نوشته شده است و علماء این مذهب از این کتاب سعد و نحس ایام و بخت و طالع افراد را باز می یابند.

۷- اینانی یا اناشید، درباره عبادت و احکام اموات است.

۸- دهقیق زیوا یا هیقل زیوا، کتاب ادعیه و اوراد مذهبی است.

۹- پغره، درباره علم تشریح جسم انسان و ترکیب آن و تحولات جسمانی انسان بحث می کند.

۱۰- دساتیر، مسائل مختلف مذهبی، اجتماعی و... را دربردارد.

برخی این کتاب را ساختگی می دانند. محققان بر ساختگی بودن این کتاب تأکید دارند. از میان این کتب آن چه مهم و قابل توجه زیاد می باشد، کتاب اول است که به صحف آدم مشهور است. این کتاب در سال ۱۹۲۵ توسط پروفیسور لیدزیارشگی به زبان آلمانی ترجمه شد. در این کتاب اصول اساسی آئین صابئین آمده است و درباره احکام دین، جهان آخرت و تعالیم اخلاقی، اجتماعی و مذهبی بحث کرده است. در این کتاب به داستان زندگی آدم و شیت و نوح و سام و یحیی و... پرداخته شده و نمائی از عقاید و احکام هر کدام آورده شده است.

عبدالله مبلغی آبادانی - تاریخ ادیان و مذاهب جهان - ج ۲ بخش صابئین صفحه ۸۳۵-۸۳۷

علامه محمدحسین طباطبائی - تفسیر المیزان - ج ۱ ذیل آیه شصت و دوم بقره

محمدبن عبدالکریم شهرستانی - ملل و نحل - ج ۲ بخش صابئه

کلید واژه ها

کتاب مذهب صابئین فلسفه احکام اعتقاد آموزش

دساتیر دین نامه جعلی زرتشتیان

دساتیر دساتیر آسمانی نام کتابی است جعلی منسوب به زرتشتیان، که مدت های مدیدی دانشمندان و پژوهشگران شرق و غرب به بحث و جدل پیرامون آن مشغول بودند از این میان گروهی موافق و اکثریت مخالف قدمت و اصالت آن بودند. امروزه تقریباً روشن شده که به احتمال قوی این کتاب محصول فرقه آذرکیوانیه و ساخته و پرداخته مؤسس این فرقه یعنی آذر کیوان (۹۴۲-۱۰۲۷ ق / ۱۶۱۲-۱۵۲۹ م) است. این فرقه ادبیاتی نسبتاً وسیع داشته که به نام و مشخصات شماری از آنها، در دبستان المذاهب و شارستان چهار چمن که خود نیز جزو همین گروه هستند، اشاره شده است. از کلیه آثار مربوط به این فرقه، کتاب های ذیل در دست است: ۱- دساتیر ۲- شارستان چهار چمن (یا شارستان دانش و گلستان بینش) ۳- جام کی خسرو ۴- زردست افشار ۵- زنده رود ۶- خویشتاب ۷- زوره باستانی ۸- دبستان مذاهب ۹- رساله ای بی نام در خودشناسی ۱۰- فرازستان ۱۱- گلشن فرهنگ ۱۲- گلچینی از نامه های دساتیر ۱۳- رساله ای درباره نویسنده دبستان مذاهب ۱۴- مقولات بهمنی (به زبان گجراتی).

دستنویس و مشخصات آن بنا بر روایات دساتیر، نخستین پیامبر موسوم به مه آباد صد هزار سال پیش از کیومرث یا به زبان دساتیر فرزینسار می زیست و آخرین آنها یعنی ساسان پنجم به روزگار خسرو پرویز به پیامبری رسیده است. هموست که درباره وی می گویند چون در روزگار خسرو پرویز، مردم از عهده خواندن متن دساتیر و فهم مندرجات آن بر نمی آمدند، ساسان پنجم آخرین پیامبر از پیامبران شانزده گانه، به فرمان ایزد مأمور شد تا آن را به زبان پارسی سره ترجمه نموده و در اختیار مردمان گذارد. وی نیز چنین کرد و علاوه بر ترجمه، تفسیری نیز بر آن نگاشت که اکنون هم متن و هم ترجمه و تفسیر آن به خط فارسی در دست است، و دستنویس حاضر نیز تنها شامل ترجمه و تفسیر دساتیر به زبان فارسی است.

ص: ۱۵۳۳

این دستنویس شامل ترجمه و تفسیر فارسی، به خط خوش نستعلیق توسط شخصی به نام صفای گبرشی به سال ۱۲۷۷ هجری (۱۸۶۱ میلادی) نوشته شده و در ۳۷۲ صفحه است. در ابتدای دستنویس فهرست مطالب و نام ۱۶ نامه متن ذکر شده، پس از آن آغاز متن با این عبارت شروع می شود: «دساتیر آسمانی به فرز آباد و خشوران و خشور، پناهیم بیزدان از منش و خوی بد و زشت گمراه کننده، به راه ناخوب برنده رنج دهنده آزار رساننده، به نام ایزد بخشاینده بخشایشگر مهربان دادگر...». عنوان نامه ها با خط سرخ رنگ نوشته شده و فواصل آیات با چهار نقطه قرمز رنگ مشخص شده است. بعضی از عبارات و اصطلاحات نیز با خط سرخ رنگی که در بالای آنها کشیده شده، مشخص شده، و هر جا تفسیر و شرحی آمده، واژه «شرح» با رنگ سرخ جلب توجه می کند. در آخر متن کتاب (قبل از بخش فرهنگ لغات) مقدمه ملافیروز آمده که در انتهای آن در تاریخ ختم ترجمه و انجام آن ماده تاریخی به شعر سروده که ابیات پایانی آن چنین است:

جستمش تاریخ بهر اختتام *** داد هاتف پاسخ از دارالسلام

از جلوس یزدجرد شهریار *** سال و مه مبهم مگو، گو آشکار

روز هفتم ماه اسفندار بود *** کز تکاپو خامه آسایش نمود

بد صد و هشتاد و پنج و یک هزار *** سال کاین گنج نهران شد آشکار

هست ایجاز سخن حسن کلام *** باد بر خواننده از ناظم سلام

البته تاریخ ذکر شده ظاهراً اشتباه کاتب است و صحیح آن (بد صد و پنجاه و هشت و یک هزار / ۱۱۵۸) می باشد. پس از متن کتاب، فرهنگ لغات آن آمده که با این عبارات شروع می شود: «بسم الله الرحمن الرحیم - به نام ایزد بخشاینده بخشایشگر دستگیر مهربان - فرهنگ لغات کتاب مستطاب دساتیر - باب الف ممدوده، ۱۱ ب به سکون بای ابجد نام یکی از عناصر اربعه به معنی آبرو و عزت و دولت و قدرت...». انجام کتاب: «یوزه بر وزن موزه به معنی تفتیش و تفحص و جستجو باشد، یوزه به معنی تفحص است و الحاق های هوز در آخر به جهت حرکت حرف آخر است چه پیوسته آخر کلمات فارسی ساکن می باشد. در هزار و دویست و هفتاد و هفت هجری به نگارش دساتیر آسمانی و چم باستانی پرداخت، نگارنده درویش فرومایه صفای گبرشی»

دساتیر و چیستی آن در سال ۱۷۷۸ میلادی برابر سال ۱۱۹۲ ه.ق، ملاکوس از پارسیان هند به دلیل اختلافی که در میان پارسیان به خاطر تقویم روی داده بود و این یک ماه تفاوت در سال یزدگردی سبب پس و پیش کردن جشن ها و آیین های زرتشتیان شده بود، با پسرش ملافیروز به ایران رفت تا با زرتشتیان ایران درباره تقویمشان و حل این اختلاف مذاکره نماید. در آن زمان وی برای اولین بار در اصفهان دستنویس منحصر به فرد دساتیر را به دست آورده، با خود به هند برد. در آن هنگام که ملافیروز هنوز جوانی بیش نبود، پس از گذشت سال ها و با رنج بسیار دساتیر را در بمبئی به چاپ رسانید و در مقدمه آن تاریخ نشر کتاب را چنین آورده:

بد صد و پنجاه و هشت و یکهزار *** سال کین گنج نهران شد آشکار

منظور از ۱۱۵۸ سال یزدگردی است که معادل میلادی آن ۱۸۱۸ می باشد. این دستنویس که به خط فارسی نوشته شده، هنوز در کتابخانه ای موسوم به ملافیروز در بمبئی موجود است. این کتاب مجموعه ای از الهامات است که به ادعای نویسنده یا نویسندگان آن، از سوی خدا به شانزده پیامبر خود یا فرجیشور که یکی پس از دیگری و در روزگاران مختلف به رسالت می رسند، به زبان نامعلومی که هیچ پایه و اساسی ندارد (ولی به نام زبان آسمانی نامیده شده) برای هدایت مردم و رهنمون کردن ایشان به رستگاری نازل شده است.

این شانزده پیغمبر (فرجیشور) که به دریافت سخنان آسمانی کامیاب شدند، عبارتند از: ۱- مهاباد ۲- جی افرام ۳- شای کلیو ۴- یاسان ۵- گلشاه ۶- سیامک ۷- هوشنگ ۸- طهمورس ۹- جمشید ۱۰- فریدون ۱۱- منوچهر ۱۲- کیخسرو ۱۳- زرتشت ۱۴- سکندر ۱۵- ساسان نخست ۱۶- ساسان پنجم. نامه های آسمانی دساتیر دارای آیات یا فقرات متفاوتی است. هر چند بلندترین این نامه ها از لحاظ حجم مطلب، نامه شت و خشور زرتشت است، اما به لحاظ تعداد فقرات بزرگ ترین آنها نامه شت مهاباد است که ۱۷۰ فقره دارد و کوچک ترین آن نامه سکندر با ۱۶ فقره می باشد. بقیه این نامه ها و تعداد فقرات آن بدین گونه است: جی افرام ۸۸؛ شای کلیو ۸۰؛ یاسان ۶۴؛ گلشاه ۳۷؛ سیامک ۵۰؛ هوشنگ ۳۸؛ طهمورس ۵۶؛ جمشید ۹۳؛ فریدون ۴۸؛ منوچهر ۳۶؛ کیخسرو ۲۸؛ زرتشت ۱۶۴؛ سکندر ۱۶؛ ساسان نخست ۹۳؛ ساسان پنجم ۴۲.

ص: ۱۵۳۵

قابل ذکر است که هیچ یک از این فقرات همانند سخنان زرتشت در گاتاها نیست و به عبارتی دیگر در همه سرودهای گاتاها و یا سراسر اوستایی که امروزه در دست است به هیچ وجه به مطالب یا موضوعی که شباهتی با مطالب ساختگی دساتیر داشته باشد وجود ندارد. نامه هوشنگ «جادوان خرد» و نامه طهمورس «برین فرهنگ» و نامه جمشید «فرازین ارون» و نامه فریدون «هنرستان» و نامه منوچهر «دانشیار» و نامه کیخسرو «سروشی کردار» نام دارند.

خاندان نخستین پیامبر که آبادیان خوانده شده، در هنگام یکصدزاد سال خسروی مینوی کردند. یعنی این خاندان همانند برخی پیامبران قوم بنی اسرائیل، پیامبری و شهریاری را با هم داشتند. هر زاد در دساتیر هزار واد سال است و هر واد سه هزار جاد سال، و هر جاد یک هزار مرد سال، و هر مرد یک هزار ورد سال، و هر ورد یک هزار فرد سال، یک فرد یک میلیون سال، یک اسپار یک میلیارد سال، یک سمار ده میلیون سال و صد هزار سال را یک سلام گویند. بنابراین و با این حساب یک زاد دو هزار تریلیون سال می شود.

آخرین پادشاه این خاندان که «آباد آزاد» نام دارد، خسته و وامانده گردید و دیگر نتوانست مردم را از کجروی باز دارد، ناچار از جهان روی برتافته، از دیده ها پنهان شد (نامه جی افرام، فقره ۲۰)، و گیتی از این پیش آمد پر آشوب شد.

چند تن از نیکان از افرام پسر آباد آزاد درخواست کردند که به تخت پدر نشیند. در همان هنگام فرمان آسمانی به او رسید و به سروری و راهنمایی جهانیان برگزیده شد. چون نوبت پیامبری و خسروی به افرام رسید (نامه مهاباد، ۱۷۰ و جی افرام، فقره ۵)، برای خود عنوان «جی» را برگزید، و جانشینان جی افرام به «جیان» موسومند. خاندان جیان یک اسپارسال که برابر یک میلیارد سال است، فرمانروا بودند. جی آلاذ آخرین شهاریار این خاندان همانند آباد آزاد از کردار ناستوده مردمان به ستوه آمده، از گیتی روی بگردانید. آنگاه دیگر باره آشوب برخاست تا این که پسر وی «کلیو» قیام کرده، به جای پدر نشست و عنوان «شاهی» گرفت (نامه جی افرام، فقره ۸۸). خاندان شای کلیو به شایان موسومند و مدت یک سمار سال که ده میلیون سال باشد شهریاری داشتند. شای مهبول آخرین شهاریار این خاندان نیز همانند آباد آزاد و جی آلاذ، به خاطر کردار ناهنجار مردمان از خسروی کناره گرفت و از دیدارها پنهان شد.

باز آشوب همه جا را فرا گرفت و مردم به خواست و فرمان آسمانی، یاسان فرزند شای مهبول را به شهریاری و پیغمبری برگزیدند. خاندان یاسان موسوم به یاسانیان است و نود و نه سال مدت شهریاری آنان بوده. آخرین پادشاه یاسانیان، یاسان آجام نیز از شهریاری کناره گرفت و مانند دوره دیگر پادشاهان پیشین، گیتی پر از آشوب و فتنه گشت. مردم دیوآسا به جان هم افتادند، آنچنان که نام مردمی دیگر به ایشان راست نیامدی، جهان رو به تباهی و بیداد رفت و این چنین بود تا این که خداوند فرزینسار پسر یاسان آجام را که گلشاه نام دارد به پیغمبری و فرمانروایی برانگیخت.

باید توجه کنیم که دساتیر به تقلید از اوستا دارای متن و تفسیر است و این متن چنان که اشاره شد به دلیل اختصاص به شانزده پیغمبر به شانزده بخش (نامه) تقسیم شده و هر بخش یا نامه به نام پیغمبری موسوم است. هر یک از این نامه ها با ستایش خداوند و با عباراتی چون: «پناهیم به یزدان از منش و خوی بد و زشت گمراه کننده به راه ناخوب برنده رنج دهنده آزارساننده، به نام ایزد بخشایشگر مهربان دادگر؛ به نام یزدان...» آغاز شده و در انجام هر یک از آنها پیدایش و ظهور پیامبر بعدی که پس از آن باید بیاید نوید داده شده است، به طور مثال در پایان اولین نامه موسوم به نامه مهاباد، خداوند این چنین مهاباد را مورد خطاب قرار می دهد: «پس از تو آیین تو را جی افرام زنده کند و او پیامبری باشد سترگ، از این آگهی بخشید به آباد روانشاد که چون این خجسته آیین از ناخویی مردم به زبونی گراید و برافتد، جی افرام که یکی از نژاد تو باشد آیین ترا زنده گرداند و از سر نو میان مردم بگستراند و او پیامبری باشد سترگ.» و در انجام نامه کیخسرو، با این عبارات ظهور زردشت نوید داده می شود: «و از لهراسب پوری آید خوب در هنگام او پیامبر بزرگ زردشت آید؛ و نامه او پرخیده و اپرخیده باشد.»

در تاریخ و داستان و نوشته های دینی ایران از روزگار باستان تا زمان پیدایش دساتیر، در هیچ جا پیغمبران و یا کسان دیگری را سراغ نداریم که نام مهاباد، جی افرام، شای کلیو و یا سان داشته باشند؛ مطمئناً اینان رسولان یا پادشاهان ساخته و پرداخته ذهن نویسنده یا نویسندگان دساتیر است.

جالب تر این که دوازده پیامبر دیگر که در کتاب دساتیر از آنها یاد می شود، در متن به یک نام و در ترجمه و تفسیر به نام دیگر خوانده شده اند: فرزینسار = گلشاه یا کیومرث / سیامر = سیامک / هورشار = هوشنگ / تخمورد = تهمورس / جرمشار = جمشید / پرسیدوم = فریدون / میرزاد = منوچهر / کیلاسرو پسر هیرتاووش = کیخسرو پسر سیاوش یا سیاوخش / هرتوش یا هرتوشاد پسر هرسفتمار = زرتشت پور اسفتمان / سیمکندش = سکندر / خرمین سرسار = نخستین ساسان / پندم اردیناس = پنجم ساسان

ساختگی و جعلی بودن زبان دساتیر ساختگی و جعلی بودن زبان دساتیر در نام های به کار رفته در متن به خوبی آشکار است؛ مثلاً در دو نام آخر، معادل کلمه ساسان یکبار «سرسار» آمده و دیگر بار «اردیناس». و این نشان دهنده آن است که نویسنده دساتیر حتی برای ساختن واژگان یکسان و همانند نیز از قاعده و قانون خاص پیروی نکرده و در همه جا رد پای ذهن آشفته و بیمار وی کاملاً هویدا است.

در این باره استاد پورداود آورده: «زبان متن دساتیر به زبان های کهن ایران چون فرس هخامنشی و اوستایی و پهلوی و پازند نمی ماند و نه به لهجه های دیگر باستانی مانند تخاری و سگری و سغدی و جز اینها، با زبان سانسکریت هم سر و کاری ندارد و نه با هیچ یک از لهجه های سرزمین هند، از شعبات زبان های یونانی و لاتینی هم نیست، با زبان های سامی چون بابلی و عبری و سریانی نیز پیوندی ندارد، با زبان های چینی نیز خویشی ندارد. همچنین با زبان های اقوام سومر و ایلام و قبطی که در حدود چهار یا سه هزار سال پیش از مسیح در سرزمین های عراق و خوزستان و مصر می زیستند شباهتی ندارد و نباید هم با هیچ یک از زبان های کهنه و نو، خواه هند و اروپایی، خواه سامی و مغولی پیوستگی داشته باشد، این زبان را خود سازنده اش زبان آسمانی نامیده است...»

باید اذعان نمود که اینک بیش از ۲۵۰ سال است که دانشمندان و پژوهشگران بسیاری در دین زرتشتی و زبان های ایران باستان و کتب زند و پازند غور و بررسی کرده اند و در این راستا هر آنچه درباره ایران و دین قدیم ایران در منابع مختلف و به زبان های پهلوی و فارسی باستان و نیز مآخذ گوناگون به زبان های هندی، چینی، عبری، سریانی و ارمنی (که در کتابخانه های مختلف در سراسر جهان) موجود بوده به دقت مورد مطالعه و پژوهش قرار گرفته است. از این همه و در میان هزاران کتاب و مآخذ گوناگون کوچک ترین مطلب یا نشانه ای که گواه اصالت و درستی مطالب یا زبان دساتیر و پیشینه آن باشد به دست نیامده است.

واژه های دساتیر و ساختار آن

برای هر چه بهتر پی بردن به زبان ساختگی دساتیر و لغات آن و چگونگی تبدیل و تحریف آن، می توان نمونه ای چند از الفاظ و واژگانش را که در متن آمده با همانند فارسی آن تطبیق نمود. برخی از این لغات دیگرگون شده لغاتی است که در زبان های هندی و پهلوی به کار رفته است: آرخمیده = آفریده؛ ایوان = کیوان؛ آسمات = آسمان؛ بیر = بیر (عدد یک در ترکی)؛ باغوری = باختری؛ بسمود = فرمود؛ روام = روان؛ زوراس = تورات؛ سیامر = سیامک؛ مرپان = مهربان؛ هادگار = پروردگار؛ فروسین = فروردین؛ انتام = انجام؛ هروستا = اوستا؛ شالستن = دانستن؛ نووسد = نخست؛ هیراسیام = ایرانیان؛ هامودهار = آموزگار؛ هورسته = خجسته؛ نوراخ = یونان؛ داهان = دهاک (اژی دهاک)؛ رام ورام = جانواران؛ گرستاب = گرداب؛ مرد و شام = مردمان؛ ایزج = ایزد (یزت پهلوی)؛ هان چیمان = آنچنان؛ فرمانبر = فرمانبر؛ تنو = تن؛ تیمرام = تیر (ماه)؛ شنکر = پیکر؛ سفاسف سراسر؛ جهاخ = جهان؛ آسردن = آزدن؛ تاجنده = تابنده؛ بارام = باران؛ میناسیان = مینویان؛ هفت = رفت؛ هیرتاووش = سیاووش؛ هرتوش = زرتشت؛ مادر = آتر (آذر)؛ امشاسیان = امشاسپندان؛ مزدام = مزدا؛ هان = آن (ضمیر اشاره)؛ میلادیدن = آفریدن؛ همیکه = همینکه.

ص: ۱۵۳۹

ابراهیم پورداود- فرهنگ ایران باستان- انتشارات دانشگاه تهران- سال ۱۳۵۵

رشید شهمردان- تاریخ زرتشتیان و فرزانشان زرتشتی- انتشارات فروهر- ۱۳۶۳

ملافیروز بن ملاکاووس- دساتیر آسمانی- چاپ بمبئی ۱۸۸۸م- ۱۲۷۵ یزدگردی- چاپخانه دت پرشاد

فتح الله مجتبابی- دایره المعارف بزرگ اسلامی- مدخل «آذر کیوان»- تهران- ۱۳۷۴

علی اصغر مصطفوی- ترفند پیغمبر سازان و دساتیر آسمانی (گزارش)- چاپ نخست نوروز- ۱۳۷۰- پخش انتشارات بامداد

سیدحسن حسینی آصف- مقاله دساتیر آسمانی، دین نامه جعلی زرتشتیان- فصلنامه هفت آسمان- شماره سی و سوم

کلید واژه ها

ادیان ایران کتاب دساتیر تاریخ دین زرتشتی لغت شناسی داستان تاریخی

آموزه های دساتیری

دیدگاه استاد پورداود درباره لغت های دساتیری استاد پورداود درباره لغت های دساتیری و چگونگی ساخت آنها می نویسد: «نویسنده دساتیر از برای لغت سازی چندین شیوه به کار برده است: به برخی از واژه های فارسی معنی دیگر داده، آمیغ که به معنی آمیزش است در دساتیر یعنی حقیقت و آمیغی یعنی حقیقی، یوزه به معنی توله شکاری درست است اما در دساتیر به معنی تفتیش است و جز اینها، برای برخی لغت های عربی فارسی ساخته است، چون خانه آباد به جای بیت المعمور (کعبه) و هر سویه پادشاهان به جای ملوک الطوائف و کنور به جای فاعل و چشمیده به جای منظور و برش دید به جای قطع نظر از... و جز اینها.

یک رشته از لغاتش مفهوم لغات تازی است: چون اویش = هویت، راست پوش = کافر، افرازستان = عالم علومی، فسرده شهر = عالم سفلی، نخستین انداز = بدیهه. برخی از لغت ها را از روی قیاس ساخته، از روی خورشید کلمات هورشید و ماهشید درست کرده است.

ص: ۱۵۴۰

در بسیاری از واژه های فارسی حرفی از اول و آخر آنها انداخته یا حرفی به اول و آخر آنها افزوده لغت های دیگری ساخته است: نیواره چوبی است که بدان خمیر پهن کنند درست مانند وردنه، نظر به ریشه و بنیاد آنها هر دو درست است اما در دساتیر به نیور یا نیوار معنی جو داده شده، باستان در دساتیر باس شده به معنی کهنه و قدیم در مقابل حادث، به انجام واژه چم (معنی) یک راء افزوده شده چمر یعنی آشکار و پیدا و در سر لغت 'همه' حرف نفی 'ا' افزوده شده 'اهمه' یعنی ناقص و ناتمام و جز آن، با این شیوه ها نویسندگان دساتیر یاوه های خود را به قالب الفاظ و عباراتی به آسانی در آورده زبان عهد ساسانیان به قلم داده است. از برای هیچ لغتی در تنگنا نبوده، بسا از برای یک لغت عربی چندین لغت تراشیده است: هر آینه بود، هر آینه هستی، ناچار باش، ناگزیر باش، ناچار هست، گرورفتاش همه اینها به معنی واجب الوجود است. شایسته هستی، شایسته بود، ناور فرتاش یعنی ممکن الوجود.»

آموزه های دساتیری بنابر روایات دساتیر، شانزدهمین پیامبر که ساسان پنجم است و معاصر خسرو پرویز به شمار آمده، دساتیر را به زبان فارسی جدید آمیخته با واژه های ساختگی دیگر، ترجمه و تفسیر کرده و در ذیل عبارات نامه ها درج کرده است. بدین سان کتاب دساتیر (۱۶ نامه) در حقیقت دارای دو بخش جداگانه است: متن نامه ها (که شامل گفته ها و دستورات خدا با پیامبران شانزده گانه خویش البته به زبان ساختگی دساتیری است) و دیگر ترجمه و تفسیر آنها منسوب به ساسان پنجم به فارسی آمیخته با لغات و اصطلاحات مجعول.

مطالب دساتیر آمیزه ای است از افکار گوناگونی که تا سده ۱۰ قمری/ ۱۶ میلادی در ادیان، مکاتب و مذاهب مختلف در ایران رواج داشته است و حتی گاهی ترجمه عباراتی از قرآن کریم، تورات و اوستا در آن دیده می شود که به شیوه معمول با اندک دخل و تصرفی و گاه عینا در کتاب نقل می شود. در نامه جی افرام فقره ۷۰ آمده که دو گونه نامه است که ایزدی هستند: یکی همین نامه که از آفرینش دو جهان سخن می گوید و دیگر کهین نامه که آن را دساتیر خوانند: «یزدانی نامه دو است نامه نخستین دو گیتی است و آن را مهین نامه گویند و به زبان فراز آباد فرز دساتیرش نامند که مهین نامه یزدان باشد... و دیگر دساتیر خوانند که کهین نامه یزدان باشد.»

بنابر دستور آسمانی دساتیر یا کهین نامه، آفریدگار خدایی است یکتا که در نامه ها به نام های مزدام، مزدان، لارنگ، زمریان، شمتا و هرمهر خوانده شده و ذاتی قدیم و ابدی است. دارای صفات بسیار است، ولی صفاتش از ذاتش بیرون نیست، بی شریک و مانند و ضد، بر همه چیز آگاه و بر هر کاری تواناست. زمان های گذشته و آینده همه یکباره بر او آشکار و نزد او حاضر است. خداوند نه آسمان را بیافرید و به هر یک خرد و یا هوش و روان و تن ارزانی داشت. در آسمان ها فرشتگان بی شمار و ستارگان فراوانند. هر یک از آنها را نیز خرد و روان و تن است. سیارگان گردنده نیز دارای خرد و روان و تن هستند، چنان که در نامه مهاباد (اولین نامه دساتیر، فقرات ۱۴ به بعد) در این باره می خوانیم: «بدین گونه از هر خردی هوشی و روانی و تنی پیدا گردانید تا سپهرستان انجامید و به پایان رسانید، مانند هوش کیوان سپهر فرنسا نام و روانش لاتینسا و تن او ارمنسا، و خرد هرمزد سپهر انجمداد و روان او نجم آزاد و شید آزاد تنش، و خرد و روان و تن بهرام سپهر که نامیده شده به بهمن زاد و فرشاد و رزباد واد، و خرد و روان و تن خورشید چرخ شاد آرام و شادایام و نشاد ارسام نام، خرد و روان و تن ناهید آسمان نروان و فروان و زروان نام، خرد و روان و تن تیر چرخ که ارلاس و فرلاس و ورلاس نامند، خرد و روان و تن ماه آسمان فرنوش و ورنوش و اردوش آفرید.»

ترتیب آفرینش آنطور که در نامه مهاباد آمده به گونه ای است که در کتب حکمای مشایی چون فارابی و ابن سینا دیده می شود. (بدان گونه که در عقاید و آراء ادیان قدیم ایران و نیز اشراقیان دیده می شود) چنانکه در نامه مهاباد فقره (۴۸ ۴۹) آمده: «بر آتش و باد و آب و خاک چهار فرشته گماشته گشت، بدین نام: انیراب و هیراب و سمیراب و زهیراب». جهان و مجموعه آن همانند تن آدمی و اعضایش است: آسمان پوست آن، کیوان اسپرز آن، برجیس جگرش، بهرام زرداب آن، خورشید قلب، ناهید معده، تیر مغز، ماه شش، ستارگان و بروج رگ های آن، آتش دلش، هوا نفسش، آب عرقش، خاک گردپای آن، برق همچون لبخندش، رعد چون آوازش، باران چون اشکش و بالاخره کانها و گیاهان و جانوران کرم های پیکر آن.

پوست آدمی چون آسمان است و هفت اندامش که سر و سینه و معده و دو دست و دو پا باشند به جای هفت سیاره اند، خون و بلغم و صفرا و سودا نیز به جای عناصر چهارگانه آتش و آب و خاک و هوا هستند. (نامه جمشید، فقره ۵۸) ادوار عمر جهان به شماره ستارگان سیار است و هنگامی که دور ماه به پایان رسید، باز دوران های عالم به همان وضع و صورت پیشین از سر گرفته می شود. بنابر دساتیر طول زمان صد هزاران هزار سال است. شماره و اعدادی که برای نگاه داشتن تاریخ و محاسبه ادوار جهانی به کار گرفته می شود چنین است: یک سلام سال (صد هزار سال)، یک سمار سال (ده میلیون سال)، یک اسپار سال (یک بلیون سال)، یک فرد سال (یک میلیون سال)، یک ورد (یک هزار فرد سال)، یک مرد (یک هزار ورد سال)، یک چاد (یک هزار مرد سال)، یک واد (سه هزار چاد سال)، یک زاد (دو هزار واد سال). و ترتیب اعداد نیز بدین شرح است: یک، ده، صد، هزار، سلام (یعنی صد هزار را سلام گویند) و صد سلام را شمار و صد شمار را اسپار و صد اسپار را راده و صد راده را ارآده و صد ارآده را راز و صد راز را آراز و صد آراز را بی آراز گویند.

تناسخ ارواح در دساتیر در دساتیر به تناسخ ارواح که یکی از معتقدات اصلی مذاهب هندی است توجه خاصی شده است. انسان برترین نوع آفرینش است که به یاری روان و خرد به عوالم بالا و منزلت فرشتگان تواند رسید. و برای رسیدن به این مقام باید از چرخه تسلسل تولد و مرگ رهایی یابد. بنابراین عقیده روان تمامی موجودات، اعم از آدمی، جانوران، گیاهان و جماد، از جسمی به جسم دیگر در حال انتقالند. در نامه مهاباد (فقره ۷۱۶۷) پیغمبر آباد از خداوند می پرسد: «چگونه است که پادشاهان و فرمانروایان و توانگران هم در زندگانی به رنج و اندوه اندرند؟» خداوند در پاسخ گوید: «برای این که آنان در زندگی تن پیشین خود بدکار بودند. سزای خود را در زندگی دیگری می بینند، دیگر باره ناخوش و رنجور متولد می شوند یا به رنج های دیگر دچار آیند، جانور زهردار و درنده آنان را می گزد، اینها کیفر کردارهای زندگی پیشین خود آنان است. همچنین جانوران درنده و مرغکان و چهارپایان هر یک پاداش و پادافراه زندگی پیشین خودشان را در زندگی بعد خواهند دید، اگر دوره یک زندگی کافی نبود و سزا به آن اندازه نباشد که گناه زندگی پیش را فرو شوید، در دوره زندگی سوم و چهارم سزا خواهند یافت، چندان خواهند رفت و آمد تا آن گناه پیشین پاک شود. کسانی که نادان و بدکنشند در زندگی دیگر به کالبد گیاه و رستنی متولد شوند و مردمان ناآزموده و زشت کردار به کالبد کانی (معدنی) در آیند، چارپایانی که در این جهان چون اسب و گاو و شتر و خر بارکشند مردمانی بودند که به کالبد جانواران در آمده در بارکشی کیفر رفتار خود می بینند.»

ریاضت در دساتیر لازم به ذکر است که در دساتیر مشقت و ریاضت و به خود سختی دادن و طریق درویشی و گدایی گزیدن از اهمیت بسیاری برخوردار است. از ریاضت و روزه گرفتن و با خواندن اوراد مخصوص ممکن است روح آدمی مدتی از کالبد جسمانی بیرون آمده و به سیاحت جهان دیگر برود و پس از آن باز به پیکر خود رجعت نماید. روان چنین شخصی چنانچه به این پایه و مقام برسد از چرخه «کارما» رهایی خواهد یافت و دیگر کالبد عوض نمی کند، و پس از مرگ به صورت جاودانی در بهشت خواهد ماند. اما چنانچه کسی در زندگانی کنونی راه خوشی و کامرانی را پیشه خود سازد و از کردار و پندار زشت و ناپسند بهره مند باشد، در زندگی بعد از منزل انسانی به پایگاه حیوانی تنزل خواهد نمود.

طبیعت پرستی در دستورات دساتیر بنابر دستورات دساتیر، خورشید و ماه و ستارگان و نیز روشنی چراغ و آتش را باید ستایش کرد و در معابد برای ستارگان تندیس ساخت و نماز و آیین های پرستش را رو به روشنایی یا اجرام فلکی به جای آورد. در دساتیر ستارگان (شش کاخ) جزو خدایان به شمار رفته اند و بنابر عقیده پیروان آن، گردش جهان و نظم آن زیر نفوذ هفت سیاره و ستارگان متعددی است که در آسمان مشاهده می گردند، و خدای دساتیر بارها و بارها پیامبران خود را دستور به ستایش ستارگان می دهد، چنانکه در (نامه هوشنگ فقره ۷، نامه جمشید فقره ۱۴، نامه فریدون فقره ۷ و جز اینها) ایشان، به پرستش بهرام و ناهید و تیر و غیره مأمور شده اند. و نیز در فقره ۵۵ نامه یاسان آمده: «پس برابر شش کاخ آی و نماز کن و شش کاخ ستارگانند و آتش که فروغند گانند.» آنگاه در فقره بعد تأکید می شود چنانچه خواهی نمازت به یزدان برسد، باید در برابر شش کاخ نیز نماز به جای آوری.

معاد در دستورات دساتیر در نامه مه‌آباد فقرات ۶۳ و ۷۴ ۷۱ مطالبی درباره سزا و کیفر کسانی که زندبار یا جانوران سودمند را آزار می‌دهند و یا می‌کشند مطالبی ذکر شده و بر طبق آن باید از خوردن گوشت جانوران پرهیز کرد. اما در نامه زردشت فقره ۱۵۴ کشتن جانوران زیانبار (تندبار) نیکو شمرده شده است. بنابر تعالیم دساتیر، مردگان را یا باید سوزاند، یا به خاک سپرد و یا در تیزآب انداخت. چنان که در این باره در نامه مه‌آباد فقره ۱۵۴ آمده: «مرده را در خم تیزآب و تندآب یا در آتش یا خاک سپرید، آنچه فرسنداجیان (امت = پیروان دساتیر) درباره مرده کرده اند آن است که پس از جدایی روان، تن را به آب پاک شویند و جامه ای نیکو و بویا درو پوشانند، پس بدین گونه تن او را در خم تندآب اندازند چون گداخته شود آن آب را به جای دور از شهر برده ریزند ورنه بدین آرایش به آتش سوزانند یا گنبدی سازند و درون آن چاهی پهن کنند و آن را به سنگ و خشت و رشت استوار و سفید سازند و در کنارهای آن جای ها باشد و تخت ها گذاشته مرده را برافراز تخت خوابانند یا خم در خاک فرو برند و در آن مرده را جادهند یا تابود به زمین نهان سازند و آن چه بیشتر بدان فرسنداجیان کار کردند خم تند آب بود.»

دستورات دساتیر و ادیان دیگر

آموزه های دساتیری ترکیبی است ناهمگون از مطالب آمیخته و گرفته شده از ادیان عقاید و مکاتبی مختلف که بنیان های فکری آن آشکارا با اصول ادیانی چون اسلام و زردشتی کاملاً مغایر و متضاد است. این دین ساختگی هر چند کاملاً رنگ اشراقی شدید دارد، در بسیاری از موارد از آن جداست. شاید همین دلیل پژوهشگر و ایرانشناس معاصر و بزرگی چون هانری کرین **Henri Corbin** را به اشتباه انداخته، به طوری که در مقدمه مجموعه مصنفات شیخ اشراق اذعان دارد که دساتیر و افکار دساتیری، احیاء اندیشه های قدیم ایرانی و ادامه حکمت اشراق است. این سخن دور از تحقیق و همان ادعایی است که پیروان آذر کیوان داشته اند.

بر خلاف آنچه در دساتیر آمده که مترجم و شارح آن را آخرین پیامبر، یعنی ساسان پنجم دانسته، نویسنده این کتاب (متن، ترجمه و شرح) باید کسی باشد که ساسان پنجم نیز ساخته و پرداخته وی است و ظاهراً زبان ساختگی و جعلی او را نیز جز خود او کسی نمی دانسته، چه رسد به ساسان پنجم. اما تاریخ تألیف کتاب از عباراتی که در نامه ساسان پنجم فقره ۳۱ آمده روشن می شود: «چون هزار سال تازی آیین را گذرد چنان شود آن آیین از جدایی ها که اگر به آیین گر نمایند نداندش.»

بنابراین تاریخ تألیف باید حدود سال ۱۰۰۰ق یا ۱۵۹۲ میلادی باشد و این زمان درست مطابق است با روزگاری که آذر کیوان مؤسس فرقه آذر کیوانی، از ایران به هند کوچ کرد. از طرفی چون در سراسر کتاب به واژه های هندی و سانسکریت برخورد می کنیم، معلوم می شود که به احتمال قوی این کتاب در هند نوشته شده است. ملافیروز در سال ۱۲۳۳ق/ ۱۸۱۸م متن و ترجمه انگلیسی کتاب دساتیر را به چاپ رساند.

پیش از چاپ این کتاب اولین کسی که به وصف آن پرداخت سر ویلیام جونز خاورشناس معروف انگلیسی بود که نام و وصف دساتیر را در کتاب دبستان المذاهب دیده بود. وی در سال ۱۲۰۳ق/ ۱۷۸۹م، این کتاب را از مهم ترین آثار دینی ایرانیان قدیم و به عنوان کتاب آسمانی و همسنگ اوستا و زند به شمار آورد.

از ابتدای پیدایش دساتیر و مطرح شدن آن در مجامع علمی، پژوهشگران و دانشمندان غرب و شرق نظرات موافق و مخالفی پیرامون آن اظهار کردند. با تمام این مباحث، هنوز هم کتاب دساتیر و چگونگی پیدایش و قدمت آن در هاله ای از ابهام قرار دارد و به هیچ وجه در این خصوص نمی توان نظریه قطعی ارائه نمود.

ابراهیم پورداود- فرهنگ ایران باستان- انتشارات دانشگاه تهران- سال ۱۳۵۵

رشید شهردان- تاریخ زرتشتیان و فرزانشان زرتشتی- انتشارات فروهر- ۱۳۶۳

ملافیروز بن ملاکوس- دساتیر آسمانی- چاپ بمبئی ۱۸۸۸م- ۱۲۷۵ یزدگردی- چاپخانه دت پرشاد

فتح الله مجتبابی- دایره المعارف بزرگ اسلامی- مدخل «آذر کیوان»- تهران- ۱۳۷۴

علی اصغر مصطفوی- ترفند پیغمبر سازان و دساتیر آسمانی (گزارش)- چاپ نخست نوروز- ۱۳۷۰- پخش انتشارات بامداد

سیدحسن حسینی آصف- مقاله دساتیر آسمانی، دین نامه جعلی زرتشتیان- فصلنامه هفت آسمان- شماره سی و سوم

کلید واژه ها

دین زرتشتی آفرینش انسان خدا طبیعت معاد کتاب دساتیر

کتاب اعتقادات فرق المسلمین و المشرکین

کتاب «اعتقادات فرق المسلمین و المشرکین» یکی دیگر از کتابهای امام فخرالدین رازی می باشد که به زبان عربی تألیف شده است. در پاورقی این کتاب توضیحاتی جامع و کامل راجع به مباحث موجود در کتاب آمده که توسط 'طه عبدالرئوف سعد - مصطفی الهواری' نوشته شده است و این قسمت به نام 'المرشد الامین الی اعتقادات فرق المسلمین و المشرکین' نام گرفته است. از آنجا که فخر رازی در بیان مطالب بسیار مختصر و موجز سخن گفته، این دو نویسنده سعی کرده اند تا توضیح بیشتری درباره مطالب و اعتقادات فرق بیاورند. فخر رازی درباره اعتقادات فرق تنها به عقیده کلی حاکم بر فرقه ها اشاره کرده است اما در قسمت المرشد الامین... درباره جزئیات عقیده آنها نیز سخن آمده است.

معرفی اجمالی نویسنده

امام فخرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضلالی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فراگرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراءالنهر سفر کرد.

ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراءالنهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سالهای پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود.

امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد - ضیاءالدین - شمس الدین. امام فخر در سالهای پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتابهایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر بن علی اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندان و خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختار بندی کتاب:

کتاب حاضر شامل ۱۰ باب به شرح ذیل می باشد:

- زندگی نامه امام فخر رازی

- پیدایش فرق

۱. باب اول: شرح فرقه های معتزله

ص: ۱۵۴۹

- فصل اول: اشتراکات سایر فرقه های معتزله

- فصل دوم: علت نامگذاری معتزله به این نام

- فصل سوم: فرقه های معتزله، رد اندیشه معتزله

۲. باب دوم: شرح فرقه خوارج، رد اندیشه خوارج، مقدمات فرقه رافضیه و زیدیه، زندگی نامه زید بن علی

۳. باب سوم: رافضی ها، کیسانیه

۴. باب چهارم: مشبهه (اهل تشبیه)، رد اندیشه اهل تشبیه

۵. باب پنجم: فرق کرامیه

۶. باب ششم: فرق جبریه

۷. باب هفتم: فرق مرجئیه، پیدایش مذهب صوفیه

۸. باب هشتم: احوال صوفیه، ذکر بعضی فرق اسلامی

۹. باب نهم: کسانی که تظاهر به اسلام می کردند ولی مسلمان نبودند.

۱۰. باب دهم: فرقه هایی که حقیقتاً و اسماً از دایره اسلام خارج بودند.

- فصل اول: شرح فرق یهود

- فصل دوم: شرح احوال نصرانی ها

- فصل سوم: فرق مجوس

- فصل چهارم: الثنویه (دوخدایی ها)

- فصل پنجم: الصبائیه

- فصل ششم: احوال فلاسفه

منابع

فخرالدین رازی - اعتقادات فرق المسلمین و المشرکین

کتاب دینی کتاب اعتقادات فرق المسلمین و المشرکین فخر رازی کتاب شناسی زندگینامه فرقه

الكشف عن المناهج الادله في عقائد الملّه

یکی دیگر از کتاب های ارزشمند ابن رشد که به زبان عربی و با موضوعی کلامی تألیف یافته است. مؤلف در این کتاب ابتدا شریعت را دو قسم کرده: ظاهر و مؤول و بر اساس این دو قسم به معرفی عقاید و ادله فرقه های مختلف معتقد به هر یک از این دو قسم می پردازد. وی طوایف متکلمین را چهار صنف می داند: باطنیه، حشویه، معتزله، اشعریه؛ که اعتقاد هر یک از آنها به خداوند با دیگری متفاوت است و برگرفته از برداشت ظاهری یا تأویلی آنها از الفاظ شرع است.

ص: ۱۵۵۰

ابن رشد در این کتاب سعی می کند تا به زعم خود عقیده ای که قصد شارع است را بنمایاند و علت رد عقیده هر یک از این چهار گروه را هم ذکر کند.

روش وی در این کتاب این است که عقیده هر یک از آنها را همراه با دلایلشان ذکر کرده سپس به روشی کلامی نظر آنها را رد می کند. در پایان کتاب هم از آنچه که تأویل آن در شرع جایز است سخن می گوید.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابو الولید محمد بن احمد بن رشد، معروف به ابن رشد، در سال ۵۲۰ هجری قمری/ ۱۱۲۶ میلادی در قرطبه یکی از مراکز اندیشه و علم در اسپانیا متولد شد. او در خانواده ای که سال ها مهد علم و فقاقت بود، پرورش یافت. پدر و جد پدری وی، هر دو منصب قاضی القضاة اندلس را به عهده داشتند. ابن رشد در جوانی به اکثر علوم زمان خود دست یافت و در ریاضیات، طبیعیات، نجوم، منطق، فلسفه و طب مهارت یافت. در سال ۵۴۸ هجری به دعوت 'عبد المؤمن' که در صدد تأسیس مدارس علمی بود، به مراکش رفت و در آن جا کتابی در طب عمومی، موسوم به 'الکلیات' نوشت.

آنچنان که مشهور است، ابن رشد بنا به توصیه 'ابن طفیل' در زمان ابو یعقوب (پسر و جانشین عبدالمؤمن) که مردی با فرهنگ و مطلع از فلسفه بود، به شرح آثار ارسطو پرداخت. معروف ترین کتاب وی، تفسیر او بر کتاب مابعدالطبیعه ارسطو است. در سال ۵۶۵ هجری قاضی 'اشبیلیه' شد و پس از دو سال، به قرطبه بازگشت و منصب قاضی القضاتی را بر عهده گرفت. پس از مرگ ابو یعقوب در سال ۵۸۰ هجری، پسرش ابو یوسف ملقب به 'المنصور' به جای او نشست. در آغاز، او ابن رشد را که دیگر مقامی بسیار ارجمند یافته بود، سخت مورد تکریم و احترام قرار داد؛ اما پس از ۱۰ سال بر اثر فشار افکار عمومی و یا به واسطه غرض ورزی های شخصی، ابن رشد مورد اتهام کفر و زندقه قرار گرفت و ناگهان از چشم خلیفه افتاد لذا فرمان داد کتاب هایش را بسوزانند. سپس او را با جمعی از اهل فلسفه و علم به قبیله یهودی نشینی در ۵۰ کیلومتری جنوب شرقی قرطبه موسوم به 'السیانه' تبعید کردند. البته ابن رشد پس از مدتی با شفاعت جمعی از بزرگان اشبیلیه مورد عفو خلیفه قرار گرفت و به مراکش فرا خوانده شد. ابن رشد در مراکش در صفر سال ۵۹۵ هجری قمری/ ۱۱۹۸ میلادی، در سن هفتاد و دو سالگی وفات یافت و بعد از سه ماه جسد او را به قرطبه بردند و در آنجا به خاک سپردند.

ص: ۱۵۵۱

ساختار بندی کتاب:

- مطالب فی ان الطوائف فی العقائد الشرعیه اربعه
- مبحث فی طریق الصوفیه
- مبحث فی طریق المعتزله
- مبحث فی الوجدانیه
- مبحث فی الصفات (صفه العلم، الحیاه، الاراده، الکلام)
- فی معرفه التنزیه
- القول فی الجبهه
- فی معرفه الافعال
- فی بعث الرسل
- فی القضاء و القدر
- فی الجور و العدل
- فی المعاد و احواله
- مبحث فیما یجوز تأویله فی الشرع و ما لایجوز.

منابع

ابوالولید محمد بن رشد - الکشف عن المناهج الادله فی عقائد المله

کلید واژه ها

کتاب الکشف عن المناهج الادله فی عقائد المله ابوالولید محمد بن رشد علم کلام استدلال عقل دین

نصیحت به فریب خوردگان باب و بها

این کتاب از آثار مرحوم شیخ محمد جواد بلاغی نجفی می باشد که به زبان عربی با عنوان 'نصایح الهدی الی من کان مسلماً

فصار بایا^۱ تألیف نموده اند و محمد بن محمود فانی شیرازی دهمدار با عنوان نصیحت به فریب خوردگان باب و بها ترجمه نموده است.

این کتاب نصیحت و اندرزهای مشفقانه ایست از یکی از دانشمندان بزرگ بی غرض، به فریب خوردگان مسلک باب و بها که اگر با روح انصاف و برکنار گذاردن عصبیت و هوای نفس در دلایل آن توجه نمایند، حق را از باطل تمیز داده و هیچ گونه شبهه در قلب آنها باقی نخواهد ماند. در حقیقت در این کتاب به برخی از مسائل اعتقادی باییت و بهائیت اشاره کرده و پاسخ هر یک را جداگانه داده است. و در رابطه با وجود و مقام امام زمان (عج) به این دو فرقه مطالب روشنی بیان شده. مقدمه کتاب نیز به قلم حسین موسوی خادمی نوشته شده و این کتاب در برتری دین اسلام بر باییت و بهائیت نگاشته شده است.

ص: ۱۵۵۲

شیخ محمد جواد بلاغی فرزند شیخ حسن بن شیخ طالب... بلاغی نجفی، از علمای مشهور و فقیه اصولی، حکیم و محدث و از مجاهدین شیعه در قرن اخیر است. او در سال ۱۲۸۲ ه ق در نجف اشرف متولد شد. مقدمات علوم را نزد علمای آنجا فرا گرفت و آنگاه در سال ۱۳۹۶ ق به کاظمین رفت، در آنجا با دختر سید موسی جزائری کاظمی ازدواج کرد. مجدداً سال ۱۳۱۲ ق به نجف برگشت. اساتید او عبارت بودند از حاج آقا رضا همدانی، آخوند ملامحمد کاظم خراسانی، سیدمحمد هندی، شیخ محمد طه نجف. علوم عقلی را نیز در محضر میرزا علامه برغانی حائری و میرزا علی نقی برغانی حائری، تحصیل کرد. بلاغی سال ۱۳۲۶ ق به سامرا هجرت کرد و شاگرد میرزا محمد تقی شیرازی شد و ده سال آنجا کسب فیض کرد. چندین کتاب و رساله در آنجا تألیف و بعد در کاظمین ساکن شد. او در کنار استادش میرزای شیرازی با انگلیسی ها و استعمار و اشغال عراق، مبارزه کرد و بعد از دو سال به نجف (وطن خود) برگشت و در آنجا به تدریس و فتوی و تألیف و تصنیف مشغول شد. شیخ بلاغی در مدت اقامتش در کاظمین، توانست با تلاش زیاد با فضلالی یهودی و نصرانی در بغداد دوستی و ارتباط برقرار کند و زبان عبری و ارمنی و انگلیسی و ادبیات آنها را بیاموزد و اطلاعات عمیقی از کتب آنها و مذاهبشان به دست آورد. از این رو، این عالم بزرگ، از معدود علمای معاصر اسلامی است که توانست در مقابل مسیحیان و یهودیان و مادیون و هجوم فرهنگی غرب و تبلیغات آنها، مقاومت کند و با قلم و زبان به رد شبهات آنان پردازد و در نهایت توانست مجموعه ای از مباحث و احتجاجات علمی خود در رد یهود و نصارا فراهم، ولی از ذکر نام خودش بر مولفانش ابا داشت. او مولفات نفیسی دارد که هر کدام در نوع خود کم نظیر و از مفاخر کتب شیعه است. شیخ جواد بلاغی سال ۱۳۵۲ ق، در سن ۷۰ سالگی رحلت نمود و در حجره سوم جنوب غربی صحن حضرت امیرالمومنین (ع)، در نجف اشرف مدفون است.

مطالب این کتاب شامل نصیحت ها و اندرزها و پاسخ هایی به مسائل اعتقادی بابت و بهائیت است، که عنوان بندی مشخصی ندارند.

منابع

محمد جواد بلاغی - نصیحت به فریب خوردگان باب و بها

کلید واژه ها

کتاب نصیحت به فریب خوردگان باب و بها محمد جواد بلاغی نجفی اسلام بهائیت تشیع شبهه

راویان حدیث براءت

یکی از مواردی که شاعر مالکی از مناقب مولای ما امیر المومنین علیه السلام در شعرش به آن اشاره کرده حدیث سوره براءت و ابلاغ آن است گوید:

و أرسله عنه الرسول مبلغاً *** و خص بهذا الأمر تخصيص مفرد

و قال هل التبليغ عنى ينبغى *** لمن ليس من بيتى من القوم فاقتدى

ترجمه: «و ارسال کرد آنرا از او پیامبر در حالیکه مبلغ و رساننده باشد و اختصاص باین امر پیدا کرد تخصیصیکه ویژه او بود فقط. و فرمود: آیا تبلیغ از طرف من سزاوار است برای کسیکه از این مردم از خاندان من نیست پس پیروی کن». و این: چنین بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله ابو بکر را فرستاد برای مکه که آیاتی از اول سوره براءت را برای مردم مکه بخواند، پس جبرئیل از نزد خدای عزیز آمد و گفت: هرگز اداء نمیکند از تو مگر خودت یا مردی از تو، پس رسول خدا صلی الله علیه و آله علی علیه السلام را فرستاد با شتر و ناقه غضباء یا (جد عاء) در پی ابو بکر و فرمود: او را دریاب و هر کجا باو رسیدی نامه را از او بگیر و برو بسوی مکه و بر آنها قرائت کن، پس علی علیه السلام در عرج یا در الخلیفه یا در ضجنان یا جحفه باو رسید و نامه را از او گرفت و حج کرد و تبلیغ نمود و اذان گفت (یا اعلان کرد). این خبر تاریخی را بسیاری از امامان و حافظین حدیث براه های متعدد و زیاد صحیحی که کمتر آن امکان تواتر و قطعیت پیش جمعی از برادران تسنن دارد نقل کرده اند و برای تو است امت و گروه بسیاریکه آنرا نقل کرده اند:

- ۱- ابو محمد اسماعیل سدی کوفی، فوت شده در سال ۱۲۸.
- ۲- ابو محمد عبد الملک بن هشام بصری، فوت شده در سال ۲۱۸.
- ۳- ابو عبد الله محمد بن سعد زهری، فوت شده در سال ۲۳۰.
- ۴- حافظ ابو بکر بن ابی شیبه عیسی کوفی، فوت شده در سال ۲۳۹.
- ۵- حافظ ابو الحسن ابن شیبه عبسی کوفی، فوت شده در سال ۲۳۹.
- ۶- امام حنبلی ها احمد بن حنبل شیبانی، فوت شده در سال ۲۴۱.
- ۷- حافظ ابو محمد عبد الله دارمی صاحب سنن، فوت شده در سال ۲۵۵.
- ۸- حافظ ابو عبد الله بن ماجه قزوینی صاحب سنن، فوت شده در سال ۲۷۳.
- ۹- حافظ ابو عیسی ترمذی صاحب صحیح، فوت شده ۲۷۹.
- ۱۰- حافظ ابو بکر احمد بن ابی عاصم شیبانی، فوت شده ۲۸۷.
- ۱۱- حافظ ابو عبد الرحمن احمد نسائی صاحب سنن، فوت شده ۳۰۳.
- ۱۲- حافظ ابو جعفر محمد بن جریر طبری، فوت شده ۳۱۰.
- ۱۳- حافظ ابو بکر محمد بن اسحاق بن خزیمه نیشابوری فوت شده ۳۱۱.
- ۱۴- حافظ ابو عوانه یعقوب نیشابوری صاحب مصابیح، فوت شده ۳۱۶.
- ۱۵- حافظ ابو القاسم عبد الله بغوی صاحب مصابیح، فوت شده ۳۱۷.
- ۱۶- حافظ عبد الرحمن ابن ابی حاتم تمیمی، فوت شده ۳۱۷.
- ۱۷- حافظ ابو حاتم محمد بن حبان تمیمی، فوت شده ۳۵۴.
- ۱۸- حافظ ابو القاسم سلیمان بن احمد طبرانی، فوت شده ۳۶۰.
- ۱۹- حافظ ابو الشیخ، فوت شده ۳۶۹.
- ۲۰- حافظ علی بن عمر دارقطنی، فوت شده ۳۸۵.

- ۲۱- حافظ ابو عبد الله حاکم نیشابوری صاحب مستدرک، فوت شده ۴۰۵.
- ۲۲- حافظ ابو بکر بن مردویه اصبهانی، فوت شده ۴۱۶.
- ۲۳- حافظ ابو نعیم احمد اصفهانی صاحب حلیه، فوت شده ۴۳۰.
- ۲۴- حافظ ابو بکر احمد بن حسین بیهقی صاحب سنن، فوت شده ۴۵۸.
- ۲۵- فقیه ابو الحسن علی بن مغازلی شافعی، فوت شده ۴۸۳.
- ۲۶- حافظ ابو محمد حسین بغوی شافعی، فوت شده ۵۱۶.
- ۲۷- حافظ نجم الدین ابو حفص نسفی سمرقندی حنفی، فوت شده ۵۳۷.
- ۲۸- حافظ ابو القاسم جار الله زمخشری شافعی، فوت شده ۵۳۸.
- ۲۹- ابو عبد الله یحی قرطبی صاحب تفسیر کبیر، فوت شده ۵۶۷.
- ۳۰- حافظ ابو الموید موفق بن احمد خوارزمی حنفی، فوت شده ۶۵۸.
- ۳۱- حافظ ابو القاسم بن عساکر دمشقی شافعی، فوت شده ۵۷۱.
- ۳۲- ابو القاسم عبد الرحمن خثعمی سهیلی اندلسی، فوت شده ۵۸۱.
- ۳۳- ابو عبد الله محمد بن عمر فخر رازی شافعی، فوت شده ۶۰۶.
- ۳۴- ابو السعادات بن اثیر شیبانی شافعی، فوت شده ۶۰۶.
- ۳۵- حافظ ابو الحسن علی بن اثیر شیبانی، فوت شده ۶۳۰.
- ۳۶- ابو عبد الله ضیاء الدین محمد مقدسی حنبلی، فوت شده ۶۴۳.
- ۳۷- ابو سالم محمد بن طلحه قرشی نصیبی شافعی، فوت شده ۶۵۲.
- ۳۸- ابو المظفر یوسف سبط حافظ ابن جوزی حنفی، فوت شده ۶۵۵.
- ۳۹- عز الدین ابن ابی الحدید معتزلی، فوت شده ۶۵۵.
- ۴۰- حافظ ابو عبد الله گنجی شافعی، فوت شده ۶۵۸.

۴۱- قاضی ناصر الدین ابو الخیر بیضاوی شافعی، فوت شده ۶۸۵.

ص: ۱۵۵۶

- ۴۲- حافظ ابو العباس محب الدين طبرى شافعى، فوت شده ۶۹۴.
- ۴۳- شيخ الاسلام ابو اسحاق ابراهيم حموى، فوت شده ۷۲۲.
- ۴۴- ولى الدين محمد خطيب عمرى تبريزى صاحب مشكاه المصابيح، فوت شده ۷۳۷.
- ۴۵- علاء الدين على بن محمد خازن صاحب تفسير، فوت شده ۷۴۱.
- ۴۶- اثير الدين ابو حبان اندلسى صاحب تفسير، فوت شده ۷۴۵.
- ۴۷- حافظ شمس الدين محمد ذهبى شافعى، فوت شده ۷۴۸.
- ۴۸- نظام الدين حسن نيشابورى صاحب تفسير، فوت شده ...
- ۴۹- حافظ عماد الدين اسماعيل بن كثير دمشقى شافعى فوت شده ۷۷۴.
- ۵۰- حافظ ابو الحسن على بن ابى بكر هيثمى شافعى، فوت شده ۸۰۷.
- ۵۱- تقى الدين احمد بن على مقريزى حنفى، فوت شده ۸۴۵.
- ۵۲- حافظ ابو الفضل بن حجر احمد عسقلانى شافعى، فوت شده ۸۵۲.
- ۵۳- نور الدين على بن محمد بن صباغ مكى مالكى، فوت شده ۸۵۵.
- ۵۴- بدر الدين محمود بن احمد عينى حنفى، فوت شده ۸۵۵.
- ۵۵- شمس الدين محمد بن عبد الرحمن سخاوى ساكن حرمين فوت شده ۹۰۲.
- ۵۶- حافظ جلال الدين عبد الرحمن سيوطى شافعى، فوت شده ۹۱۱.
- ۵۷- حافظ ابو العباس احمد قسطلانى شافعى، فوت شده ۹۲۳.
- ۵۸- حافظ ابو محمد عبد الرحمن بن ربيع شيبانى شافعى فوت شده ۹۴۴.
- ۵۹- مورخ ديار بكرى صاحب تاريخ (الخميس) فوت شده ۹۶۶/۸۲.
- ۶۰- حافظ شهاب الدين احمد بن حجر هيثمى شافعى، فوت شده ۹۷۴.
- ۶۱- متقى على بن حسام الدين قرشى هندى، ساكن مكه، فوت شده ۹۷۵.

۶۲- حافظ زين الدين عبد الروف مناوى شافعى، فوت شده ۱۰۳۱.

ص: ۱۵۵۷

۶۳- فقیه شیخ بن عبد الله عید روس حسینی، یمنی، فوت شده ۱۰۴۱.

۶۴- شیخ احمد بن با کثیر مکی شافعی صاحب وسیله، فوت شده ۱۰۴۷.

۶۵- ابو عبد الله محمد زرقانی مصری مالکی، فوت شده ۱۱۲۲.

۶۶- میرزا محمد بدخشی صاحب مفتاح النجا، فوت شده

۶۷- سید محمد بن اسماعیل صنعانی حسینی، فوت شده ۱۱۸۲.

۶۸- ابو العرفان شیخ محمد صبان شافعی صاحب اسعاف، فوت شده ۱۲۰۶.

۶۹- قاضی محمد بن علی شوکانی صنعانی، فوت شده ۱۲۵۰.

۷۰- ابو الثناء شهاب الدین سید محمود آلوسی شافعی، فوت شده ۱۲۷۰.

۷۱- شیخ سلیمان بن ابراهیم قندوزی حسینی، حنفی، فوت شده ۱۲۹۳.

۷۲- سید احمد زینی دحلال مکی شافعی، فوت شده ۱۳۰۴.

۷۳- سید مومن شبلنجی مولف (نور الابصار)

اسانید و مدارک این اعلام منتهی میشود در شاهکاری اعلان براءت و تبلیغ آن را به جمعی از صحابه اول که از ایشان:

۱- امیر المومنین علی علیه السلام رضی الله عنه از طریق زید بن یثیع گوید: چون ده آیه از براءت بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد ابو بکر را طلبید تا آنها را بر مردم مکه بخواند سپس مرا خواند و بمن فرمود: برو هر کجا برخوردی بادی بکر نامه را از او بگیر و برو با آن بمکه و آنرا بر مردم مکه قرائت کن، پس من حرکت کردم و در جحفه ابی بکر را دیدم و نامه را از او گرفتم و ابو بکر ... برگشت و گفت: ای رسول خدا درباره من آیه ای نازل شده، فرمود: نه و لیکن جبرئیل آمد نزد من و گفت: هرگز نباید برساند از طرف تو مگر خودت یا مردی از تو.

صورت دیگر: فرمود: سوره براءت نازل شد پس رسول خدا صلی الله علیه و آله ابو بکر را فرستاد سپس علی (ع) را فرستاد پس نامه را از ابو بکر گرفت و چون برگشت گفت: آیا درباره من چیزی نازل شده، فرمود: نه و لیکن من مامور شدم که یا خودم آنرا تبلیغ کنم یا مردی از خاندانم پس علی علیه السلام رفت بسوی مکه و در میان ایشان (با ربیع) ایستاد. (و آیات مذکوره را برایشان قرائت نمود).

صورت سوم از زید: به درستی که رسول خدا صلی الله علیه و آله ابو بکر را با سوره براءت فرستاد بسوی اهل مکه پس از آن عقب او علی (ع) را فرستاد و باو گفت: نامه را بگیر و برو بسوی مردم مکه، گوید: پس علی (ع) ابو بکر را دیده و نامه را از او گرفت و ابو بکر برگشت در حالیکه غمگین و محزون بود و برسول خدا صلی الله علیه و آله، گفت آیا درباره من آیه ای نازل شده، فرمود: نه، جز اینکه مامور شدم که آنرا خودم ابلاغ کنم یا مردی از خاندان و اهل بیتم برساند. خصائص نسائی ص ۲، الاموال ابی عیید ص ۱۶۵.

صورت چهارم: از امیر المؤمنین علی علیه السلام از طریق حنش بلفظ و عبارت یاد شده اول از الفاظ زید بن یثیع کلمه بکلمه.

صورت پنجم از حنش از امیر المؤمنین: گوید: بدرستیکه پیامبر صلی الله علیه و آله هنگامیکه او را فرستاد با سوره براءت، گفت: ای پیامبر خدا من سخن گو و خطیب نیستم، فرمود: چاره نیست از اینکه یا من خودم بروم یا تو با آنها بروی، گفت: پس اگر چاره ای نیست من بزودی میروم، فرمود: برو که خدا زیانت را ثابت و قلبت را هدایت میکند، گفت: پس از آن دستش را بر دهانش گذارد.

صورت ششم از ابی صالح از امیر المؤمنین: فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله ابو بکر را فرستاد با سوره براءت بسوی مردم مکه و او را برای موسم حج فرستاد پس از آن مرا در پس او فرستاد پس من باو رسیده و آنرا از او گرفتم، پس ابو بکر گفت: چیست مرا فرمود: تو رفیق غار منی و صاحب منی بر حوض جز اینکه نباید تبلیغ کند از من غیر من یا مردی از من، طبری آنرا نقل کرده چنانچه در فتح الباری ابن حجر عسقلانی ج ۸ ص ۲۵۶.

۲- ابوبکر بن ابی قحافه گوید: به درستی که پیامبر صلی الله علیه و آله مرا با سوره براءت بسوی مردم مکه فرستاد که بعد از امسال مشرکی نباید حج کند و برهنه ای نباید طواف خانه نماید و داخل بهشت نمیشود مگر شخص مسلمان، کسیکه میان او و رسول خدا پیمانست آنرا تاخیر اندازد تا مدتش سپری شود و خدا و پیامبر از مشرکین بیزارند پس سه روز (یا سه میل) راه رفت سپس بعلی علیه السلام فرمود: خود را بابی بکر برسان و او را برگردان بسوی من و براءت را تو ابلاغ کن، گفت: پس علی (ع) بفرمان رسول خدا عمل کرد و چون ابو بکر وارد شد بر پیامبر گریست و گفت: ای رسول خدا درباره من چیزی آمده، فرمود: نیامده درباره تو مگر خیر و لیکن مامور شدم که ابلاغ نکنند آنرا مگر من یا مردی از من.

۳- ابن عباس گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله ابو بکر را بفرستاد پس همانطور که ابو بکر در بعضی از راه بود که شنید صدای شتر قصواء رسول خدا را پس ابو بکر با ترس بیرون آمد بگمان آنکه او رسول خدا صلی الله علیه و آله است پس ناگاه دید علی رضی الله عنه است پس نامه رسول خدا را باو داد و بعلی (ع) گفت که آن سخنان را اعلان کند (پس بدرستیکه شایسته نیست که تبلیغ کند از من مگر مردی از اهل من پس اتفاق کردند) پس با هم رفتند پس علی علیه السلام در ایام تشریق (۱۰-۱۱-۱۲ ذی حجه) ایستاد و فریاد میکرد که ذمه خدا و پیامبر او بیزار است از هر مشرکی

ص: ۱۵۶۰

صورت دیگری از لفظ ابن عباس: گوید: که رسول خدا صلی الله علیه و آله ابو بکر را فرستاد بسوره براءت پس از آن علی (ع) را در پی او روانه کرد و گرفت از او سوره را پس ابو بکر گفت: ای رسول خدا درباره من چیزی رسید، فرمود نه تو یار منی در غار و بر حوض، ولی نباید به برساند از من مگر خودم یا علی (ع).....

حدیث دیگری از ابن عباس؛ گوید: در حدیث طولانی که در آن جمله ای از فضائل امیر المومنین علیه السلام ذکر شده از مناقبیکه مورد قبول همه امت است اینستکه: رسول خدا صلی الله علیه و آله فلانی را با سوره توبه فرستاد پس از آن علی علیه السلام را پشت سر او فرستاد پس آنرا از او گرفت و فرمود: نباید به برد آنرا مگر مردیکه از من و من از اویم. و این حدیث ابن عباس را بسیاری از امامان و حافظین حدیث در مسانیدشان با اسناد صحیحیکه تمام روایانش مورد اعتماد و مصر بصحت و روایانش موثق هستند نقل کرده اند و ما آنرا در جزء اول (عربی) ص ۴۹، ۵۱ یاد نموده و گذشت بحث در اطراف آن در جزء سوم ص ۱۹۵، ۲۱۷.

حدیث دیگر از ابن عباس؛ ابن عساکر باسنادش از طریق حافظ عبد الرزاق از ابن عباس نقل کرده گوید: من با عمر بن خطاب در برخی از کوچه های مدینه راه میرفتیم پس عمر گفت: ای پسر عباس گمان میکنم که مردم کوچک یا ناچیز گرفتند صاحب شما (علی (ع)) را که او را متولی امور شما نکردند پس گفتم: قسم بخدا که رسول خدا صلی الله علیه و آله او را ناچیز و کوچک نگرفت وقتیکه او را برگزید برای سوره براءت که بر اهل مکه بخواند، پس عمر بمن گفت: سخن راست را تو گفتی قسم بخدا که شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله میفرمود: بعلی بن ابیطالب (ع) «من احبک احبنی و من احبنی احب الله و من احب الله ادخله الجنة مدلا؛ کسی که تو را دوست دارد مرا دوست داشته و کسیکه مرا دوست دارد خدا را دوست داشته و کسی که خدا را دوست دارد او را نوازش شده وارد بهشت نماید».

۴- جابر بن عبد الله انصاری گوید: بد رستیکه پیامبر صلی الله علیه و آله وقتی که از عمره جعرانه برگشت ابو بکر را برای حج فرستاد پس ما با او آمدیم تا آنکه بودیم ما بعرج آماده شد برای نماز صبح و چون ایستاد برای تکبیر گفتن صدای ضجه شنید از پشت سرش پس تکبیر نگفت و گفت این صدای شتر جدعاء رسول خدا است هر آینه برای رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره حج بدا و تبدیل رائی واقع شده پس شاید که رسول خدا صلی الله علیه و آله باشد پس با او نماز میگذاریم پس ناگاه دید علی رضی الله عنه است بر ناقه آنحضرت پس ابو بکر باو گفت شما فرماندار و امیر هستید یا قاصد و پیام آور، فرمود: نه بلکه رسولم مرا رسول خدا صلی الله علیه و آله فرستاد بسوره براءت که در مواقف حج آنرا بر مردم قرائت کنم، پس ما وارد مکه شدیم پس چون یکروز پیش از ترویبه بود ابو بکر برخاست و برای مردم خطبه ای خواند و مناسک حج برای آنها گفت تا آنکه فارغ شد علی علیه السلام برخاست پس سوره براءت را بر مردم خواند تا پایان آن سپس با او بیرون رفتیم تا آنکه روز عرفه شد ابو بکر برخاست و برای مردم خطبه خواند و از مناسک حج برای آنها حدیث کرد تا فارغ شد علی رضی الله عنه برخاست و بر مردم سوره براءت را خواند تا تمام کرد پس چون گروه اول حرکت کردند ابو بکر برخاست و خطبه خواند و بیان کرد چگونه کوچ کنند یا چطور (در منی) سنگ بیاندازند و مناسک شان را بایشان آموخت و چون خلاص شد علی رضی الله عنه برخاست و سوره براءت را بر مردم خواند تا پایان آن. دارمی آنرا نقل کرده در سننش ج ۲ ص ۶۷، و نسائی در خصایص ص ۲۰، و ابن خزیمه نقل کرده و آنرا صحیح دانسته و ابن حبان از طریق ابن جریج و طبری و محب الدین طبری در الریاض النضره ج ۲ ص ۱۷۳، از طریق ابی حاتم و نسائی و دیده میشود در تیسیر الوصول ج ۱ ص ۱۳۳، تفسیر قرطبی ج ۸ ص ۶۷، المواهب اللدنیه قسطلانی، شرح المواهب زرقانی ج ۳ ص ۹۱، تاریخ الخمیس ج ۲ ص ۱۴۱، سیره زینی دحلان ج ۲ ص ۳۶۵، تفسیر آلوسی روح المعانی ج ۳ ص ۲۶۸، تفسیر المنارج ۱۰ ص ۱۵۶ نقل از پنج حافظ یاد شده از دارمی تا محب الدین طبری.

الغدیر، ج ۶، ص: ۴۷۶

ترجمه الغدیر، ج ۱۲، ص: ۲۷۸

تاریخ ابن عساکر- الطبعة المحققة-: رقم ۸۹۰

زوائد المسند: ص ۳۵۳ ح ۱۴۶

کنز العمال: ۲/ ۴۲۲ ح ۴۴۰۰

جامع البیان: مج ۶/ ج ۱۰/ ۶۴

مسند أحمد: ۱/ ۲۴۳ ح ۱۲۹۹

مختصر تاریخ دمشق: ۲۰/ ۶۸

الدرّ المنثور: ۴/ ۱۲۲

کلید واژه ها

کتابهای اهل سنت ویژه حضرت مهدی عجل الله

در فرهنگ پهناور اسلامی، مسئله ای وجود دارد، که بسیار شایان توجه است. آن مسئله این است که عالمان اهل سنت، به این اندازه، درباره مهدی (ع)، بسنده نکرده اند که در کتابهای گوناگون خود، احادیث مربوط به مهدی را بیاورند، و اسناد آن احادیث را ضبط کنند، و مسائل و سخنانی در این باره بنگارند، و فصلهایی چند در این موضوع بنویسند، و چامه ها و چکامه هایی در مناقب مهدی، و آرزوی دولت او، توسل به ذیل عنایات او بسرایند، و حتی عارفان ایشان به خصوصیات چند از «امر مهدی» اشاره کنند، و پیشگوییهایی درباره ظهور او ابراز دارند، عالمان اهل سنت، به این امور بسنده نکرده اند، بلکه همانند عالمان شیعه- کتابهایی چند، خاص مهدی و ویژه احوال او، تالیف کرده اند. و اگر کسی از میان آنان درباره مهدی و احادیث مهدی، نظر مخالف داده است، این مخالفت را، مخالفت با سنت و حدیث و تعالیم پیامبر دانسته اند، و این نادرست گویی را برنتابیده اند، و در رد او کتاب نوشته اند، و صحبت احادیث مربوط به مهدی، و صحت امر مهدی را، اثبات کرده اند.

ص: ۱۵۶۳

این مسئله در فرهنگ، و در تاریخ تالیفات مسلمین، بسیار جالب توجه است، و بسیار مهم است، و هم برای شیعه، و هم برای خود اهل سنت. وسعت دامنه این تالیفات قطعیت امر مهدی (ع) را در اسلام، به خوبی می رساند. و نیز می فهماند که مهدی، همان امامی است که با آن همه نشانه ها در خودش، و آن همه علامات و علائم پیش از ظهور، و مقارن ظهور، و پس از ظهورش، مشخص و معین شده است. اکنون شماری از این کتابها را در زیر می آوریم:

اینک ۲۰ کتاب از آنها:

- ۱- أخبار المهدی: حماد بن یعقوب.
- ۲- الإذاعة، لما كان و يكون بين يدي الساعة: ابوالطيب بن ابي احمد الحسيني
- ۳- البرهان فيما جاء في صاحب الزمان: علي متقي هندی (صاحب «كنز العمال»)
- ۴- البيان في أخبار صاحب الزمان: حافظ گنجی شافعی.
- ۵- البيان في أخبار صاحب الزمان: محمود بن محمد نوافلی
- ۶- تحديق النظر في أخبار الإمام المنتظر: محمد بن عبدالعزيز بن مانع (از علمای نجد - قرن چهاردهم).
- ۷- تلخيص البيان، في علامات مهدی آخر الزمان: ابن کمال پاشای حنفی.
- ۸- التوضيح في تواتر ماجاء في المنتظر و الدجال و المسيح: قاضي محمد شرکاني.
- ۹- الرد على من حکم و قضی، أن المهدی الموعود جاء و مضى: ملاعلی قاری حنفی.
- ۱۰- العرف الوردی، في شرح القطر الشهدي، في أوصاف المهدی: محمد بن احمد حسینی بلیسی.
- ۱۱- عقد الدرر، في أخبار المهدی المنتظر: يوسف بن يحيى مقدسی سلمی.
- ۱۲- علامات المهدی: حافظ جلال الدین سیوطی.
- ۱۳- فوائد الفكر، في المهدی المنتظر: شيخ مرعی بن يوسف کرمی مقدسی.

- ۱۴- القطر الشهدي، في أوصاف المهدي (منظوم): شهاب الدين احمد حلواني.
- ۱۵- القول المختصر، في علامات المهدي المنتظر: ابن حجر هيثمي مكي.
- ۱۶- القول المختصر، في علامات المهدي المنتظر: جمال الدين مقدسي.
- ۱۷- المهدي: شمس الدين، ايم قيم الجوزيه.
- ۱۸- النجم الثاقب، في بيان أن المهدي من أولاد علي بن أبي طالب.
- ۱۹- نعت المهدي: حافظ ابونعيم اصفهاني
- ۲۰- الهدايه الندايه، للأمه المحمديه في فضل الذات المهديه: شيخ مصطفى بكرى.

منابع

محمدرضا حكيمي - نان و كتاب - صفحه ۱۰۲-۱۰۳

كليد واژه ها

اسلام مهدويت تسنن امام مهدي (عج) كتب اسلامي

اسامي تعدادي از كتابهاي اهداشده به كتابخانه امام علي عليه السلام

صاحب الغدير، علامه اميني همواره در صدد بود تا با مراکز مهم علمي عالم، از جمله كتابخانه هاي مائه ور جهان در تماس باشد، تا هر نسخه اي را ندارند از آنجاها بخوانند و در برابر، نسخه هايي به آنان بدهند، تا بدین سان، دامنه ي علم معرفت و ذخاير اسلامي بيشتتر بگسترد و جهان تشيع بخصوص، با همه ي آفاق معرفت و مخازن علم مردمان جهان پيوستگي بيشتري پيدا کند.

این آرمان پاک و والا، با تأسیس کتابخانه ی امیرالمؤمنین، تا حدی عملی گشت، زیرا پس از تأسیس، برخی از مجامع علمی و مؤلفان و ناشران و ارباب مطبوعات کشورهای گوناگون کارها و آثار خود را به کتابخانه ی مولی (ع) اهدا می کردند. در اینجا پاره ای از مجلات و مطبوعاتی که به کتابخانه اهدا شده است ذکر می کنیم:

الارشاد کشمیر

افکار شیعه (به زبان فرانسه) پاریس

پیام عمل لاهور

الترييه الاسلاميه بغداد

التوحيد حله

الثقافه الاسلاميه بغداد

ثقافه الهند هند

الجامعه الاسلاميه حلب

جهان يزشكى تهران

حضارها لاسلام دمشق

الدراسات الادبيه بيروت

رساله المعلم عمان

سخن تهران

شيراز حيدرآباد دكن

صوت المبلغين كربلا

الفجر الجديد بغداد

فيحاء حله

مجله المجمع العلمى العراقى بغداد

مجله المجمع العلمى العربى دمشق

مجله المكتبه العربيه قاهره

مجله ى موسيقى تهران

المنار بصره

المنتظر پاكستان

نامه ی آستان قدس مشهد

النهج صور (لبنان)

الواعظ لکهنو

الوطن بغداد

هلال کراچی

یغما تهران

کتابخانه ی مولی نیز، به مجامع علمی و کتابخانه های جهان، هدایایی می فرستاد از جمله به این کتابخانه ها:

کتابخانه ی ابوالکلام آزاد علیگره

کتابخانه ی امانه العاصمه عمان

کتابخانه ی بایزید استانبول

کتابخانه ی بریل لیدن

کتابخانه ی عمومی خدابخش پتنه-هند

کتابخانه ی دانشگاه عثمانی حیدرآباد دکن

کتابخانه ی ظاهریه دمشق

کتابخانه ی فاتح استامبول

کتابخانه ی مدرسهالواعظین لکهنو

...و

در ذیل این بحث دو نکته را باید یاد کرد:

۱- علامه ی امینی، مقداری نسخه ی نفیس خطی، از خانواده های شیعه متدین ایرانی گرفت. به عبارت درست تر، دارندگان این نسخه ها، از سر ارادت به کتابخانه ی مولی -علیه السلام- و به مرکز دینی و علمی و مذهبی خویش، نجف اشرف، این نسخه ها را به دست امین «امینی» دادند و او آنها را در یکی از مهم ترین کتابخانه های امروز شیعه، «مکتبه الامام امیرالمؤمنین

العامة»، ضبط کرد. و بدینگونه آنها را در دسترس محققان جای داد. پیداست که در بیشتر موارد، اگر این نسخه ها به دست او داده نمی شد، به دیگران اعتماد نمی کردند و نمی دادند. و قهرا چنانکه باید مورد استفاده قرار نمی گرفت و به اهلش نمی رسید. و روزی به ثمن بخش به رهگذری یا انحصارطلبی، یا سودجویی - مسلمان یا غیر مسلمان - فروخته می شد و معلوم نبود به کجا می افتاد.

ص: ۱۵۶۶

در اینجا باید این مطلب را بیفزاییم که به وسیله علامه امینی، صدها نسخه ی خطی نفیس و مآخذ علمی و اسلامی مهم دیگر، از گوشه و کنار جهان - غیر از ایران - گردآوری شد. و از این میان مقدار قابل توجهی، نسخه هایی است که او به دست خود استنساخ و رونویسی کرد، که کمتر کسی توانست، حتی با خرجهای گزاف و هزینه های دولتی و ... چنین موفقیتی حاصل کند و چنین خدمتی را به عالمان و محققان به انجام برساند.

بدین گونه می بینیم که به همت او مقدراری از این نسخه ها و مآخذ، در یک مرکز علمی و دینی فراهم آمد، و نه تنها در دسترس محققان مسلمان، بلکه در دسترس هر محقق، از هر جای و هر مذهب، قرار گرفت، زیرا روزی که فهرست این کتابها و نسخه ها منتشر شود و همگان از آنها اطلاع یابند، هر کس هر نسخه ای و کتابی بخواهد، دفتر مرکزی کتابخانه، فیلم او را برای او ارسال خواهد داشت. چنانکه تا کنون نیز در موارد بسیاری چنین شده است.

۲- علامه ی امینی، این کتابخانه ی عظیم و گران سنگ را وقف آستان قدس رضوی کرد. از این روی، این کتابخانه اکنون یکی از ثروتهای ملی و معنوی ایران است در نجف و مایه ی سرافرازی ملت ایران است در یکی از مهم ترین مراکز علمی و دینی اسلام.

منابع

حماسه غدیر، محمدرضا حکیمی، صفحه ۳۱۶-۳۲۰

کلید واژه ها

نگاهی به رسائل اخوان الصفا، یکی از منابع اسماعیلیان

بی گمان پیشرفت، تدوین و گسترش اندیشه های اسماعیلی و شکل گیری مکتبی فراگیر برای این شاخه بزرگ از شیعه به گونه ای که بتواند نظام جهانشناختی و سامانه فقهی مشخصی را فراروی نهاد وامدار تلاش اندیشورانی برجسته همانند ابوحاتم رازی، ابو عبدالله نسفی (نخشی)، قاضی نعمان، ابویعقوب سجستانی، حمیدالدین کرمانی، مویدالدین شیرازی، ناصر خسرو و کسانی از این دست است. پیش از این دانشوران باید از کیالی و همچنین مجموعه ای که خود را اخوان الصفا نامیدند و بخشی از بنیادهای اندیشه اسماعیلی را فراهم ساختند یاد کرد.

ص: ۱۵۶۷

برای کسانی که در فلسفه به طور عموماً و در فلسفه اسماعیلی به طور خاص مطالعه می کنند نام رسائل اخوان الصفا نامی آشناست. این رسائل مجموعه ای فراهم آمده از پنجاه و دو رساله است که موضوعهای مختلفی از دانشهای آن روزگار را در برمی گیرد و یکی از منتهای مرجع در فلسفه اسماعیلی بشمار می رود. در این باره که اخوان الصفا چه کسانی بودند و مولف این رسائل کیست اختلاف نظرهای فراوانی رخ نموده و فرضیه های متفاوتی مطرح شده است.

- یکی از قدیمترین گزارشها در این باره روایتی است که از ابوحنیف توحیدی (د. ۴۱۴ق. / ۱۰۲۳م.) نقل می شود و وی در آن، رسائل را به چهار تن یعنی ابوسلیمان محمد بن معشر بستی معروف به مقدسی، ابواحمد نهرجوری، ابوالحسن علی بن هارون زنجانی و عوفی نسبت می دهد. این گزارش با اندک تفاوتی مورد توجه منابع دوره های پسین نیز قرار گرفته است.

- گزارش دیگری که منابع اسماعیلی بدان تمایل نشان می دهند این است که اصل رسائل را عبدالله اکبر یعنی عبدالله بن محمد بن اسماعیل به حدود اربعه، حرم (چهار داعی ویژه که همراه و رازدار اویند.) خود املا کرده و بدین ترتیب این رسائل فراهم آمده است. این نظریه، محدود بودن شمار رسائل را به عدد ۵۲ و همخوانی آن با تعداد رکعات نمازها- با احتساب تیره به دو رکعت- که در دعائم الاسلام بر آنها تأکید شده و همچنین برابری عدد ۵۲ با نام محمد بن اسماعیل در حساب ابجد را گواه خود می گیرد.

- در گزارشهایی دیگر از منابع اسماعیلی همین روایت مورد توجه قرار گرفته است، با این تفاوت که در آنها به جای عبدالله اکبر از احمد بن عبدالله مستور نام برده می شود.

- برخی دیگر به خطا از مسلم بن وضاح مجریطی (د. ۳۹۵ق.) به عنوان مولف رسائل اخوان الصفا نام برده اند.

- یکی از تحقیقات معاصر اسماعیلی نیز این نتیجه گیری را فراروی نهاده که در دوران احمد مستور گروهی از عالمان اسماعیلی مذهب، ۵۲ رساله فلسفی فراهم نهادند و آنها را به رویت امام احمد وفی رساندند و او نیز آنها را رسائل اخوان الصفا و خلاص الوفاء نامید و آنها را در رساله ای دیگر به نام رساله الجامعه خلاصه کرد و افزون بر آن رساله ای دیگر نیز به نام جامعه الجامعه فراهم ساخت که همه دانشهای آن رسائل را در بردارد. مصطفی غائب پس از طرح این نتیجه گیری با استناد به برخی از مخطوطات سری اسماعیلی فهرستی را از نویسندگان این رسائل فراروی می نهد که در بردارنده دوازده تن به شرح زیر است: ابوسلیمان بستی معروف به مقدسی، علی بن هارون زنجانی، ابواحمد مهرجانی، ابوالحسن عوفی، ابوحیان توحیدی، زید بن رفاعه، محمد ابوالفرج، ابوسلیمان محمد بن طاهر سجستانی، ابوزکریا عمری، عبدالسلام بن حسین بصری، ابوسفیان و سرانجام حلوانی.

- سرانجام برخی هم گفته اند: اخوان الصفا در بردارنده مجموعه ای از رجال با گرایشهای علوی، باطنی، اسماعیلی، معتزلی، فیثاغورثی، افلوپینی، و مجوسی است. اما به رغم این اختلافها «اکنون متخصصان موافقت دارند که رسائل به صورت پنهانی به وسیله حلقه ای از کاتبان و دانشمندان که به اسماعیلیه وابسته بوده اند در نیمه قرن چهارم/دهم در حدود زمان فتح مصر به دست فاطمیان، در بصره تألیف شده است.» البته این برداشت مخالف تحقیقات اخیر همدانی است که معتقد است «رسائل به وسیله گروهی از داعیان اسماعیلیه پیش از دوره فاطمی با همکاری عده ای از دانشمندان غیر اسماعیلی میان سالهای ۲۶۰ق./ ۸۷۳م. و ۲۹۷ق./ ۹۰۹م. نوشته شده است.» نظریه اخیر با این عقیده که ممکن است آرزوی وحدت بخشیدن به اسماعیلیان غیر فاطمی و جمعیت اسماعیلی مخالف شرقی بر پایه عقیده و آرمان مشترک مولفان رسائل را به این دانشنامه واداشته باشد همخوانی دارد. به هر روی، صرف نظر از همه این اختلاف نظرها پیداست که رسائل اخوان الصفا در اندیشه اسماعیلی جایگاهی برجسته از آن خود ساخته و افزون بر این، در اندیشه متأخران نیز اثر گذاشته است. چونانکه دی بور می نویسد: «آراء اخوان الصفا در کلیات خود، نزد فرقه های فراوانی در جهان اسلام همانند باطنیه، اسماعیلیه، حشاشین، و دروزیان رخ نمود و حکمت یونانی توانست از رهگذر اخوان الصفا در شرق خانه گزیند.» هر چند آن گونه که دفتری می نویسد: رسائل اخوان الصفا هیچگونه اثری بر طرز تفکر اسماعیلی معاصر خود، از جمله عقایدی که اسماعیلیان فاطمی تبلیغ می کردند نداشته است و هیچ یک از نویسندگان دوره کلاسیک فاطمی بدانها اشاره نکرده اند، اما واقعیت آن است که در دوره های واپسین، این رسائل بسیار مورد توجه اسماعیلی مذهببان قرار گرفته است، چونانکه دفرموردی یادآور می شود که سنان بن سلیمان ملقب به راشدالدین پیوسته به مطالعه رسائل اخوان الصفا می پرداخت، یا مک دونالد می گوید: اسماعیلیان تعالیم اخوان الصفا را گرفتند و در دژهای کوهستانی خویش بر این تعالیم افزودند. این توجه و اهتمام به رسائل در دوره های متأخر به اندازه ای است که به گفته همدانی اسماعیلیان قرآن را کتاب عامه و رسائل اخوان الصفا را کتاب پیشوایان می دانند. رسائل اخوان الصفا با وصفی که درباره پدید آوردنگانش گذشت کتابی است مشتمل بر پنجاه و دو رساله که در چهار بخش سازمان یافته است:

- بخش اول به ریاضیات اختصاص دارد و عمدتاً مبتنی بر اندیشه ریاضی فیثاغورثیان جدید است و اصل را در هستی و پیدایش بر اعداد می‌گذارد و بویژه به ابتدای حقایق عالم هستی بر عدد چهار تأکید می‌ورزد. مباحث مربوط به اعداد، هندسه، نجوم، موسیقی و منطق در این بخش می‌گنجد. این مباحث مشخصاً اثر پذیرفته یا برگرفته از آراء فلاسفه یونان است، چونانکه مباحث آنان در منطق از مقدمه فرفوریوس و آراء ارسطو فراتر نمی‌رود و به گفته دی بور «در آن ابتکار اندکی به چشم می‌خورد یا به کلی فاقد ابتکار است.» این بخش چهارده رساله را در بر دارد.

- بخش دوم ویژه طبیعیات است و در آن از اموری چون هیولی و صورت، زمان و مکان و حرکت، آثار علوی، عالم اجسام و طبایع چهارگانه سخن به میان آمده و بخش عمده‌ای از آن بر مکتب ارسطویی مبتنی و بخشی نیز افلاطونی است. این بخش در بردارنده هفده رساله است.

- بخش سوم مربوط به نفسانیات و عقلانیات است و در آن با رویکردی نو افلاطونی از مراتب صدور و فیض، عقل و معقول، ادوار واکوار، ماهیت عشق و بعث و قیامت، عدل و معلولات و حدود و رسوم بحث می‌شود. این بخش مشتمل بر ده رساله است.

- سرانجام بخش چهارم به علوم شرعی و الهی اختصاص دارد و در آن با بحث از آراء و دیانات، ماهیت طریق خدا، ماهیت رفتارها، مسأله ایمان، چگونگی دعوت، احوال روحانیان و قربانیها و عیدها و اموری چون سحر و عزائم سعی شده است تا میان دین و فلسفه نوعی سازگاری ایجاد شود. البته اخوان الصفا برای رسیدن به چنین هدفی، از دین برداشتی عقلانی و تا اندازه‌ای نیز عرفانی به دست می‌دهند که از سویی می‌تواند آموزه‌های دیگر ادیان را هم در برگیرد و از سویی دیگر سختگیرهای دینی را و حتی اموری چون کیفر الهی اخروی را هم بر نمی‌تابد و بدانها تفسیری مجازی می‌دهد و قیامت کبری را نیز رجوع نفس کلی به عالم روحانی خود می‌داند. این بخش دارای یازده رساله است. شیوه‌ای که صاحبان رسائل اخوان الصفا برگزیده بودند به دست دادن تدوین و بیانی روشن از اندیشه بشری موجود در آن روزگار و از آن جمله فلاسفه هند و یونان بود. کار اخوان را از این زاویه با آنچه معتزله انجام می‌دادند همانند دانسته‌اند. البته این شیوه متفاوت از شیوه‌ای است که طرفداران جنبش اسماعیلی داشتند و هدف آنان آماده کردن مردم برای قیامت در آینده بود. افزون بر این، قرامطه که با بخشی از اسماعیلیان نخستین یا دست کم در اصول و کلیات با آن هم‌رأی بودند، در برخورد با فلسفه بیگانه و از جمله فلسفه یونان و هند آن را اقتباس کامل نمی‌کردند، بلکه با مطالعه آثار این فلسفه‌ها اذهان را برای پذیرش بخشهایی از این فلسفه آماده می‌کردند. رسائل اخوان الصفا به سبب همین گستردگی اندیشه بر متفکران پسین اثر گذاشت، چنانکه «آنها در حوزه فلسفه به نظریه سیاسی آرمانی امامی «استعداد النبوه» فارابی و ابن سینا و نظریه «تنویر ده عقول ابن سینا الهام بخشیدند.» روش اخوان در برخورد با میراث اندیشه بشری روشی بر تسامح است که البته اخذ و اقتباس و درهم آمیختن را روا می‌شمرد، چنانکه «برای مثال، تأثیراتی از علوم نجوم بابلی قدیم و عناصر بسیاری از سر منشأهای مسیحی - یهودی، ایرانی و هندی در رسائل یافت می‌شود. بیش از همه اینها، رسائل تاثیر مکتبهای مختلف حکومت هلنی را نیز نشان می‌دهد. رسائل... سراسر مشحون است به اندیشه‌ها و عقاید هر مسی، افلاطونی، ارسطویی، نو فیثاغورسی و بویژه نو افلاطونی»، و همین خود یکی از زمینه‌های پیوند دادن اندیشه اسماعیلیه متأخر به اندیشه‌های غیراسلامی و یونانی و مسیحی است، البته مشروط به آنکه تأثیر رسائل اخوان الصفا بر اندیشه‌های اسماعیلی پذیرفته شود.

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۵۳ تا ۱۵۸

کلید واژه ها

تشیع فلسفه فلسفه یونان فلاسفه فرقه اسماعیلیه رسائل اخوان الصفا

آثار و اندیشه های ابوحاتم رازی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

ابوحاتم رازی، یکی از فلاسفه اسماعیلیان شرق و از نخستین نظریه پردازان فلسفی اسماعیلی مذهب است. وی که نام کاملش احمد بن مدان لثی و رسانی رازی است از مشاهیر دعوت اسماعیلی در شرق است که از سوی غیاث، داعی اسماعیلی ری، به نیابت او برگزیده شد و سپس رئیس داعیان ری شد. ابوحاتم برخاسته از پشاپویه، از نواحی ری بود که پس از داعیان اسماعیلی چهارگانه خلف حلاج، احمد پسر او، غیاث و ابوجعفر کبیر پنجمین داعی اسماعیلی در آن سامان شد. چنانکه دفتری می نویسد: ابوحاتم پس از به دست گرفتن امور، دعوت اسماعیلی و فعالیتهای مربوط به این دعوت را در دهه نخست سده چهارم به صورت چشمگیری گسترش داد و ضمن اعزام داعیانی به اصفهان، آذربایجان، طبرستان و گرگان توانست امیر احمد بن علی را که از ۳۰۷ ق. / ۹۱۹ م. تا ۳۱۱ ق. / ۹۳۴ م. بر ری حکومت داشت به کیش اسماعیلی در آورد. پس از سیطره سنجان بر ری در حدود ۳۱۳ ق. / ۹۲۵ م. ابوحاتم به طبرستان رفت و در آنجا نیز توانست اسفاربین شیرویه و سردار او مرداویج بن زیار را به آیین اسماعیلیان در آورد. مرداویج بعدها احتمالاً- بدان که پیش بینی ابوحاتم در مورد زمان ظهور مهدی موعود تحقق نیافته بود به ابوحاتم بی مهری کرد و وی نیز بناگزیر ری- مرکز حکمرانی مرداویج - را دیگر بار ترک گفت و به آذربایجان رفت. ابوحاتم سرانجام در سال ۳۲۲ ق. / ۹۳۴ م. در گذشت و با درگذشت او اسماعیلیان جبال دچار بی سامانی شدند تا آنکه دو تن به نامهای عبدالملک کوبی و اسحاق رهبری آنان را در اختیار گرفتند.

ص: ۱۵۷۱

ابوحاتم از خود آثاری چند برجای گذاشت که مهمترین آنها عبارتند از:

۱- کتاب الزینه: این کتاب از کهنترین کتابهای اسماعیلی درباره آداب دعوت است و بخشی از آن را همدانی در قاهره منتشر کرده است.

۲- اعلام النبوه: این کتاب از مهمترین کتابهای فلسفه اسماعیلی و دربردارنده مباحثی درباره دیدگاه اسماعیلیان در خصوص پیامبران و نفس، هیولی، زمان و مکان است و عمدتاً بر پایه مناظره‌هایی سامان یافته که میان ابوحاتم رازی از یک سو و محمد بن زکریای از سوی دیگر صورت پذیرفته و در آن زکریای رازی با عنوان ملحد یاد شده است.

۳- الاصلاح: کتاب الاصلاح دربردارنده نقدی است که ابوحاتم رازی بر دیدگاههای نسفی در کتاب المحصول وارد ساخته و در آن با برخی از مفردات اندیشه نسفی و رویکرد اباحیگری آن مخالفت کرده است. نظام کلی اندیشه فلسفی ابوحاتم دارای رویکردی نوافلاطونی و گنوسی است و در آن از سلسله مراتب حقیقت عقول از عالم علوی به سفلی سخن می‌آید و بنابراین در کلیت، صورتی از همان اندیشه اسماعیلیان شرق است. البته، در این میان طرح برخی از مفردات اندیشه اسماعیلی چون دوره ستر و ظهور، برای نخستین بار نیز به ابوحاتم نسبت داده اند.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۶۰ تا ۱۶۲

کلید واژه ها

فلسفه تشیع فلاسفه فرقه اسماعیلیه

آثار و اندیشه های ابو عبدالله نسفی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

ابو عبدالله نسفی، او که نام کاملش ابو عبدالله محمد بن احمد نخشبی (نسفی) بر فرعی است از شاگردان برجسته حسین بن علی مروزی و از مردمان بخره از روستاهای اطراف نخشب بوده است. وی از رهبران نهضت فکری اسماعیلی در شرق بود که به ترتیب پس از ابو عبدالله خادم، ابوسعید عرانی و حسین بن علی مروزی داعی بزرگ اسماعیلیان شرق شد و رهبری فکری این گروه را در خراسان و فرارود در اختیار گرفت. او که اساساً از مردمان نخشب یا نسف بود مدتی به بخارا سفر کرد و سپس به نخشب برگشت. او در سفر بعدی خویش توانست امیر نصر سامانی را به کیش اسماعیلی در آورد. همین امر در جای خود سبب ناخرسندی سنیان شد و از همین رو امرای لشکر سامانی او را از حکمرانی خلع کردند و امیر نوح اول را جانشین او کردند. زمانی پس از بر کرسی نشستن نوح (سال ۳۳۱ق. / ۹۳۴م.) و در حالی که اسماعیلیان فرارود مورد تعقیب و آزار قرار گرفته بودند، نسفی و یارانش نیز در همان سال و به روایتی دیگر سال بعد، به قتل رسیدند. سنگینی این رخداد و ماجراهای پیشین و پسین بر اوضاع اسماعیلیان شرق آن اندازه که آن را «المحنة العظمی» نام نهادند. نسفی که از او به عنوان سرآمد فیلسوفان دوره اسماعیلی قدیم یاد می‌شود آثاری دربردارنده اندیشه های اسماعیلیان فراهم نهاده که عبارتند از: المحصول،

عنوان الدین، الدعوه الناجیه (المنجیه)، اصول الشرع که کتابی فقهی استف عنوان الدین و کتاب المصاییح. از این میان مهمترین کتاب او همان المحصول است که ظاهراً اندکی پیش از استقرار خلافت فاطمی یا در سالهای آغازین آن تألیف شده و مشتمل بر دو بخش بوده است: بخش نخست آن به مباحث فلسفی درباره مابعد الطبیعه پرداخته و نوعی نظام مابعد الطبیعی نوافلاطونی را ترسیم می کرده و از رهگذر همین مباحث اندیشه های نوافلاطونی به فلسفه اسماعیلیان راه یافته است. بخش دوم این کتاب هم درباره ادوار هفتگانه در تاریخ بشر بوده است. هرچند این کتاب بسان دیگر کتابهای نسفی برجای نمانده، اما ظاهراً در روزگار خود و زمانی پس از آن مورد توجه دیگر اسماعیلیان و اندیشمندان مذهب قرار گرفته است، چونانکه ابوحاتم رازی کتابی در انتقاد از آن بویژه رویکرد اباحیگری آن با نام الاصلاح نوشت و در برابر، ابویعقوب سجستانی کتاب النصره را به دفاع از المحصول استاد خود نوشت. کتاب الریاض کرمانی هم که بخشی از المحصول را برای ما نقل کرده و به ما رسانده، خود ناظر به نزاع الاصلاح و النصره است و البته می کوشد از دیدگاههای ابوحاتم که بعدها در جناح موافقان دولت فاطمی قرار گرفته، حمایت کند. نسفی که در کنار ابوحاتم رازی و ابویعقوب سجستانی در شمار نمایندگان مکتب ایرانی یا مکتب اسماعیلی مخالف بود از کسانی است که دست کم در آغاز با ظهور امامت فاطمی مخالفت می ورزیدند و همچنان از امامت محمد بن اسماعیل و ختم امامت به او دفاع می کردند. او در کتاب المحصول خود که نخستین اثر فلسفی اسماعیلیان است برای بار دیگر از امامت محمد بن اسماعیل و از اینکه او به نام مهدی ظهور خواهد کرد، دفاع کرده و همین اثر توانسته است در وحدت بخشیدن به اسماعیلیان شرق که به امامت فاطمی روی خوشی نشان نمی دادند و خود نیز فاقد دستگاه رهبری مرکزی ای بودند اثر بسزایی داشته باشد. اهمیت نسفی افزون بر این نکته در این است که اندیشه های نوافلاطونی را به نظام تفکر اسماعیلی درآورد. این اهمیت آن اندازه است که از دیدگاه ساموئل استرن احتمالاً وی موسس فلسفه اسماعیلی بوده است. دفتری در توضیح این مسأله می نویسد: «او قدیمترین متفکر اسماعیلی است که فلسفه نوافلاطونی یا به عبارتی دقیقتر نوعی فلسفه جدید الولاده نوافلاطونی اسلامی را وارد اندیشه اسماعیلی کرد. عقاید مابعد الطبیعی و جهانشناختی النسفی که ریشه های نوافلاطونی داشت شالوده نظامهایی را که ابوحاتم رازی و مهمتر از او السجستانی به وجود آوردند گذاشت. جهانشناسی جدید نوافلاطونی اسماعیلی که بعضی از جزئیات آن بحث و منازعه در میان سه مولف مکتب ایرانی برانگیخت، عقیده شایع جماعات اسماعیلی شرقی در طول قرن چهارم/ دهم و قرن پنجم/ یازدهم گردید. بعدها پایگاه مرکزی دعوت فاطمی در طی خلافت المعز آن را پذیرفت و جایگزین جهانشناسی اولیه اسماعیلیه کرد.»

آنگونه که از این تحلیل نیز پیداست نکته دیگر هم در اهمیت و جایگاه نسفی آن است که شیوه وی سنگ بنای تحقیقات و تأملات بعدی در فلسفه اسماعیلیان شد و از آن جمله یکی از کسانی که به طور مشخص روش او را پی گرفت و از اندیشه های او حمایت کرد شاگرد برجسته نسفی، یعنی سجستانی بود.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۶۲ تا ۱۶۴

کلید واژه ها

فلسفه تشیع فلاسفه فرقه اسماعیلیه

آثار و اندیشه های ابو یعقوب سجستانی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

ابو یعقوب سجستانی نام کامل او ابو یعقوب اسحاق بن احمد سجزی یا سجستانی (سیستانی) است و به لقب دندان نیز خوانده شده است. ولادت او را به سال ۲۷۱ق. / ۸۸۴م. دانسته اند. پیشتر عقیده بر این بوده است که وی به سال ۳۳۱ یا ۳۳۲ق. / ۹۴۳ یا ۹۴۴م. در محنتی که پس از آغاز فرمانروایی نوح سامانی بر اسماعیلیان گذشت همراه با استاد خود نسفی به قتل رسیده است، اما برخی جستارهای معاصر از این سخن به میان می آورند که وی احتمالاً همان داعی ابو یعقوب است که در ری اقامت داشت و پس از ۳۲۲ق. / ۹۳۴م. جانشین ابوحاتم رازی شد. بنابر فرضیه اخیر درگذشت او پس از سال ۳۶۱ق. / ۹۷۱م. بوده است. سجستانی از خود آثاری برجای گذاشت که معرف اندیشه اسماعیلی است و از آن جمله باید از منابعی چون کشف المحجوب، الینایع، تحفه المستجیبین، اثبات النبوه، الافتخار، الموازین، النصره، اسس الدعوه و تأویل الشرائع نام برد که عمدتاً یا چاپ شده اند و یا از آنها نسخه هایی خطی وجود دارد. سجستانی که از علم آموختگان نزد اسماعیلیه بوده و خود در شمار برجسته ترین اندیشوران اسماعیلیه شرق قرار دارد، در آغازین دوره حیات علمی خویش بسان استادش مخالف دیدگاههای رسمی حکومت فاطمیان مصر بود و در همین دوره کتاب النصر خود را در دفاع از استادش نسفی و در پاسخ به انتقادهای الاصلاح ابوحاتم رازی بر المحصول نسفی نوشت و شاید بعدها همین کتاب نیز سبب شد کرمانی کتابی با نام الریاض تألیف کند و در آن به مناظره میان این دو اندیشه پردازد و بخشهایی از آن را فراروی گذارد. سجستانی در کلیات اندیشه ها و ساختار تفکر، از استاد خود نسفی پیروی کرد، با این تفاوت که بعد از بر کرسی نشستن معز فاطمی در مصر، به جناح اسماعیلیان طرفدار و پیرو فاطمیان پیوست و از آن سو بسیاری از نظریات او نیز در دعوت فاطمی پذیرفته شد. شاید مهمترین نکته درباره سجستانی آن باشد که وی اندیشه های نسفی را که پایه نظام جهانشناسی اسماعیلیه نخستین بود، بسط و توسعه داد و افزون بر آن، این افکار و اندیشه ها را در آثار خود ثبت و تدوین کرد تا جایی که به گفته دفتری «ما عمدتاً دانش خود را در باب جهانشناسی نوافلاطونی اسماعیلی، به صورتی که در دهه های اولیه عهد فاطمیان پرداخته شده است مدیون ابو یعقوب السجستانی هستیم.»

آن گونه که گذشت، اندیشه های فلسفی سجستانی به دلیل روابط فکری خوب او با حکومت معز فاطمی مورد توجه فاطمیان مصر قرار گرفت و برخی از ناموران اندیشه اسماعیلی فاطمی چون حمیدالدین کرمانی مسلک فکری سجستانی را استمرار بخشیدند.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۶۴ تا ۱۶۶

کلید واژه ها

تشیع فلاسفه فرقه اسماعیلیه

آثار و اندیشه های حمیدالدین کرمانی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

حمیدالدین کرمانی نام کامل او حمیدالدین احمد بن عبدالله کرمانی ملقب به حجه العراقین است. درباره او بسان دیگر داعیان اسماعیلی که عمدتاً فعالیت‌های سری داشتند اطلاعات کمتری در اختیار است. همین اندازه پیداست که وی احتمالاً از مردم کرمان بود، به سال ۳۵۲ق. / ۹۶۳م. زاده شد و بیشترین فعالیت‌های خود را در عراق، بویژه بغداد و بصره و از آن پس در نواحی شمال شرق عراق و نیز نواحی مرکزی ایران پی گرفت. تأثیر فعالیت‌های او در عراق آن اندازه بود که توانست مقلد بن یوسف، کارگزار حکومت عباسی در موصل را به کیش اسماعیلی درآورد و کاری کند که در سال ۳۸۲ق. / ۹۹۲م. در موصل بر منبر به نام خلیفه فاطمی وقت یعنی عزیز خطبه بخوانند. کرمانی که خود از بزرگان اسماعیلیه شرق و یکی از پرکارترین نویسندگان و فیلسوفان اسماعیلی و از شاگردان ابویعقوب سجستانی بود ظاهراً برای نخستین بار در دوره خلافت عزیز به مصر رفت و دیگر بار نیز در هنگامی که گروه‌های تندرو اسماعیلی همانها که سلف دروزیان شدند - درباره حاکم راه غلو در پیش گرفته و او را تا حد خدایی بالا برده بودند به دعوت ختکین، داعی الدعاه وقت مصر، روانه آن سامان شد و در سال ۴۰۷ یا ۴۰۸ق. / ۱۰۱۶ یا ۱۰۱۷ م. به قاهره رسید. وی در آنجا در مباحثی که درباره ماهیت امامت فاطمیان رخ نموده بود دخالت کرد و چندی بعد به عراق بازگشت. او کتاب راحه العقل خود را در همین زمان تألیف کرد. کرمانی به روایتی در سال ۴۰۸ق. / ۱۰۱۷ و ۱۰۱۸ م. و به روایت پذیرفته تر پس از ۴۱۱ق. / ۱۰۲۰ و ۱۰۲۱م. در گذشته است. کرمانی از فلاسفه پرکار اسماعیلی و در واقع حلقه واسطه ای میان دانشوران اسماعیلیه شرق و اسماعیلیه فاطمی است و آثار فراوانی از خود بر جای گذاشته است. شمار آثار او را افزون بر سی کتاب و رساله دانسته اند و از جمله مهمترین آنهاست:

ص: ۱۵۷۴

۱- المصباح فی اثبات الامامه: وی در این کتاب پس از طرح مباحثی درباره خلقت و نبوت از امامت، عصمت و تعیین امام از رهگذر نص سخن به میان آورده است.

۲- راحه العقل: این کتاب از مهمترین کتابهای فلسفی اسماعیلی است که در آن در چهار چوب ساختاری مبتنی بر تقسیم های هفت تایی فصول و مباحث، از توحید و صفات خداوند و سپس فیض و ابداع و سلسله مبدعات بحث شده است.

۳- الریاض فی الحکم بین (الصادین) صاحبی الاصلاح و النصره: همانگونه که از نام کتاب پیداست، کرمانی این کتاب را در داوری میان نظریه های سه تن از اندیشوران اسماعیلی یعنی نسفی، ابوحاتم رازی و ابویعقوب سجستانی نوشت و در آن ضمن به دست دادن تصویری از نظریات نسفی در المحصول و نقد آن از سوی ابوحاتم رازی در الاصلاح و پاسخ به این نقد در النصره سجستانی به نقد و داوری درباره آنها پرداخت. مباحث این کتاب درباره نفس یا منبعث اول، عقل یا مبدع اول، حرکت و سکون، هیولی و صورت، اقسام عام، وقف و قدر، شریعت آدم و وصی نوح و توحید و مبدع اول است.

۴- الرساله الدریه فی معنی التوحید الموحد و الموحد که در باب توحید است.

۵- مباسم البشارات بالامام الحاکم بأمرالله

۶- تنبیه الهادی و المهتدی که به رد عقاید مخالفان اعم از سنیان و شیعیان دوازده امامی می پردازد.

جایگاه کرمانی و اندیشه او بدان باز می گردد که وی در آثار خود و بویژه راحه العقل ضمن دفاع از عقاید اسماعیلی، می کوشد تا فلسفه اسماعیلی را به صورتی سامان یافته به تصویر کشد و نظام جهانشناختی اسماعیلی را که از فلسفه یونان اثر پذیرفته است ترسیم کند. هرچند «فاطمیان نظام جهانشناسی کرمانی را نپذیرفتند، این جهانشناسی با بعضی تغییرات و اصلاحات بعدها مورد بهره برداری دعوت طیبی در یمن قرار گرفت و بلکه جایگزین نظام قدیمتر که مبتنی بر آثار النسفی، السجستانی و ابوحاتم بود شد.»

ص: ۱۵۷۵

به هر روی، کرمانی یکی از نمایندگان اسماعیلیه شرق است که بیشترین تلاش را در تدوین اندیشه اسماعیلیه بویژه در باب و سلسه مبدعات انجام داده و تحلیلی کامل را در این باره فرارو نهاده است.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۶۶ تا ۱۶۸

کلید واژه ها

فلسفه فلاسفه تشیع فرقه اسماعیلیه

آثار و اندیشه های قاضی نعمان، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

قاضی نعمان از شخصیت‌های شناخته شده در محافل امامی است و در حالی که پاره ای منابع از وی در شمار مشاهیر شیعیان اسماعیلی یاد می کنند، برخی حتی او را از شیعه امامیه قلمداد کرده اند و برخی از منابع طرفدار اسماعیلیه نیز پیشنهاد دینی و مذهبی قاضی نعمان را به تقیه معنا می کنند. نام کامل او ابوحنیفه بن ابی عبدالله محمد بن منصور بن حیون تمیمی مشهور به قاضی نعمان یا ابوحنیفه شیعی و برخاسته از خاندانی مشهور به دانش و فضل است. ولادت او در حدود ۲۹۰ق. / ۹۰۳م. بوده، درگذشت وی را به سال ۳۶۳ ق. / ۹۷۴م. و نیز ۳۵۱ق. / ۹۶۲م. روایت کرده اند، هر چند از این میان روایت نخستین مشهورتر است. اما صرف نظر از این اختلاف نظرها آنچه در مورد قاضی نعمان بی تردید پیداست این است که وی حدود ۳۱۳ق. / ۹۲۵م. به خدمت عیبدالله مهدی در آمد و سپس به چهار خلیفه نخست فاطمی در سمتهای مختلفی چون خازنی کتابخانه قصر و قاضی طرابلس و منصوریه خدمت گزارد و در دوره معز به اوج نام آوری خود رسید. او در همین دوره و در شرایطی که داعیانی احادیث بر ساخته را ترویج می کردند، به فرمان معز کتاب مهم خود دعائم الاسلام را فراهم ساخت و این کتاب بعدها عمده ترین یا یگانه منبع فقه اسماعیلی شد و در میان اثنی عشریه نیز شهرت و اعتبار یافت. به رغم آنکه بخشی از آثار قاضی نعمان از میان رفته، اما او میراث گرانبهایی از دانش و فرهنگ را برای اسماعیلیان برجای نهاده است. ادريس عماد الدين داعی اسماعیلی از ۴۲ کتاب برای او نام برده و در منابع متأخر نیز ایوانف در گزارش خود درباره منابع ادبیات اسماعیلی فهرست منقحی از آثار او فرارو نهاده است. این فهرست شامل کتابهایی در فقه، اخبار و روایات، رد بر مخالفان، عقاید و سرانجام تاریخ و مواظ است و افزون بر ۴۷ اثر مسلم، چهار اثر دیگر را نیز به او منسوب است در بر می گیرد. از این میان برجسته ترین آثار او عبارتند از:

ص: ۱۵۷۶

۱- دعائم الاسلام: این کتاب که در دو جلد تألیف یافته و در جلد نخست آن به عبادات و در جلد دوم به معاملات پرداخته شده از همان دوران معز، متن بنیادین فقه اسماعیلی بوده و هنوز نیز مهمترین منبع فقهی اسماعیلی بویژه نزد اسماعیلیان طیبی و از جمله بهره‌های هند است. این کتاب را آصف فیضی در دو جلد در قاهره منتشر کرده و احادیث آن در منابع شیعه اثنی عشری نیز مورد توجه و استناد است.

۲- الهمه فی آداب اتباع الائمة: این کتاب در بردارنده مباحثی در زمینه امامت و وظایف مردم در برابر امام است و کامل حسین آن را در قاهره منتشر کرده است.

۳- اساس التأویل: این کتاب از منابع فاطمی در زمینه تفسیر یا تأویل باطنی قرآن کریم است و عارف تامر آن را در سال ۱۹۶۰ م. در بیروت منتشر کرده است.

۴- رساله افتتاح الدعوه: این کتاب قدیمترین اثر در ادبیات اسماعیلی است که به سال ۳۴۶ ق. تألیف یافته و در بردارنده تاریخ تحلیلی دوره نخست فاطمیان مصر و شرایط و اوضاع استقرار این خلافت است. خانم وداد القاضی در سال ۱۹۷۰ م. چاپ این اثر را در بیروت به انجام رسانده است.

۵- اختلاف اصول المذهب: این کتاب در بردارنده مبانی و روش استنباط احکام از دیدگاه امامیه است و مولف در آن به نقد ادله عقلی معتبر نزد مذاهب فقهی اهل سنت و اثبات انحصار طرق احکام به قرآن و سنت معصومین می‌پردازد. این کتاب را نیز مصطفی غالب در ۱۹۷۳ م. در بیروت چاپ کرده است.

ص: ۱۵۷۷

۶- تأویل الدعائم: قاضی نعمان در این کتاب به تأویل باطنی احکام و مقررات شریعت می پردازد. هر چند دفتر زندگی مولف پیش از به پایان بردن این کتاب بسته شده اما به هر روی این کتاب یکی از مهمترین آثار اسماعیلی در زمینه تأویل احکام ظاهر و بیان معانی نهفته و درونی آنهاست. کتاب تأویل الدعائم را محمدحسن اعظمی در سال ۱۹۶۹ م. در قاهره به چاپ رسانده است. در شرایطی که داعیان و متفکران اسماعیلیه شرق به فلسفه و مباحث شناخت، خلقت، ابداع و همانند آن پرداخته اند، اهمیت کار قاضی نعمان نماینده متفکران و داعیان اسماعیلی فاطمی، در فراهم نهادن سامانی روشن و مدون برای فقه اسماعیلی است، به گونه ای که دعائم الاسلام او هنوز جای خود را در میان اسماعیلیان و در حوزه فقه و اصول به کتابی دیگر نداده است.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - از صفحه ۱۶۸ تا ۱۷۰

کلید واژه ها

تشیع فقها قاضی نعمان کتب فقهی فرقه اسماعیلیه

آثار و اندیشه های موید فی الدین شیرازی، یکی از اندیشوران فرقه اسماعیلیه

موید فی الدین شیرازی نام کاملش ابونصر هبه الله بن ابی عمران موسی داوود شیرازی و ملقب به موید فی الدین است. وی در اواخر سده چهارم در حدود ۳۹۰ ق. / ۱۰۰۰ م. در شیراز و در خانواده ای صاحب نفوذ دیده به جهان گشود و پس از درگذشت پدرش که داعی جزیره فارس بود بر جای او نشست. وی در دهه سوم سده های پنجم هجری با ابوکالیجار مرزبان بویهی پیوند برقرار کرد و پس از چندی توانست او و بسیاری از سپاهیان را به کیش اسماعیلی در آورد و مجالس بحث و مناظره ای نیز با رهبران دیگر فرقه ها ترتیب دهد. این فعالیت را اهل سنت برنافتند و به ناچار وی از شیراز تبعید شد و به قاهره رفت. او در سال ۴۳۹ ق. / ۱۰۴۷ م. به قاهره رسید و در همان سال پس از دیدار با قاسم بن عبدالعزیز بن محمد بن نعمان، نیره قاضی نعمان مشهور، با مستنصر دیدار کرد و رابطه او با دستگاه خلافت فاطمی از این زمان آغاز شد. موید الدین در مدت سی سال اقامت در مصر به دستگاه خلافت فاطمی و اندیشه اسماعیلیان به طور عام خدمات فراوانی گزارد، چونانکه در فتح بغداد به دست بساسیری، نقش فراوانی داشت و از سال ۴۵۰ ق. / ۱۰۵۸ م. تا نزدیکیهای مرگ خود در سال ۴۷۰ ق. / ۱۰۷۸ م. به استثنای دوره کوتاهی که به شام تبعید شد، سمت داعی الدعاه را عهده دار بود و به تدبیر دعوت و نشر اندیشه اسماعیلی پرداخت و از سال ۴۵۴ ق. / ۱۰۶۲ م. نیز ریاست دارالحکمه را در اختیار گرفت. موید فی الدین سرانجام در سال ۴۷۰ ق. / ۱۰۷۸ م. در قاهره درگذشت و دارالحکمه به خاک سپرده شد. موید فی الدین، شاعر، سیاستمدار و متکلم اسماعیلی فاطمی آثاری چند از خود برجای گذاشته که مهمترین آنها عبارتند از:

ص: ۱۵۷۸

۱- المجالس المویديه: این کتاب دربردارنده هشتصد مجلس از مجالس درسی است که موید در الحکمه ترتیب داده و هر کدام به بررسی بخشی از پرسشها یا مسائل کلامی و فلسفی پرداخته است. این کتاب در هشت جلد سامان یافته و نخستین جلد آن را مصطفی غالب در سال ۱۹۷۴م. در بیروت به چاپ رسانده است.

۲- دیوان الموید فی الدین: این دیوان مشتمل بر اشعار اوست و محمد کامل حسین آن را در سال ۱۹۴۹م. در قاهره منتشر کرده است.

۳- سیره الموید فی الدین: در این کتاب سیره خود را نوشت موید فی الدین است که شرحی از وقایع زندگی او را در فاصله سالهای ۱۴۲۹ تا ۴۵۱ق. دربرمی گیرد و مجموعه ای از اسناد و مکاتباتی را که در جریان شورش بساسیری بر ضد سلجوقیان میان موید و کارگزاران عرب عراق و نیز وزیران مصری صورت پذیرفته است فراروی می گذارد. یکی از برجستگهای حیات موید فی الدین تلاش وی در ساماندهی امور دعوت و گسترش آن به یمن و هند است تا جایی که او را پدر روحانی دعوت یمن دانسته اند. او همچنین در استمرار فعالیت دارالحکمه جایگاه درخور توجهی داشته است.

منابع

دکتر حسین صابری- کتاب تاریخ فرق اسلامی - صفحه ۱۷۱ تا ۱۷۳

کلید واژه ها

تشیع متکلمان علم کلام فرقه اسماعیلیه

کتاب معارف دینی و متفرقه

الاقبال

کتابی است به زبان عربی، نویسنده آن سید الطائفه، رضی الدین ابی القاسم علی بن موسی حسینی داودی حلّی معروف به 'سید بن طاووس' است. ایشان از اعظام علما و محدثان شیعه که بین سالهای ۵۸۹ تا ۶۶۴ هجری قمری زندگی می کرد. این عالم بزرگ، دائره المعارف بزرگی دارد که در چند جزء است و هر جزء آن نام خاصی دارد. کتاب الاقبال نام مجلد هشتم و نهم این دائره المعارف است که اعمال یازده ماه از سال قمری در آن تحریر شده و اعمال و ادعیه ماه مبارک رمضان هم که در یک جلد دیگر اختصاص دارد. هر سه جلد در این کتاب به چاپ رسیده است.

ص: ۱۵۷۹

سیدبن طاوس کتاب خود را در سال ۶۵۰ قمری تألیف کرد. اما در آخر ماه محرم سال ۶۵۶ قمری، فصلی به آن اضافه کرد که در آن فصل انقراض دولت بنی عباس را ذکر میکند، چون او همزمان با آن دولت بود. ایشان در چند سال بعد هم «حدیث الملاحم» را به آن اضافه می کند. کتاب اقبال از بزرگترین کتب و منابع مهم ادعیه شیعیان است که از دیرباز مورد توجه خاص و عام بود و اکثر کسانی که بعد از او، در این فن کتابی تألیف کرده اند، از این کتاب بهره گرفته اند. جمعی از علمای امامیه آن را تلخیص نموده و استدراک بر آن دارند و یا به فارسی ترجمه کرده اند، مانند سید میر عبدالباقی خاتون آبادی و ملامحمد صالح برغانی. چاپ اول و دوم این کتاب سنگی بوده و چاپ سوم به طریق افست توسط دارالکتب الاسلامیه تهران در سال ۱۳۴۹ شمسی انجام شده است.

کتاب الاقبال در عصر صفویه چندین بار ترجمه شده که یکبار توسط ملامحمد تقی مجلسی اول که متوفی ۱۰۷۰ قمری است، انجام گرفت. یکبار هم بعد از وفات شاه عباس توسط یکی از علمای آن زمان ترجمه شد که مترجم در مقدمه کتابش تصریح کرده که این کتاب اقبال، به دستور دختر شاه عباس آغاییگم ترجمه شده است.

منابع

سید محمدحسین حسینی تهرانی - الکرام البرره - صفحه ۲/۶۹۸-۶۹۹

دائرة المعارف تشیع ج ۳

کلید واژه ها

کتاب الاقبال سید ابن طاووس دعا مستحبات واجبات تشیع

خدمات متقابل اسلام و ایران

این کتاب تکمیل و تفضیل چند سخنرانی شهید مطهری درباره اسلام و ایران می باشد. نویسنده این کتاب، مرحوم شهید مرتضی مطهری، فیلسوف، دانشمند و معلم اخلاق که در سال ۱۲۹۸ شمسی در شهر فریمان از استان خراسان بدنیا آمد. بعد از دوران کودکی، در نوجوانی تمایل زیادی به رشته طلبگی در خود احساس کرد که بدنبال آن، وارد حوزه علمیه مشهد شد، مقدمات را در آنجا گذراند و سال ۱۳۱۵ شمسی به قم مهاجرت کرد. از محضر اساتیدی چون: آیه الله العظمی حاج آقا حسین بروجردی، آقاعلی شیرازی، استاد علامه طباطبائی، آیه الله خمینی، سالها بهره مند بود. این دانشمند مبارز خستگی ناپذیر، توسط گروهک منحرف قرقان در ۱۲/۱۱/۱۳۵۸ به شهادت رسید. او در عمر کوتاه خود، اثرات جاویدی به یادگار گذاشت که از آن جمله، همین کتاب (خدمات متقابل اسلام و ایران) می باشد.

ص: ۱۵۸۰

کتاب از ۳ بخش تشکیل شده که بخش اول آن با عنوان 'اسلام از نظر ملیت ایرانی' است. در این بخش مفهوم ملیت از دیدگاه‌های مختلف اسلامی و غیراسلامی گفته شده و بعد مطالبی کاملاً مستند درباره رابطه ایرانیان با اسلام، قبل از جنگ ایرانیان با اعراب و بعد از آن گفته شده است. چکیده سخن نویسنده در این بخش اینکه: اسلام ذاتاً رنگ هیچ ملیت خاصی را ندارد بلکه دینی است انسانی و منطبق با خواسته های فطری و عقلانی بشر! موضوع بعدی در این بخش، اینکه اسلام آوردن ایرانیان با اکراه و اجبار نبوده، بلکه از روی عشق به حقیقت و عدالت و استعداد و ظرفیت کافی برای درک مفاهیم عالی انسانی نهفته در عمق این دین بوده است. بطوریکه امروزه دیگر فرهنگ اسلامی و ایرانی شدیداً بهم پیوند خورده و با هم آمیخته است و اصلاً فرهنگ ایرانی بدون اسلام، معنایی ندارد. مطالب بعدی در این بخش، تمام فرضیاتی که در زمینه غیرصمیمی بودن اسلام ایرانیان، که بطور متفرقه توسط نویسندگان بعضی کتب و مقالات آمده، بررسی و نشان داده شده که این نسبت ها یا مغرضانه بوده و یا بی خبرانه و ناآگاهانه و ناشی از عدم اطلاع نویسنده بوده است.

بخش دوم کتاب که عنوان 'خدمات اسلام به ایران' نام دارد: شامل سئوالاتی است که نویسنده مطرح کرده که آیا اسلام به ایران خدمت کرد و آن را در مسیر بهتری قرار داد؟ یا برعکس، اسلام، ایران را در اختناق برد و استعدادهای ایرانیان را راکد و منحرف کرد؟ که مؤلف در پاسخ، اظهارنظرهایی که شده، به عنوان یک فصل مفصل آورده و نظریه های مشهور را گفته است. و بعد فصل بعدی راجع به بررسی ادیان و مذاهب دیگر که با ورود اسلام به ایران، هم زمان بوده یا اختصاص دارد که در آن به آئین های زرتشت، مانوی، مزدکی، بودایی و عقاید آریایی اشاره می شود و بعد راجع به آئین زرتشت بطور تفصیل بررسی شده است و به نظام خانوادگی و اجتماعی و اخلاقی آئین زرتشت با دین اسلام و تطبیق و مقایسه آن پرداخته است.

عنوان بخش سوم و آخرین قسمت کتاب 'خدمات ایران به اسلام' نام دارد. مرحوم مطهری در اینجا می گوید که خدمت یک قوم به یک دین، در اینست که تمام نیروهای معنوی و مادی و ذوق و استعداد و ابتکار خود را در اختیار آن قرار دهد و حتما خلوص نیت هم داشته باشد. آنگاه ادامه می دهد که: ایرانیان بیشتر از هر ملت دیگری، تمام نیروهای خود را با تمام خلوص و صمیمیت در اختیار اسلام قرار دادند.

در فصل بعد این بخش، نقش ایرانیان در بروز و مبارزه با جریان های مخالفی که در یکی دو قرن اول هجری، در مسائل اسلامی پدید آمد، بررسی می شود و بعد از آن مؤلف راجع به نقش ایرانیان در نشر و تبلیغ اسلام در سطح جهانی صحبت می کند. نویسنده محترم در قسمت های بعدی، راجع به جانبازی و فداکاری ایرانیان در راه اسلام سخن می گوید و بعد راجع به علوم ابتدائی در جامعه اسلامی آن روز تا غامض ترین مطالب علمی و پیچیده جامعه اسلام امروز، مطالبی گفته است. البته بخشی در این کتاب مربوط به فقه و فقهات، ادبیات، کلام، فلسفه و حکمت و عرفان و تصوف، بطور کتاب جداگانه ای ضمن این کتاب آمده است که دارای مباحث ارزنده ای است و در ادامه اش، طبقات دانشمندان هر رشته را از صدر اسلام تا عصر حاضر معرفی کرده است.

دو فصل آخر کتاب، فصل مختصر 'ذوق و صنعت' و انتقادی عالمانه از کتاب 'دو قرن سکوت' است. کتاب خدمات متقابل اسلام و ایران تاکنون چندین بار به چاپ رسیده است.

مرتضی مطهری - خدمات متقابل اسلام و ایران - انتشارات صدرا

سیری در آثار شهید مطهری

کلید واژه ها

مرتضی مطهری کتاب خدمات متقابل اسلام و ایران تمدن ایرانی تاریخ اسلام تبلیغ دین

کتاب الآثار الباقیه عن القرون الخالیه

کتاب به نام «الآثار الباقیه عن القرون الخالیه» به عربی است و یکی از آثار مهم و معتبر 'ابوریحان بیرونی' می باشد. موضوع اصلی کتاب، عبارتست از گاه شماری و گاه شناسی ملت های باستانی و در ضمن آن، به نکات و مطالب ارزشمندی درباره مسائل نجومی، جشنها و اعیاد اقوام گوناگون، مراسم فرقه های مذهبی، گزارشی راجع به مدعیان نبوت و مطالبی بدیع در تاریخ ملوک بابل، کلد، مصر، ایران، روم و یونان، پرداخته شده است.

نویسنده:

ابوریحان محمد بن احمد هروی خوارزمی بیرونی، محقق و حکیم مشهور و فیلسوف و ریاضی دان و هند شناس بزرگ ایرانی! وی در سال ۳۶۵ ه ق = ۹۷۳ میلادی، در شهر «کش» پایتخت خوارزم، در خانواده ای که ظاهرا با خاندان سلطنتی انس داشتند بدنیآ آمد و تحت حمایت و سرپرستی 'ابومنصور بن علی بن عراق' رشد کرد. ابونصر منصور، ستاره شناس برجسته و ریاضی دان آن زمان بود که ابوریحان در دوران جوانی اش، در این رشته ها زیر نظر او تخصص یافت و در واقع، استادش بود. ابوریحان به دلیل استعداد و کیفیت بالای آموزش خود در هنگام تحصیل و تحقیق علمی، قبل از هجده سالگی، اولین مشاهده ستاره شناسی اش انجام و مدت ۷ سال در همان شهر (کش) با دانشمندان دیگر رابطه برقرار کرد بطوری که سال ۳۸۷ ه ق، با همکاری 'ابوالوفاء بوزنجانی' یک مشاهده قمری در بغداد انجام داد تا تفاوت طولی را بین دو پایتخت، تعیین کند. به دلیل اوضاع نامساعد، خوارزم را ترک و به «ری» و سپس به گیلان سفر و سال ۸-۳۸۷ ه ق، کتاب مقالید علم الهیئه و غیره را در زمینه ستاره شناسی به پایان رساند!! ابوریحان از گیلان به جرجان رفت و به دنبال علوم و تحقیقاتش، اواخر ۳۹۰ ه ق، نگارش همین کتاب «الآثار الباقیه» را شروع و یکسال بعد، بعد از تکمیل کتاب، آنرا شمس المعالی قابوس بن وشمگیر زیاری (پادشاه) هدیه کرد. ابوریحان تبحر زیادی در علوم اسلامی متون هندوان و فلسفه یونانی داشت ولی شهرت او بیشتر در ریاضیات و نجوم و هیئت و جغرافیا بود! این کتاب، عالمانه ترین و مهم ترین اثر این دانشمند بزرگ در میان دهها آثار اوست. با قضاوت در مورد جزئیات معلوم است که او اطلاعات مفصل و گرانهای این کتاب را طی سالیان زیاد و با زحمت و تلاش فراوان جمع آوری کرده بود.

کتاب الاثار الباقیه دارای پیشگفتار و ۲۱ فصل است. در پیشگفتار، انگیزه اش را درباره تألیف کتاب می گوید و بعد روش کارش را توضیح می دهد.

فصل اول: در بیان ماهیت شب و روز و آغاز هر کدام از نظر اعراب، رومیان و ایرانیان، آنگاه درباره مبدأ شبانه روز نجومی و عقیده فقها را در مورد روز شرعی مطرح می کند.

فصل دوم: در بیان ماهیت و مبدأ سال و ماه و اقسام کیسه ها.

فصل سوم: در باب ماهیت تاریخ هجری، میلادی، رومی و غیر آن و اختلاف اقوام درباره آنها و بعد عقاید ملت‌های گوناگون (ایرانیان، یهودیان، مسیحیان) درباره اندازه عمر جهان می گوید.

فصل چهارم: درباره اختلاف امت ها در ماهیت ذوالقرنین و بعد هم گفتارهای گوناگونی را مطرح می کند.

فصل پنجم: از ماههای ایرانی، خمسه مسترقه، ماههای مجوس خوارزم، ماههای عبرانیان و از این قبیل.

فصل ششم: درباره چگونگی استخراج برخی تاریخ ها از تاریخ دیگر! تاریخ پادشاهان و مدت شاهی آنها.

فصل هفتم: در بیان ادوار و چگونگی پیدایش ماهها و سالها در نزد یهود، سخنی درباره اولین اجتماع نیرین در سالهای اسکندری.

فصل هشتم: درباره تاریخ مدعیان نبوت و اقوامی که به آنها گرویدند. ضمناً سخنانی درباره بودا، صابئین و زرتشت.

فصل نهم: درباره جشن های ایرانیان، نوروز و علت پیدایش آن.

فصل دهم، یازدهم و دوازدهم: درباره جشن های سغدیان و اعیاد اهل خوارزم.

فصل سیزدهم: روزها و ماهها و جشن های رومیان. چگونگی شیرین کردن آب شور، حقیقت نور و گرمی آفتاب و از این قبیل.

فصل چهاردهم و پانزدهم: ماهها و روزهای مقدس و جشن های یهودیان و مسیحیان و اعمالی که باید انجام دهند.

فصل شانزدهم: درباره روزه ترسایان و جشن های آنها، بعضی از اعتقادات مسیحیان در مورد تاریخ زندگی حضرت عیسی مسیح (ع).

فصل هفدهم: درباره نصارای نسطوری و روزه آنها و جدول های مربوط به آنان.

فصل هجدهم: درباره جشن های مجوس قبل از ظهور زرتشت و اعیاد صابیان.

فصل نوزدهم: شرح ایامی که اعراب جاهلی داشتند. علت نامگذاری، مبدأ ماههای عربی و بازارهای آنان بحث می کند.

فصل بیستم: درباره ایام مسلمانان شامل عاشورا و سابقه آن و وقایع مهم هر یک از ماهها برای مسلمین. در پایان این فصل اشاره ای به غدیر خم دارد.

فصل بیست و یکم: در توضیح طلوع و غروب ماه، سپس مباحثی درباره اختلاف هندیان و اعراب در تقسیم منازل ماه، جهت بادها، و سخنی درباره اسطرلاب.

در پایان مسئله تسطیح کره بر سطح مستوی و ترسیم نقشه های جغرافیایی و شیوه ابتدائی خودش بنام «اسطوانی» را شرح می دهد.

نظریه یکی از صاحب نظران انگلیسی:

مستشرق جدید 'سی. ادوارد. شاو' از 'ابوریحان بیرونی' قدرشناسی می کند و می گوید: این کتاب، یک اثر استاندارد، ولی صرفاً در زمینه ادبیات شرق است. البته او می خواست که ابوریحان، جهانی نشود. این مستشرق انگلیسی، در متنی از ابوریحان، تعریف بی نظیری می کند و عقیده دارد که اثر او، ویژگی های ممتاز یک منبع اصلی را دارد و ندرتاً چیز دیگری جای گزین آن خواهد شد.

چاپ و نشر:

ص: ۱۵۸۵

۱- در دوره ناصرالدین شاه قاجار، وزیر علوم (علی قلی میرزا اعتضاد السلطنه) شرحی به زبان فارسی بر این کتاب نوشت. این کتاب را اکبر دانا سرشت به فارسی برگردانده و ترجمه آن در سال ۱۳۲۱ و ۱۳۶۳ ش، در تهران منتشر شد.

۲- کتاب با متن عربی اش، برای اولین بار، توسط 'کارل ادوارد زاخائو' خاورشناس آلمانی، با مقدمه ای محققانه در سال ۱۸۷۸ میلادی در «لاپزیک» چاپ شد. زاخائو، ترجمه انگلیسی آن را در لندن با حواشی و شرح زیاد، منتشر کرد. نام این کتاب در منابع متأخر، به ۲ صورت دیگر نیز آمده است: ۱- الاثار الباقیه عن الفروع الخالیه ۲- الاثار الباقیه عن الامم الخالیه.

منابع

ابوریحان بیرونی - الاثار الباقیه

ابوریحان بیرونی - التفهیم

علی اکبر دهخدا - لغتنامه دهخدا

ای. ان. بلاچ - کتابهای بزرگ تمدن اسلامی ترجمه زهرا آقامحمد شیرازی

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

نامه دانشوران

کلید واژه ها

کتاب الاثار الباقیه عن القرون الخالیه ابوریحان بیرونی ادیان آداب و رسوم علم نجوم علوم طبیعی کتاب شناسی

صحیفه سجادیه

کتاب صحیفه سجادیه، مجموعه ای از دعاها و مناجات امام چهارم شیعیان، زین العابدین علی بن الحسین حضرت سجاد (ع) است. مجموعه این ادعیه در دو صحیفه موجود است. یکی صحیفه صغیر که نزد فرقه زیدیه معتبر است و شیعه امامیه، آن را صحیفه ناقصه می داند و دیگر، صحیفه کبیر، که با نام صحیفه کامله سجادیه می باشد. صحیفه کامله سجادیه، در بین منابع اولیه تعالیم حیات بخش اسلام، بعد از قرآن کریم و نهج البلاغه امیرالمؤمنین علی (ع)، مجموعه با عظمت و میراث گرانبهائی است. این صحیفه بطور تواتر از سه طریق شیعه امامیه، طایفه زیدیه و فرقه اسماعیلیه از امام چهارم رسیده و از آن زمان تاکنون همیشه انیس و مونس صاحبدلان و راهنمای ارباب معرفت بوده است.

ص: ۱۵۸۶

صحیفه کامله، شامل ۵۴ دعا و مناجات، از علوم و معارف اسلامی است. اینها اگرچه در قالب دعاست ولی در لابلای آن، هر یک وسیله ای برای آشنایی با وظایف اهل ایمان در زندگی می باشد که به آسانی، همه را در راه تکامل و پیشرفت عقایدش، یاری می کند. صحیفه در چند بخش است:

- ۱- در حمد و ثنای خدا و پیامبرش و صلوات بر حاملان عرش و مؤمنین و....
 - ۲- دعاهاى انسان برای خود، دوستان، نزدیکان، فرزندان، والدین، همسایگان و مرزبانان....
 - ۳- دعای انسان در صبح و شب، در سختی ها، در آمرزش گناهان، در التجاء به خدا، در طلب حاجت ها.
 - ۴- دعای انسان در موقع بیماری، هنگام پیشامدهای ناگوار، در تنگی روزی، در ادای قرض، در موقع مرگ.
 - ۵- دعای انسان در نماز شب، توبه، شکرگزاری، بخشش و عفو، در طلب خیر و نیکی.
 - ۶- دعای انسان در ایام ماه مبارک رمضان، روز جمعه، عید فطر، روز عرفه، عید قربان و و موقع هلال ماه.
 - ۷- و در نهایت مناجاتی دیگر در هر مشکل و مهم و مسائل مختلف.
- و به نوعی دیگر می توان دعاهاى صحیفه را به سه بخش تقسیم کرد:

الف: نیایش های عبادی و عرفانی

ب: دعاهاى تظلم و تقاضا

ج: نیایش های تعلیم و تعهد

ویژگی ممتاز صحیفه

این کتاب به انجیل اهل بیت و زبور آل محمد معروف است. بعضی دانشمندان هم «اخذ القرآن» گویند. ویژگی اش اینست که اگرچه در موضوع دعا و نیایش، مطرح شده ولی تمام مطالب آن، برمدار راز و نیاز و عرض حاجت نیست، بلکه شامل بسیاری از حقایق علوم آلی و نظری و قوانین و احکام شرعی و مسائل بسیار حساس سیاسی و اجتماعی و تربیتی و اخلاقی است که در شکل و قالب دعا، مورد توجه امام (ع) قرار گرفته است.

دوره امامت و زندگی علی بن الحسین امام چهارم (ع) که در نیمه دوم قرن اول هجری، در تاریک‌ترین دوران ظلم و استبداد حکومت آل ابوسفیان و اولاد مروان (بنی امیه) می‌گذشت، بخصوص که بعد از شهادت پدر بزرگوارش حسین بن علی (ع)، امام سجاد در شرایطی سخت و اختناق آمیز، دائماً زیر نظر جاسوسان حکومت بود و هر گونه ارتباط مستقیم با دوستان و اطرافیانش از او سلب شده بود، در این موقعیت، ادعیه و مناجات آن حضرت که خود، امام معصوم و انسان کامل بود، چشمه جوشانی شد در بیان معارف دقیق و اصیل اسلام و تشیع و آثار این ادعیه، درس و تعلیم و تربیت مسلمین و شیعیان جهان گردید. از همین رو، این صحیفه نه تنها بصورت دعا، بلکه به عنوان کتابی علمی و اعتقادی و اجتماعی و تربیتی و سیاسی، و به تعبیری کتابی فلسفی و عرفانی و کلامی درباره جهان‌شناسی، خداشناسی و انسان‌شناسی در آمد و این صحیفه مبارک، پناهگاهی برای حفظ اسلام و نشر مکتب شیعه شد.

تواتر صحیفه سجادیه

صحیفه کامله سجادیه، از متواترات می‌باشد و هیچ شک و شبهه‌ای نیست که نسبت این صحیفه الهیه به حضرت امام زین العابدین، حضرت سجاد می‌باشد و از زمان حضرت باقر (ع) تا به حال، آن را دست به دست و زبان به زبان، روایت کرده‌اند. صحیفه از طریق فرقه زیدیه متواتر است و دیده شده که بعضی از بزرگان این طایفه، در حوزه مقابله صحیفه، با منتهای خضوع و تعظیم بودند. ادعیه صحیفه کامله بنا بر روایت جعفر بن محمد حسنی که در خود صحیفه ذکر شده است، ۷۵ دعا بوده که راوی آن، متوکل بن هارون از اصحاب امام جعفر صادق (ع) است و می‌گوید: از من ۱۱ دعا ساقط شده و من ۶۴ دعا را روایت می‌کنم، ولی امروزه می‌بینیم که تعداد ادعیه در صحیفه ۵۴ دعاست. بنابراین از اصل صحیفه ۲۱ دعا افتاده است. خوشبختانه بزرگان علم و حدیث، کوشش کردند تا آن ادعیه را پیدا کنند و به صحیفه ملحق نمایند و همین کار نیز شد و البته به عنوان ملحقات، نه به عنوان ادخال در میان خود ادعیه، تا در عین دعا‌های آن دخل و تصرفی نشده باشد. اولین ملحقاتی که برای صحیفه گردآوری شد، اضافاتی بود که شیخ محمد تقی بن صوفی مظفر زیابادی قزوینی شاگرد شیخ بهائی انجام داد و بعد این جمع آوری و ملحقات، به عنوان صحیفه ثانویه سجادیه (تدوین شیخ حر عاملی صاحب وسائل الشیعه) صحیفه ثالثه سجادیه (تدوین میرزا عبدالله افندی صاحب ریاض العلماء، صحیفه رابعه سجادیه (تدوین میرزا حسین نوری صاحب مستدرک الوسائل) صحیفه خامسه سجادیه (تدوین سید محسن امین عاملی صاحب اعیان الشیعه) و صحیفه سادسه سجادیه (تدوین شیخ محمد صالح مازندرانی) انجام شده است.

حواشی و شروح زیادی بر این کتاب نوشته شده که از آن جمله:

۱- شرح محقق ثانی (به عربی است)

۲- شرح کفعمی

۳- شرح شیخ بهائی (بنام حدائق الصالحین)

۴- شرح فارسی ملا محمد هادی مترجم مازندرانی

۵- شرح میرداماد (بنام الفوائد)

۶- شرح محمدباقر مجلسی

۷- شرح سید علی خان (بنام ریاض السالکین) که از همه معروف تر است و شروح دیگری نیز نوشته شده است که بعضی از آنها به فارسی است از آن جمله:

۱- شرح مولی ابوالحسن زواری (صاحب روضه الانوار)

۲- شرح آقا حسین خوانساری (متوفی ۱۰۹۹ ق)

۳- ترجمه و شرح فیض الاسلام

۴- شرح میرزا محمدعلی مدرسی چهاردهی و غیر از اینها.

منابع

سید محمدحسین حسینی تهرانی - امام شناسی ج ۱۵

دائرة المعارف تشیع به نقل از سیره پیشوایان، الذریعه، فوائد الرضویه، ریاض العلماء، طبقات اعلام الشیعه و چند منبع دیگر

غلامحسین مصاحب - دائرة المعارف فارسی

کلید واژه ها

صحیفه سجادیه امام سجاد (ع) دعا مناجات تشیع اعتقاد علوم اسلامی کتاب شناسی

این کتاب، مجموعاً شامل ده سخنرانی یا مقاله است که در طول سالهای ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۱ هجری شمسی، ایراد و یا نگارش شده است. این سخنرانی‌ها در محفلی ماهانه در تهران بنام انجمن ماهانه دینی با شرکت صدها نفر، انجام شده است.

نویسنده کتاب

دانشمند بزرگ، مرحوم شهید مرتضی مطهری فرزند شیخ محمدحسین مطهری، در شهر فریمان از اطراف مشهد، بدنیا آمد. با گذراندن دروس مقدماتی علوم اسلامی در حوزه مشهد، رهسپار قم شد. او طی پانزده سال با بهره‌گیری از علم و دانش در رشته‌های فقه، فلسفه، تفسیر، حدیث و... از علمای بزرگی چون رهبر کبیر انقلاب (امام خمینی) و استاد علامه طباطبائی و آیه الله بروجردی و دیگر بزرگان معارف اسلامی، بار علمی و معنوی خود را بست و در راه تهذیب نفس و کسب دانش فراوان، کوشش زیادی نمود آنگاه در اثر مشکلاتی از قم به تهران مهاجرت و با تدریس و تبلیغ و تألیف، پاسخگوی مشکلات و شبهات علمی و چالش‌های فکری نسل جوان و فرهیختگان شد. استاد مطهری، دارای تألیفات زیادی در زمینه‌های مختلف علمی و فرهنگی است. او در ۱۱ اردیبهشت سال ۱۳۵۸ شمسی، در جریان انقلاب اسلامی ایران، به دست گروه فرقان، در تهران به شهادت رسید.

ص: ۱۵۸۹

در این کتاب مجموعاً ده سخنرانی و یا مقاله است که از گفتار اول تا گفتار هفتم در موضوع:

۱- تقوا و معنای آن، حقیقت تقوا، ارزش و اثر تقوا، تقوا و روشن بینی، تقوا و حکمت علمی و خلاصه چیزهایی که از آثار و منشاء تقوا است.

۲- اصل امر به معروف و نهی از منکر، حسبه و احتساب در اسلام و قلمرو دایره آن، وضع امر به معروف در قرون نزدیک، راه اخلاص و عمل و.....

۳- اصل اجتهاد در اسلام: اجتهاد مشروع، پیدایش اخباری گری در شیعه و مبارزه با آن، تقلید «ممنوع و مشروع» و.....

۴- احیاء فکر دینی، تجدید در هر هزار سال، انحطاط مسلمین در عصر حاضر، امتیاز شیعه از «مرجع» و.....

۵- فریضه علم: ز گهواره تا گور دانش بجوی، علل متروک ماندن فرمان اسلام، کدام علم؟ فریضه تهیوئی، علوم دینی و غیر دینی، مبارزه انسان با جهل و....

۶- رهبری نسل جوان: دو نوع مسئولیت، علت اختلاف معجزات پیغمبران، نمونه دو نسل، درد این نسل را باید درک کرد، علل گرایش به مکتب های الحاوی، قرآن و مهجوریت آن و.....

۷- دو گفتار، تحت عنوان خطابه و منبر است که حدود سال های ۳۹ - ۴۱ شمسی، در عاشورای حدود ۱۳۸۰ - ۱۳۸۲ قمری، ایراد شده است که در این بخش هم، پیوند خطابه با اسلام، تأثیر اسلام در تحول و تکامل خطابه، منظور اصلی نماز جمعه و خطبه های آن و وعظ و خطابه در نهج البلاغه و خطابه های حسینی می باشد. آخرین بخش این کتاب، مقاله ای است که در سال ۱۳۴۱ در کتابی بنام «بخشی درباره مرجعیت و روحانیت» چاپ و منتشر شد. این کتاب بارها چاپ شده و انتشار یافته است.

کتاب ده گفتار مرتضی مطهری کتاب شناسی اعتقاد باورها تشیع کتب اسلامی

کتاب مفاتیح الجنان

مفاتیح الجنان مجموعه ای از دعاها، مناجات، زیارات، اعمال مخصوصه ایام سال و ماه و روزها و... که از طرف پیغمبر اکرم و ائمه (ع) صادر شده است. این مجموعه، با دقت و ترتیب خاص و با ذوق و سلیقه و احاطه وسیعی که مؤلف محترم آن بر آثار اهل بیت و کتب دعا و زیارات داشت، از بهترین و معتبرترین کتب و ادعیه، گردآوری شده و به جهت خلوص نیتی که نویسنده عالیقدرش برخوردار بود، در مدت کوتاهی، این کتاب عالمگیر و همانگونه که در حال حاضر دیده می شود، در تمام منازل، مساجد و اماکن متبرکه وجود دارد. مفاتیح الجنان، بعدها ملحقاتی توسط نویسنده به آن اضافه شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

شیخ عباس فرزند محمدرضا... القمی، از علمای بزرگ، خاتم محدثین، مطلع و موثق و ادیب و متقی، در ضبط مطالب دقیق و به زبان فارسی و عربی فصیح مسلط بود. در سال ۱۲۹۴ ه ق، در شهر مقدس قم به دنیا آمد. اوایل طفولیت او در همان شهر بود که فنون ادبیه را یاد گرفت و آنقدر متبحر شد که او را «فرار» می گفتند. سال ۱۳۱۲ ه ق به نجف اشرف رفت و چند سال در خدمت بزرگانی چون آیه الله سید محمد کاظم یزدی طباطبائی فقه و علوم دیگر را آموخت، از آن جاییکه بیشتر به احادیث و رجال و درایه علاقمند بود، مدتی را در خدمت حاج میرزا حسین نوری کسب علم حدیث کرد. از جمعی مشایخ از جمله محدث نوری، سید حسن صدر موسوی صاحب «تکمله امل الامل» و عده دیگری اجازه روایت داشت. شیخ عباس صاحب تألیفات زیادی است. البته مطالبی را که فایده ای نداشت، از بیانش صرفنظر می کرد و معتقد بود که هر گاه سخن حقی از کسی بشنود، بگیرد و تعصبی مثل برخی افراد نسبت به اهل تسنن نداشت که اگر هر چه در کتب مؤلفین شیعه باشد، صحیح و آنچه در تواریخ اهل سنت، باطل است زیرا مثلاً- از کتاب «کامل طبری» در آثارش روایت آورده و سنی بودن آن را مانع ندانسته است. شیخ عباس بعد از مدتی اقامت در نجف، به دلیل تنگی نفس و عارضه مزاجی، به شهر خود (قم) برگشت و همانجا ماند. از آنجاییکه او علاقه بسیار زیاد به تألیف داشت، قبل از ۲۰ سالگی اولین کتابش را که «فوائد الرجیة» است، به خط خود نوشت و چاپ کرد. در سال ۱۳۳۷ ه ق، به شهر مشهد عزیمت و چند سال آنجا مجاور شد. در مشهد گاهی در فراغت خود، مخصوصاً در ایام اقامه عزا، به وعظ و خطابه می پرداخت و به تقاضای جمعی از علما و طلاب، شبهای پنجشنبه و جمعه را درس اخلاق گذاشت که قریب ۱۰۰۰ نفر حاضر می شدند و هر درس حدود ۳ ساعت طول می کشید. وی سال ۱۳۵۲ مجدداً از مشهد به نجف اشرف عزیمت نمود و همانجا برای همیشه ماند. ضمناً ۴ سفر نیز به شام و بیروت کرد. چندین بار به خانه خدا و یک سفر هم به هندوستان رفت. این محدث بزرگ، سال ۱۳۵۹ ه ق، در ۲۳ ذیحجه الحرام در سن ۶۵ سالگی در نجف اشرف دار فانی را وداع گفت و در کنار مزار استادش محدث نوری در صحن مطهر حضرت علی (ع)، در

ایوان سوم به خاک سپرده شد. تألیفات ایشان متجاوز از ۶۰ جلد است که اکثراً به چاپ رسیده است.

ص: ۱۵۹۱

معمولا در صفحات اول مفاتیح الجنان، چند سوره از قرآن و تمام سوره های کوچک قرآن می باشد. اینها سوره هایی هستند که در بعضی از دعاها، باید خوانده شوند. بعد از آن، کتاب، شامل چند قسمت می باشد:

۱- بخشی در آداب، مقدمات و تعقیبات نمازها و خواص نمازها و سوره،

۲- اعمال شب و روز و ایام هفته،

۳- مناجات ها (مناجات خمسه عشر امام سجاد (ع)) و مناجات حضرت علی (ع)،

۴- دعاهاى معروف چون سمات، کمیل، جوشن صغیر و کبیر، مکارم اخلاق و...،

۵- بخش زیارات، که از زیارت رسول خدا شروع و تا زیارت دوازده امام و زیارت انبیاء عظام و امام زادگان (ع) و زیارت بعضی از بزرگان را شامل می شود،

۶- اعمال ماههای اسلامی (از محرم تا ذیحجه الحرام). اعمال ماههای رومی، خورشیدی،

۷- نمازهای مستحبی که شامل نمازهای چهارده معصوم، نماز ليله الدفن، نمازهای اول ماه، نماز حاجت، نماز فرزند برای آمرزش والدین و...،

۸- دعاهایی برای حل مشکلات معنوی و مادی،

۹- آداب عقیقه، استخاره و آداب آن،

۱۰- احکام و آداب مربوط به مردگان.

نکته ۱:

در کتب مفاتیح الجنان، چاپ های معمول و قدیمی تر، بعضی از این ادعیه و خواص سوره ها و تعویذها در حاشیه مفاتیح اند ولی چاپ های جدیدی اخیرا شده که تمام کتاب را به چند بخش تقسیم کرده و هر بخش را مخصوص به آن، نوشته است.

نکته ۲:

محدث عالیقدر، شیخ عباس قمی، مؤلف محترم مفاتیح الجنان، ملحقاتی به این کتاب، بعدها اضافه کرده که در بعضی از نسخ مفاتیح، به صورت «ملحقات مفاتیح الجنان» به چشم می خورد. این ملحقات، در همان تقسیم بندی، قید شده است. بسیاری از این ادعیه و زیارت به کتب معتبر و افراد موثقی چون اقبال (سیدبن طاوس) و مصباح (کفعمی) ارجاع داده شده است.

شیخ عباس قمی - مفاتیح الجنان

کلید واژه ها

کتاب مفاتیح الجنان شیخ عباس قمی کتاب شناسی دعا زیارت مستحبات کتب حدیث شناسی زبان عربی کتب معارف دینی کتب کلامی

کتاب مهج الدعوات و منهج العنايات

این کتاب، از جمله نفایس کتب خطی در خزانه آستان قدس رضوی با حاشیه تذهیب طلاست. این کتاب، مجموعه ای از ادعیه، مناجات و حرزهای پیغمبر، امامان معصوم و بزرگان می باشد و در واقع، طریق دعا و شیوه آن و چگونگی مناجات ائمه و تعلیم دادن بسیاری از آنها به افراد و اصحاب خود و مسائلی از این قبیل را بیان کرده است. مؤلف، شخصا در این کتاب، ادعیه و زیاراتی انشاء کرده است. اصل کتاب به عربی و ادبیات آن مربوط به زمان صفوی است که به درخواست شاه سلطان حسین صفوی از عالم بزرگ آن زمان (محمدتقی فرزند علینقی طبسی) در قرن ۱۲ هجری، ترجمه و تصحیح شده و کتابت آن، در روز جمعه ۱۱ رجب سال ۱۱۱۷ ه ق، تمام شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

سید رضی الدین علی، فرزند شریف سعدالدین ابوالبراهیم سید موسی بن جعفر، از علمای بزرگ شیعه در قرن هفتم هجری است که در بین دانشمندان شیعه به 'سیدبن طاووس' معروف است. او در نیمه ماه محرم سال ۵۸۹ ه ق در شهر «حله» متولد شد که از طرف پدرش، نسب او به داود بن حسن مثنی از اولاد امام حسن (ع) می رسد و از طرف مادر پدرش، فرزند دختری شیخ طوسی است. سید بن طاووس، از جد و پدرش، علوم دینی را فرا گرفت، بعد در سال ۶۲۵ ه به بغداد که آن زمان مرکز خلافت عباسی بود، رفت. مدت ۱۵ سال آنجا ماند سپس به نجف و کربلا و کاظمین هجرت کرد و چندین سال در این شهرها بهره های علمی زیادی از بزرگان و علما، کسب کرد و مجددا در سال ۶۵۲ ه ق، یعنی در دوره هجوم مغولان به بغداد، دوباره به بغداد بازگشت و تا تصرف این شهر توسط سپاه مغول، در این شهر بود. سید در فقه، شعر و انشا و فنون ادبیه بسیار متبحر بود. این دانشمند بزرگ، با توجه به اینکه پای بند ارزش های دینی و شیعی بود و در هیچ شرایطی از مبانی و روش اهل بیت عدول نمی کرد، معذکک به خاطر حسن سلوک اجتماعی اش، بسیار مورد توجه خلفای وقت عباسی (المستنصر بالله) و دیگران بود و در حمله هلاکوخان به عراق، که منجر به فروپاشی خلافت عباسی شد، اقدامات او و پدر علامه حلی و خواجه نصیرالدین طوسی، در قتل عام مردم عراق به ویژه شهر بغداد، بسیار مؤثر بود. این عالم ربانی و زاهد مشرب، در عین استادی در فقه، از فرط تقوای زیاد، در عمر خود، فتوی در احکام شرعیه نداد و دائما به ادعیه و اوراد و سیر باطنی مشغول بود و همین حالات او بود که مورد توجه و عنایات حضرت بقیه الله الاعظم قرار گرفت و باب فیض ملاقات حضرت در عصر غیبت، برایش تا حدودی باز شد. (مراجعه به کتب مربوطه شود). نویسنده، تألیفات بسیار زیادی دارد که از آن جمله، همین کتاب حاضر است و سرانجام در سال ۶۶۴ ه ق، دار فانی را وادع کرد. مزارش در نجف اشرف می باشد.

کتاب، با زندگینامه مؤلف محترم (سید بن طاووس) بطور کامل شروع می شود. بخش اول، حرزهایی از پیغمبر تا امام حسن عسکری (ع) است. (حرز حضرت خدیجه و حضرت فاطمه زهرا (س) نیز در همین بخش می باشد). بخش ۲ قنوت های ائمه اطهار، از امام حسن مجتبی تا امام زمان (ع) می باشد که اسرار بسیاری در آن نهفته است. بخش ۳ شامل ادعیه رسول خدا در بیشتر جنگها، و ادعیه مخصوص دیگری از ائمه معصومین برای دفع شر اشرار و حوادث و بلاها، مناجات در هر شرایطی، تضرع و انابه به درگاه خدا از زبان پیغمبر و جبرئیل و بزرگان. بخش بعدی، دعاهایی است که به خاطر سید بن طاووس رسیده و شامل ادعیه پراکنده است. دعای حضرت آدم، ادعیه حضرت نوح، حضرت ادریس، حضرت یوسف و بعضی دیگر از پیامبران گذشته. در قسمت پایانی کتاب ادعیه برای سلامتی، رفع هم و غم و برای فرج و عافیت و چند دعا از نویسنده کتاب (سید بن طاووس) و بالاخره شرایط دعا کردن و وقت اجابت دعا، در صفحات آخر کتاب بیان شده است.

سخن مؤلف درباره این کتاب:

مؤلف می گوید: من تألیف این کتاب را خودم ننگاشتم، بلکه دعاها را از کتاب ها نشان می کردم و آن ها را به کاتبان میدادم، آنها براساس فهم و قابلیت خود، آن ها را نقل می کردند. اینکار به خاطر عجله زیادی بود که در تألیف این کتاب داشتم از این رو اگر در دعاها، اشتباه یا غلطی هست، به همین خاطر می باشد.

محمدعلی مدرس خیابانی - ریحانه الادب

شیخ آقابرگک تهرانی - الذریعه

سید ابن طاووس - مهج الدعوات و منهج العنايات

کلید واژه ها

کتاب مهج الدعوات و منهج العنايات کتاب شناسی سید ابن طاووس کتب دینی دعا مناجات زبان عربی

کتاب البلد الامین

نام کامل این کتاب «البلد الامین و الدرع الحصین من الادعیه و الاعمال و الاوراد و الاذکار» است. از کتب مشهور و معتبر دعا، آداب دینی و امور عبادی، که از زمان تألیفش تاکنون همیشه مورد استفاده و توجه عموم عباد به خصوص دانشمندان بوده و هست. نویسنده آن، شیخ تقی الدین ابراهیم... جبعی، معروف به کفعمی است. این کتاب، بزرگتر از «مصباح کفعمی» تألیف دیگر نویسنده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

شیخ تقی الدین ابراهیم، فرزند زین الدین علی حارثی لویزی جبعی، معروف به 'کفعمی' از علمای ممتاز قرن نهم هجری قمری که در سال ۸۴۰ ه ق، در کفعم یکی از روستاهای جبل عامل در لبنان متولد شد. پدرش از بزرگان فقها و مردی با تقوا بود. کفعمی، محدث، ادیب و شاعر و از بزرگان شیعه بود که در نهایت فصاحت و بلاغت در علوم ادبیه و علوم گوناگونی، ید طولای و تبحر کافی داشت و تألیفات بسیار زیادی از او به جا مانده است. برادرش شمس الدین محمدبن علی، جد عالی شیخ بهائی رحمه اله علیه بود (متصل به زمان ظهور شاه اسمعیل صفوی اول بود). وی مدتی در کربلا اقامت کرد ولی اواخر عمرش به جبل عامل مراجعت کرد. سال ۹۰۵ ه ق، در همان روستای «کفرعیما» که کفعم، مخفف آنست، از دنیا رفت. نقل است که آن قریه به مرور زمان خراب و قبر شریف او، در زیر خاک ها، پنهان مانده بود تا اینکه بعد از قرن یازدهم هجری، در موقع شخم زدن زمین، قبری ظاهر می شود که روی آن نوشته بودند «هذا قبر الشیخ ابراهیم بن علی الکفعمی رحمه الله» که به این صورت مزارش معلوم و تعمیر شد و اکنون برجاست.

ص: ۱۵۹۵

ساختاری از کتاب:

کتاب، با مقدمه کوتاهی شروع می شود سپس مطالب آن از اینقرار است:

آداب تطهیر

مختصری از احکام وصیت و نماز میت

تعقیبات نماز

ادعیه هنگام خواب

ادعیه و اعمال ایام هفته

ادعیه و اعمال ماهها (از ماه رجب تا جمادی الاخر)

آداب استخاره

زیارات و نمازهای مستحب

تمام ادعیه صحیفه سجادیه

تمام ادعیه سر که روایت شده از امام باقر (ع) است

مناجات هایی از امام جواد (ع)

نویسنده دعاهائی دیگر و نیز فهرست منابع کتاب را ضمیمه کرده است. در قسمت آخر کتاب، مختصر دعوات الاسماء، در شرح چهل اسم خداوند، از شهاب الدین سهروردی را نقل کرده است. از امتیازات این کتاب اینکه: لغات و عبارات مختلف ادعیه و زیارات را آورده و آنگاه فواید و نکات زیادی راجع به آن مطرح کرده است. کتاب «البلد الامین» یکی از منابع کتاب بحار الانوار مجلسی، و تمام کتب ادعیه دیگر از جمله مفاتیح الجنان شیخ عباس قمی است.

چاپ و نشر:

از این اثر، نسخه های بسیار نفیس خطی وجود دارد که بارها چاپ شده است. بهترین چاپ به اهتمام مکتبه الصدوق، توسط علی اکبر غفاری در سال ۱۳۸۳ ه ق است.

منابع

دائرة المعارف تشیع به نقل از كشف الحجب و الاستار (سید اعجاز حسین کنتوری)، الذریعه (آقابزرگ تهرانی)

فهرست نسخه های خطی در کتابخانه مشهد، فهرست کتابهای چاپی و عربی

کلید واژه ها

کتاب البلد الامین تقی الدین ابراهیم جبعی (کفعمی) کتب دینی دعا احکام عبادی کتب حدیث شناسی حدیث شناسی زبان

عربی تشیع

ص: ۱۵۹۶

کتابی است در موضوع «تطبیق عقل و دین» و مسئله «اتحاد عاقل و معقول» از فیلسوف اسلامی در قرن چهارم هجری قمری، ابوالحسن عامری نیشابوری. او ظاهراً اولین کسی است که در این زمینه، تألیفی مستقل دارد. این اثر او، مربوط به دوران کمال فکری اوست. نویسنده در این کتاب، برتری اسلام بر سایر ادیان را بررسی نموده و در آخر، به شبهه های دشمنان اسلام پاسخ گفته است.

گزیده هائی از کتاب از نظر نویسنده:

۱- طبق نظر ابوالحسن، «دین صحیح و عقل صریح» با هم منافات ندارند و اتحاد بین ایندو حلال بسیاری از مشکلات است. مقصود او از «دین صحیح» دینی است که از هر گونه تحریف دور و به طور مستقیم از سرچشمه وحی، نشأت گرفته باشد. نیز «عقل صریح» عقل خالص به دور از هر گونه شائبه اوهام است. این فیلسوف آشنا به اصطلاحات منطق، نقل را ماده عقل می داند و معتقد است که در فهم حقایق الهی و معارف دینی و ابراز آن، نقل بدون عقل و عقل بدون نقل، مفید و منشأ اثر نیستند. گویا وی با این روش خود، می خواسته بین عقل گرایان و اهل نقل سازش و اتحاد برقرار کند.

۲- فلسفه: عامری بر معقول بودن احکام دینی تأکید و هماهنگی میان فلسفه و دین را بطور مفصل، مورد بحث و بررسی قرار داده و از سخنان منکران این مسئله، انتقاد می کند.

۳- حدیث: نقش حدیث در فهم حقایق الهی: با اینکه ابوالحسن، عقل و استدلال را در فهم حقایق مهم میدانند، لیکن از اهمیت نقل و نقش حدیث در این زمینه غافل نیست. علم حدیث نسبت به سایر علوم دینی، در مقام اساس و ماده و به سایر علوم، مقدم است زیرا اخبار و احادیثی که در مورد همه رشته های علوم وارد است یا از کتب آسمانی یا نقل از پیامبران و پیشوایان دینی و یا میراث بزرگان و حکیمان است، بنابراین از این مهم نباید غافل شد.

قسمت پایانی کتاب، شبهاتی است که نویسنده آنها را رد کرد و جواب داده است. برخی از آنها:

شبهه ۱- اینکه پیشرفت اسلام را به شمشیر نسبت داده اند. ج: در پاسخ این شبهه، وی جهاد توصیه کرده است و...

شبهه ۲- اختلافات فرقه ای مسلمانان را به حساب اسلام می گذاشتند.

شبهه ۳- بیان قرآن را مبهم می دانستند. ج: عامری ابهامات قرآنی را تحلیل و تقسیم بندی کرده و هر یک را به جای خود موجه دانسته است و این خود امتیازی است که قرآن، عقول ممتاز را راضی می سازد و کتاب دینی لازم نیست که حتما عوام فهم باشد.

دیدگاه صاحب نظران:

ابوسلیمان سجستانی: او را هم رای گروه اخوان الصفا میداند.

ابوحیان توحیدی: چون 'ابوزید بلخی' را فیلسوف زیدی و استاد عامری می دانند، در مورد عامری می گوید که وی هدف بلخی را دنبال کرده و از همین رو در سرگردانی بود، به صورتی که گاه به 'ابن عمید' پناه می برد و گاه به سپهسالار نیشابور. رویهمرفته در مورد این نویسنده، سخنان مبهم زیاد گفته شده گویا او با محافل و باورهای صوفیان آشنا و مأنوس بوده است. او را قشریان معاصرش به دلیل اعتقاد به قدم عالم و مسائلی از این قبیل به الحاد متهم و قصد جان او را کردند.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوالحسن محمدبن ابی ذر یوسف، عامری نیشابوری، فیلسوف، عارف و منطق دان قرن چهارم ه ق حدود سال ۳۰۰ ه ق در شهر نیشابور (خراسان) بدنیا آمد. مقدمات علوم دینی را همانجا آموخت، سپس سفری به یکی از قرای بلخ کرد. آنجا نزد 'ابوزید بلخی' فلسفه را یاد گرفت و بعد از مرگ او، به بخارا رفت و بعد به «چاچ» و آنجا فقه و کلام آموخت و مجدداً به بخارا برگشت. وی در فاصله سالهای ۳۴۲ تا ۳۵۲ ه ق، در نیشابور اقامت کرد و سال ۳۵۳ ه ق به شهر ری رفت و ۵ سال ساکن شد و همانجا به تدریس و تألیف مشغول و خدمت ابوعلی مسکویه و آن جا از حمایت و محضر 'ابوالفضل ابن عمید' وزیر آل بویه و فرزندش 'ابوالفتح' برخوردار شد. دو گزارش از مسافرتهای او به بغداد در سالهای قبل از ۳۶۰ و ۳۶۴ ه ق شده است. اگر چه در بغداد با کم لطفی دانشمندان آنجا مواجه شد و آزرده خاطر به نیشابور برگشت. ابوالحسن سال ۳۸۱ ه ق در گذشت.

عامری از مهمترین فلاسفه ای است که در فاصله زمانی دو فیلسوف بزرگ یعنی فارابی و ابن سینا بوده است. او علاوه بر اینکه در فلسفه صاحب نظر بود و کتب و رسائل مهمی در این زمینه داشت در باب اخلاق و دین، تحقیق و بررسی کرده و اثرات ارزشمندی از خود دارد. کتاب «الاعلام بمناب الاسلام» از مقام و منزلت دین اسلام گفته است.

منابع

محمد ابن شاکر کتبی - فوات الوفيات

دائرة المعارف بزرگ اسلامی به نقل از: الاعلام به مناقب الاسلام، الامدعلی الابد، مجله معارف مرکز نشر دانشگاهی

کلید واژه ها

کتاب الاعلام بمناب الاسلام ابوالحسن عامری نیشابوری کتاب شناسی اسلام فلسفه اسلامی کتب فلسفی کتب دینی عقل دین

کتاب ولایت فقیه در حکومت اسلام

کتابی جامع و مشروح پیرامون «ولایت فقیه در حکومت اسلام» و حدود و شرایط آن در قرن معاصر (۱۵ هجری قمری) به زبان فارسی. این کتاب با استفاده از آیات قرآن و روایات به مباحث فقهی و علمی و شواهد تاریخی و اجتماعی به مطالبی مانند دلائل ولایت فقیه و شرایط و موانع آن، حقیقت ولایت امام و فقیه عادل، و نحوه حکومت در اسلام و ... پرداخته که بعضی از این مطالب، اولین بار است که توسط فقیهی مطرح شده و در کتب قبلی، سابقه نداشته است. نویسنده کتاب، علامه حاج سید محمدحسین حسینی تهرانی، عالم بزرگ و عارف عالیقدر در قرن معاصر (۱۵ هجری قمری) است. در این کتاب غیر از اثبات ولایت فقیه و لزوم تشکیل حکومت اسلام، نظرات فقهی دیگری نیز درج شده است. این سلسله مباحث در طی ۴۸ جلسه درس (از هشتم شوال ۱۴۱۰ ه ق تا ۲۱ ذی الحجه ۱۴۱۰ ه ق) توسط مؤلف بیان شده و سپس توسط دو تن از فضلا با نظارت و تنقیح و تعلیق خود ایشان، تنظیم گردیده است.

ص: ۱۵۹۹

علامه آیه الله حاج سید محمدحسین حسینی طهرانی، عالم و عارف، حکیم و فقیه و کلامی قرن معاصر (۱۵ ه ق) فرزند آیه الله حاج سید محمدصادق حسینی طهرانی از علماء بزرگ در دوران حکومت طاغوتی پهلوی. علامه طهرانی در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ هجری قمری، در تهران بدنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بود و تحصیلات ابتدائی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند و در سن ۱۹ سالگی بعد از پوشیدن لباس روحانیت، عازم شهر مقدس قم شد.

در همان سالهای اول، جزو شاگردان خاص علامه سید محمدحسین طباطبائی (صاحب تفسیر المیزان) شد و از دروس حکمت و تفسیر و عرفان عملی ایشان، بهره مند بود. مدت هفت سال در سطوح مختلف علمی، از اساتید بزرگی کسب علم کرد و در سال ۱۳۷۱ ه ق، در سن ۲۶ سالگی برای تکمیل دروس حوزوی، به کشور عراق رفت و در شهر نجف ساکن شد. در دروس فقه و اصول و حدیث و رجال از محضر علماء بزرگ نجف استفاده فراوان کرد و بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی و مؤانست و مراوده با آیه الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی، مراحل عرفانی و سلوکی را پیمود و سپس با مرحوم حاج سید هاشم حداد، از عرفای بزرگ، آشنا و مجذوب وی شد.

سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی پس از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم دین و به امر استاد سلوکی خود، به تهران بازگشت. در خلال سالها زندگی در تهران و ارشاد و هدایت مردم، بعد از رحلت آیه الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، در همراهی رهبر فقید انقلاب (آیه الله خمینی) از هیچ تلاشی، مضایقه نکرد و سپس بعد از ۲۳ سال تلاش پی گیر و همه جانبه در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در ۹ صفر سال ۱۴۱۶ ه ق، در مشهد، دار فانی را وداع کرد. مزارش در قست جنوب شرقی صحن انقلاب، در آستانه کفشداری، می باشد.

۱- معنای لغوی و اصطلاحی ولایت و معنای ولایت امام

۲- ادله ولایت امام معصوم و نشانه ها و آثار آن

۳- بررسی احادیثی مانند مقبوله عمر ابن حنظله، روایات ابی خدیجه و حدیث کمیل و ... به عنوان دلایل ولایت فقیه

۴- دلیل قطعی عقلی بر لزوم تشکیل حکومت

۵- شرایط ولی فقیه که شامل (اسلام، تشیع، اعلیت به کتاب الله، افقه، مقیم و مهاجر به دارالاسلام بودن، و ذکوریت (مرد بودن)

۶- رجوع به اعلم واجب است به استناد آیات قرآن و روایات فراوان

۷- تعیین ولی فقیه با نظر اهل حل و عقد است نه رأی اکثریت مردم

۸- لزوم «طهارت روح» و «صفاء سر» در فتوا، علاوه بر اجتهاد در علوم ظاهریه

۹- التزام به خط مشی عملی حکومت امیرالمؤمنین علی (ع)، در نامه به مالک اشتر

۱۰- بعضی از حدود اختیارات و وظایف ولی فقیه که شامل (اقامه احکام الهی در همه زمینه ها، در اختیار داشتن قوای سه گانه، حفظ حقوق خاصه مسلمانان و تسهیل در امور معیشتی و زندگی آنان، ازدواج، بهداشت و ... گسترش فرهنگ اسلامی، اعلام جهاد علیه کفار در صورت ضرورت و صلاحدید، دفاع از حقوق اقلیت ها و اهل ذمه

۱۱- دفاع از جهان اسلام و ایجاد نظام دقیق مرابطن و مرزداران و

تمامی مباحث فوق در این کتاب استدلالی و ارزشمند، در ۴ جلد به اضافه دهها مطلب دیگر بطور کامل مطرح شده است.

منابع

سید محمدحسین حسینی طهرانی - کتاب ولایت فقیه در حکومت اسلام

ص: ۱۶۰۱

کتاب ولایت فقیه در حکومت اسلام علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی کتاب شناسی ولایت فقیه حکومت اسلامی ولایت فقه زبان فارسی تشیع

کتاب خلاصه تعالیم اسلام

کتاب خلاصه تعالیم اسلام یکی از آثار و تألیفات مرحوم سید محمدحسین طباطبایی است. مطالب این کتاب اجمالی از مشخصات و اختیارات ویژه دین اسلام است و همان طور که از عنوان کتاب پیداست، می توان گفت این کتاب خلاصه ای از تعالیم اسلام است. این کتاب برای شناساندن اسلام به کسانی که از تعالیم اسلام اطلاعی ندارند، بسیار مؤثر خواهد بود و ارزش این عمل را کسانی بهتر می دانند که اطلاعاتی از این دین داشته و چند سالی در کشورهای اروپایی و آمریکایی گذرانده و از کمی کتب اسلامی به ویژه شیعه، در کتابخانه های بزرگ دنیا اطلاع داشته باشند.

معرفی اجمالی نویسنده

سیدمحمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنیا ۵. رساله من الدنیا ۶. رساله بعد الدنیا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ساختار و تقسیم بندی کتاب

کتاب خلاصه تعالیم اسلام توسط ناشرین مختلف به چاپ رسیده است. نوع مطالب این کتاب قبلاً به صورت جزوه از طرف دارالتبلیغ اسلامی منتشر گردیده است. این کتاب به زبانهای آذری، ایتالیایی، انگلیسی، روسی و... ترجمه شده است. در ابتدای کتاب سخن از دین و تعریفی از اعتقادات و اخلاق و عمل به میان آمده است و سپس فوائد دین و نیازمندی اجتماع به مقررات و قانون و اجمالی از تاریخ ادیان و سپس دین اسلام و مقایسه اسلام با دیگر ادیان ها بیان شده اند. پس به طور مفصل و کامل سه بخش اصلی کتاب: ۱- بخش اعتقادات ۲- بخش اخلاق ۳- بخش احکام، تشریح شده است. مبحث های تشریح شده در هر بخش به شرح زیر می باشد:

بخش اعتقادات: خداشناسی و ملل - قرآن و توحید - قدرت و علم خدا - عدل - رحمت - نبوت - صفات نبی - پیامبران در میان بشر - هجرت و سیرت و وصیت پیامبر - امامت و علم امام و چهارده امام معصوم - معاد و مرگ و عالم برزخ و...

ص: ۱۶۰۳

بخش اخلاق: خداپرستی - وظیفه شناسی - بهداشت جسمی و روحی - تحصیل علم - وظیفه معلم - اجتهاد - احترام بزرگان - عدالت - حسن معاشرت - جهاد - تعاون و احسان و...

بخش احکام: نماز - روزه، غسل، وضو، تیمم، اقرار، غصب، احیاء موات، نمازهای مستحبی و...

نظرات دیگران

کتاب خلاصه تعالیم اسلام اثر گرانقدر علامه کبیر آیت ا... سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در پاسخ به شور و التهاب دینی صورت گرفته است.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی به کوشش داوود الهامی - خلاصه تعالیم اسلام

دایره المعارف تشیع - ج ۱۰ صفحه ۴۶۲

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱ صفحه ۱۲۵، ج ۴ صفحه ۴۵۴

قنبرعلی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

خان بابا مشار - مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی - ج ۲ صفحه ۸۶۳

علی دوانی - مفاخر اسلام - ج ۱۲ صفحه ۲۷۲-۲۶۷

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

سید جلال الدین آشتیانی - چهره های درخشان - صفحه ۴۵۴-۴۵۰

کلید واژه ها

کتاب خلاصه تعالیم اسلام سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب دینی تعالیم اسلام اسلام دین

کتاب آموزش دین یا تعالیم اسلام

کتاب آموزش دین یا تعالیم اسلام یکی از تألیفات علامه سید محمدحسین طباطبایی است. علامه این کتاب را به تقاضای یکی از مدارس مذهبی تهران برای دانش آموزان مدارس آن دوره که تعلیمات دینی در مدارس به صورت جالبی ارائه شده بود، در ۵ جلد کوچک به صورت ساده و فشرده نوشته و چاپ کردند. این مجموعه مدتها فراموش شده بودند تا اینکه سید مهدی آیت الهی با کسب اجازه از حضور استاد علامه مطالب آنها را جمع آوری نموده و با هم تلفیق کردند و در سه جلد با

سه بخش اصلی عقاید و اخلاق و احکام چاپ گردانیدند.

ص: ۱۶۰۴

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و ترکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطبایان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ساختار و تقسیم بندی کتاب

این کتاب شامل سه بخش اصلی:

الف - آگاهی به دین

ب- عقاید: ۱- احکام، ۲- عدل، ۳- نبوت، ۴- معاد ۵- امامت

پ- اخلاق و احکام، است.

۱- مطالب تشریح شده در بخش آگاهی به دین: تعریف دین، فواید دین، نقش دین، دین از نظر قرآن، اهمیت اسلام، خدمات اسلام، نماز، روزه، حج، آزادی در اسلام، حقوق زن و مرد، روش اسلام، و ...

۲- مطالب تشریح شده در بخش «عقاید»: توحید، خداشناسی، مسأله غیب، هدف آفرینش، عدل و نبوت، سیری کوتاه در جنگهای پیامبر، قرآن سند نبوت، درسهایی از امامت، ولایت و زعامت، اهل بیت پیامبر، درسهایی از معاد و رستاخیز، سیری کوتاه در زندگی امامان و...

۳- مطالب تشریح شده در بخش «اخلاق و احکام»: درسهایی از اخلاق، درسهایی از احکام، وضو، غسل، تیمم، نماز، مقدمات نماز، ارکان نماز، جهاد در اسلام، قضاوت در اسلام، شهادت، اقرار، ازدواج و طلاق، غضب، لقطه، احیاء اموات، اطعمه و اشربه، کلیات مسایل ارث، شفعه، زن در جامعه های پیش از اسلام و

ص: ۱۶۰۶

این کتاب در سالهای متمادی به چاپ رسیده و موضوع آن شیعه - اصول دین و شیعه - فقه جعفری است که در سه جلد به چاپ رسیده است. انتشارات جهان آرا و دفتر انتشارات اسلامی از منتشرین این کتاب هستند.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی - آموزش دین یا تعالیم اسلام (گردآوری و تنظیم، مهدی آیت الهی)

دایره المعارف تشیع - ج ۱۰ صفحه ۴۶۶-۴۶۲

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱، صفحه ۱۹۵

قنبر علی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

علمای بزرگ شیعه - صفحه ۴۴۰

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام، ص ۴۷۱

کلید واژه ها

کتاب آموزش دین یا تعالیم اسلام سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب اسلامی اسلام تعالیم اسلام تشیع احکام فقهی

کتاب در محضر علامه طباطبایی: پرسش و پاسخ های تفسیری، اعتقادی، کلامی (۷۲۷ پرسش و پاسخ)

این کتاب شامل ۷۲۷ پرسش و پاسخ در موضوعات مختلف است که در جلسات پنجشنبه و جمعه توسط محمدحسین رخشاد و جمعی از برادران و فضیلاي حوزه مطرح و از محضر استاد بزرگوار آیت ا... علامه طباطبایی استفاده شده است که پس از بازنویسی توسط محمدحسین رخشاد ویراستاری، تحقیق و ارجاع نشانی های آیات و روایات، ترجمه آنها، عنوان گذاری و تبویب توسط یکی از دوستان ایشان و بازنگري های مکرر به مشتاقان معارف عرضه گردیده است.

معرفی اجمالی علامه طباطبایی

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی

رضوان الله عليه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محققى کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت.

ص: ۱۶۰۷

آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطباییان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و عقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی های کتاب

در این کتاب ترتیب پرسش ها و پاسخ ها براساس ترتیب مباحث جلسات تدوین شده است و لذا در برخی از موارد، سؤالات تکراری به نظر می رسند، هرچند که در هر کدام نکته ی ویژه ای است که به لحاظ آن از حذف و یا ادغام آنها در یکدیگر خودداری شده است.

ساختار کتاب

این کتاب دارای ۱۵ فصل است که ترتیب قرار گرفتن پرسش ها و پاسخ ها در این فصل ها براساس موضوع آنهاست. موضوع آنها به شرح زیر می باشد:

۱- خداشناسی و توحید

۲- آفرینش جهان و انسان و....

۳- جبر و اختیار و بداء...

ص: ۱۶۰۸

۴- وحی و نبوت و رسالت و...

۵- شرایع و ادیان و تاریخ انبیا (ع)

۶- رسول اکرم (ص)

۷- مقامات معنوی و زندگانی ائمه (ع)

۸- علم امام و عصمت انبیاء (ع)

۹- مرگ و عالم برزخ

۱۰- معاد و عالم آخرت

۱۱- مباحث علوم قرآنی

۱۲- پاره ای از معارف قرآن

۱۳- مباحث اخلاقی - عرفانی

۱۴- موضوعات منطقی - فلسفی

۱۵- گوناگون.

این کتاب برای نخستین بار شامل ۶۶۵ پرسش و پاسخ بوده، پس از تکمیل و بررسی شامل ۷۲۷ پرسش و پاسخ شده است، جلد چهارم از مجموعه «در محضر بزرگان» است. این کتاب دارای فهرست راهنما و فهرست اعلام است.

منابع

محمدحسین رخشاد- در محضر علامه طباطبایی

دایره المعارف تشیع- ج ۱۰ صفحه ۴۶۶-۴۶۲

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی- طبقات مفسران شیعه- ج ۱ صفحه ۱۹۵

علمای بزرگ شیعه- صفحه ۴۴۰

غلامحسین صدری افشار- فرهنگ فارسی اعلام- صفحه ۴۷۱

کتاب در محضر علامه طباطبایی سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی تشیع اسلام کتب اسلامی اعتقاد پرسش

کتاب تعدد زوجات و مقام زن در اسلام

کتاب تعدد زوجات و مقام زن در اسلام، یکی از آثار و تألیفات گرانبهای علامه سید محمدحسین طباطبایی است. در این کتاب علامه به طور خاص و ویژه ای به موضوع زن و پیرامون آن پرداخته است و به تشریح بسیاری مسائل و ابهامات از زمان جاهلیت تا بعد از ظهور اسلام پرداخته و به همین جهت این کتاب مورد توجه و استفاده ی علاقه مندان قرار گرفته است. استاد علامه در این کتاب برای تشریح برخی مسائل از تعدادی نامه های امامان استفاده کرده است.

ص: ۱۶۰۹

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند؛ به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت.

آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطباییان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تالیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ساختار و تقسیم بندی کتاب

این کتاب دارای فصل های کوتاه و بسیاری است که در هر فصل یکی از موضوعات پیرامون زن آورده شده است که برخی از این موضوعات عبارتند از: زن در جاهلیت، اسلام برای زن چه ارمغانی آورد؟، آزادی زن در تمدن غرب، علت حلیت چهار زن، تعدد زنان پیامبر، زن در اسلام، موقعیت زن در اسلام، حقوق زنان و...

این کتاب توسط انتشارات آزادی و دیگر انتشارات بارها به چاپ رسیده است.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی - تعدد زوجات و مقام زن در اسلام

دایره المعارف تشیع - ج ۱۰ صفحه ۴۶۶-۴۶۲

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱ صفحه ۱۹۵ و ۲۰۱

ص: ۱۶۱۱

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

قنبرعلی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

کلید واژه ها

کتاب تعدد زوجات و مقام زن در اسلام سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب اسلامی جهان بینی اسلامی تعدد زوجات زن اسلام تشیع

کتاب بررسی های اسلامی (مجموعه مقالات و رسائل علامه طباطبایی)

این مجموعه شامل بررسی های گوناگونی در زمینه های مختلف اسلامی است، دارای سه بخش اصلی است که در این سه بخش مجموعه مقالات و رسائل علامه طباطبایی توسط آقای هادی خسروشاهی گردآوری شده است. بخش اول این مجموعه تحت عنوان بررسی های اسلامی و بخش دوم تحت عنوان اسلام و انسان معاصر منتشر شده است و بخش سوم شامل قسمت دیگری از مقالات و رساله های استاد علامه سید محمدحسین طباطبایی است.

معرفی اجمالی علامه طباطبایی

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت، اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند، به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود، ازدواج کرد. استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند، به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود، عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی رضوان الله علیه در مرحوم استاد علامه چنان تأثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند، به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمی کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محقق کم نظیر است، در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت. آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و

انسان ۴. رساله قبل الدنيا ۵. رساله من الدنيا ۶. رساله بعد الدنيا ۷. رساله در ولايت ۸. رساله در نبوت ۹. كتاب سلسله انساب
طباطبايان آذربايجان.

ص: ۱۶۱۲

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تألیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

ویژگی های کتاب

- ویژگی های بخش اول (بررسی های اسلامی): این مجموعه شامل بررسی های گوناگون اسلامی است و در بخش فلسفی این کتاب دو مقاله از دانشمند معظم حضرت آقای دکتر مهدی حائری یزدی نقل شده که برای تکمیل بحث و درک پاسخ استاد علامه نقل آنها ضروری به نظر رسیده است.

- ویژگی های بخش دوم (اسلام و انسان معاصر): این کتاب شامل چند بحث درباره چگونگی رفع نیازهای بشر امروزی به وسیله اسلام و دارای فصل جامعی است تحت عنوان کلی «پرسش ها و پاسخ ها» که شامل پاسخ بیش از صد سوال علمی و مذهبی و فلسفی و ... می باشد و با توجه به اینکه فصل اول این کتاب پاسخ تفصیلی این سؤال است که اسلام چگونه می تواند به احتیاجات هر عصری پاسخ دهد؟ نام این کتاب را اسلام و انسان معاصر انتخاب کرده اند.

- و بخش سوم این مجموعه در واقع آخرین قسمت از کتاب بررسی های اسلامی است.

ص: ۱۶۱۳

نظر دیگران

در هنگام تنظیم مجموعه ی بررسی های اسلامی، علامه طباطبایی اوقات زیادی را صرف اصلاح و تکمیل مطالب این مجموعه صرف کردند (سید هادی خسروشاهی).

ساختار و تقسیم بندی کتاب

ساختار بخش اول:

فصل اول: درسهایی از قرآن

فصل دوم: مباحث اجتماعی اسلامی

فصل سوم: مقام و موقعیت زن در اسلام

فصل چهارم: نگاهی به تاریخ شیعه

فصل پنجم: ولایت و زعامت در اسلام

فصل ششم: محمد و اسلام

فصل هفتم: رساله ای درباره وحی

فصل هشتم: اعجاز و معجزه

فصل نهم: چند بحث فلسفی

ساختار بخش دوم:

فصل اول: اسلام و نیازمندیهای انسان معاصر

فصل دوم: مسائل علمی و فلسفی

فصل سوم: مسئله آفرینش و رستاخیز

فصل چهارم: چهل پرسش و پاسخ

فصل پنجم: مسئله تناسخ و عود ارواح

فصل ششم: مسئله علم امام

فصل هفتم: مسئله وهابگیری

فصل هشتم: وجود و ماهیت

فصل نهم: مسائل اجتماعی و اسلامی

فصل دهم: مسائل مربوط به قرآن

ساختار بخش سوم:

فصل اول: مسائل قرآنی

فصل دوم: مسائل فلسفی - اجتماعی

فصل سوم: روابط اجتماعی در اسلام

فصل چهارم: فلسفه الهی در بینش علی (ع)

فصل پنجم: معاد و زندگی پس از مرگ

این کتاب در سه جلد توسط انتشارات هجرت و دفتر تبلیغات اسلام حوزه علمیه قم بارها به چاپ رسیده است.

منابع

سید محمدحسین طباطبایی - بررسی های اسلامی (مجموعه مقالات و رسائل) به کوشش هادی خسروشاهی

ص: ۱۶۱۴

دایره المعارف تشیع - ج ۱۰ صفحه ۴۶۶-۴۶۲

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - ج ۱ صفحه ۱۹۵

محمدحسن حسینی ارسنجانلی - گزیده آثار علامه طباطبایی

غلامحسین صدری افشار - فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

علمای بزرگ شیعه - صفحه ۴۴۰

قنبر علی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

کلید واژه ها

کتاب بررسی های اسلامی سید محمدحسین طباطبایی کتاب شناسی کتب اسلامی اسلام اعتقاد تشیع

سنن النبی (ص)

کتاب سنن النبی (ص) تالیف علامه بزرگوار، حضرت آیه الله طباطبایی، تنها کتابی است که پیرامون آداب و سنن و روش رفتاری رسول خدا (ص) تدوین گردیده است و برای شیفتگان دین و طالبین معارف حقه، این کتاب گنجینه ای بس عظیم از معارف می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده

سید محمدحسین طباطبایی تبریزی در سال ۱۳۲۱ هجری قمری (۱۲۸۱ شمسی) متولد شد. یکسال قبل از فوت پدرش به مدرسه رفت اما پس از پایان کلاس هفتم مصلحت دیده می شود که در خانه درس بخواند به این دلیل او و برادرشان تحت تعلیم ادیب لایقی به نام شیخ محمدعلی سرائی قرار می گیرند و ادبیات عرب می آموزند و زیر نظر میرزا علینقی خطاط به یادگیری فنون خوشنویسی می پردازند. مرحوم علامه در ۱۳۰۳ در سن ۲۱ سالگی با صبیبه مرحوم حاج میرزا مهدی آقا طباطبایی مهدوی که از خویشان پدر بود ازدواج کرد.

استاد علامه در ۱۳۰۴ که دروس حوزه تبریز را به پایان رساند به همراه همسر و برادر و پسرشان که تازه به دنیا آمده بود عازم نجف اشرف شدند. آشنایی با حاجی میرزا علی آقای قاضی در مرحوم استاد علامه چنان تاثیری گذاشت که مدت ۱۱ سال اقامت در نجف علاوه بر فقه و اصول و ریاضیات و فلسفه و رجال و تفسیر، در عرفان عملی در محضر این استاد عالیقدر حضور یافته و در سیر و سلوک و تزکیه نفس توشه های فراوانی بردند. مرحوم محمدحسین طباطبایی در اواخر زندگی در نجف روزگار را به سختی گذراندند به طوری که در سال ۱۳۱۴ در اثر اختلال وضع معاش عازم ایران شدند و در روستای شادآباد تبریز سکنی گزیدند. ایشان به منظور کسب علم عازم قم شدند و برای همیشه با شهر تبریز وداع کردند. در سال ۱۳۲۵ وارد قم شدند و بدین ترتیب زندگی پربار علمی مرحوم علامه از همین جا آغاز شد و مدت ۳۵ سال در این شهر زندگی

کردند و بیشترین خدمت را به اسلام و حوزه های علمیه کردند. وی درس فلسفه را با سبک و روشی نوین آغاز کرد. زندگی این عالم ربانی که یکی از مفاخر بزرگ اسلام و محققى کم نظیر است در ساعت ۹ صبح روز ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در شهر قم به پایان رسید و دعوت حق را لبیک گفت.

ص: ۱۶۱۵

آثاری که علامه طباطبایی در تبریز تهیه کردند: ۱. رساله در اسماء و صفات ۲. رساله در افعال ۳. رساله در وسایط میان خدا و انسان ۴. رساله قبل الدنیا ۵. رساله من الدنیا ۶. رساله بعد الدنیا ۷. رساله در ولایت ۸. رساله در نبوت ۹. کتاب سلسله انساب طباطباییان آذربایجان.

مختصری از خدمات استاد در شهر قم: ۱- پی ریزی شیوه نوین از تفسیر که کاملاً بدیع و ابتکاری است. ۲- اشاعه تفکر فلسفی و تعقلی ۳- کوشش در تفهیم مسائل فلسفی و ملموس ساختن بسیاری از مسائل پیچیده ۴- کوشش و نشر آثار اهل بیت ۵- جمع میان مفاهیم قرآنی با آنچه که در اخبار خاندان رسالت وارد شده است. ۶- اشاعه فکر شیعی در خارج از جهان اسلام ۷- تربیت و پرورش شخصیت های علمی و فکری ۸- تالیفات گرانبها اعم از چاپ شده و چاپ نشده ۹- و...

نظر علامه طباطبایی (ره) درباره کتاب سنن النبی (ص)

«این کتاب از جمله عنایات، الطافی است که خداوند سبحان امکان تالیف آن را به ما داد، بحثی از روایاتی که راویان مسلمان حدیث در کتابهای خود در مورد آداب و سنتهای آقا و سرورمان حضرت رسول خدا (ص) آورده اند را تا آنجا که زمان اندک و فرصت کوتاه ما اجازه داد انتخاب نموده ایم.»

ساختار کتاب

کتاب سنن النبی (ص)، دارای ۲۱ باب و ملحقات می باشد که به زبان عربی تالیف شده است که متن عربی این کتاب به فارسی شیوا و فصیح برگردانده شده است و برای مشتاقین به فراگیری علوم اهل بیت و علاقه مندان و پیروان مکتب پیامبر خاتم تهیه و تنظیم شده است. ابواب کتاب عبارتند از:

ص: ۱۶۱۶

باب اول: شمائل پیامبر (ص)

باب دوم: آداب معاشرت پیامبر (ص)

باب سوم: آداب نظافت و احکام زینت پیامبر (ص)

باب چهارم: آداب سفر پیامبر (ص)

باب پنجم: آداب پوشیدنی های پیامبر (ص)

باب ششم: آداب مسکن پیامبر (ص)

باب هفتم: آداب خوابیدن و بستر پیامبر (ص)

باب هشتم: آداب زناشویی و تربیت فرزند پیامبر (ص)

باب نهم: آداب غذاها و آشامیدنی ها و آداب سفر پیامبر (ص)

باب دهم: آداب خلوت ها و مستراح پیامبر (ص)

باب یازدهم: آداب مردگان

باب دوازدهم: آداب معالجه و مداوا

باب سیزدهم: آداب مسواک زدن

باب چهاردهم: آداب وضو گرفتن

باب پانزدهم: آداب غسل کردن

باب شانزدهم: آداب نماز

باب هفدهم: آداب روزه

باب هجدهم: آداب اعتکاف

باب نوزدهم: آداب صدقه

باب بیستم: آداب قرائت قرآن کریم

باب بیست و یکم: آداب دعا و ذکر تعدادی دعا و اذکار

ملحقات آداب جمع، ملحقات متفرقه، ملحقات شمائل پیامبر (ص)

به گفته علامه طباطبایی: «در این کتاب حرفی از مکروهات به میان نیامده چرا که روش حق بر آن قرار گرفته که از پیامبر (ص) هیچ کار مباح و مکروهی سر نزد و ادله عقلی و نقلی هم به این اصل استوار است، ناگفته پیداست که ما در این کتاب به جهت رعایت اختصار، سندهای احادیث را حذف نمودیم و فرقی میان روایات مسنده و مرسله نهادیم و برای سهولت در کار مراجعین نام کتابها و نویسندگان آنها را ذکر کرده تا اهل بحث بتوانند به اصل روایات نقل شده مراجعه نمایند و از خداوند در این راه کمک طلبیدیم.»

ص: ۱۶۱۷

این کتاب با عناوین دیگر توسط مترجمانی چون محمد‌هادی فقهی، حسین قهستانی، حسین استادولی و عباس عزیزی و... ترجمه و توسط ناشرانی چون تهذیب، انصاری و کتاب فروشی اسلامیة منتشر شده است. متن این کتاب به همراه ترجمه در سال ۱۳۵۴ به چاپ رسیده است و همچنین این کتاب به زبان اردو توسط ولی الحسن رضوی در سال ۱۳۷۶ ترجمه و به چاپ رسیده است.

منابع

محمدحسین طباطبایی - سنن النبی (ص) آداب و سنن و روش رفتاری پیامبر گرامی اسلام

دایره المعارف تشیع - جلد ۱۰ صفحه ۴۶۳

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - جلد ۱ صفحه ۱۹۵

عبدالرحیم عقیقی بخشایشی - طبقات مفسران شیعه - جلد ۴ صفحه ۴۵۴

فرهنگ فارسی اعلام - صفحه ۴۷۱

حسین قهستانی - ادب نبوت: مختصر سنن النبی (ص)

قنبر علی کرمانی - کتابشناسی علامه طباطبایی

خان بابا مشار - مولفین کتب چاپی فارسی و عربی - جلد ۲ صفحه ۸۶۳

کلید واژه ها

سید محمدحسین طباطبایی سیره نبوی پیامبر اکرم کتب اخلاقی

کتاب ولایت فقیه (ولایت فقاہت و عدالت)

کتاب 'ولایت فقیه؛ ولایت فقاہت و عدالت' یکی از آثار و تألیفات حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب پاسخی است در خور و به هنگام به تقابلات فکری و رساندن اندیشه صحیح به ساحل صلاح، جامع نگری در مسائل اسلامی، امکان نظر و استنباط مباحث از منابع اصیل دینی، تیزبینی و ذکاوت خاص در طرح این گونه مسائل که ضمن تبیین صحیح و کامل و پاسخگویی به نظرات و شبهات مطروح و همچنین قرائتهای ناسازگار با منابع دینی و فرهنگ آن بتواند کارآیی و تأثیر عمده و اساسی آن در حیات فردی و جمعی جامعه را بنمایاند و در نهایت تئوریزه کردن و به تدوین رساندن مسائل اسلامی، از خصایص بارز و زنده حکیم فرزانه استاد جوادی آملی است.

ص: ۱۶۱۸

آیه الله عبدالله جوادی آملی، فقیه و مفسر معاصر شیعه، در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیرالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۷ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: انسان، آزادی، عبودیت، قانون

۲- فصل دوم: حکومت اسلامی و اهداف آن

۳- فصل سوم: ضرورت ولایت فقیه

۴- فصل چهارم: ولایت فقیه یا وکالت فقیه؟

۵- فصل پنجم: وظایف و اختیارات ولی فقیه

۶- فصل ششم: امام خمینی (ره)، ولایت فقیه، عزت مردم (شامل ۴ بخش)

۷- فصل هفتم: پرسش و پاسخ؛ نقد و جواب: در این فصل تلاش شده است که مهمترین و دقیق ترین و جدیدترین پرسشها و نقدها از منابع گوناگون جمع آوری و ارائه گردد. این فصل مکمل فصل هال شش گانه است و شامل ۷ بخش به شرح زیر است:

۱. حکومت دینی، حکومت اسلامی ۲. ضرورت ولایت فقیه و جایگاه علمی آن ۳. نصب، ولایت، انتخاب ۴. جایگاه مجلس خبرگان ۵. ولایت مطلقه و اختیارات رهبر ۶. جمهوری اسلامی و نقش مردم ۷. قانون اساسی، جامعه مدنی، دموکراسی

در انتهای کتاب، فهرست آیات، روایات، اشعار، اعلام، کتب و فهرست تفضیلی آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است و توسط آقای محمد محرابی تنظیم و ویرایش شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - ولایت فقیه (ولایت فقاها و عدالت)

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب ولایت فقیه (ولایت فقاها و عدالت) عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی ولایت فقیه فقه عدل کتب معارف دینی

کتاب سیمای فرزانتان

این کتاب یکی از آثار و تألیفات ارزشمند استاد آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است و دارای ۵ جلد است. ترتیب بخش های

ششگانه کتاب از اهمیت موضوع پیروی می کند و به همین لحاظ مسائل عقیدتی و فلسفی که از اهمیت بالایی برخوردارند، در پیشانی کتاب قرار گرفته و در میان مقالات آن، مقاله تحلیل نظریه کانت را در آغاز آن قرار داده اند. در بخش دوم به پرسشهای مهمی پاسخ داده شده که بخشی از آنها جنبه فقهی دارد. در بخش سوم مسائل اجتماعی و تربیتی و اخلاقی مطرح شده و در بخش چهارم به معرفی اثرهای علمی پرداخته اند. در بخش پنجم که مقالات آن تدریجا در مدت متجاوز از چهل سال نگارش یافته است، شخصیت های بزرگ علمی معرفی شده اند و در بخش ششم پیشگفتارهایی است که به عنوان مقدمه برای کتابهای جدیدالانتشار نوشته شده است.

ص: ۱۶۲۰

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق علیه السلام) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و ... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و ...

این کتاب یک مجموعه ۵ جلدی است که هر جلد شامل بخش های ششگانه به شرح زیر است:

۱- جلد اول: حاوی ۷۳ مقاله عقیدتی-اجتماعی-تاریخی و بیوگرافی است.

۱- بخش اول: فلسفی و عقیدتی ۲- بخش دوم: پرسش و پاسخ ۳- بخش سوم: اجتماعی، تربیتی و اخلاقی ۴- بخش چهارم: معرفی اثرهای علمی ۵- بخش پنجم: سیمای فرزندگان ۶- بخش ششم: پیشگفتارها

۲- جلد دوم: (حاوی ۶۰ مقاله فلسفی و کلامی و تاریخی)

۱- بخش اول: فلسفی ۲- بخش دوم: کلامی ۳- بخش سوم: پرسش ها و پاسخ ها ۴- بخش چهارم: تاریخی ۵- بخش پنجم: تراجم ۶- بخش ششم: پیش گفتارها

۳- جلد سوم: (حاوی ۶۰ مقاله فلسفی و کلامی و فقهی و تاریخی و بیوگرافی)

۱- بخش اول: فلسفی و کلامی ۲- بخش دوم: فقهی ۳- بخش سوم: سخنرانی ها و مصاحبه ها ۴- بخش چهارم: پیشگفتارها ۵- بخش پنجم: تاریخ اسلام ۶- بخش ششم: تراجم یا سیمای فرزندگان ۷- بخش هفتم: متفرقات

۴- جلد چهارم: (حاوی بیش از ۴۰ مقاله و رساله پیرامون مسائل کلامی، قرآنی، ولایی، فقهی، تاریخی):

۱- بخش اول: مسائل کلامی ۲- بخش دوم: مسائل قرآنی ۳- بخش سوم: ولایت ۴- بخش چهارم: مسائل فقهی ۵- بخش پنجم: تراجم ۶- بخش ششم: تقریظها و متفرقات

۵- جلد پنجم: (حاوی بیش از ۸۰ مقاله و رساله پیرامون مسائل کلامی، قرآنی، ولایی، فقهی و تاریخی):

۱- بخش اول: موضوعات کلامی ۲- بخش دوم: امامت و ولایت ۳- بخش سوم: موضوعات اجتماعی و اخلاقی ۴- بخش چهارم: نقدها- تقریظ ها و نامه ها

این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - سیمای فرزندگان - ج ۱-۵

کلید واژه ها

کتاب سیمای فرزندگان کتاب شناسی جعفر سبحانی تبریزی کتب معارف دینی اسلام اعتقاد

کتاب اسلام و محیط زیست

این کتاب مجموعه ای از نوشته ها، سخنرانی ها و پیام های حضرت آیت الله عبدالله جوادی آملی است که در زمینه محیط زیست ارائه شده است. این اثر نفیس با نگرش الهی به محیط زیست، افزون بر بیان وظیفه انسان جهت حفظ محیط زیست راه زندگی سالم را تبیین و سر حوادث ناگوار طبیعت را بیان می کند. به بیانی دیگر موضوع این کتاب محیط زیست و حفاظت و جنبه های مذهبی و اسلام-اسلام و اجتماع است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیرالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحی مختوم، اسرارالصلوه، ولایت فقیه و...

ص: ۱۶۲۳

این کتاب از برترین و عالی ترین معارف الهی و بشری سرچشمه گرفته است که از زوایای مختلف انسانی و دینی به موضوع مهم و ارزشمند محیط زیست پرداخته و تحلیل هستی شناسانه آن از یک سو و تعامل بشر با آن را از سوی دیگر بررسی و تحقیق کرده که پیام های متعدد و سخنان و نوشته های مختلفی که از آیه الله جوادی آملی در زمینه محیط زیست و سالم داشتن آن ارائه شده و نیز دیگر موضوعات مرتبط که در جهت تکمیل و ارتقای این دانش به قلم یا بیان استاد آمده، گردآوری و تنظیم شده و این مجموعه علمی و فرهنگی را به عرصه فکر و فرهنگ تقدیم داشته است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب با یک مقدمه، در پنج فصل طراحی شده است. در مقدمه از زیبایی و زیبایی شناسی سخن رفته و جهان و خلقت زیبا، مظهر خداوند صاحب جلال و جمال معرفی شده است و فصل های ۵ گانه به شرح زیر می باشد:

۱- فصل اول: آبادانی زمین و تأسیس مدینه فاضله توسط خلیفه الهی

۲- فصل دوم: صبغه علوم انسانی و دینی محیط زیست

۳- فصل سوم: رابطه اعمال نیک و بد با حوادث طبیعی

۴- فصل چهارم: تلاش در طبیعت و تأثیر آن در سلامت محیط زیست

۵- فصل پنجم: تأثیر حسن معاشرت در سلامت محیط زیست

در انتهای کتاب فهرست آیات، روایات، اشعار، اعلام و کتب و منابع آورده شده است. آخرین نشر این کتاب در سال ۱۳۸۶ توسط مرکز نشر اسراء در قم بوده است که توسط حجه الاسلام عباس رحیمیان تنظیم شده است.

ص: ۱۶۲۴

عبدالله جوادی آملی - اسلام و محیط زیست

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب اسلام و محیط زیست عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی محیط زیست اسلام طبیعت آفرینش زیبایی کتب اسلامی

کتاب آگاهی سوم یا علم غیب

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. در این کتاب که موضوع آن علم غیب است و به نام آگاهی سوم منتشر شده است، سعی شده که از افکار بلند فلاسفه اسلام و داوری های دانشمندان علوم طبیعی کمک گرفته شود و موضوع از دریچه ها و ابعاد گوناگون مورد مطالعه قرار گیرد. مقدمه کتاب توسط مؤلف در سال ۱۳۵۵ نوشته شده است.

زندگینامه (آیه اله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقها، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۶۲۵

ساختار بندی کتاب:

این شامل ۱۲ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: با حقیقت غیب آشنا شویم

۲- فصل دوم: بشر و آگاهی از غیب

۳- فصل سوم: آگاهی پیامبران و امامان از غیب به تعلیم الهی است

۴- فصل چهارم: گفتار دانشمندان پیرامون آگاهی پیامبر و امام از غیب

۵- فصل پنجم: رساله هایی پیرامون آگاهی پیشوایان از غیب

۶- فصل ششم: قرآن و مسأله آگاهی اولیاء الهی از غیب

۷- فصل هفتم: چند خبر غیبی از پیامبر اسلام (ص)

۸- فصل هشتم: نهج البلاغه و خبرهای غیبی امام علی (ع)

۹- فصل نهم: خبرهای غیبی سایر امامان (ع)

۱۰- فصل دهم: پاسخ پرسش های دهگانه پیرامون آگاهی سوم

۱۱- فصل یازدهم: اگر پیشوایان آگاهند، چرا هدف تیر بلا قرار می گیرند

۱۲- فصل دوازدهم: امام در زندگی عادی از علم غیب استفاده نمی کنند

این کتاب در سال ۱۳۸۴ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در شهر قم منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- آگاهی سوم یا علم غیب

کلید واژه ها

کتاب آگاهی سوم یا علم غیب جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی غیب آگاهی عالم غیب علوم طبیعی انسان

کتاب اسرار الصلوه

کتاب اسرارالصلوه یکی از آثار و تألیفات ارزشمند آیه الله عبدالله جوادی آملی است. استاد جوادی آملی با بهره گیری فراوان از بحر قرآن و به تبع آن عرفان و به دنبال آن حکمت، به نگارش کتابی با عنوان اسرارالصلوه به زبان عربی همت گماشته و با رویکردی تازه که یکی از مهمترین آنها بحث ارتباط وثیق عالم اعتبار با عالم تکوین است، به بیان بخشی دیگر از دریای معارف این حقیقت والای الهی پرداخته اند. این کتاب توسط علی زمانی قمشه ای با عنوان رازهای نماز ترجمه و منتشر شده است.

ص: ۱۶۲۶

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل یک مقدمه، سرآغاز و ۵ بخش به شرح زیر است:

- مقدمه کتاب شامل دو مقام است: ۱. مقام نخست: دلیل عقلی همراه با دلیل نقلی ۲. مقام دوم: دلیل نقلی به پشتوانه دلیل عقلی.

سرآغاز کتاب شامل بحث‌های: اسرار مقدمات نماز و اسرار طهارت و فهم حدیث و... است. بخش‌های مختلف کتاب به شرح زیر می‌باشند:

بخش اول: در اسرار تکبیرهای شروع نماز و ۴ حدیث

بخش دوم: در راز نیت (عبادتهای سه گانه، نقش اخلاص و عقل و روح عمل و...)

بخش سوم: در راز قرائت (اسم اعظم و ویژگی‌های بسم الله و رازهای سوره حمد و...)

بخش چهارم: در راز قیام و رکوع و سجود (حال نمازگزار در نماز، اهمیت سجده و معاد و...)

بخش پنجم: در راز قنوت، تشهد، سلام (تعقیبات نماز، حیات ذکرها و...)

در انتهای کتاب فهرست آیات و روایات و اشعار و اعلام و کتب و منابع نیز آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۳ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است.

ترجمه این کتاب:

این کتاب در ۵ بخش در سال ۱۳۷۳ با عنوان اسرار الصلوه منتشر شده و از آنجا که بسیاری از علاقه‌مندان و آشنایان با آثار استاد اظهار علاقه کردند که با ترجمه فارسی، نفع این معارف را عمومی‌تر کرده تا همگان از آن بهره‌گیرند، جناب حجه الاسلام آقای علی زمانی قمشه‌ای که از اساتید و فضیلتی حوزه علمیه قم بودند، این کتاب را ترجمه کردند که ترجمه آن در سال ۱۳۸۳ چاپ و منتشر شده است.

عبدالله جوادی آملی - اسرار الصلوه

عبدالله جوادی آملی - رازهای نماز (مترجم؛ علی زمانی قمشه ای)

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب اسرار الصلوه عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی نماز قرآن کتب عرفانی کتب معارف دینی عرفان حکمت

کتاب اصالت روح از نظر قرآن

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله جعفر سبحانی تبریزی است. در این کتاب در دوازده بخش، یکی از مباحث عقلی قرآن که مسئله روح و روان انسانی است توسط مؤلف محترم به پژوهشگران و اندیشمندان تقدیم گردیده است. موضوع این کتاب، قرآنی - فلسفی است. مقدمه کتاب توسط مؤلف محترم در سال ۱۳۵۸ نوشته شده است.

زندگینامه (آیه الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۲ فصل به شرح زیر است:

فصل اول: نظریات پنجگانه درباره روح

فصل دوم: دلایل سه گانه وجود روح

فصل سوم: واقعیت انسان همان روح اوست

فصل چهارم: آیا روح مولود تکامل ماده است

فصل پنجم: تجرد نفس از ماده

فصل ششم: جاودانگی روح پس از مرگ

فصل هفتم: ناآگاهی از مرور زمان و زنده بودن در برزخ

فصل هشتم: ارتباط با ارواح

فصل نهم: ارتباط با ارواح از نظر احادیث

فصل دهم: بررسی دلایل مخالفان ارتباط و نقد آن

فصل یازدهم: توان روحی انسان یا ولایت تکوینی

فصل دوازدهم: پاسخ به یک رشته پرسشها

این کتاب در سال ۱۳۷۷ توسط مؤسسه امام صادق (ع) در قم منتشر شده است. البته این کتاب به قطع رقعی در سال ۱۳۴۸ منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- اصالت روح از نظر قرآن

کلید واژه ها

کتاب اصالت روح از نظر قرآن جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب معارف دینی روح باورها در قرآن انسان

کتاب بنیان مرصوص امام خمینی (ره) در بیان و بنان حضرت آیه الله جوادی آملی

این کتاب مجموعه گفتارها و برخی از نوشتارهایی است که طی بیش از یک دهه ایراد یا مکتوب شده است. به جرأت می توان نزدیکترین راه در جهت شناسایی امام راحل (ره) را در بیان و بنان استاد معظم حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی جستجو کرد، به همین جهت این کتاب ارزش والایی داشته و دارد. این مجموعه که در مناسبت های مختلف در طول سالهای ۱۳۵۹ تا ۱۳۷۵ در ارتباط با معرفی شخصیت امام خمینی (ره) به بیان استاد و بنان ایشان آمده است که آقای محمدامین شاهجویی به گردآوری این مجموعه پرداخته اند.

ص: ۱۶۳۰

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۲۴ فصل به شرح زیر است:

۱- مبانی انقلاب اسلامی از نظر قرآن کریم

۲- سیره علمی و عملی امام خمینی (ره)

۳- مصاف عقل و عشق در شخصیت امام خمینی (ره)

۴- امام خمینی، رهرو خستگی ناپذیر وادی عشق

۵- امام خمینی، قهرمان اسفار اربعه

۶- فرشته خوبی امام خمینی (ره)

۷- لطایفی از تفسیر سوره مبارکه حمد

۸- معراج السالکین از منظر امام العارفین

۹- هماهنگی تعلیم و تزکیه از نظر امام خمینی (ره)

۱۰- اقتدار ملکوتی امام در ایفای تعهد فرهنگی عالمان راستین

۱۱- اما رحیل، وارث ابراهیم خلیل

۱۲- تاثیر نهضت سیدالشهدا بر انقلاب اسلامی ایران

۱۳- ارکان انقلاب اسلامی و ره توشه امام خمینی

۱۴- نوآوری های فقهی امام خمینی (ره)

۱۵- امام خمینی و حج ابراهیمی

۱۶- عناصر محوری پیام امام به رهبر شوروی سابق

۱۷- سفرنامه نور توحید در ظلمت الحاد

۱۸- حکومت اسلامی برترین نعمت الهی

۱۹- فلسفه و اهداف حکومت اسلامی

۲۰- راه تداوم انقلاب اسلامی

۲۱- شرایط و خصوصیات امام خمینی و وظایف رهروان راستین آن حضرت

۲۲- امام راحل فاتح قلعه فضایل

۲۳- سیری در وصیت نامه امام خمینی (ره)

۲۴- توصیه به ثقلین، عصاره وصیت امام خمینی (ره)

این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط مرکز نشر اسراء در قم چاپ و منتشر شده است. در انتهای کتاب فهرست تفصیلی، اعلام، کتب، اماکن و اشعار آورده شده است.

ص: ۱۶۳۲

عبدالله جوادی آملی - بنیان مرصوص امام خمینی (ره) در بیان و بنان آیه اله جوادی آملی

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب بنیان مرصوص امام خمینی (ره) عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی انقلاب اسلامی امام خمینی (ره)

کتاب تفسیر انسان به انسان

این کتاب یکی از آثار ارزشمند حضرت آیت الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب تفسیر به عنوان یک نظریه شناخته شده از ابداعات و آورده های بکر و بی نظیر استاد فرزانه است که با اشراف کامل به حقایق قرآنی و معارف عرفانی و دقائق برهانی، بساط این نظریه بدیع را گسترده و تا ژرفای آن پیش رفته و موشکافانه مسائل آن را تحلیل کرده است. تفسیر انسان به انسان در پرتو آیات نورانی قرآن و رهنمود عترت طاهرین (ع)، شعاع پر فروغی از شمس منیر «معرفة النفس» است که بهترین راه خداشناسی را برای سالکان این طریق می نمایاند.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله عبدالله جوادی آملی، فقیه و مفسر معاصر شیعه، در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را برعهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۶۳۳

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و سه بخش به شرح زیر است:

۱- بخش اول: کلیات انسان شناسی

فصل اول: امکان و اهمیت انسان شناسی

فصل دوم: بررسی راه های شناخت

فصل سوم: بررسی روشهای شناخت

۲- بخش دوم: شناخت قرآنی انسان

فصل اول: ماهیت انسان

فصل دوم: هویت قرآنی انسان

فصل سوم: اوصاف انسان در قرآن

۳- بخش سوم: تفسیر انسان به انسان

فصل اول: تفسیر انسان متشابه به انسان محکم

فصل دوم: تفسیر متشابهات انسان به محکمت او

فصل سوم: ثمرات تفسیر انسان به انسان

در انتهای کتاب فهرست آیات و روایات، اشعار، اعلام، کتب و منابع آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۴ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است و تحقیق و تنظیم آن به عهده محمدحسین الهی زاده بوده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - تفسیر انسان به انسان

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب تفسیر انسان به انسان عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی انسان شناسی تشیع انسان در قرآن روایات

کتاب حق و تکلیف در اسلام

کتاب حق و تکلیف در اسلام؛ یکی از آثار و تألیفات گرانبهای آیه الله عبدالله جوادی آملی است و این کتاب به محضر عالمان و اندیشمندان و فرهیختگان حوزه مباحث علمی - حقوقی و دینی ارائه گردیده است و بدون شک این اثر در کنار تحقیقات و پژوهشهای ارزشمندی که به عمل آمده، می تواند در نمایش اصیل چهره حقیقی دین و زدودن ابهامات، گام مؤثری محسوب شود، زمینه بازآفرینی اندیشه های نوین در عصر دین پژوهشی تلقی گردد.

ص: ۱۶۳۴

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را برعهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم و اسرارالصلوه، صهای حج، ولایت فقیه و...

ساختاربندی کتاب:

ص: ۱۶۳۵

این کتاب با موضوع حق و تکلیف در اسلام در شش فصل تنظیم شده است که به شرح زیر می باشد:

۱- فصل اول: مفاهیم و کلیات: که در این فصل به کلیات مباحث و مفاهیم عمده اعم از حق و تکلیف و حکم و دین و... پرداخته شده است.

۲- فصل دوم: مبانی حق و تکلیف نزد مسلمانان و غربیان که در این فصل مبانی حق و تکلیف از نظر عالمان دینی و اندیشمندان غربی مورد بررسی قرار گرفته است.

۳- فصل سوم: منشأ و خاستگاه حق و تکلیف: این مبحث از منظرهای گوناگون اعم از منظر هستی شناسی، معرفت شناسی از نگاه دین و متفکران دیگر مورد توجه واقع شده است.

۴- فصل چهارم: اهداف و آثار حق و تکلیف: در این فصل به سر وجود یا هدف از ایجاد حق و تکلیف پرداخته شده و اینکه چگونه اصلاح، آبادانی دنیا و آخرت و آزادی، کمالات معنوی و سعادت انسانی در پرتو حق و تکلیف امکان پذیر است.

۵- فصل پنجم: بازگشت تکالیف به حقوق: در این فصل نظر عمیق و تحلیلی استاد نسبت به تعامل تکوینی و حقیقی بین تکالیف و حقوق و اینکه بازگشت هر تکلیفی به حق است، ارائه شده است.

۶- فصل ششم: حق در آموزه های دینی: در این فصل که فصل پایانی کتاب است به صورت مشخص به برخی از حقوق در جلوه های دینی اشاره و مورد توجه خاص قرار گرفته است.

۷- در انتهای کتاب فهرست آیات، روایات، اشعار، کتب، اعلام، منابع آمده است.

این کتاب از مجموعه سلسله بحث های فلسفه دین است که در سال ۱۳۸۴ در قم توسط انتشارات اسراء منتشر شده است و همچنین توسط مصطفی خلیلی تنظیم شده است.

ص: ۱۶۳۶

عبدالله جوادی آملی - حق و تکلیف در اسلام

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب حق و تکلیف در اسلام عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی کتب فقهی تکلیف اسلام فلسفه دین

کتاب زن در آینه جلال و جمال

کتاب زن در آینه جلال و جمال؛ یکی از تألیفات زنده و ماندگار حکیم فرزانه، مفسر یگانه حضرت آیت الله جوادی آملی است. این کتاب مجموعه درسهایی است که استاد مؤلف در مرکز دینی و فرهنگی ارزشمند جامعه الزهراء قم در بین محصلین و فضلاء آن مرکز داشته و مورد مطالعه و مذاقه قرار داده شده است و شامل عصاره مباحثی است که در سال تحصیلی ۱۳۶۸-۱۳۶۹ در آنجا تدریس می شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۲۳ ه.ش در آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداختند و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شدند ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، مشهد را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شدند. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب مشغول شدند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیزالله طبرسی، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره)، علامه طباطبایی و میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، حقیق مختوم، اسرارالصلوه، ولایت فقیه و...

ص: ۱۶۳۷

مطالب ارزشمند این کتاب به ۵ بخش به شرح زیر تقسیم شده است:

۱- بخش اول: مقدمه ای مبسوط، عقلی و استوار است که در برگزیده اصول حاکم در این کتاب بوده و نقش راهنمایی این مجموعه را بر عهده دارد که به قلم حضرت مؤلف است.

۲- بخش دوم: شناسایی و معرفی زن در کتاب الهی قرآن مجید است.

۳- بخش سوم: که تحت عنوان زن در عرفان است، بررسی شخصیت زن از دیدگاه عرفان ناب اسلامی و عرفایی که در دامان اسلام پرورش یافته و سخنانی بار یافته از قرآن و وحی دارند، می باشند.

۴- بخش چهارم: در این بخش از کتاب، هویت زن از دیدگاه برهان توسط عقل پیوسته با وحی و نه گسسته از آن تشریح می شود.

۵- بخش پنجم: و در بخش پایانی، فصل الخطاب کتاب که پاسخ آخرین شبهات و ابهامات ارائه شده از مراکز مختلف می باشد که به قلم فرزانه خود استاد تحریر گردیده و در پی آن به توضیح و تحلیل روایات وارده و احکامی که در موضوع زن جای بحث و نقد و نظر بوده و در ضمن درس مطرح شده، پرداخته است.

این کتاب در سال ۱۳۷۶ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است و توسط حجه الاسلام آقای محمود لطیفی ویراستاری شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - زن در آینه جلال و جمال

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب زن در آینه جلال و جمال عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی زن اسلام

ص: ۱۶۳۸

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله عبدالله جوادی آملی است. این مجموعه ۶ جلدی که با عنوان سرچشمه اندیشه نامگذاری شده از این نقطه نظر گردآوری شده که صاحبان فکر و نظر و پویندگان معارف ژرف و عمیق، اگر بخواهند به سر حلقه مباحث و به عبارت دیگر سرچشمه اندیشه های استاد دست یابند، شایسته است که به آثار قلمی مقالات و رساله های تخصصی که در حوزه قرآن و معارف قرآن و عترت و علوم عقلی و عرفانی نگارش یافته است، مراجعه نمایند تا بدین وسیله اشکالات و شبهات و یا حتی اگر نواقص و کاستی در آثار بیانی استاد شاهد و به ذهن می رسد، برطرف شده و اندیشه و نظر ناب و خالص در اختیار علاقه مندان قرار گیرد.

زندگینامه (آیت الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۲۳ ه.ش در آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند. و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداختند و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شدند ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، مشهد را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شدند. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب مشغول شدند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره)، علامه طباطبایی و میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، حقیق مختوم، اسرارالصلوه، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

مجموعه ۶ جلدی استاد جوادی آملی به شرح زیر است:

- ۱- جلد اول: مجموعه مقالات و مقدمات قرآنی: بخش یکم: قرآن شناسی شامل اصول کلی شناخت قرآن کریم، تأویل و تفسیر، نکاتی پیرامون تفسیر قرآن کریم
- ۲- جلد دوم: مجموعه مقالات و مقدمات قرآن و عترت، بخش دوم: قرآن و عترت، بخش سوم: معارف قرآن
- ۳- جلد سوم: مجموعه مقالات و مقدمات فلسفی شامل مباحث: برهان صدیقین، برهان حرکت، قانون حرکت در قرآن، نظام احسن جهان هستی و... است.
- ۴- جلد چهارم: مجموعه مقالات و مقدمات کلامی شامل مباحث: معرفت دینی، فطرت در وحی و عقل، آینده جهان از نظر اسلام، خطوط کلی حکمت نظری و عملی و... است.
- ۵- جلد پنجم: مجموعه مقالات و مقدمات عرفانی شامل مباحث: حکمت عبادات، ذکر و حکمت آن، هماهنگی عرفان و حماسه، نیایش سالکان و... است.
- ۶- جلد ششم: مجموعه مقالات و مقدمات عربی (به زبان عربی، باب اول: مباحث قرآنی، باب دوم: در منطق و فلسفه، باب سوم: در کلام، باب چهارم: در اخلاق و عرفان، باب پنجم: در فقه اجتماعی

منابع

عبدالله جوادی آملی - سرچشمه اندیشه

کلید واژه ها

کتاب سرچشمه اندیشه عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب علمی کتب معارف دینی علوم قرآنی قرآن فلسفه علم کلام عرفان

کتاب سروش هدایت (مجموعه پیامهای آیه الله جوادی آملی)

یکی از برترین آثار حضرت استاد آیه الله عبدالله جوادی آملی، آثار مکتوب ایشان است که در این مجموعه سه جلدی مختصر در یک طبقه بندی مجزا و موضوعی عرضه شده است. استاد در طول سالیان متمادی به رغم محدودیت و کمی فرصت برای پاسخگویی به نیازهای علمی و فرهنگی جامعه در پیامهای کتبی به گونه ای رساتر و ماندگارتر، سعی در اجابت دعوت علاقه مندان و ارادتمندان به معارف قرآنی و روایی داشتند و به مناسبت های مختلف و در فرصتهای گوناگون پیام هایی را فرستاده اند که به جهت مناسبت تاریخی از اهمیت ویژه ای برخوردار است، خصوصاً برای برخی طبقات علیم و

فرهنگی جامعه که با ذهنی جستجوگر آثار قلمی حضرت استاد را دنبال می کنند. این مجموعه می تواند تحفه ای گرانبها و ارمغانی والا باشد. این مجموعه در سه بخش معارف قرآنی، عترت، بزرگان شیعه تنظیم شده است.

ص: ۱۶۴۰

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دروه ابتدایی در سال ۱۳۲۵ عازم حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن به مشهد رفت ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و عازم حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی، به خواندن رسائل و مکاسب مشغول شدند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم نقلی و عقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۲۷ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره)، علامه طباطبایی و میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم و...

ساختاربندی کتاب:

این مجموعه سه جلدی است:

۱- جلد اول: شامل سه بخش: ۱. معارف قرآنی ۲. عترت ۳. بزرگان شیعه

ص: ۱۶۴۱

۲- جلد دوم: شامل ۴ بخش: ۱. معارف ۲. عترت ۳. بزرگان شیعه ۴. متفرقات

۳- جلد سوم: شامل ۳ بخش: ۱. معارف ۲. جهاد و اجتهاد ۳. هنر دینی

جلد اول این کتاب در سال ۱۳۸۱ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است که توسط حجه الاسلام عباس رحیمیان تنظیم و توسط حجه الاسلام مجید حیدری فر ویرایش گردیده است. جلد دوم این مجموعه در سال ۱۳۸۲ توسط حجه الاسلام حسین اشراقی تنظیم و توسط سید محمود صادقی ویرایش یافته است و همچنین جلد سوم.

منابع

عبدالله جوادی آملی - سروش هدایت (مجموعه پیامهای حضرت آیه اله جوادی آملی)

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب سروش هدایت عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی باورها در قرآن تشیع عترت

کتاب نسیم اندیشه

این کتاب محصول پرسش های شفاهی و مکتوبی است که به محضر استاد فرزانه آیه الله عبدالله جوادی آملی ارائه شده و به فراخور سطح علمی مخاطبان پاسخ یافته است. دسته بندی پرسشها و تبویب آنها براساس شاخه ها و گرایشهای علمی موجود در آثار استاد است که در زمینه ها و شاخه های زیر دسته بندی شده اند:

۱- تفسیر قرآن کریم (ترتیبی و موضوعی)

۲- معارف عترت (ع)

۳- فلسفه و کلام

۴- اخلاق و عرفان اسلامی

۵- فقه و حقوق اجتماعی

بر همین اساس، پرسش ها و پاسخ ها، در هر یک از دفترهای نسیم اندیشه ارائه شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله عبدالله جوادی آملی، فقیه و مفسر معاصر شیعه، در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین

اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را برعهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیرالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۶۴۲

این کتاب در سه بخش به شرح زیر است:

۱- بخش اول: قرآن؛ این بخش شامل دو فصل است: ۱. فصل اول: علوم قرآنی ۲. فصل دوم: معارف قرآنی

۲- بخش دوم: عترت؛ این بخش شامل دو فصل است: ۱. فصل اول: کلیات ۲. فصل دوم: امام زمان (عج)

۳- بخش سوم: عرفان؛ این بخش شامل یک فصل است: فصل اول: عرفان نظری

در انتهای این کتاب فهرست آیات، روایات، اشعار، اعلام، کتب و منابع آورده شده است.

ویژگی کتاب:

شایان ذکر است که بیشترین پرسشها به صورت حضوری و شفاهی مطرح شده و استاد نیز با رعایت سطح علمی مخاطبان و به اقتضای فضای خاص جلسات به آنها پاسخ داده اند؛ از این رو بسیاری مباحث سنگین علمی، به گونه ای تبیین و ارائه شده که فهم آن برای مخاطبان عمومی به ویژه جوانان و دانشجویان که مخاطبان اصلی استاد در این جلسات بوده اند، آسان گردد.

منابع

عبدالله جوادی آملی - نسیم اندیشه

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب نسیم اندیشه عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی پرسش پاسخ علوم اسلامی قرآن تشیع

کتاب سیمای اقتصاد اسلامی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. در این کتاب مؤلف به بیان علم اقتصاد و مکتب اقتصاد اسلامی و بیان فرق آنها پرداخته است و ویژگی های اقتصاد و ثروت در اسلام و عوامل فقر در جامعه و مشخصات نظام اقتصادی و زکات و خمس و فرق معاش و تجمل و... پرداخته است، بیان می کند تا سیمای اقتصادی اسلامی را برای خواننده روشن تر سازد.

ص: ۱۶۴۳

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، *الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین*، *موسوعه طبقات الفقها*، *معجم التراث و الموسوعه الرجالیه*، *فروغ ابدیت*، *سیمای فرزندانگان*، *آئین وهابیت* و...

ساختاربندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۲ فصل به شرح زیر است:

۱- فصل اول: اصول مقدماتی اقتصاد اسلامی

۲- فصل دوم: منابع طبیعی

۳- فصل سوم: معادن

۴- فصل چهارم: آب، یکی از منابع طبیعی

۵- فصل پنجم: پایه مالکیت در اقتصاد اسلام

۶- فصل ششم: ارزشهای استعمالی و مبادلی

۷- فصل هفتم: ربا ظالمانه ترین نوع استثمار

۸- فصل هشتم: تعدیل ثروت

۹- فصل نهم: کار و کوشش

۱۰- فصل دهم: ابن خلدون و ارزش اضافی

۱۱- فصل یازدهم: کار و سرمایه در طریق تولید

۱۲- فصل دوازدهم: توزیع و خدمات

این کتاب در سال ۱۳۷۸ توسط مؤسسه امام جعفر صادق (ع) در قم چاپ و منتشر شده است.

منابع

جعفر سبحانی - سیمای اقتصاد اسلامی

کلید واژه ها

کتاب سیمای اقتصاد اسلامی جعفر سبحانی تبریزی کتاب شناسی کتب معارف دینی اقتصاد اسلامی ثروت اسلام

کتاب قداست و امنیت حرم

این کتاب یکی از آثار و تألیفات استاد آیه الله عبدالله جوادی آملی است. مطالب این کتاب کوتاه و مختصر بوده ولی در عین حال روشن کننده ذهن خواننده از عناوین به کار برده شده، در مورد شناخت انسان، خدا، اسلام، پیامبر اکرم (ص) و قداست کعبه و حرم امن الهی و... است، می باشد.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله عبدالله جوادی آملی، فقیه و مفسر معاصر شیعه، در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحی مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۶۴۵

آیه الله جوادی آملی در این کتاب خود به تشریح عناوین زیر پرداخته اند:

شناخت انسان، شناخت موانع سلوک به سوی خدا، ترکیب انسان از عامل وحدت و کثرت، شناخت هجرت و عامل آن، اسلام محور اتحاد همه انسانها، جهانی بودن قرآن کریم، جهانی بودن رسالت رسول اکرم (ص)، اسوه بودن رسول اکرم (ص) - وظیفه انسانها در برابر امر رسالت رسول اکرم (ص) - کعبه معظمه و قبله جاودانه مسلمانان جهان، قداست کعبه و امنیت حرم - کعبه براءت از مشرکان، تولیت و سرپرستی حرم امن الهی و...

ویژگی کتاب:

استاد جوادی آملی در این کتاب خود از آیات قرآنی استفاده بسیار کرده اند و ترجمه آیات را نیز برای روشن تر کردن مطالب خود به کار برده اند. این کتاب در سال ۱۳۶۷ توسط مرکز تحقیقات و انتشارات حج در ۴۹ صفحه به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - قداست و امنیت حرم

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب قداست و امنیت حرم عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی انسان شناسی خداشناسی کعبه قبله

کتاب منزلت عقل در هندسه معرفت دینی

این کتاب علمی و ارزشمند یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب نظریه ای وحید و ایده ای متفرد است که توسط استاد فرزانه طی دو دهه اخیر به عنوان منزلت عقل در هندسه معرفت دینی مطرح شده است. این نوشتار مجموعه مباحثی است که استاد در فرصت های مناسب به خصوص روز وحدت حوزه و دانشگاه مطرح یا به صورت پیام های علمی به این دو نهاد علمی ارائه فرموده اند.

ص: ۱۶۴۶

آیه الله عبدالله جوادی آملی، فقیه و مفسر معاصر شیعه، در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و حیات عارفانه امام علی (ع) و...

ساختار بندی کتاب: این کتاب در دو بخش به شرح زیر آمده است:

۱- بخش اول: منزلت عقل؛ این بخش شامل ۴ فصل است:

فصل اول: تحلیل مفاهیم پایه

فصل دوم: شان عقل در قلمرو دین

فصل سوم: نسبت عقل و نقل در قرآن

فصل چهارم: تعارض عقل و نقل

۲- بخش دوم: آثار و نتایج هماهنگی و همتایی عقل و نقل

فصل اول: تعارض علم و دین

فصل دوم: اسلامی کردن علوم و دانشگاه ها

فصل سوم: تأثیر همگانی عقل و نقل در قلمرو علوم اسلامی

فصل چهارم: مسئله تفکیک

در انتهای کتاب، فهرست آیات، روایات، اشعار، اعلام و کتب و منابع نیز آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۸۶ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است و توسط احمد واعظی تنظیم شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - منزلت عقل در هندسه معرفت دینی

نرم افزار اسراء

کلید واژه ها

کتاب منزلت عقل در هندسه معرفت دینی عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی اسلام عقل علوم اسلامی معرفت دین

کتاب ولایت فقیه (رهبری در اسلام)

این کتاب یکی از آثار و تألیفات ارزشمند آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب بخش دوم مبحث ولایت است که در

سال ۶۶-۶۷ طبق برنامه شورای محترم مدیریت حوزه علمیه قم تدریس شده است و مجموعه ۱۴ درس در موضوع ولایت فقیه، رهبری در اسلام است. مقدمه کتاب به قلم استاد جوادی آملی بوده و ایشان در این اثر خود از آیات قرآنی وفور استفاده کرده اند.

ص: ۱۶۴۸

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهای حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل یک مقدمه و ۱۴ درس است:

- ۱- درس اول: ولایت به معنای حکومت و رهبری، ولایت و سرپرستی خداوند سبحان و...
 - ۲- درس دوم: برنامه ها و ویژگی های حکومت اسلامی و...
 - ۳- درس سوم: حکومت های جاهلی و تبعیت از هوی، برنامه ها و ویژگی های حکومت های جاهلی و...
 - ۴- درس چهارم: ضرورت عصمت اولی الامر، انتصاب معصوم از طرف خداوند سبحان و...
 - ۵- درس پنجم: ولایت تشریحی، قلمرو ولایت و حکم حکومتی و حکم ثانوی و...
 - ۶- درس ششم: ولایت فقیه، درجات ولایتهای اعتباری و جعل و کالت و...
 - ۷- درس هشتم: اصلی اولی در مورد ولایت فقیه، حدود رابطه فقیه با مردم و...
 - ۸- درس هشتم: دلایل ولایت فقیه و اقسام آن و...
 - ۹- درس نهم: دلیل عقل بر ولایت فقیه، ضرورت ذاتی و ضرورت ازلی و...
 - ۱۰- درس دهم: ضرورت به خداوند و ضرورت از خداوند و...
 - ۱۱- درس یازدهم: شبهه معاوضه به برخی از عمومات شرعی و شبهه نقص برهان عقلی و دفع آن و...
 - ۱۲- درس دوازدهم: شبهه در ضرورت ولایت در عصر غیبت و...
 - ۱۳- درس سیزدهم: دلایل نقلی و شرایط عقلی ولایت فقیه و انتصابی بودن امامت و رهبر و...
 - ۱۴- درس چهاردهم: تشخیص امام و میثاق بر امامت، خبرگان و تشخیص انتصاب و انعزال و...
- این کتاب در سال ۱۳۶۸ توسط مرکز نشر فرهنگی رجاء منتشر شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- ولایت فقیه، رهبری در اسلام

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

ص: ۱۶۵۰

کتاب ولایت فقیه (رهبری در اسلام) عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی ولایت فقیه قرآن ولایت اسلام کتب معارف دینی
تشیع حکومت اسلامی

کتاب حکمت نظری و عملی در نهج البلاغه

کتاب حکمت نظری و عملی در نهج البلاغه یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. کتابهای بسیاری درباره نهج البلاغه توسط نویسندگان متعدد نوشته شده و جنبه های مختلف آن را روشن و آشکار نموده اند. آیه الله جوادی آملی در این کتاب بحث حکمت نظری و عملی را پیش گرفته و آن را برای خوانندگان علاقه مند باز و روشن نموده اند، چرا که ایشان معتقدند که انسان برای به پرواز در آمدن نفس و حقیقت خود باید از آن دو بالی بسازد تا خود را از حسیض ذلت به اوج عزت کشاند و آن دو عبارتند از اندیشه و عمل و آنچه که این دو بعد انسانی را شناخته، تعریف کرده و کامل می کند، حکمت است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را برعهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. از آثار و تألیفات ایشان می توان به تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، ولایت فقیه، اسرارالصلوه، صهبای حج و... اشاره کرد.

ص: ۱۶۵۱

این کتاب از پنج قسمت تشکیل شده است:

قسمت اول: شامل مقدمه ای نسبتاً مبسوط به قلم حضرت مؤلف است.

قسمت دوم: مطالبی تحت عنوان مدخل آمده؛ این بخش نیز به قلم حضرت استاد بوده است که در جهت ورود به مباحث و ذهنیت یافتن نسبت به آن، بسیار مفید و سودمند خواهد بود.

قسمت سوم: حکمت نظری، در این فراز ضمن معرفی حکمت نظری و عملی و تعریف شخصیت متعالی حضرت علی (ع) به اولین جنبه این نوع از حکمت که توحید الهی است، پرداخته است.

قسمت چهارم: حکمت عملی، در این مرحله استاد مؤلف به ابعاد حکمت عملی، همچنین پندهای حضرت امیر مؤمنان علی (ع) به فرزند خویش و... به صورت مستوفی پرداخته است.

قسمت پنجم: معرفت، محبت و عبادت در نهج البلاغه که یکی از سخنرانیهای ارزشمند حضرت استاد بوده است، در این بخش آمده است.

در پایان این کتاب فهرست آیات و روایات نیز آورده شده است و این کتاب در سال ۱۳۷۶ توسط مرکز نشر اسراء در قم به انتشار رسیده است و همچنین توسط حجه الاسلام آقای حسین شفیعی تنظیم و تدوین شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - حکمت نظری و عملی در نهج البلاغه، تنظیم و تدوین حجه الاسلام حسین شفیعی

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد جوادی آملی)

کلید واژه ها

کتاب حکمت نظری و عملی در نهج البلاغه عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی حکمت عملی حکمت نهج البلاغه تشیع

کتاب صهبای حج

کتاب صهبای حج برای آشنا شدن به صلاهی آسمانی و اذان زمینی و برای پی بردن به حقایق و اسرار و حکمتهای فراوان موجود در حج توسط حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی تنظیم و تدوین شده و به نگارش درآمده است و این اثر می تواند همچون مشعلی فروزان راهنمای زائران حرم الهی و قاصدان کوی دوست باشد. این کتاب که مشتمل بر چهار بخش مرتبط با

هم است، مجموعه کاملی است که از آغاز سفر حج تا انجام آن در بر می گیرد.

ص: ۱۶۵۲

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شدند و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهای حج، ولایت فقیه و ...

این کتاب شامل ۴ بخش به شرح زیر است:

۱- بخش اول: ابعاد حج: این بخش شامل ۶ فصل است: ۱. اسلام دین همگانی و همیشگی ۲. جایگاه حج در اسلام ۳. حج در قرآن و سنت ۴. حج، تجسم اصول عقاید ۵. ولایت، روح حج ۶. چهره سیاسی حج.

۲- بخش دوم: امکان حج: این بخش شامل ۱۰ فصل است: ۱. میقات ۲. حرم الهی و مکه ۳. مسجدالحرام ۴. کعبه ۵. حجرالاسود ۶. مقام ابراهیم ۷. زمزم ۸. صفا و مروه ۹. عرفات ۱۰. مشعر و منا.

۳- بخش سوم: مناسک حج: این بخش شامل ۱۴ فصل است: ۱. سر عبادت ۲. سر حج و ثمرات آن ۳. احرام ۴. طواف ۵. نماز طواف ۶. سعی ۷. تقصیر ۸. وقوف در عرفات ۹. وقوف در مشعر ۱۰. افاضه به منا و بیتوته در آن ۱۱. رمی جمرات ۱۲. قربانی ۱۳. تراشیدن موی سر (حلق) ۱۴. پایان حج.

۴- بخش چهارم: زیارت: این بخش شامل ۶ فصل است: ۱. اتمام حج و عمره با زیارت ۲. زیارت، حضور در بارگاه انسان کامل ۳. زیارت، جلوه ای از محبت ۴. ادب حضور ۵. ضیافت پیامبر (ص) ۶. بیوت رفیع حق.

این کتاب در سال ۱۳۸۴ توسط مرکز نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و منتشر شده است. در انتهای کتاب فهرست آیات، روایات، اشعار، اعلام، اماکن، کتب و منابع و فهرست تفضیلی آورده شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - صهبای حج

نرم افزار اسراء (زندگینامه استاد)

کلید واژه ها

کتاب صهبای حج عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی حج احکام عبادی تشیع

ص: ۱۶۵۴

کتاب ارزشمند حکمت عبادات که از ناحیه مؤلف حکیم آن، حضرت آیه الله عبدالله جوادی آملی به حکمت عبادات نام گرفته و متضمن ده بخش است که هر یک از آنها به نوع خاصی از عبادت پرداخته و اسرار و حکم آن را بیان می کند. بخش اعظم این کتاب، در ماه مبارک رمضان در حضور مخاطبان خاصی توسط استاد ایراد شده که هر یک از جلسات آن به صورت یک درس تلقی شده است که توسط حجه الاسلام حسین رضوانی تنظیم شده است. مقدمه کتاب توسط استاد جوادی آملی نوشته شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تالیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحی مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و ...

ص: ۱۶۵۵

این کتاب شامل یک مقدمه با عنوان حکمت عبادت و ثمره آن است و شامل ۱۰ بخش به شرح زیر:

۱- بخش اول: عبادات و حکمت آن

۲- بخش دوم: نیت و حکمت آن

۳- بخش سوم: طهارت و حکمت آن

۴- بخش چهارم: نماز و حکمت آن

۵- بخش پنجم: روزه و حکمت آن

۶- بخش ششم: اعتکاف و حکمت آن

۷- بخش هفتم: تلاوت قرآن و حکمت آن

۸- بخش هشتم: دعا و حکمت آن

۹- بخش نهم: توبی و تبری و حکمت آن

۱۰- بخش دهم: ذکر و حکمت آن؛ که این بخش شامل ۱۰ فصل است: ۱. ذکر و عقل نظری و عملی ۲. حیات بخشی ذکر ۳. مراتب ذکر و درجات ذاکر ۴. مراتب یاد خدا ۵. آثار ذکر خدا ۶. بهترین ذاکر و مذکور ۷. مصادیق ذکر ۸. راه صاحب نام شدن ۹. شفا بودن ذکر خدا ۱۰. عمومیت ذکر.

در انتهای کتاب فهرست آیات و روایات، اشعار، منابع و فهرست تفضیلی آورده شده است و این کتاب در سال ۱۳۶۷ به چاپ رسیده و توسط حجه الاسلام حسین شفیعی تنظیم و ویرایش گردیده و در سال ۱۳۸۳ توسط مرکز نشر اسراء در قم منتشر شده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - حکمت عبادت

نرم افزار اسراء (زندگینامه جوادی آملی)

کلید واژه ها

کتاب حکمت عبادات عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی عبادت حکمت تشیع

ظهور ولایت در صحنه غدیر

این کتاب از آثار آیت الله عبدالله جوادی آملی است. در این مجموعه مختصر که حاوی نگاه دقیق تفسیری استاد جوادی آملی به آیه شریفه اکمال است تلاشی در راستای تثبیت ارکان اعتقادی در بخش امامت و ولایت صورت گرفته است تا پایه های اعتقادی را استوارتر و پایدارتر سازد. موضوع این کتاب غدیر خم است.

ص: ۱۶۵۶

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند.

یکی از خدمات فرهنگی ایشان تاسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت اله عزیراله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت اله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تالیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

این کتاب شامل ۳ بخش و به شرح زیر است:

۱- بخش یکم: غدیر در قرآن: این بخش شامل مباحث زیر است: شرح واژه ها- اقسام یأس- دایره طمع کافران- خطر واقعی- اکمال دین و اتمام نعمت- معنای دین- تکامل در شرایع- نقد و بررسی احتمالات- کیفیت نزول آیه و...

۲- بخش دوم: جایگاه غدیر در روایات؛ این بخش شامل مباحث زیر است:

۱. مکان نزول آیه ۲. زمان نزول آیه ۳. زمان نزول آیه در نگاه اهل سنت ۴. تلاشی غیرمنصفانه ۵. آخرین فریضه (گزارشی از نزول آیه) ۶. مراحل ابلاغ ۷. متمم توحید ۸. حق بزرگ اهل بیت ۹. عید واقعی ۱۰. یأس اصلی دشمنان.

۳. بخش سوم: نکته ها؛ این بخش شامل مباحث زیر است: ۱. تدین به دین ناقص ۲. انکار نص بر امامت علی (ع) ۳. استدلال به قیاس ۴. مسلک جبر ۵. گزارش سلطنتی به نبوت ۶. جمله معترضه ۷. قدرت بی پایان الهی ۸. معنای مولا.

این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط مرکز نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و منتشر گردیده است و همچنین تنظیم این کتاب بر عهده محمد صفایی بوده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی- ظهور ولایت در صحنه غدیر

کلید واژه ها

عید غدیر کتاب ظهور ولایت در صحنه غدیر عبدالله جوادی آملی کتب اسلامی

کتاب وحدت جوامع در نهج البلاغه

این کتاب از آثار آیه الله عبدالله جوادی آملی است. موضوع اصلی مباحث این کتاب در مورد وحدت اسلامی و اجتماعی و سیاسی است که مؤلف محترم، این پدیده بزرگ اجتماعی (وحدت) را در این کتاب خود مورد مطالعه و بررسی قرار داده است. این اثر از مجموعه آثار استاد جوادی آملی برگرفته شده است.

ص: ۱۶۵۸

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۳ فصل به شرح زیر است:

۱. فصل اول: کلیات؛ این فصل شامل مباحث زیر است: معنای لغوی وحدت و اتحاد - اهمیت وحدت - اصالت وحدت و ...
 ۲. فصل دوم: حوزه های اتحاد: الف) اتحاد در حوزه اسلامی ب) اتحاد در حوزه پیروان ادیان توحیدی ج) اتحاد و صلح در حوزه جوامع بشری
 ۳. فصل سوم: تفرقه و اختلاف؛ این فصل شامل مباحث زیر است: ضرورت ترک نهی از تفرقه - تفرقه از نگاه علی (ع) - استراتژی تفرقه افکنان و ...
- این کتاب در سال ۱۳۸۰ توسط مرکز نشر اسراء در قم به چاپ رسیده و سپس منتشر گردیده است. و همچنین توسط سعید بندعلی تنظیم گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - وحدت جوامع در نهج البلاغه

کلید واژه ها

کتاب وحدت جوامع در نهج البلاغه عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی نهج البلاغه وحدت جامعه اسلامی

کتاب ارزش کار در اسلام

این کتاب از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این کتاب که پیرامون ارزش کار در نظام اسلامی است، نگاهی اجمالی و کوتاه به مطالب خطیر و عمده نظام کار در اسلام دارد و صرفاً به منظور آشنایی اولیه تنظیم شده است. این کتاب به سه زبان فارسی، عربی، انگلیسی در یک مجلد به چاپ رسیده است.

زندگینامه (آیه الله عبدالله جوادی آملی)

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر

اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و...

ص: ۱۶۶۰

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل مباحث زیر می باشد:

۱- کار در اسلام:

۱. ارزش کار در اسلام

۲. رابطه کار هستی شناسی

۳. گستردگی عرصه کار

۴. کار و کسب عزت

۵. اسناد کار به خدای سبحان

۲- اصول و ضوابط کار:

۱. تخصص و تعهد

۲. اتقان در کار

۳. پایداری در کار

۴. اخلاص در کار

۵. انتخاب شغل مناسب

۶. اعمال هوشمندی متخصصانه در طلیعه کار

۷. خلاقیت در کار

۸. کار دل و کار گل

۹. کار هدفمند

این کتاب با عنوان *value of work in Islam* توسط محمد عبدالمنعم الخاقانی به زبان عربی ترجمه شده و با عنوان *value of work in Islam* توسط آقای ترجمه شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط دفتر نشر برگزیده و مؤسسه اوج فرهنگ به چاپ رسیده و منتشر گردیده است.

عبدالله جوادی آملی - ارزش کار در اسلام

کلید واژه ها

کتاب ارزش کار در اسلام عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی کار اسلام زبان فارسی

کتاب کرامت کارگر در اسلام

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیه الله عبدالله جوادی آملی است. این مجموعه کوتاه و فشرده نگاهی است به جایگاه و موقعیت والای کارگر در تفکر دینی که ضمن اشاره ای به مباحث حقوقی و فقهی کارگر، نیم نگاهی نیز به بعد اصیل شخصیت کارگر داشته و از کرامت وجودی او حکایت می کند.

زندگینامه (آیه الله عبدالله جوادی آملی)

ص: ۱۶۶۱

آیه الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیه الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد، ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس مؤسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیه الله عزیزالله طبرسی، میرزامهدی محی الدین الهی قمشه ای، آیه الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمدحسین طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، رحیق مختوم، اسرارالصلوه، صهباى حج، ولایت فقیه و ...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل مباحث زیر است:

ص: ۱۶۶۲

۱. مظاهر آفرینش خدا

۲. اصل استخدام متقابل

۳. کرامت کارگر در اسلام

۴. کارگر در صف مجاهد

۵. دستورات اسلام به منظور بالا بردن ارزش کارگر

مطالب این کتاب به سه زبان فارسی و عربی و انگلیسی در یک مجلد به چاپ رسیده است. عنوان عربی این کتاب منزله العامل فی الاسلام است که توسط محمد عبدالمنعم الخاقانی ترجمه شده است و متن انگلیسی این کتاب توسط آقای ترجمه شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط دفتر نشر برگزیده و مؤسسه اوج فرهنگ، چاپ و منتشر گردیده است.

منابع

عبدالله جوادی آملی - کرامت کارگر در اسلام

کلید واژه ها

کتاب کرامت کارگر در اسلام عبدالله جوادی آملی کتاب شناسی کتب معارف دینی کار اسلام فضایل اخلاقی کارگر زبان فارسی

نهج البلاغه و آگاهی از غیب

این کتاب یکی از آثار و تالیفات آیت الله جعفر سبحانی است. آگاهی از غیب و گزارش امام از حوادث و رویدادهای پنهان و پوشیده، بلاخص جریانهایی که پس از شهادت وی رخ داد یکی از ابعاد گسترده نهج البلاغه را تشکیل می دهد و مجموعاً در این کتاب هفتاد و پنج خبر غیبی وجود دارد که اکثراً و یا مجموع آنها تحقق پذیرفته اند. خبرهای غیبی نهج البلاغه گواه بر این است که امام، علاوه بر آگاهی های حسی و عقلی از آگاهی سومی نیز برخوردار بوده است که هرگز نمی توان آن را از طریق ابزاری به نام حس و عقل کشف کرد. در این رساله کوتاه فرصت آن نیست که پیرامون امکان آگاهی از غیب از نظر دانشهای امروز بشری و یا از دیدگاه قرآن و اخبار اسلامی سخن بگوییم از این جهت به اصل موضوع می پردازیم و یادآور می شویم که نقاط بحث ما را در این نوشته سه موضوع زیر تشکیل می دهد:

ص: ۱۶۶۳

- شاهراه های سه گانه معرفت

- دو نوع آگاهی از غیب

- نمونه هایی از خبرهای غیبی که در نهج البلاغه وارد شده است.

معرفی اجمالی نویسنده

حضرت آیت اله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت اله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتبخانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتابهای گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و ... را فراگرفت.

در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت اله روح اله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و ... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی مؤسس مرکز مطالعات کلام اسلامی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت اله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تاسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تاسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تالیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیات امنای دایره المعارف اسلامی و ... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۶۶۴

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و چندین عنوان به شرح زیر است:

شاهراه های سه گانه معرفت:

۱. راه تجربی و حسی

۲. راه استدلالی و تعقلی

۳. راه الهام و اشراق

دو نوع آگاهی از غیب: نمونه هایی از خبرهای غیبی نهج البلاغه:

۱. شهر بصره غرق می شود.

۲. معاویه بر سرزمین عراق مسلط می گردد.

۳. از آنها ۱۰ نفر جان به سلامت نمی برند و از شما هم ۱۰ نفر کشته نمی شوند.

۴. مروان بن حکم حکومت بسیار کوتاهی خواهد داشت.

۵. جوان ثقیفی بر شما مسلط می شود و هستی تان را غارت می کند.

۶. برنامه مهدی موعود (عج) پیروی از قرآن و هدایت است.

۷. اگر بخواهم از همه خصوصیات شما خیر دهم، می توانم.

۸. زمانی بیاید که از اسلام فقط نام آن باقی بماند.

۹. خوارج پس از من با خواری و ذلت زندگی خواهند کرد.

۱۰. از هر چه سوال کنید خبری دهم.

منابع

جعفر سبحانی - نهج البلاغه و آگاهی از غیب

کلید واژه ها

کتاب مفاتیح الغیب؛ راهی به جهان غیب در روش استخاره

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه ملا محمدباقر مجلسی است که به زبان فارسی نوشته شده است. مؤلف در این کتاب با نقل روایات و احادیث مختلف از معصومین (ع) شیوه های مختلف استخاره را به علاقه مندان می آموزد و با مطالعه کتاب و غور در احادیث فراوان و ادعیه پر مغز آن، مسئله روشن تر خواهد شد، به علاوه به احادیث فراوانی که درباره ی استخاره در این کتاب به وسیله مؤلف عالی قدر از کتب و مراجع مختلف نقل گردیده، اذکار و دعاهای ارزنده ای از قول معصومین آورده شده که از مفاهیم و معانی بلند و با ارزشی برخوردار هستند. خواندن و تکرار این دعاها در تزکیه نفس و نزدیکی به خداوند برای مؤمنین و عاشقان قرب خداوندی بسیار سودبخش می باشند.

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده‌ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده‌ی یازدهم هجری و ده سال اول سده‌ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت، از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده‌ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است. بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می‌توان به ملا محمدصالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و ... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می‌توان به سید نعمت الله جزائری - میر محمدصالح خاتون آبادی - حاج محمد اردبیل - میر محمدحسین خاتون آبادی - ملا محمد مجلسی (پسرعموی علامه) و ... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمدتقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

مقدمه - استخاره و عصر ارتباطات - بررسی اجمالی سنت استخاره - نگاهی کوتاه به زندگی علامه مجلسی - سر آغاز - خاتمه در بیان فضیلت استخاره - انواع استخاره

۱. مفتاح اول: در بیان استخاره مطلقه

۲. مفتاح دوم: در بیان نوع دوم استخاره

۳. مفتاح سوم: مشورت با مؤمنین

۴. مفتاح چهارم: استخاره به قرآن مجید

۵. مفتاح پنجم: در استخاره به تسبیح

۶. مفتاح ششم: استخاره به رقع

۷. مفتاح هفتم: در بیان استخاره به رقع بر خلاف طریق مشهود

۸. مفتاح هشتم: در بیان استخاره به نبادق

خاتمه در بیان امور نادره

منابع

محمدباقر مجلسی - مفاتیح الغیب راهی به جهان غیب در روش استخاره

کلید واژه ها

کتاب مفاتیح الغیب؛ راهی به جهان غیب در روش استخاره علامه محمدباقر مجلسی کتاب شناسی استخاره کتب دینی زبان فارسی

کتابشناسی توصیفی تاریخ ادیان

درباره تاریخ ادیان پنج کتابشناسی فراهم آمده است که مشخصات آنها در ذیل آورده می شود:

۱. محمدتقی دانش پژوه. «کتابشناسی فرق و ادیان». در کتاب فرهنگ ایران زمین. (تهران، ۱۳۴۳). ج ۱۲، ص ۹۸-۱۲۱.

۲. محمد جواد مشکور. «کتابشناسی ادیان به فارسی و عربی» و «کتابشناسی ادیان به انگلیسی و فرانسه». در کتاب خلاصه ادیان در تاریخ دینهای بزرگ. (چاپ دوم: تهران، انتشارات شرق، ۱۳۶۲). ص ۳۵۶-۳۶۶.

۳. کاظم مدیرشانه چی. «نظری به تاریخ مذاهب و ادیان و منابع مهم آن». در کتاب کتاب و کتابخانه در اسلام: مجموعه مقالات. (چاپ اول: مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۴). ص ۲۲۲-۲۴۵. این کتابشناسی بیشتر به صورت مقدمه بر کتاب فرهنگ فرق اسلامی، تالیف محمد جواد مشکور (مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸) به چاپ رسیده است.

ص: ۱۶۶۷

۴. غلامرضا جلالی. «نگرشی نو به تاریخ ادیان: درآمدي بر منابع تاريخ ادیان». اندیشه حوزه. (سال اول، شماره اول، تابستان ۱۳۷۴). ص ۱۶۳-۱۹۳.

۵. سيد محمدباقر نجفی. «ادیان و مذاهب». در کتاب دین نامه های ایران: کتابشناسی موضوعی کتابهای دینی ایران. (کلن، آکادمی علمی اسلامی، ۱۹۸۷). ص ۴۲۳-۴۸۹.

در مورد این کتابشناسی ها باید گفت: اولاً در همه این کتابشناسی ها آثار مربوط به فرقه های اسلامی و آثار مربوط به تاریخ ادیان درهم آمیخته است. ثانیاً اغلب آثار معرفی شده در باره فرقه های اسلامی است و کمتر به کار محقق تاریخ ادیان می آید. ثالثاً برخی از آثاری که درباره یک دین است (ونه تاریخ ادیان) در این کتابشناسیها معرفی شده است.

۱. آل اسحاق، اسماعیل. بررسی مذاهب و ادیان. بی م، بی نا، ۱۳۵۷. ج ۱، ۵۷۰ص، وزیری. تصویر.

اثر حاضر شامل صدمقاله است و در آن ضمن بررسی ادیان، بیشترین بحث (حدود نیمی از کتاب) به اسلام اختصاص داده شده است. مطالب کتاب فاقد نظم و انسجام است و نویسنده بیشتر از کتابهای دیگران استفاده کرده است. جلد دوم کتاب تاکنون منتشر نشده است. برخی از عناوین کتاب چنین است: پانزده نظریه درباره پیدایش مذاهب، آئینهای ابتدائی، آئینهای هندی، آئینهای چینی، آئینهای محلی در ژاپن، مذهب در ایران، مذاهب مصر باستان، مذاهب اروپا و یونان باستان، مذاهب روم و ایتالیا، مذاهب آمریکای مرکزی، مذاهب بین النهرین، مذاهب عربستان، ادیان سامی، دین و بی دینی، اجمالی از اسلام و چند سخن پیرامون آن.

۲. ابادری، یوسف و مراد فرهادپور و وهاب ولی (تالیف و اقتباس). ادیان جهان باستانی، ج ۱: چین و هند. چاپ اول: تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه)، ۱۳۷۲. ۴۲۰ص، وزیری. تصویر.

ص: ۱۶۶۸

در بخش اول کتاب با عنوان «چین باستان»، نخست از تاریخ چین باستان، از هزار و دویست سال قبل از میلاد سخن رفته است. آنگاه به «دین در چین باستان» پرداخته شده و از مکاتب فلسفی چین، مانند مکتب دائو، مکتب اسامی و مکتب قانون، سخن گفته شده است. در بخش دوم با عنوان «هند باستان»، نخست از تاریخ هند باستان، از هزار و دویست سال قبل از میلاد سخن رفته است. آنگاه از «دین هند باستان» سخن گفته شده و به مسائلی چون مفاهیم بنیادی دین و فلسفه هند، آیین بودا و آیین جین پرداخته شده است.

۳. اثرتر، امانوئل. مذاهب بزرگ. مجموعه «چه میدانم؟». ترجمه احمد تاج بخش. [تهران]، مؤسسه مطبوعاتی علمی، ۱۳۴۱. ۱۳۴ص، جیبی.

کتاب فوق عهده دار بحثی مختصر درباره ادیان است. نویسنده این مهم را از سر همدلی با ادیان انجام نداده، بلکه معتقد است: «ترس از ارواح و میل برضایت آنها و بالاخره آرزوی اتحاد با آنها کم کم مذهب را به وجود آورده است». مطالب کتاب دربردارنده این عناوین است: ریشه حس مذهبی، مذاهب مصر، مذاهب بین النهرین، مذاهب بومیان امریکا، خدایان شمالی، مذاهب هند، مذاهب چین و ژاپون، مذاهب ایران، مذهب یهود، مسیحیت، دین اسلام، انسان و خدا، بدعت گذاری.

۴. الیاده، میرچا. رساله در تاریخ ادیان. ترجمه جلال ستاری. ویراسته غلامعلی تفنگدار. چاپ اول: تهران، سروش، ۱۳۷۲. ۴۳۴ص، وزیری.

بخشی از مطالب کتاب موضوع درسهای نویسنده درباره تاریخ ادیان است. نویسنده در این کتاب صور و اشکال عالم قداست و ادیان و اساطیر را بررسی کرده است. وی بررسی خود را با شرح چندین تجلی قداست در کیهان آغاز کرده و سپس به تجلیات زیستشناختی قداست و آنگاه به تجلیات قداست در بعضی مکانها و سرانجام به اساطیر و رمزها پرداخته است. کتاب دربردارنده سیزده فصل است و در پایان هر فصل کتابشناسی آن به دست داده شده است. عنوان فصلهای کتاب چنین است: نظرات تقریبی: ساختار و ریخت شناسی قداست، آسمان: خدایان سماوی، آیینها و نمادهای آسمانی، خورشید و کیشهای خورشیدپرستی، ماه و مذهب اسرار ماه، رمزپردازیهای آب، سنگهای مقدس: تجلیات (خدا)، علامات و صور (الوهیت)، زمین و زن و زاینده گی، رستنیها، رمزها و آیینهای احیاء و نوشدگی، برزیگری و کیشهای باروری، فضای قدسی: معبد، کاخ، «مرکز عالم»، زمان قدسی و اسطوره بازگشت جاودانه، در شناخت شکل و کار ویژه اساطیر، ساختار رمز.

ص: ۱۶۶۹

۵. ا. هیوم، رابرت. ادیان زنده جهان. ترجمه و توضیح عبدالرحیم گواهی. پاورقی مربوط به اسلام از محمدتقی جعفری. چاپ سوم: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۳. ۳۸۹ص، وزیری. جدول.

در این کتاب یازده دین بررسی و معرفی شده است. نویسنده در مقدمه کتاب گفته است: «شعاع بررسی کتاب حاضر فقط در مورد حیطه ادیانی است که در طول تاریخ بشری به وجود آمده و سپس مستمرا به حیات خود در زمینه سازمان اجتماعی، هنر و ادبیات، و نیز مراسم عبادی، در طی قرون متمادی ادامه داده اند». پاره اول کتاب درباره «دین و ادیان» است. پاره دوم با عنوان «ادیانی که از آسیای جنوبی (هند) نشئت گرفته اند»، درباره دین هندویی، جایی، بودایی و سیک است. پاره سوم ذیل عنوان «ادیانی که از آسیای شرقی (چین و ژاپن) نشئت گرفته اند»، عهده دار تحقیق درباره دین کنفوسیوسی، تائو و شینتو است. در چهارمین پاره با عنوان «ادیانی که از آسیای غربی (فلسطین، ایران و عربستان) نشئت گرفته اند»، دین یهود، زرتشتی، اسلام و مسیحیت بررسی شده است. در پنجمین پاره به «مقایسه اجمالی ادیان زنده» پرداخته شده است. از آنجا که به نظر مترجم «بسیاری از ارزیابی ها و در نتیجه قضاوت های مؤلف در مورد ادیان غیرمسیحی و علی الخصوص دین مبین اسلام یکطرفه، ناقص، و احيانا مبتنی بر تعصب و پیشداوری است» (ص ۳۴)، وی در پاورقی به برخی از اشتباهات مؤلف اشاره کرده است. استاد محمدتقی جعفری نیز در فصل مربوط به اسلام به اشتباهات مؤلف درباره اسلام انگشت نهاده است.

۶. بنی حسینی مرندی، سید محمد صادق. ادیان و مذاهب جهان، ج ۲: در ملل و نحل. چاپ اول: [قم]، نویسنده (چاپ و اصف)، ۱۳۷۲. ص ۷۳۷۱۵۱۷ [۷۸۱ص]، وزیری. تصویر، جدول.

ص: ۱۶۷۰

جلد اول کتاب حاضر با عنوان فرعی «در هفتاد و سه ملت و علل افتراق از نظر عامه و خاصه» درباره مذاهب و فرقه های اسلامی و خارج از موضوع این کتابشناسی است. در این جلد از کتاب به دین زرتشت، صابئین، یهود، مسیح و آیین بودا، کنفوسیوس، هندوها، مصریان قدیم و برخی دیگر از ادیان و آیینها پرداخته شده است. در بررسی ادیان فوق به آنها انتقاد شده است. اغلب مطالب کتاب اقتباس از کتابهای دیگر است.

۷. بوش، ریچارد و دیگران. جهان مذهبی: ادیان در جوامع امروز. ویراسته رابرت ویر. ترجمه عبدالرحیم گواهی. چاپ اول: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴. ج ۲، ده+ص ۱۰۰۸-۴۶۷ [۵۴۲ص]، وزیری. تصویر، جدول، سند، نقشه.

این جلد از کتاب دارای شش فصل است: مذهب در چین و ژاپن، دین یهود، مسیحیت، دین اسلام، ادیان جدید در امریکا، تلاشها و پرسشهای برجای مانده.

۸. بوش، ریچارد و دیگران. جهان مذهبی: ادیان در جوامع امروز. ویراسته رابرت ویر. ترجمه عبدالرحیم گواهی. چاپ اول: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۴. ج ۱، هفده+ص ۴۶۶، وزیری. تصویر، سند، نقشه.

کتابی است زودفهم و درسی که برای دانشجویان نوشته شده است. نویسندگان کتاب هفت تن هستند و هر یک عهده دار نگارش تاریخ یک یا چند دینی شده اند که در آن بیشتر تحقیق کرده اند. در این کتاب به تحقیق درباره ادیانی پرداخته شده «که هنوز نیز پیروانی داشته و در حیات دینی رایج در قرن بیستم اهمیت بلامنازعی دارند». در پایان هر فصل از کتاب، «یادداشتها» و «اصطلاحات» و «منابع برای مطالعه بیشتر» آورده شده است. این جلد از کتاب در بردارنده پنج فصل است: مقدمه (که فصل اول قلمداد شده است)، ادیان بومی امریکایی، ادیان افریقایی، دین هندویی، دین بودایی.

ص: ۱۶۷۱

۹. بهجو، زهره و مراد فرهادپور و وهاب ولی (تالیف و اقتباس). ادیان جهان باستان، ج ۲: مصر و بین النهرین. چاپ اول: تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه)، ۱۳۷۲. ۳۵۲ص، وزیری. تصویر.

در آغاز از «تاریخ مصر باستان» سخن گفته شده و سپس از «دین در مصر باستان». در ذیل عنوان اخیر به مسائلی چون «اسطوره های مصر باستان»، «خدایان مصر»، «مراسم، آیینها و جشنهای مذهبی» و «مراسم دینی، خدایان و اسطوره» پرداخته شده است. بحث بعدی کتاب درباره بین النهرین است و در آن نخست به «تاریخ بین النهرین» پرداخته شده است. آنگاه در ذیل عنوان «دین در بین النهرین»، از موضوعاتی چون «خدایان سومر»، «خدایان بابل و آشور»، «آئین پرستش، اخلاق و مرگ» و «اسطوره های بین النهرین» سخن رفته است.

۱۰. ترابی، علی اکبر. نظری در تاریخ ادیان از لحاظ جامعه شناسی، فلسفه، تاریخ ادیان و مذاهب. چاپ دوم: تهران، اقبال، ۱۳۴۸. ۳۶۶ص، وزیری.

این کتاب شامل دو بخش و هر بخش مشتمل بر ده فصل است. بخش نخست ذیل عنوان «معتقدات اقوام در جوامع ابتدائی»، عهده دار بحث درباره تابو، اساطیر، سحر و آیین توتمی است. در بخش دوم با عنوان «ادیان بزرگ در جهان امروز» که بیشترین حجم کتاب به این بخش اختصاص داده شده از این آیینها سخن رفته است: آیین هندو، آیین بودا، آیین جین، آیین چینی، آیین تاو [تائو]، آیین کنفوسیوس، آیین شین تو، آیین زرتشت، آیین یهود، آیین مسیحی. نویسنده به این دلیل که درباره اسلام فراوان کتاب نوشته شده و این دین در جوامع اسلامی شناخته شده، از پرداختن به آن خودداری ورزیده است.

ص: ۱۶۷۲

۱۱. ثعالبی، عبدالعزیز. محاضرات فی تاریخ المذاهب و الادیان. مقدمه حمادی ساحلی. چاپ اول: بیروت، دارالغرب الاسلامی، ۱۹۸۵. ۲۵۵ص، رقعی.

اثر حاضر شامل درسهایی است که نویسنده در دانشگاه القا کرده و سپس به صورت سلسله مقالاتی در مجله الجامعه منتشر شده است. مطالب کتاب در چهار باب گنجانیده شده و هر باب مشتمل بر چند فصل است. در باب اول ذیل عنوان «ادیان عرب در پیش از اسلام»، نخست به وضع عرب در پیش از اسلام پرداخته شده و سپس از ادیان و عقاید عرب در آن روزگار سخن گفته شده است. باب دوم با عنوان «ادیان کهن»، درباره دین در مصر قدیم، مجوسیت، دین در یونان و دین در روم است. در باب سوم با عنوان «ادیان آسمانی»، از دین یهود و مسیحیت سخن رفته است. چهارمین و مفصلترین باب کتاب درباره دین اسلام است و در آن به ظهور اسلام، عناصر و مراتب ایمان، ارکان تصدیق و معاملات در اسلام پرداخته شده است.

۱۲. حکمت، علی اصغر. نه گفتار در تاریخ ادیان. چاپ دوم: تهران، کتابخانه ابن سینا، ۱۳۴۱. ب ۲، ۲۰۲+ص، وزیری.

شامل نه گفتار با عناوین ذیل است: مصر، بابل، یونان، روم، چین، یهود، نصاری، عرب، ایران. نویسنده در ذیل این عناوین به آیین یونانیان، آیین کنفوسیوس، آیین تائو، آیین مانی، آیین مزدک، آیین صابئین و با تفصیل بیشتر به یهودیت و مسیحیت و اسلام پرداخته است.

۱۳. حکمت، علی اصغر. نه گفتار در تاریخ ادیان. مقدمه علی محمد مژده. شیراز، دانشکده ادبیات، ۱۳۳۹. ب ۱، ۱+ص، رقعی.

ص: ۱۶۷۳

اثر حاضر در بردارنده سخنرانیهای نویسنده در دانشکده ادبیات شیراز است که در نه بخش گنجانیده شده است. در بخش اول کتاب به تعریف دین و اجمالی از تاریخ ادیان پرداخته شده و در بخش نهم از «وحدت ادیان» و تعالیم پیامبران سخن رفته است. عنوان بخش دوم تا هشتم کتاب چنین است: ادیان بدوی، دین در جهان و در ایران، مزدیسنی، هندوئی، بودائی، اسلام، تشیع.

۱۴. حلبی، علی اصغر (مترجم). دانشنامه عمومی، ج ۲: جهان دین و فلسفه. چاپ اول: [تهران]، مؤسسه پیک ترجمه و نشر، ۱۳۶۶. ۹۲ص، وزیری. تصویر.

کتاب فوق که نویسنده آن مشخص نشده شامل دو پاره است: جهان دین و جهان فلسفه. بخش دوم کتاب خارج از موضوع این کتابشناسی است. در بخش اول با قلمی ساده و روان به تاریخ ادیان پرداخته شده و در لابلای کتاب تصاویر متعددی آورده شده است. برخی از عناوین کتاب چنین است: ادیان قدیم، ادیان رمزی، آیین های شرقی، ادیان زنده، هندوئیسم (هندوگرایی)، آیین بودا، آیین جین، آیین کنفوسیوس و آیین تائو، آیین زرتشت، یهودیت، مسیحیت، اسلام، مذهب سیک ها.

۱۵. رادا کریشنن، س [ساروپالی]. ادیان شرق و فکر غرب. ترجمه و حواشی صادق رضازاده شفق. تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۴. هشت+۴۲۱ص، وزیری. تصویر، سند.

نویسنده کتاب از دین شناسهای عصر حاضر و متصلب در اعتقاد به دین و رئیس جمهور هند است. در دیباچه کتاب، به قلم مترجم، اجمالی از احوال و افکار او آمده است. این کتاب حاصل سخنرانیهایی است که او القا کرده است. هرچند این سخنرانیها از سر همدلی با همه ادیان ایراد شده، بیشترین تاکید بر آیین هندو شده و بیشتر از آن سخن رفته است. فهرست مطالب کتاب چنین است: روان جاودان جهان، برترین هدف روحانی، تصوف و اخلاق در فکر هندی، هند و عقاید مغرب زمین، یونان و فلسطین و هند، تلاقی ادیان، نظام فردی و اجتماعی در هندویی.

ص: ۱۶۷۴

۱۶. رضائی، عبدالعظیم. اصل و نسب و دین های ایرانیان باستان. [تهران]، نویسنده (چاپ طلوع آزادی)، ۱۳۶۸. ۵۶۰ص، وزیری. تصویر، جدول، نمودار.

از فصل اول تا سوم به تاریخ ایران قدیم و نژاد آریاییان و زبان پهلوی پرداخته شده است. از فصل چهارم تا دوازدهم درباره ادیان ایرانیان باستان است. فصل سیزدهم عهده دار بحث از «جشن ها و شادیهها در ایران باستان» است. عنوان فصل چهارم تا دوازدهم کتاب چنین است: ادیان ایرانیان باستان، مهرپرستی در ایران، مزدپرستی، دین بودا، دین مانوی، دین مزدکی، مذاهب دیگر، مسیحیت، صابئین.

۱۷. رضی، هاشم. ادیان بزرگ جهان: سرگذشت نخستین دوران پنج آیین بزرگ جهانی: آیین زرتشت، بودا، آیین یهود، مسیح و اسلام. چاپ دوم: [تهران]، انتشارات آسیا، ۱۳۵۵. ۶۶۱ص، رقعی. تصویر.

اثر فوق دربردارنده پنج بخش، درباره آیین زرتشت، بودا، یهود، مسیح و اسلام است. در بحث از آیین زرتشت به تولد و بعثت او، خاندان و مخالفانش، اصلاحات اجتماعی او، یگانه پرستی یا دوگانه پرستی دین زرتشت و محتوای کتاب اوستا پرداخته شده است. سپس از آیین بودا سخن رفته و به زندگی او، انقلاب فکری و ترک دیار و دوره ریاضتش، اصول بودایی، چگونگی تشکیلات و آداب در جامعه راهبان و گسترش آیین بودا و اختلافهای پیروان آن اشاره رفته است. سومین بخش کتاب درباره آیین یهود است و در آن به وضع بنی اسرائیل در مصر، زندگی موسی، کتاب تورات، پیامبران بنی اسرائیل و فرقه های یهود پرداخته شده است. در بخش چهارم از آیین مسیح سخن رفته و به مسائلی چون زندگی عیسی، انجیل، عیسی در انجیل، چگونگی مصلوب شدن او و مسیحیت پس از مسیح اشاره رفته است. و سرانجام در آخرین بخش به آیین اسلام پرداخته و از موضوعاتی چون زندگی پیامبر، قرآن، اصول دین، عبادات و نظام اجتماعی اسلام سخن گفته شده است.

ص: ۱۶۷۵

۱۸. رضی، هاشم. تاریخ ادیان: تاریخ تحلیلی ادیان و مذاهب در جهان از آغاز تا امروز، ک ۲: میتولوژی اساطیر و افسانه ها. تهران، انتشارات کاوه، [۱۳۴۲]. ص ۱۰۳۳-۴۹۵ [۵۳۹ص]، وزیری.

این جلد از کتاب شامل هفت بخش با عناوین ذیل است: کهنات و سحر و پزشکی، دیانت و هنر، قلمرو جامعه شناسی و مردم شناسی و مساله آنی میسم، می تولوژی اساطیر و افسانه ها، قلمرو جامعه شناسی و مردم شناسی در دیانات بدوی، روان شناسی و جامعه شناسی در حیطه دیانات بدوی، فرازین گاه افسانه ها و مساله آفرینش.

۱۹. رضی، هاشم. تاریخ ادیان: تاریخ تحلیلی ادیان و مذاهب در جهان از آغاز تا امروز، ک ۳: پیدایش فلسفه. تهران، انتشارات کاوه، ۱۳۴۲. ص ۱۵۰۰-۱۰۳۴ [۴۶۷ص]، وزیری. تصویر.

این جلد از کتاب شامل ده بخش با عناوین ذیل است: مرزهای مشترک فلسفه و دین در هندوستان، چین سرزمین کهن فلسفه و اخلاق، در فلات ایران، ریشه های کهن فلسفه در سرزمین اهرام، کهن ترین مردمی که به فلسفه می پرداختند، فلسفه مردمی کهن در کتاب مقدس، روشنی های جاودان فلسفه، فلسفه در کار بازگشایی راه مسیحیت، از عیسا تا کونس تان تین، فلسفه بی که به تندی رشد کرد و شکفت.

۲۰. رضی، هاشم. تاریخ ادیان: تاریخ تحلیلی ادیان و مذاهب در جهان از آغاز تا امروز، ک ۱: نظامات مذهبی در جهان. تهران، انتشارات کاوه، [۱۳۴۲]. ۴۸۵ص، وزیری. تصویر.

دوره کامل این کتاب در شش جلد، مشتمل بر تاریخ ادیان از کهنترین روزگاران تا عصر حاضر است. نویسنده در ضمن تاریخنگاری ادیان به مباحث دیگری نیز پرداخته که خارج از موضوع است. بسیاری از مطالب کتاب اقتباس از تالیفات نویسندگان خارجی و فاقد نظم و انسجام منطقی است. این جلد از کتاب شامل ده بخش با عناوین ذیل است: نخستین مبادی، مبانی عقاید و پندارهای فردی و گروهی از دیدگاه روانشناسی و علم، مبانی اجتماعی و دینی و پایه های جامعه شناسی در مذهب، مرزهای مشترک دین و فلسفه مساله خدا در فلسفه، اصول مادی و معنوی در ادیان ایده آلیسم پرورش گر دین، اصول مادی در ادیان و پندارهاماتریالیسم بازگوگر دین، بازگویی دین بر مبنای ماتریالیسم توجیه و تفسیر مادی ادیان و مذاهب، تصوف و درون بینی، مساله روح و تحلیل اصول و مسایل دینی، علم کلام و مسایل دینی.

ص: ۱۶۷۶

۲۱. رضی، هاشم. تاریخ ادیان: دیانت و فرهنگ اقوام بدوی، ک ۵: امریکا اسکیموها دشت نشینان امریکای شمالی و جنگل نشینان امریکای مرکزی تمدنهای عالی جنوب دیانات و فرهنگ هایی در کمال سادگی و اوج پیچیدگی. تهران، انتشارات کاوه، ۱۳۴۵. ص ۸۶۰-۲۸۱ [ص ۵۸۰]، وزیری. تصویر.

این جلد از کتاب دارای هفت بخش با عناوین ذیل است: کشف امریکاتمدن و فرهنگ سرخ پوستان، امریکای شمالی اسکیموها ساده ترین بدویان جهان، سرخ پوستان امریکای شمالی، امریکای جنوبی و مرکزی، تمدن های بزرگ جنوب آرتک، مایاها قومی که یونانیان جهان نو بودند، په رو سرزمین مردانی که فرزندان خورشید بودند.

۲۲. رضی، هاشم. تاریخ ادیان: دیانت و فرهنگ اقوام بدوی، ک ۴: مه لانه زیو پولی نه زی، چگونه دین و جادو نظام اجتماعی را می سازد، با مبحث عمیق و شریں توتم و تابو. تهران، انتشارات کاوه، ۱۳۴۳. ۲۶۹ ص، وزیری.

این جلد از کتاب شامل سه بخش با عناوین ذیل است: اوقیانوسیه «مه لانه زی» چگونه جادو زندگی را می گرداند، اقیانوسیه «پولی نه زی» دیانتی که جدا از جادو به تنظیم زندگی می پردازد، راز توتم.

۲۳. رضی، هاشم. تاریخ ادیان: دیانت و فرهنگ اقوام بدوی. ک ۶: آفریقا، تمدنهای شمالی، فرهنگ آفریقای زنگی، پادشاهیهای بزرگ بت پرست، استرالیا و فرهنگ اصیل ترین بدویان جهان. تهران، انتشارات کاوه، ۱۳۴۵. ص ۸۷۵-۱۲۹۸ [ص ۴۲۴]، وزیری.

این جلد از کتاب دارای دو بخش با عناوین ذیل است: زندگی و دیانت ایل ترین بدویان جهان: استرالیا، تمدن و دیانت اقوام بدوی آفریقایی.

۲۴. زرین کوب، عبدالحسین. در قلمرو وجدان: سیری در عقاید، ادیان و اساطیر. چاپ اول: [تهران]، انتشارات علمی، ۱۳۶۹. ۶۱۱ ص، وزیری.

ص: ۱۶۷۷

کتاب مزبور حاصل درسهایی است که نویسنده در دانشگاه القا کرده است. نویسنده در مقدمه کتاب مرقوم داشته است: «کتاب حاضر نه تاریخ جامع عقاید و ادیان است نه مرور بر تمام فرهنگ دینی انسان. فقط از دایره شمول پاره‌ی ادوار و احوال آنها عبور می‌کند و در آنچه این مباحث را با قلمرو وجدان مربوط می‌دارد حاصل فعالیت ذهن و وجدان انسان را به جستجو می‌گیرد. در این جستجو هم به شرق بیش از غرب نظر دارد و این از آن روست که غرب امروز بخش عمده‌ی بی‌سرمایه ایمان و وجدان خود را به شرق مدیون است و اگر در این باب انکار یا تردید نشان می‌دهد از ناشناختن یا از شوخ چشمی است.» مطالب کتاب در چهارده پاره با عنوانهای ذیل گنجانیده شده است: زمینه جستجو، پندارهای از یاد رفته، یگانه یا دوگانه، در چین و ماورای آن، میراث هندوان، هند و آسیا، در سرزمین وحی، از فلسطین تا روم، دنیای اسلام، وحی و عقل، دین و فلسفه، تصوف و عرفان، قلمرو وجدان، اسطوره یا تاریخ؟

۲۵. شاله، فلیسین. تاریخ مختصر ادیان بزرگ. ترجمه منوچهر خدایار محبی. چاپ دوم: تهران، کتابخانه طهوری، ۱۳۵۵. د+۵۰۸ص، وزیری. تصویر.

اصل کتاب، بجز مقدمه و نتیجه، دارای پانزده فصل و نزدیک به سیصد صفحه است. در ترجمه مطالبی به کتاب افزوده و حجم آن در حدود دو برابر و دارای سی فصل شده است. مطالب کتاب در هفت بخش گنجانیده شده و هر بخش دارای چند فصل است. «ادیان مردم ابتدائی و دین مصریان قدیم»، عنوان بخش اول است و در آن از توت‌پرستی، فیتیش پرستی و دین مصریهای قدیم سخن رفته است. بخش دوم با عنوان «ادیان هند» درباره دین ودا، برهمن، هندو، جین، بودا و ادیان جدید هندی است. بخش سوم ذیل عنوان «ادیان چین و ژاپون» درباره همین ادیان است و در دو فصل به دین کنفوسیوس و تائو پرداخته شده است. چهارمین بخش کتاب تحت عنوان «ادیان ایران و آسیای غربی» عهده دار بحث از مهرپرستی، دین مانئی، دین بین‌النهرین، ادیان حتیان، فروگیان و فنیقیان است. «دین یهود» عنوان بخش پنجم و «ادیان اروپا» عنوان بخش ششم است. در فصل اخیر از دین ژرمن و سلت، دین یونان، دین روم و ایتالیای رومی سخن رفته است. در بخش هفتم ذیل عنوان «مسیحیت و اسلام» به این دینها پرداخته شده است.

ص: ۱۶۷۸

۲۶. شایگان، داریوش. ادیان و مکتبهای فلسفی هند. چاپ سوم: تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲. ج ۲، ۱۳+ص ۹۷۹-۴۳۱ [۵۴۹ص]، وزیری.

این جلد از کتاب شامل هشت فصل (فصل دهم تا هفدهم)، کتابشناسی (در سی و سه صفحه) و چند فهرست (اعلام، موضوعات، کتابها و...) است. عنوان فصلهای کتاب به ترتیب ذیل است: شش مکتب فلسفی برهمنی، منطق یا «نیایادارشان»، طبیعیات یا «وی شیشیکادارشان»، جهان شناسی یا «سانکھیادارشان»، روان شناسی یا «یوگادارشان»، اصالت صورت یا «پوروامی مانسا»، حکمت الهی یا «ودانتا»، ودانتای عاری از ثنویت.

۲۷. شایگان، داریوش. ادیان و مکتبهای فلسفی هند. چاپ سوم: تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲. ج ۱، بیست و دو+۴۳۰ص، وزیری.

در مقدمه کتاب از دوران بزرگ فلسفه هند و اصول مشترک ادیان و مکتبهای فلسفی هندی سخن رفته و سرانجام گفته شده: «این کتاب فقط مدخل و مقدمه ای برای آشنائی با ادیان و مکتب های حکمی هندی است. با اینکه رئوس مطالب کلیه پدیده های فکری آن سرزمین باستانی دین ستانتراز (tantra) برحسب اهمیت آنان گاهی به تفصیل و گاهی به اختصار و ایجاز تحقیق شده، ولیکن این رساله هیچ ادعائی ندارد که تاریخ کامل حکمت هندی را بررسی کرده باشد و نگارنده خود بخوبی به نقائص این اثر مسبوق است». این جلد از کتاب دارای نه فصل با این عناوین است: مقدمه، وداها، اوپانیشادها، دین بودا، تراودا و ماهایانا، دین جین، دوره حماسی، بهاگوات گیتا، مکاتب فلسفی بودائی.

۲۸. شریعتی، علی. تاریخ و شناخت ادیان. مجموعه آثار ۱۵. چاپ اول: [تهران]، انتشارات تشیع، ۱۳۵۹. ج ۲، ج+۳۳۷ص، رقی.

کتاب مزبور شامل درس هشتم تا چهاردهم از سلسله درسهایی است که دکتر شریعتی در سال ۱۳۵۰ در حسینیه ارشاد القا کرده است. از آنجا که این کتاب حاصل سخنرانی است و نوشته نشده، مطالب آن فاقد دسته بندی و نظم منطقی است و گاه مطالبی خارج از موضوع در آن یافت می شود. عنوان برخی از مطالب کتاب عبارت است از: ودا، نیروانا، بودا، اعمال و مراسم مذهب بودا، خصوصیات مذاهب هند، بومیان ایرانی و مذهبشان، مذهب زرتشت مذهب دوگانه پرستی، اسلام دینی جهانی.

ص: ۱۶۷۹

۲۹. شریعتی، علی. تاریخ و شناخت ادیان. مجموعه آثار ۱۴. چاپ اول: [تهران]، دفتر تدوین و تنظیم مجموعه آثار معلم شهید دکتر علی شریعتی، ۱۳۵۹. ج ۱، ج ۴۰۴+ص، رقعی.

کتاب حاضر مشتمل بر هفت درس از سلسله درس‌هایی است که دکتر شریعتی در سال ۱۳۵۰ در حسینیه ارشاد القا کرده است. از آنجا که این کتاب حاصل سخنرانی است و نوشته نشده، مطالب آن فاقد دسته‌بندی و نظم منطقی است و گاه مطالبی خارج از موضوع در آن یافت می‌شود. کتاب حاضر پیش از این با عنوان جامعه‌شناسی ادیان (بی‌م، بی‌نا، بی‌تا) در ۵۱۳ صفحه به قطع وزیری منتشر شده بود. عنوان برخی از مطالب کتاب عبارت است از: فتیشیسم، انیمیسم، توتمیسم، تعریف دین، روح و بینش غربی، روح و بینش شرقی، ادیان ابتدائی چینی، تائوئیسم، خصوصیات کنفوسیوس، ورود به دنیای هند، توحید، تثلیث.

۳۰. عامری، ابوالحسن. الاعلام بمناقب الاسلام. تصحیح احمد عبدالحمید غراب. ترجمه احمد شریعتی و حسین منوچهری. چاپ اول: تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۷. ۳۳۸ص، وزیری.

نویسنده کتاب، ابوالحسن محمد بن ابوذر یوسف عامری نیشابوری، از دانشوران و فیلسوفان کم‌آوازه اسلامی است که در قرن چهارم می‌زیست. در آغاز کتاب پیشگفتار مصحح متن عربی، احمد عبدالحمید غراب، آمده و در آن به زندگی و اندیشه عامری پرداخته شده است. سپس ترجمه کتاب و آنگاه متن عربی آن آمده است. عامری در این کتاب به مقایسه شش دین پرداخته است: اسلام، یهودیگری، مسیحیگری، ستاره پرستی، زرتشتیگری، شرک. او این ادیان را در موضوع اعتقادات و عبادات مقایسه کرده و در کتاب دیگر خود با عنوان الابانه عن علل الدیانه، که در دست نیست، به مقایسه ادیان در معاملات و حدود پرداخته است.

ص: ۱۶۸۰

هدف عامری از مقایسه ادیان، نشان دادن برتری اسلام بر دیگر ادیان است. از این رو او ادیان دیگر را از لابلای اسلام و در ضمن آن مورد تحقیق قرار داده و بیشتر درباره اسلام تامل کرده است. او در مقدمه کتاب می گوید: درصدد برآمدن کتابی تصنیف کنم تا اجمالا بخشی از فضایل و مناقب اسلام را دربرداشته باشد و کاوشگر در این آیین بداند که شایسته است اسلام ناسخ همه آیینها و دوام و ثباتش همیشگی باشد و نسخ و تغییر در آن راه نیابد. هرچند کتاب حاضر دقیقا درباره تاریخ ادیان نیست و عامری چنین هدفی در این کتاب نداشته، ولی او در ضمن نشان دادن برتری اسلام بر دیگر ادیان به طور جسته گریخته به این عرصه وارد شده است. مطالب کتاب، پس از سرآغاز آن، در ده فصل و خاتمه گنجانیده شده است. فصل اول تا سوم کتاب درباره ماهیت و اهمیت علم است. فصل چهارم به بعد دارای این عناوین است: سخن در شناخت پایه های دین، سخن در برتری اسلام به اعتبار اصول اعتقادی، سخن در برتری اسلام به اعتبار اصول عبادی، سخن در برتری اسلام به اعتبار سیاسی، سخن در برتری اسلام به اعتبار گروههای تحت حکومت، سخن در برتری اسلام به اعتبار نسلها و نژادها، سخن در برتری اسلام به اعتبار فرهنگ، سخن در شبهه های دشمنان اسلام.

۳۱. فخر الاسلام، محمدصادق. افتخار اسلام بر سایر ادیان. مقدمه میرزا ابوالفضل زاهدی قمی. چاپ سوم: [قم]، غفور آقازاده سلطانی، ۱۳۶۱. یو+۱۶۰ص، رقعی.

نویسنده کتاب قبلا مسیحی بوده و سپس اسلام آورده و این کتاب را در سال ۱۳۲۲ قمری نوشته و آن را خلاصه الکلام فی افتخار الاسلام نامیده است. اغلب مطالب کتاب درباره دین یهود و مسیح و اسلام است. نویسنده با بررسی مقایسه ای این سه دین در موضوع خدا و نبوت و معاد، تنها دین حق را اسلام دانسته و بر یهودیت و مسیحیت اشکال گرفته است.

ص: ۱۶۸۱

۳۲. فضائی، یوسف. سیر تحولی دین های یهود و مسیح. چاپ اول: تهران، مؤسسه مطبوعاتی عطائی، ۱۳۶۱. ۳۸۰ص، رقعی.

بخش اول کتاب درباره «دین یهود» و بخش دوم آن درباره «دین مسیح» است. در بخش اول از این مسائل سخن رفته است: منشا و سرگذشت قوم یهود، تاریخ خروج قوم یهود از مصر، انبیاء بنی اسرائیل، دین قوم یهود پیش از موسی، دین یهود بعد از موسی (شریعت موسی)، عقاید اصلی و مناسک فرعی دین یهود، معبد اورشلیم و آثار حضرت موسی، نفوذ افکار ایرانی و یونانی در عقاید یهود، ظهور مذاهب و تالیف کتب جدید، انتشار دین یهود در ایران. در بخش دوم به این مسائل پرداخته شده است: سرگذشت عیسی مسیح قبل از بعثت، غسل تعمید و آغاز بعثت، تعالیم و پیروان و شاگردان عیسی، مصلوب شدن عیسی، کتاب عهد جدید انجیلها و رساله ها، انتشار دین مسیح در اروپا، عقاید و مناسک اصلی و ابتدائی دین مسیح، تکامل الهیات دین مسیح، پیدایش مذاهب در دین مسیح، انتشار دین مسیح در ایران.

۳۳. قرنی گلپایگانی، حسین. موازنه بین ادیان چهارگانه زرتشت. یهود. مسیح. اسلام. چاپ دوم: قم، نویسنده (چاپخانه علمیه)، ۱۳۶۴. ۲۶۱ص، وزیری.

کتاب یادشده عهده دار تحقیق درباره دین زرتشت، یهود، مسیح و اسلام است. نویسنده بدین علت تنها به تحقیق درباره ادیان فوق بسنده کرده که فقط آنها را ادیان آسمانی و توحیدی می داند. نیمی از کتاب درباره دین اسلام و اثبات حقانیت آن است و در نیمه دیگر به دین زرتشت و یهود و مسیح پرداخته و انتقاداتی بر آنها شده است. در انتقاد به دین یهود و مسیح بویژه بر تورات و انجیل کنونی انتقاد شده و در بحث از دین اسلام بر قرآن تکیه و تاکید و اهمیت آن نشان داده شده است. پایان بخش کتاب بحث درباره اصول اعتقادی اسلام است.

ص: ۱۶۸۲

۳۴. کیخسرو اسفندیار. دبستان مذاهب. با یادداشتهای رحیم رضازاده ملک. چاپ اول: تهران، کتابخانه طهوری، ۱۳۶۲. ج ۱، ۳۹۳ص، وزیری.

کتاب حاضر از این پیش بارها در ایران و هندوستان چاپ و به چند زبان ترجمه شده است. در نویسنده کتاب اختلاف است. بسیاری آن را به شیخ محسن کشمیری، متخلص به فانی، نسبت داده اند. با وصف این چنین می نماید که نویسنده، کیخسرو اسفندیار، فرزند آذر کیوان است. وی به دین زرتشتی و از فرقه آذر کیوان و مقیم هندوستان بوده و تالیف کتاب را در نیمه دوم قرن یازدهم به فرجام رسانده است. مطالب کتاب به دوازده بخش تقسیم و هر بخش به «تعلیم» نامیده شده است. فهرست مطالب کتاب به ترتیب ذیل است: تعلیم نخست در معرفت عقاید پارسیان، تعلیم دوم در باز نمودن عقاید هندوان، تعلیم سیوم در عقیده قراتبتیان، تعلیم چهارم در لختی از عقاید یهود، تعلیم پنجم در عقاید ترسا، تعلیم ششم در حقیقت محمدیان و اهل اسلام، تعلیم هفتم در عقیده صادقیه، تعلیم هشتم در عقیده واحدیة و امناء، تعلیم نهم در بیان حال روشنیان، تعلیم دهم در عقاید الهیه، تعلیم یازدهم در عقاید حکماء، تعلیم دوازدهم در عقاید صوفیه. تعلیقات کتاب، به قلم رحیم رضازاده ملک، جلد دوم آن است. در این جلد بحث مبسوطی درباره مؤلف دبستان مذاهب، موضوع آن و نسخه های خطی و چاپی آن شده است. و سرانجام تعلیقات بر کتاب آمده و چند فهرست برای آن فراهم شده است. نویسنده تعلیقات، کتاب را به لحاظ علمی، مخدوش و ضعیف دانسته و برخی از ادیان و مذاهبی را که نویسنده به آنها پرداخته، دارای واقعیت خارجی ندانسته و نشان داده که ماخذ بسیاری از گفته های نویسنده افواه عوام بوده است.

ص: ۱۶۸۳

۳۵. گتر، جوزف. سرگذشت دینهای بزرگ. ترجمه ایرج پزشک‌نیا. چاپ دوم: تهران، سازمان کتابهای جیبی با همکاری مؤسسه انتشارات فرانکلین، ۱۳۴۵. ۲۷۲ص، جیبی.

مطالب کتاب به سه پاره (کتاب) تقسیم شده و هر کتاب دارای چند بخش است. در کتاب نخست با عنوان «دینهای سرزمین هند»، در ضمن سه بخش از آیین بودا، آیین جینی و هندوئیسم سخن رفته است. کتاب دوم ذیل عنوان «دینهای چین و ژاپن»، دربردارنده سه بخش و درباره آیین کنفوسیوس، آیین لائوتسه و آیین شیتو است. «گرایش به یکتاپرستی» عنوان کتاب سوم است و شامل پنج بخش و درباره آیین زرتشت، آیین یهود، آیین مسیح، آیین اسلام و اصلاح‌کنندگان آیین مسیح است.

۳۶. مبلغی آبادانی، عبدالله. تاریخ ادیان و مذاهب جهان از ۳۵ هزار سال قبل تا اسلام و مذاهب و فرق در اسلام. چاپ اول: قم، انتشارات منطق (سینا)، ۱۳۷۳. ج ۳، ص ۱۴۵۶-۹۱۳ [ص ۵۴۴] +س+l+ذ+خ+ب، وزیری. تصویر.

این جلد از کتاب درباره دین اسلام است. در آغاز، تاریخ اسلام تا هنگام درگذشت رسول خدا ص و سپس شرح حال ائمه طاهرین ع آمده است. آنگاه از «مذاهب پنجگانه در اسلام» و سپس از «فرقه‌های اسلامی» و «فرقه‌های کلامی» سخن رفته است. بحث بعدی درباره «تصوف اسلامی» است که در آن فقط به حلاج پرداخته شده است. در ادامه از «نهضت‌های فکری فرهنگی جهان اسلام»، «دیگر مذاهب و فرق اسلامی»، «مهم‌ترین فرقه‌های غلام و گزافه‌گویان» و فرقه‌های شیخیه و بابیه و احمدیه و بهائیت و وهابیت سخن رفته است.

ص: ۱۶۸۴

۳۷. مبلغی آبادانی، عبدالله. تاریخ ادیان و مذاهب جهان از ۳۵ هزار سال قبل تا اسلام و مذاهب و فرق در اسلام. چاپ اول: قم، انتشارات منطق (سینا)، ۱۳۷۳. ج ۲، ص ۹۱۱-۴۴۹ [ص ۴۶۳] +ش+ذ+ث+پ+ذ، وزیری. تصویر.

این جلد از کتاب عهده دار بحث درباره این مسائل است: دین مانی، آئین مزدک، ادیان مردم بین النهرین باستان (بابلیان، اکدیان، آشوریان، حتان، فروکیان، فنیقیان، هامورایی یان)، دین یهود، دین عیسی، دین صابئین، اسلام، دین حنیف حضرت ابراهیم.

۳۸. مبلغی آبادانی، عبدالله. تاریخ ادیان و مذاهب جهان از ۳۵ هزار سال قبل تا اسلام و مذاهب و فرق در اسلام. چاپ اول: قم، انتشارات منطق (سینا)، ۱۳۷۳. ج ۱، ص ۴۴۸ +ح+ت+چ+ب+ذ، وزیری. تصویر.

جلد اول و دوم این کتاب درباره تاریخ ادیان جهان و جلد سوم آن درباره دین اسلام است. اغلب مطالب کتاب اقتباس از تحقیقات و کتابهای دیگران است. در این جلد از کتاب پس از بحث مختصری درباره تاریخ و دین، از این مسائل سخن گفته شده است: مذاهب بدوی تاریخ، ادیان و مذاهب مصر باستان، ادیان و مذاهب روم باستان، ادیان و مذاهب یونان باستان، ادیان و مذاهب باستانی ژاپن، ادیان و مذاهب چین باستان، ادیان و مذاهب هند، ادیان و مذاهب ایران باستان.

۳۹. مسعود انصاری، عبدالحسین. زندگانی من: سیری در ادیان و عرفان شرق و نگاهی به هنر و تاریخ. تهران، انتشارات ابن سینا، ۱۳۵۴. ج ۶، هشت+۲۸۰ص، وزیری.

دوره کامل این کتاب دربردارنده زندگی نویسنده است که سالها عهده دار امور سیاسی بوده است. وی در این جلد از کتاب ضمن توصیف شرح حال خویش و سفرش به هند و عهده دار شدن سفارت ایران در هند، باختصار از ادیان سخن گفته است. عنوان برخی از مطالب کتاب چنین است: مبانی اسلام، اساس ادیان هند، بودائیزم، جینیزم، فرقه سیخ، قلندرها و مرتاضین.

ص: ۱۶۸۵

۴۰. مشکور، محمدجواد. خلاصه ادیان در تاریخ دینهای بزرگ. چاپ چهارم: [تهران]، انتشارات شرق، ۱۳۶۹. بیست+۴۶۳ص، وزیری. تصویر، نقشه.

کتاب فوق حاصل درسهایی است که نویسنده در طی بیست سال تدریس تاریخ ادیان در دانشگاه به دانشجویان القا کرده است. در دیباچه کتاب از سرگذشت تاریخ ادیان بحث شده و در فصل اول کتاب به تعریف برخی از اصطلاحات، مانند دین، مذهب، شریعت، خداشناسی و علم الاساطیر، پرداخته شده است و در فصل دوم به «دینهای آغازین». در ادامه، از فصل سوم تا دهم، از این ادیان سخن رفته است: دینهای چین و ژاپن، دینهای هندی، دین مزدیسنی یا زردشتی، دین یهود، دین مسیح، مذاهب گنوسی و عرفانی ثنوی، دینهای عرب جاهلی، دین اسلام.

۴۱. منوچهری، محمدعلی (م.م). مذهب و سیاست در جهان. چاپ اول: [تهران]، انتشارات هاد، ۱۳۷۱. ۷۶۰ص، وزیری.

در آغاز از «پیدایش دین»، «نظری به مذاهب باستانی»، «مذهب در خاورمیانه»، «مذهب در نزد آریین ها»، «مذهب در میان یونانی ها و رومیان»، «نظری به مذاهب آسمانی» و «مذهب و سیاست» سخن رفته است. بحث بعدی کتاب درباره مسیحیت است که در آن تاریخ مسیحیت از قرن اول تا بیستم میلادی گزارش شده است. آنگاه از «دولت اسرائیل» و سپس از «مذهب و سیاست در ایران باستان» سخن رفته است. در ادامه به دین اسلام پرداخته شده و تاریخ ایران و اسلام از قرن اول تا چهاردهم هجری ارائه شده است. بیشتر مطالب کتاب به دین مسیحیت و اسلام اختصاص داده شده و در بحث از این دو دین به تاریخ غرب و ایران که خارج از موضوع است پرداخته شده است.

ص: ۱۶۸۶

۴۲. ناس، جان. تاریخ ادیان. ترجمه علی اصغر حکمت. ویراسته پرویز اتابکی. چاپ چهارم (چاپ اول از ویراسته جدید): تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۰. ب+۸۴۸ص، وزیری.

این اثر، به گفته ناشر، «کتاب منحصر به فردی است که در زمینه تاریخ جمیع ادیان در دسترس عموم قرار دارد» و «از متون درسی دانشگاهی است». (ص الف وب). در چاپ حاضر، ترجمه با متن مقابله شده و برخی از مطالب کتاب که ترجمه نشده بود، ترجمه شده و اصلاحاتی انجام شده است. کتاب حاضر دارای چهار بخش و شانزده فصل است. در پایان هر فصل، غیر از فصل شانزدهم که درباره اسلام است، منابعی برای مطالعه بیشتر پیشنهاد شده است. پایان بخش کتاب فهرست مآخذ و فهرست راهنما (نمایه) است. فصلهای کتاب دارای این عناوین است: دین در قبل از تاریخ و در فرهنگهای ابتدایی، ادیان اقوام پیشین، هندوییزم قدیم، جینیزم، بودیزم در مراحل اولیه، تحولات مذهبی در بودا، هندوییزم در قرون اخیر، آئین سیخ یاسیک، دین چینیان و مذهب تائو، کنفوسیوس و کنفوسیانیزم، شینتو، کیش زردشتی یا آئین دوگانه پرستی اخلاقی، مذهب یهود، مسیحیت در آغاز ظهور، تحولات مذهب عیسوی، اسلام.

۴۳. نورانی اردبیلی، مصطفی. بررسی عقاید و ادیان و رفع شبهات و صداهای ناموزون از ساحت دین اسلام و دعوت تشنه گان حقیقت و جویای راه صحیح بسوی تشیع. چاپ دوم: [قم]، بی نا (مرکز پخش: کتابفروشی حضرت مهدی)، ۱۳۸۶ق. ۵۰۳ص، وزیری.

در این اثر هم به تاریخ ادیان و هم مذاهب اسلامی پرداخته شده است. مطالب کتاب دسته بندی شده و منظم نیست و برخی از مباحث آن خارج از موضوع است. بیشتر مطالب کتاب درباره اسلام و تشیع است و رنگ تبلیغی دارد. برخی از عناوین کتاب چنین است: آتش پرستی، بت پرستی، مذهب مجوس: مغان، آیا زردشت پیغمبر بود؟ آئین مزدک، آئین مانی، آئین کنفوسیوس، توحید، عدل، نبوت، آئین کهن یهود، دین مسیح چگونه بازیچه دین سازان گردید، فرقه غالیه، فرقه اسماعیلیه، فرقه های دراویش.

ص: ۱۶۸۷

۴۴. نوری، یحیی. اسلام و عقائد و آراء بشری یا جاهلیت و اسلام. چاپ هشتم: تهران، مجمع مطالعات و تحقیقات اسلامی و مجمع معارف اسلامی، ۱۳۵۷. سی وهفتم+۷۶۸ص، وزیری. تصویر، جدول.

کتاب مزبور عهده دار بررسی ادیان و اثبات برتری دین اسلام بر دیگر ادیان است. نویسنده در بحث از اسلام بتفصیل سخن گفته و یک بخش از چهار بخش کتاب را به آن اختصاص داده است. مطالب کتاب در چهار بخش گنجانیده شده است. بخش اول در شرح انحرافات اعتقادی و عملی جوامع و آیینها و ادیان مختلف، غیر از جزیره العرب، پیش از ظهور و همزمان ظهور اسلام است. برخی از عناوین این بخش چنین است: اوضاع عمومی روم شرقی، اوضاع عمومی ایران باستان، آئین ودائی، آئین برهمنی، آئین هندو، آئین جینی، آئین بودا، توتمیسم، آئی میسم. بخش دوم عهده دار تحقیق درباره قبیله های جزیره العرب، آئین بت پرستی و ادیان شایع در آن سرزمین است. در این بخش از جمله به این مسائل پرداخته شده است: مناسک بت پرستان عرب، حنیفیه یا آئین ابراهیم، آئین مجوس، آئین یهود، آئین صابئی، آئین مسیحیت. بخش سوم درباره خرافات و مبارزه اسلام با آن است و در ضمن آن از جمله به این مسائل پرداخته شده است: اوتارالقسی، عطسه، حبس البلیا، غول، طیره. آخرین بخش کتاب درباره برخی از سنتهای اجتماعی و اخلاقی جاهلیت عرب و ابطال و نسخ یا اصلاح آنها از طرف اسلام و برخی از قانونهای اسلام است. عنوان برخی از مباحث این بخش چنین است: اقسام نکاح و امور مربوط بآن در جزیره العرب، طلاق و انواع آن و سنن ظالمانه عرب در این باب، حکومت و سلطنت در عرب جاهلی و حکومت در اسلام، راههای معیشت و نظامات تجارت در جاهلیت و در اسلام.

ص: ۱۶۸۸

۴۵. نیرنگ، هنریک ساموئل. دینهای ایران باستان. ترجمه سیف الدین نجم آبادی. چاپ اول: تهران، مرکز ایرانی مطالعه فرهنگها، ۱۳۵۹. هفده+بیست و سه+۵۲۶ص، وزیری.

تهذیب و تکمیل درسهایی است که نویسنده در سال ۱۹۳۵ تحت همین عنوان القا کرده است. گرچه عنوان کتاب دینهای ایران باستان است، ولی هسته اصلی آن را زردشت و دین او تشکیل می دهد و بیشتر مطالب کتاب در این باره است. نویسنده در پیشگفتار کتاب گفته است: «نمائی که من از زردشت و دین زردشتی رسم کرده ام، با آنچه تاکنون شده فرقههای بنیادین دارد.» بر این کتاب نقدهای متعددی نوشته شده که از جمله می توان به کتاب هرتسفلد، تحت عنوان زردشت و جهان او، اشاره کرد. مطالب کتاب در هشت بخش گنجانیده شده است: سرچشمه ها و دشواری ها، زردشت در تاریخ، دین اجتماعی ایران باستان: انجمن دینی میژه، دین اجتماعی ایران باستان: انجمن دینی گاهان، کارکرد زردشت ۱: یزدانشناسی و جهان پسین، کارکرد زردشت ۲: دین زردشتی، اوضاع دینی در غرب، زمان ساسانیان: مجموعه اوستا.

منابع

مجله نقد و نظر، مقاله کتابشناسی توصیفی تاریخ ادیان، نوشته محمد اسفندیاری

کلید واژه ها

در ساحل تقریب

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. موضوع این کتاب تقریب مذاهب و وحدت اسلامی است. این رساله کوچک پیاده شده نوار دو سخنرانی است که در جلسات آموزشی توجیهی روحانیون و معین های کاروان های حج ایراد گردیده، غبار ابهام را از برخی از اصول عقیدتی برطرف نموده، به مشترکات میان مذاهب ارج نهاده و ویژگی های عقیدتی شیعه را با برهان و دلیل روشن ساخته است.

ص: ۱۶۸۹

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل مباحث زیر است:

دیدگاه ها شیعه در مسائل مربوط به تقریب

شامل:

۱- پیدایش شیعه

۲- عصمت پیشوایان

۳- مصونیت قرآن از تحریف

۴- تهمت تکفیر صحابه

۵- اقامه دو نماز در یک وقت

۶- سجده بر تربت، توسعه در سجده گاه

عناصر مؤثر در تقریب مسلمانان

شامل:

- عناصر وحدت:

۱- یکتاپرستی و یکتاگرایی

۲- یگانگی شریعت و آیین

۳- وحدت رهبری

۴- وحدت هدف

- موانع تقریب:

۱- اختلافات کلامی و فقهی

۲- اختلافات قومی

این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط نشر مشعر در تهران به چاپ رسیده است و سپس منتشر گردیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- در ساحل تقریب

کلید واژه ها

کتاب در ساحل تقریب جعفر سبحانی تبریزی وحدت مذهب اسلام تشیع زندگینامه

رمز پیروزی مردان بزرگ

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی تبریزی است. موضوع این کتاب (موفقیت، راه و رسم زندگی) است. هدف از نگارش این کتاب بیان گوشه ای از علل پیروزی مردان موفق جهان و راز خوشبختی آنهاست که نسل جوان از برنامه سودمند و تجربیات آنها حداکثر استفاده را بنمایند.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل ۲ بخش به شرح زیر است:

بخش اول: عوامل حقیقی کامیابی؛ این بخش شامل مباحث زیر می باشد:

۱- کار در خور ذوق و استعداد ۲- کار و کوشش و فعالیت ۳- ایمان به هدف ۴- استقامت و پشتکار ۵- تمرکز فکر ۶- نظم و انضباط ۷- کار را از جای کوچک شروع کنیم ۸- از پیروی های نسنجیده بپرهیزیم ۹- شور و مشورت ۱۰- تاریخ یا آزمایشگاه بزرگ زندگی ۱۱- استفاده از حضرت ۱۲- قاطعیت و تصمیم ۱۳- آشنایی به اوضاع زمان ۱۴- تجربه اندوزی از شکست ها ۱۵- شهامت و شجاعت ۱۶- فداکاری و از خودگذشتگی ۱۷- مشکلات و مصائب ۱۸- واقعیات را آن چنانکه هست بشناسیم. ۱۹- انعطاف پذیری در برابر حوادث ۲۰- اتفاق در کار و عمل

بخش دوم: عوامل موهوم پیروزی؛ این بخش شامل مباحث زیر است:

۱- بخت و اقبال ۲- در انتظار تصادف ها ۳- سرنوشت به معنای غلط ۴- بزرگ زادگی.

این کتاب در سال ۱۳۷۰ توسط انتشارات نسل جوان در قم به چاپ رسیده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- رمز پیروزی مردان بزرگ

کلید واژه ها

کتاب رمز پیروزی مردان بزرگ جعفر سبحانی تبریزی پیروزی کار تلاش زندگینامه

یادداشت های ملاصدرا

یکی از نفائسی که تاکنون مخفی بوده جزوه مختصری است که به قلم فیلسوف بزرگوار ملاصدرای شیرازی که توسط محقق دانشمند آقای محمد برکت به دست آمده و به زیور طبع آراسته گردیده است. گمان این است که بسیاری پس از مطالعه این جزوه نظرشان نسبت به ملاصدرا تغییر می نماید. این فیلسوف بزرگ، مردی متعبد و مقید به آداب شرع و اهل دعا و توجه و اعتقاد جازم به اهل بیت (ع) و احترام شدید به فقهای بزرگ بوده است. این یادداشت ها کاملاً به طور طبیعی نگاشته شده است و هیچ وجهی جز بیان حقیقت در آنها نیست بنابراین برای هر محقق خواندن آن و تعمق در آنها و شناخت بیشتر ملاصدرا لازم است.

محمد بن ابراهیم شیرازی ملقب به صدرالدین و مشهور به ملاصدرا یا صدرالمتالهین در حدود سال ۹۷۹ یا ۹۸۰ هجری قمری در شهر شیراز متولد شد. پدرش ابراهیم بن یحیی قوامی یکی از وزرای دولت صفویه و مردی با نفوذ و ثروتمند بود که با نهایت کوشش به تربیت و تعلیم یگانه پسر خود کمر همت بست. زندگانی ملاصدرا را می توان به سه دوره تقسیم نمود: ۱- دوره طلبگی و تلمذ و بحث و مطالعه کتب قدما و آرای حکما در شیراز و اصفهان. در این دوره وی به تتبع و تفحص آرای فلاسفه و کلام و فلاسفه مشائی و اشراقی اشتغال داشت. ۲- مرحله تهذیب نفس و ریاضت و مکاشفه در روستای کهک (در نزدیکی قم) که نهایتاً به کشف حقایق ربانی و علوم الهی منجر گردید. ۳- مرحله تألیف و تدریس در شیراز در مدرسه ای که الله وردی خان، والی فارس بنا نهاده بود. طی این دوره ملاصدرا تقریباً تمام آثار خود را تألیف کرد. ملاصدرا حکمت الهی و فلسفه اسلامی را وارد مرحله جدید کرد، وی در آنچه علم اعلی یا علم کلی یا فلسفه اولی با حکمت الهی خوانده می شود و تنها همین بخش است که به حقیقت، فلسفه است و فلسفه حقیقی خوانده می شود، مقام فلاسفه پیش را تحت شعاع قرار داد، اصول و مبانی اولیه این فن را تغییر داد و آن را بر اصولی خلل ناپذیر استوار کرد. آخوند تا پایان عمر در شیراز به تألیف و تدریس پرداخت و در این ایام هفت بار پای پیاده به مکه سفر کرد که در بازگشت از هفتمین سفر، در بصره در سال ۱۰۵۰ هجری قمری در گذشت.

اساتید: شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی، میرداماد، میرابوالقاسم فندرسکی عارف و زاهد و ریاضی دان بی همتای آن عصر و...

شاگردان: ملاصدرا شاگردان بسیاری را تربیت کرد اما از مشهورترین آنها: ملامحسن فیض کاشانی و مولا عبدالرزاق لاهیجی بودند که هر دو علاوه بر داشتن سمت شاگردی، داماد وی نیز بودند.

آثار: الحکمه المتعالیه (اسفار اربعه)، شرح الهدایه، المبدأ و المعاد، حدوث العالم، المشاعر، شرح شفاء، الشواهد الربوبیه، اجوبه المسائل، تفاسیر بعضی از سوره های قرآن کریم و...

چند نکته:

۱. این یادداشت ها بعد از سال ۱۰۱۴ و قبل از سال ۱۰۳۰ و همچنین بعد از تألیف کتاب مبدأ و معاد نوشته شده است.

۲. از میان ۳۷ یادداشت تعداد ۷ یادداشت آن نظرات خود ملاصدرا و مابقی نقل قول از کتاب های دیگران است.

۳. در اولین صفحات نسخه به خط مرحوم ملاصدرا، زیارت جامعه کبیره ثبت شده است، این به این دلیل است که ایشان به خواندن این زیارت مداومت داشته اند.

ساختار بندی کتاب:

*مقدمه به قلم آیت الله مجدالدین محلاتی

*یادداشت های ملاصدرا: اختیارات الایام، اخذ العلم من العلماء، آخذ العهد عندالله، اخفاء الدعاء، الامامه، بحث حول اجل، البسائط، تعریف الفلسفه، الجوع، خطبه النکاح، خلق الانسان، الدعاء لقضاء الحاجات، دعامن ابن المساک، دعاء لرفع الشده، الذریه، سقیفه نوح، الشعب، عمل ليله النصف من رجب، علم الله، فاء العطف، فضل القرآن، الفقاهه، محبه الله، مقدمات الدعاء، النجوم، النظر الى الله، الوجود، اليونانیون.

*گزیده اشعار

*فهرست کتابخانه شخصی ملاصدرا: حدود ۱۰۴ مورد کتاب است از جمله: القرآن المجید، تفسیر مجمع البیان، قواعد الاحکام، شرایع الاسلام، شرح مختصر العصدی، کتاب عوارف المعارف، تاج المآثر، المصباح الصغیر، مکارم الاخلاق و...

ص: ۱۶۹۴

*فهرست الفبایی کتابخانه شخصی ملاصدرا

*تصویر دست خط مرحوم ملاصدرا

*فهرست منابع

*فهرست موضوع

این کتاب در سال ۱۳۷۷ توسط انتشارات بیدار در قم چاپ و منتشر گردیده است. تنظیم و تحقیق کتاب بر عهده محمد برکت بوده است.

منابع

ملاصدرا- یادداشت های ملاصدرا به کوشش محمد برکت

کلید واژه ها

کتاب یادداشتهای ملاصدرا ملاصدرا زندگینامه آثار فردی

شرح الاسماء (شرح دعای جوشن کبیر)

این کتاب یکی از تألیفات نفیس و با ارزش عارف نامدار، حکیم ملاهادی بن مهدی سبزواری است که در زمان قاجاریه (ناصرالدین شاه) همزمان با چاپ ناصری شرح منظومه به طبع رسید. این شرح به سبک حکمت متعالیه صدررا به همان سبکی که آخوند و فیض آیات قرآنی و آثار ولویه را شرح و بسط داده اند، نوشته شده است. حکیم پس از تألیف شرح منیف خود بر دعای معروف به جوشن کبیر تعالیه بسیاری، اما نه چندان مفصل نوشته است. این کتاب بدون شک مهمترین اثر حکیم سبزواری است، هم به لحاظ نویسنده اش که یک حکیم برجسته است و هم به لحاظ موضوع که در باب اسماء الله است. این کتاب از این جهت که به شرح هزار و یک اسم از اسماء الهی که در دعای شریف جوشن کبیر ذکر شده، پرداخته است نسبت به کتب مشابه که در همین موضوع تألیف شده است برتری روشن دارد. این کتاب به زبان عربی نگارش یافته است.

زندگینامه حاج ملاهادی بن مهدی سبزواری:

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجبارا دو سه سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت

طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزوار شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تألیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزوار درگذشت. آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزوار (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

ص: ۱۶۹۵

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمد علی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، شرح دعاء الصبح و...

ساختار بندی کتاب:

مقدمه مصحح: ۱- شرح اسماء الله ۲- دعاء الجوشن الكبير و نصح ۳- حياه السبزواری ۴- سيرته العلميه و مکاتنه العلميه ۵- مولفاته ۶- کتاب شرح الاسماء ۷- منهجنا في التحقيق.

این کتاب شامل ۱۰۰ فصل است که در هر فصل یکی از آیات این دعاء معروف «جوشن کبیر» آورده شده و شرح داده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط انتشارات دانشگاه تهران منتشر شده است. تحقیق از نجفعلی حبیبی.

منابع

ملاهادی سبزواری - شرح الاسماء

کلید واژه ها

کتاب شرح الاسماء ملاهادی سبزواری اسماء خدا دعای جوشن کبیر زندگینامه

شرح دعاء الصبح

شرح دعای صبح حکیم ملاهادی بن مهدی سبزواری در نوع خود از کتب برجسته به شمار می رود، چه علیرغم چندین شرح که بر دعای صبح نوشته شده است، از نظر تاریخی اغلب پس از این شرح پدید آمده اند و حتی از نظر کیفی هم هیچکدام به پایه آن نمی رسد. دعای صبح به مفتاح الفلاح و مصباح النجاح موسوم است و به حضرت علی بن ابی طالب (ع) منسوب است. این کتاب دومین اثر حکیم سبزواری پس از کتاب مفصل شرح الاسماء در باب شرح دعاهای مشهور است. سبزواری در هفده رمضان ۱۲۶۷ آن را به پایان برده است و خود بر آن حاشیه نوشته است.

زندگینامه حاج ملاهادی بن مهدی سبزواری:

ملاهادی بن مهدی بن حاج میرزا هادی بن میرزا مهدی بن محمدصادق سبزواری در سال ۱۲۱۲ هجری قمری در سبزواری متولد شد. ایشان یکی از بزرگترین حکیمان و عارفان قرن ۱۳ هجری قمری و از نامدارترین شاگردان و شارحان حکمت صدرایی است. حکیم سبزواری ۷ ساله بود که پدرش مرد. در ده سالگی برای تحصیل به مشهد مقدس رفت و ده سال اقامت کرد. شهرت حکمای اصفهان او را برای تحصیل عرفان و فلسفه به اصفهان کشید و حدود هفت سال در آنجا اقامت کرد سپس به مشهد مراجعت کرد و در مدرسه حاج حسن به تدریس پرداخت. آنگاه عازم بیت الله شد. در مراجعت اجباراً دو سه

سالی در کرمان اقامت کرد و به تربیت نفس و ریاضت پرداخت. در همه مدتی که آنجا بود به کمک خادم مدرسه به خدمت طلاب قیام کرد و بعد دختر همان خادم را به زنی گرفت و رهسپار سبزوار شد. قریب به چهل سال بدون آنکه حتی یک نوبت از آن شهر خارج شود در آنجا توقف کرد و به کار مطالعه و تحقیق و تدریس و تألیف و عبادت و ریاضت نفس و تربیت شاگردان پرداخت تا در عصر روز بیست و پنجم ذی الحجه سال ۱۲۸۹ قمری در سبزوار درگذشت. آرامگاه او در دروازه نیشابور سبزوار (اکنون معروف به فلکه زند) قرار دارد. حاج ملاهادی سبزواری در شعر و اسرار تخلص می کرد.

ص: ۱۶۹۶

اساتید: حاج ملاحسین سبزواری، آقا محمد علی نجفی، حاج محمدابراهیم کلباسی و...

شاگردان: آخوند ملا محمد سبزواری، کاظم خراسانی، ادیب نیشابوری و...

آثار: اسرار الحکم، شرح مثنوی، شرح الاسماء و...

ساختار بندی کتاب:

حکیم سبزواری در این کتاب دعای صباح را به فقراتی تقسیم کرده است و در شرح هر فقره معمولاً به نکات ادبی به خصوص از لحاظ لغوی و معانی و بیان و بدیع توجه خاص می کند و سپس به شرح ظاهر عبادت و آنگاه اغلب به تاویل و باطن عبادت می پردازد. حکیم سبزواری به تناسب فقرات دعا، مسائل و موضوعات فلسفی، کلامی و عرفانی را طرح می کند و با استفاده از آیات و روایات و اشعار فارسی و عربی و کلامات و عبارات بزرگان به بحث و نقد آراء می پردازد و در این کتاب نیز مثل شرح الاسماء بیش از کتب درسی مثل شرح منظومه منطق و حکمت، مجال بحث و تحقیق و نقد نظریات و تعرض به آرای دیگران دارد و با وجود این چون بنای خود در این کتاب به اختصار گذاشته است خواننده را برای اطلاعات بیشتر به کتاب شرح الاسماء ارجاع می دهد. مهمترین مباحث فلسفی و کلامی و عرفانی که در این کتاب به آنها پرداخته است عبارتند از:

- مباحث مربوط به فلک (فقره ۵)

- راه های خداشناسی (فقره ۷)

- اقسام اتحاد و مجانست و تنزه حق تعالی از آن (فقره ۸)

- کیف و اقسام آن (فقره ۹)

- خواطر (فقره ۱۰)

- اتحاد عاقل و معقول (فقره ۱۰)

ص: ۱۶۹۷

- رویت خداوند از نظر معتزله و اشاعره (فقره ۱۱)

- علم حق تعالی به خود و به ماسوی (فقره ۱۲)

- ربط حادث به قدیم (فقره ۱۶)

- عصمت انبیاء (فقره ۲۰)

- فتح (فقره ۲۱)

- نفس و اطلاعات آن (فقره ۲۸)

- ملائکه و حق و شیطان (فقره ۲۸)

- کشف و اقسام آن (فقره ۲۸)

- گناه (فقره ۳۰)

- مغالطات (فقره ۳۱)

- فقر و معانی آن (فقره ۳۹)

- اراده و مشیت (فقره ۴۵)

- قدرت از نظر متکلمان و حکیمان (فقره ۴۹)

- خیر و شر (فقره ۵۱)

- عمومیت قدرت خداوند (فقره ۵۲)

- فرق نور حسی و نور وجود (فقره ۶۲)

- غایت و غرض از ایجاد (فقره ۶۲)

- وعاء موجودات و بقاء زمانی و دهری و سرمدی (فقره ۶۷)

- موت و فناء (فقره ۶۸)

این کتاب دارای ۷۳ فقره و به زبان عربی است. در انتهای کتاب فهرست آیات، احادیث، اشعار فارسی و عربی، مذاهب، کتب،

اعلام و... آورده شده است. این کتاب در سال ۱۳۷۵ توسط انتشارات دانشگاه تهران منتشر شده است.

منابع

ملاهادی سبزواری - شرح دعاء الصبح

کلید واژه ها

کتاب شرح دعاء الصبح ملاهادی سبزواری خدانشناسی دعا قدرت اراده الهی زندگینامه

بیست رساله

این کتاب یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. این اثر ضمن بیست مقاله؛ اصول عقاید، تفسیر و علوم قرآنی، دعا و مناجات و فلسفه و عرفان را با ژرف اندیشی خاصی طرح کرده است. جمع آوری این اثر کوششی است از آقای رضا استادی.

ص: ۱۶۹۸

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و پیش گفتار و مختصری از زندگی میرزا احمد آشتیانی و ۱۴ رساله فارسی و ۶ رساله عربی به شرح زیر است:

رساله های فارسی:

۱- رساله قول ثابت ۲- رساله کلمه طیبه: شامل یک مقدمه و ۸ فصل ۳- رساله سرمایه سعادت: توحید، نبوت، امانت، معاد ۴- رساله دلایل التوحید ۵- رساله یادآور در توحید ۶- رساله در توحید و معاد ۷- رساله بیان نافع در تفسیر آیه... ۸- رساله در تفسیر آیه «و یسألونک عن الروح قل الروح من امر ربی و ما أوتیتم من العلم إلا قلیلاً؛ تو را از روح می پرسند بگو: روح جزئی از فرمان پروردگار من است و شما را جز اندک دانشی نداده اند.» (اسراء / ۸۵) ۹- رساله اخلاق و توحید ۱۰- رساله عیدیه ۱۱- رساله آداب دعا ۱۲- رساله پرستش نامه ۱۳- رساله میزان القرائه ۱۴- رساله هدیه احمدیه

رساله های عربی:

۱۵- رساله تبیان المسالك ۱۶- رساله الهدیه الحمديه ۱۷- رساله الولایه ۱۸- رساله قصد السبیل ۱۹- رساله الاحادیث المنتخبه ۲۰- کتاب نور الهدایه

در انتهای کتاب فهرست آیات و احادیث و نام های معصومین (ع) و کسان و جای ها و کتاب ها و اشعار و کتابنامه آورده شده است.

منابع

احمد آشتیانی - بیست رساله

کلید واژه ها

کتاب بیست رساله احمد آشتیانی اصول دین دعا فلسفه عرفان علوم قرآنی زندگینامه

رساله آداب دعا

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. مولف در این رساله به بیان چندین امر در باب آداب دعا از سوی درخواست دارنده دعا از پروردگار پرداخته است.

ص: ۱۷۰۰

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

این کتاب شامل چند امر در باب درخواست دارنده دعا از پروردگار باید که به شرح زیر می باشد: ۱- آنکه آفریدگار جهان را بشناسد ۲- آنکه خواسته خود را به صلاح دید پروردگار خویش موکول نماید. ۳- آنکه رعایت ادب نسبت به مولای خود نماید. ۴- آنکه به عهد و وفای خویش به خدای متعال وفا کند. ۵- آنکه از مخلوق قطع امید نموده و تنها به خدای خود امیدوار باشد. ۶- آنکه خداوند را با نیتی خالص و پاک بخواند. ۷- آنکه در رسیدن به خواسته اش شتاب ورزد. ۸- آنکه به درگاه خداوند تضرع نماید. ۹- آنکه نسبت به مومنین مهربان باشد.

این رساله ظاهرا پس از شهریور ۱۳۴۵ نگاشته شده و یک بار در سال ۱۳۴۹ به عنوان مقدمه رساله هدیه احمدیه و بار دیگر در سال ۱۴۰۳ چاپ شده است.

منابع

احمد آشتیانی - رساله آداب دعا

کلید واژه ها

کتاب رساله آداب دعا احمد آشتیانی آداب دعا خداشناسی زندگینامه

کتاب چهارده رساله فارسی

این کتاب مجموعه ای از رساله های فارسی میرزا احمد آشتیانی است که توسط آقای رضا استادی جمع آوری شده و به صورت یک مجموعه منتشر گردیده است. این مجموعه شامل چهارده رساله فارسی در اصول عقاید و عرفان و فلسفه و اخلاق و فقه و تفسیر و حدیث و... است.

معرفی اجمالی نویسنده

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچک ترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سید محمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با

تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴/ چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ص: ۱۷۰۲

این کتاب شامل رساله های زیر می باشد:

۱. رساله پرستش نامه ۲. رساله آداب دعا ۳. رساله اخلاق و توحید ۴. رساله میزان القرائه ۵. رساله در توحید و معاد ۶. رساله عیدیه ۷. رساله دلائل التوحید ۸. رساله بیان نافع ۹. رساله یاد آور در توحید ۱۰. رساله در تفسیر آیه قل الروح ۱۱. رساله سرمایه سعادت ۱۲. رساله کلمه طیبه ۱۳. رساله قول ثابت ۱۴. رساله هدیه احمدیه.

منابع

احمد آشتیانی - چهارده رساله فارسی

کلید واژه ها

کتاب دینی کتاب چهارده رساله فارسی احمد آشتیانی زندگینامه کتاب شناسی

رساله پرستش نامه

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. در این رساله چگونگی عبادت و پرستش معبود یگانه در ساعت غفلت یعنی کیفیت نماز غفیله آمده است که مولف با ذکر چندین آیه و چندین روایت به بیان آن پرداخته است و همچنین مولف محترم مطالبی در باب اخلاص و عبادت و معرفت و... در این رساله خود آورده است. آیت الله میرزا احمد آشتیانی این رساله را در سال ۱۳۵۳ ه. ق. نگاشته است. نخستین بار این رساله در سال ۱۳۶۰ ه. ق. در ۴۰ صفحه چاپ سنگی و بار دوم در سال ۱۳۷۶ ه. ق. در ۳۳ صفحه چاپ گراوری و چاپ سوم در سال ۱۴۰۳ از روی چاپ دوم که کامل تر است انجام شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچک ترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق/ ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سید محمد یزدی، میرزا هاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از

مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

ص: ۱۷۰۳

کتاب رساله پرستش نامه احمد آشتیانی عبادت نماز غفلت زندگینامه

کتاب رساله میزان القرائه

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. چون یکی از واجبات در نماز، قرائت قرآن است و لازم است در قرائت طوری قرآن را بخوانند که معمول و متداول در لغت و زبان عربی است، پس باید آنچه دخیل در ماده و هیئت کلمات قرآنی است بر حسب پیکره و اسلوب زبان عرب در مقام قرائت رعایت شود. و این مبحثی است که میرزا احمد به شرح و توضیح آن در این رساله پرداخته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچکترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه. ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

این رساله شامل عناوین زیر می باشد که هر عنوان به طور مختصر تشریح گردیده است: مراعات قواعد صرف و نحو - علم تجوید - مد - ادغام و اشباع و... و چگونگی اداء حروف در زبان عربی.

این رساله در سال ۱۳۷۰ ه.ق نگاشته شده و تا کنون سه بار چاپ شده است. در سال ۱۳۷۶ ه.ق چاپ سوم و در سال ۱۴۰۳ از روی چاپ دوم که کامل تر است انجام شده است.

منابع

احمد آشتیانی - رساله بیست رساله

کلید واژه ها

کتاب دینی کتاب رساله میزان القرائه احمد آشتیانی زندگینامه کتاب شناسی

رساله هدیه احمدیه

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است. آیت الله میرزا احمد آشتیانی در این رساله چند دعای مختصر بر حسب خواسته بعضی از دوستان درج نمائیده و غالب این ادعیه را با اسنادش در کتاب طرائف الحکم ذکر نموده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچک ترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سید محمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده

شده اند.

ص: ۱۷۰۵

این رساله یک بار با ترجمه و مقدمه (منظور مقدمه همان رساله آداب الدعاء است) و بارها بی مقدمه و ترجمه و نیز با اضافات و به صورت های گوناگون چاپ شده است. عناوین این دعاها به شرح زیر است:

۱- جهت آمرزش گناهان ۲- بعد از نماز واجب یومیه، مواظبت نماید بر خواندن آیت الکرسی ۳- جهت محفوظ ماندن بنا ۴- جهت وسعت رزق ۵- جهت وسعت رزق ۶- در هر روز ۳۰ مرتبه بگوید... ۷- خواندن سوره مبارکه اذا وقعت الواقعة بعد از نماز عشا ۸- جهت رفع مرض ۹- جهت محفوظ ماندن از شر دشمن ۱۰- جهت دفع بلا ۱۱- جهت محفوظ ماندن از شر جن و انس و حیوان و شر دزد ۱۲- جهت دفع شر شخص یا.. ۱۳- جهت دفع هر دشمن ۱۴- جهت عاقبت به خیر شدن و با دین کامل از دنیا رفتن ۱۵- جهت دفع شر و گرفتاری ها و سختی ها ۱۶- خواندن آیه مبارکه «آمن الرسول بما أنزل إليه من ربه و المؤمنون کل آمن بالله و ملائکته و کتبه و رسله لا نفرق بین أحد من رسله و قالوا سمعنا و أطعنا غفرانک ربنا و إليك المصیر؛ پیامبر خود به آنچه از جانب پروردگارش به او نازل شده ایمان دارد و همه مؤمنان به خدا و فرشتگانش و کتاب هایش و پیامبرانش ایمان دارند. میان هیچ یک از پیامبرانش فرقی نمی نهیم. گفتند: شنیدیم و اطاعت کردیم، ای پروردگار ما آمرزش تو را خواستاریم که سرانجام همه به سوی توست.» (بقره/ ۲۸۵) بعد از نماز عشا ۱۷- دعای نور ۱۸- به جهت ادای قرض و... ۱۹- در موقع گرفتاری های سخت... ۲۰- دعای مستجاب برای رفع هم و غم ۲۱- جهت رفع هر غمی و مرضی و ترس... ۲۲- به جهت ادای دین... ۲۳- دعای منسوب به حضرت امام حسین به جهت گشایش کارها ۲۴- زیارت وارث بر حسب روایت مرحوم شیخ طوسی.

کتاب رساله هدیه احمدیه احمد آشتیانی دعا زندگینامه

طرائف الحکم یا اندرزهای ممتاز

این رساله یکی از آثار و تألیفات میرزا احمد آشتیانی است که به دو زبان عربی و فارسی نگاشته شده است. این کتاب مجموعه ای است از میان هزاران حدیث منقول نبوی (ص) و اوصیای گرامیش (ع) در کتاب های معتبر شیعه امامیه انتخاب و گلچین شده است. چنان که میرزا احمد آشتیانی خود در مورد این کتاب می فرماید: هنگامی که در آثار و احادیث مرویه از اهل بیت عصمت و طهارت (ع) بر نوادری از آنها متوجه شدم گرچه هر سخنی که از ایشان نقل شده کلماتی کمیاب و جامع مجموعه های علوم محکمه الهیه است اراده نمودم آن احادیث را در کتاب جداگانه ای غیر از آن کتاب ها که مشتمل بر نوادر و غیر اینهاست جمع نمایم و این کتاب را به طرائف الحکم نامیدم به جهت پیروی از آنچه از حضرت علی (ع) روایت شده: آسایش دهید آنها را به طرفه های حکمت.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرزا احمد آشتیانی فقیه و فیلسوف شیعی امامی، چهارمین و کوچک ترین فرزند میرزا حسن مجتهد آشتیانی، فقیه سرشناس روزگار ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار، به سال ۱۳۰۰ هجری قمری در تهران دیده به جهان گشود و پس از پایان تحصیل مقدمات عربی و ادبیات فارسی، به خواندن سطوح فقه و اصول در خدمت پدر خود پرداخت و بعد از درگذشت وی (۱۳۱۹ ق / ۱۹۰۱ م)، تحصیلات خویش را نزد علمای دیگر مانند سیدمحمد یزدی، میرزاهاشم رشتی، حکیم کرمانشاهی و... دنبال کرد و آنگاه در مدرسه سپهسالار به تدریس معقول و منقول مشغول شد. در ۱۳۴۰ قمری رهسپار نجف اشرف گشت و افزون بر کسب فیض از محضر استادانی چون علامه نائینی و آقا ضیاءالدین عراقی، خود نیز مجلس درس فلسفه دایر ساخت. در ۱۳۵۰ قمری به ایران برگشت و بقیه عمر را در تهران به تدریس فقه و اصول و علوم عقلی، تألیف کتاب و ارشاد مردم گذراند. وی هنگام وفات متصدی مدرسه علمیه مروی، بزرگترین حوزه علمیه تهران، بود. میرزا احمد افزون بر احاطه بر علوم عقلی و نقلی، در پزشکی قدیم و دانش های قدیم و دانش های ریاضی نیز دستی داشت. خط را بسیار زیبا می نوشت و با تخلص «واله» شعر می سرود. وی عارفی خلیق، متواضع، سلیم النفس، متعبد و مثل اعلای پارسایی بود. میرزا احمد از ۵ تن از مراجع زمان گواهی اجتهاد داشت. ثمره ازدواج ایشان دو پسر و چهار دختر بود. آیت الله آشتیانی روز سه شنبه سوم تیر ماه ۱۳۵۴ / چهاردهم جمادی الثانی ۱۳۵۹ ه.ق در ۹۵ سالگی پس از حدود ۸۰ سال تعلیم و تعلم و تربیت انسان ها و خدمت به اسلام و مسلمانان چشم از جهان فرو بست. ایشان در مقبره خانوادگی ایشان در صحن حرم حضرت عبدالعظیم به خاک سپرده شده اند.

چندین عنوان از عناوین جلد اول کتاب عبارتند از: علامات و کمال عقل - نخستین آفریده خداوند - فضیلت ذکر خداوند - فضیلت عقل و علم - فضیلت علم و دانش - در کلام خداوند - وصایای حضرت موسی بن جعفر (ع) به هشام - تتمه وصایای امام کاظم (ع) و معنی توحید - صفات جلالیه و حدوث عالم - صفات کمالیه - اولین مخلوق - چگونگی ستایش خداوند - بیان لیلہ القدر - عینیت علم خداوند با ذاتش - ذکر خداوند - جهاد اکبر - علامات مردمان مفسد - نتایج علم و دانش - مواعظ حضرت باقر (ع) - مواعظ حضرت صادق (ع) - مواعظ حضرت زین العابدین (ع) - مواعظ حضرت خاتم (ص) - مکالمه حضرت عیسی بن مریم (ع) - مواعظ امیرالمومنین (ع) - مواعظ امام حسین (ع) و...

چندین عنوان از عناوین جلد دوم کتاب عبارتند از: سخنان امام هفتم به هشام - موجبات دخول بهشت - وصله رحم - صفات متقین - حقیقت شکر - ولایت و احسان - در آثار توبه ثابت - در معنی صبر و قناعت - علامات مومن و شیعه - فضیلت سوره انعام - فضیلت روزه و افطار دادن - داستان عابد ریاکار - خطبه حضرت پیغمبر (ص) - احترام پیران - آداب غذا خوردن - از عبرت ها - دعا در صبح و شام - عاقبت گناه - سوالات حضرت موسی از خداوند - حدیث قدسی - نام و کنیه و القاب و مدفن ائمه اطهار (ع) و...

منابع

احمد آشتیانی - طرائف الحکم، اندرزهای ممتاز

کلید واژه ها

کتاب طرائف الحکم یا اندرزهای ممتاز احمد آشتیانی حدیث تشیع زندگینامه

پیک رمضان

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. در این کتاب آثار ویژه ایمان به خدا که در قرآن مجید به آن توجه داده نشده است به طور دقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

ص: ۱۷۰۸

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

مقدمه: پیام امیر المومنین (ع) در ماه رمضان- رمضان یا مکتب انسان سازی و ایمان بغیب و... ۱. عصر بازگشت انسان به معنویت- عصر بازگشت به معنویت شرق- انسان شناس کامل کیست؟- همه کار برای خدا- اخلاص یا پایه های ارزش های اخلاق

۲. فداکاری در راه هدف شامل: آنجا که عواطف بی فروغ است- عصر آزادی و...

۳. احساس مسئولیت شامل: طبیعت عالی ترین آموزشگاه است- احساس مسئولیت نشانه تکامل- بی تفاوت ها- چرا همه در برابر یکدیگر مسئولیم- پیمان جوانمردان

۴. محبوبیت در دل مردم شامل: زمامداری که شنیدن نام او موجب گریه ملت می گردد- محبوبیت در افکار عمومی- پرهیزگاری از گناه از عوامل محبوبیت است

۵. اتحاد و همبستگی در پرتو ایمان شامل: اتحاد در سایه ایمان- سرچشمه اتحاد

*امام صادق (ع) و ماه رمضان و خواسته های او

در ابتدای کتاب مناجاتی از خواجه عبدالله انصاری نیز آورده شده است.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- پیک رمضان

کلید واژه ها

کتاب پیک رمضان جعفر سبحانی تبریزی انسان معنویت ایثار ایمان زندگینامه

نشانه های پروا پیشگی

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جوادی آملی است که برگرفته ای از کتاب 'ادب فنای مقربان' می باشد. این کتاب بخش 'و اعلام التقی' کتاب ادب فنای مقربان می باشد. در ابتدا عبارت 'و اعلام التقی' به صورت مختصر ترجمه گردیده و سپس به شرح و توضیح آن پرداخته شده است. مؤلف محترم در نگارش این اثر خود از آیات قرآنی، نهج البلاغه، گلستان سعدی، غرر الحکم، میزان الحکمه بهره گرفته است. این کتاب به همت مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران بر اساس ضرورت ها و نیازهای آموزشی و پژوهشی و برنامه ریزی درسی حوزه های علمیه تدوین و منتشر گردیده است.

آیت الله عبدالله جوادی آملی در سال ۱۳۱۲ ه.ش در شهر آمل به دنیا آمد. پدر و جد ایشان از مبلغین اسلام و ارادتمندان به آستان ولایت بوده اند. آیت الله جوادی آملی پس از به پایان رساندن دوره ابتدایی در سال ۱۳۲۵ وارد حوزه علمیه آمل شد و تا سال ۱۳۲۹ در آن شهر به تحصیل علم پرداخت و پس از آن عازم حوزه علمیه مشهد شد ولی چون طلاب آنجا نسبت به علمای بزرگ مشهد تکریمی نداشتند، آنجا را ترک گفته و وارد حوزه علمیه تهران شد. ایشان با ورود به مدرسه مروی به خواندن رسائل و مکاسب اشتغال یافتند و پس از آن به فراگیری کفایه الاصول و علوم عقلی و نقلی پرداختند و پس از ۵ سال عازم حوزه علمیه قم شدند و تاکنون در آنجا حضور داشتند. یکی از خدمات فرهنگی ایشان تأسیس موسسه تحقیقاتی و نشر اسراء در سال ۱۳۷۲ است. ایشان در مجلس خبرگان قانون اساسی و مجلس خبرگان رهبری در دوره های اول و دوم عضویت داشتند و همچنین یکی از اعضای جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بوده اند و هم اکنون امامت نماز جمعه شهر مقدس قم را بر عهده دارند. از اساتید و دوستان ایشان می توان به آیت الله عزیرالله طبرسی، میرزا مهدی محی الدین الهی قشمه ای، آیت الله بروجردی، امام خمینی (ره) و علامه سید محمد حسین طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان آثار و تألیفات بسیاری دارند از جمله: تسنیم، تفسیر قرآن کریم، تفسیر موضوعی قرآن کریم، ریح مختوم، اسرار الصلوه، صهبای حج، ولایت فقیه و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

* نشانه های تقوا

* اشارات شامل:

- ۱- حقیقت تقوا ۲- ضرورت تقوا ۳- دایره تقوا ۴- جایگاه تقوا ۵- ماتب در تقوا ۶- تقوای منفی و مثبت ۷- اهمیت تقوا ۸- تقوا، معرفت و عمل صالح ۹- آثار تقوا

منابع

عبدالله جوادی آملی - نشانه های پروا پیشگی

کلید واژه ها

کتاب نشانه های پروا پیشگی عبدالله جوادی آملی تقوی زندگینامه

شوری در قرآن و نهج البلاغه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. موضوع این کتاب بررسی مسئله شوری و پاسخ به شورای سقیفه و عمر است. این کتاب در زمینه شورای خلافت است و زوایای تاریک تاریخ را در کشف حقایق سقیفه و عمر باز می نماید که آیا اساسا امر تعیین خلیفه امری است که واگذار به شورایی از مردم نهاده شده است یا امری الهی است و به نصب و تعیین خداوند واگذار است؟ و ثانیاً بر فرض شورایی بودن تعیین خلیفه آیا اجتماع سقیفه و شورای عمر متشکل از منتخبین مردم و اهل حل و عقد بود و از شرایط یک شورای اسلامی برخوردار بود؟ و ثالثاً اگر امر خلافت بر امری شورایی است چگونه ابوبکر و معاویه در مقام تعیین و نصب خلیفه بر آمدند و جانشین خویش را از پیش معین ساختند؟ و از آن پس این سنت به صورت امری موروثی در خلافت بنی امیه و بنی عباس به جای ماند. این رساله مشروح سخنرانی نگارنده در دومین کنگره جهانی نهج البلاغه است که در ایام میلاد امیر مومنان در ماه رجب به سال ۱۴۰۲ ه.ق برابر هفدهم اردیبهشت ماه سال ۱۳۶۱ برگزار گردید.

ص: ۱۷۱۲

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه. ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، کتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندگان، آئین وهابیت و...

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و چندین عنوان به شرح زیر است:

*مقدمه

*مشاوره در قرآن:

الف) توضیح واژه های مشاوره و امر

ب) نظر شوری برای پیامبر الزام آور نیست

ج) مورد مشورت کجاست؟

د) شوری در امور مردمی است نه امور الهی

*نهج البلاغه و مسئله شوری:

۱. ارزش مشورت و نظر خواهی

۲. با چه کسی به مشورت پردازیم؟ (شرایط مستشار)

۳. امام و مشاوران

۴. استدلال امام بر خلافت خود از طریق شوری

۵. نظر امام درباره شورایی که خلیفه اول را برگزید

۶. نظر امام درباره شورای شش نفری خلیفه دوم

۷. با دیگر سخنان امیر مومنان (ع) پیرامون شوری آشنا شویم

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- شوری در قرآن و نهج البلاغه

کلید واژه ها

کتاب شوری در قرآن و نهج البلاغه جعفر سبحانی تبریزی سقیفه بنی ساعده غضب خلافت مشورت قرآن نهج البلاغه

توسل یا استمداد از ارواح مقدسه

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. آنچه در این رساله می گذرد پاسخ پرسش هایی است که از طرف گروهی عنوان شده و می خواهند اذهان را آلوده سازند که این پنج پرسش عبارتند از:

۱. استغاثه و استمداد و حاجت خواهی از غیر خدا چگونه است؟
۲. درخواست شفاعت از پیامبران و پیشوایان معصوم جایز است یا نه؟
۳. در مقام درخواست چیزی از خدا، وسیله قرار دادن اولیای الهی چگونه است؟
۴. در مقام درخواست حاجت از خدا، سوگند دادن خدا به حق اولیا چگونه است؟

۵. آیا سوگند خوردن به غیر خدا مانند سوگند به قرآن، پیامبر و امام از نظر شرع چگونه است؟

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزنانگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۷۱۵

- ۱- بخش نخست: استمداد از اولیا خدا: ارتباط با ارواح، برقرار است- مرکز کمالات انسان، همان روح است و...
- ۲- بخش دوم: شفاعت خواهی از اولیای الهی: دلایل جایز بودن درخواست شفاعت از اولیا خدا- درخواست شفاعت شرک است؟- شرک مشرکان به خاطر طلب شفاعت از بت ها بود و...
- ۳- بخش سوم: توسل به پیامبران و صالحان: عبادات امر توفیقی است- خیالبافی به جای واقع گرایی- دلایل جواز توسل- توسل به حق سائلان- حضرت آدم به پیامبر گرامی متوسل می شود- توسل پیامبر به پیامبران پیشین- بررسی احادیث استسقا- و...
- ۴- بخش چهارم: خداوند را به حق و مقام اولیا سوگند دادن
- ۵- بخش پنجم: سوگند یاد کردن به غیر خدا: دلایل ما بر جواز قسم به غیر خدا- دلایل وهابیان برای تحریم سوگند به غیر خدا- نظر پیشوایان شیعه در مسئله و...

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- توسل یا استمداد از ارواح مقدسه

کلید واژه ها

کتاب توسل یا استمداد از ارواح مقدسه جعفر سبحانی تبریزی توسل شفاعت روح اولیای الهی زندگینامه

نهج البلاغه و آگاهی از غیب

این کتاب یکی از آثار و تألیفات آیت الله جعفر سبحانی است. آگاهی از غیب و گزارش امام از حوادث و رویدادهای پنهان و پوشیده، بلاخص جریان هایی که پس از شهادت وی رخ داد یکی از ابعاد گسترده نهج البلاغه را تشکیل می دهد و مجموعاً در این کتاب هفتاد و پنج خبر غیبی وجود دارد که اکثراً و یا مجموع آنها تحقق پذیرفته اند. خبرهای غیبی نهج البلاغه گواه بر این است که امام، علاوه بر آگاهی های حسی و عقلی از آگاهی سومی نیز برخوردار بوده است که هرگز نمی توان آن را از طریق ابزاری به نام حس و عقل کشف کرد.

ص: ۱۷۱۶

در این رساله کوتاه فرصت آن نیست که پیرامون امکان آگاهی از غیب از نظر دانش های امروز بشری و یا از دیدگاه قرآن و اخبار اسلامی سخن بگوییم از این جهت به اصل موضوع می پردازیم و یادآور می شویم که نقاط بحث ما را در این نوشته سه موضوع زیر تشکیل میدهد:

- شاهراه های سه گانه معرفت

- دو نوع آگاهی از غیب

- نمونه هایی از خبرهای غیبی که در نهج البلاغه وارد شده است.

زندگینامه (آیت الله جعفر سبحانی تبریزی)

حضرت آیت الله جعفر سبحانی تبریزی در ۲۸ شوال المکرم ۱۳۴۷ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۳۰۸ ش) در تبریز در خانواده علم و تقوا و فضیلت دیده به جهان گشود. آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی پس از فراغت از تحصیلات ابتدایی در مکتب خانه مرحوم میرزا محمود فاضل به فراگیری متون ادب پارسی پرداخت و کتاب های گلستان و بوستان و تاریخ معجم و نصاب الصبیان و ابواب الجنان و... را فرا گرفت. در ۱۴ سالگی رهسپار مدرسه علمیه طالبیه تبریز گردید. از اساتید ایشان می توان به آیت الله روح الله خمینی و حاج شیخ حسن نحوی و میرزا محمدعلی مدرس خیابانی صاحب ریحانه الادب و استاد علامه طباطبایی و... اشاره کرد. ایشان یکی از مدرسان دارالتبلیغ اسلامی قم به شمار می روند که در زمینه تاریخ ملل و کلام اسلامی تحقیق می کنند و همچنین وی موسس مرکز مطالعات کلام اسلامی (موسسه آموزشی و پژوهشی امام صادق (ع)) در قم (۱۳۵۹) است و یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم است که در علم کلام سرآمد حوزه است. ایشان پس از درگذشت آیت الله شیخ جواد تبریزی و با استظهار به درخواست گروهی از مردم آذربایجان به صحنه مرجعیت وارد شد. از دیگر فعالیت های علمی و فرهنگی ایشان می توان به: تأسیس و نگارش دانشنامه کلام اسلامی، تأسیس مجله و مرکز تخصصی کلام اسلامی، تألیف کتب درسی دانشگاهی و حوزوی و عضویت در هیأت امنای دایره المعارف اسلامی و... اشاره کرد و از جمله آثار ایشان، الکتب الکلامیه و معجم المتکلمین، موسوعه طبقات الفقهاء، معجم التراث و الموسوعه الرجالیه، فروغ ابدیت، سیمای فرزندانگان، آئین وهابیت و...

ص: ۱۷۱۷

این کتاب شامل یک مقدمه و چندین عنوان به شرح زیر است:

*مقدمه

*شاهراه های سه گانه معرفت:

۱- راه تجربی و حسی ۲- راه استدلالی و تعقلی ۳- راه الهام و اشراق

*دو نوع آگاهی از غیب

*نمونه هایی از خبرهای غیبی نهج البلاغه:

۱- شهر بصره غرق می شود. ۲- معاویه بر سرزمین عراق مسلط می گردد. ۳- از آنها ۱۰ نفر جان به سلامت نمی برند و از شما هم ۱۰ نفر کشته نمی شوند. ۴- مروان بن حکم حکومت بسیار کوتاهی خواهد داشت. ۵- جوان ثقیفی بر شما مسلط می شود و هستی تان را غارت می کند. ۶- برنامه مهدی موعود (عج) پیروی از قرآن و هدایت است. ۷- اگر بخواهم از همه خصوصیات شما خبر دهم، می توانم. ۸- زمانی بیاید که از اسلام فقط نام آن باقی بماند. ۹- خوارج پس از من با خواری و ذلت زندگی خواهند کرد. ۱۰- از هر چه سوال کنید خبری دهم.

منابع

جعفر سبحانی تبریزی- نهج البلاغه و آگاهی از غیب

کلید واژه ها

کتاب نهج البلاغه و آگاهی از غیب جعفر سبحانی تبریزی آگاهی غیب امام علی (ع) نهج البلاغه زندگینامه

فلسفه زیارت

این اثر تصنیفی از فخر رازی در باب زیارت آرامگاه های بزرگان دین است که نسخه منحصر به فرد آن به نفایس مخطوطات آستان قدس فاطمی حضرت معصومه (ع) تعلق دارد و استاد فاضل، حجت الاسلام و المسلمین احمد عابدی علاوه بر تصحیح و ترجمه رساله به شرح و توضیح آن پرداخته و دیدگاه های مختلف دانشمندان اسلامی را یادآور شده است. این رساله از آن جهت که مولفش سنی مذهب و امام المشککین بوده و در هر مسئله عقلی دچار شک و تردید شده اما در مساله آداب زیارت هیچ تردیدی به خود راه نداده و آن را مورد بحث عقلی و فلسفی قرار داده است، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این رساله را فخر رازی به درخواست سلطان محمد غیاث الدین بن سام نوشته است.

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیلتی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۴ فصل و چندین عنوان به شرح زیر است:

۱. الفصل الاول: فی براهین اثبات النفس الناطقه

۲. الفصل الثاني: النفس عالمه بالجزئيات

۳. الفصل الثالث: فی بقا النفس مع هلاك البدن

۴. الفصل الرابع: فی فواید لزياره القبور

- ترجمه متن رساله

- رازی و تألیفاتش

- رساله زیاره القبور و صحت نسبت آن به فخر رازی

- اعتبار نسخه

- هدف از تألیف این رساله

- اهمیت این رساله

- زیارت قبور از نظر آیات و روایات

- حکم فقهی زیارت قبور

- زیارت قبور در آثار فیلسوفان: ارسطو- ابن سینا- سهروردی- فخر رازی- محمد غزالی- حیدر آملی- میرداماد-

صدرالمتألهین- ملاهادی سبزواری- امام خمینی

در انتهای کتاب تعلیقات بر رساله زیارت قبور آورده شده است که بر هر فصلی تعلیقی است. فهرست آیات- احادیث و ادعیه- اشعار- اشخاص و گروه ها- طایفه ها و مذاهب و همچنین فهرست کتاب ها و مکان ها آورده شده است.

منابع

فخر رازی- فلسفه زیارت: شرح و تحقیق زیارت القبور

کلید واژه ها

کتاب جامع العلوم ستینی

این اثر مهمترین تألیف فارسی امام فخر رازی است، کتابی در شناسایی دانشهای شناخته شده آن روزگار است که در آن وی به شیوه ای موجز و ساده و منظم، معارف زمان خود را برای ایرانیانی که به زبان عربی تسلط یا آشنایی نداشته اند، برشمرده و تعریف کرده است. این کتاب یکی از دانشنامه های نخستین زبان فارسی است که در آن شصت دانش رایج زمان مؤلف به زبان علمی و ضمناً در نهایت کوتاهی تعریف و توضیح شده است. اگر موضوع بعضی از ابواب کتاب امروز جنبه کاربردی نداشته باشد ولی از لحاظ تبیین معارف قدیم و دستیابی کنونی ما به مفاهیم و مصادیق آن علوم و آن مباحث سودمند است. از این کتاب که موسوم به جامع العلوم یا ستینی یا حدائق الانوار فی حقایق الاسرار و در تحریرهای گوناگون چهل یا شصت باب است، دستنویسهای بسیاری در کتابخانه های ایران و کشورهای دیگر بر جای مانده و همین امر نشانه استقبال عموم مردم از این کتاب در طی ادوار گذشته است.

جامع العلوم تنها یکبار به سال ۱۳۲۳ ه.ق در بمبئی به چاپ سنگی رسیده و سپس در تهران به سال ۱۳۴۵ ه.ش از روی همین چاپ به صورت افست تجدید طبع شده است. امام فخر رازی در تدوین جامع العلوم روش تازه ای در پیش گرفت او بر خلاف دایره المعارف های متداول، دانشهای تازه ای وارد کتاب خود کرد و ابواب ۶۰ گانه کتابش را در دو مقوله جدا جای داد: نخست علوم نقلی {=علوم دینی} که شامل دانشهای دینی و مذهبی بود و دیگر علوم عقلی و فلسفی که جنبه غیر مذهبی داشت. در بخش نخست ابوابی چون فقه، خلاف، تفسیر، وصایا، قرائت قرآن، نحو، عروض، تاریخ و امثال آن جای دارد و در بخش دوم عناوین مربوط به علوم عقلی همچون: تشریح، نورشناسی، طب، بیطریه، بزاه، ریاضیات، هندسه و امثال آن جای گفته اند.

در باب تعداد علوم معرفی شده در جامع العلوم اطلاع دقیقی در دست نیست در برخی منابع از چهل علم و در بیشتر مآخذ از ۶۰ علم سخن رفته است. فخر رازی جامع العلوم را در دوره اول زندگی علمی خود یعنی بین سالهای ۵۷۴ و ۵۷۵ هنگام اقامت خود در خوارزم به زبان فارسی تألیف کرده و به سلطان علاءالدین تکش خوارزمشاه تقدیم داشته است. منابع فخر رازی در تدوین این کتاب به جز آثار مشهور و رایج به ویژه تالیفات ابن سینا، برخی منابع مهجور و غریب است. از این رو کتاب او در بسیاری موارد از ارزش و اعتبار و تازگی برخوردار است.

معرفی اجمالی نویسنده

امام فخرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضلالی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فراگرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراءالنهر سفر کرد.

ص: ۱۷۲۱

ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراءالنهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سالهای پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود.

امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد - ضیاءالدین - شمس الدین. امام فخر در سالهای پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتابهایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر بن علی اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندان و خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و ۶۰ باب به شرح زیر است:

*مقدمه شامل عناوین زیر است: ۱. زندگی نامه امام فخر رازی ۲. آثار تالیفات فخر رازی ۳. شعر فارسی امام فخر رازی ۴. دانشنامه نویسی به عربی و فارسی پیش از جامع العلوم ۵. جامع العلوم، دانشنامه ای به زبان فارسی ۶. معرفی نسخ خطی جامع العلوم ۷. شیوه تصحیح و نسخ مورد استناد.

ص: ۱۷۲۲

*جامع العلوم در ۶۰ باب است، هر باب مختص معرفی یک دانش و از نه اصل یا مسئله تشکیل یافته است. سه مسئله نخست هر باب اصول ظاهره، سه اصل دوم اصول مشکله و توضیح در باب مشکلات و غوامض آن و سه اصل یا مسئله سوم در باب امتحانات مربوط به آن رشته است.

*مقدمه کتاب و شرح ابواب

۱. باب اول: علم الکلام ۲. باب دوم: اصول الفقه ۳. باب سوم: علم الجدل

۴. باب چهارم: علم الخلاف ۵. باب پنجم: علم المذهب ۶. باب ششم: علم الفرائض

۷. باب هفتم: علم الوصایا ۸. باب هشتم: علم التفسیر ۹. باب نهم: علم دلائل الاعجاز

۱۰. باب دهم: علم القراءه ۱۱. باب یازدهم: علم الاحادیث

۱۲. باب دوازدهم: علم اسامی رجال ۱۳. باب سیزدهم: علم التواریخ

۱۴. باب چهاردهم: علم المغازی ۱۵. باب پانزدهم: علم النحو

۱۶. باب شانزدهم: علم الصرف ۱۷. باب هفدهم: علم الاشتقاق

۱۸. باب هجدهم: علم الامثال ۱۹. باب نوزدهم: علم العروض

۲۰. باب بیستم: علم القوافی ۲۱. باب بیست و یکم: علم بدایع الشعر و النثر

۲۲. باب بیست و دوم: علم البیان ۲۳. باب بیست و سوم: علم المنطق

۲۴. باب بیست و چهارم: علم الطبیعیات ۲۵. باب بیست و پنجم: علم التعبير

۲۶. باب بیست و ششم: علم الفراسه ۲۷. باب بیست و هفتم: علم الطب

۲۸. باب بیست و هشتم: علم التشریح ۲۹. باب بیست و نهم: علم الصيدنه

۳۰. باب سی ام: علم الخواص ۳۱. باب سی و یکم: علم الاکسیر و هو علم الکیما

۳۲. باب سی و دوم: علم الجواهر ۳۳. باب سی و سوم: علم الطلسمات

۳۴. باب سی و چهارم: علم الفلاحه ۳۵. باب سی و پنجم: علم قلع الآثار

۳۶. باب سی و ششم: علم البيطره ۳۷. باب سی و هفتم: علم البزاه

۳۸. باب سی و هشتم: علم الهندسه ۳۹. باب سی و نهم: علم المساحه

۴۰. باب چهلم: علم جر الاثقال ۴۱. باب چهل و یکم: علم آلات الحروب

۴۲. باب چهل و دوم: علم حساب الهند ۴۳. باب چهل و سوم: علم الحساب الهوايي

۴۴. باب چهل و چهارم: علم الجبر و المقابله ۴۵. باب چهل و پنجم: علم الارثماطيقى

۴۶. باب چهل و ششم: علم اعداد الوق ۴۷. باب چهل و هفتم: علم المناظر

۴۸. باب چهل و هشتم: علم الموسيقى ۴۹. باب چهل و نهم: علم الهيئه

۵۰. باب پنجاهم: علم الاحكام ۵۱. باب پنجاه و یکم: علم الرمل

۵۲. باب پنجاه و دوم: علم العزائم ۵۳. باب پنجاه و سوم: علم الهيئات

۵۴. باب پنجاه و چهارم: علم المقالات اهل العالم ۵۵. باب پنجاه و پنجم: علم الاخلاق

۵۶. باب پنجاه و ششم: علم السياسات ۵۷. باب پنجاه و هفتم: علم تدبير المنزل

۵۸. باب پنجاه و هشتم: علم الآخره ۵۹. باب پنجاه و نهم: علم الدعوات

۶۰. باب شصتم: علم آداب الملوك

* خاتمه در علم شطرنج و انواع بازی شامل ۱۵ صورت

* تعليقات: در این بخش تعليقاتی بر بابهای: ۱۰ - ۱۵ - ۱۷ - ۲۲ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۷ - ۴۸ - ۵۷ و

تعليق بر باب علم شطرنج آورده شده است.

در انتهای کتاب فهرست آیات قرآنی - احادیث و امثال - نام کتابها - اشعار فارسی - اشعار عربی - اسامی اشخاص - نام

های جغرافیایی آورده شده است.

منابع

فخرالدین رازی - جامع العلوم ستینی

ص: ۱۷۲۴

کتاب دینی کتاب جامع العلوم ستینی فخر رازی زندگینامه کتاب شناسی

اجتهاد و مذاهب اسلامی

این کتاب اثر علامه بزرگوار و مصلح عالی قدر شیعه حضرت آیت الله شیخ آقا بزرگ تهرانی است که به زبان عربی نوشته شده است و عنوان عربی آن 'تاریخ حصر الاجتهاد' است و نام کامل آن 'توضیح الرشاد فی تاریخ حصر الاجتهاد' می باشد. این کتاب در نوع خود کم نظیر است چرا که: الف) تحلیلی علمی بر مراحل اجتهاد و تاریخ پیدایش آن ب) بررسی عالمانه و محققانه ای پیرامون مراحل کمی و کیفی اجتهاد در مذاهب اسلامی ج) تجلی ارزش های مستور تشیع از ورای پرده های تحریف بر اساس منابع معتبر د) پاسخ علمی و مستدل به اشکالاتی که در اذهان بعضی پیرامون مسائل تاریخی وجود دارد ه) ارزیابی فراز و نشیب های تاریخ در بعد فرهنگی و علمی مذاهب معاصر اسلامی روی هم رفته تحقیقی کامل و جامع، مختصر و مفید در اصل اساسی اجتهاد است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله شیخ محمد محسن (آغا یا آقابزرگ) تهرانی عالم بزرگ شیعه، کتاب شناس و رجالی بزرگ در ۱۱ ربیع الاول سال ۱۲۹۳ ه ق در تهران به دنیا آمد. پدرش ملاعلی تهرانی و مادرش 'بیگم' دختر حاج سید عطار، از سادات جلیل القدر بود. قابل توجه است که نام خانوادگی پدر ایشان منزوی بود ولی هیچوقت آقابزرگ به این اسم و رسم نامیده نشد. در چهار و پنج سالگی هر روز قرآن را می آموخت. شیخ در سال ۱۳۰۳ ه ق معم شد و تا سال ۱۳۱۵ در تهران ساکن بود. مراحل مقدماتی را در مدرسه دانگی شروع کرد و بعد در مدرسه پانار و سپس مسجد فخریه (مروی) امروز سایر علوم را تحصیل کرد. در طی این ۱۲ سال علوم مختلفی چون: ادبیات، منطق، تجوید قرآن، فقه، اصول، خط نسخ و نستعلیق را فرا گرفت و از اساتید مجرب و بزرگوار بهره مند شد. ایشان در سن ۲۲ سالگی هجرت خود را آغاز کرده و وارد عراق و نجف شد. در درس علمای بزرگی چون آخوند خراسانی و سید محمد کاظم یزدی و علمایی دیگر به تکمیل فقه و اصول پرداخت و به اجتهاد رسید. علم حدیث را نزد حاج میرزا حسن نوری و بقیه علوم را در محضر عالمان بزرگوار آموخت. به طور کلی دوران زندگی این شخصیت بزرگ عالم تشیع، یکسره در مطالعه و تحقیق و تألیف گذشت. مردی منزوی بود که با روحی سرشار از ذوق ایمان و عشق به علم و با پشتکاری عجیب، بزرگترین کتاب شناسی تشیع را تدوین کرد و در نجف چاپخانه ای تأسیس کرد به نام 'مطبعه السعاده' تا تألیف بزرگ خود الذریعه را به چاپ برساند. آقا بزرگ ۲ بار ازدواج کرد و دارای ۵ پسر و ۴ دختر شد. ایشان در سال ۱۳۸۵ ه ق در سن ۹۶ سالگی پس از یک بیماری طولانی در نجف اشرف در گذشت و بر طبق وصیتش در کتابخانه خود که آن را برای استفاده علما و طلاب وقف کرده بود به خاک سپرده شد. شیخ آقا بزرگ از آنجا که اهمیت زیادی به روایت و نقل حدیث می داد، از اکثر علمای بزرگ شیعه و سنی اجازه روایت داشت و بسیاری از علمای شیعه از او اجازه روایت داشتند. ایشان بعد از 'محدث نوری' سرشناس ترین شیخ روایت است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین:

- اجتهاد در لغت و اصطلاح

- معانی عام اجتهاد

- گسترش اجتهاد

- سیر تکاملی اجتهاد در طول تاریخ

- مذاهب منقرضه

- اجتهاد در کلاس اهل بیت

- قرآن و عترت

- روایاتی در زمینه بطلان قیاس

- منابع اجتهاد

- خاستگاه عقلی اجتهاد

- اجتهاد باطل

- عوامل صعود و نزول مذاهب

- عوامل موثر در انحصار مذاهب

- پایه گذاران ارکان انسداد باب اجتهاد

در اثنای کتاب، زندگینامه مؤلف نیز ذکر شده است.

منابع

آقا بزرگ تهرانی - اجتهاد و مذاهب اسلامی

کلید واژه ها

المناظرات

المناظرات یکی دیگر از کتاب های ارزشمند فخرالدین رازی است که به زبان عربی می باشد. از آنجا که این کتاب توسط دکتر تامر گردآوری شده است ایشان اضافاتی در ابتدای کتاب آورده اند و به موازنه و مقایسه بین رازی و طوسی پرداخته اند. مدارس مختلف از جمله مدرسه سقراط، ارسطو، افلاطون و... را معرفی کرده و عقاید خاص شخصیت هایی چون ابن سینا، خواجه نصیرالدین طوسی، ابن رشد، ابن طفیل و... را آورده است. سپس به ذکر مناظرات فخرالدین رازی پرداخته است. مناظرات رازی شامل شانزده مناظره در خصوص فلسفه اسلامی و یونانی قدیم است. از مشخصه های این کتاب می توان به این موضوع اشاره کرد که رازی در ابتدای هر یک از مناظراتش نام شخص مناظره کننده را می آورد اما هیچ گونه توضیح و تفسیری راجع به معرفی آنها و جایگاه علمی آنها و مدرسه ای که به آن متعلق بودند و افکار و عقاید آنها نمی آورد و آنگونه که از سیاق مناظرات فهمیده می شود آنها یا از شاگردان فخر رازی بودند یا از کسانی که در رأی و عقیده با او مخالف بودند.

امام فخرالدین ابو عبدا... محمد بن عمر بن حسین بن حسن بن علی تیمی طبرستانی مشهور به ابن خطیب رازی و امام المشککین از بزرگان متکلمین و خطبا و فیلسوف مشهور سده ششم هجری در ۲۵ رمضان سال ۵۴۳ یا ۵۴۴ در شهر ری زاده شد. محمد بن عمر فخر رازی یکی از مشاهیر علمی و ادبی اسلام شمرده می شود که در عصر خود از بزرگترین علما و حکمای اسلام بوده و در علوم معقول و منقول یعنی فلسفه، کلام، ریاضیات و فقه و اصول، تفسیر قرآن و ادبیات استاد، صاحب نظر و مرجع فضیله‌ی زمان محسوب می شده است. ایشان ابتدا نزد پدرشان که خطیب مشهوری بود درس خوانده و سپس نزد کمال سمعانی (سمنانی) مقدمات علوم و نزد مجدالدین جیلی علم کلام و حکمت آموخته و ضیاءالدین عمر و محمود بن حسن حمصی دیگر علوم را فرا گرفت. برای آموختن فلسفه بوعلی و فارابی به خراسان رفت و نتیجه کامل گرفت و به ماوراء النهر سفر کرد. ایشان در فروع دین شافعی مذهب و در اصول عقاید کلامی پیرو مذهب اشعری بود و با این وصف با علمای هم کیش خود همیشه در مجادله و مناظره بود. ایشان شعرهایی پراکنده به فارسی و عربی نیز سروده است که حاوی مفاهیم پندآمیز هستند. زندگی امام فخر، علی رغم عسرت و تنگدستی دوران نوجوانی پس از ورود به خوارزم و ماوراء النهر و سکونت چند ساله در دربار خوارزمشاهیان رونق یافت. از حوادث دردناک زندگی امام فخر در سال‌های پایانی زندگی مرگ فرزند جوانش محمد در اواسط سال ۶۰۱ ق در هرات بود. امام فخر دارای سه پسر و دو دختر بوده است. پسران او: محمد، ضیاءالدین، شمس الدین. امام فخر در سال‌های پایانی زندگی در هرات سکونت گزید. در اوایل سال ۶۰۶ ق بیماری سختی گریبانگیر او شد و سرانجام روز عید فطر همین سال در ۶۲ سالگی در هرات درگذشت. متن وصیت نامه امام فخر در کتاب‌هایی چون طبقات الشافعیه سبکی و طبقات الاطبا ذکر شده است. این وصیت نامه را وی حدود ۸ ماه پیش از مرگش یعنی در ۲۱ محرم ۶۰۶ ه. ق خطاب به شاگردش ابوبکر ابراهیم بن ابی بکر اصفهانی املا کرده است. وصیت نامه متضمن چکیده نظریات او پیرامون دین و فلسفه و قرآن با عباراتی فشرده است و در آخر مطالبی پیرامون نگهداری فرزندانش خطاب به وصی و شاگردش عنوان کرده است.

این کتاب شامل ۱۶ مناظره به شرح زیر است:

مناظره اول: مناظره با الرضی النیسابوری با موضوع فقه.

مناظره دوم: مناظره با النور الصابونی با موضوع جانبداری از اهل عراق و خراسان.

مناظره سوم: مناظره با النور الصابونی با موضوع کلامی در خصوص کون و تکوین.

مناظره چهارم: مناظره با قاضی غزنه با موضوع کلامی در خصوص کون و تکوین.

مناظره پنجم: مناظره با النور الصابونی با موضوع کلامی و منطقی در خصوص جوهر در زمان.

مناظره ششم: مناظره با الرکن القزوینی با موضوع نفس مصلح و مفسد.

مناظره هفتم: مناظره با اهل بخارا با موضوع قیاس.

مناظره هشتم: مناظره با شرف الدین المسعودی با موضوع قیاس در مسائل فقهی.

مناظره نهم: مناظره با الشرف المسعودی با موضوع قضایای فلکیه.

مناظره دهم: مناظره با الشرف المسعودی با موضوع نقد کتاب های «الملل و النحل» شهرستانی، «الفرق بین الفرق» بغدادی و «الوافی» جاحظ و «الوصول الرابعه» حسن صباح.

مناظره یازدهم: مناظره با اشرف المسعودی با موضوع قضایای فقهی و شرعی.

مناظره دوازدهم: مناظره با قضایای فقهی و شرعی.

مناظره سیزدهم: اصول و علم کلام.

مناظره چهاردهم: تعلیمات و آرای اشعریه و نقدی بر معتزله.

مناظره پانزدهم: مناظره با الرضی النیسابوری با موضوع علم کلام و فقه.

مناظره شانزدهم: مناظره با الفرید الغیانی که در آن از کتاب المحصل و شرح الشارات و مباحث المشرقیه سخن گفته.

فخرالدین رازی- المناظرات

کلید واژه ها

کتاب المناظرات فخر رازی مناظره دانشمندان اسلام فلسفه زندگی نامه

ص: ۱۷۲۸

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه ملا محمد باقر مجلسی است. مشکات الانوار چراغدان نور الهی است، چراغدانی که از نور آیات قرآن و کلام اهل بیت (ع) بهره گرفته است. برخی این اثر را خلاصه کتاب 'عین الحیاه' می دانند. محمد باقر بن محمد تقی مجلسی چنین می گوید: «به دلالت آیات بینات و هدایت روایات و اوضحه الدلالات، چنین معلوم گردیده که نماز و تلاوت قرآن و دعا از اعظم عبادت بدنیه اند و چون شرایط و آداب و اسرار نماز در رساله ترجمه الصلوه بیان شده چنین به خاطر فاتر رسید که رساله ای در بیان فضیلت قرآن مجید و فضایل سور کریمه آن که از طریق اهل بیت (ع) منقول گردیده باشد و شرایط و آداب تلاوت و فضیلت دعا و شرایط و آداب و وظایف قلبیه و بعضی از اذکار ضروریه و ادعیه و تعقیبات مختصره که به اسانید معتبره منقول گردیده، نوشته شده است.»

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه ملا محمد باقر مجلسی در دار السلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده یازدهم هجری و ده سال اول سده دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمد تقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتاب ها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است. بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود

ص: ۱۷۲۹

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمد تقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۳ تنویر به شرح زیر است:

تنویر اول: در بیان فضیلت قرآن و حامل آن: شامل ۹ کوکب:

کوکب اول: در بیان فضیلت قرآن

کوکب دوم: در بیان فضیلت حامل قرآن

کوکب سوم: در بیان صفات قراء قرآن و اصناف ایشان

کوکب چهارم: در بیان آداب خواندن قرآن

کوکب پنجم: در کیفیت ختم قرآن

کوکب ششم: در ثواب تعلیم و تربیت و حفظ قرآن

کوکب هفتم: در ثواب قرائت قرآن

کوکب هشتم: در بیان فضیلت تلاوت قرآن و نگاه داشتن قرآن

کوکب نهم: در بیان فضایل و فواید بعضی از آیات و سور کریمه قرآنی

تنویر دوم: در بیان فضل دعا و شرایط و آداب آن: شامل ۳ نجم:

نجم اول: در بیان فضیلت دعا و فواید آن

نجم دوم: در توضیح مجملی از شرایط و آداب دعا

نجم سوم: در بیان سبب مستجاب نشدن بعضی از دعاها

تنویر سوم: در ذکر بعضی از اذکار و دعوات و تعقیبات شامل دو باب:

باب اول: در بیان فضیلت اذکار شامل شش فصل:

فصل اول: در فضیلت تسیحات اربع

فصل دوم: در ثواب تهلیل است و ثواب آن

فصل سوم: در فضیلت سبیح است

فصل چهارم: در فضیلت تحمید و انواع محامد

فصل پنجم: در فضیلت استغفار

فصل ششم: در فضیلت اذکار متفرقه

باب دوم: در بیان اذکاری که مخصوص وقتی چندند شامل ۷ فصل:

فصل اول: در تعقیب نماز صبح و شام و اذکاری که در صبح و شام باید خواند.

ص: ۱۷۳۱

فصل دوم: در اذکار و ادعیه ای که در عقب هر نماز باید خواند

فصل سوم: در تعقیب مخصوص نماز ظهر

فصل چهارم: در بیان تعقیب مخصوص نماز عصر

فصل پنجم: در بیان تعقیب مخصوص نماز خفتن

فصل ششم: در بیان سجده شکر

فصل هفتم: در بیان اذکاری که در هنگام خواب باید خواند.

منابع

محمد باقر مجلسی - مشکاه الانوار

کلید واژه ها

کتاب مشکاه الانوار علامه محمدباقر مجلسی قرآن دعا تعقیبات نماز زندگینامه

تعبیر خواب

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه محمد باقر مجلسی است که به زبان فارسی می باشد. علامه در این اثر خود به تعبیر خواب در موضوعات مختلف پرداخته و آنها را در ۶۱ باب تدوین کرده است. این کتاب به گفته محمد باقر بن محمد تقی آملی: چند کلمه ای است در بیان معرفت خواب و آنچه از آیات و احادیث معتبره ظاهر می شود و در ادامه این مطلب، در مورد خواب زنان مومن و پارسا و زنان دیگر گفته و سپس در مورد خواب کودکان و خواب مردان سخن به میان آورده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه ملا محمد باقر مجلسی در دار السلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده یازدهم هجری و ده سال اول سده دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمد تقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتاب ها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است. بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میر محمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میر محمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سوم هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمد تقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

این کتاب شامل ۶۱ باب و یک خاتمه به شرح زیر است:

۱. باب اول: در بیان فصل و سال
۲. باب دوم: در دانستن خواب به چند نوع و چطور باید تعبیر شود.
۳. باب سوم: در بیان دیدن خواب فرشتگان و کروییان و غیره
۴. باب چهارم: در دیدن آسمان و آفتاب و ماه و ستارگان و ابر و رعد و برق و باد و باران و ژاله
۵. باب پنجم: در بیان دریاها و رودهای عظیم و چاهها و کاریزها و چشمهها و خندق و کشتیها
۶. باب ششم: در دیدن بیابان و عمارت و بوستانها و مسجد و مناره و منبر و محراب و...
۷. باب هفتم: عمارتها و بوستانها و دروازه و کوشک و اسباب دکان و ایمنی و مال و عیش
۸. باب هشتم: در بیان عطریات در مذاب از مشک و عنبر و کافور و سایر عطرها و هر چه که در آن بوی خوش آید.
۹. باب نهم: در بیان دیدن پیر و جوان و غلام و کنیز و...
۱۰. باب دهم: در بیان دیدن غسل و تیمم و وضو و دست و پا شستن و...
۱۱. باب یازدهم: در بیان سر تراشیدن و ناخن گرفتن
۱۲. باب دوازدهم: در بیان قفل و کلید و سراپرده و تخت و کرسی و چادر و عمارت و رخت و بالش و...
۱۳. باب سیزدهم: در دیدن دیگ و دیگ دان و خاکستر و انگشتر و...

۱۴. باب چهاردهم: در بیان دیدن مردمان برهنه و زمین گیر و سباع

۱۵. باب پانزدهم: در بیان حجامت و رگ زدن و...

۱۶. باب شانزدهم: در بیان دیدن آزار و خوره و پیسی و زرداب و آبله و ریش ها و جوش ها و...

۱۷. باب هفدهم: در بیان بول و غایط آبستن شدن

۱۸. باب هجدهم: در بیان دیدن درختان و سبزه و مرغزار

۱۹. باب نوزدهم: در بیان شراب و فقاع و شیره ها

۲۰. باب بیستم: در بیان دیدن روشنایی شمع و چراغ و قندیل و مشعل و دود و روشنی و تاریکی و...

۲۱. باب بیست و یکم: در بیان دیدن زر و جواهر و مروارید و دینار و درهم و طلا و نقره و مس و روی و برنج و قلع و زینت زنان و...

۲۲. باب بیست و دوم: دیدن تاج و انگشتر و حلقه و گوشواره و نگین و...

۲۳. باب بیست و سوم: در بیان جامه های رنگین از شلوار و دستار

۲۴. باب بیست و چهارم: در بیان غل و زنجیر و زندان و بند و دام و چوب زدن و تازیانه زدن و سوزن خام و...

۲۵. باب بیست و پنجم: در بیان تزویج نکاح و بوسیدن و کنار گرفتن و صباع کردن و لهو و لعب و سرور و مهمانی و فتنه و عروسی نمودن

۲۶. باب بیست و ششم: در بیان سلاح و آلت جنگ و پادشاه و سوگند خوردن و طبل و بوق و کرنا و سیبل و باد و منجیق

ص: ۱۷۳۵

۲۷. باب بیست و هفتم: در بیان دیدن آئینه و پادشاه و سوگند

۲۸. باب بیست و هشتم: در بیان دیدن بیماری ها و امراض و...

۲۹. باب بیست و نهم: در دیدن شادروان، بساط و گورستان و مرده و نماز بر جنازه و کفن و زیارت گور به گور گردیدن

۳۰. باب سی ام: در بیان دیدن تازیانه و چوب زدن و بر دار کشیدن و دست و پا زدن و اندام شکستن و بر دشمن ظفر یافتن

۳۱. باب سی و یکم: در بیان دیدن جوال ها، نرخ ها، آتش و...

۳۲. باب سی و دوم: در بیان پریدن از جایی به جایی و رفتن به آسمان

۳۳. باب سی و سوم: در بیان سخن گفتن با بهایم و حشرات

۳۴. باب سی و چهارم: در بیان دیدن گریستن و گریختن از دشمن ترسیدن و از سباع و بهایم اندر همه حال شاد شود و منازعه کردن و از دشمن ترسیدن و از سباع و بهایم ایمن بودن

۳۵. باب سی و پنجم: در بیان دیدن قصاب و گوسفند کشتن

۳۶. باب سی و ششم: دیدن گوسفندان، میش، بز و پشم، شبانی و آلات آنها و...

۳۷. باب سی و هفتم: در بیان دیدن آهو و خرگوش و گاو کوهی و گورخر و...

۳۸. باب سی و هشتم: در بیان آلات گاو و احشای آنها

۳۹. باب سی و نهم: در بیان دیدن فیل و سرگین و آلات و...

۴۰. باب چهلم: در دیدن خوک و خرس و کلاغ و موش و گربه و...

۴۱. باب چهل و یکم: در بیان اژدها، کشف کژدم، خرچنگ

۴۲. باب چهل و دوم: در دیدن سباع و گوشت و پوست

۴۳. باب چهل و سوم: در بیان گرگ، روباه، راسو، شغال و...

۴۴. باب چهل و چهارم: در بیان انواع نان ها

۴۵. باب چهل و پنجم: در دیدن مرغ ها و پر و پوست و...

۴۶. باب چهل و ششم: در دیدن مگس و ملخ و شپش و مورچه و...

۴۷. باب چهل و هفتم: در دیدن ماهی، کشف، سرطان و آنچه در دریا می باشد.

۴۸. باب چهل و هشتم: در دیدن کژدم و حشرات زهر دار و اینها همه دشمن انسانند به مقدار بزرگی زهرش اذیت می رساند

۴۹. باب چهل و نهم: در دیدن شیطان و جن و پریان و جاویدیان و کاهنان و...

۵۰. باب پنجاهم: در دیدن اهل بازار از هر صنف

۵۱. باب پنجاه و یکم: در چیز هایی که موجب درازی عمر ملوکست و نیکویی حال ایشان و دیدار امامان

۵۲. باب پنجاه و دوم: در بیان عبادت و شک و تسیح و صلوات و رکوع و سجود و استغفار و قرآن و نماز و روزه و صلوات در خواب و امر و نهی

۵۳. باب پنجاه و سوم: در بیان آیات مثل زلزله، کسوف، خسوف و بر آتش افتادن

۵۴. باب پنجاه و چهارم: در بیان گبر و ترسا و کلیسا، کشیش، ناقوس و...

۵۵. باب پنجاه و پنجم: در بیان دیدن خان ها و جای ها و آمدن و دیدن فرش ها و امثال آنها

ص: ۱۷۳۷

۵۶. باب پنجاه و ششم: در بیان امیران و بزرگان و صاحب سرهنگ و متجم

۵۷. باب پنجاه و هفتم: در دیدن قطران و...

۵۸. باب پنجاه و هشتم: در دیدن حساب

۵۹. باب پنجاه و نهم: در دیدن حصار

۶۰. باب شصتم: در دیدن حصیر

۶۱. باب شصت و یکم: در دیدن حوض

خاتمه در بیان خواب و تعبیر خواب و معبر است.

منابع

محمد باقر مجلسی - تعبیر خواب

کلید واژه ها

کتاب تعبیر خواب علامه محمدباقر مجلسی خواب زندگینامه

کتاب تحفه الزائر

این کتاب یکی از آثار و تالیفات علامه ملا محمدباقر مجلسی است که به زبان فارسی می باشد. این اثر در بیان سفر و آداب آن می باشد. این کتاب یکی از تالیفات فارسی علامه محمدباقر مجلسی است که به گفته ی خودشان خواست رساله ای تألیف نمایند که مقصود باشد بر ذکر زیارات و ادعیه و آدابی که به اسانید معتبره از ائمه دین (ع) منقول گردیده است و فضایل و آداب هر یک را به لغت فارسی ترجمه نماید تا اکثر شیعیان این دیار از این رساله ی وافیه بهره مند گردند و اطلاع بر فضایل زیارات موجب مزید رغبات ایشان گردد.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده ی یازدهم هجری و ده سال اول سده ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و

تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

ص: ۱۷۳۸

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می توان به ملا محمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صالح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملا محمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمدتقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل یک مقدمه و ۱۲ باب و یک خاتمه و ملقعات است به شرح زیر:

مقدمه: در سفر و بیان آداب آن

۱. باب اول: در بیان ثواب تعمیر قبور حضرت رسول (ص) و ائمه (ع) و ثواب زیارت ایشان و آداب آن مشتمل بر دو فصل:

فصل اول: در ثواب زیارت بر هر یک از چهارده معصوم

فصل دوم: در آداب زیارت هر یک از چهارده معصوم

ص: ۱۷۳۹

۲. باب دوم: در فضیلت و کیفیت زیارت حضرت رسول (ص) و فاطمه (س) و ائمه (ع) بقیع مشتمل بر ۸ فصل

۳. باب سوم: در فضیلت و کیفیت زیارت امیرالمؤمنین مشتمل بر ۴ فصل

۴. باب چهارم: در بیان فضیلت نجف و کوفه و مساجد کوفه و آب فرات مشتمل بر ۴ فصل

۵. باب پنجم: در بیان فضایل زیارت حضرت سیدالشهدا و مشتمل بر ۷ فصل

۶. باب ششم: در بیان فضیلت حایر و کربلای معلی و تربت امام حسین (ع) و آداب به داشتن آن و مشتمل بر ۳ فصل

۷. باب هفتم: در بیان زیارات مطلقه آن حضرت که مخصوص به وقتی نیست و آداب آنها و مشتمل بر ۶ فصل

۸. باب هشتم: در بیان فضیلت و کیفیت زیارت آن حضرت که مخصوص است به ایام و اوقات معلوم مشتمل بر ۵ فصل

۹. باب نهم: در بیان فضیلت و کیفیت زیارت امام موسی کاظم (ع) و امام رضا (ع) و امام محمد تقی (ع) مشتمل بر ۵ فصل

۱۰. باب دهم: در بیان فضیلت و کیفیت زیارت امام علی نقی و امام حسن عسگری (ع) و صاحب الامر (ع) مشتمل بر ۲ فصل

۱۱. باب یازدهم: در بیان زیارت جامعه است که هر امامی را به آن زیارت می توان کرد و استغاثه به ایشان نمودن و عرایض به خدمت ایشان نوشتن مشتمل بر ۳ فصل

۱۲. باب دوازدهم: در آداب زیارت به نیابت و زیارت اولاد ائمه (ع) و اصحاب ایشان و فضیلت زیارت سایر بقاع شریفه مشتمل بر ۴ فصل است.

ص: ۱۷۴۰

خاتمه در بیان آداب ملاقات زائرین ائمه است.

ملحقات: در زیارات مخصوصه حضرت امیر (ع) و امام حسین (ع) مشتمل بر ۲ فصل است.

منابع

علامه محمد باقر مجلسی - تحفه الزائر

کلید واژه ها

کتاب دینی کتاب تحفه الزائر علامه محمدباقر مجلسی مسافر زیارت

زاد المعاد

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه ملا محمد باقر مجلسی است که به زبان فارسی می باشد. در این کتاب منتخبی از اعمال سال و فضایل ایام و لیالی شریفه متبرکه و اعمال آنها که به اسانید صحیح و معتبره وارد شده است توسط مؤلف گرامی ایراد گردیده است که برای هدایت گم گشتگان به وادی جهالت و ضلالت طریق صوم و صلاه و دعا و عبادات که اشرف طاعات و اقرب طرق نیل سعادتند مقرر گردانیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقهی اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شریعات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصا بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا-رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل ۱۴ باب به شرح زیر می باشد:

باب اول: فضایل ماه رجب

باب دوم: فضایل و اعمال ماه شعبان

باب سوم: در فضیلت ماه رمضان

باب چهارم: در اعمال ماه شوال

باب پنجم: در بیان فضایل ماه ذی الحجه

باب ششم: در بیان اعمال ماه محرم

باب هفتم: اعمال ماه صفر

باب هشتم: اعمال ماه ربیع الاول

باب نهم: اعمال ماه ربیع الثانی

باب دهم: در اعمال هر ماه است

باب یازدهم: در بیان زیارات حضرت رسول (ص) و ائمه هدی (ع)

باب دوازدهم: در اقسام نمازها

باب سیزدهم: در بیان احکام اموات

باب چهاردهم: در احکام خمس

منابع

محمدباقر مجلسی - زاد المعاد

کلید واژه ها

کتاب زاد المعاد علامه محمدباقر مجلسی اعمال احکام عبادی زیارت زندگینامه

این کتاب که یکی از آثار و تألیفات علامه ملا محمدباقر مجلسی است و به زبان فارسی نوشته شده است. در این کتاب مؤلف محترم ۳ فقره سؤال مطرح شده توسط ملا خلیل را به طریق اجمال و اختصار پاسخ می دهد. این سه مسئله عبارتند از:

۱. مسئله اول: (طریقه حکما و حقیقت و بطلان آن) که در جواب علامه بحث خود را در این موضوع که «حق تعالی اگر مردم را در عقول خود مستقل می دانست انبیاء و رسل (ع) را بر ایشان نمی فرستاد همه را حواله به عقول ایشان می نمود.» شرح و بسط می دهد.

۲. مسئله دوم: (طریقه مجتهدین و اخبارین) که از جواب سؤال سابق جواب این مسئله نیز قدری معلوم می شود.

۳. مسئله سوم: (حقیقت و بطلان طریقه صوفیه) و علامه پاسخ خود را در چنین موضوعی شرح و بسط می دهد که راه این یکی است و حق تعالی یک پیغمبر فرستاده و یک شریعت قرار داده ولیکن مردم در مراتب عمل و تقوی مختلف می باشند ... و

معرفی اجمالی نویسنده

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده ی یازدهم هجری و ده سال اول سده ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می توان به ملا محمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صالح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملا محمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمدتقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

ص: ۱۷۴۴

این کتاب شامل ۳ بخش است:

۱. بخش اول: اجوبه ملا محمدباقر مجلسی به ملاخلیل است.

۲. بخش دوم: رساله تشویق السالکین است که از جناب آخوند ملا محمدتقی مجلسی می باشد.

۳. بخش سوم: تضمین غزل مجلسی است که در کتاب ریحانه الادب جلد سوم و یا چهارم آمده که مقصود علی مجلسی پدر بزرگ محمدباقر مجلسی است که شاعر بوده و تخلصش هم مجلسی بوده است.

منابع

محمدباقر مجلسی - اجوبه ملا محمد باقر مجلسی به ملا خلیل

کلید واژه ها

کتاب اجوبه ملا محمدباقر مجلسی به ملا خلیل علامه محمدباقر مجلسی زندگینامه علوم دینی کتب فقهی

هدیه رمضان

این کتاب یکی از آثار و تألیفات علامه محمد باقر مجلسی است. این کتاب شامل مجموعه تعقیبات نماز و دعاهاى روزانه و نماز های مستحبی شب های ماه مبارک رمضان است. این کتاب در قطع کوچک چاپ گردیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقههای اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصا بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود

او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

ص: ۱۷۴۵

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا-رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

- دعای ورود به ماه مبارک

- مبطلات روزه در ماه مبارک

- تعقیبات نماز روزهای ماه مبارک

- دعا‌های روزهای ماه مبارک

- نمازهای مستحبی ماه مبارک

- قنوت عید فطر ماه مبارک

- دعای شب آخر ماه مبارک

منابع

محمد باقر مجلسی - هدیه رمضان

کلید واژه ها

کتاب هدیه رمضان علامه محمدباقر مجلسی دعا ماه رمضان زندگینامه

کتاب مجموعه رسائل

این مجموعه که منصوب به خواجه نصیرالدین طوسی است شامل شش رساله به شرح زیر است:

۱. رساله اثبات واجب: این رساله از رسایلی است که به نام خواجه در جائی ثبت نشده است لیکن اسلوب عبارت و طرز ترتیب و تنظیم آن بی شباهت به مؤلفات خواجه نیست. (به فارسی)

۲. رساله جبر و قدر: نام این رساله در برخی نسخ با نام جبر و اختیار هم آمده است این رساله را رکن الدین جرجانی از مؤلفات خواجه دانسته و آن را تعریب نموده است. این رساله در سال ۱۳۴۱ در تهران چاپ شده است.

۳. رساله در رسم و آئین پادشاهان قدیم راجع به مالیات و مصارف آن: به فارسی نوشته شده است، این رساله مسلماً از خواجه طوسی است. تاریخ تحریر آن حدود سال ۷۵۷ است.

۴. رساله سیر و سلوک: نام این رساله ظاهراً ساختگی است و این اسم از مؤلف آن نیست و کسی که متصدی طبع و نشر آن در مرتبه اول شده آن را بدین نام خوانده است. این رساله که در تأیید مذهب اسماعیلیه است به خواجه طوسی نسبت داده شده است و گفته اند که خواجه در ایام اقامت در قلاع ملاحظه از روی ضرورت و ناچاری آن را تألیف کرده است. نام محمد طوسی که در آغاز رساله است در بعضی نسخ آن دیده می شود. تاریخ تألیف این رساله ظاهراً مابین سنوات ۶۴۴ تا ۶۵۴ صورت گرفته است.

ص: ۱۷۴۷

۵. رساله در قسمت موجودات: این رساله به فارسی نوشته شده است، این رساله نیز با اینکه کسی آن را در جزء مؤلفات خواجه نیاورده است ظاهراً استنادش به خواجه طوسی مسلم و در آن جای شک نیست، این رساله خود شامل دو رساله می باشد، یکی رساله موجودات و اقسام آن و دیگر رساله اثبات واجب که به طریق سؤال و جواب است و چنانچه ملاحظه می شود این دو قسمت به هیچ وجه با یکدیگر ارتباطی ندارند و مسلماً رساله حاضر دو رساله بوده که در پی هم نوشته شده و به صورت یک رساله درآمده است و چون در دو نسخه موجود هر دو بی فاصله آمده در چاپ هم تغییر داده نشد.

۶. سؤالات شمس الدین کیشی و جواب آن: این رساله از روی سه نسخه ذیل تهیه شده است:

- نسخه که در ضمن جنگی است حاوی بسیاری از رسائل متفرقه و نسخه نفیسی است در کتابخانه ملی ملک ضبط است.

- نسخه دیگر ضمن مجموعه دیگر از کتب مرحوم خلد آشیان میرزا محمد طاهر تنکابنی طاب ثراه است. جزء کتب کتابخانه مجلس شورای ملی است.

- مجموعه ای از کتب همان کتابخانه.

معرفی اجمالی نویسنده

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابوجعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت.

ص: ۱۷۴۸

خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلّی، قطب الدین مصری و فریدالدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلّی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجریدالعقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

منابع

خواجه نصیر الدین طوسی - مجموعه رسائل

کلید واژه ها

کتاب دینی کتاب مجموعه رسائل خواجه نصیرالدین طوسی زندگینامه

رساله فی فضیله امیرالمؤمنین (ع)

این رساله در کتابی به نام 'تصویر علی عالی در نثر اللالی' به کوشش محمد شیروانی، توسط چاپ میهن در سال ۱۳۵۵ در تهران چاپ گردیده است که این کتاب تألیفی است از دو رساله: ۱- در فضایل مولی علی (ع) از بیان فیلسوف نامور، خواجه نصیر الدین طوسی ۲- چهل کلمه عالی منتخب از کتاب نثر اللالی من کلام امیر المومنین (ع)

ص: ۱۷۴۹

در این رساله که خواجه به نگارش فضایل حضرت علی (ع) پرداخته است از سوره های قرآن بهره گرفته است، اینکه خداوند در مورد ابراهیم و یا نوح، سلیمان، ایوب، موسی، هارون و عیسی و... چه گفته و حال در باب همان موضوع در مورد علی چه می گوید به عنوان نمونه: نوح را گفت، «انه کان عبدا شکورا؛ راستی که او (نوح) بنده ای سپاسگزار بود.» (اسراء/ ۳) و علی را گفت «و کان سعیکم مشکورا؛ این بهشت با این نعمات و عظمت به حقیقت، پاداش اعمال شماست و سعیتان مشکور و مقبول است» (انسان/ ۲۲) و...

خواجه در اثنای رساله خاطر نشان می کند که هر خصلتی از خصال که کسی را بدان مستحق فضیلت و تقدیم کرد در همه صحابه پراکنده بود در امیرالمومنین (ع) مجتمع بود. و درجات فضل علی را اینگونه بیان می دارد (با استفاده از اقوال پیغمبر و آیه های قرآنی):

اول- درجه سبقت است در ایمان

دوم- درجه قرائت

سوم- درجه علم به کتاب خدای تعالی

چهارم- درجه علم به حلال و حرام

پنجم- درجه علم به معرفت احکام

ششم- درجه مجاهدان

هفتم- درجه انفاق در راه خدای تعالی

هشتم- درجه صداقت

نهم- درجه زهد

دهم- درجه حلم.

رساله دوم کتابی است که اصل آن را عمرو بن بحر جاحظ (م-۲۵۵) از مجموع کلام مولی انتخاب کرده و رشید الدین محمد وطواط (م-۵۷۳) از اولادان عمر بن خطاب آن را به پارسی ترجمه کرده است که در این کتاب ۴۰ کلمه از آن انتخاب شده و در بخش دوم کتاب آورده شده است.

ص: ۱۷۵۰

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوکو، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

منابع

محمد شیروانی - تصویر علی عالی در نثر اللآلی

کلید واژه ها

کتاب رساله فی فضیله امیرالمؤمنین (ع) خواجه نصیرالدین طوسی فضایل اخلاقی امام علی (ع)

کتاب ملهمه

این کتاب را حضرت دانیال پیغمبر (ع) که ملهمه نام شده است و در وی حکمای قدیم چون هرمز و بوذرجمهر و جاماسب و تحتکان و الیاس حکیم از هر تجربتی آزموده اند و بعد از او حضرت امام جعفر صادق (ع) کتاب مختصری را از این کتاب دانیال (ع) تالیف کرده و استخراج این هر دو کتاب به حسب ماه های رومیان است و علامه هم قواعد این مختصر را به همان طریقه مقرر داشته و حضرت امام جعفر صادق (ع) کتاب خود را ملهمه نام کرده و چنان دان که معنی ملهمه بسیار رزمگاه بود از آنکه کلمه رزمه به معنی خون ریختن بسیار بود و دانیال و حضرت امام جعفر صادق (ع) وی را کتاب ملهمه نام کرده اند و مرتب بر دوازده باب است و هر بابی به بیست فصل و هر فصلی را علائمی نهاده و نقل ایشان بیشتر عربی بود و در کتاب مختصر به فارسی اندر ۲۵ باب به ترتیب بیان شده و نامش را اصول ملهمه نهاده زیرا که اصول کتابهای محکم را در این کتاب شرح کرده.

ص: ۱۷۵۲

بدان که مقصود دانیال و امام جعفر صادق (ع) و حکمای قدیم از یاد کردن حکم چنین است و علامتها این بود که چون علامات را دید و بیشتر چنانکه میان دو کس پیدا شود نگاه کند اگر حکم وی دلیل بر خیر بود پس خدای را شکر گوید و احسان و خیرات کند و با ایشان ارزانی خواهد بود و اگر حکم شر و فتنه بود از فساد و معصیت توبه کند و در طاعت و احسان بیفزاید و غافل نباشد تا حق تعالی بفضل و کرم خویش شر و فتنه از ایشان بگذراند زیرا که مسبب الاسباب علامت خیرها را بر مزید دارد و خدای عزوجل هر چیزی را به حکم خویش موجود کرده است چنانکه در کتاب خویش یاد کرده است. کما قال الله تعالی «و آتیناه من کل شیء سبباً؛ از هر چیزی وسیله ای بدو بخشیدیم.» (کهف/ ۸۴) و نیز پیغمبر (ص) فرمود: «و لکل شیء سبب» پس از راه موجود خویش فرموده چنانکه سبب علامتهای خیر از فضل و رحمت او بود سبب و علامتهای شر از عدل و خشم وی بود و از حق تعالی توفیق در خواسته و بیان کرده این کتاب را تا از این یاد دارند و یادگاری باشد و دیگران را غمگساری باشد و مزد و ثواب دو جهان حاصل شود و چشم داشته که چون این فایده را بردارند ایشان را به دعا یاد کنند و الله علی ذلک قدیر.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده ی یازدهم هجری و ده سال اول سده ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

ص: ۱۷۵۳

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می توان به ملا محمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملا محمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمدتقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

ساختار بندی کتاب:

۱. باب اول: آذر ماه اول بهار به رومی یار تیرماه در حمل به فارسی فروردین ماه؛ شامل بیست و پنج فصل به شرح زیر:

فصل اول در کسوف؛ فصل دوم در خسوف؛ فصل سوم در دایره آفتاب

فصل چهارم در دایره ماه؛ فصل پنجم در حکم هلال؛ فصل ششم در ستاره گیسودار

فصل هفتم در ستاره بزرگ؛ فصل هشتم در قوس قزح؛ فصل نهم در حربه

ص: ۱۷۵۴

فصل دهم در حکم سرخی؛ فصل یازدهم در عجایب از آسمان؛ فصل دوازدهم در شخص از هوا

فصل سیزدهم در رعد؛ فصل چهاردهم در درخشندگی؛ فصل پانزدهم در حکم صاعقه

فصل شانزدهم در باران؛ فصل هفدهم در تگرگ؛ فصل هجدهم در خاک سرخ

فصل نوزدهم در حکم باریدن وزغ و کرم؛ فصل بیستم در حکم غبار؛ فصل بیست و یکم در تاریکی

فصل بیست و دوم در باد سخت؛ فصل بیست و سوم در بانگ از هوا

فصل بیست و چهارم در بانگ از زمین؛ فصل بیست و پنجم در زمین لرزه

۲. باب دوم: نisan ماه در وسط بهار به رومی ابریس تحویل در برج ثور به فارسی اردیبهشت ماه (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۳. باب سوم: در ایاز ماه آخر بهار بجوزا به رومی یابس ماه به فارسی خرداد ماه (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۴. باب چهارم آذرماه حزیران اول تابستان آفتاب به برج سرطان به رومی اردی به فارسی تیرماه (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۵. باب پنجم: ماه تموز وسط تابستان برومی ابوس که کوس به فارسی مردادماه آفتاب در برج اسد (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۶. باب ششم: در آب ماه آخر تابستان برومی اغیقدرس به فارسی شهریور ماه آفتاب در برج سنبله (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۷. باب هفتم: ایلول ماه اول خزان برومی اسرس به فارسی مهرماه میزان آفتاب در برج میزان (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۸. باب هشتم: در تشرین الاول میان خزان برومی صنوم به فارسی آبان ماه آفتاب در برج عقرب (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۹. باب نهم: تشرین الآخر آخر خزان برومی نیودس به فارسی آذرماه آفتاب در برج قوس (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۱۰. باب دهم: کانون الاول اول زمستان برومی کرمس به فارسی دی ماه آفتاب در برج جدی است (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۱۱. باب یازدهم: کانون الآخر ماه میان زمستان به فارسی بهمن ماه آفتاب در برج دلو (شامل بیست و پنج فصل با عناوین فصل های باب اول)

۱۲. باب دوازدهم: در ماه شباط آخر زمستان به فارسی اسفندار ماه آفتاب در برج حوت

۱۳. باب سیزدهم: در سال؛ اگر نوروز روز یکشنبه بود.

۱۴. باب چهاردهم: اگر نوروز روز دوشنبه بود.

۱۵. باب پانزدهم: اگر نوروز روز سه شنبه بود.

۱۶. باب شانزدهم: اگر نوروز روز چهارشنبه بود.

۱۷. باب هفدهم: اگر نوروز روز پنجشنبه بود.

۱۸. باب هجدهم: اگر نوروز روز جمعه بود.

۱۹. باب نوزدهم: اگر نوروز روز شنبه بود.

- باب طالع سال که به قول ابی معشر بن حکم فصلها ذکر کرده

- باب طالع حمل و احکام آن سال که طالع حمل باشد.

- باب طالع ثور و احکام آن سال که در طالع ثور باشد.

- باب طالع جوزا و احکام آن سال که طالع جوزا باشد.

- باب طالع سرطان و احکام آن سال که طالع سرطان باشد.

- باب طالع اسد و احکام آن سال که طالع اسد باشد.

- باب طالع سنبله و احکام آن سال که طالع سنبله باشد.

- باب طالع میزان و احکام آن سال که طالع میزان باشد.

- باب طالع عقرب و احکام آن سال که طالع عقرب باشد.

- باب طالع قوس و احکام آن سال که طالع قوس باشد.

- باب طالع جدی و احکام آن سال که طالع جدی باشد.

- باب طالع دلو و احکام آن سال که طالع دلو باشد.

- باب طالع حوت و احکام آن سال که طالع حوت باشد.

- در اختیار الساعه = جهت مهمات معتبره اصحاب و آن مشتمل بر ۳ فصل است:

۱. در دانستن موضع شمس و قمر از بروج اثنی و عشر

۲. در اختیارات مهمات به حسب بودن قمر در برج اثنی عشر

۳. در اختیارات مهمات در محاق

منابع

محمدباقر مجلسی - ملهمه

کلید واژه ها

کتاب دینی کتاب ملهمه علامه محمدباقر مجلسی حضرت دانیال (ع) روم کتاب شناسی زندگینامه

کتاب آداب الصلوه

این کتاب که در فهرست شریف 'الذریعه الی تصانیف الشیعه' به نام 'آداب الصلوه' مذکور است با اینکه رساله عملیه فتوایه ای است (در قسمت مسائل غسل و وضو و نماز با تشخیص وظائف خاص مردان و زنان نماز گزار) و نیز شامل اصول عقاید شیعه اثنی عشریه است که به طور خلاصه نگارش یافته است و شاهکار این کتاب ترجمه الفاظ و اذکار نماز و تفسیر سوره های حمد و توحید و قدر است که از قلم شیوا و خامه توانای علامه مرحوم ملا محمدباقر مجلسی که یکی از علمای نامی و نویسندگان زبردست قرن یازدهم و دوازدهم هجری است، تراوش نموده است و گمان می رود که از حیث اسلوب و دقت و

احتیاط کامل در نقل و انتخاب الفاظ عربی و برگرداندن آنها به فارسی ساده ترین و گیراترین و سودمندترین کتابی بوده باشد که در این موضوع نوشته شده است.

ص: ۱۷۵۷

ابتدای رساله را علامه اینگونه آغاز کرده: «چون نماز از ارکان ایمان است، می باید که بنده مؤمن شرایط و آداب آن را بداند. از آن جمله می باید بداند که خداوندی دارد که همه آسمانها و زمین ها و خلایق را آفریده است. و بداند که حق تعالی قادر است و مختار است و به قدرت کامله خود همه اشیا را از عدم به وجود آورده است.» سپس وجوه اعجاز قرآن را بیان کرده که ۶ مورد است:

اول: از جهت فصاحت و بلاغت است که در اعلا مرتبه است.

دوم: از جهت نظم و اسلوبی که نشنیده بودند مثل آن را.

سوم: از جهت احاطه به جمیع علوم اولین و آخرین.

چهارم: آنکه هر کتابی و هر حکایتی را که دوبار خوانند بار سوم نمی توان خوانند و شنید بر خلاف قرآن که اگر صد هزار مرتبه خوانده شود رغبت زیاد می شود.

پنجم: آن است که در قرآن مجید حق سبحانه و تعالی خبر از آینده بسیار داده است که همه واقع شد.

ششم: آنکه شفای همه دردها است و دافع و رافع همه بلاها است.

و سپس از دیگر معجزات پیغمبر (ص) سخن به میان آورده و سپس از ۱۲ امام گفته و بعد هم از سایر اخباری که در قرآن آمده و سؤال قبر و عذاب و ثواب قبر و قیامت و زنده شدن مردگان و جزای اعمال و بهشت و دوزخ که همگی حق است و هر انسان بالغ و عاقل باید بر آن باشد و...

این رساله به ترجمه الصلاه نیز خوانده می شود.

ص: ۱۷۵۸

علامه ملا محمدباقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده‌ی علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده‌ی یازدهم هجری و ده سال اول سده‌ی دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملا محمدتقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده‌ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می‌توان به ملا محمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملا محسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می‌توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صلح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملا محمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمدتقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

یادی از عظمت نماز - توحید و خداشناسی - نبوت؛ اعجاز قرآن مجید از راه های بشماری است - امامت و رجعت، و تخطئه یکی از مترجمین کتاب اهل الشیعه - معاد جسمانی - احکام غسل جنابت، حیض، نفاس - احکام وضو - کیفیت مضمضه و استنشاق. گفتار مجلسی اول و شهید ثانی - اذان اقامه - احکام و ادعیه مربوط به ذکر تکبیره الاحرام - یا - احکام و ادعیه مربوط به شروع نماز - احکام قرائت - تفسیر سوره حمد - معنی و متعلق بسم الله الرحمن الرحیم - مالک الیوم الدین و ملک یوم الدین - ثابت ماندن جوهر قرآن مجید، و مصون ماندن آن از تحریف و تغییر با وجود اختلاف قراء در لحن و خواندن آن - کلام آیه الله حلی در اینکه قرآنی که فعلا به دست داریم مطابق با قرآن امیرالمؤمنین (ع) است - 'ایاک نعبد و ایاک نستعین' اثبات امر بین الامرین و نفی جبر و تفویض می کند - معنی اهدنا صراط المستقیم - جوای این سؤال: آیا دین اسلام صراط مستقیم نیست؟ - جواب سؤالی دیگر - ترجمه سوره قدر - تفسیر سوره توحید - یک حدیث بسیار شریف در تفسیر لفظ 'صمد' کلام شیخ کلینی و تأویل فلسفی آخوند ملاصدرا - احکام رکوع؛ سمع الله لمن حمده دعاست نه حمد و ثنا - احکام سجده نماز - به حواله الله تعالی و قوته اقوم و اقعده گفتن به قصد ورود اشکال دارد و حذف کلمه تعالی از آن لازم است - قنوت و کلمات فرج: 'لا اله الا الله الحلیم الکریم...' - تشهد و واجبات و مستحبات آن - بحث در لفظ شریف صلوات، و تعیین آل محمد (ص) - تسیحات اربع، و استغفار - در کیفیت سلام های آخر نماز، و تعیین مخاطب - لزوم سعی در داشتن اخلاص و قرائت صحیح برای نماز گزار -

اشعار منسوب به مجلسی، احکام وصول به سکون، وقف به حرکت - تعقیبات مشترکه، و مختصه نماز و معنی و آداب تعقیب - سه تکبیر گفتن در حال دست بلند کردن و روایت مفضل بن عمر از حضرت صادق (ع) و خدشه در مضمون روایت دیگری - مراجعت جعفر طیار در اوائل سال هفتم هجری مقارن با فتح قلعه خیبر بود، ولادت حضرت سیدالشهداء (ع) در سال سوم یا چهارم هجرت - ولادت شاه عباس و وفات مقدس اردبیلی و نامه نگاری محقق مزبور به شاه عباس، و خدشه در امکان آن از لحاظ تاریخ - معنی 'سلام' و تفسیر جمله: 'اللهم انت اسلام...' - آیا آیه الکرسی تا 'و هو العلی العظیم' است یا تا 'هم فیها خالدون' - حسین چراغ هدایت و کشتی نجات است - اکسیر غم زدا یا دعای حضرت سیدالشهداء (ع) و خواندنش بعد از نمازهای یومیه - تعقیب مخصوص هر یک از نمازهای یومیه - مستحب مؤکد بودن سجده شکر پس از اتمام نماز - کیفیت سجده شکر و ادعیه مربوط به آن - زیارت حضرت سیدالشهداء (ع) از دور و کیفیت و آداب آن - در بیان بعضی ادعیه که خواندن آنها برای مسافر مستحب است - در احکام مخصوص زنان درباره نماز و مقدمات آن.

در انتها این نسخه، رساله جبر و اختیار علامه نیز آورده شده است.

منابع

ملا محمدباقر مجلسی - آداب الصلوه

کلید واژه ها

کتاب دینی کتاب آداب الصلوه علامه محمدباقر مجلسی کتاب شناسی زندگینامه تشیع احکام عبادی نماز

دعای دوازده امام

این کتاب که در قطع کوچک چاپ شده است شامل دعای اعتصام دوازده امام «اللهم انت الاول فلیس قبلک شیء...»، سپس دعای دوازده امام خواجه نصیرالدین طوسی است که با ترجمه در این کتاب آورده شده است، که دعای او بدین گونه آغاز می گردد:

ص: ۱۷۶۱

«اللهم صل و سلم و زد و بارک علی النبی الامی العربی...» و سپس اختتام دوازده امام آورده شده است: «الهی به حق هولاء الائمة المعصومین...»

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن محمد بن حسن طوسی مکنی به ابو جعفر و ملقب به نصیرالدین و مشهور به خواجه طوسی که او را به القاب استاد البشر و عقل حادی عشر و معلم ثالث نیز خوانده اند. او در سال ۵۹۷ هجری قمری در مشهد مقدس چشم به جهان گشود. خواجه در تمام علوم متداول آن زمان، از مفاخر و بزرگان به شمار رفته و به علت هوش زیاد و غایت دانش و بینش، شهره آفاق بود و خدمات اسلامی و ایرانی او زبانزد خاص و عام است. به دستور ناصرالدین عبدالرحمان (حکمران اسماعیلی مذهب مهستان) به «الموت» رفت. سال ۶۵۴ ه ق که الموت به دست مغولان و هلاکوخان افتاد، خواجه نصیر وزارت او را قبول و به این وسیله مغول خونخوار را با تدبیر و عقل خود تحت نفوذ خود در آورد. در حمله هلاکوخان به بغداد، او را همراهی و در برانداختن خلافت ۵۲۴ ساله عباسیان نقش مهمی داشت. خواجه نصیر در احیای اسلام و ترویج علم و ادب و اصلاح و ارشاد مردم و به پاداشتن مذهب شیعه اثنی عشری، اهتمام بسیار به کار برد. به امر هلاکوک، رصدخانه بزرگ مراغه را تأسیس و تا ۱۶ سال خودش بر سر آن بود. از اساتید او می توان پدرش را در علوم نقلی، ابن میثم بحرانی، محقق حلی، قطب الدین مصری و فرید الدین داماد را نام برد و از شاگردانش می توان به قطب الدین شیرازی، علامه حلی، ابن فوطی، ابن هیثم بحرانی، سید رکن الدین استرآبادی و... اشاره کرد. خواجه در سال ۶۲۸ هجری با 'نرگس خانوم' دختر فخرالدین نقاش ازدواج کرد و از او ۳ پسر باقی ماند به نام صدرالدین علی، اصیل الدین حسن و فخرالدین احمد.

ص: ۱۷۶۲

خواجه آثار جاویدانی از خود به یادگار گذاشته از جمله: اخلاق ناصری در حکمت علمی و اخلاق، شرح اشارات در فلسفه، تحریر مجسطی در ریاضیات، زیج ایلخانی در نجوم، تجرید العقاید در فن کلام، تحریر اقلیدس در هندسه، اساس الاقتباس در منطق، اوصاف الاشراف در اخلاق، رساله آغاز و انجام در مبدأ و معاد، رساله جبر و اختیار و...

وفات این دانشمند بزرگ در روز دوشنبه هفدهم ذی الحجه سال ۶۷۲ هجری قمری در سن ۷۵ سالگی اتفاق افتاد و ایشان را بنا به وصیتش در کاظمین دفن کرده اند.

منابع

خواجه نصیرالدین طوسی - دعای دوازده امام

کلید واژه ها

کتاب دعای دوازده امام خواجه نصیرالدین طوسی دعای ائمه زندگینامه

انوار ملکوت

این مجموعه ارزشمند از تألیفات بزرگ آیت الله علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی است که به صورت مواعظ و منبرهایی در سال های ۱۳۹۰ هجری قمری و پس از آن در مسجد قائم طهران برای عموم مؤمنین و حضار ایراد کرده اند. البته اصل و معظم آنها در ماه مبارک رمضان ۱۳۹۰، پس از ادای نماز عصر ایراد گردید و پس از آن به مناسبت های مختلف، چه در شب های سه شنبه پس از جلسه قرائت قرآن و یا در روزهای جمعه قبل از صلاه ظهر تکمیل گردید. این مباحث شامل: نور ملکوت قرآن، نور ملکوت مسجد، نور ملکوت نماز، نور ملکوت روزه، نور ملکوت دعا می باشد که به صورت فشرده و دست نویس در مجموعه جنگ (مطالب متفرقه) ایشان ثبت و نوشته شده بود، تا اینکه پس از هجرت به مشهد مقدس، با مرور بر آن نوشته ها و اضافه نمودن مطالب بسیاری بر شرح و بازنگری 'مبحث اول آن: نور ملکوت قرآن' موفق گردیدند و آن را به صورت چهار مجلد نفیس به طالبان طریق معرفت و هدایت پویندگان مکتب توحید و اهل بیت (ع) تقدیم نمودند.

ص: ۱۷۶۳

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

ساختار بندی کتاب:

جلد اول: (نور ملکوت روزه، نماز، مسجد)؛ ۳۱۸ صفحه

سلسله مباحث انوار الملکوت (نور ملکوت روزه):

مجلس ۱: تفسیر آیه: «یا ایها الذین امنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون»

مجلس ۲: اهمیت روزه در حصول ملکه تقوی

مجلس ۳: خداوند با برداشتن وجوب روزه از مریض و مسافر او را در سعه و راحتی قرار داده است.

مجلس ۴: جهت نیل به علت غایی روزه، رعایت هفت امر ضروری است.

سلسله مباحث انوار الملکوت (نور ملکوت نماز):

مجلس ۱: نماز وسیله ای برای محو قلب و حقیقت خود در عظمت حضرت حق

مجلس ۲: تفسیر آیه: «اقم الصلوه لدلوک الشمس الی غسق الیل و قرءان الفجر...»

مجلس ۳: تفسیر آیه: «قد افلح المؤمنون * الذین هم فی صلاتهم خشعون»

مجلس ۴: تفسیر آیه: «و اقیمو الصلوه و لا تكونوا من المشرکین»

مجلس ۵: تفسیر آیه: «و اقم الصلوه طرفی النهار و زلفا من الیل...»

مجلس ۶: تفسیر آیه: «وما امروا الا لیعبدوا الله مخلصین له الدین...»

مجلس ۷: تفسیر آیه: «حفظوا علی الصلوت و الصلوه...»

مجلس ۸: تفسیر آیه: «و استعینوا بالصبر و الصلوه...»

سلسله مباحث انوار الملکوت (نور ملکوت مسجد):

مجلس ۱: تفسیر آیه: «قل أمر ربی بالقسط و اقیموا وجوهکم عند کل مسجد...»

مجلس ۲: تفسیر آیه: «انما یعمر مسجد الله من و ءامن بالله و...»

جلد دوم: (نور ملکوت قرآن، دعا)؛ ۴۷۷ صفحه

سلسله مباحث انوار الملكوت (نور ملكوت قرآن):

ص: ١٧٦٥

مجلس ۱: تفسیر آیه: «ان هذا القرءان يهدى للتى هى أقوم و...»

مجلس ۲: تفسیر آیه: «قل أى شى اكبر شهده قل الله...»

مجلس ۳: تفسیر آیه: «قد جاء كم من الله نور و كتب مبين»

مجلس ۴: تفسیر آیه: «و نزلنا عليك الكتب تبينا لكل شىء و...»

مجلس ۵: تفسیر آیه: «و نزل من القرآن ما هو شفاء و...»

مجلس ۶: تفسیر آیه: «و نزل من القرءان ما هو شفاء و...»

مجلس ۷: تفسیر و تأويل صراط مستقيم به اميرالمؤمنين (ع)

مجلس ۸: تفسیر آیه: «و انك لتلقى القرءان من لدن...»

مجلس ۹: تفسیر آیه: «افلا يتدبرون القرءان ام على قلوب...»

مجلس ۱۰: تفسیر آیه: «انا نحن نزلنا عليك القرءان تنزيلا»

سلسله مباحث انوار الملكوت (نور ملكوت دعا):

مجلس ۱: تفسیر آیه: «و اذا سألك عبادى عنى فإنى قريب اجيب دعوه الداع...»

مجلس ۲: علل عدم استجابت دعا

مجلس ۳: انسان بايد همیشه خدا را بخواند و در جميع امور به او متوسل شود

مجلس ۴: تفسیر آیه: «و قال ربكم و أدعونى أستجب لكم إن الذين...»

مجلس ۵: دعا برای بنده حال انقطاع بسوى خدا مى آورد

مجلس ۶: تفسیر آیه: «قل ما يعبوا بكم ربى لو لا دعاءكم فقد كذبتم...»

مجلس ۷: تفسیر آیه: «يأيتها الإنسن إنك كادح...»

مجلس ۸: تفسیر آیه: «قل أدعوا الله أو أدعوا الرحمن...»

مجلس ۹: تفسیر آیه: «أدعوا ربكم تضرعا و خفيه إنه و..» (۲۵ شرط دعا)

توضیح: کتاب انوار ملکوت و نور ملکوت قرآن از نظر محتوا یکسان به نظر می رسند، تنها به دلیل تفاوت ساختار بندیشان در دو فیش آورده شده اند.

ص: ۱۷۶۶

کتاب انوار ملکوت قرآن روزه دعا مسجد نماز زندگینامه علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی

رساله نکاحیه

اصل این رساله قسمتی از جلد اول 'نور ملکوت قرآن' می باشد که به تفسیر آیه: «یا ایها النبی إذا جاءک المؤمنات یتابعنک علی أن لا یشرکن بالله شیئا ولا یسرقن ولا یزنین ولا یقتلن أولادهن ولا یأتین بهتان یفتینه بین أیدیهن وأرجلهن ولا یعصینک فی معروف فبایعهن واستغفر لهن الله إن الله غفور رحیم؛ ای پیامبر، اگر زنان مؤمن نزد تو آمدند تا بیعت کنند، بدین شرط که، هیچ کس را با خدا شریک نکنند و دزدی نکنند و زنا نکنند و فرزندان خود رانکشند و فرزندى را که از آن شوهرشان نیست به دروغ به او نسبت ندهند و در کارهای نیک نافرمانی تو نکنند، با آنها بیعت کن و برایشان از خدا آمرزش بخواه، که خدا آمرزنده و مهربان است» (ممتحنه/ ۱۲) پرداخته و به جهت اهمیت مطالب، از آن کتاب استخراج و به طور مستقل به نام رساله نکاحیه منتشر گردید. و چون در حین طبع این رساله که از ارتحال فقید معظم، رهبر کبیر انقلاب اسلامی ۵ سال می گذشت و در این مدت با عنوان تنظیم خانواده و کنترل جمعیت فعالیت های چشمگیری به وقوع پیوست؛ حضرت آیت الله علامه اقدام به نوشتن تذییلاتی بر این رساله فرموده و با عطف جمله 'کاهش جمعیت، ضربه ای سهمگین بر پیکر مسلمین' نام رساله نکاحیه را تفسیر نموده اند. در این تذییلات که شامل سیزده مطلب می باشد مسئله کنترل جمعیت از دیدگاه قرآن و اسلام مورد تحلیل قرار گرفته و در آن از سیاست های مزدورانه استکبار در جهت کاهش قوت مسلمین پرده برداشته شده است.

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

۱. بخش نخست: در تفسیر آیه: «... ولا یقتلن اولادهن...»

مطلب اول: احاط نمودن آرای مخالفین، در مسئله کاهش جمعیت

مطلب دوم: یورش سهمگین استکبار جهانی بعد از ارتحال رهبر کبیر انقلاب

مطلب سوم: عدم رجوع به رأی فقها حتی به فتوای رهبر کبیر انقلاب

مطلب چهارم: مضرات عمل بستن لوله های زنان (توبکتومی)

مطلب پنجم: عدم رجوع به اعلام شیعه و مراجع زمان حاضر، در کاهش جمعیت

مطلب ششم: نظر حضرت آیت الله خامنه ای در امر کاهش جمعیت

مطلب هفتم: تأکید و ترغیب اسلام به کثرت اولاد و حامله شدن زنان

مطلب هشتم: قتل عام مسلمین و شیعیان غرض اصلی کمک های مجامع بین المللی

مطلب نهم: آمار تلفات زنان و مردان در خصوص بستن لوله

مطلب دهم: رد فلسفه مالتوس و مالتوس گرایی

مطلب یازدهم: آمار مساعدت های سازمان های بین المللی به ایران در امر کاهش جمعیت

مطلب دوازدهم: حرمت بستن لوله های مرد و زن و دیه آن

مطلب سیزدهم: ضدیت فلسفه اسلام و روح ایمان با کاهش جمعیت

منابع

سید محمد حسین حسینی طهرانی - رساله نکاحیه

کلید واژه ها

کتاب رساله نکاحیه ازدواج فرزندان نسل اسلام زندگینامه علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی

این کتاب شامل درسهای استدلالی و حلی در جهاد و قضاوت و حکومت زن است و مجموعه ای است تفسیری، روانی، فقهی، علمی و اجتماعی و حاوی بحثی از ولایت فقیه است.

نظر به اهمیت مباحث 'رساله بدیعه' که مزیف برخی اشکالات و توهمات در باب حقوق زنان می باشد، برای استفاده عموم به فارسی نیز ترجمه و مستقلاً چاپ گردیده است.

ص: ۱۷۶۹

علامه آیت الله حاج سید محمدحسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمدصادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدائی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سالهای نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد.

دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خوئی، سید محمد شاهرودی و آقابزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به مؤانست و مرآوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمؤمنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود.

سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همانجا رحلت فرمود.

سبب تألیف کتاب

همان طور که علامه طهرانی در سبب تألیف این کتاب بیان داشته اند: «چون دیدم که فرهنگ آمیخته به کفر مادی از شرقی و غربی بر شریعت اسلامی حمله ور شده و اختلافاتی را که در حقوق اسلامی میان زن و مرد به حسب اقتضای فطرت و غریزه خاص هر یک وجود دارد، مورد ایراد قرار داده اند و وجود این اختلافات را سبب سلب حقوق طبیعی زنان در جامعه دانسته و موجب بازداشتن آنان از نیل به کمالات انسانی خود و جای گرفتن در کنج خانه و ذلت و سرافکنندگی می شمارند و درمقابل مشاهده کردم که گروهی در پاسخ این اعتراضات اظهار می دارند که: ممنوعیت ها و محرومیت هایی که در حقوق زن نسبت به مرد در نظام اسلام وجود دارد امری الهی است و در آن رعایت مصلحت عمومی منظور گردیده است و برای تشکیل و بقای جامعه ایده آل و مدینه فاضله، وجود یک سلسله محرومیت ها ضروری است و گروهی دیگر، اصلاً منکر اختلاف (در حقوق) شده، و هر دو جنس (زن و مرد) را در جمیع حقوق فردی و اجتماعی حتی در مواردی چون جهاد و قضاوت و حکومت مساوی دانسته اند. این بود که بر آن شدم که در اطراف این مسئله اسلامی به طور خلاصه آنچه را که از کتاب خدا و سنت پیامبر (ص) و معصومین (ع) وارد شده، به رشته تحریر در آورم، و آن را با براهین عقلی و فطری مؤید سازم و حقیقت مسئله و نقاط ضعف هر دو جواب فوق را روشن سازم.»

ص: ۱۷۷۱

مباحث این کتاب به دو مرحله زیر تقسیم گردیده است:

۱. مرحله اول: بحث کلی در فلسفه حقوق زن و مرد به طور عام؛ (شامل ۵ جهت): جهت اول: نظام عالم با تمام کثرات آن نظامی است واحد، پیوسته و بر اساس حق، جهت دوم: نظام عالم، نظامی است جهت دار و هدایت شده؛ جهت سوم: در نظام عالم از حق هیچ موجودی فروگذار نمی شود؛ جهت چهارم: اختلاف قوای ظاهری و باطنی زن و مرد؛ جهت پنجم: تفکیک اعتبار های طبیعی، اجتماعی و سلوکی در زن و مرد.

۲. مرحله دوم: ادله شرعی فقهی پیرامون موقعیت زن در زمینه جهاد و قضاوت و حکومت (شامل چهار فصل): فصل اول: بحث در آیه: «الرجال قوامون علی النساء بما فضل الله بعضهم علی بعض؛ مردان سرپرست زنانند به دلیل آنکه خدا برخی از ایشان را بر برخی برتری داده.» (نسا/ ۳۴) فصل دوم، بحث در آیه: «و لهن مثل الذی علیهن بالمعروف و للرجال علیهن درجه و الله عزیز حکیم؛ مانند همان [وظایفی] که بر عهده زنان است به طور شایسته به نفع آنان [بر عهده مردان] است و مردان بر آنان درجه برتری دارند و خداوند توانا و حکیم است.» (بقره/ ۲۲۸) فصل سوم: نظر فقها در عدم جواز تصدی مناصب حکومت و قضاوت برای زن؛ فصل چهارم: روایات در عدم تصدی زن، قضاوت و حکومت و افتاء را در عدم جواز ورود زنان به مجلس شورا.

منابع

سید محمدحسین حسینی طهرانی - ترجمه رساله بدیعه در تفسیر آیه «الرجال قوامون علی النساء بما فضل الله بعضهم علی بعض»

ص: ۱۷۷۲

کتاب فقهی کتاب ترجمه رساله بدیعه علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی زندگینامه حقوق زن

نگرشی بر مقاله بسط و قبض تئوریک شریعت عبدالکریم سروش

این کتاب که در اصل قسمت معظم جلد دوم 'نور ملکوت قرآن' می باشد به جهت اهمیت موضوع و بنا به پیشنهاد بعضی از علما و برای سهولت دسترسی استادان و دانشجویان و دانش پژوهان، به طور جداگانه و بدون هیچ گونه تصرفی، طبع و به جویندگان راه حقیقت و سبل سلام اهدا گردیده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحركات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

ساختار بندی کتاب:

اشکال اول: اصالت و ابدیت دین الهی و محدودیت فهم بشری

اشکال دوم: عظمت و تقدم علوم اسلامی بر علوم امروزی

اشکال سوم: اساس حوزه های علمیه بر قرآن و عرفان است

اشکال چهارم: اعراض روشنفکران از مبانی اسلامی، در اثر فرهنگ خارجی

اشکال پنجم: مجاز و استعاره قرآن، عین صدق و بلاغت است

اشکال ششم: تعدی از ظهورات قرآن، اسقاط حجیت قرآن است

اشکال هفتم: برهان علامه طباطبایی در استناد علل طبیعی به علل مجرد

اشکال هشتم: منطوق قرآن حجیت عقل و یقین است نه فرضیه های وهمی

اشکال نهم: فطرت راه تکوینی کمال و احکام فطری رساننده به کمالند

اشکال دهم: نظریه تبدیل انواع صرف فرضیه بوده و دلیل قطعی ندارد

خاتمه: سر منع معاندین در هر زمان از تعمق در قرآن

منابع

سید محمد حسین حسینی طهرانی - نگرشی بر مقاله بسط و قبض تئوریک شریعت

کلید واژه ها

کتاب نگرشی بر مقاله بسط و قبض تئوریک شریعت عبدالکریم سروش اسلام قرآن علم کلام علامه سید محمد حسین حسینی طهرانی

وظیفه فرد مسلمانان در احیای حکومت اسلام

مجموعه مطالب این کتاب که بر اساس حقایق تاریخی است به صورت شش درس، از منشآت حضرت علامه برای فضلا از طلاب مشهد مقدس بوده و توسط یکی از فضلا تنظیم و گردآوری شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهرانی، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

درس اول: لزوم تشکیل حکومت اسلام و تهیه مقدمات آن

درس دوم: روابط اکید مؤلف با آیت الله خمینی در لزوم تشکیل دولت اسلام

درس سوم: زندانی کردن آیت الله خمینی و فعالیت شدید مؤلف در استخلاص ایشان از اعدام

درس چهارم: امضای کاپیتولاسیون در مجلسین برای مصونیت مشاورین نظامی آمریکا و سخنرانی شدید آیت الله خمینی

درس پنجم: نامه مؤلف به آیت الله خمینی درباره پیش نویس قانون اساسی و تدوین رساله بدیعه در وزان زن در اجتماع و وجوب بیعت با حاکم شرع و نفوذ احکام وی در مجتمع

درس ششم: عدم جواز تقلید بر مجتهد و لزوم اجرای حکم شرع مطاع در مقام زمینه های اجتماع عالم اسلام

- صورت نامه حضرت علامه آیت الله سید محمد حسین حسینی طهرانی به حضرت رهبر کبیر انقلاب و بنیان گزارنده جمهوری اسلامی ایران درباره پیش نویس قانون اساسی

- صورت کیفیت تشکیل هجده کمیته مختلف الاثر در انجمن اسلامی مسجد قائم تهران در بدو انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت اسلام.

منابع

سید محمد حسین حسینی طهرانی - وظیفه فرد مسلمانان در احیای حکومت اسلام

کلید واژه ها

کتاب وظیفه فرد مسلمانان در احیای حکومت اسلام حکومت اسلامی انقلاب اسلامی ایران زندگینامه علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی

نور ملکوت قرآن

این کتاب که از آثار ارزشمند علامه طهرانی است شامل بحث هایی پیرامون هدایت قرآن کریم به بهترین آئین ها و سبیل سلام، جاودانگی و عظمت و اصالت قرآن، عملی بودن یکایک احکام قرآن در هر عصر، رد نظریه تحدید نسل، نقد و بررسی برخی از کج فهمی ها از قرآن مجید، توحیدی بودن منطق قرآن، بیان برخی از احکام قرآن، تأثیر قرآن در تربیت انسان کامل و در تمدن عظیم اسلامی، کیفیت تدوین و کتابت و طبع قرآن کریم.

این کتاب خلاصه و نتیجه مطالبی است که علامه طهرانی در ماه مبارک رمضان سال ۱۳۹۰ هجری قمری در مسجد قائم تهران، پس از فرضیه عصر برای جمعی از اخلا روحانی و اخوان ایمانی بیان نموده اند و چون درباره پنج مطلب سخن به میان رفته است: اهمیت قرآن کریم، اهمیت نماز و روزه و آداب مسجد و اهمیت دعا و شرایط آن، لذا به نام کتاب انوار الملکوت، در نور ملکوت قرآن و نور ملکوت مسجد و نور ملکوت نماز و نور ملکوت روزه و نور ملکوت دعا نام گذاری شد. طریق بحث، تفسیر آیات قرآن مجید و روایات وارده از ائمه معصومین (ص) در این مسائل است؛ که با شرح مختصری انجام می پذیرد.

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسینی طهرانی، عالم، فقیه، عارف بزرگ قرن معاصر (پانزدهم هجری قمری) فرزند آیت الله حاج سید محمد صادق طهرانی، که در ۲۴ محرم سال ۱۳۴۵ ه ق، در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی را تحت تربیت پدر بزرگوارش بود و تحصیلات ابتدایی مدرسه و بعد دوره آموزش متوسطه را در رشته مکانیک و ماشین سازی به اتمام رساند. سپس به دلیل علاقه به دروس دین، علوم 'حوزوی' را انتخاب و در سن ۱۹ سالگی (بعد از پوشیدن لباس روحانیت) به شهر قم عزیمت کرد. در همان سال های نخست، جزو اولین شاگردان مرحوم علامه طباطبائی (صاحب تفسیر گرانقدر 'المیزان') شد و در درس تفسیر و حکمت و عرفان عملی از خواص یاران ایشان گردید. مدت ۷ سال در سطوح مختلف علمی از اساتید بزرگ بهره ها برد و آنگاه برای تکمیل علوم خود، در سن ۲۶ سالگی به عراق رفت و در شهر نجف اشرف ساکن شد. دروس فقه و اصول و حدیث و رجال را در محضر علمای اعلام چون آیت الله حاج شیخ حسین حلی، سید ابوالقاسم خویی، سید محمد شاهرودی و آقا بزرگ تهران، کسب فیض کرد. در همین ایام، بنا به نظر و توصیه علامه طباطبائی، در مسائل سلوکی و عرفانی، به موانست و مراوده آیت الله حاج شیخ عباس قوچانی وصی مرحوم قاضی و آیت الله حاج سید جمال الدین گلپایگانی پرداخت و در ادامه راه، با آیت الله حاج شیخ محمدجواد انصاری همدانی، آشنا شده و نهایتاً به حضور عارف بزرگ مرحوم حاج سیدهاشم موسی حداد رسید. در تثبیت پایه های عرفان عملی خود، مجاهده ها و زحمات زیادی کشید و از فیوضات امیرالمومنین علی (ع) و عنایات حضرت سیدالشهداء (ع)، دائماً بهره مند بود. سال ۱۳۷۷ ه ق، در سن ۳۳ سالگی، بعد از اتمام تحصیلات عالی و رسیدن به فضائل ظاهری و کمالات باطنی، به خاطر ادای تکلیف و ترویج و گسترش علم و دین، به تهران برگشت. بعد از رحلت آیت الله بروجردی و تحرکات طاغوتی حکومت پهلوی، رهبر فقید انقلاب (آیت الله خمینی) را همراهی و فعالیتی مؤثر داشت. علامه بزرگوار پس از ۲۳ سال تلاش و سکونت در تهران، سال ۱۴۰۰ ه ق، به شهر مشهد هجرت و پانزده سال آخر عمر خود را آنجا گذراند. وی در سال ۱۴۱۶ ه ق، در ماه صفر، در همان جا رحلت فرمود.

ص: ۱۷۷۶

۱. بحث اول: قرآن، راهنما به بهترین آئین هاست؛

۲. بحث دوم: قرآن هادی سبل سلام و گرایش از ظلمت به نور و ورود در صراط مستقیم است؛

۳. بحث سوم: احکام قرآن، منطبق بر حق، و جاودانی است؛ و تفسیر آیه: «و إنك لتلقى القرآن من لدن حكيم عليم؛ و حقا و حقیقتا بر تو آیات قرآن، از جانب خداوند حکیم و علیم، القاء می شود» (نمل / ۶)

بعضی از عناوین این کتاب عبارتند از: قرآن کتاب هدایت و هشدار است. حکم قصاص در قرآن حکم حیاتی است - معنای شفاعت قرآن در دنیا و ظهور آن در آخرت - مقام امام و ولایت تحقق وجود خارجی قرآن است - در معنای اینکه قرآن چگونه نور است؟ - رابطه قرآن با انسان کامل و انسان کامل با قرآن - متعدیان و متجاوزان، قرآن را به دلخواه خود می خواهند - حرمت قتل نفس در اسلام، از جمله حرمت سقط جنین - انتحار و خودکشی قتل نفس است و در اسلام حرام است - دیه مرد و زن و مقدار دیه جنین بر حسب مراتب حمل - سلامت زن در آن است که یا حامله باشد یا بچه شیر دهد - بستن لوله های رحم زنان حرام است گرچه خود و شوهرانشان اجازه دهند - طلاق، راه علاج در صورت عدم توافق رأی حکمین است - همه آیات قرآن به سوی سبل سلام دعوت می نماید - گفتار علامه طباطبایی در تفسیر صراط مستقیم - مواعظ سید الشهدا (ع) و انکار کوفیان - در معنای قرآن و فرقان - معجزات انبیا ناشی از جمعیت نفوس آنهاست - آیات قرآن متکی بر علم است - ذکر داستانه ا و قصص قرآن برای چه فایده ای است؟ - امام وجود عینی و خارجی قرآن است و...

جلد دوم: ۵۴۴ صفحه؛ وضعیت نشر: (مشهد، انتشارات علامه طباطبایی، ۱۴۱۳ق):

مطالب این مجلد مربوط به نقش و موقعیت قرآن به عنوان یک کتاب آسمانی است، که به طور کلی بحث درباره اصول مسلمة الهیه می کند. و به همین جهت به نقد و بررسی برخی از کج فهمی ها از آیات کریمه قرآن مجید می پردازد.

۴. بحث چهارم: قرآن، روشن کننده همه چیز است و قابل نسخ نیست.

جلد سوم: ۴۲۲ صفحه؛ وضعیت نشر: (مشهد، انتشارات نور ملکوت قرآن، ۱۴۲۱ ق)

۵. بحث پنجم: منطق قرآن، توحید خالص در جمیع شئون است؛

۶. بحث ششم: سیر قرآن در آیات انفسی؛

۷. بحث هفتم: ثمره قرآن، تربیت انسان کامل است.

اهم مباحث این مجلد:

۱. خطبه هایی از امیر المومنین (ع) درباره عظمت قرآن

۲. فلسفه جهاد در اسلام، ایثار و انفاق توحید به فاقدین آن است.

۳. جریان برده داری در تاریخ و نظریه اسلام درباره بردگی

۴. دخالت های ناروای انگلیس در سرنوشت ملت ایران

۵. رهبر و مرشد الی الله باید عارف به قرآن باشد.

۶. عدم پذیرش آیات قرآن از علایم کفر است.

۷. لزوم بازگشت به قرآن و احکام آن

۸. آداب و آثار تلاوت قرآن و لزوم تدبر در آن و...

جلد چهارم: ۵۱۵ صفحه؛ وضعیت نشر: (مشهد، انتشارات علامه طباطبایی، ۱۴۱۰ق)

۸. بحث هشتم: سیر آفاقی قرآن و عظمت اخلاق آن

۹. بحث نهم: عربیت و اعجاز قرآن

۱۰. بحث دهم: عظمت و اصالت قرآن کریم

۱۱. بحث یازدهم: قاطعیت و وسعیت قرآن عظیم

ص: ۱۷۷۸

سید محمد حسین حسینی طهرانی - نور ملکوت قرآن

کلید واژه ها

کتاب نور ملکوت قرآن شناخت معجزه قرآن اسلام زندگینامه علامه سید محمدحسین حسینی طهرانی

پنج رساله

این کتاب شامل ۵ رساله از ابن سینا به شرح زیر است: ۱. رساله فی اللغه ابی علی سینا ۲. تفسیر سوره توحید ۳. تفسیر سوره فلق ۴. تفسیر سوره ناس ۵. رساله بعض الافاضل.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۱۷۷۹

* رساله فی اللغه ابی علی سینا: این رساله به زبان عربی است که منتخبی از کتاب 'لسان العرب' ابن سینا می باشد و شامل یک مقدمه، متن، متن عکس نسخه ها، فهرست اسامی و اصطلاحات است. در این رساله ابن سینا کتابی در لغت تألیف کرده که مشتمل بر چند جزء و هر جزء مشتمل بر چند فن است و کتابی است نادر. در این تألیف ابن سینا از شیوه اهل لغت تجاوز نموده و مانند ایشان الفاظ را حصر نکرده بلکه بر روشن ساختن مقتضای لغات و فرق میان مقتضای معانی آنها نیز پرداخته است. بعضی از عناوین این رساله به شرح زیر است: فصل 'صبا من دین الی دین' - فصل 'الجن هم خلق ا... مستورون' - کتب الانبیاء و النبیین - القضا و القدر - فصل فی امرالصحابه - فی بیان المهاجرین و الانصار - العباده و الزهد - اجزاء الصلوه - المذاهب.

* تفاسیر: سه رساله فارسی در تفسیر سوره های توحید و فلق و ناس که ترجمه رسالات عربی ابن سینا در تفسیر این سه سوره است. مترجم این تفاسیر فخرالدین بن احمد رودباری است. ترجمه این تفاسیر عموماً به نثر روان و روشن صورت گرفته است اما اصل عربی از ترجمه فارسی بسیار موجزتر است. مترجم برای روشن ساختن مطلب عموماً در ترجمه به تفصیل پرداخته و گاه نیز بایراد بیت یا ابیاتی توسل جسته است. برخی از عناوین به شرح زیر است:

تفسیر سوره توحید - تفسیر سوره فلق - تفسیر سوره ناس

□ رساله بعض الافاضل الی علماء مدینه السلام فی مقولات الشیخ الرئیس: این رساله به عربی است که به احتمال قوی از آثار ابن سینا است و رساله ای است فلسفی. صاحب رساله نام خویش را در رساله نمی آورد و از خود به عنوان مردی دوستدار فلسفه و اهل بخارا نام می برد که گزارش به همدان می افتد و در این شهر به دانشمندی بر می خورد که اهل حکمت و فلسفه است، اما عقایدی غریب دارد و مدعی است که این عقاید را از بغدادیان آموخته است. صاحب رساله نامه ای به فیلسوفان بغداد می فرستد و بحث و اختلاف خود را با دانشمند همدانی برای اظهار رأی ایشان عرضه می دارد. شامل: مقدمه، متن، متن عکسی نسخه اصل.

کتاب پنج رساله ابن سینا تفسیر قرآن فلسفه زندگینامه

رسائل ابن سینا

شیخ ابوعلی سینا غالب مصنفات خود را یا در حبس و حال اختفا نوشته و یا در موقع مسافرت به اطراف، این مسئله می رساند قوت نفس و شدت حافظه او را. اگر کسی رساله الطیر و رساله حی بن یقظان و رساله قضا و قدر را مطالعه نماید می فهمد که به چه اندازه شیخ مهارت در علم ادب و لغت داشته، حسن انشاء و خوبی اعتقادش از نوشته ای که به شیخ ابوسعید ابوالخیر مرقوم داشته معلوم می شود. قریحه شعر و شاعریش هم از اشعار فارسی و عربی مخصوصا قصیده عینیه به خوبی فهمیده می شود و اما در این کتاب تنها به آوردن رساله عرشیه و رساله فیض الهی و رساله در سر قدر و اسرار الصلوه و تفسیر سوره توحید و معوذتین و کیفیت استجاب دعا و رساله تحفه و رساله ترغیب به دعا بسنده کرده اند.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطلق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ساختار بندی کتاب:

- رساله عرشیه- توحید- نفی علت از واجب- صفات حق تعالی- صفت حیوات- صفت مرید- صفت قدرت- سمیع و بصیر- صفت تکلم- صدور افعال از حق تعالی- قضا و قدر- رساله در سر قدر

- رساله فیض الهی- الهامات و مقامات- انواع سحر- نیرنجات و طلسمات

- رساله عشق- در بیان سریان قوه عشق در تمام موجودات- در بیان وجود عشق در بسایط غیرحیه- در بیان وجود عشق در نفوس و ضرر نباتات- در بیان عشق و نفوس حیوانی- در بیان عشق ظرفا و صاحبان ذوق سلیم به طور حسنه- در بیان عشق نفوس الهیه

- اسرار الصلوه

- تفسیر سوره توحید

- کیفیت استجاب دعا- در بیان ماهیت نماز- تقسیم نماز به ظاهر و باطن- در بیان آنکه هر یک از این دو قسم نماز بر چه کسانی واجب است

- تفسیر سوره فلق

- تفسیر سوره ناس- سؤال شیخ ابوسعید و جواب شیخ ابوعلی- رساله تحفه و رساله ترغیب به دعا- معنی سعادت در نظر شیخ رئیس- دلایل بر تجرد و جوهریت نفس ناطقه- در بیان اینکه نفس قبول فساد نمی کند- در بیان استمداد نفس است از فیض الهی- اجرام علوی صاحب نفس ناطقه اند- حالات نفس ناطقه پس از مفارقت از بدن.

منابع

ابن سینا- رسائل ابن سینا

کلید واژه ها

کتاب رسائل ابن سینا ابن سینا توحید دعا تفسیر قرآن نفس زندگینامه

رساله فی ماهیه الصلاه

از آنجا که مبحث نماز محوری ترین مباحث فقه است، جایگاه ویژه ای در درس های حوزه های اسلامی در سراسر سرزمین هایی که پیام رسول گرامی اسلام به آنجا رسیده، دارد. فیلسوفان و عارفان نیز، شطری در این باره به یادگار گذاشته اند و نوعا با عنوان اسرار الصلوه و آداب آن، یافته های درونی خود را با خامه اندیشه در صفحاتی از اوراق و یا در دل عاشقان و عارفان

به یادگار نهاده اند. یکی از این رساله ها رساله اسرار الصلاه یا الکشف عن ماهیه الصلاه حجه الحق پور سینا این فرزند پر افتخار ایران زمین است.

ص: ۱۷۸۲

عده ای درباره انتساب این رساله به شیخ، شک و تردید روا داشته اند و با این تردید، عده ای را نیز به تردید افکنده اند اما آقا بزرگ تهرانی در دو جای الذریعه از این رساله یاد می کند و حاجی خلیفه در کشف الظنون از آن با عنوان رساله فی اسرار الصلاه نام برده است و همچنین مولف ریحانه الادب این رساله را از جمله آثار ابن سینا شمرده است.

نماز لطیف ترین حقیقتی است که از شرایط، مقدمات و اجزای خاصی برخوردار است و اگر کسی تمنای دریافت پاداش و نتیجه عالی آن را داشته باشد، رعایت جمیع آداب و لوازم آن ضروری است. زمان ویژه و مکان های خاص و ادب حضور و اسرار سلوک و توجه قلب و سایر مقدمات لازم بر حسب دستورات متین شریعت اسلام باید مورد توجه قرار گیرد. ابن سینا در پی تبیین این موضوع رساله اسرار الصلاه را تحریر و پس از مقدمه که در آن به تسبیح و تقدیس خداوند پرداخته رساله را در سه موضوع، تدوین و هر موضوع را در یک فصل بیان کرده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ ه ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

ص: ۱۷۸۳

۱. فصل اول: (ماهیت نماز) مولف در این فصل به ساختار آفرینش هستی به لحاظ تقدم و تأخر پرداخته و آنگاه جایگاه انسان را در بین مخلوقات تعیین نموده و...

۲. فصل دوم: در تقسیم نماز به ظاهر و باطن: قسم اول: ظاهر نماز؛ قسم دوم: حقیقت (باطن) نماز

۳. فصل سوم: در بیان آنکه هر یک از این دو قسم نماز بر کدامین صنف واجب است. مولف مطالب این فصل را به کسانی اختصاص داده که نماز ظاهری و باطنی وظیفه آنهاست و وجوب هر یک را بر افراد خاصی معین کرده است.

متن رساله در عین ایجاز، بسیار دشوار و پیچیده است و به زبان عربی می باشد که تا کنون دو ترجمه از این رساله ارائه شده است. ۱. ترجمه آقای ضیاءالدین دری ۲. ترجمه آقای حسن محمد وحی

و کتابی با عنوان فراسوی نیایش با ترجمه آقای محمد ملکی (جلال الدین) نیز در دسترس قرار گرفته که در آن به راز و رمزهای ابن سینا در این رساله پرداخته است.

منابع

ابن سینا- رساله فی ماهیه الصلاه

کلید واژه ها

کتاب رساله فی ماهیه الصلاه ابن سینا نماز انسان ایمان باطن زندگینامه

دو رساله از ابن سینا

۱. رساله در دفع اندوه و نگرانی از مرگ (رساله فی دفع الغم من الموت)

۲. حقیقت نماز و فایده آن (رساله فی ماهیه الصلوه)

این دو رساله به زبان عربی نگاشته شده است که به زبان فارسی نیز ترجمه شده است که یکی از مترجمان این دو رساله بانو توران انصاری است که بعد از مطالعه و ترجمه این دو رساله آنها را در کتابی به چاپ رسانیده است که علامه محمدتقی جعفری از این بانو در ابتدای کتاب در چند سطر تشکر کرده است.

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ هـ ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ هـ ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

در باب رساله اول:

در این رساله ابن سینا صحبت از مرگ و سختی و ترس مردم از مرگ می کند و ایشان علت ترس از مرگ برای انسان را از چند جهت عرض می کند و اقسام مرگ و زندگانی را که هر کدام بر دو قسم است را بیان می دارد و مقصود خود را از هر کدام بیان می کند.

ابن سینا در ابتدای رساله این اصل را گوشزد می کند که عمومیت ترس و ناملایمات همیشه از شدت آن می گاهد ولی در پدیده مرگ با اینکه کلی بوده و احدی از این حادثه نمی تواند کناره گیری نماید با این حال ترس برای همه سخت و حشتناک جلوه می کند.

اقسام مرگ و زندگی:

۱. مرگ ارادی ۲. مرگ طبیعی

۱. زندگی ارادی ۲. زندگی طبیعی

در باب رساله دوم:

ابن سینا در این رساله درباره لزوم اعداد معین نماز برای افراد و بهره برداری دل ها و ارواح از حقایق روحانی آن و... صحبت می کند و این رساله را به سه قسم تقسیم کرده به شرح زیر:

فصل اول: ماهیت نماز فصل دوم: (نماز ظاهری و باطنی) فصل سوم: توضیح درباره آن کسانی که از هر دو جنبه ظاهری و باطنی نماز می توانند استفاده کنند و آن کسانی که تنها از یک جهت آن نصیبی بر می دارند و در همین فصل روشن می گردد که کیست آن نمازگزار که با خدای خود مناجات می کند.

در این رساله ابن سینا از برترین و شریف ترین موجودات عالم که انسان است صحبت می کند و از خلقت و آفرینش می گوید و... سپس وجود انسانی را متذکر دو جنبه می شود: ۱. جنبه ای از عالم پایین ۲. جنبه ای از عالم بالا

ص: ۱۷۸۶

و نماز را بر دو قسمت بیان می دارد: ۱. ریاضی بدنی ۲. حقیقی روحانی

و چون می دید مردم به ظواهر نماز سستی می ورزند و در باطن آن تأمل نمی کنند لذا شرح و توضیح را لازم دید تا انسان خردمند در این فصل تأمل نماید.

ابن سینا در انتهای این رساله خود متذکر می شود که: 'من عرضه داشتن این رساله را به آن کسانی که هوی و هوس گمراهشان کرده و طبیعت حیوانی بر قلبشان پیروز گشته است تحریم می کنم.' و همچنین بیان می دارد که: 'این رساله را با کمک خداوند و سپاس و نعمت فراوان او در مدتی کمتر از نیم ساعت نوشته با اینکه موانع زیادی وجود داشت و از کسی که فیض عقل و نور عدالت بر او تابیده است پوزش می طلبم که راز مرا فاش نکنند اگر چه از شر من در امانند، زیرا تمامی امور با آفریننده جهان است و آفریننده جهان از من آگاه است' و پس از او 'کسی غیر از خودم با راز من آشنایی ندارد.'

منابع

ابن سینا- دو رساله از ابن سینا- ترجمه توران انصاری

کلید واژه ها

کتاب دو رساله از ابن سینا ابن سینا غم مرگ حقیقت نماز زندگینامه

رساله الطیر

این رساله که از مصنفات شیخ بوعلی سینا است به زبان عربی نگارش یافته. ابوعلی سینا رسائل و کتب متعددی در انفع معارف انسانی، اعنی معرفت النفس دارد که 'رساله الطیر' جزئی از این رسائل اوست که بر سیل رمز و تمثیل تحریر نموده است که به اتفاق حی بن یقظان و سلامان و ابسال دوره ای از سیر و سلوک عقلانی و معنوی را بیان می کند. این رساله نیز در شمار آثاری است که به حکمت شرقی او مربوط می شود. ابن سینا آن را هنگام اوقات حبس در قلعه فردجان نگاشته است. در ابتدای این رساله مقدمه ای آمده است شامل پند و اندرز به برادران و شرایط سلوک سالکان.

ص: ۱۷۸۷

در این مقدمه راوی ماجرا، از دوستان مخلص می خواهد که گوش فرا دهند تا وی طرفی از اندوه خویش باز گوید. آنگاه او ضمن خرده گیری و نکوهش از دوستی های روزگار خود که به رفتار بازرگانان با یکدیگر می ماند تنها برادری دوستانی را خالص و معتبر می داند که پیوندشان از قرابت الهی و مجاورت علوی مایه می گیرد. بعد از این مقدمه راوی، دوستان خود را نصیحت می کند و در این وصیت، نمونه ای از زیباترین و شاعرانه ترین سخن پارسی بیان شده است. راوی برادران حقیقت را به صیانت نفس و ریاضت تن سفارش می کند و دشواری کار آدمی را یاد آور می شود. بعد از این قسمت رساله الطیر مؤخره ای دارد که ابن سینا به خواهش برخی دوستان نگاشته و در آن صفات حضرت ملک و شکوه زیبایی او را وصف کرده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تاکنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ ه ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: کتاب هایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم. ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب 'قانون در طب' خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان رو به رو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سما الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پر بار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دارفانی را وادع کرد. (برای آگاهی از زندگی کامل او به منابع مربوطه مراجعه شود).

در ابتدای این مجلد نسخه خطی رساله الطیر آورده شده است سپس متن آن و بعد ترجمه رساله و سپس شرح آن توسط عمر بن سهلان ساوی و سپس شرح رساله توسط شخصی گمنام آورده شده است.

منابع

ابن سینا- رساله الطیر

کلید واژه ها

کتاب رساله الطیر ابن سینا معرفت نفس سیر و سلوک عقل زندگینامه

جواهر العقول

این کتاب مناظره ای است در باب عقاید بین دانشمند و صوفی از زبان گربه و موش و به صورت داستانی انتقادی به زبان فارسی و به مولی محمد باقر مجلسی نسبت داده شده است. لکن برخی آن را به شیخ بهایی و میرداماد نیز نسبت داده اند. مرحوم آقابزرگ تهرانی در الذریعه مؤلف آن را به طور محتمل جمال الدین محمد بن حاجی فراهانی از علمای عصر شاه سلیمان صفوی معرفی نموده است.

در این کتاب علامه حکایتی را به زبان موش و گربه بیان می کند و می گوید: «عزیزان چون جهال و عوام مبتدی اند پس لازم بود به نام موش و گربه بیان کنم تا خواننده را دیده روشن و باطن به نور حقیقت منور گردد.»

معرفی اجمالی نویسنده:

علامه ملامحمد باقر مجلسی در دارالسلطنه اصفهان متولد شد. تولد ایشان در خانواده علم و فضیلت و در عصر مرجعیت میرداماد فقیه و فیلسوف نامی اتفاق افتاد. علامه مجلسی در اواسط نیمه دوم سده یازدهم هجری و ده سال اول سده دوازدهم مشهورترین دانشمند فقیه و محدث نامی شیعه امامی، و شیخ الاسلام اصفهان و سرآمد علمای آن شهر عالم پرور بوده است. علامه سومین پسر ملامحمد تقی مجلسی است که او نیز از مفاخر علمای شیعه است و در اواخر حکومت صفویه با پشت کار فوق العاده و حوصله پر توانش توفیق یافت از راه تألیف و تصنیف کتابها و تدریس علوم و فنون اسلامی و تعلیم و تربیت شاگردان بسیار و اداره امور دینی شیعیان عصر خویش، آن چنان خدمت مثبت و سازنده ای به مردم مسلمان و شیعه ایران کند که هیچ مرجع روحانی دیگری چنین توفیقی نیافته است.

بیشتر تحصیلات او در علوم دینی در خدمت پدر بزرگوارش بود و از دیگر استادان او می توان به ملامحمد صالح مازندرانی که شوهر خواهرش بود، ملا حسنعلی شوشتری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن شیخ جابر عاملی، ملامحسن فیض کاشانی، سید میرزای جزائری و... اشاره کرد و از شاگردان علامه مجلسی می توان به سید نعمت الله جزائری، میر محمد صالح خاتون آبادی، حاج محمد اردبیل، میر محمدحسین خاتون آبادی، ملامحمد مجلسی (پسر عموی علامه) و... اشاره کرد. علامه مجلسی دو همسر داشته است که از همسر اول صاحب یک پسر و دو دختر شد و از همسر دوم خود صاحب یک پسر و یک دختر شد. گفته شده که علامه همسر سومی هم داشته که از آن صاحب دو پسر و دو دختر شد. علامه در شب بیست و هفتم ماه مبارک رمضان سال ۱۱۱۰ ه.ق در اصفهان شهر خود به جهان باقی شتافت. ایشان را در کنار مسجد جامع، پایگاهش و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش ملا محمد تقی مجلسی مدفون کردند. آرامگاه او در کنار مسجد جامع اصفهان واقع است.

منابع

محمد باقر مجلسی - جواهر العقول (پند اهل دانش و هوش به زبان گربه و موش)

کلید واژه ها

کتاب جواهر العقول علامه محمدباقر مجلسی مناظره دانشمندان صوفیان

کتاب ترجمه رساله اقسام نفوس

از جمله کتب و رسائل گرانمایه و ارزشمندی که شیخ الرئیس ابوعلی سینا در باب نفس تألیف نموده رساله حاضر است که شیخ ظاهرا آن را به فرمان علاء الدوله دیلمی از روی کتاب «المعاد» به فارسی ترجمه کرده است. نام این رساله در نسخه های خطی و عکسی با عباراتی چون: «رساله فی ماهیه النفس و سعادتها و شقاوتها فی النشاه الاخری»، «در نفوس»، «رساله در معرفت و فلسفه مزایای نفس»، «رساله الفصول» و یا «النفس الناطقه الانسانیه» آمده است. و در نسخه ای که اساس متن و تصحیح دکتر عمید قرار گرفته «ماهیت نفس» ذکر شده است.

ص: ۱۷۹۰

گویا هدف و منظور واقعی ابن سینا در نگارش آثار و تالیفات متعدد راجع به نفس همان اثبات وجود نفس و بقاء آن و رد دلایل و عقاید طرفداران افراطی فلسفه مادی بوده است و شاید علت اصلی این توجه این باشد که در عصر شیخ یا کمی پیش از آن، عده ای از دانشمندان اسلامی از قبیل اشعری و باقلانی که از طرفداران جوهر فرد بودند منکر وجود نفس یا روح شده و به حدی راه مبالغه و افراط را پیمودند که فیلسوف اسلامی به ناچار از لحاظ معتقدات دینی و افکار فلسفی کوشید تا با دلایل و براهین متقن و محکم از راه تلفیق قواعد و اصول دینی با زبانی فلسفی، حقیقت وجود روح را ثابت کند.

این رساله که به رساله شانزده فصل و رساله نفس و رساله ماهیت نفس مشهور است، ترجمه ای است از کتاب المعاد شیخ که در غالب نسخ موجود، متن فارسی آن نیز به این سینا نسبت داده شده است، رساله ای است در بیان سعادت و شقاوت نفس در نشأ آخرت که به فرمان علاءالدوله از عربی به فارسی ترجمه نموده، اما بعضی این ترجمه را از ابوعلی سینا نمی دانند چرا که آن را ترجمه ای نارسا خواندند. این کتاب در سال ۱۳۱۵ به طبع رسیده است.

در این رساله ابوعلی سینا از اقسام نفوس می گوید که چهار تاست: ملکی - حیوانی - نباتی - طبیعی.

معرفی اجمالی نویسنده:

ابوعلی حسین، فرزند عبدالله بن سینا و معروف به ابن سینا، لقبش شرف الملک و شیخ الرئیس، فیلسوف، طبیب، شاعر، ریاضی دان و منجم ایرانی و مشهورترین دانشمند اسلامی و از بزرگترین دانشمندانی که تا کنون در عالم بوده اند. او در سال ۳۷۰ هـ ق، در شهری از توابع بخارا متولد شد. در بخارا که آن زمان، پایتخت سامانیان بود، منطق، طب و ریاضیات را یاد گرفت. به دلیل استعداد زیاد و هوش سرشارش، توانست خیلی زود در موضوع های مختلف، شهرت علمی پیدا کند. در سن ۱۷ سالگی، نوح ابن منصور سامانی را معالجه کرد و این امر باعث شد که مشهور شود و از همین رو به کتابخانه سلطنتی راه پیدا کرد. خودش می گوید: «کتابهایی که من در آنجا دیدم، کسی حتی نام آنها را نشنیده بود، آنها را خواندم و از آن بهره مند شدم و وقتی ۱۸ ساله شدم از همه آن علوم، فارغ شدم.»

ص: ۱۷۹۱

ابن سینا گرچه فیلسوفی بزرگ بود ولی از طرفی پزشکی پر مشغله و نفوذ کامل سیاسی داشت و به عنوان یک وزیر، به شاهزادگان حامی خود، خدمت می کرد. سال ۴۰۳ ه ق، کتاب قانون در طب خود را نوشت. در دوران زندگیش که بیشتر با حکومت غزنویان روبرو بود، در شهرهای مختلفی مسافرت و خدمات گوناگونی ارائه داد تا اینکه بعد از مرگ شمس الدوله دیلمی جانشین او 'سماء الدوله' چند ماه او را به زندان انداخت ولی ابوعلی سینا بعد از آزادی از زندان، به اصفهان رفت و آنجا بسیار مورد احترام بود و همانجا به تدریس و تألیف پرداخت و در واقع، چهارده سال آخر زندگی پربار خود را در اصفهان گذراند و سرانجام در سفری که با 'علاء الدوله' به همدان رفت در سال ۴۲۸ ه ق، در سن ۵۸ سالگی، دار فانی را وداع کرد.

ساختار بندی کتاب:

این رساله ۱۶ شامل فصل به شرح زیر است:

۱. در بیان حد نفس

۲. در بیان قوت های نفس

۳. در سبب اختلاف احوال قوت ادراک نفس مردم

۴. در بیان آن قوت که صورت چیزی در یابد که آن دریافت او را جز به آلت نتواند بود.

۵. در ذکر قوتی که صورت کلی در یابد.

۶. در بیان استعانت نفس به بدن و شرح آن وقتی که او را اجابت نباشد به استعانت و...

۷. در درست کردن ثبات نفس مردم به ذات خویش و مستغنی شدن او از بدن و...

۸. در تصحیح حدوث نفس با حدوث بدن

۹. در ذکر برهان بر بقاء نفس و نامردن نفس بمردن بدن

ص: ۱۷۹۲

۱۰. در بیان امتناع انتقال نفس از بدنی به دیگری

۱۱. در ذکر آنکه قوت‌هائ نفسانی جمله آلت یک مبدأ است

۱۲. در بیان عقل نظری و کیفیت بیرون آمدن او از قوت به فعل

۱۳. در بیان نبوت و احوال خواب

۱۴. در غایت رتبتی که در حق نفس مردم ممکن باشد از شرف درین عالم

۱۵. در دلالت برحالت نفس چون از بدن مفارقت کند، و اصناف سعادت و شقاوت او

۱۶. در ختم این فصول

منابع

ابوعلی سینا- ترجمه رساله نفوس

کلید واژه ها

کتاب دینی کتاب ترجمه رساله اقسام نفوس ابن سینا زندگینامه کتاب شناسی

اختیارات

این رساله ای است در بیان آنچه از احادیث معتبره اهل بیت رسالت (ص) معلوم می شود از سعادت و نحوست ایام هفته و ماه و روز و ساعات و سایر اوقات ضروریات که از کتب علما استخراج شده است اگر چه بعضی از آنها موافق می گردد تا آنکه جمعی از خواص شیعیان که در جمیع امور متابعت پیشوایان دین را لازم می دانند به این رساله رجوع نموده به اختیارات ساعات نحوسیه که به حسب شرع مذمومست محتاج نباشند علی الله توکلی و هم حسبی و نعم الوکیل.

معرفی اجمالی نویسنده:

ملا محمد باقر فرزند علامه محمد تقی مجلسی (مجلسی اول). این پدر و پسر هر دو علامه بودند ولی علامه مجلسی به طور مطلق، همین (ملا محمد باقر مجلسی اصفهانی) صاحب کتاب گران سنگ بحار الانوار است. او از بزرگان فقهای اثنی عشریه و علمای امامیه، محقق، متکلم جامع معقول و منقول و در تفسیر و حدیث و درایه و علم رجال و اصول فقه و کلام و سایر علوم دینی، متبحر و محیی آثار ائمه طاهرین و امام جمعه و جماعت شهر اصفهان و از طرف سلاطین وقت 'شیخ الاسلام' و دارای نفوذ کامل بود. سال ۱۰۳۷ ه ق در یک خانواده عالم در اصفهان متولد شد. از همان اوایل کودکی در سایه توجه خاص پدر دانشمندش به تحصیل علم پرداخت و در علوم متداول آن زمان در حوزه درسی پدر در اصفهان، باهوش و استعداد فوق العاده

اش، توانست خیلی زود در مدتی کوتاه مراحل مختلف علمی را طی کند و با دو برادر بزرگترش، 'ملا عزیزالله' و 'ملا عبدالله' در میان علما مشهور شود. خدمات دینی متنوع او از حیث تألیف و تدریس و احقاق حقوق و ترویج و احیای شریعت و نشر آثار و اخبار فقه و ادعیه و قصص و دیگر شرعیات که به زبان فارسی ترجمه کرده و در تمام بلاد اسلامی مخصوصا بلاد عجم، بوده است. او علاوه بر این خدمات و اجرای احکام شرع و تمشیت امور مسلمین، در حفظ و حراست کشور و مملکت که آن روزها به واسطه قلت تدبیر شاه سلطان حسین صفوی رو به انحطاط رفته بود، سهم به سزایی داشت و در واقع به وجود او بسته بود و از همین رو، در دهه نهم از قرن یازدهم هجری، از طرف شاه سلیمان صفوی در شهر اصفهان (که در آن موقع پایتخت ایران) بود، اجرای امور، به عهده علامه مجلسی واگذار شد و او نیز چنانچه باید و شاید، به انجام وظایف لازمه، مشغول شد.

ص: ۱۷۹۳

علامه از محضر بزرگانی چون ملاحسنعلی شوشتری، آقا حسین محقق خوانساری، میرزا رفیع الدین طباطبائی نائینی، شیخ عبدالله بن جابر عاملی، شیخ محمد جبل عاملی (نوه شهید ثانی)، ملا محمد صالح مازندرانی (شوهر خواهرش) و بسیاری دیگر از علما و فضلا کسب فیض کرد و اجازه گرفت. مدتی نیز در خدمت فقیه و حکیم نامی 'ملا محسن فیض کاشانی' در فنون مختلف علمی بود و از او نیز اجازه گرفت. از میان ۲۱۱ نفر شاگردان مسلم او که در یک کتاب نامشان آمده، بعضی از شاگردانش را که مشهور ترند، نام می بریم: ۱- سید نعمت الله جزایری، ۲- میرمحمد صالح خاتون آبادی، ۳- ملا ابوالحسن شریف عاملی، ۴- حاج محمد اردبیلی، ۵- میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی (مؤلف ریاض العلماء)، ۶- ملا محمد سراب تنکابنی، ۷- میرمحمد حسین خاتون آبادی (نوه دختری علامه)، ۸- ملا-رفیعا گیلانی، ۹- سید ابوالقاسم خوانساری. اگر چه به گفته بزرگانی چون سید نعمت الله جزایری، شاگردان مجلسی را بیش از هزار نفر گفته است، از دانشمدان و مردان نامی معاصر با علامه مجلسی هم می توان فقط به نام چند نفر از جمله ملا محمد باقر سبزواری، شیخ حر عاملی، سید هاشم بحرانی، آقا جمال الدین خوانساری، شیخ محمد علی حزین لاهیجی اشاره کنیم. باید گفت از آنجا که زندگی این شخصیت علمی و دینی و تأثیر وجود او، بسیار شگرف و مهم و عظیم است، شایسته می باشد که برای اطلاع و آگاهی به زندگینامه او به طور دقیق و کامل مراجعه شود. تألیفات او را به عربی و به فارسی بیش از ۱۰۰ جلد گفته اند. وفات این بزرگمرد عالم اسلام، در ۲۷ رمضان سال ۱۱۱۰ ه ق و مزارش در کنار مسجد جامع، پایگاه و نزدیک خانه اش، جنب پدر علامه اش، مرحوم ملا محمد تقی مجلسی در اصفهان می باشد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل چهل فصل به شرح زیر است:

فصل اول: در اختیارات اول ماه است.

فصل دوم: در اختیارات ایام هفته است.

فصل سوم: در اختیارات ایام ماه های دوازده گانه است.

فصل چهارم: در بیان ماه های فارسی است.

فصل پنجم: در احکام روز نوروز فرس است.

فصل ششم: در بیان احکام محرم نامه است.

فصل هفتم: در گرفتن آفتاب و ماه است (در کسوف و خسوف).

فصل هشتم: در بیان فصول اربعه سال است.

فصل نهم: در معرفت زوال روز.

فصل دهم: در رکود شمس است.

فصل یازدهم: در بیان معرفت لیل است.

فصل دوازدهم: در بیان معرفت قبله است.

فصل سیزدهم: در بیان حرکت افلاک و اوضاع ستاره ها و حقیقت آفتاب.

فصل چهاردهم: در سبب خسوف و کسوف است.

فصل پانزدهم: در مساحت زمین و طول آن و قطرش.

فصل شانزدهم: در ذکر اقالیم سبعة و حدود آن است.

فصل هفدهم: در مساحت دریاها و طول و عرض و عدد آن در روی زمین و مد و جزر آن.

فصل هجدهم: در ذکر بحیرات در دنیا و عدد آنها.

فصل نوزدهم: در ذکر نه‌های عظیم که در دنیا به قدرت کامله الهی جاری است.

فصل بیستم: در ذکر چشمه‌هایی که در دنیا به قدرت کامله الهی جاری شده.

فصل بیست و یکم: در ذکر چاه‌ها.

فصل بیست و دوم: در صفت آفرینش آسمان‌ها و زمین.

فصل بیست و سوم: در احوال کائنات.

ص: ۱۷۹۵

فصل بیست و چهارم: در تکوین ماده انسانی.

فصل بیست و پنجم: در بیان آنکه در هر ماهی چند روز نحس است.

فصل بیست و ششم: در معرفت خلاصه اختیارات است از قول حضرت امام جعفر صادق (ع) در هر ماهی.

فصل بیست و هفتم: در بیان خواب دیدن در هر روز از ماه.

فصل بیست و هشتم: در اوقاتی که فصد کردن در آن مکروه و ممدوح است در ایام ماه.

فصل بیست و نهم: در احکام سر تراشیدن است.

فصل سی ام: در اوقاتی که جماع کردن در آن مکروه است.

فصل سی و یکم: در اعمالی است که سبب فقر و پریشانی می شود.

فصل سی و دوم: در بیان اموری چند که باعث رفع نحوست ایام و ساعات می شوند.

فصل سی و سوم: در آداب سفر رفتن است.

فصل سی و چهارم: در احکام مریض

فصل سی و پنجم: در بیان احکام غالب و مغلوب است.

فصل سی و ششم: در بیان استخاره و ساعات آن.

فصل سی و هفتم: در احکام سکزیلدوز از ماه های ترکیه.

فصل سی و هشتم: در احکام رجال الغیب است (که هر روزی از ماه قمری در کدام جهت می باشد).

فصل سی و نهم: در بیان احکام اختلاجات است.

فصل چهلم: در بیان شک و سهو است.

منابع

محمد باقر مجلسی - اختیارات

کلید واژه ها

کتاب فضائل الأشهر الثلاثة

یکی دیگر از آثار گرانبهای محدث جلیل القدر شیخ صدوق می باشد که به زبان عربی نگاشته شده است. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است و اگر به عبارتی که در ستایش وی از زبان دانشمندان دوره های بعد صادر شده، توجه کنیم درمی یابیم رئیس المحدثین بیش از هر تعبیر دیگر در مورد وی به کار رفته است. شیخ طوسی پس از آنکه از وی به عنوان حافظ حدیث، رجالی بصیر و ناقد بزرگ اخبار یاد می کند اضافه می نماید که در بین اساتید قم همانند وی از نظر قدرت حفظ و کثرت دانش دیده نشده است.

ص: ۱۷۹۶

کتاب «فضائل الاشهر الثلاثة» از دیگر آثار حدیثی شیخ می باشد که از حافظه واسعه ایشان تراوش نموده است و دربر دارنده روایتی است که در فضیلت ماههای سه گانه رجب، شعبان و رمضان نوشته شده است.

چنانچه صاحب الذریعه می گوید هر کدام از فصلهای این کتاب خود کتاب مستقلی است که به دلیل شباهت ابواب هر سه در یک مجلد گرد آورده شده و نام «فضائل الاشهر الثلاثة...» را گرفته است.

معرفی اجمالی نویسنده

ابوجعفر محمدبن علی مشهور به 'شیخ صدوق' از بنیانگذاران فقه شیعه و عالم و محدث بزرگ که در قرن چهارم ه ق، در شهر قم به دنیا آمد. پدر بزرگوارش 'علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی' از برجسته ترین علما و فقهاء آن زمان بود. شیخ صدوق دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در دامان علم و فضیلت و زهد و تقوای پدر خود گذراند و از محضر پدرش، کسب علم و دانش کرد و به علت هوش و استعداد فوق العاده اش، قبل از ۲۰ سالگی توانست هزاران حدیث و روایت با سلسله سند آنها را به حافظه خودش بسپارد و به مضامین آنها عمل کند. شیخ صدوق تا سن ۲۳ سالگی در زمان غیبت صغری امام زمان (ع) زندگی کرد و دوران نیابت ۲ نفر از نواب اربعه را درک کرد. از طرفی دوران زندگی با حکومت چند تن از خلفای عباسی یعنی از زمان مقتدر عباسی آمیخته بود. سال ۳۵۵ ه ق به بغداد رفت، بزرگان و علما از او استماع حدیث داشتند. طبق فرموده شیخ حر عاملی و بعضی دیگر از اهل فن، نظیر او در کثرت علم و حفظ و ضبط آثار و اخبار اسلامی، دیده نشده است.

ص: ۱۷۹۷

تألیفات او تا حدود ۳۰۰ کتاب و مرجع استنباط احکام و استفاده فقهای بزرگوار و خدمات دینی برجسته او، در احیای آثار ائمه اطهار جای هیچ شک و شبهه ای نیست. شیخ صدوق در بین دانشمندان از نظر وسعت معلومات و کثرت کتب و مصنفات فردی کم نظیر بوده است. بنا به قرائن تاریخی اکثر کتب شیخ صدوق تا قرون پنجم و ششم هجری موجود بوده و در دسترس علماء قرار داشته است. لکن در دوران ما جز تعدادی محدود، کتابی از این کتب باقی نمانده است.

مسأله دیگر در آثار شیخ صدوق ابتکار جالب او در تبویب روایات و موضوع بندی آن است. به طوری که به جز چند کتاب وی که به صورت کتاب جامع حدیث، (مانند من لایحضره الفقیه) تدوین شده است، بقیه آثار او معمولاً با نام موضوعی مزین شده و بیانگر احادیثی است که در آن رشته موجود بوده است. همانند معانی الاخبار، علل الشرایع، خصال، توحید و....

خصائص تألیفات شیخ صدوق

یکی از خصائص تألیفات شیخ صدوق عربی بودن آنها می باشد. یک علت آن ضعف زبان آن روز بوده است که چندان قدرت و فصاحتی نداشت تا جوابگوی تعبیرات علمی باشد؛ چنانچه پس از هزار سال هم هنوز نمی توان بعضی از اصطلاحات فقهی و فلسفی را به زبان فارسی منتقل نمود و چاره ای جز بیان به لغت عربی نیست مخصوصاً آنکه کتب صدوق بیشتر متن روایات بوده و گفته و نظر شخصی کمتر دارد و برای امانت همان بهتر بوده به عربی نگاشته شود منتهی عربی ساده و شیوایی که همه از آن بهره مند می گردند و از پرداختن سجع و قافیه در آن پرهیز شده است.

از دیگر خصائص تألیفات شیخ آن است که در اصول عقاید و معارف پیرامون اصطلاحات عرفانی و فلسفی و کلامی و استدلالات منطقی نگاشته و روش ساده و بی پیرایه شریعت و پیغمبر اکرم (ص) و جانشینان (ع) او را که به زبان ساده و برهانه‌ها همگانی فهم و استدلالات عقلی آفاق و انفسی بوده به کار بسته است و همانطور که پیشوایان دین در عین آنکه می توانستند مطالب خود را در قالب اینگونه استدلالات و اصطلاحات ریخته و بیان کنند و نکردند شیخ هم مسلماً از چنین قلمی بهره مند نبوده و عالماً و عامداً استدلالات قرآنی و اخبار ائمه معصومین را کافی دانسته و به کار می بسته است چون برای ادای این گونه تعبیرات برای همگان زبان و قلمی بهتر از آن نمی توان یافت.

این دانشمند بزرگ در اواخر عمر در شهری اقامت داشت و در سال ۳۸۱ ه ق، در حدود سن ۷۰ سالگی در همان شهری، وفات کرد و مزارش در ابن بابویه در نزدیکی مرقد حضرت شاهزاده عبدالعظیم می باشد.

ساختار بندی کتاب:

۱- فضائل شهر رجب: شامل ۱۸ حدیث در ۲۳ صفحه می باشد که از جمله موضوعات آنها:

- تسمیه شهر رجب بالاصم و الاصب

- حدیث ام داود و عملها

- ثواب احیاء ليله من لیالی رجب والصدقه فیه

۲- فضائل شهر شعبان: دربر دارنده ۵۰ حدیث در ۲۷ صفحه می باشد که از جمله موضوعات احادیث:

- الغفران فی شهر شعبان

- شعبان شهر رسول الله

- ثواب صیام آخر یوم من شعبان

ص: ۱۷۹۹

۳- فضائل شهر رمضان: شامل ۱۵۸ حدیث در ۷۴ صفحه که از جمله احادیث آنها:

- خطب رسول الله فی آخر جمعه من شعبان

- استهلال شهر رمضان و الدعاء عنده

- فضل الصائم اذا رای المفطرين

- الصوم جنه من النار

منابع

ابوجعفر محمد بن بابویه قمی المشتهر بالصدوق- فضائل الا شهر الثلاثه: شهر رجب، شهر شعبان، شهر رمضان

مجید معارف- تاریخ عمومی حدیث

کلید واژه ها

کتاب دینی کتاب فضائل الا شهر الثلاثه شیخ صدوق زندگینامه کتاب شناسی

شرح حدیث جنود عقل و جهل

کتاب شریف شرح حدیث جنود عقل و جهل از جمله آثار ارزشمند بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران امام خمینی می باشد. این کتاب عرفانی- اخلاقی مشتمل بر مباحث ارزشمند عرفان نظری، فلسفه اسلامی، اخلاق، شرح احادیث انسان شناسی، تفسیر همراه با نصایح اخلاقی می باشد. این شرح که به قلم توانای امام (ره) به رشته تحریر در آمده است، از کتب بی نظیر در نوع خویش به حساب می آید. امام راحل از جایگاه رفیع علم و عمل و با سحر در علوم عقلیه و نقلیه به شرح حدیث نورانی جنود رحمان و شیطان پرداخته و در تبیین لطایف نهفته در آن گوی سبقت از صاحبان کتب عرفانی و اخلاقی و شراح حدیث ربوده و از نفس قدسی روح الهی در آن چنان دمیده که قلب سالک را مطمئن و قدم او را راسخ کند. شرح احادیث نورانی معصومین که مشتمل بر معارف بلند الهی است و به ید قدرت عارفی کامل امکان پذیر است و به همین جهت کمتر عالمی از علمای ربانی را توانایی انجام این مهم بوده است.

ص: ۱۸۰۰

اهمیت این کتاب که آخرین کتاب امام در اخلاق است، فقط به واسطه تضلع مؤلف در علوم مختلف نیست بلکه مربی بودن امام راحل برای میلیون ها انسان حق طلب بهترین شاهد صدق نگارنده آن است. بر این کتاب پاورقی های متعددی به تناسب نگاشته شده تا اطلاعات جانبی را در اختیار خواننده قرار دهد و در بسیاری از پاورقی ها برای خوانندگان فارسی زبان که با منابع اصلی کتاب آشنایی ندارند توضیحاتی داده یا منابع فرعی معرفی شده است و در انتهای کتاب بعضی از فهرس فنی که دست یابی به مطالب کتاب را آسان می کند قرار داده شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیه الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست برداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ص: ۱۸۰۱

این کتاب به صورت مقاله، فصول و مقصد به شرح ذیل فهرست بندی شده است که به اختصار بیان می گردد.

مقاله اول: در نقل لفظ حدیث شریف است

مقاله دوم: در بیان شمه ای از حقیقت عقل و جهل و بیان مراد حدیث شریف

مقاله سوم: در شمه ای از خصایص و صفات این دو حقیقت عقلیه و جهلیه

مقاله چهارم: در بیان شمه ای از حقیقت اقبال و ادبار عقل و جهل کلی و جزئی

مقاله پنجم: در شرح اجمالی از بعضی الفاظ حدیث شریف

مقاله ششم: در بیان و شرح جنود عقل و جهل از بعضی وجوه که خود دارای ۲۵ مقصد است: ۱- در بیان خیر و شر. ۲- در بیان ایمان و کفر. ۳- در بیان تصدیق و ضد آن که جحود است. ۴- در رجاء و ضد آن که قنوط است. ۵- در بیان عدل و ضد آن که جور است. ۶- در رضا و ضد آن که سخط است. ۷- در شکر و ضد آن که کفران است. ۸- در طمع و ضد آن که یاس است. ۹- در توکل و ضد آن که حرص است. ۱۰ و ۱۱- در رأفت و رحمت و ضد آنها که قسوت و غضب است. ۱۲- در علم و ضد آن که جهل است. ۱۳- در فهم و ضد آن که حمق است. ۱۴- در عفت و ضد آن هتک است. ۱۵- در زهد و ضد آن رغبت است. ۱۶- در رفق و ضد آن که خرق است. ۱۷- در رهبت و ضد آن که جرئت است. ۱۸- در تواضع و ضد آن که کبر است. ۱۹- در توده و ضد آن که تسرع است. ۲۰- در حلم و ضد آن که سفه است. ۲۱- در صمت و ضد آن که هذر است. ۲۲- در استسلام و ضد آن که استکبار است. ۲۳- در تسلیم و ضد آن که شک است. ۲۴- در صبر و ضد آن که جزع است. ۲۵- در صفح و ضد آن که انتقام است.

سید روح الله مصطفوی خمینی-شرح حدیث جنود عقل و جهل

کلید واژه ها

کتاب شرح حدیث جنود عقل و جهل امام خمینی (ره) کتب اخلاقی عرفان عقل جهل

شرح دعای سحر

کتاب شرح دعای سحر از جمله آثار حضرت امام خمینی (ره) می باشد. به طوری که از تاریخ کتاب پیداست تألیف آن به سال ۱۳۴۷ هجری قمری بوده یعنی فقط ۲۷ بهار از عمر امام گذشته است که دست به تألیف این کتاب زدند و با توجه به گفته های خود امام شرح دعای سحر اولین تألیف ایشان می باشد. این شرح چکیده ای است از برداشت ها و معرفت های استاد بزرگ اخلاق که خود و علاقه مندان خود را از رهنمود های معنوی مستفیض می کند و علاوه بر شرح دعای سحر به بیان رحمت الهی، معنای اسم اعظم الهی و... پرداخته است. این کتاب که دعا و شرح دعای آن هم به عربی می باشد توسط سید احمد فهری زنجانی ترجمه شده است. با اینکه مطالب این کتاب در سطح عالی بود و اکتفا به ترجمه آن بدون توضیح لازم از تعداد استفاده کنندگان می کاست معدلک به جز در پاره ای از موارد تنها به ترجمه پرداخته شده است و از توضیحات اضافی به دو جهت خودداری شده است اولاً- به گفته مترجم بضاعت علمی مترجم کافی نبود که مطالب کتاب را آنچنان که شایسته است توضیح و تشریح نماید و ثانياً طبق سنت معمول میان فلاسفه و دانشمندان علوم عالیه که بنا ندارند این گونه مطالب به صورتی باشد که زبانزد عوام و افراد بی بهره از دانش کافی گردد. این کتاب از جمله کتب عرفانی است که دعای سحر را به گونه ای زیبا و ماندگار توضیح داده و خوانندگان را هرچه بیشتر با اهداف و محتوی دعای سحر آشنا می کند.

ص: ۱۸۰۳

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیت الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

حضرت امام در علت تألیف این کتاب چنین فرموده اند: «یکی از بزرگترین نعمت‌ها بر بندگان و رحمت گسترده بر شهرها، دعاهایی است که از گنجینه‌های وحی و شریعت و حاملان دانش و حکمت نقل شده است، زیرا همین دعاهاست که رابطه معنوی میان خالق و مخلوق و رشته پیوند میان عاشق و معشوق است و وسیله‌ای است برای در آمدن به اندرون قلعه محکم و چنگ زدن به آن دستاویز استوار و ریسمان پر توان و روشن است که به این قرض نهایی و مقصد اعلا امکان وصول نیست مگر آنکه به هر اندازه که ممکن است به معنای دعاها توجه یافته و به مقدار توانایی، به سر و حقیقت آن پی برده شود و من دیدم که دعاهایی که مشحور است و به نام دعاهای مباحله نامیده شده است و از ائمه (ع) در سحرگاهان برای توسل به نور الانوار نقل شده است، دعاهایی است که قدرش بسیار جلیل و منزلتش بسی رفیع است، زیرا آن دعا شامل صفات حسنی الهی و امثال علیای ربوبی است و تجلی اتم اقدم در آن دعا است. پس خواستم که آن را از بعضی از جهات به مقدار آمادگی خویش با توان اندک و آگاهی ناچیزی که دارم شرح کنم و این بدان ماند که آفتاب پرست بخواهد خورشید تابان را توصیف کند و یا بیمار چشم، قصد نگاه کردن به تابش نور را نماید. اکنون من با طلب توفیق از پروردگار مهربان و مددخواهی از روان‌های پاک و نفس‌های پاکیزه پیامبران بزرگ و اولیای بزرگوار به مقصودم آغاز می‌کنم.»

برخی از عناوین این کتاب به شرح زیر می باشد:

در اینکه ولایت باطن نبوت است- در سر ابتدا به اللهم در اکثر دعاها- دستور دعا کردن- معنای ظلومیت انسان- در فرق میان بهاء و جمال- معنای عرفانی حروف- اتحاد عقل و مشیت- شرح قسمتی از دعا- در عدم انحصار نور به انوار محسوسه- در مبدأ انوار و نور واجب- در وجه تکرار الرحمان الرحیم در فاتحه الکتاب- معنای اوسعیت رحمت حق تعالی- در وسیع بودن رحمت و اوسع بودن آن- مثل اعلاى الهی- در اهمیت علوم ظاهری- معنای کتاب الهی- نزول کتاب الهی از نظر ملاصدرا- اهمیت علم کتاب و سنت- در تحقق اسم اعظم- تحقیق امام خمینی در بسم الله- معنای اسم الهی- سر سجود ملائکه بر آدم- اسم اعظم و اقسام آن- آیاتی که شامل اسم اعظم است- معنای اعزیت- نور مشرق- اراده حادث و اراده قدیم- اشراق عرشی- معنای رضی بودن همه قول خدا- تحقیقی درباره محبوب ترین مسئله- وجود، حید محض است یعنی چه؟- معنای ملک حق تعالی- اجابت دعای سالک در آغاز سلوک و انجام آن به وسیله اسم اعظم است.

منابع

سید روح الله مصطفوی خمینی- شرح دعای سحر

کلید واژه ها

کتاب شرح دعای سحر امام خمینی (ره) عرفان توحید دعا زندگینامه

ولایت فقیه

کتاب ولایت فقیه از جمله آثار امام خمینی (ره) می باشد. موضوع این کتاب با توجه به موضوع آن که ولایت فقیه است از جمله موضوعاتی است که در درس فقه حوزه های علمیه مورد بحث قرار می گیرد و با توجه به نظر امام در مورد ولایت فقیه که در مقدمه عنوان شده گفته شده است، ولایت فقیه از موضوعاتی است که تصور آنها موجب تصدیق میشود و چندان به برهان احتیاج ندارند.

ص: ۱۸۰۶

در این کتاب به تبیین ولایت فقیه، ضرورت وجود آن، اعتقاد به ضرورت تشکیل حکومت اسلامی و اعتقاد به ولایت و لزوم وحدت اسلامی پرداخته است. همچنین مسائلی چون ولایت تکوینی و هدف های عالی حکومت نیز به خوبی بیان شده است. امام خمینی در مقدمه کتابشان عنوان کرده اند که، باید اسلام را به مردم معرفی کنید تا نسل جوان تصور نکند، آخوند ها در گوشه نجف یا قم دارند احکام حیض و نفاس می خوانند و کاری به سیاست ندارند و باید دیانت از سیاست جدا باشد در حقیقت ایشان در کتاب ولایت فقیه سعی بر روشن کردن خوانندگان و جوانان در رابطه با مسئله ولایت فقیه بر مسلمانان و ایجاد و طرز حکومت اسلامی و دینی و چگونگی ایجاد و حفظ حکومت اسلامی می کنند.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیت الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن 'کندی' بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

کتاب فوق شامل موضوعاتی بدین شرح است:

دلایل لزوم تشکیل حکومت اسلامی؛ سنت و رویه رسول اکرم (ص)- ضرورت استمرار اجرای احکام- رویه علی بن ابیطالب (ع)- ماهیت و کیفیت قوانین اسلام- لزوم انقلاب سیاسی- لزوم وحدت اسلامی - لزوم نجات مردم مظلوم و محروم.

طرز حکومت اسلامی؛ شرایط زمامدار- شرایط زمامدار در دوره غیبت- ولایت فقیه- ولایت اعتباری- ولایت تکوینی- هدف های عالی حکومت- هدف بعثت ها و وظایف انبیاء- حکومت بر وفق قانون- دادرسی با فقه عادل است- در رویدادهای اجتماعی به که رجوع کنیم- تحریم دادخواهی از قدرت های ناروا.

برنامه مبارزه برای تشکیل حکومت اسلامی؛ اجتماعات در خدمت تبلیغات و تعلیمات- از بین بردن آثار فکری و اخلاقی استعمار- اصلاح مقدس نماها- تصفیه حوزه ها- حکومت های جائز را بر اندازیم.

منابع

سید روح الله مصطفوی خمینی - ولایت فقیه

کلید واژه ها

کتاب ولایت فقیه امام خمینی (ره) حکومت اسلامی ولایت فقیه سیاست زندگینامه

جهاد اکبر یا مبارزه با نفس

جهاد اکبر یا مبارزه با نفس عنوان کتاب و اثر گرانقدر عارفی است که خود سال ها با سیر و سلوک و عبادت و معرفت این مسیر پر مخاطره را پیمود. امام خمینی (ره) پیش از آنکه مبارزه سیاسی را آشکار به دست گیرد و همچنین در بحبوحه مبارزات خویش همواره با تکیه بر مباحثی از این قبیل به رهروان راهش می آموخت که مسیر او را از جنبش های سیاسی معمول و سیاستمداران حرفه ای جداست و پیروزی واقعی در جهاد سیاسی و نظامی و اقتصادی جز با جهاد اکبر و مبارزه با نفس حاصل نخواهد شد.

ص: ۱۸۰۸

مطالب این کتاب، تقریر بیانات امام خمینی در نجف اشرف است که در آستانه ماه مبارک رمضان و ایام دیگر خطاب به حوزه های علمیه ایراد فرمودند و به همت یاران امام تنظیم و بارها پیش از پیروزی انقلاب اسلامی در داخل و خارج کشور چاپ و منتشر گردید.

متن پیاده شده درس های امام خمینی (ره) درباره اهمیت و لزوم تهذیب نفس می باشد. این رساله که در عین اختصار نکات اخلاقی و تربیتی و سیاسی فراوانی را مشتمل است قبلا به صورت ضمیمه کتاب ولایت فقیه بارها چاپ شده است. چاپ جدید این کتاب همراه با مقدمه و توضیحات از سوی موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) منتشر گردیده است.

فرازهای برگزیده از کتاب:

حزب الله باشید؛ از زرق و برق زندگی و جلوه های ساختگی آن پرهیزید.

جز به خالق یکتا به احدی توجه نداشته باشید.

توجه به غیر خدا انسان را به حجاب های ظلمانی و نورانی محجوب می نماید.

با حب نفس و حب جاه و کبر و غرور نمی توان مقاومت کرد.

معرفی اجمالی نویسنده:

آیت الله حاج سید روح الله مصطفوی، مشهور به امام خمینی، فقیه، مرجع تقلید، نویسنده، مبارز و رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که در ۲۰ جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ برابر با ۱۲۸۱ ش روز تولد حضرت زهرا (س)، در خمین (ایران) به دنیا آمد. در ۴ ماهگی پدرش سید مصطفی را از دست داد، دوران کودکی به مکتب خانه در خمین رفته و بعد در سن طلبگی ادبیات فارسی ابتدایی و حساب و هیئت و بعد دروس مقدمات را خواند. در ۱۵ سالگی به علت شیوع وبا، مادرش نیز از دنیا رفت. ۱۹ ساله بود که به دلیل نبودن مدرسه در خمین، برای ادامه تحصیل به اراک رفته و در حوزه درس آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، دروس منطق، مطول، لمعه و ادبیات عرب را خواند. سال ۱۳۴۰ ه ق برابر با ۱۳۰۱ ش، آیت الله حائری به اصرار علمای قم، به آنجا رفته و حوزه قم را تأسیس کردند و بسیاری از طلاب، از جمله سید روح الله نیز ۴ ماه بعد به قم رفت. بعد از چهار سال دوره درس های سطح، سال ۱۳۴۴ ق، به مدت یازده سال نزد حاج شیخ، درس فقه و اصول خوانده و همزمان دروس فلسفه و تمام منظومه ملاهادی سبزواری را در مدت ۴ سال فرا گرفت و در ضمن، تدریس منظومه را شروع کرد و سال ۱۳۱۳ ش، به درجه اجتهاد نائل شد. روح عرفانی در ایشان از سال ۱۳۰۷ در سنین ۲۶ یا ۲۷ سالگی و مراحل سیر و سلوک او در خدمت مرحوم آیت الله محمدعلی شاه آبادی بودند. از اساتید دیگر ایشان، آیت الله رفیعی قزوینی بودند. حدود ۲۰ سال، ایشان به تدریس و تألیف پرداخته و در عین حال با تلاش و جدیتی که داشت، مسائل سیاسی مملکت را دنبال و با شخصیت هایی چون مرحوم مدرس، ملاقات هایی نمود. آغاز فعالیت سیاسی آقا روح الله را باید از شهریور ۱۳۲۰ ش، زمانی که شعله های جنگ جهانی دوم به ایران کشیده شد، حساب کرد و فعالیت سیاسی انقلابی وی، سال ۱۳۱۴ ش بعد از جنگ جهانی دوم و به قدرت رسیدن^۱ کندی^۱ بروز کرد و بعد قیام سال ۴۲ و زد و خورد در مدرسه فیضیه قم و سخنرانی وی

در آنجا بر علیه شاه وقت (محمدرضا پهلوی) و اسرائیل و نهایتاً دستگیری او به بعد از چند ماه، به اصرار مردم و علما، آزاد شده و سپس در آبان سال ۱۳۴۳ ش به ترکیه تبعید شدند. در مهر ماه ۱۳۴۴ ش، از ترکیه به عراق فرستاده شد. هر چند سال ها به ظاهر در عراق و در سکوت و آرامش به سر می برد ولی هیچگاه از مبارزه علیه طاغوت و رژیم ستم شاهی و اسرائیل و دشمنان اسلام، دست بر نداشت تا اینکه سال ۱۳۵۷ ش، به دنبال مبارزات مردم ایران با محمدرضا شاه پهلوی و حکومت او و در نهایت سقوط شاه و دولتش، این بزرگمرد تاریخ، در دی ماه ۱۳۵۷ ش به ایران برگشت و به عنوان رهبر بزرگ انقلاب و مؤسس جمهوری اسلامی ایران، یازده سال، انقلاب را رهبری و ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد. ل، انقلاب را رهبری و ۱۳ خرداد ۱۳۶۸ ش، در سن ۸۷ سالگی دار فانی را وداع کرد.

ص: ۱۸۰۹

کتاب جهاد اکبر یا مبارزه با نفس امام خمینی (ره) خودسازی تزکیه نفس زندگینامه

اربعین

تألیف اربعین از سوی محدثان و عالمان شیعی بر اساس حدیث معروفی است که از پیامبر اسلام نقل شده است. اربعین به معنای 'چهل' است، چنانچه در روایات اسلامی آمده، که هر کس چهل حدیث حفظ کند، خداوند روز قیامت او را دین شناس و عالم محشور خواهد کرد. شیخ بهایی نیز به پیروی از این سنت معمول، با آرزوی این که این مقام بلند معنوی را به دست آورد به تألیف اربعین حدیث پرداخت و چهل حدیث جالب انتخاب کرده و آن را به طور کامل شرح داده است. با این امتیاز که شرح کافی و جامع در باره حدیث های یاد شده دارد و در مجموع، از بهترین و معروف ترین اربعین ها است.

این اثر بعد از مثنوی سوانح حجاز، تنها اثری است که شیخ در آن به مباحث سیاسی پرداخته است. مؤلف در شرح حدیث پانزدهم (که درباره حرمت اعانت ظالمان و گرایش قلبی به آن ها وارد شده است) به تفصیل دیدگاه های خود را مطرح کرده است. شیخ درباره این موضوع به طور صریح و شفاف سخن گفته است. از این رو می توان دیدگاه و عقیده باطنی او در مورد رفتار با حاکم جور و نیز علل و عوامل همکاری عالمان با شاهان صفوی را به دست آورد، همچنین وی در این اثر به بحث درباره امر به معروف و نهی از منکر، شرایط و مراحل آن پرداخته است. توضیحات این حدیث شناس بزرگ در مورد معنی روایات، و شرح لغات مشکل و جمع بندی احادیث بسیار ارزشمند است. یک نسخه از این کتاب که به خط شیخ بهایی است وقف آستان قدس رضوی شده و هنوز در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است.

بر کتاب اربعین شیخ شرحی نوشته شده است. این کتاب را یکی از شاگردان شیخ بهایی به نام 'ابن خاتون' به فارسی ترجمه کرده و آن را با نام ترجمه قطب شاهی منتشر نموده است. گویا این ترجمه برای یکی از سلاطین هندوستان به نام قطب شاه انجام شده است. 'محمد بن علی' معروف به ابن خاتون در ماه مبارک رمضان ۱۰۲۹ هجری قمری، اجازه نقل این کتاب را از شیخ بهاءالدین گرفته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمد بن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرای شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۱۸۱۱

کتاب مدرسه سیار

کتاب مدرسه سیار از جمله آثار شیخ محمدجواد بلاغی می باشد. این عالم بزرگوار در این کتاب نظریات دینی و نتایج فکری را مدرسه سیار نامگذاری کرده و برای زیادتی بصیرت آن را به طریق گفتگو میان چند تن نوشته است که گرد آمده اند تا پیرامون تورات، انجیل، زبور و قرآن بیطرفانه تحقیق کنند. مؤلف در این کتاب نشان داده است که دین اسلام همان دین جاوید ابدی است، و در خلال آن درباره توحید و اصل نبوت و اصل معاد سخن گفته و هر یک را به تفصیل یاد کرده و به دلایل عقلی و نقلی از تورات و انجیل و قرآن به اثبات آنها پرداخته است. در این کتاب که هر سه جلد آن آورده شده و در حقیقت می توان با دسترسی به یک کتاب هر سه جلد آن را خواند؛ شیخ محمدجواد بلاغی خود را «عمانوئیل» که لفظی عبرانی است پسر «الیعاذر» که ترجمه آن خدا با ماست نمایش داده و طرف مقابل خود را 'قس' که ترجمه آن خدایار است.

قس عالم روحانی نصاری است که این سؤال و جواب ها و گفتگو ها بین این دو صورت می گیرد. در حقیقت باید گفت موضوع این گفتگوها پیرامون قرآن، خداوند و عفو و رحمت او، مسیح، قوسی، حالات محمد، دعوت مسیح، جنگ ها و... می باشد که این موضوعات و گفتگوها در هر سه جلد ادامه دارد. در ابتدای این کتاب رساله شریفه وسیله المعاد، تالیف علامه بزرگوار آیت الله العظمی سید شهاب الدین نجفی مرعشی به زبان عربی آورده شده که شرح حال زندگانی و تألیفات شیخ محمدجواد بلاغی می باشد و این رساله ترجمه نشده و در خاتمه کتاب نیز 'سی بحث'، در اصول دین و مذهب اسلام، تالیف حجه الاسلام شیخ غلامرضا خراسانی یزدی ضمیمه شده است.

در رابطه با مترجم کتاب باید گفت در ابتدای کتاب فقط حروف اختصاری از نام مترجم آورده شده و مترجم آن مشخص نیست.

معرفی اجمالی نویسنده

شیخ محمد جواد بلاغی فرزند شیخ حسن بن شیخ طالب بلاغی نجفی، از علمای مشهور و فقیه اصولی، حکیم و محدث و از مجاهدین شیعه در قرن اخیر است. او در سال ۱۲۸۲ ه ق در نجف اشرف متولد شد. مقدمات علوم را نزد علمای آنجا فرا گرفت و آنگاه در سال ۱۳۹۶ ق به کاظمین رفت، در آنجا با دختر سید موسی جزائری کاظمی ازدواج کرد. مجدداً سال ۱۳۱۲ ق به نجف برگشت. اساتید او عبارت بودند از حاج آقا رضا همدانی، آخوند ملا محمد کاظم خراسانی، سید محمد هندی، شیخ محمد طه. نجف علوم عقلی را نیز در محضر میرزا علامه برغانی حائری و میرزا علی نقی برغانی حائری، تحصیل کرد. بلاغی سال ۱۳۲۶ ق به سامرا هجرت کرد و شاگرد میرزا محمد تقی شیرازی شد و ده سال آنجا کسب فیض کرد.

چندین کتاب و رساله در آنجا تألیف و بعد در کاظمین ساکن شد. او در کنار استادش میرزای شیرازی با انگلیسی ها و استعمار و اشغال عراق، مبارزه کرد و بعد از دو سال به نجف (وطن خود) برگشت و در آنجا به تدریس و فتوی و تألیف و تصنیف مشغول شد. شیخ بلاغی در مدت اقامتش در کاظمین، توانست با تلاش زیاد با فضلالی یهودی و نصرانی در بغداد دوستی و ارتباط برقرار کند و زبان عبری و ارمنی و انگلیسی و ادبیات آنها را بیاموزد، و اطلاعات عمیقی از کتب آنها و مذاهبشان به دست آورد.

ص: ۱۸۱۳

از این رو، این عالم بزرگ، از معدود علمای معاصر اسلامی است که توانست در مقابل مسیحیان و یهودیان و مادیون و هجوم فرهنگی غرب و تبلیغات آنها، مقاومت کند و با قلم و زبان به رد شبهات آنان بپردازد و در نهایت توانست مجموعه ای از مباحث و احتجاجات علمی خود در رد یهود و نصارا فراهم، ولی از ذکر نام خودش بر مؤلفاتش ابا داشت. او مؤلفات نفیسی دارد که هر کدام در نوع خود کم نظیر و از مفاخر کتب شیعه است. شیخ جواد بلاغی سال ۱۳۵۲ ق، در سن ۷۰ سالگی رحلت نمود و در حجره سوم جنوب غربی صحن حضرت امیرالمؤمنین (ع)، در نجف اشرف مدفون است.

ساختار بندی کتاب

این کتاب شامل سه قسمت (سه جلد) به شرح ذیل می باشد:

قسمت اول مدرسه سیار:

۱- عمانوئیل و قس ۲- نصاری روحانیون خود را پدر می نامند ۳- نهی آدم از درخت. کذب. مار و صدق ۴- قدس خداوند متعال دروغ و خدعه ۵- قرآن کریم و قصه آدم ۶- خداوند جسم نیست و چیزی بر او پنهان نمی شود ۷- آتش نمرود و ابراهیم و ابراهیم پیغمبر ۸- بیانات تورات ۹- تورات و هارون و گوساله ۱۰- قرآن و هارون ۱۱- دروغهای جماعت دیاری از مبشرین ۱۲- شک ابراهیم در تورات و کلام پریشان ۱۳- کرامت قرآن و پیغمبر ۱۴- یعقوب و تورات و جلال خداوند ۱۵- خداوند خلف وعده نمی کند ۱۶- تورات و موسی و رسالت ۱۷- اختلاف تراجم و تحریف بعض آنها ۱۸- کرامت پیغمبر اسلام ۱۹- تورات و قتل زنان و کودکان ۲۰- پیغمبر موعود و تورات ۲۱- عمل به تورات و حال نصاری.

ص: ۱۸۱۴

قسمت دوم مدرسه سیار:

۱- چگونه مسیح خداوند می گردد ۲- عفو و رحمت و مغفرت خداوند ۳- عمانوئیل و عهد قدیم ۴- خالی بودن تورات از ذکر قیامت ۵- احوال تورات ۶- تحریف تورات ۷- شواهد داخله تورات بر تحریف آن ۸- کتاب الهدی و تواریخ اسرائیلیان ۹- اسرائیلیان و تورات ۱۰- شهادت کتاب ارمیا به تحریف تورات ۱۱- تورات اصلی و تورات موجود ۱۲- اناجیل چه وقت نوشته شدند ۱۳- احوال یوحنا ۱۴- احوال شاگردان مسیح ۱۵- تورات و اناجیل و طلاق و مسیح ۱۶- کرامت قرآن در احتجاج بر قیامت ۱۷- قدس و عصمت مسیح و انجیل لوقا ۱۸- شریعت نماز و دعا و حکمت، او است ۱۹- حکمت قصاص و قرآن ۲۰- نسب مسیح ۲۱- اناجیل و عهد قدیم و اختلاف ۲۲- روح القدس و آثار آن.

قسمت سوم مدرسه سیار:

۱- کتاب اعمال رسولان و عهد قدیم و اختلاف ۲- تعلیمهای نصرانیت بعد از مسیح ۳- اناجیل و کرامت قرآن ۴- دین اسلام و قرآن ۵- رفتار پیغمبر اسلام در دعوت ۶- جنگ بدر، جنگ بنی قینقاع، جنگ احد و... ۷- حالات محمد ۸- دعوت مسیح ۹- مسیح و دفاع به شمشیر ۱۰- رفتار قرآن با تحریف عهدین ۱۱- قانون پیشوایی دینی در قرآن ۱۲- آیات مصدقا لما معهم ۱۳- ذکر پیغمبر اسلام در تورات و انجیل ۱۴- آیه حفظ ذکر ۱۵- معارف قرآن کریم ۱۶- مذهب داروین و احوال انواع و انتخاب طبیعی.

در خاتمه سی بحث در اصول دین و مذهب اسلام.

منابع

شیخ محمدجواد بلاغی - مدرسه سیار، ترجمه الرحله المدرسیه او المدرسه السیاره

ص: ۱۸۱۵

کتاب دینی کتاب مدرسه سیار محمد جواد بلاغی نجفی ادیان الهی زندگینامه کتاب شناسی

وهابیت و اصول اعتقاد

این کتاب و رساله شریفه از آثار محمدجواد بلاغی می باشد. بسیاری از شرح حال نگاران آورده اند که، علامه بلاغی در مناقشه فتوای شیخ ابن ایلههد، دو رساله چاپ شده دارد؛ محمدعلی حکیم به نسخه ای از آن دست یافت که در نجف اشرف، در سال ۱۳۴۵ ه.ق به صورت سنگی چاپ شده بود، و چون بر آن هیچ اشاره ای به نام رساله نبود به نظر ایشان نام آن را وهابیت و اصول اعتقاد نهادند.

در این کتاب مؤلف نخست موضوع توحید خدا در عبادت را بحث کرده، و پس از آن توحید خدای سبحان را در افعال آورده است و آنچه را که از بحثهای فرعی و زیر مجموعه های توحید افعالی است: مانند تبرک جستن به قبور و زیارت آنها و نماز در آنجا و افروختن چراغ ها در آن مکانها و توسل و استغاسه و شفاعت و قربانی ها و نذرها.

از این رو، این رساله با حجمی کوچک دارای محتوایی بزرگ است. از بحث های طولانی ملال آور یا مختصر آسیب زا به دور است. همه مباحث لازم را درباره این مطالب مهم در بر دارد، و افزون بر نرم خوبی و رعایت اوج ادب و احترام در مناقشه و مناظره، حق موضوع را به حجت قاطع و دلیل نقلی ثابت و قوی، و برهان عقلی قانع کننده به طور کامل، ادا کرده است.

در رابطه با حقیقت انتشار و چاپ این کتاب باید گفت که با توجه به فتوای شیخ عبدالله بن ایلههد، (فقیه حنبلی) قاضی القضاات حجاز درباره بعضی از مسائلی که به زیارت قبور و شفاعت و مانند آن مربوط می شد، موجی از کنش ها را میان عالمان در رسانه های عمومی برانگیخت. عالمان بسیاری از مذاهب مختلف اسلامی، به زبان های گوناگون، درباره این فتوا و رساله نوشتند. یکی از آنها همین رساله است که ذکر شد. آنها را برای این نشر برگزیدند که همه جوانب بحث را در بر دارد، عبارتش روان، گویا و مختصر و مفید میباشد و ادله ای که بر آنها تکیه شده قوی و استوارند.

شیخ محمدجواد بلاغی فرزند شیخ حسن بن شیخ طالب... بلاغی نجفی، از علمای مشهور و فقیه اصولی، حکیم و محدث و از مجاهدین شیعه در قرن اخیر است. او در سال ۱۲۸۲ ه ق در نجف اشرف متولد شد. مقدمات علوم را نزد علمای آنجا فرا گرفت و آنگاه در سال ۱۳۹۶ ق به کاظمین رفت، در آنجا با دختر سیدموسی جزائری کاظمی ازدواج کرد. مجددا سال ۱۳۱۲ ق به نجف برگشت. اساتید او عبارت بودند از حاج آقا رضا همدانی، آخوند ملامحمد کاظم خراسانی، سیدمحمد هندی، شیخ محمد طه نجف. علوم عقلی را نیز در محضر میرزا علامه برغانی حائری و میرزا علی نقی برغانی حائری، تحصیل کرد. بلاغی سال ۱۳۲۶ ق به سامرا هجرت کرد و شاگرد میرزا محمدتقی شیرازی شد و ده سال آنجا کسب فیض کرد.

چندین کتاب و رساله در آنجا تالیف و بعد در کاظمین ساکن شد. او در کنار استادش میرزای شیرازی با انگلیسی ها و استعمار و اشغال عراق، مبارزه کرد و بعد از دو سال به نجف (وطن خود) برگشت و در آنجا به تدریس و فتوی و تالیف و تصنیف مشغول شد. شیخ بلاغی در مدت اقامتش در کاظمین، توانست با تلاش زیاد با فضیلهای یهودی و نصرانی در بغداد دوستی و ارتباط برقرار کند و زبان عبری و ارمنی و انگلیسی و ادبیات آنها را بیاموزد، و اطلاعات عمیقی از کتب آنها و مذاهبشان به دست آورد. از این رو، این عالم بزرگ، از معدود علمای معاصر اسلامی است که توانست در مقابل مسیحیان و یهودیان و مادیون و هجوم فرهنگی غرب و تبلیغات آنها، مقاومت کند و با قلم و زبان به رد شبهات آنان پردازد و در نهایت توانست مجموعه ای از مباحث و احتجاجات علمی خود در رد یهود و نصارا فراهم، ولی از ذکر نام خودش بر مولفاتش ابا داشت. او مولفات نفیسی دارد که هر کدام در نوع خود کم نظیر و از مفاخر کتب شیعه است. شیخ جواد بلاغی سال ۱۳۵۲ ق، در سن ۷۰ سالگی رحلت نمود و در حجره سوم جنوب غربی صحن حضرت امیرالمومنین (ع)، در نجف اشرف مدفون است.

این کتاب شامل پنج فصل به شرح زیر می باشد:

فصل اول: توحید خدا در عبادت- زیارت قبور- تبرک جستن به قبور

فصل دوم: توحید خدای سبحان در افعال- توسل و درخواست فریادرس و شفیع- شفاعت

فصل سوم: بنا و ساخت آرامگاه بر قبور

فصل چهارم: نماز در آرامگاهها و افروختن چراغ در آنجا- نماز کنار قبور- افروختن چراغ ها

فصل پنجم: در قربانی ها و نذرها

منابع

محمدجواد بلاغی- وهابیت و اصول اعتقاد

کلید واژه ها

کتاب اسلامی وهابیت محمد جواد بلاغی نجفی کتاب وهابیت و اصول اعتقاد

احسن الدروس

کتاب احسن الدروس از جمله آثار آیت الله شیخ محمدرضا محقق تهرانی می باشد. این کتاب در خصوص اسلام و دروس دینی تألیف یافته است. با توجه به گفته مؤلف محترم در ابتدای کتاب: 'نظر به اینکه اکثر مردم شیاطین از انس گمراه می کنند، در نظر گرفتم که مختصری از دروس از دروس دینی را برای آنان بیان کنم و نامیدم او را احسن الدروس. امید است که خداوند تتم مسلمین را نفع بخشد.'

تقسیم بندی مطالب کتاب با توجه به مطالبی است که باید هر مسلمانی بداند و بر دو قسم است: یک قسم عبارت است از فرع که از آنها تعبیر میشود به احکام شرعیه مثل باب طهارت و صلاه تا آخر باب دیات و قصاص و قسم دیگر اصول دین.

در این کتاب ابتدا قدری از فروع دین عنوان و توضیح داده شده است، البته توضیح فروع دین به آوردن مصادیق آن نیست بلکه بر خود فروع دین است. و مسائلی چون لازم بودن پیغمبر و امام و بودن روز جزا و زنده شدن اموات که جزء اصول دین می باشد نیز توضیح داده شده است. در این کتاب بیشتر در رابطه با امامت و اثبات آن بخصوص اثبات امامت حضرت علی (ع) بر دیگر مذاهب مسائلی مطرح شده است.

حاج شیخ محمدرضا محقق تهرانی، فرزند مرحوم آقا حسین کرمانی و پدر بزرگوار شهید علی محقق، یکی از دانشمندان بنام و از مجتهدین معاصر تهران بوده است. ایشان در سال ۱۲۸۱ شمسی در تهران متولد شده مقدمات و ادبیات را در قم خوانده و پس از آن به مشهد مشرف شده و دروس نهایی را از آیت الله حاج شیخ هاشم قزوینی و آیت الله حاج شیخ کاظم دامغانی و حاج شیخ حسن پائین خیابانی استفاده و تکمیل نموده و در دروس خارج آقا محمد آقازاده کفائی و آیت الله حاج آقا حسین قمی شرکت نموده و دروس معارف را از مرحوم آیت الله میرزا محمد مهدی غروی اصفهانی استفاده کرده و پس از جریان مسجد گوهرشاد در سال ۱۳۱۴ شمسی و تبعید آیات عظام خراسان و تعطیلی حوزه علمیه مشهد ناچار به تهران برگشته و از محضر مرحوم آیت الله آقا میرزا محمدعلی شاه آبادی بهره مند شده و سپس به قم آمده و از محضر آیات ثلاثه قم آیت الله حجت و آیت الله خوانساری و آیت الله صدر استفاده نموده و به تهران آمده و مدتی اقامت و پس از ورود آیت الله العظمی بروجردی باز به قم برگشته و مدت نه سال تمام به اتفاق باجنابش مرحوم آیت الله حاج شیخ محمد جواد خندق آبادی (سعید محمدی) به درس خارج معظم له شرکت و استفاده نموده سپس به مشهد عزیمت و به مدت دو سال توقف و به تدریس پرداخته و پس از آن به تهران بازگشته و در مدرسه مروی به تدریس فقه و اصول مشغول شده تا در سال ۱۳۵۸ شمسی که بعثتی دروس را تعطیل و به تألیف موسوعه (کتاب هفتاد جلدی) حقایق الفقه در شرح شرایع الاسلام پرداخته و تاکنون حدود پنجاه جلد از آن چاپ و حدود بیست جلد دیگر در دست تألیف و طبع بوده است.

ایشان در مسجد خندق آباد واقع در خیابان مولوی اقامه جماعت می نمودند. وی خیلی نگران این بوده است که مبدا عمرش برای ادامه تألیفات کفاف ندهد لذا ایشان برای صرفه جویی در وقت حتی در بین نمازهای جماعتی که در مسجد بر پا می نمودند مشغول تألیف کتاب می شدند. حدود ۲۰ جلد باقی مانده هنوز چاپ نشده است. وی در سال ۱۳۷۳ در روز عید فطر پس از جمع آوری و رسیدگی به امور فطریه های نمازگزاران نزدیک ظهر به لقای حق شتافت. مقبره ایشان در صحن مطهر حضرت معصومه (س) رو به روی مقبره آیت الله حاج شیخ محمد جواد خندق آبادی و آیت الله شیخ فضل الله نوری می باشد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوینی به شرح زیر می باشد:

- صحیح نبودن تقلید در اصول دین

- چه علمی را باید تحصیل کرد

- دعای بعد از وضو و غسل و ثواب آن

- اثبات صانع علم

- انسان از میمون نیست

- عیسی و علی خدا نیستند

- خورشید و ستاره و بت خدا نیستند

- خدا دیده نمی شود

- وجود حقیقت واحده نیست

- بطلان مذهب صوفیه

- کلامی در خانقاه و صوفیه و شیخیه و بهائی ها

- لازم بودن فرستادن پیغمبر بر خدا

- رد یهود و نصاری از تورات و انجیل

- تعیین امام با خدا می باشد

- امامت از اصول دین است

- کلامی در عدل

- ادله بودن امامت در اصول دین

ص: ۱۸۲۰

- تصریح به دوازده امام در کتب اهل سنت

- تصدیق بعضی از عامه به دوازده امام

- لازم بودن خلیفه های پیغمبر از آل هاشم

- تعیین کردن صاحب ینایع دوازده امام را

- اثبات امامت علی در غدیر خم

- آیه تطهیر و کلامی در عالم ذر

- دفع شبهه جبر به توسط عالم ذر

- سخنی راجع به دروغ و دعوای علی و خلافت را

- دلالت آیه «إنما ولیکم الله ورسوله والذین آمنوا الذین یقیمون الصلاه ویؤتون الزکاه وهم راکعون؛ ولی شما، تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند: همان کسانی که نماز بر پا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند.» (مائده/

۵۵)

- دعوای فدک و حدیث جعلی

- واجب بودن خمس بر مردم

- ایمان و اسلام و عقیده شیعه

- بطلان دین باب و بها

- وجوب تقلید بر مردم

منابع

محمدرضا محقق تهرانی - احسن الدروس

کلید واژه ها

کتاب احسن الدروس شیخ محمدرضا محقق تهرانی اسلام اصول دین زندگینامه

کتاب المزار

از دیگر آثار ابن معلم، شیخ مفید کتاب المزار می باشد که به زبان عربی نگاشته شده است. تألیفات شیخ، هم از نظر مقدار و کمیت دارای اهمیت است و هم از نظر کیفیت. آثار وی، در عین عمق و پرباری و اتقان، مختصر است. از عبارت پردازی و تکرار واژه ها و جملات به دور است. معانی بلند و عمیق را در عبارتی کوتاه بیان کرده است مگر در مواردی که مطلب پیچیدگی خاصی داشته و احتیاج به توضیح و تفسیر داشته است. کتاب المزار چنانچه از نام آن پیداست، دربر دارنده روایاتی در فضیلت و کیفیت زیارت قبور ائمه اطهار و رسول خدا (ص) می باشد. شیخ مفید در این رساله به بیان ادعیه منتخبه در زیارت اهل بیت (ع) نیز می پردازد.

شیخ مفید در آغاز کتاب انگیزه خود از نگارش این کتاب را این گونه بیان می فرماید: «با توجه به اینکه کتابی مستقل در زیارت ائمه (ع) از علمای اصحاب نگاشته نشده است تصمیم بر نگارش کتابی در شیوه زیارت دو امام بزرگوار حضرت علی و امام حسین (ع) گرفتم.» البته شیخ مفید در بخش دوم کتاب زیارت پیامبر و دیگر ائمه (ع) را نیز اضافه کرده است. این کتاب از معتبرترین منابع کتابهای زیارتی و دعا به شمار می آید، علما و بزرگان شیعه نیز بر آن اعتماد و استناد نموده اند مانند:

۱) شیخ الطائفه، ابوجعفر محمد بن حسن طوسی، یکی از برجسته ترین شاگردان شیخ مفید که در کتاب «تهذیب الأحکام» بخش های گسترده ای از این کتاب را نقل کرده است.

۲) سید غیاث الدین عبدالکریم بن طاووس در کتاب ارزشمند خود «فرحه الغری».

۳) شیخ تقی الدین ابراهیم بن علی بن حسن عاملی کفعمی در کتاب های «البلد الامین» و «المصباح».

با توجه به این که قبل از «کتاب المزار» کتاب معتبر دیگری مستقلا درباره شیوه زیارت ائمه (ع) نگاشته نشده این کتاب بسیار قابل توجه و ارزشمند می باشد.

شیخ مفید «کتاب المزار» را به سبک کتاب های روایی به نگارش درآورده است، یعنی قبل از هر روایت، سند آن را آورده و سپس از امام معصوم (ع) روایت را نقل می کند.

این کتاب با تحقیقی که از سوی موسسه الامام المهدی (ع) صورت گرفته به دو بخش تقسیم شده است؛ بخش اول آن شامل مناسک زیارت امیرالمومنین (ع) و امام حسین (ع) می باشد که در آن به ذکر فضیلت مسجد کوفه و مشاهد آن و... می پردازد و بخش دوم دربر دارنده اعمال مستحبه در زیارت نبی اکرم (ص) و حضرت زهرا (س) و سایر ائمه (ع) می باشد. پایان بخش مطالب آن به کیفیت زیارت قبور شیعیان و ذکر فضیلت و ثواب آن اختصاص دارد.

محمد بن محمد نعمان بغدادی ملقب به شیخ مفید در ذی‌قعدة سال ۳۳۶ هجری قمری در ده فرسنگی بغداد متولد شد. وی استاد شیخ طوسی و سید مرتضی علم الهدی بود. فقیه و علم کلام شیعی که بیشتر در علم کلام تبحر داشت و مکتب کلامی شیعه در عصر او به اوج کمال رسید. او در مناظرات دینی مهارت خاصی داشت و مناظراتش با قاضی عبدالجبار رئیس فرقه معتزله بغداد و قاضی ابوبکر باقلانی رئیس اشاعره معروف بود. گویند لقب «مفید» را علی بن عیسی معتزلی در عهد جوانی، در نتیجه مباحثه با وی به او داد. در حدود ۲۰۰ اثر به او نسبت داده شده که این کتاب‌ها از جمله آنهاست: ارکان فی دعائم الدین، العیون و المحاسن، اصول الفقه، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، تاریخ الشریعه.

ابن الندیم در فن دوم از مقاله پنجم الفهرست که درباره متکلمین شیعه بحث می‌کند از او به عنوان 'ابن المعلم' (فرزند معلم) یاد می‌کند و ستایش می‌نماید. ابوعلی جعفری که داماد مفید بوده است گفته است که مفید شبها مختصری می‌خوانید، باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن کریم می‌گذرانید. شیخ بزرگوار شیخ مفید در شب جمعه ۳ رمضان سال ۴۱۳ ه.ق در بغداد، پس از ۷۵ سال تلاش و خدمت ارزنده درگذشت و مورد تجلیل فراوان مردم و قدردانی علما و فضلا قرار گرفت و به تعبیر شاگرد بزرگوارش شیخ طوسی که خود حاضر در صحنه بوده است، روز وفات او از کثرت دوست و دشمن برای ادای نماز و گریستن بر او، همانند و نظیر نداشته است. هشتاد هزار تن از شیعیان او را تشییع کردند و سید مرتضی علم الهدی بر او نماز گزارد و در حرم مطهر امام جواد (ع) پائین پای آن حضرت و نزدیک قبر استادش ابن قولویه مدفون گردید. می‌گویند سخنوران غیر شیعه که از تأثیر سخن شیخ و استحکام منطق او در دعوت به مذهب تشیع به تنگ آمده بودند با درگذشت وی آسوده شدند.

اين كتاب در دو بخش مى باشد با عناوينى چون:

*بخش اول:

- فضل الكوفه

- فضل مسجد السهله

- فضل الكربلاء

- وجوب زياره الحسين (ع)

- فضل زياره اول رجب

- زياره النصف من رجب

- فضل زيارته ليله الفطر

- فضل زيارته يوم عرفه

- الفعل و القول عند الخروج

- القول عند الركوب

- اختيار اوقات السير

- اختيار المنازل

- الفعل و القول عند دخول الكوفه

- شرح الزياره

- صلاه الزياره

- الوداع

- فضل الصلاه فى المسجد الكوفه

- الصلاة يوم الغدير و دعائه

- القول عند ورود المشهد

- القول عند معاينه الجذث

- زياره على بن الحسين (ع)

- زياره عباس بن على (ع)

- الوداع

- فضل طين قبر الحسين (ع)

- مقدار ما يوخذ منها للانتفاع

- مايقول الرجل اذا اخذ من طين قبر الحسين (ع)

- دعاء يوم عرفه

*بخش دوم:

- مختصر فضل زياره رسول الله (ص)

- مختصر وداع سيدنا رسول الله (ص)

- مختصر فضل زياره فاطمه (س)

- زيارتها (س)

- مختصر زياره سيدنا على بن الحسين زين العابدين، و ابي جعفر محمد بن على باقر العلم، و ابي عبدالله جعفر بن محمد

الصادق، و ابي الحسن موسى بن جعفر و ابي جعفر محمد بن على بن موسى (ع)

- مختصر زيارتهم

- زياره جامعه لسائر الائمة

- ثواب الحج و الزياره عن الاخوان بالاجر

- حکم من اراد ان يزور ابويه و اخوانه و مايقول اذا اراد ذلك

- فضل زیاره قبور الشيعه

- النوادر.

منابع

شیخ مفید- کتاب المزار

کلید واژه ها

کتاب کلامی کتاب المزار شیخ مفید زیارت ائمه تشیع کتاب شناسی

چهل پرسش پیرامون موضوعات اعتقادی و پاسخ آنها

کتاب چهل پرسش از جمله آثار ارزشمند آیت الله سید علی بهبهانی می باشد. در این کتاب که مشتمل است بر ۴۰ پرسش پیرامون موضوعات اعتقادی که آیت الله بهبهانی به آن پاسخ داده اند و در حقیقت تکمیل کننده دو کتاب قبلی آنها با عنوان بیست پرسش پیرامون مسائل اعتقادی و سی پرسش پیرامون مسائل اعتقادی که در کتاب اول پرسش هایی مطرح شده و باز در کتاب دوم (سی پرسش) ده پرسش دیگر اضافه شده و در کتاب سوم که کتاب حاضر است ده پرسش دیگر اضافه و کامل شده و با عنوان چهل پرسش و پاسخ عرضه شده است.

در این کتاب یک سلسله مسائل دینی که پرده جهل و اوهام مانع از آشکار شدن آنست مطرح شده، آگاهی از فضایل و حقانیت و شایستگی خاندان پیامبر اسلام (ص) و ایمان به ولایت آنان یعنی ولایت تکوینی و تشریحی و سفارت و نمایندگی آن ذوات مقدس از جانب خداوند متعال، وظیفه هر مسلمان معتقد به قرآن مجید اسلام عزیز است که در این کتاب به خوبی این مسائل روشن شده و به صورت سوال و پاسخ آنها به صورت کتاب در آمده است. از طرف دیگر خوانندگان می توانند منطق شیعه را در این خصوص و عقیده خالص پیروان اهل بیت و پیراستگی آنان را از هر گونه آرایش و شوائب اوهام و خرافات با بیان علمی و گویا در این جزوه مختصر بخوانند. همچنین در این کتاب مولف معظم اشاره به کتاب مصباح الهدایه می نمایند و تفصیل بعضی از پاسخ ها را به آن کتاب محول می کنند که ترجمه کتاب فوق با نام فروغ هدایت به چاپ رسیده است.

ص: ۱۸۲۵

میرسید علی موسوی (بهبهانی) در سال ۱۳۰۲ ق در بهبهان به دنیا آمد. مدتی در محضر مدرسین آن شهر چون میرزا محمد حسن بهبهانی، شیخ عبدالرسول بهبهانی و آقا سید محمد کاظم الشریعه، تحصیل علم کرد تا مجتهد مسلم شد. در اواخر سال ۱۳۲۲ ه ق زمانی که ۲۰ ساله بود، به قصد تکمیل تحصیلاتش به عتبات رفت و وارد حوزه های علمیه آنجا شد. سید علی بهبهانی سپس در درس آقا سید محسن کوه کمره ای که وارث حوزه و مکتب آقا شیخ هادی طهرانی بود، وارد شد. مصباح الهدایه فی اثبات الولاية و الاشتقاق یا کشف الاستار و اساس النحو و... از آثار و تألیفات او هستند.

او تمام عمرش را در حوزه های علمی نجف، کربلا و اصفهان و رامهرمز و اهواز با اشتغالات علمی به پایان رساند و سرانجام در شب ۱۸ ذی القعدة سال ۳۹۵ ق در اهواز در سن ۹۳ سالگی دار فانی را وداع گفت. در همان شب خبر فوت ایشان به همه جا رسید و مردم برای تشییع جنازه او، به اهواز آمدند. گویند که شرکت کنندگان در تشییع این بزرگمرد عالم تشیع، ۱۰۰۰۰۰ نفر بودند. او را در دارالعلوم همان شهر اهواز، که از مؤسسات ایشان بود دفن کردند.

ساختار بندی کتاب:

پرسش ۱- و پاسخ آن پیرامون حق و باطن که در سوره رعد مثل زده

پرسش ۲- راجع به تأثیر مال حضرت خدیجه و شمشیر علی در پیشرفت اسلام

پرسش ۳- چرا خداوند بر یحیی درود فرستاده و بر عیسی نفرستاده

ص: ۱۸۲۶

پرسش ۴- درباره علت تقدیم پدران و فرزندان و برادران بر برادران و فامیل در آیه ۲۱ سوره مجادله

پرسش ۵- لغات شیخ زاهد گیلانی راجع به شرب عرفان و بیان ارزش برهان عقلی در کشت واقع

پرسش ۶- تقسیم صوفیه عقلی را به کلی و جزئی و معتبر ندانستن حکم عقل جزئی را و پاسخ آنها

پرسش ۷- آیا فرزندان به گناهان پدران گرفتار می شوند

پرسش ۸- چرا قصص انبیا در قرآن مکرر ذکر شده ولی فرایض دینی به اجمال

پرسش ۹- قرآن مشتمل بر مجمل و محکم و متشابه است و بیان علت آن

پرسش ۱۰- درباره بهترین فضیلت علی (ع) با استفاده از آیه «و يقول الذین كفروا لست مرسلًا قل كفى بالله شهيدا بینی و بینکم و من عنده علم الكتاب؛ و کسانی که کافر شدند می گویند: «تو فرستاده نیستی. بگو: کافی است خدا و آن کس که نزد او علم کتاب است، میان من و شما گواه باشد.» (رعد/ ۴۳)

پرسش ۱۱- مگر حضرت سلیمان از آوردن تخت بلقیس ملکه سبا عاجز بود.

پرسش ۱۲- علت عدم ذکر اسامی ائمه معصومین (ع) در قرآن مجید

پرسش ۱۳- در پیرامون ولایت تکوینی و تشریحی ائمه طاهرین

پرسش ۱۴- مناظره مادی و موحد راجع به ایمان به ماورا محسوسات

پرسش ۱۵- مناظره با شخص هندی پیرامون نبوت خاصه

پرسش ۱۶- رد مدعیان عرفان و سیر و سعود و مقام عقل و عشق

پرسش ۱۷- منظور از (جعل الله) در آیه «واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا؛ و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید، و پراکنده نشوید.» (آل عمران/ ۱۰۳) کیست؟

ص: ۱۸۲۷

پرسش ۱۸- چگونه ممکن است نادان بر دانا مقدم گردد؟

پرسش ۱۹- اسلام آوردن علی (ع) با خردسالی او مقبول است

پرسش ۲۰- چرا پیغمبر ولایت علی (ع) را مانند احکام دینی روشن ساخت

پرسش ۲۱- صدیق و فاروق به معنی واقعی علی (ع) است

پرسش ۲۲- در اینکه سیدالشهداء با علم به شهادت و قدرت بر دفع دشمن چگونه اختیار فرمود این سفر را

پرسش ۲۳- خداوند متعال غفران ذنب را مشروط به چهار امر فرموده

پرسش ۲۴- چرا هیچ یک از ایام هفته متعلق به صدیقه طاهره ندارد

پرسش ۲۵- چرا پیغمبر خاتم (ص) در حال سلامت و قبل از مرض دوات و قلم نطلبید

پرسش ۲۶- چرا برای فرود آوردن بت ها از کعبه پیغمبر اکرم (ص) پا بر دوش علی نگذارد؟

پرسش ۲۷- آیا اقدام خاندان رسالت (ع) در قسمتی از امور القای نفس در تهلکه نبود؟

پرسش ۲۸- منحرفین از آئین جعفری در دو مرحله تشکیک می کنند

پرسش ۲۹- در اثبات نبوت عامه به دلایل علمی

پرسش ۳۰- تحقیق معنی روایت «الشقی فی مطبن امه الخ»

پرسش ۳۱- معنی حدیث قدسی «من احب علیا ادخله الجنة و ان عصانی الخ»

پرسش ۳۲- چرا حضرت ابراهیم هنگامی که در آتش افتاد دعا نکرد و خلاص خود را از خداوند مسئلت ننمود.

پرسش ۳۳- در بیان اینکه ائمه اطهار عالم هستند به موضوعات همچنان که عالمانند به احکام

پرسش ۳۴- در بطلان قضیه «الواحد لا یصدر منه الا الواحد»

پرسش ۳۵- در تفسیر آیه شریفه «واسأل من أرسلنا من قبلك من رسلنا أجمعنا من دون الرحمن آلهه یعبدون؛ از پیامبران ما که

پیش از تو فرستاده ایم بپرس: آیا جز خدای رحمان، دیگری را برای پرستش آنها قرار داده بودیم؟» (زخرف / ۴۵)

پرسش ۳۶- در اینکه دلیل عقلی تنها راه اثبات معاد روحانی نمی کند بلکه اثبات معاد جسمانی نیز می نماید.

پرسش ۳۷- تحقیق در حدیث شریف «لا جبر و لا تفویض الخ»

پرسش ۳۸- بیان مراد و منظور از نبا عظیم در آیه شریفه «عم یتسألون؛ درباره چه چیز از یکدیگر می پرسند؟» (نبا/ ۱)

پرسش ۳۹- در اینکه چرا درباره خمس یک آیه نازل شد و درباره زکات آیات عدیده و تحقیقات رشیه ای در آیه خمس.

پرسش ۴۰- تحقیق در حدیث شریف «... و انزلنا النقطه تحت الباء».

منابع

سیدعلی موسوی بهبهانی- چهل پرسش پیرامون موضوعات اعتقادی و پاسخ آنها

کلید واژه ها

کتاب چهل پرسش پیرامون موضوعات اعتقادی و پاسخ آنها سید علی بهبهانی شبهه اعتقاد اسلام تشیع زندگینامه

فواید هشتگانه

کتاب فواید هشتگانه از جمله آثار حاج سید علی موسوی بهبهانی می باشد. در این کتاب که بسیار کم حجم است مشتمل است بر هشت فایده عام المنفعه در جواب سوالاتی در خصوص اسلام و آیات قرآن و موضوعات و مسائل مندرج در آنها که پاسخ آن نیز در ذیل سؤالات آورده شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

میرسید علی موسوی (بهبهانی) در سال ۱۳۰۲ ق در بهبهان به دنیا آمد. مدتی در محضر مدرسین آن شهر چون میرزا محمد حسن بهبهانی، شیخ عبدالرسول بهبهانی و آقا سید محمد کاظم الشریعه، تحصیل علم کرد تا مجتهد مسلم شد. در اواخر سال ۱۳۲۲ ه ق زمانی که ۲۰ ساله بود، به قصد تکمیل تحصیلاتش به عتبات رفت و وارد حوزه های علمیه آنجا شد. سید علی بهبهانی سپس در درس آقا سید محسن کوه کمره ای که وارث حوزه و مکتب آقا شیخ هادی طهرانی بود، وارد شد. مصباح الهدایه فی اثبات الولاية و الاشتقاق یا کشف الاستار و اساس النحو و جامع المسائل و... از آثار و تألیفات او هستند.

ص: ۱۸۲۹

او تمام عمرش را در حوزه های علمی نجف، کربلا و اصفهان و رامهرمز و اهواز با اشتغالات علمی به پایان رساند و سرانجام در شب ۱۸ ذی القعدة سال ۳۹۵ ق در اهواز در سن ۹۳ سالگی دار فانی را وداع گفت. در همان شب خبر فوت ایشان به همه جا رسید و مردم برای تشییع جنازه او، به اهواز آمدند. گویند که شرکت کنندگان در تشییع این بزرگمرد عالم تشیع، ۱۰۰۰۰۰ نفر بودند. او را در دارالعلوم همان شهر اهواز، که از مؤسسات ایشان بود دفن کردند.

ساختار بندی کتاب:

مؤلف محترم مطالب این کتاب را به صورت هشت سوال (سوالاتی در خصوص اسلام و آیات قرآن و...) مطرح کرده و نام هر کدام را فایده نهاده است که به طور کلی با عنوان هشت فایده هر کدام به صورت مجزا ذکر و عنوان شده است.

منابع

سید علی موسوی بهبهانی - فواید هشتگانه

کلید واژه ها

کتاب فواید هشتگانه سید علی بهبهانی اسلام قرآن زندگینامه

شرح دعای سحر

شرح دعای سحر از جمله آثار آیت الله علامه سید ابوالحسن رفیعی قزوینی می باشد. این کتاب چنانچه خود ایشان در مقدمه ذکر نموده اند آن را در سه روز و بدون مراجعه به هیچ مرجع و منبعی نوشته اند.

این شرح که یک شرح فلسفی - عرفانی است تاکنون سه بار چاپ شده است: بار اول توسط آقای احمد فرومند؛ نوبت دوم ضمن مجموعه رسائل و مقالات فلسفی او؛ و دفعه سوم نیز ضمن مجموعه مشتمل بر ۲۴ رساله علمی و فلسفی و عرفانی وی تحت نام 'غوصی در بحر معرفت'. اساس دو چاپ اخیر چنان که پیداست همان چاپ اول بوده است و اغلاطی که در آن بوده عمدتاً به دو چاپ دیگر هم منتقل شده است. در تصحیح کتاب حاضر که توسط دکتر سید محمد حکاک صورت گرفته همان نسخه اول اساس کار قرار گرفته و اغلاط آن تصحیح شده است. از این اغلاط حتی بعضی فهم مطالب را دشوار ساخته و برخی به انسجام عبارت آسیب رسانده بود. آنچه از آیات و روایات و غیره که به نحو مستقیم در متن آمده با قلم سیاه مشخص شده و نشانی آنها در پاورقی درج گردیده است. بقیه که به نحو غیر مستقیم و با تغییر نقل شده ضمن شماره های تعلقات در ترجمه معین شده و صورت اصلی آنها در بخش تعلیقات آمده است.

ص: ۱۸۳۰

آقا سید ابوالحسن رفیعی قزوینی از مشاهیر و معاریف اساتید در نیم قرن اخیر بود، جامع المعقول و المنقول بود که در سال ۱۳۱۵ ق در قزوین چشم به جهان گشود. فلسفه را نزد حکیم کرمانشاهی و حکیم اشکوری آموخته بود. پس از تأسیس حوزه علمیه قم در سال ۱۳۴۰ به وسیله مرحوم حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، معظم له به قم مهاجرت کرد و ضمن استفاده از محضر آقای حائری، خود به تدریس شرح منظومه سبزواری و اسفار ملاصدرا پرداخت، فضلا از درسش استفاده می کردند. استاد بزرگ ما آیت الله خمینی شرح منظومه و قسمتی از اسفار را نزد او خوانده اند. او را بالخصوص از نظر حسن تقریر و بیان می ستودند. مرحوم رفیعی در زمان حیات مرحوم آقای حائری به قزوین مراجعت کرد. طالبان حکمت احیانا برای استفاده از محضرش به قزوین می رفتند. سال های آخر، تهران را محل اقامت قرار داد و از مراجع تقلید به شمار می رفت.

علامه سید ابوالحسن رفیعی قزوینی پس از سال ها مجاهدت، نیمه شب سه شنبه ۲۴ دی ماه ۱۳۵۳ شمسی، برابر اول محرم ۱۳۹۵ قمری در سن ۸۵ سالگی در تهران به لقاء الله شتافت و در مسجد بالاسر آستان قدس فاطمی، کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه (س) به خاک سپرده شد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

نسخه خطی آقا سید ابوالقاسم حسینی - نسخه آقای احمد فرهمند - مقدمه - شرح دعای سحر - ترجمه شرح دعای سحر - تعلیقات - منابع روایات - منابع تعلیقات.

منابع

سید ابوالحسن رفیعی قزوینی - شرح دعای سحر

ص: ۱۸۳۱

کتاب شرح دعای سحر سید ابوالحسن رفیعی قزوینی دعای سحر فلسفه عرفان زندگینامه

سیری در تعالیم اسلام

کتاب 'سیری در تعالیم اسلام' از جمله آثار شیخ محمود شلتوت می باشد. کتاب حاضر که از متن عربی ترجمه گردیده، در اصل به نام «من توجیهات الاسلام» است که آقای سید خلیل خلیلیان آن را به پارسی «سیری در تعالیم اسلام» نامیده است.

این کتاب در سال ۱۹۶۴ م یعنی اندکی پس از مرگ شلتوت در مصر منتشر گردیده و موضوعات آن به طور کلی در خصوص اسلام در آموزش و پرورش است. به طوری که در جاهای مختلف کتاب خطاب 'ای فرزندان' را به دانش آموزان و دانشجویان کرده است. در این کتاب در رابطه با نیاز مردم به دین، نشان دینداری صحیح، رسالت حضرت محمد، اسلام، نقش زن در دین و اجتماع، حج و غیره سخن گفته و به طور کلی برخی از زوایای مختلف اسلام را برای جوانان و نوجوانان توضیح داده و با آیاتی از قرآن که در متن هر موضوع آورده شده به توضیح هر مطلب با دلایل قرآنی و تفسیر جزء هر آیه پرداخته است، در حقیقت سعی شده که اسلام را برای درک بهتر دانش آموختگان در حوزه آموزش و پرورش بیشتر و بهتر باز کند.

معرفی اجمالی نویسنده:

امام محمود، پیشوای اندیشمند، عالم، محقق، مفسر، فقیه اصولی، ادیب لغوی مصری، پدرش محمد نام داشت. ۱۳۱۰ ه. ق = ۱۸۹۳ م در روستای منشاه بنی منصور از توابع 'آیتای آلبارود' از تجیره مصر، به دنیا آمد. چون خانواده اش اهل علم و ادب بودند تا هفت سالگی تربیت او زیر نظر پدرش بود. بعد از فوت پدر، عمویش 'شیخ محمد عبدالقوی شلتوت' سرپرست او شد و او را به مکتب خانه فرستاد. در مدت کوتاهی قرآن را حفظ کرد. در سال ۱۹۰۶ میلادی به دانشگاه مذهبی اسکندریه رفت و سال ۱۹۱۸ م، فارغ التحصیل شد. آن زمان که ۲۵ ساله بود به دلیل ممتاز بودنش در دروس، همانجا استاد دانشگاه شد. در آن سال ۱۹۱۹ م که انقلاب مردمی مصر به رهبری 'سعد زغلول' شروع شد، شیخ با زبان و قلمش در این انقلاب شرکت کرد. سال ۱۹۲۸ م که 'شیخ محمد مصطفی المراغی' رئیس دانشگاه الازهر مصر شده بود، متوجه شیخ شلتوت و علم و نو اندیشی او شد. از این رو، شیخ را به عنوان استاد آن دانشگاه در سطوح عالی درسی، انتخاب کرد. او مشغول تدریس بود تا در سال ۱۹۳۰ م مدرس مراحل تخصصی شد و در سال ۱۹۳۷ م، رئیس دانشگاه شریعت شد. به نمایندگی دانشگاه، او در کنفرانس بین المللی شهر 'لاسه' در کشور هلند انتخاب شد. آنجا نوشتار خود را با عنوان «المسئولیه المدینه والجنائیه فی الشریعه الاسلامیه» ارائه داد که بسیار مورد توجه و تقدیر اعضای کنفرانس قرار گرفت.

شیخ شلتوت از بزرگان و پایه گذاران «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه» است. نهادی که سعی در ایجاد دوستی و برادری و زدودن تفرقه و تشتت موجود، بین اهل تسنن و شیعه و تحکیم روابط بین مذاهب اسلامی است و از آثار مثبت «دارالتقریب» صدور فتوای شیخ شلتوت، بر جواز عمل بر طبق فقه و مذهب شیعه امامیه و جعفری است.

از مشهورترین آثار او می توان به تفسیر قرآن کریم، نهج القرآن فی بناء المجتمع، الاسلام عقیده و شریعه، الفتاوی، القتال فی الاسلام و... اشاره کرد.

در سال ۱۹۵۷م، قائم مقام ریاست دانشگاه الازهر شد تا اینکه از طرف رئیس جمهوری در اکتبر سال ۱۹۵۸ یک سال بعد رئیس دانشگاه الازهر مصر شد و تا آخر عمر در همین مقام و موقعیت بود.

این پیشوای دانشمند و عالم متفکر، در شب جمعه ۲۶ ماه رجب سال ۱۳۸۳ ه.ق در سن ۷۰ سالگی برابر با ۱۲ سپتامبر ۱۹۶۳ میلادی دار فانی را وداع گفت.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل موضوعاتی به شرح ذیل می باشد:

مردم و دین: نیاز مردم به دین، مردم در برابر حق دو دسته اند، دینداری از نظر مردم و...

اینست اسلام: اصل پایبندی اسلام، اسلام داعی صلح است و...

در کشتزار اجتماع: رسالت محمد و جامعه آرای، ارزش زکات در اجتماع، روحانیت بی عیب و...

نقش زن: قرآن درباره زن چه می گوید، زن در زمان پیغمبر، روز مادر و...

بسیج و نبرد: جنگ از نظر اسلام، نمونه ای از قهرمانی در اسلام، مبارزه با مشکلات و...

اخلاق: کارها بر محور نیت استوارند، افشای زشتی ها، توبه درمانست و...

ص: ۱۸۳۳

در فراخنای رمضان: رمضان در قرآن، رمضان الهام می کند، شب قدر و...

حج: نخستین حج همگانی، حج به پا خواستن و گردیدنست، صفا و مروه و...

اسلام و یادبودها: قرآن و یادبودها، فلسفه معراج، یادبود میلاد پیامبر، نیمه شعبان و...

قانون و اجتماع: قانون و اجتماع، قانون اساسی، نظر سیاسی در اسلام و...

منابع

محمود شلتوت - سیری در تعالیم اسلام

کلید واژه ها

کتاب سیری در تعالیم اسلام شیخ محمود شلتوت اسلام اخلاق روابط اجتماعی زن زندگینامه قانون

صلح و جنگ در اسلام

کتاب 'صلح و جنگ در اسلام' از جمله آثار علامه بزرگوار شیخ محمود شلتوت می باشد. این کتاب که در حجم و اندازه ای کوچک می باشد، گفتگویی است درباره صلح و جنگ به منطبق قرآن که در چند سال پیش در دستگاه انتشارات مصر مورد بررسی و بحث بوده است که به صورت جداگانه توسط شیخ محمود شلتوت بیان و نشر یافته است. پیش گفتار این کتاب مشتمل بر رأی مولف در تفسیر قرآن کریم است و آنچه نویسنده را وادار به انتخاب این موضوع از میان مسائل کتب آسمانی نموده توضیح داده شده است.

محتوای کتاب بر سه بخش تقسیم می شود:

۱- طبیعت دعوت اسلام

۲- قرآن و جنگ

۳- قرآن و قوانین و احکام آغاز و انجام جنگ.

در پایان کتاب نیز فصلی توسط نویسنده به این نکته اختصاص داده شده که غزوات رسول اکرم و جانشینان پس از او کاملاً با موازین و مقررات قرآن تطبیق می کند و اندک انحراف و تخلف هم از آنها نجسته است.

ص: ۱۸۳۴

امام محمود، پیشوای اندیشمند، عالم، محقق، مفسر، فقیه اصولی، ادیب لغوی مصری، پدرش محمد نام داشت. ۱۳۱۰ ه.ق = ۱۸۹۳ م در روستای منشاہ بنی منصور از توابع 'آیتای آبارود' از تجیره مصر، به دنیا آمد. چون خانواده اش اهل علم و ادب بودند تا هفت سالگی تربیت او زیر نظر پدرش بود. بعد از فوت پدر، عمویش 'شیخ محمد عبدالقوی شلتوت' سرپرست او شد و او را به مکتب خانہ فرستاد. در مدت کوتاهی قرآن را حفظ کرد. در سال ۱۹۰۶ میلادی به دانشگاه مذهبی اسکندریہ رفت و سال ۱۹۱۸ م، فارغ التحصیل شد. آن زمان کہ ۲۵ سالہ بود بہ دلیل ممتاز بودنش در دروس، همانجا استاد دانشگاه شد. در آن سال ۱۹۱۹ م کہ انقلاب مردمی مصر بہ رهبری 'سعد زغلول' شروع شد، شیخ با زبان و قلمش در این انقلاب شرکت کرد. سال ۱۹۲۸ م کہ 'شیخ محمد مصطفی المراغی' رئیس دانشگاه الازہر مصر شدہ بود، متوجہ شیخ شلتوت و علم و نو اندیشی او شد. از این رو، شیخ را بہ عنوان استاد آن دانشگاه در سطوح عالی درسی، انتخاب کرد. او مشغول تدریس بود تا در سال ۱۹۳۰ م مدرس مراحل تخصصی شد و در سال ۱۹۳۷ م، رئیس دانشگاه شریعت شد. بہ نمایندگی دانشگاه، او در کنفرانس بین المللی شہر 'لاہہ' در کشور ہلند انتخاب شد. آنجا نوشتار خود را با عنوان «المسئولیتہ المدینہ والجنائیہ فی الشریعہ الاسلامیہ» ارائه داد کہ بسیار مورد توجہ و تقدیر اعضای کنفرانس قرار گرفت.

شیخ شلتوت از بزرگان و پایہ گذاران «دارالتقریب بین المذاہب الاسلامیہ» است. نہادی کہ سعی در ایجاد دوستی و برادری و زدودن تفرقہ و تشتت موجود، بین اہل تسنن و شیعہ و تحکیم روابط بین مذاہب اسلامی است و از آثار مثبت «دارالتقریب» صدور فتوای شیخ شلتوت، بر جواز عمل بر طبق فقہ و مذهب شیعہ امامیہ و جعفری است.

از مشهورترین آثار او می توان به تفسیر قرآن کریم، نهج القرآن فی بناء المجتمع، الاسلام عقیده و شریعه، الفتاوی، القتال فی الاسلام و... اشاره کرد.

در سال ۱۹۵۷م، قائم مقام ریاست دانشگاه الازهر شد تا اینکه از طرف رئیس جمهوری در اکتبر سال ۱۹۵۸ یک سال بعد 'رئیس دانشگاه الازهر مصر' شد و تا آخر عمر در همین مقام و موقعیت بود.

این پیشوای دانشمند و عالم متفکر، در شب جمعه ۲۶ ماه رجب سال ۱۳۸۳ ه.ق در سن ۷۰ سالگی برابر با ۱۲ سپتامبر ۱۹۶۳ میلادی دار فانی را وداع گفت.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب شامل عناوین زیر می باشد:

بهترین روش تفسیر قرآن - طبیعت دعوت اسلام - آیات قرآن درباره جنگ - ربط آیات عفو با آیات جنگ - آیات تنظیم جنگ - اشاره قرآن به مصنوعات و کارخانجات - تطبیق اعمال پیامبر و پیروانش با آیات قرآن در جنگ ها.

منابع

محمود شلتوت - صلح و جنگ در اسلام

کلید واژه ها

کتاب صلح و جنگ در اسلام شیخ محمود شلتوت صلح جنگ اسلام قرآن زندگینامه

اشک روان بر امیر کاروان

کتاب اشک روان بر امیر کاروان یا دمع الحسین علی خصائص الحسین (خصائص الحسین) از جمله آثار گرانقدر و پر ارزش علامه شیخ جعفر شوشتری که در زمان خودش وحید روزگار بود می باشد. این کتاب از مهم ترین و معتبرترین کتبی می باشد که در مصائب حضرت سید الشهداء تاکنون به رشته تحریر در آمده است. این کتاب در میان کتب و اسناد فرید و یگانه در آمده، اسلوبش عجیب، نکاتش غریب، مطالبش شریف، کنایاتش لطیف و نگارشش ممتاز می باشد.

ص: ۱۸۳۶

در ابتدای کتاب چند خصوصیت ذکر شده: ۱- مقدمه اش بسیار جالب توجه است که در آن خواننده را یک مرتبه از خوف عذاب خدا در گودال یأس انداخته و بار دیگر قبل از هلاکت او را امیدوار می کند ۲- گوشه هایی از مصائب، که هم به حقیقت مبتنی است و هم برای بکاء در مجالس بسیار موثر است ۳- اتقان و اعتبار روایاتش است ۴- یکی از محاسن عجیب این کتاب این است که وقایع مختلف و حوادث متعدد که در دید ظاهری هیچگونه ارتباطی با همدیگر ندارند، آنها را زیر یک عنوان جمع آوری نموده ۵- تاریخچه ای از مجالس عزای آن ام مظلوم را به طرز عجیب بیان نموده که به این سبک و انتظام جای دیگر دیده نشده همچنین تقابل بکاء بر حسین با نماز و روزه، و تقابل سرزمین کربلا با زمین های دیگر، تقابل مدفنش با مدفن های دیگر و... در این کتاب آورده شده است^۱ به طور کلی باید گفت: این کتاب از جلیل ترین کتاب های است که در واقعه کربلا نوشته شده بلکه هیچ کس مانند این کتاب ننوشته است^۱.

نکته مهمی که در کتاب وجود دارد اینکه مصائب سیدالشهداء و وقایع کربلا به طور پراکنده درج شده که پیدا کردنش بسیار مشکل است، حتی اینکه به وسیله فهرست خود مؤلف هم پیدا نمی شد، بنابراین برای حل این مشکل یک فهرست جدید موضوعی^۱ الفبایی^۱ آورده شده است.

معرفی اجمالی نویسنده:

شیخ جعفر شوشتی فقیه نامداری است که در سال ۱۲۳۰ قمری در شوستر متولد شد. در اوایل عمر برای تحصیل علم به همراه پدرش به نجف رفت و این در زمانی بود که شیخ انصاری در رأس حوزه علمیه نجف بود. در سال ۱۲۵۵ به شوستر بازگشت. رساله علمیه منهج الرشاد را نوشت و حسینیه ای در شوستر بنا کرد، مجددا در سال ۱۲۹۱ قمری با اهل و عیالش به عتبات عالیات بازگشت و در سال ۱۳۰۲ یک سفر تاریخی به ایران داشت که از مسیر نجف، کربلا، بغداد به قصد زیارت امام رضا (ع) حرکت کرد.

ص: ۱۸۳۷

شیخ جعفر یک خطیب توانا با بیانی رسا و بلیغ بود. موعظه ها و سخنان او که از تقوا و زهد والایی نشأت می گرفت، آنچنان به او شهرت داده بود که فقاهت ایشان را تحت الشعاع قرار داده بود.

سه فرزند پسر ایشان به نام های ابراهیم، اسماعیل و محمد علی بودند. بعضی از اساتید ایشان: شیخ اسماعیل کاظمی، شیخ محمد حسن صاحب جواهر، شیخ مرتضی انصاری، شیخ علی بن جعفر کاشف الغطاء و... بسیاری از شاگردان و افراد هم از او اجازه روایت داشتند.

برخی از تألیفات ایشان هم به شرح زیر می باشد: منهج الرشاد، الخصائص الحسينیه، مجالس المواعظ، فواید المشاهد و نتائج المقاصد، و...

رحلت این مرد الهی در ۲۰ یا ۲۸ صفر ۱۳۰۳ در سن ۷۳ سالگی بر اثر بیماری می باشد.

ساختار بندی کتاب:

این کتاب در ۱۲ عنوان کلی با زیر مجموعه هایی برای هر عنوان فهرست بندی شده که به شرح زیر می باشد:

مقدمه آیت الله جزایری

عنوان اول: ویژگی های امام حسین در عوالم وجود، انوار خمسه طیه در آغاز خلقت و...

عنوان دوم: اخلاق حمیده و صفات برجسته امام حسین، شجاعت و عبادت امام حسین و...

عنوان سوم: ویژگی های اخلاقی امام حسین در روز عاشورا، ویژگی های نماز امام حسین و...

عنوان چهارم: رابطه خاص امام حسین با جد بزرگوارش، خصایص زمین کربلا و...

عنوان پنجم: الطاف خاص الهی بر امام حسین، هدف از آفرینش، آثار زیارت امام حسین و...

عنوان ششم: مناجات های امام حسین، علل گریه بر امام حسین، کیفیت گریه بر امام حسین و...

ص: ۱۸۳۸

عنوان هفتم: خصایص زیارت امام حسین، برتری زیارت امام حسین بر حج و...

عنوان هشتم: سوگ حسینی در قرآن، رابطه امام حسین با حروف مقطعه و...

عنوان نهم: پیوند خاص امام حسین با خانه خدا، برتری امام حسین بر کعبه و...

عنوان دهم: پیوند خاص امام حسین با فرشتگان، خدمتگذاران از ملائکه و...

عنوان یازدهم: پیوند خاص امام حسین با پیامبران، امام حسین و حضرت آدم و...

عنوان دوازدهم: امام حسین آینه تمام نمای جد بزرگوارش.

بخش الحاقی: امام حسین در ادب فارسی - فهرست آیات، احادیث، اشعار عربی - منابع تحقیق.

منابع

جعفر شوشتری - اشک روان بر امیر کاروان

کلید واژه ها

کتاب اشک روان بر امیر کاروان شیخ جعفر شوشتری شخصیت انسانی امام حسین (ع) زیارت کربلا

مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین

یکی از برجسته ترین آثار شیخ بهایی در حوزه علوم و معارف اسلامی، کتاب مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین (یا مجمع النورین و مطلع النیرین) می باشد. مؤلف در این کتاب، با بهره گیری از آیات الاحکام و روایات فقهی، به ارائه فقه استدلالی شیعه می پردازد. شیخ بهایی قصد داشته است تا مباحث این کتاب را در چهار باب عبادات، عقود، ایقاعات و احکام دنبال نماید، اما از این میان تنها توانست بخشی از مبحث عبادات را به اتمام برساند و نگارش ادامه مباحث برای وی فراهم نیامد.

نگارنده در این کتاب، مخاطب خویش را با خود به کوچه باغ های فقه و شریعت می برد و او را با شیوه عملکرد فقها در استنباط احکام آشنا می سازد. به عبارت دیگر کتاب او نه تنها تصویری نسبتا جامع از فتاوی و آرای فقهی نگارنده و دیگر فقیهان شیعه ارائه می دهد، بلکه مبانی استنباط احکام را نیز برای ما بازگو ساخته و فقه شیعی را به عنوان فقه مبتنی بر اصول و برخاسته از آیین ناب محمدی معرفی می سازد.

ص: ۱۸۳۹

نویسنده در نگارش این کتاب، پس از مقدمه ای کوتاه در علم رجال و درایه، به مباحث اصلی خویش می پردازد. وی بنا بر شیوه رایج در کتب فقهی شیعه، نگاشته خویش را از باب طهارت آغاز ساخته، ابتدا آیات مرتبط با موضوع را مورد تبیین و بررسی قرار داده و در این مسیر، از علوم مختلف لغوی و صنایع ادبی و نیز، از مباحث اصولی و منطقی بهره می جوید. آنگاه روایات مرتبط با مسئله را در جهت تبیین بیشتر آیات، موضوع سخن قرار می دهد و در این روند، از بیان هیچ گونه نکته تأثیر گذار در فهم روایات مضایقه نمی کند. چنانچه گاه با بررسی سند روایت، میزان اعتبار آن را برای ما آشکار می سازد؛ زمانی با نسخه یابی و توجه به نسخ متعدد روایت، زیادت ها و کاستی های احتمالی در آن را برای ما بازگو می نماید؛ گاه براهین عقلانی و مبانی اصولی را ابزار فهم روایت قرار می دهد؛ زمانی عنایت به قرینه های کلامی و مقامی را دستمایه تبیین بهتر روایت می سازد؛ گاهی با طرح مباحث ادبی و لغوی به روشنگری در زمینه روایت می پردازد و سرانجام، زمانی در تبیین روایت از قواعد صرف و نحو زبان عربی مدد می گیرد.

آن چه در مباحث این کتاب حائز اهمیت است، شیوه مولف در تعادل و تراجیح روایت و جمع میان اخبار متعارض است. نیز تدبیر نگارنده در حل معضلات فقهی و تفسیری از دیگر نکات قابل ملاحظه در کتاب مزبور می باشد؛ چنانچه وی در جای جای این کتاب، به اختلاف دیدگاه فقها و مفسران اشاره می نماید و با تکیه بر مبانی اصولی و نیز با بهره گیری از سایر ذخایر علمی خویش، به تبیین دیدگاه اصح و نقد آرای دیگر همت می گمارد.

علامه محقق بهاء الدین محمدبن حسین مازندرانی خواجهائی بر این کتاب تعلیقه ای نوشته اند و تحقیق این مجلد توسط سید مهدی رجایی صورت گرفته است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرای شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۱۸۴۱

ساختاربندي كتاب:

از جمله مباحث اين كتاب:

الاصول الاربعه

معنى الحديث والخبر والسنة

ما يشترط فى قبول الخبر

كفايه تزكيه العدل الواحد

قبول روايت مشايخ الاجازه

الاشتراك و التمييز بين الرواه

رموز اسانيد الاحاديث وغيرها

كتاب الطهاره:

الطهاره المائيه، احكام الوضوء

المراد من المرفق و الكعب

كيفية الوضوء و احكامه و نواقضه و ما يتبع ذلك

آداب الخلوه

الاغسال الواجبه

موجبات غسل الجنابه

احكام الحيض

تفسير آيه الحيض

احكام الاستحاضه

احكام النفاس

احكام غسل الميت

احكام التكفين و التحنيط و وضع التربه و الجريده

احكام غسل مس الاموات

الطهاره التراييه فيما ورد فى الكتاب العزيز من بيان التيمم

كيفيه التيمم

حكم ماء البئر

احكام الدم و المنى

نجاسه الكافر

الاحاديث الوارده فى نجاسه الكافر

الكلام فى تعريف الخمر و نجاسته

فيما تطهره الشمس و النار و الارض

آداب الاستحمام و الاطلاع بالنوره

آداب السواك و الاخذ من الشارب و الخضاب و غيرها.

منايع

شيخ بهايى - مشرق الشمسين و اكسير السعادتين

كليد واژه ها

كتاب مشرق الشمسين و اكسير السعادتين شيخ بهايى فقه احكام عبادى تشيع زندگينامه

خلاصه الحساب

كتاب شريف خلاصه الحساب تأليف عالم ربانى و مروج علوم آل البيت (ع) مرحوم شيخ محمد بهاء الدين عاملى مى باشد كه به زبان عربى تأليف يافته است و يكي از مفيد ترين و مرغوب ترين كتيبى است كه در باب علم حساب و رياضى تأليف يافته است.

این کتاب یکی از عمیق ترین و فشرده ترین کتاب های ریاضی است که شیخ بهایی به رشته تحریر در آورده و شامل یک دوره ریاضیات در سطح متوسط است و حدود سه قرن به عنوان متن آموزشی حوزه های علوم دینی در نجف، اصفهان، مشهد، قم و برخی دیگر از مراکز علمی کشورهای اسلامی مورد استفاده بوده و ده ها شرح و حاشیه بر آن نوشته شده است.

ص: ۱۸۴۲

خلاصه الحساب در عین اختصار و ایجاز حاوی امهات و اصول مسائل ریاضی بوده و می توان گفت که در نوع خود گوی سبقت را از کتب دیگران زمان ربوده است. مصنف ابتدای کتاب در تعریف علم حساب اینچنین می نویسد: «الحساب علم يستعلم منه كيفية استخراج المجهولات العددية من معلومات مخصوصه؛ حساب عبارت است از علمی که به واسطه آن چگونگی به دست آوردن مجهولات عددی از معلومات عددی دانسته می شود».

چنانچه از متن و مطالب کتاب بر می آید شیخ بهایی از مسائل ابتدایی علم ریاضی آغاز کرده است و در خاتمه به مسائلی پرداخته است که در زمان وی از مسائل لا ینحلی بوده که امروزه با علم جبر و حساب جدید بسیار آسان می نماید و این نشان از این است که بعضی قواعد جبریه جدید در سابق برای قدما معلوم نبوده است فلذا اکثر این مسائل را با قواعد جبریه جدید تقریباً می توان حل نمود؛ هرچند شیخ توضیحات لازم را که بعد متوجه شده است به صورت 'حاشیه' بر کتاب خلاصه الحساب نوشته است.

حاج میرزا عبدالغفار نجم الدوله دانشمند ریاضی دان قرن حاضر، کتابی به عنوان «حل ما لا ینحل» در جواب مسائل لا ینحل آخر خلاصه الحساب تألیف کرده است که در تهران به سال ۱۲۷۶ ه ش چاپ شده است.

«اللباب فی شرح خلاصه الحساب» نوشته سید محمد جواد ذهنی ترجمه و شرحی است بر خلاصه الحساب شیخ بهایی که در آن نویسنده با نظمی بسیار زیبا مسائل کتاب شیخ را شرح و بسط می دهد و از این نویسنده شرحی عربی بر همین کتاب به نام «کشف النقاب» نیز وجود دارد.

مؤلف فهرست کتابخانه عمومی معارف بیست شرح و حاشیه بر خلاصه الحساب شیخ نام برده است.

به سبب اهمیت این کتاب در سال ۱۸۴۳ میلادی نسلیمان خلاصه الحساب شیخ بهایی را به آلمانی و در سال ۱۸۴۶ م اریستید مار همین کتاب را به زبان فرانسه برگردانید.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبدهالله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدررا شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۱۸۴۴

سر فصل های زیر از جمله مطالبی که در این کتاب بدان پرداخته شده است:

تعریف علم حساب - موضوع علم حساب - تعریف و اقسام حکمت - تعریف عدد - تقسیم عدد - مراتب عدد - ارقام نه گانه عدد قاعده جمع - عمل تضعیف - امتحان جمع - عمل تنصیف - امتحان تضعیف - عمل تفریق - امتحان تفریق - اقسام ضرب - احکام ضرب - ضرب توشیح - ضرب شبکه - تقسیم کسور - قاعده تناسب - اقسام کم - تعریف و اقسام خط - اشکال هندسی - وزن کردن زمین برای اجراء قنات - طریق تحصیل عرض رودها و نهرها - در جبر و مقابله - مقدمات جبر - اقسام معادلات مقارن - شرح معادلات مفرد - خاتمه در مسائل لاینحل.

منابع

شیخ بهایی - خلاصه الحساب

محمد جواد ذهنی - اللباب فی شرح خلاصه الحساب

کلید واژه ها

کتاب خلاصه الحساب شیخ بهایی علم ریاضی زندگینامه

تحفه حاتمی

مؤلف کتاب یا رساله «تحفه حاتمی» بهاء الدین محمد عاملی معروف به شیخ بهایی فرزند شیخ عزالدین حسینی بن الصمد از علمای بزرگ جبل عامل لبنان است. که در اکثر علوم عصر خویش به درجه استادی نائل گشت و آثار بر جای مانده از او همه حکایت از تبحر، استادی و جامعیت او می کنند. کتاب تحفه حاتمی یکی از نوشته ها و آثار شیخ بهاء الدین عاملی است که در سال ۱۰۳۱ به رشته تحریر در آمده است.

در مقدمه کوتاه مصنف بر این کتاب چنین می خوانیم:

'چون حاتم بیگ (حاتم بیگ اردوبادی از رجال و شخصیت های روزگار شاه عباس اول است که وزیری بود با کفایت، صادق و علم دوست و آگاه به علوم و هنر) قصد ادراک و فهم مربوط به اسطرلاب را کرد، با من به مباحثه و مذاکره پرداخت و چون رساله ای نبود که بر کل مباحث و مطالب ضروری آن فن محتوی و منظوی باشد، لهذا به خاطر فاطر رسید که با قصور بضاعت... رساله ای که بر کافه مقاصد ضروری این فن شریف محتوی... باشد ترتیب نماید.'^۱

همانطور که از مقدمه پیداست موضوع کتاب در خصوص اسطرلاب و علم نجوم است. چنانکه در تعریف اسطرلاب آورده اند: 'آلتی است برای مشاهده وضع ستارگان و تعیین ارتفاع آنها در افق به کار می رفته است.'

رساله تحفه حاتمی شیخ از روانی و شیوایی بیان و کوتاهی و ایجاز حدود و رسوم اصطلاحات و نوآوری ها برخوردار است. شیخ بهایی مطالب کتاب خود را به هفتاد فصل تقسیم می کند به همین سبب در میان آثار شیخ این کتاب با نام دیگر «هفتاد باب» نیز مشهور است.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرای شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۱۸۴۶

ساختاربندی کتاب:

از جمله ابواب این کتاب میتوان به موارد زیر اشاره کرد:

باب اول: در بیان حد اسطرلاب و القاب اجزاء و خطوط آن،

باب سوم: در معرفت طالع از ارتفاع،

باب دهم: در معرفت غایت ارتفاع آفتاب،

باب چهاردهم: در معرفت وقت ظهر،

باب هجدهم: در معرفت طلوع فجر اول و غروب شفق ثانی،

باب بیست و چهارم: در معرفت عمق چاه،

باب بیست و هفتم: در معرفت طالع سال مستقبل از طالع سال ماضی،

باب سی و دوم: در معرفت عرض بلد،

باب سی و هفتم: در تسویه البیوت،

باب چهل و پنجم: در معرفت سعت مشرق آفتاب و کوكب،

باب چهل و نهم: در معرفت تعیین قبله،

باب پنجاه و یکم: در معرفت مقدار مسافت مابین دو شهر،

باب شصتم: در معرفت درجه طلوع و درجه غروب و درجه ممر کوكب،

باب شصت و ششم: در امتحان عضاده،

باب شصت و هشتم: در امتحان عنكبوت

باب هفتادم: در شناختن کواکب مثبت بر عنكبوت به طریق دیگر آسان و غیر مشهور.

منابع

شیخ بهایی - تحفه حاتمی

کشکول شیخ بهایی

از مشهورترین آثار شیخ بهایی می باشد که مجموعه ای است از مطالب گوناگون به نظم و نثر پارسی و تازی، چنان که از نام آن پیداست. شیخ بهایی از روی ذوق و ظرافتی که داشت، در کنار اشتغال به تدریس و تألیف، و برخی کارهای اجرایی به گردآوری کشکول و کتاب هایی نظیر آن مثل توبره روی آورد و کوشید مجموعه های رنگارنگی از لحاظ ادبی و تاریخی و روایی و داستانی از خود بر جای بگذارد که نام و یاد وی را در حافظه تاریخ زنده نگه دارد.

کشکول شیخ بهایی در اصل خود، کشکولی متعین و جهت دار است. تعین و جهت داری این کشکول در وهله اول واقعیات دینی و قدسی و در وهله ثانی مسائل ادبی و علمی آن رقم زده است. ذکر حالات و گفتارهای امامان اهل بیت و انبیای سلف به تکرر و تعدد در بین مطالب کتاب یافت می شود در این کشکول مهمترین احادیث و روایات اسلامی مورد نقل و طرح قرار گرفته است مثل حدیث عنوان بصری، حدیث قرب نوافل و خطب حضرت رسول (ص) و برخی از ادعیه معتبر و منقول مانند دعای سمات و دعای مسمی به حزین و....

حجم عمده ای از کشکول را، اشعاری تشکیل داده است که بهایی از دواوین گوناگون عرب و فارسی برگزیده است و اشعار مولوی و گزیده هایی از مثنوی او، بیشترین حجم شعرهای کشکول را تشکیل داده است.

بخش اعظم باقی مانده کشکول را فرازهایی حکیمانه و اشاره به جملات ناب و نغز حکما و عرفا و اخلاقیون پیشین اسلامی، ایرانی و یونانی می سازد بدون اینکه ترجیحی میان آنها اعمال شده باشد و ترتیب خاصی داشته باشند و بعد از آن، حکایات متنوع اخلاقی و فرازهای فکاهی و غرایب در رتبه بعدی قرار می گیرند و رشته های مختلفی از فنونی چون ریاضی، فلسفه، کلام و علوم غریبه نیز در این کشکول بر جامعیت این اثر می افزاید.

معرفی اجمالی نویسنده:

محمدبن عزالدین شیخ حسین جبعی عاملی حارثی همدانی، فقیه، محدث، مفسر ریاضی، حکیم، ادیب، شاعر به زبان فارسی و عربی و جامع علوم عقلیه و نقلیه و در مجموع از دانشمندان بزرگ ایرانی شیعه، که در سال ۹۵۳ هجری قمری در «بعلبک» جبل عامل، به دنیا آمد. در همان کودکی همراه پدرش به ایران آمد و نزد او عربی، تفسیر و حدیث را یاد گرفت و سپس نزد علمای دیگر در قزوین و دیگر شهرهای ایران، تحصیلاتش را ادامه داد. بعد از طی تمامی مراحل علمی و رسیدن به کمالات، به دستور شاه عباس ریاست علمی مذهبی اصفهان به او واگذار و پس از فوت پدرش 'شیخ علی منشار'، لقب 'شیخ الاسلامی' از طرف شاه عباس صفوی به او تفویض شد. سال ۹۸۴ ه ق، همراه پدرش به حج رفت و در سال ۱۰۰۸ ه ق، همراه شاه عباس کبیر پیاده به مشهد مقدس سفر کرد. وی سفرهای دیگری به هرات، آذربایجان، دمشق، فلسطین و مصر و عراق نمود. در هر شهری مورد احترام فوق العاده بود و ملاقات هایی با بعضی از اهل کمال و علما و فضلا داشت و گاهی نیز مباحثات علمی و مذهبی با پیشوایان مذاهب دیگر داشت و بالاخره به ایران برگشت و در اصفهان در گذشت. از اساتید او می توان ملاعبده الله یزدی، صاحب حاشیه تهذیب المنطق را نام برد و از شاگردان او، ملامحسن فیض کاشانی، ملاصدرا شیرازی و مجلسی اول و ملامحمد صالح مازندرانی می باشند. آثار و تألیفات بسیاری داشته و کشکول شیخ بهائی و طومار شیخ بهائی از جمله آنهاست. وفات او، در شوال ۱۰۳۲ ه ق و مزارش در شهر مقدس مشهد می باشد.

ص: ۱۸۴۸

ساختار بندی کتاب:

بر اساس تقسیم بندی هایی که محقق و مترجم این کتاب انجام داده است مطالب کتاب به بیست موضوع تقسیم می شود:

سکه اول: مناجات و تضرع

سکه دوم: معارف ناب

سکه سوم: ظرایف

سکه چهارم: تاریخ

سکه پنجم: بیانات تفسیری

سکه ششم: رسائل و نامه ها

سکه هفتم: علوم و فنون

سکه هشتم: گفتارهای حکمت آمیز

سکه نهم: اشارات اخلاقی

سکه دهم: خواب ها و منایا

سکه یازدهم: حکایات

سکه دوازدهم: ادب و ادبیات

سکه سیزدهم: احادیث

سکه چهاردهم: نصایح

سکه پانزدهم: عمل و عکس العمل

سکه شانزدهم: اعلام و مشاهیر

سکه هفدهم: گفتارهای بین الادیانی

سکه هیجدهم: قصه العشق

سکه نوزدهم: غرایب

سکه بیستم: اشعار

منابع

شیخ بهایی - کشکول - ترجمه: کریم فیضی

کلید واژه ها

کتاب کشکول شیخ بهایی شیخ بهایی روایات شعر داستانهای اخلاقی زندگینامه

تقسیم بندی کتابهای تالیف شده عالمان شیعه درباره حضرت مهدی (ع)

کتابها و رساله های شیعه، درباره مهدی و مهدویت، تا حدود زیادی شناخته است و در دسترس. بسیاری از عالمان و محدثان و محققان قرنهای گذشته، و همچنین مردم این روزگار، در این باره، کتابها و رساله های تدوین کرده اند، و مقاله های نوشته اند. ولی نمی توان ارزش علمی و محتوایی همه آنها را در یک رده دانست.

در ۲۰ ساله اخیر نیز، کارتالیف و پژوهش، درباره مهدی (ع) و مسائل مربوط به «غیبت» و «انتظار» و «ظهور»، پی گرفته شده است. در این مقوله، صاحب نظران آگاه دست به کارهایی ارجمند زده اند، و مسائل یا شده را، در ارتباط با روح متحول زمان، و فرهنگ بشریت معاصر، مورد پژوهش قرار داده اند، و آن پژوهشها را عرضه کرده اند. باید اینگونه کتابها و مقاله ها، هم بیشتر تالیف و نوشته شود (البته به دست صاحب نظران آگاه، و درست اندیش، و زمانشناس، و خردمدار، و با محتوایی غنی و درخور)، و هم بیشتر شناسانده و عرضه گردد. اکنون، شماری چند از کتابها و آثار شیعه را، در این باره، در پنج بخش نام می بریم:

ص: ۱۸۴۹

بخش اول:

شماری از کتابها و آثار بزرگان تشیع، از گذشته تا حال:

۱- اصول الکافی (کتاب الحجّه)، ثقه الاسلام کلینی

۲- اکمال الدین، شیخ ابوجعفر صدوق

۳- الارشاد، شیخ مفید بغدادی

۴- خمس فی رسائل فی اثبات الحجّه، شیخ مفید بغدادی

۵- الوجیزه فی الغیبه، سید مرتضی علم الهدی

۶- الغیبه، شیخ الطایفه طوسی

۷- البرهان علی صحه طول عمری الامام صاحب الزمان، شیخ ابوالفتح کراچگی

۸- الغیبه، محمد بن ابراهیم نعمانی

۹- اعلام الوری، امین الاسلام طبرسی

۱۰- الملاحم و الفتن، سید ابن طاووس (رضی الدین)

۱۱- فصول نصیریّه (فصل امامت)، خواجه نصیر طوسی

۱۲- وسیله الفوز والامان (قصیده)، شیخ بهاء الدین عاملی

۱۳- المحجّه فیما نزل فی القائم الحجّه، سید هاشم بحرانی

۱۴- بحار الانوار، علامه مجلسی

۱۵- اثبات الهداه، شیخ حر عاملی

۱۶- استقصاء الافحام، میرحامد حسین هندی

۱۷- نجم الثاقب، حاج میرزا حسین نوری

۱۸- الصحیفه المهدویه، حاج شیخ فضل الله نوری

۱۹- کفایه الموحدين (جلد ۳)، سيد اسماعيل عقيلي طبرسي

۲۰- بيان الفرقان (جلد ۵)، شيخ مجتبي قزوینی خراسانی

بخش دوم:

شماری دیگر از کتابها:

۱-المهدی المنتظر و العقل، شيخ محمد جواد مغنيه لبنانی

۲-المهدی المنتظرین التصور التصديق، شيخ محمد حسن آل ياسين نجفی

۳-الی مشيخه الازهر، شيخ عبدالله سيني لبنانی

۴-المصلح المنتظر، شيخ محمدرضا شمس الدين

۵-مکیال المکارم، سيد محمد تقی موسوی اصفهانی

۶-قائم آل محمد «ص» و فلسفه غیبت، حاج میرزا خلیل کمره ای

۷-موعودی که جهان در انتظار اوست، حاج شيخ علی دوانی

ص: ۱۸۵۰

۸- نوید امن و امان، شیخ لطف الله صافی گلپایگانی

۹- مهدی، موعود امم، استاد محمد تقی شریعتی

۱۰- دادگستر جهان، شیخ ابراهیم امینی اصفهانی

۱۱- جهانگشای عادل، سید جمال الدین دین پرور

۱۲- آخرین تحول، هیئت قائمیه - تهران.

بخش سوم:

کتابهایی که همه، یا بیشتر احادیث و مطالب آنها، از مدارک و کتب اهل سنت نقل شده است، و برپایه اسناد و روایت و مدارک سنی، تالیف یافت است:

۱- المهدی، آیت الله سید صدرالدین صدر

۲- منتخب الاثر، شیخ لطف الله صافی گلپایگانی

۳- المهدی الموعود المنتظر، شیخ نجم الدین جعفر العسکری

۴- الامام الثانی عشر، سید محمد سعید موسوی هندی

۵- المنتظر علی ضوء حقایق العامه، محمد حسن الادیب عراقی.

بخش چهارم

کتابها و رساله هایی که برپایه تحقیقات اجتماعی و سیاسی، و آگاهیهای زمانی، و روحیه های اصلاحی و انقلابی تالیف یافته است:

۱- آینده بشریت از نظر مکتب ما، آیت الله سید محمود طالقانی

۲- قیام و انقلاب مهدی، از دیدگاه فلسفه تاریخ، شیخ مرتضی مطهری

۳- انتظار مذهب اعتراض، دکتر علی شریعتی

۴- فی انتظار الامام، عبد الهادی الفضلی

۵- در فجر ساحل، شیخ محمد حکیمی خراسانی

کتابهای که بر پایه مدارک و کتابها و آثار پیش از اسلام، و بشارتهای پیشینیان گردآوری شده است:

۱- بشارات عهدین، دکتر محمد صادقی

۲- المصلح المنتظر فی احادیث الادیان، محمد امین زین الدین عاملی.

منابع

خورشید مغرب- محمد رضا حکیمی، از صفحه ۹۲ تا ۹۵

کلید واژه ها

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

